

Hüccetü'l - İslâm
İMAM GAZÂLÎ
İHYÂU
ULÛMİ'D - DÎN

Tercüme
Ahmet SERDAROĞLU

BEDİR YAYINEVİ

HÜCCETÜ'L-İSLÂM, ZEYNÜ'D-DÎN

İMÂM GAZÂLÎ

(Rahmetullahi aleyh)

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

إحياء علوم الدين

Cild: 4 - Rub' u'l-Münciyât

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

(Diyânet İşleri Başkanlığı Müfettişi)

Bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin Arapça aslına sâdık kalınarak ve onun gibi dört büyük cild hâlinde neşr edilmiştir.

BEDİR YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu No: 6-8 (Valilik Civarı)

Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 0212 519 36 18 - Fax: 0212 513 06 32

Hat : Yusuf TAVASLI
Tercüme : Ahmed SERDAROĞLU

ISBN : 975-8514-30-X (Takım)
ISBN : 975-8514-34-2 (4. Cilt)

Bu eserin basım, yayım ve dağıtım hakları BEDİR YAYINEVİ'ne ait olup taklid edenler hakkında kanunî yollara başvurulacaktır.

DİKKAT!!!

**İHYÂU' ULÛMÎ'D-DÎN kitabını alırken
Ahmed SERDAROĞLU ve BEDİR YAYINEVİ
isimlerine dikkat ediniz.**

Bunların haricinde, dağıtım CÜMLE YAYINEVİ veya başka bir yayınevi ismi bulunan bütün Ahmed SERDAROĞLU tercümeli İHYÂU' ULÛMÎ'D-DÎN'ler sahtedir, izinsiz basılmıştır. Bunları alanlara, dağıtımını yapanlara, baskısını ve cildini yapanlara hakkımızı helal etmiyoruz. Ayrıca bu kişilerden maddi ve manevi tazminat talep edilecektir.

Kapak : Kutup Yıldızı
Baskı : Matsan
Cilt : Türkmen
Baskı Tarihi : Ekim 2002

BEDİR YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu No: 6-8 (Valilik Civarı)
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 519 36 18 - Fax: 0212 513 06 32

Zâhir ve bâtını, ilm ü irfânı, hüsn-i hâli ile cemaatine gerçekten «imam» ve mürşid olan; mihrabın, minberin, kürsünün hakkını veren; nice kimselerin salâh ve felâhına vesile olan muhterem hocamız ve üstadımız İskender Paşa Câmi-i şerîfi imam ve hatibi semahatî Bursevî Mehmed Zâhid Efendi hazretlerinin lûtfettikleri takriz-i beliganedir. (Arapça giriş kısmını dest-i mübarekiyle bizzat yazmışlardır.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . وَأُصَلِّي وَأُسَلِّمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى سَائِرِ
 الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِمْ وَصَحْبِهِمْ أَجْمَعِينَ . وَأَقُولُ سُبْحَانَكَ
 لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعْلَمُ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ .

Ehl-i Sünnet'in gözbebeği, Âlim-i Rabbânî, Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî rahmetullahi'l-Bâri hazretlerinin dünyâlara değer İHYÂ'sının, şirin ifâdeli Türk lisânına tercüme edildiğini görmek ne büyük bir bahtiyarlıktır... Bu eserin dilimize çevrilmesi zaruret derecesinde bir ihtiyac idi. Muhterem mütercim Ahmed Serdaroğlu'nu ve Bedir Neşriyat evini cân u gönülden tebrik ederim.

İhyâ 'Ulûm gerçekten gönülleri canlandırıcı bir kitaptır. Zamanımızın yaşıyan ve yürüyen ölüleri bu esere öyle muhtacdırlar ki...

İslâmiyet en güzel ahlâk üzerine kurulu bir hayat nizâmıdır. Bunu en güzel öğreten din kitâbımız da sanırım ki, İhyâ'dır.

Ümîd ederim ki, genç-ihtiyar bir çok vatandaş bu feyizli eserden faydalansın da, iman safları yeni erler kazansın...

Aziz müslüman kardeşlerime tavsiyem şudur ki: Kıymetli vakitlerini, sayılı nefeslerini boşa geçirmesinler, ehlullahın bizlere mîras bıraktıkları irşad ve nasihat kitablarını mütâlea ederek zâhir ve bâtınlarını îmar etsinler, âhiret yolculuğu için azık tedârik eylesinler.

İhyâ tercümesi mübarek olsun!

Ve'l-hamdu lillâh, ve's-salâtü 'alâ resûlillâh, ve's-selâmü 'alâ cemû'l-mü'minîn ve'l-mü'minât...

Bursalı Mehmed Zâhid

İhyâu 'Ulumi'd-Dîn (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

BİRİNCİ KİTÂB

KİTÂBU'T-TEVBE

(TEVBE KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONÜÇ BEYÂNDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : TEVBENİN HAKİKATİ VE TA'RİFİ. 9-10
- 2 nci BEYÂN : TEVBENİN VÜCÜBU VE FAZİLETİ. 10-16
- 3 üncü BEYÂN : GÜNÂHIN AKABİNDE TEVBENİN VACİB OLDUĞU. 16-19
- 4 üncü BEYÂN : TEVBENİN, KİMSENİN KURTULAMIYACAĞI ŞEKİLDE
HER ŞAHSA HER HAL Ü KÂRDA VACİB OLDUĞU. 19-26
- 5 inci BEYÂN : ŞARTLARINI CÂMİ' OLAN TEVBENİN KABUL
EDİLECEĞİ. 26-31
- 6 nci BEYÂN : TEVBE EDİLECEK GÜNAHLARIN SAĞAİR VE KEBÂİR
OLDUĞU. 31-32
- 7 nci BEYÂN : KULUN VASIFLARINA NİSBETLE GÜNAHLARIN
BÖLÜMLERİ. 32-42
- 8 inci BEYÂN : DÜNYADA İŞLENEN SEVAB VE GÜNAHLARA ÂHİRETTE
VERİLECEK DERECE VE DEREKE. 42-58
- 9 uncu BEYÂN : KÜÇÜK GÜNAHLARIN BÜYÜK GÜNAHLAR MEYANINA
GEÇMESİ. 58-62
- 10 uncu BEYÂN : TEVBENİN TAMAMI, ŞARTLARI VE ÖMRÜN SONUNA
KADAR DEVAMI. 63-78
- 11 inci BEYÂN : TEVBENİN DEVAMINDA İNSANLARIN KISIMLARI. 78-84
- 12 nci BEYÂN : KASITLI KASITSIZ, KÜÇÜK VE BÜYÜK HER NE SÜRETLE
OLURSA OLSUN GÜNAH İŞLİYENE DÜŞEN VAZİFE. 84-90
- 13 üncü BEYÂN : TEVBENİN DEVASI VE İSRAR DÜĞÜMÜNÜ ÇÖZMENİN
ÇARESİ. 91-110

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur. (O'na hamdederim). O Allah ki her kitâba, O'na hamdetmekle, her kitâba O'nun zikriyle başlanır. O'na hamd etmekle Cennet ehli Cennet'te bol nimetlere kavuşur. Her ne kadar önlerine perde çekilir ve kendileri ile saâdler arasında — saâdler tarafı rahmet ve onların tarafı azâb olan ve kapusu bulunan — bir sûr çekilirse de, yine münâfıklar O'nun ismiyle tesellî bulurlar. O'na bütün büyüklerin büyüğü ve sebeblerin müsebbibi olduğunu kesin olarak bilenlerin, tevbesi gibi tevbe eder, O'na döneriz. Zât ve Sıfâtında herkesden müstağnî, herkesin kendisine muhtâc bir melik ve muhtâclara rahmetini yağdıran bir Rahim ve tām mânâsıyla mağfiret edip yarlıgayan, tevbe imkânlarını bahşedip bütün tevbeleri kabûl eden bir Allah olduğunu bilerek O'nun rahmet ve mağfiretini dileriz. O'nun, günâhları mağfiret edici, tevbeleri kabûl edici, buna rağmen ikaabında da şiddetli olduğundan şübhe etmeyecek şekilde, ümidimize bir de korkumuzu katar, dâimâ korku ve ümîd içinde oluruz.

O'nun sevgili peygamberi M u h a m m e d ' e, Âl ve Ashâb'ına; bizi, hesâba çekileceğimiz Kıyâmet gününün şiddetinden koruyacak, Allah katında bize yüksek mevkîler hazırlayacak şekilde, salât u selâm ederiz.

☆

Bundan sonra bilmiş ol ki; kusurları alabildiğine gizleyen ve ayıpları en iyi şekilde bilen Allahu Teâlâ'ya yönelmekle günahlardan tevbe etmek, sâlikler yolunun ilk başlangıcı, kurtuluşa ermişlerin ana sermâyesi, müridlerin ilk adımları, şübheli şeylere meyledenlerin doğrulmalarının anahtarı, Allah'a yaklaşmak isteyenler için tercih ve ihtiyâr edilmelerinin kaynağı ve ilk babamız Â d e m aleyhisselâm ve diğer peygamberlere uymanın esâsıdır. Evlâdın atalara uyması ne güzel şeydir. Âdem oğlunun kusur işleyip günahkâr olması, şaşılacak bir şey değildir. Bu, bir tabîattır, bunu A h z e m 'den öğrenmiştir (1).

(1) Ahzem, Hâtem-i Tâi'nin atalarından Rûbe'nin oğludur. Ahzem, âsî bir evlâd idi, öldü. Onun oğulları dedelerini dövdükleri zaman, dayağı yiyen Ahzem'in babası: «Ne olacak bunu Ahzem'den öğrendiler, yâni babadan kalma bir mîrâsıdır.» dedi.

Babasına benzeyen haddi aşmış sayılmaz. Yâni kusur işlemek, babadan kalma bir mîrâsdir. Evlâd, babaya benzeyebilir, fakat benzeyiş her yönü ile olmalıdır. Baba kırdığını sardığı ve yıktığını yaptığı gibi, evlâd da aynı yolu tutmalıdır. Müsbet ve menfî yönlerde babaya benzediği gibi, isbât ile ¹vücûd ²tarafklarında da benzemelidir. Nitekim Â d e m aleyhisselâm'dan z e l l e sâdir olduktan sonra, hemen nâdim oldu, onun ateşi ile yandı ve tevbe kâr oldu. Yalnız kusurda Â d e m ' i örnek alıp da, tevbe ve pişmanlıkta ona uymayanlar, ayakları sürçmüş olan kimselerdir. Hatâ, insânın yaradılışında mevcûttur. Hatâsız insân olmaz. Ancak hemen tevbe etmek lâzımdır. Hiç kusur işlememek, meleklerin vasfı; hiç iyilik yapmamak da şeytânın hususiyetidir. Kötülük işledikten sonra iyiliğe yönelmek de insanlara mahsûs ve onlar için zarûridir. Yalnız iyilikle uğraşan, Allah katında mukarreb bir melek; yalnız kötülük için çalışan ise, şeytan, ³düştüğü kötülükte hayra yönelen de insandır. Allahu Teâlâ insanın tiynetinde iki kusuru (şehvet ile gadab) yerleştirdi ve iki tabiatı (hayvâniyyet ile melekîyyet) ona arkadaş verdi. Her insan ⁴kendi nesebini fâşih eder; ya meleğe, ya Â d e m ' e veyâ şeytânâ intisâb eder. İşlediği kusurdan tevbe eden, Â d e m ' in evlâdı olduğunu isbatlar. Kusur ve isyânında isrâr eden, kendini şeytânâ uymakla tescil ettirmiş olur.

Sırf hayır yapmakla meleklerle nisbet edilmeğe gelince; bu, imkânsızdır. Zira Â d e m ' in hamuru, sağlam bir şekilde kötülük ve iyilik mâcunu ile mayalanmıştır. Â d e m oğlunu şerden iki ateşin biri kurtarır. Bunların birisi nedâmet, diğeri de Cehennem ateşidir. Yâni şeytan pisliğinden insan cevherini kurtarmak için ⁵ateşde yanmak zaruridir. Sana düşen vazife, hemen bu iki ateşin ⁶ehvenini tercihtir. Ölüm ile, ihtiyarın elinden gitmeden önce iki şerrin ehvenini tercih, yâni tevbe ve nedâmet tarafını tercih et ve bunun ateşine yan. Sonra irâde dışı Âhirete intikâl ettikten sonra artık senin elinde bir şey yok; ya Cennet'e gidersin, veyâ Cehennem'e.

Tevbenin dindeki mevkii bu kadar önemli olduğu için, onu Rub'u'l-Münciyât'ın başına alarak; hakikatini, ⁷şartlarını, sebebini, alâmetlerini, meyvelerini, tevbeyle engel olan âfetleri ve bunları tedâvi eden çâreleri açıklamak gerekti. Bütün bunları dört rûkünde açıklayacağız:

BİRİNCİ RÛKÛN: ⁸Tevbenin kendisi, ⁹târifi, hakikati, isyan akabinde hemen, herkese ve her hâl ü kârda vücûbu ve sahîh olan tevbenin kabûlü beyânındadır.

İKİNCİ RÛKÛN: Kendisinden tevbe edilmesi gereken şey'in günahıtan ibâret olduğu, günâhın küçük ve büyüğü, Allah hakkı ile kul hakkı arasında ¹⁰taksîmi, derece ve derekelerin hasenât ve seyyiât üzerine tevzii ve ¹¹sağîrenin, (küçük günahların) kerih olmasının sebepleri beyânındadır.

ÜÇÜNCÜ RÛKÛN: ¹²Tevbenin şartları, devamı, geçmiş mezâlimin telâfisi, günahları tekfirin keyfiyeti ve tevbeyle devam ettirmekte tevbe edenlerin bölümleri beyânındadır.

1-YANILMA 2-MEYDANA GELEN 3-PİŞMAN 4-YARADILIŞ
5-AYIRMA 6-MENSUB OLMA 7-SAĞLAMLAŞTIRMA
8-PİŞMANLIK 9-ADİ, AŞAĞI 10-GEÇME 11-BELA 12-ARKASINCA

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN : Tevbeye yönelen sebep, günahkârların günâha isrâr düğümünü çözmenin çâreleri beyânındadır. Bu dört rükün ile inşâallah maksad hâsıl olacaktır.

BİRİNCİ RÜKÜN

1inci BEYÂN : TEVBENİN HAKİKATİ VE TARİFİ :

Bilmiş ol ki; tevbe, sıra ile üç şey'in birleşme ve intizamından meydana gelen bir mânadan ibârettir. Bunlar da ilim, hâl ve fiildir. Önce ilim, sonra hâl, sonra da fiil gelir. Birinci ikinciye, ikinci de üçüncüyü gerektirir ki bu, değişmeyen ilâhî bir sünnettir.

İlim demek, günâhın büyük zararlarını, kul ile sevgilileri arasında bir perde olduğunu bilmektir. Bunu böylece kalbinden kesin olarak bildiği vakit, sevgilisini kaybettiği için, içinde bir elem ve acı duyar. Zîra sevgilisini kaybeden gönül, mutlak surette acınır. Şâyet kusur kendi tarafında ise üzüntüsü daha da çoğalır. Sevgilisini kaybetmesine sebep olan bu işinden dolayı duyduğu acıya ^{n e d â m e t} (pişmanlık) denir. Bu acı iyice kalbi kapladığı vakit bundan yeni bir vaziyet meydana gelir ki, buna da; hâl, mâzî ve istikbâl ile ilgili olan bir işi kasd ve irâde denir. Hâl, ile yâni bu ân ile ilgisi, yapmış olduğu kusuru hemen terketmektir. İstikbâl, yâni gelecek ile ilgili olan işi, sevgilisinden kendisini ayıran bu kötülüğü ebediyyen yapmamağa azmetmektir. Mâzî, yâni geçmiş ile ilgili olan işi de, yitirdiğini iyilik veyâ kazâ etmekle telâfiye çalışmaktır. Bu da hayra kabiliyeti olduğu zamandır. İşte ilim, birincisidir ve o, bu hayırlara muttaliidir, onları bilir. Bu ilimden maksadımız da iman ve yakındır. Çünkü iman, günahların öldürücü bir zehir olduklarını tasdikten, yakîn de bu tasdikî te'kid, şübheyi ondan uzaklaştırarak kalbe onu yerleştirmekten ibârettir. Bu imânın nuru kalbde parladığı ân, orada nedâmet ateşini yaktırır. Kalb, iman nûru ile sevgilisinden uzaklaştığını anlayınca, buna üzülür. Karanlıklar içerisinde kıvranan bir kimseye güneşin doğması gibi, veyâ uzaktan sevgilisini tehlikede görür görmez heyecânından âdetâ helâk olacak bir duruma gelen kimse gibi, bunun da sevgi ateşi kalbini yakmalı; bu ateşle kaybettiğini tedârik etmeğe yönelmelidir.

Demek ki ilim, ⁷nedâmet ile ⁴hâl ve istikbâlin terki, geçmiş telâfi ile ilgili maksadın husûlünde birbirini tâkib eden üç mefhumdur, ki hepsine birden tevbe denir. Ekseriyetle yalnız geçmişe pişman olmağa tevbe denir de, ilim onun sâbika ve mukaddimesi, terk ise onun neticesi ve mey-

vesi olur. İşte bu mânada Resûl-i Ekrem :

الْبَدْرُ تَوْبَةٌ

1-İŞ

2-İZTİRAB

3-GEÇMİŞ

4-GELECEK

5-VAKİF

6-ŞÜBHESİZ BİLME

«Pişmanlık tevbedir.» (2) buyurmuştur.

Zîra nedâmet; pişmanlığı gerektiren, onu² meyvelendiren³ ilimden, onu tâkib eden azimden hâli olamaz. Yâni nedâmette, yapılan işin zararlarını bildiren ilim ve bunu yapmamakta³ azim mevcuttur. Demek ki nedâmet, meyveyi veren ilim ve azim ile kaaimdir. İlim ve azimsiz olmaz. Bu itibarla tevbenin târifinde: «Geçmiş⁴ hatâların verdiği iç sancısıdır» denilmiştir. Çünkü bu, yalnız içteki elemle ilgilidir. Bunun için de bâzıları tevbe hakkında: «O, gönülde alevlenen bir ateş, ciğerde iyileşmeyen bir yaradır.» dediler. «Terk» anlamı itibariyle de tevbenin târifinde: «Eziyet veren elbiseyi atıp faydalı elbiseyi giymektir.» denmiştir. Sehlî b. Abdullah da tevbenin târifinde: «Tevbe, kötü huyları iyi huylara değiştirmektir.» dedi. Bu da ancak halvete çekilmek, sükût etmek, helâl yemekle tamamlanır.

Tevbenin târifi hakkında pek çok sözler vardır. Şu üç mânayı ve tertibini bildikten sonra, tevbe hakkındaki târiflerin, tevbenin mânasını tamamen kavrayamayacağı kolaylıkla anlaşılır. Zâten mücêrred lâfızları araştırmadansa, eşyânın hakikatini anlamağı araştırmak daha önemlidir.

2 nci BEYÂN : TEVBENİN VÜCÛBU VE FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; tevbenin vüçbu⁷ âyet ve hadislerle sâbit olduğu gibi, îman nûru ile kalbi genişleyip basîret gözü açılan⁸ ve önünde parlayan bu nur sâyesinde yardımcıya muhtâc olmadan cehâlet zulmetlerinden sıyrılan için de meydandadır. Yolda giden ya, yardımcıya ihtiyacı olan bir kördür veyâ ilk önce kendisini yola koyduktan, yolu târif ettikten sonra kendi başına gidebilen bir basîret sâhibidir. Din yolunda da insanlar böyledir. Bir kısmı noksandır, adımlarında başkasını tâklidi, ileri geçemez. Her adım atışında kitab ve sünnetten bir delil duymak ister. Bunu bulamadığı zaman şaşırır kalır. Bu adam ne kadar uzun yaşasa da, bu yolculukta alacağı mesafe kısıdır, çünkü uzun adım atamaz. Ayrıca muvaffak olmuşlar da var ki, Allahu Teâlâ onun kalbini İslâm nûru ile genişletmiştir. O, Rabbinden nûr ve hidâyet üzeredir. Küçük bir işâretle bu çetin yolculuğuna devâm eder, zor geçitleri aşar. Kur'an ve îman nûru onun kalbinde parlar. İçindeki kuvvetli nûr sâyesinde küçük bir işâretle yetinir. Gü-yâ ki ateş olmasa da onun zeytinyağı parlar, ona ışık tutar. Ateş verildiği vakit nûr üzerine nûr olur ve yoluna devam eder. Allahu Teâlâ dilediğine nûrunu hidâyet eder. Bu gibiler her olay için menkul bir nâss aramazlar.

Hâli bu olan kimse, tevbenin vüçbunu bilmeğı murâd ettiği⁹ vakit, önce basîret nûru ile tevbeye, tevbenin ne¹⁰ olduğuna; sonra da vüçba, vüçbun mânasına bakar. Daha sonra da vüçb ile tevbenin mânalarını bir araya toplar da, artık tevbenin vâcib olmasında şübhesi kalmaz. O bakar ve görür ki vâcibin mânası, ebedî saâdete vüçûl¹¹, ebedî helâkten kur-

(2) İbn Hibban, Hâkim ve diğerleri sahih senedlerle rivâyet etmişlerdir.

1-BOŞ 2-PİŞMANLIK 3-MEVCU'D 4-ACI 5-HALİS 6-KELİME
7-FARZ 8-BİLGİSİZLİK 9-BENZETME 10-ANLATILAN 11-ÂYET
12-ULAŞMAK

tulmak için borç olan şeydir. Zîra saâdet ve şekaavetin, bir şey'in yapılmasına veya terkine taallûku olmasaydı artık ona vâcib demenin bir mânası kalmazdı. Bir kimsenin: «Bu, kendi îcâbı ile vâcibdir.» sözü faydasız bir lâftır. Çünkü şimdi veya gelecekte yapması veya terketmesi ile bizim garazımız olmayan bir şey'i isterse, başkası isterse bize vâcib kılsın, isterse kılmasın, onunla meşgul olmamızda bir mâna yoktur. Vücûbun mânasını, onun saâdet-i ebediyyeye vesile olduğunu anlayıp, ebedî hayatta saâdetin, ancak Allah'a kavuşmakta olduğunu ve ondan uzak kalanların şekaavette kaldığını bildikten sonra artık şehvî arzularından uzaklaşır. Ayrılık hasreti ve Cehennem ateşi ile yanar gider de Allah'a kavuşmaktan uzaklaştıran şey'in şehvetler, şu fânî âlemde ünsiyet etmek ve kesin olarak ayrılacağı şeyleri sevmeye, eğilmek olduğunu ve Allah'a yaklaştıran şeylerin de kalbi, şu âlemin muzehrafatından ayırıp bütün mevcudiyeti ile Allah'a bağlanmak olduğunu bilir. Yine kendisini Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıp şeytanın adamlarına ve şeytana yaklaştıran şey'in, günahlar olduğunu bilir de Allah'a yakınlık için, kendisini uzaklaştıran yollardan ayrılmanın vâcib olduğunu anlar. Bu uzaklaştırıcı yollardan, ancak ilim, nedâmet ve azimle tamamen ayrılabilir. Çünkü isyanın, sevgiliden uzaklaştırıcı sebeplerden olduğunu bilmedikçe pişmanlık duymadığı gibi, ayrı ve uzaklaştırıcı yolda olduğu için acı da duymaz ve acı duymadığı yoldan da geri dönmez. Rücû' anlamında olan tevbenin açık mânası, terk ve terkde azimdir. Sevgiliye ulaşmak için bu üç mânanın zarûretinde şübhe yoktur. İşte basiret nûrundan meydâna gelen îman böyledir. Ekseriyetle insanların bulunduğu yerden bu yüksek makamların zirvesine ulaşamayanların taklid ve başkalarına uymakta geniş imkânları vardır. Bu sâyede helâkten kurtuluşa ulaşırlar. Bu hususta Allahu Teâlâ'nın ve Resûlünün emirleri ile, selef-i sâlihînin sözlerini düşünsün. Allahu Teâlâ :

«وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

«Ey mü'minler, hepiniz Allah'a tevbe edin. Tâ ki korktuğunuzdan emîn, umduğunuza nâil olasınız.» (24 - Nûr: 31) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا»

«Ey mü'minler, nasûh tevbe ile Allah'a tevbe edin.» (66 - Tahrim: 8) buyurmuştur. Nasûh, nasihattan alınmadır. Her türlü şâibeden uzak olarak Allah'a tevbe edin demektir. Tевbenin faziletine Allahu Teâlâ'nın :

«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ»

«Muhakkak Allah hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever.» (2 - Bakara: 222) sözü delâlet etmektedir. Resûl-i Ekrem (S. A.V.) de :

التَّائِبُ حَبِيبُ اللَّهِ وَالتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ هـ

«Tevbe eden, Allah'ın sevgilisidir. Günahlardan tevbe eden, hiç günâh işlememiş gibidir.» (3) buyurmuştur.

Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

اللَّهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ رَجُلٍ نَزَلَ فِي أَرْضٍ دَوِيَّةٍ مُهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَنَامَ نَوْمَةً فَاسْتَيْقَظَ فَقَدْ ذَهَبَتْ رَاحِلَتُهُ فَطَلَبَهَا حَتَّى إِذَا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْحَرُّ وَالْعَطَشُ أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ قَالَ أَرْجِعْ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ فَأَنَامُ حَتَّى أَمُوتَ فَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ فَاسْتَيْقَظَ فَإِذَا رَاحِلَتُهُ عِنْدَهُ عَلَيْهَا زَادُهُ وَشَرَابُهُ فَاللَّهُ تَعَالَى أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ هَذَا بِرَاحِلَتِهِ هـ هـ

«Kulunun tevbesinden dolayı, Allahu Teâlâ'nın sevinci, bir adamın tehlikeli, ıssız bir çölde yanında binit ve binitinin sırtında yiyecek ve içeceği olduğu hâlde istirâhata çekilip biraz uyuduktan sonra uyandığında azığı ile beraber binitinin kaybolduğunu görüp, onu her tarafta aradıktan ve sıcaklık basıp iyice yorularak susadıktan ve ümidini kestikten sonra : «İndiğim yere gideyim, orada ölüm uykusuna yatayım» diyerek yerine çekilip başını koltuğunun üstüne koyarak uykuya yatıp bir müddet uyuyup uyandığı vakit, azığı ile devesini yanbaşıda gördüğü zamanki sevinşinden daha çoktur. Yâni Allahu Teâlâ, günahlarından tevbe edip kendine yönelen kuluna, çölde azığı ile devesini kaybedip ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kaldıktan ve ümidini kestikten sonra devesini bulanın sevinmesinden daha çok sevinir» (4). Diğer bir rivâyette ilâve olarak : «Devesini bulan adam, sevinç ve şaşkınlığından Allah'a nasıl şükredeceğini bilemeyip: «Allah'ım, ben Senin Rabbin ve Sen de benim kulumsun» der.» şeklinde vârid olmuştur.

(3) Hadîsin ikinci şikkını İbn Mâce İbn Mes'ûd'dan; birinci şikkını ise İbn Ebî'd-Dünya ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

(4) Müslim.

1-İŞARE 2-MİNİK

Hasan-ı Basrî'den rivâyet ediliyor: Allahu Teâlâ Âdem aleyhisselâm'ın tevbesini kabûl ettiği vakit, melekler kendisine göz aydınlığına gittiler. Cebrâil ile Mikâil de gitti ve :

— Ey Âdem, Allah tevbeni kabûl etti. Artık huzura erişdin, dediler. Âdem aleyhisselâm :

— Ey Cebrâil, bu tevbeden sonra bir de sorgu-suâl olursa, benim hâlim nice olur? dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Âdem aleyhisselâm'a şöyle vahyetti: «Ey Âdem, zürriyetine dört zahmet ve mihnet getirdin. Ayrıca tevbeyi de onlara miras bıraktın. Senin duâna icâbet ettiğim gibi, onlardan da bana çağırının çağırısına icâbet ederim. Mağfiret dileyeni yarlığarım ve ona cimrilik etmem. Zira ben dâvete icâbet eden bir yakı-nım. Tevbekârları da mezarlarından müjdelenmiş ve gülmüş olarak haşr eder, bütün duâlarını kabûl ederim.» buyurdu. Bu hususta vârid olan ha-ber ve eserler sayılamıyacak kadar çoktur. Tevbenin vücûbunda ittifak vardır. Zira dediğimiz gibi, tevbenin mânası, günah ve mâsiyetin, Allah'tan uzaklaştırıcı tehlikeli bir davranış olduğunu bilmektir. Bunun, îmânın vücûbunda dâhil vardır. Fakat gaflet, bunu unutturmuştur. İşte bu ilmin mânası da bu gafleti kaldırmaktır. Bu gafleti kaldırmanın vücûbunda da ih-tilâf olamaz ve yoktur.

Tevbenin mânalarından birisi de, hemen günâhı terkedip, bir daha yapmamağa azmetmek ve geçmiş noksanları telâfi etmektir ki, bunun vücûbunda şübhe yoktur. Geçmişe nedâmet ve üzülmek de vâcibdir. Çün-kü bu, tevbenin rûhudur. Geçmiş telâfi, ancak bununla mümkündür. Tev-be nasıl vâcib olmasın ki, ömrünü Allah'ın gadabında geçirdiğini anlar anlamaz, zarurî olarak içinde bir elem doğar ve bunun ızdırabını çeker.

Şâyet, kalbin üzülmesi, irâde dışı bir hâldir. İnsânın ihtiyârında de-ğil, zarurîdir. Böyle zarurî olan şeyler, vücûb ile nasıl vasıflanır ve insâna borçtur, denebilir? dersen,

Bilmiş ol ki; bu elemün sebebi, sevgilini kaybedişinin sebebi araştır-maktır. Bunu araştırmak da kendi elindedir. İşte bu yönden vücûb hük-müne giriyor. Yoksa, bu, ilmi kulun halkedip icad etmesi bakımından de-ğildir. Zira bu, kul hakkında muhaldir. Yoksa ilim, irâde, nedâmet, fill, kudret ve kaadir hepsi Allahu Teâlâ'nın yaratması ve işidir. Nitekim Al-lahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

«Hâlbuki sizi de, yapageldi-

ğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır» (37 - Sâffât: 96). Âyet-i Kerîme'deki (Mâ) harfi, masdariyye olarak: «Amelinizi de O yaratmış.» demektir. Ba-sîret sâhibi Ehl-i Sünnet görüşüne göre hak olan, budur. Diğer görüşler ise bâtıldır.

Şâyet, kulun, yapmak veya yapmamakta hiç bir irâde ve ihtiyârı yok mudur? dersen, deriz ki; evet vardır ve bu Allahu Teâlâ'nın yaratması ile olmasına aykırı değildir. Kulun o ihtiyârı bile Allahu Teâlâ'nın yaratması

İledir. Kul, kendisi için yaratılan ihtiyâra bağlıdır. Allahu Teâlâ sağlam bir el, zevkli yemek yemeğe istek yarattığı ve yemeğin bu isteği teskin edeceğini akla bildirdiği, bu yemekte bir zararın olup olmadığını araştırma kaabiliyetini verdiği, zararı olmadığına dair bilgiyi yarattığı ve bütün bunlar bir araya toplandığı vakit, yemek iradesi meydana gelir. Birbirini nakz eden bu hâtiroların kalkmasından ve yemeğe de iştah gelmesinden sonraki irâdeye ihtiyar denilir. Yukardaki sebebler tamamlandıktan sonra bunun meydana gelmesi zarurîdir. Allah'ın bu sebepleri yaratmasıyla irâde-
de çezim ve kesinlik meydana geldikten sonra, sağlam olan el, yemeğe doğru uzanır. Zira irâde ve kudretin tamamından sonra iş, zarurî olarak meydana gelir ve hareket hâsıl olur. Hareket, yine Allah'ın yaratmasıyla olan kudretin husûlü ve irâdenin kesinleşmesinden sonra, yine Allahu Teâlâ'nın yaratması ile olur. Yâni iktidar da irâde de, hareket de Allah'ın yaratması ile olur. Çünkü kesin irâde, istekten ve engellerin olmadığını bildikten sonradır ki, gerek istek ve gerek bu bilgi, Allahu Teâlâ'nın yaratması ile olur. Fakat bu yaratıklar, âdet-i ilâhiyyenin cereyan tarzı üzerine birbirini tâkip eden bir tertip üzeredirler. Allah'ın âdet ve sünnetinde bir değişiklik olmaz. Meselâ Allahu Teâlâ bir elde, yazı yazmak için hareketi yaratmaz. Ve o elde yazı kudreti denen sıfatı yaratmadıkça bu sıfatı yaratmaz. O elde hayatı ve kesin irâdeyi yaratmadıkça, kesin irâdeyi yaratmaz. İnsanda istek ve nefsin temâyülünü yaratmadıkça da, nefsin temâyülünü yaratmaz. O nefse, şimdi veya gelecekte uygun ve faydalı olacağına dair bilgi yaratmadıkça, bu bilgiyi de yaratmaz. Ancak hareket, irâde ve ilme râcî' olan diğer sebebler ile yaratır. İlim ve meyl-i tabîi dâima kesin irâdeyi kendilerine tâbi' kılar, kudret ile irâdede hareket tâkip ettirir. İşte her iş böyle bir tertip üzeredir, hepsi de Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyledir. Fakat yaratıkların bâzıları, diğer bâzılarının şartlarıdır. Bunun için bâzılarının öne, bâzılarının da sona kalması vâcibdir. Meselâ, önce ilim, sonra irâde; önce hayat, sonra ilim; önce cisim, sonra hayat gibi. Yâni hayatı yaratmak için önce cismi yaratmak şarttır. Yoksa hayat cisimden doğar demek değildir. Sonra ilim için hayat şart, ancak irâdeyi bilgili ve canlı bir cisim kabûl eder ve irâde bunda bulunur demektir. Vücûda ancak mümkün girer, yâni ancak yaratılması mümkün olanlar vâri olabilir. Mümkînâtın da değişikliği kabûl etmeyen bir tertib ve düzeni vardır. Bunu değiştirmek muhâldir. Bir vasfın şartı bulunduğu vakit, şartın bulunduğu yer, o vasfı kabûle müsteittir. İşte bu istidat bulunduğu vakit o vasf, Allahu Teâlâ'nın ezeli kudreti ve cömerdliğinden meydana gelir. Şartların sebeblerindeki istidâdın tertibi olunca, Allah'ın yaratmasıyla meydana gelen hâdiselerin de tertibi ve sırası vardır. Kul da birbirini tâkib eden bu olayların cereyan mahalli olmuştur. Bütün bunlar, tek olan Allahu Teâlâ'nın ezeli ilminde değişmeyen umûmî bir tertib ile en sür'atli bir şekilde kazâ edilmiş bir hükm-i Rabbânîdir. Ezelde kazâ edilen bu hükmün bu âlemdeki zuhûru, tamamen ona uygun bir şekildedir, onu değiştiremez. Allahu Teâlâ'nın :

1-ÇÖZME 2-KAT'I KARAR 3-HASIL 4-MEYLETME 5-ÜMITLİ
6-YER+İ

«Şübhesiz Biz, her şey'i bir öl-
 اِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ۝»

cüye göre yaratmışsınızdır.» (54 - Kamer: 49) buyurduğu ile meydâna gelen bu işlerin oluş şeklinden ve :

«Bizim buyruğumuz
 وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ۝»

bir göz kırpması gibi ânidir.» (54 - Kamer: 50) buyurduğu da ezeldaki kazâ-i külliden ibârettir. Kullar ise kazâ ve kaderin cereyânına bağlıdır. Allah Teâlâ'nın, idrâk ve mârifetten ibâret olan temâyül edeceği şey'e ilmi, «kasd» dediğimiz kesin ve kuvvetli meyli ve kudret sıfatını yaratmasından sonra, bu tertîb üzere neticede kâtibin elindeki hareketi yaratması, mukadderat cümlesindendir.²

Mukadderâtın kahrı altında bulunan kulun cisminde, iç âleminde bu dört şey zâhir olduğu vakit, gayb ve melekût âleminde mahcûb olan mülk ve şehâdet âlemi öne geçerek: «Ey Âdem oğlu, sen hareket ettin, sen attın ve sen yazdın.» der. Fakat gayb âleminin hicablarından ve melekût [gizlilik] âleminin perde arkasından:

«Hayır sen atmadın, attı-
 وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى ۝»

ğın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» (8 - Enfâl: 17) hitâbı gelir. Öldürdüğün vakit sen öldürmedin

«Onlarla muharebe edin
 قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ۝»

ki, Allah sizin ellerinizle onları azablandırırsın.» (9 - Tevbe: 14) nidâsı duyulur da, şehâdet âleminin, yâni görülen bu varlıkların içinde ve ortasında kalanlar şaşırır kalırlar ve bir kısmı yalnız cebre, yâni insan şoförün elinde bir direksiyon gibi, şoför onu istediği tarafa çevirir, kulun elinde irâde ve ihtiyardan hiç bir şey yok dediler. Bunlar, kuldaki kesbi nefyeden Cebriye'dir. Bir kısmı da, bunlar tamamen kulun kendi icâdidir derler ki, bunlar da Kaderiye'cilerdir. Bir kısmı da, her ikisi arasında orta bir yol tutarak, Allah hâlık, kul kâsıbdır, derler. Eğer bunlara gök kapuları açılacak da melekût âlemine bir baksalar, her birinde de bir yönden bir hakikat payı olduğunu ve hepsinin de hatâlı olduğunu, hiçbirinin bunun kühnünü anlayamadığını görürlerdi. Bu hususta tam bilgiye, melekût âleminde mülk âlemine açılan pencereden sızan nur sâyesinde erilir. Hâlbuki gayb ve şehâdetin âlemi olan Allah Teâlâ gaybını kimseye açmaz. Onu ancak râzı olduğu peygamberlerine açar. Bâzan peygamberlik mertebesine yükselenler de buna muttâlî olamaz. Kim ki, sebebler silsilesine yapışır, bu zincirin sebeblerinin sebeblerine bağlılığını bilir ve bilerek bu zinciri tah-

1-ÜMÜMİ, GENEL 6-YARADAN 11-KİMİLDATMA

2-KADER 7-ÇALIŞAN

3-EZME 8-GİZLİLİK

4-ÇALIŞMA 9-ASLIYINI

rik ederse, kader sırrı ona açılır. Her şey'i Allahu Teâlâ'nın yarattığını ve O'ndan başka yoktan vâ'r edenin bulunmadığını kesin bir ilim ile bilir.

Şâyet, bunlardan bir kısmına **Cebriyeci**, bir kısmına **muhterî** ve bir kısmına da **kesbiyeci** diye hüküm verdin. Sonra herbiri² bir yönden doğrudur dedikten sonra yine de noksandılar demekle tenakuza düşmedin mi? Bunu anlayabilmek için bir misâl ile açıklayabilir misin? dersin,

Derim ki; ben bunu bir misâl ile açıklayayım. Körler, memlekete Fil adında bir hayvanın geldiğini duymuşlar. Şimdiye kadar görmedikleri ve hattâ adını bile duymadıkları bu hayvanın ne olduğunu bilmek istediler. Gözleri görmediği için tabii buna dokunmak ve elleri ile yoklamak sûretiyle ne olduğunu ancak anlayabilecekler. Bir kaç kör filin bulunduğu yere gider, bunu elleri ile yoklamağa başlar. Bir kısmı filin ayaklarına, bir kısmı dişine, birisi de kulağına dokunur. Elleri geçen yerleri yoklarlar. Herkes eline geçen bölümden fili tanıdığını sanır. Geri dönüp de diğer körlerin yanına geldiklerinde körler sorar :

— Anlatın bakalım, fil nasıl bir hayvandır? derler. Bunlardan filin ayağını tutan :

— Kalın bir direk gibidir, ancak dış kısmı o kadar sert değildir, der. Dişlerini tutan :

— Hayır, kat'iyen yumuşak değil, gayet sert ve kurudur. Aynı zamanda o kadar da büyük değil, küçük bir direk gibidir, der. Kulaklarını tutan da :

— Hayır, ne öyle, ne de öyle; biraz sert olmakla beraber yine de yumuşaktır, der. Bu üçüncüsü, yumuşaklıkta birinciye tasdik etmekle beraber, ne büyük, ne de küçük direk gibi değil, demekle ikisini de yalanlamış oldu. O, kalın ve geniş bir deri gibidir, dedi. İşte bunların herbiri bir yönden doğrudur. Çünkü herkes tuttuğu tarafı anlattı ve anlattıkları vasıflar, filde vardır. Fakat ayrı ayrı şöyle dursun, bunların hepsi dahi bir araya gelmekle yine fili olduğu gibi anlatamamışlardır. İşte kaderiyye, cebriyye ve kesbiyyeciler de böyledir. Bu misâlden ders al. Zira³ insanların çoğunlukla ihtilâfı böyledir. Bu arada anlattıklarım mükâşefe ilmini aralayıp, onun deryâlarının dalgalarını harekete geçirdi ise de, maksadımız da bu olmadığı için, yine konumuza dönüyorum.

Konumuz, her üç cüz'ü ile, yâni ilim, nedâmet ve terk tarafları ile tevbenin vâcib olduğu beyânında idi. Yaptığına pişman olmak da borçtur. Çünkü bu da kulun ilmi, irâde ve kudreti arasında bulunan, Allahu Teâlâ ef'âlî arasındadır. Vasfı bu olan her şey'e vâcib ismi şâmil olur.

3 üncü BEYÂN : GÜNÂHIN AKABİNDE TEVBENİN VACİB OLDUĞU

Günâhın akabinde hemen tevbe etmenin vücûbunda şübhe yoktur. Zira⁶ isyânın, imânı tehlikeye düşürdüğünü bildikten sonra, tevbenin de akabinde olmasında şübhe edilmez. Bedeni öldürücü zehiri yiyen, onu hemen kusmak sûretiyle çıkarmağa çalışacağı gibi, imânı öldüren isyânı

1-İCÂD EDEN 2-ZİTLİK 3-GİZLİN ŞEYLERİ AĞIĞA ÇIKARMA
4-PIŞMANLIK 5-İŞLER 6-ARKASINCA 7-FARZ

da hemen tevbe ile atmak lâzımdır. Tevbenin vücûbunda kurtuluş, bu gûnahtan kendisini alıkoyan mârifettir. Bu mârifete sâhib olan isyân etmez. Bunun için de tevbeye ihtiyâcı kalmaz. Bu mârifet ise, amel ile alâkalı olmayan mükâşefe ilminden değil, belki muâmele ilmindendir. Amel için aranan her hangi bir ilmin uhdesinden ameli yapmadıkça kurtuluş olmaz. Meselâ, günâhı öğrenmek, günâhı terketmek içindir. Onu terketmeyen, îmanın o günâh ile ilgili cüz'ünü kaybetmiştir. İşte Resûl-i Ek-

rem'in: لَا يَزِنُ الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ ﴿٥﴾ «Zâni, zinâ

ettiği vakit, mü'min olduğu hâlde zinâ etmez» (5) buyurduğu bu mânadadır. Burada îmanı nefyetmekle; Allah'ın varlığına, birliğine, sıfatlarına, kitâblarına ve peygamberlerine iman gibi mükâşefe ilmine râci' olan îmanı nefyetmiyor. Zira bunları, zina ve benzeri günahlar nefyetmez. Burada ki murâd, zinânın Allah'tan uzaklaştırıcı ve Allah'ın gadabını mûcib olduğuna dâir olan îmanı nefyetmektir. Nitekim tâbib adama: «Bu zehirdir, bunu yeme, seni öldürür» dediği hâlde, bu zehiri yutan kimse için: «İnanmayarak yuttu» dendiği vakit bu adam doktorun varlığına veya doktorluğuna inanmıyarak zehiri yuttu demek değil, yuttuğu şey'in zehir olduğuna inanmıyarak onu yuttu demek olduğu gibi. Onun zehir olduğunu bilen onu asla yutmaz. Şu hâlde isyân edenin zaruri olarak îmanı noksanıdır. Çünkü iman yalnız bir esas değildir, yetmiş kûsur kolu vardır. En üstün derecesi, şehâdet kelimesi, en alt derecesi de, eziyet veren şeyleri yoldan atmak ve yolu temizlemektir. Bu, tıpkı birisinin, insan tek bir parça değil, yetmiş kûsur parçadan meydana gelmiştir. En önemli parçası kalb ve ruh, en aşağı derecesi de cilde rahatsızlık veren şeyleri izâle etmesidir. Diğer hayvanlardan ayrılması için bıyıklarını, tırnaklarını kesmektir, demesi gibidir.

Bu, uygun bir misâldir. İman, insan gibidir. Rûhun yokluğu bütün bedeni yok ettiği gibi, şehâdetin yokluğu da îmanı kökünden yok eder. Yalnız îmanı olup başka ameli bulunmayan, zâhirî ve bâtinî bütün âzalarını kaybeden ve yalnız canlı olan bir kötürüm gibidir. Bu hâlde bulunan kimşenin rûhunun bedeninden ayrılıp ölmesi bir an mes'elesi olduğu gibi, amelsiz kuru bir îmana sâhib olanın îmanını da, can alıcı meleğin daha ilk gelişinde esen kuvvetli rûzgârların bu kuru iman ağacını kökünden koparıp atması kuvvetle muhtemeldir. Her iman ki onun kökü yakîn üzerine oturtulmamış, dalları amellerle yeşermemişse, ölüm meleğinin görüldüğü anda esen şiddetli rûzgârların dehşetine dayanamaz. Ve ömrü boyunca tâat ve ibâdetle sulanmayan bu iman ağacının son nefesinde yıkılmasından korkulur. Günahkâr bir insânın, ibâdetine devam eden diğer birisine: «Ben de senin gibi mü'minim» demesi, kabak asmaşının çam ağa-

(5) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

cına: «Ben de senin gibi bir ağacım» demesine benzer. Burada ⁻⁹çam ağacının ne güzel bir cevabı vardır: Çam ağacı der ki: «Bu isim benzerliğine aldanmanın ne demek olduğunu güz rüzgârları esdiği vakit anlarsın. O vakit kökün kopar, yaprakların dökülür ve o zaman ağaçların yere saldığı köklerden gaafil olarak yalnız bitki ismindeki ortaklığa aldanmanın ne demek olduğunu görürsün.» Nitekim şâir :

«Yakında toz duman açılınca, bindiğin, at mıdır, eşek midir? anlarsın.» demiştir.

Bu, son nefesde belli olur. Âriflerin can damarını koparan ve kalblerini durduran ve pek az kimselerin dayanabileceği, son nefes tehlikesidir. İsyânı sebebiyle sonsuz olarak Cehennem'de kalacağından korkmayan günahkâr, ekseriyetle ölüm hastalıktan sonra geldiği için sıhhatine güvenerek zararlı maddeleri yemeğe devam eden insan gibidir. Zararlı maddeleri yemekle nihayet bu adamın hastalanıp öleceği gibi, isyâna devam edenin de son nefesde imansız gitmesinden ve imansız gitmesiyle ebedi olarak Cehennem'de kalmasından korkulur. Demek ki beden için zararlı yemekler ne ise, iman için isyan da aynıdır. Zararlı yemekler midede toplanarak sâhibinin haberi olmadan mideyi ve mizâcı bozup âni olarak adamın hastalanıp ölümüne sebebiyet verdiği gibi, günahlar da yığıla yığıla kişinin imansız gitmesine sebep olabilirler.

Şu fânî dünyada ölümden korkan kimsenin zararlı ve zehirli şeyleri her hâlükârda ve bulunduğu anda terkedip yememesi vâcib olduğu gibi, ebedî helâkten korkan kimsenin de günahlara yaklaşmaması öncelikle vâcib olur. Zehiri içen pişman olduğu anda şu ölümlü dünyada biraz daha kalması için bir an önce zehiri içinden çıkarmağa uğraştığı gibi, din zehiri demek olan günahları da bir an önce içinden çıkarıp ebedî helâkten kurtulması için bütûn tedbirleri alması, öncelikle vâcib olur. Zira isyan zehirinden korkulmasının sebebi, ebedî olan Ahireti kaybetmektir. O Ahiret ki, onun nimetleri devamlı ve mülkü büyüktür. Onu kaybetmekte Cehennem ateşi ve ardı arası gelmeyen devamlı azab vardır. Zira Ahiret gününün hududu yoktur. O hâlde tabiblerin müdâhalesine imkân bırakmayacak şekilde mâneviyatı harap etmeden önce hemen tevbe ederek günahlar zehirinden sıyrılmağa çalışmak lâzımdır. Sonra iş işden geçer hiç bir şey fayda vermez olur ve Allahu Teâlâ'nın :

اِنَّا جَعَلْنَا فِيْ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ وَ
جَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ
فَهُمْ لَا يَبْصُرُونَ . وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ

لَا يُؤْمِنُونَ

«Boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirmişsinizdir, bunun için başları yukarı kalkıktır. Önlerine ve arkalarına sed çekmişsinizdir. Gözlerini perdelediğimizden artık göremezler. Ey Muhammed! Onları uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar.» (36 - Yâ Sin: 8,9,10) vâidine girmiş olur. Sakın âyetteki «î m â n» lâfzı seni aldatıp da: «Bunlardan murad kâfirlerdir» demeyesin. Zira imânın yetmiş kûsur şûbesi olduğunu ve zâninin zinâ ederken mü'min olamayacağını sana anlatmıştık. İmânın kol ve dallarından mahrum kalan kimsenin son nefesinde imânın aslından da mahrum kalmasından korkulur. Elini, ayağını, gözünü, kulağını ve diğer âzalarını kaybeden kimsenin canını da kolaylıkla kaybedeceği gibi, bu kimse de asıl imânını kaybedebilir. Asıl olmadan fer' olamayacağı gibi, fer' olmadan da asıl devam edemez. Asıl ile fer' arasındaki tek fark, fer'in hem vücûdu, hem de devamı aslın bulunmasına bağlıdır. Yoksa aslın vâir olmasında fer'e ihtiyacı yoksa da, devamında fer'e ihtiyacı vardır. Aslın bekâası fer' ile, fer'in vücûdu ise asıl iledir. Mükâşefe ve muâmele ilimleri de fer' ile asıl gibi birbirinin ayrılmaz arkadaşlarıdır. Ayrılıkları; birinin asıl, diğerinin fer' olmasındadır. Muâmele ilmi ameli gerektirmezse, onun yokluğu varlığından hayırlıdır. Zira muâmele ilminin gereği ile amel etmezse, bu ilim, sâhibinin aleyhine delîl olur. Bunun için âlim olan fâcirin azâbı, câhil olan fâcirin azâbından daha ağırdır. Nitekim bunu ilim bahsinde açıklamıştık.

4 üncü BEYÂN: TEVBENİN, KİMSENİN KURTULAMIYACAĞI ŞEKİLDE HER ŞAHSA, HER HAL Ü KÂRDÂ VÂCİB OLDUĞU

Bilmiş ol ki; kitâbın zâhiri, bunu açıkça beyân etmektedir. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

«Ey mü'minler, hepiniz Allah'a tevbe ediniz. Umulur ki felâh bulursunuz.» (24 - Nûr: 31) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ hitâbını bütün mü'minlere tāmim etmiştir. Zâten basîret nûru da bunu gösterir. Zira tevbenin mânası, insânı şeytâna yaklaştıran Allah'a uzaklaştıran yoldan dönmek demektir. Bu yanlış yola ancak gâfiller sapar. Akıl garîzesinin kemâli, insanları aldatmakta şeytânın yolları olan şehvet, gadab ve diğer kötü huyların tekâmülünden sonradır. Çünkü aklın başlangıcı yedi yaşında, aslı ergenlik ânında, kemâli ise kırk yaşındadır. Şehvetler, şeytânın, akıllar ise meleğin askerleridir. Bunlar karşılaştıkları vakit zarurî olarak aralarında savaş başlar. Zira bunlar birbirinin zıddı oldukları için, biri diğerini kabûl etmez. Aralarındaki ayrılık, gece ile gündüz ve ışık ile karanlık gibidir. Bir taraf gaalib gelince diğer tarafı ezer. Hâlbuki şehvetler, akıl kemâle ermeden daha çocukluk ve gençlik çağında kemâle ererler. Bu sebeble şeytânın askeri, akıldan önce mer-

kezi zabteder, kalbi istilâ eder ve kalb de şehvetlere uygun âdetlerle ünsiyet eder de şeytan kalbe galebe çalar. O zaman onu oradan söküp atmak zor olur. Allah'ın ordusu olan akıl, sonra harekete geçer. Allah'ın dostlarını düşmânın esâretinden kurtarmak için ağır ağır çalışır. Şâyet akıl, kemâl erip kuvvet bulmazsa, şeytanın ordusunu kalbden atamaz ve şeytan verdiği sözü yerine getirmeğe çalışır. Onun sözü, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği gibi:

«Ândolsun ki لَا حَاشِيَكَ ذُرِّيَّتُهُ إِلَّا قَلْبًا»

onun zürriyetini, birazı müstesnâ olmak üzere, behemehâl kendime bend ederim.» (17 - İsrâ: 62) dir. Akıl kemâl bulup kuvvetlenirse, ilk vazifesi, şehvetleri kırmak sûretiyle şeytânı kalbden uzaklaştırmak ve kalbi, alışkın olduğu kötü âdetlerden ayırıp ibâdetlere çevirmek olur. İşte tevbenin mânası da budur. Yâni rehberi şehvet ve öncüsü şeytân olan yoldan ayrılıp Allah'a giden yola girmektir. Ne kadar insan varsa hepsinin şehveti aklından öncedir ve şeytânın ordusu olan vasıfları, meleğin ordusu olan hasletlerinden öncedir. Yâni şehvet, gadab ve diğer kötü vasıfları gençlik çağında tekâmül ettiği ve akıl kırk yaşında kemâl bulduğu için şeytanî tarafları melekî yönlerinden öncedir. Şehvetin te'siri ile yapmış olduğu geçmiş kötülüklerden dönmesi, ister avam bir insan ve hattâ ister peygamber olsun, hepsi için zarurîdir. Bu tevbenin yalnız Âdem aleyhisselâm'a mahsûs olduğu sanılmamalıdır. Nitekim şâir:

«Yalnız H i n d' in gaddâre olduğunu sanma, asâletiyle övünmek karakterinde olan her kadın H i n d' dir.»

demiştir. Belki tevbe, bütün insan nev'ine yazılmış ezeli bir hükümdür. Değişmesine ihtimâl olmayan ilâhî âdetler değişmedikçe bunun aksi düşünülemez. Kâfir veya câhil olduğu hâlde erginlik çağına gelen herkes için cehlinden ve küfründen tevbe etmesi vâcibdir. Anne ve babasına uymakla müslümân olarak bâliğ olan ve fakat İslâmî gerçeklerden gâafil bulunan kimse de İslâmın mânasını anlamak sûretiyle gafletinden tevbe etmesi lâzımdır. Zira bizâtihi kendisi İslâmiyeti kabûl etmedikten sonra, anne ve babasının İslâmiyeti, ondan bir şey'i uzaklaştırmaz. İslâmiyetin ne demek olduğunu anlar anlamaz, başka hiç bir şey beklemeden, o âna kadar şehvetlerinin peşine gitmek sûretiyle alışkın olduğu açılıp saçılmalardan hemen dönerek Allahu Teâlâ'nın bildirdiği hududlar içerisine girmelidir. Tевbenin en zor olanı, bu kapudur. Çokları bundan âciz olduğu için, burada helâk oldular. İşte şu anlattıklarımızın hepsi tevbe ve Allah'a rücu'dur.

Demek ki tevbe, kimsenin müstağnî kalmayacağı şekilde, herkes için farz-ı ayındır. Nitekim Âdem aleyhisselâm bile tevbeden müstağnî kalamamıştır. Babanın yaradılışına uymayan ve babanın güç yetiremediği şey'e evlâdı hiç güç yetiremez.

Devamlı olarak ve her hâl ü kârda tevbenin vâcib olmasına gelince;

1-HÜKMÜ ALTINA ALMA 2-İSTER İSTEMEZ 3-GADDAR OLAN
4-TEMİZ SOYLULUK 6-BİLGİSİZ 7-BİLGİSİZLİK 8-YETİŞMİŞ
5-HİND" EBU SUFYAN"IN BACISIDIR 9-HABERSİZLİK 10-HABERSİZLİK

bu da açık ve meydandadır. Çünkü hiç kimse âzaları ile isyandan¹ hâli olamaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler peygamberlerin bile zelle ve hatâdan sâlim kalamadıklarını, hatâlarından dolayı ağılıyarak tevbe ettiklerini haber vermişlerdir. Şâyet bâzı hâllerde âzası ile günah işlemezse de kalbinde günah işleme düşüncesinden hâli kalmaz. Şâyet kendisinin böyle bir meyli olmazsa² da, kendini, Allah'ı zikirden alıkoyacak şeytanın çeşitli vesveselerinden hâli³ kalmaz. Şâyet bundan da korunursa, Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âline olan ilminde gâflet ve kusurdan kurtulamaz. Bütün bunlar, derecesine göre birer noksanlıktır ve bu noksanlıkların da sebepleri vardır. Sebeplerini atabilmek, onların zıddı ile meşgul olmakla, yâni o yoldan başka yola dönmekle mümkündür. İşte tevbe de budur. Şekil ve derecelerde ayrılmakla beraber, insan oğlunun bu noksanlıklardan tamamen sıyrılması düşünülemez. Bunun için tevbe etmesi lâzımdır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

إِنَّهُ لَيَغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى أَسْتَغْفِرَ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ سَبْعِينَ مَرَّةً ۝

«Kalbime öyle şeyler gelir ki, her gün ve gece bunlardan yetmiş def'a Allah'a istiğfâr ederim.» (6) buyurmuştur. Bunun için Allahu Teâlâ ona ikrâm etti ve :

لَيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ۝

«Geçmiş ve gelecek günâhını Allah'ın bağışlaması için» (48 - Feth: 2) buyurdu. Onun durumu bu olunca, ya başkaları nasıl olur?

Şâyet, kalbe gelen h e m ve h a t ı r'ların noksan olduğunda, kemâl ise bunlardan kurtuluşa olduğunda şübhe yoktur. Hattâ Allah'ın celâlini anlamaktaki noksanlık da kusurdur. Mârifet çoğaldıkça kemâl de çoğalır. Noksan sebeplerden kemâle intikâl de bir rücû'dur. Rücû' ise tevbedir, bunlarda şübhe yoktur. Fakat aslında bu anlattıkların farz değil, fazilettir. Tевbe, farzlar için farzdır. Siz ise her hâl ü kârda tevbe farzdır, dediniz. Hâlbuki bunlardan tevbe farz değil, kemâle ermek şeriatte farz değildir. Senin, her hâl ü kârda tevbe farzdır, demekten maksadın nedir? der isen,

Bilmiş ol ki; yukarda anlattığımız gibi, insan daha ilk yaradılışında şehvetlerine uymaktan asla kurtulamaz. Tевbe demek, yalnız bu şehvî arzuları terketmek değil, tevbenin tamamı, geçmiş telâfi iledir. İnsan oğlunun peşinden gittiği şehvetinden kalbine bir zulmet yükselir. Nitekim aynaya bakan insânın nefesinden aynanın camı puslandığı gibi, kalb de günahlardan puslanır. Şehvet zulmetleri çoğaldıkça kalb kararır ve körleşir. Bunun için Allahu Teâlâ :

(6) Müslim, Eğarrü'l-Müzeni'den rivâyet etmiştir.

«Hayır (hakikat öy-
 كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ هـ

le değil), bilâkis, onların kazanmakta oldukları (irtikâb edegeldikleri mâsiyetler) kalblerini yenmiş (paslandırmış) tır.» (83 - Muttâffîfin: 14) buyurmuştur. Aynanın yüzündeki kirler, uzun zaman orada kalınca leke yapıp camı bozdukları ve böylece cam eski cilâsını kaybettiği ve yeniden eski hâlini alamayacağı gibi, gönüldeki bu kara lekeler, orada uzun müddet kalınca orada iz yapar ve yerleşirler. Artık bundan sonra kalbi temizlemek için yalnız şehvetlerin peşinden gitmemek, yeterli değildir. Çünkü orada lekeler vardır. Onları oradan temizleyip atmak lâzımdır. Kalbe, isyan ve şehvetlerin kiri ve karanlığı çöktüğü gibi, şehvetleri terkederek yapılan ibâdetlerin nuru da kalbe yükselir. Tâatın nûru ile mâsiyetin zulmeti kaybolur. Tâat ve ibâdetler kalbi temizler. Peygamber Efendimiz :

اتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَحْتَهَا

«Kötülüğün ardından hemen bir iyilik

yap ki, onu mahvetsin» buyurmakla buna işâret etmiştir.

Demek oluyor ki kul, hiç bir halde kalbinde bulunan kötülüğün izlerini, onun zıddı olan ibâdetin izleri ile silmekten müstağni olamaz. Bu anlattıklarımız, önce cilâlı ve parlak olduktan sonra bâzı ârızalarla karararak kalbin temizlenmesi hakkındadır. Önceden kara olan kalbi cilâlatmak ise çok daha uzun bir çalışma ister. Çünkü yeniden parlak bir ayna yapmakla, yüzü kirlenmiş aynayı temizlemek bir değildir. Bunlar o kadar uzun meşgalelerdir ki, bunlardan hiç kimse hiç bir zaman kurtulamaz. Hepsi de tevbeye bağlıdır.

Bunlar ⁶fezâildendir ve kemâl talebidir. Bu bakımdan bunlardan tevbeye vâcib denmez sözüne gelince; bilmiş ol ki; vâcibin iki mânası vardır. **Birincisi**, şer'i fetvâlardaki vâcibdir, bütün insanlar bunda müsterektir. Bu öyle bir derecedir ki bütün insanlar bununla meşgul olsa, âlemin nizâmına bir zararı dokunmaz. Fakat bütün insanlar gerçek mânasıyla müttakî olmakla mükellef tutulsalar, gecim yolunu terkedip dünyayı tamamen atmaları gerekirdi ki, bunun neticesi takvânın tamamen yok olmasına sebep olurdu. Çünkü gecim bozulunca herkes ekmek, giymek, mesken derdine düşer ve ortada takvâdan bir şey kalmazdı. Bu bakımdan anlattığımız dereceler, bu mânada vâcib değillerdir.

Vâcibin ikinci mânasına gelince; Allah'a yaklaşmak için yapılması lüzumlu olan şeylerdir. Sıddıklar makamını ihraz ve Allah'a vâsıl olmak için, bütün bu anlattıklarımızdan tevbe vâcibdir. Bu, nafîle namaz kılmak isteyen için abdest vâcibdir, demek gibidir. Aslında nafîle namaz vâcib değildir. Fakat o fazileti almak isteyenler için abdest vâcibdir. Ancak o fazileti almak istemeyenler ne abdest alır ve ne de nafîle kılarlar. Yine

1-İŞLEME 2-GÜNAH 3-PARLAKLIK 4-İHTİYACSIZ 5-PARLATMAK
 6-FAZİLETLER 7-GÜNAHLARDAN KORUNMA 8-VÂZİFELİ 9-KAZANMAK
 10-KAVUŞMA

bu deyim, insanda el, ayak, göz, kulak şarttır, dendiği gibidir. Yâni tam bir insan, olmak için bütün bu âzalara ihtiyaç vardır, fakat canım olsun da bir tulum gibi, ya bir bez parçası gibi olmağa da razıyım diyen, bunlarsız da idare edebilir. Ancak kâmil olmaz. Umumî fetvâlarda geçen vâcibler, hayatın aslı gibi, kurtuluşun aslıdır. Çünkü, kurtuluşa ancak o sayede erilir. Fakat kemâle erdiren ve kurtuluşun da üstünde olan hayat, el, ayak ve diğer âzalar ile tekâmül etmiş vücut gibidir. Peygamberler, veliler ve âlimlerin hâris olup çalıştıkları bu hayattır. Bunun etrafında döndü ve bunun için dünya zevklerini tamamen terkettiler. Hattâ İ s â aleyhisselâm uykuya yatacağı zaman, yastık olmak üzere başının altına taş koymak zorunda kalmış ve buna da şeytan gelerek: «İşte dünyalık peşindesin, rahatın için başının altına taş koydun.» demesiyle Hz. İ s â taşı atarak başını yere koymuş ve taşı atması, kendisi için bir tevbe olmuştur. İ s â aleyhisselâmın, umumî fetvâlarda başı yere koymanın vâcib olmadığını bilmediğini mi sanıyorsun?

Hz. M u h a m m e d , giydiği işlemeli elbisesi namazda, kendisini meşgul ettiği için, onu çıkarıp attığı ve yine ayağına giydiği nâlinler kendisini meşgul ettiği için onları eskileri ile değiştirdiği vakit böyle yapmanın umum için meşrû' olan hükümlerde vacib olmadığını bilmiyor mu idi? Bunu bildiği hâlde onları terketmekle neden tevbe etti? Onun böyle yapması, bunların kalbinde iz bırakıp kendisine va'dedilen «Makaam-ı Mahmûd»a ulaşmaktan engel oldukları için idi.

Hz. E b û B e k i r 'i görmez misin ki, sütü içtikten sonra, sütü verenin gayr-ı meşrû' yoldan onu kazandığını öğrenince, hemen boğulacak şekilde parmak salarak onu midesinden boşaltmağa çalışmıştır. O, bilme-yerek içtiği bu kadarcık süttten fikhî hükümlere göre mäs'ul olmadığını ve fıkıh fetvâlarında bunu çıkarmanın vâcib olmadığını bilmiyor mu idi? İmkân nisbetinde midesini temizlemekle niçin tevbe etti? Bu, ancak onun kalbinde yerleştirilen bir sır içindir. O gizli sır, ona âmme fetvâlarının başka ve Âhiret yolculuğunun tehlikelerinin başka şey olduğunu ve bunları ancak siddıkların bilebileceğini bildirdi.

Sen, Allah'ın yarattıkları içerisinde Allah'ı en iyi bilen bu gibilerin hâllerini düşün. Onlar Allah'ı, Allah'a giden yolu, Allah'ın gadabını ve mağrur olmanın zararlarını herkesten iyi bilenlerdendir. Dünyanın aldatmasından bir kere, şeytânın aldatmasından bin kere sakın. Bunlar öyle sırlardır ki, bunların daha ilk kokularını alan kimse, Allah'ın yoluna giren sâlik, bin sene de yaşasa, her nefesinde nâsûh tevbesine, devam etmesinin lüzumunu ve hiç vakit geçirmeden tevbenin vücûbunu anlar. S ü l e y m â n D â r â n î çok doğru olarak şöyle söylemiştir: «Akli başında olan kimse, geleceği için değil de, tâat ve ibâdetsiz geçirdiği günleri için ağlasa da bu hâl, ölünceye kadar devam etse hakkıdır. Ya geleceğini geçmiş gibi cehâlet içinde karşılayanın hâli nice olur?» S ü l e y m â n D â r â n î, bunu şu maksadla söylemiştir. Akli başında bir insan, kıymetli bir cevhere sâhib olduktan sonra, boşu boşuna onu kaybederse elbette üzüdür. Şâyet

kaybettiği cevher, kendisinin helâk olmasına sebep olacaksa, şübhesiz buna acınıp ağlaması daha çok olur. Hâlbuki ömrün her¹ saati hattâ her ânı bahâ biçilmeyen bir cevherdir. Zîra seni ebedî şekaavetten kurtarıp ebedî saâdete ulaştırmağa² yetkilidir. Daha bundan nefis ve kıymetli bir cevher olur mu? Bunu gafletle kaybettiğin vakit, apaçık bir zarardasın. Gûnahta harcarsan, açıkça helâke gidersin.³ Şâyet bu zararına aldırış etmez,⁴ üzülmeyen ve ağlamazsan, bu, senin cehâletinden başka bir şey değildir. Cehâlet hastalığı ise bütün felâketlerin üstündedir.⁵ Hattâ o öyle bir felâkettir ki, sâhibi bunun farkında bile olamaz. Çünkü gaflet uykusu, kendisi ile mârifeti arasında perde olur. Ne yazık ki insanlar⁶ uykudadır, öldükleri vakit uyanırlar. O zaman herkese iflâsı ve her felâketzedeye felâketi gösterilir, fakat iş işten geçmiş olur.

Âriflerden birisi şöyle anlatıyor: Ölüm meleği, son nefesde adama gelir ve: «Senin tek bir nefesin kaldı. İşte gidiyorsun, bunun bir sâniye te'hirine imkân yoktur.» dese, adamı sıkıntılar alır, üzülmür ve bir saat daha yaşayabilip tevbe etmek ve mümkün olan noksanlarını tamamlamak için bütün dünya kendisinin olsa hepsini fedâ ederdi, fakat buna imkân bula-

maz. İşte Allahu Teâlâ'nın: **وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَمَا يَشْتَهُونَ**

«Kendileri ile arzû edegeldikleri şeylerin arasına bir sed çekilmiştir.» (34 - Sebe' : 54) buyurduğunun ilk tezâhürüdür. Yine buna işâret olarak Allahu Teâlâ :

**مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ
فَاصْدَقْ وَكَرَّمْ مِنَ الصَّالِحِينَ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا**

«Birinize ölüm gelip de: «Rabbim! Beni yakın bir müddete kadar geciktirseydin de, sadaka verip dursaydım, iyi adamlardan olsaydım» diyeceği zaman gelmezden önce, size rızık olarak verdiğimizden harcayın. Hâlbuki Allah hiç bir kimseyi eceli gelince, asla geri bırakmaz.» (63 - Münâfikun: 10, 11) buyurmuştur. Denildi ki; geri bırakılmasını istediği yakın ecel, perde ortadan kalkıp Âhiret alâmeti keşfedildiği vakit, ölüm meleğine, «Bana bir gün müsâade et de, tevbe edip Rabbim'dan afv dileyeyim» der. Ölüm meleği: «Artık saatleri de kaybettin» der. Ve tevbe kapusu üzerine⁷ kapanır. Bir yandan can çekişirken öte yandan yaptığı kötülüklerin esefini, ömrünü boşa geçirdiğinin hasretini çekerken, bu hallerin sadmeleri karşısında imânının aslı da sarsılıp durur. Nefes tükettiği vakit, ezelde⁸ mukadder ise, ruhu, tevhid üzerine çıkar ki, buna hüsn-i hâtime denir.

1-BELAYA DÜŞMEK 2-HABERSİZ 3-MÜSİBETE DÜŞMÜŞ 4-GÖRÜNME
5-GAM, HÜZÜN 6-VURUŞ 7-TAYİN OLUNMUŞ 8-SONU SELAMETTE OLMAK

Ezelde şekoaveti mukadder ise, canı imansızlıkla çıkar ki, buna da sū-i¹ hâtime denir. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ :

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ هـ

«Makbûl olan tevbe, kötülükleri yapıp yapıp da onlardan her hangi birine tâ ölüm gelince: «Ben şimdi gerçekten tevbe ettim» diyenlerin tevbesi değil.» (4 - Nisâ: 18) ve yine :

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوْءَ بَیْحَاثًا لِّمَنْ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ هـ

«Allah indinde makbûl olan tevbe, kötülüğü ancak câhillik sebebiyle yapacakların, sonra da çarçabuk vaz geçip tevbe edecek² olanların tevbesidir.» (4 - Nisâ: 17) buyurmuştur. Yâni hemen günâhın akabinde tevbe eder, bir hasene ile günâhın eserini kalbinden siler. Geç kalır da kalbi fazla³ kararır, silinmesi zor olur. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Kötülüğün akabinde bir iyilik et ki kötülüğü mahvetsin» buyurmuştur. Lokman aleyhisselâm da oğluna: «Oğlum, tevbeyi geciktirme, ölüm beklemediğin anda gelir. İlerde tevbe ederim diyen, iki büyük tehlike arasında kalır. Birincisi, günah işleye işleye kalbi kararır ve bu, tabiat hâline gelir de artık temizlenemez hâl alır. İkincisi, hastalık ve ölümün tezden gelmesidir. Öyle ki, kalbini temizlemeğe fırsat bulamamasıdır. Bunun için haberde :

«Cehennem إِنَّ أَكْثَرَ صِيَاحِ أَهْلِ النَّارِ مِنَ التَّشْوِيفِ هـ

halkının azâbının çoğu, tesvifden, tevbeyi geciktirmektendir.» diye vârid olmuştur. Helâk olanların çoğu, tevbeyi te'hirden helâk olmuştur. Çünkü kalbini kirletmeyi peşin yaptığı hâlde, temizlemesini te'hir ediyor. Burada ölüm gelip çatıyor da kalb-i selimsiz Allah'a mülâkî oluyor. Hâlbuki necât bulacaklar ancak temiz kalb sâhibleridir. Kalb, kulun elinde Allah'ın bir emânetidir. Ömür de aynı şekilde emânettir. Diğer ibâdet vasıtaları da böyledir. Emânete hıyânet edip hıyânetini düzeltmeyenlerin sonu tehlikelidir. Âriflerden birisi diyor ki: Allahu Teâlâ'nın kulunda iki sırrı vardır, ilham yolu ile onları kendisine bildirir. Birincisi, anasının karnından çıktığı vakittir. Allahu Teâlâ buyurur ki: «Kulum, seni her türlü isyandan temiz olarak dünyaya çıkardım; ömrünü, sana teslim ve emânet ettim. Bakalım bu emâneti nasıl koruyacak, benim huzuruma nasıl çıkacaksın?» İkincisi, rûhu çıktığı vakittir. Allahu Teâlâ: «Ey kulum, emânetimi ne yaptın? Onu korudun ve verdiğin sözde durdun mu? Şâyet sözünde dur-

1- SONU BELÂDA OLMAK

2- BİLGİSİZLİK

3- ARKASINCA

4- İYİLİK

5- SAĞLAM KALB

dunsa, Ben de sana bol bol karşılığını öderim. Emâneti kaybettin ve verdiğin sözde durmadınsa, Ben de senin cezânı veririm» buyurur. İşte buna

işâret olarak Allahu Teâlâ: **أَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ**

«Ey İsrâîl oğulları, tavsiyemi yerine getirin, ben de size karşı olan ahdimi yapayım.» (2 - Bakara: 40) ve :

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

«(Öyle mü'minler ki) onlar emânetlerine ve ahidlerine riâyetkârdırlar.» (23 - Mü'minûn: 8) buyurmuştur.

5 inci BEYÂN :

ŞARTLARINI CÂMİ' OLAN TEVBENİN KABÛL EDİLECEĞİ

Bilmiş ol ki; kabûlün ne demek olduğunu bildikten sonra, sahîh tevbenin makbûl₂ olacağında şübhe etme. Basîret nûru ile bakıp Kur'ân'ın nûrundan istimdâd edenler, her selim kalbin Allah katında makbûl ve Âhi-rette Allah'ın civârında zevk u safâ edip ebedî gözleri ile Allahu Teâlâ'nın cemâlini müşâhede edeceklerini bilirler ve yine aslında kalbin temiz olarak yaratıldığını, her doğan çocuğun fıtrat üzere doğduğunu, günâhın kir ve zulmetiyle sonradan kalbin bozulduğunu bilirler. Yine bilirler ki nedâ-³met ateşi kalbin kirini yakar. İyiliklerin nûru kalbin yüzünü saran kara lekeleri temizler ve hasenâtın nûru karşısında mâsiyet zulmetinin dayanamadığını da bilirler. Bu, gece karanlığının gündüz aydınlığı karşısında direnemediği gibidir. Diğer bir tâbir ile sabunun karşısında elbisedeki kirin dayanamaması gibidir. Hükümdâr, kirli elbiseyi, giymek için kabûl etmediği gibi, günahlar ile kararmış olan kalpleri de Allahu Teâlâ civârında kabûl etmez. Pis işlerde giyilen elbiselerin kirlendiği, sabunlu ve sıcak su ile yıkandığı vakit temizlendiği gibi, şehvî arzûlarla kullanılan kalbin kirleneceğini ve göz yaşları ile nedâmet ateşinin kalbi temizleyeceğini de bilirler. Her tezkiye edilmiş temiz kalb, temiz elbise gibi, makbûldür. Kalbi tezkiye ve temizlemek ise senin elindedir. Sen kalbini temizle. Temizlenen kalbin kabûl edileceği, değişiklik kabûl etmeyen ezeli kazâda tesbit

edilmiştir. Allahu Teâlâ'nın: **قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا** «Kendini arı-⁸

tan saâdete ermiştir.» (91 - Şems: 9) buyurduğu felâh da budur.

Kim ki gözü ile müşâhede ettiğinden₃ daha kuvvetli olarak, kalbin, birbirine zıt olan tâat ve mâsiyetten müteessir olduğunu, cehâlete zulmet

1-TOPLAYICI, CEM ETMİŞ 2-YARDIM İSTEME 3-PİŞMANLIK 4-İYİLİKLER
5-GÜNAH 6-İFADE 7-TEMİZLEME 8-GÜNAHLARDAN TEMİZLEYEN
9-TESİRLLENEN 10-BİLGİSİZLİK

de denildiği gibi, bunların birine zulmet, ilme de bâzan nûr dendiği gibi, diğerine de nûr dendiğini, nûr ile zulmetin birleşemeyecek şekilde aralarında zıddiyet bulunduğunu bilmezse, dinden yalnız kabuğuna sâhip olmuş ve yalnız ismini elde etmiş, kalbi ise dininin gerçeklerinden, hattâ kendi nefsinden ve vasıflarından büyük bir perde içinde kalmış ve bunları anlamaktan âcizdir. Kendini bilmeyen, başkasını hiç bilemez. Bundan, kişinin kalbini kasdediyorum. Kendi kalbini bilmeyen başkasının kalbini nasıl bilebilir? Sahih tevbenin kabûl olmayacağını zanneden, güneşin doğduğu hâlde ortalığı aydınlatmayacağını, elbise sabun ile yıkandığı hâlde temizlenmeyeceğini sanan gibidir. Ancak kuvvetli lekeler uzun zaman elbisede kalıp orada iz bıraktıktan sonra, hakikaten sabun da bunları temizlemez. Kalb de böyledir. Günahlar terâküm ede ede kalbi iyice karartıp, orada tabiat hâlini aldıktan sonra bu kalbin tevbe etmesi zordur. Bu, itiyadından kolay kolay dönemez.

Belki dili ile, tevbe ettim, der, fakat bu tevbe bir değer taşımaz. Bu, tıpkı çamaşırcının: «Ben çamaşırları yıkadım» sözüne benzer. Elbisedeki kiri çıkarmak için gerekli maddeyi kullanmadıktan sonra lâf ile elbisenin temizlenmeyeceğinde şübhe yoktur. İşte asıl ve gerçek tevbeden kaçınmanın hâli de budur. Tamamen dünyaya yönelip Allah'tan yüz çevirenlerin hâli budur ve çoğunlukla insanlar, böyledir. Akıl sâhibleri için tevbenin kabûlünde bu kadar açıklama, kâfidir. Fakat biz bu kadarla yetinmeyip bunu âyet, haber ve hadîslerle te'yid edelim. Zira kitab ve sünnetin şehâdet etmediği görüşler kuvvetli sayılamaz.

Tevbe hakkında Kur'an'dan âyetler :

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ۝

«O, kullarının tevbesini kabûl eden, kötü hareketlerini bağışlayandır.» (42 - Şûrâ: 25)

غَاْفِرُ الذَّنْبِ وَقَابِلُ التَّوْبِ ۝ «O, günâhı yarılgayan, tev-

besini kabûl edendir» (40 - Mü'min: 3). Ve benzeri pek çok âyetler. Yukarıda zikredilen: «Çölde azığı ile binitini kaybedenin onları bulmasına ferahlanmasından ziyâde, tevbe edenlere Allah'ın ferahlandığı» hadîsidir. Ferahlık, kabûlden de ileridedir, yâni kabûl etmek şöyle dursun, ona sevinir ve rahatlar demektir. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

لَئِنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِالتَّوْبَةِ لِمِيسِي اللَّيْلِ إِلَى النَّهَارِ وَلِمِيسِي
النَّهَارِ إِلَى اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ۝

«Allahu Teâlâ gece günâh işleyene sabâha kadar, gündüz günâh iş-
leyene de, tevbe etmesi için akşama kadar elini uzatır, güneş batıdan do-
ğuncaya kadar böyle devâm eder» (7), buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın eli-
ni açması, tevbesini istemekten kinâyedir. İstemek, kabûl etmekten de
daha ilerdedir. Çünkü kabûl edilen şeyler var ki, aslında istenmezler. Ta-
leb edilen her şey kabûl edilir. Yine Resûl-i Ekrem :

لَوْ عَمِلْتُمُ الْخَطَايَا حَتَّى تَبْلُغَ السَّمَاءَ ثُمَّ نَدِمْتُمْ نَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ۝

«Göklere kadar yükselen günâhı işleseniz de sonra nedâmet etseniz,
Allahu Teâlâ tevbelerinizi kabûl eder» (8). Diğer hadîsde :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُذْنِبُ الذَّنْبَ فَيَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ يَكُونُ نَضَبَ عَيْنَيْهِ
ثَابِتًا مِنْهُ قَارًا حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ ۝

«Kul, işlediği günâh sebebiyle Cennet'e girer.» buyurdu. «Bu nasıl
olur?» diye soranlara: «Çünkü işlediği günâha pişman olur ve dâima on-
dan uzak kalmaya dikkat eder de bu sâyede Cennet'e girer» (9). Başka

hadîsde şöyle buyurmuştur : كَفَّارَةُ الذُّنُوبِ التَّوْبَةُ ۝

«Günâhın keffâreti, pişmanlıktır» (10). Diğer hadîsde de :

التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ ۝ «Günâhtan tevbe eden, sanki hiç

günâh işlememiş gibidir» (11) buyurulmuştur.

(7) Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmiştir. Biraz farklı ifade ile diğer ri-
vâyet yolları da vardır.

(8) İbn Mâce Ebû Hüreyre'den hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

(9) İbn Mübârek «Zühd»ünde mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(10) Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

(11) İbn Mâce İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

Rivâyete göre Bedevî'nin biri Resûl-i Ekrem'e :

— Ben bir çok kötülükler işledim, tevbe edersem kabûl olur mu? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— **Evet, kabûldür,** buyurdu. Adam gitti, bir müddet sonra geldi ve :

— Bunları yaparken Allah beni görüyor mu idi? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— **Evet, görüyordu,** buyurunca, adamcağız: «Eyvâh!» diye haykıracak yıkıldı ve öldü.

Yine rivâyete göre Allahu Teâlâ İblis'i lânetlediği vakit, İblis, kendisinden, kıyâmete kadar yaşaması için mühlet istedi. Allahu Teâlâ da kendisine belirli bir vakte kadar mühlet verdi. Bunun üzerine İblis: «Senin ululuğun hakkı için ölünceye kadar Âdem oğlunun kalbinden çıkmam, onu aldatırım» dedi. Allahu Teâlâ da: «İzzet ve Celâlim hakkı için, Ben de, ölünceye kadar ona tevbe kapularını açık tutarım» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ الشَّرَّاتِ كَمَا يَذْهَبُ الْمَاءُ الْوَسَخَ هـ

«Suyun kiri gidermesi gibi, sevablar da günahları giderir.» (12) buyurdu. Bu husustaki rivâyetler sayılamıyacak kadar çoktur.

Diğer Rivâyetler :

فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا هـ «Allah da dâima kendine

dönenleri (ve çok tevbe edenleri) cidden yarlıgayıdır.» (17 - İsrâ: 25) Âyet-i Celile'sinin, tekrar tekrar günah işleyip pişman olanlar hakkında nâzil olduğu söylenir. F u d a y l diyor : Allahu Teâlâ: «Günahkârları müjdele; tevbe ederlerse tevbelerini kabûl ederim. Siddıkları da korkut; eğer adâletimle onlar hakkında muâmele edersem onlara azâb ederim» buyurmuştur. T a l k b. H a b î b diyor: «Allah'ın hakkı çok büyüktür, kul onu gereği gibi yerine getiremez. Ne var ki onlar akşam sabah tevbe ederler, Allah da tevbelerini kabûl eder.» A b d u l l a h İ b n Ö m e r diyor: «Günâhını hâtırlayıp ondan acınan ve korkan kimsenin, günâhı defterinden silinir.»

Rivâyete göre Benî İsrâil Peygamberlerinden birisi bir zelle işledi. Allahu Teâlâ: «Bir daha böyle şey yaparsan, elbette seni azâb ederim» buyurdu. Bu peygamber: «Yâ Rabbi, Sen beni korumazsan, ben yine böyle hatâyâ düşebilirim» deyince, Allahu Teâlâ da kendisini korudu. Diğer birisi de şöyle anlatıyor :

«Kul işlediği bir günâha karşı devamlı nedâmeti sayesinde Cennet'e girer. Bunun için İblis: «Keşke onu aldatmayaydım» der. Habîb b. Sâbit anlatıyor: «Kiyâmet günü adamın birine günâhı arz edilir. Adam günâhını görünce; «Ben bu günâhtan çok korkardım» der ve böylece günâhı bağışlanır.» Günâhtan çok üzülen adamın biri İbn Mes'ûd'a: «Bunun tevbesi var mı?» diye sordu. İbn Mes'ûd, aldırış etmedi. Adam sorunu tekrâr etti. İbn Mes'ûd, adama baktı ki gözlerinden yaşlar akıyor, bunu görünce, İbn Mes'ûd: «Cennet'in sekiz kapusu var, bunlar bâzan açılır, bâzan kapanırlar, fakat tevbe kapusu asla kapanmaz. Ona müvekkel bir melek var, dâimâ kapuyu açık tutar. Sen ameline bak, ümidini kesme» buyurdu.

Abdurrahmân b. Ebû'l-Kasım diyor: «Abdurrahim ile, kâfirin tevbesini ve bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ'nın:

إِنْ يَنْشَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ه (Habîbim), o küfredenlere

söyle ki eğer (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse geçmiş (günahaları) yarlıganacaktır.» (8 - Enfâl: 38) Âyet-i Celile'si üzerinde konuşuyorduk. Abdurrahîm: «Kâfirlerin tevbesi kabûl edilince, mü'minlerin tevbesi öncelikle kabûl edilir, çünkü onlar daha iyidir. Mü'minin tevbesi, müslümanlık üzerine müslümanlıktır. Ben size ancak kitab ve sünnetten haber veririm. Kul, bir günâh işleyip de sonra bir an ondan nedâmet duyduğu vakit, der'akab o günâh mahvolup gider» dedi. Hz. Ömer: «Tevbekârlarla oturun, zîra onların kalbleri daha ince ve münkeşirdir» dedi. Diğer birisi: «Rabbimin beni ne zaman mağfiret edeceğini ben bilirim» dedi. «Ne zaman mağfiret eder?» diyenlere: «Ne zaman bana tevbeyi nasib ederse, yâni tevbe ettiğim vakit Allah beni afveder» dedi. Diğer birisi de: «Bağışlanmaktan ziyâde, tevbeden mahrum olmaktan üzülrüm» dedi. Çünkü tevbe mağfiret ve bağışlanmanın lâzımıdır.

Rivâyet edildiğine göre, İsrâîl oğullarından bir genç, yirmi yıl ibâdetle meşgul oldu. Sonra yirmi yıl da isyân etti. Bir gün aynaya baktı. Saç ve sakalının ağarmakta olduğunu görünce, yirmi senelik isyânına nedâmet ederek: «İlâhî, yirmi yıl Sana itâat ettim, sonra tam yirmi yıldır Sana isyân ediyorum. Acaba Sana yönelir ve tevbe edersem tevbemî kabûl eder misin?» deyince, boşluktan duyduğu sesde: «Bize icâbet ettin, biz seni kabûl ettik. Bizi terkettin, biz de seni terkettik. İsyân ettin, sana mühlet verdik. Ne zaman bize yönelirsen biz yine seni kabûl ederiz» dedi.

Zu'n-Nûn-ı Mısri diyor: «Allah'ın öyle kulları var ki, onlar günâh ağaçlarını gözlerinin önüne diker, tevbe yaşları ile onları sularlar. Bundan pişmanlık ve mahzûniyet meydâna gelir. Onlar akılları gitmeden deli divâne olur, dili tutulmadan lâl olurlar. İşte Allah ve Resûlünü bilen fasîh ve belîğ kimseler onlardır. Sonra parlak şerbetten içer ve bu sâyede kalbleri cilâlanarak mihnet ve meşakkate sabreder, belâlara tahammül ederler. Sonra gönülleri melekût âlemine hayran kalır; fikirleri, ceberût

1-PİŞMANLIK 2-VAKİL OLUNMUŞ 3-AFFEDECEKDIR 4-HEMEN 5-KIRIK
6-AFV 7-FAZLA 8-HATASIZ KONUŞAN 9-BELAGATLI 10-PARLATILARAK
11-BÜYÜKLÜK

perdelerinin esrarına dalar, nedâmet gölgesinin altında, gölgelenir, günâhlarının sayfalarını okur, feryâd u figân ederler de bu vera' ve çekinmeleri sâyesinde zühdün, yüksek mertebesine ulaşırlar. Dünyâyı terketmenin acısını kendilerine tattırırlar. Yatak yerlerinin sertliğini yumuşatmazlar. Bu sâyede kurtuluş ipine ulaşır ve selâmet halkasına yapışırlar. Ruhları en üstün makamlara ulaşır, Cennet bahçelerinin koltuklarında oturur, hayat deryâsına dalar, feryâd hendeklerini kapatır, hava köprülerini geçer, ilmin civarında iner, hikmet havuzlarından içer, akıl ve zekâ gemisine biner, kurtuluş yelkenini selâmet sâhiline doğru açarlar da istirahat, izzet ve kerâmet bahçelerine ulaşırlar. Sahîh olan her tevbenin kabûl edileceği hususunda bu kadar açıklamanın kâfi geldiğini sanırım.

Şâyet, sen de Mu'tezile gibi, tevbeyi kabûl etmenin Allah üzerine vâcib olduğunu demek istiyorsun dersen,

Derim ki; hayır, benim sözlerimden, tevbeyi kabûl etmenin Allah'a vâcib olduğu mânası çıkmaz. Ancak, elbise sabun ile yıkandığı vakit kirinin gitmesi vâcib olur. Susamış bir insan su içtiği vakit, susuzluğunun gitmesi vâcib olur. Uzun zaman susuz kalan kimsenin susaması vâcib olur. Susuzluk daha fazla devam ederse ölüm vâcib olur, gibi bir mâna çıkar ki, bunlardan hiç biri Mu'tezile'nin dediği gibi, Allah'a vâcib olur mânasına gelmez. Belki ben derim ki: Allahu Teâlâ, susuzluğu gidermek için suyu yarattığı gibi, tâati, isyânın, sevabları da günâhların keffâreti olarak yaratmıştır. Dilese, bunların aksini de yapardı. Allah üzerine hiç bir şey vâcib değildir. Fakat ezeli irâdesinde sêbkât ettiği için böyle olması vâcibdir, yâni kendi icâbiyle vâcibdir. Yoksa, bize vâcibdir, dendiği gibi, Allah'a hiç bir şey vâcib olamaz, çünkü onu mecbûr edecek bir kuvvet yoktur.

Şâyet, her tevbe eden, tevbesinin kabûl olup olmadığında şübheli, fakat susamış bir adamın içtiği su ile harâretinin gideceğinde şübhesi yoktur, yâni bunlar birbirinden farklıdır dersen,

Derim ki; tevbenin kabûlündeki şübhesi, tevbenin sıhhati için aranan şartların bulunup bulunmadığındaki şübhesindendir. Zira yakında anlatacağımız gibi, tevbenin önce şart ve rûkûnleri vardır. Bütün şartları bulunmazsa, kabûlü de şübheli olur. Bu, tıpkı içtiği müshilin kendisine amel verip vermeyeceğindeki şübhesi gibidir. Bu şübhe, içtiği ilâçta zaman ve hastalık durumu itibarıyla ishâl şartlarının bulunup bulunmadığındaki şübhesindendir. Bu gibi hâllerde tevbenin kabûl edilip edilmediğinden korkulur.

İKİNCİ RÜKÛN

6 nci BEYÂN: TEVBE EDİLECEK GÜNAHLARIN SAĞÂİR VE KEBÂİR OLDUĞU

Bilmiş ol ki; tevbe demek, günâhları terketmek demektir. Bir şey bilinmeden terkedilmez. Tevbe vâcib olduğuna göre, günâhları da bilmek vâcibdir. Çünkü vâcibi bildiren her şey'i öğrenmek vâcibdir. Allahu Teâ-

İlâ'nın emrinin hilâfına yapılan her şey günahtır. Bu, ister yapmak olsun, ister terk etmek olsun farketmez. Bunu tafsilâtıyla anlatmak, bütün ilâhî teklifleri genişçe açıklamak lâzım gelir ki, bu, bizim gayemiz dışındadır. Fakat biz bunlara toptan ve aralarındaki râbîta ve bölümleri ile işâret edeceğiz. Tevîfik Allâh'tandır.

7 nci BEYÂN : KULUN VASIFLARINA NİSBETLE GÜNAHLARIN BÖLÜMLERİ

Bilmiş ol ki; kalbin acâyip hâlleri ve gâaileleri bölümünde anlattığımız gibi, insanların çeşitli vasıf ve karakterleri vardır. Fakat günahlar dört vasıftan meydana gelir. Bunlar rubûbiyyet, şeytânîyyet, behimiyyet ve sebûiyyettir. Zira insanın hamuru muhtelif karışımlardan meydana gelmiştir. İnsânın camuruna karışan bu muhtelif maddelerin her biri kendi eserini göstermek ister. Bu, sekencebin bileşiminin meydana geldiği, şeker, sirke ve za'feranın, sekencebinde, ayrı ayrı te'sirleri göstermeleri gibidir.

Rubûbiyyet sıfatına insânı yükselten kibir, iftihar, ceberût, övülmeği, medhedilmeği, ululuğu, zenginliği sevmek, adını ebedileştirmek, «Ben sizin âli Rabbinizim» diyecek kadar herkese üstün olma arzûsudur. Bir çok büyük günahlar bu vasıflardan doğar da sâhibi bunun farkına bile varamaz. Hattâ bunları günah bile saymazlar. Hâlbuki Rub'u'l-Mühlikât'ta anlattığımız gibi bunlar, bir çok günahların anası sayılan büyük tehlikelerdir.

Şeytânî olan ikinci sığata gelince; bundan hased, azgınlık, hile, aldatma, kötülük ve bozgunculuğu emretmek gibi günahlar doğar. Gill ü gış, nifak, bid'at ve sapıklıklara dâvet de bunların içine girer.

Behimî olan üçüncü sıfattan da şereh [aşırılık] köpeklik, saldırganlık, yemek ve şehvet düşkünlüğü de bu vasıftan gelir. Zina, livata, hırsızlık, öksüz malı yemek, şehvî arzûlar için nifak yapmak da bunlara girer.

Sebu'î olan dördüncü vasa gelince; bundan da gadab, kin, vurup kırmak, öldürmek, sövüp saymak, dövmek gibi kötülükler meydana gelir ki, bütün günahlar bunlardan ileri gelir.

Bütün bu vasıflar, fıtratta tedricen gelişir. İlk önce gelişen ve hepsine goalib olan behimiyyet vasfıdır. Bundan sonra sebûiyyet gelir. Bunların ikisi bir araya gelince aklı, hile ve aldatma yolunda kullanırlar ki, bu da şeytânî vasıftır. En son rubûbiyyet vasfı gelir ki, bu, kendini beğenmek, böbürlenmek, kibirlenmek, üstünlük taslamak ve herkesi tahakkümü altına almak isteğidir.

İşte günahların ana kaynakları bunlardır. Bütün âzalara günahlar bu kaynaklardan akar. Günahların bir kısmı özellikle kalbe iner. Bunlar; küfür, bid'at, nifak ve insanların kötülüğünü istemek gibi günahlardır. Bir kısmı göze, bir kısmı dile, bir kısmı mide ve edeb yerlerine, diğer bir kısmı el ve ayaklarına, bir diğer kısmı da bütün âzalarına akar ki, bunlar herkes tarafından bilindiği için açıklamalarına lüzum yoktur. İkinci bir taksim:

1-MAKSAD 2-YARDIM 3-SIKINTI 4-HAKİMLİK 5-HAYVANLIK 6-YIRTICILIK
7-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 8-BÜYÜKLÜK 9-KIN VE HİLE 10-İKİ YÜZLÜLÜK
11-DİNDE YENİ (BATIL) ŞEYLER İCÂD ETME 12-HAYVANI 13-EŞ CİNSELLİK
14-YIRTICI 15-ZORLA HÜKMETMEK 16-BÖLME

Bilmiş ol ki; diğer bir taksimat ile günahlar, kendisiyle Allah'ı ve kendisiyle diğer yaratıklar arasında olmak üzere ikiye ayrılır. Kendisiyle Allah arasında olan günahlar, namaz kılmamak ve oruç tutmamak gibi, şahsına mahsus olan işlerde kusur yapmaktır. Diğer kul hakları ile ilgili olan günahlar; zekât vermemek, gasbetmek, adam öldürmek ve hakaaret etmek gibi şeylerdir. Başkasının hakkı ile ilgili olanlar; canda olur, malda olur, ırz ve nâmusda olur, borç ve mevkide olur. Din ile ilgili olanı iğvalamak, bid'atlere sürüklemek, isyâna teşvik etmek ve Allah'a isyân edecek sebepleri hazırlamaktır. Nitekim bâzı vâizler böyle yaparlar. İnsânın korku ile ümid arasında yaşaması gerekirken bâzı vâizler dâima ümid tarafını tercih ederler ve adamı ümidvâr ederler. En büyükleri kul hakları ile ilgili olan günahlardır. Yalnız kul ile Allah arasında kalan günahlar, şirk derecesine yükselmezse bunların diğerlerine nisbetle afvı daha çok umulur. Nitekim haberde :

الدَّوَابُّ ثَلَاثَةٌ: دِيْوَانٌ يُغْفَرُ وَدِيْوَانٌ لَا يُغْفَرُ وَدِيْوَانٌ لَا يُشْرَكُ
فَالدِّيْوَانُ الَّذِي يُغْفَرُ ذُنُوبُ الْعِبَادِ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى وَامَّا الدِّيْوَانُ
الَّذِي لَا يُغْفَرُ فَالشِّرْكُ بِاللَّهِ تَعَالَى وَامَّا الدِّيْوَانُ الَّذِي لَا يُشْرَكُ فَظُلْمُ الْعِبَادِ

«Divanlar, yâni yapılan günahlar üçe ayrılır. Bir kısım günahlar var afvı muhtemeldir. Bir kısım günah da var ki, mağfiret edilmez. Üçüncü bir kısım günah daha vardır ki, terkedilmez. Mağfireti umulan günahlar, kul ile Allah arasındaki günahlardır. Mağfiret edilmeyen günah ise şirktir. Terkedilmeyen ve cezası verilecek olan günah da kul haklarıdır.» (13) diye vârid olmuştur.

Diğer bir taksimat ile de günahlar, küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılır. Bunları tâyinde de insanlar arasında ihtilâf vardır. Bir kısmı, küçük ve büyük diye bir ayırımı yoktur. Allah'ın emrine muhalif olan her günah büyüktür, dediler ki, bu zayıftır. Zîra Allahu Teâî :

اِنْ تَحْتَسِبُوا كِبَارَ مَا تَنْهَوْنَ عَنْهُ تُكْفِرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَنُذِّخْكُمْ مَذَلًّا كَرِيمًا

«Eğer yasak edildiğiniz büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin öbür kabahatlerinizi örter ve sizi şerefli bir mevkie sokarız.» (4 - Nisâ: 31) buyurmuştur.

(13) Ahmed ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

Diğer âyette de :

الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ هـ

«(O güzel hareket edenler), ufak tefek suçlar hâric olmak üzere, günâhın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlardır.» (53 - Necm: 32) buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem de :

الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ يُكَفِّرْنَ مَا بَيْنَهُنَّ مَا اجْتَبَتْ الْكَبَائِرُ

«Beş vakit namaz ve cum'alar, büyük günahlardan kaçınılırsa, aralarındaki küçük günahları yok ederler» (14) buyurmuştur. Diğer âyette : «Kebâirden başka, aralarındaki günahlara keffâret olurlar.» şeklindedir. Yine Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

الْكَبَائِرُ الْأَشْرَافُ بِاللَّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَالْيَمِينُ الْغَمُوسُ

«Büyük günahlar, Allah'a şirk koşturmak, anne ve babaya âsi olmak, adam öldürmek ve yalan yere yemindir» (15) buyurdular.

Büyük günahların sayısında Ashâb-ı Kirâm ihtilâf etmiştir. İbn Mes'ûd dört, İbn Ömer yedi, Abdullah b. Amr dokuz olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs, İbn Ömer'in : «Büyük günahlar yedidir» dediğini duyduğu vakit : «Onlar yediden daha fazla, yetmişe yakındır» demiştir. Başkaları da Allahu Teâlâ'nın Cehennem ile korkuttuğu her günah büyük günahdır, demişlerdir. Seleften birisi de : «Dünyalıkta haddi, yani peşin cezayı gerektiren her günah büyük günahdır.» demiştir. Diğer bâzılarına göre, kadir gecesinin hangi gece olduğu bilinemediği gibi, günahlar arasında bunlar da kesinlikle bilinemez, mübhemdirler. İbn Mes'ûd'a büyük günahlardan soran bir adama o «Nisâ Sûresinin başından itibaren otuzuncu âyete kadar oku» demiştir. Yukarda geçen 31 inci âyete sıra geldiği vakit : «Allahu Teâlâ'nın bu sûrede buraya kadar yasakladığı her şey büyük günahdır» dedi. Ebû Tâlib-i Mekki, hadislerden topladığına göre büyük günahların onyedini söyledi.

İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve diğerlerinin rivâyetlerinden elde edilen neticeye göre, büyük günahların dördü kalbededir. Bunlar şirk, mâsiyette ısrar, Allah'ın rahmetinden ümid kesmek ve azâbından emîn olmaktır. Dördü dildedir. Bunlar, yalan şahidliği, nâmuslu kadına iftirâ, hakkı ibtâl eden yalan yere yemindir. Sâhibini Cehennem'e daldırdı

(14) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(15) Buhârî rivâyet etmiştir.

ğı için bu yemine «G a a m û s» adını vermişlerdir. Bir de sihirdir. Sihir, insânı ve diğer cisimleri hilkatinden değiştiren şeydir.

2. Üçü midededir; her çeşit sekir verici içki kullanmak, yetim malı ve ribâ yemektir.

İkisi de eldedir; hırsızlık ve adam₃ öldürmektir.

İkisi de edeb yerindedir; zinâ ve livâtadır.

Bir tanesi de ayaklardadır; savaş alanında bir kişinin iki düşmandan, on kişinin yirmi kişiden kaçmasıdır. Büyük günahların birisi de bütün vücuda dağılmıştır. O da anne ve babaya isyandır, dedi ve devamla: «Onların kendisine ayırıp verdikleri şey'e râzı olmaması da, onlara isyan cümlesindendir. Onların isteklerini yerine getirmemek, onların darboğazlıklarına tahammül etmemek, karınlarını doyurmamak da onlara isyandır.»

Buraya kadar anlatılan, E b û T â l i b - i M e k k î' nin takribî beyânıdır, tam mânasıyla sâdra şifâ veremez. Zîrâ büyük günahlar, daha fazla olabilecekleri gibi, daha noksan da olabilirler. Çünkü o, ribâ ile yetim malını yemeyi ayrı ayrı büyük günahlardan saymışsa da bunlar aslında servette cinâyettir. Nefislerle ilgili büyük günahlarda yalnız adam öldürmeyi saydı ki, göz çıkarmak, el kesmek, dayak atmak ve işkence yapmak da büyük günahlardan olduğu hâlde bunlara dokunmamıştır. Yetîme her çeşit işkencenin de, malını yemekten daha büyük günah olduğunda şübhe yoktur. Nasıl büyük günah olmasın ki haberde :

مِنَ الْكِبَائِرِ السَّبْتَانِ بِالسُّبَّةِ وَمِنَ الْكِبَائِرِ اسْتِطَالَةُ الرَّجُلِ فِي عَرْصِ الْخَبِيَةِ الْمُسْلِمِ

«Bir sövmeye iki mukabele de büyük günahlardandır. Kişinin, müslüman kardeşinin ırz ve şerefine dil uzatması da büyük günahlardandır.» (16) diye vârid olmuştur. Bu, nâmuslu kadına iftirâ etmekten ayrıdır. E b û S a î d e l - H u d r î ve diğer Sahâbeler: «Siz öyle günahlar işlersiniz ki, onlar gözükmezler. Hâlbuki biz onları Resûl-i Ekrem zamanında büyük günahlardan sayardık» demişlerdir.

Diğer bir tâife de: «Allah'ın her yasak ettiği ve kasden yapılan her günah, büyük günahdır» demişlerdir. Bütün bu rivâyetlerden sonra bu husûsun yüzünden perdeyi kaldırıp gerçeği açığa çıkarmağa gelince; mese-lâ, hırsızlığın büyük günahlardan olup olmadığını anlamak için, önce büyük günâhın ne demek olduğunu ve bundan maksadın ne olduğunu anlamak lâzımdır. Bir adam kalkıp da: «Hırsızlık haram mıdır, değil midir?» diye sorduğu vakit, ona önce harâmı, harâmın ne demek olduğunu anlatmadıktan sonra hırsızlığın harâm olduğunu söylemek bir fayda sağlamaz. Önce harâmı₃ tanıtacaksın, sonra da hırsızlıkta da harâmın varlığını anlatacaksın. K e b î r e , l â f z î itibariyle mübhe₃mdir. Ne lûgat, ne de şeriatte özel bir vasfı yoktur. Zîra gerek S â ğ î r e , gerek K e b î r e , izâfî sözlerdendir. Her günah, küçüğüne nisbetle büyük, büyüğüne nisbetle küçüktür.

(16) Ebû Mansûr ed-Deylemî Ahmed'den rivâyet etmiştir.

Meselâ, yabancı kadınla kucaklaşıp öpüşmek₂, yabancı kadına bakmağa nisbetle Kēbîre₅, fakat zinâyâ nisbetle Saġîre₇dir. Yine bir adamın kolunu kesmek, dövmeğe nisbetle Kēbîre₅, fakat öldürmeğe nisbetle Saġîre₇dir. Evet, özel şekilde bu günâhı işleyen kimse Cehennem'e girer, diye korkutulan günahlar da Kēbîre₅'dir. Çünkü Cehennem₁ ile azâb₂ büyük azablardandır. Bunun gibi peşin cezâyı gerektiren, Nassın nehyettiği günahlara₃ da Kēbîre₅ denir. Çünkü bunun özel şekilde zikri, Kēbîre₅liğine delâlet eder. Diğerlerine₄ nisbetle de Kēbîre₅ olduğunda şübhe yoktur. Kur'an'da hakkında Nass vârid olan hükümler de birbirinden farklıdır.

Bu isimleri vermekte bir zorluk yoktur. Sahâbe'den rivâyet edilenler de bunların arasında devreder. Onları da bu ihtimallerden birine₄ kondurmak mümkündür. Asıl önemli olan Allahu Teâlâ'nın: «Nehyolunduğunuz büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin seyyiâtınızı tekfir ederiz.» meâlindeki Âyet-i Celîle'nin mânası ile, Resûl-i Ekrem'in: «Beş vakit namaz, büyük günahlardan başka diğer günahların keffâretidir.» buyurduğunun mânalarını anlamak lâzımdır. Zira bunlar, büyük günâhın hükmünü yerleştirirler.

Burada hak olan, şeriat nazarında günâhın üçe ayrılmasıdır. Bir kısmı büyük, diğer kısmı da küçük günahlardır. Bir de bunların aralarında şübheli olanları vardır, büyük veya küçük olup olmadıkları belli olmayanlarıdır. Kesin bir târif veya efrâdını câmi' ağıyârını mâni' muayyen bir sayı bulmağa çalışmak, bulunması mümkün olmayan bir şey'i aramak gibidir. Çünkü bu, ancak Resûl-i Ekrem'den duymak sûretiyle tesbit edilir. Resûl-i Ekrem'den ise böyle muayyen bir sayı yoktur. O, bir def'asında: «Bu üçü büyük günah, şu yedisî büyük günah, bir kötü söze iki misli ile mukabele büyük günahlardandır.» diye ayrı ayrı₂ hadislerde buyurmakla bu sayılarla hasrı kasdetmediği anlaşılmıştır. Şârî'in saymadığını ve hattâ mübhem bırakmak istediğini sayı ile tâyin nasıl mümkün olur? Bu, bütün gecelere önem verilmesi için, kadir gecesini diğer geceler arasında gizlediği gibidir. Evet, biz genel bir yol ile büyük günahların cins ve nevilerini tâyin imkânına sâhibiz. Fakat doğrudan doğruya kendi maddelerini takribî olarak bilemeyiz. Bunun gibi en büyük günahları da bilebiliriz. Fakat en küçük günahları saymağa imkân yoktur.

Bunun açıklanması, biz, basîret nûru ve şeriatın şehâdetiyle biliyoruz ki, bütün şeriatlerdeki gâye, insanları Allah'ın rızâsına ulaştırmaktır. Bu da ancak Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı ile Kitab ve Resûllerini bilmekle mümkündür. Nitekim buna işâret olmak üzere Allahu Teâlâ:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادُونَ ﴿٥١﴾

«Ben cinleri de insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım» (51 - Zâriyât: 56) buyurmuştur. Yâni kul olmaları için onları yarattım. Rab-

1-KATI HABER (AYET VEYA HADİS) 2-YASAKLADIĞI 3-İŞARE
4-YASAKLANDIĞINI 5-GÜNAHLARINI 6-AFFETME 7-FERTLER
8-TOPLAYAN 9-YABANCILAR 10-MEN EDEN 11-BİR ŞEYE MAHSUS KILMI
12-BENİMSİYEN 13-CİBİL 14-MAKSAD

1 2
bisini rubûbiyetle, nefsinin de ubûdiyetle bilmeyen kul, kul olamaz. Bunun için nefsinin ve Rabbini bilmesi lâzımdır. Peygamberlerin gönderilmesindeki asıl hikmet de budur. Fakat bu, ancak dünya hayatı ile mümkündür.

Resûl-i Ekrem'in de:

«الدُّنْيَا مَزْرَعَةٌ الْآخِرَةُ هَرْ» «Dünyâ

3 -14
«Âhiretin ziraat yeridir» buyurduğundan maksadı budur. Bunun için gaye olan Âhirete, vesile olan dünyâyı korumak da borç oldu. Dünyâlıktan, Âhiret ile ilgili olanı, iki şeydir. Bunlar da can ve maldır. Allah'ı mârifet kapusunu kapayan her şey, büyük günahlardandır. Bunun ardından hayatın kapusunu kapayan, bunun ardından da hayatın medârı olan geçim kapusunu kapayan şeyler gelir ki, bunlar üç mertebedir.

Mârifet-i ilâhiyyeyi korumak, kalbin; hayatı korumak, bedenini; serveti korumak da şahısların borcudur. Bütün şeriatlerin maksadı bunlardır. Bu üç şeyde hiç bir milletin ihtilâfı düşünülemez. Din ve dünyasında halkın ıslâhı için Allahu Teâlâ peygamberler göndersin de sonra kendini ve peygamberini mârifetten, yâhut kendilerini ve servetlerini korumaktan onları men'etsin diye bir şey düşünülemez. Bütün bunlardan, büyük günahların üç mertebe üzere oldukları anlaşılır.

5
1. **Birinci mertebe:** Allah ve Resûlünü mârifete mâni' olandır. Bu, küfürdür. Küfürden daha büyük günâh olamaz. Zira kul ile Allah arasında, en büyük perde cehâlettir. Kulu Allah'a yaklaştıran yol ise ilim ve mârifettir. Kulun Allah'a olan yakınlığı O'nu mârifeti nisbetinde olduğu gibi, uzaklığı da cehâleti nisbetindedir. Küfürden sonra gelen cehâlet de, Allah'ın mekrinden emin olmak ve rahmetinden ümidi kesmektir ki, bu da cehâletin tâ kendisidir. Allah'ı bilen kimsenin, azâbindan emin veya rahmetinden ümitsiz olması düşünülemez. Bundan sonra da Allahu Teâlâ'nın zât, sıfat ve ef'âli ile ilgili olan bid'âtler gelir. Bunların bâzısı bâzısından kuvvetlidir. Bunların aralarındaki fark, cehâlet farkı ve Allahu Teâlâ'nın zât, sıfat, ef'âl, şerâyi', evâmir ve nevâhileriyle ilgili olmaları nisbetindedir. Bunların mertebesi, sayılamıyacak kadar çoktur. Bu da üçe bölünür: **Birincisi**, Kur'anda zikredilen büyük günahlar arasına girdiği bilinen; **ikincisi**, Kur'an'da mezkûr olan büyük günahlar arasına girmediği bilinen; **üçüncüsü** de kendilerinde şübhe edilenlerdir.

2. **İkinci mertebede** nefisler gelir. Nefisleri korumak sayesinde hayat devâm eder ve Allah'ı mârifet hâsıl olur. Bu bakımdan adam öldürmek, küfürden ehven olmakla beraber, küfürden sonra gelen en büyük günahlardandır. Çünkü küfür doğrudan doğruya, maksadı yok ettiği gibi, öldürmek de maksada vesile olan hayatı yok eder. Zira dünyâ hayatı Âhiret için istenir. Âhirete de Allah'ı bilmekle ulaşılır. Hayat olmayınca bu mârifet de yok olur. Onun için adam öldürmek, en büyük günahlardandır.

Adamı helâke sevkedecek her hangi bir uzvunu kesmek veya dövmek de öldürmekten sonra gelir. Bunlar da birbirine nisbetle farklıdır. Zinâ

1-HAKİMLİK	3-İŞLER	14-ASAĞI
2-KULLUK	9-DİNDE SONRADAN GIKAN	
3-EKİNCİLİK	BATIL ŞEYLER	
4-SEBEB	10-HÜKÜMLER, KANUNLAR	
5-İNKARLIK	11-EMİRLER	
6-BİLGİSİZLİK	12-YASAKLAR	
7-BİTİRME	13-ZİKREDELENLER	

ve livâtanın yasaklığı da bu mertebededir. Eğer insanlar şehvetlerini yalnız erkekler ile tatmin yoluna sapsalar, nesil kesilir ve tükendir. Bir şey'in vücûdunu önlemek, mevcûdunu yok etmek gibidir. Livâtada da hükûm böyledir. Zinâ her ne kadar nesli yok etmezse de nesebi karıştırır, irsiyyeti iptâl eder, yardımlaşmayı kaldırır ve bu sûretle dünyâ düzeni bozulur. Değil insanlar, hayvânatta bile düzenin sağlanması için cinsiyyet esâsına riâyet edilir. Bunun için beşerîyyetin islâhını hedef alan dinde, zinâ haramdır. Fakat zinâ, adam öldürmekten ehvendir. Çünkü zinâ, vücûdun aslını kesmediği gibi, devâmını da yoketmez, ama nesebi kaybeder ve cinâyetlere sebep olur. Bununla beraber livâtadan da ağır olması gerekir. Çünkü zinâda şehvet iki taraflıdır. Bu bakımdan zararı daha büyük olur.

3. Üçüncü mertebe, servettir. Servet, halkın geçimi içindir. Gelişi güzel, zor, hile veya hırsızlık sûretiyle servete sâhib olmak câiz değildir. Canlıları yaşatacağı için onun da korunması lâzımdır. Yalnız bunun yukarıda sayılanlardan farkı, geri alınmasının veya tazmin ettirilmesinin mümkün olmasıdır. Bu bakımdan diğerleri kadar önemli değildir. Geri alınması mümkün olmayan ve alınamayan servetleri haksız yere zimmete geçirmek de büyük günahlardandır. Bunun büyük günahlardan olmasının dört yolu vardır :

1 — Hırsızlık yolu ile alınmış olmasıdır. Hırsız bulunamayınca mal da elinde kalır ve büyük günahlardan olur.

2 — Yetim malı yemektir. Bu da gizli yenir. Çünkü yetimin malını en yakın velileri yer. Bu bakımdan yiyende kalır ve büyük günâh olur. Zira o emindir, yetimden başka hasmı da yoktur. Yetim ise küçük olduğu için hakkını koruyamaz. Bu bakımdan önemlidir. Zor kullanarak malı almak bunun gibi değildir. Çünkü onu herkes bilir. Emânete hıyânet de böyle değildir. Onun da sâhibi meydandadır, hakkını arayabilir.

3 — Büyük günahlardan olmasının üçüncü yolu da, yalan şahidliği ile hakkı kaybetmiş olmasıdır.

4 — Yalan yemin ile inkâr yoluna sapmaktır. İşte bu yollarda malı geri almak mümkün olmadığı için, büyük günahlardandır. Bunların harâm olmasında, hiç bir şeriatte ihtilâf yoktur. Ancak, servete ihânet, şahsa ihânetten ehvendir. Her ne kadar şeriat bunların bâzısı için peşin bir cezâ tâyin etmemişse de, bu dört sebeble bunların da büyük günahlardan olduğunda şübhe yoktur. Zira bu hususlarda korkutucu pek çok hükümler ve aynı zamanda geçimde büyük rolleri vardır.

Ribâ yemeğe gelince; bu da şer'i vasfını bozmak şartı ve karşısındaki adamın rızasını almak sûretiyle malını yemekten ibârettir. Bu gibi şeylerde şeriatlerin ihtilâfı uzak bir ihtimâl değildir. Şeriatin ve karşısındaki adamın rızası olmadan malını zorla almak, büyük günahlardan sayılmazsa, yalnız şeriatin rızası olmadan, adamın rızası ile ve ribâ yolu ile malını yemektir ki bunun da kebâirden sayılmaması evleviyetle sâbit olur. Eğer

1- EŞ CİNSELLİK 2- RAHATLANMA 3- SOYDAN GEGEN BENZERLİK

4- KEFİL OLMA 5- MUHALİF 6- FAİZ 7- ŞERİAT 8- BÜYÜK GÜNAHLAR

şeriat, bundan son derece men'etmiş ve şiddetli azâb ile korkutmuştur dersên; zulûm, gasb ve diğer meşrû' olmayan yollarda servet edinme hakkında da aynı hükümleri koymuş, aynı tehditleri yapmıştır. Bir « d â n i k » dirhemini altıda birinin büyük günahlardan sayılmasında ise nazar vardır. Bu, şübhelî bir şeydir. Çoğunluğun görüşü, bunun büyük günahlardan olmayışı istikaametindedir. Yasaklığında şeriatların ihtilâf etmediği şeylerin büyük günah olduklarını söylemek, en doğrusudur.

E b û T â l i b - i M e k k î 'nin anlattıklarından geride kalan, k a z f [namuslu kadına iftirâ], içki, sihir, savaş alanından kaçmak ve ana babaya isyân hususlarına gelince; bunlardan:

Şarap ve içkinin, akli izâle¹ ettiği için, büyük günahlardan olması meydandadır. Şeriatın şiddetli vâidleri buna delildir. Ayrıca mantık da bunu kabûl eder. Zira hayat, arzû edilen bir şey olduğu gibi, akıl da sevilen ve arzû edilen bir şeydir. Belki akılsız hayâtın bir değeri yoktur.² Bunun için akli izâle büyük günahlardandır. Fakat bu, şarabın bir katresinde düşünülemez. Meselâ, bir bardak suda bir damla şarap olsa, bu büyük günahlardan sayılmaz. Belki neces olan pis suyu içmiş sayılır. Tek başına bir şarap damlasını içmeğe gelince; bu, şübhelidir. Şeriatın bir damla şaraba da cezâ tâyin etmesi, önemini ortaya kor ve dînen bu da büyük günahlardan olur. Şeriatın bütün esrârını çözmek, beşer kudretinde değildir. İcma'-ı ümmet, bir şey'in büyük günahlardan olmasına hüküm verince, biz de ona büyük günah deriz. İcma' olmayan yerde de susarız.

K a z f [namuslu kadına iffetsizlik isnâd etmek], bu da malını elinden almaktan ehvendir. Bu gibi dedi-koduların büyüğü, ona zinâyı isnâd etmektir. Şeriatte bunun hakkında ağır vâidler vardır. Öyle zannediyorum ki Sahâbe-i Kirâm, peşin cezâyı gerektiren her günâhı, büyük günahlardan saymışlardır. Bu itibarla bu günâhı, beş vakit namaz gidermez. Zâten burada büyük günahı kasdettiğimiz mâna da budur. Fakat şeriatlerin bu hususta ihtilâfının câiz olabilmesi bakımından, yalnız kıyas, onun büyük günâh olmasına delâlet etmeyebilir. Câizdir ki, âdil bir adamın şehâdetiyle, başka şahid aramadan zinâ edene, şeriatın cezâ tatbik etmesiyle hüküm verilebilir. Şehâdeti kabûl edilmezse, dünyâlık bakımından cezâ tatbiki zarurî değildir, fakat bu hususta tek kişinin şehâdetinin kabûl edilmeyeceğini bilen kişinin bunu söylemesi büyük günahlardandır. Ancak yalnız başına şehâdet edilebileceğini veya başkalarının da şehâdet edeceklerini sanarak bunu söyleyenin, bu sözü, büyük günahlardan sayılmaz.

S i h i r 'e gelince; şâyet sihirde küfrü mûcib bir hâl varsa, büyük günahlardandır. Küfrü mûcib bir hâl yoksa, büyüklüğü, insâna zararı nisbetindedir.

S a v a ş 'tan kaçmağa, anne ve babaya âsî olmaya gelince; bu da kıyâsa bakılırsa, üzerinde durulmağa değer. Zinâ isnâd etmekten, döv-mekten, zulûmden, zorla servetini almaktan, mesken ve memleketinden kovmaktan, başkalarının, sayılan onyedî büyük günâh arasında anılma-

dıkları için, büyük günahlardan sayılmadığı vakit, burada da duraklamak mümkündür. Fakat bunların büyük günahlardan olduğuna dâir hadîs vârid olduğundan, büyük günahlardandır. Biz büyük günahlar derken, şeriâtin hükmüne göre beş vakit namazın keffâret olamayacağı ve yok edemeyeceği günahları kasdettiğimize göre, bunun taksimâtı şöyledir: Bir kısım büyük günahlar var ki, beş vakit namaz bunları kat'iyen yok edemez. Bir kısmı da kendilerini beş vakit namazın yok etmesi umulan günahlar ve bir kısmı hakkında da tevakkuf edilen günahlardır. Üzerinde tevakkuf edip durulan günahların bir kısmının afvedileceği sanıldığı gibi, edilmeyeceği de sanılan günahlardır. Bâzısı da tamamen şübhelidir. Bu şübheyi, ancak Kur'an veya sünnetin kesin hükmü kaldırır. Böyle bir kesin hüküm bulunmadığına göre bu şübhenin kalkması ihtimâli de yoktur.

Şâyet, bu senin söylediklerin büyük günahların târifinin muhal olduğuna delil getirmekten başka bir şey değildir, dersin,

Bilmiş ol ki; dünyada kendisiyle ilgili hüküm bulunmayan her şey üzerinde şübhe ile durulması câizdir. Zira teklif yeri dünyâdır. Büyük günah, büyük günâh olmak haysiyyetiyle dünyada özel bir hüküm yoktur. Hâlbuki dünyada peşin ceza verilmesi gereken her çeşit günah özel şekilde isimleri ile anılmışlardır. Hırsızlık, zinâ ve benzerleri gibi. Bunların dünyadaki ayrı ayrı hükümleri ve kendilerine verilecek cezâlar gösterilmiştir. Mutlak sûrette büyük günâhın hükmü ise, beş vakit namazın onu yok edememesindedir. Bu hüküm, Âhiretle ilgili olduğundan, insanlar korkulu hâlde bulunmaları için bunun mübhem kalması daha uygundur. Bu sebeble nasıl olsa namaz bunları yok eder diye küçük günahlara dalmasınlar. Küçük günahları, yalnız beş vakit namaz değil, büyük günahlardan kaçınmak da mahveder. Nitekim Âyet-i Celîle'de :

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكْفِرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ ۚ

«Eğer yasak edildiğiniz büyük günahlardan kaçırırsanız, sizin öbür kabahatlerinizi örteriz» (4 - Nisâ: 31) buyurulmuştur. Fakat büyük günahlardan kaçınmanın küçük günahları yok etmesi, büyük günahları yapma imkânına sâhip iken kendi irâdesiyle onları terketmesine bağlıdır. Meselâ, bir kadınla meşrû olmayan münâsebetin bütün imkânlarını te'mîn ettiği hâlde, yalnız ellemek ve öpmekle yetinerek, Allah korkusu sebebiyle kendisini zinâdan alıkoyması gibi. Kalbinden zulmeti izâlâyeye çalışmasından daha ziyâde gayr-i meşrû münâsebetten kendisini men'etmesi, kalbi daha ziyâde nurlandırır. İşte büyük günahlardan kaçınmanın, küçük günahları yok etmesinin mânası budur. Şâyet, erkek olmaz, münâsebetten âciz kalır veya korku ve benzeri engeller sebebiyle münâsebette bulunamazsa, bu, küçük günahları yoketmez. Yine bunun gibi, mübâh olsa da yarıdılıştan içkiden hoşlanmayan ve bu sebeble içki içmeyen kimsenin, içkiyi içmemesi, içkinin mukaddimesi sayılan çalgı dinlemek gibi küçük günah-

larını yok etmez. Evet, içki içmeyi ve çalgı dinlemeyi arzû ettiği hâlde, içki içmemekte nefsi ile mücâhade ederek yalnız çalgı dinlemekle yetinirse, çalgı dinlemekten kalbe yükselen zulmetlerin mahvolmasına sebep olabilir.

Bütün bunlar, Âhiret⁴ ile ilgili hükümlerdir. Bâzıları şübheli olarak² kalabilir ki, bunlara müteşâbihât denir. Bunların tafsilâtı³ ancak nâss ile bilinir.⁵ Hâlbuki bunlar hakkında ne açık bir nâss, ne de efrâdını câmi' ve ağıyârını mâni' bir târif yapılmıştır. Bunlar muhtelif lâfızlarla ifâde edilmiş olduklarından, şübheli kalırlar. Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

الصَّلَاةُ إِلَى الصَّلَاةِ كَفَّارَةٌ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ كَفَّارَةٌ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ، إِشْرَاكَ بِاللَّهِ وَتَرْكُ السُّنَّةِ وَنَكْثُ الصَّفَقَةِ هـ

«Bir namaz, diğer namaza kadar aralarındaki günahlara, bir ramazan da diğer ramazana kadar olan günahlara keffârettir. Yalnız üç günah müstesnâdır. Bunlar da, Allah'a şirk koşturmak, sünneti terketmek ve muâhede-yi bozarak öldürmek üzere adama saldırmaktır»⁶ buyurmuştur. Sünneti terk, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatten ayrılmak; Neks-i safka, aralarında andlaşma yapıldıktan sonra adamı öldürmeğe kalkışmak şeklinde yorumlanmıştır. Bu ve benzeri rivâyetler, her şey'i olduğu gibi ihtivâ edemediği için bir kısmı mübhem kalmaktadır.

Şâyet, şehâdetin kabûlü için yalnız büyük günahlardan kaçınmak aranır, küçük günahlardan da kaçınma diye bir şart aranmaz. Bu ise dünya ahkâmındandır, dersin.

Derim ki;¹² şehâdetin kabûlü için, yalnız büyük günahlardan kaçınma şeklinde bir tahsisî ben kabûl etmem. Zîra çalgı dinleyen, ipek giyen, altın yüzük kullanan ve gümüş kaplarda su içen kimsenin de şehâdeti kabûl edilmez. Hâlbuki bunların büyük günahlardan olduğunu kimse söylememiştir. İmam¹³ Şâfiî: «Hanefî mezhebinde bir kimse hurma suyu içerse onu haddeder, peşin cezâ veririm, fakat şehâdetini reddetmem» demiştir. Evvelâ dünyâlıktaki cezâsını vermekle bunu büyük günahlardan saydı, bununla beraber şahidliğini reddetmedi. Demek ki şehâdetin kabûl veya reddinde, küçük günahlar diye bir ayırım yapılmaz. Belki şehâdette, şahidin adâletine mâni' olan her türlü günah nazara alınır. Ancak insanlar arasında âdet hâlini¹⁴ alan bâzı günahlar var ki bunlar, aslında adâlete mâni' olsa da teammüm etmeleri sebebiyle nazara alınmazlar. Gıybet etmek ve bunu dinlemek, kusur araştırma, sû'-i¹⁵ zan, bâzı sözlerde yalan; kölelere, çocuklara sövüp sayma, bunları aşırı derecede dövme, zâlim hükümdarlara ikram, kötü kimselerle dostluk kurma, çoluk - çocuğa dinî bilgileri vermekte tenbellik gibi hususlar. Bunlar öyle günahlar-

dır ki, hiç bir şâhidin bunlardan tamamen kurtulmasına imkân yoktur. Ancak dünyayı terkedip uzlete çekilen ve tek başına nefis mücâhedeyle meşgul olan kimse bunlardan kurtulabilir. Bu gibiler ise ender bulunurlar. Eğer ancak bu gibilerin şehâdeti kabûl olunacak olsa, şâhidlik müessesesi yıkılırdı. Fakat içki içenlerin meclisinde oturmak, yabancı kadın ile tek başına kapalı bir yerde bulunmak ve benzeri küçük günahlar, gıybet ve benzeri günahlardan olmadıkları için, şehâdet hususunda büyük ve küçük günahlara değil, bu gibi günahlara bakmak ve bunları nazara almak lâzımdır.

Aynı zamanda bu küçük günahlardan her hangi birini irtikâb etmekle şehâdet² reddedilmez. Ancak bu günahlara devam ve ısrar, şehâdetin reddinde müessir olur. Devamlı olarak gıybeti âdet hâline getirip insanları yermek, devamlı olarak kötü kimselerle düşüp kalkmak gibi hâller şehâdette nazara alınır. Safrânç oynamak ve ırlamak gibi mübâh olan şeyler, devamlı küçük günahlar meyânına girebileceği gibi, bâzı küçük günahlar da devam ve ısrarla büyük günahlar meyânına girebilir. İşte küçük günahlarla büyük günahların hükmü budur.

8 inci BEYÂN : DÜNYADA İŞLENEN SEVAB VE GÜNAHLARA ÂHİRETTE VERİLECEK DERECE VE DEREKE

Bilmiş ol ki; dünya, görülen ve bilinen, mülk ve şehâdet âlemidir. Âhiret, görünüp bilinmeyen gayb ve melekût âlemidir. Dünya demekten maksadımız, ölmeden önceki durum, Âhiretten maksadımız da öldükten sonraki hâllerdir. Dünya ve Âhiret, senin sıfat ve hâllerindir. Bunlardan yakın olana dünya, te'hir edilip sona kalana da Âhiret denmiştir. Biz şimdiye kadar dünyadan Âhiretten bahsediyorduk. Şimdi dünyada Âhiretten bahsedeceğiz. Dünyâ mülk¹ âlemi, Âhiret ise melekût âlemi, görülmeyen âlemdir. Mülk âleminde melekût âlemi, yâni görülen âlemde görülmeyen âlem, ancak darb-ı mesellerle ifâde edilebilir. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَبَلَدَ الْأَمْثَالِ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ

«İşte misâller, biz onları insanlar için irâd ediyoruz. Âlim¹⁰ olanlardan başkası onları anlamaz» (29 - Ankebût: 43). Zîra mülk âlemi melekût âlemine nisbetle uyku ve rû'yâ âlemi gibidir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

النَّاسُ نِيَامٌ إِذَا مَاؤُوا انْبَهَوْا «İnsanlar uykudadır, öldükleri vakit uyanırlar» (17) buyurmuştur. Uyanacağı zaman olacak işler, uykuda an-

(17) Hz. All'nin sözü olduğu da söylenir.

1-YALNIZLIK 2-İŞLEME 3-TESİRLİ 4-KÖTÜLEMEK 5-ŞAHMAT
6-ARA, ORTA 7-DÜŞÜKLÜK 8-GİZLİ 9-MİSAL OLARAK SÖYLENEN SÖZ
10-GETİRME

cak tâbire muhtaç misâllerle açıklanabilir. Bunun gibi dünya uykusunda olanlara Âhîret uyanıklığındaki hayat, ancak tâbir ilminden anlayabilecekleri misâllerle ifâde edilebilir.

Şâyet aklın başında ise vereceğimiz şu üç misâl sana yeter: Adamın biri İbn Sîrîn'e gelerek:

— Rü'yamda elimdeki bir mühür ile erkeklerin ağızlarını ve kadınların da edeb yerlerini mühürlediğimi gördüm, acaba bu nedir? diye sordu. İbn Sîrîn:

— Sen Ramazan'da müezzînlük yaptın ve imsâk vakti sabah ezânı okudun mu? dedi. Adam:

— Evet, doğru söylüyorsun, öyledir, dedi ve rü'yâsının tâbirini yaptı.

Yine adamın biri İbn Sîrîn'e:

— Rü'yamda zeytinyağını zeytinlerin üzerine döktüğümü gördüm, acaba bu nedir? diye sordu. İbn Sîrîn:

— Zeytinyağı zeytinden değildir, aslına gidiyor. Sen câriyelerini araştır, belki de bunlardan biri genç yaşta esir edilen annen olabilir, dedi. Adam araştırınca, hakikaten câriyesinin annesi olduğunu gördü.

Yine bir başkası İbn Sîrîn'e:

— Rü'yamda incileri domuzların boynuna astığımı gördüm, acaba bu nedir? diye sorar. İbn Sîrîn:

— Sen, ehli olmayanlara hikmet öğretiyorsundur, der. Adam araştırır ve öyle olduğunu görür.

Bütün bu tâbirler, darb-ı mesellerin yolunu gösterirler. Mesel'den maksadımız, mânâyı bir sûrette edâ etmektir. Mânasına baktığın vakit doğru, sûretine baktığın vakit de yalan olduğunu görürsün. Meselâ, müezzînin, gördüğü rü'yânın sûretli, yâni ağız ve edeb yerlerini mühürlemesi yalan, fakat mânasına baktığı vakit doğru olduğunu görür. Zîra mühürlemenin ruhunu ve esâsını yapmıştır. Seherde ezan okumakla insanları yemek ve münâsebetten men'etmiştir. Peygamberler insanlarla ancak darb-ı mesel şeklinde konuşabilirler. Çünkü onlar, insanlara anlayabilecekleri şekilde hitâb etmekle mükelleftirler. Onlar ise dünya uykusundadırlar. Uykuda olan, ancak darb-ı mesel yolu ile ifâde-i merâm edebilir. Ancak öldükleri vakit bu darb-ı meselin doğru olduğunu anlarlar. Bunun için Resûl-i Ekrem:

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنَ الرَّحْمَنِ

«Mü'minin kalbi, Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmağı arasındadır» buyurmuştur. Bu, bir misâldir ki onu ancak âlimler anlar. Câhil ancak misâlin zâhirini anlar. Çünkü o, te'vil ve tâbirden anlamaz da Allah'a el ve parmak izâfe etmeğe kalkışır.

Yine Resûl-i Ekrem'in:

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ هـ

«Allahu Teâlâ Â d e m ' i sûreti üzere yarattı» buyurduğu da böyledir. Câ-hil adam, sûretten renk, şekil ve hey'et anlar da bunları Allah'a isbâta kalkışır. Allahu Teâlâ ise, cisim, hey'et ve şekilden münezzehtir.

İşte Allahu Teâlâ'nın sıfatında hattâ kelâmında sürçenler, buradan sürçmüşlerdir. O'nun sıfatlarını beşer sıfatlarına benzetti, kelâmını harf ve sâvtten ibâret sandılar. Bunları açıklamak sözü uzatır.

Bunun gibi, Âhiret ile ilgili olarak darb-i³ meseller irâd edilir, fakat münkirler bunları yalanlarlar. Çünkü onların bakışları bu sözlerin zâhir mânalarında donmuş kalmış ve ilerisine geçememişlerdir. Bunun için Re-sûl-i Ekrem'in:

يُؤْتَى بِالْمَوْتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورَةٍ كَبِيرَةٍ أَمْلَحَ فَيُذْبَحُ هـ

«Kıyâmet gününde ölüm, alaça bir koç sûretinde götürülüp boğazla-nır.» buyurduğunu mülhid ve münkirler, inkâr ederek, peygamberi yalan-lamağa çalışırlar; Allah Allah, ölüm a r a z 'dır, koç cisimdir. A r a z nasıl cisim olur? Bu muhaldir, derler. Hâlbuki Allahu Teâlâ bu gibi ahmakları, esrârını anlamaktan men'ederek:

وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ هـ «Âlim olanlardan başkası on-ları anlamaz»

(29 - Ankebût: 43) buyurmuştur. Bu miskinler bilmezler ki, adamın biri rü'yâsında, bir koç getirdiklerini¹⁰ ve: «Bu vebâ hastalığıdır» diyerek onu boğazladıklarını gördüğünü tâbirciye anlatınca, tâbirci: «Doğrudur, durum gördüğün gibidir. Vebâ öldürüldü, artık geri dönmez» dedi. Bu sûretle hem rü'yâyı gören, hem de rü'yâyı tâbir eden doğru söy-lemişlerdir. Aslında bu hastalığın koç ile bir ilgisi yoktur. Fakat¹² uyku âle-minde ruhlara Levh-ı Mahfûz'da olanı gösteren, rü'yâyı müvekkel olan-dır. O da onu bir misâl ile anlatır. Çünkü rü'yâda ancak misâli anlayabi-lir. Misâl de doğru, mâna da doğru olur.

Peygamberlerin de dünyada konuştukları insanlar, Âhirete nisbetle uykudadırlar. Onlara mânaları, ancak misâller ile anlatabilirler. Bu, Al-lahu Teâlâ'nın bir hikmeti, kullarına lütf ve darb-i¹³ meselsiz anlayamadık-larını onlara kolaylıkla anlatabilmek içindir. Resûl-i Ekrem'in: «Ölüm, bir koç sûretinde getirilir» sözü, artık ondan sonra ölümden ümidi kesmek için onu bir misâl ile anlatmaktan ibârettir. Olgun gönüller bu gibi misâl-leri daha iyi anlar ve onlara meylederler. Yine Allahu Teâlâ'nın:

1-YANILMA 2-SES 3-MİSAL OLARAK SÖYLENEN SÖZ 4-GETİRME
5-İNKAR EDEN 6-ALA-BULA 7-DİNSİZ 8-SİFAT 9-İMKANSIZ 10-İFADECI
11-İFADE 12-VEKİL 13-MİSAL OLARAK SÖYLENEN SÖZ

كَزَفِيْكَوْنُ

«O, «Ol!» dediği vakit, hemen oluverir»

(36 - Yâ-Sin: 82) buyurması da bu kabildendir ve kudretin son haddini beyândır. Aslında buna da lüzum yok, dilediği hemen olur, fakat bunu ancak bu misâl ile ifade edip bize anlatır. Resûl-i Ekrem'in: «Mü'minin kalbi, Allahu Teâlâ'nın kudret parmakları arasındadır»² buyurmasından maksadı da, sūr'atle gönülleri değiştirmesinden kinôyedir. Bu hususta Rub'u'l-İbâdât'ın Kavâidü'l-Akaid bölümünde gerekli izâhatı verdik. Biz, maksadımıza dönelim.

Maksad, derece ve dereke taksimini anlatmaktır. Bu da ancak misâl ile anlatılır. O hâlde vereceğimiz bu misâlden lâfzını değil, mânasını anlamaya bak.

Kıyâmet günü insanlar saâdet ve şekdâvetlerinde derece ve dereke bakımından sayılamıyacak kadar çok sınıflara ayrılır ve aralarında büyük farklar olur. Nitekim dünyada da bir çok derecelere ayrılmışlardır. Bu bakımdan dünya ile Âhirette bir fark yoktur. Zira mülk ve melekûtu sevk u idâre eden, yâni dūnva ve Âhireti idâresi altında bulunduran, eşi ve dengi olmayan bir Allah'dır. Ezeli irâdesinde değişiklik olmaz. Ancak biz teker teker dereceleri sayamazsak da bunların cinslerini açıklayabilir ve deriz ki:

İnsanlar Kıyâmet günü dört kisma ayrılır. Bunlar: hâlikîn, muazz-zebîn, nâcîn ve fâizîn'dirler. Bunun dünyadaki benzeri şöyledir: Bir memleketi istilâ eden bir hükümdar, o memleketin bazı adamlarını öldürür. İşte bunlar hâlikîn'dir, helâk oldular. Bâzılarına bir müddet işkence ederse de onları öldürmez. Bunlar da muazz-zebîn, yâni azâb olunan kimselerdir. Diğer bâzılarını da hiç işkence etmeden serbest bırakır, bunlar nâcîn, yâni kurtulmuş, korkudan emin olmuş kimselerdir. Diğer bâzılarına da mevkî ve servet verir. İşte bunlar da fâizîn, umduklarını bulmuş olan kimselerdir. Şâyet bu memleketi istilâ eden hükümdar, âdil ise bu taksimâtı hakkaniyyete dayanarak yapar. Ancak kendini tanımayıp hükümdarlığını kabûl etmeyen ve böylece karşısına dikilen kimseleri öldürür. Serbest bıraktıkları da kendini tanıyıp kabûl ettiği hâlde, isyân etmediği gibi, barbarlık ve fevkalâdelik göstermeyen kimselerdir. Mevki ve rütbe verdikleri de kendisine yardım edip hizmetinde bulunan kimselerdir. Aynı zamanda bu son kısmın da hizmet ve yardımları nisbetinde derecelerinin farklı olması iktizâ ettiği gibi, azâb edeceklerine vereceği cezâlar da suçları nisbetinde değişik olur.

Demek ki bu dört ana bölüm içinde sayılamıyacak kadar dereceler vardır. Herkesin kendi davranışına göre mükâfat veya mücâzâtı değişik- tir. Âhirette de insanlar böyledir. Kimi helâkte, kimi bir müddet azâbda, kimi kurtulmuş ve kimisi de yüksek mevkilere ulaşmıştır. Fâizîn dediğimiz, umduğunu bulanlar diye kimisi Adn, kimisi Me'vâ ve kimisi de Firdavs Cenneti'nin diğer katlarında bulunurlar. Azâb olanlar da böyle; kimisi kısa bir müddet, kimisi bin ve kimisi de yedi bin yıl gibi uzun müddet

Cehennem'de kalır. Bu da, haberde vârid olduğu gibi, Cehennem'den son çıkacak olan bir zâtdır. Allah'ın rahmetinden ümidini kesen hâlikî'n'in de kötülükleri nisbetinde Cehennem'deki derekeleri ayrı ayırdır. Şimdi biz bu tevziâtı anlatalım :

-8

A) **Birinci mertebe**, helâk olanların mertebesidir. Hâlikî'n demekle, Allahu Teâlâ'nın rahmetinden ümidini kesenleri kastediyoruz. Zîra dünyalıktaki misâlde, idam mahkûmları dediğimiz hükümdârın rızâsından ümidini kesenler olduğu gibi, misâlin mânalarını unutma. Bu birinci₂ derece, ancak Allah ve Âhireti inkâr eden, yalnız dünya için çalışan münkirlere mahsustur. Zîra Âhiret saâdeti, Allah'a yaklaşmak ve O'nun Cemâline nazardadır. Buna da her şeyden önce ancak iman ve tasdik ile erişilebilir. Bunları inkâr edip yalanlayanlar, ebediyyen Allah'ın rahmetinden mahrumdurlar. Çünkü bunlar, Allah ve Peygamberi yalanlamış kimselerdir. Bunun için onlar da Allah'ın rahmet ve Cemâlinden ebedî olarak mahrumdurlar. Bu gibilerin vücudlarını Cehennem ateşi dağlarken gönüllerini de hasret ve firâk ateşi yakar. Bunun için ârifler : «Bizim korkumuz Cehennem, ümidimiz Cennet ve Hurîler değil, korkumuz, Allah'ın Cemâlinden mahrumiyet, ümidimiz ise O'na ulaşmaktır» derler. Yine bunlar: «Cehennem'den korkmak, Cennet ummak gibi karşılık bekleyerek yapılan ibâdet, alçaklıktır. Ârif, Allah'a yalnız Zâtı için ibâdet eder ve Zâtını ister» derler. Cennetin nîmet ve Hurîlerine hiç heves etmez ve Cehennem ateşinden korkmazlar. Zîra gönülleri kaplayan ayrılık ve hasret ateşi, çok kere vücûdu saran Cehennem ateşinden daha şiddetli olur. Çünkü ayrılık ateşi, gönülleri kaplayan ve Allahu Teâlâ'nın yaktığı bir ateştir. Gönülleri meşgul eder, Cehennem ateşi ise vücudu yakmakla meşguldür. Gönül ateşi karşısında Cehennem ateşi solda sıfır kalır. Nitekim Şâir :

«Âşığın gönlündeki hasret ateşi, o kadar şiddetlidir ki, Cehennem ateşi onu soğutacak kadar serindir.»

demiştir. Âhirette de durumun böyle olduğunu bil. Dünyada vécde kapılıp keskin kamış kökleri üzerinde yatanlar, hattâ ateş üzerinde kalanlar olup bunun farkında₅ olmadıkları ve içindeki hasret ateşi gaalib geldiği için vücudlarındaki elem ve ızırabı duymadıkları ve bu daha ağır geldiği gibi, Âhirette de durum aynıdır. Hattâ hiddetli bir insan savaş ânında aldığı yaralardan haberi bile olmaz. Çünkü kalbinde yanan hiddet ateşi galebe çalar ve acıyı duymaz olur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

الْغَضَبُ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ «Gadab, ateşten bir parçadır» (18) bu-

yurmuştur. Görülüyor ki gönül ateşi, cisim ateşinden daha kuvvetlidir. Kuvvetli, zayıfı duymayı ibtâl eder. Esasen ateş ve kılıcın öldürmesi, vü-

(18) Tirmizî Ebû Said'den rivayet etmiştir.

1-AYRILIB DAĞITILANLAR 2-İNKAR EDEN 3-AYRILIK 4-MUHABBET
5-ACI 6-GAZAB

cudun parçalarını birbirinden ayırması bakımındandır. Cismin birbirine bağ-
lılığından daha kuvvetli bir bağ ile birbirine bağlı olan sevgilileri ayıran
şey'in daha önemli olduğu meydandadır. Evet, basiretsiz ve şuursuz in-
sanlar bu ruhânî elemini farketmeyebilir, ve cismin acısını daha önemli gö-
rebilirler. Meselâ, bir çocuk top₂ ve topaç ile hükümdarlık meykiinden mah-
rum kaldığı vakit, o, topun elemini çeker, hükümdarlık elemine aldırılmaz.
Topu hükümdarlık üzerine tercih eder ve hasmıyla karşılıklı top oynama-
yı, saraylarda köşkler₃ ve kürsüler üzerinde oturmaya tercih eder. Hattâ
iştahlı bir insânı keşkül ve helva yemeği ile, düşmanı perişan edecek ve
dostları sevindirecek güzel bir iş üzerine tercih ettirseler, helva ile keş-
külü bu iş üzerine tercih eder.

Bütün bunlar, mevkiin sevgisini gerektiren durumun yokluğu ve ye-
meğin zevkini gerektiren durumun mevcud₅ olması sebebiyledir. Bunun se-
bebi, behimî sıfatların bu gibi insanları istilâ etmesi ve melekî vasıfların
bulunmamasındandır. Bu gibiler Allah'tan uzak kalmaktan üzüntü duy-
madıkları gibi, Allah'a yaklaşımdan da zevk almazlar. Tad alma yalnız
dil, duyma yalnız kulak ve görme yalnız göze mahsus olduğu gibi, bu sı-
fatlar da yalnız kalbde bulunur. Gözsüz ve kulaksızın, görme ve duyma
duygularından mahrûm olması gibi kalbi olmayanlar da bu zevklerden
mahrumdurlar. Her insanın kalbi yoktur. Eğer herkesin kalbi olaydı, Al-

lahu Teâlâ'nın «Şübhesiz

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ ۝

ki bunda kalbi olan kimseler için öğüt vardır» (50 - Kâf: 37) buyurduğunun
sahih olmaması lâzım gelirdi. Allahu Teâlâ, Kur'andan ders almayanı kalb-
den müflis olarak göstermiştir. Şübhesiz biz, kalb derken göğsün sol ta-
rafında sol memenin altında cismânî kalb olan et parçasını murâd etmi-
yoruz. Bizim anlatmak istediğimiz, Allahu Teâlâ'nın emir âleminde yarat-
tıp, Arşı hâlik, kürsüsü göğüs, diğer âzalar ve bütün bedeninin kendi âlemi
ve memleketi olan ruhânî kalbdır. Nitekim bu sır hakkında Allahu Teâlâ :

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ۝

«De ki rûh, Rabbimin emridir» (17 - İs-

râ: 85) buyurdu. Emîr ve hükümdâr olan bu kalbdır. Zira Emir, yâni mad-
desiz ve sebebsiz yaratılan şey ile madde ve sebeble yaratılanlar arasın-
da münâsebet vardır. Emir âlemi, halk âleminin hükümdâridir. O öyle bir
gizlilik₆ ve lâtife-i Rabbâniyyedir ki, o salâhda olduğu vakit, bütün cesed
salâhda olur. Onu bilen nefsin, nefsin bilen de Rabbini bilmiş olur.

İşte bu vakitte kul, Resûl-i Ekrem'in: «Allahu Teâlâ Â d e m ' i sûreti
üzerine yarattı» buyurduğunun altında bulunan gizli mânâların₇ kokusunu
almağa başlar. Bunun zâhirî mânası üzerinde duranlara ve te'vîlinde zor-
luk çekenlere merhamet gözü ile bakar. Çünkü rahmet ve merhamet, mu-
sibet nisbetindedir.

Bu gibiler her ne kadar gerçeği bulamamak felâketinde müsâvî işler de aralarındaki fark yine büyüktür. Gerçekler, Allah'ın fazlıdır. Gerçeği Allah dilediğine nasib eder. Allah büyük fazilet sâhibidir. Bu gibi te'viller Allah'ın hikmetidir. Allah hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kimseye büyük hayır verilmiştir.

Şimdi gaayeye dönelim: İpi salıverdik ve nefesi uzattık. Fakat bu uzatma, bu kitabda maksûd olan muâmele ilminden daha iyi bir ilim ile ilgili-
dir ki, o ilim mükâşefê ilmidir. Verdiğimiz bu izâhattan, helâk mertebesinde ancak Allah ve Resûlünü yalanlayan câhiller bulunur. Bu hususta Kitap ve Sünnetten sayılamıyacak kadar çok deliller olduğu için, Âyet ve Sünnetten delil getirmedik.

B) İkinci mertebe, azâb olacakların mertebesidir. Bunların imânı var fakat imanlarının icablarını yerine getirmemişlerdir. Zira imânın başı tevhid⁵dir. Tevhid demek, yalnız Allah'a ibâdet etmek⁶ demektir. Hevâ-i nefsinin arzuları peşinden gidenler ise gerçekte hevâlarını mâbud edinmişlerdir. Dillerindeki tevhidleri gerçek değildir. «Lâ ilâhe illâllah» tevhid kelimesinin gerçek mânası, Allahu Teâlâ'nın :

قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ هـ

«Allah de geç ve sonra onları bırak ki daldıkları bataklıkta oynayadursunlar» (6 - En'âm: 91) buyurduğunun mânasıdır. Yâni Allah'dan başka her şey'i tamamen terk etmektir. Yine Allahu Teâlâ'nın :

«Onlar ki Rabbimiz اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا هـ

Allah'tır dediler, sonra da istikaamet ettiler» (41 - Fussilet: 30) buyurduğunun mânasıdır.

Kendisiyle tevhidin tamam olduğu istikaamet ve doğru yol, Cehennem üzerindeki sırat köprüsü gibi, kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu vakit, az da olsa bile doğru yoldan ve istikaametten ayrılmamak imkânsızdır. Zira az da olsa insan, nefsinin temâyüllerine uyabilir. Nefsin arzularına eğildiği nisbette, tevhidde kemâl mertebesinden düşer. Bu da Allah'a olan yakınlık derecesinde noksanlık meydana getirir. Her noksanlığın da iki ateşi vardır. Birisi, kaybettiği kemâlin hasret ateşi, diğeri de Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı gibi, Cehennem ateşidir. Demek ki doğru yoldan azıcık sapan kimseye, iki yönden ve iki şekilde azâb olunur. Bu azâbın ağırlık ve yeğnikliği, imânın kuvvet ve zâfiyetiyle nefsin arzularına az veya çok uymak bakımından iki sebebe bağlıdır. İnsan oğlu bu kusurlardan kurtulamayacağı için Allahu Teâlâ :

1-UYGUN 2-MAKSAD 3-GİZLİ ŞEYLERİ AĞIĞA ÇIKARMA 4-BİLGİSİZ
5-İSTEK 6-TANRI 7-MEYLETME 8-HAFİFLİĞİ 9-ZAYIFLIĞIYLA

وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ
اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا ۝

«Sizden hiç biriniz müstesnâ olmamak üzere ille oraya (Cehennem'e) uğrayacaktır. Bu, Rabbinin üzerine kat'î olarak aldığı kazâ ettiği bir şeydir. Sonra takvâya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri ise orada dîz üstü düşmüş bir hâlde bırakacağız» (19 - Meryem: 72,73) buyurmuştur. Bunun için seleften, korku hâlinde olanlar: «Bizim korkumuzun asıl sebebi, Cehennem'e gireceğimizi kesin olarak bildiğimiz hâlde, çıkacağımızı kesin olarak bilemediğimizdir. Bir adamın: Yâ Hannân, yâ Mennân diyerek bin sene Cehennem'de yandıktan sonra, Cehennem'den çıkacağına dâir Resûl-i Ekrem'in hadisini duyan Hasan-ı Basrî: «Keşke o, ben olaydım» demiştir.

Bilmiş ol ki; Cehennem'de yedi bin sene kalacak olan bulunduğu delâlet eden haberler vardır. Buna göre Cehennem'de kalmak, bir an ile yedi bin yıl arasında değişmektedir. Hattâ bâzıları, Cehennem'de hiç kalmadan oradan şimşek gibi geçecek, kimisi bir gün, kimisi bir hafta, kimisi bir ay Cehennem'de kalacak ve böylece yedi bin yıla kadar durum değişecektir. Cehennem'de azâb, şiddetinin son haddi anlatılamıyacak derecede ağırdır. Kıyâmette en ehven azâb, hesabda münakaşadır. Bu, tıpkı bir hükümdârın bâzı ilgilileri hesapta sıkıştırmasına benzer. Sonra bunlardan bir kısmını bağışlayıp, bir kısmına kırbaç vurması ve bir kısmına da ayrı işkenceler yapması gibidir.

Azâbın müddeti ve şiddeti olduğu gibi, bir de çeşitleri vardır. Meselâ, başkasının yalnız malını zimmetine geçiren, ile, hem malına ve hem de canına kasdedenlerin azâbları bir değildir. Irza saldıran, yakınlarına eziyet veren, adam döven; dil, el, burun, kulak ve diğer âzaları kesen kimselerin herbirinin azâbları ayrı ayrıdır. Âhirette cezâların böyle, nevilere ayrıldığına delâlet eden kat'î deliller vardır. İmânın kuvvet ve zâfiyeti, İbâdetin çokluğu ve azlığı ile günahların çokluğu ve azlığı nisbetinde cezâlar da değişir.

Azâbın şiddeti, günahların şiddeti, azâbın çokluğu, isyânın çokluğu, azâbın çeşitli olması ise, kötülüklerin çeşitli olmaları nisbetindedir. Bu hususlar Kur'an'ın delilleri ile beraber, iman nûrunun yardımı ile basîret sâhiblerine keşfedilmiştir. Allahu Teâlâ'nın :

وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝

«Rabbin kullarına zulmedici değildir»

«Bugün herkes kazandığı ile cezâ-

lanacak» (40 - Mü'min: 17),

«Hakikaten insan için kendi çalıştı-

ğından başkası yoktur» (53 - Necm: 39),

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْصِمْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«İşte kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyor idiyse onun sevâbını gö-
recek, kim de zerre ağırlığınca şer yapıyor idiyse onun cezâsını görecek.»
(99, - Zilzâl: 7,8) âyetleriyle, bunlara benzer Kitab ve Sünnette vârid olan,
ikab ve mükâfatın, yapılan işlerin karşılığı oldukları hakkındaki delillerden
murâdı budur. Bütün bunlar zulüm değil, adâlettir. Bununla beraber dâi-
ma afv u mağfiret tarafı gaalibdir. Zîra Peygamber Efendimizin Allahu

Teâlâ'dan haber verdiği bir hadîs-i kudsî'de :

سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي

«Rahmetim, gadabımı ²sebkkat ³etmiştir» (19) buyurmuştur.
Allahu Teâlâ da :

وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

«Bir iyilik olursa onun sevâbını kat kat artırır. Kendi cânibinden pek
büyük ⁴bir mükâfat verir» (4 - Nisâ: 40) buyurmuştur. Bütün bu derece ve
derecelerin, iyilik ve kötülüklerle ilgili olduğu, şeriatın kat'î delili ve mâri-
fet nûru ile bilinmiştir, fakat tafsîlatı zannîdir. Dayanakları, haberlerin zâ-
hiri ve basîret nûru ile yapılan araştırmalardan elde edilen neticelerdir.

Bütün bu açıklamalardan sonra deriz ki; îmânın esâsını kuvvetlendi-
rip büyük günahlardan kaçınan, İslâmın beş şartını yerine getiren ve an-
cak israrsız bâzı küçük günahları irtikâb eden kimsenin azâbı, hesapta mü-
nakaşa şeklinde geçer. Zîra hesap sonucu bu adamın sevabları ağır ge-
lir. Çünkü haberde, beş vakit namaz, cum'a ve ramazan, büyük günah-
lardan kaçınmakla, aralarındaki küçük günahlara keffâret oldukları nâss-ı
Kur'ân ile sâbittir. Keffâretin en küçük derecesi, hesabı kaldırmadığı
takdirde azâba mâni' olmaktır. Durumu bu olan kimsenin, sevâbı ağır ge-

(19) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

1-CEZA 2-GAZAB 3-GEÇME, AŞMA 4-TARAF 5-DÜŞÜKLÜK
6-ZANNA AİT 7-İŞLEME 8-AYET

lip hesâbı sona erdikten sonra, lâyük olan, râzı olduğu bir mâişette olmasıdır. Evet, Ashâb-ı Yemin ve mukarrebîn'e katılıp Cennet-i Adn veya Firdevs-i A'lâya inebilir. Çeşitli iman sâhipleri de böyledir. Çünkü iman iki şekildir. Biri avâmın imânıdır. Buna «Taklid yolu ile iman» derler. Onlar duyduklarına inanır ve buna devam ederler. Diğer de keşif yolu ile imandır. Bu da, Allahu Teâlâ'nın bahsettiği nur sâyesinde keşif yolu ile gerçeği olduğu gibi görerek yapılan imandır. Her mevcut olduğu gibi buna açıklanır da her şey'in Allah'a rücû ettiğini anlar. Zira gerçek mevcut yalnız Allahu Teâlâ'nın Zât ve sıfâtıdır. Bu imana sâhib olanlar, Firdevs-i A'lâya yerleşen kimselerdir. Mele-i³ A'lâ'ya en çok yakın olan bunlardır ki, bunlar da kendi aralarında sınıflara ayrılırlar. Bir kısmı Sâbikûn'dur. Hesapsız kıtapsız Cennet'e gireceklerdir. Bir kısmı bunlardan biraz geri de. Bunlar arasındaki derece farkı, Allah'ı bilmelerindeki derece farkı nisbetindedir. Allah'ı bilen âriflerin dereceleri sayılamıyacak kadar çoktur. Çünkü Allahu Teâlâ'nın Celâlini kühü ile idrâk etmek mümkün değildir. Mârifet deryâsı, sâhil ve derinliği olmayan bir denizdir. Dalgıçlar kendi kuvvetleri nisbetinde, bu deryâya dalar ve ezelde mukadder olan nisbette bu deryâda cevelân eder. Allah'a giden yolun sonu budur. Onun için bu yola giren sâliklerin derecelerinin de sonu yoktur. .

Ashâb-ı Yemin'den olup taklid yolu ile iman edenlerin dereceleri ise mukarreblerin derecelerinden daha düşüktür. Bu anlattıklarımız, farzları yerine getirip büyük günahlardan kaçınan kimselerdir. Yâni İslâm'ın beş şartı olan namaz, oruç, hac, zekât ve şehâdet kelimesini yerine getirenlerdir.

Fakat bir veya bir kaç büyük günah işleyen, yâhut İslâm'ın rûkûnlerinden birini ihmâl edip terkeden kimse, şâyet ölümden önce nasûh tevbe ile tevbe ederse, hiç günah işlemeyenler arasına katılır. Çünkü günahlardan tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir. Kirlenen elbise yıkandığı vakit temizlendiği gibi, o da tevbe sâyesinde tertemiz olur. Şâyet tevbe etmeden ölürse, bu hâl ölüm ânında tehlikelidir. Çünkü onun günâha isrârı, imânının sarsılmasına sebep olabilir de son nefesde imansız gidebilir. Hele taklidî iman sâhibleri için bu, daha tehlikelidir. Çünkü taklid, her ne kadar kesin olsa da, küçük bir hayâl ve şübhe ile çözülmeye kabiliyetindedir. Ama basîret sâhibi âriflere gelince; bunlar nisbeten son nefesde imansız gitmeden daha uzaktırlar. İster taklidî iman sâhibi olsun, ister keşif yolu ile imâna sâhib olsun, işlediği büyük günahlardan tevbe etmeden ölürse, Allahu Teâlâ'nın kendi fazl u kereminden afvettikleri hâric, diğerleri, münakaşalı geçen hesâbın azâbından daha ağır bir şekilde azâb olunurlar. İkaabın çokluğu, isrardaki müddete göre; şiddeti ise işlediği büyük günâhın çirkinliğine göre, azâbın nevileri, de günahların çeşitlerine göre değişir. Azâbın müddeti sona erince, taklidî iman sâhibleri Ashâb-ı Yemin'in yanına, ârifler de A'lâ-i İlliyyîn'e yükselirler. Zira haberde :

أَخْرَجَ مِنْ النَّارِ يُعْطَى مِثْلَ الدُّنْيَا كُلِّهَا عَشْرَةَ أَضْعَافٍ •

1-BENZETME

2-GERİ DÖNME

3-EN YÜKSEK HEYET

4-ASIL

5-TAYİN OLUNMUŞ

6-DOLAŞMA

7-HALİC

8-CENNETİN EN YÜKSEK TABAKASI

«Cehennem'den son çıkacak adama, bütün dünyanın on misli gibi (Cennette) yer verilir» (20) diye vârid olmuştur. Bu fazlalığı, yüzölçümü şeklinde değerlendirmeye kalkışma. Çünkü bunu bu şekilde anlamak, darb-ı meselleri bilmemektir. Meselâ, falan falandan bir deve aldı ve ona on mislini verdi, dediği vakit, devenin değeri on lira iken yüz lira verdi demektir. Yoksa burada devenin on misli mânası murad olursa, bunun aslı olmadığı meydandadır. Çünkü verdiği para, değil devenin on misli, devenin binde biri ağırlığında da değildir. Bu değer, madde bakımından değil, mâna bakımındandır. Çünkü deve, ağırlığı ve büyüklüğü bakımından değil, belki mâliyeti bakımından ele alınmıştır. Ruhu mâliyeti, cismi ise eti kemiği ve kanıdır. Yüz dinar, ruhi₂ muvazenesidir, cismi muvazenesi değildir. Bu, altın ve gümüşten mâliyetinin değerini tesbit edebilenler ve bunu bilenler için doğrudur. Hattâ cisim bakımından bir santigram ağırlığında ve fakat değer bakımından yüz dinar değerinde olan küçük bir inci₁ verdiği vakit, yine: «On misli değerini verdim.» demesi, doğrudur, fakat bunu ancak sarraflar bilir. Çünkü cevherin ruhu, yalnız bakmakla bilinmez, o, ayrı bir hünerdir. Bunun için çocuk ve bedevî, incinin kıymetini bilemez, inciye nihayet bir taş diye bakar ve «bu, bir santim ağırlığında bir taştır, deve ise bin kilo ağırlığındadır. Bu adam on mislini verdim, demekle yalan söylüyor», der. Gerçekte yalan konuşan o çocuk ve bedevîdir. Çocuğun bu durumu ayırabilmesi için olgunlaşması ve cevherin özelliğini diğerlerinden ayırabilecek seviyeye gelmesini beklemek lâzımdır. O zaman kendisi₅ doğruyu anlar. Ârif de bu muvazenede Resûl-i Ekrem'in doğruluğunu mukallide anlatmaktan âcizdir. Çünkü Resûl-i Ekrem diğer

bir hadîsde: **الْجَنَّةُ فِي السَّمَوَاتِ** «Cennet göklerde» (21)

buyurdu. Gökler ise dünyadadır. Daha bir adamın yeri dünyanın on misli kadar nasıl olabilir? der. İşte bu, tıpkı cevherden anlayan bir adamın, bir çocuğa cevherin kıymetini anlatamamasına benzer. Bedevî de aynı çocuk gibidir.

Bir sarraf bir bedeviye cevherin kıymetini anlatmakla₃ me'mûr edildiği vakit, acınacak duruma düştüğü gibi, âriflerin de bu muvâzeneyi ahmak bir adama anlatmakla uğraşması, acınacak bir hâldir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

ارْجُوا عَالَمَ الْبُحَالِ وَغَنَى قَوْمٍ افْتَقَرُوا وَعَزِيزَ قَوْمٍ ذَلَّ

(20) Buhâri ile Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(21) Buhâri Ebû Hûreyre'den rivâyet etmiştir.

«Üç kişiye acıyın: Câhiller arasında âlim, zengin iken fakir düşen ve kabile arasında hâtırlı iken itibarını kaybeden» (22) buyurmuştur.

Hattâ peygamberler bile bu sebeble ümmetleri arasında rahmete muhtaç ve acınacak durumdadırlar. Ümmetlerinin anlayış kısalığı sebebiyle onların mukayeselerde bulunmaları, onlar için Allah tarafından bir ibtilâ ve imtihandır. Allahu Teâlâ'nın ezeli kazâsı ile onlara müvekkel bir belâdır. Resûl-i Ekrem'in :

الْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الْأَوْلِيَاءِ ثُمَّ الْأَمْثَلِ فَلَا مَثَلَ هـ

«Belâ, peygamberlere³ müvekkeldir. Sonra velilere, sonra da derece derece aşağıdakilere müvekkeldir» buyurduğunun mânası budur.

Belânın, yalnız E y y û b aleyhisselâm'ın yakalandığı cisim hastalığı şeklinde olduğunu sanma. Belâ, yalnız cisme değil, ruha da gelir. Meselâ, N û h aleyhisselâmın, uzun yıllar durmadan îmâna dâvet ettiği kavminin imandan kaçmaları ve buna yaklaşmamaları, N û h için en büyük bir ibtilâ² olmuştur. Bunun için Resûl-i Ekrem, aleyhinde konuşan bâzı kimsele-
rin sözlerine canı sıkıldığı vakit :

رَحِمَ اللَّهُ أَخِي مُوسَى لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرِ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ هـ

«Allah, kardeşim M û s â ' ya rahmet etsin, ona bundan daha çok eziyet yapıldı, fakat o katlandı ve sabretmesini bildi» (23) buyurmuştur.

Demek ki peygamberler münkirlerle mücahede etmek ibtilâsından kurtulamadıkları gibi veliler ve âlimler de, câhillerle uğraşmaktan kurtulamamışlardır. Bunun için Allah'ın velileri, memleketlerinden sürülmek, hükümdarlara şikâyet edilmek, küfürlerine şehâdet etmek² ve dinsizliklerine hükmetmek gibi, çeşitli eziyetler ve muhtelif belâlarla ibtilâ edilmiş ve pek az kimseler bunlardan kurtulmuştur. Cevherin kıymetini anlamayan câhillere göre, küçük bir cevher karşılığında büyük bir deveyi¹ vermenin israf ve serveti imhâ olduğu gibi, mârifet erbabının da câhillere göre kâfirlerden olması görüşü garip karşılanmaz.

Şu incelikleri bildikten sonra artık Resûl-i Ekrem'in: «Cehennem'den en son çıkan kimseye, Cennet'te bu dünyanın on misli verilir» buyurduğuna inanman lâzım gelir. Sakın gözünün gördüğü ve diğer duyularının anladığı şekilde bir tasdika yeltenip de, Cennet'te mesâha bakımından bu dünyanın on misli büyüklüğünde yer verilir şeklinde bir mâna anlama. Çünkü o zaman dört bacaklı eşekten tek bir farkın kalır. O da iki bacaklı

(22) Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce Sa'd b. Vakkas'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî sahihtir, demiştir.

(23) Buhârî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

olmaktır. Çünkü diğer beş duyu onda da vardır. Hâlbuki sen merkepten yalnız bacakları değil, yerlerin, dağların ve göklerin tahammül edemedikleri ilâhî bir sırrı kabûl etmekle ayrılmışsın. Beş duyu dışında kalan şeyleri, merkepten ve diğer hayvanlardan ayrıldığı bu sır sayesinde anlayabilirsin. Bu sırdan gaâfil olup bunu ataletle uğratan ve ondan yüz çevirmekle bu sırrı unutan ve hayvânât seviyesinde kalmayı kabûl edip beş duyuyu ileri geçmek istemeyen kimse, nefsini unutup onu helâke sürükleyen kimsedir. Sakın Allah'ı unutup da Allahu Teâlâ'nın da, kendilerine nefislerini unutturan kimselerden olmayın. Yalnız duyularının anladığı ile yetinenler, Allah'ı unutmuş kimselerdir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın zâtı bu âlemde o beş duyu ile bilinmez. Allah'ı unutan herkese, Allahu Teâlâ da nefsi ni unutturur ve böylece hayvânât derekesine düşer de artık en yüksek ufka yükselmez hâle gelir ve Allahu Teâlâ'nın kendisine tevdi ettiği emânete ihânet etmiş olur. Küfrân-ı nîmet etmekle de Allah'ın gadabına uğrar. Aslında bu gibiler, hayvânattan daha perîşân bir durumdadırlar. Çünkü hayvanlar ölmekle kurtulurlar fakat bu gibilerin elinde sâhibine iâde edilecek emânet vardır. Bu emâneti teslim zorundadırlar. Emânet ise parlak bir güneş gibi iken, fânî olan bu kalıba inerek orada batmıştır. Bu kalıp harâb olduğu vakit, o güneş yine doğacak, kararmış veyahut da parlak olarak yaradanına dönecektir. Parlak olarak doğan güneş kabûl edileceği gibi, kararmış olarak doğan da reddedilmeyecektir. Çünkü hepsinin varacağı orasıdır. Ancak kararmış olarak doğan, A'lâ-i İliyyine yükselmiyecek, başı eğik olarak aşağıların aşağısına yönelecektir. Bunun için Allahu Teâlâ :

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

«Günahkârlar, Rableri huzurunda başlarını eğdikleri zaman, sen gör-sen onları» (32 - Secde: 12) buyurmuş ve onların, Rablerinin huzûrunda olduklarını ancak başları ters vaziyette aşağı dönmüş olarak bulunduklarını açıklamıştır. İşte bu, Allahu Teâlâ'nın tevfikından mahrum kalanların durumudur. Sapıklıktan ve cahiller derekesine düşmekten Allah'a sığınırız.

İşte bu, Cehennem'den çıkıp dünyanın on misli kadar Cennet'te yer alanların durumudur. Şüphesiz Cehennem'den çıkacaklar, yalnız muvâhidlerdir. Biz, muvâhid derken, yalnız dilinde: «Lâ ilâhe illâllah» diyenleri kasdetmiyoruz. Çünkü dil, mülk âlemi, görülen ve bilinen varlıklardandır. Dildeki tevhidin faydası ancak bu âlemde söker. Dilinde tevhidi getiren öldürülmez ve malı elinden alınmaz. Fakat bu, ölünceye kadar devam eder. Ölüp de beden ve serveti elinden gidince, o zaman yalnız dil ile tevhidin bir faydası olmaz. İşte o zaman aranan, tevhidde sadakattir. Tevhidin kemâli, her işi Allah'dan bilmektir. Bunun alâmeti, hiç bir sûretle kimseye kızmamaktır. Çünkü tevekkül bölümünde anlatacağımız gibi, bu gibiler vasıtaları değil, asıl müsebbibleri görürler. Anlattığımız bu tevhidde insanlar farklıdır. İnsanlardan bâzıları dağlar gibi imâna sâhib iken, bir kıs-

1-EŞEK 2-HABERSİZ 3-TEMBELLİK 4-DÜŞÜKLÜK 5-BIRAKMA

6-İLAHİ NİMETE HÜRMEKSİZLİK 7-GAZAB 8-ŞEKİL

9-CENNETİN EN YÜKSEK DERESESİ 10-YARDIM 11-BİLGİSİZ

12-BİR ALLAHA İNNAN 13-DOĞRULUK 14-SEDER

mı bir miskal, diğer bir kısmı da bir zerrecik îmânı sâhib olurlar. Cehennem'den ilk çıkacak olan, kalbinde bir dinar ağırlığında îmânı olandır. Nitekim haberde:

«Kalbinde bir dinar ağırlığında îmânı bulunanları Cehennem'den çıkarın» (24) diye vârid olmuştur. Cehennem'den, en son çıkacak olan da, kalbinde zerre kadar îmânı olandır. Şübhesiz miskal ile zerre arasında da bir çok farklar vardır. Bunların sâhibleri de ağırlık derecesine göre sıra ile Cehennem'den çıkacaklardır. Yukarda açıkladığımız gibi, miskal ve zerre tâbirleri de birer misâldir. İnsanları en çok Cehennem'e sokan, kul haklarıdır. Çünkü bu haklar terkedilmezler. Diğer günahların afvı umulur. Nitekim haberde: «Kul Allah huzûruna getirilir. Amel defterinde öyle bol sevablar vardır ki, bu sevablar kendisinde kalsa, rahatça Cennet'e girer, fakat hak sâhibleri sırada bekler. Birisine sövmüş, birisini dövmüş, diğerinin malını gasbetmiş. Adamın sevablarından herkesin hakkı verilir, öyle ki kendisinde bir şey kalmaz. Hâlbuki daha bir çok alacak sâhibleri beklemektedirler. Melekler durumu Allahu Teâlâ'ya arzederler. Allahu Teâlâ: «Onların günahlarını bunun sırtına yükleyin ve kendisini Cehennem'e atın» buyurur.»

Başkasının günahlarını yüklenmek yolu ile kendisi helâke gittiği gibi, hak sâhibleri de onun sevablarını almakla Cehennem'den kurtulurlar. Hikâye edildiğine göre İ b n C e l â 'ya ahabablarından birisi gelerek, biz seni çekıştirdik, hakkını helâl et, deyince: «Hayır helâl etmem. Çünkü benim amel sahîfesinde en parlak sevâbım odur. Ben onu nasıl mahvederim» dedi. Gerek İ b n C e l â , gerek başkaları: «Dostlarımin günâhı, benim sevâbımdır, onlarla amel sahîfelerimi süslemek isterim» demişlerdir.

Kıyâmet gününde insanların saâdet ve şekaavet derecelerinden anlatmak istediklerimiz bunlardır. Bütün bunlar, görünüşdeki sebeblere göre verilen hükümlerdir. Bu, tıpkı bir tabibin raporu gibidir. Doktor: «Bu hasta ölür, çâresi yoktur. Bu hasta ise şu ilâçlarla tedâvi edilir» der. Bunlar kesin hüküm değil, birer zandır, ancak çoğunlukla isâbet ederler. Fakat, bu arada doktorun mutlak sûrette ölür dediği ölmeyebilir, iyi olur, dediği de, ölebilir. Bu, insanların ruhlarında Allahu Teâlâ'nın bir sırrıdır. Bunun tamamına ermek beşer kudretinde değildir. Âhirette necat ve kurtuluş da böyledir. Bunların da beşerin müttâlî olamayacağı gizli sebepleri vardır. Biz buna af ve rızâ ile kurtuluşa erişmek, gâdab ve intikam ile helâke sürüklenmek deriz. Bütün bunların ardında ezeli olan ilâhî meşiyetin sırrı yatar ki, buna kimse müttâlî olamaz. Bunun için, günâhı ne kadar çok olsa da âsîlerden, Allahu Teâlâ'nın dilediğini afvedeceğini, ibâdeti de ne kadar çok olsa bile (küçük bir kusurundan dolayı) dilediğine azâb edeceğini câiz görmek bize vâcibdir. İtimad, takvâyadır. Takvâ da kalbedir. Sâhibi için bile buna müttâlî olmak zor iken başkaları bunu nasıl bilir? Fakat afvı gerektiren gizli bir sebepten Allahu Teâlâ'nın afvedeceği ve Allah'tan uzaklaştırmayı gerektiren gizli bir sebepten Allahu Teâlâ-

(24) Hadis, yukarıda geçmiştir.

lâ'nın azâb edeceği, basîret sâhiblerine keşfedilmiştir. Eğer böyle olmasaydı afv ile gadabın, amel ve vasıf karşılığında olması sahîh olmazdı. Yine bunun gibi, kötülüğe ceza verilme adâlet tecellî etmezdi. Adâlet

olmasa, Allahu Teâlâ'nın: **«بِمَا رَزَاكَ يَطْلُمُ لِلْعَبِيدِ هـ»** «Rabbim:

kullarına zulmedici değildir» (41'- Fussilet: 46),

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ هـ «Şübhesiz Allah zerre kadar

haksızlık etmez» (4 - Nisâ: 40) buyurdıkları sahîh olmazdı. Hâlbuki bunların hepsi sahihtir. İnsan için ancak çalışması vardır ve çalışmasının karşılığını görecektir. Her nefis kazancına bağlıdır. Onlar döndükleri vakit, Allahu Teâlâ da onların kalblerini çevirir. Onlar kendilerini değiştirdikleri vakit, Allahu Teâlâ da onlardaki nimetlerini değiştirir. Nitekim:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ هـ

«Bir kavim, özlerindeki (güzel hâl ve ahlâk)ı değiştirip bozuncaya kadar Allah şübhesiz ki onun (hâlini değiştirip) bozmaz» (13 - Ra'd: 11) buyurulmuştur.

Bütün bunlar, göz ile görmekten daha açık bir şekilde basîret sâhiblerine keşfedilmiştir. Zira göz bâzan şaşabilir; uzağı yakın, yakını ırak, küçüğü büyük, büyüğü küçük görebilir, fakat, kalb gözü şaşmaz. Hüner, kalb gözünü açmaktadır. Basîret açıldıktan sonra artık şaşmak ve yalan söylemek diye bir şey bahis konusu değildir. Buna işaret olarak Allahu Teâlâ:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى هـ «Gözün gördüğünü gönül yalan-

lamadı» (53 - Necm: 11) buyurmuştur.

C) Üçüncü mertebe, necât bulmuş, kurtulmuşlar mertebesidir. Necâtın maksadımız, yalnız selâmete ermektir, yoksa huzur ve saâdet değildir. Çünkü bunlar, hükümdara hizmet edip de hil'atlar ve mevkilere nâil olanlardan değiller, bunlar hizmet etmemiş, fakat cezalandırmayı gerektiren bir kusur da işlememişlerdir. Her halde bunlar da kâfir çocukları ile mecnunlar ve deliler olsa gerektir. Din nâmına bir şey duymayan ve bedevî hayat yaşayanlar da bunlar arasında olabilir. Bunlarda Allah'ı mârifet bulunmadığı gibi, inkâr da yoktur. İbâdet olmadığı gibi, isyan da yoktur. Bunlar ne Cennet, ne de Cehennem ehlidir. Belki iki mevki arasında bir mevkie inerler. Şeriat dilinde buna A'raf denir. İnsanlardan bir kısmının buraya gireceği Kur'an ve hadîs ile sâbittir, fakat Falancı da

buraya girecek» diye hükmetmek zordur. Meselâ, çocukların burada kalacaklarına hükmetmek çok zordur. Bunu ancak peygamberler bilir. Bir velî, peygamberler derecesine yükselemez. Çocuklar hakkındaki haberler de birbirine uymamaktadır. Hattâ çocuğunun biri öldüğü vakit Hz. Âişe, «Cennet serçelerinden bir kuş» demiş, Resûl-i Ekrem bunu reddederek:

وَمَا يُذَرِّبُكَ

«Onu sana kim bildirdi?»

(25) buyurmuştur.

Görülüyor ki, bu husus, çok karışık olduğu için kesin hüküm vermek de çok zordur (26).

C) Dördüncü mertebe: Fâizîn, yâni umduklarını bulanların rütbesidir. Bunlar mukallid değil, ârifler ve sâbikûn'dan olan mukarreblerdir. Zira mukallid her ne kadar Cennet'teki makamına kavuşmuşsa da ancak Ashâb-ı Yemîndir. Fakat bunlar mukarrebler [Allah'a yakın olan] kimselerdir. Bunların mevkilerini anlatmak mümkün değildir. Ancak bunların makamı hakkında açıklanması mümkün olanı Kur'an açıklamıştır. Şübhesiz Allahu Teâlâ'nın açıklaması üzerine başka bir açıklama yapılamaz. Bu âlemde açıklanması mümkün olmayanı, Kur'an-ı Kerîm kapalı geçmiştir. Nitekim âyette:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ

(25) Müslim, rivâyet etmiştir.

(26) A'raf ve A'raf'da kalacaklar hakkında :

A'raf hakkında üç söz vardır. Bunlardan biri, Cennet ile Cehennem arasında bir yer olmasıdır ve en kuvvetlisi bu sözdür. Diğerî, Cennet'in en üstün bir yeridir. Cennet'e ilk girecekler burada yerlerini alır ve sırat köprüsünden geçenleri seyrederek, geçmeleri için duâ ederler. Veyahut burada melekler bulunur. Üçüncü söz, Cennet'te perde arkasında bir yerdir. Burada cinniler bulunur, insanlarla karışmazlar. Bu her iki rivâyet de zayıftır.

Birinci tevcihe göre A'raf'da kimler vardır? Bu hususta da birbirini tutmayan bir çok rivâyetler vardır. Meselâ, sevab ve günâhı müsâvî olanlar veyahut anne ve babasının rızasını almadan savaşa katılıp şehid olanlar veya müşrik çocukları gibi.

Aslında kâfir çocuklarının da Cennet'e veya Cehennem'e gireceklerine dair pek çok rivâyetler vardır. Bütün bu hususlarda sözü uzatmadan çoğunluğun görüşünü şöyle özetleyebiliriz: Evvelâ, kimse kimsenin günâhını yüklenmeyeceğine ve her çocuk İslâm fıtratı üzere doğacağına göre, küçük yaşta ölen kâfir çocukları da Cennet'lidir.

A'raf'a gelince: A'raf'ın, Cennet ile Cehennem arasında bir makam olduğunu kabul ettiğimize göre, yukarda anlattıklarımızdan bazı kimseler, burada bir müddet hapsedilecek ve sonra Cennet'e gireceklerdir. Çünkü kıyâmette Cennet ile Cehennem'den başka bir makam yoktur.

«Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfat olarak, gözlerin aydın olacağı (nîmetlerden) kendilerine neler gizlenmiş olduğunu kimse bilmez» (32,- Secde: 17) buyurulmuştur. Yine Resûl-i Ekrem'in haber verdiği bir kudsi hadîsde Allahu Teâlâ: «Sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hattâ hâtıra hayâle geçmeyen şeyler hâzırladım» buyurmuştur. İşte âriflerin de istediği, bu âlemde hâtır ve hayâle geçmeyen şeylerdir. Hûrilere, köşklere, meyve ve yiyecekler ile süs eşyâlarına gelince; onlar bunlara harîs olmadıkları gibi, bunlarla da yetinmezler. Onların tek istekleri, Allahu Teâlâ'nın Cemâline bakmaktır. Saâdet ve zevklerin son haddi budur. Bunun için Râbia-i Advîye'ye:

— Cennet ile aran ve ona olan hevesin nasıl? diye sorduklarında, o:

— Önce komşu sonra mesken, diye cevap vermiştir. Bunlar öyle kimselerdir ki, Cennet'in sâhibine olan sevgileri, Cennet ve süsünü onlara unutturmuştur. Hattâ yalnız Cennet'i değil, her şey'i ve kendi nefislerini bile unutmuşlardır. Bunların hâli, aşırı derecede muhabbete yakalanan kimsenin durumuna benzer. Onun tek arzûsu sevgilisinin yüzünü görmektir. Bu uğurda çektiği sıkıntılardan haberi olmaz, hattâ bedeni ızdıraplarını bile duymaz. Buna, kendinden geçmiş, denir. Tek emeli sevgilisidir. Artık başkasına bakacak hâli yoktur. Hattâ kendisinden bile haberi olmaz. İşte bu hâl, dünyoda hâtır ve hayâle gelmeyen şeylere, insanı Âhirette ulaştırır. Kör ve sağır insanlar renk ve sesleri göz ve kulakları açılmadan hâtırlayamadıkları ve ancak göz ve kulakları açıldıktan sonra bunları ayırabilecekleri gibi, dünya yaşayışındaki perdenin ardında da bu zevkler hâtır ve hayâle bile geçemez. Bu zevkler, ancak dünya hayâtının ortadan kalkması ile keşfedilir ve o temiz hayâtın zevkine erilir. Eğer bilseydiniz, Âhret hayâtı, en iyi bir hayattır.

Sevablara verilecek dereceler hakkında bu kadar açıklamayı kâfi görüyoruz. ³

Tevfik Allah'tandır.

9 uncu BEYÂN : KÜÇÜK GÜNAHLARIN, BÜYÜK GÜNAHLAR MEYANINA GEÇMESİ

Bilmiş ol ki; küçük günahların büyük günahlar meyanına geçmesinin ⁵ bâzı sebepleri vardır. Bunlardan birisi de ısrardır, yâni küçük günâha devamdır. Devam sebebiyle küçük günah, büyük günahlar arasına girer. Bunun için de: Devâm ile küçük günah büyür, istiğfâr ile büyük günah yok olur» denmiştir. Tekerrür etmeyen büyük günâhın afvı, devâm ile küçük günâhın afvından daha çok umulur. Bunun benzeri, bir taş üzerine çokca bir su dökülse, taşda bir iz bırakmadan akıp gittiği hâlde, aynı su damla damla taş dökülürse, taş üzerinde iz bıraktığı gibidir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

1-MÜQADDAS 2-KAR 3-YETERLİ 4-YARDIM 5-ARA, ORTA 6-TEKRARLANMA

«Amellerin hayırlısı, az da ol-
خَيْرُ الْأَعْمَالِ أَذْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ»

sa devamlı olarak yapılanıdır» (27) buyurmuştur. Eşyâ, zıddıyla keşfedilir. Buna göre devamlı olmayarak birden yapılan çok amelin kalbi nurlandırmakta te'siri az olup; az da olsa devamlı yapılan amelin kalbi nurlandırmakta te'siri daha çok olduğu gibi, devamlı olarak işlenen küçük günahların da bir def'a yapılan büyük günâha nisbetle kalbi karartmaları daha çok olur.

Ancak, burada önemli olan bir cihet vardır. Çoğunlukla büyük günahların yolu küçük günahlardan geçer. Meselâ, görmek, konuşmak ve elle-mek gibi mukaddimeler olmadan zinâ; dedi-kodu, kavga, münâzaa ve husûmetler olmadan da adam öldürmenin olamayacağı gibi. Demek ki her büyük günâhın da evvelinde ve sonunda küçük günahlar bulunur, onlarla başlar ve onlarla sona erer. Şâyet bunların dışında âni olarak bir büyük günah işlenir ve buna devam edilmezse bunun afvı, devamlı olarak işlenen küçük günahlardan daha ümidlidir.

Küçük günâhın, büyük günahlar meyânına geçmesinin sebeblerinden birisi de, günâhı küçümsemek ve hiçe saymaktır. Zira insan oğlu, işlediği bir kusuru büyük gördükçe Allahu Teâlâ onu küçültür, fakat küçük gördükçe Allahu Teâlâ onu büyütür. Çünkü kişinin o günâhı büyük görmesi, ondan nefret edip hoşlanmadığından ileri gelir. Bu durumda o günah kendisine fazla te'sir edemez. Fakat onu küçümsemesi, onunla ünsiyet etmesini ve bu sûretle kalbine daha çok te'sirini sağlar. Hâlbuki aranan, itâat ile kalbin nurlanması ve kaçınılan şey de, isyân ile kalbin kararmasıdır. Bunun için gafletle işlenen günahı sorumlu tutulmaz. Çünkü bu gibi günahı kalb müteessir olmaz. Nitekim haberde :

الْمُؤْمِنُ يَرَى ذَنْبَهُ كَالْجَبَلِ فَوْقَهُ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ
وَالْمُنَافِقُ يَرَى ذَنْبَهُ كَذَبَابٍ مَرَّ عَلَى أَنْفِهِ فَاطَّارَهُ

«Mü'min günâhını, başı ucunda bir dağ gibi görür ve üzerine yıkılacağından korkar. Münâfık da günâhını, hemen uçurabileceği burnuna konan bir sinek gibi görür» (28) diye vârid olmuştur.

Diğer birisi, Afvedilmeyecek günah, kişinin hiçe sayar vaziyette «Keşke işlediğim her günah bunun gibi olaydı» dediği günahıdır, demiştir. Mü'minin günâhı büyük görmesi, Allahu Teâlâ'nın Celâl ve kahrını bilmesin-

(27) Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

(28) Buhârî, Hâris'den rivâyet etmiştir.

dendir. İşlediği günâhı kime karşı işlediğini ve O'nun büyüklüğünü düşündüğü vakit, günah küçük de olsa, onu büyük görür. Nitekim Allahu Teâlâ peygamberlerden birisine: Sana verilen hediyenin küçüklüğüne değil, onu gönderenin büyüklüğüne bak; yapılan hatânın küçüklüğüne değil, kime karşı yapıldığına ve O'nun büyüklüğüne bak» buyurmuştur. Bu itibarıdır ki, âriflerden birisi, «Küçük diye bir günah yoktur, her muhalefet büyük günahdır» dedi. Sahâbeden birisi de: «Siz, bugün kıldan ince gördüğünüz ve hiç kıymet vermediğiniz öyle günahlar yapıyorsunuz ki, bir Resûl-i Ekrem zamanında onları büyük günahlardan sayardık» demiştir. Çünkü Sahâbe-i Kirâm Allahu Teâlâ'yı daha iyi bildikleri için, onların nazarında Allahu Teâlâ'nın azametına nisbetle, ona karşı işlenen her kusur, büyük günah sayılırdı. Bu sebeptendir ki, câhile nisbetle âlimin kusuru daha büyük görünür ve bu sebeble avam için nazar-ı itibare alınmayan kusurlar, âriflere kat'iyen bahşedilmez. Zira bilgi nisbetinde kusur da büyür.

Diğer bir sebep de, yaptığı küçük günâha sevinerek bunu bir nimet saymak ve şekaâvet sebebi olduğunu bilmemektir. Küçük günahtan zevk aldıkça büyümeğe başlar ve kalbi karartmakta te'siri çoğalır. Hattâ çok günahkârlar günâhı ile övünür ve onunla iftihâr eder; onu nasıl perişân ettim, rezil ettim, nasıl kusurlarını ortaya dökerek kepaze ettim, şeb'i şeker yerine yutturdum, nasıl onu aldattım, şeklinde konuşmalar yapar. İşte bu gibi hallerle işlediği küçük günahlar büyür. Günahlar, insânı helâke götürür. İnsan, şeytânın pençesine düşüp de böyle bir kusur işlediği vakit, kendisine lâayık olan, şeytâna yenildiği ve Allah'tan uzaklaştığı için üzülmektir. İlâcının kırılıp döküldüğüne sevinen hasta, şifâ bulamaz.

Küçük günâhı büyük günah yapan sebeplerden birisi de, Allahu Teâlâ'nın onu teşhîr etmeyip gizlemesine ve kendisine mühlet vermesine ihânet ederek ona dadanmaktır. Bilmiyor ki bu mühlet, Allah'tan bir lütuf değil, belki bir mekirdir. Bu, günâhının çoğalmasına sebep olur. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ
يَصْلَوْنَهَا فَيَنْسَوْنَ الْمَصِيرَ ۝

«Kendi aralarında «Allah bizi söyleyegeldiğimiz yüzünden azablandırmalı değil miydi?» derler. Onlara Cehennem yeter. Oraya girecekler. İşte o, ne kötü dönüş yeridir» (58 - Mucâdele: 8)

Diğer bir sebep de, gizli işlediği günâhı, toplum arasında anlatmaktır. Bu, Allah'ın onu gizlemesine karşı bir cinâyet ve dinleyenleri kötülüğe teşviktir. Bunlar, kendi cinâyetine eklenen iki cinâyettir. Bu sebeble cinâyeti üç katlı olur. Şâyet başkalarını da teşvik eder ve bu isyânın sebeplerini onlara da hazırlarsa, dört katlı cinâyet olur. Nitekim haberde :

1-BİLGİSİZ 2-BELAYA DÜŞMEK 3-GÖSTERME 4-AZAB, HİLE

كُلُّ النَّاسِ مُعَافٍ إِلَّا الْجَاهِرِينَ يَبِيحُ أَحَدُهُمْ عَلَى ذَنْبٍ قَدْ سَتَرَهُ
اللَّهُ عَلَيْهِ فَيُصْبِحُ فَيَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ وَيَتَحَدَّثُ بِذَنْبِهِ هـ

«Herkes afvedilir, ancak günahlarını açıklayanlar müstesnâdır. Gece günâh işleyen kimsenin günâhını Allah fâş etmediği hâlde, sabahleyin kalkınca kendisi yaptıklarını herkese söyler, işte bu, afvedilmez» (29) diye vârid olmuştur. Çünkü Allahu Teâlâ'nın vasıflarından ve nîmetlerinden birisi de iyilikleri açıklamak ve kötülükleri örtmektir. Bunları açıklamak nîmete nankörlüktür. Nitekim zâtın birisi: Sakın günâh işleme, şâyet bir kötülük işlersen, hiç olmazsa başkasına duyurmak sûretiyle onu da bu günâha teşvik etme. Zîra bu sebeble iki günâh işlemiş olursun. Bunun için Allahu Teâlâ :

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ هـ

«Münâfık erkekler de münâfık kadınlar da birbirinin parçasıdır. Onlar kötülüğü emrederler, iyilikten vaz geçirmeye uğraşırlar» (9 - Tevbe: 67) buyurmuştur. Seleften birisi: «Başkasına yapılan en büyük kötülük, isyân için ona müsâit zemin hazırlamaktır» demiştir.

Küçük günâhı büyük günah yapan sebeplerden birisi de, küçük günahları işleyen kimsenin, örnek kabûl edilen bir âlim olmasıdır. Böyle bir kimsenin küçük günâhı büyük olur. Âlimin ipek giymesi, altın işlemeli eyerlere binmesi ve sultanların şübheli mallarından maaş alması, hükümdarlarla anlaşması, onların hatâlarına göz yumması, münâzaralarda istihfaf kasdiyle hasmına hakaret etmesi, cedel ve münâzara gibi mevki sağlayacak ilimlerle uğraşmak gibi işler, hep bu kabilden şeylerdir. Zira bu gibi günahlarda âlim örnek olabilir. Ona bakarak bu günahları yapanlar bulunur da bu âlim öldüğü hâlde kötü örnekleri devâm eder gider. Ne mutlu o kimseye ki, günahları da kendisiyle ölür gider. Haberde :

مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَلَيْهِ وَزُرْهَا وَوَزُرْ مِنْ عَمَلِ بِهَا
لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهَا شَيْئًا هـ

(29) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

«Kötü bir âdeti ihdâs eden kimsenin, günâhı kendisine âit olduğu gibi, ona bakarak bu günâhı işleyenlerin, kendi günahlarından bir şey eksilmediği hâlde, günahları gibi bir günah da o adama yazılır» (30) diye vârid olmuştur. Bu, onun örnek olması ve kötülüğü ilk icâd etmesi bakımındandır.

dir. Allahu Teâlâ da : وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ

«Önden gönderdikleri şeyleri ve eserleri de biz yazacağız» (36 - Yâ Sin: 12) buyurmuştur. E s e r , â m e l ve a m e l , yâni iş, yapan ve yapılan iş sona erdiği halde geriye kalan izdir.

İ b n A b b â s (R.A.): «Kendisine uyulan âlime yazıklar olsun. Kendisi bir zelle işlerse ondan döner, fakat insanlar ona uyararak bu kötülüğü etrafı yayarlar» demiştir. Diğer zâtın birisi de: «Âlimin hatâsı, bir geminin yara alması gibidir. Yara alan gemi, kendisi battığı gibi, içindekileri de batırır. Âlim de hem kendini, hem de kendine uyanları helâke sürükler»³ demiştir. İsrâiliyyâtta hikâye edildiğine göre âlimin biri, kendisi bid'atlere saplandığı gibi, bir çok kimseleri de sapıttı. Nihâyet pişman ve tevbekar olarak halkın islâhı için uzun müddet çalıştı. Allahu Teâlâ zamânın peygamberine vahyederek buyurdu ki: «Bu adamın günâhı, yalnız kendisiyle aramızda olsa, onu bağışlardım, fakat azdırıp da Cehennem'e girmelerine sebep olduğu nice kimseler vardır, onları ne yapalım?» Bütün bu rivâyetlerden, âlimlerin durumlarının tehlikeli olduğu meydâna çıkar. Bunun için onlara iki vazife düşer. **Birincisi**, günâh işlememek; **ikincisi** de şâyet günâh işleyecekse⁴ onu son derece gizli yapmaktır. İşledikleri günahlara karşı cezâları katmerli olduğu gibi, iyiliklere karşı mükâfatları da, kendilerine uyanlar bulunduğu nisbette fazladır. Dünyalığı, dünya süs ve zînetini terkedip az ile yetinir, günlük nafaka ile idâre edip eski elbise giyer ve bu gibi iyiliklerde örnek olursa ona uyanların sevâbı gibi sevab kazanır. Fakat dünyalığa meylettiği vakit, herkes de onun gibi olmak ister. Bunun için sultanlar kapularına baş vurur, helâl ve haram demeden toplamağa başlar. Bütün bunlara kendisi sebep olur. Demek ki âlimlerin tutum ve davranışları, eserlerini de çoğaltır. Ya fazla mükâfat alırlar, veya daha çok hüsrâna düşerler.

Kendilerinden tevbe edilmesi için günahlar husûsunda verilen bu tafsilât kâfidir. (yeterlidir.)

(30) Müslim, Cerir b. Abdullah'tan rivâyet etmiştir.

1-MEYDANA KOYMA 2-YANLIŞ
3-DİNDE SONRADAN ÇIKAN BATIL ŞEYLER
4-KAT-KAT

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

10 uncu BEYÂN : TEVBENİN TAMAMI, ŞARTLARI VE
ÖMRÜN SONUNA KADAR DEVAMI

Tevbenin, azim ve kasdi gerektiren bir nedâmet olduğunu ve bu nedâmetin isyânın kendisiyle sevgilisi arasında perde olduğuna dâir ilmi gerektirdiğini bildirmiştik. İlim, nedâmet ve azmin her birerlerinin devam ve tamamı, tamamının alâmetleri ve devamının da şartları vardır. Bunları açıklamak lâzımdır. İlme bakmak, tevbenin sebebine bakmak demektir ki, bu, yakında anlatılacaktır. Nedâmet, sevgilisini kaybettiğini anladığı anda içinde acı duymaktır. Bunun alâmeti, uzun hasret, hüzn, göz yaşı dökmek ve çok ağlayıp düşünmektir. Aile efradından birisine bir felâket geldiğini duyan kimse, derin üzüntüye daldığı gibi, pişmân olanın da üzülmesi lâzımdır. Zira insâna kendisinden daha aziz kimse olamadığı gibi, ateşte yanmaktan da daha şiddetli azâb olamaz. Felâket ve ukûbetin gelmesine isyan kadar hiç bir şey delâlet etmediği gibi, Allah ve Resûlünden de daha doğru konuşan olamaz. Öte yandan bir tabib, oğlunun bu hastalıktan kurtulmayıp öleceğini haber verse alabildiğine üzülür. Hâlbuki çocuğu kendisinden kıymetli olmadığı gibi, doktor da Allah ve Resûlünden daha bilgili ve daha doğru değildir. Aynı zamanda ölüm de ateşte yanmaktan şiddetli olamaz. Aynı zamanda hastalık, günâh işlemenin, Allahu Teâlâ'nın gadabına delâlet ettiğinden, daha fazla ölüme delâlet etmez. Bütün bunlara göre her şeyden ziyade günâha üzülmek lâzımdır. Pişmanlık acısı ne kadar şiddetli olursa, günahların da o nisbette bağışlanması umulur. Pişmanlığın, doğruluğuna delil, kalb yumuşaklığı ve göz yaşlarının damlasıdır. Nitekim haberde :

جَاالسُواالتَّوَابِينَ فَإِنَّهُمْ أَرْقَوْا أَفْعَدَهُ

«Tevbekârlarla sohbet edin, zira onların kalpleri daha yumuşaktır» (31) diye vârid olmuştur.

Diğer alâmeti, günâhı işlerken aldığı zevkin yerine, kalbine onun acısını yerleştirmek, hevesle işlediği günâha nefret etmek ve onu kerih görmektir.

İsrâiliyyâtta hikâye edildiğine göre adamın biri, isyânından tevbe edip uzun müddet ibâdetle meşgul olduğu hâlde, tevbesinin kabûl olduğuna bir alâmet bulamadığı için, zamanın peygamberine mürâcaat ederek afvı için duâ etmesini ister. Allahu Teâlâ o peygambere: «Bu adam hâlâ kalbinde o günâhın zevkini taşıdığı için ben onun tevbesini kabûl etmem» buyurmuştur.

Şâyet: «Günah, insânın tabiatı bakımından meylettiği zevkli bir şey-

dir, böyle olunca bunun acılığını nasıl duyar?» dersen,

Derim ki; bilmeyerek zehirli balı zevkle yedikten sonra, zehirlenip saçıcı dökülen, felç olup uzun zaman hasta yattıktan sonra iyileşen bir insan, en şiddetli açlık ânında kendisine yine böyle zehirli bir bal takdim edilse, bundan nefret eder mi etmez mi? Şâyet nefret etmez ve yer dersen, müşâhede ve ilm-i zarurîyi inkâr etmiş olursun. Hattâ zehirli bal şöyle dursun, zehirsiz bal getirselersin de, zehirliye benzediği için yine ondan nefret eder. Tевbe eden kimsenin, günâhının acılığını duyması da bunun gibidir. Çünkü o biliyor ki, günâhın zevki bal gibi, fakat te'sîri zehir gibidir. İşte tevbenin doğruluğu ve sıhhati ancak bu inançla mümkündür. Bu inanç sâhibleri az olduğu için, kabûl olan tevbe ve tevbekârlar da azdır. Herkes Allah'dan yüz çevirmiş, ihânetle isyâna devâm ederler. İşte günâhtan plşmân olmanın tamam olmasının şartı budur. Bunun, ölünceye kadar devâm etmesi lâzımdır ve yapıp yapmadığı her günâhtan da aynı acıyı duymalıdır. Zehirli bal yiyen, baldan nefret ettiği gibi, soğuk suda dahi zehir olduğunu bilse ondan da nefret etmesi gerektiği gibi, yapmadığı günâhtaki zararı düşünerek ondan da nefret etmelidir. Çünkü baldan nefreti, bal olduğu için değil, onda olan zehir için idi. Her maddede de durum aynıdır. Hırsızlık ve zinâdan tevbe edenin zararı, hırsızlık ve zinâdan değil, Allah'ın yasağına uymadığındandır. Bu hâl, bütün günâhlarda aynıdır.

Tevbenin kendisinden meydâna geldiği kasd ve niyyete gelince; bu, noksânını telâfiyi irâde etmektir ki, bunun hâl yâni şimdiki ân ile ilgisi var. Bu ilgi, her türlü yasakları hemen terkedip emirleri yerine getirmektir. Geçmiş ile ilgisi vardır. O da bütün eksiklerini tamamlamak, kazâya bıraktıklarını edâ etmektir. Gelecekle de ilgisi var, o da ölünceye kadar isyânı terkedip ibâdetle devâm etmektir. Geçmiş ile ilgili olan kısmının sa-hîh olmasının şartı, ilk erginlik çağına dönerek geçmiş yılları ay ve günleri ile hattâ nefes nefes göz önüne alarak yapmış olduğu günâhları ve terket-tiği farzları hesap etmeli. Terkettiği veya riyâ ile, yâhut her hangi bir şekilde kusurlu olarak kıldığı namazları ve yaptığı ibâdetleri yeniden yapmaktır. Sayısında şübhe ederse, bâliğ olduğu tarihten itibaren kesin olarak kıldıklarını bırakır da şübheli olanların hepsini kazâ eder. Bununla be-râber zann-ı gaalibi ile de amel edebilir.

Oruca gelince; seferde yiyip sonra tutmadığı veya kasden yediği ve yâhut niyyetsiz olarak tuttuğu oruçları hesaplayarak onları da yeniden tutmağa çalışır.

Zekâta gelince; burada yaş haddi bahis konusu değildir. Nisâba mâlik olduğu günden itibaren servetini ve ödemediği zekâtı hesap ederek zekâtını öder. Hattâ mezhebinin görüşüne uygun olarak vermediği zekât-ları da verir. Meselâ, Şâfiî mezhebinde zekâtını her sınıfa bölecek ve aynı yâni madde olarak verecektir. Bir sınıfa vermiş veya nakid olarak öde-mişse, bunları yeniden vermelidir. Zekâtın hesabını yapmak biraz zordur. Bunun için bir bilene baş vurur.

1-ŞETİŞMİŞ 2-MAL, SERVET

Hacc'a gelince: şâyet bir ara hac kendisine farz olmuş ve yapmamış, sonra da iflâs etmişse, bu hac zimmetinde borçtur, haccetmesi lâzımdır. Yapamıyorsa, yetecek kadar servet te'minine çalışmalıdır. Şâyet bu durumda da değilse, insanlardan haccına yetecek kadar zekât ve sadaka toplayıp farzını edâ etmelidir. Şâyet haccetmeden ölürse, âsî olarak ölmüş olur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَحْجَّ فَلَيْتَ أَنْشَاءَ يَهُودِيًّا وَأَنْشَاءَ نَصْرَانِيًّا

«(Kendisine hac farz olduğu hâlde) haccetmeden ölen kimse, ister Yahudî ve isterse Hristiyan, olarak ölsün» (32) buyurmuştur. Hacca muktedir olduktan sonraki acziyet, hac borcunu düşürmez. İşte böylece ibâdetlerini kontrol ederek eksiklerini tamamlar.

Günahlarına gelince; bâliğ olduğu andan itibaren, gözü, kulağı, dili, midesi, eli, ayağı ve diğer âzalarına varıncaya kadar hepsi ile ömrü boyunca, küçük büyük yapmış olduğu bütün günahları göz önüne alır. Bu günahlar şâyet başkasını ilgilendirmeyip kendisi ile Rabbi₂ arasındaki kusura₃ larsa, cünüp olarak mescidde oturmak, abdestsiz mushafı tutmak, bid'at şeylere inanmak, içki içmek ve çalgı dinlemek gibi, kul hakkı ile ilgili olmayan günahların hepsinden hasret ve nedâmetle tevbe eder. Bunların, küçük büyük hesabını yapar ve karşılıklarında birer iyilik yapmağa çalışır. Böylece Resûl-i Ekrem'in :

إِنِّي أَنَا اللَّهُ حَيْثُ مَا كُنْتُ وَأَتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَحْتَهَا

«Nerede ve ne hâlde olursan ol, Allah'dan kork ve kötülüğün akabinde bir iyilik yap ki onu yok etsin» (33) buyurduğuna ve belki Allahu Teâlâ'nın :

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ «Şübhesiz

iyilikler, kötülükleri yokeder» (11 - Hûd: 141) emrine uymuş olursun. Meselâ, dinlediğin çalgı yerine Kur'an dinler ve zikir meclisine devam edersin. Cünüp olarak mescidde bulunduğunun yerine itikâfa girersin. Abdestsiz olarak mushaf tuttuğunun yerine, mushafa saygı gösterir, onu öper ve çokça okursun. İçtiğin içki karşılığında, su dağıtmakla mukabelede bulunursun. Zîra hastalık, zıddı ile tedâvi edilir. İsyân sebebiyle kalbi kaplayan her zulmet, ancak onun zıddı olan nûr ile temizlenir. Bunun için her kötülük kendi cinsinden ve zıddı olan bir iyilikle mahvedilmelidir. Meselâ,

(32) Hac bahsinde geçmiştir.

(33) Tirmizî, Ebû Zer'den rivâyet etti ve sahîh olduğunu söyledi.

beyazlık, ne sıcaklık, ne de soğukluk ile yokedilir. Aklığı yokeden, karalıktır. Böyle tedricî ve her çeşit ibâdetle günahları yok etmeğe çalışmak, bir çeşit ibâdete devamla onları mahvetmeğe uğraşmaktan daha kuvvetli ve daha doğrudur. İşte kendisi ile Allah arasında olan günahlarını afvet-tirmek için tâkip edeceği yol budur. Bir şey'in, zıddıyla yok olmasına delil; dünya sevgisi bütün hatâların başıdır. Dünyaya uymanın kalbdeki te'siri, dünyalık ile sevinmek ve ona meyletmektir. Dünyalıktan gelen her sıkıntı müslümânın kalbini dünyâdan soğutur ve dünyâya nefret ettirir. İşte o sevginin zıddı olan bu nefret, sevgiden doğan günâha keffâret olur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهُمُومُ (إِلَّا الْهَمُّ) يَطْلِبُ الْمَعِيشَةَ

«Günahlardan öyleleri var ki, onları ancak geçim hususunda çekilen sıkıntılar yok eder» (34) buyurmuştur.

Hız. Aîşe'nin rivâyetinde şöyle buyurulmuştur: «Kulun günâhı çoğalıp da onu yok edecek ameli bulunmazsa, Allahu Teâlâ ona sıkıntılar verir ve günahlarına keffâret olur» (35). Denildi ki, kalbe girdiği hâlde insânın bilmediği sıkıntı, yaptığı günâhın ve çekeceği azâbın sıkıntısıdır.

Şâyet, insânın sıkıntısı ekseriyetle malı, evlâdı ve mevkii için olur. Aslında bunlar hatâdır, nasıl olur da günâha keffâret olur? dersin,

Bilmiş ol ki; bunları sevmek hatâ, bunlardan mahrum kalmak ise günâha keffârettir. Onlardan faydalansa, hatâsı tamamlanırdı. Rivâyet edildiğine göre Yûsuf aleyhisselâm zindanda iken, Cibrâil aleyhisselâm kendisini ziyârete gitti. Yûsuf aleyhisselâm, Cibrâil aleyhisselâm'a :

— Babam ne hâldedir? diye sordu. Cibrâil aleyhisselâm :

— Yüz çocuk kaybeden annenin acısı gibi acı çekmektedir, dedi. Yûsuf aleyhisselâm :

— O hâlde mükâfâtı nedir? diye sordu. Cibrâil aleyhisselâm :

— Yüz şehid sevâbı almıştır, diye cevap verdi. Demek ki keder ve üzüntü, Allah'a karşı yapılan günahları yok eder.

İşte bu anlattıklarımız, kendisiyle Allah'ı arasında olan kusur ve isyanlarındadır.

Kul haklarına gelince; burada hem Allah hakkı, hem de kul hakkı vardır. Çünkü Allahu Teâlâ, zulümden men'etmiştir. Kul hakkı ile karışık olan Allah hakkı, yukarda anlattığımız gibi, hasret, nedâmet ve kötülüklerden ayrılarak onların zıddı olan iyilikleri yapmaktır. Meselâ, kötülüklerle karşı iyilik, gasbe karşı helâl servetinden tasadduk, gıybet ve aleyhdeki dedî-kodulara karşı medh u senâda bulunmak ve bildiği iyiliklerini söylemek, adam öldürmek karşısında köle âzâd etmek gibi iyiliklerde bulunmaktır. Bütün bunları yapmakla yalnız Allah'a karşı vazifesini yapmış ve

(34) Taberânî, Ebû Nuaym ve diğerleri Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(35) Nikâh bahsinde geçmiştir.

fakat kul hakları ise yerinde durmaktadır. Bu hakları iade etmedikçe kurtulamaz. Kul hakları, can, mal, nâmus ve izzet-i nefisle ilgilidir. Can ile ilgili olanlar, adam öldürmektir. Şâyet hatâ yolu ile adam öldürmüş ise, hemen vereseye diyetini ödemektir. Kasden öldürmüş ise, kısas için vereseye teslim olmaktadır. Verese dilerse afveder, dilerse kısas eder. Borçtan ancak bu sâyede kurtulur. Bu cinâyeti gizlemesi câiz değildir. Çünkü bu, zinâ, hırsızlık, yol kesmek, içki içmek ve benzeri haddi gerektiren günahlar gibi değildir. Bu gibi günahlardan tevbe etmekte kendisini teşhir etmesi gerekli değildir. Bu gibi kusurlarını gizlemeli ve kendi kendine riyâzet ve mücâhedeye girişmelidir. Buna rağmen durumu hâkime aksettirip kendisine had icrâ ettirirse de afvedilir. Nitekim Mâiz b. Mâlik Resûl-i Ekrem'e gelerek: «Ben zinâ ettim, cezâmı verin» dedi. Resûl-i Ekrem bunu duymamazlıktan geldi. Mâiz üç gün sıra ile aynı şekilde Resûl-i Ekrem'e müracaat etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in emriyle recmedildi. Bâzı kimseler: «Mâiz günahları ile beraber gitti», diğer bâzıları da «O, tevbe etti» dediler ve nihayet durumu Resûl-i Ekrem'e arz ettiklerinde Re-

sûl-i Ekrem: **لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْ قَسَمْتُ بَيْنَ أُمَّةٍ لَوْ سِعَتْهُمْ**

«O öyle ciddi bir tevbe etti ki, o tevbe bütün ümmetine taksim oluydu hepsine yeterdi» (36) buyurdu. Gamîde adında bir kadın da Resûl-i Ekrem'e gelerek: «Ben zinâ ettim, cezâmı verin ve beni temizleyin» dedi. Resûl-i Ekrem kadını dinlemedi. Ertesi gün kadın yine gelerek müracaatta bulundu ve: «Beni de Mâiz gibi def'alarca dinlemeyi mi istiyorsun? Ben zinâ ettim ve hâmileyim» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

أَمَّا الْآنَ فَأَذْهَبِي حَتَّى تَضَعِي «Şimdi çocuğu doğurunca-

ya kadar git» buyurdu. Kadın çocuğu doğurduğu vakit bir beze sarılı olarak getirdi ve: «İşte çocuk, doğurdum» deyince, Resûl-i Ekrem:

إِذْهَبِي فَأَرْضِعِيهِ تَغْطِيهِ «Şimdi git, onu memeden kesinceye

kadar emzir ve bekle» buyurdu. Kadın çocuğu memeden kestiği vakitte, elinde bir parça ekmek olduğu hâlde, çocuğu Resûl-i Ekrem'e getirdi ve: «İşte çocuğu memeden kestim. Baksana ekmek de yiyor» dedi. Resûl-i Ekrem çocuğu bir adama teslim ederek kadını recmettirdi. Bu sırada Hâlid b. Velid büyük bir taş alarak kadının kafasına indirdi. Kadının yüzü gözû kanlar içinde kaldı. Aynı zamanda da kadına fena sözler söyledi. Resûl-i Ekrem bunu duyunca:

(36) Müslim, Büreyde b. Hâsib'den rivâyet etmiştir.

مَهْلًا يَا خَالِدُ لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا صَاحِبُ مَكْرٍ لَغُفِرَ لَهُ •

«Ey Hâlid! sus, nefsim kabza-i kudretinde olan, Allah'a yemin olsun ki, bu kadın öyle bir tevbe etti ki, eğer harâc ve a'sar toplamak sûretiyle halkın malını yiyenler böyle tevbe etseler, onlar da mağfiret olurdu» (37) buyurdu ve sonra da namazını kıldırarak cenazesini defnettirdi.

Adam öldürmekteki kisasda ve iftiradaki cezada ise sorumlu şahıs bulmak lâzımdır. Bunun için işlediği suçu açıklayabilir. Şâyet kul hakkı, alış-verişdeki çeşitli hileler, aldatmak, kusuru gizlemek, işçinin ücretini vermemek, hırsızlık ve gasb yolu ile başkasının malını zimmetine geçirmek gibi şeylerde ise, bunu da doğduğu günden itibaren hesaplamalıdır. Çünkü sâbinin malında vâcib olanı, bâliğ olduktan sonra servetinden ayırması kendisine vâcibdir. Eğer bu hakkı ödemekte eksiklik varsa, çocuk bâliğ olduktan sonra bunları ödemelidir. Şâyet aldırış etmezse hakka tecavüz etmiş zâlimlerden olur. Çünkü malî haklarda çocuk ile büyük beraberdir. H a b b e ve z e r r e y e kadar kendisini hesaba çekmeli ve bunu, hesaba çekileceği Kıyâmet gününden evvel yapmalıdır. Dünyada kendisini hesaba çekmeyenin Âhirette muhasebesi zor ve uzun olur. Zann-ı goalib ve içtihad ile ömrü boyunca zimmetine geçirdiklerini ve teker teker hak sâhiblerini tesbit ettikten sonra diyor diyor dolaşarak bunları bulur, haklarını öder veya kendileri ile helâlleşir. Ancak bu kabîl tevbe, tüccar ve zâlimler için zordur. Çünkü bunların muamele gördükleri adamlar çok ve doğınık oldukları için bunların her birini ve vereselerini bulamazlar. Fakat mümkün olan her çareye baş vururlar. Şâyet âciz kalırlarsa zulûmleri ve zimmetlerine geçirdikleri haklar nisbetinde iyilik yapmağa çalışırlar. Çünkü Kıyâmette kendi sevabları yetişmezse, hak sâhiblerinin günahları sırtlarına yüklenir ve böylece başkalarının günahları ile kendileri helâk olurlar.

İşte zimmete geçirdiği hakları ödemekteki tevbe şekli budur. Ömrü müsait olduğu takdirde kötülük ettiği müddet kadar iyilik etmelidir. Bu, hesap edebildiklerindedir, ya bilemedikleri? Ve ömrünün vefa edip etmeyeceği, bunların hiç biri belli değildir. Bunun için bir an önce faaliyete geçmelidir. Bu anlattıklarımız, önceden zimmetine geçirdiği ve harcadığı hakları ile ilgilidir. Şâyet zimmetine geçirdiği mallar bu anda elinde mevcut olup sâhibini biliyorsa, malı aynen sâhibine iade eder. Sâhibini bilmiyorsa, onu tasadduk eder ve zimmetinden çıkarır. Şâyet helâl ile haram birbirine karışmış ise, helâl ve haram kitâbında anlattığımız gibi, mümkün olduğu kadar harâmını ayırd eder ve dağıtır.

Gönül yıkma cinâyetine gelince; gerek yüzünde, gerek giyâbında ağır sözler söylemek ve kalbini kırıcı davranışlarda bulunmak gibi hususlarda da hak sâhiblerini bulup onlardan helâllik alır. Şâyet ölmüş olanları varsa,

(37) Müslim, Büreyde'den rivâyet etmiştir.

1-EL 2-VERGİ 3-ZEKAT 4-AFV 5-YETİŞMİŞ, OLGUN 6-HESAPLAMA
7-HARCAMA (ALLAH YOLUNDA)

Kıyâmette onlara verilmek üzere hayır ve hasenât yapar. Kendilerini bulup da gönül hoşluğu ile helâllaştığı kimselerin kendisinde bir hakkı kalmaz. Fakat onun¹ hakkındaki bütün kusurlarını kendisine açıklaması lâzımdır. Yoksa mübhem bir helâllaşma kâfi değildir. Şâyet adama itiraf edemeyeceği ve itiraf hâlinde tehlike ile karşılaşacağı bir durum varsa, o zaman diğer hususları açıklar ve bundan kapalı olarak helâllik alır ve bu borç, daha önce olanlarda olduğu gibi, zimmetinde kalır. Buna karşı çok iyilik yapar. Yapmış olduğu kötülükleri yeniden döküp sayması ve anlatması ayrı bir günah olduğu için bundan da helâllik alması lâzımdır. Adama kusurlarını anlattığı vakit, adam hakkını helâl etmeyebilir. Bu, onun hakkıdır. O zaman adamın gönlünü almak için gerekli çarelere baş vurur. Bu sayede adamın gönlü de yumuşamış olabilir. Şâyet hâsmı, hâlâ helâl etmemekte diretiyorsa, bu uğurda sarfettiği gayretler, onun için birer hasene olur. Bunun için adama eziyet ettiği nisbette ona yalvarmalı ve buna sevinmelidir. Hattâ adamın helâllik alma hususunda sarfettiği gayretler, yârin kıyâmet günü, ona yapmış olduğu kötülüklerle karşılaştırılacaktır. Meselâ, dünyada bir adam, bir başkasının malını telef etti. Sonra adama, bu malın benzerini götürdü, adam bunu kabûl etmedi. İş mahkemeye intikal edince, hâkimin vereceği hüküm aynıdır, yâni kaybolan malın bedelini ona hükmetmektir. O, ister kabûl etsin, ister etmesin. Kıyâmette de hâkimlerin hâkimi olan Allahu Teâlâ'nın hükmü böyledir. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen müttefek bir rivâyette, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

1-İYİLİKLER

2-İYİCE BELLİ OLMAYAN

3-YETERLİ

4-MUHALİF

5-İYİLİK

6-GEÇME

7-BİRLİŞMİŞ

كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْسًا فَسَأَلَ
عَنْ أَعْلَمِ أَهْلِ الْأَرْضِ فَدُلَّ عَلَى رَاحِبٍ فَأَنَاهُ فَقَالَ إِنَّهُ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ
نَفْسًا فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ قَالَ لَا فَقَتَلَهُ فَكَمَّلَ بِهِ مِائَةً ثُمَّ سَأَلَ عَنْ أَعْلَمِ أَهْلِ
الْأَرْضِ فَدُلَّ عَلَى رَجُلٍ عَالِمٍ فَقَالَ لَهُ إِنَّهُ قَتَلَ مِائَةَ نَفْسٍ فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟
قَالَ نَعَمْ، وَمَنْ يَحُولُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّوْبَةِ انْطَلِقْ إِلَى أَرْضٍ كَذَا وَكَذَا،
فَإِنَّ بِهَا أَنْاسًا يَعْبُدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مَعَهُمْ وَلَا تَرْجِعْ
إِلَى أَرْضِكَ فَإِنَّهَا أَرْضُ سُوءٍ فَانْطَلِقْ حَتَّى إِذَا نِصْفُ الطَّرِيقِ أَتَاهُ الْمَوْتُ
فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ الْعَذَابِ فَقَالَتْ مَلَائِكَةُ
الرَّحْمَةِ جَاءَ تَائِبًا مُقْبِلًا بِقَلْبِهِ إِلَى اللَّهِ وَقَالَتْ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ إِنَّهُ
لَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ، فَأَتَاهُمُ مَلَكٌ فِي صُورَتِ أَدَمٍ فَجَعَلُوهُ حَكَمًا
بَيْنَهُمْ فَقَالَ قِيسُوا مَا بَيْنَ الْأَرْضَيْنِ فَإِلَى أَيَّتِهِمَا كَانَ آذَنِي فَهُوَ لَهُ
فَقَاسُوا فَوَجَدُوا آذَنِي إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي أَرَادَ فَخَبَضَتْهُ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ

(وَفِي رِوَايَةٍ) فَكَانَ إِلَى الْقُرْبَى الصَّالِحَةِ أَقْرَبُ مِنْهَا يَسِيرٌ فَجُعِلَ
مِنْ أَهْلِهَا (وَفِي رِوَايَةٍ) فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى هَذِهِ أَنْ تَبَاعِدِي وَإِلَى
هَذِهِ أَنْ تَقَرَّبِي وَقَالَ قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا فَوَجَدُوا هَذِهِ أَقْرَبَ
يَسِيرٍ فَغُفِرَ لَهُ

«Sizden evvelkiler arasında bir adam doksan dokuz kişiyi öldürmüş (sonra pişman olmuş). Yeryüzünün en büyük âlimi kimdir? diye sormuş, kendisine bir Râhibi tarif etmişler. Adam Râhibe gitmiş ve: «Doksan dokuz kişiyi öldürdüğünü, bunun tevbesi olup olmadığını sormuş. Râhib :

«Hayır, tevbesi yoktur» deyince, Râhibi de öldürmüş ve tam yüz kişinin kanına girmişti. Yine yeryüzünün en âlimini aramış ve kendisine bir hocayı salık vermişler. Hocaya: «Tam yüz kişi öldürdüm. Bunun tevbesi var mı? diye sormuş. Hoca: «Var, tevbe ile kul arasına kim girebilir? Ancak sen falan memlekete git, orada âbid insanlar var, onlarla beraber Allah'a ibâdet eyle, sakın memleketine dönme. Zira senin memleketin kötü bir yerdir» demiş. Adam bu memlekete gitmek üzere yola çıkmış, yolun yarısına gelince ölmüş. Rahmet melekleri ile azab melekleri çatışmışlar. Rahmet melekleri: «Bu adam kalbinden tevbe ederek Allah'a yönelmiş» dediler. Azab melekleri ise: «Bu adam hic bir iyilik yapmadı» dediler. (Her iki taraf da «Bizimdir» iddiasında bulundular). İnsan sûretinde bir melek geldi ve bunu hakem tâyin ettiler. Bu da çıkış yeri ile gideceği yer arasındaki mesafeyi ölçün, hangi tarafa yakın ise o tarafın melekleri onu alsın, dedi. Mesafeyi ölçtüler, gitmek istediği yere daha yakın olduğunu buldular ve rahmet melekleri adamın ruhunu teslim aldılar.» Başka bir rivâyette de: «Gitmekte olduğu iyi köye ancak bir karış daha yakın olduğu hâlde rahmet melekleri onu aldılar.» Başka bir rivâyette de: «Allahu Teâlâ bir tarafa, siz uzaklaşın, diğer tarafa da, siz yaklaşın ve her iki yer arasındaki mesafeyi ölçün buyurdu. Gideceği yere bir karış yaklaştığını buldular ve mağfiret edildi» (38). Bununla beraber, kurtuluşun, sevab tarafının bir zerre de olsa ağır gelmesiyle mümkün olacağı anlaşılmış oldu. Bunun için tevbe eden kimseye sevabları çoğaltmak lâzımdır. Geçmiş ile ilgili olan kasd ve niyyetin hükmü budur.

Gelecek ile ilgili olan azmine gelince; o da bir daha bu veya benzeri her hangi bir günâha dönmeyeceğine dâir Allah'a kesin söz vermesidir. Bu muâhede, hasta bir insânın kendisine zarar verdiğini bildiği bazı meyveleri, iyileşinceye kadar yememeğe azmedip söz vermesi gibidir. Bu azım, o an için kuvvetlidir. Belki ileride heveslenerek azmini bozabilir. Ancak bu anda onlardan uzaklaşıp ve yapmamağa azmetmedikçe tevbe etmiş sayılmaz. Evvel emirde bu adamın tevbe etmiş sayılması, o işlerden uzaklaşması, susması, az yiyip az uyuması ve helâl nafaka te'mîn etmesi ile mümkündür. Şâyet kendisine mîrasdan intikal etmiş helâl malı var veya yetecek kadarı te'mîn edecek bir san'atı varsa, onunla yetinmelidir. Zira isyânın başı haram lokmadır. Haramda ısrâr eden nasıl tevbekâr olur? Yemek ve giymekte şehvetleri terke muktedir olmayan kimse, şübheli şeyleri terkedip helâl ile yetinemez. Zâtın biri şöyle diyor: «Şehvetlerini terk etmekte sadâkat gösterip yedi def'a mücâhede ile gayret göstererek şehvetinin peşinden gitmezse, artık ondan kurtulmuş olur.» Diğer birisi de: «Bir kimse alışkın olduğu bir günahı tevbe edip yedi sene o günâhı işlemezse, bir daha o günâha dönmez» demiştir.

Tevbe eden kimse âlim değilse, onun önemli işlerinden birisi de ileride yapacağını öğrenmesi ve müstakîm oluncaya kadar kendisine harâm olan şeyleri bilmesidir. Şâyet uzleti tercih etmezse, mutlak istikaamete

ulaşamaz. Ancak içki, zinâ ve benzeri bâzı günahlardan tevbe etmiş olur ki bu, mutlak tevbe değildir. Hattâ bâzıları bu tevbenin sahîh olmadığını bile söylemişlerdir. Diğer bâzıları sahîh olduğunu söylemişlerse de, yine bu söz mücmeldir. Biz deriz ki; bu tevbe sahîh değildir, diyenler, şâyet günahların bir kısmını terketmek bir mâna ifâde etmez, bunun varlığı ile yokluğu bir gibidir, demek istiyorlarsa, bu, büyük bir hatâdır. Çünkü günâhın çoğu azâbın çokluğunu, azı ise azâbın azlığını gerektirir. Tevbe sahîhtir, diyenler de, bâzı günahlardan tevbe, insânı kurtuluşa ulaştırır, mânasını kasdetmişlerse, bu da hatâdır. Zâhir hâle göre kurtuluş günahlardan tevbe etmekle mümkündür. Ama Allahu Teâlâ'nın afvının inceliklerine karışmayız.

Şâyet, bu tevbe sahîh değildir, diyen kimse, benim bundan maksadım, tevbe nedâmetten ibârettir. Meselâ, hem hırsız, hem de zâhî olan bir insânın, hırsızlıktan, hırsızlık olduğu için değil, günâh olduğu için tevbe ettiğine göre, yine günâh olan zinâdan da tevbe etmesi lâzımdır. Çünkü ikisinin de acısı aynıdır, hastalık ikisine de şâmil⁶dir. İki de insânı helâke sürükler. Birinden tevbe edip diğerini irtikâb etmesi muhâldir. Meselâ, çocuğunun kılıcı ile öldürülmesine üzülen kimse, bıçak veya başka bir âletle öldürülmesine de aynı şekilde üzülmeli gerekir. Çünkü onun acısı, sevgilisini kaybetmesindedir. Vasitanın önemi yoktur. Bunun gibi, isyan da sevgilisini kaybettirir. Bunun hırsızlık veya zinâ olması arasında bir fark yoktur. Nasıl olur da bâzısından acı duyar da bâzısından acı duymaz? Nedâmet, isyânın isyân olması hasebiyle sevgilisini kaybettirdiğini bilmesini gerektirir. Bunu top yekûn bütün günahlarda düşünmesi lâzımdır. Bâzılarında düşünüp bâzılarında düşünmemesi doğru olmaz. Eğer böyle tevbe câiz olaydı, iki şarap küpünün yalnız birinden içmemeğe yaptığı tevbenin de sahîh olması lâzım gelirdi. Küpler yalnız birer zârf olup, her iki küpteki şarap da günâhın aynı olması hasebiyle bu tevbe muhâl olduğuna göre, kendileriyle isyân edilen maddeler de aynı küpler gibi mâsiyet⁷ âletleridir. Emre muhâlefet bakımından isyan da, her ne çeşit olursa olsun aynıdır, birinden tevbe edip diğerinden tevbe etmemek sahîh değildir. Yâni sahîh değildir demek, Allahu Teâlâ tevbe edenlere rûtbeler va'd etmiştir. Bu mevkîe ancak nedâmetie ulaşılabilir. Nedâmet ise birbirine benzeyenlerin bâzısında düşünülemez, hepsinde olması lâzımdır. Bu, icab ve kabûle dayanan bir milkiyet gibidir. İcab ve kabûl tamam olmayınca, bağlantı sahîh olmaz ve milkiyet de kalmaz. Bunun esâsı şöyledir: Bir günâhı yalnız terketmenin faydası, terkettiğinin cezâsından kurtarmaktır. Pişmanlığın faydası, geçmiş günahları bağışlatmaktır. Yalnız hırsızlığı terk etmek, geçmiş günahları bağışlatmaz. Geçmiş ancak nedâmet afvettirir. Nedâmet ve pişmanlık da günâh olduğu için yapılır. Günâh ise bütün yasaklara şâmidir. Bunun için yalnız birinden değil, hepsinden tevbe etmekle sahîh olur, dersin, ⁸

Bu iddia oldukça mâkul, üzerinde durulup yüzünden perdenin kaldırılması gereken bir konudur. Buna göre deriz ki; günahların bâzısından tevbe etmek; ya küçük günahları irtikâb ettiği hâlde büyük günahlardan

tevbe etmekledir, yâhut büyük günahları bırakır da küçük günahlardan tevbe etmekle veyâ büyük günahların birinden tevbe edip diğerlerini irtikâp etmekle olur. Küçük günahları bırakıp da büyük günahlardan tevbe etmesi mümkündür. Çünkü büyük günahların Allah katında cezâsının daha ağır olduğunu ve küçük günahların daha kolay afvedileceğini bilir. Bu bakımdan küçük günahları bırakıp büyük günahlardan tevbe etmesi muhâl değildir. Meselâ, hükümdârın aile efrâdı ile hayvanlarına karşı sû-i istimâlde bulunan kimse, aile efrâdına olan sû-i istimâli yanında, hayvanlarına karşı işlediği kusurlar solda sıfır kalacağından, o aile efrâdına karşı işlediği kusurdan korkar ve diğerini hiçe sayar. Nedâmet, günâhı büyümsemek ve Allah'tan kendisini uzaklaştıracığını düşünmek nisbetindedir. Bu ise şeriatte vücûdu mümkündür. Geçmişde nice tevbekârlar var ki, bunların hiç biri bütün günahlardan mâsum değillerdi. Tevbe, tamamen mâsumiyeti gerektirmez. Bâzan doktor bal yemekten şiddetle men'ettiği hâlde, şekeri o kadar önemli tutmayabilir. Çünkü onun zararını daha az görmüş olur. Buna göre hasta, bal yemeğe tevbe eder ve şeker yemeğe tevbe etmez, yâni küçük günahlar dururken büyük günahlardan tevbe etmek mümkündür.

Büyük günahlardan bâzısının irtikâbına devâm ederken, diğer bâzılarından tevbe etmesi de mümkündür. Çünkü büyük günahlardan bâzılarının diğerlerinden daha ağır cezâyı gerektirdiğine inanmıştır. Meselâ, adam öldürmek, gasb ve benzeri kul haklarına tevbe edip de Allah haklarında ihmalkâr davranması gibi. Çünkü kul haklarının terkedilmeyeceğine, Allahu Teâlâ'nın kendi haklarında daha müsamahakâr davranacağına inanmıştır. Bu da büyük günahlarla küçük günahlar gibidir. Zîra büyük günahlar da kendi aralarında farklıdır. Bunun için, hattâ kul hakları ile ilgili olmayan günahlar arasında da ayırım yaparak bâzılarını irtikâp ederken diğerinden tevbe edebilir. Meselâ, içki gibi. İçki, bütün kötülüklerin anası olduğu ve sarhoşluk hâlinde her kötülüğü yapabileceğini bildiği için, yalnız içkiye tevbe eder ki, bu da mümkündür.

Üçüncü şekli de, büyük günah olduğunu bile bile ona devâm edip, küçük günahdan tevbe etmektir. Meselâ, içkiye devâm ettiği hâlde gıybet veya nâmahreme bakmak gibi günahlardan tevbe etmek gibi. Bu da mümkündür. Çünkü her müslüman günahdan korkar. İşlediği günâha ya zayıf veyâ kuvvetli pişmanlık duyar. Fakat şehvî zevki, kalbinin korkusuna galebe çalar. Bu da cehâlet ve gaflet sebebiyle olur. Nedâmet mevcud, lâkin gaalib gelemiyor. Nedâmet tarafı gaalib geldiği günâhı terkederek, fakat içkiye düşkünlüğü kuvvetli olur da onu terkedemez. Gıybet etmeye ve nâmahreme bakmaya bir nevi düşkünlüğü olmakla beraber, Allah korkusu, bu zayıf temâyülüne engel olur da, o kuvvetli temâyülüne engel olamaz. Bu bakımdan içkiye devâm ederken, gıybet ve yabancıya bakmaktan tevbe eder ve bu adam der ki; o yönden şeytan bana galebe çalmışsa, yelkenleri suya indirip tamâmen şeytânâ teslim olmak doğru olmaz. Hiç olmazsa gücüm yettiği hususlarda şeytân ile mücâdele edeyim. Umu-

İur ki Allahu Teâlâ bu sayede beni afveder. Eğer bu düşünülme-¹se, fâsî-
kın namaz kılıp oruç tutmasının da düşünülmesi gerekirdi ve ona, kıldığın
namaz, Allah için değilse, namazın sahîh değil, Allah için ise diğer kötû-
lükleri de Allah için terketmelisin. Çünkü Allahu Teâlâ'nın emirleri birdir.
Kötûlükleri terketmek sûretiyle Allah'a yaklaşılmadıkça, ²namaz ile Allah'a
yaklaşmak düşünülemez, demek lâzım gelirdi ki bu muhâldir. Çünkü adam,
bana Allahu Teâlâ'nın iki emri var. Her ikisine muhâlefet edersem, iki
cezam olur. Birinde şeytâna galebe çaldım, onu yerine getiriyorum, di-
ğerinde ise şeytanlar beni yeniyor. Ben gücüm yettiğinde şeytânı kahre-
devâm eder ve bu sâyede ifrat derecedeki şehvetim dolayısıyla şeytâna
mağlûp düştüğüm hususlarda Allah'tan afvımı dilerim, der. Bu ise her
müslümânın hâlidir. Çünkü her müslümânın itâati olduğu gibi, kusuru da
vardır. Bu dediklerimiz anlaşıldığı takdirde bâzı günahlarda şehvet için
korkunun gaalib olması ³da anlaşılmış olur. Korku geçmişe olursa bundan
nedâmet doğar, nedâmet de azmî gerektirir. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Ne-
dâmet tevbedir» buyurdu ve tevbe olması için, bütün günahlardan nedâ-
meti şart koşmadı. Diğer hadîsde: «Günah'tan tevbe eden, günah işleme-
miş gibidir» buyurdu da «günahlardan» buyurmadı.

⁴Bu itibarla şehvet ve Allah'ın gadabına uğramak bakımından birbiri-
ne benzeyen günahların bâzısından tevbe edip bâzılarından tevbe etme-
menin mümkün olamayacağı, ancak birbirinin benzeri olmayan günahla-
rın bâzılarından tevbenin mümkün olabileceği ve meselâ, hurma suyunu
içerken içkiden tevbe etmesinin mümkün olabileceği; çünkü Allah'ın ga-
dabına uğramakta ikisinin bir olmadığı, bunun gibi günahların azını irtî-
kâb edip çoklarından tevbenin de mümkün olabileceği; zîra bu meyve ye-
mekten doktorun men'ettiği hastanın, meyvenin çoğunu yemekten kaçı-
nıp azını yediğine benzediğini, bunların dışında birbirinin misli olan gü-
nahların bir kısmını irtikâb ederken bir kısmından ⁵tevbenin mümkün ol-
madığını, mutlak sûrette tevbe ettiği ⁶günâhın irtikâb etmekte olduğu gü-
nah'tan, yâ şehvet veyâ ⁷şiddetli mâsiyet bakımından ayrılması gerektiği-
ni, tevbe edenin itikadında bu fark hâsıl olduğu vakit, günâhı terkettiği
vakitki durumunun değişmesi düşünülür. Bu günâha nedâmeti ve terk
üzerine azmindeki vefası onu hiç günah yapmamışa çevirir, sözünün sü-
kuta uğradığı görülür. Zira her ne sûretle olursa olsun ve hangi cins gü-
nah'tan bulunursa bulunsun, ondan usûlüne uygun olarak tevbe eden, o
günâhı işlememiş gibidir.

Şâyet, önceleri zinâ ederken, cinsî münâsebetten kaldıktan sonra, es-
kiden yapmış olduğu zinâyâ tevbe edenin tevbesi kabûl olur mu? dersin,
kabûl olmaz, derim. Zira tevbe, yapabildiği şeyleri terke azmetmekten do-
ğan bir nedâmettir. Yapamadığı veya yapmasından kaldığı işler ise, bun-
ları kendisi terketmiş değil, onlar kendisini terketmiştir. Fakat ilâve olarak
şunu da demek isterim ki, önceki zinâ işinin kötü olduğunu, münâsebet-
ten kaldıktan sonra öğrenebilmiş ve buna üzüler⁸ek, hasret ve nedâmet
içinde kalmış ve şâyet imkânı olsa da artık bu işi irtikâb etmeyecek du-

rumda ise, bunun tevbesinin kabûl edileceği umulur. Zîra zinâya muktedir iken ondan tevbe ettikten sonra, yeniden zinâ yapmak imkânları hâsıl olmadan ölen kimsenin tevbesinin makbûl olduğunda şübhe yoktur. Onun için münâsebetten âczi olanın acziyyetinden sonra zinânın kötülüğünü öğrenmesiyle tevbesinin kabûl olması umulur, dedik. Çünkü bu münâsebetten âciz olan, tam öbür adamın durumunda değildir. Zîra her hangi bir şey'e hevesi olmayan kimsenin kolaylıkla ondan kendini çekmesi mümkündür. Allahu Teâlâ onun kalbini ve pişmanlık derecesini bilir. Onun tevbesini kabûl etmesi umulur. Bütün bunlarda hakikat, şuna³ yöneliyor: İsyan bulutu, kalbden iki şey ile silinir. Bunlardan biri nedâmet hasreti, diğeri de istikbalde o günâhı terk için şiddetli mücâhededir. Hâlbuki erkeklikten düşen adam için bu hususta mücâhede diye bir şey düşünülemez. Fakat mücâhedesiz pişmanlık, kuvvetli olabilir. Eğer böyle olmasa, tevbesi akabinde, yeniden zinâ imkânları bulmadan ve bu hususta bir denemeden geçmeden ölen adamın tevbesinin makbûl olmamasıyla hükmetmemiz icâb ederdi ki, böyle bir şarta, zâhir şeriatın hiç bir delâleti yoktur.

Şâyet, tevbe eden iki kişiden biri hiç mücâhedesiz günâhtan vaz geçmiş, diğeri ise mücâhede hâlinededir. Bunların hangisi daha makbûldür? dersin,

Bilmiş ol ki; bu mevzu', ulemânın ihtilâf ettiği bir mevzu'dur. A h m e d b. E b û ' l - H a v â r î ile S ü l e y m a n D â r â n î'nin adamları mücâhede hâlinde olan, daha makbûldür, derler. Zîra tevbe ile beraber mücâhede faziletini hâizdir. Basra ulemâsı ise, ötekini daha makbûl tutarlar. Çünkü o, tevbesinde biraz kusurlu olsa da, mücâhede hâlinde olandan selâmete daha yakındır, derler. Her iki tarafın ifadelerinde gerçek payı bulunduğu gibi, tam mânasıyla gerçeği ortaya koymaktan kusurludurlar. Bu hususta hak ve gerçek olan şöyledir: Erkeklikten kalan adamın iki hâli vardır.

1. **Birincisi**, şehvetteki ârizadan dolayı münâsebetten acziyyetidir. Şehvet sâhibi olup da mücâhede eden tevbekâr bundan daha makbûldür. Zîra bu adamın mücâhedeği terketmesi, nefsinin kuvvetine ve dînin, şehvetlerini istilâ edip emri altına almasına delâlet eder. Bu da hem yakîninin ve hem de dînindeki kuvvetinin delilidir. Dînin kuvvetinden maksadımız, yakînin işâretiyle meydâna gelen irâde kuvvetidir. Aynı zamanda bu kuvvet, şeytânın işâretiyle meydâna gelen şehveti de kırar. Mücâhede, bu iki kuvvete delâlet eder. Zâten istenen de mükellefin, mücâhede ile selâmete ulaşmasıdır. Kuvvet ve garizelerinin kaybolmasıyla selâmete ermesi değildir. Nefsinde kötülük kuvveti kalmayan daha makbûldür. Zîra bu adam mücâhede de tenbellik gösterse de günâha dönmez diyene gelince; günâha dönmez sözü, doğru, fakat daha makbûldür sözü, hatâlıdır. Bu tıpkı, erkeklikten kalmış olan, erkek olandan daha makbûldür, zîra o şehvet tehlikesinden sâlimdir. Sabî, ergenliğe erenden daha makbûldür, zîra o daha selâmettedir. Müflis, düşmanlarını kahreden hükümdardan daha makbûldür, zîra onun düşmanı yoktur. Hükümdar bir kaç def'a gaalib

gelse de bir def'a mağlûb olabilir, müflisde bu korku yoktur, sözüne benzer ki, bunların hiç biri doğru değildir. Bu görüş, kalbi temiz ve fakat zevâhirden haberi olmayan, izzetin tehlikelerinde ve ululuğun korkunç şeylere katlanmakla² olduğunu bilmeyen adamın söz ve görüşüdür. Bu, daha çok, köpeği ve biniti olmayan avcının, köpeği ve biniti olan avcıdan daha üstündür. Zira o, attan düşüp bir yerinin kırılmasından ve köpek tarafından ısırılma tehlikesinden emindir, sözüne benzer ki; açık bir hatâdır. Çünkü at ve köpeğini terbiye etmesini bilen ve onları emri altına alan avcı, dâima bunlara sâhib olmayandan daha üstündür.

2. İkinci hâli, münâsebetten âciz olması, her hangi bir ârizadan dolayı olmayıp, geçmiş mücâhedesini ve îmânındaki yakîni sayesinde olmasıdır. Zira bu sayede öyle bir mevkie yükselmiştir ki, şehvetinin heyecânını kırmış, nefesine hâkim olmuş ve şeriatın edebiyatı edebilenmiştir. Dînin kendisini istilâ etmesi sebebiyle şehvet susar ve ancak dînin işâretiyle heyecâna gelir. Bu mertebeye yükselen insan, bu mertebeye ulaşmak için mücâhede ile meşgul olan insanda³ daha üstündür. Bunda cihad fazileti yok, nasıl daha üstün olur? iddiasına gelince; bu da yanlıştır. Çünkü mücâhede, bizâtihi aranan bir ibâdet değildir. Mücâhede, nefis hâkimiyetini sağlamak ve düşmânın saldırısını kesmek içindir. Bu adamda bu hâl mevcuttur. Bu kemâle erişmiş düşmânı kahretmiş ve zafere ulaşmıştır. Mücâhede hâli ise bu zafere ulaşmak içindir. Bu bakımdan bu adam daha üstün olur. Bunun benzeri, düşmânını esir almış olan ile, düşmânını esir almak için savaşan gibidir. Öteki işini bitirmiş düşmânını esir almıştır. Berikinin neticesi belli değildir. Yine köpekle atı terbiye edip de yanında uyuyan kimse ile onların terbiyesi ile meşgul⁴ olanın durumu gibidir. İşte burada bâzı fırkalar yanıldı ve bizzat maksud olan şey'in cihad olduğunu sandılar da, cihadın yoldaki engelleri atmak için olduğunu bilemediler. Bâzıları da maksadın, şehvetleri tamamen⁵ kökünden kazıyıp atmak olduğunu sandı. Bu hususta denemeye girdi, muhal olduğunu görünce şeriatı yalanlamağa kalkıştı ve İbâhiyye yoluna girerek tamamen şehvetlerine uymağa yöneldi. Bunların hepsi cehâlet ve sapıklıktır. Biz bunları Nefis Riyâzeti Kitâbı'nda açıkladık.

Şöyet, tevbe eden iki kişiden birisi günâhını tamamen unutmuş ve onunla hiç meşgul olmamıştır. Diğer ise daima günâhı göz önünde ve onun ateşi ile yanmaktadır. Bunların hangisi daha makbûldür? dersin.

Bilmiş ol ki; bu da, âlimler arasında ihtilâf mevzu'udur. Bâzılar tevbenin hakîkatini, günâhını dâima göz önünde bulundurmak ve onun pişmanlık ateşi ile yanmaktır. Diğerleri ise, gerçek tevbe, günâhı unutmaktır, dediler. Bize göre; iki görüş de haklıdır, fakat iki hâle nisbetle haklıdır. Ne yazık ki mutasavviflerin sözleri daima eksiktir. Çünkü onların âdeti, kendi hâllerinden haber vermektir. Başkasının hâllerine önem vermezler. Hâllerin ihtilâfı ile cevaplar da ihtilâf eder. Bu ise ilim derecesine nisbetle noksan-¹⁰dır. Zira eşyâyı olduğu gibi bilmek daha iyi ve daha üstündür. Ancak himmet, irâde ve ciddiyete nisbetle de bir kemâldir. Zira herkes kendi duru-

1-GÜZELLİKLER 2-HİNİK 3-HÜKMÜ ALTINA ALMASI 4-KENDİLİĞİNDEN
5-MAKSAĐ 6-MUHAL 7-(SEVAP VE GÜNAHA İNANMAYAN FIRKA)
8-BİLGİSİZLİK 9-TASAVVUFCULAR 10-YÜKSELME ARZUSU

munu açıklar, başkasına kıymet vermez ve onu benimsemez. Çünkü Allah'a giden yolu, kendi nefsi ve menzilleri, konak yerleri de kendi hâlleridir. Hâlbuki bâzan kulun, Allah'a giden yolu ilim olur. Her ne kadar yakınlık ve uzaklık itibariyle ihtilâf ederlerse de Allah'a giden yollar pek çoktur. Hidâyetin aslında müsterek olmakla beraber, daha çok hidâyete ermiş olanı Allah bilir.

Ben de derim ki; günâhı düşünmek ve onun acısını çekmek mübtedî hakkında bir kemâldir. Çünkü mübtedî günâhını unuttuğu vakit, ona fazla üzülmez, irâdesi ve hak yoluna girmesi kuvvetleşmez. Aynı zamanda günâhını unutmak, tekrar o günâha düşmesine mâni olan korkuyu ve hüznü içinden çıkarır. Bu ise Âhiret yoluna giren için bir eksikliktir. Zira bu, Âhiret yoluna girmeğe mâni olan bir meşgaledir. Hâlbuki Âhiret yolcusuna yaraşan, yolun dışına çıkmamaktır. Şâyet kendisine vüslat başlangıçları görünür, mârifet nurları keşfolur ve gaybın aydınlıkları parlamaya başlarsa, onlar kendisini kaplar ve artık geçmiş hâline iltifat edemez olur ki, kemâl de budur. Belki bir şehirden diğer şehre geçmesine daha önce köprüsü yıkılmış olan bir nehir mâni olursa, tabii karşıya geçmek için yolcunun sıkıntısı çoğalır ve uzar. Fakat karşıya geçtikten sonra bu köprü neye yıkıldı da ben bu kadar müşkilâtla karşıya geçebildim diye durup da ağlar ve üzülürse, bu da yolculuğuna ikinci bir engel olmuş olur ki, artık bundan sonra onunla meşgul olmağa lüzum kalmaz, belki yola devâm etmesi gerekir. Ancak gece vakti karşıya geçmiş ve artık oradan yol alamayıp sabâhı beklemek zorunda ise veyâhut ilerde üzerinden geçmek için daha önce köprüsü yıkılmış ve geçmeğe mâni nehirler varsa, o zaman sabâha kadar durup ağlayabilir ve bir daha köprüyü yıkmamak azminde olur. Fakat artık bir daha böyle bir hatâyâ düşmemek azim ve kararında ise, yoluna devâm etmesi, köprüyü yıkmamasını düşünmek ve buna ağlamaktan daha makbûldür. Yâni kesin olarak günâhtan kurtulmuş ve bir daha bu gibi günâha düşmek ihtimâli olmayan kimsenin, günâhını düşünüp onunla meşgul olmasına lüzum yok, hemen yoluna devâm etmesi gerekir. Bunu ancak tarîkı, tarîkdan maksadın ne olduğunu ve tarîka mâni olanları bilen anlar. **Rub'u'l-Mâhlikât**'ın İlim Kıtâbı'nda buna işâret ettik. Belki biz deriz ki; tevbe hâlinin devâm etmesinin şartı, hevesinin artması için Âhiret nimetlerini çokça düşünmektir. Fakat şâyet genç kimse ise, dünyâda benzeri olanlar hakkında fazla düşünmeyebilir. Hûriler ve saraylar gibi... **Çünkü bunları fazla düşünmekle dünyadaki benzerlerine kapılmak tehlikesi ile karşılaşabilir.** Belki ona düşen, yalnız Allahu Teâlâ'nın Cemâlini müşâhededeki zevki düşünmektir. Onun dünyada benzeri yoktur. Bunun gibi, günâhını hatırlamak da yeniden şehvetini harekete geçirebilir. Ve, mübtedî bundan müteessir olabilir. Bu bakımdan geçmiş günâhını unutmak daha makbûldür.

7

Sakin Dâvud aleyhisselâm'ın zellesine uzun müddet ağlaması hakkındaki rivâyet, bu gerçeği kabûlden seni alıkoymasın. Zira kendini peygamberlerle mukaayese, çok yanlış olur. Çünkü onlar, söz ve işleri ile

1-YENİ TALEBE	6-TESİRLENMİŞ
2-KAVUŞMA	7-YANLIŞ
3-ÇAY	
4-YOL	
5-BİRİNCİ CİLDİN	
1-Cİ KİTABI	

ümme¹tlerine lâ²yık olan bir seviyeye inerler. Onların vazifesi ümme³tlerini uyarmaktır. Ümme⁴tlerin görüp de faydalanacakları kılığa girmek onların vazifesidir. Nitekim mü⁵rşidlerden bâ⁶zıları, mü⁷câhede ve nefis terbiyesinden kurtulmuş oldukları hâlde mü⁸ridlerine kolaylık olsun diye onlara emrettikleri riyâ⁹zeti, onlarla beraber yaparlar. Bunun için Resûl-i Ekrem :

أَمَّا إِنِّي لَا أَنْسَى وَلَكِنِّي أَنْسَى لِإِسْرَاعٍ (وَفِي رَوَايَةٍ) إِنَّمَا أَشْهُوِلَ لَا سُرَ

«Ama ben unutmam. Unuttuğum olursa, yeni bir hüküm getirmek içindir.» Diğer rivâyette de: «Benim sehvetmem, yeniden bir sünnet ihdâs etmem içindir» (39) buyurmuştur. Buna şaşma, zira çocuklar anne-babanın, davarlar çobanın şefkatinde oldukları gibi, ümme¹tler de peygamberlerinin şefkatine terkedilmişlerdir. Görmez misin? Baba çocuğunu konuş²turacağı zaman nasıl onun seviyesine iner ve bir çocuk gibi konuşmağa başlar. Nitekim Resûl-i Ekrem H a s a n ' a , sadaka hurmasını ağzına aldığı vakit « K e h , k e h ! » demiş de, «Hurmayı at, bu haramdır» dememiştir. Çünkü çocuk ancak k e h , k e h demeyi anlar. Onun için Resûl-i Ekrem fesâhatle konuşmağı bıraktı ve çocuğun seviyesine indi. Hattâ hayvan ve kuş terbiyesiyle meşgul olanlar da, onların sesleri gibi sesler çıkarırlar. Sakın bu inceliklerden gaflet etme, zira buralar, gaafiller şöyle dursun, âriflerin bile ayaklarının sürceceğı yerlerdir.

Lütuf ve keremiyle Allah'tan hüsn-i tev⁴fik dileriz.

11 inci BEYÂN : TEVBENİN DEVAMINDA İNSANLARIN KISIMLARI

Bilmiş ol ki; tevbe edenler dört kısımdır.

1. Birinci kısım: Geçmişte tevbe edip ölünceye kadar tevbesinde duranlardır. Bunlar, geçmişteki eksikliklerini tamamlar ve bir daha günâha dönmesini hâtırının kenârından bile geçirmezler. Şübhesiz, peygamberlik mertebesine yükselemeyen insanların, yaratılış bakımından kurtulmaları mümkün olmayan zelle ve sürçmeler bunun dışında kalır. İşte tevbede istikaamet budur ve günahlarını sevablarla değiştirip hayırlarda müsâboka eden de bu tevbenin sâhibleridir. Bu tevbe⁵yeye « Nâsûh tevbesi » denir ve böyle sükûn bulan nefse de « N e f s - i M u t m a i n n e » adı verilir ki, kendisi Rabbisinden ve Rabbi de kendisinden râzı olduğu hâlde O'na yönelir. Resûl-i Ekrem de :

(39) Mâlik.

1-MEYDANA KOYMA 2-GÜZEL İFARELİ 3-HABERSİZLİK 4-GÜZEL YARDIM
5-YANLIŞ 6-YANILMA 7-HALİS 8-EMİN

سَبَقَ الْمُفْرِدُونَ الْمُسْتَهْزِئُونَ بِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَضَعَ الذِّكْرُ عَنْهُمْ أَوْزَارَهُمْ
فَوَرَدُوا الْقِيَامَةَ خُفَافًا هـ

«Günahlarından rücû¹ edip Allah'ı zikirle yarışanlar, yarışı kazanmışlardır. Zikir, onların günah yüklerini sırtlarından attı ve hafif olarak mahşer yerine geldiler» (40) buyurmakla bunu kasdetmiştir. Zîra bu hadîsde, bunların sırtlarından günah yükünü, zikrin indirdiğine işâret vardır.

Şehvetlere temâyülleri bakımından, bu kısımdaki insanlar da bir kaç dereceye ayrılır. Bir kısmının şehveti, mârifetinin kahr u galebesi altında sükûna ermiş ve artık yoluna devâm etmesine engel olacak hâli kalmamıştır. Bir kısmı da hâlâ nefsi ile mücâhede hâlinededir, fakat ona galebe çalmaktadır.

Ayrıca bu mücâhedelerde; çokluk, azlık, zaman ve nevileri bakımından ayrı ayrıdır. Hattâ ömür bakımından da ihtilâf ederler. Bir kısım tevbekârlar, tevbelerinin akabinde ölürlür. Şübhesiz bu gibiler selâmete ulaştığı için, bunlara gıpta edilir. Bir kısmı çok yaşar da mücâhede ve sabrı uzun sürer, istikaameti uzar ve iyilikleri çoğalır. Şübhesiz bunun durumu, öbürünün durumundan daha makbûldür. Zîra bu adam, kötülükleri mahveden iyiliklerini çoğaltmaktadır. Âlimin birisi, irtikâb edilen günâhın bağışlanması hakkında şöyle diyor: «Günahkâr, tevbe ettiği bir günâh ile ondan sonra on def'a karşılaşır ve bütün şehvet ve imkânları mevcud olduğu hâlde bu günâhı, yalnız Allah korkusundan dolayı işlememişse, işte onun geçmişi bağışlanır. Her ne kadar bunun te'sîrinin büyüklüğü inkâr edilmezse de bu, çok uzak ve ağır şarttır. Zayıf bir mürîdin böyle bir yola girmesi ve kendini bu şekilde denemeye kalkışması uygun değildir. Çünkü dadandığı ve sonra tevbe ettiği bir günâhın yeniden bütün sebeplerini hâzırladıktan sonra, bundan ayrılması zor olur. Adamın bu sûretle yeniden günâha düşerek tevbesini bozmasından korkulur. Asıl selâmet yolu, o günâhı kolaylaştıracak sebeplerden uzak kalmaktır. Ancak bu sâyede şehvetini kırar ve nefsinin bu tarafa açılan kapılarını kapamak sûretiyle ümidini keserek tevbesinde selâmet üzere kalmış olur.

2. İkinci kısım: Ana vazîfeleri yerine getirmekte ve büyük günahları terketmekte tevbesinde istikaamet etmiş, ancak kasıdsız olarak bâzı te'sirler altında yine bâzı kusurlar kendisinden sâdir olmuş, fakat her def'asında da işlediği hatâdan dolayı kendisini kınamış ve bir daha bu gibi tehlikelere düşmemeğe azmetmiştir. Bu nefse «N e f s - i - L e v v â m e» denir. Çünkü bu gibi âdî davranışlarından dolayı sâhibini yerer. Bu adamın böyle hatâlara düşmesi kasıdlı olmayıp kendini yediği için, her ne kadar diğerlerine nisbetle düşük ise de, yine bulunduğu merteye, üstün

(40) Tirmizî, Ebû Hûreyre'den hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

mertebedir. Tevbe-kârların çoğunun durumu budur. Çünkü kötülük, insânın mayasındadır. Bundan çok az kimse çok az hâllerde kurtulabilir. Kendisinden en çok beklenen, mizânının ağır gelmesi için, hayrının şerrinden çok olmasıdır. Yoksa kötülük nefsinin tamamen boş kalması, uzak bir ihtimâldir. Bu gibiler için de iyi va'dler vardır. Nitekim Allahu Teâlâ :

الَّذِينَ يَجْنِبُونَ كَبَائِرَ الْأَلِيمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۝

«(O güzel hareket edenler), ufak ufak suçlar hâric olmak üzere, günâhın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlardır. Şübhesiz ki Rabbin mağfireti bol olandır» (53 - Necm: 32) buyurmuştur. Kasıdsız olarak işlenen küçük günahlar, afvedilen lümmelerden olmağa lâyıktırlar. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا الذُّنُوبَ ۝

«Çirkin bir günah işledikleri, yâhut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hâtırlayarak hemân günahlarının yarlığını isteyenlerdir» (3 - Âl-i İmran: 135) buyurmuş ve nefislerine zulmettikleri hâlde pişmân olup kendilerini kınadıkları için, Allahu Teâlâ bunları övmüştür. İşte bu merteye işâret etmek üzere: Hz. Ali'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

حَيَّا زَكْمُ كُلُّ مُفْتِنٍ سَوَابٍ ۝ «Hayırlınız, her aldanişında

tevbe edendir» (41) buyurmuştur. Diğer rivâyette :

الْمُؤْمِنُ كَالسُّنْبَلَةِ يَفْقُؤُ أَخِيَانًا وَيَعْمَلُ أَخِيَانًا ۝

«Mü'min buğday başağı gibidir. Bâzan eğilir (se de kırılmadan) bâzan doğrulur» (42) buyurulmuştur. Bir başka rivâyette de şöyle buyurulmuştur :

لَا بُدَّ لِلْمُؤْمِنِ مِنْ ذَنْبٍ يَأْتِيهِ الْفِتْنَةُ بَعْدَ الْفِتْنَةِ ۝

«Zaman zaman mü'min kusur işleyebilir» (43)

(41) Beyhaki «Şuabü'l-İman»ında rivâyet etmiştir.

(42) Ebû Ya'lâ ve İbn Hibban «Zu'afâ»da Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(43) Taberânî ve Beyhaki İbn Abbas'dan hasen isnad ile rivâyet etmişlerdir.

Bütün bu âyet ve hadisler, bu kadarcık isyân ile insânın tevbe'yi bo-
zup günâha ısrâr etmişlerden sayılamıyacağına kesin delillerdir. Bu gibi
kusurlarla insânı tevbekârlar derecesinden düşme ümitsizliğine kaptır-
mak isteyenler, sağlam bir adamın, devamlı olmayarak arasıra bâzı mey-
veler ve sıcak yemek yemesiyle sıhhatinin devâm edemiyeceği ümitsiz-
liğine düşüren tabibler ve arasıra tekrardan tenbelleşen ve fakat devamlı
olmayan bu tenbellikten dolayı bir fakîhi fakîhlik seviyesinden düşme
ümitsizliğine sevkeden diğer fakîhler gibidir ki, aslında bu, o tabib ve o
fakîhin kendi noksanlığına delâlettir. Zîra gerçek fakîh, bu gibi ufak te-
fek hatâlardan dolayı bir vakit insânı saâdet derecesinden me'yûs ede-
cek hâle düşürmez. Çünkü Resûl-i Ekrem: **Âdem oğullarının hepsi hatâlı-
dır. Hatâ edenlerin hayırlıları da tevbe ve istiğfâr edenlerdir** (44) bu-
yurmuştur. Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

الْمُؤْمِنُ وَاءٍ رَاقِعٌ فَخَيْرُهُمْ مَنْ مَاتَ عَلَى رَقِيعَةٍ هـ

«Her mü'min günâh ile eskimiş ve tevbe ile yamanmıştır. Bunların
hayırlısı, tevbe hâlinde ölenidir» (45). Allahu Teâlâ da :

أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

«İşte bunlara, sabr (ve sebât) ettiklerinden dolayı, mükâfatları iki def'a
verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle def'ederler» (28 - Kasasa: 54) buyur-
muştur.

3. Üçüncü kısım: Tevbe edip, tevbesinde bir müddet sebât ettikten
sonra, şehvetlerinin azması üzerine kendi kasıd ve irâdesiyle yine bâzı
günahlara dönmesi ve bunun yanında mümkün olduğu kadar diğer günah-
ları terkederek ibâdete devâm etmesidir. Bu günahlara girmesi ise, şeh-
vetine hâkim olamaması bakımındandır. Aynı zamanda bu kötülüğü irti-
kâb ederken de: «Ne olaydı bu fırsat elime geçmeyeydi» der. Kötülüğü
yaptıktan sonra da: «Keşke yapmasam. Ben bundan tevbe edeceğim» di-
ye nedâmet duyar ve nefsi yenmeğe çalışacağını söyler. Fakat bütün
bunlara rağmen tekrar tekrar nefsi onu isyâna sürükler. İşte bu nefse,
«Nefs-i müsevvile» denir. Bu gibiler hakkında da Allahu Teâlâ :

وَأَخْرُوزَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا هـ

«Diğer bir kısmı da günahlarını itirâf ettiler. Onlar iyi bir ameli başka
bir kötü ile karıştırmışlardır» (9 - Tevbe: 102) buyurmuştur. Bunun hâ-

(44) Hâkim Enes'den rivâyet etmiştir.

(45) Taberânî ve Beyhakî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

line gelince; ibâdete devâm etmesi ve isyânı kerih görmesi bakımından afvı umulursa da, tevbe'yi te'hîri bakımından geleceği korkulu olur. Çünkü tevbe etmeden ölüm gelebilir. O zaman iş, tamamen Allahu Teâlâ'nın dilemesine kalır; dilerse afveder, dilerse azâb eder. Şâyet Allahu Teâlâ lütuf ve keremiyle ona tevbe'yi nasib ederse, sâ b i k û n² meyânına girer. Şekaa³ veti galebe çalarsa ezeldaki mukadder âkıbetine uğramasından korkulur. Çünkü fıkıh talebesi, tahsiline engel olacak şeylerden devamlı olarak kendisini kurtaramazsa, artık bu, onun fâkih olmayıp câhil kalacağına bir delilidir. Bunda ümid azalır. Tahsil sebebinin kolaylaşması da, muvafakîyetinin ezelde mukadder olduğunun delilidir. Âhiretin, saâdet ve şekaa³vetinin de hasenât ve seyyiât ile irtibatı bunun gibidir. Gıda ve ilâçları yemenin sıhhat ve hastalık ile, yüksek mevkilere ulaşmanın da tenbelliği terk ile ilgisi, bunun gibidir. Kadılık ve riyâset, uzun müddet tahsile ihtiyaç gösterdiği gibi, Âhiretin nîmetlerine erişmek de kalbi temizleyip selim kalbe sâhib olmakla mümkündür. Hükmi-i Rabbânî ezelde böyle sebkât etmiştir. Bunun için Allahu Teâlâ :

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

«Her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü, hem sakınmayı ilhâm edene ki, onu tertemiz yapan, kişi muhakkak umduğuna ermiş» (91 - Şems: 7 - 9) buyurmuştur. Kul, ne zaman bir günah işlerse, günah peşin, sevab ise veresiye olmuş olur. İşte bu, rüsvaylık ve aşağılıktır. Zîra Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ سَبْعِينَ سَنَةً حَتَّى يَقُولَ النَّاسُ
إِنَّهُ مِنْ أَهْلِهَا وَلَا يَبْقَى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ إِلَّا شِبْرٌ فَيَسْقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ
فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا

«Kul, yetmiş sene cennetliğin ameli gibi amel eder. Hattâ herkes onun cennetlik olduğunu söyler. Öyle ki aralarında mânen bir karış mesafe kalmaz. Sonra mukadderâtı galebe çalar da Cehennem ehlinin işini yapar ve Cehennem'e girer» (46) buyurmuştur.

Demek ki son nefesden korkmak, tevbeden evveldir. Alınan her nefes geçmişin sonudur. O anda ölmesi mümkündür. O hâlde nefeslerini de-

(46) Bâzı kelimeleri hâric, Buhârî ile Müslîm, Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

1-İŞRENC 2-ESKİDEN İŞLENMİŞ SUĞLARIN ARASINA
3-BELAYA UĞRAMA 4-TAYİN EDİLMİŞ 5-BİLGİSİZ 6-İYİLİKLER
7-GÜNAHLAR 8-HAKİMLİK 9-REİSLİK

vamlı, sūrette murākabe etmelidir, yoksa sonu sakıncalı olur da hasret ve nedāmetin fayda vermiyeceği günde hasret ve pişmanlık uzar gider.

4. **Dördüncü kısım;** tevbe edip, bir müddet tevbesi üzerinde dūarak istikaamet ettikten sonra, tevbe hâtırından geçmemek şartıyla yeniden günahlara dönenlerdir. Bunlar, tevbe hâtırlarına gelmediği gibi, yaptıkları kötülöklere de üzülmazler. Alabildiğine şehvetlerinin peşine düşerler. İşte bunlar günahda ısrar eden kimselerdir ki, bunların nefsine de «Nefs-i emmāre» denir. İyilikten uzaklaştırır ve kötölüğü emreder. Bu gibilerin son nefesinden korkulur. Bunlar Allahu Teālā'nın irādesine kalmışlardır. Eğer sū'-i hâtıme ile giderlerse, sonu gelmeyen bir şekaave-³ te düşmüş olurlar. Şāyet h ü s n ā ile canları alınır ve iman ile öölürlerse, uzun bir müddet sonra olsa da, Cehennem'den çıkmaları beklenir. Bununla beraber, bizlerin bilemeyeceğimiz gizli bir sebepten de afvedilmeleri mümkündür. Bu, tıpkı bir harābeye giren bir adamın orada saklı bir hazineyi bulmasına veyā evde oturduğu hāde okumadan ālim olmağı bekleyen adamın durumuna benzer. Nitekim peygamberler böyledirler. İbādetle mağfıret talebinde bulunmak okuyup sa'y u gayret göstermekle ilim talebinde bulunmak, deniz aşırı seyyahatler ve ticaretlerle kazanç aramak gibidir. Amelsiz af talebi, harābede hazine beklemek ve meleklerin öğretilmesiyle hoca olmağı ummak gibidir. Bunlardan vaz geçtik, keşke her okuyan ālim, her ticaret eden zengin ve her namaz kılıp oruç tutan mağfıret olaydı. Buna da rāzıyız. İnsanların hepsi mahrumdur, yalnız ālimler mahrum değil; ālimler de mahrumdur, yalnız ilmiyle amel edenler mahrum değil; onlar da mahrumdur, yalnız ihlās ile amel edenler mahrum değil, onlar da büyük tehlike üzerindedirler.

Servetini döküp-saçıp, yakıp-yıkıp aile efradını aç ve açıkta bırakan kimsenin, yıktığı evin altında bir hazine bulup onunla huzura kavuşacağını ummasını, mühal olmadığı hāde, akli başında insanlar ahmaklık saydığı gibi, tâatlı az, devamlı günah işleyen ve mağfıret yoluna girmedığı hāde Allah'tan af dileyenler de basıret sāhibleri nezdinde ahmaklardan sayılır.

Bu bunağın aklına ve ahmaklığını güzel göstermesine şaşılır. Zira böylece isyāna dalıp tevbe etmeyen bu adam, hālā: «Allah kerımdır, O'nun Cenneti beni de alır, benim günāhim O'na zarar vermez» şeklinde konuşmalarla ahmaklığını tervice çalışır. Āhireti hususunda böyle düşünürken, öte yandan dünyalık için; kara, deniz (ve hava) demeden çaba gösterir durur. Ona: «Ne uğraşıyorsun? Allah kerım, O'nun hazinesi senin gibi niceleri doyurur. Yorulup durma, yat, Allah rızkını nasıl olsa verir» desen, bunu hemen senin ahmaklığına sayarak seninle alay etmeğe başlar ve: «Nedir bu ahmaklık? Gökyüzü altın ve gümüş yağdırmaz, her şey kazanmakla te'min edilir. Allahu Teālā her şey'i bir sebebe bağlamış, ādet-i ilāhiyye böyle cārī olmuş, O'nun sūnnetinde değışiklik olmaz» der de, dünyanın Rabbi ile Āhiretin Rabbinin bir olduğunu, sūnnetinin dünyada değışmediğı gibi, Āhiret hususunda da değışmeyeceğini ve Allahu Teālā'nın :

1-KONTROL 3-DAİMA KÖTÜLÜĞE, EMREDEN.
2-PIŞMANLIK 4-NETİCEYİ KÖTÜ BİR HALDE BITİRME
5-GÜZELLİK 6-AFV 7-AFFEDİLMİŞ 8-FERTLER 9-İMKANSIZ
10-MÜSAİT KARŞILAMA 11-AKICI

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ۝ «Hakikaten insân için kendi ça-

lıştığından başkası yoktur» (53 - Necm: 39) buyurduğunu hâtırlamaz. Dün-yada kerim olduğuna inanmadığı hâlde Âhirette kerim olduğuna nasıl inanır? Öte yandan da Allahu Teâlâ'nın

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ۝ «Rızkınız ve size va'doluna

gelen şeyler göklerde-dir» (51 - Zâriyât: 22) Âyet-i Celile'sini unutur. Ba-siret körlüğü ve sapıklıktan Allah'a sığınırız. Bu görüş, cehâlet bataklığı-na dalmaktan ve kafa üstü düşmekten başka bir şey değildir. Bu görüş-de olanlar :

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا
وَسَمِعْنَا وَأَرْجَعْنَا نَفْعِلْ صَالِحًا ۝

«Günahkârların Rableri huzûrunda başlarını eğerek: «Ey Rabbimiz, gördük, işittik, şimdi bizi dünyaya geri çevir de güzel amel (ve hareket-lerde) bulunalım diyecekleri zaman sen onları görsen» (32 - Secde: 12) Âyetinin hükmüne girmeye lâyık kimselerdir. Sen, ancak o zaman Allahu Teâlâ'nın : «Hakikaten insân için çalıştığından başkası yoktur» (53 - Necm: 39) buyurduğunu tasdik ediyor ve: «Bizi geri çevir de iyi ameller işleyelim» diyorsun. Hâlbuki o zaman geri dönmek imkânsızdır, azâbı çoktan hak etmiş oldun. Cehâletten, şek ve şübhe dâiyelerinden Allah'a sığınırız.

12 nci BEYÂN : KASITLI KASITSIZ, KÜÇÜK VE BÜYÜK HER NE SURETLE OLURSA OLSUN GÜNAH İŞLEYENE DÜŞEN VAZİFE

Bilmiş ol ki; her ne sûretle olursa olsun, günah işleyenin iki vazifesi vardır. Bunlardan biri hemen işlediği günâhın akabinde pişmân olup tev-be etmek; diğeri ise yapmış olduğu günâhı yok edecek bir iyilikte bulun-maktır. Şâyet nefsi kendisine galebe çalar ve şehvetine mahkûm olarak hemen tevbe edemiyorsa, birinci vazifesini yapamıyor demektir. Fakat buna göre hiç olmazsa ikinci vazifesini ihmâl etmemeli ve günâhın aka-binde onu yok edecek bir hasene, bir iyilikte bulunmalıdır ki; böylece kötülükle iyiliği karıştırmış olsun. Zîra gerek kalb ve gerek âza ile yapı-lan kötülükleri, yine bunlarla yapılan iyilikler mahveder. Bununla bera-

1-BİLGİSİZLİK 2-BAHANE, HIRS, ARZU 3-ARKASINCA 4-İYİLİK

ber, yaptığı iyilik, kötülüğünün karşısı olmalıdır. Yâni kötülüğü ne ile yapmışsa iyiliği de onunla ve hattâ iyiliği bütün âzaları ile yapmalıdır.

Kalb ile yapacağı iyiliğe gelince; Allah'a yalvarmak, O'ndan af ve ve mağfiret dilemek, efendisinden kaçan köle gibi mahcûb olmak, bu mahcûbiyyetini, kibrin zıddı olan zillet ile âzalarında göstermek ve içinden iyilik yapmaya niyet etmektir.

Dili ile iyiliğine gelince; yaptığını Allah'a itiraf edip Allah'dan af dilemek ve: «Allah'ım, kötülük yaptım, kendime zulmettim. Sen beni bağışla, günahlarımı mağfiret et» diyerek, **Duâ ve Zikir Kitapları'nda** anlattığımız çeşitli istiğfar ve duâları okumaktır.

Âzalar ile iyiliğine gelince; ibâdetin miktar ve çeşitlerini çoğaltmak ve bolca sadaka vermektir. Bir günâhın akabinde sekiz iyilik yapıldığı vakit, onun afvedileceğinin umulduğu eserlerde belirtilmiştir. Bunların dördü kalb işidir. Onlar: Tevbe ve tevbeye azim, günahı uzaklaşmağı arzulamak, azâb edileceğinden korkmak ve afvı ummaktır. Dördü de âzaların işidir. Bunlar da yapmış olduğu kötülüğün akabinde iki rek'at namaz kılmak, yetmiş kere istiğfâr etmek, yüz kere «**Sübhânellahi'l-azim ve bi-hamdihî**» demek, bir gün oruç tutmak ve bir mikdar sadaka vermektir. Bâzı rivâyetlerde: «Güzel abdest alır ve iki rek'at namaz kılarırsın» diye vârid olmuştur. Diğer rivâyette de: «Dört rek'at kılarırsın» şeklindedir. Haberde vârid olduğuna göre:

إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاتَّبِعْهَا حَسَنَةً تُكَفِّرْهَا السِّرُّ وَالْبَصِيرُ وَالْعَالَانِيَةُ بِالْعَالَانِيَةِ

«Bir günah işlediğin vakit, hemen arkasından bir sevab ve bir iyilik yap ki, onu mahvetsin. Gizli günâha, gizli iyilik, âşikâre günâha da âşikâre iyilik yap» (47) buyurulmuştur.

Sahih haberde; adamın biri Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Yâ Resûlallah, ben bir kadını kandırdım ve münâsebetten başka kendisine her şey'i yaptım (yâni elledim ve öptüm, şimdi de pişmân oldum). Hakkımda Allah'ın hükmü ne ise onu tatbik eyle, dedi. Resûl-i Ekrem :

أَوْ مَا صَلَّيْتَ مَعَنَا صَلَاةَ الْغَدَاةِ؟ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

— Bizimle sabah namazını kılmadın mı? buyurdu. Adam :

— Evet, kıldım ya Resûlallah, deyince Resûl-i Ekrem: «**İyilikler kötülükleri giderir**» buyurdu. Kıldığı namazın bu günâha keffâret olması, münâsebette bulunmadan yalnız ellemenin büyük günahlardan değil, küçük günahlardan olduğuna delâlet eder. Nitekim başka bir hadîsde :

(47) Beyhakî «**Suabü'l-İman**»'ında Muâz'dan rivâyet etmiştir.

1-AFV 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 3-İSARE

الصَّلَاةُ الْخَمْسُ كَفَّارَةٌ لِأَسْبَابِهَا إِلَّا الْكِبَائِرَ هـ

«Beş vakit namaz, aralarındaki günâha keffâret olur, yalnız büyük günahlar müstesnâdır» (48) şeklinde vârid olmuştur. Her hâl ü kârda her gün kendini hesâba çekmeli, günahlarını bir araya toplayıp onları iyiliklerle mahvetmeye çalışmalıdır.

Şâyet, ısrar düğümünü çözmeden, yalnız geçmişe istiğfârın nasıl faydalı olacağını, hâlbuki hadîsde :

الْمُسْتَغْفِرُ وَهُوَ مُصِرٌّ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهْزِئِ بِآيَاتِ اللَّهِ هـ

«İsrar ettiği hâlde günahlardan tevbe eden, Allah ile istihzâ etmiş gibidir» (49) buyurulmuş ve hattâ bâzıları: «Yâ Rab, «Estağfirullah» sözüm-den de sana istiğfâr ederim» demişler ve yalnız dili ile tevbenin yalancıların tevbesi olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Râbia-i Adeviyye : «Bizim tevbelerimiz, yeni bir çok tevbelere muhtaçtır» demiştir. Bütün bunlar muvacehesinde günâha ısrâr edenin tevbesi nasıl makbûl olur? dersin,

Bilmiş ol ki; «EZKÂR VE DAAVÂT» bölümünde anlattığımız gibi, istiğfârın fazîleti hakkında sayılamıyacak kadar çok rivâyetler vardır. Hattâ Allahu Teâlâ, Resûl-i Ekrem'in, onların aralarında bulunmaları ile onlara azâb etmiyeceğini bildirirken, bir de buna istiğfâr ekleyerek :

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

«Hâlbuki sen içlerinde iken, Allah onları azablandırıcı değildi. Onlar istiğfâr ederlerken de Allah yine onları azablandırıcı değildir» (8 - Enfâl: 33) buyurmuştur. Hattâ Sahâbe'den bâzıları: «Bizim güvenip dayanacağımız ve bizi emniyette yaşatan iki şey vardı. Bunlardan birincisi Resûl-i Ekrem idi; o gitti. Kaldı istiğfâr; eğer bunu da terkedersek, helâk oluruz» dediler. Biz de deriz ki:

Kalbin iştirâkiyle olmayan, yalnız bir âdet kabîlinden, gafletle ve yalnız dilde «Estağfirullah» demek, yalancıların tevbesidir. Bu tıpkı, Cehennem'in vasfını duyduğu vakit — kalbinden gelmeyerek — dilinde «Allah'a sığınırım» demesi gibidir. Bu hâllere, yalnız dilin hareket etmesi denir ki, bunda bir fayda yoktur. Fakat buna kalbinden katılır ve içinden gelen bir arzû ve ihlâs ile söylerse, elbette bu da bizâtihi bir hasene ve iyiliktir. Bu-

(48) Buhâri ile Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(49) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhâkî İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

nunla da günahlar mahvolabilir. İşte istiğfârın fazîleti hakkındaki rivâyetler buna hamlolunur. Hattâ Resûl-i Ekrem :

مَا أَصْرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَلَوْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً ۝

«İşlediği günâha istiğfâr eden — günde yetmiş def'a da o günâha dönse — isrâr etmiş sayılmaz» (50) buyurmuştur. Bu da kalbi ile olan istiğfardır. Tевbe ve istiğfârın dereçeleri vardır. Başlangıçları, sonuçları gibi olmasa bile, yine de faydadan hâli değildir. Bunun için Sehî : «Kul, her hâlinde Mevlâsına baş vurmalıdır. En güzel hâli, böyle davranması ve kusur yaptığı vakit: «Yâ Rab, bunu ört», günahıtan çıktığı vakit: «Yâ Rab, afvet», tevbe ettiği vakit: «Yâ Rab, beni koru» ve nihâyet amel ettiği vakit: «Yâ Rab, bunu kabûl et» deyip her hâlinde O'na baş vurmalıdır» diyor.

Yine Sehî'e :

— Günahları yokeden istiğfâr nedir? diye sorduklarında, o:

— Önce isticâbe, sonra inâbê ve sonra da tevbe, diye cevap vermiştir. Sonra da bunları şu şekilde açıklamıştır: İsticâbe, âzalarla amel, inâbe, kalb ile amel, tevbe ise mâsivâyı terk edip Mevlâsına yönelmek ve sonra da içinde bulunduğu noksanlıktan ve kendisine verilen nîmete karşı nankörlükten istiğfâr etmektir, dedi. İşte bu tevbe ile günahları bağışlanır ve varacağı Allah olur. Sonra yalnızlığa çekilir, bundan sonra sebat, daha sonra beyan, daha sonra fikir, daha sonra mârifet, daha sonra münâcât [yalvarmak], sonra musâfât [dostluk], sonra muvâlât [beraberlik ve daha yakın dostluk], sonra muhâdesetü's-sır [gizli anlaşma] gelir ki bu, hûllet ve en samimî bir dostluktur. Kişinin kalbinde bu hâlin yerleşmesi için, ilmin kendisine gıda, zikrin kuvvet, rızânın azık ve tevekkülün arkadaş olması lâzımdır. Bu vasıfları topladığı vakit, Allahu Teâlâ ona rahmetle nazar eder, onu Arş'a yükseltir ve makamı, Hamele-i Arş makamı olur, Arş'ı taşıyan meleklerin arasına katılır.

Yine bu zâta Resûl-i Ekrem'in «Tevbe eden Allah'ın sevgilisidir» hadisinden sordular. Adam: «Tevbe edenin habib ve sevgili olabilmesi için Allohu Teâlâ'nın :

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ
الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنْ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۝

«Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rûkû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler ve kötülükten vaz geçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar» (9 - Tевbe: 112) âyetinde bu-

(50) Duâ bahsinde geçmiştir.

1-BOŞ 2-HAKKA DÖNÜŞ 3-ALLAHDAN GAYRİ HER ŞEY
4-KARARLILIK 5-İÇTEN SEVGİ

yurduğu bütün vasıfları toplaması lâzımdır. Yoksa seven kimse, sevdiği-
nin hoşuna gitmeyen hareketlerde bulunmaz» demiştir.

Maksad şu ki, tevbenin iki neticesi vardır. Bunlardan birisi, hiç günâh işlememiş gibi, geçmiş günâhlarının bağışlanması, diğeri de tevbe sâyesinde yüksek mevkiler ihrâz edip, Allahu Teâlâ'nın sevgilileri meyanına girmesidir. Günâhların bağışlanmalarının dereceleri vardır. Bâzısı, yapılan günâhı kökünden yokeder, bâzısı da onu hafifletir. Tевbenin derece ve şekline göre hükmü değişir. Her ne kadar ilk önce, tamamen ısrar bağlarını çözemese de kalb ile istiğfâr ve âza ile hasenâtta bulunmak, tamamen faydasızdır, denemez. Yâni bunu hiç yokmuş gibi kabûl etmek doğru olmaz. Belki müşâhede ve basîret sâhibleri kesin olarak bildi ve inan-

dılar ki Allahu Teâlâ'nın : **فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ**

«Kim zerre ağırlığınca hayır yapıyor idiye onu görecek» (99. Zilzâl: 7) buyurduğu doğrudur. Bu ise en azından zerre miktarı hayırdan hâlî değildir. Tıpkı bir tûyün hassas teraziye ağırlık vermesi gibidir. Şâyet bir tûy de ağırlık olmasa, ikinci tûy de onun gibidir ki o zaman ağır kelimesi muhâl olur. Bunun için zerreler hesâba katılır. Bir zerre ile sevab tarafı ağır gelebilir. Bunun için, ne kıymeti var deyip zerre kadar küçük olsa da hasenâtı ihmâl etme ve siyyiâta yaklaşma. Bu, bir elbisede küçük bir delik olduğu vakitte onu ihmâl etmeyip hemen dikmek gerektiği gibidir. Adam: «Bunda ne var» deyip ihmâl ederse, neticede büyür ve yama kabûl etmez duruma gelir. Bu bunak adam bilmez ki bütün elbiseler ve hattâ bütün âlem zerrelerden meydâna gelmiştir.

Demek ki yalnız kalb ile de olsa, yalvarıp istiğfâr etmek, Allahu Teâlâ'nın asla zâyî' etmiyeceği bir hasenedir. Hattâ kalb ile şöyle dursun, yalnız dil ile yapılan istiğfâr da hasenedir. Zira bir müslümânı gıybet etmek veya boş sözler ile dili hareket ettirmeden, gaflet ile de olsa yapılan istiğfâr elbette daha hayırlıdır. Bu istiğfâr, sükût etmekten de hayırlıdır. Bunlara nisbetle üstünlüğü meydanda olmakla beraber, kalbdan gelen istiğfâra nisbetle de zayıftır.

Müridlerden birisi O s m a n M a ğ r i b î' ye :

— Bâzan kalbim gaafil olduğu hâlde dilimle zikreder ve Kur'an okurum. Bunun hükmü nedir? diye sorar. M a ğ r i b î :

— Âzalarını hayırda kullandıran Allah'a şükret, zikre devâm et ve bu âzaları fuzûlî şeylerde kullanma, diye cevap verir. M a ğ r i b î' nin bu sözü, bir gerçeğin ifadesidir. Her ne sûretle olursa olsun, âzaları iyilikte kullandırmaya gayret etmek, onu meleke hâline getirir de bu sûretle bir çok günâhları önlemiş olur. Meselâ, dilini istiğfâra alıştıran kimse, bir başkasının bir yalan konuştuğunu duyduğu vakit hemen «Estağfirullah» der. Ama buna alışmayan ve boş sözlerle meşgul olan kimse adama: «Niye yalan konuşuyorsun?» diye çatar. İstiâzeye, yâni «Allah'a sığınırım»

1-KAZANMA 2-ARA 3-İYİLİKLER 4-BOŞ 5-İMKANSIZ 6-GÜNAHLAR
7-İYİLİK 8-HABERSİZ 9-BOŞU BOŞUNA OLAN 10-HABERSİZLİK

demeğe alışan kimse, bir kötülüğü gördüğü vakit: «Allah'a sığınırız» der, fakat fuzûlî ve boş sözlere alıştığı vakit «Allah lânet etsin» der. Her iki misâlde görüldüğü gibi bir çeşit konuşmasıyla selâmet, diğer çeşit konuşmasıyla da günah kazanmış olur. Selâmette kalması, dilini iyi şeylere alıştırmasının neticesidir. Bu da Allahu Teâlâ'nın :

«Muhakkak Allah muhsin-
إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ»

lerin ecrini zâyi' etmez» (9 - Tevbe: 12) ve :

وَأَنْتَ كُ حَسَنَةٌ يُضَاعَفُهَا وَيُؤْتِي مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

«(Zerre miktarı) bir iyilik olursa Allah onun sevâbını kat kat artırır. Kendi tarafından büyük bir mükâfat verir» (4 - Nisâ: 40) buyurduklarının mânaları cümlesindendir. Allahu Teâlâ'nın, bunu kat kat nasıl mükâfatlandırıdığına bir bak. Gâfletle olduğu hâlde, istiğfâra dilini alıştırdığı için, onu, gıybet, tel'in ve fuzûlî sözler gibi isyan kötülüğünden korumuş olur. Bu anlattığımız, en zayıf ibâdetin dünyadaki mükâfatıdır. Âhiretteki mükâfatına gelince; anlayanlar için bunun daha büyük olduğunda şübhe yoktur.

Sakın ibâdetlerde yalnız âfetlerden korunma tarafını düşünerek, onlara hevesin azalmasın. Zira bu, şeytânın bir aldatma yoludur. O der ki: senin gâafil kalb ile yalnız dilinle zikretmende ne kâr olur? Ondan istifade edenler, basîret sâhibi, işin inceliklerine ve gizli taraflarına vâkıf olup kalb ve kalıbı ile birlikte ibâdet edenlerdir. Sen onlar gibi olamayacağına göre, boş ver, der. Bu aldatma neticesi, insanlar; nefislerine zulmedenler, muktesidler ve sâbık-bilhayrât olmak üzere üç kısma ayrılırlar.

a) **Sâbikûn**: Şeytâna: «Doğru söylüyorsun, fakat hak sözün ile bâtili murâd ediyorsun» der ve: «Mâdemki böyle yapıyorsun, ben de iki yönden seni sıkıntılara sokar ve burnunu yere sürterim. Sen bu sözünle beni dilimle yaptığım ibâdetten geri almak istiyorsun. Ben ise hem dilimle ibâdetime devâm ederim ve hem kalbimi de buna katarım. Her ikisini birleştiririm» der ve bu sûretle şeytânın yarasına tuz ekmekle onu tedâvi eder. İşte bunlar Sâbikûn'dur. Şeytan bunları avlamak isterken kendisi avlanır.

b) **Zâlim ve aldanmışlara gelince**; şeytânın bu vesvesesinin inceliğini düşünür ve anlar, fakat kalbi ile ihlâstan âciz olduğu için, şeytâna uyararak dilindeki zikrini terkeder de bu sûretle aralarında anlaşma hâsıl olur. «Tencere yuvarlandı kapağını buldu» dedikleri gibi, birbiriyle anlaştı ve şeytânın tuzağına düştü. İşte zâlim ve aldanmışlar da bunlardır.

c) **Muktesid'e gelince**; bu adam durumun farkındadır. Hakikaten kalbini de ameline katmasını, bütün iyiliklerini kalb ve kalıb ile yapmasının

daha iyi olacağını, yalnız dil ile yapılan zikrin buna nisbetle daha noksân olduğunu bilir, fakat kalbini zikrine ortak etmeğe muvaffak olamaz. Buna rağmen yalnız dili ile zikrin, diğer boş sözlerden ve hattâ sükûttan daha iyi olduğunu bilir ve dili ile zikre devâm etmekle, kalbinin de buna katılmasını Allah'tan diler. İşte bunlar da m u k t e s i d'dir.

⁻⁶ Sâ b i k û n_ı, çulhacılığı bırakarak kâtipliğe dönen gibidir. Ona çulhacılığı yermişler, o da kâtipliğe başlamış; bunlar da yalnız dil ile zikir makbûl değil diye yerilince kalblerini de buna katmışlar.

² Aldanmış zâlîme gelince: Mâdem çulhacılığı yeriyorsunuz, ben de çöpçülüğe dönerim, diyen gibidir.

⁻⁴ Muktesid'e gelince: Evet, kâtipliğe nisbetle çulhacılık iyi bir san'at değil, fakat kâtip olamıyorsam da çöpçülüğe dönmem. Çünkü çöpçülük, çulhacılıktan iyi değildir. Yine san'atıma devam ederim, diyen gibidir. Bunun için R a b i a - i A d e v i y y e: «Bizim istiğfârımız, daha çok istiğfârlara muhtaçtır» demiş, fakat bunu derken dilinde Allah'ı anmağı değil, kalbi gaafil olduğunu kasdederek böyle söylemiştir. Yâni dilinin hareketinden değil, kalbinin gafletinden tevbe etmesi lâzımdır, demek istemiştir. Şâyet dili ile de susarsa iki istiğfâra muhtâç olur.

⁹ Yerilenin yerilmesini ve övülenin övülmesini bu şekilde anlamak lâzımdır. Yoksa, doğru konuşanın söylediği:

حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ

«İyilerin iyilik-

⁵ leri, mukarreblerin kötülükleridir» sözünün mânasını anlamış olamazsın. Bunlar izâfidir, birbirine nisbetle değeri lenirler. Bu gibi sözleri izâfetsiz ele almak doğru olmaz. Aslında ne iyiliğin, ne de kötülüğün zerresini bile küçümsememek lâzımdır. Bunun için C â f e r - i S â d ı k: «Allahu Teâlâ, üç şey'i üç şeyde gizledi: Rızâsını tâatte gizledi. Sakın yaptığınız tâati küçümsemeyin; belki rızâsı sizin bilmediğiniz küçük bir iyiliktedir.

⁸ Gadabını musibette gizledi. İsyanın hiç bir zerresini küçümsemeyin, belki gadabı oradadır.

Vellîlerini de kulları arasında gizledi. Hiç birine hakaretle bakmayın. Belki hakaretle baktığınız kimse, Allah'ın velîsidir. Bir de icâbetini duâlar içerisinde gizledi. Her duâyı okuyun, belki kabûl olacak duâ odur» demiştir.

1-KÖTÜLEMİŞLER 2-KÖTÜLÜYORSUNUZ 3-HABERSİZLİK
4-KÖTÜLENİN KÖTÜLENMESİNİ 5-ALLAHA YAKIN OLAN
6-İSNADI OLAN 7-İSNAD 8-GAZAB

DÖRDÜNCÜ RÜKÛN

13 üncü BEYÂN: TEVBENİN DEVASI VE İSRAR DÜĞÜMÜNÜ
ÇÖZMENİN ÇARESİ

Bilmiş ol ki insanlar iki kısımdır:

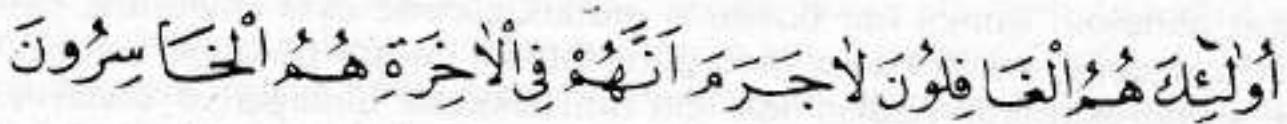
A) **Birincisi:** Nefsinin arzûlarına hiç uymayıp, kötülüklerden kaçınan ve iyiliklere devâm eden gençtir. İşte bu gibi genç hakkında Resûl-i Ek-

rem : «Gençlik taş-

kınlıklarına kapılmadan kendisini tamamen ibâdete verip hiç isyân etmeyen gence Allahu Teâlâ hayranlık duyar» (51) buyurmuştur. Bu gibiler ender bulunur.

B) **İkincisi:** Günahtan kurtaramayanlardır. Bunlar da günahda isrâr ile, tevbekâr olmak üzere ikiye ayrılır. Bizim maksadımız, günâha isrârın düğümünü çözmek için tedâvi çârelerini anlatmaktır.

Bilmiş ol ki; tevbenin şifası, ancak ilâcı ile hâsıl olur. Ne yazık ki derdi bilinmeyen, hastalığı teşhis edilmeyen, derman bulamaz. Çünkü devâ, derdin zıddı demektir. Her hastalığın bir sebebi vardır. Tedâvisi ise o sebebi çözmekte ve onu kaldırıp yok etmektedir. Şey, ancak zıddıyla yok olur. Bunu böyle bildikten sonra deriz ki; günâha isrârın sebebi, gaflet ve şehvettir. Gafletin zıddı ilim olduğu gibi, şehvetin zıddı da şehveti harekete geçiren sebepleri yok etmeğe sabırdır. Gaflet, hatâların başıdır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«İşte gaafil olanlar da onların tâ kendileridir. Hiç şübhesiz onlar Âhi-rette de hüsrâna uğrayanların tâ kendileridir» (16 - Nahl: 108) buyurmuştur. Demek ki tevbenin tedâvisi, ilmin tatlılığı ve sabrın acılığı katılarak yapılan bir mâcundur. Nitekim S e k e n c e b i n de şeker ile sirkeden yapılan bir ilâçtır. Safrayı yok etmek için herbirinin ayrı birer görevi vardır. İşte günâha israr hastalığından kurtarmak için yapılan kalb ilâcını da böyle düşünmek lâzımdır.

Demek ki kalbin tedâvisi için ⁴îmâl edilen ilâç, iki ana maddeden meydana gelir. Bunların biri **sabır**, diğeri ise **ilimdir**. O hâlde bunları açıklamak gerekir.

Şâyet, günâha isrârı önlemek için her ilim faydalı olur mu? Yoksa özel bir ilme mi ihtiyaç vardır? dersen,

(51) Ahmed ve Taberânî Utbe'den rivâyet etmişlerdir.

Bilmiş ol ki; topyekûn ilim, kalbin tedâvisi için ilâçtır. Fakat kalbin çeşitli hastalıkları olduğu için, her hastalığa ilâç olacak özel ilim de vardır, tıb ilmi gibi. Tabâbet, topyekûn bütün hastalıklar içindir. Fakat bunun da ihtisas kolları vardır. Günâha isrârın tedâvisi de böyledir. Biz de bedendeki hastalığa müvâzi olarak bu özel ilmi anlatalım ki, bu sâyede anlaşılması kolay olsun. Buna göre deriz ki:

Hastanın inanması gereken bâzı şeyler vardır:

a) **Birincisi:** Hastalık ve sıhhat için Allahu Teâlâ'nın yarattığı ve kulun kendi ihtiyârı ile elde ettiği bir takım sebeblerin bulunduğu inanmaktır. Tabâbeti kabûl etmek, bu inanca bağlıdır. Buna inanmayan, tedâvi ile meşgul olmaz. Tedâviye baş vurmayınca da helâk olur. Bu, üzerinde durduğumuz konunun aynıdır. Yâni Âhirette saâdetin sebebi tâat, şekaavetin sebebi ise mâsiyettir. Bu hususlar, şeriatın aslına imân ile düşünülür. Bu iman, ya tâhikik veya taklid yolu ile olur ki, bunların ikisi de imandandır.

b) **İkincisi:** Hastanın, mütehasıs, anlayışlı, doğru ve dürüst bir tabibe inanmasıdır. Böyle, itimad ettiği bir doktor olmadıktan sonra, yalnız tabâbetin aslına inanmak fayda vermez. İmanda da durum aynıdır. Peygamberi tasdik etmedikten sonra, yalnız Allah'a iman fayda vermez.

c) **Üçüncüsü:** Doktorun tavsiyelerini dikkatle dinleyip hastalıklardan korunabilmesi için, doktorun zararlı görüp yasakladığı şeylerden uzaklaşmaktır. Bunun dindeki benzeri de takvâyı teşvik ve nefsin arzûlarına uyarak günah irtikâbından korkutan âyetleri dikkatle dinleyip hepsine inanmak sûretiyle onları tatbik mevkiine koymaktır.

c) **Üçüncüsü:** Doktorun tavsiyelerini dikkatle dinleyip hastalıklardan dikkat etmektir. Çünkü her hastanın mutlak, sûrette aynı şeylerden çekinmesi şart değil, kendi hastalığına göre tabibin zararlı gördüğü yemek, içmek ve hareketlerden sakınmak için onu dikkatle dinleyip ve tavsiyelerine uyması lâzımdır. Zira her hastalığın ayrı bir mütehasısı olduğu gibi, her derdin de ayrı dermânı vardır. Dindeki benzeri de şöyledir: Her insan, her çeşit günâha mübtelâ değildir. Herkesin ayrı ayrı kusurları olabilir. Bunun için önce bunların günah olduğunu, sonra zararlarını, sonra bunlara sabredip korunma çârelerini, sonra da geçmişteki izlerini nasıl temizleyeceğini bilmesi lâzımdır. İşte bunlar da din tabiblerinin ihtisasında olan ilimlerdir. Bu bilgilerin sâhibleri, peygamber vârisi olan âlimlerdir. Günahkâr olan, günâhını bilirse, bu günâhın doktoru olan âlimden ilâcını aramalıdır. Şâyet bu adam, kendi kusurlarının farkında değilse, âlimin onu uyarması gerekir. Bu da her şehir, mahalle, köy, cami ve toplum arasında bir din adamının bulunması ile mümkündür. Onlara dinlerini, dinî yönden faydalı ve zararlı olan şeyleri, saâdet ve şekaavetlerinin sebeblerini öğretecektir. Peygamber vârisi olan bir âlim, halkın sorularını beklemeden onları doğru yola dâvet edecektir. Çünkü peygamberler böyle yaparlardı. Onları sohbetlerine çağırır ve hattâ ilk önce onların

1-HEKİMLİK 2-PARALEL 3-BELAYA DÜŞME 4-GÜNAH, İSYAN

5-İNCELEME 6-BENZETME 7-MÜTƏXƏSSİS 8-DOKTOR

9-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA 10-İSLEME 11-TUTAN

ayaklarına kadar giderlerdi. Teker teker çağırır, irşâda çalışırlardı. Zira yüzünde alalık hastalığı çıkan kimseler, aynaya bakmadıktan veya başkası kendisine söylemedikten sonra, bu hastalıklarının farkında olamadıkları gibi, kalb hastaları da hastalıklarını bilemezler. İşte bunu öğretmek, âlimlere farz-ı ayndır.

Her mahallede insanlara dinlerini öğretecek ²dindar bir fakih bulundurmak da hükümdârın görevidir. Çünkü insanlar ³câhil olarak doğar. Usûl ve fûru'da dinlerini onlara öğretmek lâzımdır. Dünya, âdeta bir hastahanedir. Zira yerin içindekiler ölü, yüzündekiler de hastadır. Kalb hastaları ise vücut hastalarından daha çoktur. Âlimler ise mânevî doktorlardır. Hükümdarlar da hastahânenin sevk u idârecileridir. Doktorların tedâvisini kabûl etmeyen cinnet veya şârî hastalık sâhibleri, zararlarından korunmak için hükûmete teslim edildiği gibi, âlimlerin tedâvi tavsiyelerine uymayan kalb hastaları da, kötülüklerinden korunmak için hükûmete teslim edilirler. Kalb hastalıklarının vücut hastalıklarından daha çok olması üç sebebdendir :

1 — Kalb hastasının, hastalığını bilemeyişindendir.

2 — Kalb hastalığının neticesi bu dünyada görülemez. Beden hastası böyle değildir. Çünkü onun hastalığı ölümle neticelenir. Ölüm ise sevilmeyen bir şey olduğu için herkes tedâvi çâresini arar. Fakat ölüm ötesi görülmez. Günahların sonu ise kalbin ölmesidir. O da burada bilinemediği için, kalb hastası hasta olduğunu bilse de gûnahtan nefreti az olur. Bu bakımdan kalb hastalığı hususunda Allahu Teâlâ'nın fazlına dayanır ve fakat dünyalık hususunda tevekküle bakmadan derdine derman aramağa çalışır.

3 — Asıl müzmin hastalık da bu ⁴üçüncüsüdür. Bu da ⁻⁸tabib bulamaktır. Çünkü kalb hastalığının tabipleri âlimlerdir. Onların kendileri, bu asırda tedâvisi mümkün olmayan hastalığa yakalanmışlardır (52). Artık onlarda hastalık, tabiat hâlini almıştır. Bunun için halkı da bu hastalığa teşvikten başka çareleri kalmamıştır. Zira onlara sirâyet eden öldürücü hastalık, dünya sevgisi ve dünya peşinde olmaktır. Zaten onların sakındıracakları bu hastalık idi. Fakat halkın: «Siz bize ilâc tavsiye ederken kendinizi unutuyorsunuz» demelerinden çekinerek, halkı irşâd edecek durumları kalmamıştır. İşte bu sebepten ilâc kayboldu ve öldürücü hastalıklar ortalığı kapladı. Hakikî doktorun bulunmaması halkın helâk olmasına sebep oldu. Hattâ tedâvi şöyle dursun, halkı ifsâda bile kalkıştılar. Keşke nasihat etmeseler, hiç olmazsa karışıklıklara sebep olmazlardı. Keşke islâhata kalkışmasalardı, hiç olmazsa ifsâd etmezlerdi. Keşke sussalar da hiç konuşmasalar. Çünkü onlar konuşmalarında, ekseriyetle avâmın heves edip gönüllerinin meylettiği ve recâ sâyesinde ulaşabilecekleri şeylerden bahsederler. Tabii bunun için de ümid sebeplerini ve rahmet delillerini çoğaltmağa çalışırlar. Zira bunlar dinleyenlerin hoşuna gider ve daha zevkle dinlerler. Bu sûretle va'z dinleyenlerin isyâna cür'eti artar ve Al-

(52) Bu asır, Gazâlî'nin asrıdır. Buna göre var asrımıza kıyâs et.

lah'ın fazlına daha çok bağlanırlar. Tabib, câhil veya hâin olduğu vakit, yanlış tedâvisi ile hastayı öldürür. Gerçi ümid ile korku, iki ilâçtır. Fakat hastalıkları birbirinin zıddı olan ayrı ayrı hastalar hakkında tatbik edilirler. Meselâ, tamamen kendini dünyalıktan çekip tâkatının yetmediği güçlüklerle, sıkıntı ve geçim darıklıklarına baş vurarak âdeta ümitsizliğe düşmüş durumda olanları itidale çevirmek için onları ümidle tedâviye çalışırlar.

Bunun gibi, alabildiğine isyâna daldığı ve günahlarını büyük gördüğü için arzû ettiği tevbeden ümitsizliğe düşen bir kimseye de ümid ve rahmet kapularını hâtırlatmak sûretiyle tevbesinin kabûl edileceği ümidini kendisine bahşetmekle tedâvi edilmeğe çalışılır.

Fakat alabildiğine isyâna daldığı hâlde hâlâ ümid peşinde koşan aldanmışların tedâvisi, harareti artan hastanın bal yemeğe devâm etmekle şifâ beklemesine benzer. Bu, ahmak ve câhillerin tedâvi yoludur. Anlaşıyor ki, tabiblerin bozulması, tedâvi kabûl etmeyen bir hastalıktır.

Şâyet, vâizin, halka va'z etmek için hangi yolu tâkip etmesinin daha doğru olacağını bize anlatır mısın? dersin,

Bilmiş ol ki; bu, çok uzun sürer ve tamamen anlatılması da mümkün olamaz. Bununla günahda ısrar düğümünü çözmek ve insanları günahlardan uzaklaştırmakla ilgili ve bu yönde faydalı olan bâzı bölümlerini sana anlatayım ki, bunlar da dört nevidir :

1. Birinci nevi: Âsî ve mücrimleri korkutan, Kur'an Âyetleri ve bâzı hadisleri hâtırlatmaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

مَا مِنْ يَوْمٍ طَلَعَ فَجَرُهُ وَلَا لَيْلَةٌ غَابَ شَفَقُهَا إِلَّا وَمَلَكَانِ
يَتَجَاوَبَانِ بِأَرْبَعَةِ أَصْوَاتٍ يَقُولُ أَحَدُهُمَا يَا لَيْتَ هَذَا الْخَلْقَ لَمْ
يُخْلَقُوا. وَيَقُولُ الْآخَرُ يَا لَيْتَهُمْ إِذْ خُلِقُوا عِلِمُوا مَا ذَا خُلِقُوا ،
فَيَقُولُ الْآخَرُ إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا مَا ذَا خُلِقُوا عَمِلُوا بِمَا عَمِلُوا (وَفِي رِوَايَةٍ)
لَيْتَهُمْ تَجَاوَبَا فَتَذَاكُرُوا مَا عَمِلُوا وَيَقُولُ الْآخَرُ يَا لَيْتَهُمْ إِذْ لَمْ يَعْمَلُوا
بِمَا عَمِلُوا تَابُوا مِمَّا عَمِلُوا هـ

«Sabâhı doğan hiç bir gün ve şafakı kaybolan hiç bir gece yok ki, o gün ve gecede iki melek karşılıklı olarak şu dört sözü konuşmasınlar (yâni her akşam ve sabah iki melek karşı karşıya gelerek şöyle konuşurlar): Meleklerden biri :

1-DOKTOR 2-NASIHAATÇI 3-SUÇLU

— Nolaydı şu mahlûkat hiç yaratılmayaydı, der. Diğeri :

— Mâdemki yaratıldı, keşke niçin yaratıldıklarını bilselerdi, der. Diğeri :

— Mâdemki niçin yaratıldıklarını bilemediler, hiç olmazsa bildikleri ile amel edeydiler, der. (Diğer rivâyette) biri :

— Nolaydı bir araya gelip de bildiklerini aralarında müzakere edeydiler, der. Diğeri :

— Mâdemki bildikleri ile amel etmediler, keşke yaptıklarına tevbe edeydiler, der.» (53)

Seleften birisi anlatıyor: İnsan oğlu bir günah işlediği vakit, sol tarafındaki melek sağ tarafındaki meleğe :

— Yazayım mı? diye sorar. Çünkü sevabları yazan sağ taraftaki melek, günahları yazan sol taraftaki meleğin başkanıdır. Sağ taraftaki melek :

— Hayır, altı saat kadar bir müddet yazma, belki pişman olur, tevbe olur da yazıp çizmekle meşgul olmayız, der. Tevbe ederse yazmaz, etmezse yazar.

Yine seleften birisi şöyle anlatıyor: Kul bir günâh işlediği vakit, günâhı işlediği yer: «Yarılıyım da bunu içime alayım.», gök: «Üzerine yıkılayım» der. Allahu Teâlâ ise: «Kulumdan çekilin, ona müsaâde edin, mühlet verin. Onu siz yaratmadınız. Eğer siz yaratsanız, ona merhamet edersiniz. Bekleyelim; belki tevbe eder, günahlarını bağışlarım. Belki tevbesine iyilikler ilâve eder de günahlarını sevâba çeviririm» buyurur. İşte bu, Allahu Teâlâ'nın :

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَإِنْ زَالَا إِنَّ أَمْسَكَهُمَا

مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ هـ

«Şübhesiz, ki Allah gökleri ve yeri zeval bulmalarından tutmaktadır. Eğer onlar zeval bulurlarsa andolsun ki, ondan sonra kimse bunları tutamaz» (35 - Fâtır: 41) buyurduğunun mânasıdır.

H z. Ö m e r 'in rivâyet ettiği hadîsde :

الطَّائِعُ مُعَلَّقٌ بِقَائِمَةِ الْعَرْشِ فَإِنْ انْتَهَكَتِ الْحُرُمَاتُ وَاسْتَحَلَّتِ
الْمَحَارِمُ أَرْسَلَ اللَّهُ الطَّائِعَ فَيَطْبَعُ عَلَى الْقُلُوبِ بِمَا فِيهَا هـ

«Damga, Arş'ın bir dalında asılıdır. Harâm olan şeyler irtikâb edilip helâl kabûl edildiği vakit, Allahu Teâlâ damgacıyı gönderir ve kalbleri

onunla mühürler» (54) buyurulmuştur. Mücâhid'in rivâyetinde de şöyle buyurulmuştur:

الْقَلْبُ مِثْلُ الْكَفِّ الْمَفْتُوحَةِ كُلَّمَا أَذْنَبَ الْعَبْدُ ذَنْبًا انْقَبَضَتْ أَصْبَعُ
حَتَّى تَقْبِضَ الْأَصَابِعُ كُلُّهَا فَيُسَدُّ عَلَى الْقَلْبِ فَذَلِكَ هُوَ الطَّبَعُ ۝

«Kalb, açık bir el gibidir. Kul, her günâh işledikçe bir parmak kapanır. Nihâyet bütün parmaklar kapanınca kalb üzerine perde çekilir. İşte mühürleyip damgalama budur» (55). H a s a n diyor ki: «Kulun, Allahu Te-âlâ'ya karşı isyânının bir derecesi vardır. Kul o dereceyi aşınca, kalbi mühürlenir ve artık bir daha hayır işleyemez hâle gelir.»

İsyânı yerip, tevbeyi öven haber ve rivâyetler sayılamıyacak kadar çoktur. Peygamberin vârisi olduğunu iddia eden vâizin bunlardan sık sık bahsetmesi lâzımdır. Çünkü peygamberimizin mirası altın, gümüş ve benzeri servetler değildir. Onun mirası, ilim ve hikmettir. Her âlim, kendi hissesine düşeni alır ve bu sûretle verâset tahakkuk eder. Vâiz de vâris olduğu takdirde ondan aladığı hikmetli sözleri halka da duyurur.

2. İkinci nevi: Peygamberler ve geçmişteki iyi insanların hikâyeleri ile, isyanları sebebiyle başlarına gelen felâketlerdir. Bunların halk üzerinde te'sirli büyük ve faydaları çoktur. Â d e m aleyhisselâm'ın zellesi ile Cennet'ten çıkması gibi. Hattâ rivâyete göre Â d e m aleyhisselâm, yasak olan ağaçtan yediği vakit, bütün elbiseleri cesedinden ayrıldı. Yalnız başının tâcı ile yüzünün perdesi, ayrılmaktan utandılar. C e b r â i l aleyhisselâm bunları da aldı ve bu sırada Â d e m aleyhisselâm'a: «Benim civârım ve Cennet'imden inin. Zira bana isyan Benim civârımda olamaz» diye hitâb-ı İzzet gelince, Â d e m aleyhisselâm ağlayarak, H a v v â'ya döndü ve: «İşte bu, isyanımızın ilk şüm'udur» dedi.

Yine rivâyete göre; S ü l e y m a n aleyhisselâm, evindeki kadınlardan birinin isteği üzerine yaptırdığı babasının resmine, bu kadın kırk gün gizli olarak taptığı ve S ü l e y m a n aleyhisselâm buna sebebiyet verdiği için, itâb edilmiştir. Diğer bir rivâyette; C e r a d adında sevdiği bir âilesi, bir dâvanın kendi akrabaları lehine hükmedilmesini istedi. S ü l e y m a n aleyhisselâm söz verdi, fakat hükmünü öyle vermedi. Diğer bir rivâyette de, bu ailesinin babasının lehine hüküm vermeği içinden geçiriyordu. Bu sebepten cezâyâ uğradı. Kırk gün mülkünden uzaklaştırıldı. El açar dile-nirdi ve fakat kendisine kimse bir şey vermezdi. Hattâ «Ben S ü l e y m a n'ım, beni yedirin» dediği vakit, kendisini dövüp kovarlardı. Yine bir gün kendi zevcelerinden birinden yemek istedi, o da yüzüne tükürerek

(54) İbn Adî ve İbn Hibban «Zuafâ»da İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

(55) Mücâhid veya Huzeyfe'nin sözüdür.

kendisini kovdu. Diğer bir rivâyette; yaşlı bir kadından yemek istemiş, kadın da bir leğendeki sidiği suratına serpmiştir. Tâ ki aradan kırk gün geçtikten sonra Allahu Teâlâ balığa yutturduğu yüzüğü kendisine balık ile iade edince; kuşlar hayvanlar, cin ve şeytanlar etrafına toplanmağa ve karşısında eğilmeğe başladılar. Kendisinden özür dilediler. O da: «Bu, Allah'ın takdiri idi. Bunun için geçmişte yaptığınızdan dolayı sizi muâ⁶ haza etmiyeceğim gibi, bu andaki özürlerinize de teşekkür edecek değilim» dedi (56).

Yine İsrâiliyyâtta bildirildiğine göre adamın biri, yabancı bir kadın ile evlenmiş. Kadını getirmek için kölesini göndermiş. Yolda kadın köleyi kendisine dâvet etmiş. Köle bu dâveti reddederek kadına yaklaşmaktan kendini korumuş. Kölenin bu nefis hâkimiyeti karşısında Allahu Teâlâ onu nübüvvet merbetesine yükseltmiştir. Mûsâ aleyhisselâm'ın kıssasında da; Mûsâ aleyhisselâm Hızır'a :

— Ne gibi çalışman karşılığında Allahu Teâlâ sana gayb, ledün ilmini bildirdi? diye sormuş, Hızır da :

— Allah için mâsiyete sabretmem sâyesinde, diye cevap vermiştir.

Rivâyete göre Süleyman aleyhisselâm rüzgârın önünde gidiyordu. Rüzgâr, emrine âmâde idi, onu dilediği tarafa götürürdü. Böyle rüzgâr üzerinde giderken sırtındaki yeni gömleğine baktı ve gömlek hoşuna gitti. Tam bu sırada rüzgâr vurunca gömleği sırtından aldı. Süleyman aleyhisselâm: «Ben sana böyle bir şey emretmedim, sen niçin böyle yaptın?» diye rüzgâra çatınca, rüzgâr: «Biz; sana, sen Allah'a itâat ettiğin zaman itâat ederiz» dedi.

Yine rivâyete göre Allahu Teâlâ Yâkub aleyhisselâm'a :

— Oğlunu senden niçin ayırdığımızı biliyor musun? diye sordu. Yâkub aleyhisselâm :

— Bilmiyorum, deyince, Allahu Teâlâ :

— Sen oğullarına: «Korkarım siz başka³ şey ile meşgul iken kurt onu yer» dedin de, Beni unuttun. Onların gafletlerini düşündün de Benim onu koruyacağımı hâtırlamadın. İşte bunun için oğlun Yûsuf'u senden ayırdım. Sonra Allahu Teâlâ :

— Niçin iade ettiğimi biliyor musun? diye sordu. Yâkub aleyhisselâm :

— Bilmiyorum, deyince, Allahu Teâlâ :

— Çünkü bu def'a sen ümidini bana bağladın ve :

(56) Süleyman aleyhisselâm'a izâfe edilip çeşitli şekillerde ifade edilen, yüzüğünü cinlerden birisinin alıp tahtında hükmetmesi gibi rivâyetler, tamamen isrâiliyyâtdan alıma, aslı olmayan uydurmalar. Kur'an-ı Kerim'de: «Kürsüsüne bir cesed ilka ettik.» meâlinde bir âyet vardır. Bunun tefsirinde; Süleyman aleyhisselâm bir gece: «Ben yüz ailemle yatarım, yüz oğlum olur» dedi. ve fakat «inşâallah» demediği için yalnız birisinden bir düşük çocuk doğdu ve kürsüsüne otartuldu, demişlerdir.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا «Allah'ın, onların hep-

sini birden bana getirmesi yakın bir ümiddir» (12 - Yûsuf: 83) dedin ve yine:

اٰذْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُوسُفَ وَ اَخِيْهِ وَ لَا تَيَاسُّوْا مِنْ رُّوْحِ اللّٰهِ

«Oğullarım, gidin, Yûsuf'la kardeşinden bir haber arayın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin» (12 - Yûsuf: 87) dediğin için iade ettim.

Bunun gibi Yûsuf da hapisane arkadaşına: اٰذْكُرْنِيْ عِنْدَ رَبِّكَ •

«Beni efendinin yanında an» deyip Beni unuttuğu için:

فَاَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِيْنَ

«Fakat şeytan efendisine anmayı ona unutturdu da (bu yüzden Yûsuf) daha nice yıllar zindanda kaldı» (12 - Yûsuf: 42). Bu ve benzeri pek çok hikâyeler vardır. Allahu Teâlâ bunları yalnız birer hikâye olarak anlatmamış, asıl maksad, bunlardan ders almaktır. İnsan düşünmeli; onlar peygamber iken küçük günahlarından Allahu Teâlâ gecmediği hâlde, diğerlerinin büyük günahlarından geçer mi? Bunu hâtırlayarak ders almak lâzımdır. Onların saâdeti, dünyada cezâlarını çekerek, Âhirette suçsuz gitmelerindedir. Kötü insanlara mühlet verilir. Bu mühlet, onların günahlarının artması ve Âhirette şiddetli azâba uğramaları içindir. Bunları da isyan sâhiblerine duyurmak lâzımdır. Çünkü bunlar, insânı tevbeye teşvik eder.

3. Üçüncü nevi : Dünyada uğradıkları peşin azâbın ve başlarına gelen felâket ve musibetlerin hepsinin, günah ve cinâyetleri sebebiyle olduğunu onlara anlatmak ve bunu onların kafalarına yerleştirmektir. Niceleri vardır ki dünyada uğrayacakları, Allah'ın ukubetinden korkar da Âhiretleri için aldırış etmezler. Bu, onların cehâletlerindendir. Vâizin, cemâati bu yönden de irşâd etmesi gerekir. Doğrusu, birçok günahların cezası peşin olarak dünyada da verilir. Fakat bu, cezanın Âhirete kalmasından çok daha ehvendir. Sûleyman aleyhisselâm'ın kıssasında anlattığımız gibi, bâzan kişinin isyânı sebebiyle rızkı daralır. İnsanlar arasındaki mevkii kaybolur, düşmanları kendisine galebe çalar. Nitekim Resûl-i Ekrem :

اِنَّ الْعَبْدَ لَيُخْرَمُ الرِّزْقُ بِالدَّنْبِ يُصِيبُهُ • «Kul, işlediği

1-CEZALAR 2-BİLGİSİZLİK 3-NASIHAATCI 4-AŞAĞI

günah sebebiyle rızktan mahrûm edilir» (57) buyurmuştur. İbn Mes'ûd da: «Kul işlediği günah sebebiyle bildiğini unutabilir» demiştir ki, bu da Resûl-i Ekrem'in :

مَنْ قَارَفَ ذَنْبًا قَارَفَهُ عَقْلُهُ لَا يَعُودُ إِلَيْهِ أَبَدًا ۝

«Bir günâh irtikâb eden kimsenin, bir daha geri dönmek üzere, akli gider» (58) buyurduğunun mânâsıdır. Seleften birisi: «Lânet, yüz karalığı ve mal noksanlığı değil, bir günahıktan çıktıktan sonra onun gibi veya ondan daha kötü bir günâha girmektir» dedi ki, bu, dediği gibidir. Zira lânet, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmaktır. Hayra muvaffak olmayıp kötülükler yapan, rahmetten uzaklaşmıştır. En büyük mahrûmiyet, Allah'ın tefvikından mahrûmiyettir.

Hikâye edildiğine göre âriflerden biri, çamurlu kaygan bir yoldan giderken eteklerini toplayarak, kayıp düşmemesi için dikkatli adımlarla yürüyordu. Fakat bütün gayretine rağmen kurtaramadı, çamurun ortasına düştü. Tabii her tarafı çamur olduğu için artık aldırış etmeden, bu def'a çamur içinde istediği gibi serbest yürümeğe başladı ve bir yandan da ağlayarak: «İşte günâha düşmeden önce günahlardan sakınan adamın hâli budur. Bir def'a, iki def'a... günâha düştükten sonra, artık aldırış etmeden onun ortasında yürümeğe başlar» dedi. Burada, irtikâb edilen bir günâhın, ikinci bir günâhı çekmesiyle, ukubetinin çabuklaştırıldığına işâret vardır. Bunun için Fuzayl: «Zamanın bozulmasından ve dostlarının eziyetinden hoşlanmadığın her şey günâhının neticesidir» demiştir. Başka bir zat da: «Ben günâhımın cezasını çektiğimi, merkebinin huysuzluğundan da anlarım» demiştir. Diğer birisi de: «Farelerin evimi istilâ etmesini, isyânımın cezasından bilirim» demiştir. Şam sôfi'lerinden birisi şöyle anlatıyor: «Yakışıklı bir Hristiyan çocuğu ile karşılaştım. Güzelliğine hayrân olarak ona bakarken Dımışk'lı İbn Cillâ yanıma geldi. Onu görünce utandım. O, elimden tuttu ve beraber yürümeğe başladık. Ben :

— Allahu Teâlâ'nın bu kadar güzel olarak yarattığı bu çocuk nasıl Cehennem'de yanacak? dedim. Cillâ :

— Bir müddet sonra da olsa bunun cezasını çekersin, dedi. «Hakikaten üç yıl sonra cezasını çektim.» Süleyman Dârânî: «İhtilâm olmak, rû'yâlanmak da bir ukûbettir» dedi. Yine Süleyman: «Bir kişinin cemâattan mahrum kalmasına, günâhı sebep olur» demiştir. Nitekim haberde :

مَا أَنْكَرْتُمْ مِنْ زَمَانِكُمْ فِيمَا غَيَّرْتُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ ۝

(57) İbn Mâce ve Hâkim Sevban'dan sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

(58) Yukarıda geçmiştir.

«Zamanınızdan şikâyetinize sebep olan şeyler, amellerinizin bozukluğundandır» (59) diye vârid olmuştur. Yine haberde şöyle vârid olmuştur :

إِنِّ أَذْنِي مَا أَصْنَعُ بِالْعَبْدِ إِذَا أَثَرُ شَهْوَتِهِ عَلَى طَاعَتِي أَنْ أُحْرِمَهُ لَذِيذَ مُطَاعَتِي

«Kul, şehvetlerini Benim tâatım üzerine tercih ettiği vakit, ona vereceğim cezanın en hafifi, Bana münâcât zevkinden onu mahrum etmektir.»

Uzun bir kıssada E b ū A m r İ b n A l v a n 'dan hikâye edildiğine göre, diyor ki: Bir gün namaz kılıyordum. Kiyâmda iken hâtırıma şehvî duygular geldi. Bu anda hemen yıkıldım, yere düştüm ve vücudum karardı. Üç gün durmadan vücudumu sabunla yıkadım ve ovdum. Fakat her ne yaptım sa vücudumun kararmasını gideremedim. Nihâyet üçüncü gün vücudum normal hâline döndü. Bu sırada R i k k a şehrinde bulunuyordum. C ū n e y d 'e teveccüh ettim. O beni Bağdat'a çağırdı. Huzuruna girdiğim anda o: «Allah'tan utanmadın mı? O'nun huzurunda dururken nasıl şehvî duygularını galeyana getirirsin? Eğer senin hakkında ben duâ edip bağışlanman için Allah'a yalvarmasaydım, sen yüzün kara olarak Allah'ın huzuruna gidecektin» dedi. Ben Rikka'da, o Bağdat'ta olduğu hâlde bunu nasıl bildiğine şaşıtm» dedi. Şurasını iyi bil ki, insan oğlunun işlediği her günâh ile kalbinin yüzü kararır. Şâyet iyi bir insan ise kötülükten vaz geçmesi için bu siyahlık dışına vurur. O da bunu görür de kendine gelir. Kötü bir insân ise, bütün kalb karalıkları içinde kalır ve bu sûretle Cehennem'i boylar. Günâh işlemenin, dünya hayatında sebep olduğu fakirlik, hastalık ve benzeri âfetleri hakkındaki rivâyetler pek çoktur. Günâhın şu'mundan olarak özetle deriz ki; bir günâhı işleyen kimse, o sifata sâhib olur. Bir felâketle karşılaşır sa o günâhı sebebiyle kendisine bir ukubet olur. Temiz ve güzel rızıktan mahrûm olur da, bu sûretle şekaaveti artar. Şâyet isyân ettiği hâlde bir nîmetle karşılaşır sa o, istidrâc olur, yâni azâbı Ahirete kalır. Nîmete şükürden mahrûm olur da küfrân-ı nîmetin cezasını çöker. İbâdet eden mütî kullara gelince; itâatinin bereketi olarak hakkındaki her nîmet tâatinin mükâfatı olur da nîmetinin şükürünü edâ eder. Her sıkıntı, günâhına keffâret ve derecesinin yükselmesine sebep olur.

4. Dördüncü nevi: Teker teker günâhlara verilecek ceza ve yapılacak ukubetler anmaktır. İçkinin, zinânın, hırsızlığın, adam öldürmenin, çekiştirmenin, kibrin ve çekememezliğin ayrı ayrı günahlarını anlatmak gibi... Hepsini saymak da mümkün değildir. Bununla beraber kaabil-i hitâb olmayana bunları hâtırlatmak, bir hastalığın ilâcını lüzumsuz yere harcamak gibidir. Din âlimi, mütehâssıs doktor gibi olmalıdır. Önce hastanın nabzını, hararetini ve iç hastalıkları üzerinde vücudunun hareketlerini kontrol etmeli, hastalığı teşhis ettikten sonra tedâvisine yönelmelidir.

(59) Beyhaki «Zühâ»ünde Ebnü'd-Derdâ'dan garib olarak rivâyet etmiştir.

1-COŞMA 2-BELA 3-UĞURSUZ 4-CEZALAR 5-BELAYA DÜŞME
6-YÜKSELMİŞ 7-İLAHİ NİMETE HÜRMETSİZLİK 8-İTAATKAR
9-(KENDİ BÜYÜK GÖRME) 10-HİTAB KABUL EDEN 11-MÜTƏXƏSSİS

Adamın tutum ve davranışları ile onun iç vasıflarını anlayarak ona göre işlem yapmak ve ondan sonra Resûl-i Ekrem'e uyararak muvaffak olacağı hususlara dokunmaktır. Nitekim adamın biri Resûl-i Ekrem'e:

— Bana kısa bir tavsiyede bulun, deyince, Resûl-i Ekrem :

لَا تَغْضَبْ — Gazab etme, kızma, buyurdular. Öğüt isteyen

diğer birisine de: «İnsanların elinde olana göz, dikme, onlardan, ümidini kes ki, en büyük zenginlik budur. Kimseye tama' etme; zira tama', peşin bir fakirliktir. Namazını, dünyadan ayrılmakta olanın kıldığı gibi kıl. Mâzereti reddetmekten son derece sakın» buyurmuştur. Adamın biri M u h a m m e d b. V â s i ' a :

— Bana vasiyyet eyle, dedi. M u h a m m e d :

— Dünya ve Âhirette hükümdâr ol, dedi. Adam :

— Bu nasıl olur? deyince, M u h a m m e d :

— Zâhidlerden ol, dünyâlıktan geç. Bu sâyede hem dünyanın, hem de Âhiretin efendisi olursun, dedi. Resûl-i Ekrem, birinci adamın çok, asabî olduğunu sezince, ona: «Kızma» buyurdu. İkinci adama da tama' ve uzun emel hâllerini sezdiği için ona da bunları yasakladı. M u h a m m e d b. V â s i ' de, kendisine soran adamın, dünyalık peşinde haris bir insan olduğunu farkettiği için, o da ona zühdü tavsiye etti. Yine adamın biri M u a z b. C e b e l ' e : «Bana öğüt ver», deyince, M u a z : «Merhametli ol ki, ben de Cennet'e girmene kefil olayım» dedi. M u a z , bu cevâbı verirken, adamda şiddet ve hiddet olduğu kanaatine varmıştır. Başka bir adam da İ b r a h i m b. E d h e m 'den öğüt istediğinde, İ b r a h i m : «İnsanlardan sakın, bununla beraber insanlar arasına gir. İnsanlar sana lâzımdır. Zira insan, insandır, fakat her insan, insan değildir. İnsanların kötülerinden sakınmak ve olgunları ile düşüp₂ kalkmak lâzımdır. Ne yazık ki olgun insanlar gitti de, şimdi insan müsveddeleri kaldı. Bunlara insan diye bakılmaz. Belki de₃ bunlar hayırlarından ümid kesilmiş kimselerdir. Görülüyor ki, bu da muhâtabının durumuna göre tavsiyede bulunmuştur. Soru soranın seviyesine inip, onun hâline göre ona hitâb etmek, cevap verenin kendi durumuna göre konuşmasından çok daha değerlidir. Hz. M u a v i y e , Hz. Â i ş e 'ye bir mektup yazdı ve: «Bana kısa tavsiyelerde bulun» dedi. Hz. Â i ş e de yazdığı cevabda selâmdan sonra, Resûl-i Ekrem'in :

مَنْ التَّمَسَّ رِضَا اللَّهِ يَسْخَطِ النَّاسَ كَفَاهُ اللَّهُ مَوْنَةَ النَّاسِ وَمَنْ
التَّمَسَّ سَخَطَ اللَّهِ بَرِضَا النَّاسِ وَكَفَاهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ

«Allah'ın rızasını, insanları küstürmekte arayan kimseye, onu insan-

lardan korumakta Allah'ın yardımı ona yeter. Fakat insanların rızasında Allah'ın gadabını arayan kimseyi de Allahu Teâlâ insanlarla başbaşa bırakır» (60) buyurduğunu duydum. dedi ve yine selâm ile mektubunu sona erdirdi. Bu cevap, Hz. Âişe'nin ince ve keskin bir zekâsının delilidir. Hükümdarların nerden sorduklarını bildi ve ona göre cevap yazdı. Çünkü onlar, çevrelerindeki vekiller hey'etinin gönüllerini avlamakla meşguldürler. Çok def'a onların gönüllerini avlamak için Allah'ın rızasını unuturlar. Yine Hz. Âişe Muaviye'ye yazdığı bir mektubu: «Allah'tan kork; zîra sen Allah'tan korkar ve takvâ sâhibi olursan, Allahu Teâlâ seni insanlardan korur, fakat Allah'ı bırakır da insanlardan korkarsan, onlar Allah'a karşı seni hiç bir şeyden koruyamazlar. Sana selâm» diye bitirdi.

3 Bütün bunlardan şu sonuca varıyoruz ki, nasihat edecek olan insan, muhâtabının hâline göre konuşmalıdır. Yoksa, bütün şer'i¹ mev'iza ve hikâyeleri herkese anlatmak mümkün olmadığı gibi, muhâtabın hâline uymayan bir şey ile ona hitâb edip durmak, boşuna vakit kaybetmekten başka bir işe yaramaz.

Şâyet, vâiz topluma hitâb ediyor veya muhâtabı tek olduğu hâlde onun iç durumunu bilemiyorsa, buna nasıl hitâb etmelidir? dersin, bilmiş ol ki; burada vâizin görevi çoğunluğu ilgilendiren müşterek mevzu'ları seçmek ve onlar üzerinde konuşmaktır. Zîra şer'i ilimler, hem gıda, hem de devâdır. Gıda umuma, devâ ise özel hastalara mahsustur. Bunu şöyle bir misâl ile anlatalım: Adamın biri Ebû Saîd el-Hudrî'ye:

— Bana öğüt ver, dedi. Ebû Saîd:

— Müttaki ol ve Allah'tan kork; zîra bu, bütün iyiliklerin başıdır. Mücâhede et; zîra bu, İslâmiyetin ruhbâniyyetidir. Kur'ân'a devâm et; zîra Kur'ân, yeryüzündeki insanlar arasında senin için nur, gök ehli arasında ise zikirdir. Ya hayır söyle veyâ sükût et, bu sâyede şeytâna galebe çalarsın, dedi. Başka birisi de Hasan-ı Basrî'den öğüt istediğinde, Hasan-ı Basrî: «Allah'ın emrini aziz ve üstün tut ki, Allahu Teâlâ da seni izzetli kılsın» dedi. Lokman da oğluna tavsiyesinde: «Oğlum, dizlelerinle ülemâyı sıkıştır ve ilim meclisine sokul, fakat onlarla mücâdele edip onları kızdırma. Dünyadan yetecek kadarını al, fazlasını Âhiretin için infâk et. Sıkıntıya düşüp başkasının sırtına yük olacak şekilde dünyayı tamamen arkaya atma. Oruç tut, fakat orucun, şehvetini kırsın. Şehvetini kırarak şekilde oruç tut, namazına zarar verecek şekilde oruç tutma; zîra namaz, oruçtan fazîletlidir. Âdi kimselerin meclisine katılma, riyâkârların içine girme» demiştir. Yine Lokman, oğluna yaptığı başka bir tavsiyede: «Oğlum, hayreti mücib olmayan lüzumsuz yerlerde gülme, lüzumsuz yerde gezme, üstüne elzem olmayandan sorma, başkasının servetini koruyacağım diye, kendi servetini mahvetme. Senin malın, kendin için infak edip takdim ettiğindir. Başkasının malı, veresiye terkettiğindir. Oğlum, merhamet eden merhamet bulur, sükût eden selâmete erer, hayır söyleyen kâr eder, kötü konuşan günahkâr olur, dillne hâkim olmayan

(60) Tirmizî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

1-ŞERİATA UYGUN NASİHAT 2-NASİHATÇI 3-ŞERİATA UYGUN
4-TAKVALI

pişmân olur» dedi. Yine adamın biri Ebû Hâzîm'e: «Bana öğüt ver» dedi. Ebû Hâzîm: «Öleceğini de bilsen, kâr olan şey'i al, öleceğini de bilsen zararlı bulduğun şeyden sakın» dedi. Mûsâ aleyhisselâm, Hızır aleyhisselâm'a: «Bana tavsiyede bulun» dedi. Hızır aleyhisselâm: «Güler yüzlü ol, hiddetli olma. Çok faydalı ol, az da olsa zararlı olma. Bir dâvada ısrar etme. Lüzumsuz gezme, boşuna gülme, kimseyi kusurundan dolayı yeme ve ey İmrân'ın oğlu, günahlarına ağla» dedi. Adamın biri Muhammed b. Kîrâm'dan öğüt istedi. O da şöyle dedi: «Kendi gönlünü hoş etmek için çalıştığın kadar Allah rızası için de çalış.»

Yine adamın biri Hamîd Leffaf'dan öğüt isteyince, o: «Kirlenmekten korunmak için mushafa kap kılıf yaptığın gibi, dinini de korumak için ona bir kılıf yap ve onu muhafaza altına al» dedi. Adam: «Dinin kılıfı nedir?» deyince, Hâmid: «Lüzumundan fazla dünyalık peşinde olmamak, lüzumundan fazla konuşmamak ve lüzumundan fazla insanlar arasına karışmamaktır» dedi.

Hasan-ı Basrî'nin Ömer b. Abdülâziz'e yazdığı mektupta: «Bundan sonra, Allahu Teâlâ'nın seni korkuttuğundan kork, Alihu Teâlâ'nın seni çekindirdiğinden sakın, elinde avucunda olanı gelecek için sakla. Kesin haberi ölüm ânında alırsın. Sana selâm» demiştir. Yine Ömer b. Abdülâziz, Hasan-ı Basrî'ye yazdığı bir mektupta, kendisinden öğüt istemesi üzerine, Hasan-ı Basrî: «Büyük güçlükler ve korkunç hâdiseler önündedir. Bunlarla muhakkak karşılaşacaksın; ya kurtulacak veya helâk olacaksın. İyi bil ki, hesâba çekilmeden önce nefis muhâsebesini yapan kazanır, nefisinden gaafil olan zarar eder, sonunu düşünen kurtulur, hevâ ve hevesinin peşinden giden sapıtır, yumuşak ve mülâyim olan kazanır, korkan emîn olur. Emîn olan ibretle bakar ve basîret sâhibi olur. Basîret sâhibi olup gören, anlar. Anlayan bilir. Ayağının kaydığı yerden hemen geri çekil, pişman olduğun şey'i at. Unuttuğunu sor ve kızdığın vakit, nefsi-ne hâkim ol» dedi. Abdullâh'ın oğlu Mîtraf da Ömer b. Abdülâziz'e yazdığı bir mektupta: «Bundan sonra bilmiş ol ki; dünya, ukubet ve ıbtîlâ yeridir. Akli olmayan onun peşine düşer ve ilmi olmayan ona aldanır. Ey mü'minlerin emîri, dünyada, sonundan korktuğu için, yarasının ameliyatındaki acıya dayanan adam gibi ol» dedi.

Ömer b. Abdülâziz de Adiy b. Ertat'a yazdığı mektupta şöyle diyor: «Bundan sonra bilmiş ol ki; dünya, Allah'ın dostlarının düşmânı olduğu gibi, düşmanlarına düşmanlığı ise, onları aldatmasındadır.»

Yine Ömer b. Abdülâziz valilerinden birine yazdığı mektupta: «Allah'ın kullarına zulmetmek imkân ve kudretlerine sâhibsin. Haksızlık etme ve düşündüğün vakit Allahu Teâlâ'nın, senin üzerinde olan kudretini hâtırla ve bilmiş ol ki, insanlara her ne yaparsan onlar için geçicidir, fakat sende devamlıdır. Yine bilmiş ol ki, Alihu Teâlâ mutlak sûrette mazlûmların intikamını zâlimlerden alır, vesselâm.»

İşte, adamın özel durumunu bilmeyen veya umuma hitâb eden kimsenin va'zları böyle olmalıdır. Bu kâbil va'zlar, herkesin istifade edeceği

gıda ve besinler gibidir. Bu gibi vâizler bulunmadığı için, va'z ve nasihatler te'sirsiz hâle geldi, isyan çoğaldı, ortağı fitne ve fesad kapladı ve insanlar yaldızlı sözler ve şiirlerle mahvolup gittiler. Anlamadıkları sözleri konuşmakta kıvranır durur ve kendilerini başkalarına benzetmeğe çalışırlar. Bu gibi davranışları ile halkın gözünden düştüler. Çünkü sözleri kalblerinden² gelmiyor ki, dinleyenlerin kalblerine te'sir yapsın. Belki söyleyen mütekebbir, dinleyen ise zoraki bir dinleyicidir. Her biri gerçeklere sırt çevirmiş ve hakikatlerden ayrılmıştır. Daha sözler nasıl te'sir etsin? Demek ki doktora düşen ilk vazife, tedâvi etmekte olduğu hastalığın ilâcını bulmak olduğu gibi, ulemâ tabiblerine de ilk borç olan, karşılarına aldıkları âsilerin tedâvi çârelerini bulmaktır. Bu anlattıklarımız, tedâvi yollarından birisidir.

İkinci yolu ise sabırdır. Sabra ihtiyacın lüzumu, hastanın, hastalığının uzamasına sebep olan şeyleri yemiş olmasıdır. Bunları yemesi, ya zararlarını bilmemesinden veya şehvetinin galebe etmesindendir. Demek ki bu sûretle tevbeyi⁴ geciktirmenin iki sebebi olmuş oluyor. Bizim burada anlattığımız, gafletin ilâcıdır. Şehvetin tedâvisine gelince; onu «RİYAZET-İ NEFİS KİTABI»nda anlattık. Bunun hulâsası, böyle hastalığına zarar veren şeylere canı çok çektiği vakit onun büyük zararlarını düşünmek ve heves ettiği o şeyleri gözünün önünden uzaklaştırmak, sonra zararı az ve onların benzeri şeylerle kendisini teselliye çalışmak, daha sonra onu terketmekteki eleme sabretmek gibi şeylerdir. Her hâl ü kârda sabrın acılığına dayanmalıdır. Maddî yönde böyle⁵ olduğu gibi, şehvî duygularında da durum aynıdır. Meselâ, şehveti galeyâna gelen ve artık nâmahreme bakmaktan gözünü, kalbini ve hattâ ardına düşmekten ayaklarını koruyamaz hâle gelen bir genç, bunun dinine vereceği zararları, Allah ve Resûlünün bu husus ile ilgili korkutucu emirlerini düşünerek kendisine çeki düzen vermeğe gayret etmelidir. Böylece Allah korkusu kalbine galip gelirse, şehveti hazırlayan sebeplerden uzaklaşır. Hariçten şehveti harekete getiren, şehvet edilenin hâzır bulunması ve ona bakmasıdır. Bunun⁶ kurtuluş çaresi, ondan uzaklaşmak ve tenhaya çekilmektir. Şehveti tahrik eden iç sebep de çeşitli ve gıdâî yemeklerdir. Bunun tedâvi yolu, oruç tutmak ve az yemek- tir. Bunların hepsi de sabır ile tamamlanır. Sabır ise korkudan, korku da ilimden gelir. İlim de basîret ve tefekkür veyâhut duymak ve taklid sûretiyle elde edilir. Buna göre ilk vazife, ilim ve zikir meclislerine devam, sonra diğer meşgaleleri atarak içten dinlemek, sonra da tam mânasıyla anlayabilmek için iyice düşünmek lâzımdır. Bütün bunların tamamından mutlak sûrette korku meydâna gelir. Korku kuvvetleşince, korkunun yardımı ile sabır da kolaylaşır. Bu sefer, ilâç aramak için sebepler çoğalır. Ondandır da Allah'ın tevfikı ve bunu kolaylaştırması gelir. Kim ki kalbinden samimî olarak dinler, korkuyu anlar, takvâya bürünür, sevab⁹ umar, Cennet'e inanırsa, Allahu Teâlâ onun işini kolaylaştırır. Kim ki cimrilik eder, kendisini müstağnî sayar ve Âhirete inanmazsa, Allahu Teâlâ onun işini zorlaştırır. Helâk olduğu vakit onun

1-NASİHATÇI 2-KİBİRLİ 3-DOKTOR 4-HABERSİZLİK 5-COŞMAYA
6-HAREKETE GEGİRME 7-BENZETME 8-YARDIM 9-HASIS
10-İHTİYAQSIZ

dünyadaki meşgalesi ona bir fayda sağlamaz. Peygamberlerin görevi, ancak hidâyet yolunu açıklamaktır. İlk ve son, dünya ve Âhiret, Allah içindir.

Şâyet, bütün bu anlattıkların imâna bağlı şeylerdir; zîra günâhı terk, ancak günah işlememeğe sabırla, sabır da ancak büyük korku ile, korku da ancak ilim ile, ilim de ancak günahların büyük zararlarını tasdik ile, günahların büyük zararlarını tasdik de ancak Allah ve Resûlüne inanmakla mümkündür ki, bu da imandır. Sanki günâha isrâr eden mü'min olmadığı için isrâr etmiş gibi oluyor, dersin, bilmiş ol ki; bu ısrar, imansızlıktan değil, iman zayıflığındandır. Zîra her mü'min, günâhın, Allah'tan uzaklaştırdığına ve Âhirette cezayı gerektirdiğine inanır. Buna rağmen günâha girmesinin bâzı sebepleri vardır.

a) Bunlardan birisi, verilecek olan cezanın peşin ve ortada olmasıdır. Hâlbuki insan oğlu mevcuda sevinir ve mevcuttan üzülür. İnsan için peşin olana nisbetle veresiye olan daha zayıftır.

b) İkinci sebep, günâhı teşvik eden zevkler ve şehvetler hâzır ve insânı gırtlaklamış vaziyette itiyad ve ünsiyet sebebiyle kendisini kuşatmıştır. Hâlbuki dört tabiat dışında âdet ve ülfetin beşinci bir tabiat olduğu da söylenir. Geleceğin korkusu ile peşin olan şeyden ayrılmak, cidden zordur. Nitekim Allahu Teâlâ:

كَأَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ هـ

«Hayır hayır, siz çarçabuk geçeni seversiniz, Âhireti bırakırsınız» (75 - Kıyâme: 20 - 21) buyurmuştur.

Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

بَلْ تُوْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا هـ «Belki siz dünya hayatını

tercih edersiniz» (87 - A'lâ sûresi). İşin zorluğunu ifade etmek üzere :

خُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ هـ

«Cennet, güçlük ve zorluklarla, Cehennem de şehvetlerle kuşatılmıştır» (61) Ve, diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

(61) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ النَّارَ فَقَالَ لِحَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا
فَنَظَرَ إِلَيْهَا فَقَالَ وَعِزَّتِكَ لَا يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ فَيَدْخُلُهَا، فَخَفَّهَا
بِالشَّهَوَاتِ ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَانْظَرَ فَقَالَ وَعِزَّتِكَ
لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لَا يَبْقَى أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَهَا، وَخَلَقَ الْجَنَّةَ فَقَالَ لِحَبْرِيلَ
عَلَيْهِ السَّلَامُ اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَانْظَرَ فَقَالَ وَعِزَّتِكَ لَا يَسْمَعُ
بِهَا أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَهَا، فَخَفَّهَا بِالْمَكَارِهِ ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَانْظُرْ
إِلَيْهَا فَانْظَرَ إِلَيْهَا فَقَالَ وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لَا يَدْخُلَهَا أَحَدٌ

«Allahu Teâlâ Cehennem'i yarattığı vakit, Cebrâil'e: «Git, Cehennem'i gör» buyurdu. Cebrâil Cehennem'i görünce: «Allah'ım, Senin izzet ve celâline yemin ederim ki, bunu duyanlardan kimse buna girmez» dedi. Allahu Teâlâ Cehennem'in çevresini şehvetlerle süsledi ve: «Şimdi git, Cehennem'e bak» buyurdu. Cebrâil de bu def'a Cehennem'i görünce: «Allah'ım, Senin izzet ve celâlin hakkı için, korkarım bundan kimse kurtulamıyacak, herkes buraya girecektir» dedi. Allahu Teâlâ Cennet'i yarattı ve Cebrâil'e: «Git, Cennet'i gör» buyurdu. Cebrâil Cennet'i gördü ve: «Senin izzet ve celâlin hakkı için bunu duyan herkes buraya girer» dedi. Allahu Teâlâ Cennet'in etrafını bir takım zorluklar ve güçlüklerle kuşattı. Sonra da Cebrâil'e: «Git, Cennet'i gör» buyurdu. Cebrâil bu hâliyle Cennet'i görünce: «Yâ Rab, Senin izzetin hakkı için korkarım buraya kimse giremez» dedi.» (62)

Görülüyor ki, imânın aslı bulunmakla beraber, şehvî arzûların peşin ve ikaabın veresiye olması, kişinin kendisini isyâna salıvermesinde ayrı ayrı iki sebep teşkil etmektedir. Şiddetli hararete yakalandığı hastalığı esnasında buzlu suyu içen her hasta, tıbbın aslını ve bunun kendisine zarar verdiğini inkâr etmiş, değildir, fakat tahammül edemediği hararetini peşinen bir an için teskin etmesi, gelecekteki zararını göze aldırıyor.

c) Üçüncü sebep, günâh işleyen hiç bir mü'min yoktur ki, tevbeyi düşünmesin ve yaptığı kötülük karşılığı yapacağı iyilikle onu yoketmeği hatırından geçirmesin. Ne var ki, uzun düşünceler tabiatlara gaalib gelir de, bugün yarın derken tevbeyi geciktirir. Bununla beraber tevbeyi hâtı-

(62) Ebû Dâvud, Tirmizî ve Hâkim Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir.

1-EZİYET 2-YATISTIRMA

rından çıkarmaması, yine îmân ile gitmesine ve tevbe etmesine imkân verebilir.

c) Dördüncü sebep, gerçek mü'min, yapılan isyânın afvı mûcib olmayan bir şey olmadığını bilir. O, günâh işlerken de Allahu Teâlâ'nın fazlından afvını umar.

İşte asıl îmânın varlığı ile beraber bu dört sebep günahda isrârı icâb ettirir. Bunların dışında beşinci bir sebeble de günâh işlenir. Bu, îmândaki şübheden doğar. Acaba doğru mu değil mi gibi. İşte bu tasdikdeki şübhe ile yapılan isyan, küfürdür. Bu, bir doktorun hastaya bâzı yemekleri yasak ettiği vakit, bu adam doktor mudur, değil midir? diye adam hakkında şübhe etmeğe benzer.

Şâyet, bu sayılan beş sebebin her birinden ve hepsinden kurtuluş câresi nedir? dersin, derim ki; câre, tefekkür ve düşünmektir.

İSYANIN SEBEBLERİ

1. **Birinci sebebi:** Peşin ceza görmemesi idi. Bu hususta geleceği bekleyen için, yârının yakın olduğunu, ölümün ise, giydiği ayakkabıdan da daha yakın bulunduğunu, belki kıyâmetin de yaklaştığını düşünmeli, kendi kendine, dünyalıkta geleceği için türlü mihnet ve meşakkatlere katlandığını hesap etmeli ve hattâ müslümân olmayan bir doktor dahi kendisine: «Soğuk su içersen ölürsün» dediği vakit, pek sevdiği soğuk sudan nasıl vaz geçtiğini, hâlbuki sonundan korkmazsa ölümün bir an mes'elesi olduğunu ve nasıl olsa bir gün öleceğini hatırlamalı ve böylece ebedî sadetini yok edecek olan isyandan uzaklaşmalıdır.

2. **Zâten dünyaya nisbetle kendisinin dünyadaki varlığı nedir?** Önceden yoktu, sonradan da yoktur. Arada çok az bir müddet vardır. Sıhhatini korumak için, tababetinde mûcize göstermeyen gayr-ı müslim bir doktorun tavsiyelerine nasıl uyduğunu düşünmeli ve mûcize ile te'yîd edilmiş peygamberlerin tavsiyelerine karşı kayıtsız kaldığının mukaayesesini yapmalıdır. Hastalığın verdiği ızdırabın, kendi nazarında Cehennem ateşinden daha ağır olduğu durumuna düştüğünü farketmelidir. Hâlbuki Âhiretin her günü, dünya günlerine nisbetle ellibin yıldır.

İşte bütün bunları düşünmekle, kendine galebe çalan zevklerini tedâvi etmeli ve onları terketmeğe kendini zorlamalıdır. Şu üç günlük fânî dünyada zevklerinden ayrılamayıp onların düşkünü olduğuna göre, ucu bucağı olmayan ve sonu gelmeyen ebedî hayatta o mahrûmiyetlere nasıl katlanacağını, sabır acısına dayanamadığı halde Cehennem ateşine nasıl dayanacağını düşünmeli ve kendi kendine: «Ben, dünyanın binbir mihnetle karışık yaldızlı şeylerine karşı sabır ve tahammül gösteremediğim hâlde, Âhiretin, her türlü bulanıklıktan sâfi ve dâimî olan zevklerinden mahrum olmağa nasıl dayanacağım?» demeli ve gûnahtan vaz geçmelidir.

3. İlerde tevbe ederim düşüncesine gelince; çoklarının bu düşünce ile Cehennem'e atılıp feryâd u figan ettiklerini düşünerek tevbeyi öne almalıdır. Çünkü tesvif edenler, yâni ilerde tevbe ederim diyenler, ellerinde olmayan bir şey'e hükmü tâlik etmişlerdir. Bir def'a yârına çıkacağını nereden biliyor? Yârına çıksa bile, bugün terkemediğini yârın, terkedebileceği ne mâlûm? Zâten bugün isyâna dalması, şehvetinin iktizâsıdır. Şehvet ise, ölünceye kadar insandan ayrılmaz. Belki daha da kuvvetlenir ve böylece ilerde tevbe ederim diyenler helâk olurlar. Zira onlar, benzerler arasında ayrılık olduğunu sanırlar. Hâlbuki zamanın cüzleri birbirinin aynıdır. Dün ne idiyse, bugün, bugün ne ise yârın da aynıdır. Dün ayrılmadığın şehvetlerinden bugün ayrılmadığın gibi, yârın da ayrılamazsın. Bu, kuvvetli bir ağacı yıkmaya gidip uğraşan ve yıkamayan, sonra da, bir sene sonra ağacın daha çok dal budak ve kök salmak sûretiyle kuvvetleşeceğini ve kendisinin de ihtiyarlamakla zayıflayacağını bildiği hâlde, «Ağaç böyle dursun da gelecek yıl onu yıkarım» diyen adamın durumuna benzer. Bundan daha büyük ahmaklık olur mu? Çünkü yârına nisbetle bugün kendisi kuvvetli iken, ağaç ise, bugüne nisbetle yârın daha kuvvetlidir. Kendisi kuvvetli olduğu vakit, zayıfa mukaavemet edemediği hâlde kendisinin zayıflayıp, zayıfın kuvvetlendiği zaman ona mukaavemet edeceğini sanmak elbette açık bir ahmaklıktır.

4. Dördüncü sebep olan «Allah afveder, kerîmdir» deyip isyâna dalmak hususundaki düşünceye gelince; bunun tedâvi yolu, yukarda geçen ayıdır. Bu adam da yağmacıların kasabayı basıp her bulduklarını almakta olduklarını, kendi elinde varlığını müsait bir yere gizleyip saklama imkânı olduğu hâlde bunu yapmadan «Allah kerîmdir, belki bu yağmacılara belâ verilir de evime uğramadan def'olup giderler» diyerek bekleyen gibidir. Nitekim geçmişte böyle olmuştur. Bunun örnekleri yok değildir, diyen adamın durumuna benzer. Gerçi bu adamın bu bekleyişi, mümkün olan bir şeydir. Fakat bu şekilde durup beklemek, en büyük cehâlet ve ahmaklıktır.

5. Beşinci sebep olan, peygamberin haberlerinde, şübhe ederek yapılan ve küfür olan isyandan vaz geçmesi için düşünmesi gereken şeyler, peygamberin doğruluğudur. Bu husus üzerinde durmak, sözü çok uzatır, fakat aklına uygun pek yakın olan bilgi ile onu tedâvi etmek de mümkündür. Ona şöyle sorulmalı: «Size göre mucize ile takviye edilen peygamberlerin doğruluğu mümkün müdür? Yoksa bir adamın bir anda iki yerde bulunmasının muhal olduğu gibi muhal midir? Şâyet: «Evet, bunun gibi muhaldır» derse, bu adam kaabil-i hitâb olmayan bir bunaktır. Çünkü akli başında hiç kimse böyle düşünmez. Şâyet, şübheliyim, derse, ona deriz ki; kısa bir müddet yanından ayrıldığı yemeğin için bir adam sana: «Bu yemeğe yılan girdi ve zehirini akıttı» dese, sen de bu adamın sözünden şübhelersen — bu yemek en sevdiğin bir yemek olsa ve hattâ çok acıktığın bir zamana da tesadüf etse — bu yemekten yer misin, yemez misin? Şübhesiz adamın vereceği cevap: «Yemem» olacaktır. Çünkü adam yalan söylemişse, en çok bana yapabileceği, beni bu yemekten mahrum etmek ve

bir ân için aç bırakmaktır. Fakat şâyet doğru ise, bundan yemek, hayata mâl olacaktır. Şübhesiz açlığa sabır, korunarak, ölüme dayanmaktan daha ehvendir. Verdiği bu cevap karşısında adama: «Nasıl olur da bilemediğin bir adamı, bütün peygamberler, veliler, âlimler, hakimler ve bütün akli başında olanlar üzerine tercih eder, ona inanırsın da onlara inanmazsın? Hâlbuki bu adam bu sözü her hangi bir maksadla da söylemiş olabilir. Fakat ötekilerin hiç bir maksadı yoktur. Her ne kadar azâbın keyfiyetinde ihtilâf edilmişse de varlığında müttefiktirler. Bütün bunlar doğru söylüyorlarsa, ebedî azabda kalmış olursun. Bir ân için yalan söylediklerini kabûl etsek bile, geçici ve karışık olan bâzı zevklerinden mahrum kalırsın, denmeli. Şâyet biraz akli varsa bu düşünce karşısında kendisinin yola gelmesi lâzımdır. Zira şu sayılı günler, sonsuz ve ebedî hayat ile mukaayese edilmez. Hattâ dünyanın tümünü zerreler hâlinde kabûl etsek ve bir kuş bir milyon senede bir zerreyi yese, yine bu hayat, bir gün tükenecektir, fakat ebedilikten bir şey kaybolmaz. Akli başında bir adam ebedî kalacağı hayatının saâdeti için nasıl olur da en çok yüz yıl şehvetlerine sabredemez? Bu hususta Ebû'l-Alâ Ahmed b. Süleyman şöyle diyor :

«Bâzı astronomi ve tıp bilginleri, ölümlerin dirilmeyeceğini söylerler. Onlara derim ki :

Sözünüz doğru çıkarsa, benim bir kaybım yok, ben doğru çıkarsam ne yapacaksınız?»

Bunun için Hz. Ali, gerçekleri anlamaktan âciz bâzı sivri akıllı ve şübhe içinde olan kimselere: «Sizin duyduğunuz doğru çıkarsa, hepimiz kurtulduk, ama benim dediğim doğru çıkarsa, o zaman ben kurtuldum ve işte siz helâk oldunuz. Her hâl ü kârda emniyetli yolu seçenden daha akıllısı var mı?» dedi.

Şâyet bunlar açık olmakla beraber, biraz düşünmeğe muhtaç olan şeylerdir. Nasıl olur da gönüller bunlardan uzaklaşır ve bunları düşünmek onlara ağır gelir? Özellikle bütün teferruatıyla İslâmiyete inanmış gönülleri bunları düşünmeğe sevk etmek için çâre nedir? dersin,

Bilmiş ol ki; gönülleri bu düşünceden alıkoyan iki şeydir:

A) **Birincisi:** Faydalı düşüncedir. Meselâ, Âhiretin azâbını, güçlük ve zorluğunu, âsilerin ebedî zevklerden mahrumiyetini ve bunların çekeceği hasretleri düşünmektir. Bu düşünce, kalbi zorlayan ve beyni tırmalayan bir düşüncedir. Bunun için gönül buna yaklaşmak istemez. Dünyadaki zevk u safâyı düşünmek onun hoşuna gider. Bunun için onu düşünmez olur.

B) **İkincisi:** Şu anda bunları düşünmenin peşin zevklere engel₃ olmasıdır. Hâlbuki her insânın her hâlinde ve her nefesinde kendisine musallat olmuş bir şehvet ve arzûsu vardır. Aklini o arzûsuna vermiş, onun çıkar yolunu araştırmaktadır. Bu düşünce, işine mâni' olacağı için, ona yaklaşmamaktadır.

Bu gerçekleri düşünmek için, şu iki engeli ortadan kaldırmanın çâre-

sine gelince; bu adam, içinden kendi kendini yermeli ve kendisine: «Ne ahmak adamsın ki, duyacak olduğun acıyı küçümsemenle beraber, beni üzer diye ölüm ötesini düşünmeğe yaklaşıyorsun. Düşünmekten duya-cağın eleme dayanmak istemediğin ve buna dayanamadığın hâlde, bizzat acının kendisine nasıl dayanacaksın?» demeli ve bu sûretle bu düşünce-sizlikten kurtulmalıdır.

Dünya zevklerini yok edeceği endişesiyle Âhiret düşüncesinden sarf-ı nazar ettiren ikinci sebebe gelince; burada da dünya zevklerinin geçici ve Âhiret nimetlerinin ebedî ve hâlis olduğunu düşünmek, dünya zevkle-rinin karışık ve çabuk geçici olduğunu hâtırlamaktır. Hâlbuki günahlar-dan tevbe edip Allah'a yönelmekte, Onunla münâcâtın zevki ve O'nu mâ-rifetin bahşettiği huzur vardır. O'na itâatle, O'nunla ünsiyet vardır. Eğer itâat eden kimsenin, yalnız itâat ânında aldığı zevkten başka bir mükâ-fat olmasa bile, bu zevk ve ünsiyet ona yeterdi. Üstelik Âhirette alacağı büyük mükâfatlar da kendisine fazladan kalır. Evet, ilk tevbede bu zevki alamaz, fakat devam sayesinde bu zevke nâil olur. Devam ile kötülükten zevk aldığı gibi, ibâdete devamla da ondan zevk almağa başlar. İnsan ya-radılışı böyledir. Devam ettiği şeyden zevk alır.

İşte bu düşünceler, zevklere sabır kuvvetini hazırlayan korkuyu ha-rekete₂ geçirir. Bununla beraber bu düşünceleri harekete geçirecek olan, vâizlerin va'z u nasihatleri ve onların bu gibi sayılamıyacak kadar çok olan sebepleri, gönüllere yerleştirmeleridir. Bu sâye de düşünce, tabiate uygun gelir ve kalb de ona meyleder. Tabiat ile düşünce arasında bu uy-gunluğu yerleştiren şey'e, hayra tевfık denir. Zira tевfık, irâde ile Âhiret-te faydası olan tâati yerleştirmek demektir. Uzun bir hadîsde rivâyet edil-diğine göre, A m m â r b. Y â s i r Hz. Ali'ye:

— Blze, küfrün ne üzerine kurulduğunu anlat, dedi. Hz. Ali:

— Küfür, dört direk üzerine kurulmuştur. Bunlar cefâ [eziyet ve zu-lüm], körlük, gaflet ve şübhe direkleridir. Eziyet ve zulüm edenler hakkı küçümser, bâtılı açıklar ve âlimlere kızar. Kör olan, zikri unuttur. Gâafil olan doğrudan sapar. Şübheye düşen, ümidlerine aldanır da sonra Allah'-ın cezası kendisine yöneldiği vakit, hasret ve nedâmet kendini kaplar, fakat fayda vermez.

*

Şu anlattıklarımız, düşünceden mahrûm⁶ bazı gaafillerin âfetleridir. Bununla beraber, tevbe için bu kadarı kâfidir. Sabır, tevbenin deva-minın bir rûknü ve dayanağı olduğuna göre, sabrı da anlatmamız ge-rekir. Bunun için Allahu Teâlâ'nın izniyle sabrı da müstaklil bir ki-tapda anlatacağız.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitab: 1'in sonu)

1-KÖTÜLEMELİ 2-NASIHAATÇI 3-İLAHİ YARDIM 4-İNKARLIK
5-HABERSİZLİK 6-HABERSİZ 7-PİŞMANLIK 8-BELA
9-YETERLİ

İhyâu 'Ulumi'd-Din (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

İKİNCİ KİTÂB

KİTÂBU'S-SABR VE'Ş-ŞÜKR

(SABIR VE ŞÜKÜR KİTÂBI)

(MUKADDİME VE YİRMİALTI BEYÂNDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : SABIR. 113-114
 2 ncı BEYÂN : SABRIN FAZİLETİ. 114-119
 3 üncü BEYÂN : SABRIN HAKİKATI VE MÂNASI. 119-124
 4 üncü BEYÂN : SABIR İMANIN YARISIDIR. 124-125
 5 inci BEYÂN : KENDİLERİNDE SABREDİLMESİ GEREKEN
 ŞEYLERE NİSBETLE SABRIN ALDIĞI
 YENİ İSİMLER. 125-127
 6 ncı BEYÂN : KUVVET VE ZA'Fİ BAKIMINDAN SABRIN BÖLÜMLERİ. 127-130
 7 ncı BEYÂN : SABRA İHTİYAÇ OLDUĞU SANILAN VE HİÇ BİR
 HALDE KİŞİNİN KURTULAMADIĞI HUSUSLAR. 130-142
 8 inci BEYÂN : SABRIN İLÂCI VE SABRA YARDIMCI OLAN ŞEY. 142-152

- 9 uncu BEYÂN : ŞÜKRÜN FAZİLETİ. 152-156
- 10 uncu BEYÂN : ŞÜKRÜN TA'RİFİ VE HAKİKATİ. 157-162
- 11 inci BEYÂN : ALLAH HAKKINDA ŞÜKRÜN YÜZÜNDEN
PERDEYİ KALDIRMAK. 162-170
- 12 nci BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN SEVDİĞİ İLE SEVMEDİĞİNİN
BİRBİRİNDEN AYRILMASI. 170-187
- 13 üncü BEYÂN : NİMETİN HAKİKATİ VE BÖLÜMLERİ. 187-205
- 14 üncü BEYÂN : ALLAHU TEALÂNIN NİMETLERİNİN ÇOKLUĞU,
BİRBİRİNİ TA'KİB ETMESİ VE SAYILMALARININ
İMKÂNSIZ OLDUĞU. 205-205
- 15 inci BEYÂN : İDRAK VE ANLAYIŞ SEBEBLERİNİ ALLAHU
TEALÂ'NIN YARATMASINDAKİ NİMET. 206-208
- 16 nci BEYÂN : İRADEYİ YARATMAKTAKİ ÇEŞİTLİ NİMETLER. 208-209
- 17 nci BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN İNSANDA YARATTIĞI HAREKET VA-
SITALARI VE KUDRET NİMETİ. 209-214
- 18 inci BEYÂN : YEMEKLERİN MEYDANA GETİRDİĞİ ESASLAR
HAKKINDAKİ ALLAHU TEALÂ'NIN NİMETLERİ VE
ONDAN SONRADIR Kİ, İNSANLARIN ONLARI ISLAH
EDEBİLECEKLERİ DURUMA GELDİKLERİ. 215-218
- 19 uncu BEYÂN : YEMEKLERİN SANA ULAŞMASINDAKİ
SEBEBLERDE ALLAHU TEALÂ'NIN NİMETİ. 218-219
- 20 nci BEYÂN : YİYECEKLERİN ISLAHI. 219-220
- 21 inci BEYÂN : YİYECEK MADDELERİNİ ISLAH EDENLERİN
ISLAH EDİLMELERİ. 220-221
- 22 nci BEYÂN : MELEKLERİ YARATMAKTAKİ ALLAHU TEALÂ'NIN
NİMETLERİ. 222-226
- 23 üncü BEYÂN : İNSANLARI ŞÜKÜRDEN ALIKOYAN
SEBEBLER. 226-232
- 24 üncü BEYÂN : SABIR İLE ŞÜKRÜN BİR YERDE BİRLEŞMELERİ. 232-245
- 25 inci BEYÂN : NİMETİN BELÂYA ÜSTÜNLÜĞÜ. 245-247
- 26 nci BEYÂN : SABIR MI, YOKSA ŞÜKÜR MÜ DAHA EFDALDIR? 247-256

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur (O'na hâmdederim). Hamd u senâya ehil, yalnız O'dur. Ulululuk ve azamet rîdâsı ile tek olan O'dur. Şeref ve âlîcenablık vasfı ile de tek olan yine O'dur. Hâlis dostlarını genişlik ve darlıkta sabır kuvveti, belâ ve nimette şükür kuvveti ile te'yîd eden O'dur

Ebediyyen devam edip sonu gelmeyecek şekilde salât u selâm, peygamberlerin efendisi olan Hz. M u h a m m e d ' e ve diğer iyilerin efendileri olan Ashâb'ına ve müttakîlere yol gösteren âl'ine olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; îman, biri sabır ve diğeri şükür olan iki yarımdan meydana gelen bir bütündür. Nitekim bunu te'yîd eden eserler vârid olmuş ve buna şehâdet eden haberler verilmiştir. Aynı zamanda bu sabır ile şükür, Allahu Teâlâ'nın vasıflarından iki vasıf ve Esmâ-i Husnâsından iki isimdirler. Zîra Cenâb-ı Kibriyâ bizzat kendisine **S a b ū r** ve **Ş e k ū r** adını vermiştir. Demek ki sabır ve şükürün hakîkatine cehâlet, îmanın kendilerinden meydana geldiği iki cüz'e cehâlet ve Allahu Teâlâ'nın vasıflarından olan bu iki vâsfa gaflettir. Allahu Teâlâ'ya yaklaştıracak yola girmek, ancak îman ile mümkündür. İmanın ne ile gerçekleştiğini ve îmanın neden ibâret olduğunu bilemeyen kimsenin îman yoluna girmesi düşünülemez. Sabır ve şükür öğrenmek istemeyenler, îmanın ne ile gerçekleştiğini ve neden ibâret olduğunu bilmek istemeyenlerdir. Bu sözlerimizden, her ikisinin de açıklamasına şiddetle ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Biz de aralarında bağlantı bulunduğu için, bunların ikisini Allahu Teâlâ'nın izniyle bir kitapda anlatmağa çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 inci BEYÂN : SABİR

Burada Sabrın Fazileti, Târifi, Hakikati, Nasıl İmânın Yarısı Olduğu, İlgileri İtibariyle İsimlerinin Ayrılığı, Kuvvet ve Zayıflık İtibariyle Bölümleri, Sabra Muhtaç Olduğu Yerler, Sabrın İlacı ve Sabır İçin Baş Vurulacak İhyân 'Ulûm'd-Din — Cilt: 4

F. : 8

1- GEYİM NÖVÜ 2- KUVVETLENDİRME 3- TAKVALI
4- BİLGİSİZLİK 5- HABERSİZLİK

Çareler anlatılacaktır ki yedi faslı içine alıyor. İnşâallah bu yedi bölüm, her yönü ile sabrı açıklayacaktır.

2 nci BEYÂN : SABRIN FAZİLETİ

Allahu Teâlâ sabredenleri bir çok iyi niteliklerle vasıflandırmış. Kur'-ân-ı Kerim'in yetmiş küsur âyetinde sabırdan bahsetmiş; iyilik ve derecelerin çoğunu sabıra bağlamış ve bütün bunları sabrın sonuçları, meyve ve neticeleri kılmıştır.

Bu Husustaki Âyetler :

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا هـ

«İçlerinden de sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola sevkedecek rehberler tâyin etmiştik» (32 - Secde: 24)

وَمَتَّ كَلِمَةً رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ بِمَا صَبَرُوا هـ

«Rabbinin İsrâil oğullarına olan o güzel va'di, sabrettikleri sebebiyle, tam yerine geldi» (7 - A'raf: 137)

وَلَنَجْزِيَنَ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ هـ

«Muhakkak biz, sabredenlerin mükâfatını, yapmakta olduklarının daha güzeliyle vereceğiz» (27 - Nemi: 96).

أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا هـ «İşte bunlara sabrettik-

lerinden dolayı, mükâfatları iki def'a verilecektir» (28 - Kasas: 54)

إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ هـ

«Ancak sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir» (39 - Zümer: 10)..

Her iyiliğin belli başlı hududlu bir mükâfatı olduğu hâlde, yalnız sabrın mükâfatının hududsuz olduğu bildiriliyor. Hattâ Allahu Teâlâ'nın orucu diğer ibâdetlerden ayırıp: «O, bana mahsus bir ibâdettir ve onun mükâfatını ben veririm» buyurmak sûretiyle onu kendisine nisbet etmesi, orucun sabırdan ve daha doğrusu sabrın yarısından ibâret olması bakımındandır. Yine Allahu Teâlâ, bizzat kendisinin sabredenlerle beraber olacağını

va'detmek üzere : **Sabredin; وَأَصْبِرْ وَإِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ** ۝

«çünkü Allah sabredenlerle beraberdir» (8 - Enfâl: 46) buyurmuştur. Yardım ve zaferi sabra bağlamak üzere de şöyle buyurmuştur:

بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ
بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ۝

«Evet, siz sabreder sakınırsanız, bu(nlar yâni düşmanlar) ansızın üzerinize gelecek olurlarsa Rabbiniz size nişanlı beşbin melek ile imdâd edecektir» (3 - Âl-i İmrân: 125). Aynı zamanda diğer hiç bir ibâdete toptan va'detmediği bir çok iyilikleri, toplu hâlde sabredenlerde toplamak üzere:

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝

«Onlar Rablerinden mağfiretler ve rahmet, hep onların üzerinedir ve ve onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir» (2 - Bakara: 157) Hidâyet, rahmet ve salâvatın hepsi, sabredenlerde toplanmıştır. Sabır ile ilgili bütün âyetleri burada anlatmak zor olacaktır. Onun için biraz da bu husus ile ilgili hadislerden bahsedelim.

Bu Husustaki Haberler :

Bir hadîsde Resûl-i Ekrem :

الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ ۝

«Sabır, imânın yarısıdır» (63) buyurmuştur. Bu, ilerde açıklanacaktır. Diğer hadîsde :

(63) Ebû Nuaym ve Hatîb, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir. Hadîs yukarıda geçmiştir.

مِنْ أَقَلِّ مَا أُوتِيتُمْ الْيَقِينُ وَعَزِيمَةُ الصَّبْرِ وَمَنْ أُوْتِيَ حَظَّهُ
مِنْهُمَا لَمْ يُبَالِ بِمَا فَاتَهُ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ وَصِيَامِ النَّهَارِ وَلَنْ تَضُرَّ
عَلَيْ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يُوَافِقَنِي كُلُّ أَمْرٍ مِنْكُمْ بِمِثْلِ عَمَلِ جَمِيعِكُمْ
وَلَكِنِّي أَخَافُ أَنْ تَفْتَحَ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا بَعْدِي فَيُنْكَرُ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا وَيُنْكَرُكُمْ أَهْلُ السَّمَاءِ عِنْدَ ذَلِكَ فَمَنْ صَبَرَ وَاحْتَسَبَ ظَفَرَ
بِكَمَالِ ثَوَابِهِ (شَقَرَأَقُولُهُ تَعَالَى) مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ

«En az size verilen, yakin ve sabır azimetidir. Bunlardan nasibini alan kimse artık (nâfile olarak) gece ibâdetinden ve gündüz orucundan kaybettim, bunları yapamadım, diye üzülmeyin. Bunlunduğunuz duruma sabretmeniz, benim için, hepinizin ameli kodar amel ile bana gelmenizden daha sevimlidir. Fakat ben şundan korkuyorum ki, benden sonra dünyalık size açılır ve artık birbirinizi tanımaz olursunuz da, o zaman göktekiler de sizi tanımaz olur. Kim ki sabreder ve alacağı mükâfatı hesaplarsa, tam mânasıyla sevâba ulaşmış olur (buyurdu ve sonra): «Sizin yanınızdaki tükenir, Allah'ın indindeki ise bâkidir. Sabredenlerin mükâfatını elbette vereceğiz» Âyet-i Celîlesini okudu» (64).

Câbir'in (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem'e imandan sorduklarında:

هُوَ الصَّبْرُ وَالسَّكَاةُ «O, sabır ve cömerdliktir» (65) bu-

yurdu. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

الصَّبْرُ كَنْزٌ مِنَ كُنُوزِ الْجَنَّةِ «Sabır, Cennet hazinelerinden bir

hazinedir» buyurmuştur. Başka bir yerde imandan sorduklarında, Resûl-i

Ekrem: هُوَ الصَّبْرُ «Sabırdır» (66) buyurdu ki, bu, yine Resûl-i Ek-

(64) İlim bahsinde muhtasar olarak geçmiştir.

(65) Taberânî ve İbn Hibban rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Taberânî'nin Abdullah b. Ubeyd'den de rivâyeti vardır.

(66) Ebû Mansur Deylemî Yezîd-i Rakkâşî'den rivâyet etmiştir.

rem'in: «Hac, Arafatda vakfedir» buyurduğuna benzer. Yâni Haccın en önemli rûknü, Arafatda vakfe olduğu gibi, imânın da en önemli rûknü sabırdır, demek istemiştir. Yine Resûl-i Ekrem :

أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ مَا أُكْرِهْتُ عَلَيْهِ النَّفْسُ

«Amellerin en makbûlû, yapmasına insanların zorlandığı amellerdir» buyurmuştur.

Denildi ki; Allahu Teâlâ D â v u d aleyhisselâm'a :

— Benim ahlâkımla ahlâkılan. Ahlâkımdan birisi de mutlak sûrette sabırlı olmamdır, buyurdu. A b b â s ' in oğlu A t â ' nın rivâyetinde; Resûl-i Ekrem, E n s â r ' in bulunduğu bir toplantıya gitti ve:

أَمْؤْمِنُونَ أَنْتُمْ؟ — Siz mü'min misiniz? diye sordu. Bu soru

üzerine herkes sustu. Hz. Ö m e r :

— Evet mü'miniz, ya Resûlâllah, dedi. Peygamberimiz :

وَمَا عَلَامَةُ إِيْمَانِكُمْ؟ — İmânınızın belirtisi nedir? diye

sordu. Onlar :

— Genişlikte şükreder, darlıkta sabreder ve kazâya rızâ gösteririz, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

مُؤْمِنُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ — Kâ'be'nin Rabbine yemin ede-

rim ki mü'minsiniz, (67) buyurdu.

Başka bir mübârek sözünde Resûl-i Ekrem :

فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ «Hoşlanmadığın şey'e sabr

etmende büyük hayır vardır» (68) buyurdu.

İ s â aleyhisselâm da: «Siz ancak sevdiğinizize, sevmediğinize sabretmekle, ulaşabilirsiniz» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem bir hadisinde şöyle buyurmuştur :

(67) Taberânî «Evsat»ında Yusuf b. Meymun'dan rivâyet etmiştir.

(68) Tirmizî İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir. Hadis, yukarda geçmiştir.

لَوْ كَانَ الصَّبْرُ رَجُلًا لَكَانَ كَرِيمًا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ •

«Sabır, bir insan farzedilse, keremli bir adam olurdu. Allahu Teâlâ sabredenleri sever» (69). Bu husustaki haberler de sayılamıyacak kadar çoktur.

Bu Husûs ile İlgili Diğer Rivâyetler :

Ömer b. el-Hattâb'ın Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (Allah her ikisinden de râzı olsun) yazdığı bir mektupta: «Sabra önem ver. Sabır iki şey'e yapılır ki, biri diğerinden daha makbûldür. Meselâ, felâket ve musibetlere sabır, güzeldir. Fakat bundan daha güzel ve daha makbûlü, Allahu Teâlâ'nın haram kıldığı şeylere sabırdır. İyi bil ki, imânı koruyan sabırdır. Zîra iyiliklerin efdalı, takvâdır, takvâ ise sabırla mümkündür» dedi. Hz. Ali (R.A.): «İman, dört direk üzerine durur. Bunlar da yakîn, sabır, cihad ve adâlet direkleridir» demiştir. Yine Hz. Ali (R.A.): «Bedende baş ne ise imanda da sabır aynıdır. Başsız beden olamıyacağı gibi, sabırsız da imân olamaz» demiştir.

Hız. Ömer (R.A.): «İki denk³ ne güzel şeydir. Bunlar da hayvanın sırtına yükletilen ve birbirine müvâzi olan iki ve bunlar ortasına semerin üst kısmına atılan serbar ki, hayvanın yükünü vurduktan sonra bunu semerin üstüne iki tay arasına korlar» buyurdu ve iki denkten, salât ile rahmeti, iki denk arasına ve üste konan şeyden de hidâyeti kasdetmiştir. Hız. Ömer, bu sözü ile sabredenler hakkındaki :

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْتَخُونَ •

«Onlar Rablerinden mağfiretler ve rahmet, hep onların üzerinedir ve Onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir» (2 - Bakara: 157) âyetine işâret etmiştir. Yâni sabır sayesinde Allahu Teâlâ'nın va'd ettiği salât ve rahmet ile bunların üzerine vereceği hidâyet, ne güzel şeydir, demek istedi.

Habib İbn Ebî Habîb:

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ •

«Biz onu hakikaten sabırlı bulduk. O, ne güzel kuldu. Gerçekten o, daima Allah'a dönen idi» (38 - Sâd: 44) Âyet-i Celîle'sini okuduğu vakit :

(69) Taberânî, Âişe'den rivâyet etmiştir.

«Şâyân-ı hayrettir ki, sabır ahlâkını veren kendisi olduğu halde, sabredenleri övüyor» dedi ve ağladı.

E b ü ' d - D e r d â (R.A.) da: «İmânın zirvesi, hükme sabır ve kadere rızâdır» demiştir.

İşte nakil yönü ile sabrın fazîleti bunlardır. Akıl bakımından da sabır, fazîletli bir şeydir. Fakat bu, ancak sabrın hakikatini ve mânasını bildikten sonra anlaşılır. Zira fazilet ve rütbe, mevsufu bilmeden anlaşılmaz. O hâlde biz de Allah'ın yardımı ile sabrın hakikat ve mânasını anlatmağa çalışalım.

3 üncü BEYÂN : SABRIN HAKİKATİ VE MA'NÂSİ

Bilmiş ol ki; sabır, dînin makamlarından bir makam ve sâliklerin uğrak yerlerinden bir konaktır. Dîni makamların hepsi üç şeyden meydana gelir. Bunlar da **mârifet**, **hâl** ve **amel**'dir. Mârifet asıldır. Bu, hâlleri, hâller de amelleri doğurur. Yâni mârifet ve bilgi bir ağaç, hâller ise, ağaçların dalları, ameller de meyveleridir. Bu anlattığımız, Allah'a yönelenlerin değişmeyen menzilleridir. Her Âhiret yolcusu, bu konak yerlerinden geçer. «İman» lâfzı, bâzan yalnız mârifete, bâzan da bunların üçüne birden isim olarak verilir. «KAVÂİDÜ'L-AKÂİD KİTABI»nda iman ve islâm isimlerinin ihtilâfında anlatmıştık. Sabır da aynen böyledir. O da bu üç şey ile tamâm olur. Önce bilgi, sonra hâl gelir. Gerçekte sabır, bundan ibârettir. Amel ise bilgi ve hâl'in neticesidir. Bunu anlayabilmek için; **m e l e k**, **i n s a n** ve **h a y v â n â t** arasında tertip keyfiyetini bilmek lâzımdır. Sabır, bu yaratıklardan yalnız insâna mahsustur. Hayvânât ve meleklerde düşünülemez. Hayvânatta düşünülemez; çünkü onlar noksandır. Meleklerde düşünülemez; çünkü onlar kâmilidir.

Bunun açıklanması şöyledir: Hayvanların yalnız şehveti vardır ve şehvetine bağlıdır. Onların her türlü hareket ve duruşları, şehvet duyguları ile. Şehvetlerinin karşılıklarına çıkacak başka bir kuvvet yoktur ki, o kuvvetle şehvetlerine karşı dirensinler de buna sabretsinler.

Meleklerle gelince; bunlar yalnız Allah'a bağlanmak ve O'na kulluk etmek azmindedirler. Şehvetleri yoktur ki, onları başka yola teşvik etsin de onlar ona sabretsinler.

İnsâna gelince; o, önceleri hayvan gibi noksân olarak yaratılmıştır. Şehvetinden başka bir şey'i bilmez. Biraz gelişince kendisinde oyun ve süs şehveti başlar. Sırasıyla evlenme şehvet ve arzusu kendisinde görülür. Bu sıralarda kendisinde sabır kuvveti yoktur. Zira sabır, zıd görüşlü iki kuvvetin karşılaşması ânında bir kuvvetin metânet gösterip dayanması demektir. Çocukta ise ancak şehvet kuvveti vardır. Fakat Allahu Teâlâ kendi lûtf u keremiyle Âdem oğlunu mükerrem yaratıp, derecesini, hayvanlar derekesinden üstün kıldığı için, erginliğe yaklaşınca onun için iki melek görevlendirir. Bunlardan biri, ona doğru yolu gösterir, diğeri de buna yardımcı olur. İşte bu sâyede insan, hayvanlardan ayrılır da iki sıfat ile vasıflanır. Bunlardan biri, Allah ile Resûlünü bilmek, diğeri de âkı-

beti ile ilgili durumlarını düşünüp anlamaktır. Bunlar, hidâyet meleğinden gelir. Fakat hayvânatta bu mârifet ve âkıbeti düşünme imkânları yoktur. O, ancak bu andaki şehvî duygularının tatminini bilir. Bunun için zevkinden başka bir şey düşünmez. Meselâ, şu anda acı gelen tedâvinin ilerdeki faydalarını düşünemez. Bu sebepten tedâviyi, ne bilir, ne de arar. İşte bu sayede insan, şehvetlere uymanın acı sonuçları olduğunu bilir. Ancak zararlı şeyleri terke muktedir olmadığı vakit, yalnız bu bilgi de kendisine fazla bir kâr sağlamaz. Çünkü insanoğlunun, zararlı olduğunu bildiği nice şeyler var ki, onlardan kendini koruyamaz — âni olarak gelen hastalıklar gibi —. Bunun için bunları def'edecek bir kudrete ihtiyac hâsıl olur ki, ancak o kuvvetle bu zararlı şeylere mukaavemet edip kendini koruyabilsin. Bu ihtiyac karşısında Allahu Teâlâ onu ikinci bir melek takviye etmiştir ki bu melek, görülmeyen askerleri ile onu korur. Bu melek, kendi kuvvetlerine, şehvetin kuvvetleri ile mücadeleyi emreder, bâzan gaalib, bâzan da mağlûb olur. Gaalib gelmesi, Allahu Teâlâ'nın yardımı iledir. Hidâyet nûru da böyledir. Herkesin durumuna göre değişir. O hâlde biz şehvetleri kırmakta insanı, hayvanlardan ayıran bu kuvvete, dinin sevk u icâbı, şehvetleri çeken kuvvete de hevânın sevk u icâbı diyelim.

İşte bu iki kuvvet arasında savaş devam eder gider. Bu savaşın alanı da insanın kalbidir. Dinin yardımcısı melekler, şehvetin yardımcısı ise şeytanlardır. Burada sabır, şehvete karşı dinin gösterdiği yolda direnmektir. Bu dayanışmada başarıya ulaşırsa, ilâhî kuvvet galebe çalmış ve sabredenlerden olmuştur. Şâyet mukaavemette metânet gösteremezse, şeytanlar tarafına geçmiş olur.

Bu izâhattan anlaşılıyor ki, şehvî arzûları terketmek, bir ameldir. Bu ameli meydâna getiren bir kuvvet vardır. İşte o kuvvet de sabırdır. Demek ki sabır, şehvete zorlayan kuvvet karşısında dinin icablarını yerine getirmekte gösterilen dayanışmadan ibârettir. Din yolundaki sebâtı da şeytanın düşmanlığını bilmek sağlar. Şehvetin, Allah'a giden yolu kesen amansız bir düşman olduğuna yakîni olan, yâni bu hususta kuvvetli bilgi ve imâna sâhip olan kimsede, dinin icablarında sebat gösterme kuvvetlenir. Bu sebat kuvvetlendikçe de, şehvetin arzusunun hilâfına işler yoluna girer. Demek ki şehveti terketmek, şehvetin sebeplerinin zıddı olan, dinin icablarının kuvvetlenmesi nisbetindedir. Mârifet ve iman kuvveti, şehvetin âkıbetini takbîh eder. Yukarda anlattığımız iki melek, Allah'ın izniyle bu iki kuvveti tekeffül ederler. Bunlar, amel defterlerini tutan ve «Kirâmen Kâtibîn» dediğimiz iki melektirler ki, her insanda mevcuttur.

Doğru yolu gösterip hidâyete ulaştıran meleğin, yardımcı olan diğer melekten daha üstün olacağı meydanda olduğuna göre, sağ ve sol taraflarının iyisi olan sağ tarafta bu, sol tarafta da yardımcı melek bulunur. Ve soldaki melek, sağdaki meleğin emrinde olduğu da kolaylıkla anlaşılır. Ayrıca insan oğlunun iki hâli vardır. Bunlardan biri gaflet ve tefekkür, diğeri de kendini salıverip başı boş bıraktığı ve mücahede ettiği hâllerdir. Gaflet ile geçirdiği zamanlarında sağdaki melekten yüz çevirmiş ve ona

karşı kusurlu sayıldığı için, bu hâli, kendine bir günah yazılır. Çünkü onun hidâyetine aldırış etmemiştir. Fakat düşünce ile onun hidâyetine yöneldiği için kendisine bir sevab yazılır. Kendini başı boş bırakmakla da, soldaki melekten yardım almadığı için ona karşı kusurludur. Bu da kendi hakkında bir günah olarak yazılır. Fakat mücâhede ile ondan yardım almak isterse, o zaman da kendisine bir sevab yazılır. Bu anlattığımız sevab ve günahlar, o meleklerin teşebbüsleri ile bilinir. Onun için bunlara «Kirâmen Kâtibîn» denilmiştir. Kirâm olmaları, onların keremlerinden insanların faydalanmaları içindir, yoksa aslında, bütün melekler keremli ve iyi yaratıklardır. Kâtibîn olmaları, hasenât ve seyyiatı zabt ve tesbit ettikleri içindir. Onlar, kalbin derinliklerinde ve kalbin sırlarında saklı ve dâ-rülû olan defterlerde sevab ve günahları zabta geçerler. Gözle görülen bu âlemde bu yazıları kimse bilemez. Zira onlar da, yazıları da, sayfaları da ve bunlarla ilgili her vâsıtaları, şehâdet âleminde değil, gayb ve melekût âleminde-dir. Melekût âleminde olan hiç bir şey, bu madde âlemindeki gözlerle görülemez. Sonra bu meleklerin yazdıkları sayfalar iki def'a açılır. Biri küçük kıyâmetin koptuğunda, diğeri de büyük ve kızılca kıyâmetin koptuğundadır. «Küçük kıyâmet» sözümüzden maksadımız, kişinin ölü-

müdür. Zira Resûl-i Ekrem :

مَرَمَاتٌ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ هـ

«Ölenin kıyâmeti kopmuştur» (70) buyurmuştur. Bu küçük kıyâmette insan, yapayalnızdır. İşte buna işâret olmak üzere Allahu Teâlâ :

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِرَاقِي كَمَا جَعَلْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَرَةٍ هـ

«Andolsun, sizi ilk def'a yarattığımız gibi yapayalnız, teker teker huzurumuza gelmişsinizdir (geleceksiniz)» (6 - En'âm: 94) buyurmuş ve yi-

ne burada : كَفَىٰ نَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

«Bugün sana karşı, iyi he-

sab görücü olarak kendi nefsin yeter» (17 - İsrâ: 14) buyuracaktır.

Kızılca kıyâmete gelince; artık orada yalnızlık yok, bütün yaratıklar bir aradadır. Hattâ hesab, alenî olarak herkesin huzurunda görülür. İşte o zaman, müttakiler toplu olduğu hâlde Cennet'e, mücrimler de toplu olarak Cehennem'e sevk edilirler. İlk zorluk, küçük kıyâmetin kopmasıyla başlar. Büyük kıyâmetin ne kadar zorlukları varsa, küçük kıyâmette bunların benzeri vardır. Meselâ, kıyâmetin kopacağında zelzele olacak ve yeryüzü çalkalanacaktır. Kişinin ölümü ânında da kendi yeri sarsılacaktır. Meselâ (Türkiye'nin) her hangi bir yerinde bir zelzele olduğu vakit, «Türkiye'de

(70) İbn Ebî'd-Dünya Enes'den rivâyet etmiştir.

- 1- YILIKLER
- 2- GÜNAHLAR
- 3- AÇIK
- 4- TAKVALI
- 5- SUÇLU

zelzele oldu» denir, fakat bunun, bütün Türkiye'yi sarstığı mânasına gelmediği meydandadır. Her ne kadar ölen adamın bulunduğu memleket sarsılmazsa da, kendi yeri sarsılır ve bu bakımdan kendi hakkında zelzele tahakkuk etmiş olur. Çünkü kişinin, umumî zelzeleden özel şekilde zarar görmesi, kendi evinin sarsılmasıdır. Ölümü ile kendisi bol miktarda sarsılmış olur. Şunu da iyi bil ki sen, topraktan en çok râzı olan bir yaratıksın. Topraktan özel nasibin de bedenindir, başkasının vücudu senin hakkın değildir. Oturduğun yer, sana nisbetle zârfın ve mekânındır. Oturduğun yerin deprenmesinden korkman, sarsılman içindir. Yoksa havâ her an deprenmektedir. Fakat seni sarsmadığı için havanın deprenmesine alıdırış etmezsin. Bütün yeryüzünü kaplayan bir sarsıntıdan senin göreceğin zarar, yalnız bedeninin sarsılmasıdır. İşte senin yerin ve özel toprağın bedenindir. Bedenindeki kemiklerin, bu toprağının dağlarıdır. Başın da gök kubbe'dir. Kalbin de bu yerinin güneşidir. Göz, kulak ve diğer duyu organların da senin gök'ünün yıldızlarıdır. Bedeninden akıttığın terler, ırmaklarıdır. Anlayışın da yerinin bitkileridir. El ve ayakların ise bu yerinin ağaçlarıdır. Bütün parçaların böyledir. Ölüm ile bedenın yıkıldığı vakit, işte senin yerin sarsılmıştır. Kemikler etlerinden ayrıldığı vakit, yerler ve dağlar parçalanmış olur. Duyuların ibtal edildiği vakit, yıldızlar kararıp dökülmüş olur. Ölüm ânında kalbin kararır, güneş kararmış olur. Duyuların ibtal edildiği vakit, yıldızlar kararıp dökülmüş olur. Beynin yarıldığı vakit, gökler yarılmış olur. Ölüm şiddetinden alınandan terler döküldüğü vakit, der-yâlar akıtılıp boşaltılmış olur. Ayakların birbirine bağlandığı vakit, artık âzalar ta'tile uğrar. Ruh cesetten ayrıldığı vakit, yer, içinde olanı dışarı atmış olur.

Ben, her hâllerini kıyâmetin her çeşit şiddetiyle karşılaştırarak sözü uzatmak istemiyorum. Fakat şunu anlatmak istiyorum ki, yalnız ölümünle küçük kıyâmetin kopmuş oluyor. Bununla beraber büyük kıyâmetten sana ve hattâ başkalarına has olanlardan bir şey kaybolmuyor. Meselâ, sen öldükten sonra, yıldızların kalmasından sana ne var? Çünkü göremiyorsun. Kör için gece ile gündüzün farkı olmadığı gibi, senin için de aynıdır. Sen öldükten sonra yıldızların, ay ve güneşin parlaması senin için değil, başkaları içindir. Bunun gibi kafası yarılan kimsenin, gök kubbesi yarılmıştır. Baş olmadıktan sonra gök kubbenin ne faydası vardır?

İşte bu ölüm, küçük kıyâmettir. Asıl korku ve şiddetler, bundan sonra büyük kıyâmetin koptuğu zamandır. O zaman hususiyetler ortadan kalkacak, yer ve gökler bozulacak, dağlar halıaç pamuğu gibi atılacak ve zorluklar çoğalacaktır.

Şunu da bil ki, şu küçük kıyâmet hakkında her ne kadar sözü uzatmış gibi görünüyorsak da, gerçekte yüzde bir nisbetinde onu anlatmış değiliz. Bu küçük kıyâmetin, büyük kıyâmete nisbeti, küçük doğumun, büyük doğuma nisbeti gibidir. İnsânın iki doğumu vardır. Birisi babanın belinden annenin rahmine geçişidir. O, belirli zamana kadar orada bekler, olgunlaşmasında bir takım değişikliklere uğrar; meni, kan, et parçası ve-

sâire gibi. Orada tekâmül ettikten sonra ikinci bir doğuşla o dar yerden uçsuz bucaksız olan bu âleme gelir. İşte umumî kıyâmet, hususî kıyâmete nisbetle, bu dünyanın anne rahmine nisbetle olan genişliğine benzer. Aslında kıyas kabûl etmeyecek kadar daha da geniştir. Hattâ bu gelişleri yalnız iki ile de kalmaz. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَنُنشِئُكُمْ فِيمَا لَا تَعْلَمُونَ «Sizi bilemeyeceğiniz bir ya-

ratılıştaki tekrar peydâ edeceğiz» (56 - Vâkı'a: 61) buyurmuştur.

Küçük büyük diye ayırdığımız şu kıyâmeti kabûl eden, görülen ve görülmeyen âlemlere inanmış, mülk ve melekûte kaani' olmuş olur. Yalnız ölüme inanıp da öldükten sonra dirilmeğe inanmayan, tek gözlü bir² kör gibi âlemlerin yalnız birini, yâni mülk âlemini görebilendir. Bu ise cehâlet, sapıklık ve aynı zamanda bir gözü kör olan Deccâl'e uymaktır. Bu, ne büyük ahmaklıktır. Hepimiz bu ahmaklardanız. Hâlbuki bütün bu güçlükler, önünde seni bekliyor. Şâyet cehâlet ve sapıklığın sebebiyle büyük³ kıyâmeti göremiyorsan, küçük kıyâmet gözünün önündedir. Onun delâleti

kâfi gelmez mi? Resûl-i Ekrem'in: كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا

«Vâiz olarak ölüm yeter» (71) buyurduğunu ve ölüm döşeginde yatar-

ken: اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَى مُحَمَّدٍ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ «Allah'ım, Muhammed'e ölüm acısını kolaylaştır» (72) dediğini duymadın mı? Neden gaa-

filler gibi ölümü ve kıyâmeti uzak görüyorsun? Onların bekllediği, âni bir haykırış ve Sûr'a üfürüştür. Onlar alış veriş, iş ve güçlerinde birbirleriyle uğraşırken, âni olarak ölüm ve kıyâmet onları yakalar. Ailelerinin yanına dönmek şöyle dursun, birbirlerine bir tavsiyede dahi bulunamazlar. Ölümün öncüsü olan hastalık kendilerine gelir, aldırış etmezler. İhtiyarlık gelir ibret almazlar. Yazıklar olsun onlara ki, Hakk'a dâvet eden peygamberlerle bile alay ederlerken dünyada ebedî kalacaklarını mı sanırlar? Onlardan önce helâk ettiğimizi ve onlara bir daha dönmiyecek olanları görmezler mi? Yoksa ölümün kendilerinden göç edip gittiğini mi sanıyorlar? Yanılıyorlar, herkes ölecek ve Allah'a yönelecektir. Ne yazık ki onlar, kendilerine gelen ilâhî emirlerden yüz çevirirler. Çünkü onların ardları kapalı, gözleri ise perdelidir, hakkı göremezler. Onları korkutsan da korkutma-

(71) Beyhakî, Âişe'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Taberânî de Ukbe'den rivâyet etmiştir.

(72) Tirmizî rivâyet etmiştir. Nesefî ve İbn Mâce'nin Âişe'den aynı meâlide daha kısa ifade ile rivâyetleri vardır.

1-İNANMIŞ 2-BİLGİSİZLİK 3-İŞARE 4-YETERLİ
5-NASİHATÇI 6-HABERSİZ

san da birdir, onlar iman etmezler. Bunlar, muâmele ilminden daha çok, önemli mevzulara temâs eden bir takım işâretler olduğu için, bunları burada bırakıp biz yine mevzuumuza döner ve deriz ki; yaptığımız bu açıklamadan, sabrın, şehvetin arzûlarına karşı dînin gösterdiği yolda dayanışmadan ibâret olduğu ve bu mukaavemetin kendilerine müvekkel olan «Kirâmen Kâtibîn» melekleri sâyesinde insanlara mahsus olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu melekler, çocuklar ve mecnunlar hakkında bir şey yazamazlar. Zîra hasene, onlara yönelmek ve onlardan istifade etmekte, seyyie ise onlardan yüz çevirmekte olduğunu yukarda anlatmıştık. Çocuk ve delilerin bunlara yönelme veya yüz çevirme gibi halleri düşünülemediği için, onlar hakkında bir şey yazılmaz. Melekler, yönelme ve yüz çevirmeye muktedir olanların iyilik ve kötülüklerini yazarlar. Yemin ederim ki; hidâyet nûrunun pırıltıları, iyiyi ve kötüyü ayırd edecek yaşda başlar ve erginlik çağında olgunlaşır. Bu, tıpkı tan yerinin ağarması ile başlayıp da sabah vaktinde dünyayı tamamen aydınlatan güneş gibidir. Ancak, erginlik çağından önceki aydınlık eksiktir, sade dünyalığın kâr ve zararını gösterebilir, Âhiretin kâr ve zararını gösteremez. Bunun için temyiz derecesine varıp da tam bülûğa ermeyen on yaşındaki bir çocuk, namaz kılmamakla dünyada terbiye için gerekli işlem yapılırsa da, Âhirette ceza görmez ve defterine kusurları yazılmaz. Bunlar, bülûğdan sonra başlar. Şu kadar var ki, akli başında olan bir velî, çocuğun kusurlarını, kendisi kafasında tutup onların zararlarını çocuğa anlatmalı ve çocuğuna gerekli terbiyeyi vermelidir. Böylece «Kirâmen Kâtibîn» görevini kendisi yapmalıdır. Bu şekilde hareket eden her velî, meleklerin ahlâkı ile ahlâklanmış sayılır da neticede peygamberler, siddiklar ve mukarrebler ile beraber olur. Buna işâret olarak Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şehâdet parmağı ile orta parmağını göstererek :

أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَمَا تَنْبِذُ فِي الْجَنَّةِ

«Ben ve yetime kefâlet eden, Cennet'te böylece yanyanayız» (73) buyurmuştur.

4 üncü BEYÂN : SABIR İMANIN YARISIDIR.

Bilmiş ol ki; iman, dînin esaslarını tasdik ve inanmağa dendiği gibi, bâzan bu tasdikden meydâna gelen sâlih amellere, bâzan da tasdik ve amellerin hepsine birden denir. Mârifetlerin kapuları olduğu gibi, amellerin de kapuları vardır. İman sözü, bunların hepsine de isim olarak verildiği için, imânın yetmiş kûsûr kapu ve kolu sayılmıştır. Bunlara iman adının verilmesi hakkındaki ihtilâfları «KAVÂİDÜ'L-AKAAİD KİTABI» nda anlat-

(73) Buhârî, Sehl b. Sa'd'den rivâyet etmiştir.

(74) Tirmizî, İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

tık. Ancak sabrın, îmânın yarısı olmasına gelince; îmânın iki şekilde itibar edilmesi ve iki ismi alması sebebiyledir.

a) Bunların birincisi: İmânın, tasdik ve amelin ikisine birden isim olarak verilmesidir. Bu bakımdan îmânın iki rûknü olmuş oluyor ki, bunların birincisi yakîn, ikincisi sabırdır. Yakînden maksad, Allahu Teâlâ'nın kulunun, dînin esaslarına hidâyetinden meydâna gelen kesin bilgi ve inançtır. Sabırdan maksad da bu yakînin muktezasiyle ameldir. Zîra yakîn; isyânın zararlı, tâatın ise faydalı olduğunu kendisine bildirir. İsyânı terkedip, ibâdete devam da ancak sabır sâyesinde mümkün olur. Sabır demek, hevâ-i nefsinin arzûlarını ve tenbelliği kahretmekle dînin isteklerini yerine getirmek demektir. İşte bu bakımdan sabrın, îmânın yarısı olduğu meydâna çıkar. Bu itibarlardır ki Resûl-i Ekrem îmân ile sabrı bir araya toplayarak: «Size en az verilen, yakîn ile sabır azîmetidir» buyurmuştur.

b) İkinci itibarla îman, mârifetler üzerine bina kılınan amellere meydâna gelen hâller demektir ki, bu itibarla insan oğlunun bütün hareketleri ikiye ayrılmış olur. Bunlar, dünya ve Âhirette faydalı olan veya her iki tarafta zararlı olan şeylerdir. İnsan oğlunun, zararlı olan şeylerden kaçınması nisbetinde sabır hâli, faydalı olan şeyleri yapması nisbetinde de şükür hâli vardır. Birinci itibarla yakîn, îmânın iki tarafından biri olduğu gibi; bu itibarla da şükür îmânın iki tarafından biri olmuş olur. Bu görüşledir ki İbn Mes'ûd (R.A.): «İman, iki yarımдан meydâna gelen bir bütündür. Onlar da sabır ve şükürdür» demiştir. Bu rivâyet, Resûl-i Ekrem'e de nisbet edilir.

Sabır, hevâ-i nefsinin arzûlarına karşı dînin emirlerinde dayanma olduğuna, hevânın arzûları da şehvet ve gadab yolundan geldiğine, şehvetin; zevkleri tatmin, gadabın da, tehlikeleri önlemek gayesine mâtuf olmak üzere ikiye ayrılmış olduğuna, oruç da yalnız mide ve ferc şehvetini önleyip gadab şehvetini önlemediğine göre, Resûl-i Ekrem: «Oruç, sabrın yarısıdır» buyurdu. Zîra tam mânasıyla sabır, gadab ve şehvet kuvvetlerine karşı yapılan sabırdır. Yine bu bakımdandır ki, oruç, îmânın dörtte biri olmuştur.

İşte sabrın, îmânın yarısı olduğunu bu şekilde anlamak gerekir. Zira birçok şeylere îman ismi verilir.

5 İNCİ BEYÂN: KENDİLERİNDE SABREDİLMESİ GEREKEN ŞEYLERE NİSBETLE SABRIN ALDIĞI YENİ İSİMLER

Bilmiş ol ki; sabır ikiye ayrılır.

Birincisi bedenın sabrıdır, zorluklara tahammül etmek gibi. Bu da ya doğrudan adamın kendi teşebbüsü ile olur; yorucu ibâdetlerde bulunmak veya ağır işlerde çalışmak gibi veya başka taraftan gelir, dövülmek ve hastalanmak gibi. Bütün bunlara sabır, İslâmiyete uygun olduğu vakit makbûl olabilirse de, asıl makbûl olan sabır, diğer sabırdır ki bu, hevâ-i nefsinin arzûlarına sabırdır. Bu sabır, mide ve ferc şehvetlerine karşı

1-GEREKEN 3-GAZAB 5-MAKSAD 7-TENASÜL ALETİ
2-İSTEK 4-RAHATLANDIRMA 6-AİT

olursa buna iffet denir. Bir kötülüğe katlanmağa sabır olursa, sabrın hâkim olduğu o kötülüğe nisbetle, sabır değişik isimler alır. Meselâ, bir felâkete karşı tahammül ise, buna doğrudan sabır, bunun zıddına da fer-yâd u figan ve üzüntü denir. Adam bağırır çağırır, yaka ve paçasını yırtar, yerlere serilir ve benzeri hareketlerde bulunur. Şâyet bu sabır, zenginliğe karşı olursa, yâni zenginliği ile sevinip hoplayıp zıplamazsa, bu sabıra «zabt-ı nefis», nefis hâkimiyeti, zıddına ise «batar» kibirlenip böbürlenmek ve kendini beğenmek denir. Şâyet bu sabır, savaş alanında gösterdiği metânette olursa, buna şecâat, bunun zıddına cebânet [korkaklık] denir. Şâyet bu sabır, hiddetini yenmekte olursa, buna hilm [yumuşaklık], vakar ve teenni, zıddına da tezemmür [saldırganlık], denir. Şâyet bu sabır, zamanın musibet ve felâketlerinden birine olursa, buna gönül genişliği, aksine de gönül darlığı denir. Şâyet bu sabır, görüp duyduklarını muhâfaza bakımından olursa, buna sırt tutma denir. Şâyet bu sabır, geçim sıkıntısından olursa, buna zühd, zıddına da hırs denir. Şâyet aza sabrediyorsa, buna kanâat, bunun zıddına da şereh [aşırı istek] denir ki, bütün bunlardan, iman ahlâkının çoğu sabırda ve sabrın içinde olduğu görülür. Bunun için Resûl-i Ekrem bir def'a imandan sorulduğu vakit: «O, sabırdır» buyurmuştur. Zira imânın en kıymetli ve en çok yapılan ameli, sabırdır. Haccın da en önemli rûknü Arafat vakfesi olduğu için, Resûl-i Ekreme Haccdan sorduklarında: «Hac, arefedir, Arafat vakfesidir» buyurmuştur. Allahu Teâlâ bütün bu bölümleri bir araya toplayarak hepsine birden sabır adını vermiştir:

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

«Sıkıntıda, hastalıkta ve muharebenin kızıştığı zamanlarda sabır u metânet gösterenler, onlar sâdık olanlardır ve onlar takvâya erenlerin de tâ kendileridir» (2 - Bakara: 177) buyurmuştur.

Demek ki iyilikler itibariyle sabrın bölümleri bunlardır. İsimlerden mâna çıkarmağa çalışanlar, yukarda sıraladığımız ve hepsine birden sabır dediğimiz o hâllerin zât ve hakikatlerinin ayrı şeyler olduklarını sanmışlardır. Doğru yola girip Allahu Teâlâ'nın nûru ile bakanlar, önce mânaları düşünür, hakikatlerini anlar, sonra isimleri gözden geçirir ve bunların o mânalara delâlet etmeleri için konulduklarını anlarlar. Aslıolan mânalardır, lâfızlar mânaya tâbidir. Aslı tâbiden ayıran, eblette aldanır. Bu iki fırkaya işâret etmek üzere Allahu Teâlâ :

أَفْمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

1-YİĞİTLİK 2-TEMKİNLİLİK 3-TEDBİRLİ OLMAK 4-İŞARE

«Şimdi yüzüstü, düşe kalka yürümekte olan kimse mi daha çok hidâyete erendir, yoksa doğru bir yol üzerinde düpedüz yürüyen mi?» (67 - Mülk: 22) buyurmuştur. İşte kâfirlerin şaşıkları bu gibi hususlardır.

6 ncı BEYÂN : KUVVET VE ZA'Fİ BAKIMINDAN SABRİN BÖLÜMLERİ

Bilmiş ol ki; hevâî kuvvete nisbetle, dinî muharrikin üç hâlî vardır :

Birinci Hâl : Tamamen hevâî kuvvetini kahredip münâzaa imkânlarından onu mahrum etmektir. Buna ancak kuvvetli sabır sâyesinde ulaşılır ve işte o zaman: «Sabreden zafere ulaşır» denir. Bu mevkie yükselenler azınlıktadır. Onun için bunlara Allahu Teâlâ'nın: «Rabbimiz² Allah'tır, deyip sonra istikaamet edenler» buyurduğu, siddıklar ve mukarrebler denir. Bunlar doğru yola girmiş, dosdoğru olmuş ve dinin³ icablarına uyarak huzura ermiş kimselerdir. Kiyâmet günü: «Ey nefs-i mutmainne sâhibi, sen Rabbinden râzı, Rabbin de senden râzı olduğu hâlde Rabbine dön ve Cennet'e gir» diye hitâb edilecek olanlar da bunlardır.

İkinci Hâl : Birincinin taban tabana zıddı olarak, nefis ve hevâ kuvvetlerinin galebe çalmasıyle dinî sâiklerin tamamen sukuta uğramasıdır ki, olduğu gibi kendini şeytâna teslim eder ve ümidini kestiği için mücâhededen de vazgeçer. İşte bunlar gaafillerdir ve aynı zamanda çoğunluğu teşkil edenler de bunlardır. Bunlar, şehvetleri, kendilerini esir edip, şekavetleri kendilerine galebe çalan, Allah'ın nûrundan bir nur ve sırlarından bir sır olan gönüllerine Allah'ın düşmânını yerleştiren kimselerdir. Bunlara işâret olmak üzere Allahu Teâlâ :

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًى وَلَٰكِن حَوَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ
جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ هـ

«Eğer biz dileseydik herkesi elbette hidâyete erdirirdik. Fakat ben-
den Cehennem'i bütün cinlerden, insanlardan muhakkak dolduracağım,
sözü hak olmuştur» (32 - Secde: 13) buyurmuştur. Âhireti verip dünyayı
alanlar ve ticaretlerinde zarar edenler de bunlardır. Bu gibileri irşâd için
uğraşanlara da :

فَاعْرِضْ عَمَّنْ سَوَّلَىٰ عَزْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ذَٰلِكَ
مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ هـ

- 1-MÜCADİLE 2-ALLAHA YAKIN OLANLAR
3-EMİN RAHAT 4-İSTEK 5-HABERSİZ
6-BELAYA UĞRAMA

«Onun için sen bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzû etmeyen kimselerden yüz çevir» (53 - Necm: 29) buyurulmuştur. Bu hâlin belirtisi, Allah'ın rahmetinden tamamen ümidi kesmek ve Allah kerimdir, deyip şeytâna aldanmaktır. Bu ise en büyük bir ahmaklıktır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Akıllı, kendisini hesâba çekip ölüm sonrası için çalışan, ahmak da nefsinin arzûlarına uyarak Allah'a ümid bağlayandır» buyurmuştur. Bu gibilere va'z u nasihat yapıldığı vakit, evet tevbeyi candan arzû ediyorum, fakat ne yazık ki gücüm yetmiyor. Bu benim için çok zordur. Artık benim ümidim kalmamıştır, der veya tevbe hiç aklından geçmeden, Allah kerem sâhibidir, O afveder. Benim tevbe ihtiyacı yoktur, şeklinde hezeyanlarda bulunur. Bu zavallı adamın akli şehvetine köle olmuştur. Şehvetinin arzûlarına ulaşmak için aklını hile yolları araştırmakta kullanır. Onun akli, kâfirlerin eline esir düşen müslûman gibi, şehvetinin esiri olmuştur. Kâfirler o müslûmânı alay maksadıyla domuz çobanlığında ve şarap işlerinde kullandıkları gibi, şehveti de aklını kötü işlerde kullanır. Bu gibi adamın Allah katındaki mevkii, bir müslûmânı yakalayıp kâfire teslim eden gibidir. Çünkü bu adam açık cinâyetiyle eğlenceye alınmayacak olanı eğlenceye almış ve serbest kalması gerekeni de başkasının tahakkümüne vermiştir. Zira müslûmânın hakkı, hâkimiyet, Allah'ı tanımayanın hakkı mahkûmiyet iken bu işi tersine yapmıştır. Başkası için bu hakka riâyet gerektiği gibi, kendi hakkını koruması daha önemlidir. Ne yazık ki Allah tarafını tutan meleğin askerini, şeytan tarafını tutan orduya teslim etmiştir. Aklını şehvetine esir eden bu adamın bu tutumu, bir müslûmânı bir kâfire esir eden veya iyliğini gördüğü bir hükümdârın, en sevimli çocuğunu düşmânına teslim eden gibi ve belki de daha fenhâdır. Bu ise en büyük bir nankörlüktür. İşte bu adamın da yaptığı bundan başka bir şey değildir. Allahu Teâlâ'nın, yeryüzünde aziz mahlûku olan akli, en sevimsiz mahlûku olan hevâ ve şehvetine teslim etmektir.

Üçüncü Hâl : Akıl ve şehvet denen iki kuvvet arasında savaşın eşit şartlar içinde sürüp gitmesidir. Bâzı cepheden o, bâzı cepheden diğeri, bâzan birinin bâzan da öbürünün gaalib gelmesi ve neticede hiç birinin diğerini tamamen mağlûb edememesidir. Allahu Teâlâ'nın :

«Onlar iyi bir ameli baş-

ka bir kötü ile karıştırmışlardır» (9 - Tevbe: 102) buyurduğunu bu gibiler hakkında tatbik etmek, en doğrusudur. Mutlak sûrette şehvetleri ile mücâdeleyi terkedenler, hayvanlara benzerler ve belki de onlardan âdildirler. Zira hayvanlar şehvetleriyle mücâdele edecek kudrette yaratılmamışlardır. Bu adam, kendisinde mevcut olan bu mârifeti atâlete uğratmıştır. Bu, gerçek bir noksanlık ve kesin bir geri dönüştür. Bunun için şâir :

«Kemâlâta ulaşmağa muktedir olduğu hâlde noksan kalanların kusûru gibi kusûr olmaz» demiştir.

1-SAYIKLAMA 2-TEKEBBÜR 3-KÖTÜ 4-İSTEK 5-İŞSİZLİK
6-KUVVETLİ, BECERİKLİ

ZORLUK VE KOLAYLIK BAKIMINDAN SABIR

Ayrıca zorluk ve kolaylık itibariyle de sabır ikiye bölünür. Bir kısmı nefse ağır gelir; güçlükle cehd ü gayretle buna güç yetirir ki, bunun adına «t a s a b b u r» zoraki sabır denir. Bir kısmı da nefse ağır gelmez; buna kolaylıkla tahammül eder. Buna da sabır denir. Müttakî olmakta devâm ettiği ve Cennet'e kesin kanâat getirdiği vakit, sabır kolaylaşır. Bunun için Allahu Teâlâ :

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى
بِالْحُسْنِ فَسَنِيَرُهُ لِلْيُسْرَى

«Kim verir ve sakınırsa, o en güzeli (Cenneti) de tasdik ederse, Biz de onu en kolaya hazırlarız» (92 - Leyl: 5) buyurmuştur. Bu kısım sabır, güç ve kuvveti yerinde olan bir kimsenin, zayıf ve âciz olan bir kimseye saldırışına benzer. Hiç yorulmadan kolaylıkla onu saf dışı edebilir. Fakat hasmı da kuvvetli olursa, onu mağlûb edinceye kadar iyice yorulur ve ter döker. İşte dinin muharriki ile hevânın muharriki arasındaki mücâdele böyledir. Gerçekte melekler ordusu ile şeytan ordularının döğüşüdür. Ne yazık ki şehvet tarafı mağlûb olur, din tarafı gaalib gelir ve uzun mücâdeleden sonra sabır kolaylaşırsa rıza meydâna gelir. Nitekim «RIZA KİTABI» nda anlatılacaktır. Rıza makamı ise sabır makamından üstündür. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

أَعْبُدِ اللَّهَ عَلَى الرِّضَا فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِالصَّبْرِ عَلَى مَا تَكَرَّرَ خَيْرٌ كَثِيرٌ

«Allahu Teâlâ'ya rızân ile ibâdet eyle. Buna güç yetiremiyorsan, ke-
rih olan şeylere sabırda da büyük hayır vardır» (74) buyurmuştur.

Âriflerden birisi: «Sabredenler üç makam üzeredir. Birincisi, şehvetleri terketmek. Bu, tevbe edenlerin derecesidir. İkincisi, kazâyâ rızâdır. Bu, zâhidlerin derecesidir. Üçüncüsü, acı ve tatlı Mevlâdan gelen her şey'i hoş ve sevgi ile karşılamaktır. Bu da siddıklar makamıdır. «MUHABBET KİTABI» nda rızâ makamının sabır makamından üstün olduğu gibi, muhabet makamının da rızâ makamından üstün olduğunu anlatacağız. Bu taksîmat, belâ ve felâketlere karşı olan özel sabrın taksîmatıdır.

Sabrın ayrıca hükmü itibariyle de bir taksîmatı vardır. Bu bakımdan da farz, nâfile, mekruh ve harâm olmak üzere dörde ayrılır. Yasak olan şeylerde sabır farzdır. Mekruhlara karşı sabır, nâfiledir. Tehlikeli eziyetlere sabır ise haramdır. Meselâ kendisine veya âile efrâdından birisine, elini kesmek ve benzeri şekilde zarar vereceklere karşı sabır, yasak ve

(74) Tirmizî. İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir.

tehlikelidir. Yâhut âilesine taarruz edildiği hâlde buna sabır, haramdır. Ancak şeriatte çirkin tanınan diğer bâzı hususlarda kendisine yapılmak istenen eziyetlere sabır da mekruhtur. Demek ki **sabrın mehengi şeriattir**. Sabır imânın yarısıdır, diye her yerde sabrın makbûl olduğunu hâtırdan geçirmemelidir. Zillet ve meskenete sabır yoktur. Sabır, muayyen yerlerde makbûldür.

7 nci BEYÂN : SABRA İHTİYÂÇ OLDUĞU SANILAN VE HİÇ BİR HÂLDE KİŞİNİN KURTULAMADIĞI HUSUSLAR

Bilmiş ol ki: şu hayat âleminde kişinin karşılaştığı, hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyler olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan, oğlu her ikisinde de sabra muhtaçtır. O hâlde hiç bir vakit sabırdan vâreste kalamaz.

1. **Birinci nevi**, hoşuna giden şeylerle karşılaşmasıdır. Sıhhat, selâmet, servet, mevki, kabîle, maiyyet ve yardımcı çokluğu ile her türlü genişliklerdir. Bu gibi bütün dünya varlıklarında sabra ihtiyaç vardır. Çünkü şâyet nefsine hâkim olamaz ve alabildiğine başı boş bırakarak bunlara meyleder ve mubâh olan, bu varlıklara dalarsa, neticesi azgınlık olur. Zira insanın, kendini müstağni gördüğü zaman, azdığını Kur'ân-ı Kerim haber vermektedir. Bunun için bolluk içinde iken de sabır içinde olması gerekir ve hattâ bu sabır, yokluğa sabırdan da daha zordur. Nitekim âriflerden birisi: «Felâket ve musibetlere her mü'min sabredebilir, fakat âfiyet ve bolluğa ancak siddıklar sabredebilirler» demiştir.

Sehl de: «Âfiyete sabır, musibete sabırdan daha zordur» demiştir. Büyük yoksulluklar geçirdikten sonra kazandıkları zaferler neticesi elde ettikleri bolluklar karşısında Ashâb-ı Kirâm: «Darlık ve sıkıntılarla karşılaştık. Bunlara karşı sabretmesini bildik. Şimdi bollukla karşılaştık, buna sabredebeyoruz» demişlerdir. Bunun için Allahu Teâlâ mal, evlâd ve âile fitnesinden korkutmak üzere :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

«Ey imân edenler, sizi ne mallarınız, ne de evlâtlarınız, Allah'ı anmaktan alıkoysun» (63 - Münâfikun: 9) Diğer âyette :

إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ

«Ey imân edenler, eşlerinizin, evlâtlarınızın içinde hakikaten size düşmân olanlar da vardır» (64 - Teğabün: 14) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem hutbede iken torunu Hasan'ın gömleğinin dolaşp takıldığını gördüğü vakit, minberden inerek onu düzeltip çocuğu boynuna doladıktan sonra,

1-İLİŞME 2-TEMBELLİK 3-KURTULMUŞ 4-ARKADAŞLIK
5-İHTİYÂQSIZ 6-SİHHAAT

tekrar minbere çıkıp hutbe okumağa devâm etti ve: «Allahu Teâlâ çok

doğru olarak:

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

«Muhakkak mallarınız ve çocuklarınız fitnedir» (64 - Teğabün: 15) buyurmuştur. Zira ben torunumu o vaziyete görünce dayanamadım, gittim onu düzelttim» (75) buyurdu. İşte burada basiret sâhibleri için büyük ders ve ibret vardır.

Asıl hün⁶er, âfiyet ve bollukda sabretmesini bilmektir. Bunun sabrı, onlara güvenip bel bağlamamaktır. Hepsinin kendi elinde emânet olduğunu ve bir anda alınıp yok olabileceğini bilmektir. Bunun için bu geçici varlıklara sevinmemeli, bunlara dalmamalı ve bunlarda Allah hakkına riâyet etmelidir. Allah hakkına riâyet, servetinin bir kısmını muhtaçlara vermek, bedeniyle yardımda bulunmak, dili ile doğruyu söyleyip öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktır. Diğer âzaları ile de bu şekilde hareket etmelidir. Bu sabır, şükre yakın ve onunla beraberdir. Çünkü bu sabır, şükrün hakkını yerine getirmekle tamam olur. Bolluk ve genişliğe sabrın daha zor olması, bu sabrın, kudrete mukareneti bakımındandır. Yokluğa sabır, bir yönden mecburîdir. Fakat varlığa sabır, tamamen bir irâde işidir ve bundan dolayı zordur. Hattâ güç yetmemezlik de bir korunma sebebidir. Başkasının senden kan alması, kendi kendinden kan almasından daha kolaydır. Hattâ yemeğin bulunmadığı sırada açlığa dayanmak, yemek varken açlığa tahammülden daha kolaydır.

2. İkinci nevi, arzûsuna uymayan ve hoşuna gitmeyen şeylerle karşılaşmasıdır. Bu da kişinin irâde ve iltizamı ile olur — ibâdet ve isyan gibi —. Yâhut irâdesi dışında olur — felâket ve musibetler gibi —. Veyâhut her ne kadar irâdesi ile değilse de onu yoketmekte irâdesi olur. İntikam almak gibi ki, hepsi üç kısma ayrılıyor.

BİRİNCİ KISIM

3. Birinci kısım, kendi irâde ve ihtiyârı ile olanlardır. Bunlara tâat ve mâsiyet denir. Bunlar da ikiye ayrılmış olur:

A) Tâat: Kul, ibâdetin ağırlığına sabretmeğe muhtaçtır. Bununla beraber tâatın meşakkatine ağırlığına, sabır, zordur. Çünkü nefis, tabiatı itibariyle ibâdet ve kulluktan nefret eder de rubûbiyyet iddiasına koşar. Bunun için âriflerden birisi: «Hiç bir nefis yoktur ki Fir'avn'ın âşkâre olarak «Ben sizin âlî Rabbinizim» iddiası kendisinde olmasın. Fakat Fir'avn imkânlarını buldu ve gizli sakladığı bu şey'i açıkladı. Kavmini küçümsedi. Onlar da ona itâat ettiler. Bununla beraber herkes kölesine

(75) Ashâb-ı Sünen Büreyde'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen ve garîb olduğunu söylemiştir.

1-YAKINLIK

2-GEREKLİ BULMA, KENDİNE LAZIM KILMA

3-ISYAN

4-SAHİBLİK, İDARECİLİK

karşı aynı tutum ve davranış içindedir. Her ne kadar bunu açıklamazsa da maiyyetine karşı kibirlenip, böbürlenmesi, kusurlarına karşı harekete geçerek böbürlenmesi rubûbiyyet iddiâsının bir delilidir. Demek ki kulluk, mutlak sûrette nefse ağır gelen bir şeydir. Aynı zamanda ibâdetlerden bazıları tenbeilik sebebiyle sevilmez — namaz gibi —, bazıları cimrilik sebebiyle sevilmez — zekât gibi —, bazıları her iki sebepten sevilmez — cihad ve hac gibi —. Şu hâlde tâate sabır, zorluklara sabır demektir. Tâate sabır için de üç hâl ihtiyac vardır :

Birinci hâl, tâatten³ önce gelir, bu da sağlam niyet, ihlâs, riyâ tehlikelerinden ve diğer âfetlerden kaçınmak, ihlâsa azim⁴ ve vefâdır ki, niyet ve ihlâsın hakikatini, riyâ ve şeytanın hilelerinin âfetlerini bilenler için bu, en zor olan bir sabırdır. Resûl-i Ekrem, buna tenbih etmek üzere: «Ameller niyet ile dir ve herkes için niyet ettiği şey vardır» buyurduğu gibi, Allahu Teâlâ da :

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ

«Onlar ancak, Allah'a, Onun dininde ihlâs erbâbı ve muvahhidler olarak, ibâdet etmekle emrolunmuşlardır» (98 - Beyyine: 5) buyurmuştur. Bunun için Allahu Teâlâ sabrı amel üzerine takdîm ederek :

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ

«Sabredenler ve sâlih amel işleyenler hâriç» (11 - Hûd: 11) buyurmuştur.

İkinci hâl, amel hâlidir. Amel esnasında Allah'tan gâflet etmeyip, amelin âdâb ve sünnetine riâyetten tenbelleşmemek, amelin sonuna kadar edebî şartlarına riâyet etmektir. Tenbellik geldiği vakit hemen sabretmeli ve ibâdetini tamamlamaya çalışmalıdır. Bu da sabırların en çetinlerinden-⁶ dir. Allahu Teâlâ'nın :

نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ الَّذِينَ صَبَرُوا ۚ

«Amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir ki, onlar sabretmişlerdir» (29 - Ankebût: 58) buyurmasından murâdın bu olduğu muhtemeldir.⁷

Üçüncü hâl, ameli bitirdikten sonradır. Çünkü riyâ ve süm'adan korunmak için amelini duyurmamak maksadıyla sabre muhtaçtır. Ucub ve benzeri amelini mahvedecek her şeyden sabra mecburdur. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَلَا تُبْطِلُوا صِدْقَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ

«Menn u ezâ ile sadakalarınızı ibtâl etmeyiniz» (2 - Bakara: 264) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur:

لَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ (Amellerinizi ibtâl etmeyiniz) (47 -

Muhammed: 33) Sadaka verdikten sonra eziyet etmeğe ve başa kakmağa sabretmeyen, sadakasını ibtâl etmiş olur.

Tâatler de farz ve nâfile olarak ikiye ayrılır. Her ikisinde de sabre ihtiyaç vardır. Allahu Teâlâ bunları :

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ

«Şübhesiz ki Allah adâleti, iyiliği, akrabaya vermeyi emreder» (16 - Nahl: 90) âyet-i celile'sinde toplamıştır. Adâlet ile ihsan nâfiledir, akrabaya vermek ise, bir fazilettir. Bunların hepsinde sabra ihtiyaç vardır.

B) Mâsiyettir. Kişinin en çok muhtaç olduğu, isyâna sabırdır. Allahu

Teâlâ kötülüklerin çeşitlerini :

وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

«Taşkın kötülük(ler)den, münkerden, zulüm ve tecebbürden nehyeder» (16 - Nahl: 90) âyet-i celile'sinde toplamıştır. Resûl-i Ekrem de :

«Muhâcir, kötülüklerden uzaklaşan, mücâhid de nefsiyle cihâd edendir» buyurmuştur. İsyan, nefsin arzûlarına uymaktır. İnsân için sabırların en zoru, alışkın olduğu günahlara sabırdır. Çünkü âdet, beşinci bir tabiattir. Âdet de şehvete eklendiği vakit, Allah'ın askerlerine karşı, şeytânın iki kuvveti belirmiş olur ki, artık din ve diyânetin zorlaması onu söküp atmağa güç yetiremez. Hele âdet yolu ile alıştığı bu kötülüğü kolaylıkla yapabilirse, ona sabır, daha da zorlaşır. Gıybet, yalan, riyâkârlık, târîz veya tûsrih yolu ile yağcılık yapmak, kalb kırmak, her türlü şakacılık ve hakaret maksadı ile yapılan darb-ı meseller ve ölümler aleyhindeki konuşmalar gibi. Bunlardan ayrılmak cidden zordur. Bunlarda başkasını düşürüp kendini yükseltmek gibi nefsin iki arzûsu vardır. Zâten rubûbiyetin tamamlandığı bu iki yön, emrolunduğu ubudiyyetin zıddıdır. Bu iki isteğin bir arada toplanması, dilin de bunlara kolaylıkla dönmesi ve sohbetlerde ekseriyetle bunların konuşulması, bunlara karşı sabrı, cidden zorlaştırır. Bunlar taammüm edip sık sık tekrarlandıklarından, artık gönüller bunları çirkin görmediği ve kimse bunlara aldırış etmediği için, en büyük tehlikelerdendirler. Bakarsın, ipek giyen bir insan görüldüğü vakit, alabildiğine tenkid edildiği hâlde devamlı olarak milleti diline dolayıp çekiştirenlere kimse bir şey demez. Hâlbuki gıybetin zinâdan daha ağır olduğuna dâir Resûl-i Ekrem'den bir de rivâyet vardır. Sohbetlerde diline hâkim olamayan-

1-MINNET KOYMAK VE EZİYET ETMEK

11-KULLUK

2-İSYAN

6-KAPALI

12-ÜMUMİLEŞİP

3-YASAK OLAN

7-AĞIK SÖYLEYİŞ

4-BÜYÜKLENMEKDEN

8-YALTAQLIQ

5-SAKINDIRAR

9-MİSAL

10-İDARECİLİK HÂKİMİYET

ların tek çâreleri, cemiyete katılmamaktır. Onu başka bir şey kurtaramaz. Yalnızlığa sabır, cemiyet arasında diline hâkim² olmağa sabrından daha kolaydır. İsyânı tahrik eden şey'in, kuvvet ve zâfiyeti bakımından, ferdlerde isyâna sabrın güçlüğü de ayrı ayrıdır. Yâni bâzılarında bâzı isyâna tahrik daha kuvvetli, buna sabır ise daha zor olur. Dilin hareket edip konuşmasından daha kolayı da vesvesenin karışmasıyla hâtıraların harekete geçmesidir. Hâlbuki kalbe geçen hâtıralar daima yalnızdır. Bu bakımdan kalbin hâtıralarında sabır, hiç de mümkün değildir. Ancak kalbe daha önemli hâtıra gelirse, o zaman diğerinden vaz geçer. Meselâ, kalbinde daima Allah korkusu taşıyan kimse, artık diğer vesveselerden kendini korumuş olur.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, karşılaştığı şeylerin kendi irâdesi dışında olanlarıdır. Fakat bunları def'etmekte kendi irâde ve ihtiyârı vardır.³ Meselâ, söz veya iş ile kendisine hakaret edilmiş, mal veya canına taarruz edilmiştir. Bunların yapılması kendi ihtiyârı ile değil, fakat ihtiyârı ile bunları def'edebilir. Bu gibi eziyetlere sabır, bâzan vâcib ve bâzan da fazilet olur. Sahâbeden bâzıları, eziyetlere sabretmeyen mü'minlerin imânına kıymet vermezdi, derlerdi. Nitekim âyet-i celile'de :

وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ۝

«Biz, yaptığınız eziyetlere elbette katlanacağız. Tevekkül edenler da-
hi yalnız Allah'a güvenip dayanmakta sebât etmelidir» (14 - İbrâhîm: 12)
buyurulmuştur.

Bir def'a Resûl-i Ekrem bir⁵ ganimet malını taksim etti. Müslümanlar-
dan Bedevî Arabın biri: «Bu taksim, Allah'ın rızâsına uyan bir taksim de-
gildir» dedi. Durumu Resûl-i Ekrem'e haber verdiklerinde, mübârek yüzü
kızardı ve :

بَرَئَ اللَّهُ أَخِي مُوسَى لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرٍ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ ۝

«Allah, kardeşim M ü s â ' ya rahmet etsin, ona bundan daha çok ezi-
yet yapıldı da, o bunlara katlandı» (76) buyurdu. Allahu Teâlâ :

وَدَعَا إِذَا هُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۝ «Onların ezâlarına aldırış etme.

(76) Buhâri ile Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

1-KİMİLDATMA 2-ZAYIFLIK 3-SATAŞMA, İLİŞME
4-KARARLILIK 5-BÖLME

Allah'a güvenip dayan» (33 - Ahzâb: 48) buyurmuştur. Diğer âyet-i celîle'-de de şöyle buyurulmuştur:

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ۝

«Onlar ne derlerse katlan. Onlardan sızılısızca ayrıl» (73 - Müzzemmil: 10). Bir başka âyette de :

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ۝

«Andolsun, biliyoruz ki, onların söyleyip durduklarından göğsün cidden daralıyor. Sen hemen Rabbinin hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol» (15 - Hicr: 97 - 98) buyurulmuştur. Bir başka âyet-i kerîme de şöyledir:

وَلَسَّمَعْنَا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝

«Sizden evvel kendilerine kitab verilenlerden ve Allah'a eş tanıyanlardan da her hâlde incitici bir çok lâflar işiteceksiniz. Eğer katlanır, sakınırsanız, işte bu, hâdiselere karşı bir azimdendir» (3 - Âl-i İmrân: 186). Yani karşılık vermez ve sabrederseniz, mükâfatınız büyüktür. Bunun için kısas ve benzeri haklarından vaz geçenleri medhetmek üzere Allahu Teâlâ :

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ۝

«Eğer her hangi bir cezâ ile mukaabele edecek olursanız ancak size revâ görülen ukubetin misillemesiyle ceza yapın. Sabrederseniz, andolsun ki, bu, tahammül edenler için elbet daha hayırlıdır» (16 - Nahl: 126) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem de :

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَأَعْطِ مَنْ حَرَمَكَ وَأَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ ۝

«Gelmeyene git, vermeyene ver, sana kötülük edeni afvet» (77) buyurmuştur.

(77) Yukarda geçmiştir.

İncil'de yazıldığına göre İsâ aleyhisselâm ümmetine hitâben : «Size, kulağa kulak, buruna burun olarak kısas hakkı tanınmıştı. Fakat ben derim ki; kötülüğü kötülükle karşılamayın. Sağ yanağınıza tokat vuran olursa, siz ona solunu da çevirin. Sırtından pardesünü alana, ceketi ni de ver. Seni yakalayıp bir kilometre mesafeye götürmek isteyen ile sen iki kilometre git» demiştir. Bütün bunlar, eziyetlere karşı sabrı tavsiyedir. İnsanların eziyetlerine sabır, en üstün mertebedir. Zira bu sırada dinin icablarını yerine getirmek vardır. Yalnız eziyet vermemek bir hüner değil, asıl hüner, eziyete sabırdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Üçüncü kısım, ne gelişi, ne de def'i ihtiyârında olan şeylerle karşılaşmasıdır. Musibet ve felâketler gibi. Adamlarının ölmesi, servetinin mahvolması, hastalanmak, bir âzanın telef olması ve benzeri âfetler gibi. Bunlara sabır, en üstün makamlardandır. Nitekim İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Kur'anda sabır, üç şekilde anlatılmıştır. Birincisi farzların ifası için onların ağırlıklarına sabır. Bunun üçyüz derece sevabı vardır. İkincisi, haram ve yasaklardan sabırdır. Bunun altıyüz derece sevabı vardır. Üçüncüsü, ilk sarsıntıda musibetlere sabırdır ki, bunun dokuz yüz derece fazileti vardır. Musibetlere sabır, faziletten olduğu hâlde derecesinin daha üstün olması; haramlara sabır, her mü'minin yapabileceği ve fakat belâya sabır ise ancak peygamberlerin güç yetireceği bir şey olması bakımındandır. Zira belâ ve ibtilâ, nefse ağır gelen bir imtihandır ve aynı zamanda sıddıkların azığıdır. Bunun için Peygamber Efendimiz :

أَسْأَلُكَ مِنَ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ عَلَيَّ بِهِ مَصَائِبَ الدُّنْيَا هـ

«Allah'ım, dünya musibetlerini bana kolaylaştıran bir yakini Senden isterim» (78) diye duâ etmiştir. Bu, bir sabırdır ki, dayanağı hüsn-i yakîn olduğu için Süleyman Dârânî: «Vallahi, sevdiğimize sabredemiyoruz, ya hoşlanmadığımız şeylere nasıl sabredebiliriz?» demiştir. Resûl-i Ekrem de bir hadîs-i kudsî'de :

قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا وَجَّهْتُ إِلَى عَبْدٍ مِنْ عِبِيدِي مُصِيبَةً فِي بَدَنِهِ
أَوْ مَالِهِ أَوْ وَلَدِهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ ذَلِكَ بِصَبْرٍ جَمِيلٍ اسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ أَنْصِبَ لَهُ مِيزَانًا أَوْ أَنْشُرَ لَهُ دِيْوَانًا هـ

(78) Tirmizi ve Neseî, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim de sahîh olduğunu söylemiştir.

1-BELÂ 2-MŪSİBETE UĞRAMA 3-İYİ, GÜZEL

«Allahu Teâlâ buyurdu ki; ben kullarımdan her hangi birine; bedeninde, malında veya evlâdında bir musibet verdiğim vakit, onu güzel bir sabırla karşılasa, kıyâmet günü onun için mizan ve hesap kurmaktan hayâ ederim» (79) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

«Sabırla kurtuluşu اِنْتَظَارُ الْفَرَجِ بِالصَّبْرِ عِبَادَةٌ هـ

beklemek, ibâdettir» (80) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ أَصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَقَالَ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ) اللَّهُمَّ أَجْرِي فِي مُصِيبَتِي وَأَعْقِبْنِي خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا فَكَرَ اللَّهُ بِذَلِكَ هـ

«Her hangi bir mü'mine bir felâket geldiği vakit, Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi «Allah'tan geldik, Allah'a gideceğiz» dedikten sonra, Allah'ım, bu felâketten dolayı beni mükâfatlandır ve bundan hayırlısını bana ver, derse, mutlak surette Allahu Teâlâ dileğini yerine getirir» (81)

Enes'in (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde, Allahu Teâlâ C e b r â î l'e :

يَا جِبْرِيلُ مَا جَزَاءُ مَنْ سَلِيتَ كَرِيمَتِي؟ قَالَ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى جَزَاؤُهُ الْخُلُودُ فِي دَارِي وَالتَّظَرُّ إِلَى وَجْهِِي هـ

«Ey C e b r â î l, iki gözü kör olanın mükâfatının ne olduğunu bilir misin? buyurdu. Cebrâîl, Allah'ım, Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Biz ancak bize bildirdiğini bilebiliriz, dedi. Allahu Teâlâ, onun mükâfatı, ebedî olarak Cennet'te kalmak ve Benim Cemâlime bakmaktır» (82) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

(79) İbn Adiy, Enes'den rivâyet etmiştir.

(80) Kudai ve diğerleri İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî'nin İbn Mes'ûd'dan aynı meâlde başka ifade ile rivâyeti vardır.

(81) Müslim, Ümmü Seleme'den rivâyet etmiştir.

(82) Taberânî «Evsat»ında rivâyet etmiştir. Bu meâlde Buhârinin de rivâyeti vardır.

يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِبَلَاءٍ فَصَبِرْ وَلَوْ لَيْشْكُنِي إِلَى عَوَادِهِ
أَبْدَلْتُهُ لَحْمًا خَيْرًا مِنْ لَحْمِهِ وَدَمًا خَيْرًا مِنْ دَمِهِ فَإِذَا ابْتَرَأْتُهُ
ابْتَرَأْتُهُ وَلَا ذَنْبَ لَهُ وَإِنْ تَوَفَّيْتُهُ فَلِيَ رَحْمَتِي هـ

«Allahu Teâlâ buyuruyor ki; kulumu bir belâ ile ibtilâ ettiğim vakit, sabreder ve ziyâretçilerine beni şikâyetle bulunmazsa, ona, etinden iyi et, kanından iyi kan veririm. İyileştiği vakit, günahsız olarak iyileşir. Onu öldürürsem, rahmetime yâni Cennet'ime gider» (83) buyurmuştur.

D â v u d aleyhisselâm: «Yâ Rab, Senin rızan uğrunda musibetlere sabreden kederli adamın mükâfatı nedir?» diye sorunca, Allahu Teâlâ: «Ondan asla soymayacağım, îman kisvesini ona giydirmemdir» buyurdu. Ö m e r b. A b d ü l â z i z bir hutbesinde: «Allahu Teâlâ bir kuluna verdiği nimeti alıp da karşılığında sabrı ona nasib ederse, nimete mukabil verdiği sabır, o nimetten daha efdaldır» buyurdu. Ve Allahu Teâlâ'nın:

إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ هـ

«Ancak sabredenlere ecirleri hesabsız ödenecektir» (39 - Zümer: 10) âyetini okudu.

F u z a y l ' e sabırdan sorduklarında: «Allah'ın kazâsına rızâdır» dedi. «Bu nasıl olur?» diyenlere: «Râzı olan kimse, bulunduğu hâlden daha üstününü istemez» dedi. Denildi ki; bir def'a Ş i b l î tevkiif edildi ve akıl hastahanesine gönderildi. Kendisini ziyârete gelenlere kim olduklarını sordu. Onlar da: «Senin dost ve ahababların seni ziyârete gelmişlerdir» dediler. Ş i b l î hemen bunları taşla tuttu. Onlar da kaçmağa başladılar. Ş i b l î: «Eğer siz gerçek dostlarım olaydınız, benim bu eziyetime dayanırdınız» dedi. Âriflerden birisinin cebinde küçük bir kâğıt parçası bulunur ve ara sıra bu kâğıdı çıkarır okurdu. Kâğıtta:

وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا هـ «Rabbının hükümüne

sabret. Muhakkak sen bizim gözlerimizdesin» (52 - Tûr: 48) âyeti yazılı idi.

Denildi ki; Feth-i Mûsilî'nin karısı bir def'a düştü, tırnağı yarıldı. Bunun üzerine güldü. Kendisine: «Ayağın ağrımadı mı niye gülüyorsun?» diyenlere: «Bunun sevâbının zevki, acısını bana unutturmuştur» dedi. D â v u d aleyhisselâm, S ü l e y m a n aleyhisselâm'a: «Mü'minîn takvâsına üç

(83) Mâlik «Muvatta'»ında Atâ'dan rivâyet etmiştir.

1-BELAYA UĞRAMA 2-ELBİSE 3-FAZİLETLİ 4-HAPS

şey ile delil çekilir: Ulaşamadığı şey'e tevekkül, eline geçene rıza ve kaybolana da sabır ile» demiştir. Resûl-i Ekrem :

مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ وَمَعْرِفَةِ حَقِّهِ أَنْ لَا تَشْكُو وَجَعَكَ وَلَا تَذْكُرُ مُصِيبَتَكَ

«Acıya dayanıp uğradığın felâketi kimseye duyurmaman ve şikâyetle bulunmaman, Allah'ı tâzim ve O'nu hakkıyla mârifettendir» buyurmuştur. Rivâyete göre sâlihlerden birisi, koltuğunda kesesi ile pazara çıktı. Biraz sonra kesesini kaybetti. Arayıp bulamayınca: «Onu alana Allah mübârek etsin, her hâlde benden daha çok muhtaçdı» dedi. H u z e y f e 'nin (R. A.) âzadlısı S â l i m , savaşda yaralılar arasında bulunuyordu ve son ânlarını yaşıyordu. Adamın biri kendisine bir miktar su getirdi. S â l i m : «Sen beni düşmâna doğru çevir, ben oruçluyum. Suyu kalkana dök, akşama kadar yaşarsam, o zaman biraz içerim» dedi. İşte Âhiret yolcularının sabırları böyledir.

Şâyet, musîbetlere sabır, insânın elinde değil, böyle musîbetlere sabrededenlerin derecesine nasıl ulaşılır? Çünkü bu adam dilese de dilemese de acı ve ızdırap içindedir. Bunu kârih görmeyecek, dersene, bu, adamın elinde değildir. Nasıl hareket etsin ki sabredenlerden olsun, dersene,

Bilmiş ol ki; sabredenler mertebesinden düşmesi, yakapaça yırtarak feryâd u figan etmesi ve durmadan sızlanıp şikâyetle bulunmasıyla. Kederini açıklaması, yemek, giymek ve meskendeki âdetini değiştirip mâtem havasına girmesiyledir. İşte bunları kendi ihtiyârı ile yapar. Bunun için bunlardan kaçınıp Allah'ın kazâsına rızâ göstermesi, eski âdetini sürdürmesi ve bütün bunların, elinde birer emânet olup geri alındığını bilmesi lâzımdır. Böyle yaparsa sabredenlerdendir.

Rivâyete göre S ü l e y m 'in annesi R u m e y s a şöyle anlatıyor: Çocuğum ağır hasta idi. Babası E b ū T a l h a dışarda idi. Çocuk öldü. Onu güzelce bir odaya yerleştirdim. T a l h a akşama doğru geldi, oruçlu idi. Çocuğundan sordu. Ben:

— Çocuk rahattır, dedim. Akşam oldu, iftar yemeğini verdim. Ona karşı kadınlığın cilvelerini yaptım. O, daha ileri gitmek istedi. Bu sırada ona:

— Şu komşumuzun yaptığına baksana, dedim. O da:

— Ne oldu? diye sordu. Ben:

— Benden emânet bir şey aldılardı, onu geri aldım diye arkamdan ağlamağa başladılar, dedim. T a l h a:

— Hiç öyle şey olur mu? deyince, ben fırsat buldum ve:

— İşte Allahu Teâlâ bize verdiği emânetini geri aldı, diyerek çocuğun öldüğünü kendisine bildirdim. O da bunun üzerine Allah'a hamdederek: «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn» dedi. Ertesi gün, durumdan Resûl-i Ekrem'i haberdar ettiklerinde Resûl-i Ekrem:

«Allah'ım, onların bu gecelerini mübârek kıl» diye duâ etmiştir. Râvî diyor ki: «Bir müddet sonra bu âileyi yedi nüfus olarak mescidde gördüm ve hepsi de Kur'ân-ı Kerim okuyorlardı.» Câbir'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

رَأَيْتُنِي دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَأَذَاهِي أَنَا بِالرُّمَيْصَاءِ امْرَأَةُ أَبِي طَلْحَةَ

«Rû'yamda Cennet'e girdiğimi gördüm. Bir de baktım ki Ebû Talha'nın hanımı Rumeysa orada» buyurdu. Denildi ki; sabr-ı cemil, bir felâkete uğrayanın o felâkete uğramayanlar gibi tutum takınmasıdır. Bununla beraber içinden acınmak ve gözünden yaş akmak, insanı sabredenlerden ayırmaz. Zira ölüye herkes acınır ve ağlar. Göz yaşı, merhametin eseridir. Bu ise beşerîyyet iktizâsıdır. İnsan ölünceye kadar bu hâ-linden geçmez. Nitekim Resûl-i Ekrem'in oğlu İbrahim öldüğü vakit gözleri yaşardı. Bunu görenler:

— Sen bizi ağlamaktan men'etmedin mi? dediklerinde, Resûl-i Ekrem:

إِنَّ هَذِهِ رَحْمَةٌ وَإِنَّا بِرَحْمِ اللَّهِ مِنْ عِبَادِهِ الرَّحْمَاءِ

— Bu göz yaşı, bir merhamet ve acıma neticesidir. Allahu Teâlâ, kullarından, merhametli olanlara rahmet eder, (84) buyurmuştur. Aynı zamanda bu kabil ağlamak, insânı rızâ makamından da düşürmez. Kan aldirmağa hazırlanan, buna râzıdır. Râzı olmasına rağmen yine de buna acınır. Hattâ bâzan gözünden yaş da gelir. Buna rağmen yine de kan aldirmağa devâm eder. İnşâallah bu bölüm rızâ bahsinde daha geniş şekilde izah edilecektir. İbn Necîh, halîfelerden birini kasederek bir yazısında: «Kendisinden alınanda Allah'ın hakkı olduğunu bilen en haklısı, Allahu Teâlâ'nın kendisine bıraktığı şeylerde Allah hakkına saygı gösterendir ve bilmiş ol ki; öne geçirdiğin, senin için bâkidir. Sonraya bıraktığın da senden sonraya kalan da senin için ecirdir. Şunu da bilmiş ol ki; uğradıkları musibetten dolayı sabredenlerin alacağı mükâfat, ellerinde kalıp da ondan ceza görmeyip afvedilecekleri nimetlerden alacakları mükâfattan daha büyüktür» dedi. Demek ki Allahu Teâlâ'nın vereceği mükâfatı düşünerek, elindeki varlığının gitmesinden meydana gelen üzüntüyü, arkaya atan kimse, sabredenler derecesine yükselmiştir. Evet, fakirlik ve diğer felâketleri tamamen gizleyip hiç yokmuş gibi göstermek, sabrın kemâлиндendir. Nitekim musibet, sancı ve sadakayı gizlemek, iyiliğin hazinelerindendir, denilmiştir.

(84) Buhâri ile Müslim'de ayrı ayrı ifadelerle rivâyet edilmiştir. Taberânî aynı şekilde rivâyet etmiştir.

Şu yaptığımız taksimat ile her hâl ü kârda sabrın vâcib olduğu anlaşılmıştır. Bütün şehvetleri terkederek tek başına yaşayan kimse de, zâhiri olarak yalnızlığa sabırdan, bâtinî olarak da şeytânın vesvesesine sabırdan müstağnî kalamaz. Zira durmadan kalbe çeşitli hâtıralar gelir. Ekseriyetle bu hâtıralar, elde edilmesi mümkün olmayan kayıplar veya yapılması mukadder olan gelecekler üzerinde dolaşır. Her ne şekilde olursa olsun bu hâtıralar, zamanı boşa öldürmekten başka bir işe yaramaz. Kişinin âleti kalbi, sermayesi ise ömrüdür. Kalbi bir nefes de olsa kendisini Allah ile ünsiyet ettirecek zikirden veyâhut, da Allah'ı bilmek ve bu sûretle O'na muhabbete vesile olacak fikirden hâlî kalırsa aldanmıştır. Yâni düşünce ve fikirleri mubâh olan şeylerde bile olsa hüküm böyledir. Hâlbuki ekseriyetle durum böyle değildir. Daha ziyade şehvetinin arzularını tatmin için çareler düşünür ve hile yolları arar. Ömrü boyunca arzularına uymayanların aleyhinde düşünür. Hattâ bâzı belirtilerinden aleyhinde olma ihtimâlî anlaşılan kimselerin de aleyhinde bulunarak onlarla münâzaayı düşünür. Daha da ileri giderek hâlis dostlarının da aleyhine geçebileceklerini düşünür, sonra onları saf dışı etme çârelerini araştırır. Böylece ömrü boyunca daimî meşgale içinde olur ki, böyle yapmakla zararı daha da büyük olur. Şeytânın iki ordusu vardır. Bu orduların biri uçar, diğeri yürür. Vesveseler uçan ordusu, şehvet ise yürüyen ordusudur. Çünkü şeytan, ateşten, insân ise kuru balçıktan yaratılmıştır. Burada ateş ile toprak birleşmiştir. Toprağın tabiatı, yerinde durmaktır. Ateşin tabiatı ise harekettir. Alevlenen bir ateşin durması düşünülemez, tabiatıyla hareket hâlinindedir. Allahu Teâlâ'nın topraktan yarattığı kuluna, ateşten yarattığı mel'un kulunu, hareketten durup ona secde ile mükellef kıldı, o kabûl etmedi, kibirlenerek bu teklifi reddetti ve gerekçe olarak da :

خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَ مِنْ طِينٍ

«Beni ateşten, onu da topraktan yarattın» (38 - Sâd: 76) şeklinde bir ifadede bulundu. Atamız Âdem aleyhisselâm'a secde etmeyen mel'un'un, Âdem aleyhisselâm'ın evlâtlarına secde etmesi, asla beklenemez. Vesvese, düşmanlık, uçuş ve cêvelânî, kalbden men'edildiği zaman, boyun eğip râm olmasından anlaşılır ki; bu, onun secdesidir. Secdenin rûhu da budur. Alnı yere koymak bir şekil ve ruhun secdesinin bir belirtisidir. Hattâ alnı yere koymak, bir eğience alâmeti olarak kabûl edilse, o zaman eğilence olurdu. Nitekim büyük bir adamın huzurunda eğilmek, saygı; fakat yere yatmak hakaret telâkki edildiği gibi.

Cevherin, kabının sadeften; ruhun kalıbının ruhtan; öz'ün kabuğunun öz'den olması seni şaşırtmasın. Şâyet burada hayrete düşersen, görülen âlem görülmeyen âlemden seni tamamen bağlamış olur. Şurayı da iyi bil ki, şeytan, kendisine vakt-ı malûmu kadar mühlet verilen kimsedir. Kıyâmete kadar sana vesvese vermekten geri kalmaz. Ancak akşam - sabah senin kalbinde Allah aşkıdan ve Allah sevgisinden başka bir meşgale

olmazsa, o zaman şeytan sana yol bulamaz. Sen de şeytanın sultanından istisna edilmiş hâlis kullardan olursun.

Boş olan bir kalbin ondan kurtulabileceğini hiç sanma. Zira o, damarlardaki kan gibi seyyal ve bu seyelânı bardaktaki hava gibidir. Sen bardağı su ile doldurmadan onu havasız bırakmak istersen, aldanırsın. Bardaktaki su boşluğu nisbetinde oraya hava girdiği gibi, şeytan da kalbin boşluğuna girer. Bardak tamamen dolu olduğu vakit artık hava oraya giremediği gibi, tamamen dinî meşgale ile dolmuş olan kalbe de şeytan giremez. Ancak bir an olsun Allah'tan gaflet eden kalbe, şeytan hemen arkadaş olur. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَمَنْ يَغْتُرْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ۖ

«Kim O çok esirgeyicinin zikrinden göz yumarsa, biz ona şeytânı mu-sallat ederiz. Artık bu, onun bir arkadaşdır» (43 - Zuhur: 36) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغْضُ الشَّابَّ الْفَارِغَ ۖ

«Allahu Teâlâ boş duran gence buğzeder» buyurmuştur. Çünkü dinî-ne yardımcı olacak her hangi bir amelden bâtını boş olduğu zaman, zâhiri de boş olur. Hâlbuki bu sırada kalbi boş kalmaz, hemen şeytan orada yuva kurar, yumurtlar, kuluçkaya yatar, civciv çıkarır ve onlar da çiftleşerek aynı şekilde çoğalırlar. Böylece şeytan, diğer yaratıklardan daha sür'atli bir şekilde çoğalır. Zira tabiatı, nâridir. Kuru yuva bulduğu vakit nesli çoğalır. Ardı arası kesilmeden ateşten ateş doğar. Belki etrafa da sirâyât eder. Ateş için kuru ot ne ise, gencin şehveti de şeytan için aynıdır. Yakacak odun ve çerçöp bulamadığı zaman ortada ateş kalamayacağı gibi, şehvet de bulunmadığı takdirde şeytânın mecâli kalmaz.

Demek ki inceden düşündüğün vakit, en büyük düşmanın şehvet olduğunu kolaylıkla anlarsın. Şehvet ise nefsin vasfıdır. Bunun için Hal-lac-ı Mansur, idam edilirken kendisine tasavvuftan sorulduğu vakit: «Nefsindir, sen onu meşgul etmezsen, o seni meşgul eder» demiştir. Şu hâlde sabrın hakikat ve kemâli mezmûm olan her harekete sabırdır. Bâtını duygu ve hareketlere sabır daha önemlidir. Çünkü ölünceye kadar bunun ardı arası gelmez, Allah'tan lûtf u keremiyle yardım dileriz.

8 inci BEYÂN : SABRIN İLÂCI VE SABRA YARDIMCI OLAN ŞEY

Bilmiş ol ki; derdi veren Allah, dermânını da vermiş ve şifâyı da va'd etmiştir. Sabır, her ne kadar zahmetli ve zor bir şey ise de ilim ve amel karışımı ile onu elde etmek mümkündür. İlim ile amelin karışımı, bütün kalb hastalıklarının ilâcudur. Fakat her hasta ayrı bir ilim ve ayrı bir ame-

1-AKICI 2-HABERSİZLİK 3-SATAŞAN 4-DÜŞMANLIK 5-YAYILM
6-KÖTÜ

le muhtaçtır. Sabrın kısımları ayrı ayrı olduğu gibi, sabra engel olan illetler de ayrı ayrıdır. Hastalıklar değişince ilâçlar da değişir. Zira ilâç demek, hastalığın zıddı demektir. Bunları enine boyuna anlatmak lâfı çok demek, fakat biz bâzı misâller ile durumu açıklayarak deriz ki; gayr-ı meşrû münâsebetten sabra muhtaç olduğu vakit, meselâ edeb yerini koruyamayacak derecede şehveti galebe çaldığı veya edeb yerini korursa da gözünü koruyamadığı veya gözünü korursa da çeşitli şehvet yollarını hatırlatmak bakımından, zikir, fikir ve iyi amellere engel olacak şekilde kalbini koruyamadığı ve bunları korumağa muhtaç olduğu vakit, deriz ki; yukarıda anlattığımız gibi sabır, dinî duyguların şehvî duygularla çarpışmasından ibârettir. Bunlar birbirini yenmek ister. Burada bizim için çıkar yol, gaalib gelmesini istediğimiz tarafa yardım edip, diğerini zayıf düşürmektir. Buna göre şehvet duygularına karşı, dinî duyguları iltizam ile onları takviye eder ve şehvî duyguları zayıf düşürmeğe çalışırız. Şehvî duygular üç şey ile zayıf düşürülür :

Birincişi, şehveti kuvvetlendiren maddeleri ele almaktır. Bunlar da şehveti tahrik eden kuvvetli, çeşitli ve bol gıdalardır. İftar zamanı şehveti tahrik eden et ve kuvvetli gıdalardan sakınmak ve az yemek sûretiyle oruca devâm ederek şehveti zayıflatmak lâzımdır.

İkincişi, hemen şu anda şehveti harekete geçiren sebebi ortadan kaldırmaktır. Çünkü şehvet, şüheli yerlere bakmakla harekete geçer. Göz görünce kalbi, kalb de şehveti tahrik eder. Bu da şehveti çeken şeylere bakmamak için uzlete çekilmekle mümkündür. Nitekim Resûl-i Ekrem (S. A.V.) :

النَّظَرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ

«Bakış, İblis'in zehirli oklarından bir oktur» (85) buyurmuştur. Zira bakış, mel'unun takviye ettiği bir oktur. İnsanı bu oktan koruyacak yegâne kuvvet, göz kapaklarını kapamak ve ona hedef olmaktan kaçmaktır. Çünkü İblis bu oku, hisarın mâzgal deliğinden atar. Onun isâbet alanından uzaklaştığın takdirde atılan oktan zarar görmezsin.

Üçüncüsü, arzû ettiği hususlarda, nefsini mübah olan şeylerle teskin etmektir. Çünkü nefsin arzû ettiği her şey'in bir mübah ve meşrû tarafı vardır. Meselâ şehvetin taşkınlığını yukardaki sebeplerle önleyemediği takdirde, meşrû şekilde evlenir. Ekseriyetin hakkında en faydalı ilâç budur. Zira gıdayı fazla azaltmak, bedeni zayıf düşürür ve diğer ibâdetlere de engel olur. Aynı zamanda gıdayı ne kadar azaltsa da şehveti kesmek bakımından bâzıları hakkında te'sirli olamaz. Bunun için Resûl-i Ekrem :

عَلَيْكُمْ بِالْبَاءَةِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءٌ

(85) Yukarıda geçmiştir.

1- SEBEB	6- KALE
2- GEREKLİ BULMA	7- DAR
3- KUVVETLENDİRME	8- SAKINLEŞTİRME
4- KİMİLDAAATMA	
5- LANETLENMİS	

«Evleniniz. Buna güç yetiremeyen oruca devam etsin; zîra oruçta şehveti kırmak vardır» (86) buyurmuştur. İşte şehvet duygularını zayıflatmak için bu üç çâre vardır.

a) Yemeği azaltmaktır ki bu, yavuz at'ın yemini ve saldırgan köpeğin yalını kesmeğe benzer.

b) Onları görüp hevesleri artmasın diye gözlerini yummaktır. Bu da at'tan arpayı ve it'ten eti uzaklaştırıp onlara göstermemeğe benzer.

c) Onu hâkimiyeti altına alabilmek için meylettiği şeyden az miktarda ona vermek sûretiyle onu teselli etmektir. 1

Nefsi zayıf düşürmek böyle olur. Dini duyguları takviyeye gelince; bunun da iki yolu vardır: 2

1) **Birincisi**, din ve dünyada mücâhedenin fayda ve meyvelerini ona tattırmaktır. Bu da sabrın fazileti hakkında anlattıklarımızı, üzerinde fazla düşünmek, sabrın dünya ve âhiretteki sonuçlarını hâtırlamak, uğradığı felâkete yaptığı sabir neticesinde alacağı mükâfatın, kaybettiğinden çok daha fazla olduğunu bilmek, alacağı o büyük mükâfatlar sebebiyle uğradığı sıkıntılarda gıpta edildiğini anlamak gibi hususlardır. Çektiği sıkıntı, ızdırap ve uğradığı felâketin geçici ve alacağı mükâfatın ebedî olduğunu, nefis bir şey karşılığında âdi bir şey'i fedâ eden kimsenin buna üzülmemesi gerektiğini bilmektir. İşte bu anlattığımız, mârifet bölümlerindendir. Mârifet ise imandandır; bâzan kuvvetleşir ve bâzan da zayıflar. İman kuvvetleştikçe dinî duygular da kuvvetleşir ve dinî duyguları kuvvetle heyecâna getirir. İman zayıflaşınca, dinî duygular da zayıflar. İmânın kuvvetine «y a k î n» denir. İşte sabır azîmetini tahrik eden, bu kuvvettir. Ne yazık ki insanlara en az verilen yakîn ve sabır azîmetidir.

2) **İkincisi**, dinî duygunun hevâî duygulara karşı yavaş yavaş ve azar azar saldırıya geçmesidir. O duygulara galebe çaldıkça, bundan zevk almağa başlar ve saldırılarını yoğunlaştırır. Zor işlere âhestelikle alışmak onları kolaylaştırır. Mümârese sayesinde ünsiyet peydâ eder ve ona heveslenir. Hamallar, çiftçiler ve muhâribler hep böyledir. 3 Ağır işlerde çalışan herkes terzilik, attarlık işleri ile çalışanlardan, fakih ve âbidlerden daima daha kuvvetlidir. Çünkü bunların mümârese ile bedenî kuvvetleri çoğalmaz.

Dinî duyguları harekete geçirmenin birinci tedâvi yolu, bu mükâfatlardır. Bu, bir kimseye: «Bu saldırıda zafere ulaşırsan, sana hil'at giydirecek ve seni mevki sâhibi edeceğiz» demeğe benzer. Nitekim F i r ' - a v n , kendi sâhirlerine: «M û s â ' yı yenerseniz :

وَإِنَّكُمْ إِذَا لِمِزَ الْمُقَرَّبِينَ ۝

«O takdirde siz elbet ve elbet

en yakınlardansınız» (26 - Şu'arâ: 42) demiştir.

(86) Nikah bahsinde geçmiştir.

1-KUVVETLENDİRME 2-ÇALIŞMA 3-KİMİLDATMA 4-YAVAŞLILIK
5-ÇALIŞARAK MAHARET KAZANMA 6-CİHAD EDEN 7-FİKİH ALI

İkincisi, çocuğu, savaş ve saldırganlığa alıştırmak için onu sıklıkla bu işlerde çalıştırmaya teşvik edip tahrik etmeğe benzer. Mücâhede'yi terk edenin dini duyguları zayıflar. Şehveti zayıf olsa da ona güç yetiremez hâle gelir. Fakat nefsinin arzûlarına muhalefeti âdet hâline getiren, dileği zaman nefesine hâkim olabilir.

İşte sabrın her bölümünde tedâvi çâresi ve çıkar yol budur, tam mânâsıyla sabretmek mümkün değildir. Sabrın en zoru da içindeki hâtıraları atmaktır. Bunun da en şiddetli zamanı, zâhiri şehvetleri atıp uzlete çekildiği zaman, başlar. Ne zaman ki zâhiri şehvetlerden korunur, uzlete çekilir, murâkabe, zikir ve fikir ile meşgul olmağa başlarsa, işte o zaman vesveseler durmadan onu bir taraftan bir tarafa çeker dururlar. Bunun ilâcı, zâhirini çektiği gibi, bâtınını da dünyalıktan tamamen kesmekle ailesinden, çocuklarından, mevkiinden, servetinden, dost ve ahbablarından tamamen uzaklaşıp günlük zarurî geçimi ile yetinmekle mümkün olur. Aslında bu da yeterli değil, tamamen vesveseden korunabilmek için, kalbinde Allah'tan başka bir düşünce kalmaması lâzımdır. Hattâ bu da kâfi değil, tâ ki gönlünden yer ve göklerdeki sun'î bedia, bunlardaki esrâra bakarak, bunlardan da diğer mârifet yollarında seyretnemeğe mecâli olmadıkça. Bu hâl kalbinde yerleştiği ve bunlarla meşgul olduğu vakit, artık şeytan vesveseye imkân bulamaz. Şâyet bâtında böyle bir seyr u sülûkü yoksa, kendini şeytânın vesvesesinden kurtaracak tek çâre, her an birbirini tâkib eden Kur'an okumak, zikretmek ve salâvat getirmek gibi evrâd ile meşgul olmaktır. Bunları yaparken de, kalb huzûrunu sağlamağı zorlayacaktır. Çünkü kalbi kaplayan, zâhiri evraddan ziyâde bâtınî fikirdir. Bütün bunları yerine getirmekle de, bütün vakitlerini korumuş olamaz. Zîra daima kendini zikir ve fikirden alıkoyacak hastalık, korku, eziyet ve azgınlığa uğramak gibi olaylarla karşı karşıyadır. Şübhesiz en azından günlük geçimi için olsa da yine bâzı kimselerle karşılaşmak zorundadır. Bu da meşgalenin bir çeşididir.

İkinci nevi', birincisinden daha zarurî olanıdır. Bu da yemek, giymek ve diğer geçim sebepleri gibi şeylerle meşgul olmaktır. Eğer bizzat kendisi bunları üzerine almışsa, bunları hazırlamak da bir meşgaledir. Şâyet başkası vasıtasıyla bunları te'min ediyorsa, o vasıta ile meşgul olmamak da imkânsızdır. Fakat ilgilerini tamamen keserse, her hangi yeni bir olayla karşılaşmadıkça, vakitlerinin çoğunda selâmettedir. İşte selâmette bulunduğu bu vakitlerde kalbini cilâlandırır, tefekkürü kolaylaştırır ve bu anda, uzun müddet zarfında yüzde birini dahî elde edemediği yer ve göklerde gizli kalan ilâhî sırlar kendisine tecellî etmeğe başlar. Bu makam, keşb ve gayretle elde edilecek makamların en yükseğidir.

Hâl ve amellerinde Allahu Teâlâ'nın lûtfundan ulaşacağı keşif derecelerinin miktarına gelince; bu, bir avcının avlanmasına benzer. Kismetinde ne varsa onu avlayabilir. Bâzan az yorulmakla çok av te'min eder. Bâzan çok yorulduğu hâlde az bir şey elde eder. Bütün bu cehd ü gayretin sonunda dayanak ve itimad, ilâhî cezbelere bağlıdır. Bu ilâhî cezbe,

¹ins ve ²cinnin amelinin üstündedir. Bununla beraber bu da kulun ihtiyârında değildir. Kulun ihtiyârı ancak, dünya câzibelerini terkederek ilâhî câzibeye girmektir. Zira yer câzibesine giren, göklere yükselemez. Dünya ile meşgul olan herkes, arzın câzibesinde kalır. Resûl-i Ekrem'in: «Ömrünüz içinde Rabbinizin size bâzı nefhaları olur. Kendinizi ona hazırlayın» buyurmasından murâdı, diğer câzibelerden kurtarıp ilâhî câzibeye girmektir. Çünkü bu ilâhî nefha ve câzibelerin semâvî sebepleri vardır.

Zira Allahu Teâlâ: **وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ** «Rızığınız ve size

va'd oluna gelen şeyler göklerde» (51 - Zâriyât: 22) buyurmuştur. Bu ilâhî cezbe ise rızıkların en iyisidir. Semâvî işler bizim için kapalıdır. Buradan rızıklanmanın sebeplerini Allahu Teâlâ'nın ne zaman müyessër kılacağını bilemeyiz. Bizim vazifemiz, rahmete zemin hazırlayıp ilâhî rahmeti beklemektir. Bu, toprağı nodas edip her türlü yabancı maddeden temizleyerek ekdikten sonra yağmuru bekleyenin durumuna benzer. Şübhesiz yağmur yağmadan mahsul alınmaz. Yağmurun ne zaman yağacağı bilinmez. Ancak Allahu Teâlâ'nın fazl u keremine dayanarak bekler. Şübhesiz yağmursuz hiç bir sene geçmez. Bunun gibi ilâhî nefhalar yılda, ayda ve günde bir def'a gelebilir.

Bunun için insan oğluna yaraşan, kalbini şehvet otlarından temizlemekle irâde ve ihlâs tohumunu oraya ekmek ve onu rahmet rüzgârlarına hazırlayarak ilkbaharda ve kapalı havada rahmet beklendiği gibi, arafa, cum'a ve ramazan gibi şerefli vakitlerde ilâhî rahmeti beklemektir. Zira himmet ve nefesler, rahmetin inmesi için Allahu Teâlâ'nın takdirindeki hükmün sebepleri'dirler. Bu sayede rahmet-i ilâhiyye dökülür ve maddî yağmurlardan ziyâde bu ilâhî rahmetin te'siriyle melekût âleminin gizlilikleri ve hazineleri keşfedilmeğe başlanır. Daha doğrusu, bütün hâl ve keşifler seninle ve senin kalbindedir. Sen, şehvetinle ilgilenmen sebebiyle ondan meşgul oluyorsun da şehvetin, seninle keşif arasında perde oluyor. Senin asıl ihtiyacın, şehvetleri kırmaktır. Onları kırdığın anda perde kalkar da kalbinin derinliklerinden mârifet nurları parlamaya başlar. Kuyu kazıp su çıkarmak uzak ve engin yerden su getirmekten daha kolaydır. Bu keşif, kalbde mevcut ve fakat meşgalelerle unutulmuş olduğu için Allahu Teâlâ imânın bütün mârifet yollarına tezekkür adını vererek:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

«Onu (o okunan Kur'an'ı) Biz indirdik ve onu elbette biz koruyacağız» (15 - Hicr: 9), diğer âyette:

وَلْيَذَكِّرُوا وَلُوا الْأَلْبَابِ «Akıl sâhibleri iyice düşünüp öğüt

alsınlar için» (14 - İbrâhim: 52) buyurmuştur. Başka bir âyet-i celîlede de :

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ هـ

«Andolsun ki Biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırmışızdır. O hâlde bir düşünen var mı?» (54 - Kamer: 17) buyurulmuştur.

İşte vesvese ve diğer meşgaleden sabrın ilâcı budur ve bu da sabrın son derecesidir. Maddî alâkalara sabır, hâtıralara sabırdan önce gelir. Nitekim C ü n e y d : «Mü'min için dünyadan Âhirete yolculuk kolay, fakat hakkı sevmekte halkı terketmek zor, nefisden ayrılıp Allah'a yönelmek daha zor. Allah ile beraber olup nefsinin arzularına hiç dönmemeğe sabır ise hepsinden daha zordur» demiştir. Önce kalbi diğer meşgalelerden ayırmaktaki sabrın şiddetini, sonra da halktan ayırmaktaki sabrın önemini anlattı. Nefse en ağır gelen ilgi, halk ve mevki ilgisini kesmektir. Zira riyâset, gaalibiyet ve üstünlük sevgisi, maiyyet çokluğu arzusu, ukalânın en çok sevdiği bir şeydir. Nasıl sevimli olmasın₂ ki bütün₂ bunlarla Allahu Teâlâ'nın sıfatı istenmektedir ki, o da rubûbiyettir. Rubûbiyet, kalbin₂ tabiatı bakımından sevilen ve arzû edilen bir vasıftır. Çünkü burada rubûbiyet emri ile münâsebet vardır. Yâni ruhî bir irtibat ve bir zevk vardır. Bunu ifade etmek üzere Allahu Teâlâ :

فَلِلرُّوحِ مِنْ أَمْرِ رَبِّي هـ

«De ki ruh Rabbimin emrinden-

dir» (17 - İsrâ: 85) buyurmuştur.

Kalb, bu mevkii sevdiği için yerilmez. Kalbin yerilmesi, emir âlemin-den uzaklaştırılmış olan şeytânın aldatmasından meydâna gelen karışıklık sebebiyledir. Zira şeytan, insânın emir₂ âleminden olmasına₄ hased ederek onu aldatıp sapıtmak ister. Rubûbiyet istediği nasıl mezmum olsun ki? Bu adam bu isteği ile Âhîret saâdetine ulaşma peşindedir. İsteddiği, yokluğu olmayan ölümsüzlük, zilleti olmayan izzet ve ululuk, korkusu bulunmayan emniyet, yoksulluk tehlikesi olmayan zenginlik ve noksanlığı düşünülme-yen kemâldir. Bunların hepsi rubûbiyet vasıflarıdır. Kalb, bunları istemekte bir vakit yerilmez. Hattâ sonu gelmeyen büyük bir mülk istemek herkesin hakkıdır. Böyle bir mülk isteyen, mutlak sûrette âlicenablık, izzet ve kemâl de ister. Fakat iki çeşit mülk vardır. **Biri**, çeşitli sıkıntılarla dolu, sür'atle zevâle mahkûm ve fakat₅ peşin olarak elde₆ edilen bir mülktür. Bu, dünyalıktır. **İkincisi**, her türlü elem ve keder şâibesinden uzak, tertemiz ve devamlı olup ardı arası kesilmeyen bir mülktür. Fakat bu, peşin değildir. Ne yazık ki insan aceleci olarak yaratılmış, peşini veresiye üzerine tercih eder durumdadır. Şeytan, insânın fitratında₃ olan bu acelecilikten yararlanarak, insâna hülûl eder ve peşin ile onu iğvâya ça-

lıştır. Mevcudu ona süslü gösterir. Ahmaklığından faydalanarak onu aldatır da: «Âhiretine Allah kerimdir» der. Dünya mülkü yanında Âhiret mülkünü de ona temenni ettirir. Nitekim Resûl-i Ekrem: «**Ahmak o kimsedir ki nefsinin hevâsına uydurur da sonra Allah'tan umar**» buyurmuştur. Böylece şeytânın teşvikiyle aldanır da imkânı nisbetinde dünyalık peşinde koşar ve dünyalığın şerefini arar. Bu arada Allah'ın yardımı yetişen kimseler, onun aldatmasına aldırış etmez, ona kıymet vermezler. Aldananların durumunu beyân etmek üzere Allahu Teâlâ:

كَأَلَّ بِلْ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ هـ

«Yok yok, siz çarçabuk geçeni seversiniz, Âhireti bırakırsınız» (75 - Kıyâme: 20),

إِنْ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا هـ

«Hakikat, bunlar, o çabucak geçen (dünyâyı) severler. Önlerindeki o çetin günü bırakırlar» (76 - Dehr: 27),

فَاَعْرِضْ عَنْ تَوَلَّىٰ عَزَّ ذِكْرُنَا وَلَمْ يُبْرِدِ الْخَبَاءَ الدُّنْيَا ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ

«Onun için sen, bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzû etmeyen kimselerden yüz çevir» (53 - Necm: 29) buyurmuştur.

Şeytânın hilesi bütün insanlara sirâyet ettiği vakit hemen Allahu Teâlâ meleklerini peygamberlere gönderdi ve şeytanın insanları azıttığını onlara vahyederek, onları doğru yola dâvete me'mûr etti. Onlar da mecâzî olan bu mülkten, hakikî olan Âhiret mülküne insanları dâvet ettiler ve insanlara şu şekilde hitâbettiler:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ اتَّقُوا اللَّهَ تَأْتُوا اللَّهَ شَائِئًا إِلَى الْأَرْضِ
أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا تَتَذَكَّرُونَ هـ

«Ey iman edenler, ne oldunuz ki size: «Allah yolunda elbirlik gazâyâ çıkın» dendiği zaman yere (mihlanıp) ağırlaştınız. Âhiretten dünya hayatına mı râzı oldunuz. Fakat bu dünya hayatının faydası Âhiretin yanında pek azdır» (9 - Tevbe: 38)

Tevrât, İncil, Zebûr, Kur'an ve diğer peygamberlere inen sahifeler, insanları ebedî ve dâimî olan mülke dâvet için nâzil olmuşlardır.

Bu dâvette insanlardan istenen, hem dünya, hem Âhirette kölelik ve esâretten kurtarıp hâkim ve hükümrân olmaktır. Dünyada kölelikten kurtarıp hükümrân olmaları, dünyalıktan yüz çeviren zâhidlerden olup az ile yetinmektir. Âhîfetteki hükümrânlıkları, Allah'a öyle bir yakınlık ile yaklaşımdır ki, burada yokluğu olmayan ebediyet, zilleti olmayan izzet ve bu dünyada gizli kalan göz kamaştırıcı şeylere sâhip olmak vardır. Şeytan ise, Âhîret sultanlığının dünyalık ile yok olacağını bildiği için durmadan insanları dünyalığa dâvet eder. Zira dünya ve Âhîret, birer kuma gibidirler. Yine dünyalıkta da selâmete ulaşamayacağını bilir. Yoksa selâmete ulaşacağını bilse, ona da dayanamaz. Ne yazık ki dünyalık, bir vakit, sıkıntı, keder ve münâzaalardan hâlî olamaz. Dünya servetinde hüküm bu olduğu gibi, mevkiinde de durum aynıdır. Hattâ her şey yoluna girse de ömrün tükenmesi sıkıntı olarak yeter. Nitekim Allahu Teâlâ :

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا الْأَرْضَ زُخْرُفِيهَا وَازَيَّنَّتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَنَّا هُمْ أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا كَأَن لَّمْ يَعْنِ الْيَوْمُ

«Tam yer zinet ve ihtişamını takınıp süslendiği, sâhibleri de ona her hâlde kaadir olduklarını sandıkları bir sırada geceleyin veya gündüzün ona emrimiz gelivermiştir ki sanki dün de yerinde yokmuş gibi tâ kökünden koparılıp biçilmiş bir hâle getirmiştir» (10- Yûnus: 24) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ darb-ı mesel olarak şöyle buyuruyor :

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا لِّحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا إِنَّا نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ

«Onlara dünya hayatının misâlini de irâd et. Gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bununla yer nebati birbirine karışmış, en nihâyet kuru bir çöp kırıntısı hâline gelip rüzgârlar onu savuruvermiştir» (18 - Kehf: 45)

Peşin bir mülk olan dünyadan yüz çeviren zâhide, şeytan hased eder ve onu yolundan alıkoymak ister. Zâten «Z ü h d» kelimesinin mânası, kişinin şehvet ve gadabına mâlik olarak onları duygularının ve iman işâretinin irâdesine almaktır. Bu hal, kendisinin hak kazandığı bir hükümrânlıktır. Çünkü sâhibi bu sayede hürriyetine kavuşmuş olur. Şehveti kendisini te'siri altına alırsa, o zaman midesinin, edeb yerinin ve diğer garazlarının esiri olur. Sâhibinin hayvanı yularından istediği tarafa çekmesi gibi, şehveti de onu istediği yöne sürükler. İnsânın aldanması ne kötü bir şeydir. Köle olmakla hükümdar olduğunu, kul olmakla rubûbiyete yükseldiğini sanır. Bu gibiler dünyada ters düştükleri gibi, Âhirette de yüzü-

koyun Cehennem'e düşerler.

Bunun için hükümdarlardan birisi zâhidlerden birisine :

— Bir ihtiyacın var mı? diye sordu. Zâhid :

— Benim mülküm, senin mülkünden çok daha büyük, ben senden nasıl bir şey isteyebilirim? dedi. Hükümdar :

— Bu nasıl olur? deyince, zâhid :

— Sen kimin kölesi isen, o, benim kölemdir, dedi. Hükümdar :

— Bu da nasıl söz? deyince, zâhid :

— Çünkü sen şehvetinin ve gadabının kulu ve esîrisin. Hâlbuki bunların hepsi benim kölelerimdir, dedi. İşte dünya hükümdarlığı budur ve bu hâl, insânı Âhirette de hükümdar eder. Fakat şeytânın vesvesesine aldananlar dünya ve Âhirette hüsrandırlar. Doğru yolda kalmağa muvafak olanlar, dünya ve Âhirette umduklarına ulaşanlardır.

Mülk, rubûbiyet², teshir³ ve kulluğu, bunlarda galatın karıştığı yeri ve şeytânın nasıl körleştirep karıştırdığını anladığına göre, artık dünya mülkünden, câh ve mevkiinden sıyrılıp kurtulmak ve dünyalığın yok olması için sabretmek, senin için kolaylaşır. Çünkü biliyorsun ki, dünyalık peşinde olmamakla, bu anda bir hükümdar ve Âhirette ise büyük bir mülk sâhibi olursun. Dünyalığın mevki ve ünsiyetli ile ülfet edip âdet yönünden kendisinde bu haller yerleşen bir insânın, yalnız bunları bilmesi, kendini kurtaramaz. Bu ilmine bir de ameli katması lâzımdır. Ameli de üç şeydedir:

Birincisi, mevki ve mansıbın sebeblerini görmemesi için bu gibi yerlerden uzaklaşmasıdır. Çünkü buralarda bulunmakla, bunlara sabretmek zordur. Şehveti gaalib olan kimse, şehveti harekete geçirecek sûretlerden dahî uzak kalmalıdır. O yerleri terkedip kendine uygun bir zemin bulmalıdır. Bunu yapmayanlar, Allahu Teâlâ'nın yarattığı geniş yerlere karşı küfrân-ı⁵ nimet etmiş olur. Nitekim Allahu Teâlâ :

لَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۝

«Allah'ın arzı geniş değil mi idi? Siz de oraya hicret edeydiniz ya?» (4 - Nisâ: 97) buyurmuştur.

İkincisi, teâmül⁶ hâline getirdiği kötü alışkanlıkları karşısında iyi amellerde bulunmak üzere kendini zorlamaktır. Kendisini kötülöklere alabildiğine salıvermesinin yerine iyiliklere zorlamak, ihtişam kılığı karşısında tevâzu' kılığına girmek gibi. Kıyâfet, durum, mesken, giyecek, yiyecek ve oturup kalkmak gibi, âdet edindiği her hâlinde değişiklik yapmaktır. Bunların hepsini iyileri ile değiştirmelidir. Buna öyle önem vermelidir ki, kötü işler kendisinde nasıl âdet hâline gelmiş idiyse, bu iyi halleri de aynı şekilde itiyâd hâline getirmelidir. Çünkü tedâvi, ancak her şey'in zıddıyla mümkündür.

1- GAZAB 2- İDARECİLİK 3- HAKİMLİK 4- HATA, YANLIŞ
5- İLAHİ NİMETE HÜRMETSİZLİK 6- MŪNASİBET, BİR-BİRİNİN ARD
4- ADET GELEN İŞ

Üçüncüsü, bütün bunlarda âhestelik ve mülâyemete riâyet etmektir. Birdenbire bir ucdan öteki uca geçmeğe bakmamalıdır. Çünkü insan tabiatı bunu kabûl etmez. Her şey tedricî ve âhestelikle olur. Alışkanlıklarından bâzılarını atarken, diğer bâzıları ile kendisini teskine çalışmalı, nefsi buna râzı olunca, bu sefer bunların da bir kısmını atmağa çalışmalı, böylece âhestelikle bütün yaramaz hâllerinden tamamen uzaklaşmalıdır. Bu âhesteliğe işâret etmek üzere Resûl-i Ekrem :

إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرَفْقٍ وَلَا تُبَغِضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ
اللَّهِ فَإِنَّ الْمُتَنَبِّتَ لَا أَرْضًا قَطَعَ وَلَا ظَهْرًا أَبْقَى هـ

«Muhakkak ki bu din, metin ve kuvvetlidir. Ona yumuşaklıkla yaklaş, yâni güç yetiremeyeceğin şeylere girme. Allah'a karşı ibâdeti nefesine yok ettirme, yâni ağırlanmıyacak şekilde ibâdet et. Zira ayrıldığın bir mesafe değil ki onu almağı düşüneceksin veya geride bırakıp istifade edeceği bir şey yoktur» (87) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَا تُسَادُّوا هَذَا الدِّينَ فَإِنَّ مِنْ تُسَادِّهِ يَغْلِبُهُ هـ

«Bu dini zorlaştırmayın; zira bu dini zorlaştıрмаğa çalışana din galebe çalar» (88).

Şimdi mevki, şehvet ve vesveselerden sabrın ilâcı hakkında şu anlattıklarımızı, **Rub'u'l-Mühlikât**'ın Riyâzet-i Nefis kitabında mücâhede yollarının kanunlarından anlattıklarımıza ekle ve bunu bir düstûr kabûl et ki, bütün tafsilâtı ile anlattığımız hususlarda sabrın ilâcını bilmiş olasın. Zîra ayrı ayrı teferruatıyla bunları açıklamak mümkün değildir. Tedric ve âhesteliğe riâyet eden kimse, bu sayede zor durumlara da sabır ve tahammül eder. Bu âhestelik sayesinde sevdiği âdetleri sevimsiz hâle gelebilir. Bu da tecrübe ve zevk ile bilinir. Ancak bu durum çocuklarda açıkça görülmektedir. Çocuk, ilk önce zoraki okumağa başlar, alışkın olduğu oyuna sabretmek ağırlığına gider. Sabır, ilim ile başlar. Gözü açılıp ilimden zevk almağa başladığı vakit, artık oynamaktan canı sıkılır, ona tahammül edemez ve ilimden ayrılmağa bir an sabredemez hâle gelir. Âriflerin birinden rivâyet edilen bir hikâyeye ile buna işâret edilmek istenmiştir. Âriflerden biri Şibli'ye sormuş :

— En zor sabır hangisidir? Şibli :

(87) Ahmed, Enes'den; Beyhaki, Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

(88) Buhâri, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

- Allah'da sabırdır, yâni kötü huyları atıp güzel ahlâk ile ahlâklanmak ve ibâdet etmek sabırdır, dedi. Ârif :
- Hayır, o değildir, dedi. Şibli :
- Allah için sabırdır, yâni Allah'tan kalbe gelen her şey'e sabredip rızâ göstermektir, dedi. Ârif :
- Hayır, o da değildir, dedi. Şibli :
- Allah ile sabırdır, yâni her şeyden ayrılarak yalnız Allah ile kalmağa sabretmektir, dedi. Ârif :
- Hayır, o da değildir, deyince, Şibli :
- O hâlde en zor sabır sizce hangisidir? diye sordu. Ârif :
- Allah'dan sabırdır, yâni en zor sabır, Allah'a yaklaştıktan sonra, uzaklaştırılmış olmasına sabretmektir, dedi. Bunun üzerine Şibli öyle bir âh çekti ki nerde ise ölecekti. Allahu Teâlâ'nın :

وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا «Sabredin, sabır yarışı yapın ve ne-

bet bekleyin» (3 - Âl-i İmran: 200) âyet-i celile'sinin tefsirinde; Allah'a da sabredin, Allah ile sabır yarışı yapın. Allah ile irtibat kurun, denmiştir. Denildi ki Allah için sabır, meşakkat ve külfettir. Allah'da sabır, O'ndan yardım dilemektir. Allah ile sabır, O'nun imtihanına vefâ göstermektir. Allah'dan sabır, O'ndan uzak kalmak sabırdır ki, bu cefâdır. Nitekim bu mânada şâir de şöyle diyor:

«Senden sabrın sonu mezmum, fakat senden başka her şeyden sabır
mokbûldür.»

Diğer şâir de şöyle demiştir:

«Sabır her yerde güzel, ancak senin aleyhinde çirkindir.»

Sabır hakkındaki son sözümüz budur.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞÜKÜR KİTABI

Şükrün de Üç Rükünü Vardır: Birincisi, Şükrün Fazileti, Hakikati, Aksa-
mı ve Ahkâmı Beyânındadır. İkincisi Nimetin Hakikati, Özel ve Genel
Bölümleri Beyânındadır. Üçüncü Rükünü de Şükür ile Sabırdan
Hangisinin Efdal Olduğu Beyânındadır.

BİRİNCİ RÜKÜN ŞÜKÜR HAKKINDADIR

9 uncu BEYÂN : ŞÜKRÜN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

1-SIKINTI, EZİYET 2-KÖTÜ 3-FAZİLETLİ

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۝ «Allah'ı anmak, elbette en büyük

(ibâdet)tir» (29 - Ankebût: 45) buyurmakla beraber, yine Kur'ân-ı Kerim'-de şükrü zikirle beraber anmış ve :

فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ وَأَشْكُرْوْا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

«Siz Beni anın, Ben de sizi anayım. Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin» (2 - Bakara: 152) buyurmuştur. Diğer âyette de :

مَافَعَلَ اللَّهُ بِعِبَادِكُمْ إِذْ شَكَرْتُمْ وَأَمْنْتُمْ ۝

«Eğer şükreder, iman ederseniz, Allah sizi neye azâba uğratsın» (4 -

Nisâ: 147). Bir başka âyette de : وَسَجَّزَى الشَّاكِرِينَ ۝

«Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız» (3 - Âl-i İmran: 145) buyurulmuştur. Yine Allahu Teâlâ İblîs lâinden haber vermek üzere :

لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ «Andolsun ki, onlar için Senin

doğru yolunda oturacağım» (7 - A'raf: 16), buyurmuştur. Buradaki «doğru yol»den murad, şükür yoludur, denmiştir. Şükrün üstün mertebesi olduğu

için şeytan halka ta'n ederek : وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ۝

«Onların çoğunu şükrediciler bulamıyacaksın» (7 - A'raf: 17) demiştir.

Allahu Teâlâ da : وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرُونَ ۝ «Kullarımdan

şükreden azdır» (34 - Sebe' : 13) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ şükre, istisnasız ve kesin olarak ziyadeyi va'dederek :

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۝ «Andolsun şükrederseniz elbette si-

zi(n nimetinizi) artırırım. Andolsun, nankörlük ederseniz hiç şübhesiz benim azâbım cidden çetindir» (14 - İbrâhim: 7) buyurmuş ve beş şeyde is-

tisna etmiştir. Bunlar zenginleştirmek, duâyı kabûl, rızık, mağfiret ve tevbedir. Zenginleştirmede :

فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنِّ شَاءَ هـ

«Allah dilerse sizi yakında kendi fazlından zenginleştirir» (9 - Tevbe :

28). Duâda: فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنِّ شَاءَ هـ

«O, kendisine çağırdığınız her hangi bir şey'i dilerse açar» (6 - En'-

am: 41). Rızıkda: وَيَرْزُقُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ بِغَيْرِ حِسَابٍ «Dilediğini hesapsız

rızıklandırır» (2 - Bakara: 212) mağfiretteki istisnası da :

وَيَغْفِرُ مَا دُونِ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ هـ «Ondan başkasını dileyeceği

kimseler için yarlıgar» (4 - Nisâ: 48), Tevbede :

وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ هـ «Allah kimi dilerse ona tevbe nasib

eder» (9 - Tevbe: 15) buyurmuştur. Şükür, rubûbiyet ahlâkından bir ahlâk-

tır. Nitekim Allahu Teâlâ: وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ هـ «Allah şekür

ve halimdir» (64 - Teğabün: 17) buyurmuş ve Cennet ehlinin ilk sözü şükür olduğunu beyân etmek üzere de :

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْتَنَا وَوَعْدُهُ هـ «Dediler: Bize va'-

dinde sâdık olan Allah'a hamd olsun» (39 - Zümer: 74). Diğer âyette de :

وَاٰخِرُ دَعْوَاهُمْ اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هـ

«Duâlarının sonu da hamd olsun kâinatın Rabbi olan Allah'adır» (10 - Yûnus: 10) buyurmuştur.

1-AFU 2-AFFEDER 3-HAKİMLİK, İDARECİLİK 4-ŞÜKRE DEN
5-YUMUŞAK

Bu Husustaki Haberler :

Resûl-i Ekrem bir mübârek sözünde :

الطَّاعِمُ الشَّاكِرُ عِزَّتُهُ الصَّائِمُ الصَّابِرُ هـ

«Yemek yediren ve şükreden, oruç tutup sabreden gibidir» (89) buyurmuştur.

Atâ'dan rivâyete göre diyor ki; bir gün Hz. Âişe'ye gittim ve : «Resûl-i Ekrem'de gördüğün en önemli hâllerden birini anlat» dedim. Hz. Âişe ağlayarak: «Onun her hâli önemli ve akıllara durgunluk verecek mâhiyette idi. Ancak birini sana anlatayım: Bir gece yatağıma geldi, yat-tı ve hemen bana: «Ey Ebû Bekir'in kızı, bırak beni de Rabbime ibâdet ve kulluk edeyim» dedi. Ben de: «Senin Allah'a yaklaşmanı isterim» dedim. O, hemen kalktı, acele acele abdest aldı ve ağlayarak namaz kılmağa başladı. Kıyamda, rükû'da, secdede ve namazın sonunda göz yaş-ları devâm etti, yaşları göğsüne kadar indi. Bilâl sabah ezânını oku-yuncaya kadar böyle geçti. Bunun üzerine kendisine: «Senin geçmiş ve gelecek günahların bağışlanmıştır, neden bu kadar üzülüyorsun?» dedi-ğimde, o: «Ben şükredenlerden olmayayım mı? Hâlbuki Allahu Teâlâ :

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ... هـ «Muhakkak yer ile göğün ya-

radılmasında, gece ve gündüzün ihtilâfında akıl sâhibleri için büyük alâmetler vardır» (2 - Bakara: 174) buyurdu» dedi. Hz. Âişe'nin bu rivâye-ti, ardı arası keslmeden ağlamanın devâmının lüzumuna delâlet etmek-tedir (90). Bir Peygamberden rivâyet edilen şu olay bu sırra işâret eder. Bir Peygamber, uğradığı küçük bir kayadan büyük bir suyun çıktığını gö-rünce, buna şaşırır. Bunun üzerine taş, Allahu Teâlâ'nın :

وَقَوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ هـ «O ateşin tutarağı insanla o taş-

dır» (2 - Bakara: 24) âyet-i celile'sini duyduktan sonra, böyle ağlarım, dedi. Bu peygamber bu taşın Cehennem'e girmemesini Allahu Teâlâ'dan iste-di. Allahu Teâlâ bu peygamberin duâsını kabûl etti. Bir müddet sonra bu peygamber aynı yere uğradı ve yine aynı vaziyette taştan su aktığını gö-rünce: «Artık şimdi niye ağlıyorsun?» diye taş sordu. Taş da: «O zaman ağladığım korku göz yaşı idi. Şimdi de şükür için göz yaşı döküyorum» dedi. İnsan oğlunun kalbi taş gibi veya taştan da serttir. Kalbin yumuşa-

(89) Buhâri muallâk ve Tirmizi hasen olarak, İbn Mâce ve İbn Hibban da Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(90) İbn Hibban ve diğerleri rivâyet etti. Müslim. Âişe'den muhtasar ola-rak rivâyet etmiştir.

ması, ancak korku ve şükür hâlindeki göz yaşları ile mümkündür. Rivâyete göre Resûl-i Ekrem :

يُنَادِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِيَقُمْ الْحَمَادُونَ فَتَقُومُ زُمْرَةٌ فَيَنْصَبُ
لَهُمْ لُؤْلُؤًا فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِهِ

«Kıyâmet günü «Hamdedenler kalksın» diye bir münâdi seslenir. Bunun üzerine bir zümre kalkar. Onlar için bir bayrak dikilir ve bayrak altında Cennet'e girerler» buyurdu. «Hammâd kimlerdir?» sorusuna, Resûl-i

Ekrem : «الَّذِينَ يَشْكُرُونَ اللَّهَ عَلَى كُلِّ حَالٍ» «Her hâl ü kârda Allah'a

şükredenlerdir», diğer rivâyette de: «Darlık ve genişlikte şükredenlerdir»

(91) buyurdu. Diğer bir rivâyette Resûl-i Ekrem : الْحَمْدُ رِذَاءُ الرَّحْمَنِ

«Hamd, Rahmân'ın cübbesidir» buyurmuştur.

Allahu Teâlâ E y y ü b aleyhisselâm'a: «Ben, velilerime verdiklerime karşılık bir teşekkürlerine râzıyım» buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ Davud aleyhisselâm'a sabredenlerin vasfı hakkında şöyle buyuruyor: «Onların yeri, dârüsselâm olan Cennet'tir. Oraya girdikleri vakit, onlara şükretmeleri ilham edilir. Şükür, sözlerin en güzelidir. Onlar şükrettikçe Ben de nimetimi onlara artırır ve daha ziyadeyi onlara gösteririm».

Altun ve gümüşü toplayıp yığmak hakkında nâzil olan âyet-i celile nâzil olduktan sonra Hz. Ö m e r :

— Hangi maldan servet edinelim? diye sorunca, Resûl-i Ekrem :

لِيَتَّخِذَ أَحَدُكُمْ لِسَانَ سَاكِرٍ وَقَلْبًا ذَاكِرًا

— Siz, zikreden dil, şükreden kalbe sâhib olunuz (92), buyurdu. Yâni servete boş verin de şükre devâm edin, buyurdu. İ b n M e s ' û d da : «Şükür, imânın yorisidir» demiştir.

(91) Taberânî ve diğerleri İbn Abbas'dan başka ifade ile rivâyet etmişlerdir.

(92) Nikâh bahsinde geçmiştir.

10 uncu BEYÂN: ŞÜKRÜN TARİFİ VE HAKİKATİ

Bilmiş ol ki; sâliklerin makamlarından bir makamdır. Bu da ilim, hâl ve amelden meydâna gelir.

İlim, asıldır, hâli doğurur. **Hâl** de ameli meydâna getirir. **İlim**, nîmeti vereni ve nîmetin O'ndan geldiğini bilmektir. **Hâl**, verdiği nîmete bu anda sevinmektir. **Amel**, nîmeti verenin maksadına ve arzûsuna uygun olarak hareket etmektir. Bu hareket, kalb, dil ve diğer âzalarla olur. Buna göre bunların hepsini anlatmak lâzım ki, şükürün hakikati tamamen meydâna çıkmış olsun. Çünkü yalnız şükür hakkında şimdiye kadar söylenenler, şükürün tamamen mânasını ifade edememiştir.

Birinci asıl, ilimdir. Burada üç şey'i bilmek lâzımdır. Bunlar, nîmetin maddesi, gerek verene, gerek in'âm edene ve gerek kendisine göre nîmet olmasının yolu ve in'âmın kendisiyle tamam olup da in'âm ediciden kendisine in'âmın yapılması ile ilgili olan vasıfları bilmektir. Çünkü ortada üç şey zarurîdir. Birincisi nîmet, ikincisi nîmeti veren, üçüncüsü de kendisine nîmet verilmiş olandır. Aynı zamanda bu nîmet, verenin kendi irâdesiyle verilmiş olmaktır. İşte bütün bunları bilmek lâzımdır. Bu anlattığımız, Allahu Teâlâ'dan başkası hakkındadır. Yoksa Allah hakkında, bütün nîmetlerin — nereden gelirse gelsin — Allah'tan olduğunu bilmek lâzımdır. Aslında in'âm edici olup nîmetleri veren O'dur. Diğer bütün vâsıtalar O'nun emrinde müsâhhardır. Bu mârifet, tevhid ve takdisden, yâni Allahu Teâlâ'yı birleyip noksan sıfatlardan tenzîh ettikten sonra gelir. Zira tevhid ve takdis de bunun içindedir. Hattâ îman maârifinde birinci kademe takdis, yâni Allah'ı noksan sıfatlardan tenzihtir. Önce böyle mukaddes bir zât tanıdıktan sonradır ki, böyle mukaddes olanın, ancak tek olduğuna inanır ve artık O'ndan başka kimsenin mukaddes olamayacağını bilir. İşte tevhid budur. Önce takdis, sonra tevhid, sonra da âlemdaki bütün varlıkların, O tekden meydâna geldiğini ve her şey'in O'ndan bir nîmet olduğunu bilir ki, bu da üçüncü derecede gelir. Çünkü bu mârifette takdis, tevhid ve kemâl kudret ile tek başına fâil-i hakîlik vardır. Bunun için Resûl-i Ekrem :

مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ فَلَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَلَهُ عِشْرُونَ حَسَنَةً وَمَنْ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ شَذَّ تَوَنُّ حَسَنَةً

«Sübhanellah» diyene on hasene, «Lâ ilâhe illâllah» diyene yirmi hasene, «Elhamdü lillâh» diyene de otuz hasene vardır» (93) buyurmuştur. Önce takdis, sonra tevhid ve sonra da şükür. Şükürde, takdis ve tevhid de vardır. Diğer hadîsde de :

أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ

«Zikrin efdali tevhid, duânın da en makbûlü hamdetmektir» (94) buyurdu. Ve yine :

لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْأَذْكَارِ يُضَاعِفُ مَا يَضَاعِفُ الْحَمْدُ لِلَّهِ

«Elhamdû lillâh demenin katlı mükâfatı gibi, hiç bir zikrin mükâfatı olamaz» buyurmuştur.

Mânaları kalbde yerleşmedikten sonra, bu kelimelerin yalnız dilde söylenmelerine bu mükâfatların verileceğini sanma. «Sübhanellâh» takdisi, «Lâ ilâhe illâllâh» tevhide, «Elhamdû lillâh» da bütün nimetlerin gerçek bir olan Allah'dan geldiğine delâlet eden kelimelerdir. Mükâfat, iman ve yakîn babından olan bu mârifetleredir. Bunları düşünüp anlamak lâzım.

Yine şunu bilmiş ol ki; bu mârifetin kemâli, ef'âlinde de ortaklığı Allah'tan nefyetmekleedir. Meselâ, hükümdarlardan birisinin in'âmına uğrayan kimse, bu in'amda veziri de ortak tanır, nimette hükümdâra şirk etmiş ve nimetin tamamını hükümdardan bilememiş, bir yönden hükümdardan ve bir yönden de başkasından bilmiş olur. Böylece her ikisine karşı bir sevgi duyar ve hükümdar hakkında muvâhhid olamaz. Evet, hükümdârın bu hususu yazdığı kâğıdına ve kalemine teşekkür etmez. Çünkü bunların bizâtihi değer taşımadıklarını bilir. Hâlbuki bu parayı vermekte vezir ve hâzinin vasıtalığı da kalem ve kâğıdın vasıtalığından farklı olmadığını da bilmesi gerekir. Hattâ bunlar hükümdârın kesin emri olmasa ve hükümdardan korkmasalar, metelik bile vermezlerdi. Bunu böyle bildikten sonra kâğıt ve kalemle bunlar arasında bir fark olmadığını kolaylıkla anlar da nimeti hükümdâra nisbet etmesinde kimseyi ona ortak etmez. Bunun gibi Allah'ı ve O'nun ef'âlini bilen kimse, güneş, ay ve yıldızların, kâtibin elinde kalem gibi, O'nun emrinde musahhar olduğunu, irâde sâhibi olan hâzin ve vezir gibi canlıların da O'nun emrinde olduğunu, kendi başlarına kalsalar bir kuruş dahî vermiyeceklerini bilirdi. Böyle bir nimeti sana ulaştırmanın postacı gibi bir vasıta olduğunu, zira irâde ve imkânları bahşeden Allah olduğunu, sana vermesinin, dünya ve Âhirette kendi hakkında hayırlı olduğunu, Allahu Teâlâ'nın kendisine bildirdiğini bu itikâda sâhib olduktan sonra vermemek imkânı olmadığını, verdiğini kendi menfaati için verdiğini; eğer kârı olmasa vermeyeceğini bilir.

O hâlde veren seni değil, kendi kârını düşünüyor. Gerçekte o, sana ikrâm etmiyor, umduğu bir nimete seni vasıta kılıyor. Gerçekte sana in-

(94) Tirmizi ve diğerleri, Câbir'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir.

1-İŞARE 2-İŞLER 3-KOVMAKTIR, SÜRGÜN ETMEK 4-İHSAN
5-BİRLİK OLAN 6-KENDİLİĞİNDEN 7-TABİ 8-İNANC

-7
âm eden, onu sana müsahhar edip, kalbine bu inanç ve iradeyi veren ve onu mecbur tutandır. Bunu böyle bildiğin vakit, Allah'ı ve O'nun fi'lini bilir de muvahhid olur ve O'na şükretmeğe muktedir olursun. Bunun için Mûsâ aleyhisselâm münâcâtında: «İlâhî, Âdem'i kendi kudretinle yarattın, şöyle böyle nimetler verdin. O, bunun şükrünü nasıl ödedi?» diye sordu. Allahu Teâlâ: «Bütün bunların Benden olduğunu bilmesi şükürdür» buyurdu. Demek ki şükür, bütün nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmektir. Şâyet bu hususda tereddüde düşersen, ne nimeti, ne de nimeti vereni bilmiş olursun. O vakit yalnız nimeti verene değil, başkasına da memnûn olursun. Mârifetteki noksanlığın sebebiyle sevmen azalır; sevgin azaldığı nisbette de amelin azalır. İşte bu aslın, yâni ilmin açıklanması budur.

İkinci asıl, hâldir. Bu da mârifetten sonra devâm eden ferahlık durumudur. Nimeti verene karşı saygılı ve sevgili olmaktır. Bu da mârifet gibi, bizâtihi bir şükürdür. Fakat şükür olabilmesi şartlarını ihtivâ etmesi ile mümkündür. Şartları da in'âm ve nimeti değil, nimeti vereni sevmektir. Belki bunu kolaylıkla anlayamayacaksın. Onun için bunu bir misâl ile açıklamak üzere deriz ki; yolculuğa çıkmak isteyen bir kimseye, hükümdar, bir at hediye ettiği vakit, bu adamın üç yönden sevinmesi düşünülür:

a) Birincisi, bir at'a sâhib olduğudur. At'ın bir varlık olup iyi bir nimet olması bakımından sevinmesidir. Bu sevginin hükümdar ile bir ilgisi yoktur. Hattâ doğın başında veya çölde bu at'ı bulsa, yine aynı şekilde sevinirdi.

b) İkincisi, at'a değil, hükümdarın kendisine olan ikramına ve kendisine verdiği öneme sevinir. Hattâ at'ı başka yerden alsa veya bulsa, ona ihtiyacı olmadığı için, ona hiç aldırış etmezdi. Bunun sevgisi, hükümdarın kalbinde mevki sâhibi olması bakımındandır.

c) Üçüncüsü, bu at ile hükümdarın hizmetinde bulunmak ve ona yaklaşmak için sevinmesidir. Aynı zamanda hükümdarın gönlüne girmekle vezirlik pâyesi verilmesini, bütün bunları düşünürken, bu mevkilere sâhib olmak değil, bu sayede hükümdarın ikramının kendi vasıtasıyla yapılmasını ve her an hükümdarın sohbetinde bulunup, yüzünü görebilme zevkine ulaşması bakımındandır. Hattâ kendisine uzakta bir vezirlik veya pâdişahın huzurunda bulunmak teklif edilse, vezirliği terkederek pâdişahın huzurunda bulunmağı tercih ederdi.

İşte nimete karşı sevinmek bu üç şekildedir. Bunlardan birincisinin şükür ile münâsebeti yoktur. Çünkü bu adamın gözü at'tadır, at'ı verende değildir. Verilen nimetin zevkine uygun ve arzûsuna muvafık olması bakımından sevinen herkesin hâli budur ve bu, bir şükür değildir. İkincisi, nimeti verenden memnûn olması bakımından, bir şükür ise de, in'âm edicinin zâtı bakımından değil, yapılan in'âmından dolayıdır. Sâlihlerin durumu böyledir. Onlar azâbından korkup sevâbını mudukları için O'na ibâdet ve şükür ederler.

Tam mânasıyla şükür, üçüncü şekilde sevinmektir. Yâni Allah'ın verdiği nimete sevinmek, o nimet ile Allah'a yaklaşabilmek, civarına inmek

ve O'nun cemâlini seyretmek sevgisi olmaktadır. En üstün mertebe de budur. Bunun nişanı, dünyalıktan, âhiretine yardımı dokunan ve ancak âhiret için azık ödindiği kısmı ile sevinmek, bunun aksine, kendini Allah'tan alıkoyacak her nîmete üzülmektir. Zira o at'ı alan kimsenin sevinmesi, at'ın iyi bir hayvan olduğundan olmadığı gibi, bu adamın da sevgisi, eline geçen nîmetin zevkinden değil, onu Allah'a yaklaştırmaya vesile olması bakımındandır. Bunun için Şiblî: «Şükür, nîmeti değil, nîmeti verenî görmektir» demiştir. Havvas da: Avâmın şükrü, yemek içmek ve giymekledir, fakat havassın şükrü, kalbe gelen ilâhî nefhalaradır, dedi.

Bu² böyle bir derecedir ki, zevki, midesi ile feraine ve diğer duyularına inhisar ettirip, kalb zevkinden mahrûm olanlar, bunu anlayamazlar. Çünkü sâlim kalb ancak Allah'ı zikir, O'nu mârifet ve O'na ulaşmaktan zevk alır. Başka şeylerden, ancak kötü alışkanlıkla hastalandığı vakit zevk alabilir. Bâzılarının toprak yemekten zevk almaları ve bâzı hastaların tatlıyı acı, acıyı tatlı bulmaları gibi. Nitekim şâir :

«Ağız çirkin olan hastalar, tatlı suyu acı bulurlar» demiştir.

İşte Allahu Teâlâ'nın nîmeti ile ferahlanmanın şartı budur. Deve olmazsa da varsın keçi olsun, darb-i meseline göre, bu üçüncü mevkîye yükseliyorsan, hiç olmazsa ikinci dereceye olsun yüksel. Fakat birincinin hiç bir değeri yoktur. Hükümdarlardan at'ı koparıyorum diye hükümdarı arayan ile, at ile hükümdarın hizmetine koşarım diye hükümdarı arayan arasındaki fark, elbette büyüktür. Bunun gibi, kendisine in'âm etsin diye Allah'ı arayanlarla, Allah'a ulaşmak için nîmete nâil olmak isteyenlerde de fark aynıdır.

Üçüncü Asıl: Şükrün üçüncü aslı, in'âm edeni bilmekten meydâna gelen sevincin gereğiyle amel etmektir. Bu amel, kalb, dil ve âza ile olur. Kalb ile, iyiliği niyet etmek ve bu niyeti herkesden gizlemektir. Bu amel, şükrü ifade eden kelimelerle hamdetmek ve şükrü açıklamaktır. Âza ile şükre gelince, Allah'ın verdiği nîmetleri yerinde ve O'na itâatte kullanıp isyandan kaçınmaktır. Meselâ gözün şükrü, müslüman kardeşinde gördüğü kusurları örtmek; kulakların şükrü, duyduğu ayıbları duymamazlıktan gelmektir. Bu âzalar ile Allah'ın verdiği nîmete şükür, böyle olur. Dil ile şükre gelince; Allah'tan râzı olduğunu ifade etmesidir. Nitekim Resûl-i Ekrem adamın birine :

— **Nasıl sabahladın?** diye sordu. Adam :

— Hayır üzereyim, dedi. Resûl-i Ekrem aynı soruyu üç kere tekrarladı ve üçüncüde adam :

— Allah'a hamd u senâlar olsun, iyiyim, deyince, Resûl-i Ekrem :

— **İşte senden bu cevabı bekliyordum, bunun için bu soruyu tekrarladım** (95), buyurdu.

(95) Taberânî Fuzayl b. Amr'dan merfû olarak rivâyet etmiştir.

Eskiler birbirlerine bu soruyu sorarlardı. Onların maksadı birbirlerini, Allah'a şükrettirmek ve bu sûretle şükrettirenin de, edenin de sevab kazanması idi, yoksa bir riyâ ve gösteriş değildi. Durumundan sorulan herkes ya şükreder, ya şikâyetle bulunur veya susar. Şükür itâat, şikâyet ise mâsiyettir. Şikâyet, din erbabından olursa çirkin bir mâsiyettir. Her şey elinde olan Allah'tan, âciz bir kula şikâyet nasıl çirkin olmasın? İnsana yakışan, şâyet uğradığı musibete dayanamıyorsa, Allah'dan olan şikâyeti, yine Allah'a olmalıdır. Çünkü derdi veren O olduğu gibi, dermânı da yine O verir. Aynı zamanda kulun mevlâsına zillet göstermesi izzettir, başkasına şikâyeti ise zillettir. Kendisi gibi zelil bir kula zilletini göstermek, elbette zillettir. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ
اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَانْشَكُرُوا لَهُ ۚ

«Hakikat, sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınız size bir rızık vermeye muktedir olamazlar. O hâlde rızık Allah katında arayın. O'na ibâdet edin. O'na şükredin» (29 - Ankebût: 17) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurmuştur :

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ ۚ

«Allah'ı bırakıp taptığınız da sizin gibi kullardır» (7 - A'raf: 194)

Dil ile şükür de şükür cümlesindendir. Nitekim rivâyete göre halife Ömer b. Abdülâziz'i ziyâret etmek üzere bir cemaat gelmiş ve bunlardan bir genç söze başlamıştı. Ömer b. Abdülâziz : «Sen dur, yaşlı olanınız konuşsun» dedi. Bu genç: «Eğer mutlak sûrette her iş yaşlıya verilmesi gerekiyorsa senden daha nice yaşlılar var, hilâfette sana sıra gelmezdi» dedi. Bunun üzerine Ömer : «O hâlde konuş bakalım» dedi. Genç: «Biz her hangi bir şey'i isteyen veya her hangi bir şeyden korktığımız için sizi ziyârete gelmiş değiliz. Çünkü senin üstün faziletin isteklerimize cevap vermiş, adâletin bizi korkudan emîn kılmıştır. Bizim ziyâretimiz bütün bunlara karşı bir teşekkürdür. Size dilimizle teşekkür etmeğe geldik, hemen geri dönüyoruz» dedi. İşte şükrün bütün hakikatini ihâta eden mânalarının asılları budur. Fakat şükür, in'âm edicinin nîmetini saygı ile itiraf, diyen, kalbin bâzı hâlleri ile dilin işini nazar-ı itibara almıştır. Şükür, ihsânını anmak sûretiyle ihsân edenî övmektir, diyen de yalnız dilin işini, nazar-ı itibara almıştır. «Şükür, hürmeti korumağı devam ettirmekle şuhûd minderi üzerinde oturmaktır» diyen de şükrün bir çok mânalarını bir araya toplayandır ki, yalnız dil ile ameli ortada bırakmıştır. Hamdûn - ı Kassar, nîmete şükrü, nefsin şükürde tufeyli gör-
İhyâü 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 11

mektir, demekle, mârifetin yalnız şükürün mânalarından olduğuna işâret etmiştir. C ü n e y d i 'nin: «Şükür, nefsinin o nimete lâîk görmemendir» demesi, özellikle kalbin hâllerinden bisine işârettir. Bütün bu zatların şükür hakkındaki sözleri, kendi hâllerine işâret olduğu için cevapları da ayrı ayrıdır. Aynı zamanda bunlardan, birisinin aynı soruya ayrı cevap verdiği de olur. Bu da başka bir hâle intikal etmiş olmasındandır. Zira onlar, ancak kendilerine galebe çalan hâllerinden konuşurlar. Çünkü onlar ehem olanı mühim olan üzerine tercih ederler. Bâzan da cevapları, sorunun hâline göre değişir. Onun ihtiyacı nisbetinde cevap ile yetinirler de muhtaç olmadığı kısımdan bahsetmezler. Bunun için bizim anlattıklarımızın onlara bir dokunmak olduğunu ve bizim anlattıklarımız onlara arz edilse onları inkâr edeceklerini sanma. Aklı başında kimse bunu böyle sanmaz. Ancak lâfız bakımından bir münâzâa âriz olabilir. Meselâ, dil kaide-⁵lerine göre, şükür, bu mânaların hepsine şâmil midir, yoksa bâzısına mı şâmilidir? Diğer mânalar tâbi ve levâzimat kabîlinden midir? gibi şeyler hâtıra gelebilir. Ne var ki biz bu kitabda kelimenin lûgat mânası üzerinde duracak değiliz. Çünkü âhiret yolculuğunda o, bir değer taşımaz. Tevfik Allah'tandır.

11 inci BEYÂN : ALLAH HAKKINDA ŞÜKRÜN YÜZÜNDEN PERDEYİ KALDIRMAK

Bilmiş ol ki; oklından şöyle bir şey geçebilir: Şükür, nimetin sâhibine yapılır. Meselâ, biz hükümdarlara şükrederiz. Bu şükür, ya insanlar tarafından daha iyi tanınip daha çok sevmeleri ve herkes yanında kadr ü kıymetlerinin takdiri için övmek sûretiyle yapılır, yahut bilfiil onlara hizmet etmek veyahut karşılarında saygı ile eğilmek sûretiyle olur, ki, bu onların mevkilerini yükseltir. Bu ise iki yönden Allah hakkında muhaldır.

Birincisi, Allahu Teâlâ böyle maksad ve haz duymalardan münezzehtir, hizmet ve yardıma ihtiyacı mukaddes, övülmekle ün almaktan çok uzak, hizmetçi ve âvene çokluğundan müstağnidir. Bu düşüncelerle O'na şükretmek, bize in'âm¹¹da bulunan bir hükümdâra, kendisinin bulunmadığı ve kendisine bir fayda sağlamıyacak şekilde evimizde uyumamak, rûkû ve secde etmekle şükürde bulunmamıza benzer ki, hükümdâra bunun bir faydası yoktur. Bu bakımdan şükür, Allah hakkında muhaldır.

İkincisi, bizim ihtiyarımızla yapmak imkânını bulduğumuz şükür de ayrı bir nimettir. Zira âza, kudret, irâde ve diğer bütün hareket sebepleri, Allahu Teâlâ'nın yaratması ve nimetidir. O'nun nimeti ile O'nun nimetine şükür nasıl olur? Meselâ, hükümdâr bize bir binîit verdikten sonra ikinci bir binîit daha verse; bu ikinci binîit, bizim tarafımızdan birincinin şükürü olamaz. Belki ikincisi de ayrı bir teşekküre muhtaç olur. Aynı zamanda şükre şükür, başka bir nimetle mümkündür. Bunun neticesi, Allahu Teâlâ'ya şükürün muhâl olduğunu gösterir. Çünkü her şey O'ndan geliyor. Bunda şübhemiz yoktur. Şeriatte böyle vârid olduğuna göre bunları nasıl telif ederiz? dersin,

1-GEÇME 2-ÇOK MÜHİM 3-SÖZ 4-MÜCADELE 5-KANUN
6-YARDIM 7-ZORUNLU OLARAK 8-İMKANSIZ 9-YARDIM EDENLER
10-İHTİYAQSIZ 11-İHSANDA 12-MİNİK

Bilmiş ol ki; bu düşündüklerin, Dâvud aleyhisselâm'ın hâtırından geçmiştir. Mûsâ aleyhisselâm da aynı şey'i düşünmüş ve: «Yâ Rab, Sana nasıl şükredeyim? Sana ben ancak başka bir nîmet ile şükredebilirim.» Diğer rivâyette: «Sana şükrüm, Senden bana verilen ayrı bir nîmettir ki o da ayrı bir şükür ister» dedi. Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a şöyle vahyetti: «İşte bunu bildiğin anda bana şükretmiş olursun». Diğer bir haberde de: «Her nimetin Benden olduğunu bildiğin vakit, Ben de bu bilgiyi şükür olarak kabûl ederim» buyurdu. Şâyet, soruyu anladım, fakat o peygamberlere vahyedilenin mânasını anlayamadım. Ben, Allah için şük-rün muhâl olduğunu biliyorum, fakat şük-rün muhâl olduğunu bilmenin nasıl şükür olacağını anlamıyorum. Zira bunu bilmek de O'ndan bir nîmettir. Bu nasıl olur da şükür olur? Bu, âdeta şükretmeyen şükretmiş ve hükümdardan ikinci hil'ati kabûl etmek birinci hil'ate şükür olur gibi bir netice doğurur. Akıl, buradaki inceliği anlamaktan âcizdir. Mümkün ise bunu bir misâl ile açıkla, dersen,

Bilmiş ol ki; bu, mârifet kapularından bir kapuyu çalmaktır ki, muamele ilminden çok üstün ve ilerdedir. Fakat biz, bir lemha olarak buna işâret eder ve deriz ki, burada iki görüş vardır. Birisi, sırf tevhîd nazarı ile bakıştır ki, bu bakış, mevcudatta O'ndan başkasının bulunmadığını görenlerin bakışıdır. Bunlara göre O'ndan başka her şey yoktur. Ezeli ve ebedî olarak gerçek budur. Zira gayriyyet, yâni başka olabilmek, bizâti-hî kaaim olmağa bağlıdır. Böyle bir varlık yoktur ve zâten muhâldir. Çünkü mevcûd-î hakikî bizâti-hî kaaim olandır. Bizâti-hî kaaim olamayan, bizâti-hî varlığı yok demektir. Çünkü o, başkasıyla kaaim olduğu için, bizâti-hî değil, bigayrihi vardır. Başkası olmadan, zâtı düşünülemediğine göre elbette mevcud değildir. Hakikî mevcud, bizâti-hî kaaim olandır. Bizâti-hî kaaim olmak demek, başkasının yokluğu düşünülse de, o yine vardır. Şâyet bizâti-hî kaaim olması yanında kendi varlığı ile başkası da vâir olursa, o Kayyûmdur. Kayyûm ise tektir. O'ndan başka birinin Kayyûmluğu düşünülmez. Demek ki mevcûdatta Hayy-ı Kayyûm'dan başkası yoktur. O ise hem vâhid, hem de sameddir. Her yönden tektir. Kimseye muhtaç değil, herkes O'na muhtaçtır. Bu makamdan baktığın vakit, hepsinin O vâhiddan sudûr ettiğini, hepsinin ona yöneleceğini bilirsin. İşte şâkir de O, meşkûr de O'dur. Seven de O, sevilen de O'dur. İşte Basralı Ebû Habib'in oğlu Habib:

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ هـ

«Biz onu hakikaten sabırlı bulduk. O, ne güzel kuldu. Hakikat, o, daima Allah'a dönen idi» (38 - Sâd: 44) âyetini okuduğu vakit: «Şâyân-ı hayrettir ki, sabrı da veren kendisi, öven de yine kendisidir. Övülen de yine O'dur» dedi. Şeyh Ebû Saîd el-Miyhenî de bu yönden bakarak

yanında : **يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ** «Allah onları sever, onlar da

Allah'ı sever» (5 - Mâide: 54) âyet-i celile'si okunduğu vakit: «Ömrüme yemin ederim ki, onları sever; bırak onları sevsin. Gerçekten onları sever, çünkü sevdiği kendi zâtıdır, yâni seven de o, sevdiği de kendisidir». Bu, yüksek bir rütbedir. Bunu ancak kendi seviyendeki bir misâl ile anlayabilirsin. Meselâ, bir eser meydâna getiren bir insan, eserini sevdiği vakit, gerçekde kendisini sevmiştir. Baba çocuğunu, çocuğu olduğu için sevdiği vakit, gerçekde kendisini sevmiştir. Bunun gibi, Allahu Teâlâ'nın zâtı ve sıfatından başka ne varsa hepsi O'nun sun'u ve O'nun icâdidir. Masnu'unu sevdiği vakit, gerçekde kendisini sevmiştir. Sevmediği vakit yine kendisini sevmemiştir. Bunun için sevdiğini hakkiyle sevmiştir. Bütün bunlar, tevhid gözü ile bir bakıştır. Sôfiye ise bunu «Fenâ-i nefis [nefsin yok olması]» ile tâbir ederler. Yâni Allah'tan başkasından ve kendisinden yok olmuş ve öyle bir hâle gelmiş ki, Allah'tan başka bir şey görmez olmuştur. Bunu anlamayanlar bunu reddeder, ve bir doksan boyunda günde kilolarla ekmek yine adam nasıl yok olur? der de sözlerini anlamadıkları için onlara gülerler. Zâten âriflerin sözlerinin, câhiller için gülünç olması zaruridir. Buna işâret olmak üzere Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ وَإِذَا مَرُّوا
بِهِمْ يَتَغَامَرُونَ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ
وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُونَ وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ

«Hakikat, günah işleyenler iman edenlerden kimine gülerlerdi. (Mü'minler) yanlarından geçerlerken birbirlerine kaş göz işâretleri yaparlardı. Ailelerine döndükleri vakit zevk duyarak dönerlerdi. Onları gördükleri vakit «Bunlar muhakkak sapıklardır» derlerdi. Hâlbuki onlar üzerlerine göz-cüler olarak gönderilmemişlerdi» (83 - Mutaaffifin: 29 - 33) buyurulmuş, sonra da âriflerin, yârın onlara güleceklerinin daha büyük olduğunu beyân etmek üzere :

فَلْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ عَلَىٰ آلَائِكَ يَنْظُرُونَ

«İşte bugün de iman edenler o kâfirlere gülüyorlar. (Süslü) tahtlar üzerinde onlara bakarak» (83 - Mutaaffifin: 34 - 35) buyurmuştur. Nûh aleyhisselâm da gemiyi yaparken ümmetî gülüyor ve kendisiyle alay ediyorlardı. Nûh aleyhisselâm da :

1-YAPILMIŞ 2-İFADE 3-BİLGİSİZ

إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ هـ

«Eğer bizimle eğlenirseniz biz de sizinle, bu eğlendiğiniz gibi eğleneceğiz» (11 - Hûd: 38) buyurmuştur.

Bu anlattığımız, iki görüşten birisidir. İkinci görüş «f e n â» makamına ulaşamayanların görüşüdür. Bunlar da iki kısımdır.

Bir kısmı, yalnız kendilerini bilir, ibâdet edecek bir Rab tanımazlar. Bunlar karanlıklar içerisinde kalmış iki göz₂ü kör insanlardır. Zîra bunlar, muhakkak olan bir₅ mevcudu nefyetmişlerdir. O mevcut ki hem₄ bizâtihi kaaim, hem de mâsivâyı₂ ayakta tutandır. Her kaaim, O'nunla kaaimdir. Bunlar, yalnız O'nu nefyetmekle yetinmedi, kendi varlıklarını da isbata kalkıştılar. Hâlbuki eğer bileydiler, kendileri, kendileri olmak haysiyetiyle var değiller. Onlar, bulundukları için değil, icad edildikleri için vardılar. Mevcud ile mûcid, yâni icad eden ile icad olunan arasında fark vardır. Varlıklar içerisinde yalnız bir mevcûd ve bir de mûcid [icad eden] vardır. Mûcid hak, icad olunan₄ şeyler ise, kendileri kendileri olmak haysiyetiyle, bătıldılar. Mûcid hem kaaim, hem de kayyûm'dur, yâni başkasını ayakta tutan da O'dur. İcad olunan her şey fâni ve helâktedir. Nitekim Allahu

Teâlâ : كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ هـ «Üzerinde bulunan

her canlı fânidir» (55 - Rahmân: 26) buyurmuştur. Hepsi yok olunca kalacak olan ancak Celâl ve Kerem sâhibi olan Allahu Teâlâ'dır.

İkinci fırka, bir göz₂ü kör olanlardır. Çünkü onlar tek gözleri ile hak olan mevcudun varlığını kabûl eder ve O'nu inkâr etmezler. Diğer gözleri tamamen kör ise hak olan mevcuddan başkasının fâni olduğunu farke demez₇ de Allah ile beraber başka bir mevcud daha kabûl ederler. Evvelkiler münkir olduğu gibi, bunlar da aslında müşrikdirler. Şâyet bu göz₂ü biraz görüyorsa, iki mevcud arasında ayrılık gözetebilir, yâni mevcudlardan birini kul₈ diğerini de Rab olarak tanır. Bu kadar bir ayırım yapabilmekle muvahhidlerden olur. Gözünün görmesi nisbetinde Allah'tan başka isbât ettiği varlıklardaki noksanlığını anlar. Şâyet gözünü dört açar ve ileriye görmeğe doğru giderse o da mevcûdatta Allah'tan başkasını görmez ve bu sûretle tevhidin kemâline erer. Allah'tan başkalarının varlıklarında ne nisbette noksanlık anlarsa, o nisbette tevhide girmiş olur.

Tevhidin en düşük derecesiyle kemâl derecesi arasında büyük₉ ayrılıklar vardır. Peygamberlere indirilen semâvî kitablar, gözleri cilâlandıracak sürmelerdir. Peygamberler ise bu sürmeyi gözlerle çekenlerdir. Onlar gerçek tevhide dâvet için gönderilmişlerdir. Tevhidin özü ise «Lâ ilâhe illâllah» dır. Mânası ise, ancak gerçek bir olanı görmektir. Tevhidin ke-

mâline ulaşabilenler, azınlıktadır. Bunun gibi, sırf inkâr ve şirk edenler de azınlıktadır. Bunlar en geri uça bulunanlardır. Zira putlara tapanlar bile :

وَمَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُوا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ۖ «Biz, bunlara ancak

bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz» (39 - Zümer: 3) derler. Bunlar, zayıf olsa da tevhidin ilk kapularına girmişlerdir. (Şübhesiz bu, kendi hayâllerindedir.) Ortalarda kalanlar, çoğunluğu teşkil edenlerdir. Bunların içerisinde bâzan basiret gözleri açılıp tevhidin gerçek tarafları kendilerine parlayanları da olur fakat, bu hâl devâm etmez, şimşek gibi gelir geçer. Bâzılarında ise bir müddet kalır fakat devamlı olmaz, yine geçer. Bu hâlde devâm enderdir. Nitekim şâir :

«Herkes için yükselmeğe doğru bir hareket vardır, fakat o yükselme-
de sebat, nâdirdir» demiştir.

Allahu Teâlâ Resûl-i Ekrem'ine : **وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۝**

«Secde et, yaklaş» (96 - Alâk: 19) âyet-i celîle'si ile yakınlık istemeği emrettiği vakit, Resûl-i Ekrem secdesinde:

أَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَأَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِكَ
مِنْكَ لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ ۝

«Allah'ım, İkaabından afvına, gadabından rızâna ve Senden yine Sana sığınırım. Sana lâayık bir senâ ile ben Seni senâ etmekten âcizim. Sen kendini nasıl senâ ettinse, öylesin yâ Rab» (96) buyurdu.

Resûl-i Ekrem'in: «İkaabından afvına sığınırım» buyurması, yalnız ef'-âl-i ilâhiyyeyi müşâhede etmesinden meydana gelen bir sözdür. O, sanki Allahu Teâlâ'yı ve O'nun ef'âlini gördü de, fi'linden fi'line sığındı. Sonra daha yaklaştı ve ef'âli değil, fiillerini çıkış yeri olan ilâhî sıfatları gördü ve «Gadabından rızâna sığınırım» dedi. Sonra daha terakkî etti. Tevhidde bunun da noksan olduğunu anladı; sıfatı müşâhede makamından zâtı müşâhede makamına yükselerek: «Senden yine Sana sığınırım» dedi. Artık fiil ve vasıfları geride bırakarak doğrudan doğruya kendisinden yine kendisine iltica' etmiştir. Fakat bu arada kendisini de görmüş ve kendisi için Allah'a sığınmıştır. Bunun da bir noksanlık olduğunu daha fazla yaklaşmakla anladı da: «Ben Seni hakkıyla senâdan âcizim, Sen, kendini senâ

(96) Müslim, Âişe'den rivâyet etmiştir.

1-KARARLILIK 2-CEZA 3-GAZAB 4-İŞLER 5-AMEL 6-YÜKSELME
7-SİĞİNMA

ettiğin gibisin» demekle kendisini yok kabûl etmiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem'in **LÂ UHSİ** sözü, kendi yokluğundan ve artık kendini görmez olduğundan haber vermektir. «Sen seni senâ ettiğin gibisin» buyurması da, senâ eden ve senâ olunanın Allahu Teâlâ olduğunu, her şey'in O'ndan gelip O'na gideceğini, O'nun zâtından başka her şey'in, helâkte olduğunu beyândır. Demek ki Resûl-i Ekrem'in ilk makamı, muvahhidlerin son makamıdır. O, ilk önce ancak Allahu Teâlâ'nın ef'âlini görmüş ve ef'âlinde yine ef'âline sığınmıştır. Nihâyet her şeyden sıyrılmış ve en yüksek makam olan Hakkın zâtını müşâhedeye erişmiştir.

Resûl-i Ekrem bir rütbeden diğer bir rütbeye yükseldiği vakit, ikinciye nisbetle birinci rütbeyi bir uzaklık kabûl eder ve ondan istiğfâr eder ve, sîrette bunu bir noksanlık sayardı. Buna işâret olmak üzere Resûl-i Ekrem :

إِنَّهُ لِيُخَانُ عَلَى قَلْبِي، حَتَّى اسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ سَبْعِينَ مَرَّةً ۝

«Kalbime öyle şeyler gelir ki, günde yetmiş def'a Allah'a istiğfâr ederim» (97) buyurmuştur. Bu, günde yetmiş derece daha bir üste yükseldiğine işârettir. Bunların ilk derecesi, her ne kadar diğer yaratıkların son makamı ise de, kendisinin ihrâz ettiği son derece karşısında bir eksiklik olduğundan, geride bıraktığı her derece için istiğfâr ederdi. Resûl-i Ekrem'in amansız çalışmalarını gören Hz. Âişe :

— Geçmiş ve gelecek günahların bağışlanmış değil mi? Nedir bu cehd ü gayretin? Nedir bu secdedeki ağlaman? deyince, Resûl-i Ekrem :

— **Şükreden kullardan olmıyayım mı?** diye cevap vermiştir. Yâni yüksek makamlar istemiyeyim mi? demek istemiştir. Çünkü şükür, ziyâdeyi

gerektirir. Nitekim Allahu Teâlâ :

لَنْ يَزِيدَ شُكْرًا وَلَا يَنْقُصُ ۝

«Andolsun şükrederseniz, elbette sizin nimetinizi artırırım» (14 - İbrâhim: 7) buyurmuştur. Bir nebze de olsa, burada — görülen lüzum üzerine — mükâşefe deryâları içinde dalgalanmış olduk; bu kadarı kôfidir. Şimdi kendimize gelerek mevzuumuz olan muâmele ilmine döner ve deriz ki; peygamberler, yukarda anlattığımız şekilde, insanları îmanın kemâline dâvet için gönderilmişlerdir. Fakat halk ile tevhid arasında büyük ve zor geçitler bulunmaktadır. Şeriatlerin hepsi bu mesafeleri ve bu zorlukları aşmağı göstermiştir. Bunları aşabildikten sonradır ki, makam, başka bir makam ve görüş başka, başka bir görüş olur. Bu makamda; şükür, şâkir ve meşkûr, yâni şükreden, şükrolunan ve şükür meydâna çıkar. Bu da ancak yine bir misâl ile açıklanabilir. Meselâ, hükümdârın biri uzak me-

safede bulunan bir adama bînî, giyecek ve yol harçlığı gönderip onu kendisine dâvet eder. Bu dâvet de iki maksadla yapılır; ya hükümdârın o adamdan her hangi bir yönden istifadesi var, onun için dâvet etmiştir veyahüt hükümdârın hiç bir faydalanma düşüncesi yok, çünkü gelecek olan zat bir şey sağlayamıyacağı gibi, hükümdârın da hiç bir ihtiyacı yoktur. Adamı, yalnız taltif için huzûruna çağırmış ve imkânlarını te'mîn etmiştir. Allahu Teâlâ da uzak mesofede bulunan kullarını, imkânlar bahşetmek sûretiyle kendisine dâvet etmiştir. Allahu Teâlâ müstağni olduğu için bu dâvetin yalnız kullarını taltif bakımından yapıldığında şübhe yoktur.

Şübhesiz hükümdar birinci maksadla adamı dâvet etmişse, adamın yalnız gelmesiyle dâvâ bitmez. Mutlak sûrette hükümdâra, hükümdârın istediği şekilde hizmette bulunması lâzım ki teşekkür borcunu ifâ etmiş olsun. İkinci şekilde dâvet edilmişse, hükümdar ondan bir yardım beklememektedir. Fakat buna göre de dâvet edilen adam, ya bu dâvetin şükürünü ödemiş veya nankörlük etmiş olur. Teşekkürü; hükümdârın kendisine bahsettiği imkânları, hükümdârın istediği şekilde kullanıp hükümdâra gelmektir. Nankörlüğü ise, o imkânları kendi arzûlarına göre kullanmak, hattâ hükümdardan daha uzak yerlere gitmektir. Bu imkânları hiç kullanmaz ve olduğu yerde kalırsa yine nankörlük etmiştir. İşte Allahu Teâlâ'nın insanları yaratması da böyledir. Onlar neşv u nemâ bulmak için ilk yaradılışlarında şehvete ihtiyaçları vardır. Ne yazık ki şehvet sebebiyle Allah'tan uzaklaşırlar. Hâlbuki mutlulukları, Allah'a yaklaşmaktadır. Yaklaşmak için gerekli nîmetleri de Allahu Teâlâ onlar için hazırladı. Yakınlık ve uzaklığı anlatmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de :

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا

«Biz hakikat insânı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik, ancak iman edenler müstesnâ...» (95 - Tin: 4 - 6) buyurmuştur.

Sonra Allahu Teâlâ, kulunu, aşağıların aşağısından yükseklerin yükseğine yükseltmek için bir takım imkân, vâsita ve sebebler yaratmıştır. Adamın, bu imkânlardan faydalanıp Allah'a yaklaşmasında Allahu Teâlâ'nın bir istifadesi yoktur. Kul, ister yakın olsun, ister uzak, Allah katında hopsi birdir. Kul, bu imkân ve âletleri yerinde kullanırsa verilen bu nîmete şükretmiş ve Allahu Teâlâ'nın sevgisine hak kazanmıştır. İsyanda kullanırsa, nankörlük eder ve Allah'ın gadabına uğrar. Allahu Teâlâ kulun küfür ve isyânına râzı değildir. Şâyet bu nîmetleri hiç kullanmazsa yine nankörlük etmiş olur. Dünyadaki bütün mahlûkat, insânı âhiret saâdetine ulaştırmak ve Allah'a yaklaştırmak içindir. Her itâat eden, itâati nisbetinde Allah'ın nîmetine şükretmiş, her tenbel isyân etmiş ve meşrû olmayan yollarda serveti kullananlar nankörlük etmiş olur. Tâat ile mâsiyet, ezeli dilemesi ile ise de, muhabbet ve kerâhet her ikisine birden

1-MİNİK 2-İLTİFAT 3-İHTİYAGSIZ 4-GAZAB 5-İSYAN 6-İĞRENLİK

ve aynı şekilde şâmil değildir. İrâde edilen bâzı şeyler mahbub ve bâzıları da mekruhtur. İşte bu ince noktanın arkasında açıklanmasına müsâade edilmeyen sırr-ı kader vardır. Bu açıklama ile birinci şübhe çözülmüş oldu. O da teşekkür edilenin bir hazzı olmazsa şükür nasıl olur da şükür olur şübhesi idi. Aynı zamanda ikinci şübhe de çözülmüş oldu. Çünkü şükürden maksad, Allahu Teâlâ'nın nîmetlerini, Allah'ın sevdiği yolda kullanmaktır. Allah'ın fi'li ile verilen nîmetler aynı yolda kullanılırsa maksad hâsıl olur. Çünkü senin işin, Allahu Teâlâ'nın bir lûtfudur. Sen o işin tatbik mahalli olduğun için Allahu Teâlâ seni senâ etmiştir. Allah'ın seni senâ etmesi o da ondan ikinci bir nîmettir. Çünkü veren de O, öven de O'dur. O'nun birinci işi, ikinci işinin kendi sevgisi ciâhine sarfına sebep olmuştur. Her hâlde şükür, O'na mahsustur. Sana şâkir denmesi, senin şükrün mahalli olman bakımındandır. Yoksa senin icâd ettiğin mânasında değildir. Nitekim sana âlim ve ârif dendiği vakit, ilim ve mârifeti sen icâd ettin, mânasında değil, belki bu vasıf ile mevsuf olduğun mânasındadır, yâni sen bunların mahalli olmuş oluyorsun. Bunlar ezeli bir kudret ile sende bulundu. Seni şâkirlikle tâvşif, sana şey'iyeti, şey denmesini isbattır, yâni sen bir şeysin, eşyayı yaratan, seni de bir şey ve nesne olarak yarattı. Sen, seni kendi zâtından vâir olmuş bir şey sandığın anda, işte o zaman bir şey değilsin, fakat eşyayı, eşya edene nisbetle bir şeysin. Çünkü O, seni bir şey olarak yarattı. O'nun seni bir şey yapmasını nazara alırsak, o zaman gerçekte bir şey değilsin. İşte buna işâret ol-

mak üzere Resûl-i Ekrem :

اعْمَلُوا فِكْلَ مُيسَّرٍ لِّمَا خُلِقَ لَهُ

«Çalışın, herkes niçin yaratılmışsa ancak onu yapabilir» (98) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'e: «Mâdemki her şey takdir edildi, biz niçin amel edelim?»² diyenlere cevâben böyle buyurmuş ve herkes kendi irâdesiyle ezelde mukadder olandan fazla bir şey yapamaz, buyurmuştur.³

Demek ki mahlûkat, Allah'ın kudretinin mecrası ve ef'âlinin mahallidir. Gerçi onlar da yine O'nun ef'âlidir fakat, işlerinin bâzıları, bâzı işlerinin mahalli ve yeri olmuş oluyor. Resûl-i Ekrem'in: «Çalışınız» buyurması, her ne kadar onun dilinde söylendi ise de, aslında Allahu Teâlâ'nın işidir. Bu söz, amelin faydalı olduğunu halkın bilmesine sebebedir. Halkın bunu bilmesi de Allahu Teâlâ'nın bir işidir. İlim de kesin olarak tâate teşvik eder ki, bu da Allahu Teâlâ'nın işidir. Bu teşvik, âzaların harekete geçmesine sebep olur. Bu da Allahu Teâlâ'nın işidir. Ancak Allah'ın işlerinin bâzıları bâzılarına sebep olur, yâni birinci, ikincinin şartı gibi olur. Nitekim cisim ve cevherin yaratılması, arazların yaratılmasına sebep olmuştur. Zira cisimden önce arâz yoktu. Hayatın yaratılması, ilmin yaratılmasına, ilmin yaratılması iradenin yaratılmasına sebep olmuştur ki, hepsi birbirine sebep olan Allah'ın işleridir. Birinci, ikincinin şartıdır deme-

(98) Buhârî ile Müslim, Ali ve İmran'dan rivâyet etmişlerdir.

nin mânası, hayat fi'lini, ancak cevher kabûl eder, ilmi kabûle isti'dad ancak hayat sâhibinde olur, iradeyi ancak ilim sâhibi kabûl eder demektir ki; bu bakımdan birbirinin sebepleri olurlar. Yoksa ef'âlinin bâzısı diğer bâzısını icâd eder demek değildir. Belki o başkası için zemin teşkil eder demektir. İşte bu tahakkuk ettiği vakit insan, anlattığımız tevhid mertebesine yükselmiş olur.

Şâyet, niçin Allahu Teâlâ «Amel₄ edin, amel etmezseniz hem azâb olunur, hem de isyânınız sebebiyle yerilirsiniz» buyurdu? Hâlbuki bu anlattığına göre bizim elimizde bir şey yok, niçin yerilelim? Hepsî Allah'a râçidir, dersin,

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın bu sözü bizde itikadın husûlüne sebebedir. İtikad da korkunun heyecanına, korku heyecanı da şehvetleri terk ile dünyadan uzaklaşmağa, bu da Allah'a yaklaşmağa sebep olur. Müsebbübü'l-esbâb₇ olan ve bu sebepleri tertip eden, Allahu Teâlâ'dır. Ezelde saâdeti sebkât eden için bu sebepler kolaylaşır, böylece birinden diğerine geçmek sûretiyle bu halkalar onu Cennet'e götürür. Bu gibiler hakkında «Herkes yaratıldığında muvaffak olur» denmiştir. Ezelde iyiliği sebkât etmeyen, Allah'ın, peygamberin ve ulemânın sözlerini dinlemekten uzaklaşır. Duymayınca da bilmez olur. Bilmediği vakit korkmaz, korkmadığı vakitte de dünyalığı terketmez. Dünyaya meyli terketmedikçe şeytânın tarafına geçer ve varacağı yer Cehennem olur. Bu açıklamayı bildikten sonra zincirleme olarak Cennet'e gidecekler₈ şaşarsın. Herkes sebeplerin silsileleri ile ilim ve korkuyu insâna musallat eder. Ne kadar rûsvây ve kepâzeler varsa onlar da zincirlerle Cehennem'e sevk edilirler. O zincirler, gaflet ve aldanma zincirleridir. Müttakiler lûtf ile Cennet'e, mücrimler ise kahr ile Cehennem'e sevk edilir. Kahreden ise vâhid-i kâhâr olan Allahu Teâlâ'dır. Kaadir olan da Melik-i Cebbârdır. Gaafillerin gözlerinden perde kalktığı vakit, durumu böylece müşâhede ederler ve münâdi-

lerin? **لَمِنَ الْمَلَكِ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ** «Bugün mülk kimin-

dir? Bir olan, kâh h â r olan Allah'ındır» (40 - Mû'min: 16) diye nidâ ettiklerini duyarlar. Aslında her dâim mülk, tek ve kâh h â r olan Allah'ındır, fakat gaafiller bu nidâyı ancak o gün duyacaklardır. Bu, gaafillerin yeni keşfettikleri hâlden haber vermektir ki, artık o zaman keşfin bir değeri kalmaz. Helâk sebeplerinin aslı olan cehâlet ve körlükten Allah'a sığınırız.

12 nci BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN SEVDİĞİ İLE SEVMEDİĞİNİN BİRBİRİNDEN AYRILMASI

Bilmiş ol ki; küfrü terkedip şükrü yerine getirmek, ancak Allahu Teâlâ'nın hoşlanıp hoşlanmadığı şeyleri bilmekle tamamlanır. Zira şükrün mânası, Allahu Teâlâ'nın verdiği nimetleri sevdiği yerlerde kullanmaktır.

1-İŞ 2-İŞLER 3-GERÇEKLEŞME 4-KÖTÜLENME 5-ÜMİTLİ
6-SEBEPLERİ MEYDANA GETİREN 7-GEÇME 8-SATAŞAN
9-REZİL 10-HABERSİZLİK 11-TAKVALI 12-SUĞLU 13-HABERSİ!

Küfrün mânası ise bunun zıddıdır. Ya o nimetleri hiç kullanmaz veya kö-tülükte ve Allah'ın hoşlanmadığı yerlerde kullanır. Allahu Teâlâ'nın sev-diğini sevmediğinden ayırd edebilmek için iki kuvvet vardır. Bunlardan birisi işitme organıdır. Dayanağı âyet ve hadislerdir. Diğer de kalb ba-sîretidir. Bu da ibret gözü ile bakmaktır. İbret gözü ile bakmak zordur. Zor olduğu için de az bulunur, az bulunduğu için de kıymetlidir. İşte bu-nun için Allahu Teâlâ peygamberler göndermiştir. Onlar vasıtasıyla halka yolu kolaylaştırmıştır. Bu yol sayesinde kulların işlerindeki bütün hüküm-ler anlatıldı ve açıklandı. Bütün işleri ile ilgili şer'î hükümlere muttali olamıyanlar, asla şükrün hakkını veremez, hakkıyla şükredemezler.

İbret gözü ile bakmak demek, Allahu Teâlâ'nın yarattığı bütün var-lıklardaki hikmetini anlamak demektir. Bu hikmet, biri gizli ve diğeri de âşikâre olmak üzere iki kısımdır. Âşikâre ve açık olanı, güneşin yaradı-lmasındaki hikmet gibi. Güneş, gece ile gündüzü birbirinden ayırması, gündüzün mâişet te'mini, gecenin istirahat mahalli olması, göz görünce hareket imkânlarının bulunması, gece olunca saklanıp sükûnete erilme-si gibi hikmetlerdir. Bu anlattığımız, güneşin hikmetlerinden bâzılarıdır. Yoksa bütün hikmetleri bunlar değil, onun daha pek çok ince hikmetleri vardır. Bulutlar ve yağmurdaki hikmetler de böyledir. Bu sayede insan ve hayvan, bütün canlılar için yerden bitkiler biter ve bunlar gıdalanırlar. Kur'an-ı Kerim, herkesin anlayabileceği açık hikmetlerden bâzılarına işâ-ret etmiştir. Nitekim âyet-i celile'de :

اَنَّا صَبَّأْنَا الْمَاءَ مَغَّاثًا فَتَقَفْنَا الْاَرْضَ فَانْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا ... هـ

«Hakikat biz, o suyu bol bol döktük. Sonra toprağı iyiden iyiye yar-dık. Bu sûretle onda dâne bitirdik. Üzümler, yoncalar» (80 - Abese: 25-28) buyurulmuştur.

Diğer hareket eden ve duran yıldızlara gelince; bunların yaradılışın-daki hikmet, herkesin anlayamayacağı şekilde gizlidir. Ancak herkesin anlayabileceği yönlerine işâret etmek üzere yine Allahu Teâlâ :

اِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ هـ «Hakikat biz, en ya-

kın göğü bir zinetle, yıldızlarla süsledik» (37 - Sâffât: 6) buyurmakla gök-lerin zîneti olduklarını beyan buyurmuştur. Âlemin bütün cüzleri, gökler, yıldızlar, rûzgârlar, denizler, dağlar, madenler, bitkiler, hayvanlar ve âza-ları hiç bir zerresi hikmetten hâli değildir. Bir hikmetten yirmiye, yüze, bi-ne ve onbinlere varıncaya kadar hikmetleri vardır. Hayvanlardaki âzalar da böyledir; hikmeti bilineni var, bilinmeyişi var. Meselâ, göz görmek içindir; alıp vermek, vurup kırmak için değildir. El, çalışmak içindir, yürü-mek için değildir. Ayak, yürümek içindir, koku almak için değildir. Bun-

ları herkes bilebilir. Fakat iç âzalara gelince; meselâ, bağırsaklar, dalak, kilye, damarlar, kaslar, bunlardaki boşluklar, birleşme ve ayrılmalar, yumuşak ve sertlikler ve bütün bu iç organlardaki inceliğin sırlarını herkes bilemez. Hattâ bilenler de Allahu Teâlâ'nın ilmine nisbetle yine az bir şey

bilirler. Nitekim âyet-i celile'de : وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ۝

«Size az bir ilimden başkası verilmemiştir» (17 - İsrâ: 85) buyurulmuştur. Demek ki, insanın, bütün bu âzaların yaratılışlarının açık olan hikmetini bilip onları yerinde kullanması lâzımdır. Aksi hâlde nankörlük etmiş olur. Meselâ, el, kendini tehlikeden korumak, yarayışlı şey'i almak ve başkasına faydalı olmak için yaratılmıştır. Bunu, yaratılış hikmetinin dışına çıkararak başkasını dövmeğe kullanırsa, nankörlük etmiş olur. Bunun gibi; güneş, ortalığı aydınlatır, göz de görür. Fakat gözün vazîfesi, din ve dünyasında kendisine faydalı olan şeylere bakmakla zararlı şeylerden korunmaktır. Bunlarla yabancıya bakarsa, bunlara karşı nankörlük etmiş olur. Çünkü mahlûkatı, dünyayı ve diğer sebepleri yaratmaktan maksad, bunlardan faydalanmak sûretiyle kulların Allah'a ulaşmasıdır. Allah'a vuslat ise, O'nu sevmek ve dünyada O'nunla ünsiyet edip dünyanın aldatıcı muzahrafatından uzaklaşmaktır. Allah ile ünsiyet, O'nu zikre devamla; muhabbet ise, fikirden meydâna gelen mârifetle mümkündür. Zikir ve fikre devam da, bedenın sıhhati ile kaaimdir. Beden de gıdâ ile devâm eder. Gıdâ ise; toprak, su ve havadan gelir. Bunlar da yer ve göklerle, iç ve dışımızdaki organları yaratmakla mümkündür. Demek ki bütün bu yaratıklar bedene hizmet eder. Beden ise, ruhun binitidir. Allah'a yükselecek olan da o ruh ve o nefs-i mutmainnedir. Bu da devamlı mârifet ve ibâdetle mümkündür. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادُونَ ۝ «Ben cinleri de,

insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım» (51 - Zâriyât: 56) buyurmuştur. Kim ki, bir şey'i, Allahu Teâlâ'ya itâatten başka bir şeyde kullanırsa, bu mâsiyette kullandığı bütün sebeplerde Allah'a karşı nankörlük etmiş olur. Şükür veya nankörlükte bulunup bulunmadığını anlamak için, fazla gizli olmayan ve fakat yine de gizli sayılan hikmetlerden birisini bir misâl ile açıklayalım :

Buna göre derzi ki; Allahu Teâlâ'nın nimetlerinden birisi de altın ve gümüşdür. Ticarî hayatın bunlarla kaaim olması bakımından bunlar, dünyayı ayakta tutan maddelerdir. Hâlbuki aslında bunlar, madde olarak hiç bir fayda sağlamayan birer taş hükmündedirler. Fakat kişinin bizatihi muhtaç olduğu yemek, içmek, giymek, mesken ve diğer ihtiyaçları bunlarla te'min edilir. Meselâ, bâzan insan, muhtaç olduğu şey'e sâhib olmaz da muhtaç olmadığı şey'e sâhib olur. Adamın binite ihtiyacı varken

1-KAVUŞMA 2-ZİYNET 3-MİNİK 4-EMİN 5-İSYAN 6-KENDİLİĞİN

-3-

biniti olmaz da hiç ihtiyacı olmadığı zağferanı (gül yağı) bulunur. Bunların arasında bir münâsebet yoktur. Devesi olan adamın zağferana ihtiyacı yok ki, zağferan versin de deve alsın. O hâlde bunların miktarını, kıymetini takdir edecek bir vâsita lâzım. Çünkü deveci devesini zağferan karşısında kaybedemez. Aralarında bir münâsebet olmadığı için tartı ile de müvâzene sağlanamaz. Elbise verip ev alacak olan veya ayakkabı verip köle almak isteyen veya un verip merkep alacak olanlarda da durum aynıdır. Bu eşyalar arasında bir münâsebet yoktur. Bir devenin ne kadar zağferan karşılığı olduğu bilinemez. Bunun için birbirine uymayan bu maddeler arasında aracı rolü oynayacak başka bir maddeye ihtiyaç vardır ki, böylece herbirinin değeri bilinsin de alım ve satım ona göre yapılsın. Böyle vasıta bulunduğu vakit herkes ne alıp verdiğini, neyi neye sattığını bilebilir. İşte bu arada hakem rolü oynamak için Allahu Teâlâ altın ve gümüşü yarattı. Bunlarla eşyanın kıymeti takdir edilir. Meselâ, bu deve yüz altın eder. Şu kadar zağferan da yüz altındur, denir ve bu sûretle herkes verip aldığını bilir. Altın ve gümüş ile fiyat takdirinin mümkün olması, bunların kendi maddelerine ihtiyaç olmadığı içindir. Çünkü ne yenilir, ne de giyilirler. Şâyet maddelerine ihtiyaç olaydı, o zaman ihtiyaç nisbetinde bunların da fiyatları değişir ve bunlarda istikrar olmazdı. Demek ki Allahu Teâlâ altın ve gümüşü, değer tâyini için insanların elinde bulundurmak üzere yaratmıştır. Diğer bir hikmet de bunlarla başka şeyler almaktır. Aslında bunlar, az bulunan değerli maddelerdir, fakat diğer maddelere nisbetleri aynıdır, yâni her mala nisbet edilebilirler. Meselâ, altın ve gümüşe mâlik olan, her şey'e mâlik sayılır, çünkü bunlarla istediğini alabilir, fakat bir elbiseye sâhib olan, yalnız o elbiseye sâhib demektir. Şâyet yiyecek maddesine ihtiyacı olsa, yiyecek sâhibi, o elbiseye heves etmeyebilir. O, belki yiyeceği vermekle başka bir şey satın almak ister. Dilediğini alabilmek için öyle bir şey'e muhtaç olmuştur ki, o şey, sûreti bakımından hiç bir şey olmamakla değer bakımından her şeydir. Bir şey'in muhtelif şeylere nisbetinden müsâvi olması, hususiyyetini ifade eden özel bir sûreti olmadığı vakittir. Meselâ, ayna gibi. Aynanın rengi olmadığı için her rengi kabûl eder. Altın, gümüş ve diğer paralar da böyledir. Bizâtihi bir garaz taşımazlar, fakat her gaayê ve maksada vesîledirler. Harfler de böyledirler. Bizâtihi bir değer taşımazlar, fakat başkaları için bir sürü mâna ifade ederler. İşte altın ve gümüşün ikinci hikmeti de budur. Daha pek çok hizmetleri vardır, bunları anlatırsak lâf uzar. Bunları, yaratıldıkları hikmetlerinin hilâfında kullanan, bunlara karşı nankörlük etmiş olur. Demek ki bunları tedâvülde bırakmayıp istif eden bunlara haksızlık etmiş ve yaradılışlarındaki hikmeti iptal etmiş olur. Bu tıpkı, hüküm verecek olan bir hâkimi hapsedip hüküm vermekten alıkoymağa benzer. Zira parayı istif edip piyasaya çıkarmadığı vakit hakemliğini iptal etmiş olur. Çünkü altın ve gümüş, muayyen şahıslar için yaratılmış değil, zira bunlar birer taş olmaları bakımından şahıslara bir fayda sağlamazlar. Bunlar, hakem olarak ellerde dolaşmak ve miktar tâyininde alâmet olarak yaradılmışlardır. Kudret kaleminin harfsiz ve ses-

siz olarak kâinata çizdiği satırları anlamaktan âciz, basiret gözünden yok-sul olanlara, Resûl-i Ekrem'in dilinden harf ve ses olarak Allahu Teâlâ bu durumu haber verdi ve :

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

«Altını ve gümüşü yığıp ve biriktirip de onları Allah yolunda harca-mayanlar, işte bunlara pek acıklı bir azab müjdele» (9 - Tevbe: 34) bu-yurdu. Bu duruma göre altın ve gümüşten süs eşyaları, kabl₁ar ve bardaklar yapanlar nankörlük etmiş olurlar ve hattâ, altın ve gümüşü istif edenden₂ daha kötü duruma düşerler. Çünkü miyar olarak yaratılan ve tedavüld₃e bulunması gereken altın ve gümüşü kab olarak kullanmak, memleketin hâkimini ayak₄ işlerinde çalıştırmak gibidir. Bu bakımdan onu habsetmek bundan ehvendir. Bakır, çinkö, porselen ve benzeri madenle-rin görebilecekleri bir görevde altını kullanmak elbette nankörlüktür. Bu maddeler kab kaçak olarak kullanılmak içindir, fakat piyasaya hâkim olamazlar. İşte bunu anlamıyanlara bu âyetin izahı olarak daha geniş bir açıklamada bulunmak üzere Resûl-i Ekrem :

مَنْ شَرِبَ فِي إِنَاءٍ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ فَكَأَنَّمَا يَجْرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ

«Altın ve gümüşden mâmul kablardan içen kimsenin midesinde Ce-hennem'in ateşi, deve böğürmesi gibi böğürür» (99) buyurmuştur.

Altın ve gümüşde riba muamelesi yapan herkes, bunlara karşı zu-lüm ve nankörlük etmiş olur. Zira bunlar, kendi₅ zatları için değil, başka-ları için yaradılmışlardır. Çünkü zatlarında bir garaz yok, kendi maddele-rinde ticaret yapılırsa, hikmetin aksine gaaye ve maksad olarak ele alın-mış olurlar. Çünkü konulduğu şey'in dışında para beklemek zulümdür. Çok kere elbisesi olup da parası olmayan kimse, bu elbise ile yiyecek ve bi-necek alamaz. Çünkü çoğunlukla yiyecek ve binit, elbise karşılığında sa-tılmaz. Kâr sağlamak için onu başka bir nakidle satmakta mâzurdur. Zi-ra ancak o sayede maksadına ulaşabilir. İşte altın ile gümüş, bu, başka şeyler içindirler. Kendi zatları için değildirler. Diğer mallar arasındaki yer-leri, harflerin kelimeler arasındaki yerleri gibidir. Nitekim nahiv âlimleri, harfler, başkasındaki mânâyı anlatmak için gelmişlerdir, derler. Aynı za-manda renkler de aynanın yeri gibidir. Ayna, kendisi için olmayıp, karşı-sına geçen renk ve şekiller için olduğu gibi, altın da kendisi için değil, başkaları içindir. Parayı para ile alıp satmak câiz olsa, nakid üzerine, nak-din gaayesi olan teâmül icrâ edilmiş olur ve o zaman nakid, kayıtlanmış olur. Bağlanmış ve âdetâ¹⁰ istif edilmiş gibi olur. Bunun için para, para ile

(99) Buhâri ile Müslim, Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

satın alınmaz. Bu, tıpkı, hâkimi ve posta vâsıtasını tevkif etmek gibi olur. Hâlbuki onlar hüküm vermekte ve pul almakta serbest kalacaklar. Para da muamelede serbest kalacak. Para, para karşılığında alınıp verilirse, muamele sarsılır ve zulüm olur.

Şâyet, o hâlde altunu gümüş ve gümüşü altın ile, bir dirhemi diğer bir dirhemle alıp satmak nasıl câiz olur? dersen,

Bilmiş ol ki; birincide gaayeye ulaşmak bakımından nakidler birbirine uymaz. Meselâ, gümüş daha çok olduğu için onu bölebilir ve azar azar ihtiyaçlarına harcayabilir. Altunu gümüş ve gümüşü altın ile alıp satmaktan men'edilse, o vakit bunların gaayesi olan kolaylıkla maksada ulaşmak kaybolur. Onun için cinsler değişince, alış-verişleri câizdir. Bir dirhemi benzeri bir dirhemle satmanın câiz olması, akli başında olan adamın buna rağbet etmemesi bakımındandır. Çünkü hiç bir tüccar böyle boş işle vaktini öldürmez. Bu, tıpkı, bir kuruşu yere atıp almağa benzer. Bir kârı yoktur, ancak vaktini öldürmek vardır. Akli başında olanların böyle yapacaklarını sanmayız. Onun için heves edilmeyen şeyden men'etmeyiz. Zâten böyle bir işlem de düşünülmez. Ancak birisi diğerinden iyi olursa, olabilir ki o zaman iyyinin sâhibi de bunu kabûl etmez. Şâyet âdisinden üstelik isterse, o zaman biz karşısına çıkar ve buna mâni' olarak deriz ki; paranın¹ iyi ve kötüsü arasında fark yoktur.² Çünkü iyilik ve kötülük, bizâtihi maksûd olan maddelerde aranır. Bizâtihi maksûd olmayan maddelerin böyle inceliklerini aramağa lüzum yoktur. Böyle bir şey varsa kusura, darbhanede aranır.

Bir dirhemi, veresiye olarak kendi misli gibi bir dirheme³ vermeğe gelince; bunun câiz olmaması, bunu ancak iyiliği kasdeden müsamakârlar⁴ yapar. Böyle bir ikrazda⁵ bulunmak ikramdır ve makbûldür. Sâhibi ise me'curdur. Fakat bir⁶ de muâvaza yolu vardır, yâni ivâz karşılığında vermek vardır. Bu, müsamahayı kaldırdığı ve haksızlık olduğu için yasaktır. Yemeklerde⁷ de hüküm böyledir. Yemekler gıda veya devâ olarak yaratılmıştır. Gaayeleri dışına çıkarılmaları doğru olmaz. Onlarda alış-veriş kapusunu açmak, yâni yemeği yemek ile satmak, onları kayıt altına almak demektir. Ve yenmeleri te'hir edilir. Allahu Teâlâ yiyeceği yemek için yaratmıştır. Bu bakımdan ona kuvvetle ihtiyaç vardır. Bu sebeble bir an önce muhtaç olmayanın elinden çıkıp muhtaç olana ulaştırılması lâzımdır. Yiyeceği, yiyecek karşılığı satan, ona muhtaç olmayandır. Zira muhtaç ise neden yemiyor da ticaret malı yapıyor? Ticaret malı yaptığına göre, isteyenlere yine yiyecek karşılığında değil, bedeli karşılığında vermesi lâzımdır. Aynen, o yemek karşılığında onu satan⁸ gibi, almanın da bu yemeğe ihtiyacı yok demektir. Bunun için şeriatte muhtekir tel'in edilmiş ve hakkındaki vâidler vârid olmuştur. Nitekim bunları «KESB ÂDÂBI KİTABI»nda anlattık.

Evet, buğdayı hurma karşılığında satabilir. Çünkü bunlar birbirinin yerini tutamaz, ama bir ölçek buğdayı, bir ölçek buğdaya satan, mâzur sayılmaz. Buna abes ile uğraşmak denir. Bu bakımdan bunu men'e de lüzum yoktur. Zira böyle bir alış-veriş kimse yapmaz. Ancak daha iyi buğdayı bulan bunu yapar ki, iyi buğdayın sâhibi de buna rûzı olmaz.

1-HAPS 2-KENDİLİĞİNDEN 3-HOŞ GÖRÜLÜK EDEN

4-BORÇ 5-MUKAFATA HAK KAZANMIŞ KİMSE

6-MUTEDİL 7-KARŞILIK 8-HOŞ GÖRÜLÜK

9-MAL SAKLAYAN KİMSE 10-LANET 11-KORKUTMALAR

Fakat bir iyi, iki âdi karşılığında verilmek, bâzan arzû edilir. Ancak yemek, zarurî ihtiyaçlardan bulunduğu ve zarurî ihtiyaçların asıl maksadı te'minde müsavi olup, ancak zevk bakımından ayrıldığı için şariat² bu zevke önem vermemektedir. Bunun için ribâyı yasaklamıştır ve ribanın haram olmasındaki hikmet de budur. Bu açıklamayı Bağdat'ta dârû's-selâmdan çıktıktan ve fıkıh ilminden ayrıldıktan sonra buldum. Bunu da fıkıh bölümüne kotalım. Çünkü hılâfiyât bölümünde anlattıklarımızın hepsinden kuvvetli bir buluştur.

Bu açıklama ile, ribâyı, yiyeceklere tahsis edip diğerlerini buna katmamakta Şâfiî mezhebinin üstünlüğü ortaya çıkmış olur. Zira kireç de bu hükme gireydi elbise ve binitler öncelikle bu hükme girerlerdi. Eğer işin içine tuz karışmasaydı İmâm Mâlik'in mezhebi, bu hususta en kuvvetli mezheb olurdu. Zira Mâlik tuzu da nafaka arasına katmıştır (100). Fakat şariatın üzerinde durduğu her maddenin bir hudud içinde zabtı gerekir. Bu ribâyı da, kût [nafaka] ile tahdid etmek mümkündür. Nitekim Mâlik buna kaail olmuştur. Yenecek maddelerle de tahdit mümkündür, nitekim Şâfiî buna kaail olmuştur. Şariat, yaşiyabilmek için zarurî olan her şey'i, yenecek cinsinden olan şeylerle tahdidi uygun bulmuştur.⁵ Şariatın koyduğu kayıt ve sınırlar bâzan hükme sebep olan asıl gayenin

(101) Ribâ, nass-ı Kur'an ile haramdır. Fakat bu husustaki âyet mücmeldir. Bu mücmeli açıklayan Resûl-i Ekrem ribânın altı maddede haram olduğunu tasrih etmiştir. Bu altı madde dışında kalan maddelerde ribânın haram olup olmasında mezheb imamları ihtilâf etmiştir.

İmâm - 1 A'zam, altın ve gümüşde ribânın haram olması için iki sebep göstermiştir. Birisi, cinslerinin bir olması, diğeri de tartı ile kullanılmalarıdır. Buna göre; cinsi bir olup tartı ile alınıp verilen her maddede ribâ haramdır, demiştir. (Demir, bakır, kalay ve benzerleri gibi).

İmâm Mâlik ve Şâfiî: «Altın ve gümüşteki illet, para olmaları bakımındandır. Bunun için demir ve bakır gibi şeylerde ribâ olmaz» dediler. Yine Ebû Hanîfe, ezher rivâyetinde: «Altın ve gümüşden başka diğer dört şeyde illet, ölçü ve cinsiyettir. Buna göre arpa ve buğdayda olduğu gibi, ölçü ile alınıp verilen ve cinsleri bir olan alçı, kireç ve coğan gibi maddelerde de hüküm aynıdır» demiştir. Ahmed'den ikinci bir rivâyetinde: «Dört maddede ribâ, yenilip ölçülen veya yenilip tartılan maddelerden olmaları içindir. Bu bakımdan yenildiği hâlde ölçü veya tartı ile alınıp verilmeyen maddelerde ribâ yoktur. Dâne işi satılan nar, ayva, hiyar, kavun ve karpuz gibi, yenilmeyenler ister ölçü, ister tartı ile olsun, onlarda ribâ yoktur. Bundan üçüncü rivâyetinde; yenir, cinsinden oldukları için bunlarda ribâ var. Binâenaleyh, yenen her maddede ribâ vardır, dedi. İmâm Mâlik: «Bu dört maddenin ribahlığı, nafaka olmaları bakımındandır. Bu itibarla ne kadar yiyecek varsa hepsinde ribâ hükmü câridir» dedi.

İmâm Şâfiî, kavli-i cedidinde: «Arpa, buğday, tuz ve hurma gibi maddelerde ribânın haram olması, yiyecek maddeleri olmaları bakımındandır. Buna göre yumurtaya varınca, nar, ayva dahil bütün yiyecek maddelerinde ribâ vardır.» İmâm - 1 Ahmed'den buna benzer üçüncü bir rivâyet de vardır.

İmâm - 1 Ahmed, kavli-i kadiminde: «Yenecek maddeler ölçülün, tartılsın hepsinde ribâ vardır, diğerlerinde yoktur» demiştir. (Mütereim)

1-UYGUN 2-FAİZ 3-AYIRMA 4-İNANMIŞ 5-MAKSAD 6-AYE
7- MUHTASAR 8-BELİRTME 9-MİS 10-SEBEB 11-BUNDAN DOLAYI
12-GEGMEKTE OLAN

takviye edilmediği etrafındaki bâzı şeyleri de içine alır ve zarurî olarak hudut öyle çizilmiş olur. Eğer hudut böyle etraflı alınmasa, hâller ve şahısların ihtilâfı sebebiyle mânanın asıl özünü bulup ona uymakta insanlar şaşkınlığa düşebilirdi. Bunun için, şahısların ve hâllerin ihtilâfı nazar-ı itibara alınarak ifâde edilen mânanın tamamını ve kemâlini nazara aldığı için her şeyde bir hudut koymuştur. Bu hududu aşmamak lâzımdır. Nite-

kim Allahu Teâlâ : وَمَنْ يَعْصِ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۖ

«Kim Allah'ın hududunu aşarsa kendisine yazık etmiş olur» (65 - Ta-tâk: 1) buyurmuştur. Bu mânaların aslında şeriatlerin ihtilâfı yoktur. İhti-lâf, hudut yollarını tâyindedir. Meselâ, İ s â aleyhisselâm'ın dininde, şarap haram, fakat haramlığı sarhoşluk vermesine bağlıdır, yâni İseviyyette şa-rabın haram olmasının haddi şeker vermesine bağlıdır. «Şarap, bizim şeria-timizde de haramdır, fakat bizde haram olması, müskir olması içindir. Sarhoşluk versin vermesin, mâdemki bu madde müskirdir, öyle ise haram-dır. Çünkü azı çoğuna dâvet eder. Bu az, mâdemki çokta dahildir, şeker vermese de cinsi itibariyle haramlığın hudutları içindedir ve haramdır.

İşte buraya kadar anlattıklarımız, altın ve gümüşün gizli hikmetlerin-den bir misâldir. Nîmete şükür veya nankörlüğün bu misâl ile ayarlanma-sı uygun olur. Her hangi bir hikmet ve gâaye için yaratılan bir şey'i ora-dan ve o gâayeden ayırmak doğru değildir. Bunu da ancak hikmetten nasibi olanlar anlar. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۚ

«Her kime hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir» (2 - Bakara: 269) buyurmuştur. Ne yazık ki şeytan oyuncağı ve şehvet mezbe-lesi olan gönüllerde hikmet cevherlerine rastlanamaz. Ancak basîret sâ-hibleri düşünebilir. Bunun içindir ki Resûl-i Ekrem :

لَوْ لَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحْمُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى مَلَكُوتِ السَّمَاءِ

«Eğer şeytanlar, insanların kalblerinde cevelân etmeselerdi, insanlar göklerin gizliliklerine bakarlardı» (101) buyurmuştur.

Bu misâli anladınsa, artık durup yürümeni, konuşup susmanı ve bü-tün tutum ve davranışlarını buna göre ayarla. Neticede ya şükrettiğini veya küfrettiğini görürsün. Bu iki hâlden ayrılmaya imkân yoktur. Zâhir ilimlerden olan fıkıh ile meşgul olan avam, bunların bir kısmına kerahet

ve bir kısmına mahzûrattandır, derler. Basiret² erbabına göre hepsi sakıncalı olan şeylerdir. Meselâ, ben sağ el ile taharet almağa mahzurlu derim. Çünkü burda küfrân-ı¹ nimet vardır. Allahu Teâlâ insanda iki el yarattı ve bunlardan birisini diğerinden kuvvetli kıldı. Elbette kuvvetlinin bir üstünlük hakkı vardır. Zayıfı kuvvetliye tercih ise adâletsizliktir. İki eli yaradan Allah, bu ellerle göreceğin bâzı hizmetlere de seni muhtaç kıldı. Bunlarla göreceğin hizmetlerin bâzısı şerefli, bâzısı da âdî işlerdir. Şerefli olanı, müşaf-ı şerifi tutma ve benzeri işlerdir. Adî işler de necâset temizliği gibi. Sen âdî işlerde kuvvetli elini ve şerefli işlerde de kuvvetsiz elini kullandığın vokit, şerefliyi düşürmüş ve şerefsizi yüceltmiş olursun. Bu ise zulüm ve adâletten ayrılmaktır. Bunun gibi, kibleye karşı tükürmek ve o yöne dönerek kazâ-i⁷ hâcet etmek, Allahu Teâlâ'nın cihet ve yönleri yaratmasındaki nimete karşı küfürdür. Allahu Teâlâ âlemi geniş olarak yarattı ve cihetler tâyin etti. Bu yönlerin bâzısına şeref verdi ve bâzısını da şereflendirmedi. Meselâ, gönlünü bir noktaya ve oradan da Allah'a bağlamak için Mekke'de Kâbe denen ve kendisine nisbet ettiği bir beyt yarattı. Gaaye, Rabbine ibâdet edeceğin zaman o tarafa huzûr içinde dönmendir. İşlerini de şerefli ve şerefsiz olarak ikiye⁹ ayırdı. Meselâ, şerefli işin namaz kılmak, şerefsiz işin kazâ-i⁷ hâcet ve sümkürmektir. Sen kazâ-i⁷ hâcetinde ve sümkürmende kibleye yönelirsen, ibâdetinin kemâli için tahsis edilen yöne karşı nankörlük etmiş olursun.

Ayakkabı giymekte de durum budur. Kuvvetli olması ile şerefli olan, sağ ayağın dururken solu giydirmek nankörlüktür. Çünkü sağ ayak daha kuvvetli ve daha şerefli olduğu için onu öne almak lâzımdır. Bu gibi mahzurlu şeyler, her ne kadar fakihlere göre mekruh ise de, ârifler nazarında büyük günahlardandır. Hattâ âriflerden birisi bir def'a bir kaç ölçü buğday alıp fakirlere dağıtmağa başladı. Bunun hikmetini soranlara: «Bir def'a yanlışlıkla nâlinlerimi sol ayağımdan başlayarak¹¹ giydim. Onun keffâreti olarak bu buğdayı¹² dağıtıyorum» dedi. Evet, fakihler bu gibi şeyleri fazla büyütmeğe muktedir değiller. Çünkü onlar, hayvanlardan bir derece farklı olan avâmın islâhı ile mübtelâ olmuş zavallılardır. Avam ise öyle karanlık bataklıklar içindedirler ki, o zulmetlere nisbetle bunlar sol-
da sıfır kalmış ve bunları onlara açıklamak imkânsızlaşmıştır. Meselâ, ağza getirilecek şey, sağ el ile getirilir. Sol el ile yemek içmek, nankörlük olur, fakat sol el ile şarap içen adama: «Sen iki yönden haddi aşdın; birisi içki içmek, diğeri de sol¹¹ el ile içmek» demek elbette çirkin bir şey olur. Bunun gibi cum'a vakti hür bir insanı veya şarabı satan bir adama: «Sen iki cinâyet işledin; hem şarap veya hür adamı sattın ve hem de bu satışı cum'a namazı vaktinde yaptın» demek, abes ve çirkin olur. Bunun gibi, mescidde su dökünen bir adama: «Sen hem mescidde, hem de kibleye karşı su dökündün» demek lüzumsuz, abes ve çirkin bir şey olur. Onun için, onlar bu gibi mahzurlarla fazla meşgul olamazlar. Zira günahlar, karanlıklardır. Fakat bunların bâzısı bâzısından büyük olduğu için küçükleri arada görülmez hâle gelir. Meselâ, efendi, bâzan hizmetçisine: «O bıçağı neden kullandın?» diye çıkışabilir, fakat o bıçakla efendi-

- 1-YASAK OLANLAR 2-SAHİPLER 3-ABDEST 4-İLAHİ NİMETE HÜRME
5-(KURANIN BİR İSMİ) 6-PİSLİK 7-GÜSL 8-SİZLİK ETME
9-MAKSAD 10-FINXIRMAQ (BURUNLA İLAQALI) 11-AYIRMA
12-FİKİH ALİMİ 13-KUVVETLİ 14-TUTKUN 15-SERBEST

nin sevgili oğlunu keserse, artık iş, «O bıçakla niçin kestini?» demekten çoktan geçmiş olur. Enbiyâ ve Evliyâ'nın riâyet ettiği edeblerden avam hakkında fıkıh kitaplarındaki mûsâmahamızın çoğu böyledir ve sebebi bu zarurettir. Yoksa bunların hepsi adâletten ayırmak, küfrân-ı nîmet ve kulu Allah'tan uzaklaştırmaktır. Hattâ bâzıları, insanı yüksek dereceden düşürmeğe müessir olurken, diğer bâzıları da insânı, yakınlık hudutlarından çıkararak şeytânın sâhası olan uzaklıklara atmağa sebep olur. Yine bunun gibi, zarurî ve önemli bir sebebe dayanmadan ağaç kesen, ağaçlara ve el nîmetine karşı nankörlük etmiştir. Eldeki nankörlüğü, elin boş şeyler için yaratılmayıp, Allah'a itâate yardımcı olacak ameller için yaratılmış olmasındadır. Ağaca gelince; Allahu Teâlâ onu yarattı, gövde, dal ve budak verdi. Su verdi, onda gıda ve nemâ kuvvetini yarattı ki, büyüyüp kemâlini alsın, insanlara faydalı olsun diye. Kemâline ermeden onu heder etmek, hikmete muhalif ve adâletten udûl olduğu içindir. Şâyet kesilmesi uygun bir maksada müstenid ise, bunda beis yoktur. Çünkü gerek bitki ve gerek hayvanlar, insanların menfaati için yaratılmışlardır. Her ikisi de yokluğa mahkûmdur. Bununla beraber âdiyi yok edip şerefliyi biraz daha yaşatmak, her ikisini yok etmekten daha âdilânedir. Buna işâret olarak

Allahu Teâlâ :

«O, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini sizin emrinize âmâde kıldı» (45 - Câsiye: 13) buyurdu. Bununla beraber ihtiyacı olsa bile, başkasının mülkünden izinsiz ağaç kesmek zulümdür. Çünkü bir ağaç, herkesin ihtiyacına kâfi gelmez, ancak birisinin ihtiyacını görür. Binâenaleyh hiç bir tercih sebebi bulunmadan bir ağacı kendine mâl etmek zulümdür. Onun sâhibi, onu dikip, sulayan ve koruyarak yetiştiren kimsedir. Bu bakımdan o, bu ağaca hak kazanmıştır. Şâyet ağaç, kendi kendine ormanda yetişiyorsa, o zaman bunu ilk elde eden buna hak kazanır. Adâlet bunu gerektirir. Fakihler buna mâlikiyet ve mülkiyet derler ki, bu söz, sırf mecazdır. Zira mülkiyet, yer ve göklerin mâliki olan Allah'a mahsustur. Kendine mâlik olmayan bir kimse başkasına nasıl mâlik olabilir? Bizzat kendisi bile başkasının mülküdür. Evet, insanlar, Allahu Teâlâ'nın kulları, yer küresi de Allah'ın onlar için hazırladığı bir sofradır ve ihtiyaçları nisbetinde ondan yemekle müsaade edilmişlerdir. Bu, tıpkı, bir hükümdarın hizmetçilerine kurduğu ve yemelerine izin verdiği bir sofradır. Sofradan herkes yiyebilir. Fakat birisinin olduğu lokmayı başkası elinden alamaz. Zira lokma onun mülkü olmuştur. Her ne kadar bunlar hükümdarın kulları iseler de bir lokma hepsinin ihtiyacına cevap vermediği için, adâlet, bunu ilk sâhib olana vermektir. İşte kullar hakkındaki Allahu Teâlâ'nın hükmünü böyle bilmek gerekir. Bunun için deriz ki; ihtiyacından fazla servet toplayıp da, onu muhtaç olanlara infak etmiyen, zâlimdir. İşte bunlar, altın ve gümüşü istif edip Allah yolunda infak etmeyenler zümresindendirler. Allah yolu, Allah'a itâat yoludur. Allah'a itâatte kulların azı-

1-GÖZ YUMMA	6-ADÂLETLİCE
2-TESİRLİ	7-YETERLİ
3-GELİŞME	8-BUNDAN DOLAYI
4-SAPMAK	
5-DAYANAN, GÜVENEN	

ğı, dünya malıdır. Zira o sayede¹ zaruretlerini önler ve ihtiyaçlarını te'min ederler. Evet, bu anlattığımız, fakihlerin fetvalarının hükmüne girmez. Çünkü ihtiyaç miktarının belli bir miyârı olmadığı için tâyini güctür. İnsanların ilerdeki ihtiyaç anlayışları ayrı olduğu gibi ömrün sonu da belli değildir. Avama, ihtiyacından fazlasını infak et, diye teklifte bulunmak, çocukları vakarlı ve saygılı olmağa, lüzumsuz soruları sormamağa zorlamağa benzer. Onların anlayışlarındaki eksiklik sebebiyle onları mağrur görüp, oyun ve eğlencelerinde onları² serbest bıraktığımız ve bunu hoş karşıladığımız gibi, bu gibilere de mûsamaha ederiz. Aslında çocuklara gösterilen bu mûsamahadan, boş³ oyun ve eğlencelerin⁴ doğru bir şey olduğuna delil çekilemediği gibi, fakihlerin bu mûsamahasıyla da fazla servetli elde tutmanın doğru olacağına hüküm verilemez. Kur'an-ı Kerim'-

de buna işâret edilerek: **إِنْ يَنْتَظِرُوكُمْ فَخُفِّضُوا**

«Eğer sizden onları ister, bu sûretle sizden ileri giderse, cimri olursunuz» (47 - Muhammed: 37) buyurulmuştur. Lekesi olmayan hak, ve zulmü bulunmayan adâlet, herkesin dünyalıktan binitinin yolculuk azığını te'min edecek miktardan fazlasını almamaktır. Allah'a yolcu olan⁵ herkesin binitî, bedenidir. Buna yetecekten fazlasını aldığı hâlde onu, binitî olan⁶ başka bir yolcuya vermezse, adâletten ayrılmış bir zâlim, hikmetin gaa-yesinden ayrılmış; Kur'an, peygamber, akıl ve diğer azıktan fazlasını yanında saklamanın vebâl olduğunu bildiren sebeblere karşı küfretmiş olur. Mevcudatın çeşitlerinde⁷ Allahu Teâlâ'nın hikmetini anlayan kimse, şükür görevini ifaya muktedir. Bunları bütûn teferruatıyla anlatmak için cildler dolusu eserler yazmak gerekir. Bu kadarını açıklamamız Allahu

Teâlâ'nın: **وَقِيلَ مِنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ** «Kullarımdan şükredenler

azdır» (34 - Sebe': 13) buyurmasındaki doğruluğun sebebiyle İblis'in:

وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ «Onların çoğunu şükrediciler bulamı-

yacaksın» (7 - A'raf: 17) deyip sevinmesindeki hikmeti anlatmak içindir. Bu açıklamalarımızı bilmeyenler, bu âyetlerin gereği gibi mânalarını anlayamazlar. Bu anlattıklarımızın ardında öyle şeyler var ki, bunların yalnız başlangıçlarını⁸ anlamak için bile ömürler kâfi gelmez. Fakat âyetin tefsiri ve lâfızlarının mânasını lûgat ve Arap edebiyatına vâkif olanlar⁹ anlıyabilir. İşte buradan mâna ve tefsir farkı anlaşılmış olur. (Tefsir, lâfzın zâhirini, mâna ise bâtınını anlamak ve anlatmaktır.)

Şöyet, senin bu açıklamandan, Allahu Teâlâ'nın¹⁰ her şeyde bir hikmeti olduğu, kulların bâzı işlerini bu hikmetin ikmaline sebep kıldığı ve

bunlardan murâd olan gaâyeye ulaştırdığı, diğer bâzı işlerini de hikmeti-
ni tamamlamağa mâni kıldığı anlaşılıyor. Hikmete uygun ve hikmetini
gaayesine ulaştıran her şey şükür,² hikmete uymayan ve hikmeti gaayesi-
ne ulaştırmayan her şey, küfrandır. Bunların hepsi anlaşılın şeylerdir.
Ancak buna rağmen yine ortada anlaşılmayan bir durum vardır. O da
hikmeti tamamlayan ve hikmeti kaldıran⁴ kulun işleri de yine O'nun fi'-³
lidir. O hâide nasıl olur da kul, birinde şâkir, diğerinde kâfir olur? dersin.

Bilmiş ol ki; bu hususta tam mânasiyle gerçeği ortaya koymak, mü-⁵
kâşefe ilimlerinin büyük deryalarının derin dalgalarından istimdad ile
mümkündür ki, yukarıda bir nebze bunların başlangıçlarına işâret edil-
miştir. Şimdi de veciz bir ifade ile sonuna ve gaayesine işâret edelim.
Kuş dilini bilen bunları anlar. Melekût âleminin boşluğunda kanad çırpıp
yalpa vuran ve cevlân edenler inanır, yeryüzünde daha yürümesini be-
ceremiyenler de bunu inkâr ederler. Buna göre deriz ki:

«Allahu Teâlâ'nın¹⁰ celâl ve kibriyalığından meydâna gelen yaratmak
ve ihtira vasfı,¹¹ lûgat vâzî'nin görebilmesinden çok âli olduğu için, O'nun¹⁶
celâlinin kühüne delâlet edecek ibâreden Onu ifade edecek bir ibâre
olmadığı gibi, lûgat vâzî'nin o tarafa yönelecek durumdan çok düşük ol-
ması, Onun zirvesine gözünün ulaşmasına mânidir. Yarasa kuşunun gü-
neşi görmemesi, güneşdeki bir kusurdan olmayıp kendi gözündeki ku-
surdan olduğu gibi, bunlar da kendi kusurları sebebiyle o hakikati göre-
mezler. Bu sebepten celâlini düşünmek için gözleri açılanlar, şu konu-
şanların bu alçaklık âleminde Onun hakikatini başlangıçlarına zayıf bâ-
zı¹² şeyleri anlatacak ifadeler bulmak zorunda kaldılar. Bunun için o sîfata
istiare olarak kudret adını verdiler. Biz de bundan cesâret alarak Allahu
Teâlâ'nın kudret sıfatı vardır, bu kudretten halk ve icad meydâna gelir, de-
dik.

Sonra mahlûkat, varlıklarında bir takım bölüm ve özel vasıflara ay-
rılırlar. Bu bölümlerin bölünme yeri ve özel sıfatlara ayrılması¹³ da ayrı bir
sıfattır, ki, yukarıda anlattığımız zaruret sebebiyle buna da «Meşîyyet»
adı istiare¹⁴ olarak verilmiştir. Harf ve seslerle konuşup¹⁵ bunları bilenler, bu
meşîyyetten¹⁶ mücmel bir mâna çıkarırlar. Meşîyyet lâfzının, bu sıfatın¹⁷ ha-
kikatine delâletindeki kusuru, kudret lâfzının hakikî sîfata olan delâletin-
deki kusuru gibidir. Sonra kudretten meydâna¹⁸ gelen işlerden bir kısmı
hikmetin gaayesine ulaşır, bir kısmı da gaayesine ulaşmaz. Herbirinin
meşîyyet sıfatına nisbeti vardır. Çünkü bunların, kısmet ve ihtilâflarının
kendisiyle tamâm olduğu özelliklere dönüşleri vardır. Gaayesine ulaş-
ma nisbet edilene¹⁹ «muhabbet», gaayesine ulaşamayana²⁰ nisbet edi-
lemeyene de²¹ «kerâhet» adı verilir. Bâzılarına göre kerâhet ve mu-
habbet meşîyyete dâhildir. Ancak nisbette²² herbirinin bir özelliği²³ vardır.
Lâfız ve lûgatlerden anlamak isteyenler, mücmel olarak bu kerâhet ve
muhabbet sözlerinden bir şeyler anlarlar. Sonra kendi halk ve icad ile
meydâna gelen kulları da ikiye ayrılır. Bir kısmı hakkında hikmetini, gaa-
yesine ulaştırmakta ezeli meşîyyet sebkât etmiş olandır. Bir kısmı hak-

- 1- NİYET, MAKSAD
- 2- NANKÖRLÜK
- 3- İŞ, AMEL
- 4- ŞÜKREDEN
- 10- AZAMET

- 5- GİZLİN ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA
- 6- YARDIM İSTEM
- 7- CÜZ'İ
- 8- YIRGALAYAN
- 9- DOLAŞMA
- 12- KISA
- 14- ASIL, ÖZ
- 15- İŞARET
- 16- CÜMLE
- 17- ÖDÜNC
- 18- ARZU, İSTEK, NİYET

kinda bâzı hususlarda hikmetini gaayesine ulaştırmak hususunda meşiyet-i ilâhiyye sebkât etmiş olanlarıdır. Bunların her birinin meşiyet-i ilâhiyyeye özel nisbetleri vardır. Hikmetini tamamlamağa nisbet edilenlere rızâ, tamamlamayıp geride kalanlara nisbetle de gâdâb adları istiâre olarak verilmiştir. Hikmet gaayesine ulaştırmadığı için ezelde gâdâb adı verilenlerin işine, küfran adı istiâre olarak verildi ve hemen bu gibilere, azâbın ziyadeleşmesi için lânet ve mezemmet sözü mürâdif kılındı. Ezelde kendilerinden râzı olduğu kimselerden de hikmeti gaayesine ulaştıran kimse için şükür lâfzı istiâre olarak verildi ve buna da sennâ mürâdif kılındı.

Hulâsa, Allahu Teâlâ güzelliği verdi ve onu övdü. Azâbı gerektiren kötülüğü verdi ve onu yerdı. Bu, bir hükümdarın, kölelerinden birini yıkayıp temizleyip, giydirip süsledikten sonra, onu, güzelliği ve temizliği ile övmesi gibidir. Güzelliği veren de kendisi, öven de kendisidir. Buna göre, gerçekte kendi kendini övmektedir. Kul, görünüşde bu övgünün bir hedefidir. İşte ezelde işler böyledir. Ve böyle müsebbibü'l-esbâbın takdiri ile işler böylece teselsül edip gider. Bunlar bir tesadüf veya araştırma mahsûlü değil, belki irâde, hikmet ve hak hükmü ve kesin emri ile meydana gelen işlerdir ki, âriyet olarak biz bunlara kazâ-i ilâhiyye deriz. Bunlar göz yumup açmaktan daha kısa zamanda olan işlerdir. Ezeldeki kazâyâ uygun olarak mukadderât, zamanında zuhûr eder. Mukadderâtın sıra ile meydana gelmesine de kader denir. Yâni kader, ezelde mukadder hükmün zamanında zuhûrudur. Kaza ve kader dışında hiç bir şey cereyân etmez.

Bu konuyu şöyle özetleyebiliriz: Allahu Teâlâ mutlak hikmet sâhibidir. Sebepleri düzene koyup müsebbebata yöneltmek, hikmet-i ilâhiyyedir. Mücmel ve mufasssal bütün sebeblerin sebebi O'dur. Her şey O'ndan meydana gelir. Kazâ ve kader O'nun hüküm ve hikmetinden doğar. Müsebbebata yönelmek için sebeblerin asıl vasfını tedbir, O'nun hükmü, bozulmayan ve değişmeyen asıl ve küllî sebepleri ezelde icadı ise O'nun kazasıdır. Yâni kaza, O'nun bilmesi, dilemesi ve yapması ile meydana gelen ezeldeki bir hükmüdür. Ezeldeki bu Rabbânî hükmün lâyezelde vaktinde ve zamanında azar azar meydana gelmesi de kaderdir. Bunun için kaza ve kader dışında bir şey kalmaz. Kaza emr-i vâhid-i küllînin karşılığı, kader de sonuna kadar meydana gelecek işlerin karşılığıdır. Bâzılarının hâtırına kısmet, bu tafsilâtı niçin gerektirdi? Bu ayrılık ve üstünlükle, adâlet nasıl teessüs etti? diye bir soru geldi. Fakat bâzıları bunun kühnünü anlamaktan âciz oldukları için, bu hususta konuşmaktan men' olundu ve: «O, yaptığından sorulmaz, sorumlu olan sizsiniz» denildi.

Bâzıları da yer ve göklerdeki ilâhî nûrdan lâmbalarını doldurdu. Zaten ateş değmese bile onların yakıtları parlak olduğu için ışık veriyordu. Sonra yakıtı kibriti değıdirdikleri anda nûr üzerine nûr olarak parladı da Rabbisinin nuru ile beraber yer ve gök aydınlandı. Hattâ melekût âleminin sırları ortaya çıktı ve her şey'i olduğu gibi gördüler. Sonra onlara,

1-MAKSAD 2-İSTEK 3-GAZAB 4-ÖDÜNG ALMA 5-NANKÖRLÜK

6-FAZLA 7-KINAMA 8-YOLDAŞ 9-KELİME 10-MEDHETMEK

11-BÜTÜN SEBEPLERİ MEYDANA GETİREN ALLAH (C.C.) 12-ZİNCİRLE

13-FANET 14-KADER 15-NEFİCELER 16-MUHTAŞAR 17-TAFSİLAT

Allahu Teâlâ'nın edebi ile edeblenerek sükût edin, denildi. Bunun için: Kaderden bahsedildiği vakit sükût edin; zira yerin kulağı var, çevrenizde görüş ve anlayışı zayıf olan insanlar var. En zayıfınızın durumuna göre konuşun. Yarasanın gözünden güneşin perdesini kaldırmayın. Çünkü o, buna dayanamaz, sonra hepiniz helâk olursunuz. Allah'ın ahlâkı ile ahlâkların. Kendi yüksek ufuklarınızdan, zayıflarınızın seviyesine ininiz ki, güneşin geride bıraktığı izinden istifade eden yarasa kuşu gibi, sizin de parlayan nûrunuzun döküntülerinden geride kalanlar istifade etmiş olsunlar da, bu sayede şahıs ve durumları bakımından tahammül edebilecekleri bir hayat ile yaşamış olsunlar ve şairin :

«İyiler meclisinde iyi şarap içtik, zira iyilerin şarabı iyi olur.»

«İçdik ve bardak artığını yere dökdük, zira büyüklerin bardağından yerin de nasibi vardır»

dediği gibilerden olun.

İşte bu işin ilki ve sonu böyledir. Bunu ancak ehli olduktan sonra anlayabilirsin. Ehli olduğun vakit gözün açılır ve gerçeği görürsün, o vakit daha öncüye ihtiyacın olmaz. Gerçi körü götürmek mümkündür, fakat o da bir hadde kadardır. Yol daralıp kıldan ince kılıçtan keskin olduğu vakit, üzerinden ancak kanadı olan kuşlar geçebilir. Artık körü arkasından taşıyamaz. Kendisinin dermanı olup suyun durgun aktığı ve karşıya geçmek mutlak yüzmekle mümkün olduğu vakit, yüzmesini bilen karşıya geçebilir, fakat çoğunlukla başkasını peşinden sürükleyemez. Bunlar, su üzerinde yürüyen ile yer üzerinde yürüyenlerin birbirine nisbetleri gibi şeylerdir. Suda yüzmek öğrenilebilir, fakat su üstünde yürümek, öğrenmekle te'min edilmez. Ancak imandaki yakın kuvvetiyle elde edilir. Nitekim Resûl-i Ekrem'e İ s â aleyhisselâm'ın su üzerinde yürüdüğü haber

verildiği vakit: **لَوْ زَادَ يَقِيًّا لَمَسْتَنِي عَلَى الْهَوَا** «Eğer daha kuvvetli ya-

kine sâhib olaydı hava üzerinde de yürürdü» (102) buyurdu.

İşte bu anlattıklarımız, kerâhet, muhabbet, rızâ, gâdab, şükür ve küfre birer remz ve işâretlerdir. Muâmele ilminde daha ileri gitmek uygun olmaz. Daha kolay anlaşılınsınlar diye Allahu Teâlâ bu hususlarda darb-i meseller de vermiştir. Peygamberi vasıtasıyla, ins ve cinni ibâdet için yarattığını haber verdi, bunlar hakkında hikmetin gayesi ibâdet olduğunu bildirdi. Sonra iki kulu olduğunu ve bunlardan birini sevdiğini haber verdi. Sevdiğinin isimleri C e b r â î l , R û h u ' l - K u d ü s ve El-Emin'dir. Bu, Allah katında sevimlidir, emindir, itâatkârdır. Diğerine de buğzeder; onun adı da İ b l i s 'dir. O, mel'ûndur, bilinen vakte kadar yaşayacaktır. Sonra irşâdı C e b r â î l 'e havâle ederek :

(102) Bu rivâyet münkerdir. Yalnız İbn Ebi'd-Dünya Bekr b. Abdullah'tan rivâyetinde: Havâriler İsâ'yı su üstünde yürürken gördüklerinde, bizzat İsâ : «İnsanlar kuvvetli yakine sâhib olsalar hava üzerinde de yürürlerdi» demiştir.

1-İŞARE 2-MISALLAR 3-İNSAN 4-CİMLERİ
5-LANETLENMİŞ

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ ۝

«De ki: «Onu iman edenlere tam bir sebât vermek, müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak Rûhu'l-kudûs indirilmiştir» (16 - Nahl: 102),

يُلْقِ الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۝

«O, kavuşma günü ile korkutmak için, kendi emrinden olan vahyi, kullarından kimi dilerse ona ilâk eder» (40 - Mü'min: 15) buyurmuştur. İğ-

vâ ve aldatmağı da İbîs'e havâle ederek:

لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ

«O'nun yolundan sapıtması için» (39 - Zümer: 8) buyurmuştur.

İğvâ, kulları, hikmetin gaayesine ulaşmaktan uzaklaştırmaktır. İşte bunu gadâb ettiği İbîs'e nisbet etti. Hayatta bunun benzeri vardır. İrşâd ise, hikmetin gaayesine ulaştırmaktır. Onu da sevdiği kuluna nisbet etti. Hayatta bunun da benzeri vardır. Hükümdar; bir sâkî ve bir temizlikçiye ihtiyacı olduğu ve buna karşılık iki de kölesi bulunduğu vakit, elbette kölelerinden çirkin ve âdisini çöpçülüğe, güzel ve kibarını da sâkiliğe ayırır. Sevip hoşlandığına hizmetin güzelini, sevmeyip hoşlanmadığına da hizmetin âdisini verir. Bu, benim işimdir, onun işi benim işimden daha aşağı değildir, diyemezsin. Çünkü bunu kendine nisbet ettiğin vakit hatâyâ düşmüş olursun. Belki çirkin işi, çirkin şahsa, güzel işi de güzel şahsa tahsis, adâleti tamamlamak içindir. Çünkü O'nun adâleti, bâzan senin hiç bir dahlin olmadan ve bâzan da seninle tamamlanır. Sen ve kudretin de O'nun fi'indensiniz. İlmin de, amelin de, diğer hareket sebeplerin de hepsi O'nun fi'indendir. O, onları adâletle tertip etti. O'ndan âdil fiiller şâdir olur. Ne yazık ki sen ancak kendini görebiliyorsun. Âlem-i şehâdette sende görülen işlerin, âlem-i gayb ve melekûtten sebepleri olmadığını sanır ve böylece kendi işlerini kendine nisbet edersin.

Sen gece vakti, hokkabazın kukla oyunlarını seyreden bir çocuk gibisin. Hokkabaz, bir de arkasından çeşitli sûretler çıkarır. Bu sûretleri oynar, bağırır, oturur ve kalkar. Aslında bu sûret bizâtihi hareket edemeyen bir kukladır. Onu hareket ettiren, gece karanlığında görülmeyen ince ipliklerdir. İplerin ucu hokkabazın elindedir. Kendisi çocukların göremediği saklı bir yerde durur. Çocuklar kuklanın hareketine hem sevinir, hem de şaşırırlar. Çünkü onlar; bütün bu hareketleri kuklanın kendisinin yaptığını sanırlar. Fakat akli başında insanlar, bunun kendiliğinden bir hare-

1-KARARLILIK 2-CEBRİL 3-NAZİL 4-AZDIRMAK 5-MAKSAD
6-GAZAB 7-SUCU (SULAYAN) 8-AYIRMA 8-İŞLER 9-ADALET
10-MEYDANA GELEN 11-KENDİLİĞİNDEN

ket olmayıp, başkası tarafından tahrik edildiğini bilirler. Ancak herkes kukla oynatma san'atının tafsilatını bilmeyebilir. Az boz bilenleri varsa da hokkabaz gibi yine² bilemezler.

İşte dünya sıbyanları da böyledir. ³ Âlimlere nisbetle câhiller sıbyan gibidir. Şahıslara bakar ve onları bizâtihi hareket eden birer kuvvet sanırlar ki, çoğunluk böyledir. Âlimler, onların tahrik edildiklerini bilir, fakat nasıl tahrik edildiklerini bilemez. Ekseriyetle âlimler de böyledir. Ancak ârif olup, ilimde rûsuh bulan âlimler, keskin görüşleri ile örümcek ipliği gibi ve belki bundan da ince olup göklere asılı bulunan bu ipleri ve yerdekilerin bu iplere nasıl asılı olduklarını görürler. Ancak bu ipler o kadar incedirler ki, bu baş gözü ile göremezler, onlar mârifet gözlüğü ile görürler. Sonra iplerin uçlarını ve uçlarının da meleklerin elinde hareket edildiklerini sonra da bu meleklerin Hamele-i Arş'a dönük onlara Allah'dan gelen emri nasıl beklediklerini, Allah'ın emrine isyan etmemek için nasıl dikkatli davrandıklarını görürler. Kur'ân-ı Kerim'de bu müşâhededen tâ-

bir edilmek üzere: **وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُعَذِّبُونَ** «Rızkınız ve

size va'd olunagelen şeyler göklerde» (Ez-Zâriyât: 22)⁵ buyurulmuştur. Gökteki kendilerine incek ilâhî emirleri ve mukadderatı beklemekte olanlarını da bildirmek üzere:

**خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ عَلِيمٌ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا**

«Allah yedi göğü ve yerden de onların mislini yaratmış olandır. Emri, bütün bunların arasında durmadan iner. Allah'ın hakikaten her şey'e kâdir olduğunu, ilmiyle hakikaten her şey'i kaplamış bulunduğunu bilmeniz içindir» (65- Talâk: 12) buyurmuştur ki, bunların te'villerini ancak Allah ve ilimde rûsuh bulanlar bilir. İb n A b b â s (R.A.), ilimde rûsuh bulanlar hakkında: «Onların ilimlerini avâmın havsalası almaz» dedi ve Allahu Teâlâ'nın: «O'nun emri bu ikisinin arasında durmadan iner» âyet-i celîle'sini okudu. İb n A b b â s (R.A.) devamla: «Eğer bu âyetten anladığımı size anlataydım, beni recmeder veya küfür ile ithâm ederdiniz» dedi. Burada da bu kadarla yetinelim. Çünkü bâzan hududu aşıyor ve muamele ilmine başka şeyler karıştırıyoruz. Yine maksada dönerek deriz ki:

Şükrün hakikati, Allahu Teâlâ'nın hikmetini tamamlamakta kulun kullanılması demek olduğuna göre, kullar arasında en çok şükreden, Allah katında en sevimli ve Allah'a en yakın olanları vardır. Allah'a en yakın olanları meleklerdir. Bunların da bir tertip ve sıraları vardır. Herbirinin Allah katında belirli bir yeri vardır. Yakınlık mertebesinde en üstünü, İ s -

râfil, aleyhisselâm'dır. Derecelerinin en üstünlüğü, onların yaratılışda mükerrem olmalarındandır. Allahu Teâlâ peygamberleri onlar vasıtasıyla ıslâh etmiştir. Peygamberler ise, yeryüzünde en üstün mevkie sâhib olanlardır. Bunlar meleklerden sonra gelir. Bunlar da yaratılışda hayırlıdır. Allahu Teâlâ diğer insanları da bunlar vasıtasıyla hidâyete ulaştırmıştır (103). **Ve hikmetini onlarla tamamlamıştır. Peygamberlerin en üstünü de Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'dır (S.A.V.) Çünkü Allahu Teâlâ, onunla dinî kemâle erdirdi. Ve peygamberliği onunla sona erdirmiştir.** Peygamberleri de onlara vâris olan ulemâ tâkib eder. Bunlar, kendi zatlarında sâlih kimseler oldukları gibi, Allahu Teâlâ diğer insanları da onlar vasıtasıyla ıslâh etmiştir. Bunların da herbirinin derecesi, kendisini ve başkasını ıslâh nisbetindedir. Bunlardan sonra âdil hükümdarlar gelir. Zira ulemâ, insanların dinî ve mânevî yönlerini düzelttikleri gibi, bunlar da maddî ve dünyevî yönlerini düzeltirler. Zâten Peygamber Efendimizin üstünlüğünün bir hikmeti de din ve dünyâ işlerinin kendi elinde toplanmış olması idi. Allahu Teâlâ onunla insanların hem din, hem dünyalarındaki salâhlarını kemâle erdirmiştir. Ondan başka hiç bir peygambere her iki vazife birden verilmemiştir. Bunlardan sonra da yalnız kendini ıslâh eden âlimler gelir. Çünkü Allah'ın hikmeti bunlarla tamamlanmış değil, yalnız kendilerinde kendi şahıslarında tamamlanmıştır. Bunlardan arta kalanlar ise, değersiz kimselerdir.

Şunu da bilmiş ol ki; dînin ayakta durması, hükümdarlar sayesinde dir. Zâlim ve fâsık olsalar da buları tahkir, doğru olmaz. Nitekim Amr b. el-Âs: «Zâlim imam, devam eden fitneden hayırlıdır» demiştir. Resûl-i Ekrem de :

سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ تَعْرِفُونَ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُونَ وَتُفْسِدُونَ وَمَا يَصْلِحُ اللَّهُ بِهِمْ أَكْثَرُ فَإِنْ أَحْسَنُوا فَلَهُمْ الْأَجْرُ وَعَلَيْكُمْ الشُّكْرُ وَإِنْ أَسَاءُوا فَعَلَيْهِمُ الْوِزْرُ

«İlerde başınıza öyle âmirler gelecek ki, bunların kabûl ve reddedeceğiniz tutum ve davranışları olacaktır. Bunlar ifsâdatta bulunacaklardır. Fakat Allahu Teâlâ'nın onlar vasıtasıyla ıslâh edip düzelttiği, onların ifsâd edip bozduklarından daha çok olacaktır. İyilik yaparlarsa ecir onlara,

(103) Bizim mezhebimizde beşerin peygamberleri, meleklerin peygamberlerinden, müslümanların avâmı, meleklerin avâmından üstündür. Çünkü melekde nefis ve şehvet olmadığından onun ibâdeti tabîi ve âdeta insânın nefes alıp vermesi gibidir. Bu bakımdan melek yükselemez. Zira ibâdetinde mücâdele yoktur. Fakat beşer, nefis ve şehvet kuvvetiyle mücehhez olup, onlarla daima mücadele hâlinde olduğu için, mücadelede galebe çalınca, meleklerden ileri geçer.

(Mütercim)

1-MUHTEREM 2-TÂHQİR 3-AZDIRMAKTÂ

şükrü de sizedir. Kötülük yaparlarsa cezası onlarıdır. Size de düşen sabr etmektir» buyurmuştur.

Sehl de şöyle diyor: «Sultânın imamlığını kabûl etmeyen zındık, sultânın dâvetine icâbet etmeyen mübtedî, dâvetsiz olarak hükümdârın yanına giden ise ahmaktır» demiştir. Yine Sehl'e: «İnsanların hayırlısı kimdir?» diye sorduklarında, sultanlardır, demiştir. Bunun üzerine: «Biz sultanları en kötü insanlar diye tanırız» demeleri üzerine, Sehl: «Durun, ileri gitmeyin, Allahu Teâlâ'nın günde iki bakışı vardır. Birincisi, müslümanın mallarının, diğeri de bedenlerinin selâmetinedir. Hükümdarlar bunları koruduğu için bu sâyede onları mağfiret eder» demiştir. Yine bu zât: «Sultanların kapularında asılan siyah tahtalar, yetmiş kıssacı vâizden hayırlıdır» demiştir.

İKİNCİ RÜKÜN : ŞÜKREDİLECEK NİMETLER

Şükür, nîmete yapılır. Bunun için nîmetin hakikatini, bölümlerini, derecelerini, çeşitlerini, özel ve genel olarak toplandıkları yerleri anlatalım. Zira Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği bütün nîmetleri saymak, beşer kudretinin dışındadır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا

«Allah'ın nîmetini birer bi-

rer saysanız, icmâl sûretiyle bile sayamazsınız» (16 - Nahl: 18) buyurmuştur. Önce nîmetleri bilmekte umumî kanun hükmünde olan bir mukaddime ile söze başlayalım. Sonra da Allah'ın yardımı ile bunları teker teker ele alalım.

13 üncü BEYÂN : NİMETİN HAKİKATİ VE BÖLÜMLERİ

Bilmiş ol ki, her iyilik ve zevk ve hattâ aranan faydalı her şey'e nîmet denirse de gerçek nîmet, âhiret saâdetidir. Diğerlerine nîmet demek, ya galat veya mecâzendir. Meselâ, âhirette hiç bir kârı olmayan şeylere nîmet demek galattır. Bunun gibi görünüşde bâzı şeylere nîmet denirse de bir veya birkaç vasıta ile âhiret saâdetine ulaştıran şey'e nîmet demek, en doğrusudur. Çünkü gerçek nîmet odur.

Şimdi biz, nîmet adı verilen ve gerçek saâdete ulaştıran sebepleri ve zevkleri bâzı bölümlere ayırmak sûretiyle açıklayalım:

I. Birinci bölüm, bize nisbetle eşyanın taksimatı beyânındadır. Bütün varlıklar bize nisbetle dörde bölünür.

Birincisi dünya ve âhirette faydalı olan şeylerdir; ilim ve güzel ahlâk gibi.

İkincisi, dünya ve âhirette zararlı olan şeylerdir; cehâlet ve kötü huy gibi.

Üçüncüsü, dünyada kârlı ve fakat âhirette zararlı olan şeylerdir; şehvetlerine uyup onlardan zevk almak gibi.

Dördüncüsü, dünyada zararlı ve âhirette kârlı olan şeylerdir; şehvetlerini kırmak ve nefis hâkimiyetini sağlamak gibi.

Evet gerçek nimet, hem dünya, hem âhirette faydalı olanıdır, — ilim ve güzel huy gibi —. Şübhesiz hem dünya, hem de âhirette zararlı olan, nimet değil, belki belâdır. Bu da cehâlet ve kötü huydur. Burada faydalı, âhirette zararlı olanı, — her ne kadar cahillere göre nimet sayılırsa da —, sağduyu sâhiblerine göre bu da sırf belâdır. Bu, tıpkı aç bir insânın eline zehirli bal geçtiği vakit bunu bir nimet saydığı, fakat zehirli olduğunu ve zehirin zararını bildiği vakit, bunun bir nimet değil, bir belâ olduğunu bilmesi gibidir. Buna karşı bu anda zararlı amma ilerde kârlı olduğu bilinen de sağduyu sâhiblerine göre yine bir nimet, ahmaklar için ise bir belâdır. Bu da çirkin ve acı ilâçlar gibidir. Şu anda acı iseler de hastalığı tedâvi edeceklerdir. İlerdeki faydasını bilmeyen çocuklar bu ilâcı içmemekte isrâr eder ve bunu bir belâ sayar, fakat akli başında insanlar bunu bir nimet bilir ve seve seve acılığına dayanır, hattâ onu verenlere teşekkür de ederler. Bunun için anne, çocuğuna acıyarak kan almasına râzı olmaz, fakat baba buna, zorlar bile. Çünkü babanın akli başındadır, çocuğun âfiyetini düşünür. Çocuk da anlamadığı için annesinden memnun kalır ve babasına kızar. Eğer akli erse, annesinin bilmeyerek kendisine kötülük yapmakta olduğunu onlardı. Bunun için akıllı düşman, ahmak dosttan iyidir, derler. Gerçi her insan, kendisinin dostudur, fakat çoğu ahmak dosttur. Bu bakımdan başkasının yapamadığı kötülüğü kendi kendine yapar.

II. İkinci bölüm: Mal, evlâd, akraba, mevki ve diğer sebebler gibi, dünyalık sebeblerinin, hayır ve şerlerinin birbirine karışmış olması beyânındadır. Fakat biz bunları da bölümlere ayırabiliriz. Bir kısmının, kârı zararından çok olanıdır; yetecek miktarda olan mal, mevki vesâire gibi.

Bir kısmının bir çokları hakkında zararı kârından çoktur; zarurî ihtiyaçtan fazla olan mal, mevki vesâire gibi.

Bir kısmı da zararı ve kârı müsâvi olanıdır. Şübhesiz bu da şahsiyet itibariyle değişir. Nice iyiler var ki, serveti ne kadar çok olsa da onu Allah uğrunda ve diğer hayrât ü haşenatta harcadığı için, bu gibilerin serveti kendi haklarında bir nimettir. Niceleri de var ki, bir yandan yokluk içinde iken öte yandan yoksulluktan şikâyet etmek ve gayri meşrû çarelere baş vurmakla, fakirlik, bunlar hakkında zararlı olur, şikâyet eder, servetinin çoğalmasını ister. Bu perişanlıkla serveti kendi hakkında belâ olur.

III. Üçüncü bölüm, hayırların taksîmi beyânındadır. Bilmiş ol ki yapılan hayırlı işler birkaç bölüme ayrılır.

Bunlardan bir kısmı, başkası için değil, zâtı için müessir olur, yâni vâsıta değil, gaayedirler. Bir kısmı başkası için ve bir kısmı da hem kendisi, hem de başkası için müessir olurlar. Zâtı için müessir olan, kişiyi,

1-BİLGİSİZLİK 2-BİLGİSİZ 3-SİHHAT 4-DENK 5-İYİLİKLE
6-TEŞİRLİ 7-MAKSAD

âhiret saâdetine, Allah'ın cemâline ulaştıracak hayırlardır. Bunlar, başka bir gayeye ulaşmak için vasıta olarak aranmaz, belki doğrudan doğruya gaye ve zatlari bakımından aranılır.

⁻⁷
İkincisi, kendi zâtında bir garaz yok, ancak başka gayeye için aranır-
lar, altun ve gümüş gibi. Zira kişinin ihtiyaçları bunlarla te'min edilme-
seydi, bunların taştan farkı olmazdı. Fakat insanın arzû ettiği şeylere ve
zevklerine kendisini kolaylıkla ulaştırdıkları için câhiller nazarında zât-
ları itibariyle sevimli oldular. Hattâ onları toplar yığar, ve onlarla ribacı-
lık yaparlar da, bunların bizâtihi maksûd olan şeyler olduklarını sanırlar.
Bu da bir adamı seven kimsenin, o adamı sevdiği için aralarında vasıta
olan şahsı sevmesine benzer. Aslında bu şahsı, sevdiği adama vasıta
olduğu için severken, sonra asıl sevdiğini unutup, bu vasıtaya bağlana-
rak tamamen onunla meşgul olmasıdır ki bu, cehâlet ve ahmaklıktır.

Üçüncüsü, hem zâtı, hem de başkası için aranandır, sıhhat ve selâ-
met gibi. Sıhhat ve selâmet, insanı Allah'a ulaştıracak zikir ve fikre ve-
sile oldukları için veya onlarla dünyalığı elde edebildiği için aranılır. Ay-
rıca zatlari bakımından da aranılır. Çünkü insan, her ne kadar selâme-
te ulaştıracağı bakımından bir şeyden müstağni olursa da, selâmet ol-
ması bakımından o şey'i ister. Demek ki gerçekte hayır ve nîmet yalnız
zâtı bakımından müessir olandır. Hem zâtı, hem de gayri bakımından mü-
essir olan da nîmettir, fakat birincisinden düşüktür. Yalnız gayrisi için
faydalı olan, altun ve gümüş gibi şeyler bizâtihi nîmet olarak vasıflanmaz-
lar. Ancak onlarsız elde edilemeyecek bir işi kasteden için nîmet olurlar.
Maksadı, ilim ve ibâdet olup yalnız zarurî geçime râzı olan için, altun ve
gümüş ile çakıl taşlarının farkı olmayacağından, bunların varlığı ile yok-
luğu kendi hakkında müsaavidir. Belki kendisini zikir ve fikirden alıkoya-
cakları için, nîmet değil, bir belâ olurlar.

⁴
IV. Dördüncü bölüm: Hayırların başka bir itibarla taksîmi beyânında-
dır. Bilmiş ol ki, hayırlar, başka bir itibarla, faydalı, hoş ve güzel olan
şeylere de ayrılırlar. Hoş ve tatlı olan, bu anda huzuru ve zevki duyulan
şeylerdir. Faydalı olan, gelecekte kârı dokunandır. Güzel olanı da diğer
hâllerde beğenilen ve güzel görülenlerdir.

Kötülükler de zararlı, çirkin ve acıklı olmak üzere üçe ayrılır. İyilik
ve kötülükler de mutlak ve mukayyed olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mutlak
olanı, üç vasıf kendisinde bulunanıdır. Üç vasıf kendisinde bulunan ha-
yır; ilim ve hikmet gibi şeylerdir. İlim ve hikmet sâhiblerine göre, bunlar
hem faydalı, hem güzel, hem de zevkli şeylerdir. Üç vasıf kendisinde bu-
lunan kötülük de cehâlettir; hem zararlıdır, hem çirkin, hem de acıdır.
Câhil, cehâleti anladığı anda derinden acı ve sancılarını duymağa başlar,
kendisinde ilim hevesi uyanır fakat hased, kibir ve diğer bedenî şehvetle-
ri öğrenmesine engel olurlar. İki zıd kuvvet onu o yana, bu yana çekiştirip
durdukça elemi daha da artar. İlmî terkederse, cehâlet acısı, ilme sarılır-
sa şehvet sancısı karşısına çıkar. İşte bu gibiler daima azâb içinde ka-
lırlar.

- 1- FAİZ 7- ACI
2- KENDİLİĞİNDEN
3- İHTİYAQSIZ
4- BÖLME
5- SINIRLI
6- BÜYÜKLÜK

İkinci bölümü, mukayyed olanıdır, yâni bu vasıfların bir kısmı kendi-
sinde bulunduğu halde diğer bir kısmı bulunmayanıdır. Bir çok faydalı
olanları var ki, acıdırlar. El ve ayaktaki fazla parmağı ve bedende âriz
olan bir ur'u kesmek gibi. Nice faydalı şeyler var ki çirkindir, ahmaklık
gibi. Bâzı hâllerde ahmaklık daha kârlıdır. Nitekim: «Akli olmayan ra-
hattır» demişlerdir. Zira o, geleceği düşünmediği için bu anda rahattır
ve tehlike gelip çatıncaya kadar huzûr içindedir. Nice şeyler var ki, bir
yönden faydalı olurken diğer yönden zararlı olurlar. Batma tehlikesi ile
karşılaştığı vakit kayıktaki eşyasını ve yükünü denize atmak gibi. Aslin-
da malı denize atmak zararlı, fakat hayatını kurtarmak da kârlıdır.

Faydası dokunan da ikiye ayrılır. Biri zarurîdir, insanı âhiret saâdeti-
ne ulaştıracak iman ve güzel ahlâk gibi. Aslında iman ile güzel ahlâk,
ilim ile amelin mahsûlüdür. Diğer zarurî olmıyanıdır. S e k e n c e b i n 'in
safrayı yatıştırması gibi. Safrayı yatıştırmak için bu, zarurî değil, çünkü
o, başka ilâç ile de yatıştırılabilir.

2

V. Beşinci bölüm: Nimetin zevk vermesi bakımından taksimi beyânın-
dadır. Bilmiş ol ki, nimet demek, zevk veren her şey demektir. Zevkler de
insâna hâs olması ve başkası ile ortak olması itibariyle insana nisbetle
üçe bölünür. Akli olur; bir kısım veya bütün hayvanlarla müşterek olmak
üzere bedenî olur. Akli zevkler, ilim ve hikmetten alınan zevklere dir. Zira
ilim ve hikmetten; beş duyu bir şey anlamadığı gibi, mide ve ferc de ilim-
den zevk almaz. İlim ve hikmetten ancak kalb zevk alır. Çünkü akıl sıfâ-
tı ile mevsuf olan yalnız kalbdır. Bu lezzet, varlık bakımından en az ve
fakat zevk bakımından en üstün ve şerefli olanıdır. Bunların az oluşu
meydandadır. Çünkü ilimden ancak âlimler, hikmetten de ancak hakimler
zevk alır ki sayı itibariyle bunlar çok azdır. Şerefine gelince, hem dünya,
hem âhirette aranan değerler olmaları bakımındandır. İnsan bir vakit bun-
dan usanç getirmez. Ne kadar acıkmış ve iştahlı olsa, ne kadar zevkli
yemek yese, doyunca, ondan tenbelleşir, tarafına bakmaz olur. Cinsî mü-
nâsebette de durum aynıdır. Fakat ilim ve hikmetten insanın ağırlanıp
usanacağı bir vakit düşünülemez. Şerefi devamlı olan bir şey'e gücü yet-
tiği hâlde onu bırakıp da geçici ve âdi olan bir şey'e râzı olan, akıl hasta-
sı olan kimsedir. İlim ve aklın önemini bildiren en kısa örnek, ilim ve akıl
bir def'a bile korunmağa muhtac değilken, servet daima korunmağa muh-
taçtır. İlim seni korur, fakat sen ise malı korumak mecburiyetindesin. İlim,
infâk ile arttığı hâlde, mal vermekle eksilir. Mal alınır, mevki alınır, fa-
kat ilme hırsızların eli uzanamaz. Hattâ pâdişahların da eli uzanamaz.
Seni mevkiinden azlederler amma, ilminden azledemezler. İlim sâhibi dai-
ma emniyet ve huzûr içindedir, mal ve mevki sâhibi daima tehlikededir.
Aynı zamanda ilim, her hâl ü kârda faydalı, mal ise bâzan insânı tehlike-
den kurtarırsa, bâzan da tehlikeye sokar. Bunun için Allahu Teâlâ Kur'-
ân-ı Kerim'in bâzı yerinde servete «hoyır» derken, bir çok yerlerinde de
malı yermiştir. Çoklarının ilmin zevkine varamamaları, ya zevk almaların-
daki kusurdandır. Zira tutmayanlar bilmez ve aramaz. Aramak zevke tâ-

bidir. Veyâ mizaç bozukluğundan ve şehvetlere uymaları sebebiyle kalblerindeki hastalıktandır. Tatlıyı acı bulan safra hastası gibi. Yâhut akıl noksanlıklarındandır. Henüz ilimden zevk alma hâssası kendilerinde yaratılmamıştır. Semiz kuş eti ile balın tadını alamayan, sütten başka bir şey bilmeyen meme çocukları gibi. Çocuğun etten, baldan zevk almaması onların tatsızlığına veya sütten zevk alması, en lezzetli şey'in süt olduğuna delâlet etmez. İlim ve hikmetin zevkine varamayanlar üç sınıftır. Bunların bir kısmı henüz iç güdülerini geliştirmeyen çocuklar, bir kısmı da içgüdüleri geliştikten sonra şehvetlerine uymaları sebebiyle iç duyuları ölenler yahut da şehvetlerine uymaları sebebiyle gönülleri hasta olanlardır.

Allahu Teâlâ'nın : «Kalblerinde hasta-

lık vardır» (2 - Bakara: 10) buyurması; akılları hasta olanlara :

«Diri olanı korkutması için» (36 - Yâsîn :

70) buyurması, bâtınî hayatı olmayanlara işârettir. Gerçi bunların hepsi bedenleri ile hayatta ve fakat kalbleri ile ölü oldukları için — her ne kadar cahiller nezdinde yaşıyorlarsa da — Allah katında ölüdürler. Bunun için şehidler Allah katında diri, mērzūk ve rahattadırlar. Buna karşı bedenleri ile ölüdürler.

İkincisi, bedenî zevklerdir ki, insanlar₆ bu zevklerde bâzı hayvanlarla ortaklırlar, kahr u galebe, üstünlük ve riyâset gibi. Bu hâl, arslan, kaplan ve diğer bâzı yırtıcı hayvanlarda mevcuttur. Onlar da bu zevklerde ortaklırlar.

Üçüncüsü, bütün hayvanların müşterek oldukları zevklerdir, mide ve ferc şehvetleri gibi. Bunlar, zevklerin en çoğu olmakla beraber, en âdileridir de. Bunun için bütün canlı varlıklar bunda müşterektirler. Bu mertebeyi geçenler, üçüncü mertebeye yükselir ki, en büyük zevkleri, ilim, hikmet ve özellikle Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âline ilim olur. Bu rütbe, siddıklar rütbesidir. Tam mânasiyle bu mertebeye ulaşmak, riyâset sevgisini kalbden çıkarmakla mümkündür. Zâten en üstün siddıkların kalblerinden en son çıkan, riyâset sevgisidir. Fakat mide ve fercin taşkınlığını sâlihler de önleyebilir. Riyâset şehveti böyle değil, bunu ancak üstün siddıklar önleyebilir. Fakat bu arzûyu, hiç yokmuş gibi gönülden tamamen söküp atmak, hemen hemen beşer kudretinin dışındadır. Evet bâzı hâllerde mârifet-i ilâhiyye zevki galebe çalar ve her şey'i yok eder, fakat bu hâl devamlı değildir. Bu hâl geçince beşerî vasıflar geri döner de bu istek, yine ortaya çıkar. Ancak bu gibi adamları itidalden ayıramaz.

Buna göre kalb, dörde bölünmüş oluyor: Bir kalb yalnız Allah'ı sever ve ancak O'nu düşünüp bilmekle ferahlanır. Bir kalb, mârifet ve Allah ile

ünsiyetin zevkini bilmez. O, ancak mevki, riyâset, servet ve diğer bedeni şehvetlerden zevk alır. Bir kalb de çoğunlukla Allah ile ünsiyet hâlidir. O'nu zikir ve fikirden zevk alır. Fakat bâzan beşerî vasıflara dönebilir. Bir kalb de çoğunlukla beşerî vasıflardan zevk alır fakat bâzan da ilim ve mârifet ile zevklenebilir. Birincisi mümkün olsa da çok uzak bir ihtimaldir. İkincisine gelince, dünya bu gibilerle doludur. Üçüncü ile dördüncü de bulunur, fakat bunlar da azınlıktır. Bunlar azınlıkta olmakla beraber yine kendi aralarında azlık ve çoklukla ayrılırlar. Çoğunlukla asr-ı saâdetde yakın zamanlarda bulunurlar. Zaman uzadıkça bu gibiler de azalır ve kıyâmete kadar böyle gider. Bu gibilerin nâdir bulunmalarına gelince; bu, âhiret mülkünün başlangıcıdır. Mülk ise kıymetlidir. Onun için mülûk ve hükümdarlar az olurlar. Mülk ve güzellikte üstün olanlar az olup çoğunlukla insanlar bu vasıfta olamadıkları gibi, âhiret mülkünde de hüküm böyledir. Zira dünya, âhiretin aynasıdır. Dünya şehâdet, yâni görülen, âhiret ise gayb, yâni görülmeyen âlemdir. Şehâdet âlemi, gayb âlemine tâbidir. Nitekim aynadaki sûret, aynaya bakana tâbi' olduğu gibi, gerçekte varlık bakımından aynadaki sûret ikincidir. Çünkü birincisi ve aslı aynaya bakanın kendisidir, fakat buna rağmen görülen aynadaki sûrettir. Sen kendini değil, önce aynadaki sûreti görür, ondan sonra hikâye yolu ile kendini bilirsin. Ayna sana kendini bildirir. Bu sûretle varlıkta sana tâbi, mârifetde metbu' olur. Yâni aynadaki vücûd vâir olmasında sana tâbi' iken, mârifet bakımından sen ona tâbi oluyorsun. Böylece sonra olan, öne geçiyor. Bu, aksetmenin bir nevidir. Fakat aksetmek ve ters dönmek, bu âlemin zarurî icablarından. Bunun gibi görülen bu mülk âlemi, görülmeyen gayb âleminin bir hikâyesidir. İnsanların bir kısmı bundan ibret alabilir ve bu mülk âleminde gördüğü her şeyden melekût âlemi için ders alır. Onun bu hâline «ibret - itibar alma» denir. Cenâb-ı Hak bunun-

ia emrederek: **فَاعْبِرُوا بِأُولَى الْأَلْبَابِ** «Ey basiret sâhibleri,

ibret alın» (59 - Haşr: 2) buyurmuştur. Kimisinin de basireti kapalı olur, ibret alamaz da bu mülk âleminde hapsolür kalır. Onun bu hapishanesine Cehennem kapusu açılır. Onun bu hapishanesi, gönülleri sarmak şânından olan ateş ile doldurur. Ancak şu anda bu ateşin acısını duymağa mâni bir perde vardır. Ölüm ile bu perde aradan kalkar kalkmaz, ateşin acılarını duymağa başlar. Bundan tâbir etmek üzere Allahu Teâlâ Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'den olan cem'iyetin dilinde hakkı söyletti de Cennet ile Cehennem'in el'ân mahlûk ve mevcûd olduklarını ve Cehennem'in bâzan ilmü'l-yakîn yâni kesin delil ve bâzan da ayne'l-yakîn, yâni müşâhede ve keşf ile bilineceğini ve ayne'l-yakîn'in âhirette olacağını ve ilmü'l-yakîn'in dünyada olacağını, fakat bunun da nûrû'l-yakîn'den hazzını alanlara nasib olacağını söylediler. Bunun için Allahu Teâlâ :

1-REİSLİK 2-TABI OLUNAN 3-SÖZ

4-TAM ŞÜBHE SİZ BİLGİ NURU

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

«Sakının. Eğer şübhesiz bir bilgi

ile bilseydiniz» (102 - Tekâsür: 5) buyurmuştur. Yâni dünyada idrâk ederler.

لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

«Yine andolsun, onu ayn-ı yakın

ile mutlak göreceksiniz» (102 - Tekâsür: 7) buyurmuştur. Bu açıklamalardan anlaşılmış oldu ki, âhiret mülküne salâhiyetli olan kalb, dünya mülküne salâhiyetli olan kalb gibi, aziz ve nâdir bulunur.

VI. Altıncı taksim: Nîmetlerin toplandığı yeri ihtivâ eder. Bilmiş ol ki, nîmetler, lizâtihi aranan gaayelerle, bu gaayelere ulaştırmak için aranan nîmetler olmak üzere ikiye ayrılır. Lizâtihi aranan gaaye, âhiret saâdetidir. Bunun hulâsası da dört şey'e râcîdir. Sonu gelmeyen b⁶a k a, sıkıntısız neş'e, cehâleti olmayan ilim ve fakirliği gelmeyecek olan zenginlik-tir. Gerçek nîmet bunlardır. Bunun için Resûl-i Ekrem :

لَا عَيْسَرُ إِلَّا عَيْسَرُ الْآخِرَةِ

«Hayat, âhiret hayatıdır» (104) bu-

yurmuştur. Resûl-i Ekrem, bu sözünü bir def'a en sıkıntılı zamanı olan Hendek vak'asında hendek kazarken kendini teselli için, bir def'asında da Haccetü'l-Vedâ'da insanlar etrafını alıp gözler hep kendisine çevrildiği vakitte — dünyalıkla sevinmemek için — söylemiştir. Adamın biri: «Allahım, nîmetinin tamamını senden isterim» dedi. Resûl-i Ekrem: «Nîmetin tamamının ne olduğunu bilir misin?» buyurdu. Adam: «Bilmem» deyince, Resûl-i Ekrem: «Nîmetin tamamı, Cennet'e girmektir» buyurdu (105).

İnsânı gaayeye ulaştıracak vesileler bir kaç kısma ayrılır. Birincisi, çok güzel ve en çok yakın olanıdır, nefsin faziletleri gibi. İkincisi, yakınlıkta bunu tâkib edendir, bedeninin faziletleri gibi. Üçüncüsü, bunu tâkib eden ve bedeninin dışına da sarkandır, mal, evlâd ve akrabadan bedeni ihâta eden varlıklar gibi. Dördüncüsü, nefis dışında kalan bu sebeplerle nefis için meydâna gelen tевfik ve hidâyet gibi sebeplerin bir araya toplanmasıdır. Demek ki bunlar dört nevi' oluyor:

Birinci nevi' : En özel olanıdır ki, bu da nefsin faziletleridir. Bunun hulâsası, diğer kolları ile beraber, iman ve güzel ahlâka rüçû' eder. İman da Allah'ın zât ve sıfâtıyla, melek ve peygamberlerini bildiren, mükâşefe ilmi ile muâmele ilmine ayrılır. Güzel ahlâk da şehvet ve gadabın icabla-

(104) Buhâri ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(105) Tirmizi Muaz'dan sahih sened ile rivâyet etmiştir.

rını terk ile — ki buna iffet denir — şehvet ve gadaba tamamen uymadığı gibi, tamamen onları atmamak üzere adâlet ve îtidâle riâyet etmeğe ayrılır. Bu arada Allahu Teâlâ'nın emrettiği şekilde adâlet mizanına riâyet eder. Nitekim âyet-i celîle'de :

أَنْ لَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ

«Tartıda haksızlık etmeyin ve terâziyi adâletle doğrultun, tartılanı eksik yapmayın diye» (55 - Rahmân: 8 - 9) buyurulmuştur. Şehveti izâlâ için kendini buran veya hiç bir mahzûru yokken evlenmeyen veyâhut ibâdet, zikir ve fıkirden kendisini alıkoyacak şekilde yemeğini azaltan, adâlet ölçüsünü bozmuş ve onu zarara uğratmıştır. Mide ve ferc şehvetinin alabildiğine peşinde olan da mizanda tuğyân etmiştir. Adâlet, muvazeneyi tuğyân ile husran arasında tutmak ve bu sûretle terazinin iki gözünü denk getirmektir.

Şu hâlde, insânı Allah'a yaklaştıracak ve nefse özgü olan faziletler dörde ayrılmış oluyor. Bunlar mükâşefe ve muamele ilimleri ile, iffet ve adâlettir. Bu da çoğunlukla ikinci nevi ile tamamlanır. İkinci nevi de bedenî faziletlerdir ki, bunlar da sıhhat, kuvvet, güzellik ve uzun ömür olmak üzere dördtür. Bunlar da bedeni kuşatan, servet, aile efradı, mevki ve akrabanın keremliliğidir. Bunlardan da ancak dördüncü nevi ile istifade edilir. Dördüncü nevi, dahili olan nefsanî faziletlerle, bütün bunları bir araya toplayan şeylerdir ki, bunlar da Allahu Teâlâ'nın hidâyeti, rüşd⁷ü, doğru yola isâli, te'yîd ve yardımı olmak üzere dördtür. Bütün bu nimetlerin toplamı on altı eder. Zira önce hepsini dörde böldük, sonra da herbirini ayrıca dörde taksim ettik ki hepsi on altı eder. Bütün bunlar, ya zarurî veya faydalı olmak bakımından birbirine muhtaçtırlar. Zarurî ihtiyaçları, âhiret saâdetinin îman ve güzel ahlâka olan ihtiyacı gibi şeylerdir. Çünkü âhiret saâdetine ancak bunlarla ulaşılır. İnsan için sa'yinden başka bir şey olmadığı gibi, âhirette de dünyada edindiği azığından başka bir kazancı yoktur. Bunun gibi, nefsin fazilet ihtiyacı bu ilimleri kazanmağa sebep olur. Ayrıca ahlâkî güzelleştirmenin vücud sağlığına ihtiyacı da zaruridir.

Bunlar, zarurî ihtiyaçlardır. Faydalı ihtiyaçlara gelince; nefsi ve bedenî olan bu nimetlerin, hâricî olan; mal, mevki ve adama duyulan ihtiyaçlarıdır. Bunlar olmayınca, bâzan dahilî nimetler ârizaya uğrayabilir.

Şâyet, âhiret yolculuğunun mal, aile, mevki ve akraba gibi haricî nimetlere ne gibi ihtiyâcı olur? dersen,

Bilmiş ol ki; bu haricî nimetler, kişiyi, menziline ulaştıracak kanadlar ve maksadını kolaylaştıracak âletler gibidir. Serveti ele alalım; ilim ve kemâl peşinde olup nafakası olmayan kimse, silâhsız savaşa hazırlanan ve kanatsız ava gönderilen şahin gibidir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

1-GAZAB 2-ORTADAN KALDIRMAK 3-TENASUL UZVU
4-TAŞKINLIK 5-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA 6-FERTLER
7-İRŞADI 8-ULAŞTIRMASI 9-KUVVETLENDİRME 10-BÖLME
11-ÇALIŞMA

نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ هـ «İyi mal, iyi adam için ne güz-

zeldir» (106). Ve Diğer hadisde de :

نِعْمَ الْعَوْنُ عَلَى تَقْوَى اللَّهِ الْمَالُ هـ «Allah'a karşı takvâya yar-

dıcı olan mal ne güzeldir» (107) buyurmuştur. Nasıl böyle olmasın ki, gecimi olmayan kimse, bütün zamanını yemek, giymek, mesken ve diğer ihtiyaçları uğrunda harcar. Sonra kendisini zikir ve fikirden alıkoyacak bir çok meşgalelerle karşılaşır. Bütün bunlardan ancak servet silâhı ile korunabilir. Ayrıca Hac, Sadaka, Zekât ve diğer hayırlardan da mahrum kalır. Nitekim Hakîm'in birisine :

- Nîmet nedir? diye sorduklarında, Hakîm :
- Zenginliktir; zîra ben yoksulu huzursuz görürüm, deyince :
- Biraz daha artır, size göre nîmet başka ne olabilir? dediklerinde,

Hakîm :

- Emniyettir, dedi. Zîra korkuda olanın huzuru yoktur.
- Başka nelerdir? demeleri üzerine, Hakîm :
- Âfiyettir, çünkü hastanın huzuru olmaz, dedi.
- Daha artır, demeleri üzerine, Hakîm :
- Gençliktir, zîra ihtiyarlıkta rahatlık yoktur, dedi.

Hakîmin bütün bu anlattıkları, görünüşde dünya nîmetleri iseler de, âhirete yardımcı olmaları bakımından, gerçek nîmettirler. Bunun için Resûl-i Ekrem : **Sıhhati yerinde olarak sabahlayan, can, mal ve nâmusundan emîn olan ve günlük nafakası bulunan kimse, bütün varlığı ile dünyaya mâlik olmuş gibidir»** (108) buyurmuştur. İşte servette durum budur.

Aile ve iyi çocuklara gelince; bunlara olan ihtiyacın gizli tarafı yoktur. Zîra Resûl-i Ekrem :

نِعْمَ الْعَوْنُ عَلَى الْبَيْتِ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ هـ

«Sâliha bir kadın, dine ne güzel bir yardımcıdır» (109) buyurmuştur.

(106) Ahmed ve diğerleri Amr b. Âs'dan ceyyid sened ile rivâyet etmişlerdir.

(107) Ebû Mansûr Deylemî Muhammed b. Münkedir'den rivâyet etmiştir.

Diğer rivâyet yolları da vardır.

(108) Tirmizî ve İbn Mâce Abdullah'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hasen olduğunu söyledi. Metin yukarda geçmiştir.

(109) Bu meâlde Müslim'in bir rivâyeti vardır.

Diğer bir hadîsde de: «İnsan oğlu öldüğü vakit amel defteri dürülür, yalnız üç şeyden defterine sevab yazılır. Bunlardan birisi de kendisi için hayır duâda bulunan sâlih çocuğudur» (110) buyurmuştur. Nikâh bahsinde aile ve çocukların faydalarını anlatmıştık.

Akraba çokluğuna gelince; bunlar kişinin gözleri ve elleri gibidir. Bunlar ne kadar çok olurlarsa o nisbette dîni için önemli olan dünyalığı kolaylıkla elde edebilir. Hâlbuki bunlar olmasa, meşgalesi daha da artar, zorlaşırdı. Çünkü her şey'e kendisinin koşması gerekirdi. Dünya meşgalesinden gönlünü kurtaran her şey, dinde sana yardımcıdır. Dinine yardımcı olan her şey de nimettir.

Ululuk ve mevkie gelince; insan, bu sayede zulüm ve zilletten korunabilir. Düşmansız bir insan bulunmadığına ve zulümle karşılaşmamak imkânsız gibi olduğuna göre, bundan kimse kurtulamaz. Çünkü mutlak sûrette kendisine eziyet edecek bir düşmanı, ilmine, ameline, huzuruna engel olacak ve kalbini meşgul edecek bir zâlim bulunur. Bundan ancak mevki ve ululuk sayesinde korunabilir. Bunun için: «Din ile sultan ateştir» denilmiştir. Allahu Teâlâ da :

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ ۚ

«Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile önleyip savmasaydı yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı» (2 - Bakara: 251) buyurmuştur. Zâten zenginlik, paraya sâhib olmak demek olduğu gibi, mevki ve câh da gönüllere sâhib olmak demektir. Servet sâhibine gönüller bağlanıp ona kötülük etmedikleri gibi, mevki sâhibi de aynı durumdadır. İnsan yağmurdan korunacak bir örtüye, soğuktan korunacak bir cûbbeye, koyununu kurttan koruyacak bir köpeğe ihtiyacı olduğu gibi, kendisine yönelecek kötülüklerden korunmak için de bir kuvvete ihtiyacı vardır. Bunun için mülk ve saltanatları olmayan peygamberler sultanlara iltica eder ve onlardan mevki isterlerdi. Din âlimleri de böyledir. Onlar da sultanlara iltica eder, fakat ilticadan maksadları hazineyi yiyip servet edinmek değil, dîni neşirde onlardan kuvvet almak içindir. Resûl-i Ekrem'e Allahu Teâlâ'nın yardım edip onu nuşrete ve zafere ulaştırdığı, dînini ikmâl edip, bütûn düşmanlarına gaalib getirdiği, sevgisini gönüllerde yerleştirip mevkiini genişlettiği vakit, ona ihsân ettiği nimetln, dövülüp eziyet edildiği ve memleketinden kaçmak zorunda kaldığı vakitki ihsânından daha az olduğunu sanma.

Şâyet, akraba ve aile efradının şerefli olmasının da bir nimet olup olmadığını sorarsan, derim ki; evet bunlar da birer nimettir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

(110) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Hadis, yukarda geçmiştir. vardır.

1-SİĞİNMA 2-BAŞARI 3-MÜKEMELLEŞTİRME 4-FERDLER

الْأَفْتَةُ مِنْ قُرَيْشٍ هـ

«İmamlar Kureys kabilesinden olur»

(111) buyurdu ve yine Â d e m ' in evlâdlarından en şerefli aileye mensub olduğunu söyledi. Bir hadîsde de :

تَنْتَزِرُوا أَنْفُسَكُمْ الْأَكْفَاءَ هـ

«Evlenirken kendinize emsâl

seçiniz» (112) buyurmuştur. Başka bir hadîsde de :

إِيَّاكُمْ وَخَضِرَاءَ الدِّمَنِ الْمَرْأَةُ الْحَسَنَاءُ فِي الْمَنْبَتِ السَّوِيِّ هـ

«Çöplük üzerinde biten gülden sakının» buyurdu. «Bu nedir?» diye soranlara: «Kötü âilede güzel kadındır» (113) buyurmuştur.

Bu da nimettendir. Biz, kadın alırken seçin diyoruz. Zâlim³ ve dünya erbâbının kızlarını alın demedik. Belki Resûl-i Ekrem'in şeceresine, ilim ve amel ile tanınmış iyiler, sâlihler ve âlimlere intisab edin demek istiyoruz.

Şâyet, beden faziletinin mânası nedir? dersen, derim ki: sıhhat, kuvvet ve uzun ömre şiddetli ihtiyacın bulunduğu bir gizlilik ve bunun anlaşılma bir tarafı yoktur. Zira ilim ve amel ancak bu sâyede tamamlanır. Bunun için Resûl-i Ekrem :

أَفْضَلُ السَّعَادَةِ طَوْلُ الْعُمُرِ فِي طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى هـ

«Saâdetin en mak-

bûlü, Allah'a itaatte geçen uzun ömürdür» (114) buyurmuştur. Bu arada küçümsenecek olan yalnız güzelliştir. Hastalık olmasın, iyiliklere mâni bir hâl bulunmasın yeter. Böyle olunca, güzelliğin faydası nedir? denebilir. Fakat güzellik de hayırdandır. Dünyalıkta hayır olması meydandadır. Âhi-rette de iki yönden nimettir. Birincisi, cirkın sevilmez ve tabiatlar ondan nefret ederler. Fakat güzelin her türlü ihtiyacı daha kolaylıkla te'min edilir, gönüllerde daha geniş yer alır. Bu bakımdan güzellik insanda mal ve mevki gibi bir kanad olmuş olur ki bu, bir nevi kudrettir. Çünkü güzel sîmalı bir insanın görebildiği bir çok işleri cirkın suratlılar göremezler. Dün-

(111) Neseî ve Hâkim, sahîh sened ile Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(112) İbn Mâce Âişe'den rivâyet etmiştir. Nikâh bahsinde geçmiştir.

(113) Yukarda geçmiştir.

(114) Tirmizî'nin Ebû Bekre'den hasen ve sahîh olarak bu meâlde rivâyeti vardır.

ya ihtiyaclarının te'mininde yardımcı olan her şey, âhîret ihtiyacını te'mine de vasıta'dır.

Nimet oluşunun ikinci sebebi, yüz güzelliği, ahlâk güzelliğine delâlet eder. Çünkü ruh güzelliğinin nûru, ekseriyetle bedene de sirâyet eder. İnsânın iki hükmü vardır. Biri vücut yönündendir ki bu, manzarası ve görüntüsüdür. Diğer de kalbi ve ruhu tarafındandır ki, o da hayrı getirir. Çok kere bunlar birbirinden ayrılmazlar. Bunun için ince sezişli olanlar, kişinin güzel ahlâkını anlamak için vücut uygunluğuna itimad etti ve «yüz, göz, kalbin aynasıdır» dediler. Kişinin neş'esi, kederi ve hiddeti yüzünden okunur. Bunun için güler yüzlülük, bânının görüntüsüdür, dediler. Denildi ki her şey'in yüzü, ne kadar çirkin olsa da, yine içinden daha güzeldir. Hikâye edildiğine göre; halife Me'mûn'a orduyu takdim ettiler. Karşısına gaayet çirkin suratlı bir asker çıktı. Onu konuşturunca kekeme olduğunu da gördü ve hemen onu ordudan uzaklaştırdı ve dedi ki: «Ruh, içde parladığı vakit güzel konuşur. Zâhîrde parladığı vakit yüz güzelleşir. Bu adamın ne zâhiri var, ne de bânını.» Bunun için Resûl-i Ekrem :

أَطْبُوا الْخَيْرَ عِنْدَ صَبَاحِ الْوُجُوهِ

«Hayrı, güzel ve parlak yüzlerde

arayınız» (115) buyurmuştur. Hz. Ömer: «Bir elçi göndereceğiniz zaman, adı güzel, yüzü güzel ve yakışıklı olsun» demiştir. Nitekim fakîhler de bu usûle riâyet ederek, namaz kılacakların ilim, kırâet, yaş ve takvâ gibi hususlarda müsavi oldukları vakit, yüzü güzel olan imamlığa takdim edilir, demişlerdir. Bu gibilere minnet olarak Allahu Teâlâ :

وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ

«Ona bilgice, vücutca da bir üstün-

lük vermiştir» (2 - Bakara: 247) buyurmuştur. Biz, yüz güzelliği derken, şehveti tahrik eden güzelliği kasdetmiyoruz. Zîra o, kadınlık güzelliğidir. Biz, vücutuyla mütenâsib, tenâsüb-i endâm dediğimiz güzelliği kasdediyoruz.

Şâyet, bu açıklamamla, mal, mevki, asâlet, aile ve evlâdı nimetler me-yânına aldın. Hâlbuki Allahu Teâlâ, Resûlü ve ulemâ bunları zemmetmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de :

إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ

«Eşlerinizin, evlâdlarınızın içinde hakikaten size düşman olanlar da vardır. O hâlde onlardan sakının» (64 - Teğabün: 14) buyurulmuştur. Diğer âyette de :

(115) Ebû Ya'lâ rivâyet etmiştir.

1-İŞARET 2-YAYILMA 3-FIKIH ALİM 4-DENK 5-KİMİLDATMA
6-BEDEN

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

«Mallarınız da, evlâdlarınız da sizin için ancak bir imtihandır» (64 - Teğabün: 15) buyurulmuştur.

Hız. Ali de asâleti yermek üzere: «İnsanlar, ihsanlarının çocuklarıdır. Herkesin kıymeti, yaptığı ihsandadır» dedi. Yine denildi ki; kişi atası ile değil, şahsiyetiyle insandır. Bunlar böyle yerildikleri hâlde daha nimettirler demenin mânası nedir? dersin,

Bilmiş ol ki; olduğu gibi anlamakta Allahu Teâlâ'nın hidâyet nûru ile aydınlanıp bu hidâyet nûruna₂ göre te'vil veyâ tahsis cihetine gitmeyip bunun dışında te'vil edilmiş lâfızlardan veya tahsis edilmiş umumî hükümlerden bilgi edinenler çoğunlukla aldanırlar. İşte bunların âhiret saâdeti için birer₃ nimet olduklarında şübhe yoktur. Ancak bunlar fitne ve tehlikelerden hâlî değildirler. Mal, kendisinde tiryak, panzehir bulunan zehirli bir yılan gibidir. Bu işlerden anlayan kimsenin eline düşerse, zehirinden korunur ve panzehirinden faydalanır da o zaman nimet olur. Anlamıyan bir adamın eline geçerse, kendini zehirler ve öldürür. İşte servet de böyledir. Yine servet, içinde çeşitli cevherler bulunan deniz gibidir. Yüzmesini, denize dalmasını ve diğer tehlikelerden korunmasını bilen, o cevherlerden istifade eder. Bunları bilmeden suya dalarsa boğulur gider. Bunun için Allahu Teâlâ malı överek ona «hayır» adını vermiştir. Resûl-i Ekrem de :

«Allah'ın takvâsı üzerinde mal ne güzel yardımcıdır» (116) buyurmuştur. Yine bunun gibi Allahu Teâlâ c â h ve izzeti de övmüş ve Resûl-i Ekrem'in bütün dinlere galebe çaldığını ve bütün insanlara sevildiğini minnetle ona bildirmiştir ki, c â h ve mevki bu demektir. Fakat izzet ve mevkinin medhi az, mal ve mevkinin zemmi hakkındaki nakiller çoktur. Nerede riyâ zemmedilmiş ise, orada mevki de zemmedilmiştir. Zira riyâdan maksad, gönülleri kendisine bağlamaktır. C â h da bu demektir. Bunların çok zemmedilip az medhedilmeleri, insanların çoğunun malın tiryâkini almakta ve mevki deryâsına dalıp cevherini çıkarmakta c â h olmaları içindir. Bunun için onları çekindirmek gerekti. Onlar malın tiryâkini ve panzehirini almadan zehiri ile helâk olur ve cevherlerine ulaşmadan, c â h ve mevki timsahları onları parçalar. Şâyet bunlar umuma nisbetle bizâtihi kötü şeyler olaydılar, nübüvve mülkün nisbeti c â z olmazdı. Nitekim peygamberimizde olduğu gibi, hem risâlet, hem hükümdarlık onda toplanmıştı. Zenginliğin de peygamberlere nisbet edilmemesi icab ederdi. Hâlbuki Süleyman aleyhisselâm en büyük bir zengin idi.

İnsanların hepsi çocuk, servetlerin hepsi yılanıdır. Peygamber ve ârifler tiryâk ölçileridir. Erbâbının zarar görmediğinden çocuk zarar görebilir. Tiryakçi bir insan, tiryâka ihtiyâcı olup bu maksadla yılan avına çıktığı ve oğlunu da beraberinde götürdüğü vakit, bir yandan tiryâk ihtiyâcı, bir

(116) Yukarda geçmiştir.

1-AYIRMA	7-KENDİ KENDİNE
2-KELİME	8-PYGAMBERLİK
3-BOŞ	9-SAHİPLER
4-DERMAN	
5-BİLGİSİZ	
6-MAKAM	

yandan yılanın çocuğu zehirleme tehlike ve ihtimali ile karşılaştığı vakit, tiryâka ihtiyâcı ile, çocuğa zarar ihtimâli tehlikelerini karşılaştırır. Şübhesiz çocuğa zarar ihtimâli daha kuvvetli ise, yılan avını terkeder ve hattâ yılanın zararını çocuğa anlatmak için yılanı gördüğü vakit ondan kaçır, çocuğa yılanın panzehirinden hiç bahsetmez, onun zararlı ve korkunç bir mahlûk olduğunu çocuğa anlatır. Dalgıç da aynıdır; denize dalacağı sırada çocuğunun da ardından dalıp boğulacağını anlayınca, denize girmez ve çocuğa denizin tehlikesini anlatır. Çocuk dinlemeyecek durumda ise onu deniz kenarına hiç yaklaştırmaz. Ümmetler de peygamberlerinin etrafında, akli kesmeyen çocuklar gibidirler. Bunun için Resûl-i Ekrem

(S.A.V.): **إِنَّمَا أَنَا كَمَا بَيْنَ الْوَالِدِ وَلَدِهِ هـ** «Ben size karşı babanın

evlâdına olduğu gibiyim» (117) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de :

إِنَّكُمْ تَهَافُتُونَ عَلَى النَّارِ تَهَافُتَ الْفَرَّاشَ وَأَنَا آخِذٌ بِحِزْ كُمُ هـ

«Siz yatağa düşer gibi birbiri ardınca ateşe düşersiniz. Ben ise kemerinizden sizi yakalarım» (118) buyurulmuştur.

Peygamberlerin en büyük zevki, ümmetlerini tehlikelerden korumaktır. Onlar bunun için gönderilmişlerdir. Maldan nasîbleri, ihtiyaçları nisbetindedir. Onun için yetecek kadarını tutar, fazlasını infâk ederler. Zira servetin tiryâki, onu infaktır. Onu elde bulundurmak zehirdir. Eğer insanlara kazanç yolunu açıp onları servete teşvik etseler malı elde tutma zehrine meylederlerdi de infak tiryâkinden vazgeçerlerdi. Bu bakımdan servet çirkin gösterildi. Aslında çirkin olan tarafı, servete harîs olup onu çoğaltmak ve ona meyletmektir. Fakat yetecek miktar servete sâhip olup fazlasını hayr u hasênâta sarfetmek, bir vakit yerilmiş değildir. Aslında insanlar yolcudurlar. Yolcuya yaraşan, yolculuğunda yetecek kadar azıktır. Ancak arkadaşlarını da düşünürse o zaman fazla azık olması makbûldür. Nitekim Resûl-i Ekrem :

لَيْكِنْ بَلَغْ أَمْرَكَ مِنَ النَّبَا كَزَادِ الرَّاحِلِ هـ

«Dünyalıktan nasibiniz, yolcunun azığı gibi olmalıdır» (119) buyurmuştur. Yâni yalnız kendinizi düşünüyorsanız bu kadar olmalı, fakat diğer yoksulları düşünürseniz daha da alabilirsiniz. Nitekim bu hadîsi rivâyet

(117) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(118) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(119) İbr Mâce ve Hâkim, Selman'dan rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

edenler, bir anda yüzbinlerce dirheme mâlik olmuş ve aynı anda onları dağıtmışlardır. Resûl-i Ekrem, zenginlerin zorluk ve güçlkle Cennet'e gireceklerini anlattığı vakit, Abdurrahman b. Avf (R.A.): «O hâlde ben bütün servetimden ayrılayım» diye Resûl-i Ekrem'den izin istemiş, Resûl-i Ekrem, kendisine müsaade edince, Cibrâil aleyhisselâm gelerek: «Yoksulları yedirmek ve misâfirleri ağırlamak üzere kendisine emir ver» demiştir.

Demek ki dünya nimetleri karışıktır. Zehiri ile panzehiri, zararı ile kârı birbirine karışmıştır. Bunları, basîret ve bilgisi ile birbirinden ayırabilen ve zehrinden korunup panzehirinden istifadeyi beceren, bunlara yaklaşsın. Fakat buna gücü yetmiyen, elinden geldiği kadar uzaklaşsın. Halkın çoğunluğu böyledir. Ancak Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnadır.

Şâyet, ya daha hidâyet, ¹rüşd, ²te'yîd ve ³tesdîde ⁴râci olan ve insânı muvaffak kılan nîmetin mânası nerede kaldı? dersin,

Bilmiş ol ki; ⁵tevfikten kimse ⁶müstâğni kalamaz. Çünkü ⁵tevfik, kulun irâdesiyle Allahu Teâlâ'nın kazâ ve kaderini birleştirmektir. Bu, hayra olduğu kadar şerre de şâmilidir. Fakat âdet-i ilâhiyye, ⁷kaza ve kader cümlesinden olup, ⁸saâdete uygun olanlara, ⁹tevfik adı tahsis edilmiştir. Nitekim aslında temâyülden ibâret olan ¹⁰ilhâd kelimesi, sonradan ayrılıp bâtila meyledenlere tahsis edilmiştir. İrtidât da böyledir. Bunun için tevfiğe daima ihtiyâç vardır. Nitekim şâir :

«Allahu Teâlâ'nın kuluna yardımı olmadığı vakit, onun Âllah'a karşı cinâyetlerinin çoğu kendi içtihamı hatâsındandır»

demiştir.

Hidâyete gelince; saâdete ancak hidâyet sâyesinde erişilir. Zîra insan, çoğunlukla âhirette salâha ulaşmasını ister, buna meyleder, fakat âhireti hakkında hayırlısı hangisi olduğunu bilemezse, çok kere âhiretini harâb eden şey'in âhiretini ıslâh edeceğini sanır ve aldanır. Hattâ burada, yalnız kudret ve sebep dahî kâfi gelmez. Bütün bunlar, hidâyetten sonra fayda verir. Bunun için Allahu Teâlâ :

رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ شَهَدَىٰ ۖ «Bizim Rabbimiz, her

¹²şey'e hilkatini veren, sonra da doğru yolunu gösterendir» (20 - Tâ hâ: 50) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur :

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ

«Eğer üzerinizde Allah'ın fazl u rahmeti olmasaydı, içinizden hiç biri ebedi temize çıkamazdı. Ancak Allah'tır ki kimi dilerse temize çıkarır» (24 - Nûr: 21). Resûl-i Ekrem de :

1-DOĞRU YOLA	7-AYRILMA
2-KUVVETLENDİRME	8-MEYLETMEK
3-HAYRA DOĞRU YÖNELME	9-DİNDEN ÇIKMAK, DİNSİZLİK
4-DMİTLİ	10-DİN DEĞİŞTİRME
5-YARDIM	11-YETERLİ
6-İHTİYÂÇ	12-YARAYANIN YÜCELİŞİ

مَا مِنْ أَحَدٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى هـ

«Cennet'e giren herkes, ancak Allah'ın rahmetiyle girer» (120) buyurmuştur. Yâni Allah'ın hidâyetiyle girer, demektir. Resûl-i Ekrem'e : «Sen de mi?» sorusuna: «Evet, ben de» diye cevap vermiştir. Hidâyetin üç menzili var :

Birincisi: Allahu Teâlâ'nın :

وَهَدَيْنَاكَ النُّجْدَيْنِ هـ

«Biz ona iki de yol gösterdik» (90 - Beled: 10) âyetiyle açıkladığı hayır ve şer yollarını bilmektir. Allahu Teâlâ bunu herkese, ya akıl veya peygamberi vasıtasıyla bildirmiştir. Bunun için yine Allahu Teâlâ :

وَأَمَّا نُوذِرُكُمْ فَهَدَيْنَاكُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَلُ عَلَى الْهُدَى هـ

«Semûd'e gelince, biz onlara da doğru yolu gösterdik. Ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler» (41 - Fussilet: 17) buyurdu. Hidâyet sebepleri, kitablar, peygamberler ve akıl sâhiblerinin basiretleridir. Bu ise makbûldür. İnsanı bunlardan men'eden hased, kibir, dünya sevgisi ve gözler her ne kadar açıksa da basiret körlüğü veren diğer sebeplerdir. Nitekim Allahu Teâlâ :

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ هـ

«Fakat hakikat şudur ki, gözler kör olmaz, ama sinelerin içindeki kalbler kör olur» (22 - Hacc: 46) buyurmuştur. Basiret körlüğü getirenlerden bâzıları : alışkın olduğu âdetler ve onlara sâhib çıkma sevdasıdır. Nitekim bunlardan haber vermek üzere Allahu Teâlâ :

إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ هـ «Gerçek biz atalarımızı bir ümmet

üzerinde bulduk» (43 - Zuhruf: 22) buyurdu. Kibir ve cekememezlikten doğan engellere de :

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْنَيْنِ عَظِيمٍ هـ

«Bir de şunu söylediler: «Şu Kur'an iki memleketin birindeki büyük bir adama indirilmeli değil mi idi?» (43 - Zuhuruf: 31)

أَبَشَرَ مِنَّا وَاحِدًا نَبِغُهُ

«Bizden bir tek insâna, ona mı tâbi ola-

cağız» (54 - Kamer: 24) buyurmakla işâret etmiştir. İşte bu körlükler, hi-dâyet ve ihtidâya mâni olur.

İkincisi : Hidâyetin ikinci menzili de bu birinci hidâyetin ötesinde, Al-lahu Teâlâ'nın, kullarını hâlden hâle çekmesidir ki, bu mücâhedenin ne-ticesidir. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

«Bizim uğru-

muzda mücâhede edenlere gelince; Biz onlara elbette yollarımızı göste-ririz» (29 - Ankebût: 69) buyurmuştur ki, Allahu Teâlâ'nın :

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى

«Hidâyeti kabûl eden-

lere gelince; Allah onların muvaffakiyetini artırmış, onlara kaçınacakları-nı ilhâm etmiştir» (47 - Muhammed: 17) âyetinden murâdı budur.

Hidâyetin üçüncü menzili, bu ikinciden sonra gelir. O da mücâhede-nin kemâle ermesinden sonra, nübüvvet ve velâyet âleminde parlayan bir nûrdur. Kendisiyle teklîf yapılan akıl ile ulaşamadığı hidâyete, bu sa-yede ulaşmış olur. Mutlak ve gerçek hidâyet budur. Bundan başka diğer hidâyetin mukaddime ve perdeleri vardır. Hidâyetin hepsi Allah'tan ol-makla beraber, Allahu Teâlâ'nın kendisine nisbet ve tahsis ile şereflendir-diği hidâyet işte budur. Nitekim âyet-i celîle'de :

قُلْ إِن هُدًى لِّلَّهِ هُوَ الْهُدَى

«De ki: «Allah'ın hidâye-

ti, ancak o hidâyettir» (2 - Bakara: 120) buyurmuştur. Ve yine Allahu Teâ-lâ'nın :

أَوْ مَن مَّكَانٍ مِّنَّا فَأَخْبِنَاهُ وَجَعَلْنَاهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ

«Bir ölü iken kendisini dirilttiğimiz, ona insanların arasında yürüye-ceği bir nûr verdiğimiz kimse, içinden çıkamaz bir hâlde karanlıklarda kalan kişi gibi olur mu hiç?» (6 - En'âm: 122) âyetindeki hayattan ve :

أَفَرَأَيْتَ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ هـ

«Öyle ya, Allah'ın, göğsünde müslümanlık için inşirah verdiği bir kimse — ki o, Rabbinden bir nûr üzerindedir —» (39 - Zümer: 22) âyetinden de murâdı budur.

²
Rüşd'e gelince; bundan Allahu Teâlâ'nın inâyet ve yardımını kasdederiz. İnsan, maksadına yöneldiği vakit bundan yardım alır ve hayırlı işlerinde kuvvetlenir. Bu sayede kötülüklerden uzaklaşır. Bu da bâtinî bir kuvvettir. Nitekim Allahu Teâlâ İbrâhîm aleyhisselâm hakkında :

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِعَالَمِينَ هـ

«Andolsur, ki Biz daha evvel İbrahim'e de rüşdünü verdik ve Biz onu bilenlerdendik» (21 - Enbiyâ: 51) buyurmuştur. Demek ki rüşd, saâdet yoluna teşvik eden ve o tarafa yönelten hidâyetten ibârettir. Çocuk malı koruma, ticaret ve artırma çağına geldiği hâlde onu israf yoluna giderse, ona Reşid denmez. Bu adam, ya hidâyete ulaşmamış veya kendini bu yola sevkedecek kuvvetlerinde kusuru vardır. Nice kimseler var ki, zararlı olduğunu bildiği hâlde yine yanlış yola sapar. Çünkü kendisine rüşd verilmemiştir. Bu bakımdan rüşd, yalnız amel yoluna hidâyetten daha mükemmel büyük bir nimettir.

⁴
Tesdid'e gelince; bu da hareketlerini istenen gaayeye yöneltmek ve en kısa yoldan en doğru hareketi ona kolaylaştırmaktır. Çünkü yalnız hidâyet ve doğru yolu göstermek yeterli değil, belki bu yola tahrik edecek büyük bir kuvvet lâzım. O da rüşd'dür. Rüşd de kâfi değil, âza ve âletleri hareket ettirme kolaylığı lâzımdır ki maksad hâsıl olsun. İşte tesdid [doğruya sevk etmek], bunu te'min eder.

²
Hulâsa, hidâyet, sırf bir târifdir. Rüşd, uyanıp harekete geçmek için bir tenbihtir. Tesdid ise, doğruya hareket ettirip yardım etmektir.

⁸
Te'yid'e gelince; bunların hepsini toplayandır. Çünkü te'yid, dahilden işini anlayışla; hariçten de gerekli maddî imkânlarla takviyeden ibârettir.

Allahu Teâlâ'nın : ⁹ إِذْ آتَيْنَاكَ بِرُوحِ الْقُدُّسِ هـ «Hani ben seni

⁹
Ruhu'l-kudûs ile desteklemiştim» (5 - Mâide: 110) buyurmasından murâdı da budur. İsmet de buna yakındır. Çünkü ismet, dâhildeki ilâhî kuvvetten ibârettir. Bu sayede insan, hayrı arar ve şerden uzaklaşır. Kötülüklerle karşı âdeti gizli bir engel gibidir. Buna işaret olarak Allahu Teâlâ :

1- FERAHLANMA, SEVİNGİLİLİK 2- İRŞAD, HİDAYET
3- HİDAYETE ERMiŞ 4- DOĞRUYA SEVKETME 5- MAKSAD
6- KİMİLDATMA 7- YETERLİ 8- KUVVETLENDİRME

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّآى بُرْهَانَ رَبِّهٖ ۝

«O (kadın) andolsun, ona niyyeti kurmuştu, eğer Rabbinin bürhânını görememiş olsaydı onu kasetmiş gitmişti» (12 - Yûsuf: 24) buyurmuştur.

İşte bunlar nîmetlerin toplandığı ve bir araya geldiği şeylerdir. Bunlar, ancak Allahu Teâlâ'nın in'âm ettiği, sâfî anlayış, dinleyip muhafaza eden kulak, mütevâzi ve basîret sâhibi kalb, öğüt verici öğretmen, ihtiyacından fazla olup da din ve diyânetinden kendisini meşgul etmeyen servet ve zâlimlerin zulmü ile alçakların kepezeliğinden kendini kurtaran izzet sayesinde te'mîn edilir. Üstelik saymış olduğumuz şu onaltı sebep de ayrı sebebler ister. Onlar da yine başka sebebler ister, tâ ki hayrette kalanların delillerine ve darda olanların dayanaklarına varıncaya kadar. O da sebeblerin müsebbibi ve terbiye edicilerin de Rabbi olan Allah'tır. Bu sebebler çok olup tamamını anlatmağa kitabın tahammülü olmadığından,

Allahu Teâlâ'nın: **وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا** «Eğer Allah'ın

nîmetlerini sayarsanız, onları sayamazsınız» (14 - İbrâhim: 34) âyet-i celîle'sinin mânasının anlaşılması için bir örnek verelim :

14 üncü BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN NİMETLERİNİN ÇOKLUĞU, BİRBİRİNİ TÂKİB ETMESİ VE SAYILMALARININ İMKÂNSIZ OLDUĞU

Bilmiş ol ki; biz bütün nîmetleri onaltı bölümde topladık ve vücut sağlığını bunların sonlarından olan nîmetlerden saydık. Yalnız bu beden sıhhatini sağlayan bütün nîmetleri sayacak olsak, buna bile güç yetiremeyiz. Ancak beden sağlığının sebeblerinden birisi olan yemek nîmetinin tamamlayıcı bâzı sebeblerini anlatmağa çalışalım. Şübhe yok ki yemek, bir işdir ve hareket kudretine muhtaçtır. Her hareket bir irâdeye, her irâde de murâd olunan şey'i anlıyacak ilme muhtaçtır. Ayrıca yemek için yenecek bir madde, o maddenin de kendisinden meydâna geleceği ve o aslın da kendini islâh edecek bir yapımcıya ihtiyacı vardır. O hâlde biz burada önce idrâk, sonra irâde, daha sonra da kudret sebeblerini anlatalım ve bundan sonra da işâret yolu ile yenenlerin sebeblerini açıklayalım.

1-DELİL

2-İHSÂN

3-TEMİZ

4-BİABİR

5-SEBEB

15 inci BEYÂN : BİRİNCİ TARAF

İDRAK VE ANLAYIŞ SEBEBLERİNİ ALLAHU TEALÂ'NIN
YARATMASINDAKİ NİMET

1 Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın yarattığı bitkiler; taş, toprak, demir ve bakır gibi gıda alamayıp büyümeyen diğer nimetlerin en müttekâmili ve en üstünüdür. Çünkü bitkiler, toprağa saldıkları kökleri ve damarları vasıtasıyla topraktan gıdayı alır, en uzak dal ve yapraklarına kadar götürür, bu sayede büyür ve çoğalırlar. Ancak diğer varlıklara nisbetle müttekâmil olan bitkiler de yine noksandır. Çünkü gıdayı aldığı toprak kuruyup gıda verecek durumdan çıktığı vakit, başka yerden gıda aramak imkânı olmadığı için kurur gider. Zira aramak, aranan şey'i bilmek ve ona gidebilmekle mümkündür. Bitkiler her ikisinden de mahrumdur. Hâlbuki Allahu Teâlâ'nın sana bahşettiği nimettendir ki, sende duyu ve gıdayı aramak için hareket âletlerini yarattı. Allahu Teâlâ'nın anlayış âletleri olan beş duyuyu sende yaratmasındaki hikmetin tertibine bak, önce dokunma ve temas duyusu gelir. Bu sayede ateş ve bıçak gibi şeylerden kaçınırsın. İşte bu, canlılarda yaratılan ilk duyudur. Bütün canlılarda bu duyu mevcuttur. Zira hiç duyusu olmayan, hayvan değildir. Bunun en aşağı derecesi, maddenin vücuda temasından sonra onu duymaktır. Daha uzakta iken onun yapacağı te'siri duymak, daha tekâmül etmiş bir derecedir. İşte bu temas duyusu bütün canlılarda hattâ toprak içindeki bir böcekte de mevcuttur. Ona da iğnenin ucunu değdirirsen, hemen büzülür ve korunma çarelerini arar. Fakat bitkiler böyle değildir. Bununla beraber yalnız bu duyu ile kalsan, yine müttekâmil sayılmazsın. Çünkü muhtaç olduğun maddeyi uzaktan arama imkânlarına sâhib değilsin. Ancak sana temas edenden istifade edebilirsin. Bu bakımdan ikinci bir duyuya ihtiyaç hâsıl olmuştur. O da Ş e m m [koku alma] duyusudur. Bu duyu vasıtasıyla koku alırsın, fakat bu da tamam değildir. Çünkü kokusunu aldığın şey'in nerede olduğunu bilemezsin. Bu noksânı da gidermek için Allahu Teâlâ B a s a r [görme] duyusunu yarattı. Kokusunu aldığın şey'in nerede ve ne mesafede olduğunu görürsün. Ancak, yalnız bu kuvvetle kalsan yine eksik kalırdın. Çünkü göz, perde arkasını göremez. Perde arkasındaki gıda veya düşmanını görüp bilemez. Zaman gelir ki düşmanını pek yakın mesafeden görürsün ki, artık ondan kaçıp kurtulma imkânın olmaz. Bunun için Allahu Teâlâ S e m ' [işitme] duyusunu yarattı. Bu sayede perde arkasındaki sesleri duyar ve ona göre tedbîr alırsın. Perde arkasında olup bitenleri ve konuşulanları duyarsın. Bununla beraber Z e v k [tad alma] duyusu olmasa, bunların hiç biri fayda vermez. Bu sebepten Allahu Teâlâ z e v k alma duyusunu yarattı. Bu sayede daha ağızda iken yarayışlısını yarayışsızından ayırır ve zararından korunmuş olursun. Bitki gibi değilsin. Bitki, zevk almadığı için köküne dökülen her sulu maddeyi kendine çeker ve çoğunlukla kurummasına sebep olur. Eğer, bütün bu beş duyunun toplandığı ve beynin ön tarafında bulunan H i s s - i m ū ş t e r e k denen duyu olmasaydı, bu beş duyunun da bir kârı olmazdı. Allahu Teâlâ bunu ya-

rattı. Bu hiss-i müsterek olmasa, işin uzar gider ve kesin bir karara varamazdın. Çünkü müsterek duyu olmasa, ilk önce tadına bakıp acı bulduğun bir şey'i attığın vakit, ikinci def'a onun acı olduğunu bilemez, tekrar tadına bakmak sûretiyle acı olup olmadığını anlıyacaktın, fakat müsterek duyu, bir def'a da bu neticeyi sana verir de bir daha onu gördüğün vakit, acı olduğunu bilir ve ağzına almazsın. Çünkü göz, onun yalnız renk ve şeklini tâyin eder, zevk tadını anlar. Bunların her ikisini bir araya toplayacak bir hâkim lâzım. İşte o da müsterek duyudur (121). Bu saydığımız duyularda bütün canlılar ortaktır, yâni hepsinde aynı duyular vardır. Sen de yalnız bunlarla kalsan olgun değil, noksan ve eksik kalırdın. Zira hayvan, hile ile yakalanır ve düştüğü tuzaktan nasıl kurtulacağını bilemez. Nasıl kurtulsun ki, bağlı olduğu hâlde kendini kuyuya atar ve orada helâk olacağını bilemez. Nitekim hayvan, bir şey'i tatlı buldu mu, onun zehirli olup ilerde kendini öldüreceğini düşünmeden onu yer. Çünkü o, ancak bulduğu ârı bilir, ilerisini anıyamaz. Allahu Teâlâ, bütün bu duyuların ilerisinde ve üstünde olan akıl duyusunu sana vermekle, seni diğer canlılardan ayırdı. Akıl sayesinde yemeğin zararlısını faydalısını birbirinden ayırır. Daha faydalı hâle getirmek için, sıhhatinin sebebi olan türlü yemekleri pişirir ve hazırlarsın.

Bu anlattığımız, aklın en güzel faydalarından biri olmakla beraber, akıl cevherinin insâna verilmesinin en küçük ve en az hikmeti de budur. Aklın asıl hikmeti, Allahu Teâlâ'yı, O'nun ef'âlini ve âlemdeki hikmetini bilmektir. İşte şu beş duyu ancak bu takdirde senin lehine döner de âdetâ senin için birer casus ve beden memleketinin birer habercisi olur ve her biri bir işde görevlendirilir. Meselâ, birisi renklerden, diğeri seslerden, diğeri kokulardan, öbürü tadlardan ve bir diğeri de sıcaklık, soğukluk, sululuk yumuşaklık ve sertlikten haber verir. Bütün bu duyular, beden memleketinden aldıkları haberleri müsterek duyuya iletirler. Müsterek duyu, hükümdârın kapusunda durup etraftan gelen haberleri yazarak zabteden kâtib gibi, beynin ön tarafında durur, bunları zabteder, fakat hakikatlerini anıyamaz. Olayları kavrayıp hükümdâra arzeden kâtip gibi, o da bunları kapalı olarak akla teslim eder. Hükümdârın bu yazıları inceleyip memleketinin durumundan haberdâr olarak gerekli tedbirleri alıp emirler verdiği gibi, akıl ve beyin de bunları alır, inceler ve hemen gerekli emirleri verir. Onun bu hareketlerini burada tafsilâtiyle anlatmak mümkün değildir. Akıl, vereceği emirlerle ordusunu harekete geçirir. Aklın ordusu, âzâlardır. Verdiği emirler, duruma göre değişir; bâzan geri çekilmeyi ve bâzan aramağı emreder ve bâzan da lüzumlu tedbirlerin alınmasını ister. İşte bunlar, anlayışta Allahu Teâlâ'nın sana verdiği nimetlerdir. Bununla beraber biz, bu nimetlerin tamamını sana anlattığımızı sanma. Zira dış duyular, idrâk âletlerinin bâzılarıdır. Görmek, bu duyulardan biridir. Göz,

(121) Bu görüş, Meşşâî'lerin görüşüdür. Fakat Eflâtun ve onun görüşünde olan bazı mütekaddimin, müsterek duyuyu kabûl etmezler; «Dimağda kalan ancak asla uygun bir hayâlden ibârettir» derler.

onun bir âletidir. Hâlbuki bir göz, ayrı ayrı on tabakadan meydâna gelmiştir. Bâzısı râtıp ve bâzısı kapalıdır. Bunların bir kısmı örümcek ağları ve bir kısmı ince zar gibidir. Râtıp olanların bâzısı, yumurtanın ağı ve bâzısı da donmuş gibidir. Bu on tabakanın herbirinin ayrı ayrı vasıfları, sûret, şekil, hey'et, en, boy ve terkibleri vardır. Bunlardan bir tanesi, diğeri ile karışsa yâhut birinin bir vasfı bozulsa, görmek bozulur ve tabibler zor duruma düşerler.

Kısaca bu anlattığımız, bir görmek duyusunun izâhidir. Sen diğer duyuları buna kıyâs et. Küçük bir ceviz büyüklüğünde olan göz cismindeki nimetin çeşitlerini ve buradaki Allahu Teâlâ'nın sayısız hikmetlerini saymağa başlasak, cildler dolusu kitaplar yazılır ve yine onlar tükenmezdi. Diğer âzada ve bütün bedendeki hikmet ve nimetleri buna kıyâs et. İşte bunlar, idrâki yaratmakta Allahu Teâlâ'nın nimetlerine birer rumuz ve işârettirler.

16 ncı BEYÂN : İKİNCİ TARAF

İRÂDEYİ YARATMAKTAKİ ÇEŞİTLİ NİMETLER

Bilmiş ol ki; yalnız gözün olsa, ve besin maddelerini uzaktan görsen, fakat içinde o maddeleri almağa bir temâyül ve seni harekete sevkeden bir şehvet olmasa, gözünün bu görmesi atâlete uğrar ve boşa giderdi. Nice hastalar var ki, kendisi için en faydalı olan yiyecekleri görür fakat istek ve şehveti olmadığı için onları yemez. Bu yönden hem görmesi, hem de idrâki boşa gitmiş olur. Bunun için arzûna uygun gelen şey'e temâyül gösterme zarureti vardır. Buna da şehvet denir. Bir de hoşlanmadığından nefret etmen lâzım, buna da kerâhet denir. Bu sayede arzû ettiğin şey'i arar, hoşlanmadığın şeyden uzaklaşırsın. Bunun için Allahu Teâlâ yemek şehvetini sende yarattı ve onu sana musallat kıldı. Seni yemeğe zorladı ve bu sayede yaşadın. Burada diğer hayvanlar da senin gibidir. Onlar da şehvetleri sayesinde yer içerler, fakat bitkiler ayırdır.

İhtiyaç miktarı yedikten sonra, bu şehvetin durmasa, haddinden fazla yer ve çatlardın, fakat doymanın akabinde Allahu Teâlâ kerâheti yarattı ve artık fazla yemekten hoşlanmaz oldun. Toprağa ekilen bir mahsul gibi değilsin. O, doymasını bilmeden dibine dökülen suyu kabûl eder ve nihâyet bozulur. Bunun için onun adama ihtiyacı vardır. Onun alacağı su miktarını adam tâyin eder ve ihtiyacından fazlasını vermez. Yaşayabilme niçin yemek şehveti sende yaratıldığı gibi, neslinin devamı için bir de münasebet şehveti yaratılmıştır.

Eğer biz sana, Allahu Teâlâ'nın, akıllara durgunluk verecek şekilde r a h i m ' i nasıl yarattığını, hayız kanını, çocuğun hayız kanı ile meniden nasıl meydâna geldiğini, husyeleri ve nutfenin merkezi olan bel kemiğinden torbadaki husyelere gelen damarları, damarlar vasıtasıyla kaburga kemiklerinden dökülen kadın suyunun nasıl döküldüğünü, r a h i m ' boş-

1-DOKTOR 2-İŞARE 3-MEYLETME 4-İŞSİZLİK 5-İĞRENME
6-SATAŞAN 7-ARKASINCA

luklarının nasıl kalıplara ayrıldıklarını, nutfenin ayrı ayrı boşluklara girmekle nasıl erkek ve dişinin meydana geldiğini, nutfe, kan, et parçası, kemik, et ve kan olarak nasıl muhtelif tavırlar geçirdiğini, sonra baş, el, ayak ve diğer âzalara nasıl ayrıldığını, teferruatıyla anlatsaydık, şu gördüklerinden başka, başlangıcından beri geçirdiğin safhaları öğrenmiş olurdun, fakat; biz burada ancak Allahu Teâlâ'nın nimetlerinden olan yemek nîmetini hedef aldık, maksadımız sözü uzatmamaktır.

Demek ki yemek şehveti, irâde bölümlerinin birisidir. Hâlbuki yemek şehveti de yalnız olarak kâfi değil, eğer arzûna uymayan ve hoşuna gitmeyen şeylere karşı koymak için sende g â d a b kuvveti olmasaydı, her taraftan tehlikeler seni kuşatır, her çeşit felâketlere hedef olurdun. Böylece elde ettiğin her çeşit gıdayı sende kolaylıkla başkaları alabilirdi. Çünkü herkes, senin gibi, senin elinde bulunan şey'e heves eder. Bunları koruyacak gadab kuvvetin olmazsa başkaları tarafından alınırlar.

Şu hâlde, şehvetin yanına gadab ve hiddet de lâzımdır. Fakat yalnız bunlar da yeterli değil, çünkü bunlar, ancak şu anda senin için kârlı ve zararlı olan şeyler için elverişlidirler, gelecekle ilgilenmezler. Bunun için³ ayrı bir irade ile insanı, geleceği düşünecek olan aklın işâretine müşahhar kılmıştır. Bu, tıpkı gadab ve şehveti, hâli hâzırı idrâk eden hissin emrine vermek gibidir. Ancak bu sayede tam mânasıyla akıldan istifade edilir. Çünkü yalnız bu şehvetin zararlı olduğunu bilmek, seni ondan uzaklaştırmak için yeterli değildir. Belki bu bilginin gereğiyle amel etmeğe meylin olmalıdır. İşte onu da bu irade sağlar. Âkıbetleri düşünmekle hayvanlardan ayrıldığı gibi, bu irade ile de diğer canlılardan ayrılmış olursun. Bu ise Allahu Teâlâ'nın âdem oğluna bir ikrâmıdır. Bu irâdeye «Bâ-is-i Dînî» denir. Sabır kitabında buna dair gerekli açıklama yapılmıştır.

17 nci BEYÂN : ÜÇÜNCÜ TARAF

ALLAHU TEALÂ'NIN İNSANDA YARATTIĞI HAREKET VÂSİTALARI VE KUDRET NİMETİ

Bilmiş ol ki; his [duyu] anlayışı, irâde ise aramağa veya korunmağa olan temâyülü sağlar. Bunları te'mine elverişli âletler bulunmazsa, bu duyular, tek başlarına bir işe yaramazlar. Çünkü nice kimseler, hastalıkları veya sakatlıkları sebebiyle arzûlarına ulaşamamaktadırlar. Bunun için hareket edecek âlet ve bu âleti hareket ettirecek kuvvete ihtiyaç vardır. Bu sayede arzû ettiği şey'i arayabilecek ve hoşlanmadığı şeyden korunacaktır. İşte bu maksadla Allahu Teâlâ dış yapılarını gördüğümüz ve içlerini bilemediğimiz âlet ve vasıtaları bizde yarattı. Bu âletlerin bir kısmı aramak ve kaçmak içindir, kuşlarda kanad, insan ve hayvanlarda ayak gibi. Ayrıca savunma vasıtaları da yarattı, insanda silâh, hayvanda boynuz gibi. Bu hususta hayvanların yaşayışları da birbirine uymaz. Bir kısmının düşmanı çok olduğu gibi, nafakası da uzaklardadır. Sûr'atli harekete ihtiyaç- İhyâu 'Ulûmü'd-Dîn — Cilt: 4 F. : 14

1-YETERLİ 4-İCABETTİREN, SEBEB OLAN

2-GAZAB

3-TABİ

cı var. Bunun için Allahu Teâlâ onlara kanat vermiştir. Hayvanlardan dört ayaklı olduğu gibi, iki ayaklı olanı ve hattâ yerde sürüneni de vardır. Bunları anlatmak sözü uzatır. Biz, yalnız yemek ile ilgili olan âzaları anlatmağa çalışacağız, diğerlerini bunlara kıyâs et. Buna göre deriz ki; yemeği yiyebilmek için yalnız onu görüp o tarafa gitmek yeterli değildir. Görüp de yanına gittiği yemeği alabilme yeteneği lâzım. Bunun için de Allahu Teâlâ insanda iki el yaratmıştır. Bu eller eşyayı alabilecek şekilde uzun ve fakat kazık gibi olmayıp, uzanıp toplanmak ve istedikleri şekilde hareket edebilmeleri için eklemleri vardır. Ayrıca bu ellerin uçları yassı ve enli olup bunların da uçlarına beş parmak eklenmiştir. Bu parmakların kendilerine has, hareket ve ek yerleri olduğu gibi, bir arada veya karmakarışık şekilde yapılmış degillerdir. Çünkü o zaman maksada elverişli olamazlardı. Dördü bir arada, başparmak ise ayrıdır. Aynı zamanda bütün diğer parmakların etrafında devredecek durumdadır. Bu eller öyle bir düzende yaratılmış ki, açtığın vakit kürek, az yumduğun vakit kaşık, tamamıyla kapadığın vakit düşmana vuracak şekilde bir yumruk ve bir silâhtir. Parmakları korumak ve daha ince şeyleri yerden alabilmek için, bir de uçlarında tırnaklar yaratmıştır. Yine de bu kadarı kâfi değildir. Aldığı yemeği, içerde ve kapalı bulunan mideye indirmek lâzım. Bunun için de ağız boşluğu yaratmıştır. Şübhesiz ağızın da pek çok hikmet ve faydaları vardır. Sonra ağıza konan lokmanın boğazdan aşağı geçmesi zordur. Bu lokmanın un hâline gelmesi için bir değirmene ihtiyaç vardır. İşte bu maksatla Allahu Teâlâ alt üst ve birbirine müvâzi iki çene kemiği yaratmıştır. Lokmaların bâzan kesilmeğe, bâzan da kırılmağa ve bâzan da öğütölmeğe ihtiyaçları olduğu için, kesici, kırıcı ve ufalayıcı olmak üzere üç şekil dişi çene kemiklerine yerleştirmiştir. Öğütme işinin muntazam olması için üst çeneyi sabit ve alt çeneyi ileri geri, sağa ve sola hareket edecek şekilde yaratmıştır. Şimdi bütün bunların da yeterli olmadığını görüyoruz. Çünkü lokmayı dişlerin arasına çekecek ve sağa sola sevkedecek bir vasıtaya ihtiyaç vardır. Bunun için de diğer bir çok hikmet ve faydaları yanında Allahu Teâlâ dili yaratmıştır. Bütün bu vâsıtalarla lokmanın öğütölmüş ve yutmağa hazır hâle geldiğini kabûl edelim, fakat kuru kuruya yutulamayacağı meydanda. Bunun için de Allahu Teâlâ bezlerden su çıkarttı. İhtiyaç miktarı su gelerek lokmayı hamur hâline getirdi. Şimdi lokmayı mideye indirmek kaldı. Elin bu işi göremediği gibi, midenin de lokmayı ağızdan alacak bir eli yoktur. Allahu Teâlâ boğazda m e r i [yemek ve su yolu] ile hançereyi yarattı. Bunun ucunu da açılıp kapanacak şekilde yaptı; açılarak lokmayı alır, kapanarak mideye indirir. Bu sûretle yutkunma şekliyle yemek mideye iner, fakat bu, her hangi bir yemektir. Ne kemik, ne et ve ne de kandır. İşte mideyi Allahu Teâlâ bu şekilde yaratmıştır. Yemek mideye girdikten sonra mide kapanır ve faaliyete geçerek yemeği hazmetmeye çalışır. İç âzalardan mideye gelen hararet sayesinde mide yemeği hazmeder ve pişirir. Çünkü midenin sağında ciğer, solunda dalak ve önünde kaburga kemikleri, arkasında da bel kemiği vardır. Bu âzaların ısıtmasından hâsıl olan sıcaklık mideye geçer.

Midede yemek pişer, birbirine karışır, erir ve damarlara girecek şekilde su hâline gelir. Âdetâ arpa suyunun şeklini alır. Bu şekilde de gıda hâlini almamıştır. Mide ile ciğer arasında bir sürü damarlar vardır. Bu vâsıtalarla bu su ciğerlere gider.

Ciğer, donmuş kan parçasına benzeyen bir ettir. Burada kılcal damarlar vardır. İncelmiş olan yemek, bu damarlara dökülür ve dağılır. Ciğerin kuvveti onu iradesi altına alır ve bu suyu kan rengine boyar. Burada bir müddet kalır ki, bu, ikinci bir sindirimdir. Burada âzalara gıda olacak şekilde tam kan hâline gelir. Ancak midede fazlalık olup ayrıldığı gibi, burada da ciğerlerin hararetinden iki fazlalık meydana gelir. Birisi s e v d â , öteki de s a f r a 'dır. Eğer ciğer bunları tahlil edip ayırmasa, mizaç bozulur ve vücut hastalanırdı. Bunun için Allahu Teâlâ safra kesesi ve dalağı yarattı. Herbirinin ciğerlere uzanan hortumları vardır. Mirâre safrayı, dalak da sevdâyı emirlerine alırlar. Kan ciğerde sâfi olarak kalır. Ancak mayi olması sebebiyle fazla rutubetli ve çok incedir. Zaten böyle olmasa kılcal damarlardan geçemez ve onlardan da diğer âzalara intikâl edemezdi. Bunun için Allahu Teâlâ kilye (böbrek)leri yarattı. Bunların herbirinden ciğere doğru uzayan bir boyun çıkardı. Hâlbuki bu boyunlar ciğerin boşluğuna giremiyorlar. Ciğerden yükselen yumruların ucundaki damarla birleşiyorlar. Ciğerlerdeki kılcal damarlardan çıktuktan sonra buraya gelen kanı emiyorlar. Çünkü daha önce kanı emmiş olsalar kan katılaşıp ve damarlara geçemezdi. Bu sûretle su da kandan ayrılıp kan sâfi olarak kalır. Sonra Allahu Teâlâ'nın ciğerlerden çıkardığı ve şu'belere ayırdığı damarlar sâyesinde kan bedeninin her tarafına yayılır. Eğer mirare yâni safra kesesi ârizalansa, safra kana karışır ve kan bozulur da bundan safra hastalığı meydana gelir. Sarılık, sivilce ve kızılık hastalığı bundan olur. Dalak ârizalansa s e v d â kana karışır ve bundan cûzzam, maliholya ve benzeri hastalıklar meydana gelir. Kanın su kısmı tamamen alınmazsa, bundan kusmak ve benzeri hastalıklar doğar. Allahu Teâlâ'nın faydalı şeyleri şu âdi üç şey üzerine nasıl tertip ettiğine bir bak. Safra kesesi boğazı ve boynu ile aldığı safrayı, diğer boynu ile oniki damardan bağırsaklara döker. Böylece mideden geçen yemek artığında kaypak bir yaşlık olur. Ayrıca bağırsaklarda yağ ve bir hareket meydana gelir ve sıkışır. Bu sûretle dışkı aşağıdan dışarı çıkar. Sarı renk alması da bundandır.

Dalağa gelince; s e v d â 'yı tahlil eder de ondan eksilik ve burukluk meydana gelir. Sonra bundan her gün bir miktar midenin ağzına damlatır. Eksiliği sebebiyle iştahı harekete geçirir. Diğer de pislik yolu ile dışarı çıkar.

Kilye (böbrek) ye gelince; o da kanın su kısmından gıdasını aldıktan sonra fazlasını mesaneye gönderir.

Allahu Teâlâ'nın yemek için hazırladığı sebeplerdeki nimetlerinden bu kadarı ile yetinilm. Eğer, ciğerin kalbe ve dimâğa ve bütün âzaların reislerine olan ihtiyaçlarını kalbden bedeninin diğer bölümlerine uzanan da-

marları, bunlarla duyuya nasıl ulaşıldığını, ciğerlerden bedenın diğer bölümlerine giden damarları ve bu vâsıtalarla gıdaya ulaşıldığını, sonra âzanın kuruluş keyfiyyetini, kemiklerinin sayısını, kas, damar, atardamar, sinir, yumuşak kemik ve bunların rutubetlerini anlatmağa kalkışsak söz uzardı. Hâlbuki, diğer ihtiyaç işlerinde olduğu gibi, yemek işlerinde de bütün bunlara ihtiyaç vardır. Adem oğlunda binlerce kaslar, damarlar ve sinirler vardır. Bunların kimi büyük, kimi küçük, kimi ince ve kimi kalındır. Herbirinde bir, iki, üç, on ve daha fazla hikmet ve vazifeler vardır. Bunların hepsi Allahu Teâlâ'nın sana olan nimetlerindendir. Eğer hareket eden damarlardan biri dursa veya duran damarlardan biri harekete geçse helâk olurdun. Önce Allahu Teâlâ'nın verdiği bu nimetlere bak ki, sonra O'na olan şükrün kuvvetlensin. Sen, Allahu Teâlâ'nın sana verdiği nimetlerden yalnız yemek nimetini bilirsin. Bu ise nimetlerin en âdilerindendir. Yemeği de ancak acıktığında yersin. Hâlbuki bunu merkeb de bilir. Yorulduğun vakit uyumağı, arzû ettiğin vakit münâsebette bulunmağı, kalkıp oturmağı bilirsin ki, hepsini merkeb de bilir. Merkebden fazla bir şey bilmediğin vakit şükrünü nasıl edâ edersin. Bizim kısaca değindiğimiz bu hususlar, Allahu Teâlâ'nın nimet deryâlarından alınmış bir damladır. Uzatmaktan kaçınarak anlatmak istemediğimiz hususları anlattığımız ile kıyasla. Hâlbuki aslında bütün insanların bildikleri yine bir deryâdan bir katreler. Ancak bunlardan bir şey'i anlayabilen, Allahu Teâlâ'nın :

«Eğer Allah'ın nimetlerini say-

وَأَنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا»

yacak olursanız, sayamazsınız» (16 - Nahl: 18) âyet-i celîle'sinin mânasından bir koku almağa başlar. Sonra Allahu Teâlâ bu âzaların kıvâmını, menfaatlerinin kıvâmını, idrâk ve kuvvetlerini dört bileşimden meydâna gelen ve can dediğimiz lâtif bir buhar ile nasıl birbirine bağlayıp ayakta tuttuğuna bak. O buhar-ı lâtifin yeri kalb olmakla damarlar vasıtasıyla bedenın her parçasına sirâyet eder. Sirâyet ettiği her yerde duyu, idrâk, hareket ve diğer kuvvetleri ihdâs eder. Odanın her köşesine ışık veren lâmba gibi, nereye ulaşırsa orayı aydınlatır. Bu aydınlatma Allahu Teâlâ'nın yaratması ile olmakla beraber, yine O'nun hikmeti neticesi olarak, sebebi lâmbadır. Bu lâtif buhara tabibler ruh derler. Bunun yeri, merkezî kalbdır. Yâni kendisi lâmbada yanan ışık, kalb ise lâmba gibidir. Kalb içindeki siyah kan fitil, gıda ise yanan yağ gibidir. Bu sebeble diğer âzalarda görülen canlılık da lâmbanın etrafa verdiği ışık gibidir. Yağı tükendiği vakit lâmba söndüğü gibi, gıdası tükenen ruh da ölür. Fitil yanıp kül olduğu vakit, yağı olsa da yanmayacağı gibi, bu buharın bağlandığı kan da kalbin fazla harareti sebebiyle yandığı için — gıdası olduğu hâlde — yine ölür ve yanmaz olur.

Lâmba bâzan içindeki fitil ve yağ ârizaları ve bâzan da hariçten gelen rûzgâr gibi diğer sebeblerle söndüğü gibi, bu ruh dediğimiz lâtif buhar da bâzan yukarda anlattığımız dâhilden ve bâzan da hariçten gelen

1-NEM, YAŞ 2-EŞEK 3-DAMLAR 4-YAYILMA 5-MEYDANA KOYM
6-DOKTOR

sebeblerle, sönebilir, öldürülmek gibi. Bununla beraber bütün bunlar, ilm-i ezelide mukadder sebeblerle ölürler. Lâmbanın sönmesi, varlığının sonu olduğu gibi, adamın ölmesi de ezelde takdir edilen ömrünün sonudur. Lâmba söndüğü vakit ev karardığı gibi, ruh da söndüğü vakit bütün beden karanlıkta kalır, ruhdan istifade ettiği nurdan ayrılır. İstifade ettiği duyu, irâde ve diğer duyulardır.

Bu da Allahu Teâlâ'nın nimetlerinden ve akıllara durgunluk verecek san'at ve hikmetinden olan başka bir âleme kısa bir işârettir. Bununla beraber: «Rabbinin kelimelerine deryalar mürekkeb olsa, o kelimeler tükenmeden, deryalar tükenirdi» mânası anlaşılmış olur. Allah'a küfredene veyl, O'na nankörlük edene de yazıklar olsun.

Şöyet, Resûl-i Ekrem: «De ki ruh Rabbimin emrindendir» (17 - İsrâ: 85) meâlindeki âyet ile cevap verip ruhu anlatmadığı hâlde, sen ruhu anlatmış oldun, dersin.

Bilmiş ol ki, senin bu anlayışın, ruh lâfzının müşterek mânada kullanılmasıdaki gafletten meydana gelmektedir. Ruh, bir çok mânalara gelen müşterek bir lâfızdır. Fakat biz bunları anlatmakla sözü uzatacak değiliz. Bizim açıkladığımız, tabiblerin cism-i lâtif diye vasıflandırdıkları ruhdur. Onlar bu ruhun sıfatını, varlığını, âzalara hulûl keyfiyyetini, âzalara his ve kuvvet verme durumunu biliyorlar. Hattâ âzaların birinde uyuşukluk olduğu vakit, bu, ruhun mecrasındaki bir tutukluktan ileri geldiğini bilirler. Artık uyuşan yeri değil de sinirlerin köklerini ve tıkanıklık yapan yerleri tedâvi ederler. Çünkü bu ruh, ince olduğu için, karışık olan sinirler arasına girebilir. Bu vâsita ile kalbden diğer âzalara geçer. İşte anlattığımız, doktorların bildikleri bu ruhdur ki, onların anlayabildiği bu ruhu anlatmak kolaydır.

Fakat onun bozulmasıyla beden de bozulduğu asıl ruha gelince; bu, bizim anlatamıyacağımız, Allah'ın sırlarından bir sırdır. Bunu anlatmağa

müsâade yoktur. Ancak: **قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي** «De ki ruh, Rabbi-

min emrindendir» (17 - İsrâ: 85) buyurulduğu gibi, bir emr-i Rabbânîdir demekle yetiniriz. Emr-i Rabbânî olan şeyleri anlatmağa aklın tahammülü yoktur. Ekseriyetin akılları burada şaşırır kalır. Hele evham ve hayâl sahibleri, gözün sesleri anlıyamıyacağı gibi, bunu anlamaktan tamamen âcizdirler. Cevher ve arazla mukayyed olup bunların arasında sıkışan akıllar emr-i Rabbânînin vasıflarının daha başlangıcında sarsılır ve tezâzüle uğrarlar. Akıl ile onun vasıflarından bir şey bilinemez. Emr-i Rabbânî akıldan başka ve ondan daha üstün bir nur ile bilinir ki o nur, nübüvvet ve velâyet âleminde parlar. Onun akla nisbeti, aklın vehim ve hayâl olan nisbeti gibidir, yâni vehim ve hayâlin yanında akıl ne ise aklın yanında o nur da aynıdır.

1- TAYİN OLUNMUŞ	6- KANAL
2- YAZIK	7- VEHİMLER
3- KELİME	8- SIFAT
4- HABERSİZLİK	9- BAĞLI
5- NÜFUZ	10- SARSINTI
	11- DEĞİŞİMLER

Allahu Teâlâ insanları sekiz tavır üzere yaratmıştır. Çocuklar, duyularla bilinenleri anlayıp o mertebeye yükselmedikleri için, akıl ile bilinenleri anlayamadıkları gibi, erginlik çağında olanlar da mâkulâtı anlar, fakat onun ilerisine akıl erdiremez. Çünkü o mertebeye yükselmemiştir. Zira orası, yüksek ve zevkli bir makamdır, üstün bir rütbedir. O makamda ancak iman ve yakîn nûru ile Allahu Teâlâ mülâhaza edilir. Bu meşreb, her vârid olan için bir şeriat olmaktan daha üstündür. Buna herkes değil pek az insanlar ulaşabilir. Allahu Teâlâ'ya vâsıl olmak için bir merkez, bu merkezin önünde geniş bir meydan, bu meydânın önünde bir eşik ve bir merdiven vardır. Burası emr-i Rabbânînin merkezidir. Buradaki kapucu ile münâsebet kurmayanlar, bu sâhaya bile giremez, nerde kaldı onun sonundaki müşâhedeler? Bunun için, «Nefsini bilmiyen Rabbini bilemez» denmiştir. «Tabiblerin sermayelerinde bu gibi mâlûmat nereden bulunsun? Hattâ tabîb bunu nasıl düşünebilir? Bu emr-i Rabbânîye nisbetle tabiblerin ruh dedikleri şey, sâhibinin elindeki çomağın döndürdüğü küreye benzer. O küre sâhibine nisbetle ne, ise, doktorların ruh dedikleri şey de emr-i Rabbânîye nisbetle aynıdır. Tabiblerin târif ettiği ruhu bilenlerin, emr-i Rabbânîyi bildiklerini sanmaları, dönmekte olan küreyi görüp de onu döndüreni gördüklerini sanmaları gibi fâhiş bir hatâdır.

6 Dünya maslahatı kendisi ile te'mîn edilen ve onun varlığı ile sâhibi mükellef tutulan akıl, bu emr-i Rabbânînin bütün mâhiyyetini düşünmekten âciz olduğu için, bu hususta açıklamada bulunmasını Allahu Teâlâ Resûl-i Ekrem'ine müsâade etmemiş ve insanlara ancak anlayabilecekleri nisbette açıklamalarda bulunmasını bildirmiştir. Yine bunun içindir ki Allahu Teâlâ kitabında bu emrin hakikatinden bahsetmemiş, ancak nisbet ve işleminden söz etmiş ve zâtını kapalı geçmiştir. Nisbetini: «Rabbimin emrindendir» ile ifâde buyurmuş, fiil ve işlemi ise:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي ۝

«Ey itmi'nâne ermiş ruh, dön Rabbine, sen O'ndan râzı, O, senden râzı olarak. Haydi gir kullarımın içine. Gir Cennet'ime» (89 - Fecr: 27-30) âyetleriyle beyan buyurmuştur.

Biz bunu da burada bırakarak maksadımıza dönelim. Maksadımız, Allahu Teâlâ'nın yemeğimiz hususunda bize verdiği nimetleri anlatmak idi. Yemek âletlerini sayarken bu husustaki bâzı nimetleri anlatmıştık.

1-AKLA YAKIN OLAN 2-MÜTALAA 3-ÜSLUB, YOL 4-DOKTOR
5-TERBİYESİZ 6-VAZİFELİ 7-AMEL

18 inci BEYÂN : DÖRDÜNCÜ TARAF

YEMEKLERİN MEYDANA GELDİĞİ ESASLAR HAKKINDAKİ ALLAHU TEALANIN NİMETLERİ VE ONDAN SONRADIR Kİ İNSANLARIN ONLARI İSLÂH EDEBİLECEKLERİ DURUMA GELDİKLERİ

Bilmiş ol ki; yiyeceklerin çeşitleri çoktur. Bunları yaratmakta, Allahu Teâlâ'nın sayısız ve şâyân-ı hayret hikmetleri ve birbirini tâkib eden sonsuz sebepleri vardır. Her yiyecek hakkında bunları anlatmak sözü çok uzatır. Zira yediklerimiz, ya ilâç, ya meyve veya gıdadır. Biz, bunların en önemlisi olan gıdayı, besin maddelerini ele alalım. Gıdanın da çeşitleri pek çoktur. Biz bunlardan yalnız buğday dânesi üzerinde duralım. Buna göre deriz ki :

Bir veya birkaç buğday dânesi eline geçtiği vakit, bunları hemen yer tüketirsen, neticede ölüme mahkûm olursun. Bunun için bunları çoğaltmak mecburiyetindesin. Allahu Teâlâ sana gıda almak imkânlarını bahşettiği gibi, bitkilerde de bu kuvveti yarattı. Zira bitkilerin insanlardan ayrıldığı nokta, his ve harekettir. Yoksa gıda almakta arada fark yoktur. O da kendisinde vâr olan damarlar vasıtasıyla yerden ve sudan gıdasını alır. Biz burada bitkilerin gıda alma vasıtalarını anlatıp lâfı uzatacak değiliz. Yalnız gıdasına işâret ederek deriz ki; insan, odun ve topraktan gıda alamayıp özel maddelerden gıda aldığı gibi, dâneler de her şeyden gıda alamaz. Onların da özel gıdaları vardır. Meselâ, buğdayı ambarda bıraksak orada gıda alıp çoğalamaz. Çünkü burada sadece hava alır. Hâlbuki hava gıda işini te'min edemez. Bunun gibi bu dâneyi yalnız suya atsan veya kuru toprağa katsan, yine gıdasını alıp çoğalamaz. Belki sulanmış bir toprağa dikilmesi lâzımdır. Buna işâret olarak Allahu Teâlâ :

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعَيْنًا وَقَضْبًا وَزَيْتُونًا ۝

«O insan yediğine baksın. Hakikat biz, o suyu bol bol dökdük. Sonra toprağı iyiden iyi yarıdık. Bu sûretle onda dâneler bitirdik. Üzümler, yoncalar, zeytinlikler» (80 - Abese: 24 - 29)

Aynı zamanda yalnız toprak ve su da gıdayı almak için yeterli değildir. Her ne kadar sulu olsa da, sert bir toprakta yine gıda alamaz. Havaya ihtiyacı vardır. O hâlde nadas edilmiş gevşek ve hava alacak şekilde sulu bir toprağa ekilmesi lâzımdır. Sonra hava da bizâtihi toprağa işleyemez. Onu kuvvetle toprağa vurup işletecek rüzgâra ihtiyaç vardır.

Buna işâret olmak üzere Allahu Teâlâ :

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَافِحًا ۝

1-LAYIK, UYGUN

2-DİNLENDİRMEYE BIRAKILMA

3-KENDİLİĞİNDEN

«Biz, aşılavıcı rüzgârlar gönderdik» (15 - Hicr: 22) buyurmuştur. Buradaki ilk a h hava, su ve toprağı birleştirmektedir. Sonra bütün bunların da yeterli olmadıklarını görürsün. Şiddetli soğuk olursa yine gıda alamaz. Bahar ve yaz sıcaklıklarına ihtiyacı vardır. Demek ki bitkilerin gıda almakta toprak, su, hava ve sığa ihtiyaçları vardır. Bitkilerin muhtaç olduğu bu maddelerin herbirini ayrı ayrı ele alırsak, herbirinin de ayrı ayrı, bir çok şeylere muhtaç olduklarını görürüz. Meselâ, suların, deniz, ırmak, göze ve bunları sevkedecek şeylere ihtiyacı vardır. Bunun için Allahu Teâlâ denizleri ve gözeleri yarattı. Bunlardan ırmaklar akıttı. Hâlbuki bâzı yerler dağlık ve yüksek oldukları için akan sulardan istifade edemezler. Bunun için de Allahu Teâlâ bulutları yarattı, rüzgârları onlara musaliat etti ve onları her tarafa sevketti. Bulutlar ise alabildiğine su ile yüklü bulunmaktadır. Sonra ilk ve son baharlarda ihtiyaç nisbetinde onları her tarafa yağdırdı. Suları muhâfaza için dağları yarattı ve devamlı olarak dağlar gözelerini akıttı. Dağlardaki sular birden aksa, memleketleri batırır, ekenek ve malları mahvederdi. Allahu Teâlâ'nın dağlarda, bulutlarda, derya ve yağmurlardaki ni'metleri sayılamıyacak kadar çoktur.

Isıya gelince; bu da su ile toprak arasında meydâna gelmez. Çünkü bunların ikisi de soğuktur. Bunun için Allahu Teâlâ yerden o kadar uzak mesafede güneş yarattı. Bâzı zamanlarda güneş, yeryüzünü ısıttı. Devamlı ısıtmadı; soğuğa ihtiyacı olduğu zaman soğuk, sığa ihtiyacı olduğu zaman sıcaklık vermek için. Bu da, güneşin yaradılışındaki sayısız hikmetlerin birisidir.

Sonra bitkiler yerden yükseldikleri vakit, meyvelerin sertleşip kuvvetlenmeğe ihtiyacı olur. Bunun için de rutubet isterler. Bunun için de Allahu Teâlâ ay'ı yarattı. Güneş ısıtıp kuruttuğu gibi, ay da yaşlık ve rutubet verir, meyveleri olgunlaştırır ve çeşitli renklerle süsler. Bütün bunlar Allahu Teâlâ'nın takdiri ile olan şeylerdir. Bunun için bitkiler, güneş, ay ve diğer yıldızlardan faydalanmıyacak gölgeli ve kapalı bir yerde olsalar zayıf ve cılız düşerler. Hattâ büyük ağacın gölgesinde küçük ağaç da bozulur. Ay'ın rutubet verdiğini kolaylıkla anlarsın. Geceleyin açıkbaş yatığın vakit, başın nem alır ve zükkâm denen hastalığa yakalanırsın. Bunun gibi meyveler de geceleyin ay'dan rutubet alır ve kuvvetlenirler. Sonunu almaya ümidimiz olmayan bu gibi hususlar ile de sözü uzatmayalım. Ancak şunu demek isteriz ki; güneşin ısıtıp kurutmak, ay'ın rutubet ve nemi tutmak faydaları gibi, her yıldızın da bu hususta bir faydası ve sayılamıyacak başka pek çok faydaları vardır. Eğer faydaları olmasa, o zaman bunların yaradılmaları boş ve abes olurdu da Allahu Teâlâ'nın :

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

«Ey Rabbimiz, Sen bunları boşu-

na yaratmadın» (3 - Âl-i İmron: 191) ve :

1-İLAVE 2-GAY 3-SATAŞAN 4-NEM, YAŞ

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

«Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan şeyleri oyuncular olarak yaratmadık» (44 - Duhan: 38) buyurduğu doğru olmazdı. Senin vücudundaki her parçanın bir fayda ve hikmeti olduğu gibi, âlemdaki her parçanın da bir çok fayda ve hikmetleri vardır. Bütün âlem bir şahıs ve parçaları onun âzaları gibidir. Vücuddaki âzaların yekdiğerinin yardımcısı olmaları gibi, âlemdaki parçalar da birbirlerinin yardımcılarıdır. Bunları açıklamak çok uzun kaçar.

Müneccimleri ve nücûm ilmini tasdikden nehiy vârid olduğu için, yıldızlar, ay ve güneşin, Allah'ın hikmeti gereğince O'nun emriyle bir takım şeylere¹sebeb olduklarına²inanmanın şeriate aykırı düştüğünü sanma. Çünkü nucum ve ilm-i nücûm hakkında yasak olan iki şeydir.

Birincisi,³yıldızların ilâhî emir ve irade altında olmadan bizâtihî tasarrufa muktedir olmalarına inanmaktır ki, zâten bu inanç küfürdür.

İkincisi⁴de çoğunluğun anlayamadığı hususlarda müneccimlerin⁵verdiklerini mufasssai haberlere inanmaktır. Zîra onlar bilmeden konuşan câhil kimselerdir. Çünkü yıldızların ahkâmını bilmek bâzı peygamberlere (İdris ve ya Danyal aleyhimesseleâm'a) verilen bir mucize idi. Onların ölümü ile bu mucize ve ilim de kalkmıştır.

Ortada karmakarışık bir şeyler kaldı. Fakat gök cisimlerinin toprak, bitki ve hayvânat üzerinde Allahu Teâlâ'nın yaratması ile müessir sebeb olmalarını kabûl etmenin dinde bir zararı yoktur. Belki bu bir gerçektir. Fakat bütün teferruatıyla bunlara vukufiyet iddia etmek dinde yasaktır. Bunun için yıkadığın bir elbiseyi sıkarak kurutmak istediğin vakit, işte güneş doğdu onu tez kurutur, diyeni inkâra kalkışmağa; bunun gibi, yüzünün kararmış olduğunu gördüğün adama, ne oldu diye sorduğun vakit güneş yaktı demesini yalanlamağa da lüzum yoktur. Diğerlerini de buna kıyâs et.

Şu kadar var ki bunların te'sirlerinin bâzıları bilinen ve bâzıları da bilinmeyen şeylerdir. Bilinmiyeni biliyor gibi davranmak câiz değildir. Bilinenleri de ikiye ayrılır. Bir kısmını herkes bilir. Güneş doğduğu vakit ortalığın aydınlanması ve ısınması gibi. Bir⁶kısmını da bâzıları bilir, gece baş açık yattığın vakit ay'ın verdiği rutubetten zükkâm hastalığına yakalanmak gibi. Demek ki Allahu Teâlâ hiç bir şey'i boş yere yaratmamıştır. Hepsinde sayılamıyacak kadar hikmetler vardır. Bunun için Resûl-i Ekrem gök yüzüne bakıp :

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا شُجَّانًا قَفَقْنَا عَذَابَ النَّارِ

1- ASTRONOMİ

2- YILDIZLAR

3- KENDİLİĞİNDEN

4- KUVVETLİ

5- TAFSİLATLI

6- BİLGİSİZ

7- TESCİNİ

«Ey Rabbimiz, Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen pâk ve münezzehsin. Bizi ateşin azâbından koru» (3 - Âl-i İmran: 191) âyet-i celilesini okuduğu vakit :

وَيْلٌ لِّمَنْ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ ثُمَّ مَسَحَ بِهَا سَبْكَهٗ «Yazıklar olsun

o kimseye ki, bu âyet-i celile'yi okudu da sonra sakalını meshetmekle yetindi» (122) buyurmuştur.

Bu âyeti okuduğu hâlde göklerin esrârı üzerinde düşünmiyen ve yalnız gök kubbenin rengini ve yıldızlarını görmekle yetinene yazıklar olsun, demek istemiştir. Çünkü, bu kadarını hayvanlar bile görürler. Bu kadarı ile yetinen, sakalını sıvazlıyan gibidir. Hâlbuki Allahu Teâlâ'nın, göklerin, âfâkın, enfûsün ve hayvanatın gizliliklerinde saklı hayret verici incelikleri vardır. Allah'ı sevenler, onları bilmek isterler. Zira bir âlimi seven, onun eserlerini inceler ve onun bilgisinin inceliklerine vâkıf olmağa çalışır. Allahu Teâlâ'nın sun'-ı acîbinde de durum aynıdır. Çünkü bütün âlem O'nun eseridir. Hattâ bütün musannıfların eserleri de, kullarının kalpleri vâsıtasıyla O'nun tasnîfidir. Bir musannıfın tasnîfine şaşarsan, onun musannıfine değil de, o musannıfa bu imkânları bahşeden Allah'ın azametine hayrân olman lâzımdır. Meselâ bir kuklanın, birbirine müvâzi kıvrak ve çeşitli hareketlerini gördüğün vakit, ona değil, onu hareket ettirene hayrân olman lâzımdır. Zira kukla, bizâtihi hareket etmiyor, onu o şekilde imâl edip görünmiyen iplerle kendi irâdesi altına alan bir muharrik vardır.

Hulâsa, bitkilerin gıdası, ancak su, hava, güneş, ay ve yıldızlarla tamamlanır. Bunlar da, bulundukları göklere, gökler de hareketleri ile, hareketleri de göklere müvekkel meleklerle tamamlanır. Böyle böyle daha birbirini tâkib eden nice sebebler vardır. Fakat biz bu kadarı ile yetinelim.

19 uncu BEYÂN : BEŞİNCİ TARAF

YEMEKLERİN SANA ULAŞMASINDAKİ SEBEBLERDE ALLAHU TEÂLÂ'NIN NİMETİ

Bilmiş ol ki, gördüğün bu nimetlerin hepsi bir yerde bulunamaz. Bunların meydana gelmeleri için özel şartları vardır. Bunun için bâzıları bâzı yerlerde bulunur ve bâzı yerlerde bulunmaz. İnsanlar da yeryüzünde dağılmış vaziyettedir. Bâzı gıdalar kendilerinden uzaklardadır. Hattâ aralarında aşılamıyacak denizler ve geçilemeyecek çöller vardır. Bu işe de Allahu Teâlâ tüccarları musahhar etmiştir. Çoğunlukla çeşitli sebeblerle zarar ettikleri hâlde kâr sevgisi onları bu işe teşvik etmiştir. En kârlı ta-

(122) Salebi İbn Gıyas'dan rivâyet etmiştir.

1-SİĞALLIYAN 2-UFUKLAR 3-YAŞAYANLAR 4-HAYVANLAR
5-HAYRET VEREN ŞEY 6-SINIFLANDIRAN 7-SINIFLARA AYI
8-DENK, UYGUN 9-KENDİ KENDİNE 10-YAPMA

rafları, edindikleri servetlerinin evlâdlarına kalmasıdır. Hâlbuki en büyük düşmanları evlâtlarıdır. Soygun, yangın ve denizde boğulmak gibi bütün tehlikelerden nasıl gaflet ederek bu işe heveslendiklerini düşün. Bunu yaptıran, Allahu Teâlâ'dır. Bir miktar kâr için her türlü zorluk ve tehlikeleri göze alır, deniz ve çöl aşırı mesafelerden gıda maddelerini taşır. Allahu Teâlâ onlara denizde seyri, çölü aşmağı öğretti, yük taşımak ve binmek için, hayvanları yarattı. Develer susuzluğa dayanır, atlar sür'atle gider, merkep çileye dayanır. Bütün bunları yaratan ve onlara kara ve deniz seyahat imkânlarını bahşeden, Allahu Teâlâ'dır. Hikmet, insanların ihtiyaçlarını ayaklarına getirtmektir.

20 ncı BEYÂN : ALTINCI TARAF

YİYECEKLERİN İSLÂHI

Bilmiş ol ki; yerde biten bitkileri ve yaratılan hayvanları, böyle oldukları gibi yemek, mümkün değildir. Herbirini islâh edip yenecek hâle getirmek lâzımdır. Yenecek her maddede bu islâh şeklini anlatmak mümkün değildir. Çünkü sözü çok uzatırız. Biz yalnız bir çöreği, ekmeği ele alarak onu inceliyelim ve toprağa atıldıktan böyle yenecek hâle gelinceye kadar ne gibi safhalardan geçtiğine bir göz atalım.

Ekmeğin ilk muhtaç olduğu, çiftçidir. Onu ekecek adam ister, sonra öküz, sonra boyunduruk ve saban ister. Bu sûretle toprak nadas edilip tohum ekildikten sonra tarlayı sulamak ve yabancı maddelerden temizlemek gelir. Mahsûl yetiştikten sonra onu biçip harman yerine getirmek, orada harman edip sürdükten sonra ekini sapından ayırmak, yıkayıp temizlemek ve sonra öğütmek, sonra yoğurup hamur etmek ve sonra da pişirmek gelir. Kısaca şu saydığımız vasıtalarla bir de saymadıklarımızı düşün. Bununla meşgul olan insanları ve bunun için kullanılan ip, ağaç ve demir âletlerini ve hattâ taşları gözönünde bulundur. Sonra bu âletleri yapacak ustaları hatırla. Yoğurup pişirenleri de hesaba kat. Demircinin demire, bakır ve kalaya olan ihtiyaçlarını da düşün. Sonra da bunları te'min için Allahu Teâlâ'nın, dağları, taşları ve madenleri yarattığını hatırla. Yeryüzünü nasıl muhtelif parça ve kit'lara ayırdığına bir göz at da neticeye var. Bütün bunları iccediğin takdirde bir ekmeğin yenecek hâle gelmesi için en az bin san'atkârın elinden geçtiğini kolaylıkla anlarsın. Önce yağmur için bulutları sevkeden melekten başla, diğer melekleri say. Ondan sonra insanların işine geç. Ekmek hâline geldiği vakitte yedibiri san'atkâr onu arar. Sonra o âletleri yapmakta çalışanları düşün. Elbise dikmeğe yarayan en küçük ve basit bir iğne, yirmibeş def'a bir ustanın elinden geçmeden iğne hâline gelemez. Her def'asında bir çeşit amelîyesi vardır. Eğer Allahu Teâlâ memleketleri bir araya toplamasa ve insanları birbirine bağlamasa da ekin biçecek en basit bir orak'a ihtiyacın olsa, tek başına ömrün boyunca bunu te'min edemezdin. Allahu Teâlâ'nın büyüklüğüne bak ki, nutfeden yarattığı insâna, bütün bu akıllara hay-

1-HABERSİZLİK

6-XİRMAN

2-EŞEK

7-MİS

3-XİŞ, SAPAN

4-YERİ DEŞEN DƏMİR

5-DİNLENDİRİLME

ranlık verecek şeyleri bulup icad etme imkânını vermiştir. En basitinden makası ele alalım. Makas, iki kesici parçadan meydana gelir. Bunlar açılıp örtüldükçe birbirine temas eder ve sür'atle keserler. Eğer bunu, Allahu Teâlâ bizden evvelkilere keşfettirmese, yalnız bu âleti bulmakta veya bunsuz çalışmakta nice zorluklarla karşılaşacaktık. Basiret sâhiblerini körler arasına katan Allahu Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Şöyle bir düşün, memleketinde alelâde san'atlardan olan demircilik ve dokumacılık san'atkârlarından kimse bulunmasa, durumun ne olurdu? İnsanları birbirine bağlayıp da hikmetini tamamlayan Allahu Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Burada da sözü kısıdan keselim. Çünkü maksadımız nîmetleri enine boyuna anlatmak değil, belki onlara tenbih ve işârettir.

21 inci BEYÂN : YEDİNCİ TARAF

YİYECEK MADDELERİNİ İSLÂH EDENLERİN İSLÂH EDİLMELERİ

Bilmiş ol ki; yiyecek maddelerini ve diğer şeyleri düzelten san'atkârlar, birbirine nefret edip araları açılma ve birbirinden uzaklaşmalar, birbirlerine fayda ve yardımları dokunmasa, vahşi hayvanlar gibi olurlardı. Bir yerde kalmaz ve bir gaye uğrunda toplanamazlardı. Fakat Allahu Teâlâ, onların aralarını buldu. Onlarda karşılıklı sevgiyi yarattı ve onları birleştirdi. Nitekim âyet-i celîlede :

لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَفَ بَيْنَهُمْ

«Sen yeryüzünde olan her şey'i toptan harcamış olsan, yine onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı» (8 - Enfâl: 63) buyurmuştur. Bu ülfet ve tanışma sayesinde toplanıp ittifak ettiler, beldeler kurdular, komşu evler ve meskenler yaptılar. Sokaklar, hanlar, çarşılar ve benzeri durulacak yerler vücade getirdiler. Sonra bu sevgi, menfaatlerin çatıştığı yerde kayboldu. Çünkü kin, hased ve çekememezlik insanın fitratında vardır. Bütün bunların neticesi, nefret ve savaştır. Bunun için Allahu Teâlâ insanlara hükümdarları musallat etti, onları kuvvetlendirdi. Onların heybetini gönüllere yerleştirdi ve onlara boyun eğmek zorunda kaldılar. Sonra bu hükümdarları Allahu Teâlâ memleketlerin ıslâhına yöneltti. Bir kişinin bir parçası imiş gibi, memleketin her tarafını imar ettirdi. Herkesin faydalanacağı karşılıklı yardımlaşmayı sağladı. Aralarında reisler, kâdılar, zâbita kuvvetleri ve cezaevleri icad ettiler. Halkı âdil kanunlara zorladılar ve birbirine yardıma mecbûr tuttular. Her san'atkâr, diğer san'atkârdan faydalandı. Bütün bunlar, hükümdarların zabt u rabt ile yoluna girdi.

1- HER ZAMAN GÖRÜLEBİLİR 2- MAKSAD 3- RAHATSIZ EDEN
4- TAMİR 5- HAKİM

Sonra Allahu Teâlâ peygamberler gönderdi. Onlar da halkın ıslâhat-cısı olan hükümdarları ıslâh etti. Halk arasında adâleti korumak için şer'i kanunları, halkı zabt u rabt altına almak için siyasi kanunları öğretti. İmâmet ve saltanat ahkâmı ile dünya düzenini sağlamak için lüzumlu fıkhi hükümleri öğrendiler. Dinlerinin ıslâhı hususunda gerekli irşadda bulundular.

Sonra Allahu Teâlâ'nın, peygamberleri melekleri vasıtasıyla, melekleri de birbirleriyle, tâ Allah'a en yakın meleğine varıncaya kadar nasıl ıslâh ettiğine bak. Ekmekçi hamuru pişirir, değirmenci buğdayı öğütür, rençber ekini yetiştirir, demirci zirâat âletlerini yapar, dülgere demircinin muhtâc olduğu âletleri hazırlar. Her san'atkâr yiyecek maddelerinin muhtâc olduğu malzemeyi tedârik eder. Pâdişah san'atkârları ıslâh eder. Enbiyâ ulemâyı, ulemâ sultanları, melekler peygamberleri ıslâh eder, böylece Hz. Allah'a kadar uzar. Bütün düzenin, hüşh-i cemâlin, her tertip ve te'lîfin kaynağı orasıdır. Oradan gelirler. Bütün bunlar Allahu Teâlâ'nın fazlı, lûtfu ve keremidir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۖ «Bizim için mü

câhede edenleri elbette Biz yolumuza hidâyet ederiz» (29 - Ankebût: 69) buyurduğu gibi, eğer O'nun lûtf u keremi olmasaydı, Allahu Teâlâ'nın nimetlerinden bu kadarcığını dahi bilemiyecektik. Eğer bizi her şey'i bilmekten, kahr u galebe ile azletmeseydi, her şey'i küñhü ile bilmeğe kalkışacaktık, fakat O, bizi bundan men'ederek :

وَأَنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا ۖ «Eğer Allah'ın nimetlerini sa-

yacak olursanız, sayamazsınız» (16 - Nahl: 18) buyurmuştur. Eğer biz konuşmuş olsak O'nun izniyle açıldık ve konuştuk. Sustuğumuz yerlerde de O'nun kahri ile sustuk. Zira veren de, men'eden de O'dur. O'na kimse karşılamaz. Çünkü biz, ölmeyen evvel her an kalb kulağımızla o melik-i ceb-

bâr'ın : لِمِ الْمَلِكِ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۖ «Bugün mülk kimindir?

Bir olan, kahrî olan Allah'ındır» (40 - Mû'min: 16) buyurduğunu duymaktayız.

O Allah'a hamdederiz ki, ömrümüz sona ermeden, bu sözünü bize duyurmakla bizleri kâfirlerden ayırmıştır.

1- EKİNCİ

2- KÂND TƏSƏRRÜFATI

3- GÜZEL

4- BARIŞTIRMA

5- ASIL, ÖZ

6- BÜTÜN GÜÇLERİ YARATAN VE HER ŞEYE GALİB

**22 nci BEYÂN : SEKİZİNCİ TARAF
MELEKLERİ YARATMAKTAKİ ALLAHU TEÂLÂ'NIN
NİMETLERİ**

Artık yukarda yaptığımız açıklama ile, peygamberleri ıslâh ve hidâyet ile onlara vahyi tebliğ için melekleri yaratması, Allahu Teâlâ'nın nîmetlerinden olduğunu anlamış bulunuyorsun. Fakat meleklerin işlerinin yalnız bu kadardan ibâret olduğunu sanma. Sayılarının çokluğuna rağmen onlar üç tabakaya münhasırdırlar. Yer melekleri, gök melekleri ve Ha-mele-i Arş melekleridir. Yemek içmek hususunda sana nasıl müvekkel olduklarını yukarda anlatmıştık. Ayrıca hidâyet ve irşâd gibi daha pek çok görevleri vardır. Bilmiş ol ki; vücudunun her parçasına, hattâ her bitkiye, gıdâ olmak için en az yedi melek müvekkeldir. Bu sayı, ona, yüze ve daha yukarıya da çıkar.

Bunun açıklanması şöyledir: Gıda demek, kaybolan gıdanın cüz'lerinin birine berikisinin geçmesi demektir. O gıda en son kana karışır, daha sonra et ve kemik olur. Et ve kemik olunca gıda tamamlanmış olur. Kan, et, kemik, kudret, mârifet ve ihtiyârı olmayan cisimden ibârettir. Bî-zâtihî hareket edemez ve kendi kendine değişikliğe uğrayamaz. Yalnız tabiat, bunu tavırdan tavıra değiştiremez. Nitekim buğday da böyledir. Kendi kendine un, hamur ve ekmek olamaz. Bunları yapacak san'atkârlar ister. Bunun gibi, kan da kendi başına ne et, ne kemik, ne sinir, ne de damar olabilir. Bu da san'atkâra muhtaçtır. Zâhirdeki san'atkârlar, belde halkı olduğu gibi, bâtinî san'atkârlar da meleklerdir. Allahu Teâlâ zâhirî ve bâtinî nîmetlerini sende tamamlamıştır. Artık bâtinî nîmetlerini bilmezlikten gelmek, senin için doğru değildir. Buna göre derim ki; gıdayı et ve kemiğin etrafına çekmek için bir melek lâzımdır. Çünkü gıdâ kendi başına hareket edemez. Gıdâyı orada tutmak için de başka bir melek lâzım. Gıdâyı kan şeklinden çıkarmak için ayrı bir melek; et, damar ve kemik sûreti vermek için de başka bir melek lâzımdır. İhtiyaç fazlası olan gıdayı atmak için başka bir melek, meydâna gelen eti eski ete, kemiği kemiğe, damarı damara bağlamak için de ayrı bir melek lâzım. Sonra şekillerini bozmıyacak vaziyette kararı kadar yerli yerine ve derecesine göre konmalarını tâyin için de ayrı bir melek lâzımdır. Her âzaya ihtiyâcı kadar verilecektir. Meselâ, bütün gıda çocuğun burnunda toplanırsa, çocuğun burnu büyür ve şekli bozulurdu. Diğer âzalarda da durum böyledir. Aksi hâlde âzaların biri büyür, diğeri küçük kalır ve şekli bozulmuş olurdu. İşte bu riyazî taksîmâtı riâyet de yedinci meleğin görevidir. Kanın kendi kendine bu taksîmâtı böyle yaptığını sanmak, cehâlettir. İşte bunlar yer melekleridir. Sen gaflet içerisinde daldığın ve uykuda istirahat ettiğin hâlde bu melekler seninle meşguldür. Bâtinî gıdânı ıslâh ettikleri hâlde senin bunlardan haberin bile yoktur. Bu anlattığımız, normal ve birbirine müvâzi olan parçalarındadır. Hele kalb gibi âzalarında, bu sayı yüz'ü de geçer. Sözü uzatmamak için bunların tafsîlâtına girişmiyoruz. Yer meleklerinin gök meleklerinden yardım almaları da muayyen bir ter-

tib üzeredir. Bunun künhünü ancak Allahu Teâlâ bilir. Gök melekleri de yardımı Arş'ı yüklenen meleklerden alırlar. Hepsine kuvvet ve kudret veren, yer ve gökleri yaratan ve her şey'e kadir olan Allahu Teâlâ'dır. Yer ve göklere, bitki ve hayvanlara, hattâ her yağmur damlasına ve bulutlara müvekkel melekler hakkındaki hadisler pek çoktur. Bunun için hadisten delil göstermedik.

Şâyet, bu işleri niçin bir meleğe bırakmadın da herbirine ayrı ayrı melek görevlendirdin, hâlbuki bir buğday da önce öğütülecek, sonra eleklenerek, sonra suyu dökülecek, sonra yoğurulup hamur olacak, sonra ekmek büyüklüğünde bölünecek, sonra ekmek olarak açılacak ve daha sonra da tandıra vurulacak. Bütün bunları bir kişi de yapabileceği gibi, bu bâtinî işleri de varsın bir melek görsün, bunları niçin yediye çıkardın? dersin.

Bilmiş ol ki; meleklerin yaradılışı, insanların yaradılışına benzemez. Onların bir tanesinin bir vasfı vardır. Ancak tek iş görebilir, başka bir şey yapamaz. Buna işâret olarak Kur'ân-ı Kerim'de :

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ

«Bizden kimse müstesnâ olmamak üze-

re her biri için malûm birer makam vardır» (37 - Sâffât: 164) buyurulmuştur. Bunun için aralarında çekememezlik, kavga ve döğüş gibi bir şey olmaz. Onların yerlerini tâyindeki benzerleri, bizim beş duyumuzdan göz, kulak ve burun duyuları gibidir. Göz, işitmek, kulak görmek ve her ikisi koku almak için birbirleriyle uğraşmazlar. Çünkü bunların üçünün de vazifeleri belli ve ayrıdır. Fakat el ayak böyle değil, nisbeten bunlar birbirinin vazifesini az ve zor da olsa görebilir. El ile tutulduğu gibi, ayak parmakları ile de tutulabilir. Bâzan başın ile de başkasını dövebilirsin. Bir insan gibi de değiller, bir insan bir çok işler görebilir. Bu, eğilip bükülmeden ileri gelir. Sebebi, insan sıfatlarının çokluğudur. İnsan tek vasıflı olmadığı için gördüğü iş de tek değildir. Bunun için, bakarsın bâzan ibâdet eden bir insan, bâzan da isyân eder. Çünkü sebep ve sıfatlar ayrıdır. Meleklerin tabiatında bu mümkün değildir. Onlar tâate mecburdur. Onların hakkında isyan düşünülemez. Bunun için emrolunduklarını yaparlar. Gece gündüz tesbîh eder ve yorulmazlar. Onlardan rûkû' edenler devamlı rûkû'da, secde edenler devamlı secdede, kıyâmda olanlar ise devamlı kıyamdadırlar. Her birinin muayyen bir makamı var, onu santim ileri geçemez.

Onların, isyâna imkân olmayacak şekilde Allah'a olan itâatlerini, kendi âzalarının sana olan itâatine benzetebilirsin. Bütün âzaların her ân senin emir ve yasaklarına muntazırdır; neyi emredersen hemen onu yapar, neden men'edersen hemen ondan çekinirler. İsyâna imkânları yoktur. Bir def'a bir göze açıl emrini verdi mi, eğer göz sakat değilse hemen açılır. Bu bakımdan meleklerin Allah'a itâati, âzaların kalbe olan itâatine benzer,

fakat arada fark vardır. Melekler şuurlu olarak itâat ederler, âzaların itâati ise şuursuzdur.

İşte bu, yalnız yiyip içmende kendilerine muhtaç olduğun yer ve gök meleklerinde Allahu Teâlâ'nın sana olan nimetidir. Diğer hareket ve ihtiyaçlarındaki nimeti şöyle dursun. Biz burada onları da açıklamakla lâfı uzatacak değiliz. Çünkü o da nimet tabakalarından ayrı bir tabakadır. Zâten topluca nimet tabakalarını saymak bile mümkün değildir. Nerde kaldı her tabakada bulunan nimetleri saymak...

Görüldüğü gibi, Allahu Teâlâ açık ve gizli nimetlerini insanda tamam-

ladı ve sonra da: **وَذَرُوا ظَاهِرَ الْأَشْيَاءِ وَبَاطِنَهُ** «Günâhın

acığını da kapalıasını da terkedin» (6 - En'âm: 120) buyurdu. Günâhların bâtinini terketmeği çoklarının bilmediği, hased, sû-i zan, bid'ât, içinden kötülük plânları hazırlamak gibi kalb günâhlarıdır. Bunları terketmek, bâtinî nimetlere, dış âzalarla yapılan günâhları terketmek de zâhirî nimetlere şükürdür. Hattâ ben derim ki; göz açıp yumuncaya kadar olsun Allah'a isyân etmek ve meselâ, bu kadar müddet bakılması yasak olan yabancı kadına bakmak, yer ve göklerdeki Allahu Teâlâ'nın sana verdiği bütün nimetlerine karşı nankörlüktür. Zira Allahu Teâlâ'nın yarattığı her şey, melekler, yer ve gökler, hayvan ve bitkilerin hepsi kullarının her biri için ayrı ayrı birer nimettir. Herkesin ondan intifai tamamlanmıştır. Göz kapaklarını her açıp kapamada Allahu Teâlâ'nın, göz kapaklarında iki nimeti vardır. Çünkü her kapağın altında sinir ve kaslar bulunur. Bunlar dimağa bağlıdır. Üst kapağın aşağı, ve alt kapağın yukarı çıkması bu sâyede mümkündür. Her kapakta siyah tüyler kirpikler vardır. Bunların siyah olması, gözün zıyasını toplamak için Allahu Teâlâ'nın bir nimetidir. Zira beyazlık ziyâyı dağıtır, siyahlık ise toplar. Ayrıca hârlıktan göze bir şey'in girmesinden gözü korumaları için bir hizada dizilmiş olmaları da Allahu Teâlâ'nın ayrı bir nimetidir. Demek ki gözdeki her kıl da iki nimet vardır. Ayrıca kirpiklerin birbirine girmesinde daha büyük bir nimet vardır. Bâzan havadaki toz, gözün açılmasına engel olabilir. Gözü tamamen kapasa, görmez. İşte kirpiklerin çokluğu sâyesinde toz göze giremez ve onların arasından yolunu görerek gider.

Sonra gözbebeğine toz kaçmasına karşı, Allah göz kapaklarının etrafını göz bebeğine hizmetçi kıldı. Âdetâ aynanın tozunu siler gibi, bir iki def'a onu oğuşturmakla göz bebeğinden tozu uzaklaştırır ve yanlara doğru çeker. Sineğin göz kapakları olmadığı için, Allahu Teâlâ ona da gözlerini temizleyecek iki el yarattı. Durmadan bu elleri ile gözlerini temizler. Kitabın hacmi müsait olmadığı için bu hususta derinliğine tafsilâta girişemedik. Bununla beraber Allah yardım eder ve ömür müsâade verirse bu hususları genişçe açıklayan «Acâibu Sun'illâh» adında bir eser yazmağı düşünüyorum. Şimdi maksada dönelim.

1-KÖTÜ 2-DİNDE YENİ ŞEY İCAD ETMEK 3-MENFAATLANMA
4-ZİHİN 5-İŞİK 6-SAF, SIRA

Yabancı kadına bakan kimse, gözünü açmakla, Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği göz kapaklarına karşı nankörlük etmiş olur. Hâbluki kapaklar gozsüz, göz başsız, baş gövdesiz, vücut da gıdasız, gıda susuz; yer, hava, yağmur, bulut, güneş, ay ve bunların hepsi göksüz, gök de melek-siz olamayacağına göre, bunların hepsi, bedenî âzalarının birbirine bağılılığı gibi bir kül hâlinde ve yekvücut gibi olduklarına göre, Arş-ı A'zamin altından yedi kat yerin dibine kadar hepsine karşı nankörlük etmiş olur. Artık ne gök, ne bir melek, ne bir hayvan, ne bir bitki ve ne de cansız bir varlık yoktur ki, ona lânet etmiş olmasın, hepsi onu tel'in eder. Bunun için haberlerde şöyle vârid olmuştur: «İnsanlar toplandıkları yerlerden ayrıldıkları vakit, o yer onları ya tel'in eder veya onlar için istiğfâr eder». Yine: «Âlim için, denizdeki balıklara varıncaya kadar, her şey istiğfâr eder. Melekler de âsileri sayılamıyacak sözlerle tel'in ederler» (123) buyurulmuştur. Bütün bunlar, âsinin bir göz açıp yumması ile melek ve melekût âleminde olan her şey'e karşı cinâyet işlemesiyle kendisini helâke sürüklemesindendir. Ancak, kötülüğüne karşılık hemen bir iyilik yaparsa, o kötülüğü mahveder ve tel'ini istiğfâra çevirir de Allahu Teâlâ'nın günahlarından vaz geçerek onu afvetmesi umulur.

Allahu Teâlâ E y y û b aleyhisselâm'a :

«— Yâ E y y û b , âdem oğullarından hiç bir kulum yoktur ki onunla iki melek bulunmasın. Kulum, verdiğim nimetlere karşı bana şükrettiği vakit, o melekler: «Allahım, bunun nimetini arttır, Sen hamd ve şükür ehli-sin» derler. O hâlde Sen de şükredenlerden ol. Şükredenlere karşı, Benim de teşekkürüm, onlar için Benim nezdimde derece bakımından kâfidir. Meleklerim onlar için duâ eder, bulundukları yer onları sever ve eserleri onlar için ağlar» diye vahyetmiştir.

Her göz açıp yummakta bir çok nimetlerin bulunduğunu bildiğin gibi, her nefes alıp vermekte de iki nimetin bulunduğunu bil. Zîra her nefes almakta oksijenli havayı içine alıyor, her nefes vermekte karbondioksitli havayı dışarı atıyorsun. Eğer nefes vermeyip kalbinde yanan kirli havayı dışarı atmasan, ölürdün. Eğer nefes almasan, havanın ruhu ve soğukluğu kalbine girmediği için yine ölürdün. Bir gün yirmidört saat ve takriben her saatte bin def'a nefes alıp vermektedirsin. Her nefes de on lâhzaya, [ân'a] yakındır. Demek ki her lâhzada bedeninin her parçasında belki âlemin her cüz'ünde senin için milyonlarca nimetler vardır. Düşün bakalım, bu nimetleri saymak mümkün müdür?

M û s â aleyhisselâm'a Allahu Teâlâ'nın :

وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا

«Allah'ın nimetlerini sayacak

(123) İlim bahsinde geçmiştir.

olursanız, onları sayamazsınız» (16 - Nahl: 18) buyurduğunun hakikati keş-folduğu vakit, M û s â : «İlâhî, ben sana nasıl şükredeyim? Hâlbuki cese-dimde bulunan sayısız kılların herbiri için Senin bende iki nimetin vardır. O da bunları yumuşak ve uçlarını zararsız hâle getirmendir. Yemek ve içmekten başka hususlarda Allahu Teâlâ'nın nimetlerini bilemiyenlerin bildikleri az, ve azabları hazırdır, denildi. Hâlbuki bizim anlattığımız bütün bu nimetler, yemekle ilgili olan nimetlerdir. Var diğerlerini sen düşün. Zira akli başında olan kimse, gözünün iliştigi her şeyde kendisi için Al-lahu Teâlâ'nın bir nimeti olduğunu bilir. Bunun için biz de bu konuyu bu-rada keselim.

23 üncü BEYÂN : İNSANLARI ŞÜKÛRDEN ALAKOYAN SEBEBLER

Bilmiş ol ki; insanları, Allah'ın nimetlerine şükretmekten alıkoyan, ce-hâlet ve gaflettir. Nimetleri bilmemeleri bu iki sebebedir. Nimete şükür ise onu bildikten sonra mümkündür. Nimeti bilenler oldu ise de şükürden maksadın, nimetle murâd olunan Allah'a ibâdet hikmetini tamamlamak-tan ibâret olduğunu bilemedi ve yalnız: «Allah'a hamdolsun, Allah'a şükür-ler olsun» demekle yetindiler de bunu bir şükür sandılar. Bunları bildik-ten sonra insanı şükürden alıkoyan diğer bir sebep de şehvetin galebesi ve şeytânın insanı kuşatmasıdır. Nimetten gaflete gelince, bunun iki se-bebi vardır: Birincisi, insanlar cehâletleri sebebiyle umuma âit olan ve kendilerini de selâmete erdiren her şey'i nimetten saymamalarıdır. Umu-mî olup yalnız kendine mahsus olmıyan sebepleri nimetten saymazlar. Meselâ, hava nimetine karşı aldırış etmezler ve bunun şükrünü ödemezler. Bilmezler ki, bir ân havasız kalsalar ölürlər. Şâyet birisi hamamın sıcak havasında veya kuyunun rutubetli havası içinde bir müddet kalıp sonra hayatını kurtaracak temiz bir havaya kavuşsa, o zaman havanın ne bü-yük nimet olduğunu anlar ve hemen buna şükreder. Bu şekilde şükür, ce-²hâlettir. Zira bunları şükrettirebilmek için önce ellerindeki nimeti alıp sonra bâzı hâllerde nimeti iâde etmek lâzımdır. Hâlbuki devamlı olarak elde bulunan nimete şükür, evleviyetle sâbittir. Meselâ, gözleri gören bir adam bu nimetin şükrünü ödemez. Ancak gözleri kör olduğu zaman, onun kıymetini takdir ve şâyet gözü açılrsa o zaman şükreder ve onu bir nimet bilir ki, bu doğru değildir. Doğrusu, devamlı olarak gören göz nimetine şükretmektir. Allahu Teâlâ'nın rahmeti geniş olduğu için, herkese her hâl ü kârda nimetini bol olarak vermiş olduğu hâide, câhillər bunları ni-metten sayamamışlardır. Zaman zaman nimeti elinden alındığı vakit, ni-metin kıymetini anlıyabilen câhil, kötü bir köle gibidir. Kötü kölenin hakkı daima kötektir. Devamlı dayak yediği için arada bir dayağa fâsil verildiği vakit, bunu ancak o zaman bir nimet bilir, fakat tamamen dayağı terke-dersen, işi azıtır ve şükrü terkeder. Ne yazık ki insanlar, umumî nimetleri görmez oldular. Ancak, özel olarak kendilerine verilen servetin azlık ve-ya çokluğu nisbetinde şükrederler. Yâni çok olursa şükreder, az olursa şî-kâyet ederler de Allah'ın herkese ve bu meyânda kendilerine verdiği umu-

mî nimetlerin farkında olmazlar. Nitekim adamın birisi, basîret sâhiblerinden bir zâta, yoksulluğundan şikâyet etti ve üzüntüsünü belirtti. Bu zât ona: «Onbin dirhem olsa da gözün kör olsa veya bu kadar paran olsa da dilsiz olsan veya daha çok servetin olsa da elin ayağın kesik olsa veya daha da çok servetin olsa da aklın olmasa bunlara râzı olur musun?» deyince, adam: «Hayır, hiçbirine râzı olmam» dedi. O zât: «O hâlde bu kadar nimetleri sana veren Allah'dan utanmadan daha nasıl şikâyet ediyorsun?» dedi.

Hikâye edildiğine göre; hâfızlardan birisi maddi yönden iyice daralmıştı. Bir gece rû'yasında, bütün Kur'ân'ın sûrelerini kendisine sayarak: «Meselâ, Bakara sûresini unutsan da bunun yerine bin altunun olsa bunu ister misin?» dediler. Hâfız: «Hayır, buna râzı olmam» dedi. Böylece bütün sûreleri bir çok para karşılığında kendisine saydılar ve hiçbirini para karşılığı unutmaya razı olmadı. Bunun üzerine: «Baksana, sende yüzbin altın değerinde servet var, daha nasıl utanmıyorsun da fakirlikten şikâyet ediyorsun?» dediler. Adam uykudan uyanınca artık yoksulluk sıkıntısını unuttu.

İ b n S e m m â k Abbâsî halifelerinden birisinin huzuruna girdi. Halife bir bardak ile su içiyordu. Bu sırada halife İ b n S e m m â k ' a :

— Bana öğüt ver, dedi. İ b n S e m m â k :

— Sen şiddetli susuzluğa yakalandığın vakit, bu suyu ancak bütün servetin karşılığında sana verecek olsalar, ne yapardın? diye sordu. Halife :

— Bütün servetimi verir, bu suyu alırdım, dedi. Bunun üzerine İ b n S e m m â k :

— O hâlde bir bardak su değerinde olan servetinle daha ne böbürlenip duruyorsun, dedi.

Burada, lüzumu ânında bir bardak suyun bütün nimetlerden daha kıymetli olduğu anlaşılmıştır. Nîmete buna göre şükretmek lâzımdır. Ne yazık ki insanlar, böyle umumî nîmetleri değil de özel olarak kendilerine verilen nîmetleri nazara alırlar. Onun için buraya kadar kısaca umumî nîmetlere temas ettikten sonra, şimdi de kısaca özel nîmetlere işâret edelim :

Buna göre deriz ki; kim olursa olsun, biraz düşünürse, başkasında olmıyan veya pek az kimselerde bulunan bir çok nîmetleri Allahu Teâlâ'nın özel olarak kendisine verdiğini görür. Üç hususta herkes bunları itiraf eder. Bunlar da akıl, ahlâk ve ilimdir.

Akl'a gelince; herkes kendi aklına râzı ve herkesten akıllı olduğuna inanmaktadır. Allahu Teâlâ'dan akıl isteğinde bulunanlar az kimselerdir. Akıllı olanların da olmıyanların da akıl ile öğrenmeleri, aklın bir şerefidir. Herkes «Ben akıllıyım» diye kendini beğenir. Mâdemki herkes kendini en akıllı kabûl ediyor, o hâlde aklına şükretmesi vâcibdir. Çünkü gerçekte akıllı ise elbette bu nîmete şükür vâcib, şâyet akıllı değil de kendini böyle kabûl ediyorsa, bu da bir nîmettir, buna da şükür vâcibdir. Meselâ, bir yerde bir adam para gizlese, burada param var diye sevinir ve parası ol-

duğu için buna şükretmesi lâzımdır. Bu para çalınsa ve fakat kendisi bunu bilmese, yine sevinci bâki olduğu için, yine şükreder.

Ahlâka gelince; kim olursa olsun, herkes, başkasında beğenmediği bir çok kusur, eksiklikler ve kötü huylar görür, onları beğenmez ve yêfer. Şubhesiz bunları beğenmemesi, bu kusurların kendisinde olmaması içindir. O hâlde iyi ahlâka sâhib olduğu için Allah'a şükretmesi gerekir. Çünkü Allah ona güzel ahlâkı, diğerlerine de kötü huyu vermiştir.

İlme gelince; herkes kendisinin ne mal olduğunu bilir. İnsan kendisinde öyle gizli kusurlar bilir ki, eğer perde aradan kalkıp bu kusurlar ortaya çıksa, barınacak yeri kalmaz, rezil ve perişan olurdu. Demek ki herkesin kendi hakkında başkalarının bilmediği özel bir bilgisi vardır. İyiliklerini açığa çıkarıp, kusurlarını gizleyen ve bu kusurları hakkındaki bilgiyi yalnız kendisine tahsis eden ve başkasında bulunmayan bu bilgiye karşı nasıl şükretmesin? Elbette şükretmesi lâzımdır.

İşte şu üç nimet özel olarak herkesde bulunan ve herkesin de bunları kabûl ve itiraf ettiği nimetlerdir. Bunlara şükür lâzımdır. Şimdi biz, biraz daha umumî olan nimetlere geçelim.

Kim olursa olsun, Allahu Teâlâ ona, sûretinde, şahsiyetinde, ahlâkında, sıfatında, ailesinde, evlâdında, meskeninde, memleketinde, akrabasında, ululuğunda, mevkiinde veya diğer her hangi bir hususta öyle bir nimet vermiştir ki, o nimetin kendisinden alınıp başkasına verilmesine aslâ râzı olmaz. Meselâ, mü'mindir kâfir değildir, canlıdır ölü değildir, insandır hayvan değildir, erkektir kadın değildir, sağlamdır hasta değildir, kursuzdur kusurlu değildir gibi. Bunların hepsi özel vasıflardır. Hiç kimse bunları zıdları ile değiştirmeye râzı olmaz. Hattâ kendisine has öyle hâlleri var ki, başkaları ile onları da değiştirmek istemez. Kendi hâlini başkasının hâli ile değiştirmek istemediğine göre, demek ki kendi durumu diğerlerinden iyi ve Allahu Teâlâ'nın ona verdiği bu nimetleri kendisinden başkasına vermemiştir. Şâyet kendi durumunu bâzılarının durumu ile değişip bâzıları ile değişmezse, o zaman da düşük olanlara baksın. Çünkü düşükler sayı itibariyle üstünlerden çoktur. Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği nimetleri küçümsiyerek kendinden daha ilerde olanlara bakması doğru olmaz. Ona ne oluyor ki din ile dünyasını bir tutamıyor? Bir günah işleyip nefsi kendisini yediği vakit nasıl falancı benden daha çok günah işliyor diyerek kendinden aşağısına bakıyor da kendinden üstüne ibâdet edenlere bakmıyorsa, dünyalıkta da kendisinden üstün olanlara değil, düşük olanlara baksın. Dinde insanların çoğu, dünyalıkta ise azı hayırlı olduğu hâlde hâlâ elindeki nimete niçin şükretmesin? Hâlbuki daima kendisine yakışan, dinde kendinden üstününe, dünyalıkta kendinden düşüğüne bakmaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

1- EBEDÎ 2-KÖTÜLER 3-AYIRMA

مَنْ نَظَرَ فِي الدُّنْيَا إِلَى مَنْ هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ فِي الدِّينِ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ كَتَبَهُ
اللَّهُ صَابِرًا وَشَاكِرًا وَمَنْ نَظَرَ فِي الدُّنْيَا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ وَفِي الدِّينِ إِلَى مَنْ
هُوَ دُونَهُ لَمْ يَكْتُبْهُ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا شَاكِرًا ۝

«Dünyalıkta kendisinden aşağısına, dinde de kendinden üstününe bakan (ve buna göre davranan) kimseyi, Allahu Teâlâ hem sabreden, hem de şükredenlerden yazmaz. Fakat dünyalıkta kendisinden üstününe, dinde de kendinden düşüğüne bakanları, Allahu Teâlâ ne sabreden, ne de şükredenlerden yazmaz» (124) buyurmuştur.

Demek ki kim ki kendini araştırır ve durumunu düşünürse, Allahu Teâlâ'nın kendisine tahsis ettiği bir çok nimetleri bulur. Hususiyetle sünnet, iman, ilim, Kur'an, huzur, sıhhat, emniyet ve benzerleri kendisine nasib olan pek çok özel nimetlere mazhar olmuştur. Bunlara şükretmesi lâzımdır. Nitekim şâir :

«Kim ki din ve dünyasında rahat ve huzûr içinde olmak isterse, vera² bakımından kendisinden üstün ve servet bakımından kendisinden düşük olanlara baksın»

demiştir.

Yine Resûl-i Ekrem : مَنْ لَمْ يَسْتَغْنِ بِآيَاتِ اللَّهِ فَلَا غِنَاهُ اللَّهُ ۝

«Allah'ın âyetleri ile müstağni olmayanı, Allah zenginleştirmez» buyurmuştur ki, bu ilim nimetine işârettir. Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْقُرْآنَ هُوَ الْغِنَى الَّذِي لَا غِنَى بَعْدَهُ وَلَا فَقْرَ مَعَهُ ۝

«Muhakkak Kur'an bir zenginliktir ki, artık onun üstünde zenginlik olmadığı gibi, onunla beraber de fakirlik yoktur» (125) buyurmuştur. Diğer hadisde de :

مَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَظَنَّ أَنَّ أَحَدًا أَغْنَى مِنْهُ فَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۝

(124) Tirmizî, Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

(125) Ebû Ya'lâ ve Taberânî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

«Kur'an kendisine nasib olan kimse, başkasının kendisinden daha zengin olduğunu sanırsa, Allahu Teâlâ'nın âyetleri ile alay etmiş olur» (126) buyurulmuştur. Diğer bir hadiste de :

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَزَّ بِالْقُرْآنِ هـ «Kur'ânı güzel sesle okuma-

yan bizden değildir» (127) buyurulmuştur. Bir başka hadis-i şerifte de :

كَفَى بِالْيَقِينِ غِنًى «Zenginlik için yakın kâfidir» (128) buyurmuş-

tur. Geçmiş İslâm büyüklerinden birisi diyor ki: Allahu Teâlâ indirdiği bir kitâbında şöyle buyurur: «Kulumu üç şeyden müstağnî kılarsam, ona nimetimi tamamlamış olurum. Bunlar, hükümdârın adamlarının kapısını çalmasından, tedâvi için doktordan ve geçim için başkasının malına göz dikmekten kendisini kurtarmamdır.» Şâir de bunu şöyle ifade etmiştir.

«Yetecek kadar nafakan, sıhhat ve huzûrun olduğu hâlde hâlâ sıkıntı çekiyorsan, artık sıkıntıdan kurtulma.»

Bu hususta en açık ve en güzel ifade (d a d) harfini en güzel konuşan, Resûl-i Ekrem'in şu mübârek sözüdür: «Kim ki âile ve servetinden emin, vücudunda âfiyet ve günlük nafakası olarak sabaha çıkarsa, dünya bütün varlığı ile kendisine verilmiş gibidir» (129). Resûl-i Ekrem böyle buyurduğu hâlde, insanları ele aldığımız vakit çoğu bu üç şey'in dışında kalanları düşünür ve onlardan üzüntü duyarlar da, bu üç şey'e şükretmezler. Aslında akli başında olan insana yakışan, iman, yakîn ve mârifet ile ferahlanmaktır. Biz, nice âlimler biliriz ki kendisine «İlmini ver de dünyanın bütün varlıkları senin olsun» deseler, bunu kabûl etmez. Çünkü kıyâmette ilmin kendisini Allah'a yaklaştıracığına inanmıştır. Hattâ kendisine: «Ahirette alacakların yine senin, yalnız dünyalıkta ilimden aldığın zevki ver de diğer dünya zevklerini al» deseler, yine buna râzı olmaz. Çünkü bilir ki dünya zevklerinin hepsi eksik, karışık ve devamsızdır. Lezzeti elem ile, sevinci keder ile karışıktır. Fakat ilimden alınan zevk daimidir, ardı arası gelmez, çalınmaz, gasbedilmez, her türlü karışıklıklardan sâlimdir. Dünya zevkleri daima eksiktir. Böyle geldi ve böyle gidecektir. Çünkü dünya zevkleri, yarım akıllıları kandırıp aldatmak içindir. Onları aldatınca artık onlardan uzaklaşır ve onlara isyân ederler. Dış yapısı güzel, kötü bir kadın gibi, genci aldatmak için ona karşı süslenir. Onu kendisine bağladıktan sonra nazlanmağa ve onu çeşitli sıkıntılara sokmağa başlar. Bū-

(126) Buhâri, Reca-i Ganevî'den rivâyet etmiştir.

(127) Tilâvet Âdâbı bahsinde geçmiştir.

(128) Taberânî Ukbe b. Amr'den rivâyet etmiştir.

(129) Yukarda geçmiştir.

tun bu sıkıntılar ona bir kere bakması ile düşer. Eğer aklını başına alıp gözünü yumsa ve bu âdî zevki hakir görse idi, ömrü boyunca rahat edecekti. İşte dünya adamları da dünyalığa böyle kapılırlar. Dünyadan yüz çevirenler buna sabretmekle eziyet çekerler dememiz doğru değildir. Çünkü dünyalık peşinde olanlar da onu korumak için aynı sabır sıkıntısı ile karşı karşıyadırlar. Hâlbuki dünyadan yüz çevirenlerin sabır acıları onları âhîret zevkine ulaştırırken, dünyalık peşinde olanları çektikleri sıkıntılar, onları âhîret azâbına ulaştırır. Dünyadan yüz çevirenler kendilerine Allahu Teâlâ'nın :

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْمِنُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْمِنُونَ كَمَا تَأْمِنُونَ
وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ

«(Düşmanlarınız olan) kavmi aramakta gevşek davranmayın. Siz acı duyuyorsanız, şübhesiz ki onlar da sizin duyduğunuz o acı gibi acı duyuyorlar. Hâlbuki siz Allah'tan onların ümid edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz» (4 - Nisâ: 104) âyetini okusunlar. Demek ki insanlara şükür yolunun kapanması, zâhiri ve bâtını özel ve genel nimetlerin çeşitlerini bilemediklerindendir.

Şâyet, Allahu Teâlâ'nın nimetlerini bilip şükretmeleri ümidiyle bu gaafil kalblerin tedâvisi ne ile mümkündür? dersin.

Derim ki; basîret sâhibi kalblerin ilâcı, kendilerine işâret ettiğimiz, Allahu Teâlâ'nın bu umumî ve çeşitli nimetlerini düşünmeleriyledir. Ama yalnız kendisine tahsis edilen nimeti nimet sayıp, diğerlerine nimet gözü ile bakmayan veya bir belâ ile karşılaştığı vakit, ancak bunların kadrini bilebilen şaşkın gönüllere gelince; bu gibilere düşen vazife, dâima kendilerinden düşük olanlara bakarak bâzı sâfilerin yaptığı gibi, her gün hastahaneleri, mezarlıkları, cezaevlerini ziyâret etmektir. Hastahaneleri ziyâret etmekle orada çeşitli hastalıkları görüp kendi sıhhatinin kıymetini bilir ve şükreder. Cezaevlerinde cânîlerin karşılaştıkları cezaları görür, o zaman kendi nimetini bilir ve şükreder. Mezarlıkları ziyâret edince, düşünür; bunların en çok ve en candan arzû ettikleri, bir gün olsun dünyaya dönmek, isyân edenler tevbe etmek ve itâat edenler de itâatlerini artırmak arzûsudur. Zira kıyâmet günü aldanma günüdür. İtâat eden, mükâfâtını gördüğü vakit: «Ben bunun daha çoğunu yapabiliirdim. Bâzı vakitlerimi boşa geçirmekle de aldanmışım» der. Âsîlerin aldandıkları ise meydandadır. Mezarlığı görüp bunları düşündüğü vakit, ömür nimetini takdir eder de geri kalan ömrünü ibâdetle geçirmiş olur. Böylece ömür nimetini takdir ederek şükrünü öder. Şükrü ise âhîret için dünyadan zîk almaktır.

İşte gaafil kalbin ilâcı budur. Bu sayede Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği nimeti takdir ederek şükretmesi umulur. Tam mânâsıyla basîret sâhibi olduğu hâlde, R e b î b. H a y s e m , bu yollardan mârifetini artırmaya çalışırdı. Hattâ evinde bir mezar kazardı. Mezarda yatar uyurdu ve :

- 1- HABERSİZ
- 2- AYRILMA
- 3- CİNAYETKAR

رَبِّ ارْجِعُونِي لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا

«Rabbim beni gön-

der, tâ ki iyi amelde bulunayım» (40 - Mü'minûn: 99) âyetini okur, sonra kalkar ve kendi kendine: «Ey R e b b i , istediğin reddedilip geri dönemiyeceğin gün gelmeden, fırsatı ganimet bilerek Rabbine ibâdet eyle» derdi. Şükürden uzak kalan kalbleri tedâvinin bir yolu da, şükürü ödenmiyen nimetlerin alınıp geri verilmiyeceğini ona bildirmektir. Bunun için F u d a y f b. l y a z : «Şükre devâm edin. Bir def'a elden giden nîmetin geri dönmesine pek ender rastlanır» demiştir. Geçmiş İslâm büyüklerinden bir zât da: «Nîmet vahşidir, onu şükür ile kendinize alıştırınız» demiştir. Haberde vârid olduğuna göre; kulun elinde Allahu Teâlâ'nın nîmeti ne kadar büyük olursa, insanların ona ihtiyacı o nisbette çoğalır. Bu hususta insanlara ihânet edenin nîmeti zevâle mahkûmdur. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

«Bir kavim özlerindeki güzel hâl ve ahlâkı değiştirip bozuncaya kadar, Allah şübhesiz ki onun hâlini değiştirip bozmaz» (13 - Ra'd: 11) buyurmuştur. İşte bu rûknün tamamı budur.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN: SABIR İLE ŞÜKRÜN NEREDE BİRLEŞİP BİRBİRLERİNE BAĞLANDIKLARI

24 üncü BEYÂN : SABIR İLE ŞÜKRÜN BİR YERDE BİRLEŞMELERİ

Senin nîmet hakkında anlattıklarına göre, bütün varlıklarda, Allahu Teâlâ'nın bir nîmeti vardır. Buna göre ortada belâ diye bir mefhum kalmaz. Daha sabrın anlamı nedir? Şâyet belâ mevcûd ise, belâyı şükürün mânası nedir? Bâzı kimseler, nîmet şöyle dursun, belâyı da şükrettikleri iddiasında bulunurlar, acaba bu nasıl düşünülür? Sabrettiği şey'e nasıl şükreder? Hâlbuki belâyı sabır acınmağı, nîmete şükür ise ferahlığı getirir, bunlar birbirinin zıddıdır. Allahu Teâlâ'nın, kulları için yarattığı her şey nîmettir, sözünün mânası nedir? diye bu gibi sorular belki hâtırından geçebilir.

Bilmiş ol ki; nîmetin mevcudiyeti gibi, belâ da mevcuttur. Zâten nîmeti isbat, belâyı isbattır. Bunlar birbirinin zıddıdır. Belânın bulunmaması nîmet, nîmetin bulunmaması ise belâdır. Fakat yukarda geçtiği gibi nîmet bölümlere ayrılır. Bunun biri, mutlak sûrette her yönden nîmet olanıdır. Ahirette nîmet olması, Allah'ın civarına inmesiyle kulun saâdete ulaşması bakımındandır. Dünya bakımından nîmet olması iman, güzel ahlâk ve bunlara yardımcı olan şeyler olması bakımındandır. Bir de nîmet mukoyyed olur. Yâni bir yönden nîmet, diğer yönden nîmet değildir. Bir

yönden dini ifsad ve bir yönden dini islâh eden servet gibi. Belâ da aynı şekilde mutlak ve mukayyed olmak üzere ikiye ayrılır.

Mutlak olan belâ; âhirette, ya mârifetten veya ebedî olarak Allah'-dan uzaklaşmaktır. Dünyada ise, küfür, isyan ve kötü ahlâktır ki, insanı mutlak belâyâ sürükleyen de budur.

Mukayyed olan belâyâ gelince; fakirlik, hastalık, korku ve benzeri din ile ilgisi olmayıp dünya ile ilgili olan belâlardır.

Mutlak şükür, mutlak nimete olur. Dünyadaki mutlak belâyâ gelince, bâzan buna sabır ile emredilmez. Zira küfür, mutlak bir belâdır fakat buna sabrın bir mânası yoktur. İsyân da böyledir. Belki kâfirin vazifesi küfür, âsinin vazifesi de isyânı terketmektir. Bâzan kâfir, kâfir olduğunu bilmez, bu, hastalığını henüz bilmiyen insan gibidir. Artık onun hakkında sabır diye bir şey düşünülmez. Asî ise isyân ettiğini bilir, bunun için onu terketmesi lâzımdır. Hattâ insan, sabırla yok etmeğe muktedir olmadığı belâyâ sabırla me'mur değildir. Susamış olan insanın, suyu varken susuzluğa sabretmesi ile emrolunmaz, belki susuzluğu gidermesi ile emrolunur. Sabır, kişinin izalesine muktedir olmadığı hususlarda aranır. Demek ki sabır, dünyada mutlak belâ olmayan şey'e rücû' etmiş ve hattâ bir yönden nimet olması da câizdir. Bunun için hem sabır, hem de şükür vazifelerinin kendisinde toplanması düşünülebilir. Meselâ zenginlik, bâzan insânın helâkine sebep olabilir. Malına göz dikenler kendini ve hattâ çocuklarını bile öldürebilirler. Sıhhat de böyledir, bâzan belâ olabilir. Dünya nimetlerinden olan bu gibi nimetlerin hepsi şahıslara nisbetle belâ da olabilirler. Bunun gibi her belânın da nimete dönme ihtimâli vardır. Bu da kişinin hâline nisbetledir. Nice insanlar var ki fakirlik ve hastalık onların haklarında daha hayırlıdır. Eğer sıhhatli ve zengin olsalar azabilirler. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ ه

«Eğer Allah bütün kullarına bol rızık verseydi, yerde muhakkak ki taşkınlık eder, azarlardı» (42 - Şûrâ: 27) buyurmuştur. Diğer âyette de şö-

le buyurulmuştur : إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ ه

«Çünkü insan muhakkak azar, kendisini ihtiyaçtan vâreste gördü diye» (96 - Alâk: 6 - 7). Bu husus ile ilgili olarak da Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّهُ لَيَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ مِنَ الدُّنْيَا وَهُوَ يُحِبُّهُ كَمَا يُحِبُّ أَحَدَكُمْ مَرِيضَةً

«Sizden biriniz hastasını koruduğu gibi, Allahu Teâlâ da mü'min kullunu dünyalıktan korur» (130).

Nîmetin on altı bölümünde saydığımız iman ve güzel ahlâktan başka her ne varsa, bâzıları hakkında belâ olmaları da düşünülebilir. O zaman bu nîmetlerin zıdları onlar hakkında nîmet sayılır. Yukarda anlattığımız gibi mârifet, nîmetin kemâlinde ve Allahu Teâlâ'nın vasıflarındandır. Lâkin bâzı hâllerde bâzı kimseler için belâ olur da yokluğu nîmet yerine geçer — meselâ insanın ölüm ânını bilmemesi gibi —. Bunu bilse canı sıkılacak, her gün üzülp duracak ve dünya kendisine daralacaktı. Yine bunun gibi, dostlarının kendi aleyhinde düşündüklerini bilmemesi, bilmemesinden çok daha hayırlıdır. Onu bileydi, canı daha fazla sıkılacak, daha çok üzülecek ve hattâ intikam peşinde olacaktı. Bunun gibi, başkasının kötülüklerini bilmemesi de kendisi için bir nîmettir. Zîra onları bilse, adama fenâlık ederek vebâl altına girmesine sebep olurdu. Hattâ başkasının iyi hâllerini bilmemesi de bir nîmet olabilir. Çünkü belki bu adam Allah'ın iyi kullarından biridir. Onu çekemiyerek aleyhinde bulunmakla günâha girmiş olur. Zîra bilerek peygamberlere ve velilere eziyyet eden, bilmiyerek eziyyet edenler gibi değildir.

Kıyâmetin, kadir gecesinin, cum'ada icâbet sâatinin bilinmemesi de bunlardandır. Hattâ bâzı büyük günahları bilmemesi² de böyledir. Bunların hepsi onun hakkında nîmettir. Çünkü bu gibi cehâlet, insânı cehd ü gayrete sevkeder.

İşte bunlar, cehilde Allahu Teâlâ'nın nîmetleridir, ilimdeki nîmetlerini buna kıyâs et. «Her mevcûd bir nîmettir» sözümüz, herkes hakkında bir gerçektir.³ Bundan istisna edebileceğimiz, ancak Allahu Teâlâ'nın yarattığı bâzı elem ve kederler gibi şeylerdir. Yine bunlar her ne kadar kendi haklarında nîmet değilse de acı duyan hakkında nîmet olabilirler — isyandan hâsıl olan elem gibi —. Meselâ, kendi elini kesen veya dağılan kimse hem acı duyar, hem de böyle yapmakla isyân etmiş olur. Kâfirlerin Cehennem'de acı duymaları da bir nîmettir fakat bu nîmet, kendi haklarında değil, başkalarına göredir. Zîra bir milletin felâketi, diğer millet için faydalı olur. Allahu Teâlâ azâbı yaratmayıp bâzı kimselere azâb etmese, nîmetine garkolanlar, bunun kıymetini bilemezlerdi. Cennet halının sevincinin artması, Cehennem ehlinin azâbını düşünmeleri iledir. Meselâ, dünyada yaşayanlar şiddetle muhtaç oldukları güneş ile fazla sevinmez. Çünkü güneş herkese aynı şekilde doğar. En güzel şekilde parlayan göklere bakmakla kimse sevinç⁴ duymaz. Çünkü herkes ona bakabilmektedir. Demek ki nîmet olsun, nikmet olsun, Allahu Teâlâ'nın yarattığı her şeyde bir hikmet ve bir nîmet vardır. Bu nîmet, ya bütün kullarına şâ'mildir veya bâzılarına mahsustur. Bundan, Allahu Teâlâ'nın yaratmış olduğu belânın da bir nîmet olduğu anlaşılmış olur. Bu belâ, ya onunla müb-

(130) Tirmizî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hasen, Hâkim ise sahîh olduğunu söylemiştir.

telâ olan için veya başkaları için bir nimettir. Demek ki mutlak nimet ve ya mutlak belâ vasıflarını almayan her şeyde iki vazife, yâni şükür ve sabır vazifeleri toplanır.

Şâyet, sabır ile şükür birbirine zıd olan şeylerdir, bunlar bir arada nasıl toplanır? Çünkü sabır mihnete, şükür ise sevince olur, dersin.

Bilmiş ol ki; insan bir şey ile bâzan sevinir, bâzan da üzülür. Sabrı, üzüntüsü yönünden, şükürü de sevinci yönünden olur. Fakirlik, hastalık, korku ve dünya belâlarının herbirinde beş hâl vardır ki, aklı başında olan insan bunlarla sevinip bunlara şükretmesi lâzımdır.

Birincisi: Bu beş hâlin birincisi, mübtelâ olduğu her felâket ve hastalığın daha da ağırlığının olduğunu bilmektir. Zira mukadderât-ı ilâhiyye sonsuzdur. Eğer Allahu Teâlâ bunların daha ağırlığını verirse, buna kim mâni olabilir? İşte daha ağırlığını vermedi diye şükretmelidir.

İkincisi, dünyalığında karşılaştığı felâket gibi dininde de bir felâket ile karşılaşması mümkün idi. Felâketi dünyalık ile ilgili olup dîni ile ilgili olmadığı için şükreder. Nitekim adamın biri S e h l ' e gelerek :

— Evime hırsız girdi ve yiyeceğimi götürdü? deyince, S e h l :

— Allah'a şükret; ya şeytan kalbine girip imânını çalsa ne yapardın? diye mukabelede bulunmuştur. Bunun için İ s â aleyhisselâm duâsında Allah'a sığınarak: «Allah'ım, felâketimi dinimde yapma» demiştir. Ö m e r (R.A.) de: «Karşılaştığım her felâkette Allahu Teâlâ'nın bana dört nimeti vardır. **Birincisi,** belânın dinimle ilgili olmamasıdır. **İkincisi,** daha da büyüğünün bulunmasıdır. **Üçüncüsü,** rızâsından beni mahrum etmemesidir. **Dördüncüsü,** de bunun mükâfatını O'ndan beklememdir» dedi. Basiret sâhibi zatlardan birisinin bir dostunu hükümdar tevkif etmiş. O da durumu bu zâta bildirerek hâlini şikâyet etmişti. Bu zât: «Allah'a şükret» diye haber gönderdi. Hükümdar adamı dövdü. Yine durumu bu zâta bildirdi. Yine bu zât: «Allah'a şükret» dedi. Bu sırada karın ağrısına yakalanmış bir mecûsî'yi ceza evinde adamın yanına getirmiş, ve mecûsî ile bunu birbirine bağlamışlar. İpin bir ucundaki halkayı mecûsî'nin ayağına, diğer ucundaki halkayı da bunun ayağına geçirmişler. İş daha da vehâmet kazandığı için yine durumu yazmış ve yine «Şükret» cevabını almıştır. Bağırsakları bozuk olan mecûsî sık sık dışarı çıkacağından o da onunla gidip başında beklemek zorunda kaldığına daha da canı sıkılmış ve yine vaziyeti bu zâta bildirmiş, yine de aynı cevabı almıştır. Bunun üzerine: «Bundan daha büyük belâ olur mu? Şükür de şükür diyorsun, bu ne kadar devâm edecek?» diye o zâta yazınca, bu zât: «Ya o mecûsî'nin belindeki küfür alâmeti olan zünhar'ı senin beline taksalar hâlin nice olurdu?» diye cevap vermiştir. Demek ki her hangi bir belâ ile mübtelâ olan bir insan, Rabbisine karşı olan tutum ve davranışını insâf ile düşünürse, ondan daha büyük belâyı hak ettiğini kabûl eder. Sana yüz değnek vurmaya hak eden bir kimsenin on değnek ile yetinmesine elbette teşekkür lâzımdır. İki elini kesmeyi hak eden bir kimsenin bir elini kesmekle yetinmesine elbette teşekkür edilir. Bunun için şeyhin biri sokakta giderken yu-

1-DERT, BELA

2-KADER

3-HAPS

4-ATEŞPERESTLİ

5-TEHLİKE, AĞIRLIK

6-QARNA BAĞLANAN İP

7-DAYANAK

kardan başına bir leğen kül döktüler. Şeyh hemen secdeye kapandı. «Bu secde neden icâbettî?» diye soranlara: «Ben, tepeme ateşin yağacağından korkuyordum. Allahu Teâlâ ateş yerine kül yağdırdı. Buna şükrânen secde ediyorum» dedi. Yine zâtın birisine: «Bizimle yağmur duâsına niye gelmiyorsun? dediklerinde, bu zat: «Siz yağmurun geç yağdığından şikâyet ediyorsunuz, ben de şimdiye kadar nasıl taş yağmadığına şaşıyorum» dedi.

Şâyet, güzel söylüyorsun ama, ben bakıyorum ki benden daha çok günahkârlar bile benim gibi belâlarla karşılaşmıyorlar, ben buna nasıl sevinebilirim? dersin,

Bilmiş ol ki; kâfir için daha büyük belâ hazırlanmıştır. Ona verilen muhlet, günâhının arınması ile azâbının çoğalması içindir. Nitekim Allahu

Teâlâ: **إِنَّمَا غَلَبْتُمْ لَهُمُ الْبُزْدَ دَاوُاْ اِشْكَاْهُ** «Onlara fırsat verişimiz, ancak günâhı artırmaları içindir» (3 - Âl-i İmran: 178) buyurmuştur.

Üçüncüsü: Âsiye gelince; insanlar arasında senden daha büyük günahkârın olduğunu nereden biliyorsun? Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı hakkında nice edeb dışı düşünceler var ki, âzâlarla yapılan zinâ, içki ve benzeri günahlardan çok daha ağırdır. Bunun için Allahu Teâlâ:

وَتَحْسَبُوْنَهُ هَئَْةً وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمٌ «Ve bunu kolay sanı-

yordunuz. Hâlbuki onun günâhı Allah indinde büyüktür» (24 - Nûr: 15) buyurmuştur. Başkasının senden daha çok günahkâr olduğunu nerden bildin? Sonra daha günahkârın var olduğunu kabûl edelim, fakat belki onun cezâsı âhirete tâlik edilmiştir. Dünya felâketlerinin sonu gelecek diye bir takım teselli yolları vardır, fakat âhîret felâketi devamlıdır. Devâm etmese bile teselli çâresi yoktur, teselli ile hafiflemez. Çünkü âhirette teselli yolları kapalıdır. Dünyada peşin cezaya çarptırılana, ikinci def'a azâb olunmaz. Bunu açıklamak üzere Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا فَاصْبَتْهُ شِدَّةٌ أَوْ بَلَاءٌ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّهُ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُعَذِّبَهُ ثَانِيًا «

«Kul bir günâh işleyip de bunun karşılığında dünyada bir sıkıntı ve felâket ile karşılaştığı vakit, artık ikinci def'a onu azâb etmekten Allahu Teâlâ daha keremlidir, yâni onu bir daha azâb etmez» (131) buyurmuştur.

(131) Tirmizi ve İbn Mâce Ali'den rivâyet etmişlerdir.

Dördüncüsü, başına gelen musibet ve felâket, ezelde takdir edilmiş ilâhî bir hüküm idi. Binâenaleyh, geldi. Ya hepsinden veya hiç olmazsa bir kısmından kurtulmuş oldu. Bunun için bu bir nimettir, buna şükreder.

Beşincisi, başına gelen bu felâket ve musibetten alacağı sevabın çokluğudur. Çünkü dünya musibetleri iki yönden âhirete giden yollardır.

a) **Birinci yönü**, hastalığı tedâvi eden acı ve çirkin ilâçlar, hasta için bir nimet, çocuğu da sevdiği oyundan ayırmak onun için bir nimettir. Çünkü çocuğu oyuncakları ile başbaşa bırakmak, ilim ve terbiyeden mahrum olarak yetişmesi demektir ki, ömrü boyunca perişanlıktır. Mal, âile, evlâd, akraba, âza ve bunların en kıymetlilerinden olan göz, bâzan insanın helâkine sebep olabilirler. Hattâ en kıymetli varlık olan akıl bile bâzan insanı helâke sürükleyebilir. Allah'ı inkâr edenler, kıyâmet günü durumu gördükleri zaman «Keşke deli olsaydık» diye temenni edeceklerdir. Çünkü akıllarını Allah'ı bilmekte kullanmadılar. Bütün bunlara rağmen şu sebeplerden her hangi biri kimde bulunursa, onun hakkında bunların dinî yönden hayırlı olması da düşünülür. Bunun için ona düşen vazife, Allah'a karşı hüsn-i zanda bulunmak, bunlarda hayrı düşünmek ve Allah'a şükretmektir. Allahu Teâlâ'nın hikmeti geniştir. O, kulların ihtiyaçlarını, kendilerinden daha iyi bilir. Dünyada verdiği belâlara âhirette vereceği mükâfatları görenler, ona şükredeceklerdir. Bu tıpkı, akli başına geldikten sonra, daha önce oyuncaklarından ayrılarak dövülüp okutulup yetiştirilen çocuğun anne ve babası ile hocasına olan teşekkürü gibidir. Belâ, Allah'dan bir terbiyedir. Allahu Teâlâ'nın kullarına yardımı, anne babanın evlâdına olan yardımından daha büyüktür. Rivâyete göre adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «Bana öğüt ver» dedi. Resûl-i Ekrem:

لَا تَسْتَهْجِرِ اللَّهَ فِي شَيْءٍ قَضَاهُ عَلَيْكَ «Allahu Teâlâ'nın, senin aleyhinde

hükmettiği hiç bir şeyde O'nu töhmete kalkışma» (132) buyurdu. Bir gün Resûl-i Ekrem başını kaldırdı, gök kubbeye baktı ve gülümsedi. Sebebini soranlara:

عَجِبْتُ لِقَضَاءِ اللَّهِ تَعَالَى لِلْمُؤْمِنِينَ إِنْ قَضَى لَهُ بِالشَّرِّ رَضِيَ
وَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ قَضَى لَهُ بِالصَّرِّ رَضِيَ وَكَانَ خَيْرًا لَهُ

«Allahu Teâlâ'nın mü'minler hakkındaki hükmüne hayret ettim. Ona genişlik takdir eder ve kulu buna râzı olursa, kulun hakkında hayırlı olur.

(132) Ahmed ve Taberâni Ubade'den rivâyet etmişlerdir.

Şâyet darlık ile hükmeder de yine kulu buna râzı olursa bu da hakkında hayırlıdır» (133) diye cevap verdi.

b) **İkinci yönü**, tehlikeli hatâların başı, dünya sevgisidir. Kurtuluş sebeplerinin başı, kalb ile dünyadan uzaklaşmaktır. Belâ ve musibetlerle imtizâç etmeden nimetlerin arzûya uygun olması, kalbin dünyaya bağlanmasını doğurur, dünya ile ünsiyet ettirir. Hattâ kendi hakkında dünya cennet gibi olur. Ölüm ânında dünyadan ayrılması, kendisi için büyük bir felâket hâlini alır. Artık dünya, başına bir zindan kesilir. Dünyadan kurtulmak, hapishaneden çıkmak gibi olur. Bunun için Resûl-i Ekrem :

«**Dünya, mü'minin zindanı, kâfirin ise Cennet'idir**» (134) buyurmuştur. Kâfir, Allah'dan yüz çeviren, dünya yaşayışından başka bir şey düşünmeyen, dünyaya râzı olup ona bağlanan kimsedir. Mü'min ise, kalbi ile dünyadan ilgisini kesen, bir an evvel oradan ayrılmağı arzû eden kimsedir. Küfrün bâzısı açık, bâzısı kapalıdır. Kalbdeki dünya sevgisi nisbetinde kalbe gizli şirk sirâyet eder. Mutlak ve gerçek muvâhhid, Vâhid-i hakikiden, gerçek ve her yönü ile tek olan Allah'tan başkasını sevmez. İşte belâda bu yönden nimet vardır. Çünkü dünyaya nefret ettirir ve âhirete, Allah'a bağlar. Onun için belâyâ sevinip şükretmek gerekir.

Felâketten acı duymağa gelince; bu da zaruridir. Böyle, bir yandan sevinmek, bir yandan acınmak, tıpkı parasız ameliyat olmağa benzer. Ameliyattan acı duyar, fakat parasız tedâvî ettiği için sevinir ve kendisine teşekkür edersin. Dünyadaki bütün ibtilâlar bunun gibidir. Bu anda acı gelir ama ilerdeki mükâfatları büyük olur. Belki güzel şeyleri görmek için hükümdârın sarayına giren ve mutlak sûrette çıkacağını bilen bir insanın, orada kendisi ile beraber çıkmıyacağını bildiği güzel bir sima ile karşılaştığı vakit, bu onun için bir belâ ve vebaldir. Çünkü öyle bir yerde ünsiyet peydâ ettiği için, orada kalmasına imkân yoktur. Eğer orada aleyhinde pâdişahın duyup kendisini cezalandıracağı bir tehlike olsa ve hoşlanmadığı bir şey ile karşılaşmış oradan çıkarılsa, bu, onun hakkında evvelkinden daha iyi bir nimet olurdu. İşte dünya bir konaktır. Herkes ana rahminden buraya gelir ve lâhîd'den çıkar. Bu konakta ünsiyetini gerçekleştiren her şey kendisi için bir vebaldir. Gönülünü rahatsız edip meylini buradan kesen her şey de kendisi için bir nimettir. Bunu bilenlerin belâyâ şükretmeleri düşünülür fakat belâ içindeki bu nimeti bilemeyenlerin şükrü düşünülmez. Zira şükür, nimeti bilmeğe tâbidir. Musibetin mükâfatının musibetten daha çok olduğuna inanmayan kimseler için, musibete şükür düşünülemez.

Hikâye edildiğine göre; Hz. Abbâs'ın ölümünde oğlu Abdullah'ı herkes tâziyâ ediyordu. Bu sırada Bedevî'nin biri gelerek :

«**Sen sabret ki, biz de sabredelim. Zira maiyyetin sabrı, reislin sabrından sonradır.**»

(133) Müslim, Suheyb'den rivâyet etmiştir.

(134) Müslim, Ebû Hürre'ye'den rivâyet etmiştir. Yukarda geçti.

«Sabredersen alacağın ecir, Abbâs'dan hayırlıdır; Abbâs değil, Allah senin hakkında daha hayırlıdır»

meâlindeki şi'irini okudu. Bunun üzerine Abdullah : «Bundan daha güzel bir şekilde, kimse beni tâziye etmemiştir» dedi.

Musibetlere sabır hakkında vârid olan haberler pek çoktur. Bir ha-

dîsde : **مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِيبْهُ** «Allah kime hayır dilerse ona

musibet verir» (135) buyurulmuştur. Diğer kudsî hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِذَا وَجَّهْتُ إِلَى عَبْدٍ مِنْ عِبِيدِي مُصِيبَةً فِي مَالِهِ أَوْ بَدَنِهِ أَوْ وَلَدِهِ شَيْئًا اسْتَقْبَلَ ذَلِكَ بِصَبْرٍ جَمِيلٍ اسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ أَنْصِبَ لَهُ مِيزَانًا أَوْ أَنْشُرَ لَهُ دِيوَارًا ۝

«Allahu Teâlâ buyuruyor ki: «Kullarımdan herhangi birine; bedeninde, malında veya evlâdında bir musibet tevcih ettiğim vakit, bu musibeti sabr-ı cemil ile karşılar, kıyâmet günü onun için mizan kurmak veya defter açmaktan hayâ ederim» (136)

Diğer hadîsde :

مَا مِنْ عَبْدٍ أَصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَقَالَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) اللَّهُمَّ أَجِرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَعْقِبْنِي خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا فَعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ بِهِ

«Kim bir musibetle karşılaşır ve Allah'ın emrettiği gibi (İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn) dedikten sonra, Allah'ım, bu musibette beni mükâfatlandır ve bunun ardında bulunan hayırlısını bana ver, derse, Allahu Teâlâ onun istediği gibi yapar.» (137) buyurulmuştur. Bir başka kudsî hadîsde de şöyle buyurulmuştur: Allahu Teâlâ,

«Kimin iki kızını veya iki gözünü alırsam, onun mükâfatı ebedî Cennetimde kalmak ve benim Cemâlime bakmaktır, buyurdu» (138). Rivâyete göre adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

(135) Buhâri, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(136) Hâkim ve Deylemî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(137) Tayâlisî ve Ahmed, Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

(138) Taberânî Cerir'den rivâyet etmiştir.

«Hem servetim gitti, hem de vücudum hastalandı» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

لَا خَيْرَ فِي عَبْدٍ لَا يَذْهَبُ مَالُهُ وَلَا يَسْتَمُ جِسْمُهُ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ
عَبْدًا ابْتَلَاهُ هـ

«Serveti kaybolmıyan ve vücudu hastalanmıyan, kulda hayır yoktur. Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği vakit onu ibtilâ eder. ibtilâ ettiği zaman da ona sabretmesini öğretir» (139) buyurdu. Diğer hadiste de şöyle buyurmuştur.

إِنَّ الرَّجُلَ لَتَكُونُ لَهُ الدَّرَجَةُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى لَا يَبْلُغُهَا بِعَمَلٍ حَتَّى يُبْتَلَى
بِبَلَاءٍ فِي جِسْمِهِ فَيَبْلُغُهَا بِذَلِكَ هـ

«Kişinin Allah katında bir derecesi olur, o dereceye cisminde bir belâ ile mübtelâ olmadıkça ulaşamaz. Bu ibtilâ sayesinde o dereceye ulaşır» (140) H a b b a b b. E r e t diyor ki; Resûl-i Ekrem Kâbe'nin gölgesinde rıdasına bürünmüş olarak duruyordu. Yanına gittik, hâlimizden şikâyet ettik. «Allah'a duâ etsen de bize yardım etse» dedik. Bunun üzerine yüzü kızaran Resûl-i Ekrem oturdu ve: «Sizden öncekiler, adamı götürür, onun için küçük bir çukur kazar, onu çukura indirirler ve destere ile başını ikiye bölerlerdi de yine dininden dönmezdi» (141) buyurdu. Yâni size ne olmuş ki şikâyete başladınız da yardım istiyorsunuz? Hz. Ali de: «Haksız yere padişahın hapsedip öldürdüğü veya döverek ölümüne sebep olduğu kimse şehiddir» dedi. Resûl-i Ekrem de «Acı ve sancıdan şikâyet etmemen ve musibetini anmaman, Allahu Teâlâ'ya olan saygın ve O'nun hakkını bilmektendir» (142) buyurmuştur.

3 Ebû'd-Derdâ (R.A.) diyor: «Ölüm için doğar, harap olmak için imar eder, fânîye harîs olur ve bâkî olanı terkedersiniz. Dikkat edin, sevilmeyen üç şey vardır ki bunlar ne güzeldir. Onlar da yoksulluk, hastalık ve ölümdür.»

E n e s ' in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

139) İbn Ebî'd-Dünyâ leyyin sened ile Ebû Said el-Hudri'den rivâyet etmiştir.

(140) Ebû Dâvud, Muhammed b. Hâlid'den rivâyet etmiştir.

(141) Hadis yukarda geçmiştir.

(142) Hadis yukarda geçmiştir.

1-BELAYA UĞRAMA 2-TUTKUN 3-TAMİR 4-EBEDİ

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا وَآرَادَ أَنْ يُصَافِيَهُ صَبَّ عَلَيْهِ الْبَلَاءَ صَبًا
وَنَجْمُهُ عَلَيْهِ فَإِذَا دَعَاهُ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ صَوِّهُ مَعْرُوفٌ وَإِنْ دَعَاهُ تَائِبًا قَالَ
يَا رَبِّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَتَبَيْتُكَ عَبْدِي وَسَعَدَيْكَ لَا تَسْأَلُنِي شَيْئًا إِلَّا آعْطَيْتُكَ
أَوْ دَفَعْتُ عَنْكَ مَا هُوَ خَيْرٌ وَأَدَخَرْتُ لَكَ عِنْدِي مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ فَإِذَا
كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جِئَ بِأَهْلِ الْأَعْمَالِ فَوْقُوا أَعْمَالَهُمْ بِالْمِيزَانِ
أَهْلُ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالصَّدَقَةِ وَالْحَجِّ ثُمَّ يُؤْتَى بِأَهْلِ الْبَلَاءِ فَلَا
يُنْصَبُ لَهُمْ مِيزَانٌ وَلَا يُنْشَرُ لَهُمْ دِيْوَانٌ يُصَبُّ عَلَيْهِمُ الْأَجْرُ صَبًا كَمَا
كَانَ يُصَبُّ عَلَيْهِمُ الْبَلَاءُ صَبًا فَيَوِّدُ أَهْلُ الْعَافِيَةِ فِي الدُّنْيَا لَوْ أَنََّّهُمْ كَانَتْ
تُقَرَّرُ أَجْسَادُهُمْ بِالْمِقَارِ بِضَ لِمَا يَرَوْنَ مَا يَذْهَبُ بِهِ أَهْلُ الْبَلَاءِ مِنَ
الثَّوَابِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى (إِنَّمَا يُؤْتَى الصَّابِرُونَ أَجْرُهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)

«Allahu Teâlâ bir kuluna iyiliği murâd edip onu sâfileştirmeği dilediği vakit, onun üzerine alabildiğine belâyı yağdırır. O kimse Allah'a duâ ettiği vakit, melekler: «Bu, bilinen bir sesdir» derler. İkinci def'a duâ edip «Yâ Rab» dediği vakit, Allahu Teâlâ: «Söyle ey kulum, istediğini yapmağa hazırım; ya istediğini veririm, yahut senden şimdi iyiliği kaldırır, kıyâmette daha iyisini veririm. Kıyâmet günü olduğu vakit, namaz kılan, oruç tutan, sadaka verip hacceden amel sâhibleri gelir, sevabları tartılır ve bol bol mükâfatları verilir. Sonra dünyada felâket ve musibetlerle mübtelâ olanlar gelir, onlar için mizan kurulmaz, defter açılmaz. Dünyada üzerlerine musibetler yağdırıldığı gibi bu def'a üzerlerine bol mükâfatlar yağdırılır. Hattâ dünyada bir belâ ile mübtelâ olmıyanlar, keşke bizim de vücudlarımız makaslarla biçileydi de bugün bunların aldıkları sevabı alaydık, derler. İşte bu, Allahu Teâlâ'nın: «Ancak sabredenlere ecirleri hesab-sız ödenecektir» buyurduğunun anlamıdır» (143) buyurmuştur.

İ b n A b b â s (R.A.) anlatıyor: «Peygamberlerden birisi Allahu Teâlâ'ya şikâyetle bulundu ve dedi ki: «Yâ Rab, mü'min kulun sana itâat eder, günahı kaçır. Böyle iken dünyayı başına zindan eder ve onu çeşitli

(143) İbn Ebî'd-Dünya Bekir b. Hanis'den rivâyet etmiştir.

felâketlerle ibtilâ edersin. Kâfir ise Sana itâat etmeyip isyan ettiği hâlde ondan belâyı kaldırır, dünyayı önüne serersin, bu nasıl olur?» «Allahu Teâlâ ona şöyle vahyetti: «Kullar da benim, belâ da bendendir; hepsi beni tesbîh eder. Günah mü'minin aleyhinedir. Ona dünyayı zindan eder, belâyı veririm ki günahlarına keffaret olur da günahsız olarak bana gelir ve sevabı üzerine kendisini mükâfatlandırırım. Kâfirin de bâzı iyilikleri olur. Onun da rızkını genişletir, belâyı kendisinden uzaklaştırırım. İyiliklerinin karşılığını dünyada bulur ve iyiliksiz olarak bana gelir. Ben de kötülüklerinin cezasını veririm. Rivâyete göre:

«Kim bir kötülük yaparsa onunla

cezalanır» (4 - Nisâ: 123) âyet-i celîlesi nâzil olduğu vakit, Hz. Ebû Bekir: «Artık bundan sonra ferahlık geçmiştir» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

غَفَرَ اللَّهُ لَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَسْتَ تَمْرَضُ أَلَسْتَ يُصِيبُكَ الْأَذَى أَلَسْتَ
تَحْزَنُ فَهَذَا مِمَّا تُجْزَوْنَ

«Allah seni mağfiret etsin, ey Ebû Bekir, hiç hasta olmaz mısın? Hiç bir zahmet çekmez misin? Hiç mahzun olmaz mısın? İşte bütün bunlar senin cezalandığın şeylerdir» buyurmuştur. Geçirdiğin bütün sıkıntı ve ızdıraplar, günâhına keffârettir.

Ukbe b. Amir'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يُعْطِيهِ اللَّهُ مَا يَحِبُّ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَى مَعْصِيَتِهِ فَأَعْلَمُوا
أَنَّ ذَلِكَ اسْتِذْرَاجٌ (ثُمَّ قَرَأَ قَوْلَهُ تَعَالَى) فَلَمَّا نَسُوا مَا ذَكَرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً

«İsyâna devam eden bir insâna istediğini Allahu Teâlâ'nın verdiğini gördüğünüz vakit, bunun bir istidrac yâni cezasının kıyâmete bırakılmış olduğunu bilin, buyurdu ve: «Onun için bunlar kendilerine ne hatırlatıldı, öğüt verildi ise onları unutup üzerlerine her şey'in kapılarını açtık» (6 - En'âm: 44) meâlindeki âyet-i celile'yi okudu» (144) Yâni onlar, emrolundukları şey'i terkettikleri vakit, onlara iyilik kapılarını açarız. Onlar bununla neş'elenirken bir anda kendilerini alır ve lâîk oldukları cezaya çarptırırız.

(1144) Ahmed, Taberânî ve Beyhakî hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: «Sahâbeden bir zat cahiliyyet devrinde tanıştığı bir kadınla karşılaştı. Onunla bir müddet konuştuktan sonra ayrıldılar. Fakat adamcağız kadına baka baka gidiyordu. Tam bu sırada elini bir yere çarptı ve yaralandı. Bunun üzerine doğruca Resûl-i Ekrem'e giderek durumu anlattı. Resûl-i Ekrem :

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا عَجَّلَ لَهُ عُقُوبَةَ ذَنْبِهِ فِي الدُّنْيَا

«Allah Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği vakit onun günâhının cezasını acele ile dünyada kendisine çektirir» (145) buyurdu.

Hız. Ali de : «Kur'an'da en çok ümid bahşeden âyet-i celîle'yi size okuyayım mı?» diye sordu. Onlar da, oku, dediler. Bunun üzerine Hız. Ali :

«Size çarpan her musibet, kendi ellerinizin işleyip kazandığı günahlar yüzündendir. Bununla beraber Allah bir çoğunu da afveder» (42 - Eş-Şûrâ: 30) âyetini okudu. Dünyadaki bütün musibetler, yapılan kötülüklerin cezasıdır. Peşin cezayı verdikten sonra ikinci bir def'a kıyâmette ceza vermek, şân-ı ulûhiyyete sığmaz.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde de Resûl-i Ekrem : «Kulun iki yutkunması kadar Allah katında sevimli hiç bir yutkunma yoktur. Bunlardan biri, hiddetini yenmek için yutkunmak sûretiyle yumuşaklıkla reddetmek, diğeri de musibette yutkunarak onu sabır ile karşılamaktır. Allah uğrunda akıtılan kan ile Allah'tan başka kimsenin görmediği gece karanlığında secdede akıtılan göz damlasından Allah katında daha sevimli damla yoktur. Yine, camiye gitmek için attığı adım ile Sıla-i rahm için attığı adımdan, Allah katında daha kıymetli adım yoktur» (146) buyurmuştur.

Ebû'd - Derdâ'dan (R.A.) rivâyete göre; Süleyman aleyhisselâm'ın bir oğlu öldü. Süleyman aleyhisselâm buna çok üzüldü. İki melek insan sûretinde dâvacı olarak yanına geldiler. Meleklerden biri :

— Bu adam davarı ile benim ekinimi bastı, ben bundan dâvacıyım, dedi. Diğeri :

— Ben koyun sürüsü ile yolda gidiyordum, yolum tarlaya uğradı, yâni bu adam yolu tarlasına kattı, mecburdum geçmeğe, dedi. Süleyman aleyhisselâm :

— Yolun, gelip geçene ait olduğunu, herkesin bu yoldan geçmek zorunda bulunduğunu bilmiyor mu idin? Neden yolu ektin? dedi. Dâvacı melek :

— O hâlde sen, dünyanın bir âhiret yolu olduğunu bilmiyor musun? Elbette gelen bu yoldan geçecek. Oğlunun ölümüne neden bu kadar üzülürsün? dedi. Süleyman aleyhisselâm hatâsını anlıyarak tevbekar oldu.

(145) Ahmed ve Taberânî sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

(146) Ebubekir bin Lâi Ali'den rivâyet etti.

Ömer b. Abdülâziz, hasta olan bir oğlunu ziyarete gitti ve: «Oğlum, senin, benim mizanında olman, benim senin mizanında olmamdan, benim için daha sevimlidir. Yâni sen benden önce ölüp senin acını ben çekerek mükâfat almam, benim için daha sevimlidir» dedi. Oğlu da: «Baba, senin sevdiğinin olması, benim sevdiğimin olmasından benim için daha sevimlidir» dedi.

İbn Abbâs'ın (R.A.) bir kız çocuğu öldü. İbn Abbâs «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn» dedikten sonra: «Bu bir avret idi, Allahu Teâlâ bunu örttü, yardıma muhtaç idi himayesine aldı, bizim için de bir mükâfat idi onu önde gönderdi» dedi. Ve iki rek'at namaz kıldıktan sonra, «Allahu

Teâlâ'nın: **وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ** «Hem sabır ile hem

namaz ile yardım isteyin» (2 - Bakara: 45) emrini yerine getirdik» dedi. 1

İbn Mübârek'in bir oğlu öldü. Mecûsî'nin biri₂ onu şöyle tâziye etti: «Akli başında olana yakışan, bu gibi olaylarda, cahilin beş gün sonra yapacağını hemen yapmaktır». Yâni, cahil bağıırır çağırır, beş gün sonra susar. Akli başında olan ise mukadderata boyun eğerek hemen bugünden susar ve sabreder, demek istedi. İbn Mübârek: «Bu adamın bu sözünü yazın» dedi.

Âlimlerden birisi: «Allahu Teâlâ kuluna belâ üzerine belâ verir de bu sayede yeryüzünde günahsız olarak dolaşır» dedi. 5

Fuzayl: «Bir aile reisi, efradının iyiliğini taahhüd ettiği gibi, Allahu Teâlâ da mü'min kulunun ibtilâ edilmesini taahhüd eder» dedi.

Hatem-i Esamm: «Allahu Teâlâ kıyâmet günü dört kişi ile dört sınıf insanlara hüccet çeker, onları delil ve örnek gösterir. Zenginlere Süleyman aleyhisselâm, fakirlere İsâ aleyhisselâm, kölelere Yûsuf aleyhisselâm, hastalara Eyyûb aleyhisselâm ile delil çekecek ve onları örnek gösterecektir» dedi.

Rivâyete göre Zekerîyya aleyhisselâm, Benî İsrâil kâfirlerinden kaçıp ağaca saklandığı vakit, onlar bunu bildi ve destere ile yukarıdan aşağı ağacı biçmeğe başladılar. Destere Zekerîyya aleyhisselâm'ın başına değince, Zekerîyya aleyhisselâm inledi. Allahu Teâlâ: «Eğer bir daha inlersen senin adını peygamberlikten silerim» buyurdu. Bunun üzerine Zekerîyya aleyhisselâm yukardan aşağı ikiye bölündüğü hâlde ses çıkarmadı.

Ebû Mes'ûd Belhî: «Bir musibetle karşılaşan kimse, yaka ve paçasını yırtmağa kalkışır ve göğsünü dövmeğe başlarsa, âdeta silâhını çekerek Rabbisi ile savaşır gibidir» dedi.

Lokman aleyhisselâm oğluna: «Oğlum, altın ateş ile denendiği gibi, iyi insanlar da belâ ile imtihan edilirler. Allahu Teâlâ sevdiklerini ibtilâ eder. Belâyı razı olandan Allah razı olur, kızana da Allah kızar» dedi. Ahnef b. Kays anlatıyor: «Bir gece dişim ağrıdı, sabaha kadar uyu-

ımadım. Durumu amcama anlattım ve üç kere tekrarlardım. Amcam: «Bir gecelik diş ağrısına dayanamadın, kıyameti koparıyorsun. Hâlbuki otuz senedir benim bir gözüm ağrıya ağrıya kör oldu da bundan kimsenin haberi yoktur» dedi.»

Allahu Teâlâ Uzeyr aleyhisselâm'a şöyle vahyetti: «Ya Uzeyr, senin kusurların bana yükseltildiği vakit, ben meleklerime senden şikâyet etmediğim gibi, ben de sana bir musibet verdiğim vakit, sen de başkalarına değil, bana şikâyet eyle.» Dünya ve âhirette kusurlarımızı örtmesini Allah'dan dileriz.

25 İnci BEYÂN: NİMETİN BELÂYA ÜSTÜNLÜĞÜ

Bilmiş ol ki; bu anlattıklarımıza bakarak, o hâlde dünyada felâket ve musibet, nimet ve ferahlıktan daha iyidir, «Öyleyse Allah'dan belâ mı isteyelim?» gibi bir şey hâtırından geçebilir. Buna göre derim ki:

Hayır öyle değildir, Allah'dan ibtilâ istenmez. Zira bizzat peygamber Efendimiz duâsında, dünya ve âhiretin ibtilâsından Allah'a sığınır. Başta peygamberimiz olmak üzere bütün peygamberler duâlarında:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً ۝

«Ey Rabbimiz, bize dünyada da iyi hâl ver, âhirette de iyi hâl ver» (2-Bakara: 201) diye yalvarırlardı. Düşman şerrinden ve diğer her türlü kötülüklerden Allah'ı sığınırlardı. Hz. Ali duâsında: «Allah'ım, Senden sabır ve metanet isterim», dediği vakit, Resûl-i Ekrem: «Sen zımnen belâ istiyorsun, Allah'tan âfiyet dile» (147) buyurmuştur. Hz. Sıddık'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

سَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ فَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْ الْعَافِيَةِ إِلَّا الْيَقِينَ ۝

«Allah'tan âfiyet² isteyin. Zira yakın² hâric, hiç kimseye âfiyetten² üstün bir şey verilmemiştir» (148) buyurmuştur. Yakın gelmesiyle cehâlet, şek ve şüphâ hastalıklarından selâmet bulan kalbi kasdetmiştir. Çünkü kalbin âfiyeti bedenî âfiyetinden daha önemlidir.

۱- Hasan-ı Basri: «Kendisinde kötülük bulunmayan hayır, şükre mukarin olan âfiyettir» dedi. Nice in'âm edilenler var ki, şükrünü bilmezler. Mıtraf b. Abdullah: «Şükrünü ödemediğim âfiyet, benim için sabrettiğim belâdan daha sevimlidir» dedi. Resûl-i Ekrem de duâsında:

(147) Tirmizî, Muaz'dan rivâyet etmiştir. Daha bir çok rivâyet yolları vardır.

(148) İbn Mâce ve Nesel rivâyet etmişlerdir. İsnâdı ceyyiddir.

1- AÇIKTAN OLMAYARAK

2- SİHHAT

3- BİLGİSİZLİK

4- YAKIN

5- İHSAN

وَعَافِيَتَكَ أَحَبُّ إِلَيَّ

«Allah'ım, Senin bana verdiğin âfiyet be-

nim için daha sevimlidir» (149) demiştir.

Bunun böyle olduğuna bir delil ve şâhid aramağa lüzum yoktur. Zira belânın dünyada nimet olması daha büyüğüne nisbetledir. Âhirette de oradaki mükâfatına nisbetledir. Fakat şükrü edâ edilen âfiyet, her yönü ile nimettir. Her hâl u kârda nimete şükür, belâyâ sabırdan daha kolaydır. Bunun için dünyada belânın def'ini ve nimetin tamamını, âhirette de nimete şükrün mükâfatını istemelidir. Çünkü Allahu Teâlâ sabra vermediğini şükre vermeğe koadirdir.

Şâyet, bâzıları, keşke ben Cehennem üzerinde köprü olsam, herkes geçip kurtulsa da ben yansam ve yine S e m n ü n da : «Senden başka hiç bir şeyden zevk almam ve hiç bir hazzım yoktur. İstedığın gibi beni dene» demişlerdir ki, bunlar açıkça belâ ile ibtilâ olmak istemektedirler. Buna ne dersin, dersin.

Bilmiş ol ki; S e m n ü n bu şi'ini söyledikten sonra göğüs darlığına yakalandı. Okul kapılarına giderek çocuklara: «Bu yalancı amcanız için duâ edin» derdi. Herkesin yerine Cehennem'e girmesini sevmesine gelince, bu, ukalâda mümkün olmıyan bir şeydir. Bunu kimse istemez, fakat kalbinde muhabbet galebe çaldığı için, bunu da bir muhabbet sanarak böyle bir söz söylemiş olabilir. Çünkü muhabbet bardağını içen, sarhoş olur. Sarhoş olan da ileri geri konuşur. Sarhoşluk kaybolduğu vakit, konuştuğu sözlerin boş olduğunu anlar. Senin bu hususta duydukların, sevgisi ifrata varan âşıkların sözleridir. Âşıkların sözleri zevkle dinlenir, fakat onlara itimad edilmez. Nitekim hikâye edildiğine göre Ö v e y i k kuşu dışısını dâvet etti fakat dışısı kabûl etmedi. Öveyik : «Niçin istemiyorsun? Hâlbuki ben senin için dünyayı — Süleyman aleyhisselâm'ın tahtı da dahil olmak üzere — alt üst ederim» dedi. Süleyman aleyhisselâm bunu duydu, Öveyik kuşunu çağırdı: «Sen kimsin de böyle yapacaksın? Ne cesâretle böyle konuştun?» dedi. Öveyik: «Ey Allah'ın peygamberi, âşıkların sözü nazara alınmaz» dedi ve bu, dediği gibidir. Yine şairin biri :

«Ben vuslatı, o ise hicranı arzu ediyor, ben de arzumu, onun arzusu uğruna terk ediyorum»

demiştir ki, bu da muhâldir. Çünkü bu, ben₃ murad etmediğimi murad ediyorum, demektir. Böyle şey olmaz. Zira visâli arzu eden, hicranı arzu edemez. Murad etmediği ayrılığı nasıl murâd edebilir. Belki bu söz, ancak iki te'vil ile kabûl edilebilir.

Birincisi, ilerde visâl ümidiyle şimdilik onun hicret arzûsuna uymaktır ki, ayrılık onun rızasına, rıza da vuslatı₃ sebeb olur. Sevgiliye ulaştıran her yol sevimlidir. Bu, tıpkı ilerde alacağı iki dirhem karşılığında şimdi sevdiği bir dirhemi vermek gibidir.

(149) İbn İshak ve İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmişlerdir.

1-SİHHAT 2-MÜSİBETE UĞRAMA 3-KAVUŞMA 4-İMKANSIZ

İkincisi, maksadı, yalnız onun rızasını kazanmak olmaktadır. Sevgilisinin gönlünü aldığını anlamak onun için bir zevk olur da, ayrılıktan hoşlanmamakla beraber, onun gönlünü hoş etmiş olmasından ayrı bir zevk almış olur. Demek ki burada yine murâd etmediğini murad etmiş sayılmaz, belki sevgilisinin rızasını murad etmiş olur. Bunun için hak âşıkları öyle bir duruma gelmişlerdir ki, Allahu Teâlâ'nın razı olacağını bildikleri belâdan, alacakları zevk, Allahu Teâlâ'nın razı olup olmayacağını bilmedikleri âfiyetten alacakları zevkten çok daha üstündür. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın rızasını belâda bildikleri vakit, belâ onlar için âfiyetten sevimlidir. Bu hâl, daha ziyâde sevgisinin galeyana geldiği sıralarda görülür, fakat çok devam etmez. Şayet devam ederse sahih midir, yoksa kalbe vârid olan başka bir hâlin te'siri midir? Bu ihtilâflıdır. Bunun iç yüzünü açıklamak, içinde bulunduğumuz bu makama lâyük değildir. Demek ki daima âfiyet, belâdan hayırlıdır.

Fazl u keremiyle Allahu Teâlâ'dan dünya ve âhirette bize ve bütün müslümanlara afv ve âfiyet dileriz.

26 ncı BEYÂN : SABIR MI, YOKSA ŞÜKÜR MÜ DAHA EFDALDIR?

Bilmiş ol ki; insanlar burada ihtilâf etmiştir. Bir kısmı, sabrın şükürden, diğer bir kısmı da şükürün sabırdan üstün olduğunu söylerlerken, üçüncü bir kısım da her ikisinin müsâvi olduğunu söylemiştir. Dördüncü bir görüşe göre ise hâllerin ihtilâfı ile bunlar da ihtilâf eder şeklindedir. Yâni bâzı hâllerde şükür ve bâzı hâllerde de sabır efdâl olur, demişlerdir. Her fırka dâvalarına anlaşılmaları güç, cetin deliller çekmişlerdir. Bunları anlatmak suretiyle sözü uzatmanın bir mânası yoktur. En doğrusu bir an önce gerçeği ortaya koymaktır. Buna göre deriz ki, bunu anlatmakta iki makam vardır :

a) **Birinci makam :** Müsâhele [müsâmahe] yoludur. Bu da dış görüşe bakıp içi araştırmaktır. Yâni mes'ele ağır ve derin olduğu için herkesin anlıyabileceği şekilde durumu açıklamaktır. Zira bu gibi kapalı şeyleri avam kolaylıkla hazmedemez. Bu şekil izah tarzı, daha ziyade vâizlerin dayanağı olmalıdır. Çünkü onların avâma hitab etmelerinden maksadları, onları islâhdır. Bu da onların anlıyabilecekleri seviyeye inmekle mümkündür. Süt annesine yakışan, çocuğu et ve helva gibi şeylerle değil, süt ve mama gibi şeylerle beslemektir. Çünkü ağır gıdaya çocuğun tahammülü yoktur. Bu gibi gıdaları, bünyesi geliştikten sonra çocuğa vermek gerekir. Buna göre deriz ki; bu makam açıklanmağa müsait değil, ancak zâhir şeriatın hükmüne göre, sabır, şükürden efdaldır. Her ne kadar şükürün faziletini ifade eden bir çok açıklamalar varsa da bunları karşılaştırdığımız vakit, sabrın şükürden efdal olduğunu görürüz. Hattâ sabrın üstünlüğünü ifade eden sarîh deliller vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «**Size verilenlerin efdali, yakın ve sabır azimetidir**» buyurdu. Yine haberde :

1- SİHHAT	6- HOŞ GÖRÜLÜK
2- FAZLA	7- NÂSİHATÇI
3- COŞMA, KAYNAMA	
4- FAZİLETLİ	
5- DENK	

يُؤْتِي بِالشُّكْرِ أَهْلَ الْأَرْضِ فَيَجْزِيهِ اللَّهُ جَزَاءَ الشَّاكِرِينَ وَيُؤْتِي بِالصَّبْرِ أَهْلَ
الْأَرْضِ فَيُقَالُ لَهُ أَمَّا تَرْضَى أَنْ نَجْزِيكَ كَمَا جَزَيْنَا هَذَا الشَّاكِرِينَ
فَيَقُولُ نَعَمْ يَا رَبِّ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى كَلَّا أَنْعَمْتُ عَلَيْهِ فَشَكَرَ وَ
ابْتَلَيْتُكَ فَصَبَرْتَ لَا ضَعْفَ لَكَ الْأَجْرُ عَلَيْهِ فَيُعْطَى أَضْعَافُ
جَزَاءِ الشَّاكِرِينَ هـ

«Kıyâmet günü yeryüzünün en çok şükredenleri Allah'ın huzuruna getirilir. Allahu Teâlâ ona şükrünün mükâfatını verir. Sonra en çok sabredeni getirilir ve ona: «Şu şükredenlerin mükâfatı gibi mükâfata razı mısın?» denir. Adam: «Razıyım» der. Allahu Teâlâ: «Asla, ona nimet verdim şükretti. Sana belâ verdim sabrettin. Sana kat kat fazla mükâfat veririm» buyurur» diye vârid olmuştur. Yine peygamberimiz şöyle buyurmuştur: «Size verilenlerin en efdali, yakın ve sabır azimetidir» (150) Allahu Teâlâ da Kur'ân-ı Kerim'de :

إِنَّمَا يُوقِ الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ هـ

«Ancak sabredenlere ecirleri hesabsız ödenecektir» (39 - Zümer: 10) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem'in: «Yedirip şükreden, oruç tutup sabreden gibidir» buyurması da sabrın üstünlüğüne delâlet eder. Çünkü üstün derecesi olan şükrü ona benzetti. Demek ki sabır, daha üstündür. Eğer dinde sabır daha üstün olmasaydı, şükürde mübalâğa için sabra ilhak edilmezdi. Bu, Resûl-i Ekrem'in: «Cum'a yoksulların haccı, kadının cihadı ise kocası ile iyi geçinmesidir» (151) buyurduğuna ve yine :

شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَتَنِ هـ «İçki içen, putlara ta-

pan gibidir» (152) sözüne benzer.

Daima müşebbehün bih müşebbehden üstündür. Meselâ, bir adama, yüzün ay gibidir, dediğimiz vakit, ay müşebbehün bih'dir [kendisine benzetilen], yüz ise müşebbeh'tir [benzetilen]. Ay'ın yüzden parlak olması gerektiği gibi, burada da sabır müşebbehün bih olduğu için, şükürden üs-

(150) Yukarda geçmiştir.

(151) Hâris ve Taberani rivâyet etmişlerdir.

(152) İbn Mâce Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

tündür. Yine Resûl-i Ekrem'in: «Sabır imanın yarısıdır» buyurması da sabrın üstünlüğünü ifade eder. Çünkü şükürün de sabır gibi olduğuna bir delil yoktur. Bu, Resûl-i Ekrem'in: «Oruç, sabrın yarısıdır» buyurması gibidir. Çünkü ikiye bölünen her şey'in — aralarında fark olmasa da — bir parçasına nisf [yarı] denir. Bu, iman, ilim ve ameldir, amel ise imanın yarısıdır, dendiği vakit, amelin ilme eşit olması lâzım gelmediği gibidir.

اٰخِرُ الْاَنْبِيَاءِ دُخُوْلًا فِي الْجَنَّةِ سَلِيْمًا زُرْدَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ كَانَ
مَلِكًا وَاٰخِرُ اَصْحَابِي دُخُوْلًا الْجَنَّةِ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ عَوْفِي كَانَ غِنَاةً هـ

Resûl-i Ekrem'den gelen bir haberde :

«Peygamberlerden en son Cennet'e girecek olan, mülkü sebebiyle Süleyman aleyhisselâm'dır. Ashâb'ımdan da en son Cennet'e girecek olan, zenginliği sebebiyle Abdurrahman b. Avf'dır» (153) diye vârid olmuştur. Diğer bir haberde de:

يَدْخُلُ سَلِيْمًا بَعْدَ الْاَنْبِيَاءِ بِارْبَعِيْنَ خَرِيْفَةً هـ

«Süleyman aleyhisselâm, diğer peygamberlerden kırk kış, yani kırk yıl sonra Cennet'e girecektir» (154). Diğer bir haberde de :

اَبْوَابُ الْجَنَّةِ كُلُّهَا مِصْرَاعَانِ الْاَبْوَابُ الصَّبْرِ قَائِمَةٌ مِصْرَاعٌ وَاحِدٌ
وَاَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُهَا اَهْلُ الْبَلَاءِ اَمَامَتُهُمْ اَيُّوبُ عَلَيْهِ السَّلَامُ هـ

«Cennet'in bütün kapuları iki kanattır. Yalnız sabır kapusu tek kanatlıdır. Buradan ilk girecekler, belâ ile imtihan edilenlerdir. En önde ise Eyüb aleyhisselâm bulunacaktır» diye vârid olmuştur.

Fakirliğin fazileti hakkında vârid olan rivâyetlerin hepsi, sabrın faziletine delâlet eder. Zira sabır fakirlik, şükür ise zenginlik hâlidir. İşte avamın yetineceği, bu makamdır. Onlara bu kadarı kâfidir.

b) İkinci makam: Bu bir açıklamadır, ki bundan, keşif ve izah yolu ile eşyanın hakikatine³ vâkıf olan ilim erbabının târifi kastedilmiştir. Bu hususta deriz ki; müphem olan her iki şey arasındaki müvazone, ancak her birinin hakikatini açıklamakla mümkündür. Bölümlere ayrılan her açıklanmış şeyde de cümle cümle müvazone te'mini yine mümkün değildir. Belki teker teker ferdleri ele alınıp açıklanacak ki müvazone sağlanabilsin. Sabır ile şükürün bir çok kısım ve dalları vardır. İcmal yolu ile bunların

(153) Taberânî, Muaz b. Cebel'den rivâyet etmiştir.

(154) Yukarda geçmiştir.

1- YETERLİ

2- SAHİPLER

3- KAPALI

üstünlükleri belli olmaz. Buna göre deriz ki; bu makamların, ilim, hâl ve amel gibi üç makamdan meydana geldiğini yukarda anlatmıştık. Şükür, sabır ve diğer makamlar da böyledir. İlim, hâl ve ameli dengeleştirerek karşılaştırdığımız vakit, ilimlerin hâller, hâllerin de amel için olduğu ve buna göre de amelin bunlardan üstünlüğü anlaşılır. Fakat basiret sâhiblerine gelince, bunlara göre durum tamamen aksinedir. Zira onlara göre ameller hâller için, hâller de ilim için aranır. Efdal olan, sırasıyla hâl ve sonra da ameldir. Çünkü başkası için aranan şey, o başkasından üstün değil, o başkası ondan üstündür. Fakat bu üç tanesinin her birini ayrı ayrı ele alırsak birbirlerine nisbet edildikleri vakit, ameller bâzan birbirine müsavî, bâzan da birbirinden farklı olabilirler. Ahvâllerin ferdleri de böyledir. Bunlar da birbirlerine nisbet edildikleri vakit farklı olabilirler. İlimlerin de efdâli, **mükâşefe** ilmidir. Bu ilim, **muâmele** ilminden üstündür. Hattâ muamele ilmi, muamelenin kendisinden de düşüktür. Zira muamele ilmi, muamele için aranır, faydası ameli islâhtır. Muameleye âlim olanın âbide üstünlüğü, ilminin faydası umumî olduğu zamandır. O zaman şahsî ame- le nisbetle üstün olabilir. Yoksa ame- le hasredilen ilim, amelden üstün değildir. Buna göre deriz ki; ameli düzeltmenin faydası, kalbin durumunu düzeltmektir. Kalbi islâhın faydası da Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âlinin kalbde tecellisidir. Mükâşefe ilminin en üstün derecesi, Allahu Teâlâyı mârifettir. ²Bizâtihi aranan da budur. Çünkü saadete bu sayede ulaşılır, hattâ mârifet-i ilâhiyye saadetin kendisidir. Fakat bâzan gönül, bunun saadet olduğunu dünyada anıyamaz da âhirette anlar. Bu ise kayıtsız hür bir mârifettir, başka bir şey ile kayıtlanmaz. Bundan başka bütün mârifetler buna nisbet edildiği vakit bunun hizmetçileri sayılırlar. Hepsi, bu mârifete ulaşmak için aranılırlar. Bütün mârifetler, Allah'ı bilmek için arandığına göre, aralarındaki fark, bu gayeye ulaştırmak bakımındandır. Çünkü mârifetler birbirini izler. En yakın yoldan Allah'a ulaştır- ran ilim, en makbul ilimdir. Vasıtalar ne kadar çoğalırsa, ilimlerin dere- cesi düşer. Mârifet-i ilâhiyyeye en kısa yoldan ulaştır- ran, en efdâl ilimdir. Kalbi dünya şâibesinden, halk meşgalesinden temizleyip cilâlayıp da orada hak ve hakikatin tecelli edeceği durumu meydana getiren hâllere gelince, bunların da en üstünü, mükâşefe ilminin husûlû için kalbde en çok müessir olanıdır. Aynayı cilâlandırmak için cilâyâ hazırlanmak üzere daha önce yapılması gereken bazı işleri olduğu ve bu işlerin bâzısı cilâyâ daha yakın ve bâzısı daha uzak olduğu gibi, kalbin hâlleri de böyle- dir. Bazı hâller kalbin cilâlanıp parlamasına daha yakın, diğer bazıları da daha uzaktır. Şübhesiz cilâyâ yakın olan hâl, uzak olanından daha mak- buldür. Amelde de durum böyledir. Hangisi daha çok kalbe te'sir eder, hâlleri kalbe çekerse o daha makbûldür. Yapılan işler, ya kalbi karartır, mükâşefeye engel olur, dünyaya meylettirir veya dünya ilgilerinden kal- bi uzaklaştırarak onu cilâlar ve mükâşefeye hazırlar. Bunların birincisi- ne **isyan**, ikincisine **itâat** denir. Günahlar kalbe te'sir edip kalbi karart- maları bakımından aynı birbirinden farklı oldukları gibi, ibâdetler de kalbi nurlandırıp cilâlandırmakta birbirinden farklıdırlar. Şübhesiz kalbe daha

1-DENK 2-FAZİLETİ 3-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA 4-İŞLER
5-BİLMEK 6-KENDİLİĞİNDEN 7-CENAB-I HAQ'KI BİLMEK 8-SERİ
9-MAKSAD 10-PİSLİK 11-MEYDANA GELME 12-TESİRLİ 12 BİR

çok hâller getiren ibâdet daha makbûldür. Biz bu hususta mutlak olarak nâfile namazların diğer nâfile ibâdetlerden; nâfile haccın diğer sadakalardan; gece kıyamının da diğer ibâdetlerden daha üstün olduklarını söyleyebiliriz. Fakat ibâdetler de şahıslar itibariyle fazilet bakımından değişir. Bu hususta gerçek şudur ki, cimri bir zenginin sadaka vermesi, gece ibâdetiyle gündüz orucundan daha makbûldür. Çünkü oruç, fazla yemek düşkün olanların mide şehvetini kırmak ve mükâşefe ilmine engel olacak mide tokluğundan kurtulmak içindir. Fakat bu adam obur değilse, zâten fazla oruca ihtiyacı yoktur. Onda cimrilik hastalığı vardır, bundan korunması lâzımdır. O, infaktan kaçınır da oruca devam ederse, kendi hâlini bırakıp başkasının hâli ile meşgul olmuş olur. Şübhesiz midesinden şikâyeti olan bir hastanın baş ağrısı ilâcını kullanması doğru olmaz. Bunun şifa bulamıyacağı meydandadır. Yüz sene oruç tutsa, yüz sene gece uyumasa, cimrilikten kurtulamaz. Hâlbuki cimrilik, insanı helâke sürükliyen tehlikelerdendir. Onun için bu adama düşen vazife sadakaya devamıdır. Bu hususta «Rub'u'l-Mühlikât» bölümünde gerekli izahatı verdik, oraya bak.

Demek ki ibâdetlerin fazileti, şahısların durumuna göre değişir. O hâlde mutlak olarak «Bu ibâdet üstündür» demenin hatâ olduğu meydana çıkar. Meselâ, bir adam kalkıp da bize: « Su mu daha makbûl, ekmek mi?» diye sorsa, buna mutlak sûrette cevap vermek doğru olmaz. Vereceğimiz cevap, şahsın durumuna göre değişecektir. Aç ise ekmek, susuz ise su, onun için daha makbûldür. Şâyet hem aç, hem de susuz ise, o takdirde ikisi de makbûl olur. Yine bunun gibi, safra ilâcı mı daha makbûldür, öksürük ilâcı mı? diye sorulsa, yine mutlak cevap veremeyiz, ihtiyaca göre cevap verilecektir. Fakat «Safra ilâcı mı daha makbûl safranın olmaması mı?» diye sorulsa, elbette, hastalığın bulunmaması daha makbûldür, deriz. Çünkü, bu ilâç, bîzâtihi matlûb değil, safrayı yok etmek için aranır. Demek ki cimri olan zenginin, infak etmesi bir ameldir, kalbde bir hâl meydana getirir. O da cimrilığın kaybolması, bu vesile ile dünya sevgisinin kalbden çıkması ile kalbin Allah'ı mârifet ve sevgiye hazırlanmasıdır. Zâten efdâl olan, mârifettir. Onun altındakiler, hâller, onların altındakiler de amellerdir. Yâni ameller hâller, hâller de mârifeti doğurur. Aranan da Allah'ı mârifettir.

Şâyet, şariat ameli teşvik ve amelin faziletini önemle ele alarak :

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۖ «Allah'a karz-ı hasenle»³

ödünç verecek olan kim?» (57 - Hadid: 11),

وَيَأْخُذْ الصَّدَقَاتِ ۖ

«Sadakaları alır...» (9 - Tevbe: 104) gibi âyetlerle sadaka vermeyi istedi.

1-HASIS

2-İSTENİLEN ŞEY

3-ÖDÜNCÜ OLARAK (FAİZSİZ) BORÇ

Daha nasıl olur da fiil ve infak makbûl ve efdal olmaz? derseni, bilmiş ol ki; tâbib bir ilâcî övüp o ilâca teşvik ettiği vakit, maksadı o ilâcla meydana gelen sıhhat ve şifadan da üstündür demek değildir. İlâcî övmekte gaayê, hastalığı tedâvi etmesi bakımındandır. Ameller de kalb hastalığını tedâvi içindir. Kalb hastalıkları çoğunlukla bilinemezler. Kalb hastalığı tıpkı aynası olmadığı için, yüzündeki alallığın farkında olmıyan ve söyleyen de bunu kabûl etmiyecek olan adamın durumuna benzer. Bu adama gülsuyu alalık hastalığına iyi gelir, bununla yüzünü yıka desen bunu yapmıyacağından, yüzü gülsuyu ile yıkamak çok iyidir deyip onu bu işe teşvik etmeğe benzer.

Bunu daha yakın bir misâl ile açıklayalım: Oğluna bir ilim öğretene veya Kur'ân'ı ezberletene bir baba, şübhesiz bunun devamlı olarak ezberinde kalmasını ister. Bununla beraber biliyor ki oğluna: «Oğlum, bunu tekrar tekrar oku, sonra unutursun» dese, oğlu öylece hâtırında kalacağını sanarak: «Hayır baba, ben unutmam» diyerek okumıyacaktır. Bunun için kölelerini okutması hususunda oğlunu teşvik eder ve ona vaadlerde bulunur. Fakat çocuk bunu bilmediği için, babasının maksadının köleleri okutmak olduğunu sanır ve âdeta kendisini kölelere bir hizmetçi tutmuş gibi görerek ağına gider de bunun ne olduğunu sorar: «Ben daha üstün bir insan olduğum hâlde babam beni kölelere hizmetçi tutmuştur. Aslında babamın, değil kölelerin okutmasına, kölelerin kendilerine bile ihtiyacı yoktur. Aynı zamanda istese bunları başkası vasıtası ile de okutabilirdi. Nasıl olsa babam beni bağışlar» diyerek aldığı vazifeye bakmaz ve bu sûretle ezberlediğini unutmuş olur. Babasının gaayesinin ona ezberlettiğini unutturmamak olduğunun farkında bile olamaz. İşte Allahu Teâlâ'nın sadaka vermeyi emretmekteki hikmeti de budur, aslı vereni korumaktır.

Ne yazık ki, bu hayâl ile aldanıp İbâhiyye olanlar pek çoktur: «Allah'ımızın bizim ibâdetimize ve kârz vermemize bir ihtiyacı yoktur. Binaenaleyh: «Allah'a kârz-ı hasenle ödünç verecek olan kim?» (57 - Hadid: 11) âyetine lüzum yok. Çünkü Allah dilese o miskinleri zengin yapardı ve bizim vermemize ihtiyac kalmazdı. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de kâfirlerden hikâye yolu ile :

وَإِذْ أَقِيلَ لَهُمُ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْطِعُهُمْ
مِنْ لَوْ بَشَاءَ اللَّهُ لَآتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنْهِ

«Onlara: «Allah'ın sizi rızıklandığı şeylerden (hayra) verin» denilince o küfredenler, iman edenlere şöyle dediler: «Allah'ın, dileyseydi, yereceği kimseye biz mi yedirecek mişiz?» (36 - Yâsîn: 47) buyurulmuş-

tur. Ve yine :

لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا

1-İŞ, AMEL 2-FAZİLETLİ 3-DOKTOR 4-MAKSAD 5-SEREF, BÜYÜKLÜ
6-BORÇ 7-BUNUN ÜZERİNE, 8-GÜZEL
BUNDAN DOLAYI

«Eğer Allah dileseydi ne biz ne atalarımız Allah'a eş koşardık» (6 - En'âm: 147) dedikleri haber verilmiştir. Bunlar görünüşteki sözlerinde doğru oldukları hâlde bu doğrulukları ile helâke gitmişlerdir. O Allah'ı noksan sıfatlardan tezîh ederim ki, dilediğini doğru söylemesi ile helâk eder ve dilediğini de cehâletle saâdete ulaştırır. Dilediğini sapıtır ve dilediğini hidâyete ulaştırır. Bunlar, kendilerinin yoksullar veya Allah için istihdam edildiklerini sandı ve sonra: «Bizim yoksullar ile bir işimiz olmadığı gibi, Allahu Teâlâ'nın da servetimize bir ihtiyacı yoktur. Versek de aynıdır, vermesek de.» dedi ve aynı o çocuk gibi helâk oldular. Çocuk, köleleri okutmak için onların emrine verildiğini sanmıştı. Babanın maksadının, kendisini saâdete ulaştıracak ilim sıfatının kendisinde devam etmesini ve bunu ona karşı olan şefkatinden yaptığını bilemedi. Bu açıklama ile sapıtanların nasıl sapıttıklarını anlamış oldun. Demek ki senin sadakanı alan fakir, cimrilik hastalığını ve dünya sevgisini kalbinden çıkarmağa vesile olması bakımından sana karşılığını bolca ödemiştir. Çünkü cimrilik ve dünya sevgisi seni helâke sürükler. Bu, tıpkı kan alıcıya benzer; kanını alırken içinden hastalığı çıkarır. Şu hâlde hizmetçi sen değil, kan alıcısıdır. Binâenaleyh, içinden hastalığı çıkarmak için senden kan alan kimse, o kanı başka bir işde kullansa da yine sana hizmetçi olmaktan kurtulamaz. Sadakalar insanın içini kötü huylardan temizleyici oldukları içindir ki, Resûl-i Ekrem bunlara malın kiri adını verdi ve kendisi almadığı gibi Ehl-i Beytini de bundan korudu.

Rub'u'l-Mühlikât bölümünde anlatıldığı gibi, ameller kalbi etkiler. Kalb, amellerden etkilendiği nisbette hidâyet ve mârifet nurunu kabûle hazırlanır. İşte amel, hâl ve mârifetlerin faziletlerini bilmekte baş vurulacak genel hüküm ve esas kaideler bunlardır. Şimdi biz, asıl dâvamız olan sabır ve şükre dönelim. Deriz ki; sabır ile şükürün herbirerlerinde mârifet, hâl ve amel vardır. Birindeki mârifetin diğerindeki hâl ve amel ile karşılaştırılması câiz değildir. Ancak birindeki hâl, diğerindeki hâl ile; amel amel ile; mârifet de diğerindeki mârifet ile karşılaştırılır ve bu sûretle nisbet meydâna çıktıktan sonra hangisinin efdal olduğu anlaşılmış olur.

Şükür mârifeti ile sabır mârifeti karşılaştırıldıkları vakit, bâzan ikisi de birleşir. Çünkü şükürden meydana gelen mârifet, nîmetin Allah'tan olduğunu, sabırdan hâsıl olan mârifet de aynı şekilde elem ve kederin Allah'tan geldiğini bilmektir. Bunlar, birbirlerine lâzım ve birbirine eşittirler. Bu dediğimiz sabır, felâket ve musîbetler karşısındaki sabırdır. İbâdetin külfetine ve gûnahtan sakınmağa olan sabrı ele aldığımız vakit, burada şükür ile sabır tamâmen birleşmiş olur. Zira tâate sabır, tâate şükürün aynıdır. Çünkü şükür demek, nîmeti ondan maksûd olan hikmete uygun kullanmaktır. Buna sabır ise nefsin arzûları karşısında dînin arzularına sabretmektir. Buna göre sabır ile şükür ayrı ayrı itibarlarla bir müsemmanın adı olurlar. Hevâ ve hevesin arzularına karşı dînin emirlerine sebat göstermeğe, hevâ-i nefsin arzularına nisbetle sabır, dînin arzularına nisbetle de şükür denir. Çünkü dînin icabları bu hikmet içindir. Bunlar böyle

bir anlamda olduklarına göre daha birinin diğerinden üstünlüğü nerede kalır? Çünkü o zaman şey'i kendi üzerine tercih etmek gibi bir durum olur. Demek ki sabrın yolları üçtür. Bunlar, tâat, isyan ve belâdır. Sabrın tâat ve mâsiyetteki hükümleri anlaşılmış oldu.

Belâya gelince; bu da nîmetin yokluğundan ibarettir. Nîmet ya zarurî olur — göz gibi —, yahut ihtiyaçtan ziyade olur — mal ve servet gibi —. Gözlere gelince, gözleri görmiyenin, buna sabretmesi, kimseye şikâyetle bulunmayıp Allah'ın mukadderatına rızâ göstermesi ve körlüğü sebebiyle isyân etmemesidir. Gözleri gören adamın da amel bakımından bunların şükrünü ödemesi iki şekildedir. Birincisi, bunlarla isyân etmemek, ikincisi de bunları tâatte kullanmaktır. Gören göz ile kör olan gözün her ikisinde de sabır aranır. Kör, güzel sûrete bakamaz, çünkü göremez. Gören göz, yabancıнын güzelliğine sabrederek ona bakmazsa, göz nîmetinin şükrünü ödemiş olur. Şâyet gördüğü güzeli süzmeğe başlarsa, o zaman göz'ün görmesine karşı nankörlük etmiş olur. Demek ki sabır da göz nîmetinin şükrüne girmiş oluyor. Bunun gibi, gözlerini itâatine yardımcı ederse, burada da tâate sabretmesi lâzım. Sonra Allah'ı mârifete ulaşmak için, Allahu Teâlâ'nın şu sun'-ı ⁴Bedî'ine bakarak göz nîmetinin şükrünü de ödemiş olur ki, bu şükür, sabırdan da efdâl olur.

Eğer bu olmasaydı, Ş u a y b aleyhisselâm'ın, Hz. M ū s â ve diğer peygamberlerden üstün olması gerekirdi. Zira o, gözsüzlüğe sabretti ve fakat M ū s â ve diğer peygamberler böyle bir sabır göstermediler. Çünkü onların gözleri kapanmadı. Aynı zamanda insanın kemâli, bütün âzalarının sêlb olup bir et parçası gibi kalmasında aranacaktı ki, bu asla böyle değildir. Çünkü bu âzalardan herbiri, dinin birer âletidir. Âzalardan birinin yokluğu, dinin bir parçasının yokluğu demektir. O âzanın şükrü, dinin neresinde âlet ise onu orada kullanmaktır. Bu da sabırla mümkündür. Nîmetin ihtiyaçtan fazla olan bölümüne gelince; şâyet verilen servet kifâyet miktarı ise, insan fazlasını ister. İşte buna sabretmek mŭcâhededir ve buna fakir cihadı denir. İhtiyaçtan fazla, ise nîmettir, şükrünün ödenmesi lâzımdır. Şükrü de onu hayır ve hasenatta kullanıp isyanda kullanmamaktır. Şâyet bu nîmeti hayra sarfedip isyâna sarfetmemekteki sabrı şükür ile mukayese edilirse, şükrün daha üstün olduğunu görürüz. Zira bu şükrün içinde sabır da vardır. Ayrıca Allah'ın nîmeti ile sevinmek, yoksulların sıkıntılarını gidermek ve fuzulî israftan kaçınmak vardır. Bunun neticesi, iki şey'in bir şeyden üstün olmasına dayanır, yâni, sabır tarafı tektir, şükür tarafında hem şükür, hem de sabır vardır. Küllün mevkîi cŭzîlerden daha üstündür. Bununla beraber bu karışık bir mes'eledir. Bir arada ve toplu hâlde bulunan şeylerle bunların parçaları arasında muvâzene kurmak doğru değildir.

Fakat servete şükrü, onu yalnız isyâna sarfetmemekte de olur. Ancak serveti mübahlarda istediği gibi harcarsa, burada sabır şükürden üstün olur. Demek ki sabreden yoksul, cimri olup da servetini mübahlarda harcayan zenginden makbûl, fakat servetini hayır ve hasenâta sarfetmek

sûretiyle şükreden zenginden makbûl değildir. Sabreden yoksulun, servetini mubahlarda sarfeden zenginden üstün olması, fakirin nefsi ile mücâhede edip arzûlarını kırmaması ve belâya rızâ göstermesi bakımındandır. Şübhesiz bu hâl, bir kuvvet ister. Fakat zengin şehvetlerine uymuş, yalnız harama kaçmayıp mubahlarla yetinmiştir. Hâlbuki mubahlarda da haram tehlikesi vardır. Bununla beraber harama sabır kuvveti vardır. Ancak fakirin yoksulluğa sabrı, onun harama sabrından daha önemli ve daha kuvvetlidir. Şeref, amelin delâlet ettiği kuvvetindir. Zira ameller, kalbin hâlleri için aranır. Bu kuvvet, yakın ve iman kuvveti nisbetinde ihtilâf eden kalbin hâlidir. İmanda daha fazla kuvvete delâlet eden elbette daha üstündür.

Gerek Kur'an, gerek hadisde sabrı şükür üzerine tercih eden bütün haberler bu esasa dayanır. Zira nimet dediğiniz vakit akla gelen, mal ve zenginliktir. Şükür denince akla gelen de, insanın «Elhamdû lillâh» deyip o nimet ile isyân etmiyerek onu tâatte kullanmaktır. Umûmun₂ anladığı mânaya göre sabır, umûmun anladığı mâna ile şükürden efdaldır. C ü n e y d ' e, sabır ve şükürden hangisinin efdal olduğu sorulduğu vakit, özellikle bu mânaya işâret ederek: «Zengin₂ varlığı, fakir de yokluğu ile övülmez. Her ikisinde medih, üzerlerine terettüb₃ eden şartlara riayetledir. Zenginin şartı, o serveti meşrû' yolda kazanıp meşrû' yolda sarfetmek ve bu suretle servetin zevkine varmaktır. Fakirliğin şartı da onun acısına dayanmaktır. Böyle olduğu vakit, yoksulluğa sabretmek daha üstündür» dedi. Bu, onun dediği gibidir. Ve sabır ile şükür bölümlerinin en sonunda anlattıklarımıza uygundur. Zâten C ü n e y d , bundan başkasını murâd etmemiştir. Denildi ki; E b û ' l - A b b â s b. A t â bu hususta Cüneyd'e muhâlefet ederek: «Şükreden zengin, sabreden fakirden üstündür» dedi. Bunun üzerine C ü n e y d ona beddua etti. Oğlunu öldürdüler, servetini aldılar, on yıl kadar aklını kaybetti. «Ben C ü n e y d ' in bedduasına uğradığım için bu felâketlere mâruz kaldım» dedi ve sonunda sabreden fakirleri şükreden zenginler üzerine tercih etti.

Söylediklerimizi düşündüğün vakit, her iki sözün de bâzı hâllerde tevcihi olduğunu anlarsın. Nice sabreden yoksullar var ki, şükreden zenginden üstündür. Nice şükreden zenginler de var ki, sabreden fakirlerden daha hayırlıdır. O, bir zengindir ki kendisini fakirler gibi görür. Çünkü zarurî ihtiyacından fazlasını kendinde bırakmaz. Fazlasını ya hayrâta sarfeder veya muhtaçlar için saklar. Verdiğini de bir şey karşılığında vermez, yalnız Allah için verir. Şübhesiz bu, sabreden fakirden kıymetlidir.

Şâyet, böyle zengin olup infak etmek, fakirlik gibi insana ağırlık vermez. Çünkü zenginlikte bir iktidâr zevki vardır. Fakirlikte ise yokluğa sabır acısı vardır. Zengin, malından ayrılma acısını duyarsa da, infak zevki, o acıyı telâfi eder, dersin,

Bilmiş ol ki; gönül hoşluğu ile servetini veren, cimrilik ile verenden daha makbûldür.⁵ Tevbe kitabında bunu tafsîlâtı ile anlatmıştık. Aslında nefse eziyet, bizatihî aranan bir şey değil, belki nefsi terbiye için yapılır.

Bu, av köpeğini dövmeğe benzer. Şübhesiz terbiye edilmiş köpek, dayağa muhtaç olan köpekten daha olgundur. Dayağı yiyen köpek sabretse de onun seviyesine yükselmez. Onun için başlangıçta dayak yemeğe ve acı duymağa muhtaçtır. Fakat avı öğrenip olgunlaştıktan sonra artık dayağa ihtiyacı kalmaz. Hattâ sonunda duyduğu acıların zevkini tatmağa başlar. Bu, tıpkı dayakla okuyan çocuğun okumağa başladıktan sonra, okumaktan aldığı zevk gibidir. Fakat insanların çoğu başlangıçta çocuk gibi olduklarından, Cüneyd, kendilerine ağır gelen ve acı veren şey'in daha makbûl olduğunu söyledi. Avâm olan halka nisbetle bu doğrudur.

Tafsilât aramayıp mutlak surette çoğunluğu kasedersen, sabrın şükürden efdâl olduğunu söyleyebilirsin. Fakat hakikati murâd ettiğin vakit durumu tafsilâtı ile anlatarak deriz ki: Sabrın dereceleri vardır. En küçük derecesi, hoşlanmamakla beraber şikâyeti terketmektir. Bundan sonra rıza gelir. Bu, sabrın üstünde bir makamdır. Bundan sonra belâyâ şükür gelir ki, bu da rızanın üstündedir. Çünkü sabırda elem vardır. Rızada ne elem, ne de ferahlık vardır. Fakat şükür ancak sevinip hoşlandığı şeyler için düşünülür. Şükürün de bir çok dereceleri vardır. En üstün derecesini anlatmış olduk. Bunun aşağı dereceleri de şükre girer. Allahu Teâlâ'nın kuluna birbirini tâkip eder şekilde verdiği nimetlere karşı kulun utanç duyması da bir şükürdür. Şükürdeki kusurunu bilmesi de yine şükürdür. Şükürün azlığına özür dilemesi de ayrı bir şükürdür. Allahu Teâlâ'nın kendisine hilim ile muâmele edip kusurlarını örtmesini bilmesi de bir şükürdür. Nîmetin, Allah'dan geldiğini itiraf etmesi de ayrı bir şükürdür. Şükür ödevini yerine getirmenin Allah'ın bir lûtfu olduğunu bilmek de ayrı bir şükürdür. Nîmetlere karşı alçak gönüllülük de bir şükürdür. Vâsitalara şükür de şükürdür. Nitekim Resûl-i Ekrem: «İnsanlara şükretmiyen Allah'a şükretmemiş olur» buyurmuştur. Bunun içyüzünü Zekât Kitâbında anlattık. Nîmeti verene itirazda bulunmamak, karşısında terbiyeli olmak, nîmeti güzelliikle almak, azını çok görmek de bir şükürdür. Artık sabır ve şükür isimlerinin içine girenler, sayılamıyacak kadar çoktur. Bunlar, ayrı ayrı derecelerdir. O hâlde kısa yoldan, birini diğerinden üstündür demek nasıl mümkün olur? Bu, ancak umumî olan lâfızdan hususî mânayı murad etmekle mümkün olur.

Adamın biri şöyle anlatıyor: «Bir yolculukta yaşlı bir ihtiyarla karşılaştım. Yanında bir de koca karı vardı. Durumunu sordum. Adam şöyle dedi: «Gençliğimde ben amcamın kızına, o da bana âşıktı. Nihâyet evlendik. Gerdeğe girdiğimiz gece ona, bizi birbirimize kavuşturan Allah'a şükretmek üzere gel bu geceyi ibâdetle ihyâ edelim, dedim. O gece ibâdet ettik. Ertesi gece de aynı şey'i kararlaştırdık ve yetmiş seksen yıldır böylece devam ediyoruz.» Hanımına döndü ve: «Öyle değil mi ey koca karı» diye seslendi. Hanım da: «Evet, böyle oldu» dedi. Şimdi bunların bu şekilde şükürleri, ayrılık, sabrına dayanmalarından daha üstündür.

Artık gerçekte efdâl hangisi olduğunu anlamak için yukardaki tafsilâtı bilmek lâzımdır.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitap 2'nin sonu)

1-FAZİLETLİ 2-ACI 3-YUMUŞAKLIK 4-KELİME 5-DİRİLTME

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn (Cilt: 4)

Rub'û'l-Münciyat

ÜÇÜNCÜ KİTÂB

KİTÂBU'L - HAVF VE'R - RECA'

(HAVF VE RECA [KORKU VE ÜMİD] KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONİKİ BEYAN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : RECA'NIN HAKİKATİ.
 - 2 nci BEYÂN : RECA VE RECAYA TERGİBİN FAZİLETİ.
 - 3 üncü BEYÂN : RECA VE ÜMİDİN TEDAVİSİ VE RECAYI ARTTIRICI SEBEBLER.
 - 4 üncü BEYÂN : KORKUNUN HAKİKATİ.
 - 5 inci BEYÂN : KORKUNUN DERECELERİ, KUVVET VE ZAYIFLIK BAKIMINDAN İHTİLÂFİ.
 - 6 ncı BEYÂN : KORKULAN ŞEY'E NİSBETLE KORKUNUN KISIMLARI.
 - 7 nci BEYÂN : KORKUNUN FAZİLETİ VE KORKUYA TEŞVİK.
- İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

- 8 inci BEYÂN : KORKU VE ÜMİDDEN HANGİSİNİN GAALİB VEYA
HER İKİSİNİN MÜSAVİ OLMASININ DAHA EFDAL
OLDUĞU.
- 9 uncu BEYÂN : KORKU HÂLİNİ TE'MİN EDEN ÇARE.
- 10 uncu BEYÂN : SU'-İ HÂTİMENİN MA'NASI.
- 11 inci BEYÂN : KORKU HUSÛSUNDA PEYGAMBER VE MELEKLERİN
HALLERİ.
- 12 nci BEYÂN : KORKUNUN ŞİDDETİNDE SELEF-İ SÂLİHİN,
SAHÂBE VE TÂBİİNİN HALLERİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsusdur. Mekkînden ve ikaabından korkulan, lûtfu ve mükâfatı umulan Allah'a hamdederim. O Allah ki dostlarının gönüllerini ümid zevki ile tâmir etti de kendi nîmetlerinin lûtfu olarak, onları, düşmanlarının yeri olan uzaklık hasretinden alıp civarına, yakınlık Cennet'ine yerleştirdi. Korku kamçısı ve şiddetli yasağı ile, hasretinden irâz eden yüzleri, sevab ve kerâmet yeri olan Cennet'e yöneltti. Yermesine mâruz kalmaktan suht ve gazabına hedef olmaktan onları korudu. Bâzan kaahir ve şiddet zinciri ile, bâzan da lûtufta ve mülâyemetle onları Cennet'e çekdi.

Saiât u selâm, mahlûkatın hayırlısı ve peygamberlerin efendisi olan Hz. M u h a m m e d ' e ve onun âl ve ashâb'ına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; havf ile reca [korku ile ümid], mukarreb-leri makbûl makamlara yükselten iki kanat ve âhiret yolundaki bütün engeller kendileri ile aşılacak iki binit gibidirler. Çevresi hoş gitmiyen şeylerle çevrili ve uzak mesafedeki Cennet zevklerine ve kurb-ı Rahmân'a, ağır yükün altında insanı ancak ümid ulaştıracaktır. Çeşitli zevkler ve şehveti çekici süslü şeylerle etrafı çevrili olan Cehennem ateşinden ve acı veren azâbından insanı ancak korku kamçısı ve şiddet hamleleri kurtaracaktır. O hâlde recâ ile havfın [korku ile ümidin] hakikatlerini, faziletlerini ve bunlar birbirinin zıddı oldukları hâlde bunları bir arada toplamının yolunu anlamak lâzımdır. Şimdi biz bunları iki şikkî müştemil olan bir kütâbda anlatacağız. Birinci şikkî **reca**, ikinci şikkî de **havf** beyânıdır. Birinci şikkîde recanın hakikati, fazileti, tedâvisi ve recayı çeken hususlar anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 İnci BEYÂN : RECA'NIN HAKİKATI

Bilmiş ol ki; reca [ümid], sâliklerin makamı ve tâliblerin hâllerinden-
 dir. Reca bir vasıftır. Vasıf yerleşip istikrar bulduğu vakit ona m a k a m ,
 sūr'atle geçtiği vakitte de ona h â l denir. Demek ki recanın bu isimleri
 alması bu yönlerdendir. Nitekim sarılık vasfı da böyledir. O da sâbit olur
 ve devamlı bulunur. — Altunun sarılığı gibi —, sūr'atle geçer, yüzünün
 sararması gibi ikisinin arası olur — hastanın sararması gibi —. Kalbin
 vasıfları da aynı şekilde bu bölümlere ayrılır; sâbit olmıyana h â l denir.
 Çünkü o, tez hulûl eder, geçer gider. Bu, kalbin bütün vasıflarında cârlı-
 dır. Bizim şu anda anlatmak istediğimiz recanın hakikatıdır. Reca da di-
 ğerleri gibi, hâl, ilim ve amelden meydâna gelir. İlim, hâl doğurur, hâl de
 ameli meydâna getirir. Demek ki reca, bu üç şeyden meydâna gelen bir
 isimdir. Bunun açıklanması şöyledir: Hoşuna gitsin gitmesin, karşılaştığın
 her şey üçe ayrılır. Ya geçmişe, ya hâle veya geleceğe ait olur. Geçmişte
 olan bir şey'i hatırladığın vakit, buna, zikir ve tezekkür, düşünüp hatırla-
 ma denir. Hâtırına geçen şu anda mevcut ise, buna v e c d ve z e v k
 denir. Zira o, kendinde bulduğun bir hâldir. Gelecekte olan bir şey hâtı-
 rından geçer ve kalbine yerleşirse, buna da i n t i z a r ve b e k l e m e de-
 nir. Beklediğin hoşla gitmiyecek bir şey ise, buna h a v f [korku] denir.
 Beklediğin hoşla gidecek ve gönlünün arzû ettiği bir şey ise buna da r e c a
 [ümid] denir. Çünkü; reca, kalbin, hoşlandığı bir şey'i beklemesidir. Fakat,
 beklenen bu sevgilinin bir sebebi olması lâzımdır. Eğer gerekli sebeblerin
 çoğu hazırlanmış olduğu için onu bekliyorsan buna r e c a adını vermek
 doğrudur. Fakat sebebler tamamlanmamış karmakarışık ve bozuk oldu-
 ğu hâlde sevgiliyi beklemeye r e c a adını vermekten ziyade ona aldanma
 ve ahmaklık adını vermek daha uygun düşer. Şâyet, beklenen sevimli
 şey'in sebeblerinin varlığı veya yokluğu bilinmiyor ve karanlığa gidiliyor-
 sa, buna ve bunu beklemeye reca ve ümidden ziyade temenni ve dilek
 denir. Çünkü bu, sebebsiz bir bekleyiştir. Her hâl u kârda reca ve havf
 isimleri şübheli ve tereddüt edilen şeylere verilir. Kesin olan şeylere ne
 reca, ne de havf adı verilir. Meselâ, sabah vakti güneşin doğmasını rica
 ederim, akşam vakti güneşin batmasından korkarım, denemez. Çünkü
 bunlar, kat'î olarak böyle olacaklardır; havf ve recaya lüzum yoktur. Fa-
 kat yağmurun yağmasını umar ve kesilmesinden korkarım, denebilir. Ba-
 siret sâhibleri; dünyanın, âhiretin bir ekeneği, kalbin de bir tarla gibi,
 imanin oraya ekilen tohum, tâat ve ibâdetin de toprağı nadas edip temiz-
 lemek ve su arklarını açmak gibi olduklarını, dünyaya meyledip dalan
 kalbin de çorak toprak gibi mahsûl vermediğini, kıyâmet gününün de
 harman mevsimi olup, herkesin, ekdiği mahsûlü orada biçeceğini, iman
 tohumunu kalbine ekmiyenin orada bir mahsûl alamıyacağını, kalb kör-
 lüğü ve kötü ahlâk ile, imânın faydasının az olacağını bildiler.

O hâlde bir kulun Allah'dan mağfiret ümidi, tarla sâhibinin mahsûl ümidi gibi olmalıdır. Verimli arâzi bulup nadasını yapan, oraya iyi tohum eken, sonra da su, gübre ve benzeri ihtiyaçlarını te'min edip mahsûlün bitmesine engel olacak yabancı maddelerden temizledikten sonra her türlü âfetten korunması için, Allah'a duâ edip ümid ettiği gibi olmalıdır. Gidip de dağ başında nadas etmeden mahsul vermiyen, suyu olmiyan çorak bir arâziye tohum atıp gerekli bakımını yapmadan ondan mahsûl beklemek, ahmaklıktan başka bir şey olmaz. Bununla beraber suyu olmiyan iyi bir tarlaya tohumu ektikten sonra, ara sıra yağmur yağan bölgelerde mahsûl almak için yağmur beklemeye *reca* değil, *temenni* derler.

Demek ki *reca*, insanın iradesinde olan bütün şeyleri hazırladıktan sonra sevdiğini beklemesine isim olarak verilir, başkasına verilmez. Çünkü geride yalnız kendi iradesi dışında olanlar kalmış, yapabileceği her şey'i de yapmıştır. Artık gerisi Allah'ın fazlına kalmıştır. Diğer mânileri ortadan kaldıracak olan O'dur, O'na ümid edilir. Kul, iman tohumunu kalbine ekip onu tâat suyu ile suladıktan ve kötü huylardan temizledikten sonra, ölünceye kadar o tohumun kaibde kalmasını ve mağfirete ulaştıracak hüsn-i hâtime ile göçmesini Allah'dan dilemesine gerçek *reca* denir. Bu, bizâtihi güzel olup, kendisini iman sebepleri gereğince ölünceye kadar mağfiret imkânlarını hazırlamaya çalıştırır. Şâyet, tâat ve ibâdetle iman tohumunu beslemez, kötü huylarla kalbi teşviş eder de dünya zevkine dalarsa, bundan sonra mağfiret beklemesi, ahmaklık ve aldanmaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem : «Nefsini hevâsına tâbi' kılıp şehvî arzularının peşinde ömrünü tükettikten sonra Allah'tan Cennet istiyen ahmaktır» buyurmuştur. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ da: «Sonra, arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar ve şehvetlerine uydular» (19 - Meryem: 60) buyurmuştur. Diğer âyette de :

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا
الَّذِي وَيَقُولُونَ سِغْفَرْنَا لَهُ

«Onlardan sonra bu dünyanın geçici meta'ını kapıp: «Biz (nasıl olsa) ileride yarlıgânırız» demek, kendilerine ona benzer bir meta' gelirse onu da (kaçırmayıp) almak (da devam etmek) üzere o kitâba vâris olan kötü kimseler gelip onların yerine geçmiştir» (7 - A'raf: 169) buyurulmuştur. Yine Allahu Teâlâ, bahçesine girip de bunun yok olacağına ve kıyâmetin kopacağına inanmiyan, kıyâmet kopacak olsa da daha iyisini alabileceğini iddia eden bostan sâhibini de yermiştir.

Demek ki tâat ve ibâdetle cehd ü gayret eden ve günahlardan kaçınan kimse, Allahu Teâlâ'nın fazlından, kendisine nîmetinin tamamlanmasını ve Cennet'e girmesini isteyip umması hakkıdır. Günahkâra gelince; o da geçmişe tevbe eder ve eksiklerini tamamlamağa çalışırsa, onun da

tevbesinin kabûlünü umması yine hakkıdır. İstemiyerek nefesine uyan, kötülüğüne kızıp iyiliğine sevinen, kusurlarından dolayı kendisini yeren ve tevbeyi candan arzû eden kimsenin de tevbeye muvaffak olması Allah'dan ümidi hakkıdır. Çünkü isyânı sevmeyip tevbeye haris olması, tevbeye ulaştırıcı sebeplerdendir. İşte r e c a , böylece sebepleri hazırladıktan sonradır. Bunun için Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةً اللَّهِ

«Hakikat, iman edenler, bir de Allah yolunda (yurdlarından) hicret edip de savaşırlar (yok mu?) İşte onlar Allah'ın rahmetini umarlar» (2 - Bakara: 218) buyurmuştur. Yâni Allah'ın rahmetini ummağa hak kazananlar, bunlardır. Bununla beraber r e c a 'nın vücudunu bunlara tahsis etmiş değildir. Çünkü başkaları da reca eder. Recayı hak etmeyi bunlara tahsis etmiştir. Allah'ın kerih gördüğü şeylere meyledip kendini yermiyen, tevbe ve rücû'a yönelmiyen kimsenin mağfiret umması, çorak yere tohumu atıp hiç bir suretle tarafına bakmadan ondan mahsûl beklemesi gibi ahmaklıktır. Y a h y a b. M u a z diyor: «Bana göre en büyük aldanmak, hiç nedâmet duymadan günâha ısrar ile Allah'dan mağfiret dilemek, tâatsız Allah'a yakınlık, Cehennem tohumunu ekerken Cennet mahsûlû beklemek, isyan ederken, itaat edenlerin mevkilini istemek, amelsiz mükâfat beklemek ve ifrat derecede Allah'dan temennide bulunmaktır» dedi. Nitekim şâir :

تَرْجُوا النِّجَاةَ وَلَمْ تَسْلُكُوا مَسَالِكَهَا . إِنْ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْيَبْسِ ۝

«Kurtuluşu umar, fakat kurtuluş yoluna girmezsin. Hâlbuki gemi karamada yürümez» demiştir.

Yaptığımız bu açıklamadan recanın hakikatini anladığına göre, sebeplerin çoğunun cereyanı ile ilmin mahsûlû olan bir hâl olduğunu da bilmiş oldun. Bu hâl, imkân nisbetinde diğer sebeplerin de ikmâli için insanı gayrete getirir. Zîra iyi toprağı güzelce ziraat edip buraya iyi tohumu eken ve suyuna mükemmel bakan kimsenin ümidi artar ve fazla mahsûl alacağını diye bu arâzinin içinden çıkmaz. Devamlı olarak onu yabancı maddelerden temizlemeğe çalışır. Harman vaktine kadar bu tarlayı gözetler. Çünkü ümitsizlik, ümidin zıddıdır. Tarlanın çorak, suyun kesad olduğunu ve tohumun bitmiyeceğini anlayan kimse, artık o tarla ile meşgul olmaz. Bunun için reca makbûldür, insanı tahrik eder. Ümitsizlik mezmumdur, insanı işinden alıkor. Havf [korku] ise reca ve ümidin zıddı değil, belki açıklıyacağımız gibi, onun arkadaşıdır. Reca, râğbet yolu ile tahrik vasıtası olduğu gibi, korku da haşyet yolu ile ayrı bir tahrik aracıdır. Demek ki reca hâli, hâllerin döndüğü tarafa, tâate devamı ve amellerle

uzun mücahedeyle gerektirir. Recanın eserlerinden birisi, devamlı olarak Allah'a yönelmekten zevk almak, O'na yalvarmaktan hoşlanmak, O'na saygı ve O'nun lütfunu bilmektir. Hükümdarlardan birini veya herhangi bir şahsı uman kimsenin, bu hâller ile hâllenmesi zarurîdir. Daha Allahu Teâlâ hakkında bu hâllere nasıl sâhib olmasın? Bu hâlleri gösteremiyen kimsenin, reca makamından mahrum olup aldanma ve temenni alçaklığına düştüğüne delil çekebilirsin. İşte bu, r e c a 'nın hâlini ve meydâna getirdiği ilmi ve ilmin semeresi olan ameli açıklamaktır. Reca'nın bu amelîleri doğurduğuna Z e y d - i H a y l 'in şu rivâyeti delâlet etmektedir. Zeyd Resûl-i Ekrem'e giderek :

— Sana, Allahu Teâlâ'nın murâd edip etmediği kimselerin alâmetlerini sormağa geldim, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Ne hâlde sabahladın? diye sordu. Adam :

— Hayrı ve hayır adamlarını sever olduğum hâlde sabahladım. Sevâbını düşünerek elimden geldiği kadar iyilik yapmak isterim. Yapamadığıma üzülür, hasretini çekerim, deyince, Resûl-i Ekrem : — İşte bu, Allahu Teâlâ'nın murâd ettiği davranıştır. Eğer hakkında başka şey murâd etse, seni ona hazırlar ve sonra hangi derecede helâk olacağına aldırış etmezdi (155) buyurdu. Resûl-i Ekrem, hayrı irâde edilenin alâmetini anlattı. Bu alâmetler dışında hayrın irâde edildiğini sanan aldanmıştır.

2 nci BEYÂN : RECA VE RECA'YA TERGİBİN FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; ümid ile amel etmek, korku ile amel etmekten daha makbûldür. Zira Allah'a en yakın olan kullar, Allah için en sevimli olanlardır. Sevgi ise korkuyu değil, ümidi çoğaltır. Bunu, korktuğun için birine, sevdiğin için de diğerine hizmet ettiğin iki hükümdar ile ölçebilirsin. Sevdiğin için hizmet ettiğin hükümdar yanındaki mevkiin, korkudan dolayı hizmet ettiğin hükümdar katındaki mevkiinden daha üstündür. Bunun için ümid ve hüsn-i zan hakkında terğib ve teşvik vârid olmuştur. Özellikle ölüm ânında — ister günahkâr olsun, ister olmasın — ümidlenmelidir. Nitekim

Allahu Teâlâ : لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ «Allah'ın rahmetinden

ümidinizi kesmeyiniz» (39 - Zümer: 53) buyurmuş ve bu emri ile ümitsizliğe yasaklamıştır. Y â k u b aleyhisselâm'dan gelen haberlerde Allahu Teâlâ Y â k u b aleyhisselâm'a :

— Oğlun Y û s u f ' u senden niçin ayırdığını biliyor musun? Sen onun kardeşlerine: «Korkarım siz boş bulunursunuz da kurt onu yer» dedin. Kurttan korkup bana ümid bağlamadığın, kardeşlerinin gaafil olacağını düşünüp benim koruyacağımı düşünmediğin için, onu senden ayırdım, buyurdu. Resûl-i Ekrem de bir hadisinde :

(155) Taberânî «Kebîr»inde İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

لَا يَمُوتُ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ

«Sizden her hangi biriniz ölürken mutlak sûrette Allah'a hüsn-i zan ederek ölsün» (156) buyurmuştur. Yine bir kudsi hadiste Resûl-i Ekrem:

يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلْيُظَنِّ بِي مَا شَاءَ

«Allahu Teâlâ buyurur ki: «Ben kulumun zannı üzereyim. (Beni nasıl sanırsa öyle bulur) dilediği gibi beni sansın» (157) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem ölüm döşeğinde yatan bir hastanın ziyâretine giderek, ona, kendisini nasıl hissettiğini sorar. Adam: «Günâhımdan korkuyor ve fakat Allah'ın rahmetinden ümidimi kesmiyorum» deyince, Resûl-i Ekrem:

مَا لَجْتُمْكَ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي هَذَا الْمَوْطِنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا رَجَا وَأَمَنَهُ مَعَ خَافٍ

«Mü'minin kalbinde korku ile ümid toplandığı müddetçe Allahu Teâlâ o kuluna umduğunu verir ve onu korktuğundan emin kılar» (158) buyurmuştur.

Günahlarının çokluğu kendisini ümitsizliğe düşüren bir adama Hz. Ali: «Allah'ın rahmetinden ümidini kesme, ümitsizlik, günahlarından çok daha büyüktür» dedi. Süfyan-ı Sevrî de: «Bir kimse günah işlediği vakit Allahu Teâlâ'nın onu afva kaadir olduğunu bilip mağfiret edeceğini umarsa, Allahu Teâlâ onu mağfiret eder. Zira Allahu Teâlâ bir kavmi kinayarak haklarında:

وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَأَيْتُمْ هَـذَا

«Rabbınıza karşı beslediğiniz şu zannınız (yok mu?) işte sizi o helâk etti» (41 - Fussilet: 23) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur:

وَقَدْ ظَنَّنَا ظَنُّ السَّوْدِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا

(156) Müslim, Câbir'den rivâyet etmiştir.

(157) İbn Hibban Vâsile'den rivâyet etmiştir. «Ben kulumun zannı üzereyim» rivâyet! Buhârî ile Müslimde vardır.

(158) Tirmizî garib olarak rivâyet etmiştir. İbn Mâce Enes'den ceyyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

«Kötü zanda bulundunuz. Bu yüzden helâke mahkûm bir kavim oldunuz» (48 - Feth: 12)

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَ الْمُنْكَرَ أَنْ تُشْكِرَهُ؟ فَإِنْ لَقِنَهُ اللَّهُ حُجَّتَهُ قَالَ رَبِّ رَجَوْتُكَ وَخِفْتُ النَّكَرَ
قَالَ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى قَدْ عَفَرْتُ لَكَ

«Allahu Teâlâ kıyâmet gününde kuluna: «Kötülüğü gördüğün vakit onu önlemekten seni alıkoyan neydi?» diye sorar. Allahu Teâlâ ona hucetini telkin ederse adam: «Yâ Rab, sana ümid ettim ve onlardan korktum» diye cevap verir. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Ben de seni mağfi-ret ettim» buyurur» (159) buyurmuştur.

Sahih bir haberde yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ رَجُلًا كَانَ يُدَايِرُ النَّاسَ فَيُسَايِحُ الْغَنَى وَيَتَجَاوَزُ عَنِ الْمُعْسِرِ
فَلَقِيَ اللَّهَ وَلَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ أَحَقُّ بِذَلِكَ مِنِّي؟

«Adamın biri insanlara ödünç para verir; vakti müsait olanlarına müsamaha eder, eli dar olanlara da alacağını bağışladı. Adam öldü. Bundan başka da bir iyiliği yoktu. Allahu Teâlâ: «Buna bizden ziyade hak sâhibi kimdir? buyurur» (160) buyurmuştur.

Tâat yönünden iflâs ettiği hâlde hüsn-i zannı ve ümidi sebebiyle Allahu Teâlâ onu afveder.

Yine Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ يَشْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَانْفَقُوا مِن تَارَاقُهَا هُوَ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ بِحِمَاةٍ لَّنْ يَبُورَ

«Hakikat Allah'ın kitabını okumaya devam edenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerini rızıklandırıdığımız şeylerden gizli ve âşikâr infak edenler kat'iyen kedad bulmayacak bir kazanç umabilirler» (35 - Fâtır: 29) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem :

(159) İbn Mâce Ebû Said el-Hudri'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

(160) Müslim, Ebû Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَخَرَجْتُمْ إِلَى
الْصُّعْدَةِ تَلَامُونَ صُدُّوْكُمْ وَتَجَارُونَ إِلَى رَبِّكُمْ

«Eğer benim bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız ve dağlara çıkar, göğüslerinizi döver ve Rabbinize tazarrû' ederiniz» (161) buyurduğu vakit, Cebrâil aleyhisselâm gelerek: «Allahu Teâlâ: «Niçin kulları ümitsizliğe düşürdün? Çık onlara ve onları ümidlendir ve teşvik et» buyuruyor» dedi.

Yine haberde vârid olduğuna göre, Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a :

- Ey Dâvud, beni sev, beni seveni sev ve beni kullarıma sevdür; kullarım beni sevsinler, buyurdu. Dâvud aleyhisselâm :
- Bunu nasıl yapayım? deyince, Allahu Teâlâ :
- Sen beni güzel bir şekilde an, benim nîmet ve ihsanlarımı onlara hatırlat, onlar benden ancak iyilik bilsinler, buyurdu.

Eban b. Ebû İyâş, halka daima reca ve ümid kapusunu açar ve bundan bahsederdi. Öldüğü vakit, birisi kendisini rû'yasında gördü. Eban ona :

- Allahu Teâlâ beni huzuruna aldı ve daima ümidden bahsetmemin sebebini benden sordu. Ben de :
- Yâ Rab, kullarının seni sevmelerini sağlamak için böyle yaptım, dedim. Allahu Teâlâ :
- Ben seni afvettim, buyurdu.

Yahya b. Eksem de öldükten sonra, onu birisi rû'yasında gördü ve :

- Allahu Teâlâ sana ne işlem yaptı? diye sordu. Yahya :
- Allahu Teâlâ beni huzuruna aldı ve: «Ey fena ihtiyar, niçin şöyle böyle yaptın?» buyurdu. Bu sırada beni bir dehşet aldı ve ben :
- Ya Rab, bana senin hakkında böyle anlatmadılar, dedim. Allahu Teâlâ :

- Nasıl anlattılar? diye sordu. Ben :
- Abdürrazzak'ın Enes yolu ile gelen rivayetinde, Resûl-i Ekrem'in Cebrâil'den verdiği haberde, sen: «Ben kulunun zannı üzereyim, beni nasıl zannederse öyle bulur, istediği gibi sansın» dedin. Ben ise senin beni azâb etmeyeceğine inanmıştım, dedim. Bunun üzerine Allahu Teâlâ :

— Cebrâil, peygamber ve diğer râviler doğru söylediler, sen de doğru söylüyorsun, buyurdu.

Yine haberde; İsrâil oğullarından birisi, dâima insanları ümitsizliğe

düşürür ve onlara zorluk gösterirdi. Kıyâmet günü Allahu Teâlâ bu adama: «Sen nasıl kullarımı benim rahmetimden me'yûs ediyor idiyse, ben de seni bugün rahmetimden mahrum ederim» buyuracaktır.

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ رَجُلًا يَدْخُلُ فِي النَّارِ فَيَمُوتُ فِيهَا أَلْفَ سَنَةٍ يُنَادِي يَا حَنَّانُ
يَا مَنَّانُ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لِي جِبْرِيلُ أَذْهَبَ فَأَنْبِيَّ يَعْبُدِي قَالَ فَصَبِّحْ بِمِ
فَيُوقِفُهُ عَلَى رَبِّهِ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى كَيْفَ وَجَدْتَ مَكَانَكَ؟ فَيَقُولُ
شَرِّ مَكَانٍ قَالَ فَيَقُولُ رُدُّوهُ إِلَى مَكَانِهِ فَقَالَ فَمَنْبَى وَيَأْتِيَتْ إِلَى
وَرَأَاهُ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ تَلْتَفِتُ؟ فَيَقُولُ لَقَدْ رَجَوْتُ
أَنْ لَا تُعِيدَنِي إِلَيْهَا بَعْدَ إِذَا أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا فَيَقُولُ اللَّهُ أَذْهَبُوا بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ

«Adamın biri Cehennem'de bin sene kalır ve: «Yâ Hannân, yâ Mennân» tesbihine devam eder. Allahu Teâlâ Cebraîl'e :

— Git onu bana getir, diye emreder. Cebraîl adamı alır, Allahu Teâlâ'nın huzuruna getirir. Allahu Teâlâ ona :

— Yerini nasıl buldun? diye sorar. Adam :

— Yerlerin en kötüsü, diye cevap verir. Allahu Teâlâ :

— Onu yerine götürün, buyurur. Adam giderken geriye döner bakar ve baka baka gider. Allahu Teâlâ ona :

— Nereye bakıyorsun? diye sorar. Adam :

— Benî Cehennem'den çıkardıktan sonra bir daha oraya lade etmiyeceğini umuyordum da onun için geri dönüp bakıyorum, der. Allahu Teâlâ :

— O hâlde bunu Cennet'e götürün, buyurur» (162). Böylece adamın bu ümidî, Cennet'e girmesine sebep olur.

3 ÜNCÜ BEYÂN : RECA VE ÜMİDİN TEDAVİSİ VE RECA YI ARTTIRICI SEBEBLER

Bilmiş ol ki; iki sınıf insan, ümid ve reca bakımından tedâviye muhtaçtır. Bunlardan birisi ümitsizliğe düşüp tamamen ibâdeti terkeden, diğeri de fazla korkuya kapılıp kendini ve ailesini rahatsız edecek şekilde ibâdete dalandır. Bunların ikisi de itidalden ayrılmış olup, biri tefrit ve

(162) İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhaki Enes'den rivâyet etmişlerdir.

diğeri de ifrâta kaçmıştır. Onun için bunları itidale sevkedecek tedâviye ihtiyacları vardır. İsyâna dalıp ibâdete yüz çevirmek suretiyle Allah'a ümid bağıyan kimselere gelince; bu gibiler hakkında ümid tedâvisi zehir olur. Bu gibi aldanmışlar, ancak korku ile tedâvi edilir ve korkuyu harekete getirecek sebebler onlara hatırlatılır. Bunun için vâizin görevi, bütün eksiklik ve illetli taraflarını göz önüne alarak, illeti, arttırıcı şekilde tedâvi ile değil, zıddı ile tedâviye çalışmaktır. Zira bütün vasıf ve ahlâkta aranan, iktisad ve itidaldır. İşlerin hayırlısı da orta derecesidir. İster ileri, ister geri olsun, ortadan ayrılan hiç bir taraf makbûl değildir. Ortadan ayrıldığı vakit onu ortaya getirmek çareleri aranır. Yoksa temayül ettiği tarafa teşvik doğru olmaz. Aslında bu zamanda ümid kapılarını fazla açmamak lâzımdır. Korkutmakta da fazla mübalâğa etmemelidir. Çünkü her iki hâl de insanı doğruya ve ortaya yaklaştırmıyabilir. Fazla korkutmakla adam tamamen ümitsizlik ve ye'se düşeceği gibi, fazla ümidlendirmek de insanları tamamen helâke sürükleyebilir. Fakat ümid, gönüllere hafif ve nefse zevkli geldiği gibi, vâizin aradığı, gönülleri kendine çekmek ve ne bahasına olursa olsun halk arasında iyi bir ün kazanmak olduğundan, ümid tarafını tercihe yönelir ve bozulan şey'in daha fazla bozulmasına sebep olur. İsyâna dalarlar, vâizin verdiği bu ümide kapılarak isyan ve azgınlıklarına devam ederler. Bunun için Hz. Ali: «Gerçek âlim, cemâatini Allah'ın mekrinden emin kılmayıp rahmetinden de ümitsizliğe düşürmeyen kimsedir» dedi.

Biz kitab ve sünnete uyarak, ümitsizliğe düşeni ve fazla korkanı bu vartadan kurtarmak için reca ve ümid sebeblerini anlatalım. Kitab ile sünnet, havf ile recayı içine almıştır. Çünkü onlar, her çeşit hastalar hakkında şifa sebeblerini toplamışlardır. Maksad, peygamber vârisi olan âlimlerin ihtiyaca göre halkı bunlarla tedâvi etmeleridir. Fakat reçeteyi verirken, her ilâcın her hastalığa şifa olduğunu sanan câhiller gibi değil, mütehasıs doktorlar gibi olmalıdır.

Reca hâli iki şey ile galebe çalar. Birincisi ibret almak, ikincisi de âyet, hadîs ve haberleri okumaktır.

İbret almağa gelince; Şükür Kitâbı'nda anlattığımız çeşitli nimetleri düşünmektir. Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği sayısız nimetleri, insan fitratında göz önünde bulundurduğu, şâyân-ı hayret hikmetleri, vücudunun devamında zarurî olan gıdâ âletleri gibi şeyleri kendisine nasıl bahsettğini, muhtaç olduğu parmak ve tırnakları nasıl verdiğini, ayrıca süs olarak yay gibi kaşlar, çeşitli göz renkleri, kızıl dudaklar ve benzeri asil maksadı bozmayıp güzelliği kaybeden şeyleri onda yarattığını bildiği vakit, şöyle düşünebilir: Bütün bu ihtiyaç âletlerini ayrıca süs ve zinetleri insana veren Allahu Teâlâ bunların ebedî helâkine nasıl râzı olur? Hattâ insan tam mânasiyle düşündüğü vakit, insanların çoğunun dünya saâdeti için gerekli sebebler hazırlanmış olduğundan hiç dirilmiyeceği veya hiç azâb olmayacağı kendisine haber verilse bile, ölümü yine istemez. Ölümü istememesi, yalnız yok olmaktan hoşlanmadığı için değil, dünyadaki ni-

met sebeblerinin çokluğundandır. Ölümü temenni edenler, çok az kimse-lerdir. Bunlar da pek ender hâllerde ve garib vak'alarda ölümü isterler.

Dünyada çoğunluğun huzur ve refahda olduğuna, Ailahu Teâlâ'nın sünnet ve âdetinde de değişiklik olmayacağına göre, âhiretin de böyle olması kuvvetli bir ihtimaldir, der. Zira dünya ve âhireti sevk u idâre eden birdir. O da kullarını esirgeyen, bağışlayan, onlara karşı son derece merhametli olup yarlıgayan bir Allahu Teâlâ'dır. Bütün bunları insan, gerçek bir şekilde düşündüğü vakit, ümit tarafı kuvvetlidir. İbret alma taraflarından birisi de dünya düzenini sağlamak ve kulları için bir rahmet vesilesi olmak üzere teşrî hikmetini düşünmektir. Hattâ âriflerden biri, Bakara sûresindeki «müdâyene» âyetini ümid sebeblerinin en kuvvetlilerinden birisi olarak görmektedir. Ona: «Bu âyette ümide sebep ne vardır?» diye sorduklarında, o: «Dünyanın hepsi azdır. Şübhesiz az olan dünyadan, insanın rızkı da azdır. Din ise rızkıdan azdır. Bak bu sûrede nasıl Allahu Teâlâ en uzun âyetini indirdi. Maksadı, kulunu, dinini korumakta ihtiyat yoluna hidâyet etmektir. Ya daha ne dünya ve ne de âhirette bir ivazı olmayan dinini nasıl korumasın?» demiştir.

İkinci fen, âyet ve haberleri araştırmaktır. Reca hakkında vârid olan haberler sayılamıyacak kadar çoktur.

Reca Hakkında Vârid Olan Âyetler :

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝

«De ki: «Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları yarlıgar. Şübhesiz ki O, çok yarlıgayıcıdır, çok esirgeyicidir» (39 - Zümer: 53). Resûl-i Ekrem bu âyeti okuduğu vakit: «Aldırış etmez, O, gafûr ve rahim'dir» buyurdu.

وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ

«Melekler Rablerine hamd ile tesbih ediyorlar. Yerdeki kimselerin de yarlıganmalarını istiyorlar» (42 - Şûrâ: 5)

Cehennem'i, düşmanları için hazırlayıp, onunla dostlarını korkuttuğunu beyân etmek üzere :

لَهُمْ فِيهَا زُجُجٌ وَلَهُمْ فِيهَا مِّنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهَا ظُلُمٌ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ

«Onların üstlerinde tabakalar, altlarında ateşten tabakalar vardır. İşte Allah, kullarını bununla korkutuyor» (39 - Zümer: 16) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur :

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ هـ

«Kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten sakının» (3 - Âl-i İmran: 131) Başka bir âyette de :

فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى هـ

«İşte ben size alevlendikçe alevlenen bir ateş(in tehlikesin)i haber verdim ki, ona en bedbaht olandan başkası giremez. (Öyle bedbaht ki) o, hakkı yalanlamış, (imandan) yüz çevirmiştir» (92 - Leyl: 15, 16). Bir başka âyette de şöyle buyurulmuştur :

وَأَنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلُمِهِمْ هـ «Hakikat Rabbin,

zulümlerine rağmen, insanlar için mağfîret sâhibidir» (13 - Ra'd: 6)

Denildi ki Resûl-i Ekrem durmadan, ümmetinin afvını Allah'tan dilerken kendisine: «Bu âyet nâzil olduğu hâlde hâlâ râzı olmadın mı?» denildi.

di. Allahu Teâlâ'nın : وَلَسَوْفَ يَعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى هـ «Muhakkak

ki Rabbin sana verecek de hoşnûd olacaksın» (93 - Duhâ: 5) âyetinin tefsirinde Resûl-i Ekrem: «Ümmetinden bir kişi Cehennem'de iken Muhammed râzı olmaz» buyurmuştur.

Ebû Câfer Muhammed b. Ali, Iraklılara hitâben: «Siz Iraklılar Kur'an'da en büyük ümid âyetinin :

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللَّهِ هـ

«De ki: «Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü Allah bütün günahları yarlıgar» (39 - Zümer: 53) âyet-i celîle'si olduğunu sanırsınız. Hâlbuki biz, Ehl-i Beyt olarak en büyük ümid âyetinin: «Muhakkak ki Rabbin sana verecek de hoşnûd olacaksın» (93 - Duhâ: 5) âyeti olduğunu biliriz» dedi.

Haberlere Gelince :

E b ū M ū s ā 'nın rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

أُمِّي أُمَّةٌ مَرْحُومَةٌ لَا عَذَابَ عَلَيْهَا فِي الْآخِرَةِ عَجَّلَ اللَّهُ عِقَابَهَا فِي
الدُّنْيَا الزَّلَازِلَ وَالْفِتْنَ فَذَاكَ كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ دُفِعَ إِلَى كُلِّ
رَجُلٍ مِنْ أُمِّي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَقِيلَ هَذَا فِدَاؤُكَ مِنَ التَّكْرِهِ

«Ümmetim, rahmet olunmuş, bir ümmettir. Âhirette onlar için azâb yoktur. Allahu Teâlâ onların cezalarını, deprem ve kargaşalıklar gibi şeylerle acele olarak dünyada verir. Kıyâmet günü olduğu vakit, ümmetimden her birinin yerine Yahudilerden biri getirilir ve: «Bu, Cehennem'de senin fidyendir» denir» (163) buyurmuştur. Diğer ifade ile :

يَأْتِي كُلَّ رَجُلٍ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ بِيَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ إِلَى جَهَنَّمَ
فَيَقُولُ هَذَا فِدَائِي مِنَ التَّكْرِهِ

«Bu ümmetten her biri, bir Yahudi veya Hristiyan ile Cehennem'e gider ve «İşte bu, Cehennem'den benim fidyemdir» der de, o, Cehennem'e atılır» (164) buyurulmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

الْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ وَهِيَ حَظُّ الْمُؤْمِنِ مِنَ التَّكْرِهِ

«Sıtma, Cehennem'in kaynama ve sıcaklığındandır. Mü'minin Cehennem'den nasibi budur» (165) buyurmuştur.

يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ

«O gün Allah peygamberini ve imân edip onunla beraber olanları rüsvây etmeyecek» (66 - Tahrim: 8) âyet-i celile'sinin tefsirinde rivâyet edildiğine göre Allahu Teâlâ Resûl-i Ekrem'e: «Ümmetinin hesabını sana vereyim» buyurdu. Resûl-i Ekrem: «Yok yâ Rabbi, Sen benden daha

(163) Ebû Dâvud, bâzı eksiklikleri ile rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Mâce Enes'den rivayet etmiştir.

(164) Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivayet etmiştir.

(165) Ahmed, Ebû Sâlih'den rivayet etmiştir.

merhametlisin» dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Ben de ümmetin hususunda seni rüsvây etmem» buyurdu. E n e s ' in rivâyetinde Resûl-i Ekrem ümmeti hakkında : «Yâ Rabbi, ümmetimin kusurlarını başkasının duymaması için, onların hesabını bana ver» dedi. Allahu Teâlâ: «Onlar senin ümmetin ise Benim de kullarımdır. Ben onlara senden daha merhametliyim. Onların hesaplarını yalnız ben görecekim. Ne başkaları, ne de sen onların kusurlarını bilmemen için hesaplarını kimseye verecek değilim» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu :

حَيَاتِي خَيْرٌ لَّكُمْ وَمَوْتِي خَيْرٌ لَّكُمْ أَمَّا حَيَاتِي فَأَسْنُّ لَكُمْ السُّنَنَ وَأَشْرَعُ
لَكُمْ الشَّرَائِعَ وَأَمَّا مَوْتِي فَإِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُقْرَضُ عَلَيَّ فَمَا رَأَيْتُ مِنْهَا حَسَنًا
حَدَّثْتُ اللَّهَ عَلَيْهِ وَمَا رَأَيْتُ مِنْهَا سَيِّئًا اسْتَغْفَرْتُ اللَّهَ تَعَالَى لَكُمْ ۝

«Hayâtım da sizin için hayırlıdır, ölümüm de hakkınızda hayırlıdır. Hayâtımın hayırlı olması, size şariatler ve sünnetler getirmem bakımındandır. Ölümümün hayırlı olması, sizin amelleriniz bana gösterilir; iyi amellerinizi gördüğüm vakit Allah'a hamedederim, kusurlarınızı gördüğüm vakit sizin için Allah'tan mağfiret dilerim» (166).

Yine Resûl-i Ekrem: يَا كَرِيمَ الْعَفْوِ dedi. Cebrail

aleyhisselâm :

«— Bunun ne demek olduğunu biliyor musun. Bu, günahları rahmeti ile atfeder, keremi ile de sevaba çevirir, demektir» dedi. Yine bir gün Resûl-i Ekrem bir adamın: «Allah'ım, Senden nimetinin tamamını isterim», dediğini duydu ve adama: «Nimetin tamamının ne olduğunu biliyor musun?» diye sordu. Adam: «Bilemiyorum» deyince, Resûl-i Ekrem: «Cennet'e girmektir» (167) buyurdu. Âlimler ise: «Allahu Teâlâ bizim için İslâm dinine razı olmakla bize nimetini tamamladı» dediler. Nitekim âyet-i celîle'de :

وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ۝

«Sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak müslümanlığı (verip ondan) hoşnûd oldum» (5 - Mâide: 3) buyurulmuştur. Yine haberde şöyle vârid olmuştur :

(166) Bezzar Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir.

(167) Yukarda geçmiştir.

إِذَا أَذْنَبَ الْعَبْدُ ذَنْبًا فَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلْمَلَائِكَةِ انْظُرُوا
إِلَى عَبْدِي أَذْنَبَ ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ
أَشْهَدُ كَمَا أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ هـ

«Kul bir günah işleyip akabinde tevbe ettiği vakit, Allahu Teâlâ meleklerine: «Kuluma bakın, günah işledi, günahının cezasını veren ve mağfiret eden bir Rabbi olduğunu bildi ve tevbe etti. Şâhid olun, onu mağfiret ettim» buyurur» (168). Yine haberde :

لَوْ أَذْنَبَ الْعَبْدُ حَتَّى تَبْلُغَ ذُنُوبُهُ عَنَانَ السَّمَاءِ غَفَرْتُهَا لَهُ مَا اسْتَغْفَرَنِي
وَرَجَا بَنِي هـ

«Eğer kulum göklerdeki bulutlara kadar yükselecek günah işlese, benden ümidini kesmeyip mağfiret diledikçe, ben onu mağfiret ederim» (169) diye vârid olmuştur. Diğer haberde de şöyle vârid olmuştur :

لَوْ لَقِيَ بَنِي عَبْدِي بِقَرَابِ الْأَرْضِ ذُنُوبًا لَقِيْتُهُ بِقَرَابِ الْأَرْضِ مَغْفِرَةً هـ

«Kulum bana yer dolusu günâh ile gelse, ben ona yer dolusu mağfiret ile mülâki olurum» (170). Hadisde :

إِنَّ الْمَلَكَ لَيَرْفَعُ الْقَلَمَ عَنِ الْعَبْدِ إِذَا أَذْنَبَ سِتَّ سَاعَاتٍ فَإِنْ تَابَ
وَاسْتَغْفَرَ لَهُ يَكُفُّهُ عَلَيْهِ وَإِلَّا كَتَبَهَا سَيِّئَةً هـ

«İnsan bir günâh işlediği vakit, altı saatlik bir süre melek günâhı yazmadan bekler; adam tevbe ederse onu hiç yazmaz. Tevbe etmezse bir günâh olarak yazar.» Diğer bir ifade ile :

(168) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

(169) Tirmizî Enes'den rivayet etmiştir.

(170) Müslim, Ebû Zer'den rivayet etmiştir.

فَإِذَا كَتَبَهَا عَلَيْهِ وَعَمِلَ حَسَنَةً قَالَ صَاحِبُ الْيَمِينِ لِصَاحِبِ الشِّمَالِ
وَهُوَ أَمِيرٌ عَلَيْهِ الْقَوْلُ هَذِهِ السَّيِّئَةُ حَتَّى آتِيَ مِنَ حَسَنَاتِهِ وَاحِدَةً
تَضَعُفُ الْعَشْرَ وَأَرْفَعُ لَهُ تِسْعَ حَسَنَاتٍ فَنُقِلَ عَنْهُ السَّيِّئَةُ

«Soldaki melek günâhı yazdıktan sonra, adam bir iyilik yaparsa, reis olan sağdaki melek soldaki meleğe: «Sen o günâhı hesabdan düş» der. Soldaki de bunun bir iyiliğinin karşılığı olan on mükâfatın birini düşürür dokuzunu yazar ve böylece günâhı düşmüş olur» (171) buyurulmuştur.

Yine Enes'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Kul bir günâh işlediği zaman aleyhine olarak defterine yazılır» buyurdu. Bedevî'nin biri:

- Tevbe ederse ne olur? deyince, Resûl-i Ekrem:
- Defterinden silinir, buyurdu. Adam:
- Tekrar günâh işlerse ne olur? diye sordu. Resûl-i Ekrem:
- Tekrar yazılır, buyurdu. Adam:
- Tekrar tevbe ederse? Resûl-i Ekrem:
- Tekrar silinir, buyurdu. Adam:
- Defterden günâhın silinmesi ne zamana kadar devam eder? dedi.

Resûl-i Ekrem: — Tâ tamamen tevbe edip Allah'a yönelinceye kadar devam eder, buyurduktan sonra devamla: «Kul istiğfardan usanmadıkça, Allahu Teâlâ da mağfiretten usanmaz. Bir kul bir haseneyi niyyet ettiği vakit, daha onu yapmadan sağdaki melek, hemen defterine bir sevab yazar. Niyyet ettiği bu iyiliği yaptığı vakit, bire on nisbetinde artırarak yazar, sonra yediyüz dereceye (ve daha fazlaya) yükseltir. Kötülük yapmağı niyyet ettiği vakit, yapmadan bir şey yazılmaz. Niyyet ettiği bu kötülüğü yaptığı vakit defterine bir günâh olarak geçirilir. Bununla beraber ilerde Allahu Teâlâ'nın af ve mağfireti vardır» (172) buyurmuştur.

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e gelerek:

- Yalnız Ramazan orucunu tutar ve yalnız farz olan beş vakit namazı kılarım, bunlara bir şey ilâve etmem. Zekât, sadaka verecek ve haccedecek de bir şey'im yoktur. Öldüğüm vakit neredeyim? diye sorar. Resûl-i Ekrem adamın bu sorusunu gülümsiyerek karşılar ve:

«Evet, benimle berabersin, eğer, kalbini iki şeyden, gıll u gış ve hasdeden; dilini iki şeyden, gıybet ve yalandan; gözünü de iki şeyden, yabancıya bakmaktan ve müslümana hakaretle nazar etmekten.. İşte bunları yerine getirirsen, benimle beraber yanyana olursun» (173) buyurdu.

(171) Beyhaki, Ebû Umâme'den rivayet etmiştir.

(172) Beyhaki «Şuabü'l-İman»ında rivayet etmiştir. Bir çok rivâyet yolları vardır.

(173) Hadis yukarda geçmiştir.

Enes'in rivâyet ettiği uzun bir hadîsde; Bedevî'nin biri Resûl-i Ekrem'e: «Bütün bu insanların hesabını kıyâmet gününde kim tâkib edecek» dedi. Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ tâkib edecek», buyurdu. Bedevî: «Biz-zat kendisi mi?» diye tekrar etti. Resûl-i Ekrem yine: «Evet» deyince, bedevî güldü. Resûl-i Ekrem bedevî'ye: «Niçin güldün?» buyurdu. Bedevî: «Kerem sâhibi, gücü yettiği vakit afveder, hesap gördüğü vakitte de mûsamaha eder» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Bedevî doğru söyledi. Allah'dan daha keremli kimse olamaz. O, bütün keremlilerden keremlidir» dedikten sonra: «Bedevî fakih oldu» buyurdu. Bu uzun hadîsde yine: «Allahu Teâlâ Kâ'be'yi şereflendirdi ve yüceltti. Eğer bir kul taş taş Kâ'be'yi yıksa, sonra da yaksas, Allah'ın velîlerinden birisine hakaret edenin günahı gibi günah işlemiş olmaz» buyurdu. Bedevî: «Allah'ın velîleri kimlerdir?» diye sorunca, Resûl-i Ekrem: «Mü'minlerin hepsi Allah'ın velîleridir. Allahu Teâlâ'nın: «Allah iman edenlerin yardımcısıdır. Onları karanlıklardan nûra çıkarır» (2 - Bakara: 257) sözünü duymadın mı?» buyurdu.

Bâzı haberlerde: **«مُؤْمِنٌ أَفْضَلُ مِنَ الْكَعْبَةِ»** «Mü'min

Kâ'be'den üstündür» (174). **«مُؤْمِنٌ طَيِّبٌ طَاهِرٌ»** «Mü'min, temiz ve

tâhirdir», **«مُؤْمِنٌ أَفْضَلُ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ»** «Mü'min, Allah

katında meleklerden efdaldır» (175) diye vârid olmuştur. Yine haberde :

«خَلَقَ اللَّهُ جَهَنَّمَ مِنْ فَضْلِ رَحْمَتِهِ سَوْطًا يُشَوِّقُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ إِلَى الْجَنَّةِ»

«Allahu Teâlâ Cehennem'i kendi fazi u rahmetinden bir kamçı olarak yarattı, o sayede Allahu Teâlâ kullarını Cennet'e sevkeder» (176) diye vârid olmuştur. Diğer bir haberde de şöyle vârid olmuştur: «Allahu Teâlâ buyuruyor ki; mahlûkatı benden yararlanmaları için yarattım, yoksa ben onlardan yararlanmak için değil».

Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

(174) İbn Mâce İbn Ömer'den ayrı ifade ile rivayet etmiştir.

(175) İbn Mâce Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(176) Bu ifade ile bulunamamıştır. Buhârî'de benzeri vardır.

مَا خَلَقَ اللَّهُ شَيْئًا إِلَّا جَعَلَ لَهُ مَا يَغْلِبُهُ وَجَعَلَ رَحْمَتَهُ يَغْلِبُ غَضَبَهُ

«Allahu Teâlâ'nın yarattığı hiç bir şey yoktur ki ona gaalib geleni yaratmış olmasın. Rahmetini de gadabına gaalib kılmıştır» (177) buyurmuştur. Meşhur bir haberde de :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي

«Allahu Teâlâ mahlûkatı yaratmadan önce rahmeti kendine yazdı ve: «Muhakkak rahmetim gadabıma gaalibdir» buyurdu» (178) diye vârid olmuştur.

M u a z ve E n e s ' in rivâyetlerinde Resûl-i Ekrem: «Lâ ilâhe illâllah» diyen Cennet'e girer» (179) buyurmuştur. Ve yine :

مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَمْ تَعَسْهُ النَّارُ هـ

«Son sözü «Lâ ilâhe illâllah» olan kimseye Cehennem ateşi temas edemez» (180) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem bir hadîsinde şöyle buyurmuştur :

مَنْ لَقِيَ اللَّهَ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا حُرِمَتْ عَلَيْهِ النَّارُ هـ

«Allah'a ortak koşmadan O'na mülâki olan kimseye Cehennem ateşi harâm olur» (181). Yine Resûl-i Ekrem : «Kalbinde zerre kadar imânı olan Cehennem'e girmez» (182) buyurmuştur. Diğer bir haberde de :

لَوْ عَلِمَ الْكَافِرُ سِعَةَ رَحْمَةِ اللَّهِ مَا آيَسَ مِنْ جَنَّتِهِ أَحَدٌ هـ

«Eğer kâfir Allah'ın geniş rahmetini bilse, Cennet'ten hiç biri ümidini kesmezdi» (183) diye vârid olmuştur. Resûl-i Ekrem :

(177) Ebû's-Şeyh ve İbn Hâtem rivayet etmişlerdir.

(178) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(179) Taberânî «Dua» bahsinde rivayet etmiştir. Hadis yukarda geçmiştir.

(180) Ebû Dâvud ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

(181) Buhârî ile Müslim, Enes'den rivayet etmişlerdir.

(182) Ahmed, Sehl'den rivayet etmiştir. İsnâdı sahîhdir.

(183) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

«Muhakkak o sâatin zeîzelesi

büyük bir şeydir» (El-Hacc: 1) âyet-i celîle'sini okuduğu zaman :

اتَذَرُونَ آتَى يَوْمٍ هَذَا؟ هَذَا يَوْمٌ يُقَالُ لِدَمَقُمْ فَأَبْعَثْ بَعَثَ النَّارِ
مِنْ ذُرِّيَّتِكَ فَيَقُولُ كَمْ؟ فَيُقَالُ مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعِمِائَةٍ وَتِسْعَةٍ وَتِسْعُونَ
إِلَى النَّارِ وَوَاحِدٌ إِلَى الْجَنَّةِ هـ

«Bugünün hangi gün olduğunu biliyor musunuz? Bugün öyle bir gündür ki, o günde (atomiz) Â d e m aleyhisselâma: «Kalk, soyundan Cehennem'e girecekleri ayır ve Cehennem'e sevk et» denecek. Â d e m aleyhisselâm: «Ne kadarını?» diye sorunca, her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu Cehennem'e ve birini de Cennet'e, denilecektir» buyurdu. Bunu duyan ashab şaşırdı, o gün iş ve güçlerinden vaz geçip, ağlayıp sızlamağa başladılar. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bunların yanına giderek :

«Ne oldu size, neden çalışmıyorsunuz?» diye sordu. Ashab: «Verdiğin bu haberden sonra daha kim çalışabilir» dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

كَمْ أَنْتُمْ فِي الْأُمَمِ؟ إِنَّ تَأْوِيلَ وَتَارِيخٍ وَمَنْسِكٍ وَيَأْجُوجُ وَمَاجُوجُ
أُمَّةٌ لَا يُحْصِيهَا إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى إِنَّمَا أَنْتُمْ فِي سَائِرِ الْأُمَمِ كَالشَّعْرَةِ
الْبَيْضَاءِ فِي جِلْدِ الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ وَكَالرَّقْمَةِ فِي ذِرَاعِ الدَّابَّةِ هـ

«Te'vil veya Bâdil, Sâris, Mensik, Ye'cuc ve Me'cuc gibi sayılamıyacak kadar çok olan milletler nerede? Bunlara nisbetle siz sıyah öküzün sırtında beyaz kıllar ve hayvanın kolundaki bir nişan gibisiniz» (184) buyurdu.

Düşün ve bir bak ki, önce korku kamçısı ile insanları nasıl sevk ediyor? Sonra da ümid ipi ile onları Allah'a nasıl çekiyor? Önce onları korku kamçısı ile sevketti. Burada itidalden ümitsizlik aşırılığına kapıldıkla-

(184) Tirmizi İmran b. Husayn'den rivayet etmiş, hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

rını görünce, ümid ilâcı ile onları tedâvi etti, iktisad ve l'tidâle sevketti. İkincisi, birinciye bozmuş değildir. Fakat birinci de onların şifâyab olmalarına sebep gördüğü şey'i onlara anlattı ve bununla yetindi. Lâkin ümid ile tedâviye muhtaç olduklarını görünce hâdisenin tamamını anlattı. İşte vâizlere düşen vazife, vâizlerin efendisi olan Resûl-i Ekrem'in yolunu tutarak, bâtinî hastalıkları göz önünde bulundurmak sûretiyle ihtiyaç nisbetinde korku ve ümid vâsıtalarını kullanmaktır. Buna riâyet etmiyen vâizin, daima ifsâdı, islâhından çoktur.

Yine haberde :

لَوْلَئِذَا نَبِئُوا الْخَلْقَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَهُمْ يَذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ (و في لفظ آخر) أَلَذْهَبَ بِكُمْ وَجَاءَ بِخَلْقٍ آخَرَ يَذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ هـ

«Eğer siz günah işlemeseniz, Allahu Teâlâ başka mahlûk yaratır, onlar isyân eder ve Allahu Teâlâ onları mağfîret ederdi». Diğer bir ifade ile: «Sizi helâk eder, başka mahlûk yaratır, onlar isyân eder ve onları mağfîret ederdi. Çünkü o fazlası ile mağfîret edici ve büyük rahmet sâhibidir» (185) diye vârid olmuştur. Yine haberde :

لَوْلَئِذَا نَبِئُوا الْخَشِيَّتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ شَرٌّ مِنَ الذُّنُوبِ الْعُجْبُ هـ

«Eğer günah işlemeseniz günahdan daha fenâsı olan ucubdan sizin için korkardım» (186). Başka bir haberde : «Nefsîmi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, Allahu Teâlâ kuluna, şefkatli bir annenin yavrusuna olan merhametinden çok daha şefkatli ve merhametlidir» (187) diye vârid olmuştur.

Yine Peygamberimiz (S.A.V.):

لَيَغْفِرَنَّ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْفِرَةً مَا خَطَرْتُ عَلَى قَلْبِ أَحَدٍ حَتَّى
أَنْ أَبْلِسَ لَيْطًا وَلَوْ لَهَا رَجَاءُ أَنْ تُصِيبَهُ هـ

«Allahu Teâlâ kıyâmet günü, kimsenin hâtırına gelmiyecek şekilde büyük bir umumi af ilân edecek, hattâ şeytan bile bu afdan kendisine bir şey isâbet eder mi diye ümidlenecektir» (188) buyurmuştur.

(185) Müslim, Ebû Eyyûb'dan rivayet etmiştir.

(186) Bezzar ve İbn Hibban «Zuafa»da Enes'den rivayet etmişlerdir.

(187) Buhâri ile Müslim, Ömer'den rivayet etmişlerdir.

(188) İbn Ebî'd-Dünya, İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى مِائَةَ رَحْمَةٍ إِذْ حَرَمَ مِنْهَا عِنْدَهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً
وَأَظْهَرَ مِنْهَا فِي الدُّنْيَا رَحْمَةً وَاحِدَةً فَبِهَا يَرْأَى الرَّاحِمُ الْخَلْقَ فَتَحْنُ
الْوَالِدَةُ عَلَى وَلَدِهَا وَتَعْطِفُ الْبَهِيمَةُ عَلَى وَلَدِهَا فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ
ضُمَّ هَذِهِ الرَّحْمَةُ إِلَى التَّسْعِ وَالتَّسْعِينَ ثُمَّ بَسَطَهَا عَلَى جَمِيعِ خَلْقِهِ
وَكُلُّ رَحْمَةٍ مِنْهَا طِبَاقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَالَ فَلَا يَهْلِكُ
عَلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ إِلَّا هَالِكٌ

«Allahu Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır. Doksandokuzunu nezd-i İlâhi-
sinde alıkoydu ve dünyaya bir rahmeti indirdi. Halkın birbirine merhame-
ti, annenin evlâdına şefkati, hayvanların yavrularına acımaları hep bu bir
rahmetin te'siridir. Kıyâmet günü olduğu vakit O, bir rahmeti de doksan
dokuz rahmetine ekler ve yüz rahmet olarak halka açar. Her rahmeti, yer
ve gökler genişliğindedir. Artık o günde ancak tam mânasıyla helâke hak
kazanalar helâk olur» (189).

Yine haberde Resûl-i Ekrem: «Sizden hiç birinizi, ameli, ne Cehen-
nem'den kurtarabilir, ne de Cennet'e koyabilir» buyurdu. Ashâb: «Seni de
koyamaz mı?» deyince, Resûl-i Ekrem: «Evet, beni de koyamaz, ne ola
ki Allahu Teâlâ rahmeti ile kusurlarımı bağışlaya» (190) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Amel edin ve amelinize sevinin, fakat iyi biliniz
ki kimseyi ameli kurtaramaz» (191) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنِّي اخْتَبَأْتُ شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي أَتَرَوْنَهَا لِلطَّيِّعِينَ
الْمُتَّقِينَ ! بَلْ هِيَ الْمُسْلَوْنَةُ مِنَ الْمُخَلِّطِينَ

«Şefâatimi, ümmetimin büyük günah sâhibleri için sakladım. Siz onu
itâat eden müttakiler için mi sanıyorsunuz? Hayır, o, sevab ve günâhı ka-
rıştıran mülevvesler içindir» (192) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle
buyurmuştur:

(189) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

(190) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir.

(191) Yukarda geçmiştir.

(192) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

«Ben, hak, kolay ve âsân bir dîn

ile gönderildim» (193). Yine Resûl-i Ekrem:

أُحِبُّ أَنْ يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنَّ فِي دِينِنَا سَمَاحَةً

«Dinimizde mûsâmaha ve cömerdlik bulunduğunu, Yahudî ve Hıristiyanların bilmelerini isterdim» buyurmuştur. Buna, mü'minlerin:

وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا «Ey Rabbimiz, üstümüze ağır bir yük

yükleme» (2 - Bakara: 286) duâlarına Allahu Teâlâ'nın icâbeti ve yine :

وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

«Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor o» (7 - A'raf: 157) âyeti delâlet eder. Muhammed b. Hânefiyye'nin Ali'den

rivâyetinde: «Şimdilik sen aldırış et-

me. (onlara karşı) güzel ve (tatlı muamelede) bulun» (15- Hicr: 85) âyeti nâzil olduğu vakit, Resûl-i Ekrem Cebbrâil'e, bunun mânasını sordu. Cebbrâil de: «Sana kötülük edeni afvettiğin vakit, artık ona sitem etme, demektir» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Ey Cebbrâil, Allahu Teâlâ afvettiğini itâbdan daha keremlidir» dedi ve Cebbrâil ile ağlamağa başladılar. Hemen Allahu Teâlâ Mikâil aleyhisselâm'ı göndererek: «Elbette afvettiğimi itâb etmem, benim keremime yakışmaz» buyurdu.

Reca hakkında vârid olan haberler sayılamıyacak kadar çoktur. Bu husustaki diğer rivâyetlere gelince :

H z. A l l : «Dünyada kişinin günâhını gizleyen Allahu Teâlâ, âhirette de onu açığa çıkarmaz. Zira onu âhirette açıklamak, O'nun keremine yakışmaz. Dünyada günâhının cezasını çekene, âhirette ikinci def'a ceza cektirmez» demiştir.

S e v r î : «Hesâbımın, anne ve babamın dahî eline verilmesini istemem. Çünkü Allahu Teâlâ onlardan da daha merhametlidir» demiştir. Selefden bir zât: «Mü'min gizli bir günâh işlediği vakit, defterine yazılmasını diye Allahu Teâlâ onu meleklerin gözünden de saklar» dedi. M u h a m -

med b. Sa'd Esved b. Salim'e kendi eliyle yazdığı mektupta: «Günahkâr bir kul, elini kaldırıp: «Aman yâ Rabbi», dediği vakit üç def'aya kadar melekler onun sesine perde olur ve onu Allahu Teâlâya duyurmak istemezler. Dördüncüde Allahu Teâlâ meleklerle: «Ne vakte kadar kulumun sesini benden saklıyacaksınız. Kulum, benden başka günahlarını afvedecek kimsenin bulunmadığını bildi ve bana iltica' etti. Siz de şahid olun, ben onu afvettim» buyurur» demiştir.

İbrâhim b. Edhem anlatıyor: «Karanlık ve yağmurlu bir gecede tavafta tek başıma kalmıştım. Kâ'be'nin kapusu önüne ve Mültezem'in yanında durdum, Allah'a duâ ettim ve: «Yâ Rabbi, beni günahlardan koru» dedim. Bu arada bir ses işittim: «Herkes benden bunu ister, ben herkesi korursam, neyi afvedip bağışlıyacağım» dedi.» Hasan-ı Basrî: «Mü'min günah işlemeseydi, göklerin gizliliklerinde seyrederdi. Fakat Allahu Teâlâ günâhı sebebiyle onu bundan alıkoydu» dedi.

Cüneyd-i Bağdâdî: «Allah'ın kereminden bir kere gözün perdesi açılırdı, kötüler iyilere katılırdı» dedi. Mâlik b. Dînâr Eban ile karşılaştı ve: «Ne zamana kadar insanlara ruhsatlardan bahsedeceğiz» dedi. Eban: «Bana bak, kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın öyle büyük afvını göreceksin ki, sevincinden sırtındaki hırkanı parça parça yırtacağını sanır ve umarım» dedi. Rebî b. Hiraş'ın, Tâbiin'in büyüklerinden olup öldükten sonra konuştuğu söylenen kardeşinden rivâyetinde, diyor ki: «Kardeşim öldüğü vakit, onu elbisesine sardık. Yüzü açıldı, kalktı oturdu ve: «Ben Rabbime ulaştım. Rabbim gadablı olmıyarak beni karşıladı. Cennet'in nimetleri ile beni müjdeledi ve işi, sizin sandığınızdan çok kolay gördüm. Allah'a iftira etmeyin. Ben yanlarına gidinceye kadar Resûl-i Ekrem ve ashâbı beni beklediler» dedi ve sonra da, kendisini bir taş parçasının testiyeye düşmesi gibi yere attı. Götürüp mezarına defnettik» dedi.

Bir hadîsde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

اِنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ تَوَاحَيَا فِي اللَّهِ عَالِي فَكَانَ أَحَدُهُمَا يُسْرِفُ
عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ الْآخَرُ عَابِدًا وَكَانَ يَعِطُّهُ وَيَزَجُّهُ فَكَانَ يَقُولُ دَعْنِي
وَرَبِّي أَبْعَثْ عَلَيَّ رَقِيبًا حَتَّى رَأَاهُ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى كَبِيرَةٍ فَعَضِبَ فَقَالَ
لَا بَغْفِرُ اللَّهَ لَكَ قَالَ فَيَقُولُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَيْسَ طِيعَ أَحَدًا أَنْ يَخْطُرَ
بِحَبْثِي عَلَى عِبَادِي أَذْهَبَ أَنْتَ قَدْ غَفَرْتُ لَكَ ثُمَّ يَقُولُ لِلْعَبْدِ وَأَنْتَ
قَدْ أَوْجَبْتَكَ التَّارَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَهْلَكَ

دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ

«İsrâil oğullarından iki kişi Allah için kardeşlik olmuşlardı. Bunlardan birisi nefesine zulm ile isyân eder. Diğerisi ise ibâdet eder. İbâdet eden, durmadan isyân edeni ikaz eder, günahı men'e çalışır. Âsi olanı da: «Sen bana murâkib mi tâyin oldun? Benî Allah aşkına rahat bırak» der. Bir gün âbid, bu adamı büyük bir günah işlerken görünce, buna kızarak: «Allah seni afvetmez, afvetmesin» der. Kıyâmet günü olunca Allahu Teâlâ bunları hesâba çeker: Âsiye: «Benim rahmetimi kim men'edebilir? Ben seni afvettim» buyurur. Âbide de: «Bu sözün karşılığı olarak seni Cehennem'e atıyorum» buyurur. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, âbid bir sözü ile hem dünya, hem de âhiretini mahvetti» (194).

Rivâyete göre; İsrâil oğullarından birisi kırk sene eşkiyâlık yapmıştı. Bir gün yanında Havârîlerinden birisi olduğu hâlde Hz. İ s â ile karşılaştı. Adamcağız: «Bu İ s â peygamber, bu da Havârîlerinden bir zat, artık ben bunlara katılırım» der ve ardlarına takılır. Fakat Havârî'nin yanında giderken: «Benim gibi âdî bir adam böyle bir zâtın yanında gidebilir mi?» diye kendi kendini yerer. Diğer taraftan Havârî, bu yol kesici de kim ki benim yanımda yürüyecek diye Hz. İ s â 'ya sokulur. Bunlardan biri kendini hakîr, diğeri ise büyük görür. Bunun üzerine Allahu Teâlâ İ s â aleyhisselâm'a şöyle vahyeder: «İkisine de söyle, ikisinin de geçmişlerini mahvettim, yeniden amele başlasınlar. Kendini beğendiği için Havârînin ibâdetini mahvettim. Kendini küçük gördüğü için de eşkiyânın günahlarını afvettim» buyurur. İ s â aleyhisselâm durumu onlara bildirir ve eşkiyâyı Havârîler arasına alır.

M e s r u k 'dan gelen bir rivâyette; Benî İsrâil peygamberlerinden birisi secdede iken âsilerden birisi başına öyle bir bastı ki yerdeki çakıllar altında yer etti. O peygamber kızmış bir hâlde başını secdeden kaldırdı ve: «Def'ol, Allah seni afvetmesin» dedi. Allahu Teâlâ o peygambere: «Benimle kulum arasına girmek mi istiyorsun? Ben onu mağfiret ettim» (195) buyurdu. Buna benzer bir rivâyet de İ b n A b b â s 'dan (R.A.) gelmektedir. Resûl-i Ekrem müşriklere kızıp onları namazında tel'in ettiği

vakit :

«Kullarımın işinden hiç bir

şey sana âlt değildir» (3 - Âl-i İmran: 128) âyet-i celîle'si nâzil oldu ve Resûl-i Ekrem bedduâsından vazgeçti. Bunun üzerine onlar da topluca müslüman oldular.

Yine eserde vârid olduğuna göre; ibâdetlerini beraber ve eşit olarak yapan iki arkadaşı Kıyâmet günü Allahu Teâlâ Cennet'e koyacak, fakat birisinin derecesi çok üstün olacaktır. Derecesi düşük olan: «Yâ Rab, ibâdetlerimiz bir olduğu hâlde buna daha üstün dereceyi niye verdin?» diye

(194) Ebû Dâvud, Ebû Hüreyre'den ceyyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

(195) Hammâd b. Vakd rivâyet etti.

sorunca, Allahu Teâlâ : «Sen ibâdetinde Cehennem'den kurtulup Cennet'e girmeni, o ise Cennet'te üstün dereceler almayı istiyordu. Binâen-aleyh, herkese istediğini verdim» buyuracaktır. Bu rivâyet, ümid ile yapılan ibâdetin daha makbûl olduğuna delâlet eder. Zira umanda, korkandan daha çok sevgi bulunur. Cezalandırmasından korkarak hükümdarlara itâat eden ile, in'am ve ikrâmını umarak hizmet edenler arasındaki fark büyüktür. Bunun için Allahu Teâlâ hüsn-i zannı emretti. Resûl-i Ekrem de:

سَأَلَهُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى فَأِنَّمَا تَسْأَلُونَ كَرِيماً هـ

«Allah'tan yüksek dereceler isteyin, zira istediğiniz zât, kerem sâhibidir» (196) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

إِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَأَعْظِمُوا الرِّغْبَةَ وَاسْأَلُوا الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلَى فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَبْعَاظُمُهُ شَيْءٌ هـ

«Allah'tan istediğiniz vakit rağbeti yükseltin ve Firdevs-i A'lâyı isteyin. Zira Allahu Teâlâ'ya hiç bir şey büyük ve güç gelmez» (197) buyurdu.

Ebû Bekir b. Süley m diyor: «Ölümü sırasında Mâlik b. Enes'in huzuruna girdik ve durumunu sorduk. O da: «Size nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Ancak siz de yakında Allah'ın ne büyük afvedici bir kerem sâhibi olduğunu göreceksiniz» dedi ve öldü.

Ya hy a b. Mu a z da münâcâtında: «Yâ Rab, nerde ise günah işlerken Sana olan ümidim, amelimdaki ümidimden daha üstün olacaktır. Çünkü amelde ihlâsa güveniyorum. Hâlbuki bu kadar âfetlerle karışık olan amelde ihlâs çok zordur. Günahda ise afvına dayanıyorum. Sen cömerdlikle mevsuf olduğun hâlde nasıl onu mağfiret etmezsin» demiştir. Denildi ki: İbrâhim aleyhisselâm'a Mecûsî'nin biri misafir olmak istedi. İbrâhim aleyhisselâm: «Müslûman olursan seni misafir ederim» deyince, adam bırakıp gitti. Allahu Teâlâ İbrâhim aleyhisselâm'a :

— Neden onu misafir etmek için dinini değiştirmesini şart koştun? Bana bakmadın mı? Yetmiş senedir Beni tanımadığı hâlde ben ona bakıyorum. Onu misafir etsen hakkında hayırlı olurdu, buyurdu. Bunun üzerine İbrâhim aleyhisselâm adamı buldu, evine getirdi ve misafir etti. Mecûsî: «Nasıl oldu?» diye sorunca, İbrâhim aleyhisselâm durumu anlattı. Mecûsî: «Allahu Teâlâ benim hakkımda böyle mi muâmele etti. O hâlde bana İslâmiyeti öğret, ben müslûmân olacağım» dedi.

Üstad Ebû Sehl El-Sa'îlûkî, Ebû Sehl Ez-Zücâc'ı rû'yâsında

(196) Taberânî ve Müslim'in buna benzer rivâyetleri vardır.

(197) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

gördü. Ez-Züccâc daima cemâatini korkuturdu. Kendisine : «Durum nasıl?» diye sorunca: «Korktuğumuzdan ehven bulduk» diye cevap vermiştir. Başka birisi de Ebû Sehl Es-Sâ'lûki'yi rû'yasında çok güzel bir şekilde görünce: «Bu dereceye nasıl eriştin?» diye sordu. O da: «Hüsn-i zannım sayesinde eriştim» dedi.

Hikâye edildiğine göre; E b û ' l - A b b â s b. Ş u r e y h ölüm hastalığı sırasında kıyâmet koptuğunu ve Allahu Teâlâ'nın: «Âlimler nerede?» diye seslendiğini ve bu sırada âlimlerin toplandığını, Allahu Teâlâ'nın da: «İlminizle ne amel ettiniz?» diye kendilerine sorduğunu, âlimlerin: «Kusur ve isâet ettik» dediklerini, fakat Allahu Teâlâ bu cevabı yeterli bulmayıp başka bir cevap bekler gibi soruyu tekrarladığını, ben de bu arada: «Yâ Rab, defterimde şirk diye bir şey yoktur. Sen de diğerlerini afvedeceğine va'd ettiğini söyledin» dedim. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Hepiniz geçin, sizi afvettim» dediğini gördüm, dedi ve üç gün sonra da öldü.

Denildi ki içkici bir adam vardı. Günün birinde adamlarını topladı ve meyve almak için kölesine dört dirhem vererek pazara gönderdi. Köle yolda M a n s û r b. A m m â r ' ın bir yoksul için yardım toplamakta olduğunu gördü. M a n s û r :

— Bu fakire kim dört dirhem verirse, ona dört tane duâm var, dedi. Bunun üzerine köle parayı verdi. M a n s û r :

— İşte, istediğin duâyı sana yapacağım, dedi. Köle :

— Benim bir efendim var, ondan kurtulup hürriyete kavuşmak isterim, dedi. M a n s û r gerekli duâyı yaptıktan sonra, ikinci isteğini söyle, dedi. Köle :

— Bu dört dirhemini yerine dört dirhem isterim, dedi. M a n s û r, yine duâsını yaptıktan sonra :

— Üçüncü dileğini söyle, dedi. Köle :

— Efendimin tevbekâr olmasını isterim, dedi. M a n s û r buna da gerekli duâyı yaptıktan sonra :

— Dördüncü isteğini söyle, dedi. Köle :

— Allahu Teâlâ'nın; beni, efendimi, sizi ve bu kavmi afvetmesini dilerim, dedi. M a n s û r bu hususta da gerekli duâsını yaptı. Köle eve döndüğü vakit, efendisi geç kalmasının sebebini kendisinden sordu. Köle, M a n s û r ile geçen durumu anlattı. Efendisi :

— O, ne gibi duâlarda bulundu, sen neler istedin? dedi. Köle :

— Kendi âzadlığımı istedim, buna duâ etti, dedi. Efendisi :

— Seni âzâd ediyorum. Başka ne istedin ve o ne gibi duâ etti? dedi.

Köle :

— Dört dirhemini halefini istedim, o da bana duâ etti. Efendisi :

— Al sana dört bin dirhem, başka ne istedin? dedi. Köle :

— Senin de tevbekâr olmanı istedim, dedi. Efendisi :

— İşte ben de tevbe ettim, dördüncü dileğini söyle, dedi. Köle :

— Allahu Teâlâ'nın hepimizi afvetmesini istedim, dedi. Efendisi :

— İşte bu, benim elimde değildir, dedi. Ve o gece rû'yasında kendisine: «Sen, elinde olan üç tanesini yaptın da ben elimde olan bir taneyi

yapmaz mıyım? Ben de seni, köleyi, Mansûr'u ve meclisinizde bulunanları afvettim» dedi.

Abdülvahab Sakafî'den rivâyet edildiğine göre, diyor ki: «Bir gün üç erkek ve bir kadının bir cenâzeyi omuzlarında götürdüklerini gördüm. Hemen kadının yerini aldım, mezar başına gittik. Kadına :

— Bu cenâze senin neyin olur? diye sordum. Kadın :

— Oğlumdur, dedi. Ben :

— O hâlde komşunuz yok mu idi? dedim. Kadın :

— Vardı, fakat cenâzeye gelmediler, dedi. Ben :

— Kusuru ne idi? dedim. Kadın :

— Gevşek bir insandı, ona kimse kıymet vermezdi, dedi. Kadına acıdım, onu evime getirdim; bir kaç kuruş para, yiyecek ve giyecek verdim ve gitti. O gece rû'yamda yüzü ay gibi parlayan ve beyaz elbise giyen birisi karşıma çıkarak bana teşekkür etti. Kim olduğunu sorduğumda : «Bugün defnettığınız adam» dedi. İnsanların beni hakîr görmesiyle Rab-bım bana rahmet etti» dedi.

İbrâhim Atrûş diyor: «Bağdat'ta Mâruf Kerhî ile Dicle'nin kenarında oturuyorduk. İçki içen, çalgı çalan bir kafile yanımızdan geçti. Yanımızdakiler Mâruf Kerhî'ye: «Bunların açıkça isyan ettiklerini görmüyor musun? Bunlara bedduâ et», dediler. Kerhî ellerini kaldırarak: «Allah'ım, bunları burada rahatlandırdığın ve zevklendirdiğin gibi âhirette de huzûr ve zevke kavuştur» diye duâ etti. Onlar: «Biz sana bedduâ et dedik, sen duâ ettin, bu nasıl oldu?» dediklerinde, Kerhî: «Âhirette onları ferahlandırmak, onları afvetmesi, günahlarına pişman etmesiyle mümkündür» dedi.

Seleften birisi duâsında: «Yâ Rab, Sana isyân edilmeyen hiç bir asır olmadığı hâlde, Sen yine herkese bol bol nimetlerini verir ve rızkını gönderirsin. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sen ne büyük hilim sahibisin. Hiç gadab etmezcesine sana isyân edenlere nimetlerini akıtırsın» derdi.

İşte bütün bunları okuyup, duyup öğrenmek de insanı ümide kaptırır, ümitsizliğe düşenleri ümidvâr eder. Fakat aldanmış ahmakların bunları duymaları doğru değildir. Bu gibilerin havf [korku] hakkında anlatacaklarımızı duyup öğrenmeleri lâzımdır. Çünkü insanların çoğu ancak korku ile yola gelir. Kötü köle ve azgın çocuğun dayak ile yola gelmeleri gibi... Bunun zıddı ise dünya ve âhiretin salâh kapılarını onlara kapamak olur.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTABIN İKİNCİ BÖLÜMÜ KORKU BEYANINDADIR

Burada Korkunun Hakikatı, Dereceleri, Korkulan Şeylerin Kısımları, Korkunun Fazileti, Korku ile Recadan Hangisinin Daha Efdal Olduğu, Korkunun Tedâvisi, Sû'-i Hâtimenin Mânası, Peygamberler ve Sâlihlerden Olup da Korkanların Hâlleri Anlatılacaktır. Allah'dan hüsn-i tevfiik dileriz.

4 üncü BEYÂN : KORKUNUN HAKİKATI

Bilmiş ol ki; korku, gelecekte hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşma düşüncesiyle kalbin yanıp üzülməsi demektir. Bu mânâ, ümidin hakikatini açıklarken anlaşılmıştı. Allah ile ünsiyyet edip kalbini Allahu Teâlâ'ya bağlayan ve vaktini devamlı olarak Hakk'ın Cemâlini müşâhede ile geçiren kimse, geleceği düşünecek vakit bulamayacağı için, korku ve ümid diye bir şey kendisinde kalmaz. O, bunlardan daha müreffeh bir hayata kavuşur. Çünkü korku ve ümid, nefsin sükûna ulaşmasına engel olan birer köstek gibidirler. V â s ı t î buna işâret ederek: «Korkunun, kul ile Allah arasında bir perde olduğunu ve Hakkın tecellî ettiği gönüllerde korku ve ümid diye bir şey kalmaz» demiştir. Hulâsa, seven adamın sevgilisini müşâhede de ayrılık korkusu ile meşgul olması müşâhede noksanlıktır. Müşâhedenin devamı ise makamların en üstünüdür. Biz, burada makamların başlangıçlarından söz etmek üzere deriz ki :

Korku hâli de diğerleri gibi, ilim, hâl ve amelden meydâna gelir. İlim, hoşlanmadığın şey'e seni sürükleyecek sebebi bilmektir. Bu, tıpkı hükûmdâra karşı cinâyet işleyip sonra eline düşen bir adam gibidir. Bu adam afvedilip kurtulmak ümidinde olduğu gibi, suçu nisbetinde ceza görüp idam olacağından da korkar. Fakat kendisinin ölüm cezasına çarptırılacağı sebeblerin ne derece kuvvetli olduğunu bildiği nisbette korkusu da fazlalaşır. Şübhesiz bu sebebler, ağır bir cinâyet işlemiş olması, hükûmdârın kindar, hiddetli ve intikamcı olması gibi şeylerdir. Aynı zamanda bir şefâatçisinin bulunmayıp herkesin hükûmdârı kendi aleyhine tahrik etmesi ve cinâyetinin te'sirini yok edecek hiç bir iyiliğinin bulunmaması gibi hâllerdir. Bütün bunları bilmesi, korkusunun çoğalmasına ve içten acı duymasına sebebedir. Bu sebebler zayıfladıkça korku da azalmış olur. Bâzan bu korku, işlediği cinâyetten değil de korktuğu şey'in vasfı yüzünden olur — Arslan'ın pençesine düşen insan gibi —. Arslan'ın, yırtıcı ve parçalayıcı bir mahlûk olduğunu bildiği için ondan korkar. Korku, bâzan korktuğu şey'in fitrat ve cibilliyetinden olur. Sel ağzına ve yangın civarına düşen adam gibi. Akan sudan korkulur. Çünkü insanı sürükleyip boğmak, onun işidir. Ateşten de korkulur. Çünkü onun şânı, yakmaktır.

İşte ilerdeki tehlike sebeblerini bilmek, kalbin yanıp üzülmeye sebep olur. Korku da bu iç yangınıdır. Allahu Teâlâ'dan korku da böyledir. Bâzan Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtını bildiği ve o, bütün âlemi dilediği anda helâk edip kimse O'na mâni olamayacağı için O'ndan korkar. Bir de fazla isyâna dalması sebebiyle O'nun vereceği cezayı düşünerek O'ndan korkar. Bâzan hem O'nun azametini, hem de ikaabını düşünerek her ikisi sebebiyle O'ndan korkar. Kendi kusurlarını ve Allahu Teâlâ'nın azamet sâhibi olması hasebiyle kendi yaptığından sorumlu olmayacağını bildiği nisbette O'na karşı korkusu da çoğalır ki, Allah'dan en çok korkan, O'nu en çok bilendir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

أَنَا أَخَوْفُكُمْ بِاللَّهِ «Ben, Allah'tan en çok korkanınızım»

(198) buyurduğu gibi, Allahu Teâlâ'da :

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ «Allah'tan kulları içinde

ancak âlimler korkar» (35 - Fâtır: 28) buyurmuştur. Mârifet tekâmül ettikçe, kalbin yangın ve korkusu da çoğalır. Sonra kalbin ateşi, kalbdan bedene, diğer âza ve sıfatlara intikal eder de orada te'sirini gösterir.

Bu yangının bedeni kaplaması; erimek, sararmak, hayranlık, feryâd u figan ve ağlamak şeklinde olur. Bâzan ödü çatlar da kan beynine vurur, kendisini delirtir veya ölümüne sebep olur. Yahut bu korku ateş ile kuvvetleşir ki, kendisini tamamen ümitsizliğe düşürür.

Bu ateşin âzalara intikali ise; onları isyandan çekmek, geçmişi telâfi için tâat ve ibâdete bağlamak ve geleceğe hazırlamakla olur. Bunun için, korku, göz yaşlarını akıtıp silmekte değil, korku, ikaabı gerektiren şeylerden kaçınmaktır, denildi. Hakîm Ebû'l-Kasım da: «Herkes korktuğundan kaçır, yalnız Allah'dan korkan O'na yaklaşır» demiştir. Zu'n - Nûn-ı Mısıri'ye: «Kul ne zaman Allah'dan korkar?» diye sorduklarında, o: «Hastalığının uzamaması için kendisini her şeyden koruyan hastanın durumuna geldiği vakit» diye cevap vermiştir.

Bu korku ateşinin sıfatlardaki tecellisine gelince; şehvetleri kırmak, zevkleri atmak, balda zehir olduğunu bilen kimsenin balı kerih gördüğü gibi, sevdiği kötülükleri çirkin görmek durumuna yükselmekle olur. Şehvetleri, bu korku ateşi ile yakar, âzalarını terbiye eder, gönlünde hüzn, huşû, zillet ve meskenet duygularının hâsıl olması, kibir ve çekememezlik gibi hastalıklardan ayrılmış olması, bütün gayretini korkuya ve âkibeti-

(198) Hadisi Buhâri Enes'den ve yine Buhâri ile Müslim Âişe'den aynı meâde ve fakat başka kelimelerle rivâyet etmişlerdir.

ne yönelterek başka şey ile meşgul olmamasıdır. Bütün didinmesi; nefsi-ni murâkabe, muhâsebe, mücâhede, vakit ve zamanını değerlendirme, her türlü iş, söz ve hareketleri ile nefsini muâhaza etmek olmalıdır. Tıpkı yırtıcı hayvanların eline düşüp de, acaba bir boşluk bulup kaçabilecek miyim, yoksa hemen parçalanacak mıyım? diye bütün dikkatini oraya topladığı gibi, burada da daima korktuğu ile meşgul olmalıdır. İşte korku kendisine galebe çalıp kendini kaplayanın hâli budur. Sahâbe ve Tâbiin bu durumda idiler. Murâkabe, muhâsebe ve mücâhedenin kuvveti, kalbin elem ve ateşi olan korkunun kuvveti nisbetindedir. Korkunun kuvveti ise Allahu Teâlâ'nın Celâl, Sıfat ve Ef'âli ile kendisinin kusurlarını, karşılaşacağı tehlike ve güçlükleri bilmesi nisbetindedir. Korkunun en kısa derecesi, te'sirini amelde göstermesi ve kendisini şübheli şeylerden çekmesidir. Bu gibi şübheli şeylerden çekinmeğe «V e r â'» denir. Korkusu daha da arttığı vakit en şübheli olan şeyden de çekinir. Buna da «T a k v â» denir. Zîra takvâ, şübheli şey'i atıp şübhesizini almaktır. Takvâ, insanı bâzan beis olan şeylere düşmemek için beis olmayan şeylerden de uzaklaştırır. Bu hâl, takvâda sadâkattır. Buna bir de yalnız Allah'a hizmet eklenirse, artık bunun sâhibi, oturmayacağı evi yapmaz, yeme-yeyeceği malı toplamaz, ayrılacağı dünyaya iltifat etmez ve nefeslerini Allah rızasından başka yerlerde harcamaz. Bunun sâhibi sîddîk adını almağa lâyıktır. Demek ki sıdk olduğu yerde takvâ, takvâ olduğu yerde vera' ve vera'nın bulunduğu yerde de iffet vardır. Çünkü iffet, şehvetin arzûlarından çekinmektir. Demek ki korku, kötülüklerden çekinmek ve iyilikleri yapmak sûretiyle âzalar üzerinde te'sirini gösterir ve kötülüklerden sakınması sebebiyle, şehvetinin arzûlarından uzaklaşması bakımından iffet adını alır ki, bundan üstünü vera'dır. Bu, iffetten daha umumîdir. Yâni her iffet bulunduğu yerde vera' bulunmayabilir. Fakat vera'nın bulunduğu yerde mutlaka iffet vardır. Çünkü vera', iffetten sonra gelir, bir üst kademe ve aynı zamanda her türlü yasaklardan sakınmaktır. Vera'dan da üstünü takvâdır. Bu da sakıncalı şeyler yanında şübheli olanlardan da çekinmektir. Takvâdan sonra sıdk ve mukarreb gelir. Bunların en sonu bir öncekine nisbetle eam, birinciye kadar, en evveli bir sonrasına nisbetle daha özeldir. Yâni mukarreb ve sıddık nerde varsa, arkadaki vasıfların hepsi onda mevcuttur. Fakat her iffet sâhibinde vera' veya her vera' sâhibinde takvâ veya her takvâ sâhibinde sıdk ve mukarreblik olamaz. En özeli olan, sıdk ve mukarrebliği andığın vakit, hepsini içine almış olursun. Meselâ, insan ya Arap veya Acemdir. Arap ise ya Kureşî'dir veya değildir. Kureşî ise ya Hâşimî veya Alevîdir. Alevî ise ya Hasenî veya Hüseyinî'dir. «Hasenî'dir, yâni H a s a n'ın neslindendir» dediğin vakit; bütün bu saydıklarımızın hepsini içine almış olur. Yalnız «Alevî'dir» dersin, Hasenî veya Hüseyinî olduğu belli olmaz. Bunun gibi, Sıddıktır dediğin vakit, iffetli, vera' sâhibi ve müttakî olduğunu da ifade etmiş olursun. Bu, çok isimlerin ayrı ayrı mânalara geldiğini sanmak doğru olmaz. Böyle sanmakla işi karıştırmış olursun.

İşte bu anlattıklarımız, korkunun toplandığı yerlerdir.

5 inci BEYÂN : KORKUNUN DERECELERİ, KUVVET VE ZAYIFLIK BAKIMINDAN İHTİLÂFİ

Bilmiş ol ki; aslında korku, makbûl olmakla beraber, bâzılarının sandığı gibi, ne kadar çok korkarsa o nisbette makbûl olur görüşü de galattır. Esasen korku, Allah'a yaklaşmak için insanı ilim ve amele sevkeden ilâhî bir kamçıdan ibârettir. Hayvâniyyet için en doğrusu, kırbaçsız kalmamaktır. Çocuk da böyledir. Fakat bu, fazla dövmenin daha makbûl olduğuna delâlet etmez. Her şeyde olduğu gibi korkunun da ifrat, tefrit ve itidal tarafları vardır. Makbûl olan, itidal derecesindeki korkudur. Az korku, kadının yumuşaklığına benzer. O müessir bir va'z duydu ve korkunç bir manzara gördü mü hemen ağlar da yaşları dökülmeğe başlar. Fakat bu hâl kaybolunca hemen eski durumuna döner. Bu gibi korku, faydası az olan eksik bir korkudur. O, çürük bir odun parçası gibidir. Onunla ne kadar hayvana vursan hayvanı acıtıp onda bir te'sir meydana getiremez ve riyâzete vesile olamaz. Ne yazık ki çoğunluğun korkusu bu kabildendir. Ancak âlimler ve ârifler bundan müstesnâdır. Âlimler derken, âlim ismini alan ve sûretâ âlim olan şahısları kasdetmiyoruz. Zîra bunlar korkudan çok uzaktırlar. Biz, âlim derken, Allahu Teâlâ'ya, O'nun âyet ve ef'âline vâkıf olanı kasdediyoruz. Asrımızda bu gibi âlimlerin vücudu enderdir. Bunun için «Allah'dan korkar mısın?» diye soranlara F u d a y l : «Sûkût et, zîra korkmam demek küfür olacağı gibi, korkarım demekle de yalancı olabilirsin» demiştir. F u d a y l bu sözü ile, korkunun, âzaları kötülüklerden uzaklaştırıp iyilikleri yaptırmak anlamında olduğunu ifade etmek istemiştir. Âzalar üzerinde te'siri olmayan korkunun değeri yoktur. Buna korku adını vermek, doğru olmaz.

İfrat derecede korkuya gelince; bu, itidali aşmak sebebiyle insânı ye'se ve ümitsizliğe düşürür ki, bu da yerilmiştir. Çünkü aşırı korku, insanı amelden de alıkor. Bâzan sâhibini zayıflatır ve hasta eder, şaşkına çevirir, hattâ delirmesine sebep olur. Hâlbuki kamçıdan maksad ne ise korkudan maksad da odur. O da amele teşviktir. Maksad amel olmasa, korku bir kemâl olamazdı. Çünkü aslında korku, bir noksanlıktır. Zîra korkunun menşei cehâlet ve acziyettir. Cehâleti, sonunu bilmemesi bakımındandır. Eğer sonunu bileydi korkmazdı. Çünkü korku, tereddüd edilen şeyde olur. Acziyyetine gelince; def'ine muktedir olamadığı kaçınılacak bir şey ile karşılaşması bakımındandır. Âdem oğlunun kusuruna nisbetle bu da makbûldür. Fakat bizâtihi makbûl olan, acziyyet ve cehâlet değil, ilim, kudret ve Allahu Teâlâ'nın vasıflanması câiz olan nitelikler ile ilgili olan korkudur. Allahu Teâlâ'nın vasıflanması câiz olmıyan her şey noksanlıktır. Bu gibi şeylerin makbûliyyet, kendilerinden daha düşüklerine nisbetledir. Her şekil hastalığın ölüm hastalığından ehven olması gibi... İnsânı ümitsizliğe düşüren her çeşit korku, mezmûmdur.

Yukarda anlattığımız gibi, korku, insanı akılsızlığa ve ölüme varınca ya kadar her çeşit tehlikelere sürükleyebilir. Çocuğu ölüme, hayvânı he-

lâke götüren dayak gibi. Korkunun bu çeşidi de mezmûmdur. Resûl-i Ekrem'in, ümid sebepleri üzerinde durması, ümitsizliğe veyâ bu sebeblere düşüren korkudan kurtarmak içindir. Her hangi bir maksad için aranan bir şeyden umulan, onun o maksada ulaştırmasıdır. Maksaddan ileri geçen veya maksada yetmiyeni makbûl değildir. Korkunun faydası, çekinmek, vera', takvâ, mücâhede, ibâdet, fikir, zikir ve diğer Allâh'a yaklaştıran sebeblere ulaşmaktır. Bütün bunlar; hayat, vücud sağlığı ve akıl isterler. Bunlara zararı dokunan her şey mezmumdur.

Şâyet, Allah korkusundan ölen şehiddir, nasıl olur da bu korku mezmûm olur? dersin,

Derim ki; onun şehid olması, korkudan ölmüş olması sebebiyle onun bir mevkii vardır ki, o anda başka sûretle ölse, o mevkii alamazdı, demektir. İşte korku ile ölüm, korkusuz ölüme nisbetle bir fazilettir. Fakat fikir, mücâhede ve maârif bakımından terakkî etmek sûretiyle Allah yolunda olanlar, her an şehidler mertebesini ihrâz etmektedirler. Eğer böyle olmasaydı öldürülen veya yırtıcı hayvanların parçaladığı çocuk veya delilerin peygamberler ve şehidlerden efdal olması gerekirdi ki bu muhaldir. Böyle sanmak doğru olmaz. Saâdetlerin efdali, Allah'a ibâdetle geçen uzun ömürdür. Ömrü, akıl ve sıhhati ibtâlâe sebep olan her şey, her ne kadar bâzı hususlara nisbetle fazilet ise de, diğer hususlara nisbetle hüsrân ve noksanlıktır, şehâdet gibi. Şehâdet, mâdûnuna nisbetle fazilet ve fakat müttakî ve siddıklara nisbetle fazilet değildir.

Demek ki amelde te'siri olmıyan korku, hayvanı yürütmıyen kamçı gibi bir değer taşımaz, varlığı ile yokluğu birdir. Te'sir ederse, te'siri nisbetinde değeri vardır. Şâyet, şehvetin gerektirdiği şeylerden çekinmek anlamında olan yalnız iffeti te'mîn ediyorsa, bunun bir derecesi vardır. Vera'ı da sağladığı vakit bir derece daha üstünlük almış olur. En üstün derece de siddıklar mertebesidir ki, zâhir ve bâtını, Allah'ın gayrisinden kesip bütün mevcudiyetiyle Allah'a yönelmektir. İşte en makbûl korku da budur. Bu da akıl ve sıhhat ile mümkündür. Şâyet akıl ve sıhhati izâleye varırsa, bu, tedâvisi gerekli olan bir hastalıktır. Eğer güç yeterse tedâvî edilmesi lâzımdır. Eğer makbûl olsa, reca ve benzeri ilâçlarla tedâvisine gidilmesi vâcib olmazdı. Bunun için S e h l, uzun müddet açlık riyâzetine giren müridlere: «Dikkat edin, aklınızı koruyun, zîra akli kısa olanlardan Allah'ın velîsi yoktur» demiştir.

6 ncı BEYÂN : KORKULAN ŞEY'E NİSBETLE KORKUNUN KISIMLARI

Bilmiş ol ki; korku, hoşlanmadığı bir şey ile karşılaşacağını düşünmekten doğar. Hoşlanmadığı şey, ya bizâtihi korkunçtur — ateş gibi — veyahut onun mekruh ve hoşlanmayan bir şey olması bizâtihi değil de her hangi bir kötülüğe ulaştırması bakımındandır. Âhirette insanı hoşlanmadığı şeyle karşılaştırmaya vesile olan günahları gibi. Bu, tıpkı ölüme

sürüklিয়েcek şeyleri yemekten hasta adamın çekinmesine benzer. Her korkan kimse bu iki kısımdan hangisi için korktuğunu düşünmesi gerekir ki; bu sayede o korku kuvvetleşip kalbini yakmağa başlasın. Bunun için korkanların dereceleri farklıdır. Çekindikleri şeylere nisbetle korkuları da değişir. Zâtî bakımdan değil de başka sebeble kendisinden korkulan, meselâ tevbe etmeden ölmekten, tevbeyi bozmaktan, Allah'a karşı vazifelerini hakkıyla yerine getirmek imkânlarından mahrum olmaktan, kalbinin kararip katılaştırmışından, istikametten ayrılmasından, alıştığı şehvetlere uymasından, Allahu Teâlâ'nın onu kendi iyilikleri ile başbaşa bırakmasından ve bununla kendini beğenmesinden, kibre kapılmasından, başka şeylerle meşgul olmasından, istidraçtan, insanların her ne şekilde olursa olsun aleyhinde bulunmasından, ileride ne hâl alacağından, peşin cezaya uğrayacağından, dünya varlıklarına kapılıp onlara aldanacağından, gafletine Allah'ın muttali' olacağından, sû'-i hâtîmeden veya ezelde hakkında yazılan yazıdan korkması gibi. Bütün bunlar âriflerin taşıdıkları korkulardır ve her birinin özel faydaları vardır.

Âdetlere kapılıp onların kendisini istilâ edeceğinden korkan kimse, âdetlerden ayrılmaya gayret etsin. Kalbine geçenlere, Allahu Teâlâ'nın muttali' olduğundan korkan kimse, kalbini vesveselerden temizlemeğe gayret etsin. Her korktuğunu böylece düzeltmeğe çalışsın.

Bu korkuların en büyüğü, son nefes korkusudur. Çünkü burası önemlidir. Fakat en üstünü, kemâl ve mârifete en çok delâlet edeni, geçmişin korkusudur. Çünkü gelecek, geçmişe tâbî ve aynı zamanda araya giren bir çok sebeblerden sonra onun fer'idir. Son nefes, ezeldaki mukadderatın tecellî ve tezâhürüdür. Son nefesten korkan kimse, ezeldaki mukadderattan korkan kimseye nisbetle, anlatacağım şu iki adamın birine olan nisbeti gibidir. Hükümdar, bu iki adam hakkında birer yazı yazmıştır. Bunlar bunu duydular fakat ne yazıldığını bilmiyorlar. Belki idamlarını ve belki de vezir olmalarını yazmıştır. Bunlardan biri acaba bu yazıyı açsak ve bir baksak ne yazılmıştır? diye düşünür. Diğeri de acaba hükümdar ne yazdı, yazdığı vakit hiddetli mi idi, değil miydi? Bunu düşünür. İşte onlar bu iki adam gibidir. Ancak bu iki adamın düşüncelerinden ikincisinin, yâni acaba hükümdar ne yazdı ve yazdığı vakit ne halde idi? diye düşünenin düşüncesi daha üstündür. Çünkü burada sebebe yönelmek vardır. Bunun gibi ezeldaki hükme yönelmek, istikbâldekini beklemekten daha önemlidir. Buna işâret olmak üzere Resûl-i Ekrem minberde iken sağ elini yumarak :

هَذَا كِتَابُ اللَّهِ كَتَبَ فِيهِ أَهْلَ الْجَنَّةِ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ
لَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ (ثُمَّ قَبَضَ كَفَّهُ الْيُسْرَى) هَذَا كِتَابُ اللَّهِ كَتَبَ فِيهِ

أَهْلُ النَّارِ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَاءِهِمْ لَا يَزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ وَلِيَعْلَمَنَّ
 أَهْلُ السَّعَادَةِ بِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ حَتَّى يُقَالَ كَأَنَّهُ مِنْهُمْ بَلْ هُمْهُمْ ثُمَّ
 يَسْتَقْدُّهُمْ اللَّهُ قَبْلَ الْمَوْتِ وَلَوْ بِفَوَاقِ تَأَقُّفٍ وَلِيَعْلَمَنَّ أَهْلُ الشَّقَاوَةِ
 بِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ حَتَّى يُقَالَ كَأَنَّهُ مِنْهُمْ بَلْ هُمْهُمْ ثُمَّ يَسْتَحْرِجُهُمُ اللَّهُ
 قَبْلَ الْمَوْتِ وَلَوْ بِفَوَاقِ تَأَقُّفٍ السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ بِقَضَاءِ اللَّهِ وَالشَّقِيُّ
 مَنْ شَقِيَ بِقَضَاءِ اللَّهِ وَالْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِمِ ۝

«İşte bu, Allahu Teâlâ'nın kitâbıdır. Burada kendi adları ve babaları-
 nın adları ile Cennet'likleri yazdı. Bunlarda artık ve eksik olamaz. Sonra
 sol elini yumarak: Bu da Allahu Teâlâ'nın, Cehennem'likleri yazdığı kitabı-
 dır. Onları kendi adları ve babalarının adları ile yazmıştır. Bunlarda da
 artık ve eksik düşünülemez. Sizden biriniz şakilerin ameli gibi amel iş-
 ler, tâ ki bu da sanki onlardan olur; hattâ sankisi yok, o da tamamen on-
 lardandır, denir. Sonra Allahu Teâlâ velevki bir devenin birinci def'a sa-
 ğılmasından ikinci def'a sağılmasına kadar geçen zaman olsun, yâni kı-
 sa bir müddet de olsa, ölümden önce onları bu kötü durumdan kurtarır.
 Bunun gibi, şakiler de iyilerin ameli gibi amel ederler, tâ ki bunlar da on-
 lardan sayılır, hattâ bunlar tam bunlardandır, denir. Sonra Allahu Teâlâ,
 velevki bir devenin ikinci sağımı arasındaki zaman kadar olsun, onları
 ölümden önce bunların arasından çıkarır. Said, Allah'ın kazâsı ile saâ-
 dete ulaşandır. Şaki de Allah'ın kazâsı ile şekaavete ulaşandır. Amelde
 itibar, hâtimeyedir» (199) buyurmuştur. Bu, korkanları ikiye ayırmak gibi-
 dir. Bir kısmı işlediği günden dolayı Allah'tan korkar, diğer kısmı da
 Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Cemâlinde, heybet ve azametinden korkar.
 Şübhesiz bu ikincinin mevkii daha üstündür. Bunun için bu adam siddik-
 lar mertebesine yükselse de yine korkusu devâm eder. Diğerisi ise aldan-
 mak tehlikesi ile karşı karşıyadır. İbâdete devâm ederken günden kork-
 mak, sâlihler korkusu; Allah'ın azametinden korkmak, muvahhid ve sîd-
 diklar korkusudur ki, Allah'ı mârifetin semeresi de budur. Allahu Teâlâ-
 nın zât ve sıfâtını bilen herkes, günah işlemese de Allah'tan korkması ge-
 rektiğini bilir. Hattâ günahkâr bile Allah'ı gereği gibi bilse, günâhından
 değil, Allah'ın azametinden, heybet ve celâlinde korkardı. Eğer Allahu
 Teâlâ bizâtihi korkulmasa, ona günah yaptırmaması ve günah imkânları-

(199) Tirmizî, Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'dan rivayet etmiştir. Tirmizî,
 hasen, sahîh ve garîb olduğunu söylemiştir.

nı vermemesi lâzım gelirdi. Günün sebeblerini kolaylaştırmak, onu uzaklaştırmak demektir. Hâlbuki günahattan önce günah işlememişti ki bunu hak etmiş olsun. Âbide, ibâdet yolunu kolaylaştırmak da aynıdır. Çünkü ibâdetten önce ibâdet etmemişdi ki buna hak kazanmış olsun. İsyân edenin, — kabûl etse de etmese de — ezelde isyânı ile hükmedildi. İtâat edenin de aynı şekilde itâati ezelde takdir edilmiş ve kendisi itâat edecektir. M u h a m m e d aleyhisselâm'ı, yaratılmadan önce en üstün makama yükselten, E b û C e h i l 'i de yaratmadan ve hiç günah işlemeyen yerin dibine batıran kimdir? Elbette ki Allah'dır. Bu işleri yapan Allah olduğuna göre her şeyden önce O'nun Celâlından korkmak gerekir. Allah'a itâat eden, Allahu Teâlâ'nın onda yarattığı irâde ve ona verdiği kuvvetle itâat eder. İsyân eden de Allahu Teâlâ'nın onda yarattığı kesin irâde kuvveti ve isyân kudreti sebebiyle isyân eder. İrâde ve kudretten sonra fiil, zarurî hâle gelir. Ne olaydı, ona itâat irâdesini bahşetmekle ikramda bulunan, ona da isyan irâdesini vermekle onu uzaklaştıran sebebin ne olduğunu bileydim? Bunları kula havâle, daha önce hiç bir sebep olmadan ezeli kazâya râci olduğuna göre, dilediği gibi takdir ve istediği gibi hükmeden, elbette, aklı başında olanlar korkarlar ki, bu, zâtî itibariyle olan korkudur. Bunun ardında, açıklanması câiz olmayan, kader sırrı yatar.

Allahu Teâlâ'nın sıfatından korkmağı anlamak, ancak bir misâl ile mümkün olabilir. Eğer bu hususda Şâri'in izni olmasa buna da kimse cür'et edemezdi. Haberde vârid olduğuna göre, Allahu Teâlâ D â v u d aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir:

«Ey Dâvud, yırtıcı hayvanlardan korktuğun gibi Benden de kork». Bu misâl, her ne kadar bu mânânın sebebini sana anlatmazsa da bu mânadan hâsıl olan şey'i anlatır. Çünkü sebebini anlamak, kaderin sırrını anlamak demektir. Bu da ancak ehline açıklanır.

Bunun özeti şöyledir: Yırtıcı hayvanlardan korkmak, onun sana karşı olan geçmiş bir cinâyetinden dolayı değil, kendisinde; kuvvet, kudret, kibir, heybet ve saldırganlık vasfı ile, dilediğini yapabilme imkânlarına sâhib olup, yaptığına aldırış etmemesi bakımındandır. Seni parçalarsa, zerre kadar keyfine keder gelmez. Şöyet salıverirse, seni acıyıp sana merhamet ettiği için değil, seni beğenmediği ve senin ölüme veya dirine iltifat etmediği içindir. Onun nazarında senin gibi bin kişi ile bir karınca öldürmek arasında fark yoktur. Zira yırtıcılıkta bunların önemi yoktur. Allahu Teâlâ'nın böyle üstün misâlleri vardır. Bunu böyle dış görünüşü ile bilen, dış görüşten daha kuvvetli olan bâtinî müşâhede ile, Allahu Teâlâ'nın: «Bunlar Cennet'e, buna aldırış etmem; bunlar da Cehennem'e, buna da aldırış etmem» buyurduğunun doğruluğunu anlar. İşte onun her şeyden müstağni ve hiç bir şey'e aldırış etmediğini bilmen, kendisinden korkuyu gerektirdiğini anlamak için sana yeter. Bu korku, zâtı için Allah'dan korkmaktır.

Korkanların ikinci tabakası, hoşlanmadıkları bir şey'i düşünerek korkanlardır. Ölüm ânı ve ölüm acısı, Münker Nekir meleklerinin soru ve ce-

vabları, kabir azâbı, kıyâmetin şiddeti, Allah huzurunda hesap vermenin dehşeti, gizli işlerinin açığa çıkarılmasındaki utanç, İğneden ipliğe sorumlu olması, Sırat ve Cehennem korkusu, Cennet'ten mahrûmiyet hasreti, derece düşüklüğü ve Allah'ın cemâlinden mahrûm olmak gibi şeyleri düşünmekten meydâna gelen korkudur.

Bunların hepsi hoşla gitmeyen şeylerdir. Bunun için korkunçturlar. Bütün bunlarda korkanların dereceleri birbirinden farklıdır. Korkunun en üstün derecesi, Allah'ın Cemâlinden mahrûmiyet korkusudur ki, bu, âriflerin korkusudur. Bundan aşağı dereceler; âmiller, zâhidler, sâlihler ve avam halkın korkusudur. Kemâli mârifetle bilmeyip basîreti açılmıyanlar, vuslatın zevkini ve ayrılığın elemi bilemezler. Hattâ bu gibilere, ârif, Cehennem ateşinden değil, müşâhedeye engel olan perdeden korkar, denildiği vakit, buna şaşırır ve bunu boş bir görüş telâkki ederler. Hattâ eğer Şeriat onu yasaklamasa, müşâhedenin zevkini inkâra kadar yelte-nirdi. Onun bunu dili ile kabûl etmesi, taklid zarûretinden doğar, yoksa içinden bunu tasdik de etmiyebilir. Çünkü onun bildiği, hayvanların da ortaklaştığı, mide ve şehvet zevkleri gibi şeylerdir. Âriflerin zevkine gelince; onu yine ârifler anlar, başkaları anlıyamaz. Bunu, ehli olmiyana açıklamak yasak, ehli ise açıklamağa muhtaç değildir.

İşte korkanların korkusu bu bölümlere ayrılır.

Lütuf ve keremiyle Allah'dan hüsn-i tevfiğ dileriz.

7 nci BEYÂN : KORKUNUN FAZİLETİ VE KORKUYA TEŞVİK

Bilmiş ol ki; korkunun fazileti, bâzan düşünce ve ibret almakla, bâzan da âyet ve haberlerle bilinir.

Düşünce ve ibretin yolu şöyledir: Bir şey'in fazileti, âhirette Allah'a kavuşmak saâdetine ulaştırmaktaki faydası nisbetindedir. Zira aranan tek şey, mutluluktur. Kulun en büyük mutluluğu, Allah'a yaklaşmak ve O'na ulaşmaktır. Buna yardımcı olan her şeyde fazilet vardır. Fazileti de neticeye ulaştırma nisbetindedir. Hâlbuki âhirette Allah'a kavuşmak mutluluğuna ancak dünyada O'nun sevgisini ve O'nunla ünsiyeti kazanmakla ulaşılacağı meydandır. Sevgi ise mârifet ile, mârifet de ancak devamlı tefekkür ile hâsıl olur. Ünsiyet de sevgi ve devamlı zikir ile, zikir ve fikre devam da dünya sevgisini gönlünden çıkarmakla, dünya sevgisini atmak da zevk ve şehvetleri terketmekle, bunları terketmek de şehveti kırmakla, şehveti kırmak da en çok korku ateşi ile mümkündür. Demek ki korku, şehvetleri yakan bir ateştir. Bunun fazileti de şehvetleri yaktığı ve günahdan uzaklaştırıp ibâdete yaklaştırdığı nisbetindedir. Bu da yukarıda anlattığımız gibi, korkunun dereceleri nisbetinde değişir. Korku nasıl faziletli olmasın ki, Allah'a yaklaştıracı en makbûl ameller olan iffet, vera', takvâ ve mücâhede korku sâyesinde te'mîn edilir.

Âyet ve Haberlerden ictibas yolu ile alınan korkunun faziletine gelince; bunlar sayılamıyacak kadar çoktur. Bu hususta sana yetecek ve hat-

tâ fazla bile gelecek delil, Allahu Teâlâ'nın korkanlar için, Cennet ehlinin bütün makamlarını ihrâz eden; hidâyet, rahmet, ilim ve rıdvân gibi faziletleri onlarda toplamasıdır. Nitekim âyet-i celîle'de :

هُدًى وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ۝

«Hidâyet ve rahmet o kimselere mahsustur ki, onlar Rablerinden kork-

karlar». (7 - A'raf: 154), إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۝

«Allah'tan kulları içinde ancak âlimler korkar» (35 - Fâtır: 28),

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنِ خَشِيَ رَبَّهُ ۝

«Allah bunlardan râzı olmuştur, bunlar da O'ndan hoşnûd olmuşlardır. İşte bu, Rabbinden korkana mahsustur» (98 - Beyyine: 8) buyurulmuştur.

İlmin faziletine delâlet eden her şey, korkunun faziletine de delâlet eder. Zira korku, ilmin mahsûlüdür. Bunun için Mûsâ aleyhisselâm'dan gelen rivâyette, korkanlar için başkalarının ortak olamayacağı üstün makamlar vardır. Refik-ı A'lâda yâni en üstün makamda yalnız onlardır. Çünkü onlar âlimlerdir. Âlimler ise peygamberlerin vârisleri olmaları bakımından peygamberlerle beraberdir. Refik-ı A'lâda arkadaşlık, peygamberler ve onlara katılanlara mahsustur. Bunun için ölüm hastalığında Resûl-i Ekrem, ebedî dünyada kalmakla Allah'a kavuşmak hususlarında serbest bırakıldığı vakit :

إِنَّمَا أَسْأَلُكَ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى ۝ «Allah'ım, Senden Refik-ı

A'lâ'yı isterim» (200) demiştir. Demek ki korkuyu doğuran şey'e baktığımız vakit onun ilim, korkunun neticesine baktığımız vakitte de onun vera' ve takvâ olduğunu görürüz. Bunların faziletleri ise hiç de gizli değildir. Hattâ o dereceye kadar açıktır ki, hamd Allah'a, salât Resûlullah'a mahsus olduğu gibi, sonuç da takvâyâ bağlıdır. Nitekim: «Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur, âkıbet müttakilerindir, salât u selâm, M u h a m - m e d aleyhisselâm'a ve onun âl'ine mahsustur» denir. Allahu Teâlâ takvâyı kendi zâtına izâfe ile tahsisliyerek :

لَنُيَسِّرَنَّ لِلَّهِ لِحُومَهَا وَلَا دِمَآؤَهَا وَلَكِنَّ يَسَّالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ ۝

«Onların ne etleri, ne kanları hiç bir zaman Allah'a erişmez. Fakat sizden O'na takvâ ulaşır» (22 - Hacc: 37) buyurmuştur. Takvâ ise, yukarıda anlattığımız gibi, korku gereğince korunmak ve çekinmekten ibârettir. Bunun için yine:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ هـ

«Allah katında en ekreminiz, O'ndan en çok korkanınızdır» (49 - Hucurât: 13) buyuruldu ve yine bunun için Allahu Teâlâ geçmiş ve geleceklere takvâyı tavsiye ettiğini beyân etmek üzere:

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ هـ

«Andolsun ki biz sizden evvel kendilerine kitab verilenlere de, size de «Allah'tan korkun» diye tavsiye etmişizdir» (4 - Nisâ: 131), yine:

وَحَاوُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Öyle ise siz onlardan değil,

benden korkun, eğer iman etmişlerseniz» (3 - Âl-i İmran: 175) buyurdu ve korkuyu emrederek, onu imânın şartından kıldı. Bunun için zayıf olsa da hiç bir mü'min korkusuz olamaz. Korkunun za'fiyeti, iman ve mârifetin za'fiyetinden ileri gelir.

Takvânın Fazileti Hakkında Hadis-i Şerifler :

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِذَا جَمَعَ اللَّهُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ لِيَقَابَ يَوْمٍ مَعْلُومٍ فَإِذَا هُمْ بِصَوْتٍ يُسْمِعُ أَقْصَاهُمْ كَمَا يُسْمِعُ آدَنَاهُمْ فَيَقُولُ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ أَنْصَتُ لَكُمْ مِنْذُ خَلَقْتُكُمْ إِلَى يَوْمِكُمْ هَذَا فَانصِتُوا إِلَيَّ الْيَوْمَ إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ تُرَدُّ عَلَيْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ جَعَلْتُ نَسَبًا وَجَعَلْتُكُمْ فَوْضَعًا نَسَبِي وَرَفَعْتُكُمْ نَسَبَكُمْ قُلْتُ إِنْ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ وَأَيُّكُمْ إِلَّا أَنْ تَقُولُوا أَفْلَا بِنِ فُلَانٍ وَفُلَانٍ أَعْنَى مِنْ فُلَانٍ فَالْيَوْمَ أَضَعُ نَسَبَكُمْ وَأَرْفَعُ نَسَبِي أَيُّ الْمُتَّقُونَ ! هـ

«Allahu Teâlâ muayyen olan kıyâmet günü için bütün canlıları mahşer yerine topladığı vakit, yakındakiler olduğu gibi, uzaktakiler de aynı şekilde duyacakları bir sesle karşılaşılır. Bu sesde: «Ey insanlar, sizi yarattığımdan bugüne kadar hep ben susdum da sizi dinledim. Bugün siz susun ve beni dinleyin. Bugün size amellerinizin karşılığı verilecektir. Ey insanlar, Ben sizin aranızda bir neseb, asâlet koydum, siz de kendi aranızda bir neseb tâyin ettiniz. Benim koyduğum nesebi düşürdünüz ve kendi nesebinizi yücelttiniz. Ben, en keremliniz, en çok müttakî olanınızdır, dedim. Fakat siz buna yaklaşmadınız da, falan zâde falan, dediniz. İşte bugün Ben de sizin koyduğunuz asâlet unvânını düşürür ve Benim koyduğum asâleti yüceltirim. Müttakîler nerede». Hemen bunlar için bir sancak çekilir. Onlar bu bayrağın ardına takılır, yerlerini alır ve hesabsız olarak Cennet'e girerler» (201) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem : **رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ** «Hikmetin

başı Allah korkusudur» (202) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem İ b n M e s' - ū d ' a (R.A.) hitâben :

إِذَا رَدَّتْ أَنْ تَلْقَانِي فَأَكْثِرْ مِنَ الْخَوْفِ بَعْدِي

«Bana kavuşmağı istersen, benden sonra korkunu çoğalt» buyurmuştur.

F u d a y l diyor: «Allah'dan korkan kimseyi, korkusu her türlü hayra delâlet eder.» Ş i b l î : «Allahu Teâlâ'dan ne zaman korkdumsa daha önce görmediğim ibret ve hikmetten bir kapu gördüm» demiştir. Y a h y a b. M u a z : «Günah işliyen her mü'mini iki iyilik tâkib eder. Birisi Allahu Teâlâ'nın ikaabından korkmak, diğeri de rahmetini ummaktır. Bu, tıpkı iki arslan arasında kalan bir tilki gibidir.»

M ū s â aleyhisselâm'dan gelen bir haberde; Allahu Teâlâ: «Herkesin hesabı zor geçecek ve bütün varlıklarından sorumlu tutulacaktır. Ancak vera' sâhiblerini hesaba çekmekten hayâ ederim» buyurmuştur. Vera' ve takvâ; şartı, korku ifade eden bir takım mânâlardan alınmış isimlerdir. Korku olmazsa bunlar bu isimleri alamazlardı. Bunun gibi, zikri de korkanlara mahsus kılınıştır. Nitekim âyet-i celilede :

سَيَذَكَّرُكَ مِنْ خَشْيَتِي

«Allah'dan korkacak olan öğüdü ka-

bûl eder» (87 - A'lâ: 10),

(201) Taberânî «Evsat»ında, Hâkim «Müstedrek»inde rivâyet etmişlerdir.

(202) Ebû Bekir b. Lâl ve Beyhaki rivâyet etmişlerdir.

«Rabbinin huzû-
وَلَمِنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ هـ

runda durmaktan korkan kimseler için iki Cennet vardır» (55 - Rahmân: 46) buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem bir kudsi hadîsde şöyle buyurmuştur:

قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَعِزَّتِي لَا أَجْمَعُ عَلَى عَبْدِي خَوْفَيْنِ وَلَا أَجْمَعُ لَهُ أَمْنَيْنِ
فَإِنْ أَمِنَنِي فِي الدُّنْيَا أَخَفَّتْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنْ خَافَنِي فِي الدُّنْيَا أَمَّنْتُهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Allahu Teâlâ buyuruyor: «İzzet ve Celâlim hakkı için, kulunun le-
hinde iki emniyet ve aleyhinde iki korkuyu bir arada toplamam. Dünyada
Benden emin olursa âhirette onu korkuturum. Dünyada Benden korkarsa
kıyâmet günü onu emniyette kılarım». (203).

Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ خَافَ اللَّهَ تَعَالَى خَافَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَمَنْ خَافَ غَيْرَ اللَّهِ خَوَّفَهُ اللَّهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ هـ

«Allah'dan korkandan her şey korkar. Allah'dan başkasından korka-
nı Allahu Teâlâ her şeyden korkutur» (204)

Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

أَتَمَّكُمْ عَقْلًا أَتَدُّكُمْ خَوْفًا لِلَّهِ تَعَالَى وَأَحْسَنَكُمْ فِيمَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِمْ وَنَهَى عَنْهُ نَظَرًا هـ

«En akıllınız, Allah'dan en çok korkanınız, emir ve yasaklarına en gü-
zel şekilde riâyet edeninizdir».

Y a h y a b. M u a z diyor: «Âdemoğlu ne miskindir? Yoksulluktan korktuğu gibi Cehennem'den korksaydı (mutlak sûrette) Cennet'e girer-
di». Z ü ' n - N û n da : «Allah'dan korkan kimsenin kalbi erir, Allah'a olan
sevgisi artar ve akl-ı selîm sâhibi olur» demiştir. Yine aynı zât şöyle söy-
lemiştir: «Korkunun ümidden daha fazla olması gerekir. Çünkü ümid ta-
rafı galebe çalınca, kalb bozulur». E b û ' l - H u s e y n e d - D a r î r de :
«Saâdetin alâmeti, şekavetten korkmaktır. Zira korku kul ile Allah ara-
sında, kul için bir köstektir. Bu köstek koparsa helâkde olanlarla beraber
helâk olur» demiştir.

Y a h y a b. M u a z ' a :

(203) İbn Hibban ve Beyhakî, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir,

(204) Ebû's-Şeyh ve İbn Hibban Ebû Umâme'den rivâyet etmişlerdir.

— Kıyâmet günü insanların en emîn olanı kimdir? diye soranlara, o:

— Dünyada en çok korkanıdır, diye cevap vermiştir. Sehlî de: «Helâl lokma yenmedikçe korku bulunmaz» demiştir. H a s a n - ı B a s r î 'ye sormuşlar :

— Nasıl yapalım? Öyle kimselerle sohbet ediyoruz ki, kalbimiz yerinden kopacak şekilde bizi korkutuyorlar, dediklerinde, H a s a n :

— Vallahi, emniyet gelinceye kadar sizi korkutanlarla oturmak, korku gelinceye kadar sizi emniyette bulunduranlarla oturmaktan daha iyidir, dedi. E b û S ü l e y m a n D â r â n î : «Korkunun bulunmadığı kalb, harâb olur» demiştir.

H z. Â i ş e Resûl-i Ekrem'e :

الَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَفَوْضَوْهُ وَجِلَّةٌ ه

«Rablerinin huzuruna

döneceklerinden korkarak vergilerini verenler» (23 - Mü'minûn: 60) âyetindeki «Kalbleri korkan» dan sordu ve: «Bunlar hırsız ve zâniler midir?» dedi. Resûl-i Ekrem :

لَا يَلِ الرَّجُلُ يَصُومُ وَيُصَلِّي وَيَتَصَدَّقُ وَيَخَافُ أَنْ لَا يَقْبَلَ مِنْهُ خَيْرٌ ه

«Hayır, bu, namaz kılıp oruç tutan ve sadaka veren kimsedir, amelinin kabûl olup olmayacağından korkar» (205) buyurmuştur. Allah'ın mek-rinden ve azâbından emîn olmak hakkındaki vaidler sayılamıyacak kadar çoktur. Bütün bunlar korkuyu överler. Çünkü bir şey'i yermek, onun zıddını övmektir. Ümidin zıddı ümitsizlik olduğu gibi, korkunun zıddı da emniyettir. Ümitsizliği yermek, ümidin faziletine delâlet ettiği gibi, emniyeti yermek de onun zıddı olan korkunun faziletine delâlet eder. Hattâ reca'nın fazileti hakkında vârid olan bütün rivâyetler, korkunun faziletine de delildir. Zîra bunlar lâzım-melzûm kabîlindendir, birbirinden ayrılmazlar. Çünkü sevdiğini ümid eden, onun kaybolmasından korkar. Şâyet kaybolmasından korkmazsa onu sevmiyor demektir.

Demek ki korku ile reca birbirinden ayrılmazlar, ancak biri diğerinden fazla olabilir de kalb, biri ile meşgul iken diğerine iltifat etmiyebilir. Çünkü korku ile ümidin şartı, şübheli olan şeylerle ilgili olmalarıdır. Zîra, kat'î olan bir şeyden ne korkulur, ne de bir şey umulur. Çünkü olacağı muhakkaktır.

Şu hâlde sevdiğinin olması mümkün olduğu gibi, olmaması da mümkündür. Onun olacağını düşünmek, kalbi rahatsızlandırır ki, işte bu ümid-dir. Yokluğunu düşünmek ise kalbi sızlandırır ki, bu, korkudur. Artık durum

(205) Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahih olduğunu söylemiştir.

şübheli olunca, bunların birbirinden ayrılmadıkları meydandadır. Bununla beraber bâzı sebeblerle şübhelerin bir tarafı daha kuvvetli olabilir ki, buna zan denir. Bu zan, bir ihtimâlin diğerinden daha kuvvetli olmasına sebep olur. Sevdiğinin olması zann-ı gaalibi olursa, reca tarafı kuvvetleşir ve ona nisbetle korku tarafı zayıflar. Aksi de böyledir. Her hâl u kârda bunlar birbirinden ayrılmazlar. Bunun için Allahu Teâlâ :

يَدْعُونَكَ رَعْبًا وَرَهْبًا «Umarak ve korkarak bize duâ

ederlerdi» (21 - Enbiyâ: 90), diğer âyette :

يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا «Korku ve ümidle Rablerine duâ

ederler» (32 - Secde: 16) buyurmuştur. Bunun için Araplar recayı korku mânasında kullanmışlar ve Allahu Teâlâ da :

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا «Ne oluyor size ki Allah'ın, sizi bir ve-

kar (ve şeref sâhibi yapmasını) emel etmezsiniz» (71 - Nûh: 13) buyurdu ki, burada reca, korku mânasınadır. Size ne oluyor ki korkmuyorsunuz? demektir. Kur'ân-ı Kerim'in çok yerinde reca, korku mânasında kullanılmıştır. Çünkü bunlar birbirinin lâzımıdır. Bir şeyden lâzımı ile tâbir etmek, Arapların âdetindendir.

Hattâ ben derim ki; Allah korkusundan dolayı ağlamanın fazileti hakkında vârid olan her haber, haşyetin faziletini izhâr eder. Çünkü ağlamak, haşyetin semeresidir. Nitekim Allahu Teâlâ :

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَالْيَبْكُوا كَثِيرًا «Az gülsünler, (fakat buna kar-

şılık) çok ağlasınlar» (9 - Tevbe: 83), yine :

يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا «Ağlıyarak çeneleri üstüne kapa-

nıyorlar ve bu onların derin saygısını artırıyor» (17 - İsrâ: 109),

أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ

«Şimdi siz bu söze mi şaşıyorsunuz? Ve gülüyorsunuz, ağlamıyorsunuz-

nuz. Siz gaafil ve oyuna meclûb (adam)larsınız» (53 - Necm: 59 - 61) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem de :

مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ تَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دَمْعَةٌ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ رَأْسِ الذُّبَابِ
مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ تَعَالَى شَرَّ ضَرَبٍ شَيْئًا مِنْ حَرِّ وَجْهِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ عَلَى النَّارِ

«Her hangi bir mü'min ki Allah korkusundan — sıvrisineğin başı kadar da olsa — gözünden bir damla yaş çıkar, sonra sıcaklığı yüzüne değerse, Allahu Teâlâ onu Cehennem'e haram kılar» (206). Ve yine :

إِذَا أَقْسَرَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ خَطَابَةٌ كَمَا تَحَاتُّ
مِنْ الشَّجَرِ وَرَقُهَا

«Allah korkusundan mü'minin kalbi ürperdiği vakit, ağacın yaprakları düşer gibi günahları dökülür» (207) ve yine :

لَا يَلِجُ النَّارَ أَحَدٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ تَعَالَى حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِي الضَّرْعِ

«Allah korkusundan dolayı yaş akıtan hiç bir kimse, süt, çıktığı memeye girmedikçe Cehennem'e girmez» (208) buyurmuştur.

U k b e b. Â m i r (R.A.) Resûl-i Ekrem'e :

— Kurtuluş çâresi nedir? diye sorunca, Resûl-i Ekrem : «Dilini koru, evinde otur ve hatâlarına ağla» (209) buyurmuştur. Hz. Â i ş e de Resûl-i Ekrem'e : «Ümmetinden hesab görmeden Cennet'e girecek var mı?» diye sorunca, Resûl-i Ekrem : «Evet, günahlarını hatırlayıp ağlayanlar», buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ قَطْرَةٍ دَمْعٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ تَعَالَى أَوْ قَطْرَةٍ
دَمِ أَهْرَيْفَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى

(206) Taberânî ve Beyhakî, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(207) Taberânî ve Beyhakî, Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

(208) Tirmizî, Nesel ve İbn Mâce Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

(209) Hadis yukarda geçmiştir.

«Allah katında, Allah korkusundan akan göz yaşı damlası veya Allah rızası uğrunda akıtılan kan damlasından daha kıymetli damla yoktur» (210).

Yine :

اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي عَيْنَيْنِ هَظَا لَتَيْنِ تُسْفِيَانِ بِدُرُوفِ الدَّمْعِ قَبْلَ أَنْ تُصِيرَ
الدَّمْعُ دَمًا وَالْأَصْرَارُ جُفْرًا

«Allah'ım, göz yaşları kan ve dişler köz parçası olmadan önce bana, yaşları ile kalbe şifa veren sel gibi akıcı iki göz nasib et» (211) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem, yedi sınıf insanın Arş-ı A'zam'ın gölgesinde gölgeleneceğini bildirdi ve Allah korkusundan göz yaşı akıtanları da bunlar arasında saydı.

H z. E b û B e k i r : «Gücü yeten ağlasın. Ağlamıyan da ağlar gibi yap-sın» demiştir. M u h a m m e d b. M ü n k e d i r ağladığı vakit göz yaşını sakalına, yüzüne ve gözüne sürer ve göz yaşının değdiği yeri Cehennem ateşinin yakmayacağını duyduğum için, bunu böyle yapıyorum, derdi.

A b d u l l a h b. A m r b. e l - Â s (R.A.): «Ağlayın, ağlayamazsanız ağ-lar gibi yapın. Eğer gerçeği bilseydiniz sesiniz kesilinceye kadar ağlar ve beliniz kırılıncaya kadar kılardınız» demiştir.

E b û S ü l e y m a n D â r â n î : «Akıttığı yaş ile gözünde gargara eden, yâni yaşı yalnız gözünün içini ıslatan gözün sâhibi kıyâmet günü zilletle karşılaşmaz. Şâyet yaşı akarsa, ilk damlası ile Allahu Teâlâ Ce-hennem deryâsını söndürür. Eğer bir cemâat hakkında ağlasa, o cemâat azâb olunmaz» demiştir.

E b û S ü l e y m a n diyor: «Ağlamak korkudandır. Ümid ve neş'e şevkten gelir».

K â ' b u ' l - A h b â r diyor: «Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a ye-mîn ederim ki, Allah korkusundan ağlayıp, yaşımın yanaklarıma dökülme-si, benim için bir dağ kadar altın tasadduk etmekten daha sevimlidir.»

A b d u l l a h b. Ö m e r de: «Allah korkusundan dolayı bir damla yaş akıtmak, benim için bin altın sadaka vermekten daha sevimlidir» demiş-tir.

Rivâyete göre H a n z a l a diyor ki: «Bir def'a Resûl-i Ekrem'in huzû-runda bulunuyorduk. Bize öyle bir öğütte bulundu ki, kalblerimiz yumuşa-dı, gözlerimiz yaşardı ve kendimizden geçtik. Eve döndüm, ailem bana yaklaştı. Onunla dünya sohbetine daldık ve Resûlüllah'ın huzurunda bu-lunduğumuz o durumu unuttum. Sonra hemen o durumu hatırladım, der-

(210) Tirmizi, Ebû Umâme'den rivâyet etti ve garib olduğunu söyledi.

(211) Taberânî ve Ebû Nuaym, İbn Ömer'den hasen sened ile rivâyet et-mişlerdir.

hâl sokağa çıkarak: «Hanzala münâfık oldu» diye bağırmağa başladım. Tam bu anda Ebû Bekir ile karşılaştım. Ebû Bekir (R.A.): «Hayır, Hanzala hiç bir vakit münâfık olmaz» dedi. Ben bu sözü tekrar eder olduğum hâlde Resûl-i Ekrem'in huzuruna girdim ve durumu anlattım: «Senin huzurunda böyle ağırlarken eve gidince hepsini unuttuk» dedim. Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

يَا حَظَّاهُ لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ أَبَدًا عَلَى تِلْكَ الْحَالَةِ لَصَافَحْتُمْ آلَ لَازِكَةٍ فِي
الطَّرِيقِ وَعَلَى فِرَاشِكُمْ وَلَكِنْ يَا حَظَّاهُ سَاعَةٌ وَسَاعَةٌ دَر

«Ey Hanzala, eğer siz devamlı olarak o durumu koruyabilseydiniz, sokakta ve yataklarınızda melekler sizinle musâfaha ederdi. Fakat hâliniz değişir, ara sıra öyle olursunuz» (212) buyurdu.

Demek ki ümid, ağlama, takvâ, vëra' ve ilmin faziletiyle emniyet içinde olmanın yerilmesi haklarında vârid olan her şey, korkunun faziletine delâlet eder. Zira bunların hepsi korku ile ilgilidir.

8 İNCİ BEYÂN : KORKU VE ÜMİDDEN HANGİSİNİN GAALİB VE-YA HER İKİSİNİN MÜSAVİ OLMASININ DAHA EFDAL OLDUĞU

Bilmiş ol ki; havf ile reccanın fazileti hakkında ayrı ayrı o kadar rivâyetler var ki, insan, ilk bakışta hangisinin efdal olacağını kestiremez hâle gelir. Aslında su mu üstün ekmek mi üstün? sorusu gibi, adamın ümid mi daha makbûl yoksa korku mu daha makbûl sorusu da boş bir sorudur. Su ile ekmekde, aç için ekmek, susamış için su daha makbûldür. Şâyet her ikisi de varsa, en çok ihtiyacı nere ise o daha makbûl, her ikisine ihtiyacı müsavî ise her ikisi de makbûl dediğimiz gibi, bunlarda da hüküm aynıdır. Zira her hangi bir maksad için istenen bir şey'in zâtına değil, istendiği gaayeye bakılır. Korku ile ümid de kalbi tedâvi eden birer ilâç gibidirler. Birbirine üstünlükleri kalbdeki hastalığa göredir. Şâyet kalbde Allah'ın mekrinden emîn olmak hastalığı gaalib ise korku ilâcı daha makbûl, şâyet Allah'ın rahmetinden ümitsizlik hastalığı gaalib ise o zaman ümid tedâvisi daha makbûl olur. Bunun gibi, isyan tarafı gaalib olan için de, korku daha makbûldür.

Bununla beraber, ekmek sekencebinden efdaldır, zira sekencebin safrayı, ekmek ise açlığı tedâvi eder. Safra ise az rastlanan bir hastalık, fakat açlık ise daima karşılaşılan bir hastalıktır. Ekmeğe ihtiyaç daha çok olduğundan ekmek daha makbûldür dediğimiz gibi, insanlarda isyan ve aldatma daha çok olduğu için bunu gözönünde bulundurarak, korkunun daha makbûl olduğunu da söyleyebiliriz. Şâyet recâ ile korkunun do-

(212) Müslim, Hanzala'dan rivâyet etmiştir.

1-İKİ YÜZLÜ 2-SEVGİSİNİ BİLDİRME 3-KORKU
4-ISARE 5-KORKU 6-ÜMİD 7-FAZİLETİ 8-DENK

ğuş yerlerini nazar-ı itibara alırsak, o zaman reca ve ümidin daha makbûl olduğunu da söyleyebiliriz. Zira reca, rahmet deryasından, korku ise gadab deryasından sulanır. Kim Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından lûtf ve rahmet gerektirenleri düşünürse, onun Allah'a olan sevgisi daha çoktur. Hâlbuki muhabbetin üstünde bir makam yoktur. Korkunun dayanağı, un ve şiddeti gerektiren sıfatları hatırlamaktır. Ümidde olan sevgi burada düşünülemez.

Hulâsa; başkası için aranan bir şeyde efdaliyyet kelimesi değil, eslahiyyet kelimesi kullanılmalıdır. Yâni, hangisi daha üstündür, şeklinde değil, hangisi daha yararlıdır, şeklinde olmalıdır. Buna göre deriz ki, çoğunlukla insanların hâline uygun olan, korku tarafının ümit tarafından daha faydalı olmasıdır. Çünkü ekseriyette isyan tarafı galibdir. Günahkâra yaraşan, ümid değil, korkudur. Günâhın gizli ve âşikâresini, zâhır ve bâtınını terkeden müttakiye gelince; ona da yaraşan, korku ve ümid taraflarının eşit olmasıdır. Bunun için, mü'minin korkusu ve ümidi tartılsa, müsavi gelirlerdi denmiştir. Rivâyete göre Hz. Ali evlâtlarından birisine: «Oğlum, Allah'tan öyle kork ki, bütün insanların yaptıkları iyiliklerle huzuruna çıksan da onları kabûl etmez, san. Allah'a öyle bir ümidle bağlan ki, bütün insanların günahları ile O'nun huzuruna çıkacak olsan da hepsini afvedeceğini düşün» demiştir. Bunun için Hz. Ömer: «Eğer dense ki, bir kişiden başka herkes Cehennem'e girecektir. O bir kişinin ben olmasını ümid ederim. Eğer dense ki bir kişiden başka herkes Cennet'e girecek, o bir kişinin ben olmasından korkarım» demiştir. İşte bu anlattığımız, havf ile recanın aşırı derecesidir. Hz. Ömer gibilere yaraşan, korku ve ümidinin müsavi olmasıdır. Fakat günahkâr bir insanın, kıyâmet günü Cehennem'e girecekler arasında bulunmayacağını sanması, aldanmadır.

Şâyet, hayır, Ömer gibilerin korku ve ümidinin eşit değil, bu konunun başında geçtiği gibi, ümid taraflarının fazla olması, ümid kuvveti de, sebeblerin kuvveti nisbetinde olması gerekir. Nitekim tarlayı ziraat edip tohum ekmekle bunun temsili yapılmıştı. Meselâ, verimli bir arazinin gerekli ziraat işlerini yapıp, ilaçlanmış iyi tohumu mevsiminde eken, arazinin gübre ve suyunu zamanında veren ve yabancı maddelerden temizlemek sûretiyle bütün maddî imkânları yerine getiren kimsenin elbette ki ümid tarafı, korku tarafına galibdir. Müttakilerin de böyle olması gerekir, dersen,

Bilmiş ol ki; ilmi, söz ve misallerden alan kimselerin sürçmeleri de çok olur. Biz bu durumu her ne kadar bir misâl ile irâd etmişsek de, o misâl, durumu bütün açıklığı ile ortaya koymuş değildir. Zira ümidin galib olmasının sebebi, tecrübeye dayanan bir ilimdir. Çünkü toprağın elverişli, tohumun sağlamlığı, havanın uygunluğu ve burada sel ve benzeri tehlikelerin azlığı hep tecrübe ile bilinen şeylerdir. Hâlbuki bizim üzerinde durduğumuz ibâdetlerle ilgili bir tecrübe henüz yapılmamıştır. Cinsi bilinmeyen ve muhiti tanınmayan bir toprağa atılan bir tohum gibidir. Böyle bir ziraat her ne kadar bütün maddî imkânları yerine getirilmiş olsa da he-

nûz deneme safhasında olduğu için, buna tam mânasiyle bel bağlanamaz, ümidi kadar da korkusu vardır. Bizim dâvamızdaki tohum, imandır. Bunun sıhhatinin şartları incedir. Toprak da kalbimizdir. Onun riyâ, nifak ve şirk gibi gizli pislikleri vardır. Onun hâlleri çok kapalıdır. Âfetleri de şehvetler ve dünyanın yaldızlı şeyleridir. Gönül şu anda bunlardan uzak olsa bile ileride bu âfetlere iltifat edip otmiyeceği ve böyle bir felâkete uğrayıp uğramıyacağı henüz belli değildir. Bunlar tecrübe ile bilinmeyen şeylerdir. Onun gök gürültüsü, seller; yıldırımları da ölüm sancıları ve o sıradaki itikad sarsıntılarıdır. Bunlar tecrübe edilemeyen şeylerdir. Mahsûl alması da Cennet'e girmektir ki, bu henüz tecrübe edilmemiştir.

Bu gerçekleri olduğu gibi bilen kimse, kalbi yumuşak ve korkak bir kimse ise elbette korkusu ümidine galebe çalar. Nitekim sahâbe ve tâbiîn'den, korkanların durumları yakında hikâyeye edilecektir. Şâyet metin ve tam bilgiye sâhib ise, ancak reca ile korkusu müsavi olabilir. Yoksa ümidinin korkusundan üstün olması gibi bir şey yoktur.

H.z. Ömer gibi bir zat daima inceden inceye kalbini yoklar ve hattâ H u z e y f e 'ye, kendisinde nifaktan bir şey olup olmadığını sorardı. Çünkü Resûl-i Ekrem, yalnız H u z e y f e 'ye münâfıkları tanıtmıştı. H.z. Ömer bu korku içinde olduğu hâlde, daha kalbinin nifak şâibesinden uzak olduğunu kim iddia edebilir? Uzak olduğunu kabûl etsen bile Allah'ın mek-rinden emîn olmağı kim te'mîn edebilir? Bunun gibi, son nefesden kim emîn olabilir?

Hâlbuki Resûl-i Ekrem : «Bir kimse elli yıl Cennet ehli amelini işler, öyle ki kendisi ile Cennet arasında bir karış veya bir devenin ikinci def'a sağılmasına kadar bir mesafe kalır. Asli şekaaveti galebe çalar da iman-sız gider» (213) buyurmuştur. Zâten bu arada bir şey yapamaz. Daha son nefesden emîn olabilir mi? Demek oluyor ki, mü'minin en ileri gidebileceği, korku ile ümidinin eşit olmasıdır. Ümid tarafının fazlalığı aldanmaktan başka bir şey değildir. Bunun için Allahu Teâlâ korku ile ümidi bir arada toplayıp övmek üzere : «Umarak ve korkarak bize duâ ederlerdi» (El-Enbiyâ: 90) buyurmuştur. Örnek, H.z. Ö m e r 'dir. Şâyet, Ö m e r gibisi nerde bulunur? dersin,

Zamanımızdaki (Gazâlî devridir) insanlar için en uygunu, ümitsizlikle amelî terketmeğe vormayan korku tarafının gaalib olmasıdır. Çünkü böyle mağfiretten ümidi kesmek, insanı amelden tenbelleştirir ve tamamen isyâna daldırır. Buna korku değil, ümitsizlik derler. Korku, insanı şehvetlerden, kalbi dünyaya meyletmekten alıkoyup ameale teşvik eden bir hâldir.

Y a h y a b. M u a z : «Sırf korku sebebiyle Allah'a ibâdet eden, düşünce deryasına batmış; sırf ümid ile ibâdet eden de şaşkınlık çölüne düşmüş olur. Fakat korku ve ümid ile Allah'a ibâdet eden dâvasında istikamet etmiş olur».

(213) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Aynı meâlde yine aynı mîsâlde başka rivâyet yolları da vardır.

Mekhûl-i Dîmişkî diyor: «Yalnız korku ile ibâdet eden Cerrûrî, yalnız ümid ile ibâdet eden Murcie, yalnız sevgi ile ibâdet eden Zindîk veya Cehmîye; korku, ümid ve muhabbet ile Allah'a ibâdet eden ise muvahhid dir.»

Öyle ise ibâdette bu üç vasfı toplamak lâzımdır. Bununla beraber ölüm zamanına kadar korku tarafı gaalib olmalıdır. Fakat ölüm döşeğinde ümid ve hüsn-i zan tarafına gaalib olması daha uygundur. Zira daha önceki korku, insanı amel etmeğe kamçılar. Ölüm ânında ise amelden iş geçmiştir. Korku, canını daha da sıkmaktan ve kendini üzmetten başka bir işe yaramaz. Fakat ümid kalbini takviye eder. Allah'a sevdiren ve Allah'a daha çok bağlar. Bunun için ölüm ânında ümid telkîn edilir ve Allah'ın sonsuz rahmeti hatırlatılır.

Herkese yaraşan, Allah sevgisiyle dünyadan ayrılmaktır. Zira Allahu Teâlâ'ya ulaşmayı seven kimsenin mülakatını Allahu Teâlâ sever. Sevgi ise ümidle bulunur. Keremi umulan sevilir. İlim ve amelden maksad mârifettir. Mârifet ise muhabbeti doğurur. Hâlbuki ölüm ile yolculuk ve rûcû' O'na oluyor. Sevgilisine giden kimsenin sevgisi nisbetinde sevinci artar. Sevgilisinden ayrılanın ise ızdırıp ve sıkıntısı çoğalır.

Ölüm ânında daha ziyade âile, evlâd, mesken, dost ve ahabablarını seven kimsenin bütün sevdikleri dünyada bulunuyor demektir ki, dünya, onun Cennet'i sayılmış oluyor. Zira Cennet, sevilen bütün şeylerin toplandığı yerdir. Bu gibilerin ölümü, Cennet'ten çıkmak ve kendisiyle arzularının arasında perde olmak demektir. Artık sevdiği şeylerden ayrılmanın ne demek olduğu gizli değildir.

Ne zaman ki sevdiği, yalnız Allah, Onu zikir, fikir ve mârifet olur, dünya ve dünya ilişkileri sevgilisinden kendisini alıkoyarsa, o vakit dünya onun hapishanesi olur. Çünkü cezaevi, insanı dost ve ahabablarından tecrid demektir. Binâenaleyh, bu gibi adamın ölümü, hapisten kurtulması demektir. Cezaevinden kurtulup âilesinin yanına giden adamın sevinci meydandadır.

İşte bu anlattığımız durum, yâni bütün sevgilerini dünyada bırakıp da âdeta cezaevine gider gibi, ölenin durumu ile bütün sevgisini Allah'a bağlayan kimseye dünyanın bir cezaevi olup ölümle beraber bu cezaevinden kurtulup sevgilisine ulaşması durumu, ölümü müteâkip ilk karşılaşacağı mükâfat veya mücâzat durumudur. İyiler için hazırladığı gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hattâ hâtır ve hayâle gelmeyen nimetlerle, dünya hayâtını âhirete tercih edip ona razı olan ve ona bel bağlayan kötüler için hazırladığı kelepçe, bukağı, zincir ve çeşitli kepezelikler de ayrı şeylerdir.

Bizi müslüman olarak öldürüp sâilihler ilhak etmesini Cenâb-ı Hak'tan niyâz ederiz.

Yapmış olduğumuz şu duâyâ ümid, ancak Allah sevgisini kazanmakla olur. Allah sevgisi de diğer sevgileri gönülden çıkarıp mâsivadan ilgyi

kesmekle, mevki, mal ve mesken sevgisini gönülden çıkarmakla mümkün olur. Buna göre en iyisi, Resûl-i Ekrem'in :

اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ أَحَبَّكَ وَحُبَّ مَا يَقْرُبُنِي إِلَى حُبِّكَ وَاجْعَلْ
حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ هـ

«Allah'ım, Seni sevmeyi ve Seni seveni sevmeyi ve Senin sevgine beni yaklaştıracak şey'i sevmeyi bana nasib et ve Senin sevgini (sıcak ve hararetili günde) soğuk suyu sevmekten bana daha sevimli kıl.» (214) diye duâ ettiği gibi duâ etmektir.

Maksadımız ölüm ânında ümidin daha uygun olduğunu bildirmektir. Çünkü ümid, sevgiyi daha çok çeker, ama ölümden önce kişinin hakkında korku daha uygun düşer. Çünkü korku, şehveti daha çok yakar. Dünya sevgisini gönülden daha çok izâle eder ve ibâdete kamçılar. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Ölürken mutlak Rabbinize hüsn-i zann ederek ölün» (215) demiş ve Allahu Teâlâ da: «Kulum beni nasıl zannederse öyle bulur. İsteddiği gibi beni zannetsin» buyurmuştur. Süleyman Teymî ölüm döşeğine yattığı vakit, oğluna: «Oğlum, bana Allahu Teâlâ'nın ruhsatlarından ve O'na olan ümidlerden bahset ki, ben bu zann üzerine Allah'a ulaşayım» demiştir. Sevrî de sancılarının şiddetlendiği sırada âlimleri etrafına topladı. Hepsî Allahu Teâlâ'nın geniş rahmetinden bahsetmek sûretıyla onu ümidlendiriyorlardı. Ahmed b. Hanbel de ölüm döşeginde oğluna: «Bana hüsn-i zanna vesîle olacak ümid verici haberleri hatırlat» demiştir.

Bütün bunlardan maksad, Allah'ı kendisine sevdirmektir. Bunun için Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a: «Beni kullarıma sevdire» diye emretmiştir. Dâvud aleyhisselâm: «Bunu nasıl yapayım?» deyince, Allahu Teâlâ: «Onlara verdiğim nimet ve ihsanlarımı hatırlatmakla» buyurmuştur.

Anlaşıyor ki, saâdetin gaayesi, Allah'ı severek ölmektedir. Allah'ı sevmek de onu bilmek ve dünya sevgisini gönülden çıkarmakla mümkündür. Âdetâ dünya kendisine, sevgilisiyle buluşmasına engel olan bir cezaevi gibi olmalıdır.

Sâlihlerden bir zat, bir gece rü'yasında Süleyman Dârânî'yi uçar hâlde gördü ve :

— Hayır ola, bu hâlin ne? diye sordu. O :

— İşte şimdi cezaevinden kurtuldum ve serbest kaldım, dedi. Bu zât sabahleyin uyandı, merak etti ve: «Bu zât ile gidip görüşeyim» dedi ve adamı sorunca. «Size sağlık, o, geçtiğimiz gece öldü» dediler.

(214) Tirmizi, Muaz'dan rivâyet etmiştir.

(215) Müslim, Câbir'den rivâyet etmiştir.

9 uncu BEYÂN : KORKU HÂLİNİ TE'MİN EDEN ÇARE

Bilmiş ol ki; Sabır ve Şükür Kitaplarındaki izâhatımız ve sabrın tedâvisinde anlattıklarımız, bu soruyu cevaplandırmak için yeterlidir. Çünkü sabır, ancak korku ve ümidden sonra gelir. Zira dinin ilk makamı, Allah'a ve altı esasa kuvvetli inançtan ibâret olan yakîndir. Bu yakinde Cennet ve Cehennem de vardır. Binâenaleyh, bu kuvvetli iman, Cehennem'den korkup Cennet'i ummağı harekete geçirir. Bu korku ve ümid, sabrı kuvvetleştirir. Zira Cennet'in etrafı kolaylıkla aşılamayan engellerle çevrilidir. Bu engelleri aşmanın zorluğuna ancak kuvvetli ümid sayesinde tahammül edilir. Cehennem'in etrafı da şehvî şeylerle süslenmiştir. Bu şehvetlere düşmemek için sabır ve metânet göstermek de kuvvetli korkuya bağlıdır. Bunun için Hz. Ali: «Cennet'i arzulayan, şehvetlerle münâsebeti keser. Cehennem'den korkan da haramdan sakınır» demiştir. Sonra korku ve ümidden meydâna gelen sabır makamı mücâhede makamına intikal ederek devamlı olarak zikir ve fikre dalar. Çünkü devamı, ünsiyyete vesîle olur. Fikrin devamı, mârifete vesîle olur da bu, tam mânasıyle elde edilen ünsiyyet ve mârifetten sevgi hâsıl olur. Sevgi ve muhabbeti de sırasıyla rıza, tevekkül ve diğer makamlar tâkib eder. İşte din yolundaki konaklamaların tertibleri böyledir. Demek ki yakînin aslından sonra havf ile reca'dan başka makam yoktur. Bunlardan sonra da sabırdan başkası yoktur. Sabırdan sonra da mücâhede, zâhir ve bâtını ile Allah'a yönelme makamı gelir. Allahu Teâlâ kime yolu açmışsa mücâhededen sonra da hidâyet ve mârifetten başka makam yoktur. Mârifetten sonra da muhabbet ve üns makamı gelir. Sevgilinin işine rıza, muhabbet makamının zarûretlerindendir. Onun yardımına dayanmak da bu makamın zaruretidir. Bu da tevekküldür. Demek ki sabırdan anlattıklarımız bu konuyu aydınlatmak için yeterlidir. Fakat yine de biz havfı müstakil olarak ele alır ve deriz ki;

Korku, biri diğerinden daha iyi olan, ayrı ayrı iki yollardan gelir. Bunu şöyle bir misâl ile açıklayalım :

Yılan veya Arslan'ın ne olduklarını bilmiyen bir çocuk evde dururken bunlardan birisi yanına girse, bunlardan korkmak şöyle dursun, bunlarla oynamak ister. Fakat yanında anne ve babası olsa, ki bunlar bu hayvanların ne derece korkunç ve zararlı olduklarını bilirler. Bunun için onları bir korku ve dehşet kaplar da sağa, sola kaçmağa başlarlar. Anne ve babanın hâlini gören çocuk da onlardan müteessir olarak, onları taklid etmek sûretiyle korkmağa başlar. İçeri giren bu yaratıkların tehlikeli olduklarını anlar, fakat ne yönden tehlikeli olduklarını bilemez.

İşte bunun gibi, Allahu Teâlâ'dan korkmanın da iki makamı vardır; biri azâbindan, diğeri de kendi zâtından korkmaktır. Zâtından korkmak ise, âlimlerin ve basîret sâhibi âriflerin korkusudur. Onun Celâlinin iktizâ ettiği heybetinden korkarlar. Onlar; Allahu Teâlâ'nın :

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ «Allah size kendisinden sakınmanızı emredi-

yor» (3 - Âl-i İmran: 28). اَتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ «Allah'tan nasıl

korkmak lâzımsa öylece korkun» (3 - Âl-i İmran: 102) buyurduğu âyetleri-
nin sırlarına vâkıftırlar.

Birincisi, yâni azâbından korku ise, bütün mahlûkatın korkusudur. Bu da ilerdeki Cennet ve Cehennem'e ve bunların tâat ve mâsiyetinin kar-
şılığı imânın hâsıdır. Bu korkunun azlığı, gaflet ve imânın za'fiyeti se-
bebiyledir. Gaflet, tezkir, hatırlatma, va'z u nasihatle, kıyâmetin dehşeti-
ni ve çeşitli azabların şiddetini düşünmekle ve yine korkanlara bakmak,
onların sohbetinde bulunmak ve onların hâllerini görmekle giderilebilir.
Şâyet gözü ile göremezse haberlerini dinlemek de fayda verir.

İkincisi, yâni Allah'ın zâtından korku ise, korkunun en üstün derece-
sidir. Kişinin en çok korkacağı, Allahu Teâlâ'nın zâtı olmalıdır. Ondaki
uzak kalmaktan ve araya perde girmekten korkmalı ve Ona yaklaşımağı
ummalıdır. Z ü ' n - N û n - ı M ı s r î : «Allah'dan ayrı kalmak korkusuna nis-
betle, Cehennem'den korkmak, dalgalı denizin yanında bir damla sudan
korkmak gibidir». İşte bu korku, âlimler haşyetidir. Nitekim Allahu Teâlâ :
«Allah'tan, kulları içinde ancak âlimler korkar» (35 - Fâtır: 28) buyurmuş-
tur. Âlimlerin olduğu gibi, bütün mü'minlerin de bu korkudan nasibleri var-
dır. Avâmın korkusu, yukarıda anlattığımız çocuk gibi, taklid yolu ile, basiretle değildir. Bunun için zayıftır ve zevâle mahkûmdur, tez gelir ge-
çer. Hattâ anne babasının yilandan korktuğunu görerek ondan korkan
çocuk, bu def'a yılan avcılarını görünce o korkuyu unutarak kendisi de
yılanı tutmağa başlar. Böyle taklid yolu ile elde edilen inançlar, ekseri-
yetle zayıftır. Ancak devamlı olarak onu te'kid eden, sebepleri görüp ge-
reğince amel etmek ve uzun müddet günahattan çekinmek sûretiyle bu
taklidini takviye edebilir.

Şu hâlde mârifetin zirvesine ulaşıp Allahu Teâlâ'yı, Allahu Teâlâ'nın
kendisini tavsif ettiği gibi bilen, artık zarurî olarak Ondaki korkar. Ona bu
korku için başka çare aramağa lüzum yoktur. İstese de istemese de o,
korkar. Bunun için Allahu Teâlâ D â v u d aleyhisselâm'a : «Arslanlardan
korktuğun gibi, Benden de kork» buyurmuştur. Yırtıcı hayvanlardan kork-
mak için, bunların yırtıcılıklarını bilmekten başka çare aramağa lüzum
yoktur. Allahu Teâlâ'yı ve hiç aldırış etmeden O'nun dilediğini yaptığını
ve dilediği gibi hükmettiğini, hiç bir geçmişleri olmadan melekleri kendi-
ne yaklaştırdığını ve hiç bir geçmişi olmadan şeytanları uzaklaştırdığını
bilen ve belki «Bunlar Cennet'e, benim için hiç değeri yok; bunlar da Ce-
hennem'e, Benim için hiç değeri yok» durumunda olduğunu bilen kimse,

elbette Allah'dan korkar. Şâyet Allahu Teâlâ, cezayı yalnız isyâna, sevası da yalnız itâate verir, diye hatırına bir şey geçerse, o zaman düşünmen gerekir ki, Allahu Teâlâ itâat edene, itâat sebepleriyle onu salıvermedi ki, isterse itâat etsin, isterse etmesin. Günahkârı da isyan sebepleriyle salıvermedi ki, o da isterse isyan etsin, isterse etmesin. Allahu Teâlâ'nın gafleti, şehveti ve şehveti yerine getirme imkânlarını insana vermekle bu işleri yapması kendiliğinden hâsıl oldu. Şâyet âsiyi uzaklaştırması, onun isyanından ötürü ise, onu isvâna sevkeden kim? Bu isyânı geçmiş bir gûnahtan dolayı mıdır ki, böyle geriye doğru teselsül edip gitsin? Yoksa kul tarafından hiç bir illeti bulunmıyan bir noktada kalsın mı? Belki bu, ezelde mukadder bir hükm-i Rabbânîdir.

İşte bunu anlatmak üzere Resûl-i Ekrem :

اِخْتَجَّ اٰدَمُ وَمُوسٰى عَلَيْهِمَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عِنْدَ رَبِّهِمَا فَجَحَّ اٰدَمُ
مُوسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ. قَالَ مُوسٰى اَنْتَ اَدَمُ الَّذِى خَلَقَكَ اللّٰهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ
فِيكَ مِنْ رُّوْحِهِ وَاَسْجَدَ لَكَ مَلٰٓئِكَتُهُ وَاَسْكَنَكَ جَنَّةً ثُمَّ اَهْبَطْتَ
النَّارَ بِخَطِيئَتِكَ اِلَى الْاَرْضِ. فَقَالَ اَدَمُ اَنْتَ مُوسٰى الَّذِى اصْطَفَاكَ اللّٰهُ
بِرِسَالَتِهِ وَبِكَلَامِهِ وَاَعْطَاكَ الْاَلْوَابَ فِيْهَا يَتِيَاكَ كُلُّ شَيْءٍ وَقَرَّبَكَ لِحَيْثُ
فِيْكُمْ وَجَدْتَ اللّٰهُ كَتَبَ التَّوْرَةَ قَبْلَ اَخْلُقَ! قَالَ مُوسٰى يَا رَبِّعَيْنِ عَامًا
قَالَ اَدَمُ فَهَلْ وَجَدْتَ فِيْهَا «وَعَصٰى اَدَمُ رَبَّهُ فَعَوٰى»! قَالَ نَعَمْ. قَالَ
اَفَتَلُوْمُنِىْ عَلَى اَنْ عَمِلْتُ عَمَلًا كَتَبَهُ اللّٰهُ عَلَى قَبْلِ اَنْ اَعْمَلَهُ وَقَبْلَ اَنْ
يَخْلُقَنِىْ يَا رَبِّعَيْنِ سَنَةً! قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فَجَحَّ اَدَمُ مُوسٰى

« Â d e m aleyhisselâm ile M û s â aleyhisselâm Rablerinin huzurunda tartıştılar. Â d e m aleyhisselâm M û s â aleyhisselâm'a üstün geldi.

Mûsâ aleyhisselâm, Âdem aleyhisselâm'a :

— Sen, Allahu Teâlâ'nın kendi kudret eliyle yaratıp kendi (ilminde mâlûm olan) rûhundan nefhettiği ve melekleri sana secde ettirdiği ve seni Cennet'te yerleştirdiği hâlde sonra bir hatân sebebiyle bütün insanları veryüzüne indiren Âdem değil misin? dedi. Â d e m aleyhisselâm :

— Sen, Allahu Teâlâ'nın, risâlet ve kelâmı ile ihtiyâr ettiği, sonra her

şey'i açıklayan levhaları verdiği ve kendisine yaklaştıırıp sırdaş ettiği Mûsâ değil misin?

Mûsâ, evet, dedi. Âdem aleyhisselâm :

— Allahu Teâlâ beni yaratmadan kaç yıl önce Tevrat'ı yazdığını biliyor musun? dedi. Mûsâ aleyhisselâm :

— Tam kırk yıl önce yazdı, dedi. Âdem aleyhisselâm :

— Orada: «Âdem Rabbine isyân etti ve azdı» yazısını buldun mu? dedi. Mûsâ aleyhisselâm :

— Evet, buldum, deyince, Âdem aleyhisselâm :

— Ben yapmadan hattâ yaratılmadan kırk yıl önce Allahu Teâlâ'nın aleyhimde «yaptı» diye yazdıktan sonra, yaptığım bir işden dolayı beni kınamağa mı kalkışıyorsun? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Âdem böyle söylemekle Mûsâ'ya galebe çaldı» buyurdu (216).

Hidâyet nûrundan meydâna gelen bir mârifet ile bu husustaki sebepleri bilen, kaderin sırrına vâkıf olan âriflerdendir. Yalnız işitmek sûretiyle bunlara inananlar da mü'minlerin avâmındandır. Bununla beraber her iki fırka için de korku mevcuttur. Zayıf bir çocuğun yırtıcı hayvanların pençesine düşmesi gibi, her kul, Allah'ın kabze-i kudretindedir. Arslan bâzan boşda bulunup çocuğun bundan faydalanarak kaçıp kurtulacağı gibi, bâzan da pençesinde parça parça olabilir. Bu, geliş güzel bir davranıştır. Bu geliş güzel davranışın da muayyen miktarda mürettep sebepleri vardır. Fakat bu sebepleri, bilmiyen adama nisbet ettiğimiz vakit, buna geliş güzel deriz. Ancak Allahu Teâlâ'ya izâfe edildiği zaman, buna geliş güzel demek câiz olmaz. Aslında Arslan'ın pençesine düşen kimsenin mârifeti kemâl bulsa, Arslan'dan değil, Arslan'ı ve Arslan'da parçalayıcı vasfını yaratandan korkardı. Zira Arslan, fıtratına bağlıdır. Acıkırsa avını parçalar. Gaflet musahhar olmuşsa avını terkeder. Bunu söylerken, Allah'dan korkmak, Arslan'dan korkmak gibidir, demek istemiyorum. Belki aradan perde kalktığı vakit anlaşılacağı gibi, Arslan'dan korkmak, aynen Allah'dan korkmaktır. Zira Arslan vasıtasıyla gerçekte insanı helâk eden, Allahu Teâlâ'dır.

Şurasını da iyi bil ki, âhîret arslanları, dünya arslanları gibidir. Allahu Teâlâ azab ve sevab sebeplerini yarattığı gibi, hepsinin adamlarını da yarattı. Ezeli kazâdan meydâna gelen mukadderatları, herkesi yaratıldığı şey'e doğru iter. Cennet'i yarattı, adamlarını da yarattı. Dileseler de dilemeseler de oraya doğru giderler. Cehennem'i yarattı, onun da adamlarını yarattı. Onlar da dilese de dilemese de o tarafa doğru giderler. Kendisini kader dalgaları arasında çırpınmakta gören herkes zarurî olarak korkar. İşte bu, âriflerin, sırr-ı kaderden olan korkularıdır. Kim bu hususta tam bir basîret görüşüne yükselemezse o, bu husus ile ilgili haber ve eserleri dinlemek ve korkan âriflerin hâl ve sözlerini düşünmek sûretiyle

(216) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Başka ifade ile de Buhârî ile Müslim, müştereken rivâyet etmişlerdir.

kendisini iyice tedâvi etmeğe çalışmalı ve ümide kapılan aldanmışlarla onları mukaayese edip onlara uymanın daha doğru olacağına asla tereddüt etmemelidir. Zira onlar, peygamberler, velîler ve âlimlerdir. Kendilerini emniyette hissedenler ise Fir'avnlr, câhiller ve ahmak kimselerdir. Bütün yaratıkların efendisi olan Peygamberimiz ise en çok korkanlardanır. Hattâ bir çocuğun cenâze namazını kılariken bir rivâyette duâsında: «Allah'ım, Sen bunu kabir ve Cehennem azâbından koru» (217) diye duâ ediyordu. Diğer rivâyette adamın birisinin: «Ne mutlu sana, Cennet serçelerinden bir serçe» dediğini duyunca, Resûl-i Ekrem hiddetlenerek:

وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهُ كَذِبٌ وَاللَّهِ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَمَا أَدْرِي مَا يُضَعِّبُنِي إِلَّا اللَّهُ
خَلَقَ الْجَنَّةَ وَخَلَقَ هَٰذَا لَا يَزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقُصُ مِنْهُمْ ۝

«Öyle olduğunu ne biliyorsun? Allah'a yemin ederim ki, ben peygamber olduğum hâlde Allahu Teâlâ'nın hakkımda ne muâmele yapacağını bilmem. Allahu Teâlâ Cennet'i yarattı, adamlarını da yarattı. Bunlar ne artar, ne de eksilirler» (218) buyurmuştur. Diğer rivâyete göre Resûl-i Ekrem ilk muhâcirlerden olan Osman b. Maz'un'un cenaze namazını kılıyordu. Osman'ın annesi: «Sana Cennet'le müjde olsun» demesi üzerine, Resûl-i Ekrem yukarda geçen sözü söyledi. Ümmü Seleme: «Artık ondan sonra kimseyi tezkiye etmedim» dedi.

Muhammed b. Hûle el-Hanefiyye: «Vallahî, Resûl-i Ekrem'den başka babam da olsa kimseyi tezkiye etmem» dedi. Ve bunun üzerine Şii'ler ona hücumla kalkıştı. O da bu durum karşısında Hz. Ali'yi övdü ve menkıbelerini anlattı.

Yine rivâyete göre; Resûl-i Ekrem ile ilk hicret edenlerden ve Ashâb-ı Suffa'dan olup bir savaşta şehid düşen bir zât için annesi: «Ne mutlu sana, Resûl-i Ekrem ile hicret ettin ve şimdi de şehid oldun. Uçarak Cennet'e gittin» deyince, Resûl-i Ekrem: «Ne biliyorsun? Belki lüzumsuz sözler konuşur ve zararsız şeyleri önlemeğe kalkıştırdı» buyurdu. Diğer bir rivâyette de Resûl-i Ekrem malûl olan Ashâb'ından birinin yanına girdi. Bu sırada kadının biri: «Senin için Cennet hazırdır» dedi. Resûl-i Ekrem: «Böyle Allah'a karşı peşin hüküm veren kimdir?» diye sorunca, hasta «Annemdir» dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Ne biliyorsun? Belki boş sözler konuşur ve müstağni kalmadığı şeylere cimrilik ederdi» buyurdu.

Bütün mü'minler nasıl korkmasınlar ki, Resûl-i Ekrem:

(217) Yukarıda geçmiştir.

(218) Buhârî Ümmü Alâ'dan rivâyet etmiştir.

سَيِّبْنِي سُورَةُ هُودٍ وَأَخَوَاتُهَا سُورَةُ الْوَاقِعَةِ وَإِذَا الشَّمْسُ
كُورَتْ وَعَمَّ يَسَاءُ لُونُ هـ

«Hûd ve onun kardeşleri olan Vâkıa, Tekvir ve Amme sûreleri beni kocaltırmıştır» (219) buyurdu.

Âlimler: «Belki de bu sûredeki uzaklaştırma âyetleri Resûl-i Ekrem'in kocalmasına sebep olmuşlardır. Onlar :

أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ هـ «Gözünüzü açın ki, Hûd'un kavmi olan

Âd'e (Allah'ın rahmetinden ebedî olarak) uzaklık (verildi)» (11 - Hûd: 60),

أَلَا بُعْدًا لِسَمُودٍ هـ «Gözünüzü açın ki Semûd'a (Allah'ın

rahmetinden) uzaklık (verilmiştir)» (11 - Hûd: 68),

أَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ هـ «Haberiniz olsun ki

Semûd (kavmi) Allah'ın rahmetinden nasıl uzaklaştı ise Medyen (kavmi-ne) de öylece bir uzaklık (verildi)» (11 - Hûd: 95) âyetleridir. Bununla beraber Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ dilese onlar şirk koşmazlardı» buyurdu.

Vâkıa sûresinde de :

لَيْسَ لَوْفَعَيْكَ كَاذِبَةٌ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ هـ «(Hiç bir nefis)

onun vukuunda (Allah'a karşı artık) yalancı değildir. O, (kimini) alçaltıcı, (kimini) yükselticidir» (56 - Vâkıa: 2,3) buyurmuştur. Yâni her şey olacağı gibi takdîr edildi, kalem kurudu da vâkı' olan erdi. Ya dünyada yüksek olanları alçaltıcı veya dünyada alçak olanları yükseltici olarak indi.

Tekvir sûresinde de kıyâmet gününün zorluğu ve neticenin açığa çıkması ile ilgili olan da :

وَإِذَا الْجَبَابِيزُ سُعِرَتْ وَإِذَا الْجَنَّةُ أَذِلْفَتْ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ

(219) Tirmizî, İbn Abbâs'dan rivâyet etti ve «hasendir» dedi. Hâkim de sahîh olduğunu söyledi.

«O alevli ateş, daha ziyade kızıştırıldığı zaman, Cennet (mü'minlere) yaklaştırıldığı zaman. Her nefis ne hazırlamışsa (artık hepsini görüp) bilmiştir (silecektir)» (81 - Tekvîr: 12 - 14) âyetleridir.

Amme sûresinde de :

يَوْمَ يَنْظُرُ انْزَامًا قَدْ مَتَّ بِدَاهٍ هـ «O gün herkes iki

elinin önden yolladığı ne ise ona bakacak» (78 - Nebe': 40) ve

لَا يَسْأَلُكُمْ مَوْلَاكُمْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَوْلَ صَوَابٍ هـ «Rahmeti umu-

ma yaygın olanın kendilerine izin verdiğinden başkaları konuşamazlar» (78 - Nebe': 38) dediler.

Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri üzerinde inceden inceye düşünülürse, hepsinin korkutucu olduğu görülür. Esasen Kur'ân-ı Kerim'deki yalnız :

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَا كُنتَ تَكْتُمُ وَأَمَّا مَنْ وَعَدِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى هـ

«Şüphesiz ki Ben tevbe ve îman edenleri, iyi iyi amelde bulunanları, sonra da doğru yolda sebat edenleri elbette çok yarlıgayacağım» (20 - Tâ Hâ: 82) âyet-i celile'si korkutmak için kâfidir. Çünkü burada mağfiret, dört şarta bağlanmıştır ki, yalnız birini bile tam mânasıyle yerine getirmekten insan âcizdir. Bundan daha şiddetlisi :

فَأَمَّا مَنْ كُنتَ تَكْتُمُ وَأَمَّا مَنْ وَعَدِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ هـ

«Amma tevbe ve îman edip de iyi amelde bulunan kimseler muradlarına erenlerden olacaklarını umabilirler» (28 - Kasas: 67) âyet-i celilesi ile

لَسْأَلُ الصَّادِقِينَ عَنْ صِيَاهُمْ هـ «Tâ ki (Allah) o sâdik-

lara sadakatlarını sorsun» (33 - Ahzâb: 8),

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانُ هـ «Ey ins ve cin, ilerde sizin (hesabınızı

görmeye) yöneleceğiz» (55 - Rahmân: 31),

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ هـ

«Onlar artık (Allah'ın) ihmâlinden mi emin oldular?» (7 - A'raf: 99),

وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ هـ

«Rabbın yakalayışı — (Ahâlisi) zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladığı zaman — işte böyle (olur). Şübhesiz ki O'nun çarpması (cezası) pek acıklıdır, pek çetindir» (11 - Hüd: 102),

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا هـ

«Müttakiler O çok esirgeyici

(Allah'ın) huzuruna (süvari elçiler gibi) toplayacağımız...» (19 - Mer-

yem: 86), وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا هـ «Sizden hiç biriniz müstesnâ ol-

mamak üzere ille oraya (Cehennem'e) uğrıyacaktır» (19 - Meryem: 71),

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ هـ

«Siz dilediğinizi yapın» (41 - Fussilet: 40),

وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ هـ

«Kim âhiret ekimi dilerse onun ekinini artırırız» (42 - Şûrâ: 20),

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ هـ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ هـ

«Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyor idiyse onun sevabını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca şer yapıyor idiyse onun cezasını görecektir»

(99 - Zilzâl: 7,8), وَقَدْ مَنَّآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ هـ «Biz onların her

hangi bir amel yaptılarsa onun önüne geçtik» (25 - Fûrkan: 23) âyetleri ile

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِي آمَنَ وَعَمِلَ الصَّالِحَاتِ

وَتَوَّاصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّاصُوا بِالصَّبْرِ هـ

«And olsun asra ki, muhakkak insan kat'i bir ziyandadır. Ancak imân edenlerle güzel güzel amellerde bulunanlar, bir de birbirine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler böyle değil» (103 - Asr sûresi, 1 - 3) sûre-i celîle'si yeter ve artardı. Çünkü burada, ziyandan kurtulması, dört şarta bağlanmıştır.

Kendilerine en büyük mevki verilmişken peygamberlerin korkması, Allah'ın mekrinden emîn olmamaları içindir. Çünkü Onun mekrinden ancak hüsranda olanlar emîn olur. Hattâ rivâyete göre; Peygamber Efendimiz ve C e b r â i l aleyhisselâm Allah korkusundan ötürü ağlarlarken Allahu Teâlâ onlara :

— Niçin ağlıyorsunuz? Hâlbuki Ben sizi emniyette kıldım, buyurması üzerine onlar :

— Yâ Rab, Senin mekrinden kim emin olabilir? dediler. Ve Allahu Teâlâ'nın bütün gizlilikleri bildiğini bildikleri ve kendilerinin sonuçtan haberleri olmadığı için, Allahu Teâlâ'nın :

— Ben sizi emîn kıldım, buyurduğunun bir imtihan ve bir ibtilâ olmasına emîn olmadıklarını ifade etmişler ve şâyet emîn olsalar, sözlerinde durmamış oldukları mânasını taşıdığını ifade etmek istemişlerdir.

Nitekim İ b r â h i m aleyhisselâm mancınık ile ateşe atılırken: «Allah bana yeter» dedi. Havada giderken kendisine C e b r â i l aleyhisselâm gelip: «Ne istiyorsun?» demişti. O, ilk sözünde durarak: «Senden bir şey istemem» demekle va'dinde vefa göstermiştir ve zaten: «Allah bana yeter» sözü en büyük bir duâdır. Allahu Teâlâ bunu haber vermek üzere :

وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ

«İbrâhîm, vazifesini tastamam ifâ etti» (53 -

Necm: 37) yâni, «Allah bana yeter» sözünde durdu, buyurmuştur.

Bunun benzerini M û s â aleyhisselâm'dan da haber vermek üzere :

إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُقْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَىٰ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَآرَىٰ

«Dediler ey Rabbimiz, doğrusu onun bize karşı aşırı gitmesinden, yahut tuğyânını artırmasından endişe ediyoruz biz. Buyurdu: Korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim, Ben her şey'i işitir ve görürüm» (20 - Tâ Hâ: buyurmuştur.

Sâhirlerin sihir âletleri karşısında Allah'ın mekrinden emîn olmayarak korkar gibi olunca; emniyetini yenilemek üzere Allahu Teâlâ: «Korkma! Muhakkak sen âlâsın» (20 - Tâ Hâ: 68) buyurdu.

Bedir savaşında mü'minlerin heybet ve azameti za'fa düşünce, Resûl-i Ekrem :

اللَّهُمَّ إِنْ تَهْلَكَ هَذِهِ الْعِصَابَةُ لَمْ يَبْقَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ أَحَدٌ يَعْبُدُكَ

«Allah'ım, şu toplum da helâk olursa, artık yeryüzünde Sana ibâdet edecek tek kimse kalmaz» (220) buyurduğu vakit, Ebû Bekir: «Yalvarmağa lüzum yok, Onun sana olan va'di yeter» dedi. Sıddık'ın makamı, Allahu Teâlâ'nın va'dine itimad makamı idi. Resûl-i Ekrem'in makamı ise, Allah'ın mekrinden korkma makamı idi ki, bu, daha uygun bir makamdır. Zîra bu makam, ancak Allahu Teâlâ'nın esrarını, ef'âlinin gizliliklerini ve mekir diye ifade edilen verdiği bâzı sıkıntılarının mânalarını kemâliyle bilmekten gelir.

Her şey'i olduğu gibi mârifetten âciz olduğunu bilen kimsenin, çaresiz olarak korkusu çoğalır. Bunun için İ s â aleyhisselâm'a :

أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ الْهَيْئَةَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ
مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ
مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ هـ

«İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz diyen sen misin? dediği zaman o, şöyle söyledi: Seni tenzih ederim (yâ Rab), hakkım olmadık bir sözü söylemekliğim bana yakışmaz. Eğer onu söyledimse elbette bunu bilmişsindir. Benim içimde olan her şey'i Sen bilirsin. Ben ise Senin zâtında olanı bilmem» (5 - Mâide: 116),

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Eğer kendilerine azâb edersen, şübhe yok ki onlar Senin kullarıdır, eğer onları yarlıgarsan mutlak gaalib, yegâne hüküm ve hikmet sâhibi olan da hakikaten Sensin» (5 - Mâide: 118) demiş ve işi Allahu Teâlâ'nın dilemesine havâle ederek kendisi tamamen aradan çekilmiştir. Çünkü kendi elinde bir şey olmadığını ve her şey'in Allahu Teâlâ'nın meşiyetinde olup akıl ile anlaşılamıyacağını, kıyas ile ona hükmedilemeyeceğini biliyordu. Nerde kaldı gerçek yakîn yolu ile hüküm?

İşte, âriflerin gönüllerini yıkan da burasıdır. Zîra Damme-i Kübrâ [büyük kıyâmet günü] senin gibi nicelerini dünyada çeşitli hastalık ve ızdırabla perîşan ve içlerini küfür ve nifokla doldurduktan sonra ebedî olarak azâb eden ve seni de helâk ederse buna hiç kıymet vermiyen Allahu Teâlâ'nın elindedir. Bundan haber vermek üzere :

(220) Buhârî, İbn Abbâs'dan başka ifade ile rivâyet etmiştir.

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ
جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۝

«Eğer biz dileseydik herkesi elbette hidâyete erdirirdik. Fakat bundan (sâdir olan şu:) «Cehennem'i bütün cinlerden, insanlardan muhakkak dolduracağım» sözü hak olmuştur» (32 - Secde: 13),

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ ۝ «Rabbının şu sözü de

tastamam yerine gelmiştir: «And olsun ki, ben Cehennem'i bütün insan ve cinden dolduracağım» (11 - Hûd: 119) buyurmuştur.

Daha nasıl olur da ezelde tahakkuk eden hükümden korkulmaz ve onun tedârikine bakılmaz. Eğer hüküm yeni ve açık olsa bir çaresi umulurdu, fakat bu vaziyette teslim olmaktan ve ezelde hükmedilen gizliliği bugün âza ve gönülde tecelli eden açık sebeblerde aramaktan başka çâre yoktur. Kime kötülük sebepleri kolaylaştırılır, iyilik kapıları kapatılır ve dünya alâkaları kuvvetleştirilirse, hakkında mukadder olan gizli hükmün şekavet olduğunu kesinlik ve kolaylıkla anlıyabilir. Çünkü herkes ne maksadla yaratılmışsa, o maksada yönelir. Kime hayır kapıları açılmış, kalbinden dünya ilgileri kesilmiş, zâhir ve bâtını ile Allah'a yönelmişse, devamını kesin olarak bilebilse, bu hâli, korkusunun azalmasına vesile olabilirdi. Fakat hâtime tehlikesi ve bu hâlde sebat zorluğu, korku ateşinin parlamasını daha da artırır ve onu söndürmek imkânı olamaz. Nasıl, hâlinin değişmiyeceğinden emin olabilir? Hâlbuki gönüller, Allahu Teâlâ'nın kabza-i kudretindedir ve ateşte kaynıyan tencerenin hareketinden daha sür'atli hareket hâlinindedir. Nitekim gönülleri dilediği tarafa çeviren Al-

lahu Teâlâ : ۝ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ غَيْرُ مَأْمُونٍ ۝ «Onlar, Rab-

lerinin azâbından garantili değildirler» (70 - Meâric: 28) buyurmuştur. O (Allahu Teâlâ) emin olmaktan korkutmakla bağırıp durduğu hâlde, On-
dan emin olmağa yeitenmek, en büyük cehâlettir. Eğer Allahu Teâlâ lûtf edip de âriflerin gönüllerini, ümid huzuru ile rahatlandırmasaydı, onların gönülleri korku ateşinden yanardı. Demek ki ümid sebepleri, has kullarına Allahu Teâlâ'nın rahmeti olduğu gibi, gaflet sebepleri de bir yönden halkın avâmına rahmettir. Zîra perde ortadan kalkıp gerçek, olduğu gibi herkesin gözü önüne serilseydi, gönülleri istediği tarafa çeviren Allahu Teâlâ'nın korkusundan kalbler parça parça olur ve insanlar yok olur giderdi. Nitekim âriflerden biri: «Kırk yıl muvahhid olarak tanıdığım bir adam

İle aramıza bir ân için perde girse, o ân için onu görmeden ölse, kesin olarak onun muvahhid olduğuna hükmedemem. Çünkü o anda ne gibi değişikliklere uğradığını bilemem» demiştir. Yine birisi: «Odamın kapısı önünde iken orada müslüman olarak öleceğimi ve fakat evin kapısına çıkarsam şehid olacağımı bilsem, odamın önünde müslüman olarak ölmeyi tercih ederdim. Çünkü evin kapısına çıkıncaya kadar ne durum alacağımı, kalbimden neler geçeceğini bilemem» demiştir.

E b û ' d - D e r d â (R.A.) yeminle şöyle diyor: «Kim son nefesinde iman ile öleceğinden emin olursa, imansız gider.»

S e h l anlatıyor: «Siddıkların korkuları her adım ve her hareketlerinde son nefesinde imansız gitme tehlikeleridir. Allahu Teâlâ'nın :

وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ «Yükleri korkar» (23 - Mü'minûn: 60) diye

vasıflandırdığı da bunlardır.»

S ü f y â n - ı S e v r î ölüm döşegine yattığı vakit hüngür hüngür ağlıyordu. Etrafindakiler :

— Ümidini kesme, Allah'ın afvı senin günahlarından büyüktür.; O, günahlarını afveder, ümidli ol, dediklerinde, Süfyân-ı Sevri :

— Meğer ben günahlarımı mı ağlıyorum, ben imânıma ağlıyorum. İman ile öleceğimi bilsem, günahlarım dağlar kadar büyük olsa da onlara aldırış etmem, demiştir.

Allah'dan korkanların birisinden şöyle hikâye edilmiştir: «Dostlarından birine vasiyyet etmiş ve vasiyyetinde: «Ben ölürken başım ucunda dur; iman ile öldüğümü görürsen hemen bütün servetimi al. Onunla badem içi ve şeker al da bu kasabanın çocuklarına dağıt ve: «Bu, falanca'nın berâet ziyâfetidir» de. Şâyet İslâmın gayri üzere ölürsem, bunu herkese duyur ve cenâzeme hücum etmesinler. Bu da ölümüm de ayrı bir riyakârlık olmasın.» Adamcağız:

— Bunu ben nasıl bilirim? diye sorunca, o kendisine bir takım alâmetler öğretti ve adam da dediği gibi yaptı ve son nefesinde aynı alâmetleri görünce, badem içi ve şeker satın alarak çocuklara dağıttı.»

S e h l de şöyle anlatıyor: «Mürid, isyân ile, ârif de küfür ile ibtilâ edileceğinden korkar.» E b û Y e z î d B i s t â m î diyor ki: Mescide yöneldiğim vakit, sanki beni killseye götürecek bir z ü n n â r'ın bulunduğunu sanırım. Mescide girdiğim vakit, o z ü n n â r belimden kırılır. Bu hâl, günde beş vakit bende böyle devam eder.

Yine rivâyete göre İ s â aleyhisselâm, Havârîlerine: «Siz isyandan, biz ise küfürden korkarız» demiştir. Ahbâr-i Enbiyâ'da rivâyet edildiğine göre; peygamberlerden birisi uzun yıllar açlık, bit ve çıplaklıktan Allah'a şikâyet etti durdu. Giydiği elbise yün idi. Allahu Teâlâ: «Ey kulum, kalbini küfürden koruduğuma razı olmadın da, Benden dünyalık istemeye mi başladın?» buyurunca, bu peygamber toprakları başına serperek: «Allah'ım, râziyım imânımı sen koru» demiştir.

Kuvvetli îmanları ve sâbit kademleri ile ârifler son nefesten korktukları hâlde, ya zayıf irâdeliler nasıl korkmaz?

Son nefesde îmansız gitmenin ölümden öncesi ile ilgili olarak bir takım sebepleri vardır. Bunlar; bid'at, nifak ve kibir gibi kötü vasıf ve huylardır. Bunun için sahâbe-i kirâm, nifaktan son derece korkarlardı. Bundan ötürü H a s a n - ı B a s r î: «Nifaktan uzak olduğumu bileydim, bu, benim için, güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha sevimli olurdu» demiştir. Şübhesiz bu nifaktan, imânın zıddı olan nifak değil, imân ile birleşen nifak kasdediliyordu ki, hem müslüman, hem de münafık olmaktadır. Bunun da pek çok alâmetleri vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Dört vasıf kimde bulunursa — Namaz kılıp Oruç tutsa ve kendini müslüman bilse de — hâlis münafıktır. Kendinde bu vasıflardan bir tanesi bulunursa, onu terkedinceye kadar kendisinde nifaktan bir parça var demektir. Bunlar, konuştuğu vakit yalan söyleyen, va'd ettiği vakit sözünde durmıyan, emniyet edildiği vakit emânete ihânet eden, hasımlaştığı vakit haksızlığa kaçmaktır» (221).

Sahâbe ve Tâbiîn, nifakı öyle geniş tefsir ettiler ki, ondan ancak sıdıklar korunabilir. Zîra H a s a n - ı B a s r î, içi dışına, sözü kalbine, girişi çıkışına uymamak gibi hâlleri hep nifaktan saymıştır. Bunlardan kim korunabilir? Kurtuluş şöyle dursun, bunlar insanların ünsiyet ettikleri ve münker olduklarını unutup âdet hâline getirdikleri şeylerdir. Asr-ı saâdette yakın bir zamanda durum bu merkezde iken, ya şimdi nasıl olur? Nitekim H u z e y f e (R.A.), «Resûl-i Ekrem'in zamanında bir sözünden ötürü adamı münafık saydığımız hâlde, şimdi bu sözü her birinizden günde on def'a duyarsak durum nasıl olur?» demiştir. Yine Resûl-i Ekrem'in Ashâbı, Sizin gözünüzde kıl kadar önem vermediğiniz öyle işleriniz var ki asr-ı saâdette biz bunları büyük günahlardan sayardık derlerdi.

Yine bunlardan bâzıları, senin yaptığını, başkalarına reva görmemek, nifak alâmetidir. Ayrıca zulümden bir miktarını sevip ve haktan az miktarını da olsa kerih görmek te nifak alâmetidir. Yine kendisinde bulunmıyan bir vasıfla medhedilip hoşuna gittiği vakit, bu da nifak 'alâmeti sayılmıştır.

Adamın biri İ b n Ö m e r ' e: «Biz âmirlerin huzuruna girdiğimiz vakit, konuştukları bâzı sözleri onların huzurunda tasdik ederken, ayrıldığımız vakit aleyhlerinde konuşuruz, bu nasıl olur?» diye sorunca, İbn Ömer: «Biz, Resûl-i Ekrem'in zamanında bunu nifak alâmeti sayardık» dedi.

Yine rivâyete göre İ b n Ö m e r, bir adamın Haccac'ın aleyhinde konuştuğunu duydu ve kendisine :

— H a c c a c burada olsa böyle konuşabilir miydin? diye sordu.

Adam :

— Hayır konuşamazdım, deyince, İ b n Ö m e r :

— İşte biz Resûl-i Ekrem zamanında bunu münafıklık sayardık, dedi.

(221) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

Bundan daha ağırı şu rivâyettir: Bir kaç kişi H u z e y f e 'nin kapusunda oturmuş, H u z e y f e 'yi bekliyor ve hakkında bir şeyler konuşuyorlardı. Tam bu sırada H u z e y f e çıkagelince, onlar sustular, H u z e y f e : «Konuşun, sözünüze devam edin» dedi ise de, onlar sustular. Bunun üzerine H u z e y f e : «İşte biz bunu Resûl-i Ekrem zamanında nifak alâmeti sayardık» dediğidir.

Bunun daha ağır olduğunu söylememizdeki hikmet, işin içine H u z e y f e 'nin karışmış olmasıdır. Çünkü nifak sebeblerini ve münafıkları Resûl-i Ekrem yalnız H u z e y f e 'ye anlatmıştı. O, bu hususta yetkili bulunuyordu. Yine H u z e y f e diyor ki: «Bir zaman gelir insanın kalbi iman nuru ile öyle dolar ki nifak için orada iğne ucu kadar boşluk kalmaz. Bir zaman da gelir nifak ile öyle dolar ki, iman için iğne ucu kadar boşluk kalmaz.»

Yaptığımız bu açıklamadan, âriflerin son nefesde imansız gitmekten korktuklarını ve bunun sebebinin daha önce hazırlanmış bir takım şeyler olduklarını, bunlardan bázılarının bid'at, isyan ve nifak gibi kötülükler olduğunu öğrenmiş oldun. Bütün bunlardan selâmet bulduğun vakit «Nifaktan kurtuldum» dersen, bu da nifak olur. Çünkü «Nifaktan emîn olan münafıktır» denilmiştir. Yine adamın biri, âriflerden birisine: «Ben münafıklıktan çok korkuyorum» deyince, ârif «Eğer münafık olsan, nifaktan korkmazdın» demiştir. Ârif, ezeldeki mukadderat ve geçmiş kusurları ile son nefes arasında durmadan devreder, her ikisinden korkar. Bunun için Resûl-i Ekrem :

«Mü'min, iki korku arasındadır. Birisi, geçmişinedir; Allahu Teâlâ'nın geçmişine dâir ne muâmele yaptığını bilmez. Diğer de geleceğinedir; Allahu Teâlâ'nın hakkında neyi takdir ettiğini bilmez. Rûhum kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, öldükten sonra itab veya rıza aranacak ve dünyadan sonra durulacak, Cennet ile Cehennem'den başka bir yer yoktur» (222).

10 uncu BEYÂN : SU'-İ HÂTİMENİN MA'NASI

Şayet, bunların çoğunlukla korkuları, sû'-i hâtimeye yöneliyor, sû'-i hâtime nedir? dersen,

Bilmiş ol ki; sû'-i hâtime, biri diğerinden büyük olmak üzere iki mertebededir.

En büyük ve korkunç olanı, can çekişme ızırabı ânında gönülde şübhe veya inkârın galebe çalması ve bu vaziyette ölmekle, bu hâlin ebedî olarak Allah ile kendi arasında perde olmasıdır. Çünkü bu, ebedî ve dâimi azâbı gerektiren, küfür ve inkârdır.

(222) Beyhakî «Şuabü'l-îman»ında Hasan'dan rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçti.

İkincisi bundan ehvendir. Ölüm ânında dünyalıktan ve dünya zevklerinden bir şey'in gönlüne galebe çalması ve gözünün önünde canlanarak onu düşünmesidir. Bu, gönlünü öyle kaplar ki, artık başka bir şey almaz olur. Böylece ölürse, kalbi tamamen dünyaya dönük ve himmeti dünyaya meyyâl olarak ölmüş olur ki, gönül, Allah'dan ayrıldığı anda araya perde girer. Perde girince de azâb başlar. Allah'ın yaktığı ateş, Allah'dan mahcûb olan gönülleri kaplar. Kalbi, dünya sevgisinden sâlim, himmeti Allah'a dönük olan mü'mine ise Cehennem: «Geç ey mü'min, senin nûrun, benim nârımı söndürüyor» der.

Dünya sevgisinin galebe çaldığı sırada ölen bir adamın durumu tehlikeylidir. Zira kişi, yaşadığı gibi ölür. Öldükten sonra başka durum almaz, kalbin imkânı yoktur. Zira gönüllerde tasarruf, âzaların amelî ile mümkündür. Hâlbuki ölüm ile âzalar atâlete uğradığından, artık amel imkânı ve hattâ geriye dönüp yeniden amel etme fırsatı kalmamıştır. İşte bu anda hasret çoğalır.

Ancak şu kadar var ki, imanın aslı ve Allah sevgisi uzun müddet gönlde kalıp yerleşir ve sâlih amel ile kuvvetleşir ise, ölüm ânında doğacak olan bu hâli siler atar. Şâyet kalbindeki imânı bir miskal kuvvetinde ise, onu tezden Cehennem'den çıkarır. İmânı daha az ise, azlığı nisbetinde Cehennem'de daha uzun kalır. Bir habbe ağırlığı kadar imânı varsa da eninde sonunda — ve binlerce yıl sonra da olsa — yine Cehennem'den çıkar.

Şâyet, senin bu anlattığına göre, ölür ölmez hemen Cehennem'e girmesi lâzımdır, hâlbuki kıyâmete kadar bekliyor. Bu nasıl olur? dersin,

Bilmiş ol ki; kabir azâbını inkâr eden herkes bid'at sâhibi, Allah'ın, Kur'ân'ın ve imânın nûrundan mahrumdur. Basîret sâhiblerine göre doğrusu, sahih haberlerde vârid olandır. Bu da «Mezarın, ya Cehennem çukurundan bir çukur veya Cennet bahçelerinden bir bahçe olması» ve «Azab gören adamın mezarına Cehennem'den yetmiş kapunun açılması» husûsunda vârid olan haberlerdir. Şâyet, sû-i hâtîme sebebiyle şekavet erbâbı ise, ölür ölmez hemen belâ başına konar. Azab çeşitlerinin ihtilâfı, vakitlerin ihtilâfı sebebiyledir. İlk mezara konduğu vakit, Münker ve Nekir meleklerinin sorgusu başlar. Bunu azab tâkib eder. Sonra kıyâmet günü hesabda münakaşa başlar ve mahlûkat içerisinde rezil olur. Sonra sırat tehlikesi gelir, daha sonra da Zebânîler'in şiddeti gelir ve böyle gider. Demek ki şakî, her an çeşitli azâb ile karşı karşıyadır. Allahu Teâlâ'nın rahmetine daldırdığı müstesnâ, o her an azabdadır.

İmanın mahallî olan ruhu toprağın yediğini sanma. Toprak, insanın ancak diğer âzalarını yer ve parçalar. Muayyen vakti gelince de parçaları bir araya toplanır, ruh kendisine iade edilir. Ölüm ânından dirliinceye kadar saîd ise Arş'ın altında asılı yeşil kuşların kanadında, şakî ise bunun tersi olan bir hâl üzerinde bulunur. Allah korusun.

Şâyet, sû-i hâtîmeye sebep olan nedir? diye sorarsan,

Bilmiş ol ki; bunun, tafsilâtiyle anlatılamıyacak kadar çok sebepleri

vardır. Lâkin özet olarak bunlara işâret etmek de mümkündür. Buna göre deriz ki, şübhe ve inkâr üzerine ölmenin iki sebebi vardır:

Birincisi, tam mânasıyla zühd, vera' ve amelde salâh ile de düşünülebilir. Meselâ, zâhiddir amma bid'at sâhibidir. Ameli iyi olsa bile, bunun sonu çok ciddî olarak korkunçtur. Bid'at sâhibi derken her hangi bid'at olan bir mezhebi kasdetmiyorum. Çünkü bu yönü ele alırsak söz uzar. Bid'at derken, Allahu Teâlâ'nın, zât, sıfat ve ef'ali hakkında gerçeğe uymayan bir inanca sâhib olmağı ve bununla hasmı ilzâma kalkışmağı kasdetmiyorum. Bu inancı, kendi görüş ve kanâatine bağlı olup, ona aldanmasıyla veya kendisi gibi bir bid'at sâhibini taklid etmekle olur. Ölümün yaklaştığı, ölüm meleğinin görüldüğü ve içinde olanı ile kalbi çırpınmağa başladığı vakit, çoğunlukla cehâletli sebebiyle inançlarının bâtil olduğunu anlar. Çünkü ölüm, perdenin aradan kalkma hâlidir. Ölüm sancıları da ölümün başlangıcı olduğu için, bâzı şeyler kendisine keşfedilebilir. Kendi kafasına göre kesin olarak inandığı şeylerin boş ve bâtil olduğunu anlayınca, inandığı her şey'in aslı olmadığını sanır. Çünkü ona göre Allah ve Resûlüne inancı ve diğer sahîh itikadları ile fâsid inançlarının farkı yoktur. Cehâletli sebebiyle yanlış olarak edindiği bâzı inançlarının bâtil olduğunu görünce bu hâl, doğru inançlarının da bâtil veya şübheli olmasına sebep olur.

İmânın osline dönmeden bu hâtıralar içinde ölürse, işte sû'-i hâtîme ile ölmüş ve Allah korusun, ruhu, şirk üzere bedeninden ayrılmış olur.

Allahu Teâlâ'nın :

وَبَدَّاهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَهُ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

«Hâlbuki o gün onlar için Allah'tan hiç de zannetmiyecekleri (nice) şeyler zuhura gelmiştir» (39 - Zümer: 47).

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

«De ki: «Yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrıyanları, kendileri muhakkak iyi yapıyorlar sanarak dünya hayatında sa'yleri boşa gitmiş olanları size haber vereyim mi?» (18 - Kehf: 103) buyurduklarından muradı, bunlardır. Dünya meşgalesinin azlığı sebebiyle bâzan rû'yada, gelecekteki işlerin bôzuları açıklandığı gibi, ölüm sancıları ânında da bâzılarına bâzı şeyler gösterilebilir. Çünkü dünya meşgalesi ve bedenî şehvetler, melekût âlemine bakmağa ve oradakileri olduğu gibi görmeğe engeldir. Fakat ölüm öncesi keşfin sebebi, keşifde geri kalan inançlarda şübhenin sebebi olabilir.

Gerek kendi kanâati ve gerek taklid yolu ile olsun, Allahu Teâlâ'nın zât, sıfat ve ef'âli hakkında yanlış bir itikada sâhib olan, bu tehlike ile karşı karşıyadır. Yalnız zühd ve salâh, bu tehlikeyi önlemek için yeterli değildir. Bu tehlikeden insânı, ancak gerçeğe dayalı sağlam itikad kurtarabilir. Saf, ebleh insanlar, yâni kısa ve kesin olarak Allah'a, âhirete ve inandırılması gereken şeylere inananlar, bu tehlikeden korunmuşlardır. Bedeviler, köylüler ve diğer halkın avâmı gibi.. Bunlar bu hususlarda münakaşalara girmez, söz sâhibi olduklarını iddia etmezler, kelâmcıların çeşitli sözlerini taklide yeltenmezler. Bunun için bu gibiler hakkında Resûl-i Ekrem: «Cennet halkının çoğu büh'ler, yâni saf ve gönlü temiz kimselerdir» buyurmuştur.

Yine bu sebepten selef, kelâm ilmine dalmaktan ve bunları araştırmaktan men'ederler ve topyekûn Allahu Teâlâ'nın indirdiklerine imânı emrederlerdi. Peygamber Efendimizin Allah tarafından getirdiği her şey'e inanın, Allah'ı bir şey'e benzetmeyin, te'vil ile uğraşmayın, derlerdi. Zira Allah'ın sıfatlarından bahsetmekte tehlike büyük, yolları sarp ve Allahu Teâlâ'nın Celâlini idrâk etmekten akıllar kaasır ve noksandır. Yaradılışı itibariyle dünya sevgisine bağlı olan gönüller, Allah'ın hidâyeti olan yakın nûrundan mahcub ve memnûdurlar. Mübâhasecilerin kendi kısa ve dar görüşleri, anlattıkları muztarıptır, yâni kesin değil, kuşku içindedir, birbirine uymazlar. Gönüller ise ilk olarak duydukları ile ünsiyet ederler, ona bağlanırlar. İlk olarak öğretmenlerinden duyduklarına taassupla bağlanırlar. Sonra gönüller dünya sevgisi ile meşgul ve ona dönüktürler. Dünya şehvetleri, onları boğazlarından yakalamış ve fikir olgunluğundan alıkoymuştur. İnsanların görüş ve tabiatlarındaki ihtilâf ve herbirinin, hakkın kühnünü anlamakta iddiacı olarak ortaya atılmaları ile beraber, Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı hakkında re'y ve akıl ile söze başladığı zaman, her birinin dili çözülür ve alabildiğine konuşur. Dinliyenlerin gönülleri onlara bağlanır. Onların arasında uzun zaman bulunmakla onlarla ülfet eder ve kurtuluş yolu tamamen onlara kapanır. O hâlde bu gibiler için selâmet yolu, güçlerinin yetmediği bu işlere girmemek ve yalnız sâlih amellerle meşgul olmaktır.

Ne yazık ki şimdi dizginler gevşedi, boyunlar uzadı, boş lâflar aldı yürüdü. Her câhil, kendi görüşüne uygun olanın doğru ve gerçek iman olduğuna kaani oldu. Kendi tecrübe ve tahminlerinin gerçek olduğunu sandı. Fakat ilerde gerçeği anlayacaklardır. Perde aradan kalktığı vakit onlara :

«Güzel olduğu için gündüzlere hüsn-i zann ettiniz, de mukadder âkıbetinize uğrıyacağınızdan korkmadınız.

«Geceler sizi selâmete ulaştırdı ve onlarla aldandınız, hâlbuki karanlıklar aydınlandığı vakit, kederler başlayacaktır» meâlindeki şi'ri okumak lâzımdır.

Yine kesin olarak şunu bil ki; Allah'a ve Resûlüne olan, sâde ve sâf imandan kim ayrılır da bu hususta mübâhaselere dalarsa, bu tehlike ile karşılaşır. Bu gibi Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı ile ilgili münâzaralara giren adam, deniz ortasında gemisi parçalanıp dalgaların kucağına düşen adam gibidir. Bu dalgaların, birbirine devretmek sûretiyle adamı selâmet sâhiline atmaları imkânı varsa da bu pek az bir ihtimaldir. Fakat dalgalar arasında boğulup gitmeleri daha kuvvetlidir.

Kısa akılları ile, ya kendi taassublarına bürünerek topladıkları delillerle veya delilsiz olarak öne sürdükleri fikirleri onlardan alan kimse, eğer bunlarda şübheli ise, inancı fâsiddir. Bunlara tam mânasiyle inanmış ve bağlanmışsa, kendi kısa görüşü ile aldanmış ve kendini Allah'ın mekrinden emin sanmıştır. İşte yalnız akıl yolu ile mübâhase edenlerin durumu budur. Ancak nübüvvet ve velâyet âleminde parlayan mükâşefe nûruna geçebilirse, o zaman gerçeği bulur. Böylesinin vücûdu nâdirdir. Bu tehlikeden avâmın bülh ve beleh olanları Allah'ın azâbından korkup ibâdetle meşgul olan ve bu gibi şeylere dalmıyanlar kurtulabilir. İşte sû'-i hâtimenin tehlikeli sebeblerinden biri budur.

İkinci sebep : Aslında imânın zayıflığı ve dünya sevgisinin kalbi kaplamasıdır. İman zayıfladıkça Allah sevgisi de zayıflar ve dünya sevgisi öyle kuvvetleşir ki, bir hâtıradan başka Allah sevgisi nâmına kalbde bir şey kalmaz olur. Nefsin arzûlarına uymamak ve şeytanet yollarından ayrılmak gibi bir şey'i düşünmez olur. İşte bu, şehvetlere uymak meylini ortaya kor. Böylece kalb, kararır ve katılaşır. Nefsin zulmetleri kalbde terâküm eder ve zayıf da olsa kalbdeki iman nûrunu tamamen söndürür. Artık bu, kendisinde bir tabiat hâlini alır. Ölüm sancıları başladığı vakit, Allah sevgisi daha da azalır. Çünkü en büyük sevgilisi olan dünyalığın ayrılma hasretine dalar ve bunun acısını duyar. Sevdiği dünyasından ayrılmağı, Allah'tan bildiği için, ölümün mukadder olmasına canı sıkılır ve Allah'tan geldiği için O'ndan hoşlanmaz olur. Sevgi yerine, içinde Allah'a karşı bir kin doğmasından korkulur. Bu, çocuğunu az ve fakat malını daha çok seven bir adamın durumuna benzer. Çocuk, malını mahvettiği vakit, çocuğuna olan az sevgisi husûmete döner. Şâyet bu hâl içerisinde ölürse, sû'-i hâtime ile ölür ve ebedî helâkte kalır. İnsanı bu helâke sürükleyen sebep, Allah sevgisinin zayıflamasına sebep olan iman zayıflığı ile beraber, dünyaya temayül, dünyalık ile sevinmek ve dünya sevgisinin üstün gelmesidir. Dünyayı sevmekle beraber, Allah sevgisinin kalbinde daha çok olduğuna kaani olanlar bu tehlikeden uzaktırlar.

Dünya sevgisi, bütün hatâların başıdır. O, müzmin bir hastalıktır. Ne yazık ki Allah'ı mârifet azlığından bütün halka sirâyet etmiştir. Zira Allah'ı, bilen sever. Bunun için Allahu Teâlâ :

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَاحِدًا لَكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
اَقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ

الْيَوْمَ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ

«De ki: «Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabile-niz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korkageldiğiniz bir ticâret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler, size Allah'dan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun» (9 - Tevbe: 24) buyurmuştur. Demek ki ölümü ânında aklından bu gibi inkâr şeylerini geçiren ve içinden Allahu Teâlâ'nın kendisini çoluk çocuğundan ve diğer dünya varlıklarından ayırdığı için kızan kimsenin ölümü, sevmediğine gitmek ve sevdiğinden uzaklaşmak olur da, efendisinden kaçtığı hâlde, zorla yakalanıp efendisinin huzuruna getirilen bir kölenin durumuna düşer. Artık uğriyacağı rezâlet ve kepezelik ortadadır.

Fakat sevgi üzere ölenler ise, efendisini candan arzulayan iyi bir kölenin efendisi ile buluşması gibi bir hâl alır. Yalnız efendisine bir daha kavuşmuş olduğuna sevinci ona yeter ve artar. Efendisinden alacağı mükâfatlar da fazla.

Bu ikinci sonuç, birincisinden ehvendir. Çünkü bu hâl, ebedî olarak Cehennem'de kalmasını gerektirmez. Bunun da iki sebebi vardır. Birincisi, imânı kuvvetli olsa da günah çokluğu; ikinci sebebi, günah azlığı olsa da iman zayıflığıdır. Çünkü isyâna dalmak, ülfet ve âdet sebebiyle şehvetin üstün gelmesi ve kalbde yerleşmiş olmasıdır. İnsan, ömrü boyunca ne ile ünsiyet ederse, ölümü ânında da aklına o gelir. Meyli, daha çok tâat ve ibâdete ise hâtırına o gelir. Daha çok isyana temayül ederse, son nefesde daha çok aklına gelecek olan da odur. Çoğu kere canı çıkarken dünyevî şehvetlerden ve günahlardan biriyle meşgul olur da Allah'tan mahrum kalır. Pek seyrek isyân eden, bu tehlikeden uzaktır. Hiç günah işlemiyen ise tamamen kurtulmuştur. Günâhı ibâdetinden çok olup, günahdan zevk alan kimsenin tehlikesi, çok ciddî ve çok daha büyüktür.

Bunu bir misâl ile açıklayalım: Herkesin bildiği bir gerçektir ki, insan, çoğunlukla rû'yasında gündüzleri meşgul olduğu şey'i görür. Hattâ rû'yasında ancak uyanık iken gördüğü şeyleri görebilir, görmediğini görmez. Erginlik çağına yeni ermiş bir delikanlı ihtilâm olup rû'yalandığı vakit, ona uyanık iken temas şeklini görüp düşünmesi sebep olur. İlim ile uğraşan, çoğunlukla rû'yasında ilmi, ticaretle uğraşan da ticâret işlerini görür. Çünkü rû'yasında gündüzleri uğraşmak sûretiyle kalbinde hâsıl olan şeyleri görebilir.

Ölüm de uykunun bir benzeridir. Bununla beraber ondan daha ağırdır. Ancak ölüm öncesi, uykuya daha yakındır. O da ünsiyet ettiği şeyleri hatırlamasını gerektirir. Herhangi bir şey'in kalbde yerleşmesinin sebeplerinden birisi de uzun ülfettir. Uzun müddet tâat veyâ isyâna alışmak, kalbde yerleşmenin tercih sebebidir. Bunun gibi, sâlihlerin rû'yaları ile fâ-

sıkların rû'yaları da birbirine uymaz. Alışkanlık kalbde yerleşir ve gönül ona meyleder. İşte kötülüğe alışıp onunla ünsiyet eden, son nefesinde o kötülük gözünün önünde canlanır. Her ne kadar bundan kurtulması ümid edilecek şekilde îmânın aslı bâkî ise de, bu hâli, bir nevi sû'-i hâtimeye sebep olur.

Uyanık olan insânın hâtırına gelen şeyler, Allahu Teâlâ'nın bildiği özel bir sebeble hâtırından geçtiği gibi, rû'yada görülenlerin de Allah katında çeşitli sebepleri vardır. Bir kısmını bilebilirsek de bir kısmını bilemeyiz. Meselâ, biz hâtıralarımızın, bir şeyden, ona uygun olan başka bir şey'e geçtiğini biliyoruz. O uygunluk, ya benzerlik, ya zıddiyet veya mukarenetle olur da hemen birinden diğerine intikal edebilir.

Benzerlikle intikal, bir güzeli gördüğün vakit, başka bir güzeli hatırlamak gibi...

Zıddiyetle intikal, bir güzeli görünce, çirkini hâtırlayıp aralarındaki kuvvetli ayrılığı düşünmek gibi.

Mukarenet, yakınlıkla olan zihnin intikaline gelince; önceden bir atın üzerinde bir insan gördükten, bir müddet sonra yalnız o atı görür görmez, hemen eski binicisini hâtırlamak gibidir.

Bâzan da hâtıralar, aralarındaki münâsebetin ne olduğu bilinemiyen bir şeyden diğerine intikal edebilir. Bu, ya bir veya iki vasıta ile olur. Meselâ, bir şeyden diğerine, oradan da üçüncüsüne geçerek ikinci vâsıtayı unutmak gibi. Üçüncü ile birinci arasında bir münâsebet bulunmayabilir, fakat üçüncü ile ikinci ve ikinci ile birinci arasında münâsebet vardır. İşte bunun gibi, rû'yada ve ölüm ânında hâtıraların birinden diğerine geçmesinde bu kabilden bazı münâsebetler vardır.

Gerçeği Allahu Teâlâ bilir. Buna göre deriz ki; san'atı terzilik olan kimse çoğunlukla rû'yasında elbise ölçmek, biçmek, dikmek, iğneyi almak, iplik geçirmek, makası eline almak gibi hareketler görür.

Ölüm ânında hâtıralarını günah ve şehvî arzularından uzak tutmak isteyen için tek yol, şehveti gönlünden çıkarmak ve nefsini bunlardan uzak tutmakla uzun müddet mücâhede etmektir. Zâten kendi irâde ve ihtiyarında olan da budur. Böylece günahlardan uzaklaşıp iyiliklere devam etmek ve aklından kötülükleri çıkarmakla, ölüm ânı için bir hazırlık yapmış olur. Çünkü insanlar yaşadıkları gibi ölür ve öldükleri gibi de haşrolurlar.

Bunun için hikâye edildiğine göre; bakkalın biri ölürken yanındakiler ona şehâdet kelimesini telkin ettikleri hâlde o, üç-beş demek sûretiyle ötedenberi alışkın olduğu alış-verişteki hesap ile meşgul oldu da şehâdet kelimesini getiremedi.

Âriflerden birisi şöyle diyor: «Arş, nur gibi parlayan bir cevherdir. İnsan ne hâl üzerinde ise o hâli Arş'da sûretlenir. Ölüm ânında Arş'daki sûreti kendine keşfedilir ve çok kimseler kendilerini o isyan sûretinde görür. Kıyâmette de bu hâl kendisine görününce rûsvay ve perişan olur.» Ârif'in bu sözü doğrudur.

Sâdık rû'ya da buna yakındır. Uyuyan adam, Levh-i Maḥfûz'u görerek gelecekte olacakları anlıyabilir. Bunun için rû'ya, nübüvvetin bölümlerindendir.

Demek ki son nefes tehlikesi, kalbin hâllerine ve hâtıraların karışmasına bağlıdır. Hâlbuki her ne kadar uzun ülfet ve alışkanlığın, hâtıralar üzerinde etkisi varsa da, kötû hâtıraları kökünden söküp atmak, tamamen kulun irâde ve ihtiyârında olmayıp, gönülleri tam mânasiyle istediği tarafa çeviren Allahu Teâlâ olduğuna göredir ki, âriflerin, son nefesten korkuları büyük olmuştur.

Çünkü insan, rû'yasında, sâlihlerin tâat ve ibâdetleri ile onların iyi hâllerini görmek istese de bu, ona zor gelir. Her ne kadar iyi hâl ve buna devam bu gibi rû'yaları görmekte etkili olur ve çoğunlukla gündüz meşgul olduğunu rû'yada görürse de, hayâllerin çalkantıları tamamen inzibat altına alınamaz. Çoğunlukla gündüz meşgul olduğunu rû'yada gördüğünü anlatmak üzere deriz ki; Şeyh Ebû Ali el-Farmzî: «Mürîdin, şeyhine karşı dili ile saygılı olması gerektiği gibi, söylediğini içinden de reddetmemelidir» dedi ve devamla: «Hattâ ben, şeyhim Ebû'l-Kasım el-Kirmânî'ye bir rû'yâmı anlattım ve ona: «Senin bana rû'yamda şöyle böyle dediğini gördüm ve niçin böyle yaptığını» sorduğumu söyledim.» Şeyhim bunun üzerine bir ay benimle konuşmadı ve: «Eğer içinde benim söylediklerimi reddetmek duygusu ve cevap almak arzusu olmasa, rû'yanda bana bunu bu şekilde sormazdın» dedi. Hakikaten bu, böyledir. Çünkü çoğunlukla insan, gündüz kalbinden geçirdiğini gece rû'yasında görür. Bunun aksini çok az görür. Muâmele bölümünde hâtimenin esrârından bu kadarını anlatmak kâfidir. Bundan fazlası mükâşefe ilmine aittir.

Bütün bu anlattıklarımızdan, sû'-i hâtimededen emîn olmak için, eşya-yı olduğu gibi görmen ve ömrünü isyân etmeden itâatle geçirmen lâzım olduğunu anlamış oldun. Şâyet bu, sana zor geliyor ve böyle davranmakta zorlukla karşılaşıyorsan, ârifler gibi sen de korkmalı, hattâ bu sebepten uzun uzun ağlamalı ve üzüntün devam etmelidir. Bu husus ile ilgili olarak peygamberler ve geçmiş büyüklerin hikâyelerini sana anlatalım da bunlar senin kalbinde korku ateşini hazırlayan sebeplerden olsunlar.

Yukardaki açıklamamızdan, son nefes selâmeti olmayınca, ömür boyu yapılan amellerin hiç bir faydası olmadığını, dünya hâtıralarının çalkantıları içinde de son nefesde iman selâmetinin cidden zor olduğunu anlamış oldun. Bunun için Mitrâf, «Ben helâk olana şaşmam. Son nefesde selâmete ulaşmanın hayranıyım» dedi. Hamîd b. El-Leffa f da: «İslâm dinini koruyarak hayır ve selâmet üzere ölen mü'minin ruhunu melekler göklere yükselttikleri vakit, gök melekleri bunun hayrânı olur ve bizim illeri gelenlerimiz bile bozuldukları o dünyada nasıl korundular diye şaşarlar» dedi (223). Bir gün Sevri'yi ağlar görenler, sebebini kendisinden

(223) Burada Hârut ve Mârut'a işâret edilmek istenmişse de, bunlara ıẓâfe edilen hikâyenin aslı yoktur. (Mütercim)

sorduklarında, Sevrî: «Şimdiye kadar günahlarımıza ağılıyorduk. Şimdi de İslâmiyet üzerine ağılıyoruz. Acaba dinimizi son nefesde koruyabilecek miyiz?» demiştir.

Hulâsa, deniz ortasında esen şiddetli rüzgârlarla kabaran deniz dalgaları arasında kurtuluş imkânları, helâk olmaktan daha uzaktır. Hâlbuki mü'minin kalbi, gemiden daha çok sarsıldığı gibi, hâtıra dalgaları da deniz dalgalarından çok daha kuvvetlidir. Ölüm ânında en çok korkulan, son nefes tehlikesidir. Bunun hakkında Resûl-i Ekrem: «Kişi, elli yıl Cennet ehli amelini işler. Hattâ kendisi ile Cennet arasında bir devenin iki sağımı arasındaki mesafe gibi mesafe kalır ve şekavet-i asliyesi galebe çalarak son nefesde imansız gider» (224) buyurmuştur. Devenin iki sağımı arasındaki mesafe ve zaman, şekaaveti gerektiren işi yapmak için yeterli değil, asıl bu hususa müessir olan şimşek gibi kalbe gelip geçen hâtıralardır.

Sehl: «Rü'yamda Cennet'e girdim. Orada üçyüz Nebi gördüm. Onlara: «Dünyada en çok neden korkardınız?» diye sordum. Onlar da: «Son nefesden» diye cevap verdiler. Bu büyük tehlikeden dolayı, son nefesde şehid olarak dünyadan göçmeğe imrenilir, âni ölüm ise çirkin görülür.»

Mevt-i mufâcaa, füc'eten ve âni ölüm gelince; bunun hoş karşılanmaması, çoğunlukla kalb, kötü hâtıralarla dolu olduğu içindir. İnsan onları zorluk veya mârifet nûru ile def'edebilir. Kalb bu kötü hâtıralarla meşgul iken, âni olarak ölümün gelmesi, tabii tehlikelidir.

Şehid olarak ölüm ise, artık gönlünden mal, evlâd ve bütün şehvî arzuların silinip çıktığı ve gönülde Allah sevgisinden ve O'na olan ümidden başka bir şey kalmadığı bir ândır. Bunun için şehidlik daha makbûldür. Çünkü savaş alanında taarruza kalkan kimse, yalnız Allah sevgisi ve Allah rızası için dünyasını satıp âhiretini almak üzere savaşıyor. Nitekim Allah Teâlâ:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِآلِهِمُ الْجَنَّةِ

«Şübhesiz ki Allah, mü'minlerin canlarını ve mallarını — kendilerine Cennet vermek karşılığında — satın almıştır» (9 - Tevbe: 111) buyurmuştur. Yâni bunlar, dünyayı, âhiret için satmışlardır. Elbette satıcı, sattığından hevesini kesmiş ve onun sevgisini kalbinden çıkarmıştır. Ancak bütün sevgisi, verdiğinin yerine aldığı veya alacağındadır. Gerçi bu hâl, çok kere savaş dışında da insânın kalbinde olabilir. Fakat ölüm ânına kadar orada kalmıyabilir. Yalnız savaş alanı böyle değildir. Savaş, bu duygu içinde ölüm sebebidir. Onun için de makbûldür. Fakat bu makbûliyyet, rütbe, kahramanlık ve ganimet için savaşanlara değildir. Bu gibi maddî maksadlarla savaşanların — savaş alanında ölseler de — bu rütbeden uzak olduklarını, bu husus ile ilgili haberler bize bildirmiştir.

Demek ki sû'-i hâtîme, son nefesde ya îmansız veya dünya sevgisi ile meşbû olduğu ve dünya hasretini çektiği hâlde ölmektir.

Sû'-i hâtîmeyi ve bunun korkunç sonuçlarını anladıktan sonra, artık buna göre hazırlan, kalbinden dünya sevgisini çıkar, kötü düşünceleri at, âzalarını isyandan koru, hattâ günahkârlardan ve isyan yerlerinden uzaklaş. Çünkü onlar, yine seni o tarafa çeker ve düşündürür. Kalbini zikir ve fikirle, bedenini de sâlih amellerle meşgul et.

Sakin, biraz daha keyfime bakayım da ilerde tevbe ederim, deme. Çünkü alıp verdiğin her nefes, senin için bir hâtîmedir. Zîra o anda ölmen mümkündür. Uyanıklığında böyle hâzır olacağın gibi, uykuya yatarken de abdestini ihmâl etme, iç ve dış temizliğini yap. Allah'ın zikri kalbine galebe çaldıktan sonra uyu. Dikkat et ki, dilin zikirde iken uyu, demiyorur. Gerçi dilde zikrin de faydası var, fakat bu fayda azdır. Aslolan, kalbini zikrullah ile uyutmaktır. Şunu da iyi bil ki, uykudan önce çoğunlukla aklında ne varsa, uyku ânında da aklına o gelir. Uyku âleminde de durum aynı, uyandığın zamanda da yine aynıdır. Uykudan önce, uyku ânında ve uyuduktan sonra kalbin ne ile meşgul idiyse, o meşgale ile uyanırsın. Bunun gibi, insan, yaşadığı gibi ölür ve öldüğü gibi dirilir. Şunu da kesin olarak bil ki, ölmek ve dirilmek, uyumak ve uyanmak gibi, senin iki hâlin vardır. Basîret nuru ve yakîn gözü ile bunları göremiyorsan, dediklerime kesin olarak inan.

Her an ve nefesini yokla. Bir an Allah'ı unutma. Bütün bunlara dikkat ettiğin hâlde yine büyük tehlikede olduğunu bil. Ya bu dediklerime riâyet etmezsen, işte onu sen düşün? Ne yazık ki insanlar hep helâktedir. Yalnız âlimler kurtulmuştur. Âlimler de helâktedir, yalnız ilmiyle amel edenler kurtulmuştur. Bunlar da helâktedir, yalnız ihlâs ile amel edenler kurtulmuştur. Bunlar da yine büyük tehlikededir.

Şunu da bil ki, dünyalıktan zarûret miktarı ile yetinmedikçe, bu hususta başarıya ulaşamazsın. Zarûret miktarı ise yemek, giymek ve meskenindir, diğerleri fuzulîdir. Yemekten zarurî olanı, belini doğrultacak ve hayatını devam ettirecek miktardır. Yemeği, zoraki ve mecburî bir zaruretimiş gibi yemelisin. Zâten yemeği içeri almakla dışarı çıkarmak arasında bir fark yoktur. Bunlar yaradılışın icablarıdır. Kazâ-i hâcet, himmet ve maksadın olmadığı gibi, yemek de gaye ve maksadın olmasın. Şurayı da iyi bil ki, gaayen, midene indirmek olursa, kıymetin de bağırsaklarından çıkan olur.

Kazâ-i hâcetten maksadın temiz olarak Allah huzuruna çıkmak olduğu gibi, yemekten de maksadın, Allah'a ibâdetle kuvvet ve kudret olmasıdır. Bunun da üç alâmeti vardır. Bunlar, yemeğin vaktini, miktarını ve cinsini tâyindir.

Yemek vakitlerine gelince; en azı, yirmidört saatte bir kere yemek ve böylece bir iftar ile oruca devam etmektir.

Miktarına gelince; midenin üçde birini doldurmakla yetinmektir.

Cinsine gelince; nefis yemekler peşinde olmayıp mevcut ile yetinmektir. Şâyet bu üç şey'e riâyet edebilirsen, o zaman şübheli şeylerden korunmuş ve helâl lokma yemiş olursun. Yoksa bütün şehvî arzularını yerine getirirken helâl lokma te'mini zordur.

Elbisene gelince; elbiseden maksadın da setr-i avret ile sıcak ve soğuktan korunmak olmalıdır. Bu ihtiyacını karşılayacak elbiseden fazlasını aramak fuzulî ve boşdur, vakitlerini öldürür ve seni meşgul eder. Onları te'min için zahmete, şübheli şeylere ve harâma kadar sürükler. Artık seni sıcak ve soğuktan koruyacak elbise ile yetinmez, daha kıymetlisini daha fazlasını aramak sevdasına kapılırsan, o zaman yeter deyip duracağın bir nokta kalmaz. Dâima ilerisini istiyeceksin ve senin karnını ancak toprak dolduracaktır.

Meskende de durum böyledir. Eğer asıl maksadla yetinmek istersen, örtü olmak için gök, üzerinde durmak için de yer sana yeter. Soğuk ve sıcaktan bunaldığın vakit, mescidlere sığınırsın. Zira mescidler yoksulların yeridir. Şâyet, özel bir meskenim olsun dersen, o zaman iş uzar. Zaten mahdud ve ana sermayen olan ömrünün çoğu bu yolda harcanır gider. Şâyet yağmurdan korunacak ve gözükmekten muhafaza olacak dört duvar bir örtü arasına gireyim der ve bunu başarırısan, bu sefer de duvarları ve örtüyü süslemeye başlar ve böylece çıkılması güç sarp bir yokuşa saplanmış olursun.

İşte bütün ihtiyaçlarında zarurî miktar böyle takdir edilir. Eğer zaruret miktarı ile yetinirsen, Allah ile başbaşa kalır ve âhiretin için çalışır da sü'-i hâtime için hazırlıklı olursun. Şâyet zaruret miktarını aşarsan, sıkıntıların çoğalır ve o zaman hangi vâdide seni helâk edeceğine Ailâhu Teâlâ aldırış etmez. O hâlde, senden daha çok nasihate muhtac olandan, bu nasihatı kabûl et.

Şunu da bilmiş ol ki; bütün tedbir, azık ve ihtiyatın sıkışacağı zaman, şu kısa ömürdür. Onu da yârin olur, öbürgün olur diye diye gafletle geçirirsen, beklemediğin bir anda yakalanırsın da, o zaman hasret ve nedâmetten kurtulamazsın. Şâyet bu anlattıklarımız, sü'-i hâtime için seni korkutmakta kâfi gelmez de korkunun azlığı sebebiyle hâlâ sana anlattığım bu şekilde davranamıyorsan, senin kalbinin kasvetini kaldırabilmek ümidiyle son nefesden korkanların bâzı hâllerini sana açıklayayım. Elbette peygamberler, veliler ve âlimlerin akıl, ilim ve amelleri ile Allah katındaki mevkileri, senden daha az olmadığını kabûl edersin. Gözünün ışığının kısalığı ve basîret gözünün körlüğü ile onların hâllerini, neden fazla korkup uzun müddet mahzun olup ağladıklarını düşün. Hattâ bâzıları şaşırды, bâzıları bayıldı ve bâzıları da ölü olarak yerlere serildi. Artık bunlar da kalbine te'sir etmezse, o zaman bunda şaşılacak bir şey yok, çünkü câhillerin kalbi taş gibi ve belki taştan da daha katıdır. Zira taşların öylesi var ki içinden nehirler kayıyor, öylesi var ki çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor ve öylesi var ki Allah korkusundan yerlerde yuvarlanıyor. Sizin yaptığınızdan Allah gaafil değildir.

11 inci BEYÂN : KORKU HUSUSUNDA PEYGAMBER VE MELEKLERİN HÂLLERİ

Hız. Âişe'nin rivâyetinde; hava değişip rûzgârlar esmeğe başladığı vakit, Resûl-i Ekrem'in benzi değişir, evin içinde sağa sola gezinir ve içeri dışarı girer çıkardı. Bütün bu tutum ve davranışları Allah'ın azâbından korktuğu için idi. Resûl-i Ekrem bir def'a Vâkı'a sûresinden bir âyet oku-

du ve bayıldı. Allahu Teâlâ da :

وَحَزَمُونِي صَعِيفًا

«Mûsâ baygın yere düştü» (7 - A'raf: 143) buyurmakla, Mûsâ aleyhisselâm'ın bayıldığını haber vermiştir. Resûl-i Ekrem de Cebrâil'i Ebtah'da görünce bayılmıştır. Resûl-i Ekrem namaza başladığı vakit göğsünden kazan kaynaması gibi ses duyulurdu.

Resûl-i Ekrem :

مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ قَطُّ إِلَّا وَهُوَ يَزْعَدُ فَرَفًا مِنَ الْحَزَارِ

«Cebrâil bana her ne zaman geldi ise Allah korkusundan vücudu tit-rerdi» (225) buyurmuştur.

Denildi ki; İblis'in başına gelen felâketi gören Cebrâil ve Mî-kâil ağlamağa başladılar. Allahu Teâlâ :

— Niçin ağlıyorsunuz? buyurunca, onlar :

— Yâ Rab, Senin mekrinden emin değiliz de ondan ağlıyoruz, dediler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ :

— İşte böyle olun, hiç bir vakit Benim mekrimden emin olmayın, buyurdu.

Muhammed b. Münkedir diyor: «Allahu Teâlâ Cehennem'i yarattığı vakit meleklerin ödü koptu. İnsanları yaratınca melekler rahatladılar.»

Enes'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem Cebrâil'e :

مَا لِي لَا أَرَى مِيكَائِيلَ يَضْحَكُ — Ey Cebrâil, ne oluyor, Mî-

kâil'i hiç güler görmüyorum, diye sordu. Cebrâil aleyhisselâm :

— Evet, Cehennem yaratılalıberi Mîkâil gülmemiştir, dedi. Denildi ki: Allahu Teâlâ'nın öyle melekleri vardır ki, Cehennem yaratılalı, Allah bizi orada azâb eder korkusundan, gülmemişlerdir.

(225) Kıyâmette Cebrâil'in böyle olacağına dair bir rivâyet vardır.

Abdullah b. Ömer anlatıyor: «Resûl-i Ekrem ile Ensar'ın hurma bahçelerine girmiştik. Resûl-i Ekrem, yere dökülen hurmalardan alıp yi-

yordu. Bana: **يَا ابْنَ عُمَرَ مَا لَكَ لَا تَأْكُلُ هَذَا** — Ne oluyor sana

ey İbn Ömer, niye yemiyorsun, diye sordu. Ben de :

— İsteğim yok, ya Resûlâllah, dedim, Resûl-i Ekrem :

لَكِنِّي أَشْتَهِيهِ وَهَذَا صُبْحُ رَابِعَةٍ لَمْ أَذُقْ طَعَامًا وَلَمْ أَجِدْهُ وَلَوْ سَأَلْتُ
رَبِّي لَأَعْطَانِي مُلْكًا قِصْرًا وَكِثْرًا فَكَيْفَ يَكُنِّي يَا ابْنَ عُمَرَ إِذَا بَقِيتَ فِي قَوْمٍ
يُحْبِسُونَ رِزْقَ سَنَتِهِمْ وَيَضْعِفُ الْيَقِينَ فِي قُلُوبِهِمْ هَذَا

«Fakat ben arzu ediyorum. Çünkü bugün dördüncü sabaktır ki, yiyecek bir şey tatmış ve bulmuş değilim. Eğer Rabbimden istesem, Kayser ve Kisra'nın mülk ve saltanatı gibi bana da verirdi. Ey Ömer'in oğlu, gönüllerde iman kuvvetinin zayıfladığı (ve bu korku ile) bir yıllık nafaka yığdıkları zamanki insanların arasında kaldığın vakit ne yapacaksın?» buyudu. İbn Ömer devamla diyor ki, yerimizde iken kısa bir müddet geçmeden :

وَكَايْنٍ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

«Nice canlı mahlûk vardır ki, rızkını kendisi taşıyor. Onu da, sizi de Allah rızıklandırıyor. O, hakkıyla işiten, kemâliyle bilendir» (29 - Ankebût: 60) âyeti nâzil oldu.» Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَأْمُرْكُمْ بِكُنْزِ الْمَالِ وَلَا بِالتَّبَاعِ الشَّهَوَاتِ مَنْ كُنَزَ دِينَارًا يُرِيدُ
بِهَا حَيَاةً فَإِنَّهُ فَإِنَّ الْحَيَاةَ بِيَدِ اللَّهِ أَلَا وَإِنِّي لَا أَكُنْزُ دِينَارًا وَلَا
دِرْهَمًا وَلَا أَخْبَأُ رِزْقًا لِغَدٍ هَذَا

«Allahu Teâlâ size, şehvetinize uymak ve mal yığmakla emretmemiştir. Fânî olan şu hayat için altın'yığanlar (bilsinler ki) hayat, Allahu Teâlâ'nın elindedir. İyi biliniz ki ben ne altın, ne de gümüş yığarım, hattâ yarın için nafaka bile saklamam» (226) buyurmuştur.

(226) İbn Merdeveyh «Tefsir» inde ve Beyhaki «Zühde»ünde rivâyet ettiler.

E b ū ' - D e r d â (R.A.) diyor: «İbrâhîm aleyhisselâm namaza durduğu vakit, kalbinin cızırtısı bir mil mesafeden duyulurdu.»

M ü c â h î d diyor: «D â v u d aleyhisselâm başını secdeden kaldırmamak üzere kırk gün ağladı. Başı su içinde kaldı ve göz yaşlarından yeşillikler bitti. Bunun üzerine: «Ey D â v u d , acıktın da yemek mi istiyorsun, yoksa susadın da su mu istiyorsun? Yoksa çıplak kaldın da elbise mi istiyorsun?» diye bir ses geldi. Bunun üzerine D â v u d aleyhisselâm âh çekti, onun korku ateşinden yakındaki ağaç kurudu. Sonra Allahu Teâlâ tevbesini kabûl edip kendisini mağfiret etti. D â v u d aleyhisselâm: «Yâ Rab, hatâlarımı ellime, avucuma yaz» dedi ve hatâları eline yazıdı. Elini, yemek içmek veya her hangi bir iş için kaldırsa, orada hatâlarını görür ve ağlardı. Su içmek için üçde ikisi dolu su bardağı kendisine takdim edilirdi. Bardağı dudaklarına kaldırdığı vakit, oradan hatâlarını görür görmez hüngür hüngür ağlamağa başlar ve gözlerinden boşalan yaşlar hemen bardağı doldururdu.»

Hattâ rivâyete göre, hatâsından utanarak ölünceye kadar başını gök yüzüne kaldırmamış ve münâcâtında: «İlâhî, hatâlarımı hatırlodıkça, bu geniş dünya bana dar gelir, Senin rahmetini andığımda ruhum Sana yönelir. Allah'ım, Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, kullarının doktorlarını hatâlarımın tedâvisi için gönderdin fakat hepsi de sizi gösteriyorlar. Senin rahmetinden ümidini kesenlere yazıklar olsun» demiştir.

F u d a y l anlatıyor: «D â v u d aleyhisselâm, yine bir gün günahlarını hatırlayarak şaşkına dönmüştü. Elini başına koyarak dağlara çıktı. Bütün yırtıcı hayvanlar etrafını aldılar. D â v u d aleyhisselâm: «Siz başımdan def'olun, ben sizi ne yapayım? Bana, günahları için ağlayan arkadaş lazım ki, o da beni ağlamakla karşılasın. Günahkâr olmiyanları, günahkâr D â v u d ne yapsın?» demiştir. Hattâ haddinden fazla ağladığı için kınanmıştır. Fakat kendisi: «Bırakın da ağlama günü geçmeden, et kemikten ayrılmadan, azab melekleri beni yakalamadan önce ağlayayım» demiştir.

Abdülâziz'in oğlu Ömer'in oğlu A b d ū l â z i z diyor ki: «Dâvud aleyhisselâm'ın, hatâsından sonra sesi kısıldı. Dâvud, «İlâhî, siddikların gür sesleri yanında benim sesim kısıldı» dedi. Yine rivâyete göre Dâvud aleyhisselâm, uzun ağlamasının kendisine bir fayda sağlamadığını görünce, göğsü daraldı ve üzüntüsü daha da artarak: «İlâhî, benim bu ağlayışına merhamet etmiyecek misin?» dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Ey Dâvud, günâhını unuttun da ağladığını mı hatırlıyorsun?» buyurdu. Dâvud aleyhisselâm: «İlâhî, günâhımı nasıl unuturum? Hâlbuki ben Zebûr'u okuduğum vakit, akan sular durur, rüzgâr kesilir, kuşlar beni gölgeler, vahşî hayvanlar benimle ünsiyet ederken Seninle aramızdaki bu ayrılık neden?» dedi. Allahu Teâlâ: «Yâ Dâvud, o, tâat ünsiyeti, bu ise isyan vahşetidir. Ey Dâvud, Â d e m , benim bir yaratığımdır. Onu, kendi kudretimle yarattım. Kendimce mâlûm olan ruhdan üfledim. Melekleri kendisine secde ettirdim. Kerâmet hil'atini kendisine giydirdim. Vekar tâcını başına örttüm. Yalnızlıktan bana şikâyet etti, onu H a v v â ile evlendirdim. Cen-

net'ime koydum. Bana isyân etti. Çıplak ve zelil olarak onu civarımdan uzaklaştırdım. Ey Dâvud, Beni iyi dinle, Ben, ancak gerçeği söylerim. Bize itâat ettin, Biz de sana itâat ettik. Bizden istedin, biz de sana verdik. Bize isyân ettin, Biz de sana mühlet verdik. Olup bitenlerden vaz geçip Bize yönelirsen, yine seni kabûl ederiz» buyurdu.

Y a h y â b. K e s î r anlatıyor: «Dâvud aleyhisselâm ağılayacağı vakit, bir hafta yemez içmez ve zevcelerine yaklaşılmazdı. Sonra kırdı bir kürsü kurdurur ve oğlu S ü l e y m a n aleyhisselâm'a dellâl olarak, bütün ormanlar, tepeler, dağlar, kırlar ve kiliselere doğru bağırmasını emreder ve Dâvud'un kendisi için ağılayacağını söyletirdi. S ü l e y m a n aleyhisselâm'ın dâveti üzerine kırlarda, dağlarda ve ormanlardaki bütün vahşi hayvanlar, yuvalarındaki kuşlar ve bütün insanlar toplanırdı. Bunun üzerine Dâvud aleyhisselâm da kürsüsüne çıkar, İsrailoğulları etrafını aldıkları gibi, her cins mahlûk da kendi aralarında ve Dâvud'un etrafında toplanırlardı. Süleyman aleyhisselâm da başı ucunda durur. Dâvud aleyhisselâm Allah'a hamd ile ve O'nu övmekle söze başlar. Herkes feryâd u figan ederek ağlamağa başlar. Sonra Cennet ve Cehennem'i anlatmağa koyulurdu. Bunu anlatırken haşere, vahşi hayvan ve insanlardan ölenler olurdu. Sonra kıyâmetin dehşetini anlatır ve kendisi için ağlamağa başlardı. Bu sırada her nevi'den ölenler olurdu. Ölüler çoğalınca, Süleyman aleyhisselâm babasına :

— Dinliyenlerin yüreklerini parça parça ettin. İsrailoğullarından, haşere'ye vahşi hayvanlardan bile ölenler oldu, der. Bu sırada Dâvud aleyhisselâm kendisi için duâya başlardı. Benî İsrâil âbidlerinden bâzıları :

— Ey Dâvud, Rabbinden ceza istemekle acele ettin, derlerdi. Bunu duyan Dâvud aleyhisselâm bayılarak yere düşerdi. Süleyman aleyhisselâm durumu görünce bir sedye getirir, onu sedyeye kor. Sonra dellâl çağdırır: «Kimin burada yakını ve akrabası varsa bir sedye ile onu alsın. Zira Dâvud'un Cehennem'i anması, çoklarının ölümüne sebep oldu» derdi. Herkes sedyeyi getirir ve adamını alırdı. Adamını almak üzere bir kadın geldi ve «Ey Cehennem ateşinden ve Allah korkusundan ölen eşim» diyerek adamını aldı. Sonra Dâvud aleyhisselâm ayılıp ayağa kalkınca, elini başına kor, ibâdethanesine girerek kapatır. Burada: «Ey Dâvud'un İlâhı! Dâvud'a dargın mısın?» der ve afvı için yalvarırdı. Süleyman aleyhisselâm, elinde bir parça arpa ekmeği olduğu hâlde kapıya gelir, izin alır, içeri girer ve: «Baba, şu ekmeği ile kendini takviye et» der. Dâvud aleyhisselâm ekmeği yer ve sonra İsrailoğulları arasına çıkardı.»

Y e z î d - i R a k k a ş î 'nin anlattığına göre; bir def'a Dâvud aleyhisselâm kırkbin kişi ile sahraya çıkıp onlara va'z u nasihatte bulundu. Yaptığı bu va'zın te'sirinden otuzbini öldü ve yalnız onbin kişi ile geri döndü. Y e z î d devamla diyor ki: «Dâvud aleyhisselâm'ın yanında bulunduruğu iki câriyesi vardı. Allah korkusundan bayılıp düştüğü vakit, kendisine bir zarar gelmemesi için biri başı, diğeri de ayakları ucunda durur ve onu korurlardı.

Abdullah İbn Ömer'in anlattığına göre; Hz. Zekerîyya'nın oğlu Yahya aleyhisselâm sekiz yaşında iken Beyt-i Makdis'e girdi. Orada bulunan hizmetçilere baktı. Bunlar dar kollu kıl ve yün elbiseler giyorlardı. Sonra onların mücâhidlerine baktı. Bunlar, boyun kemiklerini delerek oradan zincirleri geçirmek sûretiyle kendilerini Beyt-i Makdis'e bağlamışlardı. Daha önce böyle bir şey görmediği için hayretler içinde kaldı. Oradan anne babasının yanına döndü. Yolda oynayan çocukları gördü. Çocuklar, gel oynayalım, dedilerse de, Yahya, ben oynamak için yaratılmadım, dedi. Anne ve babasının yanına giderek kendisine kıldan bir elbise yapmalarını istedi. Onlar da yaptılar. Elbiseyi giydi ve hemen Beyt-i Makdis'e döndü. Gündüzleri temizliği, geceleri de kandillerini yakmakla meşgul oluyordu. Onbeş yaşına kadar böyle yaptı. Sonra oradan çıkarak dağlarda ve vâdilerde dolaşmağa başladı. Anne ve babası bunu aramağa çıktı ve nihâyet Beyt-i Makdis'e bir kaç mil mesafede bir yerde kendisini buldular. O, ayaklarını suya sarkıtmış ve «Allah katındaki mevkiimi bilmeden su içmem» diye yemin etmiş ve nerde ise susuzluktan helâk olacak duruma gelmişti. Babası, getirdiği ekmeği yemesini ve suyu içmesini kendisine söyleyince, o, onlara itâat ederek yedi içti, yeminini bozdu ve keffâretini ödedi. Anne ve babasına itâat ettiği için de iyilikle övüldü. Anne ve babası kendisini tekrar Beyt-i Makdis'e getirdiler. Namaz kılmağa başlayınca öyle ağlardı ki, ağaçlar da onunla ağlar, babası da ağlamasına dayanamıyarak ağlar ve hattâ bayıldığı bile olurdu. Yahya aleyhisselâm o kadar ağlamıştır ki, gözyaşları yanaklarını yaktı ve dişleri meydâna çıktı. Annesi: «Oğlum, müsaade et de dişlerini örteyim, görünmesinler» dedi. O da müsaade etti ve kadın, kuşun iki göğsünü alarak yanaklarına yapıştırdı. O, namaza başladığı vakit, yine yaşlar akar ve onları gevşetirdi. Kadın ise yine onları yapıştırırdı. Annesi onları yapıştırmakla meşgul iken, kendi gözyaşlarının annesinin eline damladığını gören Yahya: «Yâ Rab, bunlar göz yaşlarım, bu da annem ve ben de senin kulunum. Sen ise Erhamü'r-Râhiminsin» derdi. Bir gün Zekerîyya aleyhisselâm ona: «Oğlum, ben seni Rabbinden diledim. Seni bana bağışlamasını ve seninle huzura ermemi istedim, yâni artık ağlamaktan vaz geç» demek istedi. Yahya babasına: «Baba, Cebbrâil bana haber verdi ki, Cennet ile Cehennem arasında bir boşluk vardır. Burasını ancak göz yaşı akıtanlar geçebilir, ben de onun için ağlıyorum» deyince, Zekerîyya aleyhisselâm da: «Oğlum, ağla» demiştir.

İsâ aleyhisselâm Havârîlerine: «Ey Havârîlerim, Allah korkusu ve Firdevs sevgisi, zorluklara sabretmeyi gerektirir ve dünyadan uzaklaştırır. Size gerçeği söylüyorum. Firdevs Cennet'ini elde edebilmek için yalnız arpa ekmeği ile yetinip çöplüklerde köpeklerle bir arada bulunmak yine azdır» demiştir.

Denildi ki; İbrâhim aleyhisselâm hatâlarını hâtırladığı vakit bayılır ve kalbinin hisırtısı bir mil mesafeden duyulurdu. Bir gün Cebbrâil aleyhisselâm kendisine gelerek: «Allahu Teâlâ'nın sana selâmı var ve buyurur

ki; hiç dost, dostundan korkar mı?» İbrâhîm aleyhisselâm: «Ben hatâlarımı hâtırladığım vakit dostluğu unuturum» diye cevap vermiştir.

İşte peygamberlerin hâli. Kendine gel de bu hususta düşün. Onlar senden ziyade Allahu Teâlâ'yı ve sıfatını bilirler. Salât u selâm onlara ve bütün mukarreb kullara olsun. Allah bize yeter. O, ne güzel muhâfızdır.

12 ncı BEYÂN : KORKUNUN ŞİDDETİNDE SELEF-İ SÂLİHİN, SAHÂBE VE TÂBİİN'İN HALLERİ

Rivâyete göre; bir def'a Hz. Ebû Bekîr bir kuşa bakarak: «Keşke insan olmasaydım da senin gibi kuş olsaydım» demiştir.

Ebû Zerr ve Talha (R.A.): «Keşke ağaç olsaydık da insan olmasaydık» demişlerdir.

Osmân, öldükten sonra tamamen yok olup gitmeyi, Hz. Âişe ise, tamamen unutulmuş olmağı candan arzû ederdik, demişlerdir.

Hız. Ömer'in, Kur'an'dan bir âyet duyduğu vakit bayılıp düştüğü ve günlerce ziyâret edildiği söylenir. Hattâ bir gün yerden bir çöp alarak: «Keşke bunun gibi olsaydım, anılır hiç bir şey olmasaydım, tamamen unutulup yok olup gideydim, annem beni doğurmasaydı» derdi. Gözyaşlarından Hz. Ömer'in yüzünde iki siyah çizgi hâsıl olmuştu. O: «Allah'tan korkan, intikam peşinde olmaz. Allah'tan korkan, arzû ettiği her şey'i yapmaz. Eğer kıyâmet olmasaydı, her şey, gördüğünüzün aksine olurdu» derdi.

Hız. Ömer: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ sûresinden okumağa

başlayıp: وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ «Amel defterleri açılıp

yayıldığı zaman» (81 - Tekvîr: 10) âyet-i celile'sine geldiği vakit bayılarak düşmüştür. Bir gün bir adamın evinin önünden geçerken adamın içerde namaz kılıp Tûr sûresini okumakta olduğunu duydu. Durdu ve dinledi.

Adam: إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مِّثْلَهُ مِنْ دَافِعٍ

«Robbinin azâbı hiç şübhesiz vâki'dir, onu def'edecek hiç bir şey de yoktur» (52 - Tûr: 7) âyet-i celile'sine gelince, binitinden indi, bir müddet duvara yaslanarak dinledi. Sonra bu âyetin te'siriyle evinde bir ay hasta yattı. Herkes ziyaretine gitti geldi fakat hastalığının sebebini anlıyamadılar.

H z. A l i (K.V.) bir sabah namazını kıldıktan sonra, üzüntüsünden yüzünün rengi değişmiş olduğu hâlde elinin içini dışına çevirerek: «Resûl-i Ekrem'in Ashâb'ında gördüklerime benziyen bir tavır bugün görmüyorum. Onlar sabâha, saç ve sakalları karışmış, secdelerinden alın ve yüzleri tozu olduğu hâlde çıkarlardı. Onlar geceyi Kur'an okumak ve namaz kılmakla geçirir, yüzleri ayaklarının arasında olduğu hâlde sabahlardı. Sabahleyin Allah'ı zikrettikleri vakit rûzgârın ağacı sallaması gibi titreşirler, gözlerinin yaşından elbiseleri bile ıslanırdı. Şimdi nedir bu, sanki gafiller arasında bulunuyorum» dedi ve ondan sonra İ b n M ü l c e m onu öldürünceye kadar daha gülmedi.

İ m r a n b. H u s a y n da: «Keşke şiddetli bir fırtınada rûzgârın savurduğu toz olsaydım» demiştir.

E b û U b e y d e b. e l - C e r r â h da: «Sâhiblerimin beni kesip yiyecekleri ve çorbamı içecekleri bir koç olsaydım» demiştir.

H ü s e y i n ' in oğlu A l i abdest aldığı vakit rengi sararırdı. Ehl-i Beyti, nedir bu hâl? diye kendisinden sorduklarında: «Kimin huzuruna çıkacağımı bilir misiniz?» derdi.

M ü s â b. M e s ' û d: «Biz, S e v r i 'nin sohbetinde bulunduğumuz vakit, onun Cehennem'den çekinen durmunu görür ve sanki Cehennem etrafımızı kuşattığını sanırdık» dedi. N a z r e l - K a r i bir gün :

هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ «Karşınızda hakkı

söyleyip duran bu kitab, bizim kitabımızdır» (45 - Câsiye: 29) âyetini okuyordu. Bunu dinleyen Z e y d 'in oğlu A b d ü l v â h i d hemen düşüp bayıldı. Ayıldığı vakit: «Söz veriyorum yâ Rab, bundan sonra asla sana isyân etmiyeceğim. Sen de ibâdetimde bana yardımcı ol» dedi.

M ü s e v v i r b. M a h r e m e , fazla korktuğundan Kur'an-ı Kerim'in âyetlerini dinlemeğe tahammül edemezdi. Yanında Kur'an'dan bir âyet okunsa hemen bir nâra atar ve bir müddet şuursuz dolaşırdı. Hattâ bir gün Has'am kabilesinden birisi bunun yanında :

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِثَةً

«Müttakileri o çok esirgeyici Allah'ın huzuruna süvari elçiler gibi toplıyacağımız, günahkârları ise susuz olarak Cehennem'e süreceğimiz gün» (19 - Meryem: 86 - 87) âyet-i celile'sini okuduğu vakit: «Ben, mücrimlerdenim, müttakilerden değilim. Sen onu bir daha oku» dedi. Adam da tekrar okuyunca, derin bir nefes alarak yıkıldı ve öldü.

Y a h y a e l - B e k k â i 'nin yanında :

«Rablerinin huzurunda durdurulduk-
وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ هـ

ları zaman, sen onları bir görsen» (6 - En'am: 30) âyet-i celîle'si okunduğu vakit, bir sayha çekerek yıkıldı, dört ay hasta yattı. Basra'nın civarında-kiler bile ziyâretine geldiler.

Mâlik b. Dînâr anlatıyor: «Bir def'a Kâ'be'yi tavâf ediyordum. Bak-tım ki küçük bir kızcağız, Kâ'be'nin astarına yapışmış: «Yâ Rab, nice şeh-vetler var ki, zevkleri gitti, eserleri kaldı. Yâ Rab, Senin Cehennem azâ-bından başka bir terbiye sistemin yok mudur?» diyerek ağladığını ve sa-bâha kadar bu hâl üzere feryâd ettiğini gördüm. Elimi başıma koydum, anan ölesi Mâlik, helâk oldun, dedim».

Rivâyete göre; Arefe günü Arafat'da hacılar duâ ederken, Fuzayl, çocuğunu kaybetmiş, annenin ağlaması gibi acıklı acıklı ağlamağa devâm etti. Akşama yakın sakalından tuttu. Başını göklere kaldırdı ve: «Afvol-san bile vay sana!» dedi ve sonra da hacılar arasına karışarak gitti. Ab-dullah İbn Abbâs'a, korkanların durumundan sorulduğunda: «On-ların kalbleri korku hançeri ile yaralı, gözleri ise yaşlıdır. Onlar, ölüm bizi beklerken, mezar önümüzde iken, kıyâmet toplanacağımız yer, Ce-hennem yolumuz üzerinde iken ve Rabbimiz olan Allahu Teâlâ'nın hu-zûrunda cevap verecek durumda iken nasıl ferahlanalım?» demişlerdir.

Bir meclisde bir delikanlı bol bol kahkahalar savurup dururken, Ha-san-ı Basrî oraya uğradı ve delikanlıyı çağırdı:

— Oğlum, sırât'ı geçtin mi?

— Hayır.

— Gideceğin yerin Cennet veya Cehennem olduğunu biliyor musun?

— Hayır.

— O hâlde bu kahkaha nedir? dedi. Delikanlı bundan sonra artık gülmedi.

Ham mâd b. Abdurabbih oturduğu vakit, âdeta hemen kal-kacakmış gibi muvakkat bir vaziyette otururdu. Kendisine: «Rahat otur-sana» diyenlere, «Öyle rahat oturmak, emîn adamlara mahsustur. Ben ise âsî bir kulum, öyle oturamam» dedi.

Ömer b. Abdülâzîz: «Allahu Teâlâ, bu gafleti, korkudan ölme-meleri için kullarına vermiştir» dedi. Mâlik b. Dînâr da: «Karar ver-dim ki, vasiyet edeyim de öldüğüm vakit adamlarım beni bağlasınlar, bu-kağılasınlar da efendisinden kaçan köle gibi Rabbime teslim etsinler» dedi.

Hâtem-i Esamm: «Bulunduğun mevkin şerefine güvenme. Cen-net'ten daha şerefli bir makam olmasın. Âdem'in başına gelenler ortada. İbâdet çokluğuna aldanma, İblis'in başına gelenler belli. İlimin çok-luğuna bel bağlama, Bel'am İsm-i A'zam'ı bilirdi, âkâbetini düşün. Sâlihlerle görüşüp onlarla düşüp kalkmağa aldanma. Peygamberimizden üstün zât ve sîma olmasın. Akrabaları dahî ondan yararlanamadı.»

Seriyyü's-Sakatî: «Yüzümün kararmasından korkarak günde bir kaç def'a gözümün ucu ile burnuma bakarım» demiştir.

Ebû Hafs diyor: «Kırk yıldır yaptığım işlerime bakıyorum da Allahu Teâlâ'nın bana dargın olduğuna kanâat getiriyorum.»

İbn Mûbârek bir gün arkadaşlarının aralarına girmiş ve onlara: «Geçtiğimiz gece bir cesarete gelerek Rabbim'den Cennet istedim» demiştir.

Kâ'b el-Kuradî'nin oğlu **Muhammed**'in annesi, oğlu **Muhammed**'e: «Oğulcağım, ben seni küçüklüğünde ve büyüklüğünde iyi ve temiz tanırım. Nedir, gece gündüz ibâdete sarılıp sanki bir günah işlemiş gibi uğraşıp duruyorsun?» dedi. **Muhammed** annesine: «Anne-ciğim, ben bir kusur işleyip de Allahu Teâlâ'nın bana darılıp beni azâb etmiyeceğinden nasıl emîn olabilirim?» dedi. **Fuzayl:** «Ben hiç bir sâlih kula, hattâ meleklerle ve hattâ peygamberlere bile imrenmem. Çünkü değil mi ki bunlar kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın huzuruna çıkacaklardır, bu yeter. Benim asıl imrendiğim, hiç yaratılmıyanlardır» demiştir.

Rivâyete göre **Ensar**'dan bir genci **Cehennem** korkusu yakaladı. Hattâ bu korkudan sokağa da çıkmaz oldu. Bunu duyan **Resûl-i Ekrem** bu gencin ziyâretine gitti ve genci kucakladı. Tam bu sırada genç de öldü. **Resûl-i Ekrem:**

جَهَّزُوا صَاحِبَكُمْ فَإِنَّ الْفَرَقَ مِنَ الشَّارِفَتِ كَبِيرَةٌ

«Bunun **techîz** ve **tekfînine** bakın, zira **Cehennem** korkusu onun ödü-nü çatlatmıştır» (227) buyurdu.

Rivâyete göre **İbn Meyseere** akşam yatağına girince: «Keşke annem beni doğurmasaydı» derdi. Bir gün annesi:

— Oğlum, Allah sana ikrâm etti, seni İslâmiyete hidâyet etti, daha ne istiyorsun? deyince, o:

— Evet bu doğru, fakat yine Allahu Teâlâ hepimizin **Cehennem**'e uğrıyacağımızı bize haber verdi, ama oradan geçip kurtulacağımızı bildirmedi, dedi.

Firkadû's-Sabahî'ye:

— İsrâiliyyâtan duyduğun en hoş a giden bir şey'i bize anlat, dediler. O da:

— Duyduğuma göre kalın yün elbise giyen beşyüz bâkire kız bir arada toplanarak **Beyt-i Makdis**'e girdiler. Burada Allahu Teâlâ'nın sevab ve ikaabını aralarında müzâkere ede ede hepsi de öldüler, dedi.

Korkanlardan birisi de **Atâi Sülle mi'** dir. Bir vakit Allah'tan Cennet'i istememiş, yalnız O'ndan af talebinde bulunmuştur. Hastalığında, canın bir şey arzû etmiyor mu? diyenlere, **Cehennem** korkusu bende iş-

(227) **İbn Ebî'd-Dünyâ Huzeyfe**'den, **Beyhakî Sehl b. Sa'd**'dan rivâyet etmişlerdir.

tah mı bıraktı? diye cevap vermiştir. Denildi ki, bu zat kırk yıl ne güldü, ne de başını göklere kaldırdı. Bir def'a başını kaldırır kaldırmaz hemen bir feryâd ile yere düştü, fıtık oldu. Bâzı geceler uyanınca eli ile kendisini yoklar ve mesh-i sûret olmasından korkardı. Memleketine rüzgâr, şimşek, kıtlık gibi bir musîbet gelse, «Bu, benim günâhımdır, eğer ben ölsem komşularım huzura kavuşur» derdi.

Atâ anlatıyor: «Utbetü'l-Gulâm ile seyahata çıktık. Aramızda yaşlı, genç bir çok kimse vardı. Bunların hepsi de sabah namazını yatsı abdesti ile kılardı. Gece namazından ayakları şişmiş, başlarındaki gözleri içeri batıp kaybolmuş, derileri kemiklerine yapışmış, kemikleri birer kazık gibi belli olurdu. Sabâha çıktıkları vakit derileri karpuz kabuğu gibi olurdu. Sanki mezardan çıkmış gibi, itâat edenlere Allahu Teâlâ'nın ikrâmından, isyân edenlere de vereceği cezalardan haber verip dururlardı. Bu hâl üzere giderken arkadaşlarından birisi bir yerde bayılıp düştü. Herkes soğuktan titrerken onun alnından terler dökülüyordu. Etrafında bir müddet ağlaştıktan sonra su getirtti yüzüne döktü ve adamı ayıltılar. Adama, ne oldu? diye sorduklarında, adam: «Bir def'a burada bir günah işlemiştim. O aklıma geldi de onun için bayıldım» dedi.»

Sâlihü'l-Merî diyor: «Âbidlerden birisine :

يَوْمَ تَقْلَبُ وُجُوهُهُمْ فِي التَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ

«O gün yüzleri ateşde evrilip çevrilirken: Eyvâh bize, keşke Allah'a itâat etseydik, peygambere itâat etsiydik» diyeceklerdir» (33 - Ahzâb: 66) âyet-i celile'si okundu. Âbid bayıldı. Ayılınca: «Ben bu âyetten etkilendim, biraz daha okuyun» dedi. Ben de :

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا ۖ «Ne zaman oradan çıkmak isterlerse yine içerisine iade olunurlar» (22 - Hacc: 22) âyetini okuyunca, adam düşüp öldü» dedi.

Rivâyete göre Zerâre b. Evfâ sabah namazını kıliyordu.

فَإِذَا نَفَرَ فِي التَّاقُورِ ۖ

«Boruya üfürüldüğü vakit» (74 -

Müddessir: 8) âyet-i celile'sini okuduğu vakit düşüp öldü.

Yezîd-i Rakkaşî Ömer b. Abdülâziz'in huzuruna girdi. Ömer Yezîd'e :

— Bana öğüt ver, dedi. Yezîd :

— Ey mü'minlerin Emîri, ilk ölen halife sen değilsin, yâni diğerleri gibi sen de öleceksin.

Ö m e r ağladı ve :

— Devâm et, dedi. Y e z î d :

— Â d e m 'den sana gelinceye kadar hiç bir baban hayatta değil, hepsi de ölmüşlerdir, dedi.

Ö m e r yine ağlayarak :

— Devâm et, dedi. Y e z î d :

— Cennet ile Cehennem'den başka varılacak yer yoktur, deyince, Ö m e r düşüp bayıldı.

M e y m û n b. M i h r â n anlatıyor :

وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ

«Şeksiz şübhesiz onların topu-

na va'd olunan yer Cehennem'dir» (15 - Hicr: 43) âyeti nâzil olunca, S e l - m â n - ı F â r s î bir sayha ederek elini başına koydu, üç gün dağlara çıktı, kendisini zabtedemediler.

D â v u d - ı T â î , bir kadını oğlunun mezarı başında ağlar gördü. Kadının: «Ey ciğerpârem, böceklerin ve kurtların hangi yanağından yemeğe başladığını bileydin» diye acındığını duyunca, olduğu yere düşüp yığıldı.

Denildi ki; S ü f y â n - ı S e v r î hastalandı. Gayr-ı müslim bir doktor getirdiler. Doktor: «Bu, ciğerlerini korkunun parçaladığı bir hastadır» dedi. Sonra da nabzını yokladı ve «Böyle bir adam görmedim» dedi.

A h m e d b. H a n b e l i diyor: «Allah'tan, bana bir korku kapısını açmasını istedim. Allahu Teâlâ bana öyle bir korku kapısı açtı ki, aklımın kaybolacağından korktum. Bunun üzerine: «Yâ Rab, dayanabileceğim kadar bana korku ver» dedim ve kalbim sükûn buldu.»

A b d u l l a h b. A m r b. e l - A s : «Ağlayın, ağlıyamazsanız, ağlar gibi olun. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, gerçeği bileydiniz, sesiniz kesilinceye kadar ağlar ve beliniz kırılıncaya kadar kılardınız» dedi. Böyle demekle, Resûl-i Ekrem'in: «Eğer benim bildiğimi bileydiniz, az güler ve çok ağlardınız» (228) buyurduğuna işâret etmiştir.

A n b e r î anlatıyor: «Bir gün sohbet adamları F u z a y l b. İ y â d 'ın kapısına toplandılar. F u z a y l pencereden gözüktü; yaşı akıyor ve sakalları titreşip duruyordu. Onlara hitaben: «Kur'an okumağa ve namaz kılmağa devâm edin. Yazıklar olsun size, bu zaman sohbet zamanı değildir. Bu zaman ağlamak, yalvarmak ve yakarmak zamanıdır. Denize düşüp boğulmak üzere olan adamın duâsı gibi duâ etmek zamanıdır. Bu zamanda dilini koru, yerini hafiflet, kalbini tedâvi et, işine geleni al ve işine gelmiyeni at» dedi.

Yine F u z a y l bir gün sokakta gözüktü. Nereye gittiğini soranlara, bilmiyorum, diye cevap verdi ve hakikaten korkusundan şaşkın şaşkın dolaştığı belli oluyordu. Z e r r b. Ö m e r babası Ö m e r 'e: «Kelâmcılar konuştukları vakit hiç biri ağlamadığı hâlde sana ne oluyor ki, konuşma-

ğa başlar başlamaz her taraftan ağıladığını duyuluyor?» diye sorunca, babası: «Oğlum, böylece icâre verilen adamın ağlaması, çocuğunu kaybeden annenin ağlamasına benzemez» dedi.

Yine hikâyeye edildiğine göre; bir cemaat, ağlayan bir âbidin etrafına toplandı ve :

— Allah sana rahmet etsin, niçin ağlıyorsun? diye kendisinden sordular. Âbid de :

— Beni ağlatan, gönlümde açılan bir yaradır. Bu yaranın acısını korkanlar duyar, dedi. Onlar:

— Bu yara nedir? diye sorduklarında, Âbid :

— «Gelin Allah huzurunda hesap verin» diye bağırılan sesin verdiği yaradır, dedi.

Ebû İshak el-Havas duâsında ağlıyarak: «Allah'ım, ihtiyarladım, vücudum sana kulluktan zayıfladı, beni âzâd eyle» dedi.

Sâlih el-Mûrî diyor: «Bir def'a İbn Semmâk Bağdat'tan Basra'ya yanımıza geldi ve :

— Sizin âbidlerin bâzı acayip hâllerinden bana birşey göster, dedi. Onu beraberime alarak kamıştan yapılmış bir eve getirdim. İzin alarak içeri girdik. Baktık ki bir adam hurma liflerinden ip yapıyor. Bunu görünce ben :

اِذَا الْاَغْلَالُ فِيْ اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُوْنَ فِي الْحَمِيْمِ نَارَ الْتَّارِ يُسْحَرُوْنَ

«Boyunlarında lâleler, zincirler bulunduğu zaman ki, onlar sıcak suyun içinde sürüklenecekler, sonra ateşte yakılacaklar» (40 - Mü'min: 71) âyetini okudum. Hemen bir sayha ederek bağırıp düştü ve biz de yanından çıkıp başka birisine daha gittik. Ona da aynı âyeti okudum. O da aynı şekilde bayıldı, onu da bıraktık, üçüncü birisine gittik. O da: «Eğer Rabbinden beni meşgul etmezseniz buyurun» dedi. Ben de :

ذَلِكَ لِيَنْخَافَ مَقَامِيْ وَخَافَ وَعَبِدَ هـ «İşte bu, Benim

makamımdan korkanlara, Benim tehdidimden korkanlara mahsustur» (14 - İbrâhim: 14) âyetini okudum. Adam öyle bir sayha çıkardı ki, burnunun iki deliklerinden kan fışkırdı ki, adam kanlar içinde kaldı. Onu da öyle bırakarak yanından ayrıldık. Böylece onu altı kişiye getirdim ve hepsini de aynı vaziyette bıraktık. Sonra yedinci bir kapıya gittik. İzin istedik, içeri girdik ki, kamıştan yapılmış binada karşımıza bir kadın çıktı ve, buyurun, dedi. İçerde seccadesinde oturmuş bir ihtiyar gördük, selâm verdikse de farkında olamadı. Yüksek sesle kendisine: «Yarın insanların bir makamı var» dedim. O: «Kimin huzurunda?» diye sordu ve gözlerini bir noktaya diktiği hâlde ağzı açık kaldı. Sonra zayıf sesiyle âh çekmeğe

başladı ve sesi tükeninceye kadar devam etti. Karısı: «Artık bundan bir istifadeniz olmaz, buyurun gidin» dedi, oradan da ayrıldık. Bir müddet sonra adamların durumunu soruşturdum; üçünün ayıldığını ve üçünün de öldüğünü öğrendim. İhtiyar da üç gün mest-i lâ ya'kıl olarak kaldı ve sonra ayıldı.»

Ebdallerden sayılan Yezîd b. el-Esved, hiç gülmemeğe, yatarak uyumamağa ve et yememeğe yemin etmişti. Sonra da ölünceye kadar yemininde sâdık kalmıştı. Haccac, Saîd b. Cübeyr'e: «Senin hiç gülmediğini duydum, doğru mudur?» diye sordu. Saîd: «Önümüzde Cehennem hazırlanmış, bukağılar yayılmış, Zebânîler emre âmâde beklerken nasıl gülerim?» dedi. Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye:

— Sabaha nasıl çıktın? diye sorunca,

— Hayır üzere sabahladım, dedi.

— Hâlin nasıldır? diye sorana, Hasan-ı Basrî gülümsiyerek:

— Sen bana hâlimden soruyorsun, ne sanıyorsun? Denizin ortasında gemileri parçalanıp herbiri bir tahtaya sarılanın durumları nasıl olur? dedi. Adam:

— Zor durumda olurlar, dedi. Hasan-ı Basrî:

— İşte benim hâlim de onların hâlimden daha zordur, dedi.

Ömer b. Abdülâzîz'in âzadlı cârîyesi yanına girdi, selâm verdi. Sonra evindeki namaz odasına girerek iki rek'at namaz kıldı. Uykusu geldiği için uyuya kaldı. Sonra uyandı ve halifeye: Vallahi, acayip bir rü'ya gördüm, dedi. Ömer b. Abdülâzîz:

— Anlat bakalım ne gördün? deyince, kadın:

— Rü'yamda Cehennem'i gördüm, Cehennemlikler üzerine kükreyip duruyordu. Sonra sırat köprüsünü götürüp Cehennem'in üzerine uzattılar, dedi. Ömer:

— Devâm et, dedi. Kadın:

— Abdülmelik b. Mervan geldi, köprüye bindi, bir kaç adım gidince, köprü yıkıldı ve Cehennem'e düştü, dedi. Ömer:

— Devâm et, dedi. Kadın:

— Sonra Velîd b. Abdülmelik geldi, o da aynı vaziyette köprü'nün üzerinde biraz yürüdüktan sonra Cehennem'e düştü, dedi. Ömer yine:

— Devâm et, deyince, kadın:

— Sonra Süleyman b. Abdülmelik getirildi o da aynı şekilde Cehennem'e yuvarlandı, dedi. Ömer yine:

— Devâm et, dedi. Kadın:

— Sonra da vallahi seni getirdiler, der demez, Ömer bir sayha atarak bayılıp düştü. Kadın Ömer'in kulağına bağıra bağıra: «Vallahi, senin selâmetle karşıya geçtiğini gördüm» diye söyleyip dururken, Ömer hâlâ çırpınıp duruyordu.

Hikâye edildiğine göre; Üveys el-Karanî, bir kıssacıyı dinliyor ve sözlerine gülüyordu. Adam Cehennem adını anınca Üveys bir nâra atarak oradan kalktı çıktı. İnsanlar peşine takıldı ve «delidir» dediler.

Muaz b. Cebel (R.A.) diyor: «Sırat köprüsünü geçinceye kadar mü'minin huzuru olmaz.» Tavus döşeği serildiği vakit yaslanır ve tencerede baklanın deprenmesi gibi hareket ederdi. Sonra yatağı toplıyarak sabâha kadar kibleye döner ve: «Cehennem'i hatırlamak, korkanların uykusunu unutturmuştur» derdi. Hasan - ı Basrî: «Bin yıl yattıktan sonra Cehennem'den bir adam çıkarılır. «Keşke o adam ben olsaydım» demiştir. Bunu, sû-i hâtime sebebiyle Cehennem'de ebedî kalmaktan korktuğu için söylemiştir. Bu zâtın kırk yıl gülmediği söylenir. O, oturduğu vakit sanki boynu vurulacakmış gibi, konuştuğu vakit, âhireti görmüş ve ondan haber verir gibi konuşur, sükût ettiği vakit, sanki Cehennem gözünün önünden geçiyormuş gibi olurdu. Böyle son derece üzgün ve korkulu olmasından dolayı kendini kınayanlara, «Allahu Teâlâ'nın benim bütün gizli kusurlarımı bildiği hâlde bir def'a bana kızıp «seni afvetmiyorum» demesinden beni ne şey emin kılabilir ki, ben de mahzun olmayayım ve korkmayayım?» demiştir.

İbn ü's - Semmâk anlatıyor: «Bir gün bir mecliste va'z ediyordum. Cemâatten bir genç kalkarak: «Bugün bize öyle bir va'z ettin ki artık başkalarını dinlemeğe ihtiyacımız kalmadı» dedi.» İbn Semmâk diyor ki, bu gence :

— Allah sana rahmet etsin, ne dedim? diye sordum, genç :

— İki ebedilik; biri Cennet'te diğeri Cehennem'de ebedî kalmak korkusu, korkanların yüreğini parçaladı, sözüdür, dedi ve ortadan kayboldu. Onu, diğer sohbetlerimde de aradım bulamadım. Soruşturdum; hasta olduğunu ve ziyâretine gidildiğini söylediler. Ben de ziyâretine gittim ve kendisine :

— Bu hâlin nedir? diye sordum. Genç :

— İşte senin o sözün beni bu hâle düşürdü, dedi ve sonra da öldü. Allah rahmet etsin. Kendisini rû'yamda gördüm ve :

— Allah sana ne muâmele etti? diye sordum. O :

— Allahu Teâlâ beni o söz sebebiyle afvetti ve Cennet'e koydu, dedi.

İşte enbiyâ, ulemâ, evliyâ ve sâlihlerin korkusu. Onlar böyle korkarsa bizim daha çok korkmamız lâzımdır. Lâkin korku, fazla isyân ile değil, sa-fâ-i kalb ve kemâl-i mârifetle olmalıdır. Yoksa bizim emniyetimiz, günahımızın azlığında ve ibâdetimizin çokluğunda değildir. Belki emniyetimiz, şehvetimizin bizi peşinden sürüklemesi, şekaavetimizin bize galebe çalması ve hâllerimizi ,gaflet ve kasvetimizi düşünmekten bizi alıkoyması iledir. Ne yazık ki, ne yolculuğumuzun yaklaşması bizi uyardı, ne de günah çokluğu bizi harekete geçirdi. Hattâ ne korkanların hâlini müşâhede bizi korkuttu, ne de son nefes tehlikesi bizi rahatsız etti.

Allahu Teâlâ'dan fazl u keremiyle hâlimizi düzeltmesini dileriz. Eğer fiilen hazırlığa geçmeden dilde söylemek fayda verirse, bunu Allah'tan istiyoruz.

Şaşılacak bir cihet, biz dünyalık peşinde olduğumuz vakit, eker biçer, ağaç diker, ticaret eder, karaları ve denizleri aşar, çeşitli tehlikelere atı-

lırız. İlim peşinde olduğumuz vakit uykusuz kalır, zahmet çeker, tekrar tekrar okuruz. Rızkımıza Allahu Teâlâ'nın kefil olduğuna güvenmez, onun için çeşitli sıkıntılara katlanır, evlerimizde durmaz, diyar diyar dolaşır ve sonra «Allah'ım, bizi rızıklandır» deriz. Sonra Allah huzurunda gözlerimiz kapandığı vakit, yalnız dilimizde: «Allah'ım, bizi afvet, bize merhamet et» demekle yetinir ve O'na güveniriz. Hâlbuki O :

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ۝ «İnsan için ancak çalışması

vardır» (53 - Necm: 39) buyurmuştur. Diğer âyette :

وَلَا يَغُرُّكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۝ «Dünya hayatı sizi mağrûr et-

mesin» (35 - Fâtır: 5) buyurmuştur. Başka bir âyette de şöyle buyurul-

muştur : مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۝ «Keremi bol Rabbin

karşı seni aldatan ne?» (82 - İnfitar: 6).

Bütün bunları bildiğimiz hâlde yine de aldanma ve boş ümidden kurtulamayız. Bu hâl, bizim için tehlikeli bir perdedir. Eğer Allahu Teâlâ fazl u keremiyle lûtfetmez ve bize nasûh tevbesini nasib edip ayıpları telâfiye yardım etmezse işimiz tehlikedir. Allah'tan, bizi afvetmesini ve hattâ gönülden tevbe etmeyi bize nasib etmesini dileriz. Yoksa yalnız dilde tevbe ile bizi bırakmamasını umarız. Böyle söyleyip de yapmıyanlardan, işitip kabûl etmiyenlerden, va'zı dinlerken ağlayıp, amel vakti geldiği vakit isyân edenlerden olmamağı dileriz. Çünkü rûsvaylığın bundan daha açık bir alâmeti olmaz. Lütuf ve keremiyle yardımını Allah'tan dileriz.

★

Artık korkanların hikâyelerini anlatmak hususunda bu kadarla yetinelim. Çünkü bunların azı dahî, kabiliyetli kalb ile karşılaşırsa yetişir. Fakat kalb gaafil olursa — ne kadar çok olsa da — gaafil kalbe te'sir etmez.

İsâ b. Mâlik'in Râhib'den rivâyet ettiği hâdisede, Râhib doğruyu söylemiştir. Kendisi âbidlerin ileri gelenlerinden idi. Beyt-i Makdis'in kapısında Râhibi şaşkınlık içinde ve üzgün bir hâlde gördü. Çok ağlıyor ve göz yaşları akıyordu. İsâ diyor ki; Râhib'in görünüşü beni etkiledi ve ona :

— Bana bir tavsiyede bulun, bunları da senden öğreneyim, dedim. Râhib :

— Sana ne diyeyim; vahşî hayvanlar arasına girip onların pençesine düşmekten korkan bir adam gibi olabilirsen böyle yap. Bu adam daima korku içindedir. Kendini böyle kabûl eden bir insan, — her ne kadar aldanmışlar emîn olsalar da — gecesî korku, gündüzü ise üzüntü ile geçer, dedi ve benden ayrılmak istedi. Ben :

— Biraz daha anlat, dedim. Adam :

— Susamış kimseye bir yudum su da yeter, dedi ve doğru söyledi. Zira selim ve sâf olan kalbi, azıcık bir korku da harekete geçirebilir. Donuk kalbe ise hiç bir şey te'sîr etmez.

O yırtıcı hayvanlar arasında bulunan insan gibi ol, derken bunu farazî olarak değil, gerçek olarak söylemiştir. Zira eğer sen basîret nûru ile içini yoklarsan, onun çeşitli yırtıcı hayvan ve haşereler ile dolu olduğunu görürsün. Bunlar, gadab, şehvet, kin, hased, kibir, ucub, riya ve benzeri hastalıklardır. Bunlar durmadan sana saldırırlar. Bir ân gaafil olursan seni parçalarlar. Ne yazık ki, senin gözlerin bunları görmez. Perde aradan kalkıp mezara konduğun vakit, onları mânalarına uygun olarak sûret ve şekilleri ile görürsün. İşte bütün bunlar, senin şu andaki vasıflarıdır. O zaman sûretleri sana açıklanır. Ölmeden evvel onları öldürmek istersen ve buna gücün yeterse, hemen onu yap. Bunu yapmazsan, bedenini ve kalbini ısırmalarına kendini hazırla, vesselâm.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitâb: 3'ün sonu)

İhyâu 'Ulumi'd-Din (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

DÖRDÜNCÜ KİTÂB

KİTÂBU'L-FAKR VE'Z-ZÜHD

(FAKR VE ZÜHD KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONDÖRT BEYANDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : FAKRIN HAKİKATİ, FAKİRLERİN HÂLLERİNİN İHTİLÂFİ VE İSİMLERİ.
- 2 nci BEYÂN : MUTLAK SURETTE FAKRIN FAZİLETİ.
- 3 üncü BEYÂN : TAKSİME RAZI VE MEVCUDA KANAAT EDEN SADIK FAKİRLERİN ÖZEL FAZİLETİ.
- 4 üncü BEYÂN : FAKİRLİĞİN ZENGİNLİK ÜZERİNE FAZİLETİ.
- 5 inci BEYÂN : FAKİRLİK HÂLİNDE YOKSULUN RİAYET EDECEĞİ HUSUSLAR.
- 6 ncı BEYÂN : İSTEMEDEN GELEN ATİYYEYİ KABULDE FAKİRİN VAZİFESİ.
- 7 nci BEYÂNN : ZARURETSİZ DİLENCİLİĞİN HARAM OLDUĞU VE BUNA MECBUR OLAN FAKİRİN DİLENME ÂDÂBI.

- 8 inci BEYÂN : DİLENCİLİĞİ HARAM KILAN ZENGİNLİK.
- 9 uncu BEYÂN : DİLENCİLİĞİN DURUMU.
- 10 uncu BEYÂN : ZÜHDÜN HAKİKATİ.
- 11 inci BEYÂN : ZÜHDÜN FAZİLETİ.
- 12 nci BEYÂN : ZÜHDÜN DERECELERİ, KENDİ NEFSİNE İZAFETLE BÖLÜMLERİ İLE ZÜHD HUSUSUNDA RAĞBET EDİLECEK ŞEYLER VE KAÇINILACAK HUSUSLAR.
- 13 üncü BEYÂN : HAYATIN ZARURİ MADDELERİNDEN OLANLARDA ZÜHDÜN HAKİKATİ.
- 14 üncü BEYÂN : ZÜHDÜN ALÂMETLERİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur (O'na hamdederim). O Allah ki, kumlara varıncaya kadar, her şey O'nu tesbih eder ve gölgelere varıncaya kadar her şey O'na secde eder. Heybetinden dağlar paramparça olup yerlere serilir.

O Allah ki, insânı kuru balçıktan yarattı. Sonra da onu en güzel sûretle süsledi ve tam itidâle erdirdi. Hidâyet nûru ile, sapıklık bataklığına düşmekten kalbini korudu. Akşam - sabah hizmet kapısını çalma, kulluk ve ibâdet imkânlarını kendisine bahşetti. Sonra da hâlis kulunun basiretini öğüt alma nûru ile sürmeledi de bu sâyede ibâdetinde şirkten korundu ve bu nûrun aydınlığı sayesinde Hz. Allah'ın celâlinden başka bir şey düşünmez ve görmez oldu. Yine bu nûrun yardımı ile kendisinde öyle bir hüsün, cemâl ve kemâl tecelli etti ki, bundan önce gördüğü her şey kendisine çirkin geldi. Bu kemâli müşâhededen ve buna devamdan engel olacak her şey ağırına gitti.

Dünya, dış görünüşü ile cilveli bir kadın gibi bürgüsü içinde kırita kırita karşısına çıktığı hâlde, onun iç yüzünün çirkin ve buruşuk suratlı, dişleri dökülmüş, hamuru zillet çamuru ile yoğurulmuş, azâb tabiatında âdi bir yaratık olup, bütün çirkinliği, hile çarına bürünmekle gizlediği kendisine keşfedilmiştir. Yine bu sâyededir ki onun, erkeklerin yoluna av tuzaklarını kurup çeşitli hilelerle onları avlamak istediğini, sonra da vuslat va'dindeki hulfu, verdiği sözde durmaması ile yetinmeyip, öteyandan onları tamamen zincir ve kelepçelere vurup çeşitli sıkıntı ve belâlarla ibtilâ ettiğini bilmıştır. Onun bu gizli hâllerini ve gerçek yaptıklarını gören ârifler, tel'in eder şekilde ondan uzaklaştı, mal ve evlâd çokluğu ile övünmekten vazgeçti de hiç ayrılığı olmayıp vuslatı sona ermiyen ve müşâhadesinin devamından emîn oldukları hâlde bütün güç ve varlıkları ile Hz. Allah'a yönelmişlerdir.

Salât u selâm, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed'e, âl ve Ashâb'ın hayırlısı olan onun âl ve ashâb'ına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; dünya, Allah'ın düşmanıdır. Doğru yoldan sapıtanlar, ona aldanmak sûretiyle sapıtı. Ayakları kayanlar, onun aldatması ile kaydılar. Onu sevmek, hatâların başı olduğu gibi, ona buğzetmek de tâatlerin anası ve yakınlığın esasıdır. **Dünyâyı Zem Kitâbı**'nda dünyanın vasfı ve dünyayı sevmenin zemmi hakkında tafsilâtı malûmat verdik. Şimdi de dünyaya buğzun ve ondan yüz çevirmenin faziletinden bahsedelim. Çünkü münciyât ve kurtuluşun esası budur. Kurtuluş ümidî, dünyadan ayrılıp uzaklaşmağa bağlıdır. Fakat bu uzaklaşma, ya dünyayı kuldan uzaklaştırmakla olur ki, buna «**Fakr**» veya insânı dünyadan uzaklaştırmakla olur ki buna da «**Zühd**» denir. Saâdete ulaşmakta her birinin dereceleri vardır.

Şimdi biz, fakr ile zühdün hakikatlerini, derece ve kısımlarını, şart ve hükümlerini anlatacak ve kitâbın bir bölümünde fakrı, diğer bölümünde de zühdü açıklayacağız. Şimdi fakrı ele alarak deriz ki :

BİRİNCİ BÖLÜM

Burada Fakrın Hakikatini, Mutlak Sürette Fakrın Faziletini, Fakirlerin Özel Faziletini, Fakrın Zenginlik Üzerine Faziletini, Fakrın Fakirlikte Edebini, Atıyyeyi Kabûldeki Edebini, Zaruretsiz Dilenmenin Harâm Olduğunu, Dilencilige Mâni olan Zenginliğin Miktarını ve Dilencilerin Hâllerini Anlatacağız. Lütuf ve Keremiyle Doğruya Muvaffak Kılan Ancak Allah'tır.

1 inci BEYÂN: FAKRIN HAKİKATI, FAKİRLERİN HÂLLERİNİN İHTİLÂFİ VE İSİMLERİ

Bilmiş ol ki; fakirlik, muhtaç olunan şey'in yokluğu demektir. Biz buna yoksulluk deriz. İnsânın, muhtaç olmadığı bir şey'i bulamamasına fakirlik denmez. İhtiyacı olduğu şey mevcut olup, onu almağa gücü yeterse, buna da fakirlik denmez. Bunu böyle anladıktan sonra, artık Allah'tan başka herkesin fakir ve yoksul olduğunda şübhe etmezsin. Çünkü her mevcut, varlığının ve vücudunun devamına muhtaçtır. Bu da Allahu Teâlâ'nın fazlından ve cömerdliğinden istifade edilir. Ortada, varlık ve devâmında, başkasına muhtaç olmıyan bir mevcut varsa bu, Ganiyy-i mutlak, yâni başkasına muhtaç olmayan gerçek bir varlıktır. Böyle bir varlık ise tek olur. Demek ki başkalarından müstağni olan, ancak bir tektir. O'ndan başka hepsi O'na muhtaçtır. Onlar, varlıklarını devâm ettirebilmek için O'na muhtaçtırlar. Başkasına muhtaç olmıyan varlığın tek olduğuna işâ-

ret etmek üzere Allahu Teâlâ : **وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ**

«Allah ganidir, siz ise fakirlersiniz» (47 - Muhammed: 38) buyurmuş-

tur. Bu anlattığımız fakirlik, mutlak olan fakrın anlamıdır. Fakat bizim burada maksadımız, mutlak fakrı anlatmak değil, mal ihtiyacını anlatmaktır. Yoksa çeşitli ihtiyaçlarını ele alırsak, insânın ihtiyaçları sayılmakla tükenmez. Zira onun ihtiyaçlarının sonu gelmez. İnsânın ihtiyaçlarından bir kısmı, kendisiyle servet edineceği şeylerdir. Şimdi biz yalnız bunları anlatmak üzere deriz ki :

Malını kaybeden bir kimse, kaybettiği mala muhtaç ise, o mala nispetle bu adama fakir denir. Bu adamın bu fakirlik içinde beş hâli düşünebilir. Şimdi biz bu beş hâli ayrı ayrı isimlerle birbirinden ayıralım ki, hükümlerini de ayrı ayrı ortaya koyabilmiş olalım.

Fakirin birinci hâli, muhtaç olduğu bu mal kendisine verilse de ondan hoşlanmaz, onu çirkin karşılar. Ve kendisini meşgul edeceğini düşünerek şerrinden korunmak için ondan kaçınır. En üstün hâl budur ve buna «zühd», sâhibine de «zâhid» denir.

İkinci hâli, bu mala heves etmediği gibi, eline geçmekle ne sevinir, ne de üzüntü duyar. Buna da «rıza» ve sâhibine de «râzı» denir.

Üçüncü hâli de, malın varlığı, kendisi için yokluğundan daha sevimli olmaktır. Bu mala rağbeti olduğu için, peşinden koşmaz, fakat kendiliğinden gelirse buna da sevinir ve memnun kalır. Bunun sâhibine «kaani» derler. Zira mevcudu ile yetinmiş ve zayıf bir hevesi olmakla beraber ihtiyacının peşinden koşmamıştır.

Dördüncü hâli, muhtaç olduğu serveti aramaması acziyetinden ötürü olanıdır. Yoksa servete hevesi olup, imkânı olsa zahmetine katlanarak onun peşinden gidecek ve araması ile meşgul olacaktır. Bunun sâhibine «haris» denir.

Beşinci hâl, elinde olmıyan servete muhtaç olma hâlidir. Onu te'mini, zaruridir. Ekmeği olmıyan aç, ve elbisesi bulunmıyan çıplak gibi. Bunun sâhibine de «muztar» denir. Bunun te'minine hevesi kuvvetli olsa da, zayıf olsa da fark etmez. Fakat buna heves etmemek pek enderdir.

İşte bunlar fakirin beş hâlidir ve en üstünü «zühd» dünyâyı terk etmektir. Zâhidlik, muztar kaldığı ekmeğe ve giyecek gibi modellerde de kendini gösterirse, ilerde açıklıyacağımız gibi, bu hâl, zühdün en üstün derecesi olur.

Bu beş hâlin ötesinde bir hâl daha var ki, o da malın varlık ve yokluğunun müsavî olması hâlidir. Malın yokluğuna üzülmeyişi gibi, varlığına da sevinmemektir. Hz. Âişe'ye bir def'asında yüzbin dirhem atıyye gelmişti. Hemen oturup hepsini dağıttıktan sonra hizmetçisine: «Git, biraz ekmeğe al da iftar edelim » dedi. Hizmetçi: «İsteseydin o paralardan hiç olmazsa bir miktar et parası ayırırdın da şimdi bir et yemeği yedik» deyince, Hz. Âişe: «Bana hatırlatsaydın olurdu» dedi. Bu durumda olan kimseleri dünya varlığı meşgul edemez. Bütün dünya onlara yönelse bile, onlar katında bir değer taşımaz. Çünkü onlar bu serveti, kendi malı değil, Allah malı olarak görürler. Bu gibilerin nazarında servetin kendi ellerinde bulunması ile başkalarının elinde bulunması arasında bir fark yoktur. Bu

hâl sâhibine, «müstağnî» demek en doğrusudur. Çünkü varlıkla yokluk onlar için birdir.

Burada müstağnî derken, «mutlak ganî» diye Allahu Teâlâ'ya verilen isimle, bol servete sâhib olup başkalarına muhtaç olmıyan zenginden ayrı bir anlam taşıdığı bilinmelidir. Çünkü bol servete sâhib olup onunla ferahlanan kimse, servetinin elinde kalmasına muhtaç ve bunun fakiridir. Onun zenginliği, malın eline geçmesindedir, devamında değildir. Bu bakımdan yine fakiridir. Fakat müstağnî dediğimiz bu zât yanında, servetin eline geçmesi, elinde kalması ve elinden çıkması hâllerinin hepsi aynıdır, kimseye ihtiyacı yok, zengindir. Çünkü bu servetten üzülmüyor ki, onu elinden çıkarmağa muhtaç olsun; servete sevinmiyor ki, onu elinde tutmağa muhtaç olsun; onu kaybetmiş değil ki, eline geçmesine muhtaç olsun. Bu sıfatlar, Allah'a yakın olanların vasıflarıdır. Zira kulun Allah'a yakınlığı, mekân ve mesafe itibarıyla değil, sıfat yakınlığı ile olur. Bu adam da her şeyde gınâ gösteriyor.

Fakat biz bu hâlin sâhibine ganî değil, müstağnî deriz. Ganî, ancak Ganiyy-i Mutlak'ın adı olarak kalır. Çünkü bu adam, her ne kadar malın varlık ve yokluğunda ganî sayılırsa da, bunlardan başka bir çok şeyler var ki onlardan müstağnî olamaz. En başda Allahu Teâlâ'nın, bu adamın kalbini süslediği istiğnâsının devamında Allahu Teâlâ'nın yardım ve tevfikından müstağnî olamaz. Zira mal sevgisi ile mukayyed olan gönül, köledir. Bundan kurtulan, hürdür. Onu bu kölelikten kurtaran, Allahu Teâlâ'dır. O, bu hürriyetin devamına muhtaçtır. Gönüller ise hürriyet ile kölelik arasında tereddüt eder durur. Çünkü gönüller Allah'ın kudret elleri arasında devreder. Bunun için bu adam bu kemâle sâhib olduğu hâlde, bu adama mutlak sûrette ganî denmez de mecâz olarak ganî denir.

Bilmiş ol ki; zühd, ebrârın kemâl derecesidir. Fakat anlattığımız bu hâl sâhiblerine «Mukarreb» denir. Bunun için bu gibi mukarrebler hakkında zâhidlik, bir noksanlıktır. Çünkü ebrârın hasenesi, mukarreblerin seyyiesi olduğu söylenmiştir. Zira dünyayı kerih gören, dünyadan hoşlanan gibi, dünya ile meşgul sayılır. Allah'tan başkası ile meşgul olmak, Allah ile arasında bir perdedir. Zira arada perde olmasa, Allah ile uzaklık düşünülemez. Çünkü Allah, insâna şah damarından daha yakındır. Allahu Teâlâ bir mekânda değil ki, yerler gökler O'na perde olsun. Aradaki hicab, ancak meşgaledir. Kendi nefsin ve şehvetinle meşgul olmak da başkasıyla meşgul olmaktır. Hâlbuki sen devamlı olarak nefis ve şehvetinle meşgulsün. Bunun için de devamlı olarak Allah'tan meşgul kalırsın. Nefsinin sevdiği ile meşgul olan, Allah'tan meşgul olduğu gibi, nefesine buğz ile meşgul olan da, Allah'tan meşguldür. Allah'tan başka her şey, âşık ile mâşuk arasına giren ve hazır bekleyen bir gözcü gibidir. Âşıkın kalbi, ister sevgi bakımından, ister ona kızıp ona ağırılanmak bakımından olsun, bu gözcü ile meşgul olursa, mâşûkunu ve asıl sevdiğini görüp ondan zevk almaktan meşgul demektir. Eğer gönlünü tamamen sevgilisine bağlasaydı, araya girmek istiyenlerin hiçbirinin farkında olmazdı. Sevgili-

sinden başka birisini sevdiği için ona bakmak, sevgide bir şirk ve ortaklık olduğu gibi, kızdığı için başkasına bakmak da aynı şekilde sevgiliye karşı bir eksiklikler. Şu kadar ki, ikincisi, birincisinden daha ehvendir. Fakat gerçek kemâl, ne sevdiği, ne de kızdığı için, sevgilisinden başkasına iltifat etmemektir. Bir gönülde bir anda iki sevgi toplanamadığı gibi, yine hem sevgi, hem de husûmet bir gönülde bir anda toplanamaz.

Dünyaya buğz ile meşgul olan, dünya sevgisi ile meşgul olan gibi, Allah'tan gaafildir. Ancak dünya sevgisi ile meşgul olanın bu gafleti, kişiyi Allah'tan uzaklaştırır. Çünkü o, o yola girmiştir. Dünyaya buğz ile meşgul olan gaafil ise bu gafleti ile Allah'a yakınlık yoluna girmiştir. Bu gafletin de ortadan kalkıp müşahede ile meşgul olması umulur ve kemâli beklenir. Çünkü dünyaya buğz, insânı Allah'a ulaştıracak bir binittir.

Dünyayı seven ile dünyaya buğzeden, Hac yolunda bir konak yerinde karşılaşan ve binitlerinin bakımı ile meşgul olan, fakat birisi Kâbe'ye yönelen, diğeri de aksi istikamete gidecek olan iki adam gibidirler. Bunlar, bu andaki hâllerine nisbetle ikisi de müsavidir. Çünkü ikisi de Kâbe'den başka bir işle meşguldürler. Binitlerinin bakımını yapıyorlar. Fakat bunlardan birinin geleceği, diğeri nisbetle makbûldür. Çünkü öbürünün yolu başka tarafadır, kendisinin ise Kâbe'ye ulaşması muhtemeldir. Bununla beraber Kâbe'de bulunana nisbetle makbûl değildir. Çünkü o, Kâbe'den ayrılmış değildir ki, oraya gidebilmek için vasıtaya ve vasitanın bakımına muhtaç olsun.

Dünyaya buğz etmenin bizatihî maksûd olduğu sanılmamalıdır. Gaa-ye, Allah'a vuslattır. Dünya da buna engeldir. Onun için dünyaya buğzedilir. Bundan ötürü S ü l e y m a n D â r â n î : «Dünyadan yüz çevirip bu kadarla yetinen kimse, rahata ulaşmakta acele etmiştir» demiştir. Dünyadan yüz çeviren kimseye düşen vazife, hemen âhirete yönelip âhiret için çalışmaktır. Demek ki âhiret yoluna girmek, zâhidlikten sonra gelir. Nitekim Hac yoluna girmek de bu yola engel olacak şeyleri kaldırdıktan sonradır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamadan elde edilen neticeyi şöyle özetliyebiliriz :

Zâhidlikten, yâni dünyalığı terketmekten maksad, Hazret-i Âişe'de olduğu gibi varlığı ve yokluğu müsâvi olup, varlığına aldırış etmemek, yokluğuna üzülmemek ve hiç birine kıymet vermeyip hiçbirisi ile ilgilenmemek mânası kasdedilirse, bu, mukarrebler makamı ve en büyük bir kemâldir. Şâyet dünyalığın varlığına üzülür ve yokluğu tarafı tercih edilir mânası murâd edilirse, bu hâl, rıza, kanâat ve hırs derecelerine nisbetle kemâl, fakat yukarıda anlattığımız müstağnî'ye nisbetle noksanlıktır. Gerçek kemâl, servet ile suyun müsavi olmasıdır. Meselâ denizin kenârında bulunan bir adama denizin büyüklüğü bir eziyet vermediği ve ihtiyacı kadarı bulunduğu vakit, azı da zarar vermediği gibi, servette de durumun aynı şekilde olmalıdır. Çünkü servete ve suya olan ihtiyaç aynıdır. İnsan, suyun fazlasından kaçmayıp ona buğz da etmediği ve ihtiyacı kadarını içer, fazlasını muhtaçlara verir, dediği gibi, servette de aynı durumu

korunmalıdır. Çünkü ihtiyaçta su ile ekmek aynıdır. Ayrılık, bunlardan birinin bol, diğerinin kedad olmasındadır.

Allahu Teâlâ'yı ve Allahu Teâlâ'nın kulları üzerindeki tedbir ve tasarrufunu bildiğin vakit, hayatta olduğun müddetçe muhtaç olduğun nafakanın mutlak sûrette sana verileceğine inanmış olursun. **Tevekkül Kitâbı'n**da bunu açıklayacağız, inşaallah.

A h m e d b. E b û ' l - H a v â r î diyor: «Mâlik b. Dînâr'ın Muğîre'ye: «Eve git de bana hediye ettiğin ibriği al. Zira o benim huzurumu bozuyor. Onun sebebiyle şeytan bana, ibriği çaldılar ve çalıyorlar, diye vesvese veriyor» dediğini, E b û S ü l e y m a n D â r â n î'ye söyledim. Ebû Süleyman: «İşte bu, sofiiyenin kalb zayıflığından gelir. Onlar aldıkları dünyalıktan aleyhlerinde olanlarından yüz çevirirler. Yâni ibriğin evde bulunmasından hoşlanmaması, za'fiyet ve noksanlığından dolayı ona iltifat etmesi bakımındandır. Yoksa tam kemâle erse, ibrik evde olsa da olmasa da, çalınsa da, çalınmasa da kendisi için farketmezdi.

Şâyet, o hâlde peygamber ve velilere ne oldu ki alabildiğine mal ve servetten kaçıyorlar, dersen,

Derim ki; onların maldan kaçmaları, sudan kaçmaları gibidir. Yâni onlar sudan, ihtiyaçları kadarını için fazlasını kaplarında taşımadıkları gibi, servetten de ihtiyaçları kadarını aldı ve fazlasını attılar. Yoksa senin sandığın gibi, mal, gönüllerini meşgul eder endişesiyle maldan uzaklaşırlar demek değildir. Bahreyn dönüşünde Resûl-i Ekrem'e, sonra E b û B e k î r ve daha sonra Ö m e r ' e (R.A.) dünyanın hazineleri arz edildi. Onlar bunları kabûl etti ve yerlerine koydular, onlardan kaçmadılar. Çünkü onlara göre mal, servet, altın ve gümüş ile su müsâvidir. Verilen serveti kabûlden imtina' edenlere gelince; bunlar, ya nisbeten zayıf kimselerdir. Mal kendilerini meşgul eder korkusu ile ona yaklaşmamışlardır. Binâenaleyh bu gibiler hakkında maldan kaçmak bir kemâldir. Bütün mahlûkâtın hükmü böyledir. Çünkü peygamberler ve veliler hâriç, hepsi zayıf kimselerdir. Veyâ kemâl mertebesine ulaşmış kimselerdirler. Ancak örnek olmak için daha zayıflar derecesine inmişlerdir. Çünkü bu kemâl mertebesine yükselemiyenler, onları örnek kabûl ederler. Onların servetten kaçmamasını görüp onlar da kaçmamağa kalkışsa tehlikeye düşerlerdi. Bunun için onların seviyesine iner ve onların hâline uygun bir şekilde örnek olurlar da bu sebepten maldan kaçınırlar. Bu, tıpkı yılan avcısının, çocuklarının yanında yilandan kaçmasına benzer. Bu kaçış, kendi za'fiyet ve korkaklığından değil, ancak onun yılanı yakaladığını gören çocuklarının «Biz de yakalarız» diye onu taklide kapılıp yılanın zehirlenmemelerini te'mîn için onların seviyesine inmiştir. Böyle, kendilerinden zayıfların seviyesine inmek, peygamberlik, velilik ve ilim zaruretindendir. Bunlar, zaman zaman avam seviyesine inerler.

Demek ki bu hususta altı mertebe vardır. En üstünü, müstağnîlerin mertebesidir. Sonra zâhidlik, sonra rıza, sonra kanâat ve sonra da hırs gelir. Zarurette olan kimse hakkında da zühd, rıza ve kanâat gibi hâller

düşünülebilir. Bunun da derecesi, bu hâllerin ihtilâfı nisbetinde değişir. Şu beş kimseye fakir denir :

Müstağni'ye gelince; bu mânada ona fakir denmez. Ancak Allahu Te-âlâ'nın rahmetine muhtaç olması bakımından ona fakir denir. O vakit bu adama fakir demek, kendini kullukla tanıyıp bunu ikrâr eden kimseye kul denmesi gibidir. Çünkü o, kulluk adını gaafilardan daha çok kazanmış kimsedir. Kendisinin Allah'a muhtaç olduğunu bilen kimse, fakir ismini almağı daha ziyâde hak etmiş kimsedir. Demek ki fakir kelimesi bu iki mânâ arasında ortaktır. Fakir kelimesinin bu iki mânâ arasında ortak olduğunu bildiğine göre Resûl-i Ekrem'in : «**Fakirlikten sana sığınırım**» sözü ile «**Az kalsın fakirlik küfür olacaktı**» sözünün mânâsının, «**Beni miskin yaşat ve miskin öldür**» buyurduğuna aykırı düşmediğini anlarsın. Zira onun Allah'a sığınması, darda kalanın fakirliğidir. Duâsında istediği ise, Allah'a karşı meskenet, zillet ve O'na ihtiyaç olduğunu itirafıdır.

2 nci BEYÂN : MUTLAK SURETTE FAKRIN FAZİLETİ

Bu Husustaki Âyetler :

لِلْفُقَرَاءِ الْمُبْتَاعِينَ الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

«Yurdlarından ve mallarından çıkarılmış olan hicret eden fakirlere aittir» (59 - Haşr: 8),

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ

«(Sadakalar) Allah yolunda kendilerini vakfetmiş fakirler içindir ki onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar» (2 - Bakara: 273) âyet-i celîle'lerin sevkî, medih sadedindedir. Burada da hasır ve hicretten önce fakirliği ele aldı ki, bu fakrın önemini açıkça ifade eder.

Fakrı öven haberler sayılamıyacak kadar çoktur. Bunlardan bâzıları :

Abdullah İbn Ömer'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem Ashâb'ına :

— İnsanların hayırlısı hangisidir? diye sordu. Ashâb :

— Nefisinde ve malında Allah hakkını ödeyen zengindir, dediler. Resûl-i Ekrem :

— Bu, çok güzel bir adam, fakat dediğim o değildir, buyurdu. Ashâb :

— Ya insanların hayırlısı kimdir, ey Allah'ın Resûlü? dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

— Zorlukla kazandığından infak eden fakirdir, buyurdu (229)

Yine Resûl-i Ekrem Hz. Bîlâl'e hitâben :

(229) Ebû Mansur Deylemi kısmen rivâyet etmiştir.

«Allah'a fakir olarak mülâki ol, zengin olarak mülâki olma» (230) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

«Allah Teâlâ İZَ اللّٰهُ يُحِبُّ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ هـ»

«ailesi kalabalık iffet sâhibi fakiri sever» (231) buyurmuştur. Diğer meşhûr bir haberde de şöyle vârid olmuştur :

يَدْخُلُ فُقَرَاءُ أُمَّتِي الْجَنَّةَ قَبْلَ الْأَنْبِيَاءِ بِخَمْسِمِائَةِ عَامٍ هـ

«Ümmetimin yoksulları, zenginlerden beşyüz yıl önce Cennet'e gireceklerdir» (232). Diğer rivâyette de :

بِأَرْبَعِينَ خَرِيفًا هـ

«Kırk kış, yâni kırk yıl önce gireceklerdir» (233) şeklindedir. İkinci hadisten murad, harîs olan fakir ile harîs olan zengindir. Yâni harîs bir fakir, harîs bir zenginden kırk yıl önce Cennet'e girecektir. Birinci hadisten murad da zâhid olan fakir ile servete râğbet eden zengindir. Zâhid olan fakir, servete râğbet eden zenginden beşyüz yıl önce Cennet'e girecektir. Fakirlik arasında yaptığımız ayırimdan, fakirler arasındaki derece farkı anlaşılmış olur. Şimdi kırk seneyi beşyüz sene ile mukayese ettiğimiz vakit, harîs olan fakir ile zâhid olan fakir arasında yirmibeş derecede iki nisbette fark olduğu görülür.

Resûl-i Ekrem'in bir yerde «Beşyüz», bir yerde «Kırk» sene fark göstermesini gelişi güzel bir konuşma sanma. Resûl-i Ekrem her ne söylerse gerçeği söyler. Zira o, havadan konuşmaz. Onun her konuştuğu vahy'e müsteniddir. Bu, Resûl-i Ekrem'in: «Sâlih rû'ya, nübüvvetin kırk altı cüz'ünde bir cüz'dür» (234) buyurması gibidir. Bu, şübhesiz bir gerçeğin ifadesidir. Fakat bu nisbeti başkaları tahminlerle yorumlayabilir, yoksa hakikatini bulamazlar. Çünkü nübüvvet, Nebî'nin kendisiyle özelleştiği bir keyfiyettir. Burada başkaları kendisinden ayrılır. O, bir çok özelliklerle ayrılır.

(230) Hâkim, Bilâl'den, Taberânî Ebû Said'den rivâyet etmişlerdir.

(231) İbn Mâce İmrân b. Husayn'dan rivâyet etmiştir.

(232) Tirmizî, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(233) Müslim, Abdullah b. Amr'dan, Tirmizî, Câbir ve Enes'den rivâyet etmişlerdir.

(234) Buhârî Ebû Said'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Birincisi, Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı ile ilgili olan gerçekleri, melekler ve âhiret günü ile ilgili hakikatleri başkalarının bilemediği, daha geniş bilgi, daha ziyade yakın ve keşif yolu ile bilmesidir.

İkincisi, her ne kadar gerçekde kudret ve makdûr Allah'ın fi'li ise de, bizim irâde ihtiyârımıza mukaarın olan hareketlerimizi kendisiyle tamamladığımız kudret sıfatımız bulunduğu gibi, peygamberlerin de âdete muhalif olan hârika ve mûcizelerini tamamlamak için özel vasıflarıdır.

Üçüncüsü, bizim, eşyayı görebilmek için kör'den ayrılan görme vasfımız olduğu gibi, onların da melekleri görmek için kendilerine mahsus özel vasıfları vardır.

Dördüncüsü, ya uyanık veya uykuda iken Levh-i Mahfûz'a bakarak ilerde olacakları görme özellikleri vardır.

Bu kemâl vasıflarının peygamberlerde bulunduğu ve bunların bir çok bölümlere ayrıldığı bilinmektedir. Bunların herbirini kırk, elli, altmışa ve daha ince bir taksimle kırk altıya bölebiliriz ve böylece sahih bir rû'ya, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'ü olabilir. Fakat mümkün olan taksimat yollarından birini kesin tâyin, bizim için mümkün değildir. Biz ancak tahmini olarak konuşuruz. Resûl-i Ekrem böyle buyururken hangisini murâd edip hangisini etmediğini bilemeyiz. Bizim bildiğimiz, nübüvvetin kendisiyle tamamlandığı vasıfların peygamberlerde bulunduğu ve bunların ana taksimatlarıdır. Bu ise illeti tâyinde bir rehber olamaz.

Bunun gibi yine biliriz ki, fakirlerin dereceleri vardır. Nitekim yukarıda anlatmıştık. Fakat şu haris olan fakirin, zâhid fakire nisbetle neden altıda birin yarısı nisbetinde derece aldığını ve zâhid, haris zenginden beş yüz yıl önce Cennet'e girdiği hâlde onun ancak kırk yıl önce girebileceği hikmetini biz bilemeyiz, ancak tahmini konuşuruz. Bütün bunları yalnız peygamberler bilirler.

Maksadımız, bu gibi hususlarda takdir yollarına bir tenbihtir. Çünkü imânı zayıf olanlar, bu gibi sözlerin, Resûl-i Ekrem'in ağzından gelişi güzel çıktığını sanır ve aldanırlar. Peygamberlik rütbesi, böyle gelişi güzel lâkırdıdan uzaktır. Biz yine bu husus ile ilgili haberleri anlatmağa devam edelim.

Yine Resûl-i Ekrem :

حَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ فَقْرُهَا وَأَسْرَعُهَا تَصْجُعًا فِي الْجَنَّةِ ضَعْفَاؤُهَا ۝

«Bu ümmetin hayırlısı, fakirleri ve en sür'atli Cennet'e girip yerleşecekleri de zayıflarıdır». Diğer hadisde de :

إِنَّ لِي حِرْفَتَيْنِ اثْنَتَيْنِ فَمَنْ أَحَبَّهُمَا فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَبْغَضَهُمَا فَقَدْ أَبْغَضَنِي
الْفَقْرُ وَالْجِهَادُ ۝

«Benim iki san'atım var. Bunları seven beni sevmiş, bunları sevmiyen beni sevmemiştir. Onlar da fakirlik ve cihaddır» buyurdu.

Rivâyete göre C e b r â î l aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Ey Allah'ın Resûlü, Allahu Teâlâ'nın sana selâmı var, istersen bu dağları senin için altun yapsın da nereye gidersen onlar da beraberinde gelsinler, dedi. Resûl-i Ekrem kısa bir müddet başını eğip düşündükten sonra C e b r â î l'e :

يَا جِبْرِيلُ إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ

— Ey C e b r â î l, bu dünya, evi olmıyanların evi, malı olmıyanların da malıdır. Dünyalığı, ancak akli olmıyanlar toplar» (235) buyurdu. C e b r â î l :

— Ya M u h a m m e d, Allahu Teâlâ sana gerçeği söyletti ve doğru da sâbit kıldı, dedi.

Rivâyete göre M û s â aleyhisselâm bir seyahatinde yolun kenârında bir adamın paltosuna sarılıp uyumakta olduğunu görünce, ona dokunarak uyandırdı ve :

— Ey uykuda olan adam, uyan da Allah'ı zikret, dedi. Adamcağız uyanınca :

— Benden ne istiyorsun, ben dünyayı ehline terkettim ve dünyalıktan geçtim, dedi. Bunun üzerine M û s â aleyhisselâm :

— Aziz dostum, o hâlde uykuna devam et, dedi. Yine rivâyete göre M û s â aleyhisselâm bir seyahatinde yolun kenârında bir kerpiçi yastık edip paltosuna sarılan ve sakalı toprakda sürünen bir adamın yatıp uyuduğunu görünce :

— Yâ Rab, bu kulun dünyada kayboldu gitti, dünyalıktan tamamen mahrumiyet içinde kaldı, dedi. Allahu Teâlâ :

— Ey M û s â, Ben, tamamen teveccüh ettiğim kulumun dünyalığını tamamen ondan aldığımı bilmez misin? buyurdu.

E b û R â f i 'nin rivâyetinde; bir def'a Resûl-i Ekrem'e bir misâfir geldi. Onu ağırliyaacak bir şey yoktu. Beni Hayber Yahudilerinden birisine gönderdi ve dedi ki: «Ona de, M u h a m m e d diyor ki, Receb ayına kadar, ya selem veya satış yolu ile bana bir miktar un versin». E b û R â f i ' diyor: «Yahudiye gittim, durumu anlattım. Yahudi, rehin almadan vermem» dedi. Bunun üzerine geldim, durumu Resûl-i Ekrem'e haber verdim. Resûl-i Ekrem : «Dikkat et, Allah'a yemin ederim ki, ben gök ehli arasında da eminim, yer halkı arasında da eminim. Eğer istediğim şekilde onu bana vereydi, elbette ben onu öderdim. (Fakat) al şu zırhımı rehin olarak ona götür» (236) buyurdu. Ben zırhı alıp yanından çıkınca :

(235) Bu rivâyet, iki hadîsden meydana gelmiştir. Tirmizî'nin Ebû Ümâme'den ve Ahmed'in de Âişe'den rivayetleridir.

(236) Taberânî rivâyet etmiştir.

وَلَا تَعْدَنَّ عَيْنُكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجَهُمَا مِنْهُنَّ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

«Onlardan bir sınıfa verdiğimiz dünya hayatına ait zinetlere ve deb-
debelere sakın iki gözünü dikme» (20 - Tâhâ: 131) âyeti nâzil oldu ki, bu
âyet-i celile Resûl-i Ekrem'e bir taziye mahiyetini taşır. Yine Resûl-i Ek-
rem (S.A.V.) :

الْفَقْرُ أَزِينُ لِلْمُؤْمِنِ مِنَ الْعِذَارِ الْحَسَنِ عَلَى خَدِّ الْفَرَسِ

«Fakirlik mü'min için, atın yanağındaki dizgin ve alnındaki beyazdan
daha süslüdür» (237) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuş-
tur: «Sizden her kim sıhhat ve âfiyetle sabahlar, nâmus ve hayâtından emin
olur ve o günkü yiyeceği bulunursa, dünya, bütün mevcudiyetiyle ona
bahşedilmiş gibidir» (238)

K â ' b ' i - A h b â r anlatıyor: «Allahu Teâlâ M û s â aleyhisselâm'a :

— Ya M û s â , fakirliğin sana yöneldiğini gördüğün vakit, «Hoş gel-
din ey sâlihlerin şî'ârı» diyerek onu karşıla, buyurmuştur.»

A t â - i H o r a s â n i de şöyle anlatıyor: «Peygamberlerden birisinin
yolu deniz kenârına uğrar. Adamın birisi orada balık avlıyor, «Bismillâh»
diyerek oltayı denize atar, fakat ağına balık düşmez, boşa çıkar. Biraz
ötede başka birisini görür, o, «Bismi's-şeytan [şeytânın adıyle]» der ve
ağını atar. O kadar balık çıkar ki adam onları toplamaktan usanır. Buna
şaşan peygamber :

— Ya Rab, bunların hepsi senin kudretinde, bu nasıl oluyor? diye so-
rar. Allahu Teâlâ meleklerle :

— Bu peygambere, her ikisinin mevkiini gösterin, buyurur. M û s â
aleyhisselâm ağına balık düşmiyen avcının Allah katındaki mevkiini gö-
rünce :

— Yeter ya Rab, buna râzıyım, der.»

Yine Resûl-i Ekrem : «Cennet'e muttali' oldum; halkının çoğunluğunu
fakirlerden gördüm. Cehennem'e de muttali' oldum; ehlinin çoğunu zen-
ginlerden ve kadınlardan gördüm», diğer bir rivâyette: «Zenginler nerde?
diye sordum, bana cevap olarak: Onları, ululuk ve kendilerini beğenme
alıkoydu, denildi» (239) buyurmuştur. Diğer ifade ile: «Cehennem ehlinin
çoğunluğunu kadınlar olarak gördüğümde, bunların durumları ne idi? di-

(237) Taberânî, Şeddat'tan rivâyet etmiştir.

(238) Hadis yukarda geçmiştir.

(239) Hadis, Nikâh bahsinde geçmiştir.

ye sordum. Altun ve güzel kokularla süslenmek onları meşgul etti, dediler» (240). Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

نَحْفَةُ الْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا الْفَقْرُ «Mü'minin dünyadaki hediyesi yoksul-

luktur» (241). Yine haberde : «Peygamberlerden en son Cennet'e girecek olan, zenginliği sebebiyle S ü l e y m a n aleyhisselâm; ashâbımdan da yine zenginliği sebebiyle en sona kalacak olan A b d u r r a h m a n b. A v f ' - dır» diye vârid olmuştur. Diğer rivâyette: «Onu, emekliyerek Cennet'e girer gördüm» (242) buyurmuştur. Hz. İ s â da : «Zengin, zorlukla Cennet'e girer» demiştir. Ehl-i Beyt'inden gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem :

إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتَلَاهُ فَإِذَا أَحَبَّ الْحُبَّ الْبَالِغَ أَفْتَكَاهُ لَوْ يَتْرُكُ
لَهُ أَهْلًا وَلَا مَالًا هـ

«Allahu Teâlâ bir kulunu sevdiği vakit, onu belâ ile ibtilâ ve imtihân eder. Sevgisi son haddine vardığı vakit, âile, mal ve evlâd diye kendisinde hiç bir şey bırakmaz» (243) buyurmuştur. Yine haberde: «Fakirliğin sana yöneldiğini gördüğün vakit, «Hoş geldin ey sâlihlerin şî'ârı» diye onu karşıla; zenginliğin teveccüh ettiğini gördüğün vakit, ikaabı acele edilmiş bir günahıdır, de» (244) diye vârid olmuştur.

M ü s â aleyhisselâm :

— Yâ Rab, kulların arasında sevdiklerin kimlerdir? Onları bana bildir ki ben de onları senin için seveyim, dedi. Allahu Teâlâ iki def'a :

— Her fakir, her fakir, buyurdu. İkinci fakir kelimesi, birinciyl te'kid edeceği gibi, daha da fakir olanıdır, anlamında da olabilir.

H z. İ s â : «Ben meskeneti severim, bolluktan hoşlanmam» derdi. Onun en çok sevdiği isim «Ey miskin!» ismi idi.

Arabın zengin ve ileri gelenleri Resûl-i Ekrem'e, B i l â l, S e l m a n, S u h a y b, E b û Z e r, H a b b a b, A m m â r, E b û H ü r e y r e ve diğer Ashâb-ı Suffa gibi fakirleri kasdederek: «Biz bunlarla bir arada bulunamayız. Çünkü bunlar kokuyorlar, kalın elbiseler içinde terleri kerih ko-

(240) Muhammed b. Hafîf eş-Şirâzî ve Ebû Mansûr ed-Deylemî Muaz b. Cebel'den rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Ebû Mansûr da İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(241) Taberânî «Evsat»ında rivâyet etmiştir.

(242) Yukarda geçti.

(243) Taberânî, Ebû Utbetü'l-Havlânî'den rivâyet etmiştir.

(244) Ebû Mansûr «Müsned-i Firdevs»inde Ebû Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

ku yapıyor. Bunlar için bir gün, bizim için de bir gün ayır. Biz geldiğimiz vakit onlar gelmesin, onlar geldiği vakit biz gelmiyelim» dediklerinde — ki bunların arasında Ekra' b. Habîs et-Temîmî, Uyeyne b. Hasn el-Fezârî, Abbâs b. Merdâses - S ü l e m î gibi adamlar bulunuyordu —. (Bunları kendi tarafına almak için) Resûl-i Ekrem bunlara böylece söz vermişti. Bunun üzerine:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ
وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تَطْعَمَ مَنْ أَغْفَلَ
قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا هـ

«Sabah akşam Rablerine (sırf) O'nun cemâlini diliyerek, duâ edenlerle beraber candan sabret. Dünya hayatının zinetini arzû edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbine bizi anmaktan gaflet verdiğimiz, hevâ ve hevesine uymuş işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme» (18 - Kehf: 28) ve,

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ هـ

«De ki; O Kur'an Rabbinizden gelen bir haktır. Artık dileyen imân etsin, dileyen gâvur olsun» (18 - Kehf :29) âyetleri nâzil oldu.

Yine bir def'a Resûl-i Ekrem Kureyş'in güzide simaları ile otururken, İbn Ümm-i Mektûm Resûl-i Ekrem'in huzûruna girmek istedi. Resûl-i Ekrem buna ağırlanır gibi olunca :

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ أَعْلَمُ بِرَبِّكَ أَوْبَدُكَرَفَتَّقَعَهُ الذِّكْرَى

«Yüzünü ekşitip çevirdi. Kendisine o a'mâ geldi diye. (Onun hâlini) sana hangi şey bildirdi? Belki o (senden öğrenecekleri ile) temizlenecekti. Yâhut öğüd alacaktı da senin bu öğüdün kendisine fayda verecekti» (80 - Abese: 1 - 4) âyetleri nâzil oldu.

Yine bir rivâyette Resûl-i Ekrem :

يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَعْتَذِرُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ كَمَا يَعْتَذِرُ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ
فِي الدُّنْيَا فَيَقُولُ وَعِزِّي وَجَلَالِي مَا زَوَيْتُ الذُّنْيَا عَنْكَ هِيَ أَيْدِي عَلَى وَلَكِنْ
لَمَّا أَعَدَدْتُ لَكَ مِنَ الْكَرَامَةِ وَالْفَضِيلَةِ أَخْرَجْتُكَ بِأَعْيُنِي إِلَى هَذِهِ الصُّفُوفِ
فَمَنْ أَضَعَمَكَ فِي أَوْكَاسِكَ فِي يَرِيَاءٍ بِذَلِكَ وَجْهِي فَاخْذُ بِيَدِهِ فَهُوَ لَكَ وَ
النَّاسُ يَوْمَئِذٍ قَدْ أَلْجَمَهُمُ الْعَرَقُ فَيَتَخَلَّلُ الصُّفُوفُ وَيَنْظُرُ مَنْ فَعَلَ
ذَلِكَ بِهِ فَيَأْخُذُ بِهِ وَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ

«Kıyâmet günü bir kul, Allahu Teâlâ'nın huzuruna götürülür. Dünya-
da bir adamın bir diğerine özür dilediği gibi, Allahu Teâlâ da bu adam-
dan özür diler ve buyurur ki: «İzzet ve Celâlim hakkı için Benim, dünya-
lığı senden men'etmem, senin bana hor davranmandan değil, belki se-
nin için burada hazırladığım fazilet ve mevkilerden dolayıdır. Çık şu saf-
lar arasına da bak; Benim rızâm için sana yediren veya seni giydiren kim-
seleri bulursan onları sana verdim». İnsanlar o gün mahşer yerinde ter-
lerine boğulmuş vaziyettedirler. Adam safları yarar. Kendisine bakan kim-
seleri bulur ve Cennet'e götürür» (245) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

أَكْبِرُوا مَعْرِفَةَ الْفُقَرَاءِ وَاتَّخِذُوا عِنْدَهُمُ الْيَادِي فَإِنَّ لَهُمْ دَوْلَةً إِذَا
كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ قِيلَ لَهُمْ أَنْظِرُوا مَنْ أَضَعَمَكُمْ كِسْرَةً أَوْ سِقَامًا سَرِيَّةً
أَوْ كَسَاكُمْ تَوْبًا فَخُذُوا بِيَدِهِ ثُمَّ امْضُوا بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ هـ

«Fakirlerle âşinâlığı çoğaltın. Onlara yedin. Zira onların devleti var-
dır. Kıyâmet günü olduğu vakit onlara, «Bakınız, size bir ekmek kırığı, bir
yudum su verenin veya bir elbise giydirenin elinden tutup onu Cennet'e
götürünüz denecektir.» (246) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle bu-
yurmuştur :

(245) Tirmizi. Âişe'den rivâyet etmiştir.

(246) Eş-Şeyh Kitâbu's-Sevâb'da Enes'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet
yolları da vardır.

دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَسَمِعْتُ حَرَكَةً أَمَامِي، فَنَظَرْتُ فَإِذَا بِلَالٌ وَنَظَرْتُ
 فِي أَعْلَاهَا فَإِذَا فُقَرَاءُ أُمَّتِي وَأَوْلَادُهُمْ وَنَظَرْتُ فِي أَسْفَلِهَا فَإِذَا فِيهِ
 مِنَ الْأَغْنِيَاءِ وَالنِّسَاءِ قَلِيلٌ فَقُلْتُ يَا رَبِّ مَا شَأْنُهُمْ؟ قَالَ أَمَّا
 النِّسَاءُ فَأَضْرَبُهُنَّ بِالْأَحْمَرِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْحَرِيرِ وَأَمَّا الْأَغْنِيَاءُ فَاسْتَغْلَوْا
 بِطُولِ الْحِسَابِ وَتَفَقَّدْتُ أَصْحَابِي فَلَمَّا رَعَيْتُ الرَّحْمَنَ ابْنَ عَوْفٍ شَرَجَاءَ
 بِي بَعْدَ ذَلِكَ وَهُوَ يَبْكِي فَقُلْتُ مَا خَلَفَكَ عَنِّي؟ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَاللَّهِ
 مَا وَصَلْتُ إِلَيْكَ حَتَّى لَقِيتُ الْمَشِيبَاتِ وَظَنَنْتُ أَنَّي لَا أَرَاكَ فَقُلْتُ
 وَلَيْمَ؟ قَالَ كُنْتُ أَحْسَبُ بِكَ إِلَى هـ

«Cennet'e girdim. Önümde bir hareket duydum. Bir de baktım ki Bilâl; onun üst tarafına baktım, ne göreyim? Ümmetimin fakirleri ve onların çocukları, aşağı baktım, orada da bazı zenginlerle bazı kadınlar gördüm. «Ya Rab, bunlara ne oldu?» dedim. Allahu Teâlâ: «Kadınlara gelince; onlara zarar veren, altın ile ipek onları meşgul etti. Zenginlere gelince; onları da uzun hesap meşgul etti. Ashâbıma bir göz attım; Abdurrahman b. Avf'ı aralarında göremedim. Bir müddet sonra ağıyarak yanıma geldi. Kendisine: «Niçin benden geride kaldın?» diye sordum. Abdurrahman: «Vallahi ya Resûlallah, insanı kocaltacak şeylerle karşılaştım da ancak ondan sonra sana yetişebildim, hattâ seni göremeyeceğimden korktum» dedi. Ben de: «Niçin böyle oldu?» diye sorunca, servetimin hesabını veriyordum, dedi» (247). Bu nokta üzerinde biraz dur. Abdurrahman, peygamberimizle ilk hicret eden ve Cennet'le müjdelenmiş on kişiden birisidir. Bu, zengindir ama öyle zengindir. Bu gibiler hakkında Resûl-i Ekrem: «Ancak malını şöyle böyle hayır ve hasenata dağıtanlar müstesnâdır» buyurmuştur (248). O bile servetinden bu derece müteessir olmuştur.

Resûl-i Ekrem fakir bir adamın yanına gitti, hiç bir şey'i olmadığını gördü. Ve :

(247) Ebû Nuaym, Hüseyin'den rivâyet etmiştir.

(248) Taberânî Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

لَوْ قَسَمَ نُورُ هَذَا عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَوَسِعَهُمْ

«Eğer bunun nûru, yer halkına bölüneydi onlara yeterdi» (249) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem :

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمُلُوكِ الْجَنَّةِ كُلُّ ضَعِيفٍ مُسْتَضْعَفٍ أَغْبَرَ
أَشْعَثَ ذِي طَمَرَيْنِ لَا يُؤْتِيهِ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا يَبْرَهُ

«Dikkat edin, Cennet'in hükümdarlarını size haber vereyim mi? Her hakîr görülen zayıf, tozlu, topraklı, saçlı sakalı karışık, eski iki elbiseye bürünmüş, kendisine kıymet verilmeyen ve nazara alınmayan, Allah adına yemin etse sözünde duran kimselerdir» (250) buyurmuştur.

İmran b. Husayn anlatıyor: «Resûl-i Ekrem nezdinde benim bir kıymet ve değerim vardı. Bir gün bana :

— Sen bizim sevdiğimiz ve katımızda mevki sâhibi olan adamımızsın. İstersen gel, kızım Fâtıma'nın ziyâretine gidelim, buyurdu. Ben de :

— Anam babam sana fedâ olsun, dedim ve beraberce Fâtıma'nın kapusuna gittik. Resûl-i Ekrem kapuyu çaldı, selâm verdi ve içeri girmek için Hz. Fâtıma'dan izin istedi. Hz. Fâtıma :

— Buyur, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Arkadaşım da var, dedi. Hz. Fâtıma :

— Kimdir? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— İmran'dır, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Fâtıma :

— Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, sırtımda bir abâ'dan başka bir elbisem yoktur, dedi. Resûl-i Ekrem ona eli ile işâret ederek :

— Onu şöyle şöyle vücuduna dola, buyurdu. Hz. Fâtıma :

— Hadi vücudumu kapadım, başım ne olacak? dedi. Resûl-i Ekrem, yanında bulunan eski bir çar parçasını ona verdi ve :

— Bununla da başını ört, buyurdu. Sonra müsaade etti ve içeri girdik. Resûl-i Ekrem kızına yeniden selâm vererek :

— Kızım nasılsın, sabâha ne hâlde girdin? diye sordu. Hz. Fâtıma :

— Vallahî aç olarak sabahladım, sancılandım ve yiyemez hâle geldim, dedi. Resûl-i Ekrem ağlıyarak :

— Kızım aldırma, ben ise üç gündür bir şey tadmadım. Hâlbuki benim mevkiim Allah katında daha üstündür. Eğer Rabbimden dilesem, O,

(249) Buhâri ile Müslim, Ebû Zer'den rivâyet etmişlerdir.

(250) Buhâri ile Müslim, Hârise'den rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

beni yedirirdi, fakat ben âhireti dünya üzerine tercih ettim, buyurdu ve sonra elini kızının omuzlarına koyarak :

— Sana müjdeler olsun, sen Cennet kadınlarının efendisisin, buyurdu. Hz. Fâtıma :

— Fir'avn'ın karısı Âsiye, İmran'ın kızı Meryem varken bana sıra gelir mi? deyince, Resûl-i Ekrem:

— Âsiye, kendi âleminin efendisi, Meryem de kendi âleminin efendisi, sen de senin âleminin efendisisin. Siz kamışdan bir ev içindesiniz ki, orada bir eziyet, bir karışıklık ve bir dert ve zahmet yoktur. Amcazâdenle iyi geçin. Seni dünya ve âhiretin efendisi ile evlendirdim, buyurdu» (251)

Hz. Ali'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem : «İnsanlar fakirlerine husûmet edip dünyanın tâmirine daldıkları, köpeğin ete saldırdığı gibi paraya hü-cûm ettikleri vakit, Aillahu Teâlâ onları dört belâ ile ibtilâ eder: Zamanda kahtlık, sultanda zulüm, vâli ve hâkimlerde hıyânet, düşmanda heybet ve azamet» buyurmuştur.

Bu Husustaki Eserler :

Ebû'd - Derdâ (R.A.): «İki dirhemi olanın azâb ve hesâbı, bir dirhemi olandan daha şiddetlidir» demiştir. Hz. Ömer Saîd b. Âmir'e bin altın gönderdi. Parayı alan Saîd perişan bir vaziyette evine gelince, ailesi :

— Hayır ola bir şey mi oldu? diye sordu. Saîd :

— Evet, bir şey oldu ve hem çok fena bir şey oldu, dedi ve sonra :

— Eski çarını bana ver, dedi. Çarı küçük parçalara bölerek keseler hâline getirdi. Sabâha kadar ağladı ve namaz kıldı. Sonra Resûl-i Ekrem'in: «Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beşyüz yıl önce Cennet'e gireceklerini ve hattâ zenginlerinden birisi onların arasına girer, fakat elinden tutularak arclarından çıkarılır» dediğini duydum» dedi ve bu parayı tamamen dağıttı.»

Ebû Hûreyre de, üç kişinin hesabsız olarak Cennet'e gireceklerini, bunlardan birisi, giydiği elbiseyi yıkamak istediği vakit, başka elbisesi olmıyan, diğeri de ateşe iki tencere koyacak mâlî güce sâhib olmıyan ve içecek istediği vakit «Hangi kabı istiyorsun? diye sorulmayan, yâni tek kaddeden başka kabı bulunmıyan kimsedir, dedi.

Denildi ki; Sevrî'nin meclisine bir fakir geldi. Sevrî adama :

— Yaklaş; eğer zengin olsan seni yaklaştırmazdım, dedi. Fakirleri fazla yaklaştıran zenginleri uzakta oturttuğu için, sohbetinde bulunan zenginler fakir olmağı temenni ederlerdi.

Mü'mil : «Sevrî'nin meclisinde olduğu kadar fakirlerin izzetini ve zenginlerin zilletini başka hiç bir toplulukta görmedim» demiştir.

Hakim'lerden birisi de şöyle diyor: «Âdem oğlu ne miskindir; fakirlikten korktuğu kadar Cehennem'den korksa, her ikisinden kurtulurdu. Zen-

(251) Hadis yukarda geçmiştir.

gınlığe heves ettiği gibi Cennet'e heves etse, her ikisine birden ulaşırdı. Aşıkâre Allah'ın kullarından korktuğu gibi, gizli olarak Allah'tan korkaydı, dünya ve âhiret saâdetine ulaşırdı.»

İ b n A b b â s (R.A.): «Zengine ikrâm edip fakîre ihânet eden mel'un-
dur, demiştir. L o k m a n oğluna: «Sakın, kesesi eskidir diye kimseye ha-
karet etme. Çünkü onun da, senin de Rabbiniz birdir» demiştir.

Y a h y a b. M u a z : «Fakîrleri sevmek peygamberler ahlâkı, onların
sohbetini tercih sâlihler alâmeti, onların sohbetinden uzaklaşmak ise ni-
fak alâmetidir» dedi. Geçmiş kitablardan gelen haberlerde; Allahu Teâlâ
peygamberlerden birisine: «Sana öfkelenmemden sakın, o zaman gözüm-
den düşersin de dünyayı alabildiğine sana akıtırım» buyurdu. Hz. Â i ş e ,
Hz. M u a v i y e , İ b n A m i r ve diğerleri tarafından gönderilen paraları
hemen dağıtırdı. Çarı yamalı olduğu hâlde kendisine gönderilen yüzbin
dirhemî tamamen dağıtmıştı. Cârîyesi :

— Biraz para ayırsan sana et alırdım da onunla iftar ederdin, de-
yince, Hz. Â i ş e :

— Hatırlasaydım olurdu, dedi. Resûl-i Ekrem Hz. Â i ş e 'ye :

«إِنْ أَرَدْتَ الْحُقُوقَ فَعَلَيْكَ بِعَيْنِ الْفُقَرَاءِ وَإِيَّاكَ وَجْهَ السَّهْوِ
الْأَغْنِيَاءِ وَلَا تَنْزَعِي دِرْعَكَ حَتَّى تُشْرِقَ عَلَيْهِ هَلْ

«Bana ulaşmağı istersen, fakir hayatı yaşa, zenginlerle düşüp kalk-
maktan sakın, yamalayıp dikmeden çarını sırtından atma» (252) diye tav-
siyede bulundu.

Adamın biri İ b r â h i m b. E d h e m 'e onbin dirhem getirdi. İbrâhim
kabûl etmedi. Adam ısrar edince: «Onbin dirhemle fakirler defterinden
ismimi sildiremem» dedi.

3 üncü BEYÂN : TAKSİME RÂZİ VE MEVCÛDA KANAAT EDEN SADİK FAKİRLERİN ÖZEL FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem bir hadîsde : «İslâma hidâyet olunup yetesiye nafakası
olan ve buna kanâat eden kimseye müjdeler olsun» (253) buyurmuştur.
Diğer hadîsde şöyle buyurulmuştur :

(252) Tirmizî rivâyet etti ve garîb olduğunu söyledi. Hâkim ise sahîh ol-
duğunu söyledi.

(253) Müslim rivâyet etmiştir. Hadîs yukarda geçti.

يَا مَعْشَرَ الْفُقَرَاءِ اعْطُوا اللَّهَ الرِّضَا مِنْ قُلُوبِكُمْ تَنْظُرُوا
بِتَوَابِ فَقَرِكُمْ وَإِلَّا فَلَا هَـ

«Ey fakirler topluluğu, Allah'ın taksimatına kalbinizden rızâ gösteriniz ki, fakirliğin mükâfatını göresiniz. Böyle yapmazsanız mükâfat alamazsınız» (254)

Birinci hadîsde kanâat edenin, ikinci hadîsde de fakirliğine râzı olanın durumu anlatılmıştır. Bu hadîsin mefhum-u muhâlifi, harîs olan fakirin mükâfat alamıyacağı anlamında ise de, diğer umumî rivâyetler göz önüne alındığı takdirde, harîs olsa da, yine fakirin mükâfatı olacağı anlaşılır. Nitekim bu husustaki gerçeği yakında anlatacağız. Buradaki râzı olmaktan murâdın, Allahu Teâlâ'nın onu fakir yaratmasını, kerih görmüş olması olabilir. Nice harîs fakirler var ki zengin olmak ister, fakat Allahu Teâlâ'nın taksimatına kızmaz. İşte sevabı yok eden, bu taksimata küsmektir.

Ömer b. Hattâb'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.):

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحًا وَمِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسْكِينِ وَالْفُقَرَاءِ لَصَبْرِهِمْ
هُمْ جُلَسَاءُ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Her şey'in bir anahtarı var, Cennet'in anahtarı da fakir ve miskinleri sevmektir. Onlar sabırları sebebiyle kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın (mânevî) civarında bulunacaklardır» (255) buyurmuştur. Hz. Ali'nin (R.A.) rivâyetinde ise Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

أَحَبُّ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْفَقِيرُ الْقَانِعُ بِرِزْقِهِ الرَّاضِي عَنِ اللَّهِ تَعَالَى هـ

«Allahu Teâlâ'nın en çok sevdiği kulu, rızıkına kanâat edip, Allahu Teâlâ'nın taksimatına râzı olan fakirdir» (256). Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Allah'ım, Muhammed'in âl'inin nafakasını yetecek kadar kıl» (257). Diğer hadîsde de :

(254) Ebû Mansûr ed-Deylemî «Müsned-i Firdevs»inde Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(255) Dâre Kutnî «Garâib»de rivâyet etmiştir.

(256) Bu meâlde bir rivâyet vardır.

(257) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

مَا مِنْ أَحَدٍ غَنِيَ وَلَا فَقِيرٍ إِلَّا وَدَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ كَانَ أَوْتِي قُوتًا فِي الدُّنْيَا

«Zengin olsun, fakir olsun, herkes kıyâmet gününde, «Keşke dünyada ölmeyecek kadar nafakam olaydı» (fazlası bulunmasaydı) diye temenni edecektir» (258) buyurulmuştur.

Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a : «Beni, kalbi mahzun olanların yanında ara» buyurdu. Dâvud aleyhisselâm, onların kimler olduğunu sorunca, Allahu Teâlâ : «Sâdık fakirlerdir» buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem :

لَا أَحَدًا أَفْضَلَ مِنَ الْفَقْرِ إِذَا كَانَ رَاضِيًا «Hâline râzı olduğu vakit, fakirden

efdal kimse yoktur» buyurmuştur. Diğer hadîsde :

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْنَ صَفْوَتِي مِنْ خَلْقِي؟ فَقَقُولُ الْمَلَائِكَةُ وَمَنْهُمْ يَا رَبَّنَا؛ فَيَقُولُ: فَقَرَاءُ الْمُسْتَطِيلِينَ الْقَانِعُونَ بِعَطَايِ الرَّاغِبِينَ بِقَدَرِى أَدْخِلْهُمْ الْجَنَّةَ فَيَدْخُلُونَهَا وَيَأْكُلُونَ وَيَشْرَبُونَ وَالنَّاسُ فِي الْحَسْرِ

«Kıyâmet günü Allahu Teâlâ :

— Benim hâlis ve güzide kullarım nerede? diye sorar. Melekler :

— Kimdir onlar? yâ Rab, derler. Allahu Teâlâ :

— Verdiğime kanâat edip, taksimatıma râzı olan fakir kullarımdır.

Onları Cennet'e koyun. Onlar da Cennet'e girer, yer, içer ve zevk u safâlarına bakarlar. Hâlbuki insanlar öte yanda hesap vermekle uğraşıp dururlar» (259) buyurulmuştur.

Bu mükâfat, fakirliğe kanâat edip, kadere rıza gösterenlerindir. Zâhidlerin faziletini kitabın ikinci bölümünde — inşâallah — anlatacağız.

Rızâ ve kanâat hakkında diğer haberlere gelince; bunlar anlatılamıyacak kadar çoktur. Şübhesiz kanâatın zıddı tama'dır. Bu hususta Hz. Ömer (R.A.): «Tama'kârlık fakirliktir, istîğna ise zenginliktir. İnsanların elinde olanlarda gözü olmayıp kanâat eden, insanlardan müstağnî olur» demiştir. İbn Mes'ûd (R.A.): «Her gün bir melek Arş'ın altından: «Ey Âdem oğlu, sana yetecek az miktar, seni azdıracak çoktan hayırlıdır» diye seslenir» demiştir. Ebû'd - Derdâ (R.A.): «Aklında eksiklik olmıyan hiç kimse yoktur. Çünkü herkes dünyalıktan eline bir şey geçtiği vakit sevinir, fakat ömrünün eksildiğine üzülmez» demiştir.

(258) İbn Mâce Enes'den rivâyet etmiştir. Yukarda geçmiştir.

(259) Ebû Mansûr Deylemî «Müsned-i Firdevs»inde rivâyet etmiştir.

Yazıklar olsun sana ey Âdem oğlu, ömrün azalıp dururken, malın artmasından sana bir kâr yoktur. Hakîm'in birisine, zenginlik nedir? diye sorduklarında, az temennide bulunmak ve yetecek miktara razı olmaktır, demiştir.

Denildi ki; İbrâhîm b. Edhem'in Horasan'da çok sarayları vardı. Bir gün bir köşküden etrafa bakınırken, köşkün bir köşesinde bir fakirin bir parça ekmek yiyip uykuya yattığını gördü. Yanındakilere: «Şu adam, uyanınca onu bana getirin» dedi. Adam uyandı ve onu getirdiler. İbrâhîm adama:

— Ekmeği yemeden evvel aç mı idin? Ekmek seni doyurdu mu? diye sordu. Adam:

— Evet, aç idim, ekmeği yedim ve doydum, dedi. İbrâhîm:

— Ekmeği yiyip doyduktan sonra tatlı tatlı uyuvabildin mi? diye sordu. Adam:

— Evet, tatlı tatlı uyudum, dedim. İbrâhîm kendi kendine: «Mâdemki bu kadarı bu işi hallediyor, daha ben şu fazla serveti ne yapayım?» dedi.

Adamın biri Amir b. Kays'a uğradı. Baktı ki, Amir bir miktar baklayı tuzlayarak yiyor. Bunu görünce: «Bu kadarına razı oldun mu?» diye sordu. Amir: «Bundan daha azına razı olanı sana bildireyim mi?» deyince, adam: «Evet, bildir» dedi. Bunun üzerine Amir: «Âhiretini terk edip dünyalığa razı olanlardır» dedi.

Muhammed b. Vasi, kuru ekmeği suda ıslatır ve tuz ile beraber yedi ve: «Dünyalıktan bu kadarına razı olan, kimseye muhtaç olmaz» derdi. Hasan-ı Basrî: «Allah'ın taksimatına razı olmayan kimselere Allah lânet etsin» dedi ve:

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ

«Rızığınız ve size va'd oluna gelen şeyler göklerde dir. İşte o göğün ve yerin Rabbine and olsun ki, va'd olunduğunuz o şeyler tıpkı sizin konuştuğunuz gibi şübhesiz ve kat'i bir gerçektir» (51 - Zâriyât: 22, 23) âyetlerini okudu.

Ebû Zer (R.A.) bir gün bir mecliste oturuyordu. Ailesi geldi ve: «Evde yiyecek içecek bir şey yok, sen hâlâ burada oturuyorsun?» dedi. Ebû Zer (R.A.): «Önümüzde öyle bir geçit var ki oradan ancak yükü hafif olanlar geçer» deyince, ailesi geri döndü.

Zû'n - Nûn - ı Mısrî: «Küfre en çok yakın olan tahammülsüz fakirdir» dedi. Hakîm'in birisine: «Servetten neyin var?» dediklerinde, zâhirde güzellik, bâtında iktisad ve insanların elinde olanlara göz dikmek vardır» dedi. Rivâyete göre eski kitapların birisinde Allahu Teâlâ: «Ey âdem oğlu, dünyanın tamamı senin olsa, senin için ancak nafaka vardır. Dünyalıktan sana nafaka te'min edip hesabını başkasından sor-

duğumda (yâni başkası seni yedirdiği vakit) sana ihsân etmiş olurum» buyurdu.

Kanâat hakkında Şâir şöyle diyor :

«Allah'a karşı zillet göster, insanlara zillet gösterme, insanlardan bir şey isteme. İzzet, insanlardan müstağni olmaktadır.»
«Yakın ve mahremlerinden de müstağni ol! Zira zenginlik, insanlardan müstağni olmaktadır.»

4 üncü BEYÂN : FAKİRLİĞİN ZENGİNLİK ÜZERİNE FAZİLETİ

Bilmiş ol ki; insanlar bu hususta ihtilâf etmişlerdir. C ü n e y d, havas ve diğer pek çokları, fakirliğin zenginlikten efdal olduğunu; İ b n A t â, meşrû yoldan kazanıp meşrû yoldan harcayan ve şükrünü ödeyen zenginlerin, sabreden fakirlerden daha makbûl olduklarını söyledi. Bu hususta görüş ayrılığı olduğu için, C ü n e y d' in İ b n A t â' ya bedduâ ettiği ve o da bunun cezasını çektiği söylenir. Nitekim sabır bölümünde bunu anlatmıştık. Mutlak olarak fakirlik ile zenginliği ele aldığımız takdirde, bu husus ile ilgili haber ve eserleri okuyan kimsenin fakirliğin daha üstün olduğunda şübhe etmiyeceği meydandadır. Bunun için bu hususta tafsilât vermek lâzımdır. Buna göre deriz ki;

Şübhe, iki makamda düşünülür :

BİRİNCİ MAKAM : Harîs olmayıp servetini hayır ve hasenata sarfeden zengine nisbetle, harîs olmayıp kanâat eden ve hâline râzı olup sabr eden fakir arasındadır.

İKİNCİ MAKAM : Harîs olan fakir ile, harîs olan zengin arasındadır. Yoksa malını hayır ve hasenatta infak eden zenginin, harîs olan fakirden; kanâatkâr olan fakirin, cimri olan zenginden efdal olduklarında şübhe yoktur.

Birinciler, yâni harîs olmayan ve servetini hayır ve hasenata harcayan zengin ile, yine harîs olmayıp kanâat eden ve hâline râzı olan fakirin hangisinin daha efdal olduğuna gelince; bâzıları, ikisinde de hırs olmadığı ve üstelik fakirin âciz olduğu, hayır ve hasenat yapması bakımından, bu zenginin efdal olduğuna kaanilerdir ki, İ b n A t â bunlardandır. Mübahlarda da olsa bile malından istifadeye bakan ve ona sarılan zenginin, kanâat eden fakire üstünlüğü düşünülemez. Infak eden zenginlerin, malına râzı olup sabreden fakirlerden üstün olduklarına şu haber şehâdet etmektedir :

Fakirler Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Ya Resûlâllah, zenginler sadaka, Hacc, Zekât ve benzeri bizim yapamıyacağımız iyiliklerle bizi geçmektedirler, diye şikâyetle bulundular. Resûl-i Ekrem onlara namazdan sonra «Sübhânellah, Elhamdülillâh, Allahü Ekber» demeleri gibi bâzı tesbihleri öğretti ve bunları söylemekle onlardan üstün mevki alacaklarını bildirdi. Onlar da bu tesbihlere devam ettiler, fakat zenginler de bu tesbihleri öğrenerek onlar da bunlara de-

vam etti. Bunu gören fakirler, tekrar Resûl-i Ekrem'e mürâcaat ederek :
— Bu tesbihleri zenginler de söylüyor, dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ه «O, Allah'ın fazlıdır, onu di-

lediğine verir» (260) buyurdu. Yine İbn A t â ' ya sorduklarında, o: «Karşı-
lıksız vermek, Hakk'ın vasfı olduğu için şükreden zenginler, sabreden fa-
kirlerden efdaldır» dedi.

A t â ' nın birinci delilinde nazar vardır. Zira bu haber, onun iddiası-
nın aksini isbat edecek şekilde daha tafsilâtli olarak vârid olmuş ve ora-
da, tesbihlerde fakirin alacağı sevâbın, zengin alacağı sevâbdan daha
çok olduğu ve onların daha çok sevab alması, Allahu Teâlâ'nın bir fazlı
olduğu bildirilmektedir. Nitekim Zeyd b. Eslem'in Enes b. Mâ-
lik'den rivâyetinde; fakirler bir adamı Resûl-i Ekrem'e gönderdiler ve
adam :

— Ben, fakirlerin sana gönderdikleri bir elçiyim, deyince, Resûl-i Ek-
rem : مَرْحَبًا بِكَ وَبِمَنْ جِئْتَ مِنْ عِنْدِهِمْ قَوْمٌ أَحْبَبُهُمْ ه

— Sana ve seni gönderenlere merhaba, hoş geldin, onlar benim sev-
diğim kimselerdir, buyurdu. Adam söze başlayarak :

— Fakirler, zenginler hac ve benzeri hayırları yapar, ölmeden hayır
ve hasenatta bulunurlar, biz ise bunları yapamayız, bu bakımdan bizim
mükâfatımız az oluyor, diyorlar, dedi. Resûl-i Ekrem :

بَلِّغْ عَنِ الْفُقَرَاءِ أَن لِّمَن صَبَرَ وَاحْتَسَبَ مِنْكُمْ ثَلَاثُ خِصَالٍ لِّئَلَّا يَكُونَ
لِلْأَغْنِيَاءِ أَمَّا خِصَالُهُ وَاحِدَةٌ فَإِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفًا يَنْظُرُ إِلَيْهَا أَهْلُ الْجَنَّةِ
كَمَا يَنْظُرُ أَهْلُ الْأَرْضِ إِلَى نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ لَا يَدُ خُلُوعًا إِلَّا بَنِي فَقِيرٍ
أَوْ شَهِيدٍ فَقِيرٍ أَوْ مُؤْمِنٍ فَقِيرٍ وَالثَّانِيَةُ يَدْخُلُ الْفُقَرَاءُ الْجَنَّةَ قَبْلَ
الْأَغْنِيَاءِ بِخُصْفٍ يَوْمٍ وَهُوَ خُصْفُ مِائَةِ عَامٍ. وَالثَّلَاثَةُ إِذَا قَالَ الْغَنِيُّ
سُبْحَانَ اللَّهِ وَآخِذَهُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَقَالَ الْفَقِيرُ مِثْلَ ذَلِكَ
لَمْ يُلْحَقِ الْغَنِيُّ بِالْفَقِيرِ وَلَوْ أَنْفَقَ فِيهَا عَشْرَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ ه

— Fakirlere benden tebliğ et; sizden, alacakları mükâfatları hesab ederek yoksulluklarına sabredenlerin, zenginlerde olmayan üç hasleti vardır. Birincisi, Cennet'te öyle köşkler vardır ki, dünyada insanlar yıldızlara baktıkları gibi, Cennet halkı da onlara öyle bakar. Bu köşklere ancak fakir olan peygamberler, fakir olan şehidler ve fakir olan mü'minler girer. İkincisi, fakirler, zenginlerden yarım gün önce Cennet'e girerler. Bu yarım gün, beşyüz yıldır. Üçüncüsü, zengin, «Sübhânellahi ve'l-hamdülilâhî ve lâilâhe illâllahü va'llahü ekber» dediği vakit, buna bir de onbin dirhem sadaka ilâve etse, yine fakirin aynı tesbihleri yaptığı vakit, alacağı mükâfatı alamaz. Diğer bütün iyilik işlerinde de durum aynıdır. (261) buyurdu.

Bu rivâyet, «O, Allah'ın fazlıdır, onu dilediğine verir» buyurduğu yoksullara, bu tesbihlerinde fazla mükâfat verileceğinin ifadesi olur.

«Ginâ ve Zenginlik, Hakk'ın vasfıdır» sözüne gelince, zâtın biri buna: «Meğer Allahu Teâlâ garaz ve sebeblerle mi zengindir?» demekle onun bu sözünü çürüttü ve onu ilzâm etti. (Çünkü zenginin ginâsı, garaz ve sebeblerledir. Allahu Teâlâ'nın ganî olması hiç bir sebep ve garaza dayanmaz. Allah'ın zenginliğine uygun düşen, yalnız iman sayesinde müstağni olan fakirin vasfıdır.) Başka birisi de Hak Teâlâ'nın her vasfı ile vasıflanmak, daha üstünlüğü iktiza etmez. Meselâ, kibir, Allahu Teâlâ'nın bir vasfıdır. Buna göre mütekebbirler mütevazilerden üstündür, denemez, belki hüküm tamamen aksinedir. Bunun için Allahu Teâlâ: «Kibriyâ ridâm, azamet ise izârımdır. Bunların birinde benimle münâzaaya kalkışanın belini kırarım» (262) buyurmuştur. S e h i de: «İzzet ve beka sevgisi, rubûbiyyette şirk ve onda ortaklık iddiasıdır. Çünkü bunlar Allah'ın vasıflarıdır» dedi.

İşte fakir ile zenginin birbirinden üstünlükleri hakkında böyle konuştular ki, herbiri çeşitli te'viller kabûl eden ve birbirini nakzeden bir takım sözlerdir. Bu dâvanın yüzünden perdeyi kaldıran, bizim Sabır Kitâbında anlattıklarımızdır. Şöyle ki; bizâtihi matlub olmayıp başkası için murâd olunan şeyde maksada bakılır; onun fazileti, maksadı ile ölçülür. Dünya bizâtihi tehlikeli ve kaçınılması gerekli bir şey değildir. Ancak Allah'a ulaşmağa engel olması bakımındandır. Fakirlik de bizâtihi aranan bir şey değildir. Ancak Allah'a ulaşmağa engel olan perdeleri ve meşgaleleri kaldırması bakımından aranır. Nice zenginler var ki, zenginliği onları Allah'tan alıkoymamıştır — S ü l e y m a n aleyhisselâm gibi, O s m a n ve Abdurrahman b. Avf. gibi —. Nice fakirler var ki, yoksullukları maksaddan onları alıkoymuştur. Dünyada en son maksad, Allah sevgisi ve Allah ile ünsiyettir. Bu da ancak Allah'ı mârifetle mümkündür. Hâlbuki diğer meşgalelerle mârifet yoluna girmek de mümkün değildir. Zenginlik, meşgale sebeblerinden olduğu gibi, fakirlik de meşgale sebeblerinden olabilir. Aslında

(261) İbn Mâce'nin, İbn Ömer'den: «Fakirlerin zenginlerden yarım gün, beş yüz yıl önce Cennet'e girecekleri»ne dair bir rivâyeti vardır.

(262) Bir çok yerde geçmiştir.

gerçek meşgale dünya sevgisidir. Dünya sevgisi ile Allah sevgisi bir kalbde toplanmaz. Bir şey'i seven, onunla meşguldür. Bu meşgale isterse onun ayrılığında ve isterse buluşmasında olsun, fark etmez. Hattâ bâzan ayrılıkta meşgale, buluşmaktan daha çok olur. Bâzan da bunun aksine, buluşmakta meşgale daha çok olur. Dünya, gaafillerin mâşukudur. Dünyalığı olmayan yoksullar, onu elde etmeğe uğraşırken dünyalığını te'min edenler de onu korumakla meşguldürler.

Şimdi, mal sevgisi ile ilgileri olmayan ve servet ile su kendileri için müsavi olan biri zengin, diğeri fakir iki adamı ele alalım; her ikisi de zaruret miktarı ile yetiniyorlar, zaten zaruret miktarı bulunması efdaldır. Çünkü ihtiyacı kadarını bulamıyan, mârifet yoluna değil, ölüm yoluna sürüklenmiş olur. Bu iki adamdan fakir olanı zengin olanından makbûldür. Çünkü bolluğun fitnesi, darlığın fitnesinden daha zordur. Yokluk hâlinde sabır, varlık hâlindeki sabırdan daha kolaydır. Nitekim Hz. Ali (R.A.) «İmkânsızlık da bir nevi ismettendir» demiştir. Yine sahâbe-i kirâm: «Yoksulluk ile mübtelâ olduk, fakat sabretmesini bildik. Şimdi zenginlikle ibtilâ oluyoruz da sabredemiyoruz» demişlerdir. İnsan fitratı böyledir; bulduğu vakit azar. Azmayanlar pek az ve pek ender bulunan kimselerdir. Şeriat, yalnız o ender bulunanlara değil, umuma hitâb ettiği ve varlığın — o azınlık müstesnâ — çoğunluğa daha faydalı olduğu için, zenginlikten men'etti ve onu yerdî; fakirliği üstün tuttu ve onu övdü. Hattâ İ s â aleyhisselâm: «Zenginin servetine bakmayın. Zira onların çekici ve parlak serveti, sizin imânınızın nurunu giderir» demiştir. Âlimlerden birisi de: «Mala meyletmek, imânın tadını emer» demiştir. Yine haberde: «Her ümmetin taptığı bir buzağı putu var. Benim ümmetimin putu ve taptığı da altın ve gümüş-tür» (263) diye vârid olmuştur. Zâten M û s â aleyhisselâm'ın, kavminin yaptığı ve put olarak taptığı buzağının maddesi altın ve gümüş idi. Servet ile suyun, taş ile altunun müsavi olması, peygamber ve veliler hakkında düşünülebilir. O da bir çok mücahededen sonra Allah'ın fazlı ile tamamlanır. Zira Resûl-i Ekrem, süslenen dünyaya: «Başımdan def'ol, benden uzaklaş» (264) derdi. Hz. Ali (R.A.): «Ey sarı altın, benden geç, başkasını aldat. Ey beyaz gümüş, benden geç, başkasını aldatmağa bak» demiştir. Bunu, Rabbisinin delilini görmese, ona aldanma tehlikesinden korkarak söylemiştir. Mutlak zenginlik de budur. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Zenginlik, servet çokluğundan değil, gönül tokluğundandır» (265) buyurmuştur.

Fakirlik, meşgaleden daha uzak olduğuna göre, umum insanlar hakkında — hayra sarfedilse bile — zenginlikten daha makbûldür. Zira umum halk servete sâhib olunca dünya ile ünsiyetten, ondan istifadeden ve ra-

(263) Ebû Mansûr Deylemî Huzeyfe'den rivâyet etmiştir.

(264) Hâkim rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçmiştir.

(265) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Metin yukarda geçmiştir.

hatlığın onun sarfında olduğunu anlamaktan kolaylıkla ayrılamazlar. Bütün bunlar bu âlemle ünsiyeti gerektirir. Kişi dünya ile ünsiyet ettiği nisbette de âhiretten uzaklaşır. Dünya ile ünsiyet sebepleri kesildikçe gönül de dünyadan uzaklaşır. Gönül, Allah'a iman ettiği hâlde mâsivâdan uzaklaşınca mecburî olarak Allah'a yaklaşır. Zira boş gönül olmaz. Vücutta hem Allah, hem de başkası olamaz. Başkasına yönelen Allah'tan uzaklaşmış, Allah'a yönelen ise başkasından uzaklaşmış olur. Birine yaklaşması, diğerinden uzaklaşması nisbetindedir. Yakınlığı da aynı şekildedir. Bunlar, doğu ile batı gibidir. Yâni ayrı ayrı ve birbirinin karşıtı olan cihetlerdir. Ortada bulunan ne tarafa meylederse, o nisbette o tarafa yaklaşmış olur. Birine yaklaşmak, diğerine uzaklaşmanın aynıdır. Yâni dünyayı sevmek, aynen Allah'a buğz etmektir. Buna göre ârife yaraşan, dünyadan uzaklaşıp Allah'a yaklaşmağı amaç edinmektir.

Demek oluyor ki, zengin ile fakirin faziletleri, yalnız gönüllerinin mala meyilleri nisbetindedir. Eğer fakirin de zengin de mala temayülleri aynı nisbette ise, dereceleri de aynı nisbettedir. Yalnız burası, ayakların sürdüğü ve insanların aldandığı bir noktadır. Çünkü çok kere zengin mala meyli olmadığını sanırken, mal sevgisi, kalbinin derinliklerine gömülmüş olur ve kendisinin bundan haberi bile olmaz. Ancak servet elinden gittiği vakit bunun farkında olur. Buna göre malın bir kısmını ayırmakla kendisini denesin. Malı her ne sûretle olursa olsun kaybaldığı vakit, gönlü o tarafa yönelirse, aldandığını bilsin. Nice kimseler vardır ki, gönlü ondan geçti diye cariyelerini satar. Alış-veriş işi bitip cariyeleri teslim ettikten sonra, içindeki gizli aşkı ve ateşi tutuşmağa başlar da aldanmış olduğunu ve kül'ün altında saklı olan köz gibi, aşkın gönlünde saklı bulunduğunu anlar. İşte, peygamberler ve veliler hâric, bütün zenginlerin durumu budur.

Mal sevgisini gönlünden çıkarmak zor olduğu için, herkes hakkında fakirliğin daha faydalı ve daha efdal olduğu anlaşılır. Zira yoksulun dünya ile ilgisi ve dünyaya sevgisi azdır. Az olduğu nisbette de ibâdet ve tesbihlerinin sevabı çoğalır. Çünkü aslında yalnız dilin hareketi matlub değil, dilin hareketi ile yâni tesbih ile aranan, Allah ile ünsiyettir. Hâlbuki dilinde ettiği zikri kalbinde düşünmezse, o ünsiyet hâsil olmaz. Bunun için seleften birisi, dünyalık peşinde olanın Allah'a ibâdeti, ot ile ateşi söndürmeğe ve et ile kirlenen eli balık ile temizlemeğe benzer, diye bildirmiştir.

E b ü S ü l e y m a n diyor ki: «Fakirin canı çekip alamadığı şey'in ardından soluması, zengin bir senelik ibâdetinden makbûldür». D a h h a k da şöyle diyor: «Bir kimse pazarda canının arzû ettiği şey'i görüp de alamadığı ve bunun mükâfatını Allah'tan beklediği vakit, onun bu durumu, Allah yolunda bin altın infak etmesinden daha makbûldür». Adamın biri B i ş r b. e l - H â r i s ' e :

— Çoluk çocuğum beni rahatsız ediyor, Allah'a benim için duâ et dedi. B i ş r :

— Çocukların sana, «un yok, ekmek yok» dedikleri vakit, sen, «benim için duâ et, o anda senin duân, benim duâmdan daha makbûldür, dedi. Yine Bîşr : «Zenginin âbidi, çöplükte biten gül; fakirin âbidi ise güzel kadının göğsünde asılı incisi gibidir» demiştir.

Eskiler, mârifet ilmini zenginlerin ağızından duymaktan hoşlanmazlardı. Ebû Bekir es-Sıddîk : «Allah'ım, nefsimden intikam almak istediğim vakit, Senden zillet, ve kifâyet miktarını aşan servetten de zühdü isterim» derdi. Kemâlin zirvesine ulaşmış Sıddîk gibi bir insan, dünyadan ve dünya varlığından böyle korkarsa, ya daha servetin yokluğunun varlığından daha iyi olduğunda nasıl şübhe edilir? Zenginin en iyi hâli, helâl-dan kazanıp iyi yerlere harcamaktır. Bu durumda olan bir zenginin en azından hesabı ağır ve beklemesi uzun olur. Hesabı münâkaşalı geçene, azâb olunmuştur. Bunun için Abdurrahman b. Avf Cennet'e girmekte geri kalmıştır. Çünkü hesâb ile meşgul idi. Bu sebebden Ebû'd-Derdâ : «Câmiin kapusunda bir dükkânım olsa, beş vakit namazımı câmide kılsam ve her gün elli altun kazansam da bunu Allah uğrunda infak etsem, diye bir istekte bulunmam ve hattâ bundan hoşlanmam» demiştir. Sebebini soranlara, sonunda hesap zorluğu var, diye cevap vermiştir.

Bunun için Süfyan diyor ki; «Fakirler üç şey'i, zenginler de üç şey'i tercih etmişlerdir. Fakirler rahatlığı, kalb huzurunu ve hesap azlığını, zenginler ise yorgunluğu, gönül meşgalesini ve hesap zorluğunu tercih etmişlerdir.»

İbn Atâ'nın «Ganîlik, Hakk'ın vasfı olması bakımından daha üstündür» sözü doğrudur. Ancak, bu istiğna, servetin varlığı ve yokluğu arasında fark gözetmemek şartıyledir. Servetin varlığında ganî, ve fakat devamına muhtaç ise bunun istiğnası, Allahu Teâlâ'nın müstağni olmasına benzemez. Zira Allahu Teâlâ bîzâtihi ganîdir. Yok olması mümkün olan bir şey'in varlığı ile ganî değildir. Servet ise çeşitli âfetlerle yok olmağa ve çalınmağa mahkûmdur. Atâ'ya verilen cevapda; Allahu Teâlâ garaz ve sebeble ganî değildir ki, O'nun sıfatına benzesin, sözü de malının devamını isteyen ganîyi zem hususunda doğrudur. Fakat Allahu Teâlâ'nın sıfatları kullara lâyık olmaz sözü ise doğru değildir. Çünkü ilim, Allahu Teâlâ'nın sıfatı ve kulun da en makbul varlığıdır. Hattâ kulun en üstün derecesi, Allahu Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Şeyh'in birisinin şöyle dediğini işittim: «Allah'a giden yola giren kimse, mesafeyi aşincaya kadar Allahu Teâlâ'nın doksandokuz güzel isimleri onun için birer vasıf olur, yâni her isimden nasibini alır.»

Kibrin kula lâyık olmasına gelince; hak etmeyene karşı kibirlenmek, ilâhî haslet olması bakımındandır. Fakat müstehak olana karşı kibirlenmek; mü'minin kâfire, âlimin câhile, itâat edenin isyân edene karşı kibirlenmesi gibi, mü'mine lâyıktır. Evet, bâzan kibirden, bâtil ve yalan yere kibirlenmek, haddini aşmak ve eziyet etmek gibi mânalar murâd edilir ki, bu mânalarda kibir, Allahu Teâlâ'nın vasfı değildir. Allahu Teâlâ'nın kibri her şeyden büyük olup her şey'in O'nun kulu olmasıdır. Kul ise gücü yet-

tiği nisbette en üstün dereceye ulaşmakla me'murdur. Fakat bâtil ve aldatıcı hareketlerle değil, tam mânasıyla buna hak kazanmak sûretiyledir. Kula borç olan, mü'minin kâfirden, itâat edenin isyân edenden, âlimin câhilden, insânın hayvan ve diğer bitkilerden üstün ve büyük olduğunu ve hepsinden daha çok Allah'a yakın bulunduğunu bilmesidir. Kendisinde kesin olarak bu sıfatları görürse, kibir sıfatı kendisinde de hâsıl olmuş ve hattâ ona lâayık olmuştur. Aynı zamanda bu, hakkında bir fazilettir. Fakat o, bunu bilemez. Çünkü bu, son nefese bağlıdır. Son nefesinde ne olacağını bilemez. Bunun için kendisinde kâfirden daha üstünlük olduğu inancında olmamalıdır. Çünkü kâfirin iman ile, kendisinin de küfür ile ölme ihtimâli vardır. Âkıbetini bilemediği için kibirlenmesi uygun olmaz.

Bir şey'i olduğu gibi bildiğini düşündüğümüz vakit, o ilim, hakkında bir kemâldir, çünkü bu Allah'ın sıfatındandır. Fakat bâzı şeyleri bilmesi kendi zararına olduğu için o ilim, onun hakkında bir noksanlıktır. Zira zararlı bir ilme sâhib bulunması, Allahu Teâlâ'nın vasfından değildir. Allahu Teâlâ'nın sıfatından olup kulda bulunması düşünülen, kulun, kendine zararı olmayan şeyleri bilmesidir. Bu bakımdan bu ilim, faziletin son derecesidir. Peygamberler, veliler ve âlimlerin fazileti de buradadır.

Demek ki malın varlığı ile yokluğu kendince müsâvi olması, Allahu Teâlâ'nın vasfı olan zenginliğe benzemesi bakımından insanda bir fazilettir. Yoksa yalnız servetin bulunması ile müstağnî olmakta bir fazilet yoktur.

İkinci makam, bu da haris olan fakiri, haris olan zengin ile karşılaştırma makamıdır.

Biz bunu bir adamda düşünelim; bir malın peşine düştüğü hâlde onu kaybettikten bir müddet sonra da bulan adamı düşünelim. Şimdi acaba bunun malı kaybettiği hâli mi daha efdal, yoksa bulduğu hâli mi? Buna göre deriz ki; aradığı ve kaybettiği ve sonra da bulduğu bu mâl, şâyet günlük nafakasını te'min ve bu nafaka ile de Allah yoluna girmek maksadını güdüyor idiyse, o zaman onu bulmak hâli, efdaldır. Çünkü ihtiyaç, onu aramakla sâhibini meşgul eder, nafaka peşinde olan da fazla zikir ve fikir ile uğraşamaz. Ama nafakası te'min edilen, zikir ve fikre daha çok muktedirdir. Bunun için Resûl-i Ekrem: «**Allah'ım, Muhammed'in âl'ının nafakasını yetecek kadar ver**» buyurmuştur. Diğer hadîsde de: «**Fakirlik küfre yakın oldu**» buyurmuştur.

Şâyet arayıp bulamadığı ve fakat sonradan elde ettiği bu servet ihtiyacından fazla ise veya bu servetle ibâdetini kuvvetlendirmek maksadını gütmüyorsa, bu serveti kaybetme hâli kendi hakkında elde etmesinden daha makbûldür. Zira bu iki hâl, hırs ve mal sevgisi bakımından müsavi oldukları gibi din yoluna girmek hususunda yardımcı olmaları bakımından da müsâvidirler. Aynı zamanda, fakirlik ve zenginlik sebebiyle isyan maksadı güdülmeyi için bu yönden de birleşmektedirler. Ancak servet sâhibinin serveti ile ünsiyeti ve bu sebeble ona sevgisi ve ona bağlanması kuvvetleşir. Fakat aradığını elde edemeyenin kalbi dünyaya karşı soğur

ve âdeta dünya kendisine, kurtulmak istediği bir hapisane gibi gelir. Demek ki her yönden müsavî olduğunu kabûl ettiğimiz bu durumdaki iki adam dünyadan göç ettikleri vakit, birisinin dünyaya meyli daha fazla olduğu için, onun durumu daha zordur. Çünkü dünya ile ünsiyeti nisbetinde, gönlünden dünyaya meyleder ve âhiretten hoşlanmaz olur. Hâlbuki Resûl-i Ekrem : « **C e b r â i l** kalbime şöyle üfledi: **Kimi seversen sev, mutlak sûrette ondan ayrılacaksın** » (266) buyurmakla, sevgiliden ayrılmanın zorluğuna işâret etmiştir. O hâlde insan, bunlardan hiç ayrılmayacağını ve onsuz yapamayacağını sevmelidir ki o da Allahu Teâlâ'dır. Mutlak sûrette ayrılacağını sevmemelidir. O da dünyadır. Sevgilisinden ayrılan adamın acısı, sevgi ve ünsiyeti nisbetindedir. Şübhesiz, dünyalığı te'mîn eden kimsenin dünyayı sevmesi, — haris olsa da — dünyalıktan mahrum olan kimseden daha çoktur. Demek ki iki husus istisnâ edilirse, fakirliğin zenginlikten efdal ve şerefli olduğu anlaşılmış olur. Müstesnâ olan bu iki yerin biri, Hz. Â i ş e 'nin zenginliği gibidir. Onun nazarında servetin varlığı ile yokluğu birdir, belki varlığı daha faydalıdır. Çünkü servet sayesinde miskin ve yoksulların duâsını alır ve himmetlerini kendisinde toplar. İkincisi de zaruret miktarını aşan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, insanı küfre götüren tehlikeli bir şeydir. Hiç bir yönü ile bunda hayır yoktur. Ancak, yaşayabilir ve küfre galebe çalarsa, bunun pek zararı yoktur. Şâyet aç olarak ölürse, günâhı daha az olur. Bunun için başka bir isyân yoluna sapsadan ölmesi, hakkında hayırlıdır.

İşte zenginlik ve fakirlik hakkındaki açıklama bundan ibârettir. Şimdi bir cihet kaldı. O da hırs ile dünyalık peşinde koşan ve dünyalıktan başka bir şey düşünmeyen fakir ile, malı korumakta bunun kadar haris olmayan ve kaybolmasında fakirin yoksulluktan acınması kadar acınmayan zengindir. Bunların hangisinin daha efdal olduğu şübhelidir. En doğrusu, Allah'a uzaklıkta, bunlardan malın yokluğunda en çok acıyanı, yakınlığında da en az sızlanana gelir. Daha doğrusunu Allah bilir.

5 İNCİ BEYÂN : FAKİRLİK HÂLİNDE YOKSULUN RİAYET EDECEĞİ HUSUSLAR

Bilmiş ol ki; fakirin bâtında, zâhirde, insanlarla ihtilâtında ve işlerinde riâyet etmesi gerekli olan bir takım edebleri vardır.

Bâtını edebî, Allahu Teâlâ'nın kendisine ayırdığı yoksulluğu kerih görmemek, yâni, «Allah beni yoksullukla niçin ibtilâ etti?» deyip Allah'ın bu işini çirkin görmemektir. Yoksa fakirlikten hoşlanmıyabilir. Ameliyat olan bir adam gibi, acı çektiği için ameliyattan hoşlanmıyabilir, fakat kendisini ameliyat edene darılmaz, belki ona teşekkür eder. İşte bâtını edebinin en kısa derecesi budur. Buna riâyet vâcib, bunun aksi ise haram olduğu gibi, fakirlikten beklenen mükâfatı da yok eder. İşte Resûl-i Ekrem'in : «**Ey fakirler topluluğu, gönüllerinizden, Allah'tan razı olunuz ki, bu sayede**

(266) Hadis yukarda geçmiştir.

fakirlik sevabını almış olarsınız, aksi hâlde alamazsınız» sözünün mânası budur.

Bunun daha üstünü, yoksulluktan hoşlanıp ona razı olmaktır.

Bundan daha üstün derecesi, zenginliğin gaalelerini bildiği için yokluğu tercih edip ona sevinmek ve batinında Allah'a tevekkül etmektir. Rızıkına kefil olduğuna bağlanmak ve zarurettten fazla olan servetten hoşlanmamaktır. Hz. Ali (R.A.): «Allahu Teâlâ'nın, fakirlikle ukubet ve mükâfatlandırması vardır. Fakirlikten sevab kazandığının belirtisi, ahlâkını güzelleştirmek, Rabbine itâat etmek, hâlinde şikâyet etmeyip, fakrından dolayı Allah'a şükretmektir. İkaabının belirtisi, ahlâkının kötüleşmesi, Rabbine isyânı, şikâyetinin çoğalması ve Allah'ın kazasına küsmesidir.

Demek ki her yoksul makbûl değildir. Makbûl olan fakir, kızmayan, kadere rıza gösteren ve hattâ neticede alacağı mükâfatı bildiği için fakirliğine sevinendir. Zîra denildi ki: «Dünyalık kendisine verilen kimseye, bunu üç şey ile al denir. Bunlar, meşgale, sıkıntı ve uzun hesabdır.»

Zâhiri edebine gelince; tok gözlü olmak, yokluğu belli etmemek ve fakirlikten şikâyetle bulunmamaktır. Hadîsde: «Allahu Teâlâ kalabalık aleye sâhib, tok gözlü fakiri sever» buyurulmuş ve Allahu Teâlâ da bunları

medhetmek üzere :

يُحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ غَنِيَاءَ مِنَ الْعَفْئِ

«Câhil olan, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder» (2 - Bakara: 273) buyurmuştur. Süfyan : «Amellerin efdali, sıkıntısını duyurmamaktır» demiştir. Diğer birisi de: «Yoksulluğu gizlemek, iyilik hazinelerindedir» demiştir.

Amelindeki edebine gelince; zengine, zenginliğinden ötürü tevâzu göstermeyip ona karşı vakarını korumaktır. Hz. Ali (R.A.): «Allah'tan sevab ummak için zenginin fakire tevâzu' göstermesi ne güzeldir. Bundan daha güzeli ise, Allah'a dayanarak yoksulun zillet göstermemesidir. Bu, üstün bir rütbedir. Bunun bir aşağısı, zenginlerle düşüp kalkmamak ve onların arasında bulunmağı arzû etmemektir. Zîra onların arasına sokulmak, tama'n başlangıcıdır» demiştir. Sevrî diyor: «Fakirin zenginler arasına sokulması, riyakârlıktır. Şâyet fakir, hükümdarlar arasına sokulursa, onun bir hırsız olduğunu bil». Âriflerden birisi de: «Fakir, zenginler arasına karıştığı vakit, onun halkası kopmuş olur, yâni fakirliğine bağlılığı çözülmüş olur. Onlara tama' ettiği vakit, mâsumiyyeti kaybolur. Onlar arasında oturup onlarla sükûn bulduğu vakit sapıtmış olur» demiştir.

Zenginlere yağ çekerek, onların atıyyelerine ümid ile hakkı söylemekten susmamalıdır.

İşlerinde riâyet edeceği edebine gelince; fakirliği sebebiyle ibâdetine tenbelleşmemeli, az da olsa, artırabildiğini vermekten çekinmemelidir. Zîra o, onun el emegidir. Böyle ihtiyaç karşısında ve zorlukla te'min ettiği

şeyden ne kadar, az da olsa vermek, zenginin kolaylıkla te'mîn ettiği çoğu vermekten daha makbûldür. Zeyd b. Eslem'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

— Bir kuruş sadaka, yüzbin kuruş sadakadan efdaldır, buyurdu. As-hâb :

— Bu nasıl olur? deyince, Resûl-i Ekrem :

— Zenginin bol miktardaki servetinden yüz bin dirhemini ayırıp vermesinin, maddî hayatına bir te'siri olmaz. Fakirin güçlüğü sağladığı iki dirhemini, başka bir şey'i olmadığı hâlde bir dirhemini gönül hoşluğu ile çıkarıp vermesi, Allah katında mevkiinin, diğerinden daha üstün olmasını sağlar» (267) buyurdu.

Yine kendisine lâyük olan' hiç servet yığmayıp, ihtiyacından fazlasını hemen harcamaktır. Çünkü malı yığmakta üç derece vardır :

a) Birincisi, yalnız yirmi dört saatlik nafaka yığmaktır. Bu ise, siddîklar mertebesidir.

b) İkincisi, kırk günlük nafaka yığmaktır. Zira bundan fazlası, istifçilik ve tûl-i emele [uzun kuruntulara] girer. Âlimler bunu, Allahu Teâlâ'nın Mûsâ aleyhisselâm'a verdiği kırk günlük ruhsattan anlamışlardır. Yâni kırk günlük amele müsaade edilmiş gibidir. Bu da müttakiler derecesidir.

c) Üçüncüsü, bir yıllık nafaka te'minidir. Bu da sâlihler mertebesidir. Bundan daha fazla servet edinen kimse, umum insanlar meyânına girmişlerden olur. Zayıf olan sâlihlerin kalbi, ancak bir yıllık nafakayı te'minde sükûn bulur. Havassın, kırk günlük, ehassülhavassın ise yirmi dört saatlik nafaka ile kalpleri sükûn bulur. Resûl-i Ekrem zevce-i muhteremeleri arasında bu tertibe riâyet etmiştir. Bâzılarına yıllık nafaka te'min ederken, diğer bâzılarına kırk günlük, Hz. Âişe'ye ise bir günlük nafaka te'min etmiştir.

6 ncı BEYÂN : İSTEMEDEN GELEN ATIYYEYİ KABULDE FAKİRİN VAZİFESİ

Kendisine yapılan ikramda fakirin, üç şey'i düşünmesi gerekir. Bunlar, verilen malın, ne maksadla verildiğini ve kendisinin ne maksadla aldığı düşünmektir.

Verilen malda düşüneneği şeyler: Bu malın her türlü şübhelerden uzak ve helâl olmasını araştırmaktır. Şâyet malda şübhe varsa onu almasıdır. Şübhenin derecelerini «Helâl ve Haram Kitâbı»nda anlattık.

Verenin maksadına gelince; ya, gönül almak ve sevgi te'mini maksadıyla verir ki buna «Hediye» denir; ya sevab ümidiyle verir ki, bu da «Sadaka ve Zekât» olur; veya şöhret ve desinler diye verir veyahut da karışık maksadlarla verir.

(267) Neseî, Ebû Hüreyre'den muttasıl olarak rivâyet etmiştir. Metin, Zekât bahsinde geçti.

Birincisi, hediyedir. Bunu kabûlde beis yoktur. Zira hediye kabûl, Resûl-i Ekrem'in sünnetidir. Fakat bu hediyyede minnet altına alma şâi-besi olmamalıdır. Şâyet böyle bir durum varsa, hediyyeyi almamak daha doğrudur. Şâyet gelen hediyyelerin bir kısmında minnet kokusu olup diğ-gerinde olmadığını anlarsa, böyle minnet kokusu olanı iade eder. Resûl-i Ekrem'e yağ, keş ve bir koç hediye edilmişti. Yağı ve keşi kabûl etti, koçu iade etti. Bâzan da Resûl-i Ekrem bâzılarından kabûl ettiği hediyyeyi tu-tar başkalarına verirdi. Ve :

لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ لَا أَنْهَبَ إِلَّا مِنْ قُرَيْشٍ أَوْ ثَقَفٍ أَوْ أَنْصَارٍ أَوْ دُوسٍ

«Artık Kureşi, Sakafi, Ansari ve Dusi kabîlelerinden başka kimseden hibe kabûl etmemeğe azmettim» (268) buyurdu. Tâbiünden bir çokları da böyle yapar ve herkesin hediyyesini kabûl etmezlerdi.

Fethü'l-Mûsilî'ye içinde elli dirhem bulunan bir keseyi tak-dim ettiler. O da bunun üzerine, Atâ'nın rivâyetinde gelen Resûl-i Ek-rem'in hadisini anlattı. Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

مِنْ آتَاءِ رِزْقٍ مِنْ غَيْرِ مَسْئَلَةٍ فَرَدَّهٗ فَأَمَّا بَرْدٌ عَلَى اللَّهِ

«İstemeden kendisine bir rızık geldiği hâlde onu reddeden, Allah'a karşı reddetmiş gibi olur» (269). Bunu anlattıktan sonra keseyi açtı, için-den bir dirhem aldı ve diğerini iade etti. H a s a n - ı B a s r î de aynı hadi-si rivâyet ederdi. Fakat bir def'a kendisine bir yük çuval dolusu ince do-kunmuş Horasan kumaşları takdim edildiği vakit bunları iade ederek: «Benim sohbetimde bulunup da bu kabîl hediyyeleri kabûl eden, kıyâmet günü hiç bir nasibi olmadan Allah'a ulaşır» dedi. Bu rivâyet, âlim ve vâ-izlerin atıyye kabûlünde durumlarının daha zor olduğuna delâlet eder. Hâl-buki H a s a n - ı B a s r î, kendi arkadaşlarının hediyyelerini kabûl ederdi.

İbrâhim Teymî de kendi ahbablarından bir veya iki dirhem is-teyip alırken başkalarının kendisine vermek istediği bol miktardaki para-yı kabûl etmezdi. Yine bu zâtlar birisine dostlarından biri bir hediyeye ver-diği vakit, ona: «Bu hediyeye senin yanında dursun. Kalbine bak, şâyet bunu kabûl ettikten sonra, senin nazarında, kabûlden önceki hâlimden daha üstün isem, bana haber ver, hediyyeni alayım. Şâyet değilsem, he-diyyeni almam» derdi. Bunun da belirtisi, verdiği hediyyeyi reddetmekte canının sıkılması ve kabûlünden memnun olmasıdır.

(268) Tirmizî, Ebû Hûreyre'den rivâyet etti. Râvîleri Sika'dan ve itimade şâyan kimselerdendir.

(269) Bu meâlde ve bunu te'yid eder mahiyette başka ve sağlam rivâyetler vardır.

Şâyet verdiği hediye de aynı zamanda minnet altına alma şâibesi olduğunu anlıyorsa, bu hediyeği kabûl etmesi câiz olmakla beraber, sâ-dık fakirler için mekruhtur.

Bîşr diyor: « S e r i y y ü ' s - S a k a t i ' den başkasından bir şey istemiş değilim. Onun zâhidliğini ve dünyalıktan olan bir malın elinden çıkmasına memnun kalacağını ve elinde kalmasına üzüleceğini bildiğim için ondan istemek sûretiyle bu hususta kendisine yardımcı olurdum» dedi. Horasanlı'nın biri C ü n e y d - i B a ğ d â d i ' ye gelerek, yemesi için kendisine bir miktar servet getirdi ve :

- Bu malı yemeni istiyorum, dedi. C ü n e y d :
- Bunu yoksullara dağıtsam olmaz mı? deyince, Horasan'lı :
- Hayır, onu arzû etmiyorum; bu serveti senin yemeni istiyorum, dedi. C ü n e y d :
- Getirdiğin bu malı yiyinceye kadar yaşayabilir miyim? dedi. Horasanlı :
- Bununla, sirke ve bakla gibi ucuz şeyleri alıp yemeni istemiyorum, dedi. C ü n e y d :
- Ya ne istiyorsun, nasıl yapmamı arzû ediyorsun? diye sordu. Horasan'lı :
- Bununla etli ve tatlı şeyler alıp yemeni istiyorum, dedi. Bunun üzerine C ü n e y d de hediyeği kabûl etti. Horasan'lı :
- Hediyeği bu şekilde kabûl etmekle beni büyük minnet altına aldın, Bağdat'da senin kadar minnet duyacağım kimse yoktur, dedi. C ü n e y d :
- İşte senin gibi adamın hediyeği kabûl edilebilir, dedi.

Yapılan hediyeğelerin ikincisi, yalnız sevab kasdiyle yapılandır. Bu da ya sadaka veya zekât olur. Alacak adam, bunda kendisini düşünmeli; bu zekâta müstehak mıdır, değil midir? Şâyet şübhe ediyorsa, şübheli şeylerin durumunu, Zekât'ın Esrârı Kitâbı'nda anlattık. Oraya baksın. Şâyet verilen sadaka olup, sadakayı diyânetinden ötürü adam kendisine veriyorsa, kendini yoklasın. Eğer bu sadakayı veren adam durumunu bileydi kendisinden nefret eder ve kat'iyyen sadaka vermezdi, şeklinde gizli bir kusuru varsa, bu gibi sadakayı alması haramdır. Meselâ, kendisine âlim veya Hz. A l i ' ye mensub sâdâttan bir zât sanarak sadaka verilse ve kendisinde de bu vasıflar bulunmazsa, bu sadakayı kabûl etmesi, kesinlikle haramdır.

Üçüncüsü, atıyyeyi verenin maksadına bakmaktır. Şâyet gösteriş, şöhrat ve riyâ ise, en doğrusu bunun atıyyesini kabûl etmemektir. Çünkü verdiği kabûl etmekle kötü maksadında kendisine yardımcı olmuş olur. S ü f y â n - ı S e v r i kendisine verilen bâzı atıyyeleri reddeder ve: «Eğer onların bunu iftiharla anmıyacaklarını bileydim, reddetmez, kabûl ederdim» derdi. Verileni reddettiği için kınanan zâtın biri: «Onların yaptıkları yardımı reddetmemin hikmeti, onlara karşı duyduğum şefkatin neticesi olan bir öğüttür. Çünkü onlar, bu yardımlarının söylenip duyulmasını sevi-

yorlar. Bu sûretle malları da ecirleri de kaybolur gider. İşte bunu hatırlatmak için yardımlarını kabûl etmiyorum» dedi.

Almaktaki garazına gelince; burada düşünceği, evvelâ bu verilene zarurî ihtiyacının olup olmadığını araştırmasıdır. Şâyet mübrem ihtiyâcı var ve yukarda anlattığımız şübhe ve âfetlerden sâlim ise, hediyeği kabûl etmelidir. Zira Resûl-i Ekrem :

«Varlığı hâlinde veren kimse, yokluğu hâlinde bunu kabûl edenden daha çok me'cur değildir» (270) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de şöyle buyurmuştur :

«Her kime, istemeden ve ummadan bir şey verilirse, o, Allahu Teâlâ'nın kendisine gönderdiği bir rızkıdır». Diğer ifade ile: «Onu reddetmesin» (271). Âlimlerden birisi: «Verileni kabûl etmeyen, istediği hâide kendisine verilmeyen gibidir» demiştir. Hattâ Serîyyü's-Sakatî Ahmed b. Hanbel'e yardımda bulunurdu. Bir def'asında Ahmed onun yardımını reddedince, Serîyyü's-Sakatî: «Ey Ahmed, reddetmenin âfetinden kaçın. Zira onun âfeti, kabûlün âfetinden daha ağırdır» dedi. Ahmed b. Hanbel: «O söylediğini bir daha tekrarlar mısın?» dedi. Serîyyü's-Sakatî, aynı sözü tekrarlayınca, Ahmed b. Hanbel: «Benim onu iade etmemin sebebi, elimde bir aylık nafakamın bulunmasıdır. Onu bir ay yanında tut ve sonra bana gönder» dedi. Âlimlerden birisi: «İhtiyacı olduğu hâide verileni iade edenin, tama' ile ibtilâ edilmesinden veya şübheli şeylere düşmesinden korkulur» dedi.

Kendisine gönderilen şey ihtiyacından fazla ise, bu adamın iki hâl olur :

Birinci hâl : Yalnız kendisi için meşgul olur veya tabiatinde ve damarlarında vâir olan acıma ve cömerdlik sebebiyle yoksulları da düşünür ve onlarla meşgul olur. Şâyet yalnız kendini düşünürse, artık âhiret yolcusu olan bir insânın bunu alıp tutmasında mâna yoktur. Çünkü muhtaç olmadığı şey'i alıp saklaması, hevâsına uymaktır. Allah yolunda olmayan her şey, şeytan yolunda veya o yola dâvet eder mâhiyettedir. Yasakların etrafında dolaşanların, yasaklara düşmesinden korkulur. Bu gibi adamın iki hâlî vardır; ya âşikâre kabûl eder ve gizlice iade eder, yahut âşikâre kabûl eder ve gizlice onu yoksullara verir. Bu ise siddikî makamıdır. Nefse ağır gelir. Buna ancak, nefsinin riyâzetle terbiye edip nefs-i mutmainne sâhibi olanlar katlanabilir.

İkinci hâl sâhibi, onu, kendisinden daha çok muhtaç olana verilmesi için terkeder kabûl etmez. Yahut gizlice alır ve gizlice muhtaçlara dağıtır. Gizli veya âşikâre almakta hangisinin efdal olduğunu «Zekâtın Esrârı Kitâbı»nda anlattık, oraya müracaat edilsin.

Ahmed b. Hanbel'in, Serîyyü's-Sakatî'nin atıyyesini kabûl etmemesi, bir aylık nafakasının elinde bulunması sebebiyle ona ihtiyacı olma-

(270) Taberânî, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Metin, Zekât bahsinde geçmiştir.

(271) Aynı meâlde bundan bir önceki hadîsde geçti.

diğinden ve onu alıp başkasına dağıtmakla meşgul olmak istemediğindendir. Çünkü burada da bazı âfet ve tehlikeler vardır. Esâsen vera' tehlikesi bulunduğu sanılan şeylerden kaçınmaktır. Zira kimse şeytanın hilesine düşmekten emîn olamaz.

Mekke-i Mükerrreme'de mücavir kâlanlardan birisi: «Elimde bulunan bir kaç dirhemi yoksullara vermek için ayırmıştım. Tavâfını bitiren fakirin biri alçak sesle (ve farsça): «Yâ Rab, gördüğün gibi, ben hem çıplak ve hem de acım. Ey gördüğün hâlde görülmeyen, görülen şu hâlime ne dersin?» dediğini duydum. Adama baktım, hakikaten perişan, nerde ise yırtık elbisesinden bedeni görülecek durumdadır. Kendi kendime, bundan muhtacı olmaz, dedim ve bu paraları kendisine verdim. Adam paralara baktı, beş dirhemini aldı ve gerisini iade etti. Ben: «Hepsini al» dedim. Adam: «Dört dirheme elbise alırım, bir dirhemle de üç öğünlük nafakamı te'mîn ederim, daha fazlası bana lâzım değil» dedi. Ertesi gün aynı saatte aynı adamı aynı yerde gördüm. Gerçekten adamın sırtında iki yeni gömlek vardı. Ona karşı içimde bir sû-i zan doğdu. Adam elimden tuttu ve yedi def'a dönmek üzere bir tavaf yaptık. Tavâf ederken ayaklarımız topuklara kadar altın, inci ve elmas gibi kıymetli taşlara bata bata döndük. Kimse bunların farkında değildi. Tavaf bitince adam: «Rabbim bana bunları verdi, fakat bunların bir fitne ve imtihan olduklarını bildiğim için, bunları kabûl etmedim de insanların elinden nafakamı alıyorum. Çünkü burada insanlar için rahmet ve nimet vardır» dedi.

Bunu anlatmaktaki maksadımız, ihtiyacından fazla sana gelen her şey seni denemek ve imtihan içindir. İhtiyacın ise sana acıdığından sana verilir. Acımakla imtihan arasındaki farkı düşün. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوهُنَّ أَيُّهُنَّ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝

«Biz yer üzerinde olan şeylere, onlara mahsus zinet verdik, hangisinin ameli daha güzel, onları imtihan edelim diye »(18 - Kehf: 7) buyurdu. Resûl-i Ekrem de :

لَا حَوْلَ لِبْنِ آدَمَ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ ضَعَايِمُ يُقِيمُ صَلْبَهُ وَتَوْبٍ يُؤَارِي عَوْرَتَهُ وَبَيْتٍ يَكْنِيهِ فَمَا زَادَ فَهُوَ حِسَابٌ ۝

«Âdem oğlunun ancak üç şeyde hakkı vardır: Belini doğrultacak kadar yemekde, avret yerini örtecek kadar elbisede, ve kendini saklayacak evde. Fazlasının ise hesabı vardır» (272) buyurmuştur.

(272) Tirmizî, Osman b. Affan'dan bazı yerinde kelime değişikliği ile rivâyet etti ve sahîh olduğunu söyledi.

Demek ki şu üç taneden ihtiyacı kadarını almakla sevab işlemiş olursun. Fazlasına gelince; onunla isyan etmezsen, hesabını vereceksin; isyan edersen cezanı çekeceksin. Denemelerden birisi de nefsin azgınlığını kırmak ve Allah'a yaklaşmak için dünya zevklerinden uzaklaşmağa azmetmektir. Aklının ölçüsünü denemek için dünya, bol ve parlak olarak sana teveccüh eder. Burada evlâ olan, ondan uzaklaşmaktır. Çünkü bir def'a nefsinin dizginlerini gevşetirsen o, alışır ve sonra zabtı güç olur. Bunun için bu kabîl dünyalığı reddetmek önemlidir. Zâten «Zühde»de budur. Şâyet alır muhtaçlara dağıtırsan bu daha makbûl ve «Zühde»ün de gayesidir. Buna ancak sıddıkların gücü yeter.

Şâyet, cömerdliği, muhtaçlara saçıp dökmeği, yoksulların hâli ile ilgilenmeyi, bâzı sâlihlerin laşesi ile meşgul olmayı şiar edinmişsen, o zaman, ihtiyacından fazlasını da al. Çünkü aldığın senin ihtiyacından fazla ise de, fakirlerin ihtiyacından fazla değildir. Onu elinde tutma, hemen onlara dağıt. Zîra onu — bir gece olsa bile — evinde saklamakta, çeşitli sakıncalar vardır. Bunu saklayayım diye gönlüne geçebilir ve o zaman senin için bir fitne olur.

Bâzı kimseler, kendilerinin bol yiyip içmeleri için, yoksulların bakımını üzerlerine almıştır ki bu, helâk olmak demektir. Maksudı, yoksulları acıyıp onlara yardım olan kimse, zâlimlere değil de Allah'a dayanarak onlar için istikraz da edebilir. Şâyet Allahu Teâlâ helâlinden rızkı verirse, borcunu öder. Ödiyemeden ölürse, Allahu Teâlâ ona yardımcı olur. Fakat bu gibi borcu yaparken adama durumunu bildirmek lâzımdır. Onu aldatmamak ve ona göre para vermesi için durumu olduğu gibi bildirmek lâzımdır. O zaman bu gibi adamın borcu, hazineden ödenir. Nitekim Allahu

Teâlâ : وَمَنْ قَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَلْيَنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۝ «Rızkı

kendisine daraltılmış bulunan (fakir) de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin» (65 - Talâk: 7) buyurmuştur. Bu mânada, «Elbisesinin birini sat-sın» veya «Mevkî ile istikraz etsin, zîra onu ona Allahu Teâlâ verdi» denildi. Birisi de: «Allahu Teâlâ'nın öyle kulları var ki onlar mevcudları nisbetinde infak ederler. Öyle kulları da var ki, Allah'a olan hüsn-i zanları nisbetinde infak ederler. Bunlardan birisi ölürken malını, kuvvetliler, cömertler ve ganîler olmak üzere üç sınıfa vasiyyet etti. Onların kim oldukları kendisinden soruldukda, «kuvvetliler, Allah'a tevekkül edenler, sahîler, Allah'a hüsn-i zanda bulunanlar, ganîler de Allahu Teâlâ'ya tamamen yönelen ve mâsivâ ile ilgilerini kesen kimselerdir» dedi. Demek ki kendisinde, verende, verilen malda aranan bu şartları bulan kimse, verileni almalı ve bunu verenden değil, Allah'tan bilmelidir. Zîra veren, vermeğe me'mur bir vasıta. O, Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği itikad, irâde ve diğer sebeblerle onu vermeğe mecburdur.

Hikâye edildiğine göre; adamın birisi Ş a k î k 'i, adamlarından etti

kişi ile birlikte yemeğe dâvet etti. Sofra kuruldu ve sofraya nefis yemekler kondu. Tam bu sırada Ş a k î k , adamlarına dönerek: «Dâvet sâhibi, bu yemeği benim hazırlayıp size yedirdiğimi kabûl etmiyen varsa ona bu yemek haramdır, diyor» dedi. Bunun üzerine kırk dokuzu sofradan kalktı ve yalnız bir genç kaldı. Bunu gören ev sâhibi:

— Niçin böyle yaptın? diye sorunca, Ş a k î k :

— Biz vasıtayı da kabûl etmekle her şey'i Allah'tan biliriz. Adamlarımı denemek için bunu yaptım. Yalnız bu genç onların seviyesine ulaşamadığı için bu ince noktayı sezmemiş ve yemeği senin yapıp getirdiğine inanarak sofradan kalkmamıştır, dedi.

M û s â aleyhisselâm: «Yâ Rab, rızkımı İsrâiloğullarının eline verdin. Onlar da bâzan akşamları, bâzan da sabahları benim nafakamı verirler» dedi. Allahu Teâlâ: «Yâ M û s â , Ben dostlarıma böyle yaparım. Onların rızkını âsîlerin elin everirim ki, bu sâyede ecir kazansınlar» buyurdu. Demek ki kendisine vereni, bu vermeğe musahhar ve me'cur bir insan olarak tanımalıdır.

7 ncı BEYÂN : ZARURETSİZ DİLENCİLİĞİN HARAM OLDUĞU VE BUNA MECBUR OLAN FAKİRİN DİLENME ÂDÂBI

Önce şunu bil ki; dilencilik hakkında şiddetli va'idler, yasaklar ve tehditler vârid olmuş iken, dilencilik ruhsatına delâlet eden rivâyetler de vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

وَالسَّائِلُ حَقٌّ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَحْشٍ

«At üzerinde de gelse,

dilenci için hak vardır» (273) buyurmuştur.

Diğer hadîsde de : رُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بَظِلِّ مُخْرَقٍ

«Haşlanmış bir paça kemiği de olsa, dilenciye verin» (274) buyurulmuş-

(273) Hadisi Ebû Dâvud Hüseyn b. Ali'den ve Ali'den rivâyet etmiştir. Hüseyn b. Ali'den gelen rivâyetteki râviler arasında Yâla b. Ebû Yahya vardır ki, Ebû Hâtem bunun meçhûl; İbn Hibban ise mevsûk olduğunu söyler. Ali'den gelen rivâyette, adından bahsedilmeyen bir şeyh vardır. Ebû Dâvud her iki rivâyet hakkında da sükût etmiştir. İbn Salâh'ın «Ulûmü'l-Hadîs» de Ahmed b. Hanbel'den rivâyetinde, Ahmed diyor ki: «Milletin ağzında dolaşan dört hadîs vardır ki, aslında bunlar hadîs değildir. Birisi de bu hadîstir. Fakat Ahmed b. Hanbel «Müsned»inde bu hadîsi Hüseyn b. Ali'den rivâyet ettiğine göre, İbn Salâh'ın bu rivâyeti çürüğe çıkar.

(274) Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen ve sahîh olduğunu söylemiştir. Neseî de Ümmü Becit'ten rivâyet etmiştir.

tur. Eğer dilencilik mutlak sûrette haram olsa, isyan yapana, yardım caiz olmazdı. Hâlbuki dilenciye vermek, ona bir yardımdır. Bunun yüzünden perdeyi kaldırmağa gelince; aslında dilencilik haramdır. Ancak ya gerçek zaruret veya zarurete yakın hâllerde mübah olabilir. Yoksa zaruretsiz, mutlak sûrette haramdır.» Dilencilikte aslolan haram olmasıdır» sözümüze gelince; dilenciliğin, haram olan üç şeyden kurtaramaması içindir.

Birincisi, Allah'a olan şikâyetini açıklamaktır. Zîra dilencilik; yoksulluğu açıklamak, Allahu Teâlâ'nın da kendisine in'âmında kusur ettiğini ifade etmektir. Bu, tam mânasıyla şikâyetin kendisidir. Kölenin dilencilik yapması, efendisine hakaret olduğu gibi, insanların da dilenmesi, Allah'a karşı çirkin bir hareket ve ayaklanmadır. İşte bunun içindir ki, dilencilik haramdır, helâl olamaz. Ancak zarurette ölü hayvanın eti yenilebildiği gibi, dilencilik de öyle mübrem ve zarurî hâlde câiz olabilir.

İkincisi, dilencinin, kendisini Allah'tan başkasına karşı küçük düşürmesidir. Hâlbuki İslâmiyette, müslümanın, kendisini Allah'tan başkasına karşı küçük düşürmesi yoktur, ancak mevlâsına karşı kendisini küçük görebilir. Çünkü Mevlâsına karşı kendisini zelil görmek, aslında kendisi için bir izzettir. Diğerleri ise kendisi gibi âciz birer kuldurlar. Onlara karşı zillet, ancak zaruret hâlinde olur. Dilencilikte, dilendiği adama karşı zillete düşmek vardır.

Üçüncüsü, dilencilikte çoğunlukla dilendiği adama eziyet vermesi vardır. Çünkü bâzı hâllerde adam, gönül hoşluğu ile vermek istemez; verse de utanarak veya gösteriş olarak verir ki, bu da alan için haram olur. Şâyet reddederse, cimrilerden olacağı korkusu ile, bu da işine gelmez. Verse, elindeki azalacak; vermese şerefine nakîse gelecek. Her iki sûrette de adam eziyet görecektir. Buna da sebep olan dilencidir. Zaruretsiz bir müslümana eziyet ise haramdır.

Şu üç sakıncayı anladıktan sonra, Resûl-i Ekrem'in :

مَسْأَلَةُ النَّاسِ مِنَ الْفَوَاحِشِ مَا أُحِلَّ مِنَ الْفَوَاحِشِ غَيْرُهَا هـ

«İnsanlardan dilenmek, fâhiş günahlardandır. Fâhiş günahlarda, bundan başkası helâl olmuş değildir» buyurduğunun mânasını da anlamış olursun. Görüldüğü gibi, Resûl-i Ekrem buna fâhiş [açık yaramaz ve çirkin şey] adını vermiştir. Lokması boğazına tikanıp boğulacak hâlde olan ve şaraptan başka su bulamıyan kimsenin, boğulmaktan kurtulmak için lokmayı geçirecek kadar şarap içmesi caiz olduğu gibi, dilencilik de böyle zaruret hâlinde câizdir. Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ سَأَلَ عَنْ غِنًى فَإِنَّمَا يَسْتَكْبِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ هـ

«Müstağni olduğu hâlde dilencilik eden, Cehennem korlarını çoğaltmış olur» (275). Yine Resûl-i Ekrem :

وَمَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَالٌ يَغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ عَظْمٌ يَتَقَعَقَعُ
وَلَيْسَ عَلَيْهِ لَحْمٌ هـ

«Geçinecek kadar malı olduğu hâlde dilenen kimse, kıyâmet günü yüzünde hiç eti olmadığı ve yüzünün kemikleri birbirine değerek ses çıkardıkları hâlde mahşer yerine gelir» buyurmuştur. Diğer rivâyette :

كَانَتْ مَسْأَلَتُهُ خُذْ وَشَاوَكُذْ وَخَا فِي وَجْهِهِ هـ

«Dilenciligi yüzünde cerahet ve yara olur» (276) buyurmuştur ki, bu ifade dilencilğin haram olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Resûl-i Ekrem bâzı kimseler ile İslâmiyet üzerine biat alırken mutlak sûrette itâat etmelerini şart koştuktan sonra: «İnsanlardan bir şey istemeyin» (277) tavsiyesinde bulunmuştur. Resûl-i Ekrem çoklarını dilencilikten men'etmek üzere :

مَنْ سَأَلَ لَنَا آعْطَيْنَاهُ وَمَنْ اسْتَغْنَى آغْنَاهُ اللَّهُ وَمَنْ لَوْ سَأَلَنَا
فَهُوَ أَحَبُّ إِلَيْنَا هـ

«Bizden isteyene veririz, müstağni olanı Allah zenginleştirir. Bizden istemeyen ise, bizim için daha daha sevimlidir» (278) buyurmuştur. Diğer hadîsde :

اسْتَغْنُوا عَنِ النَّاسِ وَمَا قَلَّ مِنَ السُّؤَالِ فَهُوَ خَيْرٌ هـ

«İnsanlardan müstağni olun. Dilencilğin azı çoğundan daha hayırlıdır. (Senden de mi? sorusuna, evet benden de)» buyurmuştur (279).

(275) Ebû Dâvud ve İbn Hibban Sehl b. Hanzele'den rivâyet etmişlerdir.

(276) Sünen sâhibleri İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

(277) Müslim, Avf b. Mâlik El-Eşcâl'den rivâyet etmiştir.

(278) İbn Ebî'd-Dünyâ «Kanâat» bölümünde, İbn Ebî Üsâme «Müsned»inde Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.

(279) Bezzar ve Taberânî İbn Abbas'tan sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Akşamdan sonra bir dilencinin dilenmekte olduğunu duyan Hz. Ömer (R.A.) birisine :

— Bunun yemeğini ver, dedi. Biraz sonra adamın hâlâ dilenmekte olduğunu gören Hz. Ömer, öbür adama :

— Sen onu yedirmedin mi? diye sordu. Adam :

— Yedirdim, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer dilencinin yanına giderek torbasının ekmek dolu olduğunu görünce :

— Sen dilenci değil, bir tüccarsın, diyerek torbayı elinden aldı, içindeki ekmekleri Zekât develerine yedirdi ve elindeki kamçı ile adamı döverek «Haddini aşma» diye de tenbihde bulundu. Onun dilencilliği haram olmasa, Hz. Ömer onu ne döver, ne de elindeki ekmeğini alırdı. Belki havsalası dar, zayıf görüşlü bir fakih Hz. Ömer'in bu tutumunu eleştirirken, adamı kamçılamasını bir terbiye olarak kabûl eder ve şeriatte ta'zîrin varlığını bildiği için buna bir şey demez. Ancak malını elinden almak hakkında şeriatte bir şey vârid olmadığına göre, bunu müsadere sayar ve «Bunu nasıl yaptı?» der. Bu ise onun zayıf bilgisinden ileri gelir. Elbette herkes Ömer gibi olamaz. Onun, dînin esrarına ve kulların haklarında hayırlı olana vukufu gibi, onlar vâkif olamazlar. Yoksa müsâdere-nin câiz olmadığını onun bilemediğini mi, yoksa bilerek adamın malını gasbettiğini mi sanırsın? Yoksa peygamberin gösterdiği yoldan başka bir yol tâkip ettiğini mi düşünürsün? Hâşâ, hiç biri değil. Burada Hz. Ömer'in gördüğü gerçek şudur ki; bu adam muhtaç olmadığı hâlde dileniyordu. Hâlbuki ona veren, ihtiyacı var diye veriyordu. Kendisi ise yalan söylemişti. Böyle hile ile aldığı mal, onun olmadı. Sâhiblerini bulmak da zor olduğu için ortada sâhibsiz mal kaldı. Böyle bir mal, ancak kamu yararına harcanır. Elindeki Zekât develeri âmme maslahatı için olduklarından, bu ekmekleri onlara yedirdi ve şeriate uygun harekette bulundu.

Bâzan dilenci, ihtiyacı olduğunu anlatırken yalan da söyler. — Ben Ali'nin neslindenim diyerek istemesi gibi —. Bu yalanı ile aldığı eşya kendi hakkı olmaz. Ayrıca kendisi isyankâr olduğu hâlde sahte sofû görünüp aldatmak sûretiyle toplar. Onun bu şekillerde topladığının kendi malı olamayacağını bir çok bölümlerde anlattık. Böyle hilelere baş vurarak aldıkları her şey, onlara haram olduğu için, bunları sahiblerine iade etmek kendilerine borçtur. Bütün bunlara, bu tutumunu yanlış gören bâzı cahillerin anlattıkları ile değil, gerçeği gören Ömer'in (R.A.) hareketiyle delil çekmelisin.

Dilenciliğin ancak zarurî hâllerde mübah olduğunu bildikten sonra, yine bilmiş ol ki; insan, ya zarurî olarak bir şey'e muhtaç olur veya önemli bir ihtiyacı olur, yahut da ihtiyacı hafif olur veya tamamen müstağnî bulunur. Bunların hepsi dört hâl ediyor.

Zarurî ihtiyaca gelince; hastalanmak ve ölmekten korkan bir aç'ın ekmek istemesi ve çıplak kalan bir adamın elbise dilenmesi gibi hâllerdir. Bu hâlde adam, kazanmaktan âciz. İsteddiği mal, aslında ve sâhibinin elinde helâl kazanç ise, istediği adama eziyet vermiyorsa, dilencilliği mübah-

tır. Çünkü çalışabilen bir adamın dilenciliği haramdır. Ancak okumakla meşgul olup, kazanacak vakit bulamıyorsa, bu da dilenebilir. Eli kalem tutan da dilenemez, kaleminden istifade eder.

İhtiyacı olmayana gelince; yâni istediği şey'in benzeri elinde bulunan kimsenin dilenciliği haramdır. Bunlar, kişinin açık olan iki taraflarındır.

Önemli ihtiyaç karşısında kalana gelince; ölüm tehlikesi açık olmayan bir hastalıktan tedâvi veya elbisesi varsa da kışın soğuklarına karşı kifâyetsiz olması ve yaya yürüyebilirse de fazla zorlanacağı için binitinin kirasını dilenmesi gibi hususlarda da yine dilenmesine mü'sâade edilir, fakat sabredip dilenmemesi evlâdır. Bu adam dilenirse, evlâyı terketmiş olur. Fakat dilenciliğinde yalan konuşmazsa dilenmesi mekruh olmaz. Meselâ, İçerden gömleğim yoktur, belki dayanırım ama kışın üşürüm ve soğuktan bunalırım, bunun için istiyorum, diye doğruyu söylerse bu sözü, dilenciliğinin keffâreti olması umulur.

Hafif olan ihtiyacına gelince; sırtında yırtık bir gömleği var, fakat cemiyet arasına çıktığında, bu yırtıkların görülmemesi için yeni bir gömlek giymesi maksadıyla dilenmesi ve ekmeği olduğu hâlde katık istemesi, merkebe yetecek kadar kira parası olduğu hâlde at için kira parası dilenmesi gibi. Eğer bu maksadlar için başka ihtiyaçlar ileri sürerek işi karıştırmak sûretiyle dinlenir ve zillete düşmek, başkalarına eziyet etmek ve alacağı şey şübheli olmak gibi bir durum varsa, dilenciliği haramdır. Bunların hiç biri olmayıp, bu maksadların birisi için dilendiğini söylerse, bu da kerâhetle câizdir.

Şâyet, dilenciliği bu sakıncalardan kurtarmak nasıl mümkün olur? dersin,

Bilmiş ol ki; Allah'tan şikâyeti, Allah'a şükrü ve insanlardan müstağnî olduğunu açıklamak ve bir muhtacın dilenmesi gibi istemeyip, «Ben varlığımdan memnunum, bende olan bana yeter. Fakat canımı korumak için elbise üzerine elbise giymemi ister, bu ise benim ihtiyacımdan fazla ve nefsin fuzûlî arzusundan ibârettir» derse bu sayede Allah'tan şikâyet etmiş olmaktan kurtulur.

Zillete gelince; kendini hakîr düşürmeyecek olan yakınlarından, dostlarından ve cömerd insanlardan istemekle bundan da kurtulabilir.

Eziyete gelince; bundan da kurtuluş çâresi, muayyen bir adamdan istemeyip genel olarak ihtiyacını anlatmaktır. Bu sûretle artık veren, gönül hoşluğu ile verir; vermeyen de vermez. Fakat muayyen bir şahıstan isteyecekse, onu da kinâye yollu ifade etmeli ve adama açık kapu bırakmalıdır. İcabında adam, duymamazlıktan gelebilmelidir. Böyle bir imkânı varken kaçamak yolu aramadan verirse, artık bunda eziyet yoktur. Yine mümkün mertebeye reddetmekte kendisinden utanmayan kimseden istemelidir. Çünkü dilenen adamdan utanmak, bir eziyettir. Şâyet veren adamın, etrafındakilerden veya kendinden utanarak verdiğini bilerek, aldığı helâl midir, yoksa şübheli midir? dersin, bilmiş ol ki; bunun haram olduğunda kimsenin şübhesi yoktur. Bu, başkasının malını zorla almak hükmünde-

dır. Çünkü bir adamın sırtını döverek malını almakla, kalbini döverek malını almak arasında bir fark yoktur. Belki, kalbine vurarak malını almak daha önemlidir. Efendim bu adam görünüşde rızası ile vermiştir, zorla alınan gibi değildir. Zira Resûl-i Ekrem: «Ben zâhire hükmederim, kalbdekileri Allah bilir» buyurmuştur, denemez. Çünkü bu, hâkimlerin verecekleri hükümlerle ilgilidir. Zira onlar içyüzünü bilemezler. Her ne kadar çok def'a dil, yalana tercüman olursa da, söylenene bakarak hüküm verirler. Bizim üzerinde durduğumuz, Allah ile ilgili hükümdür. Allah ise hâkimlerin hâkimidir. O'nun katında dil ile kalbin farkı yoktur. Diğer hâkimler nazarında dil ne ise, O'nun katında gönül de aynıdır. Bu gibi hususlarda müftüler sana fetvâ verseler de, sen kalbine bak. Çünkü müftü, kadı ve hükümdar şehâdet âlemine, görülen âleme göre hüküm vermeyi öğretir. Asıl âhîret âlimleri, kalb âlimleridir. Fakihlerin fetvasıyla dünya hükümdarlarının sultanından korunduğu gibi, âhîret sultanının sultanından da ancak O'nun fetvasıyla kurtulmuş olur.

Demek ki böyle zoraki aldığı şeylere Allah katında mâlik olamıyor. Bunları iade etmesi lâzımdır. Şâyet bunu aynen iade etmekten utanıyorsa, zimmetten kurtarmak için aldığına değerinde bir hediye ile ona mukabelede bulunsun. Şâyet adam hediyesini kabul etmezse bunu vereselerine ödemelidir. Şâyet aldığı elinde kalır ve kaybolur da bedelini ödemezse, Allah katında o adama borçlu, ona verdiği eziyetten sorumlu ve bu aldığı kullanmakta günahkârdır.

Şâyet, bu kapalı bir şeydir, bunu anlamak zordur. Çok kere dilenci istediği adamın gönül rızası ile verdiğini sanır. Bundan kurtuluş nasıl olur? dersin,

Derim ki; işte bu sebebdendir ki, müttakiler kimseden bir şey istemiş ve almamışlardır. Meselâ B i ş r, yalnız S e r i y y ü ' s - S a k a t i ' den alır ve: «Onun gönül hoşluğu ile verdiğini bilirim. Ben ondan alırken ona yardımcı olurum » derdi. İşte dilenciliğin bu kadar önem kazanması ve bu kadar şiddetle yasaklanması, bu gibi sebeplerdendir. Çünkü başkasına eziyet , ancak zaruret karşılığında olur. Zaruret ise ölüm tehlikesi ile karşı karşıya gelmekte düşünülür. Bu duruma düşüp başka kurtuluş çaresi olmayan ve gönül hoşluğu ile verecek adam bulamadığı vakit buna mecbur kalır. Bu, başka hiç bir yiyecek bulamayıp ölüme mahkûm olan bir adamın ölmeyecek kadar domuz eti yemesine mecbur kalması gibidir. Bunun için bu gibilerden almamak, vera' sâhiblerinin yoludur. Basîret sâhibi insanlardan bâzıları, bâzı karînelerle, karşılardaki adamların durumlarını anlar ve buna göre bâzılarından alırsa da diğer bâzılarından almazlar. Onlardan bâzıları yalnız kendi dostlarından alırlardı. Bâzıları da verilen bir kısmını alır ve bir kısmını iade ederlerdi. Nitekim Resûl-i Ekrem'e verilen hediyelerin bir kısmını, yâni yağ ile keş'i almış ve fakat koçu iade etmiştir. Bu hüküm istemiyerek gelen hediyelerde idi ki, çoğunlukla bu hediyeler, gönül hoşluğu ile verilir. Bâzan da mevki talebi ve gösteriş maksadı ile verildikleri için onlar bundan son derece sakınırlardı.

İstemeğe gelince; İki hâl müstesnâ, diğerinden tamamen kaçınırlardı.

a) Birincisi zarurettir. Böyle sıkışık duruma düşen Süleyman, Mûsâ ve Hızır aleyhimüsselâm gibi zatlar bile istemişlerdir. Şübhe yok ki, bunlar da vermeğe rağbet gösterdiğini tahmin ettikleri kimselerden istemişlerdir.

b) ikincisi, dost ve ahablardan istemektir. Hattâ hiç sormadan da dostlarının evlerinden alırlardı. Çünkü onlar dilin muvafakatine önem vermez, gönül hoşluğunu ararlardı. Bu dostlarının memnun olacaklarını bildikleri için, hiç sormadan da alabilirlerdi. Şübhelendikleri vakit sorarlardı. Şübheleri olmadı mı sormağa lüzum göstermezlerdi.

İstemenin mübah olmasının haddi şöyledir: Kendisinden istediğin adam, eğer senin durumunu bileydi hiç istemeden sana vereceğini bil-mendir. O vakit, senin istemen, durumunu ona bildirmek kabîlinden olur. Fakat onu utandıracak şekilde hileli yollara baş vurmak istemek olamaz. Aynı zamanda isteyen kimse, bu adamın kendi rızası ve gönül hoşluğu ile verdiğinde şübhesi olmayacaktır. Bu da durumdan anlaşılır. Anlattığımız birinci hâlde almak, mutlak sûrette helâl, ikinci hâlde yâni utandıracak şekilde hileli yollara baş vurarak istemek ise haramdır. Bunların arasındaki durum şübhelidir. Bu takdirde kalbine baksın. Kalbi, almasına hükmediyorsa alsın, yok eğer muztarip ve müteredit ise ondan vaz geçsin. Zekâsı kuvvetli ve hırsı az olanlar için bunu anlamak kolaydır. Şâyet hırsı kuvvetli, zekâsı zayıf olursa, istediğini yapar da kerâhetine delâlet eden karinelere aldırış etmez olur. İşte bu incelikler sayesinde Resûl-i Ekrem'in: «Kişinin yediğinin en helâl ve temiz, kendi kazancından olanıdır» (280) buyurduğunun mânası anlaşılmış olur. Hâlbuki Resûl-i Ekrem'e cevâmîü'l-keîm adı verilmiştir. Az kelime ile çok mâna ifade eden veciz konuşmağa sâhibdi. Çünkü kendi kazancı olmayan ve mûrislerinden kendisine bir şey intikal etmeyen kimse, mutlaka insanların elinden yiyecektir. Şâyet istemeden kendisine verilirse diyânetinden ötürü verilir. Şâyet sanıldığı gibi diyânet sâhibi değilse, veren adam da iç yüzünü bilse kendisine veremeyecek durumda idiye, aldığı haramdır. Şimdi dilencilikle nafakasını temin edenlere öyle gönül hoşluğu ile veren kim? Bunun gibi isteyenlerden, yalnız ihtiyaçları kadarı ile yetinen de kimdir?

Böyle, geçimini insanların boynuna bağlayıp istemekle geçim sağlayanların durumunu incelediğin vakit, yediklerinin çoğunun haram olduğunda şübhe etmezsin. Helâl ve temiz olan, kendi emeğinle elde ettiğin veya murislerinden sana intikal eden maldır. Artık şübhe götürmez bir gerçektir ki, insanların elinden yerken bir de vera' sâhibi olmağı iddia etmek, bir arada bağdaşamaz.

Tama'mızı başkasından kesmesini ve nafakamızı kendi fazlı ile helâ-linden verip bizi başkasına muhtaç etmemesini Allah'tan dileriz.

(280) Hadis, yukarda geçmiştir.

6 inci BEYÂN : DİLENCİLİĞİ HARAM KILAN ZENGİNLİK

Bilmiş ol ki; Resûl-i Ekrem'in: «Mali durumu müsait olup dilencilik eden, Cehennem'in kızarmış közlerini istemiş olur. İsteyen azaltsın, isteyen çoğaltsın» buyurması, zengin için dilencilüğün haram olmasının açık delilidir. Fakat zenginliğin miktarını tâyin güç ve zordur. Bu hususta belirli bir had tâyini bizim elimizde değildir. Bu tayin, şeriate mevkuftur. Hadîsde ise: «Allah'ın sizi ganî kılması ile başkalarından müstağni olun», buyurmakta ve miktarı sorulunca: «Yirmi dört saatlık nafaka» (281) diye tasrih edilmektedir. Diğer bir hadîsde: «Elli dirhem veya bunun karşılığı altunu olduğu hâlde dilencilik eden, dilencilikte ilhah ve ısrar edenlerden-dir» (282) buyurulmuş ve başka bir rivâyette« elli dirhem» yerine, «kırk dirhem» şeklinde vârid olmuştur. Takdîr ihtilâf edip, haberin sıhhati tahakkuk ettiği vakit, muhtelif hâller üzerine vârid olduğuna hükmetmek gerekir. Çünkü hak haddi zatında bir, takdir ise mümteni'dir. Mümkün olan te'vil, bunları takribî kabûl etmektir. Bu da ancak muhtaçların hâllerini kaplayacak bir taksim ile mümkün olur. Buna göre deriz ki:

Resûl-i Ekrem: «Âdem oğlunun ancak üç şeyde hakkı var. Bunlar; belini doğrultacak kadar yemek, mahrem yerini örtecek kadar elbise ve barınacağı kadar bir meskenden ibârettir, fazlasının hesabı vardır» buyurmuştur. Biz de cinslerini açıklamak, cinsi, miktar ve vakitlerini tâyin için bu üçünü aslî ihtiyaç kabûl ederiz.

Hâcet-i asliyyenin cinsi; bu üç tanesi ve bunların anlamında olanlardır. Gezmeğe gücü yetmeyen yolcunun kira masrafı ve yolculuk ihtiyaçları ile, geçimi kendine borç olan aile ve çocuklarının nafakası da bu hükme girer. Hattâ hayvanının masrafı da böyledir.

Bunların miktarına gelince; elbisede miktar, dindar adamlara yakışan kıyafettir. Bu da bir gömlek, bir elbise, bir şalvar, bir mendil ve bir çift ayakkabıdır. Her cinsden iki kata gelince; buna ihtiyaç yoktur. Ev eşyalarını da buna göre kıyasla. Kaba kumaş dururken ince kumaş aramamalı, toprak kablalarının yettiği yerde bakır ve sâire kablalar istememelidir. Çünkü onlara ihtiyacı yoktur. Sayı bakımından bir takım, nevi bakımından da en âdîsi ile yetinmelidir. Ancak âdeten kullanılmayan âdî şeylere iltifat etmemelidir. Yemeğe gelince; bu da günde, bir müdd miktarıdır. «M ü d d», bâzılarına göre bin kırk dirhem dördte biridir. Şeriatın tâyini budur. Nev'i ise, muhitte yenen ne ise odur. Arpa ise arpa, buğday ise buğdaydır. Devamlı olarak katık fazla geldiği gibi, tamamen katığı kesmek de zararlıdır. Bâzı hâllerde katık istemesine de müsâade vardır. Bu, yiyecek, giyecek ve mesken husûsunda bu ândaki ihtiyaçları için dilenmesinin helâl

(281) Hadis Zekât bahsinde geçmiştir; Sehl b. Hanzele hasen isnâd ile Ali'den rivâyet etmiştir.

(282) Zekât bahsinde geçmiştir.

olmasında ihtilâf yoktur. Gelecek ihtiyaçları için dilenmesinde de üç hâl vardır:

1. Birincisi, yarınki ihtiyacıdır.
2. İkincisi, kırk veya elli günlük ihtiyacıdır.
3. Üçüncüsü, yıllık ihtiyacıdır.

Şimdi kendisinin ve varsa aile efradının bir yıllık ihtiyacı te'min edilen kimsenin dilenciliği kesinlikle haramdır. Çünkü bu miktar, zenginliğin son haddidir. İşte hadisdeki elli dirhemlik takdir, bu esas üzerinedir. Çünkü iktisadlı bir adamın yıllık nafakası için beş dinar altın yeterlidir. Fakat ailesi kalabalık olana yetmez. Şayet sene içerisinde ona muhtaç ise ve ihtiyaç ânında dilenme imkânları varsa, bu anda ihtiyacı olmadığı için, şimdilik dilencilığe ihtiyacı yoktur. Çünkü yarın ölmek ihtimali mevcut olduğuna göre, muhtaç olmayacağı şey'i istemiş olur. Onun için yirmi dört saatlık nafaka kendisine yeter. Haber de bunun üzerine vârid olmuştur.

Şayet ilerde dilenemeyecek ve kendisine verecek kimse bulunmazsa, o vakit dilenmesi yine mübahtır. Zira bir yıl yaşama ümidi, uzak bir ihtimal değildir. Şimdi dilenmeyi te'hîr ederse, yarın müşkül duruma düşeceğinden korkulur.

Şayet, ilerde istemekten âciz kalması zayıf bir ihtimal ise, bu zayıf ihtimâlle dayanarak dilenmesi kerâhetten hâlî değildir. Kerâhetin derecesi, zaruretin zayıflığı nisbetinde çoğalır ve azalır.

Bütün bunlar bir kaide içerisinde giremez. Kişinin şahsî görüşüne ve kendisi ile Allah arasındaki durumuna bağlıdır. Gerçek âhiret yolcusu ise kalbine danışır ve ona göre hareket eder. Kimin îmanı daha kuvvetli ve rızkının geleceğine daha emîn ve günlük nafaka ile kanâate râzî ise, Allah katındaki mevkii daha üstün olur. Günlük nafakaya Allahu Teâlâ kefil olduktan sonra gelecek korkusu, iman zayıflığından ve şeytana temayülünden gelir. Hâlbuki Allahu Teâlâ :

فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا زَكَاةَ الْمُؤْمِنِينَ ؕ

«Onlardan korkmayın, Benden korkun, eğer imân etmişlerseniz» (3 - Âl-i İmran: 175) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

الشَّيْطَانُ يَسَدُّكُمْ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا

«Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimriliği emreder. Allah ise kendisinden bir yarlığama ve bir fazl va'dediyor» (2-Bakara: 268).

Dilencilik ise zaruret hâlinde mubah olan fuhşiyatandır. Yıl içerisinde muhtaç olmasa da, günlük nafakası mevcut iken geleceği günleri için dilenmek suretiyle nafaka yığan kimsenin durumu, mîrasa konup onu gelecek seneleri için alıkoyanın durumundan daha kötüdür ki, aslında her

İkisi de mübahtır. Fakat gerçekte bunlar, dünya sevgisinden, uzun kurntu ve Allah'ın fazlına güvensizlikten doğar. Bu haslet, tehlikelerin esasını teşkil eder.

Lütûf ve keremiyle Allahu Teâlâ'dan hüsnü tevfiik dileriz.

9 uncu BEYÂN : DİLENCİNİN DURUMU

Bîş'r diyor: «Fakirler üç kısımdır. Bir kısmı istemez, istemeden verseler de almaz. İşte bunlar A'lâ-i İlliyyîn'de Ruhâniyyûn ile beraberdirler. Bir kısmı da istemez, fakat istemeden geleni reddetmez. Bunlar da Firdevs Cennet'inde Mukarrebler ile dir. Bir kısmı da ihtiyaç ânında ister, başka vakit istemez. Bunlar da Ashâb-ı Yemîn'den olan siddiklerle beraberdir.» Görülüyor ki herkes dilenciliği yermiş ve bu yermeye ittifak etmişlerdir. İhtiyaç hâlinde de olsa dilencilik, mevki ve mertebenin düşüklüğüne sebep olur.

İbrâhim b. Edhem, varlığını terkederek Horasan'dan ayrılıp Belh'e ve orada Şakîk'in yanına gittiği vakit, Şakîk ona:

— Dostlarının yoksullarını ne hâlde bıraktın? diye sordu. İbrâhim:

— Kendilerine verildiği vakit şükreder, verilmediği zamanda sabrederler, dilencilik etmezler, dedi ve Şakîk tarafından takdirle karşılanacaklarını sandı. Şakîk:

— Bizim Belh'in köpekleri de aynen böyle yaparlar, dedi. İbrâhim:

— Ya sizdeki fakirler nasıl yapar? deyince, Şakîk:

— Bizim fakirlerimiz verilmediği vakit şükreder, verildiği vakit daha muhtaçları kendi üzerlerine tercih ederler, dedi. Bunun üzerine İbrâhim, Şakîk'in başını öptü ve:

— Doğru söylüyorsun, dedi.

Demek ki hâl ehlinin rızâ, sabır, şükür ve istemekteki dereceleri muhtelifdir. Âhiret yolcusunun bunları, bölmelerini ve derecelerinin ihtilâfını bilmesi lâzımdır. Çünkü bunları bilmeyen, aşağı derecelerden yukarı hâllere ve aşağıların aşağısından yukarıların yukarısına yükselemez. İnsan oğlu en güzel sûrette yaratıldı, sonra esfel-i sâfiline indirildi. Sonra da a'lâ-i İlliyyîne yükselmesi kendisine emredildi. Alt kademe ile üst kademeyi aramıyanlar kesin olarak yükselemezler. Şübhe, bunları ayırabilenlerdedir. Onlar bile bâzan yükselemezler.

Hâl erbâbından öyleleri var ki, onların derecelerinin yükselmesine dilencilikler vesile olur. Bütün bu gibi işlerde aranan, niyyet ve gaayedir. Nitekim rivâyete göre adamın biri Ebû İshak en-Nûrî'yi bâzı yerlerde avuç açmış dilenirken görünce, bu, ağırına gitti ve onun bu tutumundan hoşlanmadı. Adam diyor: «Durumu Cüneyd'e anlattım. Cüneyd: «Bu ağırına gitmesin, zîra Nuri, onlara vermek için onlardan dilenir» dedi.» Onlardan dilenmesi, onların âhirette mükâfat kazanmaları

İçindir. Bununla beraber Resûl-i Ekrem'in : **بِذِّ الْعَطْرِ هِيَ الْعُلْيَا** *

«Yukarda olan, verenin elidir» (283) hadîsine işâret etmişti.»

Diğer bâzıları da: «Verenin eli, malı alanın elidir. Çünkü o, sevab veriyor, sevabın verilmesine sebep oluyor, kıymet ondadır» demişlerdir. Sonra C ü n e y d teraziye getirin dedi. Yüz dirhem para tarttı ve buna bir avuç daha kattıktan sonra adama: «Al bunu N û r î 'ye götür» dedi. Ben kendi kendime: « Bir şey tartmak, miktarını bilmek içindir. Bu adam Hakîm'in birisidir. Yüz dirhemi tarttıktan sonra bir avuç daha içine kattı ve miktarı belirsiz oldu» dedimse de utancımın kendisine bir şey sormadım. Kesseyi aldım, Basra'ya N û r î 'ye gittim. N û r î teraziye aldı, yüz dirhemi tarttı iade etti: «Bunu ona götür ver» dedi ve fazlasını aldı. Buna şaşıtm ve :

— Niçin böyle oldu? dedim. N û r î :

— C ü n e y d , hikmet sâhibi bir insandır. İpin ucunu kendi tarafına çekmek istedi. Yüz dirhemi, kendi sevabı için tarttı, diğerini de Allah rızası için verdi. Allah için verdiğini aldım, kendi nefsi için verdiğini iade ettim, dedi. Adam geri dönüp durumu C ü n e y d 'e bildirince, C ü n e y d ağladı ve :

— Onun için olanı aldı da, bizim için olanı iade etti, dedi.

Bunların kalblerinin sâfiliğine ve amellerinin yalnız Allah için olduğuna bak. Hattâ bunlar, hiç konuşmadan birbirinin kalbinden geçenleri bile bilirler. İşte bu, helâl yemenin neticesi. Kalbin, dünya sevgisinden arınıp bütün varlığı ile Allah'a yönelmesi sâyesindedir.

Bunun yollarını denemeden inkârı tarafına giden, câhildir. Tecrübe etmeden inkâr, ilâcı içmeden müşhil olduğunu inkâr gibidir. Tecrübe edip muvaffak olmadıktan sonra inkâr ise, amel ilâcını içtiği hâlde başka bir ârıza sebebiyle kendisine te'sîr etmiyen, bu ilâcın müşhil olmasını inkâr gibidir. Bu ikincisi, birinciye nisbetle her ne kadar hafif ise de yine cehâletten hâlî değildir. Basîret sâhibi ancak şu ikiden birdir. Meselâ birisi âhiret yoluna girmiş ve onlara keşfedilen hâller kendisine de keşfedilmiş olandır. Bu adam, zevk ve mârifet sâhibidir. Aynı zamanda ayne'l-yakîn'e de varmıştır. Diğer de hiç bu yola girmemiş veya girmiş, fakat vâsıl olamamış, ancak vüsûlün gerçek olduğuna inanmıştır. Bu da her ne kadar ayne'l-yakîn'e varamamış ise de ilme'l-yakîn sâhibidir. İlme'l-yakîn'in de kendine göre dereceleri vardır. Ayne'l-yakîn ve ilme'l-yakîn'den hâlî olanlar, mü'minler zümresinden hâriçtir. Kıyâmet gününde kibreden münkirler arasında hoşrolacaktır. İlimde rûsuh bulanlardan olmamızı Allah'tan dileriz.

(283) Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etti.

İKİNCİ BÖLÜM

Burada Zühd'ün Hakikati, Fazileti, Zâhidlerin Dereceleri, Bölümleri, Yemek, Giymek, Mesken ve Ev Eşyasında Zühd'ün Tafsilâtı ile Geçim Çeşitleri ve Zühd'ün Alâmetleri Anlatılacaktır.

10 uncu BEYÂN : ZÜHDÜN HAKİKATI

Bilmiş ol ki; zühd, dünyada âhiret yolcularının şerefli makamlarından bir makamdır. Bu makam da diğerleri gibi, ilim, hâl ve amelden meydana gelir. Çünkü selefin dediği gibi, imânın bütün kapuları inanç, söz ve amel ile râcidir. İmanda söz, hâl makamına kaalmdır. Çünkü söz ve itiraf ile bâtının hâli zâhire çıkar. Yoksa bizâtihi söz, maksud değildir. Eğer söz ve ikrar hâl'den meydana gelmeyeydi, ona iman değil, islâm adı verilirdi. Hâlde sebep olan ilim, meyve veren ağaç gibidir. Amel de bu ağacın meyvesidir. Şimdi biz ilim ve amel tarafları ile hâli anlatmağa çalışalım.

Zühd adını alan hâl, bir şey'e olan rağbeti, ondan daha iyisine çevirmekten ibârettir. Bir ivaz karşılığı satış ve diğer her hangi bir sebeble bir şeyden vazgeçmek, ona rağbet etmemekten; onun yerine başkasını almak ise, o aldığı şey'e rağbettendir. Vaz geçtiği şey'e nisbetle kendisine zâhid, yöneldiği şey'e nisbetle de rağbet ve sevgi adı verilir.

Buna göre zühd demek, herhangi bir şeyden vazgeçip onun yerine daha iyi ve daha güzeline dönmek demektir. Bununla beraber i'râz edip yüz çevirdiği şey'in de heves edilecek bir yönünün bulunması şarttır. Çünkü heves edilir bir tarafı bulunmayan taş, toprak ve kum gibi şeyleri terkedene zâhid denmez. Zâhid, altın ve gümüş gibi, rağbet ve heves edilen şeyleri terkedene denir.

Zâhidlikte diğer bir şart da rağbet edilen şey'in, yüz çevirilen şeyden kendine göre daha hayırlı olmasıdır ki, bu sâyede ona daha çok rağbet etmiş olsun. Bir şey'i satan, kendine göre, aldığı şey, sattığı şeyden hayırlı olmazsa onu satmaz. Adamın, sattığı şey'e nisbetle durumu zühd, aldığına nisbetle durumuna rağbet ve muhabbet denir. Bunun için Allahu Teâlâ :

وَمَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخِيسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

«Onu değersiz bahâyâ, bir kaç dirheme sattılar. Onlar bunun hakkında rağbetsizdiler» (12 - Yûsuf: 20) buyurmuştur. Allahu Teâlâ Yûsuf'un kardeşlerini burada zühd ile tavsif etti. Onların istedikleri, Yûsuf'u, babalarının görmemesi idi. Onlar için bu, Yûsuf'dan daha sevimli idi. Bu karşılığa heves ederek Yûsuf'u sattılar. Demek ki dünyayı satıp âhireti alan herkes, dünyaya nisbetle zâhid, âhireti satıp dünyayı alan herkes

de âhirete nisbetle zâhiddir. Fakat âdeten zâhidlik adı, dünyayı terkedene verilmıştır. Nitekim ilhatta da durum böyledir. Aslında ilhad, her hangi bir tarafa meyil anlamında iken, özellikle bâtila temâyül anlamında kullanılmaktadır.

Zühd, tamâmen sevgiliden yüz çevirmek olduğuna göre, bu, ancak o sevgiliden daha sevimli bir şey'e yönelmekle mümkündür. Yoksa daha kuvvetli bir sevgili bulmadan bir sevgiliyi terketmek mümkün değildir. Allah'tan başka Cennet ve her türlü zevkler dâhil, her şey'i arkaya atıp yalnız Allah'ı seven kimse, mutlak sûrette zâhiddir. Yalnız dünya zevklerini terkedip, âhiret zevklerini atamıyan da zâhiddir, fakat birinciye nisbetle mevkii daha düşüktür. Dünyanın bâzı zevklerini terkedip bâzılarını terkedemiyen meselâ serveti terkedip mevkii terkedemiyen, çeşitli yemekleri terkedip süslenmeyi terkedemiyen kimse, mutlak zâhidlik mevkiiini ihraz edemez. Bunun zâhidler arasındaki mevkii, günahkârlar arasında bütün günahlarından tevbe eden ile bâzılarından tevbe eden gibidir. Günahlarının bâzısından tevbe edenin tevbesi sahih olduğu gibi, dünyalığın bâzı şeylerini terkedenin de yine zühdü sahihdir. Çünkü tevbe, sakıncalı olan şeylerden ibâret olduğu gibi, zühd de nefsin arzuları olan mübahları terkden ibârettir. Sakıncalı şeylerden bâzılarını yaparken bâzılarını terk muktur olduğu gibi, insan, mübah olan şeylerden de bâzılarını terk edebilir. Yalnız sakıncalı şeyleri terketmekle bunlara karşı zühd etmiş olduğu hâlde buna zâhid denmez. Âdet yönünden zâhid, yasaklarla beraber mübahları da terkedene tahsis edilmiş bir isimdir. Demek ki zühd, dünyadan râğbetini kesip, âhirete yönelmek veya her ikisinden râğbetini kesip Hz. Allah'a yönelmektir ki, en üstün derece budur. Râğbet ettiği şey'i, kendi nazarında heves edilen ve kendisi için hayırlı olacağı gibi, vazgeçtiği şey'e de gücünün yetmiş olması şarttır. Bir yandan gücü yetmediği şey'i terketmek muhal olduğu gibi. Öte yandan râğbetin kalkması da terke bağlıdır. Terki mümkün olmayan şeyden râğbetin yok olması da mümkün olmaz. Bunlar tamâmen iradesi dışında kalır. Bunun için İ b n M ü b â r e k ' e «Zâhid» diye hitâb ettiklerinde: «Zâhid ben değil, Ö m e r b. A b d ü l â z i z ' dir. Dünya ona teveccüh ettiği hâlde o onu terketmiştir. Ben nereden zâhid olayım? Dünya bana teveccüh etmiş değildir ki onu terk ile zâhid olayım?» dedi.

Zâhidlik hâlini tevliid eden ilme gelince; bu da tüccarın, aldığıнын verdiğiinden daha iyi olduğunu bilip de ona heves etmesi gibi, aldığıнын terk ettiğiinden iyi olduğunu bilmesidir. Bu bilgiye sâhib olmayanın terkettiğinden hevesinin geçtiği düşünülmez. Mutlak aldığıнын verdiğiinden daha iyi olmasını bilmesi şarttır. Cevher'in kar'dan daha kıymetli olduğunu bilen gibi, bu adam için kar'ı verip cevher'i almak kolaydır. Dünya, güneşin karşısında eriyen kar gibi, âhiret ise yok olmayan bir cevher gibidir. İşte Allah katında olan her şey'in bâkî, dünyanın fânî, âhiret nimetlerinin devamlı olduğunu bilen de böyledir. Bu bilgiye sâhib olunca, âhireti ve Allah rızasını tercih için dünyalığı fedâ eder.

İmânının, dünya ve âhiret arasındaki farkı bilmesinin kuvveti nisbetinde dünyayı satıp âhireti alma hevesi takviye edilmiş olur. Hattâ yakîni kuvvetli olanlar, âhireti kazanmak için değil mallarını, canlarını dahî fedâ ederler. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِإِذْنِ لَهُمُ الْجَنَّةُ ۖ

«Şübhesiz Allah, mü'minlerin canlarını ve mallarını Cennet karşılığında satın aldı» buyurduktan sonra, onların alış-verişlerinin kârlı olduğunu beyân etmek üzere :

فَاسْتَبْسِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ۖ «Yaptığınız bu

alış-veriştten dolayı sevinin» (9 - Tevbe: 111) buyurmuştur.

Zühd için bu kadar bilgi yeter. O da âhiretin, hayırlı ve bâkî olmasıdır. Bâzan bunu, dünyayı terke muvaffak olmayanlar da bilir. Bile bile dünyayı terk edemezler. Bu da ya ilim ve yakîninin zayıflığından veya şu anda şehvetlerinin kendisini istilâ etmiş olup şeytânın elinde esir olmasından ve şeytânın ilerde tevbe edersin şeklinde aldatmalarına kapılarak beklemediği ölümün gelip çatmasından ileri gelir. O zaman hasret ve nedâmetten başka bir çaresi kalmaz.

Dünyânın âdiliğine işâret etmek üzere Allahu Teâlâ :

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۖ «De ki dünyanın fâidesi pek azdır»

(4 - Nisâ: 77) buyurmuştur. Âhiretin nefâsetini târife işâret etmek üzere :

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَلَكُمْ تَوَابٌ مِنَ اللَّهِ خَيْرٌ ۖ

«Kendilerine ilim verilenler de dedi: «Yazıklar olsun size, Allah'ın sevâbı daha hayırlıdır» (28 - Kasas: 80) buyurmuş ve cevherin nefasetini bilmenin, ücreti karşılığında onu almağa insânı teşvik ettiğine tenbih etmiştir.

Zühd, ancak sevdiğini, daha çok sevdiği bir şeyle değiştirmekten başka sûretle düşünülemediği için adamın biri duâsında: «Allah'ım, dünyayı sen nasıl görüyorsan bana öyle göster» dediği vakit, Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

لَا تَقُلْ هَكَذَا وَلَكِنْ قُلْ أَرِنِي الدُّنْيَا كَمَا أَرَيْتُهَا الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكَ

«Böyle deme, belki, «Allah'ım, dünyayı sâlih kullarına gösterdiğin gibi bana da öyle göster» de» (284) buyurmuştur. Çünkü Allahu Teâlâ, olduğu gibi, dünyayı hakîr görür. Hattâ bütün yaratıklar, Allahu Teâlâ'ya nisbetle hakîrdirler. Kul onu kendi hakkında hayırlı olana nisbetle hakîr görür. Meselâ, bir insan at'ından hevesi geçtiği için onu satsa bile, at'ını diğer haşerat gibi görmez. Çünkü o, aslında haşerelerden müstağnîdir, onlara ihtiyacı yoktur, fakat hiç bir vakit at'tan müstağnî kalmaz. Allahu Teâlâ ise bizâtihî bütün mâsivâdan müstağnîdir. Kendi zâtına nisbetle hepsini aynı seviyede görür. Ancak fark, başkalarına nisbetledir. Zâhid ise farkı, başkalarına nisbetle değil, kendine nisbetle görür.

Zâhidin hâlidinden meydâna gelen amele gelince; kendi hakkında hayırlı olanı alıp hayırlı olmayanı terketmektir. Alış-verişde satılan malı elden çıkarıp karşılığını aldığı gibi, zühd de i'râz ettiği şeyden tamamen uzaklaşmaktır. İ'râz ettiği şey ise bütün mukaddime, sebep ve mevcudiyetiyle dünya ve dünya alâkasıdır. Kalbinden dünya sevgisini çıkarır, tâat sevgisini yerleştirir. Kalbinden çıkarıp atıklarını göz ve ellerinden de atar. Göz, el ve diğer âzalarını da tâat işleriyle meşgul eder. Yoksa dünyayı ve dünyalığı attıktan sonra âhirete ve Allah rızâsına yarayacak işlerle meşgul olmazsa, malını satıp bedelini almayan esnafa benzer. İki tarafın şartlarına riâyet ettiği, yâni dünyalığı tamamen satıp âhireti aldığı ve âhirete sarıldığı vakit, alış-verişindeki ticaretiyle müjdelenir. Veresiye karşılığında peşin malını veren ve veresiyesinin peşine düşen kimse, alış-veriş ettiği adam sağlam kimse ise elbette sözünde durur ve va'desinde borcunu öder. Dünyaya sıkı sıkıya sarıldığı müddetçe zühdü sahih değildir. Her ne kadar diğer kardeşleri, «Yûsuf aleyhisselâm ve kardeşi Bûnyâmîn babamız katında bizden daha sevimlidir» dedi ve onu da Yûsuf gibi uzaklaştırmak istedilerse de, kardeşlerden birisinin şefâatıyla onu geri bıraktıkları için, Allahu Teâlâ Yûsuf aleyhisselâm hakkında olduğu gibi, Bûnyâmîn hakkında da Yûsuf'un kardeşlerini zühd ile vasıflamadı. Çünkü onu ayırmadılar. Hattâ Yûsuf aleyhisselâm'ı ayırmağa karar verdikleri zaman, onları zühd ile vasıflamadı. Ne zaman on dirheme sattılar, o zaman onları zühd ile vasıfladı, yâni ondan tamamen yüz çevirdiler. Demek ki rağbet ve hevesin belirtisi, bir şey'i elde tutmak; zühdün alâmeti ise onu elden çıkarmaktır. Dünyalığın bir kısmını elinden çıkarır da bâzısını çıkarmazsan, yalnız çıkardığının zâhid olursun, yoksa mutlak sûrette zâhid olamazsın. Şâyet dünya sana yöneimemiş ve elinde bir şey yoksa, sana zâhid denmez. Çünkü elde edemediğin şey'i terke de muktedir değilsin. Ancak ona sâhib olduktan sonra terkedersen zâhid olursun. Bâzan şeytan seni böyle de aldatabilir ve, «Dünya sana yönelmedi ise de sen zâhidsin, sen onu terketmiş sayılırsın» diyebilir. Fakat sen buna iltifat etme. Gücün yettiği vakit tecrübe edilmedikçe, gücün yetmediğini terkedeceğin belli olmaz. Nice eline fırsat düşmeyen insanlar var ki, fırsat düşse isyan etmeyeceklerini sanırlar. Hâlbuki ellerine fir-

(284) Firdevs sâhibi bunun ikinci bendini Ebû'l-Kusayr'den rivâyet etti.

sat ve imkân düştüğü vakit her kötülüğü yaparlar. Böyle yasak olan şeylerde nefis aldanırsa, mübahlardaki şeytanın aldatmasına da sakın kapılma. Fırsat ve imkânlarda tekrar tekrar kendini dene, sonra hükmünü ver. Bununla beraber her an, her çeşit değişikliğe uğrayacağını unutma. Çünkü nefis, ahidini sür'atle bozup tabiatının icâbını yerine getiren bir yaratıktır.

Hulâsa; nefisden kurtuluş, ancak terkettiğin anda, terkettiğin günaha nisbetledir. Bu da gücün yettiği anda olan terke bağlıdır. İbn Ebî Leylâ İbn Şibrime'ye, İmâm-ı A'zam'ı kasedederek:

— Şu çulhanın oğluna baksana, hangi mes'eleda fetva veriyorsan onu reddediyor, dedi. İbn Şibrime:

— Onun, çulhanın oğlu olup olmadığını bilmem, bildiğim tek şey varsa, dünyalık onun önünde sabahladı ve o, ondan uzaklaştı. Bize gelince; dünyalık bizden kaçtığı hâlde biz onun peşinden koşuyoruz, dedi. Resûl-i Ekrem'in zamanındaki bütün müslümanlar, biz Rabbimizi severiz, O'nun sevgisini nereden kazanacağımızı bilsek, hemen onu yapardık, derdiler. Bunun üzerine :

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ
مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ

«Hakikat biz onlara: «Kendinizi öldürün, yâhud yurdlarınızdan çıkın» diye yazsaydık, içlerinden birazı müstesnâ olmak üzere, bunu yapmazlardı» (4 - Nisâ: 66) âyeti nâzil oldu.

İbn Mes'ûd (R.A.) diyor ki: «Resûl-i Ekrem bana :

— Sen onlardansın (285), yâni o azlıktansın, buyurdu. Hâlbuki ben aramızda dünyayı sevenlerin bulunduğunu bilmiyordum. Tâ ki :

مِنْكُمْ مَنْ يُدِ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ

«İçinizden kimi dünyayı istiyor, içinizden kimi de âhireti diliyordu» (3 - Âl-i İmran: 152) âyeti nâzil oldu.

Şunu da iyi bil ki; serveti cömerdce gönülleri çekecek şekilde harcamak zâhidlikten değildir. Çünkü bunların hepsi ancak âdet bakımından güzel olan şeylerdir, yoksa ibâdetle bir alâkaları yoktur. Zühd, âhiretin nefâsetine nisbetle dünyanın hakîr olduğunu bilerek dünyayı terketmektir. Yoksa dünyayı terkeden herkes zâhid değildir. Çünkü bu, Âhirete imânı olmayanlarda da düşünülebilir. Mürüvvet icâbı, cömerdlik ve güzel ahlâkın icâbı olarak dünyayı terkeder, fakat zâhid olmaz. Zira hayır ile ibkâ-nâm etmek, gönülleri kendine bağlamak gibi gaayeler, yine dünyalıktır.

(285) Beyhakî «Delâilü'n-Nübüvve»de hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

Hattâ bu, maldan da daha zevklidir. Selem yolu ile malı terketmek, zühd-den olmadığı gibi, anılmağı, övülmeğı ve cömerdlikle ün almağı ve aynı zamanda malı korumada zorluk çekmeyi hedef alan gaaye ile serveti dağıtmak, zühd-den değildir. Belki bu, nefsin diğer arzûsunu peşinen yerine getirmektir. Asıl zâhid, kendisine dünyalık teveccüh ettiği ve bunu kullanmakta hiç bir zorluk çekmediğı ve peşin bir gaaye düşünmediğı hâlde yalnız o mâl ile ünsiyet edip onu sevmekten, Allah'tan ve Allah sevgisinden uzaklaşmaktan ve bu sûretle Allah sevgisinde ortaklıktan korkarak veya âhiret mükâfatını umarak onu terkedendir. Böylece âhiret şerbetlerine heves ederek dünya şerbetlerini, Hûrîlere heves ederek dünya câriyelerini terkeden; Cennet bağlarında teferrüce heves ederek dünyanın bağ ve bahçelerini, Cennet'in zînetlerine tama' ederek dünyanın süslerini, Cennet meyvelerine tama' ederek dünyanın zevkli yemeklerini terkedenler zâhiddir. Bunlar âhirette :

أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا «Siz bütün zevkleri

dünya hayâtınız içinde bitirdiniz» (46 - Ahkaf: 20) diye hitâb edilmesinden korktu. Bütün bunlarda kendisine peşin olarak dünyada verilenler üzerine âhiretekileri tercih etmiştir. Çünkü oradakilerin hayırlı ve bâki, diğerlerinin ise faydasız ve fânî olduklarını bilmiştir.

11 İnci BEYÂN : ZÜHDÜN FAZİLETİ

Allahu Teâlâ: فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ «Derken zî-

neti içinde kavminin karşısına çıktı» âyet-i celîle'sinden :

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنَ آمَنَ

«İlim kendisine verilenler dedi: «Yazıklar olsun size, imân edenler için Allah'ın sevâbı daha hayırlıdır» (28 - Kasas: 79 - 80) buyurduğu beyânâtında, zâhidliği ulemâyâ nisbet etti ve zâhidleri ilim ile tavsîf buyurdu ki, bu övmenin son haddidir. Diğer âyette :

أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا «İşte bunla-

ra sabrettiklerinden dolayı, mükâfatları iki def'a verilecektir» (28 - Kasas: 54) buyurmakla dünyadan zâhidliği anlattı. Yine Allahu Teâlâ :

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝

«Biz yer üzerinde olan şeylere, onlara mahsus bir zinet verdik, hangisinin ameli daha güzel onları imtihan edelim diye» (18 - Kehf: 7) buyurdu. Âyetin tefsirinde; hangisi daha zâhiddir? denildi ve zühdü, en güzel amellerden diye vasıflandırdı. Diğer âyette :

مَنْ كَانَ يُرِيدْ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدْ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ۝

«Kim âhiret ekimi dilerse onun ekinini artırırız. Kim de dünya ekimini isterse ona da bundan veriz. Âhirette ise onun hiç bir nasibi yoktur» (42 - Şûrâ: 20) buyurulmuştur. Diğer âyette de :

وَلَا تَمْدَنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَأْمَعَيْنَا أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْثَنَّهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۝

«Onlardan bir sınıfa, kendilerini fitneye düşürmemiz için, faydalandığımız dünya hayatına âit zinetlere ve debdebelere sakın iki gözünü dikme. Rabbinin rızkı hem daha hayırlı, hem de daha sürekli» (20 - Tâ Hâ: 131) buyurulmuştur. Başka bir âyette de şöyle buyurulmuştur :

الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ ۝ «Ki onlar dünya

hayatını âhiretten üstün severler» (14 - İbrâhim: 3). Kâfirleri de bunun ile vasıflandırmıştır. Bundan anlaşılan, kâfirler bu vasıfta olduklarına göre, mü'minler ise bunun zıddı ile mevsûfdurlar. Yâni mü'minler de âhireti dünyaya tercih edenlerdir.

Bu Husustaki Haberler :

Dünyanın zemmi hakkında vârid olan haberler pek çoktur. Bunların bir kısmını, dünyanın zemmi kitâbında anlattık. Çünkü dünya sevgisi insanı tehlikeye düşüren sebeplerdendir. Burada da dünyaya buğzun faziletinden bahsedelim: Çünkü dünyaya buğz, müniciyattandır. Zâten zâhidlikten maksad da budur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَنْ أَصْبَحَ وَهَمُّهُ الدُّنْيَا سَنَّتَ اللَّهُ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَفَرَّقَ عَلَيْهِ ضِيعَتَهُ
وَجَعَلَ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَا كُتِبَ لَهُ وَمَنْ أَصْبَحَ وَ
هَمُّهُ الْآخِرَةُ جَمَعَ اللَّهُ هَمَّهُ وَحَفِظَ عَلَيْهِ ضِيعَتَهُ وَجَعَلَ غِنَاهُ
فِي قَلْبِهِ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ لَهُ

«Kim dünyalık peşinde olarak sabahlarsa, Allahu Teâlâ onun işini zorlaştırır, maizemesini dağıtır, kendisini aç gözlü kılar, yoksulluğu gözü-
nün önünde canlanır, dünyadan da nasibinden fazla bir şey kendisine
verilmez. Ama âhiret düşüncesiyle sabahlayan kimsenin işini Allahu Te-
âlâ kolaylaştırır, varlığını korur, kalbini zenginleştirir, kendisi yüz çevir-
diği hâlde dünyalık da kendisine teveccüh eder» (286) buyurmuştur. Yine
Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِذَا رَأَيْتُمُ الْعَبْدَ وَقَدْ أُوِّيَ صَمْتُكَ وَزُهْدًا فِي الدُّنْيَا فَافْتَرِئُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلْقِي الْحِكْمَةَ

«Kendisine susmak ve zühd verilen kimseyi gördüğünüz vakit ona
yaklaşın. Zira o, hikmet telkin eder» (287)

Allahu Teâlâ da :

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۚ «Her kime

hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir» (2 - Bakara: 269) buyurmuş-
tur. Bunun için denildi ki: «Kırk gün dünyadan yüz çeviren zâhidin kalbi-
ne, Allahu Teâlâ hikmet kaynaklarını akıtır ve dilinde hikmetli sözler söy-
letir» Ashâb'dan biri şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'e :

— İnsanların hayırlısı kimdir? diye sorduk. Resûl-i Ekrem :

— Kalbi mahmûm, dili doğru olan kimsedir, buyurdu. Biz :

— Kalbi mahmûm ne demektir? diye sorduk. Resûl-i Ekrem :

— Takvâ sâhibi, gıll u gışşı, azgınlık ve çekememezliği bulunmayan
temiz kalbdır, buyurdu. Bunun üzerine biz :

— Bundan sonra hayırlı olan kimdir? diye sorduk. Resûl-i Ekrem :

— Dünyayı kötüleyip âhireti sevendir, buyurdu» (288). Bunun mef-

(286) İbn Mâce Zeyd İbn Sâbit'ten sened-i ceyyid ile, Tirmizî Enes'den ri-
vâyet etmiştir.

(287) İbn Mâce Ebu Halat'tan rivâyet etmiştir.

(288) İbn Mâce sahîh sened ile Abdullah b. Amr'dan biraz eksik olarak ri-
vâyet etti. Metin yukarda geçmiştir.

hûm-ı muhâlifî ise, insanların kötüsü de dünyayı sevendir. Yine Resûl-i Ekrem: «Allah Teâlâ'nın seni sevmesini istersen, dünyadan yüz çevir» (289) buyurmuş ve zühdü, sevilmenin sebebi kılmıştır. Zühd Allah'ın sevdiği en üstün derecededir. Bunun için zâhidliğin en yüksek makamlardan olması gerekir.

Ehl-i Beyt'ten gelen bir haberde :

الزُّهْدُ وَالْوَرَعُ يَجْجُولَانِ فِي الْقُلُوبِ كُلِّ لَيْلَةٍ فَإِنْ صَادَقَ قَلْبٌ فِيهِ الْإِيمَانُ
وَالْحَيَاءُ أَقَامَا فِيهِ وَإِلَّا اِرْتَحَلَا ھـ

«Zühd ile vera', her gece gönülleri dolaşırlar. İman ve hayâ bulunan kalbe rastlarsa, orada ikaamet ederler. Böyle bir kalb bulamazlarsa geçer giderler» buyurulmuştur.

Hârise Resûl-i Ekrem'e: «Hakka mü'minim» dediği vakit, Resûl-i Ekrem :

— İmânın hakikati nedir? diye sordu. Hârise :

— Dünyadan sarf-ı nazar ettim. Benim için taş ve altın müsavî oldu. Ha Cennet'teyim, ha Cehennem'deyim. Güyâ ki ben açıkça Rabbimin Arş'-ındayım, dedi. Resûl-i Ekrem :

عَرَفْتُ فَالزَّمْ عَبْدُ تَوَرَّاهُ قَلْبُهُ بِالْإِيمَانِ ھـ — Bildin, buna de-

vâm et. Allah Teâlâ'nın kalbini imanla nurlandırdığı bir kul (290), buyurdu. Bak nasıl imânın hakikatini, önce kendisini dünyadan çekmekle ifade etti ve sonra da yakîni kesin kanâati ona ekledi ve Resûl-i Ekrem : «Allah Teâlâ'nın, kalbini iman ile nurlandırdığı bir kul» diye onu tezkiye etti.

Resûl-i Ekrem :

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ھـ

«Allah kime doğru yolu gösterir, imâna muvaffak ederse, onun göğsünü İslâm için açar» (6 - En'âm: 125) âyetindeki «Ş e r h» kelimesinden soruldukda;

إِنَّ النُّورَ إِذَا تَخَلَّى فِي الْقَلْبِ انْشَرَحَ لَهُ الصَّدْرُ وَانْفَسَحَ ھـ

«Nûr kalbe girdiği vakit, göğüs açılır ve onun için genişler» buyurdu.

(289) İbn Mâce Sehî'den rivâyet etmiştir. Metin yukarıda geçmiştir.

(290) Bezzâr, Enes'den rivâyet etmiştir.

«Bunun bir alâmeti var mı?» dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

الْبَحَا فِي عَن دَارِ الشُّرُورِ وَالْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَالْإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ تَرْوُلِهِ

«Evet vardır. Aldanma yeri olan dünyaya arka çevirip, ebedî hayat olan âhirete dönmek, gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır» (291) buyurdu. Zâhidliği İslâm için nasıl şart koştuğuna bir bak. Zâhidlik ise, aldanma yeri olan dünyadan yüz çevirmektir. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

اسْتَحْيُوا مِنْ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ لَيْسَ كَذَلِكَ يَبْغُونَ مَا لَا يَسْكُونُونَ وَتَجْمَعُونَ مَا لَا تَأْكُلُونَ

«Allah'tan hakkıyla hayâ edin», buyurdu. Ashâb: «Hayâ ediyoruz» deyince, Resûl-i Ekrem: «Öyle değil, oturmayacağınız evleri yapar, yemeyeceğiniz serveti toplarsınız» (292) buyurdu ve bunların hayâyâ münâfi olduğunu açıkladı.

Resûl-i Ekrem'i ziyârete gelen bir kabile :

— Biz mü'miniz, dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

— İmânınızın alâmeti nedir? diye sordu. Onlar :

— Kazâyâ rıza gösterir, darlıkta sabreder, zenginlikte şükrederiz. Düşmanlarımıza bir felâket geldiği vakit onlara husûmeti terkederiz, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Öyle iseniz yemeyeceğinizi toplamayın, oturmayacağınız meskenleri yapmayın, bırakıp gideceğiniz şey'e göz dikmeyin (293), buyurdu.

Câbir (R.A.) diyor: «Resûl-i Ekrem îrad buyurduğu bir hutbesinde :

مَنْ جَاءَ بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهَ لَا يَخْلُطُ بِهَا غَيْرَهَا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ

«Kelime-i tevhid ile gelip, buna başka bir şey karıştırmayan kimseye Cennet vâcib olur» buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ali (R.A.) ayağa kalkarak :

— O karıştırmayacağımız şey'in ne olduğunu bize açıklar mısın? deyince, Resûl-i Ekrem :

حُبُّ الدُّنْيَا طَلَبٌ لَهَا وَاتِّبَاعُهَا وَقَوْمٌ يَقُولُونَ قَوْلَ الْأَنْبِيَاءِ وَيَعْمَلُونَ عَمَلَهُ الْجَبَّارَةِ فَمَنْ جَاءَ بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهَ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ هَذَا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ

(291) Hâkim, rivâyet etti. Hadis, yukarda geçmiştir.

(292) Taberânî Ümmü Veled'den rivâyet etmiştir.

(293) Hatib ve İbn Asâkir, Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

— Dünyaya uymak ve dünyayı aramak sûretiyle dünya sevgisidir. Öyle insanlar var ki, peygamberler gibi konuşur, zalimler gibi iş görür. İşte bütün bunlardan sâlim olarak kelime-i tevhid ile gelen kimseye Cennet vâcib olur, buyurdu (294).

Yine haberde :

السَّخَاءُ مِنَ الْيَقِينِ وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ مُوقِنٌ وَالْبُخْلُ مِنَ الشَّكِّ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ شَكَّ

«Cömerdlik, iman sağlamlığından gelir. İmânı sağlam olan Cehennem'e girmez. Cimrilik de şek ve şübhedenden gelir. Şübhe içinde olan Cennet'e giremez» (295). Diğer hadisde: «Cömerd, Allah'a yakın, insanlara yakın ve Cennet'e yakındır. Cimri ise, Allah'tan uzak, insanlardan uzak ve Cehennem'e yakındır» (296), buyurulmuştur. Cimrilik, dünyaya olan hevesin mahsûlü, cömerdlik ise zühdün neticesidir. Şübhesiz meyveyi övmek, meyve vereni övmektir. İbnü'l-Müseyyeb'in Ebû Zer (R. A.) yolu ile Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde: «Dünyadan yüz çeviren kimse'nin kalbinde Allahu Teâlâ hikmeti yerleştirir, dilinde konuşturur, dünyanın derd ve dermânını ona bildirir ve onu sâlim olarak dünyadan çıkarıp dârü's-selâm'a ulaştırır» (297) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem bir gün Ashâb'ı ile otururken on aylık gebe develer geldi. Arapların en kıymetli malları bunlardır. Çünkü sırtından, sütünden, etinden, tüyünden ve yavrusundan istifade edilen bir hayvandır. Araplar nazarında büyük değere sâhib oldukları için âyette:

وَإِذَا الْعِشْقَارُ عُظِّلَتْ «Gebe develer salıverildiği zaman» (81 -

Tekvîr: 4) buyurulmuştur. Bu kadar kıymetli olan bu deveye Resûl-i Ekrem dönüp bakmadı. Araplar:

— Bu bizim en kıymetli malımızdır, niçin bakmıyorsun? dediklerinde, Resûl-i Ekrem :

— Rabbim beni bunlara bakmaktan nehyetti, buyurdu ve :

وَلَا تَعْدَنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعَكَ بِهِ أَرْوَاجًا... «Onlardan bir sınıfa, kendi-

lerini fitneye düşürmemiz için ve faydalandırdığımız dünya hayatına ait

(294) Tirmizî ve Hâkim «Nevâdir»de Câbir'den değil, Zeyd b. Erkam'dan rivâyet etmişlerdir.

(295) Firdevs sâhibi, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(296) Tirmizî, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Metin yukarda geçti.

(297) İbn Fih'd-Dünyâ Safvan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

zinetlere ve debdebelere sakın iki gözünü dikme» (20 - Tâ Hâ: 131) âyet-i celîle'sini okudu. »

Mesruk'un rivâyetinde Hz. Âişe (R.A.) diyor ki: «Rasûl-i Ekrem'i aç gördüğüm vakit ağladım ve kendisine :

— Allah'tan istesen de rızkını verse, dediğimde, Rasûl-i Ekrem :

يَا عَائِشَةُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يُجَرِّيَ مَعِيَ جِبَالَ الدُّنْيَا
ذَهَبًا لَأَجْرَاهَا حَيْثُ شِئْتُ مِنَ الْأَرْضِ وَلَكِنِّي اخْتَرْتُ جُوعَ الدُّنْيَا
عَلَى شَبْعِهَا وَفَقْرَ الدُّنْيَا عَلَى غِنَاهَا وَحُزْنَ الدُّنْيَا عَلَى فَرَحِهَا، يَا عَائِشَةُ
إِنَّ الدُّنْيَا لَا تَنْبَغِي لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِأَلِ مُحَمَّدٍ يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ لِأُولِي الْعِزِّ
مِنَ الرُّسُلِ إِلَّا الصَّبْرَ عَلَى مَكْرُوهِ الدُّنْيَا وَالصَّبْرَ عَنِ مَحْبُوبِهَا ثُمَّ لَمْ يَرْضَ لِي
إِلَّا أَنْ يَكْلِفَنِي مَا كَلَفَهُمْ فَقَالَ (وَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعِزِّ مِنَ الرُّسُلِ)
وَاللَّهُ مَا لِي بِدَمٍ طَاعَتِهِ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا صَبِيرٌ كَمَا صَبَرُوا بِجَهْدٍ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

— Ya Âişe, hayâtım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki; eğer Rabbinden bu dağların altın olup, gittiğim her tarafa benimle akıp gitmelerini istesem, Rabbin bunu yapardı. Fakat ben, dünyanın açlığını tokluğu üzerine, yoksulluğunu bolluğu üzerine, sıkıntısını huzuru üzerine tercih ettim. Ey Âişe, dünya Muhammed'e ve onun Ehl-i Beytine yaraşmaz. Ey Âişe, Allahu Teâlâ büyük peygamberlerinden dünyanın mihnetine karşı sabrı istediği gibi, dünyanın sevimli şeylerinden de sabredip uzak kalmağı istemiştir. Benim hakkımda da buna razı olmuş ve onlara neyi teklif etti ise bana da onu teklif ederek «Azim sâhibi peygamberlerin sabrı gibi sen de sabret » buyurmuştur. Vallahi ben O'na itâate devam eder ve diğer peygamberler gibi ben de sabretmeğe gayret ederim. Kuvvet ve Kudret Allah'tandır» (298).

Rivâyete göre; İslâm fütuhâtı genişleyip, İslâmiyet etrafa yayıldığı ve Hazine ganimet malları ile dolup taşıdığı vakit, Halife Hz. Ömer'in kızı Hafsa babasına :

— Böyle etraftan ziyâretçilerin geldiği vakit, güzel ve ince kumaşlar giy, emret de nefis yemekler yaptır; sen de ye, misafirlerine de yedir, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (R.A.) :

(298) Ebû Mansûr Deylemi, «Müsned-i Firdevs»inde Abdurrahman Süllemi yolundan başka ifade ile rivâyet etti.

— Kızım, insanlar arasında kişinin hâlini en iyi bilen, yine kendisi olduğunu bilmez misin? Sana Allah aşkına yemin verdiriyorum, söyle bakalım; Resûl-i Ekrem bu kadar yıl kavmi arasında bulundu, hiç bir vakit hem akşam, hem sabah karnı doydu mu? Akşam buldu ise sabah bulamadı, sabah buldu ise akşam bulamadı, öyle değil mi? Yine Allah aşkına soruyorum; Hayber fethedilinceye kadar Resûl-i Ekrem ve onun Ehl-i Beyti hurma yiyip doydular mı? Yine Allah adına and vererek sana sorarım, hâtırlar mısın, Resûl-i Ekrem'e yüksek bir sofraya getirdiğiniz vakit, ağırına gitmiş rengi değişmişti. Sonra sofranın kaldırılmasını ve yemeğin daha alçak bir şey üzerine konmasını, yâhut da yer üzerine konmasını emretmemiş mi idi? Yine sana yemin verdiririm, Resûl-i Ekrem geceleri bir abâ üzerinde yatarken, bir gece bu abâ dört kat yapıldığı vakit sabaha kadar uyanamayınca: «Beni gece ibâdetimden alıkoydunuz, bunları ikiye indirin» demedi mi? Yine sana yeminle sorarım, Resûl-i Ekrem sırtındaki elbiseyi yıkatmak için çıkardığı sırada Bîlâl gelip de «Namaz» diye seslendiği vakit, giyecek başka elbisesi olmadığı için, kuruyuncaya kadar o elbiseyi beklediğini bilmez misin? Yine yemin verdirerek sana sorarım, Zafer kabîlesinden bir kadın Resûl-i Ekrem'e bir gömlek ve bir izor hazırlamıştı. Bunların biri henüz dikilmediği için yalnız birini önce gönderince, Resûl-i Ekrem sade ona bürünerek namaz kıldırıldığını ve başka giyeceği olmadığı için onu omuzlarına bağladığını bilmiyor musun? Bilmiyor musun? diye böyle böyle kızını ağlatıncaya kadar sayıp döktü ve kendisi de ağlayarak yere düştü, nerde ise canı çıkacaktı (299).

Diğer rivâyetlerde Hz. Ö m e r kızı H a f s a 'ya :

— Benim iki arkadaşım vardı, onların da tâkip ettikleri bir yol vardı. Şimdi ben onlardan başka yol mu tutayım? Vallahi ben onların geçim darlığına dayanırım ve bu sayede onların yaşantılarına ulaşmamı ümid ederim, dedi.

E b ū S a î d e l - H u d r î 'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

لَقَدْ كَانَتْ الْأَنْبِيَاءُ قَبْلِي يُبْتَغَىٰ أَحَدُهُمْ بِالْفَقْرِ فَلَا يَلْبَسُ إِلَّا الْعَبَاشَةَ
وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لَيَبْتَغَىٰ بِالْقَمَلِ حَتَّى يَقْضِيَهُ الْقَمَلُ وَكَانَ ذَلِكَ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ
الْعَمَلِ الْيَكْمَرِ

«Benden önceki peygamberler yoksullukla mübtelâ olmuş, giyecek bir abâdan başka bir şey bulamamışlar. Haşerelerin kendilerine verdikleri eziyete, size yapılan atıyyeye sevindiğinizden daha çok memnun kalırlardı» buyurdu.

(299) Toplu olarak bulunamamıştır. Bezzar, Tirmizî, Buhârî ve Müslim'in parça parça rivâyetlerinde bir kısmı vardır.

İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

لَمَّا وَرَدَ مُوسَى مَاءَ مَدْيَنَ كَانَتْ حُفْرَةُ الْبَقْلِ تُرَى فِي بَطْنِهِ مِنَ الْهُزَالِ

«Mûsâ aleyhisselâm, Medyen ırmağına uğradığı vakit, zayıflıktan midesindeki fasulyelerin yeşilliği belli olurdu» (300) buyurdu. İşte bu hayat, peygamberlerin tercih ettiği hayattır. Hâlbuki onlar herkesten ziyâde Allah'ı ve âhirette kurtuluş yolunu bilenlerdir.

Hız. Ömer'den gelen bir rivâyette :

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

«Altını ve gümüşü yığıp biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar» (9 - Tevbe: 34) âyeti nâzil olduğu vakit, Resûl-i Ekrem :

تَبَّ لِلدُّنْيَا تَبًّا لِلدُّنْيَا وَالذَّهَبِ هَرِيرٌ «Dünya kahrolsun, dünya kahrolsun, altın ve gümüş kahrolsun, bunların sâhibi kahroldu» buyurdu.

Ashâb-ı Kirâm :

— Allahu Teâlâ altın ve gümüş yığmaktan bizi men'etti, ne yığalım? diye sordular. Resûl-i Ekrem : — Sizden herbiriniz zikreden dil, şükreden kalbe sâhib olsun. Bir de âhireti hususunda kendisine yardımcı olacak bir kadın elde etsin (301), buyurdu.

Huzeyfe'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

مَنْ أَتَى الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ ابْتِلَاؤُهُ اللَّهُ بِثَلَاثِ هَمَّ لَا يُفَارِقُ قَلْبَهُ أَبَدًا
وَفَقْرًا لَا يَسْتَعْنِي أَبَدًا وَحِرْصًا لَا يَسْبَعُ أَبَدًا

«Dünyayı âhiret üzerine tercih eden kimsayı Allahu Teâlâ üç şey ile ibtilâ eder: Kalbinden hiç çıkmayan sıkıntı, hiç kurtaramadığı fakirlik ve doymak bilmeyen hırs» (302) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(300) İbn Mâce rivâyet etmiştir.

(301) Taberânî «Evsat»ında rivâyet etmiştir. Hadis, Zekât bahsinde geçti.

(302) Taberânî'nin İbn Mes'ûd'dan buna benzer bir rivâyeti vardır.

لَا يَسْتَكْمِلُ الْعَبْدُ الْإِيمَانَ حَتَّى يَكُونَ أَنْ لَا يَعْرِفَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَعْرِفَ
وَحَتَّى يَكُونَ قِلَّةُ الشَّيْءِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ كَثْرَتِهِ ۝

«Kişi imânını kemâle erdiremez, tâ ki, bildiğinden daha sevimli bir şey'in varlığını bilmedikçe ve o şey'in azı, kendisi için çoğundan daha sevimli olmadıkça» (304). İ s â aleyhisselâm: «Dünya bir köprüdür. Onu onarmağa değil, ondan geçmeğe bakın» demiştir. Bir def'a Hz. İ s â 'ya: «Müsâade et de bir mâbed yapalım» diyenlere, «Gidin, denizin üstünde böyle bir mâbed yapın» dedi. Onlar: «Su üstünde binayı nasıl tuttururuz?» dediklerinde, «Dünya sevgisi ile ibâdet nasıl kabul olur?» diye cevap vermiştir.

Resûl-i Ekrem :

إِنَّ رَبِّي عَرَضَ عَلَيَّ أَنْ جَعَلَ لِي بِطَحَاءِ مَكَّةَ ذَهَبًا فَقُلْتُ لَا، يَا رَبِّ
وَلَكِنْ أَجُوعُ يَوْمًا وَأَسْبَعُ يَوْمًا فَمَا الْيَوْمُ الَّذِي أَجُوعُ فِيهِ فَأَنْضِرُكَ إِلَيْكَ
وَأَدْعُوكَ وَمَا الْيَوْمُ الَّذِي أَشْبَعُ فِيهِ فَأَخْجِدُكَ وَأُشْبِثَ عَلَيْكَ ۝

«Aziz ve Celî olan Rabbim, Mekke vâdisini altun yapıp emrime vermesini bana arzetti. Ben dedim ki: «Ey Rabbim, bunu istemem. Bir gün aç, bir gün tok olarak yaşayayım, bu bana yeter. Acıktığım gün, Sana tazarrû' ve niyazda bulunurum. Doyduğum gün de Sana hamededer ve Sana senâda bulunurum» (305) buyurdu.

İ b n A b b â s 'ın (R.A.) rivâyetinde; C e b r â î l ile Safâ'ya doğru giderken, Resûl-i Ekrem: «Ey C e b r â î l, seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, M u h a m m e d 'in Ehl-i Beyt'inde bir avuç kavut veya un akşamlamamıştır» der demez, gökten korkunc bir ses duyuldu. Resûl-i Ekrem: — Yoksa Allahu Teâlâ kıyâmetin kopmasını mı emretti? diye sordu. C e b r â î l aleyhisselâm :

— Hayır, öyle bir şey yok. Senin sözünü duyan İ s r â f î l, işte burada sana geldi, dedi. İ s r â f î l aleyhisselâm söze başlayarak :

— Allahu Teâlâ sizin söylediğinizi duydu ve yerin hazinelerinin anahtarları ile beni sana gönderdi. Bunları sana arz etmemi ve istersen Tiha-me dağına gümüş, yâkut ve zümrüt yaparak peşinde gezdirmemi emretti.

(304) Firdevs sâhibi mürsel olarak Ali b. Talha'dan benzeri bir hadîsi rivâyet etmiştir.

(305) Ahmed, Tirmizî, Taberânî, Beyhakî, Ebû Ümâme'den rivâyet etmişlerdir.

İstersen hükümdâr bir peygamber, istersen kul olarak bir peygamber kal, dedi. C e b r â l l a y h i s s e l â m, kul bir peygamber olarak kalmasını kendisine işâret etti ve Resûl-i Ekrem üç def'a: — Kul bir peygamber, dedi (306) Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.): «Allahu Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği vakit, onu dünyadan i'râz ettirip âhirete teşvik eder ve kusurlarını kendisine gösterir» (307) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem: «Dünyadan yüz çevir ki Allah seni sevsin. İnsanların eline bakma ki, onlar seni sevsin» (308) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Öğrenmeden ilim sâhibi olmak, rehbersiz hidâyete ulaşmak isteyen, dünyadan i'râz etsin». Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: «Cennet'i arzû eden hayırlara koşar. Ateşten korkan, şahevî arzûlarından vaz geçer. Ölümü bekleyen, dünya lezzetlerini terkeder. Dünyaya meyledene ise musibetler yağar» (309). İ s â aleyhisselâm ve Peygamber Efendimizden rivâyet edildiğine göre: «Dört şey zorlukla elde edilir: Susmak, ibâdetin başlangıcıdır. Tevâzu', çok zikir ve az varlık (ile yetinmek)» (310) buyurmuşlardır.

Dünyaya buğzu medheden ve dünya sevgisini yeren bütün haberleri burada sıralamak mümkün değildir. Zaten peygamberlerin gönderilmesindeki gaaye, insanları dünyadan âhirete yöneltmektir. Bunun için insanlarla konuştuklarının çoğu buna râcidir. Her hâlde anlattıklarımız ile durum yeteri kadar açıklanmıştır. Kendisinden yardım istenen, yalnız Allah'tır.

Bu Husus ile İlgili Eserler :

Eserde vârid olduğuna göre: «İnsanlar dünyalıklarından eksik kalanı istemedikleri müddetçe «Lâ ilâhe illâllah» kelime-i tevhidi, insanlardan Allahu Teâlâ'nın gadabını uzaklaştırır.» Diğer bir ifâde ile, «dünyayı dinleri üzerine tercih etmedikçe» şeklindedir. Dünyalığı tercih ederken kelime-i tevhidi söyledikleri vakit Allahu Teâlâ: «Bu iddianız doğru değil, yalancısınız» buyurur. Ashâbdan birisi şöyle anlatıyor: «Bütün amelleri araştırdık. Âhîret hususunda, dünyadan yüz çevirmekten iyisini bulamadık.» Yine Ashâb'dan bir zât Tâbiînin önde gidenlerinden birisine: «Siz, Resûl-i Ekrem'in ashâbından çok amel ettiğiniz hâlde onlar sizden hayırlı idî.» Adamcağız sebebini sorunca, çünkü onlar dünyâda sizden daha zâhid idiler» dedi.

H z. Ö m e r (R.A.): «Dünyada zühd, kalb ve cismin selâmetidir» buyurdu. B i l â l b. S a ' d da: «Allahu Teâlâ bizi dünyadan yüz çevirmeğe

(306) Muhtasar olarak yukarıda geçmiştir.

(307) Ebû Mansûr «Müsned-i Fîrdevs»inde rivâyet etmiştir.

(308) Yukarıda geçmiştir.

(309) İbnî Hıbban «Zuafâ»da Ali'den rivâyet etmiştir.

(310) Taberânî ve Hakim, Enes'den rivâyet etmişlerdir. Yukarıda da geçmiştir.

dâvet ettiği hâlde, bizim dünyaya rağbet etmemiz, günah olarak bize yeter» demiştir. Adamın biri S ū f y â n - ı S e v r î ' ye :

— Zâhid bir âlim görmek istiyorum, deyince, S ū f y â n :

— Yazıklar olsun ki o, bulunmayan bir bitkidir, dedi. V e h b b. M ū - n e b b i h şöyle anlatıyor: «Cennet'in sekiz kapusu vardır. Cennet'likler bu kapulara vardıkları zaman, kapucular: «Rabbimizin ululuğuna yemin ederiz ki, zâhidlerden, dünyadan i'râz edip Cennet'e âşık olanlardan önce bu kapulardan içeri kimse girmez» derler. Y ū s u f b. E s b â t da: «Ben, Allah'tan, üç haslete sâhib olmamı isterim. Birincisi hiç param olmadığı hâlde ölmek. İkincisi, hiç borcum olmadığı hâlde ruhumu teslim etmek. Üçüncüsü de kemikte et kalmamak şartıyla âhirete intikal etmektir» dedi ve hakikaten dediği gibi de öldü.

Rivâyete göre Abbâsî halifelerinden birisi fakîhlere câzeler gönderdi. Onlar da bu hediyeleri kabûl ettiler. F u d a y l ' e onbinlerce para gönderdi, fakat F u d a y l bunları kabûl etmedi. Evlâtları: «Fakîhler kabûl ettikleri hâlde sen niye kabûl etmiyorsun? Hâlbuki ihtiyacın var» dediklerinde, F u d a y l ağladı ve: «Benimle siz neye benzersiniz biliyor musunuz? Adam uzun müddet öküzünü çalıştırır, sonra ihtiyarlayıp zayıflayınca derisinden istifade etmek için onu boğazlar. Siz de bu ihtiyarlığında beni boğazlamak istiyorsunuz. Ey âile efrâdım, iyi biliniz ki, beni boğazlamadan aç olarak ölmeniz sizin için daha hayırlıdır» dedi. U b e y d b. U m e y r ' in anlattığına göre; M e r y e m oğlu İ s â aleyhisselâm; kıl kumaş giyer ve bitkilerle geçinirdi. Ölecek çocuğu, yıkılacak evi olmadığı gibi, yârin için bir yiyeceği de yoktu. Nerede gecelerse orada kalırdı. E b ū H â z î m ' in hanımı, kocasına:

— Kış geliyor, kışlık yiyecek ve yakacak ihtiyacımız var, deyince, E b ū H â z î m :

— Bunların hiçbirisi önemli değil, önemli ve mutlak olan ölüm, dirilmek, Allah'ın huzurunda hesap vermek, sonra da ya Cennet veya Cehen-nem'e gitmektir, dedi.

H a s a n - ı B a s r î ' ye, elbiseni niçin yıkamazsın? diyenlere, ondan daha önemli ve acele işim var, dedi.

İ b r â h î m b. E d h e m : «Kalblerimiz üç perde ile kapanmıştır. Bu perdeler kalkmadıkça kişi, yakîn kuvvetine ulaşamaz. Bunlar, mevcûd ile sevinmek, rağbet olana üzülmek, övülmeğe sevinmektir. Mevcûd ile sevindiğin vakit harîs, rağbet edilen şey'e üzüldüğün vakit muazzeb, övülmeğe sevindiğin vakit de kendini beğenmiş olursun ki, buna ucub derler. Bu da ameli mahveder» demiştir.

İ b n M e s ' ū d (R.A.) diyor: «Zâhidin iki rek'at namazı, zâhid olmayanların ömür boyunca zahmet ve meşakkatle yaptıkları ibâdetlerden makbûldür.»

Seleften bir zât: «Allahu Teâlâ'nın bizden aldığında bize olan in'âmı, bize verdiğindeki in'âmından daha makbûldür» sözü ile, Resûl-i Ekrem'in yukarda geçen: «Zarar verdiği için hastayı yemek, içmekten koruduğunuz

gibi, Allahu Teâlâ da mü'min kulunu dünya varlıklarından korur» buyurduğuna işârettir. Bu anlaşıldığı vakit, sağlığa zararlı olan şey'i vermemek, hastalığa götüren şey'i vermekten daha önemli olduğu bilinmiş olur.

Sevrî de: «Dünya doğruluk yeri değil, eğrilik yeridir. Ferahlık yeri değil, sıkıntı yeridir. Onu bilen bolluğu ile sevinmez, varlığı ile de üzülmez» dedi.

Sehlî diyor: «Dört şey'e bürünmedikçe âbidin ameli hâlis olamaz. Bunlar, açlık, çıplaklık, fakirlik ve zillettir.»

Hasan-ı Basrî anlatıyor: «Öyle zatlar ile karşılaşırım ki, onlar dünyalıktan kendilerine yönelen hiç bir şey'e sevinmez ve gidene de üzülmez. Altın ve gümüş, onların nazarında topraktan âdi idi. Elli altmış yıl yaşar, onun için bir elbise dürülmez, onun için ocağa tencere konmaz. Altına bir hasır dahî serilmez. Evinde olan kimselere yemek pişirmekle emretmezdi. Gece olunca ayakları üstüne kalkar, alın ve yüzünü yerlere sürer, yanaklarından aşağı yaşlar akardı. Cehennem'den âzâd olmaları için Allah'a yalvarırlardı. Bir iyilik yaptıkları vakit hemen onun şükrünü ödemeğe çalışır ve kabûlünü Allah'tan dilerlerdi. Bir kötülük ve bir kusur yapsalar ona üzülür ve bağışlanmasını Allah'tan dilerlerdi. Bunlar bu hâlde iken yine isyandan korunamaz ve yine kurtuluşu, Allah'ın mağfiretinde ararlardı. Allah rahmet etsin.»

12 nci BEYÂN : ZÜHDÜN DERECELERİ, KENDİ NEFSİNE İZAFETLE BÖLÜMLERİ İLE ZÜHD HUSUSUNDA RAĞBET EDİLECEK ŞEYLER VE KAÇINILACAK HUSUSLAR

Bilmiş ol ki; bizâtihî zühd, kuvveti itibariyle üç derecedir :

I. Birinci derece, en düşük derecedir. Nefsi dünyaya iltifat edip kalbi ona meyleder ve kendisi de dünyalığı arzû ederken, mücadele ile dünyadan irâz etmektir. Buna **Mütezezzehîd** denir ki, sa'y u gayret ile zühde ulaşana nisbetle, zühdün başlangıcı sayılır. Mütezehhid önce nefsinin arıtır, sonra heves ettiği şeyleri gönlünden çıkarır, fakat zâhid, evvelâ heves ettiği şeyleri gönlünden çıkarır ve sonra da onu ibâdetle arıtır. İşte zâhid ile, mütezehhid arasındaki fark budur. Zâhid, artık ayrıldığı şeylere sabır üzerinde durmaz. Bunun için mütezehhid, nefsi galebe çalıp şehvetleri kendisini çekebilir de az çok dünyaya meylederek dünyadaki istirahatine dönebilir.

II. İkinci derece, umduğu Cennet'e nisbetle dünyayı hakir görerek, gönül hoşluğu ile dünyalığı terk etmektir. İki kuruş için bir kuruşu seve seve fedâ eden gibi, her ne kadar biraz baklemesi gerekirse de bu, insanın ağırına gitmez. Fakat bu ikinci derecedeki zâhid de mutlak alış-veriş eden tüccar gibi, zühdünü görüp ona meyledebilir, kendini ve zühdünü beğenme temâyülüne düşebilir. Kendi kendine kendisi için tahsis edilen şey'i daha büyüğü için terkettiğini düşünmez. Cevhere nisbetle çakıl taşı ne ise, dünya da Allahu Teâlâ'ya ve O'nun âhirette vereceklerine nisbetle aynı şey olduğuna inanır. İşte çakıl taşını verip cevheri alan kimsenin

bu ticaretinden dönme ihtimâli olmadığı gibi, bu zâhidin de zühdünden dönme ve dünyaya meyletme ihtimali yoktur. Zâhidlikte kemâl budur ve bunun sebebi de mükemmel bilgidir.

E b ũ Y e z î d B i s t â m î, Ebû Mûsâ b. Abdurrahîm'e :

— Ne üzerine konuşacaksın? diye sordu. O da :

— Zühd hakkında konuşacağım, dedi. E b ũ Y e z î d :

— Nerden zühd? deyince, o da :

— Dünyadan zühd, diye cevap verince, E b ũ Y e z î d :

— Ben de sandım bir şeyden bahsedeceksin. Dünya nedir ki, ondan yüz çevirmekten bahsedeceksin? dedi.

Mükâşefe ve müşâhede yolu ile kalbleri mâmur olan mârifet erbâbına göre, âhireti için dünyasını terkedenerler, tıpkı hükümdarın kapusunda kendisinin içeri girmesine mâni olan bir köpeğe bir parça ekmek atıp onu ekmek ile oyaladıktan sonra, içeri girip işini görenler gibidir. Şimdi bu adam hükümdârın huzuruna girip gördüğü bu kadar iş karşılığında, ben köpeği-ne bir lokma verdim, diye hükümdârı minnet altına alabilir mi?

Şeytan da Allah'ın kapusunda bir köpektir. Kapu açık, perdeler kalkmış olduğu hâlde insanların içeri girmesine engel olur. Dünya ise bir ekmek lokması gibidir. Onu yersen, çiğnerken biraz tadını alabilirsin, fakat sonra ağzından kaybolur gider. Onun hamuru mideye iner ve sonra da dışarı çıkacak yola girer de onu çıkarmak zorunda kalırsın. Hükümdârın îzaz ve ikrâmına uğramak için onu terkedener, daha ona iltifat eder mi?

Yüz yıl da yaşasan, dünyanın bütün varlığı âhirete nisbetle bir lokmadan azdır. Çünkü sonu gelen şey'in, sonu olmayan şey'e nisbeti yapılamaz.

Hâlbuki dünya sona erecektir. Aradan milyonlarca sene de geçse, mâdemki yok olacaktır, hiç yok olmayana nisbetle yine bir değer taşımaz. Demek ki zâhid, zühdüne, ancak, terkettiği şey'e iltifat ettiği zaman bakar. Terkettiğini de bir şey sandığı vakit ona bakar. Terkettiği dünyalığa dönüp bakması ise mârifetteki noksanlığındandır. O hâlde zâhidin zühdündeki noksanlığı, mârifetteki noksanlığındandır.

İşte bunlar, zâhidlerin derece farklarıdır. Her üç derecenin de kendi aralarında ayrı ayrı farkları vardır. Zira mütezehhid'in sabır zorluğuna dayanması, sabırdaki güçlüğü nisbetinde ayrı ayrıdır. Bunun gibi zühdünde ucbe düşenlerin de zühdlerine iltifatları nisbetinde derecelere ayrılır. Kendisine râğbet edilmesi bakımından da zühd, üç derecedir :

En aşağı derece, zühdünde heves ettiği şey'in, Cehennem azâbından ve diğer üzücü şeylerden; kabir azâbı, hesap zorluğu, sırat tehlikesi ve benzeri zorluklardan korunmak için heves edilen zâhidliktir ki, bu güçlükler hakkında rivâyetler vardır. Meselâ, «Bir adam hesâba çekilir, öyle terler ki, yüz deve gelse terinin suyundan içer ve kanarlar» denilmiştir. Bu zühd, korkanların zühdüdür. Acıdan kurtuluş, ancak yoklukla mümkün olacağı için, bunlar yok olmağa da razı gibidirler.

Bunun bir üst derecesi, Allah'ın vereceği mükâfata, Cennet'teki Hürî ve diğer nimetlere heves ederek zühd etmesidir. Bu da umanların züh-düdüdür. Bunlar yalnız yokluğa kanâat ederek dünyayı terketmiş değiller, belki sonu gelmeyen ebedî nimetlere tama' ederek zâhidlik etmişlerdir.

III. Üçüncü ve en üstün derece, ne elem ve kederlerden kurtulmak, ne de zevklere ulaşmak için değil, ancak Allah için ve Allah'a ulaşmak için yapılan zâhidliktir. Bunun bütün emeli, Allah ve O'nun rızâsıdır. Bu, Allah'dan başkasına meyletmeyen gerçek muvahhiddir. Çünkü Allah'tan başkasını isteyen, O'na kulluk eder. Her aranan mâbuddur. Her arayan, aradığının kuludur. Allah'tan başkasını aramak, gizli bir şirkittir. Bu zâtlar-da bunların hiç biri yoktur. İşte bu da muhiblerin züh-düdüdür. Gerçek ârif-ler de bunlardır. Zîra yalnız Allah'ı seven, Onu bilendir. Altun ile gümüşü seven ve her ikisini toplayamayacağını bilen kimsenin gümüşü bırakıp al-tunu tercih edeceği gibi, Allah'ı ve Onun cemâline bakmanın zevkini bi-len ve bunun hürîler, köşkler ve ağaçlara bakıp onlardan zevk almakla bir araya toplanmasının mümkün olmadığını anlayan, bunların hepsinden vaz geçerek Allah'ın cemâline bakmağı tercih eder.

Sakin, Cennet halkının, Allahu Teâlâ'nın Cemâline nazar ettikleri va-kit, Cennet zevklerinden hâtırlarında bir şey kaldığını sanma. Allah'ın Ce-mâli karşısında Cennet'in zevkleri, dünya hâkimiyyeti karşısında bir kuş oynatmak gibi kalır. Basiret sâhiblerine göre Allah'ın Cemâlini bırakıp da Cennet'in zevklerine tâlib olanlar, saltanat koltuğunu bırakıp da kuş oy-natmayı tercih eden çocuklar gibidirler. O çocuk, hükümdarlık mevkilini bilemediği için kuştan aldığı zevki, ona tercih ediyor. Nefret ettiği şey'e nisbetle züh-dün taksimine gelince, bu hususta fazla dedi kodu vardır. Hattâ yüz'ü aşkın görüşler mevcuttur. Biz onları nakletmekle uğraşacak değiliz. Ancak bütün tafsîlâtı içine alan bir söze işâret edelim ki, bu sâ-yede söylenenlerin mevzuu ihâtada kusurlu oldukları anlaşılmış olsun. Buna göre deriz ki :

Zühd ile kendisinden yüz çevirilen şeylerin icmâl ve tafsîli vardır. taf-sîli için de mertebeler mevcuttur. Bunların bâzısı teker teker bütün kı-sımlarını daha geniş ve bâzısı da daha mücmel şekilde açıklar.

Birinci derecede mücmel olanı, Allah'tan başka her şey'i hattâ kendi nefsinin de terketmektir.

İkinci derecedeki icmâl, nefse fayda veren bütün sıfatlardan ayrıl-maktır. Gadab, kıbr, riyaset, mevki ve mal sevgisi gibi bütün şehvî arzûları içine alır.

Üçüncü derecedeki icmâl; mal, mevki ve bunların sebeblerinden zühd etmektir. Zîra nefsin bütün arzûları bunlara râcîdir.

Dördüncü derecedeki icmâl; ilim, kudret, altun, gümüş ve mevki gibi şeylerden zühd etmektir. Zîra malın her ne kadar çok çeşitleri varsa da, onları altun, gümüş ve mevki bir araya toplayabilir. Bunları te'min için bir çok sebebler varsa da, ilim ve kudret bu sebebleri içine alabilir. Burada-ki ilimden, gönüllere hâkim olmak maksadıyla elde edilen ilmi kasdedilyc-

ruz. Çünkü mansıb ve mevki demek, gönüllere hâkim olmak ve onları emrine almak demektir. Nitekim mal demek de maddelere sâhib olmak ve onları irâdesine almak demektir.

Şâyet daha fazla tafsilâta girecek olursak, terkedilmesi gereken şeylerin yine de çoğunun hâricte kalacağından korkulur. Allahu Teâlâ bir âyette bunların yedi tanesini anlatmak üzere :

زَيْنَ النَّسَائِ حُبَّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَيْزِ وَالْفَتَا طَيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْفَاءِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ
مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا هـ

«Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevgi, insanlar için bezenip süslenmiştir. Bunlar dünya meta'idir» (3 - Âl-i İmran: 14) buyurmuştur. Sonra bir başka âyette bunları dörde indirerek :

اعْلَمُوا أَنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ يَنْصَعُ
وَنَكَارٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ هـ

«Bilin ki dünya hayâtı ancak bir oyundur, bir eğlencedir, bir süsdür, aranızda bir öğünüştür. Mallarda ve evlâtlarda bir çoğalıştır» (57 - Hadîd: 20) buyurdu. Başka bir âyette bunları ikiye indirerek :

«Dünya hayatı ancak bir
إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهْوٌ هـ

oyundur, bir eğlencedir» buyurdu. Sonra başka bir âyette, bunları bire indirerek :

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِذَا الْبُغْيَةُ هِيَ الْمَأْوَىٰ هـ

«Kim Rabbinin makamından korktu, nefsini hevâ ve hevesinden alıkoysa, işte muhakkak ki Cennet onun varacağı yerin tâ kendisidir» (79 - Nâzî'ât: 40 - 41) buyurmuştur. Hevâ, nefsin dünyada bütün arzularını toplayan bir sözdür. Hepsinden yüz çevirmek lâzımdır.

Bunun icmâl ve tafsîl yollarını bildikten sonra, bâzılarının birbirine muhalif olmadıklarını anlarsın. Ayrılık, bâzan tafsîlât, bâzan icmâlden hâsîl olur. Hulâsa, zühd, nefsin bütün arzularından uzaklaşmaktır. Nefsin

arzûlarından uzaklaşırsa dünyaya hevesi kalmaz, uzun emellere dalmaz. Zira onun dünyada kalmağı arzû etmesi, dünyadan faydalanması için, devamlı istifadeyi de dünyada devamlı kalmak için ister. Çünkü bir şey'i arzû eden ,onun devamını da ister. Yaşamayı istemek demek, bu hayatta vâr olan veya vâr olması mümkün olan şeylerin devamını istemekten başka bir şey değildir. Onlardan uzaklaştığı vakit, dünyayı da istemez olur. Bunun için bu gibilere savaş borç olduğu vakit onlar :

رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ هـ

«Ey Rabbimiz, üzerimize muhrobeyi niye yazdın? Bizi yakın bir zamâna kadar geciktirmeli değil miydin?» (4 - Nisâ: 77) dediler. Allahü Teâlâ da:

فَلَمَّا سَأَلْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ لِمَ لَمْ يَجْعَلُوا لِنَفْسِهِمْ فِي الدُّنْيَا مَالًا هـ «De ki: «Dünyanın faidesi pek az-

dır» (4 - Nisâ: 77) buyurdu. Yâni siz, dünya hayâtını, dünyadan faydalanmak için istiyorsunuz. Hâlbuki o azdır. İşte o anda zâhidlerin hâli ile münâfıkların durumu açıklanmış oldu.

Allah'ı seven zâhidler, bir binayı birbirine bağlayıp ayakta tutan tuğlalar gibi, zayıf hâlinde savaştı ve iki iyiliğin birini beklediler. Onlar savaşa çağırıldıkları vakit, Cennet kokusu alır ve susamış adamın suya hücumu gibi savaşa hücum ederler. Maksadları, İslâmiyeti zafere ulaştırmak veya şehid olmaktır. Hattâ bunlardan başı yastıkta ölenler, şehâdet mertebesini kaybettiklerine üzüldülerdi. Bunlardan biri de Halid b. Vellid'dir. Ölüm döşegine yattığı vakit: «Şehid olurum ümidiyle nice düşman saflarına saldırdım, nice savaşlara girdim, çıktım ve nihâyet başım yastıkta ölüyorum» diye hasret çekmiştir. Öldüğü vakit cesedinde sekiz yüz yara izi bulunmuştur. İşte sâdik mü'minlerin hâli budur. Allah onlardan ve bizden râzı olsun.

Münâfıklara gelince; onlar ölüm korkusu ile savaş alanlarından kaçarlardı. Bunlar hakkında Allahü Teâlâ :

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ هـ «De ki: «Si-

zin hakikaten kaçıp durduğunuz ölüm (yok mu?) o, size elbette gelip çatı- cıdır» (62 - Cüm'a: 8) buyurmuştur. Onların, yaşamağı şehâdet üzerine tercihleri, âdiyi iyi ile değiştirmektir. Hidâyeti verip sapıklığı alanlar ve ticâretinde kâr etmeyip hidâyete ulaşamayanlar da onlardır.

Hâlis kullara gelince; Allahü Teâlâ Cennet karşılığında onların mal ve canlarını satın almıştır. Farazî olarak onlar yirmi-otuz senelik ömürlerini ebedî hayatları için fedâ ettiklerinden, bu alış-verişlerinde müjdelenmişlerdir. İşte kendisinden zühd edinilenin beyânı budur. Bu söylediklemi anladıktan sonra kelâm âlimlerinin zühd hakkındaki târifleriyle ancak

zühdün bazı kısmına işâret etmiş olduklarını anlarsın. Herkes kendinde veya hitâb ettiği kimsede gaalib olanı anlatmış oldu.

Nitekim Bîşr: «Dünyada zühd, insanlardan zühd demektir» demekle yalnız mevkideki zühde işâret etmiştir.

Kasım el-Cû'î: «Dünyada zühd, midede zühddür. Midene mâlik olduğun nisbette zâhidsin» demiştir. Bu da şehvetin bu bölümündeki zühdüne işârettir. Yemin ederim ki en üstün şehvet ve bir çok şehvetleri harekete geçiren midedir.

Fudayl: «Zühd, kanâattır» demekle, maldaki zühde işâret etmiştir.

Sevrî: «Zühd, emeli kısaltmaktır». Dedi ki, bu, bütün şehvetleri içine alır. Şehvetlere meyleden, dünyada kalmağı ister ve uzun kuruntular peşinde olur. Emeli azalan kimse, şehvetlerden yüz çevirmiş demektir.

Üveys: «Zâhid, bir şey'i aramak için çıktığı vakit zühdû kaybolur» demekle zühdû târif etmiş değil, zâhidlikte tevekkülü şart koşturmuştur. Yine Üveys: «Zühd, tekeffül edilen şey'in peşinden gitmemek demektir» demekle rızık için uğraşmamağı kasdetmiştir. Hadis âlimleri de: «Dünya, re'y ve akıl ile amel etmektir. Zühd ise ilim ve sünnete uymaktır» derken bununla beraber dünyalıkta mevki te'min için fâsîd re'y ve akıl ile amel edenî kasdetmişlerse, bu, doğrudur. Bu da mevkiin sebeplerinden bâzısına işârettir. Çünkü öyle ilimler var ki, bunların âhirette bir faydası yoktur. Buna rağmen insânın ömrünü meşgul edecek şekilde onları uzatıp durdular. Zâhidliğin birinci şartı, fuzulî şeyleri terk etmektir. Hasan: «Zühd, herkesi kendinden üstün görmektir» demekle zühdün tevâzu' olduğunu kabûl etmiş ve bununla beraber mevki ve ucbun nefyine işâret etmiştir ki, bu da zühdün bir bölümüdür.

Diğer bâzıları da: «Zühd, helâl aromaktır» dedi. «Zühd, hiç aromaktır» diyenlere nisbetle bu zühd, çok geride kalır. Şübhesiz bunu söyleyen Üveys, helâlî taleb etmemeğı kasdetmiştir.

Yûsuf b. Esbât da: «Eziyetlere katlanıp şehvetleri terkeden ve helâl lokma yiyen, zühdün esâsını bulmuştur» dedi.

Zühd hakkında söylediklerimizden başka daha pek çok sözler vardır. Bunların naklinde bir fayda ummamaktayız. Eşyânın hakikatini insanların sözlerinden anlamak isteyen, birbirine uymayan sözlerle karşılaşır ve şaşırıp kalır. Kendi zâtında, hak kendisine tecellî eden ve kalbinin müşâhede-i hakikatî göre, hakka ve gerçeğe sarılmış ve basîret noksanlığından ötürü, kusur işleyenlerin hatâlarına ve kemâlî mârifete sâhib olduğu hâlde hâcet miktarı ile yetinenlerin kusurlarına muttallî olur. Bizim, görüşlerini açıkladığımız bu zatlar hepsi kusur etti, fakat kusurları kemâllerindeki eksiklikten değil, o andaki ihtiyaç miktarı ile yetinmiş olmalarındandır. Kelimelerdeki ihtilâfları ihtiyaçlarındaki ayrılıktandır.

İktisârın sebebi, bâzan kulun kendi makamından haber vermesi bakımından da olur. Hâller ihtilâf ettiği için, haberler de ihtilâf eder. Yoksa bizâtihi hak birdir, o ihtilâf etmez. Bütün bu sözleri bir araya toplıyan ve her ne kadar mufassal değilse de nefsinde kâmil olan Süleyman

Dârânî'nin sözüdür. Süleyman Dârânî: «Zühd hakkında pek çok sözler duyduk. Bize göre zühd, seni Allah'tan meşgul edecek her şey'i terketmektir» dedi. Bir def'a biraz daha açıklıyarak şöyle dedi: «Kim evlenir, geçimi için yola çıkar veya hadis yazarsa, işte bu adam dünyaya meyletmiştir» demekle, bütün bunları zühdün zıddı olarak kabûl etmiştir. Ebû Süleyman Allahu Teâlâ'nın:

إِلَّا مَنَ اتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ «Kalb-i selim ile Allah'a varanlar

başka» (26 - Şuarâ: 89) âyetini okudu ve: «Bu, içinde Allah'tan başkası bulunmıyan kalbdır» dedi. Ve bu da dünyadan zühd etmeleri, kalblerinin âhîrret için dünya meşgalesinden fâriğ olmaları sebebiyledir» dedi. İşte bu, yüz çevirmesi gereken şeylere nisbetle zühdün taksimidir.

Ahkâmına nisbetle zühdün taksîmi; bu bakımdan farz, nafîle ve selâmet bölümlerine ayrılır. Nitekim İbrâhim b. Edhem: «Harâma karşı farz olan zühd, haramdan kaçınmak, nafîle olan zühd helâldan kaçınmak, selâmet olan zühd ise şüpheli şeylerden sakınmaktır. Zira Mâlik b. Enes'e zâhidlikten sorulduktan, takvâdır, demiştir. Terk ettiklerindeki gizliliklere nisbetle zühdün nihâyeti yoktur. Çünkü hâtıralarla nefsin faydalandığı şeylerin sonu yoktur. Özellikle riyânın gizliliğini, ancak gerçek âlimler bilir. Hattâ bu gizli duygular şöyle dursun, âşikâre olanlarda da zühdün sonu yoktur.

Zühdün en son haddi, İsâ aleyhisselâm'ın zühdüdür. Zira o, taşı yastık yapıp yattığı vakit, şeytan kendisine, «Dünyalığa meylettin» deyince, hemen taş yastığı kaldırıp atmıştır.

Rivâyete göre; Yahyâ b. Zekerîyyâ aleyhimesseleâm kıldan elbise giyerdi. Hattâ bu elbise vücudunu delik deşik etmişti. Maksadı, dünya nimetlerine dalmamak ve o zevki terketmektir. Annesi kendisine yün elbise giymesini söyledi. O da annesine uyararak yün elbise giydi. Allahu Teâlâ: «Dünyayı benim üzerime tercih mi ediyorsun?» deyince, hemen eski elbisesine döndü.

Ahmed b. Hanbelî: «Zühd, Üveys'in zühdü idi. Çünkü o, hurma sepetinde otururdu» dedi. Bir gün İsâ aleyhisselâm bir adamın duvarının gölgesine oturdu. Adam gelip onu oradan kaldırdı. İsâ aleyhisselâm: «Beni kaldıran sen değilsin. Beni kaldıran, senin duvarının gölgesinde gölgelenmeme râzı olmayan Allahu Teâlâ'dır» dedi.

Görülüyor ki; zâhirî olsun, bâtınî olsun, zühdün sayılamıyacak kadar dereceleri vardır. En küçük derecesi, sakıncalı ve hattâ şübhelî olan şeylerden kaçınmaktır. Hattâ bazıları, zühd, şübhelî şeylerde değil, helâlda olur, demişlerdir. Yoksa şübhelî şeylerde zühd, aslında zühdden sayılmaz. Şimdi dünya mallarında helâl kalmadığı için artık zâhidlik diye de bir şey ortada kalmamıştır, dediler.

Şâyet, zühd, Allah'tan başka her şey'i terketmek anlamında olduğuna göre; yemek, içmek, giymek, insanlar arasına karışmak ve onlarla konuşmak sûretiyle zâhidlik nasıl düşünülebilir? Çünkü bunların hepsi, Allah'u Teâlâ'dan başkası ile meşgul olmaktır, dersin.

Bilmiş ol ki; zikir, fikri ve bütün mevcuyetiyle dünyadan ayrılıp Allah'a yönelmek, ancak yaşamakla mümkündür. Yaşamak da zarurî ihtiyaçları te'min sayesinde. Allah'a ibâdet maksadıyla yaşayışına zararlı olan şeyleri def'edip, yaşayışı için zarurî olan ihtiyaçlarını te'min etmek, Allah'tan başkası ile meşgul olmak anlamına gelmez. Bir şey'e ulaşmak için lâzım olan madde de o şeydendir. Meselâ, Hac yoluna giren bir adamın, devesinin ihtiyacı ile meşgul olması, Hac yolundan ayrılmış anlamına gelmez. Bunun gibi, yâni Hac yolundaki binitin ne ise, Allah yolundaki bedeninin de aynı olmalıdır. Hac yolunda seni Kâ'be'ye ulaştırabilmesi için devene baktığın gibi, Allah yolunda da Allah'a ulaşabilmek için bedenine bakmalısın. Yalnız bu bakışta zevki değil, Allah'a ulaşmak için zarurî ihtiyaçları te'min ile yetinmelisin. Bunun zühde münâfi olması şöyle dursun, aslında bu, zühdün şartıdır.

Şâyet, acıktığım vakit yediğim ekmekten mutlak sûrette zevk alırım. Zevkten kurtulmanın çaresi yoktur, dersin, derim ki, maksadın zevk olmadığı vakitte bunun sana zararı yoktur. Meselâ, soğuk su içen, içtiği sudan zevk alır, fakat maksadı, susuzluğu gidermektir. İhtiyacını te'min eden herkes bundan zevk alır, fakat maksad zevk değil, ihtiyacı gidertmektir. Bunun için gönül o zevke dönmez. Meselâ, gece havasını tenefüs ve kuş seslerini duymaktan gönül hoşlanır. Gece ibâdetinde bu zevk de vardır. Fakat maksadı gece ibâdeti olduğu için, bu zevk ona zarar vermez. Hattâ öyle korkanlar var ki gece ibâdetlerine böyle bir zevk karışmasın diye havasız yerleri seçerler. Bunun için D â v û d - ı T â î'nin açık bir yalağı, su kuyusu gibi bir yeri vardı. Buraya koyduğu suyun ağzını kapatmaz, güneşin karşısında tutardı. Susadığı zaman ondan içer ve: «Soğuk suyu içip zevkine varan kimsenin dünyadan ayrılması zor olur» derdi. İşte, ihtiyatlı olanlar böyle davranırdı. Hepsinde aranan, ihtiyatı elden bırakmamaktır. Her ne kadar ihtiyata riâyet güç ise de, nihâyet ebedî nimetlere karşı bu sabır ve metanet kısa bir müddet demek olduğundan o ebedî nimetlere karşı mârifet erbâbı için hiç de güç sayılmaz. Allah onlardan râzı olsun.

13 üncü BEYÂN : HAYATIN ZARURÎ MADDELERİNDEN OLANLARDA ZÜHDÜN TAFSİLÂTI

Bilmiş ol ki; insanların, üzerine eğildikleri şeyler, fuzûlî ve önemli olmak üzere ikiye ayrılır.

Fuzulî olanlar, yürümeğe gücü yeterken, keyf için süslü atlar beslemek gibi, önemli olanı da yemek ve içmek gibi şeylerdir. Biz bunların tafsilâtını bildirmeğe muktedir değiliz. Çünkü onlar, sayılmakla tükenmez-

ler. Ancak zarurî ve önemli olanlar sayılabilir. Hattâ önemli olanların da vakit, cins ve miktar bakımından fuzulî olanları vardır. İşte bunlarda züh-dün yolunu anlatmak gerekir.

Mühim olanlar; yemek, giymek, mesken ve ev eşyası, evlenmek, mal ve bâzı maksatlarla istenen câh ve mevki olmak üzere altıdır. Mevki ve insan sevgisini sağlamanın sebeblerini ve bunlardan nasıl korunulacağı-nı Riyâ bölümünde anlattık. Şimdi mühim olan bu altısını açıklamaya ça-lışalım.

a) **Birincisi,** yiyecek te'minidir. İnsânın belini doğrultacak kadar helâl lokmanın te'mini zarurîdir. Fakat bunun eni boyu var. Enini - boyunu kı-saltmak lâzım ki, zühd onunla tamamlanabilsin. Uzunluğu, ömür boyuna nisbetledir. Çünkü yalnız bir günlük nafaka te'min eden, bununla yetin-mez. Genişliği ise, miktar, cins ve yemek vakitleridir.

Uzunluğundan kurtulmak, uzun düşüncelerden vaz geçmekle müm-kündür. Burada züh-dün en son derecesi, ölüm tehlikesi ile karşılaşılacak şekilde acıdığı vakit, ölmeyecek derecede yemektir. Bu durumda olanlar, sabah yemeğini bulursa akşamı, akşam yemeğini bulursa sabahı düşün-mez. Züh-dün en üstün derecesi budur.

b) **İkinci derece,** bir aylık veya kırk günlük nafaka te'minidir.

c) **Üçüncü derece,** bir yıllık nafaka te'minidir. Bu da zayıf olan zâhid-lerin derecesidir. Bundan fazla nafaka te'min edene zâhid demek, çok zordur. Zîra bir yıldan fazla yaşamak emeline olan, cidden uzun kuruntu sâhibidir. Bunun zâhid olabilmesi için başka bir kazancının bulunmaması ve insanların eline bakmağı istememesi gereklidir. D â v û d - ı T â î g i - b i ... O, yirmi altın mîrâsa kondu. Bu parayı yanında tûkuydu ve yirmi yıl-da harcadı. Bu, züh-dün aslına münâfi değildir. Ancak tevekkülü, züh-dün şartı olarak kabûl edenler için zühde münâfi olabilir.

Miktarına nisbetle uzunluğuna gelince; yirmi dört saatte en az dere-cesi yarım rıtıl, orta derece bir rıtıl, 130 dirhem, en üstün derecesi bir m ü d d 'dür. M ü d , yemîn ve Oruc keffâretlerinde, Allahu Teâlâ'nın bir fakîrin iki öyün doyması için tâyin ettiği miktardır. Bundan fazlası ise, mi-de genişliği ve mide ile meşgul olmaktır. Bir m ü d d ile geçinemiyenin, midesi bakımından zâhidlikten nasîbi yok demektir.

Cinsine nisbetle uzunluğuna gelince; en azı, ayakta durabilecek ka-dar yemektir. İsterse kepek ekmeği olsun. Orta derecesi, arpa ve darı; üstün derecesi elenmiş buğday ekmeğidir. Kepeği alınıp elendikten son-ra lüks olur ve züh-dün en üstün derecesi şöyle dursun, en aşağı derece-sinden de düşer.

Katığa gelince; en ehveni tuz, bakla ve sirkedir. Orta derecesi, zey-tinyağı ve nebatî yağlardır. En üstünü — her hangi cins olursa olsun — ettir. Bu da haftada bir veya iki def'a yenmelidir. Şâyet haftada ikiyi ge-çerse, zâhidlikten çıkmış olur. Bunun sâhibi, midesi bakımından zâhid sayılmaz.

Vaktine nisbetle uzunluğuna gelince; en azı, yirmi dört saatte bir ke-re yemektir. Böylece bir akşam iftarı ile oruç tutmak olur. Orta derecesi,

akşam vakti yalnız su ile yetinip yememektir. Veya yemek yeyip su içmemektir. A'lâ derecesi, üç günde veya haftada bir iftardır. Daha da uzayabilir. Yemek ve iştahı azaltma usûlünü Rub'u'l-Mühlikât bölümünde anlattık.

Yemek ve katıkta Resûl-i Ekrem ve Ashâb'ının durumuna bir göz atmak lâzımdır. Hz. Âişe diyor: «Resûl-i Ekrem'in evinde kırk gün gelir geçerdi de ışık yanmadığı ve aş pişmediği olurdu.» O hâlde nasıl geçirdiniz?» diye soranlara «iki kara şey ile — hurma ve su ile — geçinirdik» dedi. Katık ve çorbayı terketmek böyle olur (311).

Hasan-ı Basrî anlatıyor: Resûl-i Ekrem merkebe biner, kaba yün kumaş giyer, ayakkabılarını diker, parmaklarını sıyrır, yer üzerinde yer ve: «Ben bir kulum, kölelerin yediği gibi yer, oturdukları gibi otururum» (312) buyururdu.

İsâ aleyhisselâm kavmine: «Size gerçeği söylüyorum: Firdevs Cennet'i isteyenlere arpa ekmeği ve mezbelelik bile çokdur» derdi.

Fudayl: «Resûl-i Ekrem Medine'ye gittikten sonra üç gün buğday ekmeğinden yeyip doymamıştır» (313) demiştir.

İsâ aleyhisselâm: «Ey İsrâiloğulları, sâfi su içiniz, kara bakla ve arpa ekmeği yeyiniz. Buğday ekmeğine yaklaşmayın. Zira siz onun şükrünü ödeyemezsiniz» derdi.

Resûl-i Ekrem Mekke'den Medine'ye gelirken Kuba'ya geldiği vakit, Kubalılar, kendisine bal ile karışmış bir bardak süt takdim ettiklerinde, Resûl-i Ekrem: «Gerçi ben bu haramdır demiyorum, fakat Allah için tevâzu' göstererek içmiyorum» (314) dedi.

Hız. Ömer'e sıcak bir yaz gününde bir bardak bal şerbeti takdim ettiklerinde, Hz. Ömer: «Bunun hesabını benden uzaklaştırın» dedi.

Yahyâ b. Muaz-er-Râzî de: «Gerçek zâhid, nafakası bulduğu; elbisesi, vücudunu örten şey; meskeni ise bulunduğu yer olandır. Dünya onun hapishanesi; mezar varacağı ve yatacağı yer; yalnızlık meclisi; ibret almak, düşüncesi; Kur'an, konuşması; Allah, dostu; zikir, arkadaşı; zâhidlik, yoldaşı; hüzn, şânı, hayâ, şî'ârı; açlık, katığı; hikmet, kendi sözü; toprak, döşegi; takvâ, azığı; sükût, kazancı; sabır, dayanağı; tevekkül, güvenci; akıl, delili; ibâdet, san'atı olmalıdır ki Allah'ın izniyle varacağı yer de Cennet olsun.

Önemli olan ikinci şey'i giyecektir. Bunun en azı avret yerini örtüp sıcak ve soğuktan kişiyi koruyan miktardır ki, bu da baştan aşağı giyeceği bir elbisedir. Bunun orta derecesi, gömlek, baş örtüsü ve nâlinlerdir. Üstün derecesi, bir de şalvar ve mendilin bulunmasıdır. Miktar bakımından bunlardan fazlası, zâhidliğin hududunu aşar. Zâhidliğin şartı, bir elbiseyi yıkadığı vakit, ikinci bir elbisesi bulunmadığı için kuruyuncaya kadar ev-

(311) İbn Mâce Hz. Âişe'den rivâyet etmiştir.

(312) Yukarıda geçmiştir.

(313) Yukarıda geçmiştir.

(314) Maişet âdâbı bölümünde geçmiştir.

de beklemesidir. İki gömlek, iki şalvar ve iki mendile sâhib olan, miktar bakımından tevâzuun bütün hududunu aşmıştır.

Cinsine gelince; en azı sert kıldan olmaktadır. Ortası kaba yün, en üstünü de kalın keten olmaktadır.

Müddetine gelince; en kısası, bir gün yetecek durumda olmak, en uzununu ise bir seneyi aşmamaktır. Hattâ bâzıları ağaç yapraklarına bile bürünerek elbise giymeyi kaldırmışlardır. Orta derecesi bir ay civarında dayanacak durumda olmaktadır. Bir yıldan fazla dayanacak elbiseyi aramak ise, zühde aykırı düşer ve uzun kuruntu olur. Ancak kalın ve sert kumaş bulmak maksadıyla alır ve bu kumaş da fazla dayanıklı olursa onun zararı olmaz. Bundan fazlasını bulan kimseye yaraşan, onu hemen tasadduk etmektir. Yoksa zâhidlikten çıkar da dünyayı sevenler arasına girer.

Burada da peygamber ve ashâbını örnek alsın. Onların giysileri nasıl terkettiklerini görsün. Ebû Burde diyor: «Resûl-i Ekrem'in ruhu hazret-i Âişe'nin getirdiği kalın ve kaba iki elbise arasında çıkmıştır» dedi. Resûl-i Ekrem de :

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَبَذِّلَ الَّذِي لَا يُبَالِي مَا لِيْسَ

«Allah-u Teâlâ, giydiğine aldırış etmeyen mübtezel insanları sever» (315) buyurmuştur. Amr b. Esved el-Ansî de: «Aslâ iyi kalite kumaş giymem, döşek üzerine yatmam, rahvan ata binmem ve asla midemi yemekle doldurmam» demiştir. Hz. Ömer de: «Resûl-i Ekrem'in güveylik kıyâfetini görmek arzû eden, Amr b. el-Esved'e baksın» demiştir (316).

Yine haberde :

مَا مِنْ عَبْدٍ لَيْسَ ثَوْبَ شُفْرَةٍ إِلَّا أَعْرَضَ اللَّهُ عَنْهُ حَتَّى يَنْزِعَهُ وَإِنْ كَانَ عِنْدَهُ حَبِيبٌ

«Kim süslü elbise giyerse — Allah'ın sevdiği kimse olsa da — o elbiseyi çıkarıncaya kadar, Allah-u Teâlâ ondan i'râz eder» (317) diye vârid olmuştur. Resûl-i Ekrem dört dirheme bir elbise almıştı. İki elbisesi de on dirhem değerinde idi. İzârı, yâni iç gömleği üzerine giydiği entari dört buçuk zira' boyunda idi. Üç dirheme bir şalvar almıştı. Yünden iki beyaz şemlesi vardı. Bir cinsden iki elbise oldukları için bunlara «Hülle» denirdi. Yemen mâmûlû iki bürdesi vardı. Yine haberde Resûl-i Ekrem'in gömleği, zencinin gömleği gibi idi. Bir def'asında sündüs'den işlemeli yüz

(315) Ahmed İsnad-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

(316) Maîşet âdâbı bölümünde geçmiştir.

(317) İbn Mâce Ebû Zer'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

dirhem kıymetinde bir elbise giydi. Ashâb-ı Kirâm elbiseyi eller ve onun güzelliğine hayrân olarak: «Bu Cennet'ten mi geldi sana?» diye söylerlerdi. Bu, Mukavkis'in hediyesi idi. Sonra Resûl-i Ekrem onu sırtından çıkararak bir müşrike verdi ve ipek ve dibaç giymeyi erkeklere yasakladı. Bunun gibi, bir def'a bir altın yüzük taktı ve sonra onu çıkararak erkeklerle haramdır, dedi. Hz. Âişe de kendisine hizmet eden Bûreyde'yi satın alıp âzâd edeceği zaman bir kabilenin cariyesi bulunuyordu. O kabile «Velâ»nın bize ait olması şartıyla bunu veririz» dediler. Hz. Âişe Resûl-i Ekrem'e sordu. Resûl-i Ekrem de: «Olsun, bu şartla al onu» dedi ve sonra da velâyı yasakladı. Yine bunun gibi, üç gün mut'a nikâhını serbest bıraktı ve sonra yasakladı.

Yine bir def'a Resûl-i Ekrem işlemeli bir elbisede namaz kıldı, selâm verdiği vakit: «Bu işlemler beni meşgul etti. Bunu Ebû Cehm'e götürün de onun kaba elbisesini bana göndersin» dedi. Nâlinlerinin kayışı eskidi ve yenilerini aldı. Namaz kıldıktan sonra: «Benim eski kayışları getirin. Bunlar namazda beni meşgul ettiler» buyurdu. Yine bir gün altın yüzük taktı. Minberde gözü ona ilişti. Bu yüzük beni meşgul etti diye yüzüğü parmağından çıkarıp attı. Bir def'a yeni nâlinler giydi, hoşuna gittiler, hemen secdeye kapandı ve: «Bunlar hoşuma gitti. Rabbim bana kızar korkusu ile secdeye kapandım» dedi ve sonra onları ayağından çıkararak ilk karşılaştığı yoksula verdi (318).

Sa'd'ın oğlu Sinan anlatıyor: «Enmar yününden Resûl-i Ekrem'e bir cübbe dokudum. Astarını da siyah bezden yaptım. Resûl-i Ekrem onu giyince: «Bakın ne güzel ve ne yumuşak yaptı» buyurdu. O sırada Bedevî'nin biri kalkarak:

— Ya Resûlâllah, onu bana hediye et, dedi. Resûl-i Ekrem ise kendisinden bir şey istendiği vakit kat'iyen ona cimrilik etmezdi. Hemen sırtından çıkarıp cübbeyi adama verdi ve bir yenisini yapmasını emretti. O yenisi dokunurken Resûl-i Ekrem ebedî âleme intikal etti» (319).

Câbir'in rivâyetinde bir gün Resûl-i Ekrem kızı Fâtıma'yı ziyârete gitti. Fâtıma (R.A.) sırtında deve yününden mâmul bir çar olduğu hâlde el değirmeninde un öğütüyordu. Resûl-i Ekrem onu görünce ağladı ve: «Ebedî nimetler için dünyanın acılığını tad» (320) buyurdu. Bunun üzerine: «Muhakkak Rabbin sana verecek de hoşnûd olacaksın» (Ed-Duhâ: 5) âyeti nâzil oldu. Yine Resûl-i Ekrem:

(318) Resûl-i Ekrem'in elbise, mut'a, yüzük, velâ olayı ile ilgili olarak yukarıda anlatılanların hepsi sağlam kaynaklarla metin halinde daha evvelki bölümlerde geçmiştir.

(319) Ebû Dâvud ve Taberâni Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir, fakat «Yenisini ısmarladı» ilâvesi bu rivâyette yoktur.

(320) Ebû Bekir b. Lâi «Mekârim-i Ahlâk»da rivâyet etmiştir.

إِنَّ مِنْ خِيَارِ أُمَّتِي فِيمَا أَنْبَأَنِي الْمَلَأُ الْأَعْلَى قَوْمًا يَضْحَكُونَ جَهْرًا مِنْ
سِعَةِ رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى وَيَبْكُونَ سِرًّا مِنْ خَوْفِ عَذَابِهِ مُؤْنَهُمْ
عَلَى النَّكَاسِ خَفِيفَةٌ وَعَلَى أَنْفُسِهِمْ ثَقِيلَةٌ يَلْبَسُونَ الْخُلُقَانَ وَيَتَّبِعُونَ
الرُّهْبَانَ لَجَسًا مُمْهِمًا فِي الْأَرْضِ وَأَفْتَدَتْهُمْ عِنْدَ الْعَرْشِ ۝

«Mele-i A'lâ'dan bana haber verildiğine göre, ümmetimin hayırlılarından öyle kimseler var ki, Allah'ın rahmetinin genişliğine dayanarak toplum arasında gülerler, azâbından korkarak da gizli gizli ağlarlar. İnsanlara külfetleri hafif, kendilerine ağır, eski giyerler, ruhban kılığına bürünürler. Vücutları yerde, gönülleri ise Arş'dadır» (321) buyurdu.

İşte Resûl-i Ekrem'in giyimi bu idi. Bütün ümmetine de buna uymasını tavsiye etti. Nitekim hadîsde :

عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهَدِّدِينَ مِنْ بَعْدِي
عَصُوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ ۝

«Benim ve benden sonra gelen Hulefâ-i Râşidin'in sünnetine uyun ve onlara bütün gücünüzle sarılın» (322) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de:

مَنْ أَحَبَّنِي فَلَيْسَتْ بِسُنَّتِي ۝ «Beni seven benim

sünnetime uysun» (323) buyurmuştur. Allahu Teâlâ da :

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ ۝

«De ki: «Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin». (3 - Âl-i İmran: 31) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem özel olarak Hz. Âişe'ye: «Bana ulaşmağı arzû edersen, zeginlerle düşüp kalkmaktan sakın. Elbisen iyice eskimedikçe onu sırtından çıkarma» (324) buyurdu. Hz. Ali, Hz.

(321) Hâkim ve Beyhâkî rivâyet ettiler.

(322) Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, sahîh olduğunu söylemiştir.

(323) Nikâh bahsinde geçmiştir.

(324) Tirmizî garib, Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir .

Ömer'in gömleğinde, bâzısı sahtiyan olmak üzere on iki yama saymıştır.

Hız. Ali halife olduğu esnada üç dirheme bir elbise aldı ve kollarının dirseklerinden aşağı gelen kısmını kesti de: «Allah'a şükürler olsun ki, bu nefis elbiseyi bize giydirdi» dedi. Hâlbuki aldığı, üç dirhem değerinde bir entârî idi.

Sevrî ve diğerleri de: «Âlimler yanında seni meşhûr etmiyecek, yâni göze çarpmıyacak, câhiller yanında da hakarete uğratmayacak şekilde elbise giy» demiştir. Yine Sevrî: «Ben namaz kılariken önümden bir fakir geçmek istese namazı bozar ve ona yol veririm, fakat zengin ve parlak kumaş giyen gelse, ona kızar ve geçmesine müsâade etmem» dedi.

Yine birisi Süfyân-ı Sevrî'nin elbise ve ayakkabılarını bir tam dirhem ve dirhemden üçte ikisi nisbetinde kıymetlendirdim. İbn Şibrî me de: «Elbisenin hayırlısı, bana hizmet edeni, kötüsü de benim kendisine hizmet ettiğimdir» dedi.

Seleften birisi de: «Herkesin sana bakacağı (ya çok iyi veya çok kötü) elbiseyi değil, sokak arasına karışıp gideceğin elbiseyi giy» derdi. Ebû Süleyman Dârânî: «Üç çeşit elbise var; birisi Allah için, bu da setr-i avret edecek elbisedir. Diğer kendisi için, kendini sıcak ve soğuktan koruyacak yumuşak elbisedir. Bir üçüncüsü de insanlar için, göz alıcı ve parlak kumaşlardır» demiştir. Diğer birisi de: «Elbisesi incelenin dini de incilir» demiştir. Tâbiîn devri âlimlerinin çoğunun elbiselerinin değeri yirmi-otuz dirhem arasında idi. Havass'ın elbisesi, gömlek ve izar olmak üzere ikiyi geçmezdi.

Seleften birisi: «İbâdetin başlangıcı kisvedir» dedi. Yine haberde: «Âdî elbise giymek, imandandır» buyurdu. Yine haberde: «Gücü yettiği hâlde yalnız Allah için tevâzu' ederek güzel kumaşlar giymeyen kimseye, incilerle işlemeli, Cennet'in en üstün kumaşlarından giydireceğini Allahu Teâlâ iltizam etmiştir» diye vârid olmuştur.

Allahu Teâlâ peygamberlerinden birisine şöyle vahyetmiştir: «Dostlarıma söyle, düşmanlarımdan giydiği gibi giymesin, düşmanlarımdan girip çıktığı yerlere girip çıkmasınlar. Sonra onlar düşmanım olduğu gibi, bunlar da düşmanım olurlar». Mervan'ın oğlu Bişr, Kûfe câmiinin minberinde va'z ederken, Rafî b. Hadîc ona baktı ve sırtında ince kumaş görünce: «Ey cemâat, Emîrinize bakın, sırtında fâsıkların elbisesi olduğu hâlde size va'z etmeğe kalkışıyor» dedi. Bir gün Âmir'in oğlu Abdullâh, sırtında kumaş elbise olduğu hâlde Ebû Zer'in (R.A.) huzurunda zâhidlikten dem vurmağa başladı. Ebû Zer, avucunu ağzına koyarak dudaklarından nefes çatlatıp sesler çıkarmağa başladı. Buna kızan Âmir, onu Hız. Ömer'e şikâyet etti. Hız. Ömer: «Buna sen sebep oldun, Ebû Zer'in karşısında bu kıyâfetle zâhidlikten bahsedilir mi?» dedi.

Hız. Ali (R.A.): «Allahu Teâlâ hidâyet imamlarından (peygamberlerinden), insanların en aşağıdakilerin seviyesine inmeleri için söz aldı. Bu sayede hem zenginler onlara uyar, hem de fakirler aşağılık duygusun-

dan kurtulmuş olurlar». Hz. Ali'yi kaba elbisesinden dolayı kınadıkları vakit: «Bu kıyafet hem tevâzu'a yakın, hem de müslümanların bana uymasına uygundur» dedi.

Resûl-i Ekrem zevklenmekten men'etmiş ve buyurmuştur ki: «Allah'ın öyle kulları var ki, onlar kat'ıyyen süs, zevk ve safâya dalmazlar» (325).

Mısır valisi Ubeyd'in oğlu Fuzale'yi toz içerisinde başı kabak, yalın ayak görüp sen Mısır valisi olasın da bu hâlde bulunasın? diyenlere, «Resûl-i Ekrem süslenmekten bizi men'etmiş ve bâzan yalın ayak gezmemizi emretmiştir» dedi.

H. Ali Hz. Ömer'e:

— Arkadaşlarına (Resûl-i Ekrem ve Ebû Bekir'e) ulaşmak istersen, yamalı gömlek giy, elbisenin yakası düşük olsun, nâlinlerin eski olsun ve yemek yediğin vakit doyuncaya kadar yeme, buyurdu.

H. Ömer: «Kaba kumaşlar giyin, sakın Acem, Kayser ve Kısra kılıklarına girmeyin» demiştir.

Resûl-i Ekrem: «Türlü nimetleri yiyip zevklenenler, çeşitli kumaşlar giyenler ve ağızlarını eğip bükerek konuşanlar, ümmetimin şerhilerindendir» (326) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

از رة المؤمن الى انصاف ساقيه ولا جناح عليه فيما بينه
وبين الكعبين وما اسفل من ذلك ففي النار ولا ينظر الله يوم القيامة
الى من جر ازاره بطرا

«Mü'minin elbisesi, diz kapağı ile şemik kemiklerinin yarısına kadardır. Topuklara kadar uzanmasında da beis yoktur. Yerleri sürüyecek şekilde daha aşağı sarkıtırsa, işte o, Cehennem'dedir. Elbisesini kibirlenerek yerlere kadar sürüyen kimseye kıyâmet günü Allahu Teâlâ bakmaz» (327) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Ümmetimden kıl elbiseyi, ancak ahmak veya ri-yâkâr olanlar giyer» buyurmuştur.

Evzâî diyor: «Yolculukta sof giymek sünnet, bunun dışında bid'attır.»

Muhammed b. Vasi' sırtında sof bir cübbesi olduğu hâlde Müslim oğlu Kuteybe'nin yanına girdi. Kuteybe:

— Bu sof kaftanı giymeğe seni mecbur eden nedir? diye sordu. Muhammed sustu ve cevap vermedi. Kuteybe:

(325) Ahmed, Muaz'dan rivâyet etti. Metin yukarda geçmiştir.

(326) Taberânî Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

(327) Mâlik, Ebû Dâvud, Nescî ve diğerleri Ebû Saîd'den rivâyet etmişlerdir.

— Sana bir şey soruyorum, niye cevap vermiyorsun? deyince, M u - h a m m e d :

— Kendimi tezkiye olduğu için, zühdümden dolayı giyiyorum desem işime gelmiyor. Rabbim'den şikâyet olacağı için, yoksulluktan ötürü bunu giydim demek de işime gelmiyor. Bu bakımdan sükûtu tercih ettim, dedi. E b û S ü l e y m a n D â r â n î diyor: «Allahu Teâlâ İbrâhîm aleyhisselâm'ı halil edindiği vakit, ona: «Mahrem yerini yerden de ört» buyurdu. İbrâhîm aleyhisselâm'ın da bir takım elbisesi vardı. Yalnız bir hâl geldiği vakit avret yeri görünmesin diye iki şalvar bulundururdu. Biri ni yıkadığı zaman diğerini giyerdi.

S e l m â n - ı F â r s î ' y e :

— Niçin iyi elbise giymezsin? dediklerinde, o:

— Kölenin güzel ve iyi elbise ile ne münâsebeti vardır? Âzâd olduğu vakit vallahi eskimiyecek elbise giyer, dedi. Rivâyete göre; Ö m e r b. A b d ü l â z î z ' in kıl elbiseleri vardı. Gece namazına kalktığı vakit onları giyerdi. H a s a n - ı B a s r î Firkadû's-Sabî'ye: «Bu elbisenle insanlar arasında bir üstünlük mü taslarsın? Cehennem halkının çoğunluğu bu kıyafetteki insanlar olduğuna dair bana haber verilmiştir» dedi. Y a h y â b. M a î n, E b û M u a v i y e e l - E s v e d ' in, çöplüklerden eski parçaları toplayarak onları yıkayıp birbirine eklediğini gördüm ve kendisine: «Sana bunlardan daha iyi giyiş lâyıktır» dedim. O da: «Onların dünyada çektikleri onlara zarar vermez. Her musîbetleri karşılığında Allahu Teâlâ onlara Cennet verecektir» dedi. Y a h y â b. M a î n bunu söyler ve ağlardı.

Mühim olanların üçüncüsü meskendir. Burada da zühdün üç derecesi vardır.

En üstün derecesi, hiç mesken edinmeden Ashâb-ı Suffa gibi câml kapularında, şurada burada barınmaktır.

Orta derecesi, penceresiz, kamıştan bir meskendir.

En aşağı derecesi de, inşâ edilmiş binaya sâhib olmak veya kiralamaktır. Şâyet meskeni kendisine yetecek kadar olup içinde süs ve zînet bulunmazsa, zühdün en düşük derecesinden çıkmış sayılmaz. Şâyet binayı sıvar, badana eder, evi geniş tutar, altı zira'dan daha yüksek inşâ ederse, mesken bakımından zühdün sınırını aşmış olur.

Binanın cinsinin kireçten, çamurdan, kerpiçten, kamıştan olması bakımından, geniş ve dar olması yönünden ihtilâf etmesinde, zâhidliğin dahilî vardır.

Hulâsa, zarurî ihtiyaç için yapılan her şeyde zaruret haddini geçmek lâzımdır. Dünyadan zaruret miktarı, dine âlet ve vesile olacak miktardır. Bundan fazlası, din ve diyânete aykırıdır. Meskenden maksad, soğuktan, sıcaktan, yağmurdan, görünmekten ve tehlikeden korunmaktır. Bunun en kısa derecesi malûmdur. Daha çoğu fuzulîdir. Fuzulî olan her şey de dünyalıktır. Bu gibi fuzulî şeyler peşinde koşanlar, zâhidlikten de ciddi olarak uzaklaşırlar.

Resûl-i Ekrem'den sonra tûl-i emel olarak ilk zuhûr eden, elbise dikmek ve sağlam binalar yapmaktır. Nitekim haberde: «Bir zaman gelecek ki, elbiselerini Bürd-i Yemânî gibi işleyecekler» diye vârid olmuştur. İbn Abbâs'ın yaptırdığı yüksek bir çardağı Resûl-i Ekrem yıktırmıştır. Resûl-i Ekrem bir def'a bir yere uğradı ve orada yüksek kubbeli bir bina gördü. Kimin olduğunu sorup öğrendi. Ashâb'dan olan bu zât Resûl-i Ekrem'in huzuruna geldiği vakit, peygamberimiz ona eskisi gibi iltifat buyurmadılar. Adamcağız merak edip sebebini öğrenince, binayı yıktı. Bir müddet sonra Peygamber Efendimizin yolu o tarafa düştü. Binayı göremeyince, «Bu bina ne oldu?» diye sordu. Yıkıldığını haber verdiler. Resûl-i Ekrem de sâhibine duâ etti.

Hasan-ı Basrî diyor: «Resûl-i Ekrem öldü gitti de kendisi için taş üstüne taş koymadı». Bir hadîsinde de :

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ شَرًّا أَهْلَكَ مَالَهُ فِي الْمَاءِ وَالطَّيْنِ

«Allah Teâlâ bir adama şerri murâd ettiği vakit onun servetini çamur ve suda mahveder» (328) buyurmuştur. Abdullah b. Ömer anlatıyor: «Bir gün biz bir kamış binanın tâmiri ile uğraşıyorduk. Resûl-i Ekrem çıka geldi ve: «Yaptığınız nedir?» diye sordu. Biz de: «Bozulan bu kamış binayı tâmir ediyoruz» dedik. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «**Bundan daha önemli işinizin olduğunu sanırım**» (329) buyurdu». Nûh aleyhisselâm, kamıştan bir ev yaptırıyordu. Kendisine: «Sağlam bir inşaat yapsan?» diyenlere, «Ölecek olan için bu çok bilebilir» dedi. Hasan-ı Basrî anlatıyor: «Yıkılır durumda olan bir evde oturan Safvan b. Muheyriş yanımıza geldi. Orada bulunanlar: «Evin yıkılıyor, onu yaptır-san iyi olur» dediklerinde, o: «Ev böyle yıkılır durumda iken nice sağlam adamlar öldü gitti. O ise hâlâ öyle duruyor» dedi.

Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ بَنَى فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ كُفِيَ أَنْ يَحْمِلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«İhtiyacından fazla inşaat yapana, kıyâmet gününde, «Bunu sırtına al» diye teklif edilir» (330) buyurmuştur. Yine haberde şöyle vârid olmuştur :

كُلُّ نَفَقَةٍ لِلْعَبْدِ يُؤْجَرُ عَلَيْهَا إِلَّا مَا أَنْفَقَهُ فِي الْمَاءِ وَالطَّيْنِ

(328) Ebû Dâvud, Âişe'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(329) İbn Mâce, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmiştir, Tirmizî sahîh olduğunu söylemiştir.

(330) Taberânî, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

«Âdemoğlu'nun her nafakasında ecir vardır, yalnız toprak - su harcı-
na sarfettiği paranın mükâfatı yoktur» (331).

Allahu Teâlâ'nın :

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۖ

«İşte âhîret yurdu, biz onu yeryüzünde ne tagallüb, ne fesad arzûsu-
na düşmeyecekler veriliriz» (28 - Kasas: 83) âyetindeki « f e s a d », riya-
set ve yüksek inşaatlardır, denilmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem :

كُلُّ بِنَاءٍ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا مَا أَكَّنَ مِنْ بَرٍّ أَوْ حَرٍّ ۖ

«Bütün inşaatlar kıyâmette sâhiblerine vebôldir, ancak sıcak ve so-
ğuktan koruyan inşaat müstesnadır» (332) buyurmuştur. Evinin darlığın-

dan şikâyet edene Resûl-i Ekrem : اَتَّسِعَ فِي السَّمَاءِ ۖ «Cennet'te

genişlik ara» (333) buyurdu. Hz. Ö m e r (R.A.) Şam yolunda kireç ve tuğ-
ladan yapılmış bir saray gördü ve: «Sübhânallah, bu ümmette H â m â n '-
in Fir'avn'a yaptırdığı bina gibi binanın yapılacağını hiç sanmıyordum»

dedi. Bununla : فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ ۖ «Ey Hâmân,

haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak» (28 - Kasas: 38) âyetini kas-
detti. Denildi ki, tuğla ve kireç ile ilk inşaat Fir'avn'da başladı ve
sonra diğer hükümdarlara sirâyet etti.

Seleften bir zât, bir şehirde bir câmi gördü ve dedi ki: «Ben bu câmin
hurma dalından ve yaprağından yapıldığına yetiştim. Sonraki gelişimde
âdi duvardan yapıldığını gördüm. Bu def'a da tuğla ile yapıldığını görüyo-
rum. O âdi duvar sâhibleri bu tuğlacılardan, hurma dalı sâhibleri de âdi
duvarcılardan daha hayırlıdırlar» dedi.

Seleften bâzıları, evlerini gayet basit yaptıkları için ömürleri boyun-
ca evlerini bir kaç def'a yıkıp yaparlardı. Hattâ içlerinde öyleleri var idi
ki, Hacca gittikleri zaman evini ya yıkar veya bir komşusuna hibe ederdi.
Dönüşde yapar veya geri alırdı. Onların evleri çerçöpten ve derilerden

(331) İbn Mâce Habbab'dan isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

(332) Ebû Dâvud, Enes'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(333) Ebû Dâvud, «Merâsil»de isnâd-ı leyyin ile rivâyet etmiştir.

yapılmıştı. Arapların âdeti bu idi. Hattâ hâlen Yemen taraflarında bu çeşit evler vardır. Binalarının yüksekliği ve eni bir adam boyunda idi. H a s a n - ı B a s r î diyor: «Ben Resûl-i Ekrem'in evini ziyârete gittiğim vakit, elim tavanına değerci.» A m r b. D i n â r diyor: «İnsanoğlu, altı zira'dan daha yüksek ev yaptığı vakit, bir melek, «Ey fâsıkların fâsığı, daha nereye gidiyorsun?» diye kendisine seslenir.

S ü f y â n - ı S e v r î, sıvalı binaya bakmaktan men'etmiştir. «Eğer buna bakmasanız, sâhibi bunu böyle süslemeydi. Ona bakmak, bu işe yardımda bulunmaktır» dedi.

F u d a y l : «Ben inşaat edip onu bırakana değil, ona bakıp da ondan ibret almayana şaşarım» demiştir.

İ b n M e s ' ü d : «Bir millet gelecek, çamuru yükseltecek ve fakat dinlerini düşüreceklerdir. Geniş sâhaları kullanacaklardır. Sizin kıblenize dönüp namaz kılacaklar, fakat başka dinde öleceklerdir» demiştir.

Dördüncü önemli olan, ev eşyasıdır. Burada da zühdün dereceleri vardır. En üstün derecesi İ s â aleyhisselâm gibi olmaktır. Onun bir tarak ve bir bardağından başka bir şey'i yoktu. Bir adamın, sakalını eli ile taradığını görünce, tarağı da attı. Bir başkasını da avucu ile su içtiğini görünce bardağını da attı. Hiç bir şey'i kalmadı. Çünkü eşya, bir maksad için aranır. Maksad, başka sûretle hâsıl olduktan sonra, o eşya, dünyada bir telâşe ve âhirette vebâl olmaktan başka bir şey'e yarayamaz. Mutlak muhtaç olduğu şeylerde en azı ile yetinmelidir. Meselâ, toprak kablarn idâre ettiği yerde onlarla yetinmek, hattâ maksada kâfi geldiği vakit kırığına aldırış etmemektir. Orta derece, yeteri kadar sağlam kab kaçak bulundurmaktır. Fakat bir kabı muhtelif işlerde kullanmalıdır. Meselâ, bir çanakta icabında yemek yemeli, icabında su içmeli ve icabında yiyeceğini muhafaza etmelidir. Selef, böyle yapmağı severdi. En aşağı derecesi, kıymetsiz kablardan ihtiyacı için her çeşidini bulundurmaktır. Şâyet sayı bakımından ihtiyacıdan fazlasını veya kıymet bakımından değerlisini bulundurursa, zühdün bütün kapularından çıkmış ve fuzulî şeylere dalmış olur.

Bu hususta da Resûl-i Ekrem ve ashâb-ı kirâm'ın tutum ve davranışlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Hz. Â i ş e (R.A.) Resûl-i Ekrem'in yaslandığı yatağının sahtiyandan mâmul bir deri olup içinin lif ile dolu olduğunu söylemiştir.

H z. Ö m e r , Resûl-i Ekrem'in yanına girdi. Hurma liflerinden örülmüş bir hasır üzerinde uyuyordu. Hasır, vücudunda iz bırakmıştı. Bunu görünce gözleri yaşardı. Resûl-i Ekrem :

— Ey Hattâb'ın oğlu, seni ağlatan nedir? diye sordu. H z. Ö m e r :

— Kısra'yı, Kayser'i ve onlarda olan mülk ve saltanatı düşündüm. Bir de senin Allahu Teâlâ'nın sevgilisi ve Resûlü olduğun hâlde bu hasır üzerinde yatıp uyduğunu gördüm de ağladım, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Dünyanın onlara, âhiretin de bize olmasına razı değil misin? dedi. H z. Ö m e r :

— Evet, razıyım, ya Resûlâllah, deyince, Resûl-i Ekrem :

— İşte o odur, yâni bu böyledir (334), buyurdu.

Adamın biri Ebû Zer'in (R.A.) evine girdi. Sağa sola baktı ve ev eşyasına ait hiç bir şey göremedi. Adamcağız :

— Bakıyorum da evinde hiç bir şey göremiyorum, deyince, Ebû Zer :

— Ben bütün eşyaları öteki evime (Âhirete) gönderdim, dedi. Adamcağız :

— Canım ne de olsa bâzi şeylere ihtiyacın olur, deyince, Ebû Zer :

— Evin sâhibi müsaade etmiyor, dedi.

Humus Emîri Umeyr b. Saîd, dönüşünde Hz. Ömer'e uğradı. Hz. Ömer :

— Dünyalıktan neyin var? diye sordu. Umeyr de :

— Bir değneğim var; yürürken ona dayanırım, bir yılanla karşılaşsam onu öldürürüm. Ayrıca azığımı taşıyacak bir dağarcığım; yiyeceğim ve içinde elbisemi ve başımı yıkayacağım bir kabım, içip temizlik etmem için bir mataram vardır. Bundan fazlası lüzumsuzdur, dedi. Hz. Ömer de :

— Doğru söylüyorsun, Allah senden râzı olsun, dedi.

Resûl-i Ekrem bir sefer dönüşünde Hz. Fâtıma'nın (R.A.) evine uğradı. (Zaten yolculuk dönüşünde ilk önce ona uğrardı) Kapusunda asılı bir perde ve elinde gümüş iki bilezik görünce hemen geri döndü. Bu arada Resûl-i Ekrem'in âzadlılarından Ebû Râfî Hz. Fâtıma'nın yanına geldi. Fâtıma'yı ağlar gördü. Sebebini sorunca, Hz. Fâtıma : «Resûl-i Ekrem'in kapuya kadar gelerek içeri girmeden geri döndüğüne ağladığını» söyledi. Ebû Râfî durumu Resûl-i Ekrem'e sordu. Resûl-i Ekrem, perde ve bilezikler yüzünden içeri girmediğini söyleyince, durumu Hz. Fâtıma'ya bildirdi. Fâtıma hemen perde ve bilezikleri Hz. Bilâl ile Resûl-i Ekrem'e gönderdi ve: «Ben bunları sadaka ediyorum, nasıl istersen öyle harca » dedi. Resûl-i Ekrem Hz. Bilâl'e: «Bunları sat ve paralarını Ashâb-ı Suffa'ya ver» buyurdu. O da onları iki buçuk dirheme satıp paralarını onlara verdi ve bundan sonra Resûl-i Ekrem Hz. Fâtıma'nın evine girerek: «Kızım, çok güzel yaptın» buyurdu (335).

Yine Resûl-i Ekrem Hz. Âişe'nin kapusunda bir perde asılı görünce, onu kopardı ve :

كُلَّمَا رَأَيْتُهُ ذَكَرْتُ الدُّنْيَا أَرْسِلِي بِهِ إِلَى آلِ فُلَانٍ

«Bunu gördükçe dünyalığı hatırlıyorum. Onu al ve falançalara gönder» (336) buyurdu.

(334) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Yukarda geçmiştir.

(335) Ebû Dâvud ve İbn Mâce'nin Sefine'den buna benzer isnâd-ı ceyyid ile bir rivâyeti vardır. Benzeri başka rivâyetler de vardır.

(336) Tirmizî ve Nesai rivâyet etmişlerdir. Nesai, hasen olduğunu söylemiştir.

Yine bir gece Hz. Âişe Resûl-i Ekrem'in altına yeni bir döşek serdi. Hâlbuki Resûl-i Ekrem iki katlı bir abâ üzerinde yatardı. Bu def'a sabaha kadar uyanamadı. Sabahleyin :

أَعْيِدْهُ الْعِبَائَةَ الْخَلْقَةَ وَنَحْيَ هَذَا الْفِرَاشَ عَنِّي قَدْ أَسْهَرَنِي اللَّيْلَةُ

«Benim eski yatağımı getir ve bunu kaldır. Zira beni sabaha kadar uyandırmadı» (337) buyurdu.

Yine bunun gibi, bir gece Resûl-i Ekrem'in eline beş veya altı altun geçti. Onları sabaha yakına kadar dağıtmadan uyuyamadı. Hz. Âişe diyor: «Paranın bittiğini duyunca rahat bir uykuya yattı ve hattâ uyku esnasındaki nefes alıp vermesini duyuyordum. Maksadı, bir emr-i Hak vukunda yanında dünya malının bulunmaması idi» dedi.

Hasan-ı Basrî diyor: «Sahâbelerden yetmiş kişiye yetiştim ki, bunların sırtlarındaki elbiselerinden başka bir şeyleri yoktu. Otururken altlarına bir şey sermezlerdi. Yatacakları vakit yere uzanır ve elbiselerini sırtlarına alırlardı.»

Önemlilerin beşincisi, evlenmektir. Bâzıları evlenmenin ve hattâ bir kaç evlenmenin zühd üzerinde bir etkisi olmadığını söylemişlerdir. Sehl b. Abdullah bunlardandır. O: «Zâhîde olan kadınları severim, bunlardan nasıl çekinirim» demiştir. İbn Uyeyne de buna uydu ve dedi ki: «Sahâbe'lerin en zâhidi, Hz. Ali olduğu hâlde dört ailesi ve yirmi civarında da câriyesi vardı.»

En doğrusu, Ebû Süleyman Dârânî'nin dediğidir. O diyor ki: «İster mal, ister evlâd ve isterse âile olsun, seni Allah'tan meşgul eden her şey, senin için meş'umdur. Bâzan kadın da insânı Allah'tan alıkoyabilir.»

Burada gerçek şudur ki; nikâh bahsinde geçtiği gibi, bâzı hâllerde bekârlık daha üstün olur da bu hâllerde evlenmemek zâhidlikten sayılır. Şâyet, evlenmek ve evlenmemek tarafları müsavi olur ve bir mahzur ortaya çıkmaz da yalnız gönüllerin kadınlara meyledip onlarla meşgul olarak Allah'ı zikirden uzaklaşma korkusu ile evlenmeyi terk ediyorsa, bu da zâhidliktendir. Şâyet, kadının, kendisini Allah'tan meşgul etmeyeceğini bildiği hâlde, yalnız kadın zevkinden mahrum kalmak için evlenmeyi terk ediyorsa bu, zühd sayılmaz. Çünkü neslinin devamı için çocuğa ihtiyaç ve evlenip çocuk yapmakta peygamberin ümmetini çoğaltmak vardır. Bu gaaye ile meydana gelen münâsebet zevki, zâhidliğe zarar vermez. Çünkü maksadı yalnız zevk değildir. Bu, tıpkı yemek içmekten zevk alırım diye yemeyi içmeyi terketmeye benzer ki, bunun zühd ile bir münâsebetli yoktur. Belki yememek. içmemekten beden zarar gördüğü gibi, evlenmemekten de nesil zarar görür.

(337) İbn Hibban Âişe'den rivâyet etmiştir.

Başka bir korku olmadan yalnız zevkten kaçınmak için evlenmemek câiz değildir. İşte S e h l ' in maksadı da budur. Resûl-i Ekrem de bunun için evlenmiştir.

Bunu böylece bildikten sonra durumu Resûl-i Ekrem gibi olanlar, yâ-ni nafaka ve ıslâhları için telâşe çekmediği ve kendisini Allah'tan meşgul etmedikleri vakitte bir ve birden ziyade evlenebilir. Fakat bu hâl, Nebî ve velîlerden başkası için düşünülemez. İnsanların çoğunu, kadınların çokluğu meşgul etmiştir. Şâyet kendisini meşgul edecekse evlenmeyi tamamen terketmesi daha uygun olur. Şâyet kendisini bir tanesi meşgul etmeyecek ve fazlası meşgul edecekse veya güzelliği kendisini oyalayacaksa, o vakit, pek de güzel olmayan tek bir kadınla evlenmeli ve kalbini korumalıdır.

E b û S ü l e y m a n diyor ki: «Kadınlar hususunda zühd, ayaktakımı ve öksüz bir kadını asaletli ve güzel kadın üzerine tercihtir.»

C ü n e y d diyor ki: «Âhiret yoluna giren müridin üç şey ile meşgul olmamasını severim. Bunlar ticaret, hadis öğrenmek ve evlenmektir. Hat-tâ sofunun okuyup yazmasından da hoşlanmam» dedi. Evlenmenin zevki, yemeğin zevki gibi olduğunu bildikten sonra her ikisinin de Allah'tan meşgul edeni mahzurludur.

Önemlilerin altıncısı, şu beş tanenin te'minine vesile olan mal ve mevkidir.

Aslında c â h ve mansıb, işlerinde yardım görmek için gönüllerde yer almağı arzû etmek ve başkaları tarafından sayılmağı istemektir. Bütün ihtiyaçlarını kendi başına te'mîn edemeyen herkes, kendisine hizmet edecek olanın gönlünde mevki sâhibi olmağı arzû eder ve sayılıp hürmet edil-meyi ister. Çünkü saygı görmezse hizmetine bakılmaz. İşte gönüllerde mevki sâhibi olmak «c â h» dir. Bunun bir başlangıç noktası vardır, fakat sonu, insânı H â v i y e Cehennem'ine kadar sürükleyebilir. Korunun etrafında dolaşanın koruya düşmesi ihtimali kuvvetlidir. Gönüllere hulûl etmeğe, ya menfaat te'mini veya zararın def'i veya bir zulümden korunmak için ihtiyaç vardır.

Faydaya gelince; servet, bundan insânı korur. Çünkü adamın yanında bir mevkiin olmasa da para ile herkese hizmet ettirirsin. Ancak ücret-siz hizmetlerde «c â h» a ihtiyaç vardır.

Zararın def'ine gelince; buna, adâletin tam mânasıyla tecelli etmediği veyahut kendisine zulmeden komşularının bulunduğu ve bizâtihi bun-ları önlemeğe muktâdir olmayıp ancak onların gönüllerinde veya hükûm-dar katında mevki sâhibi olmakla önleyebileceği yerlerde aranır. Bunun belirli miktarını tâyin güçtür. Özellikle korku ve sû'-i zan da buna karışır, artık bunun yeter miktarını bulamaz. Bunun için mevki peşinde ko-şanlar, helâk yoluna girmiş olurlar. Zâhide yakışan, gönüllerde mevki al-mak için uğraşmamaktır. Zira onun diyânet ve ibâdetiyle uğraşması, kâ-firler arasında olsa bile, kendisine yapılacak eziyetten kendini koruya-cak şekilde onların gönlünde te'sirini gösterir, nerde kaldı müslümanlar

arasında, kazanmadan, yorulmadan mevki peşinde dolaşmanın mümkün olacağını düşünmek, yalan bir vehimdir. Çünkü mevki peşinde olan, bâzı hâllerde eziyetten hâli kalmaz. O hâlde mevki te'mini için karşılaşacağı eziyete katlanacak yerde, hiç mevki talebinde olmadan çekeceği eziyete katlanması, daha iyidir. Demek ki gönüllerde mevki aramak için müsaade yoktur. Çünkü azı, insânı çoğuna çeker. Bunun sarhoşluğu ise, içkinin sarhoşluğundan daha çoktur. Bunun için mevkiin çoğundan da azından da kaçınmalıdır.

Mala, servete gelince; bu, geçim için şarttır. Yâni yetecek miktar, ticaretle iştigal ediyorsa, günlük ihtiyacını te'min ettiği vakit, onunla yetinmelidir. Hattâ bâzılar iki habbe kazandıkları vakit, sepetlerini toplar kalkıp giderlerdi. İşte bu, zühdün şartıdır. Şâyet bir senelik ihtiyacından fazlasını kazanırsa, zâhidliğin zayıf derecelerinden de çıkmış olur.

Şâyet varlığı olur da kuvvetli yakîn ve tevekküle sâhib olmadığı için, bundan bir yıllık ihtiyacını alırsa — bir yıldan fazla olanı tasadduk etmek şartıyla — zâhidlikten çıkmaz. Ancak kuvvetli zâhidlerden değil, zayıf zâhidlerden olur. Çünkü Ü v e y s - i K a r a n i 'nin zâhidlikte şart koştuğu tevekküle göre, bu adam zâhid sayılmaz. Bizim, «Bu adam zâhidlikten çıktı» dediğimiz, bir seneden fazla nafaka yığanlara nisbetle değildir. Onlara nisbetle yine buna zâhid denebilir. Ancak zâhidlere va'dedilen Makam-ı Mahmûd'a ulaşamaz. E b û S ü l e y m a n diyor ki: «Kişinin aile efradını zâhidliğe zorlaması, uygun olmaz. Onları güzellikle zâhidliğe dâvet eder; kabûl ederlerse ne âlâ, etmezlerse onları zorlamaz da kendi zâhidliğine devam eder. Yâni zâhidliğe başkasını değil, kendini zorlar. Aile efradına karşı bunu tatbika mecbur değildir. Bununla beraber itidâli aşan isteklerine de uymaz». Hz. F â t i m a 'nın (R.A.) kapusunda perdeyi ve kollarında bilezikleri gören Resûl-i Ekrem'in evine girmediğini düşünsün. Çünkü bunlar ihtiyaç değil, süs eşyası idiler.

Demek oluyor ki insânın ihtiyâcı olan mal ve mevki, mahzurlu değildir. İhtiyaçtan fazlası ise öldürücü bir zehirdir. İhtiyaç miktarı ise faydalı bir ilâçtır. Bunların arasında şübheli dereceler vardır. Zarûret miktarının üstünde ve ona yakın olan, bir devâ olamazsa da zararı azdır. Zehiri içmek, yasak, ilâcı içmek farzdır. Arada kalanlar şübheli olan şeylerdir. İhtiyata riâyat eden kendisi için, aldırış etmeyen de yine kendisi için aldırış etmemiş olur. Kim diyâneti nâmına kendisini çeker ve kendisine kuşku vereni atıp vermeyeni alır da geçim darlığını tercih ederse, o, akıllıca hareket etmiş ve mutlak sûrette kurtulana kadar olur.

Artık zarûret miktarı ile yetinip fazlaya gitmeyene, dünyalık peşindedir, denemez. Dünyalığın bu kadarı, diyânetin kendisidir. Çünkü dinlere bu kadar dünyalık şarttır. Şart ise meşrût cümlesindendir. Buna, İ b r â h i m aleyhisselâm'dan rivâyet edilen şu olay delâlet eder.

İ b r â h i m aleyhisselâm bir gün önemli bir ihtiyaç ile karşılaştığı için çok sıkıştı. Dostlarından ve güvendiği adamlardan birisine gitti, fakat

adam ona borç vermedi. İbrâhim aleyhisselâm üzüntülü olarak geri dönünce, Allahu Teâlâ: «Halil'inden istesen sana verirdi» buyurdu. İbrâhim aleyhisselâm: «Yâ Rab, isteyeceğim dünyalık idi. Buna kızacağı- nı bildiğim için korkudan istemedim» dedi. Allahu Teâlâ: «O, dünya ihti- yacı değildir» buyurdu.

Demek ki ihtiyaç miktarı dünyalık, dindendir. Bunun fazlası ise âhi- rette vebaldır. Hattâ dünyada da böyledir. Zenginlerin hâllerini araştıran, servet edinmekte ve onu muhafazada karşılaştıkları zorluk ve zilletleri gö- renler bunu anlamakta gecikmezler. Servet sâhibinin en büyük saâdeti, servetini verene ulaştırmaktır. Hâlbuki çoğunlukla onlar ona düşman olur, bu serveti isyanda harcar ve o da onlara yardımcı olmuş olur. Bunun için dünyalığı toplayanlar, ipek böceğine benzetilmişlerdir. O, durmadan ken- disi için ipeği hazırlar, sonra çıkmak ister ama boğulmadan çıkamaz. Do- kuduğu ipek içinde kendisi ölür, faydasını başkası görür. Dünya şeh- vetleri peşinde koşanlar da böyledir. Onların gönülleri istek zincirleri ile bağlanır, sonra mal, mevki, evlâd ve düşmanın husûmeti ile dostların ya- lanları ve dünya hazları onları bağlar. Bu arada hatâda olduklarını an- lasalar da dünyalıktan çıkamazlar. Kalblerinin sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu bağları koparmağa muktedir bulunmadıklarını görürler. Sevdiği bir şeyden ayrılmak, kendisini helâke kadar sürükler. Ancak ölüm meleği gel- di mi onları hepsinden ayırır. Yalnız gönülleri, kaybettikleri dünyalığa sı- kı sıkıya bağlı kalır. O bağ, onları dünyaya çeker. Ölümün pençesi ise on- ları âhirete çeker. Ölüm ânındaki en hafif ve ehven hâlleri, yukardan asa- ğı ortadan destere ile ikiye bölünmenin hâli gibidir. Bir tarafı onu dünya- ya, diğer tarafı ise onu âhirete çeker. Bunun acı ve sancısı önce bedeni- ne, oradan da kalbine sirâyet eder. Sen bir de doğrudan doğruya kalb- den başlayacak olanı sancıyı düşün.

Bu, A'lâ-i İliyyîn'e ulaşamadığı hasretinden önce, ilk olarak karşıla- şacağı azâbdır. Artık yükseklerin en yükseğine ulaşamayacağı, Allah ile arasına perde gireceği ve bu sırada Cehennem ateşinin kendisini kapla- yacağı azâbın acısını sen düşün. Çünkü Cehennem ancak Allah'ın Cemâ- linden mahrûm olanları kaplar. Nitekim âyet-i celîle'de :

كَأَنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّجُذُونَ شَاءَ أَنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ

«Hayır, şübhesiz ki onlar o gün Rablerinden kat'ıyyen mahrumdurlar. Sonra onlar muhakkak ve muhakkak o alevli Cehennem'e gireceklerdir» (83 - Mutaffifin: 15, 16) buyurdu ve Cehennem ateşini hicâb-ı elîmden sonraya bıraktı. Hâlbuki hiç Cehennem ateşi olmasa da hicâb-ı elîm kâfi gelirdi. Bir de buna Cehennem azâbı eklenince vay hâline. Resûl-i Ekrem'- in kalbine ilka olunan: «Kimi seversen sev, ondan ayrılacaksın» sözle- rini dinleyip anlamağı Allah'tan dileriz.

İpek böceğine benzetmekte şâir :

كَدُّوْكَدُّوْ الْقَزِّ يَنْسَجُ دَائِمًا وَبِهَذَا غَمًّا وَسَطَ مَا هُوَ نَاسِجُهُ هـ

«Mihnet, meşakkattir, ipek böceği gibi daima dokur durur. Sonra da gam ve gussa ile dokuduğu ipek arasında ölür gider»

demiştir.

Allah'ın dostlarına, insanların nefislerinin arzûlarına yaptıkları işlerle, ipek böceği gibi helâk olacakları keşfedildiği anda, onlar tamamen dünyayı arkaya attılar. Nitekim H a s a n - ı B a s r î : «Bedir savaşına katılanlardan yetmiş kişi gördüm. Siz haramdan kaçtığınız gibi, onlar helâldan kaçarlardı» demiştir. Diğer bir deyişle de: «Siz bolluğa sevindiğiniz gibi, onlar ibtilâ ve darlığa sevinirlerdi. Onları görseniz, bunlar delidir derdiniz. Onlar sizin hayırlı olanlarınızı bile görseler, bunların nasibleri yok derlerdi. Kötü olanlarınızı görseler, bunlar hesab gününe inanmamışlardır, derlerdi. Onlara helâldan mal verildiği vakit, kalbimi bozmasından korkarım, der ve o malı almazlardı.»

Öyle ya, kalbi olan bir kimse, onun bozulmasından mutlak sûrette korkmalıdır. Kalblerini dünya sevgisi öldürenlerin durumundan haber vermek üzere Allahu Teâlâ :

وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأْنَنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ هـ

«Dünya hayâtına râzı olan ve onunla sükûna dalan kimselerle bunca âyetlerimizden gaafil olanlar (yok mu?)» (10 - Yûnus: 7) buyurmuştur. Diğer âyette de :

وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْنَىٰ عَنْكَ قَلْبُهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا هـ

«Kalbine Bizi anmaktan gaflet verdiğimiz, hevâ ve hevesine uymuş, işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme» (18 - Kehf: 28) buyurmuştur. Bir başka âyette de :

فَأَعْرِضْ عَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ هـ

«Bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayâtından başkasını arzû etmeyen kimselerden yüz çevir. Onların ilimden erebildikleri işte budur» (53 - Necm: 29,30) buyurmuştur. Bütün bunları, gaflet ve cehâlete havâle etti. Bunun için adamın biri, İ s â aleyhisselâm'a: «Seyahatlerinde beni de beraberine al» dedi. İ s â aleyhisselâm: «Dünyalığından ayrıl, servetini at, seni beraberimde götürüyüm» dedi. Adam: «Ben bunu yapamam» deyince

ce, İsa aleyhisselâm: «Zengin, zorlukla Cennet'e girer» buyurmuştur. Güneşi insanlar üzerine doğan her günün sabâhında ikisi batıda, ikisi doğuda olmak üzere dört melek âfâka dört sesle seslenirler. Doğuda olanların biri: «Ey hayra karşı tuğyân eden, hayra gel; ey kötülükle işini azıtan, kötülüklerini azalt» der. Diğeri de: «Yâ Rab, verenin malını artır, vermeyenin malını mahvet» der. Batıda olanların birisi, «Ölüm için doğun ve yıkılmak için inşâ edin» der. Diğeri de: «Hesabınızın uzaması için yiyip içiniz» der.

14 üncü BEYÂN : ZÜHDÜN ALÂMETLERİ

Bilmiş ol ki; bâzan dünyalığı terkedenlerin zâhid olduğu sanılır, hâlbuki öyle değildir. Zira zâhidlikle övülmeyi sevenlerin, serveti terkedip geçim darlığını tercih etmeleri kolaydır. Nice Râhibler vardır ki, ölmeye siye yemek yer, penceresiz, kapusuz hücrelerde kalırlar. Onları sevindiren, insanların onları bilip övmeleridir. Bu, kesin olarak onların zühdüne delâlet etmez. Zühd, mal ve mevkiden, insanların gönlünde yer almaktan çekinmekle mümkündür. Bu sayede ancak dünyalıktan uzaklaşmış olabilir. Kıymetli yün kumaşlar ve değerli elbiseler giymekle de zühd iddiasında bulunanlar vardır. Nitekim Havvas bu gibiler hakkında: «Bir kısım insanlar kıymetli kumaşlar giydikleri hâlde, zâhidlikten söz ederler. Hâlbuki kıyâfetleri ile insanlara gösteriş yapar ve kendilerine o nisbette hediyeler verilmesini isterler. Yoksullara baktıkları gibi, onlara bakmalarına râzı olmadıkları için bu kılığa girerler. Yoksullara verildiği gibi, onlara da bol bol hediyeler gelir. İlme uyup ve sünnet yolunda olduklarına delil çekerler. Bu eşyaların kendiliğinden geldiğini, kendilerinin bunlardan müstağnî olduklarını, gönül kırmamak için bu hediyeleri kabûl ettiklerini söylerler. Bu sözleri de sıkıştırıldıkları ve gerçekler kendilerinden sorulduğu vakit mecburiyet karşısında söylerler. Bütün bunlar, din ile dünyayı yiyen kimselerdir. Onların maksadları içlerini temizlemek ve huylarını düzeltmek değil, kendi sıfatları kendilerine galebe çalınca onu bir «Hâl» telâkki ederek ele aldılar. Bunlar, dünyaya meyleden, hevâlarına uyan kimselerdir» dediler.

Demek ki zâhidliği anlamak zor olduğu gibi zâhid için de kendi zühd hâlini anlaması zordur. Bunu anlayabilmek için bâtınındaki üç alâmete dayanmalıdır.

Birinci alâmet, varlığa sevinmemek ve yokluğa üzülmemektir. Nitekim Allahu Teâlâ :

لَيْسَ لِشَا سَوْاعِلٍ مَّا فَانَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ هـ

«Elinizden çıkana tasalanmayasınız, onun size verdiği ile sevinip şirmamayasınız diye» (57 - Hadîd: 23) buyurmuştur. Belki tamamen bunun aksine olmalı, varlığa üzülmüş yokluğa sevinmelidir.

İkinci alâmet, zem ile medhi müsavi görmektir. Birincisi, maldâ zühdün, ikincisi de c â h ve mevkideki zühdün alâmetidir.

Üçüncü alâmet, çoğunlukla tâatın zevkine varmak ve Allah ile ünsiyet etmektir. Zîra gönül, sevgi zevkinden hâli olamaz. Ya dünyayı veya Allah'ı sevecektir. Bunlar gönülde, bardakdaki su ile havâ gibidir. Su varsa hava yok, su yoksa hava vardır; ikisi bir arada olamaz. Allah ile ünsiyet eden, başkası ile değil, yalnız O'nunla meşgul olur.

Bunun için birisine: «Zühd, zâhidleri nereye kadar götürür» diye sorduklarında, o: «Allah ile ünsiyyete» diye cevap vermiştir. Hem dünya, hem Allah ile ünsiyyet bir arada toplanmaz. Bunun için mârifet erbabı: İman kalbin dışına takıldığı vakit, insan, dünya ve âhiretin ikisini birden sever ve her ikisi için çalışır. Fakat iman, kalbin derinliğinde yerleşirse, o zaman dünyaya buğzeder. Onun tarafına bakıp da onun için amel etmez. Bunun içindir ki Â d e m aleyhisselâm duâsında: «Allah'ım, Senden, kalbime karışan îmânı isterim» demiştir. E b û S ü l e y m a n : «Nefsi ile meşgul olan, insanlarla meşgul olmaktan, Rabbisiyle meşgul olan da nefsiyle meşgul olmaktan kurtulur» diyor ki, bu, ârifler makamıdır. Zâhid de bu iki makamdaki biri ile meşgul olması gerekir. Birinci makam, nefsini, nefsi ile meşgul etmek makamıdır ki, artık medih, zem, varlık, yokluk onun için müsâvidir. Bu gibilerin bir miktar mal alıkoymaları zâhidliklerinin kaybolmasına asla delâlet etmez.

İ b n E b î ' l - H a v â r î diyor ki: «Süleyman Dârânî'ye D â v u d - ı T â î 'nin zâhid olup olmadığını sordu. Ebû Süleyman: «Evet, zâhidlerden idi» dedi. Bunun üzerine ben:

— Ona babasından yirmi altın isâbet etti. Onları yanında alıkoydu ve yirmi yılda infak etti. O, nasıl zâhid olur? dedim ki, maksadım zühdün hakikatini, gaayesini anlamak idi. Çünkü nefsin sıfatları çok olduğu için zühdün de gaayesi, sonu yoktur. Zühd, bütün bu sıfatları atmakla mümkündür. Elde etmesi mümkün olduğu hâlde kalbine ve dînine korkarak dünyalıktan her hangi bir şey'i terkeden herkesin, terkettiği nisbette zâhidlikten nasîbi vardır. En son haddi ise, Hz. M ü s â 'nın yaptığı gibi, taş yastığı da başının altından atıp mâsivâyı tamamen terkedip, Hz. Allah'a yönelmektir.

Başlangıcından da olsa, bize de zâhidlikten bir miktar nasîb etmesini Allah'dan dileriz. Çünkü bizim gibilerin, zühdün gaayesine ulaşması mümkün değildir. Bununla beraber, Allah'ın fazlından bir vakit ümid kesilmez. Allahu Teâlâ'nın bize verdiği sayısız nimetleri düşündüğümüz vakitte, Allahu Teâlâ'nın hiç bir şey'i çoğunsamadığını anlar ve her kemâlin üstünde olan Hak Teâlâ'dan büyük şeyleri istemekten de çekinmeyiz.

Demek ki zühdün alâmeti; zâhid Allah ile ünsiyet ettiği için ona göre varlığın, yokluğun, izzet ve zilletin, övülme ve yerilmenin, müsavi olmasıdır. Bunlardan başka, dünyalığı terkedip bunu kimin aldığına aldırmış etmemesi gibi alâmetleri de vardır. Zühdü başka şekilde târif edenler de olmuştur. Meselâ :

Y a h y â b. M u â z : «Zühd, elde olanı vermektir» dedi. Ş e y h - ı K e - b i r ve B e k r i y e tarikatının kurucusu M u h a m m e d b. H a f i f : «Zühd, varlığından ayrılmakta rahatlık duymaktır». Diğer bir ifade ile de: «Nefs-in kolaylıkla dünyalıktan ayrılmasıdır» dediler. E b û S ü l e y m a n : «Sof, zühd alâmetidir. Ancak beş dirhem değerindeki sofa heves edip dururken üç dirhem değerindekini giymemelidir» dedi.

A h m e d b. H a n b e l ve Süfyân-ı Sevrî (Her ikisine de Allah rahmet etsin): «Zühdün alâmeti, kısa emel sâhibi olmaktır» dediler.

S e r i y y ü ' s - S a k a t î : «Nefsiyle meşgul olmaktan ayrıldığı vakit, zâhidin, nefsiyle meşgul olduğu vakitte de ârif'in yaşayışı iyi olmaz» demiştir.

N a s r A b â z î : «Zâhid dünyada, ârif de âhirette garibdir» dedi. Yâ-ni dünyada zâhidler, âhirette ise ârifler azınlıktadır.

Y a h y â b. M u â z da: «Zühdün üç alâmeti var: Hiç karşılık beklemeden Allah için amel, karşılıksız söz ve riyâsetsiz izzettir. Yâni insanlara karşı zillete düşmemektir» dedi.

Yine Y a h y â : «Allah için zâhid olan kişi, sana sirke ve hardal koklatır. Çünkü dünyayı hakir görür. Ârif ise seni de âlî makamlara ulaştırmak için sana misk ve anber koklatır» demiştir.

Adamın biri Y a h y â 'ya :

— Ne vakit tevekkül dükkânına girebilir, zühd elbisesine bürünür ve zâhidlerle düşüp kalkabilirim? diye sordu. Y a h y â :

— Ne zaman riyâzetle, üç gün aç kalır ve buna aldırış etmezsen o zaman bunların yanına gidebilirsin. Bu duruma gelmeden zâhidlerle oturup kalkman cehâlet olur. Bundan sonra da bu durumu koruyacağından emin olamam, dedi.

Yine Y a h y â : «Dünya bir gelindir. Onu arayan, onun tarakcisıdır. Onu güzelleştirmeye çalışır. Fakat dünyadan îrâz edip yüz çeviren zâhid, onun yüzünü karartır, saçını yolar ve elbisesini yırtar. Ârif ise, onun tarafına hiç bakmadan Allah ile meşgul olur.»

S e r i y y ü ' s - S a k a t î : «Zühdün her çeşidi ile ünsiyyet ettim ve istediğime nâil oldum. Ancak insanlardan zühde muvaffak olamadım» dedi.

F u d a y l : «Allahu Teâlâ bütün kötülükleri bir evde topladı ve bu evin anahtarını dünya sevgisi kıldı. Bütün iyilikleri de bir evde topladı ve bu evin anahtarını da zâhidlikle dünyadan uzaklaşmakta kıldı.»

*

İşte, zühdün hakikat ve ahkâmından anlatmak istediğimiz bunlardır. Zühdün tamamlanması tevekküle bağlı olduğundan biz de Allah'ın izniyle tevekkül'ün ahkâmını anlatmağa başlayalım.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitâb: 4'ün sonu)

İhyâu 'Ulumi'd-Din (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

BEŞİNCİ KİTÂB

KİTÂBU'T-TEVHÎD VE'T-TEVEKKÛL

(TEVHÎD VE TEVEKKÛL KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONBİR BEYANDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : TEVEKKÛLÜN FAZİLETİ. 446-450
- 2 nci BEYÂN : TEVEKKÛLÜN ASLI OLAN TEVHÎDİN HAKİKATİ. 450-475
- 3 üncü BEYÂN : TEVEKKÛLÜN HÂLİ. 475-482
- 4 üncü BEYÂN : TEVEKKÛL HÂLİ İLE İLGİLİ OLARAK ŞEYHLERİN SÖZLERİ. 482-484
- 5 inci BEYÂN : TEVEKKÛL EDENLERİN AMELLERİ. 484-494
- 6 nci BEYÂN : AİLE SAHİBİ OLANLARIN TEVEKKÛLÜ. 495-499
- 7 nci BEYÂN : SEBEBLERE BAĞLANMAKTA MÜTEVEKKİLLERİN HÂLLERİNİN DARB-I MESELLERLE AÇIKLANMASI. 499-509

- 8 inci BEYÂN : MÜTEVEKKİLİNİN MALLARI ÇALINDIĞI VAKİTTEKİ
ÂDÂBI. 510-517
- 9 uncu BEYÂN : BA'Zİ HALLERDE TEDAVİYİ TERKETMENİN MAKBUL
OLUP, PEYGAMBERİN Fİ'LİNE MÜNAFİ OLMADIĞI
VE TEVEKKÛLÜN KUVVETİNE DELÂLET ETTİĞİ. 517-524
- 10 uncu BEYÂN : HER HAL Ü KÂRDA, TEDAVİYİ TERKETMENİN EFDAL
OLDUĞUNU SÖYLİYENLERİ RED. 525-528
- 11 inci BEYÂN : HASTALIĞI AÇIKLAYIP GİZLEMekte TEVEKKÛL
EDENLERİN HÂLLERİ. 528-529

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur (O'na hamdederim). O Allah ki, mülk ve melekût — görünen ve görünmeyen — âlemleri sevk u idâre eden. İzzet ve Ceberût [kahr u galebe] ile tekleşen. Direksiz olarak gökleri yükselten, kulların rızkını oradan veren de O'dur. O Allah ki, basiret sâhiblerinin gönüllerini vasıtalarından çevirip kendine bağlayan, kendisinden başkasına iltifat ve itimaddan himmetlerini ayırıp da yalnız kendisine ibâdet ettiren O'dur. Çünkü onlar, O'nun her şeyden müstağni, tek bir mâbud olduğunu, diğer bütün varlıkların kendileri gibi âciz birer yaratık olup onlardan rızkın beklenemediğini, her zerreyi Allahu Teâlâ'nın yarattığını, bütün canlı varlıkların rızıklarının Allah üzerine olduğunu bildiler. Kulun rızkına Allahu Teâlâ'nın kefil olduğuna iyice kanâat getirdikten sonra, Allahu Teâlâ'ya tevekkül

ederek : *حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* «Allah bize yeter, O ne gü-

zel koruyucudur» dediler

Salât u selâm, bâtılı kökünden kazıyan, yolun doğrusuna hidâyet eden Hz. M u h a m m e d ' e ve O'nun âl ve ashâbı üzerine olsun.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bundan sonra bilmiş ol ki; tevekkül, dinin menzillerinden bir menzil, yakın sâhiblerinin makamlarından bir makam ve belki mukarreblerin en üstün derecelerindendir. Tevekkül, ilim bakımından kendi nefsinde zor ve kapalı, amel bakımından ise meşakkatlidir. Anlayış bakımından kapalı olması, sebepleri düşünüp, onlara dayanmanın tevhidde şirk olması ve bunlardan ağırlandı tamamen uzaklaşmak ise, sünnete dokunmak ve şeriate taarruz olması bakımındandır. Hâlbuki, sebep kabûl etmeden sebebe itimad etmek, akıl yönünden bir değişiklik ve cehâlet bataklığına dalmak

1-YÜKSELME ARZUSU

2-İHTİYAGSIZ

3-ALLAHA YAKIN OLAN

4-SATAŞMA

5-BİLGİSİZLİK

olur. Şeriat, nakil ve tevhid anlamına uygun olarak tevekkülün gerçek anlamını ortaya çıkarmak cidden zordur. Bu kadar gizliliği karşısında tevekkülün yüzünden perdeyi kaldırmaya ancak, gözleri hakikat nurları ile sürmelenip basiret sâhibi¹ olan ve gördüklerini açık şekilde ifadeye muktedir olan hâzık ve münekkîd âlimler muvaffak olabilir. Şimdi biz bir takdim olarak tevekkülün faziletinden biraz bahsedelim, sonra kitabın birinci bölümünde ve bunun ardında tevhidten, kitabın ikinci bölümünde de tevekkül hâline ve amelinden söz edelim.

1 inci BEYÂN : TEVEKKÛLÜN FAZİLETİ

Âyetler:

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ «Ancak Allah'a güven-

nip dayanın, eğer imân etmiş iseniz» (5 - Mâide: 23).

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ «Tevekkül edenler

dahi yalnız Allah'a güvenip dayanmakta sebât etmelidir» (14 - İbrâhim: 12).

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ «Kim Allah'a güvenip dayanırsa,

O kendine yetişir» (Et-Talâk: 3).

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ «Allah tevekkül edenleri sever» (3 -

Âl-i İmrân: 159).

Sâhibinin, Allahu Teâlâ'nın sevgisi ve Allahu Teâlâ'nın ona kifâyetiyile anılan bir makam, ne büyük bir makamdır. Kime ki, Allahu Teâlâ yeter ve ona kâfidir, onu sever ve onun hakkına riâyeti üzerine alırsa, elbette bu kimse büyük kurtuluş ve zafere ulaşmıştır. Zira sevilen, azâb edilmez, uzaklaştırılmaz, Rahmet ve Cemâl'den mahrûm edilmez.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ «Allah kuluna yetmez mi?» (39 - Zü-

mer: 36). Binâenaleyh, kifâyeti, Allah'tan başkasında arayan, tevekkülü terketmiş ve bu âyeti yalanlamıştır. Zira âyet, hakkı söyletmek mi'razinde bir sorudur. Nitekim diğer âyette Allahu Teâlâ :

1- NAKLEDEN, AKTARAN 2- BECERİKLİ 3- MEHARETLİ
4- TENKİD EDİCİ, İYİYİ KÖTÜDEN AYIRAN 5- KARARLILIK
6- YETERLİ 7- BUNDAN DOLAYI

هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا

«İnsânın üzerine uzun devirden öyle bir zaman geldi ki, o, anılmaya değer bir şey bile değildir» (76 - İnsân: 1) buyurmuştur.

Yine Allahu Teâlâ :

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

«Kim Allah'a dayanıp güvenirse, hiç şübhesiz Allah mutlak gaalbidir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir» (8 - Enfâl: 49) buyurmuştur. Azîzdür; eman dileyenleri zelil etmez, himâyesine girip O'na ilticâ edenleri mahrûm etmez. Hikmet sâhibidir; tedbîrinde kendisine dayanana kusur etmez. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ

«Allah'ı bırakıp taptığınız da sizin gibi kullardır» (7 - A'raf: 194). Zâ-tından başkasının kendi emrinde musahhar olduklarını, onların da herkes gibi muhtaç bulunduklarını, daha onlara nasıl bağlanılacağını bildirmiştir.

Yine Allahu Teâlâ :

إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَاسْتَغْوِ اللَّهَ
الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ

«Hakikat, sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınız, size bir rızık vermeye muktedir olamazlar. O hâlde rızık Allah katında arayın. O'na ibâdet edin» (29 - Ankebût: 17) buyurmuştur. Diğer âyette de :

وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ

«Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat o münâfik-³lar ince anlamazlar» (63 - Münâfikun: 7) buyurulmuştur. Bir başka âyette de şöyle buyurulmuştur :

يُذَيِّرُ الْآمَرَ مَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ

1-SİĞİNMA

2-TABİ

3-İKİ YÜZLÜ

«O, her işi tedbir edegelerdir. (O'nun indinde) hiç bir kimse şefaatçi olamaz. Meğer ki kendisinin izninden sonra olmuş ola» (10 - Yûnus: 3)

Kur'ân-ı Kerim'de tevhidi ifâde eden her âyet, başkalarından mülâhazayı kesmeye ve Vâhid-i Kâhâr olan Allah'a tevekküle tenbihtir.

Bu Husustaki Haberler:

İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

أُورِنْتُ الْأُمَمَ فِي الْمَوْسِمِ فَرَأَيْتُ أُمَّتِي قَدْ مَلَأُوا السَّهْلَ وَالْجَبَلَ فَأَعْجَبَنِي
كَثْرَتُهُمْ وَهَيَأَتُهُمْ فَقِيلَ لِي أَرْضَيْتَ؟ قُلْتُ نَعَمْ. قِيلَ: وَمَعَ هَؤُلَاءِ
سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ الَّذِينَ لَا يَكْتَوُونَ
وَلَا يَطِيرُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ هـ

«Mi'rac'da ümmetler bana gösterildi; ümmetimin, ovaları ve dağları doldurduklarını gördüm. Çoklukları ve durumları hoşuma gitti. «Râzı oldun mu?» diye benden soruldu. Ben de «Evet, râzıyım» dedim. Bana «bunlardan yetmiş bin kişi hesabsız olarak Cennet'e girecek» denildi. Bu arada, «onlar kimlerdir?» diye soranlara cevaben, «bunlar dağlanmayanlar, şûm tutmayanlar, efsûn ettirmeyip Rablerine tevekkül edenlerdir» buyurdu. Tam bu sırada U k â ş e ayağa kalkarak:

— Ya Resûlâllah, duâ buyur da ben onlardan olayım, deyince, Resûl-i Ekrem:

— Allah'ım, bunu onlardan eyle, diye duâ etti. İkinci bir adam daha kalkıp aynı dilekte bulununca, Resûl-i Ekrem: U k â ş e seni geçti, buyurdu» (338).

Yine Resûl-i Ekrem:

لَوْ أَنَّكُمْ تَوَكَّلْتُمْ عَلَى اللَّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ
الطَّيْرَ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَسْرُوحُ بِطَانًا هـ

«Eğer siz hakkıyla Allah'a tevekkül edeydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, siz de rızkınızı verirdi. Onlar sabâha aç çıkarlarken, akşama tok olarak dönerler» (339) buyurmuştur.

Diğer hadîsde de:

(338) İbn Mûnî isnâd-ı hasen ile rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî ile Müslim, İbn-i Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

(339) Tirmizî ile Hâkim, Ömer'den rivâyet etmiş ve sahîh olduğunu söylemişlerdir.

1-MÜTALAA, 2-(ÜRÛÛ) DAĞ ÇAKMAK 3-UGURSUZ
TEFEKKÜR

مِنْ انْقَطَعَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَفَاءُ اللَّهِ كُلِّ مَوْئِنَةٍ وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَحْتَسِبُ وَمِنْ انْقَطَعَ إِلَى الدُّنْيَا وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَيْهَا هـ

«Allahu Teâlâ'ya yönelen, kimseye Allahu Teâlâ her hususta yeter ve ummadığı yerden onu merzuk eder. Fakat dünyaya yönelen kimseyi de dünyaya havale eder» (340).

Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَكُونَ أَغْنَى النَّاسِ فَلْيَكُنْ بِمَا عِنْدَ اللَّهِ أَوْتَى مِنْهُ بِمَا فِي يَدِهِ

«Kimi insanların en zengini olmak sevindirirse, kendi elinde olandan ziyade, Allah'ın indinde olana bağlansın» (341) buyurmuştur.

Rivâyete göre; Resûl-i Ekrem'in Ehl-i Beyt'ine yoksulluk çöktüğü vakit :

قُمُوا إِلَى الصَّلَاةِ بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ (وَأَمْرَاهُ هَلَكَ
بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرَ عَلَيْهَا) هـ

«Namaza kalkın, Rabbim bana böyle emretti ve: «Ehline namazı emret. Kendin de ona sebât ile devâm eyle» buyurdu» (342) buyurdu. Yine

Resûl-i Ekrem : ٥ «Rukye, efsûn 4
لَمْ يَتَوَكَّلْ مِنْ اسْتَرْقَى وَاسْتَوْى ٥

ettirip dağlanan, tevekkül etmemiştir» (343) buyurmuştur.

Rivâyete göre; İbrâhim aleyhisselâm, Nemrud'un ateşine atılırken Cebbrâil aleyhisselâm gelerek :

— Bir ihtiyacın var mı? diye sordu. İbrâhim aleyhisselâm, daha önce «Allah bana yeter, o ne güzel koruyucudur» demişti. Bu sözünde vefa göstererek :

— Senden bir şey istemem, dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ :

(340) Taberânî ile İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhakî Hasan'dan rivâyet etmişlerdir.

(341) Hâkim ve Beyhakî, İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

(342) Taberânî «Evsat»ında Muhammed b. Hamza'dan rivâyet etmiştir.

(343) Tirmizî, Nesel ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir.

وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى

«İbrâhim vazifesini tastamam ifâ etti» (53 -

Necm: 37) buyurdu.

Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a: «Kim diğer yaratıklara bakmaz ve bana dayanırsa, — yer - gök ona hileye kalksa da — Ben ona çıkacak yol bulurum» diye vahyetti.

Bu Husustaki Eserler:

Saîd İbn Cübeyr (R.A.) anlatıyor: «Bir def'a beni Akrep ısırdı. Annem ilâç yapacağım diye tutturdu. Ben de sağlam elimi gösterdim ve tiryâkini oraya sürdüm.»

Havass, Allahu Teâlâ'nın: وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

«Ölmek şânından olmayan O Bâkiye dayan» (25 - Fûrkan: 58) âyet-i celîle'sini sonuna kadar okudu ve: «Artık bu âyetten sonra kimsenin, Allah'tan başkasına sığınması doğru olmaz» dedi.

Âlimin birisine rû'yâsında: «Kim Allah'a îtimad ederse, artık kuvvetini ihrâz etmiştir» dendi.

Yine âlimin birisi, kefâlet altına alınan rızkın, sana farz olan amellinden seni meşgul etmesin. Çünkü böyle yaparsan dünyalıkta ancak, hakında tokdîr edileni alırken, âhiretini kaybetmiş olursun.

Yahyâ b. Muaz diyor: «Kulun, aramadan rızkını bulmasında, rızkını sâhibini aramasına delâlet vardır.» İbrâhim b. Edhem diyor: «Râhiblerden birisine:

— Nereden yiyorsun? diye sordum. Râhib:

— Ben bilemem, sen onu Rabbimden sor, dedi.

Herm b. Hayyan, Üveys-i Karenî'ye:

— Nerede ikametimi emredersin? diye sorunca, Üveys Şam'ı tavsiye etti. Herm:

— Orada hayat şartları ve geçim nasıldır? diye sordu. Üveys:

— Şübhe karışıp öğüt te'sîr etmeyen şu gönüllere yazıklar olsun, dedi.

Yine zâtın birisi: «Ne zaman Allah'ın vekâletine râzı olursan, bütün iyiliklere yol bulursun» dedi. Allah'tan hüsn-i edeb dileriz.

2 nci BEYÂN: TEVEKKÛLÜN ASLI OLAN TEVHİDİN HAKİKATI

Bilmiş ol ki; tevekkül de imânın kapularından bir kapudur. İmânın bütün kapuları ancak, ilim, hâl ve amel ile intizâma girer. Tevekkül de böyledir. O da ilimden meydana gelir ki, ilim asıldır. Amel de bunun meyvesidir. Hâl ise, tevekkül isminden murâd olunan şeydir.

1-İLAĞ 2-KAZANMA 3-İŞARE 4-İYİ GÜZEL

Önce asl olan ilmi ele alalım. Aslında buradaki ilimden maksad İman'dır. Zira İman, tasdiktir. Kalb ile tasdik edilen her şey ilimdir. Bu, kuvvetleştiği vakit, buna yakîn denir. Fakat yakînin pek çok kapuları vardır. Biz bunlardan ancak tevekkül üzerine kuracağımız yakîne muhtacız. O da senin: «Lâ ilâhe illâllahu vahdehû lâ şerike leh» sözünün tercümân olduğu tevhiddir. Allah'ın kudretine olan imânına tercümân olan da «Lehül mülk» sözüdür. Cûd ve hikmetine İman edilene delâlet eden sözün de «Lehül hamd»dır. Kim :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

«Allah'tan başka ibâdete lâyık kimse yoktur. O, tek'dir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O'nun gücü her şey'e yetersa derse, tevekkülün aslı olan imânı tamamlanmış olur. Yâni tam mânasıyle bu söze inanıp bağlandığı zaman böyle olur.

Tevhid, asıldır. Bunun üzerinde durmak sözü uzatacağı gibi aslında, mükâşefe ilmine âittir. Fakat hâller vâsıtasıyla bâzı mükâşefe ilimleri amellerle de ilgili olur ve muâmele ilmi ancak onunla tamamlanabilir. Buna göre biz de burada ancak muâmele ilmi ile ilgili olan kısma değineceğiz. Yoksa tevhid, sâhili bulunmayan uçsuz bucaksız bir deryadır. Buna göre deriz ki :

Tevhidin dört mertebesi, aşaması vardır: Öz, öz'ün özü, kabuk, kabuğun kabuğu. Biz bunu görüşü zayıf olanlara bir ceviz ile temsil edebiliriz. Cevizin iki kabuğu ve bir özü vardır. Özünün de yağı var ki, öz'ün özü budur.

Tevhidin birinci mertebesi, gaafil veya inkâr eden kalb ile dilde «Lâ ilâhe illâllahu» demektir. Münâfıklar böyledir.

Tevhidin ikinci mertebesi, dilindeki tevhidin mânasını kalbinde tasdik etmektir. Umum müslümanların ve avâmın itikadı böyledir.

Tevhidin üçüncü mertebesi, keşif yolu ve Hak nûru ile gerçeği müşâhede etmektir. Bu da mukarrebler makamıdır. Bir çok varlıkları görür fakat bunların hepsinin Vâhid-i Kâhhâr'dan meydâna geldiklerini bilir.

Tevhidin dördüncü mertebesi, mevcûd olarak yalnız bir'i görür ki, bu siddîklar görüşüdür. Sôfiyye, buna «Fenâ fi't-Tevhid» [tevhidde yok olma] makamı derler. Yalnız bir'i gördüğü için, kendini de görmez olur. Tevhide müstağrak olması hasebiyle kendisini göremediği için tevhidinde kendisi yok olur. Yâni, kendisini ve diğer yaratıkları görmekten yok olur.

Birinci tevhid sâhibi, yalnız dili ile muvahhiddir. Kalbe inmeyen dildeki bu tevhid, sâhibini ancak kılıçtan korur ve dünyada İslâm ahkâmının üzerine tatbik edilmesini sağlar.

1-GİZLİ ŞEYLERİ AĞIĞA ÇIKARMA

2-002

3-BENZETME

4-HABERSİZ

5-İKİ YÜZLÜ

6-ALLAHA YAKIN OLAN

7-GARKÖLMÜŞ, DALMIŞ

8-TEVHİD EDEN

İkincisi, yâni dilinde söylediğini kalbi ile tasdik eden, muvahhid¹dir, yâni dilindeki tevhid²ine inanıyor, onun kalbinde yalanlamıyor demektir. Bu, kalbde bir bağıdır. Bunun açılıp genişleme imkânı yoktur. Şâyet isyân ile îmânı zayıflamaz ve bu îman üzerinde ölürse, sâhibini âhiret azâbından korur. Bu îman, düğümünü zayıflatıp çözmek için bir takım hile³ yolları vardır. Bunlara bid'at⁴ denir. Tevhidi zayıflatıp çözecek olan bid'atlerden kalbi koruyup oradaki tevhidi kuvvetlendirmek için de çareler var ki, buna «İlm-i Kelâm», sâhibine de «Mütekellim» denir. Bunun maksadı, bid'at sâhibinin, avâmın kalbinde gevşetip çözmek istediği îman bağı⁵ni kuvvetlendirmek ve bid'at sâhibini reddetmektir. Avâmın kalbindeki tevhid akidesini, bid'atçıların şerrinden koruması bakımından «Mütekellim»e «Muvahhid» denir.

Üçüncüsüne de muvahhid denir, fakat; bu anlamda değil de, Hak, olduğu gibi kendisine tecelli ettiği için Fâil-i Hakikî'yi yalnız bir olarak müşâhede etmiş olması bakımındandır. Yoksa avâmın yaptığı gibi, yalnız hakikat sözünün mânasına inanmağa kalbini zorlaması bakımından değildir. Bu kâbil îman, avâm ve kelâmcıların îman ve tevhididir. Zîra kelâm âlimi, tevhidinde avâmdan ayrılamamıştır. Onun yapabildiği, bid'atçıların hilelerini kaldırmaktan ibârettir.

Dördüncüsü, müşâhedesinde bir'den başkasını hazırlamamış; küll'i çok olarak ele almış değil, onu bir olarak mütâleâ etmiştir. İşte tevhidde son nokta burasıdır.

Birincisi, cevizin dış kabuğu gibidir ki, bunda bir hayır yoktur. Yenecek olursa ağzı buruşturur, içine bakılırsa çirkin görüşlüdür. Yakılmak istense ateşi söndürür ve dumanı çoğaltır. Evin bir kenarında alıkonulursa evi meşgul eder. Ancak cevizi korumak için bir müddet cevizin üstünde kalır, sonra atılır. Tasdiksiz yalnız dildeki tevhid de böyledir; kârı yok, zararı çok, iç ve dışı çirkindir. Yalnız ölüm ânına kadar ikinci kabuk olan kalb ve bedeni korur. Çünkü dilinde şehâdet getiren⁶i, gaaziler öldürmekten memnu'dur. Onun kalbini yarmakla me'mur değildirler. Zâten kılıç, dış kısmı keser. Ölüncüye kadar bundan faydalanır. Öldükten sonra bu tevhidin bir faydası kalmaz. İkinci kabuğun, birinci kabuğa nisbetle faydası meydanda olduğu gibi, — ki özü muhafaza eder. Ayrıca özden ayrıldığı vakit odun olarak yanar. Bu gibi faydaları olmakla beraber — öz'e nisbetle yine faydası azdır. Bunun gibi, keşifsiz kalb ile tasdik⁷in, tasdiksiz yalnız ikrâra nisbetle faydası çok olmakla beraber, göğsün genişleyip açılması ve Hak nûrunun orada parlaması ile meydana gelen keşif ve müşâhedeye dayanan imana nisbetle yine faydası azdır. Allahu Teâlâ'nın:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

«Allah kime doğru yolu gösterir, imâna muvaffak ederse, onun göğsünü İslâm için açar» (6 - En'âm: 125) âyetiyle :

1-TEVHİD EDEN 2-DİNDE BATIL GİKAN YENİ ŞEY
3-SÖYLEYEN, KONUŞAN 4-CİNS 5-BÜTÜN, ÖMÜM 6-GÖZ
7-YASAK 8-AÇIKTAN SÖYLEME

أَفَنَزَّحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ هـ

«Allah'ın göğsünde müslümanlık için inşirah verdiği bir kimse — ki Rabbinden bir nûr üzerinedir — (kalbini mühürlediği kişi gibi) midir?» (39 - Zümer: 22) âyetlerinden murâdı budur.

Öz, kabuklarına nisbetle nefis olduğu ve tamamı maksûd olup yalnız onun da yağına nisbetle tortusu bulunduğu gibi, fiilî tevhid de sâlikler için âli bir maksaddır. O da başkalarını düşünmek, Vâhid-i Hakîkî'den başkası bir şey'i görmeyenlere nisbetle yine çokluğa iltifatın hâli değildir.

Şâyet, yalnız bir'i görmesi nasıl düşünülebilir? Hâlbuki gökleri, yer'i ve bunlardaki ayrı ayrı pek çok varlıkları görüyor. Bunlar nasıl bir tek olurlar? dersin,

Bilmiş ol ki; mükâşefe ilminin sonu ve sırrı buradadır. Bunu satırlara aktarmak câiz değildir. Nitekim ârifler: «Rubûbiyyetin sırrını ifşâ etmek küfürdür» demişlerdir. Aynı zamanda bu mevzû, muâmele ilmiyle ilgili değildir. Buna rağmen, senin bunu uzak ve muhal gibi görmeni yok edecek kadarını da açıklamak mümkündür. Bunun îzâhı şöyledir: Bir şey, bir nevi görüş ve itibariyle çok ve başka bir nevi görüş itibariyle tek olabilir. Meselâ, bir insânın bütün parçalarını ayrı ayrı ele alırsan pek çok olur. Fakat insan olarak düşünür ve ele alırsan tek olur. Bu, insanlık bakımından tektir, diyebilirsin. Nice kimseler vardır ki, insânı gördüğü vakit onu bir tek olarak görür ve onun sayısız parçalarına kıymet vermez. Onun bakışı toptandır. Parçalarını düşünenin bakışı da o parçaları nazara almak sûretiyledir.

Bunun gibi, mevcûd olan her şey'in — ister Hâlık olsun, ister mahlûk olsun — bir çok itibar ve görüntüleri vardır. Bir itibarla tek, başka bir itibarla çok olurlar. Bâzısı da, bâzısından daha çok olabilir. Bunun misâli, yine insandır. Her ne kadar garaza uygun gelmiyorsa da, çoğu bir olarak görme hususunda maksada tenbih eder.

Bu sözle anlayamadığın ve erişemediğin makamı inkâra kalkışmanın doğru olmayıp iman-ı tasdikî ile ona inanman gerektiği anlaşılmış oldu. Her ne kadar inandığın senin sıfat ve makamın değilse de, bu tasdik ile yine bu tevhidden nasibini alırsın. Sen, peygamber olmadığın hâlde peygamberliğe inandığın vakit, imânın nisbetinde ondan nasibin olduğu gibi, bundan da nasibin olur.

Bu, bütün eşyada yalnız Vâhid-i Hakîkî'yi müşâhede hâli bâzan devâm eder, bâzan da şimşek gibi gelir geçer. Çoğunluk böyledir. Devam hâli nâdirdir. Buna işâret olmak üzere Hallac-ı Mansur, Havassı seyahat eder gördüğü vakit :

— Niçin dolaşıyorsun? diye sordu. Havass da :

7 — Tevekkül hâlini düzeltmek için dolaşıyorum, dedi. Çünkü o da mütevekkilinden idi. Hallac :

1-MAKSAD 4-GİZLİ ŞEYLERİ AĞIĞA ÇIKARMA

2-İŞLER 6-İMKANSIZ

3-BOŞ 7-TEVEKKÜL EDENLERDEN

5-İDARECİLİK,

SAHİBLİK,

UNKİMLİK

— Bâtınını tâmir için ömrünü tükettin. Tevhidde «Fenâ» nerde kaldı? dedi. Hâlbuki Hava's's'ın yaptığı, tevhidin üçüncü makamını düzeltmek idi. O ise onu dördüncü makam adâvet etti. İşte bu, icmâl yolu ile muvâhhidin tevhiddeki makamlarıdır.

Şâyet, tevekkül, üzerine oturatacak kadar anlaşılacak şekilde bu makamı açıklamak gerekir, dersin, derim ki :

Tevhidin dördüncü derecesinin beyânına girişmek câiz değildir. Aynı zamanda tevekkül de bunun üzerine kurulmuş değildir. Tevekkül hâli, tevhidin üçüncü şeklinde hâsıl olur. Birinci şekli ise münâfıklıktır. Bu da meydandadır, açıklamak istemez.

Tevhidin ikinci şekline gelince, bu, îtikaddır. Bütün müslümanlarda mevcuttur. Bunu takviye yolları kelâm ilmindedir. Bid'ât sâhiblerini reddetmek de bu kelâmda mevcuttur. «El-İktisad Fi'l-İ'tikaad» bölümünde önemli kısımları anlattık.

Kendisi üzerine tevekkülün bina kılınan, üçüncü kısmıdır. Zira yalnız îtikad ile tevhid, tevekkül hâlini gerektirmez. Biz, tafsîlâtta sarf-ı nazarla yalnız tevekkülün bu tevhid ile olan irtibatı kadarını anlatalım. Zaten fazlasına kitabın hacmi müsâid değildir.

Bunun hulâsası, her şeyde Fâil-i Hakîkî'nin Allah olduğunu bilmendir. Yaratıklar rızık, atâ, men', hayat, ölüm, zenginlik, yoksulluk ve benzeri kendisine isim verilen her mevcûdun îcad ve ihtira'ı ile teklesen, Allahu Teâlâ'dır. O'nun bu işlerde ortağı yoktur. Bu hâl sana keşfolup açıklandığı vakit, artık başkasına bakma. Korkun O'ndan, ümidin O'na olsun. O'ndan kuvvet al ve O'na dayan. Çünkü tek başına gerçek yapıcı O'dur, başkaları değildir. O'ndan başka her şey O'nun emrine musahhardır. O'nun irâdesi olmadan kimsenin bir zerre kımıldama imkânı yoktur. Mükâşefe kapusu sana açıldığı vakit, gözünle gördüğünden daha açık ve net bir şekilde bu gerçeği anlarsın.

Şeytânın, seni bu makama yükselmeden alıkoyması, iki yönden kalbine şirk şâibesi koymağı umduğu içindir.

a) **Birinci sebep,** canlıların ihtiyar ve irâdelerine, ikinci sebep de bitkilerin ve cansıza iltifat ve meylettirmek içindir.

Cansızlara itimadın, bitki ve ekeneklerinin büyüüp yetişmeleri için, yağmura olan itimadın, yağmurun yağması için buluta olan güvenin, bulutun toplanması için soğuğa olan ümidin, geminin normal seyri için rüzgâra olan itimadın gibi. İşte bütün bunlar, eşyanın hakikatine cehâlet ve tevhidde şirktir. Bunun için Allahu Teâlâ :

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُمُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ

«Gemiye bindikleri zaman — dini yalnız kendisine (yâni Allah'a) tahsis etmek sûretiyle mühlisler olarak — Allah'ı çağırırlar. Fakat biz onları

1-YOKLUK 2-TEVHİD EDEN 3-İKİ YÜZLÜ 4-KUVVETLENDİRME
5-DİNDE ÇIKAN YENİ ŞEYLER (BATIL) 6-İŞ SAHİBİ
7-LÜTUF 8-PURDURMA 9-BOYUN EĞMİŞ

selâmetle karaya çıkarınca da hemen Allah'a eş katanlar onlardır» (29 - Ankebût: 65) buyurmuştur.

Denildi ki: «Bunun bir mânası, eğer rüzgâr durulmayaydı biz kurtulamazdık demeleri idi.» Yâni şirkleri, kurtuluşu rüzgârın durmasına bağlamalarıdır.

Âlem olduğu gibi kime keşfedilirse, rüzgârın havadan ibâret olduğunu, havayı harekete geçiren bir muharrik olmayınca kendi başına hareket edemeyeceğini anlar. İlk muharrike varıncaya kadar muharriki de aynı durumdadır. Artık onun başka bir muharriki yoktur. Muharriki olmadığı gibi, bizâtihi müteharrik de değildir. (Çünkü hareket cisimde düşünülür, o ise cisimden münezzehtir.) Kişinin kurtuluştaki rüzgâra iltifatı, tıpkı bir idam mahkûmunun afvını irâde eden hükümdârın emrini alıp da, «Âh işte bu kalem kâğıt olmayaydı ben idamdan kurtulamazdım. Beni idamdan kurtaran bu kalem ve bu kâğıttır» demesine benzer. Bu ise cehâlet ve ahmaklıktan başka bir şey değildir. Kim, kalemin bizâtihi bir değeri olmayıp yazarının emrinde olduğunu bilirse, kaleme değil, yazana teşekkür eder. Hattâ kâtip ve hükümdâra nasıl teşekkür edeceğine şaşırarak, kalem ve kâğıt aklına bile gelmez. Güneş, ay, yıldız, yağmur, bulut, yer, canlı ve cansız bütün varlıklar kâtibin elindeki kalem gibi, onun emrine mu-sahhardır. Belki bu da senin hakkında bir temsildir. Çünkü sen, bu af fermânını yazanın pâdişah olduğunu sanıyorsun, hâlbuki gerçekde onu da yazan Allah'tır. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ» **«Attığın zaman sen**

atmadın, ancak Allah attı» (8 - Enfâl: 17) buyurmuştur.

Ne zaman ki senin, her şey'in Allah'ın emrinde musahhar olduğunu bildiğini şeytan görür, artık tevhidini bu şirk ile karıştırmaktan ümidini keserek senden ayrılır. İşte aldatmak için üçüncü mertebeye çıkarmak istemeyişinin birinci sebebi budur.

b) **İkinci sebebi**, ihtiyarî işlerinde canlılara iltifat etmen içindir. Şeytan der ki; sen hepsini Allah'tan nasıl biliyorsun? Bak işte şu adam kendi arzûsu ile senin nafakanı te'mîn ediyor. İsterse verir, istemezse vermez. Buna kim karışabilir? Bu adam da boynunu vurmağa yetkilidir. İsterse vurur isterse afveder. Bundan nasıl korkmaz ve nasıl ummazsın? Görüyorsun ki mukadderatın, Onun elindedir. Bunda şübhen de yoktur ve yine evet, kalem kâtibsiz bir şey yapamaz diyebilirsin, fakat kalemin, elinde bulunan kâtibi nasıl görmeyebilirsin? der.

İşte çoklarının ayağı burada kayar. Ancak şeytanın sultanı bulunmayan hâlis kullar bundan kurtulur. Zayıf görüşlülerin, kalemin, kâtibin elinde musahhar olduğunu görebildikleri gibi, onlar, kâtibin de bir emir altında musahhar olduğunu bilirler. Ve yine onlar bilirler ki, bu zayıfların şaşması, karıncanın şaşması gibidir. Kâğıt üzerinde yürüyen karınca, kâğıdı

1-KENDİLİĞİNDEN

2-BENZETME

3-KADER, TALEH

4-NÜFUZ

karalayan kalemin ucunu görür. Ne parmakları, ne de elin sâhibini görür. Beyaz kâğıdı karartanın kalem olduğunu sanır. Göz çukurlarındaki kusurundan ötürü daha ilerisini göremez.

Göğsü Allahu Teâlâ'nın nûru ile İslâmiyet için genişlemeyenin hâli de böyledir. Yer ve göklerin Cebbârını mülâhaza ve her şey'i O'nun kahrettiğini müşâhededen âciz² kalır. Yolda yalnız kâtibe kadar yükselir ve orada kalır ki, bu, sırf cehâlettir. Bilgi ve basîret sâhiblerine gellince; Allahu Teâlâ onlar hakkında yer ve göklerde olan her zerreyi kendi kudreti ile konuşturdu.³ Onlar bu zerrelerin Allah'ı tesbihlerini ve fasîh bir dil ile kendi acziyetlerine şehâdet ettiklerini duydular. Bu zerreler, harf ve sessiz konuştukları için, bu kulaktan⁴ mahrûm olanlar, onları duyamaz oldular. Şübhesiz, kulak derken, merkêbde de bulunan başdaki kulağı kasdetmiyoruz. Biz, harfsiz, sessiz söylenenleri duyan kulağı kasdediyoruz.

Şâyet, bu senin dediğin, aklın kabûl etmeyeceği ucûbeden başka bir şey değildir. Onun konuşma şeklini, nasıl konuştuğunu, ne ile konuştuğunu, nasıl tesbih ve takdis ettiğini ve kendi acziyetine nasıl şehâdette bulunduğunu bize açıkla, dersen,

Bilmiş ol ki; yer ve göklerdeki her zerrenin basîret sâhibleri ile gizli münâcâtı vardır. Bunun sonu yoktur. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın kelâm der-yâsından alınan kelimelerdir ki, bunların nihâyeti yoktur. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَأَلَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي ۚ

«De ki: «Rabbimin sözleri için deniz mürekkebe olsa ve bir o kadar daha yardımcı olarak ilâve etsek, Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz tükenir» (18 - Kehf: 109) buyurmuştur. Sonra, bunlar, mülk ve melekûtun sırları ile konuşurlar. Sırrı açıklamak ise mezmumdur. Belki erkeklerin göğüsleri sırların mezarıdır. Sen hükümdârın, sırdaşının çıkıp da hükümdârın kendisine gizli olarak söylediklerini bağıarak halka duyurduğunu hiç gördün mü? Eğer bizim için her sırrı açıklamak câiz olsaydı, Resûl-i Ekrem: «Benim bildiğimi bileydiniz, az güler, çok ağlardınız» buyurmaz, belki bildiklerini onlara da açıklar ve onlar da az güler çok ağlardı. Yine Resûl-i Ekrem, kader sırrını açıklamaktan bizi men'etmek üzere: «İlm-i nücûmdan bahsedildiği vakit susun. Kaderden bahsedildiği vakit susun. Ashâbımdan bahsedildiği vakit susun» (344) buyurmaz ve bâzı sırlarını özellikle H u z e y f e ' ye bildirmekle yetinmez, herkese söylerdi.

Demek ki mülk ve melekût âlemindeki zerrelerin münâcâtını müşâhe-de eden basîret sâhiblerinin bunları açıklamasına iki mâni vardır.

a) Birincisi, sırrı açıklamanın yasaklığıdır.

(344) Met'in yukarda geçmiştir. Hadîsi, Taberânî ve İbn Hibban «Zuafa»da zikretmişlerdir.

1-TEFEKKÜR, MÜTALAA 2-BİLGİSİZLİK 3-AĞIK VE GÜZEL
4-ACİZLİK 5-EŞEK 6-TAACCÜB OLUNACAK ŞEY 7-KÖTÜ
8-YILDIZLAR

b) İkincisi, kelimelerinin sayılamıyacak kadar çok olmasıdır. Fakat bizim anlatmakta bulunduğumuz kalemin hareketi misâlinde onların mü-nâcâtından bir miktar anlatalım ki, tevekkülün, üzerine nasıl kurulduğu icmâlen anlaşılın ve onların kelimeleri her ne kadar harf ve ses değilse-ler de onları harf ve sese çevirelim ki, durumu açıklığa kavuşmuş olsun.

Buna göre deriz ki :

Allahu Teâlâ'nın bahsettiği nûr ışığı ile kâğıda bakan bâzı kimseler kâğıdın yüzünün mürekkebe ile karardığını görünce, «Sana ne oldu, yüzün o kadar parlak iken niye karardın?» diye sordular. Kâğıt :

— İnsâf et, ben kendi kendime yüzümü karartmadım. Onu boyadan sor. O, kendi kutusunda toplu hâlde duruyordu. Vatanından ayrıldı, benim yüzümün sahasına yayıldı ve yüzümü karattı, dedi. Adam :

— Doğru diyorsun diyerek durumu mürekkebdan sordu. Mürekkeb :

— İnsaf et, beni suçlama. Zira ben hokka içinde iken, oradan çık-mamağa kararlı idim. Kalem bana bastı ve beni yuvamdan ayırdı, memle-ke-timden uzaklaştırdı. Beni Parça parça ederek gördüğün gibi beyaz kâ-ğıdın üzerine yaydı Benim ne suçum var? Soracaksan ondan sor, dedi. Adam :

— Doğru söylüyorsun, diyerek kaleme döndü ve :

— Niçin haksızlık ettin, boyayı şişesinden çıkarıp beyaz kâğıt üze-rine yayarak kâğıdı kararttın? dedi. Kalem :

— Onu benden sorma, beni tutan el ve parmaklardan zor. Zira ben, su kenarında yetişen bir kamyş parçasıyım. Yeşil ağaçlar arasında vakit geçirirken bıçaklı bir el bana uzandı, beni köküm-den kesdi, yapraklarım-dan ayırdı, yoldu ve ucumu keserek ortadan yarıdı. Sonra da beni siyah mürekkebe daldırdı ve beni kâğıt üzerinde, dikine olarak dolaştırdı durdu. Sen benden bunu sormakla yarama neşter vurdun. Benden vaz geç de beni bu hâle getirenden durumu sor, dedi. Adam :

— Haklısın, dedi ve el'e dönerek kaleme yaptığı haksızlıktan ve onu kendi keyfine kullandığının sebebinden sordu. El :

— Gördüğün gibi, ben, et, kemik ve kandan meydâna gelmiş bir varlığım. Hiç etin zulmettiğini veya kendiliğinden hareket eden bir cismin bulunduğunu gördün mü? Ben, binicisinin elindeki bir merkeb gibiyim. Kudret denen bir binici bana bindi. Beni sağa sola çevirip yerin her tara-fında dolaştırdı. Baksana, ot, ağaç ve taş gibi şeylerden hiçbirini bir tarafa gidiyor mu? Çünkü onlara böyle bir kudret binmemiştir. Ölülerin elini gör-mez misin? El olmak bakımından onların da benden bir farkı yoktur. Ka-lem ile de hiç bir ilişkileri yoktur. Ben de ben olmam haysiyetiyle kalem ile bir işim yoktur. Sen bunu benden değil, bana binip rahatsız eden bini-cimden sor, dedi. Adam :

— Doğru söylüyorsun, dedi ve durumu kudretten sordu :

— Niçin eli böyle fazla kullandın? diye sordu. Kudret :

— Beni rahat bırak, nice yerlenler var ki asıl yerilen onlardır ve nice yerilenler var ki onların kusuru yoktur. Niçin benim hâlimi anlamıyorsun? Ben el'e bindim diye ona haksızlık ettiğimi nerden çıkarıyorsun? Hâlbü-

1- (DOKTOR BIĞAĞI)

2- MINİK

ki ben hareket ettirmeden el'e binmiştim. Onu ben, ne hareket ettirdim, ne de kendime musahhar kıldım. Ben, sâkin ve uykuda idim. Hattâ görenler, beni yok veya ölü sanırlardı. Çünkü ben ne hareket ediyor, ne de hareket ettiriyordum. Ancak bir güç olarak kalıyordum. Bana müvekkel olan birisi geldi. Beni rahatsız etti ve gördüğün işleri yaptırdı. Benim kuvvetim, ancak ona itâate yeterdi. Muhalefet edecek güçde değildim. Benim başıma musallat olan varlığa da «İrâde» derler. Ben de bunu ancak isminden ve hücûmundan tanırım. Beni rahatsız etti, uykumdan uyandırdı. Gördüğün işleri bana yaptırdı. Durumu, benden değil, ondan sor, dedi. Adam :

— Doğru söylüyorsun, diyerek irâdeye döndü ve :

— Böyle yerinde uslu uslu duran kuvveti neden harekete geçirdin de bu işleri yaptırdın? diye sordu. İrâde :

— Acele etme, dur bakalım. Belki benim de bir mâzeretim var, hemen beni yermeğe kalkışma. Zîra ben kendiliğimden harekete geçmedim. Beni de harekete geçiren kesin bir emir ve kaahir bir kuvvet var, dedi. O kuvvet gelmeden ben sâkin sâkin duruyordum. Fakat kalbin huzûrundan ilmin elçisi, aklın dili ile bana gelerek kudretimi harekete geçirmemi emretti. Ben de zarurî olarak emrine uydum. Çünkü ben, ilim ve aklın kahr u galebesi altında ezilen, bunlara bağlı olan bir zavallıyım. Hangi cürmümden dolayı bu işe düştüğümü, niçin bunlara musahhar olduğumu ve niçin itâate mecbur bulunduğumu bilemem. Ancak benim bildiğim tek bir şey varsa o da, bu kahredici kuvvet, bana uğramadıkça ben sükûnet içerisinde bulunurum. Bu hâkim, ister âdil, ister zâlim olsun, ben bunun emrine verildim. Her hangi bir hükmünde ona muhalefetim yoktur. Emîn ol ki o kendisiyle meşgul olduğu müddetçe ben sükûnet içinde durur ve fakat onun emrini beklerim. Hükmü kesinleşince tabii olarak onun kahrına girer ve ona itâat ederim. Bunun için beni bırak da durumu akıldan sor. Lüzumsuz yere beni muâhaze etme. Ben, Şâirin :

«Ne vakit bir toplumdan uzaklaşmak istedimse, onlar ayrılmamamı takdir etti. Hâlbuki ayrılan onlar oldu» dediği gibiyim, dedi.

Adam :

— Doğru söylüyorsun, diyerek, ondan da ayrıldı ve ilim ile akla yöneldi. «Niçin irâdeyi kudrete musahhar kıldınız» diye onlara çıkıştı. Akıl :

— Ben bir ışığım, kendi başıma parlayamam, beni yakarlar da parlarım, dedi. Kalb :

— Ben bir levhayım, kendi başıma açılamam, beni açarlar da açılırım, dedi. İlim :

— Ben, aklın ışığı parlayınca kalbin beyaz yerine nakşedilen nakışım. Kendi başıma o kalbin beyaz yerine nakşedilemem. Çünkü kalbe işlenebilmem için kaleme ihtiyaç vardır. Beni oraya kalem nakşetti, dedi.

Bu anda, soran titremeğe başladı ve verilen cevap ile yetinmedi, dedi ki :

1-TABİ, BOYUN EĞMİŞ 2-VEKİL 3-RAHATSIZ EDEN
4-ÜSTÜN GELEN 5-KABAHAHAT 6-ADALETLİ 7-AZARLAMA

— Bu yolda o kadar yorulduğum ve çok mesafe aldığım hâlde kimden işin esasını öğrenmek istedimse, o, beni başkasına havâle etti. Fakat bu havâleler benim de hoşuma gidiyordu. Çünkü, her birinden mâkul sözler dinliyor ve kendilerinden sorulmaması hususunda meşrû mâzeretler alıyordum. Ey ilim, senin, «Ben bir hat ve nakıştan ibâretim, beni kalem yazdı» sözünden bir şey anlamıyorum. Çünkü ben kalemi kâğıttan ve levhayı da demir veya tahtadan bilirim. Yazının, boya ile, ışığın da ateş ile yandığını bilirim. Burada ise, levha, ışık, yazı ve kalem gibi şeylerin adını söylüyor ve fakat kendilerini göremiyorum. Değirmen gürültüsünü duyuyor ve fakat onu göremiyorum, dedi. İlim :

— Söylediğinde doğru isen, sermayen kısa ve azığın az, merkebin ise zayıftır. Hâlbuki yöneldiğin bu yolda büyük tehlikeler vardır. Senin için en doğrusu, bu sevdadan vaz geçmektir. Bu, senin işin değil, sen bundan vaz geç; herkes niçin yaratılmış ise ona muvaffak olur, dedi.

Şâyet bu yolda netice almak istersen, kulağını bana ver, cân ü gönülden dinle ve bilmiş ol ki; senin düştüğün bu yolda üç âlem vardır :

Birincisi, mülk ve şehâdet, yâni görülen madde âlemidir. Senin bildiğin kâğıt, mürekkep, kalem, el, bu âlemdendir. Bunları kolaylıkla aşdın.

İkincisi, melekût, görülmeyen rûh ve mâna âlemidir. O da benden sonra gelir. Ne zaman beni geçersen, işte o zaman oraya varırsın. İşte, geniş çöl ve sahralar, yüksek ve sarp dağlar, dağlar gibi yüksek dalgalı denizler oradadır. Onlardan nasıl kurtulup onları geçeceğini bilemem, dedi.

Üçüncüsü, ceberût âlemidir. Bu, mülk ile melekût âlemi arasındadır. Bunun ilk üç konaklık mesafesini geçmiş bulunuyorsun. Onlar da kudret, irâde ve ilim menzilleridir. Bunlar, görülen madde âlemi ile görülmeyen rûh âlemi arasında vâsıtaadır. Mülk âleminin yolu kolay, melekût âleminin yolu ise sarpdır. Ceberût âlemi, mülk ve melekût âlemi arasında, bir tarafı karada ve bir tarafı denizde olup hareket hâlinde bulunan gemiye benzer. Suların akıntısına kapılıp tam mânasıyla hareket hâlinde olmadığı gibi, tamamen karada oturup sükûne ermiş de değildir. Yeryüzünde dolaşan herkes madde âleminde dolaşır. Buradan ilerleyip de hareket ânında olan gemiye binen gibi bir kuvvete sâhib olursa, ceberût âlemine geçmiş olur. Şâyet gemisiz ve sarsılmadan sular üzerinde seyre başlarsa, işte o zaman melekût âlemine intikâl etmiş olur.

Demek ki bu işin içyüzünü anlamak için su üzerinde gemisiz yürümek şart. Şâyet bunu beceremeyeceksen geri dön, bu dâvadan vaz geç. Karayı geçtin, gemiyi arkada bıraktın. Önünde sâfi sudan başka bir şey kalmadı. İşte melekût âleminin evveli, kalbin levhasına, kendisiyle ilim yazılan kalemi görmek ve kendisiyle su üzerinde yürümek yakîninin hâsıl olmasıdır. Resûl-i Ekrem'in İ s â aleyhisselâm hakkında: «Eğer yakîni daha da kuvvetli olsaydı hava üzerinde de yürürdü» (345) buyurduğunu duymadın mı?

(345) Hadis, metin olarak yukarda geçti ve tenkidi de yapıldı.

- 1-AKLA YAKIN
- 2-MİNİK
- 3-BÜYÜKLÜK
- 4-GEÇME
- 5-TEMİZ

Bu yola giren sâil :

— Senin anlattığın bu tehlikelerden şaşırdım ve korktum. Bu çölleri aşip aşamıyacağımı kestiremiyorum. Bu engelleri aşabilmenin bir alâmeti var mı ? diye sordu. İlim :

— Evet, nişanı var. Gözünü aç ve dikkatle bana bak. Şâyet kalb loçasına yazdığım kalem görebilirsen, bu yolun ehli olmağa benzersin. Zira cêberût âlemini geçip melekût âleminde bir kapuyu çalan kimseye kalem keşfolur ve kalem görür. Baksana, daha ilk emrinde Resûl-i Ekrem'e kalem keşfedilerek :

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

«Oku, Rabbin nihâyetsiz kerem sâhibidir. Ki, O, kalemle öğretendir. İnsâna bilmediğini O, öğretir» (96 - Alâk: 3 - 5) âyetleri kendisine nâzil oldu. Sâlik :

— Gözümü dört açtım fakat ne kamış, ne de ağaç görebildim. Hâl-buki ben kalem ancak bunlardan bilirim, dedi. İlim :

— Sen aradığını uzaklaştırdın. Sen bilmiyor musun? Evin eşyası evin sâhibine benzer. Bilmiyor musun? Allahu Teâlâ'nın Zâtı diğer zatlara benzemez. Bunun için el'i de diğer ellere, kalem de diğer kalemlere benzemez. Söz ve yazısı da, başka söz ve yazılara benzemez. Bunlar, melekût âleminde ilâhî emirlerdir. Allahu Teâlâ zâtında cisim değil, bir mekânda mütemekkin de değildir. Başkaları ise bunun aksinedir. O'nun el'i de et, kan ve kemikten değildir. Diğer eller bunun aksinedir. O'nun kalem de kamıştan değil, levhası tahtadan değil, kelâmı ses ve harf değil, yazısı şekil ve rakam değil, mürekkebi de bildiğin boyalardan değildir. Şâyet bunları böyle göremezsen, seni erkek ile kadın arasında bir h u n s a gibi ne ordan ve ne de ordan diye bir varlık görürüm. Ya daha nasıl Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatlarını diğer zât ve sıfatlardan ayırdın, kelâmını harf ve sesden ayırdın? Şimdi de tutturdu, elinde, kaleminde, kâğıdında ve yazısında tereddüt mü ediyorsun? Eğer Resûl-i Ekrem'in :

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ «Allahu Teâlâ Âdem'i sûreti üzerine

yarattı» buyurduğundan, göz ile görülen zâhir sûret mânasını anlarsan, mutlak sûrette M ü ş e b b i h e olursun. Nitekim Yahûdî'ye: «Doğru ve sırf Yahûdî olacaksan ol, yoksa Tivrât ile oynama» denmiştir. Şâyet b a s a r ile değil de basîret ile anlaşılan b â t î n î sûreti anladınsa, o vakit Allahu Teâlâ'yı tenzih ve takdis ederek yoluna devâm et. Çünkü sen mukaddes vâdîdesin. Vahyolunanı kalbinin derinliğinden dinle. Belki ateşe, gördüğün ışığa hidâyet olunursun. Ve belki Arş'ın suradikalarından, pencere perdelerinin ardından M ü s â aleyhisselâm'a denildiği gibi :

1-SORAN 2-HUSUSİ YER 3-BÜYÜKLÜK 4-YERLEŞEN

5-CİNSİYETİ MALUM OLMAYAN 6-(BATIL BİR İNANIS MEZ-

7-GÖRME 8-PADİŞAHIN PERDELERİNDEN

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ هـ

«Muhakkak ben senin Rabbinim» diye hitab

edilirsin.

Yolcu, ilimden bunları duyduğu vakit, kendi kusurunu anladı ve hakikaten teşbih ile tenzih arasında kaldığını bildi. Kendini kusurlu görmesinden kendisine kızarak kalbi ateş gibi yandı, şûle verdi. Kalbinin lâmbasındaki yağ ateşsiz olarak parlayacak hâle geldi. Bu hiddetle elim kalbine üfleyince, hemen oradaki yağ ateş aldı ve nûr üzerine nûr olarak parlamaya başladı. İlim :

— İşte şu fırsatı ganimet bil ve gözünü dört aç. Belki gördüğün ateşe ulaşırsın. Gözünü açtı ve bu ateşin ışığı ile kalem-i ilâhîyi gördü ki, tamamen tenzih ve takdîsde ilmin târif ettiği gibi idi. O, ne ağaçtan idi, ne de kamıştan. Onun ne başı vardı, ne sonu. O, devamlı olarak bütün insanların kalbine çeşitli ilimleri yazmakta, kalemin ucu olmadığı hâlde her kalbde bir ucu vardı. Buna şaşan adam :

— Şu ilim ne güzel arkadaştır. Allah onun hayrını versin. Kalemi târif ettiği vasıfların doğruluğunu ancak şimdi anlayabildim. Çünkü o, kalemlere benzemeyen bir kalemdir, dedi.

İşte bu sırada ilme teşekkür ile vedâ etti ve,

— Sizin yanınızda fazla kaldım, sizi meşgul ettim. Ben şimdi kaleme gidip onun hâinden sormak isterim, dedi. Ve kaleme doğru yol aldı. Kaleme :

— Ey kalem, sana ne oldu ki, durmadan mukadderatın zuhuru için irâdeleri harekete geçirecek yazıları yazıp duruyorsun? Niçin böyle yapıyorsun? deyince, melekût âlemindeki bu kalem :

— Mülk âlemindeki kalemin söylediklerini ne çabuk unuttun? Benim sana vereceğim cevab, onun verdiği cevabın aynıdır, dedi. Yolcu :

— Nasıl aynı olur? Sen o kaleme benzemezsin ki, dedi. Kalem :

— Allahu Teâlâ'nın, Âdem'i sûreti üzerine yarattığını duymadın mı? dedi. Yolcu :

— Evet, duydum, dedi. Kalem :

— O hâlde sen beni sağ elinde oynadığım hükümdardan sor. Ben onun emrindeyim. İlâhî kalem ile insânî kalemin farkı yoktur. Fark, zâhîrî sûrettedir, deyince, yolcu :

— Bu mülkün sağ el'i kimdir? diye sordu. Kalem :

— Allahu Teâlâ'nın : وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ هـ «Gökler

de onun sağ eli ile dürülmüşlerdir» (39 - Zümer: 67) buyurduğunu duymadın mı? dedi. Yolcu :

— Evet, duydum, deyince, kalem :

1-BENZETME

2-ALEV

3-KADER

— İşte her şey gibi kalem de O'nun kabza-i yemînindedir. O, kalemi istediği tarafa oynatır.

Bunun üzerine yolcu, kalemden yemîn'e doğru göç etti, hattâ yemîni müşâhede etti. Kalemden daha şâyân-ı hayret bir şekilde olduğunu gördü. Öyle ki hiç bir vasfını açıklamak câiz değildir. Hattâ bir çok cildler onun vasfının binde birine yetmez. Hulâsa olarak, O, ellere benzemeyen bir yemîn ve bir el'dir. Parmakları da parmaklara benzemez. Hakikaten kalemi kabzasında dolandırdığını gördü ve kalemin özür dilemesinde haklı olduğunu anladı. Bu def'a yolcu yemîn'e, kalemi niçin tahrik ettiğinden sordu. Melekût âlemindeki bu sağ el:

mülk âlemindeki maddî el'in cevabı gibi cevap verdi. Yâni kudrete havâle etti ve bizâtihi bir şey yapamıyacağını kendisini harekete geçirenin kudret olduğunu söyledi.

Yolcu, kudret âlemine yol aldı. Orada da şimdiye kadar gördüklerini küçümseyecek acayip hâllerle karşılaştı ve:

— Niçin yemîn'i tahrik ettin? diye kudretten sordu. Kudret:

— Ben bir sıfatım, beni mevsûfumdan yâni kaadir'den sor, dedi. Çünkü itimad, vasfa değil, mevsûfadır. Nerde ise şaşırıp durumu Kaadir'den sorma cür'etini gösterecek idi ki, perde arkasından:

«O, yapacağın-

dan mes'ûl olmaz, fakat onlar mes'ûl olurlar» (21 - Enbiyâ: 23) hitâb-ı ilâhîsi geldi ve ilâhî heybet kendisini bürüyerek bayılıp düştü. Ayıldığı vakit:

— Allah'ım, Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Senin şânın yücedir. Sana tevbe eder, Sana tevekkül eder ve Senin Melik-i Cebbar ve Vâhid-i Kahhâr olduğuna inanır, Senden başkasından korkmam, Senden başkasından ümid etmem, Senin azâbından ancak afvına, gadabından rızâna sığınırım. Benim için Senden istemek ve Sana sığınmaktan başka çâre yoktur. Sana bakarak derim ki; Allah'ım, Seni bilmek için kalbimi genişlet, Seni senâ için dilimden ukdeyi kaldır, dedi.

Bir de arkasından şöyle nidâ edildi: «Sakın senâda tama'a kapılıp seyyidü'l-enbiyâ'nın senâsı üzerine ziyâde edeyim deme. O'na dön, sana verdiğini al, yasakladığından uzaklaş. Sana neyi söyledi ise sen de onu söyle. Zira o, yalnız:

سُبْحَانَكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ ۝

«Allah'ım, ben seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ben, seni sana lâıyık bir senâ ile senâ etmekten âcizim. Sen, seni senâ ettiğin gibi ulusun» demişti. Sen de böyle de». Adam:

— İlâhî, eğer seni övmeğe dlin cür'eti olmazsa, ya seni bilmeğe kalbin ümidi nasıl olur? dedi ve şöyle nidâ olundu:

1-EL 2-UYGUN, LAYIK 3-KİMİLDATMA 4-KENDİLİĞİNDEN
5-VASIFLANAN 6-MESULİYETLİ 7-GAZAB 8-DÜĞÜM
9-RİTMEYEN İSTEK, AÇ GÖZLÜLÜK 10-FAZLA

— Sakın siddikların boyunlarına basıp geçeyim deme. En büyük siddik olana gît de ona uy. Zîra onlar peygamberin ashâbıdır. Peygamberin ashâbı yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete ulaşırsınız. Sen, Sıddîk-ı Ekber'in : «En büyük idrâk; idrâkin idrâksizliğini idrâktir. [Anlamadığını anlamak bir anlayıştır]» dediğini duymadın mı? Bizim hazretimizden nasîb olarak sana, hazretimizden mahrûm olduğunu, Cemâl ve Celâlimizi mülâhazadan âciz olduğunu bilmek yeter, buyuruldu.

İşte bu sırada yolcu geri döndü, soru ve kınamalarına özür diledi. Yemin'e, kalem'e, irâde'ye, kudret'e ve ondan sonrakilere :

— Özür dilerim, beni mâzur görün. Çünkü ben bu memlekete yeni geldim. Her acemi olan şaşırabilir. Benim sizi inkâra kalkışmam, cehâletimdeki kusurdandır. Şimdi, sizin mâzeretlerinizin doğruluğunu anladım, mülk ve melekût, izzet ve ceberût âleminde tekleşen zâtın, Vâhid-i Kahhâr olduğunu bildim. Siz hepiniz O'nun kahr u kudretinde musahhar, kabza-i kudretinde istediği tarafa dönen yaratıklarsınız. Evvel, âhir, zâhir ve bâtın olan ancak O'dur.

Maddî âlemde durumu anlatınca, bunu uzak gördüler ve bir varlık, hem evvel, hem âhir, nasıl olabilir? Bunlar birbirini nakzeden şeylerdir, dediler. Nasıl olur da hem zâhir, hem bâtın olur? Evvel, âhir olamadığı gibi; zâhir de bâtın değildir, dediler. Adam :

— Mevcûdata nisbetle evveldir. Her şey tertîb ve sıra üzerine teker teker O'ndan şâdir olmuştur. Her şey'in O'na rücû' etmesi bakımından da âhirdir. Çünkü onlar, merhalelerden [aşamalardan] yüksele yüksele nihâyet O'na varacaklar ve yolculukları O'nda son bulacaktır. Vücudda evvel, müşâhedede ise âhirdir.

Maddî âlemine dalıp da beş duyunun birisiyle onu bilmek isteyenlere, bâtındır.

Zâhirdir, bâtınî basîretle kalbinde yanan ışık sâyesinde melekût âlemine nüfûz ederek onu arayanlar için. Fâil-i Hakikî'nin tek olduğunu keşfeden sâliklerin tevhidi böyledir.

Şâyet, bu tevhid, melekût âlemine inanmak esasları üzerine kurulmuş oldu. Bu âlemi anlayan veya inkâr edenin durumu ne olacak? dersin,

Derim ki; münkirler için çare yoktur. Ancak onlara : «Sizin melekût âlemini inkârınız, S u m e n î'lerin ceberût âlemini inkârlarına benzer. Onlar ilmi beş duyuya bağlamış ve beş duyu ile idrâk edilemeyen kudret, irâde ve ilmi inkâr etmişlerdir. Onlar böylece beş duyu ile madde âleminin alçaklarına dalıp gittiler.

Şâyet bu adam : «Ben de bunlardanım, zîra ben beş duyu ile ancak madde âlemini görüyorum ve başka bir şey bilemiyorum» derse, ona da deriz ki; beş duyu dışındaki müşâhedelerimizi inkâra kalkışma, s o f i s t'lerin beş duyuyu inkârına benzer. Onlar : «Biz, şu gördüklerimize inanmıyoruz, belki rû'yâ görmüş gibiyiz» derler.

Şâyet bu adam, «evet, ben de onlardan birisiyim, ben de mahsûsatta şübheliyim» derse, bunun mizacı bozuk ve tedâvisi kaabil olmayan bir

1-TEFEKKÜR MÜTALAA 7-GERİ DÖNME

2-BİLGİSİZLİK 8-İŞ SAHİBİ

3-BÜYÜKLÜK 9-İNKAR EDEN

4-TABI, BOYUN EĞMİŞ 10-HUŞ, TABİAT

5-BOZAN 11-MÜMKÜN

6-MEYDANA GELEN

hasta olduğu hükmünü verir ve onu bir müddet kendi hâline terkederiz. Çünkü her hastalığı tedâviye tabibler muktedir değildir. Bu, inkâr edenin hâlidir. ³

Münkir olmadığı hâlde anlayamayana gelince; bununla âhîret yolcularının yapacakları şey, melekût âlemini müşahede edebileceği basîret gözünü kontrol etmektir. Şâyet aslında sağlam olup sonradan ârizalanmış ve tedâvisi kaabil ise, yalnız gözlerini tedâvi eden göz doktorları gibi, basîret gözünün tedâvisine çalışırlar. Gözü tedâvi edildiği vakit, gireceği yolu kendisine gösterirler. Nitekim Resûl-i Ekrem Havass Ashâbı için böyle yapmıştır. Şâyet basîreti tedâviye kaabil değilse, o zaman tevhidde anlattığımız yola girmek, mülk ve melekût âlemindeki zerrelere tevhid şehâdetini duymak kendisi için mümkün olmaz. O vakit onlarla harf ve seslerden meydana gelen kelimelerle konuşun ve tevhidin zirvesinden vaz geçerek onun anlayabileceği en aşağı derecesine ininiz. Zîra şehâdet âleminde de tevhid vardır. Çünkü herkes, iki sâhibi olan bir evin, iki hükümdârı olan bir memleketin harâb olacağını bilir. Onun anlayacağı şekilde ona, âlemin ilâhı ve âlemi sevk u idâre edenin bir Allah olduğu anlatılır. Zîra iki ilâh olsaydı, yer ve gökler fesâda giderdi, denir. Bu, tam onun görüş ve zevkine uygun gelir de onun aklına uygun bir şekilde tevhid akidesi kalbinde yerleşir. Zîra Allahu Teâlâ, herkese anlayışı nisbetinde hitab etmeyi teklif etmiştir. Bunun için Kur'ân-ı Kerim, Arapların muhaverelerindeki üslûb üzerine ve Arap dilinde nâzil olmuştur.

Şâyet, bu gibi itikadî tevhidin, tevekkülün aslı ve dayanağı olmağa salâhiyeti var mıdır? dersen,

Derim ki; evet, vardır. Zîra itikad, kalbde kuvvetleşip yerleştikten sonra, hâlleri yerinden hareket ettirmekte, keşif ameli işler. Ancak çoğunlukla bu itikad zayıflar, sarsılır ve tezelzüle uğrayabilir. Bunun için bu itikadın sâhibi, kendisini koruyacak bir kelâmcıya ihtiyacı vardır. Yahut bizzat kendisinin kelâm ilmini bilmesi lâzımdır. Bunu, hocasından, anne babasından veya memleketinde birisinden öğrenmesi gerekir. Fakat hidâyet nûru ile yolu keşfeden kimsenin bunlara ihtiyacı yoktur. Bu gibi kimsenin gözünden perde kalksa da yakınında değişiklik olmaz. Ancak biraz daha açık olarak her şey'i görmüş olur. Bu, sabaha yakın gördüğü insânı, sabahdan sonra görmesi gibidir. Onun insan olduğunda şübhesi yoktu. Ancak sabahdan sonra daha açık şekilde onu görmüştür. Keşif sâhibleri ile itikad sâhibleri arasındaki fark, Fir'avn'ın sâhirleri ile, Sâmirî'nin adamları arasındaki fark gibidir. Fir'avn'ın sâhirleri, uzun tecrübe ve müşahedeleri sebebiyle sihrin son haddine vâkıf oldukları için, Mûsâ aleyhisselâm'ın gösterdiği mucizenin sihrin hududunu aştığını bildiler ve işin gerçek tarafı kendilerine keşfedildi de Fir'avn'ın:

فَلَا قُطْرَ مَنْ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافِي ۝

«Ben de el-

1-DOKTOR 2-BECERİKLİ 3-İNKAR EDEN, DİNSİZ 4-MÜMKÜN
5-KONUŞMA 6-SARSINTI

bette sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim» (20 - Tâ Hâ: 71) dediğine aldırış etmedi, belki :

قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

«(Sihirbazlar) dediler: «Seni bize gelen (şu) apaçık mu'cizelere, bizi yaratana kat'iyen tercih edemeyiz. Artık neye hâkim isen hükümünü ver. Sen hükümünü ancak bu dünya hayatında geçirebilirsin» (20 - Tâ Hâ: 72) dediler.

Sâmirî'nin adamlarına gelince; onların imânı, Hz. 1 Mûsâ'nın asâsının yılanı dönmek için görünüşüne bağlı olduğu için, Sâmirî'nin yaptığı buzağıyı ve onun çıkardığı sesi görünce, kolaylıkla ona dönerek,

1 Sâmirî'nin: هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى • «İşte sizin de, Mû-

sâ'nın da tanrısı budur» (20 - Tâ Hâ: 88) sözünü duydu ve ona yöneldiler de, bunun kendilerine bir kâr veya zarar getiremeyeceğini düşünemediler. Yılanı bakarak iman eden herkes, buzağıya baktığı zaman da küfredebilir. Çünkü ikisi de görülen madde âleminde. Madde âleminde ayrılık ve ziddiyetler pek çoktur. Melekût âlemi ise Allah'tan olduğu için orada ne ihtilâfa, ne de ziddiyete asla tesâdüf edilmez.

Şâyet, 2 senin anlattığın, vâsita ve sebeblerin tamamen Allah'ın emrinde musahhar oldukları vakit doğrudur ki, bu meydandadır ve insandan başka her şeyde durum aynıdır. İnsana gelince; o, 2 irade sâhibidir; isterse hareket eder, isterse durur. İnsanı da nasıl musahhar kabûl ediyorsun? dersin,

Bilmiş ol ki; bu dediğin böyle olmakla beraber, eğer kul, dilemek istediği vakit dilese, veyahut dilemeği istemediği vakit dilemese, yâni meşîyyeti tamamen kendi elindedir dersek, işte burası ayakların kaydığı bir galet yeri olur. Fakat ortada bilinen bir, 3 gerçek var ki, o, isteyerek de istemeyerek de dilediğini yapar. Yâni meşîyet ve dileme tamamen, 3 kendi elinde değildir. Bir çok şeyleri istemeyerek ister ve, 3 yapar. Zira meşîyet ve dileme kendi elinde olsa, o meşîyet başka bir meşîyete ve derken teselsüle vardı ki, bu, 6 bâtıldır. Meşîyet ve irâde kendisinden olmadığına göre, kudreti, 3 makdûruna, yâni gücünü, gücü yettiği şey'e sarfederek harcayarak meşîyet bulunduğu vakit, kudret zarurî olarak oraya sarfedilir ve adamın buna muhalefete imkânı olmaz. Demek ki, kudrete zarurî olarak hareket lâzım. 3 Meşîyet kesinleştiği vakit, kudret zarurî olarak harekete geçer, meşîyet de zarurî olarak kalbde hâsıl olur. İşte, 3 bunlar, birbirini tâkib eden zarurî şeylerdir. Bundan sonra kul, meşîyetin varlığını

yok edemez, kudreti, makdûrundan başka yere sarfedemez. Bunların hepsinde kul, müztar ve mecburdur.

Şâyet, senin bu anlattığın «Cebir-i mahz»³dir. Cebir ise ihtiyâra münâfîdir.⁴ Hâlbuki sen ihtiyârı kabûl ediyordun. Bir insan nasıl hem mecbur, hem de ihtiyar sâhibi olur? dersin,

Derim ki; eğer perde ortadan kalksa, onun ihtiyar ânında mecbur olduğunu sen de anlardın. Bu adam gerçekte ihtiyar hâlinde mecburdur. Fakat ihtiyârî bilen bunu anlayamaz. Bunun için önce vecîz bir şekilde kelâmcıların dilinden ihtiyârı anlatalım. Çünkü bu kitaptan maksad muâmele ilmini bildirmektir. Buna göre derim ki;

Fiil lâfzı [iş sözü] üç şekilde konuşulur. Zira insan, parmakları ile yazar, nefes boruları ile nefes alır, suya girdiği vakit suyu böler, denir. Suyu yarmak, nefes almak ve yazı yazmak, insâna nisbet edilir. Hâlbuki insan bunların üçünde de mecbur ve muztardır. Bu bakımdan hepsi birdir. Bunun dışında bâzı hususlarda birbirinden ayrılır ki, bunları üç ifade ile sana anlatayım. Suyun içine girdiği vakit, suyun yarılmasına tabii iş, nefes alıp vermesine fi'l-i irâdî, yazı yazmasına da fi'l-i ihtiyârî deriz.

Tabii olan işinde cebir meydandadır. Yâni suyun içine düşmekle suyun yarılması mecburîdir.

Teneffüs de aynıdır. Zira hançerenin hareketinin, teneffüs-i irâdiye nisbeti, suyun yarılmasının, suya giren cismin ağırlığına nisbeti gibidir. Cisimde ağırlık mevcut olunca, mutlak sûrette su yarılır. Hâlbuki ağırlık kendisinden değildir. Irâde de bunun gibi kendi elinde değildir. Bunun için insânın gözüne iğne batırmak istese, zarurî olarak göz kapakları kapanır. Açık tutmak istese de buna gücü yetmez. Hâlbuki zarurî olarak gözleri yummak da ihtiyârî bir iştir. Fakat iğneyi gördüğü vakit, zarurî olarak kendi irâdesiyle gözleri kapanır, açık bırakayım dese de ona muktedir olamaz. Hâlbuki bu, kudret ve irâde işidir. Öyle iken zarurî olan fi'l-i tabiiye iltihak etmiştir.

Üçüncüsüne gelince; bu, ihtiyârîdir ve benzerlik buradadır. Yazmak ve konuşmak gibi. İşte burada, isterse yazar ve konuşur, isterse yazmaz ve konuşmaz, denir. Bâzan ister ve bâzan da istemez de, denir. İşte bunun tamamen kendi elinde olduğunu sanır ki, bu da ihtiyârın mânasını anlamamaktan gelir. O hâlde bunu açıklayalım :

Irâde, bir şey'in, senin için uygun olmasını hükmeden akla tâbidir. Eşya ikiye bölünür. Bir kısmı hiç tereddüd göstermeden zâhiri ve bâtinî müşahedelerin sana uygun olduğuna hükmeder. Diğer kısmında ise akıl, bâzan tereddüd eder. Aklın tereddütsüz ve kesin olarak hüküm verdiği, göze iğne batırmak ve vücuda bıçak saplanmak istendiği vakit, bunları önlemenin hayırlı ve muvafık olmasıdır. Böylece irâde ilimden, kudret de irâdeden meydâna gelir ve göz kapakları da korunmak için harekete geçerler. Eller de kılıca karşı savunma tedbiri alırlar. Fakat bu savunma, düşünmeden hemen irâde ile hâsil olur.

1-GÜÇ 2-ZORLANMIŞ 3-HALİS ZABTETME 4-ZABTETME, KUVV
5-TERS, ZİT 6-MUHİTASAR, KISA 7-İŞ 8-KARIŞMA, BİTİŞİM

Bâzı şeyler var ki onları ayırmakta akıl durur. Muvafık olup olmadıklarını birden kestiremez. Bunun için düşünmeğe muhtaçtır. Hayır, yapmasında mı, hangisinde olduğunu düşünür. Düşündükten sonra hangi tarafın daha iyi olduğunu anlarsa artık tereddütsüz o tarafa katılır ve irâde oraya yönelir. İşte akıl, iyi gördüğü şey'i yaptığı vakit bu irâdeye «İhtiyar» adı verilir. İhtiyar, hayırdan alınmadır, yâni aklın hayırlı gördüğü tarafa meylidir ki, bu, irâdenin kendisidir. Aralarındaki fark, birisi düşünmeden, diğeri de düşündükten sonra bilinendir.

Demek ki ihtiyar, özel bir irâdeden ibârettir. O da aklın işaretiyle anlaşılmasında tevakkuf edilen hususlardaki ihtiyardır. İşte bunun için akıl, iki hayrın daha hayırlısını ve iki şerrin daha kötüsünü bilmek için buna aklın ihtiyacı var, denilmiştir. Irâdenin harekete geçmesi, hıs ve hayâlin veya aklın kesin hükmü ile ancak meydâna gelir. Bunun için insan, kendi boynunu kesmeği murâd etse, bu, kendisi için imkânsızdır. Imkânsızlık, elindeki kudretsizlikten veya bıçağın bulunmadığından değil, müşahhas olarak kudreti dâvet eden irâdenin bulunmamasıdır. Çünkü irâde, yapılan işin uygun olmasına akıl ve hissın hükmetmesindendir. Hâlbuki kendini öldürmek işi muvafık değil, kendini öldürmek gücü vâir iken bu işi yapmak mümkün olmuyor. Ancak tahammül edilemeyecek bir azâb karşısında ise, akıl, bu hususta hüküm vermekte tereddüd eder. Çünkü bu iki şerden hangisinin daha şer olduğunu araştırır. Şâyet düşündükten sonra hayatta kalması daha ehven gelirse, kendini öldüremez. Şâyet ölümü daha ehven-i şer bulur ve buna da kesin hüküm verirse, irâde ve kudret doğar da kendini öldürür. Artık kendini tehlikeye atmak imkânı olmaz. Şâyet ucurumun kenârına gittiği vakit vurmanın, kendini aşağı atmadan daha ehven olduğuna hükmederse, kendini aşağı atamaz. Çünkü irâdenin sevk u idâresi, aklın ve hissın hükmü altındadır. Kudret, bu dâiyenin teshirindedir. Hareket de kudrete musahhardır. Hepsisi de bilinmeyen bir zarurettен dolayı mukadderdir. Bunları sevk u idâre eden ve bu işlerin mecra ve mahalli burasıdır. Bu ise bunların dışındadır.

İşte insânın ihtiyârî işlerinde mecbur olması, bütûn bunların kendisinden değil, başkasından hâsıl olması demektir. Muhtar olması, işin hayırlı ve uygun olmasına akıl hüküm verdikten sonra mecburî olarak meydâna gelen irâdenin mahalli olması bakımındandır. Irâde mecburî olduğu gibi, hükmün hâdis olması da mecburîdir. Böylece ihtiyârına mecbûr olduğu meydâna çıkmış olur. Meselâ, ateşin yakıcılık işi, «Cebr-i mahz», Allah'ın işi ise sırf ihtiyârîdir. İnsânın işi, cebr-i mahz ile ihtiyâr-ı mahz arasındadır. O da ihtiyar üzere cebirdir. Ehl-i Hak, bunun için üçüncü bir ifade aramışlardır. Çünkü bu, üçüncü bir fendir. Zira burada da Allah'ın kitâbına uyarak ona «keşb» demişlerdir. Bu isim, cebre de, ihtiyârâ da münafi değildir. Belki onlayana göre her ikisini bir arada toplamıştır.

Ef'âl-i İlâhiyyeye «İhtiyar» adını vermek, tereddütsüz olan ihtiyar anlamındadır. Yoksa tereddüt ve tahayyürden sonra tercih anlamında ihtiyarı, Allah'a izâfe etmek câiz değildir. Bu, Allah hakkında muhaldır. Lûgat-

1-DURAKLAMA, DURMA

2-NEV'İ, CİNSİ ANLAŞILMIŞ OLAN

3-AŞAĞI 4-HİRS 5-BÜYÜLEME

6-TABI 7-TAYİN OLUNMUŞ

9-KANAL 10-YER MEKAN

11-CEBREKT 12-HALIS

13-ÇALIŞMA, KAZANMA

14-İŞLER

15-ŞAŞIRMA

16-İSNAD

17-İMKANSIZ

larda kullanılan her sözü Allah hakkında ancak bir nevi isti'âre mecaz yollu kullanmak câizdir. Onları açıklamak, bu makama münâsib değildir.

Şâyet, ilim irâdeyi, irâde kudreti, kudret de hareketi doğurur. Her sonraki, bir evvel gelenden meydana gelir der misin? Bunu dersin? Allah'ın kudreti olmadan bir şey'in hâdis olması ile hükmetmiş olursun. Eğer bunu kabûl etmezsen, daha birbirinden meydana gelirler sözünün mânâsı nedir? dersin,

2 Derim ki; bunların birbirinden meydana gelmesini kabûl etmek, sırf cehâlettir. İster tevlid yollu olsun, ister başka sûretle olsun, bunların hepsini ezeli kudrete havâle etmek gerekir. Bu bir asıldır, ki, bunu ancak ilimde rûsûh bulanlar anlar. Onlar bunun mânâsının künhüne vâkıf olmuşken avâm, ancak bir nevi bizim kudretimize benzetmekle yalnız lâfzı üzerinde durmuşlardır. Avâmın bu anlayışı, gerçekten çok uzaktır. Bunun izâhı çok uzar. Fakat takdîr edilmiş bazı şeylerin meydana gelmekte, meşrû-⁶ tun şarta terettübü gibi, birbirine müretteb ve bağılıdır. Ezeli kudret-¹⁰ ten irâdenin şudûru ilimden, ilim ise hayattan, hayat ise hayatın mahol-¹⁰ linden sonradır. Hayat, hayatın şartı olan cisimden meydana geldi demek câiz olmadığı gibi, diğer tertib derecelerinde de hüküm aynıdır. Fakat şartların bâzısı avâm için âşikâre olduğu hâlde, bazıları âşikâre değildir. Ancak keşif sâhibi olan havass onları hak nûru ile bilir. Yoksa takaddüm ve teahhur, öne geçme ve sonraya kalma ancak hak ve lüzum ile olur. Ef'-¹⁴ âl-i İlâhiyye hep böyledir. Eğer böyle olmasaydı, takdîm ve te'hîr, delillerin işi gibi abes olurdu ki, Allahu Teâlâ bundan münezzehtir. İşte buna işâ-

ret olmak üzere: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِعِبَادَتِي

«Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım» (51 - Zâriyât: 56) buyurulmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا عِمْرًا مَّا خَلَقْنَاهَا إِلَّا بِالْحَقِّ

«Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan şeyleri oyuncuları olarak yaratmadık. Biz bunları hakkın ikaamesine sebep olmaktan başka bir hikmetle yaratmadık» (44 - Dühân: 39 - 40).

Yer ve gökler arasında ne varsa hepsi hak ve lüzumlu bir tertib üzerine sonradan yaratılmıştır. Ancak yaratıldığı gibi olacaktı, başka şekilde olmaları düşünülemezdi. Sonraya kalan, ancak şartını beklemek üzere sonraya kalmıştır. Çünkü şarttan önce meşrû-¹⁶ tun bulunması muhaldir. Mu-¹⁶ hâlin mâkdûrlyyeti düşünülemez. İlimin nutfeden sonraya kalması, ancak hayat şartının yokluğu ile düşünülebilir. İlimden sonra gelen irâde mak-¹⁸ dûrden sonraya kalmaz. Ancak ilmin şartı bulunmadığı vakit kalır. Bütün bunlar V â c i b ' in çıkar yolları ve hakkın tertibidir. Hiç birisi ne oyun,

1-BORÇ 2-BİLGİSİZLİK 3-DERİNLİĞE DALIP MEHARET 4-ÖZ 5-KELİME 6-ŞARTLI 7-GEREKME, SİRALANMA 8-TERTİB EDİLMİŞ 9-MEYDANA GELMESİ 10-MAHOL 11-DİNDARLAR 12-ÖNDE BULUNMA

ne de gelişi güzel bir tesâdüfün mahsûlüdür. Hepsi bir hikmet ve tertîbin sonucudur.

-18

Bunu anlatmak zordur. Fakat kudret varken makdûrün, şartın vücuduna bağlı olduğunu bir misâl ile anlatalım ki, görüşü zayıf olanlara bunu biraz açıklamış olalım.

Abdestsizliğin zâil olması için bütün abdest âzalarının yıkanması şart olduğuna göre, boğazına kadar suya dalmış ve fakat henüz yüzü ıslanmamış abdestsiz bir insânı ele alalım. Suyun kendisini kuşattığı bu adamın abdestsizliğinin gitmesi, sona kalan abdest âzalarından yüzünün ıslanmasına bağlı olduğu gibi, ezeli kudretin takdiri, makdûrâtı yâni takdir edilmiş şeyleri kuşatmış ve bunların meydana gelmesi için şartların tamamlanmasını bekliyor. Son âza₂ olan yüzün₆ de yıkanması ile abdestsizlik zâil olduğu gibi, son şartın husûlü ile makdûrat da meydana gelir.

Suyun ve diğer abdest âzalarının vasıflarının değişmediklerini nazara alarak bâzı kimselerin diğer âzalardan da abdestsizliği, yüzün ıslanması kaldırır diye sandıkları, tıpkı hareketin kudret, kudretin irâde ve irâdenin de ilim ile meydana geldiğini sanmaları gibi yanlış ve bâtıl bir görüştür. Doğrusu yüzden abdestsizlik kalktığı anda diğer âzalardan da kalkmış olmasıdır. Yâni, ellerden abdestsizliğin gitmesi, yüzün yıkanması ile değildir, elleri yıkayan su iledir. Çünkü yüzü yıkamakla su değişmediği gibi, eller de değişmemiştir. Ancak şartın bulunmasıyla illêtin de te'siri bulunmuş olur.

İşte, mukadderâtın ezeli kudretten sudûrunu₈ böyle bilmek lâzımdır. Kudret kadîm, makdûrât ise hâdistir. Bu da mükâşefe ilimlerinden olan başka bir ilmin kapusunu çalmaktır. Biz, bütün bunları bir yana bırakalım da maksadımıza dönelim. Çünkü maksadımız; tevekkülün, üzerine kurulduğu fiildêki tevhid yoluna tenbihtir. Gerçekte fâil birdir. Umulan ve korkulan Odur. Kendisine tevekkül ve itimad edilen de O'dur. Biz, tevhid der-yâsından bahsetmeğe muktedir değiliz. Ancak tevhidin makamlarının üçüncüsünden bir katre anlatacağız. Bunu hakkıyla anlatmağa çalışmak, Hz. Nûh kadar yaşayanlar için de muhaldir. Bu, damla damla su almakla denizi kurutmağa benzer ki, olamaz. Bütün bunlar «Lâ ilâhe illâllah» Kelime-i₁₂ Tevhîdinin altında toplanmıştır. Bu söz, hem₃ dilde kolay, hem de mefhumuna inanmak için kalbde kolaydır. İlimde rûsuh bulmuş âlimler için de hakikati ve özü aziz ve kıymetlidir.

Şâyet, tevhid ile şeriatı birleştirmek nasıl mümkün olur? Tevhidin mânası, fâil ancak Allah'tır, şeriat ise kullara₁₀ bir takım fiiller isbat etmektedir. Kul fâil ise Allah nasıl fâil olur? İki fâil arasında bir mef'ûl — yâni bu işi hem Allah yaptı ve hem de kul yaptı demek — nasıl olur? dersen,

Derim ki; bu, anlaşılmaz, fakat bunun anlaşılmaması, fâil sözünün bir anlamı olduğu vakittedir. Fâilin iki anlamı, plur da mücmel olan bu isim her iki mâna arasında tereddüd ederse tenakuz olmaz. Bu, tıpkı, cellâdın, boynunu vurduğu bir adam için: «Hükümdar falancayı öldürdü» demesi gibidir. «Hükümdar öldürdü» dendiği gibi, cellâd öldürdü de denir. Her ikisi de doğrudur. Çünkü adamı, irâde ve emir bakımından hükümdar

öldürmüştür. Fi'len öldürmek² bakımından da bu işi cellâd yapmıştır. Bunun gibi³ kul bir mânada fâildir, Allahu Teâlâ başka mânada fâildir. Allah'ın fâil olması, onu yaratması, icad ve ihtira' etmesi bakımındandır. Kulun fâil olması, o işe mahal olması³ bakımındandır. İlimi, irâdeyi⁴ halk ettikten sonra kudretin yaratıldığı mahal olmasındandır. Şartın meşrûta bağlanması gibi, kudret irâdeye, hareket de kudrete bağlandı. Kudret de mâlûlün illete bağlanması gibi, Allah'a bağlandı. Kudret ile irtibat bağlanması olan her şeyde, irtibat ne şekilde olursa olsun, kudretin mahalline fâil denir. Cellâd'a da hükümdâra da kaatil dendiği gibi.. Zîra katlin, her ikisinin kudretiyle de irtibatı vardır. Fakat bu irtibat, ayrı ayrı yönlerdendir. Bunun için de her ikisinin fi'li oluyor ki, makdûratın iki kudrete irtibatı da böyledir.

İşte bu uygunluktan ötürü, Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de işleri, bâzan meleklerle ve bâzan da kendi zâtına nisbet etmiş ve şöyle buyurmuştur :

قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ هـ

«De ki: «Size müvekkel olan ölüm meleği canınızı alacak» (32 - Sec-

de: 11). Ve : ¹⁰ **اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا هـ** «Allah (ölenin) ölü

mü zamanında ruhlarını alır» (39 - Zümer: 42). Bize nisbet etmek üzere de:

أَفْرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ هـ «Şimdi bana ekmekte olduğunuz (tohu-

mu) haber verin» (56 - Vâkı'a: 63) buyurmuştur. Sonra :

أَنَّا صَبَّأْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا هـ

«Hakikat biz o suyu bol bol döktük. Sonra toprağı iyiden iyiye yarıdık. Bu sûretle onda daneler bitirdik. Üzümler yoncalar» (80 - Abese: 25 - 28) buyurulmuştur.

فَارْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَمِثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا هـ «Biz ona rû-

humuzu göndermiştik de, o, kendisine hilkatî tam bir beşer şeklinde gö-

rünmüştü» (9 - Meryem: 18). Sonra : **فَنفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا هـ**

1-AMEL (İS) OLARAK 2-İŞ SAHİBİ 3-MƏHƏL 4-SARTLIYA

5-SEBEBLİ 6-SEBEB 7-YER, MEKAN 8-İS, AMEL

9-TAKDİR EDİLENLER, ELDEN GELENLER 10-VEKİL

«Biz ona rûhumuzdan üfürdük» (66 - Tahrim: 12) buyurulmuştur. Hâlbuki üfüren Cebrâil idi. Yine Allahu Teâlâ :

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِرَبِّهِ ۖ

«Biz onu okuduğumuz vakit sen

onun kîrâetine uy» (75 - Kiyâme: 18) buyurmuştur. Bunun tefsirinde «Bunu sana Cebrâil okudu» dediler. Yine Allahu Teâlâ :

وَأَنذَرْتُهُمْ يَوْمَ يَبْعُدُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ۖ

«Onlarla muhâ-

rebe edin ki Allah sizin ellerinizle onları azablandırınsın» (9 - Tevbe: 14) buyurmuştur. Burada, öldürmeyi onlara, azâb etmeyi de kendi zâtına izâfe etti ki, azâb etme ve öldürme ikisi de birdir. Belki bunu tasrih ederek:

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۖ

«Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı» (8 - Enfâl: 17) ve :

فَلَمْ تَقْتُلْهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۖ

«Onları siz öldürmediniz, fakat Allah

öldürdü» (8 - Enfâl: 17) buyurulmuştur. Bunun ise nefy u isbâtı birleştirmek olduğu meydandadır. Fakat bunun mânası, «Sen Allah'ın attığı mânada atmış değilsin, ancak kulun atabileceği şekilde attın» demektir ki, bunlar ayrı ayrı iki mânadır. Yine Allahu Teâlâ :

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۖ

«O, kalemle öğretendir. İnsâna bilmediğini O, öğretir» (96 - Alâk: 4,5).

الرَّحْمَنُ ۖ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۖ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۖ

«Kur'an'ı, O, çok esirgeyici Allah öğretti. İnsânı O, yarattı. Ona beyânı O, tâlim etti» (55 - Rahmân: 1 - 2) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ :

ثُمَّ أَوْرَثْنَاكُمُ الْكِتَابَ ۖ

«Sonra onu açıklamak da bize âiddir»

(75 - Kiyâme: 19),

1- İSNAD

2- AÇIK ANLATMA

3- SÜRGÜN

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ؕ أَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ؕ

«O hâlde dökmekte olduğunuz o meni nedir? Bana haber verin. Onu siz mi (düzgün bir insan) sûretine getiriyorsunuz? Yoksa yaratanlar biz miyiz?» (56 - Vâkı'a: 58 - 59) buyurmuştur.

Sonra Resûl-i Ekrem rahme müvekkel meleği şöyle anlatır:

يَدْخُلُ الرَّحِمَ فَيَأْخُذُ النُّطْفَةَ فِي يَدِهِ شَيْءٌ يُصَوِّرُهَا جَسَدًا
فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثَىٰ، أَسَوِيٌّ أَمْ مَعْوَجٌ؛ فَيَقُولُ اللَّهُ
مَا شَاءَ وَيَخْلُقُ الْمَلَكُ (وَفِي لَفْظٍ آخَرَ) وَيُصَوِّرُ الْمَلَكُ
شَيْءٌ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ بِالسَّعَادَةِ أَوْ بِالشَّقَاوَةِ ؕ

«Melek rahme girer nutfeyi eline alır cesed olarak sûretlendirir. Sonra «Ey Rabbim, erkek mi, dişi mi, sağlam mı, kusurlu mu?» diye sorar. Allah Teâlâ nasıl emrederse öyle sûretlendirir. Sonra ona ruh üfler, said veya şâki olduğunu yazar» (346).

Selefdan bir zât: «Ruh adındaki melek, cenine ruhu üfler. O, kendi hâline göre üfürür ve her nefes bir ruh olur. Bu bakımdan bu melek ruh adını almıştır» dedi. Bu zâtın anlattığı doğrudur. Çünkü basiret sâhibleri bunu müşâhede etmişlerdir. Ancak, ruhun, onun nefeslerinden ibâret olması, nakil ile bilinir. Bu hususta bir menkul bulunmadığına göre bu, mücerred sözden ibâret kalır.

Yine bunun gibi Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de yer ve göklerdeki âyet ve delillerinden bahsederek:

أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ؕ «Rabbinin her

şey'e hakkıyla şâhid olması sana kâfi değil mi?» (41 - Fussilet: 53),

شَهِدَ اللَّهُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ؕ «Allah şu hakikati açıkladı:

Kendinden başka hiç bir tanrı yoktur» (3 - Âl-i İmran: 18) buyurmuş, kendi zâtına kendisinin delil olduğunu beyân buyurmuştur. Burada tenâkuz yoktur. Çünkü delil çekme yolları ayrı ayrıdır. Nice tâlibler var ki, Al-

(346) Bazzar ve İbn Asâkir, Âişe'den rivâyet etmişlerdir. Bâzı değişikliklerle bu hususta geniş rivâyet, Buhârî ile Müslim'dedir.

1-VEKİL 2-SAADETLİ 3-ŞİKAYETÇİ 4-İLETEN, AKTARAN, NAKİL
5-NAKLEDİLEN 6-HALIS 7-YETERLİ 8-ZİTLİK

lahu Teâlâ'yı mevcûdât ile bildikleri gibi, niceleri de var ki mevcûdatı Allah ile bilmişlerdir. Nitekim birisi: «Rabbimi, Rabbimle bildim. Rabbim olmasa, Rabbimi bilemezdim» dedi. İşte bu, yukarıda okuduğumuz: «Rabbim her şey'e hakkıyla şahid olması sana kâfi değil mi?» (Fussilet: 53) âyet-i celile'sinin mânasıdır.

Allahu Teâlâ kendi zâtını, öldüren ve diriltten, diye vasıflandırdıktan sonra, ölüm ile dirimi ayrı ayrı iki meleğe havâle etti. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur: «Ölüm ile hayat meleği münâzara ettiler. Ölüm meleği: «Hayattakileri ben öldürürüm» dedi. Hayat meleği de: «Ölüyü ben diriltirim» dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Siz, size verilen işinize bakın. Öldüren de benim, diriltten de benim. Benden başka kimse ne öldürebilir ne de diriltebilir».

Görülüyor ki, bir iş muhtelif yönlerde kullanılır ve tenâkuz olmaz. Bunun için Resûl-i Ekrem hurmayı almakta olan kimseye :

خُذْهَا لَوْ لَمْ تَأْخُذْهَا لَأَنْتَ هـ «Onu al. Eğer

sen onun peşine gitmezsen, o sana gelecektir» (347) buyurdu ve gitmek işini adama nisbet ettiği gibi, hurmaya da nisbet etti. Hâlbuki hurmanın insan gibi yürüyemeyeceği meydandadır. Yine tevbe edenin birisi: «Muhammed'e değil, Allah'a tevbe ederim» deyince, Resûl-i Ekrem: «Ehlini bildi ve hakkı ehline verdi» buyurdu.

Her şey'i Allah'a izâfe eden herkes, hak ve hakikati bilip, hakkı sâhibine vermiştir. Başkasına izâfe eden ise, sözünde mecaz ve istiare yolunu tutmuştur. Hakikatın yolu olduğu gibi, mecazın da yolu vardır. Vâzî, ism-i fâilî icad edene isim vermiştir. Fakat insânın kendi kudreti ile muhterî olduğunu sanarak onun hareketine baktı ve ona fâil dedi. Tıpkı, cellâdı fâil-i hakikî ve hükümdârı fâil-i mecâzî kabûl ettiği gibi, kulu fâil-i hakikî, Allah'ı da fâil-i mecâzî yaptı. Hak, ehline keşfedildiği vakit işin aksine olduğunu bildi ve dedi ki: «Ey lügat koyucu, sen fâil-i muhterî'e, icad edene isim verdin. Gerçekde Allah'tan başka fâil yoktur. Allah'a fâil demek hakikat, başkasına ise mecazdır. Mânanın hakikati, bilerek veya bilmeyerek bâzı Arapların dilinde söylendiği vakit, Resûl-i Ekrem onu tasdik etti ve :

أَصْدَقُ بَيْتٍ قَالَهُ الشَّاعِرُ قَوْلُ لَبِيدٍ «الْأَكْلُ شَيْءٌ مَا حَلَّ اللَّهُ بِأَطْلَعُ هـ

«Şâirlerin söyledikleri sözün en doğrusu, Lebid'in: «Allah'tan başka her şey bâtıldır» sözüdür» (348) buyurdu.

(347) İbn Hibban ve Taberânî Huzeyl'den rivâyet etmiştir. Ricâli sahihtir. (348) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

- 1-MÜZAKİRE
- 2-İSNAD
- 3-BORÇ
- 4-NASIHAATI
- 5-İS SAHİBİ
- 6-İCAD EDEN

Yâni bizâtihi¹ kaa'im olmayıp başkası ile² kaa'im olan her şey, nefsi itibariyle bâtıldır. Onun hakkiyet ve hakikati bizâtihi¹ değil, başkası ile²dir.

O hâlde gerçek hak, benzeri olmayan Hayy u Kayyûmdur. O, bizâtihi¹ kaa'imdir. Ondan başkası ise Onun kudreti ile kaa'imdir. Hak olan, O'dur. Bunun için S e h l «Ey miskin, O, vardı sen yoktun. O, vâ' olacak, sen yok olacaksın. Bugün varsın diye, ben, benim deyip piyasaya çıkma. Sen bu anda da yok gibi ol. Zîra o, nasıl idiye yine öyledir».

Şâyet, her şeyde gerçek fâil Allah³ olduğuna göre, insânın her şey'e mecbur olduğu anlaşılır. Daha, sevab, ikab, gâdab ve rızânın mânaları nedir? Bunlar mânasız şeylerden ibâret kalır. Allahu Teâlâ kendi işine nasıl kızar? dersen,

Bilmiş ol ki, biz bu hususta Şükür Kitâbı'nda gerekli açıklamayı yaptık. Onu yeniden ele alıp sözü uzatmak istemeyiz. Burada tevekkül hâlini meydâna getirecek olan tevhidin bir kısmına işâret etmekle yetinelim. Bu tevekkülü doğuran tevhidir. Rahmet ve hikmet îmân ile tamamlanır. Çünkü tevhid müsebbibü'l-esbâba bakmağı gerektirir. Rahmet ve rahmetin genişliğine îmân ise ona itimadı gerektirir. Tevekkül hâli ilerde anlatacağımız gibi vekile itimad ve tamamen ona bağlanmakla kemâlini bulur. Bu inanç ise îmânın kapularından büyük bir kapudur. Bu husustaki keşif erbâbının hikâye yolları çok uzun gider. Biz, bunların hulâsasını anlatalım ki, tevekkül makamını arayanlar, kesin olarak buna inanmış olsunlar. Bu da önce şübhesiz ve kesin şekilde aşağıda anlatacağım îmâna sâhib olmakla mümkündür. Şöyle ki: Eğer Allahu Teâlâ bütün insanları en akıllı ve en bilgilinin durumunda yaratsa ve onlara alabildiğine ilim verse, anlatılamıyacak şekilde hikmet akıtsa, sonra da hepsi kadar yeniden onlara akıl, ilim ve hikmet verse, sonra geleceklerini onlara açıklasa, melekûtun sırlarını onlara bildirse, lûtfunun ve ûkûbetinin inceliklerini onlara açıklasa, hattâ bu sâyede hayır ve şerre muttâlî olsalar, sonra kendilerine verilen ilim ve hikmetle, mülk ve melekût âleminin tedbîrini onlara verse, onların tedbîri Allah'ın tedbîrini sivrisineğin kanadı kadar ne artırabilir, ne de eksiltebilir. Bir zerreyi kaldırıp birini değiştiremezler. Kimsenin ayıp, kusur, hastalık ve fakirlik gibi durumlarını kaldıramaz; sıhhat, kemâl, zenginlik ve faydalı olan ve Allahu Teâlâ'nın verdiği nimetlerin değiştirilmesi ne imkân bulamazlardı. Hattâ Allahu Teâlâ'nın yer ve göklerde yarattığı şeylere bütün imkânları ile baksalar da bir kusur bulamazlardı. Allahu Teâlâ'nın kullarına taksîm⁴ ettiği rızık, ecel, huzur, sıkıntı, kudret, acziyyet, îmân, küfür, tâat ve mâsiyet gibi her şey'in tamamen âdilâne olup asla zulüm olmadığını ve gereği gibi lâyık⁵ olduğu şekilde yapıldığını anlarlar. Bundan daha güzel ve tamam bir taksîmâtın mümkün olamayacağını bilirlerdi. Şâyet⁶ daha güzel ve iyisi⁷ olsa da Allahu Teâlâ bunu yapmasa, o vakit Ulûhiyyete⁸ münâfi olan acziyyet olurdu. Belki dünyalıktaki her eksiklik, âhirette bir kemâldir. Bir şahsa nisbetle âhiretteki noksanlık, diğerine nisbetle nimettir. Zîra gece olmasa, gündüzün; hastalık olmasa, sıhhatin; Cehennem olmasa Cennet'in kadri bilinmezdi.

1-KENDİLİĞİNDEN 2-MEVJUD 3-İŞ SAHİBİ 4-CEZA 5-GAZAB
6-BÜTÜN SEBEBLERİ MEYDANA GETİREN ALLAH (C.C.)
7-SAHİBLER 8-CEZALAR 9-VAKIF 10-ACİZLİK 11-İSYAN
12-ADALETLİ BİR ŞEKİLDE 13-BÖLME 14-İLAHLIK 15-ZİT, TERS

Hayvanları insanlara fedâ edip, onları kesmeğe insanları musallat etmek, bir zulüm olmayıp kâmilî nâkıs üzerine takdîm bakımından bir adâlet olduğu gibi, Cehennem halkına büyük azab yapılırken Cennet halkının nimetlerini büyütmeğe, küfür ehlini iman ehline fedâ ederek Cehennem'e koymak da aynı adâlettir. Noksan olmadan kemâlin kadri bilinmez. Hayvanlar yaratılmasa, insanın şerefi belli olmazdı. Zîra kemâl³ ve noksanlık, birbirine¹ nisbetle belli olurlar. Noksan ve kemâlî yaratmak, cûd ve hikmet iktizâsıdır.

Kâmil için nâkıs fedâ olduğundan, hayâtı kurtarmak için kangren olan eli kesmek adâlet olduğu gibi, dünya ve âhiret taksîmâtındaki ayrılık da adâlettir. Bu da ayrı etrafı geniş, dalgaları sert, genişlikte tevhid deryasına yakın bir deryadır. Çokları bu denizde boğulmuştur. Onlar bunun derinliğini bilemediler. Çünkü bunun derinliğini ancak âlimler bilir. İşte bu denizin sonunda, çoklarının hayret ettiği ve kâşiflerinin açıklamada bulunmadan men'edildiği kader sırrı vardır.

Hulâsa, hayır ve şer hükmedilmiştir. Meşîyyet-i ilâhiyye sebkât eden ve ezelde takdir edilen hayır ve şer ne ise olacaktır. Onun hükmünü reddedecek, kazâ ve kaderini değiştirecek bir kuvvet yoktur. Küçük-büyük her ne takdir edilmiş ise olacaktır. Sana isâbet eden etmeyecek ve etmeyen de edecek değildir.

*

Tevekkül makamının asılları olan mükâşefe ilminin bu kadarına
işâret etmekle yetinelim de yine Allah'ın izniyle muâmele
ilmine dönelim. O, bize yeter ve ne güzel bir
koruyucudur.

İKİNCİ BÖLÜM

**Burada Tevekkülün Hâli, Tevekkülün Târifinde Şeyhlerin Dedikleri.
Tek Başına Yaşayan veya Aile Olan Tevekkül Erbâbının Ticâretî,
Nafaka Yığmakla Tevekkül, Zararlı Şeylerin Def'inde Te-
vekkül ve Nihâyet Tedâvide Tevekkül Anlatılacaktır.**

3 üncü BEYÂN : TEVEKKÜLÜN HÂLİ

Tevekkül makamının ilim, hâl ve amelden meydâna geldiğini ve bunlardan olan ilmi yukarıda anlatmıştık.

Hâl'e gelince; gerçekte tevekkül, hâl'den ibârettir. İlim aslı, amel de onun meyvesidir. Tevekkülün haddini anlatmak isteyenler, sözü çok uzattı, çeşitli sözler söyledi ve herkes kendi makamından bahsetti de buna göre târif etti. Zâten tasavvuf erbâbının hâlî budur. Bunları anlatıp lâfî uzatmakta bir fayda yoktur. Biz, bunun yüzünden perdeyi kaldırmak üzere deriz ki; tevekkül, vekâletten alınmadır. Falan zat işine falanı tev-

1-SATAŞAN

2-NOKSAN

3-CÖMERTLİK

4-GEREKLİ

5-İRADE, DİLEME

6-KARARLILIK

7-GİZLİ ŞEYLERİ AĞIĞA ÇIKARMA

8-VEKİLLİK

kıl etti, işini ona¹ havâle etti ve ona² güvendi, denir. Kime vekâlet verdi ise, ona³ vekil, vekâlet verene de müvekkil⁴ denir. Ona inanır, onu bir kusur ile ithâm etmez ve onda kusur ve acziyyet bulunmadığına kanâat getirdiği müddetçe bu hâl devâm eder.

Demek ki tevekkül, yalnız vekile itimaddan ibârettir. Biz, dâvalarda ki dâva vekilleri ile bunu açıklamaya çalışalım. Aleyhinde haksız dâva açılan bir adam, bu haksızlığı kaldırmak için bir vekil arar. Vekile güvenilmesi için de onda dört şart ister. Bunlar, son⁵ derece doğruluk ve gerçeği kavramak, son derece bilgi, son derece fesahat ve son derece şefkattir.

Son derece hidâyet, karıştırdıkları yeri iyice bilip hile yollarından hiç bir şey'in kendisine kapalı kalmamasıdır.

Kudret ve kuvvete gelince; yağcılık yapmayıp cesaretle gerçeği ortaya koymak, korkmamak ve utanmamaktır. Çünkü çok def'a hâsmin hatâlı tarafını bulur fakat korkusundan veya utancından veya her hangi başka bir sebepten bunu açıklamayabilir.

Fesâhata gelince; bu da bir iktidardır, fakat dill de kudrettir. Söylemek istediği bir şey'i en güzel şekilde ifade edip ortaya koymaktır. Her âlim, bulduğu her hatâyı açıklayabilecek kudrette değildir.

Şefkatinin son haddine gelince; işi baştan savma tutmayıp müvekkilinin bütün haklarını savunmak için elden gelen gayreti sarfetmektir. Şâyet aldırış etmez olursa yalnız iktidar kâfi gelmez. Hak sâhibinin hakkını korumağı ona görev olarak kabullenmesi şarttır.

Şâyet şu dört vasıfda veya birinde şübheli olur ve hasım tarafını daha kuvvetli görürse, vekiline itimadı azalır, kalbi sıkıntı içinde kalır. Vekilinin kusurunu önlemek için çeşitli hile ve tedbirlerle meşgul² olur. Vekiline itimadı nisbetinde durumu değişir. İşte böylece müvekkillerin hâlleri değişir,² tâ ki tam mânâsiyle vekile itimad edinceye kadar. Meselâ, vekilin, müvekkilin oğlu olması gibi. Ona helâl ve haramdan da topladığı için, onun şefkatinden, elden gelen bütün imkânları kullanmasından emîn olur ve bu sûretle dört vasfın biri te'minat altına alınmış olur.⁵ Diğer vasıflarda da⁸ kesinlik muhtemeldir. Tecrübe edilmiş olması, fesahatle şöhrret bulup hüsn-i beyâna mâlik bulunması, hakka yardımcı ve hak ile bâtılı birbirinden ayırd edecek durumda olması gibi.

Bu misâldeki tevekkülü anladıktan sonra, Allah'a olan tevekkülü de buna benzetebilirsin. Eğer gönlünde keşif veya kesin bir itikad ile, yukarda anlattığımız gibi, gerçek fâil³ Allah olduğuna inanır ve kullarına karşı ilim ve kudretinin tam bulunduğuna¹⁰ itikad eder, sonra toplum ve ferd olarak herkese karşı merhamet, âtîfet ve yardımını kabûl eder ve O'nun kudretinin üstünde kudret, O'nun ilminin üstünde ilim, O'nun inâyet ve rahmetinin üstünde rahmet olmadığına kesin kanâat getirirse, kalbinden yalnız O'na dayanır ve başkasına iltifat etmez. Hattâ kendi kuvvet ve kudretine de kıymet vermez. Çünkü hâvl ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur.

1-VEKİLLİK 2-TEVEKKÜL EDEN 3-SUÇ İSNAD ETME 4-ACİZLİK
5-DOĞRU VE DÜZGÜN SÖYLEYİŞ 6-MUHALİF 7-YETERLİ
8-GÜZEL İYİ 9-İŞ SAHİBİ 10-SHEFKAT, KORUMA 11-YARDIM
12-GÜÇ

Şayet kendinde bu hâli bulamazsan, bunun iki sebebi vardır. Birincisi şu anlattığımız dört haslette kesinlik zayıflığı, ikincisi de kalb zayıflığı, korkaklığın evhâm ve hayâlâtın kalbi istilâ edip onu hastalandırması sebebiyledir. Çünkü kalb, yakinde kusuru olmadığı hâlde bâzan vehmine uyup ona inkiyâd etmek sûretiyle rahatsız olabilir. Zîra balı, pisliğe benzeten bir insan, bal olduğunu bildiği hâlde ondan nefret edip yemesi kendisine zor gelebilir. Hattâ akli başında bir insan ölü ile beraber yatmağa zorlansa, kesin olarak onu ölü olup hiç bir şey'e muktedir olmadığını ve sünnet-i ilâhiyyede böyle bir ölünün dirilmesi gibi bir şey'in olmadığını bildiği hâlde onunla bir odada bile yalnız kalmak istemez. Ve bu teklifi kabûl etmez. Diğer cansızlardan çekinmez de ondan çekinir. Bu, kalbdeki korku ve bir nevi zâ'fiyettir ki, az da olsa insan tamamiyle bundan sıyrılamaz. Bu vehim bâzan öyle çoğalır ki, kapuları kilitli olduğu hâlde tek başına bir evde bile yatamaz olur.

Demek ki tevekkül, hem kalbin, hem de yakının kuvvetiyle tamamlanır. Çünkü kalbin huzûr ve sükûnu, ancak bu ikisi ile tamamlanır. Kalbde sükûn ayrı, yakîn de ayrı bir şeydir. Nice yakîn var ki, sükûn ve tumanînet orada yoktur. Kalb, sükûna ermemiştir. Nitekim İbrâhim aleyhisselâm ile ilgili olarak Alihu Teâlâ :

أَوَلَمْ تَوْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لَّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي

«(Allahu Teâlâ) inanmadın mı yoksa demiş, o da: «İnandım fakat kalbimin yatışması için» demiş» (2 - Bakara: 260) buyurmuştur. Ölünün dirileceğine yakîn ve kesin olarak inanmıştı. Ancak hayâlinde yerleşmesi için onu gözü ile görmek istedi. Çünkü nefis, hayâle uyar ve onunla yatışmış olur. Nefs-i mutmainne [yatışmış nefis] mertebesine varmadıktan sonra ilk hâlde yakîn ile mutmain olamaz. O, başlangıçta olamaz. Nice mutmain olanlar var ki onların da yakîni yoktur. Diğer millet ve mezheplerde olduğu gibi. Hristiyanlar hristiyanlıklarında, Yahûdiler yahûdiliklerinde mutmaindir fakat kat'iyyen yakînleri yoktur. Onlar, zanlarına ve nefislerinin hevalarına uyarlar. Gerçi yakînin sebebi olan hidâyet Rabblerinden onlara geldi, fakat onlar ondan yüz çevirdiler. Demek ki korkaklık ve yakîn, fitridir. Bunlarla beraber yakînin faydası yoktur. Dört hasletteki yakînin za'fiyeti, tevekküle münafi sebeplerden biri olduğu gibi, tevekküle münafi olan sebeplerin birisi de budur. Bu sebepler toplandığı vakit ise Allah'a İtimad kuvvetleşir. Denildi ki Tivratta: «Kendi gibi insandan izzet bekleyen me'undur» diye yazılmıştır. Resûl-i Ekrem Efendi-

miz de : مِنْ اسْتَعَزَّ بِالْعَبِيدِ أَذَلَّهُ اللَّهُ «Kullarla izzetlenip on-

lara karşı ululuk taşıyanı Allah zelil kılar» (349) buyurmuştur.

(349) Ukayli «Zu'afa»da, Ebû Nuaym «Hilye»de Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

Tevekkülün mânasını ve tevekkül adı verilen hâli bildikten sonra, bilmiş ol ki; o, tevekkül hâlinin kuvvet ve za'fiyeti bakımından üç derecesi vardır:

a) **Birincisi**, Allah ile olan tevekkül hâlidir. Bu, dört hasleti toplayan vekiline karşı olan hâli gibi olmaktadır.

b) **İkincisi** ki, bu daha kuvvetlisidir. Allah'a karşı itimadı, küçük yavrunun annesine olan itimadı gibi olmaktadır. Zira o çocuk başkasını bilmez. Annesinden başkasına güvenmez. Annesini bulduğu vakit bütün kuvveti ile onun eteklerine sarılır ve ondan ayrılmak istemez. Annesi bulunmadığı vakit canı sıkılırsa, «öf anam» der. Kalbi dâima annesine bağlıdır. Ona kaçar, ona güvenir. Onun kefaletine, kifâyet ve şefkatine öyle bağlanır ki bu bağlanış onun bir nevi ayırma idrâki ile ilgilidir ki, bunları gereği gibi kafasında toplayıp ifade edemez. Kimin aklı Allah'a, bakışı Allah'a, itimadı O'na olursa, çocuğun annesine güvenip bağlanması gibi, ona da öylece Allah'a güvenip bağlanması teklif olunur da ancak o zaman hakikiyle tevekkül edenlerden olur. Çünkü çocuk, tam mânasıyla annesine tevekkül edenlerdendir. Aralarındaki fark da şöyledir: Annesine bağlanan çocuk, kalbindeki tevekkülden haberi yoktur, yalnız annesini bilir. Artık onu başka şey'e değiştirmeye imkânı yoktur. O, o tevekkül içinde yok olmuştur. Fakat Allah'a tevekkül eden böyle değildir. Zira onun tevekkülle yönelmesi var ve tevekkülü şuurludur. Bu şuur, yalnız tevekkül ettiğini düşünmekle kalmaz kendi tevekkül hâlini de düşündürür. Tevekkülün en aşağı derecesi nedir, diye S e h l ' e sordukları vakitte, buna işâret etmek üzere S e h l : «Düşünce ve boş ümidleri terketmektir» dedi. Orta derecesinden sorduklarında, ihtiyârı terketmektir, dedi. En üstün derecesinden soranlara da, onu ancak orta dereceye yükselenler anlayabilir, diye cevap verdi.

c) **Üçüncüsü**: Tevekkülün üçüncü ve en üstün derecesi, hareket ve sükûnunda Allahu Teâlâ'nın önünde, yıkayıcısının önünde bulunan ölü gibi olmalıdır. Cenâzeyi, yıkayanın eli hareket ettirdiği gibi, kendisini de hareket ettiren, ezeli kudret olduğuna inanmasıdır. Bu hareketlinin, kudretinin, iradesinin ve diğer vasıflarının mecrası Allah'tan olduğuna yakîni kuvvetleşen kimse artık cereyan eden bekler ve burada, küçükten ayrılır. Çünkü küçük, annesine kaçar, peşinden koşar ve eteklerine sarılır. Fakat bu tevekkül sâhibi her şey'i bekler ve durur. Daha ziyade biraz daha ~~aleli~~ başında olan çocuk gibi olur. Çünkü o çocuk bilir ki, annesinin peşinden koşmasa da annesi onu arayacak, eteğine yapışmasa da onu taşıyacak, meme istemese de annesi göğsünü açıp onu emzirecek. Onun için o aldırış etmez. İşte bu adam da bu makamda öyle olur. Tevekkülün bu makamı, Allahu Teâlâ'nın kerem ve inâyetine itimadı sebebiyle duâ ve talebi terk makamıdır. Bu hâl, bunu doğurur. O, bilir ki, Allah, ona istediğinden daha çok verir. Çünkü istemeden ve hakkı olmadan kendisine verdiği nimetleri görüyordur. İkinci makam ile üçüncü makam arasındaki fark şöyledir: İkinci makamda olan, duâ ve talebden ayrılmaz. Şu kadar

ki başkasından değil, yalnız Allah'tan ister. Üçüncü makamda olan, hiç talebde bulunmaz.

Şâyet, bu anlattığın hâllerin varlığı düşünülebilir mi, yâni böyle insan olur mu? dersin,

Bilmiş ol ki; anlattığım muhal değil, ancak ender bulunan bir izzettir. İkinci ve üçüncü makam, en aziz makamdır. Birincisi ise imkâna daha yakındır. Sonra ikinci ve üçüncü makam bulunsa da bu makamda devam, çok uzak bir ihtimaldir. Hele üçüncü makamda devam, korkan adamın benzinin solması gibidir, çabuk geçer. Çünkü kuvvet ve kudreti düşünmeğe kalbin açılması tabiidir. Bunun aksı, ârizidir. Korkaklık, kanın dış deriden içe kaçmasıdır. Böylece yüzden kırmızılık kaybolur ve tenden gözükmez olur. Zira cild, yumuşak bir perdedir. Onun ardından kanın kızılığı görülür. Kan çekilince yüz solar fakat bu hâl devâm etmez. Bunun gibi kalbin de kuvvet, kudret ve benzeri zâhiri sebeplerden tamamen çekilmesi çok devam etmez. İkinci makam: Sıtmanın yüzünün kızarmasına benzer. Bâzan bir ve hattâ iki gün de devam edebilir. Birinci makam ise, hastanın yüzünün sararmasına benzer ki, bunun devâm etmesi de, tez kaybolması da mümkündür.

Şâyet, bu hâllerde olan insanda sebeblere baş vurma ve tedbir alma gibi bir durum bulunur mu? dersin,

Bilmiş ol ki; üçüncü makam devâm ettiği müddetçe her türlü tedbiri baştan keser. Sâhibi şaşkına döner. İkinci makam da, her tedbiri önler. Ancak çocuğun annesine olan ilticası gibi, Allah'a ilticadan geri kalmaz. Birinci makam ise tedbirin ve ihtiyârın aslını nefyetmez. Ancak müvekkilin, dâvayı vekiline, havâlesinden sonra başka bir tedbir almayışı gibi, bazı tedbirleri nefyeder. Çünkü müvekkil, vekilden başkasından gelen tedbirleri nefyeder. Fakat vekilin işâret ettiği, yâhut âdeti olup da tasrih ve işâret etmediği bazı tedbirleri de alır. İşâret yolu ile vekilinden bildiği, vekilinin, müvekkili olmadan konuşmayacağını öğretmesi gibi, bunu öğrenince hâzır bulunmak için tedbir alır. Bu ise tevekküle münâfi değildir. Çünkü bu ne başkasına, ne de kendi kuvvetine yönelmek değildir. Belki vekiline tam itimadından ötürü, onun isteğine uymaktır. Zira ona güven ve itimadı olmasa, onun sözü ile hâzır bulunmazdı. Âdet ve sünnet yolu ile bildiklerine gelince; vekilinin, dosya mevcut olmadan hasmıyla mücadeleye girişmeyeceğini bilmiş olmasıdır. Eğer ona tam mânasiyle tevekkül etmişse, bu bağlantının icâbı olarak vekilin istediği dosyayı mahkeme esnasında kendiliğinden vekile getirmiş olmasıdır.

Demek ki müvekkil, vekilinin huzurunda bulunmaktan veya dosyayı hazırlamaktan müstağni kalmaz. Bunlardan birini terketsen, tevekkülünde kusur etmiş sayılacağından, bunları yapmak tevekkülde kusur sayılmaz. Evet, işâret veya bilmek sûretıyla vekilin isteklerini yerine getirdikten sonra artık huzurunda ikinci ve üçüncü makama yükselmiş gibi dili tutulmuş vaziyette bekler ve kendisinden, başka bir kuvvet aramaz. Çünkü istenenleri yerine getirmiştir. Ancak vekile güvenerek huzûr içinde işin

1-İMKANSIZ

2-ZATİ VE ESASİ OLMAYIP SONRADAN HASIL OLAN

3-MALYARIYA (KASTALIK NÖVÜ)

10-İHTİYAGSIZ

4-SİĞİNMA

7-BELİRTME

5-SÜRGÜN

8-ZİT, TERS

6-TEVEKKÜLİ EDEREK

9-DÜŞMAN, MUHALİF

seyrini tâkib eder. Bu söylediklerimi düşündüğün vakit, tevekkül hakkındaki bütün müşkillerin hallolur ve her tedbiri terketmenin tevekkülün şartlarından olmadığı gibi, her tedbire baş vurmanın da tevekkülden olmadığını anlarsın. Ameller, bölümünde bunu açıklayacağız.

Demek ki mütevekkilin, dosyayı te'minde ve kendisinin, mahkemede hazır bulunmasında gerekli tedbiri alması, tevekkülüne münafı değildir. Çünkü o biliyor ki, eğer vekil olmasa, orada hazır bulunmak ve dosyayı te'min etmek bir fayda sağlamazdı. Kendi kuvvet ve kudreti bakımından bu işlerin bir kân yoktur. Belki vekil, onun, hazır bulunmasını ve dosyayı te'min etmesini, dāvaya bakmakta bir mesned kabûl etmiş, işâret ve âdetiyle bunu müvekkiline duyurmuştur. Bütün kuvvet ve kudret ancak vekilindir. Ancak bu sözün mânası, her vekil hakkında uygun değildir. Çünkü o dāva vekili, kuvvet ve kudreti yaratan kimse değildir. Belki bu vekil, kuvvet ve kudreti faydalı hâle getirmiştir. Bu iddia vekili hakkında sâdık-tır ki, o da Allahu Teâlâ'dır.

Zira kuvvet ve kudreti yaratan O'dur. Nitekim tevhid bölümünde açıklanmıştır. Onları faydalı olarak yaratan O'dur. Zira o sebep ve vâsıtaları, onlardan sonra yaratacağı maksad ve gayelere faydalı olarak yaratmıştır.

Demek ki gerçek kuvvet ve kudret Allah'a mahsustur. Bütün bunlarda olduğu gibi şehâdet edene büyük mükâfatlar vardır. Nitekim hadîslerde: «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh diyene büyük mükâfat var» buyurulmuştur. Bâzıları bunu uzak görerek, «Bu kadar kolay kelimelere o kadar mükâfat nasıl verilebilir?» derler. Bilmezler ki, o mükâfat, tevhidde anlattığımız bu müşâhedenin karşılığıdır. Bu kelimenin «Lâ ilâhe illâllah» kelimesine nisbetle sevabı, mânalarının birbirine nisbetle, olan farkları gibidir. Zira bu kelimede yalnız kuvvet ve kudreti Allah'a izâfe etmek vardır. Kelime-i tevhidde ise her şey'i Allah'a nisbet etmek vardır. Her şey ile iki şey arasındaki farkı düşün de kelime-i tevhidin farkını anla.

Yukarda anlattığımız gibi, tevhidin iki kabuğu ve iki özü bulunduğu gibi, bu «Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh» kelimesinin ve benzeri kelimelerin de aynı şekilde iki kabuk ve iki özü vardır. İnsanların çoğunluğu kabuklarda takıldı kaldı. Resûl-i Ekrem'in: «Kim ki kalbinden sadâkat ve ihlâs ile «Lâ ilâhe illâllah» derse, ona Cennet vâcib olur» (350) buyurmasıyla işâret ettiği özlere geçemediler. Bu hadîs, «Sadâkat ve ihlâs» kaydı olmadan, mutlak olarak anıldığı vakit, o mutlak ile bu mukayyed muraddır, yâni onda da bu kayıtlar var demektir. Nitekim bâzı âyetlerde mağfireti, iman ve sâlih amele muzaf kıldığı hâlde, bâzılarında yalnız imâna bağlamışsa da, yine sâlih amel ile kayıtlı olan iman muraddır. Lâf ile mülke sâhib olunmaz. Dilin hareketli, lâf ve sözdür. Kalbin inancı da bir sözdür, fakat buna «Hadîs-i nefis» denir. Sadâkat ile ihlâs, bunlardan sonra gelir. Mülk saltanatı, ancak mukarrebilere açılır, döşenir ve bezenir ki,

(350) Taberânî, Zeyd b. Erkam'dan, Ebû Ya'lâ, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir. Hadîs, yukarda geçmiştir.

1-TEVEKKÜL EDEN 2-ZİT, TERS 3-DAYANACAK YER, MAKAM
4-İSNAD 5-DOĞRULUK 6-SINIRLI, KAYIDLI 7-AFV 8-BAĞLI
9-DEĞİŞEN 10-ALLAHA YAKIN OLAN

bunlar muhtlisler, hâlis insanlardır. Evet, rütbece bunlara yaklaşan ashâb-ı yemîn için de Allah katında dereceler vardır. Fakat bunlar mülke ulaşacak derecede değildir. Sen baksañ Allahü Teâlâ Vâkıa sûresinde, mu-¹⁰ karrebîn ve sâbikûnu zikrettikten sonra melek döşegine dokunarak :

عَلَى سُرُرٍ مَوْضُوعَةٍ مُتَكَبِّرِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ

«Onlar cevherlerle örülmüş tahtlar üzerindedirler. Üstlerinde karşı karşıya yaslananlar olacak» (56 - Vâkı'a: 15 - 16) buyurmuştur. Fakat ashâb-ı yemîn'i anlattığı vakit, su, gölge, meyve, ağaç, hûr-i ıyn ve görülen, yiyecek içilen ve evlenme zevklerinden başka bir şeyden bahsetmedi. Hâlbuki bunlar devamlı olarak hayvanlarda da düşünülen zevklerdir. Fakat hayvanlar mülk âleminden, A'lâ-i ılliyyîne inip Allah'ın cemâli ile müşerref olmaktan bir şey anlamazlar. Eğer şu zevklerin bir değeri olaydı hayvanlara verilmezlerdi ve meleklerin dereceleri onlardan üstün olmazdı.

Hayvânâtın hâllerine bakmaz mısın? Onlar binit olarak kullanılır, bahçelerde dolaşır, su içer, ağaç gölgelerinde durur, çeşitli gıdaları yerler, en mükemmâl şekilde ihtiyaçlarını te'mîn ederler. Bunların bu hâli, meleklerin hâline de daha zevkli midir dersin? Çünkü meleklerde bunların hiç biri yoktur. Ancak melekler A'lâ-i ılliyyîn'de Allah'ın yakınındadırlar. İnsan, nasıl olur da Cebrâil'i bırakıp, kendisini merkep seviyesine düşürmeğe kalkar?

Şurası gizli değil ki, her şey'in kendi benzeri, kendisine câzib görünür. Kâtipleri bırakıp da yaşamakçılara yaklaşan kimsenin tıynet ve cevherinde ona temayül vardır. Bunun gibi, meleklerin zevkleri üzerine behimî zevkleri tercih eden kimsede de hayvaniyet tarafı gaalibdir. Onlar meleklerden daha çok hayvanlara benzerler. İşte bu gibiler hakkında Allahü Teâlâ : «İşte bunlar hayvanlar gibidir, belki de onlar daha da sapıktırlar» (7 - A'raf: 179) buyurmuştur. Hayvanlardan da düşük ve sapık olmaları, hayvanların yaradılışında kemal derecesini, arama imkânları bulunmadığı içindir. Yâni onun kemâli aromaması, aczliyyetinden dolayıdır. İnsanda tekâmül imkânları mevcuttur. Tekâmül imkânları mevcut olduğu hâlde bunları çalıştırmayan kimse, yerilmeğe daha lâyıktır.

Araya şu cümle-i müterizeyi koyduktan sonra yine maksada dönelim. «Lâ ilâhe illâ Allah» ve «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» kelimelerinin mânalarını ve müşâhede edilen bunları söylemeyenin tevekkül hâli ile ilgili olmasının düşünülemediğini anlattık.

Şâyet, «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» sözünde, Allahü Teâlâ'ya ancak iki şey nisbet var ve bunun da böyle mükâfatı var, dediğine göre, acaba başka iki şey'i Allah'a nisbette ve meselâ, «Yeri de gökleri de Allah yarattı» demekle yine aynı sevab var mıdır? dersin,

Derim ki; hayır, o, bu mükâfatı alamaz. Çünkü sevab, nisbet edilen şeylere göre değişir. Hâlbuki o derecelele bu dereceler müsavi değildir.

İhyâu 'Ulûmü'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 31

1-İHLASLI 2-KEÇMİŞDƏKİLƏR 3-QIZIL GÜMÜŞ
4-HURİLER 5-CENNETİN EN YÜKSEK MAKAMI 6-SEREFİLİ
7-MİNİK, EŞEK 8-HUY, YARADILIŞ 9-MEYLETME 10-HAYVANCA
11-ACIZLIK 12-DENK EŞİT

Göklerin ve yerin büyüklüklerine ve şâyet mecazi olarak¹ tâbir câiz ise hâvî ile kuvvetin küçüklüklerine bakma. Eşyanın değeri cesametinde değildir. Herkes, yer ve göklerin insanlar tarafından değil, Allah² tarafından³ yaratıldığını bilir. Ama kuvvet ve kudretin durumu ayrıdır. Buhusus-⁴ta Felâsife ve Mûtezilenin ve hattâ kılı kırk yardığı iddia edilen bâzı kimselerin görüşleri başkadır. Burası tehlikeli⁵ ve ayakların sürçüp kayacağı yerdir. Kendilerine de hisse ayıran gaafiller burada helâk olmuşlardır. Çünkü bu görüş, tevhidde şirktir. Allah'tan başka yaratıcı isbat etmektir. Allah'ın tevfiği ile bu sarp yeri aşabilen kimsenin rütbesi, âli ve derecesi büyük olmuştur. İşte, «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» sözünü tasdik eden budur. Tevhidde iki sarp yol olduğunu bildirmiştik. Bunların biri, yer ve göklere, güneşe, aya, yıldıza, buluta, yağmura ve diğer bitkilere; diğeri de hayvanların, canlıların irâde ve ihtiyarlarına bakmaktır. Bu ikincisi en muhâtaralı ve en tehlikeli olanıdır. İşte bu iki sarp yolu aşmakla tevhidde kemâle erişilebilir. Bu kelimelerin sevablarının büyük olması da bu bakımdandır.

Demek ki tevekkül hâli, kuvvet ve kudretten uzaklaşıp, Vâhid-i Hakka bağlanmaktır. Tevekkül amelieri hakkında tafsilat verirken bunu açıklayacağız.

4 üncü BEYÂN : TEVEKKÛL HÂLİ İLE İLGİLİ OLARAK ŞEYHLERİN SÖZLERİ

Bunları anlatmaktaki maksadımız, onların söyledikleri, bizim söylediklerimizden başka bir şey olmadığını açıklamak içindir. Şu kadar ki onların her biri ayrı bâzı hâllere işâret etmişlerdir. Ebû Mûsâ Ed-Deylî (Ed-Deblî) veya (Ed-Deybilî) şöyle diyor: «Ebû Yezîd'e tevekkülden sordum. Ebû Yezîd:

— Sen ne dersin? dedi. Ben de:

— Bizimkiler tevekkülü târif ederken, etrafını yırtıcı hayvanlar sarsalar da hiç aldırış etmemektir, derler, dedim. Ebû Yezîd:

— Güzel, bu da tevekküle yakındır. Fakat asıl tevekkül, eğer Cennet'lik Cennet'de zevk u safâda, Cehennem'lik Cehennem'de azabda olsa da sen bunların arasında bir fark gözetesen (bir tarafı tercih etsen) tevekkülden çıkmış olursun, dedi. Ebû Mûsâ'nın bu anlattığı, tevekkülün üçüncü ve en üstün derecesidir. Ebû Yezîd'in anlattığı, tevekkülün aslını ifade eden ilimlerin en aziz ve en üstünüdür. Bu, hikmete ilimdir ve Allahu Teâlâ'nın yaptığı kendi icabıyla olduğunu, asıl adâlet ve hikmete nazarla, Cennet'lik ile Cehennem'lik arasında fark olmadığını bilmektir. İlimlerin nevilerinin en zor ve en derin olanı budur. Bunun ardından açıklanması yasak olan kader sırrı gelir. Ebû Yezîd ise daima üst perdeden, üstün makamlar ve son derecelerden konuşur.

³ Gerçi birinci makamda yılanlardan korunmağı terketmek, tevekküle münafi değildir. Hz. Ebû Bekir (R.A.) mağarada yılanlardan çekinmiş-

1-İFADE, SÖZ 2-GÜÇ 3-İRİLİK 4-HUSUSİYLE 5-FELSEFECİLER
6-HABERSİZ 7-YARDIM 8-ZİT, TERS

tir. Yılanların deliklerini kapamıştır. Fakat bunu ayağı ile yapmıştır. Sırrında bir değişiklik olmadı. Yahut da bunu Resûl-i Ekrem'e acıdığı için yaptı. Tevekkülün kaybolması, kendi nâm-ı hesâbına sırrının harekete geçmesine bağlıdır, dediler. Bunun üzerinde durulabilir, fakat ilerde anlatacağımız gibi bu kadarı ve hattâ daha fazlası da tevekküle mûnâfi değildir. Çünkü sırrın, yılanlardan harekete geçmesi, bir korkudur. Tevekkül eden insânın, yılanların kendisine musallat olmasından korkması hakkıdır. Zira yılanların da kuvvet ve kudreti Allah'tandır. Kaçınması, kendi tedbir, kuvvet ve kudretine dayanması demek değildir. Belki Allahu Teâlâ'nın, kuvvet, kudret ve tedbirine dayanması bakımındandır ki sakıncalı değildir. Zûn-Nûn-ı Mısrî'ye tevekkülden soruldu. O da: «Hal'i erbâb ve kat'ı esbabdır, yâni Allah'tan başka Rab tanımamak ki bu, tevhide işârettir ve sebepleri kesmektir ki, bu da amele işârettir» dedi. Her ne kadar bu sözden aynı şey anlaşılıyorsa da açıkça «Hal'e bir taarruz yoktur. Yâni tevekkül ile aranan ilim ve amelî bildirdi ve fakat hâli bildirmedi.» «Biraz daha açıkla» demeleri üzerine, o: «Nefsi, kulluk yerine koyup rubûbiyet iddiasından çıkarmaktır» dedi. Bu da yalnız kuvvet ve kudretden uzaklaşmağı ifade eder. Hamdûn el-Kassar'a tevekkülden soruldu. O da: «Onbin dirhem sermayen ve bir dirhemden az borcun olsa, bu borç nedir, ben bunu öderim, diye emîn olmamaktır. Bunun aksine olarak hiç bir karşılığı olmadan, onbin dirhem borcun olsa da, bunu ödeyemem, diye ümidini kesmemektir» dedi. Bu ifade de, mücerred ilâhî kudretin genişliğine ve mukadderatta görünüşteki sebeplerden başka, gizli sebeplerin bulunduğu işârettir.

Ebû Abdullah el-Kureşî'ye tevekkülden soruldukta, her hâlde Allah'a bağlanmaktadır, dedi. «Bunu biraz daha açıkla» diyenlere, Hakk'ı mütevellî kabûl etmek için, sebebe ulaştıran her kazancı terketmektir, dedi. Bu, tıpkı, İbrâhim aleyhisselâm'ın Nemrud'un ateşine atıldığı sırada Cebrâil aleyhisselâm'ın gelip de «Bir şey ister misin?» demesine, senden bir şey istemem, demesi gibidir. Çünkü onun sorması, bir sebebe ulaştırıyordu. O da Cebrâil'in kendisini koruması idi. Ona iltifat etmedi. Çünkü Allah'a itimadı vardı. Allah dilesse Cebrâil'i ona musahhar eder. İtimadı Allah'a olduğu için ona bakmadı. İşte bu, kendinden geçen mütehayyir insânın hâlidir. O, artık Allah'tan başkasını görmez. Bu, çok önemli bir hâidir. Ender bulunur, bulunsa da devâm etmez.

Ebû Saîd el-Harraz: «Tevekkül, hareketsiz sükûn ve sükûnsuz harekettir» dedi. Her hâlde bu sözü ile tevekkülün ikinci makamına işâret etmiştir. İzdırapsız sükûn, kalbin Allah'a bağlanması ile huzur bulması, sükûnsuz ızdırıp, Allah'a ilticasından yalvarmasından ibârettir. Âdetâ çocuğun annesi karşısında depresmesi ve onun tam şefkatinde sükûn bulması gibidir.

Ebû Ali ed-Dekak: «Tevekkülün üç derecesi vardır. Birincisi, tevekkül, ikincisi, teslim olma, üçüncüsü tefvîz, yâni her işi O'na havâle etmektir. Mütevekkil Allah'ın va'dine bağlanır. Kendini Allah'a teslim eden,

1-SATASAN	5-KADER	
2-İLİŞME	6-İDAREGİLİYİ ÖHDƏSİNƏ	ALMAĞI
3-HAKİMLİK	7-TABİ BOYUN EĞMİŞ	
İDAREGİLİK	8-HAYRETTE KALMIŞ	
4-HALİS	9-SİĞİNMA	
	10-TEVEKKÜL EDEN	

¹ müsellim, onun ilmine râzı olur. Tefvîz sâhibi de hükmüne râzı olur. Bu da tevekkülün, bakılana nisbetle, bakış derecelerinin farklı olduğuna işârettir. İlim, asıldır. Vâ'd onu, hüküm de vâ'di tâkib eder. Tevekkül eden kimsenin, çoğunlukla bunlardan bir şey'i düşünmesi uzak bir ihtimal değildir. Şeyhlerin tevekkül hakkında daha pek çok sözleri vardır. Artık onları anlatmakla lâfı uzatmayalım. Zira keşif yolu ile bunları öğrenmek, nakil ve rivâyetten daha faydalıdır. İşte tevekkül hâli ile ilgili olan bunlardır. Allah'tan tevîfik dileriz.

5 inci BEYÂN : TEVEKKÛL EDENLERİN AMELLERİ

⁶ Bilmiş ol ki; ilim, hâli, hâl de ameli gerektirir. Tevekkülün, beden ile kesbi, kalb ile tedbiri terkedip bir paçavra gibi yere atılmak ve bir et parçası gibi tablaya konmak anlamında olduğu sanılır ki, bu, cehâlet görüşüdür ve dinimizde haramdır. Hâlbuki dinimiz, tevekkül edenleri övmüştür. Dinî sakıncalarla dinin üstün makamlarına yükselmek olamaz. Onun için bunun yüzünden perdeyi kaldırarak deriz ki;

Tevekkülün eseri, kulun sa'y u hareketinde maksadlarını bilmekle tecessül eder. Kişinin kendi ihtiyârı ile sa'y u hareketi, ya elinde bulunmayan faydalı bir şey'i te'mîn etmek, yahut o faydalı şey'i korumak veya henüz karşılaşmadığı hırsız ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için tedbir almak yahut mübtelâ olduğu hastalık gibi her hangi bir sıkıntıdan kurtulmak içindir. Demek ki kulun hareketi, şu dört şeyden hâli değildir: Menfaatli şey'i celbetmek, onu korumak, zararlı şey'i gelmeden önlemek veya geldikten sonra yok etmesine çalışmaktır. Şimdi bunların her birerlerinden şer'î delillere dayanarak tevekkülün şart ve derecelerini anlatalım.

BİRİNCİ FEN, FAYDALI ŞEY'İ CELBETMEKTİR.

Bu hususta deriz ki: Faydalı şeylerin kendileri ile te'mîn edileceği sebebler üç derecedir. Birincisi, kesin, ikincisi zann-ı gaalib, kuvvetli sanı ve üçüncüsü de nefsin tam mânasıyla bağlanamayıp mutmain olamayacağı mevhum bir şeydir.

1. Birinci derece, kesin olandır. Allahu Teâlâ'nın takdir ve dilemesi-nin, hiç değişmeyecek şekilde bâzı şeylerin sebeblerine bağlanması gibi. Aç bir adamın önüne yemek konduğu vakit, bunu alıp ağıza getirmek, çiğ-nemek ve yutmak, bir sa'y u gayret ve bir hareket mahsulüdür. Hâlbuki tevekkül, sa'yi terketmektir, deyip bu yemeği yememek, ahmaklıktan baş-ka bir şey değildir. Uzaktan, yakından bunun tevekkül ile bir ilişkisi yok-tur. Şâyet, sen yemeden doymağı, yahut yemeğin sana doğru hareket etmesini veya bir melek tarafından çiğnenip ağızına aktarılmasını bekler-sen, Allah'ın adetini bilmiyorsun demektir. Bunun gibi ekmeden biçmek ve münasebette bulunmadan — Meryem gibi — çocuk doğurmak ümidi-ne kapılırsan, bütün bunlar, cinnet alâmetinden başka bir şey değildir.

1-VEREN 2-İŞİNİ ALLAHA HAVALE ETMEK 3-SÖZ VERME
4-NAKLEDEN 5-YARDIM 6-KAZANMA, ÇALIŞMA 7-CİNDİR
8-BİLGİSİZLİK 9-TUTKUN 10-EMİN, RAHAT 11-ASLI OLMAYAN

Bunun benzerleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bu gibi hususlarda tevekkül amelde değil, ilim ve hâlde aranır.

İlimdeki tevekküle gelince; yemeği, yemek vasıtalarını ve bunların hareket imkânlarını bahşeden Allahu Teâlâ'nın olduğunu, gerçekte seni yedirip içirenin O olduğunu bilmendir.

Hâl'e gelince; kalbinin huzur ve bağlantısı yemeğe ve el'e değil, Allahu Teâlâ'nın fi'line olmaktır. Elinin sağlamlığına nasıl güvenilebilirsin ki bir anda felc olabilir. Kudretine nasıl güvenilebilirsin ki, onu başkası önünden kapabilir. Bir zehirli veya yırtıcı hayvan seni o yemekten uzaklaştırabilir. Bütün bunlar ve benzerleri ihtimâl dâhilinde olup, Allah'ın fazlından başka seni başarıya ulaştıracak bir imkân olmadığına inanmandır. Öyle ise Allah'ın fazlına güven, Onunla sevin ve Ona dayan. Bu durumda olan bir adamın yemeğe elini uzatması tevekkülüne mâni değildir. Bunlar kesin olan şeyler ve onlar hakkındaki hükümlerdir.

2. **İkinci derece,** sebepleri kesin olmamakla beraber çoğunlukla sebebsiz meydana gelmeyen ve gelse de çok uzak bir ihtimâl ile meydana gelen şeylerdir. Arkadaşsız ve azıksız olarak nâdiren insanların uğradıkları çöllerde seyahate çıkmak gibi. Tabii bu kâbil tevekkül de olamaz. Böyle ıssız yola çıkan bir adamın ağızğını yanında taşıması zarurîdir. Bu, geçmişlerin bir sünnetidir. Ağızğını beraberine alır fakat güveni ağızğına değil, Allah'a olur. Fakat ağızğı olmadan böyle bir sefere çıkmak da câiz ve hattâ bu, tevekkülün üstün makamlarındandır. Havvas böyle yapardı. Şâyet böyle insanların ender uğrayacağı bir yola azıksız çıkmak, doğrudan doğruya kendini tehlikeye ve ölüme atmak olur, dersen,

Bilmiş ol ki; böyle azıksız olarak ıssız bir çöle yola çıkmanın helâl olması iki şarta bağlıdır.

Birincisi, riyâzet ve mücahede ile nefsin terbiye edip bir hafta ve buna yakın bir müddet darlanmadan açlığa dayanabilmiş olmasıdır. Öyle ki ne kalbine bir darlık ve ne de aklına karışıklık gelecek ve ne de Allah'a kullukda zorlanacaktır.

İkincisi de bitki ve benzeri şeyleri yiyebilecek durumda olmaktır. Bu iki şart bulunduktan sonra ne kadar ıssız bir çöl olursa olsun, haftada bir def'a bir insan ile karşılaşması veya bir mahalle ve köye uğraması ihtimâli kuvvetlidir. Demek ki tevekkülün dayanağı mücâhededir. Havvas da buna güvenir ve bu sâyede ona, tevekkül eden adam diye bakarlardı.

Bunun delili, Havvas daima yanında iğne, makas, ip ve iplik bulundururdu. Ve: «Bunlar tevekküle münafi değildir» derdi. Çünkü çöllerde akar suyun bulunmadığını, kovasız ve ipsiz kuyulardan su alınamayacağını, çöllerde ip ve kovanın bulunamayacağını, her gün bir kaç def'a suya ihtiyacı olduğunu, her gün veya iki günde bir def'a su içmek zorunda olduğunu, çölde susuz yürünemeyeceğini bilirdi. Sirtında bir elbisesi vardı. Bunun da yırtılabileceğini, çölde iğne, iplik ve makas bulamayacağını bilirdi. Bu dört tanesi gibi olan her şey ikinci derecede gelir. Çünkü bunlar yüzde yüz kesin olmayıp şüpheli olan şeylerdir. Elbisesinin eskime-

mesi veya başka birisinin kendisine elbise vermesi, kuyu başında su çeken bir adamın bulunması muhtemeldir. Fakat hâzır lokmanın midesine ineceği düşünülemez. O, kesin, bu ise şübhelidir. Aralarında oldukça fark olmakla bu ikinci kısım da birinci kısmın anlamındadır.

Bunun için deriz ki; bir mütevekkil kalkıp da otu, suyu bulunmayan ve kimsenin uğramıyacağı bir dağın tepesine çıkıp da gûya tevekkül içinde orada otursa, kendini tehlikeye attığı için günahkârdır. Nitekim hikâye edildiğine göre zâhidin biri dağa çekilmiş, herkesden uzak bir yerde bir hafta aç susuz kalmış. Tehlike kapuyu çalınca: «Yâ Rab, yaşamamı murrâd ediyorsan rızkımı ver, yoksa canımı al» dedi ve kasabaya döndü. Adamcağız kasabaya inince kimisi bir kab yemek, kimisi bir bardak su getirdi. Adam da yedi, içti ve rahat etti. Fakat hâtırına bir şeyler gelmeye başlayınca Allahu Teâlâ: «Sen zühdünle benim hikmetimi gidertmek istedin. Benim, kulumu, kullarımın eliyle yedirmek, kendi kudret elimle onu yedirmekten benim için daha sevimli olduğunu bilmiyor musun?» buyurdu. Demek ki bütün sebeplerden uzaklaşmak, hikmete aykırı ve Allah'ın sünnetine cehâlettir. Sebeblere değil, Allah'a tevekkül ile beraber Allah'ın sünnetine uyarak hareket etmek, tevekküle münafî değildir. Nitekim bunun misâlini vekâlet mes'elesinde anlatmıştık. Fakat sebepler açık ve gizli olmak üzere ikiye ayrılır. Tevekkülün mânası, sebebe değil, sebebin müsebbibine bağlanmakla, zâhiri sebeplerden ayrılıp gizli sebeplerle yetinmektir.

Şâyet, şehirde oturup hiç işle meşgul olmamak haram mıdır, mubah mıdır, mendub mudur? dersin,

Derim ki; haram değildir. Çölde dolaşan nefsinin tehlikeye atmadığı vakit, bu dolaşması haram olmadığına göre evde oturmak niçin harâm olsun? Ummadığı yerden rızık gelebilir. Bâzan da zamanında gelmeyebilir. Gelinceye kadar beklemesi de mümkündür. Fakat kimseyi içeriye almayacak şekilde kapuyu kilitlerse, işte o zaman harâm olur. Şâyet kapuyu açar ve fakat bu arada ibâdetle meşgul olmaz boşu boşuna durursa, çıkıp kazanması kendisi için daha makbûldür. Fakat ne olursa olsun, ölüm tehlikesi ile karşılaşınca kadar böyle boş durması harâm olmaz. Bu duruma düştüğü vakit, çıkıp çalışması veya dilenmesi gerekir. Şâyet kalbi Allah ile meşgul olur, insanlara bakmaz, girip çıkanları bilmez, yemeğini getirenlere aldırış etmez de bunu Allah'ın fazlında bilirse, o vakit bu hâlî daha makbûldür. Bu da tevekkülün makamlarındandır. Yâni tamamen kendisini Allah'a bağlayıp rızık ile meşgul olmaktır. Elbette onun rızık gelecektir. İşte bu zamandadır ki bazı âlimlerin, «Kul rızıkından kaçsa da rızık onu bulur» dedikleri sözü doğru olur. Nitekim ölümden kaçan adama ölümün yettiği gibi. Hattâ bu adam, «Ya Rab, bana rızık gönderme» diye duâ etse, bu duâsı kabûl olmayacağı gibi, bununla beraber günahkâr olur ve Allahu Teâlâ: «Ey câhil, ben seni yarattığım hâlde nasıl rızkını vermem» buyurur. Bunun için İbn Abbâs (R.A.) diyor: «İnsanlar her şeyde ihtilâf etti yalnız rızık ile ömürde ittifak ettiler. Rızık verenin de, insanları öldürenin de Allah olduğunu bildiler. Resûl-i Ekrem

1-TEVEKKÜL EDEN 2-BİLGİSİZLİK 3-ZİT, TERS 4-VEKİL
5-VÜCUD A GETİREN 6-MÜSTEHAŞ

«Eger hakkıyla Allah'a tevekkül edeydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, sizin de rızkınızı verirdi. Onlar, sabaha aç çıkar amma akşam tok olarak yuvalarına dönerler. Aynı zamanda duânızla dağlar yerinden oynar» (351) buyurmuştur.

İsâ aleyhisselâm: «Kuşlara bakın, ne eker, ne de biçerler. Allahu Teâlâ onların rızıklarını verir. Şâyet, onların kursakları küçüktür, derse-niz, diğer hayvanlara bakın» dedi.

Ebû Yâkub es-Sûsî: «Mütevekkillerin nafakaları, hiç yorulmadan kullar tarafından te'mîn edilir. Diğerleri ise nafakalarının te'mîninde yorulurlar» dedi. Diğer birisi: «Bütün insanların rızkını Allah taahhüd etmiştir. Bâzısı rızkını zillet yollarından te'mîn eder — dilencilik gibi —, bâzısı da şerefiyle te'mîn eder — sofular gibi —. Allah'ı bilir, vâsıtayı nazara almazlar. Bâzıları da zorlukla te'mîn eder — san'atkâr gibi —. Diğer bâzısı da yorgunluk ve bekleyişle te'mîn eder, — ticaret gibi —. Mihnet ve zorlukla te'mîn eder — san'atkâr gibi —.

3. Üçüncü derece, görünürde kesin olmayan ve fakat müsebbebâta ulaştırması tevehhüm edilen sebeblere sarılmaktır. Geniş kazanç yolları için ince tedbirlere baş vurmak gibi. Bu davranış, insânı tamamen tevekkülden çıkarır. İnsanların çoğunluğu bu durumdadır. Çeşitli hile yolları ile mübah mal elde etmeğe çalışırlar. Şübheli şeylere baş vurmak veya şübheli yollardan kazanç sağlamak ise, dünyaya son derece haris olmak ve tamamen sebeblere bağlanmaktır. Bunun, tevekkülü ibtâl edeceği meydandadır. Bunlar öyle sebeblerdir ki, menfaat te'minine onları nisbet etmek Afson'î — fâl-i hayrı ve dağlanmağı — zararlı şeyleri def'etmeğe nisbet etmek gibidir. İşte bunlardan meded beklemek tamamen tevekkülle münafidir. Zira bunlar vehmî şeylerdir. Resûl-i Ekrem tevekkül edenleri anlatırken, bu gibi şeyleri yapmayanlar, demiştir. Yoksa kazancı terk edenler veya şehirde oturmayanlar veya insanlardan bir şey almayanlar, diye vasıflandırmamıştır. Belki, mütevekkilleri bu sebeblere baş vururlar diye vasıflamıştır. Bu gibi vehmî olarak güvenilen sebebler pek çoktur. Bunlar saymakla tükenmezler.

Sehl'e tevekkülden sorduklarında, «Tedbiri terketmektir» dedi ve devamla: «Allahu Teâlâ mahlûkatı yarattı ve fakat onları kendisinden mahcûb etmedi. Ancak onlar kendi yanlış tedbirleri ile perde arkasında kaldılar dedi. Belki de bu sözü ile uzak olan sebepleri düşünerek meydana çıkarması kasetmiştir. Zâten tedbire muhtaç olan da bu sebeblerdir. Yoksa açık sebeblerin tedbire ihtiyâcı yoktur. Demek ki sebebler ikiye ayrılmış oluyor. Bir kısmı ile ilgilenmek insânı tevekkülden çıkarır ve fakat diğer kısmı ile ilgilenmek insânı tevekkülden çıkarmaz. İnsânı tevekkülden çıkaran sebeblerin biri kesin ve diğeri şübheli olarak tevekkülden çıkarmak üzere ikiye bölünür. Tevekkülün hâli ve ilmi bulunduğu

(351) Son cümle hâriç, hadis yukarda geçmiştir. Beyhaki «Zühde» ünde son bölümü rivâyet etmiştir.

1-ÜSTLENME 2-SEBEPLE MEYDANA ÇIKANLAR, NETİCELER
3-AZ TEHLİKE İHTİMALİ OLSA ÇOK KORKMA
4-BAHT, UĞUR 5-ASLI OLMAYAN

vakit, insânı tevekkûlden çıkarmayan sebep, sebepleri yaratan Allahu Teâlâ'ya bağlanmaktır. Burada tevekkül, amel ile değil, hâl ve ilim ile olur. Şüpheli olanlar ise hâl, ilim ve amel ile yapılan tevekküldür. Bu sebeblere bağlanmakta mütevekkiller üç makamdadırlar.

Birincisi, havvas ve benzerlerinin makamıdır. Allah'ın fazlı ile bir hafta ve daha ziyade açlığa sabredebileceği, yahut bitkilerden nafaka te'min edeceği veyahut bunlardan hiç birini bulamazsa ölüme râzı olacağından, azıksız olarak dolaşmaları gibi. Azık taşıyan azığını ve hattâ binitini de kaybedebilir ve azığı olmayanın ölüm ihtimâli olduğu gibi, bunun da ölümü mümkün olabilir.

İkinci makam, şehir veya köydeki evinde veya mescidde ikaamet edip oturmaktır. Bu, birincisinden zayıf olmakla beraber, kazancı terk edip Allahu Teâlâ'nın yaratacağı gizli sebeblere bağlanmış olması bakımından yine tevekkül edenlerdendir. Gerçi bu adam şehirde ve meskûn yerde oturmakla bir nevi rızkın sebebine bağlanmışsa da, belde halkına değil, halkı kendisine bağlayan Allah'a baktığı vakit, şehirde durmak tevekkülüne mâni' değildir.

Üçüncü makam, kazanç âdâbının üçüncü ve dördüncü bablarında anlattığımız şekilde kazanç ile meşgul olmaktır. Kendi mevkiine kuvvet ve kudretine dayanmaz ve bunların hepsini bir anda Allah'ın alacağına inanır, belki bütün bu imkânları kendisine veren, sebepleri bahşeden Allah'a bağlanır, sebeplerin, kâtibin elinde bir kalem gibi olup, kaleme değil, kalemin yazarına bağlandığı gibi, sebepleri bahşeden Hz. Allah'a güvenirse, bu çalışmak onu tevekkülünden çıkarmaz.

Aynı zamanda kazancı, aile efradı ve başka yoksullar için olursa, bedeniyle kazanırken kalbiyle maldan uzak kalması bakımından evinde oturup hâzırı bekleyenlerden daha makbûldür.

Yukarda anlattığımız gibi, hâl ve mârifet ile beraber şartlarına riâyet edildiği vakit, yapılan kazancın tevekküle münâfi olmadığına delil, Hz. Ebû Bekir'in durumudur. Hz. Ebû Bekir halife seçildiği akşamın sabâhında pürtüyü omuzuna, entareyi eline alarak sokağa çıktı. Müslümanlar bu hâli hoş karşılamadı ve «Nasıl olur, sen âmme idâresini der'uhde ettin?» dediklerinde, Hz. Ebû Bekir (R.A.): «Beni çoluk çocuğundan meşgul etmeyin. Ben aile efradıma bakamazsam, milletimin hakkını hiç koruyamam» dedi. Onlar, çoluk çocuğu için nafaka takdir ettiler. O da huzûr içinde âmmenin işi ile meşgul oldu. Sıddîk, tevekkül edenlerden değildi, demek doğru olmaz. Bu makama ondan daha lâyük olan kimdir? Onun tevekkülü kazanç itibariyle değil, varlığına iltifat etmemekle, ticaret imkânlarını kendisine bahşedenin Allah olduğunu bilmesiyle, ticarete ihtiyacı kadarı ile yetinmesiyle, öğünmemesi, kendi parası ve kazancı, başkasının parası ve kazancından kendisine daha sevimli gelmemesi, yâni kendi kârı gibi başkasının kârını da sevmesiyle tevekkülünü göstermiştir. Kim çarşıda kendi parasını başkasının parasından daha çok severse, o adam dünyaya harîsdir. Tevekkül, zühd ile mümkündür. Tevekkül, zâ-

1-TEVEKKÜL EDEN 2-DİNDARLAR 3-FAZLA 4-İNSANLAR OLA
5-FERTLER 6-ZİT, TEKS 7-HER KESE AİT 8-ÜZERİNE AL

hidlikten sonra geldiği için, tevekkülsüz zâhidlik olur, fakat zâhidlik olmadan tevekkül olamaz.

Tevekkül erbabından olan Cüneyd'in şeyhi Ebû Câfer el-Heddâd : «Yirmi sene tevekkülümü gizledim. Sokaktan, çarşı ve pazardan ayrılmadım. Her gün bir altın kazanırdım, akşam olunca kendimde bir kuruş bırakmamak üzere hepsini dağıtırdım» demiştir. Cüneyd, onun huzûrunda tevekkülden hiç bahsetmezdi. Onun bulunduğu yerde onun makamı olan tevekkülden bahsetmeğe Allah'tan utanırım, derdi. Bilmiş ol ki; belirli bir parası veya tahsis edilmiş bir vakfı bulunan tekke ve mescidlerde oturmak, tevekkülden uzaktır. Şâyet böyle bir tahsisatı olmaz ve fakat nafaka te'mini için hizmetçiye bir şey toplamağa gönderirse, bunun tevekkülü zayıftır. Bununla beraber kazanan adamın tevekkülü gibi olur. Hâl ve ilmini kuvvetleştirir. Şâyet geliri olmayan bir tekke veya mescidde bekler, bir şey toplatmaz, ancak kendiliğinden gelen ile yetinirlerse, bu, tevekkül bakımından daha kuvvetlidir. Fakat şöhret bulduktan ve o halkın bu tekkeye mutlak sûrette baktıklarını bildikten sonra orada kalmak, çarşı ve pazara girip kâr ve kesbe karışmak gibidir. Bu gibilerin tevekkül edenlerden olabilmeleri için yukarda anlattığımız gibi bir çok şartları vardır.

Şâyet, evde durup beklemesi mi yoksa çarşıya çıkıp kazanması mı daha makbûldür? dersin,

Bilmiş ol ki; eğer ticareti, zikir, fikir, ihlâs ve bütün vaktini ibâdetle geçirmek için terk ediyor ve kazancı buna engel oluyorsa, aynı zamanda evinde dururken kim ne getirecek diye gözü kapıda olmaz. Sabır ve Allah'a itimadda kalbi kuvvet bulmuş ise evde durması daha makbûl. Şâyet evde dururken canı sıkılır ve, acaba ne getirdi, bir şey getiriyorlar mı, diye gözü ve aklı gelip geçende olursa, o zaman çıkıp kazanç sağlaması daha makbûldür. Zira içinden insanları beklemek, kalbden dilenmek demektir. Onu terketmek, kazancı terketmekten daha önemlidir. Hattâ asıl mütevekkiller, şöyle gönüllerinin bekleyip arzû ettikleri şeyleri almazlardı.

Ahmed b. Hanbel, arkadaşı Ebû Bekir el-Mervezî'ye fakirin birisine ücretinden fazla bir sadaka vermesini emretti. Adam bunu verdi, fakat fakir kabûl etmedi. Çıkınca, Ahmed, Mervezî'ye :

— Arkasından git ver, şimdi onu alır, dedi. Hakikaten ikinci sefer fakir parayı aldı. Ebû Bekir, durumu Ahmed b. Hanbel'den sordu. Ahmed :

— Birincide hâtırından böyle bir şey geçmiş, yâni canı böyle bir atıyyeye meyletmişti, onun için almadı. İkinci sefer ümidini kesmişti. İçinden de böyle bir ümid beslemediği için verileni aldı, dedi.

Havvâs, bir adamdan umduğu veya âdet hâline gelmesinden korktuğu vakit verileni kabûl etmezdi. Yolculuklarında en çok hoşuna giden bir olaydan soruldukda, Havvâs : «Bir def'a Hızır ile karşılaştım. benimle sohbete râzı oldu, fakat ben ona bağlanırım ve tevekküle noksanlık gelir korkusu ile onunla konuşmadım», dedi. Demek ki kazanç ve kâsib kitâbında anlatıldığı gibi, kazancın âdâb ve şartlarına riâyet ederek, ser-

velini artırmağı kasdetmeden ve servete îtimad etmeden Allah'a bağlanmak sûretiyle kazanç te'mininde bir sakınca yoktur.

Şâyet, servete bağlanmamanın nişanı nedir? diye sorarsan, derim ki; elindeki serveti çalınsa veya her hangi bir sûretle yok olsa, bunu hoş karşılayıp kalbindeki Allah'a bağlılığı sarsılmaz ve durumunda bir değişiklik olmazsa bu servete bağlanmadığının delilidir. Çünkü bir şey'e bağlanmayan, onun yokluğu ile müztarip olmaz. Bir şey'in yokluğuna üzülen ona bağlanmış demektir. Bîşr, içcilik yapardı, sonra bunu terketti. Çünkü B e â d i kendisine yazdığı bir mekubda: «Duyduğuma göre sen, rızkın için içciliğe güveniyorsun. Allah gözünü alır, kulağın duymaz, gözün görmez bir duruma düşersen rızkını kim verecek?» dedi. Bu mektub kendisine te'sir etti ve san'atı bıraktı. Bu san'atı terketmesinin başka bir sebebi olarak da, «Bîşr' in içleri» diye şöhret yapmasıdır. Diğer bir rivâyette de; ailesi öldükten sonra bu san'atı bırakmıştır. Nitekim S ü f - y a n da böyle idi. Onun elli altunu vardı. Bu para ile ticâret yapardı. Ailesi ölünce ticâretten vaz geçti ve parayı yoksullara dağıttı.

Şâyet, sermayesiz ticâretin yapılamıyacağını bildiği hâlde, elinde sermayesi bulunan adamın buna güvenmesi nasıl olur? dersen,

Derim ki; sermayesiz de, Allahu Teâlâ'nın nice insanları barındırdığını, sermayenin bir anda yok olabileceğini ve şâyet felâkete uğrar da serveti mahvolursa, belki bu servet sebebiyle ahlâkını bozacağından, servetin yok olması kendi hakkında daha hayırlı olduğunu ve bunun en sonu açlıkla ölüm olduğunu, kendi kusuru olmadan Allah'ın takdiri ile acından ölmesinin daha hayırlı olabileceğini bilip inanmakla mümkün olur. İşte bunlara böyle inandığı vakit, servetin varlığı ile yokluğu onun hakkında müsâvi olur. Nitekim haberde :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَهْتُمُّ مِنَ اللَّيْلِ بِأَمْرِ مِنْ أُمُورِ الْجَارَةِ مِمَّا لَوْ فَعَلَهُ لَكَانَ فِيهِ هَلَاكُهُ فَيَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ مِنْ فَوْقِ الْعَرْشِ فَيَعْرِفُهُ عَنْهُ فَيُصْبِحُ كَيْفًا حَزِينًا يَتَطَيَّرُ بِجَارِهِ وَابْنِ عِمَةٍ مِنْ سَبَقْنِي مِنْ دَهَانِي وَمَاهِي إِلَّا رَحْمَةً رَحِمَهُ اللَّهُ بِهَا

«Kul, geceleyin, dünya ve ticâret işlerinden öyle şeyler düşünür ve öyle plânlar peşinde dolaşır ki, eğer onları yapacak olsa helâk olurdu. Fakat Allahu Teâlâ Arş'ının üzerinde ona rahmetle nazar eder ve onu bu düşüncelerinden vaz geçirir de gam ve gussa içinde sabahlar. Komşusunu, amcasının oğlunu araştırır ve «kim beni geçti, kim benden akıllı çıktı?» diye bakar. Bu ise, Allahu Teâlâ'nın ona olan rahmetinden başka bir şey değildir» (352) diye vârid olmuştur. Bunun için Hz. Ö m e r (R.A.): «Ben

(352) Ebû Nuaym «Hilye»de İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

zengin veya yoksul olarak sabaha çıkmama üzülmem. Çünkü hangisinin hakkımda hayırlı olacağını bilemem» demiştir.

Bunlardaki kesin kanâat ve kemâli ile yakine ermeyen kimsede tevekkül diye bir şey düşünülemez. Bunun için Süleyman Dârânî, Ahmed Havârî'ye : «Benim her makamdan bir nasibim var, fakat şu mübârek tevekkülden yoktur. Ben bundan bir koku bile alamadım» demiştir.

Tevekkülün elde edilebilmesi mümkün olan makamlardan olduğunu kabûl ettiği hâlde kendisinin buna ulaşamadığını itiraf etmiş ve belki de bu itirafı ile en üstün derecesine yüksellemediğini kasdetmiştir.

Fâil-i hakîkinin Allah olup, O'ndan başka rızık verenin bulunmadığını, kulun hakkında takdir ettiği fakirlik, zenginlik, ölüm ve kalımın, kendisinin bilmeyeceği şekilde, hakkında umduklarından daha hayırlı olduğuna inanmak sûretiyle imânı kemal bulmadıkça tevekkül hâli de kemâle eremez. Tevekkül, bu anlattıklarımıza olan kuvvetli iman üzerine kurulur. Dînin, söz ve amel gibi diğer bütün makamları da böyledir. Onlar imânın aslı üzerine kurulurlar.

Hulâsa, tevekkül, kalb ve yakîn kuvveti isteyen belli bir makamdır. Bunun için S e h l : «Kazanca dil uzatan, sünnete dil uzatır. Kazancı terk edene dil uzatan da tevhide dil uzatır» demiştir. Şâyet, kalbi zâhirî sebeblere meyilden alıkoyup gizli sebepleri kolaylaştıracağı hususunda Allah'a hüsn-i zanna bağlayacak bir tedâvi çaresi var mıdır? dersin.

Derim ki; evet vardır. O da sû'-i zannın [kötü sanının] şeytânın, hüsn-i zannın ise Allah'ın telkîni ile olduğunu bilmektir. Nitekim Allahu Teâlâ :

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا

«Şeytan sizi fakir olacaksınız, diye korkutur. Size cimrilliği emreder. Allah ise size kendisinden bir yarlığama ve bir bolluk va'dediyor» (2 - Bakara: 268) buyurmuştur. Zira insan, tabîati itibarıyla şeytanın korkutmasını dinlemeğe harîsdir. Bunun için, sû'-i zanna meyleden harîsdir, denmiştir. Bir de bu sû'-i zanna korkaklık ve kalb zayıflığı eklenir ve zâhirî sebeblere bağlananları görürse sû'-i zannı galebe çalar ve tevekkül tamamen ortadan kalkar. Hattâ yalnız zâhirî sebeplerden değil, rızık gizli sebeplerden de bilmek, yine tevekkülü iptâl eder. Hikâye edildiğine göre, âbidin biri hiç bir geliri bulunmayan bir mescidde i'tikâfa girer. Mescidin imâmı kendisine :

— Bir şey kazansan daha iyi yapardın, der. Âbid bu söze cevap vermez. İmam bunu üç def'a tekrar edince âbid :

— Bu civarda bir Yahudî bana günde iki ekmek getireceğini taahhüd etti, der. Bunun üzerine imam :

— Eğer Yahudî sözünde durursa câmide i'tikâf etmen, daha hayırlıdır, der. Bunun üzerine âbid imâma :

— Ey adam, bu zayıf tevhidinle milletin önüne geçip namaz kıldırmadan ise, kazanç ile meşgul olman daha hayırlıdır. Çünkü sen, Yahudî-

nin va'dini, Allahu Teâlâ'nın rızka kefil olduğu va'di üzerine tercih ediyor-
sun, diye cevap verir.

Yine imamın biri, namaz kılanlardan birisine :

— Sen nerden yiyip içiyorsun? diye sorunca, adam :

— Ey şeyh, dur. Şu senin ardında kıldığın namazı iade edeyim de sonra konuşuruz, diye cevap verir. Gizli sebeblerle Allahu Teâlâ'nın insânın rızkını vereceğine hüsn-i zann etmek için, rızkın insâna ulaşmasında Allahu Teâlâ'nın şaşılacak san'atları ile dolu hikâyeleri ve Allahu Teâlâ'nın zenginlerin servetlerini mahvedip onları nasıl açlıktan öldürdüğünü dinlemekte fayda vardır.

Bu cümleden olarak; İbrâhim b. Edhem'e hizmet eden Hu-
zeyfetü'l-Mera'sî diyor ki: Kendisine: «Gördüğün acayib şeylerden bize anlat» dediler. O, şöyle anlattı: İbrâhim b. Edhem ile Mekke yo-
lunda uzun bir müddet aç kaldık. Nihâyet Kûfe'ye gittik. Orada harap hâl-
de bulunan bir mescide girdik. İbrâhim bana baktı ve: «Seni acıkmış
görüyorum» dedi. Ben de: «Evet, gördüğün gibi acım» dedim. Bunun üze-
rine İbrâhim: «Bana kâğıt kalem getir» dedi. Ben de getirdim ve İb-
râhim şu şiirleri yazdı :

**«Ben hamdederim, ben şükrederim, ben zikrederim, ben acım, ben
gabiylim ve ben çıplığım.**

**Bunların hepsi altıdır, üçüne ben kefilim, üçüne de sen kefil ol ey
Bârî.**

**Senden başkasını övmem, içine girdiğim bir ateştir, kulunu ateşe
girmekten sen koru.»**

Bunları yazdıktan sonra: «Bu kâğıdı al, kalbini Allah'tan başka kim-
seye bağlama. Sokağa çık ve ilk karşılaştığın adama bu kâğıdı ver» dedi.
Ben de çıktım, katır üzerinde giden bir adam ile karşılaştım. Adama mek-
tubu verdim, okudu ağıladı ve: «Bu mektubun sâhibi nerededir?» diye sor-
du. Ben harâbe olan şu mescidde olduğunu söyledim. Adam, içinde altı
yüz altın bulunan bir keseyi bana verdi ve gitti. Orada karşılaştığım baş-
ka birisine bu zâtın kim olduğunu sordum ve bir Hristiyan olduğunu öğ-
rendim. Geldim durumu İbrâhim'e anlattım. İbrâhim: «Keseye hiç
dokunma, o nerde ise gelecektir» dedi. Hakikaten bir saat sonra adam
gelerek İbrâhim'in dizlerine kapandı ve müslümân oldu, diye hikâ-
yesini anlattı.

Ebû Ya'kub-i Basrî anlatıyor: «Bir def'a Haremde on gün aç
kaldım. Artık tâkatten düştüm. Şöyle bir dolaşayım, belki yiyecek bir şey
bulurum dedim. Yolda dolaşırken atılmış bir ok buldum. Oku aldım fakat
bundan hoşlanmadım. İçimden bir ses bana: «On gün aç kaldın, nihâyet
nasibin paslı bir ok» dedi. Oku attım ve hemen döndüm mescide girdim.
Tam bu sırada yabancı bir adam elinde bir bohça olduğu hâlde içeri gir-
di, selâm verdi ve :

1-GÜZEL İYİ 2-ANLAYIŞSIZ

— Bu bohça senindir, dedi. Ben de :

— Niçin benim olsun? diye sordum. Adam :

— Biz deniz yolculuğunda idik. On gün fırtınaya yakalandık, nerde ise batacaktık. Nezrettim: «Şâyet kurtulursam bu bohçayı ilk gördüğüm mücavire vereceğim» dedim ve ilk karşıma çıkan mücavir de sen olduğun için bunu sana veriyorum, dedi. Ben de :

— Aç bakalım içinde ne var? dedim. Adam açtı, bohçanın içinde hâlis buğday unundan mısır simidi, badem içi, şeker ve yağ vardı. Her birinden birer miktar aldıktan sonra :

— Nezrini kabûl ettim. Ben alacağımı aldım. Artık sen geride kalanları götür adamlarına dağıt, dedim. Sonra da kendi kendime: «Senin rızkın on günlük yoldan gelip dururken sen çıktın da çölde rızkını arıyorsun» dedim.»

M e m ş â d ü ' d - D î n û r î de: «Bir def'a borçlandım. Borcumdan dolayı sıkılmağa başladım. Rü'yamda: «Ey cimri, ödenmesi bizim üzerimize olmak üzere şu kadar borç aldın. Şimdi al, senden almak, bizden vermek» dedi. Ondan sonra ben de daha ne bakkalı düşündüm ve ne de kasabı.»

B e n a n - ı H a m m a l diyor ki: «Mısır'dan kalktım, Mekke'ye geliyordum. Azığım da vardı. Bu sırada bir kadın karşıma çıkarak: «Ey B e n a n , Allahu Teâlâ'nın, senin rızkını vermeyeceğini sanarak rızkını hammal gibi taşıyorsun» dedi. Bunun üzerine ben de hemen azığımı sırtımdan attım. Sonra üç gün aç kaldım. Yolda bir bilezik buldum. Kendi kendime: «Bunu alıp sâhibine vereyim, o da bana belki yiyecek bir şey versin» dedim. Tam bu sırada yine aynı kadınla karşılaştım. Kadın bana: «Ne o, ticâret mi yapıyorsun?» dedi. Ve bana bir kaç kuruş atarak: «Al, bunlarla geçin» dedi. Ben de Mekke'nin yakınına kadar onlarla idâre ettim.»

Yine hikâye edildiğine göre B e n a n 'ın bir hizmetçi cariyeye ihtiyacı oldu. Durumu dostlarına anlattı. Onlar da aralarında cariyenin parasını topladı, götürüp kendisine verdiler ve: «İşte para, sende dursun, cariye satıcıları geldiği vakit alırız» dediler. Cariye satıcıları geldi. Bunlar da bir cariyeyi beğendiler ve satın almak istediler. Sâhibi, onların beğendiği cariyenin satılık olmadığını söyledi. Onlar ısrar edince: «Yâhu zorlayıp durmayın, onu Semerkant'tan bir kadın B e n n a n - ı H a m m a l 'e gönderdi, bunu ona getirdim» dedi. Bunun üzerine cariyeyi ona götürdü ve hikâyeyi anlattılar.

Hikâye edildiğine göre eski zamanlarda adamın biri yola çıktı. Bir tek çöreği vardı. «Bunu yersem sonra acımdan ölürüm» dedi. Allahu Teâlâ ona bir melek müvekkel kıldı ve: «Çöreği yerse nafakasını bol ver, yemezse bir şey verme» buyurdu. Adam çöreği yemedi ve acımdan öldü. Çörek de ortada kaldı.

E b û S a î d e l - H a r r a z anlatıyor: «Bir def'a azıksız çöle çıktım. Çok acıktım. Uzaktan bir kervanın gelmekte olduğunu gördüm ve sevindim. Sonra kendi kendime: «Baksana, sen Allah'tan başkasına güveniyor ve onlarla seviniyorsun. Bu olamaz. Ben bu kervana katılmam. Nola

1-BURDUNU TERK EDİB ÖMRÜNÜ KABEDE İBADETLE GEÇİREN

2-VEKİL

ki beni kervana almış olalar» dedim ve onların gözünden saklanmak için yarı-bele kadar kuma gömüldüm. Gece yarısı idi ki yüksek bir ses: «Ey kervan, Allah'ın bir dostu kendisini şu kumlarda hapsetmiştir» dedi. Hemen adamlar gelip beni kumdan çıkararak aldı ve götürdüler.»

Rivâyete göre adamın biri bir müddet Hz. Ömer'in (R.A.) kapusuna devâm etti. Bir def'asında bir ses duydu: «Ey adam, Ömer'e mi baş vuruyorsun, yoksa Allah'a mı? Git Kur'an'ı öğrenmeğe çalış. O, seni Ömer'in kapusundan kurtarır» dedi. Bu sesi duyan bu zat Hz. Ömer'in (R.A.) kapusundan ayrıldı. Hz. Ömer kendisini aradı. Sonra baktı ki bir kenarda ibâdetle meşguldür. Yanına giderek :

— Yahu merak ettim, nerde kaldın? Gözüm seni aradı, deyince, adam :

— Ben Kur'an'ı okudum, o, beni Ömer'den ve neslinden kurtardı, dedi. Hz. Ömer :

— Allah razı olsun, Kur'an'da ne buldun? diye sordu. Adam :

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ

«Rızkınız ve size va'd olunagelen şeyler göklerde» (51 - Zâriyât: 22) âyetini buldum ve kendi kendime: «Benim rızkım gökte iken ben onu yerde arıyorum» dedim, dedi. Bunu dinleyen Hz. Ömer ağlayarak ayrıldı. Zaman zaman adamı ziyârete giderdi.

Ebû Hamza el-Horasanî: «Bir sene Hacca gitmiştim. Yolda giderken bir kuyuya düştüm. Çıkmak için yardım istiyeyim dedim. Sonra, kendi kendime «Vallahî kimseden yardım istemem» dedim. Tam bu kararı vermiştim ki, başımın ucunda iki adam belirdi. Biri arkadaşına : «Yahu gel, şu kuyunun ağzını kapatalım. Bir insan görmeden bu kuyuya düşebilir» dedi. Getirdikleri taş parçaları ile kuyunun ağzını kapadılar. Bağırıp beni kurtarmalarını söyleyeyim diye düşündümse de sonunda : «Hayır, kime bağıracaksın? Sana yardım edecek olan, sana onlardan da, senden de daha yakındır» dedim. Onlar gitti. Ben bir müddet daha kuyuda kaldım. Bir ara birisi geldi, kuyunun ağzını açtı ve kovayı aşağı sarkıttı. Âdeta bu, kovaya sarıl demek istercesine kovayı başımın ucunda salladı durdu. Ben de kovanın koluna sarıldım. Çekerek beni dışarı çıkardı. Çıktım baktım ki, beni dışarı çekip çıkaran gidiyor. Dikkat ettim, ne göreyim, bir kaplan. Bu sırada boşluktan bir ses: «Seni tehlikeden tehlike ile kurtarmamız, daha güzel olmadı mı?» Ben de yürüyerek oradan ayrıldım.

Bu gibi olaylar pek çoktur. Allah'a iman kuvvetlenip bir hafta açlığa dayanmak tarafı sağlamlaştığı ve şâyet bu hâlde ölürse ölümün kendi hakkında daha hayırlı olduğuna inancı kuvvetleştiği vakit, bir de bu hâllerini müşâhede etmekle tevekkülü tamamlanır, aksi hâlde tamamlanmaz.

6 ncı BEYÂN : AİLE SAHİBİ OLANLARIN TEVEKKÜLÜ

Bilmiş ol ki; tek başına olan ile aile sâhibi olanın tevekküldeki durumları bir değildir. Münferid bir adamın tevekkülü ancak iki şey ile sa-
hîh olur :

Birincisi, daralmadan, bunalmadan ve sağdan soldan yardım bekle-
meden, bir hafta açlığa dayanabilmek.

İkincisi de yukarda anlattığımız kesin îmâna sâhib olmaktır. Meselâ, hiç bir taraftan kendisine yiyecek gelmeyip ölüme mahkûm olsa bunu hoşlukla karşılamaktır. Çünkü artık onun rızkının kalmadığını, son rızkı-
nın açlıktan ölmek olduğuna, bu ölüm, dünyalıkta bir noksanlık ise de âhi-
rette kemâl olduğuna inanmaktır. Ona iki rızıktan, yâni dünya ve âhiret
rızkından hayırlı olanı, yâni âhiret rızkı nasîb olmuştur. İşte tek başına
olan insânın tevekkülü böyle kemâl bulur.

Hâlbuki aile sâhibi olan böyle değildir. O, ailesini açlığa zorlayamaz.
Bu anlattığımız tevhid îmânını onlarda yerleştiremez. Nâdiren gelen aç-
lıktan hâsıl olan ölümün aranan bir ölüm olduğunu anlara anlatamaz. İmâ-
nın diğer hususlarında da onları ikna² edemez. Bunun için evli olanlar,
ancak kazanan, ticâret eden mütevekkillerden olabilirler ki bu, Hz. Ebû
Bekîr'in (R.A.) tevekkülü gibi, tevekkülün üçüncü makamıdır.

Ailesi hakkında tevekkül edip çöllere gitmek veya onların geçimi için ça-
lışmamak haramdır. Çünkü böyle yapması onların ölümüne kadar gidebi-
lir de sorumlusu kendisi olur. Doğrusu, kendi nefsi de ayâli gibidir. Şâ-
yet öyle üç beş gün ve bir hafta açlığa tahammülü yoksa, kalbi muhtarib
olup, ibâdeti karışır³sa, tevekkül etmesi câiz değildir. Bununla beraber aile
efradı da aynı şekilde açlığa tahammül edebilir ve aynı tevhide sâhib
kimseler olup ölümü bir ganîmet kabûl ederlerse onlar hakkında da te-
vekkül etmesi câizdir.

Bunun için rivâyete göre Ebû Turâb en-Nahşâbî, üç gün
aç kalan bir sofunun karpuz kabuğunu yemek için elini uzattığını görün-
ce: «Sana sôfilik yaraşmaz. Sen sokağa çık iş ara. Zîra sôfilik ancak te-
vekkül⁴ ile olur. Tevekkül de üç günden fazla açlığa dayanamıyana yaraş-
maz» demek istedi. Ebû Alî er-Revzbârî: «Bir fakir beş gün ye-
mek yemedi diye, «Acım» demeğe başlarsa onu sokağa dâvet edin; git-
sin kendisine iş arasın» demiştir.

Demek ki bedeni de iyâlidir. Kendi bedeninde zarar veren şeyde te-
vekkülü, ailesine zarar veren şeyde tevekkülü gibidir. Yalnız bir noktada
ayrılır. Kendisini açlık riyâzetine zorlayabilir fakat ailesini zorlayamaz.

Yukardan aşağı yaptığımız bu açıklamadan, tevekkülün, sebeblerden
ayrılmak olmadığını anladın. Belki uzun müddet açlığa dayanmağa alış-
mak ve neticede icâbında ölüme râzı olmak, köy ve şehirlerde durmak,
bitkisi bulunan çöllerde dolaşmak, bir nevi eziyetli şeyler olmakla bera-
ber, yine yaşayabilmenin birer sebebleridir. Çünkü tevekküle devam, an-
cak açlığa sabırla mümkündür. Meskûn yerlerde tevekkül, çöllerdeki te-

1-TEK BAŞINA

2-TEVEKKÜL EDEN

3-GEÇİNDİRMEĞE BORÇLU

4-SIKINTILI

5-FERTLER

vekkûlden, sebeblere daha yakındır. Hepsinde de birer sebep vardır, yâ-ni tevekkül, hiç bir sûretle sebebden ayrılmış değildir. Ancak insanların imanlarının zayıf ve kuvvetli ihtirasa sâhib olmaları sebebiyle bunları sebep saymamış da daha açık sebeblere yönelmişlerdir. Onlar âhiret için dünya eziyetlerine fazla dayanamıyor, sû-i zan ve tûl-i² emel sebebiyle gönüllerini korku kaplamış bulunuyor.

Yer ve göklerin esrârına bakan kimse bunları Allahu Teâlâ'nın sevk u idare ettiğini ve bu tedbirde — çalışmasa bile — herkese rızkını verdiğini, kimsenin rızkının kesilmediğini, âciz olanların da rızkının verildiğini anlar. Her türlü hareket ve imkânlardan âciz olanların da rızkının verildiğini anlar. Her türlü hareket ve imkânlardan âciz olan anne rahmindeki yavruya, Allahu Teâlâ'nın göbek vasıtasıyla nasıl rızkını te'min ettiğine bakmaz mısın? Bu, rahimdeki çocuğun bir buluşu değildir. Sonra dünyaya geldiği vakit hiç bir şey'e mâlik değil iken anne ve babaya verdiği şefkat ve merhamet sayesinde onu anne ve babaya nasıl baktırdığını görmez misin? Zaten bünyesi zayıf olduğu için sert yemekleri de hazme muktedir değildi. Bu bakımdan dünyaya gelir gelmez annesinin göğsüne sütü akıtmıştır. Bütün bunlar çocuğun mu yoksa annesinin mi hünerleridir. Çocuk kuvvetleşip sert yemekleri hazmedecek duruma gelince, ona kesici ve öğütücü dişler vermesi, büyüüp istiklâliyet kazanınca, öğrenme ve âhiret yolunu bulma imkânlarını kendisine bahşetmiştir. Bütün bunlar doğrudan doğruya Allah'tan olduğuna göre, artık büyüüp tekâmül ettikten sonra rızkı hususunda korkaklık göstermesi, cehâletinden başka bir şey değildir. Zira büyümekle rızkı azalmış değil, belki çoğalmıştır. Eskiden gücü yetmezken şimdi gücü kuvveti yerindedir. Evet küçük iken Allahu Teâlâ'nın anne ve babasına verdiği şefkat sayesinde bir iki kere kendisini yedirirlerdi, diye bir şübhe ortaya çıkarırlarsa, o zaman kendisine şefkat eden bir veya iki kişi karşısında, bu def'a Allahu Teâlâ, dostluk, sevgi, merhamet ve kardeşliği, müslümanların ve bütün memleket halkının kalbine vermiş, hattâ bunlardan her biri, bir ihtiyac sâhibini duyar duymaz hemen onun ihtiyacına koşarlar. Allahu Teâlâ birin yerine bin tane yardımcı buldurur. Çocuğu anne ve babasının himâyesinde gördükleri için ona aldırış etmezler. Fakat öksüz olduğunu görünce, Allahu Teâlâ bir veya bir kaç kişiye merhamet ve şefkat kanadlarını açtırarak onu himâyelerine aldırır. Bugüne kadar âciz olduğu hâlde, acıdan ölen hiç bir yetim görülmemiştir. Onun özel bir bakıcısı ve hâmisî yoksa da, Allahu Teâlâ onu himâyesine almıştır. Kulları vasıtasıyla onu korur. Küçüklüğünde meşgul olmadığı rızkı için büyüdükten sonra neden sıkıntı çeksin? Küçüklükte kendisine acıyan bir kişi idiyse, şimdi bin kişidir. Bunların ayrı ayrı şefkatleri anne ve babanın şefkatine ulaşamazsa da hepsinin sefkati anne ve babanın sefkatinin geçebilir. Nice öksüzler var ki durumları anne ve babalı çocuklardan daha iyidir. Hepsinin merhametinin bir araya toplanmasıyla eksiklik giderilmiş olur. Nitekim Şâir:

«Kazâ ve kader kalemi olacakları yazmıştır. Hareket ve sükûn, bunları değiştirmemekte müsâvidir.

1-KÖTÜ 2-BİTMEYEN İSTEK

3-KUVVETLİ 4-MÜSTƏQİLLİK

5-BİLGİSİZLİK 6-DENK, ES

Rızık için çabalamak, zahmaklıktır. Rahm-i mâderde çocuğun rızıkını veren Allah, seni de merzûk edecektir» demiştir.

Şâyet, evet, yetim hakkında dediğin doğrudur. Çünkü insanlar onu âciz görür ve ona acırlar. Fakat yaşını başını almış bir adama gelince, bu da bizim gibidir. Bunun nesine acıyalım, çalışsın, derler, dersin,

Derim ki; gücü kuvveti yerinde olan bu insan, şâyet boşu boşuna oturuyorsa, bu sözün doğrudur. Atâlet ile tevekkülün bir münâsebeti yoktur. Fakat câmide devamlı, ilim, zikir ve ibâdetle meşgul ise, insanlar buna karşı senin dediğin gibi davranmazlar. Niçin kazanmıyor diye onu yermez ve ondan bunu da beklemezler. Belki ilim, zikir ve ibâdetle meşgul olması gönüllerin sevgisini kazanır ve ona ihtiyacından fazlasını verirler. Ona düşen tek vazife, kapıyı millete kapamamak ve dağlara kaçmamaktır. Şimdiye kadar ilim ve ibâdetle meşgul olup da meskûn yerlerde bulunan bir insânın acından öldüğü görülmemiştir. Hattâ yalnız kendini değil, bir cemaati yedirmek istediği vakit bile onu civarındaki halk seve seve yaparlar. Zira Allah, Allah için olan kimse ile dir. Allah ile meşgul olan kimsenin sevgisini Allahu Teâlâ gönüllere yerleştirir. Anneyi evlâdına bağladığı gibi, insanların gönüllerini de ona bağlar. Allahu Teâlâ yer ve gökleri, yer ve gök halkına yetecek şekilde yaratmıştır. Bu tedbiri görebilen, artık tedbir sâhibine güvenir de onunla meşgul olur. Sebebe değil, müsebbibe inanarak ona bağlanır. Evet, öyle her gün helva, kuş eti, kaliteli kumaşlar, nefis binitler bulamaz. Bununla beraber ara sıra bunları da bulabilir. Fakat yalnız kendisine kulluk ile meşgul olanlara mutlak sûrette haftada bir arpa ekmeği veya bitkiler buldurur. Şübhesiz çoğunlukla daha fazlasını da verir. Tevekkülü terkietmekte tek sebep, nefsin devamlı olarak zevk arzûsudur. Nefsin iyi yemek ve iyi elbise arzûsu, insânı tevekkülden alıkor ki, bu, âhiret yolculuğu için iyi bir davranış değildir. Şübhesiz bu şekil zevk u safâ, çalışmadan te'mîn edilmez, hattâ bâzan çabalamakla da elde edilmezken, az çalışmakla da elde edilir. Böyle nâdir hâllerde çalışmadan da te'mîn edilir. Basiretli açık olanlara göre çabalamanın te'siri zayıftır. Bunun için harekete değil, kâinâtı tedbir eden ve herkesin rızıkını durduğu yerde de veren, Allahu Teâlâ'ya bağlanmak lâzımdır.

Rızık vermediği pek nâdirdir ki, bu, çalışıp gayret gösterenlerde de gözükabilir.

Bunları iyice anladıktan, kalbinde ve nefsinde şecâat kazandıktan sonra H a s a n - ı B a s r î 'nin sözleri meyvelerini vermeğe başlar. H a s a n - ı B a s r î diyor ki: «Bütün Basra halkının nafakasının üzerime olmasını, buna karşılık da bir dânenin bir altuna olmasını arzû ederim.»

Vü h e y b b. e l - V e r d de: «Gök bakır, yer de kalay olsa böyle bir durumda bile rızıkım için telâşe çeksem, müşrik olduğumu sanırım» demiştir.

Bütün bunları anladıktan sonra, tevekkülün kendi başına bir makam olduğunu ve buna ancak nefsini kahredenlerin yol bulacağını ve yine tevekkülün aslını ve mümkün olmasını inkâr edenlerin, bunu cehâletlerinin hyâu 'Ulâmi'd-Dîn — Cilt: 4

P. : 33

1-ANA 2-RIZIKLANMIŞ 3-KÖTÜLEME 4-İNSANLAR OLAN YER
5-VÜCUDA GETİREN 6-MİNİK 7-YİĞİTLİK

den yaptıklarını anlamış olursun. İki yönlü iflâsdan seni men'ederim. Biri si doğrudan doğruya tevekkül makamının zevkine varamamaktan, diğeri de ilmi olarak tevekküle inanma iflâsındandır.

O hâlde elindeki az ile yetin, ölmeyecek derecedeki nafakana râzî ol. Sen kaçsan da nasıl olsa bu sana gelecektir. Bu tutum ve davranış da olduğun vakit, ummadığın yerden rızkını göndermek, Allah üzerinedir. Takvâ ve tevekkül ile meşgul olursan, tecrübe ile Allahu Teâlâ'nın:

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ

«Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yeri ihsân eder. Onu, hâ-tır u hayâlîne gelmeyecek bir cihetten de rızıklandırır» (65 - Talâk: 2 - 3) buyurduğunun doğruluğunu anlarsın. Şübhesiz zevkli yemekleri³ tekeffül etmemiştir. İdâre şeklinde nafakasını taahhüd etmiştir. Bu ise mebzuldür. Allahu Teâlâ'nın, nafaka için hazırladığı gizli sebebler, görülen açık se-beblerden çok daha fazladır. Bunların kaynakları bilinemez. Çünkü bun-ların zuhûru yerde ise de sebebi göklerde-dir. Nitekim:

وَفَالسَّكَّاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ۚ

«Rızkınız ve size va'd olunagelen şeyler göklerde-dir» (51 - Zâriyât: 20) buyurmuştur ki, göklerin esrârına herkes muttalî olamaz. Bunun için bir cemaat C ü n e y d' in huzuruna girdi ve C ü n e y d:

- Ne istiyorsunuz? diye sorduğunda, onlar:
- Rızkımızı istiyoruz, dediler. C ü n e y d:
- Nerde olduğunu bilerseniz, arayın, dedi. Onlar:
- Allah'tan istiyoruz, dediklerinde, C ü n e y d:
- Allah'ın sizi unuttuğunu sanıyorsanız, hâtırlatın, dedi. Onlar:
- O hâlde evde oturup tevekkül edelim ve ne olacağını bekleyelim, dediler. C ü n e y d:
- Tecrübe etmek üzere tevekkül, şübhedir, dedi. Onlar:
- O hâlde çare nedir? dediler. C ü n e y d:
- Çare arama ve hîle yollarını terketmektir, dedi.

A h m e d b. İ s â e l-H a r r a z diyor: «Bir def'a çölde iyice acık-tım. Allahu Teâlâ'dan yemek istemeği düşündüm. Sonra bunun tevekküle münâfi olduğunu gördüm ve sabrı tercih ettim. Tam bu sırada boşluktan bir ses geldi ve:

«Bize yakın olduğunu sanır, hâlbuki biz, bize gelenleri kaybetmeyiz. Varlıkta bizden yemek ister, sanki ne o bizi ve ne de biz onu görüyo-ruz» dedi.

Anladım ki nefsi kırılan, kalbi kuvvetlenen, korkaklık kendisini za'fa düşürmeyen, Allah'ın tedbirine îmânı kuvvetleşen, daima emniyet ve Al-lah'a güven içinde olur. Çünkü en korkunç netice açlıktan ölmektir ki

1-KEFİL OLMA 2-YÜKLENME 3-BÖLÜCÜ 4-VAKİF
5-ZİT, TERS 6-ZAYIFLIK

bu, Allah'a bağlananın başına geldiği gibi, emin olmayanın da başına gelebilir.

Demek ki tevekkülün tamamı, bir yandan kanâat, bir yandan da ödenmiş olana vefa göstermektir. İstersen, kanâat eden kulların rızıkına bu sebeplerle kefil olan Allahu Teâlâ'yı kanâat ile tecrübe et. Ummadığın ve beklemediğin acayip yerlerden senin rızıkını nasıl te'min edeceğini göreceksin. Kâtibin kalemine değil, kâtibin kafasına bağlandığın gibi, tevekkülünde de sebeblere değil, sebepleri yaratana bağlan. Bütün bunları ilk harekete geçiren, tek olan Allahu Teâlâ'dır. Her işinde O'na bak. Azıksız çöle çıkan veya şehirde oturup insanlardan kaçan için tevekkülün şartı budur.

İlim, ibâdet ve zikir ile meşgul olan adama gelince; eski ve kaba elbiseye razı olur, yirmi dört saatte bir yemeğe kanâat ederse, bu, umduğu ve ummadığı yerden devamlı olarak fazlasıyla kendisine gelir. Tevekkülü terk edip, rızıkının üzerinde önemle durması, za'fiyet ve kusurun son hadidir. Zâhiri sebeble bile şöhret bulmak, rızıkı te'minde, gözden düşmüş bir adamın şehirde çalışmasından daha çok müessirdir. Bundan dolayı dindar adamların rızık için fazla telâşeye kapılmaları çirkin ve âlimler için daha da çirkindir. Zîra kanâat, onların şartıdır. Kanâat eden âlimin ve hattâ yanında bir cemaat da bulunsa, o cemaatin da rızık kendilerine gelir. Ancak insanlardan almayıp kendi el emeğini yemeği murâd eden âlim, müstesnâdır. Bunun ilm-i bâtine girmeyip zâhiri ilimlerle meşgul olan âlim için yolu vardır. Fakat ilm-i bâtına sülûk edenler, kâr ve kış ile meşgul olamazlar. Bu gibilerin, ibâdetle meşgul olup, Allah rızası için verenlerden nafakalarını sağlamaları daha makbûldür. Böyle yapmakla hem devamlı olarak ibâdetle meşgul olmuş olur, hem de kendisine bakanın sevab kazanmasına sebep olur.

İlâhî sünnetin cereyan tarzına bakanlar, rızık, sebeblere göre olmadığını görürler. Bunun için K i s r a 'lardan birisi, Hakîm'in birisine: «Ahmak adamın bol rızıklar içinde, akıllı adamın darlık içinde olduğu hikmetinden» sorduğunda, Hakîm: 3 «Allahu Teâlâ kendisini bildirmek için böyle yapmıştır. Zîra her akıllı merzuk ve her ahmak mahrum olsa, herkes, akıllıyı, aklının rızıklandığı kanâatine varacaktı. Bunun aksini görünce, rızık verenin başkası olduğunu bildi ve zâhiri sebeblere itimodları kalmadı. Nitekim Şâir :

«Eğer rızıklar akıl üzerine akaydı, akılsızlıkları sebebiyle hayvanlar helâk olurdu» demiştir.

7 nci BEYÂN : SEBEBLERE BAĞLANMAKTA MÜTEVEKKİLLERİN HALLERİNİN DARB-I MESELLERLE AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki; insanların Allah ile durumu, yemeğe muhtaç olan dilencilerin, hükümdârın kapusunun açıldığı geniş bir meydanda, ondan yemek beklömeleri gibidir. Hükümdar bir çok çöreklerle kölelerini onlara gönderir. Bâzısına bir ve bir kısmına da ikişer ekmek vermesini emreder.

1-TESİRLİ

2-ÇALIŞMA KAZANMA

3-RIZIKLANMIŞ

4-TEVEKKÜL EDEN

5-HİKMETLİ MİSAL

Ayrıca dikkatli davranıp hiçbirini ihmâl etmemelerini de tenbih eder. Bu arada bir de dellâl çağırır: «Yerinizde oturun, kölelere saldırmayın. Herkes yerinde beklesin. Köleler hepinizin ayağına gelecek ve ekmeğinizi verecektir. Kölelere kim sarılır ve bir yerine iki ekmek almağa kalkışırsa, alanın kapusu açılıp çıktığı vakit ona ayırdığım bir kölem onu tâkib eder. Târihini benim bildiğim ve gizli tuttuğum ceza gününe kadar ondan ayrılmaz, başında muhâfız olarak kalır. Kim bir ekmeğe kanâat eder ve eziyete kalkışmazsa, durduğu yere köle gelir ekmeği verir. Sonra öteki adama ceza vereceğim günde, ona, bunun yerine bir hil'at giydiririm. Yerinde sâkin olarak durduğu hâlde kendisine iki çörek verilene ise, ne hil'at, ne de ceza vardır. Kimi kölelerim şaşırır, onu bulup ekmek veremezler de, kölelere kızmadığı hâlde aç olarak akşamlar ve, «Nasıl oldu da bana ekmek vermediler» diye sızlanmazsa, yarın ben onu vezir yapar ve mülkümü ona veririm» dediği gibidir. Burada isteyiciler dörde bölünmüştür. Bir kısmı midesine fazla düşkün olduğu için, «Biz bugün acız, yarına Allah kerim» diyerek kölelere saldırdı ve ikişer ekmek aldılar. O, belirli günde ceza kendilerine tatbik edildi. Pişmân oldular ama, iş işten geçti. Diğer bir kısmı cezadan korkarak kölelere saldırmadı amma, ikişer ekmek aldılar. Bunlar ceza görmedikleri gibi, hil'at da alamadılar. Diğer bir kısmı, köleler kendilerini şaşırmassın diye kölelerin gözleri önünde oturdu ve yârın bir hil'at sâhibi olmak için bir ekmekle idare ederiz dedi ve böyle yaptılar da mükâfat günü hil'atlerini giydiler. Dördüncü kısım, alan'ın köşe bucaklarına dağıldı, kölelerin gözünden uzaklaşmağa çalıştılar ve, «Şâyet bizi bulurlarsa bir ekmeği alır onunla kanâat ederiz. Şâyet bizi şaşırlarsa, bu gece yine açlıkla kavruluruz amma bu sâyede hükümdârın gadabından kurtulur, belki de hükümdâra yaklaşır ve vezirlik rütbesine yükseliriz» dediler. Fakat bu fayda vermedi. Köleler bunları aradı buldu ve her birine birer ekmek verdiler.

Bu hâl her gün böyle devâm etti. Ancak üç kişi gözden saklanabildi. Köleler ne kadar aradı ise de bunları bulamadılar. Akşam, dehşetli bir açlık içinde kıvrınmağa başladılar. Bunlardan ikisi, «Keşke kölelere gözüküp ekmeğimizi alaydık, açlığa tahammülümüz kalmadı» dediler. Diğerleri ise sustu ve sabaha kadar ses çıkarmadı. Yalnız bu susmasını bilen, hükümdâra yaklaştı ve vezirlik mertebesini aldı.

İşte dünya hayatındaki insanlar, o hükümdârın kapusu önündeki meydanda bekleyen dilenciler gibidir. Meydânın kapusu ölumdür. Mükâfat ve mücâzat günü meçhuldür ki, bu da kıyâmet günüdür. Vezirlik va'di ise şehidliktir. Allah'a tevekkül edenin mukadderatına râzı olarak acından ölmesidir. Belirli kıyâmet gününü beklemeden ona vezirlik rütbesi verilir. Zira şehidler diridir ve Allah katında rızıklandırılır.

Kölelere sarılıp fazla ekmek almağa çalışan, sebeblere yapışanlardır. Bunlara musahhar olan köleler ise sebeblerdir.

Köşe bucakta saklananlar, tevekkül edip sahra ve çöllere çıkanlardır. Sebebler onları izler. Rızıklan da nâdir olarak onları tâkib eder. Bun-

1-GAZAB 2-CEZA 3-BİLİNMEYEN 4-KADER
5-TABI, BOYUN EĞMİŞ

lardan birisi kaderine râzı olarak ölürse şehâdet mertebesini alır ve Allah'a yaklaşır.

İşte insanlar şu dört kısma ayrılmışlardır. İnsanların yüzde doksanı, geçim sebepleri peşindedir. Geriye kalan yüzde onun yedisi de şehir-
lere iltica etmiştir. Bunlar da yalnız şehirde bulunmak ve şöhret bulmak
gibi sebeplerle yetinmişlerdir. Diğer üçü de çöllerde dolaşmakta, fakat
bunların ikisi hemen hemen pişmân olmuş durumdadır. Ancak biri sebat
göstererek mevki alabilmiştir. Gösterdiğim bu rakam, belki geçmiş asır-
larda bulunabilirdi. Şimdi (Gazâlî devri) belki onbinde bir bulunabilir (353).

İKİNCİ FEN: YIĞMAK VE TOPLAMAK SEBEPLERİNE DOKUNMA

Miras, kazanmak, dilenmek veya her hangi bir sebeble elde edilen servetin saklanması üç hâl vardır :

Birinci hâl : Eline böyle bir servet geçen insan, o andaki ihtiyacı için yiyecek, giyecek ve içeceğini alır. Oturacak yeri yoksa ihtiyacı kadar bir mesken alır, artanını hemen dağıtır, yanında hiç bir şey alıkoymaz. Ancak bâzı hak sâhiblerine vermek için alıkoymaz. İşte bu, tevekkülü yerine getiren insandır ve tevekkülün en üstün derecesidir.

İkinci hâl : Tamamen bunun karşılığı olarak tevekkül hududlarını aş-
maktır. Bir yıl ve daha fazlası için yığmak gibi. Bu adam asla tevekkül
edenlerden değildir. Denildi ki, böyle ilerisi için istif eden, ancak hayvan-
lardan üç sınıftır. Bunlar fare, karınca ve insandır.

Üçüncü hâl : A'zamî kirk günlük nafaka yığandır. Bunun, âhirette mütevekkilîne va'dedilen makam-ı⁵ mahmûd'dan mahrumiyyeti gerektirip gerektirmeyeceği hakkında ihtilâf edilmiştir. S e h l , bu adamın tevekkül derecesini aştığını; H a v v â s ise kirk günden fazla nafaka yığmakla da tevekkülden çıkılmayacağını ve bir def'a nafaka yığmağı kabûl ettikten sonra bunun mânasız bir ihtilâf olduğunu söylemiştir. Evet, aslında ne kadar olursa olsun, nafaka yığmanın⁶ tevekkülü bozduğu sanılabilir. Fakat nafaka yığmanın aslı tevekküle münâfi olmadığına göre, had ve miktarını tâyin zor olur. Bir rütbeye va'dedilen her mükâfat, o mertebenin, o derecenin kademelerine göre tevzi⁷ edilir. O derecenin bir başlangıç ve

(353) Ben de derim ki: şimdi milyonda bir de bulunmaz. Aslında çok ince eyleyip sık dokuyan büyük insan Gazâlî merhumun görüşlerine sonsuz saygımız olmakla beraber, biz ne böyle bir tevekkül yapabiliriz ne de asrımızın insanına böyle bir tevekkül tavsiye edebiliriz. Ne ashâb-ı kirâm'dan, ne de mezheb imam-
larımızdan böyle bir tavsiyede bulunan olmuştur. Bunun için biz, kimsenin bi-
lerek çöllerde çıkıp acıdan ölmesine müsaade edemeyiz.

Bizim müsaade ve tavsiye edebileceğimiz tevekkül, Allahu Teâlâ'nın: «Bir işe azmettin mi artık Allah'a tevekkül et» fermanıyla, Resûl-i Ekrem'in: «Deveni bağla, sonra tevekkül et» buyurduğu tevekküldür. Gerçi Gazâlî'nin ifadesinde de bu mânalar bulunabilir. Fakat onun dediği gibi bir hafta veya daha fazla açlığa dayanacak ve ot ile geçinecek adamı bulmak zordur. (Mütercim)

1-SİĞİNMA

2-KARARLILIK

3-EN BÜYÜYÜ

4-TEVEKKÜL EDEN

5-EN YÜKSEK SEFAAT MAKAMI

6-ZİT, TERS

7-AYRILA BİLİR

bir(1)de son kademesi vardır. O derecenin son kademesine yükselenlere, «Sâbikûn», ilk kademelerinde, olanlara da, «Ashâb-ı Yemîn» denir. Gerek Ashâb-ı Yemîn ve gerekse Sâbikûn'un da kendi aralarında birbirinden ayrı kıdem farkları vardır. 2 Ashâb-ı Yemîn'in en üstün kademesi, sâbikûn'un en alt kademesine tekabül eder. Bu gibi yerlere takdîr ve tâyin mânâsız olur. Burada gerçek şudur ki, nafaka yığmakla tevekkülün tamam olması, uzun düşüncelerden sıyrılmakla mümkündür. Fakat ben fazla yaşamıyacağım diye bir düşünceye sâhib olmak ve hayattan ümidi kesmek diye bir şart yoktur. Çünkü bu, mümkün olmayan bir şeydir. İnsanlar uzun ve kısa emellerde birbirinden farklıdır. Bunun en(4) kısa derecesi, yirmi dört saat ve ondan aşağı olanıdır. En üstünü ise vasatî bir insânın ömrüdür. Bu arada muhtelif dereceler vardır. Bir aydan fazla yaşamasını ummayan bir yıl(5) yaşamasını umandan, maksada daha yakındır. Mûsâ aleyhisselâm'ın mîadı olan kırk güne bakarak bunu kırk gün ile kayıtlamak, uzak bir ihtimaldir. Çünkü o olay ile, emelde ruhsat verilen miktar kasdedilmemiştir. Ancak Mûsâ aleyhisselâm'a mahsus olarak maksadına ulaşması kırk güne bağlanmıştır. Bu da âhestelikteki Şünnet-i İlâhiyyeye bağlıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ خَمَرَ طِينَةَ أَدَمَ بِيَدِهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا

«Allahu Teâlâ Âdem'in hamurunu kendi eliyle kırk gün yoğurmuştur» (354) buyurmuştur.

Demek ki bir yıldan fazlası için nafaka yığmak, kalb zayıflığından ve zâhiri sebeblere bağlanmaktan ileri gelir ki, tevekkül makamından hâric ve gizli sebeblere gerçek vekilin tedbirine itimadsızlıktandır. Zîra yükselme ve kemâlde te'siri olan sebebler, yılların tekrarlanmasıyla tekrarlanırlar. Bir yıldan azı için nafaka yığan kimsenin, az emeli nisbetinde tevekkülde derecesi vardır. İki aylık emel peşinde olan, bir aylık emel sâhibi olanın derecesinde değildir. Emel(6) azaldıkça mevki yükselir. İnsânı nafaka yığmaktan, ancak emel ve istikbâl düşüncesinin azlığı men'eder. En makbûlü, kalbi zayıf olsa da hiç nafaka yığmamaktır. Çünkü ne kadar az nafaka yığarsa o kadar derecesi yükselir. Rivâyete göre yoksul olarak ölen bir adamı yıkamak üzere Resûl-i Ekrem Hz. Ali (R.A.) ve Üsâme'ye (R.A.) emretmiş. Cenâzeyi yıkayıp kendi bürgüsüne sarıp defnettikten sonra, Resûl-i Ekrem : «Bu adam kıyâmet günü, yüzü, ayın ondördü gibi parlak olarak mahşer yerine gelecektir. Bunun bir hasleti vardı. Eğer o haslet de olmasa, kuşluk güneşi gibi yüzü parlak olduğu hâlde mahşer yerine gelirdi, buyurdu. Bu haslet nedir?» diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem : «Bu adam, devamlı olarak gece kılar, gündüz oruç tutar ve Allah'ı bol bol zikrederdi. Ancak kış geldiği vakit yaz elbisesini, yaz geldiği

(354) Ebû Mansûr Deylami, İbn Mes'ûd (R.A.) ve Selmân (R.A.) dan rivâyet etmiştir.

1-KEÇMİŞDOKİLER 2-DERECELİ YÜKSEKLİK 3-KARŞILAMA
4-ORTA HALDE 5-MÜSADE EDİLEN ZAMAN 6-GELECEK

vakit de kış elbisesini saklardı» buyurdu ve devamla: **«En az size verilen, yakın ve sabır azîmetidir»** (355) buyurmuştur.

Bardak ve bıçak gibi devamlı olarak muhtaç olduğu şeyler bu hükmünde değildir. Bunları saklamak, tevekküle münâfi olmaz. Fakat kış elbisesine yazın ihtiyacı yoktur. Bu, bir şey'i yanında bulundurmamakla kalbi rahatsız olmayan ve insanların eline bakmayan, yalnız Hak vekile itimad edenler hakkındadır. Şâyet, zikir, fikir ve ibâdetine engel olacak şekilde, kalbinde bir huzursuzluk olursa, onu yanında alıkoyup saklaması daha evlâdır. Hattâ kalbini huzura ulaştıracak kadar yığması daha iyidir. Çünkü maksad, kalb huzûru ile ibâdet etmektir. Niceleri var ki onları, zikir ve ibâdetten servetleri alıkor. Niceleri de var ki, yokluk onların huzûrunu selbeder. Sakıncalı olan, kendisini Allah'tan alıkoyandır. Yoksa bizâtihi dünyanın ne varlığı, ne de yokluğu sakıncalı değildir. Bunun için Resûl-i Ekrem peygamber olarak gönderildiği tüccar, san'atkâr ve çifti gibi çeşitli sınıf insanların hiç birini işlerinden men'etmemiş, aynı zamanda bunlarla meşgul olmayanları da yapmak için zorlamamıştır. Bunların hepsini birden Allah'a dâvet etti ve kurtuluş çarelerinin tevekküllerini dünyalıktan çekip Allah'a bağlamakta olduğunu bildirdi. Allah ile meşgul olacak olan da kalbdır. Zayıf görüşlü insanlar için en doğrusu, ihtiyaç kadarını yığmak, kuvvetliler için ise hepsini terketmektir. İşte tek başına olan adamın hükmü budur.

Fakat aile sâhibi olan bir insan, ailesinin za'fiyetini telâfi ve gönüllerini huzura erdirmek için bir yıllık nafakasını yığmakla tevekkülünden çıkmaz. Fakat bir yıldan fazlasını yığmakla tevekkülünden çıkar. Zira sebebler, yılların geçmesiyle tazelenir. Bir yıldan fazlası için nafaka yığmanın sebebi, kalb zayıflığıdır. Bu ise tevekkülün kuvvetine münâfidir. Mütevekkil demek, kalbi kuvvetli, Allah'ın fazlına bağlanmış, O'nun tedbîrine güveni tamam, zâhirî sebeblere iltifat etmeyen insan demektir. Bizzat Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bile aile efradından bâzıları için bir yıllık nafaka yığmıştır. Amma Ümmü Eymen'i kendisi için sabaha nafaka bırakmasından men'etmiş; Hz. Bilâl'i de iftar için ekmek kırığı bırakmaktan men'etmiş ve:

«**أَنْفِقْ بِلَالًا وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْسِ أَقْلًا**» «Ey Bilâl, infak et;

Arş sâhibinin senin rızkını azaltacağından korkma» (356) buyurmuştur. Diğer bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

«**إِذَا سُئِلْتَ فَلَا تَمْنَعْ وَإِذَا أُعْطِيَْتَ فَلَا تَخْبَأْ**» «Senden istendiği

vakit men'etme, sana bir şey verildiği vakit ondan da kaçınma» (357).

(355) Son kısmı ise yukarda geçmiştir.

(356) Bezzâr, İbn Mes'ûd (R.A.) ve Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(357) Taberânî ve Hâkim, Ebû Said'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

1-ZİT, TERS

6-FERTLER

2-iyi

3-KENDİLİĞİNDEN

4-ZAYIFLIK

5-TEVEKKÛL EDEN

Tevekkül edenlerin efendisi olan Peygamberimiz (S.A.V.), su uzak olmadığı hâlde abdestini bozar bozmaz hemen teyemmüm eder ve :

مَا يَذُرْنِي لَعَلِّي لَا أَتْلِفُهُ هـ «Ne bileyim? Belki suya yetiše-

mem» (358) buyururdu. Resûl-i Ekrem nafaka yığsa da bu, onun tevekkülüne zarar vermezdi. Çünkü o, nafakaya değil, Allah'a güvenirdi. Fakat buna yaklaşmaması, yakini, ümmetine öğretmek için idi. Çünkü onlar ne kadar kuvvetli olsalar da ona nisbetle yine zayıf idiler.

Resûl-i Ekrem'in, bazı zevceleri için bir yıllık nafaka yığması, kendisinde ve ailesindeki za'fiyetten değil, ümmetinin zayıf olanlarına örnek olmak için idi. Hattâ, Allahu Teâlâ'nın, azîmet ile ameli sevdiği gibi, ruhsat ile de ameli sevdiğini haber vermiştir. Bundan maksadı zayıf gönülleri ye'se düşürmemek ve onları memnun etmektir. Zîra Resûl-i Ekrem, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Sınıf ve derecelerinin ihtilâfı ile beraber yine hepsine rahmettir.

Bu söylediklerim anlaşıldıktan sonra, nafaka yığmak, bazıları için zararlı ve bazıları için zararlı olmadığı ortaya çıkmış olur. Ebû Ümâme el-Bâhilî'nin şu rivâyeti buna delâlet etmektedir. Ashâb-ı Suffa'dan birisi öldü. Arandı ise de kefen bulunamadı. Resûl-i Ekrem: «**Sırtındaki elbiseyi yırtın ve kefen yapın**» buyurdu. Elbiseyi yırtıklarında yakasından iki altın çıktı. Resûl-i Ekrem: «**Dağlanmak için iki dağ**» (359) buyurdu. Hâlbuki nice servet sâhibleri ölmüş ve Resûl-i Ekrem hiç birisi için böyle söylememişti. Bu adam için böyle buyurmasının iki sebebi olabilir: Çünkü adamın iki hâli vardır; yâ zâhidliği, fakirliği ve tevekkülü izhâr ettiği hâlde bunlardan müflis ve aldatmıştır. O zaman Allahu Teâlâ'nın :

فَتَكُونُ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هـ

«O gün onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak» (9 - Tövbe: 35) buyurduğu gibi, ateşten iki def'a dağlanmak anlamındadır. İkinci hâli de, halkı aldatmak değil, fakat iki altunu da yedek olarak bulundurmuştur ki, kemâlden iki derece eksiklidir. İki çizgi, yüzün güzelliğini bozduğu gibi, bu iki altın da onun kemâlini bozmuştur, demek olur. Çünkü dünyalıktan ne kadar verilirse, o nisbette âhiret eksilir.

Kalbin mala temâyülü olmadığı vakit, nafaka yığmanın⁵ tevekküle zarar vermediğinin izâhına gelince; Bişr'in şu sözü buna delâlet etmektedir. Bişr'in ashâbından olan Hüseyin el-Megâzî diyor ki: «Bir

(358) İbn Ebî'd-Dünya, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(359) Ahraed, Taberânî ve Beyhaki, Ümmü Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

kuşluk vakti, B i ş r 'in yanında bulunuyordum. Esmer, kuru suratlı, orta yaşlı ve karışık sakallı bir adam yanına geldi. Hiç kimseye ayağa kalkmadığını bildiğim B i ş r , ayağa kalktı, adama yer verdi ve bana da bir avuç para vererek: «Git, en nefis yiyeceklerden bir şeyler al gel» dedi. Böyle davrandığını da hiç görmemiştim. Gittim, bir şeyler aldım geldim, beraberce yediler. Hâlbuki o âna kadar başka kimse ile yediğini de görmemiştim. Adam :

— İhtiyacımız kadarını yedik, dedikten sonra artanı toplayıp aldı gitti. Buna şaşıtm ve daha doğrusu bu iş hiç de hoşuma gitmedi. B i ş r , bana dönerek :

— Belki bu olanı beğenmedin, dedi. Ben de :

— Evet, hiç sormadan artan yemeği alıp götürmesi hiç de doğru değildi, dedim. B i ş r :

— O, bizim kardeşimiz F e t h - i M ü s l i 'dir. Musul'dan buraya bizim ziyâretimize gelmiştir. Burada bize, doğru tevekküle sâhib olanlar için nafaka yığmakta beis olmadığını anlatmıştır, dedi.

ÜÇÜNCÜ FEN : KORKU İÇİN ÂRIZ OLAN ZARARLARI DEF'İN SEBEBLERİNE BAŞ VURMA

Bilmiş ol ki; korku, bâzan mala ve bâzan da cana olur. İnsan bâzan malından ve bâzan da canından korkar. Bu gibi tehlikelere karşı tedbir almamanın tevekkül ile bir ilgisi yoktur. Bu gibi hâllerde tedbire baş vurma, tevekküle münâfi değildir. Bu gibi tehlikeler, yırtıcı hayvanların bulunduğu yerlerde veya sel ağızlarında veyahut yıkılmak üzere olan duvarların gölgesinde yatmak gibi şeylerdir. Aslında bunlar yasaktır. Bunlara önem vermeyen, kendisini faydasız yerde tehlikeye³ atmış olur. Bununla beraber bu gibi tehlikeler³ kesin, şübheli ve mevhum olmak üzere üçe ayrılır. Zayıf ihtimal ve mevhum olan şeylere itibar etmeyip onları terketmek, tevekkülün şartındandır. Bu gibi mevhum şeylerden korunmağa çalışmak, efsûn ve dağlanmak ile tedâviye benzer. Efsûn ve dağlanmak, bâzan gelmesi muhtemel sakınca için önceden yapılır ve bâzan da sakınca geldikten sonra yapılır ki, faydaları, vehmi⁶ öteye geçmez. Resûl-i Ekrem ise tevekkülü; efsûn, dağ, teşe'üm ve tetayyur gibi şeyleri terk ile tavsif etmiştir. Fakat soğuk memlekete gittikleri vakit cübbe giymezler, buyurmamıştır. Hâlbuki cübbe ilerde üşüyeceği için giyilir. Bu anlamda olan her sebep böyledir. Yâni bunlara sarılmak, tevekküle mâni değildir. Evet, kış mevsiminde yola çıkacak olan kimse, içerdeki hararet kuvvetini harekete geçirmek için soğandan yardım umarak, soğan yemek, sebeblerin derinliğine dalmak ve onlara güvenmek olması bakımından dağlanmağa benzer gibi bir şey olursa da cübbe giymek böyle değildir.

Kesin de olsa, önleyici sebepleri terketmenin de bir yolu vardır. Yâni kesin olduğu hâlde bâzan bu sebepleri de terkedebilir. Meselâ, bir insandan kendisine bir zarar geldiği vakit, hem intikam almağa, hem de

1-TAKILMIŞ

2-ZİT, TERS

3-VEHİM, ASLI OLMAYAN

4-SİHİR

5-KÖTÜLÜK, HAYMA

6-UGURSUZLUK

7-VASIFLANDIRMA

sabretmeğe ¹muktedir ise, tevekkülün şartı sabretmektir. Nitekim Allahu

Teâlâ : «Güvenek ve فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ»

dayanak olarak onu tut. Onlar ne derlerse katlan» (73 - Müzzemmil: 9, 10) ve,

وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا أَذْنُبْنَا وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ»

«Bize yaptığınız eziyetlere elbette katlanacağız. Tevekkül edenler da-
hi yalnız Allah'a güvenip dayanmakta sebat etmelidir» (14 - İbrâhim: 12),

وَدَعِ أَهْلَهُ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» «Onların ³ezâlarına aldırış etme.

Allah'a güvenip dayan» (33 - Ahzâb: 48),

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ»

«Peygamberlerden azim sâhiblerinin sabrettikleri gibi sen de sabret»
(46 - Ahkaf: 35). Ve yine :

نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ»

«Amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir. Ki, onlar sabretmişlerdir ve
yalnız Rablerine dayanıp güvenmektedirler» (29 - Ankebût: 58 - 59) buyur-
muştur. Bütün bunlar, insanların eziyetlerini sabırla karşılamak hakkın-
dadır.

Yılan, akreb gibi zehirli ve yırtıcı hayvanların saldırı ve eziyetlerine
sabrın tevekkül ile hiç bir münâsebeti yoktur. Çünkü bu, faydasız bir sa-
bırdır. Hareket etmek veya durmak bizâtihi değil, bir gayeye yönelmele-
ri bakımından değer taşırlar. Burada aranan, diyâneti takviyedir. Bu hu-
sustaki sebeplerin tertibi, kâr ve kisbdeki gibidir. Artık onu tekrar edip
sözü uzatmak istemiyoruz.

Bunun gibi, serveti korumak için sebeblere baş vurma da tevekküle
münâfi değildir. Meselâ, evden çıkarken kapıyı kilitlemek ve hayvanı bağ-
lamak gibi. Zira bunlar, öyle sebeplerdir ki, ya kesin veya şübheli olan
ilâhî âdetle bilinmişlerdir. Bunun için Arabin, deveyi salıverip, «Allah'a
tevekkül ettim» demesi üzerine, Resûl-i Ekrem: «Deveni bağla sonra te-
vekkül et» (360) buyurmuştur. Allahu Teâlâ da :

(360) Tirmizî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İbn Huzeyme «Tevekkül»de
ve Taberânî Amr b. Ümeyye'den (R.A.) isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

1-KUVVETLİ 2-KARARLILIK 3-EZİYET 4-KENDİLİĞİNDEN
5-MAKSAD 6-KUVVETLENDİRME 7-ÇALIŞMA, KAZANMA

خُذُوا حِذْرَكُمْ

«Bütün ihtiyat tedbirlerini alın» (4 - Ni-

sâ: 102) buyurmuştur. Korku namazında da : وَلْيَأْخُذُوا بِحِلْيَتِهِمْ

«Silâhlarını yanlarına alsınlar» (4 - Nisâ: 102) buyurmuştur. Diğer

âyette de : وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

«Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (cihâd için) bağlanıp beslenen atlar.. hazırlayın» (8 - Enfâl: 60) buyurulmuştur. Hz.

Mû s â aleyhisselâm'a da : فَاسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا

«Kullarımı geceleyin götür» (44 - Duhan: 23) buyurmuştur.

Gece gitmek, düşmanın gözünden saklanmak ve bir nevi sebebe baş vurmaktır. Resûl-i Ekrem'in de mağarada saklanması, düşmanların zararından korunmak içindir. Namaz kılarken silâhlı bulunmak, zararlı hayvandan korunmak tedbiri gibi kesin olmamakla maznun ve şübhelidir. Şübhelinin de kesin hükmünde olduğunu yukarıda anlatmıştık. Mev'nûm ise bir şey olmadığından, tevekkül onun terkinin gerektirir.

Şâyet, bâzı kimselerin koltuklarına arslan pençesini koyduğu hâlde hiç aldırış etmedikleri ve kendilerini savunmadıkları rivâyet ediliyor. Buna ne dersin? dersin,

Derim ki; çoklarının da arslanı emirlerine alıp bindikleri rivâyet edilir. Bu gibilerin makamına aldanmak doğru değildir. Bunlar, kendi haklarında doğru olmakla beraber, onlardan öğrenmek sûretiyle yola girmek doğru olmaz. Bunlar kerâmetin üstün dereceleridir. Tevekkülde bu gibi şeyler şart değildir. O makamın zevkine ve esrârına, ancak o makama ulaşabilenler erebilir.

Şâyet, o makama ulaşmağı bildiren bir alâmet var mı? dersin,

Derim ki; o makama ulaşmanın alâmet aramağı ihtiyacı yoktur. Fakat bu makama ulaşmadan önce bâzı alâmetler vardır. Bunlardan biri, beraberinde olan ve gâdab adını alan köpeğinin emrine musahhar olup seni ve başkasını ısırmasıdır. Şâyet bu köpek senin emrine bağlanır ve ancak kendi işâretinle hareket ederse, işte o zaman, arslanın da emrine musahhar olması ihtimâli vardır. Şübhesiz kendi teninin içinde bulunan köpeğin sana itâati, kapı önündeki köpeğin sana itâatından önce gelir. Kapunun köpeği de çöllerdeki hayvanlardan önce gelir. Kendindeki köpeğin sana itâat etmedikçe çöllerdeki vahşî hayvanların sana itâatını ümid etmen boş olur.

1-ZAN ALTINDA BULUNAN

2-ASLI OLMAYAN, VEHİM

3-GAZAB

4-TABİ, BOYUN EĞMİŞ

Şâyet, mütevekkil, düşman korkusundan silâhına sarılır, hırsız korkusundan kapıyı kilitler ve kaybolur korkusu ile devesini bağlarsa daha tevekkül nerede kaldı? derseni, derim ki; ilim ve hâl bakımından mütevekkildir.

İlim bakımından tevekkülü, hırsız evine girmemişse, onu kapunun kilitli olmasından değil, Allah'ın korumasından gelmediğini bilmektir. Çünkü nice kilitli kapular vardır ki, bir fayda sağlamazlar. Nice bağlı develer vardır ki, bağları onları kurtarmaz. Nice silâh kullananlar vardır ki, ya vurulur veya mağlûb olurlar. Mütevekkil sebeblere değil, dâvalarda tutulan vekillerde anlattığımız gibi, müsebbibü'l-esbâba bağlanır. Meselâ, mütevekkil, vekilin yanında bulunup veya sicili hazırlamakla kendisine değil, vekilin kuvvet ve kudretine güvendiği gibi, adam da bu sebeblere baş vurmakla sebeblere değil, müsebbibü'l-esbâba güvenir. İşte ilim bakımından tevekkül budur.

Hâl ile tevekkülüne gelince; evinde ve yanında Allahu Teâlâ'nın takdirine râzı olup, «Allah'ım, evimde bulunan eşyayı almağa birini musallat ettinse, ben senin hükmüne razıyım. Zira bana verdiğin bu varlık, geri almayacağın hibe cinsinden veya geri alacağın emânet cinsinden olup olmadığını da bilemem. Her ne şekilde ise ben senin hükmüne razıyım. Kapuyu, senin kazâ ve gadabından korumak için kapamış değilim. Belki sebebler silsilesine riâyet etmekte senin sünnet ve âdetine uymaktayım. Yoksa güvenim anahtara değil, sanadır» der. İşte hâl ile tevekkül budur. Hâli bu, ilmi de yukarda anlattığımız olursa, artık kapu kilitlemek, deve bağlamak ve silâha sarılmakla tevekkül hududlarını aşmış sayılmaz. Evine dönüp de eşyâsını tamam olarak bulduğu vakit onu Allahu Teâlâ'dan yeni bir nimet teîakkî etmelidir. Şâyet evi çalınmış ise, hemen kalbine bakmalı, gönlünden buna razı olur ve âhirette de rızkını artırmak için servetini aldığına inanarak buna sevinirse, işte tevekküldeki makamı yerleşmiş ve doğruluğu anlaşılmış olur. Şâyet gönlünde üzünlüğü bulur ve fakat kendinde sabır imkânları olursa, tevekkül iddiasında sâdik olmadığını anlamış olsun. Zira tevekkül, zâhidlikten sonra gelen bir makamdır. Zâhidlik ise, dünya varlığına sevinmeyip yokluğuna üzülmemektir. Hâlbuki bu adam varlığa seviniyor, yokluğa da üzüyor. Daha dün zâhid olamadı, nerde kaldı bugün tevekkül? Ancak buna, sabır makamı kalır. Eğer bu elemi gizler, şikâyet etmez, uzun boylu hırsızı arayıp taramazsa, bu adam sabredenlerden olur. Şâyet buna da dayanamaz, gönlünden üzülr, dilinde feryâd ü figana başlar, bedeniyle de hırsızı aramağa koyulursa, bu hırsızlık olayı, bütün makamlarda kusurlu ve bütün iddialarında yalancılığını ortaya koymakla günâhını artırır. Artık bundan sonra nefsinin, bu gibi makamları ihrâz ettiği iddiasına inanmayıp, elinden gelen gayreti sarfetmeli ve onun aldatma ipine sarılmamalıdır. Zira nefis, hayrı iddia ederken kötülüğü emreden bir hilekârdır.

Şâyet, mütevekkilin malı nerde var ki alınsın? derseni, derim ki, mütevekkilin evi, tamamen boş değildir. Yemek yiyeceği kabı, içeceği su ka-

bi, abdest alacağı ibriği, azık dağarcığı, asâsı ve benzeri zarurî ve müb-rem ihtiyacını sağlayacak eşyası vardır. Bâzan da eline bir yerden mal geçer ve bunu muhtâc olana vermek için yanında alıkoyduğu olur. Bu maksadla eşyayı yanında bulundurması, tevekkülünü ibtâl etmez. Devamlı olarak kullanacağı kablarnı atması, tevekkül ile ilgili değildir. Tevekkül, yiyecek ve lüzumsuz eşyalarda aranır. Zira âdet-i ilâhiyye, tevekkül edip, zâviye ve mescidlerde oturanlara yardım edilmek ile câri olmuştur. Fakat her gün veya her hafta bardak ve çanak gibi şeylerin te'mîn edileceğine dâir bir sünnet-i ilâhiyye yoktur. Allah'ın sünnetinden çıkmak tevekkülde şart değildir. Bunun için H a v v â s , yolculukta; ip, bardak, makas ve iğnesini yanında götürür ve fakat azık almazdı. Çünkü Allah'ın sünneti bunlarda birbirinden farklıdır.

Şâyet, muhtaç olduğu meta'ı alındığı vakit nasıl ona üzülmez? Eğer ihtiyacı yok idiyse, niçin evinde saklayıp kopusunu kilitledi? Şâyet ihtiyacından sebep sakladı ise, çalındığına nasıl üzülmesin? Zira arzû ettiği şey'i kaybetmiştir, dersin.

Derim ki; onu saklaması, diyânetine yardımcı olmak maksadı ile idi. Zira o, sanıyordu ki, hakkında hayırlı olan o malı muhafaza etmektir. Eğer hayırlı olmasa, Allahu Teâlâ onu ona nasib etmezdi. Allah'ın onu ona mü-yesser kılması ve Allah'a olan hüsn-i zannı ile, o meta'nın diyâneti bakımından kendi hakkında hayırlı olacağını sanmıştı. Bununla beraber kesin bir hükme de varmış değildi. Belki de hakkında hayırlısı, o malın elinden kaybolması idi. Çalındığı gibi kanâatini değiştirdi. Çünkü onun, her hâlinde Allah'a itimadı vardır. Şimdiye kadar yanında kalmasında hayır sandığı bu malın çalınması ile hakkında hayırlı olanın, bu malın elinden çıkmasında olduğunu anladı ve böylece üzülecek bir tarafı kalmadı. Çünkü o, sebebe değil, sebeblerin sâhibine bağlandı. Sâhibi, hakkında bunu hayırlı gördüğü için onu memnûniyetle karşıladı. Bu adam, doktorun önündeki bir hasta gibidir. Doktor, kendisine yemeğe müsaade ederse, kendisine faydalı olacağına inanarak bunu memnûniyetle karşılar. Şâyet yemeği keserse, bunu da memnûniyetle karşılar. Çünkü doktorun kendisine yararışlı tarafı tercih ettiğine emindir. Babası mütehassıs bir doktor olan hastanın, babasına olan güveni kadar, Allah'ın lûtfuna güvenmeyen kim-senin tevekkülü asla doğru olamaz. Allahu Teâlâ'yı ve O'nun ef'âlini bilen, kulunun hâlini düzeltmekteki sünnet ve âdetini bilir de sevinmesi sebeblerle olmaz. Çünkü hangi sebebin kendi hakkında daha hayırlı olacağını bilemez. Nitekim Hz. Ö m e r : «Ben fakir veya zengin olarak sabahlamağa aldırış etmem. Çünkü hangisinin hakkımda hayırlı olacağını bilemem» demiştir. Bunun gibi, tevekkül eden insan da elindeki varlığının çalınıp çalınmamasına aldırış etmemelidir. Çünkü gerek dünya ve gerek âhirette, hakkında hangisinin hayırlı olacağını bilemez. Nice dünya malı var ki, insânı helâke götürür. Nice zenginler var ki, zenginliği sebebiyle öyle ibtilâlarla karşılaşır ki, «Keşke yoksul olaydım» der.

1-GEREKLİ OLAN

2-KÜÇÜK TEKKE

3-AKICI

4-MENFAAT, FAYDA

5-DİNDARLIK

6-NASİB

7-GÜZEL İYİ

8-İŞLER

9-BELAYA UĞRAMA

1
8 inci BEYÂN : MŪTEVEKKİLİNİN MALLARI ÇALINDIĞI
VAKITTEKİ ÂDÂBI

Tevekkül eden insânın evinden ayrılırken, o eşyasına karşı bâzı edeb ve vazifeleri vardır.

Birincisi, kapuyu kilitlemektir. Bu hususta fazla ileri gidip, komşusuna göz-kulak olması için tenbih etmemek ve fazla anahtar kullanmamaktır. Mâlik b. Dînâr, bir yere gideceği zaman kapusunu kilitlemez, yalnız bir ip ile bağlar ve «Kedi köpek olmasa, bunu da yapmazdım» derdi.

İkincisi, hırsızın göz dikeceği eşyayı evinde bulundurmamaktır. Evinde bu gibi eşyayı bulundurması, hırsızların oraya göz dikmesine ve böylece onların günâha girmelerine sebep olur. Bunun için Mâlik b. Dînâr'a bir bardak hediye edildiği vakit, sâhibine, «Bunu al götür. Burada kalmasını istemiyorum. Çünkü bunu hırsız çalar diye gönlümde vesvese uyandırıyor» dedi ve bu sebeble hırsızın günâha girmesinden ve şeytânın vesvesesi ile kalbinin meşgul olmasından kaçındı. Yine bu sebebdendir ki, Ebû Süleyman: «İşte bu, sâfilerin kalb zayıflığından ileri gelir» demiştir. Çünkü zâhid olup dünyadan yüz çeviren adamı ilgilendirmez. Kim isterse onu çalsın der ve aldırış etmez.

Üçüncüsü, evinde bırakmak mecburiyetinde kaldığı eşyası hakkında Allah'ın hükmüne rıza göstermeyi niyyet etmektir. Şâyet bunu hırsız çalarsa ona helâl olsun, yâhut Allah rızası için olsun veya «Hırsız fakir ise, benim sadakam olsun» demeli ve en doğrusu fakirliği şart koşmamalıdır. O zaman, malını zengin veya fakir çalarsa iki niyyetli olmuş olur. Birincisi, malı sebebiyle adam günâha girmiş olur. Belki bu çaldığı ona yeter de hırsızlıktan vaz geçer. Kendisi de zengin - fakir ayırımı yapmadan helâl ettiğine göre, hırsız bu malı yemekle günâha girmemiş olur. İkincisi de, başka bir müslümâna eziyet etmemiş olur. Kendi malı, onu başkasına zulmetmekten korur. Kendi malını fedâ etmekle başkasının malını korumağı veya hırsızdan günâhın kaldırılmasını, yâhut hafiflemesini niyyet ettiği zaman müslümanlara nasihat etmiş ve Resûl-i Ekrem'in: «Zâlim olsun mazîûm olsun, kardeşine yardım et» (361) öğüdüne uymuş olur. Zâlime yardım, onu zulûmden men'etmekledir. Onu afvetmek ise onu zulûmden vaz geçirmek için en güzel bir harekettir. Şurayı da iyi bil ki, onun böyle niyyet etmesi, kendisine hiç bir sûretle zarar vermez. Zira bu niyyeti, ezeli mukadderatı değiştirip de hırsızı evine yöneltmez. Fakat bu niyyeti ile zâhidliği tahakkuk eder. Şâyet malı çalınır, bire yedi yüz mükâfatını alacaktır. Zira o, gerçekde bunu kasd ve niyyet etmiştir. Şâyet malı çalınmazsa yine mükâfat alır. Nitekim rivâyete göre, Resûl-i Ekrem: «Azli, yâni çocuk yapmamak için önleyici tedbiri terkedip nutfeyi

(361) Hadis metin olarak yukarda geçmiştir. Enes'den (R.A.) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

mahalline ilka eden kimseye, evlâd ister olsun, ister olmasın, doğmuş, büyümüş, Allah uğrunda savaşmış ve şehid olarak ölmüş, bir evlâd mükâfatı verilir. Çünkü onun vazifesi, ancak nutfeyi yerine ilka etmek idi. Yoksa yaratmak, can vermek, rızık takdir etmek ve yaşatmak Allah'ın takdirindedir, onun elinde değildir. Eğer yaradılrsa idi adam işinin mükâfatını alacaktı. İş ise yapılmıştır, yine mükâfatını alır, buyurmuştur. Hırsızlıkta da durum aynıdır. Bu niyyetle malı çalınsa, niyyetinden dolayı mükâfatını alacaktı. Çalışmak adamın işi olmadığı için, kendisine düşen vazifeyi yaptığından mükâfatını alacaktır.

Dördüncüsü, şâyet malı çalınırsa ona üzülmemek ve mümkünse sevinerek, «Eğer hayırlısı bu olmasa, Allahu Teâlâ bu malı benden aldır-mazdı» demektir. Şâyet ayrılırken, «Çalınırsa Allah rızası için olsun» de-memişse, artık üzerine fazla düşmemeli. Bunun için şuna buna şû'-i zan-na kalkışmamalıdır. Şâyet, «Allah rızası için olsun» demişse, hiç arama-malıdır. Çünkü daha önce onu âhiret azığı olarak ayırmıştır. Hattâ çalınan mal kendisine iade edilse de, en doğrusu onu kabûl etmemesidir. Eğer kabûl ederse de zâhirî hükme göre, bu mal kendisininindir. Çünkü mal sade bir niyyet ile mülkünden çıkmaz. Fakat artık bu mal tevekkül edenler için sevimli değildir.

Rivâyete göre Abdullah İbn Ömer'in (R.A.) bir devesi çalındı. Deveyi araya araya yoruldu. Nihâyet, «Allah rızası için olsun» dedi ve aramaktan vaz geçerek mescide girdi iki rek'at namaz kıldı. Bu sırada bir adam gelerek :

— Deven falan yerde, diye haber verdi. İbn Ömer (R.A.) ayakkab-larını giyip çıkmak üzere iken :

— Estağfirullah, diyerek geri döndü. Adam :

— Ne yapıyorsun, deveni almağa gitmiyor musun? deyince, İbn Ömer (R.A.):

— Ben, «Allah rızası için olsun» dedim, artık onu almam, dedi.

Şeyhin birisi kardeşliklerinden birisini ölümünden sonra rû'yâsında görmüş ve durumunu sormuştur. Adam :

— Allah'ım beni mağfiret etti ve Cennet'e koyarak oradaki yerimi bana gösterdi, dedi. Fakat buna rağmen yine adamın mahzun ve kederli olduğunu farkederek sebebini sordu. Adam :

— Evet, ben kıyâmete kadar mahzûnum, bu elem benden gitmez, dedi. Sebebini sorunca adam :

— Benim yarım bana gösterildi fakat orada daha kıymetli ve daha üstün mevkiler gördüm. Oralara girmek istediğimde birisi, «Onu geri çe-virîn orası onun yeri değildir. O makam, bir şey'i, «Allah rızası için olsun» dedikten sonra sözünden geri dönmeyenler içindir. Hâlbuki o, verdiği bu sözde durmamıştır» dedi.

Âbidin birinden hikâye edildiğine göre; Mekke'de bir adamın yanında uyudu. Uyandığı vakit kemerini bulamadı ve yanındaki adama :

— Kemerini sen aldın? dedi. Adam :

1-YER, MEKAN

2-KOYMA

3-KÖTÜ

4-AFV

5-ACI

— Kemerinde ne kadar paran vardı? diye sordu. Ve eve giderek o kadar parayı saydı kendisine verdi. Sonra âbidin adamları gelerek:

— Biz sana oyun ettik, kemerini aldık, demeleri üzerine, öteki adama gitti ve özür dileyerek parayı iade etmek istediler. Adam:

— Ben Allah rızası için verdiğimi geri almam, demesi üzerine, onlar ısrar ettiler. Adam da oğlunu çağırttı, iade ettikleri parayı kese kese yoksullara dağıttı. İşte eskilerin ahlâkı bu idi. Evinden, fakire vermek için bir ekmek aldıkları vakit, o fakiri bulamayınca, onu geri götürerek, başka bir yoksula verirlerdi. Altun, gümüş ve diğer sadakalarda da durumları aynı idi.

Beşincisi — ki bu da en düşük derecedir —, hırsıza beddua etmemektir. Şâyet bedduaya kalkışırsa, tevekkülü bâtil olur ve kaybettiğine üzüntüsü olduğuna delâlet eder ki, zâhidliği de kaybolur. Fazla ısrar ederse mükâfatı da gider. Nitekim haberde: «Zâlîme bedduâ eden, ona yardım etmiş olur» (362) diye vârid olmuştur.

Rebi' b. Haysem, namaz kılarken yirmi bin dirhem değerindeki atının çalındığını gördü ve fakat ne namazı bozdu ve ne de üzüldü. Adamları:

— Nasıl oldu, yazık oldu? şeklinde kendisini teselli ediyorlardı. O:

— Atımın yularını çözerken adamı gördüm, dedi. Onlar:

— O hâlde niçin mâni olmadın? demeleri üzerine, o:

— Atımdan daha sevimli olan bir şey ile (namaz kılmakla) meşgul idim, onu kaçıramazdım da ondan, dedi. Adamlar hırsıza bedduâ etmeğe başlayınca, **Rebi'**:

— Hayır, beddua etmeyin, ben onu, ona sadaka ettim, dedi.

Yine eşyası çalınan bir adama:

— Hırsıza niçin bedduâ etmiyorsun? diyenlere:

— Ben şeytâna yardımcı olmak istemem, dedi. Onlar:

— Peki malı sana iade ederse ne yaparsın? dediler. O:

— Almam ve tarafına bakmam, çünkü onu ben ona helâl ettim, dedi.

Malı çalınan başka birisine:

— Sana haksızlık edene bedduâ et, dediklerinde, o:

— Bana kimse haksızlık etmedi. Hırsızlık eden kendine zulmetmiştir. Onun belâsı kendine yetmiyormuş gibi bir de ben onu artırayım mı? dedi. Birisi, selefden bir zâtin huzurunda, **Haccâc - ı Zâlim**'e fazla attı tuttu. Bu zat:

— Öyle fazla atıp tutma. Zira Allahu Teâlâ, mal ve cana taarruz edenlerden intikam aldığı gibi, Haccâc'a da kötü söyleyenlerden intikam alır, dedi. Nitekim haberde: «İnsan, kendisine zulmedene sövüp saymakla, o kadar zulmeder ki, hakkı kaybolduğu gibi, asıl zâlimin üstelik kendisinde alacağı kalır da ondan alınıp kendisine verilir» (363) diye vârid olmuştur.

(362) Hadis, metin olarak yukarıda geçmiştir.

(363) Hadis metin olarak yukarıda geçmiş ve tenkidi yapılmıştır.

Altıncısı, hırsızın isyânından ve azâbından, hırsızın nam ve hesâbına üzülme-
ktir. Hırsızın zâlim, kendisinin mazlûm olduğuna, dünyalığındaki
bu noksanlığın âhirette üstünlük olacağına şükretmektir. Adamın biri, âli-
min birisine, yolunun kesilip servetinin alındığından şikâyet etmiş. Âlim :

— Müslümanlar arasında senin malını helâl kabûl ederek çalan ada-
mın tasası, senin tasandan büyüktür. Sen onlara nasihat et, demiştir.
Fazl'ın oğlu Ali'nin tavaf esnasında bir miktar altunu çalınmıştı. Ba-
bası onun ağladığını görünce :

— Altunlara mı ağlıyorsun? diye sordu. Oğlu :

— Hayır, altunlara değil, çalana ağlıyorum; kıyâmet günü bundan
sorulduğunda cevap verecek durumu olmayınca hâli nice olur? diye ona
acıyarak ağlıyorum, demiştir. Yine malı çalınan bir adama :

— Hırsıza bedduâ et, dediklerinde, adam :

— Ben ona acılamakla meşgulüm, ona bedduâ edecek vaktim yoktur,
dedi.

İşte eskilerin ahlâkı. Allah onlardan râzı olsun.

DÖRDÜNCÜ FEN: ZARARIN İZALESİNE ÇALIŞMAK BEYANINDADIR.

Bilmiş ol ki; hastalığı izâle eden sebebler de kesin, maznun ve mev-
hum olmak üzere üçe ayrılır. Kesin olanı, ¹suyun, susuzluğu; yemeğin aç-
lığı gidermesi gibi. Maznun olanları, müşhil ve diğer tıbbî ilâçlar ile, so-
ğuğu, ²sıcak, ³sıcığı, ⁴soğuk ile tedâvi gibi. Bunlar tıbda zâhiri sebeblerdir.
Mevhum olanı da efsûn ve dağlanmak gibi şeylerdir.

Kesin olanını terketmek, tevekkülden değil, belki ölüm tehlikesi kar-
şısında terki haramdır.

Mevhum kısmına gelince; tevekkülün şartı, onu terketmektir. Zira Re-
sûl-i Ekrem, tevekkül, erbabını böyle vasıflamıştır. Mevhumun en kuvvetli-
si dağlanmaktır. Efsûn, muska sonra gelir. En sonu ise teşe'üm ve tetay-
yur ve bunlara güvenmektir.

Maznun, ⁵şübheli olan dereceye gelince; bu, ¹⁰da tabiblerin tedâvileri-
dir. Tedâvi, mevhum olan şeyler gibi, tevekküle münâfi değildir. Terkeder-
se de kesin olan şey'i terketmek gibi günahkâr değildir. Bâzı hâllerde bâ-
zı kimseler hakkında, terki, daha doğru olabilir. Bu, orta derecedir. Tedâ-
vinin tevekküle münâfi olmadığına Resûl-i Ekrem'in sözü, işi ve emri de-
lâlet etmektedir.

Resûl-i Ekrem'in sözüne gelince :

تَمَازِنُ دَاوِ الْأَوَّلَةِ دَوَاءُ عَرَفَةَ مَزَعَرَةَ وَجَهَلَهُ مَزَجَهُ إِلَّا التَّامَرَ

«Her derdin bir dermânı vardır. Bilen bildi, bilmeyen bilemedi. Yalnız ölümün çâresi yoktur» (364). Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

تَدَاوُوا عِبَادَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الدَّاءَ وَالذَّوَاءَ ۝

«Allah'ın kulları, tedâvi olun. Allahu Teâlâ derdi yarattığı gibi dermânı da yaratmıştır» (365). Tedâvi ve rukyenin, Allah'ın kaderinden bir şey'i değiştirip değiştirmeyeceği kendisinden soruldukda, Resûl-i Ekrem şöyle

buyurmuştur : ۝ **«Onlar da Allah'ın tak-**

diri iledir» (366). Yâni bunlar da takdir edilmişse yapılabilir, takdir edilmişse yapılamaz. ۝ Takdirde bunların şifa vereceği varsa verirler, yoksa vermezler. Mukadderatta değişen bir şey yoktur.

Meşhûr bir haberde :

مَا مَرَرْتُ بِمَلَأٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا قَالُوا مَرَأْمَتُكَ بِالْحِجَامَةِ ۝

«Mele-i A'lâda hiç bir melek görmedim ki, ümmetine kan almağı emret, dememiş olsunlar» (367) diye vârid olmuştur. Yine Resûl-i Ekrem kan almakla emrederek :

اِحْتَجِمُوا السَّبْعَ عَشْرَةَ وَتِسْعَ عَشْرَةَ وَاحِدَى وَعِشْرِينَ لَا يَتَّبِعُ بِكُمْ
الدَّمُ فَيَقْتُلَكُمْ ۝

«Arabi ayların 17. 19 ve 21 nci günlerinde kan alın. Kan, gaalib gelip sizi öldürmesin» (368) buyurmuştur. Kan galebesinin, Allah'ın izniyle insânı öldürebileceğini ve kanı aldırmanın kurtuluş çâresi olduğunu haber vermiştir. Zira öldürücü olduktan sonra deri altındaki kanı çıkarıp atmakla, elbisedeki akrebi atmak arasında bir fark yoktur. Bunları terket-

(364) «Ancak ölüm» kaydı hâric, Ahmed ve Taberânî İbn Mes'ûd'dan (R.A.) hasen rivâyet ile rivâyet etmişlerdir. Bu kayda yer verip, diğer kısımları almayan başka rivâyet yolları da vardır.

(365) Tirmizî ve İbn Mâce Üsâme'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, sahîh olduğunu söylemiştir.

(366) Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Huzame'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Sahîhtir.

(367) Tirmizî, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Hasen ve garîb olduğunu söyledi. İbn Mâce de Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(368) Bezzâr, İbn Abbâs (R.A.)dan hasen sened ile mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

mek, tevekkülün şartı değildir. Bu tedbirler, yanmakta olan şey'i su ile söndürmek gibidir. Allah'ın âdet ve sünnetinden ayrılmak sûretiyle yaptığı tevekkül, tevekkülden olamaz. Kesin haberde şöyle vârid olmuştur :

مِنْ أَحَبِّمْ يَوْمَ الثَّلَاثِ لِسَبْعِ عَشْرَةَ مِنَ الشَّهْرِ كَانَ لَهُ دَوَاءٌ مِنْ دَاءِ سَنَةٍ

«Arabi ayın 17 nci salı günü kan aldırın kimsenin, bir senelik hastalığı şifâ bulur» (369). Resûl-i Ekrem yalnız bir kişiye değil, bir çoklarına tedâvi ve perhîz ile emretmiştir. Sa'd b. Muaz'ın (R.A.) damarından kan aldırması ve Sa'd b. Zurrare'yi (R.A.) dağılatması. Gözü ağrıyan Hz. Ali'ye de, hurma yememeği ve rafadan yemesini tavsiye etmiştir (370). Suhayb'ın da gözü ağrıırken hurma yediğini görünce — Gözün ağrdığı hâlde hurma mı yiyorsun? buyurmuş, Suhayb de işi şakaya dökerek :

— Ağrımayan tarafı ile yiyorum, deyince Resûl-i Ekrem de buna gülümsemiştir (371).

Resûl-i Ekrem'in işine gelince; Ehl-i Beyt'ten gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem her gece gözüne sürme çeker, her ay kan aldırır, her yıl da sinamaki içerdi. Akreb ve benzeri zehirli haşerelerin ısırmasından bir kaç def'a tedâvi olmuştur. Rivâyete göre kendisine vahiy geldiği vakit başı ağrır ve kına ile başını sarardı. Diğer bir haberde, vücudunda bir yara çıktığı vakit, oraya kına veya toprak kordu.

Tedâvi hususundaki emir ve tavsiyeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bu hususta «Tıbb-ı Nebî» adı ile bir kitab da yazılmıştır. Âlimin biri İsrâiliyyâtdan verdiği bir haberde; Mûsâ aleyhisselâm rahatsızlanmış. Etrafındakiler ziyâretine gelmiş ve hastalığını teşhis etmişler ve :

— Bu hastalığın bizde ilâcı var, tecrübelidir, seni tedâvi edelim, Allahu Teâlâ'nın izniyle iyi olursun, dediler. Mûsâ aleyhisselâm :

— Ben ilâcsız Allah'tan şifâ bekliyorum, dedi. Hastalık iyileşmedi. Adamlar tedâvi olması hususunda ısrar ettiler ise de Hz. Mûsâ dinlemedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a :

— Onların tedâvilerini kabûl etmedikçe sana şifa vermem, buyurdu. Hz. Mûsâ da onları çağırıp kendisini tedâvi ettirdi ve şifa buldu. Fakat Hz. Mûsâ, bundan biraz korkar gibi oldu. Allahu Teâlâ da :

— Bana tevekkülünle hikmetimi değiştirmek istedin. Hâlbuki benden başka şifa hâssasını o maddelere verip yaraları tedâvi ettiren kimdir? buyurdu.

Başka bir rivâyette; peygamberlerden birisi hastalıktan şikâyet etti. Allahu Teâlâ yumurta yemesini tavsiye buyurdu. Diğer bir peygamber de zayıflıktan şikâyet etti, Allahu Teâlâ, et ve süt yemesini vahyetti. Rivâyete

(369) Bezzâr, İbn Abbâs'dan (R.A.), Taberânî, Mi'kal'den (R.A.), İbn Hibbân da «Zu'afa» da rivâyet etmişlerdir.

(370) Tirmizî ve İbn Mâce, Usâme b. Şerik'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(371) Âfât-ı Lisan'da geçmiştir.

göre bir kabile çocuklarının çirkinliğinden peygamberlerine şikâyetçi oldular. Allahu Teâlâ peygamberlerine, onların, hanımlarına tatlı ve ayva yedirmelerini tavsiye buyurdu. Zira bu yemekler çocuğu güzelleştirir. Daha çok bunlara gebeliğin üçüncü ve dördüncü aylarında devam edilmelidir. Çünkü çocuk bu aylarda sûretlenir. Onlar da buna devam ettiler. Demek ki Allahu Teâlâ sünnetlerini çeşitli hikmetlere binâen zâhiri sebeblere bağlamıştır. İlâçlar da diğer sebebler gibi, Allah'ın hükmüne musahhar-
dır. Ekmek açlığın, su susuzluğun ilâcı olduğu gibi. Sekencebin safranın, sakomanya da ishalin ilâcıdır. İki şey'in biriyle bunlar müessir olmayabi-
lir.

a) **Birincisi**, açlığın yemek, susuzluğun su ile tedâvisi açıktır. Bunu bilmeyen yoktur. Diğer safranın tedâvisini özel mütehasşısar bilir. Tecrûbe ile bunu deneyen için aynı yemek içmek hükmündedir.

b) **İkincisi**, bedenın bâzı mizacları göz önüne alınmak şartıyla, bâzı ilâçların ishal vermesi ve bâzılarının da safrayı durdurmasıdır. Bedenin mizâcındaki bütün şartları herkes bilemez. Bâzan şartın biri bulunmaz da müşhil te'sirini göstermez. Fakat hararetin gitmesi, sudan başka uzun boylu şartlar aramaz. Bâzan öyle hastalık olur ki devamlı olarak su içtiği hâlde yine susuzluğu gitmez, fakat bu, ender raslanan bir hastalıktır.

İşte sebeblerin bozulması bu iki şeydendir. Yoksa sebebin şartları tamam olunca müsebbeb, sebebi tâkib eder. Bütün bunlar, doktorun ve ilâcın te'siri değil, sebebleri yaratan Allah'ın tedbiri ile dir. O'nun hikmetinin hükmü ve kudretinin kemâli ile meydâna gelirler. Tabibe ve devâya değil, bunlara bu imkânları bahşeden Allah'a güvenerek ilâçları kullanmak, tevekküle münâfi değildir. Rivâyete göre Mûsâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ'ya :

— Ya Rab, derd ve derman kimdendir? diye sorar. Allahu Teâlâ :

— Bendendir, buyurur. Mûsâ aleyhisselâm :

— O hâlde doktorlar ne yaparlar? deyince, Allahu Teâlâ :

— Paranızı alır gönüllerinizi hoş ederler, tâ ki benim hükmüm gelinceye kadar. Benim hükmüm ya iyi olmanız, yâhut da ölmenizdir, buyurdu. Demek ki tedâvi ile beraber tevekkülün mânası, celb-i menfaat ve def'-i mazarrat bölümünde anlatıldığı gibi, ilim ve hâl ile tevekkülden ibârettir. Yoksa baştan tedâviyi terketmek, tevekkülde şart değildir.

Şâyet, dağlanmak da menfaati açık olan sebeblerdendir, dersin, ben de bunun böyle olmadığını söylerim. Zira zâhir sebebler kan almak, müşhil içmek, hararetli adama soğuk su vermek gibi şeylerdir. Dağlanmanın da bunlar gibi faydası açık olsa bütün memleketler dağlanırdı. Hâlbuki dağlanmağı âdet edinen pek az memleketler vardır. Bu dağlanmak, bâzı Türkler ve Bedevlere mahsustur. Dağ, efsûn gibi vehmî bir tedâvidir. Ancak dağlanmak, iki yönde efsundan ayrılır. Birincisi, şu anda ihtiyaç ve mecburiyet yok iken ateş ile yanmaktır. Ateş ile yanmak, bünyeyi tahrîb eder. Bu bakımdan sakıncalıdır. Hâlbuki dağlanmakla yapılmak istenen tedâvinin daha başka tedâvi yolları vardır. İlâçla da tedâvi edilir. Aynı za-

1-TABI, BOYUN EĞMİŞ 2-TEŞİRLİ 3-TABIAT, HUY 4-İLAÇ
5-SEBEB İLE MEYDANA GETİRİLMİŞ OLAN 6-DOKTOR 7-ZİT
8-ZARARLAR 9-SİHİR 10-ASLI OLMAYAN 11-VÜCUD 12-HİS

manda doğlanmanın, bedenın diğer taraflarına da zararı dokunabilir. Hâlbuki kan almak böyle değildir. O, başka tarafa sirâyet etmez ve onun yerini başkası tutmaz.

Aynı zamanda Resûl-i Ekrem doğlanmaktan da men'etmiş, fakat ef-sûndan men'etmemiştir. Bununla beraber her ikisi de tevekkûlden uzaktır. Rivâyete göre İm r a n b. H u s a y n, hastalanmış, doğlanmasını tavsiye etmişler, kabûl etmemiş, ısrar etmişler ve nihâyet doğlanmış. Doğlandıktan sonra: «Ben daha önce sesler duyar, meleklerin selâmını ıııtır ve nûr görürdüm. Şimdi bunlar kayboldu» dedi. Dâima şöyle söylerdi: «Doğlandı fakat ne iflâh olduk ne de iyileştik. Sonra bu yaptığına tevbe etti. Allah'tan af diledi ve nihâyet eski hâline yükseldi, yine meleklerle görmeğe başladı. Bunu haber veren Mitraf b. Abdullah'dır.

Demek ki, dağ ve benzeri mevhum şeyler mütevekkile yaraşmaz.

9 uncü BEYÂN : BÂZİ HALLERDE TEDAVİYİ TERKETMENİN MAKBÛL OLUP, PEYGAMBERİN Fİ'LİNE MÛNAFİ OLMADIĞI VE TEVEKKÛLÜN KUVVETİNE DELÂLET ETTİĞİ

Bilmiş ol ki; eskilerden tedâvi görenler pek çok olmakla beraber, tedâvi olmayanlar da az değillerdir. Tedâviyi terketmenin bir noksanlık olduğu, zîra terkinde kemâl olsa Resûl-i Ekrem'in de tedâviyi terketmesi gerekirdi. Çünkü tevekkûlde ondan kâmil kimse olamaz, diye sanılabilir. Hâlbuki Ebû Bekir (R.A.) rahatsızlandığı vakit, «Doktor çağıralım» dediklerinde, «Tabib bana baktı ve ben dilediğimi yaparım» dedi diye cevap verdi. E b û ' d - D e r d â ' ya (R.A.) hastalığında: «Şikâyetin nereden?» diye sorduklarında, günahlarımdandır, şeklinde cevap verdi. «Ne arzû edersin?» sorusuna da, «Rabbimin beni mağfiret etmesini arzû ederim» dedi. «Doktor çağıralım?» diyenlere, «Beni hasta eden doktordur» dedi. Gözleri çapaklanan E b û Z e r ' e, (R.A.) «Gözlerini tedâvi ettirseydik?» diyenlere, «Meşgulüm» demiştir. Kendisine: «Allah'a yalvarsan?» diyenlere de, «Daha önemlisini yalvarıyorum» demiştir. Rebî b. Haysem, felc oldu. Kendisine: «Tedâvi olsaydın?» diyenlere, «Evet, bunu düşündüm, sonra Âd, Semûd, Ashâb-ı Ress ve bunların aralarında geçenleri hâtırladım. Onların da doktorları vardı. Kendileri ile beraber doktorları da helâk olduğunu düşünerek bu işten vaz geçtim» dedi. A h m e d b. H a n b e l i de: «Tevekküle inanıp o yola girenlerin tedâviyi terketmeleri benim için daha sevimsidir» dedi. Bizzat kendisi rahatsız olduğu hâlde hastalığını doktordan sakladı. S e h l ' e, «Kişinin tevekkülü ne zaman sahih olur?» diye sorduklarında, «Malında, bedeninde bir zarar ile karşılaştığı vakit, kendi hâliyle meşgul olup onlara iltifat etmezse o zaman tevekkülü tamam olur» dedi.

Demek ki onlardan bir kısmı tedâviyi terketmiştir. Bir kısmı da çirkin görmüştür. Bunların bu tutum ve davranışları ile Resûl-i Ekrem'in tedâvi-

1-YAYILMA

6-AFV

2-TEVEKKÛL EDEN

3-İŞİAMEL

4-İŞARE

5-DOKTOR

sini te'lif, ancak tedâviden vaz geçirecek şeyleri saymakla mümkün-kündür.

TEDAVİYİ TERKİN SEBEBLERİ

Buna göre deriz ki; tedâviyi terketmenin bâzı sebepleri vardır :

Birinci sebep, hastanın keşf-i kerâmet sâhibi olmasıdır. Bu yoldan, ömrünün sona erdiğini ve artık tedâvinin kendisine fayda vermiyeceğini bilmiştir. Bunu, bâzan rû'ya, bâzan tecrübe ve zan ve bâzan da gerçek keşif ve müşâhede ile bilebilir. Sıddîk-ı Ekber'in tedâviyi terketmesi, bu kabilden olabilir. O, keşif ve kerâmet sâhibi idi. Ölürken Hz. Âişe'ye miras için: «Onlar senin kızkardeşlerindir» dedi. Hâlbuki o zaman Hz. Âişe'nin bir tek kızkardeşi vardı, yalnız annesi hâmile idi. Annesi kız çocuk doğurunca, Hz. Ebû Bekir'in (R.A.) bunu haber verdiği ve bunu keşif yolu ile bildiği anlaşıldı. Onun gibi, bu hastalıktan öleceğini de keşif yolu ile bilmiş olabilir. Yoksa Resûl-i Ekrem'in tedâvi edildiğini ve tedâvi ile emrettiğini bilip dururken, tedâviyi terketmesinin başka bir mânası olamaz.

İkinci sebep, hastanın, kendi hâli ile meşgul olup sonundan korkmasının, hastalık acısını kendisine unutturmasıdır. Hastâ, âkıbetine o kadar dalmıştır ki, tedâviyi düşünecek zaman bulamamıştır. Ebû Zer'in: (R.A.) «Ben onlardan meşgulüm», Ebû 'd - Derdâ'nın (R.A.): «Günahlarımdan şikâyetçiyim» sözleri de buna delâlet etmektedir. Günah korkusundan meydâna gelen kalb sızıları, hastalıktan meydâna gelen bedeni sancılardan daha acı gelmiştir. Bu, kıymetli adamlarından birisini kaybeden veya idam edilmek üzere hükümdar huzuruna çıkarılan aç bir adamın durumuna benzer. Adama: «Niye yemiyorsun?» dendiği vakit, «Benim yiyecek hâlim yok, daha önemli şeyle meşgulüm» demesi gibidir. Bu adamın bu davranışı, yemeğin açlığa faydası olduğunu inkâr veya ona taarruz demek değil, belki kendi durumunun buna müsait olmamasıdır.

Sehl'in meşgalesi de buna yakındır. Sehl'e :

— Azık nedir? diye sorduklarında, Sehl :

— Hayy u Kayyûm olan Allah'ı anmaktır, dedi. Onlar :

— Biz sana kıvamdan, insânı ayakta tutabilecek şeyden soruyoruz, dediklerinde, Sehl :

— O da ilimdir, dedi. Onlar :

— Biz sana gıdadan, besin maddelerinden soruyoruz, dediklerinde,

Sehl : — Gıda, zikirdir, dedi. Onlar :

— Biz sana cesedin yemek ve zevklerinden soruyoruz, dediklerinde,

Sehl :

— Size ne var? Onu, evvel ve âhir ona sâhib olana bırakın. Kusurlandığı vakit onu sâhibine iade edin. Yapılan bir işde kusur olduğu vakit, onu sâhibine, yapana verip düzelttiklerini görmüyor musunuz? demiştir.

Üçüncü sebep, hastalığın müzmin, tavsiye edilen ilâcın mevhum olmasıdır. Âdetâ dağlanmak ve, âfsûn gibi bir şey, elbette tevekkül eden

1-CİNS 2-İŞARE 3-İŞİLEŞME 4-ESKİMİŞ 5-ASLI OLMAYAN, VE
6-SİHİR

adam buna yaklaşmaz. Rebî b. Haysem'in : «Aralarında tabibleri de bulunduğu hâlde Âd ve Semûd kavmini hâtırladım, hepsi de ölüp gittiler» dediği de buna delâlet etmektedir. Ki o da, ilâcın faydasız oluşudur. Bu, aslında bâzı hastalıklar için böyle olduğu gibi, bâzan da hastanın kendi görüşüne göre böyle olur. Çünkü hastanın bu gibi ilâçlarla pek mümâre-sesi yoktur, tecrübesi azdır. İlâcın kendisine fayda vereceğine zann-ı ga-²libi yoktur. Şübhesiz tecrübeli bir tabibin bu husustaki inancı daha kuvvetlidir. Demek ki kesin olarak ilâcın tedâvisine güvenmek veya şübheli olmak, inanca göre değişebilir. İnanc da tecrübe ile kuvvetleşir.

Âbid ve zâhidlerden, tedâviyi terkedenlerin çoğunluğu bu kabîlenden-¹dir. Onlara göre ilâc, mevhum bir şeydir. Aslında bu görüş, tıp ilmini bi-lenlere göre, bâzı tedâvi çârelerinde doğru ve bâzılarında yanlıştır. Fa-⁶kat doktor olmayan, hepsine bir gözle bakar. Tedâviyi, dağlanmak ve ef-sûn gibi, boş sebeblere saplanmak gibi kabûl eder ve tevekkülünden ötü-rü onu terkeder.

Dördüncü sebep, Allahu Teâlâ'nın verdiği belâyâ güzelce sabrettiği için hastalığın mükâfatını almak maksadıyla hastalığa katlanmak ve te-dâviyi terketmekle mükâfat almaktır. Veyâhut da sabırdaki derecesini de-nemek maksadıyla tedâviyi terketmektir. Çünkü hastalığa verilecek mü-kâfatlar hakkında pek çok rivâyetler vardır. Bir hadîsinde Resûl-i Ekrem :

نَحْنُ مَعَ سِرِّ الْأَنْبِيَاءِ أَشَدَّ النَّاسِ بَلَاءً ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ
يُبْلَى الْعَبْدُ عَلَى قَدْرِ إِيْمَانِهِ فَإِنْ كَانَ صَلْبَ الْإِيْمَانِ شَدَّ عَلَيْهِ الْبَلَاءُ
وَإِنْ كَانَ فِي إِيْمَانِهِ ضَعْفٌ خَفَّفَ عَنْهُ الْبَلَاءُ

³ «Biz peygamberler topluluğu, insanların en çok ve en şiddetli belâ ile mübtelâ olanlarıyız. Sonra derecesine göre gider. İmânı kuvvetli olanla-rın ibtilâları şiddetli, imânı zayıf olanların ise belâları hafif olur» (372) buyurmuştur. Bir haberde de şöyle vârid olmuştur :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُجَرِّبُ عَبْدَهُ بِالْبَلَاءِ كَمَا يُجَرِّبُ أَحَدَكُمْ ذَهَبَهُ
بِالنَّارِ فَمِنْهُمْ مَنْ يَخْرُجُ كَالذَّهَبِ الْبَرِّيزِ لَا يَرُبُّدُ وَمِنْهُمْ ذَوْنُ
ذَلِكَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَخْرُجُ أَسْوَدَ مُحَرِّقًا

«Siz, altunlarınızı ateşle denediğiniz gibi, Allahu Teâlâ da kullarını belâlarla tecrübe eder. Kimisi, tam ayar hâlis altunun aynı parlaklıkta

(372) Ahmed, Ebû Ya'la ve Hâkim, Sa'd b. Ebi Vakkas'dan (R.A.) rivâyet etmişler, Buhâri ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, demişlerdir.

1-DOKTOR

2-MEHARET KAZANIŞI

3-RAHATSIZ

4-BELAYA UĞRAMA

ateşten çıktığı gibi, parlak çıkar, denemeyi kazanır; kimisi biraz karışık ve bir kısmı da yanmış ve kararmış olarak tecrübeden çıkar» (373)

Ehl-i Beyt'ten rivâyet edilen bir hadisde :

إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا ابْتَلَاهُ فَصَبَرَ اجْتَبَاهُ وَإِنْ رَضِيَ اضْطَفَاهُ

«Allahu Teâlâ bir kulunu sevdiği vakit onu ibtilâ eder; sabrederse onu korur, razı olursa onu tercih eder» (374) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem : «Siz vahşi hayvanlar gibi ne hasta olup ne de üzüntüye düşme- meği mi istiyorsunuz?» (375) buyurmuştur. İbn Mes'ûd (R.A.) diyor : «Mü'minin kalbi sağlam, vücudu hastadır. Münâfık ise bunun aksine, vü- cudu sağlam ve fakat kalbi hastadır.» Hastalık ve ibtilâlara fazla mükâ- fat va'dedildiği için, çokları hastalanmağı sevdi ve bunu bir ganimet bil- diler. Maksudları, sabırla onun mükâfatına erişmektir. Hattâ bâzıları has- talıklarını doktorlardan gizledi, Allah'ın hükmüne râzı oldu ve Hak ile meş- gul olmağı hastalık ile uğraşmadan daha önemli buldular. Zira hastalık ancak âzalarını meşgul edebilir. Fakat Hak, hastalıktan daha çok kîbini meşgul edeceğini bildi. Onlar yine hastalığa sabretmekle beraber, oturur- ken namaz kılmak, sağlam olarak ayakta kılmaktan efdâl olduğunu bildi- ler. Nitekim haberde : «Allahu Teâlâ (hasta için) meleklerine: «(Sağlam iken yaptığı gibi) sâlih amel olarak amelini yazın. Çünkü o, benim bağım altındadır. Onu bırakır ve geri çevirirsem, erittiğim etinden daha iyi et ve kanından daha iyi kan kendisine veririm. Onu öldürürsem, rahmetime Cennet'ime alırım» (376) diye vârid olmuştur. Yine Resûl-i Ekrem bir ha- disinde şöyle buyurmuştur : «Amellerin en efdali, zorlanarak yapılanlardır» (377). Yâni hastalık ve musibetlerle yapılan ameldir. Buna işâret etmek

üzere Allahu Teâlâ : عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

«Olur ki sizin kerih gördüğünüz şey, sizin için daha hayırlıdır» bu- yurmuştur.

Sehl de : «Amelden zayıflasa bile tedâviyi terketmek, 3 amel için tedâvi edilmekten daha makbûldür» demiştir. Sehl'in bir illeti vardı, ondan tedâvi olmazdı, fakat kendisi başkalarını aynı hastalıktan tedâvi

(373) Taberânî, Ebû Ümâme'den (R.A.) zayıf sened ile rivâyet etmiştir.

(374) Firdevs sâhibi, Ali'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(375) İbn Âsim «Âhad ve Mesâni» de, Ebû Nuaym ve İbn Abdurrahman «Sahâbe»de, Beyhaki «Şuabü'l-İman»ında Ebû Fâtıme'den (R.A.) rivâyet etmiş- lerdir.

(376) Taberânî, Abdullah b. Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Hadis yukar- da geçmiştir.

(377) Yukarda geçti.

ederdi. Yine S e h l, «Otururken ibâdet edip ayakta durmayan hastaların, ayakta ibâdet edebilmeleri için tedâvi edildiklerini gördüğü vakit onlara şaşar ve: «Hâline rıza gösterip oturarak namaz kılmak, tedâvi ile ayakta kılmaktan daha makbûldür» derdi.

İlâç kullanmaktan kendisine soranlara: «Tedâviye baş vurmak, Allahu Teâlâ'nın zayıf kalblilere bir genişlik ve müsaadesidir. Fakat bu yola girmeyen, Allah katında daha makbûldür. Zira tedâvi için bir soğuk su da hi içse, bundan da sorulacaktır. Ama içmese sorumlu değildir» derdi. Onun ve Basra'lıların tâkip ettikleri yol, açlık ve şehvetleri kırmakla nefsi zayıflatmak idi. Onlara göre zerre kadar da olsa, kalb amellerinden olan sabır, rıza ve tevekkül gibi ibâdetlerin, dağlar gibi de olsa bedeni ibâdetlerden daha makbûldür. Hastalık son derece şiddetli olmadıkça, kalbe te'sir edemez. Yine S e h l: «Bedeni hastalıklar rahmet, kalb hastalıkları ise ukûbettir» demiştir.

Beşinci sebep, düşündüğü ve keffâretinden âciz olduğu geçmiş günahlarından korkmasıdır. Hastalığının uzaması günâhına keffâret olacağını düşünerek tedâviyi terketmektir. Resûl-i Ekrem:

لَا تَزَالُ الْحَنَى وَالْمِلِيلَةُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَمْسِيَ عَلَى الْأَرْضِ كَالْبُرْدَةِ مَا عَلَيْهِ
ذَنْبٌ وَلَا خَطِيئَةٌ

«Sıtma ve hararet, insânın günahlarını eritir ve bir bürde gibi günahsız olarak yeryüzünde dolaşır» (378) buyurmuştur. Yine haberde:

حَتَّى يَوْمِ كَفَّارَةٍ سَنَةٍ «Bir günlük sıtma, bir yıllık günâha

keffârettir» (379) diye vârid olmuştur. Çünkü bir senelik kuvveti zayıflatır denmiştir. İnsânın üçyüz altmış ek yeri vardır. Sıtma bunların hepsine girer ve bütün eklemlerinde sıtmanın acısını duyduğu için, üçyüz altmış günlük keffâretine sebep olur, denilmiştir. Resûl-i Ekrem, sıtma hastalığının mükâfatını anlattığı vakit, Z e y d b. S â b i t, sıtmadan kurtulmak için Allah'a duâ etti ve ömrü boyunca sıtma hastalığından kurtulmadı. Bunu Ensâr'dan bir çokları da istedi ve onlar da ölünceye kadar bu hastalıktan kurtulamadılar.

Resûl-i Ekrem: «Kimin iki gözünü Allahu Teâlâ alırsa, ona, Cennet'ten başka bir sevab verilmesine râzı olmaz» (380) buyurduğu vakit, En-

(378) Ebû Ya'lâ ve İbn Adiy, Ebû Hüreyre'den (R.A.), Taberânî, Ebû'd-Derdâ ve Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(379) Kudâ'i «Müsned» inde İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(380) Merfû olan kısmı yukarda geçmiştir. Yalnız, «Ensâr'dan bunu temenni edenler vardı» ilâvesi yoktur.

sâr'dan bir çokları kör olmağı temenni ettiler. İ s â aleyhisselâm, malına ve vücuduna hastalık ve felâket geldiği vakit buna sevinmeyen, âlim olmaz. Çünkü bunda günahlarına büyük keffâret var, demiştir. Rivâyete göre M ū s â aleyhisselâm büyük bir felâket ile karşılaşan bir adama baktı ve Allahu Teâlâ'ya dönerek: «Allah'ım, buna merhamet et» diye duâ etti. Allahu Teâlâ da: «Bundan daha büyük rahmet ve merhamet olur mu? Verdiğim bu belâ ile günahlarını mahvediyor ve derecesini yükseltiyorum» buyurdu.

Altıncı sebep, sıhhatli iken tenbellik ve azgınlıkta geçirdiği günlerini hatırlayarak, hem günahına keffâret olmak, hem de iade-i sıhhat etmekle tekrar gaflete, tenbelliğe ve azgınlığa dalma korkusu ile tedâviyi terketmektir. Sıhhat, insanda mevcut sıfatların kuvvetlenmesi demektir. Hevâ ve şehvet, bu vasıflardan meydâna gelir de insânı kötülüğe götürür. Bunların en ehven derecesi, mübâhlar ile meşgul olup kıymetli vakitlerini öldürmektir. Allahu Teâlâ kuluna hayrı murâd ettiği vakit, onu hastalık, felâket ve musîbetlerden boş bırakmaz. Bunun için «Mü'min, illet, killet ve zilletten hâli kalmaz» denmiştir.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ: «Yoksulluk benim ceza evimdir. Rahatlık ise kelepçemdir. Kullarımdan sevdiğimi kelepçeye vurur ve hapishaneye atarım» buyurmuştur. Hastalık, azgınlık ve isyandan men'etmek olduğuna göre, bundan daha hayırlı ne olabilir. İyileştiği vakit isyana dala-
cağından korkan, daha bunun tedâvisi cihetine gider mi? Asıl âfiyet, günahları terketmektedir.

Âriflerden birisi adamın birine :

— Görüşmeyeliberi ne hâldesin? diye sorar. Adam da :

— Âfiyetтейim, der. Ârif :

— Allah'a isyân etmedinse hakikaten âfiyettesin, fakat, günah işle-
dinse, bundan daha büyük hastalık olur mu? İsyân eden âfiyette değildir, dedi. Hz. Ali (R.A.) bir Bayram günü Irak fellâhlarının süslenip püslenmelerini görünce, bunun sebebini sorar. Onlar da, bunların bayram günüdür, derler. Hz. Ali de: «Bizim Bayramımız, Allah'a isyân etmediğimiz günümüzdür» dedi. Allahu Teâlâ da :

مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ

«Sevmekte oldu-

ğunuz zaferi size gösterdikten sonra...» (3 - Âl-i İmrân: 152) buyurdu ve bunun âfiyet ve zenginlik olduğunu söyledi. Yine :

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ

«Çünkü insan mu-

hakkak azar, kendisini ihtiyâcından vâreste gördü diye» (96 - Alâk: 6, 7) buyurdu. Âfiyetle müstağni olmak da böyledir.

1-HABERSİZLİK 2-İSTEK 3-AŞAĞI 4-HASTALIK 5-KITLIK 6-BOŞ
7-SİHHAT 8-KURTULMUŞ 9-İHTİYAĞSIZ

Bâzıları da Fir'avn'ın : **اَنَا رَبُّكُمْ اَلْعَلَىٰ** «Ben sizin

en yüce Rabbinizim» (79 - Nâziât: 24) demesi, uzun müddet sıhhatli yaşamasındandır. Zira dört yüz sene başı dahî ağrımadan yaşamıştır. Sıtmaya yakalanmamış ve hattâ terlememiştir. Bunun için rubûbiyyet iddiasına kalkışmıştır. Eğer bir gün bir yarım baş ağrısı dahî kendisine âriz olsa, onu, rubûbiyyet iddiâsı şöyle dursun, fuzûlî işlerden bile alıkordu.

Resûl-i Ekrem de : **اَكْثَرُوْا مِنْ ذِكْرِهَا ذِمَّ الدَّائِبِ**

«Lezzetleri yok eden (ölümü) çok anın» (381) buyurmuştur. Denildi ki; sıtma, ölümün öncüsüdür, onu hâtırlatır ve iyilikleri sonra yaparım fikrini önler. Allahu Teâlâ da :

**اَوَّلَ اَيَّامٍ رَوْا اَنَّهُمْ يُفْسِنُوْنَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُوْنَ
وَلَا هُمْ يَذْكُرُوْنَ**

«Görmüyorlar mı ki onlar her yıl ya bir, ya iki kere çeşitli belâlara çarpılıyorlar da yine tevbe etmiyorlar ve onlar ibret de almıyorlar» (9 - Tevbe: 126) buyurmuştur. Tefsirinde; çeşitli hastalıklarla mübtelâ olur ve onlarla denenirler, demektir, dediler.

Denildi ki; bir kul iki def'a hastalanıp da tevbe etmediği vakit, ölüm meleği ona: «Ey gaafil, sana benden elçi üzerine elçi geldi, neden icâbet etmedin? Bunun için bir yıl içinde sıhhat veyâ servette herhangi bir musîbete uğramayan selef, bunu hoş karşılamaz ve bir mü'min kırk günde bir def'a sıkıntısız olamaz, derlerdi. Hattâ rivâyete göre A m m â r b. Y â s i r, evlendiği kadını, hiç hasta olmadığı için boşamıştır. Hattâ Resûl-i Ekrem'in evleneceği bir sırada bir kadının iyi meziyetlerini kendilerine anlattıklarında, onunla evlenmeğe karar vereceği vakit, bir de kadının hiç hasta olmadığını meziyyetini ortaya koymaları üzerine, Resûl-i Ekrem: «Benim ona ihtiyacım yok» (382) buyurdu ve evlenmekten vaz geçti.

Resûl-i Ekrem bir gün hastalık ve sancılardan bahsediyordu. Adamın biri :

— Baş ağrısı da nedir? Ben bunu hiç bilmem, deyince, Resûl-i Ekrem :

(381) Tirmizi ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasen ve garib olduğunu söylemiştir.

(382) Ahmed, Enes'den (R.A.) ceyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

1-MALYARIYA, AĞCARANADIN VASİTASILA AMALA GELEN HASTALIK
2-HAKIMLIK
3-BOSU BOSUNA
4-RAHATSIZ
5-İYİLİK

إِلَيْكَ عَنِّي مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هَذَا هـ

«Yanımdan kalk, Cehennem'liğe bakmak isteyen, bu adama baksın» (383) buyurdu. Çünkü haberde :

الْحُمَى حَظُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ مِنَ النَّارِ هـ «Sıtma hastalığı,

her mü'minin ateşten nasibidir» (384) diye vârid olmuştur. Enes (R.A.) ve Hz. Âişe (Radiyallahü anhâ) dan gelen bir rivâyette, Resûl-i Ekrem'e, «Kıyâmet günü şehidlerle başka kimseler de bulunabilir mi?» diye sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

نَعَمْ مِنْ ذِكْرِ الْمَوْتِ فِي كُلِّ يَوْمٍ عِشْرِينَ مَرَّةً (وَفِي لَفْظٍ آخَرَ) الَّذِي
يَذْكُرُ ذُنُوبَهُ فَتُحَرِّثُهُ هـ

«Evet, günde yirmi kez ölümü hâtırlayan», diğer rivâyette: «Günahlarını hâtırlayıp ona üzülen» buyurdu. Şübhesiz ölümü hâtırlamak, hasta için daha kuvvetlidir. İşte hastalığın bu gibi faydaları olduğu için, bazıları hastalığı izâle etmek üzere tedâvi yoluna gitmemişler ve hastalığı kendileri hakkında daha yararlı bulmuşlardır. Yoksa bizzat Resûl-i Ekrem'in baş vurduğu tedâvi yolunu bir noksanlık kabûl ettikleri için böyle yapmış değillerdir.

(383) Ebû Dâvud, Âmirü'l-Berrâm'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. (Hastalığın günâha keffâret veya derecenin yükselmesine sebep olacağına şübhe yoktur. Ancak râvileri arasında bilinmeyen bir adam bulunan bu hadis, bence, senedinden ziyade lâfzi bakımından mualleldir. Bir adamın başının hiç ağrıması, onun Cehennem'lik olmasını gerektirmediği gibi, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimizin de böyle ümid kapılarını kesin olarak kapatır şekilde konuşması, onun mübârek ağzına yakışmaz bir ifade olduğu kanâatindedim. (Mütercim)

(384) Bezzâr, Ahmed ve benzerleri Enes'den (R.A.); Ebû Mansûr Deylemi «Müsned-i Firdevs»inde İbn Mes'ûd'dan (R.A.) hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

1-MALYARIYA, AĞCAQANADIN VASİTƏSİLƏ ƏMƏLƏ GƏLİR
2-MAHV 3-FAZLA 4-KELİME 5-EKSİK

10 uncu BEYÂN : HER HAL Ü KÂRDA TEDAVİYİ TERKETMENİN EFDAL OLDUĞUNU SÖYLEYENLERİ RED

Eğer adamın biri kalkar da, Resûl-i Ekrem'in tedâviye baş vurma, başkalarına örnek olması içindir. Yoksa aslında tedâvi, zayıf görüşlülere mahsustur. Kuvvetli olanların derecesi, tedâviyi terk₂ ile tevekkül etmek-
tedir, derse, buna deriz ki; buna göre kanın galeyanı sırasında da kan almamak gerekir. Şâyet, evet bu da tevekkülün şartıdır derse, o zaman ona o hâlde akreb ve yılan gibi zehirli hayvanların da sokup ısırıkları zaman, onlara müdahale etmemek gerekir. Zîra kan, iç kısmı ısırır. Akreb ve yılan ise dış kısmı sokarlar. Bunların aralarında ne fark vardır? denir. Şâyet evet, bu da tevekkülün şartındandır, derse, o zaman ona; o hâlde acıkan adamın yememesi ve susayanın da içmemesi gerekir, denmeli, artık buna da evet diyecek kimse bulunamaz. Hâlbuki bunların hiç birinin arasında bir fark yoktur. Hepsinde ilâhî adâlet, sebeblere baş vurmakla câri olmuştur.

Tevekkülde tedâviyi ve tedbiri terketmek şart olmadığına, Hz. Ömer'in (R.A.) tâun hakkındaki şu olayı delâlet etmektedir: Hz. Ö m e r , ashâbı ile beraber Şam'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Câbiye'ye geldikleri vakit, Şam'da şiddetli veba ve tâun'un ölüm saçtığını haber aldılar. Ashâb, kendi aralarında iki görüş üzerinde ayrıldılar. Bir kısmı, «Kendi kendimizi tehlikeye atamayız. Bunun için de Şam'a gidemeyiz» dedi. Diğer bir kısmı da, «Allah'a tevekkül ederek gideriz. Allah'ın kaderinden kaçmayız. Ölüm-den korkup da Allahu Teâlâ'nın :

الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ

«(Habîbim, sayıları) binlerce olduğu hâlde ölüm korkusu ile yurdlarından çıkanları görmedin mi?» (2 - Bakara: 243) buyurduklarından olamayız» dediler. Aralarındaki bu ihtilâfı halletmek üzere Hz. Ö m e r 'e başvurdular. Hz. Ömer: «Vebâ salgının bulunduğu bu yere giremeyiz, geri döneriz» dedi. Karşı taraf:

— Allah'ın kaderinden mi kaçacağız? demeleri üzerine, Hz. Ömer:

— Evet, Allah'ın kaderinden kaçıp yine Allah'ın kaderine sığınacağız, dedi. Ve bunu şöyle bir misâl ile açıkladı : «Sizden birinizin bir koyun sürüsü olsa, bu sürüyü bir vâdiye indirse, iki kolu olan bu vâdinin bir kolu otluk ve yeşillik, diğeri de ıssız ve kuru olsa, her ikisinde de koyununu yayan, Allah'ın kaderi ile yaymaz mı? Ama elbette otu bol olan tarafa sürüyü götürür. Bizim durum da aynıdır. Biz bir tedbir alıyoruz. Allah'ın mukadderatından kaçma diye bir şey yoktur» dedi ve bu arada görüşünü almak üzere A b d u r r a h m a n b. A v f ' ı (R.A.) aradı. Abdurrahman, akşam bulunamadı. Sabahleyin gelince, Hz. Ö m e r fikrini sordu. A b d u r r a h m a n (R.A.): «Bende bu hususta Resûl-i Ekrem'in hadisi var» der de-

1-FAZİLETLİ

2-KAYNAMA

3-AKICI

4-İŞARE

5-KADER

mez, Hz. Ömer: «Allahü Ekber» dedi. Abdurrahman (R.A.) devamla: «Ben Resûl-i Ekrem'in:

إِذَا سَمِعْتُمُ بِالْوَبَاءِ فِي أَرْضٍ فَلَا تَقْدُمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ فِي أَرْضٍ
وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ هـ

«Bir yerde vebâ hastalığının çıktığını duyduğunuz vakit, oraya gitmeyin. Bulduğunuz yerde vebâ görüldüğü vakit, kaçarcasına oradan çıkmayınız» (385) buyurduğunu duydum» dedi. Hz. Ömer, tedbirinin sünnete uygun olduğuna sevindi ve hemen Câbiye'den geri döndüler. Eğer tedbir almamak, tevekkülün şartı olsaydı, ashab bunda nasıl ittifak ederlerdi?

Şâyet, vebânın bulunduğu yerden çıkmağı Resûl-i Ekrem niçin yasaklamışlardır? Hâlbuki tıbbâ göre, vebânın sebebi pis havadır. Tedâvinin en açık yolu, zararlı şeylerden uzaklaşmaktır. Burada da zararlı olan o bölgedeki havadır. O hâlde Resûl-i Ekrem niçin çıkmak müsaadesini vermemiştir? dersen,

Bilmiş ol ki; zarar olan şeyden kaçınmanın yasak olmadığına ihtilâf yoktur. Zîra kan almak, zararlı kandan kaçınmaktır. Bu gibi hususlarda tevekkülü terketmek de mubahtır. Bununla beraber bu ifade maksada kâfi gelmiyor. İşin içyüzünü Allahu Teâlâ bilmekle beraber, sebebinde deriz ki; havanın yalnız bedene temas ile bir zararı olmaz. Asıl zararı, devamlı olarak nefes alıp vermektedir. Havada ufûnet [mikrop] bulunduğu vakit nefes alıp vermek sûretiyle iç organlara ve ciğerlere geçmesiyle oralarda tahrişat yapar. Fakat bu, birden kendini göstermez. Bir müddet geçtikten sonra hastalık belirmeğe başlar. Bunun için oradan çıkmanın, kendisini hastalıktan koruyacağı, mevhum ve zayıf bir ihtimaldir. Eğer sebep yalnız bu olsa, o vakit yalnız tevekküle münâfi olmakla kalır ve yasak olmazdı. (Bunun yanında daha önce aldığı ve farkında olmadığı bu hastalığı gittiği yere götürmek ihtimali de vardır. Bu hastalıkla oranın da havasını kirletip orada bulunanları da hastalandırabilir. (Mütercim) Fakat buradan ayrılmamanın başka bir sebebi daha vardır. O da hastaların bakımıdır. Şâyet sağlam olanların çıkmasına müsaade edilirse, o vakit hastaların hizmetini yapacak kimse kalmaz ve hastalar tamamen kendi mukadderatları ile başbaşa bırakılıp ölüme terkedilmiş olurlardı. Çünkü onlar, kendi hizmetlerini yapamadıkları gibi, bakacak da kimse kalmadığına ve muhtaç oldukları yiyecek, içecek vesâireyi verecek kimse bulunmadığına göre, sonu ölümdür. Hâlbuki sağlamlar gibi, onların da hayatlarından ümid kesilmiş değildir. Ama sağlamların hastaları bırakıp gitmesi, onları mutlak bir ölüme terketmektir. Hâlbuki müslümanlar birbirine bağlanan bir binanın tuğlaları gibidir. Aslında bütün mü'minler bir cesed gibidir. Bir vücudun her hangi bir organı ârizalandığı vakit bütün vücud ona hizmet ettiği gibi, mü'minler de birbirinin derdi ile ilgilenir ve yardım ederler.

(385) Hadisi, Buhârî rivâyet etmiştir.

1-YETERLİ 2-KAŞINDIRMALAR 3-ASLI OLMAYAN, VEHİM 4-2
5-KADER

Buraya kadar anlattığımız, hastalık yerinden çıkmanın yasak olması ile ilgili kanâat ve görüşlerimizdir. Hâricte olanlara gelince; onlar bu kirli havayı teneffüs etmemiş ve bu belde halkı ile bir işleri kalmadığı ve belde halkının da onlara ihtiyacı olmadığı için, artık oraya girmelerine lüzum kalmaz. Ancak bakıcıları kalmayan hastalara bakmak için girmeğe müsaade edilir. Burada zarar mevhûm, fayda ise kesindir. Bunun için tercih edilir. İşte bundan dolayı tâundan kaçmak, savaş alanından kaçmağa benzetilmiştir. Çünkü oradakileri ümitsizliğe düşürmek ve helâke mahkûm etmek vardır. Bunlar öyle ince şeylerdir ki, bunları düşünmeden, zâhirî haber ve sebeblere bakan, bunları, birbirini nakzeder gibi görür. Âbid ve zâhidlerin bu gibi hususlarda mugalataları çok olur. İşte ilmin şeref ve fazileti bunun içindir.

Şâyet, senin bu ifadelerinde tedâviyi terketmekte fazilet olduğu anlaşıyor. Resûl-i Ekrem tedâviyi terkedip de fazileti niçin ihrâz etmedi? dersin,

Deriz ki; tedâviyi terketmekteki fazilet, günâhı çok olup da onların mahvolmasını istemek veya sıhhati sebebiyle şehvetlerine uyup azmasından korkmak veya gafletin çokluğu sebebiyle, bir ölümü hatırlatıcıya muhtaç olmak veyâhut da rûzîler ve mütevekkiller makamından düşük olduğu için hiç olmazsa bu sâyede sâbirler derecesine ulaşmak için olabilir. Yâhut, Allah'ın ilâclara verdiği şifa yeteneğini bilmez, tedâvi onun için mevhûm bir şey olur da bu bakımdan tedâviyi terkeder. Veya kendi hâli ile meşguldür, tedâvi ile uğraşacak vakti yoktur. Aynı zamanda hem tedâvi, hem de hâlini koruma kuvvetinde değildir, zayıftır. İşte tedâviye engel olan sebebler bunlardır. Bunların her biri bâzı kimselere nisbetle kemâl, ve fakat Resûl-i Ekrem'in derecesine nisbetle noksanlıktır. Resûl-i Ekrem'in makamı, bütün bu makamların üstündedir. Onun hâli, sebebler bulunsa da bulunmasa da, bulunduğu ve bulunmadığı vakitlerde de bir yol üzerindedir, aynıdır ve hiç değişmez. O, hâllerde sebeblere değil, müsebbibü'l-esbâbe bakar. Bu makamda bulunana sebebler zarar vermez. Meselâ heves, bir noksanlıktır. Hoşlanmadığı için maldan yüz çevirmek bir kemâl ise de, servetin varlığı ile yokluğu kendi nazarında müsavi olanlara nisbetle bu da bir noksanlıktır. Meselâ, altın dünya malıdır, diye altundan kaçıp çakıl taşlarından kaçmayanlardan, altunu da çakıl taşı gibi görüp ona kıymet vermeyenler daha üstündür. İşte Resûl-i Ekrem'in nazarında altın ve kum aynı seviyededir. Onun, altunu zimmetinde bulundurmaması, ümmetine tâlim içindir. Sebeblere baş vurmak ve vurmamak onu için eşittir. Onun tedâviyi terketmemesi, sünnet-i ilâhiyyeye uymak ve sancıyan yerlerini söylerdi. A h m e d b. H a n b e l de şikâyetini anlatırdı bakımındandır. Mal yığmak, böyle değildir. Onun zararı büyüktür. Hat-tâ tedâvinin de zarar vermemesi, devâyı Allahu Teâlâ'nın yarattığına inanmakladır. Yoksa şifâyı ilâçtan veya doktordan bilmek tehlikelidir. Aslında bunlar ancak birer vasıta. Bu gibi tedâviden ve isyan için istenen sıhate ulaşmak bakımından yapılan tedâviden men'edilmiştir ve yasaktır. Mü'min, çoğunlukla bunları düşünmez ve şifayı Allah'tan bilir. Nitekim

1-BÖZER 2-HATALI VE YANLIŞ SÖZ 3-KAZANMA

4-TEVEKKÜL EDEN 5-BÜTÜN SEBEBLERİ MEYDANA GETİREN ALLAH

6-DENK, EŞİT

harareti kesmeyi sudan, doymağı ekmekten bilmediği gibi, bunları birer vasıta ve, sebep kabûl eder. Kandıran ve doyuranın Allah olduğuna inanır. Gaayesi bakımından tedâvinin hükmü, kazancın hükmü gibidir. Kazanç sağlarken onu ibâdete veya isyâna yardımcı olarak kazanır. Hükmü, niyyetindeki hükmüdür. Zevk ve mübah için kazanıyorsa, kazancı da mübahdır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamadan, bâzı hâllerde tedâvinin ve bâzı hâllerde de terkinin daha iyi olduğu anlaşılmıştır. Bu üstünlük, hâl, şahıs ve niyetlerle değişir. Aslında her hangi bir işi yapmak veya terketmek diye bir şey tevekkülde aranmaz. Aranan, dağlanmak ve efsûn gibi mevhum şeylere yaklaşmamaktır.

11 inci BEYÂN : HASTALIĞI AÇIKLAYIP GİZLEMEKTE TEVEKKÛL EDENLERİN HÂLLERİ

Şunu bil ki; hastalık, yoksulluk, çeşitli sıkıntı ve felâketleri gizlemek, yıllık hazinelerinden ve makamların en üstünlerindendir. Zîra kazaya rızâ ve belâyâ sabır, kul ile Allah arasında bir muâmeledir. Bunları gizlemek, âfetlerden daha sâlimdir. Bununla beraber, açıklamalarında bir beis ve sakınca yoktur. Yeter ki niyyet ve maksadı sahih olsun. Zâten bu gibi hâlleri açıklamanın üç sebebi vardır :

Birincisi, şikâyet sadedinde değil, tedâvi olabilmek için hastalığını tabibe anlatması gibi. Buna göre doktor tedâvi yoluna girecek ve Allahu Teâlâ da şifayı verecektir. Bişr, Abdurrahman'a derdini anlatır ve sancıyan yerlerini söylerdi. Ahmed b. Hanbel de şikâyetini anlatır ve anlatırken de Allahu Teâlâ'nın bedenimdeki kudret ve tasarrufunu anlatıyorum, derdi.

İkincisi, derdini bir öğüt almak için doktor olmayan bir zâta anlatmaktır. Maksadı, sabır ve şükür hakkında ondan bir şey öğrenip hastalığa tahammül etmektir. Allah'ın verdiği nimetleri anlattığı gibi, dertlerini de anlatır. Nitekim Hasan - ı Basrî : «Bir adamın, Allah'a hamdedip şükrettikten sonra derdini anlatması bir şikâyet değildir» demiştir.

Üçüncüsü, Allah'a olan ihtiyacını ve şu andaki acziyyetini ifade etmek maksadıyla hastalığını anlatmaktır. Kendisinden kuvvet ve şecaat beklendiği yerde hastalığı sebebiyle bunu gösteremeyeceği için, hastalığını öne sürüp anlatabilir. Nitekim Hz. Ali'yi hastalığı hâlinde ziyârete gelenler, «Nasılsın?» diye sorduklarında, «İyi değilim» demiş ve bu cevap ziyâretçilerin hoşuna gitmemişti. Hz. Ali : «Hâlimi Allah'a arz ediyorum. O'ndan kuvvet ve celâdet istiyorum» dedi. Hz. Ali'yi kuvvet ve cesâretle tanıdıkları için, durumunu onlara da duyurmak istedi. Aynı zamanda bu sözü ile Resûl-i Ekrem'in öğüdüne uymuş oldu. Nitekim yine bir def'a Hz. Ali hastalanmıştı. Onun : «Allah'ım, bana belâyâ sabır ver» dediğini duyan, Resûl-i Ekrem : «Sen bu duân ile Allah'tan belâ istiyorsun, Allah'tan âfiyet iste» buyurdu.

1-MAKSAD 2-SİHİR 3-ASLI OLMAYAN,VEHİM 4-BELÂ 5-SAĞLAM
6-ACİZLİK 7-YİĞİTLİK 8-MUHKEMLİK 9-SİHHAT

İşte bu niyyetlerle hastalığı açıklamaya ruhsat vardır. Bu niyyetlerin şart koşulmasındaki hikmet, bunların dışında hastalıktan bahsetmek, şikâyetir. Şikâyet de hastalığı verene, hastalığı verenin de Allah olduğuna göre, Allah'tan şikâyet haramdır. Nitekim bunu, zarûretsiz olarak fakirlerin dilenme bölümünde anlatmıştık.

Böylece hastalığı açıklamak, Allah'ın işine razı olmamak ve O'na kızmağı açıklamak gibi olur ki, haram olan budur. Şayet böyle bir karine bulunmaz ve yukardaki niyyetler de olmazsa, yine hastalığını anlatmak haram olmaz. Fakat anlatmaması daha iyi olur. Zira bu, şikâyeti andırdığı gibi, bâzan da yapmacık söz ve hareketlerle az olan hastalığı çok göstermiş de olur. Tevekkül için tedâviyi terkedenin, hastalığını anlatmasının yolu yoktur. Zira tedâvi ile istirahat, hastalığı ifşâ ile yapılan istihattan efvâldir. Nitekim bâzıları: «Hastalığını yayan, sabretmiş sayılmaz» de-

mişlerdir. «Sabr-ı cemil» (12 - Yûsuf: 83) âyet-i

celile'sinin mânasında, hiç şikâyeti bulunmayan sabır, demektir demişlerdir. Ya'kub aleyhisselâm'a, gözlerinin görmemesine sebep nedir? diye sorduklarında, uzun üzüntü ve uzun zamandır, dedi. Allahu Teâlâ ona, «Beni kullarıma şikâyete başladın» diye vahyedince, «Allah'ım, Sana tevbe ederim» dedi. Tâvûs ile Mûcâhid «Hastanın, hastalığı hâlindeki inlemesi defterine yazılır» dediler ve onlar hastanın inlemesini hoş görmediler. Çünkü bunda bir nevi şikâyeti açıklamak vardır. Hattâ denildi ki Ey yûb aleyhisselâm'ın hastalığından, şeytânın nasibi, yalnız inlemesi olmuştur. Haberde şöyle vârid olmuştur: «Kul hastalandığı vakit Allahu Teâlâ iki melek gönderir; «Gidin bakın, ziyaretçilere ne diyor. Eğer Allah'a hamdediyor ve «iyiyim» diyorsa, siz de ona iyilikle duâ edin. Şayet şikâyet ediyor ve fenalığından bahsediyorsa, «öyle olasin» deyin» buyurur.»

Bunun için, yâni hastanın «fenayım, iyi değilim» diye şikâyet etmesinden korkarak, hasta ziyâretine gitmeyenler vardır. Bâzıları da hasta oldukları vakit kapuları kapatır ve iyileşinceye kadar ziyaretçi kabûl etmezlerdi. Fudayl, Vühâyb ve Bişr bunlardandır. Fudayl: «Ziyaretçisi bulunmayan bir hasta olmağı arzû ederim. Hastalığı, ziyâretçilerimin gelmesi yüzünden sevmem» demiştir.

Allah'ın lûtuft ve keremiyle Tevhid ve Tevekkül Kitâbı burada tamâm oldu. Allahın izniyle, bunu, Muhabbet, Şevk ve Üns kitâbı tâkib edecektir. Tefvîk ve hidâyet Allah'tandır.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitâb: 5'in sonu)

İhyân 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 34

1-FAZİLETLİ

2-ÇOK GÜZEL

3-KÖTÜ

4-ÜNSİYET

İhyâu 'Ulumi'd-Dîn (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

ALTINCI KİTAB

KİTÂBU'L-MAHABBET VE'Ş-ŞAVK
VE'L-ÜNS VE'R-RIZA

(MAHABBET, ŞAVK, ÜNS VE RIZA KİTÂBI)

(MUKADDİME VE YİRMİ BEYANDAN MÜTEŞEKKİLDİR) 533-534

- 1 inci BEYÂN : KULUN ALLAH'I SEVMESİNE DAİR ŞER'İ DELİL
VE ŞÂHİDLER. 534-538
- 2 nci BEYÂN : MUHABBETİN HAKİKATİ, SEBEBLERİ VE KULUN
ALLAH'I SEVMESİNİN MAHİYETİ. 538-545
- 3 üncü BEYÂN : SEVGİYE LÂYİK OLAN YALNIZ ALLAH'TIR. 545-555
- 4 üncü BEYÂN : ZEVKLERİN EN ÜSTÜNÜ VE EN İYİSİNİN ALLAH'I BİL-
MEK VE O'NUN CEMALİNE BAKMAK OLDUĞU, BU
ZEVKTEN MAHRUM OLANLAR MÜSTESNA, O'NUN
ÜZERİNE HERHANGİ BİR ZEVKİN TERCİH EDİLMESİNİN
DÜŞÜNÜLEMİYECEĞİ. 555-562

- 5 inci BEYÂN : ÂHİRETTEKİ FAZİLETİN DÜNYADAKİ MA'RİFETE
ÜSTÜNLÜĞÜ. 562-568
- 6 ncı BEYÂN : ALLAH SEVGİSİNİ TAKVİYE EDEN SEBEBLER. 568-574
- 7 ncı BEYÂN : SEVGİDE İNSANLARIN FARKLI OLMALARININ SEBEBİ. 575-581
- 8 inci BEYÂN : ALLAH'I MA'RİFETTE HALKIN ANLAYIŞ
KUSURLARININ SEBEBİ. 576-580
- 9 uncu BEYÂN : ALLAHU TEALÂYA SAVKIN VE İFRAT DERECEDEKİ
AŞKIN MA'NASI. 580-586
- 10 uncu BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN KULUNU SEVMESİ VE BUNUN
ANLAMI. 586-591
- 11 inci BEYÂN : KULUN ALLAH'I SEVMESİNİN ALÂMETLERİ. 592-608
- 12 ncı BEYÂN : ALLAH İLE ÜNSİYYETİN ANLAMI. 608-611
- 13 üncü BEYÂN : ÜNSİYYETİN GALEBESİNDEN MEYDANA GELEN
İNBİSAT VE İDLÂLİN MA'NASI. 611-617
- 14 üncü BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN KAZASINA RIZANIN VE BU
RIZANIN HAKİKATİ İLE FAZİLETİ HAKKINDA
VARİD OLAN RİVAYETLERİN AÇIKLANMASI. 617-618
- 15 inci BEYÂN : RIZANIN FAZİLETİ. 618-624
- 16 ncı BEYÂN : RIZANIN HAKİKATİ VE ARZULARA UYGUN OLMİYAN
ŞEYLERDE DÜŞÜNÜLMESİ. 624-631
- 17 ncı BEYÂN : DUANIN RIZAYA MÜNAFİ OLMADIĞI. 631-636
- 18 inci BEYÂN : İSYAN EDİLEN MEMLEKETTEN UZAKLAŞMANIN
RIZAYA MÜNAFİ OLMADIĞI. 636-638
- 19 uncu BEYÂN : ALLAH'I SEVENLERİN KEŞİF VE KERAMETLERİ,
SÖZLERİ VE HİKÂVELERİ. 638-646
- 20 ncı BEYÂN : KİTABIN SONU OLUP, MUHABBET İLE İLGİLİ
MÜTEFERRİK MEVZU'LAR HAKKINDADIR. 646-648

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd Allah'a mahsustur (O'na hamdederim). O Allah ki, dostlarının gönüllerini, dünyanın aldatıcı pisliklerine iltifât edip meyletmekten uzaklaştırdı. Sırlarını kendi zâtından başkasını düşünmekten tasfiye etti ve temizledi de o sırları kendi izzet ve ululuğu önünde diz çöküp o kapuya devâm etmeleri için hâlis kıldı. Sonra onların sırlarını, Esmâ ve Sıfâtiyle tecelli etti de orada mârifet nurları parladı. Sonra azamet ve celâlini o sırlara keşfetti de, onlar muhabbet ateşiyle yanıp tuluştular. Sonra Celâlinin künhü ile o sırlardan saklandı da, o sırlar, O'nun azamet ve kibriyâlık sâhasında hayran kaldılar. Her ne zaman O'nun celâlinin künhünü anlamak için harekete geçti ise, dehşet ve hayretten akıl ve basiretin yüzünü solduracak bir perde ile o esrârı bürüdü. Her ne zaman o hâli mülâhazadan me'yûs olarak geri dönmek isterse, Cemâl suradikalarından, sofalarından, perdelerinden: «Ey cehâlet ve acelesi sebebiyle Hakk'a vâsıl olmaktan ümitsizliğe düşen insan, sabret!» diye çağırılır da red ile kabûl, engel ile vüsûl arasında mârifet deryasına dalmış ve muhabbet ateşiyle yanmış bir vaziyette kalır.

Salât u selâm, Nübüvveti kemâline erdirmekle peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'e, insanların efendisi ve imamları, Hakkın kaaidi ve koruyucusu olan âl ve ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; Allah için muhabbet, makamların sonu ve derecelerinin en üstünüdür. Muhabbet makamına yükseldikten sonra, ki her makam muhabbetin eserlerinden ve onun tâbilerindendir. Bunlar da şavk, üns, rıza ve bunların benzeri makamlardır. Muhabbetten evvelki her makam da muhabbetin mukaddimelerinden bir mukaddimedir. Tevbe, sabır, zühd ve benzeri makamlar gibi.

Ender bulunan üstün makamlar olmakla beraber akıl bunların varlığını kabûl eder ve kalb bunlara inanır. Allah sevgisine gelince; buna inananlar pek azdır. Hattâ bâzı âlimler imkânını bile inkâr etmişler ve: «Allah

1- SAFLAŞTIRMA	6- PEYGAMBERLİK
2- ASIL, ÖZ	7- SEVKEDEN
3- BÜYÜKLÜK	8- ÜNSİYET
4- BİLGİSİZLİK	
5- KAVUŞMA	

sevgisi demek, O'na ibâdet etmek demektir. Gerçek anlamda muhabbet ve sevgi, Allah hakkında muhâldir. Sevgi, ancak cinsler ve emsâller arasında olur, derler. Bunlar, muhabbeti inkâr ettikleri gibi, ünsü, şavkı, münâcâtın zevkını ve diğer sevginin bütün levazimatını da inkâr etmişlerdir. Bu sebeble bunun yüzünden perdeyi kaldırmak lâzımdır.

İşte biz bu bölümde, sırası ile muhabbet hakkındaki şer'i şâhid ve delilleri, muhabbetin hakikat ve sebeblerini, muhabbet ve sevgiye ancak Allahu Teâlâ'nın lâyük olduğunu, en büyük zevkını, Allahu Teâlâ'nın Cemâline bakmak olduğunu, âhirette Allahu Teâlâ'nın cemâlini sık sık müşâhedenin sebebinin dünyadaki mârifet olduğunu, Allah sevgisini kuvvetleştiren sebepleri, sevgide insanların farklı oluşunun hikmetlerini, Allahu Teâlâ'yı bilmekteki anlayış kusurunun sebeblerini, şavkın mânasını, Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesini, kulun Allahu Teâlâ'yı sevmesinin alâmetlerini, Allah ile ünsün mânasını, ünsiyyette inbisatı, sonra rızânın mânasını ve fazîletini, hakikatini, duâ ve mâsiyêti kârih görmenin ve isyandan kaçmanın rızâyı münâfî olmadığını ve bu husus ile ilgili hikâyeler ve sevenlerin müteferrik sözlerini anlatacağız. İşte bu kitapta bütün anlatacağımız bunlardır.

1 inci BEYÂN : KULUN ALLAH'I SEVMESİNE DAİR ŞER'İ DELİL VE ŞAHİDLER

Bilmiş ol ki; Hz. Muhammed'in ümmeti, Allah ve Resûlünü sevmenin farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Vücudu olmayan bir şey nasıl farz olur? Sevgiye bağlı olup onun meyvesi olan tâat, sevgi ve muhabbet ile nasıl tefsir edilir? Bunun için önce sevginin, sonra da itâatın bulunması gerekmektedir.

Muhabbeti İsbât Eden Âyetler :

حُبُّهُمْ وَحُبُّونَهُمْ

«Allah onları, onlar da Allah'ı severler» (5 -

Mâide: 54),

وَالَّذِينَ آمَنُوا سَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

«İmân edenlerin Allah'a sev-

gisi ise sağlamdır» (2 - Bakara: 165).

Bu âyet-i celîle'ler muhabbeti ve muhabbetin farklı olduğunu isbat eden delillerdir. Birçok hadislerinde Resûl-i Ekrem, muhabbeti, imânın şartı olarak bildirmiştir. Ebû Rezin-i Ukaylî, Resûl-i Ekrem'e imândan sorduğunda :

1-İMKANSIZ 2-BENZER 3-ŞEVK 4-ÜNSİYET 5-GENİŞLEME
6-İSYAN 7-ÇİRKİN

أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ سِوَاهُمَا ۝

«Allah ve Resûlü, senin için başka her şeyden daha sevimli olmaktır» (386) buyurmuştur. Diğer hadiste de şöyle buyurmuştur :

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ سِوَاهُمَا ۝

«Allah ve Resûlü, kişiye başkalarından daha sevimli olmadıkça, iman etmiş olmaz» (387). Başka bir hadiste de :

لَا يُؤْمِنُ الْعَبْدُ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَالتَّائِرِ أَجْمَعِينَ ۝

«Kul iman etmiş olmaz, tâ ki ben ona, ehlerinden, malından ve bütün insanlardan (bir rivâyette de) kendi nefsinden daha sevimli olmadıkça» (388) buyurmuştur. Nasıl böyle olmasın ki, Allahu Teâlâ :

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ ... ۝

«De ki: «Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korka geldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler, size Allah'tan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun» (9 - Tevbe: 24) buyurmuştur.

Âyet-i celile, tehdid ve inkâr mi'rezinde vârid olmuştur. Allah'ı sevmeyi emretmek üzere Resûl-i Ekrem :

أَحِبُّوا اللَّهَ لِمَا يَغْذُوكُمْ بِهِ مِنْ نِعْمَةٍ وَاحِبُّوا اللَّهَ لِأَنَّ

«Allahu Teâlâ'nın size verdiği sayısız nimetler için onu seviniz. Beni de Allah sevdiği için seviniz» (389) buyurmuştur.

Rivâyete göre adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «Ben seni seviyorum» deyince, Resûl-i Ekrem :

(386) Ahmed rivâyet etmiştir.

(387) Buhâri ile Müslim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(388) Buhâri ile Müslim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(389) Tirmizî, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

اِسْتَعِدَّ لِلْفَقْرِ هـ

«Yoksulluğa hazır ol» buyurdu. Adam: «Al-

lah'ı da seviyorum» deyince, Resûl-i Ekrem: اِسْتَعِدَّ لِلْبَلَاءِ هـ

«O hâlde belâya da hâzır ol» (390) buyurdu. Hz. Ömer'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem, Mus'ab b. Umeyr'e (R.A.) yönelerek ona baktı. Sırtında, kuşak gibi sardığı bir koç derisi vardı. Resûl-i Ekrem:

اُنْظُرُوا إِلَى هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي تَوَرَّأَ اللَّهُ قَلْبُهُ لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَيْنَ أَبِيهِ يَغْذُوَانِهِ
بِأَطْيَبِ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فَدَعَاهُ حُبُّ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى مَا تَرَوْنَ هـ

«Kalbini Allahu Teâlâ'nın nurlandırdığı şu adama bakın. Onu anne ve babasının arasında onların en iyi yiyecek ve içeceklerle buna kahvaltı verirken gördüm. Allah ve Resûlünün sevgisi onu gördüğünüz hâle getirmiştir» (391) buyurdu.

Meşhûr haberde İbrâhîm aleyhisselâm, ruhunu kabzetmeğe gelen ölüm meleğine: «Hiç dostun, dostunu öldürdüğünü gördün mü?» diye sorar. Allahu Teâlâ da ona: «Hiç dostun, dostuna ulaşmasını kerih gördüğünü duydun mu?» diye vahyeder. Bunun üzerine İbrâhîm aleyhisselâm: «Şimdi canımı al» der, diye vârid olmuştur. Bu dereceyi, ancak bütün mevcudiyetiyle Allah'ı sevenler bulur. Ölümün mülâkat sebebi olduğunu bilince, gönlünden o tarafa meyleder. Zaten başka sevgilisi yok ki, ona iltifat etsin.

Resûl-i Ekrem duâsında: «Allah'ım, bana, sevgini, seni sevenin sevgisini, sevgine beni yaklaştıracak şey'in sevgisini nasib et ve senin sevgini, soğuk sudan benim için daha sevimli kıl» (392) demiştir. Bedevî'nin biri Resûl-i Ekrem'e gelerek, kıyâmetin ne zaman kopacağını sorar. Resûl-i Ekrem:

— Kıyâmet için ne hazırladın? deyince, adam:

— Öyle fazla namaz kılmış ve oruç tutmuş değilim, ancak Allah ve Resûlünü severim, dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Kişi sevdiği ile beraberdir (393), buyurdu. Enes (R.A.) diyor: «Müslümanlar, müslüman olduktan sonra duydukları bu hadis ânındaki sevinçleri kadar sevinçli olduklarını daha görmedim. Yâni müslümanlar,

(390) Tirmizî, Abdullah b. Miğfel'den (R.A.) rivâyet etti.

(391) Ebû Nuaym «Hilye»de hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

(392) Yukarda geçmiştir.

(393) Buhârî ile Müslim, Enes, Ebû Mûsâ ve İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

en çok bu anda sevinmişlerdi. Ebû Bekir (R.A.): «Allahu Teâlâ'ya olan hâlis sevginin zevkine varan, dünyalıktan vaz geçer ve bütün insanlardan yüz çevirir» demiştir.

Hasan-ı Basrî: «Rabbini bilen, O'nu sever. Dünyayı bilen, O'ndan yüz çevirir. Mü'min gaafil olmadan boş işlerle uğraşmaz, düşündüğü vakit üzülür» dedi. Ebû Süleyman Dârânî de: «Allah'ın öyle kulları vardır ki, Cennet ve nîmetleri onları, Allah'tan alıkoyamamış, nerde kaldı ki dünya nîmetleri alıkoysun.

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm üç kişiye rast geldi. Bunların bedenleri ve yüzleri solgun idi. Onlara: «Derdiniz nedir?» diye sorunca, onlar, Cehennem korkusu, dediler. İsâ aleyhisselâm, korkanları Cehennem'de yakmamağı Allahu Teâlâ va'd etti, dedi ve geçti. İlerde daha başka üç kişiye rastladı ki, bunlar evvelkilerden perişan, onların da dertlerini sordu ve, Cennet aşkı, dediler. İsâ aleyhisselâm: «Umdüğunuzu Allah size va'd etmiştir» dedi. Bunları da geçti. İlerde daha perişan durumda, yüzleri nur kesilmiş üç kişiye daha rastladı. Onlara da durumlarını sordu. Onlar da: «Allah, sevgisinden bu hâle geldik» dediklerinde, Hz. İsâ üç def'a: «İşte mukarreblersiniz» dedi.

Abdülvahid b. Zeyd anlatıyor: «Bir def'a kar üzerinde duran bir adam gördüm. Kendisine :

— Üşümüyor musun? dedim. O :

— Allah sevgisi ile meşgul olan, soğuğu duymaz, dedi. Seriyü's-Sakati diyor: «Kiyâmet günü ümmetler peygamberlerinin adıyla çağrılacaklardır. Meselâ, ey İsâ'nın, ey Mûsâ'nın ve ey Muhammed'in ümmeti, diye sesleneceklerdir. Yalnız Allah'a muhabbet edenlere, «Ey Allah'ın velileri, Allahu Teâlâ'ya buyurun» diye seslenecek ve bunlar neş'e ve heyecandan çıldıracak hâle geleceklerdir. Herm b. Hayyan: «Mü'min, Rabbini bildiği vakit onu sever, sevdiği vakit O'na yönelir. O'na yönelmenin zevkine vardığı vakit, hevesle dünyaya bakmadığı gibi, âhirete de inkisar ve zayıf gözle bakmaz. Bu hâli, kendisini dünyada hasrete, âhirette de istirahatata ulaştırır.

Yahya b. Muaz: «O'nun afvı, bütün günahları içine alırsa, ya rızası nasıl olur? O'nun rızası bütün emel ve arzuları içine alırsa, ya sevgisi nasıl olur? O'nun sevgisi akılları hayrete düşürür. Meveddeti ise hepsini unutturur. Ya lûtfu nasıl olur? dedi.

Bâzı kitaplarda Allahu Teâlâ: «Kulum senin hakkın için ben seni seviyorum, sen de benim hakkım için beni sev» buyurmuştur.

Yahya b. Muaz: «Allah'ım, ben küçük iken senin kapunda durup, seni senâ ile meşgul olan bir insanım. Beni sana aldın, mârifetini bana nasîb ettin. Lûtfundan bana imkân verdin. Beni hâlden hâle naklettin. Beni amellerde istediğin gibi çektin çevirdin. Tevbe, zühd, şavk, rıza, muhabbet makamlarına ulaştırdın. Havzından içirdin. Bahçende yerleştirdin. Emrine devâm ettim. Kuluna harîs oldum. Ne zaman ki bıyıklarım bitmeğe başladı ilmim zâhir oldu. Şimdi büyümüş iken senden nasıl ayrılırım? Da-

ha küçüklüğümde bunları âdet hâline getirmiştım. Senin etrafında kaldığım müddetçe gizli hareketime devam eder ve gizli sesle sana yalvarırım. Zira ben seni seviyorum. Her seven, sevgilisine âşık, diğerlerinden sarf-ı nazar eder» dedi.

Yine Y a h y a b. M u a z : «Muhabbet ile bir hardal danesi kadar ibâdet, sevgisiz yetmiş senelik ibâdetten, benim için daha makbûldür» dedi.

Allah sevgisi hakkında sayılamıyacak kadar çok eser ve rivâyetler vardır. Bu, meydandadır. Asıl kapalı olan, sevginin anlamıdır. Biz bunu açıklayalım.

2 nci BEYÂN : MUHABBETİN HAKİKATİ, SEBEBLERİ VE KULUN ALLAH'I SEVMESİNİN MAHİYETİ

Bilmiş ol ki; bu bölümde aranan, ancak bizâtihi muhabbetin hakikatinin ne olduğunu, sonra şart ve sebeplerini, daha sonra da Allah hakkındaki anlamının hakikatini bilmekle mümkündür.

BİRİNCİ ASIL

İlk önce bilinmesi gereken asıl, mârifet ve idrâksiz, yâni bilip anlamadan sevginin tahakkuk edemiyeceğidir. Çünkü insan, ancak bildiğini sever. Bunun için cansız bitkilerin sevgi ile vasıflanması mümkün değildir. Sevgi, canlı ve anlayışlı olanların özelliğidir. Bu idrâk edilen eşyada, idrâk edip anlayanın tabiatine uygun hoşuna gidip zevk aldığı ve tabiatine uymayıp hoşuna gitmiyen, canını sıkan ve bir de ne zevk, ne de elem veren olmak üzere üçe ayrılır. Anladığı, zevk ve rahatlık duyduğu her şey idrâk sâhibi için sevimidir. Anlayışında acı duyduğu her şey de onun için sevimsizdir. Lâkin ne zevk, ne de üzüntü duymadığı şeylere gelince; bunlar mahbub ve mekruh olarak vasıflanmazlar. Demek ki zevk alınan her şey, zevk alan için sevimidir, demek, gönül ona meyleder demektir. Sevimsizdir demek, gönül ondan nefret eder demektir. Demek ki sevgi, gönlün zevk aldığı şey'e meyletmesi demektir. Bu meyil kuvvetleşirse, buna aşk derler. Buğz da, eziyet edici ve zorluk veren şeylerden tabiatın nefret etmesidir. Kuvvetleştiği vakit buna M a k t derler. İşte, bilinmesi gereken muhabbet ve sevginin aslı budur.

İKİNCİ ASIL

İkinci derecede bilinmesi gereken husus, sevgi bilip anlamağa bağlı olduğu için, bilgi ve anlayışın bölünmesi nisbetinde muhabbetin de bölümleri olduğunu bilmektir. Her duyu, anlaşılabilen şeylerden birini anlayabilir ve anladığı şeyden zevk alır da fitraten ona meyleder ve onu sever. Meselâ gözün zevki görüp hoşlandığı şeylerdedir.. Kulağın zevki, duyduğu güzel seslerde, burunun zevki, aldığı güzel kokularda, dilin zevki yemeklerin tadında, tutmanın zevki de yumuşaklık ve zevkini okşayan şey-

lerdedir. İşte duyular vasıtasıyla anlaşılan bu şeyler hoş gittikleri için sevilirler, yâni zevk-ı selîm onlara meyler. Hattâ Resûl-i Ekrem: «**Dünyanızdan üç şey'i sevdim: Güzel koku, kadın ve gözümün karargâhı namazda kılındı**» (394) buyurdu. Güzel kokuya, sevimli, dedi. Hâlbuki göz ile görülmeyip, kulak ile duyulmayan yalnız burun yolu ile alınan bir zevktir. Kadınlara, sevimli, dedi. Bunları da ancak göz ve ellemekle idrâk eder. Namazı göz karargâhı ve en üstün derece sevilenlerden saydı. Hâlbuki o, beş duyunun hiç biri ile bilinmez. Belki altıncı bir duyu ile bilinir ki, bunun da kalb olduğu söylenir. Bu duyuyu ancak kalb sâhibleri anlar. Beş duyu ile elde edilen zevkte hayvanlar da ortaktır. Onlar da bu zevkleri alırlar. Eğer sevgiyi beş duyuya bağlar ve Allahu Teâlâ bu beş duyunun hiç biri ile idrâk edilmeyip hayâlde tasavvur edildiği için sevilmez, dersin, o vakit altıncı hissi ibtal etmekle insanlığın özelliğini kaybetmiş ve insânı hayvanlar derekesine düşürmüş olursun. İnsan, akıl, nur, kalb veya hangi ifade ile olursa olsun bir özellik ile hayvandan ayrılır. İnsânı hayvânat derekesine indirmek çok yanlıştır. Çünkü bâtinî basîret zâhirî basardan, yâni baştaki gözden çok daha kuvvetlidir. Kalb, gözden daha çok anlar. Hâlbuki aklın mânalardan anladığı güzellik, gözün gördüğü sûretlerden anladığı güzellikten daha büyüktür. Buna göre beş duyu ile idrâk edilmekten çok üstün olan ve kalb ile idrâk edilen ilâhî ve şerefli şeylerin zevki, daha büyük olur. Bu bakımdan dürüst tabiat ve sağ duyu buna daha çok meyler. Zaten sevgi, anlaşılan şeyden alınan zevke, gönlün meylerinden başka bir anlam taşımaz. Bunun tafsilâtı aşağıda gelecektir. Buna göre Allah sevgisini ancak insanlık derecesinden hayvanlık derekesine düşen ve beş duyudan başka bir şey bilmiyenler inkâr edebilirler.

ÜÇÜNCÜ ASIL

Üçüncü asıl, insânın kendisini sevdiği gibi, kendisi için başkasını da sevdiğinde şübhe edilmemesidir. Fakat acaba o başkasını, kendisi için değil de başkası için sevebilir mi? İşte zayıf görüşlü insanları zor duruma düşüren burasıdır. Bunlar, bir insânın, başkasını, o başkasının zâtı için sevdiğini kabûl etmezler. Onun zâtından hâric sevene bir faydası olmadıktan sonra, o, sevilmez, derler. Hâlbuki gerçek olan, bunun aksidir. Her hangi bir şeyden sevene bir fayda gelmediği hâlde, yalnız zâtı için de sevinebilir. Şimdi biz muhabbetin sebep ve kısımlarını anlatalım ki, bu da anlaşılmış olsun.

MUHABBETİN SEBEB VE KISIMLARI

Birinci sebep : Her canlı için ilk sevilen şey kendi nefsi ve zâtıdır. Kişinin kendi kendini sevmesi demek, varlığının devamına meyli ve yok olmasına nefreti demektir. Zîra tabiat bakımından sevilen şey, sevenin hâ-

(394) Neseî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçti.

line uygun düşendir. Seven için varlığının devamından daha uygun ve yokluğundan daha nefret ettiği ne olabilir? Bunun için insan yaşamağı sever ve ölümden hoşlanmaz. Yâni ölümden hoşlanmaması, yalnız ölüm acısından veya ölümden sonraki hâllerden ibâret değil. Hattâ hiç acı görmeden ölecek ve sonunda ikâb da görmeyecek olsa, yine ölüme râzı olmaz. Aynı zamanda bir ân için ölümü sevdiğini kabûl₂etsek, bu sevgi, yok olmak hevesinden değil, hayattaki ızdırap ve elemelerinden bir ân önce kurtulmak içindir. Ağır bir belâ ile karşılaştığı vakit, onun sevdiği o belâdan kurtulmasıdır. Ölümü değildir. Demek ki helâk ve yokluk, kızılıp nefret edilen, varlığın devâmı ise sevilen şeydir.

Varlığın, devâmı sevildiği gibi, kemâli de sevimlidir. Zîra noksanlıkta derecesine göre kemâli kaybetmek vardır. Kaybettiği nisbetteki noksanlık, yokluk demektir ve aynı zamanda helâktir. Helâk ile yokluk, zâtında eksiklik olduğu ve nefret edildiği gibi, vücudun kemâlinde de nefret edilen şeydir. Mutlak varlığın devamı sevildiği gibi, kemâl sıfatlarının bulunması da sevilir. Bu, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla tabiatlerde fitri olarak mevcut olan bir hâldir. İlâhî sünnet böyle cârî oldu, bu değişmez.

Nitekim âyet-i celilede :

وَلَنْ يَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

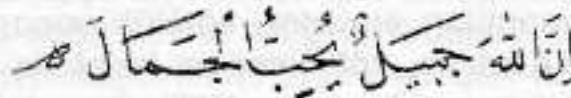
«Allah'ın âdetini değiştirmeye ise asla imkân bulamazsın» (33 - Ahzâb: 62) buyurulmuştur. Şu hâlde insan oğlunun ilk sevdiği kendi zâtı, sonra âzalarının selâmeti, sonra malının, evlâdının, akrabasının ve dostlarının selâmetidir. Âzaların sevimli ve sâlim olmaları istenir. Zîra vücudun kemâl ve devamı âzalara bağlıdır. Malı da sever; çünkü mal, vücudun kemâl ve devâmına âlettir. Diğer sebeblerde de durum aynıdır. İnsan oğlunun bunları sevmesi, zâtları bakımından değil, belki vücudunun devam ve kemâlinde bunlardan faydalanacağı içindir. Evlâdını sevmesi de böyledir. Ondan hiç bir fayda görmese de onu sever. Çünkü kendisinden sonra yerine o geçecek ve bu sûretle nesli yaşıyacaktır. Neslinin yaşamasında da bir nevi bekâ vardır. Kendisinin bekasına fazla iştîyâkından ötürü, kendi yerinde kaaim olanın da bekasını sever. Ebedî olarak kendisinin kalmasından ümidini kesince, kendi cüz'ünün kalmasını ister ve sever. Evet, kendi sıhhati, kuvvet ve kudreti yerinde iken, oğlunun veya kendisinin öldürülmesinde serbest bırakılsa oğlunu öne sürer. Çünkü oğlunun kalması, bir yönden kendisinin kalmasına benzerse de, kendisi ise her yönü ile kalmış olur. Oğlunun kalması, gerçek kendisinin kalması gibi değildir. Akriba ve aşiretini sevmesi de kendindeki kemâli sevmesi içindir. Onların çokluğuna güvenerek kendini kuvvetli görür. Zîra akriba, mal ve hâricî sebebler, insan için mükemmel birer kanad gibidir. Vücudun devam ve her yöndeki kemâli sevilen bir şeydir. Demek ki her canlının ilk sevdiği, kendi zâtı, zâtının kemâli ve bunların devamıdır. Sevmediği ise bunların zıddıdır.

İkinci sebep : Sevmenin ikinci sebebi, ihsandır. İnsan, iyiliğin kölesidir. Gönüller kendilerine iyilik yapanları severler, kötülük yapanlara da kızarlar. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Allah'ım, kötü insânın kalbimin kendisini seveceği bir iyiliği bana yapmasını nasîb etme» (395) diye duâ etmiştir. Burada Resûl-i Ekrem, iyiliğe karşı sevginin, insanda zarurî olup bunu izâleyle muktedir olmadığına işâret etmiştir. Bu hâl fıtrîdir, değişmesine imkân yoktur. Böyle bir iyilik sebebiyle de insan oğlu hiç bir münâsebeti olmayan yabancıyı sevebilir. Bunu da inceledik mi yine birinci sebebe döndüğünü görürüz. Zîra iyilik eden, her ne şekilde olursa olsun yaptığı iyilik, vücudunun devamına, kemâline ve vücudunun yararınadır. Yalnız iyilik eden senin âzaların gibi değildir. Çünkü âzaların, kemâlin kendisidir. Fakat ihsân eden başkasıdır. Aradaki fark budur. Fakat doktorların yaptığı gibi, bâzan âzalarını kurtarmağa da sebep olurlar. Yine de sıhhati sevmek ile, sıhate sebep olan doktoru sevmek arasında fark vardır. Zîra sıhhat, bizâtihî aranır. Doktor ise sıhhat için aranır. Bunun gibi, ilim de sevilir, hoca da sevilir. Fakat ilim, zâtî bakımından, hoca ise ilmi öğretmesi bakımından sevilir. Yemek, içmek ile altın ve gümüş de böyledir. Altın ve gümüş, yiyecek ve içecek için, yemek ve su ise yiyip içmek için sevilirler. Biri bizâtihî, diğeri ise vasıta olarak sevilir. Demek ki sevgi, aralarındaki rütbe farkına göre değişir. Yoksa aslında bunların hepsini insan kendisi için sever. İyiliğinden dolayı bir adamı seven, onu zâtı için değil, onun iyiliği için sevmiştir. İyilik ise onun işlerinden birisidir. İyilik kalkınca sevgi de kalkar. İyilik azalırsa, sevgi de azalır.

Üçüncü sebep, şey'i zâtından ötürü sevmektir. Yâni her hangi bir iyiliğinden dolayı değil, zâtından hoşlandığı için onu sevmesidir. İşte eksilip artmıyan, yok olup tükenmiyen gerçek sevgi budur. Bu da hüsn-i cemâli sevmektir. Güzelliği anlıyan herkes güzeli sever. Güzelliği sevmesi de güzelliğin zâtındandır. Zîra onda güzelliği anlamak, zevkin kendisidir. Bu, başka sebepten değil, yalnız güzelliği ve zâtı için sevilir. Güzeli sûretin yalnız kazâ-i şehvet için sevildiğini sanma. Kazâ-i şehvet, ayrı bir zevktir. Güzeli, sırf güzel olduğu için de sevilir. Hattâ güzeli anlamak da bir zevktir. Bunun için zâtî bakımından da sevilmesi câizdir. Bunu inkâr lüzum yoktur. Akar sular ve yeşillikler, mutlak sûrette yemek-içmek için değil, güzel oldukları için sevilirler. Sırf gözün onları güzel görmesinden ötürü seviliyorlar. Akar su ve yeşillikler Resûl-i Ekrem'in hoşuna gider ve onları severdi. Sâlim tabiatlar, aydınlıklara, yeşilliklere, uçan renkli kuşlara, güzel nakış ve mütenasib şekillere bakmaktan zevk aldığına, hattâ bunların kederi dağıttığına hükmederler.

Bu sebebler zevklidir. Zevkli olan her şey ise sevimidir. İdrâk edilen her hüsn-i cemâlde bir zevk vardır. Bunu kimse inkâr edemez. Şimdi, Allahu Teâlâ'nın da güzel olduğu sâbit olursa, onu da sevmemek imkânsızdır. O ise güzellerin güzelidir. Nitekim Allahu Teâlâ hakkında Resûl-i

(395) Ebû Mansur Deylemî «Müsned-i Firdves»inde Muas'dan (R.A.) rivâyet etti. Bu rivâyet metin olarak yukarıda geçmiştir.

Ekrem : «Allah gubeldir, gubeli sever»

(396) buyurmuştur.

DÖRDÜNCÜ ASIL

Dördüncü asıl, hüsün ve cemâlin anlamı beyânındadır.

2 Bilmiş ol₃ ki; hayâl ve his âleminin varlıklarında sıkışan, güzelliğin; endam ve tenasübü, şekil ve sûret güzelliğinden ibâret olduğunu sanır. Renk güzelliği, beyaz kırmızı karışımı, boy güzelliği ve benzeri şeyleri güzellik zanneder. Çünkü çoğunlukla insanlara göre güzellik, gözün güzel gördüğü şeylerdir. Onlar çoğunlukla şahısların sûretlerine iltifat eder. Görülmeyen, tahayyül edilmeyen, şekil ve renk almayan her hangi bir şey'in güzelliğinin düşünölemediğini sanırlar. Güzelliği düşünölemediği bir şey'i anlamakta zevk yoktur. Zevk olmadığı gibi sevilme de yoktur, dediler. Bu, açık bir hatâdır. Zira güzellik, yalnız gözün anlamasına bağı değildir. Bunun gibi boy bos ve renge de bağı değildir. Meselâ, şu yazı güzel, şu ses güzel, bu at güzeldir, deriz. Hattâ şu elbise ve bu kab da güzeldir, deriz. Güzellik yalnız sûrette aranırsa, daha ses, yazı ve diğere şeylerin güzelliklerinin ne anlamı kalır. Hâlbuki gözün güzel yazıdan zevk aldığı, kulağın güzel nağmelerden hoşlandığı herkesin bildiği bir gerçektir. İdrâk edilen her şey ya güzel veya çirkindir. Daha bu şeylerin müşterek oldukları güzellik ve çirkinliğin anlamı ne olur? Bütün bunları açıklamak lâzım, fakat muâmele ilminde sözü uzatmak doğru olmayacağı için hakkı açıklıyarak deriz ki; her şey'in güzelliği, kendisinde bulunması mümkün ve kemâline lâyık olan şeylerin kendisinde bulunması demektir.

Kendisinde bulunması mümkün olan bütün kemalâtı kendisinde topladığı vakit, güzelliğin zirvesine ulaşmış demektir. Şâyet bir kısmı bulunursa, bulunduğu nisbette güzeldir. Güzel at dediğimiz vakit, bir at'ta bulunması gereken hey'et, şekil, renk, güzel burun ve onunla kaçma ve kaçana ulaşabilme imkânları gibi, bütün vasıfları kendisinde toplamış bir at demektir. Güzel yazı dediğimiz vakitte de, yazı tekniğinin gerektirdiği, harf uygunluğu, müvazene, istikamet, tertib, hüsn ü intizam, nokta, cümle ve satırbaşı gibi vasıfları toplıyan yazı demektir. Demek ki güzel denmesi için kendisine lâyık olan her vasfı toplamış olacaktır. Bâzan birinde aranan, diğesinde tamamen aksine de olabilir. Her şey'in güzelliği, kendisine lâyık olan kemâlinedir. Meselâ, at'ı güzelleştiren, insânı güzelleştirmez. Diğere eşyada da hüküm böyledir. Yazıyı güzelleştiren sesi güzelleştirmez, elbiseyi güzelleştiren kablari güzelleştirmez. Herkesin kendine has bir özelliği vardır.

(396) Müslim, İbn Mes'üd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

1-GÜZEL 2-BEDEN 3-UYGUNLUK 4-HAYAL

Şâyet, senin anlattığın bu eşyanın hepsinin güzellik ve çirkinlikleri göz ile bilinmezse de yine duyuların bu işde rolü vardır. Diğer duyu organları aracılığı ile biliniyorlar. Bütün bunlar, his ve duyularla bilinen şeylerdir, dersin.

Bilmiş ol ki; hüsn ve cemâl, duyularla bilinmeyen şeylerde de vardır. Meselâ, «şu güzel ahlâk, bu güzel ilim, bu sîret-i hasene, bu ahlâk-ı cemîle»¹ dendiği gibi, ahlâk-ı cemîleden ilim, akıl, iffet, şecâat, takvâ, kerem, mürüvvet ve diğer iyi hâller murâd edilir ki, bunların hiç biri beş duyu ile bilinmezler. Ancak bâtinî olan basîret nûru ile bilinirler. Bu güzel hâllerin hepsi sevimli ve bunlarla tâvîf edilen insan da sevilen bir insandır. Bunun böyle olduğu, tabiatlerin, peygamberleri ve sahâbeleri sevmelerinin cibillî olması ile de anlaşılar. Mezheb imamlarını sevmeleri de bu kabildendir. Görmedikleri hâlde Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve diğer imamları öyle severler ki, peygamberlerine ve bunlara olan sevgileri, aşka kadar yükselir de bağlı bulunduğu mezhebin tervîci için bütün servetini fedâ eder ve hattâ imamı için vuruşmaya kadar gider. Nitekim bu mezheb ihtilâfları uğrunda pek çok kanlar dökülmüştür. Meselâ, acaba İmam-ı Şâfiî'yi hiç tanımadan ve görmeden onu niçin sever? Belki görse hoşuna gitmiyecek ve vücud tenâsübünü beğenmiyecektir. Fakat onu aşk derecesine varan sevgiye yükselten sûreti değildir. Çünkü o, çürümüş toprak olmuştur. Belki onun bâtinî sîreti, ilmi, dîni, takvâsı, dîni bilgileri ihâta etmesi, şer'î ilimleri ifade ve onları âleme yayması içindir.

İşte bunlar güzel vasıflardır. Bunların güzelliği duyularla değil, basîret nûru ile bilinir. Zira duyular, bunları anlamaktan âcizdir. Ebû Bekir es-Sıddîk'ı (R.A.)² sevip herkesden üstün kabûl edenler, Hz. Ali'yi (K.V.) sevip onun için tâassub derecesine varanlar da böyledir. Bunlar onları beş duyuları ile değil, ilim, din, takvâ, şecâat, kerem ve benzeri bâtinî sîretlerinden ötürü sevmişlerdir. Meselâ, Ebû Bekir'i (R.A.)³ seven, onu etinden, kemiğinden, derisinden, şeklinden, saçından ve sakallından dolayı sevmediği herkesin bildiği bir gerçektir. Zira bunların hepsi yok olup gitti, fakat Sıddîk'ı siddîk yapan vasıfları kaldı. İşte güzel sîret ve makbûl vasıflar da bunlardır. Bu sıfatlar devâm ettiği için sevgi de devâm ediyor. O sıfatların hepsi, gerçekleri bilip şehvetlerini kırmak sûretiyle kendini o tarafa çevirmeğe muktâdir olan ilim ve kudrete dayanır. Bütün iyilik yolları bu iki vasıftan ayrılır. Bu iki vasıf da his ile bilinmeyen vasıflardır. Bunların yeri, bedende bölünmeyi kabûl etmiyen her parçadır. Gerçekde sevilen de budur. Parçalanmağı kabûl etmiyen cüz'ün sîret, şekil ve rengi yoktur ki göz onu görsün de gördüğü için sevilmiş olsun. Demek ki sîrette güzellik vardır. İlim ve basîretsiz güzel ahlâk meydana gelse de bu, sevgiyi gerektirmez. Sevilen güzellik, sîret-i cemîleden meydana gelen güzelliştir. Bu güzel huy ve şerefli faziletlerdir ki bunlar, ilim ve kudretin kemâline râcidir. Bunlar his ile bilinemediği hâlde tabiî olarak sevilir. Hattâ tabiat ve yaradılışı ile başbaşa kalmış, henüz dış etkilerden âzâde bir çocuğa her hangi bir adamı sevdirebilmek için tek

1-İYİLİK YOLU	6-GRUP	11-KUVVETLİ
2-ÇOK GÜZEL	7-CİNS	12-ÖMİTLİ
3-YİĞİTLİK	8-YÜKSELMESİ	
4-İNSANİYET	9-TARAFLILIK	
5-VASIFLANMA	10-AHLAK	

çâre, onun kereminden, ilminden, şecâatinden ve diğer iyi hâllerinden uzun uzadıya anlatmakla mümkündür. O, bu iyiliklere kanâat getirdiği vakit, artık onu sevmemek imkânı kalmaz. Sahâbeyi sevmek, Ebû Cehil ve şeytânı buğzetmek, onların kötülüklerini uzun uzadıya anlatmak sâyesindedir ki bunların hiç biri his ile bilinmez. H â t e m - i T â i ' yi cömerdlikle, H â l i d b. V e l i d ' i şecâat ve kahramanlıkla anlatmak sayesinde bu vasıflardan dolayı gönüller zarurî olarak onları sevmiştir. Bu sevginin sebebi, ne duyular vasıtasıyla adamı bilmek, ne de adamların bize bir faydalarının dokunmuş olması iledir. Hattâ hiç bir kârı ve faydası dokunmayan uzak memlekette ve geçmiş tarihlerdeki bir hükümdârın adâlet ve ihsânından bahsedildiği vakit, yine gönül onu sever. Demek ki insan sevgisi, yalnız kendisine ihsân edene bağlı değildir. İhsân eden adam kim olursa olsun, kime ihsanda bulunursa bulunsun, sevilen bir insandır. Çünkü her hüsn ve cemâl sevilir. Sûret ise zâhirî de olur, bâtinî de olur. Hüsn ve cemâl ise her ikisine şâmilidir. Dış görünüş, baş gözü ile görüldüğü gibi, bâtinî sîret de basîret ile gözükür. Basîretten mahrum olan bunları ne görür, ne de bunlardan zevk alır; ne sever, ne de bunlara meyleder. Basîreti baş gözünden üstün olanlar ise bu gibi bâtinî mânaları zâhirî sûretlerden çok daha fazla sever. Kûşedeki işlemeyi güzelliğinden ötürü seven ile, bâtinî sîretinden dolayı peygamberi seven arasında büyük fark vardır.

BEŞİNCİ ASIL

Beşinci asıl, seven ile sevilen arasındaki gizli münâsebettir. Zira nice adamlar vardır ki, güzellik ve yarar sağlama dışında aralarında ruhi bir münâsebet olur, bu sebeble birbirini severler. Nitekim Resûl-i Ekrem :

«**Bezm-i Elestü**»de tanışan ruhlar dünyada buluşacak, tanışmayanlar da ayrılacaktır» (397) buyurmuştur. Sohbet Âdâbı Kitâbının Allah için sevgi bölümünde bu hususta gerekli açıklama yapılmıştır. Oraya bakılsın. Çünkü o da sevginin acayip sebeplerinden biridir. Demek ki sevginin sebepleri beştir. Bunlar da, insânın kendi varlığını, kemâlini, devâmını, vücudunun devam ve bekası hususunda kendisine yardım edip tehlikeleri önliyen ve kendisine yapmasa bile başkalarına iyilik eden, ister zâhirî sûretinde, ister bâtinî sîretinde olsun, zâtî bakımdan güzel olanı ve aralarında gizli münâsebet bulunanları sevmesidir. Bütün şu beş vasıf bir arada toplansa, sevgisi kat kat fazla olur. Meselâ bir insânın; sûreti ve ahiâkı güzel, üstün ilme ve hüsn-i tedbîre sâhib, herkese iyilik eder, anne ve babasına da ikramda bulunur bir oğlu olsa, elbette bu evlâdına olan sevgi son haddine yükselir. Bütün bu vasıflar kuvvetlendikçe sevgi de o nisbette kuvvetlenir. Şâyet bu vasıflar kemâlin zirvesine ulaşmışsa, sevgi de en üstün dereceye yükselmiş olur.

(397) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçmiştir.

Bütün bu vasıfların hepsi, Allahu Teâlâ'dan başka kimsede kâmil olarak toplanamaz. Tam ve kâmil olarak yalnız Allahu Teâlâ'da bulunur. Buna göre gerçek sevgiye de ancak Allahu Teâlâ lâyıktır. Şimdi biz bu hususu açıklayalım :

3 üncü BEYÂN : SEVGİYE LÂYİK OLAN YALNIZ ALLAH'TIR

Allah'tan, başkasını seven ve bu sevgisi Allah için olmiyanların sevgileri, cehâletlerinden ve Allah'ı bilmekteki kusurlarındandır. Peygamberi sevmek mahbubtur. Çünkü onu (Allah için) sevmek Allah'ı sevmek demektir. Âlimleri, takvâ sâhiblerini sevmek de böyledir. Zîra sevilenin, sevgilisi de sevilir. Sevilenin, elçisi de sevimlidir. Sevleni seven de sevilir. Bunların hepsi bir asla rücû eder ve başkasına geçmez. Basiret erbabına göre gerçekde sevilen yalnız Allahu Teâlâ'dır. O'ndan başka sevgiye hak kazanan yoktur. Bunun açıklanması, yukarda anlattığımız sevginin beş sebebine dönmekle mümkündür. Çünkü sevginin sebepleri olan beş şey'in hepsi de tam mânasıyle Allahu Teâlâ'da vardır. Bunlar, başkasında bulunamaz. Bu beş sebebin Allah'da bulunması hakikat, başkalarında bulunması vehim ve hayâldir, mecazdır, hakikat ile bir ilgisi yoktur. Bu gerçek böyle anlaşıldıktan sonra her basiret sâhibine, zayıf gönül ve zayıf akıl sâhiblerinin gerçek olarak Allah sevgisinin muhal olduğu hayali görüşlerinin zıddı keşfolur ve hakikatte Allah'tan başka kimsenin sevilmiye-
diği gerçeği ortaya çıkmış olur.

Meselâ, birinci sebebi ele alalım: O da, kişinin kendi varlığını, kemâlini ve devâmını sevmesi; yokluğunu, noksanlığını, kemâlinin azlığını sevmeyip ondan nefret etmesidir. Bu, canlının yaradılışında mevcûd olan bir özelliktir. Bundan ayrılması düşünülemez. İşte bu birinci ve tamamen zâtî olduğu sanılan sebep, son derece Allahu Teâlâ'yı sevmegi gerektirir. Çünkü kendisini ve Rabbisini bilen, varlığının devam ve kemâlinin kendisinden değil, Allahu Teâlâ'dan olduğunu kesin olarak anlar. Onu yoktan vâ' eden, yaşatan, kemâl sıfatlarını yaratmakla kendisini olgunluğa ulaştıran ve olgunluğa ulaşma sebeplerini yaratan, bu sebepleri kullanmağa hidâyet edenin, Allahu Teâlâ olduğunu bilir. Yoksa kendi başına insânın ne varlığı, ne de devam ve kemâli olabilir. Belki Allah'ın fazlı olup onu vâ' etmese sırf yokluk idi. Eğer yaşatmak için de Allah'ın lûtfu olmasa, vâ' olur olmaz yine yok olacaktı. Eğer Allahu Teâlâ onun hilka-
tinin kâmil olmasını, kendi fazlı ile murâd etmeyeydi, noksân olacaktı.

⁵
⁶
Hulâsa; varlıklar arasında bizâtihi kâaim olan, yalnız Allahu Teâlâ'dır. Ondan başka her şey O'nun kuvvet ve kudreti ile vardır. Başkasından meydâna gelen kendi zâtını seven bir ârif, onu meydâna getireni ve inaniyorsa onu yoktan vâ' edip yaşatan ve bizâtihi kâaim olup başkalarını da yaşatanı elbette sever. Onu sevmemesi, kendine ve Rabbine olan cehâletinden ileri gelir. Muhabbet, mârifetin meyvesidir, mârifetten sonra gelir. Mârifet olmazsa muhabbet olmaz. Mârifet zayıf olursa muhabbet de

zayıf olur. Mârifet ne nisbette kuvvetli olursa muhabbet de o nisbette kuvvetleşir. Bunun için Hasan-ı Basrî: «Rabbini bilen O'nu sever, dünyayı bilen ondan nefret eder» demiştir. Zâten insanoğlunun kendisini sevip, kendisini yaratanı sevmemesi düşünülemez. Güneşin yakıcı sıcağı ile karşılaşan gölgeyi sever. Gölgeyi seven, zarurî olarak gölge veren ağaçları da sever. Mevcûdatta ne varsa hepsi Allah'a nisbetle gölgenin ağaca, aydınlığın güneşe nisbeti gibi, hepsi O'nun kudretinin eseri ve hepsinin varlığı O'nun varlığına bağlıdır. Gölgenin varlığı, ağacın varlığına, aydınlığın varlığı da güneşin varlığına bağlı olduğu gibi. Daha doğrusu bu misâl, avâmın vehmî görüşlerine nisbetle doğru olabilir. Çünkü onlar, aydınlığı güneşin eseri ve ondan aktığını sanırlar. Bu ise basîret sâhibleri, için açık bir hatâdır. Zira onlara göre gerçekte güneşin karşısına kesif cisimler çıktığı vakit, Allahu Teâlâ'nın kudretinden hâsıl olan o cismi aydınlatır. Yoksa güneşin kendisinde bir hüneri yoktur. Nitekim güneşin kendisi, şekli ve sûreti de yine Allahu Teâlâ'nın kudretinden meydâna gelmiştir. Gerçek budur. Verdiğimiz misâlden maksad, hakîkatî açıklamak değil, durumu aydınlığa kavuşturmaktır. Demek ki insânın kendisini sevmesi, zarurî ise, kendisini yaratan, devâm ettiren, zâhiri ve bâtını vasıflarını tamamlayan, cevher ve arâzını meydâna getirene inanıyorsa, O'nu sevmesi zaruridir. Bu sevgi, dışında kalıp nefis ve şehvetleri ile uğraşan, Rabbinden ve Hâlikından gaflet etmiş ve O'nu gereği gibi bilememiş, görüşleri, hayvanların da ortak olduğu madde ve şehvet, şehvetlerinin tatmini peşinde meleklerle yaklaşımayanın üzerinde yürümeyeceği melekût âleminden mahrum kalmış kimsedir.

İkinci sebebi ele alalım: O da kendisine, malını korumak, kendisiyle tatlı konuşmak, yardımda bulunmak, düşmanlarına karşı savunmak, kendisine, ailesine, çocuk çocuğuna iyilik yapmak ve ihsanda bulunmaktır. Böyle bir insan elbet kendisi için sevimli olur. İşte bütün bunlar olduğu gibi, yine de yalnız Allah'ı sevmeyi gerektirir. Çünkü bu adam, gerçeği olduğu gibi bileydi, bütün bu iyilikleri kendisine yapan ve yaptıranın Allah olduğunu bilirdi. Bu özel işlerde hüküm böyle olduğu gibi, umumî olarak sayılmasına imkân olmayan her çeşit nimetleri de yine Allahu Teâlâ ver-

miştir. Nitekim âyet-i celîlede : **وَإِذْ نَعَزْنَا نِعمَةً اللّٰهِ لِاتُحْصَوْهَا**

«Allah'ın verdiği nimetleri sayacak olsanız, bitiremezsiniz» (16 - Nahl: 18) buyurmuştur. «ŞÜKÜR KİTABI»nda buna bir nebze işâret etmiştik. Fakat burada da, yapılan iyiliklerin gerçek yapıcısı Allah olup insanlara nisbetinin mecaz olduğuna bir nebze dokunmayı uygun buluyoruz. Meselâ, kabûl edelim ki bir zengin veya hükümdar, bütün hazinelerinde dilediği gibi tasarruf yetkisini sana vermiştir. Senin bu ihsânı ondan bilmen yanlıştır. Evvelâ onun yaptığı, sâhibi bulunduğu malın tasarrufunu senin emrine vermesinden ibârettir. O adamı ve o malı yaratan kim? O malda ta-

sarrufun kudret ve irâdesini o adama nasîb eden kim? Seni o adama sevdirip, onu sana meylettiren ve sana ihsân etmenin din ve dünyası hakkında onun için hayırlı olduğunu ona bildiren kim? Eğer bunlar olmasa, sana bir habbe verir miydi? Cenâb-ı Allah'ın bu sebepleri onda yaratması ve malını sana vermesinin hakkında hayırlı olmasını bildirmekle onu bu işi yapmağa mecbûr etmiş ve adamın muhalefet imkânı kalmamıştır. Demek ki asıl sana ihsanda bulunan onu bu işe mecbur edendir. Onun eli ise ihsânı sana ulaştırmakta bir vasıta¹dır. Elin sâhibi, suyun mecra-²sında akması gibi, buna mecburdur. Şâyet kendiliğinden ihsân ettiğini ve bir vasıta olmadığını düşünerek ona teşekkûr ediyor ve onu seviyorsan işin içyüzünü bilmiyorsun demektir. Çünkü insânın, ancak kendine ihsân düşünülür. Başka her hangi bir yaratığa ilgi ise muhaldir. Zîra onun malını vermesinde ya peşin veya veresiye bir menfaat düşünür. Şübhesiz en veresiyesi, âhirette mükâfat almasıdır. Peşin olanı da adamı minneti altına almak, onu kendine bağlamak, övdürmek, cömerdlikle ün almak, gönülleri kendisine bağlayıp kendisine hizmet ettirmek, sevdirmek ve saydırmak gibi sebeblerdir. İnsan malını ateşe, suya atmıyacağı gibi, boşu boşuna da başkasına vermez, ancak bir gaayesi için verir. İşte onun maksadı, o gaayesidir. Yoksa malını sana verirken, maksadı sen değilsin. Sen, onun maksadını yerine getirmek için bir vasıtasın. O sayede anılmak, övülmek, teşekkûr edilmek ve sevab kazanmak gibi şeyleri sağlamış olur. Maksadına ulaşmak için seni almağa musahhâr kıldı. Demek ki sana iyilik yapan, kendisine yapmış olur ve aynı zamanda verdiğiinden fazlasını bekliyor. Eğer o fazlalık ümidi olmasa sana bir şey vermezdi. O hâlde bu adam, iki yönden teşekkûr ve sevgiye müstahak değildir :

a) Birincisi, Allah'ın hükmü ile o, buna musahhardır. Muhalefet imkânı yoktur. O, sultânın hazine vekili gibidir. Onun hıl'at giydirmesi, sultânın emriyle olduğu için, mecburdur, muhalefet imkânı yoktur. Eğer kendi başına kalaydı hiç kimseye bir şey vermezdi. İhsân eden herkes de böyledir. Eğer Allahu Teâlâ onları kendi başlarına bırakaydı, onlar hiç kimseye bir şey vermezlerdi. Fakat Allahu Teâlâ onların gönlüne, bu malı vermek; hem dünya ve hem de âhiret için senin hakkında daha hayırlı olur, diye yerleştirdi ve ona göre bu malı verdi. Hâl böyle olunca onun medhedilip sevilcek nesi kalır?

b) İkincisi, o, bu verdiği, bir esnaf gibi, sevdiği daha kârlı bir şey ile değiştirmek için veriyor. Satıcı kârı ile bir malı sattığı için sevilip övülecek bir yönü olmadığı gibi, sevab, teşekkûr, övgü ve başka bir karşılık bekleyen kimsenin sevilip övülecek bir hakkı yoktur. İhsan, cömerdliktir. Cömerdlik de hiç bir karşılık gözetmeden malı infaktır. Bu da Allahu Teâlâ'dan başkası için muhaldir. O'dur ki ihsân olmak üzere, kendisi için değil, insanlar için insanlara in'âm etmiştir. Çünkü O, gârez ve gaayelerden münezzehtir. Gerçek anlamdaki bu cömerdlik ve ihsan, O'ndan başkası için yalan veya mecazdır. Gerçek mânasıyla cömerdlik ve ihsânı başkasında aramak, siyah ile beyazı bir arada toplamak gibi muhâl ve müm-

1-KANAL 7-İMKANSIZ

2-İMKANSIZ

3-MAKSAD, NİYET

4-TABİ

5-HAK ETMİS

teni'dir. Şâyet, tabiatlerde ihsân edenleri sevmek diye bir şey varsa, ârif olanın, yalnız Allahu Teâlâ'yı sevmesi lâzımdır. Çünkü gerçek ihsân eden O'dur. Başkasını sevenler, ihsânın hakikatini ve gerçek sâhibini bilmiyenlerdir.

Üçüncü sebebi ele alalım: Sevginin üçüncü sebebi, sana faydası dokunmasa bile ihsân ile şöhret bulan iyi bir insânı sevmektir. Bu sevgi, tabiatlerde de vardır. Âdil olup iyi insanlara rıfk ile muâmele eden, mütevâzi bir hükümdar duyduğun ve bunun aksine olarak zâlim gaddar bir hükümdar duyduğun vakit, her ikisi de sana kâr ve zararı dokunmayacak şekilde uzak memleketlerde olsalar bile, bunlardan birine kalbinden nefret eder ve diğerine sevgi duyar ve zarurî olarak bu ayırımı yaparsın. Bu sevgi, ihsanda bulunan kimseyi sırf ihsânî yüzünden sevmektir ki, bu sevgi ihsandan bir fayda görmeyende görülür. İşte bu üçüncü sebep de yalnız Allah'ı sevmeyi gerektirir. Başkası ise sebep ile ilgisi olması bakımından sevilir. Zîra gerçekte ihsân eden Allahu Teâlâ'dır. O, kendi fazlından ilk önce bütün mahlûkatı yarattı. Onların zarurî ihtiyaçları olan âzalarını tamamladı. Sonra zarurî olmadığı hâlde ihtiyaç olduğu sanılan sebepleri yaratmakla onları nîmet ve refaha ulaştırdı. Sonra zarurî ve ihtiyaçlarından fazla olan bir takım süs ve zinetlerle onları güzelleştirdi. Âzalardan zarurî olanları baş, kalb, dalak gibi organlardır. Muhtaç olduğu âzalar ise göz, el ve ayak gibi âzalar. Süs ve zinet âzaları ise yay gibi kaşlar, kırmızı dudaklar, renkli gözler gibi âzalar. Bunlar olmasa da bunlara ihtiyaç hâsıl olmazdı. İnsânın bedeni dışında kalan zarurî ihtiyaçları, su ve besin maddeleri gibi şeylerdir. Hâricîten muhtaç olduğu şeyler, ilâç, et ve meyvelerdir. Fazladan olan meziyetler renkli taşlar, yeşillik ve aydınlıkların güzel şekilleri, meyvelerin ayrı ayrı tadları, mübrem ihtiyacı olmayan çeşitli yemeklerdir. Bu üç kısım, şu canlılar ve hattâ bitkiler için de mevcuttur. O hâlde gerçek ihsân eden ve bütün bunları veren Allahu Teâlâ'dır. Daha başkası nasıl ihsân edebilir? Çünkü başkasının ihsânı O'nun kudretinin tecellisidir. Hüsnü de ihsânı da, ihsân edeni ve ihsan sebeplerini de yaratan O'dur. Durum bu iken O'nu bırakıp başkalarını sevmek cehâlettir. Bunları bilen, bu sebeplerle Allahu Teâlâ'yı sever.

Dördüncü sebebi ele alalım: Sevmenin dördüncü sebebi, bir yarardan değil, yalnız güzelliğinden ötürü, güzeli sevmektir ki, yukarda anlattığımız gibi, tabiatler böyle yaratılmış ve güzellik, baş göz ile görülen dış güzelliği, kalb gözü ve basîret ile idrâk edilen bâtın ve ahlâk güzelliğine ayrılmak üzere ikiye bölünür. Birinci, yâni dış güzelliğini çocuklar ve hattâ hayvanlar bile farkedir. İkinci güzelliği ise, basîret sâhibleri anlar. Dünya hayatının dış görünüşünden başka bir şey bilmiyenler, bunu anlıyamazlar. Güzellikten anlayan için her güzellik sevimlidir. Şâyet kalb ile güzelliği bilinirse, gönülden sevilir. Bunun görünürdeki benzeri; peygamberleri, âlimleri ve güzel ahlâk sâhiblerini sevmektir. Bu vasıflardan birine sâhib olan insânın suratı çirkin ve âzaları bozuk olsa da yine sevilir. Çünkü bunun güzelliği bâtınıdır ki, bu güzellik, beş duyu ile bilinmez. An-

1-YUMUŞAKLIK 2-TAKIM 3-İYİLİK 4-VAZGEÇİLME 2 OLAN
5-BİLGİSİZLİK

cak, kendisinde bulunan bu iyi hasletlere delâlet eden eserleri ile bilinir de gönül bunları anlayınca, adama meylederek onu sever. Resûl-i Ekrem'i, Ebû Bekir es-Sıddîk'ı (R.A.) veya İmâm-ı A'zam'ı seven, onları, anladığı güzelliğinden dolayı sevmiştir. Bu sevgi, onların güzel sûretlerinden veya güzel işlerinden değil, belki o güzel işlerinin delâlet ettiği ve güzel işler yapmalarına sebep olan güzel vasıflarındandır. Zira güzel iş, güzel vasıftan doğar ve güzel vasfa delâlet eder. Bir musannıfın güzel tasnifini, bir şairin güzel şi'irini, bir nakkaşın güzel nakışını ve bir mimarın güzel inşaatını gören, bu işlerinden, özü ilim ve kudrete dayanan batin-daki güzel vasıfları kendisine keşfeder.

İlmin şerefi, malûmâtının şerefine bağlıdır. Malûmâtı ne kadar şerefli olursa ilim de o nisbette şerefli ve güzel olur. Takdîr edilen şeylerde de hüküm aynıdır. Mukadderat ne kadar büyük ve önemli olursa, ona olan kudret de o nisbette büyük ve şerefli olur. Malûmâtın ve bilinen şeylerin en üstünü ve en şerefliyi, Allahu Teâlâ'dır. Buna göre ilimlerin en şerefli-si de Allah'ı bildiren ilimdir. Bundan sonra da şerefte ona yakın olanı gelir.

Demek ki tabii olarak gönüllerin sevdiği sıddıkların cemâl sıfatları üç şey'e râcîdir :

A) Birincisi, Allah'ı, melekleri, kitablari, resûlleri ve resûllerin şeriatlerini,

B) İkincisi, kendilerini ıslaha ve Allah'ın kullarını irşâda muktêdir olduklarını,

C) Üçüncüsü, insânı hayırdan alıkoyacak, şehvet, pis ve rezil şeylerden uzak kalmalarını bilmeğe râcîdir.

İşte peygamberler, âlimler, halifeler, adâlet ve kerem sâhibi hükümdarlar bu vasıflarla sevilirler. Onların bu vasıflarını Allahu Teâlâ'nın vasıfları ile mukayese et. Meselâ, ilmi ele alalım :

Allah'ın her şey'i ihâtadan, yer ve göklerde zerre kadar, hiç bir şey'i hâricte kalmıyan ilmi ile kulların ilmini ele alırsak, Allah'ın ilmine nisbette kulların ilmi hiç kalır. Nitekim bizzat Allahu Teâlâ :

«Size pek az bilgi verilmiştir» وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا هـ

(17 - İsrâ: 85) buyurmuştur. Hattâ bütün insanlar bir araya toplanıp bir karıncayı ele alarak onu incelese, onun yaradılışı ile ilgili hikmet ve tafsilâtı araştırmaya kalkışsa yüzde birini dahi bilemez ve bulamazlar. İnsanlar, ancak Allahu Teâlâ'nın bildirdiğini bilebilirler. Bildikleri az şey'i dahi onlara bildiren Allahu Teâlâ'dır. Nitekim âyet-i celîlede :

«Allah insânı yarattı ve خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ هـ

1- İŞARE

2- SINIFLANDIRAN

3- SINIFLANDIRMA

4- KADER,

5- AİT

6- KUVVETLİ

ona beyânı öğretti» (55 - Rahmân: 3,4) buyurmuştur. İlimin, güzellik ve şerefi, sevilen bir şey ve bîzâtihî ilim kimde bulunursa, onun için bir şeref sayılırsa, artık ilim sebebiyle başkasını değil, doğrudan doğruya Hz. Allah'ı sevmek lâzımdır. Çünkü âlimlerin ilmi,² Allah'ın ilmine nisbetle cehâlettir. Bir adam, zamanının en âlim ve en câhil iki adamını bildiği hâlde, ilim sebebiyle en iyi³ bilenı bırakıp da hiç bir şey'i bilmiyeni sevmesi muhaldir.⁴ Gerçi en câhili de geçimini te'min edecek kadar bir şeyler bilir, fakat en âlimi varken⁵ en câhili sevmek doğru olamaz. İşte insanların Allah'a nisbeti, en câhilin⁶ en âlime nisbeti gibi ve çok daha farklıdır. Çünkü en çok bilen⁷ en cahile üstünlüğü, aslında hududlu olan bilgisi sayesinde. O en câhilin de bu ilmi elde etmesi mümkündür. Fakat Allahu Teâlâ'nın ilmi, hem hududsuz, hem de ona başkasının erişmesi muhaldir. Çünkü onun malûmatı sonsuz, mahlûkatın malûmatı ise sonludur.

Kudret sıfatına gelince; bu da bir kemaldir.⁵ Acziyyet ise noksanlıktır. Her çeşit kemâl, olgunluk, azamet, ululuk ve yükseklik sevilir ve ona ulaşmak istenir. Hattâ insan, Hz. Âli ve Hâlid (R.A.) gibilerin menkıbelerinde⁸ kahramanlık, merdlik ve şecâat dolu hikâyelerini kuvvet ve kudretlerini, emsâllerine galibiyetlerini okuyup duyduğu vakit görmediği hâlde yalnız bunları duymasıyla kalbi çarpmağa ve zarurî olarak gurur ve neş'e duymağa başlar. Bu hâl zarurî olarak içinden onlara karşı bir sevgi uyanır. Çünkü bu, bir nevi kemâldir. Şimdi bir an için bütün insanların kuvvet ve kudreti ile Allahu Teâlâ'nın kuvvet ve kudretini karşılaştırsın. İnsanlardan⁹ en büyük kuvvete sâhib, en geniş mülke¹⁰ hükmeden, en şiddetli ve en ziyade şehvetini kahredebilen, nefis habâsetini en çok önleyebilen, kendini ve başkalarını en iyi sevk u idâre edenin de kudreti mahdud ve sınırlıdır. Netice olarak, nefsinin bâzı sıfatlarına ve bâzı hususlarda insanlardan bâzılarına hâkim olmaktan¹¹ ileri gidemez. Bununla beraber ne ölüm ne de kalımı için bir şey'e müessir olamadığı gibi, kendine kâr ve fayda da sağlayamaz. Zarar ve ziyandan bir şey önleyemez. Belki gözünü körlükten, dilini tutukluktan, kulağını sağırlıktan ve vücûdunu hastalıktan koruyamaz. Artık kudreti, elinde olduğu hususlarda da âciz kaldığı kısımları bile saymağa lüzum yoktur. Nerde kaldı kudreti dışında olanları? Göklerin esrarı, eflâk, yıldızlar, yer ve dağlar, denizler, rûzgârlar, yıldırımlar, madenler, bitkiler, hayvanlar ve bunların bütün cüzleri olan şeyler gibi, bunların bir zerresine bile gücü yetmez. Bununla beraber kendisinin gücü yettiği şeylerde bile, o güç, kendisinden değildir. O güç ve kudreti, sebeplerini ve yapılması kendisi için mümkün olanların hepsini Allahu Teâlâ yaratmıştır. En büyük hükümdar ve en kuvvetli bir canlıya bile bir sıvrısi-nek musallât olsa, onu helâk eder. Kulun kudreti, Allahu Teâlâ'nın bahşettiği imkân nisbetindedir. Nitekim yeryüzünün en büyük hükümdarların-

dan olan Zû'l-Karneyn hakkında:

إِنَّا مَكَّنَّاهُ فِي الْأَرْضِ

«Biz onu yeryüzüne yerleştirmiştik» (18 - Kehf: 84) buyurmuştur.

1-KENDİLİĞİNDEN 2-BİLGİSİZLİK 3-BİLGİSİZ 4-İMKANSIZ
5-ACIZLIK 6-YİĞİTLİK 7-BENZER 8-FAZLA 9-KÖTÜLER
10-TESİRLİ 11-FELEKLER 12-SATAŞAN

Onun bütün mülk ve saltanatı, yerin muayyen bir parçasında ancak Allahu Teâlâ'nın onu mümkün kılması ile olmuştur. Yeryüzünün tümü, âlemin cisimlerine nisbetle bir toprak keseği gibidir. İnsanların faydalandıkları bütün vilâyetler, o kesekten bir toz gibidir. Aynı zamanda bu toz da Allahu Teâlâ'nın fazlından ve bahşettiği imkânlardandır. O hâlde kudret, siyaset, üstünlük ve kuvvetinden dolayı Allah'ın kulunu sevip Allah'ı sevmemek muhaldir. Hâlbuki kuvvet ve kudret ancak Allah'a mahsustur. Cebbâr, Kahhâr, Alîm ve Kaadir olan O'dur. Gökler yemininde dürülmüş, yerler ve yerlerde olan her şeyler ve hattâ bütün mahlûkatın boyunları O'nun kudret kabzasındadır. Onların hepsini helâk etse, mülkünden bir şey eksilmez. Onlar gibi bin mislini yaratsa bir zorluk, yorgunluk ve acziyyet ile karşılaşmaz. Bütün kudretler O'nun kudretinin eseri; güzellik, azamet ve kibriyâlık, kahr u galebe O'na mahsustur. Şâyet kudretindeki kemâlinden dolayı bir kaadirin bir gücü yetenin sevilmesi gerekiyorsa o da yalnız Allah'tır.

Sıfatına gelince; yâni vasfındaki noksanlardan münezze³ olması, rezilet ve pislikten mukaddes olmasının ve bâtinî sıfatındaki hüsn-i cemâli, sevilmesinin gerekçelerinden biri olmasına gelince, her ne kadar peygamber ve siddıklar ayb ve pisliklerden münezze³ iseler de, tam mânâsıyla tenzih ve takdis, ancak bir olan, Celâl ve kerem sâhibi Hazret-i Allah'a mahsustur. Yaratıklar kusur⁶ ve noksandan hâli kalmaz. Onlar âciz birer yaratıktır. Muşahhar ve muztardır, meburdur. Bu muşahharlık ve ıztırar, tamamen ayb ve noksanlıktır. Kemâl, yalnız O'nundur. Diğerlerindeki kemâl⁸, onun onlara verdiği nisbettedir. Her kemâlin başkasına verilmesi mukadder değildir. Çünkü kemâlin en aşağı derecesi⁴, kulun başkasına muşahhar olmamasıdır ki, bu da Allah'tan başkası için muhaldir, olamaz. Bütün noksanlıklardan⁹ münezze³ ve mukaddes olmasını açıklamak, lâfı uzatır. Aynı zamanda mükâşefe ilmi ile ilgili olduğu için onu burada açıklayacak değiliz.

İşte bu vasıf da sevilen bir kemal ve güzellik olduğuna göre, bunun hakikati de ancak Allahu Teâlâda bulunur. Diğerlerinin kemâli ve kusurlardan münezze³ olmaları mutlak değildir, izâfidir, yâni kendilerinden düşük olana nisbetle daha kâmindirler, demektir. Merkebe nisbetle at'ın, ata nisbetle insânın daha kâmil olması gibi. Aslında hepsinde noksanlık vardır. Fakat nisbet itibarıyla birinde daha az, diğerinde daha çoktur.

Demek ki güzel sevilir. Mutlak sûrette de güzellik, ortağı, eşi, benzeri ve dengi bulunmıyan, kimseye ihtiyacı olmayıp dilediğini yapan, dilediği gibi hükmeden, hikmeti reddedilmiyen, muakkibi bulunmıyan, yer ve göklerde ilminden hâricde zerre bile kalmıyan zâlim ve cebarların boyunları elinde bulunan, kimse kendi kudretinden, kahr u galebesinden kurtulamıyan, ezeli olup varlığının¹⁰ evveli olmiyan, ebedi olup sonu gelmiyen, varlığının nihâyeti olmiyan, bizâtihi kaaim olduğu gibi bütün yaratıkları ayakta tutan, yer ve göklerin mutlak hâkimi, canlı ve cansız bütün varlıkların yaratıcısı, izzet ve ceberutla tekleşmiş, mülk ve melekûtu yaratmakla her

yönden bir olmuş, fazl ve celâl, parlaklık ve cemâl, kudret ve kemâl sâhibi olup, celâlini anlamakta akılların şaşırıp hayrete düştüğü, vasfını anlatmakta, dillerin tutulduğu, âriflerin O'nun hakkındaki mârifetlerinin kemâlî, acziyetlerini itirafdan ibâret olduğu, peygamberlerin son mertebesi, vasfını anlatmakta kusurlu olduklarını söylemek olduğu, bir Allah'tır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Gereği gibi Seni senâ etmekten âcizim. Sen, kendini senâ ettiğin gibi yücesin» buyurmuş, Sıddîk - i Ekber de: «Anlamadığını anlamak bir anlayıştır» demiştir. O Allah'ı noksan sıfatlardan, tenzih ederim ki, mahlûkat için kendini bilmeğe, yol olarak ancak acziyetlerini göstermiştir.

Ne olaydı bileydim, hakikat olarak Allah'ın sevgisini inkâr edip de bunu mecâz olarak kabûl eden, acaba Allah hakkındaki bu cemâl ve övünme vasıfları ile kemâl ve güzellik niteliklerini mi, yoksa Allahu Teâlâ'nın bunlarla mevsuf olduğunu mu, yoksa kemâl ve azametini, bunları anlıyanlar için tabîi olarak sevimli olduğunu mu inkâr eder? Bunlardan hangisini inkâr ettiğini bilemiyorum. Çünkü hiç birini inkâra imkân yoktur. O, Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ki, Cehennem ateşinden uzaklaşıp kendileri için hüsnâ Cennet va'dedilenlerden başkalarına güvenmemek için kör basîretlerden saklanmış ve hüsrandaki insanları körlük zulmetinde terkederek, hayvanların toplandığı ve behimî şehvetlerin dalgalandığı his âleminde onları müteredit bırakmıştır. Onlar dünyanın dış görünüşünden bilirler fakat âhiretten gaafillerdir. Hattâ çokları âhireti bile bilmezler.

Bu sebeble hâsıl olan sevgi, ihsan karşılığındaki sevgiden daha kuvvetlidir. Zira ihsan azalıp çoğalabildiği için, bu husustaki sevgi de azalıp çoğalır. Bunun için, Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a: «Benim en çok sevdiğim yalnız rubûbiyyet hakkını yerine getirip karşılıksız olarak bana ibâdet edendir» diye vahyetmiştir. Yine Zebûr'da: «Cehennem'den kurtulmak veya Cennet'e girmek için bana kulluk edenden daha zâlim kim olabilir? Acaba Cennet veya Cehennem'i yaratmasam, ben itâate hak kazanmış ve bunun ehli değil mi idim?» buyurmuştur. İsâ aleyhisselâm bir gün ibâdet eden ve ibâdetten zayıflayıp benizleri solan bir topluluğa uğradı ve sordu. Onlar da: «Cehennem'den korktuğumuz ve Cennet'i umduğumuz için bu hâldeyiz» dediler. İsâ aleyhisselâm: «Yaratıktan korkup yarattığı umduğunuz için çalışıyorsunuz» dedi. Aynı şekilde ibâdet eden başka bir topluluğa uğradı. Onların durumunu sorunca, «Sevip saydığımız için Allah'a ibâdet ediyoruz» dediler. İsâ aleyhisselâm: «İşte siz Allah'ın dostları-sınız. Ben sizin yanınızda bulunmakla emrolundum» dedi.

Ebû Hâzım: «Ben sevab ümidi veya ikab korkusu ile ibâdet etmekten utanç duyarım. Zira o zaman ya korkmasa çalışmayan veya para vermese çalışmayan kötü bir köle durumuna düşerim» dedi. Haberde şöyle vârid olmuştur:

1-ACİZLİK 2-VASIFLANAN 3-EN GÜZEL 4-HAYVANI 5-TEREDDÜD
6-HABERSİZ 7-İDARECİLİK, HAKİMLİK 8-CEZA KALAN, KARAR

لَا يَكُونَنَّ أَحَدُكُمْ كَمَا لَا جِيرَ السُّوءِ إِنْ لَمْ يُعْطَ أَجْرًا لَمْ يَعْمَلْ وَ
لَا كَالْعَبْدِ السُّوءِ إِنْ لَمْ يَخَفْ لَمْ يَعْمَلْ هـ

«Sakın almadan çalışmıyan kötü işçi veya korkmadan çalışmıyan kötü köle gibi olmayın».

Beşinci sebebi ele alalım: Sevginin beşinci sebebi, aralarında bir münâsebet ve bir benzerlik olmaktır. Çünkü insan benzediği şey'e meyleder. Bunun için çocuk, çocuk ile, büyük de büyük ile ünsiyyet eder. Kuş bile kendi cinsinden olan kuş ile ünsiyyet eder de diğerlerinden kaçır. Âlimin âlim ile ünsiyyeti, bir san'atkâr ile ünsiyyetinden daha çoktur. Dülgerin dülger ile ünsiyyeti, bir çiftçi ile ünsiyyetinden daha fazladır. Tecrübe, haber ve eserler bunun şahididir. Nitekim «SOHBET ÂDÂBİ»nin, «ALLAH İÇİN KARDEŞLİK» bölümünde bunu anlattık. Oraya mürâcaat oluna.

Münâsebet, sevginin sebebi olduğuna göre, çocuğun çocuk ile kurduğu münâsebet gibi zâhiri mânada olduğu gibi, herkesin anlayamayacağı gizli bir sebeble de olabilir. Güzellik, istifade ve benzeri hiç bir sebep olmaksızın iki kişi arasında görülen samimiyet gibi. Buna işâret olarak Resûl-i Ekrem: «**Ruhlar birbirine yardımcıdır. Onlardan birbirine münâsebeti olanlar buluştu, münâsebeti olmıyanlar ise ayrıldılar**» buyurdu.

İşte bu sebep de Allah'ı sevmeyi gerektirir. Çünkü her ne kadar sûret ve şekil bahis konusu değilse de, kul ile Allah arasında bâtinî bir münâsebet vardır. Bu münâsebetin bir kısmını kitablarda yazmak caiz ise de bir kısmının kaleme alınması caiz değildir. Belki o, toz perde altında kalır, tâ ki üzerinden geçen yolcular, sülûkün şartını tamamlayıp üstün makamlara, kûrb makamına vâsıl olduklarında onu anlarlar. Yazılması caiz olan münâsebetler, insanların da vasıflanmaları ile emrolundukları ilâhî vasıflardır. Nitekim: «**Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanı**» buyurulmuştur. Bu da övüleni ve ilâhî olan ilim, iyilik, ihsan, lûtf, hayırda bulunmak, insanlara merhametli olmak, onlara öğüt verip onları doğru yola getirmek, bâtıdan uzaklaştırmak ve benzeri dinî faziletlerdir. Bunların hepsi insanı Allah'a yaklaştırır. Fakat yaklaştırması, mekân ve mesafe bakımından değil, belki vasıflar bakımındandır. İşte bunlarda Allah ile gizli bir münâsebet vardır.

Yalnız insanlara mahsus özel münâsebetlerden olduğu hâlde satırlara yazılması câiz olmıyan, Allahu Teâlâ'nın :

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي هـ

«Ey Muhammed, sana ruhdan sorarlar. De ki: «Ruh, Rabbimin emrindedir» (17 - İsrâ: 85) buyurduğudur. Bu âyet ile ruhun bir emr-i Rabbânî

olup, insan havsalasının idrâki dışında kaldığını haber vermiştir. Bundan daha açığı, Allahu Teâlâ'nın :

«Onu yapıp ruhumdan
فَإِذَا مَوْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي»

üfflediğinde...» (15 - Hicr: 29) âyet-i celîle'sidir. İşte bunun için melekleri ona secde ettirmiştir. Buna da :

«Muhakkak biz seni yeryüzüne halife yaptık» (38 - Sâd: 26) âyetiyle işâret etmiştir. Â d e mî'nin, Allah'ın halifesi olması, ancak bu gizli münâsebetledir. Buna remzetmek üzere Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ Âdem'i sûreti üzerine yarattı» (398) buyurdu da bunun üzerine kısa görüşlüler, sûretleri duyu vasıtası ile görülebilen zâhirî sûretlerden ibâret sanarak, kimi Müşebbihe, kimi Mücessime ve kimi Musavvire oldu. Yâni Allah'ı her hangi bir şey'e benzetti, cisim ve sûrettir, dedi ki, Allahu Teâlâ bunlardan münazzehtir. Allahu Teâlâ buna da işâret etmek üzere M û s â aleyhisselâm'a: «Ben hasta oldum, niçin beni ziyâret etmedin?» buyurunca, M û s â aleyhisselâm: «Bu nasıl olur?» diye sordu. Allahu Teâlâ: «Falan kulum hastalandı , ziyâretine gitmedin. Eğer ziyâretine gitseydin beni orada bulurdun» buyurdu (399). Bu münâsebet, ancak farzları kuvvetlendirdikten sonra nafielerle devamla anlaşılır. Nitekim bir Hadîs-i Kudsi'de Allahu Teâlâ :

«Kulum, nafiye ibâdetlerle durmadan bana yaklaşır ve ben de onu severim. Onu sevdiğim vakit, işiten kulağı, gören gözü ve konuşan dili olurum» (400) buyurmuştur.

Burası, kalemin₂ dizginlerini toplamanın vâcib olduğu bir yerdir. İnsanlar burada hiziblere ayrılmıştır. Bâzı kısa görüşlüler zâhirî teşbihe kapılmıştır. Bir kısım aşırı ve azgınlar ise münâsebet hududunu aşarak ittihad ve hulûle kaâil olmuştur. Hattâ bâzıları, «Ene'l-Hakk» diyecek kadar ileri gitmiştir. Hristiyanlar da İ s â aleyhisselâm'a ilâh demekle sapıtmışlardır. Diğer bâzıları Nâsût'a, lâhût'a₃ bürünmüştür. Diğer₄ bâzıları da₅ Nâsût, Lâhût ile birleşti demişlerdir. Teşbih ve temsilin, ittihad ve hulûlün muhal olduğu kendilerine keşfolan ve bu sırrın hakikati kendilerine açıklanmış olanlar azınlıkta kalmışlardır. Ebû'l-Hasan en-Nûrî'nin bunlardan olması muhtemeldir. Kendisine vecd hâli galebe çaldığı vakit, Şâirin :

«Senin meveddetinden öyle menzillere iniyorum ki, o menzilde akıllar hayrette kalırlar»

sözüne bakar ve kesilen kamışların sivri kökleri üzerinde vecdine devâm ederdi. Nihâyet ayakları yarıldı ve aldığı bu yaralardan öldü. İşte bu, sev-

(398) Metin olarak yukarda geçmiştir.

(399) Hadîs, yukarda metin olarak geçmiştir.

(400) Buhârî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivayet etti ve metin olarak yukarda geçti.

ğinin en kuvvetli ve en büyük sebeblerindendir. Bu, en enderi, en uzak ve en az bulunanıdır.

İşte, sevginin sebeblerinden bulunanı bunlardır. Hepsi de mecaz değil, hakikat olarak Allah hakkında açık ve hattâ, en üstün derece de meydana vardır. Basiret sâhibi insanlara göre en mâkul ve makbûl olan, yalnız Allah sevgisidir. Nitekim basiretleri kör olanlara göre en mâkulü de Allah-tan başkasını sevmektir. Sonra şu beş sebebdan biri ile insanlardan herhangi birini seven kimse, aynı sebeblerle başka birisini de sevebilir. Bu sûretle sevgiye ortaklık ve noksanlık gelir. Hangi sevilir vasıf olursa olsun, o niteliğe sâhib başka niceleri bulunabilir. Ancak Allahu Teâlâ'dır ki, O'nun₂ gibisi bulunamaz. Zira O, celâl ve kemâlin nihâyeti olan bu vasıflarla mevsuftur. O'nun bu hususlarda mevcut bir ortağı ve benzeri olmadığı gibi, ilerde bulunması da düşünülemez. Buna göre O'nun sevgisinde ortaklık yoktur. Tam mânasiyle sevgi de O'na mahsustur. Onda da ortaklık yoktur.

4 üncü BEYÂN : ZEVKLERİN EN ÜSTÜNÜ VE EN İYİSİNİN ALLAH'I BİLMEK VE O'NUN CEMALİNE BAKMAK OLDUĞU, BU ZEVKTEN MAHRUM OLANLAR MÜSTESNA, O'NUN ÜZERİNE HER HANGİ BİR ZEVKİN TERCİH EDİLMESİNİN DÜŞÜNÜLEMİYECEĞİ

3 Bilmiş ol ki; zevkler, anlayışlara bağlıdır. İnsan₃ ise bütün kuvvet ve garizeleri kendisinde toplamıştır. Her kuvvet ve garizenin bir zevki vardır. Her₃ birinin zevki, yaratılış tabiatine uygun olan şeylere ulaşmasındadır. Bu garize ve tabiatler boşu boşuna değildir. Her kuvvet ve garize, tabiatinin gereği olan bir şey için yaratılmıştır. Meselâ, gadâb garizesi intikam için yaratılmıştır. Onun tabiatinin zevki, intikam almakta ve gaalib gelmektedir. Yemeğe şehvet garizesi, yaşayabilmesi için insâna lâzım olan gıdayı almak içindir. Onun da zevki, tabatinin icabı olan bu gıdayı almaktır. Bunun gibi, kulak işitmekten, göz görmekten, burun da koku₃ almaktan zevk alır. Çünkü bunların tabiatlerinin icabı bunlardır. İşte garizelerden hiç biri anladıkları şey'e nisbetle zevk veya elemenden hâli değildir. Kalbde de ilâhî nûr adını taşıyan bir garize vardır. Zira Allahu Teâlâ :

أَفَنَشْرَحُ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۖ

«Allah kimin kalbini İslâm'a açmışsa, o, Rabbi katından bir nûr üzere olmaz mı?» (39 - Zümer: 22) buyurmuştur. Buna, akıl, basiret, iman ve yakîn nûru da denir. İsimler üzerinde durmağa lüzum yoktur. Çünkü terimler muhteliftir. Zayıf görüşlü insanlar, ihtilâfın mânalarda olduğunu sanırlar. Zira zayıf görüşlüler, mânaları lâfızlardan anlamak isterler. Hâlbuki bu, vâcibin aksidir.

- 1-AKLA YAKIN
- 2-VASIFLANMIŞ
- 3-HUY, YARADILIŞ
- 4-GAZAB
- 6-ACI
- 7-KELİME

Kalb, hayâl ve his ile bilinmiyen mânaları anlamak vasfı ile beden diğer cüzlerinden ayrılır. Âlemin, mahlûk olduğunu ve kadim müdebber, hikmet sâhibi, ilâhî vasıflarla mevsuf bir Hâlika muhtaç olduğunu anlaması gibi. Bu garîzeyeye «Akıl» adını verebiliriz. Fakat münâzara ve mücâdele yollarının kendisiyle anlaşılan mânadaki «Akıl» demek değildir. Aklın meşhûr olduğu bu mânasını anlamamak şarttır. Akıl bu mâna ile şöhret bulunduğu için sôfilerden bazıları akli yermişlerdir. Yoksa insânı hayvanlardan ayıran ve Allah'ın kendisiyle bilindiği akıl, en aziz sıfatlardandır. Onu yermek doğru değildir. Bu akıl garîzesi, eşyanın hakikati kendisiyle bilinmek için yaratılmıştır. Onun tabiatının iktizası, mârifet ve ilimdir. O, bunlardan zevk alır. İlim ve mârifette, bilip anlamakta zevkin bulunduğu gizli değildir. Hattâ ilim ve mârifete nisbet edilen şey âdi şey de olsa insan onunla ferahlanır. Aynı vaziyette hakîr şeyde de olsa cehâlete nisbet edilince insan üzülür. İnsan oğlu âdi şeylerde bile ilimden dem vurmak ve onunla övünmek ister. Hattâ satranç ve benzeri âdi oyunları bilen bile bu husustaki bilgisini göstermek ve başkasına öğretmek ister. Bütün bunlar, ilmin, bilginin son derece zevkli olmasından ve bununla olgun anlayıştan ileri gelir. İlim, rububîyyetin özel niteliklerindendir ve kemâlin son haddidir.

Bunun için tabiat, zekâ ve anlayış ile övüldüğü vakit sevinir. Çünkü böyle övülmeği duyduğu vakit kendisinde bir kemâl hisseder, ilim sâhibi olduğunu anlar, kendini beğenip zevk almağa başlar.

Sonra, ziraat ve san'at ilmi, halkı sevk u idâre edecek siyâsî ilim kadar zevkli olmadığı gibi, sarf, nahiv ve lûgate olan ilim de, Allahu Teâlâ'nın sıfatına, meleklerine ve göklerine, melekûtuna, esrârına olan ilim gibi zevkli değildir. İlmin zevki, ilmin şerefi nisbetindedir. İlmin şerefi de malûmun şerefi nisbetindedir. Hattâ insanların içyüzlerini bilip ondan haber vermek daha zevkli olur. Şâyet bunu bilemezse ağırlanır ve araştırmağa koyulur. Bununla beraber gelişi güzel bir çiftçinin veya bir dokumacının esrârını bilip açıklamaktan, bir belde reisinin sözlerini bilip açıklaması, onun yapacağı işlerden haber vermesi daha zevkli, bir vezirin esrârını bilmesi bundan da zevkli, hükümdârın sırlarını bilip açıklaması ise hepsinden zevklidir. Bundan söz edip bununla övünmesi ve buna olan hırsı hepsinden fazla bunu sevip bundan zevk alması hepsinden daha çoktur.

İşte bu açıklamadan, mârifetlerin en zevklisinin, en şerefli olduğu, ilmin şerefi de malûmun şerefine bağlı bulunduğu anlaşılmıştır. Malûmat ne kadar şeref, kemâl ve yücelik varsa, ilim de o nisbette şerefli ve yüce olur. Acaba mevcudatta, bütün eşyayı yaratıp en mükemmel şekilde meydana getiren, yoktan vâ edene, süsleyen, tedbir eden, tertib eden, Allah'a ilminden daha yüce, daha âlâ, daha şerefli, daha olgun ve daha büyük ilim ne olabilir? Mülkte, kemâlde, güzellikte, değerinde, celâl ve kibriyâlıkta Allah'tan daha üstün malûm ne olabilir?

Şâyet bunda şübhe etmiyorsan, artık rububîyyetin sırlarına muttali' olmakta, bütün varlıkları kaplıyan ilâhî emirlerin tertibine ilim, mârifetle-

1-EZELİ 2-TEDBİR GÖREN 3-VASIFLANMA 4-HUY YARATILISTA
5-MÜBAHESE 6-KÖTÜLEME 7-GEREKLİ 8-KÜÇÜK OLAN
9-BİLGİSİZLİK 10-ŞAHMAT 11-İDARECİLİK

rin en üstünü, en zevklisi, en güzeli ve en çok arzû edileni ve bunu bilmekle insânın en çok sevineceği şey olduğunda asla şübhe etmez.

Şu açıklamadan, ilmin lezzetli olduğu ve en zevkli ilmin de Allahu Teâlâ'nın sıfat, ef'al ve Arş'ının üstünden, yerin dibine kadar mülkündeki tedbirini bilmek olduğu anlaşılmıştır. Şu hâlde bilgi zevki, şehvet, gâdab ve diğer duyularla te'min edilen zevklerden çok daha zevklidir. Zevkler, önce nevileri itibariyle birbirinden ayrılır. Meselâ, münâsebet zevki duyuma zevkinden, bilgi zevki riyâset zevkinden ayrı ayrı şeylerdir. Kimisi daha zayıf, kimisi daha kuvvetlidir. Şehveti gaalib olan ile olmiyanın münâsebet zevki ile, çok güzel ile güzele bakmak arasındaki zevk de farklıdır. Zevklerin en kuvvetlisi, başkasını etkilemesi ile bilinir. Meselâ, güzele bakıp ondan zevk almakla, güzel kokular koklamak arasında muhayyer olan insan, güzele bakmağı tercih ettiği vakitte onu, güzel kokular üzerine tercih ettiği anlaşılır. Bunun gibi, yemek¹⁰ hazırlandığı vakit, hâlâ satranç başından ayrılmak istemiyen kimsenin satranç yemek üzerine tercih ettiği ve ondan daha çok zevk aldığı anlaşılır. Zevkleri tercihde miyar budur. Şimdi konuya dönerek deriz ki :

Zevkler, zâhirî ve bâtinî olmak üzere ikiye ayrılır. Zâhirî zevkler, beş duyu organları ile elde edilen zevklerdir. Bâtinî zevkler; başkanlık, üstünlük, kerâmet, ilim ve benzeri zevklerdir. Zira bu zevkler ne gözün, ne kulağın, ne burunun, ne tad almanın, ne de dokunmanın zevkleridir. Bâtinî mânalar, kemâl sâhibleri için dış zevklerden daha üstündür. Bir adam, semiz⁶ bir tavuk ve badem⁷ ezmesi ile başkanlık etme ve düşmâna galebe ile istilâ arasında muhayyer² bırakılsa; eğer bu adam, âdî, hasis⁹ ölü ruhlu bir kimse ise, et ile badem tatlısını tercih eder. Şâyet âlî himmete sâhib, akli başında bir insân ise, uzun müddet aç kalmağa razı olmakla beraber başkanlığı tercih eder. Onun başkanlığı tercih etmesi, zevkli yemeklerden daha çok ondan zevk aldığına delildir. Evet, henüz mânevî duyguları³ gelişmemiş çocuklar veya bu duyguları kaybetmiş bunaklar yemeği, riyâset üzerine tercih ederler. İç güdülerini gelişen ve bunamıyan insanlar için en büyük zevkin, riyâset ve kerâmet olacağı meydanda olduğu gibi, mânevî yönden olgunlaşanlar için de Allah'ı bilmek, O'nun cemâlini mütalâa etmek ve ilâhî umurun esrârına erişmek, zevklerin en büyüğüdür. Bunun en son ifade şekli; artık nefis, onlar için gizlenen göz aydınlığını bilemez. Onlar için göz görmediği, kulak duymadığı ve hattâ hâtıra gelmiyen zevkleri vardır.

Bunu ancak bu anda her iki zevke birden varabilen bilir. Bu zevk, halktan ayrılıp yalnız kalmakta, fikir ve zikirde insan üzerine te'sir eder, mârifet deryâsına dalar. Artık o, başkanlık sevgisinden¹⁰ geçer, başkanlıklarının sona ereceğini bildiği için başkanları dahi hâkir görür. Başkanlıklarının karışık olup sıkıntılardan kurtulamıyacaklarını bilir. Ölümün kesin olarak geleceğini ve o zaman hiç bir şey'e muktâd¹¹ir olamıyacaklarını bildikleri için buna kıymet vermez ve bunları düşündükçe Allah'ı mârifet, sıfatlarını düşünmek, A'lâ-yı İlliyyîn — en yüksek makamlar — den, esfel-i

1-İŞLER	7-BADAM
2-GAZAB	8-HÜKMÜ ALTINA ALMA
3-REİSLİK	9-YÜKSELME ARZUSU
4-SERBEST	10-KÜÇÜK
5-ÖLÇÜ	11-KUVVETLİ

sâfilin — en aşağı derece — e kadar her şey'i çekip çeviren, yaratıp idâre eden ve bunlarda hiç bir zorluk çekilmediğini ve bir eksiklik bulunmadığını, böylece yer ve gökleri ve bunlardaki kudretine delâlet eden ef'âlini düşünmenin zevkini, bütün zevklerin üstünde görür. Hele daha ileri vardığı vakit artık onun eninin bile hududu yoktur. Ârif bu düşünceye vardığı vakit yalnız onu yer ve gökler kadar Cennet bahçelerine dalar, meyvelerini toplar. Havızlarından içer. Bunların sona ereceğinden korkusu olmaz. Zira bu Cennet'in meyveleri sonsuz ve serbesttir, ebedîdir. Ölüm ile sona ermezler. Çünkü ölüm, Allah'ı bilen şey'i yok edemez. Çünkü bu mârifetin mâhalli ruhtur. O ruh ki emr-i Rabbânîdir. Ölüm, hâlini değiştirir, meşgale ve gaalelerini sona erdirir ve onu beden kafesinde mahbus kalmaktan kurtarır. Yoksa ölümle yok olması gibi bir şey yoktur. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ
يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ
بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ

«Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilâkis Rableri katında diridirler. Allah'ın, bol nimetlerinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeyeceklerini müjde etmek isterler» (3 - Âl-i İmran: 169 - 170) buyurmuştur. Bu mevkiin, yalnız savaş alanlarında ölenlere mahsus olduğunu sanma. Zira ârifin her nefesinde bin şehid derecesi vardır. Nitekim haberde: «Şehid olarak ölenler, şehâdetin yüksek mevkiini gördükleri için, tekrar dünyaya gelip ikinci def'a şehid olarak ölmeği temenni ederler. Ayrıca şehidler, âlimlerin yüksek mevkiilerini gördükleri vakit, kendilerinin de âlim olmalarını temenni ederler» (401) diye vârid olmuştur.

Demek ki yer ve göklerin her köşesi, âriflerin at oynattıkları bir sâhadır. Şahsı ve cismi ile yükselmeğe ve ayrılmağa lüzum görmeden yerinde dururken istediği yerde mekân tutabilir. O, eni, yer ve gökler kadar geniş olan Cennet âleminde melekût âlemini müşâhede eder durur. Birbirini sıkıştırmamak üzere her ârifin böyle geniş sahası vardır. Şu kadar var ki, bunların da sayılamıyacak kadar ayrı ayrı mevki ve dereceleri vardır.

Bu ifâdelerimizden şu anlaşılmış oldu ki, bâtinî olan riyâset zevki, zâhirî olan beş duyunun zevkinden, kemâl sâhiblerine göre daha üstün-

(401) Buhârî ile Müslim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Hadis metin olarak yukarda geçti. Ancak, «Âlim olmağı temenni ederlerdi» ilâvesi yoktur.

dür. Bu zevk, hayvanlarda, çocuk ve bunaklarda yoktur. Fakat kemâl sâhiblerinde bütün bu maddî zevkler olduğu hâlde riyâseti onlar üzerine tercih ederler.

-2-

Allahu Teâlâ'yı, sıfat ve ef'âlini, göklerin melekûtunu, mülkünün sırlarını bilmenin riyâsetten de daha zevkli olmasının mânâsı ise, ancak mârifet mertebesine yükselip o zevke varanlar içindir. Bunu kalb ve basîret sâhibi olmıyanlara anlatmak mümkün değildir. Zira bu kuvvetin merkezi kalbdır. Çocuklara, cinsî münâsebetin, top oynamaktan daha zevkli olduğunu anlatmak mümkün olmadığı gibi, bu kalbe sâhib olmayanlara da bunu anlatmak mümkün değildir. Çünkü tatmıyan bilmez. Bu, zevk işidir, zevkine varmak gerekir, lâf ile olmaz. Ancak her türlü âfetlerden sâlim olup bu mertebeye yükselebilenle riki zevk arasındaki farkı anlarlar. Tadan bilir, tatmıyan bilmez.

Ömrüme yemin ederim ki, ilim talebinde bulunanlar, her ne kadar ilâhî umûrun mârifetini aramakla meşgul olmasalar da çözümlenmesinde harîs oldukları müşküllerini hallettikleri vakit, bu zevkin kokusunu alırlar. Çünkü her ne kadar malûmatları, ilâhî olan malûmatlar kadar şerefli değilse de, yine ilim ve mârifet olduklarından, şerefli idirler. Fakat Allahu Teâlâ'yı mârifet için uzun tefekkür ve düşüncelerde bulunan ve az da olsa ilâhî sırlardan kendisine bir şey keşfolunan, bu keşfin husûlû ânında büyük bir zevke ulaşır ve hattâ bu neş'eye dayanabilmesi bakımından kendi kendine şaşar. İşte bu, ancak zevk ile bilinir. Bu hususta hikâyeler fazla bir fayda sağlamazlar.

Bu kadar açıklama, Allah'ı mârifetin en büyük zevk olup, bunun üstünde bir zevkin bulunmadığını sana anlatsa gerektir. Bunun için Ebû Süleyman Dârânî: «Allah'ın öyle kulları var ki, Cehennem korkusu veya Cennet aşkı, onları Allah'tan meşgul etmez, nerde kaldı dünya» demiştir. Mâruf-ı Kerhî'nin kardeşliklerinden birisi kendisine :

— Seni ibâdete sevkeden sebep nedir? diye sorar. Kerhî cevap vermeyince, adam :

— Ölümü hatırladığın mı? diye sordu. Mâruf-ı Kerhî :

— Ölüm nedir? diye sordu. Adam :

— Mezar ve berzah âlemi, dedi. Mâruf-ı Kerhî :

— Bunlar nedir? diye sordu. Adam :

— Cehennem korkusu ve Cennet ümidi, diye cevap verince, Mâruf-ı Kerhî :

— Bunlar da nedir? Ortada bir hükümdar var. Bunların hepsi O'nun elindedir, O'nu seversen bunların hepsini sana unutturur. Aranızda tanışma olursa, O, sana yeter ve seni bunlardan korur, demiştir.

İsâ aleyhisselâm'dan gelen haberlerde: «Bir genç Allahu Teâlâ'yı aramağa harîs olursa, bu hırs onu başkalarından alıkor» denilmiştir. Şeyh'in birisi Bişr b. el-Hafî'yi rûyasında görmüş ve Ebû Nasr et-Timâr ile Abdülvehhab el-Varrak'ın ne olduklarını ondan sormuş, o da :«Şu anda onları Allah'ın huzurunda bıraktım, yiyip içmekle meşguldürler» dedi. Kendisine: «Ya sen ne oldun?» diye sordu. O: «Benim ye-

mek içmekte fazla hevesim olmadığını Allahu Teâlâ bildiği için bana da cemâlini vermiştir» dedi.

Ali b. el-Muvaffak anlatıyor: «Rü'yamda Cennet'e girdiğimi gördüm. Adamın birini sofraya başında oturmuş, sağında ve solunda duran iki meleğin kendisini çeşitli yemeklerden yedirmekte olduklarını gördüm. Cennet'in kapusunda bir adamın durup insanların yüzlerine bakarak onları inceledikten sonra kimisini içeri aldığını ve kimisini de geri çevirdiğini gördüm. Sonra Hazîre-i Kuds'e doğru ilerledim. Baktım ki Arş'ın pence-relerinden bir adam, gözünü kırpmadan Allahu Teâlâ'ya bakıp duruyor. Cennet'in reisi bulunan Ridvan'a :

— Bu kimdir? diye sordum. O da :

— Mâruf-ı Kerhî, dedi. Çünkü onun Allah'a olan ibâdeti, Cehennem korkusu veya Cennet ümidi için değil, yalnız O'nu sevdiği için idi. Bunun için Allahu Teâlâ da kıyâmete kadar kendisine bakma imkânlarını bahşetmiştir, dedi. Öbür gördüğü iki kişinin de Bişr b. el-Hâris ile Ahmed b. Hanbel olduklarını söyledi. Bunun için Süleyman Dârânî: «Burada nefsiyle meşgul olan, kıyâmette de Rabbi ile meşguldür» demiştir. İmâm-ı Sevri de Râbia'ye: «İmânının hakikati nedir?» diye sorunca, Râbia: «Kötü bir işçi gibi, Cehennem korkusu veya Cennet ümidi ile Allah'a ibâdet etmiş değilim. Allah'a ibâdetim, O'nu sevmem ve O'na aşkımdır» dedi ve muhabbet anlamında manzum olarak :

أُحِبُّكَ حُبِّينِ حُبَّ الْهَوَىٰ. وَحُبًّا لِأَنَّكَ أَهْلًا لِذَاكَ
فَأَمَّا الَّذِي هُوَ حُبُّ الْهَوَىٰ، فَشُغْلِي بِذِكْرِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ
وَأَمَّا الَّذِي أَنْتَ أَهْلٌ لَهُ، فَكَشْفُكَ لِي الْحُبَّ حَتَّى أَرَكَ
فَلَا الْحَمْدُ وَذَاوَلَا ذَاكَ لِي، وَلَكِنَّ لَكَ الْحَمْدُ فِي ذَاوَلَاكَ

«Seni iki sevgi ile seviyorum; biri sana olan aşkımdır, diğeri de senin bu sevgiye lâyık olmandır.

Hevâmın ve gönlümün sana meylederek seni sevmem, başkasını bırakıp senin zikrinle meşgul olmamdır.

Senin ehli olduğun sevgi ise, perdeyi kaldırıp cemâlini göstermendir. Her iki sevgimde de övülmeğe ve teşekkürle lâyık ben değilim. Her ikisinde de hamd, Sana mahsustur» dedi.

Belki «Hevâ» sevgisinden, Allahu Teâlâ'nın kendisine ihsan ve in'âm peşin zevk ile, Allah'ı sevmesini ve ehli olduğu için O'nu sevmesinden de ve kendisine keşfedilen celâl ve cemâli için olan sevgisini kasetmiştir. Bu ikincisi en kuvvetli ve en üstün bir sevgidir. Rubûbiyyetin cemâlini mütâleâ ve müşâhede zevki ise, işte bu zevkten Resûl-i Ekrem Allahu Teâlâ'dan hikâye olarak :

1-İSTEK 2-İSTEK 3-HAKİMLİK

اعَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ

عَلَى قَلْبٍ بَشِيرٍ

«Sâlih kullarım için, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve beşerin hâtırına geçmiyeni hazırladım» (402) diye haber vermiştir. Kalbinin cilâsı son haddine varan bâzı kimseler için, bu zevk dünyada da peşin olarak verilmiştir. Bunun için zâtın biri: «Ben, ey Rabbim ve ey Allah'ım derken, bunu kalbimde dağlardan daha ağır bulurum. Zira benim bu çağrım, perde arkasındandır. Hiç beraber oturanlar birbirine böyle seslenirler mi?» dedi ve devamla: «Kul, bu ilimde gaayeye ulaştığı vakit, herkes onu taşlamağa başlar. Çünkü onun dediğini anlıyamadıkları için onu deli veya kâfir sanırlar.

Bütün âriflerin maksadı, yalnız O'na ulaşmaktır. Kimsenin bilemediği haz ve zevk-i mânevî buradadır. Bu maksada ulaştıkları vakit, sıkıntı ve istekler mahvolur da kalb bu nimetin zevki ile meşgul olur. Hattâ ateşe bile atılsa, o sevgi deryasında olduğu için bundan haberi bile olmaz. Cennet nimetleri kendine arzedilse taraflarına dönüp bakmaz. Çünkü o, üzerinde başka nimet ve başka zevk bulunmayan zevk ve nimetlerin zirvesine ulaşmıştır. Yalnız duyu organları ile anladığı zevkten başka bir zevke inanmayan, sûret ve şekli olmıyan, Allahu Teâlâ'nın cemâline bakmaktan alacağı zevke nasıl inandığını bilebilirim. Mahsusattân başka bir zevk vasıtası olduğunu kabûl etmiyene göre, Allahu Teâlâ'nın en büyük nimet ve en üstün zevk olan cemâlini arz etmekten ne anladıklarını bileydim. Gerçek şu ki, Allahu Teâlâ'yı bilen, muhtelif şehvetlere ayrılan bu zevklerin hepsi bu ilâhî zevkin altında dürülü kaldığını bilir. Nitekim birisi: «Daha önce dağınık sevgilerim vardı. Seni bulup gördüğüm vakit hepsi bir araya toplandı. Kalbim bütün mevcudiyetiyle sana yöneldi ve başkalarını bana unutturdun. Bu def'a benim heves ettiğim, bana hased etmeğe başladı. Sen mevlâm olunca ve seni yalnız Mevlâ kabûl edince, ben başkalarının mevlâsı oldum. Din ve dünyalarını insanlara bıraktım. Yalnız senin zikrinle meşgul oldum, ey hem dinim, hem de dünyam olan Allah'ım» demiştir. Bunun için başka bir şâir de :

«O'nun ayrılığı Cehennem'den büyük, vuslatı ise Cennet'ten güzeldir» demiştir.

Bunların böyle konuşmaları, Allah'ı bilmekteki kalbin zevkini, bütün maddî zevkler üzerine tercih etmiş olmalarındandır. Zira Cennet, duyuların faydalandığı yerdir. Kalbin zevki ise, ancak Allah'a mülâkattadır.

(402) Buhârî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Zevklerinde insanların hâli, yukarda anlattığımızdır. Meselâ, çocuk ilk neşv ü nemâ çağında, eğlenmek ve oynamaktan zevk alır. Bunlardan aldığı zevk ona göre bütün zevklerin üstündedir. Sonra yavaş yavaş oyuncaklarından uzaklaşıp süslenmeğe, vasıtalarla binmeğe heves eder. Sonra erginlik çağında münâsebet zevkine dalar, kadınlara² yönelir ve ondan önceki zevklerini atar. Sonra bolluk, üstünlük ve riyâset sevdasına düşer. Dünya zevklerinin en sonu, en üstünü ve en kuvvetlisi bunlardır. Nitekim Allahu Teâlâ :

اعْلَمُوا أَنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَكِبَارٌ

«Bilin ki dünya hayatı oyun, oyalama, süslenme, aranızda övünme ve daha mal ve çocuk sâhibi olma dâvasından ibârettir» (57 - Hadîd: 20) buyurmuştur. Bundan daha⁴ ileride bir gârize daha belli eder ki, bununla Allahu Teâlâ ve O'nun ef'âli bilinir de, o zaman bundan önceki bütün zevkleri hâkîr görür. Her sonra gelen bir evvelinden kuvvetli, bu ise en sonu ve zevklerin en üstünüdür. Zira daha ilk anlayış çağında oyun² ve eğlence zevki, erginlikte süs ve kadın zevki, yirmi yaştan sonra riyâset sevgisi, kırk yaşına yakın ise ilim ve mârifet sevgisi başlar ki, bunun üstünde başka bir şey yoktur. Çocuk² oyuncakları bırakıp da kadınlar peşinde dolaşanlara güldüğü gibi, riyâset sevgisinde olanlar da riyâseti bırakıp mârifetullah ile uğraşanlara güler ve onlarla alay ederler. Gerçek âlim ve ârifler ise, «Siz bugün bizimle eğleniyorsunuz. Bir gün gelecek biz de sizinle eğleneceğiz. Yakında bunu göreceksiniz» derler.

5 inci BEYÂN : ÂHİRETTEKİ FAZİLETİN DÜNYADAKİ MÂRİFETE ÜSTÜNLÜĞÜ

Bilmiş ol ki; anlaşılan şeyler, hayâle girebilmek ve girememek sûretiyle ikiye ayrılır. Hayâle girebilenler, düşünülebilin sûretle, renkli cisimler, canlı ve cansız varlıklardan meydâna gelen şahıs ve şekiller gibi şeylerdir. Hayâle sığmayanlar da Allahu Teâlâ'nın zâtı ve cisim olmayan her şey'idir. İlim, kudret, irâde ve benzerleri gibi. Bir insânı gören adam, gözünü yumduğu vakit, onu hayâlinde görüyormuş gibi olur. Fakat gözünü açtığı vakit görüşü farklıdır. Gerçi sûretler arasında ihtilâf yok ama gözünü açık olarak adama baktığı vakit, onun daha bir çok inceliklerini açıkça müşahade eder. Bu tıpkı sabahın alaca karanlığında görülen aynı adamın her hâli olduğu gibi açıkça belli etmemesi, fakat güneş ortalığı aydınlatınca adam daha açık ve daha net olarak görüldüğü gibidir.

Demek ki hayâl, idrâkin, anlamanın evveli, başlangıcıdır. Rü'y⁶et, yâni göz ile görmek ise hayâldeki anlayışı kemâle erdirmektir. İşte keşfin sonu budur ve sonu olduğu için de buna rü'y⁶et denmiştir. Yoksa gözde olduğu için bu ismi almış değildir. Hattâ vücudun her hangi başka bir organı bu vazifeyi görse ona da rü'y⁶et derlerdi.

1-BÜYÜME VE YETİŞME 2-REİSLİK 3-HUY, YARADILIŞ 4-İŞLER
4-KÜÇÜK 5-ALLAHI BİLME 6-(BATINI) GÖRME

Tahayyül edilen şeylerde bunu böylece anladıktan sonra, anlaşılması ve bilinmesi için hayâle girmeyen şeylerin de iki dereceye ayrıldığını bil. Birincisi başlangıç, ikincisi de onu kemâle erdirmektir. Daha ziyâde açık ve net olma bakımından birinci ile ikinci arasındaki fark, hayâl ile açık görme arasındaki fark gibidir. Birinciye kemâle erdiren ikinci dereceye müşâhede, mülâkat ve rû'yât isimleri de verilebilir. Rû'yât demek, doğrudur. Çünkü rû'yât, açıkça görmek olup keşfin son haddi olduğu için bu ismi almıştır. Sünnet-i İlâhiyye olarak gözleri kapamak, görmekle hâsıl olan tam keşfe engel ve göz ile bakılan şey arasında göz kapakları perde olduğu gibi, burada da rû'yâtın mümkün olabilmesi için perdenin ortadan kalkması lâzımdır. Perde kalkmayınca idrâk, hayâlden ibâret kalır. Aslında gözün kapakları görmeğe perde oldukları gibi, dünya hayatı da o rû'yâta engel bir perdedir. Hayatın perde olmasının sebebini açıklamak çok uzun kaçar. Ve aynı zamanda bu muâmele ilmine yaraşmaz.

Bunun için Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a :

لَا تُشْرِكُنِي

«Elbette beni göremezsın» (7 - A'raf: 143) ve:

لَا تُذِرْكُمُ الْاَبْصَارُ

«O'nu gözler idrâk edemez» (6 - En'am:

103) buyurmuştur. Yâni, dünyada görmezler, demektir. Aynı zamanda sahih olan da Resûl-i Ekrem'in, Mirac gecesi Allahu Teâlâ'yı görmemesidir.

Ölüm ile beraber aradan perde çekildiği vakit, ruh, dünya kirleri ile mülevves olarak kalır ve tamamıyla ondan sıyrılmaz. Bununla beraber herkes bu lekelerde farklı dereceler alır. Bir kısmını öyle leke ve paslar kaplar ki, cevherini kaybetmiş, paslanmış bir ayna gibi olur; ne cilâ, ne de parlaklık kabûl etmez. İşte ebedî olarak Allah'ın cemâlinden mahrum olacaklar bunlardır. Böyle olmaktan Allah'a sığınırız. Bâzıları da böyle tam mânasiyle kalbleri kararmış ve mühürlenmiş olmayıp temizliği kabûl eder durumdadırlar. Bunların kir ve paslarını temizletmek için ateşe tutulurlar. Cehennem'de yanmaları, temizlenmelerine bağlıdır. En azı, bir andır. En çoğu da mü'minler hakkında yedi bin yıl olduğu rivâyet edilmiştir (403). Bu âlemden ebediyyete göç eden herkesde, dünya lekelerinden az çok bir leke vardır. Bunun için Allahu Teâlâ :

وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَاِرْدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اَتَّقَوْا
وَنَذَرُ الظَّالِمِيْنَ فِيْهَا جِثًا

(403) Hakim-i Tirmizi, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet ettiği bir hadiste bunu ifâde etmiştir.

- 1-HAYAL
- 2-FAZLA
- 3-ULAŞMA
- 4-BULAŞMIŞ

«Sizden Cehennem'e uğramıyacak yoktur. Bu, Rabbinin üzerine yapmayı aldığı kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız» (9 - Meryem: 71 - 72) buyurmuştur. Herkes, Cehennem'e uğrıya-
cağını kesin olarak bildiği hâlde, kesin olarak oradan çıkacağını bileme-
mektedir. Allahu Teâlâ kulunu temizlediği, vaktini tamamladığı ve Şeriatin
haber verdiği hesap, arz ve benzeri işlerin bittiği ve Cennet'i hak ettiği
vakit ki, bunun da zamanını kimse bilemez. Ancak bunlar kıyâmetten son-
ra olacaktır. Kıyâmetin vakti ise meçhuldür. O vakit kulunu temizler, pis-
likten, toz ve topraktan kendisinde eser kalmaz. Çünkü burada Allahu
Teâlâ'nın tecellisi vardır. İşte o zaman Cehennem'den çıkar Cennet'e girer
de, Allahu Teâlâ öyle bir tecelli ile kendisine tecelli eder ki, kul, hayâl et-
tiği şeyleri açıkça aynada gören insan gibi olur. İşte bu müşâhede ve te-
celliye rû'yet adı yerilir.

Demek ki rû'yet-i ilâhiyye haktır, fakat bu rû'yetten, hayâlde yerleşen
özel bir sûretin cihet veya mekânda görülmesi gibi bir şey anlamamak
da hakdır. Çünkü Allahu Teâlâ bundan münezze ve müberradır. Belki
dünyada nasıl tahayyülden, düşünceden sûret, şekil ve miktardan, cihet,
mekân ve mesafeden münezze olduğuna inandığın gibi, âhirette de o şe-
kilde tecelli edecektir. Dünyadaki bu mârifet, aynen âhirette de kemâl
şeklini alacaktır. Keşif ve açıklık, kemâle erecek ve müşâhede hâline dö-
necektir. Bu tıpkı hayâl ile rû'yeti anlattığımız gibidir. Dünyada Allahu
Teâlâ'yı mârifet etmekte sûret ve cihet düşünülmediği gibi, âhirette de bu
mârifet kemâle erdirilirken durum aynıdır. Zira O, burada anlatılanın ay-
nıdır. Ancak perdenin kalkması ile keşif, açık olacaktır. Tıpkı bir sûreti
hayâlde düşünmekle açık olarak ona bakmak gibidir. Buna işaret etmek
üzere Allahu Teâlâ :

يَسْفِي نُورَهُمْ بِنُورِ بَيْتِهِمْ وَيَأْتِيهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا ائْتِنَا نُورَنَا

«Işıkları önlerinde ve defterleri sağlarından verilmiş olarak yürürler
ve «Rabbimiz, ışığımızı tamamla» derler» (66 - Tahrim: 8) buyurmuştur.
Zira nûrun tamamı, ancak keşfin artmasında etkili olur. Bunun için bak-
mak ve görmek derecesine, ancak dünyadaki ârifler ulaşabilir. Zira dün-
yada mârifet olarak ekilen, âhirette müşâhede olarak yetişen bir tohum-
dur. Bu, bir buğday tohumunun buğday mahsûlü, ve bir çekirdeğin bir ağaç
olarak yetişmesi gibidir. Bahçesine hurma çekirdeğini dikmiyen, hurma
ağacını nerde bulur? Tohum ekmiyen, hangi ekini biçebilir? Bunun gibi,
dünyada Allah'ı bilmeyen, âhirette O'nu nasıl görür?

Dünyada Allah'ı mârifet, muhtelif derecelere ayrıldığı gibi, âhirette-
ki ilâhî tecelli de farklıdır. Mârifetin ihtilâfına nisbetle tecellinin ihtilâfı,
tohumların ayrılmasına nisbetle mahsûlün ayrı olması gibidir. Mârifet,
çokluğu, azlığı, kuvveti ve za'fiyeti bakımlarından mutlak sûrette farklı
olur. Bunun için Resûl-i Ekrem : «Allahu Teâlâ insanlara, genel, Ebû Be-

1-BİLİNMEYEN 2-(BATINI) GÖRME 3-TEMİZ 4-HAYAL
5-ZAYIFLIK

kir'e de özel olarak tecellî eder» (404) buyurmuştur. Artık, mevkii Hz. Ebû Bekir'den (R.A.) düşük olanların tecellî-i ilâhiden aldıkları zevkin, Hz. Ebû Bekir'in zevkiyle eşit olduğunu sanmak uygun olmaz. Herkes, zevkini, dünyadaki mârifet nisbetinde alır. Hz. Ebû Bekir, göğsüne ilka edilen bir sırda insanlar³ üzerine tercih edildiği için, özel bir tecellî ile tâltif edilmiştir. Dünyada riyâseti, evlenmek ve yemek üzerine tercih edenler olduğu gibi, âhirette de Allah'ın cemâline bakmanın zevkini bütün Cennet nimetleri üzerine tercih ederler. Zira Cennet'in nimetleri maddî zevk u safâdan, evlenmek, yemek ve giymekten ibârettir. Bu ,tıpkı dünyada ilim, mârifet ve rububiyet sırlarına muttalî' olmağı, yemek, içmek ve diğer zevkler üzerine tercih edenler gibidir. Bunun için Râbia-i Advîye'ye, Cennet hakkında ne dersin? diye sorduklarında, önce komşu, sonra mesken, diye cevap vermiş ve bu sözü il ekalbinde Cennet'e değil, Cennet'in Rabbisine iltifatı olduğunu ifade etmiştir.

Dünyada Allah'ı bilemiyen, O'nu âhirette göremiyecektir. Dünyada mârifet zevkine varamıyan, âhirette müşahede tadını alamıyacaktır. Zira kişi, dünyada sâhib olmadığı şey'e, âhirette yeniden sâhib olamaz. Burada herkes neyi ekmişse âhirette onu biçecektir. Herkes yaşadığı gibi ölecek ve öldüğü gibi dirilecektir. İşte dünyada mârifetten ne kadarına sâhip olmuşsa âhirette onun nimetine ulaşacaktır. Yalnız perde ortadan kalkmakla, mârifet, müşâhedeye dönecektir. İşte fark buradadır. Gördüğü sûretten zevk alan âşıkın, bu sûretin sâhibini bulmakla zevki daha da artacağı gibi, perde aradan kalkıp sağlanan müşahede sâyesinde zevki son haddine varacaktır. Cennet'in güzelliği, herkesin arzû ettiği şey'i orada bulmasındadır. Allah'tan başkasını arzû etmiyen kimse için başka şeylerde bir zevk yoktur, belki onlardan eziyet de görebilir.

Demek ki Cennet'in nimetleri, Allah'ı sevmek derecesindedir. Ne nisbette Allah'ı seviyorsa, o nisbette nîmete sâhib olur. Allah'ı sevmek de O'nu bilmek⁶ ve mârifet nisbetindedir. Buna göre saâdetin aslı, şeriatin îman diye tâbir ettiği, Allah'ı mârifet ve bilmektir.

Şâyet, rûyetin² zevki, mârifete nisbet itibariyledir, dersen, onun kat kat fazlası olsa da yine zayıftır. Çünkü mârifetin dünyadaki zevki zayıftır. Onun kat kat fazlası da ona yakındır. Böyle olunca bu ifade, Cennet zevklerini küçük düşürücü mâhiyettedir, dersen,

Bilmiş ol ki; mârifetin bu zevkini hakîr görmek, mârifeti bilmemekten gelir. Mârifeti olmıyan, elbette onun zevkine varamaz. Şâyet kalbinde bir miktar mârifet var ve fakat kalbi dünya ilgileri ile dolu ise bu adam mârifetin zevkine varamaz. Ârifler için mârifet, fikir ve Allah ile olan münâcatlarında öyle zevkler vardır ki, eğer şu dünyada bunu Cennet ile değiştir dersen, yine Cennet'i kabûl etmezler. Aynı zamanda hayâlden alınan zevkin, gerçek mâşuktan alınan zevke nisbetle bir değeri olmadığı

(404) İbn Adlî, Câbir'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Bu yoldan bâtıldır. Diğer rivâyet yolları da mevzuata alınmıştır.

- 1-KOYMA
- 2-İLTİFAT
- 3-REİSLİK
- 4-HAKİMLİK
- 5-VAKİF
- 6-İFADE

gibi, bir de güzel yemeklerin râyihalarından alınan zevkin, o yemekleri yemekten alınan zevke nisbetle bir değeri olmadığı gibi, bu dünyadaki mârifet zevki üstün bir zevk olmakla beraber, âhiretteki mülâkat ve münâsebette zevkine nisbetle bir değeri yoktur. Aralarında kıyas kabûl etmeyecek derecede bir fark vardır. Bu, elleyip öpmekten alınan zevkin, münâsebette bulunmaktan alınan zevke nisbetle solda sıfır kalması gibidir. Aradaki büyük farkı açıklamak ancak darb-i ² meseller ile mümkündür. Buna göre deriz ki :

Sevgilinin yüzüne bakmanın zevki, dünyada, bâzı sebeblerle birbirinden farklı olur.

a) **Birinci sebep**, sevgilinin güzelliğidir; güzelliğinin azlığı ve çokluğudur. Güzelleştikçe, ona bakmanın zevki de o nisbette büyük olur.

b) **İkinci sebep**, sevgi, şehvet ve aşkın derecesidir. Bunlar ne kadar kuvvetli olursa zevk de o nisbette kuvvetli olur. Zayıf ise zevk de zayıf olur.

c) **Üçüncü sebep**, sevgiliyi görebilmektedir. Ne kadar iyi görürse o nisbette fazla zevk alır. Karanlıkta, perde arkasında veya uzaktan sevgiliyi görmekle, gündüz gözü ile karşı karşıya gelip yakından görmekten alınan zevk bir değildir. Hattâ elbiseli iken alınan zevk ile çıplak olarak alınan zevk de bir değildir.

ç) **Dördüncü sebep**, kalbi meşgul edecek elem ve kederlerin ve karışık durumların kalbi kaplamasıdır. Sağlam ve huzur içinde hiç bir korku ve sıkıntısı olmadan sevgilisine bakmağa hazırlanan ile, sıkıntı ve telâşe içerisinde olup, hasta hâlinde ve korku ile sevgilisine bakanın alacağı zevk de bir olamaz.

Şimdi aşkı zayıf olan bir âşıkı ele alalım: Uzaktan ve ince bir perde arkasından sevgilisine bakıyor. Manzara öyle hazin ki, tam tamına perde kalkıp sevgilisini açıkça görecektense, arı ve akrepler ona hücum edecek ve onu sokup zehirliyeceklerdir. Aşkı zayıf olan bu adam, bu engeller arasında sevgilisine bakmaktan yine bir miktar zevk almaktadır. Ama birdenbire bu engeller ortadan kalksa, zarar verecek bir şey kalmazsa, perde kalksa, güneş doğsa ve sevgilisi ile karşı karşıya gelse, kuvvetli şehvet ve aşkı ona hücum edip onu son mertebeye nasıl yükseltir? Ve şimdiki aşkı ile eski aşkı arasında bir münâsebet kalmıyacak derecede aradaki fark hemen ortaya çıkarsa, işte mârifet zevki ile bakış zevkinin arasındaki nisbet ve fark da böyledir. İnce örtü bedendir. Akrepler ve arılar, insana musallat olan açlık, susuzluk, öfke, gam, hüzn ve şehvet düşkünlüğü gibi şeylerdir. Sevgi azlığı da nefsine dünyada Mele-i A'lâ'ya olan hevesindeki kusur ve noksanı demektir. Aşağıların aşağısına ve âdî şeylere iltifatı, çocuğun oyuncaktan zevk alıp riyâset hevesindeki kusuru gibidir.

Ârife gelince; onun da mârifeti ne kadar kuvvetlense bile, bu karışıklıklardan tamamiyle kurtulması düşünülemez. Evet, bâzan bu mânîler zayıflar. İşte o zaman, kendisine Allah'ın cemâlini mârifetten akılları hay-

1-KOKU 2-MİSAL 3-ACI 4-SATAŞAN 5-EN YÜKSEK HEYET 6-REİSLİK

rete düşüren tecelliler olur da zevki o kadar çoğalır ki, O'nun azameti karşısında kalbi parçalanacak hâle gelir. Fakat bu hâl devâm etmez; şimşek gibi gelir geçer. Daha çok hâtıra ve meşgaleler kalbe gelir ve kalbi karmakarışık hâle getirirler. Şu fâni hayatta zarurî olarak durum, böyle devam eder gider. Bu zevkten, ölünceye kadar mükedder olur. Temiz hayat ise ölümden sonra başlar. Onun için yaşayış, âhiret yaşayışıdır. Nitekim âyet-i celîle'de :

وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

«Asıl hayat, âhiret yurdundaki hayattır, keşke bilseler» (29 - Ankebût: 64) buyurulmuştur. Yine bunun içindir ki, bu merbeye yükselen herkes, Allah'a kavuşmağı sever, ölümü arzû eder ve ölmekten hoşlanır. Ancak mârifette daha çok kemâl bulmak için yaşamak ister. Çünkü mârifet bir tohum gibidir. Tohum ne kadar kuvvetli ve ne kadar çok olursa mahsûl de o nisbette bol olur. Zâten mârifet, sâhili bulunmıyan bir deryâdır. Allah Teâlâ'nın celâlini ihâta ve onu tam mânasiyle anlamak muhaldir. Allah Teâlâ'nın zâtını, sıfatını, ef'âlini ve mülkünde sırlarını bilmek, ne kadar çoğalır ve kuvvetlenirse, âhiret nîmetleri de o nisbette büyür ve çoğalır. Bu, tohum iyi ve çok olduğu vakit, mahsûlün çoğalması gibidir. İşte bu tohum ancak dünyada te'mîn edilir ve ancak temiz gönüllere ekilir. Mahsûl ise ancak âhirette alınır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

أَفْضَلُ السَّعَادَةِ طَوْلُ الْعُمْرِ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَهُوَ «Saâdetlerin ef-

dali, Allah'a itâat yolunda geçen uzun ömürdür» (405) buyurmuştur. Zira mârifetin çoğalıp kemâle ermesi, fikir ve mücâhedeye devâm ile dünya iyiliklerinden uzaklaşmak ve yalnız onu aramakla geçen uzun ömür sâyesinde te'mîn edilir.

Ölümü, yalnız mârifetin son haddine varan sever. Ölümden hoşlanmıyan da uzun ömrü sâyesinde mârifetini artıracığını ümid eder. İşte mârifet erbâbına göre ölümü sevip sevmemenin sebepleri bunlardır. Diğerlerine gelince; refahları yerinde ise yaşamalarını, değilse ölmelerini isterler ki her iki tarafı da hüsrandır. Çünkü onlar hep dünya şehvetlerine bakıyorlar. Bunun kaynağı, cehâlet ve gaflettir. Cehâlet ve gaflet her fenalığın anasıdır.

Yaptığımız bu açıklamadan, muhabbetin mânasını ve aşkın da ifrat derecede kuvvetli muhabbet olduğunu, mârifetin zevkini, rû'yetin mânasını, rû'yetin zevkinin mânasını, her ne kadar kısa görüşlüler için öyle değilse de, akıl ve kemâl sâhiblerine göre bütün zevklerin üstünde olduğunu öğrendik.

(405) İbrâhîm Harbî, Luhay'a'dan rivâyet etmiştir. Bu meâlde sahîh ve hasen rivâyetler vardır.

1-KEDERLİ	6-BİLGİSİZLİK
2-İMKANSIZ	7-HABERSİZLİK
3-İŞLER	8-KÖTÜ
4-FAZİLETİ	9-(BATINI) GÖRME
5-SAHİPLER	

Şâyet, kıyâmette rû'yet ve görgünün mahalli göz müdür, yoksa kalb midir? diye sorarsan,

Bilmiş ol ki; burada ihtilâf edilmiştir. Basiret sâhibleri böyle ihtilâflara önem vermezler ve hattâ tarafına bile bakmazlar. Akıllı adam, üzü-mü yer bağını sormaz. Sevgilisini görmeği arzû eden, ona olan aşkından dolayı gözü ile mi gördü, alnı ile mi gördü ona aldırış etmez. Görsün de ne ile görürse görsün. O, ne ile gördüğünün derdinde değil, görmekten aldığı zevk ile meşguldür. Burada gerçek olan şudur ki, ezeli kudret geniştir. Hiç bir yönden ona kusur ile hükmetmek câiz değildir. Ehl-i Sünnete göre Allahu Teâlâ kıyâmette rû'yeti yine göze verecektir. Zâten lâf³zın zâhiri mânası budur. Zâhirden üdûl, zaruretsiz caiz değildir.

6 ncı BEYÂN : ALLAH SEVGİSİNİ TAKVİYE EDEN SEBEBLER

Bilmiş ol ki; âhirette en çok mes'ûd olanlar, Allah'ı en çok sevenlerdir. Çünkü âhiret demek, Allahu Teâlâ'ya yönelmek ve Ona kavuşmak saâdetine ermek demektir. Uzun iştiyaktan sonra ebâdiyyen sevgilisine ulaşip hiç bir engel olmadan sevgili ile devamlı olarak baş başa kalmaktan daha büyük sevinç ne olabilir? Ancak bu nimetler, sevginin kuvvetiyle ölçülür. Sevgi ne kadar kuvvetli olursa zevk de o nisbette artar. Kul, Allah sevgisini ancak dünyada kazanır.

Esasen, sevginin aslından mü'min ayrılmaz. Zira mü'min, mârifetin aslından hâli değildir. Fakat aşk derecesine yükselen kuvvetli sevgiye gelince, çokları bundan ayrılabilir. Bu da iki sebeble hâsıl olabilir :

I. **Birincisi**, dünya iyiliklerini kesmek ve Allah'tan başkasının sevgisini gönülden çıkarmaktır. Zira kalb, içi su dolu olan bir bardak gibidir. Su çıkmadan sirkeyi almaz. Nitekim Allahu Teâlâ :

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ ۖ «Allah insânın içine iki kalb koy-

mamıştır» (33 - Ahzâb: 4) buyurmuştur.

Sevginin kemâli, bütün mevcudiyetiyle kalbin Allah'ı sevmesidir. Gönül başkasına iltifat ettiği nisbette başkası ile meşgul olan bir boşluğu var demektir. Sirke konmak istenen bir bardakta su bulunduğu vakit, ne kadar su varsa o nisbette az sirke alacağı gibi, başkası ile meşgul olan kalb de o meşgale nisbetinde Allah sevgisi azalır. Bardağı tamamen sirke ile doldurabilmek için suyunu tamamen boşaltmak gerektiği gibi, kalbi de tamamen Allah sevgisi ile doldurmak için başka her şeyden temizlemek lâzımdır. Buna işaret etmek üzere Allahu Teâlâ :

قُلِ اللَّهُ شَرُّ ذَرَاهِمُ فِي خَوَاصِهِمْ يَلْعَبُونَ ۖ «Allah'tır de son-

ra da onları daldıkları sapıklıkta bırak oynasınlar» (6 - En'am: 91) ve yine:

1-(BATINI) GÖRME 2-YER 3-KELİME 4-VAZGEÇME 5-KUVVETLENİ
6-BOŞ

«Muhakkak onlar

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا هـ

ki, Rabbimiz Allah'tır, dediler, sonra da istikamet ettiler» (46 - Ahkaf: 13) buyurmuştur. Daha doğrusu bu, senin, «Lâ ilâhe illâllah» sözünün mânâsıdır. Çünkü sen, bu sözünle, ibâdet ve sevgiye lâyık olan, ancak Allah'tır, diyorsun. Sevilen her şey mâbuddur. A b d [kul] bağıdır. Bağlandığı da mâbudu, ibâdet edip tanıdığıdır. Her seven, sevdiğine bağıdır. Bunun

için Allahu Teâlâ :

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اخْتَذَاهُ هَوَاهُ هـ

«Hevâsını kendine ilâh edineni gördün mü?» (25 - Fûrkan: 43) buyur-

muş, Resûl-i Ekrem de :

أَبْغَضُ إِلِيَّ عَبْدِي فِي الْأَرْضِ الْهَوَاهُ هـ

«Yeryüzünde ibâdet edilip tapılan en sevimsiz ilâh, kişinin hevâsıdır» (406) buyurmuştur. Yine bunun içindir ki Resûl-i Ekrem (S.A.V.) : «İhlâs ile «Lâ ilâhe illâllah» diyen, Cennet'e girer» (407) buyurmuştur. İhlâs demek, kalbinde₂ Allah'tan başkasına yer bırakmamak, kalbini Allah'a₃ ortaklık şâibesinden uzaklaştırıp hâlis etmek. Kalbinin sevgilisi, maksudu ve mâbudu, yalnız Allah olmak demektir.

Bu durumda olan kimse için dünya, bir hapishanedir. Zira dünya, sevgilisini görmesine mânidir. Ölümü ise bu cezaevinden kurtarıp sevgilisine yönelmek demektir. Şimdi son derece âşık olduğu sevgilisi bulunan ve hapisde olması sebebiyle uzun müddet sevgilisinden uzak kalan ve nihâyet hapishaneden kurtulup sevgilisine yönelen adamın hâlini bir düşün. O, her şeyden önce ona ulaşmak istemez mi? Ve bu sevincin hudûdu var mıdır?

Allah sevgisini zayıflatan sebeplerden birisi, dünya sevgisidir. Aile, evlâd, akraba, mal, akar, hayvan, bağ - bahçe ve bostan sevgileri de böyledir. Hepsi Allah sevgisini azaltır. Hattâ kuşların güzel seslerinden ve sabah rüzgârından zevk almak, Allah sevgisini azaltmağa vesile olan dünya varlıklarına yönelmektir. Dünya ile ünsiyet ettiği nisbette Allah sevgisi azalır. Âhiret ile dünya, doğu ile batı ve iki kuma gibidir. Doğuya yaklaşmanın batıdan uzaklaşması gibi, dünyalıktan yararlanan kimse de yararlandığı nisbette âhiretten uzaklaşır ve âhiret nasibi azalmış olur. Kumalardan birinin gönlünü hoş ettiği nisbette diğerinin gönlünü kırdığı gibi, dünya ile âhiretten birini memnun ederken mutlak sûrette diğerini küstürmüş olur, yâni birinden nasibini alırken diğerinden nasibi azalmış olur. Bu hâl, basîret sâhiblerine, göz ile görülenden daha açık bir şekil-

(406) Taberânî, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

(407) Yukarda geçmiştir.

de tecellî etmiştir. Dünyayı gönlünden söküp atmanın yolu, zühd, sabr'a devam, korku ve ümid ile bunlara bağlanmaktadır. Tevbe, sabr, zühd, korku, recâ gibi, anlattığımız makamlar, muhabbetin kollarından birini elde edebilmek için bir takım mukaddimelerdir. O da kalbi Allah'ın başkasından temizlemektir. Bunun da başlangıcı Allah'a, âhirete, Cennet ve Cehennem'e inanmaktır. Bu imandan korku ve ümid doğar. Korku ile ümid-den tevbe ve sabır doğar. Sonra da mal, mevki, mansıb ve bütün dünya varlıklarından uzaklaşmağa kadar gider. Kalbinde Allah'tan başka olan her şey'i çıkarır atar da artık kalb, tamamen Allah'ı bilmek ve O'nu sevmek için¹ hazırlanmış olur. Demek ki bütün bunlar kalbi temizlemek için mukaddime, kalbi temizlemek ise, muhabbetin dallarından biridir.

«Tahâret imanın yarısıdır» hadisi ile Resûl-i Ekrem buna işâret etmiştir.

II. İkinci sebep; muhabbetin kuvvetlenmesinin ikinci sebebi, Allah'ı bilmenin, her yönü ve kuvveti ile tamamen kalbi kaplamasıdır. Kalbi, mâsivadan temizledikten² sonra mârifet ve muhabbeti kalbe yerleştirmek, toprağı temizleyip nadas ettikten sonra tohumu atmağa benzer ki, bu, ikinci bölümdür. Bu tohumdan muhabbet ve mârifet ağacı doğar. Bu da Allahu Teâlâ'nın :

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

«Allah'ın hoş bir sözü, kökü sağlam, dalları göğe doğru olan hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?» (4 - İbrâhim: 24) âyetiyle darb-ı mesel ettiği kelime-i tayyibe ve :

إِلَى يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

«Güzel sözler O'na yükselir. O sözleri de yararlı iş yükseltir» (35 - Fâtır: 10) âyetiyle işâret ettiği husûstur. Kelime-i tayyibe [güzel söz] mârifet, amel-i sâlih ise bu mârifetin binîti ve hizmetçisi gibidir. Amel-i sâlih, önce kalbi dünyalıktan temizlemek, sonra bu temizliği devam ettirmek içindir. Demek ki amel-i sâlih, ancak Allah'ı mârifet içindir. Amel keyfiyyetini bildiren ilim de amel için aranır. Demek oluyor ki her şey'in evveli ve sonu ilme dayanır. Birinci ilim, muâmele ilmidir. Bileceğiz ki ona göre amel edeceğiz. Yâni birinci ilimden doğan, ameldir. Amel ve muâmeleden garaz da tecelliyât-ı ilâhiyyenin kalbde parlaması ve mârifet ilmi ile süslenmesi için kalbi temizleyip parlatmaktır. İşte mükâşefe ilmi dediğimiz ilim, bu mârifet ilmidir ve aynı zamanda son ilimdir. Bu mârifet ilmi, hâsıl olduğu anda zarurî olarak muhabbet bunu tâkib eder. Bu tıpkı, mizâcî mütedit olan kimsenin, gözleri ile gördüğü güzelliği sevip ona meyletmesi gibidir. İnsan, sevdiği şeyden zevk aldığı vakit, zevk muhabbete, muhabbet de mârifete tâbi olur. Dünya meşgalelerini kalbden

1-ÜMİT 2-BASLANGIÇ 3-ALLAHDAN GAYRI HER ŞEY
4-DİNLENDİRME 5-MISAL 6-GÜZEL SÖZ 7-MİNİK
7-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA 8-TABIAT

attıktan sonra bu mârifete ancak, sâfi düşünce, devamlı zikir ve Allahu Teâlâ'nın zâtında sıfatında, göklerin esrârında ve diğer yaratıklarında devamlı olarak düşünmek ve ciddi bir araştırma neticesinde ulaşılabilir.

Bu merhaleye ulaşanlar, kuvvetli ve zayıf olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kuvvetliler, önce Allah'ı, sonra Allah'tan diğer varlıkları bilirler. Zayıflar ise fiildən fâile, mashû'dan Sâni'a geçerler. Önce eşyayı bilir, sonra Allah'a yükselirler. Allahu Teâlâ :

أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝ «Rabbinin her

şey'e şahid olması yetmez mi?» (41 - Fussilet: 53), ve :

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۝ «Allah, O'ndan başka tanrı olmadığı-

na şahidlik etmiştir» (3 - Âl-i İmran: 18) buyurmakla birincisine işâret etmiştir. Bunun için bâzılarına :

— Rabbini ne ile bildin? diye sorduklarında,

— Rabbimi, Rabbimle bildim. Rabbim olmasaydı, Rabbimi bilemezdim, diye cevap vermiştir. Yine :

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۝

«Gerçeği anlamalarına kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz» (41 - Fussilet: 53),

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝

«Göklerin ve yerin hükümrânlığını, Allah'ın yarattığı her şey'i düşünmezler mi?» (7 - A'raf: 185),

قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝ «Göklerde ve yerde olana bakın da»

(10 - Yûnus: 101),

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَاقُوتٍ ۝
فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ۝

«Gökleri yedi kat üzerine yaratan O'dur. Rahman'ın bu yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü bir çevir bak, bir aksaklık görebilir

misin? Bir aksaklık bulmak için gözünü tekrar tekrar çevir bak; ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer» (67 - Mülk: 3 - 4) âyetleri ile de ikincisine işâret etmiştir. Çoğunluk için bu yol daha kolaydır. Kur'ân-ı Kerim çoğunlukla insanları bu yoldan düşünmeğe dâvet etmiştir.

Şâyet, bu iki yol da kapalıdır. Önce mârifeti elde etmeğe, sonra da mârifet ile muhabbete ulaşmağa yardımcı olan kısmını bize açıkla mısın? dersin, bilmiş ol ki; bu ikisinden en üstünü, Hak'tan halka delil çekmek- tir ki, bu, cidden kapalı ve bu hususta söylenecekler, çoğunluğun anlayı- şından uzak olduğu için bundan bahsetmeğe lüzum yoktur. Kolay anlaşı- lıp ve aşağı derecede bulunan ikinci şekline gelince; bunu herkes anlıya- bilir. Ancak buna engel olan, bu hususta düşünmeyip nefsin arzuları ve dünya istekleri ile meşgul olmaktır. Bunu da açıklamaya sebep, konunun genişliği, çokluğu, sayılıp sona ermiyecek derecede kollara ayrılmasıdır. Zîra her zerrede Sâni'in kudretinin kemâline, hikmetinin olgunluğuna ve azametinin sonsuzluğuna delâlet eden pek çok deliller vardır. Nitekim âyet-i celile'de :

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِثْلَ دَالِ كَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي

«De ki: «Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkebe olsa, bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi» (18 - Kehf: 109) buyurulmuştur. Buna dalmak, mükâşefe ilminin deryala- rına batmak demektir. Muâmele ilminde tufeyli olarak bunu anlatmak mümkün değildir. Fakat cinsine tenbih olmak bakımından icaz yolu ile bir misâle işâret etmek mümkün olduğu için deriz ki;

Bu iki yolun en kolayı, Allah'ın işlerine bakınaktır. Biz de bununla ilgili olarak konuşalım. Bununla beraber Allah'ın işleri pek çoktur. Biz bunların en hakîr, en küçük ve en azını ele alarak ondaki şaşılacak hâl- leri inceliyelim. Gökler ve göklerin melekût ve mülklerine nisbetle yaratık- ların en azı yer ve yeryüzünde olanlardır. Zîra sen, gökte olanlara cisim ve şahsiyetleri itibariyle baktığın vakit, güneşi küçücük bir cisim olarak görürsün. Hâlbuki bu cisim, üzerinde yaşadığımız yerden yüz altmış kü- sur def'a daha büyüktür. Şimdi ona nisbetle yerin küçüklüğünü hesap et. İş, bu kadarla bitmez. Güneş de kendi mihverine nisbetle kıyâs kabûl et- miyecek kadar küçüktür. Güneş dördüncü katta bulunuyor. Dördüncü kat, beşinci kata nisbetle küçük, beşinci altıncıya, altıncı yedinciye nisbetle küçük. Yedi kat gökler kürsüye nisbetle boşluğa atılmış bir halka gibi, kürsü de Arş'a nisbetle böyledir. Bu, küçüklük ve büyüklük, yalnız cisim- leri bakımındandır. Değerleri ayrı bir özellik taşır. Yeryüzü de denizlere nisbetle küçüktür. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Denize nisbetle kara parça- ları, yeryüzüne nisbetle bir ağıl gibidir» buyurmuştur. Bütün bunlar, tec- rûbe ve denemelerle bilinen şeylerdir. Yine yeryüzünde keşfedilen kısım, keşfedilmiyene nisbetle bir ada gibidir. (Tabîî Gazâlî devrinde).

1-İŞARE 2-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA 3-ÇARK

Sonra yerin bir cüz'ü olan topraktan yaratılan, diğer canlılara ve yere nisbetle onların küçüklüklerine bir bak. Bütün bunlara da boş vererek canlılardan en küçük olarak gördüğümüz sivrisinek ve benzerlerini ele alalım. Şöyle bir düşünersek, küçüklüğü ile beraber, sivrisineği Allahu Teâlâ'nın, en büyük hayvan olan Fil sûretinde yaratmış olduğunu görürüz. Tamamen fil sûretinde yaratılmıştır. Aynı hortumu da onda halketti ve üstelik iki kanat verdi. El, ayak, göz ve kulak verdi. Dış organlarını bu şekilde yarattığı gibi, iç organlarını da diğer canlılarda iç organlar gibi yemek, içmek, hazmetmek, ihraç etmek gibi imkânları kendisine verdi. Bu şekil ve yaratılıştır. Sonra Allahu Teâlâ, gıdasının kan olduğunu ve gıdayı almak için canlılar üzerine konabilmek için kendisine nasıl kanat verdiğini ve başının önünde kendisine içi boş bir hortum yarattığını, me-sâmatı nasıl bilip hortumu ortaya yerleştirdiğini ve hortumu bastırmak için nasıl kuvvet verdiğini, oradan ince kanı nasıl sorarak midesine indirdiğini düşün.

Sonra insânın, düşmâni olduğunu ona nasıl bildirdiğini, insânın eli ile onu avlamak istediğini, koruma âlet ve çârelerini nasıl öğrettiğini düşün. Uzaktan harekete geçen elin hareketini duyar, hemen kan emmeği bırakarak kaçır, el durduğu vakit tekrar geri döner. Sonra yüzünün küçüklüğüne rağmen gıdasını görebilmesi için kendisinde göz bebekleri yaratmış, sonra büyük canlılarda gözlerini korumak için göz kapakları olduğu hâlde, sineğin gözü küçük olup kapağa tahammülü olmadığı için, gözlerini tozdan korumak üzere kendisinde iki el yarattığını ve bu elleri ile devamlı olarak gözlerini sildiğini düşün. İnsan ve büyük hayvanlarda ise gözleri için alt-üst iki kapak yaratmıştır. Bu kapaklar, uçları ile göze gelen tozları kirpiklerin etrafına atarlar. Allahu Teâlâ gözün ışığını toplamak, görmeğe yardım etmek ve yüzü güzelleştirmek için göz kapaklarının uçlarında siyah kirpikler yaratmıştır. Toz hücum ettiği vakit onları yumar ve aralarından bakar, onların yumulması tozların girmesine engel olur, görmeğe mâni olmaz. Fakat sineğe gelince; ona kapaksız gözler vermiş ve elleri ile onları temizlemesini öğretmiştir. Görüşü zayıf olduğu için ışık etrafında döner, gündüz ışığını arar. Lâmba ışığını görünce, kendisinin karanlık bir evde olduğunu ve ışığın da bir pencere olduğunu sanır. Hemen kendini ışığa atar, pencere bulamaz, yanıldığını sanarak tekrar kendisini ışığa atar ve böylece ışık etrafında dönmekle yanmağa mahkûm olur.

Belki bunu, sen onun bir eksiklik ve bilgisizliği sanırsın. Hâlbuki senin cehâletin onun cehâletinden çok daha büyüktür. Belki insan oğlunun şehvetlerinin üzerine düşmesi kelebeğin pervane hâlinde ateşin etrafında düşmesi gibidir. Zira insan oğluna şehvet ışıkları parlar. Ardında öldürücü zehir olduğunun farkında olmadan kendisini şehvet bataklığına atar ve orada helâ olur. Bu helâki, ebedî olarak devam eder. Keşke pervaneler gibi olaydı? Çünkü pervanelerin son tehlikesi yanıp kurtulmaktır. İnsan oğlu ise şehvetlerinin peşine gitmekle ya uzun müddet, yahut da ebedî olarak Cehennem'de kalır. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

إِنِّي مُنْسِكٌ بِحُجْرَتِكُمْ عَنِ النَّارِ وَأَنْتُمْ تَتَهَا فِتْنُونَ فِيهَا فَتَأْتِ الْفَرَاشِ

«Ben sizi Cehennem'den korumak için bileğinizden tuttuğum hâlde siz pervaneler gibi kendinizi ateşe atıp duruyorsunuz» (408) buyurmuştur.

İşte bu anlattığımız, küçük hayvanlarda Allahu Teâlâ'nın yarattığı acayip hâllerden bir nebzedir. Onlar da öyle acayip hâller var ki, bütün insanlar bir araya toplansa, onun yalnız dış görünüşünü tamamıyla anlamaktan âciz kalırlar. Kapalı durumlarına gelince: onları Allah'tan başka kimse bilemez.

Sonra her canlı ve cansız bitkilerde kendilerine mahsus ve başkasında bulunmayan özel hâller vardır. Meselâ, arıyı ele alalım, ondaki acayip hâlleri düşünelim. Allahu Teâlâ ona nasıl vahyetti de dağ ve ağaçlardan toplu oldukları hâlde kendilerine barınak yaptılar. Tükrüğünden nasıl mum ve bal yapar? Mum, ışık ve bal ise şifa olarak kullanılır. Sonra onun çiçek ve yeşillikleri yiyip pisliklerden kaçınmasındaki hâlleri bünye bakımından kendilerinden büyük olan bir tanesine hepsinin itâat etmeleri, onu âmir kabûl etmeleri ve onun da adâlete riâyet etmesini düşün. Hatât daha kapıda iken, pislige düşeni içeri koymadan öldürdüğünü ve bütün bunları düşündüğün vakit, eğer mide ve şehvetinin düşkünü olmaz ve doğru dürüst düşünürsen, onda son derece hayrete şâyân hâller görürsün. Bütün bunları bir kenâra bırakalım da inşâ ettiği petekleri ele alalım. Onları mumdun ve altı köşe şeklinde mühendisleri bile şaşırtacak özellikte yaptığını düşün. Dört köşede boşluk kalır ve kaybolur. Şekillerin en geniş, değirmi olanıdır. Arı, boşluk kalmasın diye dört köşeyi terkettiği gibi, değirmi şekli de terketmesi, onun dış tarafında boşluk kalmaması içindir. Çünkü durumu şekiller toplatınca dış kısımlarında boşluk kalır. Hiç boşluk bırakmayan, altı köşedir. Sen, yerlerin ve göklerin acayip hâllerini bırak da şu küçük hayvanın bu en basit hareketinden ibret al. Bizim kısa görüşümüzle anlatabileceklerimize bile ömrümüz kâfi gelmez. Hâlbuki bizim anladıklarımız, âlimler ve peygamberlerin anlayışı ile, bütün insanların anladıkları ise Allahu Teâlâ'nın ilmi ile mukayese kabûl etmez. Aslında yaratıkların bildiklerine, Allah'ın ilmine nisbetle, ilim denmez.

İşte bu anlattıklarımız ve benzerlerine bakmakla, kolay yoldan Allah'ı bilmek hâsil olur. Mârifet çoğaldıkça sevgi de çoğalır. Şâyet, Allah'a ulaşma saâdetini arıyorsan dünyayı arkaya at, ömrünü zikir ve fikir ile geçir. Umulur ki bu sayede bundan bir miktar zevk alır ve âhirette büyük mevkilere ulaşırsın.

(408) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

7 nci BEYÂN : SEVGİDE İNSANLARIN FARKLI OLMALARININ SEBEBİ

Bilmiş ol ki; insanlar îmânın aslında müşterek oldukları gibi, sevginin aslında da müşterektirler. Fakat Allah'ı mârifette ve dünya sevgisinde farklıdır. Zira şeyler arasındaki ayrılık, sebebler arasındaki ayrılıktandır. İnsanların çoğunluğu, Allahu Teâlâ hakkında ancak duydukları bazı sıfat ve isimleri bilirler; onları öğrenir ve ezberlerler. Bazıları, Allahu Teâlâ'nın münezzehe olduğu bir takım mânâları bunlardan çıkarır. Bazıları ise hakikatlerini anıyamamakla beraber fâsid mânâlar da düşünmez, olduğu gibi îmân ettik der ve amel ile meşgul olurlar. Bunlar, Ashâb-ı Yemin'in selâmete erenleridir. Fâsid mânâlar tahayyül edenler ise sapıklar; hakikatleri olduğu gibi bilenler ise mukarreblerdir. Bu üç sınıfın hâlini Allahu Teâlâ :

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نُغِيمٌ

«Eğer ölen o kişi gözdelelerden ise, rahatlık, hoşluk ve nimet Cennet'indedir» (56 - Vâkı'a: 88 - 89) âyetleri ile beyan buyurmuştur. Şâyet anılabilmeyen için mutlaka bir örnek istiyorsan, sevginin farklı olduğunu bir örnekle size anlatayım:

Meselâ, İmâm-ı Şâfiî'nin mensublarından olan fakîh ve avâmın hepsi, İmama karşı sevgilerinin aslında ortaktır. Çünkü hepsi, onun faziletini mârifette müşterektir. Fakat avam, onun fazilet ve ahlâkını mücmel, fakîh ise mufasssal olarak bilir. Bu bakımdan fakîhin sevgisi, avâmın sevgisinden fazla olur. Meselâ, bir âlimin güzel bir eserini bir adam gördüğü vakit, ona gönlünden meyleder ve onu sever. Onunla, onun faziletine delil çeker. Ondaki daha güzel bir eserini gördüğü vakit sevgisi daha da çoğalır. Çünkü onun ilmini daha iyi bilmiş olur. Yine bunun gibi, güzel şiirler söylediğini bildiği bir şâiri insan sever. Fakat yeniden kendisinden daha güzel şiirler duyduğu vakit sevgisi daha da artar. Diğer san'at ve faziletlerde de durum aynıdır. Avam kısmı, falan zat iyi bir musanniftir diye duyar, fakat eserinde ne olduğunu bilmez. O, mücmel bir bilgi ile onu sever. Fakat basiret sâhibi bilgin bir insan, eseri tedkik edip oradaki inceliklere vâkıf olunca, şübhesiz bunun sevgisi daha fazla olur. Çünkü yazı ve şiir san'atındaki incelikler, onun kemâline delâlet eder. O, incelikleri bildikçe sevgi de çoğalır. Kâinat, bütün varlıkları ile Allahu Teâlâ'nın san'atıdır. Avam kısmı bunu böyle bilir ve buna inanarak Allah'ı sever. Fakat basiret sâhibi, Allahu Teâlâ'nın bu san'atının ince teferruatına vâkıf olur. Bir sivrisinekde akıllara durgunluk verecek incelikleri görür de bu sebeple sevgisi kat kat fazlalaşır. Allahu Teâlâ'nın san'atının inceliklerini bildiği nisbette sevgisi de çoğalmış olur. Allahu Teâlâ'nın san'atının ince-

liğini bilmek, sahili bulunmayan bir deryaya dalmaktır. Bunun için mârifet erbabının sevgisi, ayrı ayıdır. Fazla bilen fazla sever.

Yukarda anlattığımız sevginin beş sebebinin ihtilâfı da sevginin azalıp çoğalmasına vesiledir. Meselâ, Allahu Teâlâ'yı zâtı için değil de, in'âm ettiği nimetlerden dolayı seven kimse, ihsânındaki değişiklik sebebiyle sevgisi de değişir. Meselâ, boluk ve refahdaki sevgisi ile, darlık ve belâ ânındaki sevgisi bir olmaz. Fakat kemâl, cemâl, ululuk ve azamet bakımından sevgiye lâyık olan ancak Allah'tır, diyerek O'nu in'âm ve ihsânından sebep sevenlerin sevgilerinde değişiklik olmaz. İhsan etse de sever, etmese de sever.

İşte sevginin farklı olmasının sebepleri bunlardır. Binâenaleyh, sevgideki ayrılık da âhiretteki saâdet farklarına sebep olur. Bunun için Allahu Teâlâ :

وَلَا الْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ۝

«Doğrusu âhirette daha büyük dereceler ve daha büyük üstünlükler vardır. (17 - İsrâ: 21) buyurmuştur.

8 inci BEYÂN : ALLAH'I MÂRİFETTE HALKIN ANLAYIŞ KUSURLARININ SEBEBİ

Bilmiş ol ki; mevcûdâtın en açık ve en parlak olanı, Allahu Teâlâ'dır. Bunun için en kolay, ilk bilinmesi ve anlaşılması gereken de Allahu Teâlâ'dır. Fakat durum bunun tersine olduğuna göre bu hususu açıklamak gerekir. O'nun, bütün varlıkların en açık meydanda ve parlağı olduğunu söylemiştik. Bunu bir misâl ile açıklıyalım. Meselâ, bir adamı yazı yazar veya dikiş diker gördüğümüz vakit, bu adamın canlı, yazı veya dikişe ilmi, bunları yapmağa kudreti ve iradesi olduğunu, diğer bütün sıfatlarından daha açık bir şekilde anlarız. Onun bâtını sıfatları olan şehvet, gadâb, ahlâk, sağlamlık ve hastalık gibi diğer hâllerini bilemediğimiz gibi, zâhirî sıfatlarının bâzısını da bilemez ve bâzılarında da şübhe ederiz. Boyu kaç santim, cildinin rengi nasıldır gibi... Fakat kendisinin canlı, bilgin, kudret ve irâde sâhibi olduğunda şübhemiz kalmaz. Çünkü kendi irâdesiyle yazdığını veya diktiğini görüyoruz. Adamın yazdığını görmekle, hayat, kudret ve irâdesini göremediğimiz hâlde buna delil çekiyoruz. Zâten bunlar beş duyunun yiç birisiyle bilinmezler. Onun hayat, kudret ve irâdesini ancak elinin yazı yazmak veya dikiş dikmek gibi hareketlerinden anlıyoruz. Bundan başka bütün âleme baksak, o âlem ile onun bir sıfatını bilemeyiz. Ona bir delil vardır ve bununla beraber açık ve meydandadır.

Hâlbuki Allahu Teâlâ'nın vücud, kudret, ilim ve diğer sıfatlarına iç ve dış duyularımızla müşâhede ettiğimiz taş, yağmur, bitki, ağaç, hayvan, gök, yer, yıldız, kara, deniz, ateş, hava, cevher, a'râz ve her şey'i zarurî

olarak varlığına delâlet etmektedir. Hattâ varlığının ilk delili, kendimiz, kendi varlığımız, cismimiz, vasıflarımız, hâllerimizin ve gönüllerimizin değişmesi, tutum ve davranışlarımız, duruş ve hareketlerimizdir. En açık bildiğimiz, önce kendimiz, sonra da duyularımızla müşâhede ettiklerimiz ve daha sonra da akıl ve basiretle idrâk ettiğimiz şeylerdir. Bütün bu bildiklerimizin her birinin bir anlayıcısı ve şâhidi vardır. Hâlbuki âlemde olan her zerre, Hâlikının varlığının delil ve şâhididir. Onu sevk u idâre eden, onu yerinde kullanan, hareket ettiren ilim, kudret, lûtf ve hikmetine delâlet eden birer şâhid ve delildir. Anlaşılan mevcudatın ise sayısı yoktur. Yalnız elini hareket ettirmeği görmemizle — ki bu bir şâhiddir — bu şâhid ile kâtibin canlı olduğu bizim için açık olduğuna göre, bizim bütün iç ve dış bünyemiz ve her şey'in varlığına delil olduğu bir şey'i bizim için neden açık ve parlak olmasın? Her zerre lisân-ı² hâliyle, varlığının ve hareketinin kendi zâtı bakımından olmadığını, bir icad edici ve hareket ettiriciye muhtaç bulunduğunu açıkça haykırmaktadır.³ Buna ilk delil, kemik, et, âsab ve bütün âzalarımızın bir araya gelip teşekkül etmesi ve meydana gelmesidir. Kâtibin elinin kendiliğinden hareket etmediğini bildiğimiz gibi, bunların da kendi başına olmayacağını biliriz. Fakat varlıklar arasında idrâk edilip hissedilen ve düşünülen, hazır olan ve olmıyan her şey, O'nun varlığının şâhid ve delili olduğu için, akıllar onu anlayıp bilmekte, hayrete düşmüşlerdir. Çünkü bizim anlayamamızın iki sebebi vardır:

1. Birincisi, anlaşılması gereken şey'in çok gizli olmasıdır. Bu, meydana dandadır, misâl istemez.

2. İkincisi de çok açık olanıdır. Yarasa kuşunun gece görüp gündüz görmemesi gibi. Onun gündüz görmemesi, gündüzün kapalılığından değil, çok açık oluşundandır. Yarasa'nın göz ışığı zayıf olduğu için güneş onun ışığını alır ve göremez hâle gelir. Güneşin kuvvetli açıklığı, öteyandan Yarasa'nın göz nurunun zayıflığı görmesine mâni olur. Ancak güneş, karanlıkla karıştığı vakit görebilir.

Bunun gibi, bizim akıllarımız zayıf, Allah'ın cemâli ise son derece parlak olduğu için, yarasa kuşu gibi onu göremiyoruz. Nurunun parlaklığı ile beraber göz ve basiretlerden saklanan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

Çok açık olması sebebiyle gizlenmiş olmasına şaşılmamalıdır. Çünkü her şey zıddı ile açığa çıkar. Zıddı olmıyan şey'i anlamak zordur. Eğer eşya ihtilâf etse de biri delâlet edip diğeri delâlet etmese,⁴ o zaman, ayrılık kolaylıkla anlaşılırdı. Fakat hepsi birden bir hedefe delâlet ettiği için anlamak da zorlaşmıştır. Bunun örneği, güneş aydınlığının yeryüzünde parlamasıdır. Bu aydınlığın yerde, sonradan meydana gelmiş bir arâz olduğunu ve güneşin kaybolması ile onun da kaybolduğunu biliyoruz. Eğer güneş hiç batmasa ve cisimlerdeki hey'etin yalnız onun rengi, siyah, beyaz ve benzeri renkler gibi olduğunu bilsek, o zaman biz, siyahda ancak karalığı,⁵ beyazda da ancak aklığı müşâhede edebilirdik. Tek başına güneşin ziyasından haberimiz olmazdı ve onu bilemezdik. Fakat güneş batıp ziyalanan yerler kararınca, bu iki hâl arasındaki ayırımı fark edebili-

yoruz. Bu sâye¹de, biliyoruz ki cisimler, güneşin ziyasıyla parlar ve güneş battığı zaman, ziyası gittiği için onlar kararır. Güneşin doğup batması sayesinde ziyasının varlığını bilmiş oluruz. Çünkü batınca ziyâ yok olur. Şayet güneş hiç batmasaydı, ziyanın ondan geldiğini çok zorlukla anlardık. Çünkü o zaman cisimleri değişik renklerle değil, aynı şekilde müşâhede etmiş olacaktık. Görüldüğü gibi, diğer varlıklar kendisiyle bilinen ve en açık olan ziyâ ve aydınlıkta durum budur. Güneşin ışığından daha açık bir şey yoktur. Böyle iken o da zıddıyla biliniyor.

Kendiliğinden açıkta olan, başkasını da açığa çıkarır. Bu böyle iken eğer batması olmasaydı, kendisinin bile anlaşılması zor olacaktı. Allahu Teâlâ ise her şey'in en açığıdır. Bütün eşya, O'nunla açığa çıkmaktadır. Eğer O'na yokluk âriz olaydı veya kaybolda veya bir değişikliğe uğrasa, yer ve gökler yıkılır, mülk ve melekût âlemi yok olurdu da, ancak o zaman iki hâl arasındaki ayrılık anlaşılırdı. Eğer eşyanın bir kısmı O'nunla ve bir kısmı da başkasıyla mevcut olaydı, delâlette iki şey arasındaki fark ortaya çıkardı. Fakat onun delâleti bir yol üzerinde, bütün eşyada umumîdir. Her hâl ü kârda varlığı dâim ve bunun aksi muhaldir. İşte onun son derece açıklığı bu gizliliği îrâs etmiştir. Fehimlerin kusunundaki sebep budur. Fakat basireti kuvvetli olup zayıf olmıyanlar, mütedil hâllerinde yalnız Allah'ı görür ve O'ndan başkasını bilmezler. Gerçek vâir olanın yalnız Allah olduğunu, bütün bu varlıklar ve ef'âlî O'nun kudretinin eseri bulunduğunu, hepsi O'na bağlı olup, Allah'ın varlığına nisbetle onların varlığının bir değeri olmadığını, gerçek varlık, bütün bunların kendisinden sâdir olan Vâhid-i Hakikînin olduğunu bilir. Bu durumda olanlar, işde işi yapanı görür ve işe önem vermez. Bu köktür, bu yerdur, bu hayvandır ve bu ağaçtır gibi sözlerle uğraşmaz. Bunlara ancak Vâhid-i Hakikînin işi diye bakar. Onun bakışları, Allahu Teâlâ'dan başkasına geçmez, O'nda kalır. Bu tıpkı, şîir, yazı ve tasnif edilmiş eserlere bakıp da Şâiri, Kâtibi ve Musannifi düşünen ve eserlerine O'nun eserleri olarak bakan ve onların mürekkep, divit, siyah mürekkep olarak beyaz kâğıt üzerine yazdıklarına bakmaz, ancak onları tasnif edene bakar.

Kâinat olduğu gibi Allahu Teâlâ'nın tasnifidir. Allah'ın işidir diye onlara bakan, Allah'ın işi olarak onları bilen ve Allah'ın işi oldukları için onları seven, onlarda onlara değil, onları yaratan ve tasnif eden Allah'a bakar, Allah'ı bilir ve Allah'ı sever de, O'ndan başka kimseyi görmiyen gerçek bir muvâhhid olur. Hattâ kendisine de kendisi olduğu için değil, Allahu Teâlâ'nın kulu olduğu için bakar. İşte nefsinde yok olmuş, tevhidde yok olmuş dediğimiz budur. Buna işâret olmak üzere: «Bizim için olduk, bizden kaybolduk ve yok olduk. Biz, bizsiz kaldık» denilmiştir (*).

(*) Bu bölümde kuvve-i vâhimeye hulûl, ittihad ve vahdet-i vücud gibi bazı asılsız şeyler gelmek ihtimâli gözönüne alınarak, aşağıdaki açıklamanın nota alınması zarûreti hâsıl olmuştur. Şöyle ki :

1-İŞİK 2-İŞARE 3-İMKANSIZ 4-SEBEB OLMA 5-ANLAYIŞ 6-İŞLE
7-MEYDANA GELME 8-SINIFLANDIRMA 9-SINIFLANDIRAN
10-MÜREKKEP KABİ 11-TEVHİD EDEN 12-NÜFUZ 13-BİRLEŞME

Bunlar, basîret sâhibleri için bilinen açık şeyler olmakla, anlayışı kısıt olanlar için zorluk arzeden hâllerdir.

İşte Allahu Teâlâ'yı mârifette fehîmilerin kusurunda sebeb bunlardır. Allahu Teâlâ'nın varlığına şehâdet eden bütün şeyleri, daha çocukluğu ve aklın kemâl bulmadığı bir sırada, insânın bunları anlamış olmasını da buna ekleyebilirsin. Sonra akıl garîzesi, âhestelikle kendisinde gelişirken, kendisi, şehvetleri ile meşguldür. Anlayıp bildiği şeylerle ünsiyyet ve onlarla ülfet etmiştir. Uzun ünsiyyet sebebiyle onların kalbindeki te'siri azalmıştır. Bunun için hiç görmediği bir hayvan, bir bitki veya hâriku'l-âde bir işle ânî olarak karşılaştığı vakit, tabîi olarak dili mârifetie açılır ve hemen, «Sübhânellâh» der. Hâibuki öteyandan Allah'ın varlığına kesin olarak delâlet eden ve devamlı olarak görüp ünsiyyet ettiği kendisini ve diğer hayvanları görmekle bu delili çekmez. Çünkü onlarla ünsiyyet etmiştir. Gözsüz olarak doğup erginlik çağına geldikten sonra gözleri açılan bir adam kabûl edelim. Bu adam, yer ve göklere, ağaç, bitki ve hayvanlara birden ve ânî olarak baktığı vakit, gördüğü bu acayip varlıklara şaşarak aklını oynatacağından korkulur.

İşte bunlar ve benzeri sebeblerle bir de şehvetlere dalmak, insanlara mârifet nûru ile aydınlanmak kapusunu kapamıştır. İnsanlar, Allah'ı

Sa'dü'd-dîn-i Taftâzânî, Makasid şerhi Hey'et, kitabında, hulûl, ittihad ve vahdet-i vücudu reddettikten sonra, burada yine, hulûl ve ittihadı ihâm ettiren, başka iki mezheb daha var ki bunların hulûl ve ittihad ile bir ilgileri yoktur.

a) Birincisi, âhîret yolcusu seyr-i sülûkünde Allah'a vâsıl olduğu vakit, tevhid ve mârifet deryasına garkolur. Zâtı, Allah'ın zâtında, sıfatı, Allah'ın sıfatında muzmahil olur ve bütün mâsivadan sıyrılarak mevcudat içerisinde yalnız Allah'ı görür ve O'ndan başkasını görmez. İşte buna «Fenâ fî't-tevhid [tevhidde yok olma] denir ki, bir kudsi hadîsde: «Kulumu sevdiğim vakit, onun duyan kulağı, gören gözü... olurum» buyurulmakla buna işâret edilmiştir. İşte bu hâlde hulûl ve ittihad kokusu veren bir takım sözler kendisinden sâdir olabilir. Bu da o hâlde açıklamadaki ifade kusurundan ve lâf ile onu açıklamanın güçlüğünden gelir ki, bunun hulûl ve ittihad ile bir münâsebeti yoktur.

b) İkincisi, Vâcibü'l-Vücûd olan Allahu Teâlâ, mutlak olarak tek olan bir varlıktır. Çokluğu asla kabûl etmez. Çokluk izâfidir, ki, bunlar birer hayâl ve serap gibidir. Gerçekte hepsi birdir. Zâhire göre tekerrür ederler. Görünüşde çok iseler, de bu çokluk, taksimat itibariyle değildir. Başkalık ve ikilik olmadığı için hulûl ve ittihad da yoktur.

Siddîkların bâzıları: «Neyi gördümse Allah'ı, orada veya ondan evvel gördüm» şeklinde konuşmalar yapmışlardır. Musannif merhum, «Mişkâtü'l-Envâr» kitabında, bâzı zayıf kimseler bu sözlerimizi belki anlayamaz. Biz, güneşin nûru gibi, Allahu Teâlâ da her şey ile beraberdür, dediğimiz vakit, hâşâ, Allahu Teâlâ'nın her mekâna hulûl ettiğini sanırlar. Hâibuki biz deriz ki, O, her şeyden evvel vâridi ve kudret itibariyle her şey'in üstündedir. Her şey'i açığa çıkaran O'dur. Mekân, cihet, mesafe, hulûl ve ittihadından münezzehtir. O'nun, izhâr ettiği şeylerle beraber olması, onları bilmesi, sevk u idâre etmesi demektir. Bunu anlamayanlar bu iş üzerinde durmamalıdır. (Mütercim)

1-ÇOKMUS 2-ALLAHDAN GAYRİ HERŞEY 3-İSNAD 4-TEKRARLANMA
5-BÖLME 6-AÇIKLAMA 7-ANLAYIŞ 8-ASIL, HUY 9-YAVAŞLILIK
10-ÜNSİYET 11-İŞARE

mârifeti aramakta, merkebine bindiği hâlde onu arayan sarhoşlar gibidir. İşte bu işin sırrı budur. Bunun için Şâir :

«Sen açıksın ,iyi görmeyen körden başkası için gizli değilsin.

Ancak açıkladığın perdeler ardında saklandın. Örfü bilmeyen seni nasıl bilebilsin?» demiştir.

9 uncu BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'YA ŞAVKIN VE İFRAT DERECEDEKİ AŞKIN MÂNASI

Bilmiş ol ki; Allah'ı sevmenin hakikatini inkâr eden, şavkin hakikatini de inkâr eder. Çünkü şavk, ancak sevilene yapılır. Biz, Allah'a olan şavkın varlığını ve ârifin basîret nûru, ibret bakışı, hayır ve isâr yolu ile buna mecbur olduğunu isbat edelim:

İbret alma yolu ile şavkı isbât için, muhabbeti isbat etmekte gösterdiğimiz deliller yeterlidir. Her sevilen şey, giyâben aranır² ve arzulanır, fakat yanında ise artık bu iştîyâka lüzum kalmaz. Çünkü şavk, bir şey'i arayıp istemektir. Mevcûd olan aranmaz. Fakat aslında şavk, bir yönü ile bilinip diğer bâzı yönleri ile bilinmeyen şey'e olur. İştîyak bunadır. Hiç bilinmeyen, arzû edilmez. Meselâ, bir adamı görmemiş, vasıflarını da duymamış olan kimse o adamı görmeyi arzû etmez. Bunun gibi her yönü bilinende iştîyak kalmaz, çünkü bilinmiştir. Bir şey'i tam mânasıyla anlayabilmek, onu görmekle mümkündür. Sevgilisini devamlı olarak gören kimsenin, artık iştîyak diye bir şey'i kalmaz. Şavk ve iştîyak, bir yönü ile bilinip diğer yönü ile bilinmeyen şeyde olur. Bunu bir misâl ile açıklayalım: Sevgilisi ortadan kaybolup hayâlini gönlünde yaşayan kimse. Bu hayâlini, görmekle kemâle erdirmeyi arzûlar. Şâyet hayâli de kalbinden silinmiş ve tamamen kendisini unutmuşsa, artık ona müştakdır demenin bir mânası kalmaz. Hattâ görse bile gördüğü vakitte de arzû ve iştîyâkı olmaz. Şavk demek, hayâlini kemâle erdirmek arzûsu demektir. Bunun gibi sevgilisini bâzan karanlıkta görür ve bütün teferruatıyla onu anlayıp kavrayamaz. İşte bu gördüğünü kemâle ulaştırmak ister ki, bu da ortalığın aydınlanması ile mümkündür.

İkincisi, meselâ, sevgilisinin her ne kadar yüzünü görebilmişse de saçlarını ve diğer güzelliklerini görememiş olmasıdır. Her ne kadar onları görmemiş ve hayâl etmemişse de onları görmeyi arzû eder. Çünkü onun güzel saçları ve güzel uzuvları olduğunu bilir. Fakat görmediği için teferruatını bilemez. Böylece onları görmeğe müştak olur.

Her iki cihet de Allahu Teâlâ hakkında düşünülebilir. Belki bunlar, ârifler için lâzım ve melzum kabilindendirler. Zîra âriflere ilâhî umurdan açıklanan, her ne kadar apaçık ise de yine ince bir perde arkasında olmuş gibidir. Bunun için tam mânasıyla açık değildir. Bir takım hayâl şâibeleri ile karışıktır. Zîra bu âlemde hayâlin karışmasından kurtulmuş yoktur. Dünya meşgalesini de buna ekleyebiliriz. Buna göre açıklığın kemâli ve tecellinin parlamasının tamamı, müşâhede iledir. Bu da ancak

1-BİNEK 2-ŞEVK 3-CÖMERTLİK 4-TUTKUN 5-LÜZUM 6-CİNS
7-EMİRLER 8-HATA, LEKE

âhirette olur. İşte bu, zarurî olarak şavkı⁻² gerektirir. Âriflerin sevdiklerinin sonu da budur. İşte bu anlattığımız, şavkın⁻² iki nev'inden biridir. O da açıkça bildiklerini tam ve kâmil bir şekilde müşâhede edebilmek arzûsudur.

İkincisi, ilâhî umûrun⁻⁷ nihâyeti yoktur. Kulların herbirine bunların bâzısı tecelli eder. Sonsuz umurlar kapalı kalır. Hâlbuki ârif, bunların Allah katında malûm ve var olduklarını ve hattâ bilmediklerinin, bildiklerinden çok daha fazla olduklarını da bilir. Bunun için, bilmediklerini bilmeği arzû eder.

Birinci şavk⁻², rû'yet¹, lika² ve müşâhede adı verilen mâna ile âhirette sona erer. Dünyada sona ermesi mümkün değildir. İbrâhîm b. Edhem bunlardan birisidir. Bir gün Allahu Teâlâ'ya: «Yâ Rab, sana mülâkattan önce, eğer Seni seven bir kimseye kalbini sükûna uğratacak bir şey verdinse bana da onu ver. Zîra sabırsızlık beni rahatsız etti» diye duâ ettim. Gece rû'yamda beni huzuruna alarak, «Ey İbrâhim, bana kavuşmadan sükûn ve huzûr istemekte benden utanmıyor musun? Sevgiliye ulaşmadan hiç huzura erilebilir mi?» buyurdu. Bunun üzerine ben: «Ya Rab, senin sevgin beni şaşırttı da söyleyeceğimi bilemedim. Beni bağışla ve ne diyeceğimi bana öğret» dedim. Allahu Teâlâ: «Sen, «Allah'ım, beni kaza ve kaderine râzı olanlardan, belâna sabredenlerden ve nîmetine şükredenlerden eyle» diye duâ et. Zîra bu arzû ve iştîyak ancak âhirette sona erer» buyurdu, dedi.

İkinci iştîyâka gelince; bunun dünyada sonu gelmediği gibi, âhirette de sonu gelmeyecektir. Çünkü, bunun sonu, Allahu Teâlâ indinde malûm olan celâl, sıfat, hikmet ve ef'âlinin tamamen kuluna açıklanması demektir ki, bunların sonu olmadığı için bunu açıklama da muhaldir. Bir kula ne kadar tecelli yapılsa da o kul, yine Allahu Teâlâ'nın celâl ve cemâlinden kapalı kalanların olduğunu bilir de şavk ve iştîyâkı hiç sükûn bulmaz. Hele kendisinden daha üstün derecelerde olanı gören, vuslatın aslı kendisinde mevcut olduğu hâlde, vuslatın kemâlini arzû eder. Bunun için zevkli bir iştîyâk içinde olur. Keşif ve nazar lûtuflarının sonsuz olarak devam etmesi uzak bir ihtimal değildir. Durmadan nîmet ve zevkler artar. Her yeni tecellide hâsıl olan zevk, henüz hâsıl olmayan ikinci zevki düşünmekten kendini meşgul eder. Dünyada keşif sâhibi olmayan için de bu keşif mümkündür. Her ne kadar mebzûl olmasa da devam eder. Allahu Teâlâ'nın: «İşıkları önlerinde ve defterleri sağlarından verilmiş olarak yürürler ve: «Rabbımız, nûrumuzu tamamla» derler» (Et-Tahrîm: 8) âyet-i celîle'sinin bu mânaya delâleti muhtemeldir. Nurunun aslını dünyadan getirenin nûrunu, Allahu Teâlâ orada tamamlar. Dünyadaki nûrundan başka ve daha olgun bir nûra ulaşmasına da ihtimâl vardır. (Birinciye ihtimâlî daha kuvvetlidir). Allahu Teâlâ'nın :

انظرونا نقبش من نوركم قيل ارجعوا وراكم قالتمسوا نوركم

1-(BATİNİ) GÖRME

2-KAVUŞMA

3-İŞLER

4-İMKANSIZ

5-ULAŞMA

6-BOL

7-İCADET

«İki yüzlü erkek ve kadınlar mü'minlere, «Bizi de gözetin; ışığınızdan faydalanalım» dedikleri gün, onlara, «Ardınıza dönün da ışık arayın» denir» (57 - Hadid: 13) buyurduğu da, dünyadan nûrun aslının getirilmesinin zaruri olduğuna işârettir. Bu nur, âhirette çoğaltılır. Nûrun aslını dünyadan getirmeyenlerin nûrunun yenilenmesi ve çoğalması diye bir şey yoktur.

Allah'tan ilmimizi artırmasını ve hakkı hak görüp bizi hakka irşâd etmesini dileriz.

Bu husus ile ilgili haber ve eserlere gelince; bunlar da sayılamıyacak kadar çoktur. Resûl-i Ekrem'den rivâyet edilen meşhur duâ da şöyledir: «Allah'ım, kazâna râzı olmağı, öldükten sonra sâbit ve iyi yaşayışı, Senin mâh cemâline bakmak zevkini ve sana mülâkat şavkını senden isterim» (409).

E b û ' d - D e r d â (R.A.), K â ' b u ' l - A h b â r a :

— Tevrat'da bildiğin özel bir âyetten bana haber ver, dedi. K â ' b :

— Allahu Teâlâ: «Bana mülâkat için iyilerin iştiyakı uzadı. Hâlbuki onların bana ulaşmasına ben daha çok müştakım» buyurmuştur, dedi. K â ' b , devamla :

— Bunun kenarında: «Beni arayan bulur, başkasını arayan beni bulamaz» diye yazılır, dedi. E b û ' d - D e r d â :

— Şâhid ol, ben bunu aynen Resûl-i Ekrem'den duydum, dedi.

D â v u d aleyhisselâm'dan gelen haberlerde, Allahu Teâlâ D â v u d aleyhisselâm'a: «Yeryüzündeki bütün halka ilân et ve de ki: «Ben beni sevenin sevgilisi, benimle oturanın arkadaşıyım. Beni zikir ile ünsiyyet edenin enisi, bana arkadaşlık edenin yoldaşıyım. Beni tercih edeni tercih ederim, bana itâat edene itâat ederim, beni gerçek olarak seveni kendim için kabûl eder ve onu herkesten üstün tutarım. Gerçek olarak beni arayan bulur, fakat başkasını arayan beni bulamaz. Ey yeryüzünün halkı, içine düştüğünüz şaşkınlık ve aldanmadan vaz geçin. Benim keremime, arkadaşlığıma ve benimle ünsiyyete yönelin ki, ben de sizinle ünsiyyet edeyim ve sûr'atle sizi seveyim. Zira ben dostlarımın tıynetini, halîlim İbrâhim, sırdaşım Mûsâ ve hâlis dostum Muhammed'in tıynetinde yarattım. Bana iştiyak duyanların kalbini, benim nûrumdan yarattım ve celâlimi onlara merzûk ettim» buyurmuştur.

Seleften olan bir zâtın rivâyet edildiğine göre, Allahu Teâlâ sıddıklardan birisine: «Kullarım arasında öyleleri var ki, onlar beni, ben de onları severim. Onlar bana müştak, ben de onlara müştakım. Onlar beni, ben de onları zikrederim. Onlar bana ve ben de onlara bakarım. Şâyet sen de onların yoluna girersen, ben de seni severim. Onların yolundan ayrılırsan ben de sana buğzederim» buyurdu. Bu zât :

— Bunların belirtileri nedir? diye sorar. Allahu Teâlâ :

— İyi bir çobanın koyunlarını koruduğu gibi, onlar da gündüzleri gölge ve kapalı yerleri araştırır; akşam vakti kuş yuvasına çekildiği gibi,

(409) Ahmed ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hadis, duâ bahsinde geçmiştir.

1-SAĞLAM 2-MAHVEDEN 3-ŞEVK 4-TUTKUN 5-HUY 6-SAADETLİ R
7-DÜŞMANLIK LAN

onlar da yuvalarına çekilir. Gecenin çöktüğü ve karanlığın basıp da yatakların serildiği ve herkes sevgilisi ile başbaşa kaldığı vakit, onlar ayaklarını diker, yüzlerini yere serer, benim kelâmım ile bana münâcatta bulunur. Benim in'âmım karşısında bana eğilir, kimi ağlar, kimi gözyaşı döker, kimi âh çeker, kimi de hayret içinde kalır. Kiyâm, kuûd, rûkû ve sücûd arasında devrederler. Bütün bunlara, beni sevdikleri ve benim için katlanırlar. Onlara ilk vereceğim üç şeydir. Birincisi, benim nûrumdan onların gönüllerine akıtım da ben onlardan haber verdiğim gibi, onlar da benden haber verirler. İkincisi, yer ve gökler bir tarafa, onlar bir tarafa olsa, onları tercih ederim. Üçüncüsü, onlara yönelirim. Yöneldiğim herkese her istediklerini veririm» buyurdu.

Ahbâr-ı Dâvud'da, Allahu Teâlâ kendisine şöyle vahyetmiştir: «Yâ Dâvud, ne zamana kadar Cennet'ten bahsedecek ve bana olan iştiağını benden istemiyeceksin». Dâvud aleyhisselâm «Yâ Rab, sana müştak olanlar kimlerdir?» diye sorunca, Allahu Teâlâ: «Onlar her türlü keder ve bulanıklıklardan kendilerini temizlediğim ve çekimlerini emrettiğim, gönüllerden, bana bakmaları için pencere açtığım sâfi kimselerdir. Ben kendi kudret elimle onların kalblerini alır göklerin üzerine yükseltirim. Sonra meleklerimi çağırırım, onlar gelir bana secde ederler. Ben, meleklerime: «Sizi bana secde etmeniz için çağırmadım, size bana müştak olanların gönüllerini göstermek ve onlarla iftihar etmek için çağırdım» derim. Onların kalbleri, güneşin yeryüzüne verdiği ziya gibi, göklerdeki meleklerle aydınlık verir. Yâ Dâvud, ben, bana müştak olanların kalblerini benim rızamdan yarattım. Benim cemâlimin nûru ile onları nurlandırdım. Onları benim için haberci kıldım. Onlar, nîmeti anar ve bana şükrederler. Bedenlerini ise, yeryüzünde bakacağım yer yaptım. Gönüllerinden bana gelen bir yol açtım. Her an oradan bana bakarlar ve bana olan şevk u iştiaqları artar» buyurdu. Dâvud aleyhisselâm: «Ya Rab, seni sevenleri bana göster» dedi. Allahu Teâlâ: «Lübnan dağına çık, orada genç, orta yaşlı ve ihtiyar olarak ondört kişi vardır. Yanlarına gittiğin vakit selâmımı söyle ve de ki: «Rabbınız size selâm eder ve buyurur ki, «Bir isteğiniz var mı? Zîra siz benim dostlarım, sevgililerim ve velilerimsiniz. Sizin sevinmenizle ben ferahlanır ve sizin ferahlanmanıza yardım ederim» buyurdu. Dâvud aleyhisselâm Lübnan dağına çıkarak onları bir gözenin başında buldu. Orada Allahu Teâlâ'nın azameti üzerinde düşünüyorlardı. Dâvud aleyhisselâm'ı görünce uzaklaşmak istediler, fakat Dâvud aleyhisselâm :

— Durun, ben Allah'ın elçisiyim, size Rabbinizin haberini iletmeğe geldim, deyince, hemen Dâvud aleyhisselâm'a yöneldiler ve gözlerini yere dikerek kulaklarını ona verdiler. Dâvud aleyhisselâm :

— Ben, Allah'ın size bir elçisiyim, Allahu Teâlâ'nın size selâmı var. Allahu Teâlâ: «Niçin benden bir şey istemiyorsunuz? Niçin bana seslenmiyorsunuz ki, ben sesinizi ve sözünüzü duymuş olayım. Siz benim sevgililerim ve velilerimsiniz. Sizin sevinmenizle ben de sevinirim ve sizin sevginize sür'atle gelirim. Her an şefkatli bir anne gibi, size bakarım» buyurdu, dedi. Dâvud aleyhisselâm devamla diyor ki :

- 1-İHSAN
- 2-OTURUŞ
- 3-SECDE
- 4-TEMİZ
- 5-İŞİK

— Onlar bunu dinleyince gözlerinden yaşlar döküldü ve en yaşlıları :

— Seni tesbih eder ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Allah'ım, biz senin kulların ve kullarının çocuklarıyız. Ömrümüzde bir an seni hâtırimizden çıkarmışsak, bu husustaki kusurumuzu bağışla, dedi. Diğeri :

— Allah'ım, Seni tesbih ve takdis ederiz. Biz senin kulların ve kullarının çocuklarıyız. Bize hüsn-i nazar etmekle ikramda bulun, dedi. Bir başkası da :

— Allah'ım, biz senin kulların ve kullarının çocuklarıyız. Hangi cür'etle sana duâ edelim? Hâlbuki bizim hiç bir şey'e ihtiyacımız olmadığıni sen bilirsin. Sana gelen yola bizi devam ettir ve bu sûretle nîmetini bize tamamladı, dedi. Diğeri de :

— Biz senin rızânı aramakta kusurluyuz, bu hususta kendi lûtfunla bize yardımcı ol ya Rab, dedi. Bir başkası da :

— Ya Rab, bizi nutfeden yarattın, kendi lûtfunla azametini düşünme imkânlarını bize bahsettin. Senin azametinle meşgul olup celâl ve kibriyâlığını düşünen ve nûruna yaklaşmak isteyen kimse daha söz söylemeğe cür'et edebilir mi? dedi. Diğeri :

— Ya Rab, Senin şânının azametinden, evliyalarına yakınlığından ve sevgililerine fazla minnetinden, dilimiz tutuldu ve sana duâ edemedik, dedi. Bir diğeri de :

— Yâ Rab, seni zikretmeğe bizi hidâyet eden, Seninle meşgul olmakla bizi başkalarından alıkoyan sensin. Sana karşı şükürümüzdeki kusurumuzu bize bağışla, dedi. Diğeri de :

— Yâ Rab, bizim ihtiyacımızın, yalnız Senin cemâline bakmak olduğunu bilirsin, dedi. Ötekisi de :

— Ya Rab, sen kendi cömerdliğinden bize duâ ile emretmessen, bir kul efendisine karşı nasıl cür'et edebilirdi ?Karanlıkta, hidâyete ulaşacağımız nûru bize ver, dedi. Onlardan birisi de :

— Yâ Rab, bizim senden istediğimiz, devamlı olarak bize yönelmendir, dedi. Bir diğeri de :

— Yâ Rab, fazl u kereminle bize bahsettiğin nîmetinin tamamlanmasını isteriz, dedi. Diğeri de şöyle dedi :

— Yâ Rab, yaratıklarının hiç birine ihtiyacımız yok, yalnız cemâlini isteriz, bize lûtfet cemâlini göster. Diğeri de :

— Allah'ım, dünya ve dünyadakilere bakmaktan gözümü, âhiretten alıkoyacak şeylerden kalbimi kör etmeni dilerim, dedi. Diğeri de :

— Allah'ım, şânının âli ve kadrinin yüce olduğunu bilirim. Sen dostlarını seversin. Lûtfet de kalbimi senden başka her hangi bir şey ile meşgul olmaktan alıkoy, diye duâ etmişlerdir.

Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a şöyle vahyetti: «Onlara de ki : «Sözlerinizi dinledim. Sevdiklerine icâbet ettim. Duâlarını kabûl ettim. Şimdi birbirinden ayrılınsınlar. Her biri ayrı bir vâdiye gitsin. Ben aradıkları perdeyi kaldırır, onlara cemâlimin nûrunu gösteririm». Dâvud aleyhisselâm: «Yâ Rab, bunlar ne ile bu kerâmete erdiler?» diye sordu. Allahu

Teâlâ: «Hüsn-i zan ,dünyalıktan çekinmek, benim için halveti tercih edip yalnızlıktan bana münâcât etmeleri sâyesinde bu mertebeye ulaştılar. Zira bu mevkie ancak dünyayı terkedip, onun, hiç bir şey'i ile meşgul olmandan kalbini yalnız bana bağlayıp bütün varlıklar üzerine beni tercih edenler ulaşır. İşte bu durumda ben onlara atûfet gösterir, aradan perdeyi kaldırır ve cemâlini arzederim. Her saat çeşitli kerâmetle onu tekrîm eder, cemâlimin nûruna onu yaklaştırım. Hastalanırsa, şefkatli bir anne gibi ona bakarım. Susadığı vakit onu sular ve zikrimin zevkini ona tattırırım. Ona bu ikramda bulunduğum vakit dünya ve dünya ehline gözünü kör ederim de dünyalığı ona sevdirmem. Benden başka hiç bir şey ile meşgul olmaz. Bir an önce bana ulaşmak ister. Ben ise onu hemen öldürmeği istemem. Çünkü yaratıklar arasında bakacak olduğum odur. O, benden başkasını görmediği gibi, ben de ondan başkasını görmem. Ey Dâvud, sen, benim zikrimi duyduğu vakit onu görsen, onun vücudu erimiş, zayıflamış, uzuvları kırılmış ve kalbi her şeyden soyulmuştur. Onunla gök ehline ve meleklerime iftihar ederim. İzzet ve celâlim hakkı için onu Firdevs Cennet'inde oturtur, cemâlimi göstermekle gönlünü hoş ederim de kat kat benden râzı olur» buyurdu.

Yine Dâvud'un Ahbâr'ında, Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a: «Benim sevgime yönelen kullarıma söyle. Başkalarından cemâlimi saklayıp size arzettiğim ve kalb gözü ile bana baktığınız vakit dünyalığı terketmekteki zararınız nedir ve ne ihtiyacınız kalır? Ahireti size verdiğim vakit, dünyalığı terketmekteki zararınız nedir? Benim rızamı ararken halkın gadabını kazanmakta zararınız nedir?» buyurur.

Yine Ahbâr-ı Dâvud'da, Allahu Teâlâ ona şöyle vahyetmiştir: «Beni sevdiğini sanıyorsun. Eğer beni seviyorsan, dünya sevgisini kalbinden çıkar. Zira benim sevgim ile dünya sevgisi bir gönülde toplanmaz. Yâ Dâvud, dostlarımla samimî dostluk kur, dünya halkı ile de zarurî olarak ihtilât et. Dininde başkalarını değil, beni taklîd et. Ancak benim sevgime uygun bulduğuna sarıl. Şübheli gördüğün şeylerden uzaklaş. Seni korumak bana aittir. Böyle yaparsan, senin delilin ve öncün olurum. İstemeden sana verir, zorluklarda sana yardım ederim. Ben, kendi zâtıma yemin ettim; ancak bana yönelenlere yardım ederim. Sen, dediğim gibi olursan, zilleti senden kaldırır, zenginliği kalbine yerleştiririm. Yine ben zâtıma kasem ettim ki, kendisine ve kendi işine bağlananları işleri ile başbaşa bırakırım. Sen her şey'i benden bil. Ameline bağlanma, boşuna zahmet çekersin ve senden kimse istifade edemez. Beni bilmenin bir had-di hududu olduğunu sanma, zira onun nihâyeti yoktur. Benden ziyâdeyi ve fazlalığı istediğin vakit onu sana veririm. Ziyadenin de bir hududu olduğunu sanma. Sonra İsrâiloğullarına şunu da bildir ki, benimle hiç kimse arasında bir münâsebet yoktur. Bunun için tamamen bana bağlansınlar ki, ben de gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hâtır ve hayâle gelmeyen nimetleri onlara vereyim. Beni dâima iki gözünün önünde sakla ve basîret gözünle bana bak. Baş gözün ile akılları benden uzaklaşan-

1-SERKAT

2-TANZİM

3-GAZAB

4-BENZETME

5-YEMİN

6-FAZLA

lara bakma. Ben izzet ve celâlime yemin ettim ki, denemek veya ilerde yapmak üzere bana kulluk etmekte olanlara sevab kapularını açmam. Öğretmenine tevâzu' göster, öğrencilerini yorma. Eğer beni sevenler bu müridlerin benim nezdindeki mevkilerini bileydiler, onlara, üzerinde yürüyecek yer olur ve onları baş tâci yaparlardı. Ya Dâvud, düştüğü sarhoşluktan, bir müridi kurtarırsan seni mücahidlerden yazarım. Benim indimde mücahidler defterine geçenler ise vahşet görmez ve kimseye muhtaç olmazlar. Ey Dâvud, sözümü dinle, kendinden kendin için al, kimseye verme, verirsen sevgimi senden men'ederim. Kullarımı, rahmetimden ümitsizliğe düşürme, o zaman ben de senin bana olan arzûnu benden keserim. Şehvetleri mübah ettiğim, halkın zayıflığındandır. Yoksa kuvvetlilere ne oluyor ki, şehvetlerinin peşine gidiyorlar. Hâlbuki şehvetlerine uymalarında benim onlara yapacağım ükûbetin en ehvni, beni bilmekten akıllarına perde çekmektir. Ben, dostlarımın dünyalığına razı değilim. Dostlarımı dünyalıktan tenzih ederim. Ey Dâvud, seni sevgimden sarhoş edecek bir âlimi, arada vasita tutma. Zira bu gibi bilginler, beni murâd eden mürid kullarım için yol kesiciler gibidir. Oruca devamla şehvetleri terketmeye gayret et. Oruc tutmamakla tecrübeye kalkışma. Zira benim sevgim devamlı olan orucdadır. Ey Dâvud, nefsine isyan ile bana sevilmeğe çalış. Şehvetlerini kes ki ben sana bakayım ve sen de perdelerin ortadan kalkmış olduğunu görmüş olasın. Sen bana itâat ettiğin hâlde sana sevab vermiyebilirim. Sana sevab vermek, benim mükâfatımdır.»

Yine Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a: «Yâ Dâvud, benden yüz çevirenleri benim nasıl beklediğimi, günahlarını terkedip bana yönelenlerini nasıl arzû ettiğimi bileydiler, hemen bana yönelirlerdi. Ey Dâvud, işte, benden yüz çevirenlere karşı muamelem budur. Bana yönelenlere karşı muamelememin nasıl olacağını düşün. Ey Dâvud, kulumun bana en çok muhtaç olduğu, benden yüz çevirdiği vakittir. Kendisine en çok merhamet edip acıdığım bu zamandır. Kendisini en çok yükselttiğim zamanı da bana yöneldiği vakittir.

Bütün bunlar ve benzeri haberler, muhabbet, şavk ve ünsiyyeti isbât eden delillerdir. Bunların mânalarının hakikati ise yukardaki açıklamalardan anlaşılmıştır.

10 uncu BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN KULUNU SEVMESİ VE BUNUN ANLAMI

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın kulunu sevdiğine Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri şâhiddir. Bunun için önce bu şâhidleri açıklayalım. Allahu Teâlâ :

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

«Allah onları sever, onlar da Allah'ı se-

verler» (51 - Mâide: 54),

1-CİHAD EDEN 2-CEZALAR 3-AŞAĞI 4-ŞEVK

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا

«Doğrusu Allah, kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi sıra hâlinde savaşanları sever» (61 - Saff: 4),

أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

«Allah dâima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever» (2 - Bakara: 22) buyurmuş ve bu sebeble Allahu Teâlâ'nın sevgilisi olduklarını sanan bâzı kimseleri reddederek :

قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِكُمْ ۖ «De ki: «Öyle ise Allah,

günahlarınızdan ötürü size niçin azâb ediyor» (31 - Mâide: 18) buyurmuştur.

Enes (R.A.) in rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

«Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği vakit, günah ona zarar vermez (yâni günah işlemeyi). Ve gûnahtan tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir» buyurdu ve sonra: «Muhakkak Allah tevbe edenleri sever» (2 - Bakara: 222) âyetini okudu (410). Bunun mânası, Allah kulunu sevdiği vakit, kul ölmeden günahlarını bağışlar, ona tevbe imkânlarını verir ve bu sûretle geçmiş olan küfründen zarar görmediği gibi, geçmiş günahları çok da olsa onlardan da zarar görmez.

Yine Allahu Teâlâ, muhabbet için günahların bağışlanmasını şart koşturmak üzere :

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

«Ey Muhammed, de ki: «Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın» (3 - Âl-i İmran: 31) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem de:

إِنَّ اللَّهَ يُعْطِي الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ وَلَا يُعْطِي الْآخِرَةَ إِلَّا مَنْ يُحِبُّ

«Allahu Teâlâ dünyayı sevdiğine de sevmediğine de verir. Ahireti ise

(410) Sâhib-i Fırdevs bunu zikretti fakat oğlu müsnedine almadı. İbn Mâce yalnız ikinci kısmını İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Bu ifade yukarıda geçmiştir.

ancak sevdiğine verir» (411) buyurmuştur. Bir başka hadîsde de şöyle buyurmuştur :

مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ أَحَبَّهُ اللَّهُ

«Allah için tevâzu' ve alçak gönüllülük göstereni, Allah yükseltir, ki-bir edeni de Allah alçaltır. Allah'ı çok zikredeni Allah sever» (412). Yine Resûl-i Ekrem bir Hadîs-i Kudside, Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: «Kulum nafîle ibâdetlerle bana öyle yaklaşır ki, ben onu severim. Onu sevdiğim vakit işiten kulağı, gören gözü olurum» (413).

Zeyd b. Eslem diyor: «Allahu Teâlâ kullarından, bâzılarını o kadar se-ver ki, «Kulum, ne yaparsan yap, ben seni mağfiret ederim» buyurur.»

Muhabbet ile ilgili haberler sayılamıyacak kadar çoktur. Kulun, Al-lahu Teâlâ'yı sevmesinin hakikat olup mecaz olmadığını yukarda anlat-mıştık. Zira sözlük bakımından muhabbet ve sevgi, uygun olan bir şey'e gönlün meyletmesi; aşk ise gönlün aşırı derecede temayülüdür. Yine ih-sân ile cemâlin nefse uygun olduğunu, cemâl ile ihsânın bâzan basar, yâ-ni baş gözü ve bâzan basîret, yâni akıl ve kalb gözü ile bilindiğini, sev-ginin ise hem basar ve hem basîretle bilinene tâbi' olup, yalnız birine bağ-lı olmadığını bildirmiştik. Fakat Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesinin bu mâ-nalarda anlaşılması mümkün değildir. Zira isimler, Allah'a ve başkası-na itlâk edildikleri zaman her iki tarafta aynı mânada kullanılamazlar. Hattâ vücud dediğimiz varlık, müşterek bir sözdür. Çünkü her madde vü-cudda ortaktır. Allah'a da mevcut denir fakat bu vücud kelimesinin mah-lûktaki anlamı ile Hâlıkdaki anlamı bir olamaz. Çünkü Allah'tan başka her şey'in vücudu ve varlığı Allah'tandır. Böyle başkasına tâbi olan vü-cud vâir olmakta muhtaç olduğu kimse gibi olamaz. Eşitlik yalnız isimde-dir. Bunun benzeri, şeylerin «cisim» isminde müşterek olmasıdır. Hiç biri cisimde asıl olmamak şartıyla hepsine cisim denebilir. Çünkü cismin an-lamında ortaktırlar. Hepsinde cisim benzerliği vardır. Fakat hiç biri cismi diğerinden almış değildir. Hâlbuki Allah'a ve yaratıklara vücud adını ver-mek böyle değildir. Çünkü Allah'ın varlığı kendisinden, diğerlerinin var-lığı ise Allah'tandır. Bu uzaklık ve ayrılık diğer varlıklardaki isimlerde da-ha açıktır. İlim, irade, kudret ve benzerleri gibi. Bunların hiç birinde Hâlık mahlûka benzemez. Zâten lûgat koyucu, bu isimleri yaratıklar için koy-muştur. Çünkü ilk göze çarpan yaratıklardır. Bu isimleri yaratana vermek iştîâre, mecaz ve nakil yolu ile dir. Bunu böyle anladıktan sonra,

(411) Hâkim ve Beyhaki, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söylemiştir.

(412) İbn Mâce, Ebû Saîd'den (R.A.), son fıkrası hâric, hasen isnâd ile ri-vâyet etmiştir. Son fıkrası ile hadisi, Ebû Ya'lâ ve Ahmed rivâyet etmişlerdir.

(413) Buhârî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Metin yukarıda geç-miştir.

1-AFV 2-MEYLETME 3-SALIVERME, BIRAKMA 4-ÖDÜNC ALMA
5-NAKLEDEN, İLETEN

muhabbet demek, mülâyim ve muvâfık bulduğu şey'e nefsin meyli demek olduğuna göre, bu, ancak noksan olan nefislerde düşünülür. Kendine muvafık olan şey'i kaybetmiştir. Onu elde etmekle kemâle ulaşır,¹ sevi-
nir ve bundan zevk alır. Bu anlamda muhabbet, Allah hakkında muhaldir. Çünkü kemâl, celâî ve cemâlin her çeşidi Allahu Teâlâ'da mevcuddur. Ezeli ve ebedidir. Yokluğu ve yeniliği düşünülemez.² Bu başkasıdır diye başkasına bakmaz. O'nun bakışı yalnız zât ve ef'âlinedir. Çünkü zât ve ef'âlinde başka bir mevcud yoktur. Bunun için Şeyh Ebû Saîd el-Mîyhenî'ye:

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

«Allah onları sever, onlar da Allah sever»

(5 - Mâide: 54) âyeti okunduğu vakti,³ hakkıyla onları sever. çünkü o, yalnız kendi zâtını sever, yâni O,⁴ bir küll'dür. Varlıkta O'ndan başkası yoktur. Yalnız zâtını ve zâtının tasniflerini sevenin sevgisi zâtını ve zâtı ile ilgisi olması bakımından zâtına tâbi olanları sevmesini öteye⁵ geçmez. Buna göre onları sevmekle kendini sevmiş olur, dedi.⁶ Binâenaleyh, Allahu Teâlâ'nın kullarını sevmesi hakkında vârid olan lâfızlar tamamen te'vilidir. Bunun mânası, kalbinden perdeyi kaldırır, kalbi ile Allah'ı görür ve o⁷ kulunu kendisine yaklaştırır. Onun sevdiğini sevmesi, ezeli iradesine taallûk ettiği⁸ vakit ezeli, kulun⁹ kalbinden perdeyi kaldırmağa nisbetle de sebebinin hâdis olması ile hâdistir. Nitekim Hadis-i Kudsi'de Allahu Teâlâ: «Kulum, nâfilelerle bana yaklaşıp yaklaşıp ben de onu severim» buyurmuştur. Kulun nâfilelerle Allah'a yaklaşması, kalbinin¹⁰ temizlenmesine, perdenin kalkmasına ve Rabbisine yaklaşmasının husûlüne sebep olur. Bütün bunlar, Allahu Teâlâ'nın işi ve lûtf u keremidir. İşte Allahu Teâlâ'nın muhabbeti bu demektir.

Bu, şöyle bir misâl ile daha güzel açıklanır: Hükümdârın, kölelerinden birine meyletmesi, ona yardım etmesi, ondan hoşlanması, onunla istişâre etmesi veya yiyeceğini hâzırlaması için onu yanına alması sonucu bunu görenler, «Hükümdar köleyi sevdi» derler ki, bunun anlamı, onu gönlüne ve tab'ına uygun bulduğu için ona meyletti demek olur. Bununla beraber bâzan da yukardaki sebeplerin hiçbirisi olmaksızın yalnız hükümdâra yaklaşacak fazilet ve güzel huya sâhib olduğu için hükümdar onu kendisine yaklaştırır ki aslında onun bu iyi vasıflarına da hükümdârın bir ihtiyacı yoktur. Yine hükümdar, aradan perdeyi kaldırıp onu sohbetine aldığı vakit, «hükümdar onu sevdi» derler. Kendisi de olgunlaşıp bu iyi nitelikleri kendisinde topladığı vakit, kendini hükümdâra sevdirdi denir. İşte Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesi birinci mânada değil, ikinci mânadadır. Bununla beraber ikinci mânâ anlaşılmasının da şartı vardır. Meselâ, bu adam kemâl vasıflarını kendisinde topladığı vakit, kurbîyyet ve yakınlığın değişmesiyle Allahu Teâlâda bir değişiklik olduğu düşünülmemelidir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın zâtında ve ilminde değişiklik olmaz. Zira yaklaşan, Allah değil, kuldur. Sevgili olan Allah'a yaklaşıp oluyor. Al-

1- İMKANSIZ

7- BAĞLILIK

2- İŞLER

8- DEĞİŞEN

3- BÜTÜN

9- HASİL OLMA

4- SINIFLANDIRMA

10- MEŞVERET

İlah'a yakınlık ise, hayvanî ve şeytanî vasıflardan uzaklaşmakta ve ilâhî olan güzel ahlâk ile ahlâklanmaktadır. Demek ki bu yakınlık mesafe bakımından değil, sıfat bakımındandır. Uzakta iken yakınlaşanda bir değişiklik olur. Şimdi bu yakınlık hâlinin yenilenmesi ile hem kulun ve hem de Allah'ın niteliklerinde değişiklik olduğu sanılır. Çünkü yakın, değil iken yakın oldu ki, bu, bir değişikliktir. Hâlbuki Allah hakkında teğayyur ve değişiklik muhâldir. O, ezelde olduğu gibi, lâyezâlde de aynı kemâl, celâl ve azamet içindedir. O'nda hiç bir sûretle değişiklik olmaz. Dediğimiz gibi, kulun yakınlığı mekân ve mesafe bakımından değil, şeytanî ve behimî hasletleri atıp ilâhî hasletlerle mevsuf olmasındadır.

Bu da iki kimse arasındaki yakınlık misâli ile açıklanır. Meselâ, karşılıklı olarak iki adam birbirine doğru gitmekle birbirlerine yaklaştıkları gibi, yalnız birisinin ötekisine doğru gitmesiyle de yaklaştırmış olurlar. Birinci misâlde değişiklik her ikisinde, ikinci misâlde ise yalnız birisindedir. Niteliklerde de yakınlık aynıdır. Öğrenci, ilmin cemâl ve kemâlinde hocasının derecesine yükselmek ister. Hoca ise ilminin kemâlinde yerinde durur. Hocasına ulaşınca kadar cehâlet vâdilerinden ilim şâhikalarına yükselmek için uğraşır durur. İşte kulun Allah'a olan yakınlığını böyle anlamak gerekir. Ne nisbette olgun vasıflara yükselir, eşyanın hakikatini ihâta eden gerçek ilme sâhib olur, şeytanın ümidini kestirip onu kendisinden uzaklaştırmakta ne derecede başarıya ulaşır ve zilletten uzaklaşırsa, o nisbette kemâl niteliklerine yaklaştırmış olur. Şübhesiz kemâlin son mertebesi, Allahu Teâlâ'dır. Herkesin Allah'a yaklaşması, edindiği kemâli nisbetindedir. Evet, bâzan talebe hocasına yaklaşabilir. Onun seviyesinden de yükseldiği ve hattâ onu geçtiği de olabilir. Ancak, Allahu Teâlâ hakkında böyle şeyler düşünmek muhaldir. Çünkü O'nun kemâlinin sonu yoktur. Hâlbuki kulun kemâl derecelerine girmesi hudutludur. O ancak belirli bir yere kadar yükselebilir. Bundan dolayı Allah ile müsâvat hiçbir vakit düşünülemez.

Sonra her hangi kemâl yoluna girerse girsin, o kemâlin sonu olmadığı için, yakınlık dereceleri de sonsuz denecek kadar farklıdır.

Demek ki Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesi, meşgale ve mâsiyetleri ondan uzaklaştırmak için onu dünya lekelerinden temizlemek, kalbinden perdeyi kaldırmak sûretiyle ve kalbi ile müşâhede imkânlarını ona bahşetmekledir. Kulun Allah'ı sevmesi ise, kaybettiği bu kemâl derecesini elde etmeğe meyletmesi demektir. Şübhesiz o, kaybettiğine müştaktır. Ondan bir şey anladığı vakit zevk almağa başlar. İşte bu anlamda şavk ve muhabbet, Allah hakkında muhaldir.

Şâyet, Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesi, belli olmayan bir şeydir. Kul, Allahu Teâlâ'nın sevgilisi olduğunu ne ile ve nasıl bilebilir? dersin,

Derim ki; buna alâmetleri ile delil çekilir. Zîra Resûl-i Ekrem :

«Allahu Teâlâ kulunu sevdiği vakit onu ibtilâ eder, dert verir. Fazla sevdiği vakit onu iktina eder, yâni mal ve evlâd diye kendisinde bir şey

bırakmaz» (414) buyurmuştur. Demek ki Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesinin alâmeti, onu başkalarından uzaklaştırmak ve başkalarından kalbinin ilgisini kesmektir. İsâ aleyhisselâm'a, sana bir merkeb alsak da bînsen olmaz mı idi? dediklerinde, İsâ aleyhisselâm: «Allah'ı bırakıp da merkeb ile meşgul olmaktan, ben Allah katında daha ¹azizim» demiştir. Yine haberde: «Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği vakit onu ²ibtîlâ eder; eğer sabrederse onu tercih eder, râzı olursa onu ihtiyâr eder, kendine seçer» (415) diye vârid olmuştur. Âlimin birisi de: «Sen Allah'ı sevdiğin ve Allahu Teâlâ da seni belâlarla imtihan ettiği vakit, bil ki o, seni temizlemeği kasdetmiştir» demiştir. Müridlerden birisi şeyhine :

— Gönlümde Allah sevgisi gibi bir şey uyandı, ne dersin? diye sorunca, şeyh :

— Başka bir sevgi ile seni denedi de sen o sevgiliyi Allah için terkettiğin oldu mu? diye sordu. Mürid :

— Böyle bir şey olmadı, dedi. Bunun üzerine şeyh :

— Sen, muhabbet makamını ³tamâ' edip durma. Zîra Allahu Teâlâ insânı böylece ⁴ibtîlâ etmeden o makamı ona vermez, demiştir. Resûl-i Ekrem de :

إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا جَعَلَهُ وَأَعْظَمَ مِنْ نَفْسِهِ وَزَاجَلَ مِنْ قَلْبِهِ بِأَمْرٍ وَهَبَهُ

«Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği vakit, ona kendisinden bir ³vâiz, kalbinden kendisini men'edecek bir men'edici yaratır da ona emreder ve onu **men'eder»** (416) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem bir hadîsde şöyle buyurmuştur: «Allahu Teâlâ kuluna hayrı murâd ettiği vakit, kendi kusurlarını ona **gösterir»** Allah'ın, kendisini sevdiğinin en hususî alâmeti, kendisinin Allah'ı sevmesidir. İşte bu, Allah sevgisinin açık bir delilidir.

Allah tarafından sevildiğine delâlet eden işe gelince; bizzat Allahu Teâlâ onu iltizam edip, zâhir ve bâtınını gizli ve âşikâre durumunu korumasıdır. Ona işâret eden, onu sevk u idâre eden, ahlâkını güzelleştiren, âzalarını çalıştıran, içini ve dışını doğruitan, bütûn sıkıntılarını bir sıkıntıda toplayan, dünyadan kendisini nefret ettiren, tenhalarda münâcât zevkiyle onu ünsiyyet ettiren, mârifeti ile kendi arasındaki perdeyi kaldıran, bizzat Allahu Teâlâ'nın olmasıdır. İşte bu anlattıklarımız ve benzerleri, Allah sevgisinin alâmetleridir. Şimdi de kulun Allah'ı sevmesinin alâmet ve belirtilerini anlatalım. Zîra kulun Allah'ı sevmesi de Allah'ın kulunu sevmesinin alâmetidir.

(414) Taberânî, Ebû Utbetü'l-Havlânî'den rivâyet etmiştir. Metin yukarıda geçti.

(415) Fırdevs sâhibi Ali b. Ebî Tâlib'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(416) Ebû Mansûr Deylemî, «Müşned-i Fırdevs»inde Ümmü Seleme'den (R.A.) hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

11 inci BEYÂN : KULUN ALLAH'I SEVMESİNİN ALÂMETLERİ

Bilmiş ol ki; Allah sevgisini herkes iddia eder. En kolay bir iddia ve en önemli bir dâvadır. Fakat nefis, Allah sevgisini iddia ettiği vakit, gerekli alâmetlerle onu imtihan etmeyip, sağlam delillerle dâvayı isbat etmedikten sonra, onun aldatmalarına ve nefsin hilelerine kapılmamak lâzımdır. Muhabbet, temiz bir ağaç, kökü sağlam, dalları göklere doğru yükselmiş, meyveleri ise gönüllerde dil ve âzalarda görülür. Bunlardan mârifet ve zikir meydâna gelir, âzalarda kendini gösterir. Bundan da amel doğar. Böylece kalb, dil ve âzalarda zâhir, olan mârifet, zikir ve amel, eserleri dumanın ateşe, meyvenin ağaca delâleti gibi, muhabbete delâlet ederler ki, bu alâmetler pek çoktur.

Bunlardan birisi, Cennet'te müşâhede ve keşif yolu ile Allah'a ulaşmağı sevmektir. Gönülün, sevdiği kimseye mülâki olup onu görmeyi arzû etmemesi diye bir şey düşünülemez. Gönül sevdiğini görmek ve ona ulaşmak ister. Ne zaman ki ölmeden sevdiğine ulaşamayacağına inanırsa, ölmü de sevip ondan kaçmaması gerekir. Zira seven bir insan, sevgilisine ulaşip onu görmek ve onunla sohbet etmek zevkine ermek için, vatanından yola çıkmak kendisine ağır gelmez. Ölüm ise mülâkatın anahtarı ve içeri girip müşâhede etmenin kapusudur. Resûl-i Ekrem : «Allah'a mülâkatı seveni, Allah da sever» buyurmuştur. Huzeyfe (R.A.) ölüm döşeginde: Sevgili kapıya geldi. Pişman olan iflâh olmaz, dedi. Seleften birisi, Allah katında, Allah'a ulaşmak sevgisinden sonra en sevimli haslet fazla secde etmektir, dedi. Ve Allah sevgisini secde üzerine takdim etti. Allahu Teâlâ sevginin gerçekliğinde, Allah uğrunda katli şart koştı. Onlar, Allah sevgisini iddia edince, Allah yolunda ölüp öldürmeği ve şehâdet mertebesine ulaşmağı alâmet göstererek :

«Doğrusu Allah, kendi uğ-

runda kenetlenmiş bir duvar gibi savaşılanı sever» (61 - Saff : 4) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurmuştur :

يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ

«Onlar, Allah yolunda savaşır, ölür ve öldürülürler» (9 - Tevbe: 111).

Hiz. Ebû Bekir'in Hiz. Ömer'e tavsiyesinde: «Hak, ağırdır. Ağır olduğu kadar da acıdır ve aynı zamanda faydalıdır. Bâtıl ise hafif ve aynı zamanda belâli ve zararlıdır. Eğer tavsiyeme uyarsan, henüz erişemediğin, gaybde bulunan ve mutlak sûrette sana ulaşacak olan ölümden sevimli bir şey senin için olamaz. Vasiyyetime uymazsan da gayblar içerisinde ölümden daha çok buğzettiğin bir şey olamaz. Hâlbuki onu önlemeğe de gücün

yetmez» dedi. Ebû Vakkas'ın oğlu İshak b. Sa'd diyor ki: «Babam, bana söyle bir hikâye anlattı: Uhud savaşında Abdullah b. Cahş babama :

— Niçin Allah'a duâ etmiyoruz? dedi. Bir kenâra çekildiler ve Cahş'ın oğlu Abdullah: «Yâ Rab, senden, yârin savaşa girdiğimde beni kuvvetli bir düşmanla karşı karşıya getirmeni, onunla senin rızân uğrunda alabil-diğine savaşmamı, nihâyet benim burnumu ve kulaklarımı kesmesini ve işkembelerimi orada dökmesini isterim. Yârin kıyâmet günü, burnun, ku-lağın ne oldu? diye benden sorduklarında, onları senin ve sevgili habibi-nin uğrunda fedâ ettim, demiş olayım. Ve sen de, evet, doğru söylüyor-sun, diye beni tasdik etmeni istiyorum» diye duâ ettim. Babam Sa'd de-vamla diyor ki: «Ertesi gün akşama doğru Abdullah b. Cahş'ın burnu ile kulaklarını bir ipde asılı olarak gördüm. İlk istediğini Allahu Teâlâ kendi-sine verdi. Sonunu da aynı şekilde getireceğini umarım» dedi.»

Sevrî ile Bişr-i Hafî : «Ölümü, ancak şübhede olan kimseler sev-mez. Zira ne bahasına olursa olsun, dost, dostuna ulaşmağı çirkin gör-mez» demişlerdir. Buveytî, zâhidlerden birisine: «Ölümü sever misin? diye sordu. Adam biraz duraklar gibi olunca, hemen: «Eğer gerçek zâhid ve sâdıklardan olсан, ölümü severdin» dedi ve Allahu Teâlâ'nın :

فَتَمَنُوا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ «Doğru sözlü iseniz, ölü-

mü dilesenize» (2 - Bakara: 94) âyet-i celîle'sini okudu. Adam, Buhârî ile Müslim'in Enes (R.A.) yolu ile rivâyet ettikleri: «Sizden hiç biriniz ölümü temenni etmesin» meâlindeki hadîsi okuyunca, Buveytî, «Bu hadîsi Resûl-i Ekrem sıkıntı ve ıztıraplar karşısında kağanlar için buyur-muştur. Yâni, bu gibi üzücü olaylar sebebiyle ölümü temenni etmeyin de-mek istemiştir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın kazasına rıza, kazasından kaçma-ğa yönelmekten daha makbûdür» dedi.

Şâyet, ölümü sevmeyen kimsenin Allah'ı sevdiği düşünülebilir mi? dersen,

Derim ki; hoşlanmamak, bâzan dünya sevgisinden mal, evlâd, aile ve akrabasından₂ ayrılma üzüntüsünden olur ki bu, tam mânada Allah'ı sevmeğe münâfidir. Zira kâmil sevgi, gönlün her tarafını kaplayıp başka-sının girmesine boşluk bırakmayan sevgidir. Bununla beraber bunlara olan sevgisi yanında zayıf olsa da, Allah sevgisi şâibesinden bir şey kendisin-de bulunabilir. İnsanlar, Allah'ı sevmekte birbirinden farklıdır. Buna, Abd-i Şems'in torunlarından Huzeyfe'nin (R.A.) rivâyet ettiği şu hadis delâlet et-mektedir. Kureyş'in en asıllarından olan Ebû Huzeyfe (R.A.), kızkardeşini âzadlı kölesi Sâlim'e verdiği vakit, Kureyş âilesi kendisini hem kınadı ve hem de azarladi: «Hiç böyle asil bir kız öyle bir köleye verilir mi?» dedi-ler. Huzeyfe (R.A.), yemîn ederek: «Ben kızkardeşimi ona verirken, onun kız kardeşimden₃ çok daha üstün olduğunu bilerek verdim» deyince, Ku-reyş, o işten ziyade bu söze kızdı ve tamamen çılgına döndüler, «Nasıl

olur?» dediler. Bunun üzerine Huzeyfe (R.A.): «Ben Resûl-i Ekrem'in :

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ يُحِبُّ اللَّهَ يَكُلُّ قَلْبَهُ فَلْيَنْظُرْ إِلَى سَالِمٍ

«Bütün kalbi ile Allah'ı seven kimseye bakmak isteyen, Sâlim'e baksın» (417) buyurduğunu işittim» diye onlara cevap vererek, onları ilzâm etti. Ve işte bu hadis, insanlardan, bütün kalbi ile Allah'ı sevenlerin bulunduğu, bununla beraber, Allah'ı sevdiği gibi, başkalarını da sevdiğine işâret vardır. Şübhesiz herkes mülâkat günü, sevgisi nisbetinde mükâfatlandırılacaktır. Dünyadan ayrılmasındaki azâbı da, dünyaya olan sevgisi nisbetindedir.

Ölümünden hoşlanmamanın diğer bir sebebi de kişinin muhabbet makamına yeni yükselmiş olmasıdır. Bu adam, aslında ölümü kerih görmüş değil, yalnız Allah'a kavuşmaya gereği gibi, hazırlanamadan ölüme üzül-müş olmasıdır ki bu, sevginin zayıflığına delâlet etmez. Bu, tıpkı şöyledir: Adama, sevdiği bir zâtın gelmekte olduğunu müjdelerler. Adam tabii buna son derece sevinir, fakat dostuna uygun bir yer hazırlamak için biraz gecikmesini ister. Maksudı, telâşsız ve sıkıntısız huzûr içinde onu karşılayabilmektir. Bu sebeble ölümü kerih görmek, sevginin kemâline aykırı düşmez. Her şeyde olduğu gibi, burada da iş lâf ile bitmez. Bunun nişanı, amele devam ile ölüme hazırlanmaaktır.

Meselâ, içde ve dışta, Allah'ın sevdiğini kendi sevdiklerine tercih etmek, ağır amellere girmek, nefsinin hêvâsına uymamak, tenbelliği atarak ibâdete devâm etmek, nâfilelere devam ile sevgilisi tarafından daha çok sevilmesini arzû ettiği gibi, Allah'tan da üstün mevkiler dilemek gibi hususlara riâyet etmektir. Allahu Teâlâ, muhabbet edenleri isâr ile vasıflayarak :

يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أَوْتُوا
وَيُؤْتِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

«Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imânı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenlerden içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar» (59 - Haşr: 9) buyurmuştur. Devamlı olarak nefsinin arzuları peşinde koşanların, sevdikleri, nefislerinin arzuları olduğu meydandadır. Allah'ı seven, O'nun sevgisi karşısında nefsin isteklerini terkedendir. Nitekim Şâir :

(417) Huzeyfe'den (R.A.) böyle bir rivâyete rastlanamamış, ancak «Hilye»-de Ebû Nuaym'ın merfû olarak bu meâlde bir rivâyeti vardır.

1-SÜBUTLA SUSTURMA 2-BULUŞMA 3-İĞRENC 4-İŞARE 5-İSTER
6-CÖMERTLİK

«Ben ona yaklaşmağı, o ise uzaklaşmamı istiyor. Benim arzularımı onun isteklerine fedâ ediyorum»

demiştir. Üstün sevgi, başka ne kadar arzular varsa hepsini atar da sevgiliden başka hiç bir şeyden zevk almaz. Hattâ rivâyete göre Züleyha iman edip Yûsuf aleyhisselâm ile evlendikten sonra, Yûsuf aleyhisselâm'dan vazgeçerek, Allah'a ibâdetle meşgul oldu. Bu ibâdetle o kadar ileri gitti ki, Yûsuf aleyhisselâm onu, gündüz yatağına dâvet ettiği vakit, geceye kadar te'hîr ettirirdi. Gece gelince de gündüze bırakırdı ve Yûsuf aleyhisselâm'a: «Ben, bilmeden seni seviyordum. O'nu bulduktan sonra artık O'ndan başka kimseye sevgim kalmadı» dedi. Artık ben O'na (Allah'a) bedel arayacak değilim, dedi. Yûsuf aleyhisselâm: «Benim bu dâvetim de Allah'ın emridir. Çünkü Rabbim bana haber verdi. Senden, peygamber olacak iki oğlumuz doğacak» dedi. Bunun üzerine Züleyha: «Mâdemki Allah'ın emridir ve beni bunlara sebep kılmıştır. Ben de O'nun emrine itâat ediyorum» dedi.

Demek ki Allah'ı seven O'na isyân etmez. Bunun için İbn Mübârek:

تَعَصَى الْإِلَٰهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ، هَذَا لَعَمْرِي فِي الْفِعَالِ بِدَيْعٍ
لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ إِنَّ الْحُبَّ لِمِنْ حُبِّ مُطِيعٍ

«Allah'a isyân ederken, O'nu sevdiğini açıklarsın, bu ise kıyasda acayıptır.

Eğer sevgin doğru olaydı, O'na itâat ederdin; çünkü seven, sevdiğine itâat eder»

demiştir. Yine bu anlamda diğer bir Şâir :

«Arzuların karşısında ben isteklerimi terk ediyorum. Canım sıkılsa da senin razı olacağın şey'e ben razı olurum» demiştir.

Sehl de: «Sevginin alâmeti, sevgilini kendi nefesine tercih etmendir. Her itâat eden, habib olamaz» demiş ve doğru söylemiştir. Zira onun Allah'ı sevmesi, Allahu Teâlâ'nın da kendisini sevmesine sebebedir. Nitekim :

«O, onları sever, onlar da onu severler», (5 - Mâide: 54) buyurmuştur. Allahu Teâlâ kulunu sevdiği vakit, onu iltizam eder ve düşmanlarına karşı ona üstünlüğü sağlar. Düşmanları ise nefsi ve şehvetidir. Allahu Teâlâ onu terkedip şehvetleri ile başbaşa bırakmaz. Bunun için Allahu Teâlâ:

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا

«Allah, düşmanlarınızı çok iyi bilir. Allah size dost olarak da yeter, yardımcı olarak da yeter» (4 - Nisâ: 45) buyurmuştur.

Şâyet, isyan, muhabbetin aslının zıddı olur mu? dersin,

Derim ki; isyan, muhabbetin aslının değil, kemâlinin zıddıdır. Nice kimseler var ki kendilerini sevdikleri hâlde vücudları hasta ve nice kimseler var ki, sıhhatli olmağı arzû ettikleri hâlde bilerek sıhhatlerine zararlı olan şey'i yemekten de geri kalmazlar. Bunların bu davranışları kendi kendilerini sevmediklerine delâlet etmez. Ancak mârifet zayıf ve şehvet gaalib olduğu için, bunlar sevgilinin hakkını yerine getiremiyorlar. Nuayman hakkındaki Resûl-i Ekrem'in, şu mübârek sözü bunu açıkça göstermektedir. Nuayman içkiye mübtelâdır. Zaman zaman yakalanır ve cezalandırılır. Bir def'a sarhoş olarak Resûl-i Ekrem'in huzuruna çıkartılıp cezalandırılınca, Ashâb'dan biri, «Lânet olası, ne kadar da içki içiyor»

demesi üzerine Resûl-i Ekrem : لَا تَلْعَنُ فَإِنَّهُ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

«Onu tel'in etme, zîra o, Allah ve Resûlünü sever» (418) buyurmuş ve onun bu isyânı, kendisini muhabbetten ayırmadığını bildirmiştir. İsyân ile asıl muhabbetten çıkmış olmaz, ancak kâmil muhabbetten çıkmış olur. Nitekim âriflerden birisi: «İman, yalnız kalbin dış kısmına kadar girebilmiş ise, bunun sâhibinin Allah'a olan sevgisi, orta derecedir. İman, kalbinin özüne girdiği vakit, Allah'ı tam mânasıyla sever ve isyânı terkeder» demiştir.

Uzun sözün kısası ,muhabbet iddiasında bâzı tehlikeler vardır. Bunun için Fudayl, Allah'ı seviyor musun? diye senden sorduklarında, sükût et, zîra sevmiyorum demek küfür, seviyorum dersin, tutumun, sevenlerin tutumunda değildir. Allah'ın buğzuha uğramaktan sakın, demiştir. Âlimlerden birisi de: «Cennet'te mârifet ve muhabbet erbabının nîmetlerinden üstün nîmet, Cehennem'de de, mârifet ve muhabbeti iddia ettiği hâlde bunlardan hiç birisi kendisinde bulunmayandan şiddetli azâb olan kimse yoktur» dedi.

Sevginin alâmetlerinden birisi de devamlı olarak kalb ve dili ile Allah'ı hâtırlayıp O'nun azametini düşünerek O'nu zikretmektir. Zîra bir şey'i çok seven, onu çok anar. Demek ki Allah'ı sevmenin alâmeti, O'nun zikrini sevmek, kelâmı olan Kur'ân'ı sevmek, peygamberini ve ona nisbet edilen her şey'i sevmektir. Bir adamı seven, onun köpeğini de sever. Zîra muhabbet kuvvetleşince, sevgilisinin etrafında bulunan her şey'e de sirâyet eder. Aslında bu, muhabbette ortaklık anlamında değildir. Çünkü sevgilisinin elçisini ve mektubunu seven bir insan, gerçekte sevgilisini sevmektedir. Bunun için Allah sevgisi kalbinde gaalib olanlar, Allah'ın bütûn yaratıklarını severler. Çünkü onlar, O'nun yaratığıdır. Daha nasıl olur da kelâmı olan Kur'ânı sevmezler, peygamberleri ve sâlih kulları sevmezler? «KARDEŞLİK VE SOHBET KİTABI»nda bunları açıklamıştık. Bunun için Allahu Teâlâ :

(418) Hadisi, Buhâri rivâyet etmiştir.

1-İŞARE 2-TUTKUN 3-LANETLEME 4-KÖTÜLEME 5-SAHİPLER
6-YAYILMA

«De ki: «Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin..» (3 - Âl-i İmran: 31) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de: «Allah'ın size verdiği sayısız nimetlerden dolayı, Allah'ı sevin. Beni de Allah için, Allah beni sevdiği için seviniz» (419) buyurmuştur.

Süfyan diyor: «Allah'ı seveni seven, Allah'ı sevmiş; Allah'a ikrâm edene ikrâm eden, Allah'a ikrâm etmiş olur».

Müridlerin birisinden şöyle hikâye edilmiştir. Diyor ki: «Ben irâdeme sâhib olduğum yaşda Allah ile münâcâtın zevkine erdim. Bunun için gece ve gündüz Kur'an okumağa devâm ettim. Sonra bana bir tenbellik ârız oldu da Kur'ân-ı Kerîm'i okumağı bıraktım. Sonra bir gece rû'yamda bir ses: «Beni sevdiğini sanıyorsan neden Kitâbımı kapattın? Benim oradaki ince itab ve kınamalarımı düşünmedin mi?» dedi. Uyanır uyanmaz Kur'an sevgisi yeniden kalbime doğdu ve eski hâlime döndüm».

İbn Mes'ûd (R.A.): «İnsan kendisini Kur'an ile denemelidir ve eğer Kur'ânı seviyorsa Allah'ı da sevmiştir, Kur'ânı sevmiyorsa Allah'ı da sevmiyor demektir» demiştir.

Sehl: «Allah'ı sevmenin alâmeti, Kur'ân'ı sevmek, Kur'ân'ı sevmenin alâmeti, peygamberi sevmek, peygamberi sevmenin alâmeti ise onun sünnetine uymak, sünnete uymanın alâmeti de âhireti sevmek, âhireti sevmenin alâmeti, dünyaya buğzetmek, dünyaya buğzetmenin alâmeti ise, ondan ancak âhirete kendisini ulaştırmak için lâzım olan miktarını almaktır» dedi.

Sevginin alâmetlerinden birisi de yalnızlıkta Allah ile ünsiyyet edip O'na münâcât etmek, Kur'ân-ı Kerîm okumak, gecenin karanlığını ganîmet bilerek huzur içinde ibâdet etmektir. Sevginin en aşağı derecesi, sevgili ile tenhâ yerde başbaşa kalmaktan zevk almaktır. Allah ile münâcât-tan daha çok, uyku veya hadis ile meşgul olmaktan zevk alan kimsenin muhabbet iddiası nasıl doğru olabilir? İbrâhim b. Edhem bir ara dağdan şehre indi. «Nerden geliyorsun?» diye kendisine soranlara, Allah ile münâcâtdan, diye cevap vermiştir. Ahbâr-ı Dâvud'da: «Kimse ile ünsiyyet etme. Zira ben iki kişi ile münâsebeti keserim. Birisi mükâfatımın verilmesini geç görerek ibâdetten ayrılan, diğeri de beni unutarak kendi hâline razı olandır. Bunlardan yüz çevirdiğimin nişanı, bunları kendi hâllerine terkedip dünyada şaşkınlık içinde bırakmamdır.

Allah'tan başkası ile ünsiyyet ettiği vakit, ünsiyyeti nisbetinde Allah'dan uzaklaşmış ve sevgi derecesinden düşmüş olur. Berh kıssasında şöyle deniliyor: Berh, Mûsâ aleyhisselâm'ın su istediği siyah bir köledir. Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a :

— Berh, benim için çok sevimli bir kuldur. Ancak onun bir kusuru vardır, buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm :

— Kusuru nedir, yâ Rabbi? diye sorunca, Allahu Teâlâ :

— Seher rüzgârı onun hoşuna gider ve ondan zevk alarak onunla

(419) Hadis, metin olarak yukarda geçmiştir.

huzur bulur. Hâlbuki beni seven, başka hiç bir şey ile huzur ve sükûn bulamaz, buyurmuştur.

Rivâyete göre âbidin biri bir ormanda uzun yıllar Allahu Teâlâ'ya ibâdet etmişti. Sonra bir gün ağaç dalları arasında yuva yapan bir kuşun, yuvasına çekilip orada ötmeğe başladığını görünce, ben de bu ağaca yaklaşıyım da burada ibâdet edeyim ve hem de bu kuşun nağmeleri ile kendimi oyalarım, der. Allahu Teâlâ zamanın peygamberine: «O âbide söyle, mahlûk ile ünsiyyet etmek istediği için, onu öyle bir derekeye düşürdüm ki, hiç bir ameli ile bunu telâfiye muktedir olamaz» buyurdu.

Demek ki muhabbetin alâmeti, sevilenin münâcâtı, gizli görüşmesi ile kâmil ünsiyyet etmek, onunla yalnız başbaşa kalmağı tam mânasiyle nîmet bilmek ve bunlara engel olacak her şeyden tam mânasiyle uzaklaşmaktır. Ünsiyyetin alâmeti, sevgilisine hitab edip onunla gizli konuşan gibi, akıl ve fehmini münâcâtın zevkine kaptırıp tamamen münâcâtın zevkine dalmaktır. Bu zevke hakikaten örenler olmuştur. Namazda iken evi yandığı hâlde farkına varmayanlar, namazda iken ârızalı ayağı kesildiği hâlde acısını duymayanlar vardır. Böylece sevgi ve ünsiyyet kendilerine galebe çalanlar için تنها yerler ve gizli görüşmeler gözbebeği olmuştur. Bu hâllerde bütün sıkıntıları atar, hattâ ünsiyyet ve muhabbet kalbini öyle kaplar ki, tekrar tekrar sesler kulağı tırmaladıkça dünya işlerinden bir şey duymaz ve anlamaz olur. O, hayran olmuş bir âşıktır. Dili ile insanlarla konuşurken, kalbi Hz. Allah'a bağlı ve O'nu tefekkürle meşguldür.

Seven, ancak sevdiği ile itmi'nâne ulaşır. Katâde, Allahu Teâlâ'nın :

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

«Onlar o inanmışlar, kalbleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin, kalbler ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur» (13 - Ra'd: 28) âyet-i celîle'sinin tefsirinde, O'na yöneldim ve O'nunla ünsiyyet ettim» dedi. Sıddik-ı Ekber (R.A.) da: «İhlâs ile Allah sevgisini tadan kimseyi bu muhabbet, dünya meşgalesinden alıkor ve herkesden vahşet ettirir» demiştir. Mitraf da: «Seven, sevgilisinin sözünden ve onun bahsi yapılmaktan usanmaz» demiştir.

Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Beni sevdiğini iddia eden kimse, gece yatar uyursa yalan söylemiş olur. Herkes sevgilisini tenhada arayıp bulmak istemez mi? İşte ben gece vakti beni arayanlar için hazırım». Mûsâ aleyhisselâm: «Yâ Rab, neredesin, Seni nerede arayayım?» deyince, Allahu Teâlâ: «Beni aramağı kasdettiğin anda bulursun» buyurdu.

Yahya b. Muaz da: «Allah'ı seven, kendine buğzeder»⁵ demiştir. Yine Yahya: «Üç haslet kendisinde bulunmayan gerçek muhib, âşık değildir. Bunlar, Allah'ın kelâmını, yaratıkların sözleri üzerine; Allah'a

1-KUVVETLİ 2-ANLAYIŞ 3-RAHATLIK 4-DÜŞMANLIK 5-SEVEN

mülâki olmağı, insanlara kavuşmak üzerine, Allah'a ibâdeti yaratıklara hizmet üzerine tercih etmektir» dedi.

Allah'ı sevmenin alâmetlerinden birisi de, Allah'tan başka kaybettiği hiç bir şey'e üzülmemek, Allah'ı zikretmeksizin ve ibâdetle meşgul olmaksızın geçirdiği her dakikaya üzülmektir. Yoksa geçen zamanı için üzülmek ve tevbekâr olmakla kendi kendini suçlamaktır. Âriflerden birisi: «Allahu Teâlâ'nın öyle kulları var ki, yalnız O'nu sevdi ve tamamen O'na bağlandı, O'nunla huzura kavuştular. Onlar ne dünyalık ile meşgul oldu ve ne de dünyalıktan kaybettikleri bir şey'e üzüldüler. Çünkü meliklerinin mülkü tamdır. O'nun dilediğinin olacağını bilirler. Kendilerine ayrılan, ellerine geçer. Ellerine geçmeyen ise Allahu Teâlâ'nın tedbir ve takdiri ile olduğunu bilirler.

Seven kimsenin vazifesi, bir an da olsa geçirdiği gafletinden dönmek istediği vakit, hemen sevgilisine yönelmek ve kendini kınayarak Allah'ım: «Hangi kusurumdan sebep beni senden ayırdın ve huzurundan uzaklaştırdın da nefsim ve şeytâna uymakla beni niçin terkettin?» demeli ve bunu samimiyetle ifade etmek sûretiyle geçmişini bağışlatmağa çalışmalı ve bu hatâsı, yeniden ihlâs ile ibâdete ve zikre sarılmasına vesile olmalıdır.

Seven, sevdiğinden başka bir şey görmez ve her şey'i ondan bilirse, kendisinde üzüntü ve şübhe diye bir şey kalmaz. Her şey'i gönül hoşluğu ve rızâ ile karşılar. Sevgilisinin kendi hakkında ancak hayırlı olanı takdir ettiğini bilir de Allahu Teâlâ'nın :

عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ ² «Umulur ki kerih gör-

düğünüz şey, sizin için hayırlı olur» (2 - Bakara: 216) âyet-i celîle'sini hâ-tırlar ve bununla teselli bulur.

Allah'ı sevmenin belirtilerinden birisi de, tâati bir nîmet bilip ondan ağırılanmamak ve onun külfetini kaldırmaktır. Nitekim birisi: «Yirmi yıl uğrunda zahmet cektim, yirmi yıl da zevklendim» demiştir. C ü n e y d : «Sevmenin alâmeti, neş'enin devamı ve bedenini yoracak ve fakat kalbini yormayacak şokilde ciddiyetle ibâdete devamdır» dedi. Zâtın birisi de: «Sevgi üzerine yapılan amele tenbellik girmez» demiştir.

Bütün bunlar, görülegelen şeylerdir. Âşık, mâşukunun isteklerini yerine getirmekten bir vakit yorulup usanmaz. Hattâ zorluklarla karşılaşsa bile sevgilisinin hizmetinde bulunmak kendisi için bir zevk teşkil eder. Sevgilisinin isteklerini yerine getirmekten âciz düşerse, onun en çok sevip arzû ettiği, sevgilisine hizmet edecek imkânlara sâhib olmaktır. İşte Allah sevgisinin de böyle olması gerekir. Şübhesiz daha üstün sevgi, daha küçüğünü düşürür. Sevdiği, tenbellikten daha sevimli olursa, tenbelliği düşürür ve sevgilisine hizmete yöneltir. Şâyet, sevdiği maldan daha çok sevimli ise sevgisi uğrunda malı da terkeder. Mal ve hattâ bedenini Allah yolunda harcayıp bitkin hâle gelen bir Allah âşıkına, senin bu hâlin

nedir? diye soranlara, bir def'a bir âşık ile mâşukun konuşmalarına şâhid oldum. Seven sevgilisine, ben bütün kalbimle seni sevdiğim hâlde sen bütün varlığınla benden yüz çeviriyorsun, dedi. Sevilen, beni sevdiğini isbât için: «Bana ne veriyorsun? deyince, seven:

— Bütün mal ve mülkümü sana temlik ediyorum, hattâ canımı da sana teslim ediyorum, dedi. Bunu dinleyince kendi kendime: «Şu manzara, kulun kula, yaratığın yaratığa olan bir sevgi gösterisidir. Ya kulun Hâlikına karşı sevgisi nasıl olmalıdır?» dedim ve ben de bütün mevcudiyetimi Allah sevgisi uğrunda fedâ ettim» dedi. İşte bunlar birer sebebidir.

Allah'ı sevmenin belirtilerinden birisi de, Allah'a kulluk edenlere şefkatli ve merhametli olmak, düşmanlarına ve Allah rızasına uymayan hareketlerde bulunanlara karşı da şiddetli davranmaktır. Nitekim Allahu Te-

âlâ: **أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ** «Kâfirlere karşı

şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler» (48 - Feth: 29) buyurmuştur. Bütün bunlarda kimsenin yermesine aldırış etmemek ve Allah için öfke lenmesine engel tanımamaktır. Allahu Teâlâ velîlerini bu vasıfla tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: «Onlar ki, çocuk bir şey'e zorlandığı gibi, beni sevmek için kendilerini zorlar. Herkes kuşun yuvasına yöneldiği gibi, benim zikrime yönelir. Kaplan hisşimlandığı vakit kızdığı gibi, harâma kızar da karşısındakilerin az veya çok olmalarına aldırış etmezler. Sen şu misâldeki inceliğe bak. Çocuk bir şey ile yükümlü olunca ondan ayrılmaz. Elinden alınırsa, kendisine verilinceye kadar, ağlar, feryâd ü figan eyler. Uykuya yatarken onu beraberine alır. Uyandığı vakit hemen onu arar ve ona sarılır. Ondan ayrılınca ağlar, bulduğu vakit sevincinden güler. Onu, ondan almak isteyene kızar. Onu kendisine verene sevinir. Kaplan ise hiddetini kat'iyen yenemez, hattâ bu yüzden helâk olmağa kadar gidebilir.

İşte bunlar, Allah'ı sevmenin alâmetleridir. Bu alâmetler kimde tamamlanmışsa sevgisi de kemâlini bulmuş ve hâlis olmuştur. Âhirette içeceği şerbet, hâlis ve tatlıdır. Huzur ve refahı da son haddini bulmuştur. Fakat Allah sevgisi ile başka sevgileri karıştıran,³ o da sevgisi nisbetinde istifade eder. Çünkü onun şerbetine de mukarreblerin şerbetinden karış-

mıştır. Nitekim âyet-i celile'de: **إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ** «İyiler, şüb-

hesiz nimet içindedirler» (82 - İnfitar: 13) buyurulduktan sonra:

**يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيٍّ مَخْتُومٍ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ
وَمِنْ آجِهِمْ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ**

«Sonunda misk kokusu kalan, mühürlenmiş saf bir içecekten içerler. İyi şeyler için yarışanlar, bunun için yarışsınlar. Onun katkısı, gözdelerin içtiği yüce kaynaktır» (83 - Mutaffifin: 25 - 28) buyurmuştur. İyilerin şerbetlerinin temiz olması, mukarrebîn için olan hâlis şerbetlerle karışmış olmasındandır. Buradaki şarap, şerbet, Cennet'in bütün nimetlerinden ibâ-

rettir. Nitekim: **إِنَّ كِتَابَ الْإِبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّينَ** «Amma iyilerin

defteri, yüksek katlardadır» (83 - Mutaffifin: 18) âyet-i celîle'sindeki def-
terden murad da bütün amellerdir. Sonra Allahu Teâlâ :

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ «Onu gözdeler görüyor» (83 - Muta-

fifin: 21) buyurmuş ve defterlerinin yüksek olmasının, alâmeti olarak da mukarreblerin ona şehâdet etmesini göstermiştir. Ebrâr'ın Mukarreb'le-
re yaklaşımları ile hâl ve mârifetlerinde ilerleme kaydettikleri gibi, âhi-
rette de durumları böyledir. Nitekim âyet-i celîle'de :

مَا خَلَقَكُمْ وَمَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كُنُفْسٍ وَاحِدَةٍ

«Sizin yaratılmanız ve tekrar dirilmeniz tek bir nefsin yaratılması ve
dirilmesi gibidir» (31 - Lukman: 28) ve :

كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نَعْبُدُهُ «Yaratmaya ilk başladığımız gi-

bi, onu tekrar edeceğiz» (21 - Enbiyâ: 104) ve :

جَزَاءُ وَفَاةٍ «Uygun cezâ...» (78 - Nebe': 26) buyur-

muştur. Yâni cezâ ve mükâfatları, amellerine uygundur. Şerbetin hâlisi,
hâlis ile; karışığı da karışığı ile karşılaştırıldı. Her şerbetin karışımı, sevgi
ve ameli nisbetindedir. Diğer âyette de :

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür, kim de zerre kadar kö-
tülük yapmışsa onu görür» (99 - Zilzâl: 7,8) ve :

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

«Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez» (13 - R'ad: 11), ve :

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا ۝

«Şüphesiz Allah zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır» (4 - Nisâ: 40),

وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ۝

«Hardal danesi kadar olsa bile yapıları ortaya koyarız. Hesabıcı olarak biz yeteriz» (21 - Enbiyâ: 47) buyurmuştur. Yalnız, Cennet'e girip onun nimetlerinden, köşk ve hürilerinden yararlanmak için dünyada ibâdet eden ve bunu arzû edip sevenlerin zevki, âhirette bu kadarla sona erecektir. Yâni bu maksadla çalıştığının mükâfatını alacak ve daha ileri gidemiyecektir. Çünkü muhabbet bakımından insâna, canının arzû ettiği ve gözü-nün zevklendiği şeyler verilir. O, Cennet'i ve oradaki varlıkları isteyip on-lar için çalıştığına göre, onları alır. Fakat kim ki, evi mülkü, Cennet'i ve Cennet'in nimetlerini değil de, onun sâhibini ve mâlikini ister ve sıdk u ihlâs ile yalnız onu sever ve O'na bağlanırsa, o da Allah indinde malûm olan sadâkat koltuğuna oturtulur. Ebrâr, iyiler, Cennet'in parklarında hû-rilerle zevklenirken, mukarrebler, Hz. Allah'ın civârında olur, O'na yönelir ve gözlerini O'na dikerler. Onlar, Cennet'in bütün zevklerini ilâhî tecelli-yâtın bir zerresiyle değişmezler. Bir kısmı maddî şehvetlerinin tatmini pe-şinde ve zevkinde olurken, diğer bir kısmı da ilâhî mecliste bulunur. Bu-⁵nun için Resûl-i Ekrem : «Cennet ehlinin çoğu, sâf-dil insanlardır. A'lâ-i İlliyyîn, yüksek makamlar, basiret sâhibleri içindir» (420) buyurmuştur. «İlliyyîn»in mânasını anlamaktan akıllar âciz kaldığı için Allahu Teâlâ :

وَمَا أَذْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ۝ «İlliyyîn'in ne olduğunu sen bilir misin?»

(83 - Muttaffifin: 19) buyurmuş ve nitekim «Kaaria» hakkında aynı şey'i be-

yân ederek : وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْفَارِغَةُ ۝ «Kaari'a, nedir o

6 6 kaari'a? Kaari'a'nın ne olduğunu sen bilir misin?» (101 - Kaari'a: 1 - 3) bu-yurmuştur.

Yine Allah'ı sevmenin alâmetlerinden birisi⁷ de, sevgisinde korkak, heybet ve azamet-i ilâhiyye karşısında hor ve hakîr olmaktır. Bâzıları kor-kunun, sevginin zıddı olduğunu sanırlar ki bu, böyle değildir. Ancak gü-

(420) Birinci şıkkını Bezzar Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İkinci şıkkı, Ahmed b. Ebû'l-Havâri'dendir.

zelliği anlamak sevgiyi gerektirdiği gibi, Allah'ın azametini anlamak da korkuyu gerektirir. Özel sevgiler için muhabbet makamında, başkaları için olmiyan korkular da vardır. Hattâ bir kısım korkuları diğer korkulardan daha şiddetlidir. İlk korkuları, Allahu Teâlâ'nın onlardan yüz çevirme korkusudur. Bundan önemlisi, araya perde girme, bundan daha önemlisi Allah'ın civârından uzaklaştırılma korkusudur. İşte bu mâna Hûd sûresinde vardır. Ve Resûl-i Ekrem'i :

الْأَبْعَدُ لِسَمُودَ، الْأَبْعَدُ لِمَدْيَنَ كَمَا بَعَدْتُ نَمُودَ

«Bilin ki Semûd milleti Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı gibi, Medyen halkı da uzaklaştı» (11 - Hûd: 95) âyetleri kocaltmıştır.

Uzaklık korkusunun verdiği heybetin gönüllerde büyümesi, daha çok yakınlık zevkine varıp onunla ülfet edenlerde görülür. Uzaklaştırılmış olan kimselerin uzaklaştırıldıklarına dâir söylenen sözü duymak bile yakın olan kimseleri kocaltır. Uzaklığa alışkın olanlar zaten yakınlığa yaklaşamaz ve yakınlık zevkine varmadığı için uzaklık korkusundan ağlamaz.

Sonra olduğu yerde kalıp da ilerleyememe korkusu gelir. Çünkü yakınlık derecelerinin sonu olmadığını yukarda anlatmıştık. Kula lâyük olan, her nefes biraz daha Allah'a yaklaşmağa gayret etmektir. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V) : «İki günü bir olan aldanmış; bugünü dününden kötü olan ise lânetlenmiştir» (421) buyurmıştır. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V) şöyle buyurmuştur : «Kalbime öyle şeyler gelir ki, gece gündüz yetmiş def'a Allah'a istiğfâr ederim» (422). Resûl-i Ekrem'in istiğfârı, birinci kademedен idi. Çünkü her geride kalan kademe ikinciye nisbetle Allah'a biraz uzaklıktır. Allahu Teâlâ : «Dünya şehvetlerini tâatım üzerine tercih eden âlime yapacağım ukûbetin ehveni, bana olan münâcâtın zevkini ondan kaldırmaktır», buyurmuştur. Şehvetleri sebebiyle ziyâdeliği kaldırmak, avam için bir ukûbet ve cezadır. Havassa gelince; onların yalnız benlik iddiaları, kendilerini beğenmeleri, eltâf-ı ilâhiyenin daha başlangıcındaki eğilmeleri, onları ziyâdeden mahrum eder. Bu öyle gizli bir mekiridir ki, bundan ancak kuvvetli direnme ve dayanma imkânlarına sâhib olanlar korunabilirler.

Daha sonra da kaybettiği mevkiini bir daha elde edemeyeceği korkusu gelir. İbrâhim b. Edh'om, bir seyahatında dağın tepesinde bulunurken şu meâlde bir şiir duydu :

«Senin her şey'in bağışlanır, yalnız bizden yüz çevirmen bağışlanmaz».

«Kaybolanı biz sana bağışladık; bizden kaybolanı, bizim vermediğimizi de sen bağışla».

(421) Bu rivâyeti, Abdülheziz b. Ebû Revad rû'yasında görmüş ve Beyhaki «Züh'd»ünde rivâyet etmiştir.

(422) Buhari ile Müslim, rivâyet etmişlerdir. Yukarda geçmiştir.

İbrâhim, bunu duyunca titreyerek bayılıp düştü. Yirmi dört saat baygın kaldı. Ayılınca, yine doğdan: «Ey İbrâhim, kul ol» diye bir ses geldi. Ben de kulluk ve köleliği kabûl ederek rahata ulaştım» dedi.

Sonra aşk ve şavkdan hâli kalıp mevcut ile başbaşa kalma korkusu gelir. Zira seven kimse maksadına, şavk ve acele ile ulaşmak ister. Bunun için fazlasını istemekten bir an geri kalmaz. Onun tesellisi, ancak her an kaydedilen yeni ilerlemelerle mümkündür. Şâyet mevcûd ile yetinir ve bununla teselli bulursa, bu, bir riç'at sayılır. Muhabbetin, bilmediği taraftan kendisine gelmesi gibi, kanâat ve mevcut ile yetinme tenbelliği de bilmediği taraftan kendisine gelebilir. Bu değişikliklerin anlaşılması, beşer kudretinde olmayan, gizli ve semavi sebepleri vardır. Allahu Teâlâ bir kuluna mekrettiği vakit, ona uğrayan tenbelliğin³ sebebini ondan gizler. Güya ümid içinde olduğu hâlde yerinde⁵ sayar. Hüsni-zan veya gafletin galebesine aldanır, unuttur veya hevâsına uyar da yerinde kalır. İşte bütün bunlar, meleklerin ordusu olan ilim, akıl, zikir ve beyâna galebe çalan şeytan kuvvetleridir. Allahu Teâlâ'nın vasıflarından olan lûtuft, rahmet ve hikmet gibi niteliklerin zuhûru, sevgiyi tâhrik ettiği gibi, onun cebërût,⁷ izzet ve istiğnâ gibi vasıfları da tenbelliği işâret eder ki, bu da mekir, şekavet ve mahrumiyetin başlangıcıdır.

Bundan sonra da değişiklik korkusu gelir. Allah korusun, bakarsın Allah'ı severken başkasını sevmeğe başlarsın. İşte bu da Allahu Teâlâ'nın şiddetli gadâbıdır. Bundan tenbellik, bu makamın mukaddimesi, yüz çevirmek de tenbelliğin mukaddimesi, iyiliklere gönlün daralması, zikre devam etmekten bunılması, vazifesi olan evrâdı yerine getirmemesi, bu mânaların sebep ve başlangıçlarıdır. Aynı zamanda bu sebeplerin görülmesi, sevgi makamından gadâb makamına geçilmesinin delilidir. Bundan Allah'a sığınırız. Bunlardan korku üzerinde bulunmak ve devamlı olarak nefsinin murâkâbe ile bunlardan son derece sakınmak, sevgideki sadâkatın delilidir. Çünkü bir şey'i seven, o sevgilisinin kaybolmasından elbette korkar. Sevgilisini kaybetme ihtimâli olan bir sevinci hiç bir vakit korkudan emîn olamaz. Nitekim âriflerden birisi, hiç korku olmadan yalnız sevgi ile Allah'a ibâdet eden helâk olur. Yalnız korku ile ibâdet eden de ondan uzaklaşır. Fakat hem sevgi ve hem de korku ile Allah'a ibâdet edeni Allahu Teâlâ da sever, kendisine yaklaştırır, onu öğretir ve imkânları ona bahşeder. Seven korkudan, korkan da sevgiden hâli olamaz. Fakat sevgisi, korkusu üzerine gaalib olan için, muhabbet makamındadır, denir ve muhabbet edenlerden sayılır. Korku şâibesi de sevgi sarhoşluğunu azaltır. Şâyet sevgi tamamen galebe çalar ve mârifet kendisini istilâ ederse, buna beşer gücü tahammül edemez. Korku bunu itidale sevk eder ve kalb üzerindeki etkisini azaltır. Bâzı haberlerde rivâyet edildiğine göre, ebdallârdan birisi, siddıklardan birisine :

— Allah'a duâ et de mârifetinden bir zerre bana nasib etsin, der. Siddık da duâ eder. Allahu Teâlâ da dileğini kabûl ederek, mârifetinden bir miktar ona nasib eder. Ebdâl, bu ilâhî mârifet karşısında şaşkınlık ve

1-ŞEVK 2-GERİ DÖNME 3-İYİ GÜZEL 4-HABERSİZLİK 5-İSTEK
6-KİMİLDATMA 7-BÜYÜKLÜK 8-ZENGİNLİK 9-BELAYA DÜŞME
10-GAZAB 11-BAŞLANGIÇ 12-DUALAR 13-BOŞ 14-HATA, LEKE

hayretler içinde kalarak dağlara çıkar, yedi gün böyle hayretler içinde kalır. Kendisinden hiç kimse bir şey istifade edemediği gibi, kendi kendine de bir fayda sağlayamaz. Bunu gören siddik, Allahu Teâlâ'ya duâ eder: «Yâ Rab, bu adam bu mârifete dayanamadı, ne olur, bunun mârifet derecesini biraz azalt da normale dönsün» der. Allahu Teâlâ: «Ben bu adama mârifetimin bir zerresinin yüzbin cüz'ünden bir cüz'ünü verdim. Çünkü o benden mârifet talebinde bulunduğu vakit, kullarımdan daha yüzbin kişi de aynı anda aynı istekde idiler. Onlar da aynı şekilde muhabbet ve mârifet istiyorlardı. Ben onların isteklerini senin duâna kadar geciktirdim. Sen buna şefâatçı olduğun vakit, bunun hakkındaki şefâatini kabûl ettiğim gibi, onların da dileklerini kabûl ettim ve bir zerreyi yüz bin kişi arasında bölüştürdüm. Yâni mârifetimin bir zerresinin yüzbinde biridir, buna verdiğim» buyurdu. Siddik: «Ey hâkimlerin hâkimi olan Rab-bim, buna verdiğin mârifeti yine azalt» dedi. Allahu Teâlâ da bir zerrenin yüzbinde birini onbine bölerek onun da yalnız bir cüz'ünü adamda bıraktı ve adamın korku, sevgi ve ümidi normale dönerek diğer ârifler gibi oldu. Bâzi şâirler şiir hâlinde âriflerin durumunu anlatırken, onların insanlar arasında garib ve fakat Allah katında mevkilerinin yüksek olduğunu, herkesin yılda muayyen bayramları varken onların mânevî yönden her gün bayram yaptıklarını, Cüneyd-i Bağdâdî de açıklanması sakıncalı olan bâzi sırlarını açıklayarak onlarla beraber nasıl Allah'a doğru seyrettiklerini Mele-i A'lâdaki cevelânlarını, Allah katındaki mevkilerini ifade eden şiirler söylemişlerdir.

İşaret ettiğimiz bu mârifetler ve benzerlerinde ortaklaşa herkesde bulunması câiz olmadığı gibi, bu keşiflere ulaşan kimselerin bunları bilmeyenlere açıklamaları da doğru olmaz. Hattâ bu mârifetlerde insanlar müşterek olsa, herkes dünyadan yüz çevireceği için dünya harâb olurdu. Çarşı-pazar muattal olur, geçim zorluğu ortalığı kasıp kavururdu. Daha doğrusu, âlimlerin hepsi helâl lokma yeseydi artık onlar da yalnız kendileri ile meşgul olur, diller susar ve ilim yayması son bulurdu. Fakat hayır işlerinde Allahu Teâlâ'nın bir çok sır ve hikmetleri olduğu gibi, görünüşde şer olan bir çok işlerde de, yine O'nun esrar ve hikmetleri vardır. O'nun kudretinin sonu olmadığı gibi, hikmetinin de sonu yoktur.

Bunlardan birisi de sevgisini gizlemek, benlik dâvasından kaçınmak, sevgiliye saygı ve sırrını korumak için açıkça vecde gelmekten mümkün mertebe sakınmaktır. Zîra sevgi, sevenin sırlarından bir sırdır. Bunun için onu açıklamaz. Aynı zamanda açıklamakta haddi aşmak tehlikesi vardır ki, bu bir iftira olur ve âhirette büyük ikaabı, dünyada çeşitli ibtilâları gerektirir. Evet, muhabbetin de kendine has bir sarhoşluğu ve hayranlığı olur da insan, kendine hâkim olamadığı için durumu değişir ve sevgisi meydâna çıkar. Eğer burada kendisinin yapmacık bir hareketi yoksa, mâzurdur. Bâzan sevgisi o dereceye yükselir ki, sevgi ateşi şu'le vermeğe başlar, onu söndürüp önlemeğe muktedir olamaz. Bunu gizlemeğe muktedir olanlar şöyle derler :

1-EN YÜKSEK HEYET	6-ALEV
2-DOLAŞMA	7-KUVVETLİ
3-İŞSİZ	
4-CEZA	
5-BELAYA UĞRAMA	

«Onlar, yakındır, derler, ben de hücremde olsa da güneşin ¹şu'ânının yakınında ben bir şey yapmam.»

«Ondan bana zikir ve hâtıradan başka bir şey yoktur. O ancak şavk ²ve sevgi ateşini gönlümde yakar durur». Ağiz olanlar da:

«Ben onu gizlemeğe çalışırım, fakat vecd ve gözyaşlarım onu açığa çıkarır» der. Ve yine:

«Kalbi başkasına bağlı olanın hâli nice olur? Sırrı, gözünün kapaklarında olan, onu nasıl gizleyebilir?» der.

Âriflerden birisi de: «Allah'a en çok işâret edenler, Allah'tan en çok uzak olanlardır» dedi ve bu sözü ile yapmacık hareketlerle Allah'ı çok anan ve iman yolu ile O'ndan dem vuranlar, gerçek muhibler ve âlimler yanında değersiz kimseler olduklarını anlatmak istemiştir. Zu'n - Nûn-ı Mısri, muhabbetten bahseden kardeşliklerinden birisinin yanına gider ve onu bir belâ ve felâketle mübtelâ olmuş görür. Bunun üzerine Zu'n - Nûn: «Onun ibtilâsından acı duyan, onu sevmiş olmaz» der. Adam: «Ben derim ki: «Onun ibtilâsını nimet olarak kabûl etmeyen onu sevmiş sayılmaz» der. Zu'n - Nûn da: «Daha doğrusu, onu seviyorum diye kendini teşhîr eden onu sevmiş olmaz» dedi. Bunun üzerine adam: «Ben de bu sözüme tevbe ediyorum» dedi.

Şâyet, muhabbet, makamların sonudur. Onu açıklamak, bir iyiliği açıklamaktır. Niçin bunu açıklamak doğru olmaz? dersin,

Bilmiş ol ki; muhabbet, makbûl bir makam olduğu gibi, onu açıklamak da makbûldür. Ancak makbûl olmayan, gösteriş için onu ⁷duyurmak maksadiyle yapılan açıklamadır. Çünkü buna benlik ve böbürlenmek dâvası karışır, yasak olan budur. Sevenin vazifesi, iş ve hâlini gizli olan sevgisine uydurmaktır, yoksa sözü ile açıklamak değildir. Sevgisi kendiliğinden açığa çıkabilir, fakat kendisi sevgisini açıklamaya veya bunu açıklayacak bir harekete başvurmaz. Yalnız sevgilisinin onu sevdiğini bilmesiyle yetinir. Başkalarının da bu sevgiyi bilmesini arzû etmesi ise sevgide şirk ve ortaklıktır. Nitekim İncil'de: «Sağ elinle verdiğini sol elin bilmesin. Gizlilikleri gören Allah'ın seni bilmesi açıklık bakımından sana yeter. Oruç tuttuğu vakit, onu Rabbinden başkasının bilmemesi için yüzünü yıka, saç ve sakalını ⁸temizle ve yağla» diye vârid olmuştur. Söz ve iş ile sevgiyi açıklamak mezmumdur. Ancak sevgi sarhoşluğu gaalib gelip vücudu titretip dili söylettiği vakit sâhibi mâzur sayılabilir. Adamın biri mecnunun birisinde ona yakıştıramıyacağı bir şey görmüş ve bunu Mârûf-ı Kerhî'ye anlatmıştı. Mârûf-ı Kerhî gülümseyerek: «Onun ukalâ ve mecnun adamları vardır. Sen, mecnûn olan ile karşılaştın» dedi.

Sevgiyi açıklamanın çirkinliklerinden birisi de, seven, meleklerin devamlı sevgi ve iştihaklarını, gece gündüz Allah'ı tesbih edip bundan yorulmadıklarını, asla isyan etmeyip emrolunduklarını yerine getirdiklerini bilen âriflerden ise, artık kendi sevgisini ortaya koymaktan utanır ve bunların yanında kendi sevgisinin solda sıfır kaldığını kesin olarak bilir. Muhabbet ve keşif erbâbından birisi şöyle anlatıyor: «Otuz yıl kalb ve ka-¹⁰libimla ve hattâ bütün imkânlarımla Allah'a ibâdet ettim. Allah katında

bir mevki sâhibi olduğumu sandım» dedi ve uzun boylu bâzı mükâşefelerden bahsettikten sonra devamla: «Meleklerden bir topluluğa uğradım. Onlara kimler olduklarını sordum. Onlar da, biz Allah'ı sevenlerdeniz. Üçyüz bin senedir burada Allah'a ibâdet ediyoruz. Bu müddet zarfında başkasını anmadığımız gibi, hâtırımıza Allah'tan başkası da gelmemiştir» dediler. Onların bu hâllerini görünce, ben, ister istemez kendi amelimden utandım ve onu o anda azâb gören mü'minlerin ruhlarına hibe ettim» dedi.

Demek ki, kendini bilen, Rabbisini bilip O'ndan gereği gibi hayâ eden kimse, artık benlik tezahüründen dili tutulur. Evet, tutum ve davranışları O'nun sevgisine delâlet edebilir. Bunda sakınca yoktur. Nitekim Cüneyd şöyle diyor: «Hocam Sırrı rahatsızlandı. Derdinin dermânını bulamadık. Nihâyet hâzık bir tabib tavsiye ettiler. İdrârını bir çanağa alarak doktora gösterdik. Doktor bir müddet idrara baktıktan sonra, «Bu, âşık olan birisinin idrârına benziyor» dedi. Cüneyd diyor: «Adam, aşk kelimesini anınca bir âh çekerek bayıldı. Yere düştüm ve elimdeki çanak da düşerek kırıldı. Sonra hocam Sırrı'ya dönerek durumu anlattım. Beni dinleyen hocam gülümseyerek, «Vay ölesi, bunu nasıl anladı» dedi. Bunun üzerine ben, «Muhabbet idrarda da belli eder mi?» dediğimde, «Evet, orada da belli eder» dedi. Yine bir def'asında Sırrı, «İstersen cildimi kemiklerim üzerinde kurutan ve cismimi yaralayan, ancak O'nun sevgisidir diyebilirim» dedi ve bunu der demez de hemen düştü bayıldı. İşte bunlar, sevginin alâmet ve semereleridir.

Bu alâmetlerden diğer birisi de, ilerde anlatacağımız gibi, ünsiyyet ve rızâdır. Özet olarak din ve ahlâk güzelliklerinin hepsinin sevgi alâmeti olduğunu söyleyebiliriz. Bunların hâricinde kalanlar hevâ-i nefse uyulan şeylerdir ki, bunlar da kötü huylardır. Evet, bâzan ihsânından ve bâzan da ihsânı olmasa bile azamet, celâl ve cemâlinde sebep Allah'ı sever. Zâten sevenler, bu iki kısmın dışına çıkamazlar. Bunun için Cüneyd, «Allah sevgisinde insanlar, avam ve havas olmak üzere ikiye ayrılır. Avam, O'nun sayısız nimet ve ihsânından dolayı O'nu sever ki, bu sevgi, ihsânın azlığı ve çokluğu ile değişir. Havassa gelince; onların Allah'ı sevgisi, O'nun kadrinin yüceliği, kudret, ilim ve hikmeti ile mülkün tek ve gerçek sâhibi olması bakımındandır. Onlar O'nun kâmil sıfatlarını ve güzel isimlerini bildikleri için, O'nun muhabbete lâyık olduğunu bildi ve hattâ bütün nimetleri ellerinden alsa bile yine O'nu sevmeğe devam ettiler. Evet, insanlardan bâzıları hevâ-i nefislerini ve şeytânı sevdikleri hâlde yine bu arada Allah'ı sevdiklerini sanırlar ki, bunlar aldanmışlardır. Bu gibiler, bu saymış olduğumuz alâmetleri kaybeden veya nifâk, riya ve süm'a olarak bunlara bürünen ve böylece maddî menfaat peşinde olan kimselerdir. Bunlar, olduklarının aksine görünmeğe çalışırlar. Kötü âlimler ve fena kurrâlar gibi. İşte yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın buğzettiği kimseler bunlardır. Sehl, bir adam ile konuştuğu vakit ona, «Ey dost» diye seslenirdi. Ona, «Böyle gelene gidene ey dost diye sesleniyorsun, amma belki dost değildir» diye soran adamın kulağına eğilerek, «Bu adam ya mü'mindir

1-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA İLMİ 2-BAĞIŞLAMA

3-İŞARE 8-İKİ YÜZLÜLÜK

4-MÜTEHASSİS 9-GÖSTERİŞ

5-DOKTOR 10-KÖTÜ

6-İSTEK 11-DINDARLAR

7-... 12-VATÂNİ ENİCİ

ya da münâfık. Mü'min ise Allah'ın, münâfık ise şeytânın dostudur» dedi.

Ebû Turâb en-Nahşâbî, sevginin alâmetlerine dâir beyit olarak şöyle söylemiştir :

«Hileye sapma, seven için deliller ve nezdinde sevgilinin bol hediye ve alâmetleri vardır.»

«Acı ibtilâlar ve onun da bütün bu belâlara sevinmesi bunlardandır.»

3 «Sevgilinin bir şey'i men'edip ona vermemesi, onun için makbûl bir atıyye, yoksulluk ise peşin ve iyi bir ikramdır.»

«Bu delillerden birisi de, yericî, her ne kadar yermesine devam ederse de onun, sevgilisine itâatte azmetmiş olmasıdır.»

«Delillerden birisi de, tebessüm eder görüldüğü hâlde sevgi yolunda kalbinin yaralı olmasıdır.»

«Bu delillerden birisi de, ondan yararlanan dilencinin sözünü anlar görünmektir.»

«Diğer bir delil de, söylenen her sözden çekinerek fakir kalmaktır.»

Y a h y a b. M u â z da bunlara ilâve olarak :

«Alâmetlerden birisi de, sâhil kenârında iki hırkaya bürünmüş olarak sallana sallana yürüdüğünü görmendir.»

«Delillerden birisi de, bir yereni olmadığı hâlde gece karanlığında sessiz ağlamasıdır.»

«Delillerden birisi de, cihad ve her faziletli iş için onu yola çıkmış görmendir.»

«Bu delillerden birisi de, yok olacak olan dünyânın, âdî varlıklarından yüz çevirdiğini görmendir.»

«Delillerden birisi de, sanki bir kusur işlemiş gibi, onu ağlar görmendir.»

«Delillerden birisi de, bütün işlerinde âdil bir hükümdar olan Allah'a teslim olduğunu görmendir.»

«Diğer bir delil de, kendisine her gelene râzı olduğunu görmendir.»

«Başka bir delil de toplumda güler görüldüğü halde annesini kaybeden çocuk gibi, kalbinin yaralı olmasıdır» dedi.

12 nci BEYÂN : ALLAH İLE ÜNSİYYETİN ANLAMI

4 Şavk, 5 havf ve ünsiyyetin, muhabbetin eserleri olduklarını yukarda anlatmıştık. Şu kadar var ki bunlar, sevenin görüşüne ve sevgi hâlinde kendisine galebe çalan duruma göre değişen eserlerdir. Meselâ, gayb perdesinin ardından cemâlin son mertebesini görebilmek arzûsu, kendisine galebe çaldığı ve celâlinin künhüne ermekten kusurlu olduğunu anladığı vakit, gönlü onu, aramağa meyleder ve bunun için rahatsızlanır, üzülür, durur. İşte buna, şavk hâli denir ki bu, kaybolan bir işe nisbetledir.

Edindiği keşif, müşâhede ve yakınlık ile sevindiği ve yalnız keşfettiği cemâli düşünmekle meşgul olup henüz ulaşamadığı mertebelere aldırış etmezse, yükseldiği bu mertebeye gönlü sevinir ve bu hâline, «İstibşâr [sevinme] hâli» denir.

1-İKİ YÖZLÜ 2-BELAYA UĞRAMA 3-İHSAN, LÜTUF 4-ŞEVK 5-KORK

Şâyet, Allahu Teâlâ'nın ululuk, istiğna vasıfları ile kendisine kıymet vermemek ile O'ndan uzaklaşmak ve zevâle ermek gibi hâllerini düşünüyorsa, bütün bunlardan kalbi üzüлür ve bu elemine de «Havf [korku] denir.

İşte bu hâller, bu görüş ve düşüncelere bağlıdır. Düşünceler de bunları gerektiren ve sayılmaları mümkün olmayan bir takım sebeblere bağlıdır. Üns demek, Allah'ın cemâlini düşünmekle, kalbin ferahlanıp sevinmesi demektir. Hattâ bu hâl kendisine galebe çalıp, henüz keşfedemediği şeyleri düşünmez ve nimetin zevâlinden korkmazsa, o nimet ve o nimetin zevki gözünde büyür. İşte bu cebheden bakan bâzı kimselere, «Sen müştâk mısın?» dendiği vakit, «Hayır ben müştâk değilim. Çünkü şâvk ve iştîyak gaaibe olur. Gaaib, hâzır olduğu vakit, şâvk ve iştîyak ortadan kalkar» demiştir. Bu söz, eltâf-ı ilâhiyyenin meziyyetlerinden goride kâlanlarına aldırış etmeyip mevcut ile yetinenlerin neş'e ve sevinçle dolu olan sözleridir.

Üns hâli kendisine galebe çalan kimsenin tek arzûsu, halvet ve yalnızlıktır. Nitekim dağdan indiği vakit İbrâhîm b. Edheme'e, «Nereden geliyorsun?» diye sorduklarında, «Allah ile ünsiyyetten geliyorum» diye cevap vermiştir. Çünkü Allah ile ünsiyyet, başkalarından uzaklaşmağı gerektirir. Hattâ yalnızlığına engel olacak her şey, onun için en ağır bir yükür. Nitekim rivâyete göre Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm ile mükâleme ettiği vakit, Hz. Mûsâ tam bir yıl başkalarının sözünü duyduğu vakit hemen düşer bayılırdı. Çünkü sevgi, sevgilinin sözünün tatlılığı ve anılmasının zevkini gerektirir. Böyle olunca da sevgiliden başka her şey'i gönlünden atar. Bunun için Hakîm'in biri duâsında: «Ey beni zikri ile ünsiyyet ettirip başkalarından uzaklaştıran Allah'ım» demiştir. Allahu Teâlâ da Dâvud aleyhisselâm'a: «İştîyâkın bana olsun. Benimle ünsiyyet et ve başkalarından uzaklaş» buyurmuştur. Râbia-i Adeviye'ye, «Bu mevkie ne ile yükseldin?» diyenlere, «lüzumsuz şeyleri terkedip, zâil olmayan ile ünsiyyetim sâyesinde» diye cevap vermiştir.

Abdülvaâhid b. Zeyd diyor ki: «Bir def'a inzivaya çekilmiş bir Râhibe uğradım. Kendisine :

- Bu yalnızlığına şaşıyorum, dedim. Râhib :
- Eğer yalnızlığın zevkine varaydın, kendi kendinden bile vahşet duyardın. Yalnızlık ibâdetin başıdır, dedi. Bunun üzerine Râhib'e :
- Yalnızlıkta bulduğun en küçük zevk ve faydayı bana anlatır mısın? diye sordum. Râhib :
- İnsanlara müdârâ etmekten kurtulup şerlerinden emîn olmaktır, dedi. Bunun üzerine ben :
- Kul, Allah ile ünsiyyetin zevkine ne zaman varabilir? diye sordum. Râhib : 9 10
- Meveddet sâfi ve muâmele hâlis olduğu vakit, dedi. Ben :
- Meveddet ne zaman sâfi olur? dedim. Râhib :
- Bütün telâşeleri arkaya atıp tek meşgâlenin tâat ve ibâdet olduğu vakitte olur, dedi.»

Hakim'in birisi de, «Allah'ım, Sana bedel arayana ve Senden başkası ile ünsiyyet eden gönüllere şaşarım» demiştir.

— Şâyet, ünsiyyetin alâmeti nedir? diye sorarsan, bilmiş ol ki; onun özel alâmeti, halk arasına karışıp onlarla deyip gülmekten canı sıkılmak ve zikrin zevkine varmaktır. Şâyet, toplum arasında bulunursa, yalnız ve yabancı imiş gibi, vücudu ile onların arasında bulunduğu hâlde kalbiyle Allah'ı hâtırlayıp O'nun zikri ile meşgul olmaktır. Nitekim Hz. Ali onları anlatırken şöyle demiştir: «Onlar, öyle kimselerdir ki, ilim onları¹ hakikate yöneltmiş, yakîn ruhuna mübâşeret etmişler ve başkalarına² sarp ve zor gelen şey'i onlar yumuşak ve kolay kabûl etmişler. Câhillerin uzaklaştıkları şeylerle ünsiyyet ettiler. Ruhları, Mele-i³ A'lâ'ya bağlı olan cisimleri ile dünyaya sâhib olmuşlardır ki bunlar, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın dînine dâvet eden halifelerdir.» İşte Allah ile ünsiyyetin⁴ anlamı⁵, alâmeti ve müşâhede⁶ bunlardır (422/1). Kelâmcılardan bâzıları teşbihe delâlet eder korkusu ile, üns, şavk ve muhabbet gibi şeyleri inkâr ederler. Bu, onların, basiretle idrâk edilen güzellerin göz ile görülen güzellerden daha sevimli olduklarını ve onları bilme zevkine ermenin daha üstün olduğunu bilemediklerindendir. Bunlardan birisi, Nâhiv âlimlerinden Ahmed⁷ b. Halil'den uzun yıllar ders aldığı için «Halil'in kölesi» diye meşhûr, Nâhiv ve kelâm âlimlerinden olan Ahmed b. Gâlib'dir. Bu zat, Cüneyd Ebû'l-Hüseyin el-gûrî ve benzerlerinin muhabbet, şavk ve aşk gibi sözlerini reddeder. Hat-tâ bâzıları rıza makamını da inkâr etti ve, sabırdan öte makam yoktur, dediler. Bunların hepsi noksan ve eksiz sözlerdir. Bunların sâhibi, dînin makamlarından, kabuğu ileri geçemeyen kimselerdir. Onlar, ancak kabuğun varlığını sandı ve öz'e inemediler. Zira his ve duyularla anlaşılıp hayâl yolu ile dinden bilinen her şey kabuktur. Asıl aranan öz, bu kabuk-

(422/1) Bu fasılda anlatılanlar, biraz karışık olduğu için bunları şöyle özetleyebiliriz :

Âriflerin Allah'ı marîfeti, Allah'a yakınlıklarının sebebidir ve bütûn hâller bundan doğar. Zira hâller, Allah'a yakınlık ile müşâhede edilen sıfatın neticeleridir. Kurbiyyet, yakınlık, âriflerin asla ayrılamayacağı bir esastır. Eğer bu kurbiyyet ve yakınlık ile cemâl vasfını müşâhede ederse ve bu yakınlığa cemâlî müşâhede vasfı mukarın olursa, bundan¹ muhabbet ve ünsiyyet doğar. Şâyet bu yakınlığa celâl sıfatını müşâhede mukarın olursa, bundan² heybet ve korku doğar. Bu yakınlığa azamet ve yüceliğini müşâhede mukarın olursa bundan da kendisinin küçüklük ve noksanlığını bilmesi doğar. Şâyet Allahu Teâlâ'nın dilediği gibi, tasarrufundaki lâûbâlilik³ buna mukarın olursa, bundan da korku doğar. Eğer bu yakınlığa ilim⁴ mukarın olursa, emniyeti doğurur. Şâyet bu yakınlığa gaybî müşâhede mukarın olursa, bundan da mâsivadan istîğna doğar. Şâyet bu yakınlığa Allah'ın lûtfunun müşâhede⁵ mukarın olursa, Allahu Teâlâ'nın fazl u keremini müşâhedededen hâsıl olan sevinç neticesinde çıldıracağından korkulur. 9

Ebrâr'a gelince; onların hâlleri de mutlak sûrette Rab Teâlâ'nın varlığını bilmekten meydana gelir. Bununla beraber Allahu Teâlâ'nın her şey'e gücü yettiğini, men'etmek, itâ etmek, saâdete erdirmek ve şâki etmek O'nun elinde bulunduğunu da bilir. İşte bu hâller, korku ve ümid içinde olmağa teşvik eder.

1-GİRİŞME 2-GÜÇ 3-BİLGİSİZ 4-MELEKLER ALEMİ 5-YAKINLIK
6-ULASHMIŞ YAKIN OLMUŞ 7-SAYGISIZLIK
8-ALLAHDAN GAYRI HERŞEY 9-SADIKLAR 10-İHSAN 11-SIKAK

tan sonra gelir. Cevizin kabuğunu kırıp özüne, inemeyen, cevizin hepsini kabuk zanneder. O kabuktan yağ çıkarması muhaldir. Onun için bunun sâhibi de mâzurdur, fakat özü makbûl değildir. Nitekim bu hususta :

«Tenbeller, Allah ile ünsiyyeti ihâta edemez. Hilekârlar, hile ile buna ulaşamazlar.»

«Allah ile ünsiyyet edenlerin hepsi güzide ve hepsi hâlis olarak Allah için amel edenlerdir» denildi.

13 üncü BEYÂN : ÜNSİYYETİN GALEBESİNDEN MEYDANA GELEN İNBİSÂT VE İDLÂLİN MA'NASI

Bilmiş ol ki; ünsiyyet devam edip galebe çalmak sûretiyle muhkemleştiği ve şavkın ızdırabı onu karıştırmadığı, değişiklik ve hicab korkusu düzenini bozmadığı vakit bu hâl; söz, iş ve Allah ile münâcatta bir genişlik, neş'e ve sevinç meydâna getirir ve bâzan heybetin azlığı ve cür'et-kârlığından sebep, tâzim ve saygıya yakışmayan, bâzı söz ve hareketlerde de bulundurur. Bu hâl, ünsiyyet makamında olanlarda görüldüğü gibi, bu makama ulaşmayan ve kendisini onlar gibi göstermek isteyenlerde de görülebilir. Bu gibilerin bu gibi sözleri kendilerini küfre götürebilir. Üns makamında olanların bu gibi sözlerine misâl Berh-i Esved'dir. İsrâiloğullarına verdiği yedi yıllık kuraklıktan sonra Mûsâ aleyhisselâm, yetmiş bin kişi ile yağmur duâsına çıkar. Allahu Teâlâ, Mûsâ aleyhisselâm'a :

— Günahları kalblerini karartan ve mekrimden emîn olarak yakınsız bir şekilde bana duâ edenlerin duâlarını nasıl kabûl ederim? Sen, Kara Berh'i bul gönder de o duâ etsin ki duâsını kabûl edeyim, buyurur. Mûsâ aleyhisselâm, Berh'i araştırır, tanıyan ve bilen olmadığı için bulamaz. Nihâyet yolda esmer bir adama rast gelir. Secde ettiği alındaki topraktan belli. Mûsâ aleyhisselâm mârifet nûru ile bunu bilir ve adını sorar. O :

— Berh deyince, Mûsâ aleyhisselâm :

— Şu kadar zamandanberi seni arıyoruz. Bizim için yağmur duâsına çık, der. O da hemen Mûsâ aleyhisselâm'ın emrine uyarak dağa çıkar ve: «Allah'ım, bu, sana yakışmaz. Senin hilmin bunu gerektirmez. Sana ne oldu? Suların mı azaldı, yoksa esen yeller emrine itâat mi etmiyor, yoksa sermayen bitti mi, yoksa günahkârlara fazla mı kıydın? Sen gaffâr değil misin? Günahkârları yaratmadan önce rahmeti yaratmadın mı? Bizlere merhamet ve şefkatle sen emretmedin mi? Yoksa imtina' ettiğini mi bize gösteriyorsun? Yoksa kayboluruz korkusu ile bir an önce bizi cezalandırmak mı istiyorsun? Nedir bu? der demez yağan rahmet damlaları ile İsrâiloğulları ıslanmağa başladı ve hemen yarım günde ortalık yeşerdi. Ot ve yişillikler çarık bağı yükseldi. Berh, duâsından döndü. Mûsâ aleyhisselâm onu karşıladı ve :

— Nasıl Rabbimle olan mücadelemi ve Rabbimin bana karşı olan insafını gördün mü? deyince, Mûsâ aleyhisselâm bu sözlerine karşı onu cezalandırmak istedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Onu bırak, zira o, günde üç def'a bizi güldürür» diye vahyetti.

1-İNKANSIZ

2-GÖNÜL AÇIKLIĞI

3-AZDIRMA

4-HİLE

Hasan-ı Basrî'den rivâyet edildiğine göre bir gün Basra'da bir mahallenin bütün ahşap evleri yandı, ancak ortada bulunan bir ahşap ev yanmadı. Basra emîri Ebû Mûsâ evin sâhibini getirtti ve ihtiyar olan bu zâta :

- Senin evin nasıl kurtuldu? diye sordu. Bu zât :
- Ben, evimin yanmaması için Allah'a yemin ettim, dedi. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî :
- Adam doğru söylüyor, zîra ben, Resûl-i Ekrem'in :

يَكُونُ فِي أُمَّتِي قَوْمٌ شَعْنُهُ رُؤُسُهُمْ دَنِيَّةٌ رِيَّابُهُمْ لَوْ أَقْسَمُوا عَلَى اللَّهِ لَا يَرَهُمْ

«Ümmetimden öyleleri olacak ki, başları tozlu, elbiseleri kirlidir. Eğer Allah üzerine yemin etseler, Allahu Teâlâ onları yeminlerinde sâdık kılar» (423) buyurduğunu duydum, dedi. Yine anlatıldığına göre Basra'da bir yangın çıkmış, Ebû Ubeyde el-Havvas da yangın içinde dolaşmağa başlamıştı. Bunu gören Basra emîri :

- Dikkat et, yanarsın, deyince, Ebû Ubeyde :
- Ben, Rabbime, beni ateşte yakmaması için yemin ettim, dedi. Emîr, o hâlde ateşi söndür, dedi. Ebû Ubeyde de ateşe dalarak söndürdü. Bir gün Ebû Hafs yolda giderken karşısına, şaşkınlık içinde olan bir köylü çıktı. Ebû Hafs :
- Hayır ola, bu hâlin nedir? diye sorunca, adam :
- Merkebimi kaybettim, ondan başka da bir şey'im yoktur, dedi. Bunun üzerine Ebû Hafs biraz durakladıktan sonra, «Yâ Rab, bu adamın merkebini buldurmadan adımımı buradan bir santim ayırmam» dedi. Ve hemen o anda merkeb karşıdan çıkageldi. Ebû Hafs da yoluna devam etti.

Üns² sâhibi olanlar bu kabîl münâcâtlarda bulunabilirlerse de başkalarının, kendilerini bunlara benzetmeğe hakları yoktur. Nitekim Cüneyd : «Üns sâhiblerinin yalnızlıkta öyle münâcâtları olur ki, bunlar avam arasında küfür sayılır»³ demiştir. Bir def'a avam bunların bu sözlerini duysalar onları hemen tekfir ederlerdi. Hâlbuki onlar bu gibi sözleri ile hâllerinin yükseldiğini görürler. Onun için bu, ancak onlara lâyıktır. Buna işâret olmak üzere şâir :

«Bâzıları efendileri ile övünürler. Kölenin efendisi ile iftihar, efendisinin mevkii nisbetindedir.»
«Onu görmekle başkalarına karşı ondan hayranlık duyarlar. Hayrân kaldıkları şey'in izzetinde güzel görüşleri vardır» dedi.

Makamlar ihtilâf edince, birisine kızdığına, diğerinden memnun olmasına şaşma. Zîra eğer anlayaydı Kur'ân-ı Kerîm'de bu mânalara tenbih

(423) İbn Ebi'd-Dünya «Beliyâ Kitâbı» ada zikretmiştir.

ve işâretler olduğunu görürdü. Kur'ân'ın bütün kıssaları akıl ve basiret sâhibleri için birer tenbihtir. Onlar, bu kıssalara ibret gözü ile bakarlar.

Kur'ân-ı Kerim'de ilk kıssa, Âdem aleyhisselâm ile İblis'in kıssasıdır. Dikkat edersen, mâsiyet ve emre muhalefette ikisi ortak ve beraber oldukları hâlde ismet, ihtiyar ve tercihde birbirinden ayrılırlar.

İblis, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldığı hâlde, Âdem aleyhisselâm hakkında Allahu Teâlâ :

وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ثُمَّ اجْبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ۝

«Âdem Rabbine baş kaldırdı ve yolunu şaşırdı. Rabbi yine de onu secip tevbesini kabul etti, ona doğru yolu gösterdi» (20 - Tâ Hâ: 122) buyurdu. Her ikisi kul ve kullukta müsâvi oldukları ve fakat hâllerde muhtelif bulundukları için, birisinden yüz çevirip diğerine yönelmesi hususunda Allahu Teâlâ Resûl-i Ekrem'ini itâb ederek :

وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ۝

«Sen, Allah'tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırıyorsun»

(80 - Abese: 8 - 10), «Amma sen

kendisini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp ilgileniyorsun» (80 - Abese: 5) buyurmuş ve yine bir tâife ile oturmağı kendisine emretmek üzere :

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۝

«Ey Muhammed, âyetlerimize inananlar sana gelince, «Size selâm olsun» de.» (6 - En'am: 54) buyurmuştur. Başkalarından yüz çevirmeği emrederek de :

إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي الْآيَاتِ فَاغْرِضْ عَنْهُمْ ۝

«Âyetlerimizi çekişmeye dalanları görünce, başka bir bahse geçmelerine kadar onlardan yüz çevir» (6 - En'am: 68). Tâ ki :

فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝

«Hâtırladıktan sonra artık zulmedenlerle beraber oturma» (6 - En'am: 68) buyurmuştur. Ve yine :

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ ۖ

«Sabah-akşam rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber, sen de sabret» (18 - Kehf: 28) buyurulmuştur.

İşte bunun gibi açılıp serpilme hâli, kulların bâzılarında muhtemel ve câiz iken, diğerlerinde câiz değildir. Ünsiyyetin inbisâtından bir misâl Mûsâ aleyhisselâm'ın :

إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ

«Bu, senin imtihanından başka bir şey değildir. Bununla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletirsin» (7 - A'raf: 155) demesidir. Ve yine:

إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْظِلُوا لِسَانِي ۖ

«Mûsâ: «Rabbim, doğrusu beni yalanlamalarından korkuyorum; göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor» (26 - Şu'arâ: 12, 13),

«Rabbimiz, onun bize kötülük etmesinden veya azgınlığının artmasından korkarız» (20 - Tâ Hâ: 45) buyurması gibidir. Mûsâ aleyhisselâm'dan başkası için böyle konuşmak, sû'i edebidir. Zira üns makamında bulunan, mülâtafe ve tahammül eder. Fakat Yûnus aleyhisselâm kabz ve heybet makamında olduğu için bundan daha azına da kendisine mü-sâade edilmemiş, üç karanlık içinde ve balık karnında hapsedilmekle ikâb edilmiştir ve :

لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مِنْهُمْ مُوْمِرٌ ۖ

«Rabbinin katında ona bir nimet ulaşmasaydı kınanmış olarak sâhile atılacaktı» (68 - Kalem: 49) buyurmuştur. Hasen, «Arâ» kıyâmet demektir» dedi. Resûl-i Ekrem'i de Yûnus'a uymaktan nehyetmek üzere :

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ وَهُوَ مَكْظُومٌ ۖ

«Ey Muhammed, sen Rabbinin hükmüne kadar sabret; balık sâhibi Yûnus gibi olma, o, pek üzgün olarak Rabbisine seslenmişti» (68 - Kalem: 48) buyurmuştur.

Bu ihtilâfların bir kısmı, ahvâl ve makamların ihtilâfı, bir kısmı da ezeideki kullar arasında ilâhî taksîmatın farkındandır. Nitekim Allahu

Teâlâ : لَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ ۖ

1-BÜYÜBEK 2-YAYILMA 3-KÖTÜ 4-ÜNSİYET 5-GÜZEL MUAMELE
6-TUTMA, ELE ALMA 7-CEZA 8-YASAKLAMAK 9-BÖLME

«And olsun ki peygamberleri birbirinden üstün kılmışsızdır» (17 - İsrâ: 55),

مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۖ

«Onlardan Allah'ın hitâb ettiği, derecelerle yükselttikleri vardır» (2 - Bakara: 253) buyurmuştur. İsmâ aleyhisselâm üstün peygambelerden olduğu ve idlâlinden [nazlanmasından] sebep, kendi kendine selâm vererek:

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

«Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selâm olsun, dedi» (19 - Meryem: 33) buyurdu. İşte bu, İsmâ aleyhisselâm'dan bir inbîsattır. Bu da üns makamında müşâhede ettiği Eltâf-ı İlâhiyyeden sebebidir. Yahyâ aleyhisselâm ise heybet ve hayâ makamında olduğu için kendisi böyle bir konuşmada bulunmadı. Allahu Teâlâ onu överek :

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ ۖ «Ona selâm olsun» (9 - Meryem: 33) buyurdu.

Yûsuf aleyhisselâm'ın kardeşlerinin yaptığıı anlatmak üzere :

إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْكُمُ بِهِ

«Babamız Yûsuf'u ve kardeşini bizden daha çok seviyor» (12 - Yûsuf: 8) âyetinden başlayarak yirmi âyete kadar, bâzısı bâzısından büyük olmak üzere kırk küsur kusurlarını saymıştır. Üç ve hattâ dört kusuru, bir kelimedede toplanır. Nihâyet hepsini bağışladı. Uzeyr'in, kader hakkındaki bir sorusuna tahammül etmeyerek nübüvvet divânından reddedildiği söylenir.

Baura'nın oğlu Bel'am da ileri gelen, bilginlerden olduğu hâlde, dîni ile dünyayı yemiş olduğu için Allah'ın gadabına uğramıştır. Süleyman aleyhisselâm'ın teyze zâdesi Âsef da müsriflerden idi. İsyânı kendi âzalarında idi, fakat Allahu Teâlâ onu afvetti. Rivâyete göre Allahu Teâlâ Süleyman aleyhisselâm'a : «Bu senin teyzezâden ne zamana kadar isyân edecek? Gerçi ben ona mühlet veriyorum, fakat devâm ederse dillerde destan olacak şekilde kendisine ağır ceza veririm, darb-ı mesel olarak dillerde dolaşır durur» buyurdu. Süleyman aleyhisselâm, durumu Âsef'e bildirince, Âsef, kumların tepelerine çıkarak, ellerini ve yüzünü göklere çevirdi ve: «Yüce Allah'ım, Sen, Sensin. Ben de benim, âciz bir kulunum. Sen bana imkânları bahşetmez ve beni bağışlamazsan ben nasıl tevbe edebilirim. Sen beni korumazsan, ben nasıl korunabilirim ve sana nasıl yöneltebilirim?» dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Âsef'e: «Doğru söylüyorsun;

sen, sen, ben de benim. Tevbeye dön, ben seni bağışladım. Zira ben bağışlayıcı ve merhamet sâhibi bir Allah'ım» buyurdu. İşte Âsef'in bu sözü de bir nevi idlâl ve nazlanmaktır. Allah'tan yine Allah'a ilticadır. Allah'tan Allah'a bakmaktır.

Yine haberde: «Şekaavetinden sonra Allah'a yönelen bir kuluna, senin işlediğin bu isyan sebebiyle nicelerini helâk ettim. Fakat senin bana yönelmen ile seni bağışladım» buyurdu.

İşte ezeli meşîyyetine uygun olarak, takdim, te'hîr ve kulları arasında bir kısmını tercihdeki Sünnet-i ilâhiyye budur. Bütün bu kıssalar, Kur'ân-ı Kerîm'de geçer. Maksud, geçmiş milletlerde Allahu Teâlâ'nın uyguladığı âdet ve sünneti bilmektir. Kur'ân-ı Kerîm'de her ne varsa nûr ve hidâyettir. Allah'tan kullarına bir bilgidir. Allah'ı kullarına tanıtır. Bâzan Kur'ân-ı Kerîm, O'nun her şeyden münezze ve mukaddes olduğunu bildirir:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

«Ey Muhammed, de ki: «O Allah bir tekdir. Allah, doğurmamış, doğmamış olan hiç bir şekilde dengi bulunmayan, her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaç olandır» (İhlâs sûresi)nde olduğu gibi. Bâzan Allahu Teâlâ Kur'anda kendisini Celâl sıfatı ile bildirir;

الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِمِّنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ

«O, kendisinden başka tanrı olmayan, hükümrân, çok kutsal, esenlik veren, güvenlik veren, görüp gözeten, güçlü, buyruğunu her şey'e geçiren, ulu olan Allah'tır» (59 - Haşr: 23) de olduğu gibi. Bâzan da korkutucu ve ümid verici vasfı ile de kendisini bildirir ve düşmanları ile dostlarına yaptığı muâmeleleri hatırlatır;

الْمُتَرَكِّفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ أَرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ

«Ey Muhammed, Rabbin, hiç bir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sâhip İrem şehrinde oturan Âd milletine ne ettiğini görmedin mi?» (89 - Fecr: 6) ve :

الْمُتَرَكِّفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

«Ey Muhammed, Rabbinin Fil ashâbına ne ettiğini görmedin mi?» (105 - Fil: 1) âyetlerinde olduğu gibi.

Kur'ân-ı Kerîm şu üç kısmın dışına çıkmaz. Bunlar: Allahu Teâlâ'nın Zâtını, mârifet ve takdis, sıfat ve isimlerini bildirmek, kulları ile olan sünnet-i muâmele ve ef'âlini bildirmektir. İhlâs sûresi bu üç kısımdan biri

1-AZDIRMA 2-SİĞİNMA 3-BELAYA UĞRAMA 4-İHTİYAGSIZ
5-SELAMET 6-İŞLER

olan Allah'ı mârifet ve takdîsi içine aldığı için, Peygamberimiz Efendimiz bu kısa sûreyi Kur'ân-ı Kerîm'in üçde birine müvâzi kılmış ve :

مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْإِخْلَاصِ فَقَدْ قَرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ

«ihlâs sûresini okuyan, Kur'ân'ın üçde birini okumuş demektir» (424) buyurmuştur. Zira takdisin son haddi, üç yönden tekleşip bunların hiç biri ile, eşi, dengi ve benzeri olmamaktır. İşte, «Doğurmadı» buyurmakla bu yönden benzeri olmadığını, «Doğmadı» buyurmakla, bu yönden de dengi bulunmadığını, «Kimse O'na denk olmadı» buyurmakla da kimsenin kendisine benzemediğini bildirdi. «O Allah birdir» buyurmakla zaten bunların hepsini içine almış oldu. Bu sûre «Lâ ilâhe illâllah»ın tafsilidir.

Bu anlattığımız, Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarından bir sırdır. O'nun esrârı sonsuzdur. Çünkü yaş ve kuru her ne varsa hepsi Kur'ân-ı Kerîmde mevcuttur. Bunun için İbn Mes'ûd (R.A.): «Kur'ân'ı inceleyin ve araştırın; onun inceliklerini bulmağa çalışın. Zira geçmiş ve geleceklerin ilmi oradadır» demiştir. Bu, tam onun dediği gibidir. Bunu ancak, Kur'ân'ın kelimeleri üzerinde uzun uzun düşünüp samimiyet ve ciddiyetle mânaları üzerinde duranlar bilir. Bu şekilde Kur'ân-ı Kerîm üzerinde düşünebilenlere, Kur'an, Kaahir-i Cebbâr'ın ve Melik-i Kaadir'in kelâmı ve beşer gücünün dışında olduğunu gösterir. Kur'ân-ı Kerîm'in esrârının çoğu, kıssa ve haberlerin altında özetlidir, kapalıdır. Onları açığa çıkarmağa gayret et ki, bu sâyede diğer yaldızlı bilgilerin hiç olduğunu anlayabilesin.

İşte üns² ve ünsün³ semeresi olan inbisat ve kulların buradaki ayrılık derecelerini anlatmış olduk. İyisini Allah bilir.

14 üncü BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN KAZASINA RIZANIN VE BU RIZANIN HAKİKATİ İLE FAZİLETİ HAKKINDA VARİD OLAN RİVAYETLERİN AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki; kazâya rıza, muhabbet ve sevginin meyvesi ve mukarreb⁵lerin en üstün makamıdır. Çoğunluk için bunun hakikat ve mahiyyeti derin ve kapalıdır. Buradaki benzerlik ve şübhe, ancak Allahu Teâlâ'nın, tevîli nasib ettiği ve dinde fâkih kıldığı kimselere keşfedilmiştir. İnsânın arzû etmediği bir şey'e rıza göstermesini çokları inkâr etti ve bunun mümkün olamayacağını söylediler. Aynı zamanda bu, Allahu Teâlâ'nın işidir. Arzûya uygun olsun olmasın, buna rızâ göstermek lâzımdır, denirse, küfür ve mâsiyete de rızâ göstermek lâzım gelecek ki, böyle şey olamaz, dedi. Ve çokları bu görüşe aldandı da fisk u isyâna rızâ göstermeği, Allah'ın kazasına rızâdan saydılar. Eğer yalnız Şerî'atın zâhirinden duydukları ile yetinmeyip bu esrar kendilerine kaşfolaydı, Resûl-i Ekrem'in İbn

(424) Ahmed, Ubeyy b. Kâ'b'den (R.A.) sahih sened ile, ayrıca Buhâri, Ebû Said'den (R.A.) ve Müslim, Ebû'd-Derdâ'dan (R.A.) benzerini rivâyet etmişlerdir.

Abbâs (R.A.) hakkında: «Allah'ım, onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret» (425) buyurduğunun mânasını anlarılardı.

Şimdi biz rızânın faziletini, rızâ gösterenlerin hâl ve hareketlerini, sonra da rızânın hakikati ile arzûya uymayan ve hoşla gitmeyen şeylere nasıl rızâ gösterileceğini ve daha sonra da duâyı terketmek ve isyâna susmak gibi rızâdan olmadığı hâlde rızâdan olduğu sanılan şeyleri anlatım.

15 inci BEYÂN : RIZÂNIN FAZİLETİ

Bu Husustaki Âyetler :

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۖ «Allah onlardan râzıdır, onlar

da Allah'tan râzıdır» (98 - Beyyine: 8),

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ۖ «İyiliğin karşılığı

ancak iyilik değil midir?» (55 - Rahmân: 60). İhsânın son haddi, Allahu Teâlâ'nın kulundan râzı olmasıdır ki, bu da kulun, Allah'tan rızâsının mü-kâfatıdır. Yine Allahu Teâlâ :

وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ۖ

«Adn Cennet'inde hoş meskenler; Allah'ın hoşnûd olması en büyük şeydir» (9 - Tevbe: 72) buyurmuştur. Bu âyette rızâ, Adn Cennet'inden daha yüksek olarak gösterilmiştir. Nitekim :

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۖ

«Muhakkak namaz, hayâsızlıktan ve fenâlıktan alıkor, Allah'ı anmak ne büyük şeydir» (29 - Ankebût: 45) âyet-i celile'sinde de zikri, namazdan üstün göstermiştir. Zikredileni namazda müşâhede, namazdan büyük olduğu gibi, Cennet'in Rabbinin rızâsı da Cennet'ten daha iyidir. Belki Cennet sâkinlerinin son arzuları da budur. Nitekim :

إِنَّ اللَّهَ يَجْعَلُ لِلْمُؤْمِنِينَ فَيَقُولُ سَلُونِي فَيَقُولُونَ رِضَاكَ ۖ

(425) Buhâri ile Müslim, birinci şikkını, Ahmed ikinci şikkı ile beraber rivayet etmiştir. Hadis yukarda geçmiştir.

«Allahu Teâlâ mü'minlere tecelli eder ve, «Benden ne istiyorsunuz?» buyurur. Mü'minler, «Rızânı isteriz» derler» (426) buyurulmuştur. Allah'ın cemâline nazardan sonra rızâ istemeleri, rızânın üstün olduğunu gösterir.

Kulun rızâsına gelince; bunu yakında anlatacağız. Allah'ın rızâsına gelince: Bu, Allahu Teâlâ'nın kulunu sevmesinde anlattıklarımıza yakın olarak başka bir mânadadır ki, bunun hakikatini açıklamak doğru olmaz. Çünkü avam, bunu anlamaktan âcizdir. Anlayış kabiliyetinde olanlar ise, onlar da bunu kendiliklerinden anlamağa çalışsınlar. Özetle şunu diyelim ki, Allahu Teâlâ'nın Cemâlini müşâhededen üstün bir rütbe düşünülemez. O'nun rızâsı ise devamlı olarak O'nun cemâline bakmanın sebebidir, bunun için rızâsını isterler. Gayelerin sonu ve son istek olarak bunu bulmuşlar. Çünkü rızâ sayesinde bakış nimetine ulaşmışlar. İsteyin diye emrolundukları vakit bunun devâmını istemişler ve devamlı olarak perdenin aradan kalkmasına rızânın sebep olduğunu bilmişlerdir.

Nitekim Allahu Teâlâ : وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ه «Katımızda fazlası

vardır» (50 - Kaaf: 35) buyurmuştur. Bu âyetin tefsirinde müfessirlerden bazıları şöyle diyorlar: «Mezid, fazlalık zamanında Cennet ehline Allah tarafından üç armağan gelir ki, birincisi Cennet'te misli bulunmayan bir hediyedir. Nitekim âyet-i celile'de :

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مِمَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ه

«Onlar için saklanan müjdeyi kimse bilmez» (32 - Secde: 17) buyurulmuştur. İkincisi, Rablerinin onlara selâm vermesidir. Bu da o armağandan daha üstündür. Nitekim âyet-i celile'de :

سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ الرَّحِيمِ ه «Merhametli olan Rab katından

onlara selâm vardır» (36 - Yâsin: 58) buyurulmuştur. Üçüncüsü ise her ikisinin de üstünüdür ki, bu, Allahu Teâlâ'nın, «Ben sizden râzıyım» buyur-

masıdır. Nitekim âyet-i celile'de : وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ه «Allah'tan

az bir rızâ, mâsivâdan büyüktür» (9 - Tevbe: 72) buyurulmuştur. Yâni Allah rızâsı, içinde bulundukları Cennet nimetlerinin de üstündedir. İşte Allahu Teâlâ'nın rızâsı, kulunun Allah'tan râzı olmasının neticesidir.

Bu husus ile ilgili haberlere gelince; rivâyete göre Resûl-i Ekrem, ashâbına :

(426) Bezzar ve Taberânî, Enes'den (R.A.) leyyin sened ile rivâyet etmiştir.

1- ÇOĞALMA 2- ALLAHDAN GAYRI HERŞEY

— Siz nesiniz? buyurdu. Ashâb :

— Elhamdülillâh, mü'miniz, dediler. Resûl-i Ekrem :

— İmânınızın belirtisi nedir? diye sordu. Ashâb :

— Belâya sabreder, bolluğa şükreder ve kazâya rızâ gösteririz, dediler. Resûl-i Ekrem :

— Kâ'be'nin Rabbine yemin ederim ki, siz mü'minsiniz», buyurdu (427). Diğer bir haberde: «Onlar hikmet sâhibi âlimlerdir. Dinde anlayış ve fıkıhlarından ötürü nerde ise peygamber olacaklardı» (428) diye vârid olmuştur. Başka bir haberde de: «İslâma hidâyet olunup yetesiye nafakası bulunan ve buna râzı olan kimseye müjdeler olsun» (429) diye vârid olmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Az rızıkla Allah'tan râzı olan kimseden, az amel ile Allah da râzı olur» (430). Yine Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ kulunu sevdiği vakit, onu ibtilâ eder; sabrettiği vakit sür'atle onu kendine çeker ve korur. Râzı olursa onu tercih ve ihtiyâr eder» (431) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Kıyâmet günü olduğu vakit, Allahu Teâlâ ümmetinden bâzılarında kanatlar yaratır ve mezarlarından kalkıp doğruca Cennet'e giderler. Orada enine boyuna uzanır, yer içer ve diledikleri gibi zevk u safâ ederler. Melekler :

— Hesab gördünüz mü? derler. Onlar :

— Hayır, hesap falan görmedik, derler. Melekler :

— Sırat köprüsünü geçtiniz mi? derler. Onlar :

— Hayır, Sırat falan görmedik ve geçmedik, derler. Melekler :

— Cehennem'i gördünüz mü? diye sorarlar. Onlar :

— Hayır, Cehennem diye bir şey görmedik, derler. Melekler :

— Siz hangi peygamberin ümmetisiniz? diye sorarlar. Onlar :

— Muhammed aleyhisselâm'ın ümmetindeniz, diye cevap verirler.

Melekler :

— Allah aşkına, sizin ameliniz ne idi? Onu bize anlatır mısınız? derler. Onlar :

— Bizdeki iki haslet sayesinde bu mevkie yükseldik, derler. Melekler :

— O haslet ne idi? diye sorarlar. Onlar :

— Yalnızlıkta Allah'tan utandığımız için isyan etmezdik. Bir de Allahu Teâlâ'nın bize taksim ettiği az da olsa ona rızâ gösterirdik, derler. Bunun üzerine Melekler :

— O hâlde bu, sizin hakkınızdır, diye karşılık verirler» (432) buyurmuştur.

(427) Yukarda geçmiştir.

(428) Bu da metin olarak yukarda geçmiştir.

(429) Tirmizî, Fudâle'den rivâyet etti ve sahîh olduğunu söyledi.

(430) Emâliyü'l-Hâmilî'den Ali'den (R.A.) rivâyet edilmiştir.

(431) Hadis yukarda geçmiştir.

(432) İbn Hibban «Zu'afa» da, Ebû Abdurrahman da Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

Yine Resûl-i Ekrem: «Kalbinizle Allah'tan râzı olunuz ki, yoksulluğunuzun mükâfatını alasınız, aksi hâlde alamazsınız» (433) buyurulmuştur.

Mûsâ aleyhisselâm'dan gelen bir rivâyette; İsrâiloğulları Mûsâ aleyhisselâm'a :

— Rabbine sor, bizden ne ile râzı olursa biz onu yapalım derler. Mûsâ aleyhisselâm :

— Allah'ım, bunların istediklerini sen bilirsın, deyince, Allahu Teâlâ:

— Onlar benden râzı olsunlar ki, ben de onlardan râzı olayım, buyurdu. Resûl-i Ekrem'den gelen şu rivâyet buna açıkça delâlet etmektedir:

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَعْلَمَ مَا لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلْيَنْظُرْ مَا لِيَّ عَزَّ وَجَلَّ
عِنْدَهُ فَإِنَّ اللَّهَ بَارَكَ وَتَعَالَى يُنْزِلُ الْعَبْدَ مِنْهُ حَيْثُ أَنْزَلَهُ
الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ

«Allah katındaki mevkiini bilmek isteyen, Allahu Teâlâ'nın kendi içindeki mevkiine baksın. Zira Allahu Teâlâ kulunu, kulunun, kendisini indirdiği mevkie indirir» (434) buyurmuştur. Kulun Allah'a karşı bağlılığı ne nisbette ise, Allah katındaki mevkii de o nisbette dir.

Dâvud aleyhisselâm'ın Ahbâr'ında ise, Allahu Teâlâ, «Benim dostlarıma ne oluyor ki onlar dünyalığı düşünüyorlar? Hâlbuki dünya düşüncesi, benim münâcâtımın zevkini gidertir. Ey Dâvud, dostlarımdan istediğim, tamamen ruhânî olup dünyalık için gâdab etmemeleridir».

Rivâyete göre Mûsâ aleyhisselâm :

— Yâ Rab, râzı olacağın şey'i bana bildir ki, ben onu yapayım, deyince, Allahu Teâlâ :

— Benim rızâm, senin, benim kazâma rızandadır, buyurdu.

Yine Mûsâ aleyhisselâm münâcâtında :

— Allah'ım, en çok sevdiğin kulun kimdir? dedi. Allahu Teâlâ :

— Sevgilisini aldığım vakit bana teslim olandır, buyurdu. Hz. Mûsâ :

— En çok buğzettiğin kimdir? dedi. Allahu Teâlâ :

— Her hangi bir işde benden hayırlısını istediği hâlde, hakkındaki hükmümü kazâ edince, ona rızâ göstermeyendir, buyurdu».

Bu hususta bundan daha şiddetli olarak şöyle buyurulmuştur: «Şübhesiz ben, ibâdete lâyık olan bir Allah'ım, benden başka mâbud yoktur. Kim ki belâma sabretmez, kazâma rızâ göstermez ve verdiğim nîmete şükretmezse, benden başka Rab arasın» (435) buyurulmuştur.

Şiddette bunun benzeri olarak bir Kudsi Hadiste şöyle buyurulmasıdır :

(433) Yukarda geçmiştir.

(434) Hâkim, Câbir'den (R.A.) rivâyet etti ve sahih olduğunu söyledi.

(435) Taberânî «Kebir» iade, İbn Hibban «Za'af» da rivâyet etmişlerdir.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قَدَّرْتُ الْمَقَادِيرَ وَدَبَّرْتُ التَّذْيِيرَ وَأَحْكَمْتُ الصُّعْمَ
فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا مِثْنِي حَتَّى يَلْقَانِي وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السُّخْطُ مِثْنِي
حَتَّى يَلْقَانِي هـ

«Bütün olacakları tedbir ve takdir ettim. Sun'ı bedi'imi tahkim ettim. Bunlara rızâ gösterene, bana ulaşınca kadar benden de rızâ vardır. Bunlara kızana, bana ulaşınca kadar benden de gâdab vardır» (436).

Meşhûr bir haberde :

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى خَلَقْتُ الْخَيْرَ وَالشَّرَّ فَطَوَّبُوا لِمَنْ خَلَقْتُهُ لِلْخَيْرِ
وَأَجْرَيْتُ الْخَيْرَ عَلَى يَدَيْهِ وَوَيْلٌ لِمَنْ خَلَقْتُهُ لِلشَّرِّ وَأَجْرَيْتُ الشَّرَّ عَلَى
يَدَيْهِ وَوَيْلٌ تَعَوَّلَ لِمَنْ قَالَ لِمَ وَكَيْفَ هـ

«Allahu Teâlâ: «Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yarattığım ve hayır kendi ellerinde icra ettiğim kimseye müjdeler; şer için yarattığım ve kötülükleri kendisine yaptırdığım kimseye de yazıklar olsun. Tekrar tekrar veyl ve yazıklar da, «niçin ve nasıl» diyene olsun?» (437) buyurulmuştur.

Geçmiş haberlerde rivâyet edildiğine göre, peygamberlerden birisi yirmi yıl Allahu Teâlâ'ya, açlık, yoksulluk ve bitden şikâyet etti, fakat buna dair Allah'tan bir cevap alamadı. Yirmi yıl sonra Allahu Teâlâ kendisine şöyle vahyetti:

«Ne vakte kadar şikâyet edip duracaksın? Yerleri ve gökleri yaratmadan önce ezelde senin hakkında böyle takdir ettim. Ezeli ilmimde böyle geçti. Hakkında böyle hüküm verdim. Senin için ezeli hüküm ve mukadderatımı değiştirmemi mi istiyorsun? Yoksa senin sevip arzû ettiğinin, benim sevdiğimden, senin istediğinin benim istediğimden daha üstün olmasını mı istiyorsun? İzzet ve celâlim hakkı için, eğer bir daha hâtırından böyle bir şey geçerse, seni peygamberler defterinden silerim» buyurdu.

Rivâyet edildiğine göre Âdem aleyhisselâm'ın küçük çocuklarından biri vücuduna biner, merdiven gibi kaburga kemiklerine basarak başına çıkar ve inerdi. O da hareketsiz olarak yerde yatar ve ses çıkarmazdı. Akli başında olan diğer bâzı çocukları, «Bunun ne yaptığını görmüyor musun? Buna mâni olsana?» dedikleri vakit, Âdem aleyhisselâm: «Ben sizin

(436) Taberânî'nin, Ebû Umâme'den buna benzer bir rivâyeti vardır.

(437) İbn Şâhin, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

görmediğinizi görür ve bilmediğinizi bilirim. Bir def'a hafifce kımıldadım bu sebeble mevkiim alçaldı. Artık bir daha hareket etmekte, daha büyük felâketle karşılaşmaktan korkarım» dedi.

Enes b. Mâlik (R.A.) anlatıyor: «Yirmi yıl Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulundum. Bu müddet zarfında bir def'a olsun yaptığımı, «Niçin böyle yaptın?», yapmadığımı, «Niçin yapmadın?» «Keşke olmayaydı veya keşke olaydı» şeklinde bir konuşmasına rastlamadım. Ehl-i Beyt'inden birisi, bana her hangi bir hususta çıkışsa, Resûl-i Ekrem, «Bırakın, eğer mukadder olaydı olurdu» derdi. Rivâyete göre Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a : «Yâ Dâvud, bir hususta sen bir şey'i murâd edersin, ben de o hususta irâde ederim. Neticede ancak benim dediğim olur» buyurdu.

Bu hususta diğer büyüklerin sözlerine gelince:

İbn Abbâs (R.A.): «Kıyâmet günü Cennet'e ilk dâvet edilecekler, her hâl ü kârda Allahu Teâlâ'ya hamdedenlerdir» dedi.

Ömer b. Abdülâziz: «Benim sevincim, yalnız mukadderattadır. «Neyi seversin?» diyenlere, Allahu Teâlâ'nın hükmünü, diye cevap verdi. Meymun b. Mihran: «Allah'ın kazâsına rızâ göstermeyenin ahmaklığının tedâvi çâresi yoktur» dedi.

Fudayl: «Allah'ın takdirine sabretmeyen, kendi mukadderatına da sabredemez» demiştir.

Abdülâziz b. Ebî Revad: «Hüner, sirke ile arpa ekmeği yiyip abâ giymekte değil, asıl hüner, kazâya rızâdadır» demiştir.

Abdullah b. Mes'ûd (R.A.): «Ateşin, bir yerimi yalayıp yakması, olan bir şey için, «Keşke olmayaydı»,¹ olmayan bir şey için de, «Keşke olaydı» demekten, benim için daha ehvendir» demiştir.

Adamın biri Muhammed b. Vâsi'in bacağında gördüğü bir yaradan sebeb, «Seni acıyorum» dedi. Muhammed b. Vâsi': «Ben de bu yaranın gözümde çıkmadığına şükrediyorum» dedi.

İsrâiliyâtta anlatıldığına göre uzun müddet Allahu Teâlâ'ya ibâdet eden bir âbid, bir gece rû'yâsında, «Senin Cennet'te arkadaşın çobanlık eden falan kadındır» diye görür. Buna merak eder. Kadını bulur ve üç gün misafir eder. Maksadı, kadının ibâdetini öğrenmektir. Ne görsün? Kendisi gece vakti ibâdetinde, kadın ise uykuda; kendisi gündüz oruçlu, kadın yiyip içmekte. Adam merak eder ve kadına :

— Senin amelin hep bundan mı ibârettir? Başka bir amel yapmaz mısın? diye sorar. Kadın :

— Hayır, işte benim amelim bu gördüğündür, der. Âbid isrâr eder.

— Hele bir düşün, başka ne gibi iyiliğin var? der. Kadın :

— Benim amelim yoktur, ancak benim şöyle küçük bir özelliğim vardır. Darlıkta isem genişlikte olmağı, hasta isem sıhhati, güneşin altında isem gölgeyi arzû edip aramam, dedi. Bunun üzerine âbid elini başına koyarak :

— Buna mı küçük diyorsun? Vallahi bu, benim, diyen kulların âciz kaldığı en büyük bir haslettir, dedi.

1-TAYİN OLUNMUŞ

2-AŞAĞI

Seleften birisi de: «Allahu Teâlâ göklerde bir şey'e hükmettiği vakit, yerdekilerin buna râzı olmalarını ister» dedi. Ebû'd-Derdâ (R.A.): «İmânın zerresi hükme sabır ve kadere rızâdır» demiştir.

Hz. Ömer de: «İster darlık ve ister bolluk olsun, her ne hâl üzere olursam olayım, buna asla aldırış etmem» demiştir. İmâm-ı Sevrî bir gün Râbî'a-i Adeviye'nin de bulunduğu bir yerde: «Allah'ım, bizden râzı ol» diye duâ etti. Râbî'a-i Adeviye: «Sen Allah'tan râzı olmadığın hâlde, Allah'ı Teâlâ'nın senden râzı olmasını istemekten utanmıyor musun?» dedi. Sevrî: «Estağfirullah» dedi. Orada bulunan Câfer b. Süleyman Ed-Dab'î: «Kul, ne zaman Rabbisinden râzı olur?» diye sorunca, Râbî'a: «Nîmet ve felâkette sevinci aynı olduğu vakitte» diye cevap vermiştir.

Fu'dayl da: «Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği ve vermediği hâllerî müsâvi olduğu zaman, kişi Rabbisinden râzı sayılır» dedi. Ahmed b. Ebû'l-Havârî de Ebû Süleyman Dârânî'den rivâyet ederek der ki: «Allahu Teâlâ kendi lûtf ve keremiyle hizmetçinin efendisinden ne ile râzı olursa, kulundan da o kadarı ile râzı olur. «Bu nasıl olur?» diye sorduğumda, hizmetçinin maksadı, efendisini memnun etmek değil midir? Allahu Teâlâ'nın da kulundan istediği kendinden memnun ve râzı olmalarıdır».

Sehl de: «Kulların, yakından nasibleri, rızâdan nasibleri nisbetinde, rızâdan nasibleri de Allah ile geçim ve ünsiyyetleri nisbetindedir» demiştir.

Resûl-i Ekrem de: **Aziz ve Celil olan Allahu Teâlâ rahatlık ve ferahlığı rızâ ve yakinde gam, keder ve tasayı da şübhe ve kızgınlıkta kılmıştır** (438) buyurmuştur.

16 ncı BEYÂN : RIZANIN HAKİKATİ VE ARZULARA UYGUN OLMİYAN ŞEYLERDE DÜŞÜNÜLMESİ

Bilmiş ol ki; insânın isteğine uygun olmayan çeşitli belâ ve musibetlerde sabırdan başka bir şey olamaz. Bu gibi hâllerde rızâ diye bir şey düşünülemez, diyenler, muhabbeti inkâr yönünden gelmiş olurlar. Allahu Teâlâ'yı sevmegi ve O'nun sevgisi ile meşgul olmayı kabûl eden, rızâyı inkâr edemez. Çünkü seven, sevdiğinin her yaptığına râzı olur. Bunun da iki yönü vardır :

Birincisi, sevgi sebebiyle acı duyularının ibtâl olmasıdır. Adam yarayı aldığı hâlde acısını duymaz. Meselâ, savaş esnasında hiddetinden veya korkusundan sebep, insân oğlu aldığı yaranın acısını duymayabilir. Ancak kanı gördükten sonra yara aldığını anlar. Hattâ önemli bir düşünce ile meşgul olan kimsenin ayağına diken battığı hâlde farkında olmayabilir. Kör ustura ile traş olan, acısını duyduğu hâlde, kalbi önemli bir düşünceye daldığı vakit, kan aldırmanın acısını duymayabilir. Çünkü kalb, alabildiğine bir düşünceye daldığı vakit başka şeylerden haberi olmaz.

(438) Taberânî, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Metin yukarda geçmiştir.

Bütün emeli, sevgilisi ve sevgilisini görmek olan âşık da böyledir. Canını üzecek ve acıtacak bir çok olaylarla karşılaştığı hâlde, aşırı derecedeki sevgisi, bunu duyurmaz olur. Bu anlattıklarımız başkalarından gelen eziyetler ve sıkıntılardadır. Ya, kalbinin alabildiğine aşk ile dolduğu sevgilisinden gelirse, o zaman bunları hiç duymayabilir. Alelâde sevgilerle, alelâde elemelerde hüküm böyle olduğu gibi, büyük aşk ve büyük elemelerde de hüküm aynıdır. Elem kuvvetli olduğu gibi, sevgi de kuvvetli olur. Göz ile görülen daha güzel sûretin sevgisi daha da kuvvetleştiği gibi, basîret gözü ile idrâk edilen bâtinî güzel sûretlerin sevgisi de o nisbette kuvvetleşir. Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Cemâli ise hiç bir güzelliğe kıyâs kabûl etmez. O'nun Cemâlinden bir miktar kendisine keşfedilen medhûş ve hayran olarak O'na bayılır ve diğer olaylardan haberi bile olmaz. Rivâyete göre Feth-i Mûsilî'nin hanımı yolda giderken düştü ve tırnağı koptu. Hemen gülmeğe başladı. «Acımıyor mu?» diyenlere, buna karşı alacağım mükâfat, bana acısını unutturdu, dedi. S e h l ' in bir hastalığı vardı. Hastalığın dermanını bilip başkalarını bu hastalıktan tedâvi ettiği hâlde, kendi tedâvisine bakmazdı. Niçin böyle yaptığını kendisinden soranlara, ey dost, sevgilinin darbesi acıtmaz, derdi.

İkinci yönüne gelince; elemin acısını duyduğu hâlde buna râzı olması ve hattâ râğbet ve heves etmesidir. Şübhesiz bu râğbet tabiatıyla değil, akli ile dir. Meselâ, kan aldirmek isteyen, kan almanın acısını duyduğu hâlde buna razıdır ve hattâ bunu isteyerek yapar. Ayrıca kan alan adama da teşekkür eder. Acıyı duyduğu hâlde buna rızâ gösteriyor. Kâr peşinde olanlar da böyledir. Yapacağı kâr için yolun ve yolculuğun bütün sıkıntılarına râzı olur ve seve seve bunlara göğüs gerer. Bunun gibi, bir belâ ile karşılaştığı vakit, alacağı büyük mükâfatı düşünerek buna râzı olur, sevinir ve Allah'a şükreder. Bu, ilerde alacağı mükâfat için şimdiki elemeye râzı olmaktır.

Ayrıca hiç ard düşünce ve başka bir gaaye olmadan yalnız aşırı derecedeki sevgisi, yalnız sevgilisinin arzûsunu yerine getirmek için olur da, sevgilinin dilediği her şey, onun için de sevimli olur. Bütün bunlar, insanlar arasındaki sevgilerde görülegelen şeylerdir. Bu hususta manzum ve mensûr olarak bir çok yazılar yazılmış ve bunlar dile getirilmiştir. Bütün bunlar baş gözü ile sevgiliyi görmekten başka bir gaaye taşımaz. Hâlbuki göreceği, bakacağı güzellik, başlangıcı nutfe, sonu cife olan ve içi pislikle dolu bulunan et, deri ve kandan başkası değildir. Gözü de ele aldığımız vakit, onun da çok kere gördüğünde yanılan, küçüğü büyük, büyüğü küçük, uzağı yakın, çirkinî güzel görebilen, âdi bir şey olduğu ortadadır. Bu âdî göz ile gördüğü o âdî şeylerin sevgisi kendisini kapladığı hâlde, şaşmayan, her şey'i olduğu gibi gören ve ölmeyen, basîret gözü ile idrâk edilen ezeli ve ebedî olup kemâlinin nihâyeti olmayan bir güzelliğin sevgisi nasıl muhal olsun? Bu mertebedeki basîret sâhibi öldükten sonra da Allah katında diri ve daha büyük bir zevkdedir.

İbret ile düşünülünce, bunun açık ve meydanda olduğu anlaşılır. Bütün varlıklar ve sevenlerin hikâye ve sözleri de buna şehâdet eder. Nite-

kim Şakîk-i Belhî: «Sıkıntının mükâfatını bilen, ondan kurtulmağa heves etmez» dedi.

Cüneyd diyor: «Seriyyü's-Sakati'ye, seven kimse, belânın acısını duyar mı? diye sordum. Sakati, hayır, dedi. Ben, kılıç darbesi yese de mi? dedim. S a k a t i , evet yetmiş kılıç yarası olsa da acısını duymaz, dedi.

Zâtın birisi: «Sevdiğim her şey'i Allah sevdiği için sevdim. Hattâ ateşi seveydi, oraya da girmegi severdim» dedi.

Biş r b. el - H â r i s diyor: «Bağdat'ta bir adam gördüm. Bin kırbaç dayak yediği hâlde hiç sesini çıkarmadı. Sonra kendisini cezaevine götürdüler. Peşini izledim ve niçin dövüldüğünü kendisinden sordum. Âşık olduğu için dövüldüğünü söyledi. Bu kadar dayak yediği hâlde neden ses çıkarmadığını sordum, sevgilim bana bakıyordu, dedi. Bunun üzerine kendisine, ya büyük mâşuk karşında olaydı hâlin nice olurdu? dediğimde, hemen haykırarak yere düştü ve öldü.

Y a h y a b. M u a z da: «Cennet ehli Allahu Teâlâ'ya baktığı vakit, O'nun Cemâlinin zevkinden sekizyüz yıl gözlerinin ışıkları kalblerinde kaybolur. Bir de Allah'ın Cemâl ve Celâli arasında kalan kalbleri düşün. Allah'ın Celâlini düşündüğü vakit kendisini ilâhî heybet kaplar, Cemâlini düşündüğü vakit de şaşırır kalır.

Biş r diyor: «Gençliğimde, Âbâdan'a gitmiştim. Cüzzamlı, deli ve kör bir adam ile karşılaştım. Sar'ası tutmuş, karıncalar vücuduna üşüşmüş etini yiyorlardı. Başını kaldırdım, kucağıma aldım, ayılmasını ve kendisi ile konuşmamı bekledim. Ayıldığı vakit, «Benimle Rabbim arasına giren bu boş adam kimdir? Rabbim beni parça parça yapsa, benim O'na ancak sevgim artar» dedi. Biş r devamla: «Artık ondan sonra kul ile Allah arasında gördüğüm hiç bir hikmeti inkâr etmedim, niçin böyle oluyor? demedim» dedi.

Ebû Amr Muhammed b. el - Eş'as diyor: «Mısır halkı dört ay yemeden içmeden Yûsuf aleyhisselâm'ın güzelliğine baka kaldılar. Acıktıkları zaman, onun yüzüne bakmakla acıklarını unuturlardı. Kur'ân-ı Kerîm bunun daha önemlisini haber verir. Mısır'ın ileri gelen kadınları Yûsuf'un mâh cemâline hayran kalarak ellerini kestiler, acısını duymadılar.

Saîd b. Y a h y a diyor: «Basra'da Atâ b. Müslim'in hanında, elinde büyük bıçağı olan bir genç gördüm. İnsanlar etrafını çevirmiş, yüksek sesiyle :

«Ayrılık günü, kıyâmet gününden uzun, ölüm acısı, ayrılık acısından **ehvendir.**»

«Yola çık, dediler, ben, yolcu değilim, dedim, fakat ruhum göç **etmektedir**»

dedi ve kılıcını karnına saplayarak intihar etti. Bunun kim olduğunu sorduğumda, hükümdarlardan birinin kızına âşık olmuş. Bir gün onu görememiş ve bu sebeble intihar etmiştir, dediler.

Rivâyete göre Yûnus aleyhisselâm Cebrâil aleyhisselâm'a:

— Yeryüzünde en âbid kul kimdir ? diye sordu. Cebrâil aleyhisselâm:

— Cüzzam hastalığından eli ayağı düşmüş, gözleri kör olmuş bir adamdır, dedi ve onu kendisine gösterdi. Adam: «Allah'ım, dilediğini bana Sen verdin, dilediğini benden aldın. Bende yalnız Sana bir ümid bıraktın» diyordu.

Rivâyete göre Abdullah b. Ömer (R.A.) in oğlu, hastalığından kendisine şikâyet etti. İbn Ömer (R.A.), o kadar üzüldü ki, komşuları: «Bu çocuğa bir emr-i Hak vâki olursa, bu ihtiyarın da başına bir şey geleceğinden korkuyorduk» dediler. Nihâyet çocuk öldü. Cenâzesine gittik. Aramızda en neş'eli İbn Ömer'i (R.A.) gördük. «Nasıl böyle oldu?» diye sorduğumuzda, çocuğumun ızdırabına dayanamıyarak üzüliyordum. Ölünce, Allah'ın emri yerine geldi. Elbette buna râzıyım, dedi.

Mesruk anlatıyor: «Çölde yaşayan bir Bedevî'nin bir merkebi, bir köpeği ve bir de horozu vardı. Horoz, kendilerini namaz için uyandırır, köpek kendilerini korur, merkeb de su ve çadırlarını taşırdı. Tilki geldi horozu aldı, buna üzüldüler. Adam iyi bir insan olduğu için aile efradını, belki hakkımızda hayırlısı budur diye tesellide bulundu. Kurd geldi merkebin bağırsaklarını döktü. Yine çoluk çocuk üzüldü. Adam, belki hayırlısı budur, dedi. Bir müddet sonra köpek de öldü. Yine adam, belki hakkımızda hayırlısı budur, dedi. Bir gün sabahleyin baktılar ki etraftaki komşular esir edilmiş, alınmış ve götürülmüşler. Çünkü onların merkeblerinin anırmaları, horozlarının ötmesi ve köpeklerinin havlaması kendilerini duyurdu. Fakat bunların hayvanları olmadığı için bunları bulamadılar ve bunlar kaldılar. Demek ki bunların hakkında hayırlısı, adamın da dediği gibi, bu hayvanların alınması idi. Allahu Teâlâ'nın gizli lûtuflarını bilen, her hâl ü kârda O'nun işinden râzı olur.

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm, cüzzam hastalığından etleri dökülen, oturak, gözleri kör, her tarafı perişan bir adam gördü. Adam: «Kullarından çoklarını mübtelâ ettiği dertten beni koruyan Allah'a hamedederim» diyordu. İsâ aleyhisselâm adama yaklaşarak :

— Daha hangi belâ kaldı? diye kendisine sorunca, adam :

— Ey Allah'ın peygamberi, benim kalbime yerleştirdiği mârifete sâhib olmayanlardan ben çok daha iyiyim, dedi. Bunun üzerine İsâ aleyhisselâm :

— Doğru söylüyorsun, elini ver, dedi. Elini aldı ve bütün hastalıklarını izâle etti. En güzel bir insan oldu ve İsâ aleyhisselâm'a arkadaş olarak uzun müddet ibâdetle meşgul oldu.

Zübeyr'in (R.A.) oğlu Urve ayağındaki bir yaradan sebep dizinden aşığını kestirdi. Sonra da: «Ayağımın yalnız birini benden alan Allah'a hamedederim. Zira dileseydi ikisini de alırdı. İbtılâ ettiyse de âfiyet verdi» dedi ve o gece virdinden geri kalmadı.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Yoksulluk ve zenginlik birer merkebdir. Hangisine binersem aldırış etmem. Fakirlik olursa onda sabır, zenginlik olursa onda da infak var» dedi.

Ebû Süleyman ed-Dârânî: «Her makamın hâline erdim, yalnız rızâya ulaşamadım. Ondan, bende ancak esen bir rüzgârın getirdiği koku vardır. Bununla beraber bütün insanlar Cennet'te ve ben Cehennem'de olsam, buna râzı olurum» dedi.

Ârifin, birisine, rızâ makamının son haddine varabildin mi? diye sormuşlar, gaayesine varamadım fakat rızâ makamına ulaştım. Eğer beni Cehennem'in üzerinde insanların Cennet'e girmek için geçecekleri bir köprü yapsa, sonra onların yerine beni Cehennem'e koysa, ben buna râzı olur ve buna sevinirim» dedi. İşte bu, muhabbet kendisini kapladığı için ateşin elemi duymayanların hâlidir. Bizim gibi zayıf insanlar için bu çok uzak ise de, bu gibi kuvvetlilerin hâlini inkâra kalkışmak doğru olmaz.

Er-Ruzbârî diyor: «Ebû Abdullah ed-Dımişkî'ye :

— Falan adam, «vücudumun makaslarla kesilmesini arzû ederim» diyor. İnsanlar da bunun etrafında dolaşıyor. Bu sözünün mânası nedir? diye sordum. Ebû Abdullah :

— Bu söz, tâzim ve saygı yolu ile söylenmiş ise, ben onu anlamam. Şefkat ve öğüt yolu ile söylenmiş ise bunu anlar ve kabûl ederim, dedi. Ve hemen bayılıp düştü.»

İmran b. Husayn, midesinden rahatsızlanmış, ishale yakalanmış, otuz yıl sırtüstü yatmış; ne oturabilir ve ne de ayakta durabilirdi. Kendisine hurma dallarından bir somya yapmışlar, orada hâcetini yapacak bir de boşluk bırakmışlardı. Hâcetini orada görürdü. Mitraf ile kardeşi A'lâ, ziyâretine gittiler. Mitraf, onun bu hâlini görünce ağladı. İmran :

— Niçin ağlıyorsunuz? deyince, Mitraf :

— Senin hâline ağlıyorum, dedi. İmran :

— Ağlama, ben sana bir şey anlatayım, fakat ben ölünceye kadar onu kimseye söyleme. Melekler benim ziyâretime gelir, bana selâm verirler. Ben onların selâmını duyar ve onlarla ünsiyet ederim. Onların ziyâretinden, bu derdin bir ukubet değil, belki büyük bir nimete vesile olduğunu anlarım. Böyle bir ibtilâ hâlinde bunu müşâhede eden kimse, bu belâyâ râzı olmaz mı? dedi.

Yine bu zat anlatıyor: «Süveyd b. Müt'abe'nin iyâdetine gitmiştik. Orada bir bez parçası gördük. Biz kalkıncaya kadar altında bir şey'in varlığını hiç sanmıyorduk. Ailesi geldi bizi kaldırdı ve: «Canım sana kurban olsun, sana ne yedirip ne içirelim? dedi. Süveyd : «Sancılar uzadı, kemikler ezildi ve eğrildi. Bir çabut parçasına döndüm. Şu kadar zamandır, bir lokma yemek yemedim, bir yudum su içmedim, ben buna hiç aldırmış eden değilim» dedi.

Sa'd b. Ebî Vakka's'ın (R.A.) gözü görmez olmuş bir hâlde Mekke'ye geldiğinde Mekke halkı etrafına toplanarak biri, «Bana duâ et», diğeri, «Bana duâ et» deyip duruyor ve o da hepsine duâ ediyordu. Çünkü Resûl-i Ekrem onun duâsının kabûl olmasını Allah'dan dilemişti. Bu bakımdan duâsı makbûl idi. Abdullah b. es-Sâib diyor: «Ben genç idim,

bir ara ona yaklaştım ve kendimi tanıtmaya çalıştım. Beni tanıdı ve: «Sen Mekke'nin en iyi okurlarından birisin» dedi. Ben de, «Evet» dedikten sonra, bir ara: «Amca senin duân makbûl, herkese duâ edip duruyorsun. Kendin için duâ etşen de gözlerin açılsa olmaz mı?» dedim. Sa'd, gülümseyerek: «Oğlum, Allahu Teâlâ'nın benim hakkımdaki bu hükmü, gözümün görmesinden benim için daha güzeldir» dedi.

Sôfilerden birisinin küçük çocuğu kayboldu. Çocuktan üç gün geçtiği hâlde bir haber alamadı. Kendisine, «Allah'a duâ etsen de çocuğunu sana iâde etse olmaz mı?» diyenlere, «Allah'ın işine karışmak, çocuğumun kaybolmasından benim için daha zordur» dedi.

Âbidlerden birisi, «İşlediğim büyük bir günahın sebebi altmış yıl ağladım ve günâhımın afvı için özel ibâdet yaptım» dedi. Kendisine, «Bu büyük günâhın ne idi?» diyenlere: «Bir def'a bir şey için, «keşke olmayaydı» dedim» dedi. Yine seleften biri: «Vücudumun makaslarla dilim dilim kesilmesi benim için, Allahu Teâlâ'nın kazâ ettiği bir iş hakkında, «Keşke böyle olmasa» demekten daha ehvendir» dedi.

Zeyd'in oğlu Abdülvâhid'e:

— Burada elli yıldır ibâdet ile meşgul olan bir adam vardır, dediler. Abdülvâhid, âbidin ziyâretine gitti ve:

— Bu amelinle kanâat, ünsiyyet ve rızâ makamlarına yükselebildin mi? diye sordu. Adam:

— Hayır, hiçbirine yükselemedim, diye cevap verdi. Abdülvâhid:

— Ya ne oldu? diye sorunca, âbid:

— Âzalarımın fazla namaz kıldım, oruç tuttum, dedi. Abdülvâhid:

— Kusura bakmazsan, ben sana söyleyeyim, sen, kalbin kapalı olarak amel ettin. Bunun için sen ancak Ashâb-ı Yemîn'den olabilirsin, dedi.

Hapsedildiği bir yerde, Şiblî'yi bir cemâat ziyarete gitmişti. Şiblî'nin önünde bir yığın taş bulunuyordu. Onlara:

— Siz kimsiniz? diye sordu. Onlar da:

— Senin dostların, seni sevenlerin, ziyâretine geldik, dediler. Bunun üzerine Şiblî onları taşla tuttu. Onlar da kaçan kaçana sığınacak yer aradılar. Şiblî:

— Hani beni seviyordunuz? Sevginiz doğru ise benim size yaptığım bu eziyete katlanmanız lâzım değil mi? dedi. Yine Şiblî bir beytinde:

«Rahmân'ı sevmek, beni sarhoş etti. Zâten sarhoş olmayan bir âşık görmedim ki» dedi.

Şam âbidlerinden birisi: «Hepiniz sâdık olarak Allah'a ulaşırsınız fakat belki de yalancı olursunuz. Çünkü birinizin parmağı altundan olsa, onu hemen herkese göstermek ister, ama kusurlu olsa onu herkesten gizlemek ister. Yâni Allah katında değersiz olan altın ile övünürsünüz, fakat âhiretin süsü olan belâ ve mihnetten kaçınırsınız demek istedi.

Sırrî'nin de ticârethanesi bulunduğu çarşıda yangın çıkmış, civar dükkânlar yandığı hâlde Sırrî'nin, dükkânı kurtulmuş. Bunu kendisine haber verdikleri vakit, âni bir tehevürle, «Elhamdülillâh» demiş, sonra

komşularının dükkânları yanıp da kendi dükkânının kurtulduğuna hamdetmenin uygunsuz bir davranış olduğunun farkına varmış, bu hâline tevbe etmiş ve tevbesinin devamı olarak bir daha o dükkâna girmeyerek ticareti terketmiştir.

Bütün bu hikâyeleri dinledikten sonra, arzûya uygun düşmeyen şeylere rızâ göstermenin muhal olmadığını, belki dindar kimselerin âli makamlarından olduğunu anlarsın. Sevmekte yaratıklar ve onların nasible-ri hakkında bu mümkün olduğu gibi, Allah hakkında ve âhiret menfaati uğrunda da kesin olarak mümkündür. Bu imkânın da iki yolu vardır:

Birincisi, şu anda yapacağı istifade için bâzı acılara, meselâ ilâcın acılığına ve ameliyyâtın sancısına dayanmaktır. Çünkü bunlardan şifâ beklemektedir.

İkincisi ise, böyle bir şifâ beklemeksizin, sevgilinin rızâsını almak ve gönlünü hoş etmek maksadıyla onun istediği güçlüklerle kendi rızâsı ile göğüs germektir. Çünkü bu adam için en zevkli şey, sevgilisinin gönlünü fethetmektir. Bunun için her tehlikeye seve seve katlanır. Nitekim şâir:

«Acısı, sizi memnun ettiği vakit, daha yaranın ne kıymeti vardır?» demiştir.

Bu anlattığımız, acıyı duyduğu hâlde yine mümkündür. Hâlbuki bâzan sevgi insânı, acıyı da duymayacak duruma düşürür. Kıyas, tecrübe ve müşâhedeler, bunun şâhididir. Kendisinde bu hâli bulmayanın inkâra kalkışması doğru değildir. Çünkü onun bu gibi hâllerde acıyı duymayacak duruma gelmiş olmaması, bunun sebebi olan aşırı sevgiye sâhib olmamasındandır. Sevginin zevkine varmayan, onun acayib etkilerini bilemez. Hâlbuki âşıkların, bizim anlattıklarımızdan da çok daha acayib hâlleri vardır.

Amr b. el-Hâris er-Râfîi diyor: «Dostumun biri ile Rikka kasabasında bir mecliste bulunuyorduk. Aromızda şarkıcı bir kıza âşık olan bir de genç vardı. Bu kız da o mecliste idi. Kız, çalgı çalarak şarkı söylemeğe başladı ve :

²
«Hevâsının esiri olan âşıkların alâmeti, durup ağlamaktır.»
«Özellikle derdini anlatacak bir kimse bulamadığı vakit.»

şirini söyledi. Bunu dinleyen delikanlı: «Sevgilim, çok güzel söyledin. İşte ben, böyle bir âşıkım. Ölümüne müsaade eder misin?» dedi. Kız, güle güle: «Ö!!» deyince, delikanlı başını yastığa koydu, ağzını yumdu ve gözünü açtı. Nefes almaz olduğunu görünce, kendisini kımıldattık ve çoktan öteki dünyayı boylamış olduğunu gördük» dedi.

C ü n e y d anlatıyor: «Adamın biri bir çocuğun peşine takılmış, «Oğlum, ben seni çok seviyorum» deyip duruyor. Çocuk, «Senin bu riyakârlıkların ne zamana kadar devam edecek?» deyince, adam, «Hayır oğlum, vallahi doğru ve samimiyim, Hattâ sen bana, öl, desen ben ölürüm» deyip duruyor. Çocuk, «Sâdık isen öl bakalım» deyince, adam bir nefes alıp yatıyor ve hakikaten ölüyor.»

S e m n û n - i M u h i b anlatıyor ve diyor ki: «Câriyesini son derece seven bir komşumuz vardı. Câriyesi bir gün rahatsızlanmıştı. Ona his [bir hurma yemeği] pişiriyordu. Adam, kaşıkla tencereyi karıştırdığı sırada hasta cariye bir âh çekti. Bunu duyan adamın elinden kaşık düştü ve eli ile tencerede pişmekte olan yemeği karıştırmağa başladı ve parmağı yanarak düştü. Cariye bunu görünce şaşırdı ve: «Bu ne hâl?» diye sordu. Adam: «İşte bu, senin bir âh çekmenden olmuştur» dedi.

Muhammed b. Abdullah el-Bağdâdî diyor: «Basra'da delikanlının birinin yüksek bir yere çıkarak etrafındakilere hitaben :

«Ölümsüz aşkın kıymeti yoktur, aşkından sebep ölen, böyle ölsün» dedi ve kendisini tepeden aşağı atarak öldü. Bu, ve benzeri vak'alar yaratıklar hakkında olur da yaratan hakkında niçin olmasın? Zira bâtınî basîret, zâhiri basardan daha sâdik ve Allah'ın Cemâli, bütün cemâllerden daha üstündür. Belki bütün güzellikler, Allah'ın Cemâlinin lûtfundan gelen birer parçadır.

Evet, kör olan, sûret güzelliğini, sağır olan ses güzelliğini inkâr ettiği gibi, kalbi görmeyenler de yalnız kalbin görebileceği manevî güzellikleri inkâr edebilir, fakat bu inkârlar değer taşımaz.

17 nci BEYÂN : DUANIN RIZAYA MÜNAFİ OLMADIĞI

Duâ, sâhibini rızâ makamından çıkarmadığı gibi, günâhı çirkin görmek, günahkâra ve günah sebeblerine kızmak Emr-i Mâruf ve Nehy-i Mûnker [iyiliği emredip, kötülükten men'etmekle] isyânı ortadan kaldırmağa çalışmak da rızâyı mûnâfî değildir. Kendini beğenen bâzı mağrurlar, bu hususta aldanmış. İsyân, fücûr ve küfrün, Allahu Teâlâ'nın kazâsı ile olduğuna göre, bunlara râzı olmanın vâcib olduğunu sanmışlardır ki, bu, şeriatın esrârından gaflet ve bir nevi cehâlettir.

Duâyı gelince; duâ ile emrolunduk. Peygamberlerin ve Peygamberimizin pek çok duâ etmeleri, bunun delilidir. Hâlbuki Peygamber Efendimiz rızâ makamının en üstün mertebesinde idi. Duâ edenleri övmek üzere

re Allahu Teâlâ : **يَدْعُونَكَ رَغْبًا وَرَهْبًا** «Korkarak ve umarak

bize duâ ederler» (21 - Enbiyâ: 90) buyurmuştur.

İsyânı çirkin görüp ona râzı olmamağa, onu red ve inkâra gelince, bunu da Allahu Teâlâ bize emretti ve buna râzı olanları yermek üzere :

وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأْنَنُوا بِهَا «Dünya hayatından

hoşnûd olarak ona bağlandılar» (10 - Yûnus: 7) buyurmuştur. Diğer âyet-te de :

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ۝

«Geride kalan kadınlarla bulunmaya râzı oldular ve Allah kalblerini mühürledi» (9 - Tevbe: 93) buyurulmuştur. Meşhûr bir haberde de şöyle buyurulmuştur: «Kötülüğe şahid olup ona rızâ gösteren, o kötülüğü yap-

mış gibidir» (439). Diğer hadîsde de : **الْدَّالُّ عَلَى الشَّرِّ كَفَاعِلِهِ ۝**

«Kötülüğe delâlet eden, onu yapan gibidir» (440) buyurulmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.) dan gelen bir rivâyette: «İnsan, bir günah işlenirken yanında bulunmadığı hâlde, duyduğu vakit ona râzı olursa, o günah gibi bir günah da bu sebeble kendisine yazılır» denmiştir. Haberde şöyle vârid olmuştur: «Doğuda bir adam öldürülür de batıda olan buna râzı olursa, onu öldürmekte ortaktır» (441). Allahu Teâlâ iyiliklerde yarışmayı ve kötülüklerden korunup uzaklaşmayı bize emretmek üzere :

فَلْيَتَافَرِسُوا فِي سُنَنِ ۝ «İyi şeyler için yarışanlar, bunun için

yarışsınlar» (83 - Muttaffifin: 26) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de: «Hased, ancak iki kişiye olur. Bunlardan birisi, kendisine verilen ilim ve hikmetin gereğini yerine getirip başkalarına da öğreten, diğeri de meşrû yoldan servet kazanıp meşrû yolda sarfedendir». Başka ifadelerle, «Ve bir adam ki Allahu Teâlâ Kur'ân'ı ona nasib etmiş. O, akşam-sabah Kur'ân'ı okur ve hükmünü yerine getirmeğe çalışır. Diğeri de Allah buna verdiği gibi bana da verse ben de öyle yapardım, der» (442) buyurmuştur.

Kâfir ve fâcirlere kızıp onlara düşmanlığa gelince; bu husustaki Kur'an delilleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bunlardan bâzıları :

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۝

«Mü'minler, mü'minleri bırakıp, kâfirleri dost edinmesinler» (3 - Âl-i İmran: 28),

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ ۝

(439) Emr-i Mârûf ve Nehy-i Münker bölümünde geçmiştir.

(440) Ebû Mansûr Deylami «Müsned-i Firdevs»inde Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(441) Benzeri bir rivâyet yukarda geçmiştir.

(442) Buhârî, Ebû Hüreyre'den (R.A.), Müslim, İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Hadis metin olarak ilim bahsinde geçmiştir.

«Ey mü'minler, Yahudî ve Hıristiyanları dost edinmeyin» (5 - Mâide: 51).

وَكَذَلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا

«Zâlimlerin bir kısmını, diğer bir kısmına böylece musallat ederiz» (6 - En'am: 128) âyetleridir.

2. Haberde: «Allahu Teâlâ³ her mü'minden, münâfık olana ve her gün² münâfıktan da mü'mine buğzetmeleri için söz almıştır» diye vârid olmuştur. Ve yine: «Kişi sevdiği iledir» (443). Ve yine:

مِنْ أَحَبِّ قَوْمًا وَالْأَهْمُ حُسْرَ مَعَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Bir kavmi sevip onlarla dostluk kuran, kıyâmet günü onlarla haşrolacaktır» (444) buyurulmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «İman halkasının en kuvvetlisi, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir» buyurmuştur.

Bununla ilgili delilleri, «SOHBET ÂDÂBI KİTABI»nın «ALLAH İÇİN SEVMEK VE ALLAH İÇİN BUĞZETMEK» bölümü ile Emr-i Mâruf ve Nehy-i Münker kitâbında anlattığımız için tekrarına lüzum görmüyoruz.

Şâyet, Allahu Teâlâ'nın kazasına rızaya dair pek çok âyet ve haberler vârid olmuştur. Mâsiyetin, Allah'ın kazası ile olmadığını söylemek, tevhide aykırı düşer ve aynı zamanda mahaldir. Şâyet, Allahu Teâlâ'nın kaza ve kader ile olduğunu kabûl edersek, bunları kerih görmek, Allahu Teâlâ'nın kazasını kerih görmektir ki, bu da muhaldir. Birbirini nakzeden bu delilleri te'lif nasıl mümkün olur? dersen,

Bilmiş ol ki; bu hususta şübheye düşenler, ilmin esrârına vâkıf olmayan zayıf görüşlü kimselerdir. Hattâ bâzıları bu hususta o kadar şaşır-
mışlardır ki, kötülüklerle karşı sükûtu, rızânın makamlarından bir makam olarak kabûl etmiş ve buna güzel ahlâk adını vermişlerdir ki, bu, sırf ce-
hâlet mahsûlüdür. Biz deriz ki, rızâ ve kerâhetin, birbirine zıd olması, bir şey'e bir yönden taallûk ettikleri vakittedir. Bir şey'i bir yönden kerih görmek ve bir yönden ona râzı olmakta zıddiyet yoktur. Meselâ, hem se-
nin ve hem de düşmanının düşmanı olan bir adamın ölümü, düşmanın olması bakımından seni memnun ettiği gibi, düşmanının da düşmanı ol-
ması bakımından seni üzer, yâni bir yönü ile memnun olurken, bir yönü ile üzülebilirsin. Bunun gibi, isyânın da iki yönü vardır. Bir yönü, onu Al-
lahu Teâlâ'nın yaratması irâde ve ihtiyârı ile olmasıdır. Bu yönü ile ona râzı olursun ki, bu, mülkü, mâlikine teslim ve O'nun yaratmasına rızâ göstermektir. Bir yönü de kula râcidir. Kul, onu kazanıyor, onunla vasıf-

(443) Yukarda geçmiştir.

(444) Taberânî, Ebû Kursâfe'den, İbn Adîy., Câbir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

1-SATAŞAN	6-KÖTÜ	10-İĞRENME
2-İKİ YÜZLÜ	7-BOZAN	11-BAĞLILIK
3-DÜŞMANLIK, KÖTÜLEHE		12-ÜMITLİ
4-ISYAN	8-BİRİKTİRMEK	

lanıyor. Böyle, rahmetten uzaklık ve gadabı çekecek sebeplerin³ ona mu-sallat⁴ olması ile Allah katında sevimsiz⁵ olması bakımından da münker ve mezmumdur. Bu bakımdan isyâna buğzedersin. Daha iyi anlaşılması için bunu bir misâl ile açıklayalım :

İnsanlar tarafından sevilen birisini ele alalım. Bu adam, dostlarına, «Ben, beni gerçek sevenlerle sevmeyenleri, bana buğz⁶etmeyenleri ayır-mak isterim. Bunun için de şöyle bir karar aldım: İçlerinden birini hedef alarak ona eziyet edeceğim, onu aleyhime konuşacak sözlere sevkedece-ğim. O, hakikaten bana buğzedip aleyhimde konuşmağa başlayınca be-nim düşmanım olacağı gibi, onu seven herkes de benim düşmanım; ona buğzeden herkes ise benim dostum ve sevgilim olacaktır» dedi ve böyle de yaptı. Hakikaten böyle birini seçti, ona eziyet etti. O da kötü söyledi ve düşmanlığın sebebi olan buğz, meydâna çıktı. Bu adamı sevmekte sâdik olan ve sevginin şartlarını bilen herkese düşen vazife, dostunu düşmanını tanımak için senin almış olduğun bu tedbir, yerindedir. Biz, bunu seviyor, buna râzı oluyoruz. Senin tedbirin, irâde ve işin olması ba-kımından bunu uygun buluyor ve kabûl ediyoruz. Senin eziyyetin karşı-sında, adamın, senin hakkında kötü söylemesini de reddediyoruz. Çünkü onun hakkı bu eziyyete sabretmek idi. Fakat senin irâden de onun sab-retmeyeceği hakkında tecelli etmiştir. Senin irâdene uygun⁷ olarak bu hareketin ondan sâdir olmasına râzıyız. Çünkü eğer irâden tahakkuk et-mese, senin hakkında bir eksiklik olurdu ve biz⁸ bunu çirkin görürdük. Lâkin bu şahsın bunu kazanması⁹, bu kötülükle mevsûf olması, cemâli-nin iktizası hilâfına sana karşı husûmet besleyip cebhe alması ve bunla-rın kendisine nisbet edilmesi bakımından, bu yaptıklarını hoş görmüyo-ruz. Çünkü ona yakışan, senin ezyiyetine katlanıp sana dil ile hakaret et-memek idi. İşte bizim çirkin gördüğümüz senin tedbir¹⁰ ve irâdenin icâbı değil, onun sabretmeyip karşılık vermesidir. Binâenaleyh, onun, senin hakkında kötü söylemesi sebebiyle senin ona buğz¹¹etmene biz râzıyız ve bunu seviyoruz. Çünkü senin murâdın budur. Senin murâdına muvafakat etmekle onun bu davranışına kızarız. Çünkü muhabbetin şartı, sevdiği-nin sevdiği ile dost, sevdiğinin düşmânı ile düşman¹² olmaktır. Adamın sa-na olan düşmanlığına gelince; senin irâden ve husûmet sebeplerini orta-ya koymak bakımından buna râzıyız, fakat onun¹³ bu davranışı, kendi vas-fı ve kazancı olması bakımından ona da buğzederiz. Sana kızdığı ve düşman olduğu için, benim kızdığım ve düşmanımdır. Onun sana kızma-sı, kendi fi'li ve kesbi olması bakımından benim için çirkin ve fakat se-nin irâden olması bakımından kabûlumdür.

Tenâkuz, senin murâdın olması bakımından râzıyım ve yine senin mu-râdın olması bakımından çirkin görürüm, demektedir. Fakat onun fi'li ve irâdesi bakımından mekruh olmayıp, belki makbûl¹⁴ olup, başkasının vasfı ve kesbi olması bakımından mekruh olmasında tenakuz yoktur. Bir yön-den hoş görülüp, bir yönden hoş görülmeyen şeyler, bunun şâhididir. Zâ-ten bunun benzerleri sayılamıyacak kadar çoktur.

- 1-GAZAB 2-SATAŞAN 3-YASAK 4-KÖTÜ 5-DÜŞMANLIK, KÖTÜLEMİ
6-GERÇEKLEŞME 7-VASIFLANAN 8-GEREKLİ
9-DÜŞMANLIK 10-BUNDAN DOLAYI 11-İŞ, AMEL 12-GALIŞMA

- 2

Demek ki Allahu Teâlâ'nın, isyan ve şehvetin gereklerini ona musallat edip, onu isyânı sevmeye çekmeleri, o sevginin de onu isyâna sürüklemesi, yukarda bizim misâl olarak anlattığımız olaya benzer. Adamı dövmek, onu kızdırmağa, kızdırmak da kötü söylemeye çeker. İsyân edene Allahu Teâlâ'nın kızmasına gelince; her ne kadar kendi tedbiri ile onun isyânı, sövülenin, sövene buğzetmesine benzer ve her ne kadar onun sövmesi, Allahu Teâlâ'nın tedbiri ve sebeblerini ihtiyâr etmesi ile ise ve Allahu Teâlâ'nın mâsiyet sebeblerini yaratması, ezelde o şekilde meşiyet-i ilâhiyyenin sebkât ettiğine delâlet ederse de, Allah için seven her kula vâcib olan, Allahu Teâlâ'nın buğzettiğine buğzetmek, kızdığına kızmak, Allahu Teâlâ'nın huzurundan uzaklaştırdığı kimselere düşmanlık etmektir. Her ne kadar Allah'ın kahrı ile buna mecbur oldu ise, ve her ne kadar Allah'ın uzaklaştırması ile uzaklaştırmışsa da, yine mel'undur, kovulmuştur. Kurbiyyetten uzaklaştırılan kimse, mahbubu sevenlerin nazarında sevimsizdir ve sevgililerine karşı ona olan sevimsizliklerini açıklamalıdır.

İşte bu açıklamamızla, Allah'ın kazası olması bakımından kazasına rızâ ile beraber, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, kâfirlere şiddet göstermek, onlara fazla husûmet etmek hususunda vârid olan haberlerin nasıl birleştiğini anlarsın. Bütün bunlar, açıklanmasına ruhsat olmayan, kaderin esrârındadır. Şöyle ki; hayır ve şer, Allahu Teâlâ'nın meşiyet ve irâdesiyledir. Fakat hayra rızâsı vardır, amma şerre rızâsı yoktur. «Şerri, Allah yaratmaz» diyenler câhil; «Rızâ bakımından hayır ile şer arasında fark yok» diyenler de kısa görüşlüdür. Tam mânasiyle yüzünden perdeyi kaldırmağa da müsâade yoktur. En iyisi, şeriat âdâbiyle terbiyele-nip susmaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

«كَدَرُ سِرِّ اللَّهِ فَلَا تَفْشَوْهُ» «Kader, Allah'ın bir sırrıdır, onu

ifşâ etmeyin» (445) buyurmuştur. Çünkü o, mükâşefe ilmi ile ilgilidir. Hâl-buki bizim maksadımız, Allah'ın kazasına rızâ ile, yine Allah'ın kazasından âsiye buğzetmenin mümkün olduğunu anlatmaktır. Kaderin sırrını çözmeden maksad hâsıl olmuştur.

Yine bu açıklama ile, mağfiret edilmek, günahlardan korunmak ve dine yardımcı olan diğer sebeblere baş vurmanın, Allah'ın kazasına rızâya münâfi olmadığı anlaşılmış olur. Zira Allahu Teâlâ, kalbin huşûunu, tazarru' ve niyâzı, zikrin safvâtını meydâna çıkarmak için duâyı emretmiştir. Aynı zamanda duâ, kalbin cilâsı ve keşfin anahtarıdır. Bardağı taşı-mak ve susuzluğu izâle için su içmek, Allah'ın tertib ettiği şeylere baş vurmak, O'nun kazasına rızâyı münâfi olmadığı gibi, duâ da Allahu Teâlâ'nın tertib ve emrettiği bir sebebdir. Sebeblere baş vurmak tevekküle

(445) Ebû Nuaym «Hilye»de İbn Ömer'den, İbn Adiy de Âişe'den (R.A.) ri-vâyet etmişlerdir.

münâfi olmadığı gibi, kazâya rızâya da aykırı değildir. Zîra rızâ makamı, tevekküle yakın bir makamdır.

Evet, şikâyet maksadı ile mübtelâ olduğu derdi açıklamak ve içinden, «neden böyle oldu?» deyip onu redde kalkışmak, rızâyı nakzeder. Fakat Allah'ın kudretini açıklamak ve Allah'a hamdetmek maksadiyle derdini açıklamak, rızâya münâfi değildir. Seleften birisi: «Allahu Teâlâ'nın kazasına rızânın güzelliklerinden birisi, şikâyet sadedinde, «Bugün de çok sıcak vardı» dahi dememektir, dedi. Şübhesiz bu, yaz günlerine mahsustur. Amma kış mevsiminde, «Bugün hava iyi idi, güzel sıcak vardı» demek ise, bir şikâyet değil, belki bir şükürdür. Her hâl ü kârda şikâyet, rızâya münâfidir. Yemekleri beğenmemek, kusurlarını söylemek de, Allah'ın kazasına rızâya aykırıdır. Zîra bir san'ata ve bir esere gülmek, onun ustasına gülmektir. Hâlbuki her şey'in gerçek Sâni'i, Allahu Teâlâ'dır. Adamın, «Yoksulluk, belâ ve mihnettir. Kalabalık aile yorgunluktur, san'at zahmet ve meşakkattir» gibi sözlerinin hepsi rızâya ters düşer. Kendisine düşen asıl vazife, idâreyi idâre edene, memleketi mâlikine bırakarak Hz. Ömer'in: «Fakir veya zengin olarak sabaha çıkmam, beni ilgilendirmez. Çünkü hakkımda hangisinin daha hayırlı olduğunu bilmem» dediği gibi demektir.

18 inci BEYÂN : İSYAN EDİLEN MEMLEKETTEN UZAKLAŞMANIN RIZAYA MÜNAFİ OLMADIĞI

Bilmiş ol ki; zayıf görüşlü kimseler, Resûl-i Ekrem'in, tâun görülen yerden çıkmağı yasaklaması, isyân olan yerden çıkmanın da yasak olmasına delâlet ettiğini sanırlar. Çünkü hepsi de Allahu Teâlâ'nın kazâsından kaçmaktır. Bu ise muhaldir, derler. Hâlbuki hiç de öyle değildir. Tâun görülen memlekette kaçma müsaadesi verileydi, hastalar bakımsız ve kendi hâline terkedilmiş olarak kalır ve bu sûretle bir yudum su da bulamadan, her çeşit ızdırıp ve pislik içinde can verirlerdi. Bu, sırf hastaları sıyânettir. Bunun için Resûl-i Ekrem, onu, başka bir yerde savaş alanında arkadaşlarını düşmanla başbaşa bırakıp kaçmağa benzetmiştir. Eğer bu hastalık çıktığı yerden kaçmak, Allah'ın kazasından kaçmak olsa, yine Peygamber Efendimiz o memlekete yaklaşmış olanların geri dönmelerine izin vermezdi. Nitekim bunu tevekkül bâbında anlatmıştık.

Burasını böylece bildikten sonra, isyân ile âlûde olan bir memlekette kaçmanın, Allah'ın kazasından kaçmak olmayıp, belki buradan uzaklaşmanın Allah'ın kazâsı cümlesinden olduğu anlaşılır. Mâsiyete teşvik eden şübheli yerlerde de durum aynıdır. İsyandan uzaklaşmak için, isyânın şuyû' bulduğu memlekette ve isyâna sürükleyecek şübheli yerlerden uzaklaşmak, mezmum değildir. Geçmiş sâlihler buna dikkat ederlerdi. Hattâ çokları Bağdat'ı yermiş ve oradan uzaklaşma çarelerini araştırmışlardır. Nitekim İbn Mübârek: «Şarkı, garbı gezdim, Bağdat kadar kötü bir yer görmedim» demiştir. Sebebini soranlara, «Burası öyle

1-ZİT 2-TUTKUN 3-BOZAR 4-İŞARE 5-İMKANSIZ 6-KORUMA
7-İSYAN 8-YAYILMIŞ 9-KÖTÜ

bir memlekettir ki, buranın insanları, Allah'ın nîmetlerini hakîr görür ve Allah'a karşı isyânı hiçe sayarlar» dedi. Hattâ Horasan'a gittiği vakit, «Bağdat'ı nasıl buldun?» diyenlere, «Orada gadablı beyler, dalgın tüccarlar ve şaşkın okurlardan başka bir şey görmedim» diye cevap vermiştir. Bunu, İbn Mübârek'in bir gıybeti olarak telâkki etmek doğru değil, çünkü o, belirli bir şahsı ele almamıştır. Maksudı, bu hususta insanları uyar-maktır.

Bağdat'ta ikaamet ettiği hâlde Mekke'ye nakletmeğe karar verdi ve fakat Mekke kervanının hazırlanması için on altı gün beklemek zorunda kaldı ve beklediği her gün karşılığında bir dînar olmak üzere onaltı altın sadaka verdi.

Irak'ı, Ömer b. Abdülâziz ve Kâ'bu'l-Ahbâr gibi pek çokları yermiştir. İbn Ömer bir âzâdlısına nerede ikaamet ettiğini sordu. Adam Irak'ta oturduğunu söyleyince, «Orada ne işin vardı? Öğrendiğimize göre orada kim yerleşirse Allahu Teâlâ onu bir belâ ile ibtilâ eder» dedi.

Bir gün Kâ'bü'l-Ahbar Irak'ı anlatırken, kötülüğün onda dokuzunun ve müzminleşmiş hastalıkların orada olduğunu söyledi. Denildi ki hayır on kısma bölündü. Onda dokuzu Şam'da biri Irak'ta. Şer de on kısma bölündü; biri Şam'da, dokuzu ise Irak'tadır.

Hadis âlimlerinden birisi şöyle anlatıyor: «Bir gün F u d a y l b. İ y a d - in meclisinde bulunuyorduk. Abâsına bürünmüş bir sôfi geldi. Onu yanına oturttu. Ona doğru döndü ve :

— Nerede oturuyorsun? diye sordu. Adam :

— Bağdat'ta oturuyorum, deyince, ona daha iltifat etmedi ve: «Ruhban kıyâfetine biri bize geldi, kendisine nerede oturduğunu sorduğumda, gölge yuvasında, diye cevap verdi, dedi.

Bişr b. el-Hâris: «Bağdat'ta ibâdet, diken üzerinde ibâdete benzer. Sakın benim burada bulunduğuma bakmayın. Çıkmak isteyen çıksın» dedi.

A h m e d b. H a n b e l : «Eğer çocukların telâşesi olmayaydı, Bağdat'tan ayrılırdım» dedi. «Nereye giderdin?» diyenlere, Suğûr'a giderdim, dedi.

Yine birisine Bağdat'lılardan sordular, «İyisi çok iyi, kötüsü çok kötüdür» dedi.

Bütün bunlar, isyânı çoğalıp hayrı azalan bir memlekette durmağa bir sebep olmayıp, lâayık olan, oradan göç etmek olduğunu gösterir. Ni-

tekim Allahu Teâlâ : **الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْكُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاكِبُونَ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ كِسَافٌ** «Allah'ın yeri ge-

niş değil miydi, hicret etseydiniz?» (4 - Nisâ: 97) buyurmuştur. Şâyet ailevî durumu çıkmasına engel olursa, hâline râzı ve durumundan emîn olmamalıdır. Bu hususa üzülmelidir. Devamlı olarak:

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ لِأَهْلِهَا

«Rabbimiz, bizi halkı zâlim olan bir şehirden çıkar» (4 - Nisâ: 75) duâsına devâm etmelidir. Çünkü zulüm taammüm ettiği vakit, belâ iner. Aynı zamanda iyi kötü hepsini içine alır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لِّاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً

«Aranızdan

yalnız zâlimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının» (8 - Enfâl: 25) buyurmuştur.

Demek ki dinde noksanlık olan şeylere mutlak sûrette rızâ, bir şey değildir. Ancak Allah'a izâfette ona rızâ gösterilir, başka hiç bir sûretle ona rızâ gösterilmez.

Şu üç makamın hangisinin üstün olduğundan âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bunlar, bir an önce Allah'a ulaşmak için ölümü sevmek, daha fazla kulluk ve ibâdet için yaşamağı sevmek ve bir de Allahu Teâlâ'nın takdirine rızâ gösterip susmaktır. Bu mes'ele âriflere intikal ettirildi. Âriflerden birisi: «En iyisi mukadderata rıza gösterip susmasını bilendir. Çünkü boş lâflardan kaçınan, yalnız bu görüşe sâhib olanıdır» demiştir.

Bir gün Vüheyb, Süfyân-ı Sevrî ve Yûsuf b. Esbat bir araya toplandılar. Sevrî:

— Bu âne kadar ânî ölümden hoşlanmazdım. Fakat şimdi bir an önce ânî ölümü arzû ediyorum, dedi. Yûsuf:

— Niçin? diye sordu. Sevrî:

— Fitneden korktuğum için, dedi. Yûsuf:

— Fakat ben böyle düşünmüyorum. Ben fazla yaşamaktan hoşlanıyorum, dedi. Sevrî:

— Niçin? diye sorunca, Yûsuf:

— Belki bir gün olur tevbe eder ve sâlih ameller işlerim de onun için, dedi. Onlar Vüheyb'e:

— Sen ne dersin? diye sorduklarında, Vüheyb:

— Ben bir şey demem. Allahu Teâlâ hakkımda neyi sevip takdir etti ise, ben onu sever ve kabûl ederim, dedi. Sevrî:

— Kâ'be'nin Rabbine yemin ederim. bu adam ruhânî'lerden ve mânevîyat adamlarındandır. Doğrusunu bu söyledi, diyerek onu alından öptü.

19 uncu BEYÂN : ALLAH'I SEVENLERİN KEŞİF VE KERAMETLERİ SÖZLERİ VE HİKÂYELERİ

Âriflerden birisine, «Sen sevenlerdensin» dediklerinde, «Hayır, ben sevenlerden değil, sevilenlerdenim. Çünkü seven, sevgilisine ulaşınca kadar sıkıntı ve telâşeden kurtulamaz» demiştir.

Yine bu zâta, «Sen yedilerden yâni evta'dan birisin» dediklerinde, «Ben yedilerin hepsiyim» diye cevap vermiştir. Yine bu zat, «Beni gördüğünüz vakit kırk Ebdâl'i görmüş olursunuz» deyince, «Sen tek bir adam-

1-ÜMUMİLEŞME 2-ISNAD 3-GEÇME 4-KADER 5-VELİ

sin, nasıl kırk kişi olursun?» dediler. Bu zat, «Çünkü ben kırk Ebdâl gördüm. Her birinin ahlâkından güzel bir huyunu aldım» dedi. Yine bu zâta, «Senin Hızır aleyhisselâm'ı gördüğün söylenir, doğru mudur?» diye sorduklarında, gülümseyerek: «Hızır'ı görmek şaşılacak bir şey değil, asıl önemli olan, Hızır'ın görmek istediği hâlde göremediği adamdır» dedi.

Hikâye edildiğine göre Hızır, «Ne zaman, artık benim tanımadığım bir velî kalmamıştır diye hâtırimdan geçti ise hemen tanımadığım bir velî ile karşılaştım» demiştir.

Bir gün Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye, «Bize bâzı müşâhedelerini anlatır mısın?» dediklerinde, haykırarak: «Sizin onu bilmeniz uygun olmaz» dedi. «O hâlde nefsin ile olan en zor mücahedelerinden birini bize anlat», dediklerinde, «Bunu da açıklayamam» dedi. «O hâlde ilk hâllerindeki nefis riyazetinden bize anlat» dediklerinde, «Evet, anlatayım» diyerek söze başladı ve: «Nefsimi Allah'a dâvet ettim, fakat gemi azıya aldı, bana itaat etmek istemedi ve isyân etti. Ben de bir yıl su içmemeğe ve uyumamağa azmettim. Bundan sonra artık vefakârlık göstermeğe başladım» dedi.

Yahya b. Muaz Râzî'den hikâye edildiğine göre, Yahya bir gece yatsı namazından sonra sabaha kadar devam eden Ebû Yezîd Bistâmî'nin bâzı müşâhedelerini tâkip etmiştir. Şöyle ki; ayaklarının topuklarını kaldırıp parmak uçlarına basmış, çenesini göğsüne yapıştırmış, gözlerini hiç ayırmamak şartıyla bir noktaya dikmiş vaziyette durdu. Sonra seher vakti uzun bir secdeye kapandı, sonra oturdu ve: «Allah'ım, bâzıları Senden, su üzerinde yürümeği istedi, bâzıları havada yürümeği istedi. İstediklerini verdin, onlar râzı oldu. Ben ise bunlardan sana sığınırım. Bâzıları Senden tayy-i mekân etmek istedi, verdin, onlar râzı oldular. Ben ise bunlardan da sana sığınırım» dedi ve böylece yirmi kadar kerâmet saydı. Sonra etrafına bir bakındı, beni görünce :

— Yahya, sen misin? Ne kadar zamandan beri buradasın? diye sordu. Ben de :

— Başlangıçtan beri buradayım, dedim ve bana bir açıklama yapması için kendisinden ricada bulundum. O da :

— Peki, mademki buradasın, senin anlayabileceğin kadarını sana açıklayayım, dedi ve devamla :

— Rabbim beni aşağı Felek'e indirdi, yerleri ve yerlerin altındakileri bana gösterdi. Sonra yüksek Felek'e yükseltti; gökleri, Cennet'i ve Arş'a kadar olan her şey'i gösterdi. Sonra beni huzuruna aldı ve: «Gördüğün şeylerden ne istersen iste, sana vereyim» buyurdu. Ben de: «Ey Rabbim, Senin güzel gördüğün şey'i Senden isterim» dedim. Allahu Teâlâ da: «Sen benim gerçek kulumsun. Sen, sadâkatle benim için ibâdet ediyorsun. Elbette ben de sana şöyle şöyle yaparım» diyerek bir çok şeyler saydı» dedi. Yahya devamla diyor ki: «Bu hâl beni hayrete düşürdü ve şaşkına döndüm, kendisine: «Efendim, mülkün mâliki, ne istersen iste dediği hâlde, sen niye rızasını istemedin» diye sordum. Hemen haykırarak bana :

— Sus, sen bana şahid oldun, başkasının duymasını istemem, dedi.

Hikâye edildiğine göre Ebû Turab En-Nahşabî'nin müridlerinden birisi boşuna gider. Onu yanına alır, hizmetine bizzat kendisi bakar. Müridi ise devamlı olarak ibâdet ve vâcdi bulduğu hazz-ı mânevî ile meşguldür. Bir gün Ebû Turab müridine :

— Ebû Yezîd'i bir ziyâret etsen, der. Mürid :

— Benim meşgalem var, onu göreceğim vaktim yok, der. Ebû Turab sözünde ısrar eder. Müridin vâcdi heyecana gelip:

— Allah'ı görüp O'nunla meşgul olanın Ebû Yezîd ile ne işi var? der. Ebû Turab diyor ki: «Kendimi tutamıyarak müridime :

— Yazıklar olsun sana, sen Allah ile mağrur olursun, Allahu Teâlâ'nın seni kendisine yaklaştırmasına güveniyorsun. Hâlbuki bir kere Ebû Yezîd'i görmeyen, yetmiş kere bu müşâhededen sana faydalıdır, dedi. Genç âbid bu söze şaşırdı ve bunu redderek :

— Bu nasıl olur? dedi. Ebû Turab :

— Yazıklar olsun sana, sen Allah'ı kendi yanında görürsün ve Allahu Teâlâ sana kendi kabiliyyetin nisbetinde tecelli eder. Ebû Yezîd'i ise Allah huzurunda görürsün ve ona da Allahu Teâlâ kendi derecesi nisbetinde tecelli eder, deyince, âbid :

— O hâlde beni ona götür, dedi ve bu arada olup biteni anlattı ve nihâyet Ebû Yezîd'i beklemek üzere yüksek bir tepeye çıktılar. Çünkü Ebû Yezîd'in, yırtıcı hayvanların bulunduğu bir meşeliğe gittiğini biliyorlardı. Devamlı olarak oraya gider gelirdi. Bir ara Ebû Yezîd, sırtında bir miktar ot veya tersinden sırtına aldığı bir hayvan derisi olduğu hâlde çıka geldi. Müride :

— İşte Ebû Yezîd geliyor, dedim. Mürid onu görünce hemen bayılıp yere düştü. Kendisini hareket ettirdikse de çoktan öldüğünü gördük. Ebû Yezîd ile beraber onu defnettik. Sonra ben Ebû Yezîd'e :

— Sana bir bakışı onu öldürdü, dediğimde, Ebû Yezîd :

— Hayır, öyle değil, bu zâtın, henüz kendisine açıklanmayan, kalbinde gizli bir vasfı vardı ve kendisi sâdık bir zât idi. Bizi görür görmez kalbinin bu gizli hâli kendisine açıklandı. Kendisi zayıf müridler makamında olduğu için buna dayanamıyarak öldü, dedi.

Sûdan zencileri Basra'ya girip orada bir çok cana kıydıkları sırada bâzı kimseler Sehl'in etrafında toplanarak :

— Ne olur, duâ etseniz de Allah bunları buradan def'etse, dediklerinde, Sehl bir müddet sükût ettikten sonra :

— Basra'da öyle zatlar var ki, zâlimlere bedduâ etseler, yeryüzünde bir zâlim kalmazdı. Hattâ daha önemli şeyler isteseler Allahu Teâlâ istediklerini yerine getirirdi, fakat onlar istemezler, çünkü Allah'ın sevmediğini onlar da sevmezler, dedi.

Bunlar aslında mümkün olan şeylerdir. Bu zevklere eremeyenlerin bunları inkâra kalkışması doğru olamaz. Zira Allahu Teâlâ'nın kudreti geniş, fazlı büyük, mülk ve melekûtun acâyibâtı çok ve mukadderat-ı ilâhiyyenin sonu yoktur. İhtiyâr ettiği kullarına karşı fazl u keremi uçsuz

bucaksızdır. Bunun için Ebû Yezîd: «Eğer Allahu Teâlâ sana Mûsâ aleyhisselâm'ın mûnâcâtını, İsâ aleyhisselâm'ın ruhâniyyetini ve İbrahim'in hullêtini dahi verse, sen yine fazlasını iste. Zira O'nun nezdinde kat kat fazlası vardır. Şâyet verdiği ile yetinirsen, diğerleri perde arkasında kalır ki, bu da bir ibtilâdır» dedi.

Âriflerden biri, üzerlerinde altun ve gümüşten yapılmış cevher işlemeli elbiselerle havada uçan kırk Hûrî gördüm. Bunlara baktığım için kırk gün muâteb oldum. Sonra bunlardan daha güzel ve daha süslü seksen Hûrî gördüm. Bana, bunlara bak, denince, hemen gözümü yumdum ve secdeye kapanarak: «Allah'ım, Senden başkasından sana sığınırım. Benim senden başkasına ihtiyacım yoktur» diye niyazda bulundum ve onlar kayboluncaya kadar bu duâya devam ettim» dedi.

Bu gibi mükâşefelerden mahrûm olan kimsenin bunları inkâr etmesi doğru olmaz. Şâyet, herkes ancak katı kalbli ve kısa görüşlü, gözü ile görüp bildiklerine inanmakla yetinecek olsa, îmânın yolları kendisine daralmış olurdu. Bunlar, bir çok zorlukları geçip, bâzı makamlara ulaştıktan sonra keşfedilen hâllerdir. O makamların en ehveni, zâhirî ve bâtinî amel-lerde yaratıkları gönlünden atmak, nefsin istek ve arzularını kırarak ihlâs ile amel etmektir. Sonra donukluk kal'asında mahsur kalmamak için hâlini insanlardan gizlemektir. Bu, seyr-i sülûk'ün ilk başlangıcı ve en düşük makamıdır ki, insanların müttakilerinde bile az bulunur. Kalbini, halka yönelme lekelerinden temizledikten sonra yakîn nûrunu oraya akıtır ve bundan sonra Hakkın kapıları kendisine açılmağa başlar. Tecrübeye ve sülûke girenden bunları inkâra kalkışmak, cilâlandığı vakit, demirin, adamın sûretini aksettireceğini inkâr etmek gibidir ki, bu, cehâlet ve sapıklıktır.

Velîlerin kerâmetini inkâr edenlerin hâli budur. Zîra onların dayanıklıları kendi kusur ve cehâletleridir. Allahu Teâlâ'nın kudret ve azametini inkâr için, bundan daha çürük dayanak olmaz. Azıcık bu yola girenler bile mükâşafenin kokularını almağa başlarlar. Nitekim Bîşr'e:

— Bu mevkie ne ile yükseldin? diye sorduklarında, o:

— Hâlimin gizli kalıp açığa çıkmamasını Allah'tan istememle, diye cevap vermiştir. Hattâ rivâyete göre Bîşr, Hızır aleyhisselâm'ı görmüş, selâm vermiş ve kendisine duâ etmesini istemiş. Hızır da: «Allah, tâat ve ibâdeti sana kolaylaştırsın» demiş. Biraz daha duâ etmesini dileyince, «Allah amelini kimseye duyurmasın» demiştir.

Zâtın biri diyor: «Hızır aleyhisselâm'a âşık oldum. Onu görmek istedim ve benim için önemli olan bir şey'i bana öğretmesi için onu görebilmemi Allah'tan niyaz ettim. Allah, duâmı kabûl buyurdu ve Hızır aleyhisselâm'ı gördüm. Kendisini görünce hiç şaşırmadan hemen kendisine:

— Bana öyle bir şey öğret ki, onu okuduğum vakit insanlardan saklanayım, benim onlar nazarında bir mevkiim kalmasın, dedim. Hızır da:

— Allah'ım, kalın perdeni üzerime ört. Pencerenin perdelerini üzerime indir. Beni gaybların içerisinde gizle ve yaratıklarının gönlünden be-

ni sakla» meâlindeki duâyı okur okumaz hemen kayboldu. Bir daha kendisini göremedim ve ben her gün bu duâya devam ettim, dedi.

Hikâye edildiğine göre zimmîlere varıncaya kadar sokakta ve her yerde kendisiyle alay edilir. Eşyalarını sırtına yüklerler. Çocuklar onunla eğlenir ve o da bundan zevk alırdı. İşte Allah velîlerinin ve dostlarının hâli budur. Velîler bu gibilerde aranmalıdır. Aldanmış kimseler onları¹ kavuk ve cübbeler altında ararlar. İnsanlar arasında ilim, verâ' ve riyâsetle meşhûr olan kimselerde bulmak isterler. Allahu Teâlâ'nın velîlerine karşı² kıskançlığı, onları insanlardan gizlemesindedir. Nitekim: «Velîlerim, kub-belerim altında saklıdır, onları benden başka kimse bilmez» buyurmuştur. Bir hadis-i şerifte de Resûl-i Ekrem: «Nice kirli tozlu iki elbise içine bür-rünmüş kimseler var ki, eğer Allah'a yemin etseler, Allah onları yeminle-rinde sâdik çıkarırdı» (446) buyurmuştur

Hulâsa, bu mânaların kokusunu⁴ olsun almaktan en uzak olanlar, ilim ve ameli ile kendisini beğenen kibirîlilerdir. Bu makama en yakın olanlar-da, efendisinin kendisine üstünlük taslaması ile zilletle düşmeyen ve as-lında düşük olduğunu bilen bir⁶ köle gibi, kendisinin hâkîr olduğunu bilip hakarete aldırış etmeyen, mütevâzi gönüllerdur. İnsan ne zaman zilletin acısını duymaz ve hattâ farkında bile olmaz. Kendisini zelil, hâkîr ve hattâ sandıklarından da daha düşük görür. Ve tevâzu kendisinde yerleşmiş bir nitelik hâline gelirse, işte o zaman bu kokuların başlangıcının zevkine var-mak kendisi için umulur. Böyle kalbe sâhib olamaz ve bu kokudan mah-rum olursak, hiç olmazsa sâhiblerine bu imkânları tanımaktan çekinmi-yelim. Allah'ın velîsi olamayan, hiç olmazsa O'nun velîlerini sevsin ve on-lara inansın. Çünkü onları sevmek sayesinde onlarla haşrolmak ihtimâli vardır.

İsâ aleyhisselâm'ın şu sözü, bu dâvanın açık bir delilidir. O, bir gün İsrâiloğullarına :

— Tohum nerede biter? diye sorar. Onlar da :

— Toprakta biter, derler. Bunun üzerine İsâ aleyhisselâm :

— Size gerçeği söylüyorum; hikmet de toprak gibi zelil ve ayak al-tında olan gönülde biter, demiştir.

Allahu Teâlâ'nın velîsi olabilmek için müridler, alçak gönüllülük ve zilletin son haddine varmışlardır. Hattâ rivâyete göre Cüneyd'in hocası İbn Küreyb'i bir adam, üç kere yemeğe dâvet etti ve Küreyb, üçünde de adamı geri çevirdi ve kapudan kovdu. Adam dördüncüde yine dâvet et-mek üzere geldi. Bu sefer Küreyb, kendisini içeri aldı ve :

— Kovulduğun hâlde tekrar tekrar niçin geldin? diye kendisinden sordu. O da :

— Yirmi yıldır nefsimi zilletle alıştırdım. Onu köpek hâline getirdim. Köpeği ne kadar çağırıp da kovsan yine gelir ve gider. Sonunda bir ke-

(446) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Metin yukarda geç-miştir.

1-TAKVA 2-REİSLİK 3-YARIM KÜRE ŞEKLİNDE YAPILAN BİNA DAMI
4-BÜYÜKLENME 5-KÜÇÜK 6-TEVAZULU

mik parçası versen râzı olur. Sen de beni elli def'a çağırıp kovsan yine gelir ve giderim, dedi.

Yine bu zattan hikâye edildiğine göre, diyor ki; bir def'a bir mahallede oturdum ve orada iyi bir insan olarak bilindim. Bu, benim ağırım ve zoruma gitti. Hamama girdim. Çıkarken iyi bir kot elbise çaldım ve giydim. Benim eski elbiselerimi de üzerine giydim ve dışarı çıktım. Ağır ağır yürümeğe başladım. Hemen yetiştiler, eski elbisemi çıkarıp onlara ait elbiseyi aldıktan sonra iyice bir dayak da attılar. Sonra da hamam hırsızı diye şöhret buldum ve rahat ettim, dedi.

Onlar böylece nefislerini horlaştırırlardı. Önce insanların gözünden düşerler, sonra kendi kendilerini hiç sayarlardı. Zîra kendini beğenen, Allah'tan mahrûm kalır. Kişinin nefsiyle meşgul olması, kendisi ile Allah arasında perde olur. Nefsini böyle düşürdükten sonra artık Allah ile kendi arasında perde kalmaz. Aslında kalblerin Allah'tan uzaklaşması, kendi nefisleri ve başkaları ile meşgul olmalarındandır. En büyük perde de nefis meşgalesidir. Bestam'ın ileri gelenlerinden hâtırı sayılır bir zât, devamlı olarak Ebû Yezîd'in sohbetinde bulunur. Bir gün Ebû Yezîd'e :

— Otuz yıldır hiç iftar etmemek üzere oruca ve hiç yatmamak üzere de gece ibâdetine devam ederim. Fakat bu senin anlattıklarının hiç birinin zevkini kalbimde bulamadım. Hâlbuki ben bu mükâşefe ilmine inanır ve onu severim, der. Ebû Yezîd :

— Otuz değil, üçyüz yıl aynı şekilde ibâdet etsen yine bu dediklerinin zevkine eremezsin, der. Adam :

— Sebebi nedir? diye sorar. Ebû Yezîd :

— Zîra sen, nefsinle meşgul ve bu sebeble mahcûb ve memnû'sun, der. Adam :

— Bunun çaresi var mı? deyince, Ebû Yezîd :

— Sen onu kabul etmezsin, der. Adam :

— Edeceğim, sen söyle, diye ısrar edince, Ebû Yezîd :

— O hâlde hemen berbere koş; saç ve sakalını kestir, bu süslü elbiseni çıkar, kalın abâ giy, boynuna ceviz dolu bir torba tak, çocukları etrafına topla ve: «Kim bana bir tokat atarsa ona bir ceviz vereceğim» de, sonra sokaklarda seni bilen ve bilmeyenlerin yanında böylece dolaş, der. Adam :

— Sübhânallah, bu ne biçim şey ki bana teklif ediyorsun? der. Bunun üzerine Ebû Yezîd :

— Senin, «Sübhânallah» sözün, şirktir, der. Adam :

— Nasıl şirk olur? deyince, Ebû Yezîd :

— Zîra sen, Allah'ı değil, kendini büyütüyorsun, nefsini tesbih ediyorsun, der. Adam daha da şaşırır ve :

— Bu dediğini yapamam, bana göstereceğin başka bir yol var mı? deyince, Ebû Yezîd :

— Senin için yine buradan başlayacağım, deyince, adam :

— Ben bunu yapamam, dedi. Bunun üzerine Ebû Yezîd :

— Zâten daha başlangıçta senin kabûl etmeyeceğini ben sana söylemiştim, der.

Ebû Yezîd'in anlattığı bu tedâvi usûlû, nefsini beğenmek ve insanların kendisine bakmasını arzû etmek gibi hastalığa yakalananların tedâvi yoludur. Bu hastalıktan, başka kurtuluş çaresi yoktur. Bu tedâvi ve ameliyata dayanamayan, buna tahammül edip kendisini tedâvi ederek bu mertebeye yükselenenleri veya hiç bu hastalığa yakalanmadan bu derecelere ulaşanları inkâra kalkışmamalıdır. Sıhhat derecesinin en azı, bunun mümkün olduğuna inanmaktır. Bundan da mahrum olana yazıklar olsun.

Bu mükâşefe, şeri'atte açık ve meydanda iken, ne yazık ki kendisini şeri'at âlimi sayan bâzı kimselere göre çok uzak bir ihtimaldir. Hâlbuki Resûl-i Ekrem: «Şey'in azı çoğundan ve bilmediği bildiğinden kendisi için daha sevimli olmayan kulun imânı kâmil olmaz» (447) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ لَا يَخَافُ فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَا تَمُوتُ وَلَا يَسْرَابِي
بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ وَإِذَا عُرِضَ عَلَيْهِ أَمْرَانِ أَحَدُهُمَا لِلدُّنْيَا وَالْآخِرِ
لِلْآخِرَةِ أَشْرَأَ أَمْرَ الْآخِرَةِ عَلَى الدُّنْيَا هـ

«Üç şey kimde bulunursa imânı kemâle ermiş olur: Allah rızası uğrunda, yerenlerin yermesine aldırış etmeyen, ameli ile riyakârlık etmeyen ve biri dünya, diğeri de âhiret ile ilgili iki şey kendisine arzolandığı vakit, âhiret ile ilgili olanı tercih edendir» (448). Yine Resûl-i Ekrem :

لَا يَكْمُلُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَكُونَ فِيهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ، إِذَا غَضِبَ لَمْ
يُخْرِجْهُ غَضَبُهُ عَنِ الْحَقِّ وَإِذَا رَضِيَ لَمْ يُدْخِلْهُ رِضَاهُ فِي بَاطِلٍ وَإِذَا
قَدَّرَ لَمْ يَتَنَاوَلَ مَا لَيْسَ لَهُ هـ

«Üç haslet kendisinde bulunmadıkça kişinin imânı kemâl bulmaz. (Bunlar) kızdığı vakit hiddeti kendisini haktan ayırmamak, memnuniyeti vaktinde bâtıla girmemek, gücü yettiği vakit hakkı olmayan şey'i almaktır» (449) buyurmuştur. Başka bir hadîsde de: «Üç şey vardır ki, bunlar kime verilmişse, Dâvud'un eline verilen gibi ona da verilmiştir. (Bunlar)

(447) Sâhib-i Firdevs, Ali b. Ebû Talha'dan (R.A.) zikretmiştir.

(448) Ebû Mansûr Deylemi «Müsned-i Firdevs»inde Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İbn Hibban Sika'dan olduğunu söyler.

(449) Taberânî rivâyet etmiştir.

hiddetli ve hiddetsiz zamanlarda adâlet, varlık ve yoklukta iktisad, gizli ve âşikârede Allah'tan korkmaktır» (450) buyurmuştur.

İşte bunlar, kâmil îman için Resûl-i Ekrem'in anlattığı şartlardır. Kendini din âlimi saydığı hâlde bu şartlardan zerresi kendisinde bulunmayan adama şaşarız. Kendisi daha bu durumda iken, bunca makamları geçtikten sonra erilebilen bu mertebeyi aramağa yeltenmesi de şâyân-ı hayrettir.

Haberlerde vârid olduğuna göre, Allahu Teâlâ peygamberlerden birisine: «Ben, dostluğum için beni zikirden yorulmayan, benden başka gayesi olmayan ve benim üzerime başka hiç bir şey'i tercih etmeyen, ateşte yansa bile ondan acı duymayan, neşterlerle parça parça edilse de acısını hissetmeyen kimseleri seçerim» diye vahyetmiştir.

Sevgide bu dereceye ulaşamayan kimse, sevgiden sonra gelen bu keşif ve kerâmetleri nereden bilebilir? Çünkü bunların hepsi sevgiden sonra, sevgi de kâmil îmandan sonra gelir. İmanın makamları, ziyade ve noksanlıktaki derece farkları sayılamıyacak kadar çoktur. Bunun için Resûl-i Ekrem Sıddık-ı A'zam'a :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَعْطَاكَ مِثْلَ إِيْمَانِ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِي مِنْ أُمَّتِي وَأَعْطَانِي
مِثْلَ إِيْمَانِ كُلِّ مَنْ آمَنَ بِهِ وَلَدِ آدَمَ ۝

«Allahu Teâlâ sana ümmetimin tümünün îmanı gibi îman, bana da âdemoğullarının tümünün îmanı gibi îman nasib etmiştir» (451) buyurmuştur. Diğer hadiste de :

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ثَلَاثَ مِائَةِ خَلْقٍ مِنْ لَقِيَهُ بِخُلُقٍ مِثْلِهَا مَعَ التَّوْحِيدِ دَخَلَ
الْجَنَّةَ كُلُّهَا فَيَا أَبَا بَكْرٍ وَاحْبُبْهَا إِلَى اللَّهِ الْمُتَخَشَّعِ ۝

«Allahu Teâlâ'nın üçyüz ahlâkı vardır. Tevhid ile birlikte bu huylardan birisi ile Allah'a kavuşan, Cennet'e girer. (Hz. Ebû Bekir, «Bende bu ahlâktan hiç var mı?» deyince, Resûl-i Ekrem) Ey Ebâ Bekir, bu ahlâkların hepsi sende mevcuttur. Allah katında bu huyların en sevgilisi de cömerdliktir» (452) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem: «Gökten sarkıtılmış bir mizan gördüm. Beni bir kefesine, ümmetimi de öbür kefesine koydular, ben ağır geldim. Sonra Ebû Bekir'i bir kefesine ve ümmetimi diğer kefesine koydular, Ebû Bekir

(450) Benzeri yukarda geçmiştir.

(451) Ebû Mansûr Deylemî, «Müsned-i Firdevs»inde Hâris-i A'ver'den rivâyet etmiştir.

(452) Taberânî, «Evsat»ında Enes'den (R.A.) merfû olarak rivâyet etmiştir.

ağır geldi» (453) buyurdu. Bütün bunlarla beraber Resûl-i Ekrem daima Rabbisi ile istiğrak hâlinde olduğu için başkasıyla hüllet ve dostluk kuramamış ve: «Eğer insanlardan dost edinseydim, Ebû Bekir'i dost edinirdim, fakat sizin arkadaşınız Allahu Teâlâ'nın dostudur» (454) buyurmuştur.

20 nci BEYÂN : KİTÂBIN SONU OLUP, MUHABBET İLE İLGİLİ MÜTEFERRİK MEVZU'LAR HAKKINDADIR.

Süfyân-ı Sevrî: «Muhabbet, Resûl-i Ekrem'e uymaktır». Başka birisi, zikre devamdır. Daha başkası, sevgiliyi her şey üzerine tercihtir. Diğer bâzıları da, dünyada kalmaktan hoşlanmamaktır, demişlerdir. Bütün bunlar, muhabbetin kendisini değil, neticesini anlatmaktır. Muhabbetin kendisine hiç temas etmemişlerdir. Diğer bâzıları: «Muhabbet, sevgiliden gelen öyle bir mânâdır ki, onu gönülleri anlayamadığı gibi dillerde anlatmaktan imtina' ederler» demişlerdir. Cüneyd de: «Allahu Teâlâ, herhangi bir şey ile ilgisi olanlara muhabbeti haram kılmıştır. İvâz karşılığı olan sevgi, ivazın zevâli ile zâil olur» demiştir. Zû'n - Nûn-ı Mısri: «Allah sevgisini izhâr edene, başkasına zillet göstermesinden sakınmasını söyle.» demiştir. Şiblî'ye, ârifi ve seveni bize anlat, dediklerinde, Şiblî, ârif konuştuğu, âşık da sustuğu vakit helâk olur, dedi ve yine Şiblî :

«Ey kerem sâhibi büyüğüm, senin sevgin her hâl ü kârda devam etmektedir.»

«Ey gözümde uykuyu kaldıran Allah'ım, Sen, benim bütün geçmişimi bilirsin.»

«Rabbimî hâtırladım diye ne şaşarım, ben O'nu unuttum mu ki, unuttuğumu hatırlamış olayım.»

«Seni zikrettiğim vakit, ölür ve sonra dirilirim. Eğer sana hüsn-i zannım olmasa dirilmezdim.»

Ümid ile yaşar iştiyâk ile ölürüm, benim ölü kalmamdan sana bir şey yoktur.»

«Muhabbet şarâbını bardak bardak içtim, ne şarap tükendi ve ne de ben kandım.»

«Ne olaydı hayâlî gözümün önüne geleydi, bakmakta kusur edersem gözüm kör olaydı» demiştir.

Bir gün Râbî'a-i Adeviye :

— Bize sevgilimizi gösterecek olan yok mu? deyince, hizmetçisi :

— Dostumuz yanımızdadır, fakat dünya bizi ondan ayırıyor, dedi. İbn Celâ diyor: «Allahu Teâlâ İsâ aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Ben kulumun sırrında, dünya ve âhiret sevgisinden bir şey bulmadığım vakit, onu benim sevgimle doldurur ve kendi himâyem altına alırım.» Denildi ki; bir gün Semnûn, muhabbet üzerinde konuştu. Tam o sırada bir kuş yanına

(453) Ahmed Ebû Ulâme'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(454) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Metin olarak yukarda geçmiştir.

indi ve gagasını yere vura vura kanatarak öldü. İbrahim b. Edhem de bir gün: «İlâhî, Senin bana lûtfettiğin muhabbetin ve beni me'nûs ettiğin zikrinin ve azametini tefekkürde bana bahşettiğin imkân karşısında, Cennet'in benim nazarımda sivrisineğin kanadı kadar değerli olmadığını bilirsin» dedi.

Seriyyü's-Sakatî de: «Allah'ı seven yaşar, dünyaya meyleden şaşar. Ahmak olan akşam sabah leşe koşar, akıllı olan da kendi kusurlarını arar» demiştir.

Bir gün Râbî'a-i Adeviye'ye :

— Resûl-i Ekrem'e karşı sevgin nasıldır? diye sorduklarında, o:

— Vallahi, onu çok severim, fakat Hâlıkın sevgisi, mahlûkun sevgisinden beni alıkoymuştur, dedi. İsâ aleyhisselâm, amellerin en makbûl olanından soranlara, Allah'tan râzı olup onu sevmektir, diye cevap vermiştir. Ebû Yezîd de: «Seven, ne dünya ve ne de âhireti sevmez, ancak mevlâsını sever» dedi. Şiblî de: «Sevgi, zevkte şaşkınlık, saygıda ise hayranlıktır» demiştir. Diğer bâzıları: «Muhabbet, seni, senden yok edip, senden sana yönelecek bir şey'i bırakmamaktır» demişlerdir. Yine denildi ki; muhabbet, neş'e ve ferahlıkla kalbin sevgiliye yaklaşmasıdır. Havvas da muhabbet için şöyle diyor: «Muhabbet, irâdeyi yok etmek, bütün sıfat ve ihtiyaçları yakıp mahvetmektir.»

Sehlî'e, muhabbetten sorduklarında, «Müşâhededeki maksadın ne olduğunu anladıktan sonra, kendini müşâhede için Allahu Teâlâ'nın, kalbe ihsân ettiği bir lûtuftur» diyor. Denildi ki, sevenin muâmelesi, dört kademe üzerinedir. Bunlar, muhabbet, heybet, hayâ ve tâzîmdir. Bunların da en makbûlü, tâzîm ve muhabbettir. Zira bu iki kademe Cennet'te de devam edecektir, fakat diğerleri kalkacaktır. Herm b. Hayyan da: «Mü'min, Rabbisini bildiği vakit O'nu sever. Sevdigi vakit O'na yönelir. Bu yönelmenin zevkine vardığı vakit artık bir daha istekle dünyaya, fetret ve tenbellik gözü ile âhirete bakmaz. O zevk, onu dünyadan alıp âhirete yöneltir.

Abdullah b. Muhammed anlatıyor: «Gözlerinden yaşları akarak ağlayan âbide bir kadının: «İlâhî, hayattan usandım. Eğer ölümü satsalar, sana ulaşmak için ölümü hemen satın alırdım» dediğini duydum. Bunun üzerine kadına :

— Ameline güvenerek mi böyle konuşuyorsun? dediğimde, kadın:

— Hayır, amelime değil, Allah'a olan sevgime ve hüsn-i zannıma güveniyorum. Ben O'nu sevdiğim hâlde acaba O, beni azâb eder mi? dersin, dedi.

Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a şöyle vahyetmiştir: «Eğer benden yüz çevirenler, benim onları nasıl beklediğimi, onlara nasıl acıdığımı ve onların günâhı terketmelerini nasıl istediğimi bilseler, onlar bana heveslerinden hemen ölür ve benim sevgimden birbirlerinden ayrılırlardı. Ey Dâvud! İşte benden yüz çevirenlere karşı irâdem budur. Bundan, bana yönelenlere karşı irâdemim ne olacağını sen düşün. Ey Dâvud, kulunun bana en çok muhtaç olduğu zaman, benden müstağni olduğu andır. Benim

1-ALİŞİK

2-ZAYIFLIK

3-İHTİYAĞSIZ

de kuluma en çok merhamet edeceğim zaman, kulumun bana arka çevirdiği andır. Benim katımda en yüksek mevkii de bana yöneldiği andır» buyurdu.

Ebû Hâlid es-Sığar anlatıyor: «Peygamberlerden birisi, âbidlerden birisi ile karşılaştı ve peygamber âbide :

— Sizin amelinizle bizim amelimiz arasında fark vardır, dedi. Çünkü siz, korku ve ümid üzerine amel edersiniz. Biz ise muhabbet ve şavk ile amel ederiz» dedi.

Şiblî diyor: «Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a: «Ey Dâvud, Benim zikrim, beni zikredenler için; Cennet'im, bana itâat edenler için; ziyâretim, bana müştak olanlar için; ben ise özel olarak seni sevenler içinim» buyurmuştur. Yine Âdem aleyhisselâm'a bir vahyinde Allahu Teâlâ: «Ey Âdem, seven kimse, sevgilisinin sözüne inanır. Sevgilisi ile ünsiyet eden, O'nun işine râzı olur. O'na müştak olursa O'na ulaşmak için bütün imkânlarını kullanır» buyurdu.

Havvas, göğsünü döverek: «Âh iştiyakım o kimseye ki, o, beni görür ve fakat ben O'nu göremem» derdi.

Cüneyd anlatıyor: «Yûnus aleyhisselâm gözleri kör oluncaya kadar ağladı. Beli bükülünceye kadar kıyâm etti. Oturak hâle gelinceye kadar namaza devâm etti» dedi. Ve devamla: «Eğer seninle aramızda ateşten deniz olsa da onu aşar ve sana gelmeğe çalışırım» dedi.

Hz. Ali diyor: «Resûl-i Ekrem'e sünnetinden sordum. Resûl-i Ekrem: «Mârifet sermayem, akıl dinimin aslı, sevgi benim esasım ve temelim, şavk ise merkebim, Allah'ı zikir ünsiyetim, itimad hazinem, hüzn arkadaşım, ilim silâhım, sabır cübbem, rıza ganimetim, acziyet fahrim, zühd san'atım, yakın kuvvetim, doğruluk şefâatçim, tâat sevgilim, cihad ahlâkım ve iki gözümün karargâhı namazda kılındı» (455) buyurdu. Zû'n - Nûn da: «Ruhları bölük bölük yaratan Allah'ı tesbih ederim. Âriflerin ruhları kuds ve Celâlidir. Bunun için Allah'a müştaktırlar. Mü'minlerin ruhları ise Ruhânîdir, bunun için Cennet'e meylederler. Gaafillerin ruhları da havâîdir, bunun için dünyaya yönelirler» dedi. Şeyhlerden birisi anlatıyor: «Lukam dağında esmer benizli, zayıf vücudlu bir adam gördüm. Bir hücreden diğer bir hücreye koşarken: «Şavk ile hevâ, beni gördüğün bu hâle sürükledi» diyordu.

Denildi ki şavk, velîlerinin gönüllerine Allahu Teâlâ'nın yaktığı bir ateştir. Bu ateş, gönüllerdeki hâtıra, irâde, ârıza ve hâcetleri yakar. Muhabbet, üns, şavk ve rızâ hususunda bu kadar açıklamayı kâfi bulduk.

Bununla yetinelim. Allah doğrudan ayırmasın. Doğruya hidâyet eden O'dur.

Muhabbet, şavk, rızâ ve üns kitâbı burada sona erdi. Bunu Niyyet, İhlâs ve Doğruluk Kitâbı tâkib edecektir.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitab: 6'nın sonu)

(455) Hadisi, Kadı b. Ebû İyâd zikretmiştir.

1-ŞEVK 2-TUTKUN 3-BİNEK 4-KUYU 5-ACİZLİK 6-ÖĞÜNME 7-KUDSİLİK 8-HABERSİZ 9-(HAVAYA AİT) 10-İSTEK 11-İHTİS 12-ÜNSİYET 13-YETERLİ

İhyâu 'Ulumi'd-Dîn (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

YEDİNCİ KİTAB

KİTÂBU'N-NİYYE VE'L-İHLÂS VE'S-SIDK

(NİYYET, İHLÂS VE DOĞRULUK KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONİKİ BEYANDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : NİYYETİN FAZİLETİ. 652-658
- 2 nci BEYÂN : NİYYETİN HAKİKATİ. 658-660
- 3 üncü BEYÂN : RESÛL-İ EKREM'İN «MÜ'MİNİN NİYYETİ AMELİNDEN HAYIRLIDIR» BUYURDUĞUNUN İZAHİ. 660-663
- 4 üncü BEYÂN : NİYYET İLE İLGİLİ AMELLERİN TAFSİLÂTİ. 664-671
- 5 inci BEYÂN : NİYYET İHTİYARDA DAHİL DEĞİLDİR. 671-675
- 6 nci BEYÂN : İHLÂSIN FAZİLETİ. 675-680
- 7 nci BEYÂN : İHLÂSIN HAKİKATİ. 680-684

- 8 inci BEYÂN : İHLÂS HAKKINDA ŞEYHLERİN SÖZLERİ. 684 - 685
- 9 uncu BEYÂN : İHLÂSİ KARIŞTIRAN SEBEBLERİN DERECELERİ. 686 - 688
- 10 uncu BEYÂN : ŞAİBELİ AMELİN HÜKMÜ VE SEVABA HAK KAZANDIĞI. 688 - 692
- 11 inci BEYÂN : SADAKATİN, DOĞRULUĞUN FAZİLETİ. 692 - 694
- 12 nci BEYÂN : SİDK'İN HAKİKATİ, MA'NASI VE DERECELERİ. 694 - 703

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Şükredenlerin hamdi gibi Allah'a hamdeder, yakine varanların imânı gibi, O'na inanır ve sâdıkların ikrârı gibi Onun birliğini ikrâr ve itirâf ederiz. Allahu Teâlâ'nın, âlemlerin Rabbi ve kendisinden başka ibâdete lâyık kimsenin olmadığına, yer ve gökleri yaratıp; melek, cin ve insâna, ihlâs ile ibâdeti tekliף ettiğine şehâdet ederiz. Nitekim âyet-i celîle'de :

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

«Onlar, dîni yalnız Allaha has kılarak O'na ibâdet etmekle emrölundular» (98 - Beyyine: 4) buyurulmuştur. Allah için olan, ancak hâlis ve metîn dîndir. Allahu Teâlâ ortakların ortaklığından münezzehtir.

Salât ü selâm, Resûllerin seyyidi ve efendisi olan Hz. Muhammed'e, O'nun, her yönden temiz ve temizleyici olan âl ve ashâbı üzerine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; kalb-i selim sâhiblerine iman basîreti ve Kur'an nûru ile keşfedilmiştir ki, saâdete, ancak ilim ve amel sâyesinde ulaşılabilir. İnsanlar hep helâktedir, yalnız âlimler kurtulmuştur. Âlimler de helâktedir, ancak ilmiyle amel edenler kurtulmuştur. Amel edenler de helâktedir, ancak ihlâs ile amel edenler kurtulmuştur. İhlâs ile amel edenler de büyük korku ve tehlike üzerindedirler. Niyketsiz amel yorgunluk, hâlis olmayan niyyet ise riyakârlıktır. Riyâ, nifâka denk ve isyâna eşittir. Hakka dayanmayan ve hâlis olmayan ihlâs da havadır. Nitekim bu gibi karışık ameller hakkında Allahu Teâlâ :

وَقَدْ مَنَّا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا

«Yaptıkları her işi ele alır onu toz duman ederiz» (25 - Fûrkan: 23) buyurmuştur.

1- SÖYLEME İSPAT

2- KUSURSUZ

3- İKİ YÜZLÜLÜK

Ne olaydı bileydim, niyyetin hakikatini bilmeyen, niyyeti nasıl düzeltebilir veya ihlâsın hakikatini bilmeyen de niyyetini tashih etse bile nasıl ihlâs edebilir? Ve doğruluğu bilmeyen ihlâs sâhibi, sadâkatı nasıl arayabilir? Allahu Teâlâ'ya itâatı irâde eden her kulun ilk vazifesi, mârifetin hüsûlû için niyyeti öğrenmek, sonra kurtuluş ve hâlâs vesilesi olan sadâkat ve ihlâsı anladıktan sonra niyyeti amel ile tashih etmektir. Bunun için biz de burada sıdk ve ihlâsın mânalarını üç babda anlatacağız.

Birinci Bab: Niyyetin Hakikati ve Mânâsı Beyânındadır.

İkinci Bab: İhlâs ve Onun Hakikatleri Beyânındadır.

Üçüncü Bab: Sıdk ve Onun Hakikati Beyânındadır.

BİRİNCİ BAB

Burada Niyyetin Fazileti, Hakikati, Niyyetin Amelden Hayırlı Olduğu, Nefs ile İlgili Olan Amellerin Fazileti ve Niyyetin İhtiyar ve İrâde Dışında Olduğu Anlatılacaktır.

1 inci BEYÂN : NİYYETİN FAZİLETİ

Âyet-i celile :

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

«Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma.» (6 - En'am: 52). Buradaki «İrâde» den maksad, niyyettir. Resûl-i Ekrem de :

أَنَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَأَنَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَبْتَغِيهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ هـ

«Ameller niyyet ile dir ve herkese, neyi niyyet etmişse o vardır. Kim ki Allah ve Resûlü yolunda hicret etmişse, hicreti Allah ve Resûlünedir. Kim ki dünyalığı elde etmek veya bir kadınla evlenmek için göç etmişse, onun da hicreti niyyet ettiği şey'edir» (456) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

(456) Buhârî ile Müslîm, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

1-DÜZELTME 2-HASIL PEYDAH 3-SELAMETE ERMEK

أَكْثَرُ شُهَدَاءِ أُمَّتِي أَصْحَابُ الْفَرَشِ وَرُبَّ قَبِيلٍ بَيْنَ الصَّغِيرِ وَاللَّهِ أَكْبَرُ

«Ümmetimin şehidlerinin çoğu, başı yastıkta ölenlerdir. Savaş alanında nice öldürülenler vardır ki, onların niyyetini ancak Allah bilir» (457).

Yine Allahu Teâlâ : *إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا*

«Bunlar düzeltmek isterlerse, Allah onların aralarını bulur» (4 - Nisâ: 35), buyurmuş ve niyyeti, muvaffak olmanın sebebi kılmıştır. Resûl-i Ekrem de: «Allahu Teâlâ sizin sûret ve mallarınıza değil, niyyet ve amellerinize bakar» (458) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ أَعْمَالًا حَسَنَةً فَتَضَعُ الْمَلَائِكَةُ فِي صُحُفٍ مُخْتَمَةٍ
فَلَقَى بِرَبِّهِ إِلَهَ تَعَالَى فَيَقُولُ : الْقَوَاهِذِ الصَّحِيفَةِ فَإِنَّهُ لَمْ يُورَدْ
بِمَا فِيهَا وَجْهِي ، ثُمَّ يُنَادِي الْمَلَائِكَةَ اكْتُبُوا لَهُ كَذَا وَكَذَا ، فَيَقُولُونَ :
يَا رَبَّنَا إِنَّهُ لَمْ يَعْمَلْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ ، فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّهُ نَوَاهُ

«Kul, bir çok iyi ameller işler. Bu ameller mühürlü bir zarfda melekler tarafından Allah'a yükseltilir ve bu zarf Allah'ın huzuruna konur. Allahu Teâlâ: «Bu zarfı atınız, zira bunun içindeki amel ile benim rızam kasdedilmemiştir» buyurur. Sonra Allahu Teâlâ melekleri çağırır ve: «Şu şu amelleri ona yazınız» buyurur. Melekler, «Yâ Rab, o, bunların hiç birini yapmadı» derler, Allahu Teâlâ, «Yapmadı amma, yapmağı niyyet etti» buyurur» (459) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem : «İnsanlar dörde ayrılır. Birisi bir adamdır ki, Allahu Teâlâ ona hem ilim ve hem de mal nasib etmiş, o, da ilmiyle malında tasarruf etmiştir. Yâni helâlinden kazanmış ve meşrû yerde harcamıştır. Başka birisi de: «Benim de ilmim ve malım olsaydı, ben de bu adam gibi yapardım» dedi. Bunların ikisi mükâfatta beraberdır. Diğer birisine de Allahu Teâlâ mal verdi fakat ilim vermedi. Cehâleti ile beraber malını kullanmakta, körün düşmesi gibi düşüp kalkmakta, yâni helâl ve harâma aldırış etmemektedir. Diğer birisi de: «Eğer Allah bana servet verseydi ben de bu adam gibi har vurur harman savururdum» der. Bunların ikisi de günahta beraberdirlere» (460) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem

(457) Ahmed, İbn Mes'ud'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(458) Metin yukarda geçmiştir.

(459) Dârekutni, Enes'den (R.A.) hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

(460) Metin olarak yukarda geçmiştir.

böyle buyurmakla, niyyet sebebiyle onları sevab ve günahta ortak kılmıştır.

Tebûk yolculuğunda Enes (R.A.) in Resûl-i Ekrem (S.A.V.) den rivâyet ettiği :

إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَهْوَامًا مَا قَطَعْنَا وَادِيًا وَلَا وَطِئًا مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ
وَلَا أَنْفَقْنَا نَفَقَةً وَلَا أَصَابْنَا مَخْمَصَةً إِلَّا شَرَكُونَا فِي ذَلِكَ وَهُمْ
بِالْمَدِينَةِ حَسِبَهُمُ الْعُذْرُ

«Medine'de öyle kimseler var ki, bizim kat'ettiğimiz mesafe, çiğnediğimiz topraklar, kâfirleri kızdıracak şekilde attığımız her adım, infak ettiğimiz her şey ve çektiğimiz sıkıntı ve açlıktan alacağımız mükâfat gibi mükâfat da onlara vardır» buyurdu. «Bu nasıl olur?» diyenlere, Resûl-i Ekrem: «Çünkü onları mâzeretleri geri bırakmıştır» (461) diye cevap verdi. Hadîsde de hüküm böyledir. Hüsn-i niyyet sâyesinde amelde ortak oldular.

İbn Mes'ûd (R.A.) dan gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem :

«Herkes hangi şey için hicret ederse onun nasîbi o şeydir» (462) buyurmuştur. Nitekim nişanlısının peşine Mekke'den Medîne'ye hicret edip, onunla evlenene, «Ümmü Kays'ın mühâciri» denmiştir. Yine haberde adamın biri savaş alanında öldürüldüğü hâlde, ona, «Katil-i himâr [merkeb peşinde ölen adam]» demişlerdir. Çünkü adamın, karşısındaki ile savaşmak-taki gaayesi, onun azık, elbise ve merkebini almaktı. Bunları alamayıp kendisi öldürölünce, niyyetinin adını aldı (463).

Ubâde (R.A.) nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem : «Kim ki gazâ ve savaşta yalnız ganimeti niyyet ederse, ona da niyyet ettiği şey vardır» (464) buyurmuştur. Ubeyy (R.A.) anlatıyor: «Bir adamın savaşta bana yardımcı olmasını istedim. O da, «Bana bir ücret takdir edersen savaşırım» dedi. Ben de mecburî olarak kendisine va'dda bulundum ve va'dettiğimi ödedim. Daha sonra da durumu Resûl-i Ekrem'e haber verdim. Resûl-i Ekrem :

«Ona, dünya ve âhiretinden ancak senin takdir ettiğin ücret vardır» (465) buyurmuştur.

İsrâiliyyâtan gelen bir haberde, adamın biri iyice acıktığı bir sırada yolu, kumdan bir tepeye uğradı. Aç olan midesi ile kuma bir baktı ve : «Eğer bu kum yığını bir yiyecek olsa ben bunu bütün yoksullara dağıtır-

(461) Buhârî ve Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

(462) Taberânî ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(463) Ebû İshak mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(464) Yukarda geçti.

(465) Yukarda bir kaç def'a geçti.

dım» dedi. Allahu Teâlâ o zamanın peygamberine şöyle vahyetti: «O adama git söyle, Allah senin sadakanı kabûl ve iyi niyyetine teşekkür ediyor; o kadar sevab da senin defterine yazıyor.

Yine bir çok rivâyet yollarında vârid olduğu gibi, Resûl-i Ekrem :

مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ وَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ

«Kim ki bir iyiliği niyyet eder de sonra her hangi bir mâni sebebiyle onu yapamazsa, ona tam bir sevab yazılır» (466) buyurmuştur. Abdullah İbn Ömer (R.A.) in rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

«Kimin niyyeti dünyalık olursa, Allahu Teâlâ onun fakrını ve ihtiyaçlarını gözünün önüne getirir ve en sevdiği şeyden onu uzaklaştırır. Her kimin de niyyeti âhîret olursa, Allahu Teâlâ zenginliği onun kalbine yerleştirir, kayıplarını bir araya toplar ve en çok kaçınacağı şeyden onu uzaklaştırır» (467) buyurmuştur.

Ümmü Seleme (R.A.) nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem, savaş alanını dolduracak olan ordudan söz edince, ben de «Para ile veya zorla getirilecek askerler de var mı içlerinde?» dedim, Resûl-i Ekrem: «Niyyetleri üzere haşrolurlar» (468) buyurdu.

Hiz. Ömer'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

«Öldürülenler, niyyetlerine göre öldürülürler» (469) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

إِذَا التَّقَى الصَّاقَانِ نَزَلَتِ الْمَلَائِكَةُ تَكْتُبُ الْخَلْقَ عَلَى مَرَاتِبِهِمْ فَلَا يُقَاتِلُ لِلدُّنْيَا وَلَا يُقَاتِلُ حِمِيَّةً وَلَا يُقَاتِلُ عُصْبِيَّةً إِلَّا فَلَا تَقُولُوا أَفْلَانُ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمَنْ قَاتَلَ لِيَكُونَ كَلِمَةً لِلَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

«İki saf (İslâm ordusu ile kâfir ordusu) karşılaştıkları vakit, melekler iner ve tesbit etmeğe başlarlar; falanca dünya için, falanca hamîyyetinden, cesaretinden, falanca asabiyyetinden, milliyetinden sebep savaştı, diye yazarlar. Sakın, «Falanca Allah yolunda öldürüldü» demeyin. Ancak

(466) Taberânî ve Ebû Dâvud, Ya'lâ b. Ümeyye'den rivâyet etmişlerdir.

(467) İbn Mâce, Zeyd b. Sâbit'ten (R.A.) isnâd-ı ceyyid ile biraz farklı olarak rivâyet etmiştir.

(468) Müslim ve Ebû Dâvud, rivâyet etmişlerdir. Metin olarak da yukarda geçmiştir.

(469) İbn Ebî'd-Dünya, Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Allah'ın adını yüceltmek için savaşanlar Allah yolundadır» (470) buyurmuştur. Yine Câbir (R.A.) in rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَمَاتٍ عَلَيْهِ هـ «Herkes nasıl ölür

İse öyle dirilir» (471). Ahnef'in Ebû Bekre'den gelen rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

إِذَا التَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ لِأَنَّهُ
أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ هـ

«İki müslüman kılıçları ile karşılaştıkları vakit, ölen de öldürülen de Cehennem'dedir» buyurdu. «Bu, öldürülen, ölenin suçu nedir?» diye sormaları üzerine, Resûl-i Ekrem: «Zira o da onu öldürmek istemişti» (472) buyurmuştur. Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى صَدَاقٍ وَهُوَ لَا يَنْوِي آدَاءَهُ فَهُوَ زَانٍ وَمَنْ آدَانَ
دَيْنًا وَهُوَ لَا يَنْوِي قَضَاءَهُ فَهُوَ سَاقِرٌ هـ

«Nikâh parasını vermemeği niyyet ederek ölen adam, zinâ etmiştir. Borç alırken vermemeği niyyet eden ise hırsızdır» (473) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ تَطَيَّبَ لِلَّهِ تَعَالَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ
وَمَنْ تَطَيَّبَ لِغَيْرِ اللَّهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرِيحُهُ أَنْتَرُ مِنَ الْجِيفَةِ هـ

«Allah için koku süren, kıyâmet günü misk gibi kokar olduğu hâlde mahşer yerine gelir. Başka maksadla koku sürünen de kıyâmet günü lâşeden daha pis kokulu olarak mahşer yerine gelir» (474) buyurmuştur.

(470) İbn Mübarek «Zühd»ünde İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Son fıkrayı Buhârî ve Müslim, Ebû Mûsâ'dan (R.A.) merfû olarak rivâyet etmişlerdir.

(471) Müslim rivâyet etmiştir.

(472) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

(473) Ahmed, Suheyb'den rivâyet etmiştir.

(474) Ebû'l-Velîd İshak b. Ebû Talha'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Niyyetin Faziletine Dâir Diğer Eserler :

Ömer b. el-Hattâb: «Amellerin efdâli, Allah'ın farzlarını edâ, haramlarından kaçınmak ve Allah katında sâdik niyyettir» dedi.

Sâlim b. Abdullah, Ömer b. Abdülâziz'e yazdığı mektubda: «Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın kuluna yardımı, niyyeti nisbetindedir. Kimin niyyeti tam olursa, Allah'ın ona olan yardımı da tam olur. Niyyeti ne nisbette eksilirse, Allah'ın yardımı da o nisbette azalmış olur».

Seleften birisi: «Nice küçük ameller vardır ki, niyyetler onları büyütür. Nice büyük görünen ameller vardır ki, niyyetler onları küçültür» demiştir. Dâvûd-ı Tâî: «İyi adamın himmeti takvâ olur. Eğer bütün âzaları onu dünyalığa çekseler de onun sâlih niyyeti bir gün onu doğru yola götürür. Câhil ise bunun aksinedir» demiştir.

Sevrî anlatıyor: «Eskiler nasıl amel edeceklerini öğrendikleri gibi, nasıl niyyet edeceklerini de öğrenirlerdi.

Nitekim âlimlerden birisi «Amelden önce, amel için, niyyeti öğren. Hayrı niyyet ettiğin müddetçe, sen, hayır üzeresin» demiştir.

Müridlerden birisi âlimleri dolaşır ve: «Devamlı olarak Allah için amele beni delâlet edecek olan yok mu? Zira ben hiç bir ânı boş geçirmek istemem» derdi. Ona, «Sen aradığını burada buldun, elinden geldiği kadar iyilik ve ibâdet yap. Yorulduğun vakit, yapacağına niyyet et. Bu niyyet sâyesinde her saatin ibâdetle geçmiş olur, dendi. Bunun gibi seleften birisi de: «Allah'ın size olan in'âmı, sayılamıyacak kadar çoktur. Günahlarınız da yine sizin bilemediğiniz kadar çoktur. Akşam - sabah tevbe edin ki, Allahu Teâlâ bu aradaki kusurlarınızı bağışlasın» demiştir. İsâ aleyhisselâm da: «Müjde o göze ki, günahsız olarak uyudu ve yine günahsız olarak uyandı» demiştir. Ebû Hüreyre (R.A.) de: «İnsanlar, niyyetlerine göre haşrolurlar» demiştir.

Fudayl b. İyad :

وَلْتَبْلُوْكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْجَاهِدِيْنَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِيْنَ وَتَبْلُوْا خَبَارَكُمْ

«Andolsun ki sizi, içinizden cihâda çıkanları ve sabredenleri meydâna çıkarana ve haberlerinizi açıklayana kadar deneyeceğiz» (47 - Muhammed: 31) âyet-i celîle'sini okuduğu vakit ağlayarak onu tekrarlardı ve: «Şâyet, bizi ibtilâ edersen, bütün gizli hâllerimizi açığa çıkarır ve bizi rüsvây edersen» derdi. Hasan-ı Basrî de: «Cennet ehlinin ebedî Cennet'te ve Cehennem halkının da ebedî olarak Cehennem'de kalmaları, niyyetleri sebebiyledir. Çünkü niyyetleri inançlarında ebedîdir» dedi.

Ebû Hüreyre (R.A.) diyor: «Tevrat'da, «Benim rızam murâd edilen şey'in azı çok, başkası murâd edilenin de çoğu azdır» diye yazılıdır» dedi. Bilâl b. Sa'd: «Kul, mü'minin, dediği vakit, Allahu Teâlâ, ameline bakmadan onu bırakmaz. Amel ettiği vakit vera'ına bakar. Vera' sâhibi olunca da niyyetine bakar. Niyyeti de hâlis olursa, artık diğer kusurlarını Allahu Teâlâ düzeltir.

Demek ki amellerin direği niyyettir. Amel, hayır olması için hâlis niyyete muhtaçtır. Fakat amel mümkün olmasa da, niyyet bizâtihi hayırdır.

2 nci BEYAN : NİYYETİN HAKİKATI

Bilmiş ol ki; niyyet, bir mâna üzerine devreden irâde ve kasdın ayrı deyimleridir. Bu da kalb için bir hâl ve bir vasıftır ki, onu iki emir koltuklar. Bu iki emir de ilim ve ameldir. İlim önce gelir, çünkü ilim, asıl ve şarttır. Amel ise ilme tâbidir. Zîra amel, ilmin dalı ve meyvesidir. Bunun izâhı şöyledir: Her amel, yâni ihtiyârî olan her hareket ve sükûn üç şey ile meydâna gelir. Bunlar, ilim, irâde ve kudrettir. Çünkü insan, bilmediğini irâde edemez. Önce bir bilgi ister. Murâd etmeden de bir şey yapamaz, onun için de irâde ister. Irâde demek, şimdiki hâlde veya gelecekte maksadına uygun bulduğu şey'e kalbin meyletmesi demektir. İnsan öyle bir yaratılışa sâhibdir ki, bâzı şeyler hoşuna giderken, diğer bâzıları da hoşuna gitmez. Bunun için hoşuna gidenleri elde etmek ve hoşuna gitmeyen zararlı şeyleri kendisinden uzaklaştırmak ister. Zararlısından korunmak ve faydalısını elde edebilmek için de bunların hangisinin faydalı ve hangisinin zararlı olduğunu bilip anlaması gerekir. Çünkü besin maddelerini görüp anlamayanın onları alıp yemesi, mümkün olmadığı gibi, ateşi göremeyenin de ondan kaçıp korunması mümkün değildir. İşte bunu sağlamak için Allahu Teâlâ hidâyet ve mârifeti yarattı ve bunlar için de sebebler hazırladı. Bu sebeblerin başında beş duyu gelmektedir. Dâva bu kadarla da bitmiyor, çünkü besin maddelerini yemek için yalnız onları görüp faydalı olduklarını anlamak yeterli değildir. Onları yemeğe, istek ve heves lâzımdır. Zîra hasta adam yemeği görür, faydalı olduğunu da bilir, fakat isteği olmadığı için onları yiyemez. İşte bu sebepten Allahu Teâlâ insanda istek denen şey'i ve kalbin onu almağa yöneltici olan irâdesini yarattı.

Aynı zamanda, onu yiyebilmek için bu kadarı da yeterli değildir. Yemeği görüp heves ve onu yemek istediği hâlde alıp yiyecek imkânları olmadığı için yiyemeyen nice insanlar vardır. Bunun için de Allahu Teâlâ o yemeği alıp yiyebilecek kudret, imkânlar ve hareket eden âlet ve âzalar yaratmıştır. Bu âzalar, kudret ve güç yetirmekle hareket eder. Bu kudret, irâde ve istek ister. Irâde ve istek de bu maddelerin faydalı olduğunu bilip anlamak ister, yâni bu madde benim için faydalı mı değil mi? Bunu bilmesi lâzımdır. Evet, faydalıdır diye karara vardktan ve başka da bir engel bulunmadktan sonra, irâde doğar da ona meyil tahakkuk eder. Irâde meydâna gelince, kudret, âzaları harekete geçirir. Demek ki kudret, irâdenin hizmetçisidir. Irâde de bilgi ve inanca bağlıdır. İşte niyyet, şimdiki hâlde veya gelecekte arzûya uygun olan şey'e meyil ve heves hükmü ile nefsin irâdesidir.

Buna göre insânı ilk hareket ettiren kuvvet, aranan³ goayedir. İnsânı harekete geçiren de budur. İnsânı harekete geçiren garaz, niyyet edilen

1-KENDİLİĞİNDEN - 2-GERGEKLEŞMESİ 3-SONUÇ
4-MAKSAD 5-TESLİM EDEN

maksaddır. Bunun için de içerden tahrik eden kuvvet, kasıd ve niyyettir. Azaları hareket ettirmekle irâdeye hizmet için kudretin harekete geçmesi ise ameldir. Şu kadar var ki kudretin ameli harekete geçirmesi, bâzan bir sebeble olduğu gibi, bâzan da bir işde bulunan iki sebeble olabilir. Kudretin ameli meydâna² getirmesinin iki sebebi bulunduğu vakit, bâzan bu iki sebebin her biri münferid olarak bu amele ve işe sebep olabilecekleri gibi, bâzan da her ikisi birleşmek sûretiyle bu işi meydâna getirmekte müessir olabilirler. Bâzan da diğeri olmasa, bir tanesi de buna kâfi gelirdi ama, ikincisi de ona yardımcı olur ki, bunlar dört kısma ayrılır. Her birini bir misâl ve isimle anlatmağa çalışalım.

Birincisi, irâdenin, işi meydâna getirmesi için tek sebebin yeterli olanıdır. Meselâ, bir insâna yırtıcı bir hayvanın hücum etmesi ve insânın onu her görüşünde hemen yerinden fırlayıp kalkması gibi. Onu rahatsız eden tek sebep, yırtıcı hayvandan kaçmaktır. Adam, yırtıcı hayvanı gördü, onun zararlı olduğunu bildi, canı ondan kaçıp kurtulmak istedi ve bu isteğine uygun olarak kudreti harekete geçti. İşte bu adam için, «Niyyeti, Arslandan kaçmaktır» denir. Çünkü ayağa kalkmakta başka bir maksadı yoktur. Bu niyyet ise hâlistir. Bu hâlis niyyete uygun olarak yaptığı hareketine de ihlâs denir. Yâni bu hareketinin sebebi tektir, ortak bir yönü yoktur.

İkincisi, hareketinin iki sebebi olmaktır. Bunun misâli, tek kişinin taşıyabileceği yükü, iki kişinin beraber taşımasıdır. Bizim konumuzla ilgili misâline gelince; akrabasından fakir bir kimse, adamdan bir şey istemiş. Adam da hem fakir ve hem de akrabası olduğu için istediğini kendisine vermiştir. Hâlbuki sade akrabası olmak veya yalnız yoksulluğu sebebiyle de aynı ikramı kendisine yapacaktı. Akrabasından bir zengin veya akrabası olmayan bir fakire de aynı muâmeleyi yapmasıdır.

Yine doktor, kendisine, «Yarın yemek yemeyeceksin» diye tavsiyede bulunup, o günün de arefeye raslaması gibi. Doktorun tavsiyesi olmasa da adam o gün oruç tutacaktı, arefe olmasa da doktorun tavsiyesine uyarak o gün yemeyeckti. Yâni o günün arefe oluşu ve doktorun tavsiyesi, o gün yememek için her biri müstakil birer sebep idi. Burada ikisi birleşmiş oldu.

İkinci sebep, birincinin arkadaşı gibidir. Bunun için biz buna, sebebde arkadaşlık da diyebiliriz.

Üçüncüsü, bu iki sebebin, tek başlarına harekete geçiremeyip birleşmelerinden hâsıl olan kuvvet karşılığı, kudretin harekete geçmesidir. Bunun misâli, iki zayıf kimsenin, tek başlarına taşıyamadıkları bir şey'i ortaklaşa taşımalarıdır. Bizim konumuzla ilgili olan misâline gelince; zengin olan bir akrabasının kendisinden istediği veya fakir olan yabancı da istediği vakit vermemesi, fakat hem akraba ve hem de fakir olunca istediğini vermesi gibi. Adamı harekete geçiren sebep, iki kuvvetin bir araya toplanmasıdır. Yine hem övülmek ve hem de sevab kazanmak maksadiyle sadaka vermek gibi. Şâyet yalnız kalsa övülmek ihtimâli olmadığı için, verdiği adam fâsık olduğu için, sevab olmayacağı için vermeyecekti, fakat her iki sebep toplanınca kalbi harekete geçirir. Buna da ortaklık diyelim.

Dördüncüsü, mevcûd iki sebebdan birisinin kalbi harekete geçirmek için müstakil olarak yeterli olmasına rağmen ikincisinin bizâtihi kalbi harekete getirecek kudrette olmamakla birinciye katılması ile onu daha da tâkviye etmesi ve işi kolaylaştırmasıdır. Bunun misâli, zayıf adamın, bir yükü taşımakta, kuvvetli adama yardımcı olmasıdır. Gerçi kuvvetli adam, bu yükü kendi başına da taşıyabilirdi fakat zayıfın yardımcı olması, onun işini kolaylaştırmıştır. ³Bizim mevzu' ile ilgili olan benzerine gelince; bir insânın namazda bir virdi ve sadakada bir âdeti olsa, yâni belirli zamanda fazla ibâdet ve yine muayyen zamanda sadaka vermek itiyadı olsa, tam bunları yapacağı sırada etrafında kalabalık insanlar olsa, insanların kendisini görmesiyle bu ibâdetlerin kendisine daha kolay gelmesidir. Hâlbuki yalnızlıkta olsa, yine aynı ibâdetleri yapacaktı. Etrafindakilerin bunu görmeleri daha da hoşuna gitmesi sebebiyle bu ibâdetleri daha kolaylıkla yapmasıdır. Yâni yalnız gösteriş için değil, yapayalnız olsa da bu ibâdetleri yapacaktı. Ancak gösteriş, bu ibâdetleri daha da kolaylaştırmış oldu ve niyyetine riyâ kokusu karışmış oldu. Buna da muâvenet diyelim.

Demek ki işi yapmağı tahrik eden ikinci sebep, ya arkadaş, ya ortak, ya da yardımcıdır. İhlâs bölümünde bunların hükmünü anlatacağız. Buradaki maksadımız, niyyetin kısımlarını anlatmaktır. Çünkü iş, ona sebep olan şey'e bağlıdır, hükmünü oradan alır. Bunun için, «Ameller niyyet ile dir» denilmiştir. Zira ameller tâbidir, bizâtihi hüküm taşımazlar. Hüküm ise, metbu'dur.

3 üncü BEYÂN : RESÛL-İ EKREM'İN :

نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ

«MÜ'MİNİN NİYYETİ AME-

LİNDEN HAYIRLIDIR» (475) BUYURDUĞUNUN İZAHİ.

Bilmiş ol ki; bâzıları, niyyetin amelden hayırlı olduğunun sebebini anlatırken amelin âşikâre ve niyyetini gizli olmasını, gizli amelin ise âşikâre amelden üstün olacağını sebep olarak göstermişlerdir. Bu görüş, doğru olmakla beraber, maksad, bu değildir. Zira buna göre, Allah'ı zikredeceğini veya kamu yararını düşüneceğini niyyet etse, buna göre yalnız bu niyyetin, o zikir ve düşünceden üstün olması lâzım gelirdi ki, doğru olmaz.

Bâzıları da niyyetin, amelin sonuna kadar devam etmesini ve amellerin devam üzere olmamasını tercih sebebi olarak göstermişlerse, bu da zayıftır. Zira bu, az amel, çok amelden hayırlıdır, neticesini doğurur ki, böyle değildir. Çünkü namaza niyyet, bâzan çok kısa bir müddet devâm ettiği hâlde namaz, daha uzun sürer. Buna göre, niyyetin namazdan hayırlı olması lâzım gelir ki, bu da doğru olmaz.

(475) Taberânî, Sehl b. Sa'd ve Nüvas b. Sem'an'dan rivâyet etmiştir.

1-KENDİLİĞİNDEN 2-KUVVETLENDİRME 3-DUA
4-YARDIMCILIK 5-TABI OLUNAN 6-HEP BÜTÜN

Bunun gibi tercih sebebinde, niyyetsiz amelden, amelsiz niyyetin hayırlı olduğunu göstermektedir. Bu, doğru olmakla beraber, maksadın bu olması da uzak bir ihtimaldir. Çünkü niyyetsiz ve gaflet içinde yapılan amellerde ne az ve ne de çok, hiç bir hayır yoktur. Fakat niyyet, müstakil olarak hayırlıdır. Hadîsinin zâhiri tercihi, asıl hayırdaki ortaklardır, yâni mutlaka iki tarafta da hayır olması lâzımdır.

Belki bu hadîsden maksad şudur: Her tâat, niyyet ve amelden meydana gelir. Niyyet de amel de hayır cümlesindendir, fakat tâat cümlesinden olan niyyet amelden hayırlıdır. Yâni amelin de niyyetin de maksad üzerinde te'siri vardır, fakat niyyetin maksad üzerinde olan te'siri daha büyüktür. Yâni tâat cümlesinden olan mü'minin niyyeti, tâat cümlesinden olan amelinden hayırlıdır. Buradaki maksad şudur: Kulun, niyyet ve amelde bir ihtiyârı vardır. Niyyet ise bunların hayırlısıdır. İşte hadîsin mânâsı budur.

Amele tercih edilip, ondan hayırlı olmasının sebebine gelince; bunu ancak dinin maksad ve yolunu anlayan ve maksada ulaşmakta yolun izine ulaşan ve izleri birbiriyle kıyâs eden bilebilir. Bu sâyede maksada nisbetle daha üstün geleni anlamış olur. Meselâ, «Ekmek, meyveden daha iyidir» diyen, nafaka ve gıda bakımından daha iyi olduğunu kasetmiştir. Bunu anlayabilmek için gıdanın bir maksadı olduğunu, bu maksaddan da sıhhat ve yaşayabilmek olduğunu, çeşitli gıdaların bu hususta muhtelif etkilerinin bulunduğunu, her birinin bu husustaki faydalarını bilip, birbirine nisbetle mukayeselerini yapmak lâzımdır. Tâatler de gönüllerin gıdasıdır. Maksad, gönülleri şifalandırıp onları yaşatmak, âhirette selâmet ve saâdet ulaştırarak, Allah'a mülâkat ile onu zevklendirmektir. Bütün bunlardan maksad, Allah'a ulaşmaktan hâsıl olacak saâdet zevkine ermektir. Allah'a mülâkat zevkine, ancak Allah'ı severek ve bilerek ölenler erişebilir. Zâten O'nu, ancak bilen sever. O'nunla, ancak O'nu çok seven ünsiyyet eder. Ünsiyyet, zikrin devamı ile, mârifet de fikrin devamı ile hâsıl olur. Muhabbet ise mârifete tâbidir. Gönül, dünya meşgalesinden ayrılmadıktan sonra, devamlı olarak zikir ve fikir ile uğraşamaz. Dünyadan arzû, istek ve şehvetlerini kesmedikten sonra da dünya meşgalesinden ayrılamaz. Ne zaman ki dünyalıktan uzaklaşır, kötülükten ve kötülüğe meyletmekten çekilir, onları çirkin görür, nefret eder, hayra meyleder ve onu irâde ederse, ancak o zaman dünyalıktan ayrılabilir. Hayrât ve tâate meyletmesi de âhiretteki saâdetinin buna bağlı olduğunu bilmesiyle mümkündür. Bu, tıpkı selâmetinin ameliyyatta olduğunu bilen bir hastanın, ameliyata meyletmesi gibidir.

Mârifet sâyesinde hayra meylin aslı yerleşince, buna devam etmek gerekir. Kalbin meylettiği amele, arzû ve irâdesine devam, gıda yerine geçer. Ve kalbin, bu vasfının nafakası olur. Bu sâyede o sıfat, kuvvetleşir, gelişir ve etrafa yayılır. İlim veya riyâset arzûsu tarafına meyletmek, ilk önce zayıftır. Bu arzûnun icablarını yerine getirmeğe başlar. İlim ve riyâset için gerekli çarelere sarılırsa meyli kuvvetleşir ve kendisinde yer-

leşir. Meylinin arzûlarına uymazsa daha da zayıflar ve nihâyet kırılır gider. Hattâ güzel bir yüze bakan kimsenin tabiatı buna meyledir. Şübhesiz bu meyli ilk önce zayıftır. Şâyet bunun peşini bırakmaz, gereğini yerine getirmeğe çalışır, devamlı olarak o güzel ile bir arada bulunur, onunla sohbet eder ve durmadan yüzüne bakarsa, meyli daha da çoğalır, hattâ irâdesi dışına da taşabilir ve kendisini geri alamaz hâle gelir. Eğer ilk önce nefsin çekip temayülünün peşinden gitmese, o zaman bu vasfın gidasını kesmiş gibi olur da o sevgi tamamen kendisinden kaybolmağa sebep olur.

-2

Kendileri ile âhîret irâde edilen tâat, hayrât gibi bütün sıfatlar ve kendileriyle dünyalık murâd edilen kötülükler yapılan bütün sıfatlarda durum budur. Nefsi, zikir ve fikir ile başbaşa bırakan, nefsin dünyalıktan ayrılıp âhîret hayrına meyletmesiyledir. Bu da ancak âzalarla yapılan günahları terk edip yine âzalarla tâate devam sâyesinde mümkündür. Zîra âzalarla kalb arasında münâsebet vardır, her biri diğerinden müteessir olur. Meselâ, bir organdaki bir ârizadan kalb müteessir olur. Kalb, bir habere üzüldüğü vakit, âzalar rahatsızlanır, beniz sararır ve âzalar titremeğe başlar. Zîra kalb, kendisine uyulan bir asıdır. O, bir hükümdar ve bir koruyucu gibidir. Azalar ise onun hizmetçisi ve maiyyeti mesâbesindedir. Azalar kalbin hizmetçisidir. Aranan kalbdır. Azalar, kalbe ulaştıran âletlerdir. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Bedende bir parça et var; o salâh üzere olduğu vakit, bütün vücut selâmette olur» buyurmuştur. Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur: «Allah'ım, çobanı ve koruyucularını sen islâh et» (476) diye duâ etmiş ve çobandan, kalbi kasetmiştir. Allahu Teâlâ da :

لَئِيْسَ اِلَّا اللهُ لِحُومِهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنْتَهِ التَّقْوَى مِنْكُمْ

«Onların ne etleri, ne kanları hiç bir zaman Allah'a (yükselip) erişmez. Fakat O'na sizden yalnız takvâ ulaşır» (22 - Hacc: 37) buyurmuştur ki, takvâ, kalbin sıfatıdır.

6

İşte bütün bu yönlerden, kalbin ameli âzaların hareketinden efdal olması, sonra kalbin amelleri arasında niyyetin efdal olması gerekir. Zîra niyyet, kalbin hayrı irâde edip ona meyletmesinden ibârettir. Zâten bizim âzalarımız ile amel etmekten maksadımız da kalbin hayır irâdesini kuvvetlendirmesi ve ona meylini takviyedir ki, bu sayede dünya şehvetlerinden kurtulup zikir ve fikre yönelmiş olsun. Artık garâza nisbetle kalb amelinin hayırlı olduğu ortaya çıkmış olur. Çünkü onda bizzat maksadın kendisi mevcuttur. Mide de böyledir. Rahatsızlandığı vakit göğüse ilâç konur, katran sürülür ve tedâvi yapılır. Ayrıca mideye gidecek ilâçlar verilir. Şübhesiz doğrudan mideye giden ilâçlar daha makbûldür. Zâten göğüse konan ilâçların da te'sirlerinin mideye sirâyeti ile beklenir. Elbette doğrudan

(476) Metin yukarda geçmiştir.

1-MEYLETME 2-TESİRLİ 3-YÜZ 4-RAHAT, İYİ
5-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA 6-FAZİLETİ
7-KUVVETLENDİRME 8-MAKSAD 9-YAYILMA

mideye giden ilâç ile dolayısıyla mideye te'sir edecek olan ilâç arasında fark vardır ve birincisi daha makbûldür.

İşte tâatlerin de te'sirini böyle anlamak lâzımdır. Zira tâat ve ibâdetten maksad âzaların değil, gönlün vasıflarını değiştirip düzeltmektir. Eli ni yere koymaktan maksad, alın² ile toprağı yerleştirmek olduğunu mu sanıyorsun? Gaây²e, gönülde tevâzu' vasfını kuvvetlendirmektir. Zira gönlünde tevâzuu bulan kimse, âzaları ile de aynı yola girer ve âzalarını da tevâzu şekline sokarsa, tevâzuu kuvvetleşir. Öksüze acıma ve merhamet duygusuna sâhib olan kimse, onu kucagina alıp okşayıp sevdiği vakit, kalbindeki bu yumuşaklık daha da artar ve kuvvetleşir. Bunun için niyyetsiz amelde hiç bir fayda yoktur. Zira kalbinden gâafil olduğu³ hâlde yetimi, âdeta bir bez parçası okşar gibi okşayan, kalbindeki rikkati çoğaltmak için bedeninden kalbine bir şey gitmez. Bunun gibi dünya işleri ile meşgul, gâafil bir kalb ile alnını secdeye koyan kimsenin bu hareketinden kalbine bir şey gitmez. Bu gibi amellerin varlığı, yokluğu gibi olur. Maksada ulaşmağa nisbetle, varlığı, yokluğu gibi kabûl edilen şey'e bâtin denir.³ Bunun için de: «Niyyetsiz amel, bâtıldır» denmiş ve bunun mânası da gafletle yapmış olduğu ibâdet olmuştur. Yoksa gösteriş için yapılan amellerin, varlığı, yokluğu gibi değil, belki, varlığı, yokluğundan çok fe-nâdır. Zira böyle riya ile yapılan amel, takviyesi gereken sıfatı kuvvetlendirmez ki, atılması gereken sıfatı atmağa yardımcı olsun. Atılması gereken sıfat, dünyaya meyilden ibâret olan riya sıfatıdır. Bu amel, bunu takviye eder.⁷

İşte niyyetin amelden hayırlı olmasının yönü budur. Yine bununla beraber Resûl-i Ekrem'in: «Bir iyilik yapmağı azmedip yapamayan kimseye bir² hasene yazılır» buyurduğunun mânası da anlaşılmış olur. Zira kalbin hemmi, iyiliğe meyledip hevâ ve dünya sevgisinden uzaklaşmasıdır. Zâten bütün iyiliklerin gaâyesi ve onlardan beklenen de budur. Amellerle bunu tamamlamak onu daha da kuvvetlendirir. Yoksa kurban kanı akıtmaktan maksad, kan ve et değil, kalbin dünya sevgisinden ayrılması ve Allah için dünya malını fedâ etmesidir. Bu sıfat ise niyyet ve himmetin kesinleşmesiyle hâsıl olur. İşte bir mâni zuhur etse⁵ de zarar vermez. Zira Allah'a ne eti ve ne de kanı gitmez. Ancak sizin takvânız gider. Burada takvâ, kalbdır. Bunun için yukarda anlattığımız gibi, Resûl-i Ekrem: «Medine'de kalmış öyle kimseler var ki, bu cihaddan alacağımız mükâfatta onlar da bize ortaklırlar» buyurmuştur. Çünkü gönülleri sâdik olan hayır irâdesinde idi. Onlar, mallarını canlarını fedâ etmeğe hazır ve Allah kelimesini yüceltmek uğrunda şehâdet mertebesine âşık idiler. Onları bu savaştan ayıran, kalbleri değil, özel olarak bendenlerine âriz olan mânidir.

İşte bu mânalarla niyyetin fazileti hakkında irad ettiğimiz hadisleri anlamış olursun. Onları bu mânalarla düşün ki, esrârı sana açıklansın.

1-MAKSAD

2-KENDİ KUSURUNU BİLİP KENDİNE HADDİNDEN FAZLA KİYMET VERMEME 3-HER ŞEY

3-HABERSİZ, DİKKATSİZ

4-KÖTÜ

5-İYİLİK

6-İSTEK

7-YÜKSELME ARZUSU

4 üncü BEYÂN : NİYYET İLE İLGİLİ AMELLERİN TAFSİLÂTİ

Bilmiş ol ki; işler, her ne kadar iş, söz, hareket, sükûn, celbetmek, def'etmek, fikir, zikir ve benzeri sayılamıyacak kadar bir çok bölümlere ayrılırsa da, bütün bunları üç ana bölümde toplamak mümkündür. Bunlar da tâat, mâsiyet ve mübahlardır. Birinci kısım olarak mâsiyeti ele alalım. Hiç bir vakit günah, sevab niyyeti ile günah olmaktan çıkamaz. Resûl-i Ekrem'in: «Ameller niyyet ile dir» buyurduğundan böyle bir mâna çıkarmaya çalışılmamalıdır. Belki câhil, mâsiyetin de niyyetle ibâdete dönebileceğini sanabilir ki, bunun aslı yoktur. Başkasının kalbini anlamak için birini gıybet etmek, başkasının malından yoksula yedirmek, medrese, mescid ve kışla gibi hayırları haram para ile yapıp da bütün bunlarla hayrı irâde etmek gibi ki, bunların hepsi cehâlettir. Ne şekil niyyet ederse etsin, bunları zulüm, tecavüzlük ve günah olmaktan kurtaramaz. Belki şeri'ate aykırı olarak şer ile hayrı irâde etmek, şer üzerine ayrı bir şerdir. Şâyet bile bile yaparsa, şeri'ate cehhe almış; bilmeyerek yaparsa cehâleti sebebiyle âsi olmuş olur. Zîra ilim öğrenmek, her müslümâna farzdır. Hayırların hayır olması şeri'atle bilinir. Daha şerrin hayır olması nasıl düşünülebilir? Böyle şey olamaz. Belki bunu insan gönlüne tervic ettiren ve güzel gösteren, gizli şehvet ve saklı bulunan nefis arzûsudur. Zîra gönül, insanları kendisine çekmeğe mevki talebine ve nefsin arzûlarına meylederse, şeytan hemen câhili aldatmağa yönelir ve aldatır. Bunun için Sehl: «Cehâletten daha büyük bir günahla Allah'a isyan edilmemiştir» dedi. Bir def'a kendisine, «Cehâletten daha kötü bir şey bilir misin?» dediklerinde, «Evet, cehâlete cehâlet - bilmediğini bilmemek -» diye cevap vermiştir. Zîra bir kimse kendi cehâletini bilmezse ilim kapuları tamamen ona kapanmıştır. Kendisini âlim sanan bir câhil, nasıl öğrensin? Bunun gibi, Allahu Teâlâ'ya yapılan itâatların efdâli de ilimdir. İlmin başı, ilme ilim olduğu gibi, cehlin başı da cehle cehâlettir. Zîra ilmin faydalısını zararlısından ayıramıyan kimse, o da diğer insanlar gibi dünyalığı sağlayacak muzahraf ilimler peşine koşar ki, bu, cehâletin aslı ve fesâdın kaynağıdır. Yâni cehâleti sebebiyle iyiliği kötülükte, tâati isyanda arayan da mâzur değildir. Ancak yeni müslümân olmuş, henüz öğrenecek zaman bulamamışsa, o, mâzurdur. Bundan başkası mâzur olamaz Nitekim Allahu Teâlâ :

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

«Bilmiyorsanız, kitablılara sorun» (21 - Enbiyâ: 7) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de: «Câhil, cehâleti sebebiyle mâzur sayılmaz. Câhilin, cehâletine rıza gösterip susması helâl olmaz. Âlimin de ilmi üzerine susması helâl olmaz» buyurmuştur. Haram mal ile mescid ve medreseler yapmak sûretiyle hükümdarlara yaklaşmak isteyenler vardır. Tıpkı, kötü âlimlerin sefih, şer, fisk ü fücûr ile meşgul, gayeleri gerçek âlimlere dil uzatmak

1-İSYAN 2-BİLGİSİZ 3-BİLGİSİZLİK 4-HARB MEYDANI
5-MÜSAİT KARŞILAMA 6-FAZİLETLİ 7-PARLATICI
8-ALLAHA İSYAN İÇİNDE OLMA 9-MAKSAD

olan ,pâdişahların, yetimlerin ve yoksulların mallarını yemek, dünyalık toplamak için insanların gönüllerini kendilerine çevirmeğe çalışan kimselere ilim öğretmeleri gibidir. Bu gibiler, ilim sâhibi olunca, Allah'a giden yolu keser, her biri Deccal'ın birer nâibi¹ olmağa kalkışır, köpek gibi dünyaya dalar, nefsinin arzûlarına uyar, takvâdan uzaklaşır, bunların azmaları, insanların da azmasına sebep olur. Sonra edindiği bu ilmi, kendileri gibi olanlara öğretmekle nefse uyar ve kötülüğe âlet olurlar da bu, böylece uzar gider. Bunun bütün² vebâli, kötü insan olduğunu bilerek ona ilmi öğretene yönelir. Onun fâsid niyyetini, maksadını, söz, iş, yemek, giymek ve meskendeki çeşitli günahlarını görüp bilerek ona ilim öğrettiği için günahkâr olur. Nihâyet kendisi ölür, fakat bıraktığı kötü iz, binlerce yıl âleme yayılır gider. Kendisi ile birlikte günahları ölen kimseye ne mutlu. Sonra da cehâletleyle, «Ameller niyyetledir» demeğe kalkışır da, «Benim maksadım, ilim neşretmektir, o, onu kötülükte kullandı ise bana ne? Ben ancak onun hayra yardımcı olmasını kasdettim» der. İlmin ulviyyetiyle iftihar ve riyâset sevgisi bunu kalbine güzel gösterir. Şeytan da riyaşet sevgisi sâyesinde onu azıtır. Ne olaydı bileydim ki: bu zata, yol kesici bir³ eşkıyaya, silâh, binîit verip diğer imkânları sağlayıp da, «Ben böylece sahavet yapıyorum, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanıyorum. Maksadım, bunlarla en büyük ibâdet olan Allah yolunda gâzâ etmesidir. Adam bunları yol kesmekte kullanıyorsa, bunun⁴ sorumlusu kendisidir» derse acaba buna ne cevap verecektir? Bütün fakîhler, bunun harâm olduğunda ittifak etmişlerdir. Hâlbuki sahavet, Allahu Teâlâ'nın en çok sevdiği ahlâktır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ'nın üçyüz ahlâkı vardır. Bunlardan biri ile O'na yaklaşan Cennet'e girer. Bunların Allah katında en sevimlisi⁵ de cömertliktir» buyurmuştur. Durum bu iken, ne olaydı bileydim, bu sahavet neden harâm oldu ve yardım ettiği bu adamın durumuna bakmak kendisine niçin borç oldu? Silâhı ile kötülük yapacağını bildiği vakit, onun silâhını elinden alması niçin gerekli oldu? Acaba bunlara ne cevap verebilir? Bu gibilere ilim öğretmekle silâh vermek arasında ne fark vardır? Aslında ilim de şeytan ve Allah'ın düşmanları ile savaşılan bir silâhtır. Bâzan Allah'ın düşmânı olan hevâ-i nefse yardımcı da olur. Kim ki dünyasını dîni, hevâsını âhireti üzerine tercih eder ve fakat insanlar arasında bir mevkii olmadığı için bu arzûsunu gereği gibi gerçekleştiremezse şehvî arzûlarına ulaşacağı ilmi ona öğretmek nasıl doğru olur?

Hâlbuki eski âlimler, kendilerinden okumak isteyen öğrencileri dener; nâfile ibâdetlerde bile onlarda bir eksiklik görseler, onlara iltifat etmezler. Hele onlarda haram irtikâb ettiklerini gördükleri vakit, onları etraflarından uzaklaştırırlardı. Çünkü onlar, mes'eleyi öğrenip onun gereği ile amel etmeden onu başkasına intikâl ettirenlerde hayır olmadığını, ⁶ bilgilerini şerde kullanacaklarını bilirlerdi. Hattâ eskiler, günahkâr câhilden Allah'a sığınmazlarken, sünnete âlim olan fâcirden Allah'a sığınırldı.

Hikâye edildiğine göre Ahmed b. Hanbel'in sohbetine ve dersine yillarca devâm eden adamlarından birisinden yüz çevirmiş ve onunla konuş-

1- VEKİL	
2- BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA	
3- BOZUK	7- CÖMERTLİK
4- YÜCELİKLER	8- CİHAD
5- REİSLİK	9- FİKİH ALİMİ
6- BİNEK	10- İSTEK
	11- İŞ İSLEME
	12- GEGME

mak istememiştir. Adam her ne kadar sebebini öğrenmek için zorladı ise de, uzun müddet öğrenememiş ve nihâyet Ahmed b. Hanbel, «Duyduğuma göre evinin sokağa bakan kısmını sıvarken âmme hakkı olan müslümanların yolundan az bir toprak sıvaya katmışsın. Bu gibilere, ilim öğretmek doğru olmaz» dedi. İşte askiler, öğrencilerini böyle murâkabe ederlerdi.

İşte bunlar, şeytâna uyan, anlamaz kimselerin ayırd edemiyecekleri hususlardır. Bunların sarıkları büyük, cübbeleri geniş, dilleri uzun ve büyük ün almış kimseler olsalar da durum aynıdır. Yâni kendilerini dünyalıktan uzaklaştırıp âhirete yaklaştırmayan ilmin sâhiblerini kastediyorum. Bunların ilimleri halk ile ilgili, dünya menfaatini, insanları peşinden sürüklemeyi ve emsâllerine üstünlüğü sağlayan ilimlerdir.

Demek ki Resûl-i Ekrem'in: «Ameller, niyyet ile dir» buyurduğu, şu üç kısımdan tâat ve mübah ile ilgili olup, isyân ile hiç bir alâkası yoktur. Zîra tâat, niyyet ile isyâna, mübah da niyyet ile ya isyan veya da itâata dönebilir. Fakat isyan, hiç bir sûretle tâat olmağa dönemez. Bunda niyyet müessir değildir. İsyanda niyyetin müessir olması, ne kadar kötü maksadlarla, yâni isyan edilirken daha bir çok kötülükler niyyet edilirse, o nisbettedir. Yâni bu niyyetler isyânın günâhını daha da çoğaltırlar. Bunu «TEVBE KİTABI»nda anlatmıştık.

İKİNCİ KISIM tâattır. Tâatın sıhhati ve hem de sevabının çokluğunda niyyete bağlıdır.

Asıl, sıhhatin de niyyete bağlı olmasına gelince; yaptığı tâat ile, başkasına değil, yalnız Allah'a ibâdeti niyyet etmektir. Şâyet tâat ile riya ve gösterişi niyyet ederse, o zaman tâati, isyâna dönüşür. Tâatın faziletinin çoğalmasında niyyetin müessir olmasına gelince bir tâatle, bir çok iyilikleri niyyet etmektir. Bir tâatle bir çok iyilikler niyyet etmek mümkündür. Böylece her iyilik niyyeti için ayrı mükâfat alır. Çünkü niyyet ettikleri iyiliklerin, her biri müstakil birer hasenedir. Haberde vârid olduğu gibi, her haseneye de on misli mükâfat vardır. Meselâ, camide oturmak itâattir. Burada daha bir çok iyilikleri niyyet etmek de mümkündür. Bu sâyede yaptığı amel, müttakilerin amellerinden olur ve mukarrebler mertebesine yükselir.

Bunlardan birincisi, câmiin, Allah'a ibâdete tahsis edilen bir ev olduğunu ve câmie giren, âdetâ Allahu Teâlâ'nın ziyâretçisi bulunduğunu ve Resûl-i Ekrem'in: «Mescidde oturan, Allahu Teâlâ'yı ziyâret etmiştir. Ziyâret edilenin, ziyâreti edene ikram hakkıdır» (477) diye va'd buyurduğu mükâfatı niyyet etmesidir.

İkincisi, gelecek namazı beklemeyi niyyet etmek. Allahu Teâlâ'nın: «Cihâda hâzır bulunun» (3 - Âl-i İmran sûresi, 200) buyurduğunun bir mânası budur.

Üçüncüsü, eli, ayağı, gözü ve kulağı hareketten kesilmekle bir nevi rehbanîyyet ve itikâfı niyyet etmektir ki, bu, aynı zamanda bir oruç ve bir dünyayı terkedicilik sayılır. Bunun için Resûl-i Ekrem:

(477) Metin yukarda geçmiştir. İbn Hibban, bunu «Zu'afa»da zikretti.

1-KONTROL 2-BENZER 3-TESİRLİ 4-İYİLİK 5-YÜKSELMİŞ
6-RAHİBLİK 7-İBADET

رَهْبَانِيَّةُ أُمَّتِي الْقُسُودُ فِي الْمَسَاجِدِ

-6-

Ümmetimin rehbanîyyeti, mescidlerde oturmaktır» buyurmuştur.

Dördüncüsü, mescide çekilmekle, dünya meşgalesini arkaya atıp âhi-reti düşünmek ve Allah'a bağlanmağı niyyet etmektir.

Beşincisi, yalnız Allah'ı zikir veya O'nun zikrini dinlemek ve O'nu hâ-tırlamağı niyyet etmektir. Nitekim haberde :

مَنْ عَدَّ إِلَى الْمَسْجِدِ لِيَذْكُرَ اللَّهَ تَعَالَى أَوْ يَذْكُرَ بِهِ كَانَ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

«Allah'ı zikretmek veya O'nu tezekkür için erkenden mescide giden, Allah yolunda cihâd etmiş gibidir (478) diye vârid olmuştur.

Altıncısı, mescidde bulunduğu müddetçe, orada ibâdetinde kusur edenlerin kusurlarını düzeltmeyi niyyet etmektir. Çünkü mescide girip ibâ-deti niyyet edenler arasında pek çok câhilliler vardır. Onların kusurlarını düzeltmekle mükâfat kazanır.

Yedincisi, orada, Allah için kardeşlik edinmektir. Çünkü mescide bu gibi iyiler gider.

Sekizincisi, Allah'tan utanarak mescidde günahları terk etmeyi niyyet etmektir. Çünkü mescide saygısızlık olacak şeylerde Allah'tan utanmalıdır. Hz. Ali'nin oğlu Hasan diyor: «Mescide devâm edene, Allahu Teâlâ yedi hasletin birini verir; ya Allah için iyi bir kardeşlik edinir, ya özel bir rahmet kendisine nâzil olur, yahut bilmediği kapalı bir ilmi öğrenir veyahut da iyiliğe ulaştıracak ve kötülükten uzaklaştıracak bir ahlâk edinir, yahut da korku ve hayâ neticesi günahlardan vaz geçer.

İşte bir ibâdetde niyyetleri çoğaltmanın yolu budur. Diğer tâat ve mü-bahları da buna kıyâs et. Zira her tâatın bir çok niyyetlere ihtimali vardır. Mü'min, ne nisbette hayır peşinde ise o nisbette niyyetleri çoğalır. İşte bu iyi niyyetler sayesinde ameller tezkiye edilir ve mükâfatlar da çoğal-mış olur.

ÜÇÜNCÜ KISIM, mübahlardır. Mübahların da aynı şekilde bir veya bir kaç niyyete ihtimali vardır ki, bu niyyetler sayesinde mübah iken Al-lah'a yaklaştıracı en güzel ibâdetlerden olur ve insânın âli mevkilere yük-selmesine vesile olur. Bu niyyetlerden gaflet edip yanılarak hayvânât gibi mübahları boşa geçirenlere ne büyük zarar vardır. Hatâları küçümsemek doğru değildir. Çünkü kıyâmet günü adımlarını nasıl attığından ve nefes-lerini nereye sarfettiğinden sorumludur. Bu, niyyetle tâate dönen, kendi-

(478) Kâ'bû'l-Ahbâr'ın sözü olarak bilinir. Camide oturmanın fazileti hak-kında sağlam kaynağa dayanan, rivâyetler vardır.

- 1- ZİKRETMEK
- 2- BİLGİSİZ
- 3- TEMİZLEME

sine kerâhet karışmayan mübahtır. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Helâlı he-
sab, harâmı ise ikâbdır» (479) buyurmuştur. Muaz b. Cebel'in rivâyetinde
Resûl-i Ekrem: «Kul, kıyâmet günü her şeyden sorumludur. Hattâ gözüne
çektiği sürmeden, eli ile çamuru ufalayıp temizlemekten ve hattâ başka-
sının elbisesini tutmaktan da sorumludur» buyurmuştur. Başka bir haber-
de de: «Allah için koku sürünen kıyâmet günü misk gibi³ koktuğu hâlde¹
mahşer yerine gelir. Başka maksadla koku sürünen ise, cife gibi koktuğu
hâlde gelir» diye vârid olmuştur.

Güzel koku kullanmak, mübahtır, fakat bunda da niyyet aranır.

Şâyet, güzel koku, insan tabiatının hoşlandığı bir şeydir. Buna da Al-
lah için niyyet nasıl olur? dersin,

Bilmiş ol ki; her hangi bir günde bir kimsenin — zevk için koku sü-
rünmesi hâric — övünmek veya kendisini zengin göstermek, gösteriş ve-
ya güzel kokuyor desinler veya yabancı kadınları kendisine çekmek için
koku sürünmesi günahdır. İşte bu, cife gibi koktuğu hâlde kıyâmete gele-
cektir. Gerçi zevk için koku sürünmek günah değil, fakat bundan da so-
rumludur. Hesabı münakaşalı geçen azâb olur. Aynı zamanda dünyada iş-
lediği mübahlardan azâb olmayanların istifade ettikleri bu mübahlar se-
bebiyle, âhirette mevki ve dereceleri düşer. Hiç yok olmayacağı, yok ola-
cak peşin ile değişmenin yanlış olduğu meydandadır.

Koku sürünmekteki güzel niyyetlere gelince; cum'a günü koku sürün-
mekle Resûl-i Ekrem'e uymayı, mescide saygıyı, Allah'ın evine hürmeti
niyyet ederek oraya güzel koku ile girmek, pis kokusu ile mescidde etra-
fında bulunanları rahatsız etmemeye ve onların kendi aleyhindeki dedi-
kodularını kesmeyi niyyet etmek gibi hususlardır. Zira çekiştirmeyi önle-
meğe muktedir iken onu önlemeyen, günahta müşterektir. Nitekim şâir:

Seni ayırmağa imkânları olduğu hâlde, bir toplumun arasından ay-
rıldığı vakit, gerçekte ayrılan sen değil, onlardır»

demiştir. Allahu Teâlâ da :

وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُوا اللَّهَ عَدُوًّا بِغَيْرِ عِلْمٍ

«Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek
aşırı gidip Allah'a sövmesinler» (6 - En'am: 108) buyurmuş ve bununla be-
raber senin sebeblerini hazırlamanın şer olduğuna işâret etmiştir. Bu-
nun gibi, güzel koku sürünmekle zekâ ve anlayışını takviye edip, dinî mes'-
eleleri anlayıp kavramağı niyyet etmektir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî: «Kokusu
güzel olanın hakkı çoğalır» demiştir.

Bu ve benzeri niyyetleri, âhiret arzûsu gaalib olan anlayışlı adam
âciz değildir. Fakat yalnız dünyalık peşinde olan bunları düşünmediği
gibi, kendisine hatırlatıldığı vakitte de bunlara aldırış etmez. Onda yal-

(479) Yukarda geçmiştir.

1-MEKRUH 2-CEZA 3-LEŞ 4-KUVVETLENDİRME

nız «Hadîs-i nefis» denen kalbin ilk hâtırası olur ki, bunda niyyet nâmına bir şey yoktur.

Mübahlar pek çoktur. Hepsini sayıp, hepsi hakkında yapılacak çeşitli niyyetleri anlatmak mümkün değildir. Bundan kıyas alınmalıdır. Bunun için selefîn âriflerinden birisi: «Ben her şeyde niyyeti güzel görürüm. Hat-tâ yemek içmek, uyku ve tuvalete gitmekte dahi. Bunların hepsiyle Allah rızası kastedilebilir. Zîra bedenî devâmına ve kalbin huzûra erişmesine sebep olan her şey dine yardımcıdır. Yemekten maksadı, ibâdetle kuvvet olan, münâsebetten de gaayesi, dîni korumak, kendisinin ve ailesinin gönlünü rahatlandırıp, kendisinden sonra Allah'a ibâdet edecek, Resûl-i Ekrem'e iyi bir ümmet olacak evlâd yetiştirmeyi niyyet eden kimse, yemek yemesi ve evlenmesiyle de Allah'a itâat etmiş olur. İnsânın en çok arzû ettiği, yemek ve münâsebet olduğu hâlde âhireti arayan kimseler için bunlarda da hayrı niyyet etmek mümtenî' değildir. Bunun için daima hüsn-i niyyete sâhib olmalı ve bir malı kaybaldığı vakit, «O, Allah yolunda gitti», birisi kendisini çektiirdiği vakit, »O, günahlarımı aldı ve sevablarını bana verdi» demeli ve bu niyyetle cevap vermekten susmalıdır. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُحَاسَبُ قَبْضُ أَعْمَالِهِ لِذُخُولِ الْآفَةِ فِيهَا حَتَّى لَيْسَتْ وَجِبَ
التَّارِثَةُ يُنْشَرُّهُ مِنَ الْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ مَا يَسْتَوْجِبُ بِهِ الْجَنَّةَ
فَيَتَعَبَّ وَيَقُولُ يَا رَبِّ هَذِهِ أَعْمَالُ مَا عَمِلْتُهَا قَطُّ فَيَقَالَ
هَذِهِ أَعْمَالُ الَّذِينَ اغْتَابُوكَ وَأَذُوكَ وَظَلَمُوكَ

«Kul, kıyâmet günü hisaba çekilir. Ameline âfetler karıştığı için, bütün ameli bâtil olur ve Cehennem'i hak eder. Sonra Cennet'e girmesini gerektiren bir takım ameller önüne serilir, adam şaşırır ve, «Yâ Rab, bunların hiç birini ben yapmadım» der. Kendisine, «Bunlar, seni gıybet edip, sana eziyyet ve zulmedenlerin amelidir» denir» (480).

Yine haberde: «Kul, kıyâmet günü dağlar gibi sevablarla gelir. Eğer bu sevablar kendisine kalsa, doğrudan Cennet'e girerdi. Fakat zulmedip, dövüp sövdüğü insanlar gelir. Hepsine, hakları nisbetinde sevablar verilir. Melekler, «Bu adamın sevabları bitti, fakat daha borcu bitmedi» derler. Allahu Teâlâ: «Alacaklıların günahlarını ona yükleyin ve sonra da onu Cehennem'e atın» buyurur» (481).

(480) Ebû Mansûr Deylenî, «Müsned-i Firdevs»inde Ebû Nuaym yolu ile muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

(481) Hadîs, metin olarak yukarıda geçmiştir.

Hulâsa, sakın tavr u hareketinden bir zerresini bile küçümseme, onların şer ve aldatmalarından emin olma, onların cevaplarını sorgu günü olan kıyâmete bırakma. Allahu Teâlâ senin her yaptığını bilir, ağızdan çıkan her söz hemen zabta geçer.

Seleften birisi: «Bir yazı yazdım, yazıyı, komşumun duvarının toprağı ile kurutmak istedim, fakat biraz çekindim. Sonra, «Bu, topraktır, ne olacak?» diye yazıyı toprakla kuruttum. Bu sırada gaybden şöyle bir ses geldi: «Bugün toprağı önem vermeyen kimse, yarın göreceğı çetin hesabta onun ne demek olduğunu anlar» dedi.»

Adamın biri İmâm-ı Sevrî ile sabah namazını kıldı. Karanlık gidip aydınlık gelince, Sevrî'nin elbiseyi ters giydiğini gördü. Onu Sevrî'ye söyledi ve düzeltmek istedi ise de Sevrî râzı olmadı. «Ben Allah için giydiğim elbiseyi başkası için düzeltmem» dedi. Hasan-ı Basrî diyor: «Adamın biri kıyâmet günü bir başkasının yakasından yapışır ve, hakkımı ver, der. Adam, yahu ben seni hiç tanımıyorum, deyince, hak sâhibi, ya, sen benim duvarımdan bir kerpiç aldın; öteki, sen benim elbisemden bir iplik aldın, der ve bu kadar inceden inceye hesab görülür.

İşte bu ve benzeri olaylar, korkakların gönüllerini sarstı. Sen de nef-sine aldanmayan azîmet sâhibi insanlardan isen şimdiden ve bu incelemelerin yapılacağı gün gelmeden kendini incele ve hesabını yap, vaziyetini kontrol et, düşünmeden adımı atma. Niçin durup, niçin hareket ettiğini bil. Dünyadan neyi kazandığını ve âhiretten neyi kaybettiğini hesabla. Dünyayı âhiret üzerine tercih ettiğinin sebebini araştı. Hareket ve sükûnun dîni bir esasa dayanıyorsa, bunu devam ettir. Aksi hâlde bundan vaz geç. Gerek yapmak ve gerek yapmamakta sahih bir niyyetin olsun. Seni, gizli bir arzun bu işe sevketmiş olmasın. Görünüşiye aldanma. Yapacağın veya terkedeceğın her hangi bir işde seni bu yola sevkedenin ne olduğunu bütün gizli tarafları ile araştı. Hattâ sahavette de durumunu kontrol et. Nitekim son derece cömerd ve kendi el emeğı ile kazandığından yiyen Zekerîyya aleyhisselâm'ın bir adamın inşaatında çalıştığı hikâye edilmektedir. Çalışırken kendisine yiyecek ekmeğı, getirdiler. Yerken yanına başkaları geldi, onları buyur etmedi. Onun sahavetini bildikleri için bu tutumuna şaşılar. Zekerîyye aleyhisselâm ekmeğini bitirdikten sonra: «Ben burada gündelikle çalışıyorum. Bana verilen işi gereğı gibi yapabiliyorum için bana yemek de verdiler. Verdikleri bu ekmeğı hep beraber yesek size de bana da yetmiyecek ve ben de gereğı gibi çalışamayacağım. İş sâhiblerinin hakkı bana geçecek. Bunun için sizi yemeğe dâvet etmedim» dedi. İşte basîret sâhibi, Allah'ın bahşettiğı nur ile böyle gizli kalan tarafları düşünür. O yemeğe dâvet bir fazilet ise adamların işinde de de gereğı gibi çalışmak farzdır. İşçiliğinde zayıflık, farzda noksanlık, dâveti terk ise fazilette noksanlıktır. Farzın yanında faziletin hükmü kalmaz.

Yine zatlardan birisi diyor: «Süfyân-ı Sevrî'nin ziyâretine gittim, yemek yiyordu. Yemeğini yiyip kabını sıyrıncaya kadar benimle konuşmadı.

Yemek bittikten sonra, «Eğer bu yemeği borç ile almasam, seni de dâvet ederdim» dedi.

Süfyan-ı Sevrî diyor: «İstemiyerek, yâni gönülsüz ve yemeğini yedirmek istemediği bir adamı dâvet eden kimsenin dâvetine, adam icâbet ederse, böyle dâvet edenin iki, etmezse bir günâhı vardır. İki günahı biri nifakı, diğeri de adama yedirmek istemediğini târizdir. İşte insan, bütün amellerinde kendini böyle kontrol etmeli, adımlarını ileri ve geri atmasını niyyet ile yapmalıdır. Şöyet niyyet hazırlığı yoksa, işini durdurmalıdır. Çünkü niyyet, irâde dışıdır.

5 İNCİ BEYÂN : NİYYET İHTİYARDA DAHİL DEĞİLDİR

Şimdi ³cahil bir adam, bizim bu söylediklerimizi, yâni niyyeti ve niyyeti çoğaltmağı samimiyetle dinler. Resûl-i Ekrem'in: «Ameller, niyyet ile dir» buyurduğunu da hâtırlar ve buna göre okuyup okutacağı, ticaret edeceği veya yiyeceği vakit, «Ben bunları Allah rızası için yapmağa niyyet ettim» der ve bunu niyyet sayar. Heyhât, buna, «Hâdis-i nefis», Hâdis-i li-⁵san veya bir hâtıradan diğeri hâtıraya geçmek denir. Niyyet ise bunlardan başka bir şeydir. Niyyet, şu anda veya gelecekte faydalı olduğunu anladığı şey'e gönlün meyli ve yönelmesidir. Zâten gönlün temayülû olmadan, kuru bir irâde ile bir şey meydana getirmek mümkün değildir. Böyle bir irâde, tıpkı karnı tok olan bir insânın, «İsteklenip yemeğe meyletmeğe niyyet ettim» veya hiç sevmediği bir insânı, «sevmeğe niyyet ettim» demesine benzer ki, bunlar muhal olan şeylerdir. Gönlü bir şey'e meylettirip, yöneltip oraya bağlamak, ancak sebeblerini elde etmekle mümkündür. Bu sebebler bâzan te'min edilebilir ve bâzan edilemez. Nefsin bir şey'e heveslenmesi, nefse uygun maksada icâbet etmesidir. İnsan, maksadının hüsûlü bu işe bağlı olduğuna inanmadıktan sonra, o işe yönelmez. Böyle bir inanca da her dâim sahib olamaz. Böyle bir inanca sâhib olduğu vakitte de kalbin boş olması lâzımdır. Kalb, daha önemli bir şey ile meşgul ise onunla ilgilenmez. Bütün bunların yâni bir şey'i yaptırıp yaptırmamanın bir çok sebepleri vardır. Dâiyeler bu sayede çoğalır ve onlar da şahıslar hâl ve ameller itibariyle değişirler. Meselâ, şehveti galeyâna gelen bir insan, evlenirken düşünebileceği tek şey kazâ-i ¹⁰şehvettir. Onun aklına ne dünya, ne din ve ne de evlâd gelir. Çünkü niyyet, iç muharrike icâbettir. Adamı evlenmeğe sevkeden ise şehvetidir. Daha nereden onun dedikleri hâtıra gelecektir? Resûl-i Ekrem'in sünnetine uyarak evlenmekte fazilet olduğunu bilmedikten sonra bunu nasıl niyyet edecek? Bunu gerçek şekilde niyyet edebilmesi için bu sünnet tarafı kalbine galebe çalarak, kalbinde şehvet tarafı gaalib iken, dili ile böyle niyyet etmesi, sırf sözden ibâret kalır ve niyyet sayılmaz.

Böyle bir niyyete sâhib olmanın yolu, önce şeri'ate imânını takviye ve Resûl-i Ekrem'in ümmetini çoğaltmanın faziletine bağlılığını kuvvetlendirmek ve gölünden evlâd yetiştirmekteki gâileyi atmamakla mümkündür. Böyle davrandığı vakit, çocuk yetiştirme sevgisinin ve sevabının hevesi,

1- İKİ YÜZLÜLÜK

2- KAPALI SÖYLEME

3- BİLGİSİZ

4- DEĞİŞEN

5- DİL

6- MEYLETME

7- İMKANSIZ

8- MEYDANA

GELME

9- MANEVI İSTEK

10- KAYNAMA

11- ŞEHVETİ GİDERME

12- KUVVETLENDİRME

13- SIKINTI

kendisinde uyanmış olabilir ve bu maksadla evlenmeğe mübâşeret edebilir. İçinde doğan¹ bu istekle evlenirken sünneti de niyyet ederse, o zaman bu fazileti de İhrâz edebilir. Yoksa, bu hususta tereddüt hâlinde iken dilinde böyle bir niyyeti, vesvese ve hezeyandan başka bir şey sayılmaz.

Bunun için, yâni içinden böyle bir niyyet doğmadığı için, şâlef, bir çok nâfile ibâdetlerden sarf-ı² nazar ederler ve: «İçimizden niyyet doğmadığı için vaz geçtik» derlerdi. Hattâ İbn-i Sîrîn, Hasan-ı Basrî'nin cenâze namazını kılmamış ve: «İçimde böyle bir niyyet doğmadı» demiştir. Bunlardan birisi ailesine:

— Bana tarağı getir, diye seslendi. Ailesi:

— Aynayı getireyim mi? deyince, bir müddet durduktan sonra, adam:

— Evet, aynayı getir, diye cevap vermişti. Bunun sebebi kendisinden sorulduğu vakit, daha önce aynayı getirtmek niyyetinde olmadığını, niyyetinin yeni doğduğunu söylemiştir.

Kûfe'nin tek sayılacak âlimlerinden biri olan Hammâd b. Süleyman, öldüğü vakit Sevrî'ye:

— Cenâzesine niçin gitmedin? diye sorduklarında, Sevrî:

— Niyyetim olsa elbette giderdim, dedi. Yine bunlardan birisine, bir iyiliği yapıp yapmayacağı sorulduğu vakit, Allah niyyeti nasîb ederse yaparım, diye cevap vermiştir.

Tâvus, konuşmasını da niyyet ile yapardı. Kendisine, konuş, dedikleri hâlde konuşmadığı gibi, hiç sormadan da söze başladığı olurdu. Sebebinin soranlara, konuşmamı mı istiyorsunuz? Niyyet hâzir olunca konuşurum, derdi.

Hikâye edildiğine göre Dâvud b. Mücbir akıl hakkında bir eser yazmış, Ahmed b. Hanbel onu okumuş ve atmış; «Mevzû hadislerle doludur» demiş. Dâvud: «Ben, bunu öyle sağlam senedlere dayalı olsun diye yazmadım. Bunu tecrübeye müstenid olarak yazdım. Sen, amel yönünden değil, tecrübe yönünden buna bak» dedi. Ahmed «O hâlde ver de maksadına göre ona bakayım» dedi. Uzun süre kitab yanında kaldı. Dâvud'a lâzım olup da onu aldirmek istediğinde, Ahmed: «Allah seni mükâfatlandırsın, bundan yararlandım» dedi. Demek niyyete göre okuyup anlamak değişiyor.

Dâvud'a, «Bize duâ et» diyenlere, «niyyetini bulursam olur» diye cevap vermiştir, birisi de: «Bir aydır bir hastayı ziyâret etmek istiyorum, fakat niyyetini henüz elde etmedim» demiştir.

İsâ b. Kesîr diyor: «Meymûn b. Mihran ile uzun süre bir gezinti yaptık, etrafta dolaştık. Akşam üzeri evinin önüne geldiğimizde ben ayrıldım. Oğlu babasına: «Niçin bunu akşam yemeğine alıkoymuyorsun? deyince, «Böyle bir niyyetim yok» dedi. Zîra niyyet, düşünce ve görüşe bağlıdır. Görüş değişince niyyet de değişir. Onlar, niyyetleri olmadan amel etmezlerdi. Çünkü³ niyyetin, amelin ruhu olduğunu, sâdık olmayan niyyet ile amelin riyâ ve yorgunluk olduğunu, böyle amelin yakınlığa değil, uzaklığa vesile olduğunu bilirlerdi.⁴ Aynı zamanda niyyetin yalnız dilde, niyyet ettim demek olmadığını, Allah'ın acımasıyla kalbden doğup harekete geç-

mek olduğunu, bunun da bâzı vakitlerde mümkün ve bâzı vakitlerde mümkün olmadığını bilirlerdi.

Evet, kalbde din cebhesi gaalib olanlarda çoğunlukla hayra niyyet hâzır olur. Çünkü bu gibilerin gönlü daima iyiliklerin aslına meyyaldır. Çoğunlukla bu iyiliklerin teferruatını araştırır. Gönlü dünyaya meyledip dünyalığı gaalib olan kimse kalbinde iyilik niyyetini kolaylıkla bulamaz. Hattâ farzlarda bile bu niyyeti zoraki elde edebilir. Bu da Cehennem'i hâtırlatıp nefsini Cehennem'le korkutmak, yâhut Cennet'i hâtırlatıp onun zevklerine heveslendirmek sayesinde mümkün olur ve zayıf bir muharrik budur. Rağbet ve niyyeti nisbetinde de mükâfatını alır.

< Sevab ve ikâb düşünmeden yalnız saygı için tâate gelince; dünyaya rağbet edenler için böyle bir niyyet zordur. Niyyetlerin en iyi ve en üstünü de budur. Yeryüzünde bunu yapan şöyle dursun, anlayan bile az bulunur. >

İnsanların itâattaki niyyetleri bölümlere ayrılır. Çünkü onlardan bir kısmı Cehennem korkusundan, bir kısmı ise Cennet ümidinden sebep ibâdet eder. Bunlar yalnız Allah'a saygı niyyetiyle yapılan tâatlere nisbetle düşük iseler de yine sahih niyyetlerdendir. Zîra bu niyyetler, her ne kadar dünyada alışılan şeylerle ilgili ise de, âhirette va'dedilen şeylere meyildir. İnsanı en çok tahrik eden mide ve edeb yeridir. Bunların isteklerinin tam mânasiyle yerine getirileceği yer de Cennet'tir. Demek ki Cennet için amel eden, mide ve şehveti için amel ediyor demektir ki, bu, kötü bir ameldir. Bunun derecesi bûlâh [sâflık] ve ahmaklık mertebesidir. Bu da ameli ile maksadına ulaşır. Zîra Resûl-i Ekrem'in buyurduğu gibi, Cennet halkının çoğunluğunu eblâhler teşkil edecektir.

Fakat basiret sâhibi insanların ibâdetleri, Allah'ın Celâl ve Cemâlini sevdikleri için, O'nu zikir ve O'nu fikirden başkası için yapılmaz. Onların asıl ibâdetleri zikir ve fikirdir. Diğer ibâdetler bunu takviye için sonradan gelir. Bunların derecesi, yemek ve münâsebeti düşünenlerin derecelerinden çok üstündür. Zîra onların kasdı bu şehvî arzûlar değil, onlar akşam - sabah ibâdet ederken Allah rızasını düşünürler. İşte, insanların mükâfatları, niyyetleri nisbetindedir. Onlar, yemek içmek ve hurîlerle eğlenirken bunlar da O'nun mâhfi cemâline nazardan zevklenir ve gerçek canlılar ile zevklenenlerin vitrinlerdeki mankenlerden zevklenenlerle alay ettikleri gibi, bunlar da Allah'ın Cemâlini unutup hurîlerle zevklenenlerle alay ederler. Hattâ daha da ileri giderler. Çünkü Allah'ın Cemâli ile hiç bir şey mukaayese edilemez. Böyle şehvî arzûlarını Allah'ın Cemâli üzerine tercih edenler, gübre böceğinin o pisliklerle uğraşıp onlardan zevk almasına ve güzel yüzlere kıymet vermemesine benzer. Çünkü o, güzel yüzden anlamaz ki, ona yönelsin. Bunun gibi, çok gönüller Allah'ın Cemâlini düşünmekten kördürler. Hâlbuki gübre böceğinin akli olsaydı, onlarla değil, güzellikle meşgul olurdu. Bu gibilerin de gerçek akılları olsaydı, yemek ve hurîlere değil, Allah'a yönelirlerdi. Ne yazık ki herkes elinde olana sevinir. Onlar da bunun için yaratılmıştır.

Hikâye edildiğine göre Horasan'ın ileri gelenlerinden Belh'li Hızre-veyh'in oğlu Ahmed, Allahu Teâlâ'yı rû'yasında görmüş ve Allahu Teâlâ kendisine :

— Ey Ahmed, herkes Benden isterken, Ebû Yezid beni ister, buyurmuştur. Yine hikâye edildiğine göre Ebû Yezid Allahu Teâlâ'yı rû'yasında görmüş ve :

— Yâ Rab, Sana nasıl gelinir? diye sormuş. Allahu Teâlâ :

— Nefsini terk et ve gel, buyurmuş. Birisi, ölümünden sonra Şiblî'yi rû'yasında görmüş ve :

— Allahu Teâlâ sana ne yaptı? diye sormuş. Şiblî :

— Hiç bir iddiamda benden delil istemedi. Ancak ben bir def'a, Cennet'i bildiği hâlde onu kazanmamaktan daha büyük hüsrân olur mu? demiştim. Allahu Teâlâ da bana: «Bana mülâkî olamamaktan daha büyük hüsrân olur mu? buyurdu.

Maksadımız burada niyyetlerin derecelerinin farklı olduğunu göstermektir. Çoğunlukla bu niyyetlerden birisi kalbde gaalib olunca diğerine geçmek kolay olmaz. Bu gerçekleri anlamak, öyle bir takım amel ve işleri gerektirir ki, zâhiri fakihler bunları inkâr ve reddederler. Biz de deriz ki, bir kimse mübâha niyyete hazırlanmış olup fazilete niyyete hazırlanmamışsa bu işi mübah olarak yapması daha doğrudur. Çünkü onun hakkında fazilet, mübâha intikâl etmiştir. Gerçek fazilet ise onun hakkında bir noksanlıktır. Zira ameller niyyetlerdir. Bu, afvedip bağışlamak gibidir. Bu bağış, uğradığı zulûmden intikam almaktan daha iyidir. Bâzan da intikam alma niyyeti kendisinde hâzir olur. O zaman intikam alması afvetmesinden daha makbûl olur.

Yine adam, hem şimdi, hem de gelecekte ibâdet yapmak için kendisinde bir niyyet bulamamış, şimdi yeyip, içip uyumak ve böylece istirahatını te'mîn ve kendini takviye ettikten sonra ibâdet niyyetindedir. Bu adam için bu istirahatı te'mîn ibâdetten daha makbûldür. Hattâ ibâdete devamdan yorulsa, usanç getirirse, hevesi azalsa ve bir müddet başka şeylerle eğlendikten sonra daha zevkli ibâdet edeceğini bilse, onun için o eğlence, zorlama ile ve usanç getirerek devâm edeceği nafîle ibâdetten daha makbûl olur. Ebû'd-Derdâ : «Hak ve hakikate daha iyi hâzırlanmak için, bâzan kendimi oyun ile eğlendirir ve dinlendiririm» demiştir. Hz. Ali de : «Gönüllerinizi ara sıra dinlendiriniz. Zira gönül bir şeyden hoşlanmayınca ona karşı körleşir» demiştir. Bunlar öyle ince noktalar ki, ilmin özüne inmiş âlimler bunları bilir. Kabuk ile uğraşanlar bunları anlamazlar. Bâzan mütehassıs bir doktor ateşli hastayı etli yemekle tedâvi ederken, yarım doktor da ona güler; hiç ateşli hastaya et verilir mi? der. Bilmez ki doktor, zayıf bulduğu hastayı ameliyat için önce beslemesi gelir ki ameliyata dayanabilsin. O, bunu anlamaz. Satranç oyununu iyice bilen bir kimse, bâzan karşılıksız olarak şah ve attan iner. Bunları fedâ eder-

ken maksadı başka yoldan zafere ulaşmaktır. Anlamayanlar, buna şaşar ve güler. Yine bunun gibi savaşın hilelerinden anlayan, bâzan düşmanından kaçır ve onu peşine takar. Maksadı, onu münâsib yerde sıkıştırıp öldürmektir.

Allah'ın yoluna girmekte de durum aynıdır. Hepsi şeytanla savaş ve kalbi tedâvidir. Basîret sâhibi ve akli başında olanlar zafere ulaşmak için öyle hilelere baş vurur ki, zayıf görüşlüler bunu beğenmezler. Bunun için müridin şeyhinde, öğrencinin öğretmeninde gördüğü bâzı şeyleri inkâra kalkışıp onlara cebhe alması doğru olmaz. Ona yakışan, kendi haddini bilmeli ve anlayamadıklarını şeyhine veya hocasına bırakmalı, tâ ki onların mevkiine yükselip sırlarını anlayıncaya kadar.

Allah'tan hüsn-i ²tevfik dileriz. Zira hüsn-i ²tevfik O'ndandır.

İKİNCİ BAB

İhlâs, Fazileti, Hakikatı ve Dereceleri Beyânındadır.

6 nci BEYÂN : İHLÂSIN FAZİLETİ

Allahu Teâlâ :

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

«Onlar, dini yalnız Allah'a hâs kılarak, O'na kulluk etmekle emrolundular» (98 - Beyyine: 5) ve :

إِلَّا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ

«Dikkat edin, hâlis din Allah dinidir» (39 - Zümer: 3) ve :

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ

«Ancak tevbe edenler, nefislerini islâh edenler, Allah'ın kitâbına sarılanlar ve dinlerine Allah için candan bağlananlar, müstesnâdır» (4 - Nisâ: 146) ve :

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ

«Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın» (18 - Kehf: 110) buyurmuştur. Bu en son âyet, Allah için amel edip, başkaları tarafından da övülmeği sevenler hakkında nâzil olmuştur.

Resûl-i Ekrem de :

ثَلَاثٌ لَا يُغْلِبُ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَخْلَصَ الْعَمَلَ لِلَّهِ

«Üç şey var ki, bunlara hased edilmez. (Birisi de) Allah için ihlâs ile amele niyyet eden mü'minin kalbidir (482) buyurmuştur. Mus'ab b. Sa'd (R.A.) diyor: «Babam, kendini ashâb'ın bâzılarından üstün görürdü. Bir gün Resûl-i Ekrem'in kendisine :

إِنَّمَا نَصَّرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِضَعْفَائِهَا وَدَعَا نَبِيَّهَا وَخَلَّصَهُمْ

«Allahü Teâlâ'nın bu ümmete yardımı, ancak zayıflarının, duâ, ihlâs ve ibâdetleri sâyesindedir» (483) buyurdu.» Hasan'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى الْإِخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ سِرِّي اسْتَوْدَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحْبَبْتُ مِنْ عِبَادِي

«Allahü Teâlâ buyuruyor ki: «ihlâs, Benim sırlarımdan bir sırdır. Onu, sevdiğim kulumun kalbine yerleştiririm» (484) buyurmuştur.

Hz. Ali (R.A.): «Amelin azlığına aldırış etmeyin, kabûlünü düşünün. Zira Resûl-i Ekrem Muaz b. Cebel'e (R.A.) :

أَخْلَصِ الْعَمَلَ يُجْزِيكَ مِنْهُ الْقَلِيلُ «Amelin hâlis olsun, azı da

sana yeter» (485) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Kim ki Allah rızâsı için hâlis niyyetle kırk gün amel ederse, hikmet kaynakları kalbinden diline dökülür» (486) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem: «Kıyâmet günü ilk sorguya çekilecek üç sınıf insandır. Birincisi, Allahü Teâlâ'nın ilim verdiği kimsedir. Allahü Teâlâ ona:

— Sana verdiğim ilimle ne yaptın ve ne amel işledin? diye soracak, adam :

(482) Tirmizî, Nu'man b. Beşir'den (R.A.) rivâyet etti ve sahih olduğunu söyledi.

(483) Hadisi, Neseî rivâyet etti. Buhârî'nin de aynı meâlde ve başka bir ifâde ile rivâyeti vardır.

(484) Gazvî'nin Müselselâtından rivâyet edilmiş, yâni «falandan sordu» şeklinde bir rivâyettir.

(485) Ebû Mansûr Deylemî «Müsned-i Firdevs»inde Muaz'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(486) İbn Adiy, Ebû Mûsâ'dan (R.A.) rivâyet etti. Metin olarak da yukarıda geçmiştir.

— Ya Rab, akşam - sabah Sana kulluk ettim, Dinî telkinde bulundum. Bunları Senin rızân için yaptım, diyecek. Allahu Teâlâ :

— Yalan söylüyorsun, ancak, falan zat, ne âlimdir, desinler diye öyle davrandın ve şöhreti de aldın, buyuracak. Melekler de, «Evet, yâ Rab» diyecekler. İkincisi, kendisine servet verilen kimsedir. Allahu Teâlâ buna da :

— Sana verdiğim servetle ne yaptın? diye soracak. Adam :

— Akşam - sabah Senin rızan için tasadduk ettim, diyecek. Allahu Teâlâ :

— Yalan söylüyorsun, falanca ne cömerd insandır, desinler için infak ettin ve buna da nâil oldun, buyuracaktır. Üçüncüsü de savaş alanında ölen kimsedir. Allahu Teâlâ buna da :

— Sana verdiğim güç ve kuvvetle ne yaptın? diye soracak, adam :

— Yâ Rab, Senin rızan için savaştım ve öldürüldüm, diyecek, Allahu Teâlâ ve melekler :

— Yalan söylüyorsun, falanca ne kahraman adamdır, desinler diye savaştın ve bunu da senin için söylediler, buyurulur. Ebû Hüreyre devamlı diyor ki: «Resûl-i Ekrem uyluğuma bir çizgi çizerek: «Ey Ebâ Hüreyre, işte kıyâmet günü Cehennem ateşinin ilk yakacağı kimseler bunlardır» buyurdu. Hadîsin râvisi, Muâviye'ye (R.A.) gidip bunu anlatınca, Muâviye (R.A.) öyle ağıladı ki nerde ise bayılıp düşecekti. Sonra Allahu Teâlâ'nın :

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا... هـ

«Her kim dünya hayâtını ve dünyâ zinetini murâd ederse» âyetini sonuna kadar okudu (Hûd: 15) ve doğru» dedi (487).

İsrâîlî rivâyetlerde; âbidin biri uzun yıllar Allah'a ibâdet etmiş. Günün birinde bir cemâat kendisine gelerek, «Burada ağaca tapan insanlar var» diye haber vermişler. Buna kızan âbid, baltayı omuzuna alarak ağacı kesmek üzere yola çıkmış. Yolda şeyh sûretinde şeytan ile karşılaşmış. Şeytan, nereye gittiğini sormuş, âbid ağacı keseceğini söylemiş. Şeytan:

— Sana ne? İbâdetini bıraktın da ağacı kesmekle meşgul oluyorsun, ibâdetine dön, demiş. Âbid :

— Bu da benim bir ibâdetimdir, demiş. Şeytan :

— Ben bu ağacı kesmek isteyene izin vermem, demiş ve dövüşmüşler. Âbid, şeytânı yenerek göğsü üzerine oturmuş. Şeytan :

— Beni bırak, sana söyleyeceklerim var, sen bundan sorumlu değilsin. Kendin ağaca tapmıyorsun, başkasından sana ne var? Allahu Teâlâ'nın yeryüzünde bu kadar peygamberleri mevcuttur, dilese buraya da bir peygamber gönderir ve ağacı ona yıktırır, demiş. Âbid :

— Hayır, olamaz, mutlak sûrette bu ağacı yıkacağım, demiş ve tek-

rar şeytân ile boğuşmağa başlamışlar. İkinci def'a onu yenmiş, göğsü üzerine oturmuş. Bunun üzerine şeytan :

— Beni yine bırak, ben sana öyle teklifte bulunacağım ki, bu, hem senin ve hem de benim hakkımda daha hayırlıdır, demiş. Âbid, şeytânı tekrar bırakmış ve :

— Teklifin nedir? diye sormuş. Şeytan :

— Sen hiç bir şey'e mâlik olamayıp insanların başına yük olan bir kimsesin. Elbette sen de emsallerinden üstün olmak, yoksullara yardım da bulunmak gibi meziyetleri istersin. Adam :

— Evet, isterim, deyince, şeytan :

— O hâlde sen bu işten vaz geç, evine dön. Her sabah senin başının ucuna iki altın korum. Bunları istediğin gibi kendine, ailene ve yoksullara dağıtırsın. Bu ise senin için bu ağacı kesmekten çok daha hayırlı olur. Çünkü onu kesmen ağaca tapanlara bir zararı olmadığı gibi, ağaca tapmayanlara da bir kârı yoktur, demiş. Âbid, bir süre düşündükten sonra, «Bu ihtiyar doğru söylüyor. Ben peygamber değilim ki bu ağacı kesmek mecburiyetinde kalayım. Allahu Teâlâ bunu kesmekle bana emretmedi ki, kesmemekle O'na âsi olayım. Bu ihtiyarın va'di hepsinden faydalı ve kârlıdır» diyerek onunla sözleşti ve geri döndü. Akşam yattı, sabahleyin başı ucunda iki altını buldu. Ertesi sabah da aynı vaziyette iki altını buldu ve ondan sonra altınlar kesildi. Altınların kesildiğini gören âbid, hiddetle yine baltayı omuzladı ve ağacı kesmek üzere yola çıktı. Yolda yine aynı ihtiyar ile karşılaştı. Yine ihtiyar nereye gittiğini sordu, ağacı kesmeğe gittiğini söyledi. Bunun üzerine ihtiyar :

— Geçmiş olsun, sen onu daha yıkamazsın, diyerek dövüşmeğe başladılar. Bu def'a ihtiyar âbidi ayaklarının altına alarak kuş gibi oynatmağa başladı ve âbide :

— Ya bu fikrinden vaz geçersin, ya da seni boğazlarım, dedi. Âbid, bir şey yapamıyacağını anlayınca, ihtiyara :

— Beni bırak ve bana ilk önce nasıl sana gaalib geldiğimi ve şimdi senin beni nasıl mağlûb ettiğini anlat, dedi. Şeytan :

— İlk hiddet ve çıkışın Allah için idi, niyyetin âhiret sermayesi idi. Onun için Allahu Teâlâ seni gaalib getirdi. Fakat bu seferki hiddetin ve çıkışın dünyalık içindir. Altınlar gelmiyor diye kızdın, onun için ben seni mağlûb ettim, dedi.

Bu hikâyeler, Allahu Teâlâ'nın :

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ

«Ancak senin kullarından ihlâs sâhibi olanlar müstesnâ... (38 - Sâd : 83) buyurduğunun anlamıdır. Çünkü insan, şeytandan ancak ihlâs ile korunur. Bunun için Mârûf-ı Kerhî kendi kendine dövünür ve: «Ey nefis, hâlis ol ki, hâlâs bulasın» derdi. Yâkub-ı Mekfuf da: «Muhlis, günahları gibi, sevablarını gizleyen insandır» dedi. Süleyman da: «Bir adımını gerçekten Allah rızâsı için atan kimseye müjde olsun» demiştir.

1-BENZER 2-İYİLİK 3-KURTULUŞ

Ömer b. Hattâb (R.A.) da, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (R.A.) yazdığı mektubunda: «Niyyeti hâlis olan kimseye, kendisi ile İnsanlar arasındaki işlerinde Allahu Teâlâ yeter» demiştir. Velilerden birisi de kardeşliğine yazdığı bir mektupta: «Amellerinde niyyetini hâlis yap ki amelin azı da senin için yeterli olsun» dedi. Eyyûb-ı Sahtiyânî de: «Âmillerin niyyetlerindeki ihlâs, bütün amellerinden daha zordur» dedi. Mitrâf da: «Sâfi olanın ameli sâfi, karışık olanın ameli de karışık olur» demiştir.

Zâtın birisi rû'yada görülmüş ve kendisine :

— Amelini nasıl buldun? diye sorulmuş. Adam da :

— Hâlis niyyetle Allah için yaptığım her amelin, çiğnenmesin diye yoldan aldığım nar tanesinin ve ölen kedimize varıncaya kadar her şey'i haşenât kefesinde buldum. Yalnız sarığımda ipekten bir iplik vardı, onu bile terâzinin günah tarafındaki gözünde gördüm. Buna karşılık yüz altun değerinde olan merkebimi göremedim, yâni onun bir mükâfatını bulamadım. Ölen bir kedinin mükâfatı mizânıma konduğu hâlde yüz altun değerinde olan merkebinin mükâfatı ne oldu? diye sorduğumda, «Onu da nereye gönderdin ise oraya gitti. Zira sana merkebinin ölümünü haber verdiklerinde, «Allah'ın lânetine gitsin» dedin. Bu sûretle ecrin kayboldu. Eğer Allah rızası için olsun, deseydin onun da mükâfatını alırdın, dediler. Diğer rivâyette de, adam devamla: «Bir def'a bir sadaka verdim, herkes görüyordu. Onların görmesi hoşuma gitti. Bu def'a onu ne lehimde ve ne de aleyhimde buldum, yâni boşa gitti.» Süfyan bunu duyduğu vakit, «Ne güzel, onu ihsân ettiği için aleyhinde de olmamıştır» dedi.

Yahya b. Muaz da: «Sütün pislikten ayrılması gibi, ihlâs da ameli, ayıplardan temizler» demiştir. Denildi ki: «Adamın biri kadın kılığına girer ve kadınların bulunduğu meclislere katılırdı. Bir gün yine aynı kılıkta kadınlar arasına girdi. O sırada kadının birinin incisi kayboldu. Kadın hemen kapuları tuttu ve teker teker aramağa başladılar. Sıra bu adama ve onun yanındaki bir kadına gelmişti. İhlâs ile Allah'a duâ etti ve: «Yâ Rab, beni bu rezâletten kurtarırsan bir daha ben bu işi yapmam» diye samimiyetle tevbekâr oldu. İnci, onun yanındaki kadında bulundu ve, «Artık kapuları açalım» diye bağıldılar.

Sâfîlerden birisi, arefe günü ikindiden sonra bahçesinde çalışan Ebû Ubeyd-i Tüsterî'nin yanında ayakta duruyordum. Ebdallerden bir kardeşliği Ebû Ubeyd'in yanına gelerek kulağına birşeyler söyledi. Ubeyd «Hayır» deyince, adam, bulut gibi yeri yalayarak uzaklaştı. Ebû Ubeyd'e «Sana ne dedi» diye sordum. Ubeyd «Hacca gelir misin?» dedi, ben de hayır deyince gitti. «Niçin hayır dedin?» diye sorduğumda, «Niyyetim yoktu da onun için. Çünkü ben, bu ziraat işini tamamlamağı niyyet etmiştim. Onunla Hacca gitmekle Allah'ın gadabına uğramaktan korkarım. Zira onunla gidersem, Allah için olan amelime başka bir şey katmış olurum da, o vakit benim içinde bulunduğum bu çiftçilik yetmiş Hac'dan daha sevab olur, dedi. Yine birisi şöyle anlatıyor: «Deniz savaşına çıkmıştık. Birisi bir torbayı satılığa çıkardı. Kendi kendime, «Bunu alayım, savaşımda bundan

istifade ederim.» Şehre döndüğüm vakit kârı ile de satarım» dedim. O gece rû'yamda iki kişi gökten inmiş, birisi arkadaşına, «Gaazileri yaz» demiş, adam da yazmağa başlamış; kimisi seyahat için, kimisi gösteriş için, kimisi ticaret için ve bir kısmı da Allah rızâsı için çıkmış, diye yazdı. Sonra bana dönerek, «Bunu da tüccar olarak yaz» dedi. Ben, «Allah Ailah, tüccar değilim, ticaret malım da yok, ancak gazâ için çıktım» dedim. Adam: «Ey ihtiyar, hani dün bir torba aldın da satacağını düşündün ya?» dedi. Ben, ağlayarak, «Aman beni tüccar yazmayın, ben ticaret için çıkmadım» dedim. O adam, arkadaşına bakarak: «Yaz, gazâ için çıkmış, sonra kâr etmek için yolda bir torba satın almıştır, Allahu Teâlâ hükmünü verir» dedi.

Seriyyâ's-Sakati: «Tenhada yalnız Allah rızâsı için iki rek'at namaz kılman, âşikâre yetmiş veya yediyüz hadis yazmandan daha hayırlıdır» dedi. Başka birisi de: «Bir saat ihlâs içinde kalmak, ebedî kurtuluşa vesiledir. Ne yazık ki, bu gibiler, çok nâdir bulunurlar». Denildi ki; ilim; tohum, amel de onu ekmektir. Ekinin suyu ise ihlâstır. Yine birisi: «Allahu Teâlâ bir kuluna buğzettiği vakit ona üç şey'i verir ve ondan üç şey'i men'eder. Sâlihlerin sohbetini ona nasîb eder, fakat öğütlerini kabûl ettirmez. Sâlih amelleri ona nasîb eder fakat ihlâs vermez. Hikmeti kendisine nasîb eder fakat ondaki sadâkatini men'eder.»

Sûsî de: «Allahu Teâlâ'nın, kullarının ameline aradığı, yalnız ihlâstır» demiştir. Cüneyd de: «Allahu Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, onların akılları var akıl erdirirler, akıl erdirince de amel ederler, amel ettikleri vakit ihlâs ederler. İhlâsları bütün iyiliklere onları dâvet eder» demiştir.

Muhammed b. Saîd el-Mervezî: «Bütün işler iki esasa dayanır. Birisi, Allah'ın, senin hakkındaki işi, diğeri de senin, Allah'a karşı olan işindir. Allah'ın yaptığına râzı olup kendi ameline de hâlis ol. Bu sâyede her iki yönden de kurtuluşa ulaşmış olursun» dedi.

7 nci BEYÂN : İHLÂSIN HAKİKATI

Bilmiş ol ki; kendisine başka bir şey'in karışması düşünülen bir şey'e o başka şey karışmamış ise, işte buna «hâlis» derler. Bu sâfi ve karışsız işe de ihlâs derler. Nitekim Allahu Teâlâ :

مِنْ يَنْفَرَتْ وَدَمِ لَبَا خَالِصًا تَغَالِيَةً لِّتَارِيَةٍ

«Karınlarındaki medfûât ile kan arasından size hâlis ve içimi, kolay süt içiririz» (16 - Nahl: 66) buyurmuştur. Şübhesiz sütün hâlis ve sâfi olması, kan, sidik ve pislik gibi inekten çıkan her hangi bir şey'in ona karışmış olmamasıdır. Şirk ise, ihlâsın zıddıdır. Hâlis olmayan müşriktir. Şu kadar var ki şirkin de dereceleri vardır. Ulûhiyette şirk, tevhiddeki ihlâsın zıddıdır. Şirkin gizli ve âşikâresi olduğu gibi, ihlâsın da gizli ve âşikâresi vardır. İhlâs ile zıddı kalbe uğrarlar. Bunların yeri kalbdir. Bu da kasid ve

niyyetlerde aranır. Niyyetin hakikatini anlattık. O da içden doğan sese uymaktır. İçden tahrik eden sebep tek olursa, bundan meydâna gelen işe, niyyet edilen o tek şey'e nisbetle, ihlâs denir. Meselâ, sırf ri'yâ maksadiyle sadaka veren de muhlis, yâni, hâlis ri'yâkârdır. Çünkü niyyetine başka bir şey karıştırmıyor. Bütün şâibelerden uzak ve yalnız Allah rızâsı için veriyorsa, buna da muhlis denir, yâni aslında niyyet iyiye de olsa kötüye de olsa, başka hiç bir şey karıştırmadan tek maksadla yapılan iş hâlisdir. Ya hâlis kötülük, ya da hâlis iyiliktir. Fakat âdet olarak yalnız Allah rızâsına niyyet edilerek yapılan işlere hâlis dendi ve bu hâlis ismi orada kaldı. İlhad da böyledir. Aslında ister iyi olsun, ister kötü her hangi bir tarafa meyletmeğe ilhad denir. Fakat âdet, bunu, haktan meyletmekte kullanmıştır. Kimin sevk-i tabiisi yalnız ri'yâ ise ve ri'yâ niyyetiyle amel ediyorsa bu adam tehlikeye atılmıştır ki, biz burada ondan konuşacak değiliz. Zira Rub'u'l-Mühlikât'ın ri'yâ bölümünde bundan yeteri kadar bahsettik. Ri'yâkâr hakkında vârid olan vâidlerin en ehveni, kıyâmet günü ona, «Ey ri'yâkâr, ey hillekâr, ey müşrik, ey kâfir» diye dört isimle çağrılmış olmasıdır. Burada yakınlık maksadiyle harekete geçtiği hâlde bu niyyetine karışan başka bir şeyden daha bahsedeceğiz. Bu karışan, ya ri'yâdır veya dünya menfaatinden başka bir şeydir. Bir adam oruç tutarken Allah'a yakınlığı niyyet ettiği gibi, bir de beden sıhhati için niyyet etmiş olması gibi... Veyahut köleyi âzâd ederken, hem Allah rızâsını ve hem de onun kötü huyundan ve yükünden kurtulmağı niyyet etmesi gibi veyahut da Allah rızâsı için Haccederken bir de hava değişimini düşünmesi veya memleketinde karşılaştığı bir kötülükten kurtulmayı, düşmanından kaçmayı, çoluk çocuğundan uzaklaşmayı veya her hangi bir meşgaleden kurtulmayı düşünmesi gibi. Veya da savaşın inceliklerini öğrenmek için gazâyâ gitmesi veya malını, aile efradını korumak için uyumamak maksadiyle gece namaz kılması veyahut maişetini te'min maksadiyle veya muhlitinde mevki kazanmak gayesiyle veya ilmin bahşettiği şeref sâyesinde malını muhafaza maksadiyle okuması veya susmak sıkıntısından kurtulmak ve konuşmak zevkine varmak için, okutmak ve va'z ile meşgul olmak veya âlimler, sôfiler ve diğer halk katında itibarlı olmak için âlim ve sofilerin hizmetini üzerine almak veya bu sâyede arkadaş edinmek için bu işi yapmak, yâhut yazısını güzelleştirmek için mushaf yazmak, yâhut kira vermemek için yaya Haccetmek, yâhut temizlik için abdest almak, serinlemek ve kir kokusunu çıkarmak için yıkanmak, âli isnad sâhibi olduğu bilinmesi için hadîs rivâyet etmek, ev kirası vermemek için mescidde itikâf yapmak, yemek pişirmek telâşesinden kurtulmak için oruç tutmak, dilencinin ısrarından kurtulmak için ona sadaka vermek, kendisi de hastalandığı vakit ziyâret edilsin diye hasta ziyâretine gitmek, cenâzesine gelsinler diye başkalarının cenâzelerine gitmek veya iyi adam olarak tanınması ve iyilikle anılması, tâzim ve saygı ile kendisine bakılması için bunların benzeri iyiliklerde bulunmak gibi. Ne zaman bunların her hangi birisini yalnız Allah için yapmağa başlar ve asıl muharriki Allah rızâsı olur ve fakat sonradan bu saydığımız ve benzeri sebeplerden birisi de buna ekle-

1-KİMİLDATMA	8-SAHİFE
2-KUSUR	9-İBADET
3-İMAN SİZLİK	10-HÜRMET
4-HALİS	
5-TABİİ SEVK	
6-KORKUTMA	
7-ACACI	

nir ve bu sâyede yaptığı işler kendisine daha kolay gelirse ameli ihlâstan ve hâlis Allah rızası için olmaktan çıkmış ve bu ameline şirk, ortaklık karışmıştır. Hâlbuki Allahu Teâlâ: «Ben, ortakların ortaklığından en müstağnî olanım» buyurmuştur.

Hulâsa, az olsun çok olsun, gönlün meylettiği ve nefsin haz duyduğu dünyalıktan her hangi bir şey'i, amele karıştırdığı vakit o amel, karışır, berraklığını kaybeder ve ihlâsı zâil olur da, haz duyduğu şeylere bağlanarak şehvetlerine dalar. Bu anlattığımız cinslerden olan haz ve garazlarından her hangi bir iş ve ibâdetinde korunması pek enderdir. Bunun için, ömrünün en kısa ânında bile ihlâs üzerine olabilmek kurtuldu, denilmiştir. Hâlis olan, Allah'a yakınlıktan başka hiç bir gaâyeye gütmez. Şâyet ibâdetler, yalnız yukarda saydığımız menfaatler karşılığı yapılırsa, sâhibinin daha zor duruma düştüğü gizli değildir. Biz, asıl maksadın Allah'a yakınlık olduğu hâlde bu gibi hususların sonra ilâve edilen ibâdetlerden bahsediyoruz. Yukarda niyyet bahsinde anlattığımız gibi, bu şâibeler, ya muvafakat, ya müşâreket veya muâvenet mevkiinde olur.

Uzun sözün kısası, nefsin isteği, ya bâis-i dinî gibi olur, ya ondan kuvvetli veya da ondan zayıf olur. Yakında anlatacağımız gibi, her birinin ayrı ayrı hükmü vardır. İhlâs, bu şâibelerin azından ve çoğundan ameli telhîs edip kurtarmaktır ki, ancak başka bir muharrik bulunmaz da Allah'a yaklaşmak maksadı tek olarak kalır. Bu, ancak yalnız Allah'ı sevip âhireti düşünen ve kalbinde dünya sevgisi için yer bulunmayan, hattâ yeme ve içmeyi bile sevmeyen, ancak yemek ve içmeği def'-i tabîi gibi zarurî bir ihtiyaç kabûl eden kimselerde olur. Yemeği, yalnız fitrî ve tabîi bir ihtiyaç kabûl eder. Yoksa yemek olduğu için yemeğe heves etmez de ibâdetinde kendisini takviye için onu yer. Hattâ hiç acıkmayıp yemek telâşesinde olmamasını temenni eder. Zarurî ihtiyacından fazla yemez. Ancak zarurî ihtiyacı arar, fazlasına bakmaz, bütün himmeti Allah'a olur. İşte bu görüşde olan insânın yiyip içmesi, — def'-i tabîisi dahî dâhil olmak üzere — bütün harekât ve sekenâtında sahîh niyyet ve hâlis amel sâhibi olur. İbâdeti yardımcı olur maksadıyla uykuya yatması da ibâdettir. Bu sâyede muhlislerin derecesine yükselir. Bu görüşde olmayanların amellerinde ihlâs kapıları kapalıdır. Allah ve âhiret sevgisi galebe çalıp mütâd olan hareketlerde kendisinde nitelik hâlini alır ve ihlâsa dönüştüğü gibi, kalbinde dünya, riyâset ve Allah'tan başka her hangi bir sevgi galebe çalarsa, o da kendisinde nitelik hâlini alır ve namaz, oruç gibi ibâdetleri bile pek ender riyâdan selâmet bulur.

Demek ki ihlâsın ilâcı, nefsin arzûlarını kırmak, dünyadan tama'ı kesmek ve kalbe iyice galebe çalıp yerleşecek şekilde âhirete yönelmektir. İşte ancak bu sâyede ihlâsa ulaşabilir. İnsânın yorularak yaptığı nice ameller var ki, bunların ihlâs ile ve Allah rızası için yapıldığını zanneder ve buna aldanır. Çünkü o amele sirâyât eden âfetleri bilemez. Nitekim adamın birisi: «Otuz yıl cemâatle kıldığım namazımı iâde ettim. Çünkü

1-İHTİYAQSIZ 2-GEÇİCİ 3-MAKSAD 4-ANLAŞMA 5-ORTAKLIK
6-YARDIMCILIK 7-İCABETTİREN 8-KISALTMA 9-TABİİ ORTADAN KALDIRMA
10-KUVVETLENDİRME 11-DUA 12-YÜKSELME ARZUSU 13-DAVRANIŞ 14-ADET
15-REİSLİK 16-AC GÖZLÜLÜK 17-YAYILMA 18-BELA

bütün namazlarımı birinci safda ve imamın arkasında kılardım. Bir def'a bir mâzeret sebebiyle biraz geciktim ve ancak ikinci safda yer bulabildim. Namazı kıldım ve fakat insanların beni ikinci safda görmesinden utan-
dım. O zaman anladım ki, insanların beni birinci safda görmesine sevin-
iyor ve böylece kalbim huzur buluyordu. Ben o zamana kadar bunun far-
kında değildim. Bunun için otuz yıllık namazımı iade ettim», demiştir. İş-
te bu, o kadar gizli ve ince bir noktadır ki, ancak Allah'ın tevfiğiyle anla-
şılıp bilinebilir. Gaafiller, bu gibi ibâdetleri hasenât sanır. Hâlbuki bunla-
rın hepsi, âhirette seyyiattır. Allahu Teâlâ'nın :

وَبَدَأَهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ وَبَدَأَهُم سَيِّئَاتٍ مَا كَسَبُوا

«Onlara Allah'tan, hiç hesap etmedikleri şeyler beliriverir. Onlara, iş-
ledikleri kötü şeyler belli olur» (39 - Zümer: 47 - 48),

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ مُّحْسِنُونَ صُنْعًا

«Ey Muhammed, «Size amelce en çok kayıpta bulunanları haber ve-
relim mi?» de. Dünya hayatında çalışmaları boşa gitmiştir. Hâlbuki onlar
sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı» (18 - Kehf: 103, 104) buyurmasından
murâdı budur. İnsanlar içerisinde en şiddetli olarak bu fitneye uğraya-
cak olan, âlimlerdir. Zira onların çoğunu ilim peşine sevkeden, övülmek
ve bundan neşe ve gurur duymaktır. Şeytan bunu onlara süslemiş ve de-
miştir ki: «Maksadınız, peygamberin getirdiğini yaymak, halka ve hüküm-
darlara nasihat ile Allahu Teâlâ'nın adını yüceltmektir». Onlar da insanla-
rın kendilerine teveccüh etmelerine sevinirken, bu sevinci, dine yardım
ediyormuş gibi sanır. Hâlbuki kendisinden daha kuvvetli bir hatib ortaya
çıkıp cemâat ona yönelse, buna alabildiğine üzülür. Eğer dîni anlatmak
maksadıyla, va'z etseydi buna sevinecekti. Çünkü Allahu Teâlâ başkası-
nı bu evsafda yaratmakla kendisine yardımcı kılmıştır. Bununla beraber
şeytan yine bunun peşini bırakmaz. Adama, üzüntüsü için yaldızlı sebeb-
ler gösterir ve der ki: «Cânım senin üzüntün, bu adam senden üstün çık-
tığı ve bu sebeble insanların senden yüz çevirmiş olması için değildir, bu
yüce görevden geri kaldığın içindir. Çünkü senin va'zından istifade etse-
ler, sen me'cur olacaktın» der ve kendisini oyalar. Hâlbuki Allahu Teâlâ'n-
ın emrine inkıyad etmesinin kendi hakkında daha sevab olacağını bile-
mez.

Şöyle bir düşünelim; Ebû Bekir (R.A.) hilâfete geçmesinden Hz. Ömer üzü-
lse acaba hoş karşılanır mı idi? Elbette akli başında olan, bunu hoş karşı-
lamaz. Zira hakkı kabûl ederek emâneti ehline vermenin, doğrudan doğ-
ruya bu görevi kendi üzerine almaktan çok daha iyidir. Üstelik daha çok
mükâfatı da vardır. Hz. Ömer ise üzülmek şöyle dursun, görevi daha liya-

1-YARDIM	7-PARLATICI
2-HABERSİZ	8-KAZANMIŞ
3-İYİLİK	9-İTAAT
4-GÜNAH	
5-NASİHAT	
6-SIFATLAR	

katli olan bir kimseye tevdi etmekten memnurluk duymuştur. Acaba hoca efendilere ne oluyor ki, cemâat kendilerini bırakıp daha iyi buldukları bir âlime yöneldikleri vakit üzülmüyorlar. Bâzılarını şeytan aldatır ve henüz tecrübeye geçmeden, daha liyakatlisini bulsam görevi ona teslim etmekte tereddüd etmem der ki, bu sırf aldatma ve cehâlet sözüdür. Çünkü böyle bir iş ile karşılaşmadan önce söz vermek kolaydır, fakat iş başa gelince durum değişir, sözünde durmaz olur. Bütün bunları, nefsin hilelerini şeytânın aldatmalarını bilen ve uzun denemelerden geçen anlar, İhlâsın hakikatini bilip onunla amel etmek çok zordur. Çünkü o, derin bir deryadır. Orada boğulmaktan çok az kimse kurtulabilir. Nitekim Kur'-

an-ı Kerim'de: **«الْأَعْبَادُ أَكْثَرُهُمُ الْخُلَاصِينَ»** «Onlardan sana iç-

ten bağlı olan kullarım müstesnâ» (38 - Sâd: 83) buyurmuştur. Kul, bu ince noktaları son derece araştırmalıdır. Aksi hâlde bilmeyerek şeytanlara uyanların arasına katılmış olur.

8 inci BEYÂN : İHLÂS HAKKINDA ŞEYHLERİN SÖZLERİ

Sûsî: «İhlâs, ihlâsını görememektir. Çünkü ihlâsında ihlâsını görenin, yâni bende ihlâs var₃ diyen,⁴ ihlâsında, ihlâsa muhtacdır» demiştir. Sûsî'nin bu sözü, ameli bilfiil ucubdan temizlemeğe işârettir. Çünkü ihlâsım var deyip ihlâsa₅ yönelmek ve ona bakmak ucub [kendini beğenmek] tir. Bu da âfetlerdendir. Hâlis, her türlü kederlerden, karışıklıklardan emîn olan kimsedir. Bu ise ihlâsın yalnız bir âfetine işârettir.

Sehlî de: «Kişinin hareket etmesinin yalnız Allah rızası için olmasıdır» dedi ki, bu vecîze maksadı tamamen içine almıştır. İbrâhîm b. Edhêm'in: «İhlâs, Allah ile beraber sâdık niyyette bulunmaktır» sözü bunun mânasıdır. Sehlî'e: «İnsânın nefsine en çok ağır gelen nedir?» diye sorduklarında, «İhlâstır. Zira ihlâsda nefsin nasibi yoktur» dedi. Bağdat'lı Ahmed'in oğlu Rûvey m de: «Amelde ihlâs demek, o amel sâhibinin ameli ile ne dünya ve ne de âhirette bir karşılık beklememesidir» demiştir. Bu söz, nefsin, dünya ve âhiretle ilgili arzûlarının âfêt olduğuna işârettir. Hattâ ibâdeti ile Cennet'teki zevkleri niyyet eden âbidin ibâdeti de malûdür. Gerçek olan, ameli ile yalnız Allah rızasını niyyet etmesidir ki bu da siddıkların ihlâsı ve mutlak olan bir ihlâstır. Cehennem korkusu ve Cennet ümidiyle amel eden de muhlistir. Ama bu ihlâs mutlak değil, dünyevî arzûlarına nisbetle bir ihlâstır. Yoksa gerçekde bu da şehvetleri peşindedir. Akli başında olanlar için aranması gereken, yalnız Allah rızasıdır. İnsan, mutlak sûrette bir fayda için hareket eder. Böyle hiç bir haz olmamak, ilâhî vasıftır. Bunu kendisinde iddia etmek ise küfürdür. Nitekim kadı Ebû Bekir'e el-Baakılânî, «Benim hiç bir hazım yoktur» diyen kimsenin küfrüne kaail olmuş ve: «Bu, ilâhî bir vasıf-

1-BIRAKMA 2-BİLGİSİZLİK 3-TECRÜBEYE GİRMİŞ OLARAK
4-KENDİNİ BEYENME 5-BELA 6-KISA 7-SEBEBLİ 8-HALİS 9-HAKİM
10-İNANMIŞ

tır» demiştir ve bu sözü gerçektir. Fakat bu iddiada bulunanlar hiç hazzı yok derken, Cennet'teki şehvî arzuları kasdetmiştir. Yalnız mârifet zevkini ve O'nun Cemâlini müşâhede zevkini kasdetmemişler. İşte bu gibilerin hazzı ve zevki de budur. Ne yazık ki bâzıları bunu bir haz ve zevk saymazlar. Belki buna şaşarlar. Hâlbuki ilâhî mârifet, münâcat ve müşâhede zevkiyle meşgul olanlar, diğer bütün zevkleri hakir görürler. Aslında bunların da hareketleri bir haz ve bir zevk içindir. Fakat bunların hazzı başkası değil, ancak mâbudlarıdır.

Ebû Osman da, ihlâs: «Devamlı olarak Yaradani düşünmek ve O'na bakmakla mahlûku unutmaktır» dedi. Bu da ihlâsın yalnız riyâ âfetine işârettir. Bunun için birisi: «İhlâs demek, onu bozmak için şeytânın bile duyup farkında olamadığı, meleğin bile bilip yazamadığı amel demektir» dedi ki, bu da amelde gizliliğe işârettir. Diğer bâzıları da: «İhlâs, mahlûkattan gizlenip maddî ilgilerden arınan amel demektir» dediler ki, bu, bütün maksadları daha ziyâde içine alır. Muhâsibî de: «İhlâs, Allah ile olan muâmeleden mahlûku çıkarmak demektir» demiştir ki, bu da riyânın nefyine işârettir. Havvâs'ın: «Riyâset şerbetinden içen, hâlis kulukdan çıkmıştır» sözü de bunun gibidir. Havâriler İsâ aleyhisselâm'a: «Amellerden hâlis olanı hangisidir?» diye sorduklarında, İsâ aleyhisselâm: «Hiç kimsenin övmesini sevip beklemeden, Allah için yapılan ameldir» dedi. Bu da riyânın terkine işârettir. İsâ aleyhisselâm'ın özel olarak bunu ele alması, ihlâsı en çok bozup karıştıran sebeblerin başında geldiği içindir. Cüneyd de ihlâsı târif ederken: «Ameli karışıklıklardan arındırmaktır» dedi. Fudayl da: «İnsanlar görüyor diye ameli terketmek riyâ, insanlar görsün diye amel etmek ise şırktır. İhlâs da Allahu Teâlânın seni, bunlardan korumasıdır» dedi. Diğer birisi de: «İhlâs, devamlı olarak ameli murâkabe ile sevdiği bütün zevkleri unutmaktır» dedi.

İşte ihlâs bunlardır. İhlâs hakkında daha pek çok sözler varsa da gerçek ortaya çıktıktan sonra lâfî daha fazla uzatmağa lüzum yoktur. Esâsen bu hususta sadra şifâ verecek, geçmiş ve geleceklerin efendisi olan yüce Peygamber Hz. Muhammed (S.A.V.) in, ihlâsdan sorul-

dukta :

أَزَقُولُ رَبِّيَ اللَّهُ ثُمَّ تَسْتَقِيمُ كَمَا أُمِرْتُ ۝

«Rabbim Allah'tır dedikten sonra emrolunduğun gibi istikaamet edip doğrulmandır» (488) diye vermiş olduğu cevabdır, yâni hevâ ve nefesine değil, ancak Rabbine ibâdet etmen ve ibâdetinde emrolunduğun gibi istikamet etmendir. İşte bu, mâsivâdan ilgiyi kesmektir ki, gerçek ihlâs da budur.

(488) Sahih olarak Tirmizi ve İbn Mâce Süfyan'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Müslim'in rivâyetinde: «Allah'a inandım de de sonra istikamet et» şeklindedir.

9 uncu BEYÂN : İHLÂSİ KARIŞTIRAN SEBEBLERİN DERECELERİ

Bilmiş ol ki; ihlâsı karıştıran âfetlerin bâzısı gizli, bâzısı âşikâre, bâzısı âşikâre olmakla beraber zayıf, diğer bâzısı da gizli olmakla beraber kuvvetlidir. Gizli ve âşikâre derecelerinin ayrılıkları ancak bir misâl ile anlaşılır. İhlâsı en çok karıştıran riyâdır. Bunu bir misâl ile açıklayalım. İhlâs ile namaz kılan kimseyi de şeytan aldatır. O, böyle huzûr içinde namaz kılarken bir cemâat ona bakar veya bir kişi içeri girer de onun kıldığı namazı görür ve «Ne güzel namaz!» der. O da bu söz karşısında namazına daha da itina göstermeye gayret ederse, işte bu, öyle açık bir riyâdır ki, mübtedî müridlerin çoğu bunun farkında olamaz.

İkinci derece, mürid, şeytânın bu aldatmasını anlar ve buna iltifat etmez; kendini korur, şeytâna uymaz. Başladığı gibi namazına devâm eder. Burada muvaffak olamayan şeytan, bu def'a hayır yolundan gelir ve: «Sen, bir önder ve örneksin. Herkes sana bakar ve seni örnek alır. İbâdetini güzel yaparsan, seni örnek alanların mükâfatı gibi, mükâfat kazanırsın. Kusurlu ibâdet edersen, sana bakıp kusur edenlerin günâhı gibi günâha girersin. Onun için, halk önünde ameline dikkat et. Onu güzel yap. Belki bu güzellik ve huşu'da sana uyarlar. Şeytânın bu kabil aldatması, birinciye nisbetle daha gizlidir. Birincisine aldanmayanın buna aldanmasından korkulur. Bu da ihlâsı ibtâl eden riyânın tâ kendisidir. Çünkü toplumda başkaları için huşu' ile ibâdeti güzel buluyorsa, yalnızlıkta kendisi için neden güzel bulmasın. Bir adam için başkasının kendisinden daha kıymetli olmasına imkân yoktur. Bu, sırf bir karıştırma-dır. Gerçek önder ve örnek, yalnızlıkta istikamet edip kalbi nurlatan ve bu nurdan etrafa yayıp neşreden kimsedir. İşte o zaman sevab kazanır. Fakat şeytânın dediği gibi yapmak ise, riyânın tâ kendisidir. İyiliğe önder olmakta şeytâna uyan, bu telbisatının cezasını çeker.

Üçüncü derece, birinci ve ikinci derecelerden de daha incedir. O da insan, kendini bu hususlarda dener, şeytânın bu aldatmasına kıymet vermez, gizli ayrı, âşikâre, başkalarına gösteriş için ayrı ibâdetin riyâ olduğunu, ihlâsın gizli ve âşikâre ibâdeti aynı şekilde yapmak olduğunu anlar da insanlar görüyor diye ibâdetinde fazla huşu' göstermekte kendisinden ve Rabbisinden utanır. Sonra nefsine yönelir ve toplumda olduğu gibi, yalnızlıkta da ibâdetini düzgün yap der. İşte bu da kapalı bir riyakârlıktır. Çünkü bunun, yalnızlıkta ibâdetini düzeltmesi, toplumdaki ibâdetine uydurması içindir. Burada yine halka gösteriş vardır. İhlâs, ibâdet ederken, hayvanlarla insanların kendisini görmesinde fark gözetmemektir. Yâni insanların kendisini görmesine aldırmaz etmeyecek ki, kendinden utanarak riyâ ve gösteriş yapmış olsun da, bundan kurtulmak için toplumda kıldığı gibi, yalnızlıkta da kılmasına gayret etsin. Bundan kurtuluş, ancak bitkilere kıymet vermediği gibi, insanların görmesine de kıymet vermemekle mümkündür. İşte şeytânın üçüncü aldatması da bu şeytânın 1-BELA 2-YENİ 3-HAYA ETME VE RİYAYI SEVMEME 4-GİBİ 5-HİLELER

kildedir. Yâni toplumda insanlar görüyor diye yaptığı iyi ibâdet gibi, yalnızlıkta da iyi ibâdet yapması yine riyâ ile ilgilidir.

Dördüncü derece: Şeytânın dördüncü derecedeki aldatması, bu üçüncü dereceden de daha gizlidir. Artık şeytan, seni bu şekilde kandıramıyacağını bildiği için, «İnsanların huzûrunda huşû ile namaz kıl» demez. Yalnız bu def'a şeytan, yine toplumdaki ibâdetinden, Allah'ın azametini, Celâl ve Kibriyâlığını, kimin huzurunda durduğunu düşün de, gâfil olan kalbine Allahu Teâlâ'nın bakmasından utan, der. Adam da böylece toplumda kalbiyle hazırlanır. Azaları ile huşû eder ve bunu bir ihlâs sanır. Hâlbuki bu da aldatma ve aldanmanın tâ kendisidir. Çünkü eğer bu maksadla toplum arasında ibâdet ediyorsa, yalnızlıkta da aynı şekilde ibâdet etmesi ve aynı duyguyu taşıması lâzımdır. Bundan kurtuluş alâmeti, toplumda olduğu gibi, yalnızlıkta da aynı duygu, aynı huzur ve huşû içinde ibâdet etmektir. Bu huzura başkaları sebep olmamalıdır. İster şekilde ve ister kalb huzûrunda olsun, toplum arasında ve yalnızlık-taki ibâdetinde bir değişiklik olursa, bu, riyânın tâ kendisidir ve bunun sâhibi ihlâstan uzaktır. İşte insânın kalbindeki bu riyâ ve gizli şirk, gece karanlığında siyah taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak şamatasından daha incedir. Nitekim bu husus ile ilgili hadis, yukarıda geçmiştir. Şeytânın şerrinden, ancak ince görüşe sâhib olup, Allah'ın tevfiğ ve hidâyetiyle saâdete ulaşan kimseler korunabilir. Yoksa, şeytan, Allah'a ibâdet edenler için paçaları sıvamış ve her an onları murâkabe altında bulundurmaktadır. Bütün hareketlerinde onları riyâyâ düşürmek için türlü çârelere baş vurur. Göz sürmesinden, bıyık kesmesinden, koku sürünmesinden ve elbise giymesinden her şey'ine kadar onu aldatmağa çalışır. Zira bu saydıklarım da özel vakitlerde sünnet olmakla beraber bunlarda da nefsin riyâ arzûları vardır. Çünkü insanların bunlarla ilişkisi var ve gözleri bunlara gider. Şeytan, onu bu işlere dâvet eder; «Bunlar sünnettir, bunları terketme» der. Öteyandan gönül, bunları gizli bir şehvet için veya en azından ihlâsdan başka karışık niyyetlerle yapar. Bütün bu âfetlerden selâmet bulmayan ibâdetler, hâlis değillerdir. Hattâ gönlün çekildiği güzel îmar edilmiş bir mescidde itikâfı bile şeytan teşvik eder ve bir çok faziletlerini hatırlatır. Hâlbuki bâzan kendisini itikâfa teşvik eden, mescidin güzelliği ve istirahatın müemmen oluşu olur ki, bunda bir ecir yoktur. Bu da mescidlerin mâmur ve güzelini, bakımsız ve inşaatı çirkin olanı üzerine tercih etmekle bilinir. Bütün bunlar nefsin isteklere temayülüdür ki, ihlâsın hakikatini ibtâl ederler. Dikkat et, altına da yabancı maddeler katılır ki, bunlar da birbirinden farklıdır. Az olur çok olur, ayrılması mümkün olur. Kolaylıkla veya güçlkle bilinir fakat bâzan o kadar belirsiz olur ki, sârraftan başkası onu anlayamaz. Kalbin karışıklığı, şeytânın hileleri ve nefsin hıyâneti de böyledir. Bunun için : «Âlimin iki rek'at namazı, câhilin bir yıllık ibâdetinden hayırlıdır» denilmiştir. Fakat, bu âlimden murad geliş güzel âlim değil, bu âlimden, amellerin âfetlerinin inceliklerine vâkıf olup onları bu âfetlerden koruyarak ihlâs ile amel eden âlimler kastedilmiştir. Câhil ise, amelinin dış

görünüşüne bakar ve ona mağrur olur. Bu, tıpkı siyâhilerin altunun yuvarlaklık ve kızılığına bakmalarına benzer. Altunun karışık olmasından bir şey anlamaz. Sarrafın kabûl edeceği bir kırat ağırlığındaki hâlis altın, câhilin aldandığı bir dînar karışık altundan çok daha iyidir.

İşte, ibâdetlerin hükmü böylece birbirinden farklı ve belki sanıldığından daha şiddetlidir. Bunları saymak mümkün değil, anlattığımız bu misâl ile yetinilmelidir. Anlayana sıvrisine saz, anlamayana davul zurna azdır. Bunun için fazla tafsilâta lüzum yoktur.

10 uncu BEYÂN : ŞAİBELİ AMELİN HÜKMÜ VE SEVABA HAK KAZANDIĞI

Bilmiş ol ki; hâlis ve Allah rızâsı için olmayıp, riyâ ve nefsin arzûları ile karışık olan amellere mükâfat, ikâb veya hiç bir karşılık verilmesi hususunda ulemânın ihtilâfı vardır. Yalnız riyâ ve gösteriş için yapılan amellerin aleyhde olup bunlardan ikâb edileceği ve yalnız Allah rızâsı için yapılan amelden de mükâfat alacağı kesindir. Şübhe ise, karışık, yâni hem Allah rızâsı ve hem de gösteriş için yapılan iyiliklerdedir. Zâhirî haberler, bu gibi ibâdetlere mükâfat verilmeyeceğini göstermektedir. Bununla beraber bu rivâyetler de muârezeden kurtulmuş değildir. Hakikati Allahu Teâlâ bilmekle beraber bizim anlayabildiğimiz şudur ki, bu ibâdete daha ziyâde teşvik eden tarafın kuvvet ve kudretine bakarız. Şâyet bu ibâdetin yapılmasında dinî ve nefsanî arzular eşit rol oynuyor ve terazide mûsavî şekilde dengeyi sağlıyorlarsa, ikisi birbirini düşürüyor ve neticede yapılan amele ne sevab ve ne de ikâb terettüp ediyor, yâni ameli boşa gidiyor. Şâyet riyâ tarafı gaalib ise, bu amelde fayda olmadığı gibi, ikâb da vardır. Bununla beraber bu ikâb, sırf riya için yapılan amel seviyesinde bir ikâb değildir. Şâyet Allah rızası tarafı daha fazla ise o fazlalık nisbetinde mükâfat görür. Bu da Allahu Teâlâ'nın :

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür» (99 - Zilzâl: 7,8) âyetleri ile,

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَأْتِكُمْ حَسَنَةٌ يَضَاعِفْهَا

«Şübhesiz Allah zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır» (4 - Nisâ: 40) âyetinden anlaşılmaktadır. Artık bu adamın hayra olan niyyetini kaybetmek, Allah'ın şânına yaraşmaz. Anlaşıyor ki gösteriş ve Allah rızâsından hangi tarafı daha fazla ise o nisbette mükâfat veya mücâzat görür.

Bu söylediklerimizin yüzünden perdeyi kaldırmak ve bunları açıklamak üzere deriz ki; amellerin kalb üzerindeki te'sirleri, sıfatların kuvveti nisbetindedir. Riyâyı dâvet eden hâl, insânı helâke götüren tehlikeli bir durumdur. Bu tehlikenin gıdası, arzûsuna uygun olarak hareket etmektir.¹ Hayır ve iyiliği teşvik eden sebep de insânı kurtuluşa erıştiren mün-ciyattandır. Bu da kuvvetini, arzûsuna uygun amelden alır. Bir-birinin zıddı olan bu iki kuvvet kalbde toplandığı vakit, riyâsına uygun olarak hareket ederse,² bu sıfatı, Allah rızâsına uygun olarak³ hareket ederse de bu sıfatı takviye etmiş⁴ olur. Bunların birisi, yâni riyâ mühlîkât-tan, diğeri yâni ihlâs da mün-ciyât-tandır. Şâyet iki tarafını da eşit şartlar altında besliyorsa, bunlar birbirinin karşısında durabiliyorlar demektir. Bu, tıpkı bir şey'i içip hararetlendikten sonra bunun zıddını içerek hararetini giderip normal hâline dönen adamın davranışı gibi olur ki, bu adam neticede bir şey içmemiş sayılır. Çünkü onun içtiği soğutucu madde daha önce içtiği hararet veren maddeyi telâfiden başka bir fayda sağlamamıştır. Şâyet bu riyâ ve ihlâs taraflarından biri daha ağır basarsa, mutlak sûrette ağırlığı nisbetinde te'sirini gösterir. Sünnet-i İlâhiyye olarak yemek içmek ve ilâçtan zerre miktarının dahi beden üzerindeki etkisi kaybolmayacağı gibi, kalbi karartmakta ve Allah'tan uzaklaştırmakta veya nurlandırıp Allah'a yaklaştırmakta, zerre miktarı da olsa, hayır ve şerrin tesiri kaybolmayacaktır. İnsanoğlu, yapmış olduğu bir kötülük sebebiyle Allah'tan bir karış uzaklaştığı ve buna karşılık yapmış olduğu iyilikle Allah'a bir karış yaklaştığı vakit, yerinde sayıyor demektir. Çünkü biri uzaklaştırdı ise diğeri aynı yere getirmiş oldu. Şâyet kötülüğü bir karış uzaklaştırdı ve yapmış olduğu iyilik iki karış yaklaştırdı ise, o zaman da bir karış yaklaşmış sayılır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Kötülüğün ardından, onu yok edecek bir iyilik yap» buyurmuştur. Sırf riyâ için yapılan amel, sırf ihlâs için yapılan ameli yok ettiğine göre, bunlar⁴ yâni riyâ ile ihlâs bir araya toplandıkları vakitte karşılaşmaları, şâyet müsâvi iseler birbirlerini; biri fazla ise, fazlalığı nisbetinde diğeri-ne gaalib gelmesini gerektirir.

Bunun doğruluğuna, Haccı niyyet ederek yola çıktığı hâlde, nefsin arzûlarından olan ticareti buna katan ve yolda ticaret eden kimsenin, Haccının sahih olup mükâfat alacağına, ümmetin ittifakı şehâdet etmektedir. Bu adamın Hac ibâdetinden mükâfat alması, Mekke'ye gitmesiyle mümkündür. Hâlbuki ticâret ona bağlı değildir, her yerde olur. Bu hâlistir. Arada müşterek olan, mesafenin uzunluğudur. Bu uzun mesafede ticareti kasdetmişse, bunda Hac sevabı yoktur, demek mümkün ise de, en doğrusu, adamı gerçekde harekete geciren asıl niyyetli Hac ise ve ticareti buna yardımcı olmak maksadı güdüyorsa, bu yolculuğu sevabdan hâlî değildir. Benim kanâatime göre Cihâda çıkan gaazîlerin, bu gazâda ganîmet var, bu gazâda ganîmet yok, diye bir ayırım yapmadıklarıdır. Böyle bir ayırım yapmaları, zâten Cihad amellerinin sevabını tamamen mahveder, demek de çok uzaktır. Burada itidal, her ne kadar ganîmete iltifat, bir eksiklik olması bakımından buna kıymet vermeyenin İhyâu 'Ulûm'd-Din — Cilt: 4

derecesine ulaşamayacaksa da, asıl maksadı, Allah adını yüceltmek olup ganimete hevesi, bu asıl niyyete tâbi olan kimsenin sevâbının mahvolmamasındadır.

Şâyet, âyet ve hadisler, riyâ karışımı ile yapılan amellerin mahvolacağına delâlet etmekte olduğuna ve savaşta ganimet, Hacda ticâret de aynı durumdadır. Tâvus ve Tâblin'den diğerlerinin rivâyetlerine göre, adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «İyilik yapan veya sadaka veren kimsenin bu ameli ile Allah'dan sevab beklerken bir de halk tarafından övülmeği severse, durumu ne olur?» diye sorduklarında :

فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَادِقًا

«Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin» (18 - Kəhf: 110) âyet-i celîle'si nâzil oluncaya kadar buna vereceği cevabı bilemediği (489), Muaz'ın (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde: «Riyânın en küçük-günün de şirk olduğu (490), Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde de Resûl-i Ekrem'in: «Amelinde şirk edene, «Kim için amel ettinse mükâfatını ondan al» denir» (491) buyurduğu, Ubâde'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem: «Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ben, ortaklıktan müstağni olanların en müstağnisiyim. Kim ki benim için amel eder ve başkasını da bu amele katarsa, hissemî o ortağıma devrederim» (492) buyurmuştur. Ayrıca Ebû Mûsâ'nın (R.A.) rivâyetinde, bedevinin³ biri Resûl-i Ekrem'e⁴ gelerek :

— Ya Resûlallah, birisi hamiyyetinden, diğeri şecâatinden ve bir başkası da Allah adını yüceltmek ve yaymak için savaşır. Bunların durumu nedir? diye sorunca, Resûl-i Ekrem: «Allah adını yüceltmek için savaşan Allah yolundadır» buyurur (493).

Hız. Ömer (R.A.) de: «Siz, falanca için, şehid oldu, dersiniz, ne belli belki o, heybesinin iki gözünü para ve eşya doldurmuş, yâni para için savaşmıştır» demiştir. Yine İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem: «Kim ki dünyalıktan bir şey'i elde etmek ümidiyle hicret ederse, onun nasibi odur» (494) buyurmuştur, dersin, deriz ki; anlattığın bu hadisler bizim dâvamızı bozmazlar. Bunlar, yalnız dünyalığı murâd edenler hakkındadır. Nitekim yukardaki son rivâyet bunu açıkça ortaya koymaktadır. Adamın ağır basan gayreti, dünyalıktır. Bunun isyan ve taşkınlık olduğunu yukarda anlattık. Bunun günâh olması, dünyalık peşinde olmanın harâm olması için değil, çünkü dünyalık aramak harâm değildir.

(489) İbn Ebî'd-Dünya ve Hâkim, mürsel olarak Tavus'dan rivayet etmişlerdir. Metin yukarda geçmiştir.

(490) Taberânî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

(491) Mâlik'in «Muvatta'»ında buna benzer bir rivâyet vardır. Mahmud Lebid'den rivâyet edilen metin yukarda geçmiştir.

(492) Mâlik, «Muvatta'»ında rivâyet etmiştir.

(493) Yukarda geçmiştir.

(494) Bundan önceki bölümde geçti.

Harâm olan, dîni ile dindarlık göstermek ve dîni amel ile dünyalık peşinde olmaktır. Çünkü burada hem gösteriş ve hem de ibâdetin bir gaayesini değiştirmek vardır. Şirket, ortaklık sözü nerede anılmışsa o, ³mutlak mûsavat, yâni riya ve ihlâsın eşit olduğu yerdir. Bunların mûsavi olduğu yerde yapılan işe ne sevab ve ne de ikab terettüb etmez. Çünkü bunlar birbirini yok eder ve hiç yapmamış gibi olur. Nitekim bunu yukarıda anlatmıştık. Artık bunun için sevab beklemek doğru olmaz. Bununla beraber hangi tarafın daha üstün geldiğini kestiremediği için böyle ortaklık hâlinde insan dâima tehlikededir. Zira çok kere yapmış olduğu ibâdet kendi aleyhinde olur. Bunun için Allahu Teâlâ :

«Rabbine kavuşmayı uman kimse, yararlı iş işlesin. Ve ibâdetinde Rabbine hiç kimseyi ortak koşmasın» (18 - Kehf: 110) buyurmuştur. Yâni ortaklıkla yapılan amellerde Allah'a mülâkât umulamaz.

Yine demek mümkündür ki, gazâda şehâdet mevklîne ancak ihlâs ile erilir. Şimdi ortada iki cebhe vardır. Cebhenin birinde ganîmet nâmına bir şey yok, fakat diğer cebhede üstelik ganîmet de vardır. Allah'ın adını yüceltmek için ganîmet bulunan cebheye meylettiği vakit, bunun bu gazâsında hiç mükâfat yoktur, denemez. Durumun böyle olmasından Allah'a sığınırız. Zira bu, dinde harec [zorluk] ve müslûmanlar için bir ümitsizlik kapusu olur. Çünkü bu gibi şâibelerden insan oğlunun kurtulması çok zordur. Ancak burada sevabın azlığı bahis konusu olur, yoksa amelin mahvolması gibi bir şey asla düşünülemez.

Bununla beraber insan oğlunun, burada büyük tehlikede bulunduğu şübhe yoktur. Çünkü asıl gaayesinin Allah rızası olduğunu sandığı hâlde ganîmet tarafını tercih etmesi üstün gelebilir. Bu, çok ince ve ayırd edilmesi zor olan bir durumdur. Mükâfat, ancak ihlâsadır. Ne kadar ihtiyatlı davranırsa da insan, ihlâsının kesinliğini tesbit edemez.

Bunun için son derece cehd u gayret gösterdikten sonra daima red ile kabûl arasında mütereddît ve ibâdetinde âfetin bulunup, vebâlinin sevabından çok olmasından korku üzerinde olmalıdır. Basîret sâhibleri böyle davranır. Yine bunun için Süfyân-ı Sevrî : «Ben yaptığım amele önem vermem» demiştir. Abdülâzîz b. Ebû Reddâd da: «Altmış yıl Kâ'be'de ¹⁹müçâvir kaldım ve altmış Hac yaptım. Hangi ameli yaptımsa muhâsebesini yaparken, şeytânın nasibini Allah'ın nasibinden fazla gördüm. Keşke mûşâvi olsaydılar da hiç olmazsa azâb görmeyeydim» demiştir. Bununla beraber riya veya her hangi bir âfât korkusu hâlinde ameli terketmek doğru değildir. Zâten şeytânın esas olarak istediği de budur. Bizim maksadımız ise ihlâsı kaybetmemek ve ona sâhib olmaktır. Ameli terkedince, ihlâsı da onunla beraber terketmiştir. Hikâye edildiğine göre fakirlerden birisi Ebû Saîd el-Harraz'a hizmet eder ve bâzı işlerinde ona yardımda bulunurdu. Ebû Saîd, bu fakîrin ihlâs ile amel etmesi için, ona bir gün ihlâstan bahsetmiş. Fakir kendini yoklamış, ihlâs aramağa çalışmış fakat Ebû Saîd'e yaptığı hizmette ihlâs

1-MAKSAD	7-HATA, KUSUR
2-EŞİTLİK	8-KARARSIZ
3-DENK	9-BELA
4-CEZA	10-KOMŞU
5-CEPHE	11-İHTİYAT

bulamayınca onu terketmiş ve Ebû Saîd de zor duruma düşmüştü. Bunun üzerine Ebû Saîd durumu kendisinden sorunca, bu hizmette ihlâs bulamadığı için vaz geçtiğini söylemişti. Ebû Saîd: «Öyle yapma, zîra ihlâs muâmeleyi kaldırmaz. Sen ameline devâm et ve ihlâs elde etmeğe gayret eyle. Çünkü ben sana ameli terket demedim. İhlâs ara dedim» dedi. Fudayl da: «İnsanlardan sebep ameli terketmek riya, insanlar için yapmak ise şirktir» demiştir.

ÜÇÜNCÜ BAB

Sadâkat ,Sadâkatın Fazîleti ve Hakikatî Beyânındadır.

11 inci BEYÂN : SADAKATİN [DOĞRULUĞUN] FAZİLETİ

Kur'ân-ı Kerîm'de Allahu Teâlâ :

رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ هـ «İnsanlardan, Allah'a

verdiği ahdi yerine getirenler vardır» (33 - Ahzâb: 23) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de: «Doğruluk iyiliğe, iyilik ise Cennet'e hidâyet eder. İnsan, sadâkatıyla Allah katında siddıklardan yazılır. Yalancılık kötülüğe götürür. Kötülük de Cehennem'e iletir. Kişi yalan söylemekle Allah katında yalancılardan sayılır» buyurmuştur.

Sıddık kelimesinin sıdk'tan alınması, sıdkın fazîleti için yeterlidir. Zîra Allahu Teâlâ peygamberlerini medh ü senâ bâbında şöyle buyurmuştur:

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا هـ

«Ey Muhammed, kitabda İbrâhim'e dâir anlattıklarımızı da an; o, şübhesiz dosdoğru bir peygamberdi» (19 - Meryem: 41),

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا هـ

«Ey Muhammed, kitabda İsmâil'e dâir anlattıklarımızı da an; çünkü o, sözünde doğru bir kimse idi, tarafımızdan gönderilmiş bir peygamber idi.» (19 - Meryem: 54),

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا هـ

«Kitabda İdris'e dair anlattıklarımızı da an; çünkü o, dosdoğru bir peygamberdi» (39 - Zümer: 60)

Abdullah İbn Abbâs (R.A.): «Dört vasfa sâhib olan kârdadır. Bunlar doğruluk, hayâ, güzel huy ve şükürdür» demiştir. Bısrî b. el-Hâris de: «Allah'a karşı doğrulukla amel eden, insanlardan tevahhuş eder, uzaklaşır» demiştir. Ebû Abdullah er-Remeli anlatıyor: «Mansûr ed-Dinnûri'yi rû'yamda gördüm ve:

— Allah sana ne muâmele yaptı? diye sordum. O da:

— Allah beni mağfiret etti, bana rahmet etti ve umduğumun fazlasını verdi, dedi. Bunun üzerine kendisine:

— Kulun Allah'a yönelttiği ibâdetlerin en güzeli nedir? diye sordum. O da:

— En güzeli sadâkat, en çirkini de yalancılıktır, dedi.

Ebû Süleyman da: «Doğruluğu binit, hakkı kılıç ve Allah'ı aramağı da gaaye edin» demiştir. Adamın biri Hakîm'in birisine:

— Dünyada doğru insan görmedim, deyince, Hakîm:

— Doğru olsan, doğruları bulurdun, demiştir. Muhammed b. Ali el-Kettâni: «Allah'ın dinini üç direk üzerinde bulduk. Bunlar, hak, sadâkat ve adâlettir. Hak âzalarda, adâlet kalbde, sadâkat da sözdedir» dedi.

Allahu Teâlâ'nın:

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ رَأَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۖ

«Allah'a karşı yalan uyduranların, kıyâmet günü, yüzlerinin simsiyah olduğunu görürsün» (39 - Zümer: 60) buyurduğu âyet-i celîle'sinin tefsirinde, Sevrî: «Bunlar, Allah'ı sevdikleri iddialarında doğru olmayan kimselerdir» demiştir. Allahu Teâlâ'nın Dâvud aleyhisselâm'a bir vahyinde: «Yâ Dâvud, yalnızlığında beni tasdik eden, toplum arasında ben tasdik ederim» buyurmuştur.

Şibli'nin sohbetine iştirâk edenlerden biri, haykırarak kendini Dicle'ye attı. Bunun üzerine Şibli: «Eğer bu adam bu hareketinde doğru ise, Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'ı kurtardığı gibi, onu da kurtarır. Şâyet yalancı ise Fir'avn'ı batırdığı gibi onu da batırır» dedi.

Zâtın biri diyor: «Fakih ve âlimler, bir insanda üç şey bulunduğu vakit onun kurtulmuş olduğunda ittifak etmişlerdir. Birbirinin tamamlayıcısı olan bu üç şey, bid'at ve nefsanî arzulardan hâlis olan İslâmiyet, amelde Allah için sadâkat, helâl ve temiz yemektir» dedi.

Vehb b. Münebbih anlatıyor: «Tevrât hâşiyelerinde yirmi cümle buldum. İsrâiloğullarının sâlihleri toplanır bunları okur ve aralarında müzakere ederlerdi. Bunlar amelden daha yararlı bir hazine, hilmiden daha kârlı mal, gadabdan daha düşük asâlet, amelden daha süslü arkadaş, cehâletten daha kötü yoldaş, takvâdan daha üstün şeref, hevâî arzuları terketmekten daha üstün kerem, fikir ve tefekkürden daha makbûl amel, sabırdan daha üstün iyilik, kibirden daha fenâ kötülük, rıfk ve

mülâyemetten daha yumuşak ilâç, akılsızlıktan daha büyük hastalık, haktan daha âdil elçi, sadâkatten daha doğru öğüt veren delil, tama'dan daha zelil yoksulluk, istiftenden daha kötü zenginlik, sıhatten daha güzel yaşayış, iffetten daha kolay geçim, huşu'dan daha güzel ibâdet, kanâatten daha hayırlı zâhidlik, sükûtu muhafazadan daha iyi koruyucu ve ölümden daha yakın gayb yoktur, cümleleridir.

Muhammed b. Saïd el-Mervezi de: «Allah'ı sadâkatle aradığın vakit Allahu Teâlâ senin eline öyle bir ayna verir ki, dünya ve âhiretin acayib hâllerini o aynada görürsün» demiştir.

Ebû Bekir ei-Verrak da şöyle diyor: «Kendin ile Allah arasında doğruluğu, halk arasında da rıfk ile mülâyemeti kur.» Zû'n-Nûn-ı Mısıri'ye: «Kişinin hâllerini düzeltmesinin yolu var mı?» diye sorduklarında:

«Günahlardan şaştık kaldık, doğruluğu arıyoruz, hâlbuki bu durumda ona yol yoktur.»

«Şehvî arzularımız bize kolay geliyor da, bunun hilâfına hareket ağırımıza gidiyor» dedi.

Sehl'e: «İçinde bulunduğumuz bu hâlin aslı nedir?» diye sorduklarında, Sehl: «Sadâkat, şecâat ve sehâvettir» dedi. «Bunu biraz daha çoğalt» demeleri üzerine, «Takvâ, hayâ ve temiz gıdâ'yı da sözlerine ekledi.

İbn Abbâs (R.A.) dan gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem'e kemâlden sorduklarında, Resûl-i Ekrem:

«Doğru konuşmak ve doğrulukla iş görmektir» dedi.

لَيْسَ كُلُّ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ

«Allah, doğrulardan

doğruluklarını sormak için» (33 - Ahzâb: 8) âyetinin tefsirinde Cüneyd: «Sâdıklar kendi nefislerine, Rabbine karşı olan sadâkatlerini sorarlar» demiştir ki bu, tehlikelidir.

12 nci BEYÂN : SİDK'İN HAKİKATİ, MA'NASI VE DERECELERİ

Bilmiş ol⁹ ki; sîdk [doğruluk] kelimesi, altı anlamda kullanılır: Niyyet ve irâdede sadâkat, vefâ ve azimde sadâkat, amelde sadâkat ve dinin bütün makamlarında sadâkattir. Bunların hepsinde sadâkatle nitelenen kimse siddiktir. Çünkü sadâkatinde mübalâğa göstermiştir. Bu siddikler da derecelere ayrılır. Bu altı esastan birisinde sadâkati olan ise, sadâkati olan şey'e nisbetle sâdiktir.

Sıdkın birincisi, lisânın sadâkati, yâni doğru sözlü olmaktır. Bu da haberlerde veya haberleri tazammun edip içine alan şeylerde olur. Haber de ya geçmiş veya gelecekle ilgili olur. Verdiği sözde durup durmak hususu gelecek haberle ilgilidir. Sözünü korumak herkesin borcudur. Mutlaka doğru söylemelidir. Doğruluğun en meşhur ve en açığı bu-

1-MÜLAYİMLİK 2-ADALETLİ 3-DOĞRULUK 4-AÇ GÖZLÜLÜK
5-YIĞMA 6-UTANMA VE RİYAYI SEVMEME 7-YİĞİTLİK 8-CÖMERTLİK
9-DOĞRULUK 10-BÜYÜKLÜK 11-DİL 12-İHTİVA

dur. Eşya hakkında, olduğunun aksine haber vermekten dilini koruyan kimse sâdiktir. Fakat bu doğruluğun iki kemâli vardır.

a) **Birincisi**, târizlerden sakınmaktır. Çünkü târiz ve îmâlar yalandan sayılmıştır. Târiz, yalan makamındadır. Zira yalanın sakıncalı tarafı, şey'i olduğunun hilâfına göstermektir. Târiz de kaçamaklı bir yalandır. Ancak bâzı hâllerde târize zarûret vardır. Çocuk, aile ve benzerlerini terbiye konularında olduğu gibi, zulümden kaçınmakta, düşmanla savaşta, devlet ve ordunun esrarına düşmanın muttali' olmasında da durum ayıdır. Bu gibi hususlarda târiz yolu ile konuşmak zorunda kalan kimse-⁹ nin sâdâkatı, hakkın emrettiği ve dinin iktizâ eylediği hususda Allah için konuşmaktır. Bu anlayış içinde târiz yolu ile konuştuğu vakit her ne kadar sözü, başka şekilde ifade etmişse de yine sâdiktir. Zira sadâkatte murâd olunan mâna aranır. Hattâ Hakka delâlet ve hakka dâvet aranır. Sözü'n şekline değil, mânasına bakılır.

Evet, bu gibi yerlerde sarahati bırakıp imkân nisbetinde târiz ve îma yollu konuşmaları daha uygun olur. Zira (Buhârî ve Müslim'in rivâyetinde) Resûl-i Ekrem Cihâd için bir sefere çıkacağı zaman, düşmanın haber almasını önlemek için başka istikamet gösterirdi. Bu ise yalan sayılmaz. Nitekim yine Buhârî ve Müslim'in Ümmü Gülsüm'den rivâyetlerinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

لَيْسَ بِكَذَّابٍ مِّنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ فَقَالَ خَيْرًا أَوْ ائْتَى خَيْرًا

«İki kişi arasını bulmak için hayır söyleyip hayrı îmâ eden, yalancı değildir» buyurmuştur. Maslahata uygun olarak üç yerde yalana müâade edilmiştir. Bunlar, iki kişi arasını bulmak, iki ailesi olanın bunlarla geçimini sağlaması ve bir de savaş alanlarıdır. Bunlarda doğruluk, sözde değil, niyyette aranır. Sahih bir maksada müstenid olarak hayrı murâd ediyorsa, sözü ne olursa olsun, sâdiktir.

Bununla beraber, yine buralarda da târiz yolu ile konuşmak daha uygundur. Adamın birini zâlimlerden birisi evinden arar. Adam evdedir, fakat zâlimin yanına çıkmak istemez. Hanımına, «Şurada bir dâire çiz, parmağını bu dairenin ortasına koy ve adama, «Burada değildir» de, diye direktif verir. Hanım, dâirenin içinde olmadığını söylerken, adam da onun evde olmadığını anlar ve çeker gider. Bu sûretle hem hanımı yalandan ve hem de kendini zâlimden kurtarmış olur.

Demek ki sözde birinci kemâl, açık yalandan ve imkân nisbetinde târiz yollu konuşmaktan kaçınmaktır.

b) **İkinci kemâl** ise, Rabbisine münâcatta bulunduğu sözlerindeki sadâkatine dikkat etmektir. Meselâ, «Ben yönümü, gökleri ve yeri yaratanı çevirdim» dediği vakit akli ve fikri dünyalık peşinde ise, bu sözünde yalancıdır. Yine bunun gibi, «Yalnız sana ibâdet ederim» ve: «Ben, Allah'ın kuluyum» dediği vakit, gerçek ubûdiyyet ile mevsuf değil, ve ara-

yıp istediği Allah'tan başka bir şey ise, bu sözünde de sâdık değil, belki yalancıdır. Kıyâmet gününde, «Ben Allah'ın kuluyum» sözünden sorumlu tutulsa, buna gerçek cevabı veremez. Çünkü şâyet gerçekte nefsinin veya dünyanın veya şehvetlerinin kulu ise, bu sözünde sâdık değildir.

İnsan ne ile kayıtlanmış ise onun kulusdur. Nitekim İsâ aleyhisselâm kavmine seslenerek: «Ey dünyanın kulları» dediği gibi, Resûl-i Ekrem de: «Altın, gümüş, zinet ve süslü elbiselerin kulu olanlar helâk olmuştur» (495) buyurmuştur. Herkes gönlünde neye bağlanmışsa onun kulu olarak isimlendirilmiştir. Gerçek Allah kulu, kendini önce başka her şeyden âzâd edip mutlak hürriyete sâhib olandır. Önce mutlak böyle bir hürriyeti elde edenin kalbi boşalır ve böyle boş olan kalbe Allah kulluğu yerleşir ve Allah sevgisi ile onu doldurur. Zâhir ve bâtını O'na itâate bağlar, onun Allah'tan başka bir murâdı olmaz. Sonra bu makamdan yâni kulluk makamından daha üstün olan hürriyet makamına yükselir. Yâni kendi arzû ve irâdelerinden Allah için ferâğat eder, bunlardan kendini âzâd eder ve doğrudan Allah'ın irâdesine uyar. Bu irâde yaklaştırmak veya uzaklaştırmaktan her ne olursa olsun ona aldırış etmez olur. Kendi irâdesini Allah'ın irâdesi karşısında yok eder. Bu adam önce Allah'tan başka her şeyden âzâd edilmiş, hür bir insan olmuş, sonra kulluğa dönmüş ve kendi irâdesinden de kurtulmakla tekrar hürriyete ulaşmış ve kendini, kendisi için yok, efendi ve mevlâsı için var kabûl etmiştir. Efendisi onu tahrik ederse harekete geçer, durdurursa durur, iltîlâ ederse rızâ gösterir, hiç bir sûretle iltimas aramaz ve itiraza baş vurmaz. Allah'ın huzurunda, yıkayıcının önündeki ölü gibi bir hâl alır. İşte kulluktaki sadâkatın son haddi budur. Gerçek kul varlığı mevlâsı için olup kendisi için olmayandır. İşte bu sadâkat, siddıklar derecesidir. Yalnız Allah'tan başkasından kendini kurtarıp hürriyete ulaşmak ise sâdikların mertebesidir. Çünkü kulluk, ancak bundan sonra başlar. Bundan önce bir insâna siddık denemediği gibi, sâdık da denemez. İşte sözde sadâkatın anlamı budur.

İkinci sâdık,² niyyet ve irâdedeki sadâkattir ki, bu, ihlâs demektir. Yâni kendisini tahrik eden kuvvetin yalnız Allah rızâsı olmasıdır. Şâyet tutum ve davranışlarına nefsin arzûlarından bir şey karışırsa sadâkat niyyeti bâtil olur ve bu gibi adama yalancı demek câiz olur. Nitekim «İHLÂS KİTABI»nda üç kişiye sorulan sorular ve alınan cevaplarda bu durum açıklanmıştı. Meselâ, âlime, «İliminle ne amel ettin?» diye sorulunca, «Allah rızâsı için okuttum, neşr-i ulûm ettim» diye cevap verir, fakat kendisine, «Yalancısın, sen, desinler için okuttun» denir, okutmadın, denmez. Okuttun amma, irâdede yalancısın, denir.

Bunun için zâtın biri: «Sadâkat, kasıd ve irâde de tevhidin sıhhati-dır» demiştir. Yine Allahu Teâlâ:

(495) Buhâri, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etti, metin yukarda geçmiştir.

1-SERBET 2-KİMİLDATMA 3-BELAYA UĞRATMA 4-RİCA
5-DOĞRULUK 6-İLİMLER

وَاللّٰهُ يَسْمَعُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

«Allah iki yüzlülerin yalancı olduklarını da bilir» (63 - Münâfikûn: 1). Onlar peygamberimize, «Sen Allah'ın Resûlüsün» dediler. Bu sözleri doğru, fakat kalblerinde buna inanmadıkları için, kalblerindeki inançlarında yalancıdırlar. Bunlar inandıklarını değil, inanmadıklarını haber verdikleri için de yalancıdırlar. Haber, gerçeğe uygundur, fakat itikadlarına uygun değildir. Niyyetleri doğru olmadığı için yalancıdırlar. Sadâkat için niyyette ihlâs şarttır.

Sıdkın üçüncüsü, azimde sadâkattir. Azim, bâzan amelden önce gelir. Meselâ, insan kendi kendine, «Allahu Teâlâ bana servet verirse, onun tümünü veya bir kısmını tasadduk ederim; düşmanla karşılaşsam, onlarla bütün gücümle savaşırım ve ölmeğe aldırış etmem. Allahu Teâlâ bana bir mevki nasîb ederse, zulüm ve halka temayül ile isyân etmem, mutlak sûrette adâlete riâyet ederim» gibi azimlerde bulunur.

Bu azim, bâzan içinden doğar ki bu, kesin ve sâdık bir azimdir. Bunda şübhe ve tereddüd yoktur. Bâzan da bu azimde tereddüd kokusu ve za'fiyet olur ki, bu hâl sadâkâta münâfidir. Buradaki sadâkât, tam bir kuvvetten ibâret olur. Bu, tıpkı sağlam bir adam için, bunun iştahı sâdıktır, fakat kuvvetli bir menş'e'den gelmediği için hastanın şehvetine de yalancıdır, demek gibidir.

İşte bâzan sadâkat ve doğruluk söylenir de bu mâna kasdedilir. Sâdık ve siddîk tereddüd ve za'fsız bütün iyiliklere tam bir kuvvet ve kesin bir azim ile karar vermeğe denir. Bu, aynen Hz. Ömer'in (R.A.): «Ebû Bekir (R.A.) varken benim hilâfete geçmemden boynumun vurulması benim için daha sevimli olur» demesine benzer. Çünkü o, bunu kesin bir azim ile söylemiş ve hattâ ölümü bile göze almıştır.

Azim ve kararda siddıkların mertebeleri birbirinden farklıdır. Bâzan öyle azim sâhibi olur ki bu azmi, kendisini ölüme kadar götürür. Nitekim müslümanlarda öyle azim sâhibleri vardır ki, kendilerinin öldürülmeleri ile Hz. Ebû Bekir (R.A.)'in öldürülmesi arasında muhayyer bırakılsalar, kendilerinin öldürülmelerini Hz. Ebû Bekir'in öldürülmesine tercih ederler.

Sadâkatın dördüncü mertebesi, azimde vefakârlıktır. Zira nefis, peşin söz vermekte serbest ve cömerttir. Fakat iş tahakkuk edip tatbik sâhasına konacağı zaman şehvetlerin hücumu ile bağları gevşer ve azminde vefâ gösteremez duruma düşer ki bu, sadâkate aykırı olur. Bu-

nun için Allahu Teâlâ: رَجَا لَصَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ

«Allah'a verdikleri ahidde duran doğru adamlar vardır» (33 - Ahzâb 23) buyurmuştur.

Enes (R.A.) diyor ki: «Amcam Nadr'ın oğlu Enes (R.A.) Bedir savaşında Resûl-i Ekrem'in yanında bulunamadı, yâni savaşa katılamadı. Buna çok üzüldü ve kendi kendine: «Allah'ım eğer beni ikinci bir savaşa yetirirse yapacağımı ben bilirim» diye karar verdi. Ertesi yıl Uhud savaşına katıldı. Sa'd b. Muaz (R.A.) kendisini gördü ve: «Ne o, ne yapıyorsun, nereye gidiyorsun?» diye sorunca, o: «Uhud dağının ardında Cennet'in kokusun aldım, Cennet'e gidiyorum» dedi ve öyle bir mücadele etti ki öldüğü vakit vücudunda seksen küsur yara bulundu. Hemşiresi: «Kendisinde tanınacak bir hâl kalmadı. Ancak elbisesinden onu tanıyabildim» dedi ve bunun üzerine yukardaki âyet-i celîle nâzil oldu (496). Yine Resûl-i Ekrem'in sancaktarlarından olup Uhud savaşında şehid olarak yüzüstü düşen Mus'ab b. Umeyr'in (R.A.) Resûl-i Ekrem başı ucunda durarak: «İnsanlardan Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir» (33 - Ahzâb: 23) âyet-i celîle'sini okumuştur (497). Fudale b. Ubeyd diyor: «Hz. Ömer'in Resûl-i Ekrem'den şu rivâyetini işittim. Resûl-i Ekrem buyurdular ki:

الشَّهَدَاءُ أَرْبَعَةٌ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ جَيِّدٌ الْإِيمَانِ لَقِيَ الْعَدُوَّ وَفَصَدَّقَ اللَّهَ حَتَّى قُتِلَ فَذَلِكَ الَّذِي يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ أَعْيُنُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هَكَذَا وَرَجُلٌ جَيِّدٌ الْإِيمَانِ إِذَا لَقِيَ الْعَدُوَّ فَكَأَنَّمَا يَضْرِبُ وَجْهَهُ بِسَوْكٍ أَوْ طَلْعٍ أَنَاهُ سَهْمٌ عَائِرٌ فَقَتَلَهُ فَهُوَ فِي الدَّرَجَةِ الثَّانِيَةِ وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ خَلَطَ عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا لَقِيَ الْعَدُوَّ وَفَصَدَّقَ اللَّهَ حَتَّى قُتِلَ فَذَلِكَ فِي الدَّرَجَةِ الثَّالِثَةِ وَرَجُلٌ أَشْرَفَ عَلَى نَفْسِهِ لَقِيَ الْعَدُوَّ وَفَصَدَّقَ اللَّهَ حَتَّى قُتِلَ فَذَلِكَ فِي الدَّرَجَةِ الرَّابِعَةِ

«Şehidler dörde ayrılır. (Biri) imânı sağlam (hiç günah işlememiş) bir mü'mindir ki, düşmanla karşılaşmış ve Allah'a karşı sadâkatini göstererek savaşmak sûretiyle şehid olmuştur. İşte müslümanların, kıyâmet gününde böylece (Resûl-i Ekrem, baş örtüsü düşünceye kadar başını yukarı kaldırarak) başlarını alabildiğine yukarı kaldırıp bakacakları bu şehiddir (ve bu, şehidlerin birinci mertebesidir). Diğer de imânı sağlam olan bir kimsedir ki, düşmanla karşılaştığı vakit, sanki bol dikenli bir ağaçla

(496) Tirmizî, hasen ve sahîh olduğunu söyledi. Buhârî de muhtasar olarak, bu âyetin bu zat hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

(497) Ebû Nuaym, «Hilye»de Ubeyd b. Umeyr'den (R.A.) mürsel olarak rivâyet etmiştir.

suratına vurulmuş gibidir. Kendisine isâbet eden bir oktan almış olduğu yara ile ölmüştür. Bu da ikinci derecededir. Diğer birisi de iyilikleri yanında kötülükleri de bulunan bir insandır. Düşmanla karşılaşınca, Allah'a olan sadâkatini gösterdi, savaştı ve öldürüldü. Bu da üçüncü mertebededir. Diğer birisi de nefesine zulmeden günahkârdır. Bu da düşman ile karşılaşınca sadâkatini göstererek savaştı ve öldürüldü ki, bu da dördüncü derecededir» (498). Mücâhid anlatıyor: «İki kişi toplum arasında, «Allahu Teâlâ bize mal verirse, biz infak ederiz» dedikleri ve sonra da zengin oldukları hâlde cimrilik edip infak etmedikleri için haklarında :

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَا أَنْ أَنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُخْرِضُونَ
فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يُلَاقُونَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ
وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

«Aralarında «Allah bize bol nimetten verecek olursa, andolsun ki sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız» diye O'na and verenler vardır. Allah onlara bol nimetinden verince, cimrilik ettiler, yüz çevirdiler. Zâten dönektirler. Allah'a verdikleri sözden caydıkları ve yalancı oldukları için O'nunla karşılaşacakları güne kadar Allah kalblerine nifak soktu» (9 -Tevbe: 75, 76, 77) âyetleri nâzil olmuştur. Bâzıları, «Onlar bunu içlerinden niyyet etmişlerdir» demişlerdir. Onların azimlerini bir muâhede, muâhedede durmamalarını yalan, durmalarını ise sadâkat ve doğruluk kabûl etmiştir.

-1

Buradaki doğruluk ve sadâkat, üçüncü mertebedeki doğruluktan daha zor ve daha önemlidir. Çünkü nefis azimde cömerdlik gösterebilir, fakat sonra şehvî isteklerine uyarak vefasızlığa da düşebilir. Bunun için Hazret-i Ömer bile Ebû Bekir'in (R.A.) bulunduğu bir yerde benim emârete geçmeden ölmem, benim için daha sevimlidir, dedikten sonra istisnâ ederek ancak şu anda bu sözümde tereddüdü mûcib bir hâl ortada yokken ileride ölüm ânında bir değişiklik olmasından da emin olamam, diyerek azmindeki şiddetli vefâsına işâret etmiştir.

Ebû Saîd el-Harrâz da şöyle anlatıyor: «Rü'yamda iki melek gökten inerek bana doğruluktan sordular. Ben de: «Ahde vefâ, verdiği sözde durmaktır» dedim. Onlar, «Doğru söylüyorsun» diyerek yine semâyâ çekildiler.

-1

Sıdkın beşincisi, amelde sadâkattir. Amelinde cehd ü gayret göstermek, içini dışına, dışını içine uydurmaktır. Dış ameli, bâtında olmayan bir ameline delâlet etmemeli, yâni yaptığı her amel tamamen içinden

(498) Tirmizî rivâyet etti ve hasen olduğunu söyledi.

doğmalıdır. Yoksa içinden gelmiyor diye ameli terketmek değildir. Bâtını da zâhirini tasdik₁ çekmelidir. Bu anlattığımız riyâ ile bir değildir, ondan ayrıdır. Çünkü mürâî, riyakârlığını kasdetmiştir. Murâd, ayrı bir dâvadır, bizim söylediğimiz ayrı bir dâvadır. Çünkü nice huşu' ile namaz kılanlar vardır ki, bunlarda riyâ₂ ve gösteriş diye bir₃ maksad olmadığı hâlde kalbleri ibâdetlerinden gaaf₄dir. Onu böyle huşu' ile ibâdet ederken gören, Allah huzurunda olduğunu sanır, hâlbuki kalbi başka işlerle meşguldür. Bu öyle bir ameldir ki, lisan-ı hâli ile kalb amelinden haber verirken kalbi gaafil₅ olduğu için bu haberinde yalancıdır. Hâlbuki bu adamdan amelinde sadâkat istenmektedir. Kalbini₆ de buna göre ayarlamalıdır. Bunun₇ gibi, bâzı adamlar sükûnet ve vakar içinde yürürken kalblerinde vakardan eser yoktur. Hâlbuki görünüşleri kalblerini haber veriyor. Bu gibiler işlerinde ve amellerinde sâdik değillerdir. Halka yönelmese de riyakârlık yapmasa da yalancılıktan kurtulamaz. Kurtuluş çâreleri, iç ve dışlarını birleştirmekte ve hattâ bâtınlarını zâhirlerinden daha iyi yapmaktadır. İşte bu korkudan sebep bâzıları zâhir kılık ve kıyâfetlerini bozmuş ve zübbe kılığına girmişlerdir. Maksadları, bu tehlikeye düşmemektir.

Demek ki zâhirin bâtına uymaması maksadlı₈ olursa, buna riyâ denir ve bu, ihlâsı yok eder. Kasıtsız olursa, sadâkatı yok eder. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Allah'ım, gizli hâllerimi görünen hâllerimden daha iyi et, görülen hâllerimi de daha sâlih kıl» (499) diye duâ etmiştir. Yezid b. Hâris: «Kişinin, iç ve dışının bir olması adâlettir. İçinin, dışından iyi olması ise fazilettir. Dışının, içinden iyi olması da taşkınlıktır» demiştir. Bu hususta Şâirin biri:

- «Mü'minde gizlilik ve âşikârelik hâli müsâvi olduğu vakit, iki cihan-
da övülmeği hak eder.»
«İç dışına uymazsa sa'y u gayretinde kendisine yorgunluktan baş-
ka bir şey yoktur.»
«Hâlis altın hiç bir vakit değerini kaybetmez, fakat karışık olan, bir
değer kazanmaz» demiştir.

Atıyye b. Abdülgaafir anlatıyor: «Mü'minin içi dışına uyduğu vakit, Allahu Teâlâ meleklerine onunla iftihar ederek: «İşte bu, gerçek kulumdur» buyurur». Kurre'nin oğlu Muâviye'de: «Beni gece ağlamağa, gündüz de gülmeğe alıştırarak olan yok mu?» diye sormuştur. Zeyd'in oğlu Abdülvâhid de: «Hasan-ı Basrî bir şey emrettiği vakit onu en iyi yapan ve bir şey yasakladığı vakit ondan en çok sakınan kimse olurdu. Onun kadar içi dışına uygun kimse görmedim» demiştir.

Zâhidlerden olan Ebû Abdurrahman da: «Allah'ım, insanlarla kendi aramdaki işlerde emniyetle muâmele ettiğim hâlde, Seninle aramızdaki

(499) Yukarda geçti.

1- İKİ YÜZLÜ, MÜNAFİK. 2- UTANMA VE RİYAYI SEVMEME. 3- HABERSİZ. 4- HAL DİLİ. 5- DOĞRULUK. 6- TEMKİNLİLİK. 7- DENK.

işlerde hiyânetle muâmele ettim» der ve ağlardı. Ebû Yâkub da: «Sıdk, doğruluk, gizli ve âşikârede Hakka uymaktır» dedi. Demek ki sadâkatın bölümlerinden birisi de gizli ve âşikârenin birbirine uymasudur.

Sıdk'ın altıncı bölümü ki en aziz ve üstün derece budur. O da dînin makamlarında sadâkattir. Havf (korku), recâ (ummak), ta'zim (saygı), zühd, rızâ, tevekkül, muhabbet ve diğer bütün işlerinde sadâkat ve doğruluktur. Zira bunların her birinin bir başlangıcı vardır ki, o sâyede bu ismi alırlar. Sonra goaye ve hakikatleri vardır. Gerçek sadık, bunların hakikatine erişendir. Bir şey galebe çalıp hakikati tamamlanınca, o zaman onun sâhibine sadık denir. İşte bu, gerçek korkudur. Allahu Teâlâ da :

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ ثُمَّ لَوَزِعُوا مَالَهُمْ أَوْ لِيكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

«İnananlar, ancak Allah'a ve peygamberine inanmış, sonra şübheye düşmemiş; Allah uğrunda malları ile canları ile cihâd etmiş olanlardır. İşte onlar, doğru sözlü olanlardır» (49 - Hucûrât: 15) ve:

وَلَكِنَّ الْإِيْمَانَ مِنْ أَمْنٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ... أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا

«Lâkin iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitâba, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yollara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekât veren ve âhidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır» (2 - Bakara: 177) buyurmuştur. Ebû Zer'e (R.A.) imandan sordukları vakit, bu âyet-i celileyi okudu. Ona, «Biz sana imandan sorduk» dediklerinde, o: «Ben de Resûl-i Ekrem'e imandan sorduğum vakit, o da bana bu âyet-i celile'yi okudu» dedi.

Biz burada korku için bir misâl verelim. Allah'a ve âhirete imânı olan herkesin, havf adı verilecek şekilde bir korkusu vardır. Fakat bu korku hakikat derecesine varmadığı için sadık değildir. Şöyle bir düşünelim; bir kimse hükümdardan veya yolculuğunda yol kesicilerden korkarsa benzi nasıl sararır, vücudu nasıl titrer, huzuru nasıl kaçır, yemek ve uykudan nasıl kesilir, düşünceleri nasıl dağılır, kendisine ve çocuklarına faydası olmaz bir hâl alır. Hattâ memleketi başına dar gelir, huzur ve refâhı sıkıntılara dönüşür ki, bütün bunlar sezdiği tehlikenin korkusudur. Burada durum böyle olduğu hâlde Cehennem korkusunu iddia ederken isyan ettiği vakit kendisinde böyle bir korku görülmez. Bunu niçin Resûl-i Ekrem :

«Cehennem gibi kaçıcısının ve Cennet gibi arayıcısının uykuda olduğu gibisini hiç görmedim» (500) buyurmuştur.

Bu işlerde hakikata ulaşmak çok zordur. Bu makamların sonu olmadığı için tamamına ulaşmak mümkün değildir. Fakat herkesin kendi durumuna göre bundan nasibi vardır. Bu nasib, yâ zayıf veya kuvvetlidir. Kuvvetli olursa sâdık adını alır.

Allah'ı bilmek, O'na saygı göstermek ve O'ndan korkmanın sonu yoktur. Bunun için Resûl-i Ekrem Cebrâil'e : «**Seni, aslı sûretin üzerinde görmek isterim**» deyince, Cebrâil aleyhisselâm: «Sen buna dayanamazsın» dedi. Resûl-i Ekrem: «Hayır, mutlaka kendini aslı sûretinde bana göstermellsin» buyurdu. Aydınlik bir gecede Baki' mezarlığında kendini göstereceğine söz verdi ve gösterdi. Bütün ufku kaplayan heybetli gören Resûl-i Ekrem bayılıp düştü. Ayıldığı vakit Cebrâil eski hâline dönmüştü. Resûl-i Ekrem: «Böyle müthiş bir yaratığın daha olacağını sanmam» deyince, Cebrâil aleyhisselâm: «Ya İsrâfil'i görsen; ayakları yerin dibinde, başı Arş-ı A'zam'ın altında. Öyle iken Allah korkusundan bir serçe kadar küçülür. Diğer melekler ise bu seviyede, değillerdir. Çünkü onlar da mârifette birbirinden farklıdır. İşte tâzimde sâdâkat budur (501). Câbir'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

«İsrâ gecesinde Cebrâil'e uğradım. Mele-i A'lâ'da devenin sırtındaki örtü gibi zeliil olarak oturuyordu» (502) buyurdu. Sahâbe-i Kirâm da daima korku içinde bulunurlardı, fakat onların korkuları Resûl-i Ekrem'in korkusu kadar değildi. Bunun için Abdullah İbn Ömer (R.A.): «Allah'ın dininde insanların hepsini ahmak olarak görmedikçe, imânın hakikatine ulaşamazsınız» demiştir. Mıtraf da: «Herkes kendisiyle Allah arasında ahmaktır» demiştir. Resûl-i Ekrem de :

«Kul, imânın hakikatine varamaz, insanları Allah'ın karşısında hayvanlar gibi, sonra da kendisine dönerek kendisini de hepsinden aşağı görmedikçe» buyurmuştur.

Sözün kısısı, bütün bu makamlarda sâdık bulmak, çok zordur. Bu gibiler, ender bulunan insanlardır. Bununla beraber sadâkatın derecelerinin de sonu yoktur. Kul, bâzı hususlarda sâdık olursa bâzılarında da olamaz. Hepsinde sâdık olan, gerçek siddîktir. Sa'd b. Muaz (R.A.) diyor: «Ben, üç şeyde kuvvetli olmakla beraber ne yazık ki diğerlerinde zayıfım. Kuvvetli olduklarımın birincisi namazdadır. Müslüman olalı beri başladığım namazdan bir an önce bitirsem diye hâtırıma bir şey gelmemiştir. İkincisi, cenaze teşyiine çıktığım zaman, cenâze defnedilinceye kadar, o hâl ile ilgili olandan başka hâtırıma hiç bir şey geçmemiştir. Üçüncüsü de Resûl-i Ekrem'in her buyurduğunu hak olarak kabûl ettim ve bunda toreddüt etmedim» demiştir. Bunu rivâyet eden İbn Müseyyeb:

(501) Recâ ve Havf bahsinde geçmiştir. Resûl-i Ekrem'in Cebrâil'i iki def'a gördüğü rivâyet edilmiştir.

(502) Muhammed b. Nasr «Tâzim u Kadri's-Salât» kitabında, Beyhâkî, «Delâilü'n-Nübüvve»de Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Hammâd b. Seleme'nin de İbn Atâ'dan mürsel bir rivâyeti vardır.

1-EN BÜYÜK 2-HÖRMET, SAYGI 3-DOĞRULUK
4-EN YÜKSEK HEYET

«Bu hasletlerin, peygamberlerden başkasında bulunacağını sanmazdım» dedi. İşte bu, bu hususlarda siddıktır. Sahâbe-i Kirâm'ın ileri gelenlerinden nice zatlar, namaz kılmış, cenazeleri tâkib etmiş, fakat bu dereceye ulaşamamışlardır.

İşte sıdk u sadâkatin ve doğruluğun dereceleri bunlardır. Sıdkın hakikati hakkında Meşâyih'ten rivâyet edilen sözler, çoğunlukla bu mânaların teker teker bölümlerine temas ederler. Evet, Ebû Bekir² el-Verak sıdkı anlatırken: «Sıdk, üçtür. Tevhidde sadâkat, tâatte sadâkat ve mârifette sadâkattır. Tevhidde sadâkat, bütün mü'minler içindir. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ۝

«Onlar ki Allah'a ve Resûlüne iman ettiler, siddıkların tâ kendlidir onlar» (57 - Hadîd: 19) buyurmuştur. Tâatte sadâkat, ilim ve vera' er-bâbı² içindir. Mârifette sadâkat ise, yerlerin direkleri³ demek olan velâyet erbâbıdır. Bütün bunlar, yukarda³ anlattığımız sadâkatin altıncı derecesinde devrederler. Ancak bu, sadâkatin bulunduğu bâzı kısımları anlattık ki, o da bütünü değildir.

Câfer-i Sâdık da: «Sıdk demek, mücâhede demektir ve aynı zamanda başkasını kendi üzerine tercih etmeyeceğin gibi, Allah üzerinde de başkasını tercih etmemendir. Nitekim Allahu Teâlâ :

هُوَ اجْتَبَاكُمْ ۝ «O sizi ictibâ etti, yâni seçti» (22 - Hacc: 78) bu-

yurmuştur. Rivâyete göre Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a şöyle vahy etmiştir: «Ben bir kulumu sevdiğim vakit ona, sadâkatini görmek için dağların bile dayanamayacağı belâlar veririm. Şâyet sabrederse onu kendime velî ve dost edinirim. Şâyet acziyyet gösterir, feryâd ederse, onu perîşân ederim.»⁻³

4 Demek ki sadâkatin alâmetlerinden birisi de tâatleri gizlediği gibi, mâsiyet ve felâketleri de gizlemek ve onları, halkın duymasından hoşlanmamaktır.

*

Sıdk u İhlâs kitâbı burada tamamlandı. Bunu Murâkabe ve Muhâsebe kitâbı tâkib edecektir. Hamd, Allah'a mahsustur.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitab: 7'nin sonu)

1-TAKVA 2-SAHİBLER 3-ACİZLİK 4-İSYAN
5-KONTROL 6-HESAPLAŞMA

İhyâu 'Ulumi'd-Dîn (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

SEKİZİNCİ KİTAB

KİTÂBU'L-MURÂKABE VE'L-MUHÂSEBE

(MURÂKABE VE MUHÂSEBE KİTÂBI)

(MUKADDİME VE SEKİZ BEYANDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 İnci BEYÂN : MURÂBETE VE KONTROLÜN BİRİNCİ MAKAMI OLAN MÜŞARETE. 710-714
- 2 nci BEYÂN : İKİNCİ BAĞLANTI MURAKABE VE NEZARETTİR. 714-717
- 3 üncü BEYÂN : MURAKABENİN HAKİKATİ VE DERECELERİ. 717-727
- 4 üncü BEYÂN : ÜÇÜNCÜ MURABETE. 727-730
- 5 İnci BEYÂN : AMELDEN SONRA MUHASEBENİN HAKİKATİ. 730-731
- 6 nci BEYÂN : DÖRDÜNCÜ MURABETE KUSURLARINDAN DOLAYI NEFSİ KINAMAKTIR. 731-734

- 7 nci BEYÂN : BEŞİNCİ MURABETE MÜCAHEDEDİR. 734-748
 8 inci BEYÂN : ALTINCI MURABETE NEFSİ UYARIP 748-758
 KINAMA HAKKINDADIR.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur (O'na hamd ederim). O, Allah ki, herkesin iyi ve kötü bütün kazandıklarını murâkabe eder, her âzanın ne yaptığını bilir ve onu muhâfaza eder. Hattâ gönüllere geçen hâtıralara muttali' olur da harekete geçen bu hâtıralardan dolayı insânı hesâba çeker. O Allah ki, ister hareket etsin, ister dursun, yerde ve göklerde her ne varsa — zerre kadar da olsa — her şey'i bilir ve ilminin dışın-da bir şey kalmaz. Az-çok, gizli ve âşikâre, iğneden ipliğe kadar her ne varsa hepsinden hesâba çeker. Az da olsa fazl u keremiyle ibâdetleri kabûl eder ve mükâfatlandırır. Çok da olsa, büyük de olsa, yine lûtf u keremiyle dilediği günahdan vaz geçer. Kullarını hesâba çekmesi; onları kendilerine tanıtması, gelecekleri için hazırladıklarını kendilerine göstermesi ve onları yaptıklarından dolayı dünyada muhâsebeye alıştırması ve kendilerine çeki düzen vermeleri, dünyada kendi muhâsebelerini yapmazlarsa mahşer yerinde şekaavete uğrayacaklarını ve onların çok az olan sermayelerini Allahu Teâlâ kabûl etmezse helâk olacaklarını bilmeleri içindir. Dünya ve âhirette nîmet ve rahmetini bütün kullarına teşmil ve tāmim eden Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

O, Allah ki, O'nun fazl u keremi ile gönüller iman için genişledi ve açıldılar. O'nun yümn ü bereketiyle âzalar ibâdet etti ve İslâm âdâbıyla terbiyelendiler. Yine O'nun hidâyetiyle gönüllerden cehâlet bulutları sıyrıldı ve mârifet nûru ile aydınlık ve sükûna kavuşturlar. O, Allah ki, O'nun takviye ve yardımı ile gönüllerden şeytânın hîle ve vesveseleri uzaklaştırıldı. Sevabların günahlar üzerine ağır gelmesi de yine O'nun inâyetiyledir. Yapanlara tâat ve ibâdetin kolay gelmesi de O'nun kolaylaştırması sâyesindedir. Lütuf da O'ndan, ceza da O'ndandır. Uzaklaştırmak da O'ndan, yaklaştırmak da Ondandır. Mutluluk da O'ndan, mutsuzluk da O'ndandır.

Salât u selâm, peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed'e ve diğer bütün hayırlı insanların efendisi olan O'nun âli ve müttakilere öncülük edip, yol gösteren ashâbı üzerine olsun.

1-KONTROL 2-VAKİF

3-HESAPLAMA

4-BELA VE ZİLLETE DÜŞME

5-KAPLAMA 6-ÜMUMİLEŞTİRME

7-BİLGİSİZLİK 8-KUVVETLENDİRME

9-YARDIM

Bundan sonra bilmis ol ki; Allahu Teâlâ :

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ هـ

«Kıyâmet günü doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Hardal dânesi kadar olsa bile yapılanı ortaya koyarız. Hesabıcı olarak biz yeteriz» (21 - Enbiyâ: 47), yine:

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا
مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا
مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظُنُّ أَحَدًا هـ

«Amel defterleri ortaya konunca, suçluların onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün. Vâh bize, eyvâh bize, bu defter nasıl olmuş da küçük-büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış, derler. İşlediklerini hâzır bulurlar. Rabbin kimseye haksızlık etmez» (18 - Kehf: 49), yine :

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اللَّهُ وَتَسْوُهُ وَاللَّهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ هـ

«Allah onların hepsini dirilttiği gün, kendilerine işlediklerini haber verir; Allah onları bir bir saymıştır, fakat kendileri unutmuşlardır. Allah her şey'e şahiddir» (58 - Mucâdele: 6) ve yine

يَوْمَ يَذَرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ هـ

«O gün insanlar işlerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler. Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür» (99 - Zilzâl: 6 - 8), yine :

ثُمَّ نُوَفِّي كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ هـ

«Sonra o gün, herkese kazancı verilir ve hiç kimseye haksızlık yapılmaz» (2 - Bakara: 281),

يَوْمَ يُحَدِّثُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُخَضَّرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ شَرٍّ تَوَدُّ لَوْ
أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۖ

«Her kişinin yaptığı iyiliği hâzır ve yaptığı kötülüğü de kendisi ile onun arasında uzun bir mesafe olmasını dileyerek bulacağı günü düşü-
nün. Allah böylece dikkatinizi çekiyor» (3 - Âl-i İmran: 30), ve yine :

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ «İçinizde ola-

nı Allah'ın bildiğini bilin de O'ndan çekinin» (2 - Bakara: 235) buyurmuş-
tur.

Kullar arasında basîret sâhibi olanlar, bütün bu âyetlerden Allahu Teâlâ'nın onları murâkabe ettiğini ve hesaplarının münâkaşalı geçeceğini anlar ve en kısa zamanlarının hesabını verip zerrelere sorumlu ol-
caklarını bilirler. Aynı zamanda bu ¹ tehlikelerden, kendilerini kurtaracak
tek çârenin, kendilerini peşinen muhâsebe ve murâkabe ² etmek oldu-
ğunu, hareket ve sükûnunda nefsi kontrol ve her an muhâsebe ³ demek oldu-
ğunu da bilirler. Hesâba çekilmeden önce burada kendi muhâsebesini ya-
pan kimsenin orada hesâbının kolay olacağını, sorgu ânında cevaplarının
hâzır bulunacağını ve bu sâyede iyi neticeler elde edeceğini bilir. Dünyada
kendini hesâba çekmeyenin âhirette hasretinin çoğalacağını, mahşer ye-
rinde fazla bekleyeceğini ve neticede rüsvây ve perişan olacağını da şim-
diden görür.

Bütün bu gerçekler bu şekilde kendilerine keşfolmasa bile o varta-
lardan kendilerini kurtaracak tek çârenin Allahu Teâlâ'ya itâat olduğunu
bilirler. Hâlbuki Allahu Teâlâ onlara sabır ve nefislerini kontrol ile em-
rederek :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَبِرُوا وَاصْبِرُوا وَارْبِطُوا ۚ

«Ey inananlar, sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihâ-
da ⁴ hâzır bulunun» (3 - Âl-i İmran: 200) buyurmuştur. Onlar da ⁵ nefislerini
müşârata, murâkabe, muhâsebe, muâkabe, ⁶ mücâhede ve muâtebe yolu
ile kontrol etmişlerdir. Onlar için yalnız murâbetenin altı makamı var-
dır. Bu makamları açıklamak sûretiyle hakikatlerini, ² faziletlerini ve bun-
lardaki ameli tafsilâtiyle anlatmak ve bu muhâsebenin aslını bildirmek
gerekir. Onun için biz de bu makamları açıklayalım.

1- KONTROL

2- HESAPLAMA

3- UÇURUM

4- İŞARET OLUNAN

5- AZARLANILAN

6- BAĞLANTI

1 inci BEYÂN : MURÂBETE [BAĞLANTI] VE KONTROLÜN BİRİNCİ MAKAMI OLAN MÜŞARETE

Bilmiş ol ki; ticaret ortaklarının mallarında hesap tutmaları, kârın selâmeti içindir. Tüccar, ortağından yardım beklediği için ona sermayesini teslim edip ticaret ettikten sonra onu hesaba çektiği gibi, akıl da âhiret yolunda bir tüccardır. Maksudı, nefsi tēzkiye edip kâr sağlamaktır. Zira kurtuluşu buradadır. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَدَا فَلَاحَ مِنْ زَكَاةِهَا وَقَدْ خَابَ مِنْ دَسَاةِهَا

«Kendini arıtan saâdete ermiştir. Onu fenâlıklara gömen kimse de ziyâna uğramıştır» (91 - Şems: 9, 10) buyurmuştur. Nefsin kurtuluşu, sâlih amellerledir. Akıl, bu kazancı sağlamakta nefsin yardımına muhtaçtır. Tüccar, malındaki ticarete işçi ve ortağından yardım beklediği gibi, akıl da nefsini tēzkiye hususunda nefsinden işler bekler.

Tüccar, ortağı ile kârda mücadele ve münâzaa eden bir hasım gibi, olmamak için aralarında önce bâzı şartlar konuşup kabûl ettikleri, sonra ortağını murâkabe, sonra muhâsebe ve sonra da kınama veya azarlama gibi durumlara muhtaç olduğu gibi, akıl da önce nefis ile bâzı şartlar üzerinde andlaşmağa, ona bir takım görevler verip, bir takım şartlar öne sürmek sûretiyle onu kurtuluş yoluna götürmeğe ve bu yola girmek hususunda ona kesin emri vermeğe, sonra da onu bir an murâkabesiz bırakmamağa muhtaçtır. Zira nefsi kendi başına bırakırsa, serbest kalan hâin ve kaçak bir kölenin elindeki malı har vurup harman savuracağı gibi, ondan da göreceği hıyânet ve sermayeyi kaybetmekten başka bir şey değildir. Bütün bu işler bittikten sonra da onu daima yoklayıp şartlara riâyet etmesini istemek gerekir. Zira bu ticaretin kazancı, peygamberler ve şehidlerle birlikte Sidre-i Müntehâ'ya ulaşip Firdevs Cennet'ine girmektir. Bunun için bu hususda nefisle inceden inceye hesap görmek, dünya kazancındaki hesap görmekten çok daha önemlidir. Çünkü dünya ticareti geçicidir. Geçici olan kârın ise kıymeti yoktur. Belki geçici olan kötülük, geçici olan iyilikten daha iyidir. Çünkü kötülük gidince ferahlık gelir ve kötülük de yok olur. Fakat iyilik gidince geride devamlı bir üzüntüsü kalır. Hâlbuki iyilik de gitmiştir, geri gelmez. Bunun için Şâir :

«Benim için en büyük üzüntü, kesin olarak yok olacağını bildiğim sevinçtir» dedi.

Allah'a ve âhirete imânı kesin olarak nefis muhâsebesinde bulunan herkese, nefsin bir an ihmâl etmemesi ve bütün işlerinde onu sıkıştırıp göz altında bulundurması borçtur. Çünkü ömürden geçen her nefes, bahâ biçilmeyen bir cevherdir. Onun bir karşılığı yoktur ki, onunla bu nok-

sanı telâfi edesin. Bu nefeslerin boşa gitmesi, veya kötülükte kullanılması ise, akli başında hiç kimsenin buna müsâmağa gösteremiyeceği büyük bir hüsrandır.

İnsanoğlu sabah namazını kıldıktan sonra bir süre nefsi ile başbaşa kalarak onunla bâzı muâhedeler yapması ve bir takım şartlar üzerinde andlaşması gerekir. Nitekim tüccar da sermayeyi ortağına teslim ettikten sonra onunla böyle muâhedeler yapar. Bu arada nefsine, «Benim sermayem ömrümdür. Ömrüm gidince başparam da gider ve artık kâr ve kazançtan mahrum kalırım. Bugün yeni bir gündür. Allahu Teâlâ bugünde bana müsâade etti ve bana in'amda bulundu. Eğer beni öldürseydi, bir gün olsun beni geri çevirip burada devamlı ameller ve çeşitli hayırlarda bulunmağı temenni edecektim. Şimdi kabûl et ki öldürüldün ve geri çevirildin. Sakın bugünü boşa geçirme. Her nefes, baha biçilme-yen bir cevherdir. İyi bil ki bir gün gece ve gündüzü ile yirmi dört saat-tir. Nitekim haberde: «Kıyâmet günü insanoğlunun önüne her gün ve ge-ce için yirmi dört kapalı kutu getirilir. Kutunun birini açar, o saatte yap-tığı amellerin mükâfatı olarak içini nûr ile dolu olduğu hâlde görünce, bu sayede Allah'tan alacağı mükâfatı düşünerek öyle sevinir ki, eğer bu se-vinci Cehennem halkı arasında bölünse, Cehennem'in acısını duymaz olurlardı. Diğer kutuyu açar. Karanlık ve pis kokulu olarak karşısına çı-kar ki, bu da isyân ile geçirdiği saatidir. Buna da öyle üzülür ki, bu üzün-tü Cennet halkına dağılsa kederlerinden Cennet'in zevkini kaybederler-di. Üçüncü bir kutu açılır ki, bu, tamamen boş. Bu da uyku veya mübah olan şeylerle geçirdiği saattir. Bu da imkânı olduğu hâlde bir kazancı kaybeden tüccarın hasreti gibi ve belki çok daha fazla onu yakar ve o saati boşa geçirdiğinin acısını çeker. Bu kadar hasret ve aldanma sana kâfidir. İşte ömrü boyunca geçirdiği her saati kendisine böylece arze-dilir. Onun için nefsine, «Seni göreyim, sandığını iyi doldur, sakın boş bı-rakma. Tenbelliğe düşme, sonra yüksek derecelerden düşersin. Cennet'e girsen bile bu hasret ebedî olarak içinde kalır. Her ne kadar Cehennem ateşinden ehven ise de, aldanma hasreti, dayanılacak gibi değildir.

Nitekim zâtın biri; «Kabûl edelim ki günahkârlar afvedilmiştir, fakat iyilik edenler mükâfatını kaybetmiştir» demiş ve böyle demekle aldan-masına ve hasretine işâret etmiştir. Allahu Teâlâ da :

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُرِ «Sizi toplan-

ma gününde topladığı gün, işte o, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür» (64 - Teğabün: 9) buyurmuştur.

İşte bütün vakitlerinde nefsine bu tavsiyelerde bulunmalı. Sonra ye-niden göz, kulak, dil, mide, edeb yeri, el ve ayak gibi yedi âzaları hak-kında da ona ayrı ayrı tavsiyelerde bulunmalı ve bunları kendisine emâ-net etmelidir. Çünkü bunlar nefsine hizmet eden nefsin maiyyetidirler.

Bu ticaret, bunlarla tamamlanır. Cehennem'in yedi kapusu vardır. Her kapudan girecekler olacaktır. Bu kapular, bu âzalarla isyan edenler içindir. Bu bakımdan da bu âzaları isyandan korumasını nefesine tavsiye etmelidir.

Göz hakkındaki tavsiyesi; yabancıya veya bir müslümanın mahrem yerine bakmaktan onu korumak ve müslümana hakaret gözü ile bakmamağı, hattâ her boş şeylere bakmamağı öğüt vermektir. Zira Allahu Teâlâ boşuna söz söylemekten men'ettiği gibi, boşuna bakmaktan da men'etmiştir. Sonra yalnız men'etmekle yetinmeyip iyi ve yararlı yerlere bakmakla da emretmelidir. İbret nazarı ile Allah'ın yarattığı bu sun'-ı bedi'e ve örnek almak için yapılan iyi işlere, Allah'ın kitâbına ve peygamberin sünnetine bakmak, öğüt almak ve istifade etmek için hikmet kitaplarına bakmak gibi tavsiyelerde bulunmalıdır. Böylece her âza hakkında geniş tavsiyelerde bulunmalı, özellikle dil ve midesi üzerinde önemle durmalıdır.

Diline gelince; zira o, yaradılışında serbesttir. Hareketinde zorluk çekmez. Bununla beraber koğuculuk, yalan, söz gezdirmeye, kendisini övme, başkasını ve yemekleri yerme, tel'in, bedduâ, yaltaklanma ve benzeri «ÂFÂT-İ LİSÂN»da anlattığımız hususlarda günâhı büyüktür. O, tamamen bu gibi şeyler peşindedir. Hâlbuki yaradılışı zikir, tezekkür, tekrar tekrar okumak, okutmak, insanları doğru yola irşâd etmek, ara bulmak ve benzeri iyilikler için yaratılmıştır. Nefsine; dilini, zikirde kullanmamağı şart koşmalıdır. Zira mü'minin konuşması zikir, bakışı, ibret ve sükûtu tefekkürdür. Ağızdan çıkan her sözü zabta alan bir murâkib olduğunu bilmelidir.

Midesine gelince; ona fazla yememeği teklif etmeli, şübheli ve şehvî şeylerden onu sakındırıp helâlden az yemeği öğretmelidir. Zarûret miktarı ile yetinmelidir. Muhalefet ettiği takdirde bir çok şeylerden kendini mahrum edeceğini şart koşmalıdır.

Bütün âzalarında böyle şartlar koşmalıdır. Hepsini teferruatıyla anlatmak lâfı uzatır. Azaların isyan veya tâatleri gizli değildir. Sonra her gün ve gecede tekrarlanması gereken ibâdetlerde de gerekli tavsiyelerde bulunmalıdır. Sonra gücü yettiği nisbette nâfileleri de öğüt vermeli ve onları çoğaltmağa gayret ettirmelidir. Detaylarını, keyfiyetlerini ve onlara nasıl hazırlanacağını sebepleri ile beraber anlatmalıdır. İşte bunlar her gün yapmalarına muhtaç olduğu şartlardır. Fakat insan bir kaç gün bu şartları öne sürüp nefsi de kendisine itâat ettiği vakit artık bunu itiyâd hâline getirdiği için zamanla bu şartları öne sürmeğe lüzum kalmaz. Ancak nefis bâzılarında itâat eder ve bâzılarında etmezse, o zaman etmediklerinde yine yeniden şartlarını öne sürer. Bununla beraber hiç bir gün yeni bir hâdise ile karşılaşmadığı düşünülemediği için hiç bir gün de şart koşmalarından hâli kalmaz. Bu, Allahu Teâlâ'nın kendisinde bir hakkıdır. Başkanlık, ticaret ve öğretmenlik yapan kimseler için bu şart koşma işi daha da önem kazanır ve Allahu Teâlâ'nın hakkı daha da kuvvetleşir. Çünkü Allah'ın hakkını yerine getirmeğe muhtaç olduğu hâdiseler

1-HAYRET VEREN ESERLER 2-LANET ETMEK

3-DİL BELASI 4-ZIKRETME 5-KONTROLÜ 6-ADET

7-BOŞ İTAATSIZ

siz günün geçmesi pek enderdir. Her gün karşılaştığı, her yeni hâdise de nefisine istikaameti ve bütün yollarında hakka inkiyâdı şart koşmalı, ihmalden onu sakındırmalıdır. Kaçakçılığında ısrar eden köleye yapılan nasihat gibi, ona nasihat etmelidir. Nefis yaratılıştaki tâate karşı direnme gösterir. Kulluğa isyân eder. Aynı zamanda va'z u nasihat ve güzel terbiye nefisde etkili olabilir. Nitekim, «**Sen hâtırlat, zira hâtırlatma mü'minlere fayda verir**» buyurulmuştur.

İşte bu ve bunun gibiler, nefis ile yapılan, bağlontının ilk makamıdır, yâni amelden önce bir muhâsebedir. Muhâsebe, bâzan amelden sonra olduğu gibi, bâzan korkutmak için amelden önce de olabilir. Nitekim Allahu Teâlâ :

«İçinizde olanı **وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ**»

nı Allah'ın bildiğini bilin de O'ndan çekinin» (2 - Bakara: 235) buyurmuştur. Bu korkutma, gelecek içindir. Artık ve eksikliği bilmek için çokluk ve miktardaki her bakış, bir muhâsebedir. Ziyâde ve noksânını bilmek için gündüzleri önünde olan şeylere kulun bakması yine bir muhâsebedir. Nitekim Allahu Teâlâ :

«Ey inananlar, **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا**»

Allah yolunda yürüdüğünüz vakit, her şey'i iyice anlayın» (4 - Nisâ: 94), ve

«Ey inananlar, **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا**»

eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse onun içyüzünü araştırın» (94 - Hucürât: 6),

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ»

«**And olsun ki insânı biz yarattık; nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz**» (50 - Kaaf: 16) buyurmuştur. Bunu anlatması, gelecekte kendisini korkutmak içindir Ubâde b. Es-Sâmit'in (R.A.) rivâyetinde, öğüt isteyen bir kimseye Resûl-i Ekrem :

«**Yapacağın işin sonunu düşün; salâh ve iyilik ise onu yap, azgınlık ise ondan vaz geç**» buyurmuştur.

Hakim'lerden birisi: «Akılının şehvetine gaalib gelmesini istersen, sonunu düşünmeden şehvetinin isteklerini yerine getirme. Zira pişmanlığın gönülde kalması, şehveti hiçe saymaktan daha zordur» demiştir. Lukman: «Sonunu gören pişmanlıktan emîn olur» dedi. Şeddad b. Evs'in (R. A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

1- İTAAT

2- HESAPLAMA

«Akıllı, nefsinin deneyip hesâba çekerek ölüm ötesi için çalışan, ahmak da nefsinin hevâsına tâbi kılıp Allah'tan umandır» buyurmuştur. Din günü, hesab günü demektir. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّا لَمُدِّيُونَهُ (37 - Sâffât: 53) yâni muhâsebe olurlar.

Hz. Ömer de: «Hesâba çekilmeden önce kendinizi muhâsebe edin. Tartılmadan önce amelinizi tartın ve böylece büyük huzura arzedilmeğe hâzırlanın» dedi. Yine Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (R.A.) yazdığı bir mektubda: «Darlık ve şiddet hesabı başlamadan önce genişlikte iken kendinizi hesâba çekin» dedi. Kâ'b'a (R.A.): «Bunu, Allah'ın kitâbında nasıl buldun?» diye sorunca, Kâ'b: «Yer hükümdarlarına, yer gök hükümdârından veyl, o, onu kamçılar. Ancak nefsinin hesaba çekenler kurtulur» demiştir.

Bütün bunlar, ilerdeki hesâba işârettir. Zîra kendisini ayarlayıp hesâba çeken, gelecek için amel eder, buyurulmuştur. İşte birinci bağlantı, bu şartları koşmaktır.

2 nci BEYÂN : İKİNCİ BAĞLANTI MURAKABE VE NEZARETTİR

Çünkü insan, nefesine gerekli tavsiyelerde bulunup yukarda anlattıklarımızı şart koştuktan sonra geride bir mürakabe kalır. Artık ne yaptığını kontrol etmekten başka bir şey kalmaz. Çünkü kontrolsuz kalırsa azgınlık ve yorgunluk gösterebilir. Onun için biz de mürakabenin fazilet ve derecelerini anlatalım.

MURAKABENİN FAZİLETİ :

Cebrâil aleyhisselâm Resûl-i Ekrem'e ihsandan sorduğu vakit, Resûl-i Ekrem :

«İhsan, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibâdet etmendir. Şâyet sen onu görmüyorsan O'nun seni gördüğünde şübhe yoktur» buyurmuştur. Allahu Teâlâ da :

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ (Herkesin

yaptığını gözetken Allah, bunu yapmayan putlarla bir olur mu?) (13 - Ra'd:33)

ve : أَلَمْ يَعْلَم بِإِنَّ اللَّهَ يَرَىٰ (Allah'ın her şey'i görmekte olduğunu

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا (bilmez mi?) (96 - Alâk: 14), ve :

1-İSTEK 2-HESAPLAMA 3-VAY HALİNE, YAZIK.

4-KONTROL

«Allah şübhesiz hepinizi görüp gözetmektedir» (4 - Nisâ: 1), ve :

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ

«Onlar emânetlerini ve sözlerini yerine getirirler. Onlar şahidliklerini gereği gibi yaparlar» (70 - Meâric: 32, 33) buyurmuştur.

İbn Mübârek, adamın birine :

— Allah'ı murâkabe et, dedi. Adam :

— Bu nasıl olur? diye sorunca, İbn Mübârek :

— Dâimg Allah'ı görür gibi ol, demiştir.

Zeyd'in oğlu Abdülvâhid de: «Gözetleyicim, büyüğüm olduğu vakit artık ben başkasına kıymet vermem» dedi.

Ebû Osman el-Mağribî de: «Tarîkat¹ yolunda insânın dikkat edeceği en makbûl şey, nefsini muhâsebe ve murâkabe ederek amelini ilmi ile idâre etmektir» dedi. İbn Atâ da: «Tâatlerin efdali, devamlı olarak Hakk'ı murâkabe ve araştırmaktır» dedi.

Cerîrî de: «Bizim² durumumuz iki esas üzerine kurulmuştur: Bunlar, nefsini Allah için murâkabe ve ilmini, işinin üzerine hâkim kılmaktır» demiştir. Ebû Osman diyor, Ebû Hafs bana dedi ki: «İnsanlar etrafını aldıkları vakit, sen önce nefsine ve kalbine va'z et. Sakın insanların, başına toplanmasına aldanma. Zira onlar ancak senin dışını murâkabe edebilir. Hâlbuki Allahu Teâlâ içinden geçenleri murâkabe eder» dedi.

Hikâye edildiğine göre sôfilerden olan şeyhin birisinin genç bir öğrencisi vardı. Şeyh buna ikrâm eder ve onu öne geçirirdi. Bunu gören yaşlı başlı talebe ve müridleri, «Biz yaşlı başlı olduğumuz hâlde buna neden bizden fazla ikrâm ediyorsun?» diye serzenişde bulundular. Şeyh, bunların herbirine, kimsenin görmeyeceği bir yerde kesilip getirilmek üzere birer kuş verir. Tabîî genç öğrencisine de aynı şey'i teklif eder. Herkes birer تنها yer bulur, kuşlarını keser getirirler. Genç öğrenci ise hepsinden sonra ve kuş elinde canlı olduğu hâlde gelir. Şeyh :

— Ne yaptın? Niçin kuşu kesmedin? deyince, genç öğrenci :

— Nereye gittimse Allah beni görüyordu. تنها bir yer bulamadığım için kuşu kesemedim, dedi. Bunun üzerine hepsi gencin üstünlüğünü ve ikrâma onlardan daha çok lâyık olduğunu kabûl ettiler.

Hikâye edildiğine göre Züleyha Yûsuf aleyhisselâm ile evlenip başbaşa kaldıkları vakit, Züleyha, odasındaki putun üzerini perde ile örter. Bunu gören Yûsuf aleyhisselâm, «Ne o, Melik-i Cebbâr olan Allah'tan utanmıyor da cansız bir puttan mı utanıyorsun?» derdi.

Câriyenin biri, kendisini kötü işe dâvet eden adama :

— Utanmıyor musun? deyince, adam :

— Kimden utanayım? Gökteki yıldızlardan başka kimse yok, onlardan mı utanayım? deyince, Câriye :

— Ya o yıldızları yaratan nerede? dedi.

Adamın biri Cüneyd'e, «Gözümü nâmahremden ne ile koruyabilirim?» deyince, Cüneyd: «Allah'ın sana bakıp seni görmesi, senin yabancıya bakmandan önce olduğunu bilmenle» dedi. Yine Cüneyd, murâkabeyi ancak Allah'tan alacağı hazzının kaybolmasından korkan sağlayabilir, dedi.

Mâlik b. Dînâr, «Adn Cennet'leri, Firdevs Cennet'lerindendir. Orada Cennet güllerinden yaratılmış Hûriler vardır. Cennet'in bu bölümüne kimler girecek?» diye soranlara, «Günah işleyecekleri zaman Allah'ı hâtırlayıp, O, görüyor diye O'nu murâkib kabul edenler, azamet ve celâlınden korkup beli bükülenler» girer» demiştir. Allahu Teâlâ, isyanları sebebiyle insanlara azâb edeceği zaman, onların arasında Allah korkusundan aç ve susuz kalanlara bakar. Asileri onlara bağışlayarak azâbını onlardan kaldırır.

Muhâsibi'ye murâkabeden sorduklarında, «Murâkabenin başlangıcı, Allahu Teâlâ'nın insanlara olan yakınlığını kalbin bilmesidir» dedi.

Murte'âş da: «Murâkabe, her an ve sözde gaybı düşünmekle sırri riâyet etmektir» dedi.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ, meleklerine: «Siz zâhirî murâkabe ile me'mursunuz. Ben ise bâtını murâkabe ederim» buyurmuştur.

Muhammed b. Ali et-Tirmizî: «Murâkabeni, bakışlarını senden ayırmayan için, şükürünü, nimetlerini senden eksik etmeyen için, tâatini, kendisinden bir an bile müstağni olamayacağı için, saygı ve huşûunu da hükümlerinin elinden bir vakit çıkarmayacağı için yap» demiştir.

Sehlî: «Kalbin en üstün, efdal ve eşref zineti, nerde olursa olsun, Allahu Teâlâ'nın kendisini müşahede ettiğini bilmesidir» dedi.

Birisine, Allahu Teâlâ'nın:

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

«Allah onlardan razıdır. Onlar da Allah'dan razıdır. Bu, Rabbinden korkan kimseyedir» (98, Bayyina, 8) ayet-i celîle'sinin tefsirinden sorduklarında; «Rabbisini murâkabe edip nefsini muhâsebe eden ve âhîret için azıklanan kimselerdir» dedi.

Zû'n - Nûn-ı Mısri'ye, «Kul, ne ile Cennet'e girebilir?» diye sorduklarında o, «Beş şey ile girer» diye cevap vermiştir. Bunlar, eğriliği bulunmayan istikamet, hatâya düşmeyen ictihad, gizli ve âşikârede Allahu Teâlâ'nın kendini murâkabe ettiğini bilmek, hâzırlanmak sûretiyle ölümlü beklemek ve hesâba çekilmeden önce kendi muhâsebesini yapmaktır. Nitekim Şâir:

«Yalnız kaldığın vakit, «Artık ben yalnızım, beni kimse görmüyor» deme. Allah'ın seni murâkabe ettiğini hâtırdan çıkarma».

Bir ân için de olsa, Allahu Teâlâ'nın senden gaafil kalacağını ve senin gizli tuttuklarını bilemeyeceğini sanma».

1- KONTROL

5- KONTROLÜ

2- İHTİYAÇSIZ

6- UTANMA VE RİYAYI SEVMEME

3- HESAPLAMA

7- FAZİLETİ

4- EN SÖZÜ

8- HABERSİZ

«Görmüyor musun? Günler sür'atle geçmekte ve bekleyenler için yarın, pek yakındadır» dedi.

Humeyd et-Tavîl, Süleyman b. Ali'ye :

— Bana öğüt ver, dedi. Süleyman :

— Tenhalarda Allah'a isyan ederken, Allahu Teâlâ'nın seni gördüğünü kabûl ediyorsan, başkalarının görmesinden çekindiğin hâlde, Allah'ın görmesine aldırış etmediğin için, Allah'a karşı son derece cûr'et-kâr olursun. Eğer Allah'ın da görmediğini sanırsan, küfre gidersin, demiştir.

Süfyân-ı Sevrî de: «Kendisine hiç bir şey gizli kalmayana karşı nefsinin murâkabe et. Bol bol verenden ümidini kesme ve dilediği cezayı verenden de daima korku üzerinde bulun» demiştir.

Firkad es-Senci: «Münâfık şöyle bir etrafına bakar ve kendisini kimse görmeyince kötülüğe dalar. O, murâkabesinde Allah'ı değil, insanları gözetir» dedi. Abdullah b. Dinâr diyor: «Hz. Ömer ile Mekke'ye giderken yolda bir çobana rastladık. Hz. Ömer :

— Bunlardan bir koyun bana sat, dedi. Çoban :

— Ben mal sâhibi değilim, köleyim, deyince, Hz. Ömer :

— Mal sâhibine, «Koyunu kurd yedi» dersin, dedi. Çoban :

— O hâlde Allah nerede? deyince, Hz. Ömer ağlayarak köleyi efendisinden satın alıp âzâd etti ve köleye :

— Bu sözün, seni dünyada kölelikten âzâd edip hürriyetine kavuşturdu. Umarım ki âhirette de seni âzâd eder, dedi.

-1

3 üncü BEYAN : MURAKABENİN HAKİKATİ VE DERECELERİ

-1

-5

Bilmiş ol ki murâkabenin hakikati, murâkıbı düşünerek tamamen onunla meşgul olmaktır. Bir kimse başka bir sebeble bir şeyden çekinirse, onun hakkında, «Falancadan sakınıyor ve ondan uzaklaşmak istiyor» denir. Murâkabe, mârifetin kalbde uyandırdığı bir hâldir. Bu hâl, âza ve kalbde ameli doğurur.

-5

Hâl dediğimiz, kalbin devamlı olarak murâkıbı düşünmesi, O'na yönelip O'nunla meşgul olması demektir.

Bu hâli doğuran mârifete gelince, bu da içinden geçenlere ve hattâ bütün gizliliklere Allahu Teâlâ'nın muttali' olduğunu, kulların amellerini murâkabe ettiğini, herkese kazancına göre muâmele edeceğini ve dış görünüş herkese açık olduğu gibi belki ondan da daha açık ve kalbin bütün gizliliklerinin kendisine açık bulunduğunu bilmektir. Bu mârifet genişlediği ve kalbi istilâ edip, hâkimiyeti altına aldığı vakit, ancak kalb murâkıb tarafına yönelir ve himmetini ona sarfeder. Yoksa ölümün kesin olduğunu bilmek gibi, nice kesin bilgiler vardır ki, kalbi hâkimiyeti altına alamaz.

5

İşte kesin olarak bu mârifete sâhib olanlar mukarreblerdir ve yine sıddıklar ve Ashâb-ı Yemin'e yönelenler de bunlardır. Bunların murâkabesi de iki derece üzeredir.

a) Birincisi, siddıklardan olan mukarrebelerin murâkabesidir. Bu, saygı ve yüceltmek murâkabesidir ki, kalbin tamamen Allah'ın Celâlini düşünmeğe dalması ve ve artık başkasına iltifat etmeğe imkânı kalmayacak şekilde onun heybeti karşısında eğilmesidir. Bu murâkabenin ameli, yalnız kalb ile ilgili olduğu için, bunun açıklanmasında sözü daha fazla uzatacak değiliz. Azaların murâkabesine gelince; onların, şübheli şeylerden kaçınmaları şöyle dursun, mübahlara da yaklaşmamaları lâzımdır. Tâat için harekete başlayınca, sanki ona ötedenberi alışkınmış gibi, onu yapmak için yeni hiç bir tedbire lüzum görmeden onu gereği gibi yapar. Belki çoban, onu her şeyden korur. Çoban ise kalbdır. Kalb, çobandır. Mâbud ile müstağrak olduğu vakit, âzalar hiç zorluk çekmeden doğru yol ve istikamette kullanılırlar. Bu anlattığımız, bütün düşüncesi tek bir Allah olandır. Böyle mâsivâyı arkaya atıp yalnız Allah ile olanların diğer bütün ihtiyaçlarına Allah kefil olur. İşte bu dereceye yükselenler halkı öyle unuttur ki, gözü açık olduğu hâlde yanındakileri bile göremez. Sağır olmadığı hâlde sözlerini duymaz. Çocuğunun yanından geçerken bile onunla tanışmaz. O, vâlehü hayrân u mest olmuş durur. Hattâ bu mertebeye yükselen bâzı kimseler adamlarına, «Yanımıza geldiğiniz vakit, bizi kımıldatın» demişlerdir.

Bunu uzak bir şey sanma. Hükümdârın etrafındaki hizmetçiler dahî onun heybetinden çevrede olanlardan haberleri olmaz. Değil bir hükümdar huzûru, bâzan alêlâde düşüncelere dalan bir insan, o düşünce ile meşgul iken, öyle dalar ki, gideceği yeri geçtiği hâlde farkında bile olmaz. Zeyd'in oğlu Abdülvâhid'e; «Sen, zamanında böyle bir adam biliyor musun?» diye sorduklarında, o, «Hemen şu dakikalarda buraya gelecek olan adamdan başkasını bilmiyorum» dedi ve tam o sırada Utbetü'l-Gulâm içeri girdi. Abdülvahid kendisine :

— Nereden geliyorsun? diye sordu. O da :

— Falan mahalleden ve şu caddeden geliyorum, dedi. Abdülvahid:

— Yolda kimseye rastladın mı? diye sordu. Utbetü'l-Gulâm :

— Hayır, kimseyi görmedim, dedi. Hâlbuki çok işler bir caddeden geliyordu. Fakat kendisi muhabbet deryasına dalmış olduğu için kimseyi görmedi.

Rivâyete göre Yahya aleyhisselâm yolda giderken rastladığı bir kadına çarparak yıktı. Kendisine, «Niçin öyle yaptın?» dediklerinde, «Ben, onun, bir insan olduğunun farkında olamadım» dedi.

Hikâye edildiğine göre, adamın biri diyor ki: «Bir def'a karşılıklı tartışan bir topluma yolum uğradı. Onlardan uzakta birisinin bulunduğunu görünce, ona yaklaşıp kendisiyle konuşmak istediğimde adam :

— Ben, Allah'ı zikirle meşgul olmağı tercih ediyorum, dedi. Ben :

— Tek başına mı? dediğimde, adam :

— Hayır, Rabbim ve melekler benimledir, dedi. Kendisine :

— Bu münakaşa edenlerin hangisi daha üstün gelecek? diye sordum. O da :

— Allahu Teâlâ'nın mağfiret ettiği, dedi. Ben :

1-KONTROL 2-GARK 3-BÜYÜKLÜK

4-ALLAH'DAN GAYRİ HER ŞEY 5-KAR 6-ADI, SIRAVI

7-AFU

— Yolculuğun ne tarafa? diye sordum. O :

— Göklere, dedi. Ve «Allah'ım, yaratıklarının çoğu Senden gaafil-⁵dir» diyerek oradan uzaklaştı.

İşte bu sözler, muhabbet deryasına dalanların sözüdür. O, ancak Allah'tan konuşur, Allah için dinler. Bu gibilerin dil ve âzalarını murâ-¹kabeye ihtiyaç kalmamıştır. Hareketleri doğru ve dürüsttür.

Şiblî, itikâfda bulunan Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî'nin ziyâretine gider. Gaayet sâkin ve huzur içinde murâkabe olduğunu görür. Merak eder ve:

— Sen bu murâkabe usûlünü kimden öğrendin? der. Ebû'l-Hüseyin:

— Evimizdeki kediden, diye cevap verir ve devamla :

— O, avlanmağı istediği vakit, bir çalının ardında pusuya yatar ve âdeta cansızmış gibi hiç bir tarafı kıpırdamadan hareketsiz olarak durur, dedi.

Ebû Abdullah b. Hafif anlatıyor: «Babamı ziyâret için Mısır'dan Remle'ye gitmek üzere yola çıkmıştım. Zâhidliği ile tanınmış Mısır'lı Yûnus'un oğlu İsâ bana: «Şu mescidde direğin yanında bir genç ile orta yaşlı bir zat murâkabe hâlindeyler. Bunları bir ziyâret etsen, belki istifaden olurdu, dedi. Ben de aç ve susuz bir hâlde yanlarına girdim. Yalnız belimde bir peştemalım vardı. Sırtım da çıktı. Kibleye karşı oturan bu iki adama selâm verdim. Selâmımı almadılar. Üç def'a tekrar ettim ve, «Selâmımı almadan sizi bırakmam» diye yemin ettim. Bunun üzerine birisi başını kaldırarak: «Ey Hafif'in oğlu, dünya ve dünyadaki ömür azdır. Bu azdan da az kalmıştır. Bu azdan, çok azık al. Ey Hafif'in oğlu, ne kadar telâşen az ki bizimle mülâkata vakit ve fırsat buldun?» dedi ve ondan sonra belimden tutarak başını olduğu yerde eğdi ve murâka-¹beye daldı. Öğle ve ikindi namazlarını orada kıldım. Açlık, susuzluk ve yorgunluktan bende eser kalmadı. İkinci vakti kendisine :

— Bana öğüt ver, dedim. Başını bana çevirdi ve :

— Ey Hafif'in oğlu, biz musibete ehiliz, bizde nasihat verecek dil yoktur, dedi. Tam üç gün yemeden, içmeden, uyumadan yanlarında kaldım. Onların yeyip içtiklerini de görmedim. Üçüncü gün kendi kendime, «Ben bunlara yemin verdireyim, belki bu sayede bana bir nasihatte bulunurlar» dedim. Genç başını kaldırarak :

1 — Ey Hafif'in oğlu, Allah'ı sana hatırlatanın sohbetine devâm et. Heybeti kalbine yerleşip de dili ile değil, işi ile sana vâ'z edenlerin vâ'zını dinle. Sana selâm olsun, haydi güle güle, gidebilirsin, dedi. ¹

b) İkinci derece, Ashâb-ı Yemin'den ²vera' sâhiblerinin murâkabesidir. Bunlar öyle kimselerdir ki, Allah'a muttali' olmanın kesinliği zâhir ve bâtınlarına tamamen galebe çalmış, fakat Allah'ın Célâlini düşünmek onları medhûş ü hayrân etmemiştir. Onların kalpleri ancak itidalde kalmıştır. Hâl ve amellere ⁴bürünmeğe müsâittir. Amellere devam, onlara alışkanlığı ile beraber, murâkabeden de hâli degillerdir. Evet, hayâ, bunlarda gaalibdir. Onlar durup ilerlemelerinde kendilerini ayartar, kıyâmette rezil olacakları her şeyden kaçınırlar. Onlar, dünyada Allahu Teâlâ'nın kendilerini gördüğünü bildikleri için artık kıyâmeti beklemeğe ihtiyaçları yoktur.

1 - AZAMET 2 - VAKIF 3 - BOŞ

5 - HABERSİZ 6 - ÜZLETTİ İBADET 7 - GÖRÜŞME

8 - NASİHAT 9 - TAKVA

Bu iki derece arasındaki fark, müşâhede ile bilinir. Meselâ, sen yalnız iken bâzı uygunsuz hareketlerde bulunabilirsin. Bu arada küçük bir çocuk seni görse de ondan utanır ve kendine çeki düzen verirsin. Bu, çocuktan bir saygı değil, belki utanmaktır. Çünkü her ne kadar çocuğa aldırış etmesen bile utanma, seni bu hâle sevkeder. Bâzan da böyle uygunsuz işler ile meşgul iken hükümdar gelir. Hükümdar gelince, utancından değil, saygı için ona karşı bütün bu işleri terkeder. Ve daha ciddi davranırsın.

İşte Allah'ı murâkabede kulların hâli böyle ihtilâf eder. Bu derecede olanın, bütün hâtıra, hareket ve sükûnunu murâkabeye ihtiyacı vardır. Bunun bakacağı iki şey vardır. Biri amelden önce, diğeri ise amelden sonradır.

Amelden evvel olan; bu ameli, Allah için mi yoksa nefsi için mi yaptığını düşünmektir. Bunu Hakk'ın nûru ile iyice tesbit etmeli, Allah için ise devâm etmeli, Allah için değilse, utanıp ondan vaz geçmeli ve bunun için nefsinin yermelidir. Bunun kötü bir hareket olup, neticede kendi aleyhinde olacağı kendisine anlatılmalıdır. Bu tevakkuf ve düşünce, durum iyice aydınlanıncaya kadar herkes için vâcibdir. Bundan kimse kurtulamaz. Çünkü (aslı bulunamayan) bir haberde vârid olduğuna göre, insanın küçük de olsa her hareketi için kendisine üç soru sorulur. **Birincisi**, bunu Allah rızası için mi yoksa nefsinin arzûsu için mi yaptın? Şâyet yaptığını Allah rızası için yapmışsa, o zaman bu ameli ne hâlde ve nasıl yaptın? diye sorulur. Çünkü her amelin şart, rûkûn ve âdâbı vardır. Bunlar da ilim ile bilinir. Bu işi ilim ile mi yaptın, yoksa cehâletle mi? diye sorulur. Şâyet buna da olumlu cevap verebilirse, o zaman üçüncü soru sorulur. O da, bu ameli kim için yaptın? sorusudur. «Lâ ilâhe illâ-lah» sözüne bağlı kalarak Allah için yaptınsa, mükâfatını Allah'tan alırsın. İnsanlara gösteriş için yaptınsa, «Kim için amel yaptınsa git ondan mükâfatını al» denir. Dünyalık elde etmek için yaptınsa, dünyadan nasibini aldın, denir. Gaflet içerisinde huzursuz ve körü körüne amel ettinse emeğin boşa gitmiş olur. Allah'tan başka kim için olursa olsun amel edersen, Allah'ın azâbına uğrarsın. Çünkü Allahu Teâlâ: «Benim kulum olur, benim verdiğim rızkı yer ve benim verdiğim nimetle zevklenirken başkası için amel etmenin cezası budur» buyurur. Sen benim :

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادُ أُمْتِكُم م

«Allah'tan başka taptığınız putlar da sizin gibi yaratıklardır» (7 A'raf. 194).

إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَاسْتَغْوِعْنَاهُ
اللَّهُ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ م

«Doğrusu, Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeye güçleri yetmez. Artık rızık Allah katında arayın. O'na kulluk edin» (29 - Ankebût: 17).

الَّاٰلِهَۃُ اِلَّا اللّٰهُ الَّذِيْ لَا يَمْلِكُ لَكُمْ دِيْنًَا

«Dikkat edin, hâlis din Al-

lah'ındır» (39 - Zümer: 3) buyurdıklarını duymadın mı? Yazıklar olsun sana, buyurur.

İnsan, bütün bu soru ve kınamalar, karşısında bulunduğunu hissedince, sorguya çekilmeden önce kendi muhâsebesini yapar ve sorguya hazırlanır. Vereceği cevabın doğru olması için bütün duruş ve gidişini, bir parmağını oynatmasını, hattâ gözünü açıp kapamasını da ayarlamalı ve neticesini düşünerek yapmalıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Kışı, gözünün sürmesinden, çamurlanan parmağını yıkamasından ve başkasının elbisesine el sürmesinden dahî sorumludur» buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî: «Onlardan biri sadaka vereceği zaman kalbine bakardı. Eğer hâlis niyyeti varsa verir, yoksa vermezdi» demiştir. Yine Hasan: «Allah o kula rahmet etsin ki, bir şey'i kasedettiği vakit niyyetine bakar, niyyeti Allah için olursa onu yapar, olmazsa onu te'hîr eder» demiştir.

Selman, Sa'd'e tavsiyesinde: «Bir şey'e azmettiğin vakit, azmin₂ üzerinde Allah'tan kork» demiştir. Muhammed b. Ali de: «Mü'min, teennî ile hareket eden insandır. Azmi üzerinde durur, düşünür ve sonra harekete geçer. O, gece hırsızı gibi değildir» dedi.

İşte bu murâkabe¹de ilk ele alınıp düşünülecek olan budur. Bundan ancak, metin ilim, amellerin sırlarına gerçek mârifet, nefsin azgınlığını ve şeytânın hilelerini bilmek insânı₃ kurtarır. Nefsini, Rabbini ve düşmânı olan Şeytân'ı bilmediği, niyyet, himmet, düşünce, hareket ve sükûnunda nefsinin arzûlarına uyan ile Allah rızasına uygun geleni₃ ayırmadığı vakit, bu murâkabe¹de selâmete ulaşamaz. Belki çokları cehâletleri sebebiyle iyilik yaptıklarını sanırken, Allahu Teâlâ'nın hoşlanmadığı şeyleri yaparlar.

«Ne yapalım, câhildir bilemiyor. Bunun için mâzurdur» diyemezsin. Öğrenmesi mümkün olan muhtaç olduğu bilgileri öğrenmesi farzdır. Bunun için âlimin iki rek'at namazı câhilin bin₅ rek'at namazından hayırlı olduğu söylenmiştir. Çünkü âlim, nefsin âfetlerini, şeytânın hilelerini ve aldanma yerlerini bilir de kendini onlardan korur. Câhil ise bunları bilmediği için kendini nasıl korusun? Câhil, devamlı₇ olarak yorgunlukta şeytan ise ona sevinip onu₃ aldatmaktadır. Her şekaavetin başı, ve her hüsrânın kaynağı olan cehâletten Allah'a sığınırız.

Allahu Teâlâ'nın herkese karşı hükmü, bir şey'i azmedip yapacağı zaman, orada durup düşünmek ve ilim nûru ile yapacağı işin Allah rızası için olduğu kendisine keşfedildikten sonra onu yapmaktır. Şâyet nef-

sinin isteği olduğunu anlarsa ondan kaçınmalı ve kalbini ondan uzaklaştırmalıdır. Zira kalbe b¹âtıl bir şey geldiği vakit hemen atılmadığı takdirde yavaş yavaş ona temayüle başlar, buna hâtıra denir. Bu hâtıra hemme, h²emm de c³ezim ve kasde yönelir. Kasid ise o işi yapmağa, o iş de Allah'ın gadabına sebep olur. O hâlde kötülük maddesini daha ilk kaynağında yok etmek gerekir ki, o ilk başlangıç olan hâtıradır. Ondan sonra gelen h²emm ve kasid ona bağlıdır. Kul, bunları birbirinden ayıramadığı vakit, bunlarda ilim nûru ile düşünmeli, hevâ yolu ile gelen şeytânın hile ve vesvesesinden Allah'a sığınmalıdır. Şâyet bizâtihi bu başarıya ulaşamıyacaksa, gerçek din âlimlerinin nurlarından aydınlanmağa bakmalı, fakat bu arada dünyalığa yönelen sapıtıcı hocalardan, şeytandan kaçır gibi kaçmalıdır. Nitekim Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâm'a vahyinde: «Dünya sevgisi kendisini sarhoş eden âlim hakkında benden bir şey isteme. Zira seni sevgimden uzaklaştırırım. Çünkü onlar kullarım üzerine yol kesen harâmilerdir.

Aşırı derecede dünya sevgisi ve ona hücum ile kararın kalbler, Allah'ın nûrundan mahrumdurlar. Zira kalblerin nurlarını parlatan Allahu Teâlâ'dır. Allah'tan yüz çevirip düşmânına yönelen kalb, Allah'ın nûrundan nasıl parlayabilir? ✓

Müridin himmeti, önce ilim ahkâmını öğrenmek veyahut dünyalıktan tamamen veya nisbeten ayrılmış bir âlim bulmak olsun. Resûl-i Ekrem :

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْبَصَرَ النَّاقِدَ عِنْدَ وَرُودِ الشُّبُهَاتِ وَالْعَقْلَ الْكَامِلَ
عِنْدَ هُجُومِ الشَّهَوَاتِ ۝

«Allahu Teâlâ, şubhelerin vürûdunda, tenkid edici ve doğruyu yanlıştan ayıran görüşü, şehvetlerin hücumunda da akl-ı kâmilî sever» (503) buyurmuş ve akıl ile âk'ı karadan ayıran basireti bir araya toplamıştır. Bunlar, birbirine lâzımdır. Şehvetlerden kendini koruyacak akli olmayanın şubheleri ayıklayacak görüşü de yoktur. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Bir günâh işleyenin ebediyyen geri dönmek şartıyla aklının bir parçası gider» (504) buyurmuştur. Zâten Âdemoğlunu saâdete erdirecek zayıf akli nedir ki günâh ile onu yok etmeğe çalışsın?

Amellerin âfetlerini bilip araştıran gerçek fıkıh ilmi, bu asırlarda yok olmuştur. İnsanlar bu amelleri ve bu ilmi terketti ve insanların, dâvalarda aralarını bulmak için bir ilim ortaya koydu ve buna fıkıh adını verdiler de din fikhini ilimlerinin arasından çıkardılar ve aslında huzur içinde din fikhî ile meşgul olabilmek için kurulan, dünya fikhî ile meşgul oldular da din fikhini attılar. Bu sûretle dünya fikhî din fikhinin yerini aldı-

(503) Ebû Nuaym, «Hilye»de, Hafs-ı Adeni'den rivâyet etmiştir.

(504) Metin olarak yukarda geçmiştir.

verdi. Nitekim haberde: «Siz bir zamandasınız ki, hayırlınız, ileri gideninizdir. Bir zaman gelecek ki hayırlınız, geri kalanınız olacaktır» diye vârid oldu. Bunun için Sa'd b. Ebû Vakkas (R.A.), Abdullah İbn Ömer (R.A.), Üsâme (R.A.), Muhammed b. Mesleme (R.A.) ve benzerleri gibi Ashâb-ı Kiram Şam ve Irak'lılarla savaşta tereddüd etmişlerdir.

Şübheli şeylerde duraklamıyan, hevâ-i nefsin⁵e uyan, kendini beğenen, Resûl-i Ekrem'in: «Cimrilige itâat edildiği, hevâyâ uyulduğu ve her rey sâhibi kendi re'yini beğendiği vakit, o zaman kendi nefsin⁵e bak» (505) buyurduğu kimselerden olur.

Hic araştırmadan şübheli şeylere dalan, Allahu Teâlâ'nın :

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ «Bilmediğin şey'in ardına düş-

me» (17 - İsrâ: 36) ve Resûl-i Ekrem'in: «Zandan sakının, zira zan, sözle-
rin en yalanıdır» (506) buyurduklarından olur. Bu zandan murad, delilsiz olan zandır. Avamın yaptığı gibi, delil olmadan kendi zannına göre hüküm verir ki bu, yanlıştır. Bu makamın önemi ve güçlüğü sebebiyle Sıddık-ı A'zam'ın duâsında: «Allah'ım, bana hakkı hak olarak göster ve ona uymağı bana nasib et. Bâtılı da bâtıl olarak göster ve ondan kaçınıp korunmağı nasib et. Onu benim için şübheli kılıp da hevâsına uyanlardan etme» derdi. İsâ aleyhisselâm da «İşler üçe ayrılır. Birinin doğruluğu meydandadır; onu yap. Diğerinin yanlışlığı meydandadır; ondan da uzaklaş. Birisi de şübhelidir; onu da bilene havâle et ve ondan sor» (507) demiştir. Resûl-i Ekrem de duâsında: ««Allah'ım, din hakkında bilgisiz konuşmaktan sana sığınırım» derdi. Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği nimetlerin en büyüğü, ilim ve hakkı bulmaktır. Zâten iman, keşif ve ilimden ibârettir. Bunun için kullarına minnet olarak Allahu Teâlâ :

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا «Allah'ın sana olan fad-²

lı büyüktür» (4 - Nisâ: 113) buyurmuştur. Allah'ın fadlından murad, ilimdir. Yine Allahu Teâlâ :

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ «Eğer bilmi-

yorsanız zikir ehline sorun» (16 - Nahl: 43),

إِنَّ عَلَيْكَ الْهُدَى

(505) Metin olarak yukarda geçmiştir.

(506) Metin olarak yukarda geçmiştir.

(507) Taberâni İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

«Bize düşen, sadece doğru yolu göstermektir» (92 - Leyl: 12)

شَهْرًا زَعَيْنَا بِيَاَنَهُ «Sonra onu açıklamak bize düşer»

(75 - Kıyâme: 19), وَعَلَى اللَّهِ قَضَى السَّبِيلَ «Yolun doğrusunu

göstermek Allah'a aittir» (16 - Nahl: 9) buyurmuştur.

Hz. A'î de : «Hevâ, körlüğün arkadaşı ve hayret ânında duraklama Allah'ın tevfiğidir. Yalanın sonu nedâmet, doğruluktadır selâmet. Nice uzak var ki, yakından daha yakındır. Dostu olmayan garibdir. Dost, gıyâbında seni tasdik edendir. Sû'-i zann edip dostundan olma. Evet, ahlâk kerem sâhibi olmaktır. Hayâ ise her güzelliğin sebebidir. Yapışılacak en sağlam kulp, halka, takvâdır. Allah ile kul arasındaki en kuvvetli bağlantı da yine budur. Dünyalıktan senin için olan, âhiretini islâha yarayanıdır. Rızık ikidir. Birini sen ararsın, diğeri seni arar. Şâyet sen ona gitmezsen, o sana gelir. Kaybettiğine feryad edersen, eline geçmeyen için üzülme. Olmayana, olanla delil çek. Eşya birbirine benzer. Kişi, kaybolmayacak şey'in eline geçmesine sevindiği gibi, üzüntüsü de elde edemeyeceği şey'in kaybolmasıdır. Dünyalıktan eline geçen ile fazla sevinme, kaybolana da üzülme. Sevincin, takdim ettiğin, üzüntün, geride bıraktığın; meşgalen âhiret, himmetin de ölüm ötesi olsun, demektir. Bütün bu sözleri anlatmaktaki gayemiz, hayret ve şaşkınlık ânındaki duraklamanın bir muvaffakiyet olduğunu anlatmaktır.

Demek ki kendini murâkabe edenin ilk düşüneceği, yaptığıının, nefsi veya Allah rızâsı için olup olmadığını araştırmaktır. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Üç şey kimde bulunursa, imânını kemâle erdirmiştir. (Bunlar) yerenin yermesine aldırış etmemek, hiç bir sûretle amelinde riyâkâr olmamak, dünyalık ve âhirette kendisine arzedilenden, âhiret için olanı tercih etmektir» (508) buyurmuştur. İnsan her hareketinde en çok mübahlarla karşılaşır. Gayesi olmayan mübahları terketmesi, en doğrusudur. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Lüzumsuz şeyleri terketmek, kişinin İslâmiyetinin güzelliğindendir» (509) buyurmuştur.

Murâkibin ikinci düşüncesi, amele başladığı vakittir. Bu da Allah hakkını ödemek için nasıl amel edeceğini düşünmektir. Niyetini güzel yapmak, şeklini ve âdâbını tamamlamak ve mümkün olduğu kadar ibâdetini en mükemmel şekilde yapmağı düşünmektir. Bütün hâllerini böyle murâkabe etmelidir. Çünkü her hâl ü kârda hareket ve sükûndan hâli değildir. Bütün hâllerinde Allahu Teâlâ'nın kendisini murâkabe ettiğini

(508) Ebû Mansûr, «Müsned-i Firdevs»inde Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(509) Metin olarak yukarda geçmiştir.

düşündüğü vakit, elbette bunları niyyet ile ibâdet şekline sokar. Edebe riâyet ederek hareketine bir düzen verir. Meselâ otururken mümkün olduğu kadar kibleye döner. Nitekim Resûl-i Ekrem: «**Oturmaların en hayırlısı, kibleye doğru olanıdır**» (510) buyurmuştur. Bağdaş kurup oturmalı. Zîra hükümdarlar huzurunda, böyle oturamayacağına göre hükümdarların hâkimi ve her hâline muttali' olan Allahu Teâlâ'nın huzurunda öyle nasıl oturabilirsin?

İbrâhîm b. Edhem anlatıyor: «Bir def'a bağdaş kurmuş ve oturmuştum. Boşluktan bir ses, «Pâdişahlar huzurunda böyle oturur musun?» diye seslenince ondan sonra bir daha bağdaş kurup oturmam». Uyku ya yatacağı vakit, uyku âdâbında anlattıklarımıza riâyette beraber kibleye karşı sağ omuzu üzerine yatıp uyumludur. Bütün bunlar, kendisini murâkâbede aranan şeylerdir. Hattâ kazâ-i hâcet âdâbına riâyet de murâkâbedendir. Hulâsa, insânın bütün işleri sevgi, günah ve mübahtan hâli değildir. İtâatindeki murâkâbesi, ihlâs ve ikmâl âdâbına riâyet ve onu âfetlerden korumaktır. İsyân etmişse onun murâkâbesi de tevbe, nedâmet, günâhı terketmek, hayâ ve tefekkür ile meşgul olmaktır. Mübah işinde murâkâbe, edebe riâyet, nimette nimeti vereni müşâhede ve O'na şükretmekle olur.

Kul her hâl ü kârda sabretmesi gerektiği sıkıntı ve belâlarla karşılaşacağı gibi, şükretmesi gerektiği nimetlerden de hâli kalmaz. Bütün bunlar, murâkâbe işidir. Hattâ kul, her hâlinde yapması gerektiği bir farz veya sakıncalı olduğu için terki gerektiği bir haram, veya diğer kulları geçerek bir an önce Allahu Teâlâ'nın mağfiretine ulaşacak mendub veya vücudunu ve gönlünü huzura kavuşturacak ve tâatine yardımcı olacak bir mübah ile karşı karşıyadır. Bütün bunların bir hududu vardır. Devamlı murâkâbe ile bu hududlara riâyet etmek gerekir. Nitekim âyet-i celîle'de :

وَمَنْ يَعْصِ أَحْذُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

«Allah'ın hududunu tecavüz eden kimse kendi nefesine zulmetmiştir» (65 - Talâk: 1) buyurulmuştur.

İnsâna yaraşan, bütün vakitlerinde bu üç bölüm üzerinde kendini murâkâbe etmektir. Farzları edâ ettikten sonra müsait zaman bulduğu takdirde, meşgul olmak için faziletli amelleri seçmelidir. Çünkü daha fazla kâr sağlama imkânı varken yapamayan aldanmıştır. Kazancın çoğu, faziletlerin meziyetleri ile elde edilir. Kul, bunlarla âhîret azığını sağ-

lar. Nitekim Allahu Teâlâ : وَلَا تَنْسَ نَهْيَكَ مِنَ الدُّنْيَا

«Dünyadan da nasibini unutma» (28 - Kasas: 77) buyurmuştur.

Bütün bu anlattıklarım, bir saatlik sabırla te'min edilir. Zâten İnsan-ın üç saati vardır. Birisi, geçmiştir. Sıkıntı ile olsa da geçmiştir, refah ile olsa da geçmiştir. Diğeri de gelecek saattir. Onun gelip gelmiyeceğini, geldiği takdirde nasıl geleceğini insan bilemez. Üçüncü saati de içinde bulunduğu saatidir.² Kulun vazifesi, içinde bulunduğu saate nefsi ile mücâhede edip murâkabe etmek sûretiyle onu değerlendirmek ve gelecek saate yetişemezse, bu saati kaybettiğine üzülmemektir. Şâyet ikinci saate yetişirse, içinde bulunduğu saat gibi, ondan da bol bol yararlanmaktır. Sakın, bir daha uzun süre yaşayacağım diye uzun kuruntulara kapılıp da sonra tâatımı çoğaltırım dememelidir. İçinde bulunduğu vakti, ömrünün sonu diye hesap ederek ona göre hazırlanmalıdır. Zâten belki de son vaktidir. Böyle yaparsa artık ölümü de kerih görmez. Her hâlinde Ebû Zer'in (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettiği :

لَا يَكُونُ الْمُؤْمِنُ ظَاعِنًا إِلَّا فِي ثَلَاثٍ تَزُودُ لِعَاذٍ أَوْ مَرَمَةٍ لِعَاثٍ
أَوَّلَذَةٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ وَقَالَ: وَعَلَى الْعَاظِلِ أَنْ تَكُونَ لَهُ أَرْبَعُ سَاعَاتٍ
سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ وَسَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ وَسَاعَةٌ
يَتَفَكَّرُ فِيهَا فِي صُنْعِ اللَّهِ وَسَاعَةٌ يُخَلُّو فِيهَا لِلْمَطْعِمِ وَالْمَشْرَبِ

«Mü'minin hareketi üç şey için olmalıdır: Âhiret için azık, geçimini ıslah veya haram olmayan şeylerden zevk almak olmalıdır» (511) ve yine :

«Akli başında olan, gününü dörde bölmelidir. Birinde Rabbisine münâcat etmeli, diğerinde nefsi hesaba çekmeli, öbüründe Allah'ın sun'-ı⁴ bedl' ve azametinde tefekkür etmeli, diğerinde de yemesi ve içmesi ile uğraşmalıdır» (512) buyurduğu gibi olmalıdır. Çünkü bu son saatte yâni yiyip içmesinde ve zevkinde diğer ibâdet ve tefekkürüne yardım vardır. Sonra yemek ve içmekle meşgul olduğu saatini de boşa harcamamalı, amelin efdâli olan zikir ve fikir ile geçirmelidir. Meselâ, yediği yemekteki şaşılacak şekilde besleyici ve zevk verici hâlleri düşünerek buradan Allahu Teâlâ'nın kudret ve azametini delil çekmek ve onu düşünmek, âzalarla yapılan pek çok amellerden makbûldür.

Allahu Teâlâ'nın nimetlerini düşünmekte insanlar kısım kısımdır. Bir kısmı basîret ve ibret gözü ile onlara, onlardaki san'at inceliklerine ve canlıları nasıl yaşattığına, Allahu Teâlâ'nın bu sebepleri takdir keyfiyetine ve bu sebeblere baş vuracak şehveti yaratmasına, şehvete itâat edecek âza ve âletleri yaratmasına bakar da Allah'ın azametini, kudretine olan îmânı artar. Nitekim bunların bir kısmını «ŞÜKÜR KİTABI»nda anlatmış-

(511) Ahmed, İbn Hibban ve Hâkim, sahih olduğunu söyledi.

(512) Bu da, bundan sonraki hadisin tamamıdır.

tık. Bu düşünce, basiret sâhiblerinin makamıdır.

Bir kısmı da bunlara nefret ve kerahet gözü ile bakar. Bu yemek, içmeğe nasıl muhtar olarak muhtaç olduklarını düşünür, «Keşke bunlara muhtaç olup da bunlarla vakit kaybetmeyeydik» der ve fakat kendilerinin buna mecbur ve şehvetlerine musâhhar olduklarını görürler ki, bu da zâhidler makamıdır.

Bir kısmı da Sâni' Teâlâ'nın bu acayib san'atına bakar ve bundan O'nun sıfatlarına yükselir. O'nu düşünür de bu yiyecekleri görmeleri, fikir kapularının kendilerine açılmalarına bir sebep teşkil eder. Bu ise makamların en üstünü olan ârifler makamıdır, Allah'ı sevenlerin alâmetidir. Çünkü seven bir adam, sevgilisinin kitab, tâsnif ve benzeri her hangi bir eserini gördüğü vakit, san'atı bırakır da Sâni'i yâni o işi meydâna getiren sevgilisi ile meşgul olur. Kulun tereddüd edip baktığı her şey, Allahu Teâlâ'nın san'atıdır. Oradan Sâni'e geçmesine imkân vardır. Fakat bu da melekût kapularının açılmasına bağlıdır. Ne yazık ki bu makamda insan, pek ender bulunur.

Dördüncü bir kısım da var ki, onlar bu nimetlere hırs ve heves gözü ile bakarlardı. Elde edemediklerine üzüldür, te'mîn ettikleri ile sevinirler. Zevklerine uygun gelmeyen yerer, pişireni gülerler. Hepsinin, Allahu Teâlâ'nın ilmi kudret ve irâdesiyle olduğunu bilmezler. Allah'ın müsaadesi olmadan, yaratıklarından bir şey'i yermek, doğrudan Allahu Teâlâ'yı yermektir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

لَا تَسُبُّوا الدَّهْرَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ ۖ «Dehre [zamana] kötü söylemeyin, zira Allahu Teâlâ dehrin kendisidir» (513) buyurmuştur.

6

Murâbete'nin ikinci bölümü, aralıksız olarak ameli murâkabe ile mümkündür. Bu konuyu fazla açıklamak lâfı çok uzatır. Şu anlattıklarımızda esası sağlam tutan için, izlenecek yola tenbih vardır.

4 üncü BEYÂN : ÜÇÜNCÜ MURABETE

Amelden Sonra Nefis Muhâsebesi Beyânındadır. Bunun İçin Önce Muhâsebenin Faziletini, Sonra da Hakikatini Anlatalım.

NEFSİ HESABA ÇEKMENİN FAZİLETİ :

Allahu Teâlâ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَالنَّظْرَ نَفْسُ مَا فَدَمَتْ لِعَدِهِ

(513) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

«Ey mü'minler, Allah'tan korkun; herkes yârına ne hazırladığına bak-sın» (59 - Haşr: 17) buyurmuş ve bu âyetle geçmiş amellerin muhâsebe edilmesine işâret etmiştir. Bunun için Hz. Ömer (R.A.): «Hesâba çekilme-den önce kendinizi hesaba çekin ve tartılmadan önce amellerinizi tartın» demiştir. Haberde vârid olduğuna göre, adamın biri Resûl-i Ekrem'e ge-lip, kendisine tavsiyede bulunulmasını istediğinde, Resûl-i Ekrem: «Bir işe azmettiğin vakit sonunu düşün; eğer doğru ise devam et, kötü ise ondan vaz geç» buyurmuştur. Yine haberde, günün dörde bölünmesi ve bunun bir cüz'ünde nefis muhâsebesi yapılması istenmiştir.

Allahu Teâlâ da :

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

«Ey mü'minler, toptan Allah'a tevbe edin ki, felâh bulasınız» (24 - Nûr: 31) buyurmuştur. ³Tevbe ise, yaptığı işe bakıp kötü olduğunu anla-dıktan sonra ondan nedâmet duymaktır.

Resûl-i Ekrem de: «Ben günde yüz def'a Allah'a tevbe ederim» (514) buyurmuştur. Allahu Teâlâ da şöyle buyurmuştur :

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُنْظَرُونَ

«Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, şeytan tarafından bir vesvese-ye uğrayınca, Allah'ı anarlar ve hemen gerçeği görürler» (7 - A'raf: 201) buyurmuştur. Hz. Ömer akşam olunca, elindeki kamçısı ile ayaklarına vurur ve kendi kendine, «bugün ne yaptın?» diye sorardı.

Memûn b. Mihran şöyle diyor: «Kul, iki ortakların birbirini hesaba çekmesinden daha şiddetli bir şekilde kendini hesaba çekmedikten son-ra müttakilerden olamaz. Ortaklar ise iş sonunda hesaplarını yaparlar.

Hiz. Âişe anlatıyor: «Hz. Ebû Bekir ölüm döşegine yattığı vakit ken-disine: «Benim için Ömer'den daha sevimli kimse yoktur. En çok sevdi-ğim Ömer'dir» dedi. Sonra Hz. Âişe'ye, nasıl söyledim? diye sordu. Hz. Âişe söylediğini tekrar edince, Ebû Bekir (R.A.): «Benim için Ömer'den daha izzetli ve daha aziz kimse yoktur» diye sözünü düzeltilti. Sözü söy-ledikten sonra dediğini düşündü ve «Muhabbet» kelimesini «Aziz» keli-mesi ile değiştirdi. Ebû Talha (R.A.) da namaz kılarken bir kuş kendi-sini meşgul ettiği için bunu düşündü, af ve ivaz umarak kuşun konduğu duvarı sadaka etti. İbn Selâm da bir bağ odun kucaklayarak evine gi-derken, «Senin adamların var, bu işlerini görürler, neden böyle yapıyor-sun?» diyenlere, «Nefsimi deniyorum» diye cevap vermiştir.

(514) Yukarda metin olarak geçmiştir.

1- HESAPLAMA 2-PARÇA 3-PİŞMANLIK 4-BEDEL

Hasan-ı Basri: «Mü'min, devamlı olarak nefsinin başında durur ve onu Allah için hesâba çeker. Dünyada kendilerini hesâba çekenlerin âhirette hesâbı ehven geçer. Âhirette hesâbı ağır olanlar, dünyada kendi muhâsebelerini yapmayanlardır» dedi ve sonra muhâsebeyi şöyle açıkladı: «Mü'min, âni olarak bir şey'i görür ve, «Vallahi, sen benim hoşuma gidiyorsun, benim sana ihtiyacım var, fakat ne çâre ki aramızdaki mesafe çok uzak. Ben sana yanaşamam» der. İşte bu, amelden önceki muhâsebedir. Bakar, heves eder, fakat hemen işine gelmediğini anlar ve ondan vaz geçer. Sonra kendisinde bir aşırılık görür, hemen kendine döner, «bunu niçin yaptın?» der. Vallahi bunda mâzur görülemez ve, «vallahi bir daha böyle şey yapmam» der. Bu da amelden sonraki murâkabedir. Enes b. Mâlik (R.A.) diyor: «Bir gün Hz. Ömer'le çıkmıştık. Hz. Ömer bir duvardan içeri girdi, ben dışarıda kaldım. Onun, «Hattâb'ın oğlu Ömer halifedir, eh yeter deme, ey Ömer, ya Allah'tan korkar tâkvâ üzere olursun, ya da Allah seni azâb eder» dediğini duyuyordum.»

Allahu Teâlâ'nın: ⁻³ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ «Nedâmet

çeken nefse yemin ederim» (75 - Kıyâme: 2) âyet-i celîle'sinin tefsirinde Hasan-ı Basri: «Mü'min, her hangi bir söz ve hareketinde, yeyip içmesinde kendisini kınar, levmeder, «Bunu niçin böyle yaptın? Bu sözü niçin söyledin? Bu yemeği niçin yedin? Bu suyu niçin içtin?» der ve kendini itâb eder, yâni bunlardaki maksadının ne olduğunu araştırır. Kötü insan ise, yaptığı her hangi hatâlı bir hareketine aldırış etmeden ona devâm eder, nefsinin itâb etmez» demiştir. Mâlik b. Dînar da: «Allah o kimseye rahmet etsin ki, kusurlarından dolayı kendini yerer ve Allah'ın kitâbına dâvet eder» demiştir. İşte böyle yapmak nefsi levmedip kınamaktır ki, yerinde açıklanacaktır.

Meymun b. Mihran: «Müttakî insan, zâlim bir pâdişah ve cimri bir ortakdan daha inceden inceye kendini hesaba çekendir» demiştir.

İbrâhim et-Toymî diyor: «Önce kendimi Cennet'te ve Cennet'in her türlü zevk u safâsında imiş gibi kabûl ederim. Sonra da Cehennem'de ve Cehennem'in her türlü azabları içinde kıvranır sanırım. Sonra da nefsim, «Ne istiyorsun?» diye sorarım. Nefsim de, «Aman keşke bir geri dönüp sâlih ameller işleyip de şu Cennet'e gireydim» diye cevap verir. Ben de, «Korkma, henüz fırsat ve imkânları kaybetmiş değilsin. Çalış kendini Cehennem'den kurtar ve Cennet'in nimetlerine ulaş» derim.

Mâlik b. Dînar da: «Haccac'ın bir hutbesini dinledim, diyordu ki: «Allah o kimseye rahmet etsin ki, hesâbı başkasının eline geçmeden kendi muhâsebesini yapmıştır. Allah o kimseye rahmet etsin ki, amelinin dizginlerini eline alarak, ameli ile neyi murâd ettiğine bakmıştır. Ölçü ve tartısına bakana Allah rahmet etsin.» Böyle böyle bizi ağılatıncaya kadar saydı durdu.»

Ahnef b. Kays'ın arkadaşı anlatıyor ve diyor ki: «Ahnef'in, çoğunlukla gece ibâdeti duâ idi. Gece lâmbanın yanına gider, parmağını ışığa tutar, ateşin acısını duyunca, kendi kendine, «Falan gün falan kusuru niçin yaptın?» diye söylenir ve nefsini kınardı.

1

5 inci BEYAN: AMELDEN SONRA MUHASEBENİN HAKİKATI

Bilmiş ol ki günün ilk vaktinde insan, kendine hakkı tavsiye edip ona göre hareket edeceği gibi, akşam da kendini hesaba çekmesi için bir zaman ayırmalıdır. Kaybolması haklarında hayırlı olduğu, ellerinde kalsa bile kısa bir süre kalıp yine yok olacağı hâlde, tüccarlar; yılda ayda ve hattâ günde bir def'a muhâsebelerini yaptıkları, kâr ve zararlarını araştırıp ona göre kendilerini ayarladıkları hâlde, ebedî saâdet ve şer-²kaavetleri ile ilgili olan hususlarda akıl sâhibleri kendilerini nasıl³ hesâba çekmezler. Bu husustaki ihmâl, muvaffakiyetsizlik, zillet ve gafletten başka bir şey değildir. Bundan Allah'a sığınırız. Ortak ile hesablaşmak, kazanç ve zararı anlamak için sermaye ve kârı araştırmaktır. Şâyet kâr sağlamışsa, ona teşekkür edilir ve hakkı verilir. Şâyet zarar etmişse, ona tazmin ettirilir ve gelecekte kâr sağlaması istenir. Bunun gibi, kulun dinindeki sermaye ve baş parası, farzlardır. Kârı ise nâfile ve faziletlerdir. Zararı da isyandır. Bu ticaretin mevsimi de günlerdir. Muâmelesi de nefis-i⁴emmâre ile dir. Önce onu farzlardan hesâba çeker; bunları yerine getirmişse ona teşekkür eder ve devamına teşvik eder. Şâyet eksik bırakmışsa onu kazâ etmesini emreder. Noksan olarak ifa etmişse, sünnetlerle telâfisini emreder. Şâyet isyan etmişse, onu sıkıştırır ve kusurlarını düzeltmesi için gerekli emirleri kendine verir.

Dünyevî muhâsebede santim ve milimi araştırdığı gibi, âhiret işlerinde de hesabı kaçırmamak için bütün yaptıklarını inceden inceye araştırmalıdır. Nefsin kendisini aldatmasından korunmalıdır. Çünkü nefis, aldatıcı ve hilekârdır. Bunun için her şeyden önce yiyip içtiklerini, yaptıklarını, konuştuklarını, bakıp dinlediklerini dosdoğru söylemesini önce kendisinden istemeli ve niçin bunları yaptığını tesbit etmeli, bunları kalbine yazmalı ve şâyet uygun işeler devamını nefisinden istemelidir.

Nefis, borçludur. Bütün borçlarını kendisine ödetmek mümkündür. Bâzısını aynen ödeyeceği gibi, bâzısının bedelini verir ve bâzısının da cezasını çeker. Hesab görüp borcunu tesbit etmedikten sonra bunların hiç birini tatbik etmek mümkün değildir. Hesab görülüp zimmetler tahakkuk ettikten sonra ödemesi cihetine gidilir.

1

Aynı zamanda nefis muhâsebe edilirken, ömrünün her günü, her saati nazara alınarak zâhiri ve bâtinî bütün âzalarında genel olarak hesâba çekilmelidir. Nitekim İbn Samte, dâima kendini hesaba çekerdi. Bir gün de hesâba oturmuş ve tam altmış yaşına kadem bastığını ve bunun yirmibir bin beşyüz gün ettiğini görünce, «Vay başıma gelene, bir gün itibariyle yirmibir bin günah ile Allah'ın huzuruna çıkıyorum. Hâlbuki her

1- HESAPLAMA 2- SIKINTIDA KALMA 3- HABERSİZ, DİKKATSİZ
4- KEFİL OLMA 5- HER ZAMAN KÖTÜLÜĞE EMREDEN NEFS
6- BORG 7- GERGEKLESME

günde onbinlerce günah vardır» diyerek bayıldı düştü. Bir daha ayılma-
yarak hakkın rahmetine kavuştu. Bu sırada, «Sana Firdevs-i Âlâ ile müj-
de olsun» diye bir ses duyuldu.

İşte insan, nefeslerini, kalb ve bedeni ile yaptığı işleri böyle hesap
etmeli ve kendine çeki düzen vermelidir. Eğer insan her günâhı için evi-
ne bir çakıl taşı atsa, evi taşla dolardı. Ne yazık ki kendisi günahlarını
hesâb etmez. Hâlbuki melekler onları yazar. Allahu Teâlâ da onlardan
kendini hesâba çeker.

2

6 ncı BEYÂN : DÖRDÜNCÜ MURABETE; KUSURLARINDAN DOLAYI NEFSİ KINAMAKTIR

3

İnsan, nefisini hesâba çektiği hâlde, Allah'a karşı günah irtikâbı hu-
susunda önleyici tedbirler alamıyor diye nefisini tamamen başı boş bi-
rakmamalıdır. Çünkü o zaman, daha çok isyâna dalar, nefsi isyân ile da-
ha da ünsiyyet eder ve bu sûretle onu isyandan uzaklaştırmak tamamen
zorlaşır da nihâyet helâk olmasına sebep olur. Bunun için daima nefisini
azarlamalı, şübheli bir lokmayı şehvetle yediği vakit, midesini açlıkla
cezalandırmalı, nâmahreme baktığı vakit, gözünü bakmamakla cezalan-
dırmalı, böylece bütün âzalarını şehvetlerden kesmek için lâayık olduk-
ları cezayı onlara tatbik etmelidir. Âhiret yolcuları böyle yaparlardı. Man-
sûr b. İbrâhîm'in anlattığına göre, âbidlerden birisi bir kadın ile konuşa
konuşa elini kadının baldırı üzerine koydu. Sonra buna pişman olarak
elinin ateş üzerinde yakıtı ve kuruttu.

Rivâyete göre Benî İsrâîl âbidlerinden biri, uzun zaman kiliseye ka-
panır kalır ve ibâdet ederdi. Bir gün bir kadın görür ona meyleder ve
onunla münâsebet kurmak için adımının birini dışarı atar. Tam bu sıra-
da aklını başına alır ve pişman olarak geriye dönmek ister. Adımını içe-
ri atacağı sırada, «Hayır, Allah'a isyan için adım atan ayak ile ben ibâ-
dethâneye girmem» der ve ayağının birini dışarda bırakır. Orada bekler.
Yağan yağmur, esen rüzgâr ve çalan güneş ayağını çürütür ve düşü-
rür. Ondan sonra Allah'a hamdederek ibâdetine devâm eder. Bâzı ki-
tablarda bu, böylece yazılmıştır.

4

Cüneyd'den hikâye edildiğine göre Küreybi demiş ki: «Bir gece ihti-
lâm oldum. Su almam iktizâ etti. Hava çok soğuk olduğu için sabahle-
yin yıkanayım dedim. Ya sabahleyin erkenden su ısıtır yıkanırım veya ha-
mama giderim dedim. Sonra kendi kendime, «Ben, Allah'tan bu kadar
şeyleri peşin olarak istediğim hâlde, O, benden bir def'a yıkanmağı iste-
di, ben de onu ertelemek için çeşitli çâreler aramağa başladım. Böyle
şey olmaz» dedim ve gecelik elbisem içinde yıkanmağı ve ıslak içerisin-
de kalıp elbisemin sırtımda kurumasına karar verdim ve öyle yaptım»
dedi. Yine hikâye edildiğine göre Gazvan ile Ebû Mûsâ bir arada bulu-
nurken karşılarına bir cariye çıktı. Gazvan onu görür görmez hemen eli
ile gözlerini kapadı ve: «Siz böyle şeylere bakmağa çok heveslisiniz» de-

di. Yine zâtın birisi bir def'a bir kadına baktı diye nefesine ceza olmak üzere ömrü boyunca soğuk su içmedi. Hassan b. Ebû Sinan da bir def'a bir köşkün yanından geçerken, «Bu ne zaman yapıldı?» diye sorması üzerine kendi kendine, «Sen, neden üzerine lâzım olmayan şey'i soruyorsun» diye bir yıl oruç tutmağa karar vermiş ve tutmuştur. Mâlik b. Zaygam diyor: «Rebah el-Kaysi bir def'a ikindiden sonra evimize gelerek babamı aradı. Ben de uykuda olduğumu söyledim. O da:

— Bu saatte uyku olur mu? Bu, uyku zamanı mıdır? diyerek geri döndü. Hemen ardından adam göndererek:

— Gel, onu uykudan kaldıralım, dedim. Giden adam geri döndü ve dedi ki: «Onun telâşesi çok beni dinlemekle meşgul değil. O, mezarlığa girerek kendi kendine, «Sen ne yaptın? Adam istediği zaman uyur, o zamanın uyku vakti olmadığını nereden bildin? Bilmediğin yere niye konuştun?» diye kendini yerdi, hastalık veya cinnet hâric, uyku için bir yıl başımı yere koymam, diye yemin etmiş; kendi kendine, «Utanmıyor musun? Bu hâlden vaz geçmeyecek misin?» diyerek öyle ağlıyordu ki, benim orada olduğumun farkında bile olmadı. Ben de onu bu hâlde görünce, geri döndüm» dedi. Temim-i Dâri de bir gece teheccüd namazına kalkamadı diye bir yıl yatağa girmede.

Talha'nın (R.A.) rivâyetinde, adamın biri bir gün güneşin altında kızgın kumlar üzerinde çıplak olarak kendisini dağlayıp duruyordu. Bu sırada Resûl-i Ekrem'i bir ağacın gölgesinde gölgelenirken görünce, hemen yanına giderek:

— Nefsim azdı, onu terbiye için böyle yapıyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Böyle bir mecburiyetin yoktu fakat senin için gök kapuları açıldı. Allahu Teâlâ seninle gökde meleklerle iftihar ediyor, buyurdu ve ashâbına dönerek:

— Bundan azıqlanın, yani bunun duâsından yararlanın, buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlardan biri:

— Bana duâ et, diğeri, «Bana duâ et» diye ileri atılınca, Resûl-i Ekrem:

— Hepsine birden duâ et, buyurdu. Adam: «Allah'ım, takvâyı bunlara azık et. Bunları işlerinde hidâyette kıl» diye duâ etti. Resûl-i Ekrem de:

— Allah'ım, bunu doğrula, diye duâ etti. Adam da devamla:

— Allah'ım, varacakları yeri Cennet et, diye duâ etti (515).

Huzeyfe b. Katâde anlatıyor: «Adamın birine:

— Şehvetleri karşısında nefsinle ne yapıyorsun? diye sorarlar. Adam:

— Yeryüzünde nefsimden daha çok kızdığım bir düşmânım yoktur. Ben onun dediğini hiç yapar mıyım? diye cevap verdi.»

(515) İbn Ebî'd-Dünya «Nefis Muhâsebesi»nde Leys b. Ebû Süleym'den rivâyet etmiştir.

Dâvud-ı Tâi yeni ölmüş toprak üzerinde, yatarken yanına İbn Sem-mâk girer ve ölüye hitâben: «Ey Dâvud, tevkif edilmeden önce nefsini tevkif ettin; azâb edilmeden önce azâb ettin. Bugün de kim için amel ettinse ondan mükâfatını alırsın» dedi. Vehb b. Münebbih anlatıyor: «Adamın biri uzun zaman ibâdet etmiş, sonra bir ihtiyacından sebep haftada yalnız on bir hurma yemek üzere yetmiş hafta Allah'tan dileğini istedi ise de dileği yerine gelmemiş. Bunun üzerine nefesine dönerek:

— Ey nefis, bütün bu işler, senin başının altından çıkmaktadır. Eğer sende hayır olsa dileğim kabûl olurdu» dedi. Bu sırada kendisine bir melek gelerek: «Ey Ademoğlu, senin şimdiye kadar yaptığın ibâdet bir taraf, şu andaki nefsine olan hakaretin bir taraf; bu, daha hayırlıdır. Bunun için Allahu Teâlâ senin dileğini yerine getirmiştir» dedi.

Abdullah b. Kays₂ anlatıyor: «Bir savaşda idik. Şiddetli rüzgârın estiği bir gün, düşman taarruza geçti diye bir haber₃ yaydılar. Bunun üzerine biz hemen saf hâline geldik. Önümde bir muharip, «Ey nefis, falan savaşda çoluk çocuğun var diye bana hatırlattın. Sana itâat etmemiş miydin? Falan savaşda aynı vaziyette olmamış mıydı? Artık seni daha dinlemem. Vallahi, bugün seni Allah'a arz ediyorm. İster alır, ister bırakır» dedi. Bunu duyunca, «Ben, bu adamı tâkib ederim» dedim. Adam, ön safda savaşa girdi. Düşman hücum edince adamın etrafında bulunanlar dağıldı. Bir kaç def'a bu hâl böyle devâm ettiği hâlde adam, santim yerinden ayrılmadı. Nihâyet yıkıldı ve öldü. Kendisini ve binitini yokladım, altmışın üzerinde yara almıştı. Namazda kalbi bir kuş ile meşgul olduğu için Ebû Talha'nın, kuşun üzerinde bulunduğu duvarı sadaka ettiğini, her akşam Hz. Ömer'in kendi ayağını kamçilediğini yukarıda anlatmıştık.

Mecme'de bir gün başını yukarı kaldırınca duvarın üstünde bir kadın gördüğü için hayatta olduğu müddetçe başını göğe kaldırmamağa karar vermiştir. Ahnef b. Kays, daima gece vakti lâmbayı yanında bulundurur, elini lâmbaya yaklaştırır, eli yanmağa başlayıp acıyınca, «Ya falan vakit o günâhı nasıl işledin?» diye kendini tevbih ederdi. Muhammed b. Bîşr bir def'asında Dâvud-ı Tâi'nin iftar vakti, tuzu dahi ekmeğe katık etmeden kuru ekmek yediğini görünce, «Hiç olmazsa tuzu katık etseniz» diye sorar. Dâvud-ı Tâi: «Senelerdir canım tuz ister fakat hayatta olduğum müddetçe tuzun zevkine varmayacağım» dedi. Verd'in oğlu Vüheyb, bir hareketini beğenmediği için göğsündeki kıldardan bir avuç çekip koparınca canı acıdı. Bunun üzerine, «Acınıyor musun? Ben senin iyiliğine çalışıyorum» demiştir.

İşte eskiler kendilerini böyle cezalandırır ve kontrol ederlerdi. Sen, ailen, çocukların, hizmetçilerin daha fazla azmasınlar diye küçük kusurlarından sebep bile onları azarlayıp muâhezeye kalkışırken nefsini ih-mâl eder, onu, kusurlarından ötürü azarlamaz ve islâh etmezsin. Hâl-buki nefsinin sana karşı azgınlığı, aile efradının sana olan azgınlığından çok fenâdır. Çünkü onlar en çoğu, senin dünya huzurunu bozarlar. Nef-

- 1-TUTMA
- 2-SALDIRI
- 3-CENGAVER
- 4-AZARLAMA
- 5-TENBİH
- 6-KÂTÂ

sin ise âhiretini mahveder. Biraz düşünsen, sonu gelmeyen âhiretin ebedî nîmetlerini kaybetmenin, dünyalığı kaybetmekten çok daha zararlı ve bu bakımdan nefis terbiyesinin de çok daha önemli olduğunu anlarsın.

7 nci BEYÂN: BEŞİNCİ MURABETE MÜCAHEDEDİR

Bu da şöyle olur: İnsan kendini hesâba çekip isyankâr olduğunu anladığı vakit, yukarıda anlattığımız şekilde nefsini terbiye etmelidir. Şâyet fazîlet ve evradlarda kusuru olduğu görülürse, noksanlarını ikmâl için nefsini zorlamalıdır. Amiller böyle yapardı. Nitekim Hz. Ömer bir ikinci namazı cemaate yetişemediği için yüzbin dirhem kıymetindeki arazisini tasadduk etmiştir.

Abdullah İbn Ömer (R.A.) bir vakit cemaatten geri kaldığı günün gecesini ibâdetle geçirmiştir. Bir def'asında iki yıldız görülünceye kadar akşam namazını geciktirdiği için iki kölesini âzâd etmiştir. İbn Ebî Râbia, sabahın iki rek'atını zamanında kılamadığı için bir kölesini âzâd etmiştir. Bâzıları bu gibi hâllerde bir yıl oruç tutar ve bâzılar da yaya olarak hacc ederlerdi. Hattâ bütün mallarını tasadduk edenleri de vardı. Bütün bunlar, nefsin kurtuluşu için nefsi murâbete ve muâhezede.

Şöyet, nefsim istediğim evrâdı yerine getirme hususunda bana itâat etmiyor. Buna göre ben nasıl davranayım? dersin.

Derim ki; yapacak olduğun, bu hususta cehd u gayret gösterenlerin faziletlerine dâir rivâyet edilen haberleri ona duyurmaktır. Ayrıca bu hususta en müessir ilâç, ibâdette cehd u gayret gösteren sâlih bir kimseye arkadaş olmak, sözlerini dinleyip ona uymaktır. Nitekim birisi: «İbâdette bana ağırlık geldiği vakit, Muhammed b. Vâsi'in durumuna, cehd ü gayretine bakar ve bir hafta bu hevesle çalışırdım. Ancak bu çâre, bâzan zorlaşabilir. Çünkü bu zamanda eskiler gibi ibâdet eden az bulunur. Onun için böyle bir adam aramaktansa, eski âbidlerin ibâdetleri hakkında duydukları ile meşgul olmalıdır. Çünkü hakkında en hayırlısı, onları düşünmek, onların cehd u gayretlerini hâtırlayıp ona göre hareket etmektir. Onlar gitti, fakat ibâdetleri ebedî olarak defterlerine kaydedildi. Bu ibâdetleri sayesinde ebedî nîmetlere ulaştılar. Onlara uyanlara ne mutlu? Onlara uymayıp üç günlük dünyayı nefislerinin arzûsu istikametinde geçirip ebedî hasretlere düşenlere de ne yazık? Bundan Allah'a sığınırız.»

Şimdi biz, onlara uymakta râğbeti artırmak için, onların bâzı faziletlerini anlatalım. Resûl-i Ekrem:

رَحِمَ اللَّهُ أَقْوَامًا يَحْسَبُهُمُ النَّاسُ مَرْضَىٰ وَمَا هُمْ بِمَرْضَىٰ

«Allah o kimselere rahmet etsin ki, onlar hasta olmadıkları hâlde insanlar onları hasta sanırlar» (516) buyurmuştur. Hasan diyor ki: «On-

(516) Ahmed, «Zühd»ünde Ali'ye (R.A.) mevkuf olarak rivâyet etmiştir.

lar, çok ibâdet etmekten hasta gibi görünürler. Allahu Teâlâ da:

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ هـ «Onlar ki,

kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verirler» (23 - Mü'minûn: 60) buyurmuştur. Yine Hasan, «İyi ameller işledikleri hâlde Allah'ın azâbından korularlar» demiştir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

طُوبَى لِمَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ هـ «Çok yaşa-

yıp ameli güzel olan kimseye müjde olsun» (517) buyurmuştur. Rivâyete göre Allahu Teâlâ meleklerine :

— Şu kullarıma ne oluyor ki ibâdete bu kadar önem veriyor ve bu kadar yoruluyorlar? diye sorar. Melekler :

— Onları bir şeyden korkuttunuz ki ondan korkuyorlar; bir şeyden de heveslendirdiniz ki ona heves ediyorlar da ondan dolayı böyle gayret gösteriyorlar derler. Allahu Teâlâ :

— Eğer beni görseler ne yaparlardı? buyurunca, melekler :

— Daha çok gayret gösterirlerdi, dediler.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: «Ashâb-ı Kirâm'dan öyle kimselere yetiştim ki onlar, dünyalıktan ellerine geçene sevinmez, kaybettiklerine de üzülmezlerdi. Onlar dünyalığı, üzerinde yürüdüğümüz topraktan daha âdi görürlerdi. Ömrü boyunca üzerine elbise dikenmez, kendileri için yemek pişirmez, toprak üzerinde yatar kalkar, altlarına bir şey sermezlerdi. Onlar, Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti ile amel ederlerdi. Gece olduğu vakit ayağa kalkar, alınlarını yere kor, yaşlarını yanaklarına akıtır ve Allah'tan af ve mağfiret niyaz ederlerdi. Yapmış oldukları iyiliklere sevinir, başarıya ulaştıkları hususlarda Allah'a şükreder, kabûlünü ondan dilerler, kusurlarına üzülür ve Allah'tan bağışlanmalarını isterlerdi. Valla-hi, bunlar böyle oldukları hâlde yine günahattan selâmet bulamamış, kurtuluşları ancak Allahu Teâlâ'nın bağışlamasına kalmıştı.

Ömer b. Abdülâziz, hastalığında kendisini ziyârete gelenler arasında, zayıf bir genci görür. Gence :

— Niçin zayıfsın? diye sorar. Genç :

— Mihnet, meşakkat ve çeşitli hastalıklar beni bu hâle düşürdü, der. Ömer :

— Allah aşkına şu dertlerini bana anlatır mısın? deyince, genç :

— Ey mü'minlerin Emiri, dünyanın zevklerine ermek istedim, onları acı buldum. Dünyanın her çeşit nimetleri benim için değersiz oldu. Dünyanın altın ile taşı, benim nazarımda eşit oldu. Ben sanki Rabbimin Arş'ine bakar gibi, insanların Cehennem'e sevk olduklarını gördüm. Bunun

(517) Taberânî, Abdullah b. Bîşr'den (R.A.), Tirmizî, Ebû Bekre'den (R.A.) rivâyet etmiş, hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

için gündüzlerimi susuz, gecelerimi uykusuz geçirdim. Allah'ın sevab ve ikabına karşı benim yaptıklarımı az ve hakîr gördüm. Bunun için de bu hâle düştüm, dedi.

Ebû Nuaym diyor; «Dâvud-ı Tâi ekmek yerine ekmek kırıntılarını yerdi. Sebebinin kendisinden soranlara: «Çünkü: ekmeği çiğnemekle ekmek kırıntılarını yemek arasında elli âyet okurum» dedi.

Bir gün adamın biri, Dâvud-ı Tâi'nin yanına girer ve :

— Senin evin damında bir kırık boynuz var, der. Dâvud :

— Yirmi yıldır bu evde otururum, bir def'a olsun damına bakmış değilim, der. Onlar lüzumsuz sözlerden kaçındıkları gibi, lüzumsuz bakışlardan da kaçınırlardı.

Muhammed b. Abdülâziz anlatıyor: «Kuşluk vaktinden ikindiye kadar Ahmed b. Zerî'nin sohbetinde bulunduk. Otururken lök gibi oturur, kat'iyyen sağa sola iltifat etmezdi. Sebebi kendisinden soruldukda, «Allah Teâlâ bu gözleri, O'nun azametine bakmak için yaratmıştır. Sağa - sola lüzumsuz iltifat ise hatâdır» diye cevap vermiştir.»

Mesrûk'un hanımı diyor ki: «Mesrûk'un, uzun boylu namaz kılmasından daima ayakları şişerdi. Vallahi, ben fırsat bulup onun arkasında oturduğum vakit, hâline acıdığımdan ağlardım.»

Ebû'd-Derdâ (R.A.) da: «Üç şey olmasa bir gün bile yaşamağı istemezdim. Bunlar sıcak ve uzun günlerde Allah için oruç tutup susuz kalmak, gece ortasında Allah için secde etmek ve meyvelerin iyisi arandığı gibi, sözlerin de iyisini arayan kimselerle sohbet etmektir» dedi.

Yezîd'in oğlu Esved, o kadar çok ibâdet eder ve uzun günlerde o kadar çok oruç tutardı ki, benzi sararıp solardı. Alkame :

— Niçin kendini bu kadar zorluyorsun? deyince, o:

— Nefsimi keremli yapmak istiyorum, diye cevap vermiştir. Yine böyle sararıp soluncaya kadar oruç tuttuğu ve yere düşünceye kadar namaz kıldığı için Enes b. Mâlik ve Hasan-ı Basrî yanına girerek: «Allah Teâlâ böyle güçlüğü emretmez, senin bu yaptığın nedir?» dediklerinde, o: «Ben bir köleyim, bütün imkânlarımla hizmet etmek mecburiyetindeyim» dedi. İbâdetinde cehd ü gayret edenlerden birisi. her gün ayakta bin rek'at namaz kılar, ayakları tutmaz hâle geldiği için otururken de bin rek'at kılar ve ikindi namazından sonra oturur da, «Allah'tan başkasını arayana, O'ndan başkası ile ünsiyyet edene ve O'ndan başkasını anmaktan hoşlanan kimseye şaşarım» derdi.

Sâbit el-Bennânî namazdan çok hoşlanır ve namazı çok severdi. Duâsında: «Allah'ım, mezarında da namaz kılmak kimseye nasib ettinse, bana da müsâade buyur kabrimde namaz kılayım» derdi. Cüneyd: «Sırrı'dan daha çok âbid kimseyi görmedim. Doksan sekiz yaşına bastığı hâlede yan üstü geldiği görülmemiştir. Ancak ölüm hastalığında yatmıştır» dedi.

Sa'd'ın oğlu Hâris anlatıyor: «Bir cemâat bir râhib'in neden bu kadar ibâdet ettiğini öğrenmek için ziyâretine gider ve durumunu kendi-

sinden sorarlar. Râhib: «Çektiğim bu meşakkat, insanların gaflet ettiği kıyâmet gününün zorlukları içindir. Onlar ise nefislerinin arzûlarına kapıldılar da Rablerinden bekledikleri büyük nasiblerini unuttular» demesi üzerine onlar da ağladılar. Ebû Muhammed el-Megazilî anlatıyor: «Ebû Muhammed el-Cerîrî Mekke'de bir yıl mücavir olarak kalmıştı. Bu müddet zarfında uyumadı, konuşmadı, bir yere yaslanarak yatmadı ve hattâ ayağını bile uzatmadı. Ebû Bekir el-Kettânî buna uğradı selâm verdi ve:

— Ya Ebû Muhammed, buna nasıl dayanabildin? diye sordu. O da:

— İçimin sâdik ilmi dışıma yardımcı oldu, deyince Kettânî derin bir düşünce ile oradan ayrıldı.

Yine zâtın biri Feth-i Mûsulî'yi ziyârete gittiği vakit onu, elini yüzüne kaldırmış, göz yaşları parmaklarından akmış ağlar vaziyette gördüm. Kendisine biraz daha yaklaştığımda yaşların kanla karışık olduğunu gördüm. Bunun üzerine:

— Allah aşkına kan mı ağlıyorsun? diye kendisinden sordum. Feth-i Mûsulî:

— Eğer yemin verdirmesen bunu ben sana açıklamazdım. Evet gerçekte kan ağlıyorum. Yaş üzerine kan ağlamam, yaş ağlamamın yalançıktan olmaması içindir, dedi. Öldükten sonra bu zâtı rûyamda gördüm ve durumunu sordum. O:

— Allah beni bağışladı, dedi. Kan ağlaması hakkında ne muâmele gördüğünü sordum. O da:

— Rabbim beni zâtına yaklaştırdı ve: «Bu ağlaman niçin?» diye sordu. Ben de: «Senin hakkın olan bir vâcibdeki kusurdan sebep» dedim. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: «Ya, kan ağlaman neden?» diye sordu. Ben de: «Göz yaşlarımı isbât için» dedim. Allahu Teâlâ da: «İzzet ve Celâlim hakkı için, bunları ben sendan istemedim. Çünkü kırk yıl melekler senin amel sayfalarını bana yükseltti ve hiç birinde bir hatân yoktu» buyurdu, dedi.

Denildi ki; yola çıkan bir kabile yolunu şaşırmış ve bir Râhib'in Savmî'asına uğramışlar. Râhib'e seslenmişler, râhib yerinden başını çıkarınca ona, yolu şaşırdıklarını ve kendilerine yol göstermesini rica etmişler. Râhib de gökleri göstermiş ve başıyla yol böyle gider diye işaret etmiş. Râhibin ne demek istediğini anlayınca onlar:

— Ey râhib, biz sana bir şeyler soracağız, sorularımıza cevap verecek misin? demişler. Râhib:

— Sorun, fakat fazla uzatmayın, gün geçiyor, ömür geri dönmez, dedi. Onlar râhib'in bu hâline hayran kaldıktan sonra:

— Yârin insanlar Allah huzûrunda ne hâl üzeredirler? diye sordular. Râhib:

— İnsanlar O'nun huzurunda niyyetleri üzeredirler, dedi. Onlar:

— Bize vasiyyet et, dediler. Râhib:

— Yolculukta size yetecek kadar azık alın; zîra azığın hayırlısı gaa-yeye ulaştırandır, dedi. Ve yolu gösterdikten sonra savmîasına girdi.

Abdŭlvâhid b. Zeyd anlatıyor: «Çin râhiblerinden birisinin sovmiasına uğradım. İki def'a: «Ey râhib» diye kendisine seslendim, fakat cevap vermedi. Üçüncüde başını çıkardı ve: «Ey adam, ben râhib değilim. Râhib Allah'tan korkan, O'na tâzim eden, belâsına sabredip kazâsına râzi olan, nîmetlerine şükredip O'nun için tevâzu' gösteren, izzeti karşısında zilleti kabûl eden, kudretine teslim olup heybet ve azameti karşısında eğilen, hesap ve ikabını düşünen, gündüzünü oruç, gecesini ibâdetle geçiren, Cehennem'i hâtırladıkça uykusu kaçan kimseye denir. Ben ise, saldırgan bir köpeğim. İnsanlara zararım dokunmasın diye kendimi burada tevkiif ettim» dedi. Bunun üzerine ben :

— Ey râhib! Allah'ı bildikten sonra insanları Allah'tan uzaklaştıran nedir? diye sordum. Râhib :

— Kardeşim, insanları Allah'tan ancak dünya zîneti ve sevgisi uzaklaştırır. Çünkü o, isyan ve günah yeridir. Akli başında olan, dünyayı kalbinden çıkarıp günahlarına tevbe ederek kendisini Allah'a yaklaştıracak şey'e yönelendir, dedi.

Dâvud-ı Tâi'ye: «Saçını sakalını düzeltsen» dediklerinde, Dâvud: «O vakit benim başka bir meşgalem olmaması gerekir» dedi.

Üveys-i Karnî bir gece için, «Bu gece rûkû' gecesidir» der ve sabaha kadar rûkû' ederdi. Diğer bir gece için, «Bu gece secde gecesidir» der ve bütün geceyi secde ile geçirirdi.

Utbetü'l-Gulâm tevbekâr olduğu vakit, artık yemek içmekten vaz geçti. Annesi :

— Oğlum, biraz da kendine acı, deyince, Utbe :

— Anne, ben de kendime acıyorum. Bırak biraz zahmet çekeyim ki, ilerde uzun süre rahat ederim, dedi.

Mesrûk, Hacca gittiği vakit başını, secdeden başka sûretle yere koymadı.

Abdullah b. Dâvud anlatıyor: «Onlar kırk yaşına vardıkları vakit artık yataklarını dürer, daha yatmazlardı. Hasan'ın oğlu Kehmûs, her gün bin rek'at namaz kılar ve yine de kendi kendine: «Ey bütün kötülüklerin kaynağı, kalk» derdi. İhtiyarlayınca namazı beşyüz rek'ate düşürdü ve ağlıyarak: «Amelin yarısı gitti» derdi.

Rebî'in annesi, oğlunun ağlayarak uykusuz kaldığını görünce, merak ederek:

— Oğlum, ne oldu, yoksa birini mi öldürdün? diye sordu. Rebî :

— Evet, deyince, kadın :

— Oğlum, kimi öldürdüğünü söyle, onlara gideyim yalvarayım, onlar da senin bu ağlamana dayanamazlar, umarım ki seni bağışlarlar, dedi. Rebî :

— Nefsimi öldürdüm, cevabını verdi.

Hâris'in oğlu Bişr'in kız kardeşinin oğlu Ömer anlatıyor: «Dayım Bişr anneme :

— Hemşirem, karnım çok acıktı, dedi. Annem de :

1-HÜRMET 2-ALCAK GÖNÜLLÜ 3-CEZA 4-TUTSAK
5-QATDALAR

— Dur, senin için biraz un alayım, pişireyim de ye, dedi. Bunun üzerine dayım :

— Korkarım, bu un nereden? diye sorar da ona verecek cevap bulamam der ve her ikisi birden ağlar. Onları görünce ben de ağladım» dedi. Ve devamla: «Annem Ömer'in şiddetli açlığını ve bunu zorlukla çektiğini görünce dayanamıyarak :

— Keşke annem seni doğurmasaydı, yüreğimi parçalıyorsun, dedi. O da :

— Evet, ben de öyle diyorum, «Keşke beni doğurmasa, doğurduğuna göre emzirmese» dedi. Ömer yine devam ederek: «Annem kardeşi için durmadan gece gündüz ağladı. Rebî diyor: «Üveys-i Karnî'yi ziyârete gittim ve onu sabah namazında oturur buldum. Namazı bitirince oturdu, ben de oturdum. Kendi kendime: «Bu adamı tesbihinden meşgul etmiyeyim» dedim. Öğleyi kılincaya kadar yerinde durdu. Öğleden sonra da ikindiye kadar yerinde oturdu. İkindiyi kıldı, akşama kadar oturdu. Akşamı kıldı, yatsıya kadar, yatsıyı kıldı, sabaha kadar yerinde kaldı. Sabahı kılıp yerinde oturunca uykusu geldi. Bunun üzerine, «Allah'ım, uyuyan gözden ve doymayan mideden sana sığınırım» dedi. Ben de ders ise bu kadar yeter diyerek yanından ayrıldım.

Adamın biri Üveys'e baktı ve :

— Seni hasta gibi görüyorum, dedi. Üveys :

— Hastayı yedirirler, ben yemem. Hasta uyur, ben uyumam, nasıl hasta olmayayım? dedi. Harb'in oğlu Ahmed de şöyle diyor: «Üstünde Cennet'in süslendiği, altında da Cehennem'in kaynadığını bilen kimse, bu ikisi arasında nasıl uyur?»

Adamın biri İbrâhim b. Edhem'i ziyârete gitmiş ve gece yanında kalmış. İbrahim yatsı namazını kıldıktan sonra ridâsına bürünerek kendisini yere attı ve hiç kımıldamadan böylece sabahladı. Sabah ezanı okununca abdest almadan namaza durdu. Merak ettim ve İbrâhim'e, «Sen hiç kımıldamadan sabaha kadar yattığın hâlde abdest almadan sabah namazını kıldın, bu nasıl oldu?» diye sordum. O da, «Ben bütün gece Cennet ile Cehennem arasında cevelân edip duruyordum. Bu arada hiç uyku olur mu?» dedi.

Sâbit el-Bennâni: «Öyle adamlara yetiştirdim ki, devamlı namaz kılma-
dan başlarını yastığa koyacak zaman bulamazlardı» demiştir. Rivâyete göre Ebû Bekir b. Abbâs kırk yıl başını yastığa koymamıştır. Gözünün birine kara su inip kör olduğu hâlde yirmi yıl aile efradının bundan haberi olamamıştır. Yine denildiğine göre, Semnûn, her gün beş yüz rek'at namazı vird edinmişti. Ebû Bekir, el-Mutvaî: «Gençliğimde her gün üç yüz veya dört yüz bin ihlâs okumağı vird edinmiştim» dedi. Mansûr b. Mu'temirî gördüğün vakit, «Bu, felâket geçirmiş ve bir tarafına inme inmiş bir insandır» derdin. Sesi alçak, gözü yaşlı, azıcık kendisini hareket ettirsen gözleri dört çeşme gibi akardı. Bir gün annesi kendisine :

— Oğlum, bu senin yaptığın nedir? Bütün geceyi ağlamakla geçiriyorsun, yoksa bir cinâyet mi işledin? diye sordu. Oğlu :

1-DOLAŞMA
2-DUA, CÜZ
3-FELÇ

— Anne, nefsim ne yaptığımı ben bilirim, derdi.

Amir b. Abdullah'a :

— Böyle gecelerin uykusuzluğuna, uzun ve sıcak günlerin susuzluğuna nasıl dayanıyorsun? diye sorduklarında, o :

— Ben, yer değiştirdim; gece uykusunu gündüze, gündüz yemeğini de geceye aldım. Bunda bir güçlük yoktur, dedi. Yine bu zat: «Bir şey'i arayanın onun peşinden koştuğu, bir şeyden korkanın ondan kaçtığı hâlde Cennet'i arayıp Cehennem'den kaçanların aldırış etmeden uyuyup kalmaları gibi hiç bir kimseyi görmedim» demiştir. Yine bu zat, gece olduğu vakit, Cehennem'in harareti uykumu gidertti, der ve sabaha kadar uyumazdı. Gündüz olduğu vakitte de aynı şey'i söyler ve yine uyumazdı.

Yine zâtın biri: «Dört ay Abdülkays'ın oğlu Amir ile bir arada bulundum. Bu müddet zarfında uyuduğunu görmedim» dedi.

Hız. Ali'nin (R.A.) adamlarından birinden rivâyet edildiğine göre, adam diyor ki: «Hz. Ali'nin ardında sabah namazını kıldım. O, sağa meylederek güneş doğuncaya kadar öylece durdu. Sonra Resûl-i Ekrem'in ashâbından öyle kimseler gördüm ki, bugün onlara benzeyen kalmamıştır. Onlar, toz toprak içinde benizleri sararmış, alınları secdede olduğu hâlde sabahlarlar, Allah'ın kitâbını okurlar; Allah'ı andıkları vakit, rûzgârın ağaç dallarını eğmesi gibi eğilirler, göz yaşları elbiselerini ıslatırdı.

Ebû Müslim el-Havlânî, evinin mescidine bir kamçı koymuş, onunla kendisini korkuturdu. Ve kendi kendine: «Namaza kalk, yoksa seni kamçılarımla, böylece kabâhat bende değil, sende olur» derdi. Tenbelleştiği vakit kamçıyı alır ayaklarına vurur ve: «Sen, binit hayvanından daha çok kırbaça muhtaçsın» derdi. Yine bu zat: «Ashâb-ı Kirâm, kendilerine halef bıraktıklarını bilsinler» derdi. Safvân b. Süleym, uzun kıyâm etmekten yorulan ayaklarını bağlar ve ibâdetinde öyle cehd u gayret gösterirdi ki, yârın kıyâmetin kopacağı kendisine haber verilse buna aldırış bile etmezdi. Kış geldiği vakit soğğun zevkine varmak için dam başına çıkar, yaz geldiği vakit sıcaklığın şiddetine alışmak üzere hava almak için dışarı çıkmaz, içerde kapanıp dururdu ve hiç uyku uyumazdı. Nihâyet başı secdede iken ölmüştür. O duâasında: «Allah'ım, ben Sana ulaşmağı seversim, sen de beni kabûl et» derdi. Muhammed'in oğlu Kasım diyor: «Mûtâdım üzere yine bir gün sabah namazını kıldıktan sonra Hz. Âişe'yi ziyârete gittim. O, kuşluk namazını kılıyor ve namazında :

«Allah lûtf-
فَمِنْ اللَّهِ عَلَيْنَا وَقَاتِلْنَا عَذَابَ السَّمُومِ»

dip bizi kavurucu azabdan korudu» (52 - Tûr: 27) âyetini okuyor, ağılıyor ve durmadan tekrar ediyordu. Beklemekten usandım, o bitirmedi, ben de bırakarak çarşıya çıktım. Kendi kendime: «İşimi bitireyim, sonra ziyâretine giderim» dedim. İşimi bitirip döndüğümde, yine aynı hâlde âyeti tekrâr ederek ağlamakta olduğunu gördüm» dedi.

Muhammed b. İshak diyor: «Esved'in oğlu Abdurrahman Hac seferine çıkmış. Yolda ayağının biri sakatlanmış olduğu hâlde bize uğradı. Sabaha kadar tek ayağı üzerinde namaz kıldı ve yatsı abdesti ile de sabah namazını kıldı.»

Yine zâtın birisi: «Ben ölüme aldırış ettiğim yok, ancak gece ibâdetime engel olacağı için ondan korkuyorum» demiştir.

Hız. Ali: «Gece uykusuzluğundan sâlihlerin renkleri solmuş, ağlamaktan gözleri incelmış, oruçtan dudakları sararmış ve üzerlerinde huşû içinde olanların tozu var» demiştir.

Hasan-ı Basrî'ye :

— Gece namaz kılanların yüzleri niçin güzel olur? diye sorduklarında, Hasan :

— Çünkü onlar Rahmân ile başbaşa kalmışlar ve Rahmân da onlara kendi nûrundan nûr vermiştir» dedi. Amir b. Abdülkays da: «Allah'ım, beni yarattın, öleceğim vakti bana bildirmedi. Benimle beraber düşmanımı da yarattın, kanın hülûlû gibi damarlarıma hülûl eder. O, beni görür, ben onu görmem. Sonra da bana: «Kendini ondan sakın» buyurursun. Sen beni korumazsan ben kendimi nasıl sakınırım? Allah'ım, dünyada hüzün ve sıkıntılar, âhirette ise ikâb ve hisablar, acaba rahatlık nerede?» derdi.

Câfer b. Muhammed anlatıyor: «Utbetü'l-Gulâm geceyi üç haykırışla birbirinden ayırırdı. Yatsı namazından sonra başını koltuklarının arasına alır tefekküre daldı. Gecenin üçde biri geçince haykırır ve yine aynı vaziyette düşünceye daldı. Üçte ikisi geçince aynı işlemi ve seher vakti olunca da aynı şey'i tekrarlardı. Câfer b. Muhammed diyor ki: «Ben bunu Basra'lılardan birisine anlattım. O da, «Onun haykırışına değil, haykırışları arasındaki hâline bak. Ne halde idi ki, haykırmağa mecbur kalmıştır» dedi.

Hakim'lerden birisi de şöyle diyor: «Allahu Teâlâ'nın öyle kulları var ki, Allahu Teâlâ onlara in'âm etti ve in'âmı sayesinde O'nu bildiler. Gönüllerini genişletti ve O'na itâat ettiler. O'na tevekkül etti ve her şey'i O'na havâle ettiler. Gönülleri yakîn safâsının merkezi, hikmetin meskeni, azametın tecelligâhı ve kudretin hazinesi oldu. Onlar halk arasında dolaşp dururlarken gönülleri melekût âleminde cevelân eder. Kapalı olan gaybleri müşâhede ile zevklenir. Oralarda dolaştıktan sonra bir çok ilâhî lûtuflarla geri dönerler. Bunlar öyle ilâhî lûtuflardır ki, vasfa sığmazlar. Onların bâtınları dibac gibi kıymetli, zâhirleri ise çabut gibi değersizdir. Onlar herkese karşı alçak gönüllüdürler. Bu, bir tarikat ve yoldur ki buna, tekellûf ve meşakkatle erişilen, Allahu Teâlâ'nın bir lûtfudur. Onu dilediğine ihsân eder.

Sâlihlerden birisi şöyle anlatıyor: «Bir gün yolum Beyt-i Makdis dağlarına uğradı. Bir vâdiye indim. Orada dağları inleyen bir ses duydum. Sesi tâkib ettim etrafı dallarla kaplı bir ağaçta bir adamın :

1-UTANMA VE RİYAYI SEVMEME
2-NÜFUZ 3-CEZA 4-İHSAN
5-DOLAŞMA 6-KEFİL OLMA

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا... وَتَجِدُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ

«Her kişinin yaptığı iyiliği hâzır ve yaptığı kötülüğü de kendisiyle onun arasında uzun bir mesâfe olmasını dileyerek bulacağı günü düşünün. Allah dikkatinizi çeker» (3 - Âl-i İmran: 30) âyetini okuduğunu gördüm. Hemen arka tarafta oturdum ve adamı dinledim. Adam bu âyeti tekrar ede ede, sonunda haykırarak bayılıp düştü. Ben, «Yazık olsun, bu da benim şekaavetimdir» dedim. Adam bir süre sonra ayıldı. Bu def'a: «Allah'ım, yalancılar makamından, tenbellerin amelinden ve gaafillerin yüz çevirmesinden Sana sığınırım. Allah'ım, korkanların derin saygısı gibi, Sana saygı duyarım. Allah'ım, kusur sâhiblerinin feryâdı sanodur. Âriflerin gönülleri Senin azametinin karşısında zelildir» dedi. Sonra eli ile iterek, «Benim dünya ile ne işim var? Ey dünya, benim başımdan def'ol, kendi adamlarına git. Nîmetlerini, seni sevenlere ver ve onları aldat. Sonra hani geçmiş asırlar ve o asırlarda yaşayan insanlar? Zaman içinde yok oldu, toprak içinde çürüdü gittiler» dedi. Bunun üzerine ben kendisine seslenerek :

— Ey Allah'ın kulu, bütün gün ben senin boş zamanını bekliyorum, hiç bitirmeyecek misin? dedim. Adam :

— Zaman ile yarışa kalkışan ve günleri tükenip günahları ortada kalan adam nasıl boş kalabilir? dedi. Sonra yine Allah'a yönelerek : «Allah'ım, her zorlukta bana yardım edecek olan sensin» dedi ve:

«Allah katından وَبَدَّ اللَّهُ مَالَهُ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ»

onlara, hiç hesablamadıkları şeyler beliriverir» (39 - Zümer: 47) âyetini okudu ve daha müdhiş bir haykırıyla bayılıp düştü. Ben, öldüğünü sanarak yanına yaklaştım ve canlı olduğunu gördüm. Ayıldı ve:

— Ben kimim, hâtıralarım nedir? Beni fazlınla bağışla, settâr adın ile kusurlarımı ört. Kıyâmet günü huzuruna çağırıldığım vakit kereminle beni afvet» dedi. Bunun üzerine ben kendisine :

— Yalvarıp dayandığın Allah hakkı için benimle konuş, dedim. Adam :

— Git, istifade edeceğin kimselerle konuş, günahları kendisini esir ve helâk edenleri bırak. Ben burada uzun süredir İblis ile mücâhede hâlindeyim. Beni, Allah ile olan bu hâlimden ayırmakta, senden başka yardımcı bulamadı. Ey aldanmış, başımdan def'ol, dilimi atâlête uğrattın, beni, kendini dinlemeğe meylettirdin. Serrinden Allah'a sığınır, azâbindan beni koruyarak rahmet etmesini O'ndan dilerim, dedi. Ben de kendi kendime, «Bu, Allah'ın velilerinden biridir. Bunu meşgul etmekle burada bir cezaya uğrarım» diyerek yanından ayrıldım.

1-BELAYA DÜŞME 2-HABERSİZ 3-TEMBELLİK

Sâlihlerden birisi de şöyle anlatıyor: «Bir yolculuğumda bir ağacın gölgesinde biraz istirahat etmek istedim. Tam bu sırada bir ihtiyar çıka geldi ve bana :

— Ey adam, kalk, ölüm ölmemiştir, dedi ve yoluna devâm etti. Ben

de adamı tâkib ettim. Adam : **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ** «Her ne-

fis ölümü tadıcıdır» (3 - Âl-i İmran: 18) âyet-i celile'sini okudu ve :

— Allah'ım, ölümü bana mübarek kıl, dedi ve durdu. Ben de, «Ölüm-den sonrasını da mübarek kıl» cümlesini ilâve ettim. Bunun üzerine adam :

— Ölümünden sonrasını bilen, sığınacak yer arar, yâni onun, hâzırlanır ve dünyada mesken edinmez, dedi. Sonra yine kendi murâkabesine dalarak: «Allah'ım, Senin Cemâlini görmekle yüzümü nurlandır, kalbimi sevginle doldur. Yârin huzurunda rezil olmaktan beni koru. Senin afvın olmasa benim sana olan ümidim çoğalmazdı. Allah'ım», dedi ve benden ayrıldı. Şâir de bu hususta meâlen şöyle diyor :

«Kalbinin günahlarını bedene yükler, o da dere tepe dolaşır durur.»

«Günahların ağırlığı huzurunu bozar, onu ağlatır ve uykusunu kaçı-
rır.»

«Fazla sıkışınca, «Allah'ım, Sen her şey'i bilir ve kullarının pek çok kusurlarını bahşedersin beni de afvet» diye duâ eder demiştir. Yine bir Şâir :

«Adını unutturmak, tek başına yaşamak ve huzur içinde ibâdet etmek için, aile ve servetinden uzaklaşarak diyad-diyar dolaşmak ve günahlarından tevbe ederek Allah'a yönelmek, süslü kadınlarla eğlenmekten çok daha zevklidir. Bu sûretle Kur'an okumak, kalb ve dili ile zikretmek zevkine varır. Ölüm, ânında müjdeci gelerek onu Cehennem'den kurtulmakla tebşir eder. Bu sâyede Cennet bahçelerinde, arzû ve ümidlerine kavuşmuş olur» dedi.

Kürz b. Vebere her gün üç hatim indirir, ibâdetinde son derece cehd u gayret gösterirdi. Bir gün kendisine, «Çok ibâdet etmekle kendini fazla yoruyorsun?» diyenlere, «Dünyanın tüm ömrü ne kadardır? diye sorar. Onlar da, «Yedi bin yıl» derler. O, «Kıyâmetin müddeti ne kadardır?» diye sorar. Onlar, «Elli bin yıldır» derler. O, «O hâlde elli günlük istirahat için insan yedi gün çalışmaz mı? diye cevap verir. Yâni dünyanın ömrü kadar ömrün olsa ve hepsini ibâdetle geçirsen, verilen bu hesâba göre, yedi bin yıldır. Hâlbuki yalnız kıyâmetin müddeti elli bin yıldır. Sâde o mahşer yerinin elli bin yılı için insan yedi bin seneyi çalışsa yine kârlıdır, demek istedi. Hâlbuki ömür, kısa, âhiretin ise sonu yoktur.

1-KONTROL
2-MÜJDELEME

İşte eskilerin, nefislerini zabt u rabt altına alıp murâkabe etmekteki tutum ve davranışları bu idi. Nefsin sana karşı inâd edip ibâdet devamdan kaçındığı vakit, bu gibi zâtların hâllerini düşün, yeniden böyle zâtlar bulmak zordur. Şâyet, onlara uyan ve onlar gibi yaşayan bir zat bulabilirsen onun sohbetine devâm etmek daha faydalıdır. Çünkü haber, göz ile görmek gibi değildir. Fakat böyle bir zat bulamazsan, işte o zaman bu zâtların hâllerini oku ve dinle. «Deve olmazsa, keçi olsun» darb-ı meseli meşhurdur. Bunların hâllerini düşündükten sonra nefsine sor, «Hangi tarafı tercih ediyorsun? Dinde basîret sâhibi olan bu zâtlar arasında mı, yoksa câhillere arasında mı bulunmağı tercih ediyorsun?» Artık onun bu ahmaklar sınıfına düşüp, bu gibi basîret sâhiblerine muhalefet etmesine rızâ gösterme. Şâyet nefsin, «Efendim, bunlar kuvvetli ve az bulunur erkeklerdir, ben nasıl onlar gibi olayım?» derse, o zaman bu şekilde ibâdet eden kadınları ona hatırlat ve de ki: «Ey nefis, ayıptır, utan, din ve dünyanda bir kadından da aşağı düşmeğe râzı olma.»

Bunun için burada biz de ibâdette cehd u gayret gösteren bâzı kadınların hâllerinden bir miktar anlatalım. Rivâyete göre Basra'lı Habîbe-i Adeviyye, gece namazına kalktığı vakit, namaz kılacağı yere çıkar, baş örtüsünü örter, izârını giyer ve: «Allah'ım, yıldızlar battı, gözler uyudu, kapular kapandı ve herkes sevgilisi ile başbaşa kaldı. İşte ben de huzurundayım» der ve namaza dururdu. Sabah olunca, «İlâhî, işte bu gece de gitti ve gündüze geldi. Acaba benim bu geceki ibâdetimi kabûl mü, yoksa red mi ettin? Senin izzetin hakkı için, Sende olan sonsuz cömertliği ve keremi bildiğim için senin kapundan dönmem» derdi. Yine Basra'lı Ucre hakkında rivâyet edildiğine göre, bu kadının gözleri perdeli idi. Geceleri, ibâdetle ihyâ ederdi. Seher vakti gelince hazin bir sesle: «Ya Rab, âbidler, gece karanlıklarını sana yaklaşmak için hayırlılar. Rahmet ve mağfiretin için yarışıyorlar. Beni ilk müsâbıklar zümresine katmanı, başkasından değil, ancak senden isterim. Rabbim, A'lâ-i 'İlîyyîn'de mukarrebler derecesine beni yükseltip sâlihler arasına katmanı senden isterim. Merhamet edicilerin en merhametlisi, uluların ulu'su ve keremlilerin en keremlisi sensin Allah'ım» der hemen secdeye kapanır ve kendisinde korku ürperti duyulur, böylece sabaha kadar ağlayarak duâ ederdi.

Yahya b. Bestam da şöyle anlatıyor: «Şa'vane'nin yanında bulunur, onun ağlayışı ve yakarışını görürdüm. Bir gün bir arkadaşıma, «Berâberce gidelim de ibâdetini bitirdiği vakit biraz kendisine acımasını, bu kadar aşırı gitmemesini söyleyelim» dedim. Arkadaşım, «Sen bilirsin» dedi ve beraberce gittik. Ben:

— Biraz kendine acısan, bu ağlamayı azaltsan, senin için daha iyi olmaz mı? Böylece sıhhatten düşer, ibâdet de yapamazsın. Kendini korusan daha iyi ibâdet ederdin, dedim. Bunun üzerine Şa'vane yine ağlamağa başladı ve yemin ederek:

— Ben öyle ağlamak istiyorum ki, yaşım bittikten sonra kanımın da

1-ATA SÖZÜ 2-BİLGİSİZ 3-(GİYİ NEVİ) 4-DİRİLTME
5-EN YÜKSEK HEYET 6-YAKINLAŞMIŞ

damarlarımdan tamamen süzülmesini arzû ederim. Ağlamak nerede? diye diye bayılıp düştü.»

Muhammed b. Muaz diyor ki: «Kadının biri bana şöyle bir rû'ya anlattı ve dedi ki: «Rû'yamda Cennet'e girdiğimi gördüm. Oradan, herkesin kapular üzerinde beklemekte olduklarını gördüm. Sebebini sordugumda, birisi: «Cennet'in, kendisi için süslenen bir kadının gelmesine bakıyorlar» dedi. Ben, bu kadının kim olduğunu sordum. Adam: «Eyke'li siyah, bir cariye dir. Adına Şa'vane derler» deyince ben hemen «Vallahi o, benim kızkardeşimdir» dedim. Tam bu sırada havada uçan süslü bir binit üzerinde hemşiremi görünce hemen ona seslendim: «Abla, abla bak, ben nerde sen nerde? Allah'a duâ etsende ben de sana yaklaşısam olmaz mı?» dedim. O, gülümseyerek bana baktı ve: «İki şey'e dikkat et» dedi. Dâima kalbin hüzün içinde olsun ve Allah sevgisini arzularının üzerinde tut. Böyle yaparsan artık ölümünde sana bir şey zarar vermez dedi.

Hasan'ın oğlu Abdullah anlatıyor: «Roma'lı bir cariye m vardı. Bâzi geceler yanımda yatardı. Bir def'a uyandım kendisini göremedim. Aradığımda kendisini secde de buldum. Secdesinde: «Allah'ım, beni sevdiğin hürmetine günahlarımı bağışla» diye duâ ediyordu. Kendisi Roma'lı olup Arapçayı iyi beceremediği için belki yanılıyor diye kendisine, «Öyle deme, benim seni sevdiğim için de», dedim. Kadın, «Hayır, Allah'ın beni sevdiği için» diyorum dedi. Çünkü ben bir Roma'lı müşrik idim. Beni sevdi de şirkten tevhide ulaştırdı. Yine halk uykuda iken beni uyandırıp bana ibâdet ettirmesi de beni sevdiği içindir. İşte yine sevdiği için beni afvetmesini istiyorum» ded.

Ebû Hâşim el-Kureşî diyor: «Yemen'den Sirye adında bir kadın Mekke'ye geldi. Evlerimizden birinde müsafir kaldı. Gece onun inilti ve ağlayışını duyardım. Bir gün hizmetçilerimden birisine, bunu gözle, bak ne yapıyor? diye tenbih ettim. O da baktı ki kadın kibleye dönmüş, elini yüzünü semâya kaldırmış ve: «İlâhî, Sirye'yi yarattın, çeşitli gıdalarla besledin. Onu halden hâle çevirdin. Bütün bu iyilikler senin tarafından bir ihsân ve verdiğin belâlar ise onun için birer cemîledir. Bütün bu nimetler karşısında o yine ara sıra isyân etmekle seni öfkelenendirir. Ve sanır ki sen onun kötü hâllerini görmezsin. Hâlbuki sen Habîr ve her şey'e Kadirsin» deyip duruyordu.»

Zû'n-Nûn-ı Mısri diyor: «Bir gece Ken'an ili vâdilerinden tepeye doğru çıkmıştım. Karşıma bir karaltı çıktı. Bana doğru geliyor ve gelirken:

وَبَدَأَ اللَّهُ مِنْ آيَاتِهِ أَنْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ۝

«Allah katından

onlara, hiç hesablamadıkları şeyler beliriverir» (39 - Zümer: 47) âyetini okuyarak ağlıyordu. Karaltı yaklaşıncâ softan cübbesi ve elinde ibriği bulunan bir kadın gördüm. Kadın hiç çekinmeden bana:

— Sen kimsin? diye sordu. Ben:

— Garib bir adamım, dedim. Kadın :

— Allah varken O'nunla hiç gariblik olur mu? dedi. Kadının bu sözüne ben ağladım. Kadın :

— Niçin ağlıyorsun? diye sordu. Ben de :

— Tam yarama parmak bastın ve derdime derman buldun da ondan ağlıyorum, dedim. Kadın :

— Mâdem dâvanda sâdıkısın, niye ağlıyorsun? dedi. Ben de :

— Meğer sâdik olan ağlamaz mı? dediğimde, kadın :

— Ağlamaz, çünkü ağlamak kalbi téskin eder ve kalb huzurunu sağlar, dedi. Ben de: Cevab bulamıyarak sustum, dedi.

Ahmed b. Ali de şöyle anlatıyor: «Ufeyre'yi ziyârete gittik, görünmek istemedi. Biz ısrar edince, «Allah'ım, seni zikretmekten beni alıkoyan müsafirden Sana sığınırım» diyerek kapuyu açmağa geldi. İçeri girdik ve kendisine bize duâ etmesini söyledik. O da :

— Evimde bulunduğunuzun mükâfatı olarak Allah sizi mağfiret etsin, dedi. Sonra sözüne devamlı: «Atâ es-Süllemî kırk yıl başını kaldırıp göklere bakmadı. Bir def'a bakmakla bayılıp düştü ve karnında fitik hâsıl oldu. Ne olaydı Ufeyre göklere baktığı vakit isyan etmiş olmasa - isyân etmiş olsa da bir daha isyâna dönmese - dedi.

Sâlihlerden bir zât anlatıyor: «Bir gün Habeşî bir câriyem ile çarşıya çıktım. Ona :

— Ben dönünceye kadar bir kenarda beklemesini ve oradan ayrıl-mamasını, tenbih ettim. Dönüşümde onu yerinde bulamayınca canım sıkıldı, eve geldim. O, benim kızdığımı farketti ve :

— Acele etme, beni dinle. Sen beni öyle bir yerde bıraktın ki, orada Allah'ı anan kimse yoktu. Onlara bir felâket geleceğinden korkarak oradan ayrıldım, dedi. Onun bu sözüne hayrân olarak :

— Seni âzâd ettim, dedim. Câriye :

— Hiç de iyi etmedin; çünkü ben bir yandan Allah'a kulluk ederken bir yandan da sana hizmet etmek sûretiyle iki mükâfat alıyordum. Şimdi ise mükâfatımın birinden mahrum kaldım, dedi.

Alâu's-Sa'dî diyor: «Amcamın, Büreyre adında âbide bir kızı vardı. Çok Kur'an okur ve Cehennem ile ilgili âyete geldiği vakit durmadan ağ-lardı. Bu şekilde ağlaya ağlaya gözleri kör oldu. Bir gün amcamın çocukları bana gelerek, «Gidelim, şuna bir şeyler söyleyelim de ağlamak-tan vaz geçsin» dediler. Berâberce gittik ve :

— Ne hâldesin? diye sorduk. O da :

— Yabancı bir yerde çökertilmiş birer dâvetliyiz, gitmek için dâvet edileceğimiz ânı bekliyoruz, dedi. Kendisine :

— Bu ağlamak ne zamana kadar devam edecek? Baksana, gözle-rin de görmez hâle geldi, dedik. O da :

— Şâyet benim gözlerimin Allah katında bir değeri varsa körlük on-lara zarar vermez. Şâyet yoksa, daha çok ağlamak onların hakkıdır, de-di. Bunun üzerine, «Bunun yaşadığı âlem, başka bir âlemdir, kalkın gi-delim» dedik.»

Adeviyyeli Muâze de sabaha çıktığı vakit: «Bu, benim son günüm-
dür» diyerek yemek yemez, oruç tutardı. Akşama çıktığı vakitte de: «Bu,
benim son gecemdir» diyerek yatmaz ve sabaha kadar namaz kılardı.

Ebû Süleyman ed-Dârânî diyor: «Bir gece Râbia'-i Adeviyye'de müsâ-
fir kaldım. Geceyi boydan boya ibâdetle geçirdik. Sabaha yakın ben,
«Bize bu imkânı bahşedene karşı vazifemiz ne olacak?» diye sordum.
Râbi'a da: «Yârin O'nun için oruç tutmak olacak» dedi.

Şa'vene de duâsında: «İlâhî, en üstün iştîyâkım Sana mülâkat; en
büyük dileğim ise beni mükâfatlandırmandır. Sen, öyle bir kerem sâhibi-
sin ki, kapuna gelenleri boş çevirmez, Sana iştîyâkı olanların şevkini
boşa çıkarmazsın. İlâhî, şâyet ecelim yaklaştı ve amelim beni Sana yak-
laştırmadı ise, bu, benim kusurumdur; bunu itirâf eder ve Senden af-
vını dilerim. Eğer afvedersen, zâten Senden başka kim afvedebilir? Şâ-
yet azâb edersen, Senden daha âdil kim olabilir? İlâhî, nefsim bakmak-
ta, nefsim zulmettim. Artık ona Senin hûşn-i nazarın kalmıştır. Eğer
hûşn-i nazarınla onu mes'ûd etmezsen ona yazıklar olsun. Allah'ım, sen,
hayâtım boyunca bana iyilik yaptın durdun. Ölümümde de bu iyiliği kes-
memeni isterim. Hayâtımda bana yardımcı olandan dileğim, ölümümde
de beni mağfiret etmesidir. İlâhî, ölümümünden sonra da bana hûşn-i na-
zarından ümidimi kesmem. Hâlbuki sen, dünyada bana iyilikten başka
bir şey yapmadın. İlâhî, günahlarımdan korkuyorsam da sana olan sev-
gimin beni kurtaracağına ümidliyim. Senin, yetkinde olan ihsânını bana
yap. Cehâleti kendisini aldatan ben âcize fazlınla muâmele et. Allah'ım,
eğer bana ihânet edecek olsan, beni hidâyet etmezdin. Eğer beni rûsvay
etmeği dilesen, benim kusurlarımı gizlemezdin. Bana hidâyet ettiğin yol-
dan beni yararlandırı. Günahlarımı daima gizle. İlâhî, ömrümü yolunda
eskitmiş olduğum ihtiyacımdan d o l a y ı beni reddetmiyeceğine inanı-
yorum. İlâhî, eğer ben günah işlemesem, senin ikâbindan korkmazdım.
Senin keremini bilmesem, Senden mükâfat beklemezdim» derdi.

Havvâs diyor: «Rahle adında âbide bir kadının ziyâretine gittik. Ka-
dın, zayıflayıp kararincaya kadar oruç tutmuş, kör oluncaya kadar ağla-
mış, namaz kılmaktan dizleri tutmaz hâle gelerek otururken kılmağa
başlamış bir âbidedir. Kendisine selâm verdik ve kendisini bu kadar
yormaması için Allah'ın rahmet ve mağfiretinden bâzı şeyler anlattık.
Kadın haykırarak, kendi kendimi bilmem, kalbimi yaraladı ve ciğerimi
parçaladı. Hiç yaratılmamamı candan arzû ederdim, diyerek namaza
başladı.

Şâyet, nefsinin murâkabe eden murâbitlardan ise, böylece cehd u
gayret gösteren erkek ve kadınların hâllerini düşün ki, hevesin artsın ve
hırsın çoğalsın. Sakın, zamanındakilerin tutumuna bakma. Sen, yeryü-
zündeki insanlara itâat edersen, onların çoğu seni Allah yolundan sapıt-
maktan başka bir şey yapmazlar.

İbâdetle böyle cehd u gayret gösterenlerin hikâyeleri sayılamıyacak
kadar çoktur. Fakat akli başında olan için bu anlattıklarımız yeterlidir.

1-KAVUŞMA

6-KONTROL

2-ADALETLİ

7-KALBİNİ ALLAHA BAĞLAYAN

3-GÜZEL

4-BİLGİSİZLİK

5-CEZA

Şâyet fazlasını istersen, hâfız Ebû Nuaym'in «Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakatü'l-Esfiyâ» adlı kitâbını oku. Bu eser, Sahâbe, Tâbiin ve onlardan sonra gelenlerin hâllerini anlatır. Onların yaşantılarını öğrendikten sonra, senin ve zamanında dindar geçinenlerin ne derece uzakta kaldıklarını öğrenirsin. Şâyet nefsin, «Canım onlara bakma, onların zamanındaki imkânlar başka idi. Sen zamanındaki insanlara bak. Sen şimdi onlar gibi yapmak istersen, sana deli derler, seninle alay etmeğe başlarlar. Sen, zamanındaki insanlar gibi olmağa çalış. Sana, onlara gelen gelir, başka bir şey gelmez. Musibet umumileştiği zaman kolaylaşır, derse, sakın onun tesvilâtına aldanma. Ona de ki, bir memleketi sel bastığı vakit, işin içyüzünü bilemedikleri için buna aldırış etmeyip herkes yerinde otursa, buna karşılık senin bir kayığa binerek oradan uzaklaşman mümkün olsa, durur musun? diye sor. Tabii bu zamanda gemisini kurtaran kaptan. Herkes başının çaresine bakar. Şübhesiz nefsinin de sana söyleyeceği, boğulmaktan kurtulmak için kimseye bakmadan başının çaresine bakarım diyecektir. Hâlbuki boğulmanın acısı, nihâyet bir saat sürer. O hâlde her an karşılaşacağın ebedi azabdan nasıl kaçmazsın? Sonra belâ umumileştiği vakit nesi kolaylaşır? Herkes kendi acısı ile meşgul iken başkasından ne haberi olur? Kâfirler zamanlarındaki adamlara uymakla helâk olmadılar mı? Nitekim onlar :

وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ۝

«Doğrusu babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerini izlemekteyiz» (43 - Zuhurf: 23) derler.

Nefsini kinamak ve onu cehd u gayrete sevk etmekle meşgul olduğu vakit, sana isyân ederse, sakın onu kendi başına bırakma. Devamlı ona telkinde bulun ki, yola gelmesi muhtemeldir.

2

8 inci BEYÂN : ALTINCI MURABETE NEFSİ UYARIP KINAMA HAKKINDADIR

Bilmiş ol ki; en büyük düşmanın, seni kuşatan, iki koltuğun arasındaki nefsidir. Dâima kötülüğü emreder şekilde yaratılmıştır. İş, iyilikten uzaklaşıp fenalığa meyletmektir. Onu, tēzkiye edip doğrultmak, Rabbine ve Hâlikına ibâdet için kâhır zincirine vurmak, arzûlarından alıkoyp zevklerinden uzaklaştırmakla me'mursun. Şâyet biraz ihmâl edersen, azar ve bir daha önüne geçilmez hâl alır. Durmadan onu uyarır, kınar ve levmedersen, o zaman «Nefs-i emmâre»likten çıkar da Allahu Teâlâ'nın kendisine yemin ettiği «Nefs-i Levvâme» hâline döner. Şâyet Allahu Teâlâ'dan râdiye ve mardıyye olarak kulları ile haşrolmasını istersen, bir an onu boş bırakma. Önce kendini islâh edip yola getirmeden başkasına va'z u nasihata bakma. Nitekim Allahu Teâlâ İsâ aleyhisselâm'a, «Önce nefsine, sonra da başkalarına va'z et; yoksa benden utan» buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de de :

1-UYARI 2-BAĞLANTI 3-KÖTÜ 4-TEMİZLEME
5-ÜSTÜN GELEN 6-AYIPLAMA 7-DAİMA KÖTÜ ŞEYE EMREDE
8-PİSMAN OLAN

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ يَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ۝

«Hatırlat, çünkü hatırlatmak mü'minlere fayda sağlar» (51 - Zâriyât: 55) buyurulmuştur.

Senin çıkar yolun, nefsine yönelip cehâlet ve gabâvetini ona anlatmak, zekâvet ve hidâyetiyle izzete ulaşacağını kendisine bildirmek; ahmaklığında ısrar edince, ona, «Hikmetten dem vururken ahmaklık içinde kalmanın mânası nedir? Önünde Cennet ve Cehennem'in bulunduğunu, yakında bunlardan birine gideceğini bilmiyor musun? Sen büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunurken bu eğlence ve zevk u safâ nedir? Belki yarın ve belki yarından da evvel buradan göceceğini düşünmüyor ve Allahu Teâlâ'nın yakın gördüğü şey'i sen nasıl uzak görüyorsun? Her geleceğin, yakın olduğunu bilmiyor musun? Ölümün, bir elçi ve haberci göndermeden âni olarak geldiğini anlamıyor musun? Herkesin her nefesde âni olarak ölmesi veya âni olarak da hastalanması mümkündür. Hastalık ise insânı ölüme sürükleyebilir. Her yakından daha yakın olan ölüm için niye hazırlanmıyorsun? Allahu Teâlâ'nın:

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ. مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ فَتَوَكَّلُوا عَلَيْهِمْ وَيَسْتَرْحِبُونَ أُلُوهَائِهِمْ مِنْهُ ۖ

«İnsanların hesap görme zamanı yaklaştı, fakat onlar hâlâ habersiz haktan yüz çeviriyorlar. Rablerinden kendilerine gelen her yeni ihtar mutlaka gönülleri gaflet içinde eğlenerek dinlerler» (21 - Enbiyâ: 1,2,3) buyurduğu üzerinde düşünmüyor musun? Yazıklar olsun sana ey nefis, eğer Allah görmüyor diye isyâna dalıyorsan, bu, en büyük bir küfürdür. Şâyet Allah'ın gördüğünü bilerek isyân ediyorsan, ne büyük edepsizlik ve hayâsızlıktır diye nefsine çatmalısın ve devamla; yazıklar olsun sana ey nefis, kölelerinden veya kardeşlerinden biri senin karşında hoşlanmadığın bir işi yapsalar, onlara nasıl kızarsın? Bunu bir hâtırla da hangi cesaretle Allah'a karşı isyan ettiğini düşün. Eğer onun gadab ve azâbına dayanabileceğini düşünüyorsan, vay hâline, O'nun ikab ve azâbı hep-sinden ağırdır. Bunu da, bir saat güneşin altında veya hamamda kalmak veyahut parmağını ateşde tutmakla deneyebilirsin. Yoksa Allah'ın fazl u keremine mi aldanıyorsun? O'nun, senin tâat ve ibâdetine muhtaç olmadığını düşünerek buna mı mağrûr oluyorsun? Evvelâ, şâyet bu dâvanda sâdik isen, dünyalık hususunda neden O'na güvenmiyorsun? Düşmânın saldırısına karşı niçin çeşitli hilelere baş vurmuyorsun? Allah'ın keremi-ne niçin bağlanmıyorsun? Paraya muhtaç olduğun vakit, niçin cansipe-râne çalışıyor ve her çareye baş vuruyorsun da Allahu Teâlâ'nın sünnet ve âdetinde değişiklik olmadığını, âhiretin ve dünyanın Rabbi, bir olup in-sân için sa'y u gayretinden başka bir şey bulunmadığını bilmiyorsun?

Yazıklar olsun sana ey nefis, şâyân-ı hayrettir ki ne nifakın ve ne bâtil iddiaların vardır? Dilinle imânı iddia edip dururken âzalarından nifak akıyor. Allahu Teâlâ sana :

وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا

«Yeryüzünde ya-

şayan bütün canlıların rızkını vermek Allah'a mahsustur» (11 - Hûd: 6) ve:

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

«İnsan, ancak çalıştığına erişir» (53 -

Necm: 39) buyurmadı mı? Özellikle dünyalığını tekeffül etti, üzerine aldı ve onun için uğraşmana lüzum kalmadı. Hâlbuki sen, işinle onu yalanladın. Dehşetler içinde kalmış bir köpek gibi ona saldırdın. Öteyandan âhîreti senin sa'y u gayretine bırakmışken, sen onu hâkir gören aldanmışlar gibi ondan sarf-ı nazar ettin. Bu ise iman alâmeti değildir. Eğer yalnız dil ile iman kâfi gelseydi, münâfıkların, Cehennem'in en alt tabakalarında işi ne idi?

Sana yazıklar olsun ey nefis, tutum ve davranışın, hesap gününe inanmayanların tutum ve davranışları gibidir. Yoksa öldüğün vakit, yok olup kurtulacağını mı sanıyorsun? Heyhât, başı boş kalacağını mı sanıyorsun? Rahme atılmış olan bir meniden hâsıl olan nutfe değil misin? Sonra donmuş kan parçası hâline gelip bâzı tavırlardan geçtikten sonra insan sûretini almadın mı? Seni bu hâle getiren, öldürdükten sonra diriltemez mi? Şâyet hâtırından böyle bir şeyler geçiyorsa ne büyük cehalet ve küfür içindesin. Allahu Teâlâ'nın seni nerden yarattığını düşünmez misin? Seni nutfeden meydâna getirip sana yolu göstermedi mi? Sonra öldürüp mezâra koydurmadı mı? Bunları bildiğin hâlde, «Sonradan seni dilediği vakit diriltir» âyetini mi inkâr ediyorsun? Şâyet bunları yalanlamıyor ve tasdik ediyorsan niçin sakınmıyorsun? Gayr-i müslim bir doktor, en sevdiğin bir yemeğin, senin için zararlı olduğunu sana haber verirse, onu yememeğe nasıl gayret edersin? Mucizelerle te'yid edilen peygamberlerle, Allahu Teâlâ'nın buyurdukları, senin nazarında bir gayr-i müslim doktor kadar da mı değeri yoktur? Hâlbuki doktor, tecrübe ve tahmîn ile haber veriyor ki, akli da, ilmi de eksiktir. Bunları bırakalım da, bir çocuğu ele alalım. Çocuk elbisende akrep var dediği vakit bu sözü duyar duymaz hiç delil aramadan nasıl hemen elbiseni atarsın. Âlimlerin, Hakîmlerin, velîlerin ve peygamberlerin sözleri senin nazarında o çocuğun sözünden daha mı düşüktür? Yoksa Cehennem'in yakıcılığı, bukağı ve kelepçeleri, zakkûm ve demir çomakları, irin ve zehirleri, yılan ve akrepleri, kısa bir süre acısını duyacağın dünya akrebinden sana daha mı ehven geliyor? Senin bu davranışın, akıl işi değildir. Eğer hayvanlar senin durumunu anlasalar sana gülerlerdi. Şâyet şu söylediklerimi anladın ve hepsine inandınsa, o hâlde niçin amelini ertelersin? Hâlbuki ölüm sana çok yakın ve beklemediğin anda seni yakalar. Ölümün tez gelmi-

1-MÜNASİB 2-İKİ YÜZLÜLÜK 3-KEFALET (KEFİL OLDU)
4-XOR 5-YETERLİ 6-KUVVETLENDİRME 7-AŞAĞI

yeceğini nereden bilirsin. Hesâb edelim ki sana yüz yıl mühlet verilmiştir. Bir def'a ibâdetin sana yeteceğini mi sanıyorsun? Dağın eteğinde bir def'a yedirdiğin atın ile koca dağı aşabileceğini mi sanıyorsun? Şâyet böyle düşünüyorsan, ne büyük ahmaksın? İlim tahsili için evinden ayrı-
 lıp yıllarca boşda gezdikten sonra memleketine döneceği son yılda oku-
 makla hoca olunabilir mi? Bu görüşte olan adama gülmez misin? Allah'ın keremine dayanarak hoca olunacağını mı sanırsın? Sonra, ömrünün sonunda yapacağın ibâdetin sana yeteceğini kabûl edelim. Ömrünün sonunda bulunmadığını nerden biliyorsun? O hâlde niçin ibâdetle meşgul olmuyorsun? Şâyet farz-ı muhâl olarak daha yaşayacağını sana bildirildiğini kabûl edersek, yine niçin ibâdetini sonraya bıraktığını senden sorabiliriz. Bunun sebebi, ancak ibâdetteki ağırlığa nefsinin müsaade etmemesi ve bu zahmete katlanmıyarak şehvetlerine uymasıdır. Ne sanıyorsun, acaba şehvetlerine muhalefet etmenin kolay olacağı bir gün mü gelecek? Böyle bir günü bekliyorsan, aldanırsın, çükü Allahu Teâlâ böyle bir gün yaratmamıştır. Ve yaratmaz. Daima Cennet, zorluklarla çevrili ve engellerle kuşatılmıştır. Bunlar hiç bir vakit kimse için hafiflemez. Bir düşünsen, kaç yıldan beridir, yârin, yârin, diye kendini aldattın durdun. Bugün gitti, yârin geldi, yine eski hesabda kaldın. Hâlbuki bugünün dünden ve yârinin bugünden bir farkı yoktur. Dün âciz olduğun şeyden bugün, bugün âciz olduğun şeyden ise yârin âcizsin, belki daha çok âciz olacaksın. Çünkü şehvetler, köklü bir ağaç gibidirler. Şehvetleri söküp atmak için çalıştığı ve kuvvetten düştü diye onu sonraya bırakması, genç ve kuvvetli çağında ağacı kökünden söküp atmak için çalışıp buna muvaffak olamadığından onu ertesi seneye te'hîr eden gibidir. Hâlbuki bir sene sonra kendisi ihtiyarlayıp kuvvetten düşecek, ağacın kökleri ise daha da kuvvetleşecektir. Genç iken güç yetiremeyeceği hususlara, ihtiyarladığında hiç güç yetiremeyeceği ortadadır. İhtiyarlıkta riyâzet meşakkatten, kurdu ehlileştirmeğe çalışmak ise boş zahmetten ibârettir. Yaş ve genç ağacın kolaylıkla eğilip bükülebileceği, kart ve kuru ağacın eğilmeyi kabûl etmiyeceği herkesin bildiği bir gerçektir.

Bu kadar açık ve seçik bir şekilde anlatılan bu hususları hâlâ nazara almayıp yine ilerde yaparım iddiasına kalkışırsan, daha nasıl hikmetten dem vurursun? Bundan büyük ahmaklık olur mu? Belki de beni ibâdetten alıkoyan, şehvetlerimin zevkine olan düşkünlüğüm, zahmet ve meşakkate dayanamayışımdır, diyeceksin ki, bu da açıkça bir ahmaklık ve en çirkin bir mâzerettir. Şâyet bu iddianda doğru isen, sâf ve temiz olup ardı arası gelmeyen ebedî nimetlerin zevkini ara. O da bu dünyada değil, Cennet'te olur. Şâyet şehvetlerinin arzûsuna bakıyor ve onların te'mini için çalışıyorsan, bu da o şehvetlere muhalefetle te'min edilir. Öyle lokma var ki, bir çok lokmalara engel olur. Bir hastaya bir doktor, «Üç gün soğuk su içmeyeceksin, şâyet içersen hastalığın müzminleşir ve ömrün boyunca daha soğuk içemezsin. Şâyet tavsiyeme uyarak içmeyecek olursan iyileşir ve ömrün boyunca soğuk suyu içersin» dediği vakit, ne olursa olsun, ben şimdi içerim, diyen hasta hakkındaki görü-

1-OLMAYACAK BİR ŞEYİ OLMUŞ GİBİ DÜŞÜNMEK
 2-KUVVETLEŞİR

şün nedir? Bu adama deli demez misin? İşte senin ömrünün tümü, ebedî olan âhirete nisbetle üç gün de değildir. Acaba üç günlük olan şu fânî dünyada şehvî arzûların, acısına sabretmek mi daha büyük, yoksa müddeti uçsuz bucaksız, elem ve kederi sonsuz olan Cehennem, ateşine dayanmak mı daha zordur. Dünyadaki üç günlük mücadele elemine sabredemeyen, acaba en ağır ebedî olan Allah'ın azâbına nasıl dayanacaktır? Bütün bu durumlar karşısında hâlâ nefsinle mücadele etmeyip ona müsâmaha göstermen, ya gizli küfründen, ya da açık ahmaklığından ileri gelir. Gizli küfrün, sevab ve ikâbın önemini bilmemen ve hesap gününe inanmanın, za'fiyetidir. Açık ahmaklığın ise, Allahu Teâlâ'nın senin ibâdetinden müstağnî olduğunu düşünerek hiç bir kötülükten çekinmeden, O'nun keremi ve afvına güvenmendir. Hâlbuki öteyandan bir lokma yemek veya bir kuruşta ona güvenin yok. Bütün imkânların ile onları te'mine çalışır ve bu hususta her çareye baş vurursun. İşte bu tutum ve davranışların ile Resûl-i Ekrem'den ahmaklık damgasını yersin. Nitekim (yukarda metni geçen) bir hadîsde Resûl-i Ekrem: «Akıllı adam, nefsi-⁶ni hesâba çekip ölümden sonrası için çalışan, ahmak adam da nefsi-⁷ni hevâsına tâbî kılıp Allah'tan uman kimsedir» buyurmuştur.

Yazıklar olsun sana ey nefis, şeytâna ve dünyâyâ aldanmak senin için doğru olmaz. Sen herkesden önce kendine bak, vakitlerini kaybetme, nefesler sayılıdır. Bir nefesin gidince, bir parçan gitmiş demektir. Hastalık gelmeden sıhhatini, meşgale gelmeden boşluğunu, yoksulluk gelmeden varlığını, ihtiyarlık gelmeden gençliğini ve ölüm gelmeden sağlığını ganimet bil de, âhiretteki ebedî hayâtını düşünerek onun için çalış. İnsaf et, önümüzde kış gelecek diye onun günlerini hesap ederek yiyecek, giyecek, yakacak gibi bütün kış ihtiyaçlarını te'min etmiyor musun? Burada niçin Allah'ın fazl u keremine bağlanmıyorsun? Yakacak ve giyeceksiz de Allah beni üşütmez. O, buna kaadirdir, demeden her çareye baş vuruyorsun. Acaba Cehennem soğuğunun, kışın bu soğuşundan daha az, yoksa müddetinin daha kısa olduğunu mu sanıyorsun? Yoksa aralarında bir benzerlik bulunduğunu mu düşünüyorsun? Yoksa hiç çalışmadan bundan kurtuluş imkânlarının varlığına mı inanıyorsun? Asla, hiç biri öyle değildir. Kışın soğuğunu elbise, mesken ve ateşin gidereceği gibi, Cehennem'in sıcaklık ve soğukluğu da ancak tevhid kal'ası ve tâat hendeği ile önlenebilir. Allah'ın keremi, kal'aya girmeden insânı korumakta değil, soğuktan korunmak için ateşi yaratıp, ateşi ne şekilde elde edeceğini sana bildirilmesi ve imkânlarını yaratıp bu sebeblerin te'mininde kendisi müstağnî olup bunları bizzat senin te'min etmen gerektiği gibi, Cehennem'den de kurtuluş yollarını sana bildirmek ve sebeblerini yaratmaktadır. Allahu Teâlâ maddî sebeblerden müstağnî olduğu gibi, senin tâat ve ibâdetinden de müstağnîdir. Bunlar, senin kurtuluş yollarındır. İyilik eden kendine, kötülük eden de kendine eder. Allahu Teâlâ âlemlerden müstağnîdir.

Yazıklar olsun sana ey nefis, cehâletini at, âhiretini dünyan ile mukayese et. Hepinizin yaratılması ve dirilmesi bir nefis gibidir. Bizi yoktan

1-ACI 2-HOŞ GÖRÜLÜK 3-CEZA 4-ZAYIFLIK 5-İHTİYAQSIZ
6-İSTEK 7-BİLGİSİZLİK

nasıl vâ' etti ise, yok ettikten sonra da tekrar vâ' eder. Allah'ın sünnetinde değişiklik yoktur.

Ey nefis, sana yazıklar olsun, görüyorum ki tamamen dünya ile ünsiyyet ettin ve tamamen ona bağlandın. Ondan ayrılmak zoruna gidiyor. Durmadan ona yaklaşmak istiyorsun. Gittikçe³ sevgisi gönlünde kuvvetleşiyor. Adetâ Allahu Teâlâ'nın sevab ve ikaabından, kıyâmetin hâl ve güçlüklerinden gâafil, dostlarından seni ayıracak olan ölüme inanmaz gibi, bir tavır takınıyorsun. Hükümdârın sarayına bir kapudan girip diğer kapudan çıkmakla emrolunan bir kimse içerde gördüğü güzel bir yüze takılıp âdeta orada kalacakmış gibi, çıkmakta olduğunu unutarak onunla meşgul olmasını ve sonradan zorunlu olarak onu terketmek sûretiyle çıkmasını bir akıllılık sayar mısın? Dünyanın da bunun gibi, hükümdarların hükümdârı olan Allah'ın malı olduğunu, buna sâlik olmanın mecaz olduğunu öldükten sonra kimsenin mülkiyetinde bir şey'in kalmadığını bilmiyor musun? Bunun için Resûl-i Ekrem: «Cebrâil benim kalbime şöyle üfledi: Kimi seversen sev, ondan ayrılacaksın. İstedığın şekilde amel et, ne amel işlersen onun karşılığını bulacaksın. Ne kadar yaşarsan yaşa, sonunda öleceksin» (518) buyurmadı mı?

Vay sana ey nefis, dünya zevklerine iltifat edip onlarla ünsiyyet eden, sonunda ölüm yakalayıp onlardan ayırdığı vakit, hasretinin daha çok olacağını bilmiyor musun? Bilmiyerek öldürücü zehiri azık aldığını düşünmüyor musun? Geçmişlere bir göz gezdirip yüksek inşaatlar yaptıktan sonra onları nasıl terkederek gittiklerini, Allahu Teâlâ servetlerini onların düşmanlarına nasıl verdiğini görmüyor musun? Onların, yiyemeyeceklerini topladıklarını, oturmayacakları meskenleri yaptıklarını, ulaşamayacakları şeyleri umduklarını bilmiyor musun? Her biri göklere doğru yükselmiş inşaatlar yaptığı hâlde varacağı, yer altındaki bir çukur değil mi? Bundan daha büyük ahmaklık olur mu? Yakında³ göç edeceği dünyasını imâr ederken, kesin olarak varacağı âhiretini tahrip edip yikması akıl kârı mıdır? Bu gibi ahmakların, ahmaklığına müsâade etmekten utanmaz mısın?

Kabûl edelim ki sen bizâtihi⁴ bu işlere akıl erdiremiyor, ancak başkalarına uyabiliyorsun. O hâlde sana düşen vazife, dünyaya dalan bu gibilerle, Hakîmler, âlimler ve peygamberlerin akıllarını mukayese ederek daha akıllı olanlara uymak değil midir?

Ey nefis, şâyân-ı hayret hâlin, şiddetli cehâletin ve açık bir azgınlığın vardır, sana şaşarım. Açık ve meydanda olan bu durumları nasıl görmemezlikten gelirsin. Belki mevki sevgisi seni sarhoş etti de bunları anlayamaz hâle getirdi. Düşünmez misin, mevki demek, bâzı kimselerin gönüllerini kendine çekmek demektir. Sen, bâzı kimseleri bırak da, bütün dünya halkının senin karşında eğildiklerini kabûl et. Yâni böyle olsa bile elli yıl sonra ne sen ve ne de sana eğilenlerden kimse kalmayacak-

(518) Hadis, metin olarak yukarda geçmiştir.

tır. Hattâ geçmiş hükümdarlarda olduğu gibi, zaman gelecek, tamamen unutulacak, adın, sanın bile anılmayacaktır. Nitekim âyet-i celîle'de:

«هَلْ تَحْسِرُ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا» «Şimdi onlar-

dan hiçbirini duyuyor veya hiç bir ses işitiyor musun?» (19 - Meryem: 98) buyurulmuştur.

Daha ebedî kalacak olanı, yakında yok olacak şey ile nasıl değişirsin? Bir hükümdar olup, bir millet sana râm olduğu ve işlerin tamamen düzenli gittiği sırada durum böyle iken, ya gerileyip, komşularının ve hattâ aile efradının bile sana itâat etmiyeceği ve seni dinlemeyecekleri zamanda durumun ne olacak? Bunu da düşün. Şâyet basiret körlüğü ve âhirete olan cehâletin sebebiyle dünyayı terkedemiyorsan, hiç olmazsa dünyalık peşinde gezen arkadaşlarına bakarak ondan nefret etmelisin. İnsan, dünyalık için çalışan hasîs kimselere bu husustaki yorgunluğa ve sür'atle yok olacağına bakarak dünyalıktan nefret eder. Onun çoğu dahi seni terkececeği hâlde sana ne oluyor ki, sen zerresinden bile ayrılmıyorsun. Memleketinde senin kat kat fevkinde ve senden çok daha üstün bir hayat seviyesi geçiren Yahudi ve Mecusiler varken sen nesine ferahlanıyorsun? Bu gibi sefihlerin bile seni geçtikleri dünya, kahrolsun. Ne câhil ve ne âdi görüşe sâhibsin ki, ebedî olarak Allah'ın civarında kalacak mukarrebler, siddıklar ve nebîlerle olmaktan yüz çevirirsin de, kısa bir süre de olsa bu gibi sefihlerin ardında ayak takımı olmağı kabûl edersin. Dünya ve âhiretin hüsranda kalmasından ne büyük hasret içinde kalacaksın.

Yazıklar olsun sana ey nefis, acele et, ölüm yaklaştı, helâke yöneldin, korkutulan zaman geliyor. Sen öldükten sonra kılmadığın namazları kim kılacak ve tutmadığın oruçları kim tutup Rabbini senden râzı edecek?

Vay sana ey nefis, günlerin azaldı. Sermayeni bugünlerde te'min edeceksin. Geri kalan günlerinde boşa geçirdiğin günler için ağlasan, kendin için yine bir eksikliktir. Ya geride kalan günlerini de eskisi gibi kaybeder ve âdetin üzerinde israf edersen hâlin nice olur? Ey nefis, ölümün seni beklediğini, varacağın yerin mezar, yatağının toprak, arkadaşlarının kurt ve böcekler olacağını ve büyük mahşer gününün önünde bulunduğunu bilmiyor musun? Ey nefis, ölüm askerlerinin kapıda beklemekte olup seni almadan gitmiyeceklerini düşünmüyor musun? Ey nefis, ölümlerin, bir saat olsun bile dünyaya geri dönmeyi temenni ettiklerini, eğer imkân olsa bir saat geri dönüp hiç olmazsa iman ederek geri dönmeleri için bütün dünyayı vermeğe hâzır olduklarını bilmiyor musun? Hâlbuki onların temenni edip bulamadıkları imkânlar bugün senin elindedir. Sen onları nasıl gafletle geçirirsin?

Ey nefis, sana vay olsun, dışardan insanlara karşı süslenirken, iç-

1-BİLGİSİZLİK 2-BİLGİSİZ 3-YAKINLAŞMIŞLAR 4-İSTEK
5-HABERSİZ, DİKKATSİZ

den Allah ile mübârezeye kalkışırsın. Acaba insanlardan utanırken Allah'tan utanmıyor musun? Yazık sana, rezâletlerle yoğrulup dururken insanlara fazîletleri nasıl emredersin? İnsanları Allah'a dâvet ederken, sen, Allah'tan kaçarsın. İnsanlara Allah'ı hatırlatırken, sen Allah'ı unutursun. Günahkârın, cîfeden daha pis koktuğunu ve pisliğin başkasını temizlemeyeceğini bilmiyor musun? Böyle iken sen, pis pis koktuğun hâlde başkasını temizlemeğe nasıl cesûret edersin?

Yazıklar olsun sana ey nefis, eğer sen kendini olduğun gibi bilseydin, insanların başına gelen felâketlere kendinin sebep olduğundan korkardın.

Vay sana ey nefis, kendini İblis'e merkeb yaptın, biner ve istediği tarafa götürür. Seni dâima emrinde taşır. Bununla beraber ameline de mağrur olursun. O amel ki, ona karıştırdığın âfâtler, yaptığın ameli karşılarsa yine kârlı çıkarsın. Allahu Teâlâ ikiyüz bin yıllık amelinden sonra bir hatâsından sebep İblis'i tîl'in ettiği ve yine bir zelləsi sebebiyle Âdem'i Cennet'ten çıkardığı hâlde, sen bu kadar çok kusurların ve günahların karşısında o karışık amellerine nasıl mağrur olursun?

Vay sana ey nefis, ne çok aldanmışsın, yazıklar olsun sana ne utanmaz yaratıksın? Yuh sana, ne câhil ve ne cür'etkârsın, yazık sana, nice bağlantılar yaptın ve bozdun, nice muâhedelerde bulundun ve gâdrettin?

Ey nefis, sana çok yazıklar olsun, bütün bu hatâlarınla beraber sanki hiç ölmeyecekmiş gibi, hâlâ dünyalık peşinde dolaşır ve onu îmar ile meşgul olursun. Şu mezarlıkta yatanları görmez misin? Onlar da nice servetler topladı, nice sağlam inşaatlar yaptı, nice boş emeller peşinde koştu. Nihâyet topladıkları dağıldı, yaptıkları yıkıldı, emelleri boşa çıktı ve kendileri toprak altına geçtiler.

Yazıklar olsun sana ey nefis, hiç onlara bakmaz ve onlardan ders almaz mısın? Yoksa onlar gittilerse sen, dünyada ebedî kalacağını mı sanırsın? Heyhât, çok boş bir kuruntu. Aslında sen annenin rahminden düştüğün andan beri ömrünü tüketmekte. İstedığın köşkü kur, âkıbet varacağın, topraktır. Can boğaza gelip, asık suratlı, siyah renkli ve azâb ile müjdeleyici melek karşına çıkacağı günden korkmaz mısın? O zamanki pişmanlığın sana fayda verir mi? O zamanki ağlamana acıyan bulunur mu?

Ey nefis, asıl şaşılacak şey, bu perişan durumunla bir de akıllı ve basîret sâhibi olduğunı iddia etmendin. Her gün malının artmasına sevinmeyi bir akıllılık sanırsın da ömrünün eksilmekte olduğuna aldırmaz etmezsin. Ömür eksilirken malın artmasında ne kâr vardır?

Yazıklar olsun sana, âhiret sana yaklaşırken sen ondan uzaklaşmak istersin. Ondandır yüz çevirirsin. Dünyaya yönelirsin, hâlbuki dünya senden vaz geçmektedir. Nice kimseler vardır ki, umdukları yarınları kavuşamamış ve niceleri var ki, içinde bulundukları günlerini tamamlayamamışlardır. Sen bütün bunları konu komşularında görmekte. Ölüm ânındaki

hasretlerini gözünle gördüğün hâlde hâlâ eski tutum ve davranışlarından vaz geçmezsin. Allahu Teâlâ'nın herkesi küçük-büyük, gizli ve âşikâre bütün yaptıklarından sorumlu tutacağı günden kork. Hangi bedenle Allah'ın huzurunda duracağını ve hangi dil ile cevap vereceğini düşün. Vereceğin cevapları hâtırla. Cevapların doğruluk derecesini hesaba koy. Hiç olmazsa geride kalan sayılı günlerini ebedî hayatın için harca. Amelden düşmeden önce amel et. Zorunlu olarak dünyadan çıkarılmadan önce, hürriyetin elinde iken dünyadan çekil. Dünya yeşilliklerine aldanma. Nice sevinenler aldanmış ve nice aldanmışlar vardır ki, bundan haberleri yoktur. Yazıklar olsun o kimseye ki veyli hak ettiği hâlde onu bilmeden güler, sevinir, oynar ve eğlenir de, yer içer. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'in hükmüne göre Cehennem'in yakacağı olma durumundadır. Ey nefis, dünyaya ibretle bak. Dünyalık için zarurî olarak çalış, ihtiyarınla onu terk et. Âhirete yönel. Verilen nimetin şükrünü edâ etmeden fazlasını isteyenlerden, kendisi çekinmeyip başkasını çekinmeye davet edenlerden olma. İyi bil ki, dinin ivâzi, imânın bedeli ve cismin hâlefi yoktur. Kim ki gecesini gece, gündüzünü gündüz yapıp keyfine bakmak isterse, o gece ve gündüz ile geçip gider.

Ey nefis, bu va'ziardan ders al. Bu öğütleri kabûl et. Zira va'z ve nasihattan îrâz eden, Cehennem'e razı olur demektir. Ne oluyor, seni bu öğütlere ve bu nasihatlere kulak asmış görmüyorum. Şâyet kalbinin katılığı, bu mev'izeleri dinlemene engel oluyorsa, gece namazına devâm et, kâfi gelmezse, gündüzleri de oruç tut. Şâyet bunlarla da başarıya ulaşamazsan, insanlar arasına fazla karışıp çok konuşma, akrobalarınla ilgilen, onlara ve öksüzlere yardım et. Şâyet bütün bunların neticesinde hâlâ eski hâlinde ısrar edersen, iyi bil ki kalbin Allah tarafından mühürlenmiş, günah zulmetleri kalbinin iç ve dışını kaplamıştır. Artık Cehennem'e hazırlanmaktan başka çâren kalmamıştır. Allahu Teâlâ Cennet'i ve Cehennem'i yarattığı gibi onlara girecekleri de yaratmıştır. Herkes, niçin yaratılmışsa ancak ona muvaffak olur. Şâyet bu va'z u nasihat sana kâr etmiyorsa, artık kendinden ümidi kes. Hâlbuki ümidi kesmek, küfre varan en büyük günahlardandır. Bundan Allah'a sığınırız. Bunun için ümitsizliğe düşmene de imkân yok. Ümide de imkânın yok, çünkü bütün hayır kapuları üzerine kapanmıştır. Bu durum da aldanmaktan başka bir şey değildir. Şimdi düşün, karşılaştığın bu korkunç manzara önünde hiç vicdanın sızlamıyor mu? Kendi perişan durumuna acıyarak gözün yaşarmıyor mu? Şâyet hakikaten bu acıklı durumundan elem duyuyor ve gözün yaşıyorsa, unutma ki, bu yaşlar da rahmet deryasından gelir. Böylece yine bir ümit ışığı sana açılmıştır. Ağlamana devâm et ve Erhamü'r-Râhiminden yardım dile. Keremlilerin en keremlisi olan Allahu Teâlâ'ya kendinden şikâyetle bulun, devamlı yardım taleb et. Bu istekten sakın usanma. Umulur ki Allahu Teâlâ senin bu peşiran durumuna acır sana merhamet ve yardım eder. Zira senin felâketin, büyük, karşılaştığın belâ korkunçtur. Bu hâle devâmın uzadı, hile yolların kesildi. Artık bahâne kapuları sana kapanmış oldu. Senin sığınıp yalvaracağın ve varıp daya-

1-BEDEL 2-NAMİZED 3-NASIHAT 4-YÜZ GEVİRME 5-ÖĞÜT
6-YETERLİ 7-İZDİRAB

nacağın tek kapu, Mevlâ'nın rahmet kapusudur. O kapuya dayan, fer-yâd ü figan et; cehâlet ve günahlarının büyüklüğü nisbetinde hûşû' içinde O'na yalvar. Zîra O, zillet içinde yalvaranlara rahmet, ısrarla isteyenlere yardım eder ve darda kalmışların davetine icâbet eder.

Sen artık darda kaldın ve O'nun rahmetine muhtaç oldun. Bütün yollar senin için daraldı ve çıkılacak kapular kapandı. Çarelerin de kesildi. Artık öğütler sana fayda vermez, kınama ve tekdirler seni vaz geçirmez oldu. Fakat kendisinden istemekte bulunduğun zât, kerem sâhibidir, cömerddir, acır, rahmeti geniştir. Afvı, herkese ve her günâhkâra şâmildir. Bunun için, «Ey merhametlilerin en merhametlisi, ve ey Rahmân ve Rahîm, ey Halîm ve ey Azîm ve ey keremi yüce olan Allah'ım, ben kusurlarında ısrar eden bir günâhkâr, yola gelmeyen bir cür'etkâr, isyandan utanmayan bir suçlu olarak Senin huzuruna geldim. Burası, miskinlerin, yoksul ve mahrumların zayıf ve hakirlerin, gark olup helâk olanların makamıdır. Bana tezd⁵den yardım ve inâyetini yetiştir. Bu sıkıntıdan beni kurtar. Rahmetinin te'sirini üzerimde göster. Afv u mağfiretinin ferahlığını bana tattır. Senin koruma kuvvetini bana nasîb et. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım» diye duâ et. Çünkü Âdem aleyhisselâm da böyle yalvarmıştı. Vehb b. Münebbih anlatıyor: «Âdem aleyhisselâm Cennet'ten yere indirildiği vakit, bir hafta gözünün yaşı dinmedi. Yedinci gün mahzun, mükedder, başı eğik bir hâlde iken Allahu Teâlâ ona tecellî ederek :

— Nedir bu sende gördüğüm çırpınma? diye sordu. Âdem de:

— Ey Rabbim, biliyorsun felâketim büyük, günâhım beni kuşattı da istirahatı sonra melekût âleminde çıkarıldım. Âfiyetten sonra mihnet ve meşakkat diyarına indirildim. Bu durumda günahlarıma nasıl ağlamayayım? dedi. Allahu Teâlâ:

— Ey Âdem, Ben seni kendim için tercih etmedim mi ve ben seni Cennet'ime yerleştirmedim mi? Kerâmetimle seni tahsis etmedim mi? Azâbımla seni korkutmadım mı? Kendi kudret elimle seni yaratmadım mı. Benim indimde malûm olan ruhdan sana üflemedim mi? Melekleri sana secde ettirmedim mi? Bütün bunların karşısında emrime isyân ettin. Bana verdiğin sözde durmadın da nihâyet gâdabıma uğradın. İzzet ve Celâlim hakkı için yeryüzü insanla dolu olsa, bana devamlı ibâdet ettikleri hâlde sonunda isyân etseler hepsini Cehennem'in derekesine indiririm, buyurdu. Bunun üzerine Âdem Aleyhisselâm üç yüz yıl ağladı.

Abdullah el-Becelî çok ağlardı. Geceleri, «İlâhî, ben, ömrü uzadıkça günahı çoğalan bir insanım. Ben, her ne zaman bir günahı terketmek istersem hemen başka bir şehvet karşıma çıkar. Vay sana ki günahının biri kurumadan diğerini yaparsın. Varacağı yer Cehennem ise vay sana. Tokmaklar başına inecekse vay sana, dileklerin yerine gelmezse vay sana» der ve ağlardı.

Mansûr b. Ammâr, Kûfe'de bir gece bir âbidin şöyle duâ ettiğini duydum:

«Ey Rabbim, izzet ve celâlin hakkı için, isyan ederken Sana muhalefeti kasdetmedim. İsyan ettiğim vakit Sana karşı câhil ve ukûbetine hâzırlanmak için sana isyan etmedim. Senin nazarını istihfaf ederek günah işlemedim. Fakat nefsim beni aldattı, şekaavetim de buna yardımcı oldu. Senin, benim kusurlarımı gizlemen, beni aldattı da cehâletim sebebiyle Sana isyan ettim ve işimle muhalefette bulundum. Şimdi senin azâbindan, beni Senden kim kurtaracak? Rahmetini benden kesersen bana kim yardım edecek? Yârin, günâhı olmayanlara, «Geçin!», günâhı olanlara da, «Durunuz!» dendiği vakit hangi yüz ile Senin huzuruna çıkacak ve acaba şu iki fırkadan hangisi ile beraber olacağım? Vaylar olsun bana ki, ömrüm uzadıkça günahlarım çoğalıyor, ne zaman tevbe edecek ve ne zaman Sana yöneleceğim? Ve ne zaman Rabbimden utanacağım?

İşte, eskilerin, Mevlâlarından münâcâtlarında tâkib ettikleri yol bu idi. Nefislerini de böyle itâb ederlerdi. Maksadları, Allahu Teâlâ'nın rızasına ulaşmak idi. Kim ki kendini itâb etmez ve münâcâtını ihmâl ederse, nefesine riâyet etmiyor, demektir. Bu gibilerden, Allahu Teâlâ'nın râzı olmayacağından korkulur.

*

7 3
Muhâsebe ve Murâkabe kitâbı burada tamâm oldu. Allah'ın izniyle bunu teşekkür kitâbı tâkib edecektir.

Allah'a hamd eder, Resûl-i Ekrem'ine salât u selâm ederim.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitab: 8'in sonu)

-
- 1-BİLGİSİZ
 - 2-CEZALAR
 - 3-KÜÇÜMSEME
 - 4-BELAYA UĞRAMA
 - 5-BİLGİSİZLİK
 - 6-AZARLAMA
 - 7-HESAPLAMA
 - 8-KONTROL

İhyâu 'Ulumi'd-Din (Cilt: 4)

Rub'u'l-Münciyat

DOKUZUNCU KİTAB

KİTÂBU'L-FİKR

(TEFEKKÜR KİTÂBI)

(MUKADDİME VE DÖRT BEYANDAN MÜTEŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : TEFEKKÜRÜN FAZİLETİ. 762-765
- 2 nci BEYÂN : FİKRİN HAKİKATİ VE MEYVELERİ. 766-768
- 3 üncü BEYÂN : FİKRİN MECRALARI. 768-778
- 4 üncü BEYÂN : ALLAH'IN YARATIKLARI ÜZERİNDE DÜŞÜNMENİN
KEYFİYYETİ. 778-798

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

*Hamd, Allah'a mahsustur (O'na hamd ederim). O, Allah ki, iz-
zetinin sonu ve gelecekteki galebesi için bir hudud tâyin etmemiştir.
O'nun sonu yoktur. O, Allah ki, vehimler O'nun azametini anlamağa
yükselememiş; fehimler, anlayış ve idrâkler O'nun küñhüne varama-
mışlardır. O'nun Kibriyâlığını düşünenlerin gönüllerini hayretlere garke
etmiştir. Gönüller O'nu anlamak istedikleri vakit, O'nun Celâlinin nâ-
ru onları kahretmiş ve bu hakikate erememişlerdir. Ümitsizlik içinde
geri dönen gönüllere de Arş'ın perdelerinden sabır, sabır diye nidâ
edilmiş ve ümidini kesme, denilmiştir. Sonra da kulluk zilletinde te-
fekürünü idâre et, zîra sen Rubûbiyyetin Celâli hakkında ne kadar
düşünsen, O'nun bir zerresine bile erişemezsin. Şâyet kendi vasıfların-
daki düşüncenin ardında başka bir şey aramak istersen devamlı olarak
ve birbirini tâkib etmek üzere Allahu Teâlâ'nın sana verdiği nimetlere
bak, onları düşün ve bu nîmetlerden her biri için ayrı ayrı şükret. Al-
lahu Teâlâ'nın mahlûkatı yaratmadan önce hakkında takdir ettiği mu-
kadderât deryâsı üzerinde düşün. Hayır, şer, kâr, zarar, zorluk, kolay-
lık, kurtuluş ve hüsrân, doğrultup kırmak, dürüp yaymak, iman ve
küfür, ikrar ve inkâr gibi âlemlere ifâze ettiği hususları düşün. Yâni
Allahu Teâlâ'nın sıfat ve ef'âli üzerinde düşün ve O'nun azametini
anla. Şâyet ef'âlinden zâtına geçmek ve zâtını anlamak istersen, işte
o zaman zor bir işe girişmiş olur ve vüs'atinin dışına çıkmış olmakla
nefsine eziyyet etmiş olursun. Zîra O'nun zâtını anlamak şöyle dur-
sun, daha nurlarının tecellisinin başlangıcında bile akıllar hayrete
düşmüş ve mecburî olarak izi üzerine geri dönmek zorunda kalmıştır.*

*Salât u selâm, her ne kadar bu unvânı iftihar vesilesi yapmadı ise
de, gerçekde Âdem evlâdının seyyidi ve efendisi olan Hz. Muhammed'e
olsun. O salât ki, kıyâmette yine bizim için azık olacaktır. Yine sa-
lât u selâm, her biri din uskunda yıldızlar gibi parlayan ve müslüman-
ların öncüsü olan âl ve ashâbı üzerine olsun.*

1- KAVRAMA

2- ÖZÜ, ASLI

3- KADER, ALIN YAZISI

4- KABUL

7- GENİŞLİK

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; bir saat tefekkürün, bir yıllık ibâdetten hayırlı olduğu sünnette beyan buyurulmuş, düşünce ve ibret nazarı hususunda Allahu Teâlâ'nın kitâbında teşvikler olmuştur. Nurlanmanın anahtarı ve basiret sâhibi olmanın başlangıcının, tefekkür olduğunda şübhe yoktur. İlim, mârifet ve anlayışlar, tefekkür sayesinde elde edilir. İnsanların çoğu, tefekkürün fazilet ve önemini bildikleri hâlde hakikat ve neticelerini, kaynak ve yolunu bulamadı. Nasıl, neyi, niçin tefekkür edeceğini ve tefekkürden maksadın ne olduğunu, onun bizâtihi tefekkür, yoksa tefekkürün neticeleri mi olduğunu bilemediler. Şâyet tefekkürden maksadın, onun meyveleri ise o meyveler nerede? İlim midir, âlim midir, yoksa bunların tümü müdür? Bunu anlayamadılar. Bütün bunları anlamak cidden önemlidir. Bunun için biz, önce tefekkürün faziletini, sonra hakikat ve meyvelerini, sonra da tefekkürün yol ve toplantı yerlerini Allah'ın izniyle anlatalım.

1 inci BEYÂN : TEFEKKÜRÜN FAZİLETİ

Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'in müteaddit âyetlerinde tefekkür ve düşünceyi emretmiş ve bir âyette onu överek şöyle buyurmuştur:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

«Onlar, ayakta iken, otururken, yanları üstünde yatarken, Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: «Rabbimiz, sen boşuna yaratmadın» derler» (3 - Al-i İmran: 191). Abdullah İbn Abbâs (R.A.) anlatıyor: «Bir cemâat, Allahu Teâlâ'nın zâtı üzerinde tefekküre başlamış. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ فَإِنَّكُمْ لَنْ تَقْدَرُوا قَدْرَهُ

«Allah'ın yaratıkları üzerinde düşünün, zâtı hakkında düşünmeyin. Zira siz O'nun kadrini takdir edemez, O'nu anlamağa güç yetiremezsiniz» (519) buyurdu

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir gün ashâbının bir toplantısına gitti. Onları düşünür vaziyette gördü. Kendilerine niçin konuşmadıklarını sordu. Onlar da Allahu Teâlâ'nın yaratıkları üzerinde düşünüyoruz, dediler. Resûl-i Ekrem:

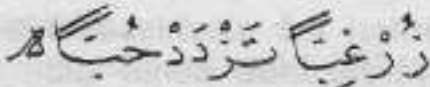
(519) Ebû Nuaym «Hilye»'de merfu' olarak; İsfahânî «Tergib ve Terhib»'de başka yoldan daha kuvvetli sened ile; Taberânî «Evsat»'ında ve Beyhakî «Şuabü'l-İman»'ında İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

4-KENDİLİĞİNDEN 1- ÇEŞİTLİ

«İşte böyle, Allah'ın zâtında değil, yaratıkları üzerinde düşünün. Zira güneşin battığı yerde beyaz bir memleket vardır. Beyazlığı nûru ve nûru da aklıdır. Orada Allahu Teâlâ'nın öyle yaratıkları vardır ki, onlar bir an Allah'a isyân etmezler. «Onların şeytanları yok mu?» sorusuna onlar, şeytanın yaratıldığını dahi bilmezler. «Onlar Âdem'in evlâtlarından mıdır?» sorusuna da onlar, Âdem'in yaratıldığını dahi bilmezler» buyurmuştur.

Atâ anlatıyor: «Bir gün ben ve Ubeyd b. Umeyr, Hz. Aîşe'yi ziyârete gittik. O da perde arkasından bizimle konuşuyordu. Bir ara Ubeyd'e:

— Niçin bizi ziyârete gelmiyorsun? diye sordu. Ubeyd de, Resûl-i

Ekrem'in: «Ara sıra ziyâret et ki muhabbe-

tin artsın» (520) buyurduğunu okudu, ve devamla:

— Resûl-i Ekrem'den gördüğün şâyân-ı hayret bir şeyden haber ver, dedi. Hz. Aîşe ağlayarak söze başladı ve:

— Zâten onun her hâli şâyân-ı hayret idi, dedikten sonra şöyle devam etti:

— Sıra bende olduğu bir gece Resûl-i Ekrem yatağıma girdi. Vücu-du vücuduma temas ettikten sonra:

— **Müsâade et de Rabbime ibâdet edeyim**, buyurdu. Ve suyun başına giderek abdestini aldı. Göz yaşları içinde namaza başladı. Yaşları sakallarını ve secde yerini ıslatmıştı. Sonra yan üstü yaslandı ve Bilâl, sabah ezânı için gelinceye kadar öyle kaldı. Hz. Bilâl gelince, onun bu ağlar hâlini görünce:

— Allahu Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamış değil mi? Nedir bu durumun? diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «Yazıklar olsun sana ey Bilâl, nasıl ağlamayayım ki, Allahu Teâlâ: «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sâhiblerine şübhesiz deliller vardır» (3 - Âl-i İmran: 190) âyet-i celi-le'sini bana indirdi. Veyl o kimseye ki, bu âyeti okur da bunun üzerinde düşünmez» (521) buyurdu, dedi.

Evzâi'ye:

— Bu âyetler üzerinde tefekkürün gayesi nedir? diye sorduklarında, o:

— Okuyup anlamaktır, diye cevap vermiştir. Muhammed b. Vâsi' diyor: «Ebû Zer'in (R.A.) ölümünden sonra Basra'lı zâtın biri, Ebû Zer'in (R.A.) annesini ziyârete giderek, ona oğlunun ibâdetinden sordu. Kadın da: «Bütün gün evin bir köşesinde oturur ve tefekkür ederdi» dedi.

(520) Abdullah İbn Selâm'ın rivâyetinin bir bölümünde anlatılmıştır.

(521) Sabır ve Şükür kitabında geçmiştir. İbn Hibban'ın «Sahih»inde Abdülmelik b. Süleyman'dan, o da Atâ'dan rivâyet etmiştir.

1-MÜNÂSİB

2-VÂY

3-MAKSAD

Hasan-ı Basrî de: «Bir saat tefekkür, bir gece ibâdetinden hayırlıdır» demiştir.

Fudayl da: «Tefekkür, senin aynandır; iyilik ve kötülüklerini sana gösterir» demiştir.

İbrâhim b. Edhem'e :

— Ne çok düşünüyorsun? diye sorduklarında, o :

— Aklın iyiliğidir, dedi.

Süfyan b. Uyeyne, «Çoğunlukla Şâirin :

«İnsân, düşünce sâhibi olursa, her şeyden bir ders alır» sözünü söyler dururdu.

Tâvus'un anlattığına göre, Havârileri İsâ aleyhisselâm'a :

— Ey Allah'ın ruhu, şu anda yeryüzünde senin gibi, başka birisi var mıdır? diye sormuşlar, o da :

— Evet, sözü zikir, sükûtu fikir ve bakışı ibret olanlar benim gibidirler, dedi.

Hasan-ı Basrî de: «Sözü hikmet olmayan adamın konuştukları lâğiv, tefekkür etmeyenin sükûtu sehiv, ibret nazarı ile bakmayanın bakışları şehivdir» dedi.

Allahu Teâlâ'nın :

سَاَصْرِفُ عَنْ آيَاتِ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

«Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları, âyetlerimizden yüz çevirteceğim» (7 - A'raf: 146) buyurduğu âyetinin tefsirinde; «bu gibilerin gönüllerini benim azametim hakkındaki tefekkürden alıkoyarım» demişlerdir.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem : «Gözlerinize ibâdetten nasiblerini verin» buyurdu. Onlar nedir diye sormaları üzerine» Resûl-i Ekrem: «Kur'ân-ı Kerim'e bakmak sûretiyle âyetleri üzerinde düşünmek ve onlardan ders almaktır» buyurdu.

Lukman, tek başına oturur ve uzun uzun düşünürdü. Dostları kendisine uğrar ve :

— Yalnız niye oturuyorsun, toplum arasına karışıp onlarla kaynaşsan daha iyi olmaz mı? demeleri üzerine, Lukman :

— Yalnızlık, düşünce için daha uygundur. Düşünce ve tefekkür insânı Cennet yoluna ulaştırır, derdi.

Vehb b. Münebbih anlatıyor: «Çok düşünen mutlak sûrette bilgili olur. Bilgili olan da mutlak sûrette amel eder.»

Ömer b. Abdülâziz de: «Allahu Teâlâ'nın nimetleri üzerinde düşünmek, en makbûl ibâdetlerdendir» dedi.

Abdullah b. El-Mübârek, bir gün tefekkür içinde gördüğü Sehl'e :

— Nereye vardın? diye sordu. Sehl :

— Sırat'a vardım, dedi.

Biş'r anlatıyor: «Eğer insanlar, Allahu Teâlâ'nın azameti hususunda düşünseler, O'na isyan etmezlerdi.

İbn Abbas (R.A.) da : «Tefekkür ile kılınan kısa iki rek'at namaz, huzursuz yapılan bir gece ibâdetinden hayırlıdır» dedi.

Ebû Şureyh yolda giderken baş örtüsünü yüzüne alarak ağlamağa başladı. Sebebini soranlara, ömrünün azaldığını, amelinin azlığını ve ecelinin yaklaştığını düşünerek ağladığını söyledi. Ebû Süleyman ed-Dârânî de: «Gözünüzle ağlamağı ve kalbinizle düşünmeğı âdet hâline getirin» demiştir.

Yine Ebû Süleyman: «Dünyalığı düşünmek, âhirete perde ve velâyet sâhibleri için bir ukûbettir. Âhireti düşünmek ise hikmeti doğurur ve kalbi uyarır» demiştir.

Hâtem-i Esamm: «İbretle bakmaktan ilim, zikirden sevgi, tefekkürden korku artar» demiştir.

İbn Abbâs (R.A.): «Hayrı düşünmek, hayra dâvet eder. Kötülüğe ne² dâmet, onu terketmeğe dâvet eder» demiştir.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ indirdiği kitablardan birisinde: «Ben, her hikmet sâhibinin sözünü kabûl etmem; onun himmet ve arzûsuna bakarım. Şâyet hikmet ve arzûsu bana ise, onun sükûtunu tefekkür, sözünü hamd olarak kabûl ederim» buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî: «Akıl sâhibleri zikir ile fikre, fikir ile de zikre döne döne kalblerini dile getirir ve hikmetle konuşmağa başlarlar» demiştir.

İshak b. Half anlatıyor: «Dâvud-ı Tâi: «Ay aydınlık bir gecede yüksek bir yerde oturarak göklerin esrarı hakkında düşünür ve göklere bakarak ağlıyordu. Ağlaya ağlaya komşularından birinin evine gitti. Ev sâhibi, hırsız geldi korkusu ile uykudan uyanarak kılıcına sarılır. Dâvud'u görünce kılıcını yerine kor ve: «Seni o yüksekte atan kimdir?» diye sorar. O da: «Bilmiyorum» der.

Cüneyd-i Bağdâdî de: «Meclislerin en şereflişi, tevhid sahasında düşünenlerin arasında bulunup, mârifet havasını teneffüs etmek, meveddet deryâsından muhabbet bardağını içmek ve hüsn-i zann ile Allahu Teâlâya bakmak gaâyesini güden meclislerdir. Bu gibi sohbetlerde bulunup bu gibi zevkli şerbetler içenlere müjdeler olsun» dedi.

İmâm-ı Şâfiî de: «Söze sükûtta ve hüküm çıkarmağa da tefekkürden yardım isteyin» demiştir. Yine: «Eşyayı görebilmek için, ona doğru bakış, aldanmaktan kurtuluştur. Re'y ve görüşde azim, tefrit ve pişmanlıktan selâmettir. Düşünce ve tefekkür, doğru görüş ve zekâyı açar, Hakimlerle istişare, huzuru ve basîret kuvvetini sağlar. Azmetmeden düşün. Hücum etmeden neticeyi hesabla. İşe başlamadan istişare et» dedi. Yine İmâm: «Fazîletler dördtür. Birincisi, hikmet; bunu ayakta tutan tefekkürdür. kincisi iffettir; bunun kıvamı da şehvettir. Üçüncüsü kuvvettir; bunun kıvamı da gadabdır. Dördüncüsü de adâlettir. Bunu ayakta tutan da itidal ve nefis kuvvetidir» dedi.

İşte fikir hakkında âlimlerin sözleri bunlardır. Hiç biri fikrin hakikatini ve yollarını anlatmağa baş vurmadı.

1-CEZALAR

6-HAKSAD

2-PİŞMANLIK

7-GAZAB

3-YÜKSELME İSTEĞİ

4-SEVGİ

5-GÜZEL İYİ

2 nci BEYÂN: FİKRİN HAKİKATİ VE MEYVELERİ

Bilmiş ol ki; fikrin mânası, neticede üçüncü mârifeti elde etmek için iki mârifeti bir arada hazırlayıp toplamaktır. Meselâ, âhiretin daha hayırlı ve daha çok tercihe şâyân olduğunu bildiği hâlde dünyaya meyledip onu âhirete tercih edenin iki yolu vardır. Birincisi, âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu başkalarından duymak sûretiyle işin içine nüfuz etmeden onları tasdik, onlara meyletmek ve onların sözlerine güvenmekle âhireti tercihi gerektiren amellerde bulunmaktır ki, buna mârifet değil, taklid derler.

İkinci yol, bâkî olanı fânî üzerine tercih etmenin daha hayırlı olduğunu ve âhiretin ise bâkî olduğunu bilmektir. İşte bu iki mârifetten üçüncü bir mârifet doğar. O da âhireti tercihin daha hayırlı olmasını bilmektir. Demek ki son mârifet, ancak ilk iki mârifet sayesinde elde edilir. Son mârifete ulaşabilmek için ilk iki mârifeti kalbde hâzırlamağa da tefekkür, itibar, tezekkür, nazar, teemmül ve tedebbür adı verilir. Tedebbür, tefekkür ve teemmül, sözleri başka ve mânaları bir olan müteradif sözlerdir ki, iyice düşünüp taşınmak demektir. Fakat tezekkür, itibar ve nazar sözleri her ne kadar müsemma itibarıyla bir iseler de mânaları ayrıdır. Nitekim sârim, muhenned ve seyf, her ne kadar bir şey hakkındayken söylenirse de itibarları muhteliftir. Hepsisi kılıcın vasıflarıdır. Kılıca sârim denmesi, kesiciliği bakımındandır. Muhenned sözü de, yapıldığı Hindistan'a nisbetle ona delâlet eder. Seyf ise mutlak olarak yâni ne yeri ve ne de kesiciliği nazara alınmadan mutlak sûrette kılıca delâlet ediyor. İtibar, ibret ve ders alma da böyledir. Yâni üçüncü mârifeti elde edebilmek için evvelki iki bilgiyi hazırlamaktır. Şâyet ilk iki mârifetten üçüncüye geçemez ve neticeye ulaşamazsa, buna itibar ve ibret alma değil, tezekkür denir. Buna nazar ve tefekkür denmesi, üçüncü mârifeti araması bakımındandır. Üçüncü mârifeti aramayan kimseye nâzır ve düşünür denmez. Her mütefekkir, mütezekkirdir, fakat her mütezekkirdir, mütefekkir değildir. Tefekkür olan her yerde tezekkür de var fakat tezekkür olan her yerde tefekkür olmayabilir. Tezekkürün faydası kalbde yerleşip oradan silinmemeleri için mârifetleri hâtırlamaktır. Tefekkürün faydası da bilgiyi çoğaltıp mevcut olmayan üçüncü mârifeti elde etmektir. İşte tezekkür ile tefekkür arasındaki fark budur. Mârifetler gönülde toplanıp özel bir şekilde yerleştirildikten sonra, bunlardan üçüncü bir mârifet doğar. Demek ki mârifet, mârifetin neticesidir. Bunlar böyle uzar gider ve birbirini izlerler. Tefekkür devam eder, mârifetler de durmadan çoğalır. Mârifet, bir mâni veya ölümle sona erer. Bu da ilimleri istismara muktadir olup tefekkür yoluna girebilenlere mahsustur. Çoğunluğun, bilginin fazlasından mahrûmiyetleri, ana sermayeyi kaybetmiş olmalarındandır. O sermaye de ilimleri doğuran mârifetlerdir. Çünkü sermayesiz kazanç olmaz. Bâzan sermaye varken ticaret işini beceremediği için artıramıyanlar da olur. Bunun gibi bu hususda gerekli ilmin ana sermayesi

1-BENZETME 2-EBEDİ 3-ZİKRETMEK 4-ETRAFLICA DÜŞÜNMEK
5-TEDBİRLİ OLMAK 6-BİRBİRİNE BAĞLI 7-ISIMLENDİRİLEN 8-KESİCİ
9-KESKİN HİND KILIÇI 10-KILIÇ 11-DÜŞÜNEN 12-İŞLETMEK
13-BECERİKLİ

olan mârifetlere sâhib olup da bu mârifetleri eşlendirip bunlardan döl almayanlar da olur.

Bu mârifetleri kullanmanın yolu, bâzan Allahu Teâlâ'nın, fitrî olarak gönüllerde yerleştirdiği, bir nûr ile olur ki, çoğunluk böyledir. Aynı zamanda bâzan mütefekkirin mârifetleri bulunduğu gibi, bunların ürünlerini de alır, fakat, mahsûlün nasıl meydana geldiğini bilemez. İrâdede tâbir san'atına mümaresesi az olduğu için bunları ifâde edemez. Çoğunluk, âhireti tercihin daha hayırlı olduğunu kesin olarak bilir fakat bu mârifetinin sebebinden kendisine sorulsa açıklamasını yapamaz. Hâlbuki bu mârifet daha önceki iki mârifetten, yâni âhiretin bâkî olduğunu, bâkîyi fânî üzerine tercih etmek gerektiğini bilmekten doğar.

Tefekkürün genel mahsûlü de ilim, hâl ve amellerdir. Amma özel mahsûlü ilimdir. Evet, kalbde ilim meydana gelince, kalbin hâli değişir. Kalbin tutumu değişince, âzaların amelleri de değişir. Yâni amel hâle, hâl ilme, ilim de tefekküre bağlıdır. Demek oluyor ki bütün iyiliklerin başı ve başlangıcı tefekkürdür. İşte tefekkürün, faziletini burası sana açıkça hatırlatmaktadır. Tefekkür, zikir ve tezekkürden de hayırlıdır. Zira fikir, zikirdir. Aynı zamanda zikirden de fazladır. Kalbin zikri, âzaların amelinden hayırlıdır. Hattâ amelin şerefi, zikir ve tezekkür sayesinde. Fikir, zikrin de üstünde olduğuna göre, bütün amellerden üstündür. Bunun için bir saat tefekkür, zikir ve tezekkürden de hayırlıdır. Sevilmeyen şeylerden sevilen şeylere, dünya hırs ve tama'ından zühd ve kanâate inşânı iten kuvvetin de tefekkür olduğu söylenir. Müşâhede ve takvâyı da ihdâs eden kuvvetin zikir olduğu söylenir. Bunun için Allahu Teâlâ :

لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثْ لَهُمْ ذِكْرًا

«Belki sakınırlar, yahut onla-

ra ibret verir» (20 - Tâ Hâ: 113) buyurmuştur.

Şâyet fikir ile hâlin değişmesini anlamak istersen, bunun misâli, yukarıda anlattığımız âhiret işidir. Zira fikir, âhiretin tercihe şâyân olduğunu bize bildiriyor. Bu mârifet, gönlümüzde kesinlikle yerleştikten sonra, daha önce dünyaya meyleden gönüller, dünyadan yüz çevirip âhirete yönelmeğe başlar. İşte, hâli değiştirmekten maksadımız budur. Bu mârifetten önce gönül, âhiretten nefret ediyor ve dünyaya meylediyordu. Bu mârifetten sonra kalbin hâli değişir. İrâde ve rağbeti değişir. İrâdenin değişmesi âzalar üzerinde etkisini gösterir de dünyadan vaz geçerek âhiret için çalışır ki, burada beş derece vardır :

Birincisi, tezekkürdür. Yâni iki mârifeti kalbde hazırlamaktır.

İkincisi, tefekkürdür. Yâni bu iki mârifetten maksad olan üçüncü mârifeti aramaktır.

Üçüncüsü, aranan üçüncü mârifetin meydana gelip kalbin onunla aydınlanmasıdır.

Dördüncüsü, bu üçüncü mârifet sayesinde kalbin tutumunun değişmesidir.

1-YAVRU, tum.

6-ORTAYA KOYMA

2-İFADE, SÖZ

7-UYGUN

3-ÜSTADLIK

4-AÇ GÖZLÜLÜK

5-BÜTÜN GÜNAHLARDAN

Beşincisi, kalbin yeni tutum ve davranışına göre âzaların ona hizmet etmesidir. Karanlıkta iken demiri taşa vurmakla meydana gelen ışıktan ortalığın aydınlanması ve daha önce görmeyen gözlerin görmesiyle beraber âzaların harekete geçmesi gibi, mârifet nûrunun çakmağı da fıkirdir. Taş ile demir bir araya getirildiği ve özel bir şekilde demir çakmak taşına vurulup ondan ateş çıkarıldığı gibi, iki mârifet de özel şekilde yerleştirildiği vakit çakmaktan çıkan ışık ile göz, durumunu değiştirip, görür hâle geldiği gibi, kalb de bu iki mârifetten hâsıl olan nur sebebiyle durumunu değiştirir. Sonra da çakmaktan çıkan ışığı gözün görmesiyle âzaların harekete geçmesi gibi, kalbin yeni hâline uygun olarak âzalar da harekete geçer ve ona göre amel ederler.

Demek ki, fikrin meyvesi, ilim ve hâldir. İlimin nihâyeti olmadığı gibi, kalbe yönelmesi düşünülen amelleri saymak da mümkün değildir. Bunun için bir mürid, tefekkürün çeşit ve mecralarını saymağa kalkışmak ve ne için tefekkür ettiğini söylemek isterse, buna gücü yetmez. Zira fikrin mecraları sayılamıyacak kadar çok ve semereleri sonsuzdur. Evet biz, dinî amellerin önemlilerine ve sâliklerin makamları olan hâllere izafetle bunların mecralarını zabtetmeğe gayret edeceğiz. Aynı zamanda bu icmalî bir zabittir. Zira tafsîlâtına girmek, bütün amelleri açıklamayı gerektirir. Bu kitapların hepsi birbirini açıklamak ve şerh etmek gibidir. Çünkü bu, öyle amelleri içine alır ki, o amellerin hepsi özel fikirlerden meydana gelir. Biz bunların ortalamlarına işâret edelim ki, fikrin mecralarına vukuf hâsıl olsun.

3 üncü BEYÂN : FIKRİN MECRALARI

Bilmiş ol ki; fikir, bâzan din ile ilgili hususlarda, bâzan da dinî olmayan hususlarda cereyan eder. Bizim maksadımız, din ile ilgili olan mecralarındadır. Dinden maksadımız da kul ile Rabbisi arasındaki muâmeledir. Kulun bütün düşünce ve fikirleri kendisi, sıfat ve hâlleri, yâhut mâbudu, mâbudunun sıfat ve hâlleri ile ilgilidir. Bu iki kısmın dışına çıkmasına imkân yoktur. Kulun kendisi ile ilgili olan fikirleri, ya Allah katında sevimli olan veya sevimli olmayan şeyler olur. Zâten bu iki kısmın dışında fikre ihtiyaç yoktur. Allahu Teâlâ ile ilgili olan fikrine gelince; bu da ya Allahu Teâlâ'nın Zât, Sıfât ve Esmâ-i Husnâ'sında düşünmek, ya da Ef'âlinde, mülk ve melekûtunda, yer ve göklerinde ve bunların arasındaki şeylerde düşünmekle ilgili olur.

Fikir ve düşüncenin bu kısımlara inhisarını şu misâl ile açıklayabiliriz. Şöyle ki; Allah'a doğru yol alan ve O'na ulaşmayı arzû edenlerin hâli, âşıkların hâline benzer. Şimdi, şaşkın şaşkın dolaşan âşıkı ele alalım.

Şübhesiz âşıkın bütün düşüncesi, mâşuku ve kendisidir. Mâşukunu düşünürken, onu düşünmek ve görmekten zevk almak için, ya onun zâtındaki güzellikleri düşünür, ya da sevgi ve zevkini artırmak için onun iyi huy ve vasıflarına delâlet eden güzel işlerini düşünür. Kendi kendini

düşünmesine gelince; bu da ya onlardan sıyrılmak için sevgilisinin gözünden kendisini düşüren vasıfları düşünür, ya da onlarla vasıflanmak için, kendisini sevgilisine yaklaştıracak vasıfları düşünür. Bunlardan başka şeyleri düşünürse, bu düşünce ile aşk hududunu aşmış olur ki bu, aşkda noksanlıktır. Zira tam mânâsıyla aşk, âşıkın gönlünde başkasına yer bırakmayandır. İşte, Allah'ı seven kimsenin de böyle olması lâzımdır. Onun bütün düşünce ve görüşleri mahbubunu aşmamalıdır. Yukarıda anlattığımız dört şey'i düşünmekle meşgul olan kimse, muhabbetin muktezâsı dışına çıkmamış olur.

BİRİNCİ KISIM

Şimdi birinci kısmı ele alalım; bu da kendi vasıf ve işlerini düşünmektir. İşte bu kitaptan maksud olan muâmele ilmi ile ilgili olanı da bu kısımdır. Diğer bölüm, mükâşefe ilmi ile ilgilidir. Sonra kişinin, Allah katında sevilen veya sevilmiyen işleri ikiye ayrılır. Bunların birisi, âzaların işi olan isyan ve itâat olmak üzere zâhir; diğeri de, mahall-i kalb olan müncliyât ve mühlîkât vasıfları olarak bâtına ayrılır. Bu bâtını kısmı, Rub'u'l-Müncliyât ve Mühlîkât bölümlerinde anlatılmıştır. Tâat ve mâsiyetlerde ayrı ayrı yedi âzaya bölünen ile savaş alanından kaçmak, anaya babaya isyan ve harâm olan meskenlerde oturmak gibi bütün âzalarla yapılmak üzere ikiye bölünür. Bunların her birinde üç hususda düşünmek vâcibdir.

Birincisi, Allah katında mekrûh olup olmadığını araştırmaktır. Öyle mekruhlar vardır ki, bunlar önemli incelemelerden sonra anlaşılır.

İkincisi, mekruh olduğu anlaşıldıktan sonra bundan kaçınmanın çârelerini araştırmaktır.

Üçüncüsü, bu mekruh ile bu anda meşgul mudur ki, onu şimdi terk etmesini, yoksa ileride onunla karşılaşmak ihtimali olduğundan, ona göre tedbir almasını mı düşünmektir.

Sevimli olan kısımların her biri de aynı şekilde bu bölümlere ayrılır. Bunların hepsini bir araya toplayınca yüzün üstünde düşünce yolları açılır. Kul, ya bunların hepsini veya bir kısmını düşünmeğe bırakılmıştır. Bunların her birini teker-teker açıklamak, lâfı çok uzatır. Fakat aslında bunlar tâat, mâsiyet, mühlîkât ve müncliyât vasıfları olmak üzere dörde inhisâr eder. Bunların her nev'ine bir misâl verelim ki, mürid, diğerlerini de bunlara kıyâs ederek fikir kapusu kendisine açılmış ve yolu genişlemiş olsun.

1. Birinci nevi, isyandır. İsan oğluna yakışan ve yaraşan, her gün sabahleyin yedi âzası üzerinde geniş bir şekilde araştırma yapmak ve sonra tüm bedeni üzerinde düşünmektir. Şâyet şu anda beden ve âzalarından biri bir günah işlemekte ise, onu hemen terketmeli, dünden işlenmiş bir günâhı varsa, pişman olup ondan tevbe etmeli, şâyet gelecekte böyle bir günah işleme ihtimali varsa ondan korunup uzaklaşmak için gerekli tedbirleri almalıdır.

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 49

1-GEREKLİ 3-GİZLİN ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA
2-MAKSAD 4-YER 5-KURTARICILAR 6-HELAK EDENLER
7-ISYAN 8-HÂSROLUNMA

Meselâ, önce dilini ele almalı; dilinin, yalan, iftira, gıybet, alay etme, kendini övme, düşmanlık, şakacılık, boş sözlere dalmak ve benzeri kusurları olabileceğini ve bunların Allah katında çirkin davranışlar olduğunu düşünmeli, bunlar hakkında Kur'an ve sünnetin vâidlerini hâtırlamalı, sonra kendisinin farkında bile olmıyarak bu vartalara nasıl düşebileceğini, bunlardan korunma çârelerinin ancak insanlardan uzaklaşmak veya kötü sözleri önleyici sâlih ve müttakî kimselerle düşüp kalkmakla mümkün olabileceğini bilmeli ve böyle davranmalı; şâyet buna imkânı yoksa, ağzında taş saklamalı ve o taş, bu durumları kendisine hâtırlatmalıdır. İşte dilinde isyandan kurtuluş çâreleri böyledir.

Sonra₂ kulağını ele almalı; onunla gıybet, yalan, boş söz, eğlence, çalgı ve bid'at sözleri dinleyebileceğini düşünmeli ve bu gibi sesleri Ahmed, Mehmed, Ali, Veli₃ gibi adamlardan duyabileceğini düşünerek, ya uzaklaşmak veya nehy-i münker etmek sûretiyle onlardan sakınmalıdır.

Dil ve kulağı hakkında böyle davrandıktan sonra midasını ele almaktadır. Midede isyan, yeyip içmekle olur. Ya helâlından çok yer; bu ise Allah katında mekruhtur. Çünkü Allah'ın düşmânı olan şeytânın silâhı sayılan şehveti kuvvetlendirir. Yahut isyan, haram veyahut da şübhelî lokma yemekle olur. Yemesinin, giymesinin, meskeninin ve kazancının nereden geldiğine bakmalı, helâl, haram veya şübhelî olup olmadığını araştırmalıdır. Sonra da haramdan kaçınmanın çârelerini araştırmalı ve haram lokma ile yapılan ibâdetlerin kabûl olmayacağını, ibâdetlerin esasının helâl lokma olduğunu ve içinde haram olarak bir kuruş bulunan para ile alınan elbise ile kılınan namazın kabûl olmayacağını kesinlikle bilmelidir. Nitekim haberde böyle vârid olmuştur.

İşte, bütün âzalarında böyle düşünmelidir. Tefekkür ile bu hâllere gerçek mârifet hâsıl olunca, o zaman bütün gün âzalarını bunlardan korumakla meşgul olabilir.

2. **İkinci nevi**, tâattır. Önce üzerine borç olan farzlara bakmalı, onları vaktinde ve noksansız olarak yerine getirip getirmediğini, nâfilelerle onların noksanlarını tamamlayıp tamamlamadığını araştırmalıdır. Sonra teker teker âzalarını ele almalı ve meselâ, gözü ele alarak; gözün, yer ve göklere ibret nazarı ile bakmak, tâatte kullanmak, Kur'an ve sünnete bakmak için yaratıldığını bilmeli ve, «Bunlara gücüm yettiği hâlde gözümü niçin bunlarda kullanmıyorum?» demeli ve aynı zamanda, falan âbide saygı ile bakıp onun gönlüne neş'eyi; falan fâsika da hakaret gözü ile bakıp onu mâsiyetten men'etmeği yapabilirken niçin böyle yapmıyorum? demelidir.

Bunun gibi, kulağını da ele alarak; hayrette kalan ve yardım isteyenlerin sözlerini, hikmet ve ilim sözlerini, Kur'an ve zikir seslerini dinlemeğe muktêdir iken niçin böyle yapmıyorum? Allahu Teâlâ bana kulak nîmetini verirken böylece bu nîmetin şükrünü yerine getirmemi benden istedi. Bu nîmeti yerinde kullanmamakla niçin küfrân-ı nîmet ediyorum? demelidir.

1-VAD, BİLDİRME 2-DİNDE YENİ ÇIKAN BATIL 3-YASAK
4-İSYAN 5-KUVVETLİ 6-HÜRMETSİZLİK

Dilinde de böyle düşünmeli; okumak, okutmak, va'z u nasihat, iyilerin kalbinde sevilme, yoksulların hâlerinden sormak, iyilerin gönlünü almak ve onları sevindirmek gibi sözlerde bulunmak imkânım varken niçin böyle yapmayayım? Hâlbuki güzel söz, insan için sadakadır, demelidir.

Bunun gibi, serveti üzerinde de düşünmelidir; «Şu mala ihtiyacım yok, onu tasadduk edebilirim. Muhtaç olursam da Allah bana benzerini verir. Şu anda muhtaç isem de daha çok muhtaç olanı tercih etmemde alacağım sevaba daha çok ihtiyacım vardır» demeli ve infak etmelidir. Bütün âzası, bedeni ve malı üzerinde böyle düşünmelidir. Hepsisiyle Allah'a ibâdet imkânları vardır. Düşünce ve tefekkür ile mümkün olan tâat yollarını bunlardan araştırmalıdır.

3. Üçüncü nevi, kalbden gelen tehlikeli sıfatlardır. 3. Rub'u'l-Mühlikât bölümünden bunları da öğrenmeli ki, bunlar, şehvet, gâdab, cimrilik, kibir, uşub, riya, hased, kötû sanı, gaflet, gurur ve benzerleridir. Kalbini araştırmalı; bu hastalıklardan uzak olduğunu sanırsa onu denemek için düşünmelidir. Zîra nefis, daima iyiliği va'deder, amma sözünde de durmaz. Meselâ, kibirli olmayıp tevâzu' sâhibi olduğunu iddia ederse, sırtına odun yükünü vurup evine getirmekle kendisini denesin. Nitekim eskiler böyle yaparlardı. Halim olduğunu iddia ederse, başkasının kendisini kızdırdığı vakit, yumuşak davranıp davranamayacağını denesin. Diğer vasıflarda da kendisini böyle denemeye tâbi tutsun.

Bu, kötü vasıflarla mevsuf olup olmadığını denemektir. Bunların alâmetlerini 3. Rub'u'l-Mühlikât bölümünde anlattık. 10. Alâmetler bunların varlığına delâlet ederse, o zaman bu vasıfları takbih edecek çareleri araştırmalı ve bunların kaynağının cehâlet, gaflet ve tabiat alçaklığı olduğunu bilmelidir. Meselâ, kendi amelini beğendiği vakit, düşünmeli ve demelidir ki; «Bana bu âza ve imkânları veren ve beni bu irâdeye sâhib kılan O'dur. Kendi kendini ayakta bile tutamayan bir insan olarak nasıl amelimi begenebilirim?» demelidir.

Kibir hastalığını kendisinde bulduğu vakit, bunu ahmaklığına vererek, «Sen ne diye böbürleniyorsun? Hâlbuki büyük, Allah katında büyük olmandır. Bu da öldükten sonra belli eder. Şu anda kâfir gördüğümüz nice kimseler vardır ki mü'min olarak ölebilir; nice mü'minler de vardır ki kâfir olarak ölürler. Böylece kibrin ahmaklıktan gelen tehlikeli bir hastalık olduğunu bildiği vakit, tevâzu' edenler gibi olmağa çalışmakla kibri ni izâlâye gayret etmelidir.

Fazla yemek iştiağını kendisinde bulduğu vakitte, bunun hayvan işi olduğunu düşünmeli, çok yemek ve çok münâsebetin bir kemâl sayılması gerekirse, bunların da ilim ve kudret gibi, Allah ve meleklerde bulunması gerektiğini bilmeli ve aynı zamanda bunlar hayvanların vasıfları oldukları için bunlara düşkün olanlarda da hayvanlık tarafının gâlib olduğunu anlamalıdır. Gâdab sıfatında da böyle düşünmeli ve sonra tedâvi çârelerini araştırmalıdır ki, bütün bunları bu kitaplarda anlattık. Tefekkür yolunun genişletilmesini arzu eden, bu kitablara okumalıdır.

1-ALLAH RIZASI İÇİN SADAKA VERME

2-HELAK EDENLER 3-GAZAB 12-HABERSİZ

4-HASIS 5-KENDİNİ BÜYÜK GÖRME 13-GİDERME

6-BENZER 7-ALÇAK GÖNÜLLÜ 14-ARZU

8-VASIFLANAN 9-İŞARE

10-KÖTÜ GÖRME 11-BULGUSİZLİK

4. Dördüncü nevi, müniciyâttır. O da tevbe, günahlara nedâmet, belâya sabır, nîmete şükür, korku ve ümid, zâhidlik, tâatte ihlâs ve sadâkat, Allah'a sevgi ve saygı, kazâsına rızâ, ona ıstıyak ve O'na karşı huşû' ve tevâzu'dur. Bunların hepsini bu dördüncü bölümde anlattık. Hattâ yalnız anlatmakla kalmadık, sebep ve belirtilerini de gösterdik. İnsan her gün kalbini yoklamalı ve kendisini Allah'a yaklaştıracak olan bu vasıflardan hangisinin kalbinde olduğunu araştırmalıdır. Bunlardan birisine ihtiyacı olduğu vakit, bunları ilimlerin, ilimleri de tefekkürlerin meydana getireceğini bilmelidir.

Meselâ, tevbe ve nedâmet hâllerini elde etmeği dilediği vakit, önce günahlarını araştırsın, bunlar üzerinde düşünsün, onları bir raya toplasın ve bunları içinden büyütsün. Bunlar için va'dedilen şiddetli azabları düşünsün, Allah'ın gâdabına uğrayacağını hâtırlasın ki, bu düşünceler sayesinde yaptıklarına pişman olur.

Kalbinde şükür hâlini te'min etmeği murâd ettiği vakit, Allahu Teâlâ'nın kendisine olan lûtuflar ve ihsanlarını ve buna karşı kusurlarını nasıl gizlediğini düşünsün.

Muhabbet ve şevki, murâd ettiği vakitte, Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Cemâlini, Azamet ve Kibriyâlığını düşünsün. Bu da, onun akıllara durgunluk verecek hikmetli işleri ve Sun'-î bedii üzerinde düşünmekle mümkündür. Nitekim fikir bölümünün bir bendinde buna işâret edeceğiz.

Hâvf ve korku hâlinde olmasını murâd ettiği vakit, sırası ile önce zâhirî ve bâtinî günahlarına, sonra ölüm hâline, teker teker hepsinden sorulacağına, kabir azâbına, kabrin kurt, yılan ve akreplerine, sûr'a üfürüldüğü anın dehşetine, bütün mahlûkat arasında mahşerin şiddetine, hesabdaki zorluğa, iğneden ipliğe her şeyden sorulacağına, sırat'ın incelik ve keskinliğine, soldan gidip Cehennem'li veya sağdan gidip Cennet'li olacağına baksın ve bunları düşünerek korku hâli kendisinde uyan-sın. Sonra Cehennem'i ve onun tabakalarını gözünün önünde canlandır-sın. Oradaki çeşitli azablarla çirkin suratlı zebânîleri ve Cehennem'lilerin, yanıp eridikçe yeniden vücut bulacaklarını, çıkmak istedikçe çıkamıyacaklarını, daha uzaktan hırçın ve korkunç gürültüsünü duyacaklarını ve bu gibi hâlleri tefekkür ederek korksunlar.

Ümid hâlini celbetmek istediği vakit, Cennet'e, Cennet'in her çeşit nîmetlerine, ağaç ve sularına, hurî ve gılmanlarına, ardı arası gelmeyen ve sonu olmayan nîmetlerine bakarak ümid tarafını takviye etsin.

Sevilen hâlleri elde etmek ilmi, kendisiyle istenen veya mezmum olan vasıflardan uzaklaşmak için fikir ve düşünce yolu, böyle gider. Bunların herbirerleri için müstakil bir kitab ayırdık. Onları okumak fikrin tafsilâtına yardımcı olur. Bunların hepsini bir arada bulmak istersek, mâna-sı üzerinde düşünerek okunan Kur'an-ı Kerim'den daha iyisini bulamayız. O kitab, bütün bu hâl ve makamları içinde toplar. Âlemlere şifa, oradadır. Hâvf, re'ca, sabır, şükür, muhabbet, şevk ve diğer hâller orada açıklanmıştır. Kötü sıfatlardan men'etmek de oradadır. Kula yakışan onu

1-KURTARICILAR 2-PİŞMANLIK 3-DOĞRULUK 4-HASRET
5-UTANMA KORKMA VE ÜRPERME 6-KUDRET 7-GÜZEL ESERLER
8-KORKU 9-DELİKANLI 10-KUVVETLENDİRME 11-KÖTÜ 12-ÜMİD

okumak ve tefekkürü gerektiren âyetleri, geldiği vakit, hattâ yüz kere de olsa onu tekrar etmektir. Tefekkür ve tedebbür ile okunan bir âyet, tefekkürsüz yapılan bir hatimden daha makbûldür. Bir gece de olsa bile bir âyet üzerinde düşünmelidir. Çünkü Kur'an'ın her harfinin² altında binlerce esrar saklıdır. Bunlara ancak, doğru amelden sonra sâfi kalb ile yapılan ince düşünce ile erilebilir. Resûl-i Ekrem'in haberlerini mü-tâlea da böyledir. Zira³ ona Cevâmiu'l-kelim denmiş ve bu imkân verilmiştir. Onun sözleri vécizdir. Kısa olmakla beraber, mânaları geniştir. Onun her sözü hikmet deryâlarından bir deryâdır. Eğer gerçek bir âlim, gerçek şekilde onun sözleri üzerinde düşünebilme imkânına sâhib olsa ömrü boyunca onun bir sözünden baş kaldıramazdı. Teker teker⁴ âyet ve hadisleri açıklamak, işi çok uzatır. Sen, Resûl-i Ekrem'in: «Rûhu'l-Kudûs kalbime üfledi ki, amel et, onunla cezalanacaksın (mükâfat ve mucâzâ⁵ tın amelîne bağlıdır)» buyurduğuna bir bak. Bu cümleler, geçmiş ve gelecek hükümleri içine almaktadır. Düşünmek isteyenler için bu cümleler, ömür boyun düşünmek için kâfidir. Zira⁶ bunların mânalarını anlasalar ve kalblerine yerleştirseler, o gönülleri istilâ eder ve dünyayı düşünmekten alıkordu. İşte muâmele ilminde, sevilen ve sevilmeyen kulun sıfatlarında düşünme yolları bunlardır. İlk âhiret yolcusunun tamamen vakitlerini bu düşünceler içinde değerlendirip kalbi güzel vasıf, sevilen ahlâk ve şerefli makamlarla tâmir etmek, bâtın ve zâhirini kötû hâllerden temizlemek⁷ ve aynı zamanda bunlar diğer ibâdetlerden efdâl olmakla beraber, gayenin yalnız bu kadar olmadığını, sade bunlarla meşgul olanların siddıkların istekleri olan, Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Cemâlinde mahrum kalacaklarını bilmektir. Ve aynı zamanda yine onların istekleri olan, kalblerini yalnız Allah ile meşgul olup, Allah'ın Zât, Sıfât ve Cemâli karşısında kendilerini, hâl, makam ve vasıflarını unutup yalnız sevdikleri Allah ile meşgul olmak isteklerinden de mahrum kalır. Onlar, sevdiklerine ulaşan âşıklar gibidir. Sevgilisine kavuşan âşık, kendini unutup yalnız sevgilisi ile meşgul olduğu gibi, siddıklar da Allah'a karşı böyledir. Bu visâl, âşıkların en üstün ve en son zevkidir.

Bizim anlattıklarımıza gelince; bunlar, bu mertebelere ulaşabilmek için bâtını imar kâbilindendirler. Ömrü boyunca nefsini ıslâh ile meşgul olursa, daha Allah'a yaklaşmakla ne zaman zevklenecek? Bunun için Havvâs bir def'a çöllerde dolaşırken Hüseyin Mansûr ile karşılaşır. Hüseyin, nereye gittiğini kendisinden sorar. O da: «Tevekkül hâlimi düzeltmek için çöllerde dolaşıyorum» deyince, Hüseyin, «Yazıklar olsun, bâtını düzeltmek için ömrünü tükettin. Daha tevhidde yok olmak nerede kaldı?» dedi.

Vâhid-i Hakikî'de yok olmak, tâliblerin son maksadı ve siddıkların nimetlerinin⁸ nihâyetidir. Tehlikeli olan⁹ sıfatlardan uzaklaşmak için, nihâta iddetten kurtulmağa benzer. Münciyât, diğer tâat ve ibâdetlerle meşgul olmak da kadının cehiz hazırlığına benzer. Kadının boyanıp süslenmesi de, kocasının huzuruna çıkmak için bir hazırlıktır. Ömrü boyunca yalnız bu işlerle meşgul olursa, sevgilisine ulaşamaz.

- 1-TEDBİRLİ OLMA 3-KELİMESİ KISA MANASI GENİŞ
2-TEMİZ 4-CEBRAİL 5-CEZALAR 6-YETERLİ
7-HÜKMÜ ALTINA ALMA 8-PAZİLETLİ 9-MAKSAD
10-KAVUŞMA 11-TAMİR 12-GİBİ, MÜMKÜN 13-BEKLEME MÜDDETİ
14-KURTARICILAR

Meclis ve muhabbet adamlarından isen dinin yollarını da bu şekilde anlamam lâzımdır.

Şâyet, kötü bir köle gibi, yalnız dayak korkusu veya para karşılığı çalışan bir kimse isen, o zaman amellerin ile, ancak zâhiri bedenini yormuş olursun. Çünkü seninle kalbin arasında kesif bir perde vardır. Amellerin hakkını vermekle Cennet ehlinden olursan da sohbet ehlinden olamazsın.

Kul² ile Rabbisi arasında cereyan eden muâmele ilmindeki tefekkürün mecâlini bildinse, bunu her gün sabah - akşam âdet hâline getirmen ve seni Allah'tan uzaklaştıracak nefsinden ve Allah'a yaklaştıracak hâllerden bir an bile gaflet etmemen gerekir. Hattâ her âhiret yolcusunun bir defterinin bulunması, mün-ci-yât ve mühlikât vasıflarını, tâat ve mâsiyetlerini oraya yazması, her gün⁴ defteri açıp oraya bakması ve buna göre kendini ayarlaması gerekir. Mühlikâtta yalnız on şey'e bakması da kâfidir. Şâyet bunlardan selâmet bulmuşsa diğerlerinden de selâmet bulmuş sayılır. Bu on şey de cimrilik, böbürlenmek, kendini beğenmek, gösteriş, çekememezlik, fazla hiddet, öburluk, etek düşkünlüğü, mal ve mevki sevgileridir. Mün-ci-yâtta da yalnız on şey'e bakması yeterli sayılır. Bunlar: Günahlara nedâmet, belâyâ sabır, kazâyâ rızâ, nîmete şükür, havf ve recâda itidâl, dünyadan i'râz, amelde ihlâs, halk ile iyi geçim, Allah sevgisi ve Allah'a karşı derin saygıdır. İşte bunlar, onu mezmum ve onu da makbûl olmak üzere yirmi haslettir. Bu kötü vasıfların birinden kurtulduğu vakit, onu defterinden silmeli ve bundan kurtulması Allah'ın fazlı ile olduğu için Allah'a şükretmelidir. Bundan sonra diğer dokuzunu ele alarak, teker teker onları da yok edip defterinden silmeğe çalışmalıdır. Mün-ci-yâtı da aynı şekilde ele alarak aynı işlemi yapmalıdır. Meselâ, mün-ci-yâtta tevbe ve nedâmete muktedir olup gereğini yaptığı vakit, onu defterinden silmeli, diğer dokuzunu ele almalı. Böyle böyle hepsinde teker teker başarıya ulaşmağa gayret etmelidir. Âhiret yolcusu bu şekilde çalışmağa muhtaçtır.

Sâlihlerden sayılan insanların çoğunluğuna gelince; onlara lâyük olan da şübheli yemek, çekiştirme, koğuculuk, mücadele, övme, düşmanlarına ve dostlarına karşı aşırı konuşmalar, emr-i mâruf ve nehy-i münkeri terkde yaltakçılık gibi zâhiri günahlar için defter tutmaktır. Çünkü kendisini sâlihlerden sayanların çoğu, bu günahlardan kurtulamamıştır. Azalarını bu gibi günahlardan koruyamayanlar, kalblerini temizlemekle meşgul olamazlar. Her fırkanın daha çok meylettirdiği bir günah vardır. Artık herkes kendini bilir. Kendisinin daha çok temâyül ettiği günah, hangisi ise kendini daha ziyâde o günahdan korumağa çalışmalıdır. Tab'an hoşlanmadığı bir günah ile meşgul olmasına lüzum yoktur. Meselâ, vera' sâhibi bir âlimi ele alalım. Bu âlim için içki, kumar ve benzeri günahlar bahis konusu olmamakla beraber, onun için daha ziyâde korkulan, ders okutmak ve vâ'z etmekle ün almak ve şöhret kazanmak sevdasıdır. Bunu yapan ve bu düşüncede olan âlim, daha büyük bir fitneye düşmüş olur. Bundan ancak siddıklar korunabilir. Şâyet sözü doğru ve gönülle-

- 1-SERT 2-KUVVET 3-HABERSİZ 4-HELAK EDENLER 5-İSYAN
6-YETERLİ 7-HASİS 8-QARINQULU 9-PİŞMANLIK 10-KORKU 11-ÜMİD
12-YÜZ ÇEVİRMEK 13-KÖTÜ 14-BECERİKLI 15-MEYL 16-FAZLA
17-YARATILIŞTAN 18-KORKU, TAKVA 19-NASİHAT

re te'sir ediyorsa, artık kendini beğenmekten ve bu yolda süslenmekten kurtaramaz. İşte bu, mühlikâttandır. Şâyet sözü kabûl ve revâc bulmuyorsa, kabûl edip beğenmeyenlere karşı içinden kin ve nefret duyar. Öyle ki, başka birisinin sözünü reddedenden ziyâde buna kızar. Şeytan kendisini aldatmağa çalışır ve der ki: «Senin bu adama kızman, şahsın için değil, hakkı kabûl etmediği içindir. Şâyet başka bir âlimin gerçek sözünü reddedenle kendisinin gerçek sözünü reddeden arasında bir fark görür ve kendi sözünü reddedene fazla kızarsa, işte o zaman aldanmış ve şeytânın eğlencesi olmuş olur. Aynı zamanda söylediklerinin hüsn-i kabûl görmesine meyleder ve övülmesine sevinir. Reddedilmesine dayanamazsa, o zaman daha da övülmesi için yapmacık hareketlerden, yaldızlı ve parlak cümleler bulmaktan da kendini alamaz. Hâlbuki Allahu Teâlâ böyle tekellüfde bulunanları sevmez. Şeytan burada da kendisini şu şekilde aldatmağa çalışır ve der ki: «Senin böyle süslü cümleler aramağa, ağzını eğip bükmeğe çalışman ve çeşitli jestlerde bulunman, Allah'ın dinini yaymak, hakkı savunmak maksadıyla gönüllere te'sir etmek içindir. Bunda sakıncalı bir taraf yoktur.» Şâyet bulduğu güzel ifadelerle kendi emsâllerinden birisinin övülmesinden ziyâde kendi övülmesine seviniyorsa, işte bu da aldanmıştır. Bu gibiler, dîni neşrediyoruz derken, mevki peşinde dolaşırlar. İçinde bu gibi düşünceler yer alan kimsenin zâhirinde de bunları açığa vurur ve kendisini göstermeğe başlar. Meselâ, faziletine inanarak kendisine daha çok saygı gösteren kimselerle karşılaştığı vakit sevinir. Dast edinmeğe, kendisinden daha liyakatlısı varken kendini tercih edenlere daha da memnun kalır. Hattâ kadınlar gibi birbirini çekememeğe kadar ileri gider. Birisinin talebesi diğer hocayı daha iyi bularak ona gitmesine kızarlar.

Bütün bunlar, kalbde saklı tehlikeli sıfatların belirtileridir. Öteyandan âlim, kurtuluşun bunlarda olduğunu sanır ve helâke sürüklenir. İşte kalbdeki hastalıklar, bu tutum ve davranışlarla açığa çıkar. Görülüyor ki, âlimin fitnesi büyüktür; ya kurtulur, ya da helâk olur. Çoğunlukla helâke gider. Avâmın kurtuluşuna aldanmamalıdır. Çünkü avâmın bâzı hususlarda özür dileme hakkı vardır. Bu kötü vasıfların kendisinde bulunduğunu anlayan kimseye vâcib olan; uzlete çekilmektir. Yalnızlığı tercih edip fetvâ vermekten dahî kaçınmaktır. Sahâbe devrinde Mescid-i Resûl ashâb ile dolu olduğu hâlde her hangi bir fetvâdan herkes kaçınır ve birbirlerine havâle ederlerdi. Nihâyet fetvâyı mecbur kalıp fetvâ veren de, «Keşke ben değil, başkası bu fetvâyı verseydi» derdi. Bu sırada insan şeytanlarından korunmalıdır. Çünkü onlar insânı yakalar ve: «Böyle yapma, şâyet herkes böyle yaparsa, ilim ortadan kalkar» şeklinde konuşmalar yaparlar. Onlara da ki: «İslâm dîni benden müstağnidir. Çünkü benden önce de ayakta idi ve benden sonra da ayaktaadır. Ben ölsem, yine bir şey kaybetmez. Fakat ben kalbimi düzeltmekten müstağni değilim». «Benim okutmamam, ilmin ortadan kalkmasına sebep olur» sözü ise cehâletin tâ kendisidir. Çünkü insanlar ilim öğreniyor diye cezaevinde hapsedilse, kelepçe ve zincire vurulsa ve ateş ile korkutulsalar da

1-HELAK EDENLER 8-İHTİYACSIZ

2-GEÇERLİK 9-BİLGİSİZLİK

3-GÜZEL İYİ

4-SÜSLÜ

5-GÖSTERİŞE KAPILMA

6-BENZER

riyâset ve üstünlük sevgisi onlara zincirleri kırdırıp, duvarları yıktırır ve oradan çıkartarak ilim ile meşgul eder. Şeytan, riyâset sevgisini insanlara aşıladığı müddetçe ilim ortadan kalkmaz. Şeytan da bu vazifesinden kıyâmete kadar vaz geçmez. Hattâ ilim neşri için, âhiretten nasibi olmayan insanlar hazırlar. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ bu dîni öyle bir kavim ile tē'yid eder ki, onların âhiretten nasibi yoktur». Ve: «Allahu Teâlâ bu dîni fâcîr kimselerle de tē'yid eder» buyurmuştur. Âlimin, bu gibi sözlere aldanıp kendini düzeltmeden halk ile meşgul olması uygun olmaz. Çünkü, böyle yapmakla mevki sevgisini kalbinde alevlendirmiş olur. Bu işe nifak tohumunu ekmek demektir. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Suyun bakliyatı yetiştirmesi gibi, mal ve mevki sevgisi de nifakı yetiştirir» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem: «İki aç kurdun saldırdıkları koyun sürüsüne verdikleri zarar, mal ve mevki sevgisinin müslümanın dinine verdiği zarardan daha çok değildir» buyurmuştur.

Mevki sevgisi gönlden ancak uzlet sayesinde sıyrılır. İşte âlim, kalbindeki bu gizli hastalıkları araştırmalı ve kurtuluş çarelerini düşünmelidir. Takvâ sâhibi âlimin başda gelen vazifesi budur.

Bizim gibilere gelince; kıyâmet gününe olan îmânımızı kuvvetlendirme çarelerini düşünüp araştırmaktır. Zîra selef-i sâlihîn bizleri görseler, «Bunlar, âhirete inanmamışlardır» derlerdi. Çünkü bizim amellerimiz Cennet ve Cehennem'e inananın amelleri gibi değildir. Şurası muhakkak ki korkan, korktuğundan kaçır; uman, umduğunu arar. Cehennem'den kaçmak, harâmı, şübheli olan şeyleri ve günahları terketmekle mümkündür. Hâlbuki biz tamamen bunlara eğilmiş ve bunların peşinden sürüklenmekteyiz. Cennet'i aramak da farzlardan sonra nâfileleri çoğaltmakla mümkün iken, biz, nâfileler şöyle dursun farzları bile terkediyoruz. İlimin neticesi olarak bizim elde edebildiğimiz sonuç, dünyaya harîs olmakta insanların bize uymasından başka bir şey değildir. Çünkü avam, eğer dünyalık kötü bir şey olsa, âlimler bunun peşine düşmezlerdi, der ve bizi örnek alırlar. Keşke biz de avam gibi olsak da böyle örnek olmadığımızdan, öldüğümüz vakit günahlarımız da bizimle beraber ölmüş olsaydı. Biraz düşünsek, ne büyük fitne içinde olduğumuzu anlamakta gecikmezdik. Bizi ve bizimle de başkalarını ıslâh etmesini ve ölmeden önce tevbeyle muvaffak kılmasını Allah'tan dileriz. Zîra O, bize in'am eden lütuf ve kerem sâhibidir.

Muâmele ilminde âlim ve sâlihlerin düşünme yolları bunlardır. Bunları te'mîn ettikleri anda nefisleri ile ve nefislerine karşı olan vazifelerini bitirmiş ve bundan sonra Allahu Teâlâ'nın Celâl ve Azametini ve kalb gözü ile O'nu müşâhede zevkine ermek hususlarındaki tefekküre yükselmiş olurlar. Şübhesiz bu, bütün mahlûkattan, kurtarıp mün'ciyât ile muttasıf olduktan sonra tamamlanır. Şâyet bundan önce bunlardan bir eksiklik görülürse, durumu muallal olur ve mânevî zevk gelse de devam etmeden şimşek gibi gelir geçer. Bu tıpkı sevgilisi ile buluştuğu hâlde, elbisesindeki yılan ve akreplerin kendisini rahatsız etmesiyle bu mülâkâtın

1-REİSLİK 2-KUVVETLENDİRME 3-GÜNAHA DALAN 4-İKİ YÜZLÜLÜK
5-PAXLALI 6-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA
7-IHSAN 8-KURTARICILAR 9-VASIFLANMIŞ 10-NOKSAN 11-KAVUŞMA

zevkine varamayan adamın durumuna benzer. Sevgilisi ile mülâkatının zevkine varabilmek için de yılan ve akrepler mesâbesinde olan bu mezum sıfatlardan temizlenmek lâzım gelir. Bunların verdikleri acılar daha çok duyulur ve maddî olan yılan ve akreplerden daha çok zehirli olurlar. İşte, kulun Rabbisi indinde mekruh ve mahbûb olan vasıfları hakkında düşünme yolları için bu kadarı kâfidir.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, Allahu Teâlâ'nın Celâl, Azamet ve kibriyalığı hakkında tefekkürdür ki, bunun da iki makamı vardır:

A) En üstün makam, Allahu Teâlâ'nın zâtında, sıfatında ve isimlerinin mânaları üzerinde tefekkürdür. Allahu Teâlâ'nın yaratıkları üzerinde tefekkür edin, zâtı hakkında tefekkür etmeyin, zira siz O'nu hakkıyla takdir edemezsiniz, buyurmakla bundan men'edilmiştir. Zira akıllar burada şaşırır. Buna ancak sıddıklar dayanabilir. Onlar bile devamlı olarak buna dayanamaz. Esâsen yaratıkların, Allahu Teâlâ'nın zâtına nazarla gözleri, güneşin önünde yarasa'nın gözleri gibidir. Yarasa güneşe bakmadığı için gündüzleri saklanır da geceleri çıkar. Sıddıkların Allah'a nazar etmekteki hâlleri de, insanların güneşe bakması gibidir. İnsan, devamlı olarak güneşe bakmadığı ve şöyet bakarsa gözlerinin bozulacağı gibi, Allahu Teâlâ'nın Zâtına bakmak ve Zâtı üzerinde düşünmek de hayret, dehşet ve akıl durgunluğunu gerektirir. Zira akılların çoğu, buna dayanamaz. Ancak âlimlerin tasrih ettiği az miktarı düşünmekle yetinmelidir. Meselâ, Allahu Teâlâ mekândan münezzehtir. Âlemin içinde olmadığı gibi, dışında da değildir gibi. Bu hususta çokları şaşırdı ve O'nu inkâra kalkıştılar. Hattâ bazıları bundan daha azına da dayanamadılar. Meselâ, Allahu Teâlâ'nın âzaları yok, cisim ve miktardan münezzehtir, dendiği vakitte bile inkârına kalkıştılar. Hattâ bazı ahmaklar, «Bu sözlerinizle Allah'ı değil, Hind karpuzunu anlatmış olursunuz» diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Çünkü bunlara göre ululuk ve azamet âzalardadır. Çünkü insan ancak kendini bilir. Kendini ve kendi gibi olanı yüceltir. Kendi vasıflarına mâlik olmayanlarda yücelik düşünmez. Onun en son anlayabileceği, güzel bir sûreti güzel bir köşk üzerinde oturur ve hizmetçileri etrafında dönüp durur, diye bilmekten ibârettir. İşte Allahu Teâlâ hakkında da bunu düşünebilir ve bundan bir azamet çıkarabilir. Hattâ bir sivrisineği ele alalım. Onun akıllı olup da kendisine, «Seni yaratanın eli, ayağı olmadığı gibi, kanatları da yok» desek, «Benden daha eksik bir kimse Hâlık olabilir mi? diye bunu inkâra kalkışır. 5 6

İşte çoklarının akılları böyledir. İnsan zalûm, cehûl ve münkirdir. Bunun için Allahu Teâlâ peygamberlerden birisine: «Kullanıma benim vasıflarımdan haber verme; beni inkâra kalkıştılar. Ancak onların anlayabilecekleri şeyleri onlara anlat» diye vahyetmiştir.

Allahu Teâlâ'nın Zât ve sıfatına bakmak, bu yönden sakıncalı olduğu için, şer'i'at O'nun Zâtından bahsetmemeye emretti. Bunun için biz de ikinci makama geçelim. 1

B) İkinci makam, O'nun ef'âlinden, kudretinin mecrâsından, acayib sıfatlarından, yaratıkları üzerindeki emr-i³bedî'inden ibârettir. Zira bunlar, O'nun azamet ve kibriyalığına, her türlü noksanlıktan münezze ol-
duğuna, ilim ve hikmetinin kemâline, kudret ve irâdesinin sonsuzluğuna delâlet ederler. Böylece sıfatının eserlerinden sıfatını görmüş olurlar. Çünkü biz, doğrudan doğruya O'nun sıfatına bakamayız; ancak eserle-
rine bakabiliriz. Tıpkı, güneşin gözüne bakamayıp da yeryüzüne çalan güneşe bakmakla güneşin azametini anladığımız gibidir. Esere bakmak, her ne kadar müessirin kendisine bakmak gibi değilse de, yine bir yön-
den müessire delâlet eder. Kâinattaki her zerre, Allah'ın kudretinin ese-
ri ve Zâtının nûrundan bir parçadır. Yokluktan büyük zulmet ve varlıktan daha açık bir nur yoktur. Bütün mevcûdat, O'nun Zâtının nûrundan bir nurdur. Zira eşyanın varlığının kıvamı, O'nun Kayyûm⁷ olan Zâtı ile-
dir. Bu, tıpkı diğer eşyanın nuru, güneşin parlaması ve ziyası ile olduğu gi-
bidir. Güneş doğduğu vakit, ona bir su içinde bakmak mümkündür. Şu, güneşi bakabilecek hâle koymak için bir vâsıta sayılır. İşler de böyledir. Onlar da fâillîlerini göstermek için birer vâsıta-
dır. Bunun için Resûl-i Ekrem: «Allah'ın yaratıkları üzerinde düşünün, Zâtı hakkında düşünmeyin» buyurmuştur.

4 üncü BEYÂN : ALLAH'IN YARATIKLARI ÜZERİNDE DÜŞÜNMENİN KEYFİYETİ

Bilmiş ol⁴ ki; Allahu Teâlâ'nın Zât ve sıfatından başka, her ne varsa hepsi O'nun fi'li ve yaratığıdır. Araz,⁵cevher, sıfat ve mevsûttan her zerrede O'nun hikmet ve kudretine delâlet eden ve onları açığa çıkaran hayret ve dehşet verici hâller vardır. Bunları saymak mümkün değildir. Der-
yalar mürekkebe olsa da bunların onda biri tükenmeden,⁶ deryalar tükenirdi. Fakat diğerlerine bir misâl gibi olmak için biz, mücmel olarak bir kısmına işâret edelim. Buna göre deriz ki:

Yaratıkların bir kısmının aslını bilemediğimiz için, onlar üzerinde te-
tekkür, bizim için mümkün değildir. Nice mevcûdat vardır ki onları biz

bilemeyiz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝

«Allah sizin bilmediğini yaratır» (16 - Nahl: 18), diğer âyette de:

مُبْهَاتٍ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا

لَا تَعْلَمُونَ ۝

1-İŞLER 2-KANAL 3-ACİB EMİRLER 4-KUDRET 5-İŞARE
6-TESİR EDEN 7-İŞIK 8-İŞ GÖREN 9-SIFAT 10-VASIFLANAN
11-MUHTASAR

«Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah münezzehtir» (36 - Yâsin: 36) buyurulmuştur.

Yaratıkların diğer kısmının aslını ve icmâl durumunu biliriz, fakat tafsilâtlarını bilemeyiz. İşte bunların tafsilâtında düşünmek bizim için mümkündür. Bunlar da, gözümüzle görüp anlayabileceğimiz ve göremeyeceğimiz olmak üzere ikiye ayrılır.

Gözümüzle göremediklerimiz melek, cin, şeytan, Arş, Kürs ve benzerleridir. Bunlar üzerinde de düşünme çok zordur. Onun için biz bunları da bırakalım ve en iyi anlayabileceğimiz gözümüzle gördüğümüz varlıklar üzerinde düşünelim. Bunlar da yedi kat gökler, yer ve bunların arasındaki varlıklardır. Gökler, yıldızları ile, güneş ay ve hareketleriyle müşâhede edilir. Yer; dağları, madenleri, ırmakları, denizleri, canlı varlıkları ve bitkileri ile bilinir. Yer ile gök arasındaki boşlukta bulut, yağmur, kar, şimşek, gök gürültüsü, yıldırım ve rüzgârları ile bilinir. İşte, yer, gök ve bunların arasında müşâhede edilenler bunlardır. Bunların herbiri nevilere, nevilere de bölümlere ayrılır. Her bölümden de bir çok sınıflar meydana gelir. Bunların şubelerinin, bölümlerinin, nitelik ve hey'etlerindeki ayrılıkların, zâhir ve bâtin anlamlarının sonu yoktur. Bütün bunlar, düşünce konularıdır. Yer ve göklerde canlı ve cansız ne varsa hepsini hareket ettiren Allahu Teâlâ'dır. Hepsinin hareketinde bir veya bir çok hikmetler vardır. Hepsi Allah'ın vahdâniyyetine, Celâl ve Kimriyâlığına delâlet eden açık âyet ve alâmetlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de bu alâmetler üzerinde düşünmeyi teşvik eden pek çok âyetler vardır.

Bunlardan Bâzıları:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

«Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sâhiblerine şübhesiz deliller vardır» (3 - Âl-i İmran: 190).

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يَقُولَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ اعْلَمُ بِمَا نُرِيدُ

«Göğün ve yerin, buyruğu ile ayakta durması O'nun varlığının alâmetlerindendir» (30 - Rûm: 25)

Şimdi biz bâzı âyetlerde düşünme keyfiyyetini anlatalım.

O'nun kudret ve azametine delâlet eden âyetlerden birisi, nutfeden yaratılmış olan insandır. İnsâna da en yakın olan kendisidir. Allah'ın azametine delâlet eden öyle şâyân-ı hayret hâller kendisinde mevcuttur ki, ömrü boyunca yalnız kendi üzerinde düşünsen, bunların onda birini anlayamazsın. Hâlbuki sen tamamen bundan gaflet içindesin. Ey kendinden

1- DAL

2-AZAMET

3-LAYIK

4-HABERSİZ, DİKKATSİZ

⁻⁴gaafil ve kendine câhil olan insan, bu hâlinle daha sen başkasını anlamağa nasıl heves edersin? Hâlbuki Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, ken-

di üzerinde tefekkürü sana emrederek: وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

«Kendi içinizde Allah'ın varlığına nice deliller vardır, görmez misiniz?» (51 - Zâriyât: 21) buyurmuştur. Nutfeden yaratıldığını da zikretmek üzere:

أَقْتُلِ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ مِنْ أَيْ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ثُمَّ
التَّيْسِيلَ يَسِّرَهُ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا مَاءٌ أَنْشَرَهُ

«Canı çıksın insanın o ne nankördür. Allah onu nereden yaratmış? Onu meniden yaratıp merhalelerden geçirerek ona şekil vermiş; sonra tutacağı yolu kolaylaştırmıştır. Sonra onu öldürür ve kabre koyar» (80 - Abese: 17 - 22). Diğer âyette de:

«Sizi topraktan yaratması, O'nun varlığının belgelerindendir. Sonra hemen birer birer insan olup yeryüzüne yayılırsınız» (30 - Rûm: 20) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ:

الَّذِي أَنْشَأَ مِنْ مَكْنِيٍّ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى

«O, akıtılan bir meni damlası değil miydi? Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti» (75 - Kiyâme: 37, 38). Yine Allahu Teâlâ:

الَّذِي تَخَلَّقَكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ فَجَعَلَنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ

«Sizi bayağı bir sudan yaratıp, onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi?» (77 - Mürselât: 20 - 22). Yine Allahu Teâlâ:

أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

«İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki hemen apaçık bir hasım kesilir» (36 - Yâsîn: 77). Diğer bir âyette de:

«Biz insânı katışık bir

nutfeden yaratmışızdır» (Ed-Dehr: 2). Bir başka âyette de:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً وَفَرَّارٍ مَكِينٍ
ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً

«And olsun ki insânı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu nutfe hâlinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi donmuş kana çevirdi» (23 - Mü'minûn: 12 - 14) buyurulmuştur.

1 Kur'an-ı Kerim'de nutfe kelimesinden tekrar tekrar bahsetmek, onun lâfzını duyurmak için değil, mânasında düşünmek içindir. Şimdi nutfeye bir göz atalım; o, pis bir damla sudur. Eğer kısa bir süre açıkta kalsa kurur, bozulur ve hava olur giderdi. Allahu Teâlâ onu nasıl bel kemiği ile göğüs arasından çıkardı? Nasıl erkek ile dişinin gönüllerine muhabbet vererek onları bir araya topladı? Sonra şehvet ve muhabbet zinciri ile onları çiftleştirdi? Sonra münâsebet hareketiyle erkekten nutfeyi nasıl çıkardı. Sonra damarların derinliklerinden gelen hayız kanını nasıl rahimde topladı? Sonra nutfeden nasıl bir çocuk yarattı? Hayız kanı ile onu içirip nasıl gıdalandırdı? Büyüyüp kemâle erdi. Sonra beyaz ve parlak olan nutfeyi nasıl kızıl kan parçası, sonra da donmuş et parçası yaptı? Sonra bu nutfeyi nasıl kas, damar, et ve kemiklere böldü? Sonra bunlardan nasıl bir şekil meydana getirdi? Başı yuvarlak yaptı. Göz, kulak, burun, ağız ve diğer menfez yollarını nasıl açtı? Sonra el ve ayakları nasıl uzattı ve uçlarını nasıl parmaklara böldü? Sonra kalb, mide, dalak, ciğer, rahim, mesâne ve bağırsaklar gibi iç uzuvlarını nasıl meydana getirdi? Herbirini özel şekil, büyüklük ve vazifede kullandı? Sonra bu âzaların her birini nasıl başka başka maddelerden meydana getirdi? Meselâ, gözü; herbirinin kendine mahsus özel bir vasfı ve şekli bulunan yedi tabakadan meydana getirdi? Şâyet bu tabakalardan birisi olmasa veya bir vasfı kayboldu göz, görmez hâle gelirdi. Eğer bu âzaların yalnız herbirindeki acayip vasıfları ele alıp, anlayıp anlatmağa başlasak ömrümüz buna vefâ vermezdi. Bir kemiği ele alalım: İnce ve yumuşak olan nutfeden böyle sert, katı ve kuvvetli bir madde nasıl meydana geldi? Sonra bedenin ayakta durabilmesi için bedende direk vazifesini ona verdi. Sonra kemikleri muhtelif miktar, şekil ve büyüklükte, küçük, büyük, kısa, uzun, kalın, ince, enli, dar ve içi boş gibi şekillerde yarattı.

İnsan, ya bâzı âzaları veya bütün bedeni ile harekete muhtaç olduğundan vücudu, istediği gibi hareket ettirebilmesi için büyük bir kemik yaratmadı da insanın yaşayışına uygun bulunan pek çok kemikler yarattı. Bu sâyede istediği gibi hareket imkânı buldu. Her kemiğe, istenen harekete uygun şekil verdi. Sonra bunları birbirine yaklaştırdı ve kemiklerden meydana getirdiği kirişlerle onları birbirine bağladı. Sonra kemiğin birisinde çıkıntı ve diğerinde girinti ve boşluklar yarattı. Birbirine uygun olan bu girinti ve çıkıntılarla kemikler yek diğerine müteharrik bir

1-KELİME

2-DELİK

3-SİDİK TORBASİ

4-KİMİLDANAN

vaziyette bağlandı. Bu sâyede insan, istediği parçasını kolaylıkla hareket ettirebildi. Şâyet bu eklemler olmasa, bu iş sağlanamazdı.

Sonra bir de baş kemiğine bak; muhtelif şekil ve sûretlerde ellibeş parça kemiği, bir araya getirmekle ona yuvarlak şekil verdi. Bunların altı tanesi dimağ üstündeki baş kemiği, ondördü üst çene kemiği, ikisi alt çene kemiği, diğerleri de dişlerdir. Dişlerin bir kısmı enlidir, öğütmeye yarar. Bir kısmı da incedir; kesmeğe yarar. Bunlar, azı, ön ve ısırıcı dişleridir. Sonra boynu yarattı ve başı bunun üzerine yerleştirdi. Başın biniti oldu. Bu da içi boş, yuvarlak yedi omur ilikten yaratıldı. Birbirine uymaları için değişik şekillerde yapılmışlardır. Buradaki hilkot hikmetini anlatmak lâfı uzatır. Sonra boynu da insanın sırtına bindirdi. İnsanın sırtını da boyun kökünden bel kemiğine kadar yirmiyedi omur ilikten meydana getirdi. Bel kemiğini de üç muhtelif parçadan yarattı. Bunun altında da kuyruk sokumunu yarattı ki, bu da üç kemikten meydana gelmiştir. Sonra arka kemiklerini göğüs, koltuk, el, kasık, oyluk, baldır, ayak ve parmakların kemiklerine bağladı. Bunları teker teker saymağa lüzum yoktur. Top yekûn insanda ikiyüz kırksekiz kemik vardır ki, eklemlerde kullanılan küçük kemikler bu sayının dışındadır. Bütün bunları bir parça sudan nasıl yarattığını düşün. Biz burada kemikleri sayarken maksadımız onların miktarını bildirmek değildir. Çünkü onlar, insan bedeni ile uğraşan tabiblerin işidir. Maksadımız, bunları nasıl yarattı ve tedbîr etti diye onu düşünmektir. Bunları öyle ölçülü ve yerli yerinde yaratmıştır ki, bir tane fazla olsa veya bir tanesi biraz büyük olsa, sâhibine bir yük olmaktan başka bir şey'e yaramaz ve onun atılması gerekirdi. Öte yandan bir tanesi eksik veya noksan olsa tamamlanması gerekirdi. Tabib, tedâvi bakımından onları ele alır. Basiret sâhibleri de yaratıcısı ve sûret vericisinin azametini delil çekme bakımından onlara bakar. Bu iki bakış arasında büyük fark vardır.

Sonra bu kemikleri hareket ettirme vasıta ve âleti olan kasları nasıl yarattığına bak? Allahu Teâlâ insan bedeninde beşyüz yirmî dokuz kas yaratmıştır. Kaslar, et, sinir, kemik başlarındaki sinir ve perdelerden meydana gelir. Yerine ve ihtiyacına göre şekil ve miktarları değişir. Yirmi dört tanesi göz kapaklarını hareket ettirmek içindir. Bunlardan bir tanesi eksik olsa, göz kapaklarının düzeni bozulur. Bunun gibi her âza için ihtiyacı nisbetinde kaslar vardır.

Sinir ve damarın hâlleri, sayıları, bitiş ve dağılış yerleri, bunların hepsinden de daha şaşılacak vaziyettedir. Açıklaması lâfı uzatır. Teker teker bu cüzler, sonra bu âzalar ve sonra da bedenün tümü üzerinde düşünme imkânları vardır.

Bütün bunlar, bedenün acayip hâllerine bakıştır. Hâlbuki görülmeyen acayip mânalara ise çok daha büyüktür. Sen şimdi insanın dış ve iç görünüşüne, bedenine ve sıfatlarına bir bakarsan, akıllara durgunluk verecek şeyler görürsün. Bütün bunlar, Allahu Teâlâ'nın bir parça pis su-
daki san'atıdır. Bütün bu bakışlarında ancak bunu görüyorsun. Ya gök-

1-BEYİN 2-MİNİK 3-(ÖMURCAI OLUŞTURAN KÜÇÜK KEMİKLER)
4-(QARIN İLÂ BUD ARASI) 5-DOKTOR

ler ve yıldızlardaki san'atına, onların yapılış, şekil, miktar, sayı, bâzılarının toplu ve bâzılarının dağınık, sûretlerinin ayrı ayrı ve yerlerinin ayarlı bulunmasına bir baksan; O'nun bu san'atına tamamen şaşırırsın. Göklerin esrarından bir zerrenin, Hakîm'in hikmetinden hâric olduğunu sanma. O, en muhkem bir yaratık, en sağlam bir san'at ve insan bedeninden daha acâyip bir eserdir. Bunun için Allahu Teâlâ :

ءَأَنشَأَشَدُّ خَلْفًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا رَفَعَ سَنَكَهَا فَمَوَاهِجًا وَأَعْطَسَ
لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضَمِيمَهَا

«Ey inkârcılar, sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı ki, onu Allah binâ edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır» (79 - Nâziât: 27 - 29) buyurmuştur.

Şimdi nutfeye dön; nutfenin ilk hâlini ve sonunda aldığı şekli düşün ve şöyle bir hesâb et: Bütün insanlar bir araya toplansa nutfeye göz, kulak, akıl, kudret, ilim veya ruh verebilirler mi? Onda kemik, sinir, kas, damar, dedi ve kıl yaratabilirler mi? Bütün bunları bırakalım da nutfeyi Allahu Teâlâ yarattıktan sonra nutfenin hakikati nedir ve nasıl yaratılmıştır, bunu anlayabilirler mi? Asla!..

Sana şaşarım ki, bir ressam, bir kâğıt parçasına bir insan resmini çizdiği vakit, ona baktığın zaman, resminin san'atına şaşarak hayranlıkla ona bakar ve sanki canlı insan, bu ne san'at, diye adamın san'at ve zekâsının hayrânı olarak adamı gönlünde büyütürsün. Hâlbuki sûretin boya, kalem, el, kâğıt, kudret, ilim ve irâde ile meydâna geldiğini, bunların hiç biri ressamın kendi yaratması ile olmadığını, başkasının yaratması ile olduğunu bilirsin. Olsa olsa, onun yaptığı, boya ve kâğıdı bir araya getirmekten ibâret iken ona bu kadar saygı duyarsın. Nutfenin yok olduğunu, Allahu Teâlâ'nın onu bel ve kaburga kemikleri arasında yarattığını, sonra oradan çıkarıp güzel biçimde şekillendirdiğini, âzalarına güzel şekil verdiğini, sûretlendirdiğini, onun birbirine benzeyen parçalarını muhtelif bölümlere ayırdığını, aralarında kemikler meydâna getirdiğini, âzalarına güzel şekil verdiğini, iç ve dışı süslediğini, damar ve adaleleri yerli yerine yerleştirdiğini, gıdanın giriş ve çıkış yollarını yarattığını, kendisini, görür, işitir, bilir, konuşur, olarak yarattığını, ayakta durmak için arka ve bel kemiği iskeletini yarattığını, gıdayı ihtiva eden mideyi ve duyuları kendisinde toplayan başı yarattığını biliyorsun.

Gözleri açtı, tabakalarını sıraladı. Şeklini, rengini ve hey'etini güzelleştirdi. Göz kapakları ile onları korudu. Sonra uzak mesafelerde olan gökleri dahi görmek için göz adesesini verdi.

Sonra kulakları yardı, duyduğunu muhafaza ve hâricten hücum eden şeylerden korunması için orada acı su yerleştirdi. Sesleri toplayıp içeri

vermek için kulak keççesini yarattı. Titreşimlerin çoğalması için onu eğri, bûğrû, girintili ve çıkıntılı yaptı. Aynı zamanda uyurken kulağına bir haşere girecek olursa, bu girinti ve çıkıntılardan yürürken uyanmasını kolaylaştırır.

Sonra yüzün ortasında bir çıkıntı olarak burnu yarattı ve güzel bir şekil verdi. Burun deliklerini açtı, koku almak duyusunu ona yerleştirdi. Böylece yeyip içeceği şeylerin ve havanın kokusunu alır ve bu sûretle iç rahatlığını bulur.

Sonra ağız açtı; içinde, kalbde olanları ifade eden dili yarattı. Kesmek, koparmak ve eritmek için yarattığı dişler ile de ağızı süsledi. Köklerini sağlam, uçlarını sivri ve keskin yaptı. Renklerini beyaz yarattı ve muntazam şekilde dizdi. Âdetâ bir inci dizisi manzarasını arzederler.

Dudakları yarattı ve renklerini güzelleştirdi. Bu sayede ağız kapandı ve konuşma imkânları tamamlandı. Hançereyi yarattı, ses çıkması için onu ayarladı. Dilde hareket kudretini yarattı. Muhtelif mahreçlerden kesik kesik sesleri çıkartarak onları konuştu. Sonra hançereleri de muhtelif şekillerde yarattı; kimi dar, kimi geniş, kimi kalın, kimi ince olarak vâd etti. Bu sebeblerle çeşitli sesler meydâna çıkmış oldu. Hiç birinin sesi diğerine benzemez. Bunun için karanlıkta bile herkes, tanıdığı adamı, sesinden tanır.

Sonra başı saç, yüzü de sakal ve kaşlarla, kaşları da ok gibi olmakla ve gözleri kirpiklerle süsledi.

Sonra iç âzalarını yarattı ve her birini belirli bir işe tahsis etti. Meselâ, mide gıdayı hazm için, ciğer, gıdayı kana çevirmek için, dalak, öd kabı ve böbrekler ciğerlere hizmet için yaratılmıştır. Meselâ, dalak ciğerden sevdâyı, öd kabı sofrayı almakla, böbrekler de su kısmını ayırmakla ona hizmet ederler. Mesâne de böbreklerden sızan suyu almak ve yoldan çıkarmakla, damarlar da kanı bedeninin her tarafına ulaştırmakla ciğere hizmet ederler.

Sonra Allahu Teâlâ maksada uygun bir uzunlukta kolları, bunların ucunda geniş bir şekilde el ve el ayalarını, bunların ucunda beş parmağı yarattı ve her birinde beş boğum yaptı. Dört parmağı bir sırada ve bunların hepsine uğrayabilmesi için başparmağı da bunların karşısında yarattı. Eğer bütün insanlar bir araya gelseler de bu parmakların diziliş, küçüklük, büyüklük, eklem ve büküm şekillerinden başka daha uygun bir şekil arasalar kat'iyyen bulamazlardı. Çünkü ancak bu tertiple el tutmağa, alıp vermeğe elverişli olabiliyor. Avcunu açarsa bir tabak hâlinde istediğini koyabiliyor. Kaparsa döğme âletli olarak kullanır. Yarıya yuvarsa bir bardak şekline alır, şâyet eli açar ve yalnız parmakları toplarsa kürek vazifesi görür. Sonra bir de süs, dayanak ve ince şeyleri alabilmek ve icâbında kaşınabilmek için parmakların ucunda tırnakları yarattı. Bedendeki âzaların en âdisi sayılan tırnaklar bir insanda bulunmasa, sonra da kaşınmak istese, insanların en âclizi hâline gelirdi. Zâten başka bir şey onun yerini alamaz. Sonra el, karanlık ve hattâ uyku âle-

minde de olsa kaşınan yere hemen gider, fakat başkasına kaşınan yeri buldurmakta güçlük çekilir.

Sonra bütün bunları üç perde altında rahmin içinde bulunan nutfeden yarattı. Eğer perde ve örtü ortadan kalkıp da göz oraya uzansaydı, rahimdeki nutfenin zaman zaman nasıl şekil değişikliğine uğradığını görür ve fakat bu şekli değiştiren mîmar ile onun âletini yine göremezdi. Âletsiz ve el değmeden dilediğini yapan, yalnız Allahu Teâlâ'dır.

Sonra çocuk tekâmül edip büyüdüğü ve artık rahim kendisine dar gelip orada sıkışıp barınamaz hâle geldiği vakit, nasıl Allahu Teâlâ ona çıkacağı yolu gösterdi de sallanıp hareket etmek sûretiyle o dar yoldan hiç bilmediği hâlde çıkacak bir yer aradı. Sonra da oradan çıkıp acıktıktan sonra nasıl memeye sarıldı? Sonra bünyesi kuvvetli ve ağır yemekleri hazme muktedir olmadığı için, Allahu Teâlâ gıda olarak ona sütü nasıl tahsis etti? Kan ile pislik arasından hâlis ve temiz olarak onu nasıl çıkardı?

Memeleri nasıl yarattı? Onlarda sütü nasıl topladı? Onların ucunda çocuğun ağzı sığacak kadar nasıl meme uçları yarattı? Onları nasıl dar bir şekilde deldi. Çocuk, fazla akan sütü yutamıyacağı için sormak sûretiyle azar azar çıkarır şekilde onları nasıl yarattı? Sonra çocuğu sormağa nasıl alıştırdı? Bu sayede acıktığı vakit, sormak sûretiyle emebildiğini, sonra sütün dişe ihtiyacı olmadığı için iki yıl çocuğa diş vermediğini, iki yıl sonra da artık süt ile barınamıyacağı ve kuvvetli gıdalara ihtiyacı olduğu için nasıl kendisine diş verdiğine bir bak. O yumuşak etler arasından o sert kemikleri bitiren Allahu Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

Sonra çocuk doğup, hiç bir şey'e muktedir olmadığı ve âciz bir durumda bulunduğu sırada anne ve babaya nasıl merhamet ve şefkat duygularını verdi de zamanında onun her çeşit hizmetine koyuldular. Eğer onlar çocuğa bakmasa, durumu perişan idi.

Sonra yavaş yavaş çocuğa kuvvet, kudret ve akıl ihsân ederek onu tekâmül ettirdi, delikanlı, yaşlı başlı ve sonra da ihtiyar oldu. Bu arada bütün bu nimetlere ya şükretti veya nankörlükte bulundu; ya itâat etti veya isyân etti; ya mü'min oldu ya kâfir. Nitekim âyet-i celîle'de :

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ۖ إِنَّا خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۚ إِنَّا
هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝

«İnsan oğlu bahse değer bir şey olana kadar, şübhesiz, uzun bir zaman geçmiştir. Biz insânı katışık bir nutfeden yaratmışızdır; onu deneriz; bu yüzden onun işitmesini ve görmesini sağlamışızdır. Şübhesiz ona yol gösterdik. Buna kimi şükreder, kimi de nankörlük» (76 - Dehr:

1 - 3) buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın lûtuft ve keremine bak, sonra da akıllara durgunluk veren kudret ve hikmetine bak.

Şâyân-ı hayrettir ki, güzel nakış ve güzel bir yazıyı bir yerde görüp de onu yazana hayrân olan ve onu kalbinde büyüten bir insan, nefsinde ve diğerlerinde bütün akıllara durgunluk veren bu önemli şeyleri görüp bildiği hâlde bunların yapıcısı üzerinde düşünmez. O'nun azamet ve celâli onu hayret ve dehşet içinde bırakmaz. Hâlbuki bizim anlattığımız, tam mânasıyla açıklanmasına imkân olmayan ve yalnız açıkta olup anlaşılması kolay ve yaratıcısının azametine delâlet eden cüz'î bir miktardır. Sen ise bundan da gâafil, mide ve şehvetin ile meşgulsün. Kendi kendinden ancak acıkıp susadığını, yiyip içtiğin vakit doyup kandığını, uyku ve münâsebette bulunmanı ve kızdığın vakit vurmanı ve öldürmeni bilir; bunlardan başka bir şey bilmezsin. Hâlbuki bütün hayvanlar da bunları bilir ve onlarda da aynı duygu ve duyular vardır. İnsanların özelliği, yeryüzüne ve göklerin melekûtuna, âfak ve enfüsün şâyân-ı hayret hâllerine bakarak bundan Allah'ı mârifete geçmektir. Zîra bu mârifet sâyesinde insan mukarreb melekler arasına girer ve Allahu Teâlâ'ya yaklaşıp siddıklar ve peygamberler zümresinde haşrolur. Bu mevki, hayvanlarda olamaz. Hayvan gibi yalnız şehvetlerinin peşinde olanlar da bu mevkie yükselmezler. Bu gibiler hayvanlar derekesinden çok daha düşük olan kimselerdir. Zîra hayvanların bu düşünce imkânları yoktur. Ama insân ise, Allahu Teâlâ kendisinde bu kudreti yarattığı hâlde, o, bunu atâlete uğratmış ve küfrân-ı nîmet etmiştir. Âyet-i celîle'de beyan buyurulduğu gibi, bunlar hayvan gibi ve belki de hayvandan çok daha sapıktırlar.

Kendi üzerinde tefekkür yolunu öğrendikten sonra, üzerinde yürüyüp yaşadığın yer üzerinde düşün; ırmakları, denizleri, dağları ve madenleri üzerinde inceleme yap. Sonra da göklerin esrarına yönel.

Yer üzerindeki tefekküre gelince; Allahu Teâlâ yeri bize döşek ve salıncak olarak yarattı. Çeşitli yolları açtı, üzerinde yürüyüp barınmamıza elverişli kıldı. Onu sâbit yarattı, dağları ona kazık yaptı, yayılıp sallanmaktan onu korudu. Onun her tarafını dolaşamıyacak şekilde geniş yarattı. Nitekim âyet-i celîle'de :

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَا هَآبَآئِدٍ وَآيَاتٍ لِّمُوسِعُونَ وَالْأَرْضَ فَرَّشْنَا هَآفِئِمَ الْمَآهِدُونَ

«Göğü, gücümüzle biz kurduk; şübhesiz biz, geniş kudret sâhibi-
yiz. Yeryüzünü biz yaydık; ne güzel yaymışızdır» (51 - Zâriyât: 47 - 48).

diğer âyetde : هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا

1- İŞARE 2-HABERSİZ

3-ÜFDÜQLÜK 4-CANLILAR 5-LAYIK, MÜNASİP 6-YAKINLAŞMIŞ

7-TEMBELLİK 8-İLAHİ NİMETLERE HÜRMEZSİZLİK 9-ÇAY

«Yeryüzüne, sizin için boyun eğdiren O'dur; öyle ise yerin sırtlarında dolaşın» (67 - Mülk: 15), diğer âyetle de :

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا «O, yeryüzünü size bir dö-

şek ve göğü de bir bina kıldı» (2 - Bakara: 22), buyurulmuştur.

Yeryüzünün acayip hâlleri üzerinde düşünmek için Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'in bir çok âyetlerinde yerden bahsetmiştir. Yeryüzü, canlıların barınağı, içi ise ölümlerin konağıdır. Nitekim âyet-i celîle'de :

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءُ وَأَمْوَاتًا «Biz, yeryüzünü, di-

rlerin ve ölümlerin toplantı yeri yapmadık mı?» (77 - Mürselât: 25) buyurulmuştur.

Yeryüzüne bir bak; o, kış mevsiminde ölü gibi kupkurudur. İkbahar yağmurları üzerine döküldüğü vakit harekete geçer, yeşillenir ve üzerinde çeşitli bitkiler biter, çeşitli canlılar meydana gelir.

Sonra yeri sağlam sarp ve kuvvetli dağlarla nasıl tahkim ettiğine de bak. Yerin içine suları nasıl yerleştirdiğine, sonra gözeler hâlinde yüze nasıl çıktıklarına ve ırmaklar hâlinde yeryüzünde aktıklarına, sert kaya ve kuru topraktan tatlı ve temiz suları nasıl çıkardığına ve sulardan her şey'e hayat vermesine bak. Bu sular sayesinde yerden çeşitli bitki ve sayılamıyacak kadar çok renk, koku, şekil ve tatları ayrı ayrı meyveler ve meyve ağaçları çıkardığına bak. Bu kadar çeşitli koku, tat, renk ve zevkte oldukları hâlde hepsi aynı sudan sulanır ve aynı topraktan bitirler.

Şâyet, bunların böyle ayrı ayrı olmaları, tohum ve ağaçlarının ayrı ayrı olmasındandır, dersen, bir hurma çekirdeğinde bir sürü hurma salımları ile yüklü koca bir hurma ağacı nasıl bulunur? Bir tanede yedi başak ve her başakta yüz tane nereden bulunur? Bunları düşün.

Sonra kırlara uzan ve onların hâline bak; hepsi birbirine benzeyen topraklar, yağmurun yağmasıyla nasıl onlardan birbir çeşit koku ve renkleri ayrı, çeşitli ot ve çiçekler meydana çıkarır. Bunların çokluğuna, sıfatlarının ayrılığına, şekillerinin çokluğuna bak. Bitkilerin tabiatlerinin ayrılıklarını, çeşitli faydalarını, acayip bir şekilde bir çok hastalıklara dermân olduklarını düşün. Bitkilerin bir kısmı gıda, bir kısmı deva, bir kısmı öldürücü zehir, bir kısmı üşütücü, bir kısmı ısıtıcı, bir kısmı safrayı artırır, bir kısmı safrayı yok eder, bir kısmı balgam ve sevdâ için zararlı iken bir kısmı balgam ve sevdâyı yok eder. Bir kısmı kan olur, bir kısmı kanı tasfiye eder, bir kısmı neş'elendirir ve bir kısmı uyuşturur. Bir kısmı kuvvetlendirirken diğer bir kısmı da zayıflatır. Yeryüzünde biten her bitki-

1-DİK 2-KUVVETLENDİRME

3-HÜCRE 4-TEMİZLEME

nin sayılamıyacak kadar çok faydaları vardır. Biten her bitkinin, ziraat-
cının hizmetine ihtiyacı vardır. Hurmanın dışısı, erkeğinden aşılır, üzüm
budanır. Ekin yabancı maddelerden temizlenir. Bunlardan bir kısmı to-
humunun ekilmesi ile, diğer bir kısmı da dalının yere sokulması ile ye-
tişir, bir diğer kısmı da aşı sûretiyle yetiştirilir. Eğer biz bitkilerin çeşit,
vasıf ve faydalarını anlatmağa kalkışsak, günlerimiz bununla sona³ erer-
di. Ancak seni düşünceye sevk etmek için herbirinden böyle birer nebze
anlatmak kâfidir. İşte bunlar, bitkilerdeki şâyân-ı hayret hâlleridir.

Yerin acayip hâllerinden birisi de içerisinde bulunan cevherler ve
kıymetli mâdenlerdir. Yeryüzünde birbirine komşu muhtelif⁶ kıt'alar var-
dır. Dağlara bir bak; onların içinden altın, gümüş, pîrûze, lâ'l ve⁷ benzeri
kıymetli taşların nasıl çıktığını düşün. Bunlardan altın, gümüş, bakır, ka-
lay ve demir gibi bâzıları demircilerin çekiçleri altında istenen şekle so-
kulduğu hâlde, pîrûze ve lâ'l gibi bâzıları da bunu kabûl⁸ etmezler. Sonra
Allahu Teâlâ'nın insanlara, bunları yerden çıkarıp sâfileştirmek ve ya-
bancı maddelerden temizlemek, onları kab⁹acak ve süs eşyası olarak
kullanma imkânları verdiği bir bak.

Sonra yerin madenlerine bak; petrol, kibrit, zift ve benzeri maden-
ler gibi. Bunların en ehvenisi tuzdur. Yemeklere tad vermek için kullanı-
lır. Buna rağmen bir memlekette tuz kesadlığı olsa, tuz için birbirini öl-
dürmeğe kadar giderler. Allahu Teâlâ'nın rahmetine bak ki, nasıl topra-
ğın bir kısmını yaratılıştâ sert ve çorak yaptı ki, suyu içerisine almaz,
üzerinde tutar. Tuz hâline gelir ve ondan bir yudum dahi içilmez. Ancak
yemeğe zevk verir.

Cansız olsun, bitki ve canlı olsun, her yaratıkta bir veya bir çok hik-
metler vardır. Allahu Teâlâ boş yere hiç bir şey yaratmamıştır. Hepsini
lâayık olduğu gerçek bir şekilde yaratmıştır. Bunun için âyet-i celîle'de :

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا عِبْرًا لِّأُولِي الْأَلْبَابِ

«Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye
yaratmadık. Biz onları, ancak ve ancak gerektiği gibi yarattık» (44 - Dû-
han: 38,39), buyurmuştur.

O'nun âyetlerinden birisi de hayvanların çeşitleri; kimisinin uçucu ve
kimisinin de yürüyücü olmasıdır. Yürüyenlerin bir kısmının iki, bir kısmı-
nın dört, bir kısmının on ve hattâ bâzılarının da yüz ayaklı olmasıdır. Son-
ra bunların sûret ve şekillerinde, ahlâk ve tabiatlarındaki faydalarının
bölümlerine bak. Havada uçan kuşlara, karadaki vahşi ve ehli hayvan-
lara bak. Onlarda göreceğin acayip hâller, seni yaratıcının azametini
takdire götüreceğinde şübhe yoktur. Küçük hayvanlardan olan, karın-
ca, sinek, arı ve örümcek gibi hayvancıkları ele alsak; bunların evlerini
yapmakta, yiyeceklerini toplamakta, toplu hayat yaşamalarında, yiye-
ceklerini yığmakta, evlerini hendesi bir ölçü içinde inşa etmekte, ihti-

1- EKİNCİ 2- KESİLEREK KISALTILIR 3- CÜZİ 4- YETERLİ 5- LAYIK, UYGUN
6- KIRMIZI 7- MİS 8- TEMİZLEŞTİRME 9- QATRA, QIR 10- ADİ
11- TUZLU

yaçlarını bulabilmekteki imkânlarını düşünürsen, buna akıl erdiremez ve hayretler içinde kalırsın. Meselâ, örümcek, evini yapmak için ipini iki tarafa yetiştirecek şekilde bir su kenarında, bir zira' veya daha az mesafedeki yeri seçer. Sonra ipi olan tükürüğünü bir tarafa yapıştırır. Sonra kendisi öte tarafa geçer, orayı da pekiştirir. Böylece gide gele aralarında hendesi bir uygunluk tē'sis edip, bağı kuvvetlendirdikten sonra bu bağ üzerini lehimler, onları birbirine ekler. Bunu av için bir ağ hâline getirir. Bir kenara çekilir de sinek ve sivrisineğin bu ağa düşmesini bekler. Ağna avı düşünce hemen onu yemeğe koşar. Şâyet bu şekilde avını avlayamazsa, yine çekilir bir köşede başka bir ipe asılarak bekler. Oradan bir sinek geçerken âni olarak ona atılır ve kendisinin asılı olduğu ipi hemen sineğin ayaklarına dolar ve iyice onu zabtettikten sonra yer.

Küçük olsun, büyük olsun, her hayvanda sayılamıyacak kadar acayip hâller vardır. Bütün bu hünerleri bu hayvanların kendiliklerinden bulduklarını mı sanıyorsun? Yoksa başkaları mı öğretti? Aklı başında olan insan, bu hayvanların, miskin, zayıf, âciz birer yaratık olduklarını anlamaz mı? Hattâ en büyük ve en kuvvetlileri olan fil bile kendi kendini korumaktan âcizdir. Nerde kaldı o zayıf ve küçük hayvancıklar? O küçük hayvancık bile şekil, sûret, hareket ve kendisine yarayanı bulabilmesi ile hikmet sâhibi san'atkârın ve Kaadir-i Alîm olan yaratıcının varlığına delâlet eder. Basîret sâhibi olan, yalnız bu küçük hayvanda bile Sâni'-i Hakîm'in, akıllara durgunluk veren hikmet, kudret ve azametini müşâhede eder, nerde kaldı büyükleri?

Bu bâb'ın da sonu yoktur. Zira bu yaratıkların şekil, huy ve tabiatları çok çeşitlidir. Onlarla fazla ünsiyet edildiği için, şâyân-ı hayret hâllerini gözlerden kaçmaktadır. Evet, görmediği yeni bir hayvan, bir böcek olsa dahi onu görünce, yeniden hayret eder ve: «Allah Allah, şaşılacak şey» der. İnsânın kendisi ise hayvanatın en acayibidir. Buna rağmen kendi kendine şaşmaz. Hattâ kendisi alışkın olduğu hayvanlara, onların şekil ve sûretlerine, sonra deri, yün, kıl gibi, insanlara mesken, giyecek, içecekleri için su, yiyecekleri için yemek kabı olacak elverişli maddelerine bakmaz; ayrıca süt ve etlerini yeyip içip gıdalanmalarından; bâzılarının bihit ve bâzılarının yük taşımalarından te'mîn ettikleri faydaları düşünmez. Eğer bütün bunları düşünseler, yaratanının bu hikmetlerinden hayretler içinde kalırlardı. Çünkü bunları geliş güzel değil, geniş ve muhît olan ilmi ile yarattıklarını anlarılardı. Tefekkürsüz ilim ve teemmülsüz tedebbür ve yardımcısız olarak dilediğini yapan, Allahu Teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzîh ederim. O, Alîm, Habîr, Hakîm ve Kadîr'dir. Bu yaratıkları ile en azından ârifleri gönülden, O'nu tevhîd ve tasdîk ettiler. Halk için O'nun kahr u kudretine inkiyaddan, rububiyetini itiraf ile O'nun azamet ve Celâlini anlamakta kendi acziyetini ikrardan başka çâre yoktur. O'nu hakkıyla kimse senâ edemez. O, kendini senâ ettiği gibidir. Bizim mârifetimizin son haddi, O'nu mârifetten acziyetimizi itirafıdır. Lütuf ve kereminden hidâyetini dileriz.

O'nun âyetlerinden birisi de karaları kuşatan derin deryalardır. Karalar, deryalara nisbetle çok azdır. Nitekim, (aslı bulunamıyan) bir rivâ-yette Resûl-i Ekrem: «Denizlerin yanında, kara parçaları yer üzerinde bir ağır gibidir» buyurmuştur. Bir davar ağırlığını bütün yeryüzüne nisbet et de büyüklüğünü anla. Şimdi deryânın acayip hâllerine, onun içinde olan çeşitli hayvanlara, cevherlere bak. Denizler, karalardan ne nisbette büyük ise, içerisindeki varlıklar da o nisbette çoktur.

Deryalar, derin ve geniş olduğu için, içinde de o nisbette büyük hayvanlar vardır. Hattâ bir adacık diye sanarak üzerine çıktığın bir parça, nihâyet harekete geçmesiyle canlı olduğunu anlarsın. Karada kanatlı ve bacaklı her ne çeşit hayvan varsa, denizde de onun benzeri ve kat kat fazlası vardır. Hattâ karada benzeri olmayan bir çok yaratıklar denizlerde vardır. Onların vasıfları cildlerle kitaplarda yazılmış ve denizcilik ile uğraşanlar bunları bir araya getirmişlerdir.

Sonra Allahu Teâlâ'nın, su altında sedef içinde inciye nasıl yarattığını düşün. Yine su altında yalçın kaya üzerinde mercanı nasıl yetiştirdiğine bak.

Sonra denizden çıkan anber ve diğer kokulu şeyleri hâtırla.

Sonra gemilerin batmadan su yüzünde durmalarını, tüccarların bunlarla seyr u sefer etmelerini, rûzgârdan yararlanarak, denizde yol almalarını, denizcilerin bunları nasıl çalıştırdıklarını, rûzgârın nasıl estiğini bildiklerini düşün.

Allahu Teâlâ'nın denizlerde yarattığı acayip hâller de cildler dolusu kitaplarda anlatılamaz. Bütün bunlardan daha çok hayret verici olanı, herkesin açıkça görebildiği yağmur damlalarıdır. Yağmur; parlak, ince, şeffaf, akıcı ve birbirine karışan bir cisim gibidir. Terkibi, ince, bölünmeği kolaylıkla kabûl eder ve sanki ayrı ayrı parçalardan meydana gelmiş gibidir. Kullanmağa elverişli, toplanıp bölünmeğe kaabiliyetlidir. Yeryüzündeki bütün bitki ve canlıların hayatı, suya bağlıdır. İcabında bir yudum su için bütün dünya fedâ edilir. İnsanoğlu, altun, gümüş ve diğer kıymetli taşlara önem verip bunları istif ettiği hâlde, bütün dünyayı bir yudumu için fedâ edebileceği, Allahu Teâlâ'nın yarattığı su nîmetinden gaflet etmesi doğrusu hayret vericidir.

Gözelerin, suların, kuyuların, ırmak ve denizlerin şâyân-ı hayret hâlleri üzerinde düşün. Zira burada, üzerinde uzun uzun tefekküre değer hâller vardır. Bunların hepsi açık şâhid ve yardımcı alâmetlerdir ki; il-sân-ı⁷ hâlleri ile yaratıcılarının hikmet ve kibriyalığından haber verir. Basîret sâhiblerine kendi nağmeleri ile hitab ederek, «Beni, benim sûret ve san'atımı, ne şekilde meydana geldiğimi, faydalarımı, hâlerimin değişikliklerini görmüyor musun? Yoksa ben, kendi kendimi yarattığımı mı sanıyorsun? Yoksa benim gibiler mi beni yarattı diyorsun? Üç harften mürekkebe bir kelime ve benzeri bir san'at eserini görüp beğendiğin vakit, bu eser, âlim, kaadir, mürid, mütekellim bir zâtın eseridir, diye kalbinde o adamı büyültüp dururken kudret kaleminin benim üzerimde çizdiği hay-

1-KURU YER 2-PAYZ, KÜZ 3-KIÇIK BAŞ HEYVAN 4-DİK

4-HABERSİZ, DİKKATSİZ 5-GAY 6-LAYIK, UYGUN

7-DAVRANIŞLARIN İFADE ETTİĞİ ANLAM 8-AZAMET 9-SÖYLEYEN

ret verici yazılara baktığın hâlde yaratıcının azamet ve Celâlini hâtırından çıkardığına utanmıyor musun?» der.

Nutfe de lisân-ı¹ hâli ile duyabilen basîret sâhibi kimselere seslenerek, «Anne babamın ve hattâ başka hiç kimsenin haberi olmadan ve görmeden, hayız kanı arasında karanlık içinde gördüğün, yüz, göz, kaş ve her yönü ile bu güzel sûrete ifrâğ edeni unuttur da bir iki bakışla mahiyetini anlayabileceğin ressamın resmine mi hayran olursun? Hiç el değdirmeden ve görmeden nutfeyi bu hâle ifrâğ edebilir misin? Eğer buna hayran kalmazsan ve bu sûreti meydâna getirenin san'atına şaşmazsan, senin şaşmadığına şaş. Çünkü senin bu gerçeği göremeyişin cidden şaşılacak şeydir. Bütün açıklığı ile gözünü kör edip bu hakikati görmekten seni alıkoyan şey'e taaccüb etmen gerekir. Dilediğini hidâyete ulaştırıp dilediğini sapıklıkta bırakan, dilediğini azdırıp dilediğini irşâd eden, düşmanlarının basîretini körleştirip İzzet ve Celâli ile onlardan saklanan Allahu Teâlâ'yı² tesbih ve tenzih ederim. Yaratmak, hükmetmek, minnet, fâdl, lûtuft ve kahr, O'nundur. Hükmünü değiştirecek, kazâsını tâkib edecek kimse yoktur.

O'nun âyetlerinden birisi de havâdır. Yer ile gök arasında tutulan atmosferdir. Rûzgâr onu bir tarafa sevkettiği vakit el ile tutulmaz, göz ile görülmez; hepsi bir deniz gibidir. Gökte kuşlar onun üzerinde durur, deniz hayvanları denizde yaşayıp tesbih ettikleri gibi, kanatları ile üzerinde tesbih ederler. Allahu Teâlâ havayı, esen bir rûzgâr yaptığı vakit, isterse onu rahmetinin müjdecisi de yapar. Nitekim âyet-i celîle'de :

«Rûzgârları, aşılavıcı olarak gönderdik» وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَافِحَ ۝

(15 - Hicr: 22) buyurmuştur. Onun hareketiyle havanın ruhu hayvanat ve bitkilere ulaşır ve onlar nemalanırlar. İsterse bu rûzgârı, yaratıklarından kendisine isyan edenler için azâb vasıtası yapar. Nitekim âyet-i celîlede:

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْمَرٍ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنْقَعِرٍ ۝

«Nitekim o uğursuz günde, üzerlerine, insanları sökölmuş hurma kütüğü gibi kopararak yere seren, dondurucu bir rûzgârı devamlı olarak gönderdik» (54 - Kamer: 19 - 20), buyurmuştur. Sonra suya daldığı vakit havanın yumuşaklığına, sertlik ve kuvvetine bak. Hava ile şişirilmiş tulum üzerine insan bindiği hâlde onu suya batırmaz. Hâlbuki bir demir parçasını su yüzüne atsan hemen dibine iner. Hava, incelliği ile beraber bütün kuvvetiyle suya karşı nasıl mukavemet eder de batmaz? İşte bu hikmete mebnidir ki, gemiler su yüzünde batmadan seyredip giderler. İçerisi hava ile dolu olan her şey de böyledir. Havada batmaz. Zîra ha-

1-ŞEKİL VERME

2-ÜSTÜNLÜK

3-EZME, AZAMET

4-HAYAT VERİCİ

va, suya batmamak için sıkışır, geminin iç kısmından ayrılmaz ve bu sûretle geminin batmasını önler. Gemi, bütün ağırlığı ile havâ-i nesiminin üzerinde kalır. Bu, tıpkı kuyuya düşen bir adamın, haricte bulunan bir başka adamın ayağına asılıp batmamasına benzer. Gemi de böylece ağırlık ve derinliği ile beraber havanın eteklerine sarılır ve batmaktan korunur. Bu ağır vasıtayı, görünmeyen bir bağ ile hava-i nesîmiye bağlayıp batırmayan Allah'ı tesbih ederim.

Sonra boşluğun acayip hâllerine bak. Orada meydâna gelen bulutlar, gök gürlemeleri, şimşekler, yıldırımlar, yağmurlar, karlar, yıldız düşmeleri ve şehâblar gibi, bütün bunlar yer ile gök arasının acâyip hâlleridir. Kur'ân-ı Kerim, bunlara mücmel olarak işâret ederek: «Biz yeri ve göğü ve ikisinin arasında olan şeyleri oyun olsun diye yaratmadık» (44 - Dûhan: 38) buyurmuş ve burada yer ile gök arasında olanlara kısaca temas etmiştir. Diğer âyetlerde ise daha fazla tafsilât vermiş ve bir âyette:

وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ «Yer ile gök arasında musahhar olan bulut» (2 - Bakara: 164) buyurmuştur.

Bulut, gök gürültüsü, şimşek ve yağmurdan bahsederken, yalnız bunların bir kısmını gözünle görmekle ve bir kısmını da kulağınla duymakla yetinir ve bunlar üzerinde tefekküre varamazsan, o vakit diğer hayvanlardan farkın kalmaz. Onlar da bunları duyar ve görürler. Artık bu behîmiyyet alçaklığını bırak da Mele-i⁶ A'lâ'ya yükselmeğe gayret et. İşte o zaman gözlerin açılır da, işin dışını görürsün. Gözünü kapadığın vakitte de basîret gözünle içini ve oradaki şâyân-ı hayret esrarı müşâhede edersin.

Bu da üzerinde uzun düşünceleri gerektiren ve sonu olmayan bir kapudur. Bir def'a şu kesîf ve karanlık bulutları düşün. Hiç lekesi bulunmayan sâfi ve temiz hava içerisinde nasıl toplandıklarına bak. Allahu Teâlâ istediği zamanda istediği şekilde onları nasıl yaratır. Bulutlar, yumuşak ve gevşeklikleri ile beraber ağır olan yağmuru taşırlar. Hava boşluğunda Allahu Teâlâ'nın izniyle dilediği kadar onu havada tutar. Dilediği şekilde ve dilediği kadar damlaları akıtır. Bulut, suyunu damlalar hâlinde yere indirir. Hiç bir damla diğeri ile birleşmez. Her biri muayyen şekilde belirli yere iner ve yerin her tarafını sularlar. Kimse bir damla su yaratamayacağı gibi, gökten inen yağmur damlalarının hesâbını da kimse yapamaz. Her damla, her bitki ve her canlıya hizmet eder. Muayyen bir bitki ve canlı için iner. Her damlada, kudret kalemiyle, «Falan dağda falan bitkinin veya falan canlının gıdasıdır» diye yazılıdır. Hele yağmurun bir de beyaz pamuk ve billûr parçaları gibi kar hâlinde yağması da ayrı bir manzara arzeder.

Bütün bunlar, Cebbâr-ı Kadîr'in fazlı veya Hallâk-ı Kaahir'in kahrıdır. Hiç kimsenin burada bir dâhî ve ortaklığı yoktur. Mü'minler, bütün bunları gördükçe, O'nun kudret ve azameti karşısında derin bir saygı ile eğilir; kör münkirler ise bunların çeşitli sebeplerini araştırırlar. Aldanmış

1-TEMİZ HAVA 2-PARLAK YILDIZ, KIVILCIM 3-KISA 4-TABİ OLAN
5-HAYVANLIK 6-EN YÜKSEK HEYET 7-LAYIK, UYGUN 8-TÜND, ŞEFF
9-PAK 10-KARIŞMA, DEXLI 11-İNKAR EDEN OLMAYAN

1. câhil, yağmurun inmesinin hikmetinde tab'an yağmurun ağırlığını sebep gösterir ve bu keşfini bir mârifet sayar da bununla sevinir. Hâlbuki kendisine, «Tabiat nedir? Tabiatı kim yarattı? Suyu ağırlık vasfını kim verdi? Ağacın dibine yağan yağmuru — ağır olduğu hâlde — ağacın tepesindeki dallara kadar kim çıkarttı? O kılcal damarlardan onu yukarıya doğru yürüten ve her cüz'ünü gıdalandıran kimdir? Bunda deliği küçük dalları yetiştiren kimdir? ve sırasıyla büyük damarlardan küçük damarlara ve en son yapraklara kadar suyu yürütüp onları yeşil bırakan ve büyüten kimdir? Sonra bu suyu meyvelere kadar geçiren ve meyveleri yaratan kimdir? Su, tabiatında aşağı doğru akıcı iken onu yukarı çeviren kimdir. Şâyet bir câzibe bunu çekiyorsa, bu câzibeyi yaratan kimdir? Şâyet, sonunda Allah'tır dersen, daha ilk başlangıçta ilâhî kudret-tir diye niçin kabûl etmezsin? Câhilin son durumu, akıllının ilk durumudur (522).

Göklerin melekût ve esrârı, yıldızları da O'nun âyetlerindendir. Bunlar bir küldür. Bu küll'ü görüp de göklerin acaibatından birini kaybedip anlayamazsa, hepsini anlamamış olur. Yer, denizler, hava ve göklerden başka bütün cisimler, göklere nisbetle bir damla gibi ve belki daha da küçüktür. Allahu Teâlâ göklere verdiği önemi Kur'ân-ı Kerim'de ona kâsem etmekle belirterek şöyle buyurmuştur :

«İçinde burcları bulunan göğe and olsun» (85 - Bûrûc: 1),

«Göğe ve gece ortaya çıkana and olsun» (86 - Târik: 1),

«İçinde yörüngeler bulunan göğe and olsun» (51 - Zâriyât: 7),

«Göğe ve onu meydâna koyana and olsun» (91 - Şems: 5),

«Güneşe ve onun ışığına, ardından gelmekte olan ay'a and olsun» (91 - Şems: 1 - 3),

«Gündüz sinip geceleri hareketleri gözükken gezegenlere and olsun» (81 - Tekvîr: 15),

(522) Yaratıklar ikiye ayrılır; birisi ruh ve mâna diğeri de madde ve cisimdir. Allahu Teâlâ'nın bunları yaratması da iki şekildedir:

Birisi, bir şey'in olmasını irâde ettiği anda o şey'in maddesiz, sebebsiz, zaman ve mekânsız hemen oluvermesidir. Nitekim: «O, bir şey'i dilediği zaman buyruğu sadece o şey'e «Ol» demektir; hemen olur» (36 - Yâsin: 82) buyurulmuştur.

5. Diğeri de zaman ve sebeble yaratılmıştır. Yer, gökler ve madde âlemi bu kabildendir. Meselâ, insânın vücuduna sebep toprak, nutfe vesâiredir. Fakat insânın yaratılmasının asıl sebebi, Allah'ı tanımak ve O'na kulluk etmektir. Yâni Allah'ın kudreti her hangi bir şey'i sebebsiz var edeceği gibi sebep ile de vâd eder. Sebebler de maddi ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Bînâenâleyh; yaradanın Allah olduğunu kabûl ettikten sonra, maddi sebepleri araştırmakta bir sakınca yoktur. Meselâ, suyun yerden tebahhur edip soğuk ve sıcak hava tabakaları ile temasından sonra bulutlanıp yağmur hâlinde damlamasını incelemek, dînî yönden sakıncalı değildir. Gazâlî merhûmun bu beyânatı, tabiatçıları red içindir (Mütercim).

1-BİLGİSİZ

7-BUHARLAŞMA

2-TABİAT

3-BÜTÜN ÜMUMİ

4-HAREKETLER

«Batmakta olan yıldızla and olsun» (53 - Necm: 1),

«Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemin ederim ki, bunun ne büyük yemin olduğunu bir bilerseniz» (56 - Vâkı'a: 75 - 76), buyurmuştur. Nutfenin esrârını ve önemini anlatmak için bu da kâfidir. İnsanların rızkını göklerle havâle ederek :

«Rızkınız da, size verilen azab da göklerden gelir» (51 - Zâriyât: 22) buyurmuş ve bunlar üzerinde tefekkür edenleri övmek üzere de :

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler» (3 - Âl-i İmran: 191) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem de: «Bu âyeti okuyup sonra sakalını meshederek bitiren ve bunun üzerinde düşünemeyenlere veyl olsun» buyurmuştur. Allahu Teâlâ da bundan yüz çevirenleri yermek üzere :

وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفًّا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِنَا مُعْرِضُونَ

«Göğü, karışıklıktan korunmuş bir tavan kıldık, hâlbuki onlar bundaki delillerden yüz çeviriyorlar» (21 - Enbiyâ: 32) buyurmuştur.

Bütün yer ve denizler, hiç bir sûretle göklere nisbet edilemez. Çünkü onlar her an değişikliğe uğrarken gökler kıyâmete kadar bir değişikliğe uğramazlar. Bunun için Allahu Teâlâ : «Göğü, karışıklıktan korunmuş bir tavan kıldık» (21 - Enbiyâ: 32) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ :

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شَدِيدًا

«Üstünüze yedi kat sağlam gök

binâ ettik» (78 - Nebe': 12),

إِنَّمَا أَنتُمْ خُلُقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا رَفَعَ سَمَكُهَا فَسَوَّاهَا

«Ey inkârcılar, sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki, onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir» (79 - Nâzi'ât: 27 - 28) buyurmuştur.

İzzet ve Ceberût'un şâyân-ı hayret acâyibâtını görmek için melekût âlemine bak. Fakat bu bakış, hayvanların bakışı gibi, yıldız ve yağmura bakmak şeklinde olmasın. Çünkü hayvanlar da bakarlar. Şâyet melekût âlemine bakmaktan yalnız bu bakış murâd olsaydı, Allahu Teâlâ :

وَكَذَلِكَ نُفَرِّغُكُمْ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

1-YETERLİ 2-YAZIKLAR 3-LAYIK, UYGUN 4-ACAIİB ŞEYLER

«Yakinen bilenlerden olması için İbrâhim'e göklerin ve yerin hükümlerini şöylece gösteriyorduk» (6 - En'âm: 75) buyurmakla İbrahim aley-hisselâm'ı övmeydi. Böyle değildir. Göz ile görülen her şey'i Kur'ân-ı Kerim şehâdet âlemi [görülen âlem] diye anlatır. Göz ile görülmeyene de gayb ve melekût âlemi der. Yâni, «İbrahim'e göklerin melekûtunu gösterdik» buyururken, gözle görülmeyen âlemi kasdetmiştir. Hüner, onu düşünmektedir, yoksa görülenleri değildir. Gayb ve şehâdeti bilen, mülk ve melekût âleminin Cebbârı olup onları kahr u galebesinde bulunduran, Allahu Teâlâ'dır. O'nun ilmini kimse ihâta edemez. Ancak O, dilediğini bildirir. Gaybı bilen yalnız O'dur. O, bunu ancak Resûllerinden râzı olduğuna bildirir.

O hâlde aklın başında ise melekût âleminde düşün ki, belki bu sayede sana gök kapularının esrarı açılır da kalbin ile onun içerisinde cavelân ederek Arş-ı A'zam'a kadar yükselirsin. O sırada da Ömer b. el-Hattâb'ın (R.A.): «Kalbim Rabbimi gördü» dediği mertebeye yükselmen umulur. Zîra uzak mesafelere ulaşmak, yakın mesafeleri aşmakla mümkündür. İnsâna en yakın olan nefsidir. Sonra üzerinde bulunduğu yer, sonra seni kuşatan hava, sonra yeryüzündeki bitkiler, canlı ve cansız varlıklar, sonra yer ile gök arasındaki boşluk, sonra bütün yıldızları ile yedi kat gökler, sonra kürsü, sonra Arş, sonra arşı taşıyan melekler ve göklerin hazinedarları, bütün bunları geride bıraktıktan sonra ancak sıra bütün bunların ve Arş'in Rabbine gelir. Hâlbuki seninle bu arada bir çok mesafe ve bir çok aşılması güç ve sarp yollar vardır. Bununla beraber sen daha yakın mesafe olan nefsinin dış görünüşünü bile aşamamış durumdasın. Böyle iken tutar da Rabbi, mârifetten dem vurur ve: «Ben Rabbimi bildim, yaratıklarını bildim, daha ne bileceğim» diye lâf eder durursun.

Şimdi başını göklere kaldır; göklere, yıldızlara, bunların hareketlerine, doğup batışlarına, ay ve güneşe, doğuş ve batış yerlerinin her gün değişmesine, her hangi bir değişiklik olmadan sıralanmış konak yerlerinden devamlı hareketlerine, kıyâmete kadar bu hareketlerinde her hangi bir aksaklığın olmayıp muntazam bir hesap ve muvazene üzerindeki cereyanlarına, yıldızların çokluğuna ve renklerinin ayrılığına bak. Sonra bunların şekillerine bak; kimisi akreb, kimisi kuzu, kimisi öküz, kimisi arslan ve bâzısı da insan sûretinde olduklarını ve yeryüzünde ne kadar sûret varsa göklerde de benzerlerinin bulunduğunu, sonra güneşin kendi yörüngesinde bir yıl içindeki seyrine bak. Eğer doğup batması olmasaydı, gece gündüz ayırımı olmaz ve vakitler ayarlanamazdı. Ortalık devamlı olarak ya karanlık veya ışık içinde kalırdı. Çalışma ve istirahat zamanları bilinemezdi. Allahu Teâlâ'nın nasıl geceyi perde, uykuyu da istirahat olarak yarattığına, gündüzü de geçimi sağlamak için vâd ettiğine bir bak. Geceyi gündüze, gündüzü geceye katarak bunları nasıl büyütüp küçülttüğüne bak. Mevsimlerin ayırımı için güneşin yüksek ve alçaktan seyrine bak. Göklerin acayip hâllerinin onda birini dahî anlamak imkânsızdır. Bizim söylediklerimiz düşünce yollarını açıklamak içindir.

Şunu da iyi bil ki, her yıldızın yaratılmasında, şeklinde, renginde, bulunduğu yere konmasında Allahu Teâlâ'nın bin bir hikmetli vardır. Bedenindeki âzalarını da buna kıyasla. Onun her parçasında ve her uzvun o yere konmasında bin bir hikmetler olduğu gibidir. Gökler ise bundan çok daha önemlidir. Ne büyüklüğünde ne de mânalarının çokluğunda yer, gökler ile hiç bir sûretle mukayese edilemez. Aralarındaki büyüklük ile birbirinden farklı oldukları anlaşılır. Yalnız güneşin yüz altmış küsur def'a yerden büyük olduğunda ittifak edilmiştir. Güneşin büyüklüğünü bildiren rivâyetler de vardır. Yine küçük olarak görülen yıldızların, en küçüğü, yerden sekiz def'a büyüktür. Yüz yirmi def'a büyük olanları da vardır. Bundan da ne kadar uzakta oldukları anlaşılır. Allahu Teâlâ bunla-

rın uzaklığına işâret ederek : رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا «Allah onu

binâ edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir» (79 - Nâzi'at: 28) buyurmuştur. Her gök arasında beşyüz yıllık mesafe olduğu da söylenir.

Bir yıldızın, yerden kat kat büyük olduğunu, yıldızların çokluğunu ve yıldızların yerleştirildiği gibi göklerin genişliğini, sonra senin farkında olmadığın onların sür'atli hareketlerini, yâni feleğin bir anda yeryüzünün yüz misli sür'atte mesafe aldığını düşün.

Yine Resûl-i Ekrem Cibrâil aleyhisselâm'a :

— Güneş battı mı? diye sorduğunda, Cibrâil aleyhisselâm :
— Hayır, evet, demesi üzerine, Resûl-i Ekrem :
— Bu nasıl cevaptır? demesi üzerine, Cibrâil aleyhisselâm :
— Ben yok, deyinceye kadar güneşin beşyüz yıllık mesâfe aldığını, bu bakımdan «yok» der demez, «evet» demek mecburiyetinde kaldım, diye cevap verdi. Feleğin büyüklüğüne, sonra hafif hareketine, sonra bu kadar büyüklüğü ile beraber göz bebeğine nasıl sıkıştırıldığına, oturup gözünü açtığın vakit her tarafını görebildiğine bak.

Aslında bütün azamet ve ihtişamıyla göğe değil, göğün yaratıcısına ve onu nasıl yarattığına ve sonra da görünürde direksiz olarak onları nasıl tutturduğuna bak. Bütün yeryüzü bir mesken, gök yüzü onun örtüsü gibidir.

Sana şaşarım ki, süslü, yıldızlı ve işlemeli bir köşke girdiğin vakit ona hayran kalır ve ömrün boyunca ondan bahseder durursun da Hâlikin bu muazzam evine, bu evin yerine, örtüsüne, havasına, içindeki şâyân-ı hayret süs eşyalarına, acayip canlılarına ve çeşitli işlemelerine bakıp durduğun hâlde onlara iltifat etmez ve onlardan bahsetmezsin. Acaba gördüğün o ev, bundan daha mı süslüdür? Hâlbuki aslında bu ev, bu kubbenin en âdi tarafı olan yeryüzünün bir parçasıdır. Buna rağmen bu âleme bakmayışının tek sebebi, Rabbinin inşaatı olması bakımındandır. Ne yazık ki sen kendini, Rabbin ve Rabbinin evini unutarak mide ve şehvetin ile meşgul oldun. Bütün emelin, şehvet ve haşmetin oldu. Şeh-

vetinin goayesi de mideni doldurmaktır. Ne kadar çok yesen, bir hayvanın onda biri kadar yiyemezsin. Yâni bu hususta hayvan yine senin on derece fevkindedir. Haşmetinin sonu da nihâyet seni tanıyan elli - yüz kişinin sana karşı dilleri ile yaltaklık edip gönüllerinden sana kin ve nefret duymalarıdır. Şâyet dostluklarında samimî olsalar da yine sana ilylik ve kötülükten hiç bir şey yapamazlar. Buna rağmen yine senin bulunduğun yerde gerek servet gerek mevki bakımından senin üstünde nice gayr-ı müslimler bulunur. Sen yine bu aldanişla uğraşır da hâlâ yer ve göklerin melekûtuna bakmazsın. Bu mülkün sâhibinin seni merzûk ettiğini düşünmezsin. Sen tıpkı, bir hükümdârın, yüksek ve müzeyyen sarayının altında yuva yapan ve bu yuvadan çıkan bir karınca gibisin. Karınca ev sâhibi ile karşılaşp konuşmağa muktedir olsa da ancak kendi yuvasından yeyip içeceğinden bahsedebilir. O mutantan ve müzeyyen saraydan haberi bile olmaz. Karınca bu saraydan, saraydaki ihtişamdan, içindeki hizmetçiler ve zînet eşyasından haberi olmadığı gibi, sen de Allah'ın bu mülkünden, göklerde deveren eden meleklerinden bir şey bilmezsin. Tıpkı karınca gibisin. Bununla beraber karıncadan da düşüksün. Çünkü karıncada, seni ve senin sarayını düşünecek kudret yoktur. Hâlbuki sen bu yeteneğe sâhibsin. Sen, göklerin melekûtunda cevelân edebilirsin. Sözü fazla uzatmayalım. Çünkü ne kadar uzatsak da, Allah'ı bilmek için Allahu Teâlâ'nın bize bahşettiği delil ve imkânların hepsini saymamız mümkün değildir. Zâten Allah'ı mârifet hususunda âlimler ve velîlerin bildiğine nisbetle bizim bildiklerimiz az. Bütün peygamberlerin bildikleri de mukarreb meleklerin bildiklerine nisbetle az, bu melekler de dahil, bu yaratıkların bildikleri, Allahu Teâlâ'nın ilmine nisbetle ilim denmeyecek kadar azdır. Bunlara ilimden ziyâde dehşet, hayret, kusur ve acziyyet denir. Kullarına bildirdiğini bildirdikten sonra :

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

«Size az ilim verilmiştir»

(17 - İsrâ: 85) buyuran Allahu Teâlâ'yı tesbih ve takdîs ederim.

İşte bu düşünürlerin, Allah'ın yaratıkları hakkındaki düşünce ve tefekkürleri budur. Burada Allahu Teâlâ'nın Zâtını düşünmek diye bir şey yoktur. Ancak yaratıkları düşünmekle yaratanın azamet ve kudretine delil çekilir. O'nun sun'-ı bedî'i ve yaratıkları üzerinde ne kadar çok düşünürsen, o nisbette O'nun azamet ve kudretini anlarsın. Bu, tıpkı bir âlimin ilmini beğenmesine benzer. Ne kadar daha çok ilmine, yazılarına, şiir ve edebiyatına muttâlî olursan, o nisbette ona bağlılığın, sevgi ve saygın artar.

Allahu Teâlâ'nın yaratıkları üzerinde onlardaki nizam ve intizamda da böyle düşün. Zira bunlar üzerinde düşünmenin sonu yoktur. «ŞÜKÜR KİTABI»nda tafsîlâtını verdiğimiz şu hususu da buraya ilâve edelim. Şükür kitâbında, bu varlıklara, Allah'ın bize in'am ve ihsânı olmaları baki-

1- MAKSAD	7- ACİZLİK
2- RIZIKLANMIŞ	8- ACAİB ESERLER
3- SÜSLÜ	9- VAKIF
4- BECERİKLİ	10- NİMET
5- DERDEDE	

mindan nazar ettik. Bu kitapta ise, yalnız Allah'ın yaratıkları olmaları bakımından bunları ele almış bulunuyoruz.

Gerek Allah'ın fi'li ve gerek bize in'am ve ihsânı olmaları bakımından bizim baktığımız, bunların hepsine, tabiatçıların başka gözle bakması, sapıklık ve azgınlıklarının neticesidir. Allah'ın muvaffak kıldığı kimselerin bunlara bakıp bunlar üzerinde düşünmesi ise hidâyete sebep olur. Yer ve göklerdeki her zerre ile Allahu Teâlâ dilediğini hidâyet ve dilediğini sapıtır. Çünkü bunlara, Allah'ın fi'li ve san'atıdır diye bakanlar, bunlardan Allah'ın azametini delil çeker ve bu istifadeyi yaparlar. Kim, sebepleri, yaratıcı düşünmeden, yalnız bunların birbirine sebep olup müessir olduklarına göz atar ve sade bu yönden bunları düşünürse azar ve mürted olur. Sapıklıktan Allah'a sığınır, fazl u keremi, cûd ve rahmeti ile bu gibi sürçmelerden bizi korumasını dileriz.

•

Rub'u'l-Münciyât'ın dokuzuncu kitâbı olan Tefekkür kitâbı burada tamâm oldu.

Yalnız Allah'a hamdeder, yüce peygamberine, onun âl ve ashâbına salât u selâm ederim.

Bunu, ölüm ve ölüm ötesi kitâbı tâkib edecek ve Allahu Teâlâ'nın lûtf u keremi sâyesinde bu kitâb ile İhyâu Ulûmi'd-Dîn sona erecektir.

(İhyâ - Cilt: 4 - Kitap: 9'un sonu)

1-İŞ 2-TESİRLİ 3-TERKİ-İ İSLAM 4-CÖMERTLİK

İhyâu 'Ulumi'd-Dîn (Cilt: 4)

Rub'ü'l-Münciyat

ONUNCU KİTAB

KİTÂBU ZİKRI'L-MEVT VE MA BA'DEHU

(ÖLÜM VE ÖLÜM SONRASINI ANMA KİTABI)

(MUKADDİME VE KIRKSEKİZ BEYANDAN MÜTŞEKKİLDİR)

- 1 inci BEYÂN : ÖLÜMÜ HATIRLAMAK VE ÇOK ANMAK HUSUSUNDA
TEŞVİK. 804-806
- 2 nci BEYÂN : HER HALÜ KÂRDÂ ÖLÜMÜ ANMANIN FAZİLETİ. 806-809
- 3 üncü BEYÂN : ÖLÜMÜ HATIRLAMAĞI KALBDE YERLEŞTİRMENİN
YOLU. 809-810
- 4 üncü BEYÂN : KISA EMELİN FAZİLETİ. 810-816
- 5 inci BEYÂN : TÛL-İ EMELİN SEBEBİ VE İLÂCI. 816-818
- 6 ncı BEYÂN : UZUN VEYA KISA KURUNTULARDA İNSANLARIN
DERECELERİ. 818-820

- 7 nci BEYÂN: SŪR'ATLE AMELE KOŞMAK VE AMELİ TE'HİR
AFETİNİN AÇIKLANMASI. 820-824
- 8 inci BEYÂN: CAN ÇEKİŞME, CAN ÇEKİŞMENİN ŞİDDETİ VE
ÖLÜM ANINDA MÜSTEHAB OLAN HALLER. 825-832
- 9 uncu BEYÂN: ÖLÜM ANINDA HASTANIN HALLERİNDEN
MÜSTEHAB OLANLARIN AÇIKLANMASI. 832-834
- 10 uncu BEYÂN: LİSAN-I HALİN İFADE ETTİĞİ HİKÂYELERLE AZRAİL
İLE KARŞILAŞMANIN HASRETİ. 834-837
- 11 inci BEYÂN: RESŪL-İ EKREM'İN İRTİHALİ. 837-850
- 12 nci BEYÂN: EBU BEKİR ES-SİDDİK RADIYALLAHU ANH'IN ÖLÜMÜ. 850-
- 13 üncü BEYÂN: ÖMER B. EL-HATTAB RADIYALLAHU ANH'IN ÖLÜMÜ. 852-
- 14 üncü BEYÂN: OSMAN RADIYALLAHU ANH'IN ÖLÜMÜ. 854-856
- 15 inci BEYÂN: ALİ RADIYALLAHU ANH'IN İRTİHALİ. 856-857
- 16 nci BEYÂN: HALİFE, ÜMERA VE SALİHLERİN ÖLÜM
DÖŞEGİNDEKİ SÖZLERİ. 857-860
- 17 nci BEYÂN: SAHABE, TABİİN VE ONLARDAN SONRA GELEN
TASAVVUF ERBABININ SALİHLERİNDEN
BÂZILARININ BU HUSUSTAKİ SÖZLERİ. 860-864
- 18 inci BEYÂN: CENAZE, MEZARLAR VE MEZARLARI ZİYARET
HUSUSUNDA ÂRİFLERİN SÖZLERİ. 864-866
- 19 uncu BEYÂN: MEZARIN HÂLİ VE BÜYÜKLERİN MEZAR
BAŞINDAKİ SÖZLERİ. 866-871
- 20 nci BEYÂN: ÇOCUKLARI ÖLDÜĞÜ VAKİT SÖYLEDİKLERİ SÖZLER. 871-8
- 21 inci BEYÂN: MEZARLARI ZİYARET, ÖLÜYE DUA VE BUNUNLA
İLGİLİ HUSUSLAR. 873-880
- 22 nci BEYÂN: ÖLÜMÜN HAKİKATİ. 880-888
- 23 üncü BEYÂN: MEZARIN ÖLÜYE SÖYLEDİKLERİ. 888-889
- 24 üncü BEYÂN: KABİR AZABI VE NEKİR MŪNKER
MELEKLERİNİN SORGUSU. 889-898
- 25 inci BEYÂN: MŪNKER VE NEKİR MELEKLERİNİN SŪRETLERİ,
SORULARI, KALBİN SIKIŞTIRMASI VE KABİR
AZABI İLE İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR. 898-901
- 26 nci BEYÂN: RŪ'YADA KEŞİF YOLU İLE ÖLÜLERİN HALLERİNDEN
BİLİNEMLER. 901-905
- 27 nci BEYÂN: ÖLÜNÜN HALLERİNİ VE ÂHİRETTE YARAYIŞLI
AMELLERİ KEŞFETTİREN UYKULARIN
AÇIKLANMASI. 906-907
- 28 inci BEYÂN: ŞEYHLERİN UYKULARININ AÇIKLANMASI. 907-914
- 29 uncu BEYÂN: SŪR'A ŪFŪRMENİN KEYFİYYETİ. 914-918
- 30 uncu BEYÂN: MAHŞER YERİ VE MAHŞER HALKININ DURUMU. 918-920
- 31 inci BEYÂN: TERLEMENİN KEYFİYYETİ. 920-922
- 32 nci BEYÂN: KIYAMET GŪNŪNÜN UZUNLUĞU. 922-923
- 33 üncü BEYÂN: KIYAMET GŪNÜ, KIYAMETİN DAHİYE VE İSİMLERİ. 923-
- 34 üncü BEYÂN: SORGU - SUAL KEYFİYYETİ. 926-932
- 35 inci BEYÂN: MİZANIN SIFATI. 932-934

- 36 ncı BEYÂN : HASIMLAR VE HAKLARIN İADESİ. 934-940
- 37 ncı BEYÂN : SIRAT'IN VASFI. 940-944
- 38 inci BEYÂN : ŞEFAAT. 945-951
- 39 uncu BEYÂN : KEVSER HAVUZU. 951-954
- 40 inci BEYÂN : CEHENNEM'İN VASFI, ŞİDDETİ VE ZORLUĞU. 954-967
- 41 inci BEYÂN : CENNET VE CENNET NİMETLERİNİN VASIFLARI. 967-974
- 42 ncı BEYÂN : CENNET'İN DUVAR, TOPRAK, AĞAÇ VE IRMAKLARI. 974-976
- 43 üncü BEYÂN : CENNET EHLİNİN ELBİSE, DÖŞEK, SERGİ, KOLTUK VE ÇADIRLARI. 976-978.
- 44 üncü BEYÂN : CENNETTEKİLERİN YEMEĞİ. 978-980
- 45 inci BEYÂN : CENNET'İN HURİ VE VİLDANLARI. 980-983
- 46 ncı BEYÂN : CENNET EHLİNİN VASIFLARI HAKKINDA PARÇALAR HALİNDE VARİD OLAN HABERLER. 983-986
- 47 ncı BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN CEMALİNE BAKMANIN KEYFİYETİ. 986-987
- 48 inci BEYÂN : SON BÖLÜM; YÜMN Ü BEREKET VE FÂL-İ HAYR OLMAK ÜZERE ALLAH'IN RAHMETİNİN GENİŞLİĞİNE DAİRDİR. 988-998

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur (O'na hamdederim). O Allah ki, ölüm ile beraber cebbârların boynunu, Kıs râların belini kırdı, Kayserlerin emellerini boşa çıkardı da onları zelîl ve perişan etti. Onlar ki, ölümden nefret ederlerdi. Fakat Hak Teâlâ'nın va'd-i sübhânîsi geldiği vakit, onları yere serdi ve saraylardan mezarlara, evlerin aydınlığından lâhdin karanlığına, câriyelerle eğlenmekten kurt ve böceklerin kucağına, yer üstündeki zevklerden yer altında kıvranmağa, dost ve ahhâb ile ünsiyetten mezarda yalnızlığa, yumuşak atlas dîbâlar üzerinde yaslanmaktan sert toprağa intikal ettirdi. Onların şavvet ve haşmetleri kendilerini ölümden kurtaramadı. Nasıl, onların sesi daha çıkıyor mu? Bekaa ve kahr u istilâ ile teklesen ve bütün canlıları takdir ettiği ölümle zelîl eden, sonra da ölümü, müttakiler için bir kurtuluş ve vuslat kapusu yapan, mezarı da kıyâmete kadar âsiler için tutuklu yeri kulan Allahu Teâlâ'yı tesbîh ve takdis ederim. Zâhirî nimetleriyle in'am, gaalib ve kaahir şekilde intikam, Ona mahsustur. Yer ve göklerde evvel, âhir, hamd, ona mahsustur.

Salât u selâm, açık mücize ve alâmetler sâhibi olan Muhammed ve âl'ine olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki; kendisini ölüm yakalayacak olana, varacağı yerin toprak, arkadaşlarının böcekler, konuşacaklarının Münker ve Nekir melekleri, karyolasının mezar, devamlı duracağı yerin toprak, uğrak yerinin kıyâmet, son yerinin Cennet veya Cehennem olduğunu bilen kimseye yaraşan, fikir ve zikrinin ölüm olması, ölüm için hazırlanması, ona göre tedbir olması, ölümü beklemesi ve bütün imkânları ile ölüm için hazırlanmasıdır. [Hattâ insan dâima kendisini mezardaki ölümlerden saymalıdır. Çünkü uzak olan gelmeyecek olandır. Yoksa her gelecek, yakındır. Akıl, ölüm için hazırlanmaktır.] Nitekim Resûl-i Ekrem: «Akıllı adam,

- 1-MEZAR 2-GEĞME 3-EZİCİ KUVVET 4-EBEDİ
4-MAHVETMEKLE HÜKMÜ ALTINA ALMA 5-TAKVALI
6-KAVUŞMA 7-IHSAN ETME 8-ÜSTÜN GELEN
9-EHLİ BEYT

ON

kendisini hesâba çekip ölüm için hazırlanandır» buyurmuştur. Bir şey için hazırlanmak, onu sık sık hatırlamakla, hatırlamak da hatırlatıcı şeylere bakmakla mümkündür.

Bunun için biz de burada ölüm ânını, ölümden önce ve sonraki hâlleri, âhiret ve kıyâmetin hâllerini, Cennet ve Cehennem'i ve bunlardan tekrar tekrar insânın hâtırlaması gerektiği hususları anlatacağız. Maksadımız, ölüm için hâzırlanmağa teşviktir. Çünkü ömürden az, bir şey kaldı. Ölüm yolculuğu yaklaştı. Ne yazık ki insanlar bundan gaafildirler. Nitekim âyet-i celîle'de :

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ

«İnsanların hesap görme zamanı yaklaştı, fakat onlar hâlâ habersiz, haktan yüz çeviriyorlar» (21 - Enbiyâ: 1) buyurulmuştur.

Şimdi biz ölüm ile ilgili olan hususları iki bölümde anlatalım :

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMÜN MUKADDİMELERİ İLE SŪR'A ÜFÜRÜLÜNCEYE KADAR ÖLÜMDEN SONRAKİ HALLER

Burada sekiz bab vardır :

Birinci Bab : Ölümü Hâtırlamak Ve Buna Teşvik,

İkinci Bab : Uzun Ve Kısa Emeller,

Üçüncü Bab : Can Çekişme, Bunun Şiddeti Ve Ölüm Anında Sevilen Hâller,

Dördüncü Bab : Resûl-i Ekrem İle Hulefâ-i Râşidîn'in Ölümleri,

Beşinci Bab : Hulefâ, Ümerâ Ve Sâlihlerin Ölüm Anındaki Sözleri,

Altıncı Bab : Âriflerin Cenâze, Kabir Ve Kabir Ziyâreti Hakkındaki Sözleri,

Yedinci Bab : Ölümün Hakîkatî Ve Mezardan Sûr'a Üfürülünceye Kadar Ölümün Durmu,

Sekizinci Bab : Keşif Ve Rü'ya Yolu İle Ölülerin Hâllerinden Bilinen Hususları Hâvidir.

BİRİNCİ BAB

1 inci BEYÂN: ÖLÜMÜ HÂTIRLAMAK VE ÇOK ANMAK HUSUSUNDA TEŞVİK

[Bilmiş ol, ki; dünyanın zevklerini seven, ona aldanıp meyleden kimse, ölümden gaflet eder ve ölümden bahsedilince, ondan nefret eder.] İşte bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ :

1-HABERSİZ 2-İÇİNE ALAN 3-HABERSİZLİK.

فَلَا زَلَّ الْمَوْتُ الَّذِي تَقْرَوْنَ مِنْ قَوْلِهِ شَرُّدُونَ إِلَى عَالَمٍ غَيْبٍ
وَلَسَّهَا دَرَقِيْبُكُمْ كَيْتُمْ عَمَلُونَ

«De ki: «Doğrusu kendisinden kaçtığınız ölüme mutlak yakalanacaksınız; sonra; görüleni de görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz». O size işlediklerinizi haber verecektir» (62 - Cum'a: 8) buyurmuştur. Sonra [insanlar üç kısma ayrılır. Bir kısmı, dünyaya dalmış gidiyor. Diğer kısmı henüz tevbe etmiş ve Hakk'a yönelmiştir. Üçüncü kısmı da kemâle ermiş âriflerdir.]

[Dünyaya meyleden, ölümü anmaz; anarsa da dünyadan nasıl ayrılacağına üzülenek anar. Bunun için ölümü yerer. Bu gibilerin bu maksadla ölümü anmaları, Allah'a uzaklaşmaktan başka bir yarar sağlamaz.]

[Henüz tevbe etmiş olana gelince; onun ölümü fazla anması, korku ve hasyetinin artması ve tevbeye devamı için lâzımdır. Bâzan ölümden korkması, tevbesini tamamlamadan ve gerekli azığını almadan korkusu sebebiyle olabilir ki, burada mâzur sayılır. Bu maksadla ölümü sevme-
yen, Resûl-i Ekrem'in:

مَزْكِرَةٌ لِقَاءِ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ تَعَالَى لِقَاءَهُ

«Allah'a mülâkatı (ölümü) kerih göreni (ondan hoşlanmayan) Allah da kerih görür» (523) buyurduğu kimselerden sayılmaz. Çünkü bu adam ne ölümü ne de Allah'a mülâkatı kerih görmüyor, kusur ve noksanlarını telâfi peşindedir. Bu, sevgilisine ulaşmak için sevgilisinin arzû ettiği şekilde hâzırlanmakla meşgul olduğundan vakit kazanmak isteyenlerin durumuna benzer. Bu, mülâkatı kerih görmüş sayılmaz. Bunun belirtisi, devamlı olarak hazırlıkla meşgul olmaktır. Böyle yapmazsa dünyaya meyletmiş sayılır.

[Ârif gelince; o, devamlı olarak ölümü hâtırlar, çünkü ölüm, sevgilisi ile buluşma zamanıdır. Seven, sevgilisi ile buluşacağı günü hiç hâtırdan çıkarmaz. Hattâ ölümün gec gelmesine canı sıkılır. Bir an önce bu isyan dünyasından kurtulup Allah'a ulaşmağa can atar.] Nitekim Huzeyfe (R.A.) ölüm döşegine yattığı vakit: «Dost, ânî bir baskınla geldi. Pişmanlık fayda vermez. Allah'ım, fakirlik ve hastalıktan hakkımda hayırlı olanı bana ver. Ölüm de hakkımda yaşamaktan hayırlı ise, Sana ulaşmaya kadar ölüm yolunu bana kolaylaştır» diye duâ etmiştir. Demek ki kusurlarını telâfi ve sermaye edinmek maksadıyla henüz tevbe etmiş olanın ölümden hoşlanmamasında, hazırlıklı bulunanın da ölümü sevme-
sinde mâzur sayılırlar. Fakat bu ikisinden de daha üstün rütbe, kendisi

(523) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

için ölüm veya kalım taraflarını tercih etmeden, işi Allah'a havale edip, O'nun için en sevimli olanı, kendisi için de en sevimli olmaktadır. İşte aşırı derecede sevgi sayesinde teslim ve rızâ makamına yükselen budur. Bu ise, son rütbedir.]

Her hâl ü kârda ölümü hâtırlamakta sevab ve fazilet vardır. Zira dünyaya meyleden insan, ölümü ana ana, yavaş yavaş dünyadan uzaklaşmağa başlar. Çünkü artık nimetleri ona ağır gelmekle, zevklerinden hoşlanmamağa başlar. Böylece dünyanın lezzet ve şehvetlerinden insânı soğutan her şey, kurtuluş sebeplerindendir.

2 nci BEYÂN : HER HAL Ü KÂRDA ÖLÜMÜ ANMANIN FAZİLETİ

A.C [Resûl-i Ekrem: «Zevkleri yok eden ölümü, çok anın» (524) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem: «Eğer siz Âdemoğullarının ölüm hakkında bildiklerinizi hayvanlar bilseydi, onların vücudlarında et bulup yiyemediniz» (525) buyurmuştur.]

Hiz. Âişe (R.A.) Resûl-i Ekrem'e, «Şehidlerle beraber haşrolacak kimse var mı?» diye sorunca, Resûl-i Ekrem: «Evet, günde yirmi def'a ölümü hâtırlayan, şehidlerle haşrolur» (526) diye cevap vermiştir. Çünkü yirmi def'a ölümü hâtırlamak, insânı dünyaya aldanmaktan alıkor ve âhîret için hâzırlanmağa; ölümü unutmak ise insânı dünya zevkine sürüklemeye sebep olur.

Yine Resûl-i Ekrem :

المَوْتُ نَحْفَةُ الْمُؤْمِنِ

«Mü'minin hediye-

si ölümdür» (527) buyurmuştur. Çünkü dünya, mü'minin tutuklu bulunduğu bir yerdir. Zira burada devamlı olarak nefsi ile mücadele, şehvetlerine karşı riyâzet ve şeytânın saldırısına karşı savunma hâlinde. Ölüm ise bütün bu sıkıntılardan âzâd olmak demektir. Azâdlık ise kendi hakkında bir hediyedir.

Yine Resûl-i Ekrem :

«Ölüm, her mü'min için bir keffârettir» (528) buyurmuştur. Bununla da gerçek müslümânı kasetmiştir. O müslüman ki, müslümanlar onun elinden ve dilinden emin olmuş, mü'minin iyi vasıfları kendisinde yerleşmiş, günahlarla kirlenmemiş, ancak farzları yerine getirmek ve büyük günahlardan kaçınmakla bazı ufak tefek hatâları olmuştur ki, ölüm bun-

(524) Metin olarak yukarıda geçmiştir.

(525) Metin olarak yukarıda geçmiştir.

(526) Metin olarak yukarıda geçmiştir.

(527) İbn Ebî'd Dünya, Tabrânî, Hakîm Abdullah İbn Ömer'den (R.A.) mürsel olarak rivayet etmişlerdir.

(528) Ebu Nuaym «İhtiyâ»de rivayet etmiştir.

şarı yok eder. Atâ-i Horasânî'nin anlattığına göre, bir gün Resûl-i Ekrem kahkahalar atan bir meclise uğradı ve :

سَوُّوْا مَجَالِسَكُمْ بِذِكْرِ مَنْكَدِرِ اللَّذَاتِ الْمَوْتُ ۝

«Meclisinizi, muhabbetinizi, zevkleri alt üst eden şeylerle karıştırınız» buyurdu. Onlar: «O nedir?» diye sormaları üzerine, Resûl-i Ekrem: «Ölümdür» (529) buyurdu. Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

اَكْثَرُوا مِزْكَرَ الْمَوْتِ فَإِنَّهُ يُخَصِّرُ الذُّنُوبَ وَيُزِيلُ فِي الدُّنْيَا ۝

«Ölümü çok hâtırlayın, zira o, günahlardan korur ve dünyadan yüz çevirttirir» (530) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem :

كَفَى بِالْمَوْتِ مَفْرَقًا ۝

«Ayırıcılık bakımından ölüm ye-

ter» (531). Diğer bir hadîsde de :

كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا ۝

«Vâiz olmak bakımından ölüm yeter» (532) buyurmuştur. Bir gün Resûl-i Ekrem Mescid'e gitmiş, orada bâzı kimselerin konuşup gülüşüklerini görünce: «Ölümü anın, iyi biliniz ki, nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, benim bildiğimi siz bilseydiniz, az güler çok ağlardınız» (533) buyurmuştur. Bir def'a Resûl-i Ekrem'in huzurunda bir adamı övdüklerinde, Resûl-i Ekrem :

— Bu adamın ölümü anması nasıldır? diye sordu. Onlar da :

— Ölümü andığını hiç hâtırlamıyoruz, deyince, Resûl-i Ekrem :

— O hâlde adamın bir değeri yoktur (534), buyurdu. İbn Ömer (R.A.) anlatıyor: «Bir gün, onuncu şahıs olarak Resûl-i Ekrem'in huzurunda bulunuyordum. Ensar'dan birisi, «İnsanların en akıllısı ve en keremlisi kimdir?» diye sordu. Resûl-i Ekrem :

«Ölümü daha çok anan ve onun için daha çok hâzırlanandır. İşte dünyanın şerefini ve âhiretin keremini ihrâz eden akıllılar bunlardır» buyurdu.

(529) İbn Ebî'd-Dünya mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(530) İbn Ebî'd-Dünya rivâyet etmiştir.

(531) Haris, Ebu Üsâme'den (R.A.) rivâyet etmiştir. İbn Ebî'd-Dünya başka yoldan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(532) Taberani ve Beyhaki Ammar b. Yâser'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(533) İbn Ebî'd-Dünya İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(534) İbn Ebî'd-Dünya, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

Bu Hususta İslâm Büyüklerinin Sözleri :

Hasan-ı Basrî : «Ölüm, dünyanın bütün kötülüklerini açığa çıkardı da akıl sâhibi için dünyalık hususunda sevinç namına bir şey bırakmadı» dedi.

Rebî b. Haysem : «Kişinin beklediklerinde ölümden daha hayırlısı yoktur» demiştir. Yine bu zât : «Beni kimseye bildirmeyin, beni, Rabbime havâle edin» dedi. Hakîm'lerden birisi, kardeşliklerinden birisine yazdığı mektubda : «Kardeşim, ölümü arayıp bulamıyacağın gün gelmeden önce, bu dünyada ölüm için hâzırlan» dedi.

İbn Sîrîn'in yanında ölümden bahsedildiği vakit odun kesilir ve bütün âzaları ölmüş gibi donardı.

Ömer b. Abdülâziz her akşam adamlarını başına toplar, ölümden ve kıyâmetden bahsederler ve âdeta bir ölen varmış gibi ağlardı.

İbrâhim et-Teymî : «İki şey beni dünya zevkinden ayırmıştır. Biri ölümü hâtırlamak, diğeri de Allah huzurunda hesap vermeyi düşünmektir» dedi.

Kâ'b da (R.A.) : «Ölümü bilene dünyanın elem ve sıkıntıları kolay gelir» dedi.

Mıtraf diyor : «Rü'yamda Basra mescidinin ortasında adamın biri «Ölümü hâtırlamak, korkanların kalbini deldi, vallahi, onları şaşkın görüyorum» dediğini duydum» dedi.

Eş'as anlatıyor : «Hasan-ı Basrî'nin sohbetine devâm ederdik. Onun sohbeti, Cehennem, âhiret ve ölüm işini hâtırlatmaktan ibâret idi».

Safiyye (R.A.) diyor : «Kadının biri Hz. Âişe'ye (R.A.) kalbinin kasvetinden şikâyet etti. Hz. Âişe (R.A.) : «Ölümü çok an ki, kalbin yumuşasın» buyurdu. Kadın da böyle yaptı ve kalbi yumuşadı. Bunun üzerine kadın Hz. Âişe'ye (R.A.) gelerek teşekkür etti».

İsâ aleyhisselâm'ın yanında ölümden bahsedildiği vakit, vücudundan ter yerine kan sızardı. Dâvud aleyhisselâm da ölüm ve kıyâmet anıldığı vakit âzaları birbirinden ayrılincaya kadar ağlar; Allah'ın rahmeti anıldığı vakit kendine gelirdi.

Hasan-ı Basrî diyor : «Akli başında olan herkes ölümden korkar ve onun için üzüntü duyar.»

Ömer b. Abdülâziz âlimlerden birisine :

— Bana vâ'z et, dedi. Âlim :

— Halifelerin ilk öleni sen değilsin, yâni sen de her halife gibi öleceksin, dedi. Ömer :

— Daha söyle, deyince âlim :

— Âdem'e varıncaya kadar bütün ataların ölümü tatmış ve sıra sana gelmiştir, deyince, Ömer ağladı.

Rebî b. Haysem de ölümü hâtırından çıkarmamak için evinin içinde günde bir kaç def'a yatıp kalktığı bir mezar kazdırmış ve bir an ölüm hâtırımından çıkarsa kalbim bozulur, derdi.

Şihhîr'in oğlu Abdullah'ın oğlu Mitraf da: «Şu ölüm yok mu? Servet sâhibine servetlerini zehir etmiştir. O hâlde ölüm olmayan yer için servet hâzırlayın» demiştir.

Ömer b. Abdülâziz de Anbese'ye: «Ölümü çok hâtırla, şâyet bolluk içinde isen onu sana daraltır, darlıkta isen hayâtını genişletir» dedi.

Ebû Süleyman ed-Dârânî de Ümm-i Hirven'e: «Ölümü sever misin?» diye sordu. Kadın, hayır! dedi. Sebebinin sorunca: «Bir adama karşı bir kusur işlesem, onun yüzünü görmek istemem. Allah'a bu kadar isyan ettiğim hâlde O'na ulaşmağı nasıl seveyim?» demiştir.

3 üncü BEYÂN : ÖLÜMÜ HATIRLAMAĞI KALBDE YERLEŞTİRMENİN YOLU

[Bilmiş ol ki, ölüm tehlikeli ve korkunç bir şeydir. İnsanların bundan gaffleti, onu az düşünüp az konuşmalarındandır. Hattâ ölümü hâtırlayanlar da onu boş bir kalb ile düşünmez; dünya şehvetleri ile meşgul olan kalbler ile düşünürler. Bu bakımdan ölümü hâtırlamak, gönüllerde fazla te'sir etmez. Bunun çâresi, her şeyden sıyrılmış boş bir kalb ile, daima gözünün önünde bulunan ölümü, çöl veya deniz yolculuğuna çıkacak olan insânın, bu tehlikeli yolculuktan başka bir şey düşünmediği gibi, düşünmektir. Böyle hâlis bir düşünce ile ölümü düşündüğü vakit, bu düşüncenin kalbinde te'sir ederek dünya neş'esini azaltıp kalbini üzeceği ihtimâli kuvvetleşir.

Bu hususta en müessir yol, kendi emsallerinde, kendisinden önce ölüp toprak altına girenleri, onların mevki ve mansıplarını, toprağın onların sûretlerini nasıl mahvettiğini, mezarlarında nasıl çürüdüklerini, ailelerinin dul, çocuklarının nasıl yetim kaldığını, mallarının mahvolduğunu, câmideki yerlerinin boş kaldığını ve dostlarından ayrıldığını, hayatta iken nasıl neş'eli sohbet ettikleri hâlde nihâyet nasıl unutulup kaybolduklarını düşünmektir. Ne zaman ki insan, ölen bir adamı bütün teferruatıyla böyle düşünür, sûretini, neş'esini, geçim için çırpınışını, ölümü unutup yaşamak istediğini, gençlik ve kuvvetine mağrur olduğunu, eğlenceye meylettiğini, önündeki ölümü unutarak zevkine daldığını ve nihâyet ölümün kendisini nasıl ânî olarak yakaladığını, dünyada yürüyen ayaklarının nasıl donup kaldığını ve hattâ mafsallarının çürüyerek birbirinden ayrıldığını, hayatta konuşan dilini şimdi kurtların yediğini, toprağa verilirken inci gibi parlayan dişlerinin şimdi nasıl çürüdüğünü, kendisi ile ölüm arasında bir gün bile mesafe yok iken nasıl on yıl sonra lâzım olacak nafaka peşinde koştuğunu, ummadığı zamanda ölümün pençelerini kendisine nasıl taktığını, ölüm meleğinin nasıl kendisine görüldüğünü, ya Cennet veya Cehennem diye nasıl kendisine seslendiğini düşünür kendisini de bu anda onun yerine koyarak gaffletinin aynı onun gaffleti gibi olduğunu ve aynı âkıbete uğrayacağını hâtırlarsa, işte o zaman kalbi yumuşar. Nitekim Ebû'd-Derdâ (R.A.): «Ölüleri hâtırladığın vakit,

kendini de onlardan biri diye kabûl et» demiştir. İbn Mes'ûd da (R.A.): «Sâid, başkasından ders alandır» demiştir.

Ömer b. Abdülâziz de: «Görmüyor musunuz? Her gün sabah veya akşam nasıl birini Allah'a yolcu ediyoruz. Onu yerin içine koyup üzerine toprağı atıyoruz, dostları geride kalıyor ve ilişkileri tamamen kesiliyor?» demiştir.

DM [İşte bunları ve benzerlerini devamlı olarak düşünmek, mezarları ziyaret etmek, hastaları görmek gibi tutum ve davranışlar, gönülde ölümü hâtırlamağı tâzeler ve bu hâl kalbinde galebe çalarak bütün işlerinde ölümü göz önünde bulundurmağı ve buna göre hâzırlanmağı vesile olur da bu sâyede dünyaya aldanmaktan korunmuş olur. Yoksa kalbin dışı ile ve fasîh dil ile ölümü düşünüp anmakta fayda azdır.] Dünyalıktan bir şey hoşuna gittiğı vakit, insan, hemen ondan ayrılacağını hâtırlamalıdır. Bir gün İbn Mutî evine baktı ve evi hoşuna gitti. Sonra: «Valahi, ölüm olmasa seninle sevinir ve eğer dar olan mezara girmeyecek olsam, dünyalıktan hoşlanırdım. Fakat şimdi bunların hepsi boş şeylerdir» diyerek yüksek sesle ağlamağı başladı.

İKİNCİ BAB

³ Tûl-i Emelin Yerilmesi, ⁴ Kısa Emelin Fazileti, ³ Tûl-i Emelin Sebebi ve Tedâvî Çâreleri Beyânındadır.

4 üncü BEYÂN: KISA EMELİN FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem, Abdullah İbn Ömer'e (R.A.) hitâben:

إِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تُحَدِّثْ نَفْسَكَ بِالْمَسَاءِ وَإِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تُحَدِّثْ نَفْسَكَ
بِالصَّبَاحِ وَخُذْ مِنْ حِكْمَتِكَ لِمَوْتِكَ وَمِنْ مَخَافَتِكَ لِسَقَمِكَ فَإِنَّكَ بِكَ
عَبْدُ اللَّهِ لَا تَذَرِي مَا سَمِعْتَ عَنَّا

«Sabaha çıktığın vakit akşama çıkacağını düşünme, akşama çıktığın vakitte de sabahlayacağını hâtırına getirme. Hayâtından ölümün ve sıhhatinden hastalığın için ayır. Ey Abdullah, yarın adının ne olacağını bilemezsin» (535) buyurmuştur.

Hız. Ali'den (R.A.) gelen rivâyette Resûl-i Ekrem: «Sizin için en çok korktuğum iki kötü huydur. (Bunlar) nefsinizin hevâsına uymak ve uzun kuruntudur. Hevâye uymak, insânı Hak'tan alıkor. Tûl-i emel ise dünya sevgisinden gelir. Allahu Teâlâ dünyayı, sevdiğine de buğzettiğı-

(535) Buhârî ve İbn Hibban rivâyet etmişlerdir.

1-SAADETİLİ 2-(AÇIK VE GÜZEL KONUŞAN) 3-BİTMİYEN İSTEK
4-KÖTÜLENME 5-İSTEK 6-DÜŞMANLIK ETTİĞİNE

ne de verir. Fakat bir kulunu sevdiği vakit, mutlak sûrette ona imanı nasib eder. İyi biliniz ki, dünya, arkasını çevirdi gitmek üzeredir. Ahiret ise bize yönelmiş yaklaşmaktadır. İyi biliniz ki, amel gününde hesabınız olmayacağı gibi, hesap gününde de amelinizin olmayacağından korkulur» (536) buyurmuştur.

Ümmü Münzir'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem, bir akşam vakti bâzı kimselere hitâben : «Ey insanlar, Allah'tan utanmıyor musunuz?» buyurdu. Dinleyenler: «Niçin ya Resûlâllah?» dediklerinde, Resûl-i Ekrem : «Zira yiyeceğinizi toplar, ulaşamayacağınız uzun emeller peşinde koşar ve oturmayaacağınız inşaatları yaparsınız» (537) buyurdu.

Ebû Said el-Hudrî (R.A.) Üsâme b. Zeyd'den (R.A.) bir ay vâde ile yüz dinar bir cariye satın alır. Bunu duyan Resûl-i Ekrem : «Bir ay va'de ile satın alan Üsâme'ye şaşmıyor musunuz? Üsâme tûl-i emel sâhibidir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, gözüm açıldığı zaman kapaklarını kapamadan öleceğimi, lokmayı yuttuğum vakit onu hazmetmeden öleceğimi düşünürüm. Ey âdemoğulları, aklınız varsa kendinizi ölümlerden sayın. Allah'a kasem ederim ki, size va'dedilen ölüm gelecek, ona engel olamayacaksınız» (538) buyurmuştur.

İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem su dökündüğü vakit hemen okabinde teyemmüm ederdi. Bir gün kendisine, «Yakında su var» dediğinde :

«Belki suya ulaşamam» (539) buyurmuştur. Rivâyete göre bir gün Resûl-i Ekrem üç tane odun aldı. Birini önüne birini de yan tarafına dikti, diğerini de uzaklara attı. Sonra : «Burada neyi temsil ettiğimi biliyor musunuz?» buyurdu. Ashâb : «Bildir, ya Resûlâllah» deyince, Resûl-i Ekrem : «Bu, insan, bu da eceli, uzaklarda olan da emelidir. O, emellerinin peşinde koşar fakat eceli onu yakalar, emeline ulaşamaz» (540) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

مَثَلُ ابْنِ آدَمَ وَالْجَنَّةِ شِعْ وَتَسْعُونَ مَنِيَّةً إِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَابِ
وَقَعَّ فِي الْحَكَمِ

«Âdemoğlu, doksan dokuz ümid peşindedir. Umduklarını kaçırırsa ihtiyarlığa düşer» (541) buyurmuştur. İbn Mes'ûd (R.A.) diyor : «Bu, insan,

(536) İbn Ebî'd-Dünyâ Cabir'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(537) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Beyhaki rivâyet etmişlerdir.

(538) İbn Ebî'd-Dünyâ, Hayranî, Beyhaki ve Ebû Nuaym rivâyet etmişlerdir.

(539) İbn Mübarek, İbn Ebî'd-Dünyâ ve Bezzâr rivâyet etmişlerdir.

(540) Ahmed ve İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

(541) Tirmizi, Abdullah b. eş-Şihhîr'den rivâyet ile rivâyet etmiştir.

bunlar da etrafını kuşatan tehlikeli ümidleridir. Açık olarak karşısındadırlar. Bu ümidlerden sonra ihtiyarlık, ihtiyarlıktan sonra da emeller gelir. O, açık ümidleri için çeşitli emeller besler. Şâyet umduğuna ulaşamazsa, ihtiyarlık onu öldürür.»

Abdullah İbn Mes'ud (R.A.) diyor: «Resûl-i Ekrem bize dört köşeli bir çizgi çizdi. Sonra ortasına düz bir çizgi daha çekti ve bu çizginin sağında solunda bir çok çizgiler çizdi. Bunun üzerine ortadaki düz çizgi için: «İşte bu, insandır», etrafını kuşatan çizgi için de: «Bu, eceldir. Bu taşradaki çizgiler de emelidir. Onların peşinde dolaşır. Birini kaybederse diğeri ile karşılaşır» (542) buyurdu.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem: «Âdemoğlu ihtiyarladığı hâlde iki haslet kendisi ile kalır. Onlar da hırs ve tûl-i emeldir». Diğer rivâyette: «Âdemoğlu ihtiyarladığı hâlde kendisinde iki haslet gencelik. Onlar da mala ve ömre haris olmaktır» (543) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

2 «Bu ümmetin evveli, yakın ve zühd sâyesinde kurtuldu. Sonu da cimrilik ve tûl-i emel sebebiyle helâk olacaktır» (544) buyurmuştur.

Denildi ki: İsâ aleyhisselâm ihtiyar bir demircinin karşısında oturdu ve: «Allah'ım, bunun tûl-i emel arzûsunu kes» diye duâ etti. Bir de baktı ki adam çekici atmış bir kenarda oturma kalmış, tabii yapılacak iş de ortada kalmış. Bunu gören İsâ aleyhisselâm: «Yâ Rab, bunun emelini artır» diye duâ etmiş. Adam da tekrar çekici eline alarak işe başlamıştı. Bunun üzerine İsâ aleyhisselâm ihtiyâra yaklaşarak, niçin işini bırakıp sonra başladığını sordu. İhtiyar: «Bir ara, «ihtiyarladın daha ne kadar çalışacaksın. Artık işi bırak» diye hâtırimdan geçti ve işi bıraktım. Sonra, «Canım yaşadığın müddetçe yemeğe ihtiyâcın var, böyle durmakla olmaz» diye düşündüm ve yeniden işe başladım» dedi.

Hasan diyor ki; Resûl-i Ekrem: «Hepiniz Cennet'e girmeyi sever misiniz?» buyurdu. (Onlar: «Evet» demeleri üzerine, Resûl-i Ekrem): «Emellerinizi kısaltın, ölümünüzü gözünüzün önüne getirin ve Allah'tan hakkıyla hayâ edin» (545) buyurdu. Resûl-i Ekrem duâsında: «Allah'ım, âhirete engel olan dünyadan, ölümün hayrına mâni olan hayattan ve amelin hayrını men'eden emelden sana sığınırım» (546) derdi.

(542) Buhârî rivâyet etmiştir.

(543) İkinci rivâyet şekli, Müslim'den, birincisi İbn Ebi'd-Dünyâ'dan sahlâ sened ile.

(544) İbn Ebi'd-Dünyâ İbn Luhay'a'dan, o da babasından, o da babasından rivâyet etti.

(545) İbn Ebi'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(546) İbn Ebi'd-Dünyâ Hâşib'den rivâyet etmiştir.

Bu Hususta Diğer Rivâyetler :

Mitraf: «Ecelimin zamanını bilseydim, aklımın başımdan gideceğinden korkardım. Fakat Allahu Teâlâ lûtfetti, bunu gizledi ve bize gafletini verdi. Eğer gaflet, olmasaydı hiç kimse bir işine bakamazdı» dedi.

Hasan: «Gaflet ve emel, Âdemoğulları için iki büyük nîmettir. Eğer bunlar olmasaydı müslümanlar sokaklarda yürüyemez hâle gelirlerdi» demiştir.

Sevrî: «Öğrendiğime göre insan, ahmak olarak yaratılmıştır. Eğer ahmak olmayıp her şey'i inceden inceye düşünebilseydi hiç kimse geçimi için çalışamazdı» dedi.

Ebû Said² b. Abdurrahman: «Dünya, mâmûriyetini, adamlarının ahmaklığına medyundur» dedi.

Selmân-ı Farsî: «Üç şey beni hayrete düşürdü ve hattâ güldürdü. Bunlar, ölüm kendisini yakalamak üzere olduğu hâlde dünyalık peşinde olan, unutulmadığı hâlde kendisi gaflette bulunan, Rabbisi kendisinden râzı olup olmadığını bilmediği hâlde ağız dolusu gülenlerdir. Üç şey de beni üzdü ve hattâ ağlattı. Bunlar da Hz. Muhammed ve onun mensubu gibi dostların ayrılığı, kıyâmetin dehşeti, Cennet veya Cehennem'e gitme düşüncesidir» dedi. Zâtın birisi de: «Zürâre'yi ölümünden sonra rû'yamda gördüm ve kendisine: «Hangi amel, sizin için daha faydalı olmuştur?» diye sordum. O da: «Tevekkül ve kısa emeldir» dedi.

Sevrî: «Zâhidlik, kaba kumaş ve sof giymek değildir. Zâhidlik, uzun emelleri atmaktır» dedi.

Mufaddal b. Fudale, emelden kurtulması için Allahu Teâlâ'ya duâ etti. Allahu Teâlâ da ondan yemek, içmek zevkini kaldırdı. Sonra duâ etti ve: «Yâ Rab, bana emeli bahşet» dedi. Allahu Teâlâ bu dileğini de kabûl etti ve yeyip içmesine döndü.

Hasan-ı Basrî'ye: «Gömleğini yıkasan iyi olur» diyenlere, «Benim daha önemli işim var» demiştir.

Yine Hasan-ı Basrî: «Ölüm, boynunuza asılı, dünya ise ardınızda dūrılmaktadır» dedi. Yine zâtın birisi: «Ben, kılıç karşısında boynunu uzatıp ne zaman kılıcı yiyeceğim diye bekleyen bir insan gibiyim» dedi.

Dâvud-ı Tâî: «Eğer bir ay müddetle yaşamağı umsam, büyük bir iş yapmış sayılırım. Nasıl bunu umayım ki, her gün insanların başına gelen felâketleri görmekteyim» dedi.

Hikâye edildiğine göre Şakik-i Belhî hocası Ebû Hâşim er-Rummânî'yi ziyârete gitti. Hocası cebini kabarık görünce :

— Cebinde ne var? diye sordu. O da :

— Dostlarımdan birisi bana bir miktar yardımda bulundu ve: «Orucunu bunlarla açmanı arzû ederim» dedi. Bunun üzerine hocası :

— Demek sen akşama kadar yaşayacağını hâtırından geçirebiliyorsun? O hâlde ben seninle artık konuşmam, dedi ve kapıyı üzerime kapıyarak içeri girdi, dedi.

Ömer b. Abdülâziz, bir def'a irâd ettiği bir hutbesinde: «Her yolculuğun kendi özelliğine göre bir azlığı vardır. Âhiret yolculuğu için de takvâyı azık alın. Allahu Teâlâ'nın hâzırladığı mükâfat ve mucâzâtı görmüş gibi heves edin ve korkun. Tûl-i¹ emele kapılmayın, zîra tûl-i² emel kalbini katılaştırır da düşmânınız olan şeytânın emrine girmiş olursunuz. Vallahî, akşama çıktığı vakit sabaha, sabaha çıktığı vakit akşama çıkacağını bilmeyen kimsenin emelleri önüne serilmez. Bu arada bâzı acele ümidleri ile karşılaşabilir. Gerek ben ve gerek siz dünyaya aldanmış nice insanlar gördük. Huzûr, ancak Allah'ın azâbından emin olanlar için, neş'e ve sevinç de kıyâmetin zorluğunu atlatanlar içindir. Fakat kim ki, bir çıbanı iyice tedâvi etmezse, o, başka taraftan patlak verir, böyleleri nasıl sevinir? Kendimi men'etmediğim şey ile size³ emretmekten Allah'a sığınırım. Çünkü o zaman kıyâmet günü benim satvetim kaybolur, kusurum açığa çıkar, rezil ve perişan olurum. O günde zengin ve fakir meydana çıkar, terâziler kurulur. Öyle bir müşkilâtla karşılaşacaksınız ki, eğer yıldızlar bunlarla karşılaşsa kararip dökülürlerdi. Dağlar dayanamaz erirlerdi. Yer, bu zorlukla karşılaşsa param parça olurdu. Cennet ile Cehennem'den başka bir yer bulunmadığını ve bunlardan mutlaka birisine gideceğinizi biliyorsunuz» dedi.

Adamın biri kardeşliklerinden birine yazdığı mektupta: «Dünya uykusu, âhiret ise uyanıklık âlemidir. Bunların arasında orta derecede, ölüm ve berzah hâlidir. Biz ise, uykuda gördüğümüz rû'ya hayâtı yaşıyoruz, vesselâm.»

Başka birisi de bir kardeşliğine: «Dünya için üzüntü uzun, hâlbuki ölüm insâna yakındır. Her gün yokluğa doğru gitmekteisin, o hâlde kalk da yolculuk var diye seslenilmeden önce kendine gel» demiştir.

Hasan-ı Basrî diyor: «Âdem aleyhisselâm hatâya düşmeden önce, emeli ardında, eceli ise gözünün önünde idi. İşlediği hatâdan sonra durumu değişti. Emelini önüne ve ecelini arkaya attı.»

Abdullah b. Es-Sümeit diyor ki: «Babam, «Ey sıhhatine aldanan, sapı sağlam bir insânın düşüp öldüğünü hiç görmedin mi? Ey ömrünün uzunluğuna aldanan, vakti gelmeden kimsenin öldüğünü hiç gördün mü? Eğer sen ömür boyu bunu düşünsen, geçmiş zevklerini unutturdun. Sıhhatına veya uzun boylu yaşamana mı aldanıyorsun? Ölümden emin mi oldun, yoksa ölüm meleğine mi aldırış etmiyorsun? İyi bil ki ölüm meleği geldiği vakit onu servet ve adamlarından hiç kimse önleyemez. Ölüm anının gam, gussa, keder, hasret ve nedâmet olduğunu bilmiyor musun? Sonra ölüm ötesi için çalışan kula Allah rahmet etsin. Allah o kula rahmet etsin ki, ölüm gelip çatmadan önce kendine bakmış ve hâzırlanmıştır» dedi.»

Ebû Zekeriyya et-Teymî anlatıyor: «Süleyman b. Abdülmelik ile Mescid-i Haram'da bulunuyorduk. Birisi, içerisi oyulmuş ve yazılmış bir taş getirdi ve yazıyı okuyacak adam aradı. Vehb b. Münebbih geldi ve yazıyı şöyle okudu: «Ey âdemoğlu, ömründen ne kadar kaldığını bilseydin dünyadan yüz çevirir ve biraz daha fazla amel etmeğe gayret ederdin.

1-CEZASINI 2-BİTMEYEN İSTEK 3-EZİCİ KUVVET 4-PİŞMANLIK
5-BÜTÜN GÜNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA

Hırsını azaltırdın. Hâlbuki ölüm yârın sana gelecek, sürçmelerine seni pişmân edecek. Varlığından ve adamlarından seni sıyıracak, artık ne dünya adamı₁ olacak ne de âhiretin için bir şey yapabileceksin. O hâlde hasret ve nedâmet gelmeden âhiretin için çalış». Bu yazıyı dinleyen Süleyman hüngür hüngür ağladı.

Yine birisi: «Yûsuf'un oğlu Muhammed'in, Yûsuf'un oğlu Abdurrahman'a yazdığı bir mektubunda şöyle söylediğini anlatıyor: «Sana selâm, ben senin için Allah'a hamdederim. Bundan sonra, ben seni bu mühlet diyarından cezâ yeri olan âhiret ile korkuturum. Şimdi üzerinde yürüdüğün toprağın yakında içine gireceksin. Münker ve nekir melekleri seni oturup sana sorular soracak. Allahu Teâlâ yardımcın olursa beis yoktur. Vahşet ve ihtiyaç da yoktur. Şâyet durum bunun aksine olursa, o dehşet, vahşet ve darlıktan Allah seni ve beni korusun. Sonra seni haşır sayhasına ve nefh-ı² sûre ulaştırır. Hakkında hüküm verilmek için Allah huzûruna çıkarılırsın. Yer, adamlarından boşalır. Göklerde kimse kalmaz. Gizli işler açığa çıkar. Cehennem kaynar. Mîzan kurulur. Peygamberler ve şehidler getirilip aralarında hak ile hükmedilir ve Allah'a hamd ederiz. derler. Nice rûsvây ve kepaze olanlar bulunduğu gibi, nicelerinin de kusurları gizlenir ve bahş edilir. Niceleri helâk olacak ve niceleri kurtulacaktır. Niceleri azâb olacak ve niceleri rahmete ulaşacaktır. O günde acaba benim ve senin hâlimiz ne olacak? İşte bunları düşünmekte zevkleri yok etmek, şehvetlerden uzaklaşmak, emeli kısaltmak, uykudakileri uyarmak ve gaafilleri korkutmak vardır. Allahu Teâlâ bizi ve sizi bu büyük tehlikelerden, dünya ve âhiretin sıkıntılarından korusun.»

Ömr b. Abdülâziz bir hutbesinde Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra: «Ey insanlar, siz boş yere yaratılmadığınız gibi, başı boş da bırakılmış değilsiniz. Fasl u kazâ için toplanacağınız bir gün vardır. Her şey'i kuşatan rahmetinden, yer ve gökler₄ kadar geniş olan Cennet'inden Allahu Teâlâ'nın uzaklaştırdığı₅ kimse, hâib ve hâşır olmuştur. Yârının emini₆, bugünün korkanı ve takvâya sâhib olanıdır. Dünyâyı verip âhireti alan, şekaaveti verip saâdeti alandır. Helâke yönelenler arasında olduğunuzu biliyor musunuz? Siz, gidecek, yerinize başkaları gelecektir. Her gün akşam sabah tēhiz edip âhirete yolcu ettiğiniz nice insanlar vardır. Onları döşeksiz, ışıksız mezara gömersiniz. Sebebler onlardan kalktı, dostlar ayrıldı, hesap başladı. Ben size bu tavsiyelerde bulunurken yemin ederim ki, hiçbirinizi kendimden daha fazla günâhkâr görmüyorum. Ancak bu da Allahu Teâlâ'nın bir sünnetidir. Emr-i⁸ mârûf, nehy-i⁹ münker de vazifemdir. Allahu Teâlâ'dan mağfiret dilerim» diyerek kolunu yüzüne aldı, sakalı ıslanincaya kadar ağladı ve ölünceye kadar bir daha meclise dönmedi.

Kamka' b. Hakîm de: «Otuz yıldır ölüm için hâzırlanmaktayım. Eğer ölüm şimdi kapuma gelse, şu veya bu işim var diye te'hîrini istemem» demiştir.

Sevrî diyor: «Kûfe mescidinde bir ihtiyar ile karşılaştım. İhtiyar, «Otuz yıldır burada ölümümü beklemekteyim. Şâyet şu anda ölüm kapu-

1-BAGIRIŞ, GİĞLİK

2-SURE ÜFLEME

3-HABERSİZ

4-ÜMİDSİZ

6-BELAYA DÖŞME

7-CENAZEYE GEREKEN ŞEYLERİ YAPMA

8-İYİLİĞİ EMRETME

9-KÖTÜLÜKDEN SAKINDIRMA

10-AFV

ma gelse ona bir şey emretmem ve bir şeyden de onu men'etmem. Benim kimsede bir şey'im olmadığı gibi kimsenin de bende bir şey'i yoktur» dedi.»

Abdullah b. Sa'lebe: «Belki de sarılacağın kefen dokunmuştur. Sen ise, hâlâ gülüp duruyorsun» demiştir.

Ebû Muhammed b. Ali ez-Zâhid: «Kûfe'de Dâvud-ı Tâi'nin de bulunduğu bir cenâze merasimine katıldım. Dâvud-ı Tâi'ye yakın bir yerde oturdum. Dâvud-ı Tâi: «Vaidden korkana, uzak yakın gelir. Uzun emeller peşinde koşanın ameli zayıf olur ve her gelecek yakındır» dedi» demiştir.

Kardeşim, şurasını iyi bil ki, Rabbinden seni meşgul eden her şey şümdür. Şurasını da unutma ki, dünyada² olanların hepsi mezar adamlarıdır. Nihâyet geride bıraktıklarına nedâmet² edecek ve ancak takdim ettiklerine sevineceklerdir. Mezardakilerin nedâmet ettikleri şeyler için dünyadakiler birbirini kırmaktadırlar. Onlar için birbirini çekemez ve durmadan mahkemelere baş vururlar.

Rivâyet edildiğine göre Mâruf-ı Kerhî kaamet etti ve Muhammed b. Ebî Sevbe'ye :

— Geç namazı kıldır, dedi. Muhammed :

— Ben size bu namazı kıldırırsam, ikinci namaz vaktine erişemem, ölürüm, dedi. Bunun üzerine Mâruf-ı Kerhî :

— Demek sen o vakte yetişeceğini³ düşünebiliyorsun! Bu gibi uzun emellerden Allah'a sığınırım. Zira tûl-i³ emel insânı iyi amelden alıkor, dedi.

Ömer b. Abdülâziz bir hutbesinde: «Üzerinde yaşadığınız bu dünya, devamlı kalacağınız bir yer değildir. Allahu Teâlâ onun yok olmasına hükmetmiş ve üzerinde yaşayanların burdan göç etmelerini takdir etmiştir. Nice sağlam mâmureler vardır ki, yakında harâbeye döneceklerdir. Nice aldanmış ikaamet sâhibleri var ki yakında göç edeceklerdir. İyilik yapınız ki en güzel şekilde buradan Allah'a göç edesiniz. Azığınızı alın; azığın hayırlısı takvâdır. Dünya, bir bulut gölgesi gibidir, tez geçer. Âdem oğulları birbirini çekememekle uğraşıp dururken, o, çeker gider. Allahu Teâlâ da kaderi ile insânı dâvet eder, onun eserlerini mahveder. Mevcûd olanlar⁴ gider, yenileri gelir ve yenisinden işe başlarlar. Dünyanın kârı, zararına muadil değildir. Onun neş'esi az, üzüntüsü çoktur» dedi.

Ebû Bekir es-Siddîk (R.A.) hutbesinde: «Nerde o parlak yüzler? Nerde o gençliğine mağrûr olanlar? Nerde o kal'alar inşa eden hükümdarlar? Savaş alanlarında zaferden zafere koşan kumandanlar? Zaman onları yok etti. Nihâyet mezarın karanlığına karıştılar. Acele kurtuluşa koşun» dedi.

3

5 inci BEYÂN : TÛL-İ EMELİN SEBEBİ VE İLACI

3

5

Bilmiş ol ki; tûl-i emelin iki sebebi vardır. Biri cehâlet, diğeri de dünya sevgisidir.

Dünya sevgisi şöyledir: İnsanoğlu dünya ile dünyanın şehvet ve zevk-

1-KORKUTUCU 2-PIŞMANLIK 3-BİTMEYEN İSTEK 4-DENK, MÛSA 5-BİLGİSİZLİK

leri ile ünsiyyet edip onunla ilgilendiği vakit, artık dünyadan ayrılmak ağırına gider. Dünyalıktan ayrılığın sebebi olan ölümü düşünmek bile istemez. İnsan, hoşuna gitmeyen bir şey'i kendinden uzaklaştırmak ister. Aynı zamanda insanoğlu bir çok boş kuruntular ile de doludur. Arzûsuna uygun bir çok şeyler ister. Arzûsuna uygun olan da dünyada uzun müddet yaşamaktır. Kendi kendine devamlı olarak yaşama kuruntuları yapar. Uzun müddet yaşamak için muhtaç olduğu ev, mal, evlâd, dost, binî ve diğer dünya sebeblerini hâzırlamağa çalışır. Kalbi bunlara bağlanır durur. Ölümü unuttur ve yaklaştığını düşünmez. Şâyet bâzı vakit ölüm tehlikesi ile karşılaşır, «Dur bakalım daha vakit var» diye tevbeyi te'hîr ettirmeğe çalışır. Büyüdüğü vakit, «Dur bakalım, daha ihtiyarlık var, o zaman yaparsın» der. İhtiyarladığı vakit, «Bu inşaatın var, şu âletin var, bu yolculuğun var, şu çocuğun var, düğün masrafı var, ev idâresi var, şu adamın husûmeti ve dâvaları var» derken günleri meşgale ile geçer. Biri biter diğeri eklenir ve âhîret için çalışmasını erteler. Nihâyet beklemediği anda ölüm kendisini yakalar. O vakit hasreti çoğalır fakat iş işden geçer.

Cehennem'liklerin çoğunun feryâdı, bugün yapması gereken işi, yârına ertelemektendir. Vay bize bu te'hîrden derler. Zavallı adam, bugünü yârına te'hîr ettiği şey o bir gün de, onunla beraberdir. O sanır ki bu meşgaleden kurtulacak. Hâlbuki bilmez ki, dünya meşgalesinden ancak onu atanlar kurtulabilirler. Nitekim Şâir :

«Kimse dünyada ihtiyacını bitirememiş; bir ihtiyacı tükenirken hâmen diğeri yerini alır» demiştir.

Bütün beslediği bu ümidlerin aslı, dünya sevgisinden, dünya ile ünsiyyetten ve Resûl-i Ekrem'in: «Kimi ve neyi seversen, sonunda ondan ayrılacaksın» buyurduğunu bilmemekten gelir.

Tûl-i emelin ikinci sebebi olan cehâlete gelince; insan bâzan gençliğine güvenir de ölümünü uzak görür. Hâlbuki bu zavallı adam, memleketindeki ihtiyarların, gençlerin onda birinden az olduklarını, bunun sebebinin, ölümün genç yaşda daha çok olmasından ileri geldiğini düşünmez. Bir ihtiyar ölünceye kadar bir tane çocuk ve genç ölür. Bâzan da sıhhatli olduğu için ölümü uzakta görür. Hâlbuki nice sağlam kimselerin âni olarak öldüğünün farkında değildir. Şâyet âni ölüm uzak bir ihtimal ise de âni hastalık (hele zamanımızdaki trafik kazaları gibi) hiç uzak değildir. Her hastalık âni gelir. Hastalık geldikten sonra da ölüm yaklaşmış olur.

Eğer bu gaafil biraz düşünüp ,ölümün, çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık gibi yaş haddi, ilkbahar, yaz, sonbahar, kış gibi bir mevsimi, gece ve gündüz gibi muayyen bir vakti olmadığını bilse, aklını daha ziyade başına toplar ve ölüm için daha çok hâzırlanırdı. Fakat bütün bunları bilmesi ve dünya sevgisi, kendisini tûl-i emele ve yakında gelecek olan ölümden gaflete sürükler. O, daima ölümün daha ilerde ve uzaklarda olduğunu bilir. Hemen ölümün pençesine düşeceğini düşünmez. Dâima

kendisinin cenâze defnedeceğini sanır. Çünkü bir kaç def'a bununla karşılaşmış ve buna alışmıştır. O, daima başkasının öldüğünü görür, kendi öleceğini hiç düşünmez ki onunla ünsiyet etsin. Çünkü kendisi ölmedi. Ölse de bir def'a ölecektir. Bunun çaresi, kendisini ölenlerin yerine koymak ve bir gün kendi cenâzesinin de teşyi' edileceğini, mezara konacağını ve belki de hâzırlanmış bir mezâra gireceğini düşünerek, «İlerde yaparım» sözünün sırf cehâlet olduğunu anlamaktır.

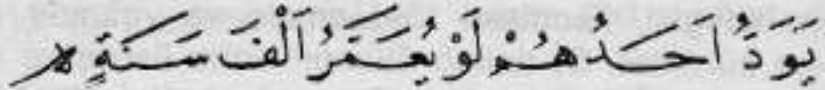
Bu, «ilerde yaparım» sözünün sırf cehâlet ve dünya sevgisi olduğunu bildikten sonra, bunun tedâvi çâresi, sebebini atmaktadır. Cehâletin tedâvisi de cân ü gönülden samimî düşünce ve temiz gönüllerden gelen hikmetli sözlerdir.

Dünya sevgisine gelince onu gönülden çıkarmak cidden zordur.; O, şöyle müzminleşmiş bir hastalıktır ki, gelmiş ve geçmişler onun tedâvisinden âcizdirler. Bunun tek tedâvi çâresi var. O da, âhiret gününe ve oradaki büyük mûcâzat ve mûkâfata imandır. Bu imânı yakîn derecesine varıp kesin olarak buna inandığı vakit artık yavaş yavaş dünya sevgisi kalbinden göç etmeğe başlar. Çünkü önemli şey'i sevmek, önemsizi gönülden çıkarır. Dünyanın hakîr ve âhiretin nefis olduğunu anladıktan sonra ancak dünyaya iltifattan çekinir. Hattâ bütün dünyanın hükümrânlığı kendisine verilse de ona iltifat etmez olur. Nasıl iltifat etsin ki, onun zâten oradan az bir nasibi vardır. Ebedî olan âhirete imânı karşısında daha dünyalık için nasıl sevinir? Sâlihlerin gördüğü gibi, bizlere de dünyayı göstermesini Allah'tan dileriz. Ölümü hatırlamak için, emsâl ve akrânın ölümlerini düşünmekten daha iyi bir çâre yoktur. Nasıl ummadıkları zamanda onların öldüklerini düşünmelidir. Fakat ölüme hâzırlıklı olan ise o, büyük kurtuluşa ulaşmıştır. Bunun aksine dünyaya aldanan da büyük hüsrân ve zarar içindedir.

İnsan her an kendi âzalarında düşünmeli, nasıl böcek ve kurtların onları yiyeceklerini kemiklerinin çürüyüp kül hâline geleceğini, kurtların, nasıl önce sağ veya sol yanağından başlayacaklarını, bedenindeki her zerrenin bir böceğin yiyeceği olduğunu, kendisi için ancak ilim ve sâlih amelinin kalacağını düşünmelidir. Bunun gibi, ilerde uğrayacağı kabir azâbı, Münker ve Nekir sorusu, haşir, neşir ve kıyâmetin dehşeti, he-sâba gelin diye çağırısı ve benzerleri, kalbinde ölümü hatırlatıp ona hâzırlayacak olan şeyleri düşünmelidir.

6 ncı BEYÂN : UZUN VE KISA KURUNTULARDA İNSANLARIN DERECELERİ

Bilmiş ol ki; insanlar bu hususlarda birbirinden farklıdır. Bir kısmı devamlı olarak dünyada kalmağı ister ve arzû eder. Nitekim Kur'ân-ı

Kerimde : «Herbiri

ömrünün bin yıl olmasını ister» (2 - Bakara: 96) buyurulmuştur.

1- UĞURLAMA 2-BİLGİSİZLİK 3-CEZA 4-BENZER 5-TAY

Bir kısmı, ihtiyarlayıncaya ve en çok yaşayan insanlar kadar yaşmağı ister. Bu da dünyayı çok seven bir insandır. Nitekim Resûl-i Ekrem:

السَّيِّئُ شَابٌ فِي حُبِّ الدُّنْيَا وَإِنْ تَفَتَّ تَرْقُوتَاهُ مِنَ الْكِبَرِ
إِلَّا الَّذِينَ اسْتَقْوَوْا وَقَلِيلٌ مَا هُمْ

«Yaşlı adam, yaşlılığı sebebiyle boyun kemikleri birbirinden ayrılrsa da dünyayı arama sevgisinde gençtir. Müttakiler müstesnâ, bunlar ise azdır» (547).

Bir kısmı da bir yıl daha yaşamak ister ve bu bakımdan daha ilerisi için meşgul olmaz. Çünkü gelecekte sağ kalacağını düşünmez ve adam, kış için yazın, yaz için de kışın hâzırlanır. Bir yıllık nafakayı sağladı mı artık ilerisini düşünmeden ibâdeti ile meşgul olur. Bir kısmı da bir kış veya bir yaz yaşayacağını düşünür. Bunun için kışda ise yazlık, yazda ise kışlık nafaka telâşesinde olmaz.

Bir kısmının ümidi yirmi dört saata iner. O, yârınını düşünmez, ancak gününü gün etmeğe bakar. Nitekim İsâ aleyhisselâm: «Yârını düşünmeyin, eğer ömrünüz var da yârına ulaşacaksınız, rızkınız da beraberinizdedir. Eğer ulaşmayacaksınız, âlemin rızkı için uğraşıp durmayın» demiştir.

Bir kısmı, bulunduğu saattan ileri geçeceğini düşünmez. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Ey Abdullah! Sabahladığın vakit, akşama çıkacağını, akşamladığın vakit de sabaha çıkacağını düşünme» buyurmuştur.

Bir kısmı, bir saat dahi yaşayabileceğini düşünmez. Nitekim Resûl-i Ekrem, «yakın mesâfede su varken ona belki ulaşamam diyerek teyemmüm etmiştir.

Bir kısmı da öldüm, ölüyorum diye ölümü, iki kaşı arasında bulundurandır. O, her an ölümü beklemektedir. İşte aile efradına vedâ eden gibi namaz kılan, bu adamdır. Muaz b. Cebel'den (R.A.) gelen şu rivâyet bu gibiler hakkındadır. Resûl-i Ekrem kendisine: «İmânın hakikati nedir?» diye sorduğunda, Muaz: «Attığım bir adımdan sonra ikinci adımı atacağımı ümid etmememdir» dedi. Yine siyah derili Esved'den nakledilen de böyledir. O, gece namaz kılarken sağa sola itifat ederdi. Sebebini sorarlara, «Azrail'in hangi taraftan geldiğine bakıyorum» derdi.

İşte insanların mertebeleri bu hususta bunlardır ve herbirinin mertebesine göre Allah katında derecesi vardır. Bir ay, bir gün yaşamak ümidinde olan ile yalnız bir ay yaşayabilirim diyen bir değildir, dereceleri farklıdır. Allahu Teâlâ kimseye zerre kadar zulmetmez. Zerre kadar iyilik yapan, mükâfatını görür. Sonra emelin azlığı amele koymakla ken-

(547) Buhâri ile Müslim'de: «Yaşlı adam, yaşama arzusu ve dünya sevgisinde gençtir» şeklinde bir hadis vardır.

dini gösterir. Herkes, «Ben uzun emeller peşinde değilim» der fakat yalancılardır. Bunun doğruluğu amelinde belli eder. O, yıl içinde muhtaç olmadığı emeller peşindedir. Onun bu tutum ve davranışı, tûl-i emelinin delilidir. Muvaffak olmanın alâmeti de daima ölümü gözünün önünde bulundurup fırsatlarını ona göre değerlendirmek, akşama kadar yaşamışsa, Allah'a şükre devâm etmek ve gündüzünü boşa kaybetmediğinin sevincini duymaktır. Akşamlayınca yeniden yine böylece hâzırlanıp sabaha kadar çalışarak geleceği için azık edinmektir. Bu da ancak yârın ne olacağını düşünmeyenlere nasib olur. İşte böyle davrananlar, öldüğü vakit, saadet ve ganîmet içinde ölürlər. Yaşarsa, daha fazla sermaye edineceğim diye sevinirler. Bu gibiler için ölüm saadet, hayat ise amel ve mükâfat da ziyâdeliktir.

Ey zavallı adam, ölümü hâtırından çıkarma, zîra zamanın akışı, seni daima buna teşvik eder. Fakat ne yazık ki, sen hâlâ kendinden gaafil-sin. Belki son noktaya gelmişsin de hâlâ bundan haberin yoktur. Fırsatı ganîmet bilmen de ancak sür'atle amele yönelmen sayesindedir.

7 nci BEYÂN : SÛR'ATLE AMELE KOŞMAK VE AMELİ TE'HİR ÂFETİNİN AÇIKLANMASI

Şurasını iyi bil ki; bir adamın hâricte iki kardeşi olsa, birisinin yârın, diğerinin ise en az bir ay sonra geleceğini bilse, elbette ki bir ay sonra gelecek için değil, yârın gelecek olan kardeşi için hâzırlanır. Bunun gibi, ölümün daha bir yıl sonra geleceğini tahmin eden, bir yıl daha müddet var diyerek ölüm için hâzırlanmaz da ameli te'hîr eder. Bu, doğru değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَا يَنْتَظِرُ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا غَنًى مُطْعِيبًا أَوْ فَقْرًا مُنْهِبًا أَوْ مَرَضًا
مُفْسِدًا أَوْ هَرَمًا مُقْعِدًا أَوْ مَوْتًا مُجْهِزًا أَوِ الدَّجَالَ فَالْجَلَّ شَرُّ
غَائِبٍ يُنْتَظَرُ أَوِ السَّاعَةِ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرٌ

«Sizden herbirinizin dünyadan beklediği, ya azdırıcı zenginlik veya unutturucu yoksulluk yahut ifsâd edici hastalık veyahut da bağlayıcı ihtiyarlık veya sür'atli ölüm veya deccal — deccal ise beklenen bir kötülüktür — veya kıyâmet — kıyâmet ise tez gelir —» (548) buyurmuştur. İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde, bir adama nasihat ederken, Resûl-i Ekrem: «Beş şeyden önce beş şey'i fırsat ve ganîmet bil. İhtiyarlık gelmeden gençliğini, hastalık gelmeden sıhhatini, yoksulluk gelmeden zengin-

(548) Tirmizî, Ebû Hûreyre'den (R.A.) rivâyet etmiş ve hasendir, demiştir.

1-BİTMEYEN İSTEK 2-FAZLALIK 3-HABERSİZ 4-BELA
5-BÖZME

İlğini, meşguliyet gelmeden rahatlığını ve ölüm gelmeden hayatını ganîmet bil» (549).

Yine Resûl-i Ekrem :

نِعْمَتَانِ مَغْبُورٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ هـ

«İki nimet var ki, insanların çoğu bunlarda aldanmıştır. (Onlar da) sıhhat ve huzurdur» (550). Yâni bunlar elden gitmeden kıymetleri takdîr edilmez. Yine Resûl-i Ekrem :

مَنْ خَافَ أَنْ يَلْجَ وَمَنْ أَدْبَحَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ إِلَّا أَنْ سَلَّمَ اللَّهُ غَالِيَةً إِلَّا أَنْ سَلَّمَ اللَّهُ الْجَنَّةَ هـ

«Korkan, geceden yol alır. Erken yol alan da, menziline varır. İyi bil ki Allah'ın meta'sı, hadden aşkındır. İyi bil ki, Allah'ın meta'sı Cennettir» (551) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ وَجَاءَ الْمَوْتُ بِكَافِيَةٍ هـ

«Birinci def'a sûr'a üflemek zamanı geldi. Onu, ikinci def'a üflemek tâkib edecektir. Ölüm de bütün ağırlığı ile gelmiştir» (552) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem ashâbının gafilte daldıklarını anladığı vakit onların arasında yüksek sesle :

«Gerçek sûrette ölüm size gelecek; ya saâdetle veya şekaavetle sizi yakalıyacaktır» (553) buyururdu. Yine Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

«Ben bir korkutucuyum. Ölüm sizi yakalıyacak, varacağınız yer de kıyâmettir» (554) buyurdu. İbn Ömer (R.A.) anlatıyor: «Bir gün güneşin hurma dallarına yükseldiği ve batmağa yöneldiği sırada çıka gelen Resûl-i Ekrem :

«Bugünkü güne nisbetle akşama ne kadar vakit kaldı ise, dünya gününe nisbetle kıyâmete de o kadar vakit kalmıştır» (555) buyurdu.

(549) İbn Ebî'd-Dünyâ hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

(550) Buhârî İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(551) Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiş ve hasendir, demiştir.

(552) Tirmizî, Ubeyy b. Kâ'b'dan (R.A.) rivâyet etmiş ve hasendir, demiştir.

(553) İbn Ebî'd-Dünyâ Zeyd-i Süleimî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(554) İbn Ebî'd-Dünyâ isnad-ı leyyin ile rivâyet etmiştir.

(555) İbn Ebî'd-Dünyâ isnad-ı hasen ile rivâyet etmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem :

«Dünya, yukardan aşağı yırtılıp sonundaki bir dikiş ile birbirine tutan bir elbise gibidir. O dikiş de nerde ise kopmak üzeredir.» (556) buyurdu. Câbir (R.A.) diyor ki, Resûl-i Ekrem hutbesinde kıyâmetten bahsettiği vakit âdeta bir orduyu korkuturcasına yanakları kızarır ve sesini yükseltirdi. Yine bir def'a aynı edâ içinde :

«Aranızda sabahladım ve akşamladım. Benimle kıyâmet arasında (orta parmakla şehâdet parmağını göstererek) bunların arasındaki mesafe farkı gibi mesafe kaldı» (557) buyurdu.

İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ

«Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslâmiyete açar» (6 - En'am: 125) âyetini okuduktan sonra: «İman nuru göğse girdiği vakit, göğsü genişler. (Bunun bir belirtisi var mı? diye soranlara) evet, aldatıcı dünyadan uzaklaşmak, ebedî olan âhirete yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hâzırlanmaktır» (558) buyurdu.

Süddî :

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۖ

«Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için ölümü ve dirimi yaratan O'dur» (67 - Mülk: 2) âyet-i celile'sinin tefsirinde, «Hanginiz daha çok ölümü anar, hanginiz daha çok onun için hâzırlanır ve hanginiz daha çok ondan korkar?» demektir, demiştir.

Huzeyfe (R.A.) diyor ki: «Her akşam ve sabah bir münâdi, «Yolculuk var, yolculuk» diye seslenir». Nitekim âyet-i celile'de :

وَأَنهَا لَا يَخْدَى الْكَبِيرَ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ

«Çinliden öne geçmek veya geri kalmak isteyen kimseye, insan oğlunu uyarıcı olarak anlatılan Cehennem büyük olaylardan biridir» (74 - Müddessir: 35 - 37) buyurulmuştur. Benî Temim'in âzâdlılarından Süheym diyor: «Amir b. Abdullah'ın yanına gitmiştim. Namaz kılıyordu. Oturdum. Acele ile namazını bitirdi ve :

(556) İbn Ebî'd-Dünya Enes'den (R.A.) rivâyet etti, fakat sahîh değildir.

(557) İbn Ebî'd-Dünya rivâyet etmiştir.

(558) İbn Ebî'd-Dünya ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hadis yukarıda da geçti.

— Çabuk, ihtiyacını söyle, çünkü benim acele işim var, dedi. Ben de :

— Hayır ola, acelen nedir? dedim. O :

— Azrâil aleyhisselâm'ı bekliyorum, dedi. Ve benim işimi bitirince yine hemen namaza başladı.

Dâvud-ı Tâî'ye birisi bir hadîsten sordu. Dâvud: «Beni bırak, ben, canımın bir an önce çıkması ile meşgulüm» dedi. Hazret-i Ömer (R.A.) : Her şeyde teenni makbûl, yalnız âhiret amelinde acele makbuldür» demiştir. Münzir: «Mâlik b. Dînar kendi kendine altmış def'a, «Yazıklar olsun, kendine gel» deyip dururken saklı bir yerde kendisini dinliyordum» dedi.

Hasan va'z u nasihatinde: «Acele edin, zîra nefesleriniz bir def'a kesildi mi bir daha sizi Allah'a yaklaştıracak amelleri işleyemezsiniz. Allah o kimseye rahmet etsin ki, günahlarını hâtırlayıp saydıktan sonra

kendisi için ağlamıştır» dedi ve :

اِنَّمَا نَذُرُكُمْ عَذَابًا

«Biz onlara günlerini saydıkça sayıyoruz» (19 - Meryem: 84) âyetini okudu. Son sayı, nefesin çıkması, son sayı, çoluk çocuktan ayrılması, son sayı, mezara girmesidir, dedi.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R.A.) bu hususta o derece cehd ü gayret gösterirdi ki, dost ve ahabaları: «Kendine biraz acısan» diye tavsiyede bulunurlardı. O da: «Atlar koştuğu vakit son noktaya gelince, nasıl bütün imkânlarını kullanırsa, ben de son noktaya geldiğimden bütün imkânlarımı kullanmak mecburiyetindeyim» dedi ve bu hâl üzerinde öldü. Bu zat hanımına: «Azığını hâzırla, Cehennem'in üzerinden geçilecek bir vâsıta yoktur» derdi.

Halifelerden birisi [Hz. Ali (R.A.)] minberde: «Allah'ın kulları, gücünüz yettiği kadar korunun, Allah'ın himâyesine girin ve Allah'tan korkun. Sayha ile uyarılan insanlar gibi olun ve biliniz ki, dünya bir mesken değil, onu değiştirin, ölüm için hâzırlanın, o, sizi gölgelemiş bulunmaktadır. Ne yazık ki dünya sizi kendine çekti, yolunuzu kesti. Noksanlığının sonu, bir an ve yıkılması bir sâat mes'elesi olan bu dünya, kendisinde az durulmağa ve fazla meyil verilmemeğe lâyıktır. Bir ga'ib ki, gece ve gündüz onu çekmektedir. Sür'atle geri çekilmeğe lâyıktır. Bir gelen ki, ya fevz u felâh veya şekaavetle gelecektir. En üstün hazırlığa hak kazanmıştır. Allah katında müttakî, kendi kendine öğüt verip tevbesini takdim eden ve şehvetine gaalib olandır. Zîra ölüm ânı kendisinden saklanmıştır. Kuruntuları kendisini aldatmakta, şeytan yanından ayrılmamakta, «İleride tevbe edersin» diye kendisini kandırmakta ve irtikâb etmesi için isyânı kendisine süslemektedir. Böylece kuruntuları kendisini bas-

1-İHTİYATLI VE AKILLI DAVRANMAK 2-GAYB
3-KURTULUŞ 4-BELAYA UĞRAMA 5-TAKVALI
6-İŞLEME

tırır ve bulunduğu hâlimden habersiz kalır. Şurası da bir gerçek ki, sizinle Cennet veya Cehennem arasında ölümünden başka bir şey yoktur. Ömrü, kendi aleyhinde delil olacak gaflet sâhiblerine yazıklar olsun. Allah bizi ve sizi, nimet kendisini azdırmayan, isyânı kendisini Allah'a itâatten alıkoymayan, öldükten sonra hasret ve nedâmet duymayan kullarından eylesin. O, duâları işitir ve onlara icâbet eder. Hayırlar O'nun elindedir ve O, dilediği gibi tasarruf eder.

Allahu Teâlâ'nın buyurduğu :

مَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَعَرَّيْتُمْ بِاللَّهِ الْعُرُودَ

«Kendinizi aldattınız, bize pusu kurdunuz, Allah'ın buyruğu gelene kadar dinde şübheye düştünüz. Sizi kuruntular aldattı; sizi şeytanlar Allah'a karşı da ayarttı» (57 - Hadid: 14) âyet-i celile'sinin tefsirinde; «Nefsinizi şehvet ve zevklerle aldattınız. İlerde tevbe ederim diye beklettiniz. Şübhe ettiniz ölüm gelinceye kadar ve böylece şeytan sizi aldattı» denilmiştir.

Hasan-ı Basri: «Sabredin, dişinizi sıkın, bunlar az günlerdir. Siz, bekletilen bir kafilesiniz. Umulur ki sizden biriniz dâvete icâbet eder gider ve hiç de geriye dönüp bakmaz. Yanınızda bulunan sermayenin iyisi ile gldiniz» dedi.

İbn Mes'ûd (R.A.) da: «Sizden sabaha çıkan herkes misafirdir. Elinde bulunan da emânettir. Yolcu yoluna devâm edecek, âriyet olarak aldığı şeyleri de sâhibine teslim edecektir» demiştir. Ebû Ubeydetü'l-Bâci diyor ki: «Ölüm döşeğine yatan Hasan-ı Basri'nin ziyâretine gitmiştik. Bizi hoş-beş ettikten, Allah'ın selâmı, Cennet ve Cemâli ile duâ ettikten sonra, «Sabreder, tasdik eder ve takvâ sâhibi olursanız, o zaman bu dünya, açık ve güzel bir sâhadır. Allah size rahmet etsin. Bu söylediğim, bir kulağınızdan girip öbüründen çıkmasın. Zira Resûl-i Ekrem'i görenler bilirler ki o, akşam-sabah yolculuk için hâzırlanıyordu. Bunun için taş üstüne taş ve kamış üstüne kamış koymamıştır. Fakat onun için bir âlem yükseltildi ve o da ona doğru yükselmeğe çalıştı. Acele edin acele edin, kurtuluş yoluna gelin, kurtuluş yoluna gelin. Nerede duracaksınız? Kâbenin Rabbine kasem olsun ki, sizin gelişinizle gidişiniz bir gibidir. Allah o kula rahmet etsin, ki, geçimini en idâreli şekilde te'min etmiş, günahlarına ağlamış, ikabdan uzaklaşmış, Allah'ın rahmetine yönelmiş ve ölünceye kadar bu hâlini devâm ettirmiştir.

Âsım el-Ahvel de: «Fudayl-i Rakkâşî'den sormuştum. O da bana: «Ey adam, insanların çokluğu sana kendini unutturmasın. Çünkü sen kendinden sorumlusun. Gelecek olan sanadır, onlara değil. Şuraya buraya giderim diyerek günlerini heder etme. Çünkü her şey aleyhinde muhafaza ediliyor. Geçmiş günahlarını yok edecek, yeni bir hasene yapmaktan daha güzel bir şey'in vâr olduğunu sanma» demiştir.»

ÜÇÜNCÜ BAB

8 inci BEYÂN : CAN ÇEKİŞME, CAN ÇEKİŞMENİN ŞİDDETİ
VE ÖLÜM ÂNINDA MÜSTEHAB OLAN HALLER

Şurasını iyi bil ki, şu zavallı kulun, önünde karşılaşacağı zorluklar, güçlükler ve azabdan hiçbirini olmayıp yalnız ölüm acısı olsa bile gecesini gündüzüne katıp düşünmeğe ve onun için hâzırlanmağa yeterdi. Aynı zamanda her an onunla karşı karşıyadır. Nitekim Hakîm'in biri: «Şu anda başkasını yakalayan sıkıntıların sona ne zaman geleceğini bilemezsin» demiştir. Lokmn oğluna: «Oğlum, bu bir hükümdür ki sana gelecek, fakat ne zaman geleceğini bilemiyorsun. O, seni yakalamadan sen ona hâzırlan» demiştir.

Şâyân-ı hayrettir ki, bir insan en mükemmel bir zevk u safâda iken, bir zâbitin yakında oraya gelerek kendisine beş cop vuracağını bildiği için, o zevk u safâ ona zehir olup ondan zevk alamaz hâle gelirken, her an ölüm meleğinin kendisine ölüm pençesini saplayacağını bildiği hâlde buna üzülmeyip ve bundan gaflet eder. Şübhesiz bunun sebebi, cehâlet ve aldanmadır.

Şunu da iyi bil ki, ölüm acısının şiddetini, onu tadandan başka kimse bilemez. Ölüm acısı tatmayan, onu diğer acılara kıyâs ederek ve başkasının ölüm ânında çektiklerini görerek anlamağa çalışır. Ölümün acısına şehâdet eden kıyâsa gelince; şübhesiz ruhsuz olan bir âza acı duymaz. Acı ve sancıyı duyan ruhtur. Bir âzaya yara veya yangın gibi bir âriza isâbet ettiği vakit, hemen ruha haber verir ve ona sirâyât eder. Ruha sirâyeti nisbetinde ruh bundan üzüntü duyar ve acınır. Hâlbuki acı, ete, kana ve diğer parçalara dağılır da ruha az bir şey sirâyât eder. Fakat acılar, böyle cisme değil de doğrudan doğruya ruha sirâyât eder ve bizzat ruhu ilgilendirirse bunun şiddeti nasıl olur? İşte can çıkması, doğrudan doğruya ruhu ilgilendiren bir acıdır. O, ruhun bütün parçalarına sirâyât eder. Bedenin her köşesine yayılmış olan ruha hülûl eder, var sancısını kıyâs et. Ayağına bir diken batacak olsa, acısı yalnız oradaki ruha sirâyât eder ve o nisbette acır. Fakat yangın öyle değildir. Yangın bedenin her tarafına sirâyât eder ve oralara dağılmış olan bütün ruh, bu acıyı duyar. Bunun için diğer yaralarda sancıyan yalnız yarayı alan yer, yangında ise bütün bedendir. Can çıkmanın acısı ise bütün rûha sirâyât eder. Çünkü bütün damar, adale, mafsâl ve her kılın ucundan çıkarılan, o ruhtur. Artık bunun acısının miktarından sorulmaz. Bunun için ölüm acısı, kılıç yarasından, testere ile biçilmekten, makasla doğranmaktan da ağırdır, demişlerdir. Çünkü bütün bunların acısı, bedenden ruha sirâyât etmek yolu ile olur. Ya doğrudan doğruya, ruhu ilgilendiren acı nasıl olur? Dayak yiyen ve acınan kimsenin feryâd edip imdad dileyebilmesi, kalbinde ve dilinde kuvvetin kalması sebebiyledir. Ölünün böyle feryâd ü figan

1- BİLGİSİZLİK

2- YAYILMA

3- NÜFUZ

4- DYNAD YERLERİ

edemeyişi, acı ve sancının her tarafını kaplamış olup kendisinde imdad dileycek derman bırakmamasındandır. Akıl da karışır, dil de tutulur, âzalar dermandan düşer. İnemek ve yardım dilemeği çok ister amma bunlar imkânsızdır. Şâyet biraz dermânı varsa, canı çıkarken göğsünde ve boğazında bâzı hırıltı ve hisırtılar duyulur. Rengi, asıl yaratıldığı toprak hâline döner, göz kapakları tavana dikilir, dudakları sarkar, dil içeri çekilir. Acı, içine ve dışına yayılır, parmakları morarır. Çekilen bir damar olsa beden acıması nasıl olur? Ya bütün damarlardan ruh çekilince hâl nice olur? Yavaş yavaş bütün âzalar ölmeğe başlar. Önce ayaklar, sonra diz ve sonra baldırlar soğur. Her parça için acı üzerine acı ve elem üzerine elem vardır, tâ can boğaza gelinceye kadar. İşte o zaman artık çoluk çocuğundan ve bütün dünyalıktan gözünü çeker, kimseye bakmaz olur. Üstelik tevbe kapusu da kendisine kapanır. Hasret ve nedâmet kendisini kaplar. Nitekim Resûl-i Ekrem: «Gargara etmedikçe, kulun tevbesi kabûl olur» (559) buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın:

وَلَيْسَ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ
قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ

«Kötülükleri işleyip dururken ölüm kendisine geldiği zaman: «Şimdi tevbe ettim» diyenin tevbesi makbûl değildir» (4 - Nisâ: 18) buyurduğu âyet-i celîle'sinin tefsirinde Mücahid, «Ölüm meleği açığa çıktığı vakit» dedi. O vakit ölüm meleğini gördü mü artık onun ölüm acısını tatmaktan çektiği sıkıntıdan sorma. Bunun için Resûl-i Ekrem:

«Allah'ım, Muhammed'e ölüm acısını ehvenleştir» (560) diye duâ etmiştir.

İnsanların ölüm acısını büyük görmeyip ondan Allah'a sığınmama-ları, cehâletlerindendir. Zira vukuundan evvel bir şey'i bilmek, nübüv-⁵vet ve velâyet nuru ile mümkündür. Bunun için peygamber ve velîlerin ölümden korkuları büyük olmuştur. Hattâ İsâ aleyhisselâm: «Ey Havârlîler, Allah'a duâ edin de ölüm acısını bana ehvenleştirsin. Ben ölümden öyle korktum ki, korkum beni ölümden ölüme sürüklemiştir» dedi.

Rivâyete göre İsrailoğullarından bir kaç kişi bir mezarlıktan geçerken içlerinden biri, «Allah'a duâ etsek de bunlardan biri dirilip de kendisinden bir şeyler sorsak» dedi. Duâ ettiler ve birisi gözlerinin önünde secdeden kalkar gibi kalkarak mezardan çıktı. Sonra: «Arkadaşlar, ben-den ne istiyorsunuz? Öleli tam eli yıl oldu, daha ölüm acısından kurtulamadım» dedi.

(559) Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir.

(560) Hadis yukarda geçmiştir.

H. Ali (R.A.), Resûl-i Ekrem'in can çekişmesini gördükten sonra, «Artık başka kimsenin canının kolay çıkacağını ummam» dedi.

Rivâyete göre Resûl-i Ekrem :

«Allah'ım, Sen, ruhu sinir, damar ve parmak uçlarından alırsın. Allah'ım, ölümümde bana yardımcı ol ve ölümümü kolaylaştır» (561) diye duâ ederdi. Hasan'dan gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem, ölümün, elem ve acısını anlatırken: «O, üçyüz kılıç yarası kadardır» (562) buyururdu. Yine Resûl-i Ekrem'e ölümün şiddetinden sorduklarında: «Ölümün en ehvenî, yün arasındaki pıtrak gibidir. Hiç pıtrak yünsüz çıkarılır mı? O, çıkarıldığı vakit onunla bir sürü yünler de çıkar» (563) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem bir hastanın ziyâretine gittiğinde: «Onun çektiğini ben bilirim. Onun her damarı ayrı ayrı ölüm acısını çekmektedir» (564) buyurdu.

H. Ali (R.A.) savaşa teşvik eder ve: «Şâyet savaşta öldürülmezseniz başınız yastıkta öleceksiniz. Vallahi, bin kılıç yarası, benim için yatakta ölmekten daha ehvendir» derdi.

Evzâi de: «Duyduğuma göre, ölü dirilinceye kadar ölüm acısını çeker» demiştir.

Şeddad b. Evs de: «Mü'min için dünya ve âhirette en şiddetli acı ölümdür. O, çengel ile çekip içini çıkarmaktan, makasla biçilmekten ve tencerede kaynamaktan da daha zordur. Eğer bir ölü dirilip ölüm acısını haber verse, artık hayattakiler hiç bir şeyden zevk alamaz duruma gelirlerdi» dedi. Zeyd b. Eslem'in babasından rivâyetine göre, mü'minin ulaşamadığı bir derecesi kalırsa, ölürken can çekişmede çektiği ezliyetle bu dereceyi alır ve bu sâyede Cennet'teki mevkiine ulaşır. Kâfir de yaptığı bir iyiliğin mükâfatını henüz görmemişse ölüm ânında onu görmek ve sonunda Cehennem'deki yerini almak üzere canı kolaylıkla çıkar» demiştir. Adamın biri ölüm döşeginde yatanlara, «Acınız nasıldır?» diye sorar dururdu. Kendisi ölüm döşegine yatınca, «Sen bu acıyı nasıl buluyorsun?» diye sorduklarında, «Göklerin yere yapıştığını ve kendisinin iğne deliğinden geçirilmekte olduğunu» söyledi.

Bir hadis-i şerifinde Resûl-i Ekrem :

مَوْتُ الْمُنْجَاةِ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِ وَأَسْفٌ عَلَى الْكَافِرِ

«Âni ölüm, mü'min için rahmettir. (Çünkü o, hâzırdır) Fâcir için üzüntüdür (çünkü onun hazırlığı yoktur)» (565) buyurmuştur.

Mekhûl'un rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

(561) İbn Ebî'd-Dünyâ, Sahâbi ve Tabiin'den rivâyet etmiştir.

(562) İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir. Ricalî sika'dandır.

(563) İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(564) İbn Ebî'd-Dünyâ Selman'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(565) Ahmed, sahih sened ile Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

لَوْ أَنَّ شَعْرَةً مِنْ شَعْرِ الْمَيِّتِ وَضِعَ عَلَى أَهْلِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَمَاتُوا بِإِذْنِ اللَّهِ

«Eğer ölünün saçından bir tüy yer ve gök halkı üzerine konsa, acısından hepsi ölürdü» (566).

Rivâyete göre ölüm acısından bir damla dağlara dökülse, dağlar erirdi.

Yine rivâyete göre İbrâhim aleyhisselâm öldüğü vakit Allahu Teâlâ ona :

— Ölümün acısını nasıl buldun? diye sordu. İbrahim aleyhisselâm:

— Yaş yüz üzerine sokulup çıkarılan kızgın şiş gibi, dedi. Allahu Teâlâ :

— Hâlbuki Biz, senin canını ehven şekilde aldık, buyurdu.

Allahu Teâlâ Hz. Mûsâ'nın da ruhunu kabzettiği vakit ona :

— Ölümün acısını nasıl buldun? diye sorduğunda Mûsâ aleyhisselâm :

— Tavada kaynatılan kuş gibi; uçamaz ki kurtulsun, ölemez ki rahat etsin, dedi. Yine Hz. Mûsâ hakkında bir rivâyette: «Canlı canlı kasabın elinde derisi yüzülen koyun gibi» dedi.

Rivâyete göre Resûl-i Ekrem'in irtihâli esnâsında, yanında bir bardak suyu vardı. Elini suya kor, yüzüne sürer ve :

«Allah'ım, ölüm acısını bana kolaylaştır» (567) diye duâ ederdi. Hz. Fâtıma Resûl-i Ekrem'in çektiği ızdırabı görünce: «Vay benim başıma gelenler, ey benim babacığım, nedir bu sıkıntılar?» dedi. Resûl-i Ekrem:

لَا كَرْبَ عَلَى أَبِيكَ بَعْدَ الْيَوْمِ «Bundan sonra babanın daha

bir sıkıntısı kalmaz» (568) buyurdu. Hz. Ömer (R.A.) Kâ'bü'l-Ahbâr'a: «Ey Kâ'b! Ölümünden bana anlat» dedi. Kâ'b: «Çok dikenli, dallı budaklı bir ağacı bir adamın boğazından karnına soktukten sonra, bütün budak ve dikenlerinin damarlara takılarak şiddetle onu çekip çıkarırken nasıl kopardıklarını koparır, bıraktıklarını bırakırsa, işte ölüm böyledir» dedi.

Resûl-i Ekrem: «İnsan, ölüm acı ve sancıları arasında kıvranıp dururken, bütün âzaları birbirine veda' eder ve «Sana selâm, bir daha kıyamete kadar buluşamayacağız» derler» (569) buyurmuştur.

İşte bu anlattıklarımız, Allah'ın sevgililerinin can çekişmeleridir, ya isyâna dalan bizlerin hâli nice olacak?

(566) İbn Ebi'd-Dünya Meyser'e'den merfû' olarak rivâyet etmiştir.

(567) Âişe'den (R.A.), Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(568) Buhârî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(569) Erbain'de Ebû Hüdebe'den rivâyet edilmiştir.

İkinci zorluk, Azrâil aleyhisselâm'ı görüp onun korkusunu çekmektir. Günahkâr insânın canını alırken Azrâil aleyhisselâm'ın girdiği sûrette, en kuvvetli insan bile tahammül edemez.

Rivâyete göre İbrâhim aleyhisselâm, Azrâil aleyhisselâm'a :

— Günahkârların canını alırken girdiğin sûret ile bana gözükabilir misin? dedi. Azrâil aleyhisselâm :

— Sen ona dayanamazsın, dedi ise de, Hz. İbrâhim :

— Dayanırım, diye isrâr edince, Azrâil aleyhisselâm :

— Yönünü dön, buyurdu. Hz. İbrâhim döndü ve sonra Azrâil aleyhisselâm'ı görünce, onu kapkara, saçı sakalı karışmış, pis pis kokar, siyah elbiseli, ağız ve burun deliklerinden ateş ve dumanlar fışkırır vaziyette gördü. Buna dayanamıyarak bayıldı düştü. Ayılınca Azrâil aleyhisselâm'ı eski sûretinde gördü ve ona :

— Bir günahkâra, senin suratını görmek yeter; başka bir azâb ile karşılaşmasa da senin o suratın azab bakımından onun için yeterlidir, dedi.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem : «Dâvud aleyhisselâm kısıkanç bir insandı. Odun çektiği vakit kapıyı hanımının üzerine kilitlerdi. Bir gün yine aynı şey'i yaptı ve gitti. Dâvud'un hanımı içerde bir adam gördü ve, «Bu da kimdir? Bunu eve kim koydu? Dâvud gelir bunu evde görürse vay bunun hâline» dedi. Tam bu sırada Dâvud gelip adamı görünce :

— Kimsin? diye kendisinden sordu. Adam :

— Hükümdarlardan korkmayan, bir yerde kendisine mâni olunamıyan bir kimseyim, dedi. Bunun üzerine Dâvud aleyhisselâm :

— O hâlde sen vallahi, Azrâilsin, dedi ve korkusundan olduğu yerde çöküp kaldı» (570) buyurmuştur.

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm yolda yürürken bir kafa tasına rast geldi. Onu ayağı ile ittikten sonra, «Allah'ın izniyle konuş» dedi. Kafatası: «Ben, şu zamanın bir hükümdârı idim. Başımda tâcım, etrafımda askerlerim, büyük bir ihtişâm içinde tahtım üzerinde otururken ölüm meleği birden karşıma çıktı ve canımı aldı. Keşke o topluluk etrafımda olmasa, keşke düşüp kalkmalar ve ünsiyetler olmayıp günlerim vahşet içinde geçmeseydi» dedi.

İşte âsîlerin karşılaşacağı ve itâat edenlerin kurtuldukları zorluklar bunlardır. Bâzan peygamberler ölüm acısından bahsederken ölüm meleğinin bu sûretinden bahsetmezler. Hâlbuki ölüm meleğinin o çirkin sûretini bir def'a rû'yasında görse, dünya başına dar gelir ve ömrü boyunca onu unutamazdı. Ya açık gözle onu o çirkin ve korkunc sûrette görenin hâli nice olur? Fakat Allah'a itâat edenler ise onu en güzel sûrette görürler. İkrime'nin İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyetinde, İbrâhim aleyhisselâm'ın kısıkanç bir insan olup ibâdet ettiği bir evinin bulunduğu ve

(570) Ahmed, ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

evinden çıktığı vakit kapularını kilitlediği söylenir. Yine bir gün kapularını kilitleyip gitti ve dönüşünde kapuları açıp içeri girince evin ortasında bir adamın oturduğunu gördü ve :

— Seni buraya kim koydu? diye sordu. Adam :

— Evin sâhibi koydu, dedi. İbrâhim aleyhisselâm :

— Evin sâhibi benim, deyince, adam :

— Senden de benden de daha çok bu eve sâhib olan beni buraya koymuştur, dedi. İbrâhim aleyhisselâm :

— O hâlde sen kimsin? diye sordu. Adam :

— Ölüm meleğiym, dedi. İbrâhim aleyhisselâm :

— Mü'minlerin canlarını aldığı vakit, onlara görüldüğün sûretini bana gösterir misin? dedi. Melek :

— Olur, öteye dön dedi. Hz. İbrâhim döndü, sonra tekrar dönüp bakınca, gaayet süslü ve yakışıklı bir genç olarak Azrâil aleyhisselâm'ı karşısında gördü. Bunun üzerine ölüm meleğine :

— Mü'mine ölümü ânında başka bir mükâfat verilmese bile, yalnız seninle karşılaşması, sıkıntılarını teskin için ona yeter, dedi.

Ayrıca Kirâmen Kâtibin olan iki koruyucu meleği de görmek vardır. Bunu, Vüheyb böyle rivâyet etmiştir. Adam itâatkâr idiyse melekler, «Allah seni hayırla mükâfatlandırınsın. Bizi iyi adamlarla buluşturdu, sâlih ameller yapılan yerlere götürdün, iyi sözler dinlettin» derler. Şâyet kötü insân ise: «Allah senin cezânı versin. Bizi kötü meclislere götürdün, kötü işler arasında bulundurdun ve kötü sözler duyurdun» derler. İşte bu, son zamanda ölünün gözlerini diktiği vakitte olur ki, bir daha gözleri geri dönmez.

Üçüncü felâket, âsilerin, Cehennem'deki yerlerini görmeleri ve müşâhededen önceki korkularıdır. Zira onlar, can çekişme esnasında kuvvetten düşmüş ve canlarını vermek için teslim olmuş durumdadırlar. Bununla beraber ölüm meleğinin iki müjdeden biri ile seslenişini duymadan ölmez. Ya, «Ey Allah'ın düşmanı, sana Cehennem ile müjde olsun» veya, «Ey Allah'ın dostu, sana Cennet ile müjde olsun» seslenişidir. Bu müjdelerden birini duyacaktır. İşte, basiret sâhibleri bundan korkarlar. Nitekim Resûl-i Ekrem :

أَنْ يَخْرُجَ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ مَصِيرُهُ وَحَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ
مِنَ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ هـ

«Sizden biriniz nereye gideceğini bilmeden ve hattâ Cennet veya Cehennem'deki yerini görmeden dünyadan çıkmaz» (571) buyurmuştur. Diğer hadîsde de: «Allah'a mülâkatı (ölümü) seveni Allah da sever. Allah'a mülâkatı (ölümü) sevmeyeni Allah da sevmez» buyurunca, ashâb :

«Hepimiz ölümü kerih görürüz» demeleri üzerine Resûl-i Ekrem: «O, o demek değil; belki mü'mine Cennet'teki yeri gösterildiği vakit ölümü sever, Allah da onu sever» (572) buyurmuştur.

- Rivâyete göre Huzeyfe (R.A.) hasta yatarken İbn Mes'ûd'a (R.A.):
 — Bak bakalım vakit nerelerde? dedi. İbn Mes'ûd (R.A.):
 — Sabah yıldızının doğması yakındır, deyince, Huzeyfe (R.A.):
 — Cehennem'e gidecek sabahdan sana sığınırım, Allah'ım, demiştir.

Ebû Hüreyre'yi (R.A.) hastalığında ziyâret etmek üzere Mervan yanına girdi. Mervan: «Allah'ım, bu adamın hastalığını hafiflet» diye duâ etti. Ebû Hüreyre (R.A.): «Allah'ım, artır» dedi ve ağladı. Sonra devamla: «Ağladığım, dünyaya hevesimden veya size olan hasretimden değildir. Ancak şu iki haberden yâni «Sana Cennet ile müjde olsun» veya «Cehennem ile müjde olsun» sözlerinden hangisi ile müjdeleneceğimden korktuğum içindir» demiştir. Rivâyet edilen bir hadîste Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ kulundan râzı olduğu vakit, ölüm meleğine, «Git, falanın ruhunu bana getir, onu rahatlandırayım; yaptığı ameli yeter. Onu Ben çeşitli denemelerden geçirdim. Her dâim kendisini istediğim ve sevdiğim tarafta buldum» buyurur. Ölüm meleği de herbirerlerinde za'feran ve çeşitli kokulu otlar olduğu hâlde beşyüz meleklerle gelir. Herbiri ayrı ayrı müjdelerle adamı tebrik eder ve müjdelerler. O ruhun bedenden aşırılması için, ellerinde güzel koku bulunan melekler iki saf hâlinde ve ayakta beklerler. İblis onların bu hâlini görünce hemen elini başına koyarak, «Vay bana» diye feryâdı basar. Bunu duyan askerleri, «Efendimiz size ne oldu?» diye sorduklarında, İblis, «Şu adamın şu büyük mevkîe sâhib olmasını görmüyor musunuz? Nerde idiniz de bu adamı azdırmadınız? der. Bunun üzerine maiyyeti, «Çok çalıştık, fakat mâsum idî, te'sir edemedik» (573) buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî: «Mü'minin rahatlığı, ancak Allahu Teâlâ'ya mülâki olacağı zamandır» demiştir. Demek ki mü'minin şerefli, izzetli, emîn olduğu, neş'eli ve en çok sevinçli günü, öldüğü günüdür.

Zeyd'in oğlu Câbir ölüm döşeğine yattığında kendisine: «Ne istersiniz?» diye soranlara, «Hasan-ı Basrî'yi görmek isterim» demiş. Hasan-ı Basrî geldiğinde, «Ey kardeşler, işte şu saatte ben sizden ayrılıyorum! Ya Cennet'e veya Cehennem'e» dedi.

Muhammed b. Vâsi' de ölüm ânında: «Ey kardeşler, size selâm olsun, Allahu Teâlâ'nın afvına mazhar olmazsam, varacağım yer Cehennem'dir» dedi. Hattâ bâzıları «Keşke hesap için hiç dirilmesek» diye temenni etmiştir.

Son nefes tehlike ve korkusu, âriflerin ciğerini parçalamıştır. O, büyük felâkettir. Sû-i² hâtîmenin ne demek olduğunu ve âriflerin bundan

(572) Ubâde b. es-Sâmit'den (R.A.) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(573) İbn Ebî'd-Dünyâ Temîm-i Dâri'den rivâyet etmiştir. Benzeri Neseî'de sahih sened ile Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet edilmiştir.

nasıl korktuklarını HAVF ve RECA KİTABI'nda anlattık. Burada da onu yeniden anlatmağa değer, fakat sözü uzatmamak için ondan vaz geçtik.

9 uncu BEYÂN : ÖLÜM ÂNINDA HASTANIN HALLERİNDEN MÜSTEHAB OLANLARININ AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki; ölüm döşeginde yatan hasta için sevimli olan, suratında bir ağırlık ve çirkinlik olmamak, sâkin ve huzûr içinde bulunmak, dilinde bolca şehâdet getirmek ve kalbinden Allahu Teâlâ'ya hüsn-i zann etmektir.

Sûret güzelliğine³ gelince; rivâyet edildiğine göre Resûl-i Ekrem : «Ölüyü üç şeyde murâkabe edin: Alnı terlediği, gözleri yaşardığı ve dudakları kuruduğu vakit. Bu, kendisine inen, Allahu Teâlâ'nın bir rahmetidir. Boğazı sıkılmış gibi horlar, yüzü kazırır, dudakları kurur ve yağlanırsa, bu da Allahu Teâlâ'dan kendisine inen bir azabdır» (574) buyurmuştur.

Dilinde Kelime-i şehâdet getirmek hayır alâmetidir. Çünkü Ebû Sa'id el-Hudrî'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem : «Ölülerinize şehâdet kelimesini telkîn edin» (575) buyurmuştur. Huzeyfe'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem : «Zira o şehâdet, geçmiş hatâları yok eder» (576) buyurmuştur. Hz. Osman'ın (R.A.) rivâyetinde ise Resûl-i Ekrem :

«Allah'tan başka kimsenin ibâdete lâayık bulunmadığını bilerek ölen, Cennet'e girer» (577) buyurmuştur. Ubeydullah : «O, şehâdet ederken» kaydını ilâve etmiştir. Hz. Osman ölüm döşeginde yatan adama şehâdet kelimesi telkîn edin. Zira son sözü şehâdet olan için bu sözü Cennet azığıdır» dedi. Hz. Ömer : «Ölecek hastalarınızın başında bulunun. Onlara Allah'ı hâtırlatın. Sizin görmediklerinizi onlar görür. Aynı zamanda şehâdet kelimesini de telkîn edin» demiştir. Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

حَضَرَ مَلَكُ الْمَوْتِ رَجُلًا يَمُوتُ فَنَظَرَ فِي قَلْبِهِ فَلَمْ يَرِ فِيهِ شَيْئًا فَقَالَ بَيْنَ
لَحْيَيْهِ فَوَجَدَ طَرَفَ لِسَانِهِ لَا صِفًا بَحْنِكَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَعَفِرَ
لَهُ بِكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ ۝

«Ölüm meleği bir adamın canını almağa gitti. Kalbini yokladı, kalbinde bir şey bulamadı. Çenesini ayırdı baktı ki, dili, bir kenarda kelime-i

(574) Tirmizî ve Hâkim «Nevâdirü'l-Usûl» ünde rivâyet etti.

(575) Yukarda geçmiştir.

(576) Yukarda geçmiştir.

(577) Yukarda geçmiştir.

tevhidi getiriyor. Bu kelime-i ihlâs sâyesinde günahları mağfiret edildi» (578) buyurdu.

Telkin edenin vâzifesi, telkinde ısrar etmemektir. Çünkü hastanın dili dönmediği için şehâdeti getiremez de bundan ağırlanır ve nihâyet sû'-i hâtimesine sebep olmaktan korkulur. Bu kelimenin mânası, kalbinden Allah'tan başkası olmayarak ölmektir. Vâhid-i Hakikî'den başka bir matlub kalbinde kalmazsa, ölüm ile sevgilisine ulaşmak onun için en büyük bir nîmet olmuş olur. Şâyet kalbi dünyaya bağlı ve dünyalık ile meşgul olursa ona iltifat eder ve onun zevklerinden ayrıldığına üzüldür ve bu üzüntü hâlinde dilinin ucu ile şehâdet kelimesini söylerse, Allahu Teâlâ'nın kabûl buyurduğu ve kendi fazlından muâmele ettiği müstesnâ, bunun faydası azdır.

Hüsn-i zannına gelince; bu da o zaman için müstehabdır. Reca Kî-tâbî'nda bunu anlattık. Allahu Teâlâ'ya hüsn-i zannın fazîletine dair pek çok haberler vârid olmuştur. Eşka'nın oğlu Vâile ölüm döşeginde yatan bir hastanın ziyâretine gider. Hastaya :

— Allahu Teâlâ'ya karşı zannın nasıldır? diye sorar. Hasta :

— Günahlarım beni batırmış, helâk olmak üzereyim. Benim tutar tarafım yok, ancak Rabbimin rahmetinden ümidimi kesmem, der. Bunun üzerine Vâile tekbir alır, oradakiler de onunla beraber tekbir alırlar ve Vâile :

— Ben Resûl-i Ekrem'in : «Allahu Teâlâ buyurur ki: «Ben kulumun zannı üzereyim; beni dilediği gibi düşünsün» (579) buyurduğunu işittim, dedi. Yine Resûl-i Ekrem ölüm hâlinde olan bir gencin yanına girer ve gence :

— Kendini nasıl buluyorsun? diye sorar. Genç :

— Günahlarımdan korkuyor fakat Allah'ımdan ümidimi kesmiyorum der. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

«Bu korku ile ümid, şu ölüm ânında kimde toplanırsa, Allahu Teâlâ umduğunu ona verir ve korktuğundan onu emîn kılar» (580) buyurur.

Sâbit el-Bennânî anlatıyor: «Bir kadının hiddet-mizac ve asabî bir oğlu vardı. Kadın oğluna öğüt verir ve: «Oğlum, bir gün gelecek bunlardan sorumlu olacaksın, o günü hâtırla» derdi. Hakikaten genç, ölüm döşegine yattı. Kadın: «İşte oğlum, ben seni bugün için korkutuyordum», deyince, genç: «Benim de kerem sâhibi bir Rabbim var. Umarım, ki o benim bâzı kusurlarımı bağışlar», dedi. Sâbit diyor ki: «Onun hüsn-i zannı sebebiyle Allahu Teâlâ ona merhamet etti.»

Câbir b. Veda' da şöyle anlatıyor: «Azgın bir genç ölüm döşegine yatmış. Annesi :

— Oğlum, bir vasiyyetin var mı? diye sormuş. Çocuk :

(578) İbn Ebî'd-Dünya, Taberânî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. İsnadı ceyyiddir.

(579) İbn Hibban, Ahmed ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. Hadis yukarıda geçmiştir.

(580) Hadis metin olarak yukarıda geçmiştir.

İhyâu 'Ulûm'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 55

1-AFV 2-KÖTÜ SON 3-İSTEK 4-HUY, TABİAT

— Evet, parmağındaki yüzüğü çıkarmayın. Orada Allah lâfza-i celîli yazılıdır. Umarım ki bu sâyede Allahu Teâlâ bana merhamet eder, dedi. Öldükden sonra kendisini rû'yada görenlere :

— Anneme₁ haber verin, onun bana, vasiyyet et, demesi ve benim de o sözüm, mağfiretime sebep olmuştur, dedi.

Bedevî'nin biri hastalanmış, kendisine :

— Ölüyorsun, dediklerinde, bedevî :

— Beni nereye götüreceksiniz, dedi. Onlar da :

— Allah'a götüreceğiz, deyince, bedevî :

— İyilikler, yalnız kendisinden gelen Allah'a gideceğime göre daha üzülecek ne var? dedi.

— Süleyman'ın oğlu Ebû'l-Mu'temer diyor ki: «Babam ölürken :₂

— Oğlum, bana₃ bir ruhsat ve müsâadeden haber ver ki, ben hüsni zann ile Allah'a mülâki olayım, dedi.» Hattâ eskiler ölüm döşegine yatan adamın, Allah'a karşı hüsni zannı çoğalsın diye iyiliklerini sayıp dökerlerdi.

10 uncu BEYÂN : LİSAN-I HÂLİN İFADE ETTİĞİ HİKÂYELERLE AZRÂİL İLE KARŞILAŞMANIN HASRETİ

Biri yüzünde, diğeri kafasında iki gözü bulunan ve adı Azrâil olan ölüm meleğine İbrâhim aleyhisselâm: «Öleceklerin biri doğuda, diğeri batıda olduğu, ayrıca bir yerde veba hastalığının bulunduğu ve başka bir yerde de iki ordu birbirini kırıp geçirdiği böyle sıkışık anlarda ne yaparsın? diye sorar. Melek: «Allah'ın izniyle ruhları dâvet ederim. Onlar da parmaklarımla arasına girerler. Yeryüzü benim için bir tabak gibidir. Ondan dilediğimi alırım» der ve İbrâhim aleyhisselâm'a Allah'ın dostu olduğunu müjdelirdi.

Süleyman₅ aleyhisselâm Azrâil aleyhisselâm'a :

— Niçin âdilâne bir şekilde canları almıyorsun? Şunun canını alırken bunu bırakıyorsun? dedi. Azrâil aleyhisselâm :

— Ben bu hususta senden fazla bir şey bilemem. İsimler sayfa hâlinde önüme gelir ve ben de onların ruhlarını kabzedirim, dedi.

Vehb b. Münebbih anlatıyor: «Hükümdarlardan birisi bir yere gitmek için beğeninceye kadar elbise ve binmek için de beğeninceye kadar at seçti. Etrafındakilerle birlikte muhteşem bir vaziyette ve böbürlenerek yola çıktı. Yolda kirli paslı adamın biri atının yularına yapıştı: «Nasıl bu işe cesâret edersin, çekil!» diye bağırınca, adam: «Benim sana söyleyeceğim var» dedi. Hükümdar yine hiddetli hiddetli: «Söyle bakalım» deyince, adam: «Gizlidir, eğil de kulağına söyleyeyim» dedi. Hükümdar eğilince, adam: «Ben Azrâil'im, canını almağa geldim» dedi. Hükümdar müsâade istedi ise de Azrâil: «Hayır, sana müsâade yok, ailene de ulaşamayacaksın» dedi ve canını aldı. Sonra yoluna devam eden Azrâil aleyhisselâm mü'min bir kul ile karşılaştı. Ona selâm verdikten sonra :

1-CELAL İSMİ 2-GÜZEL 3-KAVUŞAN

4-DAVRANIŞLARIN İFADE ETTİĞİ ANLAM, HAL DİLİ

5-ADALETLİ

— Seninle bir işim var, bunu sana gizli söyleyeceğim, dedi ve kulağına eğilerek Azrâil olduğunu anlatınca, mü'min kul buna sevinir ve :

— Hoş geldin, kaç zamandır seni bekliyordum. Yeryüzündeki ayıplarımın için senden sevgilisi yoktur, dedi. Azrâil :

— Öyle ise işini bitir, dedi. Adam :

— Benim en önemli işim, Allahu Teâlâ'ya ulaşmaktır, dedi. Bunun üzerine ölüm meleği :

— Hangi hâl üzerine istersen, o hâl üzerinde canını alayım, dedi. Adam :

— Buna imkân var mı? diye sordu. Melek :

— Evet, bununla emrolundum, dedi. Adam :

— O hâlde abdest alayım, namaza başlayayım ve başım secdede iken canımı al, dedi ve hakikaten böyle oldu.

Ebû Bekir b. Abdullah el-Müzenî anlatıyor: «İsrâiloğullarından birisi bol servet edindi. Nihayet ölümü yaklaşıncı, oğullarına :

— Getirin, şu kazandığım serveti bir göreyim, dedi. Onlar da at, deve, koyun, köle ve benzeri çeşitli servetlerini gözünün önüne getirdiler. Adam, bunlara hasretinden ağladı. Tam bu sırada Azrâil de karşısına çıktı ve :

— Niçin ağlayıp duruyorsun? Sana bu nimetleri veren Allah hakkı için, seninle bunların arasını ayırmadan, yâni canını almadan evinden çıkacak değilim, dedi. Adam :

— Müsâade et de bir kısmını ayırayım; şöyle edeyim, böyle edeyim, dedi. Fakat ölüm meleği :

— Şimdiye kadar nerde idin, dedi ve canını aldı.»

Hikâye edildiğine göre adamın biri bir çok servet yığdı. Her çeşitten topladı ve iki kapulu bir köşk yaptırdı. Korunmak için kölelerini oraya doldurdu. Sonra bütün adamlarını toplayarak evinde bir ziyafet çekti. Ayaklarını birbir üstüne atarak oturdu ve onları seyre başladı. Onlar yemeklerini yedikten sonra kendi kendine: «Uzun yıllar yetecek şeyleri sana aldım, istediğin gibi yaşarsın» der demez, ölüm meleği iki eski elbiseye bürünmüş, boynunda azık torbası olduğu hâlde miskin kılığında bütün şiddetiyle kapuyu çaldı Adam, minderi üzerinde oturuyordu. Köleler kapuya giderek adama :

— Ne istiyorsun? diye sordular. Adam :

— Efendinizi istiyorum, dedi. Onlar :

— Bizim efendimiz senin gibi adam için kapuya çıkar mı? dediler.

Adam :

— Elbette çıkar, dedi. Onlar durumu efendilerine bildirdi. Efendileri, «Onu savın gitsin »deyince, bu sefer ilk seferden daha şiddetli olarak kapuyu çaldı ve :

— Söyleyin, ben ölüm meleğiyim, dedi. Onlar bunu duyunca korkular, efendileri perişan oldu ve :

— Ona güzel ve münâsib bir lisân ile «Efendinin yerine başkasını

almaz mısın?» diye sorun, dedi. Tabii bu sözler bir fayda sağlamadı ve Azrâil adamın yanına girerek :

— Malını ne yapacaksan yap. Canını almadan çıkmayacağım, dedi. Adam bütün servetini tekrar önüne getirtti ve :

— Allah sana lânet etsin, beni ibâdetten alıkoydun, meşgul ettin, sebep oldun da Allah'a kulluk edemedim, dedi. Allah'ın izniyle serveti dile gelerek :

— Bana ne kıızıyorsun. Sen, benimle hükümdarların huzuruna girer, takvâ sâhiblerini oradan uzaklaştırırdın. Benim sâyemde kadınlarla evlenir, pâdişahlarla oturup kalkardın. Beni kötülük yolunda harcardın, ben sana itiraz etmezdim. Eğer beni iyilikte harcarsan sana faydam olurdu. Ben ve Âdemoğlu topraktan yaratıldık. Kimisi iyilikleri ile gider, kimisi kötülükleri ile gider, dedi ve Azrâil de adamın canını aldı.

Yine Vehb b. Münebbih anlatıyor: Azrâil aleyhisselâm, zamanında zulûmde benzeri olmayan bir hükümdârın canını aldı ve göklere çıktı. Melekler :

— Canını alırken en çok acıdığın bir kimse var mı? diye sordular. Azrâil :

— Evet, ıssız bir yerde yeni çocuk doğuran bir kadının canını almakla emrolundum. Hem kadına, hem de yeni doğan çocuğa acıdım ve «Bu çocuğun hâli ne olacak?» dedim. Melekler :

— İşte şimdi canını alıp geldiğin zâlim ve cebbâr adam oradaki çocuktur, dediler.

Atâ b. Yesar diyor: «Şa'ban ayının onbeşinde öleceklerin listesi Azrâil aleyhisselâm'a verilir. Bu arada ev yapan, su akıtıp ağaç diken ve yeni evlenen nice kimseler var ki isimleri bu listededir, fakat onlar onu bilmezler.

Hasan-ı Basrî diyor: «Azrâil aleyhisselâm her gün bir evi üç def'a yoklar. Bunlardan rızkını tüketip ömrünü tamamlayanın canını alır. Evdekiler feryâd ü figan ederler. Azrâil aleyhisselâm kapuya kollarını gererek: «Ne ağlıyorsunuz? Ben bu adamın ne rızkını yedim, ne de ömrünü kestim. Rızkı tükendi, ömrü sona erdi canını aldım. Boşuna ağlamayın, ben devamlı olarak buraya gelip gidecek ve hiçbirinizi bırakmıyacağım» der. Hasan-ı Basrî devamla: «Eğer ev halkı Azrâil aleyhisselâmı görse ve dediklerini duysalar ölüyü unuttur kendilerine ağlarılardı» dedi.

Yezîd-i Rakkâşî anlatıyor: İsrâiloğullarından zâlim ve cebbar bir adam evinde bâzı aile efradı ile otururken kapudan yabancı bir adamın içeri girdiğini gördü. Hem korku, hem de hiddet içinde :

— Kimsin, seni buraya kim koydu? diye seslendi. Azrâil aleyhisselâm :

— Beni buraya bu evin sâhibi koydu. Bana gelince, içeri girmek için kimseden izin almayan, kimsenin sulta ve saldırısından korkmayan, zâlim cebbarlar ve muânnid sultanlardan çekinmeyen bir kimseyim, dedi. Bunu deyince adam :

— O hâlde sen, Azrâilim desene, dedi. Azrâil aleyhisselâm :

— Evet, ben o'yum, dedi. Adam :

— Bir vasiyetname yazmam için bana müsâade eder misin? deyince, Azrâil :

— Hayır, müddet tamam, nefeslerin bitti, saatların doldu, bir saniye te'hîrine imkân yoktur, dedi. Bunun üzerine adam :

— Beni nereye götüreceksin? diye sordu. Azrâil aleyhisselâm :

— Takdîm ettiğin ameline ve döşediğin evine götüreceğim, dedi. Adam :

— Benim ne takdîm edilmiş bir amelim, ne de güzel döşenmiş bir evim vardır, deyince, Azrâil aleyhisselâm :

— O hâlde L e z a Cehennem'ine gidersin, diyerek canını aldı ve etrafındakiler de ağlamağa başladı.

A'meş'den rivâyet edildiğine göre Azrâil aleyhisselâm insan sûretine girerek Süleyman aleyhisselâm'a uğradı ve orada bulunan bir adama dikkatle baktı. Adam da bunu farkettil. Azrâil aleyhisselâm gidince, adam Süleyman aleyhisselâm'a kim olduğunu sordu. Azrâil olduğunu anlayınca: «Bu beni alacak gibi bakışla bana bakıverdi, ben, bundan korkuyorum» dedi. Süleyman aleyhisselâm: «Ne yapmamı istiyorsun?» deyince, adam: «Beni rûzgâr ile Hindistan'ın öteki kenarına attır» dedi. Süleyman aleyhisselâm da dediğini yaptı. Bir müddet sonra yine Azrâil ile karşılaşınca, önceki bakışının sebebini kendisinden sordu. Azrâil aleyhisselâm: «Hindistan'ın doğusunda pek kısa bir müddet sonra adamın ruhunu kabza me'mûr iken adamı burada gördüğüme şaşarak ona baktım» dedi.

DÖRDÜNCÜ BAB

Resûl-i Ekrem'in ve Ondan Sonraki Hulefâ-i Râşidîn'in
Ölümleri Beyânındadır.

11 inci BEYÂN : RESÛL-İ EKREM'İN İRTİHÂLİ

Şurasını iyi bil ki; işi olsun, sözü olsun, hayâtı olsun, memâtı olsun, Resûl-i Ekrem uyulmağa şâyân güzel bir örnektir. Onun her hâli düşünenler için bir ibret levhası ve basîret sâhibleri için bir mev'izadır. Zîra Allah katında ondan daha keremlisi yoktur. O, Allahu Teâlâ'nın halîli, habîbi, necîyyi safîyyi Resûlü ve nebîsidir. Bütün bunlar böyle olmasına rağmen ölüm ânı geldiği vakit nasıl ona da bir nefes müsâade etmediğine bak. Belki vakti saati gelince iyilerin ruhunu almağa me'mur olan meleklerini ona da gönderdi. Onun temiz ve nêzih olan ruhunu nakletmek için cehd ü gayret gösterdi. Temiz olan cesedinden onu alıp rahmet-i Rahmân'a, Allah'ın rızâsına, güzel hayırlara, belki Allah'ın civarında güzel mevkilere oturtmak için gayret gösterdiler. Bütün bunlara rağmen yine onun can çekişmesi zor oldu. İniltisi duyuldu. İç sıkıntısı birbirini tâkib etti, inlemesi yükseldi. Rengi değişti. Alın terledi. Nefes alıp

1-VEFAT 2-ÖLÜM 3-LAYIK MÜNÂSİB 4-ÖĞÜT 5-DOST
6-SIRDAŞ 7-SEÇİLMİŞ TERTEMİZ 8-PAK

vermekte sıkıştı. ¹Hattâ huzurundakiler onun ızdırabına dayanamıyarak ağladılar. Nübüvvet rütbesi mukadderatını önleyememiş, Azrâil aleyhisselâm çocuk çocuğuna aldırış etmemiş, halkı müjdeleyici, ²korkutucu ve hakka yardımcı olması bakımından da Azrâil'den müsâmaha görmemiş, belki emrolunduğunu yapmış ve Levh-i Mahfuz'da bulduğuna uymuştur. İşte onun da durumu budur. Hâlbuki o, Allah katında Makam-ı Mahmûd ve herkesin uğrayacağı havuz sâhibidir. Toprakdan ilk kalkacak olan odur. Kıyâmet günü şefâat sâhibidir. Bütün bunlar böyle iken ondan ders almamak ve karşılaşacağımız o tehlikelere hâlâ sağlam şekilde inanmaz gibi davranmak bizim için şaşılacak bir şeydir. Biz, şehvetlerimizin esiri, kötülüklerimizin arkadaşı olduk. Bize ne oldu ki, peygamberlerin efendisi olan Hz. ³Muhammed aleyhisselâm'dan bile örnek ve ders almadık. Hâlbuki o, müttakîlerin imamı ve âlemlerin Rabbisi olan Allahu Teâlâ'nın sevgilisidir. Yoksa biz ebedî olarak yaşayacağımızı mı, yoksa bütün kötü tutum ve davranışlarımıza rağmen Allah katında daha keremli olduğumuzu mu sanıyoruz? Heyhât, belki kesin olarak bildiğimiz bir şey varsa, ⁴hepimizin Cehennem'e uğramamız ve sonra da oradan ancak müttakîlerin kurtulmasıdır. Biz, gireceğimizi kesin olarak bilirken, çıkacağımızı kesin olarak bilemiyoruz. Çünkü biz müttakîlerden değiliz. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ هَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ

اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثَامًا

«Sizden Cehennem'e uğramıyacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmağı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zâlimleri de orada dizüstü çökmüş olarak bırakırız» (19 - Meryem: 71 - 72), buyurmuştur.

3

Her kul kendisine bakarak, müttakîlere mi, yoksa zâlimlere mi, hangisine daha yakın olduğunu araştırsın. Sonra selef-i sâlihîn'in bu kadar muvaffak oldukları hâlde nasıl korku üzerinde olduklarını düşünerek kendine baksın. Sonra âkîbetinden emin olan, ³peygamberlerin efendisine baksın. Zira o, peygamberlerin efendisi ve müttakîlerin öncüsü olduğu hâlde dünyadan ayrılırken çektiği zahmete baksın. Cennet-i me'vâya giderken karşılaştığı zorluklara baksın.

İbn Mes'ûd (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'in ayrılığı yaklaştığı sırada yatmakta olduğu, vâlidemiz Hz. Âişe'nin (R.A.) evinde ziyâretine gittik. Resûl-i Ekrem bize bakarak gözleri yaşardıktan sonra :

1-Peygamberlik 2-ALDIRIŞ ETMEME, (FİKİR VERMEK) 3-TAKVALI
4-(CENNATIN BİR TABBQASI)

مَرْحَبًا بِكُمْ حَيَّاكُمْ اللَّهُ أَذَاكُمْ اللَّهُ نَصَرَكُمْ اللَّهُ وَأَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ
وَأَوْصِيَكُمْ اللَّهُ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ أَنْ لَا تَعْلَوْا عَلَى اللَّهِ فِي بِلَاءِهِ
وَعِبَادِهِ وَقَدْ دَنَا الْأَجَلُ وَالنَّقْلَبُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَ
إِلَى جَنَّةِ الْمَأْوَى وَإِلَى الْكَأْسِ الْأَوْفَى فَافْرَوْا عَلَى أَنْفُسِكُمْ وَعَلَى مَنْ دَخَلَ
فِي دِينِكُمْ بَعْدِي مِنَ السَّلَامَةِ وَرَحْمَةِ اللَّهِ

«Hoş geldiniz, Allah sizi mübârek etsin, korusun ve size nusret versin. Takvâ ve Allah'tan korkmakla size tavsiye ederim ve sizi Allah'a emânet ederim. Ben sizi O'ndan açıkça korkuturum. Onun memleketinde ve kulları arasında O'na karşı gelmeyin. Ölüm yaklaştı. Cennet-i Me'vâya, Sidre-i Münte'hâya ve Cenâb-ı Allah'a yönelme vakti geldi. Size ve benden sonra dinimize girenlere Allah'ın selâm ve rahmetini benden okuyun» (581) buyurdu.

Rivâyete göre irtihâli sırasında Cebrâil aleyhisselâm'a :

— Benden sonra ümmetim için kim var? diye sordu. Allahu Teâlâ Cebrâil'e vahyetti ki: «Habîbimi müjdele; ümmeti hakkında ben onu perişân etmem. Yine onu müjdele ki, kıyâmet günü mezarından ilk kalkacak olan o, mahşer halkının efendisi yine odur. O ve onun ümmeti Cennet'e girmeden başkaları giremez» buyurdu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— İşte şimdi gönlüm rahat etti (582) buyurdu.

Hız. Âişe(R.A.) diyor ki: «Resûl-i Ekrem, yedi kuyudan alacağımız bir kırba su ile kendisini yıkamamızı emretti. Dediği gibi yaptık ve biraz rahatladı. Kalktı mescide gitti, cemaatle namaz kıldı. Uhud şehidleri için duâ ve istiğfar etti. Ensar'a şu yolda tavsiyede bulundu: «Bundan sonra ey muhacirler, siz çoğalırsınız fakat ensar bugünkü durumlarından fazla çoğalmazlar. Ensar benim has vekillerim ve sırdaşlarımdırlar. Ben onlara iltica ettim. Onların ihsan sâhibi olanlarına ikrâm edin. Kusurlarını da bağışlayın. (Sonra) bir kul, dünya ve Allah katında olanlar arasında serbest bırakıldı. O da Allah katında olanı tercih etti. Resûl-i Ekrem'in bu sözü ile kendisini kasedtiğini anlayan Hz. Ebû Bekir ağlamağa başladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Hz. Ebû Bekir'e: «Dur, şu mescide açılan bütün kapuları kapayın. Yalnız Ebû Bekir'in kapusu açık kalsın. Zira ben, bana göre Ebû Bekir'den daha üstün sohbete değer bir kimse

(581) Bezzâr rivâyet etti.

(582) Taberânî, Câbir (R.A.) ve İbn Abbâs (R.A.) dan rivâyet etmiştir.

1-YARDIM 5-(YEDDİNCİ GÖY) 2-VEFAT 3-SİĞİNMA

4-BÖTÜN GUNAHLARDAN KENDİNİ KORUMA

bilmiyorum» (583). Hz. Âişe (R.A.) diyor ki: Resûl-i Ekrem'in ruhu, benim nöbetimde, benim evimde, benim göğsüm ile boğazım arasında, kucağımda iken çıktı. Benim tükürüğüm ile onun tükürüğünü Allahu Teâlâ bir araya topladı. Resûl-i Ekrem bu hâlde iken kardeşim Abdurrahman elinde misvak olduğu hâlde içeri girdi. Resûl-i Ekrem gözünü misvaka dikti. Hoşuna gittiğini anladım. «Misvakı alayım mı?» diye kendisinden sordum. O, işâretle almamı söyledi. Misvakı aldım ağızıma koydum, fakat sert geldi. «Yumuşatayım mı?» dediğimde, başını müsbet yönde salladı. Yumuşattım ve ondan sonra ağızına koydu. Resûl-i Ekrem'in önünde bir ibrikde su vardı. Elini suya batırır ve :

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اِزْ لَمَوْتِ سَكَرَاتُ ه «Lâ ilâhe illâllah, şübhesiz ki

ölümün sancıları vardır» buyurdu. Sonra elini kaldırarak :

الرَّفِيقَ الْأَعْلَى الرَّفِيقَ الْأَعْلَى ه «Refik-i A'lâ'ya, Refik-i A'lâ'ya» (584)

buyurdu ve o zaman: «Vallahi, bu bizden geçti ve Allah'a yöneldi, dedim.»

Abdullah'ın oğlu Said'in, babasından rivâyetinde, Resûl-i Ekrem'in ağırlaştığını gören Ensâr, mescidin etrafına döküldü ve üzüntülerini belirtmeğe çalıştılar. Hz. Abbâs (R.A.) Resûl-i Ekrem'in huzuruna girerek, Ensâr'ın tutum ve davranışlarını anlattı. Sonra Fazl ve sonra da Hz. Ali aynı durumu Resûl-i Ekrem'e naklettiler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, «Elimden tutun» diye elini uzattı ve: «**Ne demek istiyorsunuz?**» dedi. Onlar da: «Senin ölümünden korkuyoruz. Bunların erkekleri bu çevrede toplandı, diye kadınları da ağlamağa başladı» dediler. Resûl-i Ekrem ayağa kalktı. Önünde Abbâs (R.A.) olduğu hâlde Hz. Ali ile Fazl'ın omuzlarına dayanarak başı da bağlı olduğu hâlde mescide girdi. Minberin ilk basamağında oturdu. Herkes ona yöneldi, Allah'a hamdettikten sonra :

1- CENAB-I HAK (C.C.)

(583) Dârimi müsnedinde rivâyet etmiştir.

(584) Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

أَيُّهَا السَّامِعُونَ بَلَّغْنِي أَنَّكُمْ تَخَافُونَ عَلَى الْمَوْتِ كَأَنَّهُ اسْتِنكَارٌ مِنْكُمْ
لِلْمَوْتِ وَمَا تُشْكِرُونَ مِنْ مَوْتِ نَبِيِّكُمْ؟ أَلَمْ أَنْعِ إِلَيْكُمْ وَتُسْعَى إِلَيْكُمْ
أَنْفُسُكُمْ هَلْ خُلِدَ نَبِيٌّ قَبْلِي فِيمَنْ بُعِثَ فَأُخِلِدَ فِيكُمْ إِلَّا ابْنُ لَاحِقٍ
رَبِّي وَإِنَّكُمْ لَأَحِقُونَ بِهِ وَإِنِّي أَوْصِيكُمْ بِأَلْمَهِاجِرِينَ الْأَوَّابِينَ خَيْرًا وَأَوْصِي
الْمُهَاجِرِينَ فِيمَا بَيْنَهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ (وَالْعَصْرُ إِنَّ الْأَبْنَاءَ لَفِي خُسْرٍ
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا...) وَإِنَّ الْأُمُورَ تَحْرِي بِإِذْنِ اللَّهِ فَلَا يَحْمِلَنَّكُمْ شَيْطَانُ
أَمْرِ عَلَى اسْتِعْجَالِهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَجْعَلُ نِعْمَةً أَحَدٍ وَمَنْ غَالَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ
وَمَنْ خَادَعَ اللَّهُ خَدَعَهُ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ. وَأَوْصِيكُمْ بِأَنْصَارٍ خَيْرًا فَإِنَّهُمْ ثَبَرٌ بِبَوَائِدِ الدَّارِ
وَالْإِيمَانِ مِنْ قَبْلِكُمْ أَنْ تَحْسِبُوا إِلَيْهِمُ الْمَوْتُ ضَرْوُكُمْ الثَّمَارُ أَلَمْ يُوسِعُوا
عَلَيْكُمْ فِي الدِّيَارِ أَلَمْ يُؤْثِرُواكُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَبِهِمُ الْخِصَاصَةُ إِلَّا فَمَنْ
وَلِيَ أَنْ يَحْكُمَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ فَلْيَقْبَلْ مِنْ مُحْسِنِيهِمُ وَالْبِجَاوَزَ عَنْ

مُدَّ بَيْنَهُمُ الْأَوَّلَ لَتَسْتَأْثِرُوا عَلَيْهِمُ إِلَّا وَابِي قَرِطُ لَكُمْ وَنَحْمُ لَأَحْفُونَ
بِي الْأَوَّابِينَ مَوْعِدَكُمْ الْخَوْصُ حَوْصِي أَعْرَضُ مِنْكَ بَيْنَ بَعْرِ يَسَامِيرٍ وَ
صَنْعَاءِ الْيَمَنِ بَصُتٌ فِيهِ مِيرَابُ الْكُوْثَرِ مَاءٌ أَمْتَدَّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبِ
وَالْبَنِّ مِنَ الزَّبَدِ وَأَخْلَى مِنَ الْغَسَلِ مَرُّ شَرِّتٍ مِنْهُ لَمْ يَطْعَمًا أَنْدَ حَصَاؤُهُ
الْوُلُوءُ وَبَطْحَاؤُهُ الْمِسْدُ مِنْ حُرْمَةٍ وَالمَوْقِفِ عَدَا حُرْمَةِ الْحَرِّ كُلُّهُ
الْأَفْنِ أَحَبَّ أَحَبَّ أَنْ بَرِثَهُ عَلَى عَدَا فَلْيَكْفِفْ لِسَانَهُ وَبَدَهُ إِلَّا
مِثْقَالَ يَنْبَغِي. إِنَّمَا أَوْصِي بِهَذَا الْأَمْرِ قُرَيْشًا وَالسَّامِعِينَ تَبَعُ لِقُرَيْشٍ بَرَهُمْ

لَيَرْهَبُنَّ وَفَاجِرُهُمْ لِفَاجِرِهِمْ فَاسْتَوْصُوا أَلْ قُرَيْشَ بِالنَّاسِ خَيْرًا
 أَيُّهَا شَرُّ أَلْ ذُنُوبِ تَغْيِيرُ النِّعَمِ وَتَبْدِيلُ الْقَسَمِ فَإِذَا بَرَّ النَّاسَ
 بَرَّهَهُمْ أَعْتَمَهُمْ وَإِذَا خَرَّ النَّاسَ عَقَبُوهُمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَكَذَلِكَ
 نُوَلِّي بَعْضَ النَّظَائِرِ بَعْضًا بَعْضًا كَمَا نُوَلِّي الْكِبْرُونَ ۝

«Ey insanlar, âdeta benim hakkımda ölümü inkâr edercesine, benim ölümümünden korkmakta olduğunuzu duydum. Size öleceğinizi bildirmedim mi? Benden evvel hiç bir peygamber ebedi kaldı mı ki ben de ebedi kalayım? İyl biliniz ki ben Rabbime gidiyorum. Siz de Rabbinize ulaşacaksınız. Ben size, ilk Muhâcirlere iyilik etmekle tavsiye ederim. Zira Allahu Teâlâ: «Asr'a yemin olsun ki, insanlar hüsrandır. Ancak iman edenlerle sâlih amel işleyenler, hakkı ve sabrı vasiyyetleşenler müstesnâdır» buyurdu. Her şey Allah'ın izniyle cereyan eder. Bir şey'in gecikmesi sizi aceleye sevketmesin. Çünkü Allahu Teâlâ bir adamın keyfine olarak acele etmez. Allah ile üstünlüğe kalkışana, Allahu Teâlâ galebe çalar. Allah'ı aldatmağa kalkışana, Allahu Teâlâ hilesinin cezasını verir. Tekrar eski hâlinize dönüp yeryüzünde bozgunculuk çıkarmağı ve akrabâ ile münâsebeti kesmeğı mi istiyorsunuz? Aynı zamanda Ensar'a iyilik etmekle size tavsiye ederim. Zira onlar sizden önce burada yerleşmiş ve imâna sâhib olmuşlardır. Onlara iyilikte bulununuz. Onlar meyvelerini sizinle bölüşmediler mi? Onlar size bütün servetleri ile kapularını açmadılar mı? Kendileri muhtaç iken sizi tercih etmediler mi? Kim ki iki kişi arasında başkan seçilir ve hükmetmekle vazifelenirse, bunların iyilerinin iyiliklerini kabûl etsin, kusurlularının kusurlarından vaz geçsin. Sakın onlara karşı üstünlük taslamasın. Ben şimdi önden gidiyorum. Siz de ardımdan geleceksiniz. Uğrak yeriniz havuzdur. Havuzum ise Şam'ın Bisra'sı ile Yemen'in San'ası arasından geniştir. Kevser olduğundan oraya su dökülür. Onun suyu sütün beyaz, kaymaktan yumuşak ve baldan tatlıdır. Buradan içen bir, daha susamaz. Bu ırmağın çakılları inci, yatağı ise miskdendir. Yârın mevkıfde ondan içmeyenler, bütün hayırlardan mahrumdurlar demektir. Yârın bana gelmeğı arzû eden bugün elini ve dilini lüzumsuz şeylerden çeksın» buyurdu. Bunun üzerine Abbâs (R.A.) «Kureyş'e de bir vasiyyetde bulun» deyince, Resûl-i Ekrem: «Aynı şey'i Kureyş'e de tavsiye ederim. İnsanlar Kureyş'e bağılıdır. İyileri iyilerine, kötüler de kötülerine karşılıktır. Kureyşilerin insanlara iyilik yapmasını tavsiye edin. Ey insanlar, günah, nimetleri bozar ve taksimâtı değiştirir. İnsanlar iyi olursa imam ve hükümdarları da onlara iyilik yapar. Kötülük yaparlarsa onlar da kötülük ederler. Nitekim âyet-i celîle'de: «Zâlimlerin bir kısmını, kazandıklarından ötürü, diğer bir kısmına

böylece musallat ederiz» (6 - En'am: 129) buyururdu» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem, Ebû Bekir'o (R.A.):

— Ya Ebâ Bekir sor, deyince, Ebû Bekir (R.A.):

— Ya Resûlâllah, ölüm yaklaştı mı? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Evet, ecel yaklaştı ve çok yaklaştı, buyurdu. Ebû Bekir (R.A.):

— Allah'ın katında olan mevkiin sana her şey'i kolaylaştırır. Keşke biz de yerimizi bilsek, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Allah'a, Sidre-i² Müntehâ'ya, Me'vâ,³ Firdevs-i⁴ A'lâ, bol ve dolu bardaklara, Refik-i⁵ A'lâ'ya, büyük bolluk ve genişliğe, buyurdu. Ebû Bekir (R.A.):

— Seni kimler yıkayacak? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Ehl-i Beytimden en çok bana yakın olanlar, buyurdu. Ebû Bekir:

— Seni hangi kefene saracağız? diye sordu.⁶ Resûl-i Ekrem:

— Sırtımdaki bu elbise ile Yemen'den gelen hulle ve musarri'nin beyazına sararsınız, buyurdu. Ebû Bekir (R.A.):

— Namazını nasıl kılacağız? diye sordu ve hepimiz ağladık. Sonra

— Resûl-i Ekrem:

— Durun, Allah sizi mağfiret etsin, peygamberinizden sizi iyi mükâfatlarla mükâfatlandırsın. Beni yıkayıp kefenlediğiniz vakit, evimdeki bu yatağımın mezarımın kenârında beni bırakın. Bir saat kadar yanımdan uzaklaşın. İlk namazımı kılacak Allahu Teâlâ'dır. Nitekim âyet-i celile'de:

«Şüphesiz Allah ve

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۖ

melekleri peygamberi överler» (33 - Ahzâb: 56) buyurulmuştur. Sonra meleklerle izin verilecek ve yaratıklardan ilk namazımı kılacak sırasıyla Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve sonra da ölüm meleğidir. Askerleri ile gelirler. Sonra da bütün melekler gelir. Daha sonra da siz, posta posta namazımı kılar, salât u selâm edersiniz. Tezkiye etmek, bağırp çağırmaq ve ses çıkarmakla bana eziyet etmeyin. Önce sizden imam ve en yakın Ehl-i Beytim gelsin. Erkeklerden sonra da kadınlar ve sonra da çocuklar gelsin, buyurdu. Ebû Bekir (R.A.):

— Sizi mezâra kim koyacak, ya Resûlâllah, diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Ehl-i Beytimden en yakın olan bir kaç kişi. Ayrıca sizin görmediğiniz bir çok melekler de bu işe katılır. Şimdi kalkın benden sonrakilere duyurun, buyurdu (585).

Abdullah b. Zem'a diyor: «Rebiu'l-evvel'in ilk gününde Bilâl geldi. Sabah ezânını okudu. Resûl-i Ekrem:

(585) İbn Sa'd «Tabakat» ında Muhammed b. Ömer, Vakidi'den rivâyet etmiştir.

1-SATASAN 2-YEDDİNCİ GÖY 3-MESKEN
4-CENNETİN ALTINCI KATI 5-CENAB-I HAK 6-(ELBİSE NEVİ)
7-AFV 8-TEMİZLEME

«Ebû Bekir'e söyleyin

namazı kıldırın» buyurdu. Dışarı çıktım cemâat arasında yalnız Ömer'i (R.A.) gördüm. Ebû Bekir'i (R.A.) bulamadım. Ömer'e :

— Geç namazı kıldır, dedim. Ömer (R.A.) geçti, tekbir aldı. Gür sesli olduğu için Resûl-i Ekrem tekbirini duydu ve :

«Ebû Bekir nerededir? Allah ve müslümanlar buna iba eder. Tekrar Ebû Bekir'e söyleyin, namazı o kıldırın» buyurdu. Hz. Âişe :

— Babam yumuşak kalblidir. O, sizin yerinize geçince tahammül edemez, ağlar deyince, Resûl-i Ekrem :

— Siz, Yûsuf'un arkadaşları olan kadınlarsınız, yâni içinizde olanı dışınızda söylemezsiniz. Söyleyin de namazı Ebû Bekir kıldırın, buyurdu. Hz. Ömer namazı kıldırdıktan sonra, Ebû Bekir (R.A.) tekrar geçti kıldırdı. Hz. Ömer Abdulloh b. Zem'a'ya :

— Bana bu yaptığın ne idi? Eğer ben Resûl-i Ekrem'in emri olmadığımı bilseydim hiç öne geçer miydim? dedi. Abdullah da :

— Ben senden daha liyakatlisini görmemiştim, dedi. Hz. Âişe de: «Benim Resûl-i Ekrem'e öyle söylemem, babamın dünyadan îrâz ettiğini ve idareyi ele almakta büyük tehlikelerin bulunduğunu bildiğim ve Resûl-i Ekrem'in sağlığında onun mihrabında namaz kıldırandan insanların hoşlanmayıp ona hased edeceklerinden ve onu uğursuz kabûl edeceklerinden korktuğum için idi. Fakat hüküm, Allah'ın, kaza ve kader O'nundur. Allah onu dünya ve âhiret hususunda bütün korktuklarımdan emîn etsin», dedi» (586).

Hz. Âişe (R.A.) diyor ki: «Resûl-i Ekrem'in irtihal edeceği gün sabah vakti kendisinde bir hafiflik görüldü. Yanındakiler sevinerek, iyidir diye ayrılıp işlerine gittiler. Yanında yalnız kadınlar kaldı. Böyle ümidle ferahlık arasında iken Resûl-i Ekrem :

«Kadınlar çıksın, bu melek yanıma girmek istiyor» dedi. Herkes çıktı, yalnız ben kaldım. Resûl-i Ekrem'in başı benim kucağımda idi. Meleği karşılamak üzere oturdu. Ben de evin bir köşesine çekildim. Bir müddet melek ile konuştuktan sonra tekrar beni çağırdı ve başını kucağıma aldım. Kadınlara da içeri girmelerini söyledi. Hz. Âişe diyor: «Resûl-i Ekrem'e: «Bu melek, Cebrâil aleyhisselâm'a benzemiyordu» dedim. Resûl-i Ekrem: «Evet, ya Âişe, bu ölüm meleği idi. Bana geldi ve dedi ki: «Allahu Teâlâ beni sana gönderdi ve iznin olmadan yanına girmememi emretti. İzin vermezsen geri dönerim, izin verirsen girerim ve yine sen müsâade etmeden ruhunu kabzetmememi bana emretti, emrin nedir?» diye sordu. Ben de kendisine Cebrâil gelinceye kadar benden uzaklaş, dedim. İşte şimdi Cebrâil'in gelme saatidir» buyurdu.

(586) Ebû Dâvud senedi ceyyid ile muhtasar olarak Hz. Âişe (R.A.) ile, geçen son kısmı Buhâri ile Müslim'den rivâyet etmiştir.

1- ÇEKİNME, TİKSİNME 2- VEFAT

Hız. Âişe devamla diyor ki: Ne bir fikir yürütecek ve ne de bir cevaba muktedir olacak durum ile karşı karşıya geldik. Büyük bir felâketle karşılaşmış olarak dehşet içinde kaldık. İşin önemine binaen kimsenin ağzından ses çıkmıyor, Ehl-i Beyt, dehşet içinde bekliyordu. Tam bu sırada Cebrâil aleyhisselâmın kapuya geldiğini anladım. Selâm verdi, kadınlar çıktı, Cebrâil aleyhisselâm girdi ve Resûl-i Ekrem'e :

— Allahu Teâlâ'nın sana selâmı vardır, kendini nasıl bulduğunu sana soruyor. Şübhesiz O, senin nasıl olduğunu daha iyi bilir. Ancak senin kerem ve şerefini artırmağı ve ümmetin arasında örnek olmağı kastedmiştir. Resûl-i Ekrem :

— Kendimi sancılar içinde buluyorum, dedi. Cebrâil aleyhisselâm :

— Sana müjde olsun, Allahu Teâlâ seni, sana va'd ettiği mevkilere yükseltmek için bu acı ve sancıları sana vermiştir, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Ey Cebrâil, ölüm meleği yanıma girmek için izin istedi, buyurdu ve olayı anlattı. Cebrâil aleyhisselâm :

— Ya Resûlallah, Rabbin sana müştakdır, senden başka hiç kimse-den böyle bir müsâade istememiş ve istemiyecektir. Allahu Teâlâ böylece senin şerefini tamamlamak istiyor, dedi. Resûl-i Ekrem :

— O hâlde Azrâil gelinceye kadar ayrılma, dedi. Kadınların içeri girmesine izin verildi. Resûl-i Ekrem Hz. Fâtıma'ya :

— Yaklaş, buyurdu. Hz. Fâtıma Resûl-i Ekrem'e doğru eğildi. Resûl-i Ekrem ona saklıca bir şey söyledi ve gözleri yaşlı olarak başını kaldırdı. Resûl-i Ekrem tekrar Hz. Fâtıma'ya :

— Yaklaş, buyurdu. Bu def'a da kulağına bir şeyler fısıldadı ve Hz. Fâtıma gülümseyerek başını kaldırdı. Tabii bu bizim hayretimizi mücib oldu. Sonra bir fırsatında Hz. Fâtıma'ya durumu sordum. O da: «Birinci seferinde Resûl-i Ekrem bana: «Ben bugün ölüyorum» buyurdu ve ona ağladım. İkinci seferinde: «Ben Allah'a duâ ettim; Ehl-i Beyt'imden ilk olarak seni bana ulaştırmasını ve seni benimle bir arada bulundurmasını istedim» buyurdu, buna da güldüm» dedi ve oğullarını kendisine çekerek başlarını kokladı. Tam bu sırada ölüm meleği geldi, selâm verdi ve içeri girmek için izin istedi. İzin verildi, içeri girdi ve :

— Ya Muhammed, ne emrediyorsun? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— Şu anda beni Rabbime ulaştır, buyurdu. Azrail aleyhisselâm da :

— Olur, seni bugün Rabbime ulaştırırım, çünkü Rabbin sana müştaktır. Senin gibi de kimse hakkında böyle bir tereddüde meydan vermedi. Senden başka kimseden izin almamı emretmedi. Fakat senin saatin yakındır, dedi ve ayrıldı. Bu sırada Cebrâil aleyhisselâm gelerek selâm verdi ve :

— Vahiy dürüldüğü gibi dünya da benim için dürülmüş oldu. Artık ne dünyanın bende ve ne de benim dünyada bir ihtiyacım kalmadı. Bu, benim yeryüzüne son inişimdir, dedi. Kimsenin ses çıkaracak durumu yoktu. Kalktım, başını göğsüm arasına aldım ve göğsünü tuttum. Bu sırada kısa bir baygınlık geçirdi. Sonra alnından inci tanesi gibi terler ak-

mağa başladı. Terini silerdim. Öyle güzel koku hiç almış değilim. Sonra ayılınca :

— Anam babam sana fedâ olsun, bu terler ne idi ? dedim. Resûl-i Ekrem :

— Mü'minin ruhu ter ile, kâfirin ruhu ise merkebin canı gibi ağız ve burun deliklerinden çıkar, buyurdu. İşte ancak o zaman aklımız başımıza geldi, korktuk ve erkekleri çağırmağa başladık. İlk gelen erkek, babamın bana gönderdiği kardeşim Abdurrahman'dır. Ne yazık ki o bile Resûl-i Ekrem'in hayatına yetişemedi. Allahu Teâlâ Cebrâil ve Mikâil'i görevlendirdiği için vazifeyi onlar üzerlerine almışlardı da hiç bir erkek ölümü ânında yanında bulunamamıştı. Resûl-i Ekrem kendinden geçip baygınlık² geçirdiği sırada da, sanki «Hangisini tercih ediyorsun?» diye bir muhayyerlik içinde, «Hayır, Refik-i³ A'lâ'yı istiyorum» buyurmuştu. Dili açıldığı ve baygınlığı geçtiği vakit, «Namaz, namaz; zîra siz namaza devam ettiğiniz müddetçe dine bağlısınız. Onun için hepiniz namaza devam ediniz» buyurdu ve, namaz namaz, diye diye ruhunu teslim etti.

Yine Hz. Âişe anlatıyor: «Resûl-i Ekrem pazartesi günü kuşluk ile öğle arasında irtihâl etmiştir. Hz. Fâtıma da: «Pazartesi, bu ümmetin felâketlerle karşılaştığı bir gündür» dedi. Ümmü Gülsüm. Hz. Ali'nin de aynı pazartesi günü Kûfe'de şehid edildiğini söylerken, «Dedem Resûl-i Ekrem, babam Ali ve Ömer hepsi bugünde öldü ve şehid oldular» dedi (587).

Yine Hz. Âişe anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde⁴ insanlar hücûm etti, ağladı feryad ü figan ettiler. Melekler Resûl-i Ekrem'i elbisesi ile örttüler. İnsanlar ihtilâfa düştüler. Bâzıları öldüğüne inanmadılar. Bâzılarının dili tutuldu, konuşamaz hâle geldiler. Bir kısmı ise gelişi güzel konuşmağa başladı. Bir kısmı oturdu ve bir kısmının da aklı başında idi. Hz. Ömer, Resûl-i Ekrem'in ölümünü inkâr edenlerdendir. Hz. Ali ise oturanlardan, Hz. Osman ise dili tutululardan idi. Hz. Ömer ortaya çıktı ve: «Resûl-i Ekrem ölmedi. Allah onu geri çevirecek. Resûl-i Ekrem'in ölümünü arzû eden nice münâfıkların el ve ayaklarını kesecektir» dedi. Diğer bir rivâyette: «Ey insanlar, dilinizi çekin, Resûl-i Ekrem ölmemiştir. Kim ki Resûl-i Ekrem öldü derse, vallahi, kılıcımla boynunu vururum» dedi. Hz. Ali ise evinde oturma kaldı. Osman (R.A.) kimse ile konuşmaz oldu. Onu, elinden tutup gezdiriyorlardı. Ebû Bekir ve Abbâs (Allah onlardan râzı olsun) gibi hiç biri değildi. Hattâ Abbâs (R.A.) geldiği vakit: «Gerçek mâbud olan Allah'a yemin ederim ki, Resûl-i Ekrem ölüm acısını tadmıştır» dedi ve: «Hepinizin huzurunda :

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ أَكْمَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْصَمُونَ

(587) İbn Abdülberr rivâyet etmiştir.

1-ESEK 2-SEÇİMLİK 3-CENAB-I HAK (C.C.) 4-VEFAT

«Muhakkak ki sen de öleceksin. Onlar da elbet ölecekler. Sonra (ey insanlar), şübhesiz siz de Rabbinizin huzurunda muhâkemeye duruşacaksınız» (39 - Zümer: 30, 31) âyetini okumamış mıydı?» dedi (588).

Hız. Ebû Bekir ise Ensar'dan ve hısımları olan Hazrec'in oğullarından Benî Hâris'in Medine'ye yakın olan bağlıklarında bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in ölüm haberini burada aldı, hemen geldi. Resûl-i Ekrem'in huzuruna girdi. Yüzüne baktı, üzerine eğildi yüzünü öptü, sonra: «Anam babam sana fedâ olsun, Allahu Teâlâ sana iki def'a ölüm acısını tattıracak değildir. Vallahi Resûl-i Ekrem ölmüştür» dedi. Sonra halk arasına çıkarak: «Ey insanlar, Muhammed'e topan, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Muhammed'in Rabbisine ibâdet edenler ise, onlar da bilsinler ki, O, ölmeyen bir dirdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Allahu Teâlâ :

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَكَاتٍ
أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ

«Muhammed bir peygamberden başka (bir şey) değildir. Ondan evvel daha nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür, yâhud öldürülürse ökçelerinizin üstünde (gerisin geri) mi döneceksiniz?» (3 - Âl-i İmra: 144) buyurmadı mı?» dedi. Oradakiler bu âyet-i celileyi sanki yeni duymuş gibi oldu ve Resûl-i Ekrem'in öldüğünü anladılar. Diğer bir rivâyette Ebû Bekir (R.A.) Resûl-i Ekrem'in irtihâlini haber alıp yanına girdiği vakit, bir yandan Resûl-i Ekrem'e salâvat getirirken, öte yandan bardaktan boşanırcasına göz yaşları akıyor, şah damarları inip kalkıyordu. Buna rağmen aklı başında ve söylediğini bilir durumda idi. Resûl-i Ekrem'in üzerine eğildi, yüzünü açtı, alnını ve yanaklarını öptü. Mübârek gül yanaklarını eli ile okşadıktan sonra ağlarken, «Anam babam, ben ve bütün çoluk çocuğum sana fedâ olsun, yâ Resûlallah, yaşayışın gibi ölümün de temizdir. Hiç bir peygamberin ölümü ile sona ermeyip ardı gelmeyen nübüvvet, senin ölümünle sona ermiştir. Sen, tavsif edilmekten yüce, ağlanmaktan da çok üstünsün. Öyle hususileştin ki seninle herkes teselli buldu. Öyle umumileştin ki, artık şimdi senden ayrı düştük. Eğer ölümü, kendi ihtiyarınla tercih etmesen, senin hüznünden kendimizi öldürürdük. Eğer sen bizi ağlamaktan men'etmesen, senin için alabildiğine göz yaşları akıttırdık. Fakat gücümüzün yetmediği medd ü cezir gibi denizin lâzımı olan bir durumdan da kendimizi alamayız. Allah'ım, bizim selâmımızı ona ilet. Yâ Resûlallah, Rabbinin huzurunda bi-

(588) Bu sözü ile, bâzılarının sandıkları gibi, tekrar dirilip bir kısım insanların ellerini keseceğini reddetmiştir ki, bunun en sağlam anlamı budur. Bununla beraber sorgu suâl için, meleklerin sorusuna cevap verecek şekilde tekrar dirileceğini ve kendisinin irtihâli ile şeriatının ölmeyeceğini ve bu ölüm acısından başka bir acı çekmeyeceğini de kastedmiş olduğu söylenir.

zi an. Eğer ¹sekînet ve ²vekarı bize bırakmasan, senin ayrılığına kimse dayanamazdı. Allah'ım, selâmımızı habîbine ilet ve bizim hakkımızda onu koru» dedi.

İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde, Ebû Bekir (R.A.) eve girip, Resûl-i Ekrem'e salât u selâm getirince ev halkının feryâdı daha da yükseldi. Mes-cidde namaz kılanlar da onların ağlamalarını duydular. Resûl-i Ekrem hakkında her söz söylendikçe feryâd daha da çoğalıyordu. Tam bu sırada kapuya birisi gelerek yüksek sesle Ehl-i Beyt'e selâm verdikten

sonra : «Her nefis ölümü ta-

dacaktır» (29 - Ankebût: 57) âyet-i celîle'sini okudu ve: «Allahu Teâlâ herkesin yerine bir halef ve her rağbet edilene ulaşma imkânı vermiş, her sıkıntıdan bir kurtuluş kapusu açmıştır. Allah'a bağlanın, O'na güvenin, ümidinizi O'ndan kesmeyin» dedi. Onu dinlediler ve fakat kim olduğunu bilemediler. Ağlamağı kestiler. Adamın da sesi kesildi. Araştırıldarsa da kimseyi bulamadılar. Tekrar ağlamağı başladıkları vakit, yine bilemedikleri başka bir ses: «Ey Ehl-i Beyt-i Nübüvvet, Allah'ı çok anın ve her hâl ü kârda O'na hamdedin ki, hâlis kullardan olasınız. Allah için her musibetten bir kurtuluş ve her kıymetli şey'e bir ivâz vardır. Allah'a itâat edin ve emri ile amel edin» dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir (R.A.): «Bunlar, Resûl-i Ekrem'in cenâzesine hâzır olan Hızır ile İlyas'dır» dedi (589).

Temimî'lerden olan Amr'ın oğlu Ka'ka' da, Ebû Bekir'in (R.A.) bu es-nâda halka olan hitabesini genişçe anlatarak der ki: «Ebû Bekir, dışarda toplanan halkın yanına gitti ve ağırlığının Resûl-i Ekrem üzerine getirilen salâvât-ı şerîfeler olup halkın göz yaşlarını akıtan hutbesinde: «Her hâl ü kârda Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâlar olsun. İbâdete lâyık olanın, yalnız Allah olduğuna şehâdet ederim. O, va'dinde sâdık oldu. Kuluna nusret verdi. Tek başına bütün hiziblere galebe çaldı. Hamd, yalnız O'na mahsustur. Yine Resûl-i Ekrem'in, O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim. O, peygamberlerin sonudur. Kitâbın indiği gibi, dinin, onun meşrû kıldığı, hadîsinde onun buyurduğu gibi olduğuna, söz, onun sözü olduğuna ve Allahu Teâlâ'nın Hakk-ı mübîn olduğuna şehâdet ederim. Allah'ım, kulun, Resûlün, peygamberin, sevgilin ve eminin olan ve ihtiyâr edip tercih ettiğin Muhammed'e yaratıklarının en üstününden daha çok merhamet eyle. Allah'ım, merhametini, afvını, rahmet ve bereketini, Resûllerin seyyidi, Nebîlerin hâtimi, müttakilerin imâmı, hayırların öncüsü ve iyiliklerin bekçisi ve rahmet peygamberi olan Muhammed'e kıl.

(589) Ebû Bekir (R.A.) hakkındaki birinci rivâyet Buhârî'dedir. İkinci rivâyet İbn Ebi'd-Dünya'nın rivâyetidir. Bu son rivâyet de Hâkîm, İbn Ebi'd-Dünya ve Taberânî gibi bâzı zâtlar tarafından rivâyet edilmiş, hattâ bâzılarının rivâyetinde Hızır'dan bahis yoktur.

1-SÜKUN VE EMİNLİK 2-TEMKİNLİLİK 3-BEDEL 4-İLAHI YARD
5-FIRKA 6-AŞIKAR 7-SONA ERDİREN 8-TAKVALI

Allah'ım, yakınlığını artır, delilini kuvvetlendir, makamını keremlendir ve onu herkesin gıpta ettiği Makam-ı Mahmûd'a yükselt ve kıyâmet günü bu makamından bizi de yararlandır. Onu, Vesîle Cenneti ve yüksek derecelere ulaştır. Allah'ım, İbrâhîm ve âl'ine rahmet edip onları mübârek ettiğin gibi, Muhammed ve âl'ine de rahmet edip onları da mübarek kıl. Hamde ve ululuğa lâyık olan sensin.

Ey insanlar, Muhammed'e tapanlar bilsinler ki, Muhammed ölmüş-tür. Allah'a ibâdet edenler ise, O'nun ölmeyen bir hayat sâhibi olduğunu bilsinler. Allahu Teâlâ hükmünü icra etti. Ağlamakla onu terketmeyin. O, sevgili habibini kendisine almağı tercih etti. Onu mükâfatlandırmak için kendisine aldı. Fakat kendi kitabı ile sevgili habibinin sünnetini bize bıraktı. Kim ki bunları alır bir araya toplar ve gerekleri ile amel ederse, mârifet sâhibi olur. Bunları ayıran ise inkâr etmiş olur. Âyet-i celîle'de :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ

«Ey imân edenler, adâleti titizlikle ayakta tutanlar olun» (4 - Nisâ : 135) buyurulmuştur. Peygamberimizin ölümü ile şeytan sizi meşgul etmesin. Dîninizde karışıklığa sebep olmasın. Şeytânı âciz bırakmak için onun mel'netini hayır ve hasenât ile tedâviye çalışın. Sizi aldatıp sapıtacak fırsat ve imkânları ona vermeyin» dedi.

İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Ebû Bekir hutbesini bitirdikten sonra Ömer'e dönerek :

— Duyduğuma göre sen, Resûl-i Ekrem'in ölmediğini söylemekte-sin. Resûl-i Ekrem'in falan tarihlerde Allahu Teâlâ'nın :

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ «Şübhesiz sen de öleceksin, on-

lar da ölecekler» (39 - Zümer: 30) âyet-i celîle'sini bize okuduğunu hâtırlamıyor musun? dedi. Ömer :

— Vallahi, sanki bu âyeti hiç duymamış gibi idim. Ebû Bekir okuduktan sonra hâtırladım. Kur'ân-ı Kerîm, tam onun dediği gibi idi. Allah'tan başka her şey fânîdir. Ölmeyen tek diri, yalnız Allahu Teâlâ'dır. Biz Allah'tan geldik, Allah'a gideceğiz. Salât u selâm, O'nun sevgili peygamberine olsun. Resûl-i Ekrem'i artık O'nun huzurunda biliyoruz, dedi ve Ebû Bekir'in yanı başında oturdu.

H. Âişe de (R.A.) şöyle anlatıyor: Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde başı ucunda toplanarak, «Acaba bunu diğerleri gibi elbisesinden soyup da mı, yoksa elbisesi ile mi yıkayacağız?» diye düşünüp duruyorlardı. Hepsî bu düşünceye daldı ve uyuya kaldılar. Sonra tanıyamadıkları bir kişi onlara, «Resûl-i Ekrem'i gömleği içinde yıkayınız» dedi. Onlar da Resûl-i Ekrem'i gömleği içinde yıkadılar. Üzerinden suyu döktüler ve gömleği ile ovdular. Yıkama işi bitince kefene sardılar.

İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 54

1-EHLİ BEYT 2-LANETE SEBEB OLAN İŞ
3-İHLİKLER 4-VEFAT

Hız. Ali de diyor ki: «Resûl-i Ekrem'i, ölüleri yıkadığımız gibi yıkadık. Hattâ hangi âzâyı yıkamak istedikse, o kolaylıkla bize yöneldi. Resûl-i Ekrem'i yıkarken yumuşak rûzgâr hışıltısı gibi bir ses bize, «Resûl-i Ekrem'i rıfk ile yıkayın, onu incintmeyin. Siz de aynı şeyle karşılaşacaksınız» diyordu.»

İşte Resûl-i Ekrem'in irtihâli böyle olmuştur. Sağlam rivâyette, içinde yıkandığı gömleği çıkarılmıştır. Kıl ve yünden ne gibi elbisesi varsa onlara sarılıp defnedilmiştir. Ebû Câfer diyor ki: «Mezarı, döşegi ve kadife ile döşendi. Sonra gündüzleri giydiği elbiseleri üzerine kondu ve sonra da kefeni içinde defnedildi. Ölümünde mal ve mesken diye bir miras bırakmadı. Taş üzerine taş koymadı. Ölümünde büyük bir ibret ve müslümanlar için güzel bir örnek vardır (590).

12 nci BEYÂN : EBÛ BEKİR ES-SİDDİK'İN (R.A.) ÖLÜMÜ

Hız. Ebû Bekir (R.A.) ölüm döşegine yattığı vakit, kızı Âişe (R.A.) yanına gelerek :

«Ölüm gelip çatmış ve göğüs sıkışmış vakit, artık servet bir fayda vermez» meâlindeki beytini okuyunca, Ebû Bekir (R.A.) gözünü açarak : «Öyle deme, belki,

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

«(Bir gün bakarsın ki) ölüm baygınlığı gerçek olarak gelmiş. İşte bu, senin kaçıp durduğun şeydir» (50 - Kaaf: 19) de» buyurdu. Ve sonra da: «Şu iki elbisemi yıkayın ve beni onların içinde defnedin. Zira hayattakilerin yenilere ihtiyacı daha çoktur» dedi. Yine Hız. Âişe :

«Yüzü suyu hürmetine yağmur yağan, yetimlerin baharı ve dulların koruyucusu» meâlindeki beytini söyleyince, Hız. Ebû Bekir: «O, dediğin, Resûl-i Ekrem'dir» buyurdu.

Ebû Bekir'in (R.A.) hastalığı ağırlaşınca yanındakiler :

— Bir doktor çağıralım da seni baksın, dediler. Hız. Ebû Bekir :

— Benim tabibim bana baktı ve ben dilediğimi yaparım diye söyledi» dedi.

Selmân-ı Farsî ziyâretine gelerek :

— Bize öğüt ver, dedi. Hız. Ebû Bekir :

— Allahu Teâlâ size dünyayı fethettirecek, kapularını açacaktır. Siz, ihtiyacınızdan fazlasını almayınız. Bilmiş ol ki, sabah namazını kılan kimse, Allah'ın himâyesindedir. Allah'ın hakkını küçümseme, zîra yüzüstü seni Cehennem'e atar, dedi.

(590) Bu eşyaların kabre konulması hakkında ihtilâf vardır. Konuldu ise de kadifenin, mezar kapanırken çıkarıldığı söylenir. Bunun için mezarı bu şekilde tezyin etmek mekruhtur.

Hastalığı ağırlaşmış artık iyileşmek ümidi kesildiği vakit, halk :

— Yerine birisini tâyin et, diye mürâcaat etti. O da :

— Ömer'i size halife veriyorum, deyince, halk :

— Çok katı yürekli sert bir adamı, başımıza musallat ediyorsun, Allah'a ne cevap vereceksin? dediler. Ebû Bekir (R.A.) :

— Ben de Allahu Teâlâ'ya, «Kullarının en hayırlısını, onların başına tâyin ettim» derim, dedi. Sonra Hz. Ömer'i çağırarak ona şöyle öğüt verdi: «Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın, insanlar üzerinde gündüzde hakkı var, onu gece kabûl etmez; gece hakkı var, onu da gündüz kabûl etmez. Farzlar ödenmedikçe nâfileleri kabûl etmez. Kıyâmet günü mizânın ağır gelmesi, dünyada hakka uymak ve hakkı ağır getirmekle mümkündür. Ağır gelmesi için mizânın hakkı, ona ancak hakkı koymaktır. Kıyâmet gününde terâzisi hafif gelenler, bâtil olan şey'e uyanlardır. Hafif gelmemek için mizânın hakkı, ona bâtili koymamaktır. Allahu Teâlâ Cennet ehlini güzel amellerle, Cehennem halkını da çirkin işleri ile anmıştır. Onların iyi amellerini onlara iade etti de onlar birbiri arasında, «Ben falancadan iyiyim» dedi. Allahu Teâlâ'nın rahmet ve azab âyetlerini bir arada anmasındaki hikmet, kulun korku ile ümid arasında yaşaması ve kendisini tehlikeye atmayıp boşu boşuna Allah'a ümid beslememeleri içindir. Şâyet bu vasiyyetime riâyet edersen, ölümden daha sevimli olarak ulaşacağın bir yitiğin olmaz ki, ölüm muhakkak seni de bulacaktır. Şâyet dediklerime riâyet etmezsen, ölümden daha arzulamadığın bir kaybin olmayacak. Hâlbuki o yine seni yakalayacaktır. Ondan kendini kurtaramazsın» dedi.

Saîd İbnü'l-Müseyyeb de şöyle anlatıyor: «Ebû Bekir (R.A.) ağırlaşınca, bâzı kimseler yanına girerek: «Bize bir şeyler ver, tavsiyelerde bulun. Zira biz senden endişe ediyoruz» dediler. Ebû Bekir (R.A.) de: «Ölmeden önce şu anlatacaklarımı okuyanların ruhu ufûk-ı mübîne yükselir» dedi. Onların :«Ufûk-ı mübîn nedir?» diye sormaları üzerine, Hz. Ebû Bekir (R.A.): «O, Arş'in önünde geniş bir ovadır. Akar suları, bahçeleri ve bol meyveleri vardır. Buraya her gün yüz rahmet iner. Şu duâya devam edenin, ölünce ruhu bu makama yükselir. Dua şudur: «Allah'ım, hiç bir ihtiyacın olmadan ve karşılıksız olarak mahlûkatı yarattın. Sonra da birini Cehennem'lik, diğerini de Cennet'lik olarak ikiye ayırdın. Sen beni Cehennem'liklerden değil, Cennet'liklerden kıl. Allah'ım, insanları yaratmadan önce fırkalara ayırdın. Kimini şakî, kimini saîd, bir kısmını azgın ve sapık, bir kısmını da doğru yolda kıldın. Sana isyân ile beni azdırma. Allah'ım, herkesin ne yapacağını, onları yaratmadan önce de bilirdin. Senin bilginde değişiklik olmaz. Ve ilminin dışına çıkılmaz. Sen beni, ibâdetinde dâim kullarından eyle. Allah'ım, sen dilemedikten sonra kimse dileyemez. O hâlde benim sana yaklaşmamı dilememi dile. Allah'ım, kullarının bütün hareketlerini sen takdir ettin. Senin iznin olmadan bir şey kımıldayıp hareket edemez. Bütün hareketimi senin rızâna uygun kıl. Allah'ım, hayrı - şerri ve her birini işleyecekleri sen yarattın. Beni, bu iki kısmın iyilerinden, hayır işleyenlerinden kıl. Allah'ım, Cennet ve Cehen-

nem'i sen yarattın. Herbirinin adamlarını da yarattın. Beni Cehennem halkından değil, Cennet ehlinden eyle. Allah'ım, bâzı kimseler hakkında sapıklığı irâde ettin ve onların göğüslerini daralttın. Sen benim göğsümü îman nûru ile genişlendir ve kalbimi îmân nûru ile süsle. Allah'ım, bütün işleri sen sevk u idâre edersin ve sana yönelirler. Öldükten sonra beni temiz bir hayâta ulaştır ve beni sana yaklaşanlardan kıl. Allah'ım, başkalarına güvenerek sabahlayıp akşamlayanlar varsa da, benim itimadım her an sanadır, ümidim sendedir. Kuvvet ve kudret senindir. Sana güveniyorum, Allah'ım» de, dedi ve bütün bunların Allahu Teâlâ'nın kitâbında olduğunu bildirdi.

13 üncü BEYÂN : ÖMER B. EL-HATTAB'IN (R.A.) ÖLÜMÜ

Amr b. Meymun anlatıyor: Hz. Ömer sû'-i kasde uğradığı vakit, onunla aramızda Abdullah b. Abbâs (R.A.) vardı. Hz. Ömer namazı kıldıracağı zaman saflar arasına durur, safları düzeltir ve bu iş tamam olduktan sonra tekbir alarak namaza dururdu. Cemâatin yetişmesi için çoğunlukla sabah namazının ilk rek'atında Yûsuf, En-Nahl ve benzeri uzun sûreleri okurdu. Bu sabah da tam safları düzeltip tekbir aldığı sırada Muğîre b. Şûbe'nin mecûsî olan kölesi Ebû Lû'lû' onu bıçağı ile yaraladı. Hz. Ömer: «Şu it beni öldürdü» dedi. Adam bunun üzerine bıçağı ile sağa sola saldırarak kaçmağa teşebbüs etti. Bu arada on üç kişiyi yaraladı. Bunlardan dokuzu veya yedisi öldü. Irak'lı hacılardan birisi bu durumu görünce, boyun bağını adamın boynuna doladı. Adam kurtulamıyacağını anlayınca hemen bıçağı kendisine saplayarak intihar etti. Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf'ı imamlığa geçirdi. Benim gibi, Ömer'e yakın olanlar durumu müşâhede edebiliyordu. Fakat arka saflarda olanlar durumu göremiyor ancak Hz. Ömer'in sesini duymadıkları için, «Sübhânellâh, sübhânellâh» deyip duruyorlardı. Abdurrahman kısa bir namaz kıldırıktan sonra, Ömer (R.A.) Abdurrahman'a: «Bak bakalım, beni kim bıçakladı?» diye sordu. Abdurrahman da Muğîre'nin kölesinin bıçakladığını öğrendi ve Hz. Ömer'e haber verdi. Hz. Ömer de: «Allah kahretsin, ona ben iyilik yapmıştım» dedi ve devamla: «Allah'a hamdolsun ki beni bir müslüman değil de, müslüman olmayan öldürmüştür» dedi ve devamla: «Sen ve baban bu gayr-ı müslimleri Medine'de çoğaltmamızı isterdiniz. Onlara en çok acıyanı da Abbâs idi» dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs (R.A.):

— Emredersen hepsini öldürelim, dedi. Hz. Ömer :

— Dilinizi konuşup, dininizi kabûl edip, kıblenize döndükten ve Haccınızı yaptıktan sonra böyle şey olur mu? dedi. Hz. Ömer'i evine götürdüler. Biz de beraber gittik. İnsanlar sanki böyle bir felâketle daha karşılaşmamış gibi şaşkına döndüler. Bir kısmı yarası önemli değil, bir kısmı ise tehlikelidir, deyip duruyordu. Sonra doktor bir hurma suyu getirtti, içirdiler, fakat su karnından çıktı. Süt içirdiler o da aynı şekilde

çıktı. Bunun üzerine herkes öleceğini anladı. Artık hepimiz ziyâretine girdik. Gelen kendisini medh u senâ ediyordu. Bu arada genç bir delikanlı :

— Ey mü'minlerin emîri, sana müjde olsun ki, sen, Resûl-i Ekrem'in sohbetinde bulunmuş, ilk müslümanlardan olup İslâmiyet uğrunda çalışmış bahtiyar bir insansın. Sonra idâreyi eline alarak adâleti zirvesine ulaştırdın ve en sonunda şehâdet mevkiini ihrâz ettin, dedi. Delikanlı bunları söyleyip oradan ayrılmak üzere geri dönünce, eteklerinin yerlere süründüğü görüldü. Hz. Ömer: «Delikanlıyı bana çağırın» dedi. Delikanlı geldi. Hz. Ömer: «Yeğenim, eteklerini yerlere sürdürme. (Böyle uzun etek, eski Arap ileri gelenlerinin âdetlerinden idi) onları topla. Hem elbisen daha çok dayanır, hem de kibirden uzaklaşmakla Rabbine karşı daha saygılı olursun» dedi. Sonra oğlu Abdullah'a döndü ve :

— Bak bakalım, ne kadar borcum var? dedi. Hesâb ettiler, seksen altı bin dirhem civarında borcu çıktı ve Hz. Ömer: «Çocuklarımla serveti buna kâfi gelirse borcumu ödesinler. Şâyet yetişmezse Adiy kabilesine mürâcaat edin. Şâyet bu da yetişmezse Kureyş'den bu borcu te'min edin ve başkalarına baş vurmayın» dedi. Sonra devamla : «Hz. Âişe'ye git ve Ömer'in sana selâmı var, de; sakın, mü'minlerin emîrinin selâmı var, deme. Çünkü şu andan itibaren ben mü'minlerin emîri değilim. De ki: «Ömer, arkadaşlarının, yâni Resûl-i Ekrem ile Ebû Bekir'in yanına defnolmak ister. (Burası Hz. Âişe'nin yeri idi). Abdullah gitti, Hz. Âişe'yi ağlar buldu. Ömer'in selâmını tebliğ etti. Hz. Âişe: «Burayı kendime ayırmıştım amma, Ömer istedikten sonra onu kendime tercih ederim» dedi. Abdullah geri dönünce, Hz. Ömer :

— Ne haber? diye sordu. O da :

— İstedğin gibi oldu, Hz. Âişe teklifini kabûl etti, dedi. Ömer :

— Elhamdülillâh, benim için bundan önemli bir şey yoktur. Ben öldüğüm vakit, beni oraya götür. Âişe'ye selâm ver, şâyet yine kabûl eder ise oraya defnedin, kabûl etmezse müslümanların umumî mezarlığına defnedin, dedi.

Bu sırada Hz. Ömer'in kızı mü'minlerin annesi Hafsa (R.A.) perişan bir vaziyette babasının yanına geliyor, kadınlar da onun üst ve başını örtüyorlardı. Onu görünce biz oradan ayrıldık. Hafsa (R.A.) babasının üzerine yıkıldı ve bir süre ağladıktan sonra, erkekler müsâade istedi, ben de onlarla içeri girdim. Hafsa'nın (R.A.) ağlamasını duyuyorduk. Bunun üzerine Hz. Ömer e :

— Ey mü'minlerin emîri, bize vasiyyet et ve yerine bir halef bırak, dedik. Hz. Ömer :

— Ben bu işe, Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde kendilerinden râzı olduğu Ali, Osman, Zübeyir, Talha, Sa'd ve Abdurrahman'dan başkalarını re-va görmem. Bunlardan birini seçersiniz. Oğlum Abdullah size şâhid olsun, zâten emirlikte onun hakkı yoktur. Emîrlik Sa'd'e isâbet ederse ne güzel, şâyet diğerlerinden olursa Sa'd ile istişâre etsin. Zira benim onu Kûfe vâlliliğinden azletmem, âcizliğimden dolayı değildi, dedi. Ve devam-

1-KAZANMA 2-KENDİNİ BÜYÜK GÖRMEK 3-YETERLİ
4-VEFAT

la: «Benden sonra halife olacak zâta tavsiyelerimden birisi, ilk muhâcirlerle hürmet edip saygı göstermesidir. Ayrıca ilk imânı kabûl edip servetlerini muhâcirlerle bölüşen Ensar'a karşı iyi davranmasını iyiliklerini takdirle karşılayıp, kusurlarını bağışlamasını tavsiye ederim. Bütün şehir halkına karşı iyi davranmasını tavsiye ederim. Zira onlar İslâmiyetin yardımcıları ve orduyu ayakta tutan servet kaynakları ve aynı düşmanın kızdıkları kimselerdir. Onlardan ancak kendi rızaları ile mallarının fazlasını almalıdırlar. Ayrıca Bedevilere de iyi muâmelede bulunmasını tavsiye ederim. Çünkü onlar Arabın aslı ve İslâm'ın madde-i asliyyeleridir. Onların mallarından aldıkları zekât ve sadakaları, onların yoksullarına dağıtılmalıdır. Ayrıca zimmîlere karşı da iyi davranmasını, onlara karşı verdiği sözde durmasını, güçlerinin yetmiyeceği ağırlığı onlara yüklememesini tavsiye ederim» dedi.

Her fânî gibi o da ruhunu teslim edince, gerekli işlem yapıldıktan sonra cenâzeyi alarak Hz. Âişe (R.A.) validemizin kapusuna geldik. Oğlu Abdullah izin istedi. Hz. Âişe müsaade etti ve biri Resûl-i Ekrem, diğeri de Sıddîk-ı A'zam olan iki arkadaşının yanına defnedildi.

Rivâyete göre Resûl-i Ekrem :

«**Cebrâil aleyhisselâm bana, «İslâmiyet Ömer'in ölümüne ağlasın» dedi**» (591) buyurmuştur. Abdullah İbn Abbâs'ın (R.A.) anlattığına göre Hz. Ömer bir taht üzerine kondu. Oradan kaldırılmadan cemâat namazını kıldı ve kendisine duâ ettiler. Ben de o arada bulunuyordum. Benimle kimse ilgilenmiyordu. Birisi arkadan eteğimi çekti, bir de baktım ki Hz. Ali'dir. Hz. Ömer'e acıdı ve: «Senin amelin gibi amel ile Allah'a mülâki olacak kimseyi geride bırakmadın. Senin, o iki arkadaşınla beraber olacağına kat'i kanaatım vardır. Çünkü ben çok def'a Resûl-i Ekrem'in :

«**Ben, Ebû Bekir ve Ömer gittik. Ben, Ebû Bekir ve Ömer çıktık. Ben, Ebû Bekir ve Ömer girdik**» (592) dediğini, yâni her ikisini daima bir arada andığını duyardım. Ümid ederim ki Allahu Teâlâ seni de onların arasına alacaktır» dedi.

14 üncü BEYÂN : OSMAN'IN (R.A.) ÖLÜMÜ

Osman'ın (R.A.) şehâdet olayı meşhurdur. Abdullah b. Selâm anlatıyor: Muhâsarada bulunan Osman'ı (R.A.) ziyâret etmek üzere yanına girdim, selâm verdim. Hz. Osman, beni hoş-beş ettikten sonra :

— Kardeşim, bu gece rû'yamda şu pencereden Resûl-i Ekrem'i gördüm bana :

— Osman, seni sardılar, öyle mi? diye sordu. Ben de :

— Evet, öyle ya Resûlâllah, dedim. Resûl-i Ekrem :

— Seni susuz bıraktılar, öyle mi? diye sordu. Ben de :

(591) Ebû Bekir Âcûrî Şeriat kitabında Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyet etmiştir.

(592) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

— Evet, öyle, dedim. Bunun üzerine bana bir bardak su verdi ve içtim. Hattâ soğukluğunu göğsümde duyarcasına kandım. Sonra bana :

— İstersen seni onlara gaalib getirelim, istersen iftarı bizim yanımızda yap, dedi. Ben de Resûl-i Ekrem'in nezdinde iftarı tercih ettim, dedi ve o günde de şehid oldu. Abdullah b. Selâm, Osman'ın (R.A.) şehâdeti esnasında yanında bulunanlara: «Osman son olarak o esnada ne dedi?» diye sordu. Dediler ki, Osman: «Allah'ım, ümmet-i Muhammed'in tefrikasını kaldır ve kendilerini birleştir» diye üç kere duâ etti. Abdullah diyor ki: «Eğer Osman böyle dua etmese, kıyâmete kadar müslümanlar bir araya toplanamazlardı.»

Semame b. Hazenü'l-Kuşeyri diyor ki: «Osman (R.A.), evini saran adamların karşısına çıktığı vakit, orada idim. Osman (R.A.):

— Sizi benim üzerime teşvik ve tahrik eden o iki kişiyi getirin göreyim, dedi. Kızıl deve veya eşek gibi iki adam Osman'ın (R.A.) karşısına çıktı. Hz. Osman :

— Size Allah ve Resûlüne yemin verdirerek soruyorum; Resûl-i Ekrem Medine'ye geldiği vakit, Rûme kuyusundan başka içilecek tatlı su bulunmadığı için :

مَنْ يَشْتَرِي رُومَةَ يَجْعَلْ دَلْوَهُ مَعَ دَلَاءِ الْمُسْلِمِينَ يَحْتَرِمُ مِنْهُ وَلَحْنَهُ

«Kimdir Rûme kuyusunu satın alıp müslümanları suvaran ve her kovasına ondan daha hayırlı ve Cennet'te bir kova alan?» (593) buyurduğu vakit, bol para verip onu satın alan ve millete vakfeden ben değil miyim? Şimdi siz ondan, hattâ bir bardak acı sudan olsun beni men'ediyorsunuz, dedi. Onlar :

— Evet, doğrudur, dediler. Sonra yine Hz. Osman :

— Allah ve İslâmiyet hakkı için size soruyorum; darda olan İslâm ordusunu tamamiyle kendi servetimden techiz etmedim mi? diye sordu. Onlar :

— Evet, doğrudur, dediler. Hz. Osman :

— Allah ve İslâmiyet adına size yemin verdiriyorum; mescid müslümanlara dar geldiği vakit, Resûl-i Ekrem :

مَنْ يَشْتَرِي بَقْعَةَ الْفُلَانِ فَيَرِيْذُهَا فِي الْمَسْجِدِ يَحْتَرِمُ مِنْهُ وَلَحْنَهُ

«Cennet'te daha hayırlısını almak üzere falancanın arsasını kim alıp mescide ilâve eder?» (594) buyurduğu vakit onu satın alıp mescide katan ben değil miyim? Böyle iken, şimdi siz benim mescidde namaz kılmama mâni oluyorsunuz, dedi. Onlar :

— Evet, doğrudur, dediler. Hz. Osman :

(593) Tirmizî ve Neseî rivâyet etmiştir.

(594 - 595) Sumame'nin bu rivâyetlerini Tirmizî ve Neseî almış, ayrıca Tirmizî sahlîh olduğunu söylemiştir.

— Allah'a ve İslâmiyet adına yemin verdirerek soruyorum; Resûl-i Ekrem, Ebû Bekir, Ömer ve benimle Şebir dağında otururken, dağ sallanıp taşı yuvarlandığı ve Resûl-i Ekrem taşı ayağı ile itip :

أَشْكُنُ شَبْرَ فَمَا عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدٌ

«Ey Şebir dağı dur. Zira senin üzerinde bir peygamber, bir sıddik ve iki şehidden başka kimse yoktur» (595) buyurmadı mı? dedi. Onlar :

— Vallahi doğru söylüyorsun, dediler. Bunun üzerine Hz. Osman : «Allahü Ekber» diye tekbir aldıktan sonra :

— Kâ'be'nin Rabbi hakkı için şâhid olun ki, ben şehidim, dedi.

Dâbbe kabilesinin yaşlılarından bir zâttan rivâyet edildiğine göre, Hz. Osman vurulup, kanlar sakalı üzerine akarken: «Allah'ım, seni noksanlardan tenzih ederim. İbâdete lâyık olan ancak sensin, ben ise nefsimi zulmedenlerdenim. Onları sana havâle eder, her hususta senden yardım diler ve mübtelâ olduğum bu hâl karşısında senden sabırlar dilerim» dedi.

15 inci BEYÂN : ALİ'NİN (R.A.) İRTİHALİ

Esbağu'l-Hanzali diyor: Hz. Ali'nin sû'-i kasda uğrayacağı sabaha yakın, müezzinlerinden İbn Tiyâh, sabah namazı için kendisini gelip uyardı. Hâlbuki o, üzerine ağırlık çökmüş vaziyette yatanıyordu. İkinci def'a gelip seslendi. Aynı vaziyette idi. Üçüncü def'a seslenince kalktı mescide doğru yol aldı ve giderken :

أَشَدُّ حَيَازِنِكَ لِلْمَوْتِ، فَإِنَّ الْمَوْتَ لَا فَيْدَ

وَلَا تَخْرُجُ مِنَ الْمَوْتِ إِذَا حَلَّ بِوَادِيكَ

«Ölüm için hâzır ol ve sıkı dur, zira mutlak sûrette ölüm seni yakalayacaktır.»

«Ölüm kapuyu çaldıktan sonra, feryâd ü figan etme, çünkü fayda vermez.»

diyerek gidiyordu. Küçük kapuya vardığı vakit İbn Mülcem tarafından bıçaklandı. Bunu duyan Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan doğma kızı ve Hz. Ömer'in zevcesi olan Ümmü Gülsüm, ağlayarak, «Bu sabah namazının benimle işi ne? Daha önce kocam Ömer sabah namazında sû'-i kasda uğradı. Şimdi de babam aynı vakitte aynı durum ile karşılaştı» dedi. Kureyş'in yaşlılarından birisi: «Hz. Ali'yi İbn Mülcem vurduğu vakit, «Kâ'be'nin Rabbi hakkı için umduğuma nâil oldum» dedi. Oğullarına gerekli vasıyyetini yaptıktan sonra ancak bir Kelime-i Tevhid getirerek irtihâl etti» demiştir.

Hız. Ali'nin oğul Hız. Hasan, ölüm döşegine yattığı vakit kardeşi Hüseyin yanına gelerek: «Ağabey, ne ağırlanıyorsun? Yolculuğun, baban ve deden olan Resûl-i Ekrem ve Ali'ye, annen ve büyük annen olan Fâtima ile Hatice'ye, amcaların olan Hamza ile Câfer'edir, onlara gidiyorsun. Bunda üzülecek ne var?» deyince, o: «Evet, büyük bir sefere çıkıyorum» dedi.

Hız. Hüseyin veya Hız. Hasan'ın oğlu Muhammed anlatıyor: «Kerbelâ'da Ubeydullah b. Ziyad'ın ordusu Hız. Hüseyin'in etrafını aldığı ve kendisini öldüreceklerini anladığı vakit, kendi adamlarına bir hutbe îrâd etti. Hutbesinde Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra: «İşte dünyanın değişip bozulduğunu, her şey'in bilinmezlikten geldiğini, bardağın dibinde kalan su damlası gibi her şey'in bittiğini görüyorsunuz. Mer'âlardaki yaş otun yaşayışı gibi hayat, bana kâfi, fakat görmez misiniz, hak ile amel edilmez, bâtıldan kaçınılmaz oldu. Bu hâlde mü'mine düşen vazife, bir an önce Allah'a ulaşmağı temennidir. İşte ben de bu durumda ölümü saâdet ve zâlimlerle yaşamayı cürüm görüyorum» dedi.

BEŞİNCİ BAB

16 ncı BEYÂN : HALİFE, ÜMERÂ VE SALİHLERİN ÖLÜM DÖŞEĞİNDEKİ SÖZLERİ

Muâviye b. Ebû Süfyan ölüm döşegine yattığı vakit: «Beni oturtun» dedi. Kendisini oturtular. Allah'ı tesbih ederek andı ve ağlayarak: «Ey Muâviye, ihtiyarlayıp çöktükten sonra Rabbini hâtırlayıp zikrediyorsun. Hâlbuki bu hâlin, gençlik dallarının bol su aldığı ve yapraklarının henüz yemyeşil olduğu zamanda olmalı idi» diyerek yüksek sesle ağlamağa başladı ve: «Ey Rabbim, kalbi, katı ve günahkâr olan şu ihtiyara merhamet et. Allah'ım, kusurlarını at, suçmelerini bağışla. Senden başkasında ümidi olmıyana lütfunla muâmele et» dedi. Kureyş'in yaşlılarından birisinin anlattığına göre, ölüm hastalığında bâzı kimseler Muâviye'nin ziyâretine gitmiş ve vücudunda bâzı kırıklar görmüşler. Muâviye Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra: «Topyekûn dünya, görüp tecrübe ettiğimizden başka bir şey değildir. Vallahi, iyi biliniz ki, onun yeşilliklerini neş'e içinde karşıladık, yaşayışımızdan zevk aldık. Dünya ise durmadan yavaş yavaş bu zevk ve neş'elerimizi bozdu. Nihâyet bir gün dünya bizi kocalttı ve terketti. Bizi elem ve kederlendirdi. Vay bu dünyaya, vay bu dünyaya» dedi.

Başka birisinin anlattığına göre de Hız. Muâviye hastalığında îrâd ettiği bir hutbesinde: «Ey insanlar, ben, harman olmuş bir ekinim. Ben, benden önce size hükümdarlık edenden daha fena olduğum gibi, benden sonra da size benden iyisi değil, benden kötüsü gelecektir. (Oğluna hitâben) ey Yezîd, ben öldüğüm vakit beni oklı başında bir adam yıkasın. Zîra akıllıların Allah katında bir değeri vardır. Beni güzel yıkasın ve âşikâre tekbir alsın» dedi. Sonra dolaptaki bir bohçayı getirtti. İçinde

1-OTLAQ	6-XİRDALANMA
2-YETERLİ	7-KÖTÜ
3-RİCA ETMEK	
4-KABAHAT	

Resûl-i Ekrem'e ait bir elbise, bir miktar saç ve tırnak kıntıları vardı. «Bunları, ağız, burun, kulak ve gözümün üzerine koyun. Resûl-i Ekrem'in giydiği bu elbiseyi de kefenimin altından bana giydirin. Allahu Teâlâ'nın ana-baba hakkındaki emirlerine riâyet et. Beni böylece mezarıma koyduğunuz vakit, Allah'ın rahmeti ile beni başbaşa bırakın» dedi.

Muhammed b. Akabe'nin anlattığına göre, Hz. Muâviye ölüm döşeğine yattığı vakit: «Keşke ben zî Tuva'daki Kureyş'den bir ferd olsaydım da bu işlere hiç girmeseydim» dedi.

Abdûlmelik b. Mervan da ölüm döşeğine yattığı vakit, elbise yıkayıcısının nasıl çamaşırı yıkayıp eli ile sıktığını görünce: «Keşke ben de çamaşır yıkayıcısı olsam da her günkü el emeğimle günlük nafakamı temin etsem ve dünya işlerine karışsam» demiştir. Ebû Hazm bunu duyunca: «Allah'a hamd olsun ki onlar ölümleri ânında bizim yaşayışımızı arzularlar, fakat biz ölürken onların yaşayışını hiç aramayız» demiştir.

Ölüm döşeğinde yatan Abdûlmelik b. Mervan'a: «Ey mü'minlerin emîri, kendini nasıl buluyorsun?» diye sorduklarında, Abdûlmelik, Allahu Teâlâ'nın:

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَى كَمَا خَلَقْتُمْ وَلَمْ تَكُنْ

مَآخُولَاتِكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ

«Andolsun ki sizi ilk def'a yarattığımız gibi, âhirette de yapayalnız, teker teker huzurumuza gelmişsinizdir. Size ihsân ettiğimiz şeyleri, de sırtlarınızın arkasında bırakmışsınızdır» (6 - En'am: 94) buyurduğu gibi buluyorum, dedi ve öldü.

Ömer b. Abdülâziz'in hanımı olan Abdûlmelik b. Mervan'ın kızı Fâtıma: «Ben Ömer'i, ölümü esnasında, «Allah'ım, kısa bir süre de olsa ölümümü adamlarımdan gizle» diye duâ ettiğini duydum. Bir ara kapuyu açarak kendi odama girdim. Ömer'in:

يُنَادِي الدَّارَ الْآخِرَةَ تَحْمِلُهَا الَّذِينَ لَا يَبْرُدُونَ عُلُوقًا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَادًا

«İşte âhiret yurdu. Biz onu, yerde ne tegallüb, ne fesad arzûsuna düşmeyeceklere veririz. Sonuç, sakınanlarındır» (28 - Kasas: 83) âyetini okudu, sonra sesi kesildi. Ne bir hareket, ne de bir ses duymayınca, hemen hizmetçilerinden birini gönderdim. Adam: «Çoktan öldü» diye bağırdı.

Rivâyete göre Ömer b. Abdülâziz ağırlaşınca doktor çağırdılar. Doktor:

1- ZORBALIK

— Bu zehir içmiştir. Bunun için ben bunun hayatı hakkında te'minat veremem, dedi. Ömer b. Abdülâziz gözünü açarak :

— Bana değil, zehir içmeyenlere de yaşayacaklarına dair te'minat verme, dedi. Doktor :

— Zehir içtiğinin farkında mısın? diye sordu. Ömer de :

— Evet, mideme inince anladım, dedi. Doktor :

— O hâlde hemen tedâviye başlayalım, dedi ise de, Ömer bunu reddederek :

— Tedâvisi kulağımın ardında olsa da elimi kaldırıp onu almam. Rabbime ulaşmak benim için daha iyidir, dedi. Ve bir kaç gün sonra öldü.

Yine rivâyete göre Ömer b. Abdülâziz, ölüm döşegine yattınca ağlamağa başladı. Etrafındakiler :

— Senin için ağlanacak ne var, Allahu Teâlâ seninle beraber nice sünnetleri ihyâ etmiştir. Adâletin ise son haddine yükselmiştir, dediler. O tekrar ağlayarak :

— Değil mi ki Allah'ın huzurunda bütün bu milletin hesabını vermek için durdurulacağım. Hepsi hakkında âdil davranabilmekten emîn değilim, yaptığım kusurlar da ayrı. Elbette bunlara korkar ve ağlarım, diyerek yine ağladı ve ve az sonra öldü.

Ömer b. Abdülâziz'in ölümü yaklaştığı vakit :

— Beni oturtun, dedi. Oturtular. O :

— Ben o kimseyim ki bana emirlik verdin, ben kusur ettim. Beni nehyettin, ben ise isyân ettim, diye üç kere söyledi. Sonra da: «Fakat yine de «Lâ ilâhe illâllah» ibâdete lâayk ancak Allah'tır, dedi. Başını göklere çevirdi ve dikkatle baktı. Kendisine :

— Ne bakıyorsun? diye sorduklarında, o :

— Ben öyle kimseleri görüyorum ki, onlar ne insan ne de cindir, dedi ve böylece ruhu bedeninden ayrıldı. Allah rahmet etsin ve kabri nûr ile dolsun.

Hikâye edildiğine göre Hârunu'r-Reşîr ölümü esnâsında bizzat kendi eliyle kefenini hâzırladı ve :

مَا أَعْنَى عَنِّي مَا لِيَهُ هَلَاكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهُ

«Malım bana

foyda vermedi. Bütün saltanatım benden ayrılıp mahvoldu» (69 - Hâkka: 28, 29) âyet-i celile'lerini okudu.

Me'mun da ölümü esnâsında yaslanarak: «Ey mülkü, dâim olan Allah'ım, mülk ve memleketini ve hattâ her şey'ini kaybeden kuluna merhamet et» dedi.

Mu'tasım da 44 yaşında ölürken: «Eğer ömrümün bu kadar kısa olduğunu bileydim hiç bir şey yapmazdım» demiştir.

Muntasır da ölümü esnasında sıkıntı içerisinde kıvranıyordu. Kendi-

sine: «Bu o kadar önemli değil» dediklerinde, o: «Sıkıntım, dünya hayatının sona erip âhiret hayatının başlaması içindir» dedi.

Amr b. el-Âs da (R.A.) içi dolu sandıklarına bakarak: «Bunları böyle dolu olarak kim alacak. Keşke deve kıgısı olaydılar» demiştir.

Haccac da ölümü esnasında: «Allah'ım, insanlar diyorlar ki, «Sen beni mağfiret etmezsın». Sen beni mağfiret eyle» dedi. Bu söz, Ömer b. Abdülâziz'in hoşuna gitti ve ona gıpta ederdi. Bu sözü Hasan-ı Basrî'ye naklettikleri vakit: «Gerçekten Haccac böyle söyledi mi?» dedi. «Evet, söyledi» dediklerinde, o: «Öyle ise umulur ki Allahu Teâlâ'nın afv ve merhametini kazanmıştır» dedi.

17 nci BEYÂN : SAHABE, TÂBİİN VE ONLARDAN SONRA GELEN TASAVVUF ERBABININ SALİHLERİNDEN BÂZILARININ BU HUSUSTAKİ SÖZLERİ

Muaz R.A.) ölümü esnasında: «Allah'ım, şimdiye kadar Senden korkuyordum, fakat şimdi Sana ümid besliyorum. Allah'ım, ben sular akıtıp ağaçlar sulamak ve bahçeler yetiştirmek için yaşamak istemediğimi, susuzluktan ciğerleri yananları sulamak, darda kalanlara genişlik göstermek, ulemâ sohbetine devam edip onların zikir halkalarına sıkıştırmak için yaşamak istiyorum» dedi. Ölüm sancıları şiddetleşip baygınlıklar geçirip ayıldıkça: «Allah'ım, beni ne kadar sıkıştırırsan sıkıştır. Bilirsin ki kalbim Sana bağlıdır, Seni sever» dedi.

Selmân-ı Farsî de ölüm döşegine yattığı vakit ağladı. Sebebinin soranlara, «Dünyadan ayrıldığım için ağlamıyorum. Ancak Resûl-i Ekrem : «Dünyadan ayrılırken sermayeniz bir yolcunun yol azığından fazla olmasın» demiştir. İşte buna ağlıyorum» dedi. Hâlbuki öldüğü vakit hesab ettiler, bütün serveti on dirhem civarında idi.

Bilâl ölürken karısı: «Vay başıma gelenler» diye ağlamağa başlayınca, Bilâl: «Hayır, ne mutlu bize ki, yârın dostlarımız Hz. Muhammed ve arkadaşlarına kavuşacağım» dedi. Denildiğine göre Abdullah b. el-Mübârek ölümü esnasında gözünü açtı ve gülümseyerek :

إِنِّي هَذَا قَلْبِي مِلَّ الْعَامِلُونَ

«Artık çalışanlar da bunun

gibi çalışmalıdır» (37 - Sâffât: 61) âyetini okudu.

İbnü'l-Münkedir de ölürken ağladı. Sebebinin soranlara, «Bilerek iş-dan Cennet veya Cehennem ile bir haberci beklediğim için ona ağlıyorum» dedi.

İbnü'l-Münkedir de ölürken ağladı. Sebebinin soranlara, «Bilerek işlediğim bir büyük günah için ağlamıyorum. Ağlamamın asıl sebebi, önemsemiyerek yaptığım bir hatânın Allah katında büyük bir günah olmasından korkarak ağlıyorum» dedi.

Amir b. Abdülkays de ölüm ânında ağladı ve: «Ağlamamın sebebi, boşa geçirdiğim günler ve gecelerdir» dedi.

Fudayl de ölümü esnasında bayıldı. Sonra gözünü açınca: «Âh uzun yolculuk ve âh az azık» dedi.

İbnü'l-Mübârek de ölümü esnasında âzadlı kölesi olan Nasr'a «Başımı toprağa koy» dedi. Nasr ağladı. «Niçin ağlıyorsun?» deyince, «Senin iki varlığını, servetini ve şimdi de yoksul olarak ölümünü hâtırlayarak ağlıyorum» dedi. İbnü'l-Mübârek: «Ağlama, zîra ben Allahu Teâlâ'dan zenginler gibi yaşamamı ve yoksullar gibi ölmemi istedim. Sonra sen, bana şehâdeti telkîn et ve ben başka bir söz konuşmadıkça da onu tekrar etme» dedi.

Atâ b. Yesar diyor: «Adamın birine ölümü esnasında İblis gözüke- rek: «Artık kurtuldun» dedi. Adam: «Ben sana kat'iyen inanmam» diye cevap verdi.

Yine birisi ölümü esnasında ağlayıp, sebebini kendisinden sorduk-

larında, «Beni ağlatan Kur'ân-ı Kerîm'deki :

إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

«Allah ancak müttakilerin ibâdetini kabûl eder» (5 - Mâide: 27) âyet-i ce- lile'sidir» dedi.

Cerirî diyor ki: «Son nefesinde Cüneyd'in yanında bulunuyordum. Nevruz ve aynı zamanda cum'a günü idi. Kur'ân-ı Azîm'i okuyordu ve hatmetmişti. Ben de kendisine: «Bu durumda da mı okuyorsunuz?» dedim. O da: «Bu işe benden daha lâayık olan kimdir. İşte defterim dürül- mektedir, hiç olmazsa hatmile dürülsün» dedi.

Rüveyn diyor: «Ebû Saîd el-Harraz'ın ölümü ânında yanında bulun- yordum. O ise: «Âriflerin gönüllerinin Allah'ı zikre olan iştîyâkı ve gizli münâcât hâlindeki hâtırlamaları, ölüm ve ümid dolu şerbet bardaklarını onların üzerlerine serpti de şükredip az ile kanâat eden veya doyan gibi dünyadan yüz çevirdiler. Onların maksad ve üzüntüleri bir askerî karar- gâha, orduya katılmaktır ki, orada parlak yıldızlar gibi Allah'ın dostları vardır. Cisimleri yeryüzünde O'nun sevgisi ile ölüp giderken ruhları per- deler arasında yükseklere doğru seyreder. Onlar ancak habiblerinin ci- varında istirahatâ çekildiler. Zorluk ve zahmette aksaklık göstermezler» dedi.

Cüneyd'e, Ebû Saîd el-Harraz'ın ölüm ânında vecde çok geldiğini söylediklerine, onun ruhunun hevesle uçması şaşılacak bir şey değildir» dedi. Zu'n-Nûn-ı Mısri'ye ölümü esnasında: «Canın ne arzû eder?» diye sorduklarında: «Benim ne istediğimi hemen ölümümün önünde bilir ve bulurum» dedi.

Ölümü ânında zâtın birisine: «Allah de» dediklerinde, «Siz ne vakte kadar Allah diyeceksiniz? Hâlbuki ben Allah aşkı ile yanıyorum» dedi.

Yine zâtın birisi diyor ki: «Memşadi'd-Dînûrî'nin yanında bulunuyor- dum. Fakirin biri geldi selâm verdi ve: «Burada insanın ölebileceği temiz

1-TAKVALI

2-QATDALANMAQDADIR

3-QATDALANSIN

4-SEVGİ

bir yer bulunur mu?» diye sordu. Oradakiler kendisine yer gösterdiler. Ayrıca orada göze suyu da vardı. Fakir abdestini tazeledi. Bir miktar namaz kıldı, sonra da gösterilen yere giderek yattı, ayaklarını uzattı ve öldü.

Ebû'l-Abbâs ed-Dînûrî bir mecliste konuşuyordu. Kadının biri sözlerinden vecde gelerek haykırdı. Bunun üzerine Ebû'l-Abbâs kendisine: «öl» dedi. Kadın kalktı kapuya doğru yürüdü ve çıkarken Ebû'l-Abbâs'a döndü: «Sözünü tutuyor ve ölüyorum» diyerek yattı ve öldü.

Ebû Ali'nin kızkardeşi Fâtîma'dan rivâyet edildiğine göre; diyor ki, Ebû Ali'nin ölümü yaklaştığı vakit eteğimin üzerinde yatmış ve bir baygınlık geçirmişti. Gözünü açtığı vakit: «İşte gök kapuları açılmış, Cennet'ler süslenmiştir. Adamın biri de: «Ey Ebâ Ali görüyorsun, sen reddetmez ve kabûl edersen seni yüksek rütbelere ulaştırdık» dedi ve sonra da şu beyti söyledi:

«Seni görmeden sevgi gözü ile başkasına bakmam. Bu senin hakkındır.»

**«Bir an seni unutmamdan beni azâb edeceğini düşünerek utancım-
dan sana bakamıyorum.»**

Son deminde Cüneyd'e «Lâ ilâhe illâllah» demesi telkin edildiği vakit, «Ben O'nu unutmadım ki hâtırlayayım» demiştir.

Şiblî'nin hizmetçisi Câfer b. Nusayr'a, «Şiblî son deminde ne gördü?» dediklerinde, dedi ki: «Şiblî son deminde, «Birisinin bende bir dirhem hakkı vardı, onun için binlerce dirhem verdim. Hâlâ korkum odur» dedi ve sonra bana, kendisine abdest aldırmanı söyledi. Ben de abdestini aldardım. Yalnız sakallarını hilâlleme, aralarına su vermeyi unuttum. Dil tutulmuştu. Elimi tuttu ve sakallarının arasına soktu. Sakallarını hilâlleddim ve böyle öldü. Yâni son nefesinde bile şeriatın edeblerinden hiç birini terketmediğini söyledi.

Ölüm döşeginde yatan Bîşr b. el-Hâris'e: «Ölüm ağır geldiği için hayatı mı seviyorsun?» diye soranlara, «Allah'a gitmek kolay değildir» dedi.

Sâlih b. Mismar'a: «Oğlunu ve aileni birine vasiyyet etmiyor musun?» dediklerinde, «Onları Allah'tan başkasına emânet etmekte Allah'tan hayâ ederim» demiştir.

Ebû Süleyman ed-Dârânî de ölüm döşegine yattığı vakit ziyâretine gelenler ona: «Sana müjdeler olsun ki, mağfireti çok, merhameti bol olan Allah'a gidiyorsun» dediler. O da: «Öyle diyecek yerde, iğneden ipliğe her şey'in hesâbını görüp kusurlarından dolayı seni azâb edecek olan bir Allah'ın huzuruna gidiyorsun desenize?» demiştir.

Ebû Bekir el-Vâsitî de hastalandığı vakit, «Bize vasiyyette bulun» diyenlere, «Allahu Teâlâ'nın sizden istediği hakkına, riâyet edin» dedi. Yine birisi ölüm döşegine yattığında ailesi ağlamağa başladı. Onun ağladığını gören kocası sebebini sorunca, kadın, «Senin için ağlıyorum» dedi. Adam, «Sen kendin için ağla, zîra ben kırk yıl bugün için ağladım» demiştir.

Cüneyd diyor: «Ölüm hastalığında Seriyü's-Sakatî'yi ziyârete gittim ve: «Nasılsın?» diye kendisinden sordum. O da: «Bendeki hastalıktan tabibe nasıl şikâyet edeyim? Zira bana gelen, ondan geldi» dedi. Bunun üzerine yelpaze ile kendisini biraz serinlendirmek istedim. O da: «Ciğerleri yanan bir adam yelpazedenden ne anlar» diyerek yine şu meâldeki şîirleri söyledi:

«Kalb yanıyor, gözün yaşları akıyor, sıkıntılar toplandı sabırlar ayrıldı.»

«Gönül varlığı heves ve arzuları, kendini huzursuz eden adamın istikrârı olabilir mi?»

«Ey Rabbim, benim için kurtuluş yolu olan bir şey varsa da, bir nefesim dahi kalmışsa, onu bana ihsân eyle.»

Şibli'nin ölümü ânında adamlarından bazıları yanına girerek ona şehâdet kelimesini telkîn ettiklerinde, şu meâlde konuştu:

«Bir beyt ki içinde sen varsın, artık oranın ışığa ihtiyacı yoktur.»

«İnsanlar hüccet ve delilleri ile geldikleri vakit, bizim hüccetimiz sensin.»

«Senden yardım istediğim vakit, Allah bana yardım etsin.»

Yine hikâye edildiğine göre Ebû'l-Abbâs b. Atâ, Cüneyd'in yanına girdi. Cüneyd can çekişiyordu. Cüneyd'e selâm verdi. Cüneyd selâmını geç aldı ve: «Beni mâzur gör, virdim ile meşgul idim» dedi. Sonra kibleye dönerek tekbir aldı ve öldü.

Ölüm döşeginde yatan Kettânî'ye: «Ne gibi amelin var?» diye sorduklarında, «Ölümüm yakın olmasa size amelimden bahsetmezdim. Ama mâdemki ölmek üzereyim, söyleyeyim. Tam kırk yıl kalbimin kapusunu bekledim. Ne zaman Allah'tan başka bir şey kalbime girmek istedi ise onu hemen kovdum» demiştir.

Mu'temir'den hikâye edildiğine göre, diyor ki: «Hikem b. Abdülmelik'in ölümü esnasında yanında bulunanlardan biri idim. «Allah'ım, bu şöyle böyle, iyi bir insan idi. Sen bunun ölüm acısını kolaylaştır» diye duâ ettim. Bir müddet sonra ayıldı ve: «O duâyı yapan kim?» diye sordu. Ben de: «O duâyı ben yaptım» dedim. Bunun üzerine dedi ki: «Azrâil bana, «Ben her cömerde karşı rıfk ile davranırım» dedi ve sonra da öldü.

Yûsuf b. el-Esbât ölüm döşegine yattığı vakit, Huzeyfe ziyâretine gitti ve onu fazla ıztırap içinde gördü. «Şimdi feryâd ü figan zamanı mıdır?» deyince, Yûsuf, «Ne yapayım, vallahi yapmış olduğum amelleri sıdk u ihlâs ile yapıp yapmadığımı bilemiyorum, ona ağlarım» dedi. Huzeyfe: «Şu sâlih adama bakın, amelindeki ihlâsından korkuyor» dedi. 7

Ahmed Megazilî diyor: «Şu suffa adamlarından ihtiyar bir malûlün ziyâretine gittim, ölüm döşeginde idi. Allah Teâlâ'ya hitâben: «Bana dilediğin gibi muamele etmeye muktedirsın, bana rıfk ile muâmele et yâ Rab» diyordu.

Ölümü esnâsında Şeyh'in biri Memşâdû'd-Dînûrî'nin yanına gitti ve: «Allah sana iyi muâmelede bulunsun» diye duâ etti. Bunun üzerine Memşâd gülümseyerek: «Otuz yıl önce Cennet bütün varlığı ile bana arzedil-

1-DOKTOR

6-NEZAKET

2-YELPƏNƏK

7-SAKAT

3-TEKRARLANMA

8-KUVVETLİ, BECERİKLİ

4-ŞAHİT

di ve fakat ben ona iltifat etmedim» dedi. Yine Rüveyme ölümü esnasında kendisine şehâdeti telkîn ettikleri vakit, «Zâten ben ondan başkasını söyleyemem» dedi.

Yine Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî'ye şehâdeti telkîn ettikleri vakit, «O'na gitmiyor muyum?» dedi.

İmâm-ı Şâfiî'nin ölüm hastalığında Ebû'l-Yahya el-Müzenî ziyâretine gitti ve: «Ne hâldesin?» diye sordu. İmâm Şâfiî: «Dünyadan yolcu, dostlardan ayrılır, kötü amelime ulaşır, ölüm şerbetini içer ve Allah'a yönelir olduğu hâlde sabahladım. Bununla beraber ruhumun Cennet'e gideceğini bilmem ki onu ona göre hâzırlayayım. Cehennem'e gideceğini de bilmem ki, onu terkedeyim» dedi. Ve sonra da şu beyitleri söyledi:

«Kalbim daralıp yollarım sıkıştığı vakit, ümidimi **Senin huzuruna teslim ettim.**»

«Günahlarımı büyük görüyorum, fakat senin afvın ile karşılaştığım vakit, afvını onlardan da büyük buluyorum.»

«Sen daima kendi fazl u kereminden afvedici cömerd ve kerem sâhibisin.»

«Eğer sen olmasan, İblis'e hiç bir âbid aldanmazdı; âbid şöyle dursun, sâfiyyin olan adamı bile azıttı.»

Ahmed b. Hidreveyh ölüm döşeğine yattığı vakit kendisinden bir mes'ele sordular. Gözleri yaşardı ve: «Oğlum, o öyle bir kapudur ki, doksanbeş yıl o kapuyu çaldım durdum. Şimdi o, bu saatte bana açılıyor. Saâdet veya şekaavetin hangisi ile açılacağını bilemiyorum. Bu durumda benden ne cevap bekliyorsun?» dedi.

İşte eskilerin ölüm ânındaki sözleri böyledir. Hâllerindeki ihtilâfa göre sözleri de ayrı ayrıdır. Bâzısının korku, bâzısının ümid, diğer bir kısmının ise şevk ve muhabbet tarafı galib geldi ve herkes hâline göre konuştu ki, hâllerine nisbetle her birinin sözü doğrudur.

ALTINCI BAB

18 inci BEYÂN : CENAZE, MEZARLAR VE MEZARLARI ZİYÂRET HUSUSUNDAKİ ÂRİFLERİN SÖZLERİ

Bilmiş ol ki; cenâzeler, basîret sâhibleri için bir ibret levhasıdır. Cenâzelerde, hâtırlatmak ve gaflette olanları uyarmak vardır. Ne yazık ki gaflettekiler, daima başkalarının cenâzelerini göreceklerini ve kendilerinin ölmeyecekmiş gibi kalacaklarını sanarak gafletleri artar. Kendilerinin de tabuta girip taşınacaklarını hesâba katmaz. Bunu düşünseler de, çok daha sonra olacağını sanırlar. Tabutlarda taşınan, tanış ve ahabblarının da aynı görüş ve düşüncede olduklarını, hesâba katmazlar. Hâlbuki onların bu zanları boşa çıktı ve zamanları münkariz oldu. Bir sal ve bir tabutun geçtiğini gören kimseye yaraşan, tabut içerisinde kendisini farzetmesidir. Çünkü mutlak sûrette kendisi de oradan geçecektir. Belki

1-BELAYA UĞRAMA 2-HABERSİZLİK 3-BİTMİŞ

yârin, belki yârından da yakın. Hattâ Ebû Hüreyre (R.A.) bir cenâzenin geçtiğini gördüğü vakit, «Git, biz de ardından geliyoruz» derdi.

Dimişk'lı Mekhûl, sabahleyin bir cenaze gördüğü vakit, «Glt, ben de akşam üzeri oradayım» derdi.

Ölüm, beliğ bir öğüt ve sür'atli bir gaflettir. Evvelkileri götürür, sonraya kalanlar ise bunu unuturlar.

Üseyd b. Hadır da: «Ben hâzır bulunduğum her cenâzede, «Bu adam nere gitti ve ne muâmele görecek» düşüncesinden başka hiç bir şey ile meşgul olmazdım» dedi.

Mâlik b. Dînâr'ın kardeşi öldüğü vakit, ağlayarak cenâzesine gitti ve: «Vallahi, nereye gideceğimi bilmeden ben huzura kavuşamam. Hâlbuki hoyatta olduğum müddetçe de bunu bilemem» dedi. A'meş diyor: «Gittiğimiz cenâzelerde herkes hüngür hüngür₂ ağladığı için şaşırır ve cenâzenin asıl sâhibinin kim olduğunu bulup tâziye edemezdik.»

Sâbit el-Bennâni de: «Gittiğimiz cenâzelerde herkesi yüzü kapalı ağlar hâlde görürdük» dedi.

İşte eskilerin ölümden korkuları böyle idi. Ne yazık ki, şimdi herkes cenâzelerin başında gülüp eğlenmektedirler. Konuştukları, vereselerine bıraktıkları mallar hakkındadır. Hiç kimse kendisinin de aynı şekilde öleceğini ve ne olacağını düşünmez. Bütün bu gafletin sebebi isyandan doğan kalb katılığıdır. Bu sûretle Allah'ı, âhireti ve önümüzdeki müşkil durumları₂ unutarak, gaflet içinde boş şeylerle vakit geçiriyoruz. Bu gibi gafletten uyanmağı Allah'tan dileriz. Zamanımızda cenâzede hâzır olanların en iyileri, cenâze için ağlayanlardır. Akılları olsa ölüye değil, kendilerine ağlardı. Nitekim İbrahim ez-Ziyâd ölünün birine acıyıp da ona ağlayanlara bakarak: «Eğer kendiniz için ağlasaydınız çok daha iyi ederdiniz. Çünkü bu adam, ölüm meleğini görmek, ölüm acısını tatmak ve son nefesinde iman korkusu gibi, üç zorluktan kurtulmuştur. Hâlbuki bunlar sizin önünüzdendir» dedi.

Ebû Amr b. el-A'lâ diyor ki: «Cerîr, kâtibine bâzı şiirler yazdırıyordu. Bu sırada ben de yanında bulunuyordum. Tam bu esnâda bir cenâze gözüktü. Cerîr yazıyı durdurdu ve: «Vallahi, bu cenâzeler beni kocalttı» dedikten sonra şu meâldeki beyitleri okudu:

«Cenâzeler bize yöneldiği vakit, bizi korkuturlar, fakat bizden yön
cevirdikleri vakit yine oyun ve eğlenceye devâm ederiz.»

«Tıpkı bir sürüye hücum eden kurttan, sürünün ürkmesi gibi, o, bir
koyun alıp gitti mi diğerleri, yine yayılmalarına devâm eder.»

Cenâzeye hâzır olmanın âdâbından bâzılarını düşünmek, uyanmak, hâzırlanmak ve fıkıh bölümünde anlattığımız gibi cenâze ile giderken saygı içinde bulunmaktır. Yine cenâzenin âdâbından diğer bir kısmı da, ölü, kötü bir insan olsa bile ona hüsn-i zann etmektir. Çünkü işin içyüzünü ve son nefesi bilmiyoruz. Rivâyete göre Ömer b. Zer'in komşularından birisi ölmüş, kötü bir insân olduğu için cenâzesine kimse gelmek istememişti. O, cenâzeyi hâzırladı, namazını kıldı ve mezara gömdük-

ten sonra: «Ey zât, Allah sana rahmet etsin. Çünkü müslümân olarak yaşadın ve namazını kıldın. Her ne kadar onlar senin için günahkârdır diyorlarsa da acaba günahsız olan kimdir?» dedi. Yine hikâye edildiğine göre Basra mahallelerinin birisinde adamın biri ölmüş. Karısı cenâzeyi yıkayıp defnedecek kimse bulamamış. Çünkü onun kötülüğünden ötürü kimse sâhib çıkmamış. Bu durum karşısında kadın iki hammal tutmuş ve cenâzeyi musallaya götürmüştü. Yine de namazını kılmağa kimse gelmedi. Nihâyet cenâzeyi defnetmek için mezarlığa götürdü. O civarda bulunan zâhidlerden bir zât âdetâ cenâzeyi bekler gibi hâzır duruyordu. Zâhid, cenâzenin namazını kılmağa hâzırlanınca, bunu duyan civardakiler de cenâze namazına katıldılar. Fakat yine de böyle bir zâhidin, bu tür fâsıkın cenâze namazını kılmasına şaşmaktan kendilerini alamadılar. Bunun üzerine zâhid: «Bana rû'yamda, «Kabristana in, orada başında yalnız bir kadın bulunan sâhibsiz bir cenâze var. Afvedilmiştir. Onun namazını kıl» dediler. Ben de onun için geldim» dedi. Tablî bunu duyanların şaşkınlıkları daha da arttı. Bunun üzerine zâhid adamın hanımına kocasının durumundan sordu. Hanım da: «Herkesin bildiği gibi sarhoş idi» dedi. Zâhid: «İyi düşün, bunun hiç iyi bir tarafı yok mu idi?» dedi. Kadın: «Evet, üç hâli vardı. Her gün sabah olup ayılınca elbisesini değiştir, yıkanır, abdest alır ve cemâatle sabah namazını kılar, sonra içki masasına dönerdi. Sonra mutlak sûrette bir veyâ iki öksüz çocuk evde barındırırdı. Hattâ bunlara kendi çocuklarından daha çok bakardı. Üçüncüsü, gece sarhoşluğundan ayıldığı vakit: «Ey Rabbim, benimle Cehennem'in hangi boşluğunu dolduracaksın?» diye ağlardı. Zâhid bunları dinleyince şübhesi zâil olarak yerine döndü.

Üşeym'in oğlu Silâ'nın kardeşi defnedildiği vakit mezarın üzerinde: «Şâyet kabir azâbından kurtuldunsa büyük tehlikeden kurtuldun» dedi.

19 uncu BEYÂN : MEZARIN HÂLİ VE BÜYÜKLERİN MEZAR BAŞINDAKİ SÖZLERİ

Dahhak (R.A.) Resûl-i Ekrem'e, «İnsanların en zâhidi kimdir?» diye sorduğunda, Resûl-i Ekrem: «Kabir ve kabirde çürümeyi unutmayan, dünyanın fuzûlî zinetlerini terkederek, bâkiyi fânî üzerine tercih eden, yarını düşünmeyen ve kendisini ölümlerden sayandır» (596) buyurmuştur. Hz. Ali'ye: «Ne oluyor, mezarlara komşu oldun?» dediklerinde, o: «Onlar sizden çok iyi komşulardır. Çünkü onlar dilleri ile dünyalıktan bahsetmezler. Kendi dilleri ile âhireti anlatır dururlar» dedi. Yine Resûl-i Ekrem: «Mezarlıktan daha feci bir manzara görmedim» (597) buyurdu. Hz. Ömer de: Resûl-i Ekrem ile bir mezarlığa uğradık. Bir mezarın başında durdu. Kendisine en yakın ben bulunuyordum. Ağladı, hepimiz de ağladık. Bize: — Niye ağlıyorsunuz? diye sordu. Biz :

(596) Yukarıda metin olarak geçmiştir.

(597) Sohbet âdâbında metin olarak geçmiştir.

— Sen ağladın, biz de ağladık, dedik. Resûl-i Ekrem :

— Bu, benim annem Âmine'nin mezarıdır. Ziyâretî için Rabbinden izin istedim, izin verdi. Mağfiret edilmesi için duâ etmeğe izin istedim, verilmedi. Bu yüzden bir ana aşkı ile ağladım» (598) buyurdu. Hz. Osman, uğradığı mezar başında ağlar ve sakalı ıslanırdı. Kendisine Cennet ve Cehennem anıldığı vakit ağlamazsın da, mezar başında niye ağlarsın? dediklerinde, Resûl-i Ekrem'in: «Kabir, âhiret yolunun ilk konak yeridir. İnsan orada kurtarırsa ondan sonrası kolaydır, kurtaramazsa ondan sonrası daha zordur» (599) buyurduğu için ağlarım, dedi.

Amr b. Âs (R.A.) bir def'a bir mezarlıktan geçerken kabristana baktı, atından indi ve orada iki rek'at namaz kıldı. Kendisine: «Böyle bir âdetin yoktu, neden böyle yaptın?» diyenlere, «Kabristandakiler ile mezar arasındaki mâcerayı hâtırladım da hiç olmazsa iki rek'at namaz ile Allah'a yaklaşıyım dedim» dedi. Mücâhid diyor ki: «Ölen insan ile ilk konuşan mezardır. Mezarı kendisine: «Ben, kurt, böcek yeriym. Ben yalnızlık yeriym. Ben, garib ve karanlık bir yerim. İşte benim sana söyleyeceklerim bunlardır. Sana bunları hâzırladım. Sen bana ve benim için ne hâzırladın?» der.

Ebû Zer (R.A.) de: «En yoksul günümü size bildireyim mi? En fakir günüm, mezara konduğum gündür» dedi. Ebû'd-Derdâ (R.A.) vaktinin çoğunu mezarlıkta geçirirdi. Sebebini soranlara, «Öyle kimselerle düşüp kalkıyorum ki, onlar hep bana âhireti hâtırlatır. Yanlarından ayrıldığım vakitte de beni çekiştirmezler» dedi.

Câfer b. Muhammed de gece vakti mezarlığa uğrar, onlara selâm verir ve: «Size ne oluyor ki sözlerime cevap vermiyorsunuz?» der. Sonra da kendi kendine: «Vallahi, onlarla cevap vermeleri arasında büyük engel vardır. Ben de yakında onlar gibi olacağım» der ve sabaha kadar orada namaz kılardı.

Ömer b. Abdülâziz de arkadaşlarından birisine: «Geçtiğimiz gece ölüleri düşündüm. Üç günlük bir ölüyü mezarında görsen, ne kadar samimî dostun olsa da ondan nefret edersin. Orada dolaşan kurt ve böcekleri, akan irinleri, pis kokusu arasında kurtların kendisini nasıl parçaladığını, kefeninin bozulup vücudunun pis hâle geldiğini görüp kendisinden nefret ederdin» dedi. Ve hemen bayılıp düştü.

Yezîd er-Rakkâşî de: «Ey mezarlarında yalnız kalıp ameliyle yerin içinde ünsiyet edenler, ne olaydı hangi amelenizle müjdelendiğinizi ve hangi kardeşlerinize gıpta ettiğinizi bilseydim» dedi. Sonra öyle ağladı ki, ağlamasından sarığının ucu ıslandı. Sonra da: «Vallahi, iyi amellerle müjdelendi. Allah'a ibâdetinde birbirine yardımcı olanlara gıpta etti» dedi. Daima mezarlığa baktığı vakit öküzün böğürmesi gibi böğürürdü.

(598) Sohbet âdâbında geçmiştir.

(599) Tirmizi, rivâyet etti; hasendir, dedi. İbn Mâce de rivâyet etmiştir. Hâkim de sahîh olduğunu söyledi. Metin olarak yukarda geçmiştir.

Hâtem el-Esamm da bir mezarlığa uğrayıp oradakilere duâ etmeyen ve kendini düşünmeyen, hem kendine, hem de oradakilere ihânet etmiş sayılır, dedi.

Âbidlerden Ebû Bekir de: «Âh anneciğim, keşke beni doğurmasaydın. Çünkü oğlun uzun müddet mezarda tevkif edildikten sonra, uzun yola çıkacaktır» dedi.

Yahya b. Muaz Râzî de: «Âdemoğlu, Rabbin seni Cennet'e dâvet ediyor. Hangi yönden O'na icâbet edeceğine bak. Eğer dünyadan O'na icâbet eder ve yolculukla meşgul olursan Cennet'e girersin. Eğer mezarında bu dâvete icâbet etmek istersen, Cennet'e giremezsin. Hasan b. Sâlih mezarlığa uğradığı vakit: «Dışın güzel amma bütün zorluklar içindedir» derdi.

Atâ-i Süllemî gece olduğu vakit: «Ey kabir ahâlisi, öldünüz, vay ölüm vay, amelinizi gördünüz, vay ameliniz vay, yârin da Atâ sizinledir» sözünü tekrâr ederek sabahleyin oradan ayrılırdı. Süfyan diyor: «Mezarı çok anan, onu Cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Onu unutan ise, sonunda orayı Cehennem çukurlarından bir çukur bulur.»

Rebi' b. Haysem, evinde bir mezar kazdı. Kalbi katılaştığı vakit oraya girer, bir müddet yatar, sonra:

رَبِّ اَرْجِعُونِي لَعَلِّي اَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ

«Rabbim beni geri gönder, tâ ki ben zâyi ettiğim (ömrüm) mukabilinde iyi amelde bulunayım» (23 - Mü'minûn: 99 - 100) âyetini tekrar tekrar okuduktan sonra, «Ey Rebi', işte geri çevrildin, hadi amel et bakalım» derdi.

Ahmed b. Harb de şöyle diyor: «Yer, karyola ve döşөгünü süsleyip uykuya yatan adama şaşar ve, «Ey adam, aramızda hiç bir perde olmadan uzun müddet benim içimde yatacağını düşünmez misin?» der.

Meymûn b. Mihran anlatıyor: «Ömer b. Abdülâziz ile mezarlığa doğru gittik. Mezarları görünce ağladı. Sonra bana dönerek: «Ey Meymûn, bunlar atalarımın mezarlarıdır. Sanki dünyaya hiç karışmamışlar gibidir. Baksana nasıl toprak altında kaldı ve mezarları eskidi, bedenlerini kurt ve böcekler yedi bitirdi» dedi. Sonra tekrar ağladı ve: «Vallahi, şu mezarı girip de azabdan emîn olan kimseden daha büyük in'âm edilmiş bir kimse düşünmem» dedi.»

Sâbit el-Bennânî de şöyle anlatıyor: «Bir def'a bir mezarlığa girmiştim. Çıkmak istediğim zaman arımdan bir ses, «Ey Sâbit, onların susması seni aldatmasın, onların arasında nice üzüntülü kimseler vardır» dedi. Rivâyete göre Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma, kocası Hasan'ın oğlu Hasan'ın cenâzesine bakarak yüzünü yoldu ve: «Ümid içinde yaşarken felâket ve musibet içinde akşamladılar. O musibetler hem büyüdü, hem de çoğaldı» dedi. Denildi ki kocasının mezarı üzerinde çadır kurdu ve bir yıl orada kaldı. Bir yıl sonra çadırı söktü ve kendisini şehre götürdü.

ler. Bu sırada mezarlıktan: «Aradığınızı buldunuz mu?» diye bir ses geldi. Öte taraftan da: «Hayır, ümidlerini kesda ve geri döndü» denildi.

Ebû Mûsâ et-Teymî de: «Firezdek'in ailesi öldü. Basra'nın ileri gelenleri cenâze merâsimine katıldı. Aralarında Hasan-ı Basrî de vardı. Hasan-ı Basrî Firezdek'e :

— Bugün için ne gibi hâzırlıkta bulundun? diye sordu. O da :

— Altmış senedir kelime-i şehâdete devam ediyorum, dedi. Kadın defnedildikten sonra Firezdek mezarı başında :

«Sen beni korumazsan, ben ölümün ötesindeki darlık ve yanmaktan daha çok korkarım.»

«Kıyâmet günü sert yedici gelir, şiddetle beni Cehennem'e çekecekse hâlim nice olur?»

«Âdemoğullarından kelepçeli ve yüzü kara olarak Cehennem'e sevk edilenler hüsrandır» dedi.

Yine ölüler hakkında :

«Mezarlıkta dur ve onlara sor; sizden zulmetlere dalmış kimdir?»

«Bulunduğu mezarda ikrâm edilip de kurttan emniyet huzurunu tadan kimdir?»

«Göz sâhibleri için duruş ayındır, dereceler arasında göze bir fark çarpmamaktadır.»

«Ancak senin bu soruna cevap verirlerse, ayrılıklarını bildiren durumlarını dilleri ile haber verirler.»

«İtâat edenler bahçelere girer, orada ağaçların gölgelerinde istirahat ederler.»

«Fakat mücrim ve günahkârlar da kendi çukurlarında zehirli yılanlarla uğraşıp dururlar.»

«Mânevî akrepler onları zehirler ve azablarının ızdırabını çekerler.»

Dâvud-ı Tâî de, mezar başında ağlıyarak şu beyitleri söyleyen bir kadına uğradı. Kadın :

«Seni mezarına koyup kapattılar. Sen hayatını kaybettin. Sen, bağlı ve kapalı olduğun hâlde ben hayatın zevkine nasıl varırım?»

dedi. Sonra da: «Âh evlâdım, ne olaydı, kurt ve böceklerin hangi gül yanağından yemeğe başladığını bilseydim?» deyince, Dâvud-ı Tâî bir nâra atarak bayılıp düştü.

Mâlik b. Dînar da: «Bir mezarlığa uğradım ve şöyle bir şiir söyledim» diyor :

«Mezarlığa uğradım ve onlara, «Nerde büyüklüğünüz ve hakirliğiniz?»

«Nerde o saltanatıyla böbürlenip serveti ile öğünenler?»

Bu sırada aralarından, kendisini görmediğim ve fakat duyduğum bir ses bana :

«Hepsi yok oldu, haber veren de yok, hepsi öldü, muhbir de yok»

«Yerden çıkan pınarlar arasında sabahlar ve akşamlarsın. Hâlbuki o güzel sûretler mahvolur.»

«Ey geçmiş insanlardan soran, gördüklerin içerisinde senin için ibret
alacak bir şey yok mudur?»

dedi ve ben de ağlayarak geri döndüm.»

BA'Zİ MEZAR TAŞLARINDA YAZILI BEYİTLER :

Bir mezar taşında :

«Mezarlar sana sesleniyor; hâlbuki onlar dilsiz ve sâkinleri yer al-
tında sessizdir. Ey ulaşamadığı dünyayı toplayan, acaba bunu
kimin için topluyorsun? Hâlbuki sen de öleceksin.»

Başka bir mezar taşında :

«Ey geniş servet sâhibi, mezarı mükemmel ve muhkem yapılmış in-
san, içinde cismî harâb olan bir mezarın sağlamlığından sâhibine
bir fayda yoktur.»

İbn Semmâk diyor: «Kabristana uğradım, bir mezar taşında :

«Yakınlarım beni hiç bilmez gibi mezarımın etrafında dönüp dururlar»
«Mirascılarım malımı böler, fakat borcumu ödemez ve ona önem
vermezler.»

«Herkes hakkını alır âfiyetle yer, bana bakmazlar. Aman Allah'ım,
ne çabuk da beni unuturlar.»

Başka bir mezarda da şöyle yazılıdır :

«Dost, dostlardan kaçmıştır. Ölüme, ne kapucu, ne de koruyucu en-
gel olamaz.»

Söz ve nefesleri sayılı olan insan, dünya ile nasıl ferahlanırsın?»

«Ey gaafil insan, noksanlıklar içinde sabahlarsın. Ömrün boyunca
zevklerine dalar durursun.»

«Ölüm, apaçık meydanda olduğu için, onu hâtırlamayanlara merha-
met etmez, ilim kendisinden alınan da merhamet etmez.»

«Ölümün, nice dilli olan insanları dilsiz hâle getirdiğini görüyorsun.»

«Oturduğun evin mâmur, süslü fakat mezarın, mezarlıkta kaybol-
muştur.»

Başka bir mezarda da :

«Yarışa hâzırlanan atların saf tutmaları gibi, mezarları sıralanmış
olan ahbablarımdan mezarları önünde dururum.»

«Ağlayıp göz yaşlarımı akıttığım vakit, gözlerim beni de onların ara-
sında gördü» diye yazılmıştır.

Bir doktorun mezar taşında şöyle yazılıdır :

«Lokman'ın da mezarına intikal ettiğini bana söyledikleri vakit de-
dim ki :

«Hani onun tıpdaki mevkii ve bu husustaki hazâkatı?»

«Kendini ölümden kurtaramayan, başkasını nasıl kurtarabilir?»

Başka bir mezarda da :

«Ey insanlar, benim çok kuruntularım vardı, fakat ömrüm yetmedi.»

«Sağlığında amel imkânlarını bulan, Allah'tan korksun da amel etsin»

1-SELAMET 2-HABERSİZ 3-GEÇME

«Gördüğünüz gibi buraya yalnız ben gelmiş değilim, hepiniz de buraya geleceksiniz» diye yazılı idi.

Bütün bunlar, ölüm gelmeden amelinde kusur edip günlerini gafletle geçirenlerin mezarlarında yazılan beyitlerdir. Akli başında olan, başkasının mezarına baktığı vakit, kendi yerini görür, ona göre hâzırlanır ve kendisi gitmeden onların yerlerinden kımıldamıyacaklarını bilir. Oradakilere bir günlük hayat vermek, onlar için bütün dünyadan hayırlıdır. Çünkü onlar, amelin değerini bildi ve işin içyüzünü anladılar. Onların hasreti bir nebze olsun günahlarına tevbe edip azabdan kurtulmak ve yapacakları sevab ile derecelerini yükseltmektir. Onlar, ömürlerinin kıymetini öldükten sonra bildiler. Bütün hasretleri bir saatlık hayatadır. Hâlbuki o saat senin elindedir. Sen onun, yapmak isteyip yapamadığı her ameli yapabilecek durumda iken fırsatını değerlendirmiyorsun. İş işden geçtikten sonraki çekeceğin hasreti düşün.

Sâlihlerden birisi, kardeşliklerinden ölen birisini rü'yasında görmüş ve: «Elhamdülillâh, rahatsın» demiş. Adam: «O senin dediğin, «Elhamdülillâhi rabbil âlemîn» sözünü burada söyleyebilsek, bizim için bütün dünyadan hayırlı idi. Beni nasıl toprak arasına sıkıştırdıklarını görüyorsun. Hayatta olan falan adam gibi ben de dirilip iki rek'at namaz kılabilsem daha ne isterdim» dedi.

20 nci BEYÂN : ÇOCUKLARI ÖLDÜĞÜ VAKİT SÖYLEDİKLERİ SÖZLER

Yakınlarından veya çocuklarından birisi öldüğü vakit hayatta olana düşen vazife, «Zâten yolculuk hâlindeyiz. O bizden daha evvel davrandı ve gideceğimiz yere gitti. Biz de yakında gideceğiz» diyerek üzülmemektir. Çünkü o da mutlak oraya gidecektir. Aradaki fark, öne geçmek ve sona kalmaktan başka bir şey değildir. Buna inanan kimsenin elbette feryâd ü figanı azalır. Özellikle kendisinden önce ölen çocuğu için alacağı mükâfatı düşünen, buna hiç üzülmez. Nitekim Resûl-i Ekrem :

لَا رَأْفَةَ مَسْقُطًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَخْلِفَ مِائَةً فَارٍ مِنْ كُلِّهُمْ يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

«Düşük bir çocuğumu öne geçirmem, benim için Allah uğrunda savaşan, bin atlı askeri geride bırakmaktan daha sevimlidir» (600) buyurmuştur.

Burada «Düşük» demesi, aşağıdan yukarıya tenbih içindir, yâni düşük böyle olursa, eksiksiz doğmuş bir çocuğun ölmesi, şübhesiz daha değerlidir.

Zeyd b. Erkam (R.A.) rivâyet ediyor: «Dâvud aleyhisselâm'ın bir ço-

(600) İbn Mâce, «Bir süvari asker» şeklinde rivâyet etmiştir.

cuğu ölmüş. Dâvud aleyhisselâm buna son derece üzölmüş. Bunun üzerine kendisine :

— Bu çocuk senin nazarında ne kadar kıymetli idi? diye sorulmuş. O da :

— Yer dolusunca altın, dedi. Kendisine :

— İşte sana bunun kadar mükâfat âhirette verilecektir, dendi.»

Yine Resûl-i Ekrem: «Kimin üç çocuğu ölür ve alacağı mükâfatı hesâb ederek sabrederse, onlar ona Cehennem'den perde olurlar» buyurdu. Kadının biri: «Ey Allah'ın Resûlü, iki çocuğu ölürse yine aynı mıdır?» diye sorunca, Resûl-i Ekrem: «İki çocuğu ölürse de» (601) buyurdu.

Çocuğu ölen anne ve babaya düşen vazife, onlara duâ etmektir. Çünkü anne ve babanın çocukları hakkındaki duâları daha çok kabûle şâyandır.

Muhammed b. Süleyman, oğlunun mezarı başında durdu ve: «Allah'ım, ben oğlum için senin azâbından korkar ve ona Senin rahmetini umarım. Beni, korktuğumdan emin kıl ve umduğuma ulaştır» dedi. Ebû Sinan da oğlunun mezarı başında durarak: «Allah'ım, oğlumun bana karşı işlediği bütün kusurlarını bağışladım. Sen de Sana karşı olan vazifedeki kusurlarını bağışla. Zira sen, herkesten keremli ve cömertsin» dedi.

Bedevî'nin biri de oğlunun mezarı başında durarak: «Allah'ım! Oğlumun bana karşı işlediği bütün kusurlarını bağışladım. Sen de Sana karşı olan bütün kusurlarını bağışla» dedi.

Zerr'in oğlu Ömer'in oğlu Zerr, öldüğü vakit, babası Ömer onu lâhde yerleştirdikten sonra: «Ey Zerr, senin için olan acımız, senin üzerine olan yâni seni kaybettiğimiz için olan acımızı bize unutturdu. Acaba şu anda sana ne soruldu? Ve sen ne cevap verdin?» dedi ve devamla: «Allah'ım, bu, Sana gelen oğlum Zerr'dir. Onu yaşattığın kadar yaşattın. Ömrünü ve rızkını takdir ettin. Ona asla zulmetmedin. Ben de elimden geldiği kadar sana ve bana itâat etmesini te'mine çalıştım. Allah'ım, onun ölümünden duyduğum acıdan, bana va'd ettiğin mükâfatı, ben ona hibe ettim. Sen de onun azâbını bana bağışla. Oğlumu azâb etme» dedi ve oradakileri ağlattı. İş bitip mezardan ayrılırken, mezardaki oğluna hitâben: «Ey Zerr, artık senden sonra bizim bir ihtiyacımız kalmadı. Allah ile beraber başka hiç bir insâna ihtiyacımız yoktur. Şimdi seni burada bırakıp gidiyoruz. Yanında kalsak da sana bir fayda sağlayamayız» dedi.

Admin biri Basra'da çok güzel yüzlü bir kadın gördü. Kadına :

— Ben bu kadar güzellik görmedim. Bu güzellik, mutlaka senin özüntüsüzlüğündendir, dedi. Kadın :

— Dünyada kimsede olmayan keder bende vardır, dedi. Adam :

— O nedir? deyince, kadın :

(601) Nikâh bölümünde geçmiştir.

1-MEZAR 2-BAGIŞLAMA

— Kocam ve sevimli iki güzel çocuğum vardı. Huzur içinde idik. Kocam kurban kesti. Bunu gören büyük oğlum, babasının nasıl kurban kestiğini küçük kardeşine de göstermek için onu yatırıp kesti. Öldüğünü görünce, korkusundan dağa kaçtı. Kocam onu aramağa gitti. Çocuğumu kurt yedi, kocam da dağda susuzluktan öldü. İşte bu dertler içinde Allah Teâlâ bu güzelliği bana verdi, dedi.

İşte, çocuk öldüğü vakit bu gibi daha önemlilerini düşünerek insan, kendisini teselli etmelidir. Çünkü her felâketin daha büyüğü vardır. Onu düşünerek insan kendini teselli edebilir.

21 inci BEYÂN : MEZARLARI ZİYARET, ÖLÜYE DUA VE BUNUNLA İLGİLİ HUSUSLAR

Ölümü hâtırlamak ve ibret almak için umumî mezarlıkları ziyâret müstehabdır. İbret almakla beraber yümn ü bereket ummak için de sâlihlerin mezarlarını ziyâret yine müstehabdır. Resûl-i Ekrem önceleri mezarları ziyâretten men'etmiş ve fakat sonra müsâade etmiştir. Nitekim Ali'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Sizi kabir ziyâretinden men'etmiştim, fakat şimdi ziyâret edin. Zîra mezarları ziyâret etmek size âhireti hâtırlatır; kötü söylememek şartıyla» (602) buyurmuştur. Resûl-i Ekrem annesinin kabrini ziyâret etti ve o günden daha çok ağladığı görülmüdü. «O gün, annemin kabrini ziyâret için bana müsâade edildi, fakat ona istiğfâr için müsâade edilmedi» dedi. İbn Ebî Melike diyor: «Hz. Âişe'yi (R.A.) mezarlıktan dönerken gördüm, «Nereden geliyorsun?» diye sorduğumda, Hz. Âişe (R.A.): «Kardeşim Abdurrahman'ın kabrini ziyâretten geliyorum» dedi. «Resûl-i Ekrem mezar ziyâretinden men'etmedi mi?» diye sorduğumda, Hz. Âişe: «Evet etti, fakat sonradan bu yasağı kaldırdı» dedi.

Hz. Âişe'nin (R.A.) bu sözüne itimad ederek kadınların mezarlığa gitmelerine müsâade etmek doğru olmaz. Çünkü onlar mezarlıkta fazla hezeyan eder; iyilikleri, kötülüklerini karşılamaz. Yolda da şuna buna görünmekten de kendilerini sakınmazlar. Bu ise büyük günahlardandır. Sünnet olan mezar ziyâreti için, bu irtikâb edilmez. Evet göze batmayacak şekilde eski elbise ile çıkıp akrabanın mezarına gidebilir. Ancak, duâ etmek ve lâf etmemek şartıyla olmalıdır. Ebû Zer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

(602) Hadis sağlamdır. Müslim, Bürýede'den rivâyet etmiştir ve metin olarak da yukarda geçmiştir.

رَبِّ الْقُورِ تَذَكُّرُهَا الْآخِرَةَ وَاغْسِلِ الْمَوْتَى فَإِنْ مُعَالَجَةً جَسَدٍ خَاوٍ
وَمَوْعِظَةً بَلِيغَةً وَصَلِّ عَلَى الْجَنَائِزِ لَعَلَّ ذَلِكَ أَنْ يُخْرِجَكَ فَإِنَّ الْحَزِينَ
فِي ظِلِّ اللَّهِ نَعَالِي هـ

«Mezarları ziyâret et ki bu sayede âhireti hâtırlarsın. Ölülerini yıka, çünkü döşmüş olan bedenlerle uğraşmak insâna öğüttür. Cenâze namazını kıl, belki o senin kalbine hüzn getirir. Mahzun insanlar ise Allah'ın himâyesindedir» (603) buyurmuştur. İbn Ebî Melike'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

زُرُّوْا مَوْتَنَا كَمَا وَسَكَلُوا عَلَيْهِمْ فَإِنَّكُمْ فِيهِمْ عِبْرَةٌ هـ

«Ölülerinizi ziyâret edin ve onlara selâm verin. Zira sizin için onlardan ders almak vardır» (604) buyurmuştur.

Nafi'in rivâyetine göre, İbn Ömer (R.A.) uğradığı her mezarda durur, selâm verir ve öyle geçerdi.

Muhammed'in oğlu Câfer'in babasından rivâyetinde, Hz. Fâtıma (R.A.) bâzı günlerde büyük amcası Hamza'nın (R.A.) mezarını ziyâret eder, orada ağlar ve iki rek'at namaz kılardı.

Resûl-i Ekrem :

مَنْ زَارَ قَبْرَ أَبِيهِ أَوْ أَحَدِهِمَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ غُفِرَ لَهُ وَكُتِبَ لَهُ هـ

«Ana ve babasının veya bunlardan birisinin mezarını her cum'a günü ziyâret eden kimse mağfiret olunur ve iyilerden yazılır» (605) buyurmuştur.

İbn Sirin'in rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الرِّجَالَ يَمُوتُ وَالنِّسَاءُ وَهُوَ عَاقٍ لَهَا فَيَدْعُ اللَّهُ لَهَا مِنْ بَعْدِ هِمَا
فَيَكْتُمُ اللَّهُ مِنَ الْبَارِئِينَ هـ

«Anasına babasına âsi olduğu hâlde anne ve babası ölen kimse, onlar öldükten sonra onlar için hayır duâda bulunursa, Allahu Teâlâ onu

(603) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Hâkim ceyyid sened ile rivâyet etmişlerdir.

(604) İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel ve hasen olarak rivâyet etmiştir.

(605) Taberânî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

iyilerden, ana ve babasına itâat edenlerden yazar» (606) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Kabrimi ziyâret edene şefâatim vâcib olur» (607). Diğer bir hadîsde de: «Kim, alacağı mükâfatı düşünerek Medine'de beni ziyâret ederse, kıyâmet günü hem şahidi, hem de şefâatçisi olurum» (608) buyurmuştur.

Kâ'bû'l-Ahbâr diyor: «Her gün ve gecede ayrı ayrı yetmiş bin melek Resûl-i Ekrem'in kabrinde toplanır. Kanatları ile kabrine dokunur, ona salât ü selâm götürerek ayrılırlar. Zamanı gelip de yer yarılıp Resûl-i Ekrem mezarından kalktığı vakit, yetmiş bin melek etrafını almış olduğu hâlde kalkar.»

Mezar başında müstehab olan, ziyâretçinin yönü ölüye ve arkası kibleye dönük olmak ve ona selâm vermektir. Mezarı ellemek ve öpmek gibi davranışlardan sakınmaktır. Zira bunlar Hristiyanların âdetidir. Nâfi': Abdullah İbn Ömer'in (R.A.) yüz kere belki de daha çok Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyâret ettiğini; Resûl-i Ekrem'e, Ebû Bekir'e ve babası Ömer'e selâm verdiğini gördüm» demiştir.

Ebû Umâme anlatıyor: «Enes b. Mâlik (R.A.) Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyârete gider ve âdetâ tekbir alacakmış gibi ellerini kaldırır, Resûl-i Ekrem'e selâm verir ve sonra da dönerdi.

H. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

مَا مِنْ رَجُلٍ زُورَ قَبْرَ أَخِيهِ وَجَلَسَ عِنْدَهُ إِلَّا اسْتَأْذَنَ بِهِ وَرَدَّ عَلَيْهِ حَتَّى يَقُومَ ۖ

«Kim, bir kardeşinin mezarını ziyâret eder ve onun başında oturursa, ölü onunla ünsiyyet eder. Kalkıncaya kadar onu dinler, kalkınca onu uğurlar» (609) buyurmuştur.

Süleyman b. Süheym diyor ki: «Resûl-i Ekrem'i rü'yamda gördüm ve kendisine: «Yâ Resûlâllah, bu kadar müslüman seni ziyâret ediyor ve sana selâm veriyorlar. Bunların selâmını duyuyor ve anlıyor musun?» diye sordum. Resûl-i Ekrem: «Hem anlıyor, hem de iade ediyorumu buyurdu.

Ebû Hüreyre (R.A.) diyor ki: «Bir adam, bildiği bir adamın mezarına uğradığı vakit, ölü onu bilir ve verdiği selâmı iade eder. Bilmediği bir mezara uğrayıp selâm verdiği vakit, ölü de onu bilmez fakat selâmını iade eder.»

(606) İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak sahîh isnâd ile rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(607) Hac bölümünde geçmiştir.

(608) Bu rivâyet de yukarda geçmiştir.

(609) Diğer rivâyet yolları şübheli, fakat İbn Abdülberr İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etti.

Âsım el-Cahderî'nin akrabalarından birisi diyor: «Ölümünden iki yıl sonra Âsım'ı rü'yamda gördüm. Kendisine :

— Sen ölmüş değil misin? diye sordum. Âsım :

— Evet ölmüşüm, deyince, ben :

— O hâlde şimdi nerdesin? diye sordum. O da :

— Vallahi, Cennet bahçelerinden bir bahçedeyim, bir çok arkadaşlarım da var. Cum'adan cum'aya Ebû Bekir el-Müzenî'nin etrafında toplanır ve sizin haberlerinizi orada öğreniriz, dedi. Ben de :

— Cisimlerinize beraber mi bulunursunuz? diye sordum. O da :

— Heyhât, cisimlerimiz çoktan çürüdü ve toprak oldu. Ruhlarımızla buluşuruz, dedi. Ben kendisine :

— Bizim sizi ziyâret ettiğimizi bilir misiniz? diye sordum. O :

— Evet, cum'a gecesi, cum'a günü ve cumartesi güneş doğunca-ya kadar biliriz, dedi. Kendisine :

— Nasıl olur da o günlerde bilirsiniz? dedim. O :

— Cum'a günü şerefinedir, dedi.

Muhammed b. Vasi', daima cum'a günleri mezarları ziyâret ederdi. Sebebini soranlara, «Mezardakilerin, cum'a, cum'adan bir gün önce ve bir gün sonra gelenleri bildiklerini duyduğum da ondan» dedi. Dahhak da «Cumartesi güneş doğmadan mezârını ziyâret eden mezardakiler bilir. Bu da cum'a günü hürmetinedir» dedi.

Bişr b. Mansûr diyor: «Tâun yılında adamın biri devamlı olarak musallaya gider, cenaze namazlarına katılırdı. Akşam olunca, mezarlığın kapusunda durur: «Allah sizi vahşette bırakmasın, günahlarınızı bağışlasın ve iyiliklerinizi kabûl etsin» der ve giderdi. Adam diyor ki: «Bir akşam mezarlığa uğrayamadım fakat evimde yine ölümler için duâ ettim. Uyudum. Rü'yamda bir çok kimseler etrafımı aldılar. «Kimsiniz, ne istiyorsunuz» diye sordum. Onlar da: «Biz o mezarlığın insanlarıyız. Ben : «Niçin geldiniz?» diye sordum. Onlar: «Sen evine geldiğin vakit bize hediye gönderdin» dediler. Ben: «Ne hediyesi?» diye sordum. Onlar : «Yaptığım duâlar; işte biz de bunun için seni ziyârete geldik» dediler. Ben de: «Zahmet etmeyin, her akşam sizi ziyâret eder ve hediyenizi veririm» dedim.

Beşşar b. Gaalib en-Necrânî diyor: «Rabi'a-i Adviye'yi rü'yamda gördüm. Ben, kendisine çok duâ ederdim. Rabi'a :

— Hediyelerin, nurdan tabaklar içinde bize geliyor, dedi. Kendisine :

— Bu nasıl olur? diye sordum. O da :

— Hayatta olan mü'minler, ölümler için duâ ettikleri vakit ipek mendiller içinde nurdan tabaklara konur, ölüye götürülür ve: «İşte bu, filânın sana hediyesidir» denir. Nitekim Resûl-i Ekrem : «Ölü, suda boğulmak üzere olup kurtulmak için yardım bekleyen bir insan gibidir. Babasının, kardeşinin veya her hangi bir dostunun duâsını bekler. Bu, onun nazarında bütün dünyadan kıymetli olur. Dirilerin ölümlere hediyesi, duâ ve istiğfardır» (610) buyurdu.

(610) Ebû Mansûr, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

Yine zâtın birisi anlatıyor ve diyor ki: «Kardeşim öldü. Onu rû'yam-
da gördüm. Kendisine :

— Mezara konduğün vakit ne durumda idin? diye sordum. O :

— Birisi, elinde bir ateş meş'alesi olduğu hâlde yanıma geldi. Tam
bu sırada birisi bana duâ etti. Eğer onun duâsı yetişmese, o gelen, o
ateş ile bana vuracaktı, dedi.

Bunun için defnedildikten sonra ölüye telkin ve ona duâ müstehab-
dır. Sa'd b. Abdullah el-Ezdî diyor: Can çekişmekte olan Ebû Ümâme el-
Bâhilî'nin ziyâretine gittim. Bana: «Ben öldüğüm vakit, Resûl-i Ekrem'-
in emrettiği gibi beni defnedin. Zira Resûl-i Ekrem :

اِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَتَوَنَّى عَنْهُ نَزَّابٌ فَلْيَقُمْ أَحَدُكُمْ عَلَى رَأْسِ قَبْرِهِ
ثُمَّ يَقُولُ يَا فُلَانُ بْنُ فُلَانَةٍ فَإِنَّهُ يَسْمَعُ وَلَا يُجِيبُ ثُمَّ يَقُولُ يَا فُلَانُ
ابْنَ فُلَانَةٍ الثَّانِيَةَ فَإِنَّهُ يَسْتَوِي وَعَدَّ ثُمَّ يَقُولُ يَا فُلَانُ بْنُ فُلَانَةٍ
الثَّالِثَةَ فَإِنَّهُ يَقُولُ أَزِيدُنْ بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَلَكِنْ لَا تَسْمَعُونَ
فَيَقُولُ لَهُ أَذْكَرُ مَا خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنَ الذَّنْبِ سَهْدَةً أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا
وَبِعُمْدَةِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نَبِيًّا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا فَإِنْ مِنْكَ كَرَامَةٌ
وَنَكِيرًا بَيِّنًا خَرَجْتَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فَيَقُولُ انْطَلِقْ بِنَا مَا يَقْعِدُنَا عِنْدَ
هَذَا وَقَدْ لَقَرْنَا حُجَّتَهُ وَكَوْنُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَاجِبَهُ دُونَهُمَا

«Sizden birisi ölüp kendisini mezara koyduğunuz ve mezarını tesvi-
ye ettiğiniz vakit, biriniz kalksın mezar başında dursun ve adama: «Ey
filân kadının oğlu filân!» diye üç kerre seslensin. Birincide o duyar fakat
cevab veremez. İkincide doğrulur. Üçüncüde «Beni irşâd et, Allah sana
rahmet etsin» der, fakat siz onun bu söylediklerini duyamazsınız. (Üç
def'a böyle seslendikten sonra) adam, dünyadan çıkarken, Allah'ın bir-
liğine, Muhammed aleyhisselâm'ın O'nun Resûlü olduğuna inandığını hâ-
tırla. Zira sen, Allah'ı Rab, İslâmiyeti din, Muhammed aleyhisselâm'ı pey-
gamber ve Kur'ân-ı Azimüşşânı da imam ve kitâb olarak kabûl ettin»
desin. Çünkü nekir ve münker meleklerinden her biri bu soruları te'hîr
eder ve bekler. Nihâyet «Artık gidelim, zira burada durmamızı gerektire-
cek bir iş kalmadı. Zira ona hücceti telkin edildi. Allahu Teâlâ da onun

1-DÜZLEME 2-SANI YÜCE OLAN 3-DELİL 4-BİLDİRİLME

şâhidi olur» (611) buyurdu. Adamın biri: «Yâ Resûlâllah, annesinin adını bilmezsek ne yapalım?» dedi. Resûl-i Ekrem: «**Ey Havvâ'nın oğlu, dersiniz»** buyurdu.

Mezarlıkta Kur'an okumakta beis yoktur. Ali b. Mûsâ el-Haddâd diyor: «Bir cenazede Ahmed b. Hanbel'in yanında bulunuyordum. Muhammed b. Kudâmetü'l-Cevherî de bizimle idi. Ölü defnedildiği vakit, gözü kör bir adam gelerek Kur'an okumağa başladı. Ahmed b. Hanbel: «Mezar başında Kur'an okumak, bid'attır» dedi. Bunun üzerine adam Kur'an okumayı kesti. Oradan ayrıldık. Muhammed b. Kudam, Ahmed b. Hanbel'e:

— Mübeşşir b. İsmâil Halebi'yi tanıyor musun? diye sordu. Ahmed b. Hanbel:

— Evet, itimade şâyân bir zâtdır, dedikten sonra, bana:

— Yoksa ondan bir şey yazıp öğrendin mi? dedi. Muhammed:

— Evet, Mübeşşir Abdurrahman b. Alâ el-Leclâc'dan, o da babasından rivâyet ettiğine göre, babası oğluna: «Öldüğüm vakit başım ucunda Bakara sûresinin baş tarafı ile sonunu okuyun» diye vasiyyet ettiğini bana söyledi, dedi. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel:

— O hâlde o a'mâyı çağırın da Kur'ân'ını okusun, dedi.

Muhammed b. Ahmed el-Murûzî de, Ahmed b. Hanbel'den: «Mezarlığa uğradığınız vakit, Fâtiha, İhlâs ve Muavvizeteyn'i okuyun ve sevabını oradaki ölülerin ruhuna bağışlayın. Zîra onun sevabı onların ruhuna gider» dediğini duydum, dedi. Ebû Kalabe anlatıyor: «Şam'dan Basra'ya döndüm. Hendek mevkiinde konakladım. Yıkandım, abdest aldım, iki rek'at gece namazı kıldım. Sonra başımı bir mezara yaslayarak uyudum. Uyandım ki mezar sâhibi benden şikâyetçi «Boydan boya bir gece bana eziyyet ettin» dedi ve devamla: «Siz amel eder fakat bilmezsiniz, biz biliriz fakat amel edemeyiz» dedi. Sonra, «Kıldığın iki rek'at, bütün dünyadan hayırlıdır» dedi. Ve devamla: «Allahu Teâlâ dünya halkını hayır ile mükâfatlandırır. Onlara bizden çok selâm söyle. Zîra onların duâları nurdan dağlar gibi bize ulaşır» dedi.

Mezarları ziyâret etmekte, biri ziyâret edene, diğeri de ziyâret edilenlere alt olmak üzere iki fayda vardır. Ziyâret edene faydası, ölümü hâtırlamak ve kendisine ona göre çeki düzen vermektir. Ziyâret edilene faydası da ona duâ etmek, ve duâsından faydalanmaktır. Artık ne ölülerden ibret almak ne de onlara duâ etmeden geçmek doğru olmaz. Ziyâret edenin ibret alması şu şekildedir: Orada yatan adamın kendisi gibi ve belki de her bakımdan daha üstün olarak yaşadığını, nihâyet ölüp o kara toprakların kendisini sînesine çektiğini, orada bedeninin nasıl çürüyüp dağıldığını, kabrîn ya Cennet bahçesi veya Cehennem çukuru olduğunu, kendisinin de yakında oraya gideceğini ve aynı hâller ile karşılaşacağını düşünerek hâzırlanmaktır. Nitekim Mitraf b. Ebû Bekir el-Hü-

(611) Hadisi, Taberânî rivâyet etmiştir.

zeli diyor: «Abdi Kays oğullarında yaşlı ve âbid bir kadın vardı. Gece olunca kemerini sıkır ve ibâdetine devam ederdi. Gündüz olunca da mezarlıklarda dolaşırdı. Kendisine, «Mezarlığa ne çok gidiyorsun?» diye çıkışanlara, «Katı kalb tamamen kuruduğu vakit, onu ancak çürümeği düşünmek yumuşatır. Ben ise mezarlığa gittiğimde onların mezarlarından çıktıklarını, onların toz toprak içinde olan yüzlerini, değişen cisimlerini ve çapaklı gözlerini görür gibi oluyorum. Bu nasıl bir görüştür? Eğer bunu insanlar içseler onun acılığına dayanamazlardı. Bedenleri helâk ederdi» dedi. Hattâ ziyâretî esnasında, Ömer b. Abdülâziz'in anlattığını hâtırlamak gerekir. Fakîhin biri Ömer b. Abdülâziz'i ziyâretinde, onun, ibâdetinde gösterdiği cehd ü gayretinden, yüzünde ve rengindeki değişikliğe şaşarak: «Bu ne hâldir?» deyince, Ömer: «Ya beni öldükten bir kaç gün sonra mezarımda ziyâret etsen; işte o zaman, gözlerimin çıkıp yanaklarımın üzerine aktığını, dudaklarımın dişlerimi kapamadığını, ağzımın açık kalıp oradan irin ve cerahatın akmakta olduğunu, karnımın şişip göğsümün üzerine geldiğini, bağırsaklarımın döküldüğünü, burun deliklerinden irin ve kurtların çıktığını görmekle şimdi gördüğünden çok daha fêci bir manzara ile karşılaşırydın» dedi.

Ölüyü övmek ve onu hayır ile anmak müstehabdır. Hz. Âişe'nin (R. A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

«Adamınız öldüğü vakit onu bırakın ve aleyhinde dedi kodu yapmayın» (612) buyurmuştur. Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

لَا تَسُبُّوْا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا

«Ölüleriniz hakkında kötü söylemeyin. Zira onlar takdîm ettiklerine ulaştılar» (613). Bir başka hadîsde de :

لَا تَذْكُرُوا مَوْتَ كَرِّمٍ إِلَّا بِخَيْرٍ فَإِنَّهُمْ إِنْ يَكُونُوا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ تَأْمَنُوا
وَإِنْ يَكُونُوا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَحَسَنَتْهُمْ مَا كُنْتُمْ فِيهِ

«Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennet'lik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennem'lik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter» (614) buyurmuştur.

Enes b. Mâlik anlatıyor: «Bir gün geçmekte olan bir cenazenin kötü kimse olduğunu orada bulunanlar söylediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «O, cezayı hak etti, kötülerdendir» buyurdu. Yine başka bir cenaze geçerken onu da övüyorlardı. Resûl-i Ekrem: «Ona da iyilik vâcib

(612) Ebû Dâvud, Âişe'den (R.A.) isnadı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

(613) Buhârî, Âişe'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(614) İbn Ebî'd-Dünyâ Âişe'den (R.A.); Neseî ve Taberânî'nin bu meâalde başka ifade ile rivâyetleri vardır.

oldu, onu hak etti» buyurdu. Hz. Ömer bunun açıklamasını isteyince, Resûl-i Ekrem :

إِنَّ هَذَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرٌ فَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ وَهَذَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ شَرٌّ
فَوَجَبَتْ لَهُ النَّارُ وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ بَيْنَهُ فِي الْأَرْضِ ۝

«Bu adamı övdünüz, Cennet'e girmeyi hak etti. Ötekini de yerdiniz, o da Cehennem'i hak etti. Zira siz yeryüzünde Allah'ın şahidlersiniz» (615) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَمُوتُ فَيُثَبَّرُ عَلَيْهِ الْقَوْمُ الشَّيْءَ يَعْلَمُ اللَّهُ مِنْهُ غَيْرَهُ
فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لِمَا دَاوَّكَتَهُ أَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَبِلْتُ شَهَادَةَ عَبْدِي
عَلَى عَبْدِي وَبِحَاوَزْتُ عَنْ عِلْمِي فِي عَبْدِي ۝

«Bir adam ölür, Allahu Teâlâ onun kötü bir kimse olduğunu bildiği hâlde cemâat hep onun iyiliğine şehâdet ederse, Allahu Teâlâ buyurur ki: «Ey meleklerim, şahid olun; Ben kullarımın bu kulum hakkındaki şehâdetlerini kabul ettim ve onun hakkında kendî bildiklerimden vaz geçtim» buyurur» (616).

YEDİNCİ BAB

Ölümün Hakikati ve Mezardan Dirilinceye Kadar Ölünün
karşılaşacağı hâller

22 nci BEYÂN: ÖLÜMÜN HAKİKATİ

Bilmiş ol ki; insanların ölüm hakkında hatâya düştükleri yanlış görüşleri vardır. Bâzıları ölümün yokluk olup artık haşır ve neşir gibi bir şey'in olmayacağını, hayır ve şerrin bir neticesi olmadığını, insânın ölümünün, hayvânâtın ölümü ve bitkilerin kuruması şeklinde olduğunu sandılar ki, bunlar, Alih'a ve âhirete imânı olmayan münkir ve mülhidlerdir.

Diğer bâzıları, ölümün, haşır ânına kadar bir yokluk olup bu arada mükâfat veya mucâzât gibi bir şey görmeyeceğini sandılar.

Diğer bir kısmı da, ruhun bâkî olup ölümle yok olmayacağını, sevab ve ikaabın cesede değil, ruha olacağını, cesedin ise hiç bir sûretle dirilip haşır olmayacağını sandılar.

(615) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(616) Ahmed, Basra'lı ihtiyarın Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet ettiğini nakletmiştir.

Bunların hepsi fâsid ve gerçekten ayrılan bâtil görüşlerdir. Âyet ve hadislerin haber verdiği, sağlam kaynakların şehâdet ettiği gerçek, ölümün, yalnız bir değişiklikten, ibâret olup ceseden ayrılan ruhun ya azâb veya nîmette olmak üzere bâkî kalmasıdır. Cesedin ayrılması, bedenden çıkması ile bedeni kullanamaz hâle gelmesi demektir. Âzalar, ruhun âletleri idi. Göz ile görür, kulak ile duyar, kalb ile anlar ve diğer âzaları istediği işlerde kullanırdı. Artık bedenden ayrılmakla onları kullanamaz hâle gelmiştir. Aslında, burada kalb, ruhdan ibârettir. Ruh, âletsiz her şey'i bilir. Bunun için çeşitli üzüntü ve zevk ile karşılaşır. Müstakil olarak ruhun vasfı olan her şey, ruh bedenden ayrıldıktan sonra devâm eder. Fakat beden vasıtasıyla ilgili olan hususlar, bedenden ayrılması ile atâlete uğrar ve bu, ruh cesede dönünceye kadar devâm eder. Ruhun mezarda, cesede girmesi muhal olmadığı gibi, kıyâmete kadar beklemesi de muhal değildir. Kullarının herbiri hakkında, ne gibi hüküm verdiğini ancak Allah bilir. Ölümle beraber, cesedin atâlete uğraması, her hangi bir ârıza sebebiyle bâzı âzaların atâlete uğramasına benzer. Meselâ, bedende ruh varken, bacak, uğradığı ârıza sebebiyle bundan haberi olmaz ve ruh ona nüfuz edip onu hareket ettiremez. Âlim, âkil ve müdrîk olan ruh, mevcut olduğu hâlde bâzı âzaları kullanır ve fakat âzaların bir kısmı da kendisine isyân eder. İşte ölüm de bütün âzaların ruha isyânından ibârettir. Ruhtan, bilgi, sıkıntı, üzüntü ve neş'e gibi şeyleri idrâk eden kuvveti kastediyoruz. Âzalar üzerindeki tasarrufu bâtil olduğu vakit, bu bilgi, anlayış, ferah ve üzüntü gibi hâllerıyla zevk ve kederi kabûl etme hâleri kendisinden zâil olmaz. Gerçekte insan, ilim, elâm ve zevklerini anlayan mânâdır. Bu ise ölmeyip yok olmaz. Ölümün mânası, ruhun bedenden ayrılıp onu tasarrufa muktedir olmaması demektir. Kötürümlükte olduğu gibi, bedeninin ruha itâat etmemesi demektir. Ölüm ise bütün âzalarda mutlak bir kötürümlüktür. İnsanın hakikatî ise rûhudur. Bunun değişikliği de iki yöndendir.

Birincisi, gözü, kulağı, dili, el ayak gibi diğer âzalarının, aile, çoluk çocuk, dost ve ahbablarının mal, emlak ve diğer eşyalarının da kendisinden ayrılması demektir. Zâten kendisinin bunlardan ayrılması ile bunların kendisinden ayrılması arasında bir fark yoktur. Çünkü her iki şekilde de hasret aynıdır. Şu hâlde ölüm demek, insânın başka bir âleme intikali ile buradaki varlıklarından ayrılması demektir. Dünyada heves edip ünsiyyet ederek zevklendiği şeyleri vâir idiyse ölümü ile onlardan ayrıldığı için onların hasret ve elemi çekerek. Malına, mevkiine ve giydiği elbiseye varıncaya kadar... Şâyet yalnız Allah ile ünsiyyet eder, onu zikirden zevk alırsa, ölümü ile nîmeti çoğalır, saâdeti kemâle erer. Çünkü ortadan bütün engeller kalkmış ve sevgilisi ile başbaşa kalmıştır. Zira dünyanın bütün sebepleri onu zikirden alıkorlardı. İşte ölüm ile hayat arasındaki ayrılığın yeri budur.

İkincisi, uykuda görmediklerini uyanık hâlde iken gördükleri gibi, hayatta iken görmediklerini ölümünde kendisine gösterirler. Aslında insanlar uykudadır, öldükleri vakit uyanırlar, denilmiştir. İlk olarak keşfe-
İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 56

1-BÖZÜK 6-GEÇME

2-İMKANSIZ

3-İSSİZLİK

dilen iyilik ve kötülüklerinden kendisine kâr ve zarar veren şeylerdir. Çünkü bunlar kalbinin gizliliğinde dürülmüş olan kütâbında yazılı idiler. Ancak dünya meşgaleleri onları bilmesine engel oluyordu. Dünya meşgalesi kesilince bütün amelleri kendisine açıklanır. Günahına baktığı vakit, onun hasreti, kendisine öyle te'sir eder ki, o hasretten kurtarmak için Cehennem'e atılmağı bile göze alır. O vakit kendisine :

كَفَىٰ نَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِبًا ۝

«Bugün sana karşı,

iyi hesap görücü olarak kendi nefsin yeter» (17 - İsrâ: 14) denir. Bütün bunlar can bedenden ayrılır ayrılmaz daha mezara girmeden keşfedilirler ve hasret âteşi ile yanar. Yâni dünyaya bağlandığı hususlar için hasret çeker. Tabii âhîret azığı için hâzırladığına üzülmez. Çünkü âhîret için azık alan, maksadına ulaştığı vakit buna sevinir. Bu, dünyalıktan ancak zarurî ihtiyacını alıp ondan da müstağnî olmak için zarûretten kurtulmak isteyenler içindir ki, istediği de olmuştur.

İşte adamın bu durumu, elem ve azâbın büyük bir nevidir ki, mezara konmadan daha ölümü ile başlar. Mezara konduğu vakit, bâzan başka bir azâbı tatmak için bir nevi o azâbı tadacak şekilde ruh bedenine döner. Afvedilenleri de olur. Dünyaya bağlanıp, dünya varlıkları ile zevklenenler, hükümdârın müsâmahakâr davranacağını veya farkında olmayacağını sanarak onun bulunmadığı sırada evinde ve bütün varlıklarında dilediği gibi tasarrufa kalkıştığı hâlde, âni olarak onu hükümdârın yakalaması ve bütün habasetlerinin yazılı olduğu bir defter ile karşısına çıkması gibidir. Hükümdar ise hem hiddetli hem de kışkırtıcı hâli ile yaptıklarının cezasını kendisine çekirtmeğe hâzır ve hiçbir iltimasçı kabul etmez durumdadır. Henüz hükümdar buna bir ceza tatbikine başlamadan önceki bu adamın durumunu bir düşün. Korku, utanç, hasret, rezâlet ve nedâmet gibi bütün elemeler kendisini kaplamış olup mukadder âkıbetini beklemektedir. İşte daha mezarında azâb olmağa başlamadan, ölür ölmez, dünyaya aldanıp bağlanan fâcirin durumu budur. Bugünün dehşetinden Allah'a sığınırız. Zîra gizli kötülüklerin açığa çıkmasıyla rezil ve kepaze olmak, her hangi bir dayak yemekten, hattâ bir yerinin kesilmesinden de daha kötüdür.

İşte bu anlattıklarımız, ölümü ânındaki ölünün durumuna işârettir. Bunları, baş gözünden daha kuvvetli olan kalb gözü ile basîret sâhibleri müşâhede ettikleri gibi, Kur'an ve Sünnet de kesin olarak bunlara şehâdet etmektedir. Evet, ölümün yüzünden tamamen perdeyi kaldırıp iç yüzünü açıklamak mümkün değildir. Zîra hayâtı bilmeyen, ölümü bilemez. Hayâtı bilmek, ruhun hakikatini bilmek ve Zâtının mâhiyetini anlamakla mümkündür. Hâlbuki ruh hakkında konuşmak için Resûl-i Ekrem'e müsâade edilmemiştir. Ancak, «Ruh, Rabbimin emrindedir» buyurmakla yetinmesi istenmiştir. Muttalî olsa da İslâm âlimlerinden hiç birinin ruh hakkında konuşma yeteneği ve müsâadesi yoktur. Ancak öldükten

1-İHTİYAQSIZ 2-ALDIRIŞ ETMEMEK 3-KÖTÜLÜK 4-PİSMANLIK
5-ACI 6-TAYİN OLUNMUŞ 7-VAKİF

sonraki, ruhun hâlini anlatabilir. Ölümün, ruhun ve ruhun idrâkinin yokluğundan ibâret olmadığına bir çok âyet ve haberler delâlet etmektedir.

Bu Husustaki Âyetler:

Şehidler hakkında :

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ

«Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilâkis onlar Rableri katında diridirler. Hepsi de şâd olarak rızıklandırılır» (3 - Âl-i İmran: 169).

Kureyş'in ileri gelenleri Bedir savaşında öldürüldükleri vakıt, Resûl-i Ekrem onlara isimleri ile çağırarak :

يَا فُلَانُ يَا فُلَانُ قَدْ وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا

«Ey falan, ey falan, ey falan, ben gerçek olarak Rabbimin bana olan va'dini hakkıyla buldum. Sizde Rabbinizin size olan va'dini (va'id azâbını) gerçek buldunuz mu?» buyurdu. Ölümlere mi sesleniyorsun? Onlar bunu nereden duyacaklar?» diyenlere, Resûl-i Ekrem :

إِنَّهُمْ لَا سَمْعَ لِهَذَا الْكَلَامِ مِنْكُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى الْجَوَابِ

«Onlar bu sözleri sizden daha iyi duyarlar, ancak cevap vermeğe muktedir değildirler» (617) buyurmuştur.

Âyet-i celîle, iyilerin ruhlarının yaşadığına; bu hadîs de, kötülerin ruhlarının yaşadığına kesin birer delildirler. Zâten insanlar ya sa'id veya şakîdirler. Her iki hâlde de ruhları yaşar.

Yine Resûl-i Ekrem :

الْقَبْرُ أَمَا حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّبْرَانِ أَوْ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ

«Mezar, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur» (618) buyurmuştur ki, bu da ölümün yalnız bir

(617) Müslim, Ömer b. el-Hattâb'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(618) Tirmizî, Ebû Said'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

değişiklikten ibâret olduğuna ve ölünün saâdet veya şekaavet hâlinin hemen ölüm ânında kendisini gösterdiğine, sonraya kalır, diyenin aslı olmayıp mükâfat ve mücâzâtın bâzı şekillerinin olduğuna delâlet eder.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem: «Ölüm, kıyâmet demektir. Ölmüş olanın kıyâmeti kopmuş sayılır» (619) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ غُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً إِنْ كَانَ
مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ الْجَنَّةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ النَّارِ
وَيُقَالُ هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى تُبْعَثَ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

«Sizden biriniz öldüğü vakit, varacağı yeri akşam sabah kendisine gösterilir. Cennet'lik ise Cennet'teki yeri, Cehennem'lik ise Cehennem'deki yeri gösterilir ve «İşte kıyâmet günü dirilip gideceğin yer burasıdır» denir» (620) buyurmuştur. İlerde varacağı iyi veya kötü yeri şimdi görmekte, kişinin alacağı durum gizli değildir.

Ebû Kays anlatıyor: «Alkame ile bir cenazede bulunmuştuk. Alkame: — İşte bu adamın kıyâmeti koptu, dedi.»

Hız. Ali de: «Cennet'lik veya Cehennem'lik olduğunu bilmeden hiç bir nefis dünyadan ayrılamaz» demiştir.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

مَنْ مَاتَ غَرِيبًا مَاتَ شَهِيدًا وَوُفِيَ فَتَكَاتِ الْقَبْرِ وَغَدَى
وَبَرِحَ عَلَيْهِ بَرَزُقُهُ مِنَ الْجَنَّةِ هـ

«Garib olarak ölen, şehid olur, kabir ibtilâsından emin olur. Gıdalanır ve Cennet'ten rızkının rûzgârı kendisine estirilir ve kokusunu alır» (621) buyurmuştur.

Mesrûk diyor: «Mezarında rahat edip dünya sıkıntısından ve Allah'ın azâbından emîn olan kimse gibi hiç bir kimseye gıpta etmem.»

Yahya b. Velid diyor: «Bir gün Ebûd-Derdâ ile geziniyorduk. Kendisine:

- Dostların hakkında neyi seversin? diye sordum. O da:
- Ölmesini severim, dedi. Ben:
- Şâyet ölmezse, o vakit neyi seversin, dedim. O:
- Mal ve evlâdının azlığını severim. Zîra mal ve evlât fitnedir. Aynı

(619) İbn Ebî'd-Dünyâ rivâyet etmiştir. Metin olarak yukarda geçti.

(620) Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(621) İbn Mâce rivâyet etmiştir.

zamanda dünya ile ünsiyyete sebebedir. Hâlbuki mutlak sûrette ölüm ânında bundan ayrılmak lâzımdır, dedi. Bunun için Abdullah b. Amr da: «Ruhu bedeninden ayrılan mü'min, cezâ evinden tehliye edilen insan gibidir. İşte bu anlattığımız dünyaya kıymet vermeyip Allah'ı zikir ile ünsiyyet edenlerin hâlidir. Dünya şehvetleri yâni zarurî ihtiyaçları onu alı koyuyor ve şehvetleri kendisine eziyet ediyordu. Ölüm ise bütün bu sıkıntılardan kendisini kurtardı ve hiç bir engelsiz onu sevgilisi ile başbaşa bırakmış oldu. Bundan daha üstün zevk ve nîmet düşünülebilir mi?

Zevklerin en üstünü, Allah uğrunda ölen şehidler içindir. Zira onların savaşa çıkmaları, dünyadan tamamen ilgilerini kesip Allah'a ulaşmaları ve Allah uğrunda öldürülmeğe rızâ göstermeleri içindir. Onlar âhireti alabilmek için dünyayı sattılar. Satan kimsenin gözü, sattığında değil, aldığındadır. Âhirete baktığı vakit, onu aşk ve heves ile satın aldığı görür. Bunun ayrıldığı şey'e hevesi az fakat satın aldığı şey'e hevesi çoktur. Kalbin yalnız Allah sevgisi ile kalması her ne kadar bâzı hâllerde mümkün ise de o anda ölmeyebilir ve hemen durumu değişebilir. Fakat, savaş, ölümün sebebi olduğu için, tam kalbi Allah'a yöneldiği ve mâsivayı terkedip herşeyden ilgiyi kestiği hâlde olur ki, işte bu hâlde ölüm, en büyük nîmet olur. Çünkü nîmet demek, insanoğlunun arzû ettiği şey'e ulaşması demektir ki, bu hâl de mevcuttur. Bunun için Allahu

Teâlâ : وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ «İstedikleri her şey onlar içindir»

(16 - Nahl: 57) buyurmuştur. Bu, Cennet zevklerini bir araya toplayan, en şümullü bir ibâredir.

Azabların en büyüğü de, insânı arzûladığı şeyden uzaklaştırmaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de : وَجِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ «Kendi-

leri ile arzû edegeldikleri şeylerin arasına bir sed çekilmiştir» (34 - Sebe': 54) buyurulmuştur. Bu da Cehennem ehlinin azâbının en şümullü bir ifadesidir.

İşte o nîmeti, nefsinin başkalarından o anda kesmiş olduğu için, ancak şehidler elde edebilirler. Bu, bir gerçektir. Basîret sâhiblerine yakîn nûru ile keşfedilmiştir. Şâyet semî' ve rivâyet yolu ile delîl ararsan, şehidler hakkında vârid olan bütün hadisler buna delâlet etmektedir.

Hiz. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde; babası Bedir savaşında şehid düşen Câbir'e (R.A.) hitâben, Resûl-i Ekrem: «Câbir, sana müjde olsun ki, Allah Teâlâ babanı diriltti ve onu mânevî huzuruna aldı ve: «Benden ne istersen dile, sana vereyim» dedi. Baban da: «Yâ Rab, sana hakkıyla kulluk edemedim. Senden bütün dileğim, beni bir daha dünyaya gönderip Senin rızân için sevgili habibinin önünde tekrar şehid olmaktır» dedi.

1-ALLAHDAN GAYRİ HERŞEY 2-CÜMLE 3-İSİTME 4-İŞARE

Allahu Teâlâ: «Benim iliminde senin bir daha geri dönmen imkânsızdır» buyurdu» (622) buyurmuştur.

Kâ'bü'l-Ahbar diyor: «Cennet'te ağlar bir adam bulundu. «Cennet'te dururken daha ağlamanın sebebi nedir?» diye sorarlara, «Ben Allah uğrunda bir def'a şehid oldum. Hâlbuki dünyaya dönüp bir kaç def'a şehid olmayı istiyorum ve bunun için ağlıyorum» dedi.»

Şunu da bilmiş ol ki; mü'min ölür ölmez, dünyada mahbus gibi olduğu, Allahu Teâlâ'nın fazlı ile kendisine bildirilir. Karanlık bir evde hapsedilip geniş bir bahçeye kapusu açılan bir insan gibi olur. Böyle, ağaç, meyve, yeşillik ve kuşlarla süslenmiş olan o geniş bahçeyi gören insan daha o karanlık eve girmek ister mi? Resûl-i Ekrem bu hususta bir darb-i mesel getirerek ölen bir kişi hakkında: «**Bu adam dünyadan göç etti ve dünyayı ehline terketti. Şâyet bu ayrılışından memnun ise, sizden herhangi birinizin anne rahmine dönmek istemediği gibi, o da dünyaya dönmek istemez» (623) buyurmuştur. Yâni dünyaya nisbetle âhiret, rahm-i mâdere nisbetle dünya gibi olduğunu anlatmak istemiştir.**

Bir adamın öldüğünü haber verdiklerinde, Resûl-i Ekrem: «**Ya isti-râhattadır veya dünyadakiler ondan istirahatı kavuştular» (624) buyurdu. İyi insan ise istirahat etti, kötü insan ise millet şerrinden kurtuldu.**

Ebû Ömer anlatıyor: «Biz çocuktuk. İbn Ömer (R.A.) yanımızdan geçerken bir mezara baktı mezarda çöl boncuğu gördü, alınmasını emretti ve: «**Bedenlere bu toprak zarar vermez. Kıyâmete kadar mükâfat veya mücâzât görecek olan ruhtur» dedi.**

Amr b. Dînâr diyor: «Ölmüş olan herkes hayattakilerin ne yaptıklarını, hattâ kendisini yıkayıp kefenlediklerini de bilir ve onlara bakar.»

Mâlik b. Enes (R.A.) de: «Mü'minlerin ruhları, istedikleri taraflarda dolaşmak için serbesttirler» dedi.

Lokman b. Beşîr de, minberde iken Resûl-i Ekrem'in: «**İyi bilin ki, dünyadan (dünyaya nisbetle) sineğin dünya boşluğunda dolaştığı boşluk kadar zaman kalmıştır. Ölülerden olan kardeşleriniz hakkında sizi Allah'a havâle ederim. Zira sizin her yaptığınız onlara arz olunur» (625) buyurduğunu duydum, demiştir.**

Yine Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «**Kötü işle-rinizle ölülerinizi rezil etmeyin. Zira sizin amelleriniz onlara arz olunur» (626) buyurmuştur.**

(622) İbn Ebî'd-Dünyâ, Tirmizi hasen sened ile, ayrıca İbn Mâce de Câbir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(623) İbn Ebî'd-Dünyâ Amr b. Dînâr'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Ricâli sâkadandır.

(624) Buhâri ile Müslim, Ebû Katâde'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(625) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Ebû Bekir b. Lâl, Mâlik'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(626) İbn Ebî'd-Dünyâ ve Mahamîlî rivâyet etmişlerdir.

Bunun için Ebû'd-Derdâ (R.A.) ölmüş olan dayısı için: «Allah'ım, Abdullah b. Revâha'nın karşısında rezil olacağım kusuru işlemekten sana sığınırım» demiştir.

Abdullah b. Amr b. el-Âs'a (R.A.), «Ölen mü'minlerin ruhları nerededir?» diye sorduklarında, «Arş'ın gölgesinde, beyaz kuşların kursağında, kâfirlerin ruhları da yedi kat yerin dibindedir» dedi. Ebû Saîd el-Hudrî (R.A.) de Resûl-i Ekrem'in :

إِنَّ الْمَيِّتَ يَعْرِفُ مَنْ يُغَسِّلُهُ وَمَنْ يَحْمِلُهُ وَمَنْ يَنْزِلُ بِهِ فِي قَبْرِهِ

«Ölü, kendisini yıkayanı, taşıyanı ve mezara indiren bilir» (627) dediğini rivâyet etmiştir.

Sâlih-i Merî diyor ki: «Ölüm ânında ruhların buluştuğunu duydum. Eski ruhlar yeni gelen ruha: «Sen neredesin? İyi yerde misin, kötü yerde misin?» diye sorarlar.»

Ubeyd b. Ümeyr diyor: «Mezardakiler haberleri araştırırlar. Yeni bir ölü geldiği vakit ondan çeşitli haberler sorarlar. Meselâ, «falanca ne hâldedir?» derler. O da: «O, öldü, meğer size gelmedi mi?» der. Onlar da: «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn» başka tarafa gitmiştir» derler.»

Saîd'in oğlu Câfer de: «Çocuğu ölmüş olan bir adam öldüğü vakit, âdetâ hâriçten gelen bir baba gibi çocuğu kendisini karşılar» demiştir.

Mücâhid diyor: «Kişi, evlâdının iyiliği ile mezarda müjdelendir.»

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِنَّ نَفْسَ الْمُؤْمِنِ إِذَا قُبِضَتْ تَلْقَاهُ أَهْلُ رَحْمَةِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ كَمَا يُتَلَقَّى
الْبَشِيرُ فِي الدُّنْيَا يَقُولُونَ أَنْظِرُوا أَحَاكُمْ حَتَّى يَسْتَرْجِعَ فَإِنَّهُ كَانَ فِي كَرْبٍ
شَدِيدٍ فَيَسْأَلُونَهُ مَاذَا فَعَلَ فَلَانٌ وَمَاذَا فَعَلَتْ فَلَانَةٌ وَهَلْ تَزَوَّجَتْ
فَلَانَةٌ فَإِذَا سَأَلُوهُ عَنْ رَجُلٍ مَاتَ قَبْلَهُ قَالَ مَاتَ قَبْلِي، قَالُوا ابْتَكَ اللَّهُ
وَأَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ هـ ذُهِبَ بِهِ إِلَى أُمِّهِ الْهَآوِيَةِ هـ

«Bir mü'minin ruhu bedeninden ayrılınca, Allah'ın rahmetine mazhar olan mü'min kulların ruhları âdetâ önde gelen bir müjdeci gibi onu karşılarlar. Bu arada bir kısmı: «Bırakın, kardeşiniz biraz nefes alsın, çünkü büyük zorluktan yeni kurtulmuştur» derler. Falan ne yapıyor, falan nasıl, falanca kız evlendi mi? diye sorarlar. Daha önce ölen bir adamdan sorduklarında, «O, benden önce öldü» der. Bunun üzerine onlar: «İnnâ

(627) Ahmed, Muâviye veyâ Muâviye adında birisinden rivâyet etmiştir.

İllâh ve Innâ İleyhi râclûn» o, hâviyeyi boylamıştır» derler» (628) buyurmuştur.

23 üncü BEYÂN : MEZARIN ÖLÜYE SÖYLEDİKLERİ

Ölünün ifadesi ya doğrudan dili veya dirilere doğrudan doğruya dilin anlatmasından, ölümlere anlatmakta daha fasih olan lisân-ı hâli ile olur. Hadîsde :

«Ölü mezara konduğu vakit, mezar, «Yazıklar olsun sana ey âdem-oğlu, benim hakkımda seni kim aldattı? Benim fitne, karanlık, yalnızlık ve kurtlar, böcekler yeri olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimde bir ileri bir geri gezinip dururken beni düşünmedin mi?» der. Şâyet iyi insân ise onun nâmına bir yetkili mezara cevap verir ve der ki, «Bu adam, emr-i mâruf ve nehy-i münker etti ise ne dersin?» Mezar: «O zaman ben onun için yeşil bir bahçe olurum. Cesedi de nûr olur ve ruhu Allah'a yükselir» (629) buyurdu.

Ubeyd b. Umeyr diyor: «Her ölüye mezarı şöyle seslenir: «Ben karanlık ve yalnızlık yeriyim. Şâyet hayatında Allah'a itâat ettinse, bugün ben sana rahmet yeri olurum. Eğer âsi isen ben sana azab yeri olurum. Ben öyle bir yerim ki, itâat ettiği hâlde bana gelmiş olan sevinmiş olarak benden çıkar. İsyankâr olarak bana giren de helâk olarak çıkar» der.»

Muhammed b. Sabih de şöyle diyor: «Bir adam mezara konup azâb olduğu veya hoşâ gitmeyen bir şeyle karşılaştığı vakit, civarındaki komşular, «Bizden ibret almadın mı? Biz senden önce gelmiştik, bizi görmedin mi? Bugünü düşünmedin mi? Bizim amellerimizin kesildiğini görmedin mi? Hâlbuki senin defterin açık idi, eksiklerimi tamamlayayım demedin mi?» Mezarı kendisine seslenerek: «Ey dünyanın dış görünüşüne aldanan, tanıdıklarından, senden önce toprak altına girenlerden ders almadın mı? Onlar da dünyaya aldanıp dururken ecelleri kendilerini mezar altına aldı, sen hiç aldırmadın, şimdi çekersin» der.»

Yezîd-i Rakkâşî diyor: «Duydum ki, insan kabre konduğu vakit, amelî kendisini ihâta eder. Sonra Allahu Teâlâ amelini konuşturur ve: «Ey çukurunda yalnız kalan kul, dost ve ahbablarının hepsi senden ayrıldı, bugün yalnız bizimle kaldın» der.»

Kâ'bü'l-Ahbâr da diyor ki: «Duyduğuma göre sâlih insan kabre konduğu vakit namaz, oruç, hac ve zekât gibi amelleri kendisini sarar. Azab melekleri ayakları ucundan geldikleri vakit namaz karşılarına çıkar ve: «Bu adam, bu ayakları ile Allah'ın huzurunda kıyâm etti, namaz kıldı. Buna azâb edemezsin», baş tarafından geldikleri vakit, oruç karşılarına çıkar ve: «Bu kafa dünyada Allah için oruç tuttu, aç ve susuz kaldı, kendisine buradan azâb edemezsiniz», vücudunun diğer bölümlerinden azâb

(628) İbn Ebî'd-Dünya ve Taberânî rivâyet etmişlerdir. İbn Mübârek «Züh'd»ünde mürsel olarak ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

(629) İbn Ebî'd-Dünya, Taberânî ve Hâkim, İbn Haccac'dan rivâyet etmiştir.

1-CEHENNEMİN 7-Cİ TABAKASI 2-AÇIK VE GÜZEL KONUŞAN
3-HAL DİLİ DAVRANIŞLARIN İFADE ETTİĞİ MANA 4-İYİLİĞİ EMRETMİ
4-YASAKDAN SAKINDIRMA

etmek istedikleri vakit hac ve cihad gibi ibâdetler karşlarına çıkararak azâb etmelerine engel olurlar. Ellerinden geldikleri vakit, sadakalar karşlarına çıkar ve: «Allah rızası uğrunda bu ellerden nice sadakalar çıkmıştır, siz bunlara azâb edemezsiniz» derler.»

Bu sırada azab melekleri de: «Dünyada temiz yaşadın, temiz öldün. O hâlde burada da rahat yat» derler. Bu sırada rahmet melekleri gelir. Cennet'ten döşek ve kaftan getirirler, göz gördüğü kadar mezarını genişlendirirler. Cennet'ten ışık getirirler, kıyâmete kadar kabri nurlanır durur. (Allah bizleri de bu zümreden eylesin. Amin, bi hurmeti men erseltehu rahmeten illâlemin.

Ömer'in oğlu Ubeyd'in oğlu Abdullah diyor: «Bir cenazede Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الْمَيِّتَ يَقْضُدُ وَهُوَ يَسْمَعُ خَطْوَ مُسَيِّعِهِ فَلَا يَكِلُهُ شَيْءٌ إِلَّا قَبْرُهُ
يَقُولُ وَيُمَكِّ ابْنُ آدَمَ الْبَيْسَ قَدْ حَذَرْتَنِي وَحَذَرْتُ صَبِيحِي وَنَتَبِي
وَهُوَ لِي وَدُودِي؟ فَمَاذَا أَعْدَدْتَ لِي؟

«Ölü mezarında oturur. Kendisini defnedip dağılanların ayak şamatalarını bile duyar. Kendisiyle yalnız mezarı konuşur ve der ki: «Ey âdem oğlu, yazıklar olsun, sana, benimle seni hiç korkutan olmadı mı? Benim darlığımı, benim koktuğumu, kurt, böcek ve şiddet yeri olduğumu sana anlatan olmadı mı? Benim için ne hâzırladın?» (630) buyurmuştur.»

24 üncü BEYÂN : KABİR AZÂBI VE NEKİR VE MÜNKER MELEKLERİNİN SORGUSU

Berâ b. Âzîb anlatıyor: «Resûl-i Ekrem ile birlikte Ensar'dan birisinin cenâzesine gitmiştik. Resûl-i Ekrem başı eğik olarak mezar başında oturdu, üç kerre: «Allah'ım, kabir azâbından sana sığınırım» dedi ve üç kerre kabir azâbından Allah'a sığındıktan sonra :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي قُبْرِهِ مِنَ الْآخِرَةِ بَعَثَ اللَّهُ مَلَائِكَةً كَانَتْ
وُجُوهُهُمُ السَّمَرُ مَعَهُمْ خُنُوطُهُ وَكَفَنُهُ فَحُلَسُونَ مَدَّ بَصَرَهُ فَكَذَا
خَرَجَتْ رُوحُهُ صَلَّى عَلَيْهِ كُلُّ مَلَكٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَكُلُّ مَلَكٍ
فِي السَّمَاءِ وَفُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ فَلَيْسَ مِنْهَا بَابٌ إِلَّا يُحِبُّ أَنْ يَدْخُلَ

(630) İbn Ebi'd-Dünya mürsel olarak rivâyet etmiştir. Ricali sika'dandır. İbn Mübarek de «Zühd»nde rivâyet etmiştir.

بِرُوحِهِ مِنْهُ فَإِذَا صَعِدَ بِرُوحِهِ قِيلَ أَيْ رَبِّ عَبْدُكَ فُلَانٌ، يَقُولُ
 ارْجِعُوهُ فَأَرَوْهُ مَا عَدَدَتْ لَهُ مِنَ الْكَرَامَةِ فَإِنِّي وَعَدْتُهُ مِنْهَا
 خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ خَفَقَ نَعَالِهِ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ
 حَتَّى يُقَالَ يَا هَذَا مَنْ رَبُّكَ وَمَا دِينُكَ وَمَنْ نَبِيُّكَ؟ فَيَقُولُ رَبِّي اللَّهُ
 وَدِينِيَ الْإِسْلَامُ وَنَبِيِّ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ
 فَيَنْتَهَرَانِهِ إِنَّتَهَارًا شَدِيدًا وَهِيَ اخِرْفَتُهُ تُعْرَضُ عَلَى الْمِيْتِ فَإِذَا قَالَ
 ذَلِكَ نَادَى مُنَادٍ أَنْ قَدْ صَدَقْتَ وَهُوَ مَعَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى أَيْبَيْتُ

اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ، ثُمَّ يَأْتِيهِ أَتٍ حَسَنُ الْوَجْهِ
 طَيْبُ الرِّيحِ حَسَنُ الشَّيَابِ فَيَقُولُ أَبَشِّرْ بِرَحْمَةِ رَبِّكَ وَجَنَاتٍ فِيهَا
 نَعِيمٌ مُقِيمٌ، فَيَقُولُ وَأَنْتَ فَبَشِّرْكَ اللَّهُ بِخَيْرٍ مَنْ أَنْتَ؟ فَيَقُولُ
 أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ وَاللَّهُ مَا عَلِمْتُ أَنْ كُنْتُ لَسَرِيعًا إِلَى طَاعَةِ اللَّهِ
 بَطِيئًا عَنْ مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا، قَالَ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ
 أَنْ أِفْرُسُوَالَهُ مِنْ فَرَسِ الْجَنَّةِ وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ فَيُفْرَسُ لَهُ مِنْ
 فَرَسِ الْجَنَّةِ وَيُفْتَحُ لَهُ بَابُ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَقُولُ اللَّهُمَّ عَجِّلْ فَيَأْمُ
 السَّاعَةِ حَتَّى ارْجِعَ إِلَى أَهْلِي وَمَالِي، قَالَ وَأَمَّا الْكَافِرُ فَإِنَّهُ إِذَا
 كَانَ فِي قُبُلٍ مِنَ الْآخِرَةِ وَانْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا نَزَلَتْ إِلَيْهِ مَلَائِكَةٌ
 غَلَاظُ شِدَادٍ مَعَهُمْ شِيَابٌ مِنْ تَارٍ وَسَرَائِلُ مِنْ قَطِرَانٍ فَيَحْوِسُونَهُ
 فَإِذَا خَرَجَتْ نَفْسُهُ لَعَنَهُ كُلُّ مَلَكٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

وَكُلُّ مَلَكٍ فِي السَّمَاءِ وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ فَلَيْسَ مِنْهَا بَابٌ إِلَّا يَكْرَهُ
 أَنْ يَدْخُلَ بِرُوحِهِ مِنْهُ فَإِذَا صُعِدَ بِرُوحِهِ نُبِّذَ وَقِيلَ أَيُّ رَبِّ عَبْدِكَ
 فَلَانَ لَهُ تَقَبُّلُهُ سَمَاءٌ وَلَا أَرْضٌ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ارْجِعُوهُ فَارْوُوهُ
 مَا أَعَدَدْتُ لَهُ مِنَ الشَّرِّ إِنِّي وَعَدْتُهِ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَأَوْ
 أَنَّهُ لَيَسْمَعُ حَقَّقَ نِعَالِهِمْ إِذَا وَلَوْ أَمْذَرِينَ حَتَّى يُقَالَ لَهُ يَا هَذَا مَنْ
 رَبُّكَ وَمَنْ نَبِيُّكَ وَمَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ لَا أَدْرِي قِيلَ لَهُ لَا دَرَيْتَ شَيْئًا
 يَأْتِيهِ أَتٍ قَبِيحٌ أَلْوَجُّهُ مِنْهُ الرِّيحُ قَبِيحُ الثِّيَابِ فَيَقُولُ أَبَشِّرْ بِخُطْبَةٍ
 مِنَ اللَّهِ وَبَعِذْ بِالْيَوْمِ مُقِيمٍ فَيَقُولُ بَشِّرْكَ اللَّهُ بِشَرِّ مَنْ أَنْتَ؟ فَيَقُولُ أَنَا
 عَمَلُكَ الْخَبِيثُ وَاللَّهُ إِنْ كُنْتُ لَسَرِيعًا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ وَبَطِيئًا عَنْ طَاعَتِهِ
 اللَّهُ فَجَزَاكَ اللَّهُ شَرًّا ثُمَّ يُقْبِضُ لَهُ أَصَمُّ أَعْمَى أَبْكَمٌ مَعَهُ مِرْزَبَةٌ مِنْ
 حَدِيدٍ لَوْ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ الثَّقَلَانِ عَلَى أَنْ يُقْلَوْهَا لَمْ يَسْتَطِيعُوا الْوَضْرِبَ

بِهَا جَبَلٌ لَيْسَ بِرُثَابًا فَيَضْرِبُ بِهَا ضَرْبَةً فَيَصِيرُ ثَرَابًا ثُمَّ تَعُودُ
 فِيهِ الرُّوحُ فَيَضْرِبُ بِهَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ ضَرْبَةً يَسْمَعُهَا مَنْ عَلَى
 الْأَرْضِ مِنْ لَيْسَ الثَّقَلَيْنِ. قَالَ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ أَنْ أفرشوا لَهُ لَوْحِينَ
 مِنْ نَارٍ وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى النَّارِ فَيُفْرَشُ لَهُ لَوْحَانِ مِنْ نَارٍ وَيُفْتَحُ
 لَهُ بَابًا إِلَى النَّارِ

«Mü'min ölümüne yöneldiği vakit, beraberlerinde kefen ve güzel ko-
 ku bulunan, yüzleri güneş gibi parlak melekleri Allahu Teâlâ gönderir.

Adamın göreceği yerde beklerler. Ruhu çıktığı vakit yer ile gök arasında ve gökte ne kadar melek varsa onun için istiğfâr ederler. Gök kapularının tümü kendisi için açılır ve her kapu kendisinden geçmesini ister. Ruhu Allah'a yükseltildiği vakit, melekler: «Yâ Rab, bu, falan kulunun ruhudur» derler. Allahu Teâlâ, «Onu geri çevirin ve onun için hâzırladığım mükâfat ve iyilikleri ona gösterin. Zira ben ona va'dettim: «Sizi topraktan yarattım ve toprağa iade edeceğim, tekrar topraktan çıkaracağım» (20 - Tâ Hâ: 55). Ruh mezarına döner ve hattâ kendisini defnedip dağılanların ayak takırtılarını dahi duyar. Son bir eziyet olarak melekler onu alabildiğine sıkıştırır ve :

— Rabbin kim, peygamberin kim ve dinin nedir? diye sorarlar. Adam :

— Rabbim Allah, dinim İslâm ve peygamberim Hz. Muhammed (S. A.V.) dir, der. Bu cevabı verdiği vakit, birisi :

— Doğru söyledin, diye seslenir. İşte bu, Allahu Teâlâ'nın: «Allah, iman edenlere dünya hayatında da, âhirette de, o sâbit sözlerinde, dâima sebât ihsân eder» (14 - İbrâhim: 27) buyurduğunun mânasıdır. Sonra güzel yüzlü, güzel elbiseli ve güzel kokulu birisi karşısına gelir ve nimetleri devamlı olan Allah'ın Cennet ve rahmetiyle sana müjde olsun, der. Adam :

— Allah seni hayırla mükâfatlandırırsın, sen kimsin? diye sorar. O da :

— Ben, senin dünyadaki iyi amellerinim, diye cevap verir. Sen dâima Allah'a ibâdete sür'atle koşar ve isyâna ise tenbellik eder yaklaşmazdın. Bunun için Allah seni hayırla mükâfatlandırdı. Sonra birisi: «Buna Cennet'ten döşek getirin ve Cennet'ten mezarına bir kapu açın» diye seslenir. Döşek getirilir ve Cennet'e doğru bir kapu açılır. O da :

— Allah'ım, kıyâmeti tez getir de bir an evvel âile efradıma kavuşayım, der. Kâfire gelince; o da dünyadan ilişkisini kesip âhirete yöneldiği vakit, çirkin suratlı, şiddetli azab melekleri ateşten eblise ve katrandan gömleklerle karşısına dikilirler. Canı çıktığı vakit yer ve gökteki bütün melekler kendisini lânetlerler. Gök kapuları kapanır. Hiç bir kapu onun habis ruhunun kendisinden geçmesini istemez. Böylece ruhu geri çevrilir. Melekler :

— Ya Rab, bu, falan kulunun ruhudur, yer ve gökler bunu kabûl etmiyorlar, derler. Allahu Teâlâ :

— Onu geri çevirin ve ona hazırladığım azâbı gösterin. Zira ona da: «Sizi topraktan yarattım, toprağa iade edeceğim ve tekrar topraktan çıkaracağım» diye va'd ettim. Ruhu mezarına çevrilir. Hattâ mezarı başından dağılmakta olanların ayak takırtılarını da duyar. Ona da :

— Rabbin kim, peygamberin kim ve dinin nedir? diye sorarlar. O da :

— Bilmem, der. Onlar da :

— Evet, bilmezsin, derler. Sonra çirkin elbiseli pis kokulu ve vahşi suratlı birisi gelip karşısına dikilir ve: «Allah'ın gadabı ve devamlı azâbı ile sana müjde olsun» der. Adam :

— Senin de Allah cezası versin, sen kimsin? diye sorar. Adam :

— Ben senin dünyadaki çirkin amelinim, der. Sen kötülüğe koşa koşa gider, fakat itâat ve ibâdetle tenbel davranırdın. İşte bugün Allahu Teâlâ kötülüğünün cezasını sana çektilir. Adam :

— Senin de Allah cezası versin, der. Sonra kör, dilsiz ve sağır birini ona müvekkel eder. Demirden bir tokmak onun için hazırlanır. İns ve cin bir araya gelse onu yerinden kıpırdatamaz. Hattâ dağlara vurulsa dağları kül ve toprak hâline getirir. Bununla kendisine bir vuruşda kül hâline gelir, tekrar dirilir. Alına öyle şiddetle vurulur ki, cin ve insanlardan başka herkes bu sesi duyar. Sonra: «Buna ateşten iki demir parçası getirin, Cehennem'den de kendisine bir kapu açın» denir. Ateşten levhalar üzerinde yatırılır ve Cehennem'den de kendisine bir kapu açılır» (631) buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِذَا الْمُؤْمِنُ إِذَا الْخُضِرَ أَنَّهُ الْمَلَائِكَةُ بِحَرِيرَةٍ فِيهَا مِسْكٌ وَضَبَّاءُ
الرَّيْحَانِ فَتُسَلُّ رُوحُهُ كَمَا تَسْلُ الشَّعْرَةُ مِنَ الْجَعِينِ وَيُقَالُ أَيْتُهَا
النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً إِلَى رَوْحِ اللَّهِ وَكَرَامَتِهِ
فَإِذَا أُخْرِجَتْ رُوحُهُ وَضِعَتْ عَلَى ذَلِكَ الْمِسْكِ وَالرَّيْحَانِ وَطُوِيَتْ
عَلَيْهَا الْحَرِيرَةُ وَبُعِثَ بِهَا إِلَى عَلِيِّينَ وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا الْخُضِرَ أَنَّهُ
الْمَلَائِكَةُ بِمَسْحٍ فِيهِ جَمْرَةٌ فَتَنْزَعُ رُوحُهُ أَنْتَزَاعًا شَدِيدًا وَيُقَالُ
أَيْتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ اخْرُجِي سَاخِطَةً وَمَسْخُوطَةً عَلَيْكَ إِلَى هَوَانِ اللَّهِ
وَعَذَابِهِ فَإِذَا أُخْرِجَتْ رُوحُهُ وَضِعَتْ عَلَى تِلْكَ الْجَمْرَةِ وَإِنَّ لَهَا
نَشِيبًا وَيُطَوَّى عَلَيْهَا الْمَسْحُ وَيُذْهَبُ بِهَا إِلَى سِجِّينَ

«Mü'min, ölüm döşegine yattığı vakit, melekler çeşitli misk kokulu ipek mendil ile gelir ve kılı yağdan çeker gibi, ruhunu bedeninden alır.

(631) Ebû Dâvud ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir. Nesefî ve İbn Mâce de daha muhtasar olarak rivâyet etmişlerdir.

1-KAR 2-VEKİL 3-İNSANLAR

larken: «Ey mutmain olan nefis, sen râzı ve Rabbin senden râzı olduğu hâlde, Allah'ın rahmet ve keremine çık» derler. Ruh çıktığı vakit, o kokular arasına konur, ipek mendil üzerine bağlanır ve A'lâ-i İlliyyîn'e en yüksek makama götürürler. Kâfir de öleceği sırada içi ateş dolu bir çaput getirirler, şiddetle canını alırlar ve: «Ey pis ruh sen kızgın ve Allah da senden gadablı olduğu hâlde bedeninden çık, ayrıl» derler. Ruh çıkınca kendisini o ateşlere korlar. Kaynamakta olan madde gibi hisiltı çıkardığı hâlde onu çaputa sarar ve Siccîn'e Cehennem'e götürürler» (632)

Muhammed b. Kâ'bu'l-Kuradî, Allahu Teâlâ'nın :

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۖ

«Nihayet onlardan her birine ölüm gelip çatinca (tekrar tekrar şöyle) diyeceklerdir: «Rabbim, beni geri gönder. Tâ ki zâyi ettiğim ömrüm mukabilinde iyi amelde bulunayım» (23 - Mü'minûn: 99,100) âyetinde, Allahu Teâlâ bu adama: «Ne istiyor ve neye heves ediyorsun? Servet edinmek, sular akıtıp bağ bahçeler yetiştirmek arzûsunda mısın? diye sorar. Adam ise: «Hayır, sâlih ameller yapmak isterim» der. Allahu Teâlâ: «Hayır, ondan iş geçti, bu, ölüm ânında herkesin söyleyeceği sözdür» buyurur.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

الْمُؤْمِنُ فِي قَبْرِهِ فِي رَوْضَةٍ خَضْرَاءَ وَبِرْهَبٍ لَهُ فِي قَبْرِهِ سَبْعُونَ ذِرَاعًا وَيُضَيُّ حَتَّىٰ يَكُونَ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ هَلْ تَذُرُونَ فِيمَا ذَا انْزِلَتْ (فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا) عَذَابُ الْكَافِرِ فِي قَبْرِهِ يُسَلَّطُ عَلَيْهِ تِسْعَةٌ وَتَسْعُونَ حَيَّةً لِكُلِّ حَيَّةٍ سَبْعَةٌ رُؤُوسٍ يَخْدِشُونَهُ وَيَلْحَسُونَهُ يَنْفُخُونَ فِي جَسَمِهِ إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ ۖ

«Mü'min, kabrinde yeşil bir bahçe içindedir. Mezarı, yetmiş zira' genişletilir, nurlandırılır ve ayın ondördü gibi parlar. «Muhakkak onun için dar bir geçim vardır» (20 - Tâ Hâ: 124) âyet-i celile'sinin niçin nâzil olduğunu biliyor musunuz? O, kabrinde, kâfirlerin azâbı hakkındadır. Mezarında doksandokuz yılan kendisine musallat olur. Her yılanın yedi başı vardır; ısırır, sokar ve dirilinceye kadar cismini zehirlerler» (633).

(632) İbn Ebî'd-Dünyâ ve İbn Hibban, bâzı ifâde ayrılıkları ile Bezzâr ise aynı ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

(633) İbn Hibban rivâyet etmiştir.

1-RAHAT 2-CENNETDE EN YÜKSEK DERECE 3-ƏSKİ
4-GAZAB 5-(BİR QOL UZUNLUĞU) 6-RAHATSIZ ETME

Böyle doksandokuz sayısına şaşmamalı. Zira bu yılan ve akreplerin sayıları kibir, riya, hased, gill ü gış, kin ve diğer kötü sıfatların sayıları kadardır. Bunların herbirinin asılları olduğu gibi, bunlardan bir çok kollar ve bu kollardan bir çok bölümler meydana gelir. Bu kötü nitelikler, bizâtihi tehlikelerdir. Bunlar kendi maddeleri bakımından akrep ve yılan olmağa dönüşür. Kuvvetlisi, yedi başlı yılan gibi zehirler. Zayıfı ise akrep gibi, orta derecelisi de diğer yılanlar gibi zehirler. Basîret sâhibleri bu tehlikeleri ve bu tehlikelerin kollarını basîret nûru ile müşâhede eder. Sayıları ancak nübüvvet nûru ile bilinir. Bu gibi haberlerin açık doğrulukları ve gizli sırları vardır. Bu gizlilikler de basîret sâhiblerine açıktır. Bunların hakikatine erememiş olan kimsenin bunların zâhirini inkâra kalkışması doğru olamaz. İmânın en az derecesi, tasdik ve teslimiyettir.

Şâyet, bir kâfiri öldürdükten sonra, uzun süre görebilme imkânına sâhib olduğumuz vakit böyle bir durum ile karşılaşmadığını görüyoruz. Görüşümüzün aksine olan şey'e nasıl inanıp teslim olalım? dersin,

Bilmiş ol ki; bu gibi şeyleri tasdik etmekte senin için üç makam vardır :

A. Birinci makam: En acığı, en doğrusu ve en teslim olmağa şâyan olanı budur. Bu da hakikaten bu yılan ve akreplerin mevcut olup o adamı ısırıkları hâlde senin bunları görememendir. Zira bu cismî gözler, melekût âleminin inceliklerini göremezler. Ashâb-ı Kirâm, kendileri görmedikleri hâlde Cebrâil'in gelişine nasıl inanırlardı? Peygamberimizin onu gördüğüne nasıl kanâat getirirlerdi? Şâyet sen buna da inanmıyorsan, o hâlde önce meleklerle ve vahye olan asıl imânını düzeltmek senin için daha önemlidir. Şâyet buna inanıyor ve diğerlerinin göremediklerini, peygamberin görebildiğini kabûl ediyorsan, ölü hakkında bu hususta niçin tereddüd ediyorsun. Melek, insan ve hayvanlara benzemediği gibi, azâb için ölüyü ısırıp zehirleyen yılan ve akrepler de bu yılan ve akreplere benzemezler. Bunlar başka duyularla görülebilirler.

B. İkinci makam: Rü'yâ âlemidir. Senin yanında uyuyan bir adamı, rü'yada yılanlar ve akrepler sokar. Bunların acısını duyar, feryad ü figan eder, sıçrar, kaçır fakat sen ona bakıp durduğun hâlde bundan bir şey anlamazsın. Mâdem ki aynı acıyı aynı ızdırıp ve sıkıntıyı çekiyor. Bunun hayalî veya hakikî olması arasındaki fark nedir?

C. Üçüncü makam: Bizâtihi yılanın acı vermeyeceğini, acıyı verenin zehir olduğunu, hattâ asıl acının zehirden meydana gelen eserde ve onun te'sirinde olduğunu biliyorsun. Aynı acı yilansız ve zehirsiz meydana gelirse bunun ne farkı var? Belki daha müessirdir. Azâbın bulunduğunu anlatmak, ancak âdeten ona ulaştıran bir sebebe izâfe etmekle mümkün olur. (Yâni gerçekte yılanın zehirlemesi gibi bir şey olmadığı hâlde aynı yılan sokmasının zehirleme acısını duyar, demektir). Meselâ, hiç münâsebetle bulunmayan bir kimse cîma' zevkini alsa, bunu târif edebilmesi için münâsebeti ele alması lâzım ve münâsebet neticesinde alınan zevki, «Ben münâsebet yapmadan alıyorum» diye anlatması ge-

1-HİLE VE HİYANET

2-KENDİLİĞİNDEN

3-PEYGAMBERLİK

4-TESİRLİ

5-İCNAD

reker, yoksa başka sûretle bu zevki târif edemez. Sebebebin neticesi kendisinde vâir oluyor. Bunun gibi, ortada yılan yokken yılanın zehirlenmesi gibi acılar duyuyor. Zâten sebebe, zâtî için değil, neticesi için aranır. Netice sebebe ile olduğu gibi, sebebsiz de olabilir.

İşte anlattığımız o tehlikeli sıfatlar, ölümden sonra insâna eziyet ve elem veren şeyler olmağa dönüşürler. Ortada yılan ve akrep yokken bunların verdiği acılar, yılan ve akreplerin zehirlenmelerinden meydana gelen acılar gibi oluyorlar. Bu kötü huyların eziyet vermeğe dönüşmeleri, sevgilisinin ölümünde sevgilisine olan aşkının eziyete dönüşü gibidir. Aşk, zevkli bir şey iken mâşukun ölümü ile hemen eziyete dönüşür. Kalbe çeşitli sıkıntı ve ıztıraplar sokar. Onun istediği vuslat ve zevkten mahrum kalmıştır. İşte biżâtihi bu aşk da ölü için bir azabdır. O, dünyada mal, mevki ve evlâdına âşık idi. Bütün bunları geri almasına imkân olmayan birisi tarafından dünyada elinden alınsalar, bu adamın hâli nice olurdu? Bu adamın sıkıntısı haddinden aşkın olmaz mı idi?» Kâşki bunların hiç biri bende olmasaydı da şimdi bu duruma düşmeseydim» demez mi idi? İşte ölüm, bir anda bütün sevdiklerinden ayrılmaktır. Nitekim şâir :

«Bir şey'i olduğu hâlde onu da kaybedenin hâli nice olur?» demiştir.

Yalnız dünyalığı düşünüp onunla sevinen bir kimsenin dünyalığı elinden alınıp düşmânına verildiği, sonra da kaybettiği âhiret nîmetinin hasreti ve Allah'tan uzak kalmanın elemin buna eklendiği vakit, adamın durumu nasıl olur? Çünkü Allah'tan başkasını sevmek, onu Allah'tan uzaklaştırır. Bütün sevgililerinden ayrılma elem ve firâkı birbiri ardından yığılır. İşte bu, kendisinin muâzzeb olduğu en büyük bir azabdır. Zîra ayrılık ateşine ancak Cehennem ateşi tâbi olur. Nitekim âyet-i celîle'de :

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ

«Hayır, şübhesiz ki onlar o gün Rablerinden kat'iyen mahrumdurlar. Sonra onlar muhakkak ve muhakkak o alevli Cehennem'e gireceklerdir» (83 - Muttâfîfîn: 15 - 16) buyurulmuştur.

Fakat dünya ile ünsiyyet etmeyip yalnız Allah'ı seven ve Allah'a ulaşmağa âşık olan kimse, dünya hapishanesinden ve şehvetlerinden kurtulup, bütün engeller ortadan kalkıp sevgilisine yönelmiş olur. Emniyet ve ebediyet gibi bütün nîmetler kat kat kendisinde toplanır. İşte gerçek âmiller, böyle amel ederler. (Allah bizleri de bunlardan etsin).

Burada maksad şudur: Meselâ atını çok seven adamın birini ele alalım. Öyle ki, bu adam atının elinden alınmaması için akrebin kendisini sokmasına râzı olursa, bu adamı atından ayrılmak, akrebin sokmasından daha acı gelir. Yâni kendisinde asl olan ata olan sevgisidir. O hâlde akrebin zehirlenmesine hâzır olsun. Zîra ölüm, atını da merkebinin de, evini de, malını da, aile, çocuk, dost ve ahabablarını da hattâ dünyadaki mevklini de alır. Kulağını, gözünü ve diğer bütün âzalarını alır, bir

1-ACI 2-KAVUŞMA 3-AYRILIK 4-EZİYET ÇEKEN 5-ESEK

daha bunların geri gelmesinden ümidini keser ve bunlardan başka bir sevgilisi yoksa, bütün sevdikleri elinden alınmış olduğundan, bu acı, yılan ve akreplerin sokmasından daha şiddetli olur. Hayatta iken varlığı elinden gidenin durumu bu olduğu gibi, ölümü ile bu sevdiklerinden ayrılanın da durumu aynıdır. Çünkü zevk ve elemi idrâk eden ruhudur. Ruh ise ölmemiştir. Bedenden ayrıldıktan sonraki azâbı daha şiddetlidir. Zira hayatta kalsa, her ne kadar bütün varlıkları elinden gitse bile, yine bâzı ümid ve teselli çâreleri bulabilirdi ve lâkin ölüm ile bütün kapılar kapanmıştır. Hayatta iken bir mendil veya gömleğinin alınmasına üzülecek olsa, ölümünden sonra da aynı üzüntü hâli devâm eder. Şâyet dünyaya bağlanışı ve serveti az idiyse, selâmet bulur. Fazla idiyse azâbı da o nisbette çoğalmış olur.

Meselâ, bir altunu çalınan kimsenin acısı, on altunu çalınan kimse-den daha az olduğu gibi, dünyada bir kuruşu olanın ölümü ile ondan ayrılmasındaki acısı, iki kuruşu olandan daha azdır. Resûl-i Ekrem'in: «**Bir dirhemi olanın hesabı, iki dirhemi olanın hesabından daha hafiftir**» sözü, bunun ifadesidir. Dünyalıktan neyi geride bırakırsan, ölünce onun hasretini çekersin. İstersen servetini çoğalt, istersen servetini azalt. Servetini çoğaltırsan, hasretini çoğaltmış olursun; azaltırsan, hasretini azaltmış olursun. Mezarda yılan ve akrepleri çoğalanlar, dünya hayatını âhîret hayatına tercih edip onunla sevinen ve ona bağlananlardır.

İşte, mezardaki yılan, akrep ve diğer çeşitli azab yollarına inanmanın makamları bunlardır.

Ebû Saîd el-Hudrî (R.A.) ölmüş olan bir oğlunu rû'yasında gördü ve

— Oğlum, bana nasihatta bulun, dedi. Oğlu da :

— Allahu Teâlâ'nın senden istediği emirlerinde ona muhalefet etme, dedi. Babası :

— Biraz daha nasihat et, deyince, oğlu :

— Baba, fazlasına dayanamazsın, dedi ise de, babası :

— Söyle, diye ısrar edince, oğlu :

— Baba, Allah ile aranda gömlek de giyme, dedi. Bunun üzerine babası otuz yıl gömlek giymedi.

Şâyet, bu üç makamın hangisi daha doğrudur? dersen, bilmiş ol ki; insanların bir kısmı yalnız birinci makamı kabûl edip diğerlerini inkâr ettiler. Bâzıları birinciye inkâr ve ikinciye kabûl etti. Diğer bir kısmı da yalnız üçüncüyü kabûl etmiştir. Basîret gözü ile bize keşfedilen gerçek ise, bu üç azab şeklinden her üçünün de mümkün olmasıdır. Zira azab şekillerinden bâzılarını inkâr edip bâzılarını kabûl etmek, havsala darlığından ve Allahu Teâlâ'nın geniş ve acayib kudretini anlayış kusurundan ileri gelmektedir. Böylece ünsiyyet edip alışmadığı Allah'ın bâzı işlerini inkâra kalkışır ki bu, kusur ve cehâlettir. Aslında azab etmekte bu üç yol da mümkün ve bunlara inanmak da vâcibdir. Bunların yalnız bir çeşidi ile azab olanlar vâir iken, niceleri var ki, bu azabların hepsi de kendisinde toplanır. Azâbın çoğundan olduğu gibi azından da Allah'a sığınır ve ondan af dileriz.

İşte gerçek budur. Hiç olmazsa taklid yolu ile de olsa buna inan. Zira gerçek olarak bu durumlar kendilerine keşfedilenler pek az kimse-lerdir. Benim öğütlerimden birisi de bunların teferruatı üzerinde fazla durmamandır. Zira bunlarla meşgul olmak, seni amelden alıkor. Asıl meşgul olacağın, kabir azâbından korunma çarelerini araştırmaktır. Şâ-yet amel ve ibâdeti bir kenâra itip de kabir azâbının şekil ve keyfiyetiyle meşgul olursan, bu, tıpkı hükümdar tarafından yakalanıp nezârete ali-nan ve ertesi gün kulağının kesilmesiyle hükmedilen bir adamın, bütün gece, «Acaba kulağımı testere ile mi bıçak veya ustura ile mi keseceği-ni» düşünmesine benzer. Bundan kurtuluş çâresini düşüneneği yerde, böyle düşünmesi, en büyük bir ahmaklıktır. Öldükten sonra kula azâb olunacağı veya ebedî nimetlere ulaşacağı kesin olarak bilinmektedir. Bu-na göre yapılacak azab veya verilecek mükâfat üzerinde durmak, fuzû-² lî zaman kaybetmektir. Asıl yapılacak iş, her ne şekilde olacaksa olsun ikabdan kurtulmak ve mükâfata nâil olmaktır.

**25 inci BEYÂN : MÜNKER VE NEKİR MELEKLERİNİN SÜRETLERİ,
SORULARI, KABRİN SIKIŞTIRMASI VE KABİR AZÂBI İLE İLGİLİ
DİĞER HUSUSLAR**

Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ أَتَاهُ مَلَكَانِ اسْوَدَانِ أَوْ رَقَانِ يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا مُنْكَرٌ
وَالْآخَرُ نَكِيرٌ فَيَقُولَانِ لَهُ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي النَّبِيِّ ؟ فَإِنْ كَانَ مُؤْمِنًا قَالَ
هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ فَيَقُولَانِ إِنْ كُنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ ذَلِكَ ثُمَّ يُفْسَحُ لَهُ فِي
قَبْرِهِ سَبْعُونَ ذِرَاعًا فِي سَبْعِينَ ذِرَاعًا وَيُنَوَّرُ لَهُ فِي قَبْرِهِ ثُمَّ يُقَالُ
لَهُ نَمْ، فَيَقُولُ دَعُونِي أَرْجِعْ إِلَى أَهْلِي فَأَخْبِرَهُمْ، فَيُقَالُ لَهُ نَمْ فَيَنَامُ
كَوْنَمَةِ الْعَرُوسِ الَّتِي لَا يُوقِظُهَا إِلَّا أَحَبُّ أَهْلِهَا إِلَيْهَا حَتَّى يَبْعَثَهُ
اللَّهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذَلِكَ. وَإِنْ كَانَ مُنَافِقًا قَالَ لَا أَدْرِي. كُنْتَ أَسْمَعُ النَّاسَ
يَقُولُونَ شَيْئًا وَكُنْتَ أَقُولُهُ. فَيَقُولَانِ إِنْ كُنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ ذَلِكَ
ثُمَّ يُقَالُ لِلْأَرْضِ التَّيْمِي عَلَيْهِ فَيَلْتَمِ عَلَيْهِ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهَا
أَصْلَاعُهُ فَلَا يَزَالُ مُعَذَّبًا حَتَّى يَبْعَثَهُ اللَّهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذَلِكَ

«Kul öldüğü vakit, siyah renkli, yeşil gözlü iki melek kendisine gelir. (Suratlarına bakılamıyacak kadar korkunç olduklarından) birine NEKİR, diğerine MÜNKER denir. Ölüye :

— Bu peygamber hakkında ne dersin? diye sorarlar. Şâyet mü'min idiyse :

— O, Allah'ın kulu ve Resûlüdür; «Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne muhammeden abdühû ve resûlüh» der. Onlar :

— Senin böyle diyeceğini biliyorduk, derler. Sonra mezarı enine boyuna yetmiş arşın genişletilir ve nurlandırılır. Sonra kendisine :

— Uyu, denir. O :

— Bırakın da gideyim durumu aile efradıma anlatayım, der. Fakat kendisine mü'sade edilmez. En yakın adamının ancak kendisini uyandırabileceği bir güveyinin uykuya yatması gibi yat, uyu denir ve kıyâmete kadar yatar. Şâyet münâfık ise, meleklerin sorularına :

— İnsanlar bir şeyler derlerdi ve ben de söyledim, fakat şimdi bilmiyorum, der. Melekler :

— Zâten biz senin böyle diyeceğini biliyorduk, derler. Sonra mezarına, «Bunu sıkıştır» denir. Mezar da onu, kemikleri birbirine geçinceye kadar sıkıştırır ve dirilinceye kadar kabrinde azâb olur (634).

Atâ b. Yesar'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem, Hz. Ömer'e hitâben:

يَا عُمَرُ كَيْفَ بَكَ إِذَا أَنْتَ مُتَ فَأَنْطَلِقَ بِكَ قَوْمُكَ فَقَا سُؤَالَكَ
ثَلَاثَةَ أَذْرُعٍ فِي ذِرَاعٍ وَشِبْرٍ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَيْكَ فَعَسَلُواكَ وَكَفَّنُواكَ
وَحَنَطُواكَ ثُمَّ احْتَمَلُواكَ حَتَّى يَضَعُوكَ فِيهِ ثُمَّ يَهَيِّلُوا عَلَيْكَ
الْتَرَابَ وَيَدْفَنُوكَ فَإِذَا انْصَرَفُوا عَنْكَ أَنْتَ أَكْفَانُ الْقَبْرِ مُنْكَرٌ وَنَكِيرٌ
أَصْوَانُهُمَا كَالرَّعْدِ الْقَاصِفِ وَأَبْصَارُهُمَا كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ يَجُرَّانِ
أَشْعَارَهُمَا وَيَخْتَانِ الْقَبْرَ بَيْنَهُمَا فَلْتَلَاكَ وَتَرْتَرَاكَ كَيْفَ بَكَ
عِنْدَ ذَلِكَ يَا عُمَرُ

«Ey Ömer, öldüğün vakit, adamların gidip, senin boyuna uygun bir mezar hazırlayıp döndükten, seni yıkayıp kefenledikten ve koku sürdükten sonra, seni götürüp mezara koydukları ve toprağı üzerine örterek

(634) Tirmizi, rivâyet etti ve hasen olduğunu söyledi. İbn Hibban da biraz farklı ifade ile rivâyet etmiştir.

geri döndükleri vakit, hâlin nice olur? Münker ve Nekir adındaki kabrin iki büyük ibtilâsı sana gelir. Sesleri, yıldırım indiren gök gürültüsü, gözleri parlak şimşekler gibi, uzun saçlarını sürüklerler. Sivri dişleri ile mezarın topraklarını alt üst ederler. Sana çeşitli zorluklar çıkarırlar. Seni korkuturlar. O vakit senin hâlin nice olur ey Ömer?» (635) buyurdu. Hz. Ömer :

— Bu zamanki aklım, o zaman da başımda olacak mı? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— Evet, buyurunca, Hz. Ömer :

— Mes'ele yok, ben onların hakkından gelir gerekli cevaplarını veririm, dedi.

Ölüm ile akıl değişmeyeceğine, değişip bozulacak olanın beden olduğuna bu rivâyet, açıkça delâlet etmektedir. Ölü, akli başında, dünyada olduğu gibi elem ve zevki idrâk edecek durumdadır. Çünkü anlayan akıl, bu âzalar değil, o, eni boyu olmayan ve hattâ bölünmeyi kabûl etmeyen bâtinî bir varlıktır. İnsanın bütün parçaları kopup da son bir cüz'ü kalsa yine âkıldır. İşte öldükten sonra da böyledir. O, son cüz'e ölüm ve yokluk gelmez.

Muhammed b. Münker diyor: «Duyduğuma göre kâfire mezarında kör, sağır bir hayvan müsallat olur. Elinde demirden bir kamçı ve kamçının ucunda devenin hörgücü gibi bir düğüm vardır. Kıyâmete kadar ona vurur durur. Onu görmez ki, biraz korusun, sesini duymaz ki acısın.»

Ebü Hüreyre (R.A.) anlatıyor: «Ölü, mezarına konduğu vakit, iyi amelleri gelir onu kuşatır ve savunurlar. Azab, başı ucundan gelecek olursa, okuduğu Kur'an karşı çıkar; ayakları ucundan gelecek olursa namazdaki kıyâmı karşı çıkar; elleri tarafından gelecek olursa verdiği sadaka karşı çıkar; diğer âzaları tarafından gelecek olursa, orucu karşı çıkar. «Bu ibâdetleri bu âzalarla yaptı, buna buralardan azâb etmeğe imkânınız yoktur» derler.»

Süfyan diyor ki: «İnsan, malını ve çoluk çocuğunu koruduğu gibi, amelleri de kişiyi korur. O vakit ona: «Allah seni yatağında mübarek etsin, ne güzel dostların ve ne güzel arkadaşların vardır? diye söylenir.»

Huzeyfe (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem ile bir cenazeye gitmiştik. Resûl-i Ekrem mezar başına oturup bir müddet mezara baktı ve: «Mü'min bu mezarda kemikleri birbirine geçecek şekilde sıkıştırılır» (636) buyurdu.»

Hz. Âişe'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِنَّ لِلْقَبْرِ ضَعْفَةً وَلَوْ سِمْ أَوْجَعًا مِنْهَا أَحَدٌ لَنَجَّ سَعْدًا مِنْ مَعَادٍ

(635) İbn Ebî'd-Dünya mürsel olarak rivâyet etmiştir. Ricâlî, sika'dandır.

(636) Ahmed rivâyet etmiştir.

«Mezarın insânı bir sıkıştırması vardır. Eğer bundan bir kimse kurtulacak olsa Sa'd b. Muaz kurtulurdu» (637) buyurdu.

Enes (R.A.) anlatıyor. «Çok hastalıklı olan Resûl-i Ekrem'in kızı öldüğü vakit, Resûl-i Ekrem onu takib etti, Resûl-i Ekrem'in durumu pek hoşumuza gitmiyordu. Mezar başına geldiğimiz vakit, kendisi bizzat mezara girdi, benzi değişti ve kızardı.» Resûl-i Ekrem'e: «Bu hâlin nedir?» diye sordüğümüzda, Resûl-i Ekrem :

ذَكَرْتُ ضَعْفَةَ أَنْبِيَّ وَسِدَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ فَأَنْبَيْتُ فَأُخْبِرْتُ أَنَّ
اللَّهَ قَدْ خَفَّفَ عَنْهَا وَلَقَدْ ضَنْصَنْتُ ضَعْفَةَ سَمِعَ صَوْنَهَا مَا
بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ ۝

«Mezarın kızımı sıkıştırmasını ve kabir azâbının şiddetini düşünerek geldim ve bana Allahu Teâlâ'nın ondan bu mezar sıkmasını hafiflettiği bildirildi. Buna rağmen öyle sıkıştı ki, kızımın feryâdını doğu ile batı arasında olan her şey duydu» (638) buyurdu.

SEKİZİNCİ BAB

26 ncı BEYÂN : RÜ'YADA KEŞİF YOLU İLE ÖLÜLERİN HÂLLERİNDEN BİLİNEMLER

Bilmiş ol ki; kitab, sünnet ve ibret alma yollarından istifade edilen basîret nurları, mücmel olarak ölümlerin hâlini, sâid ve şakî olarak bölünmelerini bize bildirir. Ancak muayyen olarak Ahmed ve Muhammed'in hâli asla keşfedilemez. Çünkü biz, Ahmed veya Muhammed'in imânına inanırsak da son nefesde nasıl öldüklerini bilemeyiz. Şâyet dış görünüşüne aldanırsak bu da değer taşımaz. Çünkü takvânın yeri kalbdır. Kalb ise o kadar kapalıdır ki değil başkasına, sâhibine bile keşfedilmez. Bâtinî takvâ olmadan dış salâha göre hüküm verilmez. Zira Allahu Teâlâ :

إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝ «Allah, ancak müttakiler-

den kabûl eder» (5 - Mâide: 27) buyurmuştur. Ahmed ve Muhammed'in hükmü, ancak onu ve onun üzerinde cereyan edenleri müşâhede ile bilinir. İnsan öldüğü vakit, mülk ve şehâdet âlemlinden gayb ve melekût

(637) Ahmed, isnadı ceyyid ile rivayet etmiştir.

(638) İbn Ebî'd-Dünya Süleyman İbn A'meş'den, o da Enes'den (R.A.) rivayet etmiştir. İakat hadisi Enes'den duymamıştır.

âlemine intikal eder. Artık baş gözü ile değil, basiret gözü ile görebilir. O göz, her insânın kalbinde vardır. Fakat insan, şehvetleri ve dünya meşgaleleri ile onun üzerine kalın perde çekilir ve göremez hâle gelir. O perdeyi kalbinin gözünden kaldırmadıktan sonra o göz ile bir şey göremez.. Bu perde peygamberlerin basiret gözlerinde bulunmadığı için onlar melekût âlemine bakar ve acâibâtını müşâhede ederler. Ölü, melekût âleminde olduğu için peygamberler onu müşâhede eder ve durumundan haber verirler. Bunun için, kızı Zeyneb ile Muaz'ı kabrin sıkıştırdığını, Resûl-i Ekrem görmüştür. Yine Câbir'in babasının şehâdeti esnasındaki durum da aynıdır. Yine Resûl-i Ekrem durumu müşâhede etmiş ve oğluna haber vermiştir.

Bu gibi müşâhedeler, ancak peygamberlere ve mücâhede ile kendilerini onlara yaklaştıran velilere mahsustur. Bizim gibiler için bu müşâhedelere benzeyen ve fakat zayıf olan bâzı müşâhedeler de mümkündür. Bâzı rû'yalar gibi. Nitekim Resûl-i Ekrem: «İyl ve sâlih rû'ya, nübüvvetin kırkaltı cüz'ünden bir cüz'dür» (639) buyurmuştur. Bu da yine bir keşiftir, ancak kalbden perdeyi kaldırmakla mümkündür. Bunun için ancak sâlih ve sâdık kimselerin rû'yalarına itimâd edilir. Çok yalan konuşanın, fesad ve isyânı çok olanın rû'yasına güvenilmez. Çünkü onun kalbi kararmıştır. Gördüğü rû'ya demet demet hayâletten ibârettir. Bunun için Resûl-i Ekrem, uykunun temiz olması için abdest ile uykuya yatmayı tavsiye etmiştir. Bu da iç temizliğine işârettir. Zâten aslolan da iç temizliğidir. Dış temizliği, iç temizliğinin kemâлиндendir. İç, cilâlanıp parladığı vakit, ilerde olacak şeyler kalb gözündeki görülür. Nitekim Resûl-i Ekrem Mekke'yi fethedip oraya gireceği, rû'yasında kendisine gösterilmiş ve bunun hakkında :

لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ

«And olsun ki Allah, Resûlünün gördüğü rû'yanın hak olduğunu tasdik etmiştir» (48 - Feth: 27) âyet-i celile'si nâzil olmuştur. Kişinin, bâzı şeylere delâlet edip sonra onları doğru bulduğu rû'yalar da az değildir.

Rû'ya ve gaybı uykuda bilmek, Allahu Teâlâ'nın şâyân-ı hayret san'atı ve âdem oğlunun garib fitratı icâbıdır. Rû'ya, melekût âleminin en açık delillerindendir. Ne yazık ki insanlar, kalbin ve âlemin diğer acâyib hâllerinden gâafil oldukları gibi, rû'yânın garib hâllerinden de gâafildirler. Rû'yânın hakikati hakkında konuşmak, mükâşefe ilminin inceliklerindendir. Muâmele ilmine ilâve olarak ondan bahsetmek mümkün değildir. Fakat burada mümkün olan, maksadı sana ifâde edecek olan bir misâldir. Şöyle ki :

Kalb, eşyanın asıllarını gösteren bir ayna gibidir. Allahu Teâlâ'nın yarattığı ve yaratacağı her şey, yine kendi yarattığı olan Levh-i Mahfuz-

(639) Metin olarak yukarda geçmiştir.

1-GEÇME 2-ACAİB ŞEYLER 3-PYĞAMBERLİK 4-İŞARE
5-MÜNASİB, LAYIK 6-HABERSİZ 7-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMI

dadır. Buna bâzan «İlmâm-ı Mübîn, Kitâb-ı Mübîn» de denir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu isimlerle anılmıştır. Olmuş ve olacakların hepsi orada mevcuttur, orada yazılmıştır, fakat bu gözler onu göremez. Bu Levh-i Mahfûz'un bir kemik, bir tahta veya bir kâğıt parçası olduğunu, yazıların, bizim yazılar cinsinden bulunduğunu sanma. Kesin olarak bilinmesi gereken husus, Allah'ın Levhinin bizim levhimize ve kitâbının bizim kitâbımıza benzemediğidir. Zât ve sıfâtı bize benzemediği gibi, levh ve kitâbı da bize benzemez. Bu hususu anlayabileceğin bir misâl arıyorsan, bilmiş ol ki; mukadderatın Levh-i Mahfûz'daki yazısı, Kur'ân-ı Kerîm'in hâfızların kafasına yazılmasına benzer. Kur'ân-ı Kerîm, kafada yazılıdır. Hattâ hâfız okurken ona bakarak okur. Hâlbuki beynini parça parça etsen, bir harf dahî bulamazsın.

İşte levhin yazılarını bu şekilde anlamak lâzımdır. Levhin kendisi de bir ayna gibidir. Bütün sûretler oraya nakşedilmiştir. Şâyet bir aynanın karşısına başka ayna korsan, o aynadaki sûretler oraya akseder. Ancak arada perde olursa o zaman görüntü alamaz. Kalb, karşiki aynada olanları kabûl eden bir ayna, levh de bütün varlıkların kendisinde bulunduğu bir aynadır. Kalbin şehvetler ve şehvet duyuları ile uğraşması, melekût âleminde olan Levh-i Mahfûz'daki şeyleri görmesine engel olur. Şâyet bir rûzgâr eser de o perdeyi kaldırırsa, melekût âleminin esrarından bâzı şeyler kalbde parlarsın. Bu, bâzan devam ederse de bâzan şimşek gibi gelir geçer. Yine uyanık bulunduğu müddetçe mülk ve şehâdet âleminde gelen şeylerle meşguldür ki bunlar melekût âlemi için bir perdedir. Uykuda iken bâzan böyle rû'yalar görebilir. Uyku demek, duyuların durması ve kalbe uğramamaları demektir. Uyku ve hayâlden temizlenip kendi zâtında saf olarak kaldığı levh ile kendi arasındaki perde kalkar. İki ayna arasındaki perde kalktığı vakit, öteki aynada olan şeylerin bâzısı beriki aynaya aksettiği gibi, levhde olan şeylerden bâzıları da kalbe akseder. Ancak uyku, diğer duyulara mâni olursa da hayâlin harekete geçmesine engel olamaz. Levh-i Mahfûz'dan kalbe aksedenleri hayâl kuvveti hemen alır ve onu bir misâl ile hikâye eder. Tahöyyülât onu daha iyi korur ve hayâlde mahfûz olarak kalır. Uyandığı vakit ancak hayâlindeki şeyleri hatırlar. Rû'yâyı tâbir edenin, gördüğü şeylerle bu hayâlleri arasında bir münâsebet kurması gerekir.

Rû'yâ tâbir ilmine bakan için bunun örneği meydandadır. Bu hususta bir örnek kâfi gelir. Adamın biri İbn Sîrîn'e :

— Rû'yamda; elimde bir mühür, bununla erkeklerin ağızlarını ve kadınların edeb yerlerini mühürlediğimi gördüm, bu nedir? diye sorar. İbn Sîrîn :

— Sen Ramazan'da sabah ezânı okuyor musun? diye sorar. Adam da :

— Evet, deyince, durum kendiliğinden meydâna çıkar. Zâten herhangi bir kapı veya yazıyı mühürlemenin ruhu, men'etmektir, artık daha yok, bittî, içeri girilmez demektir. Mühür, bunun için kullanılır. Adam da ezânı okumakla oruç tutanların yeme içme ve münâsebetlerini men'et-

- 1-KADER, ALIN YAZISI 7-YORMA
2-EZBERE OKUYANLARININ 8-YETERLİ
3-EZBERE OKUYAN
4-YAZILI ŞEY
5-HAYALDA CANLANDIRMA

miş oldu. Levh-i Mahfûz'dan kalbe keşfedilen, müezzinin hâlidir. O da insanları yiyip içmekten men'etmesidir. Fakat hayâl, bu mânanın asıl ruhu olan hatm [mühürlemek] ile zabtetmiştir. Zâten uyku diğer beş duyu-yu durdurur. Fakat hayâli durduramaz. Bunun için, hâtırda ancak hayâlin düşündüğü sûret kalır.

İşte bu anlattığımız, rû'yânın acayip hâllerinden bir nebzedir. Onun acâyib hâlleri bitmez. Nasıl bitsin ki ölümün kardeşidir. Ölüm ise daha acâyibdir. Uyku, gayb âleminin perdesini kaldırmakta, zayıf bir yönden ölüme benzediği için, bu sâyede ilerde olabilecekleri insan bilebilmektedir. Ya tamamen perdeyi yırtan ölüme ne dersin? İnsan, ölür ölmez, ya çeşitli azablarla kuşatılmış olduğunu görür — Allah korusun —, yahut da sonu gelmeyen nimetlere müstağrak olduğunu görür — Allah hepimize nasib etsin —. İşte bu anda şakîlere :

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَسَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

«And olsun ki sen (dünyada) bundan gaflette idin. İşte senden perdeni kaldırıp açtık. Bugün gözün (ne kadar) keskindir» (50 - Kaaf : 22),

أَفَسِحْرُ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ أَصَلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

«(Peki) bunda mı sihir? Yoksa siz (yine büyüklendiniz de) göremiyor musunuz? Girin oraya, ister dayanın ister dayanmayın; size birdir. Siz ancak yapageldiklerinizin cezasına çarptırılıyorsunuz» (52 - Tûr: 15 - 16) buyrulur ve yine bunlara işâret olarak :

وَبَدَّاهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

«Hâlbuki (o gün) onlar için Allah'tan hiç de zannetmiyecekleri (nice) şeyler zuhûra gelmiştir» (39 - Zümer: 47) buyurulmuştur.

5 Bilginlerin en bilgini ve hakimlerin en hikmet sâhibi olanına ölümün akabinde öyle şeyler keşfedilmiştir ki, o âna kadar hâtır ve hayâline bile gelmemiştir. Akli başında olan kimsenin yalnız bu ânın muhâtarasından başka bir düşüncesi olmasa bile bütün ömrünü o hâllerin açığa çıkacağı gün için düşünerek gecirmesi yeterdi.

Bütün bu büyük tehlikeler önümüzde bizi beklerken, hâlâ⁴ gaflet içinde yaşamamız cidden şaşılacak durumdur. Bundan daha şâyân-ı hayreti, hepsinden ayrılacağımızı bildiğimiz hâlde mal, âile, evlâd ve hattâ âzalarımız ile sevinmemizdir.

1-CÜZ, PARÇA 2-DALMIŞ, GARK OLMUŞ 3-SİKAYETÇİ

4-HABERSİZLİK 5-ARKASINCA 6-TEHLİKE, KORKU 7-MÜNASIP, LAYI

Cebrâil aleyhisselâm'ın, peygamberimizin kalbine üflediği gibi, «Kimi seversen sev ondan ayrılacaksın. Ne kadar yaşarsan yaşa âkıbet öleceksin. Nasıl istersen amel et, sonunda onun karşılığını bulacaksın. Nerede kalbine söylenecek böyle adam? Şübhesiz bu gerçek keşf-i yakîn ile kime keşfedilirse, o, dünyada bir yolcu gibi yaşar ve taş üstünde taş koymaz. Altın gümüş gibi her şey'i bırakmadığı gibi, bir sevgili ve bir dostu da olmaz. Evet, Resûl-i Ekrem: «Eğer ben dost edinseydim, Ebû Bekir'i halil edinirdim, fakat sâhibiniz Rahmân'ın halilidir» buyurmakla, Rahman'ın halili olması, onun kalbinin derinliğine yerleştiğini artık O'ndan başka sevgiliye yer kalmadığını bilirdi. Ümmetine hitâben de:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

«De ki: «Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin» (3 - Al-i İmran: 31) buyurmuştur. Onun ümmeti, ona uyandır. Ona uyan da dünyadan yüz çevirip âhirete yönelendir. Çünkü Resûl-i Ekrem ancak Allah'a ve âhiret gününe dâvet etmiş ve dünya zevklerinden men'etmiştir. İnsan dünyadan yüz çevirip âhirete yöneldiği nisbette ona uymuş ve ona uyduğu nisbette de ona ümmet olmuş olur. Dünyaya yöneldiği nisbette de onun yolundan çıkmış ve ona uymaktan i'râz etmiş olur da Allahu Teâlâ'nın :

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

«Artık kim haddi aşarak küfretmiş, dünya hayatını tercih eylemişse, işte muhakkak ki o alevli ateş onun varacağı yerin tâ kendisidir» (79 - Nâzi'ât: 37 - 39) buyurdıklarından olur.

Eğer aldanmaktan kurtulur ve insâf ile düşünürsen sabah - akşam dünyalık peşinde olduğunu kolaylıkla anlarsın. Durum böyle iken hâlâ onun ümmetinden olmak ümidindesin. Çok uzak bir ihtimal, çok soğuk bir tama'dır. Nitekim âyet-i celile'de :

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْجَاهِلِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ

«Öyle ya, biz müslümanları o günahkârlar gibi yapar mıyız hiç? Sizi ne oluyor, nasıl böyle hükmediyorsunuz?» (68 - Kalem: 35 - 36) buyurulmuştur.

Saded dışına çıktığımız gibi, sözü de fazla uzattık. Şimdi maksada dönerek, uyku âlemindeki rû'yalarla keşfedilen ölümlerin hâllerinden ve kendisiyle büyük faydalar te'mîn edilen hususlardan bahsedelim. Çünkü nübüvvet sona erdi ve elde müdeci olarak yalnız rû'yalar kaldı.

1-ŞÜBHE SİZ BİLGİ İLE KEŞF ETME

2-DOST 3-YÜZ ÇEVİRME

4-AÇ GÖZLÜLÜK 5-ASİL MEVZU, MAKSAD

6-PEYGAMBERLİK

27 nci BEYÂN : ÖLÜNÜN HALLERİNİ VE ÂHİRETE YARAYIŞLI AMELLERİ KEŞFETTİREN UYKULARIN AÇIKLANMASI

Bunlardan birisi ve başta geleni, Resûl-i Ekrem'i rû'yada görmektir. Zîra Resûl-i Ekrem :

مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى حَقًّا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَمْتَلِي بِهِ

«Rû'yasında beni gören, gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan, benim sûretime giremez» (640) buyurmuştur. Ömer b. el-Hattâb (R.A.) diyor: «Resûl-i Ekrem'e baktım ki bana bakmıyor. «Ne oldu?» diye kendisinden sorduğumda, bana yöneldi ve: «Sen oruçlu iken hanımını öpmedin mi?» buyurdu. Ben de ondan sonra oruçlu iken kat'iyyen ailemi öpmedim» dedi.»

Abbâs (R.A.) anlatıyor: «Ömer'e âşık idim. Öldükten sonra onu rû'yamda görmek istedim. Ancak bir yıl sonra görebildim. Baktım ki alnından terlerini siliyor ve: «İşte ancak şimdi kurtardım» diyordu.»

Hız. Ali'nin (R.A.) oğlu Hasan (R.A.) anlatıyor: «Babam dedi ki: «Rû'yamda Resûl-i Ekrem'i gördüm ve :

— Bu senin ümmetinin elinden çektiğim nedir? diye sordum. Resûl-i Ekrem de :

— Onlara beddua et, buyurdu. Ben de: «Allah'ım, beni, bunlardan daha hayırlılarına ulaştır ve bunlara da benden daha fenâsını mûsallat et» dedim» dedi. Ertesi sabah İbn Mülcem tarafından öldürüldü.

Yaşlılardan birisi de şöyle anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'i rû'yamda gördüm ve benim için istiğfar etmesini kendisinden diledim. Resûl-i Ekrem bana iltifat etmedi. Ben de :

— Ey Allah'ın Resûlü, Câbir'den gelen bir rivâyette, senin hiç kimseye, hayır olamaz dediğin duyulmamıştır. Hâlbuki bana yok diyorsun, dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bana dönerek :

— Allah seni mağfiret etsin, buyurdu.»

Abdûlmuttalib'in oğlu Abbâs (R.A.) diyor: «Câhiliyyet devrinde Ebû Leheb'i sever, onunla düşer kalkardım. Nihâyet ölümünde, hakkında nâzil olan âyet de nâzil olduktan sonra durumunu merak ettim ve kendisini rû'yamda görmemi Allah'tan diledim. İki yıl sonra kendisini ateşler içinde kıvrılırken gördüm ve durumunu sordum. Ebû Leheb: «İşte gördüğün gibi yanıp gidiyorum. Azâbım hiç durmuş değildir. Yalnız Resûl-i Ekrem'in doğumunu bana müdeleyen Cüveyriye'nin haberine sevindim de bir köle âzâd ettim. İşte bu sebeble her pazartesi azâbım biraz hafifler» dedi.»

(640) Buhârî ile Müslîm rivâyet etmişler.

Abdülvahid b. Zeyd anlatıyor: «Hacca gitmiştim. Yanımda bir genç durmadan Resûl-i Ekrem'e salât ü selâm getirip duruyordu. Bâzı yerlerde okunması daha uygun bâzı duâlar olduğu hâlde genç her yerde duâ yerine salât ü selâm getiriyordu. Bu, dikkatimi çekti. Durumu kendisinden sordum. Genç anlattı: «Babam ile beraber Hacca gelmiştik. Yolda uyudum. «Kalk, baban öldü» dediler. Kalktım baktım ki babam ölmüş. Aynı zamanda yüzü de kararmış. Ölümü ve ayrıca yüzünün kararması beni fazlası ile üzdü. Bu üzüntü arasında tekrar uyuya kaldım. Bu sırada rû'yamda dört siyahinin ellerinde demir kamçılar olduğu hâlde babama doğru yaklaştıklarını ve tam vuracakları sırada yüzü nurlu bir zâtın görüldüğünü ve onlara dönerek: «Vurmayın» dediğini ve eli ile babamın yüzünü meshederek nurlandırıldığını ve «Artık uyan, baban nurlanmıştır» dediğini gördüm. «Sen kimsin?» diye sorduğumda, «Ben peygamberim, bana salât ü selâm getirdiği için ona şefâat ettim» dedi. Uyandım, durumu düzelmiş gördüm. Bunun için ben de salâvat-ı şerifeye devâm ediyorum» dedi.»

Ömer b. Abdülâziz diyor: «Gece Resûl-i Ekrem'i rû'yamda gördüm. Ebû Bekir ve Ömer (R. Anhümâ) da yanında oturuyorlardı. Ben de selâm verdim ve oturdum. Biz otururken Ali ve Muâviye (R. Anhümâ) da geldiler, sonra kapu kapandı. Onlara bakıyordum; ilk çıkan Hz. Ali oldu ve çıkarken: «Kâ'be'nin Rabbi hakkı için, benim işim bitti» dedi. Sonra Muâviye çıkarak: «Kâ'benin Rabbi hakkı için, Rabbim beni mağfiret etti» dedi.

Abdullah İbn Abbâs bir def'a uykusundan uyanınca, «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn, vallahi Hüseyin öldürüldü» dedi. Bu, Hüseyin'in öldürülmesinden evvel idi. Etrafındakiler bunu kabûl etmediler. O da: «Ben Resûl-i Ekrem'i rû'yamda gördüm, elinde bir bardak kan vardı. Bana: «Benden sonra ümmetimin ne yaptığını biliyor musun. Onlar oğlum Hüseyin'i öldürdüler ve işte bu bardaktaki kan, onun ve arkadaşlarının kanıdır. Bunu Allah'a arz ediyorum» dedi, diye söyledi. Aradan yirmi dört gün geçtikten sonra, rû'yâyı gördüğü gün, Hz. Hüseyin'in şehid edildiği haberi geldi.

Ebû Bekir es-Sıddık (R.A.) rû'yada görüldü. «Ne oldun?» diye sorarlara, «Lâ ilâhe illâllah» dedim, Allah da beni Cennet'e koydu» dedi.

28 inci BEYÂN : ŞEYHLERİN UYKULARININ AÇIKLANMASI

Yine şeyhin biri anlatıyor ve diyor ki: «Mütemmim ed-Devrakî'yi rû'yamda gördüm ve :

— Allah sana ne muâmele yaptı? diye sordum. O :

— Beni Cennet'te dolaştırdılar ve Allahu Teâlâ: «Nasıl hoşuna gitti mi, burada hoşuna giden bir şey var mı?» diye sordu. Ben de: «Yâ Rab, hayır, hiç biri hoşuma gitmedi» dedim. Allahu Teâlâ: «Eğer hoşuna giden bir şey olsa, seni onunla başbaşa bırakır ve kendime almazdım» buyurdu, dedi.»

Hüseyin'in oğlu Yûsuf'u rû'yada gören birisi: «Allahu Teâlâ sana ne muâmele yaptı?» diye sordu. Yûsuf da: «Şaka ile ciddiyi karıştırmadığım için Allahu Teâlâ beni afvetti» dedi.

İsmâil'in oğlu Mansûr diyor: «Abdullah el Bezzâr'ı rû'yamda gördüm. Allahu Teâlâ hakkında ne muâmele yaptı?» diye kendisinden sordum. O da: «Allahu Teâlâ beni mânevî huzuruna aldı ve ikrâr ettiğim bütün kusurlarımı afvetti, yalnız utanarak itiraf edemediğim bir kusurumu afvetmedi. Beni kan ter içinde bıraktı, hattâ yüzümün eti döküldü» dedi. «Bu günah ne idi?» diye kendisinden sorduğumda, «Bir def'a genç bir çocuğun yüzüne baktım, hoşuma gitti. İşte bunu Allah'ın huzurunda ikrâr etmekten utandım» dedi.»

Ebû Câfer es-Sidelânî diyor: «Etrafında fakirlerden bir topluluk olduğu hâlde, Resûl-i Ekrem'i rû'yamda gördüm. Tam bu sırada gök kubbesi açıldı. İki melek indi. Birinin elinde bir leğen diğerinin elinde bir ibrik vardı. Resûl-i Ekrem'in elini ve oradaklerin de ellerini yıkadılar. Sıra bana gelince, leğeni benim önüme koydukları vakit, meleklerden biri diğerine, «Onun elini yıkama, çünkü o onlardan değildir» dedi. Bunun üzerine ben Resûl-i Ekrem'e: «Sen, «Kişi sevdiği ile beraberdir» buyurmadın mı?» dedim. Resûl-i Ekrem de: «Evet» deyince, ben: «Ey Allah'ın Resûlü, işte ben sizi ve bu fakirleri severim» dedim. Resûl-i Ekrem elime dökmesi için meleğe emir verdi.»

Cüneyd diyor: «Rû'yamda insanlara va'z ediyordum. İnsan sûretinde bir melek karşıma dikildi ve :

— Allah'a insanı en çok yaklaştıracak amel nedir? diye benden sordu. Ben :

— Ölçülü ve şeriate uygun şekilde yapılan gizli ameldir, diye cevap verdim. Melek geri dönerken :

— Vallahi, başarılı bir cevap, dedi.» Mecme' rû'yada görüldü ve : «Durumu nasıl buldun?» diye kendisinden soruldu. Cevabında: «Vallahi, zâhidler dünya ve âhiretin hayrını bir araya topladılar» dedi.

Şam'lı zâtın biri Alâ b. Ziyad'a :

— Rû'yamda seni Cennet'lik gibi gördüm, dedi. Alâ yerinden kalktı, adama doğru yaklaştı ve :

— Belki şeytan beni azdırmak istedi, muvaffak olamadı. Bu sefer beni mağrur edip helâk etmek için seni gösterdi, dedi. Muhammed b. Vâsi': «Rû'ya insânı sevindirmeli fakat mağrûr etmemeli» dedi.

Sâlih b. Beşir diyor: «Atâ es-Süllemî'yi rû'yamda gördüm. Kendisine :

— Allah sana rahmet etsin, hayatını hep hüzn ve üzüntü içinde geçirdin, şimdi durumun nasıldır? diye sordum. O da :

— İşte o uzun hüzn beni uzun huzur ve istirahat'e ulaştırdı, dedi. Ben :

— Derecen nerelerdedir? diye sordum. O da :

— Siddiklar, şehidler ve peygamberlerle beraberdir, dedi.

1-KABUL 2-NASIHAAT 3-KENDİNİ BEĞENMİŞLİK

Zurâre b. Ebî Evfâ'ya: «Rü'yada size göre hangi amel daha makbûldür?» diye sordular. O da: «Mukadderâta rızâ ile kısa emellerdir» dedi.

Yezîd b. Mez'ûr da: «Evzâ'yi rü'yamda gördüm. Kendisine:

— Beni Allah'a yaklaştıracak bir ameli bana öğret, dedim. O da:

— Ben burada âlimlerin, sonra da dünyada hüzün içinde bulunanların derecelerinden üstün derece görmedim, deyince, yaşlı olan Yezîd, bundan sonra ağlaya ağlaya gözleri görmez hâle geldi.

İbn Uyeyne ölmüş olan kardeşini rü'yasında görüp durumunu sorunca, kardeşi: «Tevbe ettiğim bütün günahlarımı Allahu Teâlâ bağışladı, yalnız tevbe etmediklerimi bağışlamadı» dedi.

Ali et-Talhî diyor: «Rü'yamda dünya kadınlarına benzemeyen bir kadın gördüm ve:

— Sen kimsin? diye sordum. O:

— Ben Hûrî'lerden biriyim, dedi. Ben:

— Benimle evlenir misin? diye kendisinden sordum. O:

— Beni efendimden iste ve nikâh paramı ver, dedi. Ben:

— Senin nikâh param nedir? diye sordum. O:

— Dünya âfetlerinden kendini korumaktır, dedi.

İshak el-Harbî'nin oğlu İbrahim: «Zübeyde hanımı rü'yamda gördüm ve:

— Allahu Teâlâ sana ne muâmele yaptı? diye sordum. O:

— Allahu Teâlâ beni mağfiret etti, dedi. Ben:

— Mekke yolundaki inşaatlarından ve akıttığın sulardan ötürü mü? diye sordum. O:

— Yaptığım o hayırlar, mal sâhiblerine gitti. Çünkü onlar meşrû şekilde edinilmiş servetler değillerdi. Ancak Rabbim beni o niyetimle, yâni insanlara hayır maksadını güttüğüm için afvetmiştir, dedi.»

Süfyân-ı Sevri öldüğü vakit, rü'yada kendisini görenin birisi:

— Allahu Teâlâ sana ne muâmele yaptı? diye sordu. Süfyân:

— Ayağımın birini sırat köprüsüne, ikincisini ise Cennet'e attım, dedi.

Ahmed b. Ebû'l-Havârî diyor: «Yüzü parlayan çok güzel bir kızcağız gördüm. Öyle güzellik hiç görmemiştim. Kendisine:

— Bu güzelliği nereden aldın? diye sorduğumda, o:

— Sen bir gece ağladın ya, işte o zaman senin göz yaşlarından aldım yüzüme sürdüm ve yüzüme bu parlaklık ondan geldi, dedi.»

Kettânî diyor: «Cüneyd'i rü'yamda gördüm ve:

— Allah sana ne muâmele yaptı? diye sordum. Cüneyd:

— O işâret ve o ibârelerin hepsi boş gitti. Yalnız gece vakti iki rek'at bir namaz benim bağışlanmama sebep oldu, dedi.»

Zübeyde rü'yada görüldü ve Allahu Teâlâ'nın kendisine ne muâmele ettiği soruldu. Zübeyde de: «Şu dört kelime ile Allahu Teâlâ beni bağışladı» dedi. Bunlar, «Lâ ilâhe illâh» dır. Bunlarla ömrüm bitti. İbâdeti lâıyk Allah'tan başka kimse yok. Onunla mezarıma girdim. İbâdeti lâıyk Allah'tan başka kimse yok, onunla başbaşa kaldım. İbâdeti lâ-

yık Allah'tan başka kimse yok, onunla Allah'a mülâki oldum, sözleridir» dedi.

Bişr rü'yada görülmüş ve: «Allahu Teâlâ sana ne muâmele yaptı?» diye sorulmuş. Bişr de: «Allah bana rahmet ve merhamet etti ve: «Ey Bişr, benden o kadar korkmaktan utanmadın mı?» buyurdu.

Ebû Süleyman Dârânî rü'yada görülüp durumu kendisinden soruldu: «Rabbim bana merhamet etti, ancak bana en çok zararı dokunan, insanların parmak ucu ile beni birbirlerine göstermeleri oldu» dedi.

Ebû Bekir el-Kettânî diyor: «Rü'yamda çok parlak bir genç gördüm. Kendisine :

— Sen kimsin? diye sordum. O :

— Ben takvâyım, dedi. Ben :

— Nerde oturursun? diye sordum. O :

— Bütün mahzun gönüllerde, dedi. Sonra siyah bir kadın gördüm

ve :

— Sen kimsin? diye sorduğumda, o :

— Ben hastalığım, dedi. Ben :

— Nerde iskân edersin? diye sorduğumda, o :

— Neşeli gönüllerde, diye cevap verdi. Uykumdan uyandıktan sonra artık gülmemeğe karar verdim.»

Ebû Saîd diyor: «Rü'yamda İblis'in bana saldırdığını gördüm. Sopayı alıp ona vurmak istediğimde, bir ses: «İblis bu sopadan korkmaz. O, ancak kalbde parlayan iman nûrundan korkar» dedi.»

Mesûhî diyor: «Rü'yamda İblis'i çıplak olarak gördüm. Kendisine : «İnsanlardan utanmıyor musun?» dediğimde, o: «Aman sen de şu insanlardan mı bahsediyorsun. Bunlar gerçek insan olsaydı çocukların top oynacağı gibi akşam-sabah benim elimde oyuncak olmazlardı, dedi ve devamla: Asıl insanlar bunlar değil, onlar başkalarıdır. Beni hasta eden de onlardır» dedi ve eli ile gerçek sofuları gösterdi.»

Ebû Saîd el-Harrâz diyor: «Şam'da bulunuyordum. Rü'yamda Resûl-i Ekrem'in, Ebû Bekir ve Ömer'e (R. Anhümâ) dayanarak bana doğru geldiğini gördüm. Ben de şiir gibi bir şeyler söylüyordum. Resûl-i Ekrem göğsüme vurarak: «Bunlar, şerri, hayrından çok olan şeylerdir» buyurdu.

Ebû Uyeyne diyor: «Rü'yamda Süfyân-ı Sevrî'yi Cennet ağaçlarında, ağaçtan ağaca uçar gibi gördüm. O da: «İşte amel edenler böyle mükâfat görürler» dedi. Ben kendisine: «Bana vasiyyet et» dedim. O da: «İnsanlarla muârefeni azalt» dedi.»

Ebû Hâtem er-Râzî'nin Kabîse'den rivâyetinde, Kabîse diyor ki: «Süfyân-ı Sevrî'yi rü'yamda gördüm ve: «Allahu Teâlâ senin hakkında ne gibi muâmelede bulundu?» diye sordum. Süfyân-ı Sevrî şiir olarak meâlen :

«Açıkça Rabbime baktım, Rabbim bana «Hoş geldin, senden râzıyım. Çünkü gece karanlığı bastığı vakit sen, beni arzûlayan ve iştiyâk içinde olan bir kalb ile uyanık ve ayakta idin. İşte her şey önünde, iste-

diğin köşkû beğen, daima beni ziyâret et. Zira ben senden uzakta değilim» buyurdu» dedi.»

Şibli ölümünden üç gün sonra rû'yada görüldü ve ne muâmele görüldüğü sorulunca, hesabda Allahu Teâlâ'nın kendisiyle bir münakaşaya girdiğini ve tam ümidini yitireceği sırada Allahu Teâlâ kendisini rahmetine garkettiğini söyledi.

Benî Âmir'in mahdumu öldükten sonra rû'yada görüldü ve Allahu Teâlâ'nın kendisine ne gibi muâmele bulunduğunu sorduklarında, Allahu Teâlâ'nın kendisini mağfiret edip muhabbet edenlere hüccet olarak gösterdiğini söyledi.

Sevrî rû'yada görülmüş ve Allahu Teâlâ tarafından kendisine ne gibi muâmele yapıldığı sorulmuş, Allahu Teâlâ'nın kendisini mağfiret ettiğini söylemiştir.

Abdullah b. el-Mübârek'e: «Durumun nasıl?» diye sorduklarında, O: «Her gün iki def'a Allah ile mülâkî olurum» demiştir.

Yine birisi rû'yada görülüp durumu soruldukda, «İnceden inceye hesâba çekildik, sonra lütuf ve keremiyle âzâd edildik» demiştir.

Mâlik b. Enes (R.A.) rû'yada görüldü ve: «Allahu Teâlâ sana ne muâmelede bulundu?» diye sorulunca, Hz. Osman'ın cenazeyi gördüğü vakit söylediği «Lâ ilâhe illâllahül hayyüllezî lâ yemût» sözü ile Allah beni afvetti, dedi.

Hasan-ı Basrî öldüğü gece rû'yada görüldü ve sanki gök kapuları açılmış, bir dellâl, «Allahu Teâlâ kendisinden râzı olduğu Hasan-ı Basrî geldi!» diye seslendi.

Câhiz rû'yada görüldü ve: «Allahu Teâlâ sana ne muâmele yaptı?» diye soruldu. O da şiir hâlinde:

«Kıyâmet günü, defterinde bulduğun vakit, seni sevindirecek yazıdan başka bir şey yazmam» dedi.

Cüneyd İblis'i rû'yasında çıplak vaziyette görünce:

— İnsanlardan utanmıyor musun? dedi. İblis:

— Bu insanlardan mı? Bunlar utanılacak kimseler değiller. Asıl utanılacak insanlar, Bağdad'ın Şevniziyeye mescidindeki insanlardır. Beni eriten ve ciğerlerimi yakan onlardır, dedi. Cüney diyor ki: «Uyanır uyanmaz doğruca o mescide gittim. Orada başlarını önlerine eğmiş düşünen bir takım insanlar gördüm. Onlar beni görünce, «Sakin o mel'unun sözüne aldanma» dediler, dedi.

Nasr-ı Âbâzî Mekke'de öldükten sonra rû'yada görüldü ve Allahu Teâlâ'nın kendisi hakkındaki muâmelesi soruldu. O: «Eşrafın itâbı gibi itâb edildim, yâni hafifce kınandım. «Buluşmaktan sonra ayrılık olur mu?» diye nidâ olundum. Ben de: «Olmaz ey Rabbim» dedim. Böylece başımı lâhde koymadan Rabbime ulaştım» dedi.

Utbetü'l-Gulâm rû'yasında güzel bir Hûrî gördü. Hûrî kendisine:

— Ben sana âşıkım, dikkatli davran da buluşmamıza engel olacak şeylere baş vurma, dedi. Utbe de:

1-EVLAD

2-AFV

3-DELİL

4-LANETLENMİŞ

5-SEREFİLİLER

— Dünyayı üç talâk ile boşadım, sana ulaşınca kadar devam edecek ve onun tarafına bakmıyacağım, dedi.

Denildi ki: «Eyyûb-i Sahtiyânî âsilerden birisinin cenâzesini görür. Namazını kılmamak için kapunun ardında saklanır. Sonra ölüyü birisi rü'yasında görür ve: «Allahu Teâlâ sana ne muâmelede bulundu?» diye sorar. Adam: «Allah beni afvetti, fakat sen Eyyûb'a git şu âyeti oku» dedi:

قُلْ لَوْ أَنَّهُمْ تَمَلَّكُوا خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذْ لَا مُمْسِكُمْ إِلَّا نَفَاوُ

«De ki: «Rabbimin rahmet hazinelerine siz, mülük olsaydınız, o zaman harcama(ktan tükenir) korkusuyla muhakkak cimrilik ederdiniz» (17 - İs-râ: 100).

Diğer birisi de şöyle anlatıyor: «Dâvud-ı Tâî öldüğü gece bir nur gördüm. Ayrıca bâzı meleklerin inip çıkmakta olduklarını da gördüm. Bunun üzerine onlara niçin telâşlandıklarını ve bu gecenin hangi gece olduğunu sordum. Onlar da: «Bu gece Dâvud-ı Tâî'nin öldüğü gecedir. Cen-net onun için hâzırlanmıştır» dediler.»

Ebû Said es-Sahhâm diyor: «Sehl-i Sa'lûkiyi rü'yamda gördüm. Kendisine: «Ey Şeyh,» diye hitab ettiğimde, o: «Şeyliği bırak» dedi. Ben: «Biz seni şeyh olarak tanıyorduk» dedim. Dedi ki: «O doğru ama onun bana bir faydası olmadı» dedi. Allahu Teâlâ'nın kendisine ne muâmele ettiğini sordum. «Avâmın bana sordukları, bâzı dinî mes'eleleri cevablandırmak sâyesinde Allahu Teâlâ beni mağfiret etti» dedi.»

Ebû Bekir er-Reşid, Muallim Muhammed et-Tûsî'yi rü'yamda gördüm. Bana dedi ki: «Terbiyecisi Ebû Said es-Saffâr'a söyle ki:

Uyandım durumu kendisine anlattım. O: «Her cum'a ziyâretine girdim, bu cum'a gidemedim» dedi.

İbn Râşid diyor: «İbn-i Mübârek'i öldükten sonra rü'yamda gördüm. ve kendisine: «Sen ölmüş değil misin?» diye sordum. O: «Evet» dedi. Bunun üzerine ben: «Allahu Teâlâ sana ne muâmele yaptı?» diye sordum. O: «Allahu Teâlâ bütün kusurlarımı bağışladı» dedi. «Süfyân-ı Sevrî ne hâldedir?» diye sordum. O: «Sus, o, nebiler, siddiklar ve şehidlerle beraberdir» dedi.»

Rebi' b. Süleyman da: «Ölümünden sonra İmâm-ı Şâfiî hazretlerini rü'yamda gördüm ve: «Allahu Teâlâ sana ne gibi muâmelede bulundu?» diye sordum. O: «Allahu Teâlâ beni altundan bir kürsüde oturttu. Üzerime inci ve güzel kokular saçtı» dedi.

Hasan-ı Basrî'nin öldüğü gece, adamlarından birisi rü'yasında bir dellâlin:

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ

«Gerçek, Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim hânedanını, İmran allesini âlemlerin üzerine mümtaz kıldı» (3 - Al-i İmran: 33) âyetini okuduktan sonra devamla: «Zamanının adamlarından da Hasan-ı Basrî'yi tercih etti» dedi.

Ebû Yâkub el-Fâri ed-Dakîkî de rû'yamda, herkesin, peşinden koştuğu uzun boylu bir adam gördüm ve: «Bu adam kimdir?» diye sordum. Onlar da: «Üveys el-Karani'dir» dediler. Hemen yanına gittim ve: «Bana vasiyyet et, Allah sana rahmet etsin» dedim. Suratını bana ekşitti. Ben: «İrşâd olmak istiyorum, bana ne kızıyorsun? Beni irşâd et» dedim. Bunun üzerine bana yöneldi ve: «Rabbinin rahmetini, Rabbinin sevgisinde ara ve gadabından da isyan etmemek ile çekin. Bu arada O'ndan ümidini kesme» dedi. Ve beni bırakarak ayrıldı.

Ebû Bekir b. Meryem: «Verka b. Bişr el-Hazremî'yi rû'yamda gördüm ve: «Ne oldu?» diye kendisinden sordum. O: «Bir çok zahmetten sonra kurtuldum» dedi. Ben: «Hangi ameli daha faydalı buldunuz?» dedim. O da: «Allah korkusundan akıtılan göz yaşlarını» diye cevap verdi.»

Yezîd İbn Nuâme diyor: «Basra'da çıkan büyük tâun hastalığında ölen bir kızcağızı babası rû'yasında gördü ve: «Kızım, âhiretten bana bir haber ver» dedi. Kızı: «Büyük bir olay karşısındayız. Biliyoruz ama amel edemiyoruz. Siz ise biliyorsunuz fakat amel etmiyorsunuz. Vallahi, iki rek'at namaz veya bir tesbîh Allah katında bütün dünyalıktan sevimsidir» dedi.»

Utbetû'l-Gulam'ın adamlarından birisi diyor: «Utbe'yi rû'yamda gördüm ve:

— Allah sana ne muâmele yaptı? diye sordum. Utbe:

— Senin evde yazılı olan o duâ sâyesinde Cennet'e girdim, dedi. Sabahleyin evi aradım, bir de Utbe'nin kendi el yazısı ile yazılmış duvardaki şu meâlde olan yazıyı buldum: «Ey sapıkları, hidâyet eden, ey günahkârlara merhamet eden, ey sürçenlerin sürçmesini yok eden, büyük tehlikede olan bu kuluna ve bütün müslümanlara merhamet et ve bizi öldükten sonra da yaşayıp merzûk olan peygamberler, siddiklar, şehidler ve sâlihlerle haşret. Âmin, ya Muîin» duâsını yazılı buldum» dedi.» (Bizleri de Allah bu zümreye ilhak buyursun, âmin).

Mûsâ b. Hammad: «Süfyân-ı Sevrî'yi Cennet'te ağaçtan ağaca uçarken gördüm. Buna ne sayede ulaştığını kendisinden sordum. O da: «Verâ' sâyesinde bu mertebeye ulaştım» dedi. Bu arada Âsım'ın oğlu Ali'nin durumunu sordum. O da: «Ona bakma, o, yıldızlar gibi yükseklerde görülür» dedi.»

Tâbiîn'den olan zâtın biri Resûl-i Ekrem'i rû'yasında görmüş ve: «Bana vâ'z et» demiş. Resûl-i Ekrem: «Evet, noksanını araştırmayan noksandır. Noksanda olan için de ölüm daha hayırlıdır» buyurmuştur.

İmâm-ı Şâfiî (Allah rahmet etsin) diyor: «Bugünlerde bir şey'e canım sıkılmış ve çok üzgündüm. Sıkıntımı Allah'tan başka kimse bilmiyordu. Akşam rû'yamda birisi bana gelerek: «Ey İdris'in oğlu Muhammed, sen şu duâyı devâm et: «Allah'ım, ben kendime ne kâr, ne de za-

rar sağlayabildim. Ne hayatımı devâm ettirebilir, ne ölür, ne de dirilebilirim. Senin verdiğinden başka bir şey'i alamadığım gibi, senin beni koruman dışında da hiç bir şeyden korunamam. Allah'ım, söz, iş, sıhhat ve âfiyette senin sevip râzı olduğun şey'e beni muvaffak kıl.» Sabahleyin uyanınca bu duâyı hatırladım ve hemen buna devâm ettim. Akşam olmadan Allahu Teâlâ sıkıntımı kaldırdı ve istediğimi bana gönderdi. Siz de bu duâyı devâm edin ve bunu unutmayın.» 1

İşte bunlar, ölünün hâllerini açıklayan mükâşefe yollarının bir bölümü ve Allah'a yaklaştıran yollardan bir kısmıdır. Şimdi sûr'a üfürölmekten başlayarak ya Cennet (Allah hepimize nasib etsin) veyâ Cehennem (Allah korusun) olmak üzere sonuna kadar olan bütün hâlleri açıklıyalım.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM KİTABININ İKİNCİ BÖLÜMÜ SÛR'A ÜFÜRÖLMESİNDEN BAŞLIYARAK YA CENNET VEYA CEHENNEM OLMAK ÜZERE ÖLÜNÜN HALLERİ VE BU ARADAKİ ZORLUK VE TEHLİKELER BEYANINDADIR

Burada; Sûr'a Üfürmek, Mahşer Yeri, Halkı, Sıfatları, Terlemeleri, Kıyâmetin Süresi, Kıyâmet Gününün Dehşeti, Sıkıntısı ve İsimleri, Günâhların Sûri Keyfiyeti, Mîzânın Vasfı, Şefâatin Şekli, Havuzun Durumu, Cehennem'in Vasfı Ve Zorluğu, Bukağıları, Yılan ve Akrepleri, Cennet'in Vasıfları, Çeşitli Nîmetleri, Cennet'in Kat ve Sayıları, Kapuları, Köşkleri, Duvarları, İrmakları, Meyveleri, Cennetliklerin Elbiseleri, Yatak ve Döşemeleri, Yemeklerinin Vasıfları, Hûri ve Gilmanları, Allahu Teâlâ'nın Cemâline Nazar ve Allahu Teâlâ'nın Geniş Rahmeti Anlatılacak ve İnşâallah İhyâu Ulûmî'd-Din Kitâbı da Bununla Sona Erecektir.

29 uncu BEYÂN : SÛR'A ÜFÜRÖMENİN KEYFİYYETİ

Yukarda yaptığımız açıklamalarla, ölünün can çekişirken çektiği ızdırabları, son nefesdeki tehlikesini, mezarın karanlığını, yatağının kurtlar yatağı olduğunu, sonra Mûnker ve Nekir meleklerinin sorularını, kabir azâbını ve Allah'ın gadabına uğramışsa mezarın tehlikesini öğrenmiş bulunuyorsun. Bunların hepsinden büyüğü, ilerde Sûr'a üfüröleceği, dirileceği, mahşer yerine sevk edilip yaptıklarının, azından ve çoğundan Allah'ın huzurunda hesab vereceği, sevab ve günâhını bilmesi için terazi kurulacağı, sonra ince ve keskin olan sıratı geçeceği, sonra saâdet veya şekaavetle çağırılacağı ve mahşer yerinde bekleyeceği hususlardır. Bunlar öyle zor hâllerdir ki bunları bilmek ve bunlara inanıp bunları tasdik etmek lâzımdır. Aynı zamanda bunların üzerinde de çok düşünmek gerekir ki, bu düşünce sayesinde onlara hazırlanmış olsun.

1-SELAMET 2-GİZLİ ŞEYLERİ AÇIĞA ÇIKARMA İLMİ
3-BELAYA UĞRAMA

Ne yazık ki, çoğunluğun içinde, bugüne samimî bir İman yoktur. Gönüllerinin derin noktasında bu hususlar gereği gibi yerleşmemiştir. Dünyanın şiddetli sıcak ve soğukları için, bütün imkânları ile hazırladıkları hâlde Cehennem'in hararet ve zemherisi için hazırlanmamaları, bunun açık delilidir. Kendilerine âhiretten sorulduğu vakit, «Evet, doğru diyorsun» diye dilleri ile ondan bahsederken kalpleri gaflet içindedir. Bir adama, yemeğinde zehir olduğu söylendiği vakit, «Evet doğru diyorsun» diye dilleri ile adamı tasdik ettiği hâlde, yine o yemekten yerse, dili ile inanmış, işi ile yalanlamış olur ki, iş ile yalanlamak, dil ile yalanlamaktan daha önemlidir.

Nitekim Resûl-i Ekrem bir Hadis-i Kudsî'de :

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى شَتَمَنِي ابْنُ آدَمَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَشْتَمَنِي وَكَذَّبَنِي عَبْدِي وَمَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَكْذِبَنِي أَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَيَقُولُ إِنِّي وَلَدٌ أَمَّا تَكْذِيبُهُ فَقَوْلُهُ لَنْ يُعِيدَ بَنِي كَمَا بَدَأَنِي ۝

«Allahu Teâlâ buyuruyor ki: «Âdemoğlu benim hakkımda kötü söyledi. Hâlbuki hakkımda kötü söylemesi doğru olmaz. Âdemoğlu beni yalanladı, hâlbuki beni yalanlaması doğru olmaz. Beni şetmetmesi, bana evlâd isnâd etmesindedir. Beni yalanlaması da; beni yarattığı gibi, bir daha diriltmez ve iade edemez, demesindedir» (641) buyurdu.

Dirilip haşrolmağı yakinen tasdikteki kusuru, bu görülen âlemde bu gibi şeyleri anlamaktaki noksanlığından ileri gelmektedir. İnsan, canlıların doğum yapmalarını görmese de, kendisine, Allahu Teâlâ şu nutfeden âkil, âlim, kâmil, tasarruf sâhibi böyle mükemmel bir insan yaratıyor, dense, onu tasdik etmek istemez. Bunun için Allahu Teâlâ :

أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ۝

«İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi o, açıktan açığa aşırı bir muhâsim (kesilmekte)dir» (36 - Yâsin: 77) buyurmuştur. Diğer âyette de :

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُُمْتَسَقُ ۝ كَانَتْ عَاقَتُهُ فَنُفِئَ فَسَوَىٰ فَبَجَلْ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝

(641) Buhâri, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

- 1-KASKIN SOYUQ
- 2-HABERSİZLİK
- 3-KÜFRETME
- 4-DÜŞMAN

«İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanıyor. O, dökülen meniden bir damla su değil miydi? Sonra o meni bir kan pıhtısı olmuş, derken, Allah onu insan biçimine koyup yaratmış, (uzuvlarını) düzenlemiştir. Hulâsa, ondan erkek - dişi iki sınıf çıkarmıştır» (75 - Kıyâme: 36 - 39) buyurmuştur.

İnsânın yaradılışındaki acâyib hâller, âzalarının terkibindeki ihtilâflar, onun tekrar dirilmesinden çok daha önemlidir. Allahu Teâlâ'nın sanat ve kudretindeki bir acâibâtı müşâhede edip görebilen, daha öldükten sonra dirilmeği nasıl inkâr edebilir? Şâyet imânında zayıflık varsa, onu ilk yaradılıştaki inceliklere bakarak kuvvetlendir. Zîra ikinci yaratış, bundan kolaydır. Şâyet buna imânın kuvvetli ise, ona göre hareket edebilmen için ölüm ânını ve ölüm sonrası tehlikeleri düşünerek ona göre ayarlanmağa çalış, nefsine hâkim olmağa gayret et. Bu hususta fazla düşün, diğerlerinden örnek al ve Melik-i Cebbâr'a arz edilmek üzere kendini hazırla. Mezarda yatanların kulaklarına ilk degecek sûr sesini düşün. O öyle bir sesdir ki, o sesle hemen herkesin başı ucundan mezarı yarıp hepsi mezarından çıkacaktır. O andaki hâlini düşün. Baştan aşağı toprağa bürünmüş, rengin değişmiş, vücudun buruşmuş, sûr'un şiddetinden gözün, gelen ses tarafına dikilmiş, herkes büyük üzüntü, sıkıntı ve telâş içinde haşrolur. Nitekim âyet-i celîle'de :

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ
اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ۝

«(Birinci) Sûr'a üfürülmüş (üfürülecek), artık Allah'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere, göklerde kim varsa, yerde kim varsa düşüp ölmüştür (ölecektir). Sonra ona bir daha üfürülmüştür (üfürülecektir). O anda görürsün ki (ölüler dirilip) ayakta bakınıp duruyorlar» (39 - Zümer: 68).

Diğer âyette :

فَإِذَا نُفِخَ فِي السُّورِ فَذَلِكِ يَوْمُ الْعِسْكِ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ نَاسٍ ۝

«Sûr'a nefh olunduğu vakit, o gün zor bir gündür. Hele kâfirler için hiç de kolay değil, çetin bir gündür» (74 - Müddessir: 8,10). Yine :

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً
وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ۝ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن
بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۚ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ۝

«Siz doğru söyleyenlerdenseniz bu tehdid(in vukuu) ne zaman, (söyleyin) derler. Onlar birbiriyle itişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek sayhadan başkasını gözetmezler. (İşte o zaman) bunlar bir vasiyyette bile bulunamazlar. (Hattâ o vakit) âilelerine dönecek hâlde değildirler. Sûr'a üfürülmüştür. Artık bakarsın ki onlar kabirlerinden (kalkıp) Rablerine doğru koşup gidiyorlar. (O zaman şöyle) demişlerdir : «Eyvâh bize, uyuduğumuz yerden bizi kim kaldırdı? Bu, çok esirgeyici Allah'ın va'dettiği şey, gönderilen peygamberler meğer doğru söylemiş» (36 - Yâsîn: 48 - 52) buyurmuştur.

Ölünün önünde bu sûr'dan başka bir şey olmasa da sade onun korkusu yine yeterdi. Zira o, öyle bir haykırıştı ki, yalnız birincisiyle Allahu Teâlâ'nın dilediği bâzı melekler müstesnâ, yer ve göklerde ne varsa hepsi ölür. Nitekim Resûl-i Ekrem :

كَيْفَ أَنَعُمُ وَصَاحِبُ الشُّورِ قَدْ التَّقَمَ الْقَرْنَ وَحَتَّى الْجِبْهَةَ
وَأَصْغَى بِالْأُذُنِ يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ فَيَنْفُخُ ۝

«Nasıl zevkleneyim ki, sûr'un sâhibi sûr'u ağızına almış, yönânü çevirmiş, kulaklarını eğmiş, sûr'a üflemek için emir bekliyor» (642) buyurmuştur.

Mukaatil anlatıyor: «Sûr, bir boynuzdur. İsrâfil aleyhisselâm bir boru gibi sûr'u ağızına almıştır. Bu boynuzun dâire genişliği, yer ve gökler gibidir. İsrâfil ne vakit Sûr'a üfureceği için gözünü Arş'a dikmiş, oradan emir beklemektedir. Birinci sûr'a üfürmekle Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'in de canını alır. Sonunda Azrâil de ölür. Böylece herkes öldükten sonra kırk yıl beklenir. Kâinatta canlı yoktur. Sonra Allahu Teâlâ İsrâfil aleyhisselâm'ı diriltir ve ikinci def'a sûr'a üfürmekle emreder. Nitekim âyet-i celîle'de : «Sûr'a ikinci def'a üfürülmüştür (üfürülecektir). O anda görürsün ki (ölüler dirilip) ayakta bakınıp duruyorlar» (39 - Zümer: 68) buyurulmuştur. Herkes ayağa kalkar ve yeniden dirilirler.

Resûl-i Ekrem: «Ben, peygamber olarak gönderildiğimde, sûr'un sâhibine de sûr verildi. Onu ağızına aldı, bir ayağı ilerde, bir ayağı geride, sûr'a üfureceği zamanı beklemektedir. Aman, sûr'a üfürülmekten, onun dehşetinden Allah'a sığınım» (643) buyurmuştur.

İşte, insanların dirilecekleri andaki zillet ve ¹inkisarlarını bu sayhadan meydâna gelecek korkularını, saâdet veyâ ²şekaavet gibi haklarında verilecek kesin hükmü beklemelerini ve bütün bunlardan meydâna gelen hayret ve dehşetlerini düşün. Kendinin de onlarla beraber olacağını,

(642) Tirmizî, Ebû Saîd'den (R.A.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(643) Buhârî'nin rivâyetinde: «İsrâfil yaratılalı beri elinde Sûr beklemektedir» şeklinde bir rivâyet vardır.

1-KIRILMA

2-ÇİĞLİK, NARA

3-BELAYA UĞRAMA

herkesin ayak altında kalacağını hatırla. Hattâ o anda dirilen vahşî hayvanlar içinde bulunacağını, belki de dünyada şöyle bir mevki sâhibi, huzûr ve refah içinde idiysen orada daha çok zillet ve perişanlık içinde bulunacağını, herkesin ayağı altında kalacağını hatırla. Hattâ o anda dirilen vahşî hayvanlar dahî boyunları bükük olarak, bu sûr'un şiddetli sesinden mahşer yerinde toplanacaklarını düşün. Nitekim âyet-i celîle'de :

İle'de : **وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ** «Vahşî hayvanlar bir araya toplan-

dığı zaman» (81 - Tekvîr: 5) buyurulmuştur. Sonra şeytanlar da boyunları bükülmüş olduğu hâlde mahşer yerine gelirler. Nitekim âyet-i celîle'de :

«Binâenaleyh, Rabbine and olsun ki, biz onları da, şeytanları da elbette ve elbette mahşerde toplayacağız. Sonra onları behemehal Cehennem'in etrafında diz üstü hazır tutacağız» (19 - Meryem: 69) buyurmuştur. İşte buna göre oradaki hâlini düşün ve kendine gel.

30 uncu BEYÂN : MAHŞER YERİ VE MAHŞER HALKININ DURUMU

Dirildikten sonra, insanların çıplak, yalın ayak ve sünnetsiz olarak mahşer yerine nasıl sevkedileceklerini düşün. Mahşer yeri beyaz, dümdüz, hiç eğri bûğrülüğü, girinti ve çıkıntısı olmayan, insanoğlunun saklanacağı bir perdesi bulunmayan düz bir ovadır. Her tarafı aynıdır. İnsanlar posta posta mahşer yerine sevk edilir. Bütün sınıf ayrılıklarına rağmen her tarafta gelmiş geçmiş insanları bir araya toplayan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. O, birinci üfürmekle onları sevketti ve ikinci üfürmekle de bir araya topladı. O günde, gönüllerin ondan korkmaları ve gözlerin de O'nun önünde korku ile dikilip bir noktaya bakmaları haklarıdır.

Resûl-i Ekrem bir mübârek hadisinde şöyle buyurmuştur :

**يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصِ الشَّقِيَّةِ
لَيْسَ فِيهَا مَعْلَمٌ لِأَحَدٍ**

«İnsanlar kıyâmet günü beyaz ve fakat fazla beyaz olmayan, tozdan temizlenmiş kül rengi toprak gibi, orada kimse için sığınacak bir yer de bulunmayan yerde haşır olurlar» (644) buyurmuştur. Sen o yeri bugünkü

(64) Sehl b. Sa'd'dan, Buhârî ile Müslîm rivâyet etmişlerdir.

dünya gibi sanma. Benzerlik yalnız isimdedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde:

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ ۖ

« O günkü yer başka bir yere, gökler de başka göklere tebdil olunacaktır » (14 - İbrâhim: 48) buyurulmuştur. İbn Abbâs (R.A.) diyor: «Yeryüzü değişir, ağaçları, dağları, vâdileri ve ovaları kaybolur. Ukaz ovası gibi uzayıp gider. Gümüş gibi parlak, üzerine kan dökülmemiş, üzerinde günah işlenmemiş, göklerinin güneş, ay ve yıldızları gitmiş bir yerdir.»

Ey âciz insan, o günün şiddet ve dehşetini bir düşün. Geçmiş ve gelecek bütün yaratıklar bir arada toplanacak, yıldızlar, ay ve güneş kararıp dökülecek, yer kapkaranlık olacak, bu arada gökler yarılıp dürülecek, melekler bile dikilip kalacak. O sûr'un çıkardığı korkunç ses, o göklerin parçalanıp dökülmesi ne dehşet verici bir manzardır. Gökler, erimiş bakır gibi akacak, dağlar hallaç pamuğu gibi atılacak, insanlar yalın ayak ve yaya olarak yollara dökülecek. Nitekim Resûl-i Ekrem :

يُبْعَثُ النَّاسُ خُفَاتًا غُرَاتًا غُرْلًا قَدْ أَلْجَمَهُمُ الْعَرَقُ وَبَلَغَ شُهُومَةُ الْأَذَانِ ۖ

«İnsanlar yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolurlar. Terler onları kulak yumuşağına kadar kaplar» (645) buyurmuştur. İşte insan, bütün bunları düşünmelidir. Hadisi rivâyet eden, Resûl-i Ekrem'in zevcesi Sevede (R.A.): «Ya Resûlâllah, kadın erkek karışık, herkes birbirine bakmaz mı? Bu nasıl olur?» deyince, Resûl-i Ekrem: «O gün, senin bildiğin gibi değil, kimse kimseye bakamaz. Herkesin telâşu kendine yeter» buyurmuştur. Nitekim âyet-i celîle'de :

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۖ «O gün bunlardan herkesin ken-

dine yeter bir işi vardır» (80 - Abese: 37) buyurulmuştur. O öyle büyük ve dehşetli bir gündür ki, edeb yeri açık olduğu hâlde kimse kimseye bakamaz ve hiç kimse mahrem yerim görülecek diye telâşa kapılmaz. Nasıl olsun ki, insanların kimisi sürünerek, kimisi yüzüstü yürüyerek gider. Başkasına bakmağa kimin vakti ve imkânı olur.

Ebü Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

(645) Buhâri ile Müslim, Aişe'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

1-DEĞİŞME

2-QATDALANACAK

3-DİDİLMİŞ PAMUK

4-PIADA

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَ أَصْنَافٍ رُكْبَانًا وَمُشَاةً وَعَلَى
وُجُوهِهِمُ الَّذِي آمَنَّا بِهِمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُمَسِّحَهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ

«Kıyâmet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolur. Bir kısmı binitli, bir kısmı yaya ve diğer bir kısmı yüzüstü sürünerek gider. («Yüzüstü nasıl gidilir?» diye soranlara) ayakları üstüne yürütmeğe kaadir olan, yüzüstü de yürütür» (646) buyurmuştur.

Ne yazık ki, ünsiyyet etmediği her şey'i inkâr, insanoğlunun tabiatındandır. Eğer yılanı yüzüstü şimşek gibi yürür görmese, ayaklarından başkası üzerinde yürümeyi kabûl etmezdi. Hattâ ayak üzerinde yürümeyi bile görmeyenlere göre, hiç bu vücut iki ayak üzerinde gider mi? diye inkâra kalkıştırdı. Sakın dünyadaki şeylerle mukaayese edip kıyâmetin şâyân-ı hayret durumlarını inkâra kalkışma. Zîra sen, dünyayı görmeden, dünyadaki acayib hâlleri sana anlatsalar, onları çoktan inkâra kalkıştırdın. Bir an için kendini mahşer yerinde çıplık bulduğunu ve hakkında ya Cennet'lik veya Cehennem'lik olarak hüküm verileceğini beklemekte olduğunu düşün. Bunun ne kadar dehşet verici olduğunu hatırla ve kendine gel.

31 inci BEYÂN : TERLEMENİN KEYFİYETİ

3

Sonra da bütün yer ve gök ehlinin mahşer yerindeki ızdıhamını düşün. Melek, cin, insan, şeytan, vahşi ve ehli hayvanlar, kuşlar hep bir arada toplanmış. Sonra güneş, bütün sıcaklığı ile tepelerine yaklaşmış, bir de Arş'ın gölgesinden başka gölge yok. Orada da mukarrebler gölgelenir. Arş'ın gölgesinde gölgelenen ile güneşin harareti altında kalanlar bir olur mu?

Sonra, insanların birbirine girmelerini, gizli işlerinin açığa çıkması ile meydana gelen utanç ve rezilliklerini, Allahu Teâlâ'nın huzuruna çıkmadaki perişanlıklarını düşün. Bir aradaki sıkışık durumları güneş ve nefes sıcaklıkları, utanç ve korku ile gönül ateşlerini düşün. Bu durumda her kılın dibinden çıkan terleri, bunların mahşer yerine akışları ve bu terlerin, bedenlerine doğru yükseldiğini, herkesin ısyanına göre terlere garkolduğunu; kimisinin dizine, kimisinin göğsüne, kimisinin boğazına kadar terlere battığını ve hattâ bir kısmının ter suları içinde kaybolacak duruma geldiğini düşün.

İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

(646) Tirmizi rivâyet etmiş ve, hasendir, demiştir. Buhârî ile Müslim'de de kâfirin yüzüstü sürüneceğine dair rivâyet vardır.

1-MİNİK 2-MÜNASİB, LAYIK 3-KALABALIK 4-ALLAHA YAKIN OLAY

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ حَتَّى يَغِيبَ أَحَدُهُمْ فِي رَشْحِهِ إِلَى
أَنْصَافِ أَذُنِهِ هـ

«İnsanlar mahşer yerinde toplanıp Allah'ın huzuruna sevkedildikleri vakit, bâzıları kulaklarının yarısına kadar terlere batacaktır» (647) buyurmuştur. Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

يَعْرِقُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى ذَهَبَ عَرَقُهُمْ فِي الْأَرْضِ سَبْعِينَ
بَاعًا وَيُلْجِمُهُمْ وَيَبْلُغُ أَذَانَهُمْ هـ

«Kıyâmet günü insanlar öyle terlerler ki, terleri yetmiş kulaç derinlikte yere iner, sonra yukarı çıkar, kulaklarına kadar yükselir» (648) buyurmuştur.

Başka bir hadîsde Resûl-i Ekrem :

قِيَامًا شَاحِصَةً أَبْصَارُهُمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً إِلَى السَّمَاءِ قَلِيلُ جُمُوعِهِ
الْعَرَقُ مِنْ شِدَّةِ الْكَرْبِ هـ

«Öyle bir kıyâm ile ayakta dururlar ki, kırk yıl gözlerini semâya dikerler, dehşetli sıkıntıdan terlere batarlar» (649) buyurmuştur.

Ukbe b. Âmir'in rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Kıyâmet günü güneş yere yaklaşır. Bunun te'siriyle insanlar terler. Onlardan bir kısmı topuklarına, bir kısmı dizlerinin yarısına, bir kısmı dizine, bir kısmı oyluklarına, bir kısmı koltuklarına, bir kısmı ise ağzına kadar terlere batar ve onlardan bir kısmını da ter tamamen kaplar» (650). Resûl-i Ekrem, ağzına kadar, deyince ellerini ağzına getirmek ve, terlere gark olur, buyurunca da elini başına götürmek sûretiyle durumu fillen göstermiştir.

Mahşer halkının o dehşetli sıkıntıdan nasıl terlediklerini düşün. Bunlardan bâzılarının canlarından bıktıkları için, «Rabbim, Cehennem'e göndermekle de olsa benî bu sıkıntıdan kurtar» diyeceğini düşün. Bütün bunlar henüz hesap - kitab işleri başlamadandır. Sen de bunların arasında olacağını ve terlerinin ne dereceye kadar yükseleceğini düşün.

(647) Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

(648) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(649) İbn Adîy İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(650) Hadîsî Ahmed rivâyet etmiştir.

Şurasını da iyi bil ki; Allah rızası için yapılan Hac, Cihad, Oruç, Namaz, âmmе hizmetinde bulunmak ve emr-i mâruf, nehy-i münker ağırlığına katlanarak dökülmeyen ve bedenden çıkarılmayan terler, orada kıyâmet topluluğunda mahşer yerinin rûsvaylık ve korkusundan dökülecek ve sıkıntılar orada artacaktır. Eğer âdemoğlu, cehâlet ve aldanma hastalığından kurtulsaydı, dünyada tâat ve ibâdet uğrunda dökülen terlerin, o günün terlerinden çok ve çok daha ehven olduğunu bilirdi. O gün uzun ve azâbı şiddetli olan bir gündür.

32 nci BEYÂN . KIYAMET GÜNÜNÜN UZUNLUĞU

Gözleri göklere dikilmiş, kalbleri parçalanmış olduğu hâlde kimse ile konuşmadan ve kimsenin işine bakılmadan mahlûkat, yemeden içmeden ve hava almadan üçyüz yıl bekleyecektir.

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ «Büyük bir günde, âlem-

lerin Rabbi olan (Allah'ın hükmü) için insanların (kabirlerinden) kalkacağı günde» (83 - Muttaffifin: 5 - 6) âyet-i celîle'sinin tefsirinde, Katâde, üç yüz yıl bekleyecektir, dedi. Abdullah b. Ömer (R.A.) de diyor ki: Resûl-i Ekrem bu âyeti okuduğu vakit: «Okuları zarflarına istifli olarak dizdikleri gibi, Allahu Teâlâ da sizleri mahşer yerinde toplayıp elli bin yıl bekleterek yüzünüze bakmadığı vakit hâliniz nice olur» (651) buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî de: «Elli bin yıl yemeden içmeden ayak üzerinde bekledikleri kıyâmet gününü ne sanıyorsunuz? Tâ ki susuzluktan boyunları kopar, açlıktan mideleri yanar. İşte o zaman Cehennem'e sevk edilirler de oranın zakkumundan içirilirler.»

Ne zaman ki elden dermandan kesilir, artık sıkıntıları son haddine varırsa, kendileri için şefaatçi aramak üzere birbirleriyle konuşmağa başlarlar. Hangi peygambere baş vursalar, «Beni bırakın, ben nefsimle meşgulüm, kimseye bir şey yapamam. Rabbimiz bugün öyle gadablıdır ki, bugüne kadar hiç bir vakit böyle gadab göstermemiştir» der. En nihâyet Resûl-i Ekrem, Allahu Teâlâ'nın izin verdiği kimselere şefâat eder.

Bugünün büyüklüğünü ve intizarın şiddetini düşün de şu kısa ömründe isyâna sabretmek sana kolay gelsin. O günün uzunluğundan kendisine sorulan Resûl-i Ekrem:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُ لَيُخَفِّفُ عَلَى الْمُؤْمِنِ حَتَّى يَكُونَ أَهْوَنَ عَلَيْهِ
مِنَ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ صَلَاتِهَا فِي الدُّنْيَا

(651) Taberânî «Kebir»inde rivâyet etmiştir.

1-İYİLİĞİ EMRETME 2-KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMA
3-BİLGİSİZLİK 4-AŞAĞI 5-MUHAFAZA SINA NİZAMLI 6-GAZAB

«Varlığım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, o gün mü'mine hafiflendirilir. Hattâ kıldığı bir farz namazdan daha ehven olur» (652) buyurmuştur.

Sen de bu mü'minlerden olmağa gayret eyle. Ömründen bir nefes kalmışsa da o, senin lehinedir. Hazırlık senin elindedir. Bu kısa günde o uzun gün için çalış ki, büyük kazanç sağlamış olursun. Bu kazancın için edindiğin sevincin sonu yoktur. Dünyaya ve dünyadaki yaşayışına önem verme. Bâzılarınca dünyanın ömrü diye farzedilen yedi bin yıl yaşasan ve bunu da boydan boya tâat ve ibâdet meşakkatiyle geçirsen yine kârlısın. Mukayese ettiğin vakit yorgunluğun az, kârın ise büyüktür.

33 üncü BEYÂN : KİYAMET GÜNÜ, KİYAMETİN DÂHİYE [ZORLUK] VE İSİMLERİ

Ey âciz insan, bu kadar önemli, süresi uzun, Sultânı kahredici, geleceği yakın olan bugün için hazırlan. O gün göklerin yarıldığını, yıldızların parçalandığını, dağların yıkıldığını, parlak yıldızların karardığını, güneşin dörülüp karardığını, dağların sürüldüğünü, hâmile develerin terk edildiğini, vahşi hayvanların bir araya toplandığını, denizlerin kızıp ateş aldığını, canların bedenlerden ayrıldığını, Cehennem'in hazırlandığını, Cennet'in süslendiğini, dağların yıkıldığını ve yerin alabildiğine uzadığını göreceksin. Göreceğin bugün için hazırlan.

O gün ki, o gün yerin şiddetle sarsıldığı, içindeki varlığını meydana çıkardığı ve herkese amelinin gösterilmesi için gürûh gürûh çıkarılacakları bir gündür.

O gün ki, yer ve gökler birbirine dörülür. O gün kıyâmet kopar, gök yarılır. Melek bir yanda durur ve Rabbinin Arş'ını o gün sekiz melek taşır. O gün sizden hiç bir şey saklanmamak üzere hepiniz Allah'a arzolunursunuz.

O gün, dağlar, rüzgârlar önündeki bulutlar gibi sağa sola sevk edilir. Yer, çıplak olarak meydana çıkar. O gün, yer yerinden sarsılır, dağlar yerinden oynar, hava olur. İnsanlar yerlere serilmiş döşekler gibi, dağlar, atılmış pamuk gibi olur. O gün, her emzikli kadın çocuğunu unuttur ve her gebe, yavrusunu düşürür. O gün insanları sarhoş görürsün, hâlbu ki onlar gerçekde sarhoş değil, fakat Allahu Teâlâ'nın azâbı şiddetlidir.

O gün yer ve gökler değişir, hepsi Vâhid-i Kahhâr'ın huzuruna çıkar. O gün günahkârlar konuşturulmaz, boyun ve ayaklarından yakalanırlar.

O gün öyle bir gündür ki, herkes yaptığı iyiliği hâzır bulur. Kötülüklerini de bulur. Aralarında uzak mesafeler olmasını temenni eder, amma fayda vermez.

(652) Ebû Ya'lâ ve Beyhaki, Ebû Said el-Hudri'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ceyyid sened ile başka rivâyet yolları da vardır.

1-QATDALANIB

2-TAKIM

3-ÜMİD

O gün öyle bir gündür ki, herkes hazırladığını bilir, takdim ve te'hîr ettiğini hatırlar. O gün diller tutulur, fakat âzalar konuşur.

Resûl-i Ekrem'in anlattığı gibi, o gün, gençlerin kocaldığı bir gündür. Bir gün Hz. Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'e: «Seni kocalmış gibi görüyorum» deyince, Resûl-i Ekrem: «**Hûd ve benzeri sûreler beni kocalttı**» buyurdu. Onlar da El-Vâkı'a, El-Mürselât, En-Nebe' ve Et-Tekvîr sûreleridir.

Ey âciz kurrâ, Kur'an okumaktaki nasîbin, dilini oynatarak ağzından âyetleri anmaktır. Eğer okuduğunu düşünsen, Resûllerin efendisi olan Muhammed aleyhisselâm'ın saçından ziyade senin saçının ağarması gerekirdi. Yalnız dilini oynatmakla yetindiğin vakit, Kur'an'ın te'sirâtından mahrum kalırsın. Kıyâmet, Kur'an'da anılan isimlerin birisidir. Allah Teâlâ kıyâmetin bâzı şiddetini anlattı ve çeşitli isimlerini bildirdi. Hikmet, isimlerin çokluğundan, mânaların çokluğuna delâlettir, yoksa kuru kuru isimleri sıralamak değildir. Kıyâmetin isimlerinden her ismin bir sırrının olduğunu akıl sâhiblerine bildirmektir.

Şimdi biz sana kıyâmetin isimlerini sayalım :

Kıyâmet, hasret, nedâmet, muhâsebe, müsâele (sorgu - suâl), müsâbaka (hesabdan bir an evvel kurtulup Cennet'e girmekte öncülük), münâkaşa, münâfese (yüksek makamlara gıpta), zelzele, demdeme (azab ve helâk), sa'ika (gürültü ve helâk), vâkı'a (olay), kaari'a (şiddet), râci-fe (zelzele), râdife (sûr'a ikinci def'a üfürüş), gaaşiye (şaşkınlık), dâhi-ye (belâ ve büyük olay), âzife (yakınlık), hâkka (işlerin tahkik edildiği), tâmme (üstün gürültü), sâhha (şiddetli bağırma), telâk (buluşma), firak (ayrılık), mesak (sevkiyat), kısas, tenâd (darlıktan birbirini seslenme), hesab, meâb (Allah'a yönelme), azab, firar, karar, likaa (kavuşma), be-ka, kazâ (hüküm), cezâ, belâ, bükâ (ağlama), haşır, veid, orz, vezin (tar-tı), Hak, hüküm, fasıl (ayırma), cem' (toplama), ba's (dirilme), fetih (her şey'in olduğu gibi açığa çıkması), hızy (rûsvaylık), azîm, âkîm, âsîr, din (cezâ), yakîn (her şey'in kesinlikle bilindiği), nüşûr (mezardan kalkma), masîr (varılacak), nefha (sûr'a üfürme), sayha, recfe (deprenme ve ıztı-rap), recce (sarsılma, gelip gitme), zecre (âsilere zecrî muamele), sekre (sarhoşluk), feza' (feryâd ü figan), ceza' (hüzün), müntehâ, me'vâ (Cen-net veya Cehennem'e varılma), mîkat (muayyen), mîâd (belli), mirsad (kesin yol), galak (işlerin neticeye bağlanıp kiminin sevindiği ve kiminin de üzüldüğü), arak (terleme), iftikar (ihtiyaç), inkidar (keder), intişar (yıldızların dağılıp dökülmesi), inşikak (göklerin yarılıp meleklerin inme-si), vukûf (bekleme), hurûc (mezardan çıkma), hulûd (Cennet veya Ce-hennem'de ebedi kalma), tegaabün (dünyayı satın alıp âhireti verenlerin aldandıkları), abûs (suratların eksidiği), malûm, mev'ûd (herkesin şâhid olduğu ve meleklerin şehâdet edeceği), lâraybe fih (şübhesi olmayan), tüble's-serâir (gizli işlerin açığa çıkması), kimsenin kimseden fayda gör-miyeceği, bir dostun bir dosttan hiç bir şey'i muğni kılamıyacağı, kimse-nin kimse için bir şey'e mâlik olamıyacağı, Cehennem ateşine dâvet edildikleri, yüzüstü Cehennem'e atılacakları, yüzlerin Cehennem'e çev-

1-FAZLA 3-PİŞMANLIK 5-KAÇIŞ 7-NETİCESİZ 9-GİĞİLİK, NARA
2-İŞARET 4-HESABLAMA 6-DEVAMLILIK 8-MÜŞKİL 10-ZENGİN

rileceği, babanın evlâdına faydasının olamayacağı, kişinin anne ve babasından kaçacağı, konuşamayacakları, özür dilemek için mûsâade edilecekleri, Allah'tan onları kimsenin saklayamayacağı, onların açığa çıkacakları, Cehennem'e sevkedilecekleri, mal ve evlâdın fayda vermiyeceği, zâlimlere mâzeretlerinin fayda vermiyeceği ve Allah'ın lâneti onlar için olup kötü yerin onlar için hazırlandığı gün, mâzeretlerin reddedilip gizli işlerin açığa çıkacağı, olanların dahî açıklanacağı, sırların perdelerinin yırtılacağı, gözlerin huşû' içinde olacağı ve seslerin susacağı, iltifatların azalacağı, gizliliklerin açığa çıkacağı, kusurların ortaya çıkacağı, şâhidleri ile beraber sevkedilecekleri, küçükleri kocaltan ve büyükleri sarhoş eden mizanın kurulacağı ve defterlerin dağılacağı, Cehennem'in hazırlanıp kaynatılacağı ve ateşin dışarıya doğru hücum edeceği, kâfirlerin me'yus olacağı, renklerin değişeceği, dillerin tutulup âzaların konuşacağı gündür. Bütün bunlar, kıyâmet gününün adlarıdır.

Ey insan, daha seni Kerim olan Rabbine karşı aldatan nedir? Kapularını kapadın, perdelerini gştin. İnsanlardan kendini korudun ve kimse görmüyor diye fenâlıkları irtikâb ettin. Hâlbuki bütün âzaların yaptıklarına şehâdet edecektir. Yazıklar, çok yazıklar olsun bizim gibi gafillere, Allahu Teâlâ bize Resûllerin efendisini ve onunla Kitâb-ı Mübîn'i gönderdi Kıyâmet gününün bu vasıflarını o kitabda bize bildirdi. Sonra gafletimizi bize haber verdi ve :

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ
ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوْهُ وَهُمْ يَلْعَبُوْنَ لَا هِيَ اَقْلُوْا بِهِمْ

«İnsanların hesab (gün)leri yaklaştı. Böyle iken onlar (hâlâ) gaflet içindedirler. (Bunu tefekkürden) yüz çeviricidirler. Rablerinden kendilerine yeni bir ihtâr gelmeye dursun, onlar bununla istihzâ ederek ve kalbleri oyuna dalarak dinlemişlerdir» (21 - Enbiyâ: 1 - 3) buyurmuştur. Sonra kıyâmetin yaklaştığını haber vermek üzere :

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَالنَّسْفُ الْقَمَرُ «Kıyâmet yaklaştı,

ay bölündü» (54 - Kamer: 1),

اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيْدًا وَنَرَاهُ قَرِيْبًا «Filhakika onlar bu-

nu uzak görürler. Biz ise onu yakın görüyoruz» (70 - Meâric: 6 - 7),

وَمَا يُدْرِيكَ اَعْلَى السَّاعَةِ تَكُوْنُ قَرِيْبًا «Ne bilirsin belki

1-KORKU 2-KÖTÜLÜK 3-İŞLEME 4-HABERSİZ 5-HABERSİZLİK
6-HATIRLATMA 7-MASKARA

de o sâat yakın olacaktır» (33 - Ahzâb: 63) buyurdu. Sonra da en iyi hâlimiz Kur'ân'ı okumağı, amel kabûl etmek ve fakat mânalari üzerinde durup bugünün bu kadar çok vasıflarını düşünmemek, bunun için çalışıp bu tehlikelerden korunmağa bakmamaktır. Bu gibi gafletten Allah'a sığınırız. Eğer Allah'ın fazl u rahmeti yetişmezse hâlimiz kötüdür.

34 üncü BEYÂN : SORGU - SUAL KEYFİYETİ

Bundan sonra sual - cevap işi gelir. Ey zavallı insan, bütün bu hâllerden sonra vâsita ve tercümansız olarak Allah tarafından sana yönelecek soruları düşün. İğneden ipliğe varıncaya kadar her şeyden sorulacaksın. Kıyâmetin dehşet ve azameti, terleri içinde kıvranıp dururken, gök tarafından büyük yapılı, korkunç suratlı, haşin ve şiddet saçan melekler gelir. Günahkârları boyunlarından yakalayıp hesap vermek üzere cebbâr olan Allahu Teâlâ'nın huzuruna götürürler. Nitekim Resûl-i Ekrem : «Allahu Teâlâ'nın öyle acâib melekleri var ki, göz kapaklarının arası yüz yıllık mesâfedir» buyurmuştur. Bu melekler sana gönderildiği vakit hâlin nice olur? Kendini bu durumda hiç düşündün mü? Bu kadar azametleri karşısında Allahu Teâlâ'nın gadâbını bildikleri için o melekler bile o günün dehşetinden başları eğilir. Bunları gören nebîler, siddiklar ve sâlihler bile ilk önce biz yaklaşıcağız, korkusundan yerlere kapanırlar. Mukarreblerin hâli bu olunca ya mücrimler hakkındaki görüşün nedir?

Bu esnada aşırı şaşkınlıklarından bâzı kimseler meleklerle, «Rabbimiz sizde midir?» diye sorarlar. Melekler Rablerinin azamet ve kibriyâlığını düşünerek hemen heyecanlanıp bağırır ve «Rabbimiz, sizin sandığınızdan münezzehtir. O'nu tenzih ederiz. O, bizim aramızda değildir. Fakat O, sizi mânevî huzuruna olacaktır» derler. Bu sırada melekler saf tutar ve insanları kuşatır, aralarına alırlar. Hepsî de zillet, korku ve derin saygı içerisinde bulunurlar. İşte o zaman Allahu Teâlâ'nın :

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ فَلَنَقْضِيَ عَلَيْهِمْ
يَعْلَمُ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ

«Kendilerine (peygamber) gönderilenlere de mutlak soracağız, onlara gönderilen (peygamberlere) de her halde soracağız. (Soracağız da kendilerine karşı (olup biteni mutlak) bir ilim ile her hâide anlatacağız. Çünkü biz onlardan hiç bir zaman gaaib değildik» (7 - A'raf: 6,7).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

«Rabbine and olsun ki onlara, topuna yapmakta oldukları şeyleri elbette soracağız» (15 - Hicr: 92) buyurduğunun sırrı zuhûr edecektir.

1-KERICİ 2-GAZAB 3-ALLAHA YAKIN OLAN 4-SUGLU
5-KUDRET

Allahu Teâlâ ilk önce peygamberlerden başlayacaktır. Nitekim âyet-i celîle'de :

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا بِكَ أَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ هـ

«O günde ki Allah bütün peygamberleri toplayıp da: «Size verilen o cevap nedir?» diyecek. Onlar da: «Bizim hiç bir bilgimiz yok, şübhesiz gayıbları hakkıyla bilen Sensin Sen» diyeceklerdir» (5 - Mâide: 109) buyurmuştur. Peygamberlerin bile akılları başlarından gidip ilimlerinin mahy olacağı o günün şiddetinden ve ilâhî heybetten, «Vay bizim hâlimize», zîra Allahu Teâlâ onlara: «Siz insanlara peygamber olarak gönderildiğiniz hâlde niçin dâvetinize icâbet etmediler?» diye soracak. Onlar, icâbet etmediklerinin sebeplerini bildikleri hâlde şaşırarak ve cevap veremeyecek, Allah'ın heybetinin şiddetinden «Bilemiyoruz, bütün gizlilikleri bilen Sensin» diyeceklerdir. Onlar, o anda sâdıktırlar. Çünkü akılları başlarından gitmiş ve ilimleri uçmuştur. Bu hâl, Allahu Teâlâ'nın onları takviyesine kadar devâm edecektir.

Nûh aleyhisselâm'ı çağırarak :

— Risâletini tebliğ ettin mi? diye soracak. O da :

— Evet ya Rab, tebliğ ettim, diyecek. Bu def'a onun ümmetine sorulacak:

— Nûh peygamber size tebliğatta bulundu mu? Onlar :

— Hayır, bize bir korkutucu gelmedi, diyecekler. İsâ aleyhisselâm'a:

— Sen mi ümmetine, «Beni ve annemi Allah'tan başka birer ilâh tanıyın?» dedin, diye soracak. İsâ aleyhisselâm ise bu soru yüzünden yıllarca dehşet ve heybet içinde kalacak. Peygamberlere bile bu kabîl sorular sorulmakla siyâset-i ilâhiyyenin tecellî edeceği o muazzam günde vay hâlimize vay. Sonra melekler halka dönecek, teker teker bütün insanları çağırarak, «Ey falan oğlu falan, hesâba gel» diyecekler. İşte bu anda kalbler çarpmağa ve vücudlar titremeğe başlayacak. Akıllar yerinden oynayacak, hattâ bâzıları hesaba çekilmeden ise Cehennem'e gitmeyi tercih edecekler. Keşke bu çirkin amellerimizle Allahu Teâlâ'nın huzuruna çıkmadan ve rezil olmadansa doğrudan Cehennem'e gitsek, diyeceklerdir.

Suâle başlamadan önce Arş'ın nûru gözükecek ve yeryüzü bu nûr ile parlayacaktır. O zaman herkes Allahu Teâlâ'nın hesab görmeğe başlayacağını anlayacak ve yine herkes Allahu Teâlâ'nın, yalnız kendisini gördüğünü ve yalnız kendisini hesaba çektiğini sanacaktır. Ceberût ve azamet sâhibi olan Allahu Teâlâ o anda Cebrâil'e, Cehennem'i getir, buyuracak, o da Cehennem'i getirecektir. Ve Cehennem'e, Hâlikına bak ne buyuracak? diyecek. O sırada Cebrâil de Cehennem'i bütün şidde-

tiyle görecek. Gerekli emri alan Cehennem, kısas alacak, fevran edecek, kükreyecek ve insanlar üzerine kıvılcımlar saçmağa başlayacaktır. Herkes onun uğultusunu ve hışılmasını duyacaktır. Cehennem'in hâzinleri insanlardan Allah'a isyân edip gadabına uğrayanlara hücum edecektir.

İşte o andaki mahşer halkının korkularından nasıl dizlerinin bağı çözülüp ayakta duramayacaklarını ve çökeceklerini, geri çekileceklerini düşün. O günde herkesi donmuş kalmış ve hattâ yüzü koyun yere serilmiş görürsün. Bu arada âsiler ve zâlimler, vay hâlimize, derler. Feryâd ederler. Sıddıklar ise, nefsi nefsi deyip yerlere kapanırlar. Bunlar bu hâlde iken Cehennem ikinci def'a hücum eder ve mahşer halkı hemen Cehennem'e atılacaklarını sanarak daha çok korkarlar. Cehennem durmaz, üçüncü def'a saldırıya geçer. Bu sırada herkes yerlere serilir, korku içinde bakınıp dururlar. Zâlimlerin durumu ise bu sırada çok daha perişandır. Ciğerler gırtlaklara gelir. Saîd olsun, şakî olsun, herkesin aklı başından gider. İşte bundan sonra peygamberlere sorular başlar. Peygamberlere karşı yapılan bu muâmeleyi mahşer halkı gördüğü vakit, âsi ve mücrimlerin korkusu daha da artar. Bu sûretle evlâd, anne, baba, kardeş, karı ve kocalar, birbirinden kaçmağa başlarlar.

Sonra teker teker hepsi hesâba çekilir. Yaptıklarının azından çoğundan, gizlisinden, âşikâresinden ve bütün âzalarından sorulurlar. Ebû Hüreyre (R.A.) diyor ki: «Resûl-i Ekrem'e: «Kıyâmet günü Rabbimizi görecek miyiz?» diye sorduk. Resûl-i Ekrem:

هَلْ تَضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ فِي الظَّهِيرَةِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ فَهَلْ
تَضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ؟ فَوَالَّذِي
نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ رَبِّكُمْ فَيُلْقَى الْعَبْدُ فَيَقُولُ لَهُ أَلَمْ
أَكْرِمْكَ وَأَسْوِدْكَ وَأَزْوَجَكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ وَأَذْرَكَ
تَرْتَسُّ وَتَرْبَعُ فَيَقُولُ الْعَبْدُ بَلَى أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيٌّ؟ فَيَقُولُ لَا
فَيَقُولُ: فَأَنْسَاكَ كَمَا نَسَيْتَنِي ۝

«Bulutsuz havada öğle vakti güneşi görmeğe bir engeliniz var mı? Ayın ortasında bulutsuz havada ay'ı görmenize bir mâni var mı? (Onlar, yoktur, deyince, Resûl-i Ekrem nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Rabbinizi görmekte de size bir mâni olmaz. Kulu alır ve ona: «Ben sana ikrâm etmedim mi? Ben seni kavminin efendisi yapmadım mı? Seni evermedim mi? Atları, develeri emrine vermedim mi? Seni

milletine başkan yapmadım mı? Ganimet malının dörtte birini aldırmadım mı?» diye sorar. Kul: «Evet, hep böyle oldu» der. Allahu Teâlâ: «Bana mülâki olacağın bu günü düşünmedin mi?» buyurur. Adam, hayır düşünmedim, der. Allahu Teâlâ: «Sen nasıl beni unuttunsa, Ben de şimdi seni terkederim» (653) buyurdu.

Ey âciz insan, bir an için kendini Allah'ın huzurunda düşün. Melekler yakondan yapışmış, seni Allah'ın huzuruna getirmişler, «Allahu Teâlâ; şu gençliği sana vermedi mi? Onu nerede kocalttın? Ben yaşama mühletini vermedim mi? Ömrünü nerede sarfettin? Ben sana bilgi öğretmedim mi? Bilgi ile ne amel ettin? Verdiğim malı nereden kazandın? diye soracağı vakitki hacâlet ve kepezeliğini düşün. Çünkü O, sana verdiği nimetleri sayarken öte yandan bu nimetlere karşı senin yaptığın günahları yüzüne vuracağını hatırla ve o günün hacâlet ve rüsvâlığını düşün. Şâyet inkâra kalkışırsan, bütün âzaların yaptıklarına şehâdet edecektir.

Enes (R.A.) diyor: «Resûl-i Ekrem ile bulunuyorduk. Bir ara gülümsedi, sonra :

أَتَذَرُونَنِي مِمَّ أَصْحَابُكَ مِنْ مُخَاطَبَةِ الْعَبْدِ رَبِّهِ يَقُولُ يَا رَبِّ الْمَوْجِئُ مِنِّي مِنَ الظُّلُمِ قَالَ يَقُولُ بَلَى، قَالَ وَيَقُولُ فَإِنِّي لَا أُجِزُ عَلَى نَفْسِي إِلَّا شَاهِدًا مِنِّي. فَيَقُولُ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا وَبِالْكَرَامِ الْكَاتِبِينَ شُهُودًا قَالَ فَيُخْتَمُ عَلَيْهِ وَيُقَالُ لِرَكَائِهِ انْطَقُوا قَالَ فَتَنْطِقُ بِأَعْمَالِهِ ثُمَّ يَخْلِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَلَامِ فَيَقُولُ لِأَعْضَائِهِ بُعْدًا لَكُنَّ وَشُحْمًا فَعَنْكُمْ كُنْتُ أَنَا ضِلٌّ

«Niçin gülümsediğimi biliyor musunuz? diye sordu. (Onlar hayır, deyince, Resûl-i Ekrem:) Kulun, Rabbisine karşı kendisini savunmasından ve Allah ile aralarında geçen konuşmadan ötürü gülümsüyorum. Kul der ki: «Sen, dünyada beni zulümden korumadın mı» Allahu Teâlâ: «Evet» buyurur. Kul der ki: «O hâlde ben de yabancı şahidi kabûl etmiyorum. Bana, benden şahid istiyorum.» Allahu Teâlâ: «Peki, senin hesabını senin âzaların görsün ve Kirâmen Kâtibin de şahid olsun» buyurur ve dili susturularak, âzalarına, konuşun denir. Âzalar da teker teker yaptıklarını haber verirler. Sonra dili açılır. Adam âzalarına: «Başımdan def' olun,

(653) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Yalnız bir kısmı sade Müslim'-dedir.

İhyân 'Ulûmî'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 59

ben sizi korumak için uğraşıyorum, siz ise yaptıklarınızı söylüyorsunuz» (654) buyurmuştur.

Bütün âzalarımızın şehâdetiyle mahşer yerinde âlem içinde rüsvay ve kepaze olmaktan Allah'a sığınırız. Ümidimiz, Allahu Teâlâ'nın kusurlarımızı başkalarından gizlemesindedir. İbn Ömer'e (R.A.) necvâ hakkında yâni gizli hesap görme hakkında, Resûl-i Ekrem'den ne duydun? diye sorduklarında İbn Ömer (R.A.), Resûl-i Ekrem:

يَذْنُو أَحَدُكُمْ مِنْ رَبِّهِ حَتَّى يَضَعَ كَفَّهُ عَلَيْهِ فَيَقُولُ عَمِلْتُ كَذَا
وَكَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ، فَيَقُولُ عَمِلْتُ كَذَا وَكَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ ثُمَّ يَقُولُ
إِنِّي سَرَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا وَإِنِّي آغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ هـ

«Sizden biriniz Rabbinin mânevî huzuruna yaklaşır. Hattâ Allahu Teâlâ onu rahmet koltuğunun altına alır. Sonra, «Falan ve falan günahları yaptın mı?» diye sorar. Kul, yaptım, der. Allahu Teâlâ tekrar: «Falan ve falan günahları yaptın mı?» diye sorar. Kul yaptım, der. Nihâyet Allahu Teâlâ: «Onları dünyada senin için örtüp gizlediğim gibi, bugün de onları sana bağışlarım» buyurur» (655) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem başka bir hadîsinde: «Dünyada bir mü'minin kusurunu gizleyen kimsenin, kıyâmet günü Allahu Teâlâ kusurunu gizler» (656) buyurmuştur. Bu, dünyada insanların kusurlarını gizleyip kendi hakkında eziyetlerine ve kusurlarına katlanarak onların kötülüklerini sayıp dökmeyenler ve duydukları vakit hoşlanmayacaklarını çekiştirmelerini yapmayanlar içindir. Bu gibiler, böyle muâmeleye lâyıktırlar.

Hesab et ki, senin kusurlarını başkalarından gizledi, fakat hesab vermek için O'nun huzuruna dâvet edildiğini düşün. Günahlarının karşısında yalnız O'nun huzuruna çıkma cezası sana yeter. Çünkü yakından yapışıp seni Allah huzuruna getirirlerken kalbinin çarpıp aklının başından uçağına şübhen mi var? Tüylerin dikilecek, vücudun titriyecek, rengin değişecek, bütün bu sıkıntılardan herbiri senin için karanlık ve zindan olacak. Bu vaziyette insanları yara yara huzura götürüleceksin. İşte bu durumda kendini ilgili meleklerin elinde düşün. Serkeş bir at gibi seni çekip huzura getirirler. Herkesin gözü sende. Tam seni Allah'ın huzuruna getirir ve orada salıverirler. Bizzat Allahu Teâlâ sana hitab ederek: «Ey Âdemoğlu, bana yaklaş.» Bütün korku, heyecan, huşû ve zillet içinde mahzûn ve korkak kalb ile yaklaşırsın. Küçük büyük her ne varsa hepsi yazılı olan kitabın, amel defterin eline verilir. Nice unut-

(654) Müslim rivâyet etmiştir.

(655) Müslim rivâyet etmiştir.

(656) Metin olarak yukarda geçmiştir.

tuğun kötülükler var ki orada yazılı, nice yaptığın ameller, farkında olmadığın nice kusurlar orada mevcuttur. Oradaki korku ve rezâleti düşün. Orada dilin tutulup acziyyete düşeceğini hatırla. Âh bileydim, bütün bu yaptıkların karşısında hangi ayaklarla O'nun huzurunda duracak, hangi kalb ile hatırlayacak ve hangi dil ile ona cevap vereceksin?

Sonra, Allahu Teâlâ'nın: «Ey kulum, kullarımdan utanarak onlardan gizlediğin ve onlara karşı kendini iyi göstermeğe çalıştığın hâlde, Ben den hiç aldırış etmeden, Benim gözüm önünde her türlü rezâletli irtikâbtan utanmadın mı? Yoksa Beni onlardan düşük mü gördün? Benim görüşüme aldırış etmedin?» dediği vakıtki perişanlığını düşün. Allahu Teâlâ sana hitaben: «Bütün nimetleri sana veren ben değil mi idim? Daha bana karşı nasıl aldandın? Yoksa seni görmeyeceğimi veya benim karşıma çıkarılmıyacağını mı sandın?» buyurur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَبَيْنَهُ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ
حِجَابٌ وَلَا تَرْجُحَانِ ۝

«Sizden hiçbiriniz yoktur ki, Allah'ın sorusundan kendini kurtarsın. Perde ve tercüman olmadan bizzat Allahu Teâlâ ona soracak ve hesabını görecektir» (657) buyurmuştur. Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur :

لَيَقْفِضَنَّ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ حِجَابٌ
فَيَقُولُ لَهُ أَلَمْ أَنْعِمْ عَلَيْكَ أَلَمْ أُؤْتِكَ مَالًا؟ فَيَقُولُ بَلَى، فَيَقُولُ أَلَمْ
أُرْسِلْ إِلَيْكَ رَسُولًا؟ فَيَقُولُ بَلَى ثُمَّ يَنْظُرُ عَنْ يَمِينِهِ فَلَا يَرَى إِلَّا النَّارَ
ثُمَّ يَنْظُرُ عَنْ شِمَالِهِ فَلَا يَرَى إِلَّا النَّارَ فَيَسْتَوِي أَحَدُكُمْ النَّارَ وَلَوْ
بِسِقِّ ثَمَرَةٍ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فِيكَ كَلِمَةً طَيِّبَةً ۝

«Sizden biriniz elbette Allah huzurunda duracak, arada da perde olmayacaktır. Allahu Teâlâ ona: «Ben sana in'âm edip servet vermedim mi?» diye soracak. Adam, evet, diyecek. «Sana peygamber göndermedim mi?» diye soracak, adam, evet, diyecek. Sonra adam sağına bakacak, Cehennem'den başka bir şey görmeyecek, soluna bakacak, yine Cehennem'den başka bir şey görmeyecektir. O hâlde bir yarım hurma

(657) Buhâri ile Müslim, İbn Adiy'den rivâyet etmiştir.

- 1-ACİZLİK
- 2-İSLEME
- 3-İHSAN

ile de olsa Cehennem'den korununuz. Buna da gücünüz yetmiyorsa tatlı dil ve güzel söz ile korunmaya çalışın» (658).

İbn Mes'ûd (R.A.) diyor ki: «Aydın onbeşinde gece vakti herkes ay ile başbaşa kaldığı gibi, sizden herbiriniz Rabbisi ile başbaşa kalacak ve Allahu Teâlâ: «Ey Âdemoğlu, seni aldatan ne oldu? İlmle ne amel ettin? Peygamberlerin dâvetine niçin uymadın? Ey Âdemoğlu, senin gözünü murâkabe ettiğimi bilmiyor mu idin? Niçin helâl olmayan yerlere baktın? Kulaklarını murâkabe ettiğimi bilmiyor muydun, niçin kötü şeyler dinledin?» Böylece bütün âzaları ile ilgili hususları sayıp dökecektir.»

Mücâhid diyor: «Kıyâmet günü insanoğlu dört hasletten sorulmadıkça Allah'ın huzurundan ayrılamaz: Ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne amel ettiğinden, cesedini nerede eskittiğinden ve malını nereden alıp nereye verdiğinden.»

Ey zavallı insan, o gün ne büyük tehlike ve ne büyük hacâlet içinde-sin. Çünkü senin iki hâlin vardır ya, dünyada bunları gizlediğim gibi burada da seni mağfiret ettim, buyuracak ve bu anda neşe ve sevincin artacak ve herkes sana gıbtâ edecektir, yahut zebânîlere, alın şu kötü insanı götürün Cehennem'e atın, buyuracak. İşte o vakit yer ve gökler sana ağlasa hakkıdır. Çünkü senin hasret ve nedâmetin ölçü kabûl etmeyecek kadar büyüktür.

35 inci BEYÂN : MİZANIN SIFATI

Bu arada bir de sevab ve günahların tartılması vardır. Teraziyi, mizânı, herkesin defterinin dağılmasını, kiminin sağından ve kiminin de solundan verilmesini unutma. Allah huzurunda sual ve cevabdan sonra insanlar üç fırkaya bölünecektir. Bunlardan bir kısmının hiç sevabı yoktur. Cehennem'den U n u k [siyah bir boyun] çıkar, kuşun daneleri toplaması gibi bunları teker teker toplar ve Cehennem'e atar. Cehennem onları yutar ve bunlar için artık saâdet görmeyecekleri bir şekavet içindedirler, diye çağırılır. Diğer bir kısmı da var ki, bunların hiç günâhı yoktur. Bir münâdi, «Her hâl ü kârda Allah'a hamdedenler kalksın» diye seslenir. Bunlar hemen kalkar, sür'atle Cennet'e giderler. Gece ibâdetine devâm edenler, ticaretleri zikir ve ibâdetlerine engel olmayanlar da aynı muâmeleye tâbî tutulur ve bunlar hakkında da, «Öyle bir saâdete ulaştılar ki, artık bunlar için şekavet yok» diye çağırılır. Kalır üçüncü bölüm, çoğunluğu teşkil edenler de bunlardır. Bunlar, ibâdet ile kabahati karıştıran kimselerdir. Bunlar sevablarının mı, yoksa günahlarının mı daha fazla geleceğini bilmezler. Fakat Allahu Teâlâ bilir. Ancak ikabındaki adâleti ve afvındaki fazlını göstermek için bunu önceden bildirmez. Sevab ve günahları ile dolu olan defterleri kar yağışı gibi havada dağılır ve herkese, «Kitabını al» denir. Kitapları açılır, yaptıkları sevab ve işledikleri günahları burada yazılı olarak bulunur. Mîzan kurulur. Defterlerin

(658) Buhârî, Adiy b. Hatem'den rivayet etmiştir.

sevab veya günah tarafına mı konacaklarına gözler dikilir. İşte insanları dehşetler içinde bırakan önemli bir manzara.

Hasan'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem, başı Hz. Âişe'nin (R.A.) kucagında olduğu hâlde uykuya daldığı sırada, Hz. Âişe âhireti hatırlayarak ağlamağa başladı. Yaşları, Resûl-i Ekrem'in mübârek yanaklarına döküldü. Resûl-i Ekrem uyandı ve Hz. Âişe'ye :

— Niçin ağlıyorsun? diye sordu. Hz. Âişe :

— Ahireti hatırladım da ondan ağlıyorum. Acaba o gün Ehl-i Beyt'i-nizi hatırlıyacak mısınız? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ فِي ثَلَاثِ مَوَاطِنَ فَإِنَّ أَحَدًا لَا يَذْكُرُ إِلَّا نَفْسَهُ إِذَا
وُضِعَتِ الْمَوَازِينُ وَوُزِنَتِ الْأَعْمَالُ حَتَّى يَنْظُرَ ابْنُ آدَمَ أَيَحْفَ
مِيزَانُهُ أَمْ يَثْقُلُ وَعِنْدَ الصُّحُفِ حَتَّى يَنْظُرَ أَيَمِينِهِ أَمْ يَشِمَالِهِ
وَعِنْدَ الصِّرَاطِ

«Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, üç yerde kimse kendisinden başkasını hatırlıyamaz: Terâzi başında ameller tartılırken sevabı mı, günahı mı ağır geldiğini anlayıncaya kadar, amel defterleri dağılırken defterini sağından mı solundan mı aldığını anlayıncaya kadar ve bir de sırat köprüsünü geçinceye kadar» (659) buyurmuştur.

Enes (R.A.) diyor ki: «Kıyâmet günü Âdemoğlunu getirirler ve terazinin iki gözü önünde durdururlar. Bir melek de terazinin başına gelir. Sevabı ağır gelirse herkesin duyacağı yüksek bir sesle, «Ey millet, falanca bir saâdet ulaştı ki, artık bundan sonra onun için bir daha şekaavet yoktur» diye çağırır. Günahı ağır gelirse, ebedî şekaavete düştüğünü haber verir.

Sevab kefesı hafif geldiği vakit, ellerinde demir tokmaklar, sırtlarında ateşten elbiseler bulunan zebâniler bunu yakalar ve Cehennem'e atarlar. Kıyâmet hakkında Resûl-i Ekrem: «O bir gündür ki, o gün Allahu Teâlâ Âdem aleyhisselâm'ı çağırır ve: «Ey Âdem, kalk, Cehennem'likleri Cehennem'e gönder» der. Âdem aleyhisselâm: «Cehennem'likler ne kadardır?» diye sorar. Allahu Teâlâ: «Her bin kişide dokuzyüz doksan dokuzdur» buyurur» buyurmuştur. Ashâb-ı Kirâm bunu duyunca, artık daha gülemez bir hâl aldılar. Resûl-i Ekrem ashâb'ının bu durumunu görünce: «Amel edin ve size müjdeler olsun, nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizinle beraber iki yaratık daha vardır. Onlar, bulun-

(659) Ebû Davud — bazı kelimeleri hâric — Hasan'den rivâyet etti. İsnadı ceyyiddir.

dukları toplumun çoğunluğunu teşkil ederler. Bunlar da Ye'cüc ve Me'cüc'lerdir. Siz işinize bakın, Muhammed'in nefsinin kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, kıyâmet günü siz diğerlerine nisbetle devrin tüylerindeki beyaz bir kıl veya hayvanın ayağındaki beyaz bir nokta gibi kalırsınız» (660) buyurdu.

36 ncı BEYÂN : HASIMLAR VE HAKLARIN İADESİ

Kıyâmet günü bir de dünyada yapılan zulüm ve haksızlıkların hak sâhiblerine iâdesi vardır. Mîzânı, mîzânın tehlikesini ve herkesin gözünü mîzânın diline nasıl diktiğini yukarda öğrendin. Âyet-i celîle'de :

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَّةُ وَتَارُ حَامِيَةٍ هـ

«O gün kimin tartıları ağır gelirse, artık o hoşnud olacağı bir yaşayışdadır. Ama kimin de tartıları hafif gelirse, artık onun anası Hâviye (ucurum) dur. Onun mâhiyetini sana bildiren nedir? O, harareti çetin bir ateştir» (101 - Kaari'a: 6-11) buyurulmuştur. Şunu da bilmiş ol ki mîzan tehlikesinden, ancak dünyada kendisini hesaba çekip ölçülü hareket eden ve işlerini şariat ölçüsüne vuran kurtulur. Nitekim Hz. Ömer: «Hesaba çekilmeden kendinizi muhâsebe edin ve amelleriniz tartılmadan onları tartın. Nefsini muhâsebe, ölmeden evvel her günahı nasûh tevbesi ile tevbe etmek, noksanlarını tamamlamak, farzları kazâ etmek ve kul haklarını ödeyip eli, dili ve sû'-i zan ile kime ne gibi kötülükte bulundu ise ondan helâllik alıp gönlünü hoş etmekle mümkündür. İşte böyle davranan yârin hesab görmeden Cennet'e girer.

Şayet kul haklarını ödemedi ölürse hasımları etrafını alır kimi elinden, kimi yakasından ve kimisi de boynundan yapışır. Biri, bana haksızlık ettin, diğeri, bana sövdün, diğeri, benimle alay ettin, başka birisi, beni çekıştirdin, ötekisi, benimle iyi komşuluk yapmadın, bir diğeri, alış-verişde beni aldattın, hile yaptın, pahalı sattın, malının kusurunu benden gizledin, malının değerinde yalan söyledin, aç olduğumu bildiğin hâlde sende vâir iken beni yedirmedin, zulme uğradığımı gördüğün hâlde beni koruma imkânın vâir iken yardım etmedin, diyerek hepsi sana sıkı sıkıya sarılır ve sen de şaşırır kalırsın. Öyle olur ki ömrün boyunca müşterek çalıştığın veya çalıştırdığın herkesin sende hakkı olur. Ya gıybet, ya hiyânet veya hakareten sende bir hakkı olur. Artık onlardan kendini kurtarmaya imkân yok. Ancak, acaba Rabbimden bir yardım gelir mi? diye düşünürsün. Tam bu sırada :

(660) Buhâri ile Müslim, Ebû Said el-Hudri'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

1-HESABLAMA 2-HALİS 3-KÖTÜ 4-DÜŞMANLIK EDEN

الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ

«Bugün herkes ne kazandıysa onunla karşılanacak. Bugün haksızlık yok» (40 - Mü'min: 17) âyet-i celile'sini duyarsın. İşte o anda ilâhî heybetten ötürü kalbin yerinden oynar. Helâk olduğunu anlar ve Allahu Teâlâ'nın :

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخَّرُهُمْ
لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ مُقَرَّنِينَ مَقْنَنِي رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ
إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ وَأَنْذِرِ النَّاسَ ..

«O zâlimlerin yapacaklarından Allah'ı gaafil zannetme sakın. O bunları ancak öyle bir gün için geciktiriyor ki, o gün gözler şaşkınlıkla be-
lerip kalacaktır. Hepsi de başlarını dikerek koşacaklar. Gözleri kendile-
rine bile dönüp bakamıyacak. Kalblerinin içi ise bomboştur. İnsanları kor-
kut» (14 - İbrâhim: 42 - 44) buyurduğunu hatırlar.

Bugün insanlar hakkında dedi-kodu edip onların haklarını yemek seni ne kadar sevindirir ? Fakat yarın ilâhî adâlet karşısında oturduğun vakit hasretin çok, daha büyük olur. Müflis, fakir, âciz, korkak ve hakkı reddetmekte muktedir olmadığın halde hiç bir mâzeret göstermeden Al-
lah huzurunda bu duruma düşen ne kadar acıklıdır. İşte o vakit onların hakları karşılığı olarak ömür boyunca zahmet çekerek yapmış olduğun ibâdetlerin mükâfatları senden alınır ve hak sâhiblerine hakları nisbetin-
de verilir. Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

— Bilir misiniz, müflis kimdir? diye sordu. Ashâb-ı Kirâm :

— Para, yiyecek, içecek ve giyecekten bir şey'i bulunmıyan müflis-
tir, dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Benim ümmetimden müflis o kimsedir ki, kıyâmet günü namaz, oruc, hac, zekât ve benzeri bir çok ibâdetlerle Allah'ın huzuruna geldiği hâlde, kimine sövmüş, kimini dövmüş, kiminin malını yemiş, kimine baş-
ka kötülüklerde bulunmuş olduğu insanlar da gelir. Herkes hakkı nisbe-
tinde amelinden alır. Haklar ödenmeden önce sevabları biterse bu def'a nisbet itibariyle hak sâhiblerinin günahları sırtına yüklenir ve bunlarla Cehennem'i boylar, (661) buyurmuştur. İşte gerçek mânada müflis.

Bu dehşetli günde uğrayacağın musibet ve felâketlere bir bak. Ev-
velâ, tam Allah rızasına uygun, şeytanın vesvesesinden sâlim ve rıyasız

(661) Hadis, metin olarak yukarda geçmiştir.

1-KUVVETLİ 2-SAĞLAM

bir amelin yok. Şâyet hayatın boyunca işlenmiş bâzı hâlis amellerin varsa, onları da dünyada haksızlık ettiğin hak sâhibleri alacak. Eğer sen, namaz kılıp oruc tutarken, nefsini hesaba çekecek olsan, yaptığın ibâdetlerin yalnız millet aleyhindeki dedi-kodularını karşılamıyacağını bilir ve anlardın. Nerde kaldı haram ve şübheli şeyleri yemen ki diğer günahların? Tâat ve ibâdetteki noksanların? Daha sen nasıl o günde kurtuluş umarsın. O gün öyle bir gün ki, boynuzsuz koyun, boynuzlu koyundan hakkını alacaktır. Ebû Zer'in (R.A.) rivâyetinde iki koyunun döğüşüğünü gören Resûl-i Ekrem :

يَا آذَرَ أَتَدْرِي فِيْمَ يَنْطَنَانِ، وَلَكِنَّ اللَّهَ يَذْرَى وَسَيَقْضِي بَيْنَهُمَا
يَوْمَ الْقِيَامَةِ

— Ey Ebû Zer, bunların niçin vuruştuklarını biliyor musun? diye sordu. Ebû Zer (R.A.) : Bilmem, deyince, Resûl-i Ekrem: **Allahu Teâlâ bilir ve kıyâmet gününde aralarında hükmünü verir** (662), buyurdu. Allahu Teâlâ'nın :

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ

«Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş hariç olmamak üzere hepsi sizin gibi ümmettir» (6 - En'am: 38) âyet-i celile'sinin tefsirinde; kıyâmet günü hayvanların her çeşidi ile kuşlar ve bütün canlılar dirilir. Aralarında adâlet-i ilâhiyye tecellî eder. Boynuzsuz koyun hakkını boynuzludan alır. Sonra onlara: «Toprak olun» diye emreder ve onlar da toprak olurlar. İşte bu, bunu gören kâfirlerin, «Keşke biz de toprak olaydık» diyecekleri zamandır, buyurdu.

Ey çâresiz insan, bir de sevablarının başkalarının sayfalarına intikali vardır. Uzun zahmetlerle yaptığın amellerini hasenât defterinde bulmadığın vakit, bunlar ne oldu? diye sorduğunda, bunlar hasımlarının sayfalarına intikal etmiş, diye sana söyledikleri ve yapmamak için sabır ve metânet gösterdiğin günahları bu def'a seyyiât defterinde gördüğün vakit, bunlar nedir? Ben bu günahları yapmadım, diye sorduğun ve işte bunlar da gıybet edip dedi-kodu yapmak sûretiyle kötülüklerini arzu ettiğin, alış-verişde zulmettiğin, komşuluk hakkına riâyet etmediğin kimselerin günahlarıdır. Senin defterine intikal ettiler, sana dendiği vakit hâlin nice olur?

(662) Ahmed rivâyet etmiştir. Fakat rivâyet ettiği zailar bunu Ebû Zer'in (R.A.) kendisinden duymamışlardır.

1-GEÇME 2-YILIKLER 3-DÜŞMANLIK EDEN 4-GÜNAHLAR

İbn-i Mes'ûd'un rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَسِرُ أَنْ تُعْبَدَ الْأَصْنَامُ بِأَرْضِ الْعَرَبِ وَلَكِنْ سَيَرْضَى
مِنْكُمْ بِمَا هُوَ دُونَ ذَلِكَ بِالْمُحَقَّرَاتِ وَهِيَ الْمُؤَبَّحَاتُ فَانْقُوا الظُّلْمَ
مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَمْثَالِ الْعِبَادِ مِنَ الطَّاعَةِ
فَإِذَا أَنْهَزَ سَيُجْحِنُهُ فَمَا زَالَ عَبْدٌ يَجِيءُ فَيَقُولُ رَبِّ إِنْ فُلَانًا
ظَلَمَنِي بِظُلْمَةٍ فَيَقُولُ أُمَحُّ مِنْ حَسَنَاتِهِ فَمَا زَالَ كَذَلِكَ حَتَّى لَا يَبْقَى لَهُ
مِنْ حَسَنَاتِهِ شَيْءٌ وَإِنْ مَثَلَ ذَلِكَ مَثَلُ سَفِيرٍ نَزَلُوا بِفَلَاةٍ مِنَ الْأَرْضِ
لَيْسَ مَعَهُمْ حَطَبٌ فَتَفَرَّقَ الْقَوْمُ فَحَطَبُوا فَلَمْ يَلْبِسُوا أَنَّ اعْظَمُوا أَنَا رَهُو
وَصَنَعُوا مَا أَرَادُوا وَكَذَلِكَ الذُّنُوبُ ۝

«Artık Arap topraklarında puta tapınmaktan şeytan ümidini kesmiştir. Ancak daha hakir ve daha küçüklerine sizin için râzıdır. Onlar da insânı helâke götüren şeylerdir. Bunun için gücünüz yettiği kadar zulümden sakının. Zira insan, kıyâmet gününde dağlar gibi ibâdetlerle mahşer yerine gelir ve bu amellerinin artık kendini kurtaracağını sanır. Bu sefer birisi çıkar, «Yâ Rab, falanca bana zulmetti» der. Allahü Teâlâ onun defterinden sevablarını mahvedin, buna verin buyurur. Böyle böyle bütün hak sâhibleri gelir, haklarını alırlar ve adamın elinde sevab diye bir şey kalmaz. Bu tıpkı yola çıkıp da bir çöle inen yolcuların beraberlerinde yakacakları olmadığı için herbiri sağa sola dağılıp yakacak topladıktan sonra ateşi yakıp ondan istifade etmeden oradan ayrılıp gitmelerine benzer. İşte günahlar da böyledir» (663). O sevablardan istifade edemezler.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ

«Muhakkak sen de öleceksin, onlar da elbet ölecekler. Sonra şühesiz, siz de Rabbinizin huzurunda muhâkemeye duruşacaksınız» (39 -

(663) Ahmed ve Beyhaki daha kısa bir ifade ile ve ceyyid isnad ile rivâyet etmişlerdir. Hadisin evvelini muhtasar olarak Müslim, Câbir'den (R.A.) rivâyet etti.

Zümer: 30) âyet-i celile'si nâzil olduğu vakit, Zübeyr (R.A.) Resûl-i Ekrem'e: «Dünyadaki bizim özel günahlarımız orada tekrar ortaya çıkacak mı?» diye sordu. Resûl-i Ekrem:

نَعَمْ لَيُكَرَّرَنَّ عَلَيْكُمْ حَتَّى تُؤْذُوا إِلَى كُلِّ ذِي حَقِّ حَقَّهُ ۝

«Evet, her şey ortaya konacak ve hattâ her hak sâhibine hakkı ödenecektir» (664) buyurdu. Zübeyr (R.A.) de: «Bu, çok çetin bir şey» dedi.

O günün en büyük zorluklarından birisi de, santim müsamahanın bulunmaması; tek kelime, tek adımın bile hesabının sorulmasıdır. Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

يُخَشِّرُ اللَّهُ الْعِبَادَ عُرَا غُرًا غُرًا بَيْنَهُمَا لَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ ثُمَّ يُنَادِي بِهِمْ رَبُّهُمْ بِصَوْتٍ لَيْسَ مَعَهُ مِنْ بَعْدِ كَمَا يَسْمَعُهُ مِنْ قُرْبٍ أَنَا الْمَلِكُ أَنَا الَّذِي لَا يَتَّبِعُنِي لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَلَا أَهْلَ الْحَدِّ مِنَ النَّارِ عَلَيْهِ مِظْلَةٌ حَتَّى أَقْصَصَهُ مِنْهُ وَلَا لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَنْ يَدْخُلَ النَّارَ وَلَا أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ عِنْدَهُ مِظْلَةٌ حَتَّى أَقْصَصَهُ مِنْهُ حَتَّى اللَّظْمَةِ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ فَاتَّقُوا اللَّهَ

عِبَادَ اللَّهِ ۝

«Allahu Teâlâ kullarını çıplak, tozlu ve siyah olarak haşreder. Kendilerinde hiçbir şey bulunmaz. Sonra Rab Teâlâ onlara öyle bir ses ile çağırır ki, yakında olanlar gibi, uzakta olanlar da aynı şekilde sesi duyarlar. Buyurur ki: «Deyyân olan gerçek melik ve mülkün sâhibi benim. Cehennem'likden birisinin kendisinde hakkı olduğu hâlde bir Cennet'liğin, bu hak alınıp ödeninceye kadar Cennet'e girmesine imkân yoktur. Cennet ehlinde de birisinin kendisinde alacağı hakkı olduğu hâlde, bu hak ödeninceye kadar bir Cehennem'lik de Cehennem'e giremez. Hattâ bir tokat da olsa kısas alınmadan, ne Cennet'lik Cennet'e, ne de Cehennem'lik Cehennem'e giremez» buyurdu. «Ellerinde olmadığına göre bu nasıl olur?» diye Resûl-i Ekrem'e sorduğumuzda: «Sevab ve günah alış -

(664) Ahmed ve Tirmizî, Zübeyr'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, sahîh ve hasen olduğunu söylemiştir.

verişi ile olur. Onun için ey Allah'ın kulları Allah'tan korkun» (665) buyurmuştur.

Kullara zulüm; mallarını almak, onlara dil uzatmak, namuslarına dokunmak, kalblerini kırmak, sohbet ve muâşerette onlara kötülük yapmak gibi şeylerdir. Kul ile Allah arasındaki kusurlara gelince; en çok bağışlanması umulan, bu kusurlardır. Kim bu gibi haksızlıklar yapmış, sonra da tevbe etmiş ve hak sâhibleri ile helâllaşması mümkün olmamışsa, kısas günü için sevablarını çoğaltmalı, tam bir ihlâs ile gizli olarak Allah'a ibâdetde bulunmalıdır ki, belki bu sayede Allah'a yaklaşır da kul hakları için hazırladığı ibâdetlerde Allahu Teâlâ'nın lûtfuna uğrar. Enes (R.A.) diyor: «Resûl-i Ekrem ile bir arada bulunuyorduk. Bir ara azı dişleri görülecek şekilde gülümsedi. Sebebini sordüğümüzda: «Ümmetimden iki kişi Allah'ın huzuruna gelirler. Birisi:

— Ya Rab, benim bunda hakkım var; hakkımı bundan al, bana ver, der. Allahu Teâlâ da ötekine:

— Hakkını ver, buyurur. Adam:

— Ya Rab, bende sevab namına bir şey kalmadı, der. Allahu Teâlâ:

— Baksana, bu adamın sevabı kalmadı, ne dersin? buyurur. Adamcağız:

— O hâlde benim günahlarımdan alsın, der. Resûl-i Ekrem bunu anlatırken gözleri yaşardı ve: «O gün büyük bir gündür. İnsan, günâhının alınmasını ister, dedi. (Bunun üzerine Allahu Teâlâ hak sâhibine):

— Başını kaldır ve Cennet'e bak, buyurur. Adamcağız:

— Ya Rab, inci ile işlenmiş, gümüşten apartımanlar ve altından köşkler görüyorum. Bunlar hangi peygamber, hangi siddik veya hangi şehidler icindir? der. Allahu Teâlâ:

— Bunlar, bana ücretini verenler içindir, buyurur. Adamcağız:

— Bunların hakkını kim ödeyebilir? der. Allahu Teâlâ:

— Sen istersen bunlara sâhib olabilirsin, buyurur. Adam:

— Nasıl olur, ya Rab? deyince, Allahu Teâlâ:

— Hakkını bu adama bağışlamakla, buyurur. Adam:

— O hâlde ben bunu afvettim, der. Ve Allahu Teâlâ da:

— Arkadaşını al, beraberce Cennet'e girin, buyurur. Sonra Resûl-i Ekrem: «Allah'tan korkun, Allah'tan korkun ve siz de kendi aranızı düzeltin. Bakınız bizzat Allahu Teâlâ mü'minlerin arasını buluyor» (666) buyurmuştur.

Bu, bu mertebeye yükselebilmenin, Allah ahlâkı ile ahlâklanmak sâyesinde mümkün olduğunu bize göstermektedir ki, o da arabuluculuktur.

Şimdi sayfalarında kul hakkı bulunmaz veyahut Allah'ın lûtfuna uğrar da seni afvettirir, ebedî saâdete ulaştığın anda nasıl sevineceğini düşün. Rıza elbisesine büründün, artık daha şekaaveti olmayan bir saâ-

(665) Ahmed, isnadı hasen ile rivâyet etmiştir.

(666) Hadis, metin olarak yukarda geçmiştir.

dete ulaştın, yok olmayacak nimetlere sâhib oldun. İşte o anda sevgi ve heyecanın yükselir, yüzün ağarır ve nurlanır, ayın ondördü gibi parlar. Artık bütün sıkıntılardan arınmış, nimet kokularını almış olduğun hâlde alnından da nurlar parlarken mahşer halkı arasında nasıl sallana sallana yürüdüğünü düşün. Herkesin sana bakıp gıpta ettiklerini, meleklerin etrafında dönüp durduklarını ve herkese: «İşte bu, falancadır. Kendisi de Allah'tan râzı, Allah da kendisinden râzıdır» diye bağırdıklarını düşün. Dünyada türlü gösteriş, yağcılık, yatakcılık, süslenmek ve yapmacık hareketle elde ettiğin mevkiiler mi üstün, yoksa bu mevki mi? Eğer âhîret saâdetinin, dünya varlıklarından, hattâ kıyas kabûl etmiyecek şekilde daha iyi olduğuna inanmışsan, Allah ile olan muâmelede sâfil ihlâs ve sâdik niyyetle bu mevkie ulaşmağa çalış. Çünkü başka çâresi yoktur.

Allah korusun, şâyet senin benimsemediğin ve fakat Allah katında büyük₂ sayılan günahlar defterinde çıkar ve bu sebeble Allahu Teâlâ'nın gadabına uğrıyarak, «Ey kötû kulum, lânetim sana olsun, Ben senin₃ hiç bir ibâdetini kabûl etmiyorum» derse hâlin nice olur? Bu nidaya muhatap olan adamın₂ hâlini düşün. Nasıl olduğu₂ yerde kararip kalır. Allahu Teâlâ'nın gadabından ötürü melekler de ona gadab eder ve Bizim de hattâ bütün yaratıkların da lâneti senin₄ üzerine olsun» derler. Bu anda zebâniler de üzerine atılır, Allah'ın gadabından dolayı onlar da sana gadablıdır₂lar. Onlar çirkin surat ve bütün şiddetleri ile üzerine atılır, yakandan yapışır, insanlar arasında ve herkesin gözü önünde seni sürüklemeye başlarlar. Mahlûkat, senin yüzünün karanlığına bakar, perişanlığını görür. Sen ise: «Vay, vay» diye bağırırsın. Onlar da sana: «Bugünde bir değil, kendin için bin ağla. Ne kadar ağlasan da azdır»₄ derler. Bu arada melekler: «İşte bu falancadır. Allahu Teâlâ bunun kepezeliklerini açığa vurdu, rezil etti, lânet etti. Bir daha saâdet görmeyecek şekilde şekâvette olandır» diye seslenirler. Buna, insanlardan korktuğun, utandığın ve onlardan bir mevki taleb ettiğin için onların huzurunda yapmayıp gizli olarak yaptığın₅ her hangi₆ günah ve hattâ küçük bir günah sebep olabilir. Ne büyük cehâlettir, münkarız olacak şu fânî dünyada fânî olan insanlardan kaçınır, onların huzurunda isyan etmezsin de, o büyük toplum arasında ve Allah huzurunda rezil olmağı düşünmeden gizlice isyana devam edersin. Oradaki rezaleti, Allah huzurundaki perişanlığı, Allah'ın₂ gadabını, lânetini, zebânilerin elinde Cehennem'e sevkedilmeği düşünmezsin. İşte hâlin budur. Halbuki bunun önünde daha büyük bir tehlike daha vardır. O da sırat köprüsüdür.

37 nci BEYÂN : SIRAT'IN VASFI

Bütün bunlardan sonra bir de Cehennem üzerinde Sırat diye anılan bir köprü vardır. Bu zorluklardan sonra Allahu Teâlâ'nın:

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِثَةً

1-DURU, TEMİZ 2-GAZAB 3-(İKİNCİ ŞAHİS, SÖYLEYENİ DİNLEYEN)
4-BİABİR 5-BİLGİSİZLİK 6-YOK

«Müttakileri O çok esirgeyici Allah'ın huzuruna toplayacağımız, günahkârları ise susuz olarak Cehennem'e süreceğimiz gün» (19 - Meryem: 86, 87), ve :

فَآخِذُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ

2 «Onları Cehennem yoluna götürün. Onları hapsedin, çünkü onlar mes'ûldürler» (37 - Sâffât: 23,24) âyet-i celîle'leri üzerinde düşün. Bütün bu zorluklardan sonra insanlar sırat köprüsüne sevk edilirler. Bu, Cehennem üzerinde uzatılmış kıldan ince ve kılıçtan keskin bir köprüdür. Bu âlemde doğru yolda olup istikamet edenler doğrudan ve doğruluktan ayrılmayanlar, âhiret sıratını kolaylıkla geçer ve kurtulurlar. Fakat burada istikametten ayrılanlar orada günahları sebebiyle yükleri ağırlaşır. Daha ilk adımda sürçerek Cehennem'e düşer. Şimdi Cehennem'in üzerinde o köprüden geçeceğin âni ve orada geçireceğin dehşetli korkuyu düşün. Bir yandan köprü'nün ince ve keskinliği, öte yandan altında Cehennem'in zifirî karanlığı ve uğultusu, bu zayıf bünyenle üzerinden geçmeğe mecbur tutulman, bir yandan kalbin çarpar, ayakların titrer, öte yandan yürümene engel olan sırtladığın günahlar, o günahlar ki onlarla karada yürüyemezdin, nerde kaldı böyle bir köprü üzerinde. Daha ayağının birini üzerine koyup keskinliğini farkettiğin vakit hâlin nice olur? Halbuki önündeki insanların bir kısmı titrer, bir kısmı da sürçerek Cehennem'e düşer. Bunları da gözün ile görürsün. Zebânîlerin onları baş üstü Cehennem'e doğru düşürmekte olduklarını görürsün. Bundan daha büyük ceza, bundan daha korkunç manzara düşünülebilir mi? Allah o günde hepimizin yardımcısı olsun.

Bu arada bir de kendini düşün. O ağır günah yükü altında ayağının birini keskin köprüye atmış, diğerini nasıl atacağını düşünürken, bir de önündeki insanların çoğunun pat pat Cehennem'e döküldüklerini, Resûl-i Ekrem'in ise: «Allah'ım, ümmetimi koru, ümmetimi koru» diye duâ ettiğini görürsün. Cehennem'in içinden. «Yandım, mahvoldum» sesleri feryâd ü figanları kulağının içinde çınlar. Senin de ayağın kayarsa hâlin nice olur? Artık pişmanlık fayda vermez. Sen de, vay başıma gelenlere, diye bağıp durursun. İşte korktuğum başıma geldi. Ne olaydı dünyaya gelmeseydim. Geldim, kötü yolda değil, iyilerin yolunda olsaydım. Keşke toprak olup yok olsaydım ve unutulup gitseydim, dersin. Allah korusun, o anda Cehennem, seni de içine çekebilir ve bir münâdî: «Sesinizi kesin, bağıp durmayın» der. Zâten âh u enîne de imkânın kalmaz ve kimseden bir yardım gelmez. Bu tehlikeler önünde iken kendi tutum ve davranışların bakımından aklını beğeniyor musun? Şâyet o güne inanmıyorsan, inanmayanlarla ebedî olarak Cehennem'de kaldın. Şâyet inanıyor ve inandığın hâlde o günden gâflet ederek ona hazırlanmak hususunda ihânet ediyorsan, ne büyük sapıklık ve ne büyük hüsrân içindesin? Günahı terketmeyip Allah'ın rızasını aramadığın vakit, bu imanın sana ne fay-

- 1-TAKVALI
- 2-MESULİYETLİ
- 3-HABERSİZLİK

dası olur? O gün sırat köprüsünden başka bir zorluk ve bir güçlük olmasa, onu geçsen bile, üzerinde geçireceğin bu sıkıntılar sana yeter ve artar bile.

Resûl-i Ekrem :

يُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانِي جَهَنَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ يُجْزَبُ بِأَمْتِهِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ إِلَّا الرُّسُلُ وَدَعَا الرُّسُلُ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ اللَّهُمَّ سَلِّمْ وَفِي جَهَنَّمَ كَلَابِيبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ هَلْ رَأَيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ؟ فَإِنَّهَا مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَعْلَمُ قَدْرَ عَظِيمِهَا إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى تَخَطَّفُ النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ يُبَوِّئُ بَعْمَلِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يُخْرَدُ لُشْمًا يَنْجُو

«Cehennem üzerinde sırat köprüsü kurulur. Bu köprüden, ümmetiy-le ilk geçecek olan peygamber, benim. O gün peygamberlerden başkası konuşamaz. Peygamberler de: «Allah'ım, ümmetime selâmet ver, Sen on-ları koru» diye duâ ederler. «Cehennem'de demir çengeller vardır. Se-dan ağacının dikenine benzerler. Sedan ağacı hiç gördünüz mü?» diye Resûl-i Ekrem sordu. Onlar da «Gördük» deyince, «İşte o çengeller onun dikenine benzer. Yalnız bunlar çok büyüktürler. Büyüklük derecelerini ancak Allah bilir. Herkesi isyanına göre Cehennem'e çekerler. Onlardan bir kısmı ameline göre helâk olur, yok olur, ateşte erir. Bir kısmı hardal danesi kadar kalır ve sonra kurtulur» (667) buyurmuştur.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem şöyle bu-yurmuştur :

يَمُرُّ النَّاسُ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ وَعَلَيْكَ حَسَدٌ وَكَلَابِيبٌ وَخَطَا طَيفُ تَخَطَّفُ النَّاسَ عَيْنًا وَشِمَالًا وَعَلَى جَنْبَيْهِ مَلَائِكَةٌ يَقُولُونَ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَمُرُّ مِثْلَ الْبَرِّ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالزَّبِيجِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالْفَرَسِ الْمَجْرِيِّ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْعَى سَعْيًا وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي

(667) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'nin (R.A.) uzun hadîsinden rivâ-yet etmişlerdir.

مَشْيًا وَمِنْهُمْ مَنْ يَحْبُو حَبْوًا وَمِنْهُمْ مَنْ يَرْحَفُ رَحْفًا فَأَمَّا أَهْلُ النَّارِ
الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا فَلَا يَمُوتُونَ وَلَا يَحْيَوْنَ وَأَمَّا نَاسٌ فَيُؤْخَذُونَ بِذُنُوبٍ
وَحَصَا يَا فَيُخْتَرَقُونَ فَيَكُونُونَ فَحْمًا ثُمَّ يُؤْذَنُ فِي الشِّفَاعَةِ هـ

«İnsanlar Cehennem üzerindeki köprüden geçerler. Köprüde dikenli demirler, çengeller ve kancalar vardır. İnsanları sağdan soldan yakalarlar. Ayrıca köprü üzerinde melekler vardır. «Allah'ım selâmet ver» diye duâ ederler. İnsanlardan bir kısmı köprüyü şimşek gibi, bir kısmı esen yel gibi geçer. Bir kısmı koşar at gibi, bir kısmı koşarak, bir kısmı yürüyerek bir kısmı emekliyerek ve bir kısmı da sürünerek geçer. Asıl Cehennem'liklere gelince; bunlar ne ölür, ne de yeni bir hayata kavuşur. Diğer insanların günahkârlarından bir kısmı alınır Cehennem'e atılır. Günahları nisbetinde yanıp kömür olurlar. Sonra da bunlara şefâat edilmeğe izin verilir» (668) buyurdu ve hadîsi sonuna kadar anlattı.

İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Muayyen günde toplanmak için Allahu Teâlâ geçmiş ve gelecek bütün yaratıkları bir araya toplar. Mahkemenin kurulması için kırk yıl gözlerini semâyâ doğru diker ve beklerler». Hadîsi uzun boylu ifade buyurduktan ve mü'minlerin de secdeye kapandığını anlattıktan sonra: «Allahu Teâlâ mü'minlere: «Başınızı kaldırın» buyurur. Onlar da başlarını kaldırır ve amelleri nisbetinde Allahu Teâlâ onları nurlandırır. Kimisine önünü aydınlatmak için dağlar büyüklüğünde, kimisine de daha küçük, bir kısmına da hurma büyüklüğünde, diğer bâzılarına da daha az nûr verir. Hattâ en son ve en az nur verdiği ayağının parmak ucuna bir ışık verir. Bu ışık, bâzan yanar ve bâzan söner. Parladığı vakit adımını atar, söndüğü vakit yerinde kalır» buyurdu ve sonra nurları nisbetinde sıratı geçtiklerini anlattı. Göz açıp yumuncaya kadar şimşek gibi, esen yel gibi, yel önünde bulutlar gibi, yıldız düşmesi gibi, sür'atli yürüyen at gibi, ayakları bağlı gibi geçtiklerini anlattı. Yalnız parmak ucuna ışığı verilen de sırat köprüsünü yüzüstü sürünerek ayağının biri kayarken diğerini yerleştirmek, ellinin biri ayrılırken diğeri ile tutmak sûretiyle karşıya geçer. Devamla: «Böylece o da kurtulur. Bu adam kurtulup karşıya geçtiği vakit Allah'a hamdederek, «Allahu Teâlâ bana olan lûtfunu kimseye yapmamıştır. Zira bana onu gösterdikten sonra kurtardı ve selâmete erdirdi» der. Sonra onu Cennet'e götürür ve Cennet'in kapısındaki havuzda yıkarlar» (669) buyurdu.

(668) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir, fakat bâzı ifade değişiklikleri vardır.

(669) İbn Adî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Bir kısmı metin olarak yukarıda geçmiştir.

Enes b. Mâlik'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

الصِّرَاطُ كَحَذِّ السَّيْفِ أَوْ كَحَذِّ الشَّعْرَةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَجُحُّونَ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَإِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَأَخِذٌ بِحُجْرَتِي وَإِنِّي لَأَقُولُ
يَا رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ فَالْزَالُونَ وَالزَّالَاتُ يَوْمَئِذٍ كَثِيرَةٌ ۝

«Sırat, keskin kılıç veya keskin kıl gibidir. Melekler, kadın erkek mü'minleri kurtarmağa çalışırlar. Cebrâil aleyhisselâm benim belimden yapışır ve ben: «Allah'ım, ümmetime selâmet ver, ümmetime selâmet ver» diye duâ ederim. O gün ayağı sürçecek kadın ve erkekler pek çoktur» (670) buyurmuştur.

İşte sırat da böyle bir şeydir. Kiyâmet gününün zorluklarından en çok selâmet bulan, dünyada o günü en fazla düşünen, o korkuyu saklayıp ona göre hazırlanandır. Çünkü Allahu Teâlâ bir kulunun gönlünde iki korkuyu toplamaz. Bu zorluklardan dünyada korkan, âhirette emîn olur. Ben, bu güçlükten korkan derken, yumuşak yürekli kadınlar gibi anıldığı vakit hemen gözü yaşarıp da sonra unutarak eski zevkine dönen insanları kasdetmiyorum. Çünkü bu gibi korkuda bir fayda yoktur. Ancak bir şeyden korkan, ondan kaçır. Bir şey'i uman da onu arar. Seni ürkütecek olan korku da, isyandan uzaklaştırıp ibâdete teşvik eden korkudur.

Kadınların gönül yumuşaklığından daha uzak, ahmakların korkusudur. Kiyâmetin şiddet ve güçlüğü duydıkları vakit, «Aman ya Rabbi, Sana sığındım, Sen koru» derken, öte yandan kendisini helâke sürükleyecek olan eski bildiği isyanına devam eder durur. Bu gibilerin Allah'a sığınmasına şeytan bile güler. Bu, tıpkı şuna benzer. Adam ıssız bir tepede sağlam bir kal'a duvarına yaslanmış oturuyor. Bu sırada arslanın biri de uzaktan dişlerini göstererek ona doğru hücum etmiş geliyor. Adam uzaktan arslanı ve onun saldırısını görünce, «Adam sen de ben bu kal'aya sığınır ve bu arslanın saldırısından korunurum» diye söylenir. Arslan iyice yaklaşmışken o hâlâ bir tedbir alıp kal'aya girmemiş, durduğu yerde oturuyor. Dilindeki bu söz, kendisini arslanın saldırısından kurtarabilir mi? İşte yukardaki adam da bunun gibidir. Her ikisinin hâli hem korkunc, hem de gülünçtür. Âhiretin kal'ası, sıdk u sadâkatle söylenen «Lâ ilâhe illâllah» kelimesidir. Bunun sadâkatı, Allah'tan başka maksudu ve O'ndan başka mâbudu olmamaktır. Kim arzularını ilâh edinirse, tevhiddeki sadâkatten uzak ve tehlikeli duruma düşmüştür.

(670) Beyhaki «Şu'abü'l-İman»ında rivâyet etmiştir. Ayrıca Enes'den (R.A.) merfû olarak, sıratın kıldan ince kılıçtan keskin olduğu rivâyet edilmiştir. Rivâyet sahihtir.

1-MAKSAD 2-DOĞRULUK

38 inci BEYÂN : ŞEFAAT

Şunu da unutma ki mü'minlerden bir kısmı Cehennem'e girmeği hak ettikleri vakit, bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ fazl u keremiyle peygamberlerin, siddikların, ulemâ ve sâlihlerin ve kendi katında mânevî değeri olan her zâtın şefâatini kabul eder. Bu gibiler de kendi âilelerine, yakınlarına, dostlarına, âşına oldukları kimselere şefaatt ederler. Allahu Teâlâ kerâmetini kulları arasında gizlemiştir. Belki de senin hakir gördüğün kimse Allah katında üstün mevkie sâhibdir. Hiç olmazsa onların şefaatine nâil olmağa haris ol ve ona göre çalış. Bunun için kimseyi hakir görme. Senin küçük gördüğün, Allah katında büyük olabilir. Allahu Teâlâ velîlerini gizlediği gibi, gadabını da günahlar arasında gizlemiştir. Onun için hiç bir günahı küçük görme. Belki Allah'ın gadabı, senin küçük gördüğün günahıdır. İbâdetleri de küçümseme, belki Allah'ın rızası senin benimsemediğin ibâdettedir. Zira O'nun rızası da tâatler içinde gizlidir. Bir güzel söz, bir lokma, hattâ bir niyyet-i hasene ve bunlara benzer şeyleri de küçümseme.

Kur'an ve hadîsten şefaatin pek çok delilleri vardır. Nitekim Kur'an-ı

Kerim'de: **وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ۗ** «Muhak-

kak Rabbin sana verecek de hoşnûd olacaksın» (93 - Duhâ: 5) buyurulmuştur.

Amr b. el-Âs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem, İbrahim aleyhisselâm'ın :

رَبِّ اِنَّهُمْ اَضَلُّنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ يَّبْعَنِيْ فَاِنَّهُ مِنِّيْ وَمَنْ عَصَانِيْ فَاِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝

«Rabbim, çünkü onlar insanlardan bir çoğunu baştan çıkardılar. Bundan sonra kim bana uyar, işte o, bendendir, kim de bana karşı gelirse, hakikat Sen çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicisin» (14 - İbrahim: 36) dediğini Allahu Teâlâ'nın hikâye ettiği âyet-i celîle ile, İsa aleyhisselâm'ın :

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۝ «Eğer onlara azâb

edersen, muhakkak onlar senin kullarıdır» (5 - Mâide: 118) dediği âyetlerini okuduktan sonra, ellerini kaldırarak: «Ümmetim, ümmetim» diye ağladı. Allahu Teâlâ Cebrâil aleyhisselâm'ı Resûl-i Ekrem'e göndererek:

«Gît ona de ki: «Biz sana ihânet edecek değiliz. Ümmetin hakkında sana, razı oluncaya kadar vereceğiz» buyurdu (671).

Yine Resûl-i Ekrem: «Bana beş şey verildi ki, bunlar benden önce hiç kimseye verilmemiştir. Daha bir aylık mesafede düşmanlarımın korkusu ile bana nusret verildi. Ganimet malı benden önce kimseye helâl değil iken bana helâl oldu. Bütün yer yüzü benim için mescid ve her tarafı temiz oldu. Herkes bulunduğu yerde namazını kılabilir. Bana sefâat verildi. Her peygamber yalnız kendi kavmine, ben ise bütün insanlara peygamber olarak gönderildim» (672) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ كُنْتُ إِمَامَ النَّبِيِّينَ وَخَطِيئَهُمْ وَصَاحِبَ شَفَاعَتِهِمْ
مِنْ غَيْرِ فَخْرٍ هـ

«Kıyâmet günü, ben peygamberlerin imamı ve şefâat sâhibiyim. Bunu iftihar için değil, tahdis-i nimet için söylüyorum» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem:

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ عَنْهُ وَأَنَا أَوَّلُ
تُشَافِعُ وَأَوَّلُ مُسْفَعٍ بِيَدِي لَوَاءِ الْحَمْدِ نَحْنُهُ آدَمُ فَمَنْ ذُوْنَهُ هـ

«Ben, Âdem evlâtlarının efendisiyim, buna fahirlenmem. Yer, kendisi için ilk yarılacak (ve yerden ilk çıkacak) benim. İlk şefaati edecek ve şefaati makbûl olacak da benim. Livâü'l-hamd sancağı benim elimdedir. Âdem ve ondan sonraki herkes bu sancağın altındadır» (673) buyurmuştur.

Diğer hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ وَآخِثَاتٌ دَعَوَتِي شَفَاعَةٌ
لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ هـ

(671) Müslim'e göre, Amr'ın oğlu Abdullah'tan rivâyet edilmiştir. Metin olarak da kısmen yukarda geçmiştir.

(672) Tirmizî, İbn Mâce, Ubeyy b. Kâ'b'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen ve sahîh olduğunu söylemiştir.

(673) Tirmizî, rivâyet etti ve hasendir dedi.

«Her peygamberin makbûl bir duâsı vardır. Ben duâmı âhirette ümmetime şefaât için bıraktım» (674) buyurmuştur.

Yine İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem : «Kıyâmet günü peygamberler için altından kürsüler kurulur ve benden başka herkes kürsüsüne oturur, benim kürsüm boş kalır. Ben, dimdik olarak ayakta ve Rabbimin huzurunda dururum. Benim korktuğum husus, kendimin Cennet'e gidip, ümmetimin geride kalmasıdır. Bu arada: «Ya Rab, ümmetim» derim. Allahu Teâlâ: «Ümmetine ne yapmamı istiyorsun?» diye sorar. Ben de: «Ey Rabbim, bir an önce hesablarını görmeni istiyorum» derim. Böylece durmadan onlara şefaât ederim. Tâ ki Cehennem'e gönderilen bâzı kimseler hakkında Rabbimden bana huccet verilinceye kadar. O dereceye kadar ki, Cehennem'in mâliki olan hâzin: «Ya Muhammed, rabbinin gadabından Cehennem kendisinde senin ümmetinden kimseyi bırakmamış, kimse orada kalmamıştır» der.» (675) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Ben, kıyâmet gününde yerdeki ağaç ve kum sayılarından daha çok, şefaât ederim» (676) buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'den (R.A.) gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem'e bir miktar et takdîm edildi. Kol kısmını ona verdiler. Bu kısım, Resûl-i Ekrem'in hoşuna giderdi. Bundan bir def'a ısırıldıktan sonra :

«Ben, kıyâmet günü resûllerin seyyidi ve efendisiyim. Bunun sebebi biliyor musunuz? Allahu Teâlâ gelmiş geçmiş bütün insanları ve canlıları bir araya toplar. Çağırır, onlara sesini duyurur ve bakan, onları görür. Güneş, beyinlerine yaklaşır. İnsanlar tahammül edemiycekleri gam, gussa ve ızdıraba girerler. (Böylece uzun süre bekledikten sonra) birbirlerine :

Görüyorsunuz çektiğimizi, Rabbinize karşı bize bir şefaâtçi arasanız derler. Birbirlerine: «O hâlde (ilk peygamber ve babamız olan) Âdem aleyhisselâm'a gidelim» derler ve Âdem aleyhisselâm'a giderek :

— Sen insanların babası, Allahu Teâlâ seni kudret eli ile yarattı, kendi indinde mâlûm olan ruhtan sana nefhetti ve melekleri de sana secde ettirdi. (Aynı zamanda peygamber ve Allah'ın sevgili kulusun). Çektiğimiz ızdırabı görüyorsunuz, şefaâtçi ol, derler. Âdem aleyhisselâm ise :

— Rabbim bugün öyle gadablıdır ki, ²bundan önce böyle gadablanmadığı gibi, bundan sonra da böyle gadablanmaz. Ben ise, nehyettiği ağaçtan yediğim için ona karşı suçluyum. Ancak nefsim ile meşgulüm. Bu şefâate gücüm yetmez, başkalarına gidin, denir. Nûh aleyhisselâm'a giderler ve :

— Sen, insanların ilk Resûlüsün, Allahu Teâlâ sana «şükreden kul»

(674) Buhârî ile Müslim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(675) Taberânî «Evsat»ında rivâyet etmiştir.

(676) Ahmed ve Taberânî, Bureyde'den hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

diye hitab etmiştir. Çektiğimizi görüyorsun. Rabbinin katında bizim için şefaateçi ol, derler. Nûh aleyhisselâm :

— Rabbimiz bugün çok gâdablıdır, bundan evvel böyle celâllanmadığı gibi, bundan sonra da böyle celâlli olmaz. Benim, kavmim aleyhinde (Bu kâfirlerden bir tane yeryüzünde bırakma, diye) bir bedduam vardır. Bu ise benim için bir kusurdur. (Bu bakımdan bu şefaate ben yetkili değilim). Nefsim ile meşgulüm, başka birisine, İbrahim aleyhisselâm'a gidin, der. Ona giderler, durumlarını anlatır ve kendisinin Allah'ın hem peygamberi, hem halili olduğunu hatırlatarak kendileri hakkında şefaate etmesini isterler. O da Allahu Teâlâ'nın gâdabı hakkında ve diğer peygamberlerin sözlerini tekrar ettikten sonra :

— Ben üç yerde yalan konuştum. (Bu şefaate yetkili değilim). Ancak nefsimle meşgulüm. Siz, benden başka, Mûsâ aleyhisselâm'a gidin, der. Onlar da Mûsâ aleyhisselâm'a giderek kendi durumlarını anlattıktan ve Mûsâ aleyhisselâm'ın, Allah tarafından, risâlet ve mükâlemesiyle üslûn tutulduğunu anlatır ve kendisinden şefaate dilerler. Mûsâ aleyhisselâm da Allah'ın gâdabı hakkında diğer peygamberlerin sözlerini söyledikten sonra :

— Ben, emrolunmadığım halde adam öldürdüm. Bu bakımdan nefsimle meşgulüm, (bu şefaate yetkili değilim). Siz, başkasına, İsâ aleyhisselâm'a gidin, der. Onlar da İsâ aleyhisselâm'a gelip durumu anlatarak kendisine: Allahu Teâlâ'nın resûlü, kelimesi ve ruhusun, daha yeni doğduğunda ve büyüdüğünde konuştun, diyerek kendisinden şefaate etmesini dilerler. O da diğer peygamberlerin, Allah'ın gâdabı hakkındaki sözlerini aynen tekrarladıktan ve kendileri için bir kusur söylemeden (ben şefaate me'zun değilim, diyerek) siz, başkasına, Hz. Muhammed aleyhisselâm'a gidin, der. Bunlar da buna gelir ve :

— Ey Allah'ın resûlü, sen peygamberlerin sonu, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanan bir kimsesin. Durumumuzu görüyorsun. Bizim hakkımızda şefaateçi ol, derler. (buyurdu ve devamla:) Ben de Arş-ı A'zâmın altına gider ve Rabbime secde etmek üzere yerlere kapanırım. Bu sırada Rabbim, kimseye yapmadığı medh u senâ ile söze başlıyarak beni övdükten sonra :

— Ya Muhammed, başını kaldır, işte, istediğin kadar al, şefaatin makbûldür, buyurur. Bunun üzerine ben :

— Ümmetimi, ümmetimi isterim, ya Rab, derim. Allahu Teâlâ:

— Ya Muhammed, ümmetinden hesabı olmıyanları, Cennet'in sağ kapusundan içeri koy, diğer kapulardan da ötekiler gibi girmek haklarıdır, buyurur. Sonra devamla:

— Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Cennet kapularının kanatlarının genişliği, Mekke ile Himyor veya Mekke ile Busra arası gibidir» (677) buyurdu.

(677) Müslim, rivayet etmiştir.

1-DOST 2-MÜZAKERE 3-İZİNLI, SALAHİYETLI

Başka bir rivâyette bu hadis aynen rivâyet edilmiş, aynı zamanda erada İbrahim aleyhisselâm'ın da kendi kusurları aynen bahsedilerek: «Yıldızlara, «Bunlar Rabbim midir?» dediği, putları kıranların, belki bû-yükleridir dediği ve hasta değilken hastayım dediği kusurları yazılıdır.»

İşte bunlar da Resûl-i Ekrem'in şefaattleridir. Ümmetinden âlim olanlarla sâlih olanların da şefaati vardır. Nitekim bir hadîsde:

يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَةِ رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَكْثَرُ مِنْ رِبْعَةٍ وَمُضَرٍّ

«Ümmetimden yalnız bir kişinin şefaatiyle, Rebi'a ve Mudar kabilelerinden daha çok kimseler Cennet'e girer» (678) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

يُقَالُ لِلرَّجُلِ قَوْمِيًّا فَلَانٌ فَاشْفَعْ فَيَقُومُ الرَّجُلُ فَيَشْفَعُ لِلْقَبِيلَةِ
وَلِأَهْلِ الْبَيْتِ وَلِلرَّجُلِ وَالرَّجُلَيْنِ عَلَى فَنَدٍ عَمَلِهِ

«Kıyâmet günü adama: «Ey falan, kalk şefaet et» denir. O da kalkar kabilesine, ehl-i beytine ve amelindeki kuvveti nisbetinde bir veya iki kişiye şefa'at eder» (679).

Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ يُشْرِفُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَهْلِ النَّارِ
فَيُنَادِيهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَيَقُولُ يَا فَلَانُ هَلْ تَعْرِفُنِي
فَيَقُولُ لَا وَاللَّهِ مَا أَعْرِفُكَ مَنْ أَنْتَ؟ فَيَقُولُ أَنَا الَّذِي مَرَرْتُ
فِي الدُّنْيَا فَاسْتَيْقَيْتَنِي شَرِبَةً مَاءٍ فَسَقَيْتُكَ قَالَ قَدْ عَرَفْتُ. قَالَ
فَاشْفَعْ لِي بِهَا عِنْدَ رَبِّكَ فَيَسْأَلُ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ وَيَقُولُ إِنِّي
أَشْرَفْتُ عَلَى أَهْلِ النَّارِ فَتَادَانِي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِهَا فَقَالَ هَلْ تَعْرِفُنِي
فَقُلْتُ لَا. مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ أَنَا الَّذِي اسْتَيْقَيْتَنِي فِي الدُّنْيَا فَسَقَيْتُكَ

(678) Hasen sened ile rivâyet edilmiştir.

(679) Tirmizi, Ebû Said'den (R.A.) rivâyet etmiştir, benzeri başka rivâyetler de vardır.

فَاشْفَعْ لِي عِنْدَ رَبِّكَ فَشَفَعْنِي فِيهِ فَلَيْسَ فِيهِ اللَّهُ فِيهِ قَوْمٌ
بِهِ فَيُخْرِجُ مِنَ الْكَارِ

«Bir Cennet'lik Cehennem'e doğru bakar ve orada birisine gözü ilişir. O adam bunu çağırarak:

— Beni tanıdın mı? diye sorar. Adam:

— Hayır, tanımadım, sen kimsin? der. O :

— Falan vakitte sen benden su istemiştin, ben de sana vermiştim. İşte ben, o adamım. Bunun üzerine Cennet'lik:

— Evet, hatırladım, der. Cehennem'lik:

— Ne olur, sen de benim hakkımda şefa'at et, der. Cennet'lik durumu aynen Cenâb-ı Allah'a arzeder ve: «Beni bu adama şefa'atçi kıl» der. Allahu Teâlâ da onun şefa'atini kabul eder ve adamın Cehennem'den çıkmasını emreder. Adam da Cehennem'den çıkar» (680) buyurmuştur.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

«İnsanlar dirilecekleri zaman yerden ilk çıkacak olanı benim. Bir araya toplandıkları vakit ilk hatıbları, benim. Ümitlerini kestikleri vakit ilk müjdecileri benim. O gün livâü'l-hamd benim elimdedir ve ben Rabbimin katında âdemoğlu'nun en keremlisiyim. Bunu böbürlenmek için söylemiyorum» (681) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Ben, Rabbimin huzurunda dururum. Bana Cennet hullelerinden bir elbise giydirilir. Sonra Arş'ın sağında benden başka hiç kimsenin oturmayacağı bir yerde otururum» buyurmuştur.

İbn Abbâs (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'in ashâbından bir toplum oturmuş. Resûl-i Ekrem'i bekliyorlardı. Tam bu sırada Resûl-i Ekrem çıkageldi ve onların bir şeyler konuştuklarını duydu. Dikkat etti, bir kısmı: «Hayret, Allahu Teâlâ yaratıklarından bir kısmını ve meselâ, İbrahim aleyhisselâm'ı, hâlîl edindi», diğeri de: «Bundan daha acâibi, Hz. Mûsâ'yı teklîm ittihâz edip onunla konuşmasıdır», başka birisi de: «İsâ aleyhisselâm kelimetullah ve Allah'ın ruhudur», bir diğeri de: «Allahu Teâlâ Âdem aleyhisselâm'ı kulları arasından seçti» dedi. Tam bu sırada Resûl-i Ekrem de aralarına girmiş bulunuyordu:

(680) Ebû Mansur Deylemi rivâyet etmiştir.

(681) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

قَدْ سَمِعْتُ كَلَامَكُمْ وَتَعْجَبُكُمْ. إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ وَهُوَ كَذَلِكَ وَمُوسَى
 نَجِيُّ اللَّهِ وَهُوَ كَذَلِكَ وَعِيسَى رُوحُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ وَهُوَ كَذَلِكَ وَآدَمُ
 أَصْطَاةُ اللَّهِ وَهُوَ كَذَلِكَ الْوَاحِدُ الْحَقُّ وَالْغَفُورُ وَأَنَا حَامِلُ
 لَوَاءِ الْحَمْدِ وَالْأَفْزَرُ وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُسْتَقْفِعٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 وَالْأَفْزَرُ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يُحَرِّكُ خَلْقَ الْجَنَّةِ فَيَفْتَحُ اللَّهُ لِي فَأَدْخُلُهَا
 وَمَعِيَ فَقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْأَفْزَرُ وَأَنَا أَكْرَمُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَالْأَفْزَرُ

«Peygamberler hakkında konuştuklarınızı ve İbrahim aleyhisselâm'ın, Allah'ın hâlılı olduğuna taaccüb ettiğinizi duydum ki, gerçek böyledir. Mûsâ'nın neciyyullah olduğuna hayret ettiğinizi duydum ki, gerçek böyledir. İsâ'nın ruhullah olduğunu söyleyip buna şaştığınızı duydum. Bu da böyledir. Âdem'in safiyyullah olduğuna taaccüb ettiğinizi duydum, bu da böyledir. Bana gelince; ben de Allah'ın habibiyim, fakat fahirlenmek yok; livâü'l-hamd benim elimdedir, fakat iftihar yok. İlk şefa'at edecek olan ve ilk şefaati makbûl olacak olan da benim, bunda da fahirlenmek yok. Cennet'in zilini ilk çalıp kapusu kendisine açılacak ve ilk Cennet'e girecek olan da benim. Fakirler de benimle beraber Cennet'e girecek. Bunda da fahirlenmek yok. Gelmiş ve geçmişlerin en keremlisi yine benim ve yine bunda da fahirlenmem yoktur» (682).

39 uncu BEYÂN: KEVSER HAVUZU

Bilmiş ol ki, havuz Allahu Teâlâ'nın büyük bir lûtfudur. Allahu Teâlâ bunu peygamber efendimize tahsis etmiştir. Onun vasfı hakkında haberler vârid olmuştur. Dünyada onun vasfını öğrenmeği, âhirette de ondan içerek zevkine varmağı Cenâb-ı Hak'tan niyâz ederiz. Onun özelliklerinden birisi ve en belli başlısı, ondan bir kere içenin bir daha susamasıdır.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem bir def'a başını eğdi, sonra gülümsüyerek başını kaldırdı ve:

(682) Tirmizî rivâyet etti.

- 1- (TEVECCÜH EDİR MÜZAKERE EDEN)
- 2- ALLAHIN RUHU
- 3- SEĞİLMİŞ
- 4- AYIRMA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ
وَانْحَرْ إِنَّ مَكَانَهُ هُوَ الْأَبْتَرُ

sûre-i celilesi bana nâzil oldu, buyurdu ve devamla:

هَلْ تَذَرُونَ مَا الْكَوْثَرُ؟
إِنَّهُ نَهْرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فِي الْجَنَّةِ عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ
عَلَيْهِ حَوْضٌ تَرْدُ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنِيَّةٌ عَدَدَ نَجْمِ السَّمَاءِ

«Kevser, nedir, bilir misiniz?» (Allah ve Resûlü bilir, dediler.) O, Cennet'te bir nehirdir. Rabbim azze ve celle onu bana va'detti. Onda büyük hayırlar vardır. Ayrıca onun toplandığı bir havuz vardır. Kıyâmet günü ümmetim ona uğrar ve ondan içerler. Onun bardakları gök yıldızlarının sayısı kadardır» (683) buyurdu.

Yine Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

بَيْنَمَا أَنَا سِيرُ فِي الْجَنَّةِ إِذَا بَنَحْرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ اللَّوْءِ لَوْ الْجُحُوفِ
قُلْتُ مَا هَذَا يَا جِبْرِيلُ؟ قَالَ هَذَا الْكَوْثَرُ الَّذِي أَعْطَاكَ رَبُّكَ
فَضْرَبَ الْمَلِكُ بِيَدِهِ فَإِذَا طَيْبٌ مِسْكٌ أَذْفَرُ

«Cebrâil ile Cennet'te gezerken bir nehir ile karşılaştık. «Bu nedir?» diye Cebrâil'den sordum. Cebrâil: «Bu, Rabbinin sana verdiği kevserdir» dedi ve eli ile suya vurdu. Bir de baktık ki nehrin yatağı, yâni toprağı, iyi kokulu misktendir» (684).

Yine Resûl-i Ekrem:

«Havuzumun iki duvarı arası, Medine ile San'a ve Medine ile Amman arası kadar geniştir» (685)

(683) Müslim, rivâyet etmiştir.

(684) Tirmizi, sahîh ve hasendir, dedi.

(685) Müslim, rivâyet etmiştir.

İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde; Kevser sûresi nâzil olduğu vakit, Resûl-i Ekrem:

هُوَ نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ حَافَتَاهُ مِنْ ذَهَبٍ شَرَابُهُ أَسَدُّ بَيَاضًا مِنَ
اللَّبَنِ وَاهْلِي مِنَ الْعَسَلِ وَأَطْيَبُ رِيحًا مِنَ الْمِسْكِ يَجْرِي عَلَى
جَنَادِلِ اللُّؤْلُؤِ وَالْمَرْجَانِ ۝

«Kevser, Cennet'te bir ırmaktır. Etrafı altundandır. Suyu, süttten beyaz, baldan tatlı, miskden daha güzel kokuludur. İçindeki çakıl taşları inci ve mercandır» (686)

Resûl-i Ekrem'in âzâdlılarından Sevban'ın (R.A.) anlattığına göre Resûl-i Ekrem:

إِنَّ حَوْضِي مَا بَيْنَ عَدَنَ إِلَى عَمَّانَ الْبَلْقَاءِ مَا وَهُ أَشَدُّ
بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَاهْلِي مِنَ الْعَسَلِ وَأَكْوَابُهُ عَدَدُ نَجْمِ السَّمَاءِ
مَنْ شَرِبَ مِنْهُ شَرْبَةً لَا يَظْمَأُ بَعْدَهَا أَبَدًا أَوَّلُ النَّاسِ وَرُودًا
عَلَيْهِ فَقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ هُمْ الشُّعْدُ رُؤُوسًا الدُّنُسُ ثِيَابًا
الَّذِينَ لَا يَنْجُونَ الْمُتَعَمَّاتِ وَلَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السُّدُودِ ۝

«Havuzum, Aden ile Amman Belka arası kadardır. Suyu, süttten beyaz, baldan tatlıdır. Bardakları yıldızlar kadar çoktur. Ondan bir kere bir yudum içen bir daha susamaz. Bundan ilk içecekler, muhacirlerin fakirleridir» buyurdu. Hz. Ömer:

— Bunlar kimlerdir? diye sorunca, Resûl-i Ekrem:

— Başları tozlu, elbiseleri eski, zengin kadınlarla evlenemiyen ve büyüklerin kapuları kendilerine açılmayan kimselerdir» (687) buyurdu. Ömer b. Abdülâziz bu hadisi duyunca: «Vallahi, ben büyüklerin kızı ile evlendim. Bana büyük kapular açıldı. Bu bakımdan, bunlar arasında ümidim yok. Bununla beraber Allah'ın rahmetinden de ümidi kesmem. Bundan sonra benim yapabileceğim, başımı süslememek ve elbiseme aldirış etmemektir» dedi.

(686) Tirmizi, bir ifade ayrılığı ile rivâyet etti sahîh ve hasendir, dedi.

(687) Tirmizi rivâyet etti.

Ebû Zer (R.A.) diyor: «Resûl-i Ekrem'e havuzun bardaklarından sorduğumuzda, Resûl-i Ekrem: «Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, onun bardakları, bulutsuz karanlık gecede gökteki yıldızların sayısından daha çoktur. Ondan içen bir daha susamaz. En son ona akan, iki oluktur. Bunlar Cennet'ten gelirler. Havuzun eni boyu birdir ki Amman ile Eyle arası kadar bir yeri kaplar. Suyu, süttten beyaz ve baldan tatlıdır» (688) buyurmuştur.

Semüre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Her peygamberin bir havuzu var ve her peygamber havuzuna fazla insanların gelmesiyle öğünür. Benim havuzuma geleceklerin daha çok olacağını umarım» (689).

Bu, Resûl-i Ekrem'in ümididir. Herkes de Resûl-i Ekrem'in havuzuna uğrayacaklar arasında olmasını ummalıdır. Ama aldanmış kuru bir ümidçilerden olmaktan sakınmalıdır. Zira harmanı uman, tohumu eken, toprağı nadas eden ve ekini sulayıp gübreleyendir. Bunları yaptıktan sonra harman bekleyebilir. Toprağı temizlemeden, üstelik tohum ekmeden, artık ordan mahsûl ve ürün beklemek, ahmaklıktan başka bir şey değildir. Bunun için Allahu Teâlâ :

فَلَا يَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ

«Dünya hayatı sizi aldatmasın. Çok aldatıcı da sakın sizi Allah ile aldatmasın» (35 - Fâtır: 5) buyurmuştur.

40 ıncı BEYÂN : CEHENNEM'İN VASFI, ŞİDDETİ VE ZORLUĞU

Ey yokluğa doğru giden, dünya ve ondaki boş şeylerle meşgul olup kendini unutan gâafil, sen, ayrılmakta olduğun dünyalık hususundaki düşüncelerinden vaz geç. Bütün düşüncen, varacağın yer olsun. Herkesin uğrıyacağı yerin Cehennem olduğunu biliyorsun. Nitekim âyet-i celile'de :

وَإِنْ مِنْكُمْ آلَاءٌ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثَامًا

«Sizden hiçbiriniz müstesnâ olmamak üzere ille oraya (Cehennem'e) uğrıyacaktır. Bu, Rabbinin üzerine kat'i olarak aldığı, kazâ ettiği bir şeydir. Sonra takvâya erenleri kurtaracağız. Zâlimleri ise orada diz üstü düşmüş bir hâlde bırakacağız» (19 - Meryem: 69 - 70) buyurmuştur. Ce-

(688) Müslim, rivâyet etmiştir.

(689) Tirmizi rivâyet etti, mürsel olarak başka rivâyet yolları da vardır.

hennem'e uğrayacağında şübhe yokken, kurtulacağı şübhelidir. Şimdiden o vakitki Cehennem'e uğramanın dehşetli ve korkunç manzarasını düşün. Belki bu düşünce sayesinde, ondan kurtulmak için çalışsın. Bir de oradakilerin hâlini düşün. O mahşer yerinde, hesabda, terâzide, hak ve hukukun ödenmesinde ceptiğini ceptikten sonra kesin neticeyi ve şefaathçilerin şefaatinı beklerken, birdenbire Cehennem ile karşılaşmak ne acıklı bir manzardır. Mücrimleri alevli ve karanlık ateşler kaplar. Ateşin uğultusunu duyarlar. İşte o zaman mücrimler, helâk olduklarını anlarlar. Herkesin dizinin bağı çözülür ve diz üstü çöker. Bu, öyle korkunç bir manzardır ki, günahı olmıyanlar bile ne olacağından korkar. Zebânilerden bir dellâl da: «O dünyada kötü işler için çalışıp iyilikleri ilerde yaparım diye uzun kuruntu peşinde koşan falan oğlu falan nerde?» diye seslenir. Hemen onu demir çengellerle ve demir tokmaklarla döve döve, o şiddetli Cehennem ateşine götürüp atarlar ve ken-

disine : ذُوْا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيْمُ «Tad (o azâbı)

çünkü sen, (evet iddianca) sen çok ulu, çok şerefli idin» (44 - Dûhan: 49) derler. Etrafı dar, karanlık, tehlikeli ve ebedi kalacağınız bu Cehennem'de iskân edin, denir. Orada Cehennem ateşi yanar. İçecekleri samim, duracakları Cehennem, zebâniler onları sevkeder ve Hâviye Cehennem'i onları toplar. Umdukları, helâk üzerine helâk, kurtuluş imkânsız, ayakları boyunlarına bağlı, günahı yüzleri kararmış, orada âh u feryâd ederek bağırır ve: «Ey Mâlik, cezamızı bulduk. Bu ateşten demir bukağılar bize ağır geldi ve derilerimiz eriyip aktı, ne olur, bizi burdan çıkar. Biz, bir daha isyan etmeyiz» derler. Zebâniler: «Heyhât, kurtuluş ümidleri geçti, siz buradan daha çıkamazsınız. Sesinizi kesin ve konuşmayın. Çünkü siz, buradan çıkarılsanız da yine eski hâlinize, küfür ve isyanınıza döneceksiniz» derler. İşte bu anda ümidleri tamamen kaybolur. Hayattaki fırsatlarını tamamen kaybettiklerinin üzüntüsünü çekerler ve o zamanki pişmanlıkları onlara bir fayda vermez. Yüzükoyun Cehennem'e yuvarlanırlar. Her yanlarını Cehennem ateşi sarar. Yiyecekleri, içecekleri, giyecekleri ve yatacakları ateştir. Onlar, ateş dalgaları arasında katran gömleği içinde, demir tokmaklar altında, zincirlerin tazyikinde kıvranıp dururlar. Tencerenin kaynaması gibi, beyinleri kaynayıp durur. «Vay bize vay» deyip feryâd ettiklerinde başlarından aşağı kaynar su dökülür. Derileri yüzülür, bağırsakları dökülür. Kafalarına demirden tokmaklarla vuruldukça ağızlarından kan irin akar. Ciğerleri susuzluktan yanar, yanakları dökülür. Vücutları eriyip döküldükçe Allahu Teâlâ kendilerine yeni vücut verir. Etler yanar, kemikler çıplak kalır. Ruh ise kemikleri birbirine bağlayan sinirlerde yaşar. Bu durum karşısında tabii ölümü çok arzû ederler, ama imkânsız.

Kaynar suyun te'siriyle yüzleri kararmış, gözleri kör olmuş, dilleri tutulmuş, belieri kopmuş, kemikleri kırılmış, kulakları haşlanmış, derileri

dağılmış, elleri boyunlarına bağlanmış, ayakları boyunlarına geçirilmiş, yüz üstü Cehennem içinde dolaşırlar. Yüzleri ile kızgın demir ve dikenler üzerine basarlar. Ateş dalgaları iç organlarına işler. Cehennem'in yılan ve akrepleri ise dış vücutlarına sarılır durumda onları gördüğün vakit ne hâl alırsın?

Bu anlattıklarımız, Cehennem'liklerin bâzı hâlleridir. Şimdi mufassal hâllerini düşün de ders al. Meselâ, bir def'a Cehennem'in vâdilerini ve kollarını düşün. Zira Resûl-i Ekrem:

Cehennem'de yetmiş bin vâdi, her vâdide yetmiş bin kol, her kolda yetmiş bin yılan ve yetmiş bin akrep vardır. Gerek kâfir, gerek münâfık, bunların hepsine uğramadan Cehennem'in dibini bulamaz» (690) buyurmuştur.

Hız. Ali'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Hüzün kuyusundan veya vâdisinden Allah'a sığınınız. O, Cehennem'de bir derekdir. Cehennem bile günde yetmiş def'a onun hararetinden Allah'a sığınır. Allahu Teâlâ onu riyakâr okuyucular için hazırlamıştır» (691) buyurmuştur.

İşte bu, Cehennem ve Cehennem'in şube ve vâdileridir. O da dünya vâdileri ve dünya şehvetleri nisbetindedir. Cehennem'in kapuları da kulun birbirinden daha büyük günahlar işlediği yedi âzaları sayısındadır. En üst kapu, Cehennem, sonra lezâ, sonra hutâme, sonra saîr, sonra cehîm, en alt kapu da hâviyedir. Var da hâviyenin derinliğini düşün. Dünya şehvetlerinin sonu olmadığı gibi, hâviyenin de derinliğinin sonu yoktur. Cehennem'in bir hâviyesinin derinliği, ancak onun altındaki hâviye kadar iner. Ebû Hureyre (R.A.) diyor: «Bir gün Resûl-i Ekrem ile bir arada bulunuyorduk. Ağır bir şey'in yüksekte düşüp çıkardığı gûmbürtü gibi bir şey duyduk. Bunun ne olduğunu Resûl-i Ekrem'den sorduk. Resûl-i Ekrem:

هَذَا جَرُّ أُرْسِلَ فِي جَهَنَّمَ مِنْ سَبْعِينَ عَامًا أَلَا نَأْتِيهِ إِلَى قَعْرِهَا

«Bu, yetmiş yıl önce Cehennem'e atılan bir taş idi, ancak şimdi dibine indi» (692) buyurdu.

8 Sonra dereke farklarına bak. Ahiret, derece ve fazilet bakımından tafdîl ve tercih edilmiş, üstün kabûl edilmiştir. İnsanların dünyalığa dalmaktaki dereceleri birbirinden farklı olduğu gibi orada da öyledir. Bir kısmı var, tamamen kendini dünyaya vermiş ve dünya çirkâbına batmıştır. Bir kısmı ise bir hadde kadar dünyaya dalmıştır. İşte kıyâmette ateşin onları kaplamaları da aynı nisbette olacaktır. Zira Allah, zerre kadar da olsa zulmetmez. Kıyâmet günü, hiçbirinin azâbı diğerinin aynı değildir. Herkesin azâbı, isyânı ve günâhı nisbetindedir. Cehennem'de en ehven

(690) Ön tarafı, gelecek hadisedir.

(691) İbn Adiy ve Ebû Nuaym rivâyet etmişlerdir.

(692) Müslim rivâyet etmiştir.

azâb olan kimse, ondan kurtulmak için bütün dünyayı seve seve fedâ ederdi. Bir hadis-i Şerifte Resûl-i Ekrem :

إِنَّ أَذَى أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَتَفَعَّلُ بِغُلَّيْنِ مِنْ نَارٍ
يَغْلِي دِمَاغُهُ مِنْ حَرِّهَا نَعْلِيهِ ۝

«Kıyâmet günü, Cehennem'liklerin azâb yönünden en ehvenî, kendisine ateşten iki na'lin giydirilir ve o na'linlerin harâretinden beyni kaynar» (693) buyurmuştur.

Şimdi en ehven azâb olanının çektiği şiddetli azâbı düşün de diğerleri hakkında bundan ders al. Cehennem azâbının şiddetinden şübhe edersen, parmağını ateşe yaklaştır da mukayeseni yap, sonra da kıyâsında hatâ ettiğini düşün. Çünkü dünya ateşi ile Cehennem ateşi kıyâs kabul etmiyecek kadar farklıdır. Fakat dünyada bu ateşten daha şiddetli azâb olmadığı için onunla kıyaslanıyor. Hâlbuki Cehennem halkı, bu dünya ateşi gibi bir ateş bulsalar, rahatlanmak için oraya hücum ederlerdi. Bunun için denildi ki: «Dünyanın ateşi, rahmet suyu ile yetmiş def'a yıkandı da ancak insanlar ona dayanabildiler. Hattâ Resûl-i Ekrem Cehennem ateşinin sıfatını tasrih ederek: «Allahu Teâlâ Cehennem'e bin yıl yanmasını emretti. Yandı ve kızardı. Bin yıl daha yandı ve ağardı. Bin yıl daha yandı karardı ve hâlâ kararmış vaziyettedir» (694) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

اشْتَكَيْتِ النَّارَ إِلَى رَبِّهَا فَقَالَتْ يَا رَبِّ أَكُلُ بَعْضِي جُضًا فَاذِنْ لَهَا فِي
نَفْسَيْنِ نَفْسٍ فِي السَّيِّئِ وَنَفْسٍ فِي الصَّيْفِ فَأَشَدُّ مَا يَجِدُونَهُ فِي
الصَّيْفِ مِنْ حَرِّهَا وَأَشَدُّ مَا يَجِدُونَهُ فِي السَّيِّئِ مِنْ زَمْهِرِهَا

«Cehennem Rabbine şikâyet ederek: «Yâ Rab, (birbirine girdim) ateşim kendi kendimi yeyip duruyor» dedi. Allahu Teâlâ kendisine iki nefes müsaadesi verdi. Yazın nefes verir, kışın nefes alır. Yazın şiddetli sıcağı, Cehennem'in nefes vermesinden, kışın şiddetli soğuğu da Cehennem'in nefes almasındandır» (695) buyurmuştur.

(693) Buhârî ile Müslim, Numan b. Beşir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(694) Yukarda geçmiştir.

(695) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

Enes bin Mâlik (R.A.) diyor: «Dünyada en çok zevk u safâ içinde olan kâfiri getirin ve bunu Cehennem'e daldırın, denir. Cehennem'e getirdikten sonra :

— Hiç nîmet ve zevk u safâ gördün mü? diye kendisinden sorarlar. O :

— Hayır, der. Dünyada en çok sıkıntı ve ızdırâp içinde kıvranarak ömrü geçen bir mü'mini getirirler. Bunu Cennet'e koyun derler. Sonra da: «Ömründe hiç sıkıntı çektin mi? diye sorarlar, «Hayır» diye cevap verir.

Ebû Hüreyre (R.A.) diyor: «Bir mescidde yüzbin kişi veya fazla insan olsa da bu sırada Cehennem'liklerden birisi bunların üzerine nefes ver-se, hepsi onun şiddetinden helâk olurlardı.

تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارُ

«Cehennem'in ateşi yüzleri-

ne vurup yakacak...» (23 - Mü'minûn: 104) âyet-i celîle'sinin tefsirinde âlimlerden birisi: «Bu, yalnız bir def'a yüzlerine ateşin değmesidir ki, birinci ateş ile yüzleri ayaklarına dökülür» demiştir. Bunu düşün.

Sonra da bedenlerinin akıp içine bastıkları pis kokulu irinlerini düşün. İşte buna Arapçada «Gassak» denir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Eğer Cehennem irinlerinden bir kovası dünyaya dökülseydi, kokusundan bütün dünya pis pis kokardı» (696) buyurmuştur. Ciğerleri susuzluktan yanıp feryâd eden Cehennem'likler su istedikleri vakit, kendilerine su yerine bu irin verilir. Nitekim âyet-i celîlede:

مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ يُجْرَعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسَبِّغُهُ وَيَأْتِيهِمُ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُمْ بِمُعْتِقِينَ

«Ona orada irinli sudan içirilecektir. Öyle ki o, bunu zoraki içmiye çalışacak, bir türlü boğazından geçiremiyecek, her yandan kendisine ölüm gelecek, hâlbuki ölemiyecektir» (14 - İbrâhim: 16 - 17).

وَإِنْ تَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ
وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا

«Eğer onlar susuzluktan feryâd ve istimdâd ederlerse (kaynamış ve) kalın bir mayıya benzeyen, yüzleri kavuran bir su ile imdâd olunacaklar-

(696) Tirmizî, Rûşd b. Sa'd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

dır. O ne fena bir içecektir. O ateş ne fena bir dayanaktır» (18 - Kehf : 29) buyurulmuştur.

İçecekleri böyle bir de yemeklerine bak, yemekleri de zakkûmdur. Nitekim Allahu Teâlâ :

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْتُمُ الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ لَا يَكُونُ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُومٍ فَنَسَارِبُونَ
عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ فَتَسَارِبُونَ شَرِبَ الْهَيْمِ هـ

«Sonra hakikaten siz ey sapkınlar ve tekziboiler, muhakkak ki zakkûm ağacından yiyecek kimselersiniz. Öyle ki karınlarınızı hep ondan dolduracaksınız. Üstüne de o kaynar sudan içeceksiniz. Susamış deve-lerin içişi gibi içeceksiniz» (56 - Vâkı'a: 51 - 55). Diğer âyetle :

إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ
فَأَيُّهُمْ لَا يَكُونُ مِنْهَا الْطُّونَ فَتَسَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ
فَتَسَارِبُونَ شَرِبَ الْهَيْمِ هـ

«Şübhesiz ki o, çılgın ateşin dibinde (bitip) çıkacak bir ağacdır. Ki, tomurcukları şeytanların başları gibidir. Muhakkak ki, onlar bundan yiyecekler, bu sûretle karınlarını bundan dolduracaklar. Sonra üzerine de onlar için çok sıcak bir su ile karıştırılmış (şarap) vardır. Sonra dönüp gidecekleri yer, şübhesiz yine Cehennem'dir» (37 - Sâffât: 64 - 68).

تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ أَيْمٍ هـ

«Kızgın bir ateşe girecek, son derece sıcak bir kaynaktan içirilecektir» (88 - Gâşiye: 4 - 5).

إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا هـ

«Çünkü bizim yanımızda ağır bukağılar var, yakıcı bir ateş var. Boğazda tıkanıp kalan bir yiyecek var, elem verici bir azâb var» (73 - Müzzemmil: 12 - 13) buyurulmuştur.

İbn Abbâs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقْوَمِ قُطِرَتْ فِي بَحَارِ الدُّنْيَا أَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ
الدُّنْيَا مَعَايِشَهُمْ فَكَيْفَ مِنْ كَوْنِ طَعَامِهِ كَذَلِكَ

«Eğer zakkûmdan bir katre denizlere dökülse, hayatı bozardı. Ya yemekleri zakkûm olanların hâli nasıldır?» (697) buyurmuştur. Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Allah'ın tergîb ettiğine heves edin. Azâbı, ikâbı ve Cehennem'i gibi korkuttuğu şeylerden de kaçınin. Zira Cennet nimetlerinden bir katre dünyalığınızda bulunsa size onu güzelleştirir. Eğer Cehennem'den bir damla dünyanızda bulunsa dünyayı sizin için zindan ederdi» buyurmuştur.

Ebû'd-Derdâ'nın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Zaman gelir Cehennem'likler, öyle acıdır ki, bunun te'siri, bütün o şiddetli Cehennem azâbına muâdil olur. Yemek diye feryâd ederler. Onlara, açlığa faydası olmayacak ve kendilerini beslemeyecek olan zehirli dikenden yemek verilir. Yine yemek isterler, onlara yine dikenli yemekler verilir, fakat bunları da sindiremezler. Hemen dünyadaki bu gibi yemekleri şarapla hazmettikleri akıllarına gelir ve şarap isterler. Bunlara dikenli bardaklarda şarap yerine irin verilir. Onlar irinli ağızlarına yaklaştırmıca, dikenler yüzlerini yırtar. İctikleri midelerine indiği vakit midelerini parça parça eder. Cehennem'in Hâzinlerini çağırır ve: «Ne olur, Allah'a duâ et de bir gün olsun azâbımızı hafifletsin» derler. Cehennem zebânileri: «Size açık delillerle peygamberler gelmedi mi?» diye sorarlar. Onlar da: «Evet, geldi (fakat biz inanmadık) derler. Bunun üzerine zebâniler: «O hâlde şimdi yalvarın yalvarabildiğiniz kadar, kâfirlerin duâsı boşadır» derler. Onlar: «Bu def'a Mâlik'i çağırın» derler. Mâlik'i çağırırlar, gelir ve ona: «Rabbimiz, hakkımızda iyi bir hüküm versin» derler. Mâlik: «Siz burda kalacaksınız.» Hadisin râvilerinden A'meş diyor: «Bunların bu yalvarışları ile Mâlik'in menfî cevap vermesi arasında bin yıl geçer, diye duydum» ve devamla: «Bu sefer kendi kendilerine, «Biz Allah'a yalvaralım, Bize Allah'tan hayırlısı yoktur» derler ve: «Ey Rabbimiz, şekaâvetimiz galebe çaldı, sapıklıkta kaldık. Bizi Cehennem'den çıkar, bir daha isyana dönersek o zaman zâlimlerden oluruz» derler. Allahu Teâlâ onlara, «Sesinizi kesin, daha konuşmayın» buyurur. İşte o zaman her iyilikten ümidleri kesilir. O vakit hasret ve nedâmet içinde kalırlar» (698).

Ebû Ümâme'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem Allahu Teâlâ'nın: «Ona irinli sudan içirilecektir. Öyle ki o, bunu zoraki içmiye çalışacak, bir türlü boğazından geçiremeyecek» (14 - İbrâhim: 16,17) buyurduğu âyet-i ce-

(697) Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Tirmizî, hasen ve sahîh olduğunu söylemiştir.

(698) Tirmizî, Semûre'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

1-DAMLA 2-İSTEKLENDİRME 3-CEZA 4-GÜÇLEŞTİREN
5-BELAYA DÜŞME 6-PIŞMANLIK

İle'sinin tefsirinde: «Bu içecek ona yaklaştırılır, suratını buruşturur, yüzünün derisi dökülür. İçtiği vakit, bağırsakları parça parça olur ve aşğıdan çıkar.» Nitekim âyet-i celile'de :

وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ۝ «Bağırsaklarını

parça parça eden kaynar sudan içirilen kimseler gibidir» (47 - Muhammed: 15). Yine :

وَإِنْ اسْتَعْثَوْا يُعَاقَبُوا بِمِثْلِ مَا يُشْرُونَ ۝ «Eğer onlar feryad ve istimdad ederlerse (kaynamış ve) kalın bir ma-

yi'a benzeyen yüzleri kavuran bir su ile imdad olunacaklardır» (18 - Kehf: 29) buyurmuştur (699).

İşte acıkıp susadıkları vakit, içtikleri ve yedikleri su ve yemekleri bunlardır. Şimdi Cehennem'deki yaşayışı, oradaki yılan ve akrepleri, onların şiddetli zehirlerini, büyük cüsse ve korkunç manzaralarını, Cehennem halkına nasıl musallat olduklarını, bir an bile onları zehirlemekten geri kalmadıklarını düşün. Nitekim Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

مَرَاتُ اللَّهِ مَا لَا فَلَ يُؤَدِّرُكَ كَأَنَّهُ مُثِلٌ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا
أَفْرَعَهُ زَبِيحًا يُطَوِّقُهُ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلَاذِمِهِ فَيَقُولُ أَنَا مَالِكٌ
أَنَا كُنْتُكَ، ثُمَّ تَلِي قَوْلَهُ تَعَالَى وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ
بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۝

«Kime Allahu Teâlâ mal verir de zekâtını vermezse, kıyâmet günü o malı iki boynuzlu zehirli bir yılan sûretinde, iki tane de (boynuzu olur). İki gözleri üzerinde iki siyah noktası olduğu hâlde, kıyâmete kadar boynuna dolanır ve dudaklarını ısırarak: «İşte ben senin malın ve senin istif ettiğin paranım» der» buyurdu ve sonra: «Allah'ın fazlı u (kereminden) kendilerine verdiğini (sarf u infakta) cimrilik edenler, zinhâr bunun ken-

(699) Tirmizî rivâyet etmiştir.

İhyâu 'Ulâmi'd-Din — Cilt: 4

F. : 91

1-YARDIM DİLEME 2-AKICI 3-SATAŞAN
4-YİĞMA 5-HASİS 6-SAKIN, ASLA, KATİYYEN

dileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar» (3 - Âl-i İmran: 180) âyetini okudu» (700).

Yine Resûl-i Ekrem: «Cehennem'de deve boynu gibi yılanlar vardır. Öyle zehir akıtırılar ki harareti, kırk yıllık yoldan alınır. Yine orada öyle akrepeler var ki herbiri birer katır gibidir. Onların da akıttığı zehirlerin harareti kırk yıllık mesafeden alınır» (701) buyurmuştur.

Bu yılan ve akrepler dünyada cimrilik hastalığına yakalananlara mu⁻³salat olur. Bu hastalıklardan kendini koruyan, kıyâmette bu yılan ve akreplerden korunur. İşte bunları düşün.

Bütün bunlardan sonra Cehennem'liklerin vücudlarının büyüyeceğini düşün. Zira Allahu Teâlâ azablarını artırmak için cüsselerini enine boyuna büyültür. Bu sûretle Cehennem azâbını daha çok duyarlar. Her parçasında yılan ve akreplerin zehirlerinin acısını bir anda ve devamlı olarak duyarlar.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

ضُرُّ الْكَافِرِ فِي النَّارِ مِثْلُ أَحَدٍ وَغَلَطُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلَاثِ

«Cehennem'de kâfirin dili Uhud dağı gibi büyük, derisinin kalınlığı ise üç günlük yoldur» (702) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

شَفَتُهُ السُّفْلَى سَاقِطَةً عَلَى صَدْرِهِ وَالْعُلْيَا قَالِصَةً قَدْ عَطَشَتْ وَجْهَهُ

«Alt dudağı göğsüne sarkmış, üst dudağı bütün yüzünü kaplıyacak şekilde kalındır» (703). Yine Resûl-i Ekrem: «Kıyâmet günü kâfir, dilini siccine doğru çekerken insanlar onu ayaklarının altında çiğnerler» (704) buyurmuştur. Çünkü dili o kadar uzar ki, yerlerde sürüklenir. Cüsseleri bu kadar büyük olmakla beraber Cehennem onları tekrar tekrar yakar, yâni bir def'a yanıp eridikten sonra yeni vücuda sâhib olur, tekrar yanar ve erirler. Böylece sonsuz olarak devam eder. Nitekim Allahu Teâlâ'nın:

كَلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَا لَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا

(700) Buhârî ile Ebû Hüreyre'den (R.A.) Müslim Câbir'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(701) Ahmed rivâyet etmiştir.

(702) Müslim rivâyet etmiştir.

(703) Tirmizî, Ebû Said'den (R.A.) hasen ve sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(704) Tirmizî, Ebû'l-Maharîf'den rivâyet etmiştir.

1-(KÖTÜLERİN AMEL DEFTERLERİNİN OLDUĞU YER)

«Derileri piştikçe azâbı tadıp durmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz» (4 - Nisâ: 56) buyurduğu âyetinin tefsirinde Hasan: «Her gün yetmiş bin def'a Cehennem vücudlarını yakar eritir ve her def'asında «Eski hâlinize dönün» denir. Onlar da eski hâllerine dönerler.

Şimdi de Cehennem halkının feryâd ü figanlarını, ağlayıp bağırmalarını ve mahvolduk diye vâveylâ koparmalarını düşün. Bu, Cehennem'e ilk atıldıkları zamandır. Nitekim Resûl-i Ekrem :

يَوْمَ يُجْهَنَّمُ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ

«Kıyâmet günü Cehennem'i yetmiş bin yular ve her yulara yetmiş bin melek yapışmış olduğu halde mahşer yerine getirirler» (705) buyurmuştur. Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

يُرْسَلُ عَلَى أَهْلِ النَّارِ الْبُكَاءُ فَيَبْكُونَ حَتَّى تَنْقُطَعَ الدَّمُوعُ ثُمَّ يَبْكُونَ الدَّمَ حَتَّى يُرَى فِي وُجُوهِهِمْ كَهَيْئَةِ الْأَخْدُودِ لَوْ أُرْسِلَتْ فِيهَا السُّفُنُ لَجَرَّتْ

«Cehennem ehline ağlama ârız olur; ağlarlar ağlarlar, yaşları tükenince bu def'a kan ağlarlar. Yüzlerinde yarıklar meydana gelir. Öyle ırmaklar hâlinde yaşları akar ki üzerlerinde gemiler bile yürütülür» (706) buyurmuştur.

Böyle ağlayıp, sızlayıp feryâd ü figan ettikleri ve «Vay hâlimize» deyip yardım diledikleri sürece kendileri için bir ferahlık vardır, fakat bundan da men'edilirler. Muhammed b. Kâ'b diyor: «Cehennem'liklerin beş duâsı var. Allahu Teâlâ dördünde onlara icâbet eder, beşincisinde artık daha konuşmazlar. Birincide :

رَبَّنَا آمَنَّا أَشْنَيْنِ وَأَخْيَيْنَا أَشْنَيْنِ فَأَعْرِفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ

الْخُرُوجُ مِنْ سَبِيلٍ

«Ey Rabbimiz, bizi iki def'a öldürdün. İki def'a da dirilttin. İşte günahlarımızı itiraf ettik. Fakat şöyle bir çıkmaya yol var mı?» (40 - Mü'min: 11). Allahu Teâlâ cevap vermek üzere :

(705) Müslim, Abdullah İbn Mes'ûd'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(706) İbn Mes'ûd (R.A.) Rakkâşî'den rivâyet etmiştir.

ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ
لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ۝

«Bunun sebebi şudur: Bir olarak Allah'a duâ edildiği vakit siz küf-
rettiniz. Eğer O'na eş katılırsa tasdik ediyordunuz. Artık hüküm, O çok
yüce, O çok büyük Allah'ındır» (40 - Mü'min: 12) buyurur.

İkinci def'a :

رَبَّنَا ابْصُرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۝

«Ey Rabbimiz, gördük, işittik. Şimdi bizi (dünyaya) geri çevir de gü-
zel amelde bulunalım» (32 - Secde: 12) derler. Allahu Teâlâ cevap vere-
rek :

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ ۝

«Hâlbuki daha evvel siz (dünyada) kendinize «Hiç bir zeval yoktur»
diye yemin etmediniz miydi?» (14 - İbrâhim: 44) buyurur. Üçüncü def'a :

وَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۝

«Ey Rabbimiz, bizi çıkar, yaptığımızdan bambaşka bir amel yapaca-
ğız» (35 - Fâtır: 37) derler. Allahu Teâlâ :

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فِتْنَنَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ۝

«Size ıylce düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt kabul edebi-
leceği kadar ömür vermedik mi? Size (azâb ile) korkutan da gelmişti.
Şimdi tadın (o azâbı). Artık zalimler için hiç bir yardımcı yoktur» (35 - Fâ-
tır: 37) buyurur. Dördüncü olarak :

رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا
مِنْهَا فَإِنَّ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ۝

«Ey Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galebe etmişti. Doğru yoldan sapanlar gürûhu idik biz. Ey Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer yine (küfre dönersek) artık hiç şübhesiz ki biz zâlimlerdeniz» (23 - Mü'minûn: 106 - 107) derler. Allahu Teâlâ verdiği cevapta :

قَالَ اخْشَوْا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ

«Yıkılıp gidin içerisine. Bana söylemeyin» (23 - Mü'minûn: 108) buyurur. Artık bundan sonra daha konuşamayacaklar ki bu, en şiddetli bir azabdır.

Mâlik b. Eslem anlatıyor: «Zeyd b. Eslem :

سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزَعْنَا أَمْ صَبِرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّجِيصٍ

«Şimdi bizler sızlansak da katlansak da birdir. Bizim için sığınacak hiç bir yer yoktur» (14 - İbrâhim: 21) âyet-i celîle'sinin tefsirinde: «Böylece yüz yıl sabrederler. Sonra yine yüz yıl feryad ü figan ederler. Sonra neticenin değişmediğini görünce, değişmiyeceğine kanâat getirerek : «Feryâd etsek de, etmesek de değişen bir şey yok» derler.

Resûl-i Ekrem bir hadisinde: «Kıyâmet günü ölüm, besili bir koç sûretinde ortaya getirilir ve herkesin gözü önünde Cennet ile Cehennem arasında boğazlanır ve «Ey Cennet halkı, işte daha ölüm yok, ebedi olarak buradasınız. Ey Cehennem halkı, sizin için de daha ölüm yok, ebedi olarak oradasınız» denir» (707) buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî: «Bin yıl Cehennem'de yandıktan sonra çıkacak olan mü'min vardır. Keşke o, ben olaydım» dedi. Yine Hasan-ı Basrî'nin bir köşede oturup ağladığını görenler, bunun sebebini sorduklarında, «Rabbimin beni Cehennem'e atmasından korkarak ağlıyorum» demiştir.

İşte kısaca Cehennem ehlinin azâbı budur. Bütün teferruatıyla onun ıztırap ve mihnetlerini anlatmak imkânsızdır. Zira onun sonu yoktur. En büyük ıztırapları da ebedi olarak Cennet'in nimetlerinden ve Allah'a mülâkat ile O'nun Cemâlinden mahrumiyet hasretidir. Bütün bunlara kendilerinin sebep olduğunu, bu ebedi zevkleri dünyadaki âdi ve geçici zevklerine fedâ ettikleri kendilerini yakar durur. Biz, bile bile Rabbimize isyan ile bu hâle nasıl düştük? diye yanar ve yakılırlar. O az günlerde niçin nefsimize hâkim olmadık? Eğer sabretseydik o günler geçecek ve şimdi biz de Rabbimizin rızasına ulaşmış olarak onun civarında bulunacaktık, derler. Cehennem ateşi vücudlarını dağlayıp dururken, bu hasret ve nedâmet ateşi içlerini kasıp kavuracak, fakat iş işten geçmiş olacaktır.

(707) Buhârî İbn Ömer (R.A.) ve Müslim, Ebû Sâid'den (Rivayet etmişlerdir. Metin olarak da yukarıda geçmiştir.

Sonra hiç olmazsa Cennet'in nîmet ve zevklerini görmeyip bilmese-ler ve hayatın yalnız Cehennem olduğunu sansalar, bütün bu acılar yalnız bu kadarla kalır ve böylece kıvranırlardı. Fakat azâbın daha da artması için böyle kalmıyacak, onlara Cennet ve Cennet ehlinin zevk u safâsı da gösterilecektir. Nitekim hadîsde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

«Kıyâmet günü Cehennem'den bâzı kimseler Cennet'e götürülür. Cennet'e yaklaşp onun saraylarını görüp, güzel kokularını duymağa başladıkları ve mü'minlere hazırlanan o nîmetleri müşâhede ettikleri anda, «Onları çevirin, zîra onların bu zevkten nasîbleri yoktur» denir. Bunlar da benzerine rastlanmayan büyük hasret içerisinde geri dönerlerken, «Ey Rabbimiz, hiç olmazsa dostlarınız için hazırladığın ve bize göstermiş olduğun şu mükâfatları göstermeden, bunlardan haberimiz olmadan bizi Cehennem'de bıraksaydın, bizim için Cehennem azâbı daha ehven olurdu» derler. Allahu Teâlâ: «İşte ben de size bu ızdırabı çektirmeyi murâd ettim. Çünkü siz, yalnız kaldığınız vakit, benimle mübâreze eder ve bana rağmen her türlü büyük kötülükleri irtikâb ederdiniz. İnsanlar arasına girdiğiniz vakit onlara karşı riyâkârlık eder, derin saygı içinde görünür, içinizde bana karşı olan duyularınızın tamamen aksine olarak onlara görünürdünüz. İnsanlardan heybet duyar, benden korkmazdınız. Onlara saygı besler, bana karşı saygısız davranırdınız. İnsanlara gösteriş olarak bâzı şeyleri terkederdiniz, fakat bana karşı terketmezdiniz. İşte bütün bu sebeplerden ötürü ben de bugün sizi mahrum ettiğim (ve size gösterdiğim) bu nîmetler karşısında size en acı bir şekilde azâb ederim» (708).

Harb'in oğlu Ahmed diyor: «Şâyân-ı hayrettir ki, güneşe karşı gölgeyi tercih ederken, Cehennem'e karşı Cennet'i tercih etmeyiz.» İsâ aleyhisselâm da diyor ki: «Nice sağlam bünyeler, nice güzel yüzler ve nice fâsîh diller, yarın Cehennem tabakaları arasında yanarken kıvranıp duracaklardır.»

Dâvud aleyhisselâm: «İlâhî, Senin güneşinin hararetine dayanamazken, yarın Cehennem ateşinin hararetine nasıl dayanacağım? Allah'ım, Senin rahmet çağrına dayanamazken, ya azab sesine nasıl tahammül edeceğim?» demiştir.

Ey zavallı, o gündeki şu zor durumlara bak, onları düşün ve bilmiş ol ki; bütün şiddetiyle Allahu Teâlâ Cehennem'i yarattı. Onun adamlarını da yarattı, onlar artmaz ve eksilmezler. Bu, değişmeyen ezeli bir mukadderattır. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

(708) Erbain'de Ebû Hüdebe yolu ile Enes'den (R.A.) rivâyet edilmiştir.

1-ZAYIF 2-İŞLEME 3-LAYIK 4-KURULUS, YAPILIŞ
4-AĞIK VE DÜZGÜN KONUŞAN 5-KADER, TALEH

«Sen onları bulacağı, vakit ile, emr(-i ilâhînin) yerini bulacağı hasret günü ile korkut. Onlar gaflet içindedirler. Onlar hâlâ iman etmiyorlar» (19 - Meryem: 40). buyurmuştur. Bu âyet-i celîle ile kıyâmet gününe işâret edilmiştir.

2 Durum bu iken, nasıl güler oynar ve eğlenirsin? Hakkında ezelde sebkât eden mükadderatı bilmediğin hâlde nasıl olur da dünyanın âdî zevkleri ile oyalanırsın?

-5

Şâyet, nerden gelip nere gideceğini ve hakkındaki ezeli mukadderatın ne olduğunu bilmek istersen, bunun, kendisiyle ünsiyet edeceğin belirtileri ve ümidlenip bağlanacağın alâmetleri vardır. Bunlar da kendi durumunu gözden geçirmendir. Ne gibi işlerde bulunduğuna bakmak, senin durumunu aydınlığa kavuşturur. Zîra herkes ne için yaratılmışsa ona göre hareket eder. Şâyet iyilikler seni sevindiriyor ve hayır yollarını tercih ediyorsan, sana şimdiden Cehennemden uzak kaldığını müjdeleyebiliriz. Şâyet hayır yapmak istediğin vakit, seni durduran engeller karşına çıkıyor ve bunu durduruyorsa, kötülük yapacağın zaman, hemen sebepleri kolaylıkla hazırlanıp bunları yapmağa muvaffak olursan, ezelde mukadder hüküm-i Rabbânî'nin aleyhinde olduğunu bilebilirsin. Bunların neticeye delâleti, yağmurun bitkiye ve dumanın ateşe olan delâleti gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَاِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي حَرِيمٍ

«İyiler hiç şühbesiz Naim (Cennet'in) de, kötüler ise muhakkak alevli ateşdedir» (82 - İnfitâr: 15,16). buyurulmuştur. İşte kendini bu iki âyet-i celîleye arzeye. Bu sûretle varacağın yeri kolaylıkla tâyin edersin. En doğrusunu Allah bilir.

41 inci BEYÂN: CENNET VE CENNET NİMETLERİNİN VASIFLARI

Buraya kadar bir nebze olsun, Cehennem'in şiddetinden, oradaki ızdırıp ve dehşetten bahsettik.

Şimdi bilmiş ol ki Cehennem denen bu korkunç yerin karşısında da Cennet vardır. Bu def'a da onun nîmetlerinden ve zevk u safâsından bahsedelim. Çünkü kıyâmette biri Cennet, diğeri de Cehennem olmak üzere iki yer vardır. Birinden uzaklaşan diğere girecektir. Onun için her ikisini de bilmek lâzımdır. İnsan, Cehennem'i ve oradaki şiddetli azâbı düşünmekle içinde bir korku doğar. Cennet'i ve oradaki zevk u safâyı hatırlamakla da bir ümit duygusu belirir. Bir yandan korku onu iterken, öte yandan ümid de çeker ve doğruya, Allah'a giden yola götürür. İnsan ancak bu korku ve ümid sayesinde acı verici azâbtan kurtulur ve bu ebedî refaha ulaşır.

- 1-HABERSİZLİK 2-
- 2-GEÇME
- 3-TAYİN OLUNMUŞ
- 4-İŞARE

O hâlde Cennet'likleri ve onların yüzlerinde parlayan Cennet nimetlerinin zevk u safâlarını düşünelim. Onlar içerisinde en üstün ve yeşil kumaştan mâmul minderleri bulunan, incilerle işlenmiş beyaz çadırlar altında, etraflarından bal ve şarap ırmakları akan, kızıl yâkuttan işlemeli kürsü ve koltuklarında oturmuş ve yaslanmış oldukları hâlde ağzı mühürli şerbetlerden içerler. Çadırın etrafını Hûrî ve Gilmanlar sarmıştır. Bunlar o kadar seçkin güzellerdir ki, vücudlarının, yüzlerinin beyazlık ve kırmızılıkları parlaklıkta sanki yakut ve mercandır. Onlara şimdiye kadar hiç bir el değmemiştir. Oturdıkları koltuklar üzerinde akıllara durgunluk verecek şekilde güzel bezler vardır. Hûrîlerin başlarında inci ve mercan ile işlenmiş şekil şekil taçları vardır, gül kokusu gibi kokuları vardır. Onlar kocamaz, benizleri buruşup solmaz. Daima güler yüzlü, Cennet bahçelerinin ortalarında inşa edilmiş köşklerde oturur, efendilerinden başka kimseye bakmazlar. Hizmetçiler kıymetli bardaklarda nefis şerbetlerle efendilerinin etrafında dolaşıp dururlar. İşte bu nimet, onların dünyadaki çalışmalarının karşılığı ve mükâfatıdır. Onlar her türlü keder ve sıkıntıdan emindirler. Cennet'in bahçe ve gözelerinde zevk u safâdadırlar. Onlar Allahu Teâlâ'nın civarında ve O'nun Cemâline nazarla zevkiyâb olurlar. Bu zevk u safânın akisleri yüzlerinde parlar. Onlara, sıkıntı ve zillet gibi şeyler âriz olmaz. Bilâkis her an Rablerinden gönderilen hediyelerle ikrâm edilirler. Onlar canlarının arzu ettikleri bu yerde ebedî olarak kalacaklardır. Onlar için korku ve hüzn yoktur. Her türlü tehlikeden emindirler. Onlar, canlarının arzu ettiği her çeşit ve en nefis yemekleri yerler. İçtikleri süt, bal ve diğer şerbetlerin aktığı nehirleri gümüş, çakıl taşları ise beyaz incidir. Toprağı misk gibi kokuludur. Bitkisi, za'ferandır. Bulutlarından akan yağmur damlaları gülden damlayan koku damlası gibidir. İnci, yâkut ve mercan ile işlemeli bardaklarda şerbetler kendilerine takdim edilir. Herbirinin içi selsebil suyundan dolmuş ve ağzı mühürlüdür. Bardakların berraklığı, içindeki şerbeti, dışından gösterir. Güneş gibi parlak ve güneşten çok daha güzeldir.

Bu vasıfta bir makamın olduğuna, buraya girenlerin artık bir daha çıkmayacağına, yok olmayacağına ve hiç bir değişikliğe uğramıyacağına inandığı hâlde, harâb olacak bu dünyaya nasıl bağlanır da buna aldanır? İşte ben de buna şaşarım. Vallahi, eğer orada yalnız beden selâmeti, ölümden, açlık ve susuzluktan ve diğer olaylardan emniyette olup bu saydığım diğer vasıfları olmasa dahi, insânın, onun sebebiyle dünyayı terketmesi icab ederdi. Hâlbuki Cennet ehli emniyette, çeşitli zevk u safâda, onlar için arzû ettikleri her şey emirlerinde, her gün Allahu Teâlâ'nın cemâline bakmakta ve bu sâyede her zevkın üstünde bir zevka erişmekte, onlar devamlı olarak bu zevk u safâ içinde çalkanıp dururlar. Nitekim Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

يُنَادِي مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَصْحُوا فَلَا تَسْقُمُوا أَبَدًا
وَأَنَّ لَكُمْ أَنْ تَحْيُوا فَلَا تَمُوتُوا أَبَدًا وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَسْبُوا فَلَا تَهْرَمُوا أَبَدًا وَ
إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَعْمُوا فَلَا تَبْأَسُوا أَبَدًا فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ (وَنُودُوا أَنْ
تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) ۞

«Bir münâdî, ey Cennet ehli, artık sizin için asla hastalığı olmayan devamlı bir sıhhat, ölümü olmayan ebedî bir hayat, ihtiyarlığı gelmeyen ebedî bir gençlik ve sonu gelmeyen ebedî nimetler vardır, diye nidâ eder ki bu, Allahu Teâlâ'nın:

«İşte yapmakta devam ettiğiniz iyi işler sayesinde mirascı edildiğiniz Cennet budur» (7 - A'raf: 43) buyurduğudur» (709) buyurmuştur.

Cennet'in vasfını anlamak istediğin vakit, Kur'an-ı Kerim'i oku, çünkü Cennet'i Allah'tan daha iyi kimse târif edemez. Allahu Teâlâ'nın:

«Rabbinin وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ ۞

makamından korkan için iki Cennet vardır» (55 - Rahmân 46) buyurduğundan itibaren sûrenin sonuna kadar oku. Ayrıca Vâkı'a sûresi ile benzeri sûreleri de oku. Şâyet haberlerden tafsîlât almak istersen, şimdi onu da dinle. Önce Cennet'in sayılarını bildirelim: «Rabbinin makamından korkan için iki Cennet vardır» (55 - Rahman: 46) âyet-i celîle'sinin tefsirinde Resûl-i Ekrem:

جَنَّاتٍ مِنْ فَظَّةٍ أُنِيتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّاتٍ مِنْ ذَهَبٍ أُنِيتُهُمَا وَ
مَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِذَاءُ الْكِبْرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ
فِي جَنَّةٍ عَذِيبٍ ۞

«İki Cennet, bardakları ve her şey'i gümüşten; iki Cennet, bardakları ve içlerinde olan her şey de altındandır. Allahu Teâlâ'nın Cemâline nazır için Cennetlikler ile Allah arasında Adn Cennet'indeki kibriyâlık perdesinden başka bir mâni yoktur» (710) buyurmuştur.

(709) Müslim, Ebû Hüreyre (R.A.) ve Ebû Said'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(710) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

Cehennem'in kapuları, kendileri ile isyân edilen âzalar nisbetinde yedi olduğu gibi, Cennet'in kapuları da kendileriyle itâat edilen âzalar nisbetinde çoktur. Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ مِنْ مَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ دُعِيَ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ كُلِّهَا
وَلِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابٍ فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصَّلَاةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصَّلَاةِ
وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصِّيَامِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصِّيَامِ وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ
الصَّدَقَةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصَّدَقَةِ وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجِهَادِ دُعِيَ
مِنْ بَابِ الْجِهَادِ هـ

«Allah uğrunda malından çift olarak veren kimse, Cennet'in bütün kapularından dâvet edilir. Cennet'in sekiz kapusu vardır. Namaz ehlin-den olan namaz kapusundan, oruc ehlin-den olan oruc kapusundan, sadaka ehlin-den olan sadaka kapusundan, mücahede edenler de cihad kapusundan dâvet edilirler». Hz. Ebû Bekir (R.A.): «Bütün bu kapuların hepsinden dâvet edilen de olur mu?» diye sordu. Resûl-i Ekrem: «Evet, senin de onlardan olmanı umarım» (711) buyurdu.

Âsım b. Zamure diyor: «Hz. Ali Cehennem'i şiddetle tavsîf etti, fakat söyledikleri hatırımda kalmadı. Sonra:

وَسَيُؤَيِّدُ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا هـ

«Rablerinden korkanlar ise fevc fevc Cennet'e sevk edildi» (39 - Zümer: 73) âyetini okudu ve dedi ki: «Cennet kapusuna gittikleri vakit, kapu önünde bir ağaç görürler. Ağacın altından iki su akar. Emrolundukları üzere önce bu sudan içerler ve içlerinde olan bütün hastalıklar ve gıll ü gış zâil olur. Sonra ikinci sudan yıkanırılar, vücutları parlar. Artık saçları bozulmaz, başları kirlenmez, daima yıkanmış ve taranmış gibi kalırlar. Sonra Cennet'e girerler. Cennet'in Hâzin'i onları karşılar ve: «Size selâm, temiz oldunuz, ebedî kalmak üzere buraya giriniz» der. Sonra hizmetçiler onları karşılar ve hâriçten gelen bir efendi gibi etrafını sararlar. Sonra Cennet'e girer ve: «Sana müjdeler olsun ki Allahu Teâlâ sana şu nimetleri verdi» der. Sonra bu hizmetçilerden birisi, bu adama ayrılan Hûrilerden birinin yanına gider ve: «Falan oğlu falan geldi» diye müjdeliler. Hûrî: «Sen kendisini gördün mü?» diye sorar. O da: «Evet, gördüm

(711) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

1-VASIFLANDIRMA 2-TAKIM, BÖLÜK 3-KARARSIZLIK
4-GEÇİCİ

ve peşimden geliyor» der. Sevincinden yerinde duramayan Hûrî, kapunun eşiğine gider. Adam kendi evine gittiği vakit şöyle bir göz gezdirir. Bir de bakar ki kapusunun kemeri inci taşlarındandır. Üzerinde kırmızı, beyaz, yeşil ve her türlü renklerden işlemelidir. Evinin damına, örtüsüne baktığı vakit, onu şimşek gibi parlak olarak görür. Eğer Allahu Teâlâ ona bakış kuvvet ve kudretini yaratmasa, onun parlaklığından gözleri göremez hâle gelirdi. Sonra başını sağa sola çevirir. Bir de Hûrilerden eşleri, işlemeli kaplar, sıra sıra oturaklar, döşeli minderler görür ve sonunda yaslanarak: «Bana bunları veren Allah'a hamdedirim» der.

Sonra bir delîl: «Artık bundan sonra yaşamak var, ölmek yok, ika-met var göçmek yok, sıhhat var hastalık yok» diye seslenir.

Nitekim Resûl-i Ekrem'e :

أَتِيَوْمَ الْقِيَامَةِ بَابَ الْجَنَّةِ فَاسْتَفْتِحْ فَقُولِ الْخَازِنَ مَنْ أَنْتَ؟
فَقُولِ مُحَمَّدٌ فَقُولِ بِكَ أُمِرْتُ أَنْ لَا أَفْتَحَ لِأَحَدٍ قَبْلَكَ هـ

«Kıyâmet günü Cennet'in kapusuna gider ve kapunun açılmasını isterim. Cennet'in Hâzini: «Sen kimsin?» diye sorar. Ben de «Muhammed'im» derim. Hâzin : «Zâten kapuyu senden evvel kimseye açmamakla emrolundum» der» (712) buyurmuştur.

Bir de Cennet'in çardak ve köşklerini, derecelerinin farklarını düşün. Zira âhirette fazilet ve derece daha çok ve daha üstündür. Dünya-da görünen tâatlerle bâtında olan ahlâk-ı hamîde bakımından insanlar arasında fark olduğu gibi, alacakları âhiret derecelerinde de farklıdır. Eğer üstün dereceyi almak istersen, tâat ve ibâdetle seni kimsenin geçmemesine gayret et. Zira Allahu Teâlâ' da bu hususta müsâbakâ ve mü-

nâfese ile emrederek : وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ هـ

«O hâlde nefâset isteyenler bunu arzu etmelidirler» (Et-Tatfîf: 26) buyurmuştur. Diğer âyette de :

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ هـ «Rabbinizden mağfirete

ulaşmak için yarışın» (57 - Hadîd: 21) buyurmuştur.

Emsâllerinden birisi, para veya daha güzel eve sâhip olmak bakımından seni geçecek olsa, onu çekemediğin için huzurun kaçıp rahatlığın kaybolduğu ve en güzel hâlin Cennet'e yerleşmek ve orada iskân olduğu ve burada, dünya ile kıyas kabûl etmeyecek şekilde seni geçecek-

(712) Müslim, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

1- BEĞENİLEN GÜZEL AHLAK

2- BEĞENİLİR OLMA, DEĞERLİLİK

3- AFR

4- BENZER

5- MERİFETİ

lere karşı hiç aldırış etmeyip kendine çekli düzen vermemen, cidden şaşılabacak bir cihettir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem: «Cennet'liler, bâzı köşk sâhiblerini, sabah vakti ufku doğu veya batı tarafında tek tek kalan ve çok parlak görülen yıldızlar gibi görürler. Çünkü aralarında derece farkı vardır» buyurdu. Resûl-i Ekrem böyle buyurunca, ashâb-ı kiram: «Peygamberlerin mevkiine de kimse yükselmez ya», dediler. Resûl-i Ekrem: «Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki öyledir, fakat öyle erkekler vardır ki, onlar Allah'a inandı ve Resûllerini tasdik ettiler. Bunlar da (peygamberlerin civarındadır).» (713) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ أَهْلَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَىٰ لَيَرَاهُمْ مِنْ تَحْتِهِمْ كَمَا تَرَوْنَ النُّجُومَ
الظَّالِمِ فِي أَفُقٍ مِنْ أَفَافِ السَّمَاءِ وَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرُ مِنْهُمَا
وَأَنْعِمَا

«Aşağı derecede bulunan Cennet'liler, yüksek derecede bulunan Cennet'lileri ufukta parlayan tek tük yıldızlar gibi göreceklerdir. Ebû Bekir ve Ömer de bunlardandır ve bunlara in'âm edilmiştir (daha üstün mevki'ye yükseltilmişlerdir).» (714) buyurmuştur.

Câbir'den (R.A.) gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

أَلَا أَحَدٌ تَكُونُ بِغُرْفِ الْجَنَّةِ؟ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرْفًا مِنْ أَصْنَافِ الْجَوْهَرِ
كَلِمَةٍ يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا وَفِيهَا
مِنَ النَّعِيمِ وَالذَّاتِ وَالسُّرُورِ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَ
لَا خَضِرَ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ هَذَا مِنْ أَفْشَى السَّلَامِ وَأَضْعَمَ الطَّعَامِ وَأَدْلَمَ
الصِّيَامِ وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامُ. أُمِّي تَطِيقُ ذَلِكَ وَسَأُخْبِرُكُمْ
عَنْ ذَلِكَ مِنْ لَقِي أَخَاهُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ أَوْ رَدَّ عَلَيْهِ فَقَدْ أَفْشَى السَّلَامَ

(713) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir. Metin yukarda geçmiştir.

(714) Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Saîd'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir.

وَمَنْ أَطْعَمَ أَهْلَهُ وَعِيَالَهُ مِنَ الطَّعَامِ حَتَّى يُشْبِعَهُمْ فَقَدْ أَطْعَمَ
الطَّعَامَ وَمَنْ صَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَمِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ
فَقَدْ أَدَامَ الصِّيَامَ وَمَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ وَصَلَّى الْغَدَاةَ فِي
جَمَاعَةٍ فَقَدْ صَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسِ نِيَامًا ۝

«Size Cennet köşklerinden haber vereyim mi? Cennet'te öyle köşk-
ler ve saraylar vardır ki, hepsi çeşitli cevherlerden imal edilmiş, bunla-
rın içi dışından, dışı ise içinden görülecek kadar parlaktır. Burada göz-
ler görmedik, kulaklar duymadık, hâtır ve hayâle gelmeyen nimetler,
zevk u safâlar vardır. Bunlar, selâmı açıklayan, yemek yediren, oruca
devâm eden ve insanlar uykuda iken namaz kılanlar içindir. Buna benim
ümmetimin gücü yeter. Şimdi ben size bunu anlatayım: Müslümanlar
karşılaştıkları vakit selâmlaşınca, selâmı ifşa etmiş olurlar. Alle efradını
yedirip doyuran, yemek yedirmiş sayılır. Ramazan ayı ile diğer her ay-
dan üç gün oruc tutan da oruca devam ettirmiş olur. Yatsı ile sabah na-
mazını cemaatle kılan da, insanlar (gayri müslimler) uykuda iken kendi-
si geceyi namazla geçirmiş olur» (715).

Resûl-i Ekrem'e :

وَمَسَاكِينُ طَيِّبَةٍ فِي جَنَاتٍ عَذِيبٍ ۝

âyet-i celîle'sindeki «Mesâkin-i tayyibe»den sorulduğu vakit :

قُصُورٌ مِنْ أُلُوءٍ فِي كُلِّ قَصْرِ سَبْعُونَ دَارًا مِنْ ياقوتٍ آخِرٍ فِي كُلِّ دَارٍ
سَبْعُونَ بَيْتًا مِنْ زُمُرٍ أَحْضَرٍ فِي كُلِّ بَيْتٍ سَرِيرٌ عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ سَبْعُونَ
فَرَسًا مِنْ كُلِّ لَوْنٍ عَلَى كُلِّ فَرَسٍ زَوْجَةٌ مِنَ الْخُورِ الْعِينِ فِي كُلِّ بَيْتٍ
سَبْعُونَ مَائِدَةً عَلَى كُلِّ مَائِدَةٍ سَبْعُونَ لَوْثًا مِنَ الطَّعَامِ فِي كُلِّ بَيْتٍ
سَبْعُونَ وَصِيفَةً وَيُعْطَى الْمُؤْمِنُ فِي كُلِّ غَدَاةٍ مَا يَأْتِي عَلَى ذَلِكَ أَجْمَعُ ۝

(715) Ebû Nuaym Hasan'ın Câbir'den (R.A.) gelen bir rivâyetidir.

«İncilerden yapılmış köşkler, her köşte kızıl yakuttan yetmiş dâire, her dâirede yeşil zümrütten yetmiş oda, her odada yetmiş karyola, her karyolada çeşitli renklerde yetmiş döşek, her döşek üzerinde bir Hûrî, her evde yetmiş yemek masası, her masada yetmiş çeşit yemek ve her evde yetmiş hizmetkâr vardır. Her gün, bunlara yetecek bol miktarda yiyeceği gelir» (716) buyurmuştur.

42 nci BEYÂN: CENNET'İN DUVAR, TOPRAK, AĞAÇ VE IRMAKLARI

Şimdi bir de Cennet'in şeklini, sûretini ve orada yerleşenlere karşı yapılan gıbtayı ve dünya ile yetinip ondan mahrum kalanların hasretini düşün.

Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِنَّ حَاطَاطَ الْجَنَّةِ لَبَيْتَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَلَبَيْتَةٌ مِنْ فِضَّةٍ تَرَابُهَا زَعْفَرَانٌ
وَطِينُهَا مِسْكٌ

«Cennet'in duvarları; bir kerpiç altundan ve bir kerpiç de gümüşten-
dir. Toprağı za'feran ve çamuru ise miskdir» buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem'e, «Cennet'in toprağı nasıldır?» diye sorduklarında :

دَرَمَكَةٌ بَيْضَاءُ مِسْكٌ خَالِصٌ «Birinci nevî un gl-
bi bembeyaz ve hâlis miskdir» (717) diye cevap vermiştir.

Yine Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَسْقِيَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْخَمْرَ فِي الْآخِرَةِ فَلْيَتْرُكْهَا فِي الدُّنْيَا
وَمَنْ سَرَّهُ أَنْ يَكْسُوَهُ اللَّهُ الْحَرِيرَ فِي الْآخِرَةِ فَلْيَتْرُكْهُ فِي الدُّنْيَا

«Allahu Teâlâ'nın kendisine âhiret şaraplarını içirmesinden sevinen-
ler, dünyada şarap içmeği terketsinler. Allahu Teâlâ tarafından âhirette

(716) İbn Hibban ve Ahvezi, Hasan İbn Halife'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, biraz ayrı ifade ile rivâyet etmiştir. Ayrıca Bezzar rivâyet etmiştir.

(717) Müslim, Ebû Saîd'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

ipek elbise giydirilmekten hoşlananlar da dünyada ipek giymeği terket-sinler» (718) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Cen-net'in ırmakları, misk tepelerinin veya misk dağlarının eteklerinden çı-kar» (719). Yine Resûl-i Ekrem :

لَوْ كَانَ أَذُنُ أَهْلِ الْجَنَّةِ حِلْيَةً عَدَلْتُ بِحِلْيَةِ أَهْلِ الدُّنْيَا
جَمِيعَهَا لَكَانَ مَا يُحْلِيهِ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْآخِرَةِ أَفْضَلَ مِنْ حِلْيَةِ الدُّنْيَا جَمِيعَهَا

«Eğer en düşük bir Cennet'linin, bezek, süs ve zinetleri, bütün dün-yanın süs ve zinetleri ile karşılaştırılsa, aziz ve celil olan Allahu Teâlâ'nın âhiretteki bu süsü, bütün dünya süs ve zinetlerinden üstün gelirdi» (720) buyurdu.

Yine Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ شَجَرَةً يُسِيرُ الرَّكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا
اقْرَأُوا إِنَّ شِئْنَهُمْ أَوْظِلَّ مَمْدُودٌ

«Cennet'te öyle ağaçlar vardır ki, bir atlı yüz yıl onun gölgesinde yürüse, sonuna varamaz. İsterseniz, «Yayılmış gölge(ler).» (56 - Vâkı'a: 30) âyetini okuyun» (721) buyurmuştur.

Ebû Umâme anlatıyor: «Resûl-i Ekrem'in eşhâbı şöyle derlerdi: «Al-lahu Teâlâ, Bedevîlerin Resûl-i Ekrem'e bâzı sorular sormalarından bizi de faydalandırmıştır. Yâni bizim sormak istediğimiz ve fakat sormasın-dan çekindiğimiz soruları Bedevîler sormuş ve biz de faydalanmışızdır. Bu cümleden olarak yine Bedevînin birisi: «Allahu Teâlâ Kur'an'da, Cen-net'te eziyet veren ağacın bulunduğundan haber veriyor. Bu nasıl olur?» dedi. Resûl-i Ekrem: «O, hangisidir?» diye sordu. Adam da Sidir ağa-cıdır, onun dikenleri var, insanlara eziyet verir. İşte şu âyet-i celîle'de

bu açıktır: فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ «Dikensiz kiraz» (56 - Vâkı'a: 28) dedi.

Resûl-i Ekrem: «Allahu Teâlâ onun dikenini koparır. Her dikenin yerine

(718) Taberânî, hasen sened ile rivâyet etmiştir. Aynı meâlde başka ifade ile Neseî de sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(719) Ukaylî, «Zu'afa»da Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(720) Taberânî, «Evsat»ında Ebû Hüreyre'den (R.A.) isnadı hasen ile ri-vâyet etmiştir.

(721) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

1- GİLAS AĞACI

bir meyve yetiştirir. Sonra o meyve ikiye ayrılır ve herbirinden zevki, rengi birbirine uymayan yetmiş çeşit yemek çıkar» (722) buyurdu.

Cerîr b. Abdullah anlatıyor: «Safah denen bir mevkide konakladık. Baktık ki adamın biri ağacın gölgesinde yatmış uyumuş. Fakat nerde ise gölge gidip güneş üzerine çökecek vaziyettedir. Kölenin birine: «Al şu sahtiyanı da bu adama gölge et» dedim. O da öyle yaptı. Adam uyanınca bir de baktım ki, Selmân-ı Fârisî imiş. Gittim kendisine selâm verdim. Bunun üzerine bana: «Ey Cerîr, Allah için tevâzu' et. Çünkü dünyada Allah için tevâzu' eden kimseyi Allahu Teâlâ kıyâmet günü yükseltir» dedi ve devamla: «Kıyâmetin karanlıklarının neler olduğunu bilir misin?» diye sordu. Ben de, «Bilemem» deyince, «Dünyada insanların birbirine zulmetmeleridir» dedi. Sonra yerden küçük bir çöp aldı ve: «Ey Cerîr, Cennet'te arasan da böyle bir çöp bulamazsın» dedi. Ben de: «Hani Cennet'in ağaçları?» diye kendisinden sorduğumda, «Onların kök ve dalları inci ve altın, tepeleri ise meyvedir» dedi.

43 üncü BEYÂN : CENNET EHLİNİN ELBİSE, DÖŞEK, SERGİ, KOLTUK VE ÇADIRLARI

Kur'ân-ı Kerîm'de :

يُخَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

«Orada bunlar altundan bileziklerle incilerle bezenecekler. Orada giyecekleri de ipektir» (22 - Hacc: 23) buyurulmuştur. Bu hususta daha pek çok âyetler olduğu gibi, tafsilatı yine haberlerdedir. Ebû Hüreyre'nin (R.A.) Resûl-i Ekrem'den rivâyetinde :

مَزِيدُ خُلِ الْجَنَّةَ يَنْعَمُ لِبَاسٌ لَا يَبْلَى شِبَابُهُ وَلَا يَفْتَنُ شِبَابُهُ فِي الْجَنَّةِ
مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أذنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ

«Cennet'e giren, nimetlere erişir, darlık çekmez, elbisesi eskimez, gençliği yıpranmaz. Cennet'te gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hâtıra gelmeyen nimetler vardır» (723) buyurmuştur.

Yine adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «Bana Cennet elbiselerinden haber ver; bunlar doğrudan elbise olarak mı yaratılır, yoksa kumaş fabrikalarında mı dokunur?» diye sordu. Resûl-i Ekrem sustu. Bu arada orada bulunanlar güldüler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

(722) İbn Mübârek «Zühde»ünde mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(723) Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

مِمَّ تَضْحَكُونَ مِنْ جَاهِلٍ يَسْأَلُ عَالِيًا؟ بَلْ يَنْسَوْنَ عَنْهَا شَرَّ الْجَنَّةِ مَرَّةً يَنْتَبِهُ

«Bilmeyenin bilenden sormasına mı gülüyorsunuz? Cennet ağaçları günde iki def'a yarılır ve içinden elbiseler çıkar, istediğini alırsın» (724) buyurdu.

Yine Ebû Hüreyre'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِذَا أَوَّلَ زُمْرَةٍ تَلَجُّ الْجَنَّةَ صُورَتْهُمْ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَا يَبْصُقُونَ فِيهَا وَلَا يَمْشِطُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ أَيْتُهُمْ وَأَمْسَاطُهُمْ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَرَشْحُهُمْ الْمِسْكُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ زَوْجَتَانِ يَرَى مَخَّ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ اللَّحْمِ مِنَ الْحُسْنِ لَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ وَلَا تَبَاغُضَ قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبٍ وَاحِدٍ يُسَبِّحُونَ اللَّهَ بِكُرَّةٍ وَعَشِيَّةٍ هـ

Cennet'e ilk gireceklerin yüzleri, ayın ondördü gibi parlaktır. Orada tükürmez, sümükürmez ve kazâ-i hâcet etmezler. Kapları ve tabakları altın ve gümüştedir. Terleri, miskdir. Herbirinin iki zevcesi vardır. O derece parlak ve güzeldirler ki, derilerinden kemiklerindeki iliklerini görürsün. Aralarında ihtilâf ve husûmet yoktur. Gönülleri birdir. Sabah - akşam, Allah'ı tesbih ederler». Diğer bir rivâyette: «Herbirinin üzerinde yetmiş kat elbise vardır» (725) buyurmuştur.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

يُخَلَّتُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ هـ «Orada bunlar

altundan bileziklerle incilerle bezenecekler» (22 - Hacc:23), âyet-i celîle'sinin tefsirinde, Resûl-i Ekrem :

إِنَّ عَلَيْهِمُ التَّيَّجَانَ إِنْ أَدْنَى لَوْلُؤَةٍ فِيهَا نُضْبِي مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

«Onların başlarında taçları vardır. Taclardaki en âdi inci, doğu ile batı arasını aydınlatacak kadar parlaktır» (726) buyurmuştur.

(724) Nesel, Abdullah b. Amr'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(725) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(726) Tirmizî, Ebû Saîd'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

İsmâîl 'Ulûm'd-Dîn — Cilt: 4

F. : 82

1- BÜYÜK ABDEST ALMA, GÜSUL

2- DÜŞMANLIK

Diğer bir hadîsde Resûl-i Ekrem :

الْخِيَمَةُ دُرَّةٌ مُجَوَّفَةٌ طُولُهَا فِي السَّمَاءِ سِتُونَ مِيلًا فِي كُلِّ
زَاوِيَةٍ مِنْهَا لِلْمُؤْمِنِ أَهْلٌ لَا يَرَاهُمْ إِلَّا خَرُونُ هـ

«Cennet ehlinin çadırı, içi boş bir incidir. Yüksekliği altmış mildir. Her köşesinde kendisinin bir eşi vardır ki, onları başkaları göremez» (727) buyurmuştur. İbn Abbâs da (R.A.): «Çadır, içi boş bir incidir. Altundan mâmûl dört bin kapu kanadı vardır» dedi.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

وَفُرُشٌ مَرْفُوعَةٌ هـ «Yükseltilmiş döşekler» (El-Vâkı'a: 34)

âyet-i celilesi'nin tefsirinde: «Döşeklerin arası, yer ile gök arası kadardır» (728) buyurmuştur.

44 üncü BEYÂN : CENNET'TEKİLERİN YEMEĞİ

Kur'ân-ı Kerim'de Cennet ehlinin yemeği meyve, semiz kuş, kudret helvası, yelve kuşu, bal, süt ve başka bir çok çeşitleri ile anlatılmıştır. Nitekim âyet-i celile'de :

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا
مِنْ قَبْلُ وَأَنْتُمْ بِهَا مُتَكَبِرُونَ هـ

«Kendilerine ne zaman onlardan bir meyva rızık olarak yedirilse, her def'asında, «ha, bu, evvelce de (dünyada) rızıklandığımız (yediğimiz) şeydi» diyecekler ve o rızık birbirinin benzeri olmak üzere kendilerine sunulacak» (2 - Bakara: 25) buyurulmuştur.

Yine Allahu Teâlâ birçok âyetlerde Cennet halkının şerbetlerini de anlatmıştır. Resûl-i Ekrem'in âzadlılarından Sevbân anlatıyor ve diyor ki: «Resûl-i Ekrem'in karşısında ayakta duruyordum. Yahudi bilginlerinden birisi geldi ve bir çok sorular sordu. Sonunda :

— Sırat köprüsünden ilk geçecekler kimlerdir? dedi. Resûl-i Ekrem de :

(727) Buhâri ile Müslim, Ebû Müsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

(728) Tirmizî, «Yükseklikleri» şeklinde rivâyet etmiştir.

- Muhâcirlerin fakirleridir, buyurdu. Yahudi :
- Onlara ilk ikram edilecek yemek nedir? dedi. Resûl-i Ekrem :
- Havyar'dır, buyurdu. Yahudi :
- Bunun ardından ne verilecek? diye sordu. Resûl-i Ekrem :
- Cennet'in etrafında yayılıp beslenen danalar onlar için kesilir, buyurdu.

Yahudi bilgini :

- İçecekleri nedir? diye sordu. Resûl-i Ekrem :
- Selsebîl adını taşıyan gözeden içecekler, buyurdu. Yahudi de :
- Doğru söylüyorsun, dedi (729).

Erkam'ın oğlu Zeyd de şöyle anlatıyor: «Yahudinin biri Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Ey Ebe'l-Kaasım, Cennet'lilerin yeyip içtiklerini mi sanıyorsun? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Eğer bunu kabul ederse, ben buna gaalib gelirim buyurdu ve devamla: «Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Cennet'linin herbirine yemek, içmek ve münâsebette yüz kişilik kuvvet verilir; yer içer ve münâsebette bulunurlar, buyurdu. Yahudi:

— Yeyip içenin kazâ-i hâceti olmaz mı? deyince, Resûl-i Ekrem :

— Onların hâceti, tenlerinden çıkan misk gibi bir kokudur. Bu sûretle mide temizlenir, buyurdu (730).

İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

أَنْتَ لَتَنْظُرُ إِلَى الطَّيْرِ فِي الْجَنَّةِ فَتَسْتَهِيهِ فَيَخْرُ بَيْنَ يَدَيْكَ مَشْوِيًا ۝

«Sen Cennet'te kuşlara bakarsın. Birini canın arzu edince, hemen pişmiş ve kızarmış olarak önüne gelir» (731) buyurdu.

Huzeyfe'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ طَيْرًا أَمْثَالَ النَّجَاجِيِّ أَنْعَمَ مِنْهَا مَنْ يَأْكُلُهَا وَأَنْتَ مِمَّنْ يَأْكُلُهَا يَا أَبَا بَكْرٍ ۝

«Cennet'te develer büyüklüğünde kuşlar vardır» buyurdu. Ebû Bekir (R.A.): «Etleri yumuşak mıdır?» deyince, Resûl-i Ekrem: «Onlar yumuşak, fakat yiyenleri daha yumuşaktır. Ey Ebû Bekir, sen de onları yiyenlerden birisin» (732) buyurdu.

(729) Evvelinde ve sonunda bazı ziyâdelemlerle, Müslim rivâyet etmiştir.

(730) Nesel, «Kübrâ»da sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

(731) Bezzar rivâyet etmiştir.

(732) Huzeyfe'den (R.A.) gelen rivâyette garibtir. Benzerini Ahmed Enes'den rivâyet etmiştir.

1- (CENNETTE BİR GAY ADI)
2- İHTİYACINI GİDERME
3- İHTİYAC

يَطَافُ عَلَيْهِمْ بِصَحَافٍ ¹ «Onlar altun tepşirler ve testilerle ²

³ tavâf edilecek» (43 - Zuhuruf: 71) âyet-i celîlesinin tefsirinde, Abdullah İbn Mes'ûd (R.A.): «Altundan yapılmış yetmiş çanak ile etraflarında döner dururlar. Her çanağın ayrı ayrı rengi vardır» dedi.

وَنِزَاجَةٌ مِنْ تَنِينٍ ⁴ «(O şarabın) katkısı tənimdendir» (83

- Mutaaffifin: 27) âyet-i celîle'sinin tefsirinde de: «Ashâb-ı yemîn için mez-cedilip karıştırılır. Fakat mukarrebler onu sâfî olarak içerler» demiştir.

Ebû'd-Derdâ (R.A.) da :

خِتَامَةٌ مِنْ دُرٍّ ⁵ «Onun sonu bir

miskdir» (83 - Mutaaffifin: 26) âyet-i celîle'sinin tefsirinde: «Gümüş kadar parlak bir şerbettir. İçkilerinin sonunda bunu içerler. Eğer dünyadaki insanlardan birisi bu şerbete elini sokup çıkarsa, bütün dünyadakiler onun elinin kokusunu alırlardı» denmiştir.

45 inci BEYÂN : CENNET'İN HURİ VE VİLDANLARI

Kur'ân-ı Kerim'de tekrar tekrar bunların vasıflarından bahsedildi ve haberlerde daha geniş açıklamalar yapıldı. Nitekim Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

غَدَوَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَقَابٌ
قَوْمٍ أَحَدِكُمْ أَوْ مَوْضِعٌ قَدَمِهِ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا
وَلَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَطْلَعَتْ إِلَى الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ
وَلَمَّا لَتْ مَا بَيْنَهُمَا رَاجِحَةٌ وَلَنَصِيفُهَا عَلَى رَأْسِهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا بِمَا فِيهَا

«Bir sabah veya bir akşam Allah yolunda olmak, bütün dünyadan hayırlıdır. Sizden birinizin bir ok boyunda veya bir ayak duracak kadar Cennet'teki yeri, içinde olanlarla beraber dünyadan hayırlıdır. Eğer Cennet kadınlarından biri dünyaya çıksa, şark ile garp arası parlar ve koku ile dolardı. Cennet kadınlarının bir baş örtüsü dahi, bütün varlığı ile dünyadan hayırlıdır» (733) buyurmuştur.

(733) Buhârî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

1-TEŞTLER 2-QƏDƏHLƏR 3-DOLANDIRILMA 4-KATILIP
5-ALLAHA YAKIN OLAN 6-DURU 7-ÇOCUKLAR

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde :

كَأَنَّهُمْ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ

«Sanki onlar birer yâkuttur, mercandır» (Er-Rahmân: 58) âyet-i celîle'sinin tefsîrinde, Resûl-i Ekrem :

يَنْظُرُ إِلَى وَجْهِهَا فِي خِذْرِهَا أَصْفَى مِنَ الْمَرْأَةِ وَإِنْ أَدْنَى لُؤْلُؤَةٍ عَلَيْهَا
لَتُضِيئُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَإِنَّهُ يَكُونُ عَلَيْهَا سَبْعُونَ ثَوْبًا
يَنْفِذُهَا بَصَرُهُ حَتَّى يَرَى نَحْوَ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ ذَلِكَ

«Efendisi, hanımı peçesine bürünmüş olduğu halde, aynadan daha berrak olarak yüzüne bakar. Üzerindeki incilerin en âdisi, dünyayı baştan başa aydınlatacak berraklıktadır. Hanımın yetmiş kat elbisesi varken elbiselerin ardından baldırındaki ilçe kadar onu görür» (734) buyurmuştur.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

«İsrâ gecesi, Cennet'te Beydah ırmağı havzasında bir yere girdim. Orada içi yeşil zeberced, kızıl yâkuttan yapılmış çadırlar gördüm. «Selâm sana, ey Allah'ın Resûlü» diye bâzı kadın sesleri duydum. Cebrâil'e: «Bunlar kimlerdir?» diye sordum. Cebrâil de: «Çadırlarına bağlı, yâni bir tarafa çıkmayan Hûrilerdir. Sana selâm vermek için Allah'tan izin istedikler. Rableri de onlara müsaade etti. Onlar hemen söze başladı ve: «Biz asla kızmayan, râzılardanız. Biz burada ebediyiz, asla bir tarafa göçmeyiz» dediler» (735) buyurdu ve: «Çadırlar içinde ehl-i perde hûriler vardır» (55 - Rahmân: 72) âyetini okudu.

وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ

«(Herşeyden) temizlenmiş zevceler»

(3 - Âl-i İmran: 15) âyet-i celîle'sinin tefsîrinde Mücâhid: «Hayızdan, pislikten, tükürüp sümkürmekten, meni ve evlâttan temizlenmişlerdir» dedi.

فِي شُغْلٍ فَاحْكُهُونَ

«Onlar eğlence ile meşguldür-

(734) Ebû Ya'lâ, Ebû Luheym'den hasen sened ile rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

(735) Bu ifade ile tamamı bulunamamıştır. Tirmizî'nin Ali'den (R.A.) buna benzer bir rivâyeti vardır. Başka rivâyet şekilleri de vardır.

ler» (36 - Yâsin: 55) âyet-i celile'sinin tefsirinde Evzâî, «Bâkirelerle meşguldürler» demiştir.

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «Cennet'liler Cennet'te münâsebette bulunurlar mı?» diye sordu. Resûl-i Ekrem:

«Cennet ehline, sizin yetmiş kişinin kuvvet ve iktidarından fazla iktidar, bir günde verilir» (736) buyurmuştur.

Abdullah İbn Ömer (R.A.) diyor: «En düşük Cennet'linin bin hizmetçisi vardır. Herbiri ayrı ayrı hizmetle meşguldür. Resûl-i Ekrem: «Cennet'li bir erkek, beş yüz Hürî, dört bin bâkire ve sekiz bin dul ile evlenir. Herbiriyle ayrı ayrı eğlenmesi, yâni bir def'a eğlenmesi, dünyadaki ömrü kadardır» (737) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Cennet'te çarşılar vardır. Fakat orada alış-veriş yoktur. Ancak bâzı güzel sûretler vardır. Bir erkek bir sûreti beğendiği vakit içeri girer. Orası Hürîlerin toplandığı yerdir. Hemen en güzel bir sesle: «Biz, ebedî olarak buradayız, biz ebedî nimetlerdeyiz. Biz, hiç ıztırop görmeyiz. Biz, razı olanlardanız, asla küsmeyiz. Bizim için olana veya biz kim için isek, ona müjdeler olsun» derler» (738), buyurmuştur.

Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem:

إِنَّ الْخُورَ فِي الْجَنَّةِ يَتَغَنَّيْنَ نَحْوَ الْخُورِ الْحَسَانِ حَبْنًا
لِأَزْوَاجِ كِرَامٍ

«Hürîler Cennet'te şarkı söyleyerek ırlar ve, «Biz iyi kocalar için hazırlanmış güzel Hürîleriz» derler» (739) buyurmuştur.

Yahya b. Kesir de Allahu Teâlâ'nın:

فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ «Onlar bir bahçede mesrûr olurlar»

(30 - Rûm: 15) âyet-i celile'sinin tefsirinde; «Cennet'te sema' ile eğlenirler» demiştir.

Ebû Ümâme el-Bahili'nin rivâyetine göre Resûl-i Ekrem:

(736) Tirmizî rivâyet etti ve sahih olduğunu söyledi. Başka rivâyet yolları da vardır.

(737) Ebû's-Şeyh «Tabakatü'l-Muhaddisîn» ve başka yerde, Ebû Evfâ'dan rivâyet etti. Ancak burada beşyüz Hürî yerine yüz Hürî kaydı vardır.

(738) Taberânî «Evsat»ında rivâyet etmiştir.

(739) Taberânî, isnadı hasen ile rivâyet etmiştir.

مَا مِنْ عَبْدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا وَيَجْلِسُ عِنْدَ رَأْسِهِ وَعِنْدَ رِجْلَيْهِ اثْنَانِ
مِنَ الْحَوَارِ الْعَيْنِ يُغْنِيَانِهِ بِأَحْسَنِ صَوْتٍ سَمِعَهُ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ وَ
لَيْسَ عِزُّ مَا رِ الشَّيْطَانِ وَلَكِنْ بِتَحْمِيدِ اللَّهِ وَتَقْدِيرِهِ ۝

«Cennet'e giren bir erkeğin başı ve ayağı ucunda iki huri durur, te-
ğanni ve ırlamak sûretiyle onu eğlendirirler. En güzel sesle söyledikleri
bu türkülerini ins ve cinden herkes duyar. Fakat bunların sözleri mizmâri
değil, Allahu Teâlâ'ya hamd ve O'nu noksan sıfatlardan tenzihtir» (740)
buyurmuştur.

46 ncı BEYÂN : CENNET EHLİNİN VASIFLARI HAKKINDA PARÇALAR HALİNDE VARİD OLAN HABERLER

Zeyd'in oğlu Üsâme'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem eshabına :

أَهْلُ مُسَمَّرِ الْجَنَّةِ إِذَا الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ نَوْرٌ
يَتَلَاوُزُ رِيحَانَهُ تَهْتَرُ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ وَنَهْرٌ مُطَرَّدٌ وَفَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ
نَضِيجَةٌ وَزَوْجَةٌ حَسَنَاءُ جَمِيلَةٌ فِي حَبْرَةٍ وَنِعْمَةٌ فِي مُقَامٍ أَبَدًا
وَنَظَرَةٌ فِي دَارٍ عَالِيَةٍ بِهَيْئَةٍ سَلِيمَةٍ قُولُوا إِنِّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى ۝

«Dikkat edin, Cennet için hazırlanan yok mudur? Kâ'be'nin Rabbine
yemin olsun ki Cennet'te tehlike diye bir şey yoktur. Cennet, parlayan
bir nur, etrafa yayılan bir kokudur. Binaları kuvvetlidir, ırmakları devamlı
 akar, bol ve kemâle ermiş meyve yeridir. Orada parlak ve güzel kadın-
 lar vardır. Onlar daima neş'elidirler. Nimetleri devamlıdır. Yüksek ve
 değerli makamlarda güzelliştir» buyurdu. Ashâb: «Biz ona hazırlanmışız»
 dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: «İnşâallah deyiniz» buyurdu ve
 sonra cihadı anlatarak onu teşvik etti.» (741).

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e: «Atlar benim hoşuma gider, Cennet'te
 at var mı?» diye sordu. Resûl-i Ekrem: «Onu da arzu edersen sana kızıl

(740) İbn Mâce ve İbn Hibban rivâyet etmiştir.

(741) Tirmîzi, Bütreyde'den, Bezzar ayrı ifade ile, İbn Mübarek «Zühde»ün-
 de Abdurrahman'dan mürsel olarak aynı ifade ile rivâyet etmiştir.

yâkutten bir at verilir. Cennet'in, istediğin her tarafında seni uçurur» (742) buyurdu.

Başka birisi de: «Deve benim hoşuma gider, acaba Cennet'te deve var mı? diye sordu. Resûl-i Ekrem: «Ey Allah'ın kulu, şâyet Cennet'e gidersen orada senin arzu ettiğin ve hoşuna giden her şey vardır» buyurdu.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem: «Cennet'te bir insan çocuk isterse, istediği şekilde çocuğu olur. Hâmile olmak, çocuğun doğması ve büyümesi, hepsi bir saat içinde olur» buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Cennet halkı, Cennet'te yerleştikten sonra, artık dünyadaki dost ve ihvanlar, birbirini görüp görüşmek arzu ederler. Bu sırada her ikisinin de üzerlerinde oturdukları tahtlar harekete geçer. Biri gider ve diğeri gelirken yolda buluşur, sohbet ederler. «Falan gün falan yerde yaptıklarımızı hatırlar mısın?» şeklinde konuşur. Orada duâ ettik de Allahu Teâlâ bizleri mağfiret etti, derler» (743).

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ جُرْدٌ مُرْدٌ بِيَضٍ جَعَادٌ مَكْحُولُونَ أَبْنَاءُ ثَلَاثٍ وَ
ثَلَاثِينَ عَلَى خَلْقٍ أَدَمَ طُولُهُمْ سِتُونَ ذِرَاعًا فِي عَرْضٍ سَبْعَةٍ أذْرُعٍ

«Cennet ehli, tüysüz, sakalsız, genç, fazla iktidar sâhibi, beyaz tenli, kerem ve fazilet sâhibi, yaratılıştâ sürmeli, otuz üç yaşında, altmış zira' boyunda ve yedi zira' genişliğinde olmak üzere Âdem aleyhisselâm boyundadırlar» (744) buyurmuştur.

Başka bir hadîsde Resûl-i Ekrem :

أَذْنِي أَهْلِ الْجَنَّةِ الَّذِي لَهُ ثَمَانُونَ أَلْفَ خَادِمٍ وَثِيَّتَانِ وَسَبْعُونَ
رُوحَةً وَيُنْصَبُ لَهُ قُبَّةٌ مِنْ لَوْلُؤٍ وَزَبْرَجِدٍ وَيَأْكُوتُ كَمَا بَيْنَ
الْجَايَةِ إِلَى صَنْعَاءَ وَإِنَّ عَلَيْهِمُ الشَّجَانَ وَإِنَّ أَذْنِي لَوْلُؤٍ مِنْهَا لَتُضِيئُ
مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

«Cennet'te en düşük mevkii olanın seksen bin hizmetçisi, yetmiş iki

(742) İbn Mâce ve Tirmizi rivâyet etmiştir.

(743) Berrâr, Rebi' b. Sabih'den rivâyet etmiştir. Ayrıca İsfahânî de mürsel olarak rivâyet etmiştir.

(744) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den (R.A.) muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

kansı vardır. Kendisi için, inci, zeberced ve yâkuttan yapılmış öyle bir kubbe kurulur ki, Câbiye ile San'a arası kadar genişlikte olur. Onların başlarında bulunan taclar arasındaki en âdi inci, dünyayı tamamen aydınlatır» (745) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem : «Cennet'e baktım. Bir de gördüm ki, Cennet narlarının herbiri, deve derisinin şişirilmiş tulumu gibi, kuşları, büyük develer gibi. Bir ara gözümə bir genç ilişti, «Sen kimsin?» diye sordum. O da Zeyd b. Hârise olduğunu söyledi. Sonra baktım ki Cennet'te, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hâtır ve hayâle gelmeyen şeyler vardır» (746) buyurmuştur.

Kâ'b diyor: Allahu Teâlâ üç şey'i bizzat kendi yed-i kudreti ile yaratmıştır. Bunların birincisi, Âdem Aleyhisselâm'dır. Âdem'i yed-i kudreti ile yarattı. Tevrât'ı yed-i kudreti ile yazdı ve Adn Cennet'ini yed-i kudreti ile süsledi. Sonra Cennet'e, konuş diye emretti. Cennet :

فَذَا فَلَاحَ الْمُؤْمِنُونَ «Mü'minler felâh buldu» (23 - MÜ-

minûn: 1), dedi.»

İşte kısa ve geniş olarak Cennet'in vasıfları bunlardır. Hasan-ı Basrî diyor ki: «Cennet'in narlari, kovalar gibi büyüktür. Irmakları ise asla bozulmaz ve kokmaz. Bir kısmı süttendir, tadı değişmez. Bir kısmı, şâfi baldandır, onun tadını kimse anlatamaz. Bir kısmı da içenlere zevk veren, başı döndürmeyen şarap ve şerbettendir. Cennet'te göz görmedik, kulak duymadık, hattâ hâtır ve hayâle gelmeyen zevkli şeyler vardır. Oradakiler herbiri birer hükümdar olarak 33 yaşında zevk u safadadırlar. Altmış zira' boyundadırlar, tüysüz ve sakalsızdırlar. Azabdan emin, yerlerinde huzurludurlar. Cennet'in ırmakları yâkut ve zeberced çakılları üzerinde akar. Ağaçlarının kökleri, hurmaları ve bağları incidendir. Meyvelerinin tadını ancak Allah bilir. Cennet'in güzel kokusu beşyüz yıllık yoldan alınır. Cennet'lilerin Cennet'te, şimşekten at ve develeri vardır. Yularları, eğerleri, heybeleri, kızıl yakuttandır. Bunlara binerek birbirlerini ziyâret ederler. Aileleri hurilerdir. Hûriler ise dizilmiş inciler gibidir. Bir kadın parmakları arasına yetmiş kat elbiseyi alır. Onları giyer de yine bu elbiselerden kemiklerinin içindeki ilikleri görülür.

Allahu Teâlâ huylarını her türlü kötülükten temizlediği gibi, vücudlarını da ölümden korumuş sümkürmek, kazâ-i hâcet ve benzeri pisliklerden de bedenlerini arındırmıştır. Bu gibi hâllerde kendilerinden misk gibi kokular çıkar. Akşam - sabah yiyecekleri verilir. En son Cennet'e giren ve derecesi en düşük olan Cennet'linin yüz yıllık genişlikteki yeri, altın ve gümüştan köşkû, inciden çadırı vardır. Memleketinin bir ucun-

(745) Tirmizi, Ebû Said'den (R.A.) baş tarafını rivâyet etmiştir.

(746) Sa'lebi Tefsirinde Ebû Hârun'dan rivâyet etmiştir. Son kısmı Buhârî ile Müslim'dedir.

dan diğer ucunu görebilir. Yanındakini nasıl görmüşse sondakini de aynı şekilde görür. Sabah kahvaltıları yetmiş bin altın çanaklarda, akşam yemekleri de aynı şekilde verilir. Her tabağın ve tabaktaki yemeğin rengi ve levni ayrı ayrıdır. İlkinin zevkini aldığı gibi, sonuncunun da zevkini alır. Cennet'te yâkuttan yetmiş bin evi, her evde yetmiş bin odası vardır. Delik ve yarık diye bir şey yoktur» dedi.

Mücâhid ise: «En aşağı derecedeki Cennet'linin, bin yılda dolasılabilecek yeri olduğunu, en uzağını da en yakını gibi gördüğünü ve Cennet'lilerin en üstün mevkide olanlarının sabah ve akşam olmak üzere günde iki def'a Rablerini müşâhede ettiğini» söylemiştir.

Saîd İbnü'l-Müseyyeb: «Cennet'lilerin herbirinin elinde üç bilezik vardır. Bunlardan biri altundan, diğeri inciden ve öbürü de gümüştedir» demiştir.

Ebû Hüreyre de (R.A.): Cennet'de Aynâ adında Hûriler vardır. Bunlardan biri geziye çıktığı yakıt yetmiş bin hizmetçi etrafında dolaşır. O da Emr-i Mâruf ve Nehy-i Münker edenler nerede?» diye sorar ve ararlar» demiştir.

Yahya b. Muaz da: «Dünyayı terketmek zor, fakat Cennet'i kaybetmek çok daha zordur. Dünyayı terketmek ise âhiretin mihri, nikâh parasıdır» dedi. Yine: «Dünyayı aramakta kişiler için zillet, âhireti aramakta ise izzet vardır. Yok olacak şey'in peşinde koşarak zillete düşüp ebedî olanı ve kendisini izzete ulaştıracak şey'i terkedene şaşarım» demiştir.

47 nci BEYÂN : ALLAHU TEALÂ'NIN CEMALİNE BAKMANIN KEYFİYETİ

Kur'ân-ı Kerîm'de: **لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ** ۝

«İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik bir de ziyâde vardır» (10 - Yûnus: 26) buyurulmuş ve bu «Ziyâde» nin Allahu Teâlâ'nın Cemâline nazar olduğu bildirilmiştir. Allah'ın Cemâlini müşâhede ise, saymakla tüketemediğimiz Cennet'in nîmetlerini unutturan en büyük bir zevktir. Muhabbet Kitabında bunun hakikatini anlatmıştık. Bid'atçilerin inançlarının hilâfına olarak bu gerçeğe kitap ve sünnet şehâdet etmiştir.

Cerîr b. Abdullah el-Becelî diyor: «Resûl-i Ekrem'in huzurunda bulunuyorduk. Ay, tam ondördünde idi. Resûl-i Ekrem, ay'a bakarak :

إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ هَذَا الْقَمَرَ لَا تَصَامُونَ فِي رُؤْيَاهِ
فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تَغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا
فَفَاعِلُوا، وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا

«Siz Rabbinizi, şu ay'ı görür gibi, görüşünde bir leke olmadan görürsünüz. Gücünüz yetiyorsa, sabah ve ikindi namazlarına devam edin» buyardı ve: «Güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel Rabbinî hamd ile tesbih et» âyetini okudu» (747).

Müslim'in rivayetinde Suheyb diyor ki: «Resûl-i Ekrem: «İyi iş, güzel amel edenlere daha güzel iyilik bir de ziyade vardır» (Yûnus: 26) âyetini okuduktan sonra :

إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ أَذَى مُكَادِيًا أَهْلَ
الْجَنَّةِ إِنَّ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ مَوْعِدًا يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ عَنْهُ قَالُوا مَا هَذَا الْمَوْعِدُ؟
الَّذِي يُثْقَلُ مَوَازِينُنَا وَيُبَيِّضُ وُجُوهُنَا وَيُدْخِلُنَا الْجَنَّةَ وَيُخْرِجُنَا
مِنَ النَّارِ؟ قَالَ فَيُرْفَعُ الْحِجَابُ وَيَنْظُرُونَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَا أُعْطُوا
شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَيْهِ ۝

«Cennet'liler Cennet'e, Cehennem'liler Cehennem'e girip herkes yerini aldıktan sonra bir münâdî (Cennet'lilere hitâben): «Ey Cennet halkı, Allahu Teâlâ'nın size bir va'di var, onu yerine getirmek ister» der. Cennet'liler, «O va'd nedir?» Sevabımızı ağır getirmedi mi? Yüzümüzü nurlandırmadı mı? Bizi Cehennem'den kurtarıp Cennete koymadı mı? Bütün bu nimetleri vermedi mi? Daha ne kaldı? derler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ perdeyi kaldırır ve Cennet ehli O'nun Cemâline nazar ederler. Onun mâh cemâline bakmaktan daha zevkli bir şey onlara verilmemiştir» (748) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ'yı görme hadisini Sahâbe'den bir cemaat haber vermiştir. İşte hûşnânın sonu ve nimetin kemâli bu rû'yettir. Bütün anlattığımız nimetler bu zevkin yanında hiç mesâbesindedir. Allah'a mülâkat ânındaki zevkin sonu yoktur. Cennet'in hiçbir zevki, Allah'ı görme zevkiyle mukaayese edilmez. Bu hususta Muhabbet Kitabı'nda gerekli açıklamayı yaptığımız için bunu, burada kısa kestik. İnsan oğluna yaraşan, Cennet'ten, diğer zevk u safâ değil, yalnız Allah'ın cemâlini müşâhede düşüncesi olmalıdır. Çünkü Cennet'in diğer nimetlerinden zevk almakta, bütün hayvanlar da eşittir.

(747) Buhâri ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(748) Müslim, rivâyet etmiştir.

48 inci BEYÂN : SON BÖLÜM YÜMN Ü BEREKET VE FÂL-İ HAYR OLMAK ÜZERE ALLAH'IN RAHMETİNİN GENİŞLİĞİNE DAIRDİR.

Resûl-i Ekrem ¹fâli severdi. Mağfireti ²umacağımız bir amelimiz yoktur, hiç olmazsa fâl-i hayırda Resûl-i Ekrem'e uyalım ve Allah'ın rahmetini anmakla kitâbımızı sona erdirdiğimiz gibi, dünya ve âhirette âkıbetimizin hayır olmasını dileyelim. Allahu Teâlâ :

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

«Şübhesiz ki Allah kendisine eş tanınmasını yarlıgamaz. Ondan başkasını dileyeceği kimseler için yarlıgar» (4 - Nisâ: 48) buyurmuştur. Diğer âyette de :

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

«De ki: «Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları yarlıgar. Şübhesiz ki O, çok yarlıgayıcıdır, çok esirgeyicidir» (39 - Zümer: 53) buyurmuştur. Başka bir âyette de :

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

² «Kim ki kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret isterse, o, Allah'ı çok yarlıgayıcı, çok esirgeyici bulur» (4 - Nisâ: 110) buyurmuştur.

Biz ise ayağımızı sürçtüreceğ günahımızdan, bu kitaptaki kalem (ve tercemedeki) ¹hatâdan ve diğer yazdıklarımızdaki hatâlardan tevbe eder, Allah'tan mağfiret dileriz. Amelimize uygun olmayan sözümüzden, yapar gibi kendimizi gösterdiğimiz halde yapmasında eksiklik ettiğimiz kusurlarımızdan tevbe ederiz. Kendi rızasını kasdederek edindiğimiz ilim ve amele karıştırdığımız riyâdan, verdiğimiz sözde durmadığımız kusurlarımızdan, nimetlerini isyanda kullanmamızdan istiğfar ederiz. Tasrihli ve îmalı kusurlarımızdan, bu kitapda varsa yapmacık yazılarımızdan, yanlış sorularımızdan ve her türlü hatâlarımızdan dolayı kendisinden mağfiret dileriz. Bu mağfiret dileklerimizden sonra, ²bize kitabımızı mütâlea eden (terceme eden) okuyan ve dinleyene mağfiret, rahmet, zâhiri ve bâtinî bütün günahlarından vaz geçmesini O'ndan dileriz. Çünkü O'nun cûd u keremi derin ve rahmeti geniştir. Biz ise O'nun yaratıklarından olup O'na

ancak, O'nun fazlı ile yönelebiliriz. Resûl-i Ekrem bir mübârek hadîsinde:

إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى مِائَةَ رَحْمَةٍ أَنْزَلَ مِنْهَا رَحْمَةً وَاحِدَةً بَيْنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ
وَالطَّيْرِ وَالْبَهَائِمِ وَالْهَوَامِ فِيهَا يَتَعَاظِفُونَ وَبِهَا يَتَرَاحَمُونَ
وَأَخَرَتِ سَعَا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Allahu Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır. Bunlardan yalnız birini dünya-ya indirdi. İns, cin, kuş, ehli ve vahşi bütün hayvanlar, bu bir rahmetin te'siriyle birbirini acır ve yek diğerine merhamet ederler. Diğer doksan dokuz rahmetli âhirete bıraktı, onlar ile de kullarına orada merhamet edecektir» (749) buyurmuştur.

Rivâyete göre kıyâmet günü Allahu Teâlâ Arş'ın altından bir kitap çıkarır ve bu kitapta: «Benim rahmetim gadabımı sebkat etmiş ve Ben, rahmet edicilerin en merhametlisiyim» yazılıdır. Allahu Teâlâ o günde asıl Cennet'liler kadar da Cehennem azâbını kazanmış mü'minleri Cehennem'den çıkarır» (750).

Nitekim Resûl-i Ekrem :

يَجْعَلُ اللَّهُ مَعْرَاجًا لَنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ضَاحِكًا فَيَقُولُ أَتُسِرُّوْا مَعْسَرِ
الْمُسْلِمِينَ فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَقَدْ جَعَلْتُ مَكَانَهُ فِي النَّارِ
يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا

«Kıyâmet günü, aziz ve celil olan Rabbimiz, gülerek (yâni gülmenin lâzımı olan rahmetiyle) bize tecelli eder ve: «Ey müslümanlar topluluğu, size müjdeler olsun. Sizin herbirinizin Cehennem'deki yerine ya bir Yahudi, ya da bir Hristiyan yerleştirdim» buyurur» (751) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Allahu Teâlâ kıyâmet günü 'Âdem aleyhisselâm'ı bir milyar insana şefâatçı kılar» (752).

Yine Resûl-i Ekrem : «Aziz ve Celil olan Allahu Teâlâ kıyâmet günü mü'minlere :

- Bana ulaşmayı sever miydiniz? diye sorar. Onlar da :
- Severiz, yâ Rabbi, derler. Allahu Teâlâ :

(749) Müslim, Ebû Hüreyre ve Selman'dan (R.A.) rivâyet etmiştir.

(750) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(751) Taberânî, Ebû Mûsâ'dan (R.A.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da var.

(752) Taberânî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

— Niçin seversiniz? diye sorar. Onlar da :

— Afv u mağfiretini ummak için, derler. Cenâb-ı Rabbül'izze :

— Ben de sizi mağfireti, kendime borç edindim, buyurur, (753)

Yine Resûl-i Ekrem : «Kıyâmet günü, Allahu Teâlâ: «Dünyada beni bir def'a zikreden veya bir def'a benden korkup gûnahtan vaz geçen! Cehennem'den çıkarın» buyurur» (754) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِذَا اجْتَمَعَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ وَمِنْ شَاءَ اللَّهُ مَعَهُمْ مِنْ أَهْلِ
الْقِبْلَةِ قَالَ الْكَفَّارُ لِلْمُسْلِمِينَ أَلَمْ تَكُونُوا مُسْلِمِينَ قَالُوا بَلَى فَيَقُولُونَ
مَا غَنَى عَنْكُمْ إِسْلَامُكُمْ إِذْ أَنتُمْ مَعَنَا فِي النَّارِ فَيَقُولُونَ كَأَنَّا لَنَا
ذُنُوبٌ فَأَخَذَنَا بِهَا فَيَسْمَعُ عَزَّوَجَلَّ مَا قَالُوا فَأَمْرٌ يُخْرِجُ مَنْ
كَانَ فِي النَّارِ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ فَيُخْرِجُونَ فَإِذَا رَأَى ذَلِكَ الْكَفَّارُ
قَالُوا يَا لَيْتَنَا كُنَّا مُسْلِمِينَ فَيُخْرِجُ كَمَا أَخْرَجُوا أَتَشْعَقِرُونَ
رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ

«Kâfirlerin tümü ile ehl-i kible den Allahu Teâlâ'nın diledikleri Cehennem'e girip orada toplandıkları vakit, kâfirler müslümanlara :

— Siz müslüman değil miydiniz? diye sorarlar. Müslümanlar :

— Evet, müslüman idik, derler. Kâfirler :

— Baksanıza, sizin müslümanlığınız size bir kâr sağlamadı, siz de bizimle beraber Cehennem'desiniz, derler. Müslümanlar :

— Biz, işlediğimiz günahlar sebebiyle Cehennem'deyiz, derler. Bu konuşmaları dinleyen Allahu Teâlâ: «Ehl-i kible den olup Cehennem'de bulunanların hepsini çıkarın» diye emir verir ve müslümanlar Cehennem'den çıkarlar. Bunu gören kâfirler:

— Âh, keşke biz de müslüman olsaydık, şimdi müslümanlar çıkarıldığı gibi, biz de çıkardık, diye hasret çekerler, buyurdu ve sonra: «O küfredenler zaman zaman {nedâmetle} temenni edecek(ler): «(Âh vaktiyle) müslüman olsaymışlar» (15 - Hicr: 2) âyet-i celilesini okudu (755).

Yine Resûl-i Ekrem :

(753) Ahmed ve Taberâni Muaz'dan (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(754) Tirmizî, Enes'den (R.A.) rivâyet etmiştir.

(755) Neseî «Kübrâ»da Câbir'den (R.A.) sahîh isnad ile rivâyet etmiştir.

«Allahu Teâlâ'nın mü'min kuluna olan merhameti, şefkatli annenin yavrusuna olan merhametinden daha üstündür» (756) buyurmuştur.

Abdullah'ın oğlu Câbir diyor: «Kıyâmet günü hesabsız Cennet'e girecekler, iyiliği, kötülüklerinden çok olanlardır. Sevab ve günahı beraber olanlar ise kolay hesap verecek ve sonra Cennet'e gireceklerdir. Resûl-i Ekrem'in şefâati ise günahı ağır gelenleredir» dedi.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâm'a: «Kaarun senden yardım istedi de sen yardım etmedin. İzzet ve celâlim hakkı için eğer benden yardım isteseydi, ben ona yardım ederdim» buyurdu.

Bilâl'in oğlu Sa'd anlatıyor: «Allahu Teâlâ, kıyâmet günü, günahlarından dolayı Cehennem'de yanmakta olan iki kişinin Cehennem'den çıkarılıp huzuruna getirilmelerini emreder ve bunlara: «Ben kimseye zulmetmem, siz, yaptıklarınızın cezasını çekiyorsunuz» buyurduktan sonra tekrar Cehennem'e iade edilmelerini emreder. Bunlardan birisi hemen kapunun halkalarına asılır ve içeri girmekte acele eder. Diğeri ise ağırdan alır, duraklar, gitmek istemez. Allahu Teâlâ geri dönmelerini emreder ve bu davranışlarının sebebinin sorar. Acele ile Cehennem'e girmek isteyen: «Burada da senin emrine isyan edip seni gadablandırmak istemedim. Bunun için acele ile emrini yerine getirmek istedim» der. Diğeri de: «Sana karşı hüsn-i zannım vardı. Artık bir def'a beni Cehennem'den çıkardıktan sonra ikinci def'a Cehennem'e çevirmeyeceğini umarak ağır aldım» der. Allahu Teâlâ: «İkinizi de yarlıgadam, doğru Cennet'e» buyurur.

Yine Resûl-i Ekrem: «Kıyâmet günü Arş'ın altından bir münâfî, «Ey Muhammed'in ümmeti, sizde olan hakkımı size bağışladım. Kaldı sizin birbirinize olan haklarınız. Onları da karşılıklı olarak bağışlayın ve rahmetimle Cennet'e girin» der» (757).

Rivâyet edildiğine göre İbn-i Abbâs (R.A.):

وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۖ

«Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı» (3 - Âl-i İmrân: 103) âyet-i celîle'sini okuyordu. Bunu duyan Bedevî, «Vallahi, o, sizi ondan kurtaramadı sizi oraya düşürmek istedi» dedi. İbn Abbas (R.A.): «Fakih olmadığı halde Bedevî'nin ağzından çıkan hikmetli bir söz, bunu belleğin» buyurdu.

Sanabici de: «Ölüm döşeğinde yatan Ubâde b. Sâmit (R.A.) in ziyâretine gittim ve onu görünce ağladım. O da:

(756) Buhârî ile Müslim, Ömer'den (R.A.) rivâyet etmişlerdir.

(757) Ebû'l-Esed el-Kuşayrî'nin Subalyâtındadır. Enes'den (R.A.) rivâyet edilmiştir.

— Dur bakalım, niçin ağlıyorsun? Yemin ederim ki, Resûl-i Ekrem'den bütün duyduklarımı size haber verdim. Yalnız bir rivâyetim var, onu da bugün size haber vereyim. Bende çok zaman kaldı, belki de bende tamamen kalma tehlikesi vardır. Resûl-i Ekrem :

«مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ

«Kim ki şehâdet kelimelerini getirirse, Allahu Teâlâ onu Cehennem ateşine haram kılar» (758) buyurmuştur.

Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ اللَّهَ يَسْتَخْلَصُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُؤُسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْسُرُهُ عَلَيْهِ تِسْعَةَ وَتِسْعُونَ مِجْلًا كُلُّ مِجْلٍ مِنْهَا مَدَّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَقُولُ أَتُكْرِمُ مِنْ هَذَا شَيْئًا؟ أَظَلَمْتُكَ كِتَابِي الْخَافِظُونَ؟ فَيَقُولُ لَا يَا رَبِّ فَيَقُولُ أَفَلَكَ عَذْرُ؟ فَيَقُولُ لَا يَا رَبِّ فَيَقُولُ بَلَى إِنْ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةٌ وَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ فَيُخْرِجُ بِطَاقَةً فِيهَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السِّجِلَاتِ؟ فَيَقُولُ إِنَّكَ لَا تَظْلَمُ قَالَ فَوَضَعَ السِّجِلَاتِ فِي كَفِّهِ وَالْبِطَاقَةَ فِي كَفِّهِ قَالَ فَطَاسَتِ السِّجِلَاتُ وَثَقُلَتْ الْبِطَاقَةُ فَلَا يَتَّقِلُ مَعَ اسْمِ اللَّهِ شَيْئٌ هـ

«Allahu Teâlâ kıyâmet günü bir adamı bütün insanlar arasında hesaba çeker ve aleyhindeki doksan dokuz defterini ortaya kor (ki, hepsi gözün gördüğü kadar büyük ve hepsi de büyük günahlarla dolu) Allahu Teâlâ :

(758) Bu ifade ile Müslim, ayrıca başka yoldan Buhâri ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

— Bu günahlardan kabul etmediğin ve meleklerin sana fazla yazdığı hususunda bir diyeceğin var mı? diye sorar Adam :

— Hayır yâ Rab, bir diyeceğim yok; hepsi benim yaptığım günahlardır, der. Allahu Teâlâ :

— Bunlara karşı öne süreceğin mâzeretin var mı? diye sorar. Adam:

— Hayır, yok, ya Rab, bir mâzeret, bir itiraz ve bir diyeceğim yok, der. Allahu Teâlâ :

— Hayır, dediğin gibi değil, Bizim nezdimizde senin bir sevabın vardır, bugün zulüm yok, buyurur ve iki parmak eninde ve boyunda bir kâğıt çıkarır. Burada «Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne muhammeden abdühü ve resûlüh» dediği yazılıdır. Kâğıdı gören adam:

— Yâ Rab, şu doksan dokuz defter karşısında bu kâğıdın ne kıymeti olur? der. Allahu Teâlâ :

— Hayır, sen bugün gadre uğramazsın, buyurur ve doksan dokuz defter terazinin bir gözüne, kelime-i şehâdeti ihtivâ eden iki satırlık kâğıdı da terâzinin öbür gözüne konur ve şehâdet-i celileyi hâvi bu kâğıt-cık doksan dokuz defterden ağır gelir. Allah lâfza-i celâlinde daha ağır ne olabilir?» (759)

Yine kıyâmet ve sıratı anlatan uzun bir hadisın sonunda Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ مَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ دِينَارٍ مِنْ خَيْرٍ
فَأَخْرِجُوهُ مِنَ النَّارِ فَيُخْرِجُونَ خَلْقًا كَثِيرًا ثُمَّ يَقُولُونَ يَا رَبَّنَا
لَمْ نَذَرْ فِيهَا أَحَدًا مِمَّنْ أَمَرْتَنَا بِهِ ثُمَّ يَقُولُ ارْجِعُوا فَمَنْ وَجَدْتُمْ
فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ نِصْفِ دِينَارٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ فَيُخْرِجُونَ خَلْقًا كَثِيرًا
ثُمَّ يَقُولُونَ يَا رَبَّنَا لَمْ نَذَرْ فِيهَا أَحَدًا مِمَّنْ أَمَرْتَنَا بِهِ ثُمَّ يَقُولُ
ارْجِعُوا فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ فَيُخْرِجُونَ
خَلْقًا كَثِيرًا ثُمَّ يَقُولُونَ يَا رَبَّنَا لَمْ نَذَرْ فِيهَا أَحَدًا مِمَّنْ أَمَرْتَنَا بِهِ

(759) İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etti: Tirmizî, hasen ve garib olduğunu söyledi.

فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى شَفَعَتِ الْمَلَائِكَةُ وَشَفَعَ النَّبِيُّونَ وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ
وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَيَقْبِضُ قَبْضَةً فَيَخْرُجُ مِنْهَا قَوْمًا لَمْ
يَعْمَلُوا خَيْرًا قَطُّ قَدْ عَادُوا أَجْمَعًا فَيُلْقِيهِمْ فِي نَهْرٍ فِي أَقْوَاهِ الْجَنَّةِ
يُقَالُ لَهُ نَهْرُ الْحَيَاةِ فَيَخْرُجُونَ مِنْهَا كَمَا تَخْرُجُ الْحَبَّةُ فِي

حَبِيلِ السَّيْلِ الْأَثَرُ وَنَهَا تَكُونُ مِمَّا يَلِي الْحَجَرَ وَالشَّجَرَ مَا يَكُونُ
إِلَى الشَّمْسِ أَصْفَرُ وَأَخْضَرُ وَمَا يَكُونُ مِنْهَا إِلَى الظِّلِّ أَبْيَضُ فَيَخْرُجُونَ
كَالْوَلْوَاءِ فِي رِقَابِهِمُ الْحَوَائِثُ يَعْرِفُهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَقُولُونَ هَؤُلَاءِ
عُتَقَاءُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ادْخُلْهُمْ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ عَمَلٍ عَمَلُوهُ وَلَا
خَيْرَ قَدْ مَوَّهَ ثُمَّ يَقُولُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَمَا رَأَيْتُمْ فِيهِمْ لَكُمْ فَيَقُولُونَ
رَبَّنَا أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى إِنِ
لَكُمْ عِنْدِي مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا فَيَقُولُونَ يَا رَبَّنَا أَيُّ شَيْءٍ
أَفْضَلُ مِنْ هَذَا؟ فَيَقُولُ رِضَايَ عَنْكُمْ فَلَا اسْخَطَ عَلَيْكُمْ أَبَدًا

«Kıyâmet günü Allahu Teâlâ meleklerle :

Kalbinde bir dinar ağırlığında imânı olanı Cehennem'den çıkarın, diye emreder. Onlar da bir çok kimseleri Cehennem'den çıkarır ve Allahu Teâlâ'ya :

— Emrettiklerinden Cehennem'de kimseyi bırakmadık, derler. Bu sefer Allahu Teâlâ :

— Gidin bakın, kalbinde yarım dinar ağırlığında imânı olanı Cehennem'den çıkarın, buyurur. Onlar da gider, bir çok kimseleri çıkarır ve Allahu Teâlâ'ya :

— Emrettiklerinden kimseyi Cehennem'de bırakmadık, derler. Yine Allahu Teâlâ :

— Gidin, zerre kadar imânı olanı dahi Cehennem'den çıkarın, diye emreder. Melekler de :

— Bu def'a emrettiğin kişilerden kimseyi Cehennem'de bırakmadık, hepsini çıkardık derler. Ebû Saîd (R.A.) devamla: «Eğer bu rivâyette beni tasdik etmiyorsanız :

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

«Şübhesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. (Zerre kadar) bir iyilik olursa onu kat kat artırır. Kendi cânıbinden pek büyük bir mükâfat verir» (4 - Nisâ: 40) âyetini okuyun» dedi ve devamla: Bunun üzerine Allahu Teâlâ :

— Melekler, peygamberler ve sâlih mü'minler şefâatlerini yaptılar. Artık benim büyük rahmetimden başka bir şey kalmadı, buyurur ve hemen avuçlayarak dünyada hiçbir ameli olmayan ve orada kömür hâline gelenleri Cehennem'den çıkarır ve onları Cennet kapularındaki bir ırmağa atar. Bu ırmağın adı, «Hayat ırmağı»dır. Bunlar, selin götürüp karada ve kenarda bıraktığı yabancı ot tohumları gibi ırmağın kenarına çıkarlar. Bu yabancı ot tohumlarından taş, ağaç, kenarlarında ve güneş karşısında olan tarafları sarı ve yeşil, gölgede olan tarafları ise beyaz kaldığı gibi bunlar da inci gibi parlak oldukları hâlde çıkarlar. Ancak alınlarında damga vardır. Cennet'liler onları bu mühür ve damgadan tanır da bunların Allahu Teâlâ tarafından âzâd edilmiş kimseler olduklarını bilirler. (Bu damga sonradan silinir). Ve hiç bir amelleri olmadan, hiç bir hayır takdim etmeden Allahu Teâlâ tarafından afvedildiklerini Cennetliler bilirler. Sonra bunlara: «Cennet'e girin, gözünüzün gördüğü kadar yer ve gördüğünüz her şey sizindir» denir. Bunlar da: «Yâ Rab, hiç kimseye yapmadığını, âlemlerden kimseye vermediğini bize verdin» derler. Allahu Teâlâ: «Benim nezdimde sizin için bu gördüklerinizden daha da kıymetlisi var» buyurur. Onlar da: «Bu verdiklerinden daha efdali ne olabilir?» diye sorarlar. Allahu Teâlâ: «O da Benim sizden razı olmamdır. Artık bundan sonra daha size kızmam» buyurur» (760).

Yine Buhârî'nin İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyetinde, İbn Abbâs (R.A.) diyor ki: «Bir gün, Resûl-i Ekrem bulunduğumuz yere geldi ve :

عُرِضَتْ عَلَى الْأُمَمِ يُرَى النَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلُ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلَانِ
وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا
فَرَجَوْتُ أَنْ تَكُونَ أُمَّتِي، فَقِيلَ لِي هَذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ، ثُمَّ قِيلَ

(760) Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

لِي أَنْظُرُ فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا قَدْ سَدَّ الْأُفُقَ فَقِيلَ لِي أَنْظُرْ هَكَذَا
وَهَكَذَا فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا فَقِيلَ لِي هَؤُلَاءِ أُمَّتُكَ وَمَعَ هَؤُلَاءِ
سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ
لَا يَكْتَوُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَطِيرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
أَنْتَ مِنْهُمْ سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاسَةٌ

«Ümmetler bana gösterildi. Öyle peygamber gelir ki yanında bir ümmeti var. Başka bir peygamber gelir iki ümmeti var, hiç ümmeti olmayan peygamber de gelir. Ardında bir cemaatle gelen peygamberler de vardır. Bir ara kalabalık bir topluluk gördüm ve, «Keşke bu toplum benim ümmetim olsaydı» dedim. Bana, «Bunlar Mûsâ aleyhisselâm'ın ümmetidir» denildi. Sonra bana «Bak» dediler. Baktıkça daha kalabalık gördüm ve bana: «İşte bunlar senin ümmetindir» denildi. Aynı zamanda bunlarla beraber yetmiş bin kişi hesabsız olarak Cennet'e girecektir» denildi. İbn Abbâs (R.A.) diyor: «Oradan dağıldık. Sonra ashâb, «Bu yetmiş bin kişi kimlerdir? diye düşündü. Kendileri, «Gerçi biz Allah'a ve Resûlüne iman ettik, fakat daha önce şirk hâlinde idik. Bunlar olsa olsa bizim evlâtlarımız olurlar» dediler. Resûl-i Ekrem bunu duyunca: «Onlar dağ yaptırmayan, rukye etmeyen, yâni tedâvi ve üfürükçülük peşinde olmayan ve şûm tutmayan, Rablerine tevekkül eden kimselerdir» buyurdu. Bunun üzerine Ukâşe: «Yâ Resûlâllah, duâ et de ben onlardan olayım» dedi. Resûl-i Ekrem: «Sen onlardansın» buyurdu. Bu arada bir başkası da aynı dilekte bulundu, fakat Resûl-i Ekrem: «Ukâşe seni geçti» buyurdu (761).

Amr b. el-Hazm diyor: «Resûl-i Ekrem üç gün bize yaklaşmadı. Yalnız farz namazları kıldırır ve hemen çekilip giderdi. Dördüncü gün olunca Resûl-i Ekrem'i yakaladık ve:

— Yâ Resûlâllah, niçin bizden ayrıldın? Bir şey mi oldu diye şübhelendik, dedik. Resûl-i Ekrem: «Hayırdan başka bir şey olmadı. Zira Rabbim bana ümmetimden yetmiş bin kişinin hesapsız Cennet'e gireceğini va'detti. (Bu sayı bana az geldi ve) bu üç gün içinde, bu sayının artırılmasını Rabbimden istedim. Rabbimi kerem ve sahâvet sâhibi buldum. Yetmiş bin kişinin her biri için yetmiş bin kişi daha bana verdi. Ben de: «Yâ Rab, benim ümmetim bu kadar çok olur mu?» diye sordum. Allahu Teâlâ: «Bedevilerle bu sayıyı tamamlarım» buyurdu» (762).

(761) Buhârî rivâyet etmiştir.

(762) Ahmed ve Taberânî «Evsat»-ında Abdurrahman b. Ebû Bekir'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Zer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

عَرَضَ لِجِبْرِيلَ فِي جَانِبِ الْحَرَّةِ فَقَالَ بَشِّرْ أُمَّتَكَ أَنَّهُ مَزْمَاتٌ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا
دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقُلْتُ يَا جِبْرِيلُ وَإِنْ سَرَقَ وَإِنْ زَنَى؟ قَالَ نَعَمْ وَإِنْ سَرَقَ وَإِنْ
زَنَى. قُلْتُ وَإِنْ سَرَقَ وَإِنْ زَنَى؟ قَالَ وَإِنْ سَرَقَ وَإِنْ زَنَى. قُلْتُ وَإِنْ سَرَقَ
وَإِنْ زَنَى. قَالَ وَإِنْ سَرَقَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ شَرِبَ الْخَمْرَ ه ه ه

«Harre tarafında Cebrâil ile karşılaştım. Bana dedi ki: «Ümmetini müjdele, kim Allah'a şirk koşmadan ölürse Cennet'e girer» dedi. Ben : Zina eder, hırsızlık ederse de Cennet'e girer mi?» dedim ve bu soruyu üç def'a tekrarladım. Cebrâil her def'asında: «Evet, zina etse, hırsızlık etse de Cennet'e girecek» dedi. Sonunda da: «İçki de içse yine girecek» dedi.» (763).

Ebû'd-Derdâ (R.A. diyor: Resûl-i Ekrem :

«Rabbinin makamından korkan için iki Cennet vardır» (Er-Rahmân: 53) âyet-i celîle'sini okudu. Ben de: «Hırsızlık eder, zinâ ederse de yine Cennet'e girer mi? diye üç def'a sordum. Her def'asında Resûl-i Ekrem aynı âyeti okudu ve sonunda «Ebû'd-Derdâ'nın burnu sürtülse de durum budur» (764) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem :

«Kıyâmet günü olduğu vakit, her mü'mine, diğer milletlerden biri def'edilir, yâni o mü'minin yerine öteki Cehennem'e girer ve: «İşte bu, Cehennem'den sana fedâdır» denir» (765) buyurdu.

Müslim'in Ebû Bürde'den rivâyetinde, Ömer b. Abdülâziz'in babası Ebû Mûsâ'dan rivâyetinde, Resûl-i Ekrem :

«Müslüman bir adam öldüğü vakit, Allahu Teâlâ onun yerine Yahu-di ve Hristiyanlardan birini Cehennem'e kor» (766) buyurdu, dedi ve doğru söylediğine üç kerre yemin etti (767).

(763) Bezzâr, ayrı ifade ile ve aynı meâlide Buhari ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

(764) Ahmed, sahih sened ile rivâyet etmiştir.

(765) Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmiştir.

(766) Müslim rivâyet etmiştir.

(767) Aslında gerek mü'min ve gerek kafirin, hem Cennet, hem de Cehennem'de yeri vardır. Çünkü böyle olmasa kâfirler, «Zaten bize burasını ayırmıştın, ne yapsak, bizim Cennet'te, mü'minlerin de Cehennem'de yerleri yok» diyebilirlerdi. Fakat her iki tarafta her iki sınıfın da yeri olduğuna göre böyle bir iddia öne sürülemez. Mü'minler, kâfirlerin Cennet'teki yerlerine, kâfirler de mü'minlerin Cehennem'deki yerlerine varis olurlar ve her iki fırkaya da yerleri gösterilir, «Amel etseydiniz, siz de bu Cennet'e girecektiniz» denir.

(Mütercim)

Rivâyete göre, yazın şiddetli sıcak bir gününde dükkânın önünde : «Bu çocuğu alan var mı?» diye çağırırlar. Kalabalık arasından kadının biri çocuğu görür, sür'atle koşarak gider, etrafındakiler de arkasından giderler. Hemen çocuğu alır, bağrına basar, sonra sırtını güneşe verip yavrusunu bağrına basarak onu güneşten korumağa çalışır; «âh yavrum, âh yavrum» diyerek çocuğa sarılır. Etrafındakiler de bunun bu hâline ağ-larlar. Resûl-i Ekrem geldi. Ona durumu bildirdikleri vakit: «**Bu kadının evlâdına olan merhamet ve şefkatine şaşıyor musunuz? Allahu Teâlâ hepimize, onun yavrusuna olan merhametinden daha merhametlidir**» buyurdu ve oradakiler sevinç içinde dağıldılar.

İşte bu hadisler ve Recâ Kitabı'nda anlattıklarımız, Allahu Teâlâ'nın geniş rahmetini bize müjdelerler.

Yüce Allah'tan dileğimiz, bize, bizliğimizle değil, kendi fazl u kere-miyle muâmele etmesidir.

* * *

Allahu Teâlâ'nın lûtf u keremiyle tercüme işi de burada sona erdi.

Gerek resmî görevim ve gerek sermaye azlığı sebepleri ile tercü-menin hatâsız olduğunu hiç bir vakit iddia edemem. Bunun için muh-terem okuyucularımın beni mâzur, kabûl etmelerini ve gördükleri ha-tâları adresime yazmalarını hâssaten istirhâm ederim.

Gaayem, ancak, rızâ-i Bârî olduğu için O'ndan da hepimiz afv diler ve O'nun tevfiğiyle bu başarıya ulaştığımdan O'na sonsuz hamd ü senâ eder, sevgili peygamberi Hazret-i Muhammed'e ve O'nun âl ve ashâbına salât ve selâm ederim. 4.2.1974

11 Muharrem 1394 Pazartesi

Ahmet Hulûsi Serdaroğlu

1-HASSASİYETLE 2-RICA 3-MAKSADIM 4-YARDIM